

NAZIONALE
VITT. EMANUELE
13
C
35

K.9.
L.
V.

Spargite Raymundum foliis: ornatius ipsum
pingite. Raymundus lumine semper eget.

IVSTI HENNINGII BOEHMERI
ICTI POTENTISS. REG. BORVSS. A CONSIL. INTIM.
DIRECTOR. ACAD. FRIDERIC. EIVSDEMQVE PROF.
IVRIS ORDINARII

IVS ECCLESIASTICVM PROTESTANTIVM

VSVM HODIERNVM

IVRIS CANONICI

IVXTA SERIEM LIBRI IV. TIT. IX. ſqq.
ET LIB. V. TIT. I. ſqq. DECRETALIVM
QVIBVS POTISSIMVM IVRA CONSANGVINITATVM, AFFINITATVM,
DIVORTIORVM, IMPOTENTIAE, NEC NON ACCVSATIONVM, SIMONIAE, IVDAISMI,
HAERESEOS, SCHISMATIS ET APOSTASIAE TRADVNTVR
OSTENDENS
ET
IPSIS RERVM ARGVMENTIS
ILLVSTRANS.

TOMVS IV.

EDITIO TERTIA CORRECTIOR.

CVM PRIVILEGIIS SACR. CAESAR. ET REGIAE BORVSS. MAIEST.

HALAE MAGDEBVRGICAE
LITTERIS ET IMPENSIS ORPHANOTROPHEI. MDCCXXXX.

PRÆFATIO.

Æpius hoc ſeptennio, quo continuatio iuris eccleſiaſtici quieuit, dolui, me intercapedinem ſcribendi facere ex aliorum laborum mole coactum, et impeditum fuiſſe, quo minus operi vltimam addere manum potuerim. Id vnice ſemper in votis habui, vt, quemadmodum in his literis lubentiſſime viuo, ita plus tem-

poris quoque eis dare potuerim, quod tamen plerumque ordinariis occupationibus Academicis et explicandis ambiguis caussarum fatis destinandum fuit. Quantum tamen in me fuit, nullum temporis punctum, quem aliis negotiis subtrahere potui, vacuum præsenti studio præterire passus sum, et ita tandem factum est, vt hanc tomi IV particulam prelo subiicere, et prioribus meditationibus addere potuerim. Quæ ex hoc tomo IV desunt, ita comparata sunt, vt faciliori opera contexere, et si Deus lucis huius et virium vsuram mihi concesserit, infra anni spatium ad minimum cum necessariis indicibus editis addere, atque ita colophonem toti operi imponere possim. Methodum RAYMVNDI, quem explico et illustro, secutus, reliqua, quæ ex libro IV restabant, paulo diffusius excutere debui, quod illa argumenta tangerent, quæ syrtibus infinitis sunt exposita. Historia *consanguinitatis* et *affinitatis*: fata eorum, quæ

quæ Petrus Damianus in *modo computandi* innouauit: obſeruationes circa *errores*, a Græcis interpretibus commiſſos: doctrinæ de *diuortiis* perplexa et ambigua patrum ſententia cum ceteris lumen clarius deſiderarunt, poſtquam GRATIANVS et RAYMVNDVS, quorum merita vulgo plus iuſto exaggerantur, in tenebris plerumque verſati, et ad inſtar tabulæ bene pictæ, non tamen in bono lumine, apparent. Inprimis vero in libri V argumentis tot offendi ſcopulos, vt nouem tantum titulos, crimina, quæ *eccleſiaſtica* ſtylo Romano audiunt, continentes, peragrare potuerim. Rationem enim inquiſitionis & denunciationis, nouiter fabricatarum, diſtincte referre: crimina, vulgo non agnita, eruere: nouiter efficta recenſere: Simoniæ anfractus euoluere: iudaismi ac hæreſeos monſtroſa dogmata et inquiſitionis portenta ſiſtere: tolerantiæ iura explicare: denique ſchiſmatum indolem et fata

recte componere, infinitus fere labor fuit, quo tandem per Dei gratiam perfunctus sum. Dissertatio denique, quae tomo huic praemissa est, ad libri V doctrinas plures intelligendas, quibus emolliri solent plura acerbiora ecclesiastica instituta, facit, quam iuxta mentem ecclesiae Romanae sistere debui, vt sententiam iuris canonici planiorem referrem, praesertim in iis, quae in tomi huius parte altera explicanda supersunt. Dab. e mus. d. VIII. Febr. MDCCXXXI.

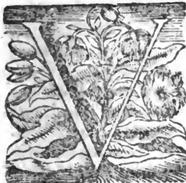

DIS-

DISSERTATIO PRAELIMINARIS
DE
ROMANA ECCLESIA MATRE INDVLGENTISSIMA.

§. I.

Sitatum patribus antiquis fuit, ecclesiæ christianæ, quæ fideles vndequaque degentes & CHRISTO vnitos complectitur, appellationem *virginis*, *sponsæ*, *coniugis*, imo & MATRIS tribuere, & quidem stylo scripturæ sacræ. *Sponsæ* & *virginis* prædicatum *sensu spirituali* eo magis illi debetur, quod in summa integritate & puritate Christo desponsata sit. *Es. LXI, 10. Ps. XLV. Cantic. Canticor. per tot. Ioh. III, 29. Apoc. XXII, 17.* &c. Hoc intuitu recte dicit LEO I. *in epist. 40. ad Anatol. Illa est VIRGO ecclesia, SPONSA vnius viri Christi, quæ nullo se patitur errore vitiari.* Rationem solidam AMBROSIVS *lib. 2. in Luc. c. 3.* adiungit, &, *hæc autem*, ait, *diligitur a Christo, quasi SPONSA gloriosa, sancta, immaculata, sine ruga.* Repetit eandem sententiam HIERONYMVS *lib. 1. in Ierem. c. 2. ad verba: Nunquid obli-*

Ecclesia olim dicta fuit

sponsa, virgo,

siæ, per vniuersum orbem exstructæ, gubernantur, adscriptum fuisse. Olim *matres* & *matrices* in genere illæ ecclesiæ sunt dictæ, quæ ab Apostolis sunt fundatæ, quia ab his semen veritatis diuinæ aliis quoque locis communicatum est. Hoc sensu TERTVLLIANVS *de præscript. heret. c. 21.* eas vocat *originales & matrices fidei.* Præ ceteris omnibus vero *ecclesia Hierosolymitana* recte in *epistola Synodica Patrum Constantinopolitanorum de anno 382.* dicta fuit *mater omnium ecclesiarum* apud HARDVIN. *tom. I. concil. p. 826.* & THEODORETVM *lib. 5. c. 9.* quod ab illa doctrina veritatis propagata fuerit per vniuersum orbem, vel prout HIERONYMVS *in Esaiam c. 2.* ait, *quod in Hierusalem primum fundata ecclesia totius orbis ecclesias seminauerit.* Pariter IVSTINVS imperator *in epist. ad Hormisdam* circa *annum 514.* ait: *Hierosolymitanæ ecclesiæ tantum omnes honorem impendunt, quasi MATRI christiani nominis, vt nemo audeat se ab ea discernere.* vid. HARDVIN. *tom. II. concil. p. 1025.* Iam olim TERTVLLIANVS *lib. 2. adu. Marcion. c. 35. p. m. 452.* dixerat: *Hierosolymis esse MATRICEM RELIGIONIS* tum Iudaicæ tum Christianæ. Neque dubitarunt patres *ecclesiæ Romanæ*, a qua tot aliæ fundatæ sunt, idem assignare prædicatum, exemplo CYPRIANI *in epist. 48. edit. Brem.* qui eam vocat *ecclesiæ catholicæ RADICEM & MATRICEM*, quemadmodum in *ep. 45.* schismaticos scribit *radicis & matris sinum atque complexum recusare.* INNOCENTIVS *in epist. ad Decent.* hanc *maternitatem* ecclesiæ Romanæ plus iusto extendit, contenditque, *in omnem Italiam, Gallias, Africam atque Siciliam insulasque interiacentes nullum instituisse ecclesias, nisi eos, quos venerabilis Petrus apostolus aut eius successores* (Romæ) *constituerint sacerdotes*, vnde temere concludit, *quod oporteat eos sequi, quod Romana custodit ecclesia.*

vt 1) apostolicæ.

2) speciatim hierosolymitana.

3) Romana ob propagationem fidei.

§. III. Pedetentim ecclesiæ aliæ *primariæ* & præ reliquis principatum tenentes *matris* appellationem induerunt, adeo vt Constantinopolitana, postquam *patriarchalis* & *prima sedes* facta, ab imperatoribus anno 476. appellata fuerit *mater pietatis & christianorum orthodoxæ religionis omnium*, in *l. 16. C. de SS. eccles.* Quia vero ecclesia Romana de hoc *primatu* ei lites per tot secula mouit, inde sibi primario *matris omnium ecclesiarum* encomium competere iudicauit, quemadmodum passim hoc sibi prædicatum vindicauit. In epistola patrum *concilii Papiensis de anno 1160.* relata a MARTENIO *in thes. Anecd. tom. I. p. 449.* notanter *NOSTRA MATER & omnium ecclesiarum prima* voca-

4) Constantinopolitana, ob primatum.

Romana tamen post arrogatum sibi primatum supremum matris nomen vsurpauit.

ta est. GERSON. *tom. II. oper. p. 236.* eandem *matrem & dominam omnium ceterarum ecclesiarum*, ad primatum eius ostendendum, vocat. In *concilio Triburiensi c. 30. de anno 895.* apud HARDVIN. *tom. VI. concil. p. 448.* patres ita edisserunt: *in memoriam beati Petri apostoli honoremus sanctam Romanam & apostolicam sedem, vt, quae nobis sacerdotalis MATER est dignitatis, esse debeat magistra ecclesiasticae rationis*, quae verba desumta sunt ex LEONIS I. *epist. 26.* Idem canon vulgo capitulis CAROLI M. accensetur, & refertur a BALVZIO *tom. I. capitul. p. 357.*

Imo & pontifices Romani eodem nomine mactati sunt (1) ob primatum,

Quid ergo mirandum, quod etiam Pontifices in iure canonico sub *nomine ecclesiae Romanae* semet ipsos hoc encomio praecipuo mactauerint. In *c. 23. X. de priuil. & excess.* ecclesia Romana h. e. pontifex, dicitur *vniuersorum Christi fidelium MATER & magistra*, & in *c. 24. de sentent. excommun. in 6.* eadem *alma MATER* vocatur. In *c. 3. extrav. comm. de elect.* BENEDICTVS IX. paulo arrogantius nec citra notam falsi ita ait: *Sancta Romana ecclesia, quae disponente domino super omnes alias ordinariae potestatis obtinet principatum a Deo, vtpote MATER VNIVERSORVM CHRISTI FIDELIVM ET MAGISTRA, quatuor patriarchales sedes instituit.* Hoc vero credat Iudaeus Apella.

(2) Ob affectatum maternum affectum erga laicos, & gratiarum dispensationem, vt magis mater quam pater esse videatur.

§. IV. Affectauit vero hoc singulare encomium non tantum ideo, quod ab antiquo ecclesiae, principatum quendam & *primatum* obtinentes, *matrum* titulo decoratae fuerint; sed etiam in hunc finem, vt sub hoc nomine *maternum affectum* suum erga omnes, maxime fideles & deuotos laicos, ostenderet, & vbera sua, vt *mater indulgentissima*, *gratiosissima*, atque *piissima* omnibus offerret. *Gratiarum* enim *ecclesiasticarum* Romae plena esse omnia vulgo creditur, adeo vt plus *gratiae* quam *iustitiae* per plura secula datum fuisse videatur. Quamuis enim pontifex *Patris sanctissimi* nomen prae se ferat, nec *mater sanctissima* stylo forensi appelletur, magis tamen *mater* quam *pater* esse voluit, quod *maternus affectus* longissime vincat *paternum*, & conuenientius videatur, vt *sanctissimus pater* titulo piissimo *matris indulgentissimae* mactetur, quo laici, *filialis obsequii* memores, eo magis quamcunque *gratiam*, *indulgentiam*, *pietatemque*, quibus *vbera materna Romana* omnes satiare dicuntur, ab hac matre cum omni fiducia petere possint. Hac de causa GREGORIVS *lib. IV. epist. 51.* ait: *plus esse convenit nos misericordes quam districtos.* Item: *plus misericordiae quam districtae nos conuenit operam dare iustitiae.* Pariter SYMMACHVS *in epist. ad Auitum Archiepiscopum Viennensem* apud D'ACHERIVM *tom. III. spicil. p. 307. nou. edit. (tom. V. p. 583.*

p. 583. vet. edit.) idem inculcat *materni affectus* principium: *quamuis a patribus statuta diligenti obseruatione & obseruanti diligentia sint custodienda, nihilominus propter aliquod bonum de rigore legis aliquid relaxatur* &c. En fundamentum egregium infinitas ex *materno sinu* effundendi in liberos obsequentes gratias contra legem canonumque rigorem, quo licet sæpissime *iugum insupportabile* miseris laicis impositum videtur, per ieiunia forsan, pœnitentias, censuras, aliasque legum infinitarum prohibitiones, & vincula, quæ horrent hæretici, & ecclesiæ Romanæ hostes in opprobrium religionis trahunt; non tamen in rei veritate hæc & similia *onera dura* esse videntur, sed *iugum* quoddam *lene* & *mitissimum;* est enim *mater ecclesia* (vt stylo curiæ Romanæ paulisper me accommodem, & eius voce loquar) tam *indulgens* & *gratiosa*, vt facile rigorem emolliat, vincula laxet, grauitatem onerum impositorum remittat, nec plus oneris imponat liberis suis fidelibus, quam ferre possint. ad leniendum iugum laicis impositum.

§. V. Etenim, vt ex *mente curiæ Romanæ* omnia eo clarius & plenius proponam, Romana ecclesia possidet *thesaurum*, quem vt *indulgentissima mater* in bene merentes dispensat. Hic ipse *infinitus* est, quia nullos limites habet: *immensus*, quia omnem legum mensuram excedit: *inexhauribilis*, quia quo magis ex hoc mari hauriunt sitientes, eo plus incrementi capit, viasque inuenit nouas, quibus prodesse possit his, qui *misericordiam ecclesiæ, matris gratiosissimæ*, implorant. Non ergo demirandum, quod tam immensa hominum copia ex hoc thesauro *ineffabilis bonitatis maternæ* aliquid petat, postulet, capiat. Audi NICOLAVM I. *in epist. 20. ad Carolum Caluum* apud HARDVIN. *tom. V. conc. p. 235.* inquientem: *ad hanc sanctam Romanam, cui Deo autore deseruimus, ecclesiam, quæ ob sui priuilegii principatum, quo ceteras Dei ecclesias orbe vniuerso diffusas excellit diuinitus, de diuersis mundi partibus quotidie multi sceleris mole oppressi confugiunt, remissionem scilicet & venialem sibi gratiam tribui supplici & ingenti cordis mœrore poscentes: a qua vero ob insigne dilectionis meritum & debitæ compassionis gratiam, recti libraminis auxilium cunctis fide petentibus intentione tribuitur atque largitur.* Neque surdis narratur fabula: agit ecclesia, vt *pia mater*, non vt *nouerca*, gratiam suam effundens infinitis modis in sibi deuotos. Audi rursus CLEMENTEM VI. *in epistola* a d' ACHERIO *tom. III. p. 753. nou. edit.* relata & *anno 1382.* scripta: *Sedes apostolica*, **PIA MATER**, *animarum salutem desideranter affectans, personis deuotis,*

Dicitur enim possidere thesaurum infinitarum gratiarum, quem effundit in fideles subditos.

 gene-

generosi sanguinis claritate fulgentibus, libenter suæ benignitatis gratiam imperitur, in illis præsertim, per quæ salus huiusmodi verisimiliter creditur profutura. Audi porro EDVARDI II. Regis Angliæ confessionem, quam ad CLEMENTEM V. *anno 1308.* scribens edidit, apud RYMERVM *in act. publ. tom. III. p. 90. Sacrosancta Romana ecclesia ex affluentis benignitatis affectu, velut MATER PROVIDA, & gubernatrix auida filiorum ad regnum, & terras ac progenitores nostros & regni & terrarum incolas earundem, sicut ad filios prædilectos semper direxit. MATERNAE CONSIDERATIONIS intuitum* &c. Neque thesauro immensæ benignitatis *spiritualis* pariter ac *temporalis* destituitur. Semper in promtu habet *mater ecclesia*, vnde aliquid sibi deuotis & supplicantibus elargiatur. Ad eam pertinet *plena & libera dispositio omnium bonorum ecclesiasticorum ex suæ potestatis plenitudine, clem. 1. in f. vt lite pendente, atque secundum plenitudinem hanc potestatis de iure potest supra ius dispensare. c. 4. X. de concess. præb. & eccles. non vac.* Quid ergo mirum, quod in gratiis dandis hæc *pia mater* adeo prodiga esse soleat, vt singulorum desideriis, etiam non adeo probatis, satisfaciat. Plena enim *gratiarum* est: huc atque illuc sese diffundit, quia nulla lex ipsi scripta, nulli termini ei positi, & nemo potest dicere: *O mater! mater! quid facis?* Accipe PII V. testimonium in propria causa, quod *in bulla* apud LARREVM *tom. II. histor. Angl. p. 192.* sibi dicit: *PIVS episcopus, seruus seruorum Dei &c. ille qui regnat in cælo & in terra, dedit S. Petro, principi Apostolorum, omnibusque eius successoribus regimen ecclesiæ catholico-apostolicæ, extra quam nulla est salus, cum absolutissima nullisque inclusa limitibus potestatis atque iurisdictionis plenitudine. Ipsum constituit SVPREMVM MONARCHAM IN OMNES NATIONES, ad eradicandum, destruendum, dissipandum, plantandum, ædificandum.* Crederes, audire non *matrem liberis blandientem*, sed *nouercam*, imo tyrannum, fulmina sua vbique vibrantem, & terrore panico omnes mundi angulos implentem. Verum ita decebat agere contra reginam hæreticam, rebellem, & paternis monitis irridentem.

& quidem affectu prodigo.

Modo inueniat liberos fideles & obsequentes,

§. VI. Nihilominus ecclesia est *mater benefica* erga *fideles liberos*, *gratiosa* erga deuotos filios, atque *pia* erga obsequentes. Audi NICOLAVM I. nomine *matris ecclesiæ* ad Hermentrudam Franciæ reginam *anno 863.* ita scribentem: *NICOLAVS &c. Fidelium vniuersitas gentium ex variis mundi partibus, cuiuscunque sint ordinis vel ætatis, si qua forte criminis noxa, vel seniorum suorum formidine detinentur, ad hanc sanctam*

ctam omnium terrarum MATREM, *ecclesiam Romanam*, *vt salutare percipiant remedium*, *recurrunt*, *& ab ea non solum ANIMAE*, *sed & CORPORIS salvationem (vt omnibus patet) humili prece suscipere precantur. Quibus multis diuinitus fulta auctoritatibus*, *& sanctorum patrum roborata documentis*, *MATERNO AMORE solamina subministrat*, *& SVGENDA VBERA consolationis compatiendo inferre minime recusat.* vid. AVBERT. MIRAEVS *tom. I. oper. p. 133. (c. 13. dipl. Belg.)* Vbera hæc *matris gratiosæ* semper abundant lacte *benignitatis*, ac nequidem morte pontificis sistuntur, licet literæ super *gratia* impetrata nondum exaratæ fuerint. Ita censuit NICOLAVS V. *anno 1446.* apud EVNDEM *tom. II. oper. p. 1264. (Supplem. P. 3. c. 154.) Rationi conuenit & congruit æquitati*, *vt ea*, *quæ de Romani pontificis gratia processerunt*, *licet eius superueniente obitu apostolicæ super illis literæ confectæ non fuerint*, *suum consequantur effectum.* Denique filios deuotos fouet, amat, protegit, omnique gratia prosequitur. En effatum INNOCENTII IV. in diplomate de anno 1251. apud KETTNERVM *in diplom Quedlinburg. p. 233. Sacrosancta Romana ecclesia DEVOTOS ET HVMILES FILIOS ex assuetæ pietatis officio propensius diligere consueuit*, *& ne prauorum hominum molestiis agitentur*, *eos tanquam PIA MATER suæ protectionis munimine confouere.* Idem testatur BONIFACIVS IX. in bulla apud EVNDEM *p. 379. apostolicæ sedis benignitas circumspecta sincere obsequentium vota fidelium fauore beneuolo prosequi consueuit*, *& illorum personas*, *quas in sua deuotione promtas inuenit & feruentes*, *quibusdam priuilegiis decentius decorare.* Equidem etiam imperatores, reges, principesque gratiarum suarum cumulum per priuilegia aliaque benignitatis documenta in subditos effundere solent; ast hæc vberrimum demum edunt fructum, si ab ecclesia simul confirmantur, fouentur, suscipiuntur. Ita censuit BENEDICTVS III. anno 855. circa priuilegia Corbeiensia apud d' ACHERIVM *tom. III. spicil. eccles. p. 343. nou. edit.* aitque, *terrenæ reipublicæ rectores tunc demum feliciter imperare*, *si suis sanctionibus apostolica confœderetur auctoritas.* Licet vero (I.) quandoque in hac profusione *gratiarum* excedere videatur pontifex, adeo vt in *capitul. Carolin. art. 14.* cautum sit, ne statutis antiquis capitulorum præiudicium in posterum fieri debeat durch unförmliche *gratien*, *rescripten*, *prouisionen &c.* excusabit tamen sine dubio hanc prodigalitatem curia Romana ex hoc principio, quod *maternæ gratiæ* omnia alia cedere debeant, quamuis illud Germani æquo animo non ferant. *Gratiæ mater-*

Quibus sugenda vbera præbere possit.

Quos amat fouet & protegit.

Licet per indirectum aliis præiudicetur,

materna vires plus præstare posse dicuntur, quam tot prælatorum Germaniæ iura, priuilegia, immunitates, quibus si vel maxime clades infertur, eam tamen curia Romana palliare solet sub prætextu *pietatis maternæ*. In semet vero (II) aliam legem constituendam, nec vllam *gratiam maternam* ita accipiendam esse censet, vt vel in obulo lædatur, quæ potius *plenissime* intuitu *matris* accipienda est. Ita rationes subduxit LVCIVS III. anno 1181. *in antiquit. Quedlinb.* KETTNERI *p. 199.* occasione *census* a capitulo Quedlinburgensi persoluendi, de cuius quantitate dubium inciderat: *Lucius episcopus &c. cum multam sedes apostolica vobis indulserit libertatem, & quam plurimis prædecessorum nostrorum priuilegiis gaudeatis, mirari cogimur aduersum vos & moueri, quod censum ad indicium perceptæ libertatis, Romanæ ecclesiæ debitum, diminuitis, & cum in iisdem priuilegiis sit expressum, quod libram argenti Romano pontifici annuatim tribuere debeatis, vos non nisi marcam vultis exsoluere, libram ibi marcam debere intelligi asserentes.* En ingrati animi crimen erga piam matrem! quæ soli sibi tribuit potestatem priuilegia gratiosa interpretandi, ne alioquin sibi præiudicent. Pergit enim: *non debetis aliquatenus ignorare, quod vbi scrupulus aliquis aut dubitationis in priuilegiis Romanæ sedis emergat ambiguitas, illa per nullum nisi per Romanum pontificem exponenda.* Denique (III.) quandoque vela retrahenda, nec quiduis *contra* ius indulgendum ex *materno affectu* censuit *mater pia* æque ac *prudens*, si iustas aliter procedendi causas in promtu habuit. Tunc enim *velamen iustitiæ*, quæ læsionem iuris alterius non permittit, obmouendum, illudque, quod IOANNES in bulla *de anno 1317.* apud RYMERVM *tom. III. act. publ. Anglican. p. 633.* asseruit, allegandum fuit: *quanquam enim supra ius positi sumus a iure sæculi, non ignoramus tamen, eo magis nos obseruationi iustitiæ apud dominum obligatos, quo de maiori potestate percepta rationem reddere tenemur eidem.* Optandum foret, si ex vero omnia, non vero ex *curiæ Romanæ* principiis, ex quibus hactenus philosophatus sum, trutino, vt hæc aurea verba, cedro digna, Vaticano in perpetuam rei memoriam inscriberentur.

Modo nullum ecclesiæ Romanæ inferatur damnum.

Quod nec in minimis toleiat.

Et hinc gratias interpretandi ius sibi reseruat.

§. VII. Eo vberior autem est matris ecclesiæ infinitarum gratiarum profusio per vniuersum orbem christianum, quod in quibuscunque ecclesiis infinitas occasiones habeat, eas in bene meritos fidelesque erogandi. Ab aliquot seculis enim principatum vniuersalem in omnes ecclesias affectauit, obtinuitque, vt *concurrentem* in illis exercere potestatem,

Hæc profusio gratiarum debetur α) vniuersali eius imperio.

ſtatem, ac pro lubitu de beneficiis, bonis eccleſiaſticis, aliisque dignitatibus ac officiis eccleſiaſticis diſponere poſſet. Ita pronuntiauit Pontifex in *c. 3. de præbend. in 6.* &, *eccleſiarum*, ait, *perſonatuum, dignitatum aliorumque beneficiorum eccleſiaſticorum plenaria diſpoſitio ad Romanum noſcitur pontificem pertinere, ita quod non ſolum ipſa, cum vacant, poteſt de iure conferre, verum etiam ius in ipſis tribuere vacaturis.* Enim vero minora hæc ſunt, poteſtatem ſedis Romanæ vel in paucis minimisque tantum exprimentia. Longe maiora, & excellentiora ſuperſunt, ei ab Encomiaſtis tribui ſolita, quæ immenſam eius poteſtatem demonſtrant. Ipſe IOANNES XXII. *in bulla de anno 1327.* contra quosdam hæreticos apud RYMERVM *tom. IV. act. publ. Angl. p. 317.* ſuam poteſtatem immenſam multis argumentorum phaleris exornat, & inter alia dicit: *Sicut Chriſtus dicitur ſanctus ſanctorum, Rex regum, dominus dominantium, ſic ſimilitudinarie, paſtor paſtorum, & caput capitum & fundamentum fundamentorum eccleſiæ poteſt dici Papa.* Collegerunt hæc aliaque argumenta ſedulo proteſtantes in libello *recuſationis*, *anno 1564.* edito, & relato ab HORTLEDERO *lib. I. c. 47. p. 697.* quo cauſas adduxere, ob quas concilio Tridentino intereſſe haud poſſent. Pauca ex his tantum, quæ immenſam eius potentiam in cœlo & in terra deſignant, adferre lubet. Aiunt encomiaſtæ: *Papam idem habere conſiſtorium cum Deo, & idem tribunal cum Chriſto: ei commiſſam eſſe totam machinam ſpiritualem, & theſaurum omnis dignitatis eſſe in eo: eum eſſe quoddam numen, quaſi viſibilem quendam Deum præ ſe ferens: ei eſſe traditam omnem poteſtatem in cœlo & in terra: eum eſſe omnia & ſuper omnia: dominum dominantium: Chriſtum domini: eum habere diſpoſitionem omnium eccleſiarum, beneficiorum, & particularium rerum: eum poſſe facere in terris; quæ Deus in cœlis: Deum omnia ſub eius pedibus ſubieciſſe: ei omnia licere: neminem illi parem eſſe niſi Deum: eum poſſe rem vni auferre & alteri dare: eum eſſe cœleſtis aulæ clauigerum: tantam eſſe ſublimitatem eius, tantam præeminentiam, tantamque immenſitatem, vt nullus mortalium nedum comprehendere aut ſatis exprimere, ſed ne cogitare poſſit.* In ipſo *concil. Lateran. V. anno 1514. ſeſſ. 9.* ANTONIVS PVCCIVS orationem præſente LEONE X. habuit, in qua ad pontificem præſentem traxit hæc verba pſaltis: *adorabunt eum omnes gentes, omnes gentes ſeruient ei.* Addit poſt pauca: *Principes regesque haud ignaros eſſe, omnem Pontifici vni in cœlo & in terra traditam a Domino poteſtatem, vt non ſpiritualibus tantum viris, ſed terrenis*

β) immenſæ potentiæ in his terris.

γ) diuinitati papali.

renis quoque huius seculi potestatibus in causa communis boni ius dicere non pertimescat. Vid. HARDVIN. *tom. IX. concil. p. 1763.*

Pro hac liberalitate aliquid ei largiendum,

§. VIII. Quæ cum ita sint, (id quod quidem sub pœna hæreseos credendum) quis dubitaret, eum possidere immensos thesauros in *cælo* & in *terra*, in his erogandos liberaliter, qui deuotam in sedem hanc supremam gerunt mentem. Equidem IO. ANDREAE olim dixisse fertur: *magnam esse sedis apostolicæ liberalitatem*, *quæ pro modico plumbo maximam molam auri exigit*, & PETRVS BLESENSIS *epist. 41.* ad HENRICVM II. Anglorum Regem scribens similia tradidit: *nuncii vestri a Romana curia redierunt, exonerati quidem argento, onerati plumbo.* Denique STEPHANVS abbas S. Genovefæ Parisiensis *epist. 165.* rogans Waldemarum episcopum Slesuicensem, vt aliquid ei mittat in subsidium reparandæ ecclesiæ, hæc subiungit: *quo plumbum emamus, non Romanum sed Anglicanum, quoniam ANGLICO plumbo teguntur ecclesiæ, nudantur ROMANO.* Enim vero qui tales argutias in medium proferunt, vim *plumbi Romani* non *physice* sed *spiritualiter* diiudicandam, ignorant, cum *plumbum* hoc *spirituale* sit, omni auro longe carius habendum. *1 Cor. IX, 11.* Regula vulgata, *gratis accepistis, gratis date*, ad Petri apostolatum pertinet, non ad hodiernum imperium sacrum, vti nec *paupertas apostolica* hereditaria esse debuit, minus conueniens Petri successoribus, qui regio victu atque cultu ætatem agunt. Neque hoc sine ratione, sed imprimis propter hæreticos, vt astute videtur obseruasse Iesuita SYLVESTER PETRA SANCTA *in not. ad epist. Molinæi c. V. p. 53. sq.* adductus a Dn. CYPRIANI im Uhrsprung und Wachsthum des Pabstthums *c. 18. p. 487.* *Hæretici vellent, vt quemadmodum olim S. Petrus, sic pontifex iam iuxta pauperem nauiculam sua reficeret retia, laboraret tota nocte, & nihil caperet: postea inopem aggressi in mare ipsum vna cum nauicula protruderent mergerentque. Diuitiæ si circa sementem disponuntur, instar sepis impediunt, ne singularis ferus, nempe Lutherus aliquis aut Caluinus, depascatur eam.* Ita ex sectæ suæ principiis non potuit non philosophari Iesuita, optime conscius, hoc sub principio regnum Iesuitarum magnopere profecisse; quidni ergo sub eo proficeret regnum illud vniuersale Romanum? Olim quidem IVVENALIS *Sat. VI. v. 294.* ita cecinit:

aurum pro plumbo,

cuius plumbi magna virtus

aurum vero matri ecclesiæ vtile.

Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit.

Sed forsan hæc obiurgatio tantum mores *gentilium* pungit, non trahenda

da ad curiam christianam Romanam, vbi valere debet illud LVCANI *lib. I.*

- - *quod suasisset egestas,*
Vile nefas.

§. IX. Thesauri hi *gratiarum cælestium* & *terrestrium* sedulo custodiuntur a *summo clauigero*, pontifice Romano, qui ideo *claues* gerit, vt non tantum *custodiat* & *recludat* conditorium, in quo hæ gratiæ sunt depositæ, sed eas etiam pro lubitu dispenset in sitientes & gratos. Neque enim nudus huius thesauri *custos* aut *præfectus*, sed etiam *dominus* est, & ita vt bonus paterfamilias *de suo* erogat, quod erogat, atque ideo solus *claues*, hunc thesaurum occludentes & recludentes, gerit. *Quamuis enim non solus Petrus accepit claues, solus tamen in plenitudine suscepit, vtpote aliorum princeps & caput. Ob quam prærogatiuam solus Petrus cum clauibus depingitur, solus Petrus de collatione clauium a Christo sibi facta in ecclesia inter ceteros præcipue commendatur.* Hæc est philosophia IO. A TVRRECREMATA apud HARDVIN. *cit. l. p. 1255.* ad gustum aulæ Romanæ admodum composita. Tempore LEONIS I. in numismate PETRVM exsculptum fuisse, ex cuius humeris dependebant *claues*, expresso nomine pontificis in altera parte, docet BARONIVS *ad ann. 461. n. 12.* depicto ipso nummo. Addit, hoc per allusionem ad vaticinium prophetæ fuisse factum: *dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit, qui claudat, & claudet, & non erit, qui aperiat!* Quamuis vero BARONIVS in eo fallat, quod nummum hunc LEONI I. tribuat, tribuendum potius LEONI IX, seculi XI. pontifici, vt demonstrat PAGI *in crit. ad Baron. c. 12.* & ita hæc philosophia crassa magis ad eius tempora quadret; liquet inde tamen, circa hæc tempora claues iam designasse potestatem *aperiendi* & *occludendi* thesauros regios, ecclesiæ putatiue commissos, cum ab his temporibus, potentia pontificum in immensum extensa, occasionem nacti fuerint, contra quascunque leges infinitas *gratias* elargiendi, vt potentiam suam contra aduersariorum tela his ipsis corroborarent. Alioquin negari nequit, hoc dogma iam LEONE XI. antiquius esse, quia NICOLAVS I. in *c. 1. D. 22.* iam docet, *beato Petro, æternæ vitæ CLAVIGERO, terreni simul & cælestis imperii iura commissa fuisse*; quod autem Petro concreditum, id non potest non quoque successoribus datum existimari. Imo, si credere fas est, iam LEO III. a quo CAROLVS M. vnctus & imperator salutatus est, huius gratiæ diuinæ, quam in thesauro suo reconditam habuit, singulare edidit specimen, ostenditque,

Thesauri spiritualis custodia penes pontificem, imo & dominium.

Inde claues solus gerit.

Leonis IX. nummo expressos.

Quibus aperit & occludit thesaurum,

etiam fatente Nicolao I.

& Leone III.

que, clauibus suis se CAROLO aperuisse aditum ad solium imperiale; & thesauro ecclesiæ omnem quoque terrenam potestatem contineri. Ita censuit NICOLAVS ALEMANNVS *in dissert. histor. de pariet. Lateranensibus*, & *ex tabula antiqua Lateranensi*, in qua LEO & imperator CAROLVS sub pedibus PETRI, tres claues in sinu gerentis, repræsentantur, historiam translati a pontifice imperii in CAROLVM illustrauit. Imprimis *c. 14.* vim probationis præcipuam ponit in tribus clauibus in sinu Petri, & *clauis duplex*, ait, *ligandi scilicet soluendique auctoritas, penes alios etiam est ecclesiarum antistites; facultas vero secularia ad religionis amussim dirigendi, rerumque publicarum statum temperandi & ad christianæ pietatis censuram regna & imperia moderandi, apostolica plane est, & summa ecclesiastica potestas: quæ licet a ligandi soluendique potestate proficiscatur, illi tamen iure solummodo competit, qui vnus omnium est pater, censor religionis, ac bene beateque viuendi magister. Is ergo cum Romanus sit pontifex, eius sane fuerunt partes, ad regendum imperium, quod a religione iam aberrarat, & pietatis præceptoribus, Romanis pontificibus, bellum indixerat, hominem designare, qui & religionis & ecclesiæ Romanæ, religionis magistræ, causa omnia vellet.* Habet ergo tantum Petrus *triplicem clauem*, reliqui præsules *duplicem*, & quamuis collectores *Actorum SS. ad d. XII. Iun.* in *vita Leonis III. p. 583.* obseruent, sæpe etiam PETRVM cum vna vel duabus clauibus pingi, forsan tamen mysterium hoc NICOLAI ALEMANNI non simpliciter reiiciendum est, cum e re ecclesiæ Romanæ sit, omnia corradere, quæ *thesaurum* hunc immensum ecclesiæ augent, replent, amplificant.

Qui ex hoc thesauro in Carolum M. imperium transtulisse fingitur.

§. X. Quemadmodum itaque ex hoc *thesauro inexhauribili* infinitæ gratiæ in vniuersum orbem defluunt, ita æquum est, vt orbis terrarum thesauri quoque in vrbem refluant, more antiquo, quo omnes gentes opes suas vndequaque Romano populo obtulerunt. Equidem vitium inde rempublicam contraxisse, auctor est LVCANVS *lib. I. pharsal.*

Non iniquum ergo esse videtur, vt pro thesauro cœlesti defluant thesauri mundi huius in curiam Romanam.

Namque vt opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Prædaque & hostiles luxum suasere rapinæ
Non auro, tectisque modus.

Idem censuit FLORVS *lib. III. c. 12. n. 7. illæ opes atque diuitiæ afflixere seculi mores, mersamque vitiis suis, quasi sentina, rempubl. pessundedere.* Conf. PLINIVS SECVNDVS *lib. IX. histor. nat. c. 58.* MEVRSIVS *de luxu*

xu Romanor. c. 1. KOBIERZYK. *de luxu Roman. c.* 1. *&* 2. Ast talis corruptio forsan haud concipienda est de Romanæ curiæ moribus, *thesauros terrarum*, vndequaque oblatos, compensandi *thesauris ecclesiasticarum gratiarum*, illis longe praeferendis, sicuti spiritualia antecellunt temporalia. *c.* 1. *extrau. comm. de maiorit. & obed.* Si quis ergo cum PERSIO *sat. II. vers.* 69. quærat:

Dicite pontifices, in sancto quid facit aurum?

responsio in promtu est; plus scilicet id præstare *in sancto*, quam in *regum palatiis*. Seculum XIII. imprimis feracissimum fuit, immensosque thesauros ecclesiæ Romanæ peperit, occasione *gratiarum*, a curia Romana indultarum. Ingenua id docet confessio CONRADI, abbatis Vrspergensis *p.* 321. circa initium seculi XIII. in hæc erumpentis verba: *Gaude MATER NOSTRA ROMA, quoniam aperiuntur cataractæ thesaurorum in terra, vt ad Te confluant riui & aggeres nummorum in magna copia.* Quia vero ex impetratis gratiis multitudo litium crescebat, quæ curiæ Romanæ autoritate sopiendæ erant, inde pergit: *Letare super iniquitate filiorum hominum, quoniam in recompensatione tantorum malorum datur tibi pretium. Iocundare super adiutrice tua discordia, quia erupit de puteo infernalis abyssi, vt accumulentur tibi multa pecuniarum munera. Habes quod semper sitiisti. Decanta canticum, quia per militiam hominum, non per tuam religionem, orbem vicisti. Ad te trahit homines, non ipsorum deuotio aut pura conscientia, sed scelerum multiplicium perpetratio & litium decisio pretio comparata.* En causam tot prodigalitatum in erogatione thesauri & *ecclesiastici* & *terrestris*. Ille necessarius his fuit, qui deliquerant, vt pœnitentiam redimerent, qua redemtione replebatur thesaurus temporalis ecclesiæ. Beneficiorum profusissima collatio hominum malitiam, ad discordiam, inuidiam & auaritiam pronam, prouocabat, vt infinita dubia prouisis mouerent, quæ tamen facile solui poterant, si aperirent thesauros suos, qui auxilio ecclesiæ Romanæ indigebant. Conf. ANTON. MATTHAEI *in anal. vet. aeui tom.* 1. *p.* 168. *nouiss. edit.*

Quod seculo XIII. imprimis contigit, ex testimonio Conradi Vrspergensis.

Cuius causa refertur.

§. XI. Equidem non omnes, rigidiores maxime, qui *thesauri terrestris* virtutes singulares ignorabant, morem hunc ecclesiæ Romanæ probabant: quidam etiam atro carbone notabant, inter quos referendus IOANNES SARISBVRIENSIS, episcopus Carnutensis *in polycrat. lib. VI. c.* 24. referens suum cum HADRIANO IV. colloquium, in quo sciscitanti, quid homines de ecclesia sentirent? paulo liberius aperuit hominum de studio curiæ huius augendi thesauros iudicium: *Romana ecclesia,*

Quidam tamen sinistre iudicarunt de thesauri terrestris corrasione.

que, clauibus suis se CAROLO aperuisse aditum ad solium imperiale, & thesauro ecclesiæ omnem quoque terrenam potestatem contineri. Ita censuit NICOLAVS ALEMANNVS *in differt. histor. de pariet. Lateranensibus*, & *ex tabula antiqua Lateranensi*, in qua LEO & imperator CAROLVS sub pedibus PETRI, tres claues in sinu gerentis, repræsentantur, historiam translati a pontifice imperii in CAROLVM illustrauit. Imprimis *c.* 14. vim probationis præcipuam ponit in tribus clauibus in sinu Petri, & *clauis duplex*, ait, *ligandi scilicet soluendique auctoritas, penes alios etiam est ecclesiarum antistites; facultas vero secularia ad religionis amussim dirigendi, rerumque publicarum statum temperandi & ad christianæ pietatis censuram regna & imperia moderandi, apostolica plane est, & summa ecclesiastica potestas: quæ licet a ligandi soluendique potestate proficiscatur, illi tamen iure solummodo competit, qui vnus omnium est pater, censor religionis, ac bene beateque viuendi magister. Is ergo cum Romanus sit pontifex, eius sane fuerunt partes, ad regendum imperium, quod a religione iam aberrarat, & pietatis præceptoribus, Romanis pontificibus, bellum indixerat, hominem designare, qui & religionis & ecclesiæ Romanæ, religionis magistræ, causa omnia vellet.* Habet ergo tantum Petrus *triplicem clauem*, reliqui præsules *duplicem*, & quamuis collectores *Actorum SS. ad d. XII. Iun.* in *vita Leonis III. p. 583.* obseruent, sæpe etiam PETRVM cum vna vel duabus clauibus pingi, forsan tamen mysterium hoc NICOLAI ALEMANNI non simpliciter reiiciendum est, cum e re ecclesiæ Romanæ sit, omnia corradere, quæ *thesaurum* hunc immensum ecclesiæ augent, replent, amplificant.

Qui ex hoc thesauro in Carolum M. imperium transtulisse fingitur.

§. X. Quemadmodum itaque ex hoc *thesauro inexhauribili* infinitæ gratiæ in vniuersum orbem defluunt, ita æquum est, vt orbis terrarum thesauri quoque in vrbem refluant, more antiquo, quo omnes gentes opes suas vndequaque Romano populo obtulerunt. Equidem vitium inde rempublicam contraxisse, auctor est LVCANVS *lib. I. pharsal.*

Non iniquum ergo esse videtur, vt pro thesauro cœlesti defluant thesauri mundi huius in curiam Romanam.

Namque vt opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Prædaque & hostiles luxum suasere rapinæ
Non auro, tectisque modus.

Idem censuit FLORVS *lib. III. c. 12. n. 7. illæ opes atque diuitiæ afflixere seculi mores, mersamque vitiis suis, quasi sentina, rempubl. pessundedere.* Conf. PLINIVS SECVNDVS *lib. IX. histor. nat. c. 58.* MEVRSIVS *de luxu*

xii Romanor. c. 1. KOBIERZYK. *de luxu Roman. c. 1. & 2.* Ast talis corruptio forsan haud concipienda est de Romanæ curiæ moribus, *thesauros terrarum*, vndequaque oblatos, compensandi *thesauris ecclesiasticarum gratiarum*, illis longe præferendis, sicuti spiritualia antecellunt temporalia. *c. 1. extrau. comm. de maiorit. & obed.* Si quis ergo cum PERSIO *sat. II. vers. 69.* quærat:

Dicite pontifices, in sancto quid facit aurum?

responsio in promtu est; plus scilicet id præstare *in sancto*, quam in *regum palatiis*. Seculum XIII. imprimis feracissimum fuit, immensosque thesauros ecclesiæ Romanæ peperit, occasione *gratiarum*, a curia Romana indultarum. Ingenua id docet confessio CONRADI, abbatis Vrspergensis *p. 321.* circa initium seculi XIII. in hæc erumpentis verba: *Gaude MATER NOSTRA ROMA, quoniam aperiuntur cataractæ thesaurorum in terra, vt ad Te confluant riui & aggeres nummorum in magna copia.* Quia vero ex impetratis gratiis multitudo litium crescebat, quæ curiæ Romanæ autoritate sopiendæ erant, inde pergit: *Lætare super iniquitate filiorum hominum, quoniam in recompensatione tantorum malorum datur tibi pretium. Iocundare super adiutrice tua discordia, quia erupit de puteo infernalis abyssi, vt accumulentur tibi multa pecuniarum munera. Habes quod semper sitiisti. Decanta canticum, quia per militiam hominum, non per tuam religionem, orbem vicisti. Ad te trahit homines, non ipsorum deuotio aut pura conscientia, sed scelerum multiplicium perpetratio & litium decisio pretio comparata.* En causam tot prodigalitatum in erogatione thesauri & *ecclesiastici* & *terrestris*. Ille necessarius his fuit, qui deliquerant, vt pœnitentiam redimerent, qua redemtione replebatur thesaurus temporalis ecclesiæ. Beneficiorum profusissima collatio hominum malitiam, ad discordiam, inuidiam & auaritiam pronam, prouocabat, vt infinita dubia prouisis mouerent, quæ tamen facile solui poterant, si aperirent thesauros suos, qui auxilio ecclesiæ Romanæ indigebant. Conf. ANTON. MATTHAEI *in anal. vet. æui tom. 1. p. 168. nouiss. edit.*

Quod seculo XIII. imprimis contigit, ex testimonio Conradi Vrspergensis.

cuius causa refertur.

§. XI. Equidem non omnes, rigidiores maxime, qui *thesauri terrestris* virtutes singulares ignorabant, morem hunc ecclesiæ Romanæ probabant: quidam etiam atro carbone notabant, inter quos referendus IOANNES SARISBVRIENSIS, episcopus Carnutensis *in polycrat. lib. VI. c. 24.* referens suum cum HADRIANO IV. colloquium, in quo sciscitanti, quid homines de ecclesia sentirent? paulo liberius aperuit hominum de studio curiæ huius augendi thesauros iudicium: *Romana ecclesia,*

Quidam tamen sinistre iudicarunt de thesauri terrestris corrasione.

que, clauibus suis se CAROLO aperuisse aditum ad solium imperiale, & thesauro ecclesiæ omnem quoque terrenam potestatem contineri. Ita censuit NICOLAVS ALEMANNVS *in dissert. histor. de pariet. Lateranensibus*, & *ex tabula antiqua Lateranensi*, in qua LEO & imperator CAROLVS sub pedibus PETRI, tres claues in sinu gerentis, repræsentantur, historiam translati a pontifice imperii in CAROLVM illustrauit. Imprimis *c.* 14. vim probationis præcipuam ponit in tribus clauibus in sinu Petri, & *clauis duplex*, ait, *ligandi scilicet soluendique auctoritas, penes alios etiam est ecclesiarum antistites; facultas vero secularia ad religionis amussim dirigendi, rerumque publicarum statum temperandi & ad christianæ pietatis censuram regna & imperia moderandi, apostolica plane est, & summa ecclesiastica potestas: quæ licet a ligandi soluendique potestate proficiscatur, illi tamen iure solummodo competit, qui vnus omnium est pater, censor religionis, ac bene beateque viuendi magister. Is ergo cum Romanus sit pontifex, eius sane fuerunt partes, ad regendum imperium, quod a religione iam aberrarat, & pietatis præceptoribus, Romanis pontificibus, bellum indixerat, hominem designare, qui & religionis & ecclesiæ Romanæ, religionis magistræ, causa omnia vellet.* Habet ergo tantum Petrus *triplicem clauem*, reliqui præsules *duplicem*, & quamuis collectores *Actorum SS. ad d. XII. Iun.* in *vita Leonis III. p.* 583. obseruent, sæpe etiam PETRVM cum vna vel duabus clauibus pingi, forsan tamen mysterium hoc NICOLAI ALEMANNI non simpliciter reiiciendum est, cum e re ecclesiæ Romanæ sit, omnia corradere, quæ *thesaurum* hunc immensum ecclesiæ augent, replent, amplificant.

Qui ex hoc thesauro in Carolum M. imperium transtulisse fingitur.

§. X. Quemadmodum itaque ex hoc *thesauro inexhauribili* infinitæ gratiæ in vniuersum orbem defluunt, ita æquum est, vt orbis terrarum thesauri quoque in vrbem refluant, more antiquo, quo omnes gentes opes suas vndequaque Romano populo obtulerunt. Equidem vitium inde rempublicam contraxisse, auctor est LVCANVS *lib. I. pharsal.*

Non iniquum ergo esse videtur, vt pro thesauro cœlesti defluant thesauri mundi huius in curiam Romanam.

Namque vt opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Prædaque & hostiles luxum suascre rapinæ
Non auro, tectisque modus.

Idem censuit FLORVS *lib. III. c.* 12. *n.* 7. *illæ opes atque diuitiæ afflixere seculi mores, mersamque vitiis suis, quasi sentina, rempubl. pessundedere.* Conf. PLINIVS SECVNDVS *lib. IX. histor. nat. c.* 58. MEVRSIVS *de lu-*

xu

xu Romanor. c. 1. KOBIERZYK. *de luxu Roman. c. 1. & 2.* Ast talis corruptio forsan haud concipienda est de Romanæ curiæ moribus, *thesauros terrarum*, vndequaque oblatos, compensandi *thesauris ecclesiasticarum gratiarum*, illis longe præferendis, sicuti spiritualia antecellunt temporalia. *c. 1. extrau. comm. de maiorit. & obed.* Si quis ergo cum PERSIO *sat. II. vers. 69.* quærat:

Dicite pontifices, in sancto quid facit aurum?

responsio in promtu est; plus scilicet id præstare *in sancto*, quam in *regum palatiis*. Seculum XIII. imprimis feracissimum fuit, immensosque thesauros ecclesiæ Romanæ peperit, occasione *gratiarum*, a curia Romana indultarum. Ingenua id docet confessio CONRADI, abbatis Vrspergensis *p. 321.* circa initium seculi XIII. in hæc erumpentis verba: *Gaude MATER NOSTRA ROMA, quoniam aperiuntur cataractæ thesaurorum in terra, vt ad Te confluant riui & aggeres nummorum in magna copia.* Quia vero ex impetratis gratiis multitudo litium crescebat, quæ curiæ Romanæ autoritate sopiendæ erant, inde pergit: *Lætare super iniquitate filiorum hominum, quoniam in recompensatione tantorum malorum datur tibi pretium. Iocundare super adiutrice tua discordia, quia erupit de puteo infernalis abyssi, vt accumulentur tibi multa pecuniarum munera. Habes quod semper sitiisti. Decanta canticum, quia per militiam hominum, non per tuam religionem, orbem vicisti. Ad te trahit homines, non ipsorum deuotio aut pura conscientia, sed scelerum multiplicium perpetratio & litium decisio pretio comparata.* En causam tot prodigalitatum in erogatione thesauri & *ecclesiastici* & *terrestris*. Ille necessarius his fuit, qui deliquerant, vt pœnitentiam redimerent, qua redemtione replebatur thesaurus temporalis ecclesiæ. Beneficiorum profusissima collatio hominum malitiam, ad discordiam, inuidiam & auaritiam pronam, prouocabat, vt infinita dubia prouisis mouerent, quæ tamen facile solui poterant, si aperirent thesauros suos, qui auxilio ecclesiæ Romanæ indigebant. Conf. ANTON. MATTHAEI *in anal. vet. æui tom. 1. p. 168. nouiss. edit.*

Quod seculo XIII. imprimis contigit, ex testimonio Conradi Vrspergensis.

cuius causa refertur.

§. XI. Equidem non omnes, rigidiores maxime, qui *thesauri terrestris* virtutes singulares ignorabant, morem hunc ecclesiæ Romanæ probabant: quidam etiam atro carbone notabant, inter quos referendus IOANNES SARISBVRIENSIS, episcopus Carnutensis *in polycrat. lib. VI. c. 24.* referens suum cum HADRIANO IV. colloquium, in quo sciscitanti, quid homines de ecclesia sentirent? paulo liberius aperuit hominum de studio curiæ huius augendi thesauros iudicium: *Romana ecclesia,*

Quidam tamen sinistre iudicarunt de thesauri terrestris corrasione.

que, clauibus suis se CAROLO aperuisse aditum ad solium imperiale, & thesauro ecclesiæ omnem quoque terrenam potestatem contineri. Ita censuit NICOLAVS ALEMANNVS *in dissert. histor. de pariet. Lateranensibus*, & *ex tabula antiqua Lateranensi*, in qua LEO & imperator CAROLVS sub pedibus PETRI, tres claues in sinu gerentis, repræsentantur, historiam translati a pontifice imperii in CAROLVM illustrauit. Imprimis *c. 14.* vim probationis præcipuam ponit in tribus clauibus in sinu Petri, & *clauis duplex*, ait, *ligandi scilicet soluendique auctoritas, penes alios etiam est ecclesiarum antistites; facultas vero secularia ad religionis amussim dirigendi, rerumque publicarum statum temperandi & ad christianæ pietatis censuram regna & imperia moderandi, apostolica plane est, & summa ecclesiastica potestas: quæ licet a ligandi soluendique potestate proficiscatur, illi tamen iure solummodo competit, qui vnus omnium est pater, censor religionis, ac bene beateque viuendi magister. Is ergo cum Romanus sit pontifex, eius sane fuerunt partes, ad regendum imperium, quod a religione iam aberrarat, & pietatis præceptoribus, Romanis pontificibus, bellum indixerat, hominem designare, qui & religionis & ecclesiæ Romanæ, religionis magistræ, causa omnia vellet.* Habet ergo tantum Petrus *triplicem clauem*, reliqui præsules *duplicem*, & quamuis collectores *Actorum SS. ad d. XII. Iun.* in *vita Leonis III. p. 583.* obseruent, sæpe etiam PETRVM cum vna vel duabus clauibus pingi, forsan tamen mysterium hoc NICOLAI ALEMANNI non simpliciter reiiciendum est, cum e re ecclesiæ Romanæ sit, omnia corradere, quæ *thesaurum* hunc immensum ecclesiæ augent, replent, amplificant.

Qui ex hoc thesauro in Carolum M. imperium transtulisse fingitur.

§. X. Quemadmodum itaque ex hoc *thesauro inexhauribili* infinitæ gratiæ in vniuersum orbem defluunt, ita æquum est, vt orbis terrarum thesauri quoque in vrbem refluant, more antiquo, quo omnes gentes opes suas vndequaque Romano populo obtulerunt. Equidem vitium inde rempublicam contraxisse, auctor est LVCANVS *lib. I. pharsal.*

Non iniquum ergo esse videtur, vt pro thesauro cœlesti defluant thesauri mundi huius in curiam Romanam.

Namque vt opes nimias mundo fortuna subacto
Intulit, & rebus mores cessere secundis,
Prædaque & hostiles luxum suasere rapinæ
Non auro, tectisque modus.

Idem censuit FLORVS *lib. III. c. 12. n. 7. illæ opes atque diuitiæ afflixere seculi mores, mersamque vitiis suis, quasi sentina, rempubl. pessundedere.* Conf. PLINIVS SECVNDVS *lib. IX. histor. nat. c. 58.* MEVRSIVS *de luxu*

xu Romanor. c. 1. KOBIERZYK. *de luxu Roman. c.* 1. & 2. Aſt talis corruptio forſan haud concipienda eſt de Romanæ curiæ moribus, *theſauros terrarum*, vndequaque oblatos, compenſandi *theſauris eccleſiaſticarum gratiarum*, illis longe præferendis, ſicuti ſpiritualia antecellunt temporalia. *c. 1. extrau. comm. de maiorit. & obed.* Si quis ergo cum PERSIO *ſat. II. verſ. 69.* quærat:

Dicite pontifices, in ſancto quid facit aurum?

reſponſio in promtu eſt; plus ſcilicet id præſtare *in ſancto*, quam in *regum palatiis.* Seculum XIII. imprimis feraciſſimum fuit, immenſosque theſauros eccleſiæ Romanæ peperit, occaſione *gratiarum*, a curia Romana indultarum. Ingenua id docet confeſſio CONRADI, abbatis Vrſpergenſis *p. 321.* circa initium ſeculi XIII. in hæc erumpentis verba: *Gaude MATER NOSTRA ROMA, quoniam aperiuntur cataractæ theſaurorum in terra, vt ad Te confluant riui & aggeres nummorum in magna copia.* Quia vero ex impetratis gratiis multitudo litium creſcebat, quæ curiæ Romanæ autoritate ſopiendæ erant, inde pergit: *Lætare ſuper iniquitate filiorum hominum, quoniam in recompenſatione tantorum malorum datur tibi pretium. Iocundare ſuper adiutrice tua discordia, quia erupit de puteo infernalis abyſſi, vt accumulentur tibi multa pecuniarum munera. Habes quod ſemper ſitiiſti. Decanta canticum, quia per militiam hominum, non per tuam religionem, orbem viciſti. Ad te trahit homines, non ipſorum deuotio aut pura conſcientia, ſed ſcelerum multiplicium perpetratio & litium deciſio pretio comparata.* En cauſam tot prodigalitatum in erogatione theſauri & *eccleſiaſtici* & *terreſtris*. Ille neceſſarius his fuit, qui deliquerant, vt pœnitentiam redimerent, qua redemtione replebatur theſaurus temporalis eccleſiæ. Beneficiorum profuſiſſima collatio hominum malitiam, ad diſcordiam, inuidiam & auaritiam pronam, prouocabat, vt infinita dubia prouiſis mouerent, quæ tamen facile ſolui poterant, ſi aperirent theſauros ſuos, qui auxilio eccleſiæ Romanæ indigebant. Conf. ANTON. MATTHAEI *in anal. vet. æui tom. 1. p. 168. nouiſſ. edit.*

Quod ſeculo XIII. imprimis contigit, ex teſtimonio Conradi Vrſpergenſis.

cuius cauſa refertur.

§. XI. Equidem non omnes, rigidiores maxime, qui *theſauri terreſtris* virtutes ſingulares ignorabant, morem hunc eccleſiæ Romanæ probabant: quidam etiam atro carbone notabant, inter quos referendus IOANNES SARISBVRIENSIS, epiſcopus Carnutenſis *in polycrat. lib. VI. c. 24.* referens ſuum cum HADRIANO IV. colloquium, in quo ſciſcitanti, quid homines de eccleſia ſentirent? paulo liberius aperuit hominum de ſtudio curiæ huius augendi theſauros iudicium: *Romana ec-*

Quidam tamen ſiniſtre iudicarunt de theſauri terreſtris corraſione.

renis quoque huius seculi potestatibus in causa communis boni ius dicere non pertimescat. Vid. HARDVIN. *tom. IX. concil. p. 1763.*

Pro hac liberalitate aliquid ei largiendum,

§. VIII. Quae cum ita sint, (id quod quidem sub poena haereseos credendum) quis dubitaret, eum possidere immensos thesauros in *caelo* & in *terra*, in his erogandos liberaliter, qui deuotam in sedem hanc supremam gerunt mentem. Equidem IO. ANDREAE olim dixisse fertur: *magnam esse sedis apostolicae liberalitatem, quae pro modico plumbo maximam molam auri exigit*, & PETRVS BLESENSIS *epist. 41.* ad HENRICVM II. Anglorum Regem scribens similia tradidit: *nuncii vestri a Romana curia redierunt, exonerati quidem argento, onerati plumbo.* Denique STEPHANVS abbas S. Genouefae Parisiensis *epist. 165.* rogans Waldemarum episcopum Slesuicensem, vt aliquid ei mittat in subsidium reparandae ecclesiae, haec subiungit: *quo plumbum emamus, non Romanum sed Anglicanum, quoniam ANGLICO plumbo teguntur ecclesiae, nudantur ROMANO.*

aurum pro plumbo,

Enim vero qui tales argutias in medium proferunt, vim *plumbi Romani* non *physice* sed *spiritualiter* diiudicandam, ignorant, cum *plumbum* hoc *spirituale* sit, omni auro longe carius habendum. *1 Cor. IX, 11.*

cuius plumbi magna virtus

Regula vulgata, *gratis accepistis, gratis date*, ad Petri apostolatum pertinet, non ad hodiernum imperium sacrum, vti nec *paupertas apostolica* hereditaria esse debuit, minus conueniens Petri successoribus, qui regio victu atque cultu aetatem agunt. Neque hoc sine ratione, sed imprimis propter haereticos, vt astute videtur obseruasse Iesuita SYLVESTER PETRA SANCTA *in not. ad epist. Molinaei c. V. p. 53. sq.* adductus a Dn. CYPRIANI im Ursprung und Wachsthum des Pabstthums *c. 18. p. 487.* *Haeretici vellent, vt quemadmodum olim S. Petrus, sic pontifex iam iuxta pauperem nauiculam sua reficeret retia, laboraret tota nocte, & nihil caperet: postea inopem aggressi in mare ipsum vna cum nauicula protruderent mergerentque. Diuitiae si circa sementem disponuntur, instar sepis impediunt, ne singularis ferus, nempe Lutherus aliquis aut Caluinus, depascatur eam.*

aurum vero matri ecclesiae vtile.

Ita ex sectae suae principiis non potuit non philosophari Iesuita, optime conscius, hoc sub principio regnum Iesuitarum magnopere profecisse; quidni ergo sub eo proficeret regnum illud vniuersale Romanum? Olim quidem IVVENALIS *Sat. VI. v. 294.* ita cecinit:

Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo
Paupertas Romana perit.

Sed forsan haec obiurgatio tantum mores *gentilium* pungit, non trahenda

da

da ad curiam christianam Romanam, vbi valere debet illud LVCANI *lib. I.*

quod suasisset egestas,

Vile nefas.

§. IX. Thesauri hi *gratiarum caelestium & terrestrium* sedulo custodiuntur a *summo clauigero*, pontifice Romano, qui ideo *claues* gerit, vt non tantum *custodiat & recludat* conditorium, in quo hae gratiae sunt depositae, sed eas etiam pro lubitu dispenset in sitientes & gratos. Neque enim nudus huius thesauri *custos* aut *praefectus*, sed etiam *dominus* est, & ita vt bonus paterfamilias *de suo* erogat, quod erogat, atque ideo solus *claues*, hunc thesaurum occludentes & recludentes, gerit. *Quamuis enim non solus Petrus accepit claues, solus tamen in plenitudine suscepit, vtpote aliorum princeps & caput. Ob quam praerogatiuam solus Petrus cum clauibus depingitur, solus Petrus de collatione clauium a Christo sibi facta in ecclesia inter ceteros praecipue commendatur.* Haec est philosophia IO. A TVRRECREMATA apud HARDVIN. *cit. l. p. 1255.* ad gustum aulae Romanae admodum composita. Tempore LEONIS I. in numismate PETRVM exsculptum fuisse, ex cuius humeris dependebant *claues*, expresso nomine pontificis in altera parte, docet BARONIVS *ad ann. 461. n. 12.* depicto ipso nummo. Addit, hoc per allusionem ad vaticinium prophetae fuisse factum: *dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit, qui claudat, & claudet, & non erit, qui aperiat!* Quamuis vero BARONIVS in eo fallat, quod nummum hunc LEONI I. tribuat, tribuendum potius LEONI IX, seculi XI. pontifici, vt demonstrat PAGI *in crit. ad Baron. c. 12.* & ita haec philosophia crassa magis ad eius tempora quadret; liquet inde tamen, circa haec tempora claues iam designasse potestatem *aperiendi & occludendi* thesauros regios, ecclesiae putatiue commissos, cum ab his temporibus, potentia pontificum in immensum extensa, occasionem nacti fuerint, contra quascunque leges infinitas *gratias* elargiendi, vt potentiam suam contra aduersariorum tela his ipsis corroborarent. Alioquin negari nequit, hoc dogma iam LEONE XI. antiquius esse, quia NICOLAVS I. in *c. 1. D. 22.* iam docet, *beato Petro, aeternae vitae CLAVIGERO, terreni simul & caelestis imperii iura commissa fuisse*; quod autem Petro concreditum, id non potest non quoque successoribus datum existimari. Imo, si credere fas est, iam LEO III. a quo CAROLVS M. vnctus & imperator salutatus est, huius gratiae diuinae, quam in thesauro suo reconditam habuit, singulare edidit specimen, ostenditque,

Thesauri spiritualis custodia penes pontificem,

imo & dominium.

Inde claues solus gerit.

Leonis IX. nummo expressos.

Quibus aperit & occludit thesaurum,

etiam fatente Nicolao I.

& Leone III.

xu Romanor. c. 1. KOBIERZYK. *de luxu Roman. c. 1. & 2.* Aſt talis corruptio forſan haud concipienda eſt de Romanæ curiæ moribus, *theſauros terrarum*, vndequaque oblatos, compenſandi *theſauris eccleſiaſticarum gratiarum*, illis longe præferendis, ſicuti ſpiritualia antecellunt temporalia. *c. 1. extrau. comm. de maiorit. & obed.* Si quis ergo cum PERSIO *ſat. II. verſ. 69.* quærat:

Dicite pontifices, in ſancto quid facit aurum?

reſponſio in promtu eſt; plus ſcilicet id præſtare *in ſancto*, quam in *regum palatiis*. Seculum XIII. imprimis feraciſſimum fuit, immenſosque theſauros eccleſiæ Romanæ peperit, occaſione *gratiarum*, a curia Romana indultarum. Ingenua id docet confeſſio CONRADI, abbatis Vrſpergenſis *p. 321.* circa initium ſeculi XIII. in hæc erumpentis verba: *Gaude MATER NOSTRA ROMA, quoniam aperiuntur cataractæ theſaurorum in terra, vt ad Te confluant riui & aggeres nummorum in magna copia.* Quia vero ex impetratis gratiis multitudo litium creſcebat, quæ curiæ Romanæ autoritate ſopiendæ erant, inde pergit: *Lætare ſuper iniquitate filiorum hominum, quoniam in recompenſatione tantorum malorum datur tibi pretium. Iocundare ſuper adiutrice tua diſcordia, quia erupit de puteo infernalis abyſſi, vt accumulentur tibi multa pecuniarum munera. Habes quod ſemper ſitiiſti. Decanta canticum, quia per militiam hominum, non per tuam religionem, orbem viciſti. Ad te trahit homines, non ipſorum deuotio aut pura conſcientia, ſed ſcelerum multiplicium perpetratio & litium deciſio pretio comparata.* En cauſam tot prodigalitatum in erogatione theſauri & *eccleſiaſtici* & *terreſtris*. Ille neceſſarius his fuit, qui delinquerant, vt pœnitentiam redimerent, qua redemtione replebatur theſaurus temporalis eccleſiæ. Beneficiorum profuſiſſima collatio hominum malitiam, ad diſcordiam, inuidiam & auaritiam pronam, prouocabat, vt infinita dubia prouiſis mouerent, quæ tamen facile ſolui poterant, ſi aperirent theſauros ſuos, qui auxilio eccleſiæ Romanæ indigebant. Conf. ANTON. MATTHAEI *in anal. vet. æui tom. 1. p. 168. nouiſſ. edit.*

Quod ſeculo XIII. imprimis contigit, ex teſtimonio Conradi Vrſpergenſis.

cuius cauſa refertur.

§. XI. Equidem non omnes, rigidiores maxime, qui *theſauri terreſtris* virtutes ſingulares ignorabant, morem hunc eccleſiæ Romanæ probabant: quidam etiam atro carbone notabant, inter quos referendus IOANNES SARISBVRIENSIS, epiſcopus Carnutenſis *in polycrat. lib. VI. c. 24.* referens ſuum cum HADRIANO IV. colloquium, in quo ſciſcitanti, quid homines de eccleſia ſentirent? paulo liberius aperuit hominum de ſtudio curiæ huius augendi theſauros iudicium: *Romana eccleſia,*

Quidam tamen ſiniſtre iudicarunt de theſauri terreſtris corraſione.

Ecclesiam novercam non matrem dicentes,

populum admodum gravantem

pro pretio,

clesia, aiebat, *quæ MATER omnium ecclesiarum est, se non tam MATREM exhibet aliis, quam NOVERCAM. Sedent in ea Scribæ & Pharisæi, ponentes onera importabilia in humeros hominum, quæ digito non contingunt. Dominantur in clero, nec forma fiunt gregi, qui recto calle pergit ad vitam; pretiosam suppellectilem congerunt, auro & argento onerant mensas, sibi etiam ab auaritia nimis parci. Nam pauper aut nullus aut raro admittitur, quem interdum non tam Christus quam vana gloria introduxit. Concutiunt ecclesias, lites excitant, collidunt clerum & populum: laboribus & miseriis afflictorum nequaquam compatiuntur: ecclesiarum lætantur SPOLIIS, & QVAESTVM omnes reputant pietatem. Iustitiam non tam veritati quam PRETIO reddunt, omnia namque cum PRETIO hodie, sed nec cras aliquid sine PRETIO obtinebis. Nocent sæpius & in eo Dæmones imitantur, qui nunquam prodesse putantur, quam eum nocere desistunt, exceptis paucis, qui nomen & officium pastoris implent. Sed & ipse Romanus pontifex omnibus grauis & fere intolerabilis est. Præterea omnes arguunt, quod ruentibus & collabentibus ecclesiis, quas patrum construxit deuotio, altaribus quoque incultis, palatia exstruit, & ipse non modo purpuratus, sed deauratus incedit. Palatia sacerdotum splendent, & in manibus eorum sordidatur Christi ecclesia. Prouinciarum DIRIPIVNT SPOLIA, AC SI THESAVROS CROESI STVDEANT REPARARE.* Hæc erant iudicia *vulgi*, plebis (ex iudicio cleri) ineptæ, quæ tolerare non poterat mores clericorum, suis contrarios. Et quamuis THOMAS Cantuariensis in *epist. ad Archiep. Mogunt.* scriberet, *matrem Romam factam esse meretricem, & pro mercede prostitutam;* hoc tamen inclementius iudicium pauci secuti sunt, sed suo reliquerunt autori.

imo matrem ecclesiam esse factam meretricem.

Verum alii exaltationem ecclesiæ propugnarunt

ex captura Petro demandata,

§. XII. OTTO, Frisingensis Episcopus *lib. IV. chron.* non obscure credidit, magis placere Deo illius temporis *exaltationem*, *quam priorem humilitatem.* En vero egregium huius sententiæ argumentum, desumtum ex Christi sermone ad Petrum: *Duc in altum, & laxate retia vestra in CAPTVRAM.* Hæc *captura* sine dubio præfiguravit *thesauros orbis*, quos in altum ascendendo, & retia sua laxando, collecturus esset quondam Petri successor. *Retia* quid aliud sunt, quam thesaurus *gratiarum ecclesiasticarum* publice expositus, laxatusque, quibus pisces, h.e. *fideles* & *deuoti*, in proprium eorum, vt aiunt, commodum, capiuntur? Scio quidem, IOANNEM XXII. in *bulla de anno 1327.* apud RYMERVM *tom. IV. act. publ. Anglic.* paulo aliter hæc verba explicuisse; sed

quid

quid impedit, quo minus varii sensus mystici ex hoc facto deduci queant? Prouoco ad INNOCENTIVM III., qui in hunc fere sensum, quem antea dedi, quoque hæc verba exposuit *serm. II. in fest. S. Petri. Altitudo maris istius, de qua Christus inquit ad Petrum: duc in altum, est Roma, quæ primatum & principatum super vniuersum seculum obtinebat & obtinet, quasi diceret: Vade Romam, & te cum tuis transfer ad vrbem, & laxate ibi retia ad capturam.* Cur non vero etiam alii Episcopi, exemplo Romani, laxarent retia ad capturam? Quod Petro dictum, aliis quoque imperatum. Inde non mirandum, ceteras quoque ecclesias thesauros collegisse infinitos. Graues querelas VDALSCALCVS *in narrat. controu. inter Herm. & Eginon.* apud CANISIVM *tom. III. lect. antiqu. P. 2. p. 10. nov. edit.* BASNAGII, mouet contra Moguntinum Antistitem, quod *ecclesia sanctæ Dei genitricis INFINITO per eum THESAVRO* priuata fuerit, quem tamen custodire debuerit.

teste Innocentio III.

quæ captura etiam aliis episcopis commendata.

§. XIII. Aperui generatim fontes *thesauri* vtriusque, tum *spiritualis*, quem dispensat mater ecclesia in fideles & deuotos sibi subditos: tum *terrestris*, quem vt *pia mater* vndequaque recipit, & melioribus vsibus applicare dicitur. De his non ero sollicitus, vtpote qui *gratiæ ecclesiasticæ* accepto ferendi non sunt, vtut eam prouocent, facilem reddant, eliciantque. Illorum tantum genera varia tradam, quæ, licet infinita sint, ad hæc tamen summa possunt reduci capita. Scilicet (I.) ex hoc *thesauro gratioso* pariter ac *infinito* depromuntur & distribuuntur *indulgentiæ*, quæ imprimis in *Gazophylacio spirituali* condi creduntur: (II.) *Dispensationes* & *relaxationes* a rigore legum ecclesiasticarum, quibus *gratiose* infinita onera remittit, atque ea permittit, quæ legibus ecclesiasticis aduersantur: (III.) *redemtiones* & *liberationes* a nexu pactorum, votorum, iuramentorum similiumque obligandi modorum, quibus propria voluntate quis sese obstrinxit, sed cum aliquo incommodo, onere, vel detrimento, quod auertere intendit: (IV.) *priuilegia*, *exemtiones*, aliaque *iura singularia*, quibus *gratiam* singularem diffundit in eos, quos gratiose amplectendos esse iudicat: (V.) *confirmationes* quorumcunque negotiorum, iurium, & rerum possessarum, quibus *robur gratiosum* iis conciliant: (VI.) *collationes beneficiorum*, & concessiones *gratiarum expectatiuarum* ac *pensionum*, quibus hoc *gazophylacium* abundat, & sitientibus satisfacit cumulatissime: (VII.) *Distributiones regnorum & imperiorum*, quæ male merentibus auferre, & in bene merentes transferre potest, quia ecclesia constituta est super *regna* & *gentes*, & arbitrium

Septiformis gratia, quæ ex hoc thesauro dispensatur.

Cuius species referuntur.

rerum

numerus gratiarum mysticus.

rerum cœlestium & terrestrium sibi vindicat. Subsisto in *numero septenario*, vtpote qui *mysticus* & singulariter priuilegiatus est, vt *septem ordines*, *septem sacramenta* aliaque indicant, adeo vt hic *sacer numerus* quoque imperio nostro sacer credatur ex mente *A. B. procem.* argumento a *septem candelabris Apocalypticis* desumto. Rectius forsan verba A. B. mystica ad hanc *septiformem gratiam ecclesiasticam* transposueris, dicendo ex mente curiæ Romanæ, per hanc, velut *septem candelabra lucentia*, *sacrum illuminari imperium*, quod *ecclesia* per vniuersum orbem exercet vt mater *pia*, *indulgentissima*, & *gratiosa*.

(I.)

DE INDVLGENTIARVM GRATIA.

Prima gratia est thesaurus indulgentiarum,

§. XIV. Primus & primarius *thesaurus*, *matri ecclesiæ* commissus, constituitur in *superabundante cumulo meritorum Christi & sanctorum*, cuius *dispensatio* concredita & data esse dicitur Apostolis, eorumque successoribus, quæ *indulgentias* produxit. Audiamus traditionem scholasticam de hoc *thesauro*, vnde remissionis pœnarum compensatio, Deo facienda, hauriatur, quam primus detexisse videtur seculo XII. RAYMVNDVS, plenius excoluisse ALBERTVS M. & magnificentissime exornasse THOMAS AQVINAS, obseruante MORINO *de sacram. pœnit. lib. X. c. 21.* Eandem repetiit imo autoritate pontificali roborauit sententiam CLEMENS VI. *in c. 2. extr. comm. de pœnit. & remiss.* vbi *thesaurum* hunc flosculis hisce depingit: *Quantum ergo exinde*, (ex meritis Christi) *vt nec superuacua, inanis, aut superflua tantæ effusionis miseratio redderetur, THESAVRVM ecclesiæ militanti acquisiuit! volens suis thesaurizare filiis pius pater: vt sic sit INFINITVS THESAVRVS hominibus, quo qui vsi sunt, Dei amicitiæ participes sunt effecti. Quem quidem THESAVRVM non in sudario repositum, non in agro absconditum, sed per beatum Petrum, cœli clauigerum eiusque successores, suos in terris vicarios commisit, fideliter & salubriter dispensandum, & propriis & rationabilibus causis, nunc pro totali nunc pro partiali remissione pœnæ temporalis, pro peccatis debitæ, tam generaliter quam specialiter (prout cum DEO expedire cognoscerent) vere pœnitentibus & confessis misericorditer applicandum.* Thesaurus ergo hic abundat *merito Christi* infinito & *inconsumtibili*, vt postea additur. Eius monopolium primarium accepit PETRVS, cui claues regni cœlorum commissæ, non Paulus, *cui magisterium ecclesiasticæ eruditionis iniunctum.* Per Petrum idem *monopolium* exercent eius successores seu vicarii, quod in *dispen-*

repletus merito Christi infinito,

dispensatione horum meritorum in fideles consistit. Ceteri episcopi quidem etiam *secundum quid* huius gratiae dispensatores sunt, sed ex *beneficio Pontificis*, a quo in adiutorium huius diuini muneris vocantur & constituuntur. *Data enim sunt claues perpetuae Petro, a quo totius iuris ecclesiastici pulchritudo manauit*, vt aiunt patres *concilii Viennensis de anno 1267.* apud CANISIVM *tom. IV. P. 1. lect. antiqu. p. 82. edit. Basnag.* Licet vero hic *thesaurus* meritorum Christi sit *infinitus* & *immensus*, adhuc tamen cumulum & incrementum accipit ex *meritis sanctorum* iuxta mentem CLEMENTIS VI. ita *cit. l.* pergentis: *ad cuius quidem thesauri cumulum B. Dei genitricis omniumque electorum a primo iusto vsque vltimum merita adminiculum praestare noscuntur, de cuius consumtione seu minutione non est aliquatenus formidandum, tam propter infinita Christi merita, tam pro eo, quod quanto plures ex eius applicatione trahuntur ad iustitiam, tanto magis accrescit ipsorum cumulus meritorum.*

per Petri successores dispensandus, & meritis sanctorum auctus.

§. XV. Sicuti vero institutum praesens non patitur, vt de *indulgentiarum origine* & *fatis* hic agam, quorum explicatione defunctus sum *ad tit. de poenit. & remiss.* ita memor scopi, quem mihi in hac dissertatione proposui, duntaxat *gratiam* illam immensam, quam sub *indulgentiarum* nomine omnibus commendare solent, paucis delineabo, vt intelligant omnes, quam *gratiosa mater* sit vel vulgo credatur esse ecclesia. Hunc in finem supponendum fuit, peccata hominibus non aliter remitti posse atque expiari, nisi *poenis* impositis, quas vel sacerdotes imponunt, vel iustitia diuina exigit: has vero in hac vita penitus exsolui non posse: luendas adhuc plures culpas esse per stata tempora post mortem in *purgatorio*, nisi redimantur per *indulgentias* a viuentibus: solutionem illarum poenarum, quae pro peccatis debentur, sumi ex thesauro illo, quem modo indigitaui, & per indulgentias applicaui iis, qui eas vel *pecunia* vel aliis *operibus* redimunt. Vnde definiunt *indulgentiam*, quod sit *poenae relaxatio, quam quis iuste pro culpis propriis facere debuisset, de thesauro ecclesiae, ad diuinam iustitiam persoluendam, sumta.* vid. CHEMNITIVS *in exam. concil. Trid. P. IV. loc. 3. p. 70 sqq.* Ne vero haec *gratia* ecclesiae subtrahatur, id quod iam olim tentarunt Bohemi, eius defensionem & patrocinium susceperunt Patres concilii Basileensis, & inter hos AEGIDIVS CARLERIVS *in orat. de corrigendis peccatis publicis* in laudato concilio contra Bohemos habita, quam exhibet CANISIVS *in lect. antiqu. tom. IV. p. 566. edit.*

Vnde effluit infinita gratia

pro poenis in hac & futura vita redimendis,

omnibus modis defendenda.

per argumenta Carlerii.

Basnag. Inter alia conceptum eius quærit in *relaxatione pœnæ debitæ. Sed*, addit, *quia oportet, vt saluetur diuina iustitia, & qui peccauit, quia debitor est, soluat, & vt alius satisfaciat pro eo, per indulgentiam pœna peccatorum relaxatur ex hoc, quod merita alterius isti applicentur.* Si ais: vbi sunt hæc *merita* aliorum, quæ peccatoribus applicari possunt, vt per ea iustus euadat? Respondet, *in ecclesia esse THESAVRVM MERITORVM CHRISTI & ECCLESIAE & SANCTORVM.* Probat hoc in sequentibus, & (1.) passionem Christi non tantum satisfecisse pro culpa primi parentis, sed etiam excessisse debitum, quo Adam erat obligatus pro peccato suo. *Illud vero*, pergit, *quod vltra debitum solutum est, remanet in thesauro ecclesiæ. (2.) Fides etiam ecclesiæ & caritas eius merentur multum. (3.) Sancti præterea, qui supererogarunt his meritis, cumulauerunt & merita, & hi omnes in Gazophylacio spirituali ecclesiæ reposuerunt: ex his ergo constat meritorum ecclesiæ thesaurus.*

Quod sancti vltra debitum quid præstiterint.

§. XVI. Audiuimus, meritis sanctorum insigne incrementum huic thesauro accedere. Hæc res vt eo clarior euadat, supponendum est ex sententia Romanæ ecclesiæ, sanctos *vltra debitum* satisfecisse, atque hoc ipsum, quod *vltra debitum* soluerunt, conditorio hoc ecclesiastico custodiri, in hunc finem, vt in eos, qui aliorum meritis in satisfactionem peccatorum suorum indigent, erogetur, atque haberi debeat, ac si ipsime his meritis, ex *thesauro ecclesiastico* redemtis, satisfecerint.

Quod illustrat Passerinus.

Non intempestiuum erit, hoc dogma ex PETRI MARIAE PASSERINI *tractatu de indulgent. qu. 4.* illustrare. *Negari non potest*, ait *§. 15.*, *quod in sanctis quam plura fuerunt opera pœnalia & passiones virtuose & voluntarie propter Deum susceptæ, quæ passiones & opera cum habuerint maximum valorem & efficaciam ad satisfaciendum, nihilominus nullum habuerunt effectum & superabundarunt. Sic enim in veteri testamento verisimile est, innocentem Abel post sanctissima opera iniustam mortem sustinendo vltro suorum peccatorum debitum satisfecisse - - In nouo autem testamento beatissima virgo DEI mater, quæ nunquam peccauit, & nihilominus quam plurima passa fuit, & cuius animam gladius pertransiuit, pro se ipsa non satisfecit, cum nullum debitum contraxerit. Ex aliis etiam iustis, qui vel nunquam peccauerunt mortaliter, sicut Ioannes baptista, vel si aliquando peccauerunt, nihilominus post peccatum per quam plures annos innocenter viuendo in magna vitæ asperitate vixerunt, procul dubio vltra debitum diuinæ iustitiæ satisfecerunt. Et sic*

ex

ex illorum operibus quam plurima remanserunt, quæ in illis effectum satisfaciendum non habuerunt. - - Ex superabundantibus ergo satisfactionibus sanctorum ditatur ecclesiæ thesaurus. Denique §. *16.* hoc declarat, ne iniurius in Christi meritum esse videatur, dicendo, Christum solum nos redemisse, & solum pretium redemtionis nostræ dedisse atque meruisse gratiam, sed *propter hanc opera sanctorum habere virtutem satisfaciendi & pro se ipsis & aliquo modo pro aliis.*

§. XVII. Aperui *thesaurum gratiarum ecclesiasticarum* immensum. Sed adhuc tria sunt supponenda, quæ effecerunt, vt hic *indulgentiarum thesaurus* infinitos adoratores acceperit. Aiunt: (I.) eum esse communicabilem atque dispensabilem, vt inde satisfactiones pro peccatis erogari possint: (II.) olim fuisse certa *pœnitentiæ* tempora constituta, toties multiplicanda, quoties reiteratum erat delictum. Pone, decem annorum pœnitentiam adulterio præscriptam fuisse, & aliquem mille adulteriis sese inquinasse, decem mille annorum pœnitentia subeunda erat, quæ cum expleri non posset in hac vita, post mortem explenda erat in altera vita, in purgatorio, vel ad minimum redimenda ex *thesauro ecclesiastico.* (III.) Tutius ex hoc thesauro peti infinitorum annorum indulgentiam, quam si aliis mediis, olim vsitatis, tot annorum pœnitentia compensetur.

Tria supposita ecclesiæ Romanæ.

§. XVIII. Primum quod concernit, eum prorsus inanem & ad nihil profuturum aiunt, nisi *communicabilis* & *dispensabilis* foret, nec adessent, qui cum plenissima potestate & effectu indigentibus inde erogarent gratiam, quam ambiunt. Audi AEGIDIVM CARLERIVM *cit. l.* ita edisserentem: *In communitatibus humanis & politiis thesaurus publicus propter duo solet erogari. Primum est, propter principis gloriam & honorem, vt faciunt reges curiales & fecit rex Assuerus. Secundum propter communitatis necessitatem & vtilitatem. Nam quando læditur communitas, stipendia & donatiua proferuntur militibus, pro ea pugnaturis. Simili modo thesaurus ecclesiæ ab his, qui habent eum dispensare, duplici causa debet erogari, primo propter DEI gloriam & honorem, qui per multa relucet in sanctis eius; honorantur autem sancti in constructione basilicarum & commemoratione virtutum suarum, per sermones & prædicationem sanctam. Secunda causa propter communem vtilitatem ecclesiæ, vt est defensio terræ sanctæ, defensio fidei, & similia; pro istis causis in genere thesaurus ecclesiæ per indulgentias communicatur.* Sub tribus tamen conditionibus duntaxat distribui debet:

1) Quod hic thesaurus contineat gratiam communicabilem, erogandam in fideles.

vt sit in conferente autoritas: in suscipiente caritas: in causa, mouente scilicet, *pietas.* Apparet itaque, *ecclesiasticum* regnum æque liberale esse debere, vt quidem *seculare*, tum ad *maiestatem* huius regni ostendendam, tum propter eius peculiare *commodum* & *vtilitatem*. Talis erogatio gratiosissima tam demum recte fit, si in conferente est *suprema potestas* dispensatoria: in accipiente *humillima* quædam *credulitas*, & erogatio prouocetur *pietate* quadam ecclesiæ vtili & proficua, licet hæretici hanc *superstitionem* vocare soleant. Suprema potestas in *iure clauium* quærenda, virtute cuius *ecclesia* i. e. pontifex, [*multa mutauit*, *quæ a DEO, Christo*, *& primitiua ecclesia erant præcepta & obseruata*, vt CARLERIVS rotunde fatetur, & exemplis illustrat, atque huc imprimis doctrinam de *indulgentiis* adfert. Licet ergo forsan sit aliena ab vsu primitiuæ ecclesiæ, est tamen *auctoritate ecclesiæ* introducta. Et hoc sufficit. Si tibi *clauium potestas* minor esse appareat, quam vt tam infinitam auctoritatem sub se comprehendere queat, audi præfationem concilii Viennensis anno 1267. autoritate CLEMENTIS IV. habiti, & a CANISIO *tom. IV. lection. antiqu. p. 82. edit. Basnag.* relati: *Datæ sunt claues perpetuæ Petro, a quo totius iuris ecclesiastici pulchritudo manauit, quæ ad singulas prouincias ob vindictam in nationibus & increpationes in populis faciendas nunc per summorum pontificum, nunc per sedis Apostolicæ legatorum statuta, tanquam per quosdam riuulos deriuantur, vt hominum quotidie crescente malitia & effrenata cupiditate, quæ noua litigia generare non cessant, sub districtione virium coarctatis, discant honeste viuere, altissimum non lædere, ius suum vnicuique tribuere.* En infinitum ambitum *potestatis clauium*, ex sententia eorum, qui dono falli nescio instructi creduntur.

per eos, qui habent supremam potestatem,

seu ius clauium,

cuius infinitus est ambitus.

§. XIX. Progredior ad alterum, quod hodie fere dissimulari, atque ideo tradi solet, *indulgentias* solum operari veniam pœnarum, in hac vita, non in purgatorio, sustinendarum, vt censet PASSERIN. *cit. tr. qu. 14. §. 144.*: fabulas meras esse, quæ de centum & mille annorum *indulgentiis* tradi solent: impossibilem eam futuram pœnitentiam, quæ vltra tempus vitæ diutissime sese extendat. Ego vero PASSERINVM sensu suo abundare permitto, quem forsan pudor deterruit, vt mallet ea silentio premere, quæ tamen pontificis, falli nescii, auctoritate fundata sunt. En Bullam BONIFACII VIII. *de anno 1295. in actis SS. d. 2. Iun. p. 266.* qua *ecclesiæ collegiatæ B. Mariæ Sendomiriensis*, destructæ, & ope *indulgentiarum* restaurandæ, has determinato tempore cir-

2) Quod effectum suum extendat post mortem, ad veniam in purgatorio luerandam.

circumſcriptas indulgentias conceſſit: *Apoſtolica largitione concedimus trecentos ſexaginta & ſex annos vel tot, quot ſunt dies in anno de vera indulgentia cum totidem carenis. Carena autem continet in ſe triginta dies, quibus anima in purgatorio pœnitere debet, vna carena delebitur.* Monaſterium Walkenridenſe plures habuit indulgentias, inter quas etiam *666. annorum venialium peccatorum* occurrunt. vid. LEVCKFELD. *in antiquit. Walckenried. p. 139.* In *hiſtor. eccleſ. ciuit. Brunſuic.* a RITHMEYERO edita in documentis ad *P. 1. & 2. p. 200.* occurrit indulgentia *230. ann. 200. dierum & 17. carenarum.* Anno 1368. VRBANVS V. demonſtrauit populo capita Petri & Pauli, *atque dedit cuilibet perſonæ ibi exiſtenti centum annos & centum quadragenas de vera indulgentia*, vt ait ſcriptor *Italici itineris* apud BALVZIVM *in vit. Pap. aven. tom. II. p. 770.* Vides, fallere PASSERINVM, temere aſſerentem, *in poteſtate pontificis non eſſe, directe taxare pœnas, & tempus pœnarum in purgatorio*, quod tamen facit BONIFACIVS VIII. promittendo indulgentiam 366. annorum, & totidem carenarum, & expreſſe hoc applicando ad tempus *pœnitentiæ in purgatorio* ſubeundæ. Illuſtrant hoc ipſum *Calendaria indulgentiarum*, in quibus determinantur ſinguli dies, lucrandis indulgentiis præfixi, & annorum infinitorum numerus, quibus laxatur pœna, quorum quinque edidit vir clariſſ. M. KAPPIVS *in collect. German.* ſcriptorum ad *indulgentiarum illuſtrationem* pertinentium *p. 537.*

§. XX. Non nego, pontifices tandem in ea forma indulgentias concedere deſiiſſe, easque tantum ad vnius vel aliquot paucorum annorum & carenarum, quibus pœnitentia in hac vita iuxta antiquos canones ſubeunda erat, reſtrinxiſſe: ſed non vniformis fuit omnium ſeculorum diſciplina, nec eadem ſemper laicorum & monachorum ſimplicitas ac ſuperſtitio. Quo magis hæc principatum tenuit, eo faciliųs aula Romana ſeſe ad hominum infantiam accommodauit, & eiusmodi merces, quas captarunt, vendidit. Hoc vel ſcripta PETRI DAMIANI, maximæ auctoritatis in rebus eccleſiaſticis viri, docent, teſtanturque, ſeculo XI. hanc doctrinam, de *infinitorum annorum* pœnitentia ſubeunda, & variis modis commutanda, communem atque tam peruulgatam fuiſſe, vt de ea vix dubitatum fuerit. In magna tunc admiratione erat DAMIANI diſcipulus DOMINICVS *loricatus* dictus, quod ferrea lorica ad carnem indutus fuerit. Hic ipſe opinione tam inſulſa prorſus imbutus modum vel inuenit, vel traditum in vſum deduxit, quo tempora hæc, duriori quadam pœnitentia pro *aliis*, etiam iam defunctis,

Quamuis circa hunc effectum non vniformis eccleſiæ doctrina fuerit.

Romæ tamen ſeculo XI. agnita.

Inde Dominici loricati diſciplina.

functis, electa, minui, & hoc in solutum quasi dari posset. Omnem fere superat fidem, quod DAMIANVS *in vita eius c. 8. (tom. II. oper. p. 212.)* vt testis ocularis refert. *Quadam die post vesperam cellulam meam ingressus (DOMINICVS) Magister, inquit, hodie feci, quod hactenus me fecisse non memini, octo nempe psalteria inter diem & noctem modulatus expleui. Videbatur autem tunc totus vultus eius ita scopis attritus, ac sulcantibus quibusdam vibicibus liuefactus, tanquam si pila fuerit ptisanorum videlicet more contusus.* Et *c. 10.* hæc de se refert DOMINICVS: *quarta feria me vestibus exui, & armata scopis vtraque manu totam noctem ducendo peruigilem psallere ac me verberare non destiti, donec die altero decursis duodecim ex more psalteriis, die decimo tertio ad psalmum: beati quorum, vsque reptaui.* Hac methodo autem plurium annorum pœnitentiam expleri vel compensari posse ineptissime censuit. En eius sententiam in *c. 8. cit. l.* relatam: *centum autem annorum pœnitentia, sicut ipso auctore didicimus, sic expletur. Porro cum tria scoparum millia vnum pœnitentiæ annum apud nos regulariter expleant, decem autem psalmorum modulatio, vt sæpe probatum est, mille scopas admittat, dum centum quinquaginta psalmis constare psalterium non ambigitur, quinque annorum pœnitentia in vnius psalterii disciplina recte supputantibus inuenitur. Sed siue quinque vicies ducas, siue viginti quinquies, centum faciunt. Consequitur ergo, vt qui viginti psalteria cum disciplina decantat, CENTVM ANNORVM pœnitentiam se peregisse confidat.* Ceterum modicum temporis spatium in pœnitentia C. annorum peragenda insumebat. Ait DAMIANVS: *hanc C. annorum pœnitentiam, vt mihi ipse professus est, facile sex diebus ex more consummat.* Eandem methodum, *C. annorum pœnitentiam intra paucos dies absoluendi*, etiam repetit DAMIAN. *opusc. LI. c. 8.* eamque adeo vbique approbat, vt *magister* vel ad minimum *promotor* huius doctrinæ videatur fuisse.

Promota admodum auctoritatę Damiani.

§. XXI. Neque credendum est, eam ab vsu curiæ Romanæ fuisse alienam, vtpote quam formabat non tantum, sed etiam augebat, promouebat, firmabat DAMIANVS, vt dogmata eiusdem instar oraculorum plerique amplecterentur, imprimis vero monachi, vtpote quorum e re erat, infinitorum annorum pœnitentiam comminisci, vt thesauro ecclesiastico *gratiarum infinitarum* nihil deesset, quod quouis modo eius ambitum amplitudinemque, monachis admodum proficuam salutaremque, posset extendere. Interim omnino largiendum, plura contra verita-

Non caruit tamen hæc in-

ritatem efficta fuisse a monachis, infinitorum annorum indulgentias suis ecclesiis vel altaribus attribuentibus, ad quas sese legitimare non possunt. Variant etiam saepius in numero annorum, vt vel exemplo *ecclesiae Lateranensis* constat, obseruante celeberrimo KAPPIO *cit. l. p. 521.* aliis infinitum, aliis definitum annorum numerum eidem tribuentibus. Posterius tradit IOANNES Diaconus *de ecclesia Lateranensi* apud MABILLON. *tom. II. Musaei Ital. p. 562.* quod prouidentia Apostolica sic tripartita distincta fuerit, *vt Romanis & circumiacentibus M. annorum, Thuscis & Lombardis duorum millium; sed & his, qui maria transmeare noscuntur, trium millium annorum maneat remissio peccatorum.*

finitorum annorum poenitentia fabulis.

§. XXII. Superest *tertium* membrum, quod *indulgentiarum* commendat gratiam. Variis modis olim *poenarum* compensatio instituebatur. Vidimus iam vsum *flagellationum* & *recitationum psalterii*, quibus tempora redimi posse credebantur. Praesertim vero *eleemosynis* & *exstructionibus ecclesiarum* impetrabatur haec redemtio. Agnouit praxin hanc DAMIANVS *lib. IV. epist. 12.* aiens: *cum a poenitentibus terras accipimus, iuxta mensuram muneris eis de quantitate poenitentiae relaxamus.* Idem *lib. V. epist. 8. numquid non aliquando certam pecuniae praefigunt pro annorum redemtione mensuram, vt nimirum facinora sua eleemosynis redimant, qui longa ieiunia perhorrescunt?* Adest quidem in hisce praestationibus aliqua poenarum compensatio sed *onerosa:* gratiosior est, quae ex *thesauro ecclesiastico* accipitur, licet conditionem quandam, de pio quodam opere faciendo, adiunctam habeat, quod tamen facile potest praestari atque exhiberi. Atque haec quidem potissimum ex mente iuris canonici de *prima* thesauri huius *gratia* dixisse sufficiat pro instituti ratione: reliqua cum epicrisi ad *tit. de poenit. & remiss.* reseruo.

3) Quod tutius ex hoc thesauro petatur infinitorum venia, quam aliis mediis olim etiam vsitatis, veluti eleemosynis, ieiuniis & flagellationibus.

(II.)

DE DISPENSATIONVM GRATIA.

§. XXIII. Altera huius thesauri *gratia dispensationes* concernit, quae in hoc cum *indulgentiis* conuenire videtur, quod *relaxationem* quandam contineat; in eo tamen ab his distinguitur, quod hae *remissiones poenitentiarum* gratiosas; illae vero *relaxationem vinculi legum* in aliis quibuscunque materiis tangant: in *indulgentiis* aliqua *compensatio* desideretur ex cerebro scholasticorum, haurienda ex *thesauro infinito*, de

Secunda gratia thesauri est dispensatio gratiosa.

ab indulgentia distinguenda,

de quo actum; qualis *compensatio* in dispensationibus stricte dictis non requiratur: denique indulgentia *praeterita* concernat, ob quae poenitentia remittitur; *dispensatio* autem potissimum actum *in futurum* peragendum pro scopo habeat, qui iuxta legem fieri non poterat. Equidem suo tempore *tit. de poenit. & remiss.* indicabo, olim *indulgentias* nil nisi quasdam dispensationes h. e. *relaxationes canonum poenitentialium*, *iusta de causa alicui poenitenti indultas*, denotasse; sed noua scholasticorum doctrina, qua *thesaurus meritorum Christi & sanctorum* fabricatus est, nouum & insolitum conceptum *indulgentiis* dedit, quemadmodum nouae & plures insolitae sententiae *de infinitorum annorum poenitentiis*, excogitatae fuerant. Hae si defuissent, nec talis meritorum thesaurus, vnde *compensatio* pro tot annorum in hac & altera vita peragenda poenitentia, exstrui debuisset, sed subsistere in eo potuissent patres, poenitentiae tempora vel in totum remitti, vel minui duntaxat, id quod faciendum erat per viam *gratiae* seu *dispensationis*. Enimuero postquam peculiares *indulgentiis* datae sunt regulae, quae aliis *dispensationibus* haud conueniunt, de harum *gratia* seorsim agam, vsum insignem habitura *in tit. de affinit. & consanguinit.* Fata & vsum earum succincte sed simul probe tradit THOMASSINVS *de vet. & nou. eccles. discipl. P. II. lib. 3. c. 24. sqq.* Egregias praeterea obseruationes & monita de his ex antiquitatibus collegerunt IO. LAVNOIVS passim in *epistolis suis*: & PETRVS de MARCA *de concord. sacerd. & imperii*, quibus iungendus est FRANCISC. FLORENS *de dispensat.* nitidior & solidior PYRRHO CORRADO, qui *praxin dispensat Apostol.* tradidit iuxta stylum & morem Romanis vsitatum, magis inter rixosas curiarum cauillationes repere, quam fundamenta solida tradere solitis. Edidit etiam STEPHANVS de MELLES scriptum Gallico idiomate editum sub tit. *Traité des dispenses appliqué aux dispenses de mariage*, quod rei Romanae non parum inseruit, quorsum etiam tendit scopus BASILII PONCII *de sacram. matrim.* integro *lib. VIII.* materiam *de dispensationibus* pertractantis, & per *capita XXI.* explicantis. Hunc eodem instituto iam praeiuerat THOMAS SANCHEZ *de matrim. libro VIII.* quem itidem vnice huic doctrinae destinauit, & per *disputat. 36.* sed scholastico more, illustrauit, in plurimis a PONCIO emendatus, & non infeliciter refutatus, quamvis vtrique antiquior dispensandi disciplina parum cognita fuerit. Denique ante aliquot annos etiam, me praeside, a Dn. IOANNE CHRISTIANO von RAVNER habita est dissertatio *de sublimi principum ac statuum*

cuius differentiae occasio traditur.

Scriptores de indulgentiis.

euan-

euangel. diſpenſandi iure in cauſis & negotiis tam ſacris quam profanis, in qua autor *c. I. & II. fundamenta & ſata huius doctrinæ* tradidit.

Diſpenſationis ſignificatus varius.

§. XXIV. DISPENSATIONIS appellatio, ſcriptoribus eccleſiaſticis magnopere familiaris, varios habet ſignificatus, vt SVICERVS *in theſ. eccleſ. voce οἰκονομία* & Fr. FLORENS *de diſpenſat. eccleſ.* obſeruant. *Diſpenſator*, ſi de *rebus* prædicatur, proprie eſt, qui res domini adminiſtrat, curat, diſponit, quorſum pertinebant olim ſerui *diſpenſatores §. 10. I. mand. l. 51. l. 62. de ſolut.* & ita *diſpenſatio* denotat ipſam *functionem* & *munus* diſpenſatoris. Quemadmodum vero *miniſtri* eccleſiæ diuina adminiſtrant & curant; ita etiam vocantur ſenſu ſpirituali *diſpenſatores myſteriorum* DEI. *1 Cor. IV, 1. Tit. I, 7. 1 Petr. IV, 10.* Imo vbi rerum ac negotiorum eccleſiaſticorum curam ſuſceperunt, *diſpenſatores* earum recte appellati ſunt, vt intelligerent, ſe non eſſe earum dominos, ſed nudos diſpenſatores. Denique poſtquam totius *regiminis legumque eccleſiaſticarum adminiſtrationem* ſibi propriam fecerunt, hæc quoque *diſpenſatio* dicta & poſita fuit in *prouida ac prudenti regiminis eccleſiaſtici, prout neceſſitas & vtilitas exigit, adminiſtratione, ita inſtituenda, vt quandoque in caſu eueniente, pro re nata, remitti aliquid debeat, quod ſecundum rigorem legum exigi poterat.* Equidem ſicuti diſpenſator, qui aliena curat, rationibus reddendis obnoxius eſt, nihilque facile de iure domini remittere poteſt ſine domini conſenſu: ita quoque olim *epiſcopi* non aliter diſpenſabant regimen eccleſiaſticum, quam vt, ſi aliquid de *rigore legum* remittendum & laxandum eſſet, adhiberent *eccleſiæ* ſeu *plebis* ſuæ conſenſum, ceu CYPRIANVS paſſim fatetur. Enimuero poſtquam hæc *diſpenſatio adminiſtratoria* transformata & conuerſa fuit in *dominatum* quendam, vt *iure proprio* per *modum imperii* omnia agere inciperent; creditum fuit, leges eccleſiaſticas ita in proprietatem Pontificis ac epiſcoporum fuiſſe redactas, vt de iis pro lubitu diſponere, ac ſingulis gratiam in iis relaxandis exhibere poſſent.

in ſenſu Grammatico,

biblico,

eccleſiaſtico;

in ſenſu primario denotauit prouidam regiminis eccleſiaſtici adminiſtrationem.

Cum poteſtate aliquid de rigore legum laxandi.

§. XXV. Hac facie rerum ſemel conſtituta, praxis *diſpenſationum* in his *legum laxationibus* vnice quæſita, curiasque epiſcopales, imprimis Romanam, adeo impleuit, vt quotidie recurſus ad eas, pro hac gratia expetenda & conſequenda, fieri ſueuerit. Inde deſcribitur diſpenſatio, quod fit *rigoris legis, ſiue iuris, per eum, ad quem ſpectat, miſericors relaxatio.* CLAVD. de CARNIN *in oppugn. turris Babel. P. III. c. 4.* PYRRHVS CORRAD. *in pr. diſpenſ. ab init.* Quia vero hæc definitio ita comparata eſt, vt *indulgentiis, abſolutionibus* a votis, iuramentis, &

In qua omnis diſpenſationis vigor poſtea quæſitus fuit,

censuris, *iuri singulari*, & *priuilegiis* conuenire queat, quas tamen species communiter a *dispensatione* in *sensu strictiori* distinguunt, ante omnia harum specierum conceptus specialis tradendus, vt liqueat, quid proprie *dispensatio* denotet. Obseruaui iam (I.) *indulgentias* praesupponere α) delicta *commissa:* β) consistere in relaxatione *poenarum:* datis γ) in solutum meritis ex thesauro ecclesiastico haustis: δ) generaliter omnibus sitientibus & conditiones adiectas implentibus proponi: denique ε) *rebus*, *locis*, *personis*que aliquando in perpetuum, aliquando ad tempus attribui. In effectu & sine fuco loquendo ad *ius aggratiandi* pertinent; quod speciatim *veniam delicti commissi* indulget. *Dispensatio* vero stricte hodie facultatem largitur, vt actus licite contra legem fieri vel omitti queat, nec in eius omissione vel perpetratione peccetur & delinquatur. *Indulgentia* praesupponit iam *delictum commissum* esse: *dispensatio* praecauet, ne actus contra legem fiat, quia ante eius perpetrationem vigor legum in subiecto suspenditur. *Haec* actum praecedit: *illa* sequitur. Haec a vinculo legis liberat: illa per *aequipollens* implementum legis efficere dicitur, dum loco *poenarum* solui dicuntur *merita* ex thesauro ecclesiastico hausta. Ex *hypothesi* Romanae ecclesiae loquor, quamuis, si verum fateri licet, remittatur poena, per leges ecclesiasticas alicui subeunda, & sic in hoc facto, reuera is, qui *indulgentiam* accepisse dicitur, liberetur a rigore legum, ne poenis promeritis sese subdere teneatur, iusta causa id suadente, quo facto in obseruantia legum recte dispensatur. Ita rectissime dici posset *dispensationis* species.

distinguitur 1) ab indulgentiis.

§. XXVI. Porro (II.) *absolutio* a *censuris* vel *excommunicatione* est reuera *restitutionis* ex capite *gratiae* species, de qua agitur ad *tit. D. de restit. & sentent. passis*, adeoque poenam, quam quis iam sustinet, & in qua diutius subsistere debebat, finit & laxat. Reuera rursus de rigore *legis* aliquid in subiecto certo remittitur, & sic *dispensatio* quaedam fieri videtur, quod etiam passim diplomata indicant. In *antiquit. ecclesi. ciuit. Brunsuic.* a RETHMEYERO editis *P. I.* sub documentis adiunctis *p. 20. seq.* occurrunt duo diplomata a IOANNE, Episcopo Praenestensi nomine pontificis in fauorem monialium monasterii S. crucis ad episcopum Hildesiensem data. Primo episcopo mandatur, vt abbatissam & moniales absoluat ab *excommunicatione*, quam, quod forsan periuria commiserint, horas canonicas omiserint, manus violentas religiosis personis intulerint, alioue modo statuta sui ordinis transgressae fuerint, ipso iure incurrerant, hac adiecta clausula: *super praemissis agatis dispensa-*

2) Ab absolutione a censuris vel excommunicatione

non quidem olim

pensatione misericorditer cum eisdem. In altero diplomate eadem clausula repetitur, quo absolutio ab *excommunicatione* ob simoniacum ingressum episcopo committitur. Imo, quod caput rei est, olim *dispensatio* vnice in eo quaerebatur, vt si quid contra leges ecclesiasticas commissum, vel si quidam communione priuati erant, remisso rigore legum, hi ex *iusta causa* communioni restituerentur, illud vero ex simili causa non rescinderetur, si hoc modo maior vtilitas in ecclesiam redundare posset, prout optime obseruat THOMASSINVS *P. 2. lib. III. de discipl. eccles. c. 24. §. 10.* Hoc modo enim recte *dispensari* dicebatur res ecclesiastica, si id agebatur, vt salus ecclesiae, quae *suprema lex* esse debebat, anteponeretur executioni rigorosae legum ecclesiasticarum, quippe quae officium suum perdere debebant, quando ex earum rigorosa obseruantia maius detrimentum rebus ecclesiae imminere videbatur. Quocirca in sensu *iuris ecclesiastici antiqui* absolutio ab *excommunicatione*, sicut a *poenitentia* ante tempus, recte & satis congrue dici potuit & debuit *dispensatio*, imo in eo legitimus eius vsus collocatus est antiquitus, vt plena manu demonstrat THOMASSINVS. Quod si vero *dispensationem*, prout corruptior ecclesiae vsus effecit, restringas ad actum licite peragendum vel omittendum citra violationem legis, rursus eaedem recurrunt differentiae, quae §. *antec.* traditae sunt, si detrahas ea, quae de *compensatione putatiua* adducta sunt. Ceterum in hac absolutione non omnis hodie remittitur poenitentia, sed illa adhuc reseruari solet, quod praedicta diplomata & exempla illustria eorum, qui ecclesiae restituti sunt, ostendunt. Quod vero *absolutionem* a nexibus *votorum*, *iuramentorum* &c. concernit, reuera vouens, vel qui iurauit, ab obligatione legis liberari videtur in illo casu, dum nexus ille tollitur; sed, vt suo loco allegabo, in tali *absolutione* occurrit vel simplex declaratio *nullitatis* ob defectum quendam concomitantem: vel *commutatio* quaedam, vt alio modo, interueniente surrogatione, voto vel iuramento satisfiat, quae acceptio propius ad *dispensationem* accedit, quoniam rursus tradunt, hoc modo prouide dispensari a praelatis, vt dispensatoribus domus DEI, res *fidei*, *conscientiae*, & *ecclesiae*, si, iusta causa suadente, nexus voti & iuramenti in cultum similem deuotionis transmutetur, quem in *votis* & *iuramentis* concurrere asserunt.

quo recte dispensatio dicebatur,

sed ex disciplina ecclesiae recentiori.

§. XXVII. Sed etiam (III.) lex laxatur in fauorem *alicuius*, vel *causae*, h. e. in *priuilegio* & iure *singulari*, adeoque itidem cum *dispensatione* videtur coincidere. Vnde denominata sint *priuilegia*, explicat CI-

3) A priuilegio & iure singulari.

CERO *pro domo sua ad Pontif. Vetant leges sacratae, vetant XII. tabulae, leges PRIVIS hominibus irrogari.* *Priuos* autem *priuasque*, notante FESTO *hac voce*, *antiqui dicebant pro singulis, ob quam causam & priuata dicuntur, quae vniuscuiusque sunt, hinc & priuilegium & priuatus.* Sunt ergo *priuilegia* leges in *priuos* seu *singulos* latae, quas status rei Romanae, popularis *aequalitatis* inter ciues seruandae causa, aegre ferebat; facilius status reipublicae sub imperatoribus, ad *inaequalitatem ciuium* maxime declinans, sub quibus *priuilegiorum* & *iurium singularium* cumulus multum auctus est, quae *constitutiones personales* dictae, *§. 6. I. de iur. nat. gent. & ciu.* imo etiam *priuilegia*, *l. 196. de R. I.* & *beneficia* iuris. *l. 3. de constit. princ.* In hoc ergo ad *dispensationes* inclinare videntur, quod aeque recedunt a iure *communi* seu *ordinario*, & sic *ius singulare* constituunt. *l. 14. de LL.* Tribus autem modis receditur a *iure communi:* (I.) ius singulare *causis* seu *rebus*, vt dotibus, iuramentis, ecclesiis, monasteriis, ceteris *in perpetuum* constituendo: (II.) certo *ordini personarum* ius tale *perpetuum* indulgendo, vt militibus, minoribus, feminis, professoribus, clericis &c. (III.) certae *personae* ius singulare *perpetuum* tribuendo, prout persona est vel *perpetua*, vt *fiscus*, vel principis voluntas perpetuum ius aliter concessit. Prior modus stricte *ius singulare*, posteriores duo *priuilegia* dicuntur, quia in certam personam, eiusque intuitu conceduntur, quamuis generaliori in sensu etiam *iura singularia* rebus seu causis data *priuilegia* dici soleant. *l. 196. de R. I. l. 74. de iur. dot. l. 22. inf. solut. matrim. l. 25. de reb. cred.*

In quibus receditur a iure communi.

In iure singulari & priuilegio laxatur lex in genere quoad quoscunque casus obuenientes.

§. XXVIII. Enimuero duobus modis contingit, vt lex *generalis* & *communis*, omnibus praescripta, laxetur (α) *in genere*, vt in quibuscunque casibus emergentibus lex generalis officium suum seu efficaciam intuitu *certarum personarum* seu *causarum* amittat, exceptionemque pariat, vt contingit in iure *singulari* & *priuilegio;* milites enim & clerici *perpetuo iure*, quod singulariter iis indultum est, gaudent, & si Titius ad vitam suam immunitatem accepit, in omni emergente casu, quamdiu viuit, ad id prouocat, eo vtitur, & secundum hoc ius, sibi speciatim datum, semper agit viuitque. (β) Aliquando lex generalis laxatur in *specie*, vt tantum vinculum legis intuitu certarum personarum, vel ad certum tempus, vel in certo casu, a principe designato, ob peculiares circumstantias remittatur, vltra quem non extenditur, id quod per *dispensationem* efficitur. Hac superior ius aliquod, non *perpetuum*, sed *singularissimum* ad certum *actum*, aliquando etiam *tempus* restrictum, alicui

In dispensatione laxatur lex in specie & in certo casu vel ad certum tempus.

alicui concedit, vt intuitu huius duntaxat a lege *prohibitiua* vel *praeceptiua* eximatur. Vnde facilius *dispensatio*, quam *priuilegium* aliquando conceditur, vt infra *tit. XIV. §. 57. p. 205.* declaratur. Equidem, si secundum ius Romanum rationes subducimus, parum interesse videtur, vtrum ius *in certam personam* constituatur in *genere*, an in *specie*, quoad certum tantum actum, cum etiam hic vltimus modus *ius personale* & *legem priuam*, quae est *priuilegium*, constituat. Nam aeque *beneficium* & *priuilegium* erat, quod in peculiari casu patri indulgebatur in *l. 43. pr. de vulg. & pupill. substit.*, vt filio suo muto substituere posset, vel quod quandoque quis quoad nuptias olim impetrabat *l. 1. C. si nupt. ex rescr. pet.* vel quod feminae concedebatur, vt posset adoptare, *§. 10. I. de adopt.* ac quidem illa iura singularia, quae *generatim* clericis, militibus, fisco aliisque concessa erant. Nec ius canonicum semper *dispensationem* a *priuilegio* distinguit, sed promiscue nonnunquam vtraque appellatione vtitur. Qui *legitimos natales* per rescriptum accipit, ius singulare impetrat, virtute cuius ad quoscunque actus, illegitimis denegatos, habilis redditur, & sic reuera *priuilegiatus* dici potest. Et tamen INNOCENTIVS III. cum *legitimatis* dispensari ait in *c. 13. X. qui fil. sint legit.* allegans, quod *sedes apostolica, diuersis causis inspectis, cum quibusdam minus legitime genitis, non naturalibus tantum, sed adulterinis etiam dispensauerit.* Post pauca pergit: *videretur siquidem monstrosum, vt qui legitimus ad spirituales fieret actiones, circa seculares actus illegitimus remaneret, vnde cum in spiritualibus dispensetur, consequenter intelligitur in temporalibus dispensatum.* Addit rursus in sequentibus: *quod rex per se ipsum cum liberis suis illegitimis possit dispensare.* Recte enim etiam sic videntur leges *dispensari* & administrari, si aliquando rigor circa illegitimos remittitur.

Quamuis hi duo casus saepe confundantur.

§. XXIX. Vt plurimum tamen ex frequentiori vsu forensi, quem pontifices insigniter promouerunt, *dispensationis* tunc appellatione vtimur, si in *certo* & *peculiari casu*, vel ad *certum tempus* lex prohibitiua laxatur, vt tamen in ceteris vigor *legis generalis* perduret, etiam quoad illam personam, respectu cuius aliquid laxatum est in certo casu. Sic GREGORIVS IX. CAROLO regi Galliae & IOANNAE reginae anno 1376. hanc indulsit gratiam, vt tempore quadragesimae confessor eorum cum iis possit dispensare, & de *consilio medicorum* iis vsum ouium, lactis & butyri concedere queat. vid. diploma apud d' ACHERIVM *tom. III. spicileg. p. 738. nou. edit.* Non erat hoc *ius perpetuum*, sed tunc demum in vsum deducendum, quoties confessor & medici eius rationem habendam credebant. Sic lex prohibitiua est, *ne illegitimi ad episcopatus & praelaturas eligantur:* hac

Stricte tamen ius canonicum hos casus distinguit dicto modo.

hac tamen non obstante cum illegitimis dispensari posse ait INNOCENTIVS III. in *c. 20. X. de elect. & elect. pot.* his verbis: *nobis tamen per eum* (canonem Lateranensis concilii) *adempta non fuit dispensandi facultas.* Addit: *multa in hoc casu* (pontifici proposito) *dispensationem inducere videbantur, literarum scientia, morum honestas, vitae virtus & fama personae multipliciter a quibusdam etiam ex fratribus nostris adprobata*, quia non sine grauissimis causis a legum praescripto recedendum erat. Pergit vero ostendendo, quomodo *ad obtinendum dispensationis beneficium* procedi debuisset, si capitulum voti sui compos fieri voluisset, scil. per viam *postulationis*, qua admissa demum *dispensatio* indulgeri potuisset. Fac vero, *dispensationem* indultam, h. e. respectu electi canonis Lateranensis rigorem laxatum fuisse, haec electio in *hoc casu* vires accepisset; non vero electus ex hac ipsa dispensatione *legitimatus* absolute, nec capitulo integrum in posterum fuisset, illegitimos promiscue eligere. Id indigitat ipse Pontifex in *cit. c. 20. sed ea tantum fuit mens ipsius*, (ALEXANDRI PONTIFICIS) *vt qui ex eo, quod aliquando ex dispensatione pro necessitate ipsius temporis factum fuerat, quidam gratiam in licentiam extendentes & inde sumientes exemplum, se licite credebant eligere tales, & indifferenter huiusmodi eligebant, talia fieri prohibeat.* Quid quod in sequentibus haec duo sibimet inuicem opponat: *misericorditer cum aliquo in certo casu dispensare, & iuris seruare rigorem.* Posteriori casu repellendus ab officiis sacris inhabilis: priori admitti potest *dispensatiue*, *c. 5. X. de elect. de corp. vitiat. ordin.* propter maiorem ecclesiae vtilitatem, *c. 4. X. de transl. episc.* siue *immediate* siue *mediate* dispensatum fuerit; *c. 9. X. de fil. presb. ordin. c. 1. X. de corp. vitiat. ordin.* non tamen contra scripturam S. *c. 2. X. de dig. non ordin.* ibi: *quia in digamis contra Apostolum dispensare non licet.* conf. *c. 4. 7. X. eod.*

Definitur dispensatio,

§. XXX. Quae cum ita sint, DISPENSATIO definiri potest, quod sit *prouida & gratiosa legis prohibitiuae vel praeceptiuae a legislatore, iusta causa id suadente, facta relaxatio, vel ad determinatum quoddam tempus, vel in certo & peculiari duntaxat casu, hoc effectu, vt contra legis rigorem aliquid licite & valide fieri queat, vel vt, quod inutiliter & contra leges factum, subsistat, saluo legis laxatae vinculo & vigore.* Eamus per singula, vt conceptus huius termini moralis euidentior fiat. (I.) Dicitur *prouida & gratiosa legis relaxatio*; inde videlicet nomen traxit, quod sicuti prudens dispensator *prouide* res sibi concreditas administrare debeat, prout praesentis temporis circumstantiae id suadent, ne detrimentum

in qua requiritur 1) prouida legis relaxatio,

tum res familiaris capiat; ita prudentem legislatorem pro re nata circa leges versari oporteat, prouidendo, ne, neglecta publica & communi vtilitate, *intempestiue* legis rigorem sequatur, sed pro re nata quandoque quid ex eo remittat. *Gratiosa* vero hæc relaxatio est intuitu *beneficii*, quod in eum vel eos confertur, intuitu cuius vel quorum legis vigor remittitur, vnde etiam passim *misericors*, *c. vn. X. de eo qui furtiu. ord. susc.* & ipsa dispensatio vocatur *misericordia c. vn. in f. X. de clerico per salt. promot.* In hoc differt a *priuilegio*, quod non tantum *beneficium* per remissionem legis generalis indulget, sed aliquando *extra ordinem* legis vigorem auget, duriusque quid decernit, veluti si quam pœnam legislator irrogat *maiorem* scilicet & *grauiorem*, quam iure ordinario constitutum erat, *l. 1. §. 2. de constit. princ.* sed citra consequentiam. Sicut itaque in *dispensatione* legis rigor remittitur in fauorem alicuius, ita in *priuilegio* ille vel remitti vel augeri & intendi potest. & gratiosa.

§. XXXI. Relaxatur vero (II.) in *dispensatione* lex *prohibitiua*, vel *praeceptiua*, quæ proprie ligat, stringit, cogit: si lex aliquid *permittit*, nulla opus est dispensatione, cum cuilibet integrum sit, iuri pro se introducto renunciare. Neque, quod quidam volunt, dispensatio semper versatur circa legem *prohibitiuam*, quamuis frequentius sese circa eam exserat: quandoque etiam lex *praeceptiua* relaxanda, vt vel lex de *ieiunio seruando* indicat, quod statis temporibus imperatum est, salua *dispensatione*. Sic etiam omnibus vtriusque sexus fidelibus, si ad annos discretionis peruenerint, sub pœna excommunicationis iniunctum est, vt in paschate sacramentum eucharistiæ suscipiant, nisi iusta de causa quibusdam hæc necessitas remissa sit, id quod in proprii sacerdotis arbitrium discretiuum collocatum est. *c. 12. X. de pœnit. & remiss.* Denique non præcise lex *pœnalis* proprie dicta desideratur: sufficit, si lex aliquid sub *nullitate* prohibuerit, quæ æque per gratiosam dispensationem relaxari potest, vt in *postulationis admissione* vsu venit.

2) Præsupponitur lex prohibitiua, vel etiam præceptiua, etiam non pœnalis.

§. XXXII. Peragenda est (III.) hæc relaxatio a *legislatore*; cuius enim est legem condere, eius etiam esse debet, illius vinculum in *certo casu* remittere. In primitiua ecclesia disciplina canonica per *confœderationem* facta erat, ergo non aliter relaxari poterat in certo casu, quam consensu *ecclesiæ*, non solius episcopi arbitrio, vt fatetur CYPRIANVS *epist. 59. & 64. edit. Brem.* Magistratui subalterno haud permissa est dispensandi libertas, qui *minister* legum est, non *arbiter*: qui leges conditas *applicat*, vtut duræ sint, non condit, aut de iis disponit: qui

3) Dispensatio fit a legislatore, vel qui legem conscripsit,

ius

ius duntaxat *reddit*, non *gratiam* indulget, quæ in *dispensatione* continetur. In hoc differt dispensatio ab *interpretatione restrictiua*, quia hæc quoque ad officium magistratus, legis sensum verum indagantis, pertinet, non item illa. Interpretatione *restrictiua* vera mens legislatoris eruitur, atque declaratur, non lex remittitur, & relaxatur, quod per *dispensationem* fit. Hæc eximit certas personas ab obligatione legis per *viam gratiæ*, id quod minime contingit, vbi ex *ratione* legis paulo *strictiori* ostenditur, verba legis, vtut admodum late patentia, ad casum præsentem citra summam iniquitatem applicari, nec mentem legis eo vsque extendi posse. Lex notissima est: *qui scienter communicat cum excommunicatis, ipso iure excommunicatus esto.* Verba quidem generalia sunt, sed ratio eius euidenter ostendit, id intelligendum esse α) de his, qui *libera voluntate* cum his communicant, quos euitare debebant; non item de illis, qui ex *necessitate status præsentis* cum illis communicare debent, vt si tam ingens numerus excommunicatorum sit, vt euitare eorum consortium moraliter impossibile sit: β) de his, qui nullo speciali vinculo adstricti ad communicandum. Quocirca, postquam per temporum iniuriam excommunicatio regum inualuit, hæc non potuit fraudi esse subditis, ad obsequium ex homagio, imo ad alia officia specialia imperanti præstanda obstrictis. In vtraque conclusione grauiter excedit curia Romana; dum in posteriori per summum scelus subditos ab obsequio quandoque liberat: in priori *tacitam dispensationem* supponit, quod ridiculum est. Neque enim lex *relaxatione* indiget in casu, quem ne quidem tangit. Qui manus violentas in clericum infert, excommunicatus est; id vero citra absurditatem applicari non potest ad parentes, qui liberos impuberes, vtut iam clerici fuerint, disciplinæ causa virgis coercuerint. Id docet demonstratque, *legitimam* legis *interpretationem*, non vero legis relaxationem hic necessariam esse.

in quo differt ab interpretatione restrictiva,

quod exemplis illustratur.

§. XXXIII. Per indirectum tamen a *magistratu subalterno* fieri potest: (1.) *ex speciali delegatione*, *c. 2. de eo qui furt. ordin. suscep.* quemadmodum officiales seu vicarii episcoporum in quibusdam casibus dispensandi potestate vtuntur ex *speciali delegatione*, absque qua dispensare nequeunt, vt recte docet PETRVS LEVRENIVS *de vicar. episcop. qu. 119. sqq.* Pari iure & potestate vtuntur consistoria protestantium, in quibusdam casibus circa leges ecclesiasticas relaxantia, secundum limites præscriptos: (2) si sub *inuolucro restitutionis in integrum* tegi abscondique potest, vtpote quæ hodie ad *ordinariam iurisdictionem* refertur

A magistratu subalterno fit α) ex delegatione,

β) per viam restitutionis in integrum,

fertur. Non desunt, qui generaliter asserunt, dispensationem sese habere ad instar *restitutionis in integrum*, obseruante LEVRENIO *cit. l. qu. 119. & 581. n. 1.* id quod si verum est, *ius dispensandi* indistincte magistratui subalterno adscribendum, asserendumque esset, dispensationem esse *actum iurisdictionis*, id quod tamen ipsemet negat. Si dicendum quod res est, simile quidpiam, quod sapit *dispensationem*, latitat in restitutione in integrum. Ideo duntaxat a *magistratibus maioribus*, quibus *maiestas imperii* adscribebatur, *l. pen. in f. de I. & I.* fieri poterat, adeo vt si principes restituerent, id quoque ex eisdem fundamentis, ex quibus magistratus, facerent. Cape exemplum ex *§. 5. I. de hered. qual. & differ.* Maior. XXV. annis adierat hereditatem, non aliter existimans, quam eam satis soluendo esse. Omnes affirmabant, defunctum fuisse diuitem: ipsa patrimonii substantia id quoque demonstrabat, ergo adiit hereditatem. Post aditam hereditatem graue aes alienum, quod aditae hereditatis tempore latebat, emergebat, rationibusque subductis apparebat, hereditatem non esse soluendo, sed grauissime heredem laesum iri, si debita quaeuis hereditaria soluere teneretur. Interim de iure ad omne aes alienum soluendum obstrictus erat: lex simpliciter olim heredi hoc onus imponebat, constituebatque, eum, qui semel adiit, vinctum teneri, nec amplius hereditatem repudiare posse. Hisce sub angustiis heres HADRIANVM adiit, petiitque contra aditam hereditatem restitutionem in integrum ex capite *inuincibilis ignorantiae*, quae etiam constantissimum atque sapientissimum quemuis decipere potuisset. Annuit petitis imperator, veniam ei dedit, atque contra aditam hereditatem illum restituit. Quid censes, annon in effectu in hoc casu singulari, aequitate suadente, imperator legem laxauit, vt rigorem suum contra heredem suspenderet deponeretque? Potuisset quidem simpliciter per viam *dispensationis*, ex gratia, succurrere heredi, id quod tamen vel ideo mediante *restitutione* praestitit, vt ad morem Romanum sese conformaret. Quid enim notius, quam imperatores vt magistratus maiores vt plurimum egisse, v. c. in danda bonorum possessione, interdicendo, restituendo &c. Neque dubitandum, quin per *restitutionem* in integrum veniam dederit HADRIANVS; licet enim IVSTINIANVS *cit. l.* addat, *speciali beneficio* hoc principem cuidam praestitisse; constat tamen, etiam restitutionem *beneficium* fuisse; rarius vero *maioribus* contra aditam hereditatem eam indultam, facilius militibus, facilius minoribus: hinc *speciale beneficium*, quod *paganum*, quod *maioren-*

olim tributae magistratibus maioribus, & principi,

in qua aliquando latuit dispensatio.

forennem & quidem ex *capite ignorantiae* restitueret contra aditam hereditatem, vt probe obseruat RITTERSHVSIVS *ad cit. §.* Praemiserat imperator, generaliter *minoribus* hoc beneficium, contra aditam hereditatem, indultum fuisse: *maioribus* non item; nisi ex magna & iusta causa, quod exemplo HADRIANI illustrat. In hoc exemplo ergo dispensatio praeualuisse videtur. Cape aliud exemplum ex *§. 33. I. de Action.* Lex antiqua erat: *qui plus petit, vbi certum in obligatione & petitione continetur, actione cadat.* Petebat Caius, homo XXX. annorum, totum legatum in testamento ipsi relictum, bona fide, ignorans per codicillos hoc diminutum fuisse. Reus vero heres produxit codicillos, quibus pars legati ademta erat, atque ita opponebat exceptionem *plus petitionis.* Actor exhorruit ad hanc exceptionem, sibique periculum amittendae totius actionis imminere animaduertens, petit *restitutionem in integrum.* Ait imperator, eidem locum relinquendum esse, *quod tam magna iusti erroris causa interuenerit, vt etiam constantissimus quisque labi potuisset.* In hoc exemplo crederem primas partes tulisse *interpretationem ex aequitate restrictiuam.* Lex enim, vtut generaliter amissionem causae iis minetur, qui plus petierint, iis tamen citra euidentem iniuriam applicari non potuit, qui iustissima ducuntur ignorantia. Liquet ergo, *restitutionem in integrum* in causis ciuilibus aliquid traxisse quandoque ex *dispensatione*, quandoque ex *interpretatione restrictiua.* Dico: *in causis ciuilibus:* nam restitutio ex capite *gratiae* in causis criminalibus ad *dispensationem* omnino referenda, & sic soli imperanti relicta.

Aliquando etiam interpretatio restrictiua.

Quod ex B. Titii doctrina illustratur.

§. XXXIV. Non alienus videtur ab hac sententia fuisse TITIVS *in obseru. 105.* ad LAVTERBACH. *tit. de restit. in integr.* cuius verba adducere e re erit: *Restitutio iustitiae fori Romani videtur inuentum; nam sub hoc nomine reuera conflatur dispensatio & interpretatio doctrinalis, atque vtraque ita conflata opponitur interpretationi legali, seu ei, quod fit ipso iure.* Non addit rationem huius inuenti, quod in Romanorum iurisprudentia quaerere debuisset. Haec per ICtos antiquos admodum corrupta & deprauata erat, teste CICERONE, quippe qui, postposita omni *interpretatione doctrinali*, superstitiose verbis XII. tabularum inhaerebant, eisque tam tenaciter inhaerendum esse censebant, vt *sacrilegium iuridicum* esse crederent, vltra verba procedere. Inde *aspera*, *acerba*, *amara*, atque *durissima* iura: inde *strictissimi iuris* doctrinae variae forenses per ICtos inualuere, maximae tamen auctoritatis, licet ab omni aequitate remotae, quae *ius ciuile κατ' ἐξοχὴν* dictae fuere, quasi illud

Ratio moris restituendi in integrum.

ius

ius, quod *forum ciuile* occupasset. *l. 2. §. 5. de orig. iur. §. 3. I. de legit. agnat. tut.* Autor est POMPONIVS in *l. 120. de V. S.* latiorem sæpe fuisse potestatem seu sensum XII. tabularum; *earum verba tamen interpretatione legum fuisse COANGVSTATA auctoritate iura constituentium*, h. e. ICtorum. Hæc *coangustatio* reuera facta inde erat, quod vltra verba non procedendum esse crederent, & sic *angustissimum sensum* legi attribuerent, quod vel *directæ actionis* ratio indicabat. Tandem prætores, nimia iuris ciuilis *asperitate* permoti, de remedio, quo illam emollirent, solliciti fuere; neque enim, quod legislatores non essent, directo *forensem doctrinam* emendare vel tollere potuere; quia tamen *processum* in foro regebant, inde eiusmodi auxilia excogitarunt, per quæ per indirectum *interpretationem ex æquitate* in iurisprudentiam Romanam introducerent, ex æquitate rescindendo id, quod secundum iuris ciuilis asperitatem subsistebat. *§. 3. I. de legit. agnat. tut.* ibi: *Prætores paulatim asperitatem iuris ciuilis corrigentes &c.* Applausum vbi hæc methodus accepit, latius extensa, & ea potestas *magistratui maiori* tributa est, qua facile sub specie *restitutionis* contra rigorem iuris dispensare quodammodo potuerunt. Neque hæc remedia sublata sunt, licet a CICERONIS temporibus humanior iurisprudentia recepta, & interpretatio *per æquitatem*, quæ a foro Romano in exilium acta videbatur, reuocata fuisset, a quo tempore etiam *vtiles actiones* ortæ sunt. Hæ sunt rationes inuenti huius iuris Romani, quo in Germaniam recepto, negari nequit, plura fuisse introducta, quæ non adeo commode ad nostrum statum publicum quadrant. Negamus, magistratui inferiori ius *dispensandi* competere, & recte quidem hoc negamus; nihilominus tamen facultate *restituendi in integrum* ex iure Romano eum armamus, sub qua multum laxare potest in legis rigore, maxime postquam clausula generalis: *Si qua alia mihi iusta causa videbitur, restituam in integrum*, latius limites eius potestatis extendit.

§. XXXV. Desideraui vero (IV.) in omni dispensatione *iustam causam*, quæ suadeat, aliquid laxandum esse in certo casu a legum obseruantia, qualis semper credita fuit *publica ecclesiæ quies & vtilitas*, vt recte obseruat THOMASSINVS *P. II. lib. 3. c. 26. §. 5.* si forsan, seruato iuris rigore, ecclesiæ & religionis Christianæ commodum admodum lædi potuisset. In thesi hoc ipsum ius canonicum vbique agnoscere videtur. Ait INNOCENTIVS III. in *c. 5. X. de restitut. in integr.* sedem Romanam *pro consideratione ætatum & temporum seu grauium necessitatum dispensatione* 4) Desideratur iusta causa,

ne plura ordinare. Pariter IDEM in *c. 19. X. de sent. & re iudic.* praemittit, in iudicio summi pontificis ordinem iuris subtiliter obseruandum esse, hac adiecta tamen clausula: *nisi forte cum aliquid (causa necessitatis & vtilitatis inspecta) dispensatiue duxerit statuendum.* Pari ratione philosophatur IOHANNES XXII. Pontifex in bulla de anno 1327. apud RYMERVM *tom. IV. act. publ. Angl. p. 306. Etsi inter illos, qui consanguinitatis linea inuicem sunt connexi, sacrorum canonum instituta matrimonialem copulam interdicant, summus tamen pontifex ex plenitudine potestatis, quam non ab homine obtinet, sed a DEO, considerata personarum & temporum qualitate, vtiliora prospiciens, nonnunquam rigorem eorum, maxime circa sublimes personas, mansuetudine temperat, & quod negat iuris seueritas, de GRATIA BENIGNITATIS indulget, cum id secundum Deum, praesertim pro BONO PVBLICO, prospicit expedire.* Optime *in thesi* hoc obseruauit *concil. Trident. sess. XXV. de reform. c. 18.* & tacite abusus notauit, qui in promiscua legum laxatione committi possunt. Aiunt Tridentini: *Sicuti publice expedit, legis vinculum quandoque relaxare, vt plenius euenientibus casibus & necessitatibus pro communi vtilitate satisfiat; sic frequentius legem soluere, exemploque potius quam certo personarum rerumque delectu petentibus indulgere, nihil aliud est, quam vnicuique ad leges transgrediendas aditum aperire. Quapropter sciant vniuersi, sacratissimos canones exacte ab omnibus, & quoad eius fieri poterit, indistincte obseruandos. Quodsi vrgens iustaque ratio & maior quandoque vtilitas postulauerint, cum aliquibus dispensandum esse, id causa cognita ac summa maturitate, atque gratis a quibuscunque, ad quos dispensatio pertinebit, erit praestandum, aliterque facta dispensatio surreptitia censeatur.* Optime quidem prospectum videtur abusibus, quos curia Romana in dispensationibus per plura tempora commiserat, hac maxime conditione adiecta, quod *gratis* fieri debeat, quia si *spes lucri* deest, difficilior erit curia in dispensationibus concedendis.

ex decreto concilii Tridentini.

Sed patres Tridentini scopum suum vix obtinuerunt ex caussis adductis.

§. XXXVI. Enimuero vtrum sese hoc decreto reformari passa fuerit curia Romana, ego prorsus dubito. Nam (α) quis iudicat de *vtilitate ecclesiae*, quam curia, quae dispensat? adeoque si more prisco agere velit, facile eam praetexere potest: (β) quid *vtilitatis ecclesiae Romanae* appellatione denotetur, notum est, constatque, ad imperii sacri & hierarchiae promotionem omnia componi; in qua *vera vtilitas* non consistit, vt obseruaui *tom. I.* eiusque *differt. praelimin.* (γ) Nec post hoc con-

concilium facilitatem dispensandi deposuit curia Romana, nec gratis quicquam expedit, si credendum MARCO ANTONIO de DOMINIS *lib. II. de republ. ecclef. c. 10. §. 75.* de bigamorum ordinatione hæc tradenti: *quotcunque bigami volunt fieri sacerdotes, omnes prorsus soluto debito pretio, pro taxa cancellaria, gratiam omnibus penitus peruiam obtinent dispensationis.* Grauissimus hic censor curiæ Romanæ variis aliis locis idem affirmat, specialiora sine dubio allaturus, si *libri VIII.* copia nobis facta fuisset, quem *dispensationibus* destinauerat. Fusius *lib. VI. c. II. §. 79.* enumerat insignes abusus, quos eadem curia in *dispensationibus matrimonialibus* committere solet, quem locum iam alii adduxere adeoque hic non repetam. Equidem solenne est, vt formula consueta, *inspecta vtilitate publica*, dispensationum diplomatibus a curia Romana inseratur, imo etiam vt *causa quædam* specifice exprimatur, CORRADO teste in *praxi dispens. Apost. lib. I. c. 1. n. 7.* sed *verba* & *formulæ* non sufficiunt, nisi res ipsa adsit.

§. XXXVII. Olim vere *sola pax publica ecclesiastica* efficiebat, vt quædam οἰκονομικῶς tolerarentur, quæ contra canones essent peracta. Ita consulebatur *publicæ concordiæ* in conciliis, idque rationem summam habebat, quod eleganter exponit PETRVS de MARCA *de conc. sacerd. & imp. lib. III. c. 13. §. 7. sqq.* non vero tantum priuato alicuius commodo prospiciebatur, prout hodie sub hoc velamine fieri solet. Paucis verbis explicat antiquam praxin AVGVSTINVS *in c. 25. in f. D. 50.* *In huiusmodi causis, vbi per graues dissensionum scissuras non huius aut illius hominis est periculum, sed populorum strages iacent, detrahendum est aliquid seueritati, vt maioribus malis sanandis charitas sincera subueniat.* Hoc modo per quandam συγκατάβασιν prudenter procedebant maiores, vt quædam οἰκονομικῶς tolerarent ad maiora mala in ecclesia euitanda. Atque in hoc consistebat *vtilitas ecclesiæ* vera: *simulata* deerat, qua hodie vtuntur. Egregie atque ex mente ecclesiæ purioris rem explicat SYMMACHVS circa *ann. 501. in epist. ad Auitum* scripta apud d' ACHERIVM *tom. III. spicil. ecclef. p. 307. edit. nouiss. (in edit. antiqu. tom. V. p. 583.)* Generaliter vero præmittit: *quod fit præter regulam, modo sit ex iusta causa, non infringit regulam, quam sola pervicacia & antiquitatis contemtus lædit.* Hoc præsupposito optime concludit: *Nam quamuis a patribus statuta diligenti obseruatione & obseruanti diligentia sint custodienda; nihilominus propter aliquod bonum de rigore legis aliquid relaxatur, quod & ipsa lex cauisset, si praeuidisset.*

Olim ob pacem ecclesiæ dispensabatur duntaxat, non ob priuatam alicuius vtilitatem.

ſet. Et ſæpe crudele eſſet inſiſtere legi, cum obſeruantia eius eſſe præiudicabilis eccleſiæ videtur, quoniam leges ea intentione latæ ſunt, vt proficiant, non vt noceant. Optandum ſane, vt curia Romana hanc SYMMACHI philoſophiam, quæ rectæ rationi omnino congruit, ſemper ob oculos haberet, nec ex *affectata poteſtatis plenitudine*, ſed ex hoc principio diſpenſationes in poſterum æſtimaret.

5) Lex laxatur in diſpenſatione vel α) ad certum tempus,

§. XXXVIII, Remittitur porro (V.) aliquid de rigore legis, vel *ad certum tempus*, vel *in certo caſu*, iuſta vrgente cauſa. Ad *certum tempus* quidem, ſi ea tempeſtas ingruat, vt quædam diſſimulanda veniant, quæ absque grauiori iactura publica non poſſunt auerti vel emendari, licet contra leges facta fuerint. Olim CYRILLVS Alexandrinus Epiſcopus in *epiſt. ad Gennad.* prudenter de tali ſtatu temporum iudicauit, obſeruante PETRO DE MARCA *cit. l. §. 9. ſæpe deflectendum a tenore regularum diſpenſationis cauſa, &, vt euenire ſolet periclitantibus in mari, qui iacturam faciunt aliquarum mercium, vt reliquæ ſeruentur, quædam diſſimulanda, vbi ſummum ius locum habere non poteſt, ne omnium rerum diſpendium ſequatur.* Neque tamen memor huius regulæ & oeconomiæ in ſuis actionibus fuit, ſed ſæpius contra eandem egit, quoties *impetu* magis quam *prudentia* actus eſt.

pro pace publica,

Plura ad tempus toleranda & diſſimulanda pro *pace publica*, quæ tamen *regulam* haud euertunt, niſi expreſſe immutetur pro *pace publica*, vnde *iuris immutatio* naſcitur, non *diſpenſatio*, de qua hic loquimur.

& ſic olim magis fiebat tolerando aliquid & diſſimulando contra legem,

Qua de cauſa priſcis temporibus vt plurimum *tolerando* & *diſſimulando* diſpenſatio fiebat, vt actus contra leges ſuſceptus haud impugnaretur, ſed pro temporis præſentis ratione *pacis cauſa* admitteretur. In quo praxis antiqua ab hodierna differt longiſſime, ſecundum quam precibus ſolet obtineri, vt contra leges licite quid fiat, & ſic diſpenſationes non aliter quam *expreſſo indulto* fiunt, veluti vt *lex ieiunii* tempore quadrageſimæ his, qui propter temporum difficultatem eam commode ſeruare nequeunt, remittatur.

quod illuſtratur ex Hildeberti epiſtola.

Praxeos antiquæ inſigne documentum tradit HILDEBERTVS Cenomanenſis epiſcopus *epiſt.* 4. apud d' ACHERIVM *tom. III. ſpicil. p.* 451. ſimulque *diſpenſationis* veram naturam exponit. Ait: *Multa ex loco, multa ex tempore, multa ex perſonis differentius fiunt. Rector eccleſiæ nonnunquam aut diſſimulabit aut faciet, quæ accuſat: cum videri MALVM SCHISMATIS imminere, canonum ſcita mutabit: debet ceſſare cenſura, cum ſoluitur vnitas, caritas læditur, pax vacillat.* Poſt pauca rationem huius συγκαταβάσεως & οἰκονομίας hoc modo exponit illuſtrar-

lustratque: *Nescit plerumque, quid prohibere & dissimulare, quid praecipere, quid indulgere debeat DISPENSATOR: seruus fidelis & prudens in tempore tritici mensuram conseruis praecipitur erogare: ad mensuram triticum datur, cum eadem caritas, quod rudibus annuit, fortibus negat; cum pios exercet & tolerat malos, cum quod nunc ex rigore praeceperat, post paulum ex indulgentia relaxauit. Paulus apostolus euacuator legis, & gratiae praedicator libere proclamabat: si circumcidimi, Christus vobis nihil prodest. Idem postmodum quod vetuit, fecit. Comam nutriebat: ex voto caput totondit in Cenchris.* Sic itaque lex ad *certum tempus* quiescere iubetur, quando eius applicatio magis rei communi noceret quam prodesset, in quo dispensationem veteres collocarunt.

§. XXXIX. Sed vt plurimum ad *certum actum* & *casum* diriguntur *dispensationes*; vt enim fidelis dispensator omnia quidem ad praescriptam normam agere, in certo casu tamen ab ea recedere potest, quando sine iactura rei familiaris eam sequi non potest; ita patres rectissime censuere, episcopos in legibus praescriptis seruandis ita versari debere, vt pro re nata quid remittere in certo casu deberent, si rationes iustae id suaserint, quod non essent *legum domini arbitrarii*, sed quod *fidelis dispensatio rei ecclesiasticae* hanc prudentiam exposceret. Ita olim nonnunquam illegitimae ordinationes contra canones factae toleratae sunt boni publici causa: delinquentibus pax data ante tempus, vel aliter rigor iuris neglectus. En vero, qua ratione de iure aliquid remissum olim fuerit. SOCRATES *lib. 5. c. 15.* idoneo exemplo id illustrat. FLAVIANI Antiocheni ordinatio contra canones facta credebatur, qua de causa tum THEOPHILVS Alexandrinus, tum DAMASVS episcopus Romanus ei infesti erant, ad quos placandos omnem mouebat lapidem. Placatus tandem primum a FLAVIANO Theophilus, qui *misso Romam Isidoro presbytero, Damasi animum adhuc offensum mitigauit, monens, ad reparandam populi CONCORDIAM necesse esse, vt a FLAVIANO admissa culpa dissimulatione ac silentio oblitteraretur. Ad hunc modum restituta FLAVIANO communione populus Antiochenus progressu temporis ad CONCORDIAM rediit.* Hoc inter illustria *dispensationum Romanarum* exempla, quoad ecclesiam orientalem, recenset THOMASSINVS *P. II. lib. 2. c. 24. §. 19.* Sed eodem modo Antiochenus episcopus agere potuisset erga episcopum Romanum, si quid vitii eius ordinationi inhaesisset, citra omne *imperium* & *iurisdictionis* cuiusdam *exercitium*. Eo tempore communio denegabatur *vitiose* ordinatis. Iure hoc vti poterant quae-

Vel β) ad certum tantum actum, & casum,

quod ex antiquo more illustratur, & quidem exemplo Flauiani illegitime ordinati,

In quo olim aliquid dispensatum fuit per dissimulationem, & remissionem;

quæcunque ecclesiæ, maxime *principales*, quarum in *vnione vniuersali* imprimis habebatur ratio; sed nec impediebantur de *suo iure* quid remittere per *dissimulationem*, quarum exempla facile reliquæ minores sequebantur. Non ergo, prout hodie dici solet, Pontifex Romanus in hoc defectu dispensabat, sed exemplo THEOPHILI de suo iure quid remittebat, eique communicabat, id quod *boni publici* causa prudentia suadebat, quod sciret, a suo exemplo plures pendere ecclesias.

Hodie vero nihil amplius remittitur, sed ius nouum conceditur,

§. XL. Atque hoc modo fere *dispensationes antiquæ* sese habebant, quibus magis *de iure suo* quid remiserunt maiorum ecclesiarum Episcopi, quo secundum leges in aliquem vti poterant, quam vt *ius* ipsi *nouum* concederent, id quod non poterant. Enimuero postquam dominium liberum *legum ecclesiasticarum* sibi vindicauit Pontifex, non dissimulat, non remittit aliquid de iure suo, sed dispensando *ius nouum personalissimum*, & ad *certum actum* restrictum, inducit. Id enim ex antiquis dispensationibus remansit, vt ad certum *actum* vel *tempus* restringantur dispensationes. In hoc omnino differunt a *priuilegiis*, quæ *ius stabile* personæ indulgent, quod vel ad *vitam* eius durat, vel *perpetuum* est, prout vel *personale* vel *reale* est. Ita quando alicui conceditur, vt vxoris sororem *Syluiam* ducere possit contra legis præceptum, vltra hunc casum dispensatio se non extendit, vt hac mortua, alteram eius sororem *Annam* ducere minime queat. Qui vero *priuilegium* impetrauit, ius nouum adeptus est, secundum quod in quibuscunque obuenientibus casibus agere in posterum valide queat.

in certo actu & ad certum tempus,

in quo differt dispensatio a priuilegiis.

Effectus duplex dispensationis,

§. XLI. Effectus (VI.) dispensationis est duplex (1.) *vt vel licite citra violationem legis aliquid fieri possit: (2.) vt quod contra leges factum est, subsistat.* Posterior tantum primis ecclesiæ seculis cognitus admissusque fuit, non prior, quem sequior ætas, corruptionibus nimium indulgens, introduxit. Discrimen hoc egregie obseruat PETRVS de MARCA *de C. S. & imp. lib. III. c. 13. §. 2.* - *Attamen etsi vocibus antiquis vtantur hodie, magnum intercedit discrimen inter mores antiquos & nostros; cum maiores nostri seuerius & accuratius disciplinam canonum colerent, quæ apud nos remissius & humanius tractatur. Hæc autem est summa differentia, vt mihi videtur, quod apud veteres nunquam daretur venia canonis infringendi, sed infracti & violati pœna ob grauissimas causas aliquando remitteretur, hodie vero legum canonicarum venia in antecessum concedatur.* Hoc discrimen ex ipsa dispensandi natura & ratione fluit, cum *dispensatio* duntaxat adhiberetur, vt *pacis publicæ* & con-

qui discrimen antiquæ & nouæ disciplinæ ecclesiasticæ docet.

olim tantum efficiebat, ne canonum vi-

concordiae ecclesiasticae caussa a rigore legis recederetur, quo alias episcopi maiores in eos, qui contra canones peccauerant, vti poterant. Idem agnoscit THOMASSINVS *P. II. lib. 3. c. 24. §. 20. Nec illud oscitanter praetereundum, quod alii iam praemonuerunt, concessas tum fuisse eas dispensationes omnes, postquam peccatum iam fuerat in canones, vt quando & emendatio & poen: luctuosior esse ecclesiae ipsi poterat, quam ipsum peccatum. Contra autem emollita iam & languescente disciplina posterioribus his seculis venia expetitur violandorum canonum, peccandi in sacras regulas licentia flagitatur & conceditur; peccare volunt innoxie, & ipsi legum contemtui autoritatem & patrocinium a legibus ipsis accersere.* Praxin vero antiquam longe aequiorem & rectae rationi conuenientiorem fuisse, docet his verbis: *Cum pronius autem est tum aequius, anteactae culpae ignoscere quam futurae. Caueri enim illa iam non potest, haec potest. Et hoc tamen quicquid est inuidiae, illis potius illinendum est, qui intempestiuas dispensationes impetrant, quam qui concedunt.* Id vel inde demonstrat, quod nonnunquam hi, qui imperio praesunt, maioris mali euitandi caussa, leges remittere cogantur illis, qui in leges committere volunt. *Sed qui*, ait, *quae nefas est, concedi cupiunt flagrantissime & importunius deposcunt, illis nihil veniae nihil excusationis superest. In leges committere volunt, nec peccare: imo peccare volunt, sed non sine licentia: pontifices ipsos, iudices, legesque flagitii sui inuidia conspergere volunt.* Pariter hoc discrimen notat taxatque CLAVDIVS FLEVRY *in instit. iur. eccles. P. I. c. 4. §. 11.* aiens, *dispensationum vsus primus fuit in ordinatis, ne vllae habendae essent ordinationes dubiae & iam factae, donec traheretur ad ordinandos, velut medium ad ministerium perueniendi, vulgatissimusque fieret.*

olatorum vindicta exercetur.

Non vero vt canones violare liceret impune,

prout hodie fieri solet, ex ambitione eorum, qui canones obseruare recusant.

§. XLII. His verbis quidem aperuerunt rectissime insigne discrimen praelaudati Autores inter *recentiorem* atque *antiquiorem praxin*; sed *rationem discriminis* occultare, ac abscondere, quam referre maluerunt. Ego vero, omni remota dissimulatione, in eam inquiram, & vtar libertate, confessioni, cui subscribo, congenita, qua etiam Galli saepe abstinere coguntur. Tres omnino huius discriminis rationes animaduerto. Prima in *ipsis legibus ecclesiasticis* deprehenditur, quae primo nascentis ecclesiae tempore pauciores erant, non *insupportabilia onera* christianis imponebant, si exceperis *poenitentiales labores.* Seuerissimi erga peccatores erant, vt morum integritatem sanctitatemque, quam primario intendebant, conseruarent. Quia vero non vbique modus in

Ratio diuersitatis inter antiquum & recentiorem dispensationum vsum.

Prima desumitur ex legum ecclesiasticarum rigore nimis aucto.

rigore hoc obſeruatus erat, eueniebat, vt *pacis cauſa* cum lapſis aliquando humanius agi deberet, & ita primario occupata erat diſpenſatio circa *acerbitatem diſciplinæ eccleſiaſticæ*, quæ emollienda erat frequentius, quod plerique huic oneri ferundo impares eſſent. PETRVS de MARCA *l. cit. §. 4.* Vt autem venia peteretur, impune contra leges eccleſiaſticas agendi, vel ideo opus non erat, quod tum venia delinquendi dari non poterat; cum legum *multitudine* non premerentur laici & clerici. Seculo IV. hæc emergere cœpit, & cumulus legum adeo creuit, tot conciliis coactis, vt iugum earum non poſſet non intolerabile pluribus videri. Monachis hanc imprudentiam tribuo, quorum rectores quotidie *nouas* fabricarunt *regulas*, inſolitas ſæpe & improbandas, vt nonnunquam ad abſurdiſſima dilapſi fuerint, vt *tom. III. p. 186.* obſeruaui. Poſtquam vero ex *monaſteriis* petiti ſunt epiſcopi aliique clerici, iugo *regularum* iam adſueti: illis vnice cordi fuit, vt leges eccleſiaſticas quotidie augerent, & infinita onera chriſtianis imponerent, genio chriſtianiſmi aduerſa, veluti circa *ieiunia*, *tempora pœnitentiæ* in delictis occultis, *qualitates* eorum, qui in clerum cooptari deſiderabant, *cognationum* varia genera, *impedimenta* matrimoniorum, *gradus* matrimoniales, *cœlibatum*, *vota*, *cultum externum* ſeu liturgiam, *beneficia* eccleſiaſtica & ſimilia. Auctis ita ex *imprudentia monaſtica* regulis eccleſiaſticis, quibus ferundis & ſeruandis pauci pares erant, delictorum eccleſiaſticorum nouus quotidie cenſus apparebat; multiplicatis autem delictis, pœnitentia, olim rarior, frequentiſſima hoc modo fieri cœpit, quam variis modis eludere ſtuduerunt, vel redimendo eaſdem, vel *indulgentias* acquirendo.

[Margin: earumque multitudine ex conciliorum nimio vſu, & monachorum imprudentia, poſtquam hi ad clericatum promoti & onera in ſupportabilia per leges chriſtianis impoſuerunt.]

§. XLIII. Tandem excogitata ratio, contra leges haſce agendi impune, per *diſpenſationes*, quibus quis a nexu earum liberaretur, antequam actum perageret. Quodſi duriſſimum earum iugum defuiſſet, in antiquiſſima praxi ſine dubio ſubſtitiſſent eccleſiæ proceres, quod tamen in tam iniquiſſima legum eccleſiaſticarum conditione fieri non poterat. Quid quæſo imprudentius fuit, quam prohibitionem matrimonii ad *ſeptimum gradum* extendere, noua excogitata computandi ratione, quæ nouum & inſigne nuptiis impedimentum ſtruxit ex inſidiis DAMIANI monachi? Quid inclementius, quam ex *conſanguinitate ſpirituali* noua & infinita obſtacula nuptiis ponere, & ex iis reſcindere connubia cum ſumma familiarum confuſione? Equidem inclementia hæc a pluribus agnita, & tam duriſſima prohibitio in quibuſdam tractu temporis, maxime

[Margin: Harum iugum per diſpenſationes declinare ſtuduerunt laici, quod leges duras ſeruare non poſſent,]

xime concilio Tridentino, coangustata; sed infinita adhuc onera supersunt, contra quæ *dispensatione* vtendum, cuius concessio hodie eo facilior est, quo magis *gratia matris ecclesiæ* hac ipsa colitur, fouetur, suscipitur. Quo vberior dispensandi occasio, eo magis laici in fidelitate & obseruantia erga *matrem ecclesiam* conseruantur.

quo ipso mater ecclesia gratiam edit.

§. XLIV. Altera ratio quærenda est in *vsurpata potestate suprema & illimitata* præsulum Romanorum, cuius firmandæ & augendæ quascunque occasiones facile amplexi sunt. Appellationum modos inde contra vtilitatem publicam mirum in modum auctos fuisse ad *tit. de appellat.* ostensum demonstratumque est. *Dispensationum* liberrimus vsus insigne quoque incrementum ei addit, cum supremum legum arbitrium, idque illimitatum, hoc modo pontifices sibi vindicauerint, seque *dominos legum canonumque* dixerint. Negare non potuit THOMASSINVS *cit. l. c. 28. §. 5.* INNOCENTIVM III. talem potestatem supra canones seu *plenitudinem potestatis* affectasse, quod & loquuntur textus passim a RAYMVNDO collecti. vid. *c. 4. X. de concess. præb. & ecclesi. non vac.* &c. Nihilominus tamen arbitratur THOMASSINVS, de *verbis* magis quam de *re* controuerti, vbi quæritur, quo sensu Pontifex *canonum dominus* dici queat? Qui *dominium* legum ecclesiasticarum illum dicunt, tantum potestatem dispensandi illi tribuere adserit: qui negant hoc affectatum *canonum dominium*, duntaxat negare asserit, eum dispensare posse citra *necessitatem* & *vtilitatem*. Enimuero *colorem* hæc quidem sapiunt egregium, sed ipsa praxi imo ipsius THOMASSINI confessione destruuntur, quia antea demonstrauerat, nunquam olim pontifices veniam contra leges agendi dedisse, sed quandoque duntaxat id, quod contra leges factum erat, *tolerasse*, ac *dissimulasse* pacis causa. Quis ergo dubitauerit, eum maius imo *illimitatum* quoddam *dominium legum ecclesiasticarum* sibi adscripsisse? dum pro lubitu laxat vincula legum quotidie, quibus se solutum esse asserit. Audi BONIFACII VIII. confessionem in *bulla de anno 1302.* apud RYMERVM *tom. II. act. Anglic. p. 903. Romani pontificis præcellens autoritas qualitates negotiorum, statum, conditiones, & merita personarum diligenti circumspectione prospiciens, nonnulla interdum certis personis, quæ alias forent illicita, concedit DE SVÆ PLENITVDINE POTESTATIS: tunc in illis rigorem iustitiæ mansuetudine temperans, & quod negant iura, de gratia benignitatis indulgens, præsertim cum necessitas exigit, & causa rationabilis id exposcit.* Videlicet in quæstione est, an tale *dominium legum ecclesiasticarum* olim vsurpauerit,

Altera ratio desumenda ex vsurpata suprema potestate papali, ex dispensationum vsu egregie aucta.

qua dominium legum papæ adscriptum.

quod strenue exercuit iure nouo.

pauerit, quale hodie exercet? Quando omnia exempla, quæ a THOMASSINO & PETRO de MARCA adducuntur, sub examen reuoco, nihil aliud deprehendo, quam episcopum Romanum plura *pacis causa* tolerasse, nec impugnasse, quæ secundum leges ecclesiasticas impugnare poterat. Idem alii quoque episcopi fecerunt, & eo magis tolerarunt, si episcopus Romanus iuri suo renunciaret. Erant omnes ecclesiæ *vincula pacis* inter se vnitæ, & in communione arctiori constitutæ. Si quid ab aliqua ecclesia vel prælato contra leges factum erat, id omnes reprobare atque impugnare poterant, vt *iniuste*, *nulliter*, atque *illicite* factum, quia causa *communis* erat & quasi *publica*. Quod si ratio tempestatis præsentis talem contradictionem non admittebat, sed vel *dissimulationem* suadebat, vel aliquando *expressam approbationem* desiderabat, quid aliud quæso agebatur, quam quod singuli iuri suo renunciarent & necessitati cederent? Id regulæ *prudentiæ*, secundum quas omnia in ecclesiis dispensanda erant, postulabant; quas patres antiqui merito sequebantur.

Tale dominium olim nullus episcopus sibi vindicauit;

§. XLV. Cape exemplum. Contra Donatistas in concilio Italico lex lata erat, ne ad ecclesiam catholicam reuertentes reciperentur *in suis honoribus*. Patres Africani, in communione cum ecclesiis Italicis consistentes, hoc decretum approbabant laudabantque. Id tamen citra graue incommodum in suis ecclesiis non posse stricte obseruari, animaduertebant ob penuriam cleri. Ne tamen factum hoc Africanorum inuidiam crearet, stomachumque Italorum moueret, prudenter existimarunt, scribendum & rationes diuersæ disciplinæ iis aperiendas esse. Adferam verba ex *codice canon. Afric. Eccles.* apud IVSTELLVM & VOELLIVM *in bibl. iur. canon. antiq. p. 364.* Censuere patres *anno 401. in c. 26. mitius & pacifice* cum iis agendum esse. Additur in *c. 68. Deinde placuit, vt literæ mittantur ad fratres & coepiscopos nostros, & maxime ad sedem Apostolicam, in qua præsidet memoratus venerabilis frater & collega noster Anastasius, quo nouerit, habere Africam magnam necessitatem, propter ecclesiæ pacem & vtilitatem, vt & ipsis Donatistis, quicunque clerici correcto consilio ad catholicam vnitatem transire voluerint, secundum vniuscuiusque episcopi catholici voluntatem atque consilium, qui in eodem loco gubernat ecclesiam, si hoc paci christianæ prodesse visum fuerat, in suis honoribus suscipiantur, sicut prioribus eiusdem diuisionis temporibus factum esse manifestum est.* Auctoritatem quandam singularem pontificis Romani circa *dispensationem* ab Africanis agnitam imo

nec in dispensatione vsurpauit, quod exemplo Africanorum episcoporum illustratur.

in quo exemplo autoritas

imo eam petitam fuisse arbitrantur THOMASSINVS atque MARCA, imo etiam SCHELSTRATE *in eccles. African. p. 234.* Ego vero id minime arbitror, & euidentia rei in contrariam trahor sententiam. Africani, qui cum *transmarinis* in summa vnione viuebant, id imprimis agebant, vt nullam occasionem iis suppeditarent, illam scindendi. Nouerant diuersum Italorum decretum de Donatistis reuersis. Id vero ecclesiis Africanis magis noxium, quam vtile erat, adeoque in contrariam ibant sententiam. Ne vero inde transmarini, & maxime episcopus Romanus, ex hoc diuerso decreto offenderentur, consultum erat, eisdem aperire causas huius diuersæ disciplinæ, non vt illi dispensarent, sed vt scirent, Africanos patres non sine graui causa contrarium apud se constituisse, quod ipsa verba indicant, *quo nouerit, habere Africam magnam necessitatem propter ecclesiæ PACEM & VTILITATEM.* Hæc praxis communis erat ecclesiarum, quæ inter se communicabant, vt quæ apud se agerentur, aliis notum facerent, eisque rationes peculiares suæ disciplinæ aperirent. Ni factum hoc fuisset, ad motus, turbas & denique schismata hæc diuersa conciliorum decreta, maxime in causa quodammodo communi, occasionem dare potuissent. Simile exemplum *§. 27.* adductum est, quod tamen rursus pro exaggeranda episcopi Romani potestate circa *dispensationes antiquas* adferri solet, sine vllo solido fundamento.

Romani Præsulis non adeo emicuit, nec eius dispensatio petita,

§. XLVI. Addam aliud exemplum, ad quod prouocat MARCA *cit. l. c. 13. §. 10.* Pulsus erat IOANNES CHRYSOSTOMVS episcopatus dignitate a THEOPHILO Alexandrino, & a Synodo habita in suburbio Constantinopoleos. Hanc deiectionem damnauit reprobauitque *ecclesia occidentalis*, voluitque, vt iam defuncti nomen in diptycha restituerent orientales; id quod cum facere recusarent, suam illis *communionem* denegauit. Hac praxi communiter inter se agebant, & inde pro *communione* conseruanda in *caussis magni momenti* & quasi *publica*, consensus primariarum ecclesiarum requirebatur, non quod *iurisdictionem* & *imperium* hæ in alias exercerent, sed quod ratio *arctioris vnionis* hoc postularet, quam ægerrime dissoluebant. Id vero cum in adducto casu accideret, & præterea seditio plebis Constantinopolitanæ accederet, ATTICVS huius vrbis episcopus, ex sententia imperatoris IOANNIS nomen CHRYSOSTOMI inter ceteros episcopos, vita functos, recitauit. Ægre id ferebat CYRILLVS Alexandrinus, quem placare omnibus modis studuit, & hac de causa ad eum hæc scripsit: *Et cogitationibus nostris ad populi con-*

Nouum antiquæ dispensationis exemplum, ex depositione Chrysostomi.

Solius pacis causa facta.

 cor-

cordiam inclinati canonibus quidem patrum detrimentum nullum afferimus; exactæ autem verborum obseruationi vniuersi orbis pacem præferimus. Non ignoro quidem, & B. Paulum, cum ecclesiasticas ederet constitutiones, sapienter occasionibus prouida dispensatione vsum esse. CYRILLI dispensationem ex *potestate legislatoria* non requisiuit ATTICVS; sed ei duntaxat rationes mutati consilii manifestauit, vt ægrum eius animum leniret, & dissidium cum hac ecclesia magnæ autoritatis præcaueret. Africani patres suam imposuere auctoritatem, vt *can. 101. cod. Afric. eccles.* apud IVSTELLVM & VOELLIVM *in bibl. iur. can. antiqu. p. 385.* testatur: *Placuit etiam, vt de dissensione Romanæ atque Alexandrinæ ecclesiæ ad sanctum papam Innocentium scribatur, quo vtraque ecclesia inter se pacem, quam præcipit dominus, teneat.* Hæc disciplina eo tempore necessaria erat, vt *primariæ ecclesiæ*, quarum exempla reliquæ sequebantur, conspirarent, quod aliter fieri non poterat, quam vt altera alteri quandoque cederet, eiusque voluntati sese conformaret, sicque de *suo iure* aliquid remitteret. Inde non mirandum, episcopi Romani consensum in eiusmodi causis ingens habuisse pondus, vtut ea de causa ad *potestatem* quandam *legislatoriam*, quam postea adfectauit, hoc non sit referendum.

[Margin: cuius causa aliis aperienda erat, ad communionem conseruandam.]

§. XLVII. Atque hæc disciplina quidem in causis *maioribus* aptissima & necessaria erat. In causis aliis *leuioribus*, quæ communem ecclesiarum salutem haud tangebant, singulis ecclesiis sub directione episcopi integrum erat, pro re nata, æquitate suadente, aliquid de rigore disciplinæ remittere, & humanius cum lapsis agere. Neque tamen soli episcopi his in causis pro lubitu agebant: omnia cum *presbyterio*, imo & cum consensu *plebis*, quæ ecclesiam constituebat, dirigebant & disponebant, teste CYPRIANO *ep. 14. & 19. edit. Brem.* qui etiam *epist. 49.* exemplo illustri hoc illustrat. Etiam ecclesia Romana ea modestia illo tempore adhuc vtebatur, vt illa ipsa disciplina agendum existimaret, ceu *epist. 31.* apud CYPRIANVM docet, & fusius declaraui *diss. III. ad Plin. secund. & Tertull. §. 41. seqq.* Neque hoc dissimulauit THOMASSINVS *cit. l. c. 24. §. 14.* sed facta hæc aliter intorquenda vel excusanda esse censuit, vt maiestatem sedis Romanæ comiter conseruaret. Ait: *Ne ambigi quidem illud a quoquam potest, quin primi & secundi, adeoque & tertii etiam seculi episcopi canones apostolicos & decreta eius aeui omnia relaxauerint, vbi publica id iubebat necessitas, nullo pontifice Romano, nullo interueniente concilio prouinciali: quippe cum acerbitas persecutionum*

[Margin: In causis leuioribus singuli episcopi de rigore canonum quid remittere poterant, olim cum consensu plebis, sed sine episcopi Romani consensu,]

uum nec cum sede Petri communicare consilia fere sineret, *nec episcopos alios adiri*, *nec concilia celebrari prouincialia.* Non adeo bona fide & sincere egit THOMASSINVS, ne quid auctoritati sedis Romanae detrahere videretur. Quando occasio ferebat, & causae grauitas id poscebat, quandoque alias ecclesias desuper consulebant, quod etiam episcopus Romanus in more habuit. Inde vero nullum ecclesiarum, quarum sententia requirebatur, in alias *imperium*, nulla *iurisdictio*, nulla necessitas dispensationem ab iis petendi eruenda. Eam aequalitatem adhuc agnoscit suo tempore CYPRIANVS, secundum quam quaelibet ecclesia actus suos dirigebat, non alii, sed soli Deo, rationes reddiitura, teste CYPRIANO *epist. 59.* Sicuti vero seculo IV. episcoporum auctoritas in *imperium* aliquod *maius* iam degenerauerat, quod plebis concursum non amplius admittebat; ita vel *soli* vel in *conciliis prouincialibus* de his rebus, quae vmbram quandam *dispensationis* habere videbantur, decernebant; quandoque tamen, si *grauitas causae* id desiderare videbatur, aliorum consilia, etiam episcopi Romani, expetebant, vel quae apud se gesta erant, aliis significabant, ne ex eo, quod contra canones toleratum erat, atque per *dissimulationem* admissum, offenderentur, sed mutua harmonia conseruaretur, vt supra dictum est.

quandoque tamen in conciliis prouincialibus de ea re actum, aliorumque consilia requisita.

§. XLVIII. Tertia causa quaerenda est in *ruditate seculorum*, *summisque tenebris*, quibus post seculi X. decursum adeo ecclesiae inuolutae erant, vt pontifici, qui priscam modestiam dudum deposuerat, & absolutum dominatum dudum anhelauerat, nemo facile repugnare atque dicere posset, *Papa quid facis?* Agnouit veritatem rei EDMVNDVS RICHERIVS *de eccles. & polit. potest. c. 9. p. 174.* &, *profecto*, ait, *octingentis atque amplius annis h. e. ante imperii translationem ad Francos, Romani pontifices sese tantummodo vltores siue executores canonum praedicabant: lapsu demum temporis*, *cum omnes christianae nationes summis ignorantiae tenebris consopitae detinerentur*, *absolutam auctoritatem omnia decernendi collegerunt*, *praecipue a Gregorii VII. temporibus*, quae in seculum XI. incidunt. Anno 1076. enim suos canones, quos *dictatus* vel *dictata* dicunt, publicasse GREGORIVM VII. ferunt, quibus *absolutum* sedi Romanae *dominatum* asseruit, quorum maior pars, vt ait ONVPHRIVS *in vita eius*, *antea parum in vsu fuerat*, *& a nemine praedecessorum eius vnquam attentata.* Edita sunt haec portenta in *regia collect. tom. XXVI. in Labbeana tom. X.* Adduci quidem non potuit IO. LAVNOIVS, vt *P. VI. ep. 13.* hos *dictatus* inter genuinos GREGORII VII. cano-

Tertia causa nouae disciplinae in ruditate seculorum quaerenda, sub qua pontificis dominatus creuit, imprimis Gregorii VII. per dictatus.

canones agnoſceret, ſed eosdem potius, vt *apocryphos* & *ſpurios*, reiiceret; aſt qui hominis mores, qui facta eius examinat, nihil, quod ab eis alienum, in his canonibus deprehendet, quin potius ſecundum hos egit, omnia turbauit, & terrore ſuo orbem impleuit. Spuriæ decretales ISIDORI Mercatoris, in quibus ſemina tam immenſæ poteſtatis ſparſa erant, iamdudum in his tenebris receptæ erant, quæ pontifici ad quæuis audenda viam parabant, omnibus vero ſilentium imponebant, luce veritatis quippe deſtitutis, vt verum a falſo ſecernere non poſſent. Obſeruat id ipſum FLEVRY *tom. XIII. hiſtor. eccleſ. in diſcurſ. prælim. p. 15. Inter ſcripta adulterina pernicioſiſſimæ fuere decretales, papis quatuor primorum ſeculorum attributæ, quæ vulnus inſanabile eccleſiaſticæ diſciplinæ attulerunt per regulas prorſus nouas, quas potiſſimum circa* EPISCOPORVM *IVDICIA & AVCTORITATEM PAPAE introduxere.* Breuiter: legum eccleſiaſticarum *duriſſima onera* inuitabant facile quoscunque, vt relaxationem earum peterent: pontificem ad gratiam promiſcue faciendam inducebat indomitus pruritus firmandi dominatum, cui in tam denſiſſimis tenebris nemo amplius ſeſe opponere poterat. Claudam hanc meditationem verbis CLAVDII FLEVRII in *inſtit. iur. eccleſ. lib. 1. c. 1. §. 17.* ingenue ita ediſſerentis: *Pontificum potentia nulla re magis cenſeri poſſe videbatur, quam ſi diſpenſationes a canonum obſeruantia in infinitum extenderentur, quarum præteritis decem ſeculis admodum circumſpectus vſus fuit.*

Promouerunt Poteſtatem Papæ Iſidori decretales, ex ſententia Fleurii.

Vnde diſpenſationum noua praxis orta, quæ poteſtatem papæ admodum auxit.

§. XLIX. Poſtquam curia Romana his veluti gradibus ad apicem ſupremum dignitatis eccleſiaſticæ euecta eſt, ingentes quoque acceſſiones ad theſauros eccleſiæ fecit, ac tribunalia varia erexit, quibus *indulgentiarum* & *diſpenſationum diplomata* expedirentur, & gratis (in datiuo) non *gratis* (aduerbialiter) traderentur. Facillima fuit & indulgentiſſima in quibuscunque *gratiis* concedendis, quod vel infiniti labores tribunalium papalium loquuntur, vt *matris indulgentiſſimæ & gratioſiſſimæ* ſpecimina ederet, quamuis in rei veritate ſub hoc prætextu liberos ſuos corruperit & loculos impleuerit. Non erraueris forſan, ſi eam appellaueris *matrem noxiam, corruptricem propriæ ſobolis, quæſtusque cupidam*, quod illuſtrat ANTON MATTHAEI *tom. I. anal. veteris æui p. 162. nouiſſ. edit.*

Inde varia tribunalia Romæ erecta, pro expediendis diplomatibus diſpenſationum, non ſine malo eccleſiæ.

§. L. Ne in eam iniquior plus iuſto videar, CLAVDII ESPENCAEI, Theologi Pariſienſis doctiſſimi, teſtimonio id corroborabo. Ita enim in *Comm. ad Tit. c. 1. p. 478.* matris huius *indulgentiam* pariter ac *auaritiam*, quam ſeculo XVI. exercuit (obiit enim anno 1571.) depingit:

Quod verbis Eſpencæi illuſtratur.

git: *Sed annon ἀσυγχεχεϱδὲι est clarissima, quod tam multa positiuo tantum iure praecepta vel prohibita eousque ligant homines, donec pecunia sibi harum constitutionum gratiam impetrent? ita vt regina rerum pecunia diuitibus licitum faciat, quod pauperibus illicitum est, quia diuitias h. e. spinas (sic enim eas vocat dominus Matth. XIII. Marc. IV. Luc. VIII. & interpretatur) non habent. Haec enim ita demum procedunt, si gratis ea facere quis intendat. Quodsi dolosi spes refulserit nummi, iam quod prius erat interdictum, libere fit ac impune; tam diuersa est in his relaxendis diuitis atque pauperis conditio: vix enim quicquam prohibetur, quam vt ne quis gratis contraueniat, & quod vetatur, numerata statim pecunia dispensatur, quasi nullum sit peccatum maius, quam nummis carere, vt quidam apud* HORATIVM, *Serm. 2. Satyr. 3.*

Credidit ingens
Pauperiem vitium.

Et quod alter lib. 3. eleg. 7.

Nunc sit barbaries grandis habere nihil.

In casibus enim, quantumuis pro tempore honestis aut necessariis, nihil vnquam, nisi numeretur, dispensatur, vt, si nihil attuleris, aut numeraueris, indispensatus perpetuo maneas. Turpius, quod patrum canonibus impositam manifestis & scandalosis peccatis disciplinam, in pecuniariam redemtionem dispensationis titulo toties iidem commutant, & quasi contra quam illi, ouium hi lanam & pecuniam, quam poenitentiam & salutem malint, ecclesiastici rigoris in inferendis poenitentiis & sanctificationibus immunitatem pecunia venditant. Quid quod liberos vulgo conceptos, & ex damnato coitu, inconcessisque Hymenaeis, contra Dei, ecclesiae, legumque statuta editos, eiusdem pecuniae vi legitimant, ad omnium statuum & dignitatum capacitatem idoneos reddunt, illegitimos ad parem cum legitimis succesfionem habiles interim reddunt & admittunt? Et vt, quod quidam ait,

A boue maiori discit arare minor,

Minores non tantum episcopi sed & archidiaconi, eorumque male officiosi (absit verbo inuidia, nam de malis loquor, quae plurima turba est, non de bonis, quorum vtinam maior esset multitudo) eorum, inquam, officiales & vicarii, plerumque dum dioeceses & paroecias obequitant, non tam facinorosos & criminum reos poenis & correctionibus a vitiis deterrent, quo fine peregrinationes huiusmodi olim iam fuerunt iure canoni-

§. LV. Ne affectui quid in hac quæstione dare videar, quædam præmittam principia, quæ decisioni huius causæ lucem præbent. (I.) Distinguit ipsum ius canonicum, quod matrimonium aliud *ratum*, & *non legitimum:* aliud *legitimum & non ratum:* aliud denique *ratum* ac *legitimum simul*, ceu ex *c.7. & 8. X. de diuort.* aliquoties obseruaui *tom. III. p.1254. & 1264.* *Ratum* & *non legitimum* appellant, quod ab ecclesia confirmatum, & *inter fideles* contractum, adeoque vim sacramenti habet, vtut iuxta leges *ciuiles* seu *seculares* haud fuerit initum. *Legitimum & non ratum* vero, quod inter infideles *iuxta leges seculares* contractum, cui ex sacramento sanctitas deest. *Legitimum & ratum simul*, quod tum in foro ecclesiastico indissolubilem nexum habet, tum iuxta *leges seculares* initum est. Hæc distinctio inde originem traxit, quod *duplicem respectum* in matrimonio sese deprehendisse existimauerint, *spiritualem* propter annexum sacramentum, & *politicum* propter *contractum*, quo initur matrimonium. Ita rationes subduxit Antwerpiensis episcopus FRANCISCVS SONNIVS *tr.7. de sacram. c. 9.* &, *in matrimonio*, ait, *concurrunt tria*, *contractus politicus*, *institutum diuinum*, *& sacramentum: quæcunque ergo excludunt & irritum faciunt valorem contractus*, *eadem porro excludunt & irritum faciunt matrimonium.* Eodem modo rationes subduxere plures alii Theologi inter Catholicos celeberrimi, quorum testimonia collegit LAVNOIVS *de regia in matrim. potest.* Euidens huius doctrinæ vestigium occurrit *2. F. 29.* in matrimonio *ad morganaticam* contracto, quod *ratum* erat, & in *foro ecclesiastico* vim suam exserebat, sed *illegitimum*, quod secundum *legem Salicam* seu *Francorum* matrimonium cum inæquali initum *illegitimum* esset, & sic *effectibus ciuilibus* careret, quorsum imprimis pertinebat successio in feudum, vt infra *tit.9. §. 21.* traditum.

Quod ex principiis iuris canonici negatur,

cum ratum esse possit matrimonium in foro ecclesiastico, vt tamen non sit legitimum.

§. LVI. Suppono (II.) impedimenta matrimoniis, eaque irritantia, posita esse matrimoniis tam legibus *ecclesiasticis* quam *ciuilibus*, nec dubium est, quin etiam in regnis, sedi Romanæ addictis, noua possint, pro salute reipublicæ, constitui lege seculari impedimenta irritantia, quod edicto HENRICI Gallorum regis anno 1556. publicati *tom. III. p. 1240.* illustraui, & pluribus argumentis probatum dedit LAVNOIVS *cit. tr. P. I.* non tantum in Gallia, sed, quod præcipue *P. III. art. 2.* per 27. *capita* probauit, etiam in aliis regnis & principatibus, in quibus catholica religio viget, quamuis hoc ipsum DOMINICVS GALESIVS concoquere haud potuerit, cuius *erroribus* peculiari tractatu obuiam

Cum plura impedimenta nuptiis etiam legibus ciuilibus ponantur.

iuit

non posse. Quando ergo nuptias contrahunt cum consanguinea, id duntaxat praecauent, ne contra *ius diuinum* illas ineant, quod stringit quoscunque christianos, & sic etiam principes; in humanis autem legibus *dispensatione* nulla indigent. Quod enim SANCHEZ. *cit. l. c. IV. n. 7.* addit, posse etiam principem in *temporalibus* secum dispensare, in eo suo ingenio, scholasticorum fecibus nimium infecto, indulsit, a quibus iurisprudentia rationabilior hodie nos liberauit. Si sobolem propriam legitimat, quo exemplo SANCHEZ suam incrustat sententiam, secum non dispensat, (vt more vulgato loquar) sed soboli suae illegitimae gratiam indulget, eique legitimos restituit natales. Agnoscit id ipsum KNIPSCHILD *de ciuit. imper. lib. II. c. 3. n. 262.* & fatetur, status A. C. addictos nulla dispensatione indigere; addit tamen: *sed sibi ipsis dispensare*, quod vel prioribus repugnat, vel *populari* in *sensu*, non *iuridico*, non *erudito* accipiendum.

Dispensationis effectus in causis ecclesiasticis est mere ecclesiasticus,

§. LIII. Vt vero haec *gratia* eo magis ab omnibus vndique quaeratur, appetaturque, ingentes eidem effectus attribuere solent, quibus tamen variis modis contradicitur. Sed causae, in quibus *papalis* & *episcopalis dispensatio* impetratur, non sunt eiusdem qualitatis. (I.) Quaedam mere *ecclesiasticae* sunt, quae *ecclesiasticos tantum effectus* & *iura* operantur, quorsum spectant officia sacra, beneficia, similiaque iura, circa quae infinitis modis contra *canones* peccari potest; adeoque *dispensationum* hic adest vberrima seges. Quousque gratia sese extendere debeat, potissimum ex *dispensationis diplomate* colligendum. Volunt quidem, dispensationem *stricte* esse intelligendam, quod iuri contraria sit, & ab eo recedat, in quo cum *priuilegio* conuenit. Neque tamen captiose est accipienda, vt reddatur *elusoria* & *inutilis*. *c. 17. de sent. excomm. in 6.* Sic quando pontifex dispensat, vt *ad ordines* possit *illegitimus* admitti, ad minores hoc restringendum: si in *minoribus* iam est constitutus, idque sciuerit pontifex, etiam ad *maiores*; quia si ad maiores admitti non posset, dispensatio effectu priuaretur. *c. 10. de priuil. in 6.* Ast talis dispensatio non aeque operatur, vt ad *officia secularia*, successionemque admitti possit, cum limitata causa limitatum producat effectum. (II.) Quaedam causae sunt mixtae, quae *ecclesiasticos* & *seculares* possunt habere effectus. In his si dispensatio interponitur, multum refert, a quo fiat dispensatio: si quidem a pontifice, tantum ad *effectus ecclesiasticos* assumitur; sicuti si a principe, effectus seculares operatur duntaxat. Causa *natalium illegitimorum* ita comparata est, vt ad vtrum-

strictius paulo accipiendus,

in causis mixtis itidem pontifex tantum quoad effectus ecclesiasticos, princeps secularis quoad seculares dispensat

que

que effectum fieri queat. Quod si princeps, *legitimatione* facta, circa illos dispensat, non tamen habilis redditur ad officia ecclesiastica similiaque iura sacra, illegitimis denegata. Vice versa nec pontificis legitimatio eorum, qui extra patrimonium Petri (quippe in quo summi principis exequitur potestatem per *c. 13. mox citand.*) degunt, operatur ius succedendi in feudalibus & allodialibus. Ipsemet INNOCENTIVS III. non dissimulauit hoc discrimen in *c. 13. X. qui fil. sint legit.* motis tamen quibusdam dubiis, veluti, *quod in maiori conceditur, licitum esse videtur & in minore: monstrosum videri, vt qui legitimus ad spirituales fiat actiones, circa actus seculares illegitimus remaneat: cum in spiritualibus dispensatur, consequenter intelligi, in temporalibus dispensatum &c.* Proponit hæc dubia pontifex astute, sed non remouet, vt appareat, se iis quodammodo insistere voluisse. Ad propositum casum tamen aliter respondit: 1) instantiam obiectam, quod sedes Romana ad Regis Galliæ instantiam legitimauerit illegitimos eius, hoc modo remouendo, quod id ex *libera* regis *voluntate* factum sit, qui potuisset qua rex id præstare: 2) allegando, quod etiam extra patrimonium Petri possit *casualiter* temporalem exercere iurisdictionem, non quod alieno iuri præiudicare velit pontifex, sed quod, quando aliqua emergit difficultas & quidem *insuperabilis*, ad sedem Romanam recurri debeat, eiusque sententiæ stari, ducto argumento a lege Mosaica *Deuter. XVII, 8. sqq.* ita vt, qui iudicio eius parere recusauerit, morte afficiendus h. e. excommunicandus sit. *arg. vers. 12. cit. c. 17.* En nouum refugium, quod sedi Romanæ subiicit causas quascunque seculares *difficiliores*, quales pleræque lites inter principes sunt. Quamuis vero hoc argumentum admodum leuidense & ita comparatum sit, vt fabula quadam palliari debuerit, simul tamen liquet, *regulariter* legitimationem pontificis seu *dispensationem circa natales* non habere *effectus ciuiles*, id quod agnoscunt etiam iuris canonici interpretes apud SANCHEZ. *de matrim. lib. VIII. disp. 7. n. 1.*

vt in causis natalium illegitimorum,

nisi forsan pontificis dispensatio aliunde effectus seculares acceperit.

§. LIV. Non vero subsistunt interpretes in adducta ab INNOCENTIO III. limitatione, sed vlterius progrediuntur, contendentes, pontificem *per indirectum* legitimare posse ad omnes effectus seculares, in locis sibi non subiectis, *dispensando in radice matrimonii irriti.* Quid vero est *radix matrimonii*? Respondit SANCHEZ. *cit. l. n. 4.* est *lex ecclesiastica, qua statutum est, vt impedimentum, in matrimonio deprehensum, illud dirimat*; iam vero, pergit, pontifex legem illam in hoc

Vel etiam per indirectum hoc fiat

dispensando in radice matrimonii,

co ordinatæ, quam pecunia præsenti & numerata titulo procurationis, ne dicam fictitiæ iurisdictionis, emungunt, & exugunt tum clericos, tum laicos. Turpissimum quod & hos cum concubinis, pellicibus & meretriculis cohabitare, liberosque procreare sinunt, accepto ab eis, atque adeo alicubi a continentibus certo quotannis censu, habeat (aiunt) si velit, & quoties enim quisque talis, cum tales tamen tam multi sint, hodie aliter punitur? quæ scandala ex grauaminibus Germanicis passim collecta, 1.2.5.8.67.74.75.84.91.95. Hæc, inquam, turpia lucra odio pontificis Romani ficta sint, si non, quod ait & conqueritur, ille, velut prostat & in quæstu pro meretrice sedet, *liber palam ac publice hic impressus & hodieque, vt olim venalis, taxa cameræ seu cancellariæ Apostolicæ inscriptus, in quo plus scelerum discas licet, quam in omnibus omnium vitiorum summistis & summariis, & plurimis quidem licentia, omnibus autem absolutio emturientibus proposita, parco nominibus, nam, quod ait nescio quis*

Nomina sunt ipso pæne timenda sono.

Mirum hoc tempore, hoc schismate, non suppressum tot tamque fædorum, tamque horrendorum scelerum velut indicem adeo infamem, vt non putem in Germania, Heluetia, & vbicunque a Romana sede defectum est, opus prostare maiore huius scandalo, & adeo tamen non supprimitur ab ecclesiæ Romanæ fauissoribus, vt tantorum & talium facinorum licentiæ ac impunitates, in facultatibus legatorum illinc huc venientium, bona ex parte innouentur atque confirmentur, aduersus (si Deo placet) quæcunque fatalia restituendi, ac etiam quoscunque spurios, manseres, bastardos, ex quocunque illicito coitu, &c. cum his qui se per adulterium polluerint, vt connubere possint, periuros, simoniacos, falsarios item, raptores, vsurarios, schismaticos, hæreticos, sed ad cor reuersos, non absoluendi tantum, sed & ad ordines, honores, dignitates, & beneficia quæcunque, quotcunque, qualiacunque, dispensandi, homicidas quoque, sed casuales seu inuoluntarios, nam nec voluntarios quidem excepit taxa superior, presbytericidas, parricidas, matricidas, fratricidas, sororicidas, vxoricidas, infanticidas, veneficas, incantatrices, concubinarios, adulteros, incestos cum affinibus aut consanguineis, denique contra naturam, cum brutis, &c. Habeat iam Roma pudorem, & tam nullius frontis criminum omne genus catalogum prostituere desinat.

Pontificis potestas in dispensando li-

§. LI. Quæ cum ita sint, *vberrima* est *dispensationum* materia in ecclesia Romana, nec tamen caret *difficultatibus*. Potestatem hanc attribu-

 52

tribuunt *iurisdictioni ecclesiasticæ*, & sic *episcopis* cum pontifice communis est; huic tamen ex hodierna praxi in *excellentiori gradu*, prout in *matrimonialibus* dicendum erit. Proinde pro hac *gratia* imperranda fere ex omnibus mundi angulis ad *indulgentissimam matrem* fit recursus, & ex *Dataria* h. e. *Cancellaria* pontificis, redimuntur *gratiarum bullæ*, de quarum *stylo*, *taxa*, aliisque peculiaribus obseruationibus consulendus est AMYDENIVS. Ceterum cum sit actus potestatis *supremæ ecclesiasticæ* & quidem *gratiosæ*, in alios & imprimis *subditos* exercetur, quorum in numero etiam summi imperantes, reges & principes sunt, qui dispensationis gratiam a pontifice petunt, obseruante FLEVRIO *in instit. iur. eccles. P. 2. c. 5. §. 5.* cuius subditi *immediati* esse dicuntur. *c. 13. X. de iudic.* Enim vero non præcise & stricte in hoc principio subsistitur. Nemo est sibi ipsi subditus, & tamen pontifex & quilibet prælatus intuitu sui ipsius dispensat. Norunt pontifices, ab antiquis traditum fuisse, se quoque *legibus ecclesiasticis* subiectos esse, quorum testimonia collegit IO. LAVNOIVS *P. III. epist. 3. sqq.* His ne contradicere videantur, semet ipsos quauis occasione legibus soluere possunt, vt nihil minus quam iis subiecti esse videantur. Idem & ceteri prælati in legibus a se latis vt & *votis* agunt, & sic reuera *principes ecclesiastici* duntaxat legibus tenentur ex *beneplacito*, non ex *iuris necessitate*, si *rem ipsam*, non externa eius schemata intuemur, quia pro lubitu, præuia dispensatione, se ab earum nexu liberare possunt. In quo dispensationem cum *actibus voluntariis* conferunt, cum magis *gratiæ* quam *iustitiæ* sit, & magistratus etiam voluntarium actum in *sua persona* exercere queat. Denique ratione *modi* etiam hoc addendum, quod pontifex & episcopi, secum dispensare volentes, soleant concedere facultatem alicui *confessionario*, quem elegerint, vt eos absoluat vel cum eis dispenset, vt *per alios* facta dispensatio videatur. v. PONCE *de matrim. lib. VIII. c. 4. §. 9.* SANCHEZ *de matrim. lib. VIII. disp. 3. n. 2. sqq.* Non caret tamen hæc doctrina difficultate, qua ex certaminibus scholasticorum premitur, in qua declinanda & superanda admodum desudat SANCHEZ *cit. l. n. 4. sqq.* sed has delicias scholasticas aliis relinquo, nec meas facio.

berior censetur quam episcoporum, quod stylus Datariæ docet, vnde diplomata gratiarum petuntur,

exercetur non tantum in subditos, sed etiam in semetipsum.

mediante confessionario.

§. LII. Id paucis addo, nullum huius doctrinæ, de facultate secum dispensandi, in terris protestantium esse vsum, qui intelligunt, principes legibus subditorum vel non esse adstrictos, vel si ex *pacto publico* iis ligantur, se a vinculo hoc *sua potestate*, salua fide, liberare non

Facultas secum dispensandi in terris protestantium incognita est.

ex hoc inordinato coitu prognatis obiici potuisset, Romanae curiae dispensationem ad hoc prodesse, vt matrimonium sit *ratum*, non vt sit *legitimum:* eam nexum legum *ecclesiasticarum* laxare in hoc matrimonio potuisse, non item *secularium:* legibus antiquis communibus & imperii ea matrimonia improbari, quae cum *stuprata sorore* ineuntur: nuptias inter liberum, maxime gloria antiquae nobilitatis honestatum, & seruilis generis feminam legibus, Germaniae propriis, *illegitimas* ab antiquo habitas fuisse, licet respectu *sacramenti* ecclesia eas receperit, & *secundum quid* approbauerit: his legibus, pedo pontificis haud subiectis, nullam fraudem per *papalem dispensationem* fieri potuisse: sanam esse sententiam PETRI PVTEANI *de libert. eccles. Galliae n. XXI.* inquientis: *le pape ne peut legitimer les bastards & illegitimes pour les rendre capables de succeder, ou leurs être succedé: mais les dispense pour être pourvües aux ordres sacrés & benefices:* hanc libertatem non Galliae propriam esse, sed Germaniae etiam attribuendam, quae leges peculiares itidem circa matrimonia ab antiquo habuit: speciatim autem dispensationem pontificis in Germania *effectibus ciuilibus* destitui quoad *protestantes*, intuitu quorum ipsius potestas per pacem Osnabrugensem quiescere iussa est: ipsum ius feudale Longobardicum matrimonio, quod ecclesia *ratum* esse iudicat, a legibus Salicis vero aberrat, negare successionis feudalis effectum: *matrimonium morganaticum* & illud, quod ex indulgentia papae, contra leges reipublicae tamen, initum, iuxta aestimari debere: nihil aliud esse matrimonium ad *morganaticam* contractum, quam quod *ecclesiasticos* quidem sed non *ciuiles* effectus habet &c. Sed de hac *gratiae ecclesiasticae* specie satis dictum: ad applicationem progrediar *lib. IV. tit. 14. §. 40.* **cum rationibus decidendi.**

(III.)
DE LIBERATIONIBVS A NEXV PACTORVM, VOTORVM ET IVRAMENTORVM.

§. LIX. Propero ad eam *gratiae ecclesiasticae* speciem, quae vincula *pactorum*, *votorum* atque *iuramentorum* soluit, laicosque, qui his ligari amplius nolunt, ab eorum fide liberos pronunciat. Ab eodem fonte quidem, a quo *dispensandi* facultas procedit, haec gratia repetenda videtur; proprias tamen adhuc rationes habet, quae has *redemtiones* & *relaxationes* tuentur. *Vicariam Dei potestatem* sibi asserit pontifex, qua ius Deo quaesitum remittere potest, ex *gratia*, sicuti creditor debi- **Relaxatio votorum, pactorum & iuramentorum, ex propriis iuris pontificii principiis peti solet,**

debitori remittit nomen. Per *votum* autem & *iuramentum* DEO aliquid promitti, constituunt, quod sancte seruandum, donec Deus vel eius nomine pontifex debitum remiserit, vt plenius illustraui *tit. de iureiur. tom. I. §. 50. sq.* & *tit. de vot. & voti redemtione tom. III. §. 17. & 28.*

quibus pactorum nexum soluit,

Pari potestate ad instantiam eius, qui *pacto* quodam obstringitur, nexum eius tollere, & foedere obnoxium liberare potest, quod omne pactum intelligi debeat sub conditione: *salua superioris*, maxime DEI & pontificis, *autoritate*. CORVIN. *in aphor. iur. can. lib. III. tit. 6. §. f.* Id vero

accedente causa ab aula Romana probata,

praesertim eo casu recte fieri censendum est, si *iusta causa* id suadet, vtpote (1.) si *periculum animae* adesse videtur, de quo pontifex decernit, illudque concurrere asserit, si *religioni*, a se stabilitae & efformatae, repugnare dicatur: (2.) si *turpitudinem* alat, vel in genere *peccatum*, cuius determinatio rursus ex arbitrio curiae Romanae dependet. Cape exemplum: quae nobis profana, superstitiosa & illicita: illi sacra, pia, & iusta habentur; quae vero probamus, illa saepius damnat & peccatorum in censum reiicit: (3) si *ecclesiae damnum* infert, eiusque iuribus praeiudicat. In propatulo vero est, appellationem *ecclesiae* ad omnia cleri, *maioris* imprimis, & *hierarchiae Romanae*, iura, quae in infinitum extendit, referendam esse, & ita vix euenire posse, vt *pactum publicum* inter gentes ineatur, foederaque pangantur, quae non quodammodo commodis cleri officiant vel iuribus ecclesiae litem moueant. Nihil fere hodie inter gentes *purum* censetur: quaeuis negotia simul *hierarchiae* tangunt limites, & ita facili negotio papa, si vult, constituere potest, foedus vel pactum commodis ecclesiae aduersari, & sic dirimendum esse vel relaxandum. Id enim DEO aduersari creditur, quod principiis hierarchiae repugnat.

Talis relaxandi facultas laicis pergrata dulcisque est,

§. LX. Ecquid vero iucundius excogitari, quid rebus humanis commodisque conuenientius concipi potest, quam asylum in promtu habere, quod contra *iuramenta, vota*, & *fidem datam* tutissimum praestat refugium. Sunt plerique fluxi, & mobiles: vetera oderunt, noua exoptant: odio rerum suarum, quae adflictae sunt, mutare omnia student: rerum nouarum cupidi semper: data & accepta fide foedera confirmant; mox ea dirimere cogitant, vbi dubiis rebus nouandis spes offertur: maria montesque in rebus anxiis pollicentur, quae, necessitate remota, difficulter praestant, animo alacri amplectentes media, quibus a iuramentorum & fidei datae nexu sese liberare possunt, salua religione.

generi humano autem noxia.

Quid vero hoc ipsum aliud est, *quam aliud clausum in pectore, aliud in*

lingua

lingua promtum habere: amicitas inimicitiasque non ex re, sed ex commodo aestimare, magisque vultum quam ingenium bonum habere? vt vtar verbis SALVSTII *in Catil. c. 10. n. 5.* Denique si praesto est *religionis* praesidium, quo perfidi sese, relaxatione facta, munire possunt contra quascunque obiurgationes, nihil amplius superest, quod mentem a proposito, mutandi consilium, retrahere queat.

§. LXI. Eo promtius autem curia Romana se ad desideria potentiorum accommodat, quo vberiora ex hac gratia exspectat commoda, & quo magis subiectionem illorum firmat. Neque enim tantum oblata occasione laxat haec vincula; sed *perpetua* etiam *priuilegia* quandoque concedit, interuentu quorum sine recursu ad sedem Romanam ab eo, qui illis est a confessionibus, a quouis nexu liberari possunt. Hanc gratiam CLEMENS VI. *anno 1351.* indulsit Regi Galliae, omnibusque posteris eius, in bulla AD' ACHERIO *in spicileg. tom. III. p. 724. nov. edit. (tom. IV. p. 275. vet. edit.)* relata huius tenoris: *CLEMENS, &c. carissimis in Christo filiis IOANNI Regi, & IOANNAE Reginae Franciae illustribus, salutem & apostolicam benedictionem. Votis vestris libenter annuimus, iis praecipue, per quae, sicut pie desideratis, pacem, & salutem animae, Deo propitio consequi valeatis. Hinc est quod nos, vestris supplicationibus inclinati, vobis & successoribus vestris Regibus & Reginis Franciae, qui pro tempore fuerint, ac vestrum & eorum cuilibet, auctoritate Apostolica, tenore praesentium IN PERPETVVM indulgemus; vt confessor religiosus, vel saecularis, quem vestrum & eorum quilibet duxerit eligendum, VOTA per vos forsitan iam emissa, ac per vos, & successores vestros in posterum emittenda, vltramarino, ac beatorum Petri & Pauli Apostolorum, ac castitatis & continentiae votis duntaxat exceptis; necnon IVRAMENTA per vos praestita, & per vos & eos praestanda in posterum, quae vos & illi seruare commode non possetis, vobis & eis commutare valeat in alia opera pietatis, prout secundum Deum, & animarum vestrarum, & eorum saluti viderit expedire. Nulli, &c. Si quis &c. Datum Avinioni XII. Calend. Maii, anno nono.* Non necesse est, pluribus haec illustrare, postquam de his redemtionibus *tom. III.* iam actum est, deque *redemtionibus poenitentiarum* ad *lib. V.* agendum erit, quibus itidem insignem gratiam indulget *pia mater* ecclesia iis, quibus poenitentiarum rigor fastidium praebet.

Talis relaxatio etiam iure priuilegii perpetui regibus concedi solet,

quod regi Galliae indultum.

(IV.)
DE GRATIA PER PRIVILEGIA, EXEMTIONES ET ALIA IVRA SINGVLARIA INDVLTA.

Priuilegia iis indulget, qui iura ecclesiae i. e. Christi tuentur.

§. LXII. Latior adhuc campus sese nobis offert, gratiarum vbertate florentissimus, ex quo *pia mater ecclesia* infinitos indulgentiae suae thesauros in omnes effundere queat, qui ei adhaerent, & iura eius strenue tuentur, quippe quae ipsius *Christi iura* sunt. Id indicat GREGORIVS X. in bulla ad regem Angliae de anno 1274. apud RYMERVM *in act. publ. Anglic. tom. II. p. 36.* vbi ita: *vt rex (Christus), qui te ad regni solium sublimauit, dirigat prospere gressus tuos, iura ecclesiae, IMO SVA, debes tuis temporibus illibata facere conseruare.* Habent quidem dispensationes quandam cum *priuilegiis* affinitatem, adhuc tamen haec ab illis in conceptu distingui supra §. 17. iam ostendi, vnde peculiarem *gratiarum ecclesiasticarum* fontem in *priuilegiis* constituendum esse duxi. Sicuti vero infinita legum ecclesiasticarum moles & sylua immensa est; ita pia mater ecclesia abundantissimum thesaurum habet, vnde in gratiam certarum personarum *in perpetuum* haec vincula laxare, & *iura singularia*, quae commodum haud spernendum, rebus sic stantibus, adferunt, clericis & laicis indulgere possit. Equidem ad *lib. V.* de *priuilegiis* eorumque *abusu* agendum erit: non inutile tamen erit, quaedam pro exornanda & exaggeranda hac gratia, quae in concessione eorum latitat, in medium proferre. Regula iuris antiqui est, quod monasteria quaeuis subsint episcopis, in quorum dioecesi sunt sita. Enimvero priuilegia papalia non tantum ingentem monasteriorum numerum, sed etiam integras monachorum familias iurisdictioni episcopali exemerunt, vt demonstratum est *tom. III. p. 325. sqq.* Abbates iura episcopalia exercere non possunt; sed *apostolicae sedis benignitas nonnullis abbatibus aliisque praelatis, quibus non competit ex propria dignitate, concessit in ecclesiarum suarum gloriam & honorem, quod mitra & aliis pontificalibus vti possint*, vt ait Pontifex in *c. 6. de priuileg. in 6.* Iura singularia inde dependentia recensui *tom. III. p. 337.* Templariis ALEXANDER III. anno 1172. apud RYMERVM *in act. publ. Anglic. tom. I. p. 30.* concessit, *vt ea, quae de paganorum spoliis ceperint, fidenter in vsus suos conuertere possint, nec de his contra velle suum portionem alicui dare cogantur*, quod etiam cum aliis priuilegiis confirmauit LVCIVS III. an-

per vberrimam gratiam,

veluti concedendo exemtiones fidelibus monachis

abbatibus iura episcopalia.

templariis ius acquirendi spolia,

no 1181. cit. l. p. 54. ALEXANDER III. anno 1180. apud EVNDEM *tom. I. p. 60. seq. clericis per Archidiaconatum Berkesire constitutis concessit, ne canes vel accipitres, archidiacono præstare teneantur, nec eum pluries quam semel in anno recipere.* Postquam enim tractu temporis per varios mores onera plurima clericis ab episcopis & archidiaconis imposita sunt, ab his non aliter quam per priuilegia sese liberare potuere. monachis ne canes alere teneantur.

§. LXIII. Sed longe ampliora & extantiora sunt beneficia, quæ laici a *pia matre ecclesia* per *priuilegia* consequuntur, eo gratiora, quo arctius duris legum vinculis constricti tenentur. Neque est, quod quis ad hoc legum iugum exhorreat, contra quod medicina saluberrima in promtu est, iis salutaris, qui *matrem ecclesiam* venerantur, & erga eam grati sunt. Generaliter affectum *piæ* matris exprimit INNOCENTIVS III. in bulla ad quoscunque patronos Angliæ de anno 1200. apud RYMERVM *in Act. publ. Anglic. tom. I. p. 120. Feruens Anglorum meretur deuotio; vt eos apostolica sedes tanquam speciales filios brachiis MATERNAE AFFECTIONIS amplectens & fauore ipsos muniat oportuno, ac efferat GRATIAE PRIVILEGIO POTIORIS.* Talis deuotio erga *piam matrem* desideratur ab iis, qui *gratiæ priuilegio potioris* frui optant. Sicuti enim hoc indigni sunt rebelles; ita obedientissimi filii eo exornantur, vt ecclesia & vindictam debitam in illos exerceat, & benignitate hos amplectatur. Ita rationes subduxit INNOCENTIVS III. *in bulla ad Ioannem Regem Angliæ anno 1213.* apud RYMERVM *cit. l. tom. I. p. 1213. Sicut in arca fœderis domini cum tabulis testamenti virga continebatur & manna; sic in pectore summi pontificis cum scientia legis diuinæ rigor distinctionis & fauor dulcedinis continetur. Vnde semper hanc consueuit moderantiam obseruare, vt VERBERA PATRIS & VBERA MATRIS habens, sic in rebelles & induratos seueritatem exerceat, quod benignitatem exhibeat erga humiles & correctos, eius exemplo, qui vinum superinfudit & oleum vulneribus sauciati.* Laicorum priuilegia contra dura legum vincula, ex materno affectu, erga sibi deuotos.

§. LXIV. Hunc morem ab antiquo seruauit *pia mater* ecclesia, & vincula legum auxit, quo ampliorem occasionem adipisceretur, per *priuilegia* benignissimæ *matris* affectum prodendi. Idem, quem ante in scenam produxi, CLEMENS VI. Ioannem Regem Galliæ priuilegiis muniuit variis, & quidem (1.) vt is, qui ei a confessionibus est, in exercitu possit dare militibus tempore ieiunii licentiam vescendi carnibus. Ipsum diploma habet D' ACHERIVS *tom. III. spicileg. p. 724. n. 7. nov. edit.* (2.) Vt rex posset ingredi monasteria inclusarum, apud EVNDEM Talia conceduntur imprimis regibus. Clemens VI. plura regibus Galliæ concessit.

 cit.

cit. l. n. 8. (4.) Vt rex poſſit habere altare portatile, ſuper quo in exercitu poſſint ſacra fieri: *ibid. n. 10.* (4.) Vt prælatus celebrans coram rege ſeu regina, conferre poſſit vnum annum & quadraginta dies indulgentiæ. *ibid. p. 715. n. 11.* (5.) Vt rex & regina eorumque liberi ſub patria poteſtate conſtituti non poſſint ab aliquo excommunicari aut interdici, *ibid. n. 13.* (6.) Vt clerici iurati & familiares regis & reginæ non poſſint propter participationem cum excommunicatis maiori excommunicatione ligari, niſi communicent in crimine criminoſis, *ibid. p. 726. n. 15.* quanquam ALEXANDER III. tale priuilegium improbaſſe videatur in *c. 8. X. de ſentent. excomm.* (7.) Vt poſſint reges Galliæ confeſſionarium eligere, qui eos abſoluat, ſi excommunicationis ſententiam incurrant propter manuum iniectionem in clericos, *ibid. n. 18.* quamuis alias hæc abſolutio ſoli pontifici ſit reſeruata. Simile priuilegium impetrauit Rex Angliæ a CLEMENTE V. anno 1309. in bulla, quam refert RYMER. *in actis Angl. tom. III. p. 139.* quo confeſſionario electo in genere conceſſit facultatem abſoluendi regem in caſibus papæ reſeruatis. Sed redeo ad CLEMENTEM VI. qui (8.) Regi Galliæ per priuilegium conceſſit, vt nemo in terram regis interdicti ſententiam promulgare queat, absque auctoritate ſedis Romanæ *ibid. n. 19.* (9.) Vt non teneatur ad reſtitutionem bonorum, niſi his, qui ad notitiam eorum venerint, ſed vt eleemoſynis compenſari queant: *ibid. p. 727. n. 20.* hoc priuilegio illorum conſcientiæ conſuli credebatur, quibus obiiciebatur, quod peccatum non remitteretur, niſi reſtitueretur ablatum. (10.) Vt nulli liceat capellam regiam ſupponere interdicto. *ibid. n. 22.* (11.) Vt rex & regina poſſint in locis interdictis ſacra celebrare. *ibid. p. 723. n. 3.* (12.) Vt clerici regis & reginæ Galliæ a quouis epiſcopo poſſint ordinari. *ibid. p. 728. n. 28.* (13.) Vt beneficiati, obſequiis regis addicti, a reſidentia ſint immunes. *ibid. p. 729. n. 31.* &c. Potiora tantum retuli priuilegia, quæ regibus Galliæ ex beneficio CLEMENTIS VI. debentur: plura adhuc apud D' ACHERIVM *cit. l.* ſuperſunt, quæ reguſtare non vacat. Quodſi reliqua iura ſingularia a Papis indulta ex *actis* RYMERI, ex diplomatibus ab AVBERTO MIRAEO, a collectoribus *Actorum ſanctorum*, ab illuſtri Dn. a LVDEWIG, LVNICHIO, VGHELLIO, MARTENIO, PEZIO, MVRATORIO, CANISIO, aliisque, qui diplomata magno ediderunt numero, relatis, ſaltim per indicem recenſere vellem, non diſſertatio, ſed vaſtiſſimum volumen exarandum eſſet, quo labore ex inſtituti ratione lubens ſuperſedeo.

(V.) DE

(V.)
DE CONFIRMATIONIBVS PAPALIBVS.

§. LXV. Praeterea gratiam singularem exhibet pontifex per *confirmationes* iurium, bonorum, actuum, atque negotiorum gestorum, quibus pro *imperio* sacro, quo pollet, plenum robur, securitatem, atque efficaciam tribuit. Sicuti enim, qui autore praetore possidet, iuste possidere dicitur; ita creditum fuit, tunc demum iuste & secure contra quoscunque inuasores quicquam possideri posse, quod auctoritate pontificis possidetur, atque papali robore confirmatum est. Naturam atque rationem harum *confirmationum* peculiarem pro ratione instituti satis superque tradidi atque explicui *tit. de confirmat. vtili vel inutili*, ostendique, eam quandoque *necessitatis*, quandoque *voluntatis* esse. Eo praestantior autem atque gratior est confirmatio pontificis, quando haec ad negotii valorem desideratur, vt absque hac actus subsistere non possit, quos actus passim in his tomis enarraui. Huc pertinent *privilegiorum* & gratiarum concessarum corroborationes, quippe quae a successoribus in sede papali facilius reuocari possunt, quod titulo singulari, per *electionem*, in cathedra Petri collocentur. Ipsa porro instituta collegiorum, cum suis iuribus & bonis confirmationes Romanas appetunt, & hoc modo sese contra quosuis insultus muniunt. En formulam satis amplam apud P. MEICHELBECKIVM *in histor. Frising. tom. I. p. 293. Eiusdem igitur Abbatis & Monachorum eius iustum votum piumque desiderium cognoscentes, quod ab eis institutum est, praesenti decreti fauore firmamus. Ipsam enim cellam & canonicorum illuc congregatorum seu congregandorum conuentum Apostolicae sedis munimine confouemus, statuentes, vt quaecunque praedia, quaecunque bona per supra dictum Iegerusensis monasterii Abbatem vel per alios fideles de iure proprio loco eidem concessa sunt, quaecunque etiam in futurum concessione pontificum, liberalitate principum vel oblatione fidelium iuste illic dari offerriue contigerit, firma vobis vestrisque successoribus & illibata permaneant. Decernimus ergo, vt nulli omnino hominum liceat eandem ecclesiam temerarie perturbare aut eius possessiones auferre, vel ablatas retinere, minuere, vel temerariis vexationibus fatigare, sed omnia integra conseruentur eorum, pro quorum sustentatione & gubernatione concessa sunt, vsibus omnimodis profutura &c.* Addi solent grauissimae comminationes, vt in bulla INNOCENTII II. *de anno 1141.* apud EVNDEM *p. 324. Si qua igitur*

Tribuit etiam gratiam per confirmationem,

Praesertim si ad negotii valorem facit.

Huc pertinent confirmationes iurium & bonorum, quae monasteriis competunt,

comminationibus grauissimis munitae

tur in futurum ecclesiastica secularisue persona hanc nostræ constitutionis paginam sciens contra eam temere venire temptauerit, secundo tertioue commonita, si non satisfactione congrue emendauerit, potestatis honorisve sui dignitate careat, reamque se diuino iudicio existere de perpetrata iniquitate cognoscat, & a sacratissimo corpore ac sanguine DEI & Domini redemtoris nostri Iesu Christi aliena fiat, atque in extremo examine districtæ vltioni subiaceat. Decantata est hæc clausula, quæ ex stylo curiæ huiusmodi bullis confirmatoriis adiici solet, vt constat ex bullis infinitis apud VGHELLIVM *in Ital. sacra v. c. tom. V. pag. 66. 70. 91. 130. &c.*

(VI.)
DE BENEFICIORVM COLLATIONIBVS.

Gratiam singularem effundit in vniversum orbem per beneficiorum collationem.

§. LXVI. Sed desino plura addere, cum de hac *gratiosa confirmatione ad tit. de confirmat. vtili vel inut.* iam actum & ostensum sit, quos effectus talis confirmatio producat. Progressum ergo facio ad sextam gratiarum *piæ matris* speciem, quæ in distributione *beneficiorum ecclesiasticorum* & *pensionum* per vniuersum orbem christianum, sedi papali subiectum, facienda consistit. Hæc species, quæ per excellentiam *gratia expectatiua* vocari solet, est illud ipsum præmium, quod omnibus propositum est, qui fidelem nauant operam rei Romanæ, quodque sitim singulorum exacuat, vt piæ matri constanter adhæreant, scientes, se omni spe capiundi huius lucri in perpetuum carituros esse, si a fidelitate erga eam desciuerint. Neque enim tantum infimæ sortis homines hanc ambiunt gratiam, sed summi etiam principes regumque liberi, quod beneficia maiora ecclesiastica tam lauta & pinguissima sint, vt inde facile ex illustri prosapia nati, qui spe succedendi in principatus destituuntur, sustentari queant. Quibus præsidiis mediisque hoc ius conferendi beneficia sedes Romana sibi acquisiuerit, plenius ad *lib. III. tit. V.* ostendi, demonstrauique, plures esse modos, quibus *pia mater ecclesia* erga bene meritos h. e. sibi addictissimos, hanc gratiam exercere possit. Admodum profuit rei Romanæ hæc noua *iuris extraordinarii* acquisitio, quoniam cognitum habuit pontifex, *præmiis* & *pœnis* subditos contineri in officio & fide: & sicuti his deterrentur homines, ne iugum intolerabile excutiant, ita illis alliciuntur, vt colla sua sponte illi subdant, &, spe illius, Romanæ ecclesiæ auctoritatem, principatum, iura, & præeminentiam, quauis occasione, postposita.

quæ ab imis & summis avide expetitur.

Inde collationes beneficiorum ad se traxit.

posita etiam summorum imperantium suprema potestate, defendant, augeant, sustentent. Quo magis feruet zelus pro ecclesiæ Romanæ commodis, eo acceptior, qui merito compensandus est.

§. LXVII. Vt itaque thesaurum, exhauriri nescium, haberet, quem sine imminutione profundere in bene meritos posset *pia mater* ecclesia, antiqua ecclesiæ disciplina deserenda, simplicitati pristinæ duntaxat conformis, & noua, rei Romanæ magis apta, obtrudenda orbi christiano. Olim magis *vrbis* quam *orbis* erat episcopus pontifex Romanus, vt DVARRENVS *de sacr. eccles. minist. lib. XIII. c. 1.* apte loquitur. Hæc scena mutanda erat pedetentim, quod seculo XII. factum est, quo plura alia innouata sunt. v. *tom. II. iur. eccles. p. 338.* Ab hoc tempore enim *pontifices sese intra hos fines non continuerunt, sed velut domini regesque omnia pro potestate agere, vniuersalis ecclesiæ gubernationem sibi arrogare non dubitarunt. Itaque dicitur pontifex Romanus plenam, liberam, nullisque legum vinculis adstrictam dispositionem omnium beneficiorum habere, & cum omnibus episcopis, quoties ei libuerit, concurrere, eosque omnes præuenire vacuum beneficium conferendo & anteuertere posse*, vt DVARRENVS *cit. l.* loquitur. Hoc dominio supremo omnium beneficiorum impetrato, cogitandum etiam erat de mediis, quibus non tantum clericorum sitis vniuersalis exstingui, sed etiam effici posset, vt laici partem prædæ acciperent. Id vero commodissime fieri posse censuit per *commendationes beneficiorum*, quæ non iure *tituli*, sed nudæ *custodiæ* vel *commendationis* appellatione ad vitam obtinerent, & surrogato sibi clerico præcipuam redituum partem suam facerent, idque *ex assueta Romanorum pontificum liberalitate, quam in suis exercere soliti sunt nouitatibus*, vt CLEMENS V. *in c. 2. extr. comm. de præbend.* apprime ait. conf. *tom. II. iur. eccles. p. 578. sqq.* Quamuis vero ex hac vniuersali omnium beneficiorum collatione ius pascendi se suosque etiam consecutus fuerit, facile tamen ADRIANVS IV. IOANNI Saresburiensi, sedem papalem ea de causa obiurgitanti, satisfacere & rationes politicas huius instituti obiicere potuit. *Tale est*, ait, *frater, si recte attendas, in corpore reipubl. vbi liceat plurimum appetat magistratus, non tam sibi quam aliis coaceruat: si enim exinanitus fuerit, nihil est, quod membris valeat impartiri. Nam stomachi in corpore & principis in republica idem officium est.* v. MARCVS ANTON. de DOMINIS *de republ. eccles. lib. IX. c. 9. §. 33.*

Vt haberet, quo bene meritos & fideles præmio afficeret,

quia pontifex non amplius vrbis sed orbis est episcopus,

laicis quoque inde prospectum iure commendationis,

ex rationibus politicis.

(VII.)

DE REGNORVM ET IMPERIORVM DISTRIBVTIONIBVS.

Ex thesauro suo quoque regna distribuit,

§. LXVIII. Nouum adhuc thesaurum inuenit *pia mater ecclesia*, vnde potentioribus, atque imperantibus, qui in limitibus regnorum suorum extendendis studiosissimi sunt, satisfacere posset. Etenim CLEMENS VII. in bulla de anno 1346. apud RAYNALDVM *ad cit. ann. n. 34.* ita edixit: *Romanus pontifex, cui Rex aeternus & summus in persona beati Petri apostoli, aeternae vitae clauigeri, COELESTIS simul & TERRENI IVRA IMPERII & plenitudinem potestatis concessit &c.*

ex variis argumentis,

Neque defuere ei rationes, quibus haec gratia palliari atque exornari posset. Recurrendum (I) ad illud Prophetae cum INNOCENTIO III. in *c. 6. X. de elect. ecce constitui te super gentes & regna, vt euellas & dissipes, aedifices & plantes.* Ex hoc, vt aiunt, diuino instituto *pia mater ecclesia*, quam in IEREMIA Deus allocutus creditur, potestatem accepit, regna, terras, principatus auferendi indignis & infidelibus, & dignioribus conferendi, praesertim cum (II) CHRISTO, & sic etiam eius VICARIO, omnis data sit potestas *in coelo* & *in terra*. Vt autem haec duo fundamenta huius potestatis aliis illustrentur & muniantur, adferam philosophiam eorum, qui in defendenda monarchia papali admodum desudarunt, inter quos non infimum tenet locum FRANCISCVS BOZZIVS *de temporali eccles. monarchia & iurisd. lib. III. c. 14.* Praemittit hic ipse (III) fulcrum quoddam nouum & artificiose excogitatum ex *Apoc. II, 26. sqq.* vbi ita: *qui vicerit & custodierit vsque in finem, dabo illi potestatem SVPER GENTES, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, sicut ego accepi a patre meo, & dabo illi stellam matutinam.* His verbis supremam potestatem in *rebus omnibus temporalibus* ecclesiae datam fuisse, ex patrum testimoniis, imo (IV) praeterea ex *ipsa Apocalypsi XIX, 15.* euincit. Huius verba haec sunt: *de ore eius* (Christi) *procedebat gladius ex vtraque parte acutus, vt in ipso percutiat GENTES, & ipse regat eas in virga ferrea &c.* Vterque locus desumtus est ex *Ps. II, 8. Postula & dabo tibi GENTES hereditatem tuam & possessionem tuam terminos terrae; reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.* Inde vero BOZZIVS *cit. l. p. 533.* deducit, *iure & potestate esse penes ecclesiam potestatem circa infideles, licet de facto non sint illi membra ecclesiae, cum eius corpori non sint annexi per fidem.*

imprimis ex apocal. II, 26. XIX, 15.

ex Ps. II, 8.

dem. Nolo referre, quæ BELLARMINVS aliique in ſcenam producunt, examinata a BARCLAIO, MOLINAEO &c. ſed tantum reguſtabo philoſophiam FAGNANI in *c. 1. X. de conſtit. n. 64.* vbi (V) aliud addit fundamentum: *Papa, qui eſt vicarius Chriſti, poteſtatem habet non tantum ſuper chriſtianos, ſed etiam ſuper infideles. Etenim cum Chriſtus plenam receperit poteſtatem, vnde in Pſalmo: Deus iudicium tuum regi da: non videretur diligens paterfamilias, niſi vicario ſuo, quem in terra dimittebat, plenam poteſtatem ſuper omnes dimiſiſſet.* Prouocat vlterius (VI) ad vulgatum illud: *paſce oues meas*, indeque hanc nectit concluſionem: *omnes autem tam fideles quam infideles oues ſunt Chriſti per creationem, licet non ſint de ouili Chriſti, & ſic per prædicta apparet, quod Papa ſuper omnes habeat iurisdictionem & poteſtatem de iure, licet non de facto.* Non adeo ab hac doctrina recedit HOSTIENSIS *in c. quod ſuper X. de voto*, &, *mihi videtur*, ait, *quod in aduentu Chriſti omnis honor, omnis principatus, omne dominium, omnis iurisdictio ex iuſta cauſa & per illum, qui ſupremam manum habet, nec errare poteſt, homini infideli ſubtracta fuerit & ad fideles translata.* Hæc fulcra ſunt ex ſacris petita: addam etiam (VII) a *iure publico papali* nouiter depromtum fundamentum, quo vtitur VRBANVS II. *in bulla de anno 1091.* apud VGHELLIVM *in Ital. ſacra tom. III. p. 369. nov. edit. Cum omnes inſulæ ſecundum ſtatuta legalia iuris publici habeantur, conſtat etiam, eas religioſi imperatoris Conſtantini liberalitate ac priuilegio in B. Petri vicariorumque eius ius proprium eſſe collatas &c.* Senſus, ni fallor, hic eſt: *omnes inſulæ per totum orbem ſunt iuris publici:* ergo ad imperatorem, *tanquam orbis dominum* pertinent, a quo rurſus in ſedem Romanam translatæ. Nihil elegantius & acutius hac philoſophia excogitari potuit, ex qua *inſulam Corſicam* Piſanis epiſcopis, ſub annuo cenſu poſſidendam, tradidit. Hactenus *nouum* illud, & ad mentem *matris piæ eccleſiæ* accommodatum *ius gentium* tradidi, quod licet parum *pietatis* ſapiat, recipiendum tamen fuit, quod *piæ matris* honorem, gloriam, theſaurosque admodum augeret. Nunc exemplis id ipſum illuſtrandum.

ex Chriſti regno.

ex dicto: paſce oues.

§. LXIX. HADRIANVS IV. P. anno 1154. rogatus a rege Angliæ HENRICO II. *vt ſibi liceret Hiberniæ inſulam hoſtiliter intrare & terram ſubiugare, atque homines illos beſtiales ad fidem & viam reducere veritatis, exſtirpatis ibi plantariis vitiorum* (vt ait MATTHAEVS *Pariſ. ad annum 1155.*) ſolenni diplomate hanc facultatem conceſſit, vt Hiberni-

Inde Hiberniam regi Angliæ dedit.

am

am ex hoc capite subiugare posset. Ipsum diploma habet RYMER *in act. publ. Angl. tom. I. p. 15.* quod etiam recitat MATTHAEVS *cit. l.* sed periodis quodammodo transpositis. Verba eius ex relatione MATTHAEI sunt hæc: *Per idem tempus Rex Anglorum HENRICVS, nuncios solennes Romam mittens, rogauit Papam ADRIANVM, vt sibi liceret Hyberniæ insulam hostiliter intrare, & terram subiugare; atque homines illos bestiales ad fidem & viam reducere veritatis, extirpatis ibi plantariis vitiorum. Quod Papa regi gratanter annuens, hoc sequens ei priuilegium destinauit. ADRIANVS Episcopus, seruus seruorum Dei, illustri Anglorum Regi salutem & Apostolicam benedictionem. Laudabiliter & satis fructuose de glorioso nomine propagando in terris & æternæ felicitatis præmio cumulando in cælis tua magnificentia cogitat, dum ad tantos ecclesiæ terminos, ad declarandam indoctis & rudibus populis christianæ fidei veritatem, & vitiorum plantaria de agro Dominico extirpanda, vt catholicus Princeps intendis, & ad id conuenientius exequendum, consilium sedis Apostolicæ exigis & fauorem. In quo facto, quanto altiori consilio & maiori discretione procedis, tanto in eo feliciorem progressum te, parante Domino, confidimus habiturum. Significasti siquidem nobis, fili in Christo charissime, te Hyberniæ insulam ad subdendum populum legibus christianis & vitiorum inde plantaria excirpanda velle intrare, & de singulis domibus annuam vnius denarii beato Petro velle soluere pensionem: ita & iura ecclesiarum illius terræ illibata & integra conseruare. Nos autem pium & laudabile desiderium tuum fauore congruo prosequentes, & petitioni tuæ benignum impendentes assensum, gratum & acceptum habemus, vt pro dilatandis ecclesiæ terminis, vitiorum restringendo concursu (decursu iuxta* RYMERVM) *pro corrigendis moribus & virtutibus inserendis, pro christianæ religionis augmento, insulam illam ingrediaris, & quæ ad honorem Dei, & salutem illius terræ spectauerint, exequaris: & illius terræ populus te recipiat, & sicut Dominum veneretur, iure ecclesiarum illibato & integro permanente, & salua beato Petro de singulis domibus annua vnius denarii pensione. SANE OMNES INSVLAS, QVIBVS SOL IVSTITIAE CHRISTVS ILLVXIT, ET QVAE DOCVMENTA FIDEI CHRISTIANAE SVSCEPERVNT, AD IVS SANCTI PETRI ET SACROSANCTAE ROMANAE ECCLESIAE (quod tua etiam nobilitas recognoscit) NON EST DVBIVM PERTINERE. Si ergo, quod animo concepisti, effectu duxeris prosequente complendum, stude gentem illam*

boni

bonis moribus informari, & agas tam per te, quam per illos, quos ad hoc fide, verbo & vita idoneos esse perspexeris, vt decernetur ibi ecclesia, plantetur & crescat fidei christianae religio, & quae ad honorem Dei, & salutem pertinent animarum, taliter ordinentur: vt & a Deo sempiternae mercedis cumulum consequi merearis, & in terris gloriosum nomen valeas in saeculis obtinere.

§. LXX. Hoc *ius supremum papale* anno 1344. etiam exercuit CLEMENS VI. atque virtute illius LVDOVICO DE LA CERDA, vulgo de HISPANIA dicto, atque sanguine regio creto, dono dedit *insulas fortunatas* ab infidelibus possessas. Seriem huius facti his enarrat verbis THOMAS WALSINGHAMVS *ad cit. ann. Hoc anno Papa Clemens in Consistorio publico dominum Ludouicum de Hispania creauit principem insularum fortunatarum, qui tunc fuit vnus ex ambassatoribus regis Franciae. Et assumsit Papa pro themate: faciam principem super gentem magnam.* In hoc sermone inter alia haec leguntur: *Modo videtur nobis, quod in facto nostro, quod hodie proponimus facere, videlicet facere dominum Ludouicum de Hispania principem & dominum quarundam insularum, quae dicuntur* FORTVNATAE, *& quarundam aliarum circumadiacentium & vicinarum, quae vobis hic enumerabuntur, in quibus habitant pagani & christianae fidei inimici.* Ipsum diploma papale, huius concessionis tenorem continens, RAYNALDVS *ad cit. ann. n. 39.* refert, in quo haec clausula occurrit: *concedimus & donamus, teque praedicto feudo per sceptrum aureum praesentialiter inuestimus.* Est ergo pontifex dominus omnium terrarum ab infidelibus possessarum, de quibus *fideles* inuestit, retento *dominio directo*, in cuius recognitionem praedicto LVDOVICO impositus est census annuus 400. florenorum *boni & puri auri*, in festo B. Petri & Pauli singulis annis integraliter persoluendi. Recognitionis literas LVDOVICI DE HISPANIA refert IDEM *cit. l. n. 45.* in quibus simul vasallagii formula continetur. Quamuis autem haec inuestitura effectu caruerit, ostendit tamen, pontificem *omnium insularum dominium*, vel ex philosophia VRBANI II. vel ex reliquis fulcris sibi asserere. Nec in hoc a pontifice quid peccatum esse censent: si quid hac in re peccatum, *credulitati* principum hoc tribui oportere. Ita rationes subducit FLEVRY *dans l' histoire eccles. tom. XX. ad cit. ann. p. 50. En quoi ce qui me paroit le plus remarquable, n' est pas la pretension des papes, mais la credulité des princes.* Neque tamen aliter instructi erant principes, adeoque etiam hoc viden-

Insulas fortunatas dedit Ludouico de la Cerda.

quia Papa est dominus terrarum ab infidelibus possessarum,

quod pia credulitate laicis persuadendum.

videndum erat, quis huius *credulitatis carbonariae* dux autor promotorque fuerit.

Indos concessit regibus Hispaniae & Portugalliae,

§. LXXI. Indos nouiter detectos eorumque terras eodem iure seu ex *liberalitate* piae matris ecclesiae regibus Portugalliae & Hispaniae obvenisse, nemo est, qui nesciat, & quamuis varia dubia contra hanc concessionem mouerit FRANCISCVS DE VICTORIA *in relect. moral. rel. 5.* vbi *de Indis nouiter inuentis* speciatim agit: facile tamen causa *piae matris*, quae priuatis huiusmodi ratiociniis haud turbatur, obtinere potuit. Exorta enim post CHRISTOPHORI COLVMBI reditum inter Castellanum & Lusitanum reges de Oceani nouique orbis imperio, hoc detectas A COLVMBO insulas suas esse aiente, illo vero negante: gratia ALEXANDRI III. *anno 1493.* effecit, vt FERDINANDO noui orbis dominium adiudicaretur. Bullas huc pertinentes recitat RAYNALDVS *ad cit. ann. n. 18. sq.* inter quas haec, quam etiam LEIBNITIVS in *Cod. diplom. iur. gent. P. I. n. 203. p. 472.* refert, praecipua est: *ALEXANDER Episcopus, seruus seruorum Dei, charissimo in Christo filio FERDINANDO Regi, & charissimae in Christo filiae ELISABETH Reginae Castellae, Legionis, Aragonum, Siciliae & Granatae, illustribus, salutem & Apostolicam benedictionem. Inter caetera diuinae maiestatis beneplacita opera & cordis nostri desiderabilia illud profecto potissimum existit; vt fides catholica & christiana religio nostris praesertim temporibus exaltetur, ac vbilibet amplietur & dilatetur, animarumque salus procuretur, ac barbarae nationes deprimantur, & ad fidem ipsam reducantur. Vnde cum ad hanc sacram PETRI sedem, diuina fauente clementia, meritis licet imparibus, euecti fuerimus, cognoscentes vos tanquam veros Catholicos Reges & Principes, quales semper fuisse nouimus, vt a vobis praeclare gesta, toto pene iam orbi notissima demonstrant, nedum id exoptare, sed omni conatu, studio & diligentia nullis laboribus, nullis impensis, nullisque parcendo periculis, etiam proprium sanguinem effundendo efficere, ac omnem animum vestrum omnesque conatus ad hoc iamdudum dedicasse, quemadmodum recuperatio Regni Granatae a tyrannide Saracenorum hodiernis temporibus per vos cum tanto diuini nominis gloria facta testatur; duximus non immerito & debemus illa vobis etiam sponte & fauorabiliter concedere, per quae huiusmodi sanctum & laudabile ac immortali Deo acceptum propositum in dies feruentiori animo ad ipsius Dei honorem, & Imperii christiani propagationem prosequi valeatis. Sane accepimus, quod vos, qui dudum animo proposueratis, aliquas insulas & terras*

quod indicat Alexandri III. bulla.

terras firmas remotas & incognitas, ac per alios hactenus non repertas quærere & inuenire, vt illarum incolas & habitatores ad colendum Redemptorem nostrum & fidem catholicam profitendam reduceretis, hactenus in expugnatione & recuperatione ipsius regni Granatæ plurimum occupati, huiusmodi sanctum & laudabile propositum vestrum ad optatum finem perducere nequiuistis; sed tandem, sicut Domino placuit, regno prædicto recuperato, volentes desiderium adimpleri vestrum, dilectum filium CHRISTOPHORVM COLON, virum vtique dignum & plurimum commendandum, ac tanto negotio aptum, cum nauigiis & oneribus ad similia instructis, non sine maximis laboribus & periculis ac expensis destinatis, vt terras firmas & insulas remotas & incognitas huiusmodi per mare, vbi hactenus nauigatum non fuerat, diligenter inquireret. Qui tandem diuino auxilio facto extrema diligentia in mari Oceano nauigantes certas insulas remotissimas, & etiam terras firmas, quæ per alios hactenus repertæ non fuerant, inuenerunt: in quibus quam plurimæ gentes pacifice viuentes, & vt asseritur, nudæ incedentes, nec carnibus vescentes inhabitant, & vt prætacti nuntii vestri possunt opinari, gentes ipsæ in insulis & terris prædictis habitantes dum credunt vnum Deum creatorem in cælis esse, ad fidem catholicam amplexandum & bonis moribus imbuendum satis apti viderentur, spesque habetur, quod si erudientur, nomen Saluatoris Domini nostri IESV CHRISTI, in terris & insulis prædictis facile induceretur; ac præfatus CHRISTOPHORVS in vna ex principalibus insulis prædictis iam vnam turrim satis munitam, in qua certos Christianos, qui secum iuerant, in custodiam, vt alias insulas & terras firmas, remotas & incognitas inquirerent, posuit, construi & ædificari fecit, in quibus quidem insulis & terris iam repertis aurum, aromata, & aliæ quam plurimæ res pretiosæ diuersi generis & diuersæ qualitatis reperiuntur, vnde omnibus diligenter, & præsertim pro fidei catholicæ exaltatione (prout decet Catholicos Reges & Principes) consideratis, more progenitorum vestrorum claræ memoriæ Regum, terras firmas & insulas prædictas illarumque incolas & habitatores vobis, diuina fauente clementia, subiicere, & ad fidem catholicam reducere proposuistis. Nos igitur huiusmodi vestrum sanctum & laudabile propositum plurimum in Domino commendantes, ac cupientes, vt illud ad debitum finem perducatur, & per ipsum nomen Saluatoris nostri in partibus illis inducatur, hortamur vos quam plurimum in Domino, & per sacri lauacri susceptionem, qua mandatis Apostolicis obligati estis, & viscera mise-

misericordiæ Domini Iesu Christi, attente requirimus, vt cum per expeditionem huiusmodi in insulis & terris degentes, ad christianam religionem suscipiendam inducere velitis & debeatis, nec pericula, nec labores vllo vnquam tempore vos deterreant, firma spe fiduciaque conceptis, quod Deus omnipotens conatus vestros feliciter prosequetur. Et vt tanti negotii prouinciam Apostolicæ gratiæ largitate donati liberius & audacius assumatis, motu proprio non ad vestram vel alterius pro nobis super hoc nobis oblatæ petitionis instantiam, sed de nostra mera liberalitate, & ex certa scientia ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, omnes insulas & terras firmas, inuentas & inueniendas, detectas & detegendas versus Occidentem & meridiem; fabricando & construendo vnam lineam a polo arctico, scilicet septentrione, ad polum antarcticum, scilicet meridiem (siue terræ firmæ & insulæ inuentæ & inueniendæ sint versus Indiam, aut versus aliam quamcunque partem) quæ linea distet a qualibet insularum, quæ vulgariter nuncupantur de los Azores y cabo Verde, centum leucis versus occidentem & meridiem: ita quod omnes insulæ & terræ firmæ repertæ & reperiendæ, detectæ & detegendæ a præfata linea versus Occidentem & Meridiem per alium Regem aut Principem Christianum non fuerint actualiter possessæ, vsque ad diem natiuitatis Domini nostri Iesu Christi proxime præteritum, a quo incipit annus præsens millesimus quadringentesimus nonagesimus tertius; quando fuerint per nuntios & capitaneos vestros inuentæ aliquæ prædictarum insularum; Auctoritate omnipotentis Dei nobis in beato Petro concessa ac Vicariatus Iesu Christi, qua fungimur in terris, cum omnibus illarum dominiis, ciuitatibus, castris, locis & villis, iuribusque & iurisdictionibus, ac pertinentiis vniuersis; Vobis hæredibusque & successoribus vestris Castellæ & Legionis Regibus in perpetuum tenore præsentium donamus, concedimus, assignamus, vosque & hæredes ac successores præfatos illarum Dominos cum plena, libera & omnimoda potestate, auctoritate, & iurisdictione facimus, constituimus & deputamus; decernentes nihilominus per huiusmodi donationem, concessionem & assignationem nostram nulli christiano principi, qui actualiter præfatas insulas & terras firmas possederit, vsque ad dictum diem natiuitatis Domini Iesu Christi ius quæsitum, sublatum intelligi posse aut auferri debere. Et insuper mandamus vobis in virtute sanctæ obedientiæ (sicut pollicemini, & non dubitamus pro vestra maxima deuotione & regia magnanimitate vos esse facturos) vt ad terras firmas & insulas prædictas viros probos & Deum timen-

timentes, doctos, peritos & expertos ad instruendum incolas & habitatores præfatos in fide catholica & bonis moribus imbuendum destinare debeatis, omnem debitam diligentiam in præmissis adhibentes. Ac quibuscunque personis cuiuscunque dignitatis, etiam imperialis & regalis, status, gradus, ordinis, vel conditionis sub excommunicationis latæ sententiæ pœna, quam eo ipso, si contra fecerint, incurrant, districtius inhibemus; ne ad insulas & terras firmas inuentas & inueniendas, detectas & detegendas versus occidentem & meridiem, fabricando & construendo lineam a polo arctico ad polum antarcticum, siue terræ firmæ & insulæ inuentæ & inueniendæ sint versus Indiam, aut versus aliam quamcunque partem, quæ linea distet a qualibet insularum, quæ vulgariter nuncupantur de Azores y Cabo verde, centum leucis versus occidentem & meridiem, vt præfertur, pro mercibus habendis, vel quauis alia de causa accedere præsumant absque vestra ac hæredum & successorum vestrorum prædictorum licentia speciali; non obstantibus constitutionibus & ordinationibus Apostolicis, cæterisque contrariis quibuscunque: in illo a quo imperia & dominationes ac bona cuncta procedunt, confidentes, quod dirigente Domino actus vestros, si huiusmodi sanctum & laudabile propositum prosequamini, breui tempore cum felicitate & gloria totius populi Christi vestri labores & conatus exitum felicissimum consequentur &c. Datum Romæ apud S. Petrum anno incarnationis Dominicæ MCCCXCIII. IV. Nonas Maii, Pontificatus nostri anno I.

§. LXXII. Præterea licet *mater ecclesia pia* ab armis aliena esse soleat, quia ecclesia sanguinem non sitire dicitur; aliud tamen asserendum fuit in *bellis Domini* gerendis contra infideles pro recuperanda terra sancta. Hunc vt assequeretur finem, classicum per vniuersum orbem cecinit: cruce signatos variis indulgentiarum gratiis excitauit: pecunias vndequaque in hanc expeditionem impendendas corrasit, & nihil intermisit, quæ ad strenui Directoris militiæ sacræ munia spectare videbantur. Ea occasione liberalitatem suam, variis gratiis hinc inde concessis, demonstrauit, & exercuit erga eos, qui expeditionem hanc promouerunt. Imperatorem tamen reliquis omnibus regibus anteferendum esse censuit PIVS II. eumque *ducem generalem* exer-

Bellis domini excitatis varias gratias concessit.

Imperatorem ducem generalem constituendo,

exercitus christiani contra Turcas anno 1460. declarauit sequenti diplomate, quod LEIBNITIVS *in Cod. diplom. iur. gent. P. I. n. 180.* sistit:

vt docet Pii II. diploma.

PIVS Papa II. FREDERICO Romanorum Imperatori. Bello iam contra Turcas indicto, & peracta Mantuana dieta, in qua octauum mensem propemodum agimus, & rebus etiam ita compositis, vt iuuante diuina clementia expectari communis salutis secundus exitus possit: de Duce ad tantum bellum praeficiendo a modo est cogitandum: haec enim vna est res, in qua apparatuum nostrorum pars maxima consistat, & quae non solum ad perterrendos hostes, sed nostros confirmandos plurimum spectet; virtute siquidem Ducis & bene praeparata successum felicem inueniunt, & quae dura conditio rerum difficilia exhibet, conuerti in melius solent. Haec igitur cogitatione nostra voluentes meditanterque, quinam potissimum propter dignitatem & excellentiam suam eligi ad talem prouinciam posset, tu nobis, charissime fili, primus occurristi, non solum cui tantum munus ex imperiali officio debitum censeatur, sed cui omnes gentes parere, & subesse non dedignentur. Accedit ad hoc zelus & charitas tua singularis ad hoc sanctissimum opus, accedit auctoritas, & bellicis in rebus doctrina. Illa quoque non desunt, quae in praesenti Duce laudari consueuerunt, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo: in tractandis insuper animis hominum gratissima lenitas, omnibusque in rebus singularis modestia. Et si igitur Caesarea dignitas ex debito hoc tibi imponit, nihilominus vt nostram & sanctae sedis auctoritatem tecum tanta in re deferas, sperantes in eo, a quo nitor est belli, & qui pro iustitia certantibus exploratam victoriam repromittit, quod tua Celsitudo, quae non ad effundendum, sed ad conseruandum sanguinem Christianum, non ad humanas, sed ad Saluatoris nostri vlciscendas iniurias est profectura, concupitum exitum dabit; de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. Cardinalium consilio & assensu, te contra Turchorum impiam gentem aliosque infideles legis nostrae hostes, illisque adhaerentes, & complices Ducem & Capitaneum generalem tenore praesentium facimus ac declaramus, serenitati tuae generales & particulares exercitus in auxilium defensionemque Christianorum per nos & quoscunque Reges, Potentatus & Principes, equestres pedestresque vndequaque, quomodocunque & quandocunque mittendos, seu etiam ab omnibus prouinciis & regionibus per se confluentes durante hac sancta expeditione generali, gubernandi atque ducendi ipsius

bellum

bellum toto conatu contra eosdem Turchos illosque infideles gerendi, nec non si forte (quod absit) tu ipse personaliter promissa implere, & ad sanctam hanc expeditionem proficisci non posses, hæc nihilominus per alium Vice-Capitaneum, quem virtute & factis insignem ex Principibus nationis Germanicæ duxeris eligendum, nomine tuo, sicut si præsens adesses, gerendi atque exequendi, omnia denique alia & singula in dicti belli administratione iubendi atque curandi, quæ ad complementum iniuncti tibi operis necessaria quomodolibet videbuntur & optima facultatem plenariam ac potestatem in nomine Altissimi concedentes, hortantesque in Domino tuam Serenitatem, & per salutem christiani populi, cuius tu vna nobiscum Deo es debitor, toto corde obtestantes, vt præclarum hoc opus celso animo amplectens, talem te geras in obsequium Christi, vt quæ de te Apostolica sedes expectat, quæ desideria Christianorum omnium flagitant, quæ honori tuo imperioque conueniunt, ex demandatis tibi laboribus, cum gloria sempiterna & pia fidelium exultatione proueniant. Datum Mantuæ XII. Ianuarii Anno II.

§. LXXIII. Sicuti vero *pia mater ecclesia* verba sua offert filiis suis genuinis, qui humillimo obsequio eam prosequuntur, ac in eos regna, principatus terrasque infidelium transfert; ita viceuersa immorigerorum regna & terras itidem in sua manu habet, de iis disponit, atque ea auferendo contumacibus, h. e. qui ex nutu matris piæ dependere recusant, noua liberalitatis specimina erga fideles edit. MARTINVS IV. Papa anno 1283. regnum Arragoniæ a PETRO ob bellum Siciliæ illatum, ad filium regis Galliæ secundo genitum transtulit. RAYNALDVS *ad cit. ann. n. 25.* RYMER. *in act. publ. Angl. tom. II. p. 252.* BONIFACIVS VIII. anno 1303. PHILIPPVM pulchrum regno priuauit, & *Francorum regnum velut solio vacuo iuri ditionique imperii Augustorum attribuere adiudicareque ac addicere se effatur*, vt ait PAVLVS AEMILIVS *lib. VIII.* Neque enim in hoc frangenti successorum habendam esse rationem censuit Pontifex, sed, prout rei Romanæ rationes tulerunt, ademta regna extraneis, sedi Romanæ intimius adhærentibus, concessit. Etenim IVLIVS II. anno 1512. IOANNI, Nauarræ regi, schismatis reo, & quod LVDOVICO Francorum regi aduersus sedem papalem adhæserit, regnum ademit, & præteritis legitimis successoribus illud FER-

Immorigerorum regna aliis concedit.

DINANDO regi Castiliæ adiudicauit. RAYNALDVS *ad cit. ann. n. 77.* Et quid alia memorem exempla? plena horum sunt antiquitatum monumenta, quæ corradere non vacat, & licet conatus *piæ matris* non semper optatum habuerit exitum, ad minimum tamen voluntas illis temporibus fuit laudanda. Denique quæ hic in compendio & binis dixi verbis, ex præfatione, tractatui de *iure militum ecclesiastico*, a filio meo secundo genito conscripto, præmissa illustrari possunt, in qua de *iure clericorum militari* egi, atque ostendi, arma, militiam, bella a rationibus huius piæ matris non esse aliena, sed imperantibus fidelibus hanc legem esse præscriptam, vt piam hanc matrem armis suis & vindicent & propugnent: arma ecclesiæ primitiuæ quidem tantum fuisse spiritualia, ast hodiernum vitæ vsum ex principiis nouis matris huius arma etiam carnalia desiderare.

Conclusio ex mente Protestantium.

§. LXXIV. His præcipue gratiis abundare sese gloriatur *pia mater ecclesia*, cuius personam vt recte repræsentem, necesse fuit, fideliter eius principia referre, & eius voce loqui. Quæ protestantium de hoc *fuco* & *laruata pietate* sit sententia, hic non addam, cum constet, nos gratias DEO agere, quod nos a *piæ matris* iugo liberauerit, nobisque aperuerit oculos, vt nuditatem huius *matris* admodum deprauatæ limpidissimis perspicere oculis, & *gratias* eiusdem *putatiuas* repudiare queamus

LIB.

LIBRI IV. DECRETALIVM.

TIT. IX. DE CONIVGIO SERVORVM.

§. I.

SI GONZALEZII aliorumque inscriptio foret sequenda, non tantum de *coniugio seruorum*, sed eorum etiam, qui sunt *disparis conditionis*, agendum foret. Silent vero de hoc posterioris generis connubio omnes textus, quotquot RAYMVNDVS sub hoc titulo collegit consarcinauitque, quid quod *inscriptio Gonzaleziana*, si vel maxime retinenda, non quoduis matrimonium inter *impares* contractum denotet, sed id tantum, quod inter liberum & ancillam & viceuersa contractum. Interim iuuabit, etiam de *connubiis imparium* quædam in medium proferre. Agitur hoc titulo de connubio seruili & impari.

§. II. *Iustas nuptias* iure Romano tantum contrahebant *ciues Romani; pr. I. de nupt.* eas vero denegabant iurium suorum admodum studiosi Romani *peregrinis* & multo magis *seruis*. Autor prologi *in Casinam Plauti* satis commode: Iure Romano seruiles nuptiæ iniustæ.

Quæso, hercle, quid istic es? seruiles nuptiæ?
Seruine vxorem ducent an poscent sibi?

Sicuti vero hoc tantum de *matrimonio legitimo*, effectibus suis ciuilibus gaudente, intelligendum; ita non omnis *coniunctio matrimonialis* a seruis aliena erat, quæ speciatim appellationem *contubernii* accepit. Ait PAVLVS *lib. II. sent. tit. 19. §. 6. Inter seruos & liberos matrimonium contrahi non potest: contubernium potest.* Vnde tamen nascebatur *seruus*, si mater ancilla erat, teste VLPIANO *tit. 5. instit. §. 9.* Idem repetit CONSTANTINVS in *l. 3. C. de incest. nupt. cum ancillis non potest esse connubium; nam ex huiusmodi contubernio serui nascuntur.* Multo magis ergo CONTVBERNIVM erat inter seruum & ancillam, quod quidem quodammodo *naturale matrimonium* referebat, iuxta *leges matrimoniales* tamen haud iudicandum, adeo, *vt serui ob violatum contubernium suum adulterii crimine accusari haud potuerint. l. 23. pr. C. ad L. Iul. de adult.* Quid, quod oppido nefandum erat, ne quidem *cognationis naturalis* inter seruos fuerit habita ratio: licet enim post *manumissionem* seruiles cognationes, h. e. in seruitute contractæ, obstarent nuptiis; *§. 10. I. de nupt.* non idem tamen dicendum, dum adhuc serui erant, *nulla enim antiqua lege talis cognatio computabatur*, vt ait IVSTINIANVS *pr. I. de seruil. cognat.* PAVLVS *in l. 10. §. 5. de grad. & affinib.* ab hac sententia non recedit, sed eam potius his confirmat verbis: *Non parcimus his nominibus*, i. e. *cognatorum*, *etiam seruis*, *itaque parentes & filios fratresque etiam seruorum dicimus* (si *sensum naturalem* & *grammaticum* intuemur) *sed ad leges seruiles cognationes non pertinent*, vel potius: *sed leges ad seruiles cognationes non pertinent*, vt leges, quæ dirigunt matrimonia, contubernia seruorum minime tangant. Eodem in sensu PAVLVS *lib. 4. sent. tit. 10. §. 2.* ait, quod *serui matrem ciuilem habere non intelligantur*, ad quam iura matrum ciuilia possint applicari. Quid quod ea de causa dubitatum fuerit, vtrum legis Pompeiæ primum caput, *quod eos adprehendit*, *qui parentes cognatosue aut patronos occiderint*, ad seruos applicari posset? quod, *quantum ad verba attinet*, negauit VENVLEIVS *in l. 12. in f. ad L. Pompei. de parricid.* hoc tamen adiecto temperamento: *sed cum natura est communis*, *similiter & in eos animaduertetur*, non quidem secundum *legem Pompeiam*, sed extra ordinem, vt recte *P. 10. Gundlingianorum art. 2. §. 17.* obseruatum fuit, in quo articulo præterea doctrina de *contuberniis seruorum* optime illustratur, vt reliqua ex eo peti queant.

[margin: contubernium tamen obtinebat, matrimonii vmbram habens, Sine cognatione naturali.]

§. III. Id tantum vel binis verbis addo, *inspecto iure naturali* seruorum coniunctiones fuisse matrimonia & nuptias, in sensu Gramma-

[margin: Simulacra quædam nuptiarum in]

matico his vocibus acceptis. Recte sane VLPIANVS in *l. 32. de R. I.* *quod attinet ad ius ciuile* (eiusque effectus) *serui pro nullis habentur*, adeoque iura ciuilia ad eos non porrigenda: *non tamen & iure naturali, quia quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt.* Haec consideratio naturalis mouit BROVWERVM *de iure connub. lib. 2. c. 6. n. 7.* vt a sententia *§. antec.* relata, discidium faceret, crederetque, seruorum cognationem in connubiis neglectam non fuisse. Quod sicut secundum *regulas honestatis* facile admitto; ita illud tantum assero, leges *ciuiles matrimoniales* horum coniunctionibus applicatas non fuisse. Qua de causa 1) quia non raro domini seruos ancillasque in magno pretio habebant, imo illorum consilio & ope in causis grauioribus vtebantur, facile fieri potuit, vt, pro affectu suo in coniunctione eorum, quandam *nuptiarum* speciem ederent, luxumque suum demonstrarent. Hunc morem forsan tangit Autor *prologi* in PLAVTI *Casinam v. 72. seq.* aiens:

Seruilibus coniunctionibus referuntur.

At ego aio hoc fieri in Graecia & Carthagini,
Et hic in nostra terra in Apulia.
Maioreque opera ibi seruiles nuptiae
Quam liberales etiam curari solent.

Hoc de nuptiali coena, ea occasione edita, intelligi potest, vtut de cetero hae nuptiae non essent legitimae. Neque enim serui quouis tempore erant vilissima & nullius generis mancipia: maior quandoque *seruorum* auctoritas in familia, quam liberorum hominum. Indicant hoc eorum pretia: artes, quibus instructi erant, questusque, quem ex iis faciebant domini. Imprimis *vrbanorum* melior conditio, quam *rusticorum*, minus laboris, plus demensi capientium, *l. 99. pr. de leg. 3.* vtpote quos paterfamilias circum se, *sui cultus causa*, vtplurimum habere soleret, *l. 60. §. 1. eod.* eoque magis coleret atque ab aliis longe separaret. Non alia de causa alii hos instituebant heredes, quam quod hos dominis in deliciis esse, & harum ope gratiam domini facilius obtineri posse scirent. Ingentia saepe ea de causa seruorum pretia, teste PLINIO *lib. VII. c. 40.* vt fere fidem superent. CAESAREM *seruitia recentiora* (nouitia *l. 37. de aedil. edict.*) *politioraque immenso pretio, & cuius ipsum etiam puderet, sic vt rationibus vetaret inferri, animosissime comparasse*, autor est SVETONIVS *in Caes. c. 47. in f.* ANTONIVM pueros geminos ducentis mercatum esse sestertiis, refert PLINIVS *lib. VIII. c. 12.* vel trecentis, referente SOLINO *c. 1. p. 8.* & illustrante SALMASIO in *exerc. Plinian. p. 41.* quae efficiunt quingentos & septin-

Quod quandoque serui in magno pretio essent.

septingenta millia coronatorum. Conf. IVVENALIS *lib. I. Sat. 5. n. 55.* & quae hac de luxuria Romanorum obseruauit GATACKER *ad Marc. Antonin. lib. I. §. 16. p. 29.* Quis vero sibi aliisque persuaderet, dominos horum seruorum nullam vel exiguam habuisse curam, eorumque neglexisse contubernia instruenda? CRASSVS, teste PLVTARCHO *in vita eius p. m. 544.* multos habuit seruos, eosque *excellentes, lectores, amanuenses, argentarios, dispensatores, structores. Assistebat ipse assistentibus, attendebat atque etiam docebat eos. Breui, putabat seruorum quasi viuorum rei familiaris organorum praecipue ad dominos pertinere curam.* Addit epicrisin: *Recte id quidem Crassus, si (vt dicebat) ita sentiebat, cetera per seruos, ipsos vero esse per patremfamilias regendos seruos.* Non ergo adeo mirandum, si domini quandoque mancipio amico & frugi *nuptiale festum* appararent atque exornarent, cui etiam ancillas in contubernium tradere dicebantur *l. 59. pr. de manum. testam.* quamuis tales nuptiae haud essent legitimae, nec *iusti matrimonii* effectibus coruscarent. Inde vero 2) naturali inspecta ratione inter se erant coniuges, patres, matres, liberi, fratres, cetera. *l. 12. §. 33. de instr. legat. l. 41. §. 2. de leg. 3.* Iunxerat hos eiusdem sanguinis vinculum, vt non facile diuellendi essent, id quod *pietas naturalis* suadebat, vt VLPIANVS *in l. 35. de aedil. edict.* pie monet, & illustrat probe SCAEVOLA *in l. 41. §. 2. de leg. 3.* qua de causa coniuges seruiles ex necessitudinis ratione simul ad libertatem vocari solebant. *l. 81. de condit. & demonstrat.*

Et sic nuptias eorum egregie instruerent. — qui naturaliter erant coniuges.

§. IV. Germanos etiam, more aliorum populorum, *seruos* habuisse, palam est, non tamen, obseruante TACITO, *in morem Romanorum*, vtpote qui iurium discrepantia admodum disiungebant seruos a liberis. Romani nulla inter seruos *legitima* admittebant *coniugia*: Germani facilius, quod naturalis iuris simplicitatem in negotiis suis sequerentur. Id modo, quod etiam rei domesticae conueniens erat, curabant, vt inter se, qui essent seruilis conditionis, & simul *in eadem familia*, domino subiecta, nuptias inirent, docente POTTGIESERO *de condit. & statu seru. apud German. lib. II. c. 1. §. 2.* Non citra summum *rei domesticae* incommodum poterant iungi diuersarum familiarum serui, etiam apud Romanos, vt autor est TERTVLLIANVS *lib. II. ad vxor. c. 8.* Lege Salica *tit. 27. §. 6.* id diserte prohibitum: *Si quis seruus ancillam alienam sine voluntate domini sui sibi in coniugium copulauerit, centum viginti denariis, qui faciunt solidos tres, culpabilis iudicetur aut CXX. ictus*

Germanorum serui a Romanis distincti, — qui inter se matrimonia legitima inire, — vt tamen eiusdem familiae serui essent.

ictus accipiat. Non tantum enim metuenda erant incommoda ex *cohabitatione*, ob quam finguli dominis fuis æque promte operas præstare non poterant, fed etiam difficultates ingentes nafcebantur intuitu liberorum, quod in dubium vocari poffet, cuius in manu partus ancillæ effet? Hac de caufa talia matrimonia rata non effe cenfuit AHYTO epifcopus Bafileenfis in fuis *capitular.* feculo IX. editis apud HARDVIN. *tom. IV. concil. p.1244. c. 21.* edicens: *Vbi vero mancipia non vnius fed diuerfæ poteftatis iuncta fuerint, nifi confentientibus vtrisque dominis, huiusmodi copulatio rata non erit.* Eiusdem fuiffe fententiæ *concilium Cabilonenfe* anno 813. celebratum in *c. 30.* apud EVNDEM *cit. l. p. 1036.* & GRATIANVM in *c. vlt. C. 29. q. 2.* verba canonis hæc docent: *Et hoc in illis obferuandum eft, vbi legalis coniunctio fuit & per voluntatem dominorum.* Præterea vero tantum ingenuus ingenuam, non feruilis conditionis, vxorem ducere, nec libera feruo nubere poterat, alioquin ingenuus in feruitutem detrudebatur. *Si quis,* (funt verba *legis Salicæ tit. 22. §. 3.*) *ingenuus ancillam alienam in coniugium acceperit, ipfe cum ea feruitio implicetur.* In THEODORI Cantuarienfis epifcopi *capitul. de ann. 688.* apud HARDVIN. *tom. III. concil. c. 17.* fequens occurrit canon: *ingenuus cum ingenua coniungi debet;* adeo enim reprobata funt coniugia inter liberos & feruos, vt quandoque pœna capitali coercita fuerint, obferuante POTGIESERO *cit. l. §. 7.*

Alias matrimonia non erant rata,

Ingenuus cum ancilla matrimonium contrahens feruus fiebat.

§. V. Tunc vero imprimis matrimonia feruorum *valida* & *rata* habita fuerunt, ex quo doctrina faluatoris affumta, & ad hanc quoque *leges ciuiles* accommodatæ & compofitæ fuere. Sancte colenda effe matrimonia cenfuere patres inter chriftianos, nec hic inter cuiuscunque conditionis perfonas faciendum difcrimen, cum lex CHRISTI omnibus eadem fuerit fcripta. Acceffit dogma AVGVSTINI decantatum de *Sacramento* & *myfterio vnionis Chrifti cum ecclefia*, fub connubio adumbrato, quod omnibus chriftianorum coniugiis, etiam feruorum, ineffe, adeoque etiam has coniunctiones æque ftabiles & ratas cenfendas patres docuerunt. Ita philofophatur IVLIVS papa, cui tribuit GRATIANVS *canonem 1. C. 29. q. 2. Omnibus nobis vnus eft pater in cælis & vnusquisque diues & pauper, liber & feruus, æqualiter pro fe & pro animabus eorum rationem reddituri funt. Quapropter omnes cuiuscunque conditionis funt, vnam legem (quantum ad Deum) habere non dubitamus. Si autem omnes vnam legem habent, ergo ficut ingenuus dimitti non poteft, fic nec feruus femel coniugio copulatus vlterius dimitti* poterit.

Imprimis per chriftianismum matrimonia feruilia rata habita funt.

poterit. Expressius adhuc HADRIANVS in *c. 1. X. h. t. Sane iuxta verbum Apostoli, sicut in Christo Iesu, neque liber, neque seruus est a Sacramentis ecclesiæ remouendus, ita nec inter seruos matrimonia debent vllatenus prohiberi.*

Accedere tamen debet 1) voluntas domini

§. VI. Merito tamen æquum erat, (I) ne absque *voluntate dominorum* nuptias inirent serui, quod eorum interesset, ne quascunque ducerent vxores, maxime qui in aliena essent familia, *c. f. C. 29. q. 2.* quod ex AHYTONIS capitularibus antea iam probatum. Idem etiam hodie iis in locis, in quibus homines proprii degunt, vt in Pomerania, Westphalia, Bohemia, obseruari, *leges propriorum hominum* docent. Ait MEVIVS *P. V. decis. 129. Propriorum hominum, vt sunt in Pomerania rustici & glebæ adscripti, matrimonium quidem est, at non aliter validum, quam ex consensu dominorum, quorum contradictione sponsalia dirimuntur.* Interest enim domini, ne qualescunque, maxime pauperculas & indotatas ducant vxores, ex quo coniugio imprudenti ruina imminet prædio rustico, cui addicti sunt. Conf. MEV. von Abfoderung der Bauren *qu. 2. n. 160.* Imo ne quidem, exemplo liberorum, causas dissensus a dominis suis requirere possunt, id quod *dominicæ potestati*, imperio paterno validiori, attribuendum. Puto id indigitasse MEVIVM *cit. l. n. 161. sq.* Weil die Gewohnheit, welche so viel Krafft als ein geschrieben Gesetze hat, der Herrschafft Consens erheischet, so ist solchem nachfolgig, daß dessen Hindansetzung deroselben Macht gebe, das Gelübde krafftlos zu machen, wann die Obrigkeit die verlobten Personen nicht erlassen will, welches denn dieselbe, so lange es in vorgemelten terminis stehet, nicht schuldig, und hat deßwegen weder Bräutigam noch Braut, noch deren Herrschaft einige action, sondern sie bleiben geschiedene Leute. De praxi Westphalica idem testatur & confirmat STEINMEIER *de iur. propriet. p. 25.* Quin & in ducatu Megapolitano a dominis consensum ad matrimonium ante omnia esse impetrandum liquet ex *ord. prov. Megapol. de ann. 1654. lib. 2. §. 1.* quam legem recitat ill. Dn. de LVDEWIG *de consensu connub. extra patrem disser. 10. §. 8.* Verba sunt hæc: Negst diesen und fürs andere ordnen und setzen wir. Nachdem die tägliche Erfahrung bezeuget, daß die Bauers-Leute und Unterthanen, Mannes und Weibes-Personen, sich dieser Zeit vielfältig unterfangen, sich ohne ihrer Herren und Obrigkeit Vorwissen und Bewilligung zusammen zu gesellen, zu verloben und zu befreyen, solches aber, weil sie ihrer Herrschaft dieser unser Lan-

etiam hodie

quod illustratur ex doctrina Meuii,

& ordinat. Megapol.

den und Fürstenthümer kundbahren Gebrauch nach mit Knecht- und Leibeigenschaft samt ihren Weib und Kindern verwandt, und dahero ihrer Personen selbst nicht mächtig, noch sich ohne ihrer Herren Bewilligung ihnen zu entziehen und zu verloben einiger massen befugt; daß wir demnach solches angemaßetes heimliches verloben und freyen der Bauers-Leute gäntzlich hiemit wollen verboten, und abgeschaffet haben, immassen wir dann auch alle sothane Versprech- und Verlöbnisse, so von dato unserer vorigen anno 1646 publicirten Constitution hinter der Herrn und Obrigkeit Vorwissen und Belieben solten geschehen und fürgenommen werden, hiemit und Kraft dieses nochmals cassiren, und für unkräftig null und nichtig erklären und declariren. Also und dergestalt, daß solches für nicht geschehen zu achten und gehalten, und ein ieder bey seinem Herrn nach wie vor zu verbleiben schuldig seyn, und darüber mit einer ernsten Strafe wegen freventlicher Uberschreit- und Hindansetzung dieser unserer Ordnung angesehen und beleget werden solle. Iniunctum praeterea §. 2. omnibus & singulis pastoribus, ruri sacra facientibus, ne eiusmodi matrimoniis ἱερολογίαν indulgeant, antequam testimonio idoneo, se *consensum dominorum* petiisse & impetrasse, ostenderint. Iure *prouinciali Bauarico tit. IV. art. 6.* similiter ita cautum: der aignen Leute Heurath sollen frey seyn (vt dominus ea prorsus impedire non possit) doch daß sie im Lande heurathen mit Vorwissen der aignen Herrn. . . . Will aber eine Leibaigne Person heurathen aus dem Lande, mag der Herr ihr solches, da er will, wol wehren. Idem repetitur in der erklärten Landes-Freyheit *P. 3. art. 10.* es ist auch billig, daß die Heurath unserer und anderer Herren Aignen-Leut frey seyn, doch daß die mit der Aigen-Herrn Vorwissen geschehen soll. Reuera his verbis aliquid ex rigore antiquo remissum laxatumque fuisse videtur, quia *praescitus dominorum* nihil aliud quam *suffragium negatiuum* innuit, vt tunc demum contradicere cum effectu queant, si iustas dissentiendi causas allegare possint. & iure Bauarico.

§. VII. Haec necessitas, ex *voluntate dominorum* contrahendi matrimonia produxit (II) etiam hunc nouum effectum, vt proprii homines pro consensu domini impetrato *censum* quendam soluere coacti fuerint. Obseruatum est *lib. III. tit. 39. §. 108. sqq.* ex praxi ecclesiae antiqua, a praelatis imo a Pontifice Romano *census varii generis* fuisse introductos, quando aliquid eorum voluntate concedendum & indulgendum 2) Soluere debent censum pro consensu domini.

 erat;

erat; nihil enim gratis, nihil absque ære graui obtineri potuit. Hunc morem domini propriorum hominum non grauate secuti sunt, vtpote quem ab iis acceperant, quorum exempla intueri fas esse videbatur. Nam, vt IVVENALIS *lib. V. sat. 14. vers. 31. sqq.* optime canit:

Velocius & citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cum subeunt animos auctoribus.

Adfert ANTON. MATTHAEI *de nobilit. lib. IV. c. 9. p. 952.* chartam, in qua Hermannus de Volco quendam suæ proprietatis iuuenem, Godefridum nomine, & mulierem, nomine Gertrudem, *iure seruili sibi attinentes cum omni sua proprietate* ecclesiæ Campensi donat ea conditione, vt - - *cum quilibet ad nuptias transire desiderat, nubendi licentiam sex denariis redimat.* Alia documenta antiquitatis recitant POTGIESER *cit. l. §. 5.* GONZALEZ. *ad h. t. n. 13.* & CANGIVS *in glossar.* voce *maritagium*, quia hunc *censum* antiqui *maritagium* dixere. Etiam in *iure prouinc. Saxon. lib. 3. art. 73.* vestigia huius *census*, pro libertate nuptias ineundi soluti, occurrunt, vbi hæc: Man sagt, daß alle Wendin frey seyn, darum, daß ihre Kinder noch dem Wendischen Vater gehören. Negat vero hoc ipsum compilator, eoque vtitur argumento: Das ist doch nicht. Denn sie geben ihre Gebühr und Bauer-Miethe ihren Herren, als oft sie Mannen nehmen, quod indicium seruitutis erat. Addit SCHOTTELIVS *de singul. in German. iurib. c. 1. §. 36.* Daß noch zur Zeit in denen Braunschweigischen Landen viele Dörffer sind, da Braut und Bräutigam von ihren Herren Laub bitten müssen, sich zu vertrauen und Beylager zu halten, und müssen ihn ihr Hochzeit-Geld beyde dazu geben. In Bauaria quoque eundem censum vsitatum fuisse, vel id ipsum argumento est, quod *legibus Boicis* sublatus fuerit. Constitutum enim in *iure prouinc. Bauar. tit. 4. art. 6.* Es sollen die Herrn wegen solcher Heurath die aigne Leuthe nicht beschweren, sondern ohne alle Forderung, Schätzung oder Bezahlung ainiges Guths oder Geldts zugelassen werden, sie verheurathen sich gleich mit Leibaigen oder Freyen, & *P. 3.* der erklärten Landes-Freyheit *art. 10.* Auch daß solche Heurath unbeschwert und ohne alle Forderung ainiger schätzung und bezahlung Guts oder Geldts gethan werden mögen.

Quod ex iure Saxon. illustratur, iure Brunsuicensi, Bauarico

§. VIII. Non tamen (III.) *ius potestatis dominicæ* eousque porrigendum, vt a nutu dominorum *simpliciter* libertas ineundi matrimonium

Absolute tamen dominus nuptias serui-

um dependeat. Fuit hæc quondam ſeruitutis Romanæ ſors & conditio: paulo liberalius Germani cum ſeruis egerunt, maxime poſt CHRISTVM agnitum, adeo vt, quamuis ad nuptias eorum auctoritate & conſenſu domini opus, huic tamen integrum non ſit, in totum ſeruitia a matrimonii iure arcere. Id optime obſeruauit IOACHIMVS VADIANVS *in epiſt. de coniug. ſeruor.* apud GOLDASTVM *tom. III. rer. Allem. p.142.* variisque argumentis hanc theſin exornat atque confirmat, maxime ex ſacris petitis. Neque enim dominis fas eſt, ſeruos ab illa *libertate* excludendi, quam *natura* omnibus commendauit, inculcauit, atque indidit, quamque *leges* quoque *ciuiles* generatim fouent atque amplectuntur. Quod reſtringantur ſeruorum matrimonia ad *conſenſum domini*, id iis minime præbet facultatem, eos ab omni vſu coniugii excludendi, quamuis *per indirectum* euenire queat, vt dominus, conſenſum denegando ad ſponſalia ſerui, (cuius rationem regulariter manifeſtare non tenetur) matrimonio ei interdicat. les nequit impedire.

§. IX. Præterea quoque (IV.) ius canonicum hunc temperauit rigorem, vt ad nuptias ineundas *conſenſus domini* quidem requirendus ſit, ſine eius conſenſu tamen contracta matrimonia non reſcindantur, quia ſufficit hoc iure, quod *rata* ſint, ſignificatumque *ſacramenti* habeant, licet non ſint *legitima*, per *c. 1. X. h. t.* Iure veteri non idem ius obtinuiſſe, palam eſt, & quanquam VADIANVS *cit. l. p. 144.* aſſerat doceatque, Francis veteribus & Alemannis matrimonia inuitis dominis contracta *rata* quidem ſed non *impunia* fuiſſe, idque PONCE *de matrimon. lib. 7. c. 42. §. 3.* quoque adſtruat; id tamen veritati hiſtoricæ non ſatis congruit. vid. AHYTONIS capitulum Baſileenſe iam adductum. Quin etiam in *Capitularibus* apud BALVZIVM *tom. I. p. 351. c. 4.* hac de re ita cautum eſt: *coniugia ſeruorum non dirimantur, etiamſi diuerſos dominos habuerint, ſed in vno coniugio permanentes dominis ſeruiant; ſic tamen, vt ipſum coniugium legale ſit, & per voluntatem dominorum ſuorum, iuxta euangelium: quos Deus coniunxit, homo non ſeparet.* Duas conditiones, vt talia matrimonia *rata* habeantur, lex hæc deſiderat: 1) vt *legaliter* contractum, & quidem 2) *per voluntatem dominorum*, qua deficiente, matrimonium ſubſiſtere non poterat ob infinita incommoda, quæ matrimonia inter ſeruos diuerſorum dominorum contracta producebant. Neque hoc ipſum in Germania a praxi in totum receſſit, ſed hinc inde ex iure veteri repetitum, vt non tantum *ſponſalia*, ſed ipſum *matrimonium* nullum ſit. In *conſtit. Mecclenburg. agraria* de anno 1654. id,

Nec ſine conſenſu domini contracta reſcinduntur iure canonico

quod olim ſecus erat.

Et adhuc hodie in quibusdam locis,

id, ni fallor, diserte cautum est: Und soll demnach solches angemaßtes heimliches verloben und freyen der Bauer-Leute, hiemit gäntzlich verboten und abgeschaffet seyn, immassen wir auch alle sothane Versprechungen, so von dato unser vorigen ann. 1646. publicirten Constitution ohne der Herren Vorwissen und Belieben geschehen und fürgenommen, hiemit und Krafft dieses nochmalen cassiren, und für unkräftig, null und nichtig declariren, also, daß solche für nicht geschehen geachtet werden sollen. Verba hæc aperte docent, non tantum *sponsalia*, insciis dominis contracta, annullari, sed ipsum etiam *matrimonium*, vt contra TARNOVIVM optime obseruat D. ERNESTVS IOACHIMVS WESTPHALIVS *diss. de iure Rom. dissonante a iure German. communi & Meclenburgico sigillatim in consensu connub. & potest. matris &c. p. 22.* Sunt præterea plures aliæ leges prouinciales Germaniæ, quæ idem inculcant constituuntque, quas sedula opera collegit, recensuitque prælaudatus AVTOR *cit. l. p. 26. lit. t.* vt inde manifestum sit, ius canonicum eius potentiæ non fuisse, vt mores antiquos vbique eliminare potuerit.

Interim domini pro lubitu dissoluere connubia seruilia non poterant consensu eorum contracta.

§. X. Ceterum si *voluntate dominorum* inita erant, non raro, discordia inter dominos emergente, etiam sua abutebantur potestate dominica, coniugia hæc dissoluentes, & mancipia sibi propria ad solitarium vsum vindicantes, quod ferendum non erat. In eundem tenorem disposuit *concilium Cabilonense II. de anno 813. c. 30.* apud HARDVIN. *tom. IV. concil. p. 1036.* & GRATIANVM *in c. vlt. C. 29. qu. 2. Dictum nobis est, quod quidam legitima seruorum matrimonia POTESTATIVA QVADAM PRAESVMTIONE* (h. e. iure dominicæ potestatis) *dirimant, non attendentes illud euangelium: quod DEVS coniunxit, homo non separet. Vnde nobis visum est, vt coniugia seruorum non dirimantur, etiamsi diuersos dominos habeant: sed in coniugio permanentes dominis suis seruiant. Et hoc in illis obseruandum est, vbi legalis coniunctio fuit & per* VOLVNTATEM DOMINORVM. Nihil noui hic statutum, sed praxis longe antiquior regustata & roborata est. Iam *anno 541. in concil. Aurel. IV. c. 24.* apud HARDVIN. *tom. II. concil. p. 1439.* separatio horum coniugum ad instantiam dominorum decreta est, quod etiam obseruarunt GONZALEZ *ad c. 4. h. t. n. 3.* & CIRONIVS *ad h. t.* aliique.

Si coniuges diuersos dominos habe-

§. XI. Quod si (V) coniugium *voluntate dominorum diuersorum* inter seruos initum esset, contentiones vt plurimum exortæ sunt, cuinam

nam domino assignandi essent liberi? *Communes* vtplurimum fuisse liberos, atque inter dominos vtriusque coniugis diuidendos, obseruat, illustratque POTGIESSER *cit. l. §. 4.* ex *Legibus Wisigothicis & Alemannicis.* Solebant etiam domini, tali matrimonio consensum praestantes, hac de re inter se pacisci, prout ex *antiquitatibus Tricassinis*, quos edidit NICOLAVS CAMVZAT, illustrant ZIEGLER *de dot. eccles. c. IX. §. 30.* & MVLLER in dem Reichs-Tags *Theatro* erste Abs. *c. VI. p. 79.* Deficiente transactione, liberos domino serui mari i assignandos censuit ZIEGLERVS *cit. l.* per *l. 13. pr. C. de agric. & cens.* quae tamen tantum de *conditione liberorum*, non de *iure dominorum* disponit, imo seruis Germanorum, propriis suis institutis vtentium, adplicari nequit. Glossator ad *ius prouinc. Sax. lib. III. art. 73. matris dominum* praeferre videtur aiens: Die Dienstmanne, d. i. Bauergülten und eigene Leute, gehören alle nach Mutter halben. Als zum Exempel, ob ein Dienstmann von Magdeburg eines Dienstmanns Tochter von Braunschweig nehme, ihre Kinder gehöreten nach Braunschweig, darum müsten sie auch dasselbe Recht behalten. Videtur Glossator ob oculos habuisse ius Romanum, secundum quod partus sequitur ventrem, & dominus matris censetur etiam dominus eius, qui in ventre est, vtpote cuius accessorium esse censetur, imo *pars viscerum maternorum* vt in *l. 1. §. 1. de inspic. ventr.* dicitur. Diuersum obtinuisse olim apud Germanos docet HERTIVS *de propr. homin. sect. III. §. 4.* ideo, quod in *iur. Sax. cit. loc.* dicitur: der Wende Kinder gehören nach dem Vater, ob er ein Wende ist. Quid quod in *Weichbild Magdeburg. art. 3.* antiquitus obtinuisse asseratur, daß die Kinder dem Vater und nicht der Mutter sollen nachfolgen. Cum enim legitima sint matrimonia inter seruilis conditionis homines, merito partus addicendus fuit *patri*, cui ex *matrimonio* acquiritur, & sic domino eius, qui ius in seruum maritum habet. MEV. *P. II. decis. 232.* Qua de causa hodie, vbi seruus alterius domini seruam vel propriam ducit, ipsam a domino redimere tenetur, pretio ex aequo & bono constituto, quo ipso omnis quiescit contentio.

[Margin: bant, liberi olim communes erant.]

[Margin: alii matris dominum praeferendum censuerunt.]

[Margin: Iure Germanico patrem secuti.]

[Margin: redemta matre a domino.]

§. XII. Maior (VI.) difficultas oboritur, si ancilla libero nubit, vel liberam seruus vxorem ducit. Tres diuersi casus hic distinguendi sunt, qui emergere possunt. Primus est, si *scienter* tale coniugium contrahitur: alter, si *ignoranter*: tertius est, si inter liberos nuptiae initae sunt, quorum alteruter se postea in seruitutem addicit. Ad primum casum quod attinet, olim lege Salica, quam *capitularia* secuta sunt, persona libera, quae in tale matri-

[Margin: Quid si scienter liber ancillam ducat & vice versa?]

[Margin: Lege Salica liber fiebat seruus,]

matrimonium consenserat, libertate priuabatur, prout copiose docet POTGIESER *cit. l. §. 6.* Huc etiam tendit VADIANI testimonium, *cit. l.* statim in epistolæ introitu ita scribentis: *amittitur ciuitas nostra id genus seruilibus coniugiis, si vel seruam ingenuus duxerit vel ingenua seruo nupta fuerit, nisi repente subueniat manumissio.* Atque id ipsum imprimis iis in locis adhuc hodie obtinet, vbi vel proprii homines sunt *pars glebæ & fundi*, ad dominum pertinentis, quia tunc per matrimonium fundo adscripti *conditionem seruilem* contrahunt, wenn sie auf den Hoff heurathen: vel vbi receptum, vt in genere domicilium in eo loco collocantes, seruitutem contrahant, obtineatque vulgatum illud: die Lufft machet leibeigen, de quo agit HERTIVS *in paroem. iur. lib. 2. part. 12.* Alibi hoc prouerbio vtuntur: trittst du mein Huhn, so wirst du mein Hahn. In *Rauensbergensi iure* circa *proprios homines* constituto, *c. 1. §. 12.* id confirmatum: Wann eine freye Person auf unserer oder anderer Guths-Herren eigenthums Erbe, daß alsdann ohne sonderbahrer gerichtliche, oder für Notarien und Zeugen ergangene Renunciation ihrer Freyheit dieselbe ipso facto ins Leibeigenthum dessen, dem das Erbe und Kothen gehörig, sich begeben zu haben geachtet werde. In *Lege Salica tit. 27. l. 3.* idem simpliciter cautum erat: *Si quis Francus alienam ancillam publice iunxerit, ipse cum ea in seruitio permaneat.* Tale enim matrimonium tolerauit ius canonicum, vt docet *c. 4. & 5. C. 29. q. 2.* qui textus tamen dubiæ fidei sunt, nec verba, quæ hoc causæ momentum tangunt, in concilio, apud Wermeriam anno 752. celebrato, *c. 6. & 8.* occurrunt.

etiam hodie quandoque.

§. XIII. Erant vero olim serui *duorum* generum, *casati*, qui glebæ seu casæ addicti erant: & *non casati*, seu *ministeriales* & *domestici*, quos & *Gasindos* vocabant, qui dominis suis perpetuo domi adhærebant, testibus BIGNONIO *in not. ad Marculf.* apud BALVZ. *tom. II. capitul. p. 906.* & CANGIO *voce seruus*, atque DOMESTICA MANCIPIA appellantur in diplomate a VADIANO de *colleg. monast. vet. Germ.* relato apud GOLDAST. *tom. III. rer. Allem. p. 36.* De horum matrimonio tales emergere non poterant lites, quoniam si seruus *domesticus* vel *ministerialis* liberam ducebat, hæc capitis diminutionem non patiebatur, & vice versa. Aliud obtinuisse in *rusticanis* seruis seu *casatis* existimo, qui pars *glebæ* seu prædii censebantur, adeoque si liber per matrimonium cum *serua* tali glebæ addicebatur, statum suum per necessariam consequentiam mutasse videtur. Idem etiam de muliere *libera* asserendum, quæ *casato seruo* nubens *pars glebæ* facta fuit, & ita in *proprietatem*

Olim scilicet si serui erant casati, non si domestici & non casati, casati enim erant pars glebæ.

tatem domini peruenit, tacita eius concurrente voluntate, quia *ipso facto* consensisse videtur in seruitutem, quæ *seruili glebæ* se adscribi patitur. Atque inde, vt puto, *iuris Rauensbergici*, antea adducti, natales petendi sunt, cum quo aliorum locorum iura quoque conspirant. Hoc posito, sine dubio ex eo matrimonio serui eduntur, quod tamen limitatum est, vt primogenitus infans *liber* sit, nisi forsan in prædio patris defuncti permaneat, idque sub *conditionibus seruilibus* colendum suscipiat, so muß sich selbiges wieder in das Eigenthum begeben.

§. XIV. Progredior ad alterum casum, si liber seruam *ignoranter* vxorem ducit, vel libera *ignoranter* seruo nubit: hoc casu patres censuere non sine ratione, hoc errore vitiari matrimonium, vt erranti ab eo resilire concedi debeat. In *concilio Wermeriensi de anno* 752. *c.* 6. apud HARDVIN. *tom. III. p.* 1990. & GRATIANVM in *c.* 4. *C.* 29. *q.* 2. (quamuis admodum corrupte) hac de re ita patres edixerunt: *Si quis ingenuus homo ancillam vxorem acceperit pro ingenua, si ipsa femina postea fuerit inseruita* (in seruitutem deiecta vel vindicata:) *si redimi non potest, si ita voluerit, liceat ei aliam accipere. Similiter & mulier ingenua, si seruum accipiat pro ingenuo, & postea pro qualicunque causa inseruitus fuerit, nisi pro inopia, fame cogente, se vendiderit, & ipsa hoc consenserit, & de pretio viri a fame liberata fuerit; si voluerit, potest eum dimittere, & si se continere non potest, alium docere.* Eandem sententiam postea secuti sunt pontifices in *c.* 2. & 4. *X. h. t.*, modo postquam errans alterius conditionem scire cœperit, nec *verbo* nec *facto* in matrimonium de nouo consenserit, sed statim a seruilis conditionis persona discesserit. Conf. Fr. FLORENTIS tr. *ad C.* 29. *de spons. & matrim. p.* 128. Hanc iuris canonici dispositionem *parum piam* esse censuit ZIEGLERVS *in not. ad Lancell. lib. II. tit.* 11. *§.* 8. quod error hic *substantiam matrimonii* non impediat, vtut interim fateri debuerit, 1) quod indiuidua vitæ consuetudo quandoque plane destruatur: 2) quod debitum coniugale pro lubitu reddere non possit: 3) quod liberorum status cum summo errantis mœrore in discrimen vocetur. Examinauit hanc ZIEGLERI sententiam prolixius ill. Dn. THOMASIVS *ad Lancell. cit. l. p.* 849. *seqq.* atque recte obseruat, distinctioni inter *substantialia* & *accidentalia* parum vtilitatis inesse, nec inde certas decisiones formari posse; interim sufficere, quod *talis error citra dolum personæ seruilis vix concipi queat, nec adeo ratio supersit, decisionem huius quæstionis a iure canonico traditam impugnare, sub prætextu maioris pietatis.* Qui enim

Si ignoranter cum seruo vel serua matrimonium contrahitur, id nullum est,

Quod non recte improbat Zieglerus,

cum dolus a persona seruili abesse non possit.

enim dissimulat statum seruilem ingenuamque ducit vxorem, atque ita se pro *libero* gerit, in *dolo* est manifesto, atque vxorem decipit, qua de causa magis ob *dolum*, quam *errorem* matrimonium nullum est; sicuti ex eadem ratione hoc defectu laborat, si nebulo, se nobili ex genere natum mentiens, induxit virginem gente nobili prognatam, vt fidem coniugalem eidem daret.

Si vel maxime seruis libertas immineat, §. XV. Hoc præmisso, (I) omnis concidit contentio, qua SANCHEZ *de matrim. lib. VII. disp. 19. n. 4.* sese inuoluit, an idem quoque dicendum sit, si seruo post quoddam temporis spatium immineat libertas? quia etiam in hoc casu decepta est mulier, nec ad fidem datam seruandam obstringitur. **vel adscriptitiæ conditionis sint,** (II) Facile quoque resolui potest difficultas, quam SANCHEZ *cit. l. n. 9.* excitat, mouetque circa *adscriptitiæ conditionis* homines, quos *liberos* esse ait cum pontifice in *c. 2. X. de iudæis* ibi: *licet legum districtione sint liberi.* Postulatum hoc ne quidem de iure Romano *simpliciter* admittendum esse, aperte docuit demonstrauitque DESIDERIVS HERALDVS *lib. I. rerum & quæst. quotid. c. 8.* Imo si vel maxime hoc admittendum esset, adhuc tamen quæstio superesset, an qui **cum quibus hodierni casati conferri non possunt.** hodie prædiis adhærent rustici, quos *casatos* dixere antiquitus, simpliciter conferendi sint cum *adscriptitiis* iuris Romani? Obseruaui iam, hos omnino *seruilis* esse *conditionis*, adeo vt ingenuitatem amittat vxor, quæ scienter prædio addicto nubit, seseque itidem fundo addici patitur. Qua de causa non alius hic concipi potest casus, quam vbi femina ingenua per *errorem* seruo *casato*, qui glebam seu prædium inuito domino dereliquit, nubit, qui rursus in *dolo* est, quo patefacto, ingenuæ **quod etiam inspecto iure naturæ dicendum,** deceptæ integrum est, ad *nullitatem* matrimonii agere. (3) Manifestum quoque inde est, secus ac SANCHEZ *cit. l. n. 15. seq.* censet, etiam *de iure naturali*, quod deceptionibus nullibi fauet, tale matrimonium nullum esse, adeoque etiam inter *infideles* eandem sententiam ferendam esse, quas *iuris ecclesiastici* vinculo eximunt, creduntque, ex iure natu**quid si quis bona fide se liberum putaverit?** rali eorum fœdera connubialia æstimanda esse. Denique (4) contingere potest, vt ingenua circa conditionem mariti seruilis conditionis erret, huius non concurrente dolo, vtpote si tempestate bellica vel alia calamitate, in tenera iuuentute, domino subtractus fuerit, vt suæ sortis inscius, postea, vbi adoleuit, sese *bona fide* pro libero gesserit. Hoc casu errorem coniugio haud obesse credo, non quod dolus mariti, sed quod omne præiudicium cesset, præscriptione domino sine dubio obstante; etenim inter præsentes 10. annis actioni reuocatoriæ præscribitur,

tur, *l. 16. §. 3. qui & a quib. manum.* inter absentes vero viginti. *l. 1. & 2. C. de long. temp. præscript.* In effectu ergo error circa *statum* non deprehenditur, postquam *præscriptione* ius domini omne exstinctum est, & vix alius concipi potest casus, quam quo præscriptio iamdudum completa est.

§. XVI. Superest vltimus casus de *seruitute superueniente*, si, contracto matrimonio, vir vel vxor se alteri in seruitutem vendit. Si *volente* altero *coniuge* hæc venditio facta fuerit, dubium omne cessat, quod volenti non fiat iniuria. Si, *vxore inuita & dissentiente*, maritus sese olim vendiderat, vxori integrum videtur fuisse, maritum a se dimittere. Id colligo ex *c. 8. concil. Wermeriensis*, cuius verba iam *§. 14.* dedi, quæ etiam repetuntur a BALVZIO *tom. I. capitul. p. 163.* Etenim per modum exceptionis ibi hæc adiiciuntur verba: *nisi pro inopia fame cogente sese vendiderit, & ipsa hoc consenserit, & de pretio viri sui a fame liberata fuerit.* Verba hæc de *seruitute superueniente* intelligenda esse, quis dubitauerit? cum diserte hæc annectatur conditio: *si de pretio VIRI sui a fame liberata fuerit.* Vnde sequitur, vt, reclamans vxor, extra *necessitatis calamitatem* venditione suscepta, quæ non poterat non illi calamitosa esse, eum a se dimittere potuerit, de qua dimissione regula adducta in *cit. c. 6.* agit. Omisit hanc exceptionem GRATIANVS in *c. 4. C. 29. qu. 2.* quippe quæ non conspirabat cum seculi XII. doctrina, qua omnis dissolutio matrimonio iam ademta erat. Hac de caussa GRATIANVS in *c. 7. cit. l.* retulit canonem *concilii Triburiensis anno 895.* sub rege ARNVLPHO habiti, quo diuortium tali in casu interdictum est, vt tamen vxor ex facto mariti statum libertatis haud amitteret. Interim canon hic ad hanc synodum non pertinet, sed vel aliunde desumtus, vel occasione *c. 38. & 39.* eiusdem concilii fictus est. Ad minimum tamen venditio sui ipsius, in præiudicium vxoris facta, valere non debebat, cum admittant, venditionem vxoris absque mariti consensu factam inefficacem esse, sicuti emissio voti in fraudem matrimonii facta effectu caret. Neque enim vxor ex venditione viri illæsa est. In *Weichbildo Magdeb. art. III. in f.* præiudicium inde redundans his refertur verbis: welcher Mann seine Freyheit wandelt in Eigenschafft, der hat beyde Freyheit und Eigenschafft verlohren. Cum enim quoad *corpus* proprietati domini subiiciatur, bona quoque eiusdem domino cedunt, quæ sunt *accessorium corporis*, vel, vt dicitur in glossa, des eigen Mannes erbe fället an seinen Herrn, quod vxori simul in-

Si maritus ex post facto sponte seruus fit, olim matrimonium dirimi poterat,

nisi necessitate vrgente id fecerat,

diuortium tamen postea prohibitum iure canonico.

gentem adferebat iacturam, quae more antiquo in bonorum communione cum marito viuebat, ne dicam de aliis damnis, vxori maxime adversantibus.

Ius canonicum hoc ipso recessit a moribus Germaniae,

§. XVII. Liquet vero ex adductis argumentis, ius canonicum magnopere discessisse a moribus populorum, maxime *Germaniae*, eaque matrimonia adprobasse, quae per leges suas olim Germani aliique populi non tolerabant. Iam supra *tit. III. §. 60.* obseruaui ex ADAMO Bremensi *lib. I. histor. eccles. c. 5.* (quod etiam inter excerpta LEIBNITII *tom. I. rer. Brunsuic. p. 76.* occurrit) id legibus antiquis Germaniae firmatum fuisse, *vt nulla pars in copulandis coniugiis propriae sortis terminos transferat, sed nobilis nobilem ducat vxorem, & liber liberam, libertus coniungatur libertae & seruus ancillae.* Quin adeo prouidi erant in nuptiis ineundis, vt non facile iustas permiserint nuptias inter gentes diversas. Id colligo ex verbis ADAMI praecedentibus: *generis quoque & nobilitatis suae prouidissimam curam habentes, nec facile vllis aliarum gentium, vel sibi inferiorum connubiis infecti, propriam & sinceram, tantumque sibi similem gentem facere conati sunt.* Erant ergo nuptiae, contra leges initae, *iniustae*, sine *ciuilibus effectibus*, imo quandoque morte plectebantur, vt ADAMVS addit. Patres ecclesiae in omnia alia iuerunt, nec vllas *rationes politicas*, in coniungendis per nuptias personis, admiserunt, sed matrimonium qualitercunque contractum approbarunt, ad minimum vt esset *ratum*, si vel maxime haud *legitimum* iudicaretur, h. e. vt esset indissolubile, effectusque ecclesiasticos haberet, si vel maxime *ciuiles effectus* ei essent denegati. Patres *Triburiensis concilii* anno 895. sub ARNVLPHO celebrati apud HARDVIN. *tom. VI. p. 451.* imprimis mores Germanorum eliminare vel corrigere studuerunt, statuentes *c. 38. vt quisquis liber libertam h. e. ex ancilla per manumissionem & regalem largitionem liberam factam legitime in matrimonium duxerit, vlterius habere debeat, tanquam vnam ex nobili genere progenitam.* Existimarunt videlicet *liberi*, abiici posse *libertam*, vtpote contra leges ductam, inaequalis conditionis feminam, quod patres Triburienses damnarunt, adieceruntque, eam habendam esse, ac si *ex genere nobili* progenita esset. Inde vero facile quis colligeret, *liberos* & *nobiles* olim eiusdem fuisse sortis & status, quos tamen sedulo distinguit ADAMVS *cit. l.;* distinguunt quoque alii, vt plenius euincit B. THOMAS. *in orig. feudal. §. XV. lit. e.* B. GVNDLING. *diffent an venter nobilitet. c. II. §. 4.* prolixiori opera vero IO. ADAMVS KOPP *de*

qui aequalitatem inter coniuges legitimos desiderabant,

nec facile admiserunt coniugium inter gentes diuersas,

quod corrigere studuerunt patres Triburienses,

vt valeret matrimonium inter liberum nobilem & libertam.

de insigni different. inter S. R. I. comites & nobiles immediat. sect. I. §. 3. sqq. Enimuero expeditum est, omnes *nobiles* fuisse *liberos*, sed non vice versa, adeoque, obseruante DOMINICO *de prærogat. Allod. c. 14. §. 1.* duplicem fuisse *liberorum hominum* conditionem, eorum scilicet, *qui liberi essent & nobiles, & aliorum, qui liberi quidem essent, non tamen nobiles*, (in sensu antiquo, vtut recentior ætas *nobilitatem inferiorem* eis assignauerit). Hoc supposito, palam est, textum intelligi, de *libero*, qui simul *nobilis* erat, & huc quadrare verba libertæ adplicata, quæ tamen haud euincunt, illam *nobilem* factam fuisse, sed matrimonium tale æque firmum esse, ac si ex *nobili genere* prognata esset, adeoque maritum, ea viuente, aliam accipere haud posse.

§. XVIII. Præterea quoque inter diuersos populos inita connubia reprobata fuisse, laudati patres *c. 39.* indigitant, quod corrigendum itidem existimarunt. *Quicunque*, edicunt, *alienigenam h. e. alienæ gentis feminam, verbi gratia, Francus mulierem Boioaricam, vtrorumque consultum propinquorum lege, vel sua, vel mulieris lege acquisitam in coniugium duxerit; velit, nolit, tenenda erit, nec vltra ab eo separanda, excepta causa fornicationis.* Rationes, pro dissoluendis hisce connubiis adferri solitæ, erant hæ potissimum, vt indicant patres, quod hi populi *legem habeant diuersam & quantum ad seculum interdum longe disiunctam*, indeque inferebant, separanda esse hæc fœdera, *dicendo, non secundum suæ gentis legem iura matrimonii contraxisse.* Addunt præterea exemplum: *Nos cognita referimus, quia quendam Francorum & mulierem Saxonicam talia egisse cognouimus.* Obseruatio hæc eo notabilior est, quod inde elucescat, *iura ciuitatis* olim apud Francos denegata fuisse peregrinis, vt matrimonia cum his inita *iure legitimo* destituta fuerint. Imo ne quidem exteri inter Francos prædia libera possidere potuerunt, vt colligi potest ex charta CLODOVEI *de anno 507.* apud D' ACHERIVM *in spicileg. tom. III. p. 307. nov. edit. in fol. vos ergo Euspici & Maximine desinite inter Francos esse peregrini, & sint vobis loco patriæ in perpetuum possessiones, quas donamus.* Ad hæc verba doctissimus Editor notauit sequentia: *Notandæ voces, quippe ex quibus discimus, apud veteres Francos non licuisse iis, qui ex eorum genere non essent, prædia libera possidere, ac fuisse quoddam inter peregrinorum ius, quo vterentur, quicunque literis regiis Francis adscripti non essent*; vnde ius illud decantatum *indigenatus* in Gallia adhuc hodie superest. Transierunt quidem Saxones, Alemanni, Boii aliique populi in potestatem

Item inter diuersas gentes,

quæ iure Francorum erant illegitima,

quod extraneis iura ciuitatis denegarent,

Francorum, saluis tamen legibus & consuetudinibus, cuiuis genti propriis, quod vel præfatio, *Legi Salicæ* præfixa, indicat, docetque, *Theodoricum regem Francorum iussisse conscribere legem Francorum, Alamannorum & Boioariorum, & vnicuique genti, quæ in eius potestate erat, SECVNDVM CONSVETVDINEM SVAM.* Inde diuerso in plurimis vsi sunt iure populi sub regno Francorum, etiam in *matrimoniis* circa *dotem* & *acquæstum*, vt vel *leges Saxonum tit. 8.* apud HEROLDVM indicant, patresque Triburienses confirmant. Peculiaris olim fuit ratio *vxorum Saxonicarum* Sueuo denuptarum, de quibus mentionem facit *ius prouinc. Saxon. lib. I. art. 18.* die Schwaben mögen auch Weibes halber (quæ Saxonici iuris erat) kein Erbe nehmen. Denn der Schwaben Weiber in ihrem Geschlecht sind von alters her alle erbloß gemachet durch ihrer Vorfahren Missethat willen, da sie mit den Schwaben aus dem Lande zogen. Occasio huius iuris traditur in *art. 18.* vbi speciatim vocatur, das Schwäbische Recht, vel *Suavey*, vt liquet ex *chron. duc. Brunsuic.* apud LEIBNIT. *tom. II. rer. Brunsuic. p. 17.* Optime autem obseruat glossator ad *cit. text.* hoc tantum intelligendum esse de *Sueuis*, qui in Saxonia superstites fuere, ex iis, quos SIGEBERTVS in sedes Saxonum, qui cum Longobardis Italiam intrauerant, reposuerat. Saxonibus enim redeuntibus, & sua repetentibus non leuis clades a possessoribus illata, indeque odium immortale illorum in hos natum. Obseruat id ipsum optime SCHATEN *in histor. Westphaliæ ad ann. 583. p. 319.* aitque: *inueteratum certe post illa* inter vtramque gentem *odium, quando constat, Saxones lege sanxisse, si qua mulier suæ gentis Sueuo denupsisset, ab omni hereditate paterna decideret.*

& diuerso iure singuli populi vterentur

vxores Saxonicæ quoque Sueuis nubere non poterant,

qui in Saxonia superstites erant,

§. XIX. Sed reuertar ad *connubia inæqualia*, quæ *disparagia*, mißheurath, gallice *mesalliances* vocari solent, quæ *effectibus legitimi coniugii* carebant, adeo vt liberi inde nati nec in dignitatem patris seu nobilitatem, nec in patrimonium eius succederent, quod vel vulgatum illud indicat: das Kind gehöret zur ärgern Handt, de quo vid. HERTIVS *de propr. hominib. sect. IV. §. 5. & in paroem. iur. lib. II. par. 6.* E contrario *iusti* liberi censebantur, qui ex *æquali connubio* erant prognati, quod quandoque indicabant in *chartis* antiqui. In *operib. diplom.* AVBERTI MIRAEI *tom. II. p. 811.* occurrit fundationis documentum INGELBERTI *de anno 1046.* vbi se *ingenuum & ex ingenuis ortum progenitoribus* appellat, ad denotandos legitimos natales, quorum imprimis rationem habuere Germani, vicinique

Inde disparagia ex inæquali coniugio,

nique populi. Proinde (I) matrimonia inter duces, principes, comites, atque *dynastas* seu *liberos dominos* æqualia censebantur, quod olim in iis omnis concluderetur *nobilitas*, nec ignota sint exempla, ipsos reges ducesque ex *comitum* prosapia legitimas duxisse vxores. v. LVDOLFF *de iure feminar. illustr. sect. I. §. 8. & 12.* IO. ADAMVS KOPP. *cit. l. sect. III. §. 5.* Quamuis enim in diuerso nobilitatis gradu seu *clypeo* essent constituti, ipsa tamen *nobilitate* omnes æquales erant. (II.) Qui ex hoc nobili genere *liberam* simpliciter dictam vel *ministerialis filiam* ducebat, matrimonium *inæquale* seu *disparagium* contrahebat. Erant autem *liberi*, iure veteri, milites, seu *nobiles inferioris gradus*, prout hodie vocantur, adeo vt comes ex equestri seu nobilitatis inferioris ordine ducens virginem non secundum leges nuptias iniisse existimatus fuerit, quod obseruat Dn. LVDOLFF. *cit. l. §. 9.* Obseruaui ex actis, ad me anno 1719. transmissis, WILHELMVM, Comitem Oetingensem, filium secundo genitum WOLFFGANGVM ideo ab omni successione, reseruata sola legitima, exclusisse, quod virginem inferioris nobilitatis IOANNEM DE MOLLE duxisset, adeo vt WOLFFGANGVS, postquam cum patre in gratiam rediisset, necessum habuerit, solenni ritu anno 1597. successioni in bona auita renunciare. (III.) Si liber liberam ducit h. e. ex *inferiori nobilitate*, matrimonium *legitimum* censendum: si ignobilem, vel olim *libertam*, iure Germanico matrimonio desunt effectus ciuiles, nec vxor censetur eiusdem cum marito dignitatis. Collineat huc *ius prouinc. Sax. lib. I. art. 51.* **Welch Mann von seinen 4. Ahnen, d. i. von zweyen Eltern Vätern und von zweyen Eltern Müttern, und von Vater und Mutter, die unbescholden seynd, unbescholden an sein Recht ist, den mag niemand beschulden an seiner Geburt.** Euidentius idem illustratur *lib. 3. art. 73.* **das ehrlich und frey gebohrne Kind behält seines Vaters Heerschild, und nimt auch sein Erbe, und der Mutter also woll, ob es ihr ebenbürtig ist, oder baß gebohren, d. i. besser gebohren.** Nec destituta est hæc doctrina exemplis antiquis & recentioribus, adductis ab ill. Dn. a LVDEWIG *in comm. ad A. B. tit. 30. §. 2. p. 1374. sqq.* Dn. LVDOLFF *cit. l. sect. I. §. 9. sqq.* KOPPIO *cit. l.* & dissert., me præside, habita *de secund. illustr. person. nupt. §. 14. sqq.* Controuersiam status, Ioanni Ottoni ab Ysenburg ideo moram, quod matre plebeia natus esset, refert VFFENBACH *de senatu imper. aul. c. 10. p. 84. sq.* vbi simul rescriptum imperatoris RVDOLPHI II. de anno 1609. adfertur, quo ei interdictum est, ne *comitis* titulum gereret. Hæc euiden-

non vero nobilis liberam seu ministerialem,

liber vero liberam h. e. ex inferiori nobilitate recte ducit,

non libertam vel ignobilem,

quod exemplis illustratur.

euidenter praxin imperii docent, demonſtrantque, has leges minime obliteratas eſſe, vtut forſan ius canonicum pro his coniugiis defendendis & ſaluandis omnem mouerit lapidem. Id quod cum impetrare haud potuerit, ad minimum id obtinuit, vt talia connubia *rata* in foro eccleſiaſtico habita fuerint, h. e. indiſſolubilia, licet non eſſent *legitima*, h. e. effectibus ciuilibus deſtituta.

Niſi vxor inæqualis ad gradum nobilitatis ſuperioris euehatur,

§. XX. Quæ cum ita ſint, obſeruandum eſt (I) talia matrimonia tum demum *legitima* fieri, ſi coniux inæqualis ad gradum *nobilitatis*, in qua conſtitutus eſt maritus, euehatur, per Cæſaris beneficium, id quod etiam hodie paſſim fieri & olim factum fuiſſe, monumenta publica demonſtrant. Notabile admodum eſt diploma RVDOLPHI I. imperatoris de anno 1278. quo HENRICI Marchionis Miſniæ coniugi, Eliſabethæ Maltitiæ, ex *miniſteriali* natæ, & liberis ex hoc coniugio natis, ingenuitatem & nobilitatem conceſſit. Ipſum diploma ex WECKIO repetunt Dn. de PLONNIES *diſſ. de miniſter. th. 14.* apud LVNICHIVM *in theſ. iur. Comit. atque Baron. p. 549.* PFEFFINGER *in Vitriar. illuſtr. tom. II. p. 860.* vnde hæc formula notari meretur: *Eliſabeth legitimum thori ſui conſortem, Fridericum natum legitimum vtriusque & vniuerſos liberos, ſi quos ab iisdem parentibus procreari contigerit, in futurum ab omni ſeruilis ſeu miniſterialis conditionis reſpectu de plenitudine regiæ poteſtatis eximimus, & ipſos ingenuitatis ac liberi partus honore & titulo perpetuo inſignimus, volentes, eos tum ſemper in antea in INGENVORVM & NOBILIVM ſorte & numero recenſeri, ac ſi de ventre libero nati eſſent, ita quod ad ſucceſſionem bonorum feudalium & aliorum quorumlibet pari forma INGENVI & NOBILES admittantur.* Duplex defectus in ELISABETHA MALTITIA occurrebat 1) quod eſſet ex *Miniſteriali* procreata, & ſic adſtrictioris conditionis, vt plenæ *ingenuitatis* iura haud haberet. De ſtatu *miniſterialium*, qui ſeſe *nobilibus* h. e. ducibus, principibus, comitibus & Dynaſtis, addixerant in ſeruitium, agunt HERTIVS *de propr. homin. ſect. 4.* MVLLER. *cit. l.* Dn. de PLONNIES *de miniſterial.* & nouiſſime ADAMVS FRIDERICVS GLAFEY *de vera quondam miniſterial. indole*, qui tamen omnis in hoc eſt, vt veram eorum indolem magis tenebris inuoluat, quam ex iis eruat, intuitu cauſæ, cuius rationem defendendam ſuſcepit, vt præclare oſtendit profeſſor Ienenſis Dn. ESTOR *de miniſterialibus.* 2) quod nobilitatis ſuperioris decore ratione originis eſſet deſtituta, adeoque iuſto matrimonio iungi haud potuerit viro *nobili*, qualis erat Marchio Miſniæ. Sub eodem impe-

vt docet exemplum Maltitiæ Henrico Marchioni Miſniæ nuptæ.

imperatore anno 1273. nouum iuris antiqui Germanici occurrit exemplum. REINHARDVS, comes de HANAV, matrimonio sibi iunxerat ADELHEIDEN, VLRICI senioris domini de MVNZEMBERG filiam, quibus nuptiis paulo post hic defectus obiectus, quod ADELHEIDIS *patre ministeriali* prognata esset, quod tamen non adeo certum expeditumque erat. Nihilominus tamen REINHARDVS, ne liberis ex hoc matrimonio procreatis, ancipitem successionem faceret, adiit RVDOLPHVM I. imperatorem, & ab eo, vt defectum hunc natalium *in dubio* tolleret deleretque, petiit, atque impetrauit, consensu electorum etiam accedente atque imperatoris indulgentiam adprobante. Ipsa diplomata, tum imperatoris, tum singulorum electorum, notatu digna sunt, quæ exhibet Marpurgensis Academiæ Cancellarius meritissimus Dn. WALDSCHMIDIVS *de S. R. G. I. comitum austregis in appendice lit. A.* Verba Cæsarei diplomatis hæc sunt: *Cum igitur, sicut oblata nobis nobilis viri REINHARDI de HAGENOWE mariti tui petitio continebat, ipse olim ea intentione te duxerit in vxorem, quia te nobilem fore credebat, & parem sibi in originis libertate, & quidam postmodum asseruerunt, te nobilem non fuisse, supplicauit nobis, vt prouidere sibi super hoc de benignitate regia dignaremur. Hinc est, qui personam tuam ob grata obsequia, quæ idem maritus tuus nobis & imperio exhibuit, & poterit exhibere, volentes prosequi beneuolentia gratiæ specialis, ecce ad tollendum huiusmodi dubium eo, quo a patre ministeriali genita dicebaris, a te notam originis, si qua exstitit super eo, adimimus, & de consensu principum nostrorum, qui coronationi nostræ felici interesse poterant & debebant, te pueros que tuos, si quos habes, vel in posterum te habere contigerit, reddimus & donamus nobiles & ingenuos de vtroque parente, ac ab omni seruitute ministerialium liberamus præsentium testimonio literarum, supplentes de plenitudine potestatis, si quis defectus aut dubium extitit in præmissis.* Nihilominus tamen REINHARDI mortui filio VLRICO denuo status quæstio mota fuit, quod *nominatim* eius non fuerit facta mentio in codicillis imperialibus, quam ob rem hic anno 1287. nouo diplomate sibi prospiciendum curauit, ab omnibus electoribus corroborato per chartas a singulis speciatim consignatas, & cum ipso diplomate Cæsareo *cit. l. lit. B. in appendice* exhibitas.

& Adelheidis de Münzemberg comiti Hanouiensi nuptæ.

§. XXI. Hac de causa quoque (II.) si cum *inæquali* contractum matrimonium, nec status vxoris inferioris ordinis mutatus fuit, per *pacta* vt plurimum determinatum fuit, quid vxori, quidue liberis, qui patri succedere

Matrimoniis inæqualibus pacta adiecta,

& morganatica dicta, dere haud potuerunt, præstandum sit, id quod ea de causa ad *morganaticam* seu *morgengabicam* dixere, vt supra *tit. III. huius libri inf.* iam obseruaui. Interim huius matrimonii conditio non primario ex *conuentione coniugum* petenda, prout censet B. de COCCEII. *de matrim. morganat.* sed

sine pacto tamen etiam illegitima, potius ex ipso *statu inferiori* vxoris, adeo vt etiam, nullo interposito pacto, matrimonium tale effectibus *iusti connubii* careat, quod recte obseruat ill. Dn. de LVDEWIG. *tom. II. comm. ad A. B. p. 1388. seq.* Atque hoc ipsum *2. F. 29.* notanter dicitur, *lege Salica* h. e. Francorum *accipere coniugem*, secundum quam matrimonium cum inæquali contractum *ratum* quidem, sed *minus legitimum* dicebatur, vt rursus IDEM *cit. l. p. 1371.* obseruat. Si

adeoque non ex principiis iuris Romani æstimanda, ex iuris Romani placitis vnice de huiusmodi quæstionibus decisio formanda esset, matrimonium tale, pacto morganatico destitutum, *legitimis* iisque annumerandum foret, quæ iusti connubii effectus haberent, adeoque non mirandum, ICtos Tubingenses olim in hanc iuisse sententiam apud BESOLDVM *cons. 88.* in casu, quo Comes imperii nobilem inferioris dignitatis duxerat vxorem. Ast in eo latitat cardo causæ, vtrum in Germania illustrium personarum coniugia secundum huius iuris tramitem vnice æstimanda, annon vero potius existimandum sit, ea adhuc censenda esse *iure Germanico?* Posterius, praxi imperii adstipulante, omnino adfirmandum censeo, cum ill. Dn. de LVDEWIG *de dignit. vxor. diss. 2.*

nisi quoad nobiles mediatos. *p. 10. sqq.* vbi hoc thema argumentis stringentibus exornat. Equidem in *inferiori nobilitate*, *mediata* maxime, iuris *Romani* & *Canonici* vsum deprehendere licet in plerisque locis, quod ad priuatorum causas ius vtrumque, repudiato iure antiquo, magis adplicatum fuerit; ast nec hæc matrimonia omnes effectus ciuiles hodie habent, obseruante CRAMERO *de prærogatiua & iurib. nobilitatis auitæ tom. I.* nec hæc praxis irregularis trahenda in consequentiam, nec ab horum nuptiis ad fœdera connubialia *illustrium*, quibus immaculati sanguinis decus semper curæ cordique fuit, argumentum trahendum.

Ius canonicum matrimoniis inæqualibus effectus ciuiles dare non potuit, §. XXII. Ceterum quamuis (III.) ius canonicum hæc matrimonia eatenus approbauerit, vt *rata* & indissolubilia essent; non tamen omnes effectus *legitimi thori* iis conciliare potuit nec voluit. Probauit coniugium *militis* in Germania (qui ex inferiori nobilitate erat & *ingenuus*) cum *ancilla* scienter contractum, pontifex in *c. f. X. h. t.* sed tantum ad eum effectum, ne discidium ab ea facere posset. Qua de causa Germanorum consuetudinem, quæ ad capitula plurima non alios quam *nobiles & liberos ab VTROQVE PARENTE illustres*, iuxta *c. 37. X. de*

ne quidem quoad habilitatem ad be- *præb.* admittit, abolere noluit pontifex, quin potius quandoque eandem ex-

expreſſe approbauit. In ipſo *concilio Baſileenſi anno 1438. nobiles ex vtroque parente & antiquo genere ſeſſ. XXXI.* quandam tulerunt prærogatiuam. Vid. HARDVINVS *tom. VIII. concil. p. 1249.* Nec GREGORIVS IX. morem Argentinenſis eccleſiæ in *c. cit. 37.* adlatum reprobauit ſimpliciter, ſed ſe eo non teneri cenſuit, ex mente THOMASSINI *de vet. & noua eccleſ. diſcipl. P. II. lib. I. c. 104. §. 9.* Quid? quod BONIFACIVS VIII. per priuilegium capitulo Halberſtadienſi hunc morem ſpeciatim approbauerit, videlicet vt nemo ad canonicatus admitti poſſit in Cathedrali eccleſia, *niſi aut de nobili vel ad minus de militari genere EX VTROQVE PARENTE procreatus, vel ſaltim in ſacra theologia profeſſus aut in iure canonico vel ciuili licentiatus & doctor exiſtat.* vid. LVNICH. *in ſpicil. eccleſ. P. II. tit. de eccleſ. cathedrali Halberſtad. num. 32.* Liquet ex hoc diplomate (1) *nobiles* oppoſitos fuiſſe his, qui dicebantur de *militari genere*, quorſum referri debet *ordo equeſtris* ſeu *nobilitas inferior.* (2) Et *milites* & *nobiles* tum demum habiles eſſe Stifftmäßig, ſi *ex vtroque parente eiusdem conditionis* nati fuerint, quod ius Germanicum poſtulabat. (3) His adiunctos eſſe in theologia vel iure promotos, quod etiam ii olim *nobiles* habiti. ANTON. MATTHAEI *de nobilit. lib. I. c. 1.* Similem morem obtinere in *eccleſia Paderbornenſi* patet ex literis a SCHATENIO *in annal. Paderborn. ad ann. 1434.* adductis, indicantibus, eum demum admitti, *qui fuerit de Baronum aut nobili vel ſaltim de militari genere procreatus EX VTROQVE PARENTE.* Nec alios leges militiæ equeſtris ſacræ recipiendos eſſe iubent, quam qui de antiquo genere *ex vtroque parente* prognati fuerint, quod ipſe pontifex SIXTVS IV. *in bulla de anno 1483.* conſtituit edixitque: *ordinamus, quod deinceps in fratrem S. militiæ nemo adſumatur, niſi de antiquo genere EX VTROQVE PARENTE fuerit procreatus.* Vid. Dn. de LVDEWIG *diſſ. de dignitate vxor. p. 17.* CRAMERVS *cit. tr. c. 5.*

Beneficia eccleſiaſtica.

TIT. X.
DE
NATIS EX LIBERO VENTRE.

§. I.

De *ſtatu liberorum*, qui ex liberis & ſeruis procreati erant, iam *tit. praeced.* quædam tacta ſunt, plenius hic excutienda. Ius Canonicum ſeſe

Ius canonicum liberis matris ſtatum aſſignat.

ſeſe magis in hac doctrina conformauit ad *iuris ciuilis* rationes, quod *matris* conditionem liberis ſimpliciter communicat. Nam natus ex matre libera fit liber, ex ancilla fit ſeruus, cuiuscunque conditionis *pater* fuerit, iuxta vulgatum illud: *partus ſequitur ventrem*, cuius acceſſorium eſſe creditur. Hoc principio quoque vſus eſt GREGORIVS IX. in deciſione quæſtionis: *vtrum in presbyterum promoueri poſſit, qui patre ſeruo, matre vero libera natus eſt?* Hoc ipſum affirmat, quod non ſeruus, cuius ordinatio prohibita eſt, ſed *liber* dicendus ſit. Pari modo prohibuit pontifex in *c. vn. h. t.* ne liberi ad ſeruitium eccleſiæ retrahantur, quos conſtat ex *matre libera* vel *liberta*, licet patre ſeruo, natos.

vt partus ſequatur ventrem.

§. II. Alia philoſophia ductus fuiſſe videtur ISIDORVS in *c. ſ. C. 32. qu. 4.* hoc principio vſus: *ſemper, qui naſcitur, deteriorem partem ſumit.* Vnde concludit, filios ex libero & ancilla ſeruilis conditionis eſſe. Cuius ergo conditionis ſunt liberi, ex patre *ſeruo* & matre *libera* nati? Si *deteriorem partem* ſequi tenentur, erunt ſerui, quibus tamen, vt dictum, pontifex adiudicauit aſſeruitque ingenuitatem. Non nego, pontificem ita cenſuiſſe; verum non eodem modo rationes ſuas ſubduxere populi alii. Sine dubio, vt GROTIVS *de iure B. & P. lib. II. c. 5. §. 29. in not.* obſeruat, reſpexit ISIDORVS ad leges *Wiſigothorum*, ſecundum quas natus ex patre ſeruo & libera ſeruus fiebat. *Germanorum* inſtituta ab hac regula non abhorruere, ſed hi pariter in ore habuere: Das Kind gehöret zur ärgern Hand. Obſeruaui, eosdem alienos admodum fuiſſe, odioque habuiſſe *inæqualia fœdera* inter coniuges; vnde non potuit non odium in liberos non *iuſte* natos deriuari, vt *deteriorem* conditionem ſequi deberent. Protracta quoque hæc conſuetudo ad quædam Italiæ loca, ex *Gothorum* vel *Francorum* antiquo iure, quod liquet ex diplomate FRIDERICI II. apud VGHELLVM *in Ital. ſacra tom. II. p. 658. nou. edit.* quo conſuetudinem epiſcopatus Saſſenatenſis his confirmat verbis: *præcipimus inſuper, vt ſi ſeruus eiusdem eccleſiæ liberam ſibi in coniugio copulauerit, etiam filii ſecundum* LOCI CONSVETVDINEM *in eccleſiæ ſeruitium redigantur.* In conſuetudinibus Burbonenſibus eandem regulam: *liberi ſequuntur peiorem conditionem*, obſeruari, tradit CANGIVS *in gloſſar. voc. ſeruus.* Franci eodem iure vſi ſunt, quod optime declarat *formula 29.* MARCVLFI *lib. II.* inſimulque docet, niſi aliud inter *dominum* & *coniuges* actum fuerit, liberos ex ſeruo & matre libera natos ſeruilis fuiſſe conditionis, imo etiam matrem amiſiſſe ingenuitatem. En verba formulæ: *Omni-*

Iſidorum liberos partem deteriorem ſequi cenſuit,

ex Wiſigothorum & Germanorum aliorumque populorum legibus,

aliæ gentes eodem iure vſæ.

Omnibus non habetur incognitum, qualiter seruo meo nomine illo voluntaria secuta es, & accepisti maritum. Sed dum te ipsa & agnatione tua in meo inclinare potueram seruitio, sed propter nomen domini & remissionem peccatorum meorum propterea præsentem epistolam in te mihi complacuit conscribere, vt si aliqua procreatio filiorum aut filiarum inter vos orta fuerit, penitus nec nos nec heredes nostri, nec quislibet persona vllo vnquam tempore in seruitio inclinare non debeamus &c.

§. III. Constat itaque ex hac formula, apud Francos quidem liberam seruo nuptam libertatis dispendium passam fuisse; potuisse tamen eandem conseruare pacto cum domino inito: hoc facto, liberi adhuc deteriorem sequebantur conditionem, nisi quoque his ingenuitas pacto eodem indulta fuerit. Ex his pactis, quæ non infrequentia fuisse videntur, tandem in quibusdam Germaniæ prouinciis antiquo rigore mitigato, inualuit, vt libera saluo statu suo posset nubere seruo, ceu iura Saxonica antiqua docent testanturque. Inde enim enatæ sunt quæstiones *de statu liberorum*, quæ frustraneæ atque otiosæ fuissent, si tempore compilationis iuris huius *ipso facto* matrimonium hoc ingenuitatem sustulisset, prout declaraui *tit. præc. §. XI. seq.* Compilator sane nullam dubitandi rationem habuisset, si memor iuris illius fuisset, quod talia quidem matrimonia tolerat, sed odio habet, nec *legitima* penitus esse censet, adeoque liberos secundum *statum deteriorem* iudicandos esse constituit. En ambiguitatem: Man spricht, sunt verba *Weichbildi Magdeburgici art. 3.* daß hiebevor bey den alten Fürsten zurecht gesetzet war, ob ein frey Mann eine eigene zu einem Weibe nehme, oder ein frey Weib einen eigenen Mann, daß solche Kinder, die davon kommen, solten den Vater nachfolgen und nicht der Mutter. Hæc quorundam traditio forsan inde nata videtur, quod *ius Canonicum* tale matrimonium approbauerit, *ratum*que esse iusserit, adeoque status liberorum in *foro ecclesiæ*, seu quoad *indissolubilitatem*, ex persona *patris*, vt capitis familiæ, æstimandus sit. Romanis vel ideo diuersa stabat sententia, quod inter liberam & seruum nullum crederetur esse *legitimum* coniugium, id quod tantum *patrem* designaret, adeoque liberi crederentur *sine patre* nati & ἀπάτορες esse. *pr. I. de ingen.* Germani autem ex principiis iuris canonici, quod coniugia regebat, tale matrimonium admittebant, *ratumque* esse volebant, licet *illegitimum*, nec secundum *leges ciuiles* Germaniæ esset contractum. Ita vero liberi, prout dictum est, deterioris parentis conditionem sequi debuissent, prout olim Romanis quoque ex *lege Mensia* obserua-

Pactis tamen & vxori & liberis natis prospici potuit, vt liberi essent,

inde postea dubia circa statum vxoris & liberorum orta,

maxime iure Saxonico,

iuris Canonici principiis turbato.

seruatum fuit in liberis ex *peregrino* & *ciue Romano* prognatis, inter quos coniugium, quamuis non secundum leges, initum erat. Ait enim VLPIANVS *tit. V. instit. §. 8. quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum deterioris parentis conditionem sequi iubet.* Neque vero traditionem, quam *compilator Weichbildi* refert, certam constantemque fuisse, vel inde apparet, quod postea constitutum fuisse asserat: ob ein frey Weib einen eigenen Mann nehme, daß die Kinder, die davon kommen, die Männlein solten folgen dem Vater, und die Meidlein solten nachfolgen der Mutter, quod etiam refertur in *speculo Saxon. lib. III. art. 73.* Neque etiam id rationibus iuris Germanici conforme, adeoque credibile est, nec hoc vbique obtinuisse, nec diu obseruatum fuisse. Nam FRIDERICVS I. anno 1158. teste GOLDASTO *tom. III. constit. imp. p. 331.* edicto sanxerat: *Si liber homo seruam superduxerit vel ingenua seruum, proles illa VTRIVSQVE SEXVS matrem sequi debet & non patrem.* Hoc ipso eorum sententiam non tantum destruxit, qui sexus rationem hic habendam esse crediderunt; sed etiam *iuris Romani* placita, a iure Canonico assumta, secutus est. Repetiit hoc ipsum *compilator Weichbildi cit. l.* aitque: Nun sagen auch andere Leute, daß die Fürsten bey Käyser Friedrichs Zeiten gesetzet sollen haben: ob ein frey Mann ein eigen Weib nehme, oder ein frey Weib ein eigen Mann, das alles das Geschlecht, das davon kehme, solte nachfolgen der Mutter, und nicht dem Vater. Additur vero in parenthesi (das ist nach der eigenen Hand.) Hæc explicatio quidem *iuris Germanici* principiis, quod *inæqualibus coniugiis* non fauet, conformis est, quæ partum semper adiudicant parenti deteriori, der eigen (vel ärgern) Hand, vtpote quæ *deterior* est; sed minime cum FRIDERICI I. sanctione conuenit, quæ *matris* statum respiciendum esse iubet, non *patris*. Idem quoque sub HENRICO imperatore tempore WICHMANNI episcopi repetitum esse, ait compilator, si ex *matre Teutonica* & patre Slauo partus natus fuerit, non habita ratione patris, er sey teutsch oder wendisch. Hanc iuris immutationem sine dubio peperit *ius canonicum*, quod ex matris conditione statum liberorum æstimandum esse voluit. Reliquiæ tamen quædam iuris antiqui in *Slauis* conseruatæ sunt, quod indicat compilator *iuris Saxon. prouinc. lib. III. art. 75.* der Wenden Kinder gehören nach dem Vater, ob er ein Wende ist; ist aber Deutsch, so gehören sie nach der Mutter, vtpote cuius conditio hoc casu deterior est.

inde varia obseruantia, per Fridericum ad ius ciuile Romanum accommodata, iure Weichbildico confirmata, quod tamen recessit a Principiis iuris Germanici, quæ in Slauis conseruata sunt.

§. IV.

§. IV. Sicuti vero *tit. antec. §. XVI.* dictum est, seruitutem mariti superuenientem haud nocuisse vxori dissentienti & reclamanti; ita pariter recta ratio iubet, vt parentum spontanea sui ipsorum venditio, liberis ingenuis, iam natis, nec præiudicare, nec statum eorum aliter immutare queat, quam si in huius status mutationem consenserint. Quid tamen, si *pater se cum liberis suis* alteri vendiderit in seruitutem? si quidem scientibus & non reclamantibus liberis id factum est, (quatenus consentire potuerunt) eiusdem cum parentibus status fiunt: si vero consensum edere haud potuerunt, vel patri contradixerunt, semperque in eadem sententia permanserunt, factum patris eorum libertati præiudicare nequit. Neque enim parentibus hodie concessum, vt ex potestate sua liberos vendere, idemque in eos statuere valeant, quod in semetipsos constituerunt. Romanis olim tam enorme imperium in liberos datum erat; sed nullus præterea erat populus, qui talem potestatem habebat, quam Romulus patribus indulserat. Inde secundum *leges Wisigothorum* parentibus filios suos vendere haud licuit, aut donare vel oppignorare, adeo, vt emtor pretii dispendio puniretur. Excipio tamen casum, si inopia pressi, aut fame coacti se liberosque suos, alteri in seruitutem vendunt, si alia ratio eos alendi non suppetit. *Censetur enim,* ait GROTIVS *de I. B. & P. lib. II. c. 5. §. 5. inf. ipsa natura ius dare ad id omne, sine quo obtineri non potest, quod ipsa imperat.* Formula notabilis, qua quis semet ipsum liberosque suos alteri vendidit, occurrit *in thes. anecdot.* MARTENII & DVRANDI *Part. I. p. 764.* huius tenoris: *Ego Alanus mera & spontanea voluntate, non coactus nec deceptus do & trado Tibi B. & tuis heredibus personam meam & FILIORVM MEORVM ad seruitutis iugum, vt nos habeas ad disciplinandam, tenendum, imperandum, & quicquid tibi placuerit, faciendum tam de PERSONIS nostris, quam de nostro PECVLIO, acquisito vel acquirendo, ad tuum beneplacitum disponendo, ita quod si fugam a te vel heredibus tuis fecerimus, de seruitio vestro quolibet modo exeundo: vbicunque nos inueneritis, iniectionem manuum in nos & nostrum peculium habeatis, & de nobis & nostro peculio, sine omni nostra nostrorumque contradictione, quicquid volueritis, faciatis.* Occurrunt similes formulæ apud MARCVLFVM, & inter eas, quas SIRMONDVS edidit, quas *obnoxiationes* veteres dixere, non tamen facta mentione *liberorum*, quod indicium præbet, *patrem* olim se quidem pro lubitu non vero *liberos* suos vendere potuisse. Facilius ex superstitione antiquorum temporum admissum fuit,

Si ex post facto parentes serui fiunt, liberis antea natis non fit præiudicium,

nisi simul liberi, necessitate vrgente, in seruitutem venditi fuerint,

quod illustratur ex antiquis formulis,

Facilius tamen pater se

cum liberis ecclesiis vendere potuit.

fuit, vt quis se cum sobole sua ecclesiis aut monasteriis in seruitutem daret, annuumque censum eis persolueret, quod *pro anima & in remissionem peccatorum* fieri dicebatur, adeoque nullo modo impediebatur. Chartam huius traditionis exhibet AVBERTVS MIRAEVS *lib. I. donat. Belg. c. 18.*

TIT. XI.
DE
COGNATIONE SPIRITVALI.

§. I.

Cognatio spiritualis impedit matrimonia de iure canonico,

MVlta sunt, quae secundum *leges ecclesiasticas* impediunt matrimonium imo & dirimunt; quid quod etiam matrimonium rite contractum per *discidium* dissoluatur, de quibus causis *impediendi & dissoluendi* coniugia in sequentibus agitur titulis. Primum & principale impedimentum coniugiorum nascitur ex *cognatione* seu nimia personarum *propinquitate*. Haec est vel *spiritualis*, de qua *hoc titulo*, vel *legalis*, de qua *titulo seq.* vel *naturalis*, de qua *tit. XIII. & XIV.* agendum erit. Spiritualis *sola auctoritate ecclesiae & canonum* introducta esse dicitur, non diffitente FLORENTE *tom. II. oper. p. 127.* Quod enim in *c. 3. C. 30. q. 3.* haec coniunctio *diuinae sententiae* adscribatur, id vel luxurianti stylo pontificum adscribendum, quo *ecclesiae traditiones* hac denotarunt appellatione: vel ad *interpretationem* referendum, per quam hanc ex verbis scripturae sacrae exsculpere conati sunt. Videlicet nihil frequentius in sacris & patrum scriptis est, quam cognationem quandam in *sensu spirituali* inter omnes fideles, per lauacrum regeneratos, inculcare. Solennis *fratrum* appellatio notissima est, qua inter se Christiani primaeui vtebantur. *Sic nos*, est apud MINVCIVM FELICEM *in Octavio p. m. 336. edit. Gronou. quod inuidetis, FRATRES vocamus, vt vnius Dei parentis homines, vt consortes fidei & spei coheredes. Patrum & filiorum* denominatio paulo infrequentior est inusitatiorque, quod olim omnis imperandi lubido deesset. Quoscunque ex plebe praepositi, more apostolico, *fratres* appellauere, quod omnes per fidem in Christum regenerati essent, & *spirituali cognatione* iuncti, cuius historiam plenius ex patribus explicuit B. ARNOLD. *in histor. cognat. spiritualis.* Mox quoque

cuius origo est ex iure canonico,

occasione cognationis, quae per lauacrum inter christianos contrahitur.

Inde fratrum communis appellatio,

quoque receptum, vt ecclesia *mater* diceretur; quia enim per eam ad fidem in Christum deducebantur infideles, & ita illa ipsa eos quasi genuerat, ecclesia *mater* appellata, & baptizati omnes *filii*. Sed & *patris* appellatio pedetentim episcopis presbyterisque assignata, quorum ministerio fideles ad Christum essent deducti, & quasi de nouo *procreati*. Ita tandem, ambitione suadente, placuit, vt clerici *patres*: laici, etiam imperatores, reges & principes *filii*; ipsa vero ecclesia *mater* dicerentur, clerici autem & monachi inter se *fratrum* denominationem retinerent. & matris ecclesiæ nomen.

§. II. Sicuti vero hæc cognatio *impropria* & *metaphorica* fuit, ita coniugiis nullum obstaculum peperit, licet GREGORIVS NAZIANZENVS *epist. 91.* in genere asserat, *cognationem spiritualem antecellere corpoream.* Specialior & arctior quædam *spiritualis cognatio* ex doctrina patrum, plus, quam par erat, suo ingenio indulgentium, deducta est, quæ nuptias impediret. Constituerunt hanc in omnibus iis negotiis ecclesiasticis, in quibus, more antiquo, *patrinos* assumebant, qui locum *parentum* intrabant, h. e. in *baptismo*, *catechismo*, *confirmatione*, *pænitentia*, & *confessionibus sacris*. Ac primo loco quidem agendum est de cognatione *ex baptismo*. Obseruaui iam supra *tit. de baptismo §. XXXV. sqq.* mox a primordio Christianismi quosdam electos adhibitosque fuisse, 1) qui *ducerent* baptizandum ad locum, vbi aqua erat: 2) qui eum *præsentarent* episcopo vel presbytero: 3) qui *reducerent* baptizatum ad locum, vbi fratres erant congregati, quorum in *fraternitatem* & ius hoc modo recipiebatur & eucharistiæ particeps fiebat. Denique 4) hi ipsi quoque eum, postquam ex aqua egressus erat, *excipiebant*, seu *suscipiebant*, vnde dicti sunt baptizati *suscepti*, teste TERTVLLIANO *de corona c. III.* Ex his actibus varia denominatio orta, quod patrini dicti fuerint *offerentes*, *adducentes*, *fideiussores*, *sponsores*, *testes*, *patres*, & *susceptores*, quippe qui non tantum negotio regenerationis, vt *testes*, vt *comites*, vt *offerentes*, aderant, sed etiam testimonium de vita baptizandorum dabant, simulque spondebant, sese omnem daturum operam, ne a fide christiana descicerent, vel operibus Satanæ, quibus abrenunciauerant, sese rursus macularent. Maior necessitas adhibendi patrinos occurrebat in baptismo *infantum*, qui necessario ab aliis *offerendi*, *præsentandi*, & rursus *suscipiendi* e lauacro: quin etiam pro his *solennis sponsio* interponenda erat, quod ipsimet eam, prout necesse erat, edere non possent. Optime id illustrat CHRYSOSTOMVS *in Ps. XIV.* &, *statim*, ait, *sacerdos exigit ab infirma ætate PACTA CONVENTA*

Vnde tamen nullum coniugiis periculum, nisi ex vinculo cum patrinis contracto

1) in baptismo

qui patres spirituales dicti,

imprimis necessarii in baptismo infantum,

VENTA & assertiones, & minoris ætatis fideiussorem susceptorem interrogat. Non sine *pacto publico* recipiebatur baptizandus, cuius duo capita erant: primum continebat *renunciationem Satanæ & mundi*, quibus gentiles sese deuouerant: TERTVLL. *de corona c. 3. & 13. Constit. apost. lib. VII. c. 41.* secundum, *promissionem* de vita iuxta doctrinam Christi instituenda atque formanda. IVSTIN. MARTYR. *apol. II. c. 79.* Qui contra hæc *pacta* agebat, grauiter delinquendo, eiiciebatur secundum meritum suum, quod sub *hac conditione* demum receptus esset; qua non impleta, ecclesia suo iure eum a communione excludebat, atque inde hæc disciplina dicta fuit *confœderata*, quod illustraui in *diss*ert. *iur. eccles. antiq. ad Plin. & Tertull. diss. 3.* Nomine infantis hanc sponsionem edebat *susceptor*, qui non tantum *factum alienum* sed etiam *proprium* pollicebatur, sese scilicet sedulo curaturum, vt baptizatus fidem datam impleret. Testis est TERTVLLIANVS *de bapt. c. 18.* differens de baptismo infantum, quem improbat aitque: *quid enim necesse est, sponsores etiam periculo ingeri? quia & ipsi per mortalitatem destituere promissiones suas possunt, & prouentu malæ indolis falli.*

qui fidem publicam sponderent.

Inde obligatio patrinorum arctissima credebatur.

§. III. Inde olim *patrinorum* obligatio ingentis momenti, & multæ curæ erat, quæ in AHYTONIS *episc. Basileensis capitul. 25.* apud D'ACHERIVM *tom. I. spicil. p. 586. edit. nouæ*, & HARDVINVM *tom. IV. concil. p. 1244.* hoc modo depingitur: *vt plebibus denuncient, quod filios & filias spirituales, quos in baptismate suscipiunt, eis fideiussores & sponsores fidei existunt, & pro eis diabolo, cui ante mancipati fuerant, abrenunciant, & ideo vsque dum adulti fuerint, & eis fidei suæ sponsionem & abrenunciationis exposuerint, & reddiderint, in sua prouidentia habeant. Et quod illi pro eis spoponderant, ab eis eadem responsa ex integro exigant.* Contemporaneus AHYTONI fuit IONAS, Aurelianensis episcopus, qui circa *ann. 825.* scripsit libros tres *de institutione laicali* a D'ACHERIO *tom. I. spicileg. pag. 258. nov. edit.* publicatos, vbi *lib. I. cap. 6.* de *officio patrum spiritualium* agens, locum AVGVSTINI satis notabilem *ex sermon. 163. de tempore* adfert huius tenoris: *quicunque igitur viri vel quæcunque mulieres de sacro fonte filios spiritualiter exceperint, cognoscant se pro ipsis fideiussores apud Deum exstitisse. Et ideo necesse est, vt semper illius sollicitudinem veræ charitatis impendant, admoneant, & castigent, atque corripiant, vt castitatem custodiant, virginitatem vsque ad nuptias seruent; a maledicto vel a periurio refrænent; cantica turpia vel luxuriosa ex ore non proferant;* non

quod ex doctrina patrum illustratur.

non superbiant, non inuideant, iracundiam vel odium in corde non retineant; auguria non obseruent, phylacteria vel characteres diabolicos nec sibi nec suis aliquando suspendant; praecantatores vel ministros diaboli fugiant; fidem catholicam veraciter teneant; ad ecclesiam frequentius conueniant; contemta verbositate, lectiones diuinas attentius aure percipiant. Esurientes pascant, sitientes potent; nudos vestiant, pauperes & peregrinos excipiant; infirmos & in carcere positos visitent, eisque in necessitatibus suis administrare procurent, pacem teneant, & discordes ad concordiam reuocare contendant, sacerdotibus honorem impendant. Haec ergo omnia & his similia si filios & filias vestras admonere contenditis, cum ipsis ad aeternam beatitudinem feliciter peruenietis. Hisce vero etiam ipse Aurelianensis episcopus IONAS suum addidit calculum, & ita rationes suas subduxit: *Quicumque igitur SPIRITVALIS quilibet in baptismate PATER efficitur, elaborare necesse est, quantum potest, vt idem quem suscepit SPIRITVALIS FILIVS permaneat, ne rursus male viuendo eius filius fiat, a cuius seruitio per gratiam baptismatis ereptus, & per adoptionem filius Dei est effectus.* Hac de causa *patrini* quoque promittebant, se perpetuos morum baptizati inspectores futuros, totiusque vitae curam suscepturos esse, quae pollicitatio imprimis in adultorum immersione fiebat. Testis est autor, qui sub nomine DIONYSII AREOPAGITAE latitat, *c. 2. de ecclef. hierarch. p. 215. Quisquis autem horum munerum vere supermundialium sancte particeps esse cupit, accedit quempiam sacris initiatum, flagitatque ab eo, vt ad sacrorum praesidem deducatur: ipse vero integre cunctis sanctionibus obsequi pollicetur, rogatque suae cum adductionibus tum totius exinde vitae curam suscipere ne dedignetur.*

Quia de vita & moribus baptizandorum fidem dabant.

§. IV. Haec cura, haec peculiariter suscepta obligatio conciliauit appellationem *patrum* susceptoribus; *filiorum* vero seu *filiarum* susceptis. Nam 1) generali hac ratione vtebantur, quod is recte *spiritualis pater* vocaretur, cui cura omnis vitae alterius concredita est. Ait BASILIVS M. *in constit. Monast. c. 20. Verissimus pater est, primus quidem, qui communis omnium pater est; secundus vero post illum, penes quem est moderatio spiritualis viuendi rationis.* Idem porro in *Ps. XXXIV, 12.* notanter ait: *qui ab aliquo formationem pietatis recipit, ab eo quasi figuratur, & ad perfectam constitutionem deducitur, quemadmodum etiam a muliere praegnante infantes, qui in ipsa formantur.* — 2) Specialem rationem ex *susceptorum officio* deducebant, quod DIONYSIVS AREOPAGI-

Inde peculiariter patres dicti, & suscepti filii,

PAGITA *in hierarch. ecclef. c. VII. fect. II. p. 361.* ita illuftrat: *placuit puerulos hoc modo ad baptifmum admitti, vt oblati paruuli parentes naturales filium vni ex fidelibus tradant, qui præclare in diuinis rebus puerum erudiat, fub cuius deinceps cura fit, tanquam fub DIVINO PATRE fanctæque falutis fufceptore.* Neque hæc appellatio infolita erat, qua etiam apoftoli vfi funt, *filios* eosdem nominando, quos ad fidem in *CHRISTVM* per *conuerfionem* & nouam quafi generationem deduxerant. *1 Cor. IV, 15. Gal. IV, 19.* ad *Philem. v. 10. 1 Theff. II, 11. 1 Tim. I, 2, 18.* Hac de caufa etiam 3) is, qui baptizauerat catechumenum, eius *pater fpiritualis* vocabatur, quod baptifmus effet *regeneratio*, & fic immerfus ope Baptiftæ regeneratus. Videtur huc refpexiffe ORIGENES, qui Paulum *ad Rom. XVI, 21.* explicans, & verba eius: *Lucius & Iafon & Sofipater cognati mei*, euoluere ftudens, hoc modo rationes fubducit: *Nunc vero cum ceteris nequaquam hoc nomen indulgeat, his vero & nonnullis aliis adfcribat, certum eft, eum aliam quandam cognationem nominare, quæ ifti Sofipatro cum Timotheo & Luca, aliisque paucis horum fimilibus communis habeatur, quam cognationem vel confanginitatem arbitror effe ex BAPTISMO contractam.* In ea opinatione fine dubio fuit ORIGENES, eos a PAVLO baptizatos fuiffe: quamuis hic fateatur *1 Cor. I, 14. feqq.* fe paucos immerfiffe, nec fe ad immergendum vocatum fuiffe. Vnde forfan GROTIVS *ad cit. l.* magis ex vero iudicat, cenfendo, eos fuiffe iudæos, & hoc intuitu a PAVLO vocatos cognatos, vtpote quos ad *Rom. IX, 3.* vocat *fratres fuos* & *cognatos fecundum carnem.* Quamuis ergo fallatur ORIGENES in ratiocinatione fua, palam tamen eft, *cognationis* huius *fpiritualis* ex baptifmate deductam doctrinam decantatam hoc tempore fuiffe, præfertim quod patres ecclefiæ, inter quos ORIGENES principatum tenuit, allegoriis myfticis, & metaphoricis locutionibus penitus effent immerfi, nec tamen in iis fatis caute & prudenter verfati.

quod Apoftoli filios dixere, quos per fidem generauerant. Inde & baptizans pater fpiritualis.

ex doctrina myftica vfitata.

Non ftatim tamen hæc paternitas fpiritualis matrimonio oberat,

§. V. Interim hæc *cognatio fpiritualis* primitus eum effectum haud habebat, vt etiam coniugiis obeffet, iisque impedimentum poneret. Quid quod ipfi quoque parentes ad facrum baptifma fponfores pro fuis ipforum *liberis* exftiterint, eosque ex lauacro fufceperint, fine coniugii læfione, vt obferuauit STEPHANVS BALVZIVS *ad homiliam XII. Cæfarei Arelat.* & confirmauit ex doctrina patrum IOSEPH. BINGHAM. *in orig. feu antiquit. ecclef. vol. IV. lib. XI. c. 8. §. 2. p. 288. verf. lat.* Nec moueor auctoritate *canonum Arabicorum concilii Nicæni,*

ni, cuius *can. 21.* hæc a patribus sancita finguntur: *Nemo fidelium cum patre aut matre spirituali matrimonium contrahat, i. e. non cum patrinis aut matrinis; & qui hoc commiserit, habeatur tanquam ethnicus, quousque separetur, & spatio viginti annorum pœnitentiam agat &c.* vid. HARDVINVS *tom. I. concil. p. 466.* Adulterinum hunc canonem esse, ab otiosis monachis sine dubio confictum, nemo est qui nesciat, vt eorum collectioni nulla tribuenda sit fides. v. MASTRICHT. *de susceptor. p. 26.* Multo minus audiendus Papa DEVSDEDIT, quamuis eius testimonio, ex seculi XII. barbarie & tenebris, quoque vsus fuerit GRATIANVS in *c. 1. C. 30. q. 1.* Eius enim epistolam ex mercibus adulterinis ISIDORI conflatam fuisse, luculenter docuit BLONDELLVS *in Pseudo Isidoro p. 676.* Et tamen impostor fingit, *Iulium, Innocentium, & Cœlestinum cum episcoporum plurimorum & sacerdotum consensu* constituisse, *vt nullo modo se in coniugio reciperent mulieres ac viri, quicunque aliqua ratione susceperint natos proprios, sed separent se, ne suadente Diabolo tale vitium inolescat*, id quod disciplinæ ecclesiasticæ eorum temporum, quibus hi ecclesiæ præfuerunt, aduersatur, vt loca AVGVSTINI docent allata a BINGHAMO *cit. l.* Adhuc *circa annum 734.* BONIFACIVS *in epist. ad Nothelmum Archiepiscopum Dorovern.* apud BARONIVM ad *cit. ann. n. 4.* fassus est, se intelligere non posse, *quare in vno loco spiritualis propinquitas in coniunctione carnali copulata grande peccatum sit, quando omnes in sacro baptismate Christi & ecclesiæ filii & filiæ fratres & sorores esse comprobemur.* Præterea ignorantiam suam *in epist. ad Plecthelmum episcopum* ingenue fatetur, aiens: *quod peccati genus (si verum est) hactenus ignorabam, & nec in antiquis canonibus nec in decretis pontificum patres, nec in calculo peccatorum Apostolos vsquam enumerasse cognoui.* Rarius quoque in primis ecclesiæ seculis hæc quæstio moueri poterat, quod paulatim presbyteri & episcopi ab vsu connubiorum remoti fuerint, & vt plurimum masculi mares, puellas vero feminæ susciperent. MARTENE *de antiq. eccles. rit. lib. I. P. 1. c. 1. art. 16. p. 153.* In *constit. Apost. lib. III. c. 16.* cautum fuisse fingitur, *vt virum suscipiat diaconus, mulierem diaconissa*, vbi COTELERIVS notat, masculos a masculis, feminas a feminis fuisse susceptos v. *tom. I. coll. patr. apost. p. 288.* Præterea etiam *in concil. Carthag. IV. can. 12.* cautum est, *vt diaconissæ mulieres baptizandos instruerent atque docerent, quid responderi debeat baptizatori, & qualiter accepto baptismate viuerent.* His vbi moribus viuebatur, impedimentum nullum matrimo-

contrarium tamen ficti canones docuerunt,

& Gratianus ex illis,

nec olim quæstio hæc facile potuit moveri.

nio poni poterat, quod hæc *cognatio* & *filiatio spiritualis* inter eundem sexum contracta fuerit.

Pedetentim diuersi sexus patrini adhibiti in baptismo infantum

§. VI. Pedetentim etiam *diuersi sexus personæ* munere patrinorum functæ sunt, præsertim cum ipsi patres nonnunquam liberos suos cuiuscunque sexus ex baptismate susciperent. In lauacro in antum non adeo sexus ratio habita videtur, quod pater etiam filias offerre posset, antequam inter scelera ecclesiastica id relatum fuit. In *adultorum* baptismo (quod ratio *decori* postulare videbatur) antiquæ plebis mores conseruati sunt, vt masculum masculus, feminam femina offerret. Inde paulatim in dubium vocatum fuit, vtrum quis deinceps puellam fœdere connubiali sibi iungere posset, quam susceptio ex baptismo *filiam spiritualem* effecerat? Prolapsi sunt imprimis patres ad *adoptionis* iura, quam per baptismum contrahi credidere, ceu aliquot testimoniis illustrat CANGIVS *in glossar. voce adoptio* & *filiolus.* Praeterea idem EDMVNDVS MERILLIVS *lib. III. obs. 40.* & IO. CIRONIVS *in paratitl. ad h. t.* plenius exponunt. Quemadmodum vero per *adoptionem* obstaculum quoddam nuptiis conciliatur; ita patres crediderunt, huius *adoptionis spiritualis* vinculum adhuc arctius eo esse, quod per *ciuilem* contrahitur. Hoc principio imbutus IVSTINIANVS *in l. 26. C. de nupt.* prohibuit, ne quis vxorem duceret, quam ex S. lauacro suscepit, quod hæc *legis cit.* verba indicant: *ea videlicet persona omnimodo ad nuptias venire prohibenda, quam aliquis siue alumna sit siue non, a sacrosancto suscepit baptismate, cum nihil aliud sic inducere potest PATERNAM AFFECTIONEM & iustam nuptiarum prohibitionem, quam huiusmodi NEXVS, per quem DEO mediante animæ eorum copulatæ sunt.* Ita vero duntaxat inter *susceptorem* & *susceptam* nuptiæ prohibitæ fuere, nec vlterius prohibitio porrecta. Paulo post magis magisque ad leges *adoptionis* accommodata *spiritualis cognatio*, & ita latius, imprimis suggestione *patrum græcorum*, nuptiarum obstaculum extensum fuit. Graue pondus huic doctrinæ adiecerunt patres *Synodi Trullensis* circa ann. 683. in *c. 35.* apud HARDVIN. *tom. III. concil. p. 1682.* En verba concilii: *quoniam spiritualis necessitudo seu affinitas corporum coniunctione maior est; in nonnullis autem locis cognouimus quosdam, qui ex sancto & salutari baptismate infantes suscipiunt, postea quoque cum matribus illorum viduis matrimonium contrahere: statuimus, vt in posterum nihil fiat eiusmodi. Si qui autem post præsentem canonem hæc facere deprehensi fuerint, ii quidem primo ab hoc illicito matrimonio desistant,* deinde

non adultorum,

ex similitudine cum adoptione tandem matrimonium prohiberi cœpit,

quod lex Iustiniani docet

inter susceptorem & susceptam prohibens nuptias,

Prohibitio hæc latius extensa in synodo Trullana

deinde & fornicatorum pœnis subiiciantur. Hoc canone prohibitio ex *consanguinitate spirituali* primum extensa, ne quis scilicet *matrem* infantis, quem ex baptismo susceperat, duceret, id quod nulla lege vel canone antea prohibitum fuerat. Ratio vero, quam patres in *Synodo Trullana* incaute adduxerunt, quod maior sit *spiritualis necessitudo* corporum vnione, ansam dedit, vt interpretes latius adhuc prohibitionem propagarent, & tandem hæc extensio in legem nouam iret. Etenim *in Basilicis lib. 28. tit. 5.* ex edit. FABROTTI *tom. V. p. 289.* lex IVSTINIANI ex concilio Trullano & interpretatione patrum in aucta est: *qui autem quandam e sacro baptismate suscepit, eam postea vxorem ducere non potest, vtpote quæ ipsius filia facta, neque eius matrem* (quod in Trullo edictum erat) *aut filiam, sed nec filius eius,* (quod nouiter ex sententia patrum adiectum) *cum nihil æque sic inducere* &c. Omitto rationem hic subiectam, quæ ex *l. 26. C. de nupt.* retenta & supra iam relata est. interpretatione aucta,

§. VII. His fulcris potissimum nitebantur Græci, grauiterque huic prohibitioni insistebant, quod tum *canone* tum *lege* hæc esset munita. Vtrumque fundamentum tum ex *concilio Trullano* tum ex *Basilicis* repetiit HARMENOPVLVS, qui circa annum 1150. floruit, *in promtuar. iur. ciu. lib. IV. tit. 6. §. 18.* & prouocat primum ad *c. 53. concilii Trullani*, deinde *ex Basilicis* hæc addit: *etsi hanc coniunctionem iura ad tres duntaxat aut etiam ad quatuor vsque gradus prohibuerunt, nimirum vt ne quis eiusque filius matrem aut sororem duceret eius, quam vel sacro fonte suscepisset vel adoptasset. Inquit enim fere hunc in modum: qui aliquam &c.* verba ipsa ex *Basilicis* hic subiiciuntur, quæ regustare nolo. Scholiastes obseruat ad hunc HARMENOPVLI textum, paulo aliter hic gradus connumerari quam in *consanguineis*. Ait: *is quidem, qui aliquem suscepit, ei, qui susceptus est, primo gradu est; patri autem & matri eius secundo, Germanis eius fratribus tertio. Eius vero filii suscepto quidem secundo gradu sunt, quod eum tanquam fratrem habeant, eius autem germanis fratribus quarto.* Clarius hoc modo schema constitui potest. *Primus* qui filium habuit nomine *Secundum* suscepit ex baptismo. *Tertiæ* filiam, quam *quartam* vocabimus, quæ adhuc sororem habet, nomine *Quintam.* In hoc schemate (1) nuptiæ sunt interdictæ in *primo gradu*, vt loquuntur, inter *primum* & *quartam*, (2) inter *primum* & *Tertiam*, vtpote *Quartæ* matrem, in *secundo gradu:* (3) inter *Primum* & *Quintam* vtpote sororem susceptæ *in tertio gradu:*

Quod illustratur ex Harmenopulo, vbi docet aliter hic gradus computatos fuisse quam in consanguinitate.

gradu: (4) inter *Secundum*, susceptoris filium, & *Quartam*, vtpote quæ sororis loco eius esse dicitur in secundo gradu: & denique (5) inter *Secundum* & *Quintam*, qui dicuntur in *quarto gradu* constituti, quod vno gradu videantur remotiores. Neque vero in hoc quidam subsistendum sed matrimonium adhuc vlterius prohibendum esse censuerunt. Ab his

Balsamonis doctrina.

tamen recedendum esse credidit THEODORVS BALSAMON, qui eodem seculo paulo post, scilicet circa annum 1180. floruit. Hic enim in notis *ad concilii Trullani c. 53.* apud GVILIELMVM [illegible]REGIVM *tom. I. Synodic. p. 220.* ita rationes subducit: *Cum hæc ita se habeant, quæsiuerunt nonnulli, ad quem vsque gradum in eiusmodi spirituali cognatione matrimonium prohibeatur. Et nonnulli quidem dixerunt, quod, quoniam & ex canone & ex lege maior est spiritualis cognatione carnali, debeamus ea sequi, quæ constituta sunt de carnalibus nuptiis prohibitis. Compluribus autem non ita visum est, sed ad eas solas personas, quæ lege continentur, eiusdem cognationem extenderunt, & prohibitionem intentarunt.* Adiungit vero in f. *decretum fuisse, hanc prohibitionem ad quartum gradum non peruenire, quod hoc etiam in adoptione valeat.* Ita quidem argumentum ab *adoptione* traxerunt, cuius tantum tres po-

quæ incongrue trahit argumentum ab adoptione.

tissimum casus recensentur 1) ne quis *filiam adoptiuam*, 2) *sororem adoptiuam*, denique 3) ne quis *amitam adoptiuam*, h. e. sororem adoptivam patris ducat. *§. 1. 2. & 5. I. de nupt.* Enim vero filiæ adoptiuæ matrem nemo prohibetur vxorem ducere, sicut nec *filiæ adoptiuæ* filiam, ex quo liquet, iura *agnationis*, quæ *adoptioni* peculiaria fuerunt, non potuisse trahi ad *cognationem spiritualem*, & argumentum ab ea ad hanc minus concludere, vtut CIRONIVS *ad h. t.* magnopere ei incumbat. Eadem, quæ BALSAMON ad *c. 53. cit.* obseruauerat, etiam regustauit

Matthæi monachi doctrina seculo XIV.

MATTHAEVS monachus, qui obseruante DVPINIO *dans la biblioth. des Aut. ecclesi. tom. XI. p. 99.* circa annum 1335. floruit, scripsitque *quæstiones & causas matrimoniales de gradibus*, relatus in *iure Græco-Rom.* a LEVNCLAVIO *edito tom. I. p. 488.* Addit gradus paulo aliter numerari in *adoptione spirituali* ac quidem in *consanguinitate carnali. Nam*, ait, *ibi pater erga fratres vniuersos* (seu liberos suos, qui inter se sunt fratres) *omnino primo gradu est: hic vero pater iste spiritualis erga filium, quem adoptauit, gradu est primo: sed erga carnalem eius filii patrem, secundo, quippe frater eius esse dicitur. Erga fratres autem germanos filii sui spiritualis gradu tertio censetur. Non enim illos quoque filios habuit. Filius autem erga fratres suos carnales gradu secundo est*, (secundum

cundum *computationem ciuilem*, quam Græci duntaxat secuti sunt) *&* *erga patrem suum carnalem primo; sicut etiam erga patrem spiritualem.* Sicuti vero vltra personas adductas prohibitionem non esse extendendam Græci crediderunt; ita inde collegit MATTHAEVS: *Icciroo licet ei, qui vult, vxorem ducere compatris sui sororem.*

§. VIII. In *occidentali ecclesia* hæc prohibitio paulo serius innotuisse videtur, adeo vt circa *annum 734.* rarior eius praxis fuerit, vt vel testimonia BONIFACII *§. V.* adlata euincunt. Non omnem tamen defuisse vsum in Gallia & Italia palam est, cum *illius* praxin arguat BONIFACIVS, referens, sibi relatum fuisse, Gallos grauioribus delictis has accensere commixtiones; huius vero h. e. Italiæ, vsum leges LVITPRANDI Regis *de anno 741. tit. 24. l. 6. sq.* ostendant: *item hoc censemus atque præcipimus, vt nullus præsumat commatrem suam vxorem ducere. Sed nec filiam, quam de sacro fonte leuauit. Neque filius eius præsumat filiam ipsius vxorem ducere, qui eum de fonte suscepit, quia spirituales germani esse noscuntur.* Atque hæc prohibitio facta est sub pœna confiscationis bonorum, liberique illegitimi declarati. Sine dubio GREGORII II. decretum *in concil. Romano de anno 721. c. 4.* apud HARDVINVM *tom. III. concil. p. 1865.* hanc Longobardis legem extorsit, quam tamen latius iuxta disciplinam Græcorum extenderunt. GREGORII enim decretum tantum anathema his dixit, *qui commatrem spiritualem duxerint*, quod forsan hæ nuptiæ vsque ad hæc tempora toleratæ, licet a quibusdam damnatæ fuerint. *Filiæ spiritualis* non fit mentio, quod nuptiæ cum hac iam lege IVSTINIANI, quæ in Italia quendam vsum habuit, essent prohibitæ. De *commatris* matrimonio tantum dubitatum, & ita de hac quoque decretum factum est, quod etiam repetitum *lib. VII. capitul. 179.* apud BALVZ. *in capitul. tom. I. p. 1063.* Neque latius prohibitionem propagauit ZACHARIAS *in conc. Rom. c. 5. de anno 743.* apud HARDVINVM *cit. l. p. 1928.* sed itidem duntaxat a *commatris spiritualis* consortio abstinendum esse sub *anathemate* decreuit. Grauiorem his nuptiis pœnam imposuerunt *leges ciuiles Francorum*, hæc sancientes *lib. VI. capitul. 421.* apud BALVZ. *tom. I. capitul. p. 1005.* *Sciendum est omnibus, quod coniunctio spiritualis commatris maximum peccatum fit, & diuortio separandum, atque capitali sententia multandum vel peregrinatione perpetua delendum.* Rursus hæc prohibitio de nouo confirmata est *anno 813. in concil. Mogunt. c. 55.* apud HARDVIN. *tom. IV. concil. p. 1016.* & repetita in *capitularibus lib. V. c. 67.* apud BALVZ. *tom. I. p. 856.*

In occidente fere ad seculum VII. vsque prohibitio ignorata.

Commatris nuptiæ hoc tempore prohibitæ,

etiam legibus Francorum sub pœna capitali.

p. 856. non tamen vltra *filiam* ex baptiſmo ſuſceptam & *commatrem* extenſa.

Inde prohibitum, ne quis proprios liberos ſuſciperet ex baptiſmate.

§. IX. Nouum hæc prohibitio dogma peperit, antea inauditum, nec in eccleſia receptum: ne quis ſcilicet *proprios liberos* ex ſacro baptiſmate ſuſciperet; quoniam enim cum *commatre* omnis commixtio inceſtuoſa habita fuit, crediderunt, hac ſuſceptione coniugii vſum poſtea vitio non carere, quod maritus *compater* vxoris ſuæ fieret. In *Synodo Wermerienſi de anno 752. c. 3.* apud BALVZ. *tom. I. capit. p. 165.* & GRATIANVM *in c. 2. C. 30. q. 1.* hoc decretum factum eſt: *Si quis filiaſtrum vel filiaſtram ſuam ante epiſcopum ad confirmationem tenuerit, ſeparetur ab vxore ſua, & aliam nunquam accipiat.* De ſuſceptione ex baptiſmate idem formatum fuiſſe iudicium, quis dubitauerit? Anno 756. vel 757. idem capitulum repetitum in *concil. Compendienſi c. 12.* apud EVNDEM *cit. l. p. 183. & 827.* & HARDVIN. *tom. III. concil. p. 2005.* In *concil. Moguntiaco ann. 813. c. 55.* apud HARDVIN. *tom. IV. p. 1016.* pariter decretum fuit, *ne quis proprium filium vel filiam de fonte baptiſmatis ſuſciperet.* In fine additur: *vbi autem hoc factum fuerit, ſeparentur*, quod etiam repetitum in *capitularibus lib. V. c. 167.* Ita vero *ſententia patrum* hoc dogma de *cognatione ſpirituali* primum peperit; *concilia* illud ſub anathemate & ſeparationis pœna approbarunt; *leges* denique *ciuiles* receperunt, & grauiori pœna coercuerunt. Facile enim epiſcopi auctores principibus erant, vt, quod ex *ſpirituali reſpectu*, quem animo ſuo conceperant ex infelicitate temporum, iniquum eſſe credebant, lege quoque id ipſum prohiberent. Id vero nullo excuſari poteſt modo, quod ob *ſuperuenientem cognationem ſpiritualem* matrimonia legitime inita diremerint, cum tamen tota, quanta ſit, *ficta* atque ex *incommodis allegoriis* producta fuerit. Agnouiſſe id poſtea quosdam ex patribus, manifeſtum eſt; eum enim excipiendum eſſe caſum cenſuerunt patres in *concil. Cabilon. II. c. 30. de anno 813.* apud HARDVIN. *tom. IV. p. 1036.* & GRATIANVM *in c. 4. C. 30. q. 1.* ſi qua mulier fraude aliqua, *vt a viris ſuis ſeparentur*, filium ſuum ad confirmandum tenuerit, cui quidem pœnitentia iniuncta, additum tamen: *a viro tamen ſuo non ſeparetur.* Paulo poſt RHABANVS MAVRVS *in epiſt. ad Heribaldum* a BALVZIO, REGINONIS *libris de eccleſiaſt. diſcipl. p. 467.* adiecta, doctrinam communem patrum repetiit *c. 20.*, cuius verba GRATIANVS repetiit in *c. 5. C. 30. q. 1.* Addidit tamen iis aliunde hanc limitationem: ſi vnus ex coniugibus *de induſtria fecerit, vt filium ſuum*

adeo vt ob ſuperuenientem cognationem ſpiritualem matrimonium diremtum,

quod poſtea limitatum,

um de fonte susciperet, eos non esse separandos. Adiecta est praeterea alia limitatio *in c. 7. eod.* si pater *necessitate cogente* proprium baptizauit filium. Tandem vero inhumanitatem huius dogmatis agnoscentes pontifices decreuerunt, coniuges nullo modo esse separandos, siue *scienter*, siue *ignoranter* proprios liberos de sacro fonte susceperint, quia ait Pontifex in *c. 2. X. h. t. si ex ignorantia id factum est, eos ignorantia excusare videtur: si ex malitia, eis sua fraus non debet patrocinari vel dolus.*

& tandem penitus correctum.

§. X. Licet vero prohibitio coniugii ex *cognatione spirituali* ab initio strictos admodum habuerit limites; pedetentim tamen vires assumsit & latius propagata est. Nam 1) tantum cautum, ne quis filiam, ex sacro fonte susceptam, duceret: 2) mox extensio facta ad eius *matrem*, seu *commatrem:* 3) NICOLAVS I. anno 866. eam in *c. 1. C. 30. q. 3.* extendit ad *susceptoris liberos*, ne ex his aliquis filiam sui patris spiritualis vxorem ducat, quod sint inter se vt *fratres & sorores.* Argumentum trahit ab *adoptione*, aitque: *Si ergo inter eos non contrahitur matrimonium, quos adoptio iungit; quanto potius a carnali oportet inter se contubernio cessare, quos per cœleste sacramentum regeneratio sancti spiritus vincit.* Vtrum ante NICOLAVM ecclesia Romana in hanc sententiam iam iuerit, non adeo expeditum est, quamuis, vt antea obseruaui, tam in *conciliis* quam *capitularibus* in *commatre* substiterint iurium conditores. Si verba in *c. 2. eod.* ex ZACHARIA adlata, essent genuina atque legitima, palam foret, iam anno 745. legem contra has nuptias positam fuisse. *Crudele* facinus appellat AVTOR huius epistolae, patris sui filiam spiritualem ducere, argumentumque trahit, sed valde insulsum ex *Leuit. XVIII.* Denique tam inepte philosophatur per totum textum, vt nefas esse crediderim, verba haec adscribere ZACHARIAE. Neque vero haec epistola inter eas, quae a collectoribus conciliorum publicatae sunt, refertur, sed eam repetiit ex D' ACHERII *spicilegio tom. VIII. p. 120.* STEPHANVS BALVZIVS *in append. ad Reginonem p. 601.* Quae cum ita sit, de eius genuinis natalibus non immerito dubitauit DVPIN. *tom. VI. biblioth. eccles. ant. p. 99.* ipsamque epistolam vocat *une défense assez mal conçuë.* Nec minus sublestae fidei est textus in *c. 3. eod.* pro parte ex praedicta *supposititia epistola* depromtus. Repetita etiam est haec prohibitio in *c. 5. & 7. C. 30. qu. 3.* (4) Porro extensio quoque facta est ad *compatris* relictam *viduam*, quod haec quoque *commater* esse videatur, ob *vnitatem carnis*, quae est inter coniuges. *c. 1. 3. C. 30. q.* 4. c.

In occidente pedetentim latius extensa prohibitio,

ad susceptoris liberos,

ad compatris viduam,

4. *c. 4. X. h. t.* Paulo serius hæc prohibitio orbi obtrusa; neque enim seculo IX. ea agnita fuit, vt docet *c. 47. concil. Tribur. de anno 895.* apud HARDVIN. *tom. VI. concil. p. 454.* & GRATIANVM *in c. 4. C. 30. qu. 4.* cuius conciliatio cum textibus præcedentibus ineptissime tentatur. Ceterum liberi reliqui, ante vel post compaternitatem nati, per quos tamen ea haud contracta est, inter se coniungi possunt, nisi *consuetudo ecclesiæ* etiam hæc connubia prohibeat. *c. 1. & 3. X. h. t.* Vnde liquet, variam olim huius prohibitionis fuisse fortunam, vt rectissime iudicet ESPENIVS *in iure eccles. P. 2. tit. 13. c. 6. §. 12. in f.* reuera *hanc omnem cognationem atque exinde resultans impedimentum esse ex iure mere positiuo, idque sat ostendere variam disciplinam, quæ diuerso tempore & in diuersis ecclesiis circa hæc fuit.* Denique ipsimet *patres Tridentini* incommoda, quæ ex hoc dogmate, omni carente fundamento, nata sunt, tandem agnouere, & *sess. XXIV. de reform. matrim. c. 2.* edixerunt, cognationem spiritualem tantum contrahi *inter susceptores ac baptizatum ipsum, & illius patrem & matrem, nec non inter baptizantem & baptizatum, baptizatique patrem ac matrem*, quo ipso res rursus reducta est ad *ius antiquum*, quod seculo VIII. & IX. obtinuit. Vnde hodie quis potest ducere filiam, quam pater eius baptizauit, quod olim non licuit iuxta *c. 8. X. h. t.* vtut incommodo subiectum esset grauissimo. Quodsi enim *presbyter* filium habeat, palam est, hunc cum infinitis puellis, a patre baptizatis, coniunctum fuisse *spirituali cognatione*, & ita per indirectum ab infinitis matrimoniis exclusum. Tot turbas sine iudicio conceptum dogma de *cognatione spirituali* peperit deditque!

restricta a Tridentinis

ad iuris antiqui rationem.

Quin quod tantum designati patrini hanc cognationem contrahant infantem tangentes.

§. XI. Cautum vero præterea est in prædicta synodo, ne alii, quam a parentibus designati, infantem ex sacro lauacro suscipiant. *Quodsi alii*, addunt Tridentini, *vltra designatos baptizatum TETIGERINT, cognationem spiritualem nullo pacto contrahunt.* Natum hoc dubium fuit ex somniis scholasticorum. *Attactum* hi desiderarunt ad hunc effectum, vt *cognatio spiritualis* contrahi posset, adeo vt hi, qui infantem haud attigerint, licet patrini *designati* fuerint, eam haud contrahant. Sicuti enim consanguinitas naturalis absque *tactu naturali* constitui nequit, ita pariter nec *spiritualem*, quod naturam, vt adoptio, imitari debeat, oriri & produci posse crediderunt absque *susceptione* seu *contactu patrinorum.* COVARRVV. *de matrim. P. 2. c. 6. §. 4. n. 5.* SANCHEZ. *de matrim. lib. VII. disp. 59. n. 4.* GONZALEZ. *ad c. 8. h. t. n. 9. in f.* Præterea vero circa hunc *contactum* plura alia scholasticorum somnia occur-

occurrunt, quæ ex BASILIO PONTIO *de matrimon. lib. VII. c. 39. §. 9.* referam: *Vt susceptor*, ait, *contrahat vinculum, satis est, vt tangat baptizatum vel confirmatum, etiam medio vestimento* (wenn er das Westerhemdgen nur anfasset) *nec necessarium est, vt respondeat ad ea, quæ interrogantur, quamuis in eo æquum sit, seruari consuetudinem regionis. Eam enim actionem TANGENDI indicant semper iura, cum de eo impedimento loquuntur.* Ita vero quod *accessorium* fuit, pro *principali* & *essentiali* assumtum. Expeditum omnino est, olim patrinos *obtulisse*, *deduxisse*, *præsentasse*, & *suscepisse* ex baptismo infantes: hic actus erat quidem naturalis, non tamen in eo subsistebatur, sed, quod caput rei constituebat, *sponsionem* pro infante interponebant, & interrogati de *fide* & *vita christiana* respondebant patrini. Hac *sponsione* & *fideiussione* solenni, quæ *declarationem expressam* desiderabat, patrinus dicebatur fieri *pater spiritualis*, non solo *contactu* in cerebro scholasticorum nato. *c. 105. de consecr. D. 4.* Si *tactio* quædam *corporalis* necessaria esset, ea in *manuum impositione benedictoria* quærenda erat, non in *tactu vestimenti albi. c. 60. de consecr. D. 4.* Merito ab his ineptiis alieni sunt protestantes, non tamen ab ipsa ceremonia abstinent. In quibusdam enim ecclesiis adhuc sancte ritus hic obseruatur, vt, peracto baptismo, quo manus baptizans infanti imponit, precesque pro eius salute fundit, patrini *tangant linteum* seu *vestimentum album*, quod scholastici sufficere ad contrahendam spiritualem cognationem, & idem esse, ac *tenere infantem*, aiunt, quippe quod vbique canones desiderant. v. *c. 2. 4. 6. 7. C. 30. q. 1.* Hæc vero crepundia merito essent derelinquenda. Pergit vero PONTIVS: *Necessarium autem est, vt tangat tanquam patrinus, & dum conficitur sacramentum. Dixi, dum conficitur sacramentum, quia si antea vel postea tangat, etiamsi commatris officium gerat, non contrahit cognationem.* Quando vero conficitur *sacramentum?* Sine dubio dum infanti aqua infunditur. At plura supersunt, quæ sacramento adhuc cohærent, veluti *preces* cum *vnctione* post lauacrum, *c. 89. de consecr. D. 4.* vbi contactus etiam in ecclesiis quibusdam protestantium fit, cuius ritus rationem suppeditaui *lib. III. tit. 42. §. 33. p. 847.* Vlterius vero mentem suam his declarat verbis: *Dixi etiam: TANQVAM PATRINVS, quia si materialiter tantum assistat, aut tangat, vt alium iuuet, qui senex est, non videtur cognationem contrahere.* Tanta præcautione subtili opus, vt hæc cognatio producatur. Quidam etiam desiderarunt *immediatum contactum* dubitaruntque, vtrum *per procuratorem* officium patri-

incidenter de modo tangendi baptizatos,

ad quam olim non respiciebatur, sed ad sponsionem,

de contactu in ecclesiis protestantium.

contactus debet fieri in baptismo,

a patrino qua tali,

& quidem immediate.

patrini expletum constituat consanguinitatem spiritualem cum principali seu mandante? Obseruaui iam *cit. l.* olim moris fuisse, vt *Sabanum* seu *linteum album* patrino absenti transmitteretur, quo, quae a procuratore facta fuerat susceptio, *proprio* & *naturali contactu* mandantis adimpleretur. Hunc enim adeo quidam desiderant, vt ne quidem *procuratoris facto* consanguinitatem hanc conciliari persuasissimum habeant. Qui his delectatur quaestiunculis, messem prolixiorem facere potest ex traditis SANCHEZII *de matrim. lib. VII. disp. 59.* PONT.I *cit. l. n. 10.* WIESTNERI *ad h. t. art. I. n. 28.* BARBOSAE *de offic. episc. P. 2. alleg. 30. n. 50.* Quamuis enim *de consuetudine vniuersali* receptum esse asserat ESPEN. *cit. l. §. 20.* vt cognatio contrahatur a mittente, non vero a procuratore; multis tamen dubiis inuoluuntur, qui omne eius fundamentum ex *contactu naturali* deducunt, quibus supersedere potuissent, si hoc lubrico abstinuissent fulcro.

Cessat prohibitio haec in foris protestantium,

§. XII. In foris protestantium hoc impedimentum & cognationis huius figmentum prorsus incognitum est, quod solo *iure positiuo*, sed citra solidam rationem, inductum esse, ipsi Romanae ecclesiae Dd. fatentur. Non adferam argumenta, quae a Theologis nostris & ICtis plena manu contra hoc dogma congeri solent. Id vnicum duntaxat obseruo, quosdam inter susceptorem & susceptam nec inter nos absque dispensatione tolerandum esse coniugium arbitratos fuisse, quod ius civile in *l. 26. C. de nupt.* hoc prohibeat, quo hodie tamdiu insistendum, donec consuetudo contraria probata fuerit BRVNNEM. *ad l. cit. in f. C. de nupt.* STRYK. *ad Brunnem. iur. eccles. lib. II. c. 16. §. 19.* LAVTERBACH. *ad tit. de rit. nupt. §. 52. in f.* Deseruit tamen eandem sententiam ipse BRVNNEMANNVS *in iure eccles. cit. l.* fateturque, hanc cognationem apud nos non obtinere. Neque vero, quod IVSTINIANVS eam receperit, nobis legem imponit, petendi dispensationem. Non viuimus *legibus ecclesiasticis*, a IVSTINIANO relatis, quae cum sacris Romanae ecclesiae, a nobis repudiatis, magnopere conueniunt, vt iam CORVINVS *in Iustiniano Cathol.* aliique ostenderunt. Nequidem *leges matrimoniales* eiusdem in consistoriis nostris quoddam obtinent pondus, quod vel *diuortiorum*, *concubinatus*, *secundarum nuptiarum* &c. iura docent, ne dicam, vix exemplum adferri posse, quod aliquem vsum *cit. l.* probet. Conf. CARPZOV. *lib. II. iurispr. consist. def. 74.* BRVCKNER. *in decis. matrim. c. IV. n. 64.* LAVTERBACH. *de benef. compet. th. 16. in f.*

vt dispensatione nulla opus sit.

§. XIII.

§. XIII. Praeterea (II) cognatio spiritualis tracta est ex *catechismo*, qui mediantibus *patrinis* olim peragebatur. Vsitatus hic olim erat in *adultorum* catechumenorum conuersione, & ad *praeparatoria baptismi* desiderabatur, atque *Christianitatis ministerium* vocabatur iuxta *c. 3. C. 30. q. 4.* Plura alia solennia olim huc referebantur, relata *tit. de baptismo §. 15.* Inter ea vero, quae immediate baptismum praecedebant, erant *scrutinia* publica seu *catecheses competentium*, de quibus agunt SAMVEL BASNAGE *diss. de catechumen. §. 11.* MARTENE *de antiq. eccles. rit. lib. I. part. I. c. 1. art. 11. p. 78.* Ad hunc actum deducebantur per *patrinos*, qui illos offerebant, die stato ad solenne examen, cuius rationem in compendio refert LEIDARDVS, Lugdun. episcopus, *libro de sacram. baptismi ad Karol. M.* imperatorem, editus a MABILLONIO *in veter. anal. p. 78. nov. edit. in fol.* Verba eius haec sunt: *Differt sane inter catechumenos & competentes. Catechumeni itaque sunt, qui primum de gentilitate veniunt, & habentes voluntatem credendi in Christo, audiunt verbum fidei, sed non appellantur fideles. Competentes autem sunt, qui iam post doctrinam fidei, post continentiam vitae, gratiam Christi percipere festinant. Ideoque appellantur Competentes, id est gratiam Christi petentes. Illi petunt, & accipiunt; catechizantur, & instruuntur instructione sacramentorum: istis salutare symbolum traditur, quasi commonitorium fidei & sanctae confessionis indicium, quo instructi agnoscant, quales iam ad gratiam Christi exhibere se debeant. Haec tota actio, quae super Catechumenis & Competentibus celebratur, a quibusdam SCRVTINIVM nominatur, non ob aliud, vt putamus, nisi a scrutando, iuxta illud Psalmistae: Scrutans corda & renes Deus; eo quod ibi scrutarentur corda credentium & dubitantium a sacerdotibus, vt intelligerent, quis ad baptismum iam rite admitteretur, quis adhuc differretur. Iuxta hoc & Dominus in Euangelio ait: Scrutamini scripturas.* Aliam anonymi epistolam ad *Carolum M.* exhibent MARTENIVS & DVRANDVS *in thes. anecd. P. 1. p. 15.* vbi *scrutinium* ita depingitur: *Scrutinium est exploratio, qua saepius examinatur, vtrum post abrenunciationem Satanae operum ac pomparum eius, sacra verba datae fidei menti teneat radicitus infixa.* Alia adhuc epistola huius tenoris extat a PEZIO *tom. II. P. 2. thes. anecd. nouiss. p. 7.* edita, quibus epistolis scribendis occasionem dedit CAROLVS M. *in epist. generali* tradita a BALVZIO *tom. I. capitul. p. 483.* & PEZIO *cit. l.* Septem olim *scrutinia* diuerso tempore in ecclesia Romana facta fuere, vt obseruant MARTENIVS *de antiq. eccl. ritibus*

II) Cognatio spiritualis ex catechismo,

per scrutinia publica peracto, interuenientibus patrinis.

bus cit. l. §. 3. p. 79. & IO. STEPHAN. DVRANTVS *de ritibus ecclef. cathol. lib. I. c. 19. n. 32.* adeoque in *c. 57. de confecr. D. 4.* fit mentio *plurium catechifmorum.* His adhibendus erat *patrinus*, non tamen vnus idemque, qui *baptifmo* poftea adhibebatur, nifi neceffitate cogente, *c. 100. de confecrat. D. 4.* cum quo *fpiritualis cognatio* contrahebatur, impediens matrimonium, fed contractum non dirimens. *c. 5. X. h. t.* Ritus *fcrutiniorum* erant varii a MARTENIO explicati *cit. l. p. 81.* qui potiffimum lucem egregiam accipiunt ex *ordinibus antiquis* ab EODEM *p. 87. feqq.* traditis. Neglexit tandem hunc ritum ecclefia Romana, DVRANTO *cit. l.* tefte, vt de vfu huius cognationis fruftra disquiratur, fimulque ratio appareat, qua de caufa TRIDENTINI eius mentionem omiferint.

diuerfis ab iis, qui baptifmo adhibebantur.

III) Ex confirmatione,

§. XIV. Poftquam tractu temporis *confirmationis* ritus a baptismo, cuius olim appendix erat, feparatus, & numero facramentorum infertus eft, deducta quoque inde (III) eft *noua cognationis fpiritualis fpecies*, quod etiam huic diuerfus ab eo, qui baptifmo interfuit, adhibendus fit patrinus, prout *tit. de bapifm. §. 57.* obferuaui, ritumque eius hodiernum tradidi. Antiquior ex RHABANO traditur in *c. 5. de confecr. D. 5. nouiffime a fummo facerdote per impofitionem manus paracletus traditur baptizato, vt roboretur per fpiritum S., ad prædicandum aliis idem donum, quod ipfe in baptifmate confecutus eft, per gratiam vitæ donatus æternæ. Signatur enim baptizatus cum chrifmate per facerdotem in capitis fummitate: per pontificem vero in fronte, vt in priori vnctione fignificetur fpiritus S. fuper ipfum defcenfio ad habitationem DEO confecrandam: in fecunda quoque, vt eiusdem Spiritus S. feptiformis gratia cum omni plenitudine fanctitatis & fcientiæ & virtutis venire in hominem declaretur.* Vel hæc verba indicant, appendicem baptifmi fuiffe hunc ritum; fæpe tamen, præfertim in *pædobaptifmo*, dilatum, qua occafione factum, vt *noui patrini* fuerint adhibiti. Præterea quoque ex accidente in *adultorum* baptifmo contingebat, vt *feorfim* imponeretur, fi videlicet hi ab hæreticis, (modo S. Trinitatis confeffionem haud negarent) effent baptizati, qui non *rebaptizandi* fed tantum *confirmandi* erant. *c. 28. 38. & 44. de confecr. D. 4.* Poftquam autem feparatio a baptifmo facta, eadem efficacia *cognationi fpirituali* inde contractæ tribuitur, quæ data eft illi, quam baptifmus operatur. Nam etiam (1) hic *factum naturale* defideratur, quod patrinorum fit *tenere* confirmandos *ad confirmationem*, vt dicitur in *c. 2. 4. 6. 7. C. 30. q. 1.* (2) eadem prohibitio in *iisdem gradibus* in hac occurrit, adeo vt etiam matri-

quæ nouos patrinos defiderat,

etiam in adulto, fi diuerfo a baptifmo tempore fit,

cum baptifmo eundem effectum accepit.

matrimonium in prohibitis gradibus contractum dirimendum sit. Verum parum hæc nobis curæ sunt, qui nullos adhibemus in *confirmatione patrinos*, nec confirmantes pastores arcemus a coniugiis earum, quas confirmarunt. Æque enim hi verbo diuino nutriunt, pascunt, aluntque auditores, ac quidem confirmantes confortant eos, ac sicuti illud nullum nuptiis parit obstaculum, ita nec hoc iis quoddam ponere debet.

§. XV. Superest IV.) vltima *cognationis spiritualis* species ex *confessione* & *reconciliatione* deducta, quam tamen impropriam plerique appellant, quod sequior ætas eius rationem non adeo habuisse videatur. Longe diuersa ab hodiernis Romanæ ecclesiæ doctoribus fuit sententia SYMMACHI, relata *in c. 8. C. 30. q. 1.* qui parem huic cognationi tribuit virtutem cum ea, quæ per baptismum contracta est. *Omnes*, ait, *quos in pœnitentia SVSCIPIMVS, ita nostri sunt spirituales filii, & ipsi, quos vel nobis suscipientibus vel trinæ mersionis vocabulo mergentibus vnda sacri baptismatis regenerauit.* Similitudo quædam ex *susceptione* deducitur. Nam etiam *suscipi* dicebantur *pœnitentes* ab his, qui confessionibus audiendis præerant, quippe ea de causa *patres spirituales* dicti, obseruante IOANNE DARTIS *ad decretum Gratiani* eiusque *C. 30. p. 308.* In *ordinibus pœnitentialibus* huius *susceptionis* passim mentio iniicitur apud MORINVM *de admin. sacram. pœnit. lib. IV. c. 18.* & MARTENIVM *de antiq. eccles. ritibus lib. I. Part. 2. c. 6. art. 7.* vbi sequentes formulæ occurrunt: *suscipis eum quarta feria in capite quadragesimæ &c. ordo ad suscipiendum pœnitentem. Incipit, qualiter suscipere debeant pœnitentem episcopi vel presbyteri. Sacerdos hac auctoritate imbutus siue compunctus suscipiens pœnitentem, si laicus est, dimisso baculo &c. cum sacerdos suscipit pœnitentem &c. Vnumquemque hominem accidentem ad pœnitentiam, suscipe eum.* Quamuis vero de *interdicto matrimonio* cum his, quos presbyteri in pœnitentia susceperunt, frustra laboretur, quod hi omni a matrimonio penitus exclusi sint, eum tamen effectum habuit hæc cognatio spiritualis, vt *stuprum* filiæ spirituali illatum *incestus* speciem continere diceretur. *Si quis enim cum filia spirituali fornicatus fuerit, sciat se graue adulterium commisisse*, ait COELESTINVS *in c. 9. ibid.* Pariter in *c. 10. ibid. Non debet episcopus aut presbyter commisceri cum mulieribus, quæ ei sua confessæ fuerint peccata. Si forte (quod absit) hoc contigerit, sic pœniteat, quomodo de filia spirituali, episcopus quindecim annos, presbyter duodecim, & deponatur; si tamen in conscien-*

IV) Ex confessione,

inde incestus spiritualis.

tiam populi deuenerit. Atque hæc sufficiant pro indicandis fontibus, vnde appellatio der Beicht-Vater & Beicht-Kinder profluxit.

TIT. XII.
DE
COGNATIONE LEGALI.

§. I.

Cognatio legalis ex adoptione,

Datur etiam *cognatio legalis* ex dispositione legum ciuilium per *adoptionem* vel *arrogationem* quæsita, & *iure canonico* approbata atque secundum leges repetita in *c. 1. §. 6. C. 30. q. 3. c. vn. X. h. t.* quæ itidem matrimonium impedit. Potissimum hoc naturæ simulacrum inventum est propter *ius familiæ* & *agnationis*, cui adoptiuus inserebatur, *l. 55. in f. de rit. nupt. l. 23. de adopt.* & sic ad eius propagationem spectabat primario, quamuis secundario ex causa *honestatis* obstaculum poneret nuptiis. Huc forsan respexit MATTHAEVS monachus *de caus. & quæst. matrim.* apud LEVNCLAVIVM *in iure Græco-Rom. P. 1. p. 480. & adoptio*, ait, *se porrigit ad hereditatem adeundam;* (quæ olim iure *agnationis* deferebatur) *hunc enim ad finem facta est;* in quo a *cognatione spirituali* distincta fuit. Ritus varios *adoptionum* recenset CIRONIVS *ad h. t.* quos non regustabo. Quia vero *ius Canonicum* in hac doctrina ad *ius ciuile* prouocat, ex illo demonstrandum, inter quos prohibitæ sint nuptiæ. Scilicet (I) nefas existimatum fuit, eam vxorem ducere, *quæ per adoptionem filiæ neptisue loco esse cœperit, in tantum, vt etsi per emancipationem adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat. l. 55. pr. de rit. nupt. c. vn. X. h. t.* (II.) Idem quoque dicendum de *filii adoptiui vxore*, quæ *nurus* loco est, nequidem emancipatione filii facta. *l. 14. §. 1. eod.* (III.) Pari ex ratione adoptiuus filius post emancipationem ducere nequit, quæ patris adoptiui vxor fuit, quia *nouercæ* locum habet. *l. 14. pr. eod.* (IV.) Sed nec *matrem* patris adoptiui ducere licet, emancipatione etiam facta, quia *auiæ* locum intrat, & maior honestatis ratio in hac specie, quam in prædictis casibus occurrit; vnde liquet probabilem esse coniecturam CVIACII *lib. XXIII. obseru. c. 36.* asserentis, in *l. 55. §. 1. eod.* vocem *matris* irrepsisse, vel lectionem dubiam fuisse,

prohibens nuptias α) cum filia, β) cum filii vxore, γ) cum patris vxore. δ) cum patris matre,

isse, quibusdam *matrem* quibusdam *marterteram* scribentibus: quo in dubio vtraque (sicuti in aliis pluribus locis) retenta fuit a librariis, quippe qui de lectionis genuino statu iudicium suum interponere haud potuerunt. (V) Idem iudicium ferendum de filii *adoptiui filia*, quia hæc *neptis* loco habetur. *§. 11. I. de adopt.* Atque hæ in his speciebus adductæ personæ instar *ascendentium* & *descendentium* habentur, quarum nuptiæ, nequidem adoptione soluta, toleratæ fuere. e) cum filii filia.

§. II. Equidem inter eos, qui, adoptione interueniente, sibi *e latere* iuncti videntur, est etiam quædam nuptiarum prohibitio, sed non tanta. Etenim I), ea finita per emancipationem, nuptiæ cum adoptiuo fratre permittuntur, quia post emancipationem *extraneus* intelligitur, nec amplius *in familia* est, cuius intuitu a nuptiis eorum, qui sunt in familia, arcetur. *l. 55. §. 1. de nupt.* Sicuti vero prior ratio *emancipationi* propria est duntaxat, & ex peculiari natura eiusdem fluit; ita facile liquet, ad modos iuris Germanici, quibus liberi sui iuris fiunt, id minime applicari posse, quippe quibus liberi nec extra familiam constituuntur, nec iura *suorum* amittunt, multo minus *extranei* fiunt, vt plenius euictum est in *differt. de statu liberorum liberat. a patr. pot. per nupt. vel separat. œconom.* II) Nascitur quidem tantum *cognatio ciuilis* inter eos, qui sunt in eadem familia; *l. 55. cit.* adoptio enim non *ius sanguinis* sed *ius agnationis* adfert; in nuptiis tamen, in quibus etiam ratio *honestatis* habetur, non vnice ad hanc rationem *ciuilem* respiciendum, cum etiam prohibeatur coniugium cum his, qui *extra familiam* patris adoptiui sunt, quatenus ratio *honestatis* illud haud admittit. *l. 23. de adopt.* Vnde *amitam* & *amitam magnam*, quæ per adoptionem nobis coniunctæ sunt, non tantum prohibemur vxorem ducere; *l. 17. in f. de rit. nupt.* sed & *materteram* patris adoptiui. *l. 55. in f. eod. §. 5. I. de nupt.* Pari ratione si quis adoptat patrem, qui *filiam* in potestate habet, eam filio suo naturali in matrimonium collocare nequit, quoniam etiam filii adoptiui *filia* in adoptantis familiam transit, & ita huius filius naturalis illi est patrui loco; e contrario *eius mulieris, quam pater tuus adoptauit, filiam non videris impediri vxorem ducere*, vt ait imperator in *§. 3. I. de nupt.* conf. *l. 12. §. 4. de rit. nupt.* cum adoptiua filiam in sua potestate non habeat, adeoque cum matre simul in familiam eius, qui matrem adoptauit, non transeat. Inde in *cit. l. 12.* dicitur: *auunculus nemo fit per adoptionem, cum eæ demum contrahantur in adoptionibus, quæ legitimæ sunt, i. e. quæ agnatorum ius habent.* Pari ratione & sororem

A latere

1) cum adoptiuo fratre non emancipato,

2) cum amita adoptiua.

3) cum matertera,

4) cum fratris adoptiui filia.

 patris

patris mei adoptiui possum ducere, si non fuit eodem patre nata per *cit. l. 12. in f.*

Facilis in hoc impedimento est dispensatio,

§. III. Cum vero *expressa emancipatio*, qua demum tollebatur impedimentum nuptiarum, fere incognita vel ad minimum rarissima in foris hodiernis, interim tamen impedimentum hoc mere *ciuile* sit, non dubium est, quin, principis dispensatione praeuia, hoc ipsum facile tolli queat. Enim vero forsan *praeiudicialis quaestio* ante omnia examinanda est, vtrum hodie adhuc in terris protestantium sit aliquis huius *cognationis ciuilis* vsus? De hoc eo minus dubito, postquam etiam *ius Canonicum* hoc impedimentum approbauit, quod in *matrimonialibus* sequimur, nisi principiis nostrae doctrinae manifeste repugnet. Audiamus etiam pro confirmatione huius sententiae B. STRYKIVM *in not. ad ius eccles. Brunnem. lib. II. c. 16. §. 19.* ita edisserentem: *Hodie hanc cognationem non amplius attendi, communiter statuunt. Add.* HAVEMAN. *in Gamolog. synopt. l. 2. tit. 6. problem. X. n. 2. Fateor nullum hic subesse vinculum, quod vel iure naturali vel diuino impediat matrimonium; & hinc in quacunque etiam linea hic dispensationi locus esse potest. Cum tamen LL. ciuilibus hoc interdictum, hae vero omnino in conscientia obligent, nescio sane, annon aeque a consistorio petenda dispensatio, quam si hodie consobrini matrimonio iungi velint, nam nec hos vel diuinum vel naturale ius arcet, sed statuta tantum humana. Quodsi dixeris, consuetudine illam legalem cognationem tolli posse, & sublatam esse; prius quidem lubens concedo, posterius vero cum facti sit, probandum esset.*

nec contrarium inter protestantes receptum.

Alumnam omnino ducere licet,

§. IV. Liquet vero ex his, quae dicta sunt, proprie dictam requiri *adoptionem perfectamque*, vt impedimentum coniugii inde nascatur. Neque enim vllum ponitur ei obstaculum, (I.) quoties quis puellam priuata autoritate alendi causa suscepit, cuius fit mentio in *l. 132. D. de V. obl.* quia talis priuata assumtio non *filiam* sed *alumnam* constituit. *l. 26. C. de nupt.* Idem quoque (II.) non praestat adoptio *imperfecta*, quae *ius familiae* & *patriae potestatis* minime operatur. Quamuis enim sit *adoptionis* species, quod dissentientes vrgent, *secundaria* tamen & *inadaequata* est, nec iure ciuli tale impedimentum producit, in quo ius canonicum acquieuit, vt plenius adstruit WIESTNER *ad h. t. n. 9. sqq.* Neque credibile est, ius canonicum ex quauis *adoptionis* specie impedimentum quoddam deducere voluisse, id quod nequidem ex quauis *cognationis spiritualis* specie, iure nouo, trahit, sed illas, quas veteres ex *catechismo* & *confessionibus* hauserunt, *imperfectas* & *secundarias* esse asserunt.

& imperfecte adoptatam,

Neque

Neque denique (III.) *cognatio legalis* ex *vnione prolium* constitui potest; licet enim adoptioni *secundum quid* æquiparetur, iudice GAILIO *II. obseru. 125. n. 6.* id tamen duntaxat de *imperfecta* intelligendum, cum a *vera* multis modis adhuc discernatur. RICK. *de vnion. prol. c. 8. n. 1. seq.* Huc itaque pertinet, si compriuigni, qui inter se non sunt adfines, a parentibus vniuntur, qua vnione non obstante, connubio inter se coniungi possunt. CARPZ. *lib. II. iurispr. consist. def. 105.* & sororem vnitam.

TIT. XIII.

DE

EO QVI COGNOVIT CONSANGVINEAM VXORIS SVAE VEL SPONSAE.

DEnique primarium & principale obstaculum, quod nuptias prohibet, nascitur ex *consanguinitate* & *affinitate* naturali. Æquum vero & rectæ rationi consentaneum, vt prius de *consanguinitate*, & deinceps demum de *affinitate*, quam quidam consanguinitatem *inscititiam* vocant, agatur, quoniam illa cognita etiam hæc facilius intelligi potest. Deinceps vbi *affinitatis* iura eruenda sunt, necesse est, vt ante omnia *natura* eius in *genere* eruatur, antequam ad eius species progressus fiat; est enim vel *antecedens* vel *superueniens*. Non idem hæc, quod illa operatur, & cum de *hac* potissimum *hoc tit.* agatur, nolui inordinatum ordinem compilatoris sequi, sed quæ ad huius tituli doctrinam spectant, ad *titulum seq.* reieci, vbi fusius de hoc themate agendum erit. Doctrina, quæ hic traditur, reiicitur in titulum sequentem.

TIT. XIV. DE CONSANGVINITATE ET AFFINITATE.

§. I.

In hac doctrina in excessu peccatum est,

HIc vero, antequam syluam farraginemque huius tituli ingrediamur, & verum a falso, æquum ab iniquo separemus, recte cum HORATIO *lib. I. sat. 1. v. 106.* dixeris:

Sit modus in rebus: sunt certi denique fines,
Quos vltra citraque nequit consistere rectum.

Si hæc perpendissent patres, in tot Scyllas non incidissent, nec, modum omnem prætergressi, ab *æquo* & *recto* discessissent. Denique si etiam huius asserti memores fuissent protestantes, itidem haud incidissent in charybdim, scyllam euitare volentes. Etiam hic quadrat illud poetæ eiusdem *lib. I. sat. 3. v. 66.*

- - vitiis nemo sine nascitur; optimus ille est
Qui minimis vrgetur.

cuius methodus & ordo traditur,

Quocirca *ne quid nimis*, operæ pretium esse duxi, præmittere (I.) historiam *computationis*. Hoc facto (II.) fata prohibitorum graduum enarrabo in *consanguinitate*. Post addam (III.) doctrinam de *affinitate* tum *antecedente*, tum (IV.) *superueniente*, qua occasione *tituli præcedentis* doctrinam enucleabo, & denique (V.) *dispensationis* in gradibus prohibitis fundamenta sistam, variisque exornabo obseruationibus.

(I.) HISTORIA COMPVTATIONIS GRADVVM.

Iuris ciuilis computandi ratio,

§. II. Certum vero est, ius *ciuile* gradus in *computatione* constituere ex *generationibus*, vt quot generationes inter personas, quæ matrimonio iungendæ sunt, occurrunt, tot etiam gradus numerentur, tam in linea *recta*, quam *collaterali*. Vnde alii constituerunt hanc regulam: *tot dantur gradus, quot sunt personæ demto stipite.* Neque vero vllum *ius ciuile* agnoscit discrimen inter *causas matrimoniales* & *successionis*, sed vtrobique eundem computandi modum suggerit. Inde Titius & fratris sui neptis dicuntur in *quarto gradu* constituti in *§. 3. I. de*

de nupt. quod Titius cum patre *primam*, hic vero cum filio secundo genito *secundam:* hic rursus cum filio suo *tertiam*, & denique hic cum *filia sua*, quæ Titii fratris neptis est, *quartam* generationem constituat. Similiter materteram magnam nemo vxorem ducere potest, quamuis *quarto gradu* esse dicantur in *l. 17. §. 2. de rit. nupt.* vbi obseruandum, ius ciuile semper ambas personas, connubio iungendas, in computatione numerare & nominare, vt non dicendum sit, materteram magnam esse in quarto gradu, sed ambo in *quarto gradu* inter se dicantur constituti, quod quatuor generationes inter eos intercedant, quæ *quatuor gradus*, vt in scala quadam, constituunt.

§. III. Hunc computandi vsum in causis *matrimonialibus* strenue & sine vlla hæsitatione retinuerunt Græci, in plurimis aliis quoque ab abusibus ecclesiæ Romanæ intacti relicti. Testis est omni exceptione maior ALEXIVS STVDITES Patriarcha Constantinopolitanus, qui seculo XI. sub ROMANO IV. ARGYROPVLO floruit. Eius sententia refertur in *libro III. iur. Græco-Rom.* apud LEVNCLAVIVM *p. 204.* quippe qui de hoc casu respondit: *Gregorius & Nicolaus* fratres erant. Filia Gregorii *Theodote*, Nicolai vero Helena. Rursus Theodotæ filius *Demetrius;* Helenæ *Basilius.* Demetrius procreauit filiam, quæ cum *Basilio* nuptias iniit; quæsitum fuit: vtrum hæ nuptiæ essent legitimæ? Respondet: *quoniam Basilius septimo gradu Theodotæ est constitutus* (en computationem ciuilem) *lex autem nuptias permittit iis, qui octo gradibus a se inuicem distant;* (dritte geschwister Kinder) *at iis, qui septimo sunt gradu nec permittit, nec vetat, institutum est, huiusmodi nuptias, antequam processerint, non permitti.* Subiungitur etiam figura septimi gradus ex adducto casu:

Græci hanc computationem conseruarunt, teste Alexio

FRATRES

Gregorius. Nicolaus.

CONSOBRINI.

Theodote. Helene.

SOBRINI.

Demetrius. Basilius.

SOBRINO NATA.

Theodote.

Eundem computandi modum secutus est BASILIVS ARCHIDRENVS Thessalonicensis Archiepiscopus apud EVNDEM *cit. l. p. 309.* in casu ipsi propo-

Basilio Archidreno.

proposito, qui in schemate *N. I. in tabella* repræsentatus est. Hic quæstio fuit mota: vtrum Ioanna possit nubere Symeoni? Nullam hic adesse confusionem generis: respondit archiepiscopus; *ex vna namque parte*, addit, *quintus gradus* (inter Sophiam & Symeonem) *ex altera secundus* (inter Ioannam & Iulianum) *proindeque septimus affinitatis gradus nominatus.* Modum computandi gradus, Græcis vsitatum, inde demonstro, non vero sententiam eius in omnibus probo, cum grauissimo in errore versatus fuerit BASILIVS, arbitrando, coniungendos in adducto schemate *affinitatis* vinculo ligatos fuisse, quod oppido falsum est. Plenius causam hanc egit DEMETRIVS CHOMATENVS, archiepiscopus Bulgarorum, BALSAMONI fere coæuus, vel ad minimum post interuallum breue cognitus, quippe qui circa confinium seculi XII. & XIII. floruit. Hic *de gradibus cognationis* meditationem compilauit, editam a LEVNCLAVIO in iure *Græco-Romano. lib. V. p. 312.* Potiora ex eo referam. Ait: *Gradus a cognatica stirpe initium sumentes dicti sunt ad similitudinem graduum scalarum. Nam quemadmodum gradus de plano initium sumentes & ad vlteriora progredientes ascensum & descensum terminant: sic & hi gradus, vt rami quidam simul nati a radice primi genitoris procedentes cognationem perficiunt.* Inde vero colligit: *singulæ ergo generationes vnum gradum faciunt. - - Duo autem germani, qui ex duabus progrediuntur generationibus, duos quoque gradus faciunt. Quæque enim generatio gradum vnum faciet.* Addit: *Patrueles vero & consobrini quarti sunt gradus & similiter sobrini, eadem ratione seruata, sexti gradus connumerantur. Eodemque modo octaui, sobrinorum filii.* Pari ratione in *affinitate* computatio instituta, insigni tamen næuo infecta est, quod inter eos affinitatis vinculum quæsitum sit, qui plane non sunt adfines, vt infra demonstrabo. Eandem computandi methodum regustauit MATTHAEVS BLASTERES scriptor seculi XIV. apud LEVNCLAVIVM *lib. VIII. iur. græc. Rom. p. 480.* vbi præmittit, septimum gradum a nuptiis arcere, atque inde colligit: *quippe non potest aliquis sobrini filiam vxorem ducere*, quæ cum proaui fratris nepote in *septimo* constituta est *gradu.* Addit porro: *fratris mei vel sororis meæ filiam vxorem ducere fas non est; nec horum neptem, quæ gradu quarto est*, prout ius ciuile numerat. Denique *p. 481.* ex sobrinis nati *octauo in gradu* esse dicuntur, quod ius ciuile constituit. Præ reliquis vero nominandus mihi erat THEODORVS BALSAMON, inter

Num. I.

Demetrio Chomateno.

Matthæo monacho.

Theodoro Balsamone.

Ad pag. 128

Ad Schema primum.

a. Joanna. b. Julianus. c. Sophia. d. Xante. e. Archontissa. f. Patracos
g. Calos. h. Symeon.

Liebe sc. Halae.

inter Græcos iuris peritissimus, qui *in schol. ad Nomocan.* PHOTII *tit. 13. c. 2.* antiquum computandi vsum itidem retinuit, recensuitque, ab ALEXII patriarchæ temporibus de *septimo* gradu dubitatum fuisse; *negabant enim*, ait, *quidam, posse quempiam patrui magni nepotis filiam ducere vxorem, propterea quod a legibus consanguineorum nuptiæ ab initio octaui gradus permittantur.* Repetit vero in sequentibus antiqua Patriarcharum & legum statuta de gradibus prohibitis, quæ in antecedentibus iam sunt adducta, atque explicata.

§. IV. Ad *latinos* progressionem facio, qui nouas turbas fluctusque in *modo computandi* excitarunt. Equidem si secundum *c. 6. C. 35. qu. 5.* qui ISIDORO A GRATIANO tribuitur, esset iudicandum, nulla foret differentia ab illa computandi ratione, quam *ius ciuile* tradit. Sed hæc minime ISIDORO, quin potius ICto PAVLO adscribenda sunt, vt ex *lib. IV. sentent. tit. 11.* EIVSDEM liquet, & CONTIVS *lib. 1. subsec. lect. c. 10.* obseruat. Secundum PETRI DAMIANI & huius heri, ALEXANDRI II. mentem GREGORIVS M. iam suo tempore a *modo* computandi *ciuili* in linea *collaterali* abiisse videtur; isti enim omnes in hoc sunt, vt nouam illam computandi methodum auctoritate GREGORII M. muniant, doceantque, ab eius tempore aliam computandi rationem in vsu non fuisse. Audiamus verba GREGORII, desumta ex respons. EIVSDEM ad AVGVSTINI, Anglorum episcopi, interrogata, relata in *c. 20. C. 35. qu. 2. & 3.* & *c. 2. C. 35. q. 5.* Discrepant vero hi duo textus admodum inter se; etenim in *c. 20.* dicitur: *vnde necesse est, vt in quarta vel quinta generatione fidelium licenter sibi coniungantur:* ast in *c. 2. cit. tertiæ vel quartæ generationis* mentio fit. Porro in hoc textu adduntur verba, quæ in hac quæstione omne ferunt punctum: *Nam a SECVNDA, quam prædiximus, omni modo debent abstinere*, quæ in *c. cit. 20.* omissa sunt. BEDA primus fuit, qui *lib. I. hist. Anglic. c. 17.* has GREGORII responsiones integras ad interrogata AVGVSTINI publicavit, vnde repetitæ sunt ab HARDVINO *tom. III. concil. p. 509. sqq.* & MICHAELE ALFORDO *in annal. eccles. Anglo-Saxon. ad ann. 601. n. 20. sqq.* Nec adeo de earum legitimis natalibus dubitandum, quos euicit DV PINIVS *in bibl. autor. eccles. tom. V. p. 128.* quamuis BONIFACIVS ad NOTHELMVM, Angliæ Archiepiscopum, scribens fateatur, hanc GREGORII epistolam in scrinio Romanæ ecclesiæ haud deprehendi, apud BARON. *ad ann. 734. n. 4.* Est vero GREGORII M. sententia hæc: *quædam terrena lex in Romana republica permittit, vt siue fratris siue sororis* (alii

Latini computandi vias turbarunt,

Gregorio M. nouam methodum attribuentes,

cuius verba mutilauit Gratianus,

genuina referuntur.

(alii legunt minus recte: *vt siue frater siue soror) seu duorum fratrum Germanorum vel duarum sororum filius & filia misceantur: sed experimento didicimus, ex tali coniugio sobolem non posse succrescere. Et sacra lex prohibet, cognationis turpitudinem reuelare. Vnde necesse est, vt iam TERTIA vel QVARTA generatio fidelium licenter sibi iungi debeat. Nam SECVNDA, quam diximus, a se omnimodo debet abstinere.* BONIFACIVS huic sententiae, de qua certior factus erat, aegre fidem tribuebat, qua de causa, vt modo obseruaui, anno 734. NOTHELMVM consuluit, vtrum ex mente GREGORII, *in tertia generatione propinquitatis fidelibus liceat matrimonium inire?* Nam adducta verba ostendunt, GREGORIVM censuisse, in *tertia* vel *quarta generatione* nuptias esse permissas; in *secunda* vero omnino prohibendas, id quod ideo adfero, vt ostendam, verba *c. 20. cit.* esse vitiosa & corrupta.

Vnde nouam computationem traxit Alexander II.

§. V. Verba GREGORII attuli, eorumque verum vindicaui situm. Grauior de eorundem vera mente est disquisitio. Si ALEXANDRVM II. audimus, omnia plana, & nouae eiusdem computationi congrua sunt. Ait in *cit. c. 5. Ecce hic aperte monstratur, filios & filias fratrum in SECVNDA generatione computari; Et si fratrum filii vel filiae numerantur in secunda, fieri non potest, vt ipsi fratres non sint in PRIMA: quodsi fratres computantur in prima, filii eorum in secunda, dubium non est, quin eorum nepotes sint in TERTIA, pronepotes in QVARTA, & sic de reliquis vsque ad septimam.* Ita omnino dicendum foret, si modo constaret, GREGORIVM a ICtorum veterum computandi ratione discedere, & nouam substituere voluisse, quod omni repugnat probabilitati; tum quod in adductis verbis ad iura Romana prouocet: tum etiam quod nullum indicium adferat, quo ostendat, se causam, discidium a Romana computatione faciendi, habuisse: tum etiam quod Graeci patres *Romanam* haud repudiauerint. Neque enim Pontifex hic tam audax erat, vt doctrinam *iuris communis* corrigeret, mutaret, aut peruerteret, quo *legibus ciuilibus*, quibus ipse morem gerebat, bellum manifestum indixisset. Documentum huius obseruantiae *legum ciuilium* egregium praebuit *lib. 7. ep. 70.* Erat enim lex lata contra eos, qui, vt subterfugerent onus militiae, inter monachos sese recipi patiebantur. Legem hanc duram & iniquam iudicabat GREGORIVS, nihilominus tamen eidem obsequium praestabat. *Ego quidem*, scribit, *iussioni subiectus eandem legem per diuersas terrarum partes transmitti feci, & quia lex ipsa omnipotenti Deo minime concordat, ecce per suggestionis meae paginam serenissimis dominis denunciaui.*

quod ex multis rationibus dubium est,

imprimis vero inde, quod legum ciuilium obseruantissimus fuerit.

Vtro-

Vtrobique ergo, quae debui, exsolui, qui & imperatori obedientiam praebui, & pro DEO, quod sensi, minime tacui. Recitat eadem verba MAIMBVRGIVS *lib. II. histor. pontif. Gregorii M. p. 155.* cum hoc notabili epicrisi: *il faudroit, que ses paroles fussent écrites sur le marbre & sur l' airain, dans les endroits les plus exposez au public, afin que tout le monde apprit, par l' exemple d' vn si grand pape, l' obeissance, quo'n doit aux puissances, que Dieu a établies sur nous.* Non ergo probabile est, GREGORIVM tam insignem cladem iurisprudentiae infligere voluisse, qui legibus obtemperandum esse constituebat, nec sufficientem rationem habebat, a *computatione ciuili* recedendi. Vnde laudanda est ingenua confessio ESPENII *P. II. iur. eccles. tit. 13. c. 5. §. 3.* asserentis, admodum verisimile esse, veteres computasse gradus non iuxta computationem *canonicam* sed *ciuilem. Ecclesia enim*, addit, *in similibus solita fuit regulas suas legibus imperii conformare, ne videretur iura imperii subuertere velle.* Ipsi impostores, qui confinxere *c. 1. & 2. C. 35. q. 2. & 3.* supposuere, patres *leges ciuiles* secutos fuisse. In *c. 1. cit.* consanguinitas vsque ad septimam generationem protenditur, quod *hereditas rerum per legales instrumentorum diffinitiones sancita vsque ad septimum gradum protendat heredum successionem:* quis vero ignorat, in successione *computationem ciuilem* obtinere, quod etiam ALEXANDER II. agnoscit? In *c. 2.* Pseudo-CALIXTVS ait: *eos consanguineos dicimus, quos diuinae & imperatorum ac Romanorum atque Graecorum leges consanguineos appellant, & in hereditate suscipiunt nec repellere possunt.* Rursus legum autoritas in doctrina de *consanguinitate* fundamenti loco collocata est. Equidem GREGORIVS in verbis *§. antec.* adductis *legem terrenam* a *diuina* distinguit, & sic contra illam aliquid noui in Anglia introduxisse videtur. Enimvero 1) consultus potissimum erat, de Christianorum nouiter ad fidem Romanam in Anglia conuersorum coniugio: 2) allegat GREGORIVS ius antiquum, quod *consobrinorum* nuptias permiserat, THEODOSIVS M. postea prohibuerat; rursus vero IVSTINIANVS concesserat in *l. 19. C. de nupt.* vtut rursus post IVSTINIANI tempora THEODOSII M. reducta fuerit prohibitio. Vnde auguror, iam tempore GREGORII, quo AVGVSTINO respondit, eam prohibitionem resuscitatam fuisse, cui innixus fuit GREGORIVS, vt non nouum ius constituere, sed, quod iam obtinebat, referre videatur.

[Marginal notes: quod agnouit Espenius, — quin aliunde constat, computationem ciuilem retentam fuisse.]

§. VI. Certum ergo est, *consobrinorum* matrimonium a GREGORIO reprobatum fuisse. Ast nondum euictum est, qua ratione eosdem

[Marginal note: Interim Gregorius consobrinos in se-]

eundo gradu collocat, quod in fratribus truncum faceret, omisso stipite

dem in *secunda generatione* collocare potuerit pontifex. Dicam, quid sentiam. Non satis intellexisse videtur GREGORIVS ordinem computandi *ciuilem*, sed nonnullos secutus est, qui, *omisso stipite*, ordinem computandi a *fratribus*, quod hi essent *truncus*, incipiebant. Ipse ALEXANDER II. *in c. 2 C. 35. q. 5.* hoc agnoscit, & anteriorum patrum ecclesiæ morem ita refert: *sunt quidam, qui non a fratribus, sed a filiis eorum i. e. patruelibus vel consobrinis genealogiam numerare incipiunt, dicentes, filios fratrum in prima generaliter computari debere, quia FRATRES quasi quidam TRVNCVS, ex quo ceteri ramusculi oriuntur, existunt.* Hanc methodum seruandam esse præceperat *Synodus Salegunstadiensis de anno 1022. c. 11.* apud HARDVIN. *tom. VI. p. 829. Quidam etiam generationem consanguinitatis ita volunt numerare, vt frater & soror sint primi. Hoc autem statuit sancta synodus, sicut etiam ab ANTIQVIS PATRIBVS decretum est, vt ita non esset: sed vt nepos & neptis, i. e. filius fratris ac filia sororis primi habeantur.* Prouocatur hic ad praxin *antiquorum patrum*, asseriturque, hos ita computasse. Quid ergo si dixerimus, eo errore etiam GREGORIVM infectum fuisse? Hoc probabilius redditur ex doctrina ISIDORI, relata in *c. 1. C. 35. Q. 5.* qui post fata GREGORII M. mox inclarescere coepit, & doctrina illius temporis innutritus fuit. Hic vero fratrem & sororem constituit *truncum*, ex cuius radice ramusculi egrediuntur, quorum *descendentes* enumerat sigillatim. Hoc posito *consobrini* sunt in *secunda* generatione positi, etiam retenta *ciuili computatione*, si *fratres* loco *trunci* collocantur, vt schema sub N. II. ostendit. In hoc schemate fratres A. & B. dicuntur esse *truncus*, seu *principium*, vnde computatio arcessenda, & A. & C. in *primo*, C. & D. vero in *secundo*, vel hi inter se in *secunda generatione* seu gradu constituti sunt. Quia vero ex praxi sui æui GREGORIVS in *tertio* & *quarto gradu* nuptias permissas contendit, euidens est, hoc intelligendum esse de hoc duplici schemate, quod sub *N. III. & IV.* exhibetur. In primo schemate e. & d. sunt in gradu tertio, si fratres locum *stipitis communis* intrant, seruata etiam *ciuili* numerandi gradus ratione; in secundo vero e. & f. sunt in *quarto*. Vterque casus lege *ciuili* æuo GREGORII erat permissus, consobrinorum nuptiis tantum damnatis, simulque agnoscebant patres, legislatorum esse, gradus in nuptiis probibitos constituere, quod exemplo AMBROSII, AVGVSTINI aliorumque illustrat GOTHOFREDVS ad *l. vn. C. Theod. si nupt. ex rescript. pet.* & egregie demonstrat IO. LAVNOIVS *de regia in matrim. potest.*

iuxta antiquam praxin patrum,

N. II. retenta computatione ciuili,

N. III.

N. IV. & sic Gregorius prohibitionem vltra consobrinos non extendebat.

potest. P. I. art. 3. c. 1. p. 218. Notatu dignum etiam id est, quod IAC. SIRMONDI testimonio exornat Theologus praestantissimus *cit. c.* ostenditque, reseruatum tum principi fuisse hoc beneficium, vt in nuptiis *consobrinorum* dispensaret, nec legitimae inter eos nuptiae essent, nisi eius auctoritate firmarentur, in quo ecclesiastici patres potestati principis litem non mouebant. Sic itaque expeditum est, hoc aeuo vsque ad tempora GREGORII legem *Theodosianam*, quae hoc coniugium vetuit, reductam & in conciliis corroboratam, rarius vero vlterius prohibitionem extensam fuisse.

§. VII. Equidem si GREGORII epistola ad FELICEM, *Messanae* ciuitatis episcopum, ad quam GRATIANVS in *c. 20. C. 25. qu. 2. & 3.* prouocat, genuina foret, omnino dicendum esset, GREGORIVM in prohibitis consobrinorum nuptiis haud substitisse, sed iam ad *septimum gradum* nescio cuius computationis prohibitionem extendisse. Adfertur enim epistola FELICIS ab HARDVINO *T. III. concil. p. 518.* ad GREGORIVM directa, in qua miratur, GREGORIVM AVGVSTINO, *Anglorum* genti episcopo ordinato, de prohibitionibus matrimonialibus sciscitanti, rescripsisse, *ne in quarta progenie coniuncti separentur; quae consuetudo*, addit, *dudum in illis, aut in istis partibus, quando vna vobiscum ab infantia nutritus atque edoctus fui, non erat; nec in vllis praedecessorum vestrorum decretis, aut reliquorum generaliter vel specialiter patrum institutis legi, aut hactenus ab vllis sapientibus esse concessum didici; sed semper vsque septimum originis suae gradum hoc a sanctis antecessoribus vestris, & ceteris sanctis patribus tam in Nicaena Synodo, quam in aliis sanctis conciliis congregatis, seruari debere reperi &c.* Quot verba, tot mendacia, quae nec caput nec pedes habent. Nihilominus respondisse fingitur GREGORIVS, *se specialiter & non generaliter scripsisse* AVGVSTINO, vnde pergit: *& mihi omnis Romana ciuitas existit testis, nec ea intentione haec illis scriptis mandaui, vt postquam firma radice in fide fuerint solidati, si infra propriam fuerint consanguinitatem inuenti, non separentur; aut infra affinitatis lineam, id est, vsque ad septimam generationem coniungantur.* Magnum praesidium haec epistola PETRO DAMIANO, & ALEXANDRO II. *in cit. c. 2. C. 35. qu. 5.* attulit, quamuis PETR. DAMIANVS primus non fuerit, qui hisce spuriis mercibus contra ICtos suam exornaret sententiam, quia circa annum 747. EGBERTVS Eboracensis Archiepiscopus in *excerptionibus* suis, quas vocat, ab HARDVINO *T. III. concil. p. 1961.* adductis, *c. 131.* verba

Hoc tamen in dubium vocant ex eius epist. ad Felicem.

Qua iam vsus est seculo VIII Egbertus,

verba epistolæ GREGORII adducta recitauit, vt palam fit, illam iam *seculo octauo* confictam, forsan etiam pia fraude a prælaudato archiepiscopo concinnatam fuisse. Cum enim reperiret, GREGORIVM in responsis ad interrogata AVGVSTINI nuptias vsque ad *secundum gradum* tantum damnasse, hoc est, inter consobrinos, ceu supra ex *Gregoriana computatione* demonstratum est, in *tertio* vero & *quarto gradu*, seu inter *sobrinos*, admisisse, licitasque iudicasse, quod tamen praxi seculi octaui, quo vsque ad *septimum* gradum nuptiæ iam vetitæ erant, reclamabat; duas prædictas epistolas, vt dubium hoc eo rectius solueret, & honori Papæ consuleret, forsan fabricauit, ne GREGORIVS, prout putabat, contra constantem ecclesiæ doctrinam aliquid edixisse videretur. Has interim epistolas falsas & suppositirias esse, non adeo diffitetur HARDVINVS in *nota marginali* subiecta, additque LABBEVS circa annum 601. ad FELICEM eam scriptam fuisse, quo tamen hic iam decesserat, eique anno 595. DONVS successerat: ne dicam de aliis manifestissimæ falsitatis documentis adductis a DVPINIO in *bibl. auctor. eccl. t. V. p. 131.* DAV. BLONDELLO *in Pseudo-Isidoro p. 668. & seqq.* Hoc ergo destructo fulcro, quo omnis structura ALEXANDRI II. & PETRI DAMIANI garrulitas innixa est, magnum supra allatæ opinioni accedit adiumentum, qua euici, GREGORIVM nec secundum PETRI DAMIANI nouiter exstructam methodum computasse, nec vsque ad *septimum* gradum prohibitionem coniugiorum extendisse, sed vtrumque post hæc tempora demum excogitatum fuisse.

qui forsan eam pia fraude compilauit

quippe quæ aperte spuria est.

Hac tamen spuria epistola suam exornauit computationem Alexander II.

§. VII. Præterea vero id etiam obseruo, patres vtplurimum ab omni *computatione* abstinuisse in conciliis, quin potius casus enumerasse prohibitos, rariusque vltra *consobrinorum* connubia eos extendisse, quod palam manifestumque est ex *concil. Agathensi de anno 506. c. 61. (v. c. 8. C. 35. q. 2. & 3.) concil. Epaonensi de anno 527. c. 30. Arvernensi de anno 530. c. 12. Paris. III. de anno 557. c. 4. Turonensi II. de anno 567. c. 21. Antisiodorens. de anno 578. c. 27. sqq. Paris. IV. de anno 614. c. 14.* id quod forsan studio factum fuit, ne in modo computandi, ad ICtorum artem spectante, errarent, iuste dubitantes, vtrum truncus in *patre* an vero in *fratribus* esset quærendus. Interim obseruaui, in quibusdam Synodis *sobrinorum* quoque coniugia damnata fuisse, vt in *concil. Epaonensi c. 30. Arvernensi c. 12. Antisiodorensi c. 31.* (quorum tempora antea relata sunt) quin etiam *Parisiensi III. de anno 614. c. 14.* qui iuxta Gregorianam computandi rationem in *quarta generatione* sunt positi, vt schema sub

Patres post Gregorium rarius vltra consobrinos prohibitiones extenderunt,

quædam concilia sobrinorum nuptias quoque prohibuerunt.

N. V.

N. V. indicat. Remense *de anno 630.* vel *625. c. 8.* apud HARDVIN. *tom. III. p. 572. præscriptum canonibus gradum* obseruandum iubet, qui vltra *sobrinos* nondum processerat. Circa annum 668. Cantuariensis Archiepiscopus THEODORVS Tarsensis, Græcarum consuetudinum optime gnarus, scripsit *capitula* relata a D' ACHERIO *tom. I. spicil. p. 486. nou. edit.* in quibus *computationis graduum* mentionem facit & *c. 24.* hæc adfert: *In tertia propinqua secundum græcos licet nubere, sicut in lege scriptum est: in quinta secundum Romanos; tamen in quarta non soluunt, postquam factum fuerit.* Quam vero computandi methodum secutus fuerit, non adeo liquet; interim tamen probabile est, ex antea adductis testimoniis, *Gregoriana* eum vsum fuisse, itidemque truncum in *fratribus* constituisse, quippe in qua adhuc seruabatur *computatio ciuilis*, mutatione tantum in *trunco* facta. Neque enim credibile est, eum dereliquisse computationem græcis vsitatam, sed eam ad *Gregorianam* accommodasse. Secundum hanc post *consobrinos* permissæ apud Græcos erant nuptiæ, & sic in *tertio gradu* constituti has inire poterant, vt sub N. VI. adductum schema indicat. In hoc enim truncum a. b. faciunt, c. & d. in gradu *secundo* (retenta ciuili) sunt constituti, e. & d. in *tertio*. Secundum Romanos vero post *sobrinos* & sic in *quinta*, vt docet schema sub N. VII. In hoc *sobrini* sunt in *quarto gradu* positi, quos Romani iam a nuptiis arcebant, eos autem deinceps permittebant, vt inter g. & f. qui in *quinto* gradu constituti erant. Quodsi enim nouam DAMIANI computationem hic adhibueris, latius extendenda esset prohibitio, prout indicat schema adductum N. VIII. In hoc enim schemate ne quidem nati ex sobrinis a. b. matrimonium inire possent, si supponendum esset, secundum DAMIANI methodum esse computandum, cum tamen ante hæc tempora nullus conciliorum Canon occurrat, qui *natos ex sobrinis* a nuptiis arceat. Interim tamen THEODORVS Romanorum instituta recenset, qui vsque ad hæc tempora tantum a *sobrinorum* coniugio abstinendum esse voluerunt, vnde euidens est, THEODORVM secundum *Gregorianam methodum* numerasse gradus. Circa annum 721. GREGORIVS II. *capitula* quædam edidit, adlata ab HARDVINO *tom. III. pag. 1862.* vbi *cap. 6.* tantum recenset hos, qui locum parentum & liberorum intrant, sed eodem anno sub EODEM habitum est *concilium Romanum aduersus illicita coniugia*, vt *titulus* indicat, apud HARDVINUM *cit. l. p. 1863.* In hoc varii casus recensentur, sed in *c. 8.* subsistitur in *consobrinis*. Additur quidem

N. V.

Theodorus Tarsensis Gregorianam computationem secutus,

N. VI.

N. VII.

N. VIII.

Immo etiam Gregorius II.

quidem *in c. 9. si quis de propria cognatione vel quam cognatus habuit, duxerit vxorem, anathema sit;* ast quia *gradus* non determinatur, euidenter non constat, quousque prohibitionem extendere voluerit, quam antecessores eius vltra *sobrinos* non extenderunt. Interim probabile est, iam eo tempore *natos ex sobrinis* a nuptiis remotos fuisse. Nam IDEM ad *Bonifacium* scribens apud HARDVINVM *cit. l. p. 1858. c. 1.* permittit, vt *post quartam generationem* ex *quadam indulgentia* permittantur nuptiae in gente Germanorum. Post *quartam generationem*, si truncum in *fratribus* more Romano constituis, occurrunt *nati ex sobrinis*, inter quos apud Germanos quidem permittebat nuptias, sed duntaxat ex *quadam indulgentia;* vnde colligo, secundum *regulam* iam eo tempore extensam prohibitionem ad *natos ex sobrinis*, seruata tamen adhuc computatione *ciuili.* Proinde hi in *sexto gradu* constituti dicebantur, ad quem gradum extra Germaniam prohibitio iam tracta fuit.

Sobrinorum liberos tamen a nuptiis quoque excludens.

§. VIII. Paulo post, circa annum 747. EGBERTVS Eboracensis Archiepiscopus, *excerptiones* suas edidit, in quibus, prout *§. VI.* obseruaui, GREGORII *ad Felicem* epistolam spuriam refert, quae circa haec tempora, & forsan ab ipso EGBERTO compilata est. In *c. 137.* hanc sententiam GREGORIO attribuit: *Progeniem suam vnumquemque vsque ad septimam seruare decernimus progeniem.* Haec vero GREGORII ad tempora aut doctrinam haud quadrare *cit. l.* iam demonstraui, adeoque cum verba adducta potius EGBERTI vel coaeui esse videantur, inquirendum tantum est, qua computatione hic vsus, & de quo casu prohibitio vsque ad *septimum gradum* intelligi debeat.

Egbertus quoque eousque prohibitionem extendit.

§. IX. Si, quae *§. VII.* dicta sunt, cum EGBERTI *excerptis* confero, inde liquere arbitror, eum a consuetudine computandi hactenus vsitata non recessisse, qua in fratribus *truncus* constituebatur, de caetero autem *computatio ciuilis* adhuc obseruabatur. Ostendunt enim loca *§. VII.* adlata, eo tempore a matrimonio exclusos fuisse *sobrinorum liberos*, qui iuxta computationem, eo tempore vsitatam, in *sexto* dicebantur iuncti *gradu*, quod schema sub N. IX. indicat. Nam in eo A. & B. sunt in *secundo:* C. & D. in *quarto:* denique E. & F. in *sexto*, qui sunt *sobrinorum liberi*, & sic vsque ad *septimum gradum* exclusiue interdictae erant nuptiae. EGBERTVM vero more recepto computationem intellexisse, liquet ex *c. 138.* vbi cum ISIDORO *ramusculos* & *trunco* deducit, aiens: *Stemmata dicuntur ramusculi in genere, cum gradus cognationum partiuntur.* In schemate sub N. IX. sunt duo rami, qui a

Et computatione ciuili vsus est.

N. IX.

fra-

fratribus, tanquam *trunco*, originem trahere dicebantur: in his duobus ramusculis cognationum gradus diuidebantur, vt EGBERTVS ait, indeque infert, in hoc schemate concludi & terminari consanguinitatem. *Ideo autem*, ait, *vsque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, vt sicut sex aetatibus mundi generatio & hominis status finitur, ita & propinquitas generis tot gradibus terminaretur.* Si ergo in *sexto gradu* terminatur consanguinitas, in eo quoque secundum EGBERTVM adhuc adesse debet prohibitio matrimonii, h. e. inter *sobrinorum liberos*, vltra quos patres haud processerant. Quodsi enim EGBERTVS simpliciter secundum *computationem ciuilem*, quae patrem *stipitem communem* constituit, intelligendus esset, in *sobrinis* finis consanguinitatis quaerendus esset, quod in conciliis adductis per patrum decreta reprobatum est, quae sine dubio ob oculos habuit EGBERTVS. Si vero dicendum, eum computatione DAMIANI, mox indicanda, vsum fuisse, prohibitio inusitato & inaudito prorsus more ab eo extensa fuisset, quod, prout statim indicandum erit, nequidem subsequens aetas docuit. Ceterum non nego, *sextum gradum* etiam aliter, & quidem hoc fingi posse modo, vt in altero latere sint *quatuor*, in altero *duo*, vt schemate sub N. X. ob oculos posui; regulariter tamen, quando de *sexto gradu* locuti sunt, *sobrinorum* liberos intellexerunt, quod & graecis vsitatum fuit, vt loca supra adducta docent atque demonstrant.

Vnde ad sextum gradum porrexit prohibitionem.

N. X.

§. X. Non defuerunt tamen forsan nonnulli, qui in dubium vocarent, vtrum in fratribus *truncus* quaerendus esset, annon vero potius conuenientius videretur, eum in *patre* constituere? Hoc vero assumto principio, quod GREGORIO I., cuius immensa auctoritas erat, etiam hi attribuisse videntur, quaeri coeperunt, qua ratione hic *consobrinos* in *secundum gradum* collocare potuerit, qui, inspecta ciuili computatione, *quarto* a se *gradu* distabant. Inde forsan crediderunt, eum diuersam a *ciuili* computationem excogitasse, vt, trunco in *patre* constituto, consobrini in *secundo gradu* collocati recte dici possent. Hunc in finem supposuerunt, illum vtrumque latus simul computasse, & id tantum inquirendum esse censuisse: quousque vterque contrahentium distaret a *communi stipite*, tanquam cognationis principio? Hoc vero posito, consobrini recte in *secundo gradu* constituti dicuntur. Ceterum quamvis quidam patres haec principia circa haec tempora admiserint, reuera tamen ab EGBERTO & aliis non differunt, qui in *sobrinorum liberis* cognationem finiri asseruerunt. Sicuti enim hi ad *sextam generationem*

Occasio nouae computationis in iure canonico approbatae.

prohibitionem extenderunt, ſecundum computandi vſum, quo GREGORIVS I. vſus eſt; ita hi, qui noua computatione, a DAMIANO poſtea ſtrenue aſſerta, vſi ſunt, in *quarto gradu* ſubſtiterunt, qui cum *ſexto* computationis Gregorianæ gradu accurate coincidit, vt *ſobrinorum liberi* adhuc a nuptiis prohibiti fuerint. Id vero apertiſſime liquet ex ſchemate ſub N. XI. ſi cum eo, quod ſub N. IX. ſiſtitur, confertur. In eo tantum eſt diuerſitas, *α*) quod in ſchemate ſub N. IX. *truncus* in *fratribus* collocetur, qui ſub N. XI. in *patre* conſtitutus: β) quod in N. IX. computatio *ciuilis;* in N. XI. vero noua illa, poſtea ab ALEXANDRO II. approbata, adhibita fuerit.

N. XI.

Noua computatio recepta in concilio Compendienſi,

§. XI. Id vero nunc ex *conciliorum decretis* demonſtrandum eſt. Vix euidentius vero argumentum occurrit, quam in *concilio Compendienſi anno 756. vel 757.* celebrato *c. 1.* apud HARDVINVM *tom. III. p. 2003.* Celebratum hoc eſt in *generali populi conuentu, in palatio publico compendienſi* coacto, vt ad *leges antiquas Germaniæ* referri debeat, eaque de cauſa a STEPHANO BALVZIO *tom. I. capitul. p. 181.* adlatum fuerit. Verba canonis hæc ſunt: *Si in quarta progenie reperti fuerint coniuncti, non ſeparamus: in tertia vero ſi reperti fuerint, ſeparentur. Et eos, qui vnus in quarta, alter in tertia ſibi pertinent, & coniuncti inueniuntur, ſeparamus.* Inter *affines* idem computandi modus traditur in *c. 2. Si duo in tertio loco ſibi pertinent, ſiue vir ſiue femina; aut vnus in tertio & alter in quarto; vno mortuo, non licet accipere vxorem eius: & ſi inuenti fuerint, ſeparentur.* Addam his *concilii Wermerienſis, anno 742.* celebrati *c. 1.* vnde deſumtus videtur canon *concilii Compendienſis: in tertio genu coniuncti ſeparantur, & poſt pœnitentiam actam, ſi ita voluerint, licentiam habent, aliis ſe coniungere. In quarta autem coniunctione ſi inuenti fuerint, eos non ſeparamus, ſed pœnitentiam eis indicamus: attamen ſi factum non fuerit, nullam facultatem coniungendi in quarta generatione damus.* AHYTO, Epiſcopus Baſileenſis, qui ſeculo IX. *capitularia* ſua edidit, in *c. 21.* hos canones repetit atque in hunc explicat ſenſum, *vt nullus ſibi accipiat de propinquitate vſque in quinto genu - - & non ſeparentur in quarto.* Ergo in *quarta generatione* adhuc prohibitum erat matrimonium, vt tamen contractum non dirimeretur; in *quinta* vero permitteretur. Tandem in *concilio Wormatienſi de anno 868. c. 78.* apud HARDVIN. *tom. V. p. 748.* matrimonium *in quarta generatione* hoc effectu prohibitum eſt, vt in poſterum coniuges etiam ſeparari deberent. In adductis locis nouam computandi methodum

Wermerienſi

dum iam reperiri, res ipſa loquitur. Videlicet ſi *generationes*, quas *genu* vel *progeniem* vocabant, numerabant, vtrumque latus coniungendum eſſe credebant, incipiendo a *patre*, vt *communi ſtipite*, & ſic duo fratres *primam*: conſobrini *ſecundam*: ſobrini *tertiam*: horum liberi *quartam* generationem conſtituebant, in qua prohibitio terminabatur. Vtrumque latus autem in *his generationibus* numeratum fuiſſe, docent verba *concilii Compend.*: *& eos, qui vnus in quarta & alius in tertia ſibi pertinent.* item: *vnus in tertio alter in quarto loco.* Vnde etiam id manifeſtum eſt, ſi vtrumque latus *aequale* erat, in vna ſubſtitiſſe patres denominatione: ſi *inaequale*, vniuſcuiusque lateris gradus proprios ſeorſim indicaſſe.

quod per rationes oſtenditur,

§. XII. Hæc diuerſa computandi ratio, dum quidam vsque ad *ſeptimum* gradum excluſiue, ſeu *ſextum* incluſiue: quidam ad *quartum* duntaxat gradum nuptias interdictas eſſe conſtituerunt, nouos errores procudit peperitque, vt hi, qui nouæ computandi methodo inſiſterent, conciliorum adductorum canones, qui vltra *quartum gradum* prohibitionem non porrexerunt, emendandos, vel ſupplendos eſſe temere exiſtimarent, & ſic auctores reuera eſſent, vt tandem vsque ad ſeptimum gradum, ſeruata computatione recentiori, a iure canonico poſtea approbata, prohibitio deducta fuerit. Præmitto autem, in *concilio Moguntinenſi anno 813.* celebrato, *c. 54.* ius, *§. antec.* adductum, repetitum fuiſſe, his verbis: *contradicimus quoque, vt in quarta generatione nullus amplius coniugio copuletur: vbi autem poſt interdictum factum inventum fuerit, ſeparetur.* Id tantum prioribus conciliis adiectum, vt etiam in *quarta generatione* poſiti ſeparari debeant, quod poſtea *Wormatienſe* denuo confirmauit, vt §. X. obſeruaui, quod antea non ſimpliciter obtinebat. Ita quoque vtrumque textum REGINO *lib. II. c. 226.* refert, ſed non æque *compilator capitularium*, qui *lib. V. capitul. 166.* quædam *canoni Moguntinenſi* adiecit, quem etiam GRATIANVS in *c. 21. C. 35. qu. 2. & 3.* ſecutus eſt. Verba interpolata hæc ſunt: *Contradicimus quoque, vt in quarta vel quinta ſextaque generatione nullus amplius coniugio copuletur.* ANSEGISVS, qui anno 827. compilationem hanc capitularium fabricauit, ſine dubio hanc interpolationem ex textibus §. VII. adlatis ſuppleuit; qui tamen ſecundum antiquum computandi vſum accipiendi ſunt, vt ibidem demonſtratum eſt, & inde Wormatienſes canones anno 868. adhuc in ſua integritate ſubſtiterunt. Supra obſeruaui, EGBERTVM ſecundum eam, qua vſus eſt, computationem conſtituiſſe,

Inde occaſio nata, iuxta nouam computationem prohibitionem extendendi vsque ad ſeptimum gradum.

autore Anſegiſo,

ad

ad *sextam generationem* pertingere omnem cognationem, quam sententiam quidam ex pontificibus Romanis non recte intellexerunt. Id ipsum optime illustratur ex REGINONE *lib. II. c. 200.* ad quem prouocat EDITOR *Dacheriani Spicilegii tom. I. p. 486. nov. edit.* Adfert REGINO *cit. l.* epistolam RHABANI *ad Humbertum episcopum*, circa annum 847. scriptam, in qua ex veteri iure plura collegit atque illustrauit. Imprimis adfert THEODORI Archiepiscopi gentis Anglorum capitula, supra iam laudata, & ex eo demonstrat, secundum *Romanos* eius æuo in *quinta propinquitate* licita fuisse matrimonia, quod iuxta schema sub N. XI. accipi potest, quia RHABANVS nouam tantum computationem nouerat. Eius vero dictis fidem attribuendam esse, hoc modo demonstrat: *Hunc autem Theodorum Tharso Ciliciæ natum Vitellianus Papa Romæ episcopum ordinans ad Britanniam misit, vnde tam orientalium quam etiam occidentalium ecclesiarum consuetudinibus pleniter instructus fuerat. Nec eum aliqua latere potuerunt, quæ in obseruationibus legitimis Græci vel Romani eo tempore habuerunt, maxime cum in vtraque lingua perfecte instructus esset.* Enim vero non leue dubium a quibusdam inde motum fuisse videtur, quod quorundam Pontificum Romanorum scripta prohibitionem ad *sextam* vel *septimam* generationem propagassent. Quod ex vsu recentiori petendum esse, his verbis declarat: *Quod autem PROXIMIS TEMPORIBVS Romanorum pontificum scripta continent, vsque ad sextam vel septimam generationem coniugii vsum differendum esse, magis ex consuetudine humana, quam ex lege diuina, hoc eos præcepisse credendum est;* vel potius ex male intellectis textibus, qui iuxta antiquum computandi vsum propinquitatem vsque ad *sextum* vel *septimum gradum* propagarunt. Plura notatu digna adducta verba continent, videlicet (I.) ad *sextam* vel *septimam* generationem prohibitionem extensam fuisse *proximis temporibus* a quibusdam, quos in sua interpolatione secutus est ANSEGISVS, qui errorem prædictum errarunt: (II.) olim tantum pontifices substitisse in *quarta*, quæ secundum schema N. XI. intelligenda, &, iuxta schema sub N. IX. retenta veteri computatione, *sexta* dici potest: (III.) *sextæ* vel *septimæ* generationis ideo mentionem fieri, quod quidam *inclusiue*, quidam vero *exclusiue* loquerentur, vt supra obseruaui.

quod ex Reginone illustratur,

§. XIII. Ceterum adhuc seculo XI. non omnis vsus *iuris ciuilis* exoleuerat in Italia, maxime Romæ, Rauennæ, aliisque Italiæ terris; adeoque credere par est, non omnem *computationis ciuilis* memoriam depo-

Seculo XI. tamen in Italia non omnis memoria de-

depositam fuisse. Anno 1014. sub ARNOLDO Archiepiscopo Rauennatensi coacta est in prædicta sede synodus, in qua adhuc ipsi patres prouocarunt in *tertia sessione* ad decreta patrum & *Romanæ legis constitutiones*, vt acta Synodi ab VGHELLO *in Ital. sacra tom. II. p. 360. nov. edit.* allata docent. Sed euidentius testimonium, omnique exceptione maius edidit PETRVS DAMIANVS, Rauennas, anno 1058. episcopus Ostiensis, Cardinalis a STEPHANO IX. creatus, & anno 1080. vita functus. Hic bellum grauissimum ICtis, Rauennæ ius ciuile propugnantibus, indixit, vt parum abfuerit, quin catalogum hæreticorum hac noua hæresi imaginaria auxerit. Refert enim in *opusc. VIII.* quod *de parentelæ gradibus* inscripsit, & *tomo III. oper. eius p. 77.* exhibetur, se nuper Rauennam adiisse, & emergentem nouam hæresin deprehendisse, sapientibus ciuitatis statuentibus, *septimam generationem, canonica auctoritate præfixam, ita debere intelligi, vt numeratis ex vno latere quatuor gradibus atque ex alio tribus iure iam matrimonium posse contrahi videretur.* Manserant hi in sententia iuris canonici, quoad prohibitionem graduum, sed quoad *modum computandi* subsistebant in iuris Romani doctrina. Quamuis vero hanc hæresin se mox *canonicæ auctoritatis testimoniis* attriuisse asserat, forsan tamen non omnibus ICtis os obturauit, quem in finem *opusculum* prædictum conscripsit, atque *c. 5.* in ICtos, sinceræ computationi inhærentes, grauissime inuehitur, qui optimam causam indefensam maluerunt relinquere, quam irati monachi insidiis sese exponere. Equidem hanc computationem iam a patribus (quamuis ex errore) fuisse receptam, modo indicaui, adeoque DAMIANVS primus eiusdem Auctor dici nequit, bene tamen *assertor* & *vindex* acerrimus; quamuis in eo errauerit, quod hunc computandi modum GREGORIO M. adscripserit, crediderit que, semper eum ecclesiam fouisse. Distinxit vero in *c. XI.* inter *gradus* & *generationem*, censuitque, ius ciuile *illos*, patres ductu sacræ scripturæ *hanc* indicare. Sic fratres in secundo gradu dicuntur positi secundum *ius ciuile*, h. e. in *secundo*, vt putat, *loco*; sed in *prima generatione*, quod *frater ad fratrem generationem non habeat, vtpote quorum neuter alterum gignat*, vt verbis eiusdem vtar. Ipse sibi tamen non satis constat, quod subiecta *dissertatiuncula de gradibus cognationis* euincit, in qua paucis contenta *opusculi VIII.* repetit, & hanc regulam, satis fundatam constituit: *vbi quinque sunt generationes, sex necessario adesse debent personæ.*

posita computationis ciuilis,

quam acriter impugnauit Damianus

contra ICtos Rauennatenses,

contra quos calamum strinxit,

auctoritate Gregorii I.

Epicrisis de hac noua computatione,

§. XIV. Enim vero (I.) non dubium est, quin hæc assertio ad *lineam rectam* sit restringenda; ad *lineam collateralem* si applicatur secundum nouam computandi viam, vbi quinque sunt generationes, duodecim possunt esse personæ, quod admodum inconueniens. (II.) Vt vel DAMIANI defensio huius computationis docet, patres, quod tantum in *linea recta* exempla huic computationi aptissima deprehenderent in sacris literis, in hunc pedetentim errorem prolapsi sunt, in linea *collaterali* eodem, vt in *linea recta*, modo computationem instituendam, h. e. a *stipite* communi, adeoque obseruandum duntaxat esse, quo gradu vterque a *communi stipite* distet. Neque (III.) iis defuit prætextus quidam, cui aliquid *rationis* inesse videbatur. Allegare potuerunt, fundamentum omnis consanguinitatis in *communi stipite*, vnde nuptiis coniungendi descendant, quærendum esse: ergo *proximitatem* personarum vnice ex hoc æstimandam: quo *proximior* enim quis *stipiti*, eo arctius cum altero æque proximo sanguinis vinculo iunctus esse censetur: quo *remotior* a stipite deprehenditur vterque, eo magis vinculum sanguinis laxatum videtur, & *sanguinis* communio imminuta. (IV.) Accessit nouum erroris præsidium, quod duo fratres ab vno, non a semet inuicem, generarentur, & sic non nisi *vnam generationem* constituere possent, vnde *vnus* nasceretur *gradus*. Hæc ratio GREGORIVM, ISIDORVM aliosque decepit, vt, salua computatione communi, truncum in *fratribus* quærendum esse crederent, quod per hos demum *generationes* in diuersos transirent *ramos*, seu *lineas*, atque in fratrum liberis duæ deprehenderentur generationes; in sobrinis vero quatuor, h. e. in singulis lineis *duæ* diuersæ *generationes*, quæ simul sumtæ quatuor constituunt. Hoc modo sine dubio intelligendus ISIDORVS in *c. 1. C. 35. Q. 5.* vbi denominationem graduum determinat in singulis lineis ratione *trunci*, easque personas, non vt *collaterales* inter se, sed vt *ascendentes* considerat, quod vel denominatio *nepotum*, *pronepotum*, *abnepotum*, *atnepotum*, *trinepotum* &c. indicat. Interim (V.) persuasissimum habeo, hunc errorem pedetentim produxisse nouum, eumque crassiorem, quod quidam ex pontificibus patribusque computandi modum quidem reducendum esse crediderint ad *patrem* ceu *stipitem communem*, interim tamen in ea permanserint hæresi, fratres *vna in generatione* esse collocandos, & sic deinceps idem quoque formandum iudicium de fratrum descendentibus inter se. Quid quod (VI.) nec eam deseruerint sententiam, gradus ex *generationibus* nasci, & sic has esse numerandas, quam-

quamuis in *applicatione* rurſus eam deſtruxerint. Senſus communis docet, ad minimum in *fratrum liberis* duas *generationes* diuerſas deprehendi, quia duo diuerſi ſunt generantes: idem quoque aſſerendum neceſſario de fratrum nepotibus, qui rurſus a diuerſis procreantur & ſic deinceps; & tamen DAMIANVS, vindex huius doctrinæ acerrimus, *duas* diuerſas *generationes* pro *vna* habendas eſſe conſtituit, *articulumque fidei* inde efformauit, quia diſſentientibus, rectæ rationis dictamine ductis, nouam *hæreſin* imputauit, eosque *periculoſi erroris* arguit. Ad minimum recta ratio non admittit, vt duo ſint vnum, aut quatuor ſint duo. (VII.) Nec in *fratribus* diuerſum conſtituere debuiſſent, ſi cogitaſſent, hos vna *generatione* non naſci, ſed ad minimum, ſi inter ſe conſiderantur, duplicem concipiendam eſſe generationem, licet intuitu *patris* conſiderati ſinguli liberorum vna *generatione* concipi debeant. (VIII) Equidem ſi vterque in linea collaterali in *gradu æquali* diſtat a communi ſtipite, veluti fratrum nepotes, vel pronepotes, nihil adeo intereſſe videtur, vtrum dixerim, eos *a communi* ſtipite diſtare in tertio vel quarto gradu; an vero, *inter ſe ſexto* vel *octauo*, atque talia exempla patres vt plurimum tantum tradiderunt, quando noua methodo vſi ſunt, prout loca adducta docent. Aſt ſi vterque *inæquali gradu* a *communi ſtipite* diſtat, euidentius huius computationis abſurditas in oculos incurrit. Quid enim ſi alter in *ſecundo*, alter in *quinto* gradu a communi ſtipite diſtat? recta ratio non patitur, vt contra *euidentiam rei* aſſeramus, eos eſſe in *quinto* gradu conſtitutos, quod tantum quoad alterum verum, quoad alterum falſiſſimum. Demus a centro duo diuerſis in locis poſita puncta, ipſa diſtantia inter ſe toto cœlo diſcrepantia, veluti vnum decem, alterum viginti gradibus; quis tam ieiunus foret, qui aſſerere vellet, vtrumque punctum viginti gradibus a centro diſtare? & tamen tam ieiuni fuere, qui hunc nouum fidei articulum monaſtico more nobis imponere voluere. conf. *c. f. X. h. t.*

incommoda eius quoad lineam inæqualem.

§. XV. His tamen non obſtantibus, omnem mouit lapidem Ravennas noſter, vt ICtis *auctoritate papali* ſilentium imponeret, & *periculoſum* hunc *errorem*, quem ſibi animo conceperat, radicitus euelleret. Etenim ALEXANDRO II. Autor fuit DAMIANVS (quem totum a nutu ſuo pendere ſciebat) vt in concilio, anno 1065. celebrato, hanc computationem incongruam legitimaret, atque pro *lege eccleſiaſtica* omnibus imponeret. Ipſum decretum pontificis tradit GRATIANVS in *c. 2. C. 35. q. 5.* nec ambigendum, illud a PETRO DAMIANO confictum eſſe,

His difficultatibus non obſtantibus confirmata eſt hæc noua computatio ab Alexandro II.

esse, quod reuera nihil aliud esse videatur, quam epitome quædam opusculi DAMIANI *de parentelæ gradibus.* Ait, *nouum & inauditum errorem* inualuisse, quod quidam affirmare ausi fuerint, *quod germani fratres vel sorores INTER SE sint in secunda generatione, filii eorum vel filiæ in quarta, nepotes vel neptes earum in sexta.* Si verba *INTER SE* omisisset imprudens Rauennas, & loco eorum substituisset: *a communi stipite*, tolerari potuisset eiusdem noua philosophia: nunc vero nouo & inaudito errore negat, fratrum liberos *INTER SE* in secunda & neptes eorum in *sexta generatione* esse. Equidem facile apparuit, per tot secula *leges ciuiles*, quas vsque ad hæc tempora & hodienum adhuc Græci patres retinuerunt, eam computationem, in qua *nouum* & *inauditum profanumque errorem* deprehendit, approbasse; enim vero quid tam sanum vetustumque esse potest, quod non monastico more inuerti, & sophistice in alium detorqueri possit sensum? *Successionis* & *hereditatis* causa vult DAMIANVS computationem *ciuilem* tantum esse inuentam, quod ipsa euidentia *falsitatis* arguit. Quid quod si veritate niteretur hoc dogma, insulsissime DAMIANVS omnem *consanguinitatem* vnice æstimandam esse ex *successionis* & *hereditatis* iure iudicauerit, vt mox ostendendum erit. GREGORIVS M. quem in auxilium nouæ suæ sententiæ vocat, parum eius opinioni fauet, præsertim si detrahas ea, quæ ex supposititia eiusdem epistola ad Messenæ præsulem attulit, vt supra euictum est. Denique dum *canonicam* & *ciuilem* computationem hoc distingui modo iudicat, *quod duo gradus legales vnum gradum canonicum constituant*, haud perpendit, id quidem locum habere posse, vbi lineæ collaterales *æquales* sunt; applicatione autem omni destitui, si in altera linea vnus vel duo; in altera vero *sex gradus* deprehenduntur, cui malo haud tulit suppetias, sed interpretum forsan reliquit decisioni. Si non deceptus fuisset DAMIANVS hac persuasione, tamdiu prohibendum esse matrimonium, quamdiu vlla *cognationis* vmbra apparet, nunquam hoc ædificium, a patribus quibusdam tantum inchoatum, exædificasset.

cuius decretum ex doctrina Damiani deductum est.

qui ciuilem computationem tantum successionibus conuenire censuit.

§. XVI. Quamuis itaque plerique Romanæ ecclesiæ addicti non ausi fuerint, contra placita ALEXANDRI II. hiscere, aut ratiunculas male cohærentes eius aperte impugnare; non tamen potuit adduci FRANCISCVS HOTTOMANNVS, vt eam computandi rationem cum cæteris calculo suo corroboraret, quin potius veritate conuictus vehementer eandem exagitauit in tractatu, quem scripsit *de gradibus cognat. & affinit.* in

Impugnauit hanc nouam computationem magnopere Hottomannus.

in quo ipsius ALEXANDRI argumenta infirmare non dubitauit. Neque aliud iudicium de homine magni iudicii, verique vnice amantissimi & optimis literis, quas ad excolenda iura conferebat, instructissimi, expectari potuit, cum tota hæc machina ita misere cohæreat, vt facile destrui queat. Agnoscit summus hic ICtus, initia prima huius computationis deriuanda esse ex *barbarie temporum*, quamuis, vbi semel quorundam occupauerat ingenia, postea tempore ALEXANDRI II. aliæ rationes esse potuerint, cur pragmatica sanctione reciperetur, quæ ab HOTTOMANNO quidem dissimulatæ, ab aliis autem expositæ sunt. Ita vero rationes subducit: *Romani operam dederant, vt rationem ipsorum graduum & diligentius inirent & apertius describerent, quorum leges & responsa, quæ ad hanc rem pertinerent, multis annis amplexa est ecclesia & probauit populus christianus, cumque tot conuentus grauissimi coierint, qui de nuptiis deliberarunt, nullum omnino legimus, qui paulo antiquior sit, dissensisse a Romanorum prudentum iudiciis; quin imo IVSTINIANVS (cuius tempore nihil dum mouerant Canonici) suis quoque legibus eadem confirmauit, quod cum dicimus, quingentos annos numeramus, quibus populus christianus magno consensu Romanas de matrimonio leges probauit. Post IVSTINIANVM multis quoque annis idem factum esse, historiæ ostendunt, donec tandem barbarorum furoribus & calamitate temporis, confusis & extinctis omnibus literis, confusa & omissa quoque est vera ratio numerandorum graduum, quam veteres Romani prodiderant & prisci christiani probauerant. Eam ergo, cuius vsum respublica christiana desiderabat, dum in illa infelicium temporum caligine restituere volunt Canonici, qui huiusmodi interpretationem sibi pleno iure vindicabant, multa commenti sunt aliena a Romanorum literis, & (vt mihi quidem semper visum est) ab ipsa veritate longe abhorrentia.* Satis neruose historiam huius peruersæ computationis his verbis adumbrauit HOTTOMANNVS, quæ simul declarant, falsum esse ALEXANDRI II. commentum, quasi hæc computatio iam olim *ab antiquissimis temporibus* a patribus obseruata fuerit. Nam constat, AMBROSIVM in *epist. 66.* gradus computare secundum veram *iuris ciuilis* rationem, & cum IVSTINIANI æuo illa adhuc incognita fuerit, qui alioquin haud neglexisset, noua lege illam vel reiicere vel approbare, satis certum est, & GREGORIVM M., ceu antea iam deductum est, veteri & receptæ computationi inhæsisse, licet ALEXANDER II. non dubitauerit, eundem

ostenditque eum abhorrere ab vsu antiquæ ecclesiæ.

in suas trahere partes. De *patribus Græcis* idem ostendi, vt palam sit, ALEXANDRVM II. grauissime impegisse.

Nec ciuilem ad successionem tantum restringendam.

§. XVII. Sed reuertor ad FRANCISCVM HOTTOMANNVM, qui inprimis ALEXANDRVM II. perstringit, quod gradus iuris ciuilis tantum restringere voluerit ad *successionis* materiam. *Quod igitur*, ait, *deinceps dictum est, in constituendis gradibus leges nec vllam matrimonii curam habuisse, nec ideo vllum earum in discernendis gradibus personisque nobilibus vsum haberi posse, magnæ profecto, vt leuissime dicam, negligentiæ ac hallucinationis fuit. Nam & imperator ipse lib. instit. 1. de nupt. disertis significantibusque verbis de iis personis loquitur, quæ tum in recto tum in transuerso ordine constitutæ matrimonium cum hypothetico contrahere non possunt*, vbi exempla plura subiungit & ita pergit: *sed esto sane, finge, ius ciuile minime rationem habuisse matrimonii, sed solam successionem aut tutelam aut testimonia respexisse, anne dicendum est, minus apta esse eius præcepta legibus connubialibus? Maxime inquiunt. At quamobrem id quæso? quoniam lex, aiunt, solam successionem respiciens, in qua vnius tantum, qui solus gradu proximior est, ratio habetur, vnicam tantum in singulis gradibus personam constituit, cum non nisi ex duabus matrimonium contrahatur. Ecquid, quæso, ista ratione potest dici infirmius? vbi enim vnquam condita est successio eiusmodi, in qua non esset, & qui eam reliquisset, defunctus, & ad quem illa rediret, superstes? &c.* Ita misere cohæret philosophia ALEXANDRI II. vt pudeat, tot asseclas eam reperisse, immo adhuc in ecclesia puriori adorari. Nec dubium, quin INNOCENTIVS III. optime febricitantem illam ratiocinationem perspexerit, quamuis ne næuos hosce agnoscere videretur, alia ratione eis succurrendum esse putauerit, vt mox dicam.

Nihilominus defenditur canonica computatio a protestantibus quam plurimis.

§. XVIII. Et tamen inuenti fuerunt, qui hæc commenta magno conatu defendere ausi fuerunt. Ne dicam nunc de BELLARMINO, canonicarum traditionum defensore acerrimo; non defuerunt ex nostratibus, qui hæc psephismata haud reprobanda iudicarunt. Etiam Theologi se hisce propugnatoribus adiunxerunt, inter quos nominandi sunt MARTIN. CHEMNITIVS *P. 3. locor. de coniug. p. 537.* IOAN. GERHARDVS *in loco de coniug. §. 253.* TARNOVIVS *lib. I. de coniug. c. 52.* non quæri hic, putantes, quot gradibus personæ contrahendæ *inter se* distent, sed qua ratione distent a *communi stipite*, respectu cuius prohibitæ sunt nuptiæ, quam rationem etiam pro tuenda hac computatione

adfert

adfert STRVVIVS *Ex. 29. §. 44.* Verum hanc ipsam lubricam esse ostendit CARPZ. *in vs. arbor. consanguin. c. 1. n. 61. seqq.* Falsum enim est, in computandis gradibus tantum quæri de distantia vnius a *communi stipite*, sed qua ratione personæ coniungendæ *inter se* distent, wie nahe sie mit einander verwandt? Interim nihilominus in foris protestantium ex iure Canonico recepta est, & secundum hanc quotidie pronunciari in consistoriis Germaniæ, experientia & Doctores docent. CARPZ. *c. l. n. 69. & l. 2. I. E. def. 75.* STRVV. *c. l.* CYPRAEVS *de iure connub. P. 2. c. 6. §. 3. n. 2.* SCHILTER. *instit. iur. canon. lib. 2. tit. 10. §. 28.* quæ etiam recepta.

§. XIX. Sic itaque in *matrimonialibus*, aliisque materiis inde dependentibus, vt incestu &c. vtimur noua iuris canonici computatione; in *successione* vero indeque deriuandis doctrinis iure viuimus *ciuili*. Videamus ergo vulgatas regulas, vt plurimum ex sententia *interpretum iuris Canonici* adferri solitas, quas ex CORVINI *aphor. iur. can. lib. II. tit. 13. n. 55. sqq.* paucis repetam: Prima est: *in linea recta quot generationes numerantur, tot numerantur gradus.* Sana hæc est, & in ratione recta fundata, adeoque a sententia iuris ciuilis non abludit. Altera est: *in linea transuersa æquali quoto gradu vnusquisque eorum distat a stipite, eodem distant inter se.* Hæc vero, si vel maxime principia *computationis canonicæ* sequimur, merito emendanda, cum oppido falsum sit, eo modo personas *INTER SE* distare, quo distant a *COMMVNI STIPITE.* Rectius forsan diceres: *In linea æquali collaterali gradum denominandum respectu STIPITIS, & quæstionem ita formandam esse; quousque vterque a communi stipite distet? non vero, quot gradibus inter se distent.* Hæc enim diuersa esse, palam est. Ius canonicum tantum inuestigandum esse iubet, quo gradu *vterque* distet a *communi stipite*, tanquam cognationis omnis fundamento; ius ciuile vero rectius attendendum esse censet, quo gradu *inter se* distent? Adhuc absurdior est tertia regula, quam nequidem DAMIANVS attingere ausus, ea tamen vsus fuit GREGORIVS IX. in *c. f. X. h. t.* *In linea transuersa inæquali quoto gradu remotior distat a stipite, eodem distant inter se.* Ita contra naturam effingitur, vt *proximior* æque remotus sit, ac quidem *remotior*, vt iam in *§. XIV. in f.* obseruaui. Neque vero ab ALEXANDRO II. approbata est hæc regula, sed magis ab interpretibus inuenta, prout non negat GREGORIVS IX. in *cit. c. f.*, nouisque ipsa computatio inuoluta scopulis. Hoc modo enim nunquam de proposito casu certo constat. Ponamus casum in *gradu quinto lineæ inæqualis*, quem GRE-

Inde regulæ computationum

1) in linea recta,

2) in linea collaterali æquali,

3) in linea collaterali inæquali,

cuius absurditas euidens est,

GORIVS in *c. f. h.* adfert: is poteſt intelligi de eo, vbi 1) in altera linea vnus, vel 2) duo, vel 3) tres vel 4) quatuor gradus, occurrunt, qui tamen diuerſiſſimos caſus conſtituunt. Si ſubſiſtendum in *computatione canonica*, non deſerendum eius fundamentum, nec antiquiorum conciliorum regula, de hoc caſu conſtituta. Regula iuris Canonici eſt, videndum eſſe, quoto gradu *VTERQVE* diſtet a communi ſtipite, & ſic quoque *AB VTROQVE* denominatio facienda, vt aſſeramus v. c. deſponſatos eſſe in *tertio & quarto gradu*, quod, poſito iuris canonici fundamento, haud eſt *ἀσύςατον*. De *alterutro* enim, quoto gradu a communi ſtipite diſtet, non quæritur, ſed de *vtroque*, adeoque de *vtroque* etiam reſpondendum. Atque hanc regulam ſecuti ſunt patres in *concilio Compendienſi c. 1.* anno 756. celebrato, vbi de *linea inæquali* hæc *c. 1.* pronunciant: *Et eos, qui vnus in quarta alter ſibi in tertia pertinent, & coniuncti inueniuntur, ſeparamus.* Pariter in *c. 2.* de affinitate: *ſi duo in tertio loco ſibi pertinent*, aut *vnus in tertio & alter in quarto &c.* Hoc ſatis conuenienter factum fuiſſe credo, poſtquam hoc modo ſtatim ſine vlla difficultate conſtat de caſu, quem quærimus, & *canonica computatio* eo facilius recipi & defendi poteſt. Qua de cauſa etiam, petita diſpenſatione, vterque gradus exprimendus eſt, quod obſeruat MVRETVS *ad rubr. tit. I. de gradib. cognat.* Ait enim: *quoties poteſtas contrahendi matrimonii petitur inter eos, qui non æqualiter diſtant a communi ſtipite, non ſatis eſt, dicere in libello ſupplici, eos eſſe inter ſe in hoc vel illo gradu; ſed etiam exprimendum, quoto gradu VTERQVE diſtet a communi ſtipite?* Hoc ſollicite obſeruauit EDVARDVS III. Rex Angliæ in literis *anno 1338.* ad Pontificem directis, pro *diſpenſatione papali* promouenda inter eos, *qui ſe*, vt ait, *in tertio & quarto gradu conſanguinitatis ad inuicem attinebant*, matrimoniumque clandeſtine contraxerant apud RYMERVM *tom. V. act. Angl. publ. p. 1.* Confirmat id ipſum quoque PYRRHVS CORRAD. *in praxi diſpenſ. Apoſtol. lib. VII. c. 5. n. 64.* & *n. 73.* hanc formulam petitioni inſerendam commendat: *Sed quia tertio & quarto a communi ſtipite prouenientibus conſanguinitatis vel affinitatis gradibus inuicem ſunt coniuncti ſeu ſe attinent.*

emendari tamen poteſt ex principiis antea poſitis.

(II.) FATA PROHIBITIONIS GRADVVM.

Fata prohibitorum graduum,

§. XX. Enarraui fata computationis hiſtorica, cum epicriſi: enarranda

randa nunc sunt fata, quibus prohibitiones matrimoniorum subiecta fuerunt, quae rursus documentum insigne imprudentiae & inscitiae patrum, quam barbaries temporum, & neglectus optimarum literarum produxit, prae se ferunt. Plura iam in antecedentibus adducta, quae illustrationi huius thematis inseruire possunt, paucis, sed iusto ordine, secundum seriem temporum enarranda. Iure Romano olim inter *ascendentes & descendentes* in infinitum, inter *collaterales* vero quoad eos duntaxat, quos aliquis tangit *parentelae* respectus, matrimonium fuisse interdictum, nulla indiget demonstratione. Consobrini admissi sunt ad THEODOSII M. tempora. Eiusdem *lex probibitiua* circa annum 385. lata quidem deficit, eius tamen mentio iniicitur in *l. vn. C. Theod. si ex rescr. nupt. pet.* & *l. 3. C. Theod. de incest. nupt.* ARCADIVS & HONORIVS tamen anno 405. pristinam huius connubii licentiam restituisse dicuntur, in *l. celebrandis 19. C. de nupt.* cuius veritatem defendit GOTHOFREDVS *ad l. 3. cit.* docetque CHRISTOPHORVS RICCIVS *in vindic. iur. c. 3.* IVSTINIANVM in *§. 4. I. de nupt.* ius antiquum in vsum reuocasse, nec in textu aliquid corrigendum esse. Nihilominus tamen hanc sententiam CONTIVS, SIRMONDVS atque nouissime LAVNOIVS *de reg. in matrim. potest. p. 222. sq.* grauiter impugnant, ac in dubium vocant, atque *cit. l. 19.* admodum suspectam reddunt. Argumenta SIRMONDI recenset, examinat, atque diluit clarissimus OTTO *diss. de consobrin. nupt. c. III. §. 9. sq.* Equidem in conciliis nonnullis post haec tempora *sanctio Theodosiana* regustata, credituque facile est, in *occidente* hanc licentiam, si reuocata est in *cit. l. 19.* vires non adeo accepisse. Nam (1) anno 506. in *concil. Agathensi c. 61.* (2) anno 527. in *concilio Epaonensi c. 30.* (3) anno 530. in *concilio Aruernensi c. 12.* non tantum *consobrinorum*, sed in duobus postremis etiam *sobrinorum* connubia improbata sunt, vtut circa tempora IVSTINIANI, qui consobrinos a nuptiis haud arcuit *§. 2. I. de nupt.* hi canones prodierint, vltra prouinciam tamen vi obligandi destituti. Post tempora IVSTINIANI consobrinorum nuptiae itidem passim reprobatae sunt, veluti (4) anno 557. in *concilio Paris. III. c. 4.* (5) anno 567. in *concil. Turon. II. c. 21.* (6) anno 578. in *concilio Antisiodorensi c. 27.* (7) anno 601. in *epist. 1.* GREGORII M. supra §. IV. relata: (8) anno 614. in *concil. Paris. IV. c. 14.* adeo vt *sobrinis* quoque interdictae fuerint nuptiae in *conciliis Paris. III. & Antisiodorensi.* Apud Graecos etiam IVSTINIANI legem, qua *consobrinis* libertatem contrahendi nuptias dederat, non diu durasse, euidens est,

iure Rom. in linea collaterali

consobrini admissi,

in conciliis tamen passim a nuptiis remoti,

maxime post Iustiniani tempora

etiam apud Graecos,

est, & supra *§. VII.* testimonio THEODORI Tarsensis confirmatum, qui circa annum 668. scripsit. Simul vero eius sententia docet, *sobrinos* circa hæc tempora apud Romanos seu in *ecclesia Latina* generatim exclusos fuisse, vltra quos nondum patres in conciliis processerant, adeoque simul probabile, computandi rationem, supra §. VII. THEODORO attributam, admodum verosimilem esse.

mox sobrini prohibiti.

Gregorius II. latius prohibitionem propagauit.

§. XXI. Difficilliores pedetentim quidam ex patribus & episcopis Romanis in nuptiis admittendis facti sunt, adeo vt constituerint, *in genere* consanguineam quamcunque non esse ducendam. Primum in hanc sententiam transiisse credo GREGORIVM II. in *concilio Romano*, anno 721. habito, in quo *c. 4. 5. 6. 7. & 8.* quidam gradus speciatim damnantur; sed mox *can. 9.* generalis prohibitio subiicitur: *Si quis de propria cognatione vel quam cognatus habuit, duxerit in vxorem, anathema sit.* Credo, GREGORIVM II. cum asseclis suis hanc generalem legem ideo rogasse, quod animaduerterint, DEum *Leuit. XVIII. v. 6.* generalem dedisse legem: *nullus homo ad proximam sanguinis sui accedat, vt reuelet turpitudinem eius;* adeoque necesse esse, vt a quauis abstineatur consanguinea. Coniecturæ huic subscribit SELDENVS *lib. V. de I. N. & Gent. c. II. p. m. 632.* quæ etiam inde probabilis est, quod deinceps in hanc anxiam descenderint inquisitionem, quousque *consanguinitas* sese extenderet? Euidentior est GREGORII II. sententia ex eiusdem epistola ad BONIFACIVM apud HARDVINVM *tom. III. concil. p. 1858.* vnde sequentia huc referam: *Igitur in primis legebatur, in quota progenie propinquorum matrimonium copulatur. Dicimus, quod oportuerat quidem, quamdiu se agnoscunt affinitate propinquos, ad huius copulæ non accedere societatem.* En regulam generalem: iam audiamus exceptionem, Germanis ex quadam indulgentia, dicatam: *Sed quia temperantia magis, & præsertim in tam barbara gente, plus placet, quam districtio censuræ, concedendum est, vt post quartam generationem concedantur.* GREGORII II. sententia ergo huc rediit, *regulariter* & *in genere* abstinendum esse a nuptiis *cuiuscunque consanguineæ*, idque decretum esse in *lege diuina.* Mentem eius facile assecutus est Autor *collectionis capitularium*, quæ sub titulo *additionis IV.* exhibetur a STEPHANO BALVZIO *tom. I. capitul. p. 1182. sqq.* Postquam enim *in capit. 74.* retulerat *concilii Romani* canones, antea iam notatos, hæc addit: *Et dominus in lege diuina ait: Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat,* vt

omnemque consanguinitatem sub prohibitione contineri censuit.

vt reuelet turpitudinem eius. Et paulo post: *Nec accedet ad vxorem eius, qui sibi affinitate coniungitur.*

§. XXII. Ab hoc tempore videtur fuisse mota & in medium prolata quæstio: *quousque consanguinitas sese extenderet?* quod in infinitum non daretur progressus, sed tandem in quodam limine subsistendum esset. Plerique iuris Romani riuulos lambendos esse censuerunt, alio destituti præsidio. In medium propositæ sunt *institutiones* IVSTINIANI, & collectio, ALARICI iussu concinnata, ex *codice Theodosiano, Gregoriano, Hermogeniano,* PAVLI *sententiis,* CAII & VLPIANI *Institut.* &c. Huius Codicis non leuis autoritas etiam per Italiam fuit, adeoque hunc consulendum censuerunt, quod *[illegible]quem soluentem* se in hoc reperisse crederent. Nam IVLIVS PAVLVS *lib. IV. sentent. tit. 11.* gradus cognationum septem recenset, atque *§. 8.* tandem subiicit: *successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia vlterius per rerum naturam nec nomina inueniri, nec vita succedentibus prorogari potest.* Addit *interpretatio* vulgata: *in his septem gradibus omnia propinquitatum nomina continentur, vltra quos nec affinitas inueniri, nec successio potest amplius propagari.* Tanti hic locus visus fuit patribus ecclesiasticis, vt *addit. IV.* compilator *cit. l.* expresse ad eum prouocet, eumque repetat. Quid quod etiam GRATIANVS totum PAVLI *titulum 11.* sub falso ISIDORI nomine in *c. 6. C. 35. q. 5.* decreto suo inserat, sedulo retentis verbis, tum ex PAVLO tum eius *interprete* adductis. Institutiones quidem IVSTINIANI *tit. de grad. cognat.* itidem *sex gradus* sistunt eiusque personas enarrant; sed in hoc non subsistunt, sed addunt: *Ex his palam est intelligere, quemadmodum vlteriores quoque gradus numerare debeamus: quippe semper generata quæque persona gradum adiiciat, vt longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemquam denotare.* Parum solatii ex his verbis captabant anxii patres, qui *finem* quærebant *cognationis*, quem hic frustra quærebant, animaduertentes, adhuc latius propagari *cognationes.* Ergo, hoc loco re icto, PAVLI *sententias* maluerunt sequi, quam IVSTINIANI infinitum coniunctionum terminum. Probationem si desideras, en regulam deinceps auditam, laudatam, inculcatam: *vsque ad septimam generationem nuptiæ sint damnatæ.* Ratio decidendi erat: quia ad hunc vsque gradum protenditur consanguinitas & successio, vt collegerunt ex PAVLI doctrina, eiusque *interpretatione.* Barbaries seculi in causa fuit, vt tam ieiune rationes subducerent patres, qualecunque præsidium,

Inde quæstio mota: quousque consanguinitas duret?

quam ex Pauli doctrina determinarunt,

& in gradu septimo subsisterunt,

quod illustratur.

vtut

vtut grauioribus fluctibus excitandis aptum, absque iudicio arripientes.

Adductis decretis

§. XXIII. Illustrabo hanc meditationem ipsis conciliorum patrumque decretis. Primus fuit GREGORIVS III. qui circa *annum 731. in epist. ad Bonifacium* apud HARDVIN. *tom. III. concil. p. 1869.* determinavit gradus nuptiarum prohibitarum: *Progeniem suam vnumquemque vsque ad septimam generationem obseruare, decreuimus.* GREGORIVS II. Germanis legem dixerat, ne infra *quartum gradum* computationis nouæ quis vxorem duceret. Hic vero *generaliter* edicitur, quousque consanguinitas durare credatur, non adiiciendo, vtrum etiam ad hoc durum edictum adstringere voluerit Germanos Papa. Quicquid sit, obseruaui iam supra *§. X.* in Germania post hæc tempora *quartum* prohibitionis *gradum* obseruatum, sed extra illum ad *septimum* eam propagatam fuisse. Repetit GREGORII III. canonem EGBERTVS *in excerpt.* circa ann. 747. fabricatis, *c. 137.* quamuis eandem attribuat GREGORIO I. quod falsarius, qui epistolam huius *ad Felicem Messenæ* episcopum *pia fraude* vndequaque corrasit, verba GREGORII III. eidem inseruerit, nec non quæ ex GREGORIO II. *§. XXII.* adlata sunt, illis attexuerit. Mox *c. 138.* vela retrahere videtur EGBERTVS, & ad *sextum generis gradum* consanguinitatem constitutam esse ait, ex noua & ineptiori caussa: *quod sex ætatibus mundi generatio & hominis status finiatur.* Obseruaui tamen supra, eum mox *exclusiue* mox *inclusiue* loqui, adeoque vtrumque terminum reuera sibi non contrariare. Quid posthæc in Germania constitutum fuerit circa *quartum gradum*, iam *§. X.* obseruaui, simulque in *§. seq.* ostendi, ANSEGISVM in *collectione capitularium* canones in Germania

Gregorii III.

in Germania quoque receptis.

latos interpolatione quadam ad *sextam generationem* extendisse. Inde facile constat, non sine ratione RHABANVM MAVRVM circa annum 847. quo *Archiepiscopus Moguntinus* electus est, & qui Germaniæ sacra iura in scrinio pectoris habebat, asseruisse, *proximis temporibus vsque ad sextam vel septimam generationem* coniugii vsum dilatum fuisse, tum quod GREGORIVS III. demum hunc determinauerit gradum; tum quod in Germaniam paulo serius hæc prohibitio tracta fuerit, vt *§. XII.* enarraui. Hanc vero nouitatem magis improbat, quam approbat

quod improbauit Rhabanus.

RHABANVS apud REGINONEM *lib. II. discipl. eccles. c. 200.* aitque: *Ceterum ante omnia considerandum est, vt sic censura disciplinæ temperetur, ne per immoderationem correptionis peccati cumulus augeatur. Scimus enim, quod qui in lege cognationis ius obseruare constituit, in euangelio*

fœdus

fœdus coniugii non dissoluendum præcepit. Si enim vbicunque aliquid proximitatis vel consanguinitatis, licet longinquæ, inter coniugatos inveniri potest, statim matrimonium dissoluatur, vereor quod adulterium & fornicationis scelus multiplicetur: quia cum coniugato adolescentulo vel iuueni societas comparis sui denegatur, nec aliquid ei solatii impenditur, vnde continentiam saluare possit, libidine inflammatus per diaboli instigationem multiplici fornicatione forsitan polluitur, ac si in præcipitium mortis æternæ anima demergatur. Igitur quia a mea paruitate voluisti, quid sentirem de hac re, tibi rescribi, propter fragilitatem præsentis temporis reor hoc, quod Theodorus episcopus inter Gregorium & Isidorum medius incedens in suis capitulis diffiniuit, magis sequendum, vt QVINTA GENERATIONE iam licitum connubium fiat: quia non lex diuina huic contradicit, nec etiam sanctorum patrum dicta hoc prohibent. Si autem & in quinta ab insciis fuerit copula peracta, melius mihi videtur, vt cum pœnitentiæ humilitatione, si se vxoratus continere non vult, Deo satisfaciat. Sed hac philosophia non obstante præualuit doctrina pontificum antiquior in Germania, adeo vt in *concil. Wormatiensi anno 868. c.32.* apud HARDVINVM *tom. V. p.742.* & GRATIANVM in *c. 18. C.35. qu. 2. & 3.* decretum fuerit, ne quidem *generationis numerum* respiciendum esse. En verba: *In copulatione fidelium, generationis numerum non diffinimus, sed id statuimus, vt nulli christiano liceat de propria consanguinitate seu cognatione vxorem accipere, vsque dum generatio recordatur, cognoscitur, aut memoria retinetur.* Plus quam barbara hæc fuit sanctio, illis maxime noxia, qui genealogias suas sartas tectasque conseruare, & sic eandem ab aliquot seculis repetere possunt. Additum in *c.78.*, vt qui in *quarta generatione* nuptias contraxissent, plane separarentur; vnde colligere licet, post hanc quidem prohibitum, sed contractum haud rescissum fuisse coniugium.

Wormatiense concilium tamen in Germania, hoc non obstante, generalem prohibitionem fecit.

§. XXIV. Græci pedetentim etiam latius gradus prohibitos propagarunt, retenta tamen, ordine interrupto, *computatione ciuili*, quod *§. III. sqq.* euictum est. Adhuc circa tempora THEODORI seculo VII. *sobrinos* admissos fuisse ad fœdera connubialia, *§. VII.* demonstraui. Serius *sobrinorum* nuptiæ damnatæ, quod tamen iam seculo XI. factum fuisse, obseruaui *§. III.* Quid quod ab ALEXII temporibus iam de *septimo* gradu dubitatum fuerit, teste BALSAMONE supra *§. III.* relato, qui fere ab hoc tempore adhuc interdictus, & coniugium demum in *octauo gradu computationis ciuilis* admissum fuerit. Latini iam seculo

Græcorum sanctiones sobrinos seculo VII. admiserunt.

extensæ ad septimum gradum computationis ciuilis.

octauo in *gradu ſeptimo* ſubſtiterunt, quem demum ſeculo XI. damnarunt *orientales;* ergo probabile omnino eſt, Græcos tandem ex Latinorum ſuggeſtione in hanc *de ſeptem gradibus prohibitis* doctrinam transiuiſſe, vtut reuera adhuc ab his diſcreparent, retenta *computatione ciuili*, a Latinis reiecta.

Seculo VII. ſeptimus gradus in occidente prohibitus,

§. XXV. Hanc diuerſitatem egregie confirmauit DAMIANVS ſeculo XI., qui omnis in hoc fuit, vt *ſeptimam generationem*, quam admittebant ICti Rauennates, ſed iuxta *ius ciuile* cum *Græcis* intelligebant, prohibitam doceret ſecundum *computationem canonicam.* Quod ſi in Græcorum inſtitutis ſcriptisque verſati fuiſſent Rauennates, quibus negotium cum DAMIANO erat, præſidium ex horum conſenſu ſatis tutum pro ſe habuiſſent, in quo expugnando DAMIANVS magnopere deſudare debuiſſet. Sed altum de horum ſententia ſilentium. Facilior vero huius contra eos victoria, quod ſemel conſtitutum fuerat, tam diu durare conſanguinitatem, quamdiu ſucceditur, & hac permanente, a nuptiis quoque abſtinendum eſſe. Hoc principium apprehenderat DAMIANVS ex PSEVDO-CALIXTO etiam a GRATIANO in *c. 2. C. 35. qu. 2. & 3.* relato: *eos conſanguineos dicimus, quos diuinæ & ſeculi leges conſanguineos appellant, & in hereditatem ſuſcipiunt, nec repelli poſſunt.* Hoc telum, quod impoſtor ei ſuppeditauerat, contra ICtos retorquet hoc modo: *interrogentur igitur, qui in tribunalibus iudicant, qui cauſarum negotia dirimunt, qui ſcrutandis legum decretis inſiſtunt, nunquid ſi propinquiores deſint, vsque ad ſeptimum gradum agnati ſiue in hæreditatem, ſiue in tutelam non admittuntur? in cuius autem hæreditatem ex iure conſanguinitatis admitteris, quo pacto velut extraneus eius coniugium ſortiaris? Vt quid etiam tam operoſa inter ſacros canones figura depingitur, vt non modo ſupra vel infra, ſed ex vtroque etiam latere ſex gradibus terminetur, ſi ſeptima generatio, vt aſſerunt, tribus hic enumeratis perſonis, atque illinc quatuor expleatur.* Prouocat his verbis ad *figuram*, depingi ſolitam, in qua *ſupra* & *infra* imo & ex vtroque latere ſex gradibus terminetur conſanguinitas. Non aliam intelligi, quam illam ipſam, quam IVSTINIANVS poſt *§. 9. I. de gradibus cognat.* in qua eius mentionem fecit, delineari curauerat, palam eſt, quæ quidem in ſuo antiquo ſtatu & forma non ſupereſt, facile tamen ex eius mente rurſus oculis ſubiici poteſt. Hac de cauſa *imaginem*, Inſtitutionibus cum *annotat.* a me editis, præfixam in æs incidi curaui, vt fontem erroris, qui DAMIANVM alioſque decepit, ob oculos ponerem. Vt vero

ex doctrina Damiani.

Prouocantis ad Iuſtiniani ſchema,

vero proprio iuguletur gladio DAMIANVS cum suis sodalibus, ponamus casum, vbi quis decedit, & ex vtroque latere consanguineum in *sexto gradu* relinquit, vt schema sub N. XII. ob oculos ponit. Si A. decedit, B. & C. sunt in *sexto gradu* ab A. constituti, & sic in æquali gradu, adeoque ei succedunt, de quo casu vnice TRIBONIANVS & PAVLVS loquuntur: inter se vero B. & C. sunt in *decimo* constituti, adeo vt B. mortuo, C. in *decimo* gradu succedat. Hi vero, si DAMIANI computationem suscipias, sunt tantum in *quinto gradu*. Si his addis vnum vtrinque gradum, quod Canonistæ sine dubio fecerunt, tunc ex vtroque latere sunt *sex gradus*, &, vltimo ex alterutro linea mortuo, superstes in altera linea succedit in *duodecimo* gradu, qui tamen in *septimo* dici potest constitutus gradu, si ataui frater is est, cui succeditur, vtpote, quem casum in schemate sub N. XIII. supponunt interpretes. Etenim mortuo *a.* succedunt superstites *b.* & *c.* in septimo gradu vtrinque constituti, quem casum tamen non dabilem esse recte credidit PAVLVS §. 22. adductus, ni forsan ex prima mundi ætate homines resuscites. Facilius contingere potest, vt *b.* mortuo, succedat *c*, qui ab hoc tamen distat in *duodecimo gradu.* Inde vero palam est, (1) DAMIANVM cum asseclis suis ne quidem schema successionis intellexisse, nec obseruasse, cuius respectu *sextus* vel *septimus* gradus dicatur: (2) a successionis facultate inepte argumentum duxisse ad prohibitionem matrimonii: qui succedunt ex *lege*, iure *consanguinitatis* quidem succedunt, in quocumque gradu inter se positi sunt; sed erroneum est, *omnes consanguineos*, in quocunque gradu collocatos, a nuptiis quoque arcendos esse, id quod nec DEVS præcepit, nec humanæ societatis ratio permittit, vtpote quæ magis nuptiis firmatur, adeoque & consanguinitatis vinculum, si nimia desit propinquitas. Hanc DEVS tantum prohibuit inter ascendentes, fratres & sorores, reliquosque collaterales, quos *respectus parentelæ* tangit. Præmittit vero regulam generalem *Lev. XVIII, 6.* de non ducenda *proxima consanguinea;* deinceps determinat, qualis hæc sit, & ita prohibitionem intra certos limites conclusit, quos praxis iudæorum tempore *CHRISTI* stricte seruabat, nullibi a Saluatore nostro improbatos, qui tamen alios næuos, in matrimoniis admissos, redarguebat: (3) Si PSEVDO-CALIXTI principio, quod DAMIANVS contra ICtos assumit, inhærendum, nequidem in *septimo gradu* subsistendum, cum quis decedere possit, qui in altera linea sit in *quinto* collocatus gradu, & ex altera linea remotiorem consanguineum relinquat, in gradu octauo vel

quod absurdum esse ostenditur.

N. XII.

Noua ostensio absurdæ ratiocinationis Damianiæ.

N. XIII.

cum Damianus nequidem schema successionis a Iustiniano adumbratum intellexerit,

a successione quoque ad prohibitionem nuptiarum non recte ducitur argumentum.

nono,

nono, quem nemo, probata genealogia, a ſucceſſione arcebit, licet eundem ad connubium cum perſona deſignata in altera linea admitteret DAMIANVS. Et tamen hoc ieiuno argumento admodum gloriatur DAMIANVS *c. 5.* & contra ſuam hypotheſin vrget, etiamſi *longiſſimo gradu* quis ſit, eum tamen ſuccedere poſſe per *§. 3. I. de ſucceſſ. agnat.* quod argumentum contra eum retorquere potuiſſent ICti. (4) Neque vero TRIBONIANI, qui *ſex*, & PAVLI, qui *ſeptem* conſtituit gradus, intentio fuit, poſt hos gradus conſanguinitatem finire, ſed tantum oſtendere, quod rarius vltra hos gradus demonſtrari poſſit conſanguinitas, quam tamen poſt hos gradus non negarunt. Ita vero in eosdem incidit laqueos DAMIANVS, quibus ICtos irretire conabatur.

Nec ſex neque ſeptem gradibus concluditur conſanguinitas.

Comperto errore Innocentius III. reuocauit prohibitionem ad quartum gradum.

§. XXVI. Sed ſero ſapiunt Phryges. Animaduertebant nimis ſero quidam abſurditatem huius prohibitionis, imo ſine dubio agnouerunt, eam profectam fuiſſe ex erronea computandi ratione, quæ non poterat non varia incommoda in diſſoluendis coniugiis producere. INNOCENTIVS III. itaque anno 1216. *in concil. generali* conſtituit, *ne prohibitio copulæ coniugalis quartum conſanguinitatis & adfinitatis gradum de cetero excedat. c. 8. X. h. t. c. 3. X. de clandeſt. deſponſ.* Hoc modo 1) INNOCENTIVS III. propius acceſſit ad *inſtituta Græcorum*, imo & 2) ad antiquorum pontificum & conciliorum, qui ad *quartam* generationem olim prohibuerunt matrimonium, vt *§. X.* oſtendi docuique. Denique 3) ita tacite agnouit, nouam computandi methodum ad hanc inſolitam prohibitionem anſam dediſſe, quam ad limites *computationis ciuilis*, ſecundum quam ad octauum gradum pertingit, fere reduxit, vt regula antiqua, de *ſeptimo gradu prohibito*, ſuo modo illibata maneret, ſi ſecundum *computationem ciuilem* intelligatur. Ne vero errores anteceſſorum detexiſſe videatur, aliam ſubſtituit rationem: *quia quatuor ſunt humores in corpore, qui conſtant ex quatuor elementis.* Rationem hanc eſſe *inadæquatam* agnouit TELLEZIVS *ad cit. c. 8. n. 3.* quod in plurimis aliis legibus tales adferri ſoleant. Rationes inadæquatæ reuera ſunt *colores* & *prætextus*, quibus vtimur, quando *veras* adferre haud conſultum videtur. Neque INNOCENTIO viro cautiſſimo & ſatis perſpicaci conſultum erat, errores a prædeceſſoribus commiſſos agnoſcere, aut detegere, ſed illos intactos relinquere & aliud potius principium ſubſtituere. Vulgata fuit doctrina in phyſicis de *quatuor elementis:* his omnia conſtitui, moueri, ac *mutari* quoque, cenſebant. Ita philoſophatur PLVTARCHVS *in Iſide & Oſiride* (*tom. II. oper. p. 376.*)

Secundum ius antiquum,

prætextu ex quatuor elementis aſſumto,

qui ex antiqua philoſophia illuſtratur.

376.) vbi de *fiftro* agens de hæc de myftico eius fignificatu adfert: *Et fiftri fuperiori parte rotundi confpectus admonet de quatuor corporibus, quæ concutiuntur, nam quæ pars mundi ortui & obitui eft obnoxia, ea continetur globo lunæ, inque ea omnia mouentur & MVTANTVR* διὰ τῶν τεττάρων ςοιχείων *per quatuor elementa, ignem puta, terram, aquam, & aërem.* Ad intellectum huius loci multum faciunt, quæ erudite de *fiftris* commentatus eft BENEDICTVS BACCHINVS, quorum figuram per varios mysticos fignificatus illuftrat adumbratque PLVTARCHVS additque, curuamini fiftri infigi tres facies, quod *his faciebus adumbrent ortum & interitum* (γένεσιν καὶ τελευτὴν *generationem* & *vltimum finem) quæ funt elementorum mutationes atque motus.* Forfan ex hac philofophia INNOCENTIVS III. collegit, quatuor elementis cognationem conftitui & generari, eamque adhuc contineri & conferuari intra *quatuor gradus:* poft hos vero eam *mutatam* & *finitam* per eadem elementa, longe aliter iam permixta, & in totum fere immutata. Vt fenfus fit: ficuti omnia generantur, mouentur & mutantur per quatuor elementa; ita cognatio poft quartam generationem, elementis iam mutatis, defiiffe videtur. Vtrum exacte mentem INNOCENTII affecutus fuerim, ignoro; interim non improbabile eft, hæc placita philofophica eum fecutum fuiffe. Sicuti vero ab hoc tempore in gradu quinto, etiam *lineæ inæqualis*, in qua alter in tertio vel quarto fuit, nuptiæ admiffæ funt; ita quæ de TERESIA, quæ cum ALPHONSO Legionenfi feculo XIII. nuptias iniit, adferuntur a IO. FRANCISCO MACEDONE *in act. SS. d. 17. Iun. p. 473.* imperitiffimum fapiunt certamen inter regios aduocatos, qui ex iure *Romano* & *Græco* propugnarunt has nuptias, & pontificis aduocatos, qui adhuc ex iure antiquo, quo vsque ad *feptimum* gradum prohibita erant connubia, contra easdem difputarunt.

& ad doctrinam Innocentii applicatur,

§. XXVII. Hæc prohibitio vltra modum extenfa durauit vsque ad tempora *reformationis;* imo adhuc hodie inter Catholicos viget, per patres Tridentinos haud reftricta. Sicuti vero proteftantes, reformatione feruente, mox animaduertebant, laicos, quibus nuptiæ propriæ erant, Clericis, contra Saluatoris mentem, cuius *iugum lene* erat, duriffimis legibus connubiorum fuiffe oneratos, iugoque vix ferendo fubiectos, vt eo latior campus effet, laicis gratiam per *difpenfationes* indulgendi, quæftumque ex iis faciendi; mox vnanimi voluntate *libertatem matrimoniorum* reftituerunt, &, amputato *quarto* gradu, plerique

Proteftantes prohibitionem ad tertium gradum reftrinxerunt, temperamento adhibito.

rique in *tertio* ſubſtiterunt. Hoc temperamento ſine dubio vſi ſunt, vt omnem aduerſariis amputarent calumniandi occaſionem, ſimul tamen facilem viam oſtenderent, qua reformatio huius doctrinæ etiam a Catholicis ſuſcipi poſſet. Hæc conſideratio ſi defuiſſet, potius expediviſſet, ſi ad praxin ſex vel ſeptem ſeculorum rem reduxiſſent, & in prohibitis *conſobrinorum* nuptiis ſubſtitiſſent. Accedebat grauior & prægnantior ratio, quod, quia Proteſtantes adhuc cum Catholicis mixti erant, pluresque ſub Catholicorum iuriſdictione bona habebant, verendum eſſet, ne liberi ex nuptiis, iure Canonico damnatis, ſuſcepti, ſtatus controuerſiam paterentur, & a ſucceſſione arcerentur. Inde conſultius ducebant, ab initio leges has matrimoniales ne quidem publicare, licet libertas coniugii reſtituta eſſet. Peracta viſitatione in Thuringia & regione Auſtrali libellus viſitatorius a MELANCHTHONE compoſitus erat, quem anno 1528. Elector Saxoniæ ad LVTHERVM mittebat, vt quæ emendanda eſſent, corrigeret. Inter alia vero de *legibus matrimonialibus*, in hac viſitatione conceptis, hæc ad LVTHERVM ſcribit: *Videtur non multum intereſſe populi, vt leges iſtæ nunc publicentur, & ſufficere forte poſſet, paſtores a viſitatoribus inſtrui, vt populum de libertate illa, & quæ commoda & incommoda emergerent, ſi intra quintum gradum contraherent, informarent, &c.* vid. SECKENDORF. *in hiſtor. Lutheran. lib. II. §. 36. n. 3.* Ipſum *libellum viſitatorium* poſtea LVTHERVS cum præfatione ſua publicauit, cuius *c. 11.* de *coniugio* actum, cautumque fuit, vt circa gradus prohibitos cum *diſcretione* procederent paſtores, conſultis doctoribus, aut caſu ad principem eiusque conſiliarios & præfectos relato.

quod neceſſarium erat,

quamuis caute ab initio leges has non publicarent

§. XXVIII. Tandem tamen placuit, *certa lege publica* gradus prohibitos determinare. Dux Saxoniæ MAVRITIVS anno 1543. publicauit *ordinat. prouincialem in corpore iur. Saxon. tom. I. p. 11.* exhibitam, vbi hanc legem, conſtanter poſtea per omnem Saxoniam cuſtoditam, promulgauit: wiewol die päbſtliche Rechte bis daher die Ehe in dem vierten Grad der Blutsfreundſchaft und Schwägerſchaft verboten, ſo ſoll doch die Ehe in unſern Landen hinführo nicht weiter, denn in dem dritten Grad ungleicher Linie des Geblüts und Schwägerſchaft verboten, und in dem dritten gleicher Linie und dem vierten Grad erlaubet und zugelaſſen ſeyn. Quia vero hactenus certa lex defecerat, hinc de matrimoniis intra hunc gradum prohibitum contractis cautum, ne pro *illegitimis* haberentur, ſed vt hæc lex tantum in *matrimo-*

Tandem variis legibus proteſtantes gradus determinarunt,

in Saxonia vsque ad gradum tertium lineæ inæqualis prohibitio reſtricta.

trimoniis contrahendis obseruaretur. Hæc *lex Saxonica*, nuptiis hoc modo dicta, facile peragrauit reliquas protestantium prouincias, quippe quæ in more habuere, exempla *Saxonicarum ecclesiarum*, vnde reformatio ortum traxerat, intueri, & se ad earum instituta componere. Vnde idem receptum fuisse in ducatu Slesuicensi, in Palatinatu electorali, aliisque docent CARPZOV. *lib. 2. iurispr. consist. def. 79.* & HAVEMAN. *in Gamol. lib. II. tit. 5. pos. 13. not. 2.* quamuis non omnes in eo gradu substiterint. Guelpherbytana *ordin. eccles. renou. p. 110.* itidem in hoc gradu substitit, vt & *Argentoratensis de anno 1670. p. 389.* quoad *consanguineos* (nam *affinibus* in gradu tertio simpliciter *p. 397.* nuptias permisit) nec non & *ordin. polit. Magdeb. c. 37. §. 34.* item *ordin. eccles. Megapolit. de anno 1650. p. 259. cum iure prouinc. Boruss. lib. 2. tit. 2. art. 1. in f.* aliæque. In quibusdam prouinciis prohibitio etiam extensa ad *tertium gradum lineæ æqualis.* In *ordin. polit. Cellensi c. 30. §. 11.* hæc expresse recepta, tum quod in *viridi obseruantia* hactenus fuerit; tum etiam, weil dasselbe seine ansehnliche rationes politicas habe. In quarto gradu lineæ æqualis nuptiæ *§. 12.* permissæ sunt; non æque in quarto gradu *lineæ inæqualis*, quod mirandum. En verba *§. 13.* In ungleichem Grad aber sollen und mögen sich die vierte von Schwester- und Brüder-Kindern nicht befreyen; als Exempels weise soll keiner seines Elter-Vaters oder Proaui Brudern Tochter, oder des Proaui Brudern Sohns oder Tochter Tochter nehmen, dann sich dieselben alle in gleichem und zwar dem vierten Grad ungleicher Linie verwant seyn. Idem iam *ordin. eccles.* CHRISTIANI *de anno 1619. p. 173. & 174.* constitutum, adeoque inde tantum in *ord. polit.* repetitum. Pariter in *Hasso-Cassellana reformatione c. 11. p. 432.* prohibentur nuptiæ im dritten Grad der Blutfreundschaft und Schwägerschaft beydes in gleicher und ungleicher Linie. Similiter in der Kirchen-Ordn. der Wild- und Rhein-Grafen *c. 18.* idem iisdem verbis cautum, nec non *ordin. Consist. March. c. 58.* Quin etiam *iure Wurtembergico* hunc gradum prohibitum esse tradit HAVEMAN. *cit. l.* qui etiam reliqua, quæ in genere ad doctrinam de *gradibus matrimonialibus* spectant, fusius cum aliis tradit, hic non recoquenda.

quæ lex a plerisque aliis recepta,

ab aliis etiam ad gradum tertium lineæ æqualis extensa.

(III.)

(III.)

DE AFFINITATE MATRIMONIVM ANTECEDENTE.

Affinitatis termini.

§. XXIX. Æque vero abstinendum est a *consanguineis vxoris* vt *propriis*, ex iudicio legum, canonum, & pontificis in *c. 1. in f. X. h. t. c. 7. 13. 14. C. 35. q. 2. & 3.* quia sicuti cum his *consanguinitas*, ita cum illis intercedit *affinitas*. Satis accurate vero definit INNOCENTIVS III. in *c. 5. X. h. t. adfinitatis* terminos, designatque personas, inter quas vinculum hoc nascatur. Scilicet vir per *copulam carnalem* ad fines cognationis vxoris, & pariter hæc per eandem ad fines consanguinitatis mariti accedit, vnde nascitur *adfinitas* legitima: *illegitima* ex alio quocunque concubitu extra matrimonium oritur, *c. 24. X. de testibus* & quoad *impedimentum matrimonii*, non vero quoad alia iura, adfinibus inter se tributa, attenditur *c. 6. & 10. X. de eo qui cognou. consangu. vx.* CARPZOV. *lib. 2. iur. consist. def. 97.* & *P. 4. C. 22. def. 10.* LAVTERBACH. *de iur. affinit. c. III. §. 2.* IVSTVS REVBER *de testibus P. 2. n. 177.* FARINAC. *de testibus qu. 54. n. 74.* Vnde regulariter in statutis & legibus prouincialibus affinium nomine tantum veniunt *legitimi*, non *illegitimi*, si causas matrimoniales exceperis, LAVTERBACH. *cit. l. n. 24.* nec conuenit, vt stuprator consanguineos stupratæ *adfines* nominet, & vice versa. Aliud ergo dicendum, si *legitimum* adsit *matrimonium*, quod etiam hodie inter *nobilem* & *plebeium* & vice versa contrahi, supra iam *tit. de coniug. seru. §. XXI. in f.* obseruaui, non item inter *illustres* & *plebeiæ conditionis* vel simplici tantum nobilitate decoratas vxores. Sicuti ergo *hoc casu* ab appellatione *adfinium* in vita communi abstinendum, ita *illo* hæc omnino admittenda, quod illustrabo præiudicio Facult. iurid. *de anno 1696. Mens. Mart.*

Ex iusto matrimonio nascitur affinitas legitima.

Hat derselbe F. von W. jüngste Tochter Elisabeth von W. geheurathet, welche bereits gestorben, und eine Tochter M. E. hinter sich verlassen, in deren Namen derselbe von denen Gebrüdern von W. dasjenige, was Ihr an allodialien aus Groß-Väterl. Erbschaft zuständig, nebst seiner verstorbenen Frauen annoch lebenden Schwester gerichtlich bey der Fürstl. Anhält. Cantzeley zu Cöthen gefordert, und unter andern in der Klage gesetzet:

Unsere respectiue Brüder und Schwäger dahin anzuhalten, daß Sie binnen gewisser Frist uns befriedigen mögen.

Dagegen die von W. auf solche Klage sich einzulassen verweigert, bevor

bevor Er den Titul Schwager herausgelassen, daher Er belehret seyn will:

Ob solche Exception mit Bestande Rechtens eingewandt, oder ob er nicht seiner sel. Frauen 3. leibliche Brüder Schwäger, so wol schrift- als mündlich zu tituliren befugt sey?

Wenn nun gleich eingewandt werden will, daß der Herr kein Edelmann sey, und also die inæqualitas conditionis demselben entgegen stehe, sich einer solchen titulatur zu gebrauchen, welche nur inter pares üblich zu seyn pfleget, indem bekant, quod fœmina nobilis ignobili nupta priuilegia nobilitatis prætendere non possit.

CARPZ. *P. 3. const. 36. def. 2.*

Der Herr auch ihre Schwester mit ihrem Willen nicht geheurathet, und also Sie ihn für einen Schwager zu erkennen nicht verbunden, und sonsten nicht ungemein, daß wenn in einer Klage-Schrift eine ungebührliche titulatur gebraucht worden, man die Einlassung auf die Klage, bis solche titulatur geändert, wohl verweigern könne.

Weil aber dennoch das ius affinitatis nicht ex voluntate derer Frauen Brüder, sondern ex ipsa dispositione iuris entstehet, so bald eine Heurath vollzogen ist

L. 4. §. 3. ibi: *Affinitatis causa est ex nuptiis* & *§. 8. ff. de gradib. & affin.*

BECHSTAD. *de iure connub. P. 2. c. 1. n. 2.*

solches ius affinitatis auch, nachdem es einmal per legitimas nuptias acquiriret worden, nicht gehoben wird, nisi delictum deportatione dignum intercedat

L. 4. §. vlt. D. de gradib. & affin.

und in diesem Fall an der legitimitate nuptiarum nicht zu zweifeln, indem der Schwieger-Vater F. von W. seinen Consens hierzu expresse, und zwar schriftlich ertheilet, dessen ältester Sohn auch ad mandatum patris dessen wiederholten Consens in diese Heurath, und dabey abgestattetes Zeugniß von seinem guten Verhalten selbst unterschrieben, und also ipso facto diese Heurath mit approbiret, die Schwieger-Mutter auch ihn bis anhero, als ihren Schwieger-Sohn agnosciret und tituliret, und aus den Rechten bekant, quod ad iustas nuptias sufficiat solus parentum & contrahentium consensus,

pr. inst. de nuptiis.

CARPZ. *iur. eccles. lib. 2. def. 44.*

Hingegen der Consensus fratrum bey der Eltern Leben nullo iure nöthig ist, und daher denenselben kein ius contradicendi zustehen kan: Ferner auch die disparitas conditionis, wenn der maritus ignobilis, die Frau aber nobilis ist, die legitimitatem matrimonii nicht aufheben mag, indem bekant, quod inæqualitas conditionis nuptias non vitiet.

CARPZ. *iurispr. consist. lib. 2. def. 10.*
FELTMANN. *de titul. honor. lib. I. c. 26. n. 6.*
GERHARD. *de matrim. §. 399.*

und dahero, ob gleich eine Adeliche Person, wenn sie sich an einen Bürger-standes verheurathet, die iura nobilium ferner nicht prætendiren kan, cum conditionem mariti sequatur,

L. fœmin. 8. in fin. ff. de senator.

ihr dennoch die iura legitimæ vxoris, und dem marito die daraus entstehende affinitas nicht versaget werden mag, weil das vinculum affinitatis nicht ex æqualitate personarum coniunctarum, sondern ex ipso matrimonio entstehet, cum ex vnitate carnis affinitas nascatur,

can. porro de affin. 3. C. 35. qu. 5.
SANCHEZ. *de matrim. disp. 64. n. 1.*

und solcher gestalt der Herr, da er sich bey dieser titulatur Seines ihm de iure diuino, ciuili & canonico zustehenden iuris affinitatis gebrauchet, und der verstorbenen Frauen Brüder seine Schwäger nennet, Er ihnen dadurch keine Beschimpfung zugefüget, cum qui iure suo vtitur, nemini facit iniuriam,

L. 13. §. 1. ff. de iniur.
L. nullus 56. ff. de R. I.

zumahln da der Herr nicht allein ein Gelehrter ist, sondern auch solche characteres von dem Hoch-Fürstl. Hause Sachsen hat, dessen sich kein nobilis schämen darf; Hingegen aber bekant, quod denegatio tituli honoris alicui competentis, actioni iniuriarum faciat locum,

FELTMANN. *de tit. honor. lib. 2. c. 32. §. 1. & 5.*
BARTOLVS *ad l. non solum 11. D. de iniur.*

Sicut & ille, qui aliquem prohibet suo iure vti, quorsum & ius affinitatis pertinet, iniuriarum tenetur.

L. 13. §. 7. ibi: *Si quis me conuersari non patiatur, vel re mea*

106

mea vti me non permittat, iniuriarum conueniri potest. D. de iniur.

und also um so viel weniger contra motam actionem diese exceptio de omittendo titulo affinis a iudice zuzulassen, cum huic ex officio incumbat, friuolas exceptiones reiicere.

So erscheinet daraus allenthalben so viel, daß diese eingewante exceptio pro friuola zu achten, und der Herr seiner verstorbenen Frauen Brüder, so wol in als außer Gerichts, Schwager zu tituliren wohl befugt sey, V.R.W.

§. XXX. Quæ cum ita sint, euidens est, adfinitatem vel matrimonium contrahendum *præcedere*, vel contractum *subsequi*. Hæc semper est illegitima, de qua membro *seq. IV.* agam ad ductum *tituli præcedentis:* illa vero potest esse tum *legitima* tum *illegitima.* Illius rationes prius excutiendæ sunt. Ait MODESTINVS in *l. 4. §. 3. D. de. grad. & adfin. Adfines sunt viri & vxoris cognati, dicti ab eo, quod duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit; namque coniungendæ adfinitatis causa fit ex nuptiis.* Ante omnia desiderat ICtus *nuptias*, quia adfinitatem proprie conciliat coniunctio corporum: sola *desponsatio* non sufficit, vtut laxiori in sensu *adfinitas* huic adsignetur in *l. 8. D. de condict. caus. dat. caus. non secut.* præsertim quia etiam ex *sponsalibus* quoddam impedimentum nascitur, de quo actum est *tit. de sponsal. §. 144. p. 1197.* Deinde constituit ICtus ex definitione data, adfinitatem tantum inter vxorem & mariti consanguineos, vt & inter maritum & vxoris consanguineos constitui; sicuti enim hæc ad illius, ita ille ad huius cognationem accedere dicitur. Vnde sequitur, vt coniugum consanguinei inter se nullo *adfinitatis* vinculo ligati sint, si iuridicum significatum sequimur. Non obscure hoc innuit PAVLVS in *l. 10. §. 14. D. de grad. & adfin.* vbi adfert casum, *si vir & mulier, ille filiam eius duxerit, illa vera filio eius nupserit*, id quod minime improbat, sed vt lege probatum matrimonium adfert. Clarius Pontifex in *c. 5. X. h. t.* causam adfinitatis proprie dictæ egit, vt ipsius verbis declarabo: *Super eo igitur,* ait, *quod pater & filius cum matre & filia, & duo cognati cum duabus cognatis, auunculus & nepos cum sororibus contrahant matrimonia, taliter tibi duximus respondendum, quod licet omnes consanguinei viri sint affines vxoris, & omnes consanguinei vxoris affines sint viri: inter consanguineos tamen viri & consanguineos vxoris, ex eorum, viri videlicet*

Quinam proprie affines?

Dispensatio hic non sufficit,

adfinitas tantum nascitur inter vxorem & mariti consanguineos & vice versa,

non inter consanguineos vtriusque coniugis.

& vxoris coniugio, nulla prorſus affinitas eſt contracta, propter quam inter eos matrimonium debeat impediri. Huius fundamenti, quod tamen etiam *ius ciuile* agnoſcit fouetque, immemor fuit inter Græcos BASILIVS in ſchemate, quod ſupra *§. III.* attuli, exiſtimando, affinitatem in ſeptimo gradu eſſe inter Ioannem & fratris ipſius proſoceri fratris filiam, cum tamen nequidem adfinitas ſit inter Ioannam & fratris eius ſocerum. In ſimili errore verſatus eſt DEMETRIVS CHOMATENVS, Archiepiſcopus Bulgariæ apud LEVNCLAVIVM *lib. V. iur. Græc. Rom. p. 313.* Præmittit, vsque ad ſextum gradum iuxta *iuris ciuilis* computandi viam, inter affines prohibitas eſſe nuptias, atque exempli loco hæc adfert: *fieri non poteſt, vt duo fratres duas conſobrinas, & vice verſa duo conſobrini duas ſorores vxores ducant.* Schema ipſum ob oculos ſub N. XIV. poſui, vt inde liqueat, Græcos cenſuiſſe, etiam coniugum conſanguineos inter ſe affinitates coniunxiſſe. Etenim in hoc ſchemate *adfinitate* coniunctus dicebatur in ſexto gradu D, cum tamen nequidem A adfinis ſit B aut C. Pergit ſimili errore: *Eodem modo patruus ſeu auunculus & fratris ſororisue filius cum ſororibus alterius cognationis connubialem contractum inire prohibentur*, de quo vid. *ſchema ſub N. XV. Ex his perſonis*, addit DEMETRIVS, *quintus gradus conficitur; nam patruus ſeu auunculus ad fratris ſororisue filium tertium gradum obtinet: duæ autem ſorores aduerſus ſe inuicem ſecundum.* Vtique quintus gradus ex his perſonis conficeretur, ſi adeſſet adfinitas, quam Græci hic tantum agnoſcunt, non Latini. SISINNIVM huius prohibitionis autorem eſſe, indicat MATTHAEVS BLASTERES apud LEVNCLAVIVM *lib. VIII. iur. Græco-Rom. p. 482. tomus autem Siſinnii prohibet, ne duo fratres amitam & eiusdem fratris filiam ducant vxores, & vice verſa. Præterea vetuit, ne duo fratres ducant duas conſobrinas, in quorum primo quintus in ſecundo ſextus gradus ſpectatur.*

[Margin: in quo Græci errarunt. — N. XIV. — N. XV.]

§. XXXI. Ex hoc *orientis* & *occidentis* diuortio diuerſæ admodum fluunt concluſiones, hoc permittente nuptias, quas ille damnat reprobatque. Etenim ſecundum principia iuris *ciuilis Romani* & *Canonici* adfinitate haud iunguntur compriuigni, nec coniugum parentes aut fratres & ſorores. Pariter non intercedit adfinitas cum nouercæ ſorore, imo nec cum *matre*, hoc ſenſu, vt filius poſſit vxorem ducere matrem, cuius filiam pater in thoro coniugali habet, quod coniugium nec iure *ciuili* nec *canonico* damnatur, vt adducti textus ſpeciatim indicant. Iuris Canonici doctrinam eo magis demiror, quod in aliis nuptiis *impe-*

[Margin: Exempla eorum, qui non ſunt affines, — vt nequidem ius canoni-]

impedimentum honestatis publicæ adeo obseruat, vt contra hanc contractas dirimat. Minus videtur esse impedimentum, si solam *externam honestatem* vel *decorum* consideras, in nuptiis cum matris sponso, quam cum vitrici patre. Et tamen illas damnat; has admittit, quas forsan GREGORIVS M. si de iis consultus fuisset, non admisisset; sed INNOCENTIVS III. iuris ciuilis callidissimus & solertissimus interpres, facilius permisit, qui ægre a *iuris ciuilis* principiis recessit. Non parum enim *decori* ratio lædi videtur, si pater filiam, & illius filius huius matrem sibi in matrimonium collocat. Mira certe metamorphosis miraque confusio respectuum inde exsurgit. Filius patris sui socer fit, imo vitricus suæ nouercæ: pater filii sui quodammodo gener fit intuitu vxoris, quia huius matrem filius in matrimonio habet. Filia instar *socrus* matris suæ est, & hæc instar *nurus* filiæ suæ; quin huius vitricus est simul *generi* loco. Si filia *infantem* edit, hic respectu illius matris reuera est *nepos*, & simul fit *frater* mariti auiæ suæ, vt alios respectus sicco prætercam pede. Hæc sine dubio ratio fuit, vt in nonnullis *ordinationibus ecclesiasticis* ex ratione, non *adfinitatis*, quæ exulat, sed *decori*, nuptiæ hæ prohibitæ sint. In iure *Saxonico Electorali* iamdudum ex constitutione D. AVGVSTI nuptiæ vetitæ mit des Stief-Vater Mutter, Stief-Mutter Mutter, Stief-Vaters Vater, Stief-Mutter Vater, &c. vid. *corpus iur. Saxon. tom. I. p. 121.* Ad huius normam plures aliæ compositæ sunt, vt *Guelpherbytana renov. P. I. p. 109.* vbi etiam cum vitrici vel nouercæ auo vel auia nuptiæ interdictæ; porro ARGENTORATENSIS *p. 391. seq.* CELLENSIS *ordin. polit. c. 30. p. 83.* ANHALT. *ord. polit tit. 7. ius prouinc.* BORVSS. *lib. 2. tit. 2. art. 2. §. 2.* MAGDEBVRGICA *ord. polit. c. 37. §. 35. p. 467.* & forsan plures aliæ leges prouinciales.

[Margin: cum impedimentum honestatis hic attendat. — Interim parum decorum est connubium cum nouercæ matre, — quibusdam in locis interdictum, vt iure Saxon. elect. Guelpherbytano, aliisque ordin. ecclesiast.]

§. XXXII. Atque hæc prohibitio eo magis recipienda, & contra ius *ciuile* & *canonicum* vbique obseruanda est, si, quod nouiter Dn. GRIEBNER. *de incest. cum nouercæ matre nupt. §. 8. seqq.* adstruere annisus est, has nuptias damnauit *ius diuinum positiuum vniuersale*, quippe quod etiam christianos indubie obligat. Argumentum ducit a nuptiis *compriuignorum Levit. XVIII, 11.* a Deo prohibitis reprobatisque, atque inde infert: *ii, qui compriuignorum nuptias esse illicitas concedunt, hanc quoque coniunctionem non possunt non improbare.* Est hæc propositio *hypothetica*, vt, posito vno, poni possit alterum; quin etiam præterea inde forsan inferri posset, nec *nouercæ sororem* duci posse, nec

[Margin: An iure diuino? — Rationes dubitandi,]

 inter

inter *coniugum parentes* permissa esse connubia; quid quod, qui Karæos audiunt, facile repudiaturi sint connubia duorum fratrum cum duabus sororibus, id quod horum philosohia ostendit, explicata a SELDENO *lib. I. de vxor. Hebr. c. 4.* Ita vero hodie, si veræ sunt traditiones Karaiticæ, plura ineuntur incestuosa matrimonia, quæ tamen non damnantur a *legibus ecclesiasticis*. Neque enim *compriuignorum* nuptias leges ecclesiasticæ vllibi damnant, nec vt eas damnent, sat causæ habere videntur.

huius sententiæ fundamentum lubricum ostenditur,

Qui prouocant ad dispositionem iuris diuini *Lev. XVIII, 11.* adductam, pro certo aliquid assumunt, quod æque facile negari potest, quo asseritur. Nunquam fuisse interdicta matrimonia liberorum ex diuersis parentibus natorum, ad hunc textum obseruat CLERICVS, vir doctissimus: obseruant quoque alii, qui de *consanguinea* textum interpretantur sat commode.

quod scil. compriuignis interdictæ nuptiæ,

Qui cum illustri BERGERO *de compriuign. matrim.* aliisque in *cit. verf. 11.* nuptias *compriuignorum* indigitatas censent, textum quodammodo mutant, vt eum ad sententiam suam accommodent, quod periculosum admodum est. Neque enim quidam verba hæc: *quæ est nata ex patre tuo* (quæ ONKELOS habet) textui convenire credunt, sed loco eorum substituenda, *quæ peperit patri suo*, vt subintelligi debeat casus, si ex communibus parentibus liberi nati sunt. Hoc supposito, non *absolute* iungi prohibentur compriuigni, sed posita conditione adducta, & ita ex *fratris vel sororis agnatione* repetenda foret prohibitio. Hæc si desit, matrimonium permissum censeri debet. Id vero minime admissuri sunt, qui cum SELDENO *cit. l. in f.* asserunt, dictum *verf. 11.* ita verti posse: *turpitudinem filiæ vxoris patris tui (quæ autem ex patre tuo nata est, soror tua est) non reuelabis*, quasi in parenthesi, quod de *germana* antea dictum, adiectum esse videatur. Hæc versio si recipitur, compriuigni simpliciter a nuptiis remouendi.

sed textus Levit. XVIII, 11. in varium trahitur sensum,

Ita vero liquet, textum hunc in triplicem diuersum trahi sensum, vt intelligendus sit, vel (1) secundum vulgatam de *sorore consanguinea*: vel (2) de compriuignis *secundum quid*, scilicet nato communi fratre: vel (3) *simpliciter* de compriuignis. Sed si inter se hæ comparantur interpretationes, prima est *simplicior*, magisque naturalis; reliquæ magis coactæ & obstrusæ, imprimis illa, quam SELDENVS adfert, ponendo parenthesin admodum incommodam & alienam, quæque vtplurimum obscuritatum fons & origo est.

& a Seldeno obscurissime explicatur.

Neque adeo mirandum est, SELDENVM hac delectatum fuisse interpretatione, quippe qui omnia sua scripta infinitis parenthesibus obscurauit, & sic facile adduci potuit, vt methodum,

dum, quæ ipsi in deliciis erat, ad SS. literarum interpretationem adferret, qua tamen verus sensus facile inuerti potest. Neque vlla ratio excogitari potest, quæ necessitatem vel vtilitatem huius parentheseos doceat, cum non necesse fuerit, sororis germanæ, ex patre natæ, hic mentionem facere, si de *compriuignis* textus primario loqueretur. Reliqui, qui *agnationem fratris communis* in textu supponunt, vt conditionem sine qua non, magis ingeniosi sunt, sed nondum satis euidenter ostenderunt, loco *moledeth* esse legendum *muledeth*, h. e. loco: *nata ex patre tuo*, legendum esse: *quæ peperit patri tuo.* Neque sufficiens ratio adduci potest, quare hoc casu solum matrimonium prohibitum esse debeat, deficiente vero prole communi admittendum. Accedunt aliæ difficultates, quæ hanc interpretationem premunt, ab aliis iam notatæ. Quid enim si, contracto inter compriuignos matrimonio, postea communis frater nascatur, an tunc matrimonium, b. f. inter compriuignos initum, erit incestuosum? Neque obstat, iam tum de matrimonio cum fratribus vel sororibus haud ineundo *vers. 9.* fuisse actum & quidem in genere, vt nec *spuriam* nec *legitimam*, nec *bilateralem* nec *vnilateralem* vxorem ducere liceat; etenim, vt speciatim, de *consanguinea* non ducenda legem diceret Deus, vel ex hac ratione factum esse potuit, quod quædam gentes hoc admitterent coniugium, & tantum cum *vterina* prohiberent, obseruante CLERICO ad *cit. l.* Ergo necesse videbatur, speciatim de *consanguinea* non ducenda edicere, vt nullum amplius superesset dubium, & speciatim interdiceretur, quod inter gentes permissum erat. Illustrari id potest ex coniugio ABRAHAMI cum Sara; affirmat enim *Genes. XX, 12. vere illam sororem eius fuisse, filiamque patris, non matris suæ;* quo indigitare voluit, non cum illa, sed cum hac tantum damnatas, *more gentium* & maxime Phœnicium, iniri nuptias, quod illustrant CLERICVS & GROTIVS *ad cit. c. 20.* Ne ergo posteri ABRAHAMI exemplum eius in consequentiam traherent, & id sibi quoque non interdictum esse putarent, quod illi permissum fuit, lege speciali hoc matrimonium interdicendum erat. Quamdiu ergo nulla necessitas vrget, vt *vers. 11. cit.* de *compriuignorum* nuptiis intelligamus, tam diu asseri nequit, *iure diuino* nuptias cum *nouercæ matre* esse interdictas. Hoc alioquin facile admitto, posito vno, facile poni posse alterum, h. e. si non licet nouercæ *filiam* ducere; ergo nec nouercæ *matrem.* Sine dubio vero Deus expressisset quoque posteriorem casum, si priorem determinasset, quod nec

nec felicius ab aliis de agnatione fratris communis,

quin potius commode accipi potest de consanguinea sorore,

ergo nulla prohibitio cum nouercæ matre inde erui potest.

nec probabile est, nec cum antiquitatibus historicis cohæret, cum quibus magis concordat interpretatio, quæ de *consanguinea* non ducenda accipit legem.

Genera affinitatis tria.

§. XXXIII. Vidimus *adfinitatis* fundamentum: modo *genera* eiusdem adferamus. Tria vulgo solent constitui genera adfinitatis: *primum*, quod inter vxorem & mariti consanguineos, & vice versa, contrahitur: *secundum*, quod inter vxorem & mariti affines primi generis, & denique *tertium*, quod inter vxorem & mariti adfines secundi generis & vice versa contrahitur. Sic duorum consobrinorum coniuges inter se sunt in *secundo genere* adfinitatis, *c. 22. C. 35. qu. 2. & 3.* h. e. vxor adfinis est in secundo genere soceri fratris filiæ marito, quippe qui marito eius est adfinis in primo genere affinitatis. Pariter fratris & sororis coniuges in hoc genere adfines sunt, h. e. vxor affinis est in secundo genere mariti sui sororis marito, quippe qui marito suo in primo genere adfinis erat. Denique vxor mariti sui fratris vxoris secundo marito est in tertio genere adfinitatis iunctus, quippe qui marito suo affinis erat in secundo genere.

Secundum genus etiam iure ciuili certo modo prohibitum, si ascendentium respectus adest.

Secundi generis affinitatem si non secundum verba, re ipsa tamen PAPINIANVS memorat in *l. 15. d. R. N.* &, *uxorem quandam*, ait, *priuigni coniungi matrimonio vitrici non oportet, nec in matrimonium conuenire nouercam eius, qui priuignæ maritus fuit.* Hos enim secundo adfinitatis genere inter se iunctos esse, palam est; quare nec generi mei viduam, quæ in locum filiæ meæ defunctæ successit, ducere fas est, nec soceri mei secundam vxorem, h. e. vxoris defunctæ nouercam, nec denique vitrici relictam viduam. BROVWER. *lib. II. de iur. connub. c. 15. n. 4.* Vlterius autem iure ciuili haud extensam esse ad collaterales prohibitionem, recte obseruat GOTHOFREDVS *ad cit. l.* Ius canonicum latius processit, & collaterales quoque in *secundo* & *tertio* genere in certis gradibus, quos tamen non tuto determinare audent Canonistæ, a nuptiis arcuit, quod vel INNOCENTIVS III. *in c. 8. h. t.* indicat.

Iure canonico nouiori non item, quod excusari vix potest,

Quia vero ambiguum erat, quousque secundum tertiumque genus adfinitatis extendendum esset, consultius INNOCENTIVS III. esse censuit, omnem in *secundo* & *tertio* genere adfinitatis tollere prohibitionem in *cit. c. 8.* vt ne quidem illa, quæ ex *cit. l. 15.* adducta est, exciperetur, quod alii reprobant. *Non enim permittit honestatis ratio, vt ei sese submittat mulier, quem aliquando filium dixit, vt sibi subiiciat vir, quam olim filiæ honorauit nomine*, vt verba BROVWERI *cit. l.* mea faciam. Hac de causa factum esse reor, vt fora protestantium ecclesia-

clesiastica magis ad *iuris ciuilis* placita sese composuerint, nuptiasque cum iis interdixerint, qui sunt quasi in *linea recta* constituti in secundo genere adfinitatis, quos antea enumeraui, id quod *honestas* suadet, *lex ciuilis* iubet, & *sanctionibus* diuersorum locorum approbatum est, imprimis *Saxonicis*, vid. CARPZOV. *lib. II. iurispr. consist. def. 101. n. 20. Argentoratensi p. 391. Guelpherbytana*, *Magdeburgica* &c.

vnde protestantes sequuntur ius ciuile.

§. XXXIV. Interim si de *iuris diuini* prohibitione quæstio mouetur, vix est, vt eam ex sacris eruere queamus, quamuis quidam hic dubia corraserint relata in B. SPENERI *vol. vlt. consil. Theol. German. P. 2. sect. 8. c. 4. p. 173.* Ipse vir beatus in contrariam rectius iuit sententiam *cit. l. p. 170. seqq.* in casu, quo de nuptiis priuignæ cum nouercæ suæ altero marito ineundis agebatur. Ait, iure diuino nuptias esse damnatas cum vitrico, eum tamen dici, der meine leibliche Mutter hat, die mich von einem andern gezeuget. So bald man diesen Verstand über dero natürlichen Deutung ausdehnet, läßt sich nichts daraus zum Verbot der Ehe schliessen. Addit, in iure Mosaico non reperiri exemplum affinitatis prohibitæ, quam in *primo genere:* secundi generis affinitatem esse impropriam: tantum prohiberi *Leuit. XVIII, 8.* cum nouerca, mit des Vaters Weib. Da muß nun, subiungit, derjenige wahrhaftig mein Vater seyn, dessen Wittwe mir verboten wird; nicht aber ein anderer, der durch eine Heurath nur einiger massen in eine gewisse Schwägerschaft gerathen ist. Ad dubium *de respectu parentum & liberorum* regerit: die Regul: inter eas personas, quæ sunt sibi inuicem loco *parentum*, nuptiæ sunt prohibitæ, ist falsch, wo sie extendiret wird über natürliche Bedeutung der Worte, sonsten müsten auch Vormünder nicht Macht haben, nach göttlichem Gesetze, eine Pflegling zu heurathen, da sie beyderseits loco parentum & liberorum sind: item keiner, der aus Barmhertzigkeit ein armes Kind erzogen und Vaters stelle an ihm vertreten hätte; ja kein Haus-Vater dürfte seine Magd heurathen, indem zwischen allen ein respectus parentum und liberorum ist, welches aber ungereimt. Interim tamen has nuptias, vtut *iure diuino* haud damnatas, non probat, sed potius dissuadet, recteque docet, in plerisque *ordinationibus ecclesiasticis* eas expresse vetitas esse. Vtrumque Facultas nostra iuridica etiam asseruit docuitque in responso M. Iun. 1723. concepto & hic subiecto:

De iure diuino tamen nulla deprehenditur prohibitio in secundo affinitatis genere.

Idem illustratur responso.

Facti Species.

Hat Titius zu erst Caiam geheurathet, aus welcher Ehe Seia gebohren, und an Liuium verheurathet, aber auch bald verstorben ist,

nach welcher ihre Mutter Caia gleichfalls mit Tode abgegangen, und Titius Liuiam wieder geheurathet, nach deren unbeerbten Tode, er Semproniam zur Ehe genommen, und endlich ohne Kinder verstorben ist. Will nun Lucius ietztgedachte nachgelassene Witwe die Semproniam, so seine Stief-Schwieger-Mutter ist, zur Ehe nehmen und dabey belehret seyn:

1) Ob iemand seiner verstorbenen Frauen Stief-Mutter nach göttl. und natürl. Rechten heurathen könne.

2) Ob zuvor eine Hohe Obrigkeitliche Dispensation nothwendig erfordert werde oder nicht?

Quæstio I. So viel nun die erste Frage betrift, ob wol eines theils nach der gesunden Vernunft bey denen Verheurathungen vornemlich auf dasjenige, quod honestum est, gesehen werden muß, und dann die nuptiæ in linea recta so wol in consanguinitate als affinitate bey allen Völckern iederzeit reprobiret worden, welches auch auf das secundum genus affinitatis, so in casu proposito anzutreffen, gezogen werden möchte, angesehen aus eben dem respectu, da einer seine Schwieger-Mutter nicht heurathen darf, er auch seine Stief-Schwieger-Mutter zur Ehe zu nehmen Bedencken tragen muß, andern theils auch in iure diuino solches verboten zu seyn scheinet, als nach welchem die Stief-Mutter zu heurathen verboten,

Lev. XVIII, 8.

welches auch auf die Stief-Schwieger-Mutter zu ziehen seyn möchte, als welche gleichsam als eine Stief-Mutter anzusehen, nachdem Ehe-Leute unter sich vnam carnem constituiren, und wie die verstorbene Frau in solchen Grad nach göttl. Rechten nicht heurathen dürfen, also auch es das Ansehen gewinnen will, daß ihr nachgelassener Mann in eben denselben Grad sich nicht verheurathen könne, dahero denn unterschiedliche Theologi und ICti solche Ehe nach dem göttl. Rechte als unzuläßlich angesehen, und solche ernstlich wiederrathen

CARPZ. *lib. 2. iurispr. conf. def. 101.*
BERGER. *in supplem. ad elect. prou. matrim. p. 115. sqq.* ibique allegati in responso Dd.

Zumal wenn man die Regul feste setzet, daß nicht allein in göttlichen Rechten die personæ expresse relatæ, sondern auch diejenigen mit unter dem Verboth verstanden werden, unter welchen idem vel similis respe-

respectus ist, wie alhier zu befinden, da obwol Lucius mit der Sempronia in secundo affinitatis genere verschwiegert ist, dennoch der respectus parentum & liberorum nicht aufhöret.

Weil aber dennoch nach den natürlichen Rechten kein gewisses fundamentum, wie weit die Ehe als verboten zu halten, absonderlich inter affines, auszufinden, sondern solche prohibitiones ex iure positiuo hergenommen werden müssen, und was einige von der imperfectione iuris naturæ in dieser materie daraus anführen, daß GOtt solches selber angezeiget, und denen Kindern Israel gebothen, daß sie nicht nach den Wercken des Landes Egypten und Canaan thun solten,

Leuit. XVIII, 2.

und daß sich an allen solchen verbothenen gradibus die Heyden versündiget haben,

Lev. XVIII, 24.

und ferner daraus schliessen wollen, als wenn nach dem Rechte der Natur solche gradus verboten gewesen, welches aber die verdorbene Vernunft der Heyden nicht erkennen mögen, und dahero GOtt solches Gebot expresse erklären, und der verdunckelten Vernunft zu Hülfe kommen müssen; dennoch diese argumenta, und die daraus genommene Schlüsse keinen richtigen Grund haben, da GOtt in genere nur anzeiget, daß sich die Israeliten von der Weise der Aegypter und Canaiter absondern, und eine bessere Ordnung, die ihnen GOtt vorgeschrieben, in den Ehen beobachten sollen, welche aber ante legem positiuam nicht erkannt werden mögen, welches die Exempel Abrahams und Jacob zur gnüge anzeigen, und so viel das geoffenbarte göttliche Gesetze betrift, kein Ort anzuzeigen: daß das secundum genus affinitatis in demselben verboten sey, als welches das ius canonicum hauptsächlich eingeführet, und was von dem Verbot der Ehe mit der Stief-Mutter angeführet wird, keinen nothwendigen Schluß auf das Verbot der Ehe mit der Stief-Schwieger-Mutter machet, weil man a primo genere affinitatis ad secundum nicht argumentiren kan, da man sonsten auch seiner Frauen Brudern Frau nicht heurathen dürfte, indem die verstorbene Frau in dem gradu nicht heurathen kan, welches doch alle Rechte zulassen, und also das argumentum ab vnitate carnis desumtum bloß auf die consanguinität, und primum affinitatis genus zu restringiren ist, endlich der respectus parentum & liberorum an und vor sich selbsten nicht in consideration

kommet, wann sonsten keine prohibition anzutreffen, weil sonsten auch seiner Stiefmutter Mutter oder Vater zu heurathen verbothen seyn würde, welches doch nicht zu befinden, sondern allein dieser regard in primo affinitatis genere zu obseruiren ist,

BRVNNEM. *in iure eccles. lib. 2. c. 16. ibique* STRYK. *in not. §. 23.*

BROVWER. *de iur. connub. lib. 2. c. 15. n. 5.*

BRVCKNER. *in decis. matrim. c. 5. p. 272.*

dahero auch so gar der Pabst INNOCENTIVS III. die antiquas prohibitiones in secundo & tertio genere affinitatis wieder cassiret, und die Heurathen darin libere zugelassen,

c. 8. de cons. & affinit.

So halten wir davor, daß die Ehe mit seiner Stief-Schwieger-Mutter weder in natürlichen noch göttlichen Gesetzen verbothen sey.

Quæstio II. So viel die andere Frage betrift, möchte zwar eingewandt werden, daß secundum ius canonicum recentius diese Ehe nicht verboten,

c. 8. X. de cons. & affin.

und also um destoweniger unter denen Protestanten als verbothen zu achten, als bekannt ist, daß die Protestanten nicht einsten so weit als die Pontifices die Ehen verbiethen, welches absonderlich hier in consideration zu ziehen seyn möchte, da Lucii Ehe-Frau Seia schon verstorben gewesen, als sein Schwieger-Vater die andere und dritte Frau, die Semproniam geheurathet, und durch der Sejæ todt die affinität aufgehoben worden,

§. 6. & 7. I. de nupt.

Weil aber dennoch diese Ehe selbsten bey denen Römern verbothen gewesen,

l. 15. de Rit. nupt.

und ob wol INNOCENTIVS III. in secundo genere affinitatis das Verboth wieder aufgehoben, dennoch dagegen bekant ist, daß in prohibitione graduum matrimonialium die Protestanten nach dem iure canonico sich nicht schlechterdings richten, viel mehr in denen Kirchen-Ordnungen fast durchgehends dabey geblieben sind, daß in secundo genere affinitatis die Ehen alsdann, wenn dergleichen respectus vorkommen, verbothen zu achten, und ohne vorgehende dispensation solche nicht

nicht zuzulassen, auch der angeführte Umstand, daß Titius nach seiner Tochter Tode erst die Semproniam geheurathet, nichts operiren mag, da proprie loquendo das vinculum affinitatis per mortem vxoris nicht aufhöret, weil sonsten gar kein Verboth in affinitate seyn würde.

So mag ohne vorhergehende Dispensation diese Ehe nicht vollzogen werden.

§. XXV. In *linea collaterali* vtplurimum *secundum genus* adfinitatis haud attenditur, quod nec *iure ciuili* vllum nuptiis posuit impedimentum, nec *iure canonico* agnoscitur per *c. 8. X. h. t.* Fingere impedimentum, vbi nullum deprehenditur cessante lege, non est ICti, qui *legibus* alligatus est, non *cerebrinis ratiunculis*, hinc inde compilatis. Abstraho hic ab omni *lege prouinciali*, qua existente, acquiesco. Sic *iure Guelpherbytano* non potest maritus vxoris defunctæ fratris viduam ducere, nec vxor defuncti mariti sororis viduo nubere. vid. *ord. ecclesf. renov. p. 111.* Hoc posito, nec maritus potest vxoris defunctæ patrui viduam ducere, quæ vxori defunctæ *matris* loco fuisse videtur. Standum huiusmodi *legibus prohibitiuis*, vbi adsunt. His vero deficientibus, impedimentum in adductis gradibus statuere temerarium est. Ita tamen censuit CARPZOV. *cit. l. def. 102.* atque existimauit, non esse permittendas nuptias *cum coniugis defunctæ fratris vidua*, vtut nullam *legem Saxonicam* adducere potuit. Rationes eius vix *suasoriæ*, haud *iustificæ* sunt. Ait (1) insolens esse, eas personas, quorum liberi contrahere inter se non possunt matrimonium, nuptias inter se velle conciliare. Equidem certum est, horum liberos esse consobrinos, quos hodie a nuptiis arcemus: eorum parentes tamen admittere haud insolens est: illi inter se sunt consanguinei; non item eorum parentes, qui tantum adfinitate iuncti sunt in *secundo genere* nullibi prohibito. Si diuersus respectus est *parentum* & *liberorum*, diuersa quoque sanctio iuris desideratur. Cum *nouerca matre* prohibitum non esse matrimonium dixi supra: illud tamen contrahi nequit cum *priuignæ*, *filia* vel *nepte*, *l. 40. d. R. nupt.* quia diuersa ratio adest. Vice versa *liberi* quandoque veluti *sobrini* admittuntur, quorum *parentes* admitti non potuerunt. Addit (2) si non est permissum matrimonium cum *vxoris defunctæ fratris filia*, ergo nec cum *matre*. Admitto hoc, si eadem est *ratio* idemque *respectus*; nego vero consequentiam, si diuersus est *respectus* & diuersa *ratio*. Prædicta filia est mihi adfinis in *primo genere*

Secundum genus non attenditur, si respectus est collateralium.

Nec contrarium euincunt rationes Carpzovianæ.

nere adfinitatis; ſed mater in *ſecundo.* Si CARPZOVII argumento vis ineſſet, quod tertio loco adfert de *vnitate carnis*, nec conſobrinorum coniuges iungi poſſent, ſicuti ipſi *conſobrini* arcentur. Denique quod quarto loco addit de *nominum confuſione* parum ſtringit, quæ, lege deficiente, nullum impedimentum nuptiis conſtituit. Quid ergo dicendum de nuptiis cum defunctæ vxoris patrui vidua? Horum liberi ſunt in *ſecundo* & *tertio* gradu lineæ collateralis, nec inire nuptias queunt inter ſe. Si ergo CARPZOVII argumento robur adeſſet, vt quorum *liberi* non poſſunt nuptiis copulari, eorum *parentes* quoque admitti haud debeant, prohibitio plana foret. Eo vero deſtructo, prohibitionem ceſſare arbitror, ſi *lege prouinciali* deſtituimur. Conf. BRVNNEMAN. *lib. II. c. 16. iur. eccleſ. §. 23.* LAVTERBACH. *de iure affinium diſſ. II. P. 2. §. 28 ſq.* CARPZ. *P. IV. C. 24. def. II.* Denique in *tertio genere* affinitatis haud prohiberi nuptias, recte CARPZOV. *cit. l. ſ. 103.* ait, quamuis rurſus *n. 8.* cenſeat, honeſtius abſtineri a nuptiis, ſi adeſt reſpectus *aſcendentium* & *deſcendentium.* Cape exemplum. Titius vult in vxorem ducere nouercæ ſecundi mariti relictam viduam. Hæc videtur inſtar *nouercæ* meæ eſſe; ſed *videtur*, non eſt. Verum *honeſtius* ab his nuptiis abſtineatur, non quæritur, ſed an hæ prohibitæ ſint. Honeſtius etiam abſtinetur a copula cum nutrice; ſed an tale matrimonium vlla lege prohibitum eſt? Hac de cauſa de caſu adducto in *genere tertio* adfinitatis ante aliquot annos facultas noſtra iuridica conſulta, reſpondit, matrimonio nullum reſiſtere obſtaculum.

in tertio genere nulla eſt prohibitio.

§. XXXVI. Sed nondum euici, quousque in *primo adfinitatis* genere nuptiæ ſint prohibitæ. Gradus eius nullos eſſe, aſſerit MODESTINVS in *l. 4. §. 5. de grad. & affinit.* quod quoad *ſucceſſionem* indubium eſt, cuius non ſunt participes affines, ergo nec graduum vlla habetur ratio. Habetur autem quoad coniunctionem carnis, ita vt *gradus* ex *perſona coniugis* æſtimari debeant. Sunt coniuges vna caro, vnumque corpus conſtituunt, adeoque eodem gradu vxor mariti conſanguineis eſt iuncta affinitate, quo eis maritus iunctus fuit conſanguinitate, & vice verſa. Atque hæc vulgatiſſima ſunt, etiam in *c. 12. ſeqq. C. 35. qu. 2. & 3.* agnita. Inde in *adfinitate* eundem gradum obſeruandum eſſe leges iubent, quem in *conſanguinitate* obſeruandum duxerunt, *c. 8. X. h. t.* quod fora proteſtantium plerumque ſequuntur. Ab hac regula tamen receſſit (1) *ordinatio eccleſ. Argentorat. p. 397.* prohibens matrimonium inter eos, qui ſunt inter ſe in *ſecundo* & *tertio* gradu lineæ collateralis, ſed,

Gradus in affinitate æſtimantur ex coniuge,

& prohibitio ad eundem gradum ſe extendit, qui conſanguineos arcet.

ſed in *adfinitate* eosdem admittens expreſſe: ibi: daß nunmehro die Vermählung im dritten Grad in gleicher und ungleicher Linie unverboten, sondern frey und zugelassen seyn soll. (II) Pariter patres Tridentini retrahenda vela eſſe putarunt in *adfinitate* ex *ſtupro* contracta, vt tantum intra *primum* & *ſecundum gradum* ſubſiſteret prohibitio. *concil. Trid. ſeſſ. XXIV. de matrim. c. 4.* Sapienter hoc conſtitutum cenſeo, cum talis adfinitas publice non adeo nota ſit, adeoque ſcandali metus deſit. In *legibus eccleſiaſticis proteſtantium* nullam exceptionem deprehendo, quamuis vt prohibitio retraheretur, conſultius foret. Proinde etiam in *ſecundo gradu* lineæ inæqualis affinitatis illegitimæ prohiberi nuptias aſſerit LAVTERBACH. *cit. l. §. 31.* ſed de aliis nihil addit, quod indicium præbet, parum vel nihil dubii a ICtis proteſtantibus ſuper gradibus inter hos adfines motum fuiſſe. Nam etiam CARPZOVI *lib. II. iurispr. conſiſt. def. 97.* in regula ſubſiſtit, eandem prohibitionem in *illegitima* obtinere, quæ *legitima* præſcripta eſt, in qua, deficientibus diuerſis iurium diſpoſitionibus, ſubſiſtendum credo.

a qua regula abeunt Tridentini in illegitima,

An etiam proteſtantes?

(IV.)
DE ADFINITATE SVPERVENIENTE.

§. XXXVII. Atque hæc quidem ſpectant ad *adfinitatem*, quæ ſponſalia & matrimonium contrahendum *antecedit.* Datur etiam *ſuperueniens*, quæ contractis ſponſalibus vel matrimonio ſuperuenit, vt quis ſponſæ ſuæ vel vxori adfinis fiat, cui ante nulla *adfinitate* iungebatur. Atque de hac ſpecie non tantum agitur in *c. 2. X. h. t.* ſed primario in *tit. præced. de eo qui cognouit conſanguineum vxoris ſuæ vel ſponſæ*, cuius tradita modo explicabo. Superuenit autem adfinitas vel *ſponſalibus* tantum initis vel *coniugio* iam conſummato. Priori caſu impedit futurum matrimonium, quia adhuc res integra eſt, quatenus nuda ſponſalia contracta fuerunt, *c. 2. 7. 8. X. tit. præced.* & quidem in iisdem gradibus, in quibus alias ob adfinititatem matrimonium eſt interdictum. Hoc tamen per *Concil. Trident. ſeſſ. XXIV. de reform. matrim. c. 4.* ad *primum* & *ſecundum* gradum reſtrictum eſſe, iam *§. 34.* obſeruaui, quia *illegitima* adfinitas hic ſemper præſupponi debet. Hinc ſi quis contractis ſponſalibus ſponſæ ſororem carnaliter agnoſceret, ſponſam derelinquere deberet: *c. 7. X. tit. præced.* quod in tali quoque caſu dicendum, ſi quis cum duabus ſororibus ſtuprum commiſiſſet, quorum poſtremum eſſet

De affinitate ſuperueniente

& quidem (1) poſt ſponſalia, quæ dirimit,

de concubitu cum duabus sororibus,

esset necessario incestuosum, vt neutram ducere queat. Sed quid si iam ante cum sponsa concubuisset, vel postea, ignorante tamen sponsa concubitum? De priori casu clara est decisio in *c. vlt. X. tit. praeced.* quod scilicet matrimonium ad instantiam sponsae impraegnatae non sit impediendum, si induci non possit, vt *perpetuam* voueat *continentiam*, quoniam per *copulam carnalem* sponsalia transierunt in *praesumtum matrimonium;* iam autem superueniens affinitas haud rescindit matrimonium antea contractum, id quod nostra consistoria quoque sequuntur, tum quod res non amplius sit integra: tum etiam vt innocenti sponsae, quae spe instantis matrimonii adducta sponsum admisit, parcatur, quae iure suo praeter meritum priuaretur facto sponsi iniquo. Posteriori casu aliud dicendum videtur ob *c. 8. X. tit. praeced.* vbi separatio propterea decernitur, licet peculiaris haec circumstantia quoque ibi occurrat, quod sponsa haud ignara fuerit, sponsum iam ante se commiscuisse cum matre eius. Propter hanc circumstantiam etiam sponsae coelibatus iniungitur in verbis: *mulier alteri viro non nubat, si postquam nouit viri & matris delictum, ei non erubuit commisceri.* Verum licet in casu adducto in *bona fide* sponsa fuerit, ob *antecedens* tamen *vitium* & impedimentum consummari haud potuit matrimonium ex copula carnali subsecuta, quin potius sponsalia antea inita statim *ipso iure* infirmata & soluta sunt. Quo circa per subsequentem copulam carnalem non potuerunt transire in matrimonium. Neque hanc diuersitatem tollunt verba *c. 2. tit. praeced.* finalia: *Ceterum si sponsam cognouerit, antequam matrem, vel post, nunquam eam vel aliam in vxorem potest accipere;* haec enim commode ita intelligi possunt, vt nunquam *eam* i. e. matrem sponsae possit vxorem accipere, vel *aliam*, si scil. sponsa ante matrem agnita ipsum nolit recipere in maritum; nam hoc casu ei ob perpetuam poenitentiam coelibatus resistit. Aliter sed valde improbabiliter hoc explicat CANISIVS *ad c. 2. cit.* & ex eo LINCKIVS *ad praeced. tit. §. 2.*

quid si prius sponsae sororem & post sponsam agnoscat?

De praxi inter protestantes ex mente Carpzouii.

§. XXXVIII. Sed quid hoc casu in terris protestantium iuris sit quaeritur? Format quaestionem hanc CARPZOV. *lib. II. iur. eccl. def. 83.* hoc modo; si sponsalia publice contracta in gradu prohibito, & copula etiam accessit carnalis, an subsistant? id quod affirmat, quia pro *matrimonio* iam *inchoato* habentur, & quoad effectum consortii ac indissolubilitatis nulla fere inter *matrimonium* & *sponsalia* videtur esse differentia, adeoque putat ea non esse rescindenda, si vel maxime concubitus non accesserit. Idem reperit *def. 99. n. 3.* addita tamen hac limitatione,

vt

vt emigrare & alibi matrimonium consummare cogantur. Hæc si vera sunt, eadem decisio multo magis obtinebit, si impedimentum *affinitatis* demum superuenerit. Verum hæc paulo generalior decisio generis haud nititur fundamentis. Si contracta sponsalia in gradu prohibito, vel etiam si impedimentum postea superuenit, ob quod sponsalia ægre consummari queunt, distinguendum esse puto, vtrum gradus sit *dispensabilis*, nec ne? Priori casu, præsertim in *superueniente* impedimento, necessario *dispensatio* est petenda, quæ facilius hoc in casu indulgebitur parti innocenti, ne alter per fraudem suam ius alterius intervertat vel vt dicitur in *c. 6. tit. præc. in f.*, *ne iure suo sine sua culpa priuetur*. Hoc eo magis dicendum videtur, si res adhuc sit integra. Nam cum nostrates non negent, per *illicitam copulam* quoque impedimentum matrimoniis conciliari, hoc aliter tolli non potest, quam mediante principis dispensatione. Secus vero posteriori esset dicendum, vt si quis cum sponsæ matre concubuisset, quod nec CARPZOVIVS diffitetur *lib. 2. iur. eccl. def. 100.* in casu, si res adhuc est integra, h. e. vbi cum sponsa sua nondum concubuit. Alias si dispensatio haud esset impetrata, recte impediri & prohiberi matrimonium contrahendum posset, siue impedimentum ante adfuerit, siue post demum superuenerit. Neque vim aliquam habet CARPZOVII ratiocinatio, quæ fluit ex male formato conceptu sponsalium, quæ, prout in nostris vsitata sunt ecclesiis, male æquiparantur cum iis, quæ de iure Canonico *de præsenti* dicuntur. — cum epicrisi, & subiecta distinctione.

§. XXXIX. Hactenus de *nudis sponsalibus*, quæ facilius dissolui possunt. Sed quid dicendum de *matrimonio* contracto? Ibi duo casus separantur in iure Canonico. Primus est, si paulo ante matrimonium affinitas per illicitum concubitum nata, & deinde nihilominus cum sponsa matrimonium contractum, qualis casus est in *c. veniens 9. X. tit. præced.* vbi quis cum sponsæ sorore se aliquoties commiscuerat, & postea cum sponsa sua matrimonium consummauerat. Suadet hoc casu pontifex, inducendum esse maritum, *vt ab vtraque abstineat*. Vtrum vero hæc verba *separationem* inuoluant, non satis constat, cum sola *abstinentia* marito a parte sui iniungatur. Clarior forsan decisio quoad *separationem* peti potest ex *c. 2. X. tit. præced.* vbi distinguit Pontifex, vtrum peccatum esset *occultum*, an *notorium*? Priori casu publice contractum matrimonium haud esse rescindendum censet; bene tamen posteriori, *si scilicet sponsa nunquam carnaliter adhæsit*. Ergo si iam adhæsit, quod secuto matrimonio suppono, ex sententia Pontificis — 2) De affinitate ante matrimonium contracta nuptiis tamen secutis — sententia pontificis.

potest matrimonium subsistere, quo etiam respiciunt *verba finalia* antea explicata. Hæc interpretatio quidem admittenda foret, nisi adhuc clarior esset decisio in *c. 7. X. tit. præced.* vbi ideo sententia *diuortii* approbatur, quoniam quis ante cum *vxoris sorore* se polluerat, quod etiam confirmat *concil. Trident. sess. 24. de reform. matrim. c. 4.* vbi disponitur, quod impedimentum propter affinitatem ex fornicatione contractam demum in posterum *matrimonium postea factum* in primo & secundo gradu dirimere debeat. Ergo sine dubio ex iure pontificio dirimendum est matrimonium, quando maritus antea cum vxoris sorore concubuit, & consequenter liberi ex tali matrimonio nati, pro incestuosis quoad effectus iuris habendi erunt, id quod illustratur sequenti responso *anno 1694. M. Mart.* ab inclyta Facultate Hallensi concepto, cuius iam mentio facta est in *dissert. præliminari §. 54. seqq.* simulque rationes vberiores decidendi subiectæ:

Die dritte Frage betreffend, ist an sich bekant, daß auch ex illicito concubitu eine affinitas impediens matrimonium entstehe,

C. ex literis. 8. X. de eo, qui cogn. consanguin. vxor.

dahero gantz gewiß, daß wie mit des Weibes Schwester die Ehe nach göttlichen und weltlichen Rechten ohnzuläßig,

Leuit. XVIII, 18.

§. 6. Inst. de nupt.

also auch mit der Concubinen Schwester die Heurath ebenfals verbothen,

c. fraternitati 7. X. de eo qui cognou. consf.

SANCHEZ. *de matrim. lib. 7. disp. 65. n. 8.*

und also per consequens ein solcher coitus incestuosus & nefarius ist, oritur enim & ex fornicario concubitu impedimentum de iure naturæ,

HVRTADO *tract. de matrim. disp. 20. difficult. 2. n. 2.*

Vnde & ex dispositione concilii Tridentini matrimonium tali gradu contractum dirimitur,

concil. Trident. de reformat. sess. 24. c. 4. & ibi

BARBOS. *in collect. n. 5.*

Nun ist aber offenbahren Rechtens, quod liberi ex incestu nati neque patri neque matri succedant,

Nou. 89. cap. 15. auth. ex complexu C. de incest. nupt.

Und ob gleich eine würckliche Ehe hieselbst erfolget, wodurch sonsten

die

die vitia præcedentia purgiret werden,

c. Tanta. 6. X. qui fil. sint leg.

TIRAQVELL. *de nobilit. c. 15. n. 21.*

So ist doch hingegen gewiß, quod legitimatio per subsequens matrimonium alibi locum non habeat, quam vbi inter personas de iure subsistere potuit matrimonium

AVGVST. BARBOS. *ad c. Tanta 6. n. 1. X. qui fil. legit. sint.*

Nam matrimonium subsequens de iure prohibitum non potest iuris effectum producere; quod enim in se nullum est, nullum producit effectum,

l. 4. §. Condemnatum 6. ff. de re iudic.

Zumahln dergestalt der einmal begangene incestus per matrimonium subsequens nicht gehoben, sondern vielmehr continuiret wird, cum tamen ab vtraque sorore se abstinere debuisset,

C. Veniens 9. X. de eo qui cognou. & ibique PANORMITAN.

Et eo grauiora sunt delicta, quo diutius continuantur,

C. cum haberet 5. in fin. X. de eo, qui dux. in vxor.

C. non satis X. de Simonia.

Und ob gleich einige dispensation vorgeschützet werden möchte, so vielleicht ab ipso summo Pontifice in diesem Fall ertheilet, so ist doch hingegen gewiß, quod contra ius diuinum nulla waleat humana dispensatio, nec Pontifex radicem nullitatis talis matrimonii tollere possit,

SANCHEZ. *de matrim. lib. 8, disp. 7. n. 8.*

TAMBVRIN. *theol. moral. lib. 8. c. 3. n. 1.*

IOH. ANDR. *in c. per venerabilem. n. 20. X. qui fil. sint legit.*

Und wenn ja hierin dem Pabst etwas eingeräumet würde, daß er per modum dispensationis diese Ehe confirmiren können, iuxta

BARBOS. *ad c. Tanta n. 38. X. qui fil. sint. legit.*

so würde doch dahin zu sehen seyn, ob auch solche legitimatio geschehen sey quoad prolem susceptam & suscipiendam, welches in matrimonio incestuoso a Pontifice legitimando die Dd. erfodern,

PETR. de MVRGA *tract. de benefic. eccles. 20. n. 573.*

THOMAS SANCHEZ. *de matrim. lib. 8. disp. 7. n. 14.*

Hiernechst würde zu attendiren seyn, ob nicht solche dispensatio per sub- & obreptionem erhalten, indem nicht alle circumstantiæ incestum importantes offenbahret, welches doch allerdings nöthig ist,

THOMAS SANCHEZ. *de matrim. lib. 8. disp. 24. n. 1. sqq.*

Eo vero modo vitiatur Pontificis rescriptum seu legitimatio,

C. quia circa 6. X. de consangu. & affin.

TAMBURIN. *theol. moral. lib. 8. c. 8.*

Und endlich wenn auch causa plene cognita, die legitimation a Pontifice ertheilet, so könte doch selbe weiter nicht, als vi dispensationis, non vi matrimonii in se considerati, hiernechst auch nur quoad admissionem ad spiritualia, nicht aber quoad temporalia seu successionem in temporalibus, si aliis inde fiat praeiudicium, gültig seyn,

MURGA *d. tr. Q. 3. subsect. 3. n. 599.*

Non enim censetur Pontifex alieno iuri praeiudicare voluisse in legitimando,

C. per venerabilem 13. X. qui fil. sint legit.

Und wenn auch gleich der dominus territorii diese legitimation selbst mit approbiret hätte, so ist doch bekant, quod hic agatur de successione feudi, in quo agnatis ex prima inuestitura ius quaesitum; iam vero non potest Princeps suo rescripto legitimationem ad successionem feudalem concedere in praeiudicium agnatorum sine horum consensu,

LUDWELL. *de success. feud. c. 2. p. 165.*

STRUV. *syntagm. feud. c. 9. th. 3. n. 9. seqq.*

HARTM. PISTOR. *lib. 2. qu. 40.*

So halten wir dafür, daß die so wol vor als nach der cum sorore sororis stupratae vollzogene Ehe erzielte Kinder ad successionem feudalem nicht zuzulassen, sondern davon gäntzlich zu excludiren, die ergriffene Possession hinwiederum zu cassiren, und gedachte Kinder die occupirte Lehn-Güter cum fructibus perceptis & percipiendis zu restituiren schuldig seyn.

Doctrina protestantium.

§. XL. Quodsi in *foris protestantium* haec controuersia monetur, in *gradibus dispensabilibus* matrimonium tale haud praecise dissoluendum per ea, quae tradit B. STRYK. *de diss. sponsal. sect. 5. §. 20. seq.* Verum si contra *prohibitionem diuinam* matrimonium contractum, grauior omnino est dispectio. CARPZOV. *lib. 2. I. E. def. 99. n. 4. seqq.* simpliciter negat, rescissioni locum esse, si vel maxime adfinitas matrimonium praecessit; ergo hoc multo magis concedet in hoc casu, vbi impedimentum matrimonii per *illicitam fornicationem* demum sponsalibus accessit, veluti si sponsus matrem sponsae polluit, & deinde nihilominus cum sponsa matrimonium consummauit. Rationes eius sunt sequentes: (1) quod MOYSES ipse contractum haud dissoluerit, sed tantummodo

modo pœnam addiderit: (2) prouocat ad exempla Iacobi, Abrahamique: (3) ad *ius Canonicum*: (4) multa ab initio facilius impediri, quæ si facta fuerunt, haud rescindantur. Verum grauioribus fundamentis nititur sententia contraria B. STRYKII *de diss. sponsal. sect. 5. §. 24. seqq.* Omnes quippe fatentur, tales personas in perpetuo viuere peccato & publico crimine; tanto grauiora autem sunt peccata, quanto diutius infelicem animam detinent alligatam *c. 5. X. de consuet.* Et cum nullo iure hoc matrimonium subsistere possit, non video, qua ratione sustineri ideo queat, quod semel contractum sit, nisi vim purgandi vitium copulæ sacerdotali adscribere velis. Ad ipsa allata dubia satis superque respondet prælaudatus STRYKIVS. Illud vnicum moneo, ex *iure canonico*, quod CARPZOVIVS credit, neutiquam id probari posse, quod potius in dissoluendis matrimoniis nimium est, ceu vel ex verbis *Concilii Tridentini* apparet.

§. XLI. Denique superest vltimus casus de *superueniente affinitate* post matrimonium iam contractum; vtpote si maritus cum vxoris sorore vel matre carnaliter se miscuerit. Olim de hoc argumento concertatum fuit, vtrum talis affinitas dissolueret matrimonium? Olim quandoque separationem fuisse decretam, euidens est ex *c. 21. C. 32. q. 7. Qui dormierit cum duabus sororibus, & vna ex illis ante vxor fuerit, neutram ex ipsis habeat, nec ipsi adulteri in coniugio copulentur.* Papa ZACHARIAS in *c. 23. ibid.* eandem fouisse videtur sententiam, inquiens: *Concubuisti cum sorore vxoris tuæ? si fecisti, neutram habeas &c.* Sed alii in diuersam iuerunt sententiam, separationem haud admittentes, nisi in casu, si *incestus* fuerit manifestus, teste INNOCENTIO *in c. 6. X. tit. præc.* Hos textus dissentientes, vt Pontifices in consonantiam reducerent, duo imprimis inuenere remedia, quibus & *separatio totalis* quodammodo impediri, & tamen futurus *incestus* præcaueri posset. Scil. voluere, (1) vt coniuges ad *perpetuam continentiam* vouendam sedulo inducerentur; quodsi autem *innocens* ad eam induci haud possit, (2) crediderunt, non esse separandum matrimonium propter ius innocentis: interim, cum nocens in perpetuum *pœnitentiæ* statum coniiciendus esset, ab vsu coniugii eum abstinere debere, vt non posset exigere debitum coniugale, bene tamen exactum reddere teneretur, *c. 11. X. præced. tit.* quo ipso matrimonium fit *claudicans*. Id quod hunc inter eos habebit effectum, vt ob denegatum debitum coniugale nocens agere haud possit. Equidem certum est, in ecclesiis protestantium impedimentum superueniens non dissolue-

3) De affinitate matrimonium superueniente.

re matrimonium, modo pœna gladii id non dissoluerit, concurrit enim & *adulterium* & *incestus*. Interim tamen & in Saxonia pœnam ordinariam ad intercessionem vxoris remittendam, & delinquentem virgis in carcere castigandum, & in perpetuum relegandum esse docet CARPZOV. *P. 4. c. 23. def. 3.* & *in prax. crim. P. 2. qu. 73. n. 78. seqq.* Quod si ergo ob *intercessionem* & *remissionem* innocentis matrimonium continuatur, (quod ex capite adulterii innocens dirimere poterat) æquum quoque est, vt postea cohabitet vxor marito, sub qua *conditione* expresse fieri debet remissio, adeoque in nostris foris matrimonium haud sit *claudicans*, sed innocens post remissionem cogi potest ad cohabitationem.

(V.)

DE DISPENSATIONE IN GRADIBVS PROHIBITIS.

De dispensatione matrimoniali remissiue,

§. XLII. Tam diu autem in *gradibus prohibitis* nuptiæ prohibitæ *iniustæ*, & liberi inde nati *illegitimi* sunt, donec illæ per *dispensationem* prohibitiuæ legi exemtæ fuerint. Equidem conceptum & rationem *dispensationis* non tantum ex antiquitatibus & rectæ rationis principiis *in dissert. prælim. §. XXIII. seqq.* fusius explicui, atque a fecibus errorum liberaui; sed etiam, quod primario in hac materia excutiendum fuit, effectus *dispensationum papalium* quoad protestantium principatus examinaui, vt pauca illis addenda superesse videantur. Non deerunt tamen, quæ *spicilegii* loco adhuc proponi possint, præsertim cum *dispensationum* vsus sit frequentissimus in *gradibus matrimonialibus* aliisque impedimentis, a iure canonico nuptiis propositis, quorum primaria sunt *dirimentia*, vt sine pœna *nullitatis* dispensatio omitti nequeat. Est videlicet dispensatio vel *absolute* necessaria ad subsistentiam matrimonii, vel *ad cautelam* seu præcautionis tantum gratia exigitur. Hæc tunc peti atque præstari solet, quando *absoluta prohibitio* deficit, dubium tamen quoddam circa nuptias forsan moueri potest; eo enim casu, vt conscientia, quam variis constringunt vinculis principes rei Romanæ ecclesiasticæ, ab omni scrupulo liberetur, beneficium *dispensationis* interponunt. Ætatem legitimam etiam ius canonicum in connubiis desiderari, *tom. III. p. 1257. seq.* obseruaui, quam tamen non tam ex annorum meta iuxta sententiam PROCVLI eiusque asseclarum æstimarunt, sed ex *habitu* corporis. *c. 3. X. de despons. impub.* Quodsi ergo a quatuordecim annis minore masculo ineundum matrimonium, causa cognita de eius *habi-*

quandoque ea tantum ad cautelam petitur,

vt in ætate,

habilitate & *habitu corporis* decernunt, qui ſupremum in hac cauſa arbitrium habent, & praeterea *cautelæ gratia* diſpenſationem interponunt. Exemplum illuſtre occurrit in diplomate de anno 1436. apud LEIBNITIVM *in cod. diplom. iur. gent. P. 1. n. 145.* circa matrimonium inter LVDOVICVM Delphinum, Regis Galliæ filium, & MARGARETHAM regis Scotiæ filiam, quarum hæc fere finem duodecimi, ille vero principium anni XIV. attigerat. Cum vero dubia de legitimo harum nuptiarum iure eſſent mota, Archiepiſcopus Turonenſis PHILIPPVS cauſa cognita decreuit, matrimonium hoc admitti poſſe, quod ex *habitu corporis* aliisque indiciis de *habilitate* vtriusque perſonæ ad connubium ineundum conſtaret ſufficienter, addita tamen hac clauſula: *Diſpenſantes nihilominus, quantum opus eſt, tanquam iuris miniſter cum ipſis & quolibet eorum ſuper defectum ætatis antedictæ, ſupplentes eandem, quantum opus eſt ex cauſis prædictis, & plurimis aliis ad hoc noſtrum animum mouentibus.* Pontificis diſpenſatio haud deſiderata fuit, quæ tantum, grauioribus obmotis ſcopulis, exigi ſolet, imprimis tunc, ſi in *gradibus proximioribus* nuptiæ contrahendæ ſunt. quod exemplo illuſtratur.

§. XLIII. Potiſſimum vero de hoc caſu duntaxat hic ero ſollicitus, vbi de legitimo in *gradu prohibitio* connubio ineundo quæſtio excutienda eſt. Sunt videlicet leges, quæ impedimenta nuptiis ponunt, vel *diuinæ* vel *humanæ*. Illæ potiſſimum determinant gradus, intra quos nuptiæ permittendæ, *Leuit. XVIII. & XX.* quibus tantum hoc caſu inhærendum eſſe credidi, quia, vtrum *ius naturæ* quoque in quibusdam gradibus damnandis occupatum ſit, quæſtio anceps atque tot innodata difficultatibus eſt, vt eam potius ſeponere, quam excutere iuuet, vt prudenter iudicat GROTIVS *de I. B. & P. lib. II. c. 5. §. 12. n. 1.* & cum eo Dn. BVDDEVS *in theol. moral. P. 2. c. 3. ſect. 6. §. 11. in not.* Fingunt plurimi *ius naturæ*, rale, quod ad *ius diuinum reuelatum* accommodare queant, quo ipſo tamen plus nocent rei literariæ quam proſunt conceptum rerum moralium confundentes. Quid enim magis auget nodos atque dubia, quam eiusmodi *principium* in medium adferre, quod merum *poſtulatum eſt*, & *demonſtratione euidentiſſima* indiget, quæ tamen hic dari nequit. Neque enim, ſi nobis cum iis, qui vinculum *legum Moſaicarum* non agnoſcunt in gradibus prohibitis, res eſt, aliquid ex hac controuerſia lucramur, quæ, qualecunque principium *iuris naturæ* conſtituas, ſufficienter ex recta ratione decidi aut componi nequit, quin potius id agimus, vt magis cauſam *prohibitorum graduum* prodamus, quam vindicemus. Quodſi forſan id

Neceſſaria vero eſt, vbi in gradu prohibito contrahendum, 1) ex iure diuino,

ex iure naturæ prohibitio in linea collaterali demonſtrari non poteſt.

id commodi te ex hac decisione indepturum confidis, vt eo felicius & rectius in interpretandis gradibus, *Leuit. XVIII.* traditis, versari queas; ne sic quidem scopum obtinebis, cum, qui ex *iure naturæ* prohibitionem trahunt, in *linea recta* subsistant, (v. SPENER *vol. vlt. consf. Theol. Germ. c. 4. sect. 8. p. 171.*) in qua nulla adeo circa interpretationem mouetur quæstio; de cetero autem agnoscunt, in *linea collaterali* omne ex *iure naturæ* demonstrandi subsidium deesse, adeoque solutio dubiorum, quæ imprimis hic occurrunt, inde peti aut præstari nequit.

An christianos liget lex Mosaica?

§. XLIV. Subsistamus itaque in via, & *praiudicialem quæstionem* euoluamus: vtrum christiani in nouo fœdere adhuc ligentur *lege Mosaica matrimoniali*, vt nulla contra eam dispensatio a quoquam fieri queat? Id enim iuris ratio constituit, eum demum soluere lege posse, qui legis est arbiter, quique eam tollere potest; adeoque si leges diuinæ, a MOISE publicatæ, adhuc christianos ligant, consequens quoque est, eas nullius, nec *Pontificis* nec *principum* arbitrio esse subiectas, vt contra eas matrimonium *salua conscientia* admittere possint. Loquor autem (α) de *hodierno dispensationum vsu*, quæ adeo soluunt aliquem legibus, vt *optimo iure* & *salua conscientia* desponsati nuptias inire queant. Antiquus dispensationum ecclesiasticarum vsus ab hoc more plane alienus fuit, vt in *dissert. prælim. §. 41. sqq.* obseruaui, qui magis *tolerantiam* & *permissionem tacitam* eius, quod contra leges ecclesiasticas actum erat, denotauit, hisque, quorum res fuit, silentium imposuit, ne actui iam perpetrato contradicerent, & legum ecclesiasticarum violatorem, *pacis publicæ conseruandæ* causa, in ius vocarent, id quod etiam fieri potuit, quando *iuris diuini* dispositio obstare videbatur; minime vero, vt actus, qui adhuc, vt loquuntur, in fieri erat, licite & saluo iure geri posset, adeoque de matrimonio in *gradu prohibito* contrahendo nunquam mouebatur quæstio. Proinde si hodie in gradu *iure diuino* prohibito *de facto* matrimonium contractum, & mediante copula sacerdotali perfectum fuerit, tunc demum casus exsurgit, in quo ex *vetere* iuris ecclesiastici *disciplina* dispensatio sese exserere solebat. Quid ergo hoc casu dicendum, vtrum simpliciter tale matrimonium rescindendum; an vero semel contractum, mediante quadam *dispensatione* tolerari potest? Equidem in eo conueniunt interpretes, matrimonium in *linea recta* tam *consanguinitatis* quam *affinitatis* contractum, si vel maxime per *errorem* initum fuerit, tolerandum non esse, propter insignem turpitudinem, quæ in eo coitu deprehenditur. *1 Cor. V, 1.* CARPZOV. *iurispr. eccles.*

Inde pendet facultas dispensandi hodierna,

iure antiquo incognita,

quid si matrimonium iam contractum?

in linea recta rescindendum

116

eccleſ. lib. 2. def. 99. n. 12. Modo ex poſt facto inceſtuoſa cohabitatio detecta, & coniugibus manifeſtata fuerit, quo facto citra *veri inceſtus* reatum non poſſunt cohabitationem continuare, ſed mox a ſemet inuicem abſtinere iubentur in *l. 4. C. de inceſt. nupt.* Quamdiu in *iuſta ignorantia* deprehenduntur, *bona fide* errant, adeo vt pro re nata aliquando hoc impedimentum diſſimulari, & grauioris mali atque ſcandali euitandi cauſa celari, atque præcaueri queat, ne his, qui diu quiete & pacifice in tali vixerunt connubio, innoteſcat. Exemplo admodum raro & fere incredibili hoc illuſtrat LVTHERVS in *comm. ad Gen. XXXVI.* quod ex eo repetit HERTIVS *de matrim. putatiuo §. 14. & 43.* vbi quis filiam ſuam per ignorantiam duxerat vxorem, quam itidem ex concubitu erroneo cum matre procreauerat, adeoque duplex inceſtus commiſſus erat. Sola mater facinoris huius nefarii conſcia erat: filius cum vxore in optima erant fide: matrimonium per multos iam annos continuatum: inceſtus ipſe difficillimæ probationis erat, vtpote quem mater, de ſe crimen confeſſa, probare non poterat, adeoque theologi iudicarunt, conſultius facturam matrem, ſi turpitudinem propriam non propalaret, nec malorum grauiorum cauſam ſuppeditaret. Proxime hoc conſilium, quod etiam LVTHERVS probauit, accedit ad *diſpenſationes* in primitiua eccleſia vſitatas, quæ magis in *tolerantia & ſilentio*, quam in *approbatione* actus, contra leges ſuſcepti, conſiſtebant. nisi coniuges ignorent impedimentum.

§. XLIII. Progredior ergo ad *collaterales*, quorum connubia vel Deus damnauit, vel *lex eccleſiaſtica* prohibuit. Vtrumque ſecundum ius canonicum nulliter contractum cenſetur, adeoque diſſoluendum, *c. 14. X. de ſponſal. c. 4. & in f. h. t. c. 8. de diuort.* nulla temporis diuturnitate obſtante, *cit. c. 8. h. tit.* niſi forſan ex poſt facto *diſpenſatio* interuenerit. Hæc tamen non aliter interponitur, quam vt matrimonium illegitime contractum prius annulletur, & diſſolutis nuptiis, pœnitentiam ſubeant coniuges: qua peracta, quaſi de nouo, interueniente diſpenſatione, eas contrahunt, & ſic demum legitimas iniiſſe nuptias dicuntur. Illuſtrabo hanc curiæ Romanæ ſingularem methodum bulla INNOCENTII VI. de *anno 1361.* apud THOMAM RYMERVM *tom. VI. act. public. Angl. p. 333.* qua in matrimonio inter principem Walliæ & Comitiſſam Cantiæ de facto contracto hoc modo diſpenſat: *INNOCENTIVS Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei, venerabilibus fratribus Archiepiſcopo Cantuarienſi & Epiſcopo Londonienſi ac dilecto filio, Abbati monaſterii Cluniacenſis, in Matiſconenſi Diœceſe, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Exhibita nobis pro parte cariſſimi in Chriſto filii noſtri* In linea collaterali idem ſtatuit ius canonicum, ſi vel maxime diſpenſatio interponitur.

Edwardi regis illustris, ac dilecti filii, nobilis viri, Edwardi de Wodestock, principis Walliae, dicti regis primogeniti, & dilectae in Christo filiae, nobilis mulieris, Iohannae Comitissae Cantiae, petitio continebat, quod licet olim iidem primogenitus & comitissa, non ignorarent, quod ipsi ab vno communi stipite descendentes, & ab eo primogenitus TERTIO *& comitissa praedicta* SECVNDO GRADIBVS *distantes, ex hoc* TERTIO CONSANGVINITATIS GRADV *se inuicem contingebant, & quod etiam dictus primogenitus, quendam eiusdam Comitissae filium de sacro fonte leuauerat, ipsi tamen primogenitus & comitissa pro consolidatione regii solii, a quo etiam eadem comitissa ducit originem, ac bono statu regni, & mutuae inter eorum communes consanguineos & amicos dilectionis augmento,* NON IN CONTEMTVM CLAVIVM, *sed sub spe gratiae & dispensationis Apostolicae* MISERICORDITER *obtinendae, matrimonium per verba de praesenti inuicem contraxerunt. Cum autem, sicuti eadem petitio subiungebat, ipsi primogenitus & Comitissa propter impedimenta praemissa nequeant in dicto matrimonio licite remanere, dispensatione super hoc Apostolica non obtenta, & ex approbatione dicti matrimonii multa bona sperentur, autore Domino, prouentura, & ex contrario multa possent scandala exoriri, fuit nobis pro parte regis primogeniti & Comitissae praedictorum humiliter supplicatum, vt eisdem primogenito & Comitissae super his de opportuna absolutionis ab excommunicationis sententia ac remissionis & relaxationis poenarum, quas propter praemissa incurrisse noscuntur, beneficio &* DISPENSATIONIS GRATIA *prouidere misericorditer dignaremur. Nos itaque, qui animarum periculis libenter occurrimus, & inter Christi fideles, praesertim principes & magnates, quietis & pacis commoda feruenter appetimus, & quantum cum Deo possumus, scandala praecauemus, huiusmodi supplicationibus inclinati, discretioni vestrae per Apostolica scripta committimus & mandamus, quatenus vos vel duo vel vnus vestrum, praedictos Edwardum primogenitum & Iohannam Comitissam, si hoc humiliter petierint, ipsis prius iuxta formam sanctionis canonicae separatis ab inuicem, prout vobis videbitur expedire, ab eadem excommunicationis sententia, iuxta formam ecclesiae, auctoritate nostra absoluatis, eisque poenas huiusmodi remittatis, & etiam relaxetis; iniunctis eis poenitentia, quam saluti animarum suarum videritis expedire, & aliis, quae de iure fuerunt iniungenda: & inter cetera sub debito iuramenti praestandi, quod ipsi de cetero similia non committant, nec committentibus praebeant consilium, auxilium, & fauorem: & quod*

infra

infra vnum annum duas capellas (quarum quælibet de viginti annuis marchis per eos dotetur) construere seu construi facere debeant & fundare. Et deinde, si, consideratis præmissis & aliis, quæ in tanto negotio consideranda fuerint, vobis videatur expediens, quod huiusmodi sit dispensatio concedenda, cum eisdem Edwardo primogenito & Iohanna Comitissa, vt impedimentis, quæ ex dictis consanguinitate & compaternitate prouenient, nequaquam obstantibus, matrimonium insimul DE NOVO libere contrahere, & in eo, postquam contractum fuerit, licite remanere valeant, eadem auctoritate dispensetis; prolem ex ipso suscipiendam matrimonio, legitimam nunciando. Plura notatu digna in hac bulla occurrunt, docentque, (α) vtrumque gradum in linea *collaterali inæquali* accurate exprimendum fuisse, vt dispensatio impetraretur, prout supra *§.19.p.148.* iam obseruaui: (β) eundem tamen vulgo a remotiori denominari: (γ) matrimonium per *verba de præsenti* contractum quidem fuisse, sed citra ἱερολογίαν, interim hanc coniunctionem pro matrimonio de facto contracto habitam fuisse: (δ) illud vero, quod *contra leges ecclesiasticas* initum esset, nullum fuisse & sic dirimendum, vt omne *in origine* vitium tolleretur: (ε) pœnitentiam in legem ecclesiasticam peccantibus imponendam fuisse, ne impune viderentur leges ecclesiasticas sine *venia impetrata*, violasse: (ζ) permissum tamen ex *misericordia* & *gratia papali* vtrique fuisse, vt præuia dispensatione *de nouo* & sic demum licite inirent coniugium: (η) prolem ex hoc coniugio speratam legitimam pronunciatam fuisse, ne de eius legitimis natalibus vllum superesset dubium. Prædicti delegati iudices, quibus in adlata Bulla negotium datum erat, & nouo oborto dubio, per nouum rescriptum impetratum, vt sedulo de causa cognoscerent, examen causæ susceperunt, &, ea satis discussa, decreuerunt, iuxta tenorem bullæ relatæ nuptias *dispensatione* facta contrahi posse, ceu docet instrumentum delegatorum apud EVNDEM *cit. l. p. 334. seq.* Vigore huius ante omnia matrimonium contractum declararunt nullum, vt formula sequens indicat: *ea propter matrimonium, quod in gradu prohibito & alias illegitime iidem domini princeps & comitissa, sicut præmittitur, contraxerunt, auctoritate prædicta pronunciauimus & declarauimus fuisse & esse nullum & inualidum, & quatenus de facto processerat, illud cassauimus, annullauimus & omnino viribus vacuauimus; acre & verbo dictos dominum principem & comitissam separauimus ab inuicem, iuxta formam canonicæ sanctionis.* Hoc facto, dispensationem vtrique indulgent, *vt matrimonium insimul de*

Nihilominus enim antea matrimonium declarandum nullum

postea dispensatione obten-

 nouo

ta de nouo contrahendum.

nouo libere contrahere, & in eo, postquam contractum fuerit, remanere licite valeant. Hoc facto, *bannis prius, sicut moris est, publice editis, & nemine contradicente aut se quomodolibet opponente, matrimonium per verba de præsenti, fideque media, & in facie ecclesiæ, interueniente pacis osculo, contraxerunt*, vt *ibid. p. 337.* refertur, ipse autem pontifex *noua bulla p. 343.* relata gesta hæc denuo corroborauit. En insignem apparatum in hac dispensatione occurrentem, singularemque diligentiam in ea adhibitam, iure antiquo incognitam. Non enim olim actus ideo annullabatur, vt postea violatio legum ecclesiasticarum fieri posset, nec dispensatio in hunc finem concedebatur, vt licite contra legem agere liceret, sed id, quod contra leges factum erat, simpliciter permittebatur, tolerabatur, nec, quod de iure integrum erat, impugnabatur, pacis conseruandæ causa, vt aliquoties dictum est.

Principes protestantes contra ius diuinum non dispensant,

§. XLIV. Atque hoc iure vtuntur Romanæ ecclesiæ sodales, pontificique indulgentius dispensandi etiam in gradibus *iure diuino* prohibitis, vt paulo post *§. 48.* dicam. Eam tamen potestatem ad sua reservata haud pertinere censent principes A. C. addicti, quatenus se quoque legibus hisce diuinis subiectos esse iudicant. Interim si per errorem nuptiæ contra ius diuinum contractæ; si ambo, errore comperto, in coniugio, quod tamen *ius diuinum* expresse damnat, permanere malint, grauior quæstio est, an posito, quod *lex diuina* christianos adhuc liget, dispensatione interueniente tolerari queat? Dispensationem, quæ hodie interponi solet, ex qua actus plene legitimatur, prorsus hoc casu exulare persuasissimum habeo, cum nemo soluere legem possit, qui legislatore inferior est, & illa ipsa lege quoque ligatur. Quæ autem antiquis obtinuit temporibus, & συγκατάβασιν quandam denotauit, virtute cuius actus contra leges susceptus non irritabatur, sed tolerabatur, *pacis amore*, a quibusdam etiam in hoc casu recipitur, adeo, vt non absolute matrimonium tale rescindendum sit, coniugibus cohabitare volentibus. Mentem Theologorum & ICtorum in hanc sententiam euntium hoc modo aperit MEV. *P. III. decis. 399.* in subiecta tribunalis Wismariensis consultatione: Wie dann auch die Theologi & ICti dafür halten, daß ob gleich in denen gradibus, welche iure diuino expresse verbothen, die Ehe durch das Beylager vollenzogen, doch die Aufhebung nicht geschehen, sondern zu Vermeidung größerer Aergerniß ferner Beywohnung verstattet werden solle, bevorab, weil nicht allein kein Befehl in Gottes Wort zu befinden, daß solche Ehen in ver-

quamuis matrimonium contra hoc ius contractum quidam tolerandum censeant.

verbotenen gradibus aufzuheben, sondern vielmehr ex textibus sacris die Theologi behaupten, daß nach Gottes Wort die Ehen unzerrüttet geblieben, allein denen, die solche getroffen, daß sie ihre Sünde tragen, und ohne Kinder sterben sollen, zur Strafe angedeutet, wie denn in specie bey der Ehe, mit des Vatern Brudern Weib getroffen, also Gottes Gesetze lautet *Lev. XX, 20.* und seyn auch in heiliger Schrift verschiedene Exempel der in prohibitis gradibus getroffenen, doch beständig gelassenen Ehen zu befinden ꝛc. In eandem sententiam ante MEVIVM iuere CARPZOV. *P. IV. C. 23. def. 11.* it. *in iurispr. eccl. def. cit. 99. n. 4.* RICHTER. *P. I. decis. 11. n. 25. sqq.* nec ab ea abhorruit STRVVIVS *ex. 29. th. 50.* censens, tale matrimonium non esse rescindendum, si coniuges separari nolint, sed *tolerandum.*

§. XLV. Ab hac opinione vero diuortium fecerunt BRVNNEMANNVS *in iur. eccles. lib. II. c. 16. §. 27.* STRYKIVS *in not. ibid.* SCHOEPFFER *diss. de dispensatione matrim. §. 12.* ex his caussis, (1) quod illud, quod DEVS prohibuit, nullo nitatur iuris vinculo: (2) quod per continuationem matrimonii incestus toties repetatur & renouetur, quoties carnalis copula repetitur, & sic in tali matrimonio *continuum peccatum* perpetretur: (3) quod *tolerantia*, quam STRVVIVS vrget, hic applicari non possit, quippe quæ nunquam pro obiecto habet rem moraliter illicitam, si tolli & impediri queat: (4) quod etiam secundum *l. 4. C. de incest. nupt.* hi, qui ex errore incestas contraxere nuptias, vt incestuosi puniantur, si non mox discesserunt: (5) quod DEVS eos non coniungat, quorum copulam prohibet, adeoque verum desit matrimonium: (6) quod Ioannes Baptista contractum iam tum matrimonium Herodis cum fratris vxore dirimendum esse vrgeat, dicens: *non licebit tibi eam habere in vxorem. Matth. XIV, 4. Marc. VI, 18.* (7) quod cum *dispensatio* in gradu *iure diuino* prohibito locum non habeat, *tolerantia* quoque denegata sit.

Quidam vero rescindendum iudicant.

§. XLVI. Hæc sunt argumenta, quæ pro tali connubio *absolute* rescindendo & nullo modo tolerando adferri solent. In eo conuenimus, principem *dispensationem ordinariam* & hodie vsitatam huic coniunctioni impertiri non posse, quippe qua ipsa non potest non publice approbari & rata haberi: vtrum autem allatæ rationes omnem *tolerantiam* huius coniunctionis, periculo coniugum continuandæ, excludant, si iusta *tolerantiæ* adest causa, non æque liquet. Quid enim si per diuturnum temporis spatium *bona fide* matrimonium bene concordatum

Tolerantia hic facilius locum inuenit, quam dispensatio in sensu hodierno, si iusta causa adest,

continuauerint? quid si plures liberos ex eo iam susceperint? quid si plura alia mala ex *rescissione coniugii* metuenda sint? Eiusmodi concurrentibus grauissimis circumstantiis iam olim MARCVS & LVCIVS imperatores hoc modo rescripserunt: *Mouemur & temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, & quod ab auia tua collocata es, & numero liberorum vestrorum, idcirco cum hæc omnia in vnum concurrunt, confirmamus statum liberorum vestrorum in eo matrimonio quæsitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde ac si legitime concepti fuissent.* In simili casu etiam IVSTINIANVS *in Nov. 139*, quibusdam necessitatem dimittendi vxores, quas illicite contraxerant, ex singulari *indulgentia* remisit, hac tamen adhibita clausula, *ne id in exemplum aliis sancitum intelligatur.* Regulariter ergo talia matrimonia contra ius diuinum contracta rescindenda sunt, & iure Romano etiam irritata sunt, nullaque *dispensatione* hodie *vsitata* approbari possunt; quin tamen, iustis & grauissimis causis suadentibus, per quandam συγκατάβασιν *tolerari* hac lege possint, vt *scandali* euitandi gratia, si coniuges discedere nolint, quandoque prouinciam emigrent, non adeo dubito. Accedit talis *tolerantia* ad primæuam *dispensationum* praxin, quæ semper actum illicitum & annullandum præsupposuit, a cuius impugnatione tamen hi, quorum res agebatur, quandoque, si *boni publici* rationes, si aliæ grauissimæ causæ id postulabant, abstinebant, & *indulgenter* id, quod contra leges factum erat, ferebant, interim nullo modo approbabant.

quamuis regulariter rescindenda sint.

Tolerantiæ non obstant argumenta adducta in §. 45.

§. XLVII. Quid ergo si princeps iure suo non vtatur? si conscientiæ coniugum vlteriorem cohabitationem committat, atque reclamantes a semet inuicem separare nolit ex circumstantiis grauissimis, quæ animum eius in hanc συγκατάβασιν flectere possunt? Neque vero argumentis adductis ab hac sententia dimoueor. Pleraque tantum euincunt, *dispensationi*, prout hodie concedi solet, non esse locum relinquendum, quin potius *regulariter* tale *putatiuum* matrimonium rescindendum; *tolerantiam* autem omnem non euertunt. Et sicuti a veteri *dispensationum* praxi ad hodiernam, quæ diuersi generis, non recte argumentamur; ita a negata *dispensatione* hodierna ad excludendam *tolerantiam* huius connubii non valet consequentia. Quæ *tolerantur*, non approbantur, quin potius contrarium eo ipso innuitur, dum princeps tali matrimonio *dispensationem* negat. Ipse Deus in republica iudaica quædam tolerauit, veluti *laxitatem diuortiorum*, vtut *primæua insti-*

institutioni aduersantem: tolerauit *polygamiam*, & quidem, quod magis est, non in casu quodam particulari, sed in vniuerso populo, vtut a lege primaeua aberrantem. Quidni ergo princeps ex *iusta causa* matrimonium contra sanctiones contractum toleraret in casu particulari? Admitto ergo rationem dubitandi *primam*, salua thesi mea, quin & *secundam*, quia, qui ex *iusta causa* tolerat id, quod illicitum est, non concurrit ad ipsum factum, nec id approbat. Consequentiam vero *tertiae* & *septimae* ex fundamentis adductis nego, nec tamen aliter *tolerantiam* probo, quam si *iustae causae* συγκατάβασιν suadeant. *Quarta* ad *regulam* spectat, quam non impugno. *Quinta* absolute admitti nequit, quia casum supposui, quo matrimonium *bona fide* per *ignorantiam* initum est, quod suos effectus habet, quamdiu iusta durat ignorantia. Denique *sexta* huc non pertinet, quae exemplum sistit, in quo *scienter* & *dolose* illicitae erant contractae nuptiae.

§. XLVIII. Praeterea etiam (β) in *quaestione praeiudiciali*, §. *XLII.* motae, hoc praemitto, mihi primario sermonem esse de potestate principum *protestantium*, non *pontificis* Romani. In eo nostris addicti sacris conspirant, principes esse sub lege diuina, non eius arbitros aut dominos. Liberaliores sunt quidam ex Romanae ecclesiae doctoribus, qui vicario Christi generalissimo, quem pontificem esse dicunt, idem arbitrium in *leges diuinas* indulgent, quod ipsi DEO competit. Praemittit hoc principium ALPHONSVS ALVAREZ *in tr. de iure ac potest. pontific. Roman. imperat. Reg. ac episc. c. 18. n. 1.* docetque: *Papam habere potestatem plenissimam nec legibus esse adstrictum, eum tenere locum beati Petri, atque esse vicarium domini nostri Iesu Christi.* Addit *c. 1. n. 36. Papae & Dei consistorium idem esse*, ex quo arrogantissimo principio non possunt non pontifici potestatem dispensandi in *legibus diuinis* attribuere. Quid ergo si quis peteret dispensationem in matrimonio cum *sorore* ineundo? Si ex eo singulare *bonum ecclesiae* sperandum esset, Papae ex horum sententia dispensandi ius non esset denegandum, vt docent adducti interpretes a SANCHEZIO *de matrimon. lib. VIII. disp. 6. n. 8. & 9.* Ipsi Patres Tridentini *sess. XXIV. de matrim. c. 3.* anathema iis dixere, qui negant, *posse ecclesiam in nonnullis illorum graduum*, quos MOISES *Lev. XVIII.* damnat, *dispensare.* Vnde necessario fluit, posse ecclesiam h. e. pontificem in *quibusdam gradibus*, lege diuina prohibitis, dispensare. Quales autem illi sint, astute praetereunt. Sine dubio discrimen faciendum esse credidere inter eos gradus, quos *ius naturae* damnat, quosque

Principes protestantes non vtuntur in hac materia iure papali,

cum pontifex dispenset contra ius diuinum.

que duntaxat *ius diuinum positiuum* illis superaddidit, vt in illis dispensandi ius ecclesiæ ademtum, in his vero datum fuerit, quorsum inclinare videtur SANCHEZ. *lib. VII. c. 52. n. 6.* Hoc posito in *linea recta* quidem omnis dispensatio exulabit, non in *linea collaterali*, in quo solo *iure positiuo diuino* matrimonia interdicta sunt. Hoc modo non possunt non rationes subducere, qui tam immensam & cum Christi doctrina pugnantem potestatem pontifici assignarunt, vt non immerito tot veritatis testes in ecclesia Romana censuerint, argumenta Antichristi hæc esse euidentissima, quorum testimonia collegit PHILIPPVS MORNAEVS *de ecclesia c. 9.*

Interim de obligatione legis diuinæ ambigunt,

§. XLIX. His præmissis, ad decisionem *quæstionis præiudicialis §. XLII.* motæ propero. Plerique, animaduertentes, graduum *Lev. XIIX.* prohibitionem non posse deduci ex *iure naturæ*, sed soli *legi positiuæ diuinæ* acceptam ferendam, in duas eam species dispescuerunt, quorum altera *particularis*; altera *vniuersalis* dicitur. Illa leges *ceremoniales*, cultum Leuiticum spectantes, & *forenses* seu *ciuiles* complectitur, quæ *solis iudæis*, stante republica iudaica, propriæ fuere, nec alias obligarunt gentes. Hæc vero leges *vniuerso generi humano* datas designat, quæ vel Adamo vel Noæ eiusque posteris datæ, & a MOISE tantum repetitæ creduntur. Huc quoque referunt gradus *Leuit. XVIII.* interdictos, non demum a MOISE primum determinatos, sed iam olim a DEO toti generi humano præscriptos. Id quod colligunt ex verbis ipsius MOISIS *Lev. XVIII, 24. 25. 27. ne polluite vos vlla harum rerum, quia omnibus istis polluti sunt populi, quos vobis aduenientibus dispello.* Et paulo post: *ne facite vllam ex his rebus abominandis: nam omnes istas fecerunt indigenæ terræ istius, quæ vobis exposita est, vnde polluta est terra.* Vnde obseruante GROTIO *lib. II. de iur. belli & pac. c. 5. §. 13. n. 2.* plerique hanc deduxerunt conclusionem: *Si Cananæi eorumque vicini peccarunt talia faciendo, sequitur, vt lex aliqua præcesserit: quæ cum mere naturalis non sit, restat, vt a Deo data sit, aut ipsis peculiariter, (quod non est verosimile nec satis ferunt verba) aut humano generi siue in prima constitutione siue in reparatione post diluuium. Tales autem leges, quæ humano generi vniuerso sunt datæ, non videntur a Christo abrogatæ, sed eæ demum, quæ iudæos ab aliis nationibus, quasi sepimento interiecto, disparabant.* Huic dogmati etiam assensum præbuit Theologus Ienensis incomparabilis Dn. IO. FRANCISCVS BVDDEVS *in theol. mor. P. II. c. 3. sect. 6. §. 11. in not.* contenditque, *iuxta primæuam matrimonii institutionem*

quidam in Leuit. XVIII. legem vniuersalem positiuam agnoscunt.

nem

nem certos gradus esse prohibitos, (quod *diuersa* debeat esse *caro*, quæ deinceps *vna* fieri debeat per matrimonium) *& ne ignoraremus*, *quinam isti sint*, *diserte explicari Leuit. XVIII. & XX. Inde etiam*, pergit, *constat*, *leges istas de gradibus prohibitis esse vniuersales*, *omnesque omnino homines obligare. Idque ex ipsa matrimonii institutione*, *quæ ad omnes homines pertinet*, *patet.*

§. L. Eam vim argumenti verbis adductis non inesse, alii censent, qui ea tantum ad primaria *impuritatis* capita restringunt, veluti ad *cultum Molochi*, *pæderastiam*, *bestiarum concubitum*, *adulterium*, *matris nouercæ ac sororis vterinæ incestum*, obseruante SELDENO *de iur. nat. & gent. lib. V. c. 11.* Accedit huic opinioni GROTIVS *cit. l. §. 14.* &, *potest enim*, ait, *locutio vniuersalis restringi ad præcipua eius capita*, *vt de concubitu cum masculis*, *cum bestiis*, *cum parentibus*, *cum sororibus*, *cum nuptiis alienis*, *in quorum προφυλακὴν*, *&*, *vt Hebræi loquuntur*, *additæ sunt leges ceteræ.* Non enim omnes gradus *Leuit. XVIII.* designatos, olim toti *generi humano* interdictos fuisse, docet (1) exemplum IACOBI, *eodem tempore* duas ducentis sorores, quod tamen *Leuit. XVIII.* diserte prohibitum est; (2) exemplum ABRAHAMI, sororem *consanguineam* more gentium ducentis. *Gen. XX, 12.* (3) AMRAMI amitam *ante legem* ducentis, *Exod. VI, 20.* vnde CLERICVS V. C. *in comm. ad l. cit.* colligit, *ante legem amitæ & ἀδελφιδῆ illicita nondum fuisse coniugia.* Neque tantum hæc, quæ adduxi, mouentur dubia contra hanc legem, quam *vniuersalem* & omni generi humano *ante legem Mosaicam* datam constituunt: plures alii excitantur fluctus contra earum existentiam, atque a quibusdam inculcatur, omnem legem positiuam diuinam esse *particularem*, populo iudaico tantum traditam. vid. *tom. VI. obseruat. Hallens. ad rem liter. obs. 27. §. 43. seqq.*

A qua sententia alii recedunt.

§. LI. Quamuis vero pietas ABRAHAMI & IACOBI non permittat, vt calculum iis addam, qui prohibitionem graduum duntaxat a MOISE *repetitam*, non vero primum *constitutam* fuisse, arbitrantur; ita eorum doctrina, qua lex hæc, de *prohibitis gradibus*, *particularis* censetur, scil. *populo iudaico* data, vt indicat *proœmium Leuit. XVIII, 4. 5.* non statim probat demonstratque, eam legem cum *republica iudaica* desiisse, vimque suam amisisse, nec *christianos* obligasse. Hæc etiam *proselytis*, in iudaismum receptis, data erat. *Leu. XVIII, 26.* Etiam his α) obseruantia *legis* iniuncta: β) abominationes gentilium prorsus interdictæ. Nec *christiani primæui* vnquam dubitarunt, quin huius legis,

Relicta sententia de lege positiua vniuersali ostenditur, gradus a Deo prohibitos obligare christianos.

quod christiani a iudaeis descenderint,

quae gradus determinat, obligatione tenerentur. Nouerant primi christiani, se originem & propaginem suam a iudaeis traxisse, adeo vt *primitiae fidelium* ab initio vnice ex *Iudaeis* essent. Hac de causa etiam *iudaei* dicebantur, vel *fideles ex iudaeis*, nec *communionem iudaicam* deserebant, sed per aliquot annos iisdem cum iis sacris vtebantur, donec tandem ab his expulsi & coacti fuerint, res suas separatim habere. *Neque enim*, ait SELDENVS *lib. I. de Synedr. c. 8. ob Christi disciplinam acceptam exuebant eorum quicquam, iudaeorum siue nomen siue ius, quod ante sic possidebant. Nec disciplina illa apud eos alia, quam IVDAISMVS vere REFORMATVS, seu cum fide in Messiam seu Christum rite coniunctus.* Pronunciauerat ipse *CHRISTVS Ioh. IV, 22. salutem ex iudaeis esse*, & ita *Christianismus* reuera nil aliud erat, quam *iudaismus reformatus* per *CHRISTVM*. ORIGENES *lib. II. adv. Cels. ab init.* in hoc redarguit CELSVM, haud intelligentem, *iudaeos, qui in IESVM crediderunt, haud desciuisse a patriis legibus*. TERTVLLIANVS *in apol. c. 16.* Christianos *iudaicae religionis propinquos* non alia de causa appellat, quam quod christiana religio ex *iudaismo* originem trahat. Ita ipse TITVS, gentilium sacris addictus, rationes subducebat, & ideo euertendum iudaicum templum censebat, *quo plenius iudaeorum & christianorum religio tolleretur. Quippe has religiones, licet contrarias sibi, iisdem tamen autoribus profectas, christianos ex iudaeis extitisse &c.* vid. SVLPITIVS *lib. II. c. 30.*

reformatum iudaismum profitentes.

Et christiani ad mores iudaicos sese composuerint

§. LII. In hoc conspirabant Christiani, nec originem suam diffitebantur. Mores iudaicos ex *Synagogis* tractos ne quidem reliquerant, sed *ecclesias* suas ad imaginem earum instruxerant, in quibus psalmi Dauidici cantabantur, & scriptura S. veteris foederis *more iudaico* sedulo legebatur. Etsi vero optime intelligebant, se per *CHRISTVM* a iugo legum *ceremonialium* esse liberatos, & hanc *libertatem* restauratae per *CHRISTVM* religioni omnino deberi, quam PAVLVS acriter vindicauit contra Zelotas; aliud tamen iudicium ferendum esse nouerant de legibus, *mores* hominum *priuatos* dirigentibus, ac a ritu ceremoniarum nihil participantibus, quas, destructa etiam republica iudaica, imo sacris iudaeorum cum templo prorsus deletis, vim suam retinuisse compertum habebant, seque ad illos componebant. De legibus Mosaicis abrogatis ita censebant, interprete EVSEBIO *in fragmentis demonstrat. Euangel. lib. I. c. 2. in f.* primum editis a FABRICIO V. C. *de verit. relig. Christ. p. 17. cum conditio reipublicae Mosaicae non fuerit ceteris congruens* genti-

relictis tantum legibus forensibus & ceremonialibus,

gentibus, *sed tantummodo Iudæis*, *neque hisce vniuersis*, *sed solum versantibus in terra iudaica*, *necessarium omnino erat*, *aliam constitui rationem*, *qua præter legem Mosaicam possent gentes vbique terrarum incolentes*, *quæ consimilem Abraamo vitam ducerent*, *eandem cum illo benedictionem obtinere.* Illa ergo lex, quæ reipublicæ Mosaicæ propria, quæ vsum suum tantum in *iudaica terra* habere, atque ita *particularem* non *vniuersalem* obseruantiam obtinere potuit, ex intentione ipsius DEI vlterius obligare non potuit, quam stante *republica iudaica* & *templo.* Legum *matrimonialium* diuersa fuit conditio: nullum hæ respectum ad *rempublicam* a MOISE formatam, aut ad *sacra iudaica* habebant: vniuersalem applicandi virtutem acceperant, destructa etiam republica, sacrisque cum templo deletis, vsui futuram. Quocirca hæ ex *intentione Dei* haud latæ sunt, vt *ad tempus*, more ceterarum, h. e. stante republica & templo, nec vt tantum gentem *iudaicam*, *qua talem*, obligarent; nullo enim id idoneo argumento demonstrari potest, præsertim cum ideo *CHRISTVS* aduenisset, vt *gentem iudaicam* reformaret, cultum in *spiritu* & *veritate* præstandum introduceret, atque efficeret, vt religio vera in posterum sese in *vniuersum orbem* diffunderet. Quæ itaque leges cum hac *vniuersali religione* optime subsistere, & cum ea vsum habere potuere, nec peculiarem respectum ad *rempublicam Mosaicam*, *sacra*, *gentemque iudaicam* habuerunt, eæ etiam Christianis, a Iudæis legitimam propaginem habentibus, datæ, imo hac intentione a DEO latæ sunt, vt vim obligandi *perpetuam* & *æternam* haberent, quod de *matrimonialibus legibus* præ ceteris asserendum.

> quibus accenseri non potuere leges de gradibus prohibitis, in perpetuum ex intentione Dei valituræ, & cum religione vniuersali concordantes,

§. LIII. Ipse Saluator in sermonibus suis hanc diuersitatem variis occasionibus tetigit atque indicauit, Rempublicam Iudaicam cum templo euersum iri, passim docuit, *Luc. XIX, 41. seqq. XXI, 6. Matth. XXIV, 2. Marc. XIII, 2.* simulque legum *ceremonialium* & *forensium* finem instare ostendit. Cultum noui testamenti oppido distinguit ab *vmbratili* & *typico* veteris fœderis, *Ioh. IV, 21. seqq.* atque eo ipso demonstrauit, non adeo amplius habendam rationem harum legum, huius cultum respicientium, nec earum *reformationem* sollicite suscipiendam. Diuersum constituit Saluator in legibus a MOISE traditis, quæ *mores humani generis* efformant, quibus discertis verbis *leges coniugiorum* accenset. Has cum ceteris æque deprauauerat insulsa veterum magistrorum interpretatio: *Matth. XV, 6. 9. XVI, 12. XXIII, 16.* de his reformandis atque emendandis vnice Saluator sollicitus est, quas vim obligandi non deposituras

> Hoc discrimen legum Christus ipse inculcauit, & leges matrimoniales in hunc finem reformauit,

 esse,

esse, destructa etiam republica & deleto templo, optime nouerat. Harum verum sensum variis occasionibus inculcat, easque a peruersis Magistrorum interpretationibus purgat atque liberat, *Matth. V, 21. sqq. VI. 1. sqq. XV, 9. sqq. XVIII, 15. XIX, 3. sqq. Marc. II, 18. sqq. III, 4. VII, 10. 15. 20. X, 2. sqq. XII, 29. sqq. Luc. V, 33. XI, 12.* atque in his præcipue leges de *matrimonii indissolubilitate*, *natura*, & *diuortio* enumerat emendatque, certo indicio, has perpetuam vim obligandi *ex DEI intentione* habituras. Nec diuersum statuendum de *prohibitis gradibus*, quorum lex æque ita comparata est, vt *vniuersalem* & *perpetuam vim* obligandi *post Christi aduentum* habere potuerit. Id PAVLVS *1 Cor. V, 1.* agnouit, grauiterque reprobauit *incestum cum nouerca*, etiam *inter gentes* damnatum, multo minus ergo inter *fideles* tolerandum, quos lex diuina ab hoc concubitu arcuit. Illustrationis duntaxat maioris gratia PAVLVS prouocat ad *gentilium leges*: rationem decidendi vnice inde non petit: aliam sine dubio innuit *legem diuiniorem*, Christianis præscriptam, talem concubitum reprobantem, quæ alia esse nequit quam *Mosaica*; iure naturæ enim talem concubitum prohibitum esse, admodum difficulter probabitur, nec PAVLVS ad hoc prouocauit argumentum.

quibus etiam lex de prohibitis gradibus accensenda.

§. LIV. In seculis purioribus primitiuis fere deficiunt testimonia, quibus hoc dogma exornari queat. Auguror, id inde factum fuisse, quia de *prohibitis gradibus* nulla mota sunt dubia, quin potius Christiani sine vlla hæsitatione agnouerunt, prout omnino par erat, se ad leges diuinas, matrimonio in veteri testamento datas, obstrictos esse. Nouerant gentilium obtrectationes, incestus crimine passim eos insimulantium. Aiunt: *His accedit, quod crimini nobis vertunt, quasi nec a propriis sororibus nobis temperemus*, teste THEOPHILO Antiocheno *lib. III. ad Autolyc.* Passim hanc calumniam redarguit & explodit TERTVLLIANVS *apol. c. 2. 4. 7. 8.* & gentiles prouocat, vt *errores nuptiarum* ostendant *lib. I. ad Nat. c. 7.* Apud MINVCIVM FELICEM *in Octau. p. 325. edit. Gronov.* retorquent Christiani hoc crimen in gentiles: *Merito igitur incestum penes vos sæpe deprehenditur, semper admittitur, etiam nescientes miseri potestis in illicita proruere.* Sibi autem per *calumniam* incestum imputari aiunt: *Sic incesti fabulam nectitis, etiam cum conscientiam non habetis.* Hunc in finem hæc adferunt argumenta: *At nos pudorem non facie sed mente præstamus, vnius matrimonii vinculo libenter inhæremus, cupiditate procreandi aut vnam scimus aut nullam.*

Nec Christiani primæui de huius legis obligatione dubia mouerunt,

Tam

Tam *caste* colebant matrimonia Christiani, tam *pudice* in connubiis agebant, vt ab omni *incestus suspicione* essent alienissimi. Si quæris, vnde *incestus* rationem æstimauerint, res ipsa docet, eos aliunde regulam quam ex *verbo diuino* non desumsisse. Id loquuntur variæ *patrum* doctrinæ, quæ paulo post de *graduum prohibitorum* limitibus sunt traditæ: hæ non *nouæ*, aut ex *nouo principio* haustæ: iam ab initio christianismi in eam iuerant sententiam, limites ab ipso DEO nuptiis positos sanctissime esse seruandos, neque vllum occurrit vestigium, aliquem eorum illud in dubium vocasse vnquam, atque credidisse, leges has Mosaicas solis iudæis, cultui Leuitico addictis, datas, ac cum reliquis de *circumcisione*, *festis*, similibusque in eundem censum collocandas. Atque ita recte iudicabant, quia manifestum est, has leges, æque vt de *diuortio*, *vniuersalem* vim atque *æternam* habere.

incestus rationem ex iure diuino æstimantes.

§. LV. Vindicaui *obligationem legum diuinarum*, eisque etiam Christianos teneri asserui. Nec tamen sic res confecta est. Nouum certamen exsurgit de *limitibus graduum prohibitorum*. Patrum sententiam supra retuli, qui in gradibus a MOISE traditis non subsistendum esse arbitrati sunt, opinati, iuxta *v. 6. Leuit. XVIII.* in genere a *consanguineæ* nuptiis abstinendum esse, seu quamdiu *vinculum sanguinis* mente concipi possit. Nouis erroribus hoc principium ansam dedit, vt prohibitionem legis diuinæ plus iusto protraherent, & in *remotioribus gradibus* demum subsisterent. Taxauit hunc næuum SPENERVS *P. II. c. 4. cons. Theol. latin. p. 105.* his verbis: *mihi semper illa sententia sedit, in toto negotio prohibitionis stricte inhærendum diuinæ sanctioni, vt etiam existimem, aliquos gradus sanctionibus ecclesiasticis additos plus damni ecclesiæ intulisse quam commodi, vt adeo longe præstiterit, libertatem sine vlla restrictione seruatam esse, quousque non ipse dominus restrinxit.* Nos quidem vltra prohibitionem designatam determinatamque non procedendum esse credimus, in eo tamen in diuersas abimus sententias, vtrum tantum in *personis* a MOISE designatis subsistendum, an vero ratio *graduum*, & casuum sub eis comprehensorum habenda sit ratio? B. SPENERVS, licet magis in decisionibus suis inclinauerit in sententiam posteriorem, ingenue tamen fassus est, sese in biuio hærere & fluctuare. De matrimonio cum *vxoris defunctæ sorore* interrogatus *P. II. c. 4. cons. Theol. latin. p. 99.* ita censuit: *vt prohibitioni diuinæ vix amplius eadem animi plerophoria insistam, vix aliud validius me commouit argumentum, quam, quod omnium simplicissimum est, a bonitate &*

De limitibus prohibitionis nouum dubium,

quod patres nimis extenderunt,

Iudicium Speneri de hac controuesia,

ſapientia legiſlatoris, quæ vix ferant, vt eiusmodi leges conſcientiam obligantes aliis quam clariſſimis verbis exprimantur, quibus rationabile nullum ſubeſſe queat dubium, vt magis magisque ambigam, an in cauſis matrimonialibus vllæ ſaltim paulo longius deductæ admitti debeant conſequentiæ, quæ a lege modo videntur abhorrere. Aſt qui non pari firmitate priſtinæ ſententiæ meæ inhæreo, multo minus alteram ſuſcipere auſim. IDEM *p. 105. cit. l.* denuo id fatetur: *Nuper admodum in diſputationem inductus ſum ſuper caſu, quem hactenus cum plerisque theologis noſtris credidi eſſe prohibitum, neque nunc etiam aſſentior permittentibus: non tamen nego, communicatis, quæ in eadem cauſa hinc inde diſceptata erant, & a me maturius expenſa ſunt, non paucos mihi iniectos eſſe ſcrupulos, quam ſolide hactenus vltra* PERSONAS *diſerte expreſſas in leuitico alias ex gradus identitate adiecerimus. Et quamuis de ſtatione mea non omnino deiectus ſum, ſenſi tamen, nos non æque firmo pede ſtare, quam credideram, antequam feciſſem periculum.* Non adeo leuidenſia aut ſpernenda ſunt argumenta, quæ virum prudentiſſimum nutare fecerunt, vt non mirandum ſit, quod ſcrupulos hic ſibi formauerit. Ita tamen rationes ſubduxit B. BVDDEVS *in theol. mor. P. 2. c. 3. ſect. 6. §. 12. in not. p. 766. in f.* exiſtimans, rem omnem adeo claram, planam atque euidentem eſſe, vt de ea dubitare aut fluctuare nefas ſit. quod approbatur, Qui, præiudicio auctoritatis relicto, argumenta vtrinque ponderauerit, animaduertet, virum integerrimum, SPENERVM, qui non facile *præiudicio autoritatis* ſe capi paſſus eſt, iuſtas omnino habuiſſe fluctuandi ostenditurque, quouſque perſonæ non deſignatæ ſub expreſſis contineantur, cauſas, quas adduxi *in poſit. de gradib. matrimon. c. 5. §. 9. ſqq.* Ego ſic exiſtimo, nuptias *Leuit. XVIII.* non tantum prohibitas eſſe quoad perſonas *nominatim* ibidem expreſſas, ſed etiam quoad eas, quæ ſub *prohibitis* ex *reſpectu* & *ratione eadem*, eaque *euidente* & *perſpicua*, continentur. Quocirca quia prohibitum eſt connubium cum *matre*, nec *nepos* poterit *auiam* ducere, quæ itidem recte *mater* nepotis dici poteſt, vt adeoque non neceſſe fuerit, hunc ſimilesque caſus in *linea aſcendente* exprimere. Hoc vnicum fere argumentum, ab *abſurdo* deductum, placuit B. BVDDEO diſſentientibus opponere, quod tamen illos prorſus non ferit, multo minus SPENERVM, qui nouerat, ſub *matre* eam ex identitate *rationis euidentiſſimæ* intelligi, de quo nemo vnquam dubitauit. & quidem potiſſimum in linea collaterali, Omnis ambiguitas in *collateralium* prohibitione emergit, inter quos non idem *reſpectus* nec eadem *ratio prohibitionis* adeſt. Interim admitto, concurrente eodem *reſpectu* eademque *ratione*, prohiberi matri-

trimonium, vtpote cum *auunculi vidua* contractum. Sicuti enim cum *patrui vidua* interdictæ sunt nuptiæ, ita pariter cum *auunculi vidua:* vtrique debetur *honor*, *reuerentia*, *cultus:* immutaretur hic *respectus reuerentialis* & *honestatis*, si in thorum eius, qui mulieri reuerentiam debet, transiret, vtpote cui ex *lege matrimonii*, maxime inter orientales vsitata, longe *inferior* & quodammodo *subiecta* foret, quod *ratio honestatis* non permittit. Imprimis vero hunc *respectum* atque *rationem* in lege diuina pro fundamento collocatum fuisse, non tantum ex adductis, sed aliis etiam prohibitis gradibus palam atque planum est. *Materteram* atque *amitam* ex hoc *respectu* in vxorem ducere non licet, *Leuit. XVIII, 12. 13.* ne, quæ *matris loco* haberi & *veneratione* suscipi debeat, post coniugium initum in *subiectionis* statum deducta *inferior* fiat, atque *lex reuerentialis* ita conculcetur. Matrimonii cum *auunculo* vel *patruo* nulla iniicitur mentio, in cuius consummatione nulla *respectuum* confusio occurrit, sed vxor in eodem statu *subiectionis* & *deuotionis* erga maritum, in quo antea fuit, manet. *Patrui viduam* quidem vxorem ducere prohibemur, vtpote cui itidem *reuerentia* æque vt *patruo* debetur; inde tamen non *euidenter* colligendum, nuptias etiam cum *patruo* iure diuino damnatas esse. Hi sunt scopuli, quos in lege Mosaica, quæ alias *minutissima* determinare, nec res tanti momenti silentio præterire solet, offendunt eruditi, qui ex iudicio B. SPENERI nec parui ducendi nec contemnendi sunt. Quis ergo eum culparet reprehenderetque, qui in eam sententiam, quam adstruxi, eundum esse arbitraretur? Interim conscientiam nullius turbo aut in ius voco, quin potius, qui cespitat, hæsitat, atque fluctuat, ei autor suasorque sum, vt cogitet, *in dubio tutiorem viam tenendam esse.* Vt vero hæc regula etiam iis commendata esse debeat, qui nullis premuntur dubiis, admittere non possum, ne alioquin plura alia obstacula conscientiis opponantur. Dubitant quidam, an abstinendum sit in cibis a *suffocatis* & *sanguine.* His omnino suadendum, vt ab his sese temperent epulis, quod tutior via *in dubio* sit sequenda & tenenda. Interim non culpandi, qui contrarium tradunt atque docent ex argumentis, quibus ipsimet in conscientia conuicti sunt, quorum numero accensendus B. STRYKIVS *de nullitat. matrimon. §. 20. seqq.*

in qua imprimis ratio ex honestate & subiectionis ordine petita,

quæ cessare videtur in nuptiis cum patruo & auunculo.

§. LVI. Quæ cum ita sint, inde planum atque perspicuum est, quousque facultas *dispensandi* principi concessa esse debeat. Proinde si in gradu iure diuino *expresse euidenterque non prohibito* dispensat is, cui arbi-

Inde de facultate dispensandi iudicandum,

arbitrium circa leges ecclesiasticas datum est, non potest amplius minister ecclesiæ intercedere, quo minus ἱερολογίαν desponsatis impertiat. Vtut enim in contraria persistat sententia, cogitandum tamen est, sese coniugium per *copulationem* non perficere, vtpote quod *consensus matrimonialis* publice declaratus constituit, sed ritum tantum, in consummandis nuptiis vsitatum, perficere, & præcepto magistratus, cui *in dubio* parendum, morem gerere; quamuis non dubium sit, quin etiam hunc actum, quem alias *officii* ratione peragere debeat, modeste declinare & petere possit, vt alii committatur. Nuper admodum acta ad nostram facultatem transmissa sunt, quæ docebant, in libera imperii ciuitate dispensationem ei concessam fuisse, qui in vxorem ducere volebat defunctæ vxoris fratris consanguinei filiam. A pastore ecclesiæ, cui proclamatio desponsatorum a magistratu loci imperata erat, motus excitabantur ingentes, adeo, vt nuncio publico, qui eidem proclamationem nomine magistratus iniunxerat, hæc responsi loco dedisset: Er solte E. Hoch-Edlen Rath seine gehorsamste Dienste und dabey vermelden, daß er zwar das Decret in seinem hohen Werth liesse, wäre auch parat, in allen Stücken zu folgen; aber in diesem passu liesse er bitten, ihn damit zu verschonen, indem es wider GOttes Gebot und Ordnung wäre, und könte er es in seinem Gewissen nicht verantworten, und würde er ihn nicht aufbiethen; wolte aber E. Hoch-Edler Rath ohne Proclamation die Copulation verrichten lassen, so erinnere er sich eines Exempels, da von dergleichen Leuten, als sie, um sich copuliren zu lassen, aufs Land gefahren, der Bräutigam davon aus der Chaise den Hals gestürtzet. Postquam vero magistratus hanc *contumaciam*, a qua nulla ratione dimoueri poterat, minime concoquendam esse existimaret, relatione ad *facultatem iuridicam Helmstadiensem 1722.* M. Febr. transmissa, sequens tulit responsum:

hac facta minister ecclesiæ copulationem denegare nequit.

Hat Johann Friedrich Pfeiffer nach Ableben seines Weibes sich anderweit mit ihres halbbürtigen Bruders Tochter verlobet, dabey aber die Behutsamkeit gebrauchet, daß er vorhero darüber, ob diese Ehe zugelassen, bey der Iuristen-Facultät zu Halle ein Rechtliches Bedencken eingeholet, auch wie selbige ihm bey seiner Obrigkeit Dispensation deßhalben zu suchen, angerathen, bey E. E. Rath daselbst sich gebührend gemeldet, und die Dispensation würcklich erhalten. Allein wie darauf dem Pastori zu St. Blasii, Kindervatern, nomine Senatus hiervon Notification geschehen, und daß er mit dem Aufgeboth nunmehro

mehro ohne weitern Aufenthalt verfahren möchte, Befehl ertheilet worden, hat selbiger nicht nur gegen den Gerichts-Diener die Proclamation zu thun sich geweigert, sondern, wie hernach der Herr Bürgermeister Riedel in seiner Behausung ihm ferner zugeredet, nochmalen, daß er Gewissens wegen, und weil die vorseyende Ehe ein wircklicher Incestus wäre, bey diesem Handel keine Parition leisten könte, ausdrücklich declariret, massen dieses alles die beyzurückgehende Acta iudicialia des mehrern besagen.

Indem aber gleichwol E. E. Rath zum Præiudiz seiner Gerechtsame und Obrigkeitlichen Autorität dergleichen Widersetzlichkeit an einem unter ihm stehenden Prediger so schlechter Dings nachzusehen nicht gemeinet; Als will derselbe des Rechten belehret seyn:

1. Ob erwehnter Prediger nicht schuldig und gehalten, ohne fernere Einrede mit der Proclamation gedachten Pfeiffers zu verfahren, und der Obrigkeitlichen an ihm ergangenen Verordnung nachzukommen?

Wiewol nun der Prediger sich theils auf die göttlichen Gesetze, theils auf seine Gewissens-Scrupel hierunter berufet, und daß er zu einem künftig aus dieser entstehenden Incestui nicht concurriren könte, nebst Anziehung eines Casus Tragici, der sich in simili Matrimonio zugetragen haben soll, in gar scheinbaren submissen Terminis vorgeschützet, diesem nach, als ob selbiger das ihm anbefohlne Aufgebot wider sein besser Wissen und Gewissen zu thun nicht schuldig wäre, es fast das Ansehen gewinnet.

Dieweil aber dennoch 1) gedachter Prediger die göttlichen Gesetze gantz ohne **Grund** bey dieser Sache anführet, auch 2) **nicht** eine einige **Stelle**, worinnen diese Ehe verboten, anzuzeigen vermag, 3) dessen vorgegebene Gewissens-Scrupel **gantz irrig**, **wo nicht gar** *affectati & simulati* seynd, 4) der Casus, den er von einem Bräutigam anziehet, der nach der in simili Casu gehaltenen Copulation aus der Chaise gefallen, und den Hals gestürtzet haben soll, **theils eine vermessene Stöhrung** *in iudiciis diuinis*, vid.

Lucæ XIII, 2. vbi ita GROTIVS commentatur: *Vulgus plerumque vlterius sibi sumit iudicandi audaciam, vt illos ceteris flagitiosiores putet, quibuscum peius agitur, quam crudelem temeritatem multis castigat Iobus & Psalmorum scriptor merito quidem &c.*

in sich hält, theils auf eine offenbare *Fallaciam non caussæ ut caussæ* hinausläuft, ob sie schon nicht in violenta & crassa resistentia bestehen, nichts destoweniger *clam & precario* den der Obrigkeit schuldigen *Respect* allerdings *lædiren*, und von nicht der geringsten Erheblichkeit sind; als ist dieser Prediger ohne fernere Einrede zu proclamiren, und der an ihn ergangenen Verordnung nachzukommen schuldig und gehalten.

Zweytens wird zu wissen verlanget, auf was Art derselbe dahin angehalten werden könne?

Ob nun wol 1) der Prediger Kindervater, wie bey der vorhergehenden Frage bereits erwehnet, auf sein Gewissen bey vorzunehmenden Zwangs-Mittel provociren möchte, gleichwol 2) bewährter Rechts-Lehrer Meinunge nach eine Obrigkeit auf die Gewissen ihrer Unterthanen, wenn sie schon irrig sind, allerdings bey ihrem Regiment reflectiren, und selbigen nachleben muß:

Nam principis est, subditorum conscientiæ prospicere,

RHETIUS *dissert. de misericord. intempest. c. IX. n. 14.*

immo Magistratus politicus omni cura id intendere debet, ut subditorum conscientiæ non dominetur, sed eidem, etiamsi erronea sit, indulgeat.

B. THOMAS. *in vindic. iur. mal. circa sacr. §. XXXI.*

Diesemnach 3) wider diesen Prediger gar kein Zwang statt zu haben, alsso von der Art und Weise, wie er zur Proclamation zu zwingen und anzuhalten, die Frage nicht einsten zu untersuchen zu seyn, sondern gäntzlich als vergeblich wegzufallen scheinet.

Dieweil aber dennoch 1) jedweder Prediger seiner Obrigkeit, zumalen, wenn selbige zugleich, wie E. E. Rath zu Nordhausen, Summus Episcopus ist, in allem demjenigen, so göttlichen und natürlichen Rechten nicht zuwider läuft, ohnstreitig zu gehorsamen, und hierunter seiner Gemeinde mit gutem Exempel vorzugehen schuldig, gleichwol 2) der Casus matrimonialis, davon die Frage ietzo mouiret wird, von dieser Beschaffenheit, und an sich weder in göttlichen, noch natürlichen Rechten, bewährter *Theologorum* und *Iuristen* Meinung nach, verboten,

vid. NIEMEYER. *dissert. VIII. de coniug. prohibit. §. 3.*
BRUCKNER. *p. 212. n. 9. decis. matr.*

mithin 3) des Predigers vermeintliches Gewissen, da er kein

eingi=

einziges *fundament ex lege naturali aut diuina* vor sich hat, in einer bloßen *Obstinatione Animi*, dergleichen niemand von seiner Pflicht und Schuldigkeit gegen den Magistrat befreyen und dispensiren kan, bestehet, hiernächst 4) die Obrigkeit auch nicht jedweden angeblichen Irrthum so gleich für eine *Excusation* gelten, und sich den gebührenden Gehorsam entziehen zu lassen gehalten; vid. in terminis fere

THOMASIVS *P. IV.* der auserlesenen *Juristen*-Händel *c. VII.*

Als sind wir der Rechtlichen Meynung, daß woferne der Prediger weiter auf seinem Eigensinne bestehen solte, E. E. Rath daselbst selbigen durch Androhung einer ziemlichen Geld-Straf, so von dessen Einkünfte so fort abgezogen werden könte, und wo dieses nicht fruchtete, mit Andeutung der Suspension

vid. dict. Respons. Thomas.

zur Parition anhalten möge.

Drittens entstehet die Frage:

Wie die Violirung des Obrigkeitlichen Respects, zumalen wenn Pfeiffer und seine Verlobte, wegen besorgender grosser Verdrießlichkeit, gar von ihrem Vorhaben abstiniren, und das Aufgeboth samt der Copulation nicht weiter verlangen solten, an den bemeldeten Prediger anzusehen und zu bestrafen sey?

Nun hat zwar (1) der renitirende Prediger einiger sonderlicher Chur-Sächsis. Juristen-Auctorität dieses Casus halber, und daß er indispensabel sey, vor sich,

vid. CARPZOV. *l. II. iurispr. eccles. def. 92.*

(2) scheinet ihm seine gute Meinung und bona fides, da er bloß Gewissens wegen und mit Modestie die Sache zu decliniren suchet, zu statten zu kommen; (3) doch wohl auch noch andere Prediger seynd, so die Proclamation verrichten, daß also, dem Ansehen nach, nicht viel daran gelegen, wenn dieser schon bey seiner Verweigerung verharrete; (4) möchte man dafür halten, daß es ja besser wäre, wenn die beyden Verlobten von einander, und also nicht nur die Leges diuinæ selbst, so viel die verbothenen Casus betrifft, inuioliret, sondern auch die Kirchen-Ordnung und so genannte Munimenta Legum diuinarum ohngekränckt blieben, als wenn partes immerhin auf die einmal intendirte Verehligung bestünden; wannenhero (5) bey so verschie-

denen für den Prediger militirenden Umständen man fast dafür halten solte, daß, es möchte die Sache ablauffen, wie sie wolte, und die Desponsati bey ihrer Resolution persistiren, oder sie ändern, wider denselben keine Bestrafung statt fünde.

Dieweil aber dennoch (1) E. E. Rath in der Reichs-Stadt Nordhausen, als einem Stande des Reichs, an der Erhaltung seiner Iurium Episcopalium, wozu die Macht in Ehe-Sachen und Verheurathungen zu dispensiren, mit gehöret, ein großes gelegen, gleichwol (2) daß, wenn es diesem Prediger gelingen, und er so mit seinen *Praetextibus* durchdringen, auch ungestraft bleiben solte, zu befahren stehet, daß andere mehr seinem Exempel folgen, die Quæstiones de gradibus prohibitis & permissis eigenem Gefallen nach erklären, anbey sich (3) das Pouvoir, welche Verbündniß sie für eine zuläßige oder unzuläßige Ehe erkennen, ingleichem bey welcher sie die gewöhnlichen Kirchen-Ceremonien mit Proclamiren oder sonsten gebrauchen wolten, an sich ziehen, also 4) über die Quæstiones Matrimoniales und Dispensationes Graduum das Decisum zu ertheilen, sich das völlige und gänzliche Arbitrium arrogiren möchten; Woraus denn (5) nichts anders, denn ein völliger *Ruin* des *Iuris circa sacra Protestantium* und gänzliche Wiedereinführung des *Papismi iuridici* entstehen würde, mithin (6) des sich in dieser Sache widersetzenden Predigers Begönstigungen vor kein geringes Delictum zu halten, sondern als eine *Turbatio Iurium Episcopalium* anzusehen ist; übrigens (7) die Begönstigungen derjenigen, so *rationem Conscientiæ* wider ihre Obern vorschützen, so viel das *Interesse publicum* anbelangt, für gefährlicher, als der öffentlichen *Turbatorum* gewaltsame *Molimina* zu achten sind; hiernechst (8) der Prediger nicht auf einige ICtos Saxonicos, sondern auf den Legem Diuinam und seiner Obrigkeit Befehl zu sehen hat, zumalen der allegirte Carpzov ohne dem nicht von der verstorbenen Frauen vollbürtigen Schwester Tochter eigentlich redet; ferner der Prediger, der seiner Obrigkeit gebührenden Gehorsam nicht von sich abwenden, und auf seine Collegen oder andere schieben kan, sondern solchen selbst in propria Persona leisten muß; endlich (9) da nach eingeholter Rechtlichen Erkänntniß die Dispensation denen Verlobten einmal rechtmäßig ertheilet worden, zum præiudiz und Verkleinerung des der Obrigkeit zukommenden Respects nunmehro nicht erst, quodnam melius esset, zu disputiren ist;

Als

Als halten wir dafür, daß der Prediger, wovon die Frage meldet, bey so gestalten Sachen, und weil er E. E. Rath das Arbitrium in casibus matrimonialibus zu dispuriren und in Zweifel zu ziehen, auch in Casu præsenti, da E. E. Raths Dispensation bereits erfolget, desselben Auctorität geringschätzig, und alles nach seinem eigenen Kopfe, wider den seiner hohen Obrigkeit schuldigen Respect zu machen und einzurichten suchet: überdem, wenn die Verlobten von fernerm Ansuchen um die Proclamation und Copulation durch seine unnöthige Obiectiones sich abhalten lassen solten, die andern Bürger daselbst bey vorfallender Gelegenheit in causis matrimonialibus sich zu E. E. Rath zu wenden, und dahero Bescheid zu gewärtigen, hinzukünftig ebenmäßig abgeschrecket werden möchten, um ein hundert Thaler zu bestrafen, und dieses Quantum ihme von seinen bereitesten Gefällen abzuziehen und zu decurtiren sey. V. R. W.

§. LVII. Possem nunc quidem ea, quæ in antecedentibus dicta sunt, variis illustrare præiudiciis, quarum copia non defuit: quia vero plurima STRYKIVS *ad Brunnemanni ius ecclef. lib. II. c. 16.* BERGERVS *in supplem. ad electa processus matrimon.* aliique iam suppeditarunt, iis acquiescere, non alia addere placuit. Id vnice adhuc coronidis loco addo, Curiam Romanam dispensare quidem in casibus singularibus obuenientibus, nec adeo difficilem hac in re esse, sed *generale priuilegium* certæ genti illustri, vt in perpetuum in certo gradu matrimonium inire queat, nunquam concedere, quod commodis curiæ Romanæ officeret. In *votis* & *iuramentis* relaxandis tale priuilegium perpetuum regibus Galliæ datum fuisse, supra in *diss. prælim. §. 61.* obseruaui. Ast contra *leges matrimoniales prohibitiuas* curia Romana eiusmodi priuilegia denegauit. Anno 1364. Rex Angliæ EDVARDVS ab VRBANO V. contenderat multis precibus, vt dispensationem sibi generaliter concederet, *quod filii & filiæ suæ nati & nascituri ex legitimo matrimonio possent cum aliis personis, eis in tertio seu quarto consanguinitatis seu affinitatis gradibus attinentibus, matrimonialiter copulari.* Respondit vero pontifex in literis ad Regem Angliæ scriptis, & a THOMA RYMERO *tom. VI. act. publ. Augl. p. 457.* relatis: *sed nos, licet tuis honestis votis annuere cupiamus, attendentes tamen, quod talem gratiam non consueuimus facere, & quod, si fieret, ad consequentiam verisimiliter traheretur, ex quo pro tempore in christiano populo possent scandala generari, dictam*

Remissiue de casibus controuersis,

generale priuilegium contra hos gradus prohibitos curia Romna non concedit.

ctam dispensationem non duximus concedendam. Sed si pro tempore, pro ipsorum filiorum vel filiarum aliquo seu aliquâ vel certa alia persona, ex quorum coniunctione non timeatur probabiliter scandalum suboriri, gratiam petas huiusmodi, in eius concessione nos libenter exhibebimus liberales. Talem *generalem dispensationem* vel potius *priuilegium* vni genti illustri pontifex, citra grauissimum præiudicium, indulgere non potuit, alioquin ceteri reges principesque ad exemplum illius pro sua domo eandem gratiam obtinere allaborassent, & ita factum fuisset, vt leges *de gradibus prohibitis* in posterum tantum priuatæ sortis laicis datæ apparuissent, cum tamen curiæ Romanæ intersit, vt reges & principes potentissimos *subditorum* numero in perpetuum habeat.

TITVLVS XV.
DE
FRIGIDIS ET MALEFICIATIS
ET IMPOTENTIA COEVNDI.

§. I.

Impedimentum impotentiæ sequitur,

VIdimus, quemadmodum connubio vitium *nullitatis* cohæreat ex *consanguinitatis* vel *affinitatis* vinculo: modo impedimentum *coniugalis impotentiæ*, quod etiam matrimonium excludit atque annullat, sub examen reuocandum, ne a RAYMVNDO recedam. Neque vero hæc materia, ICtis & medicis communis, huc vsque neglecta aut derelicta, quin potius variis exornata est scriptis. Ex professo eam illustrauit, multisque obseruationibus exornauit IOANNES SANCHEZIVS *de ieiunio & impotentia circa matrimonium;* nec minus THOMAS SANCHEZ *de sacramento matrimonii lib. 7. disp. 92.* vsque *ad finem libri*, qui imprimis ex THOMAE ceterorumque scholasticorum penu, plurima adduxit, quæ in rem hanc facere possunt, adeo vt hunc ducem recentiores sequi non fastidiant, aliis destituti copiis. Idem iter tenuit BASILIVS PONCE *de matrim.* atque rursus *lib. VII. c. 55. sqq.* ex mente THOMAE & iuris canonici quidem de *impedimento impotentiæ* egit; solutiori tamen philosophandi genere, in quo SANCHEZIO, homini in corradendis aliorum sententiis occupatissimo, simulque diffusissimo, præferendus. Inter nostrates, IO. GEORG. SIMON *de impotentia coniugali* paulo eruditius edisserere voluit, sed conatus euentui non respondit, vtut hoc opusculum plurimis in deliciis esse soleat. Plura in eo coacer-

de quo varii autores scripserunt,

ceriata deprehendes, non satis digesta: plura etiam aliena & inutilia, quae *iudicii defectum* arguunt. Quia vero primaria difficultas in hac doctrina methodum probandi inhabilitatem ad generandum respicit, quam *iustum & verum iudicium* vocarunt patres antiqui & pontifices in *c.29. C.27. q.2. c.1. C.33. q.1. c.1. & 5. X. h. t.* inde occasionem nactus est HENRICVS LINCKIVS *de iusto iuris canonici iudicio* meditationem conscribendi, quae processum in *demonstrando* hoc *impedimento* secundus ius canonicum vsitatum explicat atque depingit. Huic iungendus est ANNAEVS ROBERTVS *lib. 4. rerum iudicat. c.10.* quo multo cum eruditionis apparatu de *inspectione aliisque mediis eruendi inhabilitatem* agit, nec minori industria in hunc campum transiit ALEXANDER SPERELLVS *decis. for. eccl. 141.* Inter medicos, qui hanc exornarunt prouinciam, nominandi sunt VALENTINI *in Pandect. medico-legalibus P.1. p.36. sq. 456. 464.* PAVLVS ZACCHIAS *in quaest. medico legalibus lib. 3. tit. 1. c. 2. seqq.* & Dn. ALBERTI collega honoratiss. *in iurisprud. medic. P.1. c.2.* Pertinent vero praeterea ad hoc thema *matrimonia senum*, de quibus agit CONRAD PHILIPPVS HOFFMANNVS, *Eunuchorum*, quorum causam agit personatus DELPHINVS aliique, vt alios non tangam, qui, quae ad hanc causam pertinent, incidenter persecuti sunt.

§. II. Quemadmodum coniugium a DEO ad multiplicationem generis humani ordinatum & constitutum est, & ita *procreationem sobolis* intendit, ita palam est, & rectae rationi conueniens, eos, qui ad matrimonium ex hoc defectu inhabiles sunt, frustra & nulliter illud inire. Deficit in tali connubio *conditio tacita* communiter subintellecta: *si habilis fueris*, quam quilibet praesupponit, imo & praesumit, vt, ea deficiente, nihil actum videatur. Est vero haec *nullitas* non *absoluta*, sed *secundum quid*, & quidem respectu *laesi* vel *decepti*: huic *integrum* est, ex hoc defectu a coniugio inito recedere, non tamen ad hoc obstringitur. Sicuti volenti non fit iniuria, ita vxori nulla necessitas est imposita, dimittendi maritum ad coeundum inhabilem, quin potius defectum virium matrimonialium dissimulare, vel patienti animo tolerare potest, saluis reliquis coniugii effectibus ciuilibus, quod specialius infra exponendum est. Interim sicuti non *cogitur* abdicare, ita nec retinere in thoro ad matrimonium ineptum adstringitur. Memores fuere leges diuinae & humanae *imbecillitatis hominum*, quam lubrico periculo in tali coniugio exponere noluerunt, nec inuitum adigere, vt, quam *vxorem* exoptauit, postea habeat vt *sororem*. Non inepte ab AVGVSTI-

Inhabiles ad coniugium nulliter id ineunt,

est tamen haec nullitas tantum secundum quid.

GVSTINO in *c. 44. C. 24. q. 1.* matrimonium dicitur *infirmitatis remedium & humanitatis solatium*, quam qualitatem deponeret, si *reluctantes* in tam inepto frigidoque connubio perseuerare tenerentur. Atque hoc quidem iuris generatim est in *inhabilitate antecedente*: diuersum obtinet in ea, quæ matrimonio iam inito contrahitur, prout infra speciatim demonstrandum est.

Antecedens inhabilitas est vel in frigido vel sterili,

§. III. Quoad illam ante omnia videndum est, vtrum quis *scienter*, an *ignoranter* nuptias cum *inhabili* & *inepto* inuenerit? Prius variis modis contingere potest: α) ducendo sterilem vel arctam, quam talem esse sciuit: β) vetulam: γ) nubendo enucho. De singulis separatim agendum. Primus casus concernit matrimonium cum *arcta sterilique* vel cum *frigido* marito, siue vitium quis ante contractas nuptias sciuerit, siue post initum matrimonium iuri suo renunciauerit. Si *vitium* impotentiæ in marito erat *naturale*, speciatim olim *spadones* dicebantur, quamuis generalior appellatio *castratos* quoque similesque complecteretur. *l. 128. de V. S.* Matrimonium cum *spadonibus* initum de *iure Romano* verum erat matrimonium, adeoque hoc multo magis dicendum erat, si quæ *scienter* spadoni nusperat, adeo vt *dotis actioni* locus esset, in quo primarius iuris ciuilis effectus quærebatur. *l. 39. in f. de iur. dot.* Idem ergo dicendum erat, si quis *sterilem* duxerat vel *arctam* scienter; vel vbi vitium sciuerat, illam scienter retinuerat in coniugio. Neque enim aliter dirimebatur, quam *legitimo* interueniente *diuortio*. Notum est, Sp. Caruilium Rugam primum Romæ de amicorum sententia diuortium cum vxore fecisse, *quod sterilis esset*, vt ait GELLIVS *lib. XVII. N. A. c. 21.* vel vt *lib. IV. c. 3.* clarius se explicat: *quia liberi ex ea corporis vitio non gignerentur.* Hactenus ergo verum matrimonium erat, nec dubium, quin, diuortio non insecuto, omnes effectus circa *dotem* aliaque illud conseruasset. Neque ius canonicum in diuersam abit sententiam, sed iuxta *c. 4. X. h. t.* antiquum patrum assertum obtinet: *quam quis non potest habere tanquam vxorem, habeat vt sororem.* COELESTINVS III. *in c. 5. X. h. t.* idem confirmat: *quod si ambo consentiant simul esse, vir eam etsi non vt vxorem, saltim habeat vt sororem.* Respexit pontifex ad antiquum morem quorundam christianorum, qui quidem in matrimonio viuebant, sed cum *proposito continentiæ mutuo*, adeoque vxores instar *sororum* habebant. Interim tamen verum erat matrimonium, nec *effectibus ciuilibus* carere poterat. Quamuis enim magis *soror*, quam *vxor* esse dicatur, illud tamen matrimonio vim non subtrahit, sed tantum *modum*

frigidi dicuntur spadones,

cum quibus scienter verum matrimonium contrahitur iure Romano,

sicuti quoque cum sterili & arcta,

Idem ius canonicum statuit,

vt talis vxor pro sorore habeatur,

saluis coniugii iuribus.

modum viuendi designat. Vnde quæ scienter ad mortem vsque cohabitauit marito, iura *vxorum* quæuis etiam hodie retinet, nec *portione statutaria* priuanda est, quod etiam asserendum arbitror, si *scienter* impotenti nupserit. CARPZ. *P.3. C.19. def.5.* Quamuis enim tale matrimonium *nullum* esse dicatur, id tamen tantum intelligendum sub conditione, *si alter iure suo vti velit:* qui si in tale matrimonium consentit, tolerandum id est, atque permittendum cum reliquis *iuris ciuilis* effectibus, quod idoneo præiudicio illustrat STRVV. *diss. de diuort. c. IV. n.7.* Equidem quidam nec in ratione dubitandi enarrata subsistunt, sed adhuc aliunde *sterili vxori dotis priuilegia* denegant, obseruantibus CORASIO *ad l. 1. D. solut. matrim. n. 14. sqq.* & PETRO BARBOSA *ad l. 1. cit. Part. 1. n. 83.* quod scilicet *proles*, non *matrimonium* sit causa huius priuilegii. *l. 12. C. qui pot. in pign. hab.* Ait enim ICtus in *l. 1. solut. matrim. Dotatas esse feminas ad sobolem procreandam replendamque liberis ciuitatem, maxime est necessarium.* Quidam distinguunt, vtrum mulier *ex accidente* an vero *a natura* sterilis sit. Illi *dotis* iura in dubium haud vocanda censet BARBOSA *cit. l. n. 86.* quod priuilegia, generaliter concessa mulieribus propter liberos, in ea muliere, quæ *ex accidente* liberos non procreauit, deficere non possint, quia ratio haud cessat *in vniuersum*, sed duntaxat in *casu particulari.* Huic vero eo magis ea deneganda censent, quod causa *priuilegii* non in *persona particulari*, sed in toto genere *inhabilium mulierum* deficiat, atque talis mulier *arcta* vel simpliciter *inepta* ad matrimonium valide & legitime illud contrahere nequeat, vt censet BARBOSA *cit. l. n. 95.* Illam, quæ tantum *sterilis* est, facilius admittendam esse ad *iura dotis* iudicat, quod cum ea valide etiam nuptiæ ineantur. Omnia ergo in effectu huc redeunt, vtrum tale matrimonium sit *legitimum*, nec ne? Illo casu iura *dotis* vxor habet, non vero hoc *l. 39. in f. de iur. dot.* In eo vero interpretes communiter errarunt, quod causam *priuilegii dotis* ex *prole*, non vero ex *matrimonio* deduxerint, non recte percipientes aut ponderantes mentem *cit. l. 1. solut. matrim.* Olim filia *illocabilis* dicebatur, quæ *dote* carebat, teste PLAVTO *in Aulul. act. II. sc. 2. v. 14.* h. e. quæ omnino nuptui collocari non poterat. Ea de causa in *l. 2. de iur. dot.* dicitur: *reipubl. nostræ interest, mulieres dotes saluas habere, propter quas nubere possunt.* Quia itaque dotes *matrimonia* prouocabant, vnde *procreatio sobolis* speranda erat, inde ICtus in *cit. l. 1.* necessitatem *dotis* colligit, absque qua nuptiæ non contrahebantur, & ita simul *spes prolis* defi-

vt nec iura dotis vxoris sterili denegari debeant.

deficiebat. Palam ergo est, causam *iurium dotalium* vnice quærendam in *matrimonio legitimo*, non vnice & *proxime* in *prole*, quamuis propter huius procreationem illud contrahebatur. Adeoque quia etiam cum *sterili* matrimonium legitimum est, imo etiam cum *arcta*, vt nec maritus eam repudiare teneatur, *iura* quoque *dotis* salua habebit.

Imo & iure canonico cum inhabilibus verum est matrimonium.

§. IV. Reuertor ad decisionem pontificis atque animaduerto, eam plures in deuia traduxisse, vt crederent, pontificem negasse, inter ita cohabitantes *verum* adesse *matrimonium*, quod vt *fratres* & *sorores* inter se degant, quorum vinculum *matrimonium* dici nequit. Iam adduxit STRVV. *ex. 29. th. 21. in f.* quorundam sententiam, opinantium, *inter omnino impotentes, si nolint ab inito connubio recedere, non esse verum & perfectum matrimonium, sed societatem & cohabitationem quandam.* Hac posita sententia, effectus *matrimonii* veri his coniugibus quoque denegandi sunt, qui potissimum post mortem alterutrius sese exserunt. Sine *epicrisi* hoc dogma reliquit STRVVIVS, a cuius decisione tamen effectus insignes & ardui dependent. Si SANCHEZIVM iudicem hæc causa haberet, facile sub eo succumberet. Hic enim *lib. 7. disp. 98. n. 2.* omnis in hoc est, vt tale coniugium, etiam *scienter* initum, prorsus *nullum* esse iudicet, quod *mutua corporum traditio ad vsum coniugalem*, in quo *essentiam matrimonii* collocat, huic societati desit, quodque in *c. 4. & 5. X. h. t.* pontifices expresse huic societati nomen *matrimonii* denegent. Pergit *n. 4.* ad statum eorum, qui vt *fratres* & *sorores* cohabitare volunt, quibus omne thori consortium, quod *fratribus* & *sororibus* interdictum, negat, aliaque immiscet, quæ pudor, quem vbique prorsus abiecit, referre prohibet. Vel ex huius doctrinæ enucleatione apparet quam insulse & sine omni iudicio pleraque soleat eruere atque digerere SANCHEZIVS, in congerendis doctrinis diues, in digerendis inops. Feliciori ingenio imo acumine iudicii politiori eandem aggressus est quæstionem BASILIVS PONCE *de matrim. lib. VII. c. 55. sqq.* simulque Sancheziana commenta examinat, atque, suppresso tamen eius nomine, atro carbone notat. Mutua animorum coniunctio in perpetuam cohabitationem & mutuum vitæ adiutorium non deficit, licet, defectu obstante, primarium finem non assequantur coniuges, qui nequidem in potestate coniugum consistit. Omnes asserunt, ex superueniente *inhabilitate*, quæ æque hunc excludit finem, non *necessario* connubium dissolui aut dirimi, sed illud adhuc perseuerare vsque ad exitum vitæ. Quodsi absolute *corpus aptum* ad essentiam *matrimonii* desi-

Sanchezio frustra reluctante,

vt ostendit Poncius.

ſideraretur, illud ceſſare deberet, ſi illud *ex poſt facto* inhabilitatem contraheret. Neque pontifices in *c. 4. & 5. X. h. t.* aliter rationes ſubduxerunt. Negat LVCIVS Papa, tale matrimonium reſcindendum eſſe, (nam de hoc interrogatus erat pontifex,) interim illud caſte ab iis transigendum eſſe monet, quod extra ordinem in hanc cohabitationem conſenſerint. Abſurdum foret, cohabitationem coniugum a pontifice approbari, ſublato omni vinculo coniugii; qua de cauſa ſi habilis ſeſe cum alia commiſcuit, ſine dubio *adulterium* committit, quod, ſublato matrimonii vinculo, haud incurreret habilis.

§. V. SENVM matrimonia, ad quæ ſecundo loco progredior, parum roboris haberent, ſi diſſentientibus ſuffragandum eſſet. Equidem *iure ciuili antiquo* tales nuptiæ ſuo modo iniuſtæ erant, effectibus ciuilibus deſtitutæ, non tamen reſcindebantur, adeo, vt *accuſatio adulterii* integra eſſet. *l. 13. §. 4. D. ad L. Iul. de adul.* Videlicet TIBERIVS legi Iuliæ & Papiæ hoc caput addiderat, ne *ſexagenarii* ducerent vxores, *quaſi generare* non poſſent, cui obrogauit CLAVDIVS, teſte SVETONIO in *Claudio c. 23.* Antea enim ipſa *lege Iulia & Papia* ſexagenarii & quinquagenariæ pœnis cœlibatus liberati erant, teſte VLPIANO *in Inſtit. tit. 16. §. 3.* TIBERIVS vero vel ideo hoc immutandum eſſe cenſuit, quod plures matrimonium in ſeram ætatem, procreationi liberorum inidoneam (quam tamen *lex Papia Poppæa* intenderat) differrent, in hunc vnice finem, ne *cœlibatus pœna* plecterentur, id quod in *fraudem legis* fiebat. Parum diſtare videbantur *cœlibes* ab his, qui liberis procreandis per ætatem inepti erant, nullo digni fauore, quibus itidem applicari poterat AMBROSII *in Lucam* aſſertum: *erat deforme, liberos non habere, quod etiam legum ciuilium fuit auctoritate mulctatum.* Conf. CHRIST. COLERVS *in Parerg. c. XV. in tom. I. theſ. iur. Rom. p. 369.* Quid huic legi obrogauerit CLAVDIVS, docet VLPIANVS *cit. l. Claudiano SCto maior ſexagenario ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor LX. annorum duxiſſet vxorem.* In caſu inuerſo aliud dicendum erat. Addit enim VLPIANVS: *Quodſi maior quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit, impar matrimonium appellatur, & SCto Caluitiano cauetur, non proficere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erat*, quod *liberorum legitimorum quærendorum cauſa* conſtitutum erat, ad quorum fugam inclinabant peſſimi Romanorum mores. Tolerabantur interim *ſenum nuptiæ*, non dirimebantur, vtut *pœnam cœlibatus* adiun-

Valent etiam ſenum matrimonia,

iure ciuili licet iniuſta,

nec pœnam cœlibatus amputantia,

vtut non dirimerentur,

ctam haberent, vt recte obseruat Dn. HEINECCIVS V. C. *in comm. ad L. Iul. & Pap. Poppæam p. 160.* Nec aliter intelligendus IVSTINIANVS in *l. 27. C. de nupt.* edicens: *Sancimus, nuptias, quæ inter masculos & feminas maiores vel minores sexagenariis vel quinquagenariis lege Iulia vel Papia prohibitæ sunt, homines volentes contrahere, & ex nullo modo vel ex nulla parte tales nuptias impediri.* Prohibitas has fuisse nuptias *lege Iulia* ait, hoc sensu, quod *iniustæ* censerentur, nec *a pœna cœlibatus* excusarent, non quod rescindi debuerint. Impediebantur per *pœnam cœlibatus*, non vero omnino tollebantur. Hanc tandem sustulit IVSTINIANVS, constituitque, tales nuptias *iustas* in posterum censendas esse, quod eo tempore *cœlibatui* plus indulgeretur, quam olim, adeoque ex hypothesi Christianorum durum crederetur, eam pœnis subiicere, quam patres in *abstinentibus* & *ascetis* admodum laudabant atque probabant.

ea tandem Iustinianus admisit.

Parum tamen honesta sunt.

§. VI. Noui a pluribus *senum connubia* improbari, imo a quibusdam prorsus inualida & nulla censeri, obseruante PETRO BARBOSA *ad l. 1. Part. I. solut. matrim. n. 93. sqq.* sed etiam noui, eosdem confundere regulas *honesti* & *iusti*, nec distinguere ius *antiquum* a *nouo*. Olim eas *iniustas* fuisse dixi, licet postea IVSTINIANVS eas probauerit. Interim quandoque *parum honestæ*, vtut haud *prohibitæ* & *iniustæ*, dicendæ sunt, præsertim si iuuenis cum vetula hoc consortium inæquale iniuerit, vel maritus sit decrepitæ ætatis, cui connubio valde aduersatur ALBER. GENTILIS *de nupt. lib. 5. c. 3.* Prodiit anno 1590. tractatus anonymi: **Antwort auf die Frage; Obs eine Rechte Ehe sey, wenn ein junger Mann ein alt Weib nimmt, oder ein jung Weib einen alten Mann nimmt?** Pluribus argumentis, maxime theologicis, Autor euincit, tale matrimonium esse legitimum: 1) quod a Deo matrimonium ordinatum sit etiam *ad mutuum adiutorium*, **auf daß eines an dem andern, der Mann am Weibe, und hiewieder das Weib am Manne eine Mitgehülffin haben solte:** 2) quod generatio sobolis ad *accidentia matrimonii* spectet, nec in hominis potestate sit, quin potius vnio animorum illud efficiat: 3) quod abusus plures & pericula his quidem coniugiis adesse possint, non tamen *per se* & *semper* inde sequantur, & quæ sunt alia huius farinæ argumenta. Facile apparet, Autorem rerum moralium naturam immutasse, vt scenæ suæ seruirent argumenta adlata. Docet ipsa scriptura sacra, primario propter *sobolis procreationem* institutum a Deo matrimonium,

non

non excluſo tamen *mutuo adiutorio*; quod quaſi communis vox gentium quoque fuit, obſeruante ALBERICO GENTILI *cit. l.* In *ſtatu corrupto* tamen non omnia ad amuſſim exigi poſſunt: plura *toleranda* ſunt, quæ a *regula* recedunt, imo permitti debent, quod hominum rationes ſæpius id non aliter ferant. Non ſemper integrum eſt ſeni, rationibus oeconomicis id ſuadentibus, vt ſine vxore, licet iam effœta, vitam tranſigat. Permittendum ergo quandoque coniugium, ob *ſolum vitæ adiutorium*, quo *ſenes* imprimis indigent; ſi vel maxime non amplius ad coeundum habiles fuerint, id quod tamen deſiderat PETRVS BARBOSA *cit. l.* non diſcernendo ius *antiquum* a *nouo*. Id vero extendi haud deberet ad caſum, quo iuuenis vetulam ducit, a qua parum *adiutorii* recipit, nec ipſa illud a *iuuene* ſperare poteſt, quem vt plurimum inordinati agitant motus, vt tales nuptiæ rariſſime bene cedant, periculisque careant, atque ita *parum honeſtæ* iudicandæ. Interim tamen tolerantur & effectus legitimos hodie habent, vt oſtendit HOFFMANNVS *de matrimon. ſexagen. cum quinquagen. m. 1. c. 1. §. 11.* adeo vt nequidem ex capite *nullitatis* impugnari queant. Qui enim vetulam ducit, optime nouit, eam ad liberos procreandos eſſe ineptam, & quæ nubit ſeni, non adeo ſpem certam de eius *habilitate* ſibi amplius concipere poteſt, adeoque ſciens vel vere vel probabiliter non decipitur ab alio, ſed a ſe ipſo. conf. LINCK. *de iuſto iur. canon. iudic. p. 23.* CARPZOV. *lib. 2. iurispr. conſiſt. def. 202. n. 2. ſeqq.* BEVST. *de matrim. P. 2. c. 14.* Nec iuri canonico diuerſa ſtat ſententia. Qua de cauſa in *concil. Londinenſi* de anno 1396. ad ſuggeſtionem pontificis Romani contra VICLEFIVM habiti *c. 7.* hæc theſis eiusdem VICLEFII damnata eſt: *antiqui, qui ex cupiditate rerum temporalium vel ſpe mutuorum iuuaminum aut ex cauſa excuſandæ libidinis, licet de prole deſperent, copulantur ad inuicem, non vere matrimonialiter copulantur.* vid. HARDVIN. *tom. VII. concil. p. 1923.*

licet tolerari debeant,

§. VII. Ad *eunuchos* ſeu *caſtratos* tandem progredior, quorum nuptiis plura obſtacula obiiciuntur. Quæſtio huc redit, vtrum permiſſæ ſint nuptiæ, ſi virgo *ſcienter* eunucho nubere velit, & ſi de facto eas contraxit, an pro legitimis habendæ? De iure Romano non quidem impeditas aut diremtas fuiſſe nuptias has, ſed *minus legitimas* docet *l. 39. de iur. dot.* adeoque denegandam eſſe *dotis actionem* ICtus cenſet; quæ quæſtio moueri non potuiſſet, ſi matrimonium prorſus prohibitum fuiſſet, vt recte cenſet Dn. HEINECCIVS *cit. l. p. 161.* Equidem caſtra-

Eundem fauorem non merentur connubia eunuchorum, etiam iure Romano,

castrato non permittebatur *matrimonii causa* manumittere ancillam, *l. 14. in f. de manum. vind.* sed hoc vel ideo, quod per L. Æliam Sentiam minori XX. annis non aliter manumissio indulgenda erat, quam ex *iusta causa*, quam demum *iustæ nuptiæ*, non *illegitimæ*, non *inualidæ* & *iniustæ*, constituebant, quamuis, vbi contractæ fuerant, non dissoluerentur sed tolerarentur. Atque id ipsum ex *legis Pap. Poppeæ* ratione cautum est, in cuius fraudem nuptias cum eunuchis inibant feminæ, quæ pœnas legis eius, sed sine prolis susceptione, euitari hoc modo posse, inepte rebantur. *Spadonum* matrimonia maiorem habebant fauorem atque legitima erant, quod non omnis spes prolis deficeret, nec in *fraudem legis* illa inita credi deberent, per *cit. l. 39.* Hos ius canonicum *frigidos* speciatim appellat, qui ob frigidius corporis temperamentum generare non possunt, obseruante BROVWERO *lib. II. de iur. connub. c. 4. n. 8.* quæ definitio euidentior atque planior illis est, quæ a ZACHIA *in quæst. med. legal. lib. III. tit. 1. qu. 5. n. 1.* & PETRO BARBOSA *cit. l. n. 90. sq.* traduntur. Tres *eunuchismi* species sistit atque enucleat ESPENCAEVS *in oper. p. 865.* quarum prima *spadones* indigitat, quos *eunuchos naturales* dicere posses. Pari ratione *spadonum* appellatio generalior est, vt etiam *eunuchos* & *Thlibias* comprehendat, præter eos, quos natura *frigidos* facit. *l. 128. de V. S.* Hoc sensu *eunuchi* sunt proprie castrati, quibus virilia exsecta sunt; *thlibiæ* vero, quibus testes attriti atque compressi sunt, vt prorsus euanuerint atque deperditi fuerint, BROVWERVS *cit. l.* de quorum vsu vel potius abusu plenius agit CYPRAEVS *de sponsal. c. 9. §. 13. n. 14. seqq.* Conf. GIBALLINVS *de irregular. c. 3. consect. 4.*

varia eunuchorum genera.

Leo eunnchorum nuptias damnauit,

§. VIII. LEO imperator in *nou. 98.* matrimonia eunuchorum itidem prorsus damnat, præmittitque quæstionem: *An istiusmodi coniunctio matrimonium appellari possit? & an quæ in matrimonio peraguntur, fas sit in illa perfici?* Duo huc refert: α) benedictionem sacerdotis & β) geniales amplexus propter vtriusque sexus fœtum. In illa sacerdos profert verba, *multiplicationem generis humani* indicantia: in hoc intenditur procreatio sobolis. Neutrum vero coniunctione hac locum habere posse, innuit imperator. *Quali enim*, ait, *cum oblectatione illi conueniant? quale sacrificium eorum aggregationem stabiliat? Quum autem illorum coniunctio adeo omni oblectamento vacet, & consecrationis, sacrificiorum benedictionisque adeo non capax sit, quomodo in ipsos matrimonii appellatio quadrabit?* In sequentibus id porro demonstrat tum ex

ex variis rationibus.

131

ex institutione coniugii a Deo conditore ad procreandam sobolem facta; tum etiam ex *naturæ* intentione, *quæ tanquam famula, quantum potest, a conditore tradita præcepta obseruat.* Præterea dubiis, quæ obmoueri poterant, satis facit, quorsum pertinet (1), quod multis aliis quoque aditus ad matrimonium præcludendus sit, si propter *inhabilitatem eunuchi* arcendi sint. Respondet vero, frigidos aliosque inhabiles adhuc desiderio liberos procreandi inire coniugium, sed in euentu spe destitui, quod ad *eunuchos* applicari non potest, qui prorsus *inutiles ad gignendum* sunt, & *naturæ quasi insidiantur.* Pergit: *ac sane ob hoc duntaxat odio etiam ambo digni sunt: mulier, quod, cum coniugalis consuetudinis cupida fœcundo se iungere potuisset, infœcundum & sterilem prætulerit; eunuchus vero, quod, vt in vanum dominus benediceret, impotentia sua effecerit.* Id ipsum illustrat hac comparatione: *Si quis porro fundum, quo alius aliquis fructus metat, vastet atque incultum relinquat, an hunc tanquam malum atque perniciosum odio habebimus, eiusque, si fieri potest, institutum reprimemus: illi vero qui fundum, ex quo ratione præditum germen pullulet, desolat & inutilem reddit, tanquam nihil indignitatis committat, id facere permittemus?* Sed & (2) hoc dubium remouet, quod iuxta PAVLVM *satius sit matrimonium inire, quam vri, quapropter naturalis feruoris contemplatione coniunctio prohiberi non debeat.* Respondet vero recte, PAVLVM intelligendum esse de *matrimonio vero*, commixtione corporum constante, non vero eum *in approbationem cœlibis & peregrini matrimonii*, ἀγάμε γάμε, *pertrahendum esse.* Hac de causa in hæc verba edicit: *Sancimus, vt si quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, & ipse stupri pœnæ obnoxius sit; & qui sacerdos istiusmodi coniunctionem profanato sacrificio perficere ausus fuerit, sacerdotii dignitate denudetur.* Ita vero hæc coniunctio dirimi debuit, quia alioquin *stuprum*, cuius pœna hoc modo coeuntibus imminet, quotidie continuaretur, & sic quoque pœna quotidie reiteranda foret, quod imperator intendisse non videtur. Palam est ex constitutione, adfuisse, qui patrocinium huius coniugii susceperint, atque ex adductis fundamentis *tolerandum* esse crediderint, quos redarguit imperator, atque non audiendos esse iudicat.

Præterea dubia remouet, atque rescindendum illud esse decernit.

§. IX. Ita vero liquet, nuptias cum eunucho *iure ciuili* esse improbatas vt *illegitimas*, atque licet *senibus* ius legitimorum connubiorum a IVSTINIANO restitutum sit, *eunuchis* tamen illud nullibi indulsisse, quin potius per LEONEM in oriente, quæ *eunuchos* maxime aluit,

Ius canonicum eunuchos nullibi repellit.

aluit, ius antiquum repetitum, imo auctum fuisse, quod *eunuchorum* causa odio, *senum* vero fauore, humanitate, atque beneuolentia digna sit. Ius canonicum de *eunuchorum matrimonio* nihil decernit: repellit eos a clericatu, iuxta conciliorum decreta, vt plenius tradit IOSEPHVS GIBALINVS *de irregularit. c. III. conf.* 4. nullibi vero a matrimonio; quid quod, cum nuptias cum frigidis aliisque ad consuetudinem coniugalem ineptis toleret admittatque, prout in primo membro obseruaui, nec *castratos* ab iis absolute arcuisse videtur, prout censuit consistorium Lipsiense apud DELPHINVM *de coniug. eunuchorum in resp.* 1. Addi posset, ius canonicum sub *frigidis* atque *impotentibus* eunuchos & castratos simul comprehendisse, adeoque illis etiam vulgatum illud applicuisse, *qui non possunt viuere vt coniuges, viuant vt fratres & sorores.* Nec huc facile trahi potest LEONIS papae assertum in *c. 17. C. 27. q. 2. cum societas nuptiarum ita a principio constituta, vt praeter commistionem sexuum non habeant, in se nuptiae coniunctionis christi & ecclesiae sacramentum, non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse nuptiale ministerium.* Iniustae sine dubio forent nuptiae cum *senibus frigidisque scienter* contractae, si ex hoc textu matrimonium tale annullandum atque improbandum foret. Praeterea vero textus corruptus est, vt correctores ostendunt; nam loco: *non habeant*, affirmatiue legendum *habeant*, & loco verborum vltimorum: *nuptiale ministerium* legendum est: *nuptiale mysterium.* Sensus vero est, regulariter ad connubii perfectionem pertinere *commixtionem corporum*, qua demum adumbratur vel perficitur *sacramentum*, seu *nuptiale mysterium*, vt pluribus LEONIS sententiam explicat HINCMARVS apud HARDVINVM *tom. V. concil. p. 521. seqq.* deficiente autem ex *inhabilitate* hac commixtione, coniuges separari posse, non quod *diuortium* proprie fiat, sed quod illud potius *nullum* dicendum sit, si inter *ignorantes* contractum. Enimuero *scientes* & *consentientes* in hoc cum inhabili consortium suppono, quos non disiungendos esse, ipse pontifex constituit iussitque.

[Margin: nec etiam Leonis pontificis decretum.]

§. X. Hac de causa PONTIVS *de matrimon. lib. 7. c. 68.* eunuchorum coniugia iuxta canones antiquos valida atque firma fuisse iudicat, & quidem vsque ad tempora SIXTI V. Hic demum nouo edicto *anno 1587. d. 27. Iun. in bullario magno tom. II. p. 587.* relato, nuptias has cum eunuchis *simpliciter* improbauit, prohibuitque, simul tamen indicauit, olim eas toleratas fuisse. Ait: *Nos igitur attendentes, quod secundum*

[Margin: Quod probat Pontius.]

[Margin: Sixtus V. demum has nuptias damnauit.]

 132

eundum canonicas sanctiones & naturæ rationem qui frigidi sunt impotentes, iidem minime apti ad contrahenda matrimonia reputantur: quodque prædicti eunuchi aut spadones, quas tanquam vxores habere non possunt, easdem vt sorores habere nolunt, h. e. solummodo propter mutuum adiutorium, ob quod *senibus* aliisque ad consuetudinem coniugalem *ineptis* nuptiæ permittuntur. Loquitur vero pontifex de casu, qui vtplurimum contingit, quod solius *libidinis explendæ* causa in hoc consortium consentire soleant, prout in sequentibus addit: si ergo olim vt *fratres* & *sorores* inter se viuere promittebant, nullum eorum nuptiis positum est impedimentum. Quia vero intentio eunuchorum plerumque ab hac castimonia alienissima est, qui potius *incontinentes* præsumuntur, SIXTVS V. has nuptias prorsus damnauit: *Committimus fraternitati tuæ & mandamus, vt coniugia per dictos aut alios quoscunque eunuchos & spadones vtroque teste carentes, cum quibuslibet mulieribus prædictum defectum siue ignorantibus siue scientibus contrahi prohibens, eosque ad matrimonia quomodocunque contrahenda inhabiles autoritate nostra declares: & tam locorum ordinariis, ne huiusmodi coniunctiones de cetero fieri quoquo modo permittant, interdicas: quam eos etiam, qui sic de facto contraxerunt, separari cures, & matrimonia ipsa sic de facto contracta nulla, irrita, & inualida esse decernas.*

quod solius libidinis gratia hæ nuptiæ fiant.

§. XI. Atque hoc iure nunc quidem vtitur ecclesia Romana, cuius praxin illustrat IVLIVS CAPONVS *tom. III. discept. for. 224.* In foris *protestantium* lex generalis de *eunuchis* excludendis deficit. SIXTI V. constitutio nos non tangit, nec canonum antiquorum dispositio huic connubio resistit. Ius *ciuile* has nuptias quidem *illegitimas* iudicauit, non tamen *absolute* prohibuit: legis *Papiæ Poppææ* ratio, quæ hodie cessat, vnice iis resistebat, in cuius fraudem eligi solebant, quo ipso legi prædictæ satis non fiebat. Hæc vero consideratio hodie omni destituitur applicatione, præsertim postquam ipse IVSTINIANVS primarium huius legis caput sustulit, senum *matrimonia* reuocando. Coaceruari quidem solent rationes, quæ has nuptias *dissuadent*, quæ tamen magis ius *constituendum* quam *constitutum* arguere videntur. Pleraque impedimenta, quæ his nuptiis obiiciuntur, etiam *senum* coniugia, maxime iuuenis cum *vetula*, vel puellæ cum *frigido*, damnant atque prohibent, quas tamen ob *mutuum adiutorium* admittimus citra vllum scrupulum. *Legum* defectum incuso, non *rationum* inopiam in dubium voco; hæc quidem sufficere possunt, si omnia ad *regulam* composita sunt;

Protestantes quoad eunuchos certo iure carere videntur.

sunt; ast hæc in coniugio *senum*, *frigidorum*, imo & *mulierum arctarum* deliquium patitur, & sic *eunuchis* quoque fauere videtur. Verum enim vero (I) cogitandum est, quæ contra *regulam* admittuntur *extra ordinem*, non esse vltra concessionem extendenda. Refero matrimonium *senum* aliorumque *inhabilium*, quæ admittuntur, ad *exceptionem*, quæ ad alios casus non exceptos extendi nequit. Omne matrimonium legitimum postulat *habilitatem* personæ: ergo cum *prorsus inhabili* contractum *nullum* est, nec ob varia discrimina admittendum, nisi quatenus per *leges* id licet. Talis licentia in *eunuchorum* nuptiis ostendi nequit, quæ sub *regula* potius relinquendæ. (II) Maiorem fauorem merentur coniugia *senum*, qui ope coniugis indigent, imo & aliorum inhabilium, quam eunuchorum. Horum cum puella coniunctio libidinosissima, & sic cum *perpetuo scandalo* conglutinata est, quam damnant leges christianis datæ. (III) Cum in omnibus aliis quæstionibus matrimonialibus principes euangelici sequantur verbum diuinum, certum est, eos, licet *lege* quadam *expressa* hoc consortium non interdixerint, illud tamen in republica sua admittere noluisse. (IV) Indicant id ipsum *ordinationes ecclesiasticæ*, in coniungendis desponsatis obseruandæ, quæ plane ad has ineptas nuptias applicari non possunt, sed *subiectum habile* desiderant, postulantque. In ludibrium conuertenda esset *benedictionis* formula, si nuptiis cum *eunucho* initis applicaretur; hoc cum fieri non possit, consequens est, vt præscribendo eam formulam ab iis abstinendum nuptiis constituerint principes, quibus hæc nullo prorsus modo conuenit.

Sed rationes iuris non deficiunt.

§. XII. Animaduerto, in responsis Theologorum ac ICtorum in *tr. cit. de coniug. eunuchor.* collectis non tam de eo concertatum, vtrum hoc coniugium prohibitum censeri debeat? in quo fere omnes conspirarunt; sed id potius in dubium vocatum fuisse, an tales nuptiæ *dispensationem principis* admittant? Quam ingentes motus in hac quæstione excitauerint quidam ex clero Dresdensi *p. 45. cit. tr.* plenius refertur, insimulque ostenditur, quosdam ex ministris ecclesiæ decreto electorali (quod consultatione cum quibusdam Theologis præuia emanauerat) manibus pedibusque restitisse, coniuges ab vsu S. cœnæ per annum arcuisse, imo *rescissionem coniugii*, ex electoris dispensatione initi, grauiter vrsisse. Theologorum Regiomontanorum sententia *cit. tr. p. 58. seqq.* admodum his nuptiis fauet, plurimaque suppeditat argumenta, quæ *dispensationem principis* legitimare possunt, quæ repetere

Circa dispensationem in hoc matrimonium varii fluctus moti.

non vacat. Hoc expeditum esse reor, ex dispensatione principis semel copulatos non esse separandos, sed tale coniugium iuxta *voluntatem coniugum* tolerandum, eique omnes coniugii *effectus ciuiles* attribuendos, propter *dispensationem* principis, quæ *iustas* in *foro ciuili nuptias* facit. Re adhuc integra, magis quæstio *consilii* quam *iuris* est, vtrum princeps dispensationem desponsatis indulgere debeat? De *iure* quin possit, non dubitatur, cum etiam per *legem generalem* matrimonia maxime *irregularia*, qualia sunt iuuenis cum sexagenaria, puellæ cum nonagenario, vel spadone, & viri habilis cum arcta muliere, admiserit, eaque *legitima* atque *iusta* esse constituerit. Quid ergo impediret, quo minus etiam eunucho ius ineundi matrimonium legitimum *extra ordinem* dare possit princeps, cum aliis *inhabilibus* per *legem generalem* id dederit? Hæc quidem eunuchis non prodest, vt sine *dispensatione* matrimonium inire queant, prout antea obseruaui; ostendit tamen euincitque, id ipsum, quod per *legem generalem* indultum similibus vel eiusdem fere conditionis hominibus, etiam per *dispensationem* de *iure* indulgeri posse eunuchis. Non tamen semper *consultum*, aut regulis *honestatis* conveniens est, dispensatione præuia hæc matrimonia permittere, quæ *imperfectionibus* aliisque *periculis* obnoxia sunt, & *parum honesta* censenda. Quæ antea nuptiis *senum* & *inhabilium* obiecta sunt, ea multo magis in *eunuchis* locum inueniunt, & a matrimonii natura admodum recedunt, adeoque *regulam* constituere non debent. Interim tamen contingere potest, vt horum æqualis sit fauor, ac aliorum inhabilium. Quid enim, si *casu fortuito*, veluti per ictum sclopetii in bello, vel actu venandi, quis in conditionem eunuchorum sit redactus? Id omnes concedunt, matrimonium semel cum habili contractum non dissolui, ne quidem ad instantiam alterius, si paulo post talis casus euenerit. Cur ergo volentibus hæ nuptiæ non essent indulgendæ? quæ argumenta ab *odio* eunuchorum, quibus vel *propria voluntate* vel *facto aliorum hominum* in pessimum finem virilia exsecta sunt, desumi solent, ad hunc infortunii casum applicari non possunt. Præterea misericordia quoque non adeo indigni sunt, quibus inuitis in infantia, malitia parentum aliorumue hominum, talis inhabilitas conciliata est, quorum conditio parum ab iis distat, quos natura inhabiles produxit. Hos enim æque ad *cohabitationem*, effectu licet destitutam, pronos & procliues esse, ARNOBIVS *lib. V. adv. gent.* obseruat: *quasi vero affecti corporalibus his damnis, fiant languidioris audaciæ, & non quotidie videamus eos, qui sibi*

Semel ex dispensatione initum non rescindendum,

non tamen expedit dispensare,

nisi rationes iustæ adsint.

sibi demessuerint has partes, maioris petulantiæ fieri, atque omnibus postpositis pudoris & verecundiæ frenis in obscœnam prorumpere vilitatem flagitiorum, confessione vulgata. Pro his euitandis, aliquando expedit, nuptias eisdem concedere, in quibus *cupiditatis incendia non mitigantur, sed grauiora inflammatioraque redduntur*, vt ait CHRYSOSTOMVS *homil. 63. in Matth.*

De eo, qui ignoranter cum inhabili matrimonium contrahit,

§. XIII. Progredior iam ad alterum casum, quando quis *ignorans* cum inhabili has iniit nuptias, easque solui ob inhabilitatem petit. Non vna eademque est horum ratio, tum respectu *vxoris* tum *mariti*, adeoque necesse, vt diuersa *inhabilitatis* genera distinguantur. In feminis (I) occurrit *sterilitas*, quæ efficit, vt quidem mulier ducta ad *consuetudinem coniugalem* habilis sit, sed inepta ad *concipiendum* ob *naturale vitium*, quod distincte illustrat ZACHIAS *in quæst. med. legal. lib. III. tit. 1. c. 7. n. 6. seqq.* Posito, iam constare ex medicorum sententia de hoc *naturali vitio*, non leue enascitur dubium: an maritus ea de causa ad separationem agere & vxorem eiicere possit? AVGVSTINO iudice, qui inter omnes *sacramentum* in matrimonio latitans propugnauit, omnemque separationem reprobauit, vxor *sterilis* eiici non potest. Ita enim in *c. 27. C. 32. qu. 7.* censet atque constituit: *tantum valet illud sociale vinculum coniugum, vt cum causa procreandi colligetur, nec ipsa causa procreandi soluatur. Posset enim homo dimittere sterilem vxorem & aliam ducere, de qua filios habeat, & tamen non licet. Manet vinculum nuptiale, etsi proles, cuius causa initum est, manifesta sterilitate non subsequatur: ita vt iam scientibus coniugibus non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non liceat. Quodsi fecerint, cum eis, quibus se copulauerint, adulterium committunt: ipsi autem coniuges manent. Plane vxoris voluntate adhibere aliam, vnde communes filii nascantur, vnius commistione ac semine, alterius autem iure ac potestate, apud antiquos patres fas erat. Vtrum & nunc fas sit, temere non dixerim.* IDEM porro hoc repetit *lib. I. de nupt. c. 10.* (vnde etiam desumtus est *c. 5. C. 32. q. 7.* quo in dissolubilitas *absoluta* vinculi propugnatur) *Huius sacramenti tanta obseruatio est, vt cum filiorum procreandorum causa nubant feminæ, vel ducantur vxores, nec sterilem coniugem fas sit relinquere, vt alia fœcunda ducatur.* Experientia testatur, sæpe hanc quæstionem fuisse motam, quando reges principesque, alterius forsan amore irretiti, ex capite *sterilitatis* vxores suas a se abdicare tentarint, id quod pauciores approbarunt. Edidit anno 1696.

veluti cum sterili,

quæ repudiari nequit ex doctrina Augustini.

Epi-

Episcopus Salisburiensis GILBERTVS BVRNETTVS *animaduersiones in libellum quendam, cui titulus: obseruationes nonnullae de D. Burnetto & To. Tillotsonio occasione nuperae orationis funebris huic ab illo dictae, prolatae.* Ex his *animaduersionibus p. 76.* liquet, aduersarium exprobasse BVRNETTO inter alia schedas quasdam, in quibus diuortium ob *sterilitatem* legitime institui posse affirmauerat, idque eo fine, vt ad alias nuptias CAROLVS II. procedere posset. Ipse BVRNETTVS *in histor. sui temporis ad ann. 1668.* refert, agitata fuisse consilia de idoneis mediis, quibus regina expelli posset, quibusdam vitium in copula sacerdotali quaerentibus; quibusdam vero allegantibus, *reginam propter vitium naturale prorsus sterilem esse, atque hoc ipsum idem, quod impotentia in masculis, praestare debere.* Se vero eiusdem eo tempore sententiae fuisse, non addit. In *animaduersionibus* vero fatetur, sibi hanc quaestionem a duce LAVDERDALIO propositam nec negatam fuisse. Pro sui purgatione addit, *se eo tempore XXVII. aetatis annum vix excessisse, legumque ciuilium, quibus primis suae aetatis annis vacauerit, auctoritate deceptum, vt ex digestis, Codice & Nouellis multa coram Lauderdalio, quae fauerent causae isti, allegauerit: cumque desiderasset ille, vt in chartam ea, quae prolata ore fuerant, coniiceret, hoc etiam se fecisse; verum postquam accuratius rem expendere datum fuisset, aliter se iudicasse, & per literas proxima hyeme ad Ducem scriptas priorem sententiam retractasse, imo integro libro, sed nondum edito, eam se refutasse.* Vid. *Acta erud. Mens. Aug. 1697. p. 364.* Olim in Gallicanis ecclesiis hanc generalem consuetudinem obtinuisse, vt ob *naturalem frigiditatem* (quae in feminis vocatur *sterilitas*) dissolui potuerit connubium, testis est ALEXANDER III. *in c. 2. X. h. t. ex edit. Gonzalezii: verum licet ecclesia Romana non consueuerit propter naturalem frigiditatem nec propter alia maleficia legitime coniunctos diuidere; si tamen consuetudo generalis Gallicanae ecclesiae habet, vt huiusmodi matrimonium dissoluatur, nos patientes tolerabimus, si secundum illam consuetudinem etiam mulieri, cui voluerit, nubendi in domino concesseris facultatem; sicuti enim puer, quia non potest reddere debitum, non est aptus coniugio; sic quoque qui impotentes sunt, minime apti ad contrahenda coniugia reputantur.* Vltima haec verba duntaxat traduntur in *editione vulgata;* priora vero omittuntur, quia opinioni Romanae ecclesiae vim videbantur inferre. Consuetudinem hanc ex CAROLI M. legibus deriuandam esse opinatur CHOPPINVS *de sacra polit. lib. II. tit. 7. n. 22. p. 323.* quod in *lib. 6. capitular. 55. & 91.* a GRATIANO repetito in *c. 29. C. 27. qu. 2. & c. 1. 33. qu. 1.* ita edi-

Burnetti sententia contraria impugnata,

excusata,

In Gallia tamen sterilium eiectio probata,

a temporibus Caroli M.

edixerit: *Si vir & mulier coniunxerit se in matrimonio, & postea dixerit mulier de viro, non posse nubere cum ea, si poterit probare, quod verum sit, accipiat alium, eo quod iuxta Apostolum non potuit illi reddere vir suum debitum.* Vt de sensu huius capitularis constet, sciendum est, illud esse desumtum ex *Synodo Liptinensi*, anno 743. celebrata, vt testatur HINCMARVS *epist. 37. c. 5. ad Rodulfum & Frotarium: In Synodo apud Liptinas habita, legitur, vt si vir mulieri desponsatæ, dotatæ ac publicis nuptiis ductæ secundum apostolum debitum coniugale non potuerit reddere, & hoc aut amborum confessione aut certa qualibet approbatione fuerit manifestum, vt separentur, & mulier, si continere nequiuerit, alteri viro legaliter nubat.* Palam est, in hoc concilio non de *muliere sterili*, quæ tamen ad cohabitandum non est inepta, sed de *marito impotente*, ad cohabitandum inhabili, actum fuisse, quale matrimonium de iure communi ecclesiastico *nullum* est. Per *interpretationem vsualem* forsan inde deductum, & *consuetudine* tandem *generali* Galliæ confirmatum, etiam *sterilem* dimitti posse. Id denuo illustrat codicillis ALEXANDRI IV. *de anno 1498.* CHOPPINVS *cit. l.* postulante LVDOVICO XII. Rege Galliæ, vt IANAM vxorem dimittere liceret. Inter alia impedimenta, quæ huic matrimonio obstare dicebantur, etiam hoc allegabatur, *quod ad concipiendum impotens esset;* quo facto pontifex quosdam prælatos ad hanc separationis causam delegauit, vt inquirerent in veritatem adductorum impedimentorum, inter quæ etiam hoc refert: *Si præfatus Ludouicus modernus Rex per tempus a iure statutum præfatæ Iohannæ cohabitauerit, interim consummationi matrimonii operam dando, atque dicta Ioanna liberos parere non possit &c.* additque, vt hoc vel alio impedimento probato matrimonium declararent *nullum.* Iam olim DAGOBERTVM Regem ex causa *sterilitatis* repudium misisse GOMATRVDAE, obseruat AERODIVS *lib. IV. rer. iudic. tit. 17. c. 4.* Iudæi pariter ex capite *sterilitatis* dissolui posse matrimonium censuerunt, adeo vt crediderint, maritum post decem annos, quibus frustra vxori cohabitauit, ne quidem amplius eius amplexibus frui posse, obseruante HEIDEGGERO *in histor. patriarch. p. 197.* quamuis hanc sententiam ex inepto prorsus argumento traxerint, vt docet BAYLIVS *in diction. sub artic. Agar. lit. b.*

per interpretationem vsualem.

Iure Romano steriles eiici poterant,

§. XIV. *Iure Romano* vxores ex causa *sterilitatis* dimitti potuisse, supra iam demonstratum est, quod etiam docet *l. 60. de donat. inter vir. & vx.* & exempla Romana illustrant. Galliæ consuetudine idem ius obtinuisse modo dixi. Verum secundum *ius commune ecclesiasticum* ex hoc

capite

capite matrimonium annullari nequit, quod etiam inter protestantes defendunt atque propugnant MYLER ab EHRENB. *in gamol. c. IV. §. 8. seq.* & CARPZ. *lib. II. iurispr. consist. def. 200.* adeo vt nequidem inter reges & principes dissolutioni locum concedat MYLERVS, quamuis *salutis publicae* ratio in huiusmodi coniugiis alias omne ferre soleat punctum. Id forsan receptum autoritate AVGVSTINI, qui tamen primarium decisionis fundamentum quaerit in *sacramento*, quod per *commixtionem corporum*, quae nec in coniugio cum *sterili* deficit, consummatum & perfectum est, omnemque dissolutionem excludit. Equidem protestantes *vtplurimum* ab hoc alieni sunt principio, aliunde tamen recte defendunt, tale matrimonium haud *nullum* esse: 1) quod *cohabitatio* coniugalis huic consortio non desit, licet effectu destituatur: 2) quod *absoluta sterilitas* vix probari possit, & ita haud constet, annon foecunda reddi atque *sterilitas* tractu temporis corrigi queat, cum exempla doceant, post multos annos saepe vxores infantem edidisse: 3) quod *in dubio* pro *validitate matrimonii* pronunciandum, & a sententia nullitatis, quantum fieri potest, declinandum: 4) quod, si exceperis Gallicanas, ecclesiae christianae hanc nullitatis causam vtplurimum reprobauerint, licet alias *impotentiae* causas admiserint: denique 5) quod vno ore fateamur, ad *beneficium diuinum* liberos pertinere, quorum intuitu quidem coniugium contrahitur, sed ipsum *beneficium* a Deo exspectandum est. *non iure hodierno.*

§. XV. Quae de *sterilitate vxorum* dicta sunt, pari ratione quoque ad maritos, naturae vitio ad *generandum* ineptos, pertinent, quamuis ad cohabitandum vxoribus non sint inhabiles. Etenim α) nec senes a coniugio arcentur, vtut plerumque ob defectum virium ad generandum inhabiles sunt: β) eadem argumenta, quae in casu *sterilitatis* vxoris adducta sunt, huc quoque pertinent, nec tale matrimonium *nulliter* contractum ab vxore dici potest: γ) argumentum ab *eunuchis*, qui cum huiusmodi *frigidis* comparari posse videntur, petitum non stringit, prout antea iam monitum est, quod maior fauor sit maritorum *frigidorum*, quam *castratorum*. Atque de his *frigidis* intelligenda esse verba *c. 2. X. h. t.* supra adducta, palam est, quae indicant, ecclesiam Romanam in eo casu haud dissoluisse connubia, consuetudinem tamen Galliae contrariam tolerasse. Conf. ZACCHIAS *in quaest. medic. legal. lib. III. tit. 1. q. 5. n. 9. sqq.* **Matrimonium cum frigido contractum itidem haud nullum est.**

§. XVI. Progredior ad proprie dictam *impotentiam*, quae *inhabilitatem ad coeundum* denotat, tum a parte *viri*, quod ob *vitium naturale* ad cohabitandum prorsus inhabilis sit: tum a parte *uxoris*, quod ita **Cum vere impotente ad cohabitandum initum est nullum.**

arcta

arcta esse dicatur, vt *mulier* fieri non possit, vel alio vitio corporis laboret, quoad *congressui* cum marito *naturali* resistit. Etenim eam etiam *inhabilem ad coniugium* esse existimo, quae quidem ad coitum non est inepta, tali tamen corporis defectu laborat, vt *praepostero coitu* maritus vti debeat. STRYK. *ad Brunnemann. ius eccles. lib. II. c. 17. §. 7. verb. respectu mariti.* Quis enim adigeret maritum, vt canino & fere Sodomitico more vxori cohabitaret, vel si hoc, prout omnino decet, recusat, in perpetua abstinentia viueret? Hac de causa etiam Facultas iurid. huius loci *M. Nov. 1720.* sequentem in modum in casu dubio respondit: Ob wol in thesi nach der Lehre der Protestirenden ausgemacht ist, quod error circa virginitatem nullitatem matrimonii inducat

Sufficit si mulier inepta ad vsum ordinarium coniugalem.

NICOLAI *de diuort. P. 2. c. 3. n. 40. seqq.*
RICHTER *P. 1. decis. 90.*
FINCKELTHAVS *obs. 30.*

worin der von N. nicht allein, sondern auch darin sich vornemlich gründet, daß er der von der V. nicht ordinario modo beywohnen kan, dergleichen inhabilitas ad cohabitandum modo ordinario vornemlich mit inter causas annullantes matrimonium referiret werden müsse.

STRYK. *ad Brunneman. ius eccles. lib. 2. c. 17. §. 7.*

Weil aber dennoch noch zur Zeit nicht beygebracht ist, noch aus den Acten erhellet, daß die von V. einen solchen Haupt-Mangel habe, vt a priori vel ordinario modo maritus ei cohabitare non possit, als welches sie bey der Commission fol. 4. nicht undeutlich abgeleugnet, auch absque inspectione corporis, legali modo facta, nicht offenbar gemachet, und beygebracht werden kan, worauf denn alles ankommen wird, hiernechst der angebrachte defectus virginitatis ebenfalls mit nichts bescheiniget, und des Klägers blossem Angeben nicht zu trauen ist &c.

obseruanda in eruenda hac impotentia.

Vt vero in hoc eruendo atque explicando impedimento rite atque legitime procedam, meditationem in tribus defigam, ostensurus, I) tali coniugio omne omnino vinculum deesse, & sic per *diuortium* proprie loquendo illud non dissolui; II) supponi tamen, quaedam concurrere requisita, & III) de inhabilitate hac constare per *iustum iudicium* vel aliud idoneum probandi medium.

Inualiditas huius matrimonii declaratur 1) ex iure Romano,

§. XVII. *Nullitatem* huius matrimonii ignoranter cum *inhabili* contracti declarant praeter *rectam rationem* leges *Romanae*, *canonicae*, & aliorum quorumcunque *populorum*.. Apud Romanos quidem olim ad iustam *repudii* causam *impotentia* fuit relata, quod constituerant, tale matri-

matrimonium non esse *iniustum*, aut *illegitime* contractum, adeoque non aliter quam *iusto* interueniente *diuortio* dissolui poterat. *Ob sterilitatem* mulieres repudiatas fuisse, supra iam obseruaui, quidni ergo ob *inhabilitatem?* Tandem ab imperatoribus christianis determinatae sunt iustae *diuortiorum* causae, ceu docet constitutio THEODOSII & VALENTINIANI *de anno 449.* in *l. 8. C. de repud.* inter quas tamen haec *de inhabilitate ad cohabitandum* haud relata, vt prorsus dubitem, vtrum ex ea post hanc sanctionem *impune* repudium fieri potuerit. Neque enim eo tempore causas *repudiorum* & *nullitatis* discrimine accurato separatas fuisse deprehendo. Id vel inde manifestum est, quod causis *repudiorum* determinatis *nouiter* demum hanc de *impotentia coniugali* anno 528. adiunxerit in *l. 10. C. de repud.* *In causis iam dudum specialiter definitis, ex quibus recte mittuntur repudia, illam addimus, vt si maritus vxori ab initio matrimonii vsque ad duos annos continuos computandos coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat, possit mulier vel eius parentes sine periculo dotis amittendae repudium marito mittere, ita tamen vt donatio ante nuptias eidem marito seruetur.* Alias si *repudium* factum erat, de *moribus* supererat actio, in qua inquirebatur, cuius *culpa* discidium factum fuisset? qui *culpa sua* ei locum dederat, lucro nuptiali priuabatur. Haec poena hoc casu cessabat, quod *naturalis impotentia* nemini imputari, & sic fraudi esse deberet. Repetiit eandem constitutionem anno 565. IVSTINIANVS in *Nou. 22. c. 6.* tempus tamen *cohabitationis* inclusit *triennio* his verbis: *Per occasionem quoque necessariam & non irrationabilem distrahitur matrimonium, quando aliquis impotens fuerit coire mulieri, & agere, quae a natura viris data sunt, si biennium quidem secundum de hoc a nobis pridem scriptam legem transcurrat ex nuptiarum tempore, ille vero, quia pro veritate est vir, non ostendat. Licebit enim mulieri aut eius patribus disiungere matrimonium, & mittere repudium, vel si noluerit hoc maritus: & hic si quidem dos (siqua omnino data est) sequetur mulierem: & reddet hanc vir, si contigit eam accipi: propter nuptias autem seu ante nuptias donatio manet apud virum nihil de suo damnificandum. Hanc itaque legem corrigimus breui quadam adiectione; non enim biennium numerari solum ex ipso tempore copulationis, sed triennium volumus, edocti namque sumus ex iis, quae ante haec prouenerunt; quosdam amplius quam biennium temporis non valentes, postea potentes ostensos ministrare filiorum procreationi.* Denuo haec verba docent *repudio* hanc causam fuisse adscriptam, nec *nullitatis* praesidium, quo sine *repudio* mulier dimitti poterat, eo tempore cognitum fuisse.

vt tamen diuortium accederet.

2) Ex iure canonico, quod tamen discrepantes sententias habet,

§. XVIII. *Sanctiones* patrum *canonicæ* de *impotentia coniugali* non sunt eiusdem sententiæ, sed inter se discrepant. GREGORIVS I. difficilior fuisse videtur in *diuortio* concedendo, id quod ex *legibus ciuilibus* hoc casu interuenire debere supposuerunt. Audiamus etiam sententiam in *c. 2. C. 33. q. 1. Requisiuisti de his, qui ob causam frigidæ naturæ dicunt, se non posse inuicem operam carni dantes commisceri. Iste vero si non potest ea vti pro vxore, habeat eam quasi sororem.* Censuit ergo matrimonium haud dirimendum esse. Quod si vero habilis ad *diuortium* prouocet legibus permissum? Respondet: *quod si retinaculum coniugale voluerint rescindere* (per *diuortium*, quo legibus rescindebatur coniugium) *maneant vtrique innupti.* Addit hanc rationem, quod inhabilis quidem ad aliud matrimonium inepta credatur, habilis vero præsumtionem contra se habeat, quod magis vxorem exosam habuerit; & idcirco illam mendacii falsitate dimittere moliatur. Quid vero si mulier absolute ad diuortium prouocet & dicat: *volo esse mater & liberos procreare?* hoc casu demum, probata per iuramentum *inhabilitate*, secundas nuptias habili concedit, inhabili denegat. *Si vterque eorum*, ait, *septima manu propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis iureiurando dicat, vt nunquam per commistionem carnis coniuncti vna caro effecti fuissent; tunc videtur mulierem secundas nuptias contrahere posse. Humanum dico propter infirmitatem carnis eorum. Vir autem, qui frigidæ naturæ est, maneat sine coniuge. Quodsi & ille aliam copulam acceperit; tunc hi, qui iurauerint, periurii crimine rei teneantur, & pœnitentia peracta, priora cogantur recipere connubia.* Facile inducor, vt credam cum LAVNOIO *de reg. in matrim. pot. P. 1. art. 3. c. 11. p. 242.* hanc epistolam GREGORIO I. attribuendam haud esse, quæ tum a stylo GREGORII aliena est, tum etiam inter eius epistolas haud deprehenditur. Ad illa sine dubio tempora hæc referenda, quo AVGVSTINI dogma de *sacramento matrimonii*, vnde omnis vinculi connubialis insolubilitas petita est, *generaliter* iam receptum, & adeo extensum fuit, vt ne quidem ex *adulterii* capite discidium totale admissum fuerit. Quodsi GREGORIVS I. in admittendo ex causa *impotentiæ* diuortio tam scrupulosos difficilesque nodos iam reperisset, credere par est, GREGORIVM II. anno 726. in eo admittendo non tam facilem promtumque fuisse. Ita vero ille BONIFACIO sciscitanti respondet apud HARDVIN. *tom. III. conc. p. 1858.* & GRATIANVM *in c. 18. C. 32. q. 7. Nam quod proposuisti, quod si mulier infirmitate correpta, non valuerit debitum viro reddere, quid eius faciat iuga-*

Gregorius II. nullitatem approbat.

iugalis? Bonum esset, si sic permaneret, vt abstinentiæ vacaret. Sed quia hoc magnorum est, ille qui se non poterit continere, nubat magis: non tamen subsidii opem subtrahat ab illa, quam infirmitas præpedit & non detestabilis culpa excludit. Liberalior fuit GREGORIVS II. in admittendo diuortio etiam ob *succedentem matrimonia inhabilitatem*, ob quam matrimonium non potest dici *nullum*, sed proprie dicto *diuortio* demum dissoluendum. De hoc casu enim hunc textum intelligendum esse, etiam obseruat LAVNOIVS *cit. l. p. 243.* indeque recte colligit, multo magis *antecedentem* matrimonio *impotentiam* ipsum matrimonium diremisse. Paulo post in *concilio Liptinensi anno 743. separatio* seu *diuortium* ex causa *impotentiæ* approbatum fuisse, supra iam *§. 13.* obseruaui, adiecique, in *capitularibus lib. VI. cap. 55. & 91.* & a GRATIANO in *c. 29. C. 27. qu. 2.* & *c. 1. C. 33. q. 1.* eandem repetitam esse sanctionem.

§. XIX. Inhumanius atque incultius fuit decretum STEPHANI II. quod in responsis *anno 754. in Carisiaca villa ad varia consulta* dedit. *Si quis*, ait *c. 2.*, *se in coniugio copulauerit, & vni eorum contigerit, vt debitum reddere non possit; non liceat eos separare, nec pro alia infirmitate, excepto si dæmonii infirmitas aut lepræ macula superuenerit: ceterum si ab his duabus infirmitatibus liberi fuerint inuicem coniuncti, vnus alteri seruitium exhibeat.* Si de *inhabilitate consequente*, vt videtur, intelligendus est, magis eius philosophia conspirat cum iure recentiori atque sanior est, quamuis ita decreto GREGORII II. contradicat; si vero de *antecedente*, magis ad sententiam *c. 1. C. 33. qu. 1. §. antec.* relatam accedit. Magis tamen *concilii Liptinensis*, quam STEPHANI sententiam recepit CAROLVS M. atque in vsum Gallicanarum ecclesiarum deduxit, vt modo ex *capitularibus* obseruatum est. Alia rursus sententia sedit patribus in *concilio Compendiensi*, generali populi conuentu simul notabili *de anno 756.* Etenim in *c. 16.* apud HARDVIN. *tom. III. conc. p. 2006.* ita edixerunt: *Si vir leprosus mulierem habeat sanam, si vult ei donare commeatum, vt accipiat virum, ipsa femina si vult, accipiat. Similiter & vir.* De *inhabilitate superueniente* hæc intelligenda sunt, & STEPHANI II. decreto respondent. Eiusdem etiam sententiæ fuit Remensium archiepiscopus HINCMARVS in Synodalibus literis anno 860. scriptis apud HARDVIN. *tom. V. concil. p. 536.* vbi ex *sanctorum sententiis cognoscendum* esse ait, *nuptias, quas concubitus pro quibusdam caussis non sequitur, solui posse & propter incontinentiam feminas ad alias conuolare valere.* Magis ergo ob *incontinentiam* dissolutionem coniugii ex mente HINC-

Stephani II. contraria sententia,

sententia patrum in concilio Compendiensi pro nullitate.

Item Hincmari.

MARI patres *tolerarunt*, quam *approbarunt*. Diſtinguit tamen adhuc, vtrum impotentia *naturalis*, an per *maleficium magicum* procurata ſit? De illa nullam peculiarem obſeruantiam addit, adeoque ante adducta verba ſine omni dubio accipere voluit. Lento gradu autem in altero caſu procedendum, & quæuis adhibenda media cenſuit, an impedimentum per maleficas procuratum e medio tolli queat. *Quod ſi forte ſanari non poterunt, ſeparari valebunt.* Integra poſterioris membri ſententia etiam refertur in *c. 4. C. 33. q. 1.* Sub GREGORIO VII. *concilii Rotomagenſis* patres *anno 1074. can. 7. in append.* hac de re ita cenſuerant: *vt coniugio copulati & diuortium poſtulantes propter impoſſibilitatem coeundi, iudicio probent ſe nec poſſe opus illud coniugii efficere, nec ſe faciente aliquomodo ad hanc impoſſibilitatem perueniſſe.* v. HARDVIN. *tom. VI. coll. conc. p. 1520.*

& concilii Rotomagenſis.

Romani pontifices difficiliores fuere in admittenda nullitate,

§. XX. Tam varie de hac matrimonii diſſolutione patres ſenſerunt, quidam *remiſſius* & *laxius*, quidam *durius*; quidam denique *temperatius*. Romanæ eccleſiæ proceres ab omni abhorruerunt diſſolutione circa hæc ſæculi XI. tempora, ex cuius moribus forſan tractum eſt dogma, GREGORIO I. in *c. 2. C. 33. q. 1.* adſcriptum, prout antea monui. Adhuc *ſeculo XII.* anno 1180. ALEXANDER III. hanc Romanæ eccleſiæ doctrinam refert, non tamen *Gallicanam conſuetudinem* contrariam damnat. Caſus erat pontifici oblatus de quadam muliere, quæ cuidam viro nupſerat *ignorans, quod propter vtriusque inguinis rupturam genitalia eius eſſent abſciſſa*, adeoque ab eo cognita non fuit. Reſpondet pontifex, *Romanam eccleſiam non conſueuiſſe propter naturalem frigiditatem aut propter alia maleficia legitime coniunctos diuidere.* Addit tamen tolerandam eſſe *conſuetudinem contrariam*, non adeo rationi aduerſam, quod probat hac ratione, quæ refertur in *c. 2. X. h. t.* *Sicuti enim puer, qui non poteſt reddere debitum, non eſt aptus coniugio; ſic quoque, qui impotentes ſunt, minime apti ad contrahenda matrimonia reputantur.* Sine dubio dogma AVGVSTINI, auctoritate in eccleſia Romana nimium pollentis, de *ſacramento matrimonii*, decepit pontifices, vt matrimonium, etiam inter *inhabiles* contractum, nullum diſcidium pati poſſe crederent, licet interim ſententiam contrariam magis *rectæ rationi* congruere animaduerterint. Equidem LVCIVS III. ALEXANDRI III. ſucceſſor huic dogmati aſſentire videtur in *c. 4. X. h. t.* ſed magis eſt, vt de eo loquatur, qui *ſcienter* inhabilem duxit, quod vel *ratio ſubiecta* indicat. Magis a Romanæ curiæ diſciplina recedit COELESTINVS

vt docet Alexandri III. decretum.

circa

circa annum 1195. in *c. 5. X. h. t.* in quo prouocat ad *Decretum* GREGORII *§. antecedente* adductum, eiusque methodum probandi impotentiam sequitur, vnde liquet, non genuinos fontes, sed *decretum* GRATIANI consuluisse pontificem, quo vtplurimum curia Romana in suis vsa est decisionibus. Eandem praxin postea propagarunt INNOCENTIVS III. in *c. 6. h. t.* & HONORIVS III. in *c. 7. h. t.* vnde adhuc hodie dissolutiones matrimonii petuntur. Id denique textus adducti demonstrant, α) non vniformem fuisse circa hanc materiam ecclesiæ sententiam: β) quandoque etiam discidium admissum fuisse ob *superuenientem* impotentiam: γ) magis in hoc *diuortium* quam *nullitatem* quæsitum fuisse, cum tamen omnes scopuli facilius superari potuissent, si causæ *nullitatis* & *diuortii* proprie dicti separatæ fuissent. sed successores in papatu admisere dissolutionem.

§. XXI. Requiritur vero ante omnia (I) *vt inhabilitas legitime fuerit demonstrata;* sicuti enim cuilibet homini *qualitates naturales* adesse præsumuntur, atque matrimoniorum discidia non absque grauissima causa concedenda; ita eo grauior cautio a iudice in hac disquisitione est adhibenda, ne decipiatur. Inhabilitas legitime probanda, Non ergo sufficit *confessio rei*, quæ alias insigne in decidendo momentum continet, ob graue, quod ex tali discidio imminet, præiudicium. non ex confessione rei, Facile coniuges, separationem ambientes, inter se colludere possent, vt modo ex capite *nullitatis* a nexu matrimonii liberarentur, ceu pontifex innuit in *c. 1. 5. & 6. X. h. t. c. 2. C. 33. q. 1.* Recurrendum itaque ad medium probandi ordinarium, *inspectionem* scilicet *ocularem* canonice instituendam. sed ex inspectione oculari Eam tamen hoc casu magis *consilii* quam *necessitatis* esse, arbitratur SANCHEZ *de matrim. lib. 7. disp. 108. n. 6.* & cum eo LINKIVS *de iusto iudic. c. 3. n. 26.* quod eam non desideret pontifex in *c. 5. X. h. t.* sed id tantum, vt per *triennium* cohabitent, quo facto, *si, quod nunquam se inuicem cognouerint, ambo fatentur, cum septima manu propinquorum vel vicinorum bonæ famæ, tactis sacrosanctis euangeliis, vterque iureiurando dicat, quod nunquam per carnis copulam vna caro effecti fuissent.* Plures pro hac sententia conglomerat rationes ALEXANDER SPERELLVS *decis. for. eccles. 141. n. 12. sqq.* quibus tamen ipse diffidit, nec subscribit. quæ non mouetur 1) ex c. 5. X. h. t. Primum præsidium petitur ex *cit. c. 5.* & quod *peracto triennio* impedimentum præsumatur perpetuum. Respondet quidem SPERELLVS *cit. l.* supposuisse pontificem casum, in quo vterque fassus erat *absolutam* alterutrius *impotentiam*, & sic per indirectum concedit, ad minimum hoc casu *inspectionem* omitti negligique posse. Neque tamen iudex etiam hac confessio-

fessione satis tutam ferre potest sententiam absque *inspectione:* si *absoluta* est, forsan in oculos incurrit, quod tamdiu incertum est, quamdiu *inspectio* seponitur. Accedit, iuramentum esse *subsidiarium* probandi *remedium*, ad quod, alio deficiente, demum fit recursus. Quamdiu autem cessatur ab *inspectione*, tamdiu ambigitur, vtrum aliud probandi medium adsit, cum si inhabilitas in oculos incurrat, nullo opus sit iuramento. Quæ cum ita sint, ego sic existimo, pontificem in *cit. c. 5.* præsupposuisse, *inspectionem* factam fuisse, sed ex ea de *inhabilitate* euidenter constare non potuisse. Id indigitare videntur verba: *si frigiditas prius probari non posset*, atque hoc supposito casu distinguit, vtrum reus neget inhabilitatem, an vero ambo eandem fateantur, & qua methodo vtroque casu procedendum sit, docet. Alterum sententiæ contrariæ momentum trahunt ex *c. 1. X. h. t.* in quo tota ecclesiæ antiquæ doctrina in compendio refertur. Enimuero præter *confessionem* desideratur *probatio per verum iudicium*, quæ *inspectionem* includit, obseruante LINKIO *de iusto iudicio c. 3. n. 6.* quamuis primario *iuramento* absoluatur. Tertiam rationem petunt ex defectu *iuris* & *præcepti*, quod, existente confessione, *inspectio* necessaria sit. Parum, me iudice, etiam hoc argumentum conficit. Primo enim satis est, quod *recta ratio* & *natura* ipsa *matrimonii*, iure canonico nouiter efformata, *inspectionem* postulet, vbi soli confessioni coniugum haud acquiescendum est. Deinde ex *c. 6. & 7. X. h. t.* liquet, adhibitam fuisse *inspectionem*, licet confessio coniugum non defuerit. Nec admitto responsionem: in dictis locis *factum* non *ius* referri: recenseri, episcopum iudicem inspectioni mulierem subiecisse, non præcipi a Præsule Romano, vt inhabilis eo casu *diligenter* inspiciatur; ad minimum enim in adductis textibus refertur praxis iudiciorum ecclesiasticorum communis, vsitata, antiqua, nec eam reprobat, sed recte egisse episcopum innuit pontifex. Denique cum non omnis inhabilitas de *iure canonico* matrimonium soluat, vt infra declarabitur, fieri nequit, vt iudex ecclesiasticus soli confessioni iuratæ sine *inspectione* acquiescat, absque qua ipsi constare nequit, vtrum *absoluta inhabilitas* adsit nec ne? Quartum contrariæ sententiæ munimentum adhuc inanius est. Aiunt: si *inspectio* est *absolute* necessaria, quid solatii superest viduæ probare volenti, cum defuncto se vnam carnem fieri non potuisse? Quandoque enim hæc probatio est necessaria, vt eo facilius impetrare possit *dispensationem* cum defuncti mariti consanguineis propinquioribus, quod eo probato, *affinitatis* obstaculum desit. Fateor, hoc casu soli iuramento viduæ causam

nec 2) ex c. 1. h. t.

nec 3) ex defectu iuris, quod adest, vt ex rationibus ostenditur variis.

nec 4) ratio quod ita vidua, probare volens, se cum defuncto coire non potuisse, omni probatione destituatur.

ſam committendam eſſe, ſi præterea ad plures annos ſine ſpe prolis defuncto cohabitauerit, vt præſumtio grauis eius aſſertionem iuratam corroboret. Enimuero ab hoc caſu *extraordinario* non eſt capeſſenda *regula*, qui potius *exceptionem* deſignat, quod deſit materia, cui applicari queat inſpectio. Omnis diſpoſitio præſupponit terminos habiles, vt loquuntur, & ſi alia probatio ex *natura rei* haberi nequit, admittenda, qualis haberi poteſt. Quintum fulcrum ab *indecoro* trahitur, quod vbi recipiendum eſt, omnis exulare debet inſpectio, quam tamen in caſu dubio, deficiente vtriusque confeſſione, neceſſariam ducunt. Qui floſculos poetarum & veterum ſcriptorum in deliciis habet, quibus viſitatio oppugnari imo etiam excuſari poteſt, adeat ANNAEVM ROBERTVM *lib. IV. rer. iudic. c. 10.* qui magis ornant quam euincunt cauſam. Recte tamen idem *cit. l. p. 871.* ait: *nuditas inuerecunda eſt, ſi quis publice ſine cauſa nudum ſe exhibeat: ſæpe tamen nuditas ex cauſa aut laudatur aut non improbatur.*

nec 5) ratio ab indecoro petita.

§. XXII. Si quid, in mediis probandi inhabilitatem ad matrimonium, reprehenſionis adeſt, id certe in praxi antiqua Galliæ occurrit, ſecundum quam congreſſus coniugibus, præſentibus medico & obſtetricibus, imperabatur. Facit huius moris mentionem ROBERTVS *cit. l. p. 870.* aitque: *Ipſa tot annorum experientia docuit, viſitationem & CONGRESSVM certiſſima eſſe virilitatis probationes. In viſitatione fit inſpectio membrorum, an integra ſint & bene habeant. Quodſi viſitatio incerta habeatur, neque ex ea ſatis liquido veritas conſtet, tunc congreſſus decerni ſolet. Et hic quidem congreſſus nec turpis eſt, quippe qui licitum nuptiarum finem habet, nec obſcœnus videri poteſt, cum iudice decernente fiat.* MOSNIERIVS *in tr.* quem inſcribit: *les veritables alliances du droit francois ſub artic. mariage n. 107. p. 701. in f.* idem confirmat: *& avant que proceder en definitiue, l' on a accouſtumé d' interloquer ſur le congrés.* Pariter ANTON. DESPEISSIVS *in oper.* gallice conſcriptis *tom. I. P. I. tit. 13. ſect. 1. p. 244.* morem antiquum adhuc refert: *On ordonne le congrez en preſence des medecins & ſages femmes, & s' il eſt trouvé impuiſſant, on diſſout le mariage.* Vnde liquet, erraſſe B. HERTIVM *in diſſert. de inſpect. oculari §. 11.* exiſtimantem, maritum *in conſpectu iudicis* cum vxore coire iuſſum fuiſſe, quod ex loco prolixiori ab eo adducto nequidem colligitur, nec probabile eſt. Ab hac methodo tamen abſtinendum erat quoad *ſenes.* Id obſeruat LVCIANVS SVAVIS *in Syllog. nou. plur. quæſt. notab. tom. II. c. 88.* adducitque exemplum feminæ,

Mos indecorus probandi impotentiam Gallis olim vſitatus.

næ, quæ ante ſeptennium nupſerat viro 65. annorum, eumque *impotentiæ* accuſauerat. Inſpectione facta, nulla ſigna externa comparebant, adeoque in prima inſtantia iudicatum fuerat, vt ad probationem per *copulam carnalem* procederent. Hoc merito in Parlamento reprobatum eſt, ſenio reum a tali probatione eximente. Interim hic abuſus imo etiam locus ab HERTIO adductus docent, de hac *methodo probandi impotentiam* ſæpe dubitatum, & tandem graues lites in Gallia circa annum 1677. motas atque oſtenſum fuiſſe, eam nullo iure fundari, nec rationi congruere, vnde factum, vt publica autoritate hæc tandem abolita & ſublata fuerit.

In caſu negatæ impotentiæ recurrendum ad probationes, §. XXIII. Ceterum ſi vxor inhabilitatem obiicit marito, hic autem eam negat, & *vtriusque confeſſio* deeſt, recurrendum eo magis ad probationem, quo grauioribus dubiis cauſa inuoluta eſt. Neque hæc probatio, certo incluſa eſt tempori, ſed poteſt habilis licet ad aliquot annos cum impotente in coniugio permanſerit, ad diſſolutionem prouocare, & *inſpectionem* vrgere. Aperte id docet pontifex in *c. 6. X. h. t.* (quæ poſt multos annos ſuſcipi poteſt,) vbi adfertur caſus de vxore, quæ *per multos annos* cum inhabili morata erat, tandem tamen mariti pertæſa prouocauit ad matrimonii diſſolutionem, quam diuturnior cum marito commoratio haud impediit. Sibi non ſatis conſtare in hac materia videtur LINKIVS *cit. l. c. 3. n. 44.* SANCHEZIO nimium addictus. Ait enim, eam poſt *diuturnum tempus* proclamantem non audiendam, ſed magis viro credendum eſſe: mox vero admittit *iuſtum iudicium*, *inſpectionem*, & *diſſolutionem*. (non obſtante c. 3. C. 33. q. 1.) Turbas has mouit *c. 17. concil. Compendienſis de anno 756.* apud HARDVINVM *tom. III. concil. p. 2006.* & GRATIANVM in *c. 3. C. 33. q. 1. Si quis accepit mulierem, & habuit ipſam aliquo tempore, & ipſa femina dicit, quod non manſiſſet* (GRATIANVS habet *coiſſet*) *cum ea, & ille vir dicit, quod ſic fecit, in veritate viri conſiſtat, quia caput eſt mulieris.* Imperite & inſulſe meo iudicio GRATIANVS hunc canonem ad doctrinam de *impotentia coniugali* retulit, cuius non facit mentionem. (qui textus huc non pertinet,) Eius tunc vſus fuit, quando quæſtio de *conſummatione matrimonii* incidit. Quid enim ſi vxor prouocat ad *nullitatem matrimonii*, quod in illud nunquam conſenſit: maritus excipit de *conſummatione per concubitum;* mulier hunc negat, cui tunc magis credendum? Viro, pro quo ex diuturniori temporis tractu eſt præſumtio, ſalua tamen probatione in contrarium. (vt docet Alexander.) Ita etiam ALEXANDER III. in *c. 6. X. de deſponſ. impuber.* hunc canonem intellexit, & ad eum applicuit caſum, vbi quis puellam *intra annos nubiles*

biles duxit vxorem, quæ vbi *ad annos nubiles peruenisset*, *alii licentiam nubendi postulauit*, *asserens*, *se in eundem nullatenus consensisse*. Maritus vero eidem opposuit, quod eam *carnali commixtione* cognouerit, adeoque cum ea *vna caro* iam fuerit. Prouocat hoc casu in decisione sua ad *decretum* GRATIANI Pontifex, & viro fidem esse adhibendam ait, *si id firmauerit iuramento*, & ita verum huius textus intellectum simul eruit. Lapsus itaque sine dubio est BVRCHARDVS, ex cuius *collectione* rhaspodia quædam vndequaque corrasa adducitur in *c. 1. X. h. t.* in qua materiam de *impotentia coniugali* ex hoc canone illustrare voluit. Ait: *Illa autem, si prior post annum & dimidium ad episcopum aut eius missum proclamauerit, dicens, quod non cognouisses eam, tu autem contrarium affirmas, tibi credendum est, eo quod es caput mulieris: quia si proclamare voluit, cur tam diu tacuit? cito enim & in paruo tempore scire potuit, si tecum coire potuisses.* Addit, si statim post mensem aut duos proclamauerit, eam tamen admittendam esse ad *verum iudicium* i. e. iuramentum, & separationem decernendam. Liquet ex hoc *opposito*, in primo casu illam nec ad *verum iudicium*, nec ad *separationem* admitti posse, quam tamen LINCKIVS, saluo hoc textu, defendit, nimium eius auctoritate deceptus, quæ tamen in tam *aperto errore* tanti esse non debet, vt a veritate recedamus, quam nec pontifices ob eam sepofuerunt. REGINO primus fuisse videtur, qui *lib. II. de discipl. eccl. c. 243.* *canonem Compendiensem* ad doctrinam de *impotentia coniugali* retulit: hunc secutus BVRCHARDVS *lib. 9. c. 42.* vtrumque GRATIANVS in *c. 3. C. 33. q. 1.* & tandem RAYMVNDVS quoque contra explicationem ALEXANDRI III, quæ *sanior* est, eam regustauit ex BVRCHARDO in *c. 1. X. h. t.* Tales fluctus ex insulsa compilatione *Decretalium* emersisse, non adeo mirandum, cum in aprico sit, multos passim næuos commissos fuisse: id modo curandum, ne eos dissimulemus, & conciliandi zelo sibi contradicentia in concordiam reducere studeamus, sed, fontibus erroris detectis atque depulsis, causam quamcunque ex *sana ratione* in tuto collocemus loco.

Burchardi lapsus notatur.

§. XXIV. Quocunque ergo tempore agat mulier vel maritus, audiri, & in casu dissensus *inspectio* decerni debet, vt dictum est. Hæc probata est *iure canonico* in *c. 4. X. de probat. c. 4. & 5. X. h. t.* nec rationi rectæ aduersatur, quicquid dubii contra eam a quibusdam motum fuerit, in quibus per flosculos antiquorum auctorum referen-

Probatio fit per inspectionem.

dis sollicitus fuit ROBERTVS *cit. l.* magis tamen, vt doctrinæ eruditionisque, quam veritatis gloriam captaret. Ius *canonicum* eo magis illam desiderat, quod, vbi agitur de fœdere coniugali dirimendo, probationes debeant esse *euidentissimæ* atque *concludentissimæ*, iudice SPERELLO *cit. l. n.* 47. qualis euidentia demum ex *inspectione* haberi potest. Decernitur vero illa (1) ad *instantiam habilis: ex officio* iudex eam non instituit hoc casu, agente nemine, cum eius non intersit, dissolui coniugium ab *inhabili* contractum. Multo minus qui ineptus est ad cohabitationem, altero tacente, se ad inspectionem offerre, & nullitatis declarationem vrgere potest. Miror, in hanc iuisse sententiam LINCKIVM diss. *de iusto iudic. c. 2. n. 14. sqq.* cum tamen matrimonium non sit nullum *absolute*, sed *respectiue* seu intuitu læsi, qui si iuri suo renunciat, si cum inhabili in societate coniugali persistere desiderat, impedit, quo minus matrimonium declaretur nullum. Huic tantum ius agendi competit, non illi. Ait quidem LINCKIVS, impotentis interesse, vt illud dissoluatur, ne ad onera *matrimonii irriti* sustinenda cogatur: hanc sententiam in *c. 1. X. h. t.* probari: eam tunc potissimum admittendam esse, si impotens *inhabilitatis* non fuit conscius tempore contracti matrimonii. Verum hæ rationes omni destituuntur pondere, quæ tantum *maritum*, non *vxorem*, tangunt, adeo vt hæc ad minimum eo iure vti non possit. Ast nec marito inhabili id indulgendum est, nec *c. 1. X. h. t.* hoc ipsi permittit, quod supponit casum, vbi ad *separationem* agitur, ab *habili* scilicet, & vterque coniugum in eam consentit, atque *impotentiam* fatetur. Hic casus longe ab eo differt, quando habilis *separationem* haud desiderat. Inane est interesse, quod ab *oneribus matrimonii* petitur, quibus ferundis maritus *secundario* obstringitur, & in eorum compensationem *adiutorio mulieris* fruitur, quam vt *sociam laborum* assumsit. Sola *impotentia* ius agendi tribuit ei, cuius ob illam interest, vt id declaretur nullum, id quod duntaxat de *habili* asseri potest. Longe absurdius est, quod etiam *mulierem*, *ineptam* ad cohabitationem, prouocare ad separationem & inspectionem posse, inuito marito, constituat, in qua omnis ratio cessat, & cuius ius agendi vnice propugnauit ex auctoritate SANCHEZII, sine iudicio omnia corradentis nec satis digerentis.

Margin notes: decernendam ad instantiam habilis, non vero impotentis, reiectis contrariis rationibus.

§. XXV. Non dubium vero est, (2) quin, instante actore ad *inspectionem* cogi & adigi possit persona, cui inhabilitas obiicitur, ob-

Margin note: Ad inspectionem hanc cogi potest inhabilis.

obseruante SPERELLO *cit. l. n. 58.* Saepe pudor & verecundia adeo deterret foeminas, vt quouis modo declinent *inspectionem*, & quaeuis alia pati quandoque quam illam subire malint. *Coactione* ergo quadam opus est, quatenus sine illa res expediri non potest. Minus tutum, imo a iuris ratione alienum videtur, sub poena *confessi* & *conuicti* contumaci iniungere, vt *inspectionem* patiatur, tum quia nequidem vtriusque *confessio* sufficit: tum etiam, quia talis probatio, quae ex *contumacia* desumitur, magis *ficta* quam *vera* est, quae, vbi agitur de *vinculo coniugii* soluendo, exulat de iure canonico. *Ius Romanum* magis dissolutioni connubiorum indulget, nec tam accuratam certitudinem *impotentiae* desiderat, quam postulat *ius canonicum*, adeo vt ne quidem illud praecise *inspectionem ocularem* requirat. Huius necessitas vnice ex *iure canonico* dependet, quod a dissoluendis nuptiis abhorret. Quid ergo contra refractarium consilii? humiliores sine dubio carceribus constringi, & horum taedio adigi possunt, vt *inspectionem* subeant: in honestioribus per gradus eundum, atque tentandum, an persuasionibus & rationibus induci queant, adhibitis etiam, si opus est, ministris ecclesiae; quibus in vanum adhibitis, ad poenas pecuniarias procedendum, quae plerumque animum durum, ad auaritiam vtplurimum pronum atque procliuem, flectunt. Fora catholicorum ecclesiastica contra contumaces stringunt *gladium spiritualem*, quo facili negotio a reluctantibus id impetrare queunt, quod desiderant.

non per poenam confessi & conuicti.

ex iuris canonici principiis.

§. XXVI. Inspicienda est persona, cui obiicitur inhabilitas. Si ignoratur, in quo vel an in vtroque impedimentum adsit, *vtriusque inspectio* decernitur, veluti si virgo ducta fuit, seque a marito non fuisse cognitam, sed adhuc illibatam ait, maritus vero hoc negat; *vtriusque inspectio* decerni potest. Multum dependet ab arbitrio iudicis, quis ex illis prius eam subire debeat. Actori HERTIVS *de inspect. ocul. §. II. in f.* iniungendum esse credit, vt sui inspiciendi prius copiam faciat, si nullae praesumtiones pro eo militent, quod eius sit probare. Ego distinguendum esse arbitror, vtrum vxori agenti maritus aeque vitium obiiciat, impedimentumque in eam reiiciat, an vero de eius *habilitate* nullam moueat quaestionem, se tamen vitio impotentiae infectum neget? Priori casu admitto HERTII sententiam, non quod actoris sit probare, sed quia ipsa ad dissolutionem prouocat. Aeque probat, qui eius, quem *impotentem* ait, *inspectionem* vrget, vnde probatio instruitur, adeoque argumentum a *probatio-*

Saepe vterque coniugum inspicitur.

a quo ergo incipiendum?

batione desumtum minus concludit. Quid? quod, dum vterque hoc examen rigorosum subire debet, atque inquiri necesse est, vtrum in alterutro, an in vtroque vitium adsit? nulla intercedit captio iuris, si de *prioritate* contendentibus imponit iudex, vt simul vno eodemque tempore, in diuersis tamen locis, hoc examen subeant. Posteriori casu maritus, de cuius *impotentia* vnice agitur, inspiciendus est, nec, ea comperta, desideratur, vt vxoris inspectio quoque fiat, quamuis se adhuc *virginem* dicat. Sufficit, constare ex *inspectione* de mariti impotentia, adeoque vlterior probatio non desideratur. Equidem HERTIVS *cit. l.* prouocat ad *c. 4. X. de probat.* sed frustra. Agitur in *cit. textu* de muliere, quae maritum ad cohabitandum inhabilem recusauit, & quo se intactam esse demonstraret, *sponte* sese obtulit *inspectioni*, probauitque hoc modo, *iuramento* etiam accedente, se adhuc virginem esse, marito contrarium per iurisiurandum adstruente. Quaesitum fuit, cui potius fides habenda? Ait, vxori; non tamen disponit atque per modum *legis* edicit pontifex, mulierem agentem semper semet ad inspiciendum offerre debere, quod existimauit STRYKIVS *de iure sens. disp. 1. c. 1. n. 55. in f.* Quod *sponte* factum, non trahendum ad *regulam* aut *iuris necessitatem*. Ne dicam, fallacem esse *virginitatis* probationem, cum saepe manus fallatur atque oculus obstetricum, vt ait Pontifex in *c. 14. X. de probat.* repetens verba CYPRIANI in *c. 4. C. 27. q. 1.* relata, adeo vt quidam hanc probationem *impossibilem* iudicent, teste HERTIO *cit. l. §. 41. in f.* Expedit ergo, magis *corpus delicti*, vt ita loquar, inspicere, quam huic fallaci *virginitatis* demonstrationi causam committere. Denique contingere potest, vt *virginitatis* indicia adhuc adsint in vxore, & tamen maritus *absoluta* haud laboret *impotentia*, quam tamen desiderant iura canonica, adeoque de hac cognoscendum, non de illa. Quae hodie adhuc *virgo* est, cras potest fieri *vxor*. Mirandum itaque est, pontificem in *c. 4. X. de prob.* omnem mariti inspectionem omisisse, & in sola vxoris probatione, se virginem esse, acquieuisse, cum tamen non in hac, sed in eo status controuersiae positus fuerit, vtrum maritus *vitio absolutae impotentiae* laborauerit, nec ne? id quod ex probatione adlata colligi non potuit.

Si de mariti impotentia ex inspectione constat, mulier non inspicienda, vtrum adhuc virgo sit?

§. XXVII. Postulat vero tum *finis inspectionis*, tum *qualitas causae matrimonialis*, vt harum rerum periti inhabilem inspiciant, & quidem maritum *medici*, vxorem vero *honestae matronae* & *obstetrices*. *c. 4. & 14. X. de probat. c. 6. & 7. X. h. t.* Imo etiam medici, & chirurgi

Maritum medici, vxorem obstetrices inspiciunt.

vxorem ad cohabitationem ineptam quandoque inſpiciunt, quod obſtetricum ſæpe tanta ruditas ſit, vt ſanum atque peritum iudicium de vitio eius ferre nequeant, vt recte obſeruant LINCKIVS *cit. l. c. 3. n. 14.* & SPERELLVS *cit. l. n. 72.* Septem autem inſpectores vel matronæ adhiberi præciſe non debent, ſed vel duo ſufficiunt. SPERELLVS *cit. l. n. 69.* Quamuis enim in *c. 4. X. de prob.* aſſeratur, ſeptem mulieres inſpectioni adfuiſſe, id tamen tantum refertur atque enarratur, non autem per modum *neceſſitatis* præſcribitur. Cautelæ gratia olim quandoque adhibebantur ſeptem mulieres, vt, ſi præter inſpectionem adhuc iuramentum coniugum deſideraretur, vxor in promtu haberet matronas, quæ cum ipſa iurarent, quandoquidem, vt infra dicendum erit, hoc iuramentum præſtandum erat cum *ſeptima manu.* Hos *ſacramentales* non deſiderant conſiſtoria noſtra, adeoque vnus vel duo inſpectores ſufficiunt. Quod ius canonicum plurium matronarum faciat mentionem in *c. 14. X. de probat.* & *c. 6. & 7. X. h. t.* id ſine dubio intuitu iuramenti cum *ſeptima manu* præſtandi factum eſt, adeoque inde perpetua regula effici nequit. Id tamen magis neceſſarium eſt, vt inſpicientes inhabilem iuramento obſtringantur, niſi forſan iam antea *generaliter* ratione *officii ſui* id præſtiterint, quales ſunt *medici ciuitatum* & *chirurgi*, ſpecialiter ad inſpectiones qualeſcunque iuramento obſtricti, ſicuti etiam *obſtetrices*, publica auctoritate aſſumtæ, iuramento obſtringuntur. Quoad hos ſufficit, ſi tempore faciendæ inſpectionis iuriſiurandi olim præſtiti admoneantur: CARPZ. *pr. crim. qu. 26. n. 40.* quo iure communiter hodie vtimur, niſi *lex prouincialis* in ſingulis actibus repetitionem iuramenti deſideret, quale quid in dicaſteriis Wurtenbergenſibus obſeruauit HERTIVS *de inſpect. ocul. §. 32.* Id forſan deſumtum eſt ex *art. 149. conſt. Carol. crim.* qui inſpectioni *medicorum* & *chirurgorum* non aliter vim probandi tribuit, niſi ante inſpectionem iuramento obſtricti fuerint, quamuis hoc commode ad eos reſtringi poſſit, qui olim *generale iuramentum* ad hos actus haud præſtiterunt. Ius canonicum itidem in *ſingulis actibus* tale iuramentum deſiderare videtur, quod poſt *inſpectionem* hæ mulieres ad probationem produci ſoleant, vt docet *c. 4. & 14. X. de probat.* & quod reuera inſtar teſtium ſint, quibus abſque *iuriſiurandi* religione non creditur. Huc etiam facere videtur *c. 6. X. h. t.* vbi refertur, epiſcopum diſtricte matronis ad inſpiciendam mulierem delegatis iniunxiſſe, *ſub periculo animarum, vt mulierem ipſam prudenter inſpicerent & per-*

quandoque medici vxorem.

an ſeptem?

quare plures?

cur iuramento obſtringi debeant?

An in ſingulis inſpectionum actibus?

 qui-

quirerent diligenter, vtrum idonea esset ad viriles amplexus; statim vero additur, eas postea *in fide sua* asseruisse, eam esse inhabilem, quod nihil aliud est, quam *iurato* aliquid profiteri. Quomodo inspectio peragenda sit, ad *forum medicum* quidem referri debet, sana tamen ratio dictitat, in marito ita illud esse instituendum, vt non tantum *externa genitalium qualitas* inspiciatur, sed imprimis sollicite eius vires explorentur, atque inquiratur, vtrum hæ ad actum concubitus sufficientes sint. Quidam explorationem hanc impudicam atque haud probandam existimarunt, sine qua tamen veritas haberi non potest, vti recte iudicarunt Facultates iuridica atque medica huius loci, quarum iudicia iam publicauit excell. Dn. ALBERTI *Part. 2. iurispr. medicæ cas. 1.* Aut enim *inspectio* prorsus omittenda atque reiicienda, aut *medice* & *perite* non *superficiarie* peragenda, vt medici certam atque fundatam de *mariti habilitate* vel *inhabilitate* possint ferre sententiam, eamque iudici renunciare. Fateor, modum percontandi vires mariti esse difficilem atque non satis tutum, cum pudor & metus adeo mariti animum & vires refrenare possit, vt medici oleum & operam perdant. Obseruaui tamen ex actis, in causa quadam, quæ fere similis fuit casui a Dn. ALBERTI adducto, Medicum nudæ inspectioni & externæ explorationi haud acquieuisse, sed postulasse, vt cum marito in lecto suo noctem vnam alteramue transigere posset, remotis arbitris atque lumine; quo facto medicus renunciauit, marito nil vitii inesse, sed satis se virum præstitisse, adeoque probabile esse, vxorem astutam imperito in re coniugali varias molestias creasse, vt cum ipsa coire haud potuerit, quo eo facilius scopum obtineret suum, & separationem a marito impetraret.

modus inspiciendi.

§. XXVIII. Facta inspectione, relationem suam cum *rationibus medicis* ad acta exhibent inspectores, cui magna vis tribuitur. Quodsi ergo ex argumentis naturalibus certisque documentis inspectores periti euincunt, mulierem vel maritum *vitio* inhabilitatis *absoluto* laborare: si asserunt, *quod vxor numquam possit fieri mater, tanquam cui naturale desit instrumentum*, vt dicitur in *c. 6. X. h. t.* matrimonium *citra iuramentum* coniugum declaratur *nullum*, & separatio decernitur per *c. 5. & 6. h. t.* quia *inspectio ocularis* euidentiam rei arguit. Audiendus tamen reus, qui *inspectionem* factam impugnat, eamque erroris vel imperitiæ incusat, quo facto *noua inspectio* per magis peritos suscipienda, *c. 14. X. h. t.* cum sententia talis vires rei iudicatæ haud sortia-

Inspectores de inspectione referre debent.

tur.

tur. Hi si priorem confirmant, nullum amplius superest dubium, sed mox sententia ferenda: sin a prioribus dissentiunt, per *inspectionem* solam causa decidi nequit, sed tunc recurrendum ad aliud subsidium, quod ius canonicum praescripsit.

§. XXIX. Videlicet, vbi vel discordant inspectores, vel indubia impotentiae argumenta haud deprehendunt, vt duntaxat de *credulitate* sua relationem facere cogantur, ius canonicum recurrendum esse iussit ad *verum*, *rectum* vel *iustum iudicium*, vt vocatur in *c. 1. C. 33. q. 1. c. 29. C. 27. q. 2. c. 1. & 5. X. h. t.*, quod per *solenne iusiurandum* expeditur, si per *triennium* coniuges cohabitauerint. Infra *ad tit. de purgat. canon.* pluribus demonstrabo, patres antiquitus in *occultis* prouocasse ad *iudicium diuinum*, credentes, Deum tantum in huiusmodi causis veritatem manifestaturum esse, vel *miraculo* quodam, vel alio certo *indicio*. Et quia iuramenta solennia ad *tumulos martyrum* vel *reliquias SS.* praestiterunt, hanc iuraturis opinionem ingenerarunt, sanctos *periurii* vindices fore, & *miraculoso* quodam *iudicio* veritatem rei indicaturos esse. Erant vero praeterea aliae viae & itinera improba, detegendi veritatem rei occultam sub *iudicii diuini* velamine excogitata ad tit. *de vulgari purgat.* tradenda. Haec olim a quibusdam quidem approbata & in vsum tracta, sed tandem ex grauissimis rationibus damnata atque reiecta; hoc intuitu methodus expiscandi veritatem occultam per iuramentum, a patribus appellata est *iudicium verum*; quod veritatem fallere haud credatur: *iustum* & *rectum*; quod doctrina & decretis conciliorum atque patrum receptum atque approbatum sit, non tantum in hoc casu, sed praeterea etiam in criminibus occultis, vt ad *tit. de purgat. canonica* indicabitur. Caeterum praeter hoc *iudicium rectum* alios quoque modos expiscandi veritatem in hac doctrina adhibitos fuisse, palam est ex *c. 17. capitul.* apud Wermeriam *anno 752.* latorum, & a STEPHANO BALVZIO *tom. I. capitul. p. 162.* relatorum. Canon huius tenoris est: *Si qua mulier se reclamauerit, quod vir suus nunquam cum ea mansisset, exeant inde ad crucem, & si verum fuerit, separentur, & illa faciat quod vult.* Quae huius iudicii solennia fuerint, exacte definiri nequit, quod diuersae eius methodi referantur. Probabile est, non eadem solennia in hoc *per crucem iudicio* seruata fuisse, sed ea variasse pro locorum diuersitate. Aliter enim hoc examen depingit & ex antiqua praxi demonstrat MARTENE *tom. III. de antiq. eccl. ritib. lib. III. c. 7. p. 457.* aliter BALVZIVS *tom. II.*

In dubio accedere debet iustum iudicium

per solenne iusiurandum

denominatio iudicii veri.

olim per crucis iudicium quoque veritas indagata.

II. capitul. p. 1153. aliter rurſus GONZALEZ. *ad c. 5. X. h. t. n. 11.* qui tantum ex *moribus Friſonum* hunc ritum illuſtrat, vnde tamen *generalis forma* huius iudicii colligi nequit, in quam infra *de vulgar. purgat.* penitus inquiram. Illud vel binis verbis tantum annotaſſe ſufficit, etiam hoc *per crucem* iudicium damnatum & abolitum fuiſſe. v. *lib. I. capitul. 102. tom. I. p. 724.*

Triennii cohabitatio tamen præcedere debet,

§. XXX. Non ſtatim autem ad hoc *iudicium iuſtum* deuenitur, ſed deſideratur, *vt per continuum triennium cohabitauerint.* In propatulo eſt, ius canonicum hoc *experimentum triennale* ex *iure ciuili* deſumſiſſe, quod olim coniugibus *biennium* per *l. 10. C. de repud.* præſcripſerat, a IVSTINIANO in *triennium* transmutatum per *Nou. 22. c. 6.*

ex Nou. 22. petita,

Ipſos textus ſupra recenſui *§. 13.* Non ergo ſufficit, matrimonium per tres vel plures annos inter eos conſtitiſſe, niſi etiam doceri poſſit, ſe *per triennium continuum*, vt *coniuges*, cohabitaſſe, vt ait pontifex in *c. 5. X. h. t. in f.* Atque hoc fatale vel ideo iis præſcriptum eſt, vt interim vires ſuas experiri, & hoc lapſo eo maiori cum fiducia ac certitudine iusiurandum ſubire poſſent, quod *ius ciuile* haud deſiderabat. Hæc ratio docet, non opus eſſe, vt per iudicem hoc *triennii experimentum* decernatur, & ita a tempore *decreti triennii* illud computetur, vt contendit SPERELLVS *cit. l. n. 59.* cum pontifex in *c. 5. h. t.* aperte doceat, coniuges *a tempore contracti matrimonii cohabitare debere per triennium.*

a tempore contracti matrimonii computanda,

Aut ergo eo, quo agitur ad ſeparationem, tempore *triennium cohabitationis continuæ* abiit, aut vero nondum tranſactum eſt. Priori caſu ſtatim deueniri poſſe ad *iuſtum iudicium* ſeu iusiurandum, docet pontifex *cit. l. quo elapſo ſi nec tunc cohabitare voluerint* &c. quia hoc caſu admodum probabilis alterutrius inhabilitas, quamuis ipſo aſpectu doceri haud potuerit. Poſteriori caſu, ſi vxor ſtatim vel altero agat anno ad ſeparationem, *inſpectio* quidem decernitur, & ſi inſpectores renunciauerint, maritum prorſus inhabilem eſſe, ſtatim dirimendum matrimonium; ſi vero renunciatio medicorum *anceps*, *dubia* & *incerta* eſt, iubendi ſunt coniuges *ex mente pontificis*, vt reliquum, quod ex *triennio* ſupereſt, cohabitandi tempus tranſigant, quamuis pro arbitrio iudicis iuſta de cauſa hoc ſpatium extendi poſſit, vt non inepte iudicat SPERELLVS *cit. l. n. 60.*

aliquando extendenda.

Etiamſi vtriusque coniugis confeſſio adſit.

§. XXXI. Atque hoc *triennale experimentum* de *iure canonico* coniugibus eſt iniungendum, ſi vel maxime vtriusque coniugis adſit confeſſio, cum nec *inſpectio*, prout ſupra obſeruaui, hoc caſu negligenda

da sit. Quam mirifice vero hac in re inter se diffideant interpretes, plenius docet LINCKIVS de *iusto de iure canon. iudicio t. III. n. 60. sqq.* ad quem B. L. remitto. Id tantum moneo, primariam dubitandi rationem desumtam esse ex *canone Burchardico* in *c. 1. h. t.* relato, vbi refertur casus, in quo, si post mensem vel duos aut tres alteruter ad separationem prouocat, & alter impotentiam suam non negat, post *verum iudicium* h. e. iusiurandum praestitum mox separationi locus relinquitur. Supra vero iam obseruaui, nullam solidam decidendi rationem ex hac rhapsodia desumi posse, praesertim cum *tempus triennii* hoc in casu non excludatur, sed vel binis verbis tantum modus probandi *per verum iudicium* praescribatur, quod hoc *triennale experimentum* praesupponit. Euidentior decisio deprehenditur in *c. 5. X. h. t.* vbi, si de *frigiditate* ex *inspectione* non constat, *triennii cohabitatio*, antequam ad *iuramentum* deueniatur, desideratur. Nec in verbis finalibus, quae praesentem casum tangunt, illa excluditur, quae ad praecedentia sese referunt, & ex iis declaranda sunt. Pariter in *c. vlt. X. h. t.* similis casus refertur, vbi 1) *post octo annos* demum agebat mulier: 2) maritus fatebatur, se illam nunquam cognouisse: 3) iudices, *ne in fraudem forsan id ambo confiterentur*, mulierem, quae se virginem adhuc dicebat, *inspectioni* submiserant: 4) matronae renunciauerant: ipsam adhuc virginem esse: 5) quia maritus allegauerat, se alias mulieres cognoscendi potentiam habere, iudices inquisiuerant, vtrum ipse vnquam aliam cognouisset, sed frustra. Re ad pontificem delata, vtrique iuramentum deferendum esse decernit, non tamen aliter, quam *si intra praedictos annos per continuum triennium insimul habitauerint.* Ni *vtriusque confessio* adfuisset, *vtrique* iusiurandum imponi non potuisset. Qui huius capituli decisionem ad *causam maleficii* restringunt, nihil agunt, quod plane eius nulla in *cit. tx.* iniiciatur commemoratio, nec inde colligi queat, quod maritus asseruerat, *se potentiam alias cognoscendi habere*, quippe qui color frustra excogitatus, non probatus erat. Non recte tamen, meo iudicio, omiserant inspectionem mariti iudices, quippe quae plus praestare potuisset, quam vxoris. Admittit hanc decisionem etiam LINCKIVS *n. 64. sqq.* cum hac tamen limitatione, *nisi vrgentia frigiditatis signa in marito deprehensa fuerint*, censetque, hoc casu nequidem exspectandum esse triennium, atque de hoc casu accipit *c. 1. X. h. t.* Quid vero si *signa talia* quidem renunciata fuerint, medici autem adhuc de *absoluta impotentia*

non obstante c. 1. h. t.

vt docet decisio c. f. h. t.

tia dubitent? Quid si iudicium suum suspendant? Tales casus enim præsupponendos esse, res ipsa loquitur, quia si signa essent euidentia & certa, iuramento nequidem locus esset. Videlicet ideo hac distinctione vtitur LINCKIUS, vt collisionem inter *c. 1. 5. & vlt. h. t.* eo rectius declinare posset, quod tamen minus necessarium fuit, postquam obseruaui, *Burchardica* esse breuissima canonum compendia, in quibus haud *complete* nec absque omni hiatu doctrinæ iuris ecclesiastici traduntur.

Iurandum cum septima manu,

§. XXXIII. Peracto triennali experimento, tandem locus esse potest *iusto iudicio*, si habilis separationem vrgeat. Peragitur id ipsum primario per iusiurandum *cum septima manu* h. e. cum septem coniuratoribus propinquis vel vicinis bonæ famæ, qui iuramento principali fidem conciliant, atque *de credulitate* sua iurant, de quo modo infra ex professo ad *tit. de purgat. canon.* dicendi locus erit. Distinguitur vero, vtrum ambo fateantur impotentiam, an vero actrix eam alleget, maritus vero neget. Priori casu *vterque* iusiurandum subire debet per *c. 5. & f. X. h. t.* quod etiam confirmat *c. 2. C. 33. q. 1. in f.* Ni enim vtriusque confessio adfuisset, vterque iurare haud potuisset, se nunquam per coniunctionem vnam carnem effectos fuisse, quæ formula ibidem traditur. Præcauendum quippe est, ne per *conspirationem* forsan tale quid fingant, & hoc modo diremtionem coniugii promoueant. Inclinare hoc iuramentum videtur ad speciem iuramenti *purgatorii*, quo omnem sinistram a se declinent suspicionem. Nec enim alibi, quam in *purgatorio* vsum *sacramentalium* deprehendo, vt *ad tit. de purg. canon.* ostendendum erit. Posteriori casu *actor* tantum iurat, & sic *per iustum iudicium* probare dicitur, quod alter impotens sit in *c. 5. X. h. t. c. 1. C. 33. q. 1.* Vtrique autem vel ideo iusiurandum imponi non potest, quod collisio iuramentorum metuenda sit, cum maritus vxoris intentioni contradicat.

vterque iurat, si vterque fatetur impotentiam,

si reus negat impotentiam, tantum actor iurat.

Ea methodus quoque inter protestantes vsitata.

§. XXXIV. Neque vero ab hac methodo fora protestantium recesserunt, sed eandem receperunt, vt aliquot præiudiciis illustrat LINCKIUS *cit. l. n. 72.* In hanc quoque sententiam fuit Facultas iurid. Lipsiensis *M. Nou. 1713.* vt ex actis ad facultatem nostram transmissis, obseruaui. Sententia huius erat tenoris:

Daraus so viel zu befinden, daß Abraham Langenheinrich und sein Eheweib Dorothea vor allen Dingen, vermittelst ihres leiblichen Eydes, nach vorgehender scharffer Verwarnung vor der schweren Straffe

des

des Meinepds zu erhalten, und, daß sie die gantze Zeit über, da sie nach der priestlichen Trauung als Eheleute beysammen gelebet, einander durch fleischliche Vermischung ehelich nicht beywohnen, er sein männlich Glied in ihr Geburths-Glied nicht bringen, noch seinen Saamen in ihren Leib lassen können, ohngeachtet daß sie solches versuchet, und es an ihrem Willen nicht ermangeln lassen, zu schweren schuldig. Sie thun nun solches oder nicht, so ergehet alsdenn auf die prosequirte Leuterung und sonst in der Sache ferner was recht ist. V. R. W.

Rationes decidendi.

Wiewol es scheinen möchte, daß das in dieser Sache am 9. Ian. 1712. publicirte und in actis *fol. 164.* befindliche Urthel, worinnen die zwischen Klägers Principalin und beklagten Abraham Langheinrichen bereits vor etlichen Jahren geschlossene und durch priesterl. Trauung vollzogene Ehe vor unbündig declariret, und klagender Langheinrichin sich anderweit zu verheurathen verstattet worden, seine verbindliche Krafft rechtens erreichet, indem kein Theil dawider ein remedium suspensiuum eingewandt, auch auf dem in angeregtem Urthel Beklagten annoch vorbehaltenen Beweiß weiter nicht zu reflectiren sey, alldieweil derselbe in der ihm dazu bestimmten Sächsischen Frist sich des Beweises nicht angemasset, folglich daran versäumet habe, immassen auch Kläger deswegen *fol. 166.* die Ungehorsams-Beschuldigung wider ihn eingebracht, und vorher darüber zu verfahren und ein Urthel zu sprechen, unnöthig gewesen sey, gestalt sich Beklagter in dem supplicato *fol. 168.* dieses ihm sonst nachgelassenen Beweises ausdrücklich begeben, diesem allen nach Klägers Principalin an ihrer anderweit vorhabender Christlicher Verheurathung länger nicht aufzuhalten, sondern mit dem bereits angestelleten öffentlichen Aufgebot, und wenn sich sonsten dabey kein erhebliches Bedencken ereignet, mit der ehelichen Trauung mit ihrem anderweit Verlobten zu verfahren sey.

Dennoch aber und dieweil Dorothea Langheinrichin die Ehe durch Priesterl. Trauung bereits vor geraumer Zeit vollzogen, dieselben einander diese gantze Zeit über etliche Jahre her als Eheleute zu Tisch und Bette beygewohnet, und dem blossen unerwiesenen Vorgeben eines oder des andern, oder auch aller beyder, und denen vermeynten præsumtionibus de impotentia coniugali dergestalt nicht zu trauen, daß

deswegen das vinculum matrimonii, als unverbindlich, fort zu dissoluiren, welches so wol denen göttlichen als weltlichen Rechten entgegen, worwider kein iudicatum noch lapsus fatalium statt haben kan; Dahero auch in iure canon. *cap. 5. X. de frigid. & malefic. & impotent. coniugal.* welches unter andern auch sonderlich in dergleichen caussis matrimonialibus in diesen Chur-Sächsischen Landen als ein ius commune & publicum recipiret, und quoad auctoritatem iuris denen gemeinen Käyserlichen Rechten praevaliret, ein gewisser modus procedendi verordnet, wenn propter impotentiam coniugalem die Ehe vor unbündig erkant werden solte, nemlich, daß post triennalem cohabitationem beyde Eheleute, daß sie das eheliche Werck der fleischlichen Vermischung, ob sie wol die gantze Zeit über zum öfftern mit Fleiß versuchet, mit einander nicht vollbringen können, zuforderst eydlich zu bestärcken schuldig, welches necessarium & formale requisitum in dem Urthel *fol. 164.* gäntzlich übergangen worden, und dahero dasselbe pro iudicato nicht zu halten, sondern wir billig in unserm *fol. 205.* befindlichen Urthel auf den dißfalls in denen geistlichen Rechten vorgeschriebenen und bishero in denen Gerichten dieser Lande unverbrüchlichen obseruirten modum erkennen müssen, und zwar um so viel mehr aus Ursachen, weil bereits das Löbl. Stiffts-Consistorium in ihrem *fol. 12.* ertheilten Bescheid, die von beyden Eheleuten angeführte causam dissoluendi matrimonium als unerheblich verworffen, welcher Abschied hernach beyder Theile Vorwendens und eingewandter Leuterung ungeachtet, in dem am 29. Martii 1711. hierüber eingeholten und eröffneten *fol. 126.* befindlichen Urthel confirmiret und Rechtskräfftig worden, darwider weder das zumal unbeschworne attestatum medici und chirurgi *fol. 114.* als woraus, zumahl wenn man die darinnen angeführte Umstände recht betrachtet, auf Seiten des Ehemannes impotentia coniugalis keines weges, ja vielmehr das contrarium inferiret werden mag, als auch Beklagtens richtiges und deutliches Geständniß in actis nirgends, vielmehr unter andern *fol. 50.* gleichfalls das Gegentheil zu befinden, und wenn gleich solches vorhanden wäre, doch bereits angeführter massen dem blossen asserto so schlechter dings keines weges dergestalt Glauben beyzumessen, daß deswegen alsofort der GOtt geheiligte Ehestand vor unverbindlich erkant, und einigen Eheleuten, wenn sie in ihrem Ehestand keine Kinder gezeuget, und gerne von einander loß seyn wolten, zu grossem Aergerniß

niß der Christlichen Kirche und Gemeinde, das vinculum matrimonii mutuo dissensu nach eigenem Gefallen, unter solchem mit einander abgeredeten Vorwandt zu dissoluiren, gleichsam der Weg gebahnet, und sich anderweit zu verheurathen verstattet werden solte, darzu endlich noch ferner kommt, daß das Urthel *fol. 164.* wenn solchem gleichnoch einiger effect in puncto der Unverbindlichkeit der Ehe beygeleget werden könte, nicht purificiret, und der darinnen Beklagten annoch vorbehaltene Beweiß durch Klägers *fol. 166.* eingebrachte Ungehorsams-Beschuldigung, und Beklagtens schriftliche Erklärung *fol. 168.* nicht gäntzlich remouiret worden, sondern beyde Theile dem Landüblichen Proceß gemäß vorhero in einem darzu von dem geistlichen Gerichte angesetzten Termin mit ihrer rechtlichen Nothdurfft gegen einander mündlich gehöret, ein Urthel denen Rechten gemäß darüber gesprochen, und denen Partheyen publiciret werden sollen, so aber nicht geschehen, aus allen aber wohl zu ermessen, daß diese Ehe-Sache zur Zeit in dem Stande nicht sey, daß klagender Langheinrichin die vorhabende anderweite Heurath, und deßwegen die gesuchte öffentliche Proclamation ferner verstattet werden können.

Dahero wir auch ietzo nach Inhalt unsers abgefasten Urthels billig erkant. Signatum Leipzig den 22. Decembr. 1713.

Ordinarius, *Senior* und andere *Doctores* der *Iuristen*-*Facultät* in der *Vniuersität* daselbst.

§. XXXV. Dixi, *vtrique iuramentum imponendum esse*, si maritus reus confiteatur impotentiam. Pro re nata formulæ quandoque solent diuerso concipi modo, & quidem ratione *vxoris actricis:* Daß Beklagter alsbald die erste Nacht nach gehaltenem Beylager und bis dato das eheliche Werck mit ihr nicht vollbracht habe, ohngeachtet er es öffters versuchet, sie auch ihn solches nicht versaget, noch daran hinderlich gewesen. Nihil enim vlterius iuramento quam hoc ipsum euincere potest, iuste scilicet ignorans: vtrum maritus *impotentiam* simulauerit, vt eo facilius dissolutionem matrimonii, quam forsan intendit, impetraret, an vero hæc reuera in marito adfuerit? Qua de causa *maritus* reus in hæc tenetur iurare verba: Daß alsbald die erste Nacht nach gehaltenem Beylager und bis dato er das eheliche Werck mit ihr nicht vollbringen können, ungeachtet er es öffters versuchet,

Formula iuramenti ratione vxoris.

ratione mariti.

und dabey seinen möglichsten Fleiß angewendet, Klägerin ihm auch solches nicht versaget, noch daran hinderlich gewesen. Has formulas incidenter refert ill. Dn. BERGER *P. II. resp. 57.* & per varias instantias eas tandem confirmatas & iudicato munitas fuisse enarrat. Quid ergo dicendum, si vxor ad iuramentum sese debito offerat modo, maritus autem præfracte præstationem eius recuset, an nihilominus ex iuramento vxoris solius matrimonii dissolutio sequi potest? Recte hoc negat Dn. BERGER *cit. l.* & quidem variis ex rationibus, quas regustare nolo. Primarium decisionis fundamentum in eo collocandum videtur, quod ab vtroque iuramentum a legibus ecclesiasticis desideretur, ne vel inter se coniuges conspirent, vel a reo impotentia, actrice forsan ignorante, simuletur, vt hoc medio a vinculo matrimonii liberari queant. Vxoris ergo iuramentum id duntaxat præstat, vt ab omni *conspirationis* suspicione sese purget, quo ipso tamen res nondum confecta est. Mariti enim contumacia in non præstando iuramento id operatur, vt pro confesso habeatur, h. e. præsumatur impotentiam simulasse, quo se hoc modo a nexu coniugali, quem horret, liberaret. Quid ergo consilii, an hoc modo contumacia mariti vxoris actionem inanem efficere potest? Id quidem minime asserendum, quin potius iusta contra contumacem nascitur suspicio, quod huc vsque dolose & fraudulenter *debitum coniugale* denegauerit, in quo speciem *desertionis* quærunt, adeoque vxori integrum est, ad *diuortium* ex hoc capite agere, vti censuerunt Vitebergenses ICti apud BERGERVM *cit. l. in f.*

Vxore iurante, & marito iuramentum detrectante, non statim dissoluitur matrimonium,

sed maritus de desertione fit suspectus, & eo nomine agi contra eum potest.

Porro impotentia debet esse naturalis,

§. XXXVI. Hæc de primo requisito supra adducto. Alterum est; *vt impotentia sit naturalis:* huic opponitur procurata per *maleficium* vel *incantationes*, ob quam antiquitus Romana ecclesia matrimonia haud soluebat, vt constat ex *c. 3. & 4. primæ compilat. h. t.* apud AVGVSTINVM *P. III.* Multa interpretes & fere incredibilia compilare solent de variis *maleficiorum* speciebus, exemplis, effectibus, ceteris, quæ quibus in deliciis sunt, adire possunt SIMONEM *de impotent. c. VI. th. 4.* ZACCHIAM *in quæst. medico-legal. lib. 3. tit. 1. c. 5. n. 45. sqq.* AVCTOREM tr. *de iniur. quæ haud raro nouis nuptis inferri solent, membr. III. n. sqq.* GONZALEZ. *ad c. 5. X. h. t. n. 6.* aliosque, quorum fabulas repetere haud placet. Plerumque *incantationibus* adscribitur impotentia a credulis, quæ ex *caussis naturalibus* deduci potest: sæpe simulant *ligamina magica*, qui, viribus per nimium vsum

maleficiis etiam procurata tradi solet,

Ve-

Veneris exhaustis, inhabilitatem sibi contraxerunt, vt culpam a se in alios deriuent. Idem obseruat HERICVRTIVS *des lois ecclesiast. de France dans leur ordre naturelle P. 3. c. 5. art. 2. §. 66. p. 452.* aiens: *Les Canonistes parlent d'vne espece d'impuissance, qui vient du sortilege. Il est certain, que Dieu a pû donner au Demon le pouvoir d'empecher l'effet de la nature pour la consommation du mariage; mais lui a t'il veritablement donné ce pouvoir, & le Demon s'en sert il? C'est vne question tres difficile à decider. Ce qu'il y a de constant, c'est, qu'on ne doit point employer legerement sur ce sujet les exorcismes de l'eglise, car ces pretendues ligatures ne sont ordinairement, que les effets d'vne impuissance veritable, ou du trop de vivacité, avec laquelle on se porte dans les commencemens à la consommation du mariage.* Equidem CHOPPINVS, alias a superstitiosis narrationibus paulo alienior, in hac re nimis credulus fuisse videtur, *lib. 2. de sacr. polit. tit. 2. n. 11. p. 194.* aiens: *Nuper patrios Andium lares reuisenti mihi narratum est, nouos coniuges inibi haud paucos arceri a concubitu, eiusmodi sortium technis.* Si specimina sibi proposita sedulo examinasset, forsan causam non *sortium technis*, sed alii *vitio* adscripsisset; neque dubium est, quin *malis medicamentis* impotentia vel inhabilitas procurari possit, quae tamen a *sortium technis* longissime absunt, supplicio quamuis capitali plectendis per *art. 133. Constit. Carol. crim.*

de qua optime iudicat Hericurtius,

Choppino ad credulitatem magis inclinante.

§. XXXVII. Quicquid demum horum sit, siue *sortium technis*, siue *medicamine malo* alicui hoc vitium conciliatum est, expeditum esse iure nouo credo, etiam hanc ipsam inhabilitatem matrimonio nullitatem inducere, cum eadem in hac *impotentia accidentali* subsit ratio. Agnouit hoc ipsum Rhemensium Archiepiscopus, HINCMARVS, relatus in *c. 4. C. 33. q. 1.* praesertim cum etiam in casu *frigiditatis naturalis* Gallicanae ecclesiae, ex quarum doctrinis receptis argumentabatur HINCMARVS, a Romanae ecclesiae consuetudine deuiarent. Ait vero, atque docet, *si per sortiarios atque maleficos occulto, sed nunquam iniusto DEI iudicio permittente & diabolo praeparante concubitus non sequitur*, hortandos esse coniuges, vt de omnibus peccatis suis sacerdoti faciant confessionem; atque Domino satisfaciant lacrymis, eleemosynis, orationibus, atque ieiuniis, & tum ministri ecclesiae *per exorcismos & cetera ecclesiasticae medicinae munia tales, quantum Dominus annuerit, qui Abimelech ac domum eius Abrahae orationibus sanauit, sanare procurent. Exorcismos* contra incantationes adhiberi, plus quam notum est,

Si tale vitium datur, id etiam matrimonium annullat,

adhibitis olim exorcismis.

est, qui pedetentim in tot absurdas coniecti sunt formulas, in monasteriis sine dubio natas, (quod indicant imperitæ appellationes summo DEO attributæ) vt iis magis *sortium technas* quam in veris *sortilegiis* latitare crederes. Formulas hac *coniurationum*, forte fortuna mihi oblatas, infra *ad tit. de sortileg.* sistam atque exhibebo, vt harum superstitiosa ineptia omnium incurrat in oculos. Addit vero HINCMARVS, eos separari posse, si his modis sanari non possunt. Qui negatiuam præferunt, eo vtuntur argumento, quod raro inhabilitas hæc sit *perpetua* & *absoluta*, quæ demum *vinculum coniugale* soluere queat: pontifex enim in *c. 3. X. h. t.* duas ponit conditiones in dirimendo hoc nexu necessarias: 1) si illud vitium *a natura* contraxit coniux: 2) si nulla ope medicorum poterit adiuuari. ALEXANDRI III. hæc fuit sententia, qui, vt ex *c. 2. X. h. t.* liquet, rationes adhuc subduxisse videtur secundum doctrinam ecclesiæ Romanæ, quæ vitium ex *maleficio* contractum a caussis dirimendi matrimonium excludebat. Pedetentim tamen ab hoc rigore declinauit, vt omnium fere concessione hodie hoc impedimentum sufficiat, si *perpetuum* esse videatur, vt docet SANCHEZ. *de matrim. lib. VII. disp. 94. n. 8.* Præsumitur autem perpetuum esse, si, *triennio peracto*, adhuc durat, quo elapso per *iustum iudicium* procedendum erit, quod antea explicui.

Remouetur dubium ex c. 3. h. t.

§. XXXVIII. Tertium requisitum est, *vt inhabilitas sit perpetua, vt ope medicorum tolli non possit. c. 3. X. h. t.* Hoc indicat etiam INNOCENTIVS III. in *c. 6. X. h. t.* sententiam contra matrimonium latam ideo rescindens, quod ex postfacto apparuerit, *impedimentum illud non fuisse perpetuum, quod præter diuinum miraculum per opus humanum absque corporali periculo potuit remoueri.* Non censetur autem inhabilitas perpetua, (1) quæ *ope medicorum* potest remoueri, qua ante omnia vtendum. Quid ergo si ita arcta est mulier, vt nulli possit carnaliter commisceri, nisi per *incisionem*, vtrum hanc mulier pati tenetur? Asserunt id plerique, nisi *ex ea mortis periculum timeatur*, vt ait pontifex *in cit. c. 6.* Quis vero mulieri arctæ euictionem eo nomine præstabit, cum tales incisiones nunquam periculo careant? Quis denique tam duram imponet legem ei, vt huic periculo sese exponat, quam nec pontifex ei imposuit *in cit. tx.?* Vnde potius eius arbitrio hoc committendum, adeo vt si huic remedio periculoso sese exponere noluerit, matrimonium ad mariti instantiam dirimendum sit, cum sufficiat, quod pro præsenti rerum statu ad matri-

Porro impotentia debet esse immedicabilis,

non tamen vxor cogi potest, vt patiatur incisionem.

monium inepta fit. PONCE *de matrimon. lib. VII. c. 62.* (2) Si inhabilitas est *respectiua* h. e. respectu *mariti præsentis*, cum forsan alii apta esse possit, inhabilitas non censetur *perpetua*. Hanc conclusionem quidam trahunt ex *c. 6. X. h. t.* quam tamen recte reiicit PONCE *cit. l. lib. 7. c. 61.* cum sufficiat, vxorem respectu *viri* sui esse ad congressum inhabilem, cui *vnice*, *priuatiue*, & *exclusis omnibus aliis* debitum coniugale præstare tenetur, id quod si non possit, ad minimum matrimonium cum hoc contractum nullum iudicandum est. Neque ab hac sententia alienus fuisse videtur pontifex in *cit. c. 6.* cui hic casus oblatus erat. Maritus ex capite *impotentiæ* contra vxorem egerat: inspectione facta, renunciauerant mulieres, eandem nunquam *matrem* fieri posse. Sententia *nullitatis* lata, mulier, inhabilis per *sententiam* iudicata, alii nupsit, qui feras huiusmodi reserauit, quærebatur quid iuris? Primo pontifex allegat, circumstantias sibi non fuisse plene relatas, imprimis *qualiter mulier feras illas fecerat reserari, vtrum artificio medici, an concubitu viri seu alio quolibet modo?* His tamen relictis circumstantiis pontifex iudicat, sententiam priorem rescindendam esse ex *probabili errore* latam, *cum patuerit ex postfacto, quod ipsa cognoscibilis erat illi, cuius SIMILI commixta fuit.* Ideoque sententiam priorem rescidit, quod per *errorem* credita fuerit mulier inepta, quæ apta *omnibus*, ad minimum respectu *mariti*, erat, a *simili* quippe cognita. Non ergo hic aderat *respectiua* inhabilitas, sed mulier habilis, & per *errorem* inepta ad congressum iudicata fuerat. Interim tamen adhuc duplicem tangit quæstionem pontifex, (a) de muliere, quæ citra *incisionem* sanari nequit, quam ad matrimonium inidoneam iudicat: (b) de muliere respectu *præsentis mariti* ita arcta, vt nunquam ab eo valuerit deflorari; quæ, si alteri nupsit, cui arcta non sit, & per *frequentem vsum* viri secundi reddita fuit apta primo, non tenetur redire ad primum maritum. Licet enim pontifex non adeo perspicue mentem suam explicet, liquet tamen ex particula *similiter*, idem se de hoc casu iudicare, quod de *primo casu* iudicauerat. Addit quidem, *de talibus non esse facile iudicandum, cum finale iudicium pendeat ex futuro;* huc tamen mens pontificis redire videtur, ex *futuro euentu* demum cognosci posse, vtrum in rei veritate dicto modo comparata fuerit vxor, an vero fraudes mariti interuenerint, quarum præsidio matrimonii vinculum tollere intenderit.

quid si tantum vxor sit respectu mariti inhabilis?

Decisio pontificis in c. 6. h. t.

1) Si per errorem inhabilis credita fuit.

2) Si respectu præsentis viri tantum arcta, alii apta.

De inhabilitate putatiua, vel ex post facto sanata, distincte agendum.

§. XXXIX. Quid ergo si appareat, per *errorem probabilem* sententiam annullatoriam fuisse latam? quid si inhabilis ope medicorum integritati suæ postea restitutus fuerit? Quid si *ex post facto* cessauerit impedimentum? Distinguunt communiter, vtrum vitium fuerit *naturale* an *fascino procuratum*? Posteriori casu matrimonium rescissum non redintegrandum esse censent ex sententia HINCMARI, asserentis in *c. f. C. 33. q. 1.* matrimonium prius, re non amplius integra, non esse redintegrandum, si vel maxime marito reddita fuerit possibilitas concumbendi. Priori vero matrimonium redintegrandum esse, ex mente *c. 2. C. 33. q. 1. in f. c. 1. 5. in f. X. h. t.* arbitrantur, quamuis solida diuersitatis ratio dari non possit, nec posterioris membri decisio indistincte approbanda sit. Vt paucis, sed paulo distinctius me expediam, certum est, 1) sententia separationis ex capite *impotentiæ* prolata, habili concessum esse, ad alia vota transire & nuptias contrahere, *c. 1. 2. & 4. C. 33. q. 1. c. 3. 5. & 6. X. h. t.* quia matrimonium cum inhabili *nullum* fuisse declaratur, quod operari debet, vt habilis a nuptiis cum alio ineundis arceri non debeat, in quo secundum *ius canonicum* differt a matrimonio per *diuortium* soluto. Pariter 2) certum est, inhabilem ab aliis nuptiis prorsus prohiberi secundum *ius canonicum. c. 1. C. 33. q. 1.* 3) Si inhabilis *de facto* contraxit nouas nuptias, qui reuera *inhabilis* est, eas nullas & coniuges separandos esse colligunt ex *c. 1. cit.* quod admodum durum est. Quid enim si altera coniux mariti inhabilis mores probet, & ei adhærere malit, nec separationem vrgeat? quis *inuitam* adstringeret, vt relinquat inhabilem? Id quidem *ius canonicum*, sed sine solido fundamento, iubet, quod a consistoriis nostris ad applicationem non est trahendum, quæ ne quidem *inhabiles* ab aliis nuptiis arcent, cum aliis *scienter* initis. (4) Si reuera tempore *separationis* inhabilis fuit, sed postea habilitas coeundi reddita fuit, quod in *fascino* contingere posse censent, vel etiam si mulier nimis arcta fuit, & postea *incisionem* passa est, eo casu non redintegrandum prius matrimonium dissolutum ob superuenientem aptitudinem. *c. 4. C. 33. q. 1.* Neque enim ad casum *fascini* hoc restringendum, cum eadem ratio in casu *naturalis impotentiæ* adsit, & ratio diuersitatis a GONZALEZIO *ad c. 5. h. t. n. 7.* suppeditata sit futilis, & solido fundamento destituta.

post sententiam annullantem habilis ad secunda vota transire potest.

non inhabilis,

sub pœna nullitatis de iure canonico,

sed admodum dure,

ob superuenientem habilitatem diremtum prius connubium non redintegrandum.

§. XL.

§. XL. Quid vero 5) si maritus postea *ope medicorum* restitutus sit in integrum? prius matrimonium redintegrandum esse censent, licet vxor iam alias contraxerit nuptias, ex ratione a pontifice in *c. 6. X. h. t.* data, *quod impedimentum illud haud erat perpetuum*, *quippe quod per opus humanum* h. e. medicorum curam, *potuit remoueri*, adeoque sententia separationis per *errorem* videtur pronunciata, quae nunquam transit in rem iudicatam. Ita quidem ex mente pontificis iudicandum inter catholicos, quibus matrimonium est *sacramentum*, & sic *absolute* indissolubile. At vero postquam huic principio protestantes nuncium miserunt, in alia omnia eundum esse existimarem cum BROVWERO *de iure connub. lib. II. c. 4. n. 15.* ZIEGLERO *ad Lancell. lib. II. tit. 16. §. 7.* & BRVNNEMANNO *lib. II. iur. eccl. c. 17. §. 5.* Ponamus enim, triennium fuisse exactum, impotentiam vtriusque iuramento firmatam, & sententiam *nullitatis* prolatam; hoc casu concedunt canones, vt habilis possit se alii iungere, quod cum *pleno effectu* intelligendum; alioquin nunquam sententia talis *executioni* dari posset, quae in eo potissimum consistit, vt habilis vxor alii nubere queat. Cum ergo posterius concedant iura canonica, non possunt citra absurditatem prius statuere, vt scilicet matrimonium posterius ab habili initum turbandum & prius redintegrandum sit. Si vxor, legitime separata, adhuc ab alio thoro libera est: si post tractum temporis spatium maritus allegat probatque, se in integrum restitutum esse, eo casu cogi posse existimat BRVNNEMANNVS *cit. l.* vt ad maritum reuertatur, quod *ex post facto* appareat, *impedimentum* non fuisse *perpetuum*. Ego hic subsisto, ac vix inducor, vt in eius partes eam. Quamuis enim impedimentum non fuisse *perpetuum* ex post facto appareat, sufficit tamen, quod tempore *separationis* inhabilis, & sic mulier in sufficiente ratione intuitu *nullitatis* fundata fuerit. Quid? quod nequidem impotens hoc modo nouas nuptias contrahere posset, quia eas ambiens suspectus est, se in integrum restitutum fuisse, & sic ad priorem potius vxorem reuerti deberet; cum tamen inhabilem absolute ab aliis non arceamus nuptiis.

Marito ope medicorum in integrum restituto prius matrimonium redintegrandum censent pontificii, non protestantes, re non amplius integra, imo forte etiam re adhuc integra.

§. XLI. Denique 6) si reuera vxor, quae tempore *separationis* arcta & inepta ad matrimoniales congressus iudicabatur, ex post facto *idonea* appareat, quem casum resoluit deciditque pontifex in *c. 6. X. h.* eo casu euidens est, per *errorem* latam fuisse sententiam, iudicemque deceptum, & quia haec in rem iudicatam absolute non transit per

In casu diremti matrimonii ex inhabilitate putatiua, connubium redintegrandum,

re adhuc integra.

per ea, quæ *tit. de sentent. §. 45. sq.* dicta sunt, *re adhuc integra*, maritus repetere posset vxorem, sine iusta & fundata causa ab eo separatam. Negari tamen nequit, infinitas committi posse fraudes a marito, vxori pristinæ indignante, vt hoc modo eam ab aliis nuptiis arceat. Exemplo notabili id compertum habeo, quo vxor ob *impotentiam viri* egerat, &, causa satis excussa, ab eo separata erat. Maritus, vt hanc iniuriam vindicaret, auctor suasorque ancillæ suæ pretio corruptæ fuit, vt alium ad concubitum inuitaret, & ex eo conciperet, quod & factum erat. Vbi vxor separata nouas parabat nuptias, & iam prima vice per *legitimum bannum* eas in ecclesia manifestauerat, rumor emergebat, ancillam mariti esse prægnantem. In ius vocata a magistratu ex officio, & quæsita, a quo imprægnata esset? Respondebat, ab hero suo, qui etiam aduocatus, promtissime fatebatur delictum, & specimine hoc ostendere conabatur, se habilem omnino esse. Re a consistorio comperta, vxori nouæ, quæ instabant, tamdiu interdicebantur nuptiæ, donec causa denuo legitime examinata esset. Denuo itaque causa *impotentiæ*, quam maritus præfracte negabat, & ad specimen editum prouocabat, in cognitionem per plures annos trahebatur, donec tandem fraus, a marito commissa, esset detecta, & palam factum, ancillam ab alio imprægnatam fuisse, quæ quamuis impunita haud esset, docuit tamen atque ostendit, dogma hoc, quod sententia contra *matrimonium* lata nunquam in rem iudicatam transeat, infinitis fraudibus incommodisque subiectum esse.

Re non integra redintegratio prioris matrimonii non decernenda,

Dixi vero, *re integra*, denuo causam impotentiæ in examen reuocari posse. Quid ergo, si vxor iam alii nupserit, & maritus, qui *credebatur* impotens, itidem nouam quæsiuerit vxorem, ex qua liberos suscepit, vt iam appareat, eum inhabilem non fuisse? Ius canonicum hoc duplex matrimonium admodum turbat, contenditque, vtrumque dissoluendum, & coniuges antea separatos cogi posse, vt pristinum connubium redintegrent.

quod tamen ius canonicum contendit,

De hoc casu sine dubio intelligi debent verba vltima in *c. 2. C. 33. q. 1. & c. 5. X. h. t.* quia pontifex de *periurio* coniugibus imponit pœnitentiam, quod tunc demum commisisse dici possunt, si, qui reuera habiles erant, forsan simulauerunt inhabilitatem, & sic per *conspirationem* quandam dissolutionem procurauerunt. Imo si hæc etiam defuit, ius canonicum tamen ex causa *sacramenti* in aliam transire nequit sententiam.

inter protestantes haud receptum.

Merito tamen protestantes a tam funesta *matrimoniorum turbatione* abstinent, quæ ex principio reprobato

nata

nata atque deriuata est, adeo vt qui hoc casu placita iuris canonici sequi vellet, ostenderet, se omni destitui iudicio, nec veram eius mentem & rationem, quæ vnice in *sacramento* quærenda, intellexisse vel non satis examinasse. Vtimur iure canonico, adhibito tamen iudicio: petimus ex eo decisiones, non ex placito pontificis, sed quatenus cum sanis concordant principiis: illius iugum excussimus, nec eius leges aliter, quam ex *recepto*, applicamus. Quis vero prudens assereret, hæc pontificum placita etiam in foris protestantium fuisse recepta, vel salua recta ratione recipi potuisse?

§. XLII. Vltimum superest requisitum, *vt scilicet impotentia fuerit antecedens.* Quæ matrimonio contracto superuenit inhabilitas, *diuortio* locum non facit iuxta NICOLAI sententiam in *c. 25. C. 32. qu. 7.* & ALEXANDRI III. decisionem in *c. 1. X. de coniug. leprof.* Studio dixi, *diuortio* locum non relinqui; nec enim hoc casu de *matrimonii nullitate* quæritur, sed de *diuortio*, quod præsupponit, matrimonium ab initio valuisse. Iam *tom. III. de coniug. leprof. p. 1334. sqq.* hanc explicui doctrinam, ostendique, nec protestantes eam deseruisse. Quin etiam memini, a facultate nostra contra mulierem, quæ iam aliquot liberos ex marito susceperat, &, postquam hic infelici fato in venatu ad eas esset incitas redactus, vt ad matrimonium prorsus ineptus factus fuerit, diuortium petebat, pronunciatum fuisse. Planior hæc decisio ex iis, quæ ad *tit. de diuort.* dicenda erunt, fiet, vbi simul de iis, quæ ad *repetitionem dotis* aliorumque *lucrorum dotalium* spectant, vna connexione tradenda sunt.

Denique impotentia debet esse antecedens.

Ob superuenientem non est locus diuortio.

TITVLVS XVI.
DE MATRIMONIO CONTRACTO CONTRA INTERDICTVM ECCLESIAE.

§. I.

IMpedimentum etiam ponitur matrimonio per *interdictum ecclesiæ.* Hoc vero est vel *generale* vel *speciale.* Illud *generali lege ecclesiastica* omnibus præscribitur, qui alias nullo defectu contrahendi matrimonia

Generale interdictum etiam connubium suspendit,

monia laborant, ne scilicet intra tempora, quæ *clausa* vocant, ea contrahant. Hoc per *iudicem ecclesiasticum* ad eos dirigitur, quibus lis de *sponsalibus* initis mota, vt tam diu ab eorum consummatione desistant, donec causa excussa & decisa fuerit. *Ecclesiæ* enim appellatio est vel *generalis* vel *specialis*. Illa vel *pontificem* vel *clerum maiorem* denotat, ecclesiam repræsentantem, & quicquid vel pontifex, vel clerus in concilio prohibet, *interdictum ecclesiæ* vulgo dicitur in sensu iuris canonici. Hæc vero *iudicem ecclesiasticum* designat, eiusque *interdicta specialia* hoc sensu etiam *interdicta ecclesiæ* dicuntur, quod *Matth. XVIII*, 17. verba *CHRISTI*, *dic ecclesiæ*, designare dicantur *iudicem ecclesiasticum*, vt sensus sit, denunciandum hoc esse *iudici ecclesiastico*, si frater peccans in alterum cum fratre nolit redire in gratiam.

vel speciale.

Generale interdictum tempora clausa designat,

§. II. Interdictum ecclesiæ *generale* speciatim *tempora clausa* determinat, quibus a *celebratione nuptiarum* abstinendum est. Talia sunt tempora ab ecclesia *ieiuniis* & *pœnitentiis* dicata, quibus statos dies assignatos fuisse *tom. III. lib. III. tit. 46.* obseruaui, simulque ostendi, ab omni lætitia eo tempore abstinendum, & *tristitiæ* atque *doloribus pœnitentialibus* vacandum fuisse. Qua de causa quoque omnis consuetudo coniugalis illicita censebatur, quæ *continentiæ*, eo tempore stricte obseruandæ, repugnabat, *c. 1. sqq. C. 33. q. 4.* adeo vt GREGORIVS in *c. 7. ibid.* crediderit, *post admissionem propriæ coniugis ab ingressu ecclesiæ paululum reuerenter abstinendum esse*, quod adhuc immundus videatur, & loci sanctitas atque religio obstare videatur. Ita mores gentilium assumti atque ad imitationem tracti, quibus *lustrationes* variæ eorum, qui immundi credebantur, vsitatæ erant. Tempus *quadragesimæ* potissimum *clausum* fuit, vt indicant canones antiqui in *c. 8. sqq. C. 33. q. 4.* cuius computatio admodum variauit; speciatim autem, vt numero XL dierum nihil deesset, designatum est a GREGORIO I. in *c. 16. de consecr. D. 5.* Alia quoque tempora stata pedetentim addita sunt, *tom. III. cit. tit.* distincte enumerata, quibus itidem nuptiæ interdictæ sunt. In *concilio Salegunstadiensi* de *anno 1022. c. 3.* apud HARDVINVM *tom. VI. concil. p. 828.* tempora clausa hoc modo circumscripta sunt: *De legitimis coniugiis ita visum est, quod nullus christianus vxorem ducere debeat ab aduentu Domini vsque in octauas epiphaniæ & a septuagesima vsque in octauas paschæ nec in supra notatis quatuordecim diebus ante festiuitatem S. Ioannis*, (qui secundum *c. 1. illius concilii* in abstinentia carnis & sanguinis erant peragendi) *neque in prædictis ieiuniorum diebus* (qui *c. præced.* determinati

vt tempus quadragesimale,

vt & alia ieiunii tempora,

minati sunt) *siue in omnium solemnium dierum praecedentibus noctibus*, quibus *vigiliae* obseruandae. In concilio *Beneuentano c. 4. de anno 1091.* apud HARDVINVM *ibid. p. 1696.* itidem inculcatum est: *a die septuagesimae vsque in octauas pentecostes, vel a die dominica aduentus vsque in octauam epiphaniae matrimonia nullo modo contrahantur.* Pariter in *synodo Nemausensi* de anno 1284. apud HARDVINVM *tom. VII. concil. p. 928.* idem repetitum, additis *tribus diebus ante ascensionem Domini vsque ad dominicam primam post pentecosten.* Laxius spatium designauit ecclesia Romana in *c. 4. X. de feriis*, quod a *septuagesima vsque ad septem dies post pentecosten* nuptiae non sint celebrandae. Patres vero concilii Tridentini *sess. XXIV. de reform. matrim. c. 9.* duo duntaxat tempora clausa esse voluerunt: (1) *ab aduentu Domini nostri Iesu Christi vsque in diem epiphaniae:* (2) *a feria quarta cinerum vsque in octauam paschatis inclusiue.* Praeterea *sess. XXIV. de sacram. matrim. can. 11.* anathema ei dixere, qui affirmauerit, *prohibitionem solennitatis nuptiarum certis anni temporibus superstitionem esse tyrannicam ab ethnicorum superstitione profectam.* concilio Tridentino specjatim determinata,

§. III. Eadem tempora ex *libertate christiana* a nuptiarum solennitate quoque abstinendum, moremque hunc tam inueteratum retinendum esse, censuerunt August. confessioni addicti. Etenim prudentis est, in iis, quae sana ratione conseruari possunt, nullos mouere scrupulos, cum & antiquis moribus quid dandum sit. Duo modo euitanda extrema, quae ex iniquo aliquid trahunt. Primum est, ne ex hoc obstaculo matrimonia distrahantur, sed coniuges legum violatores leuiori subiiciantur poenae. Prius olim decreuisse anno 524. *patres Ilerdenses*, ait GRATIANVS in *c. 10. C. 33. q. 4. quod si factum fuerit, separentur*, qui ex BVRCHARDO & IVONE canonem hunc hausit, sine solido tamen fundamento, cum in *collectionibus magnis conciliorum* hic canon desideretur. Si genuinus est, asperitatis Hispanicae nouum argumentum praebet, in qua plerumque modum excesserunt. Alterum est, ne exemplo Reformatorum, quos redarguit CARPZOV. *in iurispr. consist. lib. II. def. 151. n. 2.* his litem moueamus, qui *tempora clausa* adhuc seruant, sed vnumquamque ecclesiam suis moribus viuere sinamus. Etiam nos, qui sacris catholicorum in plurimis dicam scribimus, *clausa tempora* ab antiquo seruamus, non quidem vt rem absolute necessariam, sed vt *indifferentem* in se, quamuis, postquam *legibus ecclesiasticis* praecepta sunt, a connubiis abstinendum

quod in imitationem traxerunt protestantes,

nullatenus propterea culpandi.

dum sit, quod hoc tempus, scilicet *quadragesimale* & *aduentus Domini*, concionibus pœnitentialibus & passionalibus destinatum sit. Equidem TERTVLLIANVS *lib. de ieiun. adu. Psychic. c. 24.* de antiqua christianorum praxi ait: *nobis certe dies etiam vulgata consecratione celebratur:* & PAVLVS etiam in epistolis suis contendit, non adeo rationem *dierum* habendam esse; simul tamen id ipsum, quod ecclesiæ A. C. addictæ pro *libertate* retinuerunt, commendat, vt quemuis *sua libertate* in hisce rebus viuere permittamus, nec aliorum mores ex moribus propriis improbemus. Inconueniens admodum est, suos tantum probare mores, aliorum vero viuendi & agendi vsum damnare in iis rebus, quæ a legislatorum dependent arbitrio. Ipse VOETIVS *P. I. polit. eccl. lib. 3. tr. 1. sect. 2. c. 6. p. 124.* contendit, die Dominica nuptias non esse celebrandas propter pompas, epulas, strepitus, ludos nuptiales, qui hoc die maxime prohibiti sunt; quidni idem diceremus, de eo tempore, quod sanctioribus meditationibus destinatum est? Ineptum est de *ritibus moribusque* alicui temere litem mouere, si substantia religionis sana est. Recte CLERICVS *ad c. 35. Genes. vers. 2.* vbi de *vestium mutatione antiqua* agit, hac de re ita iudicat: *Similiter nos in religionis negotio gerere par est, cuius velut corpus est recta de numine animi sententia, eiusque præceptorum sedula obseruatio; vestes vero ritus externi, quos si corpori non male conuenire cernimus, nulla caussa est, cur eos mutatos velimus; nisi quis putet, contraria omnia aliter de religione sentientibus esse vel in minimis rebus facienda. Ritus eos religioni ipsi æquiparare, id demum esset corpori vestes æquare; sed decenti eam velamento honestantem, ne ab imperitis spernatur, quis præter morosum reprehenderit?* Quæ cum ita sint, reformati sub principe Lutheranis sacris addicto, qui legem de *tempore clauso* generalem rogauit, viuentes, sub adductis prætextibus ab eius obligatione eximere se non possunt, vt illustraui *tom. III. tit. de obseruat. ieiun. §. 45.*

quod contra zelotas quosdam ostenditur speciatim,

§. IV. Atque hæc lex non tantum ecclesiis Saxonicis, sed pluribus aliis data est. Etenim in *Guelpherbyt. ordin. eccl. renou. P. II. c. 6. §. 2.* ita cautum: es soll auch so wenig in der Fastnachts als allen folgenden Wochen bis auf Ostern, als in denen vier *Aduents*-Wochen bis nach dem Fest der Heil. 3 Könige, wie auch in der Oster- und Pfingst-Woche keine Hochzeiten oder andere Freuden-Mahl ohne speciale dispensation gehalten werden. In *ordin. eccles. Magdeb. c. 10. §. 24.* de *clauso tempore* hæc habentur: Die *Aduent*- und Fasten-

& ex ordinationibus ecclesiasticis illustratur.

Fasten-Zeit im Jahre soll von Hochzeithalten frey seyn, es würde dann aus erheblichen Ursachen solches in der ersten Aduent- und Fasten-Wochen, von iedes Ortes Pfarrern, iedoch mit Vorbewust und Ermeßigung der Obrigkeit, iemanden erlaubet. Extensa quoque hæc prohibitio §. 25. auf Sonn- und andere Fest- und Feyer-Tage, quod admodum laudabile est. Desino, alias referre ordinationes protestantium, quarum consensus fere vniuersalis est. Id vel binis verbis monendum, tunc imprimis magistratum ecclesiasticum ad dispensandum facilem esse debere, si *sine pompa*, *externa lætitia*, aut *conuiuio magno* matrimonium consummandum est, quod etiam admittunt ecclesiæ Romanæ scriptores, relati a BARBOSA *ad concil. Trident. sess. XXIV. de reform. matrim. c. 10. in f.* vt per indulgentiam admitti queant. Recte enim obseruat CIRONIVS *ad tit. de feriis*, olim non duntaxat *pompas* & *festiuitates*, ad quas nonnulli restringunt canones vetustos, sed ipsum *matrimonium* quomodocunque contractum interdictum fuisse, adeo vt etiam *commixtio corporum* inter coniuges illicita fuerit habita.

§. V. Progressum facio ad nuptias interdictas ob *mandatum speciale* iudicis ecclesiastici, si forsan impedimentum quoddam matrimonio contrahendo obiicitur, de quo ante omnia cognoscendum est; veluti, si ei obiectum est *affinitatis occultæ* vel *consanguinitatis* obstaculum: *c. 3. X. h. t.* si virgo *interueniendo* allegat, se prius cum eo, qui cum alia connubium consummare cogitat, sponsalia contraxisse, & sic iure *prioritatis* posteriori sponsæ præferendam. *c. 1. & 2. X. h. t.* His enim & similibus casibus *interim* consummatio matrimonii per hierologiam a iudice ecclesiastico inhibenda, & quidem quandoque sub *anathematis interminatione*, vel apud nos sub pœna *pecuniaria* vel alia; crederem etiam sub pœna *nullitatis*, si forsan de *prærogatiua interuenientis* agatur.

Speciale interdictum fit per iudicem ecclesiasticum, ex iusta causa, sub pœna.

§. VI. Enimuero de *effectu* huius *clausulæ* ante omnia videndum. Qui cum *prima* contraxerat sponsalia publica, iis spretis, cum *secunda* eadem contrahit; sed ad instantiam primæ tamdiu consummatio cum secunda sub prædicta clausula interdicitur, donec de iure *prioritatis* constiterit. Hoc interdicto non obstante cum secunda matrimonium per *copulam sacerdotalem* consummat; quæritur: an hoc rursus dissoluendum, qualiscunque exitus causæ principalis sequatur? De iure canonico distinguitur, vtrum *pontifex* sub hac clausula irritante interdixe-

De effectu clausulæ nullitatis.

dixerit lite pendente coniugium, an vero *iudex ecclesiasticus inferior?* Priori casu matrimonium esse nullum *simpliciter*, decernit pontifex, qui *noua impedimenta irritantia* inducere potest. *c. 13. X. de spons. impub.* Ast posteriori idem affirmari nequit, si cum prima tantum sponsalia per *consensum de futuro;* (qualia, vt saepius asserui, etiam nostra *publica* & *pura* sponsalia sunt,) cum posteriori vero *matrimonium inuiolabiliter obseruandum* contractum sit, licet interdicto ecclesiae *clausula irritans* adiecta fuerit. Neque enim *interdictum ecclesiastici magistratus*, qui consistoriis & officialatibus ecclesiasticis praesidet, *nullitatem* matrimonii consummati operatur. *Licet enim*, ait pontifex in *c. 2. in f. X. h. t. contra interdictum ecclesiae ad secunda vota transire non debuerit, non est tamen conueniens, vt ob id solum SACRAMENTVM CONIVGII dissoluatur.* Munitum in casu adducto erat interdictum *interminatione anathematis*, quae clausula grauior reputanda erat *comminatione nullitatis;* & tamen ea clausula non obstante, matrimonium contractum non esse rescindendum iudicat pontifex, ob *sacramenti inuiolabilitatem* & *sanctitatem*, quam hac clausula violare nequit iudex ecclesiasticus, & impedimentum nouum dirimens inducere. SANCHEZ *de matrimon. lib. VII. disp. 2. n. 2. disp. 1. n. 9.* Non idem decernendum esse in consistoriis *protestantium* ecclesiasticis, prorsus arbitror. Probatis sponsalibus prioribus, lite pendente contractum matrimonium nullum esse, liquet tum ex iis, quae tradidi *tom. III. lib. IV. tit. 4. §. 3.* tum ex auctoritate *rei iudicatae*, actoris ius declarantis, quae aliter executioni dari nequit, quam si matrimonium annulletur, si vel maxime *clausula nullitatis* nequidem est adiecta. Interim quia non pauci adhuc sectae CARPZOVIANAE adhaerent, secundum quam matrimonium consummatum indistincte sponsalibus praeferendum est, haec clausula ad minimum id operabitur, vt eo facilius ad instantiam actoris, pro quo pronunciatum est, matrimonium *de facto* contractum dirimatur. Ceterum si actor repulsus: si rea absoluta est, non putarem matrimonium lite pendente contractum, ob hanc clausulam irritandum esse, quod nec in consistorii arbitrio sit, matrimoniis *impedimenta irritantia noua* praescribere.

Praxis protestantium.

Quandoque praeter interdictum lite pendente decernitur sequestratio.

§. VII. Ne ergo tale quid eueniat, quod litem eiusque victoriam frustrare queat, duobus procis imprimis de puella contendentibus, de quorum praerogatiua sub iudice lis est; non consultum est, soli *interdicto* seu *mandato inhibitoriali* acquiescere. Si puella enim magis

magis posteriori sponso, qui minus iuris habet, adhæret, facile spem prioris fallere potest, si, spreto interdicto iudicii ecclesiastici, posteriorem sponsum ad *concubitum* admittit, vel clam cum eo matrimonium per *copulam sacerdotalem* consummat. Vtroque casu res desinit esse integra, inque eum recidit statum, vt prior sponsus defloratam vix amplius appetere gestiat, & sic duntaxat ad *interesse* ipsi supersit actio. Pro hoc malo, quod amor inconsultus facile gignere potest, declinando, non tantum iudex ecclesiasticus puellæ copulam interdicere, sed etiam ad instantiam eius, qui potiori iure se munitum esse credit, eam, donec lis finita fuerit, *sequestrare*, & in loco tuto constituere debet, ad quem alter procus accedere non audeat, *c. 10. X. de sent. & re iudic.* quod exemplo insigni illustrat GAIL. *lib. I. obs. 112. n. 15. sq.* & ex eo repetit B. COCCEIVS *de sequestr. femin. c. II. §. 7.* Tenor *decreti Cameralis* hic fuit: Das gemeldte Sabina bey einer ehrlichen nahmhafften und ansehnlichen Frauen (deren sich beyde Theile in Zeit 4 Wochen dem nechsten vergleichen sollen) sequestriret seyn, und bey derselben bis zur Ausführung fürgenommener Rechtfertigung ehrlich erzogen, und ohne alles Argwohn und gefährlichen Zugang vertrauet und enthalten werden soll, und da sich die Parthevyen der Frauen halber in gemeldter Zeit nicht können vergleichen, daß alsdann N. Bischoff, die gedachte Sabina, obberührter massen zu einer ehrlichen nahmhaften Frauen also, wie gemeldet, vertraulich zu enthalten, versehen und verordnen, derhalb auch mandat und sequester erkennet seyn soll. vt decreto camerali illustratur,

§. VIII. Si *sequestratio* ob impensas alimentorum nomine faciendas, vel aliam iustam causam fieri non possit, ad minimum non subsistendum in *mandato inhibitoriali indefinito*, sed vel *clausula nullitatis*, quæ tamen ob rationes modo memoratas in casu, vbi duo de puella litigant, vix aliquid operabitur: vel *mulcta* certa addenda est, bey Straffe 500. Rthlr. &c. vt *contemtus inhibitionis* eo promtius vindicari queat; neque enim læsa & contemta iudicis auctoritas sine pœna dimittenda, *l. 9. D. de iurisd.* nec mandatum pœnale effectu carere debet. Qua de causa si vel maxime ab impetitione prioris proci puella absoluta fuerit, non tamen absoluenda a *pœna* mandato inserta, si pendente lite cum altero proco iniit connubium. Id enim duntaxat *sententia absolutoria* præstat puellæ, ne ad *interesse* teneatur actori, non vero vt ob *contemtam iudicis auctoritatem* a pœna immunis sit. ad minimum grauior pœna pecuniaria mandato inserenda,

fit. Tale *interdictum* reuera est *mandatum sine clausula*, cui absolute parendum, adeo vt nunciationi noui operis, quæ *interdicto iudiciali* peragitur, æquiparanda fit; quod enim contra iudicis inhibitionem inhibitus in operis exstructione perrexerit, illud, quod postea ædificatum est, simpliciter demoliendum, siue alter ius ædificandi habuerit nec nec. Par est ratio horum mandatorum, duobus de puella litem mouentibus, quo casu simpliciter *interdictum* decernitur, etiam sine causæ cognitione; *quando enim*, ait FRIDERVS *lib. II. de mandat. c. 10. §. 1. præceptum iudicis concordat cum iure communi, tum valet absque vlla causæ cognitione*, adeoque ei *simpliciter* parendum, aut pœna soluenda, si contra factum fuerit.

Interdicto nullo interposito an puniendi lite pendente contrahentes nuptias?

§. IX. Ita merito coercetur *contemta auctoritas* iudicii ecclesiastici, si *interdictum pœnale* ad partes directum fit. Quid vero, si, non obstante instantia actoris, *interdictum pœnale* haud decretum? vel si duntaxat pastori loci iniunctum, ne puellam lite pendente ad ἱερολογίαν admittat, illa autem alibi, lite quidem pendente, sed nullo decreto *interdicto*, matrimonium consummauerit? Vtrum aduocatus fisci ad *pœnam fiscalem* agere potest? Consultus de hac quæstione, actioni fiscali non esse locum relinquendum, sed si quid puella peccauit, eam mulcta quadam a consistorio sine vlterioribus ambagibus coerceri posse censui. Euici enim, 1) tale factum quidem *illicitum*, non vero tale delictum esse, quod *fiscali accusationi* subiiciendum fit, cum omne *interdictum ecclesiasticum* defecerit: 2) causam concernere mera sponsalia inter priuatos inita, & sic vnice *interesse priuatum* eiusque læsionem tangere, ad instar *societatis*, cum qua sponsalia comparari solent; *c. 2. X. de sponsal.* id autem, quod in præiudicium contractus priuati lite pendente factum, *fiscali coercitioni* haud subiiciendum: 3) lite pendente quod innouatur & in præiudicium fit alterius, hodie *delictum* non constituere, nec pœnam iuris Romani contra eos, qui lite pendente aliquid innouant, in *l. vlt. C. de litig.* decretam, esse receptam, aut vnquam in vsum deductam: 4) causas *sponsalium simplicium* cum causis *matrimonialibus* non confundendas; has duntaxat quodammodo ob *indissolubilitatem* publicis causis annumerari, non illas, priuatorum arbitrio etiam de iure canonico per *c. 2. X. de sponsal.* subiectas: 5) aduocati fisci fundamenta esse erronea, & præsupponere, sponsalia cum *matrimonio* quoad essentiam exæquanda, & plus roboris iis, quam aliis negotiis inesse, præsertim cum in consistoriis

quo-

quoque de his caufis agatur: 6) aduocato fifci imprimis obftare *exceptionem deficientis intereffe*, quod nullum *mandatum pœnale*, ab actore licet petitum, ad puellam directum, fed duntaxat paftori loci iniunctum fuerit, ne puellam lite pendente cum alio, mediante hierologia, coniungeret, quod mandatum vltra perfonas haud extendendum fit: 7) deficere omnino fundamentum actionis alterum, quod in *contemtu auctoritate* confiftorii pofitum erat, deficiente *interdicto pœnali*, non demonftrata: 8) fi aliquid peccatum, leuiorem mulctam, etiam *ex officio*, in futura fententia, fine *accufatione fifcali*, quæ graue crimen præfupponit, dictari poffe, eo magis minuendam, fi actor in probatione defeciffe conuictus fuerit, quod ita omnis læfio *iuris priuati* ceffet: 9) actorem non puniri, fi probatione ceciderit, licet ita manifeftum reddatur, per *calumniam* litem inanem puellæ motam fuiffe, vt eam a connubio cum alio ineundo hac methodo arceret. &c.

§. X. Non tantum vero *fpeciale interdictum pœnale* hunc producit effectum, vt puniri & in pœnam mandato expreffam condemnari contumax debeat, *ne mandatum contemtibile* videatur, *c. 1. X. h. t.* fed etiam hoc efficit, vt matrimonium, *de facto* contra interdictum iudicis ecclefiaftici lite pendente contractum, tam diu dirimendum fit, donec de iure actoris iudicatum fuerit. Separandi videlicet tam diu funt, ait pontifex in *c. f. X. h. t. quousque legitime cognofcatur, vtrum eorum matrimonium poffit aut debeat iure ftare.* Hoc tamen non indiftincte accipiendum effe, res ipfa loquitur. Nam fi (I) interdictum ad defponfatos directum eft ob impedimentum *confanguinitatis* vel *affinitatis*, nuptiis inftantibus obiectum, recte prohibetur interim cohabitatio, quatenus talis gradus obeffe iis allegatur, qui matrimonium irritat, de quo cafu fpeciatim agit pontifex in *cit. c. f.* Imo fi vel maxime dubium fuperfit, vtrum matrimonium tolerari queat in gradu obiecto, feparatio tamen interim recte decernitur. (II) Si ob *intereffe tertii*, iura prioritatis prætendentis, interdictæ interim funt nuptiæ cum alio vel alia, & nihilominus *de facto* contractæ; fiquidem mox conftat, cum tertio nullum validum vinculum contractum effe, propter contemtum mandati iudicialis *pœnitentia* indicitur, & matrimonium *de facto* contractum in fuo vigore permanet, vt tamen intra tempus pœnitentiæ carnali commercio abftinere iubeantur; *c. 18. X. de fponfal.* quem in finem etiam ad id tempus, quod pœnitentiæ præfixum, feparari folent coniuges in ecclefia Romana. *c. 1. X. h. t.* Quia vero in

Contra interdictum ecclefiæ matrimonium contractum lite pendente dirimi interim poteft,

fi fponfalibus impedimentum confanguinitatis obiectum,

non vero ob intereffe tertii, fi de eius non-iure mox conftat,

foris nostris pœnitentias tales immorigeris non imponimus; sed aliter eos punimus, separatio quoque amplius decerni nequit. (III) Si de vinculo, quod tertius vrget, adhuc disceptatur, veluti si tertius vrgeat, se legitime & publice antea cum puella iniisse sponsalia, distinguitur, vtrum actor, non obstante matrimonio contracto, adhuc ad consummationem sponsalium agat; an vero, re ita non amplius integra, tantum *satisfactionem priuatam* persequatur? Posteriori casu, quia ab implemento desistit ob fidem fractam, (quod facere potest per *c. 23. X. de iurei.*) separatio quoque interim peti & decerni nequit, quia id citra causam fieret. Priori casu, si prior tantum *sponsalia de futuro* vrgeat, manet stabile matrimonium contra interdictum ecclesiæ contractum, quippe quod de *iure canonico* illis præfertur, & sic quoque separatio cessat. *c. 2. X. h. t.* Quodsi vero *sponsalia de præsenti* prior allegat, indeque matrimonium de facto contractum impugnat, separantur interim de iure canonico, quia illis probatis matrimonium de facto cum altero contractum foret nullum. *c. 4. X. de spons. duor.* Quia vero in foris protestantium hæc ignoramus, & quæ *pura* sunt, non sunt *de præsenti*, sed *de futuro* in sensu *iuris canonici*, hinc *quæstio præiudicialis* nascitur, an, lite pendente contra interdictum ecclesiastici iudicis contracto matrimonio, prior adhuc agere queat ad *consummationem sponsalium*, & ita *separationem* petere? Hæc enim dependet a decisione prioris quæstionis. Cum vero *tom. III. ad tit. de spons. duorum §. 3.* de hac *quæstione præiudiciali* mentem meam aperuerim, ostenderimque, matrimonium contra priora sponsalia publica contractum nullum esse, merito quoque interim separatio decerni debet, donec lis finita fuerit. Imo quia adhuc sententia in *causa principali* incerta & dubia est, iudex ecclesiasticus merito interim cohabitationem per decretum suspendit, quacunque hypothesi in hac causa imbutus sit, ne alioquin denegando separationem, *causæ principali* præiudicet. Atque hoc potissimum tunc in vsum deduci potest, si puella contra sponsum ad implementum matrimonii agit, & hic, lite pendente, contra mandatum iudicis, nuptias alias iniit, sponsa vero nihilominus litem continuat, & implementum sponsalium vrget, vti anno 1720. Mens. Iul. a Facultate tum *theologica* tum *iuridica* huius loci pronunciatum est:

[Margin notes: vel si ius tertii dubium, — si tantum postea interesse suum prosequitur. — quid si consummationi matrimonii insistat actor? — quid in foris protestantium?]

Auf

Auf eingegebene Ehe-Klage und erfolgte Gesetze, in Sachen Margarethen Elisabeth Sostomanns, Klägerin an einem, und des Conrectoris zu Gronau, Johann Fantern, Beklagten am andern Theil, erkennen Churfürstl. Cölnische Stiffts-Hildesheimische verordnete Consistorial- und Kirchen-Räthe, nach vorgehabtem Recht der Theologen und Rechtsgelehrten vor Recht,

Daß Klägerin, nach Beklagten vorgehenden Eyd vor gefehrde, und dessen vorgehender ernster und nachdrücklicher Verwarnung vor der schweren Straffe des Meineydes, den ihr über die opponirte exceptiones deferirten Eyd, alles Einwendens ohngehindert, abzustatten, Beklagter hingegen sich, bis zu Austrag der Sachen, der de facto und wider unser Verboth geheuratheten Gerdrutten Magdalenen Thysien zu enthalten, und bey Vermeidung schärfferer Verordnung inzwischen dieselbe von sich zu lassen schuldig, es wird auch nunmehro gegen Bekl. wegen des n. 25. & 26. denunciirten falsi gebührend inquiriret, und wenn er so wol dieser wegen, als auch wegen der verwürckten remotion mit seiner defension gehöret, so ergehet alsdann auch in diesen beyden Puncten in der Sache ferner was recht ist. V. R. W.

Rationes decidendi.

Es hat die Klägerin gegen Beklagten eine förmliche Ehe-Klage übergeben, anbey ein mandatum pœnale gegen ihn ausgewürcket, laut n. act. 3. daß Beklagter, pendente lite, sub pœna remotionis sich mit niemand anders copuliren lassen solte, und da nun Beklagter das eheliche Versprechen wegen seines n. act. 2. befindlichen Scheins nicht leugnen können, hat er, der Kläger, 2. Haupt-exceptiones, 1) daß die sponsalia sub conditione contracta gewesen: 2) daß sie denenselben renunciiret, opponiret, inzwischen aber pendente lite gegen das gethane Verboth sich gelüsten lassen, eine andere Persohn, Gerdrutten Magdalenen Thysien, sich an einen fremden Ort, zu Oistorff, antrauen zu lassen, und dabey n. act. 26. einen falschen Schein zu produciren. Ob nun wol Bekl. der Beweiß, binnen 4. Wochen seine exceptiones zu erweisen, n. act. 11. auferleget ist, gleichwol er sich an solchen offenbar versäumet, und das Vorgeben, daß er gleichwol sich zum Eyde offeriret, höchst ungeschickt ist, cum nemo semet ipsum ad iuramentum iudiciale offerre

queat,

queat, und ob er wol am Ende sich selbsten begriffen, und zu solchem Ende der Klägerin über die beyden exceptiones den Eyd deferiret, gleichwol es das Ansehen gewinnen will, als wenn nunmehro, deserta probatione, die Eydes-delation, quippe quæ probationis species est, nicht mehr statt haben könne,

arg. l.14. §.3. C. de non numer. pec.

zu geschweigen, daß die Eydes-Ablegung ohne allen effect seyn würde, nachdem nicht mehr res integra, sondern Beklagter pendente lite, sich bereits anderwerts mit der Thysien verheurathet, und ob wol die Klägerin beständig bey Beklagten zu bleiben, und ihm die Untreu zu vergeben sich offeriret, es dennoch das Ansehen gewinnen will, als wenn nunmehro die Eheklage keinen fernern effect haben könne, anerwogen in concursu matrimonii & sponsaliorum vieler Theologorum und ICtorum Meynung nach, nicht weiter darauf zu sehen, ob gleich die sponsalia priora sind, sondern es nunmehro lediglich bey der getroffenen und durch die priesterliche copulation bestätigten Ehe zu lassen ist, diesem nach fast nicht zu befinden, daß der deferirte Eyd einigen effectum haben werde, quæ autem non releuant, ad iurandum admitti non debent.

Dieweil aber dennoch die delatio iuramenti in gemeinen Rechten dergestalt priuilegiret ist, vt omni tempore fieri possit vsque ad conclusionem in causa,

l.12. pr. C. de reb. credit.

diesem zu folge denn auch eines Theils die Eydes-delation noch statt findet, wenn gleich, wie alhier, per decretum der Beweiß auferleget ist;

MEV. *P. 6. decis. 6.*

andern Theils dieselbe noch zugelassen ist, ohnerachtet der terminus probatorius verstrichen, cum sub ipsa sententia locum habeat,

BRVNNEM. *ad cit. l.12. n.14. & 15.*

und da nun der Beklagte über die beyden Haupt-exceptiones appositæ conditionis & renunciationis den Eyd noch ante conclusionem in causa deferiret, solcher um desto mehr alhier zu attendiren gewesen, da auch post conclusionem in causa derselbe noch deferiret werden mögen, hiebey auch kein Zweiffel ist, daß in dieser Eheklage die Eydes-Leistung gestalten Sachen nach, da solche ohnedem nicht ad dissoluenda sponsalia abziehlet, statt finden könne, iedoch daß Beklagter

zusor-

zuforderst den Eyd vor Gefährde abschweren, und weil er de falso commisso sehr verdächtig ist, vor dessen Ablegung, wie erkant ist, vor der schweren Straffe des Meineydes gewarnet werden, welches hier zu erinnern nöthig gewesen, da seine bishero geführte conduite extra ordinem hier solches erfordert: im übrigen keines weges zu asseriren ist, daß der deferirte Eyd ohne effect seyn werde, weil, wenn gleich die de facto von Bekl. getroffene Ehe nicht annulliret werden könte, dennoch Beklagter nach dem von der Klägerin abgestatteten Eyd wenigsten sie abfinden und das interesse præstiren müsse, im übrigen hiebey wohl zu erwegen, daß Bekl. die Thysien, pendente lite, contra prohibitionem pœnalem, und also nulliter sich antrauen lassen, cum lite pendente nihil innouandum, & quod in eius præiudicium attentatur, reuocandum sit,

[illegible] *tot. tit. X. vt lit. pend. nihil innou.*

Hiebey er auch einen grossen Verdacht adhibiti doli & falsi gegen sich hat, wodurch der Prediger zu Disdorff verleitet worden, die Trauung zu thun, welche aber nicht nur subdole erschlichen und per artes pessimas erhalten, sondern nach der Kirchen rechte intention, ja nach dem göttlichen Worte dergestalt geschehen muß, daß die Eheleute bonam fidem dabey adhibiren, den Segen durch andächtiges Gebeth von GOTT erbitten, und sich nicht heimlich, sondern publice in facie ecclesiæ, vt omnis fraudis suspicio remoueatur, trauen lassen, mithin da Klägerin dem Beklagten seine an ihr verübte Untreu verziehen, und auf die Vollenziehung der Ehe dringet, dem Beklagten diese wider-rechtliche, heimliche und erschlichene Trauung wenig helffen, vielmehr hier statt finden wird, was ein berühmter ICtus schreibet: Deceptus est ecclesiæ minister, & decepta quoque ecclesia, vt hinc copula sacerdotalis ignoranter adhibita in actu doloso & fraudulento reum legitimare nequeat, cum nec pontifex nec imperator confirmando negotium aliquod de vitiis latentibus & ignoratis dispensasse censeatur,

B. STRYK. *de dissens. sponsal. sect. 4. §. 7.*

und weil, diesem ohngeachtet, der Beklagte der de facto geheuratheten Thysien beywohnet, und dadurch sein unrechtfertiges factum continuiret, gleichwol ob diese Ehe ihre Gültigkeit erhalten werde, bis zum Austrag der Sachen suspendiret werden muß, denen Rechten nach nöthig ist, daß durch richterliche Verordnung inzwischen diese

cohabitation gehemmet, und ihnen bey nachdrücklicher Straffe verbothen werde, inzwischen zusammen zu wohnen, hiebey auch die præsens possessio vel quasi dem Beklagten nicht zu statten kommen mag, quippe quæ clandestine & non sine vitio acquisita est.

So hat allenthalben, wie geschehen, erkannt werden müssen, und weil anbey eines Theils der Beklagte, daß er bey der Trauung ein falsum begangen, in grossem Verdacht ist, so billig criminaliter zu untersuchen, hiernächst ihm auch sub pœna remotionis anbefohlen worden, sich inzwischen in kein Ehe-Verlöbniß einzulassen, welche pœna billig ihren effect erreichen muß, wiewol er doch dagegen zuforderst mit seiner defension zu hören ist, so hat auch dieser beyden Puncten wegen geschehener massen erkant werden müssen.

Separationis vsus & commodum,

§. XI. Separatione hoc modo decreta, *causa principalis* eo promtius peragitur, & expeditius a reo in ea proceditur, quam hic, ea non decreta, in infinitum protrahere posset. Eius enim tunc potissimum interest, vt quam citissime causa principalis finiatur, quo rursus ad vsum coniugii suspensi admitti queat.

absoluto reo, vsus matrimonii redintegratur.

Etenim si ab impetitione prioris sponsæ absoluitur, vsus matrimonii de facto contracti redintegratur, quippe quod ob *interdictum ecclesiasticum* per se non est nullum *c. 2. in f. h. t.* Ait quidem pontifex in *c. 4. X. de sponsa duor. in f. Si contra interdictum ecclesiæ publice factum venire contemserit, matrimonium tam præsumtuose contractum poteris irritare;* id tamen ad casum propositum restringendum, quo prior sponsa ob *sponsalia de præsenti* agebat, quibus probatis, matrimonium posterius nullum est, quamuis etiam verba pontificis de suspenso interim coniugii vsu intelligi possunt. Grauius pondus de iure canonico habere *interdictum papale*, clausula *irritante* munitum, liquet ex *c. 13. X. de sponsf. impub.*, prout supra *§. VI.* iam obseruaui. Conf. SANCHEZ *de matrim. lib. VII. disp. 2. n. 9. sqq.* Quidni ergo parem effectum tribueremus *interdicto principis*, tali clausula munito? Quod enim SANCHEZ *cit. l. disp. IV. n. 4.* credat, hodie *principi seculari* permissum non esse, matrimoniis fidelium noua impedimenta ponere, quod pontifex hanc potestatem sibi reseruauerit, id ingenio eius inepto, sedi papali addictissimo, relinquamus, quo prudentiores inter catholicos non decipiuntur, docente LAVNOYO *de regia in matrim. potest.* Ad minimum in ecclesiis nostris dudum hæc thesis profligata est, quæ, exempla christia-

ſtianorum imperatorum ſequentes, leges matrimoniis a principibus datas, ipſa lege naturali dictante, amplectuntur, & iuris canonici ſeu papalia ſcita non aliter, quam ex *voluntate principis* in decidendo attendunt.

TITVLVS XVII.
QVI FILII SINT LEGITIMI.

§. I.

PRimarius *iuſti matrimonii* fructus effectusque eſt *legitima proles*, cuius in *vita ciuili* magnopere habetur ratio; imprimis vt certus ſit facultatum, dignitatum gentilitiarum, priuilegiorum, aliarumque prærogatiuarum *realium* ſucceſſor atque heres. Qui ex *illegitimo* & *prohibito* eduntur coitu, parentibus ſuis dedecori ſunt, eosque nominare non audent, adeoque moribus plerarumque gentium ab omni *iure ciuili*, liberis dato, arcentur, & vix illorum, quæ ex *naturali* debentur *ratione*, (*alimenta* intelligo) participes fiunt. Quamuis vero *ius canonicum* matrimonia ex ſua *ſpirituali* & *myſtica* ratione, quam ex *ſacramento* deducunt, æſtimare, indeque effectus *ſpirituales* petere, adeoque omnem cognitionem de *vinculo* eorundem ad forum *eccleſiaſticum* trahere ſoleat, non tamen *effectus* eorundem *ciuiles* prorſus neglexit, adeo vt legibus ciuilibus plura nouiter addiderit, nonnulla etiam iis detraxerit, vt vel *ex tit. ſqq.* apparebit. Hoc titulo de eo effectu, qui *legitimam prolem* tangit, vnice agitur, oſtenditurque, vel illegitime natos per ſubſequens *connubium iuſtum* ad legitimos natales reuocari, quod *legitimationem* vocant, vel ex eo *liberos iuſtos* edi.

Effectus matrimonii iuſti eſt legitima proles, qui effectus ciuilis eſt, etiam quoad liberos antea natos.

§. II. In doctrina de *legitimatione* primo loco verſabitur meditatio mea, quippe quam *ius canonicum* ex *propriis* ſuis *principiis*, a *iure ciuili* ignoratis, nouiter efformauit, & ſic a *iuris ciuilis* traditis longiſſime receſſit, vt paulo ſpecialius docendum eſt. Exornauit hoc thema variis obſeruationibus eruditis B. THOMASIVS *diſſert. de vſu practico doctrinæ de legitimatione*, qua *originem*, *progreſſum*, variamque *fortunam* huius doctrinæ erudite expendit, vt quæuis fere exhau-

Scriptores legitimationis doctrinam exornantes.

haurire videatur. De *legitimatione per subsequens matrimonium* etiam agit speciali dissertatione LAVTERBACHIVS, traditis *iuris ciuilis* adeo tenacissime inhærens, vt, quantum fieri posset, per ea *vsum forensem* efformauerit, qui tamen ex *iuris canonici* principiis, in praxi receptis, effigiandus erat. Præterea quoque FRANCISCVS HOTTOMANNVS *de spuriis & legitimat. tom. I. oper. p. 519.* peculari disputatione agit, eamque eruditis pro more obseruationibus illustrat, vt tamen magis intra *iuris ciuilis* cancellos subsistat, nec in *iuris canonici* obseruationes nouas exspatietur. Magis scopo meo inseruit FRANCISCVS SARMIENTO, qui *lib. I. select. interpret. c. 5. 6. 7. & 8. legitimationem* quorumcunque illegitimorum euoluit, eam tamen multis ambiguitatibus, paulo post superandis, inuoluit. Etiam FRANCISCVS de AMAYA *lib. I. obs. iur. ciu. cap. 4.* speciale quoddam thema explicuit, quod huic doctrinæ suppetias ferre potest. Selectiora habet DESIDERIVS HERALDVS *lib. I. rer. & quæst. iuris quotidian. c. 1. seqq.* vbi de diuersa *nothorum* conditione agit, & *c. 4. legitimationis* doctrinam solide iuxta mentem tum *legum ciuilum*, tum *praxeos præsentis*, *iure canonico* fabricatæ, præ ceteris exponit, cui iungendus est BASILIVS PONCE *de matrimon. lib. XI.* iuris *canonici* dogmata sententiasque satis dilucide & cum aliquo iudicio exponens, alios vt iam non tangam.

Liberi sunt vel legitimi vel illegitimi.

§. III. Vt vero paulo propius ad causam ipsam me accingam, sciendum est, liberos *ciuili & canonico iure* esse vel *legitimos* vel *illegitimos*. Illi *legitimatione* non indigent; bene tamen hi, vtpote quibus iura *legitimorum liberorum* negata sunt. Horum quidem varia de *iure ciuili* erat conditio, qui commode tamen ad duas reduci possunt classes, quorum quidam ex coniunctione olim *licita* sed *minus legitima;* quidam vero ex *concubitu* legibus prorsus *damnato* procreati erant. Illi dicebantur *naturales*, quod ex *naturali coniunctione*, coniugii causa inita, suscepti essent, destituta tamen effectibus ciuilibus. Huc pertinebat I) *contubernium seruorum*, qui quondam inter se *naturali coniugio* iungebantur; at quia serui hoc iure pro *nullis* habentur, effectus *legitimorum liberorum* in natos ex contubernio non cadebant, vtpote qui non in potestate parentum naturalium, sed dominorum erant. Breuiter *intra naturæ terminos; sed extra terminos iuris* subsistebant, vt ait HERALDVS *cit. l. c. 1. §. 9.* Sic serui Pamphilii filia Pamphilia *naturalis* dicitur in *l. 88. §. 12. de legat. 2.* pater vero

Hi vel sunt naturales

vel ex damnato coitu nati

naturales 1) ex contubernio seruorum

vero eius itidem *naturalis*, vbi addit ICtus: *quia creditur appellatione filiorum & naturales liberos in seruitute susceptos, contineri.* II) Ex *concubina nati.* Postquam enim *concubinatus* per *leges* h. e. *Iuliam* & *Papiam*, nomen assumserat, vt ait MARCIANVS *in l. 3. §. 1. de concubin.* consuetudo hæc, quæ *naturale matrimonium* quoddam erat, eo ipso approbata, & liberi inde *naturales* dicti, quod *concubinatus* proxime ad *contubernium* accederet, adeo vt etiam hoc nomine venire soleat. *l. 5. C. de natural. lib.* ibi: *electo contubernio.* SVETON. *in Vespas. c. 3. n. 4.* auctor est, VESPASIANVM *post vxoris excessum Cænidem, Antoniæ libertam, & a manu, dilectam quondam sibi reuocasse in contubernium, habuisseque etiam pene iustæ vxoris loco.* Videlicet quas personas per *legem ciuilem* vxores *iustas* habere non licebat, eas in *concubinatu* habere suo modo permissum erat, modo vir legitima vxore destitueretur, & *cælebs* esset; quorsum pertinebat iudicio publico damnata, *l. 1. §. 2. de concub.* meretrix, quæ corpore quæstum fecerat, *l. 14. de rit. nupt.* liberta, *L. 2. de concub.* mulier prouincialis, ei iuncta, qui in ea prouincia officium administrabat. *l. 5. eod.* &c. Quandoquidem etiam, quæ alias *iusta* poterat esse *vxor*, ex ratione domestica in concubinatu erat, &, noua accedente affectione, vxor ducebatur ex post facto. *l. 13. §. 6. C. ad L. Iul. de adulter.* Altera classis *illegitimorum* comprehendit natos ex *coitu illicito*, qui vel *turpis* est, vel *crimen* constituit. Atque hi dicebantur *spurii* vel *vulgo concepti*, *qui vel patrem demonstrare non possunt*, vt sunt ex prostibulo nati, quorum pater *populus* seu *vulgus* erat: vel *qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet, vt ait* MODESTINVS *in l. 23. de statu hom.* quales ex *stupro* nati, vel ex *adulterio* aut *incestu*, vel alias *contra legem* procreati, & sic ex tali coitu, qui *crimen publicum* vel actum legi contrarium constituit. Qui ex *meretrice* editus erat, itidem quoque ex *turpi concubitu* natus credebatur, vt tamen extra pœnam legis esset, fornicatione non absolute prohibita. *l. 4. §. 3. de condict. ob turp. causam.*

2) ex concubina nati.

spurii ex coitu nefario pro-gnati,

§. IV. Qui ex hoc *damnato coitu* nati erant, eorum conditio longe deterior erat, statu *naturalium*, quibus opponebantur. Ait IVSTINIANVS *in Nou. 89. c. vlt. omnis qui ex complexibus, aut nefariis, aut incestis, aut damnatis processerit, iste neque naturalis nominatur, neque alendus est a parentibus.* Obseruat quidem HERALDVS, *lib. I. quæst. iur. quotid. c. 3. §. 6.* verba hæc tantum designare natos ex *matri-*

quorum variæ species erant,

matrimonio quidem ſed *nefario*, *inceſtuoſo* & *legibus damnato*, quod admitti poteſt in ſpecie legis adducta; nihil tamen impedit, quo minus etiam ex *damnato coitu* nati dici queant, qui ex *ſtupro* & *adulterio* vel alio coitu contra leges procreati erant, cum *ſtuprum* & *adulterium* lege Iulia *criminibus publicis* annumerata fuerint. conf. *c. 4. X. h. t.* Huc iure *canonico* & *ciuili* etiam refertur coniunctio cum *monacho* vel *moniali*, cum vtrique matrimonium ob *votum caſtitatis* ſit interdictum & inſtar *ſacrilegii* habendum: vel ſi clericus in *ordinibus ſacris* conſtitutus in *conſuetudine concubinaria* feminam habeat, quæ iure canonico prorſus prohibita & delictis annumerata eſt. *t. t. X. de cohabitat. cleric. & mulier.* Adeo enim *nuptiæ* clericis, etiam in *ſubdiaconatu* conſtitutis, prohibitæ ſunt, vt ſi de facto eas contraxerint, non *nuptiæ* ſed *contubernia* dicenda ſint iuxta *c. 4. X. de clericor. coniug.* adeoque liberi inde nati pro *illegitimis* habendi, *ſpuriis* æquiparandi.

quæ ſpeciatim deſignantur.

De legitimatione illegitimorum in genere agendum.

§. V. De *naturalium* legitimatione iuris ciuilis ſcita explorata ſunt; non æque *iuris canonici* de eorum legitimatione, qui ex *damnato coitu* nati. De hac ergo dum quæritur, id potiſſimum intenditur, vt oſtendatur, vtrum recepti *legitimandi* modi h. e. per *ſubſequens matrimonium* & per *reſcriptum ſpeciale principis* in hos hodie cadant, vt pro *liberis legitimis* maxime ad effectum *ſuccedendi* haberi debeant? Loquor vero de *hodierno iure*, quod in foris noſtris ſequimur, vtpote quod non vnice ad normam *iuris Romani* componendum, ſed potiſſimum *iuris canonici* principia aſſumit, in multis a *iure Romano*, maxime in *matrimonialibus*, diuerſa, & ad caſus in foris obuenientes applicat. Quod ſi enim ex ſolo *iure Romano* hæc quæſtio decidenda eſt, nemini dubium eſſe poteſt, quin negari debeat, quod paucis oſtendendum.

Ante conſtantinum legitimatio ignorata,

§. VI. Ante CONSTANTINVM MAGNVM incogniti erant modi, quibus extra *matrimonium iuſtum* natos facere parentes poſſent γνησίους ſeu legitimos, vt IVSTINIANVS *in Nouell. 117. §. 2.* loquitur. Nam ne quidem *naturales*, modis poſtea introductis, ſtatum *legitimorum* aſſumebant, niſi forſan arrogati eſſent, & in *arrogationem* libere conſenſiſſent; naturales enim *inuiti* non redigebantur in poteſtatem patriam, vt auctor eſt MODESTINVS *in l. 11. de his qui ſui vel alieni iur. ſunt.* Neque hoc adeo durum aut luctuoſum erat liberis *naturalibus*, quibus ex natalibus ſuis nec *infamia* nec *macula* adhærebat, ſed quorum in pluribus melior erat conditio ac quidem *legitimorum*, vt euin-

quod naturalibus haud erat luctuoſum,

euincit IOH. MERCERIVS *lib. II. opin. c. 8. (tom. I. thesaur. iur. Rom. p. 1595.)* Ad minimum *sui iuris* erant, legitimi vero *alieni iuris*, quorum status olim adeo declinatus erat, vt a commercio & vsu pleno *iuris Romani*, qua talis, essent exclusi. Illi enim demum eo frui poterant, qui & *ciues Romani* & *sui iuris* essent, in quo ingentem quærebant prærogatiuam & honorem. E contrario filiifamilias non multum a *seruis* distabant. Pater in eos habebat ius vitæ & necis: *l. 11. de lib. & posth. hered. instit. l. 10. C. de patr. potest.* vendere & distrahere ob inopiam eosdem poterat; imo & pignori atque noxæ dare. *l. 5. D. quæ res pig. §. vlt. I. de nox. act.* Præterea quicquid acquirebant, patri acquirebant, vt de iis pro lubitu disponere, &, eo intestato mortuo, liberi acquisita in communem hereditatem conferre tenerentur. *§. 1. I. per quas pers. cuique acquir. pr. I. de his qui testam. fac. possunt.* In eo quidem melioris conditionis erant, quod patri sui heredes essent, & rerum paternarum, viuente patre, quodammodo domini; *§. 2. I. de hered. qual. & diff. §. 5. I. de success. ab intest.* non item *naturales*; qui tamen hoc incommodum facile concoquere poterant, cum patri non esset prohibitum iure veteri, *naturales* in testamento heredes instituere, quin hoc incommodum eo compensabatur commodo, quod sibi quæuis acquirerent, quod testamenti condendi ius haberent, & cæteris iuris Romani prærogatiuis frui possent.

quia eorum status legitimorum statui in multis præferendus erat.

§. VII. Ideoque liberorum *naturalium* non adeo intererat, vt *legitimi* efficerentur, & *beneficio legitimationis*, vt vulgo loquuntur, adficerentur: magis *legitimatio* erat beneficium *parentum*, qui eos in suam potestatem, & familiam redigebant, id quod aliis destituti liberis, serio & enixe optabant. Primus CONSTANTINVS fuisse videtur, qui modum inuenit, quo *naturales*, hoc est ex *concubina* nati, non alii, legitimari possent, nuptiis videlicet cum concubina ex post facto contractis. Prouocat ad hanc legem CONSTANTINI (quæ non amplius extat) ZENO in *l. 5. Cod. de natural. lib.* atque: *Diui Constantini, qui veneranda Christianorum fide Romanum muniuit imperium; super ingenuis concubinis ducendis vxoribus, filiis, quin etiam ex iisdem vel ante matrimonium, vel postea progenitis, suis ac legitimis habendis sacratissimam constitutionem renouantes iubemus* &c. Duo maxime hic notanda inculcat HERALDVS *lib. I. quæst. iur. quotid. c. 4. §. 2.* quorum primum est, hac constitutione *per indirectum* debilitare, & subuertere voluisse *concubinatum*, ciuesque allicere ad *iustas nuptias* imperatorem, sacris chri-

Legitimatio potius propter parentes introducta, non liberorum gratia

a Constantino

vt concubinatum debilitaret

christianorum iam imbutum: alterum, hanc constitutionem non fuisse *legem generalem*, sed iis tantum datam, *qui ante eam* ex concubinis liberos susceperant, non qui postea edituri essent, quod etiam obseruauit GOTHOFREDVS ad *l. 1. Cod. Theod. de natural. lib.* Primum vel inde probabile redditur, quod modum inuenerit, quo *concubinatus* in *iustum matrimonium* verti posset, praesertim cum concubinatus adeo dilatatus esset, vt quae pro *legitima vxore* haberi posset, in *concubinatum* saepe assumeretur, quales erant imprimis *ingenuae* tenuioris fortunae, de quibus ZENO in *cit. leg. 5.* loquitur. Parentes ergo, quibus volupe erat, habere *legitimos* magis quam *naturales*, hoc beneficio allicere voluit, vt *concubinatum* in verum verterent matrimonium, liberosque iam natos efficerent *legitimos*, *suosque heredes*. Praeterea vero ne forsan, hoc neglecto, per testamentum eosdem instituerent heredes, ius ex eo capiendi admodum restrinxit, atque debilitauit, vt testatur *l. 1. C. Theod. de natural. lib.* Vt vero finem hunc eo rectius obtineret, per suam *constitutionem* iis tantum prospexisse videtur, qui ante *eam* nati fuerant, ne, *generalem modum* legitimandi constituendo, patrocinari concubinatui videretur.

per indirectum, quem tollere non poterat penitus,

Inde non perpetuum modum legitimandi, sed temporalem constituit.

§. VIII. Idem quoque intendit ZENO *in cit. l. 5.* ac tantum iis prospexit, qui ante eam liberos, *ingenuarum mulierum nuptiis minime intercedentibus*, *sed electo contubernio*, procreassent; *hi enim*, pergit, *qui tempore huius sacratissimae iussionis nondum prolem aliquam ex ingenuarum concubinarum* (cum quibus iustum poterat esse matrimonium) *consortio meruerint*, *minime huius legis beneficio perfruantur, cum liceat easdem mulieres sibi prius iure matrimonii copulare*, *non extantibus liberis legitimis*, *aut vxoribus*, *& legitimos filios*, *vtpote nuptiis praecedentibus*, *procreare.* Indignos ergo hoc beneficio credidit, qui postea pro *legitimo matrimonio* concubinatum electuri essent, id quod rursus indicium praebet, voluisse imperatorem *per indirectum* concubinatus vsum minuere, & *legitimum matrimonium* ciuibus magis insinuare. Adeo enim hic mos, alendi *concubinas* potius quam *vxores iustas* ducendi, inueteratus erat, vt directo tolli non posse, sed per gradus eundum esse crederent imperatores. Id *prudentia legislatoria* postulabat, vt mala, quibus resecandis se impares credebant legislatores, quantum fieri poterat, duntaxat minuerent, idque agerent, vt subditi, proposito *bono* quodam & *beneficio*, sponte ad id euitandum allicerentur. Anno 508. ANASTASIVS pari prouidentia *concubinatum* debi-

Quod Zeno perspicue magis effecit

& indignos parentes hoc beneficio credidit, qui post illam legem adhuc liberos ex concubina procreassent.

Idem & Anastasius fecit.

debilitare studuit in *l. 6. Cod. de natural. lib.* constituendo, vt ex iis, quæ IN PRAESENTI *vxoris loco* habeantur, sibi progenitos, seu *procreandos* (scil. post subsequens matrimonium) in potestate & legitimos habere liceret; addit tamen: *in posterum nihilominus quisquis huiusmodi mulierem vxoris loco dotalibus instrumentis confectis habuerit, pro eius sobole similem eandemque formam custodiri*, quæ verba admodum dubia sunt, & generaliter de coniugio, *quouis tempore* cum *concubina* contracto, & de liberis etiam post illam constitutionem editis intelligi possunt. Id ipsum IVSTINVM Imperatorem anno 519. mouit in *l. 7. Cod. de natural. lib.*, vt *legem Anastasianam*, eiusque vim obligandi declararet, ostenderetque, *perpetuam formam* legitimationis in ea haud præscriptam esse. Ait: *legem Anastasii diuinæ recordationis, quæ super filiis naturalibus emissa est, in his valere tantum casibus concedimus, qui nunc vsque subsecuti sunt, pro eiusdem legis tenore in matrimoniis tunc constantibus vel postea* (i. e. post *legem Anastasii* publicatam) *contractis*, pro liberis illis scilicet legitimandis, qui eo tempore ex *concubina* iam nati erant; præcauere enim voluit imperator, ne quod *abolendo concubinatui* inseruire debebat, fieret medium, eum potius promouendi. Id vero *per indirectum* euenisset, si *modus perpetuus* concubinariis parentibus suppeditatus fuisset, liberos legitimandi, quia sub spe *futuri matrimonii*, si e re sua visum, semper hoc beneficio frui, interim tamen secure *concubinatum* propagare potuissent. Hoc consilio sine dubio ducti sunt imperatores, vt *beneficium temporale* duntaxat parentibus concubinariis darent; in *futurum* autem iis adimerent omnem spem, liberos suos legitimos efficiendi, & ita eosdem ad *legitimum matrimonium* in posterum ineundum inuitandi. Addit vero adhuc nouam declarationem imperator: *vt non aliunde progenitis subuenisse credatur, quam non ex nefario, nec incesto coniugio.* Tale quidem matrimonium irritum erat, & licet non rescinderetur, effectu iuris & beneficio legis tamen muniri non poterat, quia parentes in leges ipsas deliquerant, quod *simplici concubinatu* haud fiebat. Denique vt euidentius suam intentionem monstraret doceretque, addit hanc generalem clausulam: *inposterum vero sciant, omnes legitimis matrimoniis legitimam sibi posteritatem quærendam, ac si prædicta constitutio lata non esset*, vt adimeret parentibus concubinariis spem, imposterum ad hoc *beneficium* confugiendi.

& Iustinus.

Iustinianus vero modum perpetuum legitimandi liberos introduxit,

§. IX. In his finibus non subsistit IVSTINIANVS in *l. 10. C. de natur. lib.* sed fere *modum perpetuum* parentibus concubinariis praescripsit, quo semper hoc *beneficio* frui, & sub hoc praesidio concubinatum tamdiu continuare possent, donec commodum eis visum fuerit, eum in matrimonium transformare. Pro more suo verba paulo obscurius concipit: *cum quis a muliere libera & cuius matrimonium non est legibus interdictum, cuiusque consuetudine gaudebat* (concubinaria forsan, vt *lex. seq.* declarat) *aliquos liberos habuerit, minime dotalibus instrumentis compositis*, quibus adfectio maritalis declarabatur; *postea autem ex eadem affectione*, qua eam in concubinam elegerat, *etiam ad nuptialia peruenerat instrumenta, & alios iterum ex eodem matrimonio*, in quod iam solenniter mutatus erat concubinatus, *liberos procreauerit: ne posteriores liberi, qui post dotem editi sunt, sibi omne paternum matrimonium vindicare audeant, quasi iusti & in potestate effecti fratres suos, qui ante dotem*, & sic ex concubinatu, *erant nati, ab hereditate paterna repellentes*, (id quod per leges anteriores licebat, quibus parentibus duntaxat *temporale beneficium* datum erat) *huiusmodi iniquitatem amputandam censemus.* Ita quidem res salua videtur, sed postea addit hanc ancipitem rationem: *neque enim verosimile est, eum qui postea, vel donationem, vel dotem conscripserit, ab initio talem adfectionem, circa mulierem non habuisse, quae eam dignam esse vxoris nomine faciebat.* Haec vero ratio innuere videtur, de *concubina* hic non agi, sed de *casu dubio*, vbi ignorabatur, vtrum *concubinatum*, an *matrimonium*, quod *solo consensu* iniri, imo etiam *sine dote* poterat (prout anno praecedente in *l. 11. C. de repud.* IVSTINIANVS constituerat) maritus elegisset? Vox enim *consuetudinis*, qua ab initio vtitur imperator, est *ambigua*, & tam *concubinatum*, quam *legitimum* designare potest *matrimonium*, quamuis hoc in dubio magis contractum censeatur. Hoc iam suo tempore in *l. 24. de R. nupt.* docuit MODESTINVS: *in liberae mulieris CONSVETVDINE, non concubinatus* in dubio, *sed nuptiae intelligendae sunt.* Ita sine dubio intelligi potuisset lex praedicta, nisi imperator in *l. 11. C. eod.* eandem *de concubinis* paulo clarius explicuisset: *nuper legem conscripsimus, qua iussimus, si quis mulierem in suo contubernio*, h. e. concubinatu, *collocauerit, non ab initio adfectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere connubium, & ex ea liberos sustulerit, postea vero affectione procedente* seu extensa, *etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit* &c. Praeuidit TRIBONIANVS sine dubio,

sed ab initio admodum ambigue,

noua lege vero magis perspicua

bio,

bio, legem priorem captiose & ambigue esse conceptam, qua de caussa paulo clarius mentem eius exhibuit, & dubium, ex prædicta *l. 10.* obortum, resoluit, addens etiam hanc declarationem: *si quis mulierem, quam in contubernio suo haberet, prægnantem fecerit, postea ante adhuc grauida muliere constituta, dotalia fecerit instrumenta, & puer vel puella editus vel edita sit, iusta patri soboles nascatur.* Ita vero *beneficium generale* parentibus concubinariis datum, simul tamen consuetudo hæc, quam anteriores Cæsares amputare studuerunt, propagata est, & occasio iis suppeditata, eam multiplicandi & augendi. Vtriusque legis sensum denuo repetit IVSTINIANVS in *nouell. 18. c. 11.* additque, eius sententiam etiam porrigendam esse ad *libertas*, in contubernio hactenus habitas, quod imperator in *l. 10. cit.* de *mulieribus liberis* tantum locutus fuerit. Sed ne sic quidem res confecta fuit. Quidam noua dubia circa has leges mouerunt, easque restringere voluerunt ad liberos, qui *ante leges* prædictas editi erant, fructum autem beneficii iis adimere, qui *post eas* prognati, quam altercationem in *nou. 19.* sustulit. Imo quod de *libertarum coniugio subsequente* antea constituerat, paulo plenius in *nou. 78. c. 3. & 4.* dilatauit, & vsum huiusmodi *legitimationis* adeo ampliauit, vt etiam liberi ex *ancilla* nati, postquam manumissa vxor ducta erat, sine vlla manumissione *legitimi & sui* effici deberent. Denique etiam in *nou. 89. c. 8.* iura priora repetit, & quantum in se fuit, plures vias monstrauit indulsitque concubinas alentibus, vt liberos ex hoc consortio natos facile ad statum legitimorum perducere potuerint, idque ex *imaginaria* quadam *æquitate*, qua legitimis fauendum esse duxit, non cogitans, se ita concubinatum & consuetudinem parum honestam firmare, imo, quod magis est, promouere. Conf. B. THOMAS. *cit. diss. p. 27. seqq.* vbi fusius hos legum næuos & obscuritates indicat, quarum sententiam tantum paucis delibare & tangere volui.

non tamen satis prouide.

variis modis postea legem suam declarauit.

§. X. Inde vero liquet, eos hoc modo duntaxat ad statum *legitimorum* euectos fuisse, quorum parentes in *matrimonio legitimo* degere poterant, & illud ex post facto, abiecto contubernio, etiam elegerunt. Qui autem ex *prohibitis*, sed *de facto* contractis *nuptiis* procreati; qui *facinoroso concubitu* extra matrimonium prognati, vt nec postea inter parentes legitimum subesse matrimonium potuerit, illi legitimi effici non potuerunt, quod matrimonium tale, licet *de facto* contractum, esset nullum, & sic nullos producere potuerit effe-

Sed ex damnato & prohibito coitu nati non ita legitimari possunt.

ctus. Pone, ex *adulterio* filium procreatum esse, vel ex coniunctione in gradu *prohibito*, & postea nihilominus adulteram vel consanguineam in vxorem de facto duci; nihil nuptiae operari poterant, quae, vtut non rescinderentur, ipso iure tamen nullae erant. Tales coniunctiones primario videtur exclusisse IVSTINIANVS in *nouell. 74. c. 6. & nou. 89. c. 15.* non illas, quae non prohibitae, licet a *iusto matrimonio* alienae essent. Inde factum est, vt interpretes communiter ad *fictionem iuris* confugere atque docere soleant, subsequens matrimonium *retrotrahendum*, atque per *fictionem* supponendum, a tempore *concubitus* iam adfuisse inter eos, qui postea in legitimum matrimonium consentiunt, iustas nuptias. Praeterea vero constituunt, effectum hunc legitimationis obtineri non posse, nisi inter eas personas, quibus tempore *concubitus* in matrimonio degere integrum concessumque erat; adeo vt si eo tempore impedimentum adfuerit; nec postea contractum connubium effectum legitimationis producere posset, licet eo tempore matrimonium *de iure* contrahi valuerit, quod, vt aiunt, in *fictionibus translatiuis requiratur habilitas extremorum*, & ideo si tempore *conceptionis* adfuit impedimentum, lex non potuerit fingere, eo tempore contractum fuisse matrimonium, quod ad inducendam *fictionem* desideretur *possibilitas* ex mente FRANC. de AMAYA *lib. I. obs. 4. n. 2. & 3.* ALTESERRAE *tr. de fict. iur. c. 9.* LAVTERBACH. *de legitim. per subseq. matrim. §. 32.* SARMIENTI *lib. 1. select. interpret. c. 5. n. 10.* FACHINAEI *lib. 3. controu. c. 3.* Parum ab hac sententia abeunt, qui habilitatem parentum desiderant tempore *natiuitatis* per *l. 11. in fin. C. de natural. liber.*, vbi generaliter definit imperator, quod *semper in huiusmodi quaestionibus, in quibus de statu liberorum est dubitatio, non CONCEPTIONIS, sed PARTVS tempus inspiciatur*, quam doctrinam fusius explicat AMAYA *cit. l. n. 5.* Nam etiam qui ita rationes subducunt, in *fictione retrotractiua* acquiescunt, negantque, legitimationem obtineri posse per coniugium earum personarum, quae tempore *partus* matrimonium inire vetabantur, licet postea ad id contrahendum habiles redditae fuerint. Vnde infert AMAYA *cit. loc. n. 13. in fin.* *Si pontifex dispensasset, vt matrimonium inualide contractum propter impedimentum, id iterum ineatur, certum est, eam dispensationem non porrigi, vt proles antea nata aliquo modo legitimetur.*

quod ex fictione iuris retrotractiua declarant,

fingendumque sit, parentes tempore conceptionis iam iustas contraxisse nuptias.

§. XI.

§. XI. Vt hæc doctrina communis e tenebris eruatur, & quid ei veritatis insit, appareat, sciendum est, (I) iure veteri etiam potuisse contingere, vt matrimonium *ab initio* esset iniustum, sed *ex postfacto* vires legitimas acciperet, quo casu tamen antea nati liberi non fiebant legitimi, sed tantum *ex postfacto* prognati. Ad iustas nuptias liberorum desiderabatur consensus patris, in cuius potestate erant, adeo vt *iussus patris* præcedere debuerit, *pr. I. de nupt.* & ad *renouatas* nuptias quoque desideratus fuerit. *l. 18. de R. nupt. l. 7. C. eod.* Ideo autem *præcedere* consensus debebat, quia, si contractis iam nuptiis is demum accesserit, ex eo tantum tempore *iustæ* nuptiæ intelligebantur, ex quo pater easdem ratihabitione sua approbauerat, *l. 16. §. 6. in fin. ad L. Iul. de adult. coerc.* & ita liberi antea nati *illegitimi* manebant. *L. 5. C. de nupt. l. 68. de iur. dot.* Similiter quam quis per plures annos *concubinam* habuerat, ex postfacto ducere vxorem poterat, quod liberis tamen iam progenitis olim non proderat. *l. 13. §. 6. ad L. Iul. de adult.* Pariter matrimonium a magistratu prouinciali in prouincia consentiente muliere contractum, erat illegitimum, *tamen post depositum officium, si in eadem voluntate perseuerauerit, iustæ nuptiæ efficiebantur, & ideo POSTEA LIBEROS SVSCEPTOS NATOSQVE ex iusto matrimonio legitimos esse* censebant, *l. 6. C. de nupt.* iuxta sententiam PAVLI *in l. 65. §. 1. de ritu nupt.*

Quæ fictio examinatur, & ostenditur 1) iure veteri etiam ex postfacto potuisse matrimonium fieri iustum, vt tamen liberi antea nati non fierent ligitimi, si vel maxime concubinam vxorem duceret.

§. XII. Quia ergo (II) *ex postfacto* valere nuptiæ, & liberi postea nati iusti esse incipiebant, ICti de ipso *tempore* ancipites & dubii fuerunt, quibusdam *natiuitatis*, quibusdam *conceptionis* tempus inspiciendum esse asserentibus. Posterius affirmabat PAVLVS *in l. 11. D. de stat. hom. Paulus respondit, eum, qui viuente patre & ignorante de coniunctione filiæ CONCEPTVS est, licet post aui mortem natus sit, iustum filium ei, ex quo CONCEPTVS est, esse non videri.* Alium suppeditat casum VLPIANVS in *l. 27. de rit. nupt.* in quo itidem dubium hoc moueri poterat: *si quis in senatorio ordine agens libertinam habuerit vxorem, quamuis interim VXOR IVSTA non sit, attamen in ea conditione est, vt si amiserit dignitatem, VXOR IVSTA esse incipiat.* Quid ergo si iam eo tempore vxor conceperat filium, amissa tamen patris dignitate demum natum, an iustus erat? Respondet IDEM *tit. 5. fragm. §. 10. In his, qui iure contracto matrimonio nascuntur, CONCEPTIONIS tempus spectatur,* addens quoad statum *libertatis*, tempus *editionis* esse respiciendum, quod tamen imperator correxit in §.

Inde de tempore liberorum natorum post iustum matrimonium anxii erant. Plerique conceptionis tempus inspiciendum esse docebant.

vn. l. de ingen. Vnde de termino *certo* & *legali* admodum solliciti erant, vt cognoscerent, vtrum iam *conceptus* fuerit eo tempore, quo coniunctio inter coniuges *iusta* fieri incipiebat, nec ne? Atque in hac re sequebantur auctoritatem HIPPOCRATIS doctissimi, asserentis, *septimo mense nasci perfectum partum. Et ideo*, ait PAVLVS *in l. 12. de stat. hom. credendum est, eum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse.* Pone filium familias sine consensu patris contraxisse nuptias, post aliquot annos demum patrem consensisse, & deinceps *septimo mense* ei nasci filium, quaerebatur, an *iustus* esset? vtrum, postquam nuptiae factae sunt *iustae*, conceptus demum intelligi deberet? quod affirmabat PAVLVS, adeo vt si *centesimo octogesimo secundo* die natus esset, *iusto tempore* natus, nec eo tempore *conceptus* videretur, quo mater eius nondum legitima vxor esse poterat. *l. 3. §. 12. de suis & legit. hered.* Vnde duo colligo: primum est, hunc terminum potissimum *in dubio* fuisse receptum & inprimis vsum habuisse, si dubitaretur, vtrum eo tempore, quo matrimonium *legitimum* esse incipiebat, iam conceptus fuerit infans nec ne? alterum est, hanc sententiam, *conceptionis* tempus non *editionis* esse respiciendum, a plerisque fuisse approbatam, cum etiam D. PII rescripto firmaretur, *l. cit. 3. §. 12.* ICtis enim, ex sectarum diuersarum studio inter se altercantibus, per rescripta principes *authentice* doctrinas iuris decidere solebant, qua de causa tam saepissime prouocarunt ad *rescripta principum* ICti, vt sententiae suae pondus adderent. Reuera enim illos in hac causa in diuersas abiisse partes & sententias, docet IVSTINIANVS in *l. 11. in f. C. de natur. lib.* insimulque ab horum, quos recensui, doctrina recessit, aiens: *& generaliter definimus, & quod semper huiusmodi casibus VARIABATVR, definitione certa concludimus, vt semper in huiusmodi quaestionibus, in quibus de statu liberorum est dubitatio, non CONCEPTIONIS, sed PARTVS tempus inspiciatur: & hoc fauore facimus liberorum, vt EDITIONIS tempus statuamus esse inspiciendum, exceptis his tantummodo casibus, in quibus CONCEPTIONEM magis approbari* (veluti quoad *statum libertatis*) *infantium conditionis vtilitas postulat.* Idem postea quoque repetiit IVSTINIANVS in *nouell. 89. c. 8. in f.* vt eo magis *ius nouum* hoc corroboraret. Hac ergo noua decisione leges antea relatae correctae, & *ius* prorsus *nouum* introductum, vt facile liqueat, eos magnopere errare, α) qui *codicem* pandectis non derogare ex hoc principio asserunt, quod

& quidem in dubio,

quae sententia a plerisque recepta,

licet alii tempus editionis praetulerint,

quod Iustinianus approbauit.

quod totius compilationis iuris nostri *vna* debeat statui *legislatio:* 6) qui ex *iure veteri correcto* adhuc argumenta trahunt ad doctrinam de *legitimatione*, vt paulo post iudicabitur.

Vnde ex iure veteri argumenta trahi nequeunt.

§. XIII. Inde vero III) quoque colligo, IVSTINIANI intentionem haud fuisse, subsequenti matrimonio iusto *in genere* attribuere virtutem, liberos antea natos legitimos efficiendi, sed hanc tantummodo restringere voluisse ad eam consuetudinem, quæ *permissa* & extra legis prohibitionem erat, qualis erat *consuetudo concubinaria*, vel etiam si quis ex *ancilla* naturales liberos procreauerat, quod in eam *stuprum* seu *delictum publicum* non committeretur, sed dominis hæc carnalis copula permissa esset iure *dominicæ potestatis*. His coniunctionibus demum IVSTINIANVS vim eam assignauit, vt si in legitimum verterentur matrimonium, liberi antea nati fierent legitimi, non item ex iis procreati, quæ legibus *improbatæ*, *annullatæ*, *prohibitæ*, & *vetitæ* erant, licet vbi *de facto* contractæ fuerint, non rescinderentur. Ait PAVLVS *lib. II. sentent. tit. 19. §. 2. Eorum, qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonia iure non contrahuntur; sed contracta non soluuntur: contemplatio enim publicæ vtilitatis priuatorum commodis præfertur.* Quod si ergo pater postea consentiebat, matrimonium quidem efficiebatur *iustum*, sed liberi antea nati, etiam æuo IVSTINIANI, inde non legitimabantur, quod etiam ad alias coniunctiones, quæ *contra leges* initæ erant, pertinebat in speciebus antea relatis, licet postea in matrimonium *iustum* degenerarent. Id vnice duntaxat ex veteri rigore temperauit, vt liberorum conditio non amplius ex tempore *conceptionis* sed *editionis* æstimari deberet. Quocirca si quis a se stupratam, postquam ediderat partum, vxorem ducebat, infans antea natus non efficiebatur legitimus, sed *spurius* manebat, quod stuprum in crimen *L. Iuliæ de adulteriis* incideret.

Iustinianus posteriori matrimonio iusto non in genere tribuit effectum legitimandi,

maxime si matrimonium antea contra leges initum,

§. XIV. Quæ cum ita sint, IV) interpretes in doctrina de *legitimatione* minus recte constituerunt, *fictionem* quandam *retrotractiuam* supponendam, & matrimonium subsequens per *fictionem* retrotrahendum ad tempus vel *conceptionis* vel *editionis*, adeo, vt si eo tempore iustum potuerit esse matrimonium inter concumbentes, legitimatio plenum effectum habere debeat. Nihilominus tamen & SARMIENTO & AMAYA hanc inanem mouerunt litem, illo ad tempus *conceptionis*, hoc ad tempus *editionis* seu *natiuitatis* respiciendum esse, constitu-

Hoc ipso quoque corruit fictio retrotractiua,

& inanis lis est, ad quod tempus retrotrahi debeat matrimonium?

ſtituentibus. Enimuero hæc controuerſia meo iudicio prorſus inanis, imo ab hac doctrina aliena eſt. Nam (α) nullibi imperatores conſtituerunt, talem *fictionem retrotractiuam* hic fundamenti loco eſſe ſupponendam, cum tamen *legum* tantummodo ſit, fictiones, vbi neceſſitas id poſtulat, inducere, non *interpretum*, fingere *fictiones cerebrinas* & cum recta ratione parum cohærentes. (β) Hæc doctrina, vtrum retrotrahendum ſit matrimonium ad tempus *conceptionis* an vero ad tempus *natiuitatis?* a materia *legitimationis* plane aliena eſt. Neque enim *illius* temporis amplius haberi ratio poteſt, quod IVSTINIANVS per *l. 11. in f. C. de natur. liber.* immutauit; neque etiam huius h. e. *natiuitatis*, vtpote cuius duntaxat in eis caſibus ratio habenda, in quibus ſubſequens matrimonium liberos antea natos non facit legitimos; minime autem trahi poteſt ad *legitimationem naturalium*, qui per ſubſequens matrimonium iuſtum, in *parentum beneficium* atque *ſolatium*, legitimi efficiuntur, quod a *concubinatu* recedere, eumque in verum matrimonium transformare voluerint. (γ) Si *fictioni* huic *retrotractiuæ* locus eſſet relinquendus; ſequeretur, vt ex ſtupro h. e. ex ſoluto & ſoluta *honeſta* natus per matrimonium ſubſequens iure ciuili legitimari debuerit, quod vtroque tempore & *natiuitatis* & *conceptionis* inter eos potuerit eſſe verum connubium. E contrario contingere poterat, vt inter quos tempore *conceptionis* vel *editionis* non poterat eſſe iuſtum matrimonium, nihilominus legitimatio per ſubſequens matrimonium procederet, liberosque antea natos legitimos efficeret. Cape exemplum ex *Nouell. 78. c. 4.* vbi imperator ita: *Et ita rebus & veritati toti efficimur, vt ſi cui etiam ex ſeruiente muliere procreentur filii, & voluerit ille poſtea mulierem manumittere & dotalia efficere documenta: mox cum ipſa dotis inſcriptione & filiis competet libertatis ſimul & ſuorum ius, non requirentibus nobis ſpecialem libertatem in filiis fieri, & ſimul manumitti cum matre, aut poſtea vel ante eam forte libertatem accipere: ſed conſcriptione ſola nuptialium documentorum mox eis etiam libertatem donamus. Quod enim maius vtique oſtenſurus eſt pater libertatis filiorum indicium, quam vxorem oſtendere, liberorumque ſimul & legitimam nuptialium documentorum conſcriptione?* Palam eſt in exemplo adducto, matrem tempore *natiuitatis* liberorum fuiſſe ancillam: cum ea vero matrimonium e tempore non conſtare, adeoque, ſuppoſita hypotheſi communi, liberos ex ancilla natos, per matris *manumiſſionem* & legitimas cum ea contractas nuptias, legitimari non potuiſſe,

potuiſſe, cum tamen huic connubio ſubſequenti hunc effectum dederit imperator, vt liberis antea natis & *libertatis* & *ſuorum ius* competere debeat. (δ) Quæ a *præſumta voluntate* eorum, qui conſuetudinem concubinariam inter ſe elegerunt, deducit imperator in *l. 10. C. de nat. lib.* ad *fictionem iuris* trahi non poſſunt. Ait imperator: *Neque enim veroſimile, eum, qui poſtea vel donationem vel dotem conſcripſerit, ab initio talem affectionem circa mulierem non habuiſſe, quam eam dignam eſſe vxoris nomine faciebat.* Nihil vero his verbis *fingendum* eſſe conſtituit imperator. Ex *affectione* erga mulierem colligit imperator, probabile eſſe, maritum mox *ab initio* intentionem habuiſſe, eam ducendi *vxorem*, licet illam non ſtatim ediderit, ſed editis demum liberis perfecerit. (ε) Et quid *fictione* opus eſt, cum matrimonio ſubſequenti hic effectus tributus, vt etiam liberis antea natis prodeſſe queat? id quod ſufficit. Qua de cauſa (ζ) nec *intermedium matrimonium* nocuiſſe videtur. Ponamus, virum ex concubina ſuſcepiſſe prolem: ea abiecta, matrimonium *legitimum* cum alia iniiſſe, atque hac defuncta, demum *concubinam* vxorem duxiſſe: ſi *fictioni* inhæres, credendum foret, vno eodemque tempore maritum duas *legitimas vxores* habuiſſe, quæ concluſio iuri Romano repugnaſſet, vel ad minimum impediuiſſet prolis antea ſuſceptæ legitimationem.

Fictio hæc cum præſumtione iuris confunditur.

Vnde nec intermedium matrimonium nocet legitimationi.

§. XV. Hæc vel ideo paulo diſtinctius proponi & præmitti debuerunt, vt conſtaret, an & quatenus iure hodierno *legitimatio* poſſit locum habere, & aliquid operari quoad liberos extra matrimonium natos, qualeſcunque fuerint. Id palam eſt, ſi principiis *iuris Romani* inſiſtendum eſſet, hanc legitimationis ſpeciem omni carituram applicatione. Modo demonſtratum eſt, *iure Romano* eam defeciſſe in ea coniunctionis ſpecie, quæ *delictum*, quæ *actum illicitum* ſapiebat. Atqui hodie non datur coniunctio extra matrimonium *permiſſa* & *licita*: omnis reprobata, damnata, prohibita. Ergo matrimonium ſubſequens liberos antea editos legitimos efficere non poſſet, ſi ex *iure ciuili* iudicium de *vſu hodierno* ferendum. Non tantum enim *iure canonico* reprobatus & damnatus eſt *concubinatus* & ſcortationi annumeratus, *vt tom. II. tit. de cohabit. clericor & mulier.* demonſtraui, ſed etiam ipſis *receſſibus* interdictus, vid. *ord. polit de anno 1577. tit. 26.* vt *meretrix* a *concubina* parum vel nihil diſtare eo iure videatur. Imo canoniſtæ *concubinatum* adeo atro carbone notare ſolent, vt deteſtabiliorem fornicatione eſſe aſſerant. Ita iudicat SARMIENTO *lib. I.*

His poſitis non videtur hodie legitimatio hæc locum habere,

quia concubinatus hodie damnatus eſt,

select. interpret. c. 7. n. 1. aiens: *magis detestabilis est concubinatus & continuata fornicatio, maxime muliere domi retenta, quam si non continuata sit consuetudo vel ad meretricem fiat accessus.* Inde fieri colligit, *vt hodie nullus possit dici filius naturalis, cum natus ex meretrice naturalis esse non possit, quia spurius est. Imo nec ex concubina naturales dici possunt, cum hodie iure canonico concubinatus sit prohibitus, & cum grauiori peccato filii habeantur. Ridiculum enim est*, pergit, *melioris conditionis esse reum, qui diutius in peccato perseuerauerit, quam qui ad meretricem quandoque accedit*, adeo vt *congressus cum concubina damnabilior habeatur, quam cum meretrice.* Hæc principia, quibus hodie in imperio vtimur, omnem impedirent legitimationem, nisi *nouum* plane *ius* circa eam *ius canonicum* introduxisset, quo hodie vtimur.

Sed ex iure canonico hodie legitimantur etiam ex damnato coitu nati.

§. XVI. Quæ cum ita sint, palam est, legitimationem hodie in alios cadere non posse, quam in eos, qui ex *damnato coitu* nati sunt, quam legitimationem *ius ciuile* ignorat, *ius canonicum* vero recepit, adeoque hoc ipsum non ex *iure ciuili*, sed ex aliis principiis, explicandum, vt non diffitetur LAVTERBACH. *diss. de legitimat. per subseq. matrim. §. 30.* Qua de causa (I) hodie hoc modo legitimantur *spurii* h. e. ex *stupro* nati, quod euidenter textus *iuris canonici* euincunt.

Veluti 1) spurii,

Etenim in *c. 1. X. h. t.* traditur casus, vbi quis vxorem duxerat, ex qua ante *desponsationem* puellam susceperat, & sic *stuprum* in eam commiserat. De statu *puellæ* quærebatur, quem pontifex tuetur. *Mandamus*, ait, *quatenus, si est ita, eam legitimam iudicetis, prædicto R. inhibentes, ne dictæ mulieri hac occasione super hereditate paterna molestiam inferat vel grauamen. Si autem contra hoc venire præsumserit, cum seueritate ecclesiastica procedatis.* Videlicet patre huius puellæ mortuo, patruus secundum principia *iuris ciuilis* ei quæstionem status faciebat, eamque ab hereditate paterna, eo quod *illegitima* esset, excludere nitebatur. Nec dubium, quin voti compos factus fuisset, nisi pontifex a *iure ciuili* recedendum, & ex *damnato coitu* natos quoque admittendos constituisset. Idem ALEXANDER III. *in c. 6. X. eod.* generaliter denuo edixit: *tanta est vis matrimonii, vt qui antea sunt geniti*, (ex damnato concubitu) *post contractum matrimonium legitimi habeantur.* Qui ante matrimonium hodie nascuntur, vel ex *stupro* vel *concubinatu damnato* vel ex alio *turpi coitu* eduntur, & tamen per matrimonium subsequens secundum hoc decretum papale legitimantur. Huic ALEXANDER III. vnice omnem *legitimandi* virtutem adscribit, non *fictioni*

ni cuidam *retrotractiua*. Et quidem ideo *matrimonio* illam aſſignat, quod ſit *fauorabilis*, imo cauſa *ſpiritualis*, omnibus promouenda modis, vt vel textus originalis indicat, quo diſerte dicitur: *tanta eſt vis SACRAMENTI* &c. vt infra oſtendam. Equidem ex *ſoluto* & *ſoluta* extra matrimonium editos *naturales* appellat pontifex in *c. 13. X. eod.* communi errore; tales tamen non ſunt inſpecto *iure ciuili*, quia *naturales* eo iure edebantur ex *cohabitatione permiſſa*, non item ex *ſtupro* ſimiliue *coitu illicito*. Quocunque autem honeſtiori nomine dicantur nati ex *ſoluto* & *ſoluta*, certum eſt, iure canonico ex *coitu damnato* eos natos eſſe.

§. XVII. Cum ergo omnis vis legitimandi fauori matrimoniali, qui inſignis hoc iure eſt per *c. 2. 6. X. de ſent. & re iudic.* adſcribendus ſit, (II) inde colligi poteſt, *ſubſequente matrimonio* etiam legitimari ex illis perſonis editos, qui tempore *concubitus* vel *natiuitatis* iuſtum matrimonium inire haud potuere, ſi modo *ex poſtfacto* cauſa in eum deducta ſit ſtatum, vt *iuſtas* inire *nuptias* potuerint. Enimuero de hac concluſione grauiſſimæ concertationes motæ ſunt, vt, ſi ex opinionibus ICtorum iudicandum foret, nihil certi conſtituere integrum nobis eſſet. Etenim non tantum in principiis *iuris ciuilis*, vt vidimus, diſſentiunt, ſed etiam in intrepretatione *iuris canonici*, quod quilibet ex præconceptis ſuis principiis in ſuas partes rapit. De *iure ciuili* certum eſt, nuptias has illegitimis liberis non profuiſſe, quo varii caſus dari poterant, vt matrimonium *ex poſtfacto* inter eos ſubſiſteret, inter quos ab initio erat *iniuſtum*, *prohibitum* & *illegitimum*, quod ſupra *§. XII.* oſtenſum eſt. Nec IVSTINIANVS beneficium legitimationis ad eos traxit, ſed illud vnice *parentibus concubinariis* dedit, qui vel *ab initio* potuiſſent concubinam vxorem ducere, vel *ex poſtfacto* cum ea nuptias contrahere, vt ſupra de liberis, ex *ancilla* procreatis, demonſtratum eſt. Indigni enim hoc beneficio cenſebantur parentes, qui *illegitimis nuptiis* in leges deliquerant, præſertim cum hac legitimatione non tam beneficium *liberis naturalibus* ſed *parentibus* daretur, quorum ex variis cauſis intererat, more Romano liberos in ſuam poteſtatem recipere. Aſt *ius canonicum*, *fauorem matrimonii* primario ex ſua *ſpirituali qualitate* reſpiciens, magis beneficium dedit *liberis*, vtpote quibus inuſſit *maculam*, obſtaculum in negotiis ciuilibus inſigne adferentem, vt paulo poſt indicabitur. Ideoque admodum probabile eſt, illud hos, de quibus hic loquimur, excludere noluiſſe.

2) illi, cum quibus tempore natiuitatis non potuit matrimonium eſſe.

Huc referuntur 1) ex adulterio suscepti

§. XVIII. Agite vero, videamus, quinam tales sint, de quorum statu hodie potissimum dubitari posset ideo, quod ab initio parentes eorum in iusto matrimonio viuere haud valuerint. Videlicet huc referri debent (1) ex *adulterio* nati susceptiue; *c. 4. X. h. t.* quamuis enim *ius ciuile* matrimonium cum *adultera* contractum illegitimum esse iudicet, *ius canonicum* tamen, exceptis duobus tantum casibus, illud admisit, legitimumque esse censuit. *c. 6. X. de eo qui dux. in matrim.*

2) in gradu prohibito editi

(2) In *gradu prohibito* editi, siue in eo *de facto* matrimonium sit contractum, quod tamen de *iure canonico* dirimendum; *c. 10. X. h. t.* siue stuprum incestuosum commissum fuerit; etenim si postea beneficio *dispensationis*, quatenus in *gradu prohibito* fieri potest, matrimonium permittitur, *legitimum* id esse, quis dubitauerit? licet ante *dispensationem* cohabitatio esset incestuosa.

3) ex Iudæa & Christiana nati,

(3) Ex *Iudæa* & *Christiano* (inter quos matrimonium sub pœna *adulterii* prohibitum est, *l. 6. C. de Iud.*) procreati; quod si tamen Iudæa ex postfacto ad *Christianorum* sacra per baptismum transeat, matrimonium cum ea legitime contrahitur, quod tempore concubitus haud permissum erat.

4) ex coitu seruili dissentiente domino nati,

(4) Si seruus vel *proprius homo* concumbat cum *ancilla*, & ex ea prolem illegitimam edat eo tempore, quo dominus in nuptias eorum consentire non vult. Quid ergo si post aliquot annos consentiat? sine dubio matrimonium inter eos admittitur *ex postfacto*, inter quos ipsos concubitus termino impediebatur.

5) ex inæquali matrimonio editi.

(5) Ex *inæquali matrimonio* editi, secundum *ius Germanicum illegitimi*, & successionis paternæ incapaces fuerunt, vt docet ADAMVS Bremensis *lib. I. hist. eccles. c. 5.* quod prouidissimam Germani curam haberent, ne inferiorum connubiis inficerentur familiæ illustres, qualia connubia dicta sunt *disparagia*, *mesalliances*, **Mißheurathen.** Aequalia censebantur coniugia inter duces, principes, comites atque dynastas, nec ignota sunt exempla, ipsos imperatores ex *comitum* prosapia legitimas duxisse vxores. v. Dn. LVDOLFF *de iure femin. ill. sect. 1. §. 8. & 12.* IOH. ADAM KOPP. *de insigni differentia inter comites & nobiles immediat. sect. III. §. 5.* Qui vero ex hac *superiori nobilitate* ducebat *ministerialis filiam* vel ex *infima nobilitate* prognatam, *illegitimum matrimonium* contraxisse credebatur, vt supra *tit. IX. huius libri §. 19. sqq.* euictum est. Quid ergo si vxor *inæqualis* postea beneficio Cæsaris ad superiorem *nobilitatis* gradum euehatur, an hoc prodest liberis antea iam natis, quod

status

ftatus matrimonii illegitimi iam confirmetur, viresque coniugii legitimi affumat?

§. XIX. Porro huc refero (6) natos ex concubitu cum *mona-cho* vel *moniali*, qui admodum *facr legus* cenfetur. Enimuero *legiti-mationis* cafum inter ita concumbentes plane defuturum, obiici poffet, quod monachos *caftitatis votum* ad *legem cœlibatus perpetui* adftringat, vt nunquam ad matrimonium adfpirare queant. Enimuero cafum omnino dabilem effe, exempla nonnulla docent. Notum enim eft, pontificem etiam votum *caftitatis* foluere ac relaxare poffe in *monachis* vel *virginibus facratis*, ad hunc effectum, vt matrimonium ineant, prolemque legitimam fufcipiant. Vnde ROSENTHAL de *feud. c. 7. concl. 30. n. 3. 4.* ait: *fi monachus etiam ex difpenfatione pontificis eft factus comes, is etiam in feudo fuccedere poteft, imo omnes, qui ex difpenfatione religionem deferunt, & , vtloquuntur, LAICANTVR, feudorum* (adde matrimonii) *poftea capaces fiunt. Papa enim difpenfare poteft cum mona-cho, vt vxorem ducat & fiat laicus, fi iufta caufa id fuadeat*, vt idem *cit. l.* addit *in not. lit. e.* Sed lubet etiam exempla adiungere. ALPHONSO rege Arragoniæ a Mauris cæfo, anno 1160. frater eius REMELIVS e monafterio euocatus, & difpenfatione papali folio admotus eft, cum poteftate vxorem ducendi. ROB. de MONTE *in append. ad chron. Sigebert. ad cit. ann.* Pariter Poloni CASIMIRVM monachum Benedictinum ex monachali clauftro tractum, papali *difpenfatione* interueniente, folio impofuerunt, quo facto matrimonium iniit, quod *laicatus* diceretur. Simili modo VLADISLAVS, non obftante vinculo monachali, quod papa facile foluit, purpuram induit laicatus LIMNAEVS *ad A. B. c. 7. §. 1. obf. 10.* CHOPPINVS *de facra polit. lib. 2. tit. 3. n. 22.* Quamuis enim iuxta *cap. 6. in f. de ftat. monach. cuftodia caftitatis adeo annexa regulæ dicatur monachali, vt contra eam nec fummus pontifex poffit licentiam indulgere*, id tamen duntaxat eo pertinere afferunt, ne *faluo ftatu monachali* votum hoc remitti queat. PONCE *de matrimon. lib. 7. c. 10. §. 8.* Conf. DE NICOLLIS *in praxi canon. tom. II. p. 27.*

6) nati ex coitu cum monachis vel monialibus.

§. XX. Vlterius (7) his addo natos ex concubitu cum *clericis*, quos in ecclefia Romana a legitimo coniugio arcent, vt liberi clericorum (fi *minorum ordinum* fodales excipias, qui vxores ducere poffunt) pro *illegitimis* habendi fint; vt fupra iam monui. An vero etiam hi *laicari* poffint ad hunc effectum, vt matrimonium inire queant ex poftfacto? Id vero in dubium vocari non poteft, fi α) indulgentia

7) nati ex coitu cum clericis.

papa-

papalis hoc permittat: β) *charactere indelebili* nondum insigniti fuerint, & ita γ) *statui clericali* renuncient. Ita contingere posset, vt clericus postea ducat vxorem, quam antea sacrilego polluerat stupro, & ex qua filium iam susceperat. Notissima enim in imperio nostro eorum sunt exempla, qui nondum ad *ordinem presbyterialem* admoti, ex *licentia papali* resignarunt, atque vxores duxerunt, etiam purpura cardinalium iam condecorati. Anno 1314. ALBERTVS AVstriacus iam obtinuerat episcopatum Patauiensem ex *Viennense parocho factus episcopus*, vt ait HVNDIVS *in metropol. Salisb. tom. I. p. 214. nouiss. edit. sed videns ille*, pergit HVNDIVS, *fratres suos sine prole rebus humanis exemtos, partim etiam sterilia coniugia consecutos esse, vxorem ducere decreuit. Ipse ex dispensatione summi pontificis Vlrici Phirretarum vltimi comitis filiam Ioannam vltimam huius familiae vxorem duxit, cum qua totius eius comitatus, qui Heluetiis vicinus est, factus est ex asse heres.* Anno 1364. pariter Coloniensis archiepiscopus ADOLFVS, resignatione praeuia, laicalem statum praeposuit ecclesiastico, gratia papali adiutus. *Missis enim ad pontificem procuratoribus archiepiscopatum in manus pontificis deposuit, simul sollicitando, vt hunc in Engelbertum Leodiensem episcopum ac patruum suum transferre dignaretur. Quae licet pontifex indignante animo acciperet, edito etiam decreto, ex Cardinalium consiliis, ne quisquam in posterum ad sacras infulas admitteretur, nisi qui sacerdotio initiatus esset* (quo facto omnis resignatio prorsus ademta est) *aut certa id fide praestaret, abdicationem tamen Adolpho permisit*, vt ait NICOLAVS SCHATENIVS in *Annal. Paderborn. ad ann. 1364. p. 364.* Similiter HENRICVS comes Holsatiae anno 1404. episcopatum Osnabrugensem resignauit, & laicalem statum assumsit, teste MEIBOM. *tom. II. rerum Germ. p. 240.* Anno 1418. papa MARTINVS V. in concilio Constantiensi IOANNI episcopo Leodiensi permisit indulsitque, vt deponeret prouinciam ecclesiasticam vxoremque duceret. Vid. FLEVRY *tom. XXI. hist. eccl. p. 511. seq.* HENRICVS regis Bohemiae Alberti filius anno 1330. papa dispensante, resignauit, & clericalem statum deposuit, duxitque vxorem ELISABETHAM comitis RVPERTI filiam. MVNSTER *Cosmograph. in geneal. Habsburg.* CHOPPINVS *cit. l. p. 225.* Rex Angliae ETELPHVS ad *subdiaconatum* iam promotus, papa dispensante, regium diadema assumsit, vxoremque duxit, teste ALFORDO *in annal. Angl. ad ann. 837. n. 7.* Sed nec exempla *Cardinalium* desunt, qui, deposita purpura sa-

cra,

cra, laicorum in statum redacti sunt. Nam VALENTINVS cardinalis CAESAR BORGIAS ALEXANDRI VI. indultu in solemni consistorio resignauit, & laicalem statum in se reuocauit. VARILLAS *tom. I. histor. Ludouici XII. p. 19.* RAYNALD. *ad ann. 1498. n. 5.* Idem quoque anno 1587. fecit cardinalis FERDINANDVS de MEDICES, vt vxore ducta gentem suam ab interitu vindicaret. v. FLAMINIVS PARISIVS *de resignat. benef. lib. 5. q. 2. in f.* Alii quoque episcopi Italiae hunc morem passim secuti leguntur, si gentis suae ratio id postularet, vt constat de ROBERTO Vrsino, qui sub IVLIO II. anno 1512. archiepiscopatum deposuit & clericalem vitam cum vxorata commutauit, vt ait VGHELL. *in Ital. sacra tom. IX. p. 353. nouiss. edit.* IDEM porro *tom. III. Ital. sacr. p. 208. edit nouiss.* testis est, *Alexandrum vnicum germen Vsimbardicae gentis in spem successurae prolis clericalem vitam liquisse, & Corsiniam nobilem feminam vxorem duxisse.* Equidem haec exempla tantum docent, clericos quandoque ex rationibus genti illustri propriis laicatos nuptias iniisse, licet in *statu clericali* ad hoc inhabiles fuerint; sed nec desunt exempla, clericum impraegnasse puellam, & postea a pontifice praeuia dispensatione impetrasse, vt deposita qualitate clericali eam in matrimonium ducere potuerit, prout *tom. II. iur. eccl. p. 208.* notabili exemplo demonstraui.

§. XXI. In his similibusque exemplis secundum principia *iuris canonici* quaestio de *efficacia legitimationis* mouetur hodie, & magnis animorum contentionibus agitatur. Audiamus primo loco eos, qui legitimationem horum liberorum a limine *praxeos hodiernae* repellendam censent. Aiunt: in dubio *ius canonicum* conspirare cum *iure ciuili* credendum, nec differentiam imprimis tam insignem statuendam esse, quod canones legibus inseruire non vereantur: locum tantum habere legitimationem in *naturalibus*, in quorum locum ius canonicum surrogauit ex *soluto* & *soluta* natos, inter quos tamen tempore *concubitus* connubium legitimum admitti potuit, vt clare *c. 13. X. h. t.* videtur euincere: ipsum pontificem in *materia legitimationis* passim prouocare *ad leges ciuiles*, eas sequi, indeque suas decisiones petere, INNOCENTIO III. *c. 13. cit. in f.* teste: procedere hanc *legitimationem* mediante *fictione*, qua *retrotrahi* dicitur subsequens connubium ad tempus *concubitus*, adeoque necessario *habilitatem* concumbentium dicto termino praesupponendam esse: interim *noua iure* sufficere habilitatem tempore *natiuitatis* vel *conceptionis*, prout filio magis prodesse queat, vt GONZALEZ ad *c. 1. X. h. t. n. 12. in f.* docet: hac in sententia

Argumenta eorum qui legitimationem his casibus excludunt.

etiam

etiam ALEXANDRVM III. fuisse in *c. 6. X. h. t.* quo *legitimationis* vsum quidem permittit, sed adulterinos partus ab eo excludit his verbis: *si autem vir viuente vxore sua aliam cognouerit* (& sic eo tempore, quo cum ea nuptias inire non poterat) *& ex ea prolem susceperit, licet post mortem vxoris eandem de* facto *duxerit, nihilominus spurius erit filius, & ab hereditate repellendus*: addere quidem pontificem hanc declarationem, *praesertim si in mortem vxoris prioris alteruter eorum aliquid fuerit machinatus*; sed arguere pontificem *a minori* ad *maius*; *nam si filii spurii*, aiunt, *non legitimantur per subsequens matrimonium, multo minus per matrimonium nullum, quale est, quod contrahitur, cum alter ex coniugibus in necem coniugis machinatus est*, vt GONZALEZ *ad cit. c.* rationes subducit: inde vero colligendum ex mente SARMIENTI *lib. 1. select. c. 5. n. 7.* si monachus nondum professus filium genuerit, etiamsi constituerit non profiteri, nondum tamen actionibus externis hoc declarauerit, nec vestem monachalem deposuerit, filium in tali statu natum non esse naturalem, & sic nec legitimationis capacem: idem quoque dicendum esse de beneficiato, qui constituerat, dimittere statum clericalem, sed nondum eo abiecto, filium procreauerat; quod subsistendo in *statu ecclesiastico* incapax matrimonii fuit: argumentum a contrario sensu ex *c. 6. cit.* deductum admodum stringere ex mente WIESTNERI *ad tit. qui filii sunt legit. n. 43.* si enim illa demum proles illegitima & ad legitimationem inhabilis habetur ex mente ALEXANDRI III. quae, viuente propria vxore, ex alia non solum concepta, sed etiam nata est; illa pro habili ad legitimationem duntaxat haberi debet, quae vxore non amplius viuente & ita ex parentibus, saltim natiuitatis tempore ad nuptias incundas aptis, nata est. &c.

qui principia aliena sequuntur.

§. XX. Ita vero planum expeditumque est, interpretes in discutienda hac lite sequi principia *aliena*, *vetera* iura iam *correcta* loco principiorum & rationum decidendi substituere, & fingere *fictionem*, quam ius vtrumque ignorat. Quia vero omne decisionis robur dependet ex vera interpretatione *c. tanta 6. X. h. t.* ad fontes recurrendum, &, quae fuerit sententia ALEXANDRI III. inde aestimandum. Compilator enim decretalium admodum textum truncauit, mutilauit, & verum eius sensum ita obscurauit, vt sine recursu ad ipsum fontem haberi vix queat. Constitutio ALEXANDRI III. in sua integritate deprehenditur *in append. concilii Lateranensis III. part. 39.* de anno

Decisio vera fluit ex vero sensu c. 6. X. cit.

anno 1179. apud HARDVIN. *tom. VI, concil. p. 2. 1819.* huius tenoris; *meminimus, nos fraternitati tuae super causa, quae inter P. & R. de quadam hereditate vertitur, quam idem R. nomine Sibyllae vxoris suae petebat, tali modo scripsisse; vt si constaret, prout literae tuae continebant, inter dicti R. patrem & matrem post eius natiuitatem matrimonium fuisse contractum, eum, omni appellatione remota, legitimum esse denuncies, & ab hereditate paterna propter causam praedictam nullatenus debere repelli.* Haec verba rursus declarant, demonstrantque, ex *stupro* procreatos, & sic ex *coitu damnato*, per subsequens coniugium legitimos effici. Addit vero pontifex hanc rationem: *Tanta est enim vis SACRAMENTI, vt qui antea sunt geniti, post contractum matrimonium habeantur legitimi.* Omnis vis legitimationis attribuitur SACRAMENTO, quod sub *matrimonio* latitare creditur, cuius virtus tanta est, vt etiam sese porrigat ad iam antea ex *delicto* natos eosque legitimos reddat: in hoc solo subsistit pontifex, nec ad *fictionem* quandam, in cerebro interpretum natam, recurrit, quod *sacramenti* sanctitas tanta sit tamque efficax, vt omnem abstergere possit maculam, ex illegitimis natalibus contractam, si modo postea inter concumbentes *verum, validumque matrimonium* consistere queat. Sub hac enim limitatione hanc dispositionem accipiendam esse, manifestant sequentia, quae adiungit pontifex: *Verum quoniam P. vltra quam in literis tuis continetur, nobis significauit, quod pater suus, viuente vxore, matrem R. tenebat, & cum in adulterio procreasset, & quod in mortem ipsius vxoris mater fuerit machinata: fraternitati tuae &c. quatenus veritatem rei inquiras: & si Tibi constiterit, quod, viuente vxore, pater praedictus R. matre ipsius publice abusus fuisset, eum spurium & ab hereditate repellendum, praesertim si mater ipsius in mortem prioris vxoris fuerit machinata, decernas; quoniam inter se legitimum matrimonium contrahere non potuerunt.* Haec verba aperte indicant, 1) ALEXANDRVM III. de casu, quo *matrimonium legitimum iustumque* inter coniuges consistere non poterat, interrogatum, & quia haec quaestio *facti* erat, eius cognitionem Exoniensi episcopo ante omnia demandatam fuisse: 2) Pontificem ALEXANDRVM III. in ea adhuc substitisse sententia, quam canones antiqui fouerant, matrimonium cum adultera contractum *illegitimum*, nulliusque roboris esse. Id non obscure IDEM in *c. 1. X. de eo qui duxit in matrim.*

textus integer refertur ex fonte,

vnde constat, pontificem locutum fuisse de matrimonio illegitime contracto, quia matrimonium cum adultera simpliciter reprobabat.

quam polluit per adult. indigitat his verbis: ***propositum est nobis, quod vir quidam vxorem habens, sibi aliam huiusmodi rei insciam copulauit: sed prima mortua nititur ab ea discedere, asserens, quod, vxore sua viuente, eam non licuerit copulare.*** Hanc rationem dubitandi desumserat maritus ex canonum veterum *generali dispositione.* Nec eam *in thesi* pontifex deserit aut immutat, sed recipit asserendo: *Licet autem in canonibus habeatur, vt nullus copulet in matrimonio, quam prius polluerat adulterio, & illam MAXIME, cui fidem dederat vxore sua viuente, vel qua machinata est in mortem vxoris,* &c. Non *restrictiue* ALEXANDER III. hic loquitur, sed magis *extensiue*, vt ostendat, tunc *multo magis* ex sententia *canonum antiquorum* impediri matrimonium, si vel adulteræ fidem de futuro matrimonio dedisset, vel spe futuri matrimonii cum mœcho ineundi, vitæ innocentis insidias struxisset. Particula enim, *maxime*, non *limitat*, non *restringit*, non format exceptionem, sed omnium confessione *ampliat* dispositionem atque *auget.* Præterea quoque pontifex *in hypothesi* eam adsumit sententiam, sed vel ideo eius applicationi locum non esse relinquendum ait, quod mulier ignorauerit, maritum aliam eo tempore habuisse vxorem, & sic in *bona fide* fuerit, maritus vero indignus iudicandus sit, qui ex dolo suo lucrum reportet. Vnde colligi potest, matrimonium ex sententia pontificis dirimi potuisse, si *scienter* cum adultero concubuisset mulier, licet neutra ex circumstantiis adductis concurrisset. Equidem eodem seculo GRATIANVS restrictionem adductam circa adulterorum connubium iam in sua compilatione receperat, approbandamque esse crediderat, vt post *c.3. C.31.q.1.* declarat; sed tempore ALEXANDRI, eiusdem seculi pontificis, GRATIANI *priuatæ opiniones* nondum eam acceperant auctoritatem, vt secundum illas pontifices pronunciandum crederent; ad minimum liquet, ALEXANDRVM III. ea potius opinatione ductum fuisse, matrimonia *adulterinorum coniugum* illegitima censenda *in genere*, multo magis vero tunc, si circumstantiæ adductæ *augerent* hoc facinus, ad quas prohibitiones canonem restringere voluit GRATIANVS. Pari ergo ratiocinatione vtitur ALEXANDER III. in verbis ex *append. concil. Lateran.* adductis, præsertim cum ei oblatus fuisset casus, quod mœcha in mortem prioris vxoris fuerat machinata, hancque rationem addit: *Quoniam INTER SE LEGITIMVM MATRIMONIVM CONTRAHERE NON*

PO-

POTVERVNT, quam rationem minus prouide omisit compilator decretalium, vnde tamen omnis *ratio decidendi* petenda erat.

§. XXIII. Proinde 3) haec decisio applicari non potest ad eos casus, & quidem ex mente ipsius pontificis ALEXANDRI III. quibus inter *adulteros* ex *postfacto* coniugium *iustum legitimumque* esse potest, quos ex postfacto ex GRATIANI doctrina approbauit recepitque INNOCENTIVS III. vtpote quem vtplurimum sequi amauit. Disertis verbis enim in *c. 6. X. de eo qui duxit in matrim. quam polluerat per adult.* edixit: *legitimum* contrahi *matrimonium* cum *adultero* vel *adultera*, exceptis illis duobus casibus, quorum antea mentionem feci, prout optime obseruarunt B. STRYKIVS *in Vs. mod. ad tit. de his qui sui vel alieni iur. sunt §. 12.* & B. THOMASIVS *cit. diss. p. 53.* Quo casu ergo ex postfacto matrimonium inter eos legitimum iniri potest, eo casu legitimatio eius, qui ex *adulterio* conceptus erat, effectum habet, nec ad illud dispositio *c. 6. X. eiusd. tit.* applicari potest, vtpote quae supponit *casum adulterii*, quod *legitimum* ex postfacto excludit *matrimonium*; Denique 4) ratio huius legitimationis *in cit. c. 6.* vnice quaeritur in vi *sacramenti*, quae tam efficax est, vt liberis antea natis prodesse queat. Neque enim pontifex *iuris ciuilis* principia sequenda esse censuit, quia alioquin legitimatio omnis cessare & exulare debuisset. Hoc enim ex *prohibito coitu* natos ab omni legitimatione exclusit arcuitque; non item *ius canonicum*, quo quotquot extra matrimonium nascuntur, ex *coitu damnato* nascuntur, prout supra dictum. Quae cum ita sint, euidens est, etiam in casibus antea relatis, si ex *incestu* nati sunt liberi, vel ex coitu cum monacho vel clerico, legitimari per matrimonium postea, interueniente *dispensatione*, contractum. Vtrum autem *dispensatio* in tali matrimonio plenum effectum habeat, an *minus plenum*, multum dependet ex *praeiudiciali quaestione*: quousque sese extendat potestas eius, qui in tali matrimonio, legibus aduersante, dispensauit, & vtrum impedimentum, connubio resistens, *ecclesiasticum* an vero *ciuile* sit? quod distincte in *dissert. praelimin. §. 53. seqq.* explicatum atque illustratum est.

Non ergo potest hic textus ad eum applicari casum, si ex postfacto matrimonium subsistit.

quod vel ratio sacramenti docet.

§. XXIV. Difficultates a dissentientibus adferri solitae, & §. XXI. relatae, facili negotio superari possunt. Fatemur, in *dubio* inter ius *canonicum* & *ciuile* statuendam esse consonantiam, vbi vtrumque ius ex *iisdem principiis* & *rationibus* disponit, suaque format scita. In hac doctrina vero prorsus diuersa principia ius canonicum re-

Respondetur ad rationes dubitandi.

cepisse ex virtute *sacramenti*, quis sanus negauerit? quis vnquam dubitauerit, ex *stupro* h. e. ex *coitu legibus damnato* procreatos hoc iure legitimari posse? hos vero dici *iure canonico* naturales, non sufficit, cum a *dici* ad *esse* non recte concludatur; ad minimum *naturales* hi, quos ius canonicum agnoscit, non sunt *naturales* in sensu iuris ciuilis, sed potius improprie ita dicuntur. Quod ius canonicum in *c. 13. X. h. t.* leges seculares in subsidium vocet, id perpetuum huius iuris vsum in hac doctrina non euincit demonstratque, quin potius ipse pontifex in *eod. textu* euidenter docet, nequidem in legitimatione per *rescriptum* ius canonicum sequi *iuris ciuilis* dogmata. Hoc ab omni legitimatione arcet *adulterinos*; ius canonicum per rescriptum etiam *adulterinos* legitimari posse docet, quae diuersitas sine dubio inde nata est, quod ex *adulterio* suscepti aeque sint ex *damnato coitu* ac quidem ex *stupro* nati, adeoque sicuti hos ad legitimationem admisit *ius canonicum*, ita illos excludere non potuit. Ius ciuile vero omnes prorsus respuit, qui ex alterutro nati erant coitu. Porro qui ad *fictionem* quandam prouocant, & per eam legitimationem peragi constituunt, grauiter hallucinantur, & tale quid supponunt, quod vel ex *iure ciuili vetori* tractum est, quo *subsequenti matrimonio* talis virtus nondum data erat, vel nequidem in *iure codicis* fundatum, vt supra plenius recensui. Nec aliquod indicium apparet, pontifices in tali *cerebrina fictione* decisiones suas fundasse. Proinde frustraneae & otiosae sunt contentiones, vtrum tempus *conceptionis* an *editionis* intuendum? cum pontifex *matrimonio subsequenti* vnice omnem efficaciam tribuat, & ex sanctitate *sacramenti* hanc ipsam trahat. Noui quidem, compilatorem loco *sacramenti* collocasse, *matrimonii*; sine dubio tamen ex hac ratione, quod haec vox in materia hac videatur esse clarior atque euidentior. Ad minimum *in appendice concilii Lateran. III.* appellatio *sacramenti* occurrit. Et quidem mirum, RAYMVNDVM hanc vocem immutasse, cum totum textum in *c. 6. cit.* ita truncauerit, vt verus eius sensus non aliunde, quam ex ipso *authentico loco*, haberi queat. Denique argumentum a contrario sensu, quod ex *cit. cap. 6.* deducit eique applaudit WIESTNERVS, partim non adeo stringit, quod, vt supra dictum, pontifex ALEXANDER III. cum adultera matrimonium simpliciter adhuc reprobauerit; partim etiam quod, si admitti debeat, duntaxat adulterinos, non alios parentes, qui extra matrimonium tempore concubitus vixerunt, tangat, quamuis de his aeque

dubium

dubium superſit, quales ſunt nimio inter ſe propinquitatis gradu coniuncti, ſoluti tamen; item clerici & monachi cum ſoluta ſeſe miſcentes.

§. XXV. Sufficit ergo matrimonium ex poſtfacto *legitime contractum* eſſe, cuius teſtandi gratia non amplius deſiderantur inſtrumenta *nuptialia* aut *dotalia*. His olim apud Romanos *coniugia legitima* declarabantur, adeo vt *dotatio* fere coniugem legitimam a *concubina* diſtingueret. Ius canonicum hæc non deſiderat nec deſiderare potuit, quod illud ad coniugii legitimi declarationem *copulam ſacerdotalem* requirat. In hac præcedentibus *tribus bannis* vnice acquieſcit, & tale coniugium in *facie eccleſiæ* contractum eſſe aſſerit, quod ſufficit. *c. 2. in f. X. de clandeſt. deſponſ.* Talem ſolennitatem ius Romanum, nequidem æuo IVSTINIANI, in contrahendis nuptiis poſtulabat, adeoque alio medio, quo *affectio maritalis* euidenter ac concludenter oſtendi poſſet, opus fuit. Sed audiamus LAVTERBACHIVM *cit. diſſ. §. XXV.* prorſus in omnia alia euntem. Ait: *Iure canonico hanc inſtrumentorum neceſſitatem remiſſam eſſe, communis eſt Dd. ſententia. Verum quo in loco? ſi itaque nullus textus, in quo hoc ipſum requiſitum canonico iure eſt remiſſum, produci poterit; quid prohibet, quo minus idem de iure canonico ſtatuamus, quod de iure ciuili expreſſe legitur ſancitum? Nam in dubio non debet fieri differentia inter ius canonicum & ciuile.* Minus recte vero laudatus ICtus, quo in loco remiſſum ſit hoc requiſitum? quærit, cum de eo diſquirere debuiſſet: *vtrum ſecundum iuris canonici principia neceſſitas adhibendorum dotalium inſtrumentorum recipi potuerit?* vtrum eadem ratio hoc iure ſit contrahendorum connubiorum ac quidem de iure romano? Huius diuerſitatem iam antea demonſtraui. Minus recte prouocatur ad vtriusque iuris harmoniam, ſi vtrumque diuerſa agnoſcit principia, quæ inprimis in *matrimonialibus* occurrunt. Vnde ſtatim addit: *moribus autem noſtris matrimonium etiam omiſſis inſtrumentis recte & legitime contractum ad legitimationem ſufficere paſſim docent*, cui traditioni ipſemet non contradicit, nec contradicere ob *notoriam praxin* potuit. Quando autem rurſum quæritur, vnde mores hi originem trahant? quæ ſit eorum ratio? quæ origo? recurrendum omnino erit ad fundamentum illud, quod in *iure canonico* latitat. Neque enim *mores vniuerſales* Germaniæ citra rationem inualuerunt, ſed certo quodam fundamento conſtant. Quis vero neſcit, *ius canonicum* etiam plures Germanorum

Iure canonico non deſiderantur dotalia inſtrumenta.

Atque praxis hodierna ex iure canonico nata.

mores in causis matrimonialibus formasse, imo ipsam *legitimationem* hanc, de qua ago, prorsus reformasse, quam Germani in suos vsus traxerunt, parum solliciti, quod ius Romanum ab his abludat moribus.

Ius Rom. consensum liberorum desiderauit,

§. XXVI. Praeterea quoque ad hanc legitimationis speciem de iure Romano desiderabatur *consensus naturalium* per *Nouell. 89. c. 11.* adeo vt, pluribus naturalibus existentibus, consentientes duntaxat legitimi redderentur, reliquis in priori suo statu remanentibus. *cit. nou. c. 11. §. 1.* Neque enim hoc beneficium tam *liberorum*, quam *parentum* esse videbatur, quorum intererat, liberos in sua potestate habere; e contrario liberi legitimati *capite minuebantur*, quia hi, qui *sui iuris* erant, *alieni iuris* fiebant, omnium rerum suarum substantia priuati, nisi quod IVSTINIANVS postea *vsumfructum* tantum patri assignauerit, proprietate liberis relicta. *§. 2. I. de acquis. per arrog.* Hoc etiam ex iis, quae supra de conditione *naturalium* meliori, statui legitimorum longe praeferenda, dixi, admodum clarum atque perspicuum est, docetque, liberorum saepe interfuisse, ne status eorum minueretur.

non vero hodiernum.

Hodie huius requisiti non adeo habetur ratio, nec animaduerti, ius *canonicum* consensum liberorum quoque desiderasse, sed simpliciter matrimonio subsequenti hanc virtutem adscripsisse. Etenim (1) hodie secundum huius iuris rationes non alii legitimantur, quam ex *prohibito* & *damnato* concubitu nati, quorum status longe deterior est antiqua *naturalium* conditione. Spurios hosce extra matrimonium natos, partus *adulterinos*, *incestuosos*que, *sacrilegos*, *manseres* (quorum pontifex meminit in *c. 10. vers. personae. X. de renunc.*) similesque huc pertinere, supra declaraui, de quibus distincte agit GABRIEL PALAEOTVS *de nothis spuriisque filiis c. 16. seqq.* Hos omnes ius canonicum a *beneficiis ecclesiasticis* exclusit, in censum clericorum referri noluit, & adeo pedetentim *contemtibiles* reddidit, vt omnium *odio* & *contemtui publico* expositi indignique iudicati fuerint, qui ad dignitates ciuiles, collegia opificum, & ius ciuitatis admitterentur. Quia enim ad *iudicium clericorum* antiquo aeuo mundus sese componebat, vtpote qui inter omnes inprimis prae *laicis*, vtpote imperitis, sapere videbantur; aliter fieri non potuit, quin hi *contemtibiles* communi iudicio haberentur, quos contemnebat communis ecclesiasticorum ordo, atque ab omni sacro munere arcebat, vt non diffitetur PALAEOTVS *cit. l. c. 27.* in praecedentibus autem docet, iure ciuili eosdem

dem ab honoribus remotos non fuisse. Quæ cum ita sint, palam est, hodie maximo affici beneficio spurios per hanc *legitimationem*, ita vt hæc non tam *parentibus* primario, quam liberis prosit, & quidem ex *iuris canonici* rationibus, quibus adhuc hodie regimur. Auget ergo legitimatio hodie statum legitimatorum, non minuit, non deteriorem reddit, vt ita semper consentire præsumi debeant. (2) Quamuis per *legitimationem* in patriam potestatem redigantur, non tamen magnus hodie superest eius effectus, vt illegitimis in natalibus potius subsistere hodie, quam legitimari quis præoptauerit, vt nec LAVTERBACH *cit. l. §. 26.* diffitetur. Nullo graui incommodo inde adficiuntur liberi, quod fiant *legitimi*: magis id *honori* eorum, *vtilitati* atque *dignitati* conducit. (3) Equidem antiquo more receptum est, vt liberi in ipsis nuptiarum sacris solennibus cum patre & matre *pallio* operiantur, vnde & vocantur **die Mantel-Kinder**; verum hoc non fieri censendum est, ad eorum *consensum* declarandum, sed vt innuatur, eis hanc legitimam coniunctionem, copula sacerdotali firmatam, & benedictionibus sacratam, profuturam. Vide du FRESNE *in glossar. voc. pallium.*

cur vocentur die Mantel-Kinder?

§. XXVII. Denique sicuti ius *ciuile*, ita *canonicum* desiderat *verum validumque* matrimonium subsequens, vtpote quod ad causam *legitimationis* desiderat. De *momentaneo* ergo matrimonio, veluti in *articulo mortis* contracto, dubitarunt, vtrum effectum hunc habere possit, quod verum non possit dici matrimonium, cum omnis eius finis cessare videatur, & eo tempore initium demum capiat, quo simul finitur? Plura argumenta, quæ hisce nuptiis obiici solent, conglomerat atque resoluit FRANCISCVS SARMIENTO *lib. I. select. interpr. c. 6 n. 5. seqq.* quæ non regustabo. Plerique huic matrimonio in hac causa vel ideo vim tribuunt plenissimam, quod per *fictionem iuris* non in articulo mortis, sed iam ante, quo natus est filius, initum haberi debeat; a quo argumento abstineo, quod tali *fictione*, in iure haud agnita, non indigeamus. Tria vero omnino sunt momenta, quæ huic *legitimationi* adsistunt. Primum inde desumendum, quod non ita certus sit mortis euentus, & spes omnis vitæ & sanitatis abiecta dici queat, ob quam tale matrimonium non *simulatum* sed *verum* dicendum. v. Dn. COCCEII. *de matrim. moment.* Alterum ex sententia *iuris canonici* eiusque mente trahendum, quod matrimonio *vim sacramenti* tribuit, & in tantum ei fauet, vt nec cum senibus illud reprobandum censeat, velitque semper *in dubio*, quod hic subesse potest,

Verum vtroque iure desideratur coniugium, etiam in articulo mortis contractum.

pro

pro matrimonio esse pronunciandum. *c. f. X. de sentent. & re iudic. c. 3. in f. X. qui matrim. accus. poss. c. 4. X. de rest. in integr.* Accedit, quod effectu omni non destituatur tale matrimonium, sed eum porrigat ad filium iam natum, vt ne quidem hoc momentaneum connubium *improle* dici queat. Et quid si quis hac sub conditione demum contrahat nuptias, vt filium iam natum illegitimum legitimet, cum matre autem consentiente, & conditionem hanc acceptante, in omnis vitae consortio in posterum nolit degere? illi hunc effectum subtrahendum non esse crederem, cum coniuges sese mutuo pacto separare non prohibeantur, salvo matrimonii statu in reliquis iuribus. De effectibus *legitimationis* huius nihil attinet dicere, quod duntaxat ostendere voluerim, hodie ex principiis *iuris canonici* legitimationem quamcunque esse ex *damnato coitu natorum*

De legitimatione per rescriptum. De legitimatione per arrogationem ad effectus spirituales.

§. XXVIII. Qua de causa idem quoque paucis in altera *legitimationis* specie, scilicet per *rescriptum*, demonstrandum est. Haec demum per IVSTINIANVM inuenta atque fabricata est. Antea obtinuerat legitimatio per *arrogationem* filiorum naturalium, *l. 6. in f. C. de natur. lib.* quam in posterum abolendam esse censuit IVSTINVS *in l. 7. C. eod.* atque reprobauit IVSTINIANVS *in nouell. 89. c. 7.* Idem tamen in *cit. nou. c. 9.* prioribus speciebus addit nouam, vt per *rescriptum* principis naturales possit facere *suos legitimosque* pater, quo ipso fere restituit legitimationem per *arrogationem*, itidem rescripto principis expediendam, quam tamen repudiauerat in *ead. Nou.* vt optime obseruat B. THOMAS. *cit. diss. p. 43.*

eiusque limitibus.

Haec tamen legitimatio α) erat *subsidiaria*, si concubina duci non poterat, vel quod iam defuncta, vel eius conditionis esset, vt sine dedecore duci non posset, vel vitam religiosam elegisset. Id enim ex antiquarum legum intentione retinendum esse censuit, vt, quoad fieri posuit, concubinatus in *verum* verteretur *matrimonium*, quamuis hanc ipsam fere aliis suis legibus euerterit. β) Solus pater hos legitimationis codicillos impetrabat, nunquam mater aut ipsi naturales, cum *patris beneficium* olim erat, non *liberorum* primario, hos esse legitimos, probe obseruante HERALDO *lib. I quaest. iur. quotidian. lib. I. c. 5. §. 7.* γ) Tantum *naturales* liberi ita legitimabantur, non spurii; aut ex alio prohibito coitu procreati, & quidem δ) nullis aliis exstantibus liberis, vt indigitat IVSTINIANVS in *Nouell. 89. c. 9. ibi: si quis ergo filios legitimos habens &c. & in f. in his qui legitimos non habent filios &c.* Inde concludit HERALDVS

cit.

cit. l. §. 8. eum, qui legitimam vxorem habet, petere non posse a principe, vt naturales ex concubina nati natalibus restituantur, quod impedimentum, quo minus concubina duci queat, ab ipso patre profectum fuerit; quod admitto, si concubina adhuc viuebat, eaque erat in causa, vt a patre duci non potuisset. Quid vero si defuncta? si religionem intrauerit? si absque dedecore duci non potuerit? His casibus *beneficium legitimationis* patri de *iure Romano* haud denegatum fuisse existimo.

§. XXIX. Sed hodie diuersissima ab his principia in vsu forensi obseruari docet, & eo nomine graues querelas mouet HERALDVS *cit. l. §. 4. seqq.* Ait, hodie passim talibus codicillis legitimari *spurios quoscunque*, etiam matre viuente; nec tantum a *patre* eandem peti & obtineri, sed etiam a *matre* & ab ipsis *spuriis*. Imo etiam hos principalibus codicillis legitimari, si vel maxime pater reclamet, vel legitimam vxorem habeat, quae omnia *iuri Romano* aduersantur. Sed videamus an etiam *iuri canonico?* si cum hoc se conformat vsus forensis, *erroneus* dici nequit nec in *Germania* nec in *Gallia*, postquam non solo *iure Romano* viuimus, nec Galli in regno suo eo solo reguntur, quod merito obseruare debuisset HERALDVS. Si quis pro eo allegat, *ius canonum* non debuisse principia a iure Romano diuersa & aliena introducere, ac recipere; facile quidem patior, vt cum iure pontificio haec digladiatio suscipiatur. Enimuero vtrumque ius est peregrinum, atque si *vsum forensem* considero, vtrumque ita considerandum & explicandum, prout vsu receptum. Quia vero ipsa experientia docet, principatum in hac doctrina sicut in aliis *ius canonicum* in praxi tenere, eam non amplius *erroneam* dicere possum, quod iam paucis ostendendum erit. Hodie hos limites non habet

§. XXX. INNOCENTIVS III. in *c. 13. X. h. t.* imploratus a comite Montis Pesulani, WILHELMO, vt per *rescriptum papale* legitimaret filium, quem ex pellice, viuente vxore legitima, procreauerat, varia pro desiderio suo promouendo momenta in curia Romana allegauerat, quae loco *rationum dubitandi* adducit pontifex. Ait: *quod autem super hoc Apost. sedes PLENAM habeat POTESTATEM, ex illo videtur, quod cum diuersis causis inspectis, cum quibusdam minus legitime genitis non naturalibus tantum, sed adulterinis etiam dispensauit, sic ad actus spirituales legitimans, vt possint in episcopos promoueri; ex quo veri similius creditur & probabilius reputatur, vt eos ad actus legitimare* ex principiis iuris canonici.

valeat feculares. Non vocat in dubium hæc principia, nec negat pontifex, fe *plenam* habere *poteftatem*, legitimandi *adulterinos* ad fpiritualia, imo etiam quoad *temporalia* in terris fibi fubiectis: id duntaxat vrget, huiusmodi præiudicia non poffe porrigi & extendi ad *mediatos* fuperioritati alienæ fubiectos, in cuius iniuriam talis difpenfatio quoad *effectus feculares* fine dubio vergeret, nifi ab hac *adfenfus* fuiffet præftitus. Inde vero colligo, (I) pontificem ficuti in aliis caufis, ita in materia *legitimationis*, quousque poteftas eius fefe exferit, fibi *plenam* h. e. *illimitatam*, nullisque conftrictam vinculis aut legibus, adfcripfiffe *poteftatem*, quam alioquin *plenitudinem poteftatis* appellare folet curia Romana. Ait enim pontifex ipfemet *in c. 4. X. de conceff. præb. & eccleſ. non vac. fecundum plenitudinem poteftatis de iure poffumus fupra ius difpenfare*, ita vt nulli legi, normæ, aut limitibus inclufus fit. Huic opponunt poteftatem *ordinariam*, quæ exercetur ex *legum præfcripto*; & fecundum *antiquos canones*, quibus pontifices fefe olim per plura fecula alligatos profitebantur, vti ex propriis eorum confeffionibus probatum dedit IO. LAVNOIVS *P. III. epift. 3.* De hac poteftate *ordinaria* vel potius *ordinata* & ad *regulas iufti* compofita, fatis probe loquitur IOHANNES XXII. *in bulla de anno 1317.* apud RYMERVM *tom. III. act. publ. Anglic. p. 633.* &, *quanquam*, ait, *fupra ius pofiti fumus a iure foluti, non ignoramus tamen eo magis nos obferuationi iuftitiæ apud dominum obligatos, quo de maiori poteftate percepta rationem reddere tenemur eidem.* Verum rarius forfan tum ipfe tum eius fucceffores hac poteftate vfi funt: veftigia potius anteceſſorum his arriferunt, qui nullis legum vinculis fefe conftringi paffi funt. Et quia antiqui interpretes, imprimis ad *l. 31. D. de legib.* hanc diftinctionem inter *ordinatam poteftatem & plenitudinem eiusdem* vbique in ore habuerunt, atque imperatoriæ poteftati quoque applicuerunt, non adeo iniucundum fuit proceribus *aulæ pontificiæ* & *Cæfareæ*, in *communionem* huius dogmatis tranfire, vt pluribus tradit PETRVS ANTON. de PETRA *de iure quæfito non tollendo per princip. c. I. n. 8. & c. feqq.* En commune dogma: *quando princeps aliquid facit de plenitudine poteftatis, nemo poteft ei dicere, cur ita facis? quia tunc eft fupra ius, contra ius, & omnia.* IDEM *cit. l. c. 3. qu. 1. n. 3.* De poteftate papali *plena* idem paffim ingeminant proceres aulæ Romanæ. Aiunt porro: *plenitudo poteftatis nulli neceffitati fubiecta eft nullisque regulis iuris publici limitatur.* IDEM *cit. l. n. 4.* Sed non neceffe eft omnes colligere flofculos, quos

quæ pontifici plenitudinem poteftatis attribuit

& imperatori.

plena

plena manu collegerunt de PETRA & iuris pontificii scriptores.

§. XXXI. Hac doctrina (II) semel posita receptaque, inprimis liberrime in *dispensationibus* egerunt *imperatores* & *pontifices*, nullosque limites sibi poni passi sunt, quos olim tenacissime obseruabant imperatores. Vidimus in *§. 29.* quam variis limitibus circumscripserit potestatem legitimandi per rescriptum IVSTINIANVS, vltra quos non procedebant successores, quamuis ab hoc tempore modus legitimandi *ordinarius* fuerit. Antecessores rarissime & tantum *extra ordinem* ex grauissimis causis veniam dabant, & *statum illegitime natorum*, non directo *matrimonium*, quandoque confirmabant, maxime si de eo iusta dubitatio emergere poterat, vt in casu factum, quem ICtus in *l. 57. §. 1. de R. N.* adfert. Verba rescripti sunt hæc: *mouemur & temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio auunculi tui fuisti, & quod ab auia tua collocata es, & numero liberorum vestrorum; idcirco cum hæc omnia concurrunt, confirmamus* STATVM LIBERORVM *vestrorum in eo matrimonio* (contra leges contracto) *quæsitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde ac si legitime concepti fuissent.* Notabile & plane singulare hoc exemplum est, quod docet, quandoque *extra ordinem* ex prægnantibus causis imperatores dispensasse circa *natales* legitimos liberorum, & legitimasse illegitimos ex interdicto matrimonio natos. Verum hic modus erat *extraordinarius*; quem vero IVSTINIANVS fabricauit, *ordinarius*, & cuicunque patri naturali propositus, adeoque sine causæ cognitione concessus. Enimuero postquam ab initio ex *plenitudine potestatis* arrogata in huiusmodi causis agere cœperunt pontifices, tandem id, quod *extraordinarium* ab initio fuit, factum est *ordinarium*, atque limites *legitimationi* præscripti ita neglecti atque insuper habiti sunt, vt qui hodie obtinet legitimandi modus, inde natus, atque etiam *comitibus palatinis* communicatus atque traditus fuerit.

Inde libera potestas dispensandi recepta.

contra morem imperatorum priscum.

Inde quoque multa in legitimatione immutata,

§. XXXII. Videlicet inde effectum est, *α)* vt etiam *adulterini* & *incestuosi* ita *legitimari* potuerint, quod præiudicio Dn. BERGER in *elect. iurispr. crim. p. 356. sqq.* illustrat. Hanc facultatem quidam appellare amant *legitimationem per dispensationem;* sine solida tamen ratione, cum pontifex prædicatum *dispensandi* tam *naturalibus* quam *adulterinis* applicet, & per illud *legitimationem* intelligat, quæ itidem Comitibus *Palatinis* communicari solet. *β)* Postquam papa illegiti-

quod speciatim ostenditur.

mos legitimauit ad actus *spirituales*, vt loquitur INNOCENTIVS III. *in cit. c. 13.* non necesse amplius fuit, vt pater pro legitimatione filii supplicaret, sed ipse illegitimus ad has preces admissus est. PYRRHVS CORRADVS *in prax. dispens. apost. lib. III. c. 1. n. 3. seqq.* Pariter ad *actus seculares*, vt loquuntur, a quibus scilicet illegitimi excludebantur, legitimatio a principe facta est, ad imitationem curiae Romanae, vt *macula* natiuitate contracta abstergeretur, & idoneus fieret legitimatus ad honores, collegia opificum, & ius ciuitatis impetrandum. Talis legitimatio non desiderauit *consensum patris* adhuc viuentis, vtpoti cui non praeiudicat, nec successorem futurum obtrudit, quia ad hunc effectum facta non est. Qua de causa cum ante aliquot annos Comes Palatinus quidam spurium ad ipsius preces legitimauerat, deinceps vero pater grauiter contradixerat, atque tandem obtinuerat, vt a *Comite Palatino eodem* haec legitimatio reuocata atque cassata fuerit; facultas illustris iuridica de hoc casu consulta respondit, reuocationem hanc minus legitime & absque causa factam, nec patri vllum ius contradicendi fuisse, postquam hodie ex principiis adductis, non vero amplius ex IVRIS IVSTINIANEI dogmatibus legitimatio aestimanda fuit. γ) Hoc interim conclamatum est, ad effectum succedendi legitimationem a patre impetrandam & quaerendam esse, quae tunc *plena* dici potest, cum omnes *legitimationis antiquae* effectus nanciscatur; e contrario quae a matre vel ab ipso filio illegitmo quaeritur, *minus plena* dicenda, cum tantum ad actus quosdam fiat.

Alter effectus concernit editos ex matrimonio legitimo, vbi matrimonii varia conditio intuenda.

§. XXXIII. Hactenus de *legitimatione* ex mente *iuris canonici*, quam praxis recepit. Progredior (II) ad eos, qui ex *legitimo matrimonio* eduntur, & ita *legitimi* sunt a primo natiuitatis suae exordio, non demum tales *ex postfacto* fiunt. Matrimonii *legitimi* varia est ratio, & ita ad ductum iuris canonici de singulis agendum. Aliud est *putatiuum*, quod *bona fide*, nulliter tamen contractum, de quo in *c. 2. 11. & 14. h. t.* agitur, quorsum etiam *suo* modo pertinet, quod per *errorem* diremtum est, stante priori vero matrimonio: *c. 2. & 8. h. t.* aliud *verum*, solenni ritu publice contractum, quo probato liberi sunt legitimi: *c. 3. 5. 7. 12. X. h. t.* aliud *clandestinum: c. 9. X. h. t.* aliud denique inter *insideles* contractum. *c. 5. X. h. t.* Status liberorum ex his matrimoniis natorum sigillatim examinandus atque ponderandus est. De *illegitimis* coniugiis nihil addo, postquam de his supra *tit. IX.* huius libri actum.

§. XXXIV.

§. XXXIV. *Putatiuum* matrimonium, de quo *speciali differtatione* egit HERTIVS, stricte vocatur, quod inter coniuges, qui coniungi non possunt, *bona fide* & *solenniter* contractum est, licet ex postfacto, comperto errore, *nullum* declaretur atque dirimatur, vel etiam parentes mortui fuerint, vt dirimi haud potuerit. Desiderantur (I) personæ, *quæ coniungi non possunt:* si licite coniunctæ sunt, *verum* contrahitur matrimonium. Ad illos refero, si in *gradu prohibito* ignorantes publice matrimonium inierunt, *c. 11. X. h. t.* vel maritus, viuente vxore sua, aliam, eius rei ignaram, in vxorem duxit. *c. 14. X. h. t.* (II) *Bona fides*, seu ignorantia impedimenti, quod in matrimonio latitat. Quiuis error excusare haud videtur, ad minimum ex sententia imperatorum in *l. 4. C. de incest. vel inutil. nupt.*, qui *errorem acerrimum*, non *affectatum*, *insimulatumque*, nec *ex vili causa* ortum postulant; vno verbo: *errorem facti*. Error *iuris* sicuti alias non excusat, quia *culposus* & *affectatus* censetur, ita ad matrimonium *putatiuum*, eiusque effectus non sufficit, nisi plures notabiles aliæ concurrant circumstantiæ, quæ principem ad gratiam faciendam inducere possunt. MARCIANVS auctor est in *l. 57. §. 1. de R. N.* oblatum fuisse casum D. MARCO & LVCIO imperatoribus: quo mulier *ignara iuris* in *matrimonio auunculi sui* fuerat. Matrimonium hoc erat contra leges contractum, nullum, liberorumque status illegitimus. Concurrebant vero hæ circircumstantiæ admodum singulares: α) quod *ab auia collocata*, & magis eius facto matrimonium initum esset, cui morem gerere debebat, cuiusque fide se tueri poterat neptis: β) matrimonium *ante annos XL.* contractum: γ) ex eo *numerus liberorum* insignis editus, qui fauorem apud Romanos habebat singularem. Cum hæc omnia concurrebant, confirmabant imperatores *statum liberorum*, *perinde ac si legitime concepti essent*, sed magis ex *capite gratiæ*, quam *iustitiæ*, quod principibus concessum erat, non item magistratibus, qui non sunt arbitri legum, sed custodes nudi.

(1) Matrimonium occurrit putatiuum.

cuius requisita traduntur.

non sufficit iuris error,

§. XXXV. Errorem *iniustum* etiam sufficere, docet GONZALEZ *ad c. 2. n. 4. h. t.* quod ille *bonam fidem* non excludat, id quod tamen ad *exceptionem* magis quam *regulam* spectat, illosque tangit casus, quando ius est *dubium*, diuersisque interpretum sententiis subiectum, in quo facilius errari potuit, vt non inepte iudicat SANCHEZ *de matrim. lib. V. disp. 3. n. 19. in f.* & exemplo *c. f. X. de condit. appos.* illustrat, cuius textus sententia infinitis obnoxia est scopulis. Conf.

nisi quandoque

HER-

facto iudicis concurrente, vt illustrat exemplum in c. 8. h. t.

HERTIVS *de matrim. putat.* §. 17. Multo magis ergo *error iuris* excusat bonamque fidem operatur, si *factum iudicis*, licet nulliter procedentis, accesserit, quod iustam credendi causam habuerit, se iustum iniisse connubium, quod *auctore iudice ecclesiastico* initum est. Huc refero speciem, quæ in *c. 8. X. h. t.* traditur. Aberat maritus per diuturnum tempus: de *malitiosa desertione* non constabat; mulier tamen ad diuortium agebat, & cum maritus non compareret, tandem episcopus *in conspectu ecclesiæ*, *auditis rationibus mulieris*, sententiam diuortii promulgauit, viuente adhuc marito. De *statu liberorum* ex secundo matrimonio natorum dubitabatur. Ratio dubitandi prægnans erat, quod peregrinationis causa absentes mariti exspectandi sint, adeoque, vt ait CLEMENS III. in *c. 19. X. de sponsal. quantocunque numero annorum ita remaneant*, *viuentibus viris suis*, *non possint* vxores *ad aliorum consortium canonice conuolare*, *nec auctoritate ecclesiæ contrahere*, *donec certum nuncium receperint de morte virorum*. Quocirca conclamatum erat, per *errorem iuris* in specie adducta latam fuisse diuortii sententiam. Nihilominus tamen pontifex liberos ex secundo matrimonio, *nulliter* contracto, natos *legitimos* pronunciat in *cit. c. 8.* quod *ad eius copulam auctoritate episcopi migrauerit.* Aliud exemplum traditur in *c. 13. X. h. t.* de PHILIPPO rege Francorum, qui dimissa vxore legitima Ingeberga, regis Daniæ sorore, in vxorem duxerat filiam ducis Bohemiæ Mariam, & ex ea Mariam Philippumque liberos susceperat, quo non obstante, rex coactus fuit, dimissa Maria, Ingebergam anno 1213. recipere. De statu horum liberorum dubitabatur. Pontifex eos *legitimos* pronunciauit, magis ex regulis *iustitiæ*, quam *gratiæ*, vtut viam posteriorem prætulisse videtur. Id indigitant rationes: 1) quod rex per Rhemensem archiepiscopum curiæ R. legatum lata sententia separatus fuerit: 2) quod Mariam, antequam prohibitio de non contrahendo cum altera accessisset, superinduxerit: 3) quod rex impedimentum adfinitatis contra matrimonium cum Ingeberga obiecerit: 4) quod sententia archiepiscopi tantum cassata fuerit propter *iudiciarium ordinem* non seruatum. Denique hoc etiam addo, non præcise vtriusque *bonam fidem* desiderari, sed vel alterutrius, veluti vxoris, sufficere, ad hunc effectum, vt proles sit legitima, quod fauor pro ea produxit. *c. 14. X. h. t.*

& in c. 13. X. h.

vel vnius bona fides sufficit.

§. XXXVI.

§. XXXVI. Denique ad *matrimonium putatiuum* (III) requiritur, *vt in facie ecclesiæ contractum fuerit*, *solenni ecclesiæ ritu. c. 2. X. h. t.* ibi: *cum parentes eorum publice sine contradictione ecclesiæ inter se contraxisse noscantur.* Tale enim matrimonium præsumtionem *bonæ fidei* pro se habet, cum nemo ad *tria banna ecclesiastica* comparuerit, qui coniunctioni huic contradiceret. Atque hæc solennitas id præterea operatur, vt non facile matrimonium tale, in *facie ecclesiæ* publice contractum, post decessum coniugum, vt illegitimum accusari, & quæstio status liberis inde natis moueri queat, nisi euidenter contrarium doceatur. *c. 5. 7. c. 11. X. h. t.* E contrario, matrimonio *clandestine*, sine bannis, & testibus contracto, præsumtio *bonæ fidei* cessat, nec matrimonium tale, in gradu prohibito contractum, pro *putatiuo* habendum. Optime pontifex in *c. 3. vers. si quis. X. de clandest. desponsat.* hoc obseruat, aiens: *Si quis vero huiusmodi clandestina vel interdicta inire præsumserit in gradu prohibito etiam ignoranter, soboles, de tali coniunctione suscepta, prorsus illegitima censeatur, de parentum ignorantia nullum habitura subsidium, cum taliter contrahentes non expertes scientiæ vel saltim affectatores ignorantiæ habeantur.* E contrario nec hoc requisitum sufficit, si *bona fides* desit. Pergit enim pontifex: *Pari modo proles illegitima censeatur, si ambo parentes impedimentum scientes legitimum præter omne interdictum etiam in conspectu ecclesiæ contrahere præsumserint.* Textus hic depromtus est ex *concil. Lateran. IV. sub* INNOCENTIO III. anno 1215. habito, & quidem ex *c. 51.* apud HARDVINVM *tom. VII. concil. p. 58.*

Publice & solenniter tamen initum esse debet.

clandestinum non est putatiuum.

§. XXXVII. Denique ex his tribus principiis, quæ coniunctim adesse debent, etiam illud colligo, in *bona fide* æstimanda tempus *conceptionis* esse attendendum, si hæc, postquam solenniter contractum coniugium, demum facta. Quamuis enim IVSTINIANVS in *l. 11. in f. C. de natural. lib.* tempus *editionis* seu *natiuitatis* in quæstionibus, in quibus de *statu liberorum* agitur, spectandum esse asserat, contra doctrinam veteris iurisprudentiæ, vt supra *§. XII.* obseruaui; addit tamen limitationem: *exceptis his tantummodo casibus, in quibus CONCEPTIONEM magis approbari, infantum conditionis vtilitas expostulat.* Id vero hoc casu fieri plus quam manifestum est. Finge enim, *bona fide* contractum esse connubium, atque vxorem concepisse: paulo post impedimentum innotuisse, vt tempore partus scientiam impedimenti habuerint coniuges. Partus foret, illegitimus, si *editionis* tem-

Bona fides tempore conceptionis desideratur.

tempus ſpectandum foret, & ita hoc ipſum in liberorum detrimentum vergeret, quod *vtilitati* eorum vnice datum eſt. Pariter, lite *ſuper impedimento dubio pendente*, concepti, *bona fide* concepti cenſentur, licet vel maxime matrimonium poſtea diſſoluatur iudicio eccleſiæ, *c. 2. X. h. t.* quod *lite pendente* ante *probatam accuſationem*, de impedimento inſtitutam, iure ſuo non ſint priuandi coniuges, *c. 2. X. vt lit. pend.* HERTIVS *cit. l. §. 17. in f.*

Liberi inde nati ſunt legitimi, non poſt errorem compertum concepti.

§. XXXVIII. Liberi ex huiusmodi matrimonio nati ſunt legitimi, & ad paternam ſucceſſionem admittendi, *c. 2. 8. 11. 14. X. h. t.* ob *fidem bonam*, quæ præſtat liberis legitimos natales, & connubio tali omnes effectus tribuit, quamdiu *bona fides* durat. Errore comperto vel *impedimento* probato, ex ſententia iudicis, *bona fides* ceſſat, adeoque, ni diſceſſerint coniuges, ab hoc tempore *matrimonii putatiui* effectus quieſcunt, & ob vlteriorem cohabitationem parentes plectendi ſunt. *l. 4. C. de inceſt. & inutil. nupt.* Reguſtauit hoc ius compilator Saxo *in iure Sax. prou. lib. III. art. 27.* **Wer ein Weib nimmt, unwiſſend zur Ehe, der er zu Recht nicht haben mag, und Kinder mit ihr gewinnet, werden ſie darnach wieder geſchieden mit Recht, es ſchadet den Kindern zu ihrem Recht nicht, die vor der Scheidung gebohren ſind, noch auch dem Kinde, das die Mutter in Zeit der Scheidung in dem Leibe träget,** quia tempus *conceptionis*, quæ adhuc lite pendente facta, intuendum eſt. Neque vero exiſtimandum eſt, COELESTINVM III. *in c. 10. X. h. t.* ab hac doctrina receſſiſſe, iusque inſolitum conſtituiſſe. Si integra eius decretalis, qua deſtituimur, exſtaret, rationes decidendi, ex facti circumſtantiis tractæ, ſine dubio oſtenderent, *ignorantia iuris* parentum contractum fuiſſe matrimonium, quæ non excuſat, iuxta ea, quæ *§. antec.* tradita ſunt. Forſan etiam defuerunt *ſolennia eccleſiaſtica*, & quamuis *eccleſiæ permiſſio* adfuiſſe legatur; hæc tamen ex poſtfacto *clandeſtino matrimonio* accedere potuit iuxta *c. 9. X. h. t.* adeoque non idem præſtare poteſt, ac quidem *decretum iudicis eccleſiaſtici* ante contractum connubium interpoſitum. *c. 8. X. h. t.* Conf. HERTIVS *cit. l. §. 23.* vbi id egregio exemplo BORCHARDI AVENIONIS, abiecto de facto ſubdiaconatu & habitu eccleſiaſtico, & in *habitu laicali* ducentis Margaritam declarat, docetque, liberos ex hoc matrimonio ſolenniter contracto, natos, anno 1249. ſaltim *ob bonam fidem matris* legitimos fuiſſe declaratos.

§. XXXIX.

§. XXXIX. *Putatiuo* opponitur *matrimonium verum*, quod nullo defectu laborat, & debito modo contractum est. Hoc duplici modo contingit, vt vel *ab initio vere* contractum sit, vel *ex postfacto* in *verum* degeneret. Prius quod attinet, certum est, probato *matrimonio legitimo*, probatam esse *filiationem*, vtpote cuius effectus praecipuus est, vt *h. t.* docet ex principiis iuris ciuilis. Quoad *matrem*, probatio regulariter *vera* haberi potest per testes, qui viderunt, partum ex matre natum esse; ast quoad *patrem* probatio *coniecturata*, sola *praesumtione iuris* constans, sufficit, vtpote quem demonstrant *iustae nuptiae. l. 5. de in ius voc.* Inde ICtus in *l. 6. de his qui sui vel. al. iur. sunt* concludit: *filium eum definimus, qui ex viro & vxore eius nascitur*, adeo vt *adulterium matris* non praeiudicet filio, cum illa & *adultera*, & hic *legitimus* esse possit, quod in dubio praesumendum. *l. 11. §. 9. ad L. Iul. de adult.* Illustrat hoc ipsum eleganti exemplo VALERIVS MAXIMVS *lib. VII. c. 7. C. Tettium a patre exheredatum Patronia matre, quam Tettius, quoad vixit, in matrimonio habuerat, natum, D. Augustus in bona paterna ire decreto suo iussit, patris patriae vsus animo: quoniam Tettius in proprio iure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogauerat.* Proprium ius filii est, quod *constante coniugio* natus sit, vt *is non ferendus dicatur, qui cum vxore assidue moratus nolit filium agnoscere quasi non suum. l. 6. D. de his qui sui vel. alien. iur. sunt.*

(II) Verum matrimonium ab initio, vnde probatur filiatio.

si vel maxime mater sit adultera.

§. XL. In probatione *filiationis* ergo omne fert punctum *probatio matrimonii*, quae itidem *coniecturis* perfici potest, vtpote *si vicinis & aliis scientibus vxorem liberorum procreandorum causa quis domi habuerit;* quamuis nuptiales deficiant tabulae, *l. 9. C. de nupt.* quod ex tali commoratione potius *iustum coniugium* quam *concubinatus* praesumendum sit. Duo vero concurrere debent, tum vt constet de *legitimo matrimonio*, tum vt *natiuitas* ex matre explorata sit. Quod si ergo parentes constanter asserunt, illum, qui se filium gerit, talem non esse, sed alienum & *pietatis* intuitu tantum nutritum, *standum est verbo viri & mulieris*, vt ait pontifex in *c. 3. X. h. t.* quia quamuis stante matrimonio in domo nutritus fuerit, non tamen constat, eum ex vxore natum susceptumque fuisse; qua in re professio parentum magnam vim probandi habet, nisi contrarium probari queat, quam probationem haud excludit pontifex. Ceterum si parentes cohabitarunt vt *coniuges*, partumque semel agnouerunt, atque tanquam filium tra-

Sufficit probatio coniecturata connubii.

Quid si parentes ambo negent, filium suum esse?

Soli matri non creditur contrarium asserenti.

ctarunt, ita vt *communiter* ab omnibus pro filio habitus fuerit, matri postea non creditur, asserenti, eum ex alio natum fuisse, *c. 10. X. de probat.* quod filius in *quasi possessione* constitutus præsumtionem pro se habeat, quam mater sua assertione contraria infringere nequit. Pariter nec sola *nominatio* vel *appellatio* patris, aliquem *filium suum* appellantis, filiationem probat, si deficiunt alia adminicula, ex quibus ad minimum *quasi possessio filiationis* doceri potest, per *cit. c. 10. Nou. 117. c. 2. §. 12. J. in f. de adopt.* Fortissima autem tunc est probatio, si præter *nominationem* probatum fuerit *matrimonium*, licet *secundum opinionem maioris partis viciniæ* vxor credita fuerit concubina, quod communi opinioni præferri debeat rei veritas. *c. 12. X. h. t.* Conf. PALAEOTVS *de nothis & spur. c. 21. seqq.* PACIANVS *de probat. lib. II. c. 6.*

Multum operatur possessio quasi filiationis.

Verum matrimonium ex postfacto variis modis fieri potest.

§. XLI. Ex post facto *verum* nascitur matrimonium, si in gradu prohibito, & sic *nulliter* quidem contractum, ei tamen postea accessit *dispensatio superioris*, quia ab eo tempore in *verum* degenerat *matrimonium*, & liberi postea nati *legitimi* sunt. Pariter si quis vxorem habens, ea relicta, alibi aliam, huius rei insciam, duxit vxorem, exploratum est, matrimonium posterius *putatiuum* esse, vtut ob *bonam fidem* vxoris secundæ suis effectibus non destituatur. Enimuero, vxore prima mortua, matrimonium cum secunda initum fit *legitimum* & *verum*, cum iam a vinculo, quo priori ligatus erat, solutus est, *c. 7. de eo qui duxit in matrim.* vt ne quidem noua *copula sacerdotalis* desideretur, sed prior, statu ita mutato, conualescat, licet eam postulet GVTIEREZ *de matrim. c. 47. n. 5. sqq.* Quamuis vero in *c. 7. cit.* pontifex disponat, *licentiam* marito concedendam, si posteriori coniugali affectu adhærere velit, indeque necessario concludendum sit, de *iure canonico* maritum inuitum, vxore legitima mortua, non *teneri putatiuæ* adhærere, cum qua nulliter contraxit nuptias, sed ab ea discedere posse; id tamen sine dubio ex hac causa factum fuisse reor, quod, dimissa altera, quam *nulliter* duxerat, *perpetuæ pænitentiæ* subiaceat, & ita potestatem habeat, monasterium intrandi, quod *vita monastica* sit *perpetuæ pænitentiæ* status. Enimuero inter protestantes, si gratia *pœnæ capitalis* marito facta est, non tantum *licentia* ei conceditur, adhærendi secundæ maritali adfectu, sed, vt prorsus existimo, etiam ad hoc *cogi* potest, tum ne *innocens* & in *bona fide* existens vxor decipiatur: tum quod maritus discedens allegaret propriam turpitudinem,

dinem, indeque *exceptionem* quærere intenderet, quod iura non permittunt.

§. XLII. Ad *clandestinum* progredior matrimonium, de quo fusius iam egi ad tit. *de clandest. despons.* imprimis vero *§. LIV.* vbi dedi mentem *c. 2. X. cit. tit.* cum quo intime cohæret, quod in *c. 9. h. t.* traditur. Vtut vero *clandestinis copulationibus* nimium indulgeant protestantes, iuris canonici principiis (ab ipsis pontificiis per *concilium Tridentinum* derelictis) seducti; ei tamen minime fauendum esse arbitror, si ipsa *copula sacerdotalis* in controuersiam vocatur. Dantur plures inter catholicos *presbyteri*, sine *titulo vero* ordinati: dantur *depositi* vel *remoti:* dantur etiam, qui ordinem clericalem mentiuntur, quo destituuntur, (v. *tit. de clerico non ordin. ministr.*) & sub larua simulati presbyterii lucri gratia actus pastorales peragunt. Quid vero, si, prout sæpe contingit, *clandestina* protestantes horum *copula* vsi sunt, & ab eiusmodi *clerico vago*, de cuius statu non constat, testimonium *copulæ* acceperint, an huic in casu *contradictionis*, & si alter matrimonium neget, fides habenda? quod negandum esse existimauit facultas iuridica huius loci in casu quodam notabili, etiam anno 1727. ad *comitia imperii* deducto, in quo grauissima dubia *copulæ sacerdotali*, & testimonio desuper confecto, obstabant. Merito enim α) vt copulæ huic *certitudo* adsit, fieri debet a *parocho*, certæ ecclesiæ præposito, & actuale munus pastorale exercente: β) attestatum desumendum ex *libris ecclesiasticis*, vim probandi vnice in his habentibus, quæ *munus publicum pastoris* concernunt. Testimonia eorum, qui nulli ecclesiæ præsunt, nec de quorum *statu* constat, nullam fidem merentur, prout ex sequentibus Facultatis nostræ rationibus, in casu prædicto *Mense April. 1727.* datis, & prelo postea a reo subiectis comitiisque exhibitis, liquet:

(III) Clandestini matrimonii effectus,

quid si a falso presbytero clam copulati sint coniuges?

Obwohl in dem Heydelbergischen Gutachten viele Argumenta angeführet worden, woraus erhellen möchte, daß der Herr Obriste von B. mit der Berg. würcklich und auch valide nach denen principiis Protestantium copuliret seye; wohin gehöret: 1) Daß der Copulations-Schein vom 4. Ianuarii 1703., so von einem Catholischen Geistlichen, Nahmens Johannes Jacob Meuller, ausgestellet, von ihr produciret, und dadurch die Trauung erwiesen worden: 2) Der Herr Obrist in einem Schreiben an sie vom 18. Martii 1704. sich votre fidele mary unterschrieben: 3) In einem andern Briefe vom 14. Aprilis eiusdem anni sie seiner Mutter belle fille genannt: 4) In einem te-

stamento militari sine die & consule er sie seine eheliche getraute Frau genannt: 5) einige Zeugen, so ad perpetuam rei memoriam, wiewohl ohne Eyd, in Cölln ausgesaget, daß er sie beständig seine Gemahlin genannt: 6) Er sich, als die Berg. in anno 1706. in das Guth L. sich immittiren lassen, bis 1711. nicht gemeldet, noch contradiciret: 7) Er abermahl in anno 1707. mit eigener Hand und Petschafft ein testamentum militare gemachet, und sie darin ma chere petite femme genannt: 8) Den 14. Septembris 1708. in einem Passeport ihr den Nahmen mon epouse beygeleget: 9) Die Ehe auch von denen Staaten von Holland per rem iudicatam als gültig agnosciret: 10) Uber dem der geschworne Hof- und Ehe-Gerichts-Bot zu Heydelberg ausgesaget, daß bey geschehener insinuation eines decreti der Herr von B. gegen Jhn erwehnet, daß er durch keinen rechtlichen Geistlichen, sondern durch einen Kerl vom Regiment, der in einen Geistlichen Habit gesteckt gewesen, mit Jhr getrauet worden, wodurch er per indirectum die Trauung zugestanden, welcher Aussage billig Glauben beyzumessen; Uberdem auch 11) bey denen Protestanten dergleichen heimliche Winckel-Trauung vor gültig zu achten, und iederzeit in fauorem matrimonii zu sprechen, mithin also daraus erhellen möchte, daß die Berg. in ihrem Anspruch wohl fundiret sey.

Dieweil aber dennoch 1) der producirte Copulations-Schein von einem solchen dato gestellet ist, da die Berg. noch in Huy gewesen, und diese Stadt an die Teutschen noch nicht übergangen, zumahlen der Trau-Schein auf den 3. Ian. 1703. gestellet, die Stadt aber erst den 15. Augusti 1703. von denen Frantzosen an die alliirte Teutsche übergeben worden, und diese zur Zeit des ausgestelleten Trau-Scheins so wenig als der Herr Obriste diese Persohn gekannt, also sofort daraus erhellet, daß dieses testimonium suspicione falsi laboriret; welche suspicio 2) dadurch noch mehr vermehret wird, weil durch die ad acta gegebene attestata sowohl des Vicarii zu Lyck, als anderer erhellet, daß weder ein Pfarrer noch Priuat-Priester daselbst zu finden, der Johann Jacob Meuller heisset, und dahero eine res pessimi exempli seyn würde, wenn man solchen von unbekannten Persohnen fabricirten Trau-Scheinen Glauben beylegen wolte, da 3) leicht ein verloffener Priester, oder wohl gar Schulmeister, der nicht mehr im Amte stehet, auch wohl niemahls ordiniret worden, sich mit Gelde erkauffen lassen, und einen solchen Schein ausstellen

könte

könte, welcher doch keinen Glauben haben kan, indem die Kirchen-Attestata dahero ihre völlige vim probandi haben, daß alle actus vi officii in die Kirchen-Bücher eingetragen, und daraus die Attestata genommen sind;

CARPZ. *lib. 2. iurispr. consist. def. 315. num. 2. 3.*

welches aber auf eines Verloffenen und Unbekannten ausgestelltes Attestatum nicht zu ziehen, auch mehr als bekannt ist, daß viele falsche Briefe von dergleichen Leuthen geschmiedet, und ums Geld verkaufft werden, mithin, wenn man de fide attestantis keine Gewißheit hat, das Attestatum selbst keinen Beweiß machen, vielweniger 4) operiren kan, daß man daraus ein legitime contractum matrimonium erweisen möge, auch keines weges zu billigen, oder als eine allgemeine sententia Protestantium auszugeben ist, daß eine solche clandestina, inordinata & suspecta copulatio (wenn sie gleich geschehen seyn solte) bey denen Protestanten eine rechtmäßige Ehe schlechter Dinges machen solte, da in allen protestirenden Kirchen-Ordnungen diese Forma denen Ehen vorgeschrieben ist, daß solche nicht heimlich und in Winckeln geschehen, sondern vorhero öffentlich per consueta proclamata kund gethan, und darauf die Persohnen zum wenigsten von einem ordentlichen Pfarrer, der im ordentlichen Predigt-Amt stehet, zusammen gegeben werden sollen, welches auch die gantze Historie der Priesterlichen Copulation mit mehrern bestärcket, deren Endzweck bloß dahin abzielet, damit an der rechtmäßigen Ehe kein Zweifel übrig bleibe, nullus itaque fidelis, cuiuscunque conditionis sit, occulte nuptias faciat, sed benedictione accepta a sacerdote publice nubat in Domino;

C. 2. C. 30. qu. 5.

Welches nachgehends in allen Kirchen-Satzungen verordnet und fortgepflantzet ist, und es hier auch billig heissen muß: Forma praescripta non seruata, actus est nullus;

Tom. III. iur. eccles. tit. de clandest. despons. §. 41.

allermassen auch 5) bey denen Catholischen dieses um desto weniger Zweifel findet, als solches in concilio Tridentino klar versehen, und dahero der vicarius zu Lyk attestiret, daß der Trau-Schein zu Beweisung einer rechtmäßigen copulation nicht hinlänglich sey, und obwohl in iure canonico antiquo denen heimlichen copulationibus nicht alle Krafft benommen ist, dennoch solches nicht anderst verstanden

werden mag, quam si postea matrimonium ab ecclesia h. e. iudicio ecclesiastico comprobatum & ratihabitum fuerit,

C. 2. X. de clandest. despons.

welche Kirchen-Gerichtliche comprobatio 6) hier weder geschehen ist, noch geschehen kan, da die copulatio von einem solchen unbekannten Menschen geschehen seyn soll, den die Catholischen selbsten unter sich vor keinen Geistlichen und ordinirten Presbyterum agnosciren, quorum sacris tamen addictus fuit, diesemnach denen Protestanten es eine Schande seyn würde, wenn man die von einem solchen Vaganten und untüchtigen Menschen vermeyntlich geschehene Copulation, welche die Catholische selbst verwerffen, wie auch das darüber ausgestellete Attestatum passiren lassen wolte, als welches gegen alle gute und in Unsern Kirchen so hoch geschätzte und vorgeschriebene Verordnung lauffet, und alle Kirchen-Zucht über einen Hauffen wirfft, und obwohl 7) unterschiedliche Briefe von der Berg. produciret seyn sollen, worinn der Herr Obrister von B. dieselbe seine Frau genannt und agnosciret, auch in Cölln zwey Zeugen ausgesaget, daß er sie seine Gemahlin genannt; dennoch eines Theils dabey zu erwegen, daß die Zeugen mit keinem Eyde beleget worden, und dahero nichts erwiesen, andern Theils die Briefe und Schreiben niemahlen ad recognoscendum dem Herrn Obristen vorgeleget, ohne welche sie doch keine vim probandi haben, quamuis etiam sola nominatio nihil operetur, sicuti nominatio sola filii filium non facit,

§. vlt. in f. I. de adopt.

überdem 8) der Herr Obrister dabey bleibet, daß er von dem, was in seiner Abwesenheit in Italien vorgegangen, nichts gewust, und ihm also dasjenige, was von Seiten Chur-Pfaltz geschehen, nicht præiudiciren könne, wiewohl auch solches alles a iudice incompetente, inaudito reo, vorgenommen ist, und dahero keine Krafft hat,

l. 1. seqq. C. si a non compet. iudic. iudic.

zumahl die Berg. 9) durch ihre intriguen dergestalt die Gerichte, auch so gar die Schwäger des Herrn Obristen eingenommen, daß sie dieselbe vor dessen Gemahlin gehalten, und, ob solches würcklich wahr sey, nicht einsten untersuchet, nachdem sie mit ihren höchst-verdächtigen testimoniis dieselbe hintergangen, und dadurch 10) effectuiret, daß man nicht so wohl de iure matrimonii contracti weiter cognosciret, sondern solches als richtig angenommen, und deswegen ein

pro-

prouisionale decretum de alimentis ergehen lassen, welches aber der Wahrheit selbsten kein præiudicium machet;

l. 1. §. 12. 13. 14. de agnosc. vel. al. lib.

dahero denn dieses auch 11) von dem decreto derer Herren Staaten von Holland zu sagen, als welche gleichfalls über die Ehe nicht erkannt, sondern die attestata, und was in der Chur-Pfaltz geschehen, vor wahr angenommen, und in dem regard ihr die alimenta von des Herrn Obristen Sold assigniret, im Gegentheil 12) sie die ordentliche Ehe-Klage erst bey der Ober-Rheinischen Reichs-Ritterschaft vorgenommen und angestellet, woselbsten der Herr Obrister sich vltro eingelassen, und dadurch die litis pendentia daselbst dergestalt bestätiget ist, daß ihr nicht erlaubet gewesen, nachgehends davon wieder einen Absprung zu nehmen, und da sie solches nichts desto weniger gethan, der Herr Obriste aber auf die litis pendenz sich vest gegründet, dieselbe allerdings befugt gewesen, den Proceß zu prosequiren, und zu vrgiren, daß in contumaciam erkannt werden möge, so auch nachdem sie zuvor ad audiendam sententiam gebührender massen citiret gewesen, erfolget, und der Herr Obrister würcklich und Rechtskräftig absoluiret ist, welches Urthel 13) um desto mehr in rem iudicatam ergehen muß, als bey diesem Gerichte bloß die Frage an matrimonium contractum fuerit, ventiliret worden, quando autem non constat de matrimonio, sed de eius existentia disputatur, etiam transactio & iuramenti delatio locum habet,

HEIG. *P. 2. qu. 16.*

mithin auch die Kraft Rechtens, quæ vim transactionis habet, bey dergleichen Urtheln Statt finden muß, dergestalt, daß nunmehro der Berg. die exceptio rei iudicatæ beständig im Wege stehet, wodurch denn die rationes dubitandi völlig entkräftet sind, und nur bey der 10ten noch anzumercken ist, daß des Gerichts-Botten Aussage keine vim probandi habe in denen Dingen, welche zu seinem Ambt nicht gehören, cum tantum ei credatur quoad actum insinuationis,

GAIL. *1. obseru. 54. n. 5.*

bevorab, da dessen unbeeydete relation de re ad officium suum non pertinente abgeleget, und er als ein unbeeydigter Zeuge darin anzusehen.

So

So erhellet hieraus allenthalben so viel, daß die Berg. in meritis causæ nicht gegründet, und keine prætension wegen der Ehe an den Herrn Obristen, nach denen protestantischen principiis machen könne. **Von Rechts wegen.**

(IV) Infidelium coniugia

an iure ecclesiastico censeantur?

§. XLIII. Denique *matrimonia infidelium legibus ecclesiasticis* non ligantur ex sententia ipsius iuris canonici, quia sunt extra *ecclesiam*, & sic instar *peregrinorum.* Enimuero *prouincialibus legibus* eos ligari, nemo dubitabit; qua de causa si his etiam *gradus* determinati sunt, in illis matrimonium inire non possunt impune. Quid ergo, si in gradu, *iure ecclesiastico* duntaxat prohibito, sed illis (iudæis forsan) concesso, vxores duxerint, & post ea *fidem christianam* receperint? Nihilominus tamen *legitimum* reputandum, liberique legitimi censendi sunt, *c. f. X. h. t.* quod *tom. III. ad tit. de conuers. infidel. §. 69.* iam declaratum ac traditum est. Quia itaque quæstio *legitimarum natalium* ex *validitate matrimonii legitimi* magnopere dependet, huius, vt *præiudicialis* quæstionis, decisio ad iudicem *ecclesiasticum* inter christianos deferenda, si vel maxime in *iudicium mere ciuile* incidat, quatenus de ipso *vinculo* quæritur, *c. 5. & 7. X. h. t.* prout *tom. I. tit. de ordin. cognit. §. 4.* iam distincte tradidi; quamuis si *de facto matrimonii* agatur *incidenter*, iudex secularis hanc *quæstionem facti* etiam decidere possit, veluti an vxor sit in *possessione vel quasi coniugii*, vt iudex secularis *prouisionaliter* ei alimenta decernere queat? Conf. Dn. de LVDOLFF *de iure cameral. p. 224.*

TIT. XVIII.

QVI MATRIMONIVM ACCVSARE POSSVNT VEL IN EO TESTIFICARI.

§. I.

Matrimonium impugnatur per accusationem,

DE *variis* matrimoniorum *impedimentis* in præcedentibus titulis actum est, & quidem in *thesi*; modo videamus, quomodo hæc do-

doctrina in *applicationem* deduci queat? id quod fit per *impugnationem matrimonii* in iudicio factam, *accusatione* eo nomine instituta. Equidem *accusationis* propriæ dictæ vsus duntaxat in *criminalibus* adest, quibus causis accenseri nequit *allegatio* & *deductio* horum *impedimentorum*; palam tamen est, causas matrimoniales, & inprimis quando de earum *vinculo* agitur, causis *arduis* & *publicis* suo modo accenseri, & *criminalibus* in plurimis æquiparari. *c. pen. in f. X. de restit. in integr. c. 1. X. de consangu. & affin. c. f. de procurat. in 6.* Qua de causa etiam *ex officio* de iis agi posse censent, quod etiam ad *sponsalia* citra sufficientem causam extendunt, si exceperis ea, quæ *de præsenti* in *sensu iuris canonici* dicuntur. Quandoquidem vero *tom. III. tit. de sponsal.* iam obseruaui, sponsalia eiusmodi protestantibus inusitata, nec *pura* illis accensenda esse; merito in applicatione huius doctrinæ magna opus est circumspectione, ne illi locum concedamus, vbi de *priuati præiudicii* articulo duntaxat agitur. Si inter desponsatos nascitur animorum abalienatio, is tamen, cuius interest, agere nolit, sed potius abstinendum censet, consistorii partes haud esse crederem, vt inuitos in iudicium traheret, eosque ad iudicium inter se suscipiendum cogeret, id quod tamen ex communi hypothesi, quod sponsalia *pura* sint *de præsenti*, & *vinculum matrimoniale* iam habeant, communiter, sed per *manifestum errorem*, fieri solet, si forsan per confessionarium status causæ inter desponsatos consistorio fuerit denunciatus. Vnde etiam de *renunciatione litis* sponte motæ cespitant, de qua actum *tom. III. tit. de sponsal. §. 72.*

imo etiam sine accusatore ex officio.

non idem dicendum de sponsalibus.

§. II. Propius iam accedo ad impugnationem matrimonii ex capite *impedimenti*, quod *nullitatem* matrimonio inducit. Hæc duplex est, vel *absoluta*, quæ operatur, vt ob legis *prohibitionem* concurrentem nequidem inter volentes & consentientes nuptiæ subsistere possint: vel *secundum quid*, quæ ob *priuatum* alterutrius *interesse* quidem diremtionem matrimonii indulget, inter *volentes* autem non dirimit aut annullat, vtpote si ex capite *doli*, *metus*, *erroris* aut *impotentiæ* matrimonium impugnatur. Pari ratione impedimentum, quod nullitatem connubii operatur, duplex est, vel *priuati iuris*, quod ad læsi arbitrium merum pertinet, vt ei renunciare possit, tam *expresse* quam *tacite*; *c. 4. X. h. t.* vel *publici iuris*, quod delictum alit, ob quod etiam *absolutam* operatur *nullitatem*.

Impugnatur matrimonium ob impedimentum, vel absolute, vel secundum quid,

prout impedimentum vel publici vel priuati iuris est.

De impedimento priuati iuris tantum agit læsus

§. III. Differunt hæc duo diuersa impedimentorum genera (I) ratione *accusatorum* seu *actorum*. De eo, quod *priuati iuris* est, duntaxat agit *coniux* vel *læsus*, vtpote *vir*, si ex postfacto compererit, vxorem ductam esse *seruilis conditionis*: si eam, errore cognito, cognouit, agere amplius nequit, *c. 2. X. de coniug. seru.* sed suo iuri renunciauit. Pariter *vxor* tantum ob *viri impotentiam* agere potest, non vero cogitur, *c. 5. X. de frigid. & malef.* & quæ per vim coacta est ad coniugium, tamdiu agit, quamdiu in spontaneam cohabitationem non consentit. *c. 21. X. de sponsal.* Lædens hoc casu nec agit, nec de impedimento excipit, velut is, qui decepit alterum, quamuis in *c. 26. X. de sponsal.* imprudenter diuersum statuerit in casu *doli* pontifex. Multo minus *tertius* eo nomine agere potest, nequidem *pater* eius, qui inhabilem ad consuetudinem coniugalem duxit, quia non tam *patris*, quam *mariti* hoc casu interest, ex ratione *coniugii*, qui cogi nequit, vt arctam dimittat. Si ais, patris interesse, vt ex filio legitima soboles procreetur pro conseruatione gentis suæ; regero, hoc interesse tum *remotum*, tum *incertum*, nec ita comparatum esse, vt filius ad dimittendam arctam cogi queat, vt ZIEGLER *ad Lancellot. lib. II. tit. 15. §. 3.* optime monet, quin potius primario *interesse* ex *ipso coniugio* æstimandum, & sic tantum a *coniugibus*, qui in eo viuunt, allegari potest, nisi forsan, re adhuc integra, tertius *ius prioritatis* ex sponsalibus prioribus adduxerit, de quo casu *§. sq.* agitur. Ast de *impedimento publici iuris*, quod in *matrimonio prohibito* latitat, quilibet agere, & matrimonium contractum impugnare potest; *c. 6. X. h. t.* & quidem primo loco præferuntur consanguinei; his deficientibus, etiam extranei admittuntur. *c. 1. C. 35. q. 6.* Crederem, etiam solam *denunciationem* sufficere, vt iudex ecclesiasticus *ex officio* in hoc impedimentum inquirat, cum etiam, omni deficiente accusatore, de hoc impedimento cognoscere queat.

non lædens,

non tertius.

De impedimento publici iuris quilibet agit.

De illo agitur quandoque tantum re adhuc integra,

§. IV. Differunt præterea quandoque (II) ratione *temporis*, quo agendum est. Dixi, de impedimento *priuati iuris* seu *præiudicii* agere vel *coniugem* vel *læsum*. Quid ergo si per matrimonium tertius lædatur, qui *ius potius* habet ex prioribus sponsalibus? Ille tantum agere potest ad impediendum matrimonium *re adhuc integra*, quia sub *pœna præclusi* quilibet, qui ius contradicendi habet, generaliter citatur, vt ante ἱερολογίαν compareat, & ius suum doceat; adeo vt postea præclusus sit, vt supra *tom. III. tit. de cland. despons. §. 35.* ob-

obseruaui. Tribus bannis non propositis, sed copula sacerdotali *clandestine* facta, tertio, cui potius ius est, non praeiudicatur, quo minus agere queat vel ad interesse vel ad dirimendum matrimonium *de facto* initum, vt dixi *tom. III. tit. de sponf. duor. §. 3.* Non vero tria banna ecclesiastica impediunt, quo minus impedimentum *publici praeiudicii*, quod *delictum* habet, quouis tempore allegari queat, si tempore denunciationis is; qui iam coniunctos impetit, extra territorium vel dioecesin moratus est, vel alias denunciatio ad eius notitiam peruenire non potuit, ob morbum forsan, quo eo tempore laborabat, vel ob aliud impedimentum publicum; vel denique si proprio iuramento firmauerit, quod postea didicerit ea, quae obiecit, & ad hoc ex malitia haud processerit. *c. f. X. h. t.* Quod tamen inter protestantes non aliter recipiendum, quam si tale fuerit impedimentum, quod inuitos cogit, vt discedant. Neque enim in quouis gradu prohibito contractum matrimonium dissoluimus, prout supra *ad tit. de consangu. & affin. §. 44. sq.* demonstratum est.

de hoc vero quandocunque agi potest, non obstante proclamatione.

§. IV. Circa ipsum *processum*, quaedam etiam *singularia* occurrunt, quae etiam a regulis iuris ordinariis deuiant. Primum est, quod in iis *ordo iudiciarius* non adeo seruandus sit, sed summarie procedatur. *c. 1. X. vt lite non contest. clem. 2. de iudic.* Noui quidem, causas matrimoniales, praesertim vbi contra matrimonium agitur, *arduis* accenseri; haec vero ratio non iubet, vt stricte regulis *processus ordinarii* inhaerendum sit, cum etiam *processus inquisitorius* in grauioribus delictis summariis annumeretur. Vid. Dn. BERGER *in elect. process. matrim. §. 10.* Alterum est, quod testes, publicatis iam testium depositionibus, adhuc recipi possint, si de *impedimento consanguinitatis* similisue *praeiudicii publici* agitur. *c. 26. X. de testib.* Ex eadem ratione iure Saxonico nec *fatalia iurisiurandi* attenduntur, vt obseruat Dn. de BERGER *cit. l. §. 37.* quod tamen EODEM obseruante *§. 40.* extendi non debet ad casum, quando quis impugnat matrimonum ex *iure* mere *priuato.* Tertium est, quod reus hic etiam cogi possit ad *editionem documenti*, vnde impedimentum *publici praeiudicii* probari queat, quippe quod ita comparatum est, vt merito a *regulis iuris ordinarii* desistendum sit, obseruante EODEM *cit. l. §. 38.* Quartum *testes* tangit, quia in hac causa etiam parentes, fratres, cognati vtriusque sexus, siue de coniungendo siue de dirimendo connubio agatur, admittendi sunt, quod vnusquisque suam genealogiam ex recitatione maiorum

Summarie in hac accusatione proceditur,

& alia singularia in processu obseruantur.

rum ſcire laboret, nec rectius recipi poſſint quam illi, qui melius rem cognoſcunt atque ſciunt. *c. 3. X. h. t. c. 2. C. 35. q. 6.* Solius matris teſtimonium tamen non ſufficit, quod per vnius teſtis depoſitionem non ſint matrimonia diſſoluenda; impedit tamen, ne, re adhuc integra, coniungi queant. *c. 22. X. de teſtib.* Quamuis vero mater etiam in teſtimonium admitti queat, ſi de *coniungendo matrimonio* agitur, veluti ad probanda ſponſalia, per *c. 3. cit.* magna tamen circumſpectione opus eſt, ne *indiſtincte* admittatur, ſi forſan aliunde ſuſpecta eſt, quorſum mens pontificis vergere videtur in *c. 22. X. de teſtib.* vtpote ſi ſponſus diuitiis, nobilitate, potentia, vel honore inſigni coruſcat, vt hoc intuitu mater, *quae filiae incrementum & honorem videtur diligere*, facile induci queat, ad teſtimonium pro filia ferendum, quo caſu ob *ſingularem ſuſpicionem* mater merito repellenda per *cit. c. 22.* Interim inde regula haud ſtruenda, nec inferendum eſt, matrem non admitti pro filia, quando de *probandis ſponſalibus* agitur, vt etiam obſeruat Dn. de BERGER *cit. l. §. 39.* adeoque hoc caſu arbitrio iudicis diſcreto relinquendum, vtrum & quatenus mater admittenda, an vero repellenda. Denique de viribus ſententiae, & an rem iudicatam operentur, actum eſt *tom. I. tit. de ſentent. & re iudic.*

Mater etiam ad teſtimonium admittitur.

TITVLVS XIX. DE DIVORTIIS.

§. I.

QVo faciliores ſeſe praebuerunt pontifices in diſſoluendis coniugiis, ſi impedimenta mera iuris eccleſiaſtici, plus aequo extenſa, (veluti ad caſum *conſanguinitatis ſpiritualis c. 1. X. tit. praeced.*) demonſtrata fuerunt; eo iniquiores & difficiliores fuere in *diuortiis* concedendis ob cauſam *iuſtam ſuperuenientem*. *Nullitatis* cauſas, poſitis ſcilicet tot impedimentis, nimium auxerunt, & ita in *exceſſu* peccarunt: *diuortii* doctrinam adeo coarctarunt, vt fere ex nulla cauſa *totale* ſeu quoad *vinculum* concedant, vt in hoc caſu in *defectu* peccarint. Vnde Proteſtantes optime & recte fecerunt, quod in hac cauſa ado-

Pontifices difficiles in diuortiis concedendis, faciliores in annullandis coniugiis.

a doctrina *iuris canonici* recesserint, & *diuortia* certis in casibus admiserint. Verum rursus quidam in *defectu*, qui *soli adulterio* inhærent; alii in *excessu* peccant, qui causas diuortiorum admodum dilatant, & tamen secundum dogmata Christi doctrinam hanc in consistoriis æstimandam esse docent. Ex his interpretum sententiis variantibus nata sunt plura opuscula, thema hoc illustrantia, quorum præcipui auctores sunt FRIDERICVS VLRICVS CALIXTVS, IOANNES MICHAEL LANGIVS, IO. GEORG. WAGNERVS, IO. GEORG. NICOLAI, GEORG. ADAMVS STRVVIVS, HENRICVS BODINVS, pluresque alii. Edidit etiam, me præside, dissertationem *de iure principis euangelici circa diuortia* Dn. IOANNES FRIDERICVS KAYSER, Professor Giess. meritissimus, circa quam variæ lites motæ, & ea occasione opuscula plura conscripta, coniunctim edita sub tit. *controuersia circa iura diuortiorum.* Litem hanc meam non feci, quod prælaudatus Professor Giessensis non ex mea sed sua sententia dissertationem prædictam conscripserit, adeoque ipsi thesium suarum propugnationem reliquerim. Quæ mea inter hos eruditorum scopulos sit sententia, ex iam dicendis apparebit. Speciatim de *diuortio ob insidias vitæ structas* conscripsit meditationem B. STRYKIVS, vsui moderno ad tit. *de diuortio* deinceps insertam. Quia verò patres, maxime AVGVSTINVS, in diuersas distracti sunt sententias in hac doctrina, & CHRISTI verba sæpe in alienum detorserunt sensum, inde variæ lites ortæ, vt ostendit SCHILTERVS *in historia iuris circa dogma ecclesiæ de dissolutione matrimonii quoad vinculum*, quod opusculum admodum huic instituto inseruit. Eundem in finem quoque Ienæ editi sunt AVGVSTINI *libri duo de adulterinis coniugiis ad Pollentium cum notis iuridicis & moralibus* ICti cuiusdam celeberrimi, quem SCHILTERVM fuisse reor, quibus dogma ecclesiæ de dissolutione matrimonii optime illustratur, fontesque errorum a iure canonico per AVGVSTINI auctoritatem approbatorum, aperiuntur. VLRICVS OBRECHTVS, eiuratis sacris protestantium, hunc libellum in linguam Germanicam transtulit, vt *diuortiorum* vsum ex capite adulterii damnaret. Vid. *Memoires des Trevoux de anno 1702. M. Ian & Febr. p. 23.* Denique doctrinam Iudæorum circa diuortia explicuere SELDENVS *de vxor. Hebr. lib. 3.* BVXTORFF *de sponsal. & diuort.* IOANNES MARCKIVS *in sylloge dissert. Philologico-Theologicarum dissert. XV.* quæ hic eo minus negligenda, quod CHRISTVS verum eius sensum restituerit, de quo imprimis in *iure canonico* quæritur.

Protestantes diuortia admittunt, de quibus scriptores laudantur.

Matrimonium ex intentione Dei est indissolubile.

§. II. Vt ergo in hac salebrosa materia inoffenso procedamus pede, iuuabit, *propositionibus* quibusdam eandem includere, & ex illis eam illustrare. Prima esto: *ex intentione & institutione ipsius DEI matrimonium vinculum indissolubile continere, nec regulariter facto hominum dissoluendum esse.* Id non obscure colligitur ex facto ipsius DEI, ex *costa viri* vxorem creantis, vt *vnitatem* & *indissolubilem nexum* coniugum indicaret, ostenderetque, vxorem *partem corporis mariti* esse, quæ a corpore ipso auelli non potest. Hanc conclusionem mox ipse scriptor diuinus *Gen. II, 24.* ex hoc facto diuino deduxit traxitque, & sic rationes subduxit: *Idcirco patrem suum matremque suam relinquet vir, vxori suæ adhærebit, & vna caro euadent.* Adhærere vxori suæ, etiam parentibus relictis, & in vnam cum ea coalescere carnem, quid rursus denotat aliud, quam *indissolubili nexu* cum vxore coniungi? Tam arctissima quippe hæc coniugum vnio a DEO ipso, hominum creatore, est constituta, vt præponderare debeat vnioni cum parentibus. Hæc quidem itidem *naturalis* & *arctissima* dicenda, sed in comparatione ad coniugium *solubilis* adhuc est, vt quidem filio a parentibus discedere integrum censeri debeat, non item ab *vxore*, quæ cum ipso *vna caro* facta. Non ergo marito integrum est, vxore dimissa, reuerti ad domum patris, nec vxori fas est, repetere paternam sedem, marito derelicto, quin potius *in perpetuum* alter alteri adhærere, & amorem coniugalem præferre dilectioni parentum debet. Equidem de solo *marito* loquitur *diuinus scriptor*, sed hoc vel ideo, quod de *vxore* minor ratio dubitandi esset ex lege coniugii marito adhuc subiecta, & ideo magis adhuc constricta: maritos plus libertatis forsan sibi vindicaturos esse præuidebat, & hanc ob causam necessum ducebat, illis verum matrimonii vinculum ob oculos ponere. Vim *regulæ vniuersalis* vero hæc verba habere, quæ omnibus matrimoniis *legem perpetuam* scriberet, vel inde liquet, quod ad coniugium ADAMI cum EVA hæc verba non quadrent, cum neuter parentes haberet, adeoque potius *posterorum coniugia* tangant, eorumque *indissolubile vinculum* arguant.

Quod Christus sua doctrina confirmauit.

§. III. Altera propositio est: *hanc explicationem eo minus dubii habere, quod Saluator sapientissimus eandem sua doctrina solidauerit receperitque.* Sicuti *diuortia promiscua* vinculo huic indissolubili aduersantur, quæ tamen prauo more apud Iudæos erant recepta; ita CHRISTVS hanc diuortiorum licentiam reprobauit, suamque do-

doctrinam Pharisæorum traditionibus corruptis opposuit, *Matth. V, 31. 32. Luc. XVI, 18.* praeterea vero eam ex *institutione diuina* & *verbis scriptoris diuini* in disputatione cum Pharisæis demonstrauit probauitque. *Matth. XIX, 3. sqq. Marc. X, sqq.* Interrogatus erat CHRISTVS de *promiscua diuortiorum*, ex quacunque leuissima causa susceptorum, *licentia*, cui fauebat HILLELIS doctrina. Saluator, a *traditionibus* alienissimus, mox Pharisæos ablegat ad *scripturam sacram*, prouocatque ad *institutionem primæuam*, aiens *Matth. XIX, 4. Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & feminam fecit eos? & dixit: propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna.* Ex his verbis constare, docet Saluator noster, ex Dei *intentione* & *præscripto*, virum vxorem a se dimittere haud debere; quæ si hanc sententiam haud præ se tulissent, frustra CHRISTVS pro *ratione decidendi* ad quæstionem: *vtrum licitum sit a se vxorem dimittere ex quauis causa?* ea attulisset. Vnde etiam ex verbis adductis *vers. 6.* ipsemet hæc colligit: *itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.* Plana hæc sunt, & rursus designant: (1) hos ipsos, qui ante coniugium *duo* erant a se separati & diuisi, iam non esse *duos* sed *vnam carnem*, ob vnitatem & vinculi indissolubilem nexum, quod vnio arctissima ex duobus *vnum* quid constituat: (2) Deum ipsum hoc vinculum ligasse, atque indissolubilitatem eius determinasse, adeoque factum hoc ipsius DEI esse, indolem hanc coniugio præscribentis; tale autem ligamen ab homine solui non posse. Hisce praeterea (3) CHRISTVS praxin primæuam adiungit, docetque, *ab initio* diuortia ignota fuisse, & praxin iudæorum præsentem haud conspirare cum vsu primæ natiuitatis mundi, adeoque ex hac, non ex illa, quæ *corruptionem* sapit, iudicandum esse de *diuortiorum* vsu & licentia.

§. IV. Tertia propositio est: *diuortiorum vsum apud Iudæos pedetentim inualuisse ex propriis & adscititiis a vicinis populis moribus, nec Moisen per legem causas eius determinasse, sed duntaxat disposuisse, ne repudiatam quis denuo duceret.* Id obseruat BVXTORFFIVS *de sponsal. & diuort. P. III.* vbi explicat *legem Mosaicam* de *diuortiorum vsu Deut. XXIV, 1. sqq.* latam, quæ iuxta *vulgatam versionem*, qua etiam LVTHERVS vtitur, mandatum duplex de diuortio continere videtur, tum *affirmatiuum*, vt, si cui vxor displiceat, scribat ei libellum repudii, illamque a se dimittat: tum *negatiuum*, ne quis repudiatam, & Iudæi tamen vsum diuortiorum ex moribus gentium receperunt.

& ab alterutro iam ductam, rursus in vxorem ducat. Ita enim ex mente vulgatæ verba legis accipienda credunt: *Si acceperit vir mulierem, & rem habuerit cum ea, & accidat, vt ea non inueniat gratiam in oculo eius, eo quod inueniat in ea turpitudinem aliquam, tum scribat ei libellum repudii & in manum ipsi tradat, & dimittat eam e domo sua.* Hæc interpretatio si vera, exploratum quoque est, mandatum aliquod de *diuortio* a MOISE fuisse datum. Enimuero sacræ linguæ periti obseruarunt, vnum tantum præceptum in *cit. l.* deprehendi, *negatiuum* scilicet, *ne quis repudiatam, & ab alio ductam, denuo postmodum ducat*, præcedentia verba autem *factum merum* continere, quod *hypothetice* supponitur, nec de eo eiusque *iustitia* principaliter disponitur, prout ICtis in more positum est, qui, quæ in *facto* eiusque circumstantiis consistunt, per modum *conditionis* præmittunt. Etenim status controuersiæ ex mente MOISIS ita formandus: si vir quidam accepit mulierem, coitque cum ea, accidat autem, vt ea non inueniat gratiam in oculis eius ob αἰσχρὸν πρᾶγμα, & ideo ei scripserit libellum repudii, eum posuerit in manu eius, eieceritque eam e domo sua: si porro hæc mulier eiecta alii viro nupserit, hicque vir posterior itidem eam odio prosequatur, scribatque ei libellum repudii, atque ei in manum tradat, ac e domo sua dimittat, vel si vir posterior, qui eam in vxorem duxit, mortuus fuit, quæritur: *vtrum, his positis circumstantiis, prior maritus eiectam rursus in vxorem ducere queat?* Quod negat legislator diuinus, & vnice hanc quæstionem decidit. Ita enim versionem faciendam esse, obseruat pl. reuer. Dn. D. MICHAELIS *in bibl. Hebraic.* a se editis *ad cit. l.* & ait: *Tum fiet, si non inuenerit gratiam - - - ita vt scribat ei libellum repudii &c. Illa etiam exiuerit &c. Postea vero eam oderit etiam alter maritus &c. Omnia hæc ad antecedens spectant; consequens vero est vers. 4. tum non poterit prior maritus eam reducere. Mosis enim totum hoc præceptum scripsit ad duritiem Israelitarum. Marc. X, 5. Neque illo præcepit (vt Pharisæi aiebant Matth. XIX, 7.) sed permisit tantum diuortium, vt docet Christus, Matth. XIX, 8. & agnoscunt Pharisæi. Marc. X, 4.* Supponit itaque MOISES, hæc ita in *facto* contingere ex *moribus corruptis*, quos eradicare non poterat, non autem de *iustitia facti* primario disponit, aut factum approbat. Audiamus etiam BVXTORFFIVM *cit. l.* optime ita edisserentem: *Mihi saluo aliorum iudicio, videntur iusta, quæ de diuortiis hic κατ' ὑπόθεσιν Mosis proponit, non fundata esse in aliquo præcepto, quod vel iam ante datum* ab

[Margin: Moises tamen eum non mandauit lege sua, — sed vnice quæstionem, vtrum quis repudiatam a se post secundum matrimonium ducere rursus queat? — quod ex Buxtorffio illustratur.]

ab ipso fuerit, vel dare hic voluerit, (quia neque hic neque alibi tale mandatum in Mose extat) sed in facto & praua consuetudine Iudæorum. Videntur illi tum temporis iam in more habuisse, tanquam populus insolens, ferox, refractarius, contumax, vt pro lubitu vxores suas, si qua forte ipsis displicuisset, aut alias exosa & inuisa facta esset, dimitterent, & libellum repudii eis darent, nouasque ducerent. Quin imo ab Ægyptiis fortassis istum morem viderunt ac didicerunt, de quibus constat, illos leges coniugii non magni fecisse & stricte obseruasse. Sane quæ hypothetice hoc pacto proponuntur, communiter solent esse de rebus iam notis & vsitatis. Ideo enim supponuntur, quia nota & vulgata censentur. Consuetudini itaque huic ipsorum prauæ & naturæ ipsorum obstinatæ tantum indulgere voluit seu Moses seu DEVS ipse per Mosen, vt quamuis non bona & laudabilis esset, tamen lege seuera laqueum ipsis induere noluerit, sed nec approbando aut licitam faciendo, nec diserte improbando permittere, & in medio quasi relinquere, hac solum adiecta clausula, ne nimis exorbitaret ipsorum licentia, & pro lubitu vxores dimitterent ac reciperent, ne quis eam, quam repudiauit, reducere possit & reassumere in vxorem; siquidem alii iam nupsisset, aut fidem coniugii dedisset. Eandem interpretationem etiam recepit IOANNES MARCKIVS, Theologus Lugdunensis apud Batauos *loc. cit.* nec ab ea alienus videtur IO. CLERICVS *in Pentateuch. ad Deut. XXIV, 1. sqq.* satis prudenter hæc adiiciens: *Si Hebræa gens, cum legem accepit, eo animo fuisset, vt quicquid a DEO sibi imponeretur, obseruatura esset, diuortia plane vetuisset DEVS; quippe non modo primæ coniugii institutioni contraria, sed & summopere humanæ societati noxia. Quis enim non videt, ditiorum præsertim libidini apertam fuisse latissimam fenestram, cum repudiare vxores possent, quotiescunque vellent? Quis non intelligit, sequiorem sexum iniuriæ virorum obnoxium fuisse? Quis non animaduertit, hac licentia liberis occasionem præbitam violandi præcepti de honore parentum? Quis enim animus debuit esse liberorum, qui videbant matrem a patre leui aut nulla de causa dimitti? Sed cum ita rei adsueti essent Hebræi, vt non possent ab ea consuetudine reuocari; Moses ob illorum duritiem cordis permisit dimittere vxores suas, vt loquitur CHRISTVS Matth. XIX, 8.*

Io. Marckio, & Clerico.

§. V. Quarta propositio est, *Hebræorum magistros verba legis Mosaicæ captasse, atque regulam de diuortiis faciendis imo etiam præceptum inde fabricasse; sed recte Christum contrarium docuisse, verumque sensum legis restituisse.* Postquam CHRISTVS vinculi connubialis

Pharisæi ex præcepto Moisis mandatum de diuortio faciendo exsculpserunt.

bialis nexum indissolubilem ex DEI instituto primæuo asseruerat, Pharisæi iuxta suam hypothesin seu præconceptam opinionem hæc ei opponunt: *cur ergo Mosis mandauit, dare libellum repudii & eam dimittere?* Id pro certo assumunt, quod in quæstione erat, supponuntque, Moisen *mandatum* de libello repudii dando & vxore dimittenda dedisse. CHRISTVS vero optime respondit: *Moses pro duritia cordis vestri* PERMISIT *vobis dimittere vxores vestras*, h. e. interprete BVXTORFFIO *cit. l.* non præcepit MOSES, sed *vos ita siuit facere*, *siuit vos ita vestris ipsorum viis incedere: conniuit ad hoc vestrum factum.* Quando ergo Saluator *Matth. V*, 31. ait: dictum est autem: *Quisquis dimiserit vxorem suam, det ei libellum discessionis*, non *ex sua hypothesi* loquitur, sed ex *communi Pharisæorum sententia*, legem Mosaicam hoc modo explicantium. Suam sententiam DEI instituto conformem mox addit: *Ego vero dico vobis, quod omnis, qui dimiserit vxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat.* His verbis legem primæuam coniugio datam restituit, docetque, eiusmodi diuortia, hactenus vsitata, magis *de facto* quam *de iure* facta fuisse, per *indulgentiam* scilicet & *meram tolerantiam.*

quod Christus redarguit atque refellit, veram sententiam de diuortio proponit.

§. VI. Quinta propositio est, *Mosen non determinasse causas diuortii, nec de iis proprie disposuisse, interpretes autem legem Mosaicam peruerse ita accepisse, ac si de causis iusti diuortii primario disposuisset.* Huc trahebant conditiones a MOISE in *facto* suppositas: *Si aliqua non inuenerit gratiam in oculis mariti: si in ea inuenerit fœditatem vel turpitudinem aliquam: si eam odio habuerit;* indeque colligebant, his verbis designatas fuisse *iustas* diuortii *causas.* Quoniam vero hæc verba admodum *generalia* erant, grauissimam de *causis* excitarunt litem, vnde duæ decantatæ sectæ ortæ sunt, *Schammæana & Hilleliana;* hac *laxitati diuortiorum*, populo gratissimæ, fauente, & ex *quibuscunque causis leuioribus* ea indulgente; illa vero non nisi *grauissimis ex causis*, quæ *turpissimum factum* continerent, hæc permittente. Ex hoc supposito, Pharisæi tentandi CHRISTI gratia, hanc quæstionem *quotidianam* EIDEM proponunt: *an κατὰ πᾶσαν αἰτίαν vxorem dimittere fas esset?* *Audito enim*, ait SPENCERVS *de LL. Hebr. ritual. lib. III. diss. 1. c. 2. sect. 3. p. m. 784. Christum aliter in monte docuisse, hunc scrupulum iniiciunt illi, occasionem inde captantes eius irretiendi & in vulgo calumniandi, quod contra mores patrios & legis instituta*

Quocirca nec Moises causas diuortii determinauit. Pharisæi contrarium asseruerunt, quod colligitur ex quæstione Christo proposita,

ſtituta docuiſſet. Verum Saluator non ſtatim directo ad eam quæſtionem reſpondet, ſed *præiudicialem quæſtionem* eſſe docet: an *diuortia promiſcua* ex lege Dei iuſtificari poſſint? Quod negat, aitque, diuortia promiſcua tum a *voluntate Dei* tum a *praxi mundi primæua* aliena eſſe. Quia vero mox Phariſæi recurrebant ad *præceptum quoddam Moiſis*, generatim CHRISTVS reſpondet, Moſen hæc *permiſiſſe*, non *præcepiſſe*, nec cauſas diuortii principaliter determinaſſe; retuliſſe tantum prauum iudæorum morem, eum tamen non approbaſſe, ſed in medio per *conniuentiam* reliquiſſe. Quæ cum ita ſint, palam eſt, Saluatorem diſputationi Hebræorum ſeſe noluiſſe immiſcere, imo nec potuiſſe, quod *præiudicialem quæſtionem*, ab ipſis pro *certa* aſſumtam, negaret, & ſic oſtenderet, ſe nec *Hillelianis* nec *Schammæanis* accedere, in eo conuenientibus, *diuortia vſitata lege Moiſis mandata fuiſſe*, a qua hypotheſi recedebat Saluator. Oſtendebat enim, ea *regulariter* eſſe prohibita, nec in *lege Moſis* fundata, ſed ex quadam *tolerantia* aſſumta, & impunita. Chriſtus autem oſtendit, nulli ſe ſectæ addictum eſſe.

§. VII. Sexta propoſitio huc redit, *Saluatorem, regula prius recte formata de diuortiis regulariter prohibitis, tandem exceptionem adieciſſe, ex qua diuortium legitimari quandoque & ſic extra ordinem poſſet.* Quia ſine dubio in hac diſputatione Phariſæi acriter vrſerunt Saluatorem, ſciſcitantes, annon *aliqua* ad minimum iuſti diuortii *cauſa* eſſet? tandem directo ſuam edit ſententiam, edicens: *Dico autem vobis, quicunque dimiſerit vxorem ſuam, niſi ob ſcortationem* (vel *extra* RATIONEM SCORTATIONIS, vt eſt apud *Matth. V,32.*) *& aliam duxerit, mœchatur, & qui dimiſſam duxerit, mœchatur.* Hoc edicto, vel *interpretatione*, magis magisque receſſit ab HILLELIS doctrina, vtut palatui populi inſeruiente, & diuortia non *regulariter*, ſed *rariſſime*, & *extra ordinem* tunc demum legitimari poſſe docet, ſi adſit λόγος πορνείας. His verbis Saluatorem reſpexiſſe ad verba *Moſis*, *ſi in ea deprehenderit rem nuditatis*, cenſet BVXTORFFIVS *cit. l. p. 122.* & ait: *Nam* NVDITATEM *ſumi apud Hebræos frequenter pro impudicitia, libidine, ſcortatione, adulterio, tritum eſt: hinc RES NVDITATIS eſt tum actus impudicitiæ ipſe, tum actiones, mores vel geſtus tales, ex quibus iuſtæ & ſufficientes pudicitiæ mulieris proſtitutæ & violatæ ſuſpiciones & præſumtiones peti & deſumi poſſunt.* Quamuis enim *Moiſes* principaliter de *cauſis iuſtis diuortii* haud diſpoſuerit, ſed allegauerit morem Hebræorum, quod ob *fœditatem* vel *odium*, vel quod *gratiam in oculis mariti haud inuenerit*, eiicere ſo-

& per modum exceptionis docet, extra ordinem quandoque diuortium concedi poſſe, ex ratione ſcortationis,

quod illuſtrat Buxtorffius

ſoleant vxores; Chriſtus tamen morem hunc, promiſcue & ex ſola animi abalienatione a moribus vxoris faciendi diuortia, improbauit, illamque tantum cauſam approbauit, quæ fit ob *rem nuditatis* vel *fœdum quid.* In eundem ſenſum verba Hebraica MOISIS accipit pl. reuerend. Dn. MICHAELIS ad *cit. text. Deut. XXIV, 1.* aitque עֶרְוַת דָּבָר i. e. *fœdum quid c. XXIII, 15. Id Phariſæi interpretantur quauis de cauſa Matth. XIX, 3. Si ſequens* וככתב *vt præceptum permiſſiuum accipias, omnino hic intelligendus eſt λόγος πορνείας. Matth. V, 32. Talmudicorum impia placita vid. apud* LIGHTFOOTIVM *hor. Hebr. ad Matth. V, 31. 32. XIX, 3. Specimen huius dicti ab aliis expoſiti ſit Miſchna vltima tr. Gittin. Schola Schammai dicit, nemo repudiabit vxorem, niſi in ea repertum fuerit quid inhoneſti, vt ſcriptum eſt Deut. XXIV, 1. At ſchola Hillelis dicit; etiam ſi combuſſerit decoctum eius (igne aut ſale ſecundum Bartenoram) vti ſcriptum Deut. XXIV, 1. R. Akiba dicit: etiam ſi aliam illa pulchriorem inueniat, vt ſcriptum eſt Deut. XXIV, 1. Deciſio autem huius inſanis diſſenſus eſt ſecundum ſcholam Hillelis, vt docent commentatores.*

& Dn. Michaelis.

Apoſtoli Chriſti doctrinam ſtrenue propagarunt,

§. VIII. Septima propoſitio eſt, *Apoſtolos non tantum Chriſti doctrinam confirmaſſe & inculcaſſe, ſed chriſtianos etiam praxi ſua in primitiua eccleſia corroboraſſe.* De iure mutuo coniugum inter ſe, eoque *indiſſolubili* regulariter, ediſſerit PAVLVS *1 Cor. VII, 4.* aitque, alteri in corpus alterius ius perpetuum competere, vnde conficitur, neutri integrum eſſe, id altero inuito adimere. Etenim paulo poſt *v. 10. ſeq.* pergit: *Iis autem, qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio non ego, ſed Dominus, vxorem a viro non diſcedere: quod ſi diſceſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari. Et vir vxorem non dimittat.* Prouocat hic PAVLVS ad præceptum & doctrinam CHRISTI, Moiſen explicantis, qui tantum de *viro* diſpoſuerat, multo magis ergo hoc quoque intelligendum erat de *femina*, cui lex Moſis nihil tale conceſſerat, vt GROTIVS *ad h. l.* obſeruat, & addit: *Eadem ergo tolerantia, quam in exercenda lege Moſis Chriſtus viris præſcripſerat, multo iuſtius erat obſeruanda feminis, quibus ius a marito diſcedendi dabat, non lex Moſis, ſed Græcæ & Romanæ leges, illorum populorum ingeniis aptatæ.* Quia vero CHRISTVS potiſſimum diſpoſuerat de *coniugio fidelium*, hinc de caſu, quo alter coniugum *fidelis* factus, alter vero in *infidelitate* ſubſiſtit, hæc addit: *Nam ceteris ego dico, non Dominus. Si quis frater vxorem habet infidelem, & hæc conſentit habitare cum illo, non dimittat illam.*

vt ne quidem coniux infidelem deſerere debeat,

Et

Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittet virum. Hæc conclusio reuera tracta ex doctrina CHRISTI de vinculo indissolubili coniugii per legitimam consequentiam, quamuis CHRISTVS primario de eo casu non disposuerat. Denique addit hanc limitationem, *quodsi infidelis discedit, discedet: non enim seruituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi casu*, quia sufficit, quod fidelis iuxta doctrinam CHRISTI non dissoluat vinculum, sed illud ab infideli frangatur per *malitiosam desertionem*. Constat vero praeterea, christianos primæuos ad studium *continentiæ* seu *ἄσκησιν* admodum procliues fuisse, adeo vt quidam discesserint a coniuge amore *continentiæ*, quod PAVLVS tamen reprobat *vers. 27. Alligatus es vxori? noli quærere solutionem*, studio forsan continentiæ. *Solutus es ab vxore?* per mortem eius, *noli quærere vxorem*, sed iam *continentiæ studium* exerce. *Si autem acceperis* rursus *vxorem, non peccasti*, quia *studium continentiæ* liberum esse debebat, non coactum. Denique *vers. 39.* denuo addit: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius viuit: quod si dormierit vir eius, liberata est: cui vult nubat: tantum in Domino.* Noluit enim *legem continentiæ* christianis obtrudere, ceu postea factum est, vt ad *tit. de secund. nupt.* ostendendum erit. Interim rursus declarat, vinculum coniugii *more Romano* non esse solubile, adeoque christianos non ad hunc, sed ad CHRISTI doctrinam vitam suam componere debere.

vel ob studium continentiæ connubium dissoluere.

§. IX. Vsus quoque primitiuæ ecclesiæ hoc confirmat, ostenditque, christianos a tali *diuortiorum laxitate* alienissimos fuisse, imo si diuortium pati vel facere cogerentur, ab vlterioribus nuptiis abstinuisse. Apud MINVCIVM FELICEM *p. m. 327. edit. Gronov.* communis christianorum vsus refertur his verbis: *Vnius matrimonii vinculo libenter inhæremus, cupiditate procreandi aut vnam scimus, aut nullam.* Inde ægre & nisi grauissimis ex causis, diuortio locum dabant, quod exemplo a IVSTINO Martyre *apol. I.* statim *ab init.* adducto, illustrabo. *Mulier quædam*, ait, *cum marito suo, homine libidinoso, fuit, libidini & ipsa prius dedita. Vbi autem illa mysticam arcanamque Christi professionem perdidicit, cum ipsa moderatam continentemque vitam est complexa; tum idem quoque, vt faceret, marito suasit: doctrinam referens christianam & futurum illum æternum ignem, qui impudicis & voluptariis paratus est; promissionesque itidem sempiternorum piis destinatorum bonorum proponens. Sed enim cum multa sæpe dicendo nihil apud*

Idem vsus primitiuæ ecclesiæ docet,

quod ex iustino illustratur,

 eum

eum efficeret, atque ille in procaci petulantia permaneret, mulierem improbis suis moribus a se reddidit alieniorem. Illa namque impium esse indicans, cum tali deinceps viro consueuisse, qui praeter naturae leges modis omnibus per libidines varias voluptatis fructum quaereret, discedere ab eo voluit. Vt vero illam propinqui, pro auctoritate sua, ab eo consilio sunt dehortati, spemque ei fecerunt, virum aliquando tandem in melius mutatum iri, manere cum homine est coacta. Postquam vero maritus Alexandriam profectus, multo etiam deterior factus esse dictus est; femina verita, si de cetero eodem lecto eademque vteretur mensa, ne impietatis quoque eius fieret particeps, misso illi, qui apud vos dicitur, repudii libello, ab eo seiuncta est. Tam deperditi mores, quouis lasciuiae & impudicitiae genere infecti, coegerunt mulierem christianam, vt, tentatis frustra omnibus modis, quibus vir ad sanam reduceretur mentem, more Romano vteretur, &, dato *repudii* libello, ab eo discederet. CHRISTI

&Tertulliano. doctrinam regustauit atque dicto modo explicuit TERTVLLIANVS *lib. IV. adu. Marcion. c. 43.* aitque: *Sed Christus diuortium prohibet, dicens; qui dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit: qui dimissam a viro duxerit, aeque adulter est. Vt sic quoque prohibeat diuortium, illicitum facit repudiatae matrimonium. Moyses vero permittit repudium in Deuteronomino; si sumserit quis vxorem, & habitauerit cum ea, & euenerit, non inuenire apud eum gratiam, eo quod inuentum sit in illa impudicum negotium, scribet libellum repudii, & dabit in mau eius, & dimittet illam de domo sua. Vides diuersitatem legis & euangelii, Moysi & Christi? Plane. Non enim recipisti illud quoque euangelium eiusdem veritatis & eiusdem Christi, in quo prohibens diuortium, propriam eius quaestionem absoluit; Moysis propter duritiam cordis vestri praecepit libellum repudii dare; a primordio autem non fuit sic, quia scilicet qui marem & feminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carne vna; Quod Deus itaque iunxit, homo non disiunxerit? Hoc enim responso & Moysi constitutionem protexit vt sui; & Creatoris institutionem direxit, vt Christus ipsius. - - Nonne & ipse prohibens diuortium & patrem tamen gestari eum, qui matrem & feminam iunxit, excusauerit potius quam destruxerit Moysi constitutionem?* Paulo post addit: *Habet itaque & Christum assertorem iustitia diuortii. Iam hinc confirmatur ab illo Moyses, ex eodem titulo prohibens repudium, quo & Christus, si inuentum fuerit in muliere impudicum negotium* Ita ergo TERTVLLIANVS Moysis verba accipienda esse

esse credidit, vt cum Saluatoris *exceptione* conuenirent, simulque censuit, Moisen de libello repudii *dispositiue* quid statuisse, quod supra in dubium vocatum est. Ceterum quamuis secundis nuptiis probri quid adhærere crederetur, eæque post *diuortium* dissuaderentur, non tamen prorsus prohibitæ erant; vt rursus TERTVLLIANVS *lib. II. ad vxor. c. 1.* de *secundis nuptiis* agendo testatur. *Nunc*, ait, *ad consilia secunda conuertamur, respectu humanæ infirmitatis, quarundam exemplis admonentibus, quæ DIVORTIO vel mariti excessu, oblata continentiæ occasione, non modo abiecerunt opportunitatem tanti boni, sed ne in nubendo quidem disciplinæ meminisse voluerunt, vt in Domino potissimum nuberent.* Vnde duo colligo: 1) quandoque *diuortio* inter Christianos diremta fuisse connubia; 2) non expectata alterius morte nouas secundasque fuisse initas nuptias, quod AVGVSTINI dogmatibus postea in dubium vocatum, imo tandem prohibitum. Agnoscit veritatem huius asserti RIGALTIVS *ad cit. l.* aiens: *Ergo nonnunquam etiam vxores christianæ, coniugio per diuortium solutæ, non exspectato mariti excessu, alteri nuptum ibant.*

§. X. Octaua propositio huc redit: *Romanos, eo tempore, quo doctrinæ CHRISTI gentes passim sua subdiderunt colla, diuortiorum liberrimum vsum habuisse, eum tamen per imperatores christianos paulisper coercitum, & ad certas causas coangustatum, quod imperii Romani subditi magna ex parte adhuc gentilium sacris adhærerent.* Equidem status primæuus coniugiorum apud Romanos diuortia non ferebat. Conuenisse vxores in manum viri per *confarreationem* vel *coemtionem*, plus quam notum est, infra *tit. de donat. inter vir. & vxor.* explicandum fusius. Hanc rationem contrahendi matrimonia *vinculum indissolubile* induxisse, testis est DIONYSIVS HALICARNASS. *lib. II.* aitque, vnam in genere connubiis legem datam fuisse, scilicet, *mulierem nuptam, quæ ex sacratis legibus in manum mariti conuenisset, cum eo omnium & bonorum & sacrorum participem esse.* Addit: *Farris communicatio virum & vxorem necessario CONIVGII INSEPARABILIS VINCVLO coniungebat, & nihil erat, quod has nuptias posset dissoluere. Hæc lex coegit mulieres, vtpote quæ nullum aliud refugium haberent, ad vnius mariti sui mores vitam suam conformare, & ipsos maritos, vt rem necessariam, & A QVA NVLLO MODO DIVELLI POSSENT, vxorem retinere.* Hæc connubiorum integritas vltra quingentos durauit annos, primusque memoratur SP. CARVILIVS RVGA, qui

Christiani imperatores quoque vsum diuortiorum inter Romanos vsitatum restrinxere,

contra priscum morem introductum.

qui anno V. C. 523. MATHONE PAPIRIO NASONE Coss. primum diuortium Romæ fecit, teste GELLIO *lib. XVII. c. 21.* IDEM *lib. IV. c. 3.* hanc notabilem addit obseruationem, *memoriæ traditum esse, quingentis fere annis post Romam conditam, nullas rei vxoriæ actiones neque cautiones in vrbe Roma aut in Latio fuisse*, quod diuortiorum vsus abesset. Idem etiam TERTVLLIANVS *de monogamia c. 10.* repetit, quamuis in anno errauerit. Ait: *adeo repudium a primordio non fuit, vt apud Romanos post annum sexcentesimum vrbis conditæ id genus duritiæ commissum denotetur.* Ab hoc tempore *diuortia* quidem tolerabantur; sed ea adhuc rariora fuisse probabile est, adeo vt mariti duntaxat eorum faciendorum ius haberent, non item vxores, quod ad *tit. de donat. int. vir. & vxor.* demonstrabitur. Quid quod ab initio non *priuato ausu* suscepta, sed *publico* potius *ritu* per *diffarreationem*, quæ erat *genus sacrificii, quo inter virum & mulierem fiebat dissolutio*, VT FESTVS obseruat. Scilicet, vt ait ALEXANDER ab ALEXANDRO *lib. II. c. 5. quia nihil confarreationis fœdere in sponsalibus religiosius fuit; ideo in dirimendis nuptiis, & si quando vir ab vxore diuertere contendit, diffarreationem fieri accepimus.*

& admodum apud Romanos auctum,

§. XI. Enimuero postquam vxores *solo consensu* acceptæ desierunt in *manum viri* conuenire, licentia diuertendi etiam vxoribus communicata, ac vsus diuortiorum admodum auctus est, adeo vt AVGVSTVS modum diuortiis ponere coactus fuerit.

cui modum imposuit Augustus

Auctor est SVETONIVS *in Aug. c. 34. cumque etiam immaturitate sponsarum & matrimoniorum crebra mutatione vim legis eludi sentiret: tempus sponsas habendi coarctauit, diuortiis modum imposuit.* Intelligit sine dubio *legem Papiam Poppæam*, cuius vim frequenti matrimoniorum mutatione eludi animaduertebat, adeoque *pœnam discidii* sine causa facti constituebat, de qua postea agendum erat.

adhibitis solennibus,

Solenniter tamen faciendum erat diuortium, *septem ciuibus Romanis adhibitis*, *l. 9. D. de diuort.* missoque *repudii libello*, quod vtplurimum per libertum fiebat, qua de causa in numero testium esse non poterat, vt *cit. l. 9.* docet. IVVENALIS *sat. IV. v. 146.* huius moris, per *libertum*, tanquam *internuncium* diuortium faciendi, facit mentionem, aitque:

Collige sarcinulas, dicet libertus, & exi.

quo ipso tamen vsus divortiorum frequens non desiit.

Ceterum non obstante pœna *discidii*, per AVGVSTVM introducta, diuortiorum frequentia magis magisque aucta est, vt non tantum *bona gratia* coniuges pro lubitu diuerterent, sed etiam inuitis mitterent repu-

repudii libellos. Ait SENECA *lib. III. de benef. c. 16.* *Numquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres feminae non consulum numero sed maritorum annos suos computant, & exeunt matrimonii causa, nubunt repudii?* Solae exceptae erant *lege Papia Poppaea* libertae patronis nuptae, quibus diuortii faciendi potestas haud erat, quod susius illustrat VLPIANVS in *l. 11. de diuort.*

§. XII. Durauit haec diuortiorum libertas vsque ad tempora CONSTANTINI M. qui anno 331. primus *causas* determinauit, ex quibus tantum *more Romano* diuertere liceret, quas tamen magis ex moribus Romanis, quam CHRISTI doctrina traxit, quod orbem Romanum gentilibus repletum sciret, adeoque pro hoc rerum statu sufficere crederet, si libertatem promiscuam amputaret. Vxoribus quidem, si mariti *vino*, si *aleae*, si *mulieribus* essent dediti, quos *mulierc ularios* appellat CONSTANTINVS, noluit permittere diuortium, ex quibus causis olim inprimis discidia fieri solebant, sed ex his tantummodo causis: *si homicidam, vel medicamentarium* (h. e. *veneficum*, vel *maleficum*) vel *sepulchrorum dissolutorem maritum suum esse probauerit.* Pari ratione maritus vxorem *moecham*, vel *medicamentariam*, vel *conciliatricem* h. e. *lenam* pretio conductam, iuxta interpretationem SALMASII de *foen. trapezit. p. 312.* tantum exigere poterat. Adeo vt si ab his criminibus liberam eiecisset, omnem ei dotem restituere, & absque matrimonio vitam transigere cogeretur. *l. 1. C. Theod. de repud.* Mirum est, longe grauiores fuisse omissas, ex quibus tamen rectiori iure pro statu illius temporis potuisset concedi diuortium, quam ob *sepulchrorum violationem*, nisi forsan in gratiam christianorum id fecerit, quorum *sepulchra*, & *loca subterranea* insano quodam studio destruere solebant gentiles. Quod vero vxoribus non permiserit imperator, a se abigere maritos *mulierc ularios*, quam tamen iustam repudii causam leges antiquiores agnoscebant, quaeque a verbo diuino non abluebat, ad corruptum seculi statum referendum, quo haec maritorum effrenis libido impunita erat. Ceterum si iniustum erat repudium, effectum dirimendi matrimonium quidem habebat, aliter tamen deserens puniebatur.

Constantinus primus causas determinauit.

α) quoad maritos,

β) quoad vxores.

epicrisis de his causis.

§. XIII. Eadem labes adhuc durauit seculo sequenti, quo circa annum 421. HONORIVS, THEODOSIVS & CONSTANTINVS Augusti de *iniustis*, & *iustis repudiis* legem dederunt, talia vocantes, quae sine omni causa, vel tantum *ob morum vitia*, seu *mediocres culpas* fierent,

Poena ex lege Honorii, Theodosii & Constantii in iniuste diuertentes,

grauius in *vxore*, quam in *marito* punita. Etenim marito *ob morum vitia* eiicienti vxorem permittitur post biennium ducere vxorem in *l. 2. C. Theod. de repud.* cum tamen in casu inuerso vxori nuptiæ vlteriores in perpetuum interdictæ sint. Ipsas præterea causas diuortii denuo dilatarunt, vel, quod credibile, vsum continuatum diuortiorum, quem coercere non potuit CONSTANTINVS, permiserunt, modo fierent *ob graues causas*, *atque inuolutam criminibus magnis conscientiam*, vt imperatores aiunt, qua appellatione designata sunt quæuis *crimina publica*, legibus publicorum iudiciorum vindicata, defectu morum excluso. Anno 439. THEODOSIVS & VALENTIN. AA. laxitatem antiquam diuortiorum restituerunt in *nouella constitutione* apud GOTHOFRED. in *Cod. Theod. tom. VI. in append. tit. 17.* quam mores gentilium, quibus adhuc orbis Romanus abundabat, extorserunt imperatoribus. Permiserunt enim 1) *mutuo dissensu* dissolui posse coniugia: 2) pœnas a præcedentibus imperatoribus nouiter introductas abrogarunt: 3) repudia, eorumque causas ad veteres leges, atque responsa prudentum reuocarunt. Sed anno 449. nouam promulgarunt constitutionem, relatam in *l. 8. C. de repud.* qua prior, paganismo nimis fauens, restricta & coangustata est. Vxori enim tantum permissum est a marito discedere ex his causis: Si maritus sit *adulter*, *homicida*, *veneficus*, *perduellis*, *falsi damnatus; sepulchrorum violator*, *sacrilegus*, *latro*, *latronum susceptor*, *abactor*, *plagiarius*, *impudicis mulieribus aperte deditus*, *vxoris vitæ insidias struens*, vel eam *verberibus afficiens*. Maritus vero demum domo eiicere vxorem potuit *adulteram*, *veneficam*, *homicidam*, *plagiariam*, *sepulchrorum dissolutricem*, *ex sacris ædibus aliquid subtrahentem*, *latronum fautricem*, *extraneorum virorum, se inuito, conuiuia appetentem*, *forisque pernoctantem*, *circensibus*, *theatralibus ludis vel arenarum spectaculis*, *se inuito*, *gaudentem*, *vel sibi veneno*, *vel gladio*, *aut alio simili modo insidiatricem*, *perduellionis consciam*, *falsitatis crimine maculatam*, *aut manus audaces sibi ingerentem.* Extra has causas qui repudium faciebat, varie puniebatur, vt *cit. l. 8.* declarat, & ita simul quoque prohibita erant diuortia *mutuo consensu* suscepta, quibus factis, mulier intra *quinquennium* ad alia vota prosilire non poterat. Posterius rursus correxit anno 497. ANASTASIVS in *l. 9. C. de repud.* permisitque vxori, *bona gratia* a viro diuertenti post annum ad secundas nuptias conuolare.

a quibus causæ rursus dilatatæ,

magisque auctæ a Theodos. & Valentin.

paulo post restrictæ,

& repudia mutuo consensu prohibita,

ab Anastasio rursus permissa.

§. XIV.

§. XIV. Causis hisce vsque ad tempora IVSTINIANI obseruatis, anno 528. modo dictus imperator nouam adiecit, *si maritus vxori ab initio matrimonii vsque ad duos annos continuos computandos coire minime propter naturalem imbecillitatem valeat.* Rursus anno eodem in *l. 11. §. 2. C. cod.* nouiter prioribus has adiecit causas: *si forte vxor sua ope vel industria abortum fecerit, vel ita luxuriosa est, vt commune lauacrum cum viris libidinis causa habere audeat, vel dum est in matrimonio, alium maritum sibi fieri conata fuerit.* Idem in *nou. 22.* laxitati diuortiorum adhuc magnopere indulsit ex hac ratione, *c. 3.* tradita: *quoniam eorum, quae in hominibus subsequuntur, quicquid ligatur, solubile est;* vnde liquet, imperatorem sacris christianorum innutritum, a principio de *indissolubilitate vinculi connubialis* alienissimum, moresque Romanorum potius secutum fuisse, vnde ratio adducta profluxit. Postea *c. 4.* fontes diuortii recenset, aitque, distrahi matrimonia vel *consentiente vtraque parte*, quod ob pactorum placitum admittit: vel per *occasionem* rationabilem, quae etiam *bona gratia* vocatur, quorsum *c. 14.* refert, si maritus vltra decennium in expeditione fuerit. His addit *c. 5. transitum ad monachatum*, atque *c. 7. captiuitatem viri*, si post quinquennium de vita viri non certo constat, *c. 9. superuenientem seruitutem*, denique *c. 15.* repetit causas in lege THEODOSII designatas, quas, vt vidimus, non parum auxit. Tandem vero anno 440. vel retrahenda, causasque restringendas esse censuit in *nou. 117. c. 8. & 9.* vbi marito quidem ex his causis diuortium indulsit: 1) si mulier *perduellionis* conscia est, nec viro hoc indicat: 2) si de *adulterio* conuicta est: 3) si quolibet modo vitae viri est *insidiata:* 4) si cum viris extraneis nolente viro *conuiuatur* aut cum eis *lauat:* 5) si nolente viro *foris* domum manserit: 6) si *circensibus* aut *theatris* aut *amphitheatris* interfuerit ad spectandum, ignorante aut prohibente marito. Vxori vero diuortium concessum est ex his causis: α) si *perduellis* aut huius criminis conscius: β) si *insidiatus* fuerit vxoris vitae: γ) si vxorem aliis *adulterandam* tradere tentauerit: δ) si vir per *calumniam* vxorem de adulterio accusauerit: ε) si *lasciuis* adhaereat *mulieribus*, contemta vxore. Praeterea *c. 10.* memorat vsque ad tempus, quo lata est constitutio praedicta, mutuo consensu quoque dissoluta fuisse coniugia, id quod nunc demum prohibuit per *cit. nou. 117.* rursus tamen a successore eius anno 556. permissum, vt *nou. 140.* indicat, quod ex priori prohibitione tri-

Nouas causas determinauit Iustinianus,

a dogmate de indissolubilitate nuptiarum alienus,

tandem libertatem diuortiorum restrinxit ad causas pauciores,

prohibuitque mutuo consensu dirimere nuptias, rursus tamen successor permisit.

ſtes euentus prouenerint, & coniuges immortali odio ſeſe proſequentes, ſæpe ad inſidias vitæ alterius ſtruendas profugerint.

Poſt Iuſtinianum durauit diuortiorum laxitas,

§. XV. Poſt IVSTINIANI tempora adhuc diuortiorum nimia laxitas durauit, vt perſpicue docet SELDENVS *de vxor. Hebr. c. 29.* Imo ſeculo IX. LEO Philoſophus in *nou. 111. & 112. furorem ſuperuenientem* in alterutro adiunxit, cuius cauſæ præcedentes leges mentionem non faciunt. Eius autem æuo *leges Iuſtinianeas* adhuc fuiſſe in viridi obſeruantia, ex libris βασιλικῶν liquet, quorum *libro XXVIII. tit. 7.* (iuxta edit. FABROTTI *tom. IV. p. 313.*) de *ſolutione matrimonii* agitur, & *ius Iuſtinianeum ex nou. 22. & 117.* repetitur optimo ſane indicio, eius

continuata ſeculo XI. in oriente,

adhuc vſum in foro fuiſſe. Anno 1071. MICHAEL VII. DVCAS imperium tenuit, cuius iuſſu MICHAEL ATTALIATES, proconſul & iudex, *opus* de iure *pragmaticum* conſcripſit, relatum a LEVNCLAVIO *in iure Græco-Romano tom. II. p. 1. ſqq.* cuius *tit. 27. p. 24.* agit *de ſolutione matrimonii*, in quo rurſus *iuris Iuſtinianei* ſententia refertur, ſimulque eo ipſo oſtenditur, in foro has diuortiorum cauſas adhuc vſitatiſſimas

& duodecimo,

fuiſſe. Vlterius CONSTANTINVS HARMENOPVLVS, iudex Theſſalonicenſis, qui circa ann. 1140. floruit, in *promtuario iuris lib. IV. tit. 12.* cauſas tum a IVSTINIANO tum a LEONE probatas repetiit, easque vt ius

imo & decimo quarto.

quoddam certum, & vſu forenſi firmatum retulit. Paulo ſerius 1335. claruit MATTHAEVS *Monachus* ſeu BLASTERES, cuius *matrimonialia* tradit LEVNCLAVIVS *in iure Græco-Roman. P. I. lib. 8. p. 478.* ibique *p. 507.* occurrit titulus: *quibus ex cauſis matrimonium ſoluatur.* In hoc *ius Iuſtinianeum* rurſus diſtincte refertur; *vtrum autem Blaſteres hæc omnia hiſtorice potius quam vſuario genere vel contra, ſuis indiderit commentariis, ſibi prorſus incompertum eſſe*, dixit IO. LAVNOIVS *de reg. in matrimon. poteſt. p. 451.* Probabile admodum eſt, non omnem vſum huius iuris defuiſſe, quod, quæ ſcripſerit BLASTERES de *matrimonialibus*, ad doctrinam illius temporis accommodata fuerint; imo etiam illud eſt probabile, quam diu *matrimoniales cauſæ* in foris ſecularibus ſunt ſub examen & cognitionem vocatæ, quod in *oriente* conſtanter factum, cauſas diuortiorum ex his legibus diremtas, non vero ex *principiis legum eccleſiaſticarum* deciſas fuiſſe.

Aliæ gentes quoque eandem admiſerunt laxitatem,

§. XVI. His vero moribus non tantum viuebant Romani, chriſtianiſmo iam addicti, ſed etiam aliæ gentes, plures diuortiorum cauſas in ſuas leges recipientes, de quibus diſtincte SELDENVS *de*

vxor.

vxor. Ebr. c. 30. Vsum *diuortiorum* laxiſſimum apud *Francos* docent *formulæ Marculfianæ.* Etenim *lib. II. form. 30.* apud BALVZ. *tom. II. capitul. p. 423.* traditur formula diuortii, *mutuo conſenſu* initi, vt indicant ſequentia: *Idcirco dum & inter illo & coniuge ſua non caritas ſecundum Deum ſed diſcordia regnat, & ob hoc pariter conuerſare minime poſſunt, placuit vtriusque voluntas, vt ſe a conſortio ſeparare deberent.* Hac ſeparatione facta, vtrique integrum erat ad alia tranſire vota, teſte hac formula: *Propterea has epiſtolas inter ſe vno tenore conſcriptas fieri & adfirmare decreuerunt, vt vnusquisque ex ipſis ſiue ad ſeruitium Dei in monaſterio aut ad copulam matrimonii ſe ſociare voluerit, licentiam habeat.* Patrum doctrinis quidem talia diſcidia repugnabant, quæ tamen in vſum deduci penitus non poterant, quam diu in *foris ſecularibus* de matrimoniis agebatur. In *formulis Sirmondicis*, quæ dicuntur *ſecundum legem Romanam* h. e. *codicem Theodoſianum* ſeu ANIANI *breuiarium*, cuius vſus eo tempore inſignis fuit, alius traditur libellus repudii *form. 19.* apud BALVZ. *cit. l. p. 479.* quæ cum priori fere eiusdem eſt tenoris, docetque, repudia *mutuo conſenſu* iuxta leges Romanas apud alias gentes quoque fuiſſe approbata, & recepta. Inter cauſas eiiciendi vxorem *inuitam* potiſſimum referebant 1) *adulterium*, quo probato, marito integrum erat, ad alia vota tranſire, vt docent *capitularia lib. V. c. 19.* Approbatæ etiam erant 2) *inſidiæ vitæ coniugis ſtructæ* inter iuſtas *diuortii* cauſas, vt *Synodo apud Wermeriam*, auctoritate PIPINI, anno 752. *c. 15.* cautum eſt apud BALVZ. *tom. I. capitul. p. 163. Si qua mulier mortem viri ſui cum aliis hominibus conſiliauit, & ipſe vir ipſius hominem ſe defendendo occiderit, & hoc probare poteſt, ille vir poteſt ipſam vxorem dimittere, & ſi voluerit, aliam accipere.* Præterea 3) iuxta *c. 9. eiusd. Synodi* permiſſum erat marito diuortium, ſi vxor eum, in alio pago, vel extra prouinciam ſeſe conferentem, ſequi nolebat. Varia aliarum gentium iura fuere, alibi liberiora: alibi reſtrictiora, præſertim poſtquam *cauſæ matrimoniales* pedetentim ad *doctrinam eccleſiæ* ſeculo VIII. paſſim componi, & tandem ad *indicia eccleſiaſtica*, rite ſeculo XII. formata, *priuatiue* trahi cœperunt.

vt Franci, vel mutuo conſenſu dirimentes connubia, vel ex cauſis probatis inuitam exigentes.

§. XVII. Quamuis vero AVGVSTINVS aliique patres priuata ſua doctrina non tantum in Saluatoris præcepto ſubſtiterint, ſed quandoque omnem fere vſum diuortiorum damnauerint; palam tamen eſt, leges ab imperatoribus chriſtianis perlatas non fuiſſe a patribus impugnatas damnatasque, ſed, quod matrimonialia adhuc *foro*

Neque tamen patres has leges ciuiles impugnarunt.

quoad effectus ciuiles, *seculari* addicta essent, in suo robore, & vigore quoad *effectus ciuiles*, qui maxime post *diuortium* sese exserebant, relictas. Idem obseruat IO. LAVNOIVS *de reg. in matrim. pot. p. 322.* variaque hunc in finem argumenta suppeditat. Primum est, *quod oecumenica synodus nulla apud orientem, vel occidentem habita constitutiones illas Caesareas reuocauerit ad examen, &, ne seruarentur, vetuit*, id quod etiam animaduertit SELDENVS *lib. III. de uxor. Ebr. c. 31. p. m. 443.* Ratio sine dubio haec est, quod *concilia vniuersalia* ab *approbatione imperatorum* dependerent; quam sine dubio iis denegassent, si leges imperii publicas impugnassent. Accedebat, quod *causae matrimoniales* non *ecclesiasticae* sed *seculares* censerentur, & *iudicii secularis* quoque de his quoad *effectus ciuiles* esset cognitio, adeoque de iis in conciliis hisce primario agendum non videretur nisi forsan vel *sacerdotes*, vel *religionem* simul concernerent, quorsum refero *c. 14. concil. Gangrens.* & *c. 8. concil. Neocaesar.* in *codicem canonum vniuersae ecclesiae* relatos. Alterum LAVNOII argumentum est, *quod Antistes nullus, Romanus, Antiochenus, Alexandrinus, Constantinopolitanus, Hierosolymitanus, Constantino & Iustiniano aequalis, vel tempore proximus de illis constitutionibus querelam instituit.* Tertium est, *quod non tantum illi, sed alii, quicunque in orbe christiano fuerint, videantur constitutiones suo silentio comprobasse.* Vtrumque sine dubio ita accipiendum esse credo, vt patres, quorum non erat de *legibus ciuilibus* censere, aut eorum vsum impugnare, talia arbitrio legum reliquerint. licet priuatam suam sententiam passim declarauerint. Interim haud impediebantur, saluis legibus ciuilibus, mentem suam de *diuortio* secundum CHRISTI doctrinam aperire, & per modum *dogmatis* ea inculcare, quae ad tranquillandam conscientiam facere possent, vt *§. sq.* indicabo, ostendamque, quandoque rationes suas patres etiam imperatoribus exposuisse, quae si non admittebantur, acquiescebant. Nouerant, non statim, quod *legibus* ex moribus seculi deperditis permitti debuit, ex omni parte honestum, pium, & ita comparatum esse, vt tutum quemlibet praestare possit in conscientia, cum aliae saepe sint *regulae Christi*, aliae *leges seculi.* Illae vnice ad *pietatem*, & *animae salutem* directae; hae vero duntaxat ad *procurandam tranquillitatem ciuilem* adaptatae sunt, quae maioris mali euitandi causa saepe permittere debent, alias merito repudianda. Sic IVSTINIANVS in *nou. 140.* legem patris sui IVSTINIANI, connubia *mutuo dissensu* dirimi vetantem, reuocare coactus fuit, quod plures tristissimi euentus inde euenerint, vt coniuges inter se diffi-

dissidentes ad insidias ipsimet struendas sæpe commoti fuerint, quo sese hoc modo in libertatem vindicarent. Sine dubio diuortia mutuo consensu suscepta, si *doctrinam CHRISTI* inspexeris, probrosa & damnanda erant; permissa tamen passim per leges ex statu illorum temporum.

§. XVIII. Inde vero fluit noua propositio: *Quamuis per leges ciuiles diuortia ex pluribus causis quoad EFFECTVS CIVILES essent permissa; leges tamen ecclesiasticas ea peccati reatu, si desit adulterium, vacare non censuisse, adeoque censuris diuertentes castigasse.* Neque enim destiterunt doctores ecclesiæ, *sanctitatem vinculi coniugalis* ex sacris populo tum *scriptis*, tum *viua voce* per modum *doctrinæ* inculcare, eosque hoc modo a *licentia diuertendi* reuocare, atque inducere, ne *legum permissu* temere vterentur. Plura videlicet legibus permissa fuerunt, effectusque ciuiles habuerunt, passim inter christianos reprobata, vt vel de *secundis nuptiis* dogmata loquuntur. Ceterum quandoque etiam precibus egerunt apud imperatores, vt laxitas diuortiorum legibus publicis, quarum negotium *causæ diuortiorum* erant, coerceretur atque coangustaretur. Hæc cura inprimis AVGVSTINVM sollicitabat, qui interfuit concilio AFRICANO VIII. anno 407, cuius suasu sine dubio hic canon, (qui in *cod. can. Afric. eccles. c. 102.* deprehenditur apud HARDVIN. *tom. I. concil. p. 923.*) conceptus est: *Placuit, vt secundum euangelicam & apostolicam disciplinam neque dimissus ab vxore, neque dimissa a marito, alteri coniungatur, ita maneant, aut sibimet concilientur, quod si contemserint, ad pænitentiam redigantur. In qua causa LEGEM IMPERIALEM petendum est promulgari.* Ex hoc canone obseruo: 1) AVGVSTINVM dogma suum de *absoluta indissolubilitate vinculi coniugalis* voluisse ecclesiæ obtrudere, quippe quod in *cit. can.* manifeste declaratum, sed ipsi praxi ecclesiæ contrarium erat, quæ non poterat non ex doctrina CHRISTI tollere diuortium totale ex capite *adulterii*: 2) patres *pænitentias* inflixisse iis, qui secundum *leges ciuiles* diuertebant, si doctrinæ Saluatoris diuortia repugnare videbantur: id quod imperatores, pro statu reipublicæ morbidæ, diuortia liberius concedentes, facile patiebantur, vt ita *per indirectum* ab iis reuocarentur subditi christiani: 3) agnouisse patres huius concilii, restrictiones diuortiorum per *leges ciuiles* principum fieri debere, iisque hanc curam ex *potestate legislatoria* incumbere, sibi autem, quæ ad doctrinam CHRISTI inculcandam pertinent, concredita esse:

Interim in foro ecclesiastico temere diuertentibus pœnitentia imposita,

vtut lege ciuili tuti essent,

qua olim causæ diuortiorum determinabantur,

esse: 4) admitti absolute non posse LAVNOII thesin *§. antec.* allatam, patres scilicet tacendo approbasse in omnibus *leges ciuiles*, quarum correctionem Africani exoptabant, si per *rationem status* ciuilis id impetrari potuisset. Neque enim id, quod suggesserat AVGVSTINVS, Africani ab imperatore impetrarunt, quod ipse AVGVSTINVS indicare videtur *libro L. homil. 49. (tom. X. oper.)* vbi suam doctrinam denuo inculcat: *Non vobis licet habere vxores, quarum priores mariti viuunt. Nec vobis feminae habere viros licet, quorum priores vxores viuunt. Adulterina sunt ista coniugia, NON IVRE FORI SED IVRE COELI. Nec eam feminam, quae per repudium discessit a marito, licet vobis ducere viuo marito. Solius fornicationis causa licet vxorem adulteram dimittere, sed illa viuente non licet alteram ducere. Et vobis feminae nec illos viros, a quibus per repudium discesserunt vxores eorum, maritos habere conceditur. Non licet, adulteria sunt, non coniugia.* Dictatorio more loquitur, nullaque probatione, qua conuincere potuisset christianos, vtitur, quod in doctore ferendum non est. Distinguit inter *ius fori* & *ius caeli*, eoque ipso ostendit, doctrinam suam, quam per modum *legis* etiam confirmari desiderabat, nondum *publica auctoritate* receptam fuisse, quamuis in ea per errorem *ius caeli* constituerit, ex praeconcepta opinione de *sacramento matrimonii*.

neque patrum doctrinam haec recipere potuit vniuersaliter.

Patres distinxere inter ius fori & coeli,

§. XIX. Equidem iam in *concil. Arelatensi I. de anno 314. c. 10.* dogma AVGVSTINI his inculcatum fuisse verbis videtur: *De his, qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, & iidem sunt adolescentes fideles, & prohibentur nubere, placuit, vt in quantum possit, consilium eis detur, ne viuentibus vxoribus suis, licet adulteris, alias accipiant.* Enim vero de *solo consilio* innocentibus dando disponunt patres, non vero praecise *iubent*, vt ab vlterioribus nuptiis, donec adultera in viuis est, abstineant, nec si contra fiat, hoc contra CHRISTI doctrinam factum esse aiunt. Ipsemet AVGVSTINVS *tom. IV. lib. de fide & oper. c. 19.* admodum titubanter de hoc casu loquitur, vt nihil certi determinare potuerit. Ait: *Quisquis etiam vxorem in adulterio deprehensam dimiserit, & aliam duxerit, non videtur aequandus eis, qui, excepta causa adulterii, dimittunt & ducunt. Et in ipsis diuinis sententiis ita obscurum est, vtrum & iste, cui quidem sine dubio adulteram licet dimittere, adulter tamen habeatur, si alteram duxerit, vt quantum existimo, venialiter ibi quisque fallatur.* Obscuritatem AVGVSTINVS in diuinis eloquiis sine solido fundamento comminiscitur, quam vnice ex prae-

consiliumque dabant, ne ob adulterium diuertentes ad secunda vota transirent.

de quo casu titubanter loquitur Augustinus,

præconcepta & aſſumta hypotheſi de *ſacramento*, in connubio latitante, ſibi formauit, indeque intulit, eius vinculum *abſolute indiſſolubile* cenſendum eſſe, adeo vt quamuis Saluator ex cauſa *adulterii* permiſerit, vxorem exigere, hoc tamen ſaluo coniugii vinculo fieri, nec marito integrum eſſe crediderit, viuente vxore ad alia vota tranſire, niſi ſe adulterio maculare velit. Hac de cauſa Africanis auctor ſuaſorque erat, vt in ſynodo hanc ſententiam ſuo calculo firmarent, prout *§. antec.* obſeruatum eſt. ex præconcepta opinione de ſacramento.

§. XX. Paſſim hanc quæſtionem in opuſculis ſuis euoluit, eandem vero reguſtat *lib. I. ad Pollent. de adulterinis coniugiis*, vbi quæſtionem a POLLENTIO motam ita format: *An, ſicut ego ſenſi in eis libris, quos ante plurimos annos de ſermone euangelico ſcripſi, quem ſecundum Matthæum habuit Saluator in monte, illas innuptas manere præceperit, quæ a viris ſuis ea cauſſa receſſerint, quæ ſola permiſſa eſt, i. e. fornicationis?* Hanc denuo *affirmatiue* decidendam cenſet, & pro ratione decidendi *cap. 3.* vtitur dicto Paulino: *Iis autem, qui ſunt in coniugio, præcipio non ego, ſed Dominus, mulierem a viro non diſcedere, quod ſi receſſerit, manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari, & vir vxorem non dimittat.* Quærit vero ex apoſtolo: *Cur dixiſti, Apoſtole, quod ſi diſceſſerit, manere innuptam? licetne diſcedere, an non licet? ſi non licet, cur præcipis diſcedenti, vt maneat innupta? ſi autem licet, profecto eſt aliqua cauſa, qua liceat. Hæc autem inquiſita non inuenitur, niſi quam ſolam Saluator excepit, i. e. cauſa fornicationis. Ac per hoc non præcipit Apoſtolus mulierem, ſi diſceſſerit, manere innuptam, niſi quæ illa cauſa diſcedit a viro, qua ſola ei licitum eſt diſcedere a viro.* Euidens eſt, AVGVSTINVM id, quod in quæſtione eſt, pro certo aſſumere, atque contendere, PAVLVM loqui de diſceſſu vxoris a marito ex cauſa *adulterii*, quod ex hac cauſa *vnice* permiſſum ſit diſcedere a marito & vice verſa. Id vero oppido falſum eſſe, quis non viderit? Collectæ erant eccleſiæ ex *iudæis* & *gentilibus*: illi mores iudæorum ægre deponebant, & ſic diuortiorum libertate, iudæis familiari, vtebantur; hi vero iuri Romano aſſueti erant, quo adhuc liberior diſcedendi erat poteſtas. Enimuero hi mores tum *Iudæorum* tum *Romanorum* pugnabant cum CHRISTI doctrina, ad quam PAVLVS prouocat, adeoque infert, illis non permiſſum eſſe promiſcuum diuortium, ex cauſa *cuiusdam diſſidii* ſuſceptum; interim quod videret, ſibi cum iis negotium eſſe, qui *iure forenſi externo* tuti erant, adiungit, vt diſce-

Alibi tamen damnat nuptias ſecundas eorum, qui ob adulterium diuerterunt,

vbi petit id, quod eſt in principio,

quod oſtenditur ex moribus illius temporis,

dentes feminæ innuptæ maneant, aut *viro suo reconcilientur.* Vel hæc verba posteriora indicant, sermonem PAVLO fuisse de *diuortio*, ex *dissidio* quodam orto inter coniuges, ob quod *more Hebræo & Romano* facile rumpi poterat vinculum connubiale. Contra hunc morem disputat Apostolus ex doctrina CHRISTI: hanc tantummodo inculcat: & moribus iudäicis atque gentilibus opponit, non vero *exceptionem* a CHRISTO adiectam interpretatur. *Regulam* potius in vsum inter fideles deducere studebat, non vero vsum *exceptionis* declarare. Nullibi CHRISTVS præceperat, vt vxor, ex causa *adulterii* a marito discedens, maneret innupta, nec PAVLVS hanc duram legem fratribus imponere potuit, quam nullo modo per legitimam interpretationem ex doctrina Saluatoris deducere licuit. Denique Apostolus *marito* obseruandum esse statuit, quod vxoribus ex doctrina Christi iniunxerat. Et tamen ipsimet christiani ante AVGVSTINI tempora quandam differentiam constituebant inter *virum* & *vxorem*, hanc tantummodo repellentes ab vlterioribus nuptiis, non illum. Patres Eliberini *c. 9.* ita edixere: *Item femina fidelis, quæ adulterum maritum reliquerit fidelem, & alterum ducit, prohibeatur, ne ducat: si duxerit, non prius accipiat communionem, nisi, quem reliquerit, prius de seculo exierit; nisi forte necessitas infirmitatis dare compulerit.* Hoc dogma forsan inde deductum, quod Saluator de solo *marito* loquatur, adeoque *vxori* permissum non esse crediderint Eliberini, quod marito indultum est. BASILIVS M. in *epist. canon.* ad *Amphilochium can. 9.* hoc discrimen improbat, & præceptum Christi ad *viros* æque ac *feminas* pertinere censet. Addit vero, morem seu ecclesiæ disciplinam cum lege IESV CHRISTI non penitus congruere, sed maritos mulieribus hac in parte superiores fecisse, quia viri mulieres adulteras, mulieres vero viros, fidem matrimonii fallentes, dimittere non possunt. Credidit itaque, matrimonium ex capite *adulterii* vtrinque recte dirimi, & quod *marito* permissum, etiam *vxori* denegandum haud esse, quod AVGVSTINVS etiam *cit. l. c. 8.* contendit, vt tamen vxor innupta maneat.

contra quos Paulus disputat,

quia ante Augustini tempora patres marito diuertenti secundas indulsere nuptias.

§. XXI. Quia vero animaduertebat AVGVSTINVS, sibi grauiter obstare *exceptionem* a Christo formatam, eamque esse superfluam, si nec ex hac causa diuertere liceret, *cap. 9.* hoc dubium e medio remouere nititur. Putat a Saluatore id commemoratum fuisse, in quo grauius maiusque adulterium deprehenditur. *Maius enim*, ait, *adul-*

Augustini interpretatio de causa adulterii,

adulterium esse, quis neget, vxore non fornicante dimissa alteram ducere, quam si fornicantem quis dimiserit, & tunc alteram duxerit: non quia & hoc adulterium non est, sed quia minus est, vbi fornicante dimissa altera ducitur. Sophistica hæc est interpretatio, tantoque ecclesiæ doctore indignior, quo manifestius vim facit verbis CHRISTI. Qui *excipit* aliquid a *regula*, hanc ad exceptionem applicari posse negat. Iam CHRISTVS format hanc *regulam:* quicunque ex causa leuiori discedit ab vxore, aliamque ducit, mœchatur: exceptionem vero format in casu, *fornicationis*, vnde hæc propositio elicienda: *Quicunque autem dimittit vxorem ex causa fornicationis, aliamque ducit, non mœchatur.* Secundum AVGVSTINVM vero formanda esset affirmatiue: *æque mœchatur, licet adulterium leuius sit.* Ita vero Saluator *exceptionem* plane non formasset, nec ad quæstionem, a iudæis propositam, respondisset, sed aliam & quidem hanc tetigisset: vtrum minus delinquat, qui, eiecta vxore adultera, aliam ducit, ille vero grauius, qui extra causam adulterii vxorem exigit, alia electa? *Separationem* non prohibitam censet: nouas innocentis nuptias duntaxat abominatur ex præconcepta opinione. Imo illi in tantum indulget, vt *c. 17.* verba CHRISTI hoc modo extendat: *Si propter fornicationem carnis permittitur homo a coniuge separari: quanto magis in coniuge MENTIS FORNICATIO detestanda est, i. e. infidelitas.* Ita ergo ob *heresin* permittit separationem, vel ob grauiora delicta, quæ æque *mentis fornicationem* inducunt; quid quæris? qui mœchatur in corde suo, *mentis fornicatione* pollutus est, ergo secundum AVGVSTINVM dimitti potest, quod a scopo doctrinæ CHRISTI alienum. Conf. *c. 6. 13. C. 32. q. 5.* — quæ sophistica est.

§. XXII. Hæc similiaque patrum testimonia, atque conciliorum decreta, quorum insignis cumulus est, euincunt, atque demonstrant, *forensem* doctrinam ab *ecclesiastica* discrepasse, libertatemque diuortiorum per *leges* indultam a pœnis *iniusti diuortii ciuilibus* quidem diuertentem absoluisse, sed non a *censuris ecclesiasticis*, quas episcopi etiam his, qui iure sibi per leges concesso vtebantur, infligebant. Leges huiusmodi non impugnabant aut damnabant *aperte*, sed quoad *effectus ciuiles* ferebant, nec se tribunalium causis immiscebant: interim ex causis aliis præter *adulterium* diuertentem a peccato haud immunem esse censebant, pœnitentiis censurisque expiando, quibus ex illius temporis disciplina peccata expianda esse credebantur. Grauius — Ita quod in foro ciuili impune, in foro ecclesiastico plectebatur.

adhuc coercebant diuertentes præter causam *adulterii patres Toletani* anno 681. in *concil. Toletano XII. c. 8.* relato a GRATIANO in *c. 21. C. 32. q. 5.* tamdiu ab *ecclesiastica communione* & cœtu omnium christianorum excludentes diuertentem, donec societatem relictæ coniugis sinceriter amplexus fuerit. Nec dubium est, quin eandem censuram aliæ quoque ecclesiæ contra diuertentes adhibuerint, vtut in *foro ciuili* ab omni iuris persecutione essent tuti. Solam *fornicationis* causam exceperunt patres, in eo tantum a se diuersi, quod quidam innocentem omni nuptiarum vsu, donec nocens in viuis esset, intercluderent, & sic tantum in casu *adulterii* separationem *quoad thorum* perpetuam concederent, quorum testimonia collegit GRATIANVS in *c. 1. sqq. C. 32. qu. 7.*; quidam vero *marito* quidem alias nuptias permitterent, non æque *vxori*, ex disciplina ecclesiæ fere communi, quam supra iam memoraui, quorum testimonia compilauit IDEM *cit. l. c. 17. sqq.* Quidam denique mitiori consilio ducti, etiam vxores, a marito ob eius adulterium diuertentes, a nouis nuptiis non arcuerunt. Hanc in sententiam iuit ZACHARIAS pontifex in *c. 23. C. 32. qu. 7.* *Concubuisti cum sorore vxoris tuæ? Si fecisti, neutram habeas: & si illa, quæ vxor tua fuerit, conscia sceleris non fuit, si se continere non vult, nubat in Domino, cui velit.* Vnde liquet, dogma AVGVSTINI ab omnibus haud receptum, sed variam in hac causa fuisse ecclesiæ disciplinam.

inprimis per patres Toletanos,

quamuis quoad causam fornicationis varia disciplina fuerit.

Tandem Augustini dogma generatim approbatum, vt ob adulterium tantum separatio quoad thorum esset permissa,

per concilium Foroiuliense.

§. XXIII. Vltimam denique addo propositionem: *Doctrinam Augustini tandem principatum obtinuisse, indeque effectum, vt etiam quoad adulterium tantum permissa fuerit separatio quoad thorum, saluo coniugii vinculo, donec nocens vixerit.* Non errauerunt, meo iudicio, qui dixerunt, *mortuo Augustino, vniuersum orbem factum fuisse Augustinianum;* ita enim dogmata eius a plerisque collaudata, assumta, approbata, vt pedetentim in *leges ecclesiasticas* iuerint. Idem seculo VIII. in *concilio Foroiuliensi*, HADRIANI & CAROLI M. temporibus, anno scilicet 791. habito *c. 10.* aperte AVGVSTINI sententia omnium suffragia tulit. Aiunt patres: *Item placuit, vt resoluto fornicationis causa iugali vinculo, non liceat viro, quamdiu adultera viuit, aliam vxorem ducere, licet sit illa adultera; sed nec adulteræ, quæ pœnas grauissimas vel pœnitentiæ tormentum luere debet, alium accipere virum, nec viuente nec mortuo, quem non erubuit defraudare, marito.* In sequentibus dubium remouent, quod ex doctrina CHRISTI iuste trahitur, & tandem in HIERONYMI doctrina acquiescunt, quam etiam refert GRATIA-

NVS

NVS in *c. 7. C. 32. q. 7.* Grauiter præterea hæc quæstio agitata est in *concilio Aquisgranensi III. anno 862.* cum LOTHARIVS abiecta THEVTBERGA aliam ducere vellet, de qua vid. HINCMARVS *tom. I. p. 561. sqq.* Hunc in finem varias patrum sententias atque decreta conciliorum collegerunt, exhibita & relata ab HARDVINO *tom. V. concil. p. 544. sqq.* quæ magnopere cum nouis nuptiis pugnant. Vnde liquet, in hisce quæstionibus vtplurimum patres conciliorum hæsitasse, & in AVGVSTINI dogma inclinasse. In *lib. VI capitular. c. 87.* apud BALVZ. *tom. I. capitul. p. 936.* ex causa *fornicationis* quidem vxorem relinquere conceditur; additur tamen: *Quodsi quisque propriam expulerit coniugem, legitimo sibi matrimonio coniunctam, si CHRISTIANVS RECTE ESSE VOLVERIT, nulli alii copuletur, sed aut ita permaneat, aut propriæ reconcilietur vxori.* Existimarunt itaque, *veri christiani* characterem ex eo cognosci, si, eiecta & viuente adultera, maritus ab vlterioribus nuptiis abstineret, quod patres auctoritatis maximæ id tradiderint. Euidentior est sententia *c. 235. lib. VI.* apud EVNDEM *cit. l. p. 963.* *Placuit, vt causa fornicationis non sit vxor secundum domini sententiam dimittenda, sed potius sustinenda. Et quod hi, qui causa fornicationis dimissis vxoribus suis alias ducunt, Domini sententia adulteri esse notantur,* quod etiam repetitum est in *add. II. capitul. c. 23. p. 1145.* Præ ceteris HINCMARVS *epist. 37. c. 8. tom. II. op. p. 660.* auctoritate AVGVSTINI captus hoc dogma inculcat, & præmissa vinculi indissolubilitate, pergit: *Quod magnum sacramentum dicit Apostolus in Christo & in ecclesia. Quod ergo est in Christo & in ecclesia magnum, hoc in singulis quibusque viris atque vxoribus minimum, sed tamen coniunctionis inseparabilis sacramentum. Quapropter legaliter & nuptialiter copulati, excepta causa fornicationis, separari non possunt, & causa fornicationis separati aut permanere innupti, aut mutuo debent reconciliari, sicut euangelica & apostolica docet auctoritas & Africana Synodus definiuit. - - Et quia vxor a marito vel maritus ab vxore, nisi causa fornicationis, non valet neque debet discedere, ex hac euangelica & apostolica doctrina beatus Augustinus in lib. I. de adulterinis coniugiis ad Pollentium dicit* &c. Post pauca pergit: *Causa autem fornicationis vir aut mulier ab inuicem discedentes propter SACRAMENTVM NVPTIALIS CONIVNCTIONIS, aut innupti, quousque alter eorum moriatur, manebunt, aut sibi reconciliari studebunt.* Plura alia loca in sequentibus ex AVGVSTINO recenset, & inde colligit: *Hinc liquido demonstratur, quia*

& Aquisgranense III.

vt in capitularibus,

præterea suffragio Hincmari,

sicut semel acceptum baptismi sacramentum, quo quisque fidelis in vnitate catholicæ ecclesiæ Christo incorporatur, postea nulla interueniente causa amittitur: sic & vinculum coniugale, legaliter & nuptialiter celebratum, indissolubiliter manet connexum, licet fornicationis causa vel quacunque de causa videatur separatum.

& quidem ex causa sacramenti ab Augustino grauiter asserti,

§. XXIV. Eo facilius autem Doctores ecclesiæ AVGVSTINI auctoritate capi potuerunt, quod ille inter omnes *sacramento matrimonii* pondus ingens adscripserit, indeque vinculi *nexum indissolubilem* petierit. Hoc principio generaliter & pro *fidei articulo* assumto, non potuere non in dogma AVGVSTINI conspirare omnes, qui de *diuortio* egerunt. Tandem vero *legis ecclesiasticæ vniuersalis* vigorem accepit, postquam in *decretales* relatum, & Paparum edictis roboratum est. Quis enim ignorat, *sacramentum* matrimonii in pontificum constitutionibus vbique inculcari? BONIFACIVS VIII. *in c. vn. de voto in 6.* illud ex paradiso trahit, &, *matrimonii vinculum*, ait, *ab ipso ecclesiæ capite, rerum omnium conditore, ipsum in Paradiso & in statu innocentiæ instituente, vnionem & indissolubilitatem accepit.* Euidentius autem rem declarat INNOCENTIVS III. *in c. 7. X. h. t. Et si matrimonium verum inter infideles existat, non tamen est ratum: inter fideles autem verum & ratum existit: quia SACRAMENTVM FIDEI, quod semel est admissum, nunquam amittitur, sed ratum efficit CONIVGII SACRAMENTVM, vt ipsum in coniugibus, illo durante, perduret.* Vnde non potuere non colligere, diuortium non aliter concedendum, quam duntaxat quoad *thorum*, saluo vinculo, etiam in casu *adulterii*, adeo vt INNOCENTIVS III. in *c. 8. X. h. t.* haud erubuerit, verba Saluatoris corrumpere, & quod ipse *excepit*, ad *regulam* trahere, dicendo: testimonium veritatis in euangelio hoc esse: *quicunque dimiserit vxorem suam ob fornicationem, & aliam duxerit, fornicatur.* Enimuero non veritatis sed falsarii hoc est testimonium, cum veritas *fornicationem* diserte excipiat, dicatque: *Quicunque dimiserit vxorem, excepta causa fornicationis &c. Matth. V, 32. XIX, 9.* Nouum pondus huic doctrinæ adiectum per *concil. Tridentinum sess. XXIV. c. 7. Si quis dixerit, ecclesiam errare, cum docuit & docet, iuxta euangelicam & apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius coniugum matrimonii vinculum non posse dissolui; & vtrumque vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero coniuge viuente, aliud matrimonium contrahere;*

& a pontificibus inculcati in decretalibus,

denique per concilium Tridentinum corroborati.

re; mœchari que eum, qui dimissa adultera aliam duxerit, & eam, quæ dimisso adultero alii nupserit; anathema sit.

§. XXV. Contra protestantes hunc canonem conditum fuisse, res ipsa loquitur, quippe qui, præiudicio auctoritatis Augustinianæ abiecto, *diuortium totale* in casu *adulterii* secundum doctrinam CHRISTI admiserunt. Illam enim huc tendere, obseruaui §. 7. & 8. & sicuti admittunt Romanæ ecclesiæ doctores, *diuortium* hoc casu concessum esse, quamuis tantum *quoad thorum;* ita necesse est, vt doceant, CHRISTVM de tali diuortio, quod fieri potest *saluo coniugii vinculo*, Hebræis prorsus incognito, & contradictionem inuoluente, locutum fuisse. Nemo inficias ibit, de eo *diuortio* Saluatorem interrogatum fuisse, quod Iudæis in more positum erat, i. e. quod *vinculum omne* soluebat, & diuertentem in statum libertatis collocabat. Conueniens ergo quoque est, vt Saluator de *eodem diuortio* mentem suam prodiderit, docueritque, illi quidem regulariter locum non esse relinquendum, si excipias *fornicationis caussam* vel *rationem.* Potest hoc casu ex doctrina Saluatoris fieri diuortium, non tantum quoad *thorum*, sed etiam quoad *vinculum;* quia hoc duntaxat iudæis notum, testatum, peruulgatum; illud nec vsu nec ratione cognitum erat, quod cum Saluator optime sciuerit, nec tamen vllo indicio declarauerit, se *nouam insolitam*que diuortii *speciem* tradere, recta ratio postulat, vt asseramus, eum de *vero*, non *ficto* & *imaginario* diuortio, edisseruisse. Et quamuis *Marc. X, 11.* hæc exceptio omissa est, non tamen eo ipso negata aut reiecta, sed, vt concordet scriptura, aliunde supplenda est. Quæ in contrariæ sententiæ præsidium ab AVGVSTINO adducta sunt, supra iam satis examinata atque conculcata sunt.

Sed protestantes recte contrarium docuerunt, cum Christus de vero diuortio locutus fuerit,

§. XXVI. Nihilominus tamen eam diuortii speciem retinuerunt protestantes, quæ tantum fit quoad *thorum* & *mensam* certis in casibus, vt duplex *diuortium* admittant, *totale*, quoad *vinculum*, & *partiale*, quoad *thorum* & *mensam*, singulisque speciebus peculiares assignent *caussas.* Sed, vt verum fatear, hæ ipsæ pomum Eridos constituunt, mentesque eruditorum in diuersa trahunt. Alii augent admodum *caussarum* censum, ex quibus diuortium totale licite fieri possit, vt MILTONIVS *de diuort.* BRVCKNERVS *in decis. matrimon.;* alii eum restringunt admodum & in sola *adulterii* caussa subsistunt; alii denique viam mediam eligunt, & tales quoque admittunt, quæ *adulterio*, ex ratione *fractæ & violatæ fidei connubialis*, pares sunt, quos

variant tamen quoad caussas iusti diuortii,

Sal-

Saluator vel ideo exclusisse non videtur, tum quod *Matth. V, 32.* dicat, *παρεκτὸς λόγȣ πορνείας* h. e. *praeter rationem adulterii*, vt omne turpissimum facinus quoque huc pertineat, in quo *rationem adulterii* deprehendere liceat; tum etiam, quod recta ratio doceat, dispositionem legis admittendam in omnibus causis, in quibus ratio legis deprehenditur.

ob variam significationem vocis *πορνείας*

Noui quidem, non deesse, qui, vt demonstrauit SELDENVS *de vxor. Ebr. lib. III. c. 23.* sub appellatione *πορνείας* in genere *turpe facinus*, vel vt LXX. vertunt, quodlibet *ἄσχημον πρᾶγμα*, vel *κακίαν* seu *turpitudinem* intelligi posse docent, quo posito *πορνεία* generalissima foret causa, ad quam plures *specialissimae* essent referendae, & in infinitum extendendae. Enimuero Saluatoris nostri doctrinam, qua connubialis vinculi *sanctitatem* & *indissolubilem* nexum contra deprauationes iudaeorum asserit defenditque, paulo attentiori meditatione intuentes, deprehendimus, eum plane ab horum cogitationibus alienissimum fuisse, qui *laxitati diuortiorum* admodum indulgebant, quod etiam illi faciebant, qui, duce SCHAMMAI, non nisi *turpe facinus* admittebant, vtpote cuius intellectus *vagus* & ita comparatus est, vt amplissimam praebeat diuertendi facultatem. Nemo sine crimine viuit. Turpitudo variis occasionibus edi potest, & ita, ea fundamenti loco admissa, nihil facilius est, quam nexum huius vinculi sanctissimum rumpere, quod Saluator noster tamen praecauere voluit.

quae tamen in sensu proprio accipienda videtur.

Vnde, ne intentioni CHRISTI aduersemur, mentem eius explicantes, necesse est, vt in vsitatissimo, vulgari, popularique significatu huius vocis subsistamus, quo *fornicationem* denotat, & quidem ideo, quod per eam *fides coniugalis* violetur, frangatur, & soluatur. Interim tamen haud exclusisse credendus est CHRISTVS ea facinora, quibus aeque, vt per *fornicationem*, fidei coniugali clades insignis infertur, seu quicquid habet *rationem fornicationis*, vt obseruat D. IO. MICHAEL LANGIVS tr. *de nupt. & diuort. diss. VI. §. 11. sq.*

Est ergo iusta diuortii causa 1) adulterium verum,

§. XXVII. Ante omnia ergo iustam diuortii causam constituit (I) *adulterium verum* per commixtionem corporum seminisque immissionem consummatum. Quamuis enim in sensu theologico etiam *oculis* id committatur ob prauam cordis concupiscentiam, quod DEVS intuetur; id tamen *effectus ciuiles* habere nequit, cum cordium scrutator solus DEVS sit, nec vlla cogitationum poena in statu ciuili locum habere queat.

2) adulterium praesumtum.

(II) *Adulterium praesumtum*, quorsum referunt fugam mariti cum meretrice, & quod visus fuerit cum ea in eodem lecto, ob-

obſeruante B. STRYKIO *in not. ad Brunnem. ius eccl. lib. II. c. 17. §. 27. verb. adulterium præſumtiue probauerit.* vel in genere, quando ex argumentis & coniecturis grauiſſimis *præſumtio vrgens* de commiſſo adulterio naſcitur, quæ ad decernendum diuortium in foris proteſtantium ſufficit, vt illuſtri documento declarat B. STRYK. *in vſ. mod. ad tit. de diuort. §. 53.* nec negat Dn. BERGER *in œcon. iur. p. 120.* Meo iudicio olim imperatores, THEODOSIVS & VALENTINIANVS, huc reſpexiſſe videntur in *l. 8. C. de repud.* vbi ea pro more illius temporis indicia ad iuſtam repudii cauſam traxerunt, ex quibus non poterat non colligi adulterium, vti fuerunt: *extraneorum virorum conuiuia appetere: foris pernoctare: gaudere Circenſibus theatralibus ludis, aut arenarum ſpectaculis: commune cum viris lauacrum ingredi.* Quæ omnia ſine manifeſta & indubitata ſuſpicione adulterii tum temporis a mulieribus fieri non potuere, vt optime obſeruat BROVWERVS *de iure connub. lib. 2. c. 31. p. 687.* Equidem per leges AVGVSTI ad omnia ſpectacula Romani moris admiſſæ mulieres, exceptis *ſpectaculis athletarum*, a quibus eos remouit princeps, quia nudi corpora exercebant, teſte SVETONIO *in Auguſt. c. 44.*; abiectæ tamen pudicitiæ argumentum erat, ſi inſcio & inuito marito eis intererant, vnde etiam olim iuſta inde repudii cauſa petebatur, teſte VALERIO MAXIMO *lib. VI. c. 3. §. 12.* Neque ambigendum, quin tempore THEODOSII & VALENTINIANI grauior proſtitutæ pudicitiæ inde nata fuerit ſuſpicio, quod honeſtiores feminæ absque comitatu vel conſenſu mariti iis nunquam intereſſent, adeoque laſciuiæ & adulterii procurandi argumentum certiſſimum & inconcuſſum eſſet, inſcio marito talia audere. Noua non narro, ſed ea, quæ apud Romanos vulgatiſſima erant, paucis tango. Neque enim id nunc ago, vt hos mores ex antiquitatibus plenius illuſtrem, cum ex his duntaxat oſtenderim, olim etiam *præſumtum adulterium* ſuffeciſſe ad diuortium faciendum, nec ſine ratione cauſas has ab imperatoribus fuiſſe electas.

Cuius indicia olim varia.

Olim etiam præſumti adulterii ſuſpicio ſufficiebat ad diuortium.

§. XXVII. Enimuero cum *moribus Romanis* non viuamus, ex moribus hodiernis tantum inquirendum, quomodo *ſuſpiciones* adulterii hodie comparatæ eſſe debeant, vt ad diuortium decernendum ſufficere queant. Optime id illuſtrari atque oſtendi poſſe arbitror ex *c. 12. X. de præſumt.* vbi exemplum de conſanguineo mariti adfertur, quem teſtes viderunt *ſolum cum ſola, nudum cum nuda in eodem lecto iacentem, ea, vt credebant, intentione, vt eam cognoſceret carnaliter, quemque* præ-

Qualitates præſumti adulterii hodiernæ.

præterea deprehenderant *in multis locis secretis & latebris ad hoc commodis & horis electis.* Respondit pontifex, *quod ex huiusmodi violenta & certa suspicione sententia diuortii possit promulgari.* Equidem GONZALEZ *ad cit. c. in f.* inde minime colligendum esse credit, ex sola *grauissima* adulterii *suspicione* diuortium esse decretum, sed potius quia constabat *reuera* illud commissum fuisse; accessisse præterea *suppositionem partus*, *propinationemque potus venefici*, quæ per se ad diuortium suffecerint, præsertim cum confessi fuerint rei, se ante nuptiarum solennia concubuisse. Enimuero 1) *ex integra decretali* liquet, *partus suppositionem* & *potus venefici propinationem* probari non potuisse, sed tantum hæc crimina allegata fuisse per verba: *dicitur quoque &c.* Qua de causa 2) nullam inde *decidendi rationem* petit pontifex, nec vlteriorem horum criminum indagationem imperat, aut, rebus sic stantibus, necessariam ducit, sed 3) vnice subsistit in *violenta & certa suspicione adulterii*, ostenditque, illam ad probandum adulterium intuitu diuortii satis esse, quod ipsa decisionis verba indicant. Atque inde dicitur *præsumtum*, quod ex solis *violentis* & *grauissimis coniecturis* demonstratum fuerit. Nouum vero dubium inde format B. de BERGER *in elect. proc. matrim. §. 30.* & *in supplem. p. 153.* item *in œconom. iur. c. l.*, quod facilius talis probatio per *vrgentes coniecturas* in foris catholicorum tolerari possit, in quibus *perpetua separatio* quoad *thorum & mensam*, non *totale diuortium* decernitur, id quod etiam pontifex indigitat in *cit. c. 12.* cum in foris A. C. addictorum ob adulterium *totali diuortio* locus sit, & ex Christi doctrina *actuale adulterium* desideretur per verba *Matth. V, 32.* παρεκτὸς λόγου πορνείας h. e. *excepto negotio adulterii*, quæ verba notanter coniuncta videntur, vt consummatio adulterii indigitata videatur. Verum enim vero quando (1) *præsumtum adulterium* adlegatur, non negatur eiusdem consummatio, sed de *modo probandi* tantum quæstio instituitur, vtrum *consummatio* ita præcise probanda, vt in pœna criminali; an vero sufficiat eam ex *coniecturis violentis proximis* & *grauissimis* inducere? posterius admittit pontifex, non quidem ideo, quod tantum *partiale diuortium* decernatur, (quippe quod etiam in adulterio, cuius *consummatio* manifesta est, duntaxat locum habet) sed quod de *adulterio* tantum hic *ciuiliter* agatur. (2) Verba Saluatoris, vt supra dictum est, potius ita vertenda: *excepta ratione adulterii*, vt quicquid *actuale adulterium* vel *rationem adulterii* continet, diuortio locum concedat. Quid ergo dicen-

ex c. 12. X. de præsumt. declaratæ,

quæ etiam sufficiunt ad diuortium totale apud protestantes,

vt per rationes ostenditur.

dicendum de tali casu, si, lasciuo more, nudus cum nuda, solus cum sola in eodem lecto reperti & deprehensi fuerint, annon vxor impudica eo ipso peccat in fidem coniugalem, quod *adulterii causa* in thorum coniugalem receperit masculum, licet non exacte probata fuerit *consummatio?* hæc interim vrgentissime & violenter adeo præsumitur, vt de eo dubitari non liceat. Sed ponamus etiam liquere, adulterium ad *proximum actum* peruenisse, sed ob qualecunque impedimentum consummari non potuisse, an non etiam talis *conatus proximus*, cui fere nihil defuit, *rationem adulterii* habet, quæ in *fide coniugali fracta* quærenda, non vero præcise in *impraegnatione*, quæ etiam deficere potest, si vel maxime consummatio in dubium haud vocatur?

§. XXIX. *Violenta* autem & *vrgentissima* adulterii perpetrati indicia desiderat pontifex, adeoque *remotiora* non sufficiunt, ad hunc effectum, vt diuortium decerni queat. Neque itaque ob solos *amplexus* & *oscula* ad diuortium & priuationem dotis agi potest, vt recte censent SANCHEZ *de matrim. lib. 10. disp. 4. n. 11. sqq.* PETRVS BARBOSA *ad l. 2. solut. matrim. P. I. in pr. n. 69. sq.* quippe quæ nequidem *rationem adulterii externi* habent, quamuis impuris cogitationibus intuitu DEI adulterium ita sæpe committatur, quod DEVS, cordium scrutator, iudicat. Multum hic arbitrio iudicis committendum, qui ex ratione loci, temporis, aliarumque maxime suspectarum circumstantiarum de *adulterio præsumto* iudicium suum interponere debet, vt idoneo exemplo illustrat B. STRYK. *in vs. mod. Pand. tit. de diuort. §. 53.* Conf. BARBOSA *cit. l. n. 74.* Vt vero vsus huius sententiæ eo euidentior fiat, præiudiciis illam illustrare non inutile erit. Primum concernit *adulterium præsumtum* a parte mariti, de quo anno 1711. Mens. Iun. consulti ita respondimus: **Remotiora indicia adulterii non sufficiunt.**

Hat Caius, eines grossen Fürsten Etats-Rath, Cammer- und Finantien-Director, seine einige Tochter Vrsulam an Sempronium verheyrathet, dieselbe ansehnlich ausgestattet, die jungen Eheleute nebst deren Kindern versorget, und seinem Schwieger-Sohn ein austräglich salarium von dem Fürsten erhalten, gleichwol derselbe sein voriges debauchiren und unzüchtiges Leben nach wie vor continuiret, seiner Frau Geschmuck veräussert, und seine Buhlschaft so ungescheuet getrieben, daß es so wenig dem Schwieger-Vater als der Frauen verborgen bleiben können, nächst dem auch seine Frau sehr übel tractiret,

und seinem Schwieger-Vater rude begegnet. Hat aber dennoch der Schwieger-Vater durch interposition guter Freunde sich bewegen lassen, sich ein und andermahl mit Sempronio wieder auszusöhnen, auch die Ursula, in Hoffnung guter Besserung, ihm alles vergeben, gleichwol derselbe den 20. Oct. 1709. mit einem von 13 bis 14 jährigen Kinde ein violentum adulterium zu begehen sich nicht entblödet, und ob er gleich die consummation desselben nicht gestehen will, dennoch bereits so viel gestanden, daß er das Mägdgen auf seinen Zimmer alleine gehabt, ihr unter den Rock gegriffen, und ihr mit seinem Finger näher gekommen seyn möchte, daher die Ursula, wie er bald darauf in seinem Hause arrestiret worden, nach ihres Vaters Caii Haus sich begeben, und actionem ad dissoluendum matrimonium angestellet, auch dahero belehret seyn will:

1) Ob die vor dem, von dem Sempronio committirte adulteria wegen, geschehene remission von der Ursula anietzo pro obtinenda dissolutione matrimonii cum aliquo affectu allegiret werden können?

2) Ob nicht ein attentatum violentum adulterium, damit es so weit als hier gekommen, ein gnugsames fundament zur Ehescheidung sey?

Wann nun gleich bey der ersten Frage eingewandt werden möchte, daß die Ursula einmahl ihrem Mann alle Untreu vergeben, und sich mit ihm ausgesöhnet, dahero deßwegen nunmehr ad diuortium zu klagen weiter nicht berechtiget sey, cum ad iura remissa non detur regressus.

Dieweil aber dennoch solche remissiones von Seiten der Ursulae nicht absolute, sondern unter der Hoffnung einiger Besserung geschehen sind, und, da dieselbe, wie der euentus gewiesen, nicht erfolget, sondern Sempronius vielmehr in seinem leichtfertigen Leben fortgefahren, daraus von selbsten folget, daß, euentu non secuto, die remissiones pro non factis zu halten seyn, solche remissiones auch in adulteriis allemahl sub illa conditione tacita verstanden werden müssen, dahero auch die adulteri ad abiurandum adulterium bey erfolgter remission angehalten werden können,

c. pen. X. de adult.
c. 9. C. 35. qu. 6.

cum

cum alias reus adulterii in gratiam receptus, liberiorem tantum potestatem consequeretur, adulterinos concubitus repetendi,

BRUNNEM. *iur. eccl. lib. 2. c. 17. §. 24.*

im übrigen wenn gleich keine eiuratio erfolget, doch des remittentis intention allemahl dahin abzielet, daß der adulter sich dergleichen Ehebrüche enthalten solle.

So halten wir davor, daß die vorhin geschehene remission der Ursulæ nicht im Wege stehe, bey ietziger Klage die vorige adulteria wieder zu allegiren.

So viel die andere Frage betrifft, ist zwar ausgemachten Rechtens, daß nach der praxi unserer Kirchen nur ex capite desertionis & adulterii die Ehescheidung zugelassen wird, deren keines sich doch alhier findet, anerwogen zwar das Mädgen ausgesaget, daß Sempronius sie mit Gewalt auf das Bette geworffen, in ihre pudenda seinen Finger gestecket, nachgehends das Werck der fleischlichen Unzucht mit Gewalt an sie ausgeübet, dieses dennoch er nicht geständig ist, sondern im Gegentheil die consummationem adulterii beständig leugnet, und nichts weiter gestehet, als daß er ihr unter den Rock gegriffen, und mit dem Finger zunahe gekommen sey, woraus aber noch kein adulterium zu inferiren, auch es das Ansehen gewinnet, daß ein blosses attentatum adulterium violentum zur Ehescheidung nicht zulänglich sey, weil solches eigentlich vor kein adulterium gehalten werden mag, sed ad minimum realis copula carnalis requiritur.

BRUCKNER *decis. matrim. c. 17. n. 52.*

Weil aber dennoch die probatio consummati adulterii nur alsdenn erfordert wird, wenn de dictanda pœna ordinaria gefraget wird, im übrigen quoad effectum dissoluendi matrimonii auch urgentissimæ coniecturæ de adulterio zulänglich seyn, welche sich denn allhier völlig finden, zumahl Sempronius schon vorhero öfters adulteria begangen, und dahero, daß er mit dem Mägdgen sich würcklich vermischet haben müsse, billig daraus zu schliessen, cum semel malus semper talis præsumatur in eodem genere delicti, er auch selbsten nicht in Abrede seyn kan, daß er das Mägdgen bey sich allein auf der Stube gehabt, ihr unter den Rock gegriffen, und ihr mit dem Finger näher kommen sey, ex quibus præparatoriis adulterium colligitur,

BLANC. *tom. 15. de indic. n. 65.*

imo inde violenta suspicio nascitur, ex qua potest diuortii sententia promulgari,

c. 12. X. de praesumt.

cum etiam ad effectum dissoluendi matrimonii praesumtum adulterium sufficiat,

B. STRYK. *de diss. sponsal. c. 5. §.*

auch bey solchem starcken Verdacht des Ehebruchs hieher billig derer jenigen Dd. Meynung zuziehen, welche das Wort πορνείας, dessen *Matth. V.* gedacht wird, nicht allein de consummato adulterio, sondern auch de omni impuritate alia, adulterium inferente, vel ad fractionem fidei coniugalis tendente, verstehen,

BROVWER *de iur. connub. lib. 2. c. 31. in f. p. 686.*

dergleichen turpitudo und impuritas auch in einem attentato adulterio, maxime violento, sich befindet, zu geschweigen, daß das junge Mägdgen, so circumstantialiter die consummation des concubitus zu erzehlen gewust, welches sonst seinem Alter nach davon noch keine solche deutliche Nachricht geben mögen.

So erhellet hieraus allenthalben so viel, daß die Vrsula auf die Ehescheidung zu klagen berechtiget sey.

Pariter in simili casu vtraque Facultas tam theologica quam iuridica M. Iun. 1720. ita pronunciauit:

Nunmehro aus denen acten so viel zu befinden, daß gestalten Sachen und Umständen nach Klägerin von ihrem Mann der Ehe halber gäntzlich zu scheiden, und ihr anderwärts sich wieder zu verheyrathen nachgelassen sey, es ist auch Beklagter nunmehro ihr die illata schlechterdings heraus zu geben schuldig, und wird er mit seiner fol. 351. gemachten Forderung ad separatum verwiesen. Und dieses erachten wir GOttes Wort und denen Rechten gemäß zu seyn.

Rationes decidendi.

Die Ursachen, warum wir auf die gäntzliche Ehescheidung zu erkennen bewogen worden, sind diese: 1) erhellet aus den beygehenden inquisitions-actis, daß der Beklagte dergestalt de adulterio suspectus gewesen, daß ihm gar anfänglich medius gradus torturae zuerkant worden, und ob wol Beklagter durch seine viele geführte defensiones es so weit gebracht, daß er durch das purgatorium iuramentum von der inquisition absoluiret ist, so praeiudiciret doch solches der actioni ciuili,

qua

quæ ad diuortium agitur, keines weges, vielmehr bleibet der grösseste Verdacht eines commissi adulterii gegen ihn übrig, welcher der Theologorum & ICtorum Meinung nach ad diuortium decernendum genug ist, wenigsten 2) des Beklagten schändliches Leben und liederlicher Umgang mit den Mägdgens, wol ad πορνείαν vel λόγον πορνείας, wovon Christus redet, gezogen werden mag, dazumahl 3) nunmehro zwischen beyden Eheleuten die Sache in den Zustand gerathen, daß alle Hoffnung ihrer Versöhnung verlohren. Nun ist aber nur alsdann auf eine separation quoad thorum & mensam zu erkennen, wenn Hoffnung verhanden, daß die Eheleute wieder versöhnet und zu gesundern Gedancken gebracht werden mögen, welches hier nicht zu hoffen, und also die zuerkante separatio quoad thorum & mensam hier in effectu eine perpetua separatio seyn würde, die aber in der That für ein verum diuortium zu achten. Denn von Seiten der Klägerin ist daher keine Versöhnung zu hoffen, weil sie ihren Mann im adulterio angetroffen, und sonsten von ihm sehr übel gehalten, imgleichen auch von des Beklagten Seiten nicht, weil die Klägerin das adulterium denunciiret, und veruhrsachet, daß Beklagter in 7 Vierteljährigen arrest und inquisition gestanden, woraus denn die Rechte eine inimicitiam capitalem schliessen, ja 4) ein grösser Ubel zu befürchten wäre, wann nach einiger Zeit die Klägerin dem Beklagten wieder ehelich beyzuwohnen angehalten werden solte, so doch bey der separatione quoad thorum & mensam erfolgen muß. Zwar haben die Lipsienses dafür halten wollen, als wenn durch den Reinigungs-Eyd die indicia adulterii commissi elidiret worden: gleichwie aber damahls criminaliter nur verfahren, so mag auch diese angeführte elidirung derer indiciorum nicht weiter, als ad effectum pœnæ gnug seyn, nicht aber, daß omnis præsumtio adulterii in hac casu ciuili wegfalle, und daher es hier billig heisset, was HIERONYMUS saget: vbicunque est fornicationis (bene fundata) suspicio, ibi vxor (vel vir) libere dimittitur,

POLVS *in synops. critic. ad c. 5. Matth.*
GROTIVS *ad c. 5. Matth. v. 32. ibique* CALOV.
BROVWER *de iur. connub. lib. 2. c. 31. p. 686.*

wie nicht weniger die bekante Rechts-Regel in *l. vn. C. quand. ciu. actio crimin. præiudic.* hieher gehöret: Quoties & ciuilis & criminalis competit actio, vtraque licet experiri, siue prius criminalis siue ciuilis

actio

mäßiger Ehescheidung wieder anderweitliche Heyrath vergönnet worden, ist aus der Schrifft bekäntlich. Anders können wir Paulum nicht verstehen, als der ihm sonsten selbst wiederspräche. Denn solte Paulus dieses Orts lehren, daß bloß dahin kein Fall wäre, wenn das Weib von des noch lebenden Mannes Herrschaft befreyet würde, wie sagte er denn *1 Cor. VII, 15.* es sey der Bruder oder Schwester nicht gefangen in solchen Fällen. Damit er klar zeiget, daß er an jenem Ort rede von dem, was ordentlicher Weise nach GOttes Ordnung in der Ehe seyn solle, nemlich daß sie unaufgelößt bleibe, so lange der Ehegatte lebet: ob er wol nicht leugnet, daß menschliche Bosheit solch Band zerreissen, und so zerreissen könne, daß der gläubige und unschuldige Theil nicht mehr gefangen und gebunden seye. Wie Paulus dieses Orts saget, ob er schon in eben solchen *cap. v. 39.* eben das saget, was er auch *Rom. VII.* gesaget hatte. Woraus aber eben zu schliessen, daß mit einiger Ausnahm die ohnbedingt da liegende Worte zu verstehen seyn.

§. XXXI. Huic (IV) proxima causa ab *insidiis vitae structis*, desumta est, quam tamen non aeque omnes probant, sed eam tantum ad *separationem quoad thorum & mensam* sufficere arbitrantur, vt NICOLAI *de diuort. c. 5. n. 30. sq.* BROVWER *de iure connub. lib. 2. c. 29. n. 11.* CARPZ. *lib. II. iurispr. consist. def. 217. n. 2.* GERHARD. *in loc. theol. de coniug. §. 683.* aliique plures, adeoque reuera cum ecclesiae Romanae interpretibus faciunt. Non regustabo argumenta, quae pro hac sententia in medium proferri solent, examinata & excussa in *vs. modern. Strykiano tit. de diuort. §. 10. sqq.* & in *dissert. de diuort. ob insid. vitae struct.* Sed illud tantum obseruo, inter ea principatum hoc gerere, quod nec CHRISTVS nec *Apostoli* huius causae meminerint, nec ex ea diuortium probauerint, adeoque in dubio regulae insistendum sit. Enimuero α) nec *malitiosae desertionis* CHRISTVS fecit mentionem, nihilominus tamen ea dissolui coniugium recte censuit PAVLVS, quod desertor *fidem coniugalem* soluat atque rumpat. β) Adhuc magis vincula eius frangit atque conculcat, qui alterius vitae insidias struit, quia non tantum vinculum, quod natura inter omnes homines constituit, ausu foedifrago impugnat, atque secare intendit, sed etiam *vinculum connubiale* subuertit. Magis hoc ipsum per *attentatam caedem*, quam per *adulterium* laeditur, quia per illam duplici vinculo clades infertur, non aeque per hoc. Grauius itaque peccat in

4) Insidiae vitae structae,

quae causa propugnatur contra dissentientes,

mäßiger Ehescheidung wieder anderweitliche Heyrath vergönnet worden, ist aus der Schrifft bekäntlich. Anders können wir Paulum nicht verstehen, als der ihm sonsten selbst wiedersprache. Denn solte Paulus dieses Orts lehren, daß bloß dahin kein Fall wäre, wenn das Weib von des noch lebenden Mannes Herrschaft befreyet würde, wie sagte er denn *1 Cor. VII, 15.* es sey der Bruder oder Schwester nicht gefangen in solchen Fällen. Damit er klar zeiget, daß er an jenem Ort rede von dem, was ordentlicher Weise nach GOttes Ordnung in der Ehe seyn solle, nemlich daß sie unaufgelößt bleibe, so lange der Ehegatte lebet: ob er wol nicht leugnet, daß menschliche Bosheit solch Band zerreissen, und so zerreissen könne, daß der gläubige und unschuldige Theil nicht mehr gefangen und gebunden seye. Wie Paulus dieses Orts saget, ob er schon in eben solchen *cap. v. 39.* eben das saget, was er auch *Rom. VII.* gesaget hatte. Woraus aber eben zu schliessen, daß mit einiger Ausnahm die ohnbedingt da liegende Worte zu verstehen seyn.

§. XXXI. Huic (IV) proxima causa ab *insidiis vitae structis*, desumta est, quam tamen non aeque omnes probant, sed eam tantum ad *separationem quoad thorum & mensam* sufficere arbitrantur, vt NICOLAI *de diuort. c. 5. n. 30. sq.* BROVWER *de iure connub. lib. 2. c. 29. n. 11.* CARPZ. *lib. II. iurispr. consist. def. 217. n. 2.* GERHARD. *in loc. theol. de coniug. §. 683.* aliique plures, adeoque reuera cum ecclesiae Romanae interpretibus faciunt. Non regustabo argumenta, quae pro hac sententia in medium proferri solent, examinata & excussa in *vs. modern. Strykiano tit. de diuort. §. 10. sqq.* & in *dissert. de diuort. ob insid. vitae struct.* Sed illud tantum obseruo, inter ea principatum hoc gerere, quod nec CHRISTVS nec *Apostoli* huius causae meminerint, nec ex ea diuortium probauerint, adeoque in dubio regulae insistendum sit. Enimuero α) nec *malitiosae desertionis* CHRISTVS fecit mentionem, nihilominus tamen ea dissolui coniugium recte censuit PAVLVS, quod desertor *fidem coniugalem* soluat atque rumpat. β) Adhuc magis vincula eius frangit atque conculcat, qui alterius vitae insidias struit, quia non tantum vinculum, quod natura inter omnes homines constituit, ausu foedifrago impugnat, atque secare intendit, sed etiam *vinculum connubiale* subuertit. Magis hoc ipsum per *attentatam caedem*, quam per *adulterium* laeditur, quia per illam duplici vinculo clades infertur, non aeque per hoc. Grauius itaque peccat in fidem

4) Insidiae vitae structae,

quae causa propugnatur contra dissentientes,

fidem coniugalem *insidiator* quam *adulter*, cum nihil magis amori coniugali aduersari eiusque essentiam destruere queat, quam si *hostili animo* sociam thori quis inuadit, eique necem intentat atque parat, licet forsan, prouidente Deo, consilio euentus non respondeat. Denique dum *separationem quoad thorum* admittunt, non animaduertunt plerique, se eo ipso ab vsu consistoriorum nostrorum diuortium facere. Aut enim intelligunt *perpetuam* aut *temporalem*. Si illam, non cogitant, eam nos repudiasse, atque vitio vertisse Romanæ ecclesiæ asseclis, quod loco *diuortii veri* eam excogitauerint. CHRISTVM de ea non cogitasse, iam supra, suffragante B. SPENERO, docui, & sic merum patrum inuentum est, quorum æmuli pontifices fuerunt eamque doctrinam propagarunt. In effectu autem tollit essentiam coniugii, cum omnem cohabitationem & consuetudinem coniugalem tollat, & in perpetuum coniuges a semet inuicem alienet, eosque seiungat atque diuellat. Ita vero *proprie dictum diuortium* tali separatione perpetua inducitur, excepto eo tantum, quod innocenti nuptias, viuente nocente, interdicant, quod nec ex sacris nec ex rectæ rationis principiis confirmari atque probari potest. Hæc sunt apud nos peruulgata atque trita, vt vel NICOLAI *de diuort. c.5. n.1. sqq.* ad oculum docet, & assensu Theologorum & ICtorum firmat, addendo, separationem *temporalem* non *perpetuam* protestantibus esse cognitam vsitatamque. Sine dubio ergo *temporalem* intelligunt, qui *separationi* tantum, non *diuortio* locum concedunt. Illa vero ad casum, quo maritus vxori vel vice versa insidias parauit, applicari nequit. Quis enim innocenti auctor suasorque esset, vt post tractum temporis sese rursus hosti traderet, eique iugulum præberet, in quo facinus diu cogitatum perficere posset? Qui emendatos insidiatoris mores allegant, reconciliationemque commendant, euictionem nullam innocenti præstare possunt. Semel malus semper talis præsumitur in eodem delicti genere. Imo etiam ab hoste reconciliato cauendum, & multo magis ab eius *cohabitatione quotidiana* abstinendum. Simulant homines atque dissimulant, adeoque hypocrita maritus sub efficta pœnitentia inducere potest vxorem, vt ad se reuertatur, quo eo faciliorem occasionem nanciscatur, semet in perpetuum ab ea, quam odit, liberandi. Ad minimum rationes sufficientes deficiunt, quibus iudicia ecclesiastica *rationabili modo*, post temporis lapsum, innocenti hanc legem imponere possunt, vt ad insidiatorem reuertatur, cum illi semper in promtu sit exceptio iustissimi

ostenditurque separationem quoad thorum & mensam hic inapplicabilem esse.

metus

metus, & quod cautio *de non offendendo* idonea excogitari non possit, quæ eam tutam atque ab omnibus periculis vitæ immunem præstet. Hæc tantum in compendio trado, plenius explicata a B. STRYKIO in *dissert. de diuort. totali ob insid. vitæ struct.* & in *vs. mod. ad tit. de diu. §. 9. sqq.* item in *tr. de dissens. sponsal. sect. V. §. 9. sqq.* Nec noua aut recens hæc est sententia, quia plures præeuntes iam obseruauit laudauitque B. STRYKIVS in *vs. mod. cit. l. §. 24.* quorum vestigia non inique sequi licet. Admodum prudenter rationes subducit KITZELIVS *in synops. matrim. c. VIII. theor. 6. lib. I. p. 250.* aitque: *Persona innocens ad redintegrandum tale matrimonium, in quo secundum verba imperatoris nostri in. l. quisquis. C. ad L. Iul. Mai. vita futurum est supplicium & mors solatium, adigi non debet; cum coniux innocens semel interemtus a nocente per cautionem ab ipso præstitam & iuris remedia resuscitari & in vitam restitui nequeat, nec propter dolum & contumaciam, imo intentatum parricidium personæ nocentis coniugi innocenti, prohibendo ipsi vlterius matrimonium, laquei conscientiæ iniiciendi sunt.* Hanc ob causam etiam in ecclesiis catholicorum decerni *perpetuam separationem* testis est PONCE *de matrim. lib. IX. c. 23. n. 9.* adeo, vt diuertenti integrum sit, religionem inuito nocente ingredi, quod a rationibus ecclesiarum nostrarum alienum est. Denique id quoque manifestum, supraque obseruatum est, etiam imperatores christianos ob hanc causam admisisse diuortia. Neque hoc inique factum fuisse, iam olim censuit cum MELANCHTHONE *de coniug.* FRIDERICVS VLRICVS CALIXTVS *in tr. de coniug. & diuortio §. 70.*, vbi hæc MELANCHTHONIS verba laudat: *Cum textus Matth. XIX. tantum faciat mentionem adulterii, valde pugnant aliqui, non posse fieri diuortia propter sæuitiam & insidias vitæ structas. Sed in codice lex Theodosii, quam existimo graui deliberatione piorum scriptam, vt tunc vsitata diuortia restringeret ad certos casus, concedit diuortium etiam in his casibus. Etsi autem aliqui reiiciant hanc legem, & contendant, eam ab euangelio dissentire: tamen hi non recte intelligunt discrimen legis & euangelii. Et cum expresse dicat Dominus, in politia Mosis diuortia permissa esse propter duritiem cordis, significat aliam esse gubernationem hominum sanabilium, qui sunt membra ecclesiæ, & volunt obtemperare euangelio: aliam politicam impiorum & contumacium, qui frenos legum pati nolunt. Si quis est igitur talis maritus, qui sæuitiam in coniugem exercet, & admonitus a pastoribus non desinit furere & domesticæ ecclesiæ inuocationem turbare, & vxorem*

quod consensu interpretum iuris illustratur, vt Kitzelii, Melanchthonis, Calixti,

ita crudeliter tractare, vt vita in periculo sit, hic certe magistratus politici imperio coercendus est, qui non solum vitam personæ innocentis tueri debet, sed etiam debet eius conscientiæ consulere, ne fracta dolore & indignatione tandem abiiciat inuocationem aut aliquid iniuste faciat, vt dicitur: furor fit læsa sæpius pœnitentia. In eo casu in persona crudeli, non pertinente ad ecclesiam, magistratus politicus Theodosii lege vti posse videtur: imperia politica vult DEVS honori esse bonis & terrori malis. Vult Deus tegi eos, quorum mores sunt sine scelere. Vult iis concedi pacem ad inuocationem, ad educationem, ad institutionem sobolis. Vult latrones reprimi, siue domi siue foris latrocinia exercent. Addit subinde CALIXTVS suffragium HEMMINGII in lib. *de diuortio*, eiusque verba non minus recitat, ac aliorum consensum adducit, in quorum censum etiam *§. 76.* CHEMNITIVM, alias satis rigidum, refert.

Hemmingii, Chemnitii.

5) Præfracta debiti coniugalis denegatio,

§. XXXII. Desertioni adiungere solent V) *præfractam debiti coniugalis denegationem*, quippe qua fides coniugalis eodem modo ac in *locali discessu* soluitur, atque conculcatur. Ante omnia desideratur (1) *matrimonium rite consummatum*: eo deficiente, cohabitatio connubialis nec desiderari, nec ex eius denegatione *desertio* colligi potest, vti *tom. III. tit. de sponsal. §. 54. p. 116.* idoneo illustratum est præiudicio: (2) *contumacia frangi nescia*: qua de causa (α) omni *iusta causa* hæc denegatio carere debet: (β) *gradatim* procedendum est, vt appareat de firmissimo proposito contumacis, quo probato & manifestato, diuortium decernitur, de quo processu plenius agit NICOLAI *de diuort. c. 2. n. 59. sqq.* Effectus eius est, vt *innocenti* nouæ concedantur nuptiæ, non item *nocenti*, cui quandoque ob extremam contumaciam relegatio similisue pœna dictari potest. Multum tamen arbitrio iudicis relinquendum, vt accurate perpendat, an contumax causa quadam excusetur. Oblatus ante aliquot annos Facultati nostræ fuit casus, vbi vxor denegabat marito cohabitationem, quod nimis potens esset, adeoque allegabat, se infantem parere, quam virum admittere malle. Facta inspectione apparuit enormis illa & modum omnem excedens qualitas, ab vxore allegata, cum iudicio medico, quo suam contumaciam admodum purgabat rea non tantum, sed præterea etiam ex capite *inhabilitatis* dissolutionem coniugii petebat. Hoc casu matrimonium fuit dissolutum non tam ex *contumacia* vxoris, quæ iustam causam denegandi debitum coniugale habebat, quam ex ratione cuiusdam *inhabilitatis*, cum natura non tantum in *defectu*, sed etiam in

nisi iusta causa adsit.

ex-

excessu peccare queat, adeoque vxori nouæ nuptiæ permitti debuerunt. Huc quoque referri potest species, a STRYKIO *de diss. sponsal. sect. VI. §. 23.* tradita, si separatio ob *fribusculum* vel alias contentiones inter coniuges ad certum tempus facta, quo elapso, maritus reditum vxoris vrget, illa vero *absque prægnante causa* ad mariti thorum & consortium reuerti recusat, & in tantum odio erga maritum æstuat, vt nec mandatis nec minis ad cohabitationem adigi queat. *Non enim*, optime ait STRYKIVS *cit. l. distat talis vxor a desertrice, & si hæc malitia ipsi fuerit impunita, vnicuiuis coniugum daretur ansa, excitando lites & iurgia alterum eo deducere, vt quoad tempus separationem impetret, quo facto recusare eius receptionem, & ita se a consortio coniugali penitus liberare posset.*

Huc etiam pertinet, si vxor, facta separatione temporali, ad maritum sine causa reuerti recusat.

§. XXXIII. Parum a præcedente causa distat VI) *peruersa debiti coniugalis præstatio* huc inprimis directa, vt omnis conceptio prolis euitetur. Quid enim magis *fidei coniugali* contrariatur, quam eiusmodi *malitia*, marito intolerabilis, & finis coniugalis destructiua? Sicuti vero etiam hic desideratur *firmissimum* frangique nescium *propositum*, ita, quamdiu de eo nondum constat, ad diuortium festinari nequit, sed hic quoque *per gradus* eundum. Et cum ex ipsis rerum argumentis processus in hac causa obseruandus commodius cognosci queat, *sequenti responso, anno 1719. Mens. Ian.* a Facultate nostra concepto causam hanc exornabo.

6) Peruersa debiti coniugalis præstatio.

Ob wol, so viel die erste Frage betrifft, in der übergebenen Klage allerhand wichtige momenta angeführet, welche zu gäntzlichen Ehescheidungen hinlänglich scheinen möchten, angesehen erstlich solche facta in dem libell angegeben sind, welche nicht allein der Charitillæ äusserste Hartnäckigkeit gegen ihren Mann Andraco, sondern auch dieses bezeugen, daß ihr Gemüth von ihm gantz entfernet sey, indem sie seiner bey vieler Gelegenheit gespottet, sich an denen von ihrem Vater, Schwager und Schwester am 21. Decembr. vorigen Jahres gegen ihm unternommenen hefftigen Beschimpfungen delectiret, solches noch zu des Andraco fernern prostitution der Melusina erzehlet, und, daß dieselbe ihn den närrischen Andraco genannt, gedultig angehöret, dadurch also ihren animum inplacabilem genugsam angezeiget; hiernächst auch seinem geschehenen Verboth, in seiner Abwesenheit des Maiors Castelli Haus zu meiden, sich widersetzet, und in allen ihm contrair gewesen, und denn aus denen Rechten nicht allein be-

bekant, quod iusti diuortii causa sit, si cum viris extraneis, nolente marito, conuiuatur, aut si nolente viro foris domum manserit vxor,

per *Nouell. 117. c. 8. §. 4. & 5.*

sondern auch einige Rechts-Lehrer der Meynung sind, quod in casu capitalis & irreconciliabilis inimicitiæ totale diuortium concedi possit,

BRVCKNER *in decisionib. matrimonial. c. 18. n. 17.*

præsertim cum talis malitiosa vxor parum a desertrice distet,

CARPZ. *de dissens. sponsalit. sect. 6. §. 23.*

hiernächst auch (2) dieses hinzu kömmt, daß die Charitilla ratione insidiarum vitæ structuram sich sehr verdächtig gemacht, indem sie einen Strick mit einer Schlinge mit sich ins Bett genommen haben soll, welchen die Magd, laut ihrer Aussage, zweymahl an ihrem Ort gefunden, und solchen auch dem Andraco überbracht, weil sie selber ungleiche Gedancken hiervon gefasset, ob nicht etwa ihre Frau etwas Böses im Sinn haben möchte, welches GOtt aber verhütet, weiln Andraco immer späther, als sie eingeschlafen, und früher wieder aufgestanden, ob insidias autem vitæ structas totale diuortium decerni posse, late probauit

STRYK *diss. de diuort. ob insid. vit. struct.*

(3) auch kein geringes momentum ad totale diuortium ex præfracta debiti coniugalis denegatione entspringen möchte, indem sie die eheliche Beywohnung ihrem Mann bishero nicht eher gestattet, als bis er sie reichlich beschencket, oder wenn er sie imperio maritali dazu anhalten wollen, sie einstmahls die Künheit gebrauchet, daß sie die genitalia mit denen Händen ergriffen, und dieselben dermassen zerquetschet, zerknippen und zerdrücket, daß solche ihm davon sehr geschwollen, und er 4 Tage daran curiren müssen, ja wenn sie ihn auch zugelassen, er dabey diese Leichtfertigkeit an ihr verspühret, daß sie die immissionem seminis, so viel an ihr gewesen, verhindert, inzwischen doch, weil sie einmahl per concubitum irritiret gewesen, an statt des legitimi vsus coniugalis præposteram venerem ad mariti pedem vel genua exerciret, und auch letztens, als Andraco sich mit ihr wieder versöhnet, abermahls die immissionem seminis verhindert, quales ausus non tantum sunt contra substantiam matrimonii, finemque eius primarium impediunt,

argum.

argum. cap. vlt. X. de condit. apposit.

ſed etiam in effectu denegationem debiti coniugalis & deſertionem malitioſam continent, cum paria ſint non facere & non legitime facere, ob quam cauſam etiam diuortio locum eſſe Doctores tradunt,

NICOLAI *de diuortiis part. 2. cap. 2. n. 51. & ſqq.*

STRYK *cit. loc. ſect. 6. §. 20. & ſqq.*

(4) der Charitillæ extrema malitia dadurch noch vergröſſert wird; daß als ſie ſich von ihm ſchwanger geſtellet, und ihr Mann ihr nicht gleich, was ſie verlanget, verſprechen wollen, ſie ſich heraus gelaſſen, daß ſie dasjenige, was ſie im Leibe trüge, wol wieder von ſich ſchaffen, und zu dem Ende Campher, Lorbeer und Saffran einnehmen wolte, qualis procuratio abortus rurſus diuortium operatur,

BRVCKNER *cit. loc. c. 16. n. 6.*

LYNCKER *deciſ. 71.*

BRVNNEM. *de iur. eccleſ. lib. 2. c. 17. §. 33.*

zugeſchweigen (5) daß ſie täglich mit jungen Officiren gegen des Mannes Verboth einen verdächtigen Umgang gepflogen, in ihres Mannes Abweſenheit mit ihnen getantzet, geſprungen, und ſich Muſicanten halten laſſen, beſonders aber mit dem jungen Eletor frey und verdächtig umgegangen, qualis impudica conuerſatio adulterium præſumtum inuoluit, & diuortio locum facit.

argum. cap. 12. X. de præſumtion.

authent. ſi quis C. ad leg. Iul. de adulteriis.

Endlich auch (6) in der gantzen Klage ſolche facta angegeben ſind, welche mores intolerabiles der Charitillæ anzeigen, ob quos nonnulli etiam diuortio locum concedunt.

vid. PVFFENDORFF. *lib. 6. de iur. nat. & gent. cap. 1. §. 24.*

ibique allegat. MILTONIVS.

Dennoch aber und dieweil, wenn alle dieſe cauſæ gleich in iure & facto gegründet ſeyn ſolten, ſolche überhaupt per inſecutam remiſſionem aufgehoben und ins künftige ferner ohne allen effect ſeyn würden, zumahl Andraco in ſeiner Klage ſelber bekennet, daß wie er ſeiner Frauen am 21. Decembr. eine Ohrfeige gegeben, und deßwegen von ihrem Vater, Schwager und Schweſter mit vielen Beſchimpfungen ihm hart zugeſetzet, Charitilla auch ſich etwas ſeiner enthalten, bald aber wieder angefangen, ihm alle erſinnliche careſſen zu erweiſen, und ihn zu verſichern, daß ſie forthin ihm alle ſchuldige Ehre und Liebe bezeugen,

gen, und dasjenige, worüber er ein Mißfallen haben könte, müßig gehen wolte, auch gebethen, daß er ihr diß passirte pardonniren möchte, darauf er zu ihr sein Hertz wieder gewendet, und sich mit ihr versöhnet, qualis reconciliatio coniugum omnes adulterii causas tollit, maxime si rursus innocens nocenti cohabitet,

NICOLAI *de diuortiis P. 2. c. 1. n. 44. & sqq.*

und ob wol Andraco angiebet, daß sie abermahl, wie sie mit einander darauf das Ehebette beschritten, und die eiaculationem seminis verspühret, sie die positur ihres Leibes so verrücket, daß sie die Befruchtung nicht recipiret, welches sie zu keinem andern Ende also practiciret, als daß sie von ihm durchaus nicht schwanger werden, und von ihm Kinder tragen wolte, also diß in effectu pro denegatione debiti coniugalis zu halten sey, dennoch dieses dabey zu erwägen, quod in tali casu circumspecte & gradatim procedendum sit. Ipsa enim denegatio cum proposito continuationis fieri, & praeterea pertinax, incorrigibilis, constans & perdurans ad aliquot annos esse debet; quin etiam contumax ante omnia amicorum & confessionarii seueris adhortationibus ad cohabitandum inducenda; his rursus posthabitis, magistratus officium implorandum, omnibusque modis tentandum, an praeceptis poenalibus refractaria ad debitum coniugale recte persoluendum coerceri possit, & tandem post publicas & priuatas admonitiones frustra adhibitas, diuortium demum permittendum est;

NICOLAI *de diuort. P. 2. c. 2. n. 60. & sqq.*
STRYK. *de dissens. sponsalit. sect. 6. §. 21.*

welcher Proceß hier noch keines weges vorgegangen, noch aus dem bisherigen Verfahren der Charitillae erhellet, daß sie einen beständigen Vorsatz einer dergleichen unzuläßigen euitirung der Befruchtung gefasset, und gäntzlich incorrigibel sey, absonderlich da sie noch in ihrer zarten Jugend und Wildheit sich befindet, und etwa 15 Jahr erst alt ist, also Andraco, wenn er vernünftig, circumspecte, und gradatim mit ihr verfähret, noch nicht alle Hoffnung zur Besserung verlohren, im übrigen auch selbsten die angeführten causae nicht zulänglich zu achten, zumahl was die erste und letzte betrifft, solche von denen Iure Consultis protestantibus nicht unbillig verworffen werden,

PUFFENDORFF. *cit. loc.*

da

beständig negiret, und dabey bekant ist, quod conatus & attentatum adulterium non sufficiat, sed præcise requiratur consummatio adulterii,

NICOLAI *de diuort.p.2.c.1.n.53.*

im übrigen wie aus dem *fol.3.* befindlichen reuers zu ersehen, seine Frau ihm solches Vergehen pardoniret, und dadurch, wenn Er auch gleich ein formale adulterium begangen, ihres Rechtes sich begeben; Hiernächst aus dem *fol.6.* befindlichen Schreiben zwar so viel erhellet, daß eine gewisse Ehefrau ihn des würcklichen Beyschlafs, woraus sie ein Kind mit ihm gezeuget, beymessen wollen, dennoch er dessen nicht überführet, und die Klägerinne selbsten deswegen ihn in dem *fol.5.* befindlichen Schreiben exculpiret, ferner, die angegebene sæuitien zwar zur Ehe-Scheidung von Tisch und Bett, nicht aber zur gäntzlichen absolution a vinculo matrimonii gnugsam zu achten, wie denn auch ob malos mores mariti kein diuortium statt finden kan.

Weil aber dennoch billig ein Unterscheid gemachet werden muß, ob wegen eines adulterii criminaliter oder ciuiliter geklaget werde, da im ersten Fall zwar plena probatio adulterii consummati erfordert wird, im andern Fall aber leuiores probationes zugelassen werden, adeo vt sufficiat, si ex vrgentissimis coniecturis de adulterio constet,

c.12.X.de præsumt.

NICOLAI *cit.l.n.63.*

SANCHEZ *de matrim.lib.10.disp.12.n.40.sqq.*

welche suspiciones violentæ hier nicht ermangeln, zumahl nicht allein seine Aufführung und attentirte adulteria ihn sehr verdächtig machen, daß er dergleichen Persohn sey, zu welcher man sich solcher Missethat wohl versehen mag, so gar, daß wie man sich zu beweisen getrauet, er sich nicht gescheuet, einer gewissen Persohn Blutschande anzumuthen, sondern auch aus dem *fol.6.* befindlichen Brief mit mehrern erhellet, daß er mit einem Eheweib würcklich zugehalten, und unzuläßliche conuersation gepflogen, auch so gar mit ihr ein Kind erzeuget, und ob wol seine Frau in ihrem *fol.5.* befindlichen Schreiben sie deßwegen hart tractiret, intimidiret, und ihren Mann dabey exculpiret, dennoch dieses alles aus des Mannes eigenen Feder geflossen, und er seine Frau dazu, dergleichen Schreiben abgehen zu lassen, genöthiget, und ob sie zwar anfänglich ihn pardoniret, dennoch dieses alles in der

der Hoffnung und sub conditione der künfftigen Besserung geschehen, welche gleichwol nicht erfolget, vielmehr der Beklagte es immer ärger gemachet, so gar, daß seine Frau endlich auf die Ehe-Scheidung klagen müssen, welche zwar durch den *fol. 34.* befindlichen und gerichtlich confirmirten Vergleich suspendiret und inzwischen auf einige Jahre die Ehe-Scheidung von Tisch und Bette beliebet ist, dennoch dabey in *§. vlt.* expresse versehen, daß wenn er auf seine alte Weise wieder kommen würde, alsdenn sofort ohne weitläufftigen Proceß dem gekränckten Theil geholfen werden solte; da er denn seine conduite nicht geändert, vielmehr nicht allein abermahl etlichen Weibes-Persohnen den Beyschlaff angemuthet, sondern wie aus dem *fol. 32.* befindlichen attestato erhellet, er so liederlich gelebet, daß er sich an denen bubonibus curiren lassen müssen, aus welchen Umständen denn das adulterium præsumtum mehr als zu viel erhellet, welches ad diuortium decernendum gnugsam ist,

LYNCKER. *resp. 30. n. 14.*

STRYK. *in vs. modern. tit. de diuort. §. 53.*

qua de causa interpretes vocem πορνείας Matth. V. non tantum de consummato adulterio, sed etiam de omni impuritate, adulterii præsumtionem inferente, intelligunt,

BROVWER *de iur. connub. lib. 2. c. 31. p. 686.*

GROTIVS *in comm. ad cap. 5. Matth. v. 32.*

STRYK *de dissens. sponsal. sect. 5. §. 3.*

welchen nach die an seiner Frauen ausgeübte sæuitien hinzu kommen, da er sie so unanständlich und übel tractiret, daß sie zweymahl abortiret, und dabey in Lebens-Gefahr gewesen, ja er ihr so gar einsmahls so hart zugesetzet, daß er ihr die Kähle dämpfen und sie würgen wollen, dergleichen sæuitiæ qualificatæ & cum insidiis structis coniunctæ abermahl ad diuortium plenum zulänglich sind,

STRYK *in vs. modern. tit. de diuort. §. 24. & seqq.*

So erhellet hieraus allenthalben so viel, daß S. E. M. bewandter Sachen und Umständen nach nunmehro a vinculo matrimonii zu liberiren sey.

So viel die andere Frage betrifft, ist zwar in Rechten eine ausgemachte Sache, quod iuramenti præstatio contra matrimonium locum non habeat,

CARPZ.

CARPZ. *lib. 3. iurisprudent. consistorial. def. 44.*
BERGER *in elect. proc. matrim. §. 23. & seqq.*
und ob wol in den *fol. 34. & seqq.* befindl. Vergleich in f. das Gegentheil beliebet worden, daß es schlechterdings auf die eydliche assertion ankommen solle, dennoch es scheinen möchte, als wenn dieses pactum keine Verbindlichkeit haben könne, cum nequidem testibus in causa matrimonii iuramentum remitti possit,
HEIG. *part. 2. quæst. 16. n. 14. seqq.*
Weil aber dennoch in dem angeführten Vergleich expresse versehen, daß woferne nach solchem Vertrag Beklagter seine alte Weise wieder fortführen solte, alsdenn das factum nicht auf weitläuftigen Beweiß, sondern auf die eydliche assertion des gekränckten Theils schlechterdings ankommen solle, welcher Vergleich im Nahmen J. Königl. Majest. expresse confirmiret, und dabey versehen worden, daß über solchen confirmirten Vergleich gehalten und dem implorirenden Theil schleunige iustitz administriret werden solle; also dieser Punct nicht bloß auf ein pactum mere priuatum ankommt, sondern publica auctoritate dergestalt bestätiget ist, daß es nunmehro dabey sein Bewenden haben muß, und um desto eher den Eyd von Seiten der Klägerin zuzulassen, da ihr Mann mit so vielen harten suspicionibus grauiret ist.
So halten wir davor, daß Klägerinne zur iurata assertione derer factorum occultorum zuzulassen sey. V. R. W.

Denique in quarto præiudicio occurrit præsumtum adulterium vxoris, in quo M. Nou. 1720. Facultas nostra ita respondit:
Hat Herr P. L. G. von G. noch in seiner Minderjährigkeit sich wegen Schuldenlast bemühet, eine reiche Heyrath zu suchen, und sich endlich persuadiren lassen, mit einer Nahmens M. S. von V. sich in alliance einzulassen, zu welchem Ende er nach W. gereiset, und ob er wol daselbst am Fuß einige incommodität bekommen und nicht gehen können, dennoch inzwischen von der von V. öffters besuchet worden, und er ihr seinen Zustand entdecket, sie hergegen grosse rodomontaden von ihren Güthern und ihn zu 30000. Fl. Hoffnung gemachet, endlich aber ihr Vater consentiret, und die Hochzeit bald darauf in aller Geschwindigkeit vollenzogen worden, gleichwol bey Beschreitung des Ehe-Bettes sich geoffenbahret, daß sie ad cohabitationem ordi-

nario modo patiendam nicht capable sey, sie auch solches so fort dem von G. angezeiget, und dabey einen andern Weg, a posteriori nemlich, gewiesen, auf welche Art er auch die Beywohnung zwar damahls verrichtet, doch bald einen solchen degout bekommen, daß er so gleich des andern Tages von W. nach Hause gereiset, nach der Zeit aber die von V. ihm gefolget, welche, da er sie nicht annehmen wollen, in allerhand Wirths-Häusern sich dergestalt liederlich aufgeführet, daß wie inzwischen sie ihn vor ein Hochlöbl. Ritter-Canton Gebürg belanget, er völlige Ursache gefunden zu haben vermeynet, auf die gäntzliche Ehe-Scheidung zu dringen, wie die acta mit mehrern ausweisen, dabey denn anietzo gefraget wird:

Ob der von G. gehalten sey, die v. V. eines würcklichen Ehebruchs zu überführen, oder ob die in actis angeführte und erwiesene Umstände darzu nicht zulänglich zu achten?

Ob nun wol an und vor sich selbsten ausser allen Streit ist, daß alhier nicht criminaliter sondern ciuiliter geklaget werde, und dahero nicht eben nöthig sey, actuale adulterium zu erweisen, sed potius leuiores probationes, vnde vrgens adulterii præsumtio nascitur, sufficiunt,

c. 12. X. de præsumt.
NICOL. *de diuort. & repud. P. 2. c. 1. n. 63.*

iedennoch alhier kein geringer Zweiffel entstehet, ob dergleichen Umstände in actis erwiesen, aus welchen præsumtio adulterii vrgentissima erwachsen möchte, angesehen die *fol. 68. sqq. n. 1. & 2.* beygebrachte summarische Aussagen ohnbeeydiget sind, und überdem nur von einem liederlichen Leben der von V. attestiren, auch in dem *num. 3. fol. 179. sq.* befindlichen totulo testium zwar vieles von ihrer übeln conduite, von ihrem Fressen und Sauffen und dergleichen beygebracht ist, dennoch daraus nicht so fort adulterii probatio herzunehmen ist, zu geschweigen, daß sie noch zur Zeit ihren Gegenbeweiß nicht geführet, und also man noch nicht wissen kan, ob sie nicht die angeführte Umstände rechtlich ablehnen könne.

Weil aber dennoch bereits aus den acten so viel erhellet, daß die v. V. eine solche Person sey, zu der man sich dergleichen Ubelthat, als adulterium ist, wohl versehen mag, angesehen ihre liederliche conduite und üppige Lebens-Art in den Wirths-Häusern sie bereits überal renommiret gemacht, und verursachet, daß nach der Zeugen Aussage man

man sie hin und wieder ausschaffen müssen, insbesondere aber sie mit allerhand liederlichen Leuten und Gesinde Compagnie gemachet, mit ihnen sich vollgesoffen,

test. sub n. 3. ad art. 12. sqq.

liederliche Lieder gesungen, und ins besondere einen Polacken, welcher ein Stall-Knecht gewesen, an sich gezogen, mit demselben sich vollgetruncken, ihn caressiret, und wie sie sich berauschet, ihn genöthiget, sie zu Bette zu tragen, und als die Wirthin ihm nachgegangen, sie ihn im Bette bey ihr gefunden,

teste sub n. 3. ad art. 27. sq.

ferner allerhand unzüchtige Geberden mit ihm gemachet, und den Polacken dahin vermocht, daß er seine beyden Fäuste auf einander gesetzet, und die Länge seines männlichen Gliedes dadurch angezeiget, wogegen die von V. die Beschaffenheit des männl. Gliedes ihres Liebsten ihn bezeichnet, so gar, daß auch der Polacke sie ein garstiges Vieh tituliret, und geklaget, daß er keine Ruhe vor ihr haben könte,

test. sub n. 3. ad art. 33. sqq.

wie sie denn noch ferner mit iedem Kerl, der ins Wirths-Haus gekommen, sich gemein gemachet, und mit ihm zu trincken verlanget,

test. sub n. 3. ad art. 66.

auch sich so unzüchtig aufgeführet, daß das Mägdlein, so bishero bey ihr geschlaffen, nicht mehr bey ihr schlaffen wollen, ja einsmahls der Lehrjung, so bey ihr des Nachts in der Stube schlaffen müssen, sich sehr beschweret, daß er sich schämete, ferner bey ihr in der Stube zu liegen, weil sie sich des Nachts so unverschämet aufführete,

test. sub n. 3. ad art. 77. sqq.

welches solche beschwerliche Umstände sind, die grauissimam adulterii suspicionem operiren, und dahero ad diuortium decernendum gnugsam und bestand seyn mögen, zumahl das Wort πορνεία nicht allein bewährter Ausleger Meynung nach de fornicatione & adulterio consummato, sondern de omni impuritate, adulterii præsumtionem inferente, zu verstehen ist, und nach dieser Meynung von denen Facultäten erkant wird, wie zu sehen bey dem

STRYKIO *in vs. mod. ad tit. de diuort. §. 53.*

wie denn auch selbsten ein solcher schändlicher Verdacht und Umgang mit liederlichen Kerls, unzüchtige Reden, Minen, und dergleichen,

hiezu nicht wenig beytragen, so gar, daß auch in criminali iudicio viel mit darauf reflectiret wird,

Auth. Si quis ei C. ad L. Iul. d. adult.

im übrigen bey künftigen Gegenbeweise, welchen die von V. zu führen vermeynet, sich finden wird, ob sie diesen grossen Verdacht rechtl. ablehnen werde, in dessen Verbleibung das diuortium zu erkennen seyn wird.

So erhellet hieraus allenthalben so viel, daß ad effectum diuortii ein adulterium præsumtum gnugsam, auch hier zur Gnüge beygebracht sey.

3) Malitiosa desertio

§. XXX. Ad nouam causam, eamque indubiam (III) progredior, quæ in *malitiosa desertione* deprehenditur. Quamuis enim Saluator eam a regula, de diuortio non faciendo, haud exceperit; PAVLVS tamen, optimus huius doctrinæ interpres, eandem *1 Cor. VII, 15.* recte admisit, quod æque in fidem fœderis connubialis *desertor*, quam *adulter* peccet. Etiam ius canonicum hanc admittit causam, non aliter tamen, quam si infidelis fidelem deserat, quo casu in *fauorem fidei* fideli nouas concedunt nuptias per *c. 7. & 8. X. h. t.*

iure canonico ad eum restricta casum, si infidelis fidelem deserit,

Ait enim INNOCENTIVS III. *in c. 7. cit. Si alter infidelium coniugum ad fidem catholicam conuertatur, altero vel nullo modo, vel non sine blasphemia diuini nominis, vel vt eam pertrahat ad mortale peccatum, ei cohabitare volente: qui relinquitur, ad secunda, si voluerit, vota transibit, & in hoc casu intelligimus, quod ait Apostolus: si infidelis discedit* &c. Prouocat subinde ad AMBROSII sententiam: *Contumelia creatoris soluit ius matrimonii circa eum, qui relinquitur.* Idem vero haud admittendum censet, si coniugium inter *fideles* initum, altero ex iis in hæresin vel infidelitatem labente, & discedente, quod inter *fideles* ab initio *verum & ratum matrimonium* exstiterit, & *ita sacramentum fidei, quod semel admissum est, nunquam amittatur*, quod tamen deficere dicitur in coniugio ab infidelibus contracto, & sic adhuc solubili. E re esse duxi, vim argumenti INNOCENTIANI hic referre, vt palam fieret, Romanam ecclesiam omne indissolubilitatis præsidium vnice ponere in *sacramento*, quod deficere in *infidelium connubiis*, & hac de causa ea duntaxat solui posse, docent. Ita vero nec CHRISTVS nec PAVLVS vnquam rationes suas subduxerunt, sed regulam generaliter constituerunt, matrimonia nexu indissolubili & indiuiduo constare, nec aliter

quod inter infideles matrimonium sit solubile,

aliter illum solui posse, quam si in eius legem peccatum fuerit. Id vero quin etiam inter fideles fieri possit, quis vnquam dubitauit? Qua de causa & Theologi & ICti A. C. addicti merito hanc causam propugnant, & ex ea diuortium totale decernunt, vt GERHARD. *de coniug. §. 624.* B. STRYK. *de dissens. sponsal. sect. 5. §. 8.* e contrario desertae personae iuxta interpretationem erroneam Romanae ecclesiae legem de non nubendo, quam diu deserens viuit, haud imponunt, de quo *monstrosi diuortii* genere nec SALVATOR nec PAVLVS vnquam cogitarunt, vt supra iam dictum. Illustrationis gratia adferam B. SPENERI *vol. II. consil. German. p. 602.* interpretationem locorum ex *Matth. V, 32. & Rom. VII, 3.* desumtorum. Ait: So ist wohl zu mercken die ausdrückliche limitation unsers Heylandes, es sey denn um Ehebruch willen. Daß also Christus ausdrücklich hiemit weiset, er wolle sein Wort, daß ein solcher die Ehe breche, oder zu Ehebruch Ursach gebe, nicht verstanden haben von demjenigen, welcher um Ehebruch willen seinen Ehegemahl verstossen. Sondern daß hingegen folge, welcher denn sein Gemahl um Hurerey willen von sich scheidet und lässet, der breche die Ehe nicht, noch sey schuldig an dem Ehebruch. Wie derjenige, der da sagt: Es mag ein Ehegemahl nicht weiter heyrathen, sein voriges Ehegemahl sey denn todt, eben damit sagt: wenn dann das vorige Ehegemahl todt ist, so mag er wieder heyrathen. Also auch hie folget richtig, weil der Ehebruch ausgenommen ist, so gelte dann bey demselben das Gegentheil desjenigen, was Christus ausser der Hurerey von andern Ursachen gesagt, daß um derselben willen die Scheidung die Schuld des Ehebruchs nach sich ziehe. Um so vielmehr, weil Christus von keiner Art der Scheidung, etwa nur zu Tische und Bette reden konte, von dero damahls niemand nichts wuste, sondern seine Worte nothwendig müssen verstanden werden von einer solchen Scheidung, die damahl bey den Juden üblich, daß dieselbe so bald das Recht, eine andere hingegen zu heyrathen, mit sich brächte. Was von einigen Päbstischen Scribenten eingewendet wird, daß gleichwol Marcus und Lucas diesen Beysatz, es sey denn um Ehebruch willen, nicht haben, ist von keiner Erheblichkeit, dann bekant, daß der Heilige Geist aus sonderbahrem weisen Rath die Feder der heiligen Scribenten also geführet, daß sie einerley nicht mit gantz einerley Worten vorgetragen, und je einer aus dem andern zu erklären seye, welches mit vielen Exempeln sich erweisen lässet. So sind auch die

quod reprobatur a protestantibus

ex testimonio Speneri.

da zum höchsten die separatio quoad thorum & mensam in casu grauissimarum inimicitiarum verstattet wird,

NICOLAI *cit. loc. c. 5. n. 29.*

die andere zwar in thesi ihre Richtigkeit hat, aber die angeführten insidiæ aus dem gefundenen Strick nicht so fort erzwungen werden können, Andraco auch nicht wissen kan, wer solchen Strick in die Cammer hingeleget, cum tamen probandum sit, realiter insidias vitæ alterius coniugis structas fuisse,

STRYK. *in vs. mod. tit. de diuort. §. 49.*

und ob zwar in causa tertia einige denegatio debiti coniugalis anzutreffen, dennoch was hiebey zu erinnern sey, aus dem vorhergehenden erhellet, Andraco auch dabey sehr imprudenter handelt, daß er dergleichen Ausschweifungen seiner jungen Frauen, so er no. 8. erzehlet, kund und offenbahr zu machen, und dadurch bey der Welt ein grosses Aergerniß, zwischen sich aber und seiner Frauen das Ubel zu vergrössern suchet, cum tamen eiusmodi impudici excessus potius sint celandi, quam in opprobrium vxoris manifestandi, welches ein Hochlöbl. Consistorium nicht anders als mißbilligen kan; hiernächst die 4te causa nur in blossen minis bestehet, welche die Charitilla aus Unbedachtsamkeit ihrer Jugend heraus gestossen, um dadurch bey ihrem Mann dasjenige, was sie gesuchet, zu erlangen, keines weges aber alhier eine realis procuratio abortus zu befinden, vielweniger aus der 5ten causa ein præsumtum adulterium herzunehmen ist, absonderlich da sie meistentheils zu ihrer Schwester der Maiorin Castelli gegangen, und aus der Zeugen Aussage nicht zu befinden, daß der junge Eletor mit ihr verdächtig umgegangen, und nicht so fort eine vaga & remota suspicio,, die aus blosser ialousie entspringet, ein præsumtum adulterium machen kan, cum ne quidem solus conatus & attentatum adulterium sufficiat,

NICOLAI *de repudiis P. 2. c. 1. n. 53.*

endlich auch mehr als zu bekant ist, daß inter protestantes auf die causas, welche in der *Nouella 117.* anzutreffen, nicht indistincte mehr gesehen wird, und also Andraco noch zur Zeit bey allen erzehlten Umständen kein solidum fundamentum agendi vor sich habe.

So erhellet hieraus allenthalben so viel, daß gestalten Sachen und Umständen nach die in der Klage enthaltene momenta zur gäntzlichen Ehe-Scheidung nicht zulänglich seyn, sondern vielmehr

Andraco besser thue, wenn er durch interposition ihrer Bluts-Freunde und mit Zuziehung ihres Beicht-Vaters, was den punctum denegati debiti coniugalis betrifft, ihr gebührende Vorstellung thun lasse, und sie dadurch zu ihrer Schuldigkeit, daß sie, wie sich gebühret, ihm ehelich beywohne, zu bringen trachte, und wenn solches nicht verfangen solte, alsdenn sich bey dem Consistorio darüber beschwehre, und dessen rechtliche remedirung suche, und wenn alle diese gradus bey ihr nichts verfangen, noch sie zur raison bringen können, so ist alsdenn Andraco die gäntzliche Ehe-Scheidung zu suchen wohl befugt.

So viel die andere Frage betrifft, ob wol Andraco vermeynet, daß er über diejenigen puncta, welche er mit Zeugen nicht erweisen kan, er seiner Frauen der Charitilla den Eyd deferiren könne, angesehen, solche Eydes-delation nicht contra matrimonium deferiret werde, vielmehr wenn sie solchen Eyd acceptiret, wie sie zu thun schuldig, die causæ diuortii völlig wegfallen, und keines weges die Ehe zerrissen wird, also alhier die iura, quæ disponunt, contra matrimonium non posse deferri iuramentum, inapplicabel sind.

Dieweil aber dennoch nach demjenigen, was bey der vorigen Frage erinnert und angeführet ist, es alhier nicht auf die in ratione dubitandi angeführte Meynung, welche noch nicht so klahr ist, sondern darauf ankommt, ob der deferirte Eyd etwas releuiren werde, welches aber angeführter massen nicht geschehen kan, angesehen die angeführten causæ ad diuortium nicht zureichend sind, und es also hier billig heisset, quod iuramentum, quod non releuat, admitti non debeat,

CARPZ. *lib. 3. resp. 45. n. 24.*

So halten wir davor, daß die Eydes-delation gestalten Sachen nach alhier nicht statt finde.

Bey der dritten Frage möchte zwar angeführet werden, daß die separatio quoad thorum & mensam in denen Fällen, in welchen das diuortium totale nicht erkant werden kan, statt finde, und auch bey den protestanten recipiret sey, vt facilius morum emendatio & animorum reconciliatio obtineatur, & maiora mala aliaque quam plurima incommoda præcaueantur,

CARPZ. *P. 2. decis. 180. n. 5. sqq.*

BROVWER. *de iur. connub. lib. 1. c. 25.*

der-

dergleichen incommoda auch bey den angeführten Umständen alhier zu befürchten, zumahl die suspicio insidiarum sehr wahrscheinlich gemachet, und der Uberfall von der Charitillæ Vater und Anverwandten nicht wenig dazu contribuiret, daß die Gemüther dieser beyden Eheleute sehr getrennet sind, daher zu hoffen stehet, daß durch diese separatio die Charitilla sich bessern, und eine andere conduite ins künftige zu führen sich bequemen werde, cum etiam ob vxoris furias separatio concedatur, si aliter corrigi nequeat.

NICOLAI *de repud. P. 2. c. 5. n. 27. & 28.*

Weil aber dennoch ein iudex, ehe er ad separationem quoad thorum & mensam schreitet, vor allen Dingen Sorge tragen muß, daß die zwistige Eheleute ad concordiam reduciret, und wieder versöhnet werden, qua reconciliatione interueniente non decernenda separatio quoad thorum & mensam.

NICOLAI *cit. l. n. 38.*

also ex paritate rationis auch ein gleiches in diesem casu zu statuiren ist, da nach den letzten troublen, so am 21. Decembr. a. p. sich zugetragen, Andraco mit seiner Frauen sich völlig wieder versöhnet, ihr alles pardoniret, sie es ihm abgebethen, und daß sie ihm in keinem Dinge, so ihm zuwieder wäre, entgegen seyn wolte, versprochen, also dadurch alle vorhin geschehene unrechtfertige Händel völlig abgethan sind, und was die nach der Zeit abermahls unternommene denegatio legitimi debiti coniugalis betrifft, noch zur Zeit, wie bey der ersten Frage beygebracht, ihr continuatum propositum dabey ermangelt, im übrigen, wenn sie ins künfftige contra datam fidem sich noch ferner animose und halßstarrig aufführen, ihrem Ehemann allen tort anthun, und sich also, daß nicht leicht pro præsenti eine emendatio zu hoffen wäre, vorhalten solte, alsdann ex hisce nouiter emergentibus causis die begehrte separatio wohl statt finden könte, cum quæ nouiter emergunt, nouo indigeant auxilio.

So mag zwar noch zur Zeit die separatio quoad thorum & mensam nicht statt finden, es bleibet aber dennoch Andraco insfünftige, wann Charitilla darzu neue Gelegenheit geben solte, solche zu suchen, unbenommen.

§. XXXIV. In similem quoque censum (VII) hæc causa collocanda, *si malitiose sibi sterilitatem procurauit, vt concipere non possit, vel metu puerperii medicamentis assidue abortum procurauit.* Vtroque modo

7) Procurata per malitiam sterilitas.

do in *fidem coniugalem* peccat, finem connubii destruit, & essentiam matrimonii peruertit; primo casu quidem *absolute*, altero *secundum quid*, vt tamen spes emendationis supersit, adeoque posteriori casu per gradus procedendum, animaduertendumque, annon tanta malitia per pœnam criminalem, quæ huiusmodi mulieribus imminet, e medio tolli & sedari queat, cum, vt ait ICtus in *l. 14. §. 1. de ædil. edict. maximum & præcipuum munus feminarum sit, concipere & conceptum tueri.* Enimuero si mulier perfide vterum ita vitiauit, vt nec concipere nec parere amplius possit, nihil est, quod diuortium ad instantiam mariti retardare amplius queat, quia hoc scelus pari cum *adulterio* passu ambulat, & *vinculum coniugale* rumpit. Rariora quidem apud Germanos talia exempla, quæ etiam plerumque ita occulta sunt, vt omnis demonstratio desit. Apud Romanos tamen olim frequentiora, & quia impunita, ne quidem dissimulata videntur. Testis est OVIDIVS *eleg. de nuce* ita canens:

Nunc vterum vitiat, quæ vult formosa videri,
Raraque in hoc æuo est, quæ velit esse parens.

Malis medicamentis adhibitis hoc factum fuisse, auctor est IVVENALIS *Sat. VI. v. 594. sqq.*

Sed iacet aurato vix vlla puerpera lecto,
Tantum artes huius, tantum medicamina possunt,
Quæ steriles facit, atque homines in ventre necandos
conducit.

Pessimum hunc Romanorum morem etiam notat HIERONYMVS *ad Eustach. de virginit.* scribens: *Alia vero sterilitatem præbibunt, & nec dum sati homicidium faciunt.* Ante hunc vero MINVCIVS FELIX in *octau. p. 308. edit. Gronou.* pessimum hunc morem his adumbrat verbis: *Sunt quæ in ipsis visceribus, medicaminibus epotis, originem futuri hominis extingunt, & parricidium faciunt, antequam pariant.* Pariter TERTVLLIANVS *in Apol. c. 9.* hoc vitium obiicit gentilibus simulque reprobat: *Homicidii festinatio est prohibere nasci. Nec refert, natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet: homo est, & qui est futurus: etiam fructus omnis iam in semine est.* Quod si ergo scelus hoc probari possit, quo mulier se ineptam dolo malo ad finem matrimonii obtinendum fecit, in æquali cum *adultera* reatu est, æquo abiicienda & exigenda iure. Equidem supra satis demonstraui, ex causa *sterilitatis* vxorem dimitti non posse; diuersa tamen est ratio *sterilitatis*

pro-

procuratae, qua peccatur in *fidem coniugalem*, non item per *vitium naturale*. Qua de causa non tantum *vinculum sponsalitium* solui potest, quod admittit CYPRAEVS *de iur. connub. c. XIII. §. 69. p. 707.* & repetit NICOLAI *P. 1. de repud. & divqrt. c. II. n. 127.* sed ipsum etiam matrimonium, vti consensu HEMMINGII, HVLSEMANNI & SCHERZERI probant BRVKNER. *in decis. matrim. c. 16. n. 6.* LYNCKER. *decis. 71.*

§. XXXVI. Nodosior quaestio est, vtrum (VIII) iusta diuortii causa sit, si vxor vel maritus ita deliquerint, vt vel ad perpetuos carceres aut ergastulum condemnentur, vel in perpetuum e prouincia eiiciantur. Praesuppono autem eiusmodi crimen, quo *fides coniugalis* directo haud laesa est, vtpote si furtum, si homicidium aliudue simile commissum sit. Pontifex in *c. 2. X. h. t.* generatim definit: *Nos itaque taliter respondemus, quod mulier pro furto vel alio crimine viri sui (nisi fidei suae religionem corrumpere velit) ab eo separari non debet.* Neque vero aliam definitionem formare potuit, cum nequidem *adulterium* in totum dirimat connubiale foedus. Interim ob delictum mariti ne quidem *simplicem separationem* vxor petere potest, si relegatum vel eiectum maritum sequi tenetur. Olim ob varia crimina mariti vel vxoris legibus imperatorum permissa fuisse diuortia, supra obseruaui; id vero tantum docet, legislatores ex *statu rei Romanae* quaedam indulgere debuisse, quae an etiam cum doctrina CHRISTI conspirent, hic inuestigandum, cum diuortiorum licentiam ad tramittem *scripturae sacrae* hodie in consistoriis protestantium reducamus. Interim vbi per constitutiones prouinciales res decisa est, hodie merito eis statur, cum non desint rationes praegnantissimae, quae diuortio locum videntur relinquere. Talis decisio a principe Brunsuicensi & Luneburgensi piae memoriae ANTONIO VLRICO per rescriptum *d. 19. Mai. 1707.* facta est ad interrogationem consistorii: Ob in dem Fall, da ein Ehemann oder Eheweib nicht wegen Unkeuschheit sondern andern verübten Ubelthaten halber auf ewig relegiret worden, die separatio quoad vinculum statt habe, und dem unschuldigen Theil seiner Gelegenheit nach anderweit sich zu verheyrathen zuzulassen sey? Ipsa decisio *affirmatiua* his generalibus fundamentis nititur: Wenn wir dann in Erwegung der allerseits angeführeten rationum, und so wol aus Heil. göttlicher Schrifft, als auch den gemeinen und Kirchen-Rechten genommene Gründe dahin geschlossen, und aus Hoher Landes-Fürstl. Macht und Gewalt hiemit declariret haben wol-

8) Quid si vxor in perpetuum relegetur vel ergastulo includatur.

Decisio pontificis

vxor maritum relegatum sequi tenetur.

Decisio in ducatu Brunsuicensi.

wollen, daß in obigem Fall derjenigen Doctorum Meynung, so die affirmatiuam behaupten, nachgegangen werden solle, So haben wir &c. Nihil insoliti ergo se constituisse credidit serenissimus legislator, sed id tantum definiuisse, quod nonnullis in dubium vocatur, interim a pluribus etiam propugnatur, qui *verbum Dei* pro principio decidendi hic agnoscendum esse docuerunt. Paucis in vtramque postea rationes colligam, & quid ponderis iis insit, inquiram.

Huc non pertinet casus, si innocens nocentem sequi debet,

§. XXXVII. Ante omnia autem (I) excludo eum casum, vbi innocens nocentis vicem dolet, pro eo intercedit, & sic sua intercessione id impetrat, vt pœna ordinaria in *relegationem perpetuam* mutetur ea lege, vt innocens nocentem sequi debeat, quale quid in *crimine adulterii* contingit, adeo vt etiam maritus innocens & pro vxore intercedens eius infortunii comes sociusque esse cogatur, & diuortium, semel remissum, petere non possit. CARPZ. *P. IV. C. 19. def. 10. n. 6. sqq.*

vel si in genere vxor maritum relegatum comitari debet,

(II) Præterea eum hic remoueo casum, vbi vxor maritum ex suo delicto relegatum vel bannitum sequi tenetur, idque vel *ex lege prouinciali*, qua hoc cautum: vel ex *obseruantia prouinciali*, quam in Saxonia obtinere testes sunt CARPZOV. *P. IV. C. 47. def. 7. n. 7.* & *Pr. criminal. qu. 130. n. 44. sqq.* RICHTER *P. 1. decis. 9.* aliique. Ex *iure communi* enim hanc obligationem non præcise vxoribus innocentibus imponi posse, ostendunt HEIG. *P. 2. qu. 14.* & NICOLAI *de diuort. P. 2. c. 2. n. 14. sqq.* præsertim si ratio *rei domesticæ* & *honestas vxoris* id non admittit, quam quæstionem hic non excutiam.

Casus huc pertinentes genuini referuntur.

Enarrabo ergo casus præcipuos, in quos quæstio adducta cadere queat, videlicet 1) si vxor relegatur in perpetuum, vtpote quam maritus sequi non tenetur: 2) si alteruter coniugum ad *perpetuos carceres*, *triremes*, vel *ergastulum* condemnatus; neque enim tam inhumana vxoribus conditio imponenda est, vt, si vel maxime maritum relegatum sequi teneantur, etiam cum marito squalores carceris aut ergastuli subire obstrictæ sint: 3) si ea si ratio rerum domesticarum, vt vxor a necessitate sequendi maritum relegatum absoluatur, quem casum etiam hi excipiunt, qui alias hanc duram legem innocenti imponunt, vt regulariter a marito ex prouincia eiecto diuelli non debeat.

Rationes contra diuortium.

§. XXXVIII. Contra diuortium qui pugnant, vt CARPZOVIVS *lib. II. iurispr. consist. def. 203.* NICOLAI *de diuort. P. 2. c. 1. n. 56. sqq.* HAVEMANN. *in gamol. lib. 3. tit. 7.* GERHARD. *in loc. de coniug. §. 691.* prouocant 1) ad *iuris canonici* dispositionem, quæ nequidem separationem

nem regulariter admittit. 2) Allegant iuris ciuilis dogma, ſecundum quod matrimonium non tollitur per *deportationem* aut *exilium. l. 20. C. de donat. inter vir. & vxor. l. 1. C. de repud.* IVSTINIANVS idem in *nou. 22. c. 15.* confirmat ſuo calculo, aiens: *Deportatio tamen, in quam migrauit, & antiqua ignis & aquæ interdictio, quam aquæ & ignis interdictionem vocant noſtræ leges, non ſoluit matrimonium.* 3) Quod vinculum coniugii ſit indiſſolubile, nec aliis ex cauſis, quam in *ſacris* determinatis probatisque, dirimi queat, inter quas tamen hæc cauſa, de qua hic agitur, haud deprehenditur. 4) Quod ſi vel maxime cauſæ eiusdem generis cum *adulterio* admittendæ ſunt, illuc tamen minime referri debeat delictum aliud, ob quod coniux ad perpetuos carceres condemnatur, adeo vt ſi contigerit, maritum ad triremes condemnari, vel vxorem perpetuo includi ergaſtulo, diremtio coniugii tamen concedi non debeat, ſi vel maxime nulla ſpes ſit liberandi coniugem, prout ait NICOLAI *cit. l. n. 6.* ſed potius innocenti mors coniugis exſpectanda ſit. Neque enim, addunt, tali crimine in *legem coniugii*, vti quidem per *adulterium*, quid committitur, ſed *fides coniugalis* etiam ſub tali noxa ſalua & intacta manet, adeoque hoc malum vt aliud quodcunque infortunium & malum, deuorandum eſt. 5) Neque maritus ex delicto ſuo abſens pro *deſertore malitioſo* habendus, quod non propria ſua voluntate & ex *animi ſui ſententia* abſit, ſed abeſſe cogatur; multo minus vero 6) vxor, quæ maritum relegatum non ſequitur, pro *deſertrice* habenda eſt, cum maritus delinquens propria ſua culpa hanc neceſſitatem ſibi attraxerit, vt ab vxore ſua ſeparatus & auulſus viuere cogatur. Vid. NICOLAI *cit. tr. P. 2. c. 2. n. 14.* Hanc in ſententiam ſereniſſimus legislator Wurtembergenſis in der neuen Ehe-Gerichts-Ordn. *c. XIII. §. 11.* iuit his verbis: Daß wenn ein Ehegatte ſich mit der höchſtverdammlichen Sodomie oder mit Blut-Schande beflecket, oder ſeinen Ehe-conſorten mit Gift-geben nach dem Leben geſtellet, und der ſchuldige Theil entginge der Todes-Strafe, um etwa mit einlauffender Umbſtände willen, weil durch dergleichen abſcheuliche Verbrechen die Ehe-Frau und vinculum immediate lædiret, und ſubſtantia matrimonii ſo wol oder mehrers als durch den Ehebruch und boshaftige Verlaſſung conuelliret wird, auf des unſchuldigen Theils inſtändiges Anſuchen befindenden Dinge nach geſprochen werden ſolle. Wo aber ein ſolch delictum von einem Ehegemächt begangen wird, ſo fidem coniugalem nicht violiret, und deſſen partici-

pation

pation euitiret werden kan, ob sie schon schwer, und der Verbrecher aus seinen Uhrsachen, oder durch erlangende Gnade nicht mit der Todes-sondern nur mit einer Geld- oder mit Leibes-Strafe, als dem Pranger, fustigation und Landes-Verweisung ꝛc. angesehen worden, als da sind Raub, Mord, Diebstahl, Todtschlag, falsche Müntzen ꝛc. so soll keine total-separation auch quoad vinculum erkennet, sondern das unschuldige zur Geduld verwiesen, doch wider seinen Willen dem relegirten, wenn es mit dem delicto sich nicht theilhaftig gemachet, nachzuziehen, nicht angehalten werden.

Rationes pro diuortio.

§. XXXIX. Audiendi vero etiam sunt patroni sententiæ contrariæ, quibus calculum suum adiecit serenissimus legislator Guelpherbytanus. Duplex omnino momentum est, quod in hac causa adferre solent. Primum a *desertione malitiosa:* alterum a *violatione fidei coniugalis* ducitur. In vtroque supponitur, duplici modo *desertionem* & *violationem fidei coniugalis* contrahi posse, vel voluntate *directa* vel *indirecta*. Illa quidem per spontaneam coniugis fugam, adulterium, insidias vitæ structas, præfractam debiti coniugalis denegationem, cetera, inducitur. Hac vero per omne facinus, quo maritus sibi necessitatem imponit, subeundi vincula triremium perpetua, aut ergastuli vel carceris perpetui squalores & miseriam. Sicuti enim homicidium non tantum voluntate *directa*, sed *indirecta* etiam committitur, quoties scilicet voluntas fertur in id, ex quo *immediate* & *per se* homicidium sequi potest, per ea, quæ docet CARPZ. *in pr. crim. qu.* 1. *n.* 31. *sqq.* ita pari modo non tantum *desertorem malitiosum* esse aiunt, qui vxorem *destinato* derelinquit *consilio*, sed qui per *malitiam* suam id agit, ex quo necessario eam relinquere cogatur. Pariter & vxori *desertionem malitiosam* imputant, quæ tali sese obstringit facinore, ob quod *in perpetuum* ergastulo inclusa, a marito abesse cogitur, quia sciuit, se tali delicto obligari ad subeundum eiusmodi supplicium. Nam qui in antecedens consentit, consentire etiam videtur in necessarium eius consequens, & qui dat operam rei illicitæ, tenetur de omni eo, quod exinde sequitur, quia cogitare debuit de eo, quod facile inde successurum erat, vt ait CARPZ. *in pr. crim. qu.* 1. *n.* 29. Simili ratione non is duntaxat in *fidem coniugalem* peccat, qui destinato consilio eam dissoluit rumpitque, sed qui id agit suo delicto, vt necessario vinculum coniugale ex pœna subeunda graue deliquium pati teneatur. Per *indirectum* enim vxor, quæ ob furtum ergastulo perpetuo

Desertio malitiosa etiam est, si quis ita delinquit, vt ad carceres perpetuos condemnari debeat.

& in fidem coniugalem per indirectum peccat,

petuo includitur, se malitiose in perpetuum inhabilem reddit, vt marito cohabitare amplius nequeat. Consentiendo ergo in tale scelus, ob quod ad minimum se perpetuo ergastulo includendum esse sciuit, consensisse quoque videtur in vinculi coniugalis violationem, quæ inde nascitur, quod cum tali noxa & pœna salua *fides connubialis* stare non possit. Addunt vero etiam hoc tertium momentum quidam, quod stante sententia contraria, necessario admitti debeat *separatio* quoad thorum & mensam *perpetua*, quam tamen protestantes haud agnoscunt, nec ex sana ratione defendi posse arbitrantur. atque separationem perpetuam producit.

§. XL. Dubia, quæ §. 38. in scenam producta sunt, hoc modo dilui posse censent: 1) quod *iuris canonici* sententia in hac materia repudianda sit, parum roboris in foris protestantium habitura, quæ in doctrina de *diuortiis* principia huius iuris deseruerunt, 2) quod idem iudicium ferendum sit de *iuris ciuilis* sententia, plus æquo laxitatem diuortiorum extendente; interim tamen etiam id, quod ex hoc iure adlatum est, huc applicari non possit, quia aliud est: vtrum *exilium ipso iure* tollat dirimatque matrimonium? quod negat *ius ciuile*, & omnino negandum est; & aliud: annon exilium, proprio delicto procuratum, iustam *diuortii* causam præbeat? quod in citatis textibus non negatur; solennis tamen *repudii* libellus marito mittendus erat, quamuis ad *causam* exilii magis respiciendum sit, quam ad ipsum exilium: 3) quod hæc causa quidem quoad *verborum corticem* in sacris non fuerit determinata, bene tamen κατὰ διάνοιαν, quoniam tam pessimum facinus a marito perpetratum, quo ad omnem cohabitationem se ineptum reddit, etiam λόγον τῆς πορνείας continere censetur: conf. diss. *de diuortio* sub Dn. MOSHEMIO, Theologo Helmstadiensi celeberrimo habita §. 13.: 4) quod per furtum simileue facinus non quidem *immediate* & *directo* peccetur in fidem coniugalem, vti quidem per *adulterium*; bene tamen *mediate*, quod se eo ipso tali pœna obstringat, qua ipsa matrimonii *substantia* tollitur, remouetur, læditurque, quæ in *cohabitatione* consistit, qua prorsus sublata, matrimonium magis *imaginarium* quam *verum* est, quam ob causam *separationem perpetuam*, saluo tamen vinculo, protestantes reprobant: 5) quod id etiam *malitiosæ desertioni* attribui queat, quod facit, vt quis necessario ob contractum crimen coniugem innocentem deserere cogatur: 6) quod vltimum argumentum admitti debeat, neque de hoc nunc quæstio sit, quia tantum innocenti hæc facultas concessa est, non Responsio ad dubia §. 38. mota.

nocenti. Atque in hanc sententiam nuper iuisse venerandum Theologorum Helmstadiensium ordinem, testis est AVCTOR *differt. cit.* sub Dn. MOSHEMIO habita *cit. l.* si nullo modo impetrari possit, vt infamis exilii pœna tollatur. Idem quoque propugnat Dn. LANGIVS *de nupt. & diuort. diss. VI. §. 16.* in casu, *si alterutra mortem ciuilem sibi attraxerit, vt sine omni receptionis spe relegetur, vitamque infamem teneatur tolerare*, quod in hoc casu quoque λόγος πορνείας non sit obscurus. Aliorum Theologorum consensum adducit BRVCKNERVS *in decis. matrimon. c. XVI. n. 5.* Quodsi argumenta fideliter a me relata inter se conferantur, facile, ni fallor, apparebit, in quam sententiam eundum sit.

Quid si maritus ob grauissimum scelus aufugerit, vt omnis spes reditus præclusa sit.

§. XLI. Pari modo etiam in dubium vocant, vtrum is, qui, cum crimen aliquod commisisset, ob quod morte afficiendus est, metu supplicii atrocioris aufugit & diu abfuit, pro *desertore malitioso* haberi queat? Negat hoc ipsum BARDILI *diss. de diuort. ex causa desert. §. 31.* ex hac causa, *quod hæc absentia non contrahatur ex odio vel tædio coniugis, nec excludat simpliciter amorem coniugalem & voluntatem cohabitandi, vt potius reo ignoscendum sit, quacunque ratione vitam suam saluare cupienti.* Non absolute tamen hanc decisionem capiendam, sed totam hanc rem prudentis iudicis arbitrio committendam esse, *in f. cit. §.* addit; nec sine ratione, cum iudex omnino arbitrari debeat ex circumstantiis, *quando* ad hoc diuortium deueniri possit. Quid enim, si maritus diuturniori tempore abfuit? si penitus ignoratur, vbi commoretur? si interim de sua sorte coniugem non certiorauit? Quis negaret, hunc animum derelinquendi & deserendi vxorem habere, vt pro *desertore malitioso* haberi queat, licet odium erga vxorem desertioni primariam causam non dederit, sed *delictum capitale*, quo commisso, ex postfacto simul animum deserendi vxorem declarat, quod non negat HARPRECHT *conf. XVI. n. 31. sqq.* Aut enim animum reuertendi habet, aut non. Priori casu, si etiam redit, euentus causæ criminalis exspectandus est: posteriori vero abest ex *malitia*, & simul vxorem deserit; animus autem inde colligi potest, si vel hoc literis declarauit, vel ita latitat, vt eius copia fieri prorsus nequeat.

Non vero iusta repudii causa est animorum totale dissidium.

§. XLII. His causis quidam addunt nouam, ex *moribus intolerabilibus*, & *animorum alienatione* vel etiam ex *inimicitiis* tractam, de qua late disquiritur in *differt.* Dn. KAYSERI *de iure princ. euangel. circa diuortia §. 21. sqq.* Huic vero sententiæ nec rationem doctrinæ

Sal-

Saluatoris, nec praxin aſſiſtere perſuaſiſſimum habeo. Quod enim hanc concernit, palam eſt, eo in caſu in conſiſtoriis noſtris tantum decerni *ſeparationem quoad thorum* & *menſam* ad tempus, quia ſemper ſpes ſupereſt, animorum duritiem & alienationem tractu temporis frangi, & diſſidentes ad concordiam reduci poſſe. Quodſi enim ex hac cauſa diuortio locus foret, lubrica quæuis matrimonia fierent, hominum animis ad mutationem & variationem pronis. Nihil facilius coniugi, alias nuptias ambienti, foret, quam ſimulare odium, inimicitias, bella domeſtica, animorumque diſparitatem: hac ſimulatione abſtinebit, ſi nouerit, eam ob cauſam tantum ſuſpendi cohabitationem mutuam, atque ſeparatione tali grauiſſimum ſibi attrahi incommodum. Vid. BARDILI *de ſeparat. cohabitat. §. 13. ſqq.* Et quid de *vxore*, alterna amante, dicam? Si tædio mariti caperetur, poſſet rixas mouere, maledictionibus in maritum inuehi, diesque noctesque ipſum exagitare; vt vel mors ipſi ſolatium, vita vero ſupplicium videatur. *Separatione ad tempus* huic furioſæ obuiandum, vt tædio vitæ ſolitariæ mores meliores induat, non vero vinculum ipſum dirimendum eſt, obſeruante BARDILI *cit. l. §. 14.* Neque enim doctrina CHRISTI ſententiæ contrariæ fauet, quin potius reſiſtit, quia mores iudæorum deprauatos, & dogmata corrupta illis admodum fauentia redarguit, docetque ex ratione *morum* & *inimicitiarum*, ex quibus iudæi ad diuortium faciles erant, diſcidium decerni non poſſe, ſi abſit λόγος πορνείας. Neque audiendos credo, qui ex inimicitiis rixisque inter coniuges coortis, vel etiam ex animorum diſparitate *violationem fidei coniugalis* trahere ſtudent, quæ eousque, ſalua recta ratione, non trahenda, ne ad *iudaicam* diuortiorum *laxitatem* a Chriſto reprobatam reuerti videatur. Amantium iræ amoris ſæpe redintegratio. Communes næui, fluctus, & imperfectiones in nullis ſocietatibus euitari poſſunt: alter alterius conditionem, donec ad mentem reuertatur, æquo animo ferre debet, aut ἀπέχειν. Vitia, donec homines, & ſic quoque rixæ & bella domeſtica, quorum moleſtiam, quamdiu licet, quilibet deuorare debet. Si perferri amplius nequit, ad *ſeparationem temporalem* recurrendum, quæ forſan efficiet, vt inſana & rixoſa vxor ad ſanam mentem tandem redeat. In hanc ſententiam iuit ill. Facultas huius loci Menſ. Ian. 1720.

ſed ſeparatio ad tempus decernitur,

cum hic deſit vera fidei coniugalis violatio.

Daß Kläger dasjenige, was ihm zu erweisen obgelegen, und er sich angemasset, nach Nothdurfft erwiesen, dannenhero nunmehro derselbe von seiner Frau auf Tisch und Bette, iedoch gestalten Sachen und Umständen nach, nur vors erste auf 3 Jahr, zu scheiden, inzwischen aber ihr die bereits determinirte und zuerkante alimenta, alles Einwendens ohngehindert, zu reichen schuldig sey, es wolte denn Kläger seiner Ehefrauen ihr Eingebrachtes freywillig wieder ausantworten, so ist er alsdann mit fernerer alimentirung derselben zu verschonen, rc.

Rationes decidendi.

Ob wol Kläger viele puncta in libello angeführet, und unter andern gegen seine Frau vorgestellet, daß die Beklagte und ihre Tochter ihn durch allerhand finessen zu berücken gesuchet, seine Ehefrau alle priuat-Andacht und Gottes-Furcht verspottet und verlachet, sich im übrigen bemühet, durch Verschwendung und chicaniren ihn an den Bettelstab zu bringen, seinen credit bey den Leuten geschwächet, unerhörte Verfluchungen über diese mit Klägern getroffene Ehe ausgestossen, ihn umzubringen gedrohet, und andere abominable facta angeführet, deren Beweiß durch die n. 30. befindl. Urthel dem Kläger auferleget, gleichwol darauf nicht einsten articuliret, sondern gantz unberühret gelassen worden, und was etwa in denen articulis angeführet ist, eines Theils von der Erheblichkeit nicht zu seyn scheinet, daß Kläger daraus seine intention erreichen möchte, als welches nur ein und andere Wiederwärtigkeit und fribuscula anzeiget, welche nicht allemahl im Ehestande euitiret werden können; andern Theils auch gegen die Zeugen gar vieles vorgestellet worden, angesehen die erste Zeugin eine von der Beklagtin abgeschaffte Magd ist, welche dadurch wieder ihre gewesene Frau eingenommen und verdächtig worden ist, wie nicht weniger die andere Zeugin vor des Producenten nächste und vertraulichste Nachbarin angegeben worden, welche von ihm grossen profit geniesset, endlich auch der dritte Zeuge, so wol als dessen Eltern mit der Beklagtin und deren Tochter, wie auch Ehemann in grosser Feindschaft lebet, und dahero um desto weniger seiner Aussage einiger Glaube beyzulegen ist, derselbige sie auch billig entsehen sollen, als ein naher Bluts-Freund gegen Beklagtens Tochter Zeugniß abzulegen, als wozu er denen Rechten nach nicht gezwungen werden mögen, im übrigen die angegebene facta so nicht beschaf-

sen zu seyn scheinen, daß daraus ein divortium totale oder partiale erkant werden könne, daß nicht einst die Ehe-Scheidung von Tisch und Bette anders als probata sæuitia vel insidiis vitæ structis zuzulassen sey, so doch hier nicht zu befinden, im Gegentheil Beklagtens Tochter bishero in einen sehr kräncklichen Zustand gewesen, und daraus ihre unvergnügte humeur erwachsen sey, welche Kläger billig geduldig ertragen sollen, wie denn auch allemahl Beklagtin nach vorgefallenem Streit ihre Reue bezeuget, und sich mit Klägern wieder versöhnet habe, endlich auch was in denen dreyen ohnbeeydigten sub n. 41. sqq. befindlichen attestatis angeführet ist, alhier in keine consideration zu ziehen seyn möchte, weil solches sine iuramento keinen Glauben meritiret.

Weil aber dennoch aus denen acten so viel erhellet, daß der Beklagtin Tochter bishero sich mit Fluchen, Schelten und Schmälen gegen Klägern ungebührlich aufgeführet, und ohnerachtet sie öfters mit ihm wieder versöhnet, und Kläger ihr alles verziehen, auch mit grosser Gedult ihre Besserung abgewartet hat, dennoch alles bey ihr wenig gefruchtet, und dahero was sonsten die Rechte de vxore rixosa pœnitente anführen, ihr nicht zu statten kommen mag, vielmehr bekant ist, daß propter eiusmodi rixas, clamores & maledictiones in maritum continuatas die Ehescheidung von Tisch und Bette allerdings zulässig sey,

CARPZ. *in iurispr. consist. l. 2. def. 217. n. 1. sqq.*

und ob wol Kläger nicht auf alle Umstände, welche er im libell angegeben, articuliret, dennoch gnug seyn kan, daß er so viel nur im Beweiß angegeben, als zur Ehe-Scheidung von Tisch und Bette auf eine Zeitlang genug seyn könne, angesehen nicht allein das sub n. 42. befindliche attestatum iniuratum des Predigers Johann Michael Geiß, der Beklagtin Tochter boshaftige conduite und unverschämtes Verfahren gegen ihrem Mann sehr nachdencklich angezeiget, sondern auch damit die beeydigten Zeugen gäntzlich übereinstimmen, als welche deponiren, daß der Beklagtin Tochter sich gegen ihren Ehemann unchristlich und gottloß aufgeführet, den gantzen Tag den Streit ergeben gewesen, jederzeit kostbahr leben wollen, welches der Mann nicht zugeben können, grosse Schelt- und Läster-Reden gegen ihn geführet, auch ihre Mutter darzu treulich geholffen,

test. ad artic. 1. & interr. 2. 3.

und wenn die Frau in ihrer Raserey gewesen, sie mannigmahl gerufen, Hund, Teufel, Mörder, Dieb, Schelm ꝛc. so daß eine rechte Raserey bey ihr gewesen,

per artic. 2. & 3. interr. 1.

da hergegen der Mann eine grosse Gelassenheit von sich spühren lassen, und ihr den geringsten Anlaß zu dem erschrecklichen Fluchen und Schweren nicht gegeben,

test. ad interr. 2. & 3. artic. 3.

und ob wol ihr Mann sich gegen ihr nicht karg aufgeführet, sie dennoch verschwenderisch gelebet, hin und wieder aufborgen wollen ꝛc.

Quid de marito, infamia & stigmate, abscissis auribus & naso, notato?

§. XLIII. Quid ergo de insigni *infamia* per maritum ex propria vitæ turpitudine contracta, dicendum, si abscissis naso auribusque stigmate notatus, vt quilibet eius consortium horreat, conuictum nauseet, & a deformitate hac infami, immani & turpissima oculos auertat? Vxori *separationem* quoad *thorum* & *mensam* petenti facile plerique suffragium suum dant, difficiliores sine dubio in concedendo diuortio. Et tamen, si verum fateri cogor, rursus hic adest casus, vbi *separatio* quoad *thorum* non aliter, quam *in perpetuum*, concedi potest, cum hæc enormis deformitas, proprio contracta scelere, nunquam aboleri queat, quam tamen protestantes auersantur atque refugiunt. CARPZ. *lib. II. iurispr. consist. def. 210. n. 3. & 216. n. 1.* BARDILI *cit. l. §. 44.* Quis enim auctor esset, cogeretque vxorem innocentem, vt tam deformatum, turpissime maculatum & mutilatum, omniumque horrori & tædio expositum vnquam in thorum reciperet, eique cohabitet, qui suo scelere & turpissima vita effecit, vt ei cohabitare innocens non possit? Hic sane omnia momenta recurrunt, quæ *§. 39. sq.* adlata sunt, in quam sententiam etiam iuit Facultas iuridica Erffurtensis sequenti responso:

Ist Hans George S. gewesener Bürger und Tuchmacher zu Gotha, bereits anno 1705. von seinem Weibe ohne alle Ursache weggelauffen, und hat sie verlassen, sich aber in Casselische militair-Dienste begeben, und hernach daselbst auch desertiret; es ist aber dieser deserteur wieder ertappet worden, und mit Abschneidung beyder Ohren, wie auch an der Stirn gebrandmahlet, bezüchtiget, und cum infamia vom regiment gejaget worden. Nachdem nun dieser verloffene S. nacher Gotha sich wieder begeben wollen, um sein Handwerck wie-

der

der zu treiben, so hat diesen das Handwerck als einen infamen Menschen aus dem Handwerck geworffen, und hat er sich auch nicht in der Stadt, sondern auf einem nahe gelegenen Dorffe aufgehalten, woselbst die Gemeine und der Pfarrer wegen seines beständigen Vollsauffens, wie noch bis dato geschiehet, ihn nicht länger dulden können, dahero von dem Pfarrer solches dem Hoch-Fürstl. Ober-Consistorio daselbst berichtet, welches darauf diesen infamen verloffenen S. vorbeschieden, und hat er seine Bosheit nicht allein, sondern auch obberührte Strafe gestanden, anbey gebethen, daß seinem von ihm verloffenen Weibe, ihn wieder anzunehmen Vorstellung geschehen möchte, worauf das Weib auch vorgeladen und befraget worden: Ob sie mit demselben sich wieder versöhnen und ihn als ihren Ehemann annehmen wolle? welches aber dieselbe propter desertionem & infamiam superuenientem, und weiln er auch beym Handwerck deßwegen vor unehrlich erkant und excludirt, mit Nein beantwortet, und hingegen um die separation gebethen, auch darauf a thoro & mensa solche erhalten, und um 10. Jahr sich dabey beruhiget. Allein weil das Weib sich mit ihren Kindern, so sie stante priori statu mit S. gezeuget, bey ietzigen schweren Zeiten auch kümmerlich ernähren muß, sie auch als eine junge Frau von 30. Jahren wohl wieder zu besserer Fortkommung mit ihren Kindern sich wieder verheyrathen wolte: Daher gefraget wird:

Ob nicht bey obigen Umständen das Weib von solchem verloffenen infamen Manne die völlige Ehe-Scheidung erhalten, und sich anderweit im Nahmen GOttes zu verheyrathen derselben allen geist- und weltlichen Rechten nach vergönnet und zugelassen sey?

Ob nun wol bekant ist, daß eine Ehe-Frau ein solches Band mit ihrem Manne contrahirt, daß sie dadurch Glück und Unglück mit demselben auszustehen habe, auch ein Weib dem Manne, welcher sein domicilium verändert, zu folgen verbunden sey,

l. 13. C. de dignit.

so gar, daß wenn gleich dieselbe solchen falls wenn der Mann propter delictum bannisiret wird, secundum quorundam Dd. sententiam, demselben zu folgen nicht eben schuldig seyn möchte,

NICOLAI *tr. de repud. & diuort. P. 2. cap. 2. n. 17. cum allegatis.*

die-

dieselbe dennoch viuente adhuc marito relegato, nach vieler Meynung unverheyrathet bleiben muß;

GERHARD. *in loc. de coniug. §. 691.*

NICOL. *d. tr. P. 2. cap. 1. n. 60.*

zumahlen secundum communem sententiam in ecclesia protestantium receptam, nur wegen zwey Ursachen die gäntzliche Ehe-Scheidung zu verstatten, nemlich wegen Ehebruchs und boshafte Verlassung;

KITZEL. *in synops. matrim. c. 8. theor. 4. libr. 6.*

NICOLAI *d. tr. P. 2. cap. 1. n. 24.*

daher es das Ansehen gewinnen möchte, daß bey gegenwärtigem casu totalis separatio nicht zu hoffen, vielweniger das angeführte Weib ad alia vota zu lassen sey.

Dieweil aber es sehr hart seyn würde, wenn ein unschuldiger Ehe-Gatte, so dem schuldigen zu folgen nicht verbunden, auch ob rationem vtilitatis liberorum nicht kan, ob alterius delicta solte gezwungen werden in perpetuo cœlibatu zu verbleiben; zumahlen dergleichen infamer Zustand, darinnen maritus seiner Bosheit halber gerathen, wol instar malitiosæ desertionis seyn mag, so wol als wenn pertinax denegatio debiti coniugalis totalem separationem zu wegẽ bringen kan, vid.

B. BRVCKNER. *de matrim. cap. 18. n. 18. cum multis allegatis.*

wie denn auch, daß das axioma de duabus solum causis diuortii totalis admittendis so stricte nicht anzunehmen sey, vom *citat.* AVCTORE *d. tr. cap. 16. n. 2. seqq.* erwiesen wird, auch da in præsenti casu separatio a thoro & mensa bereits fast vor 10. Jahren von dem Hoch-Fürstl. Ober-Consistorio decretiret worden, und malitia mariti die erwehnte Frau so lange Zeit als deserta leben müssen, auch nicht thunlich ist, diesen *infamen* und vor der Welt zuschanden gemachten Mann wieder anzunehmen, wodurch sie sich und ihre Kinder um ihre zeitliche Wohlfahrt bringen, und von solchem infamen und miserablen Stande gleichsam participiren würde; wenn aber keine Versöhnung bey dergleichen lange Zeit vom Tisch und Bette geschieden gewesenen Eheleuten zu hoffen, so dann eine totale separation nicht zu denegiren sey, von vielen bewährten Theologis und ICtis zugelassen wird, wie solches vorerwehnter

BRVCKNER *d. tr. cap. 16. n. 145. sqq.* it. *cap. 25. n. 19. sqq.* it. *n. 30.*

n. 30. sqq. cum allegatis, vbi in fine illius capit. præiudic. ad n. 19. fol. 256. sqq. iungitur.

gründlich ausgeführet, dergestalt also, was in rationibus dubitandi angeführet, anhero nicht zu appliciren.

Als ist benanten Umständen nach die vorgestellete Frage affirmatiue zu beantworten, V. R. W.

§. XLIV. Hæ sunt causæ, quæ etiam ex mente Scripturæ S. admitti possunt, λόγῳ πορνείας habentes. De harum ergo *veritate* & *qualitate* seu *legalitate* consistorium decernit, nec amplius integrum est, sine *auctoritate iudiciali* & *sententia* diuortium facere. *c. 3. X. h. t. c. 13. qui filii sunt legitim. vers. ipse quoque.* Romano more, verbis adhibitis solennibus, & ademtis clauibus, mulieres foras exigebantur, præuia testatione septemque ciuibus Romanis puberibus adhibitis, *l. 9. h. t.* qua forma non obseruata, matrimonium non erat dissolutum. *l. vn. D. vnde vir. & vx. l. pen. D. ad l. Iul. de adult.* Eo rite facto, demum decernebatur actione *de moribus*, cuiusnam culpa illud factum esset? vt paulo post indicabitur. Apud Hebræos quoque *libellum repudii* testibus adhibitis, sed *sine iudicio*, datum fuisse obseruant SELDENVS *de vxor. Hebr. lib. II. 24.* ANTONIVS BYNAEVS *de natal. Iesu Christi lib. I. c. 2. p. 191. §. 11.* H. GROTIVS *ad Matth. I, 19.* & BVXTORFFIVS *de spons. & diuort. P. 3. §. 4. 5.* Nam licet aliquando *ex accidente* forum *de diuortio* sententiam ferret, maxime si vxor a marito postularet, vt *repudii libellum* sibi daret; ita tamen maritus eum dabat, vt ex *spontanea* animi sui *sententia* eum dedisse videretur, vt obseruat SELDENVS *cit. l.* Neque enim existimandum est, tantum maritos a se potuisse vxores dimittere, sed *vxoribus* etiam datum erat, vt maritum *iusta causa* cogere potuerint, interueniente libello diuortii, eas a se dimittere. Non iniucundum esse, arbitror, hoc ex antiquitatibus illustrare, & cum *M. Maio 1720.* hac de causa consultus prolixiori responso animi mei sententiam declarauerim, illud hic apponere e re esse duxi.

Diuortium decernitur auctoritate consistorii, secus ac iure Romano, & Hebræo; quo etiam vxores maritos cogere poterant, vt libellum repudii eis darent.

Quæstio I.

Ob eine Judin nach den Jüdischen traditionibus, Rechten und Gebräuchen, wieder ihren Mann aus bewegenden Ursachen, daß er ihr einen Scheide-Brief gebe, ad diuortium klagen könne?

Diese Frage will zwar dem äusserlichen Ansehen nach daher keinen Beyfall finden, daß nirgends in dem Gesetze Mosis, aus welchem die traditiones, Gesetze und Rechte der Juden herzunehmen, den Ehe-Weibern dergleichen Macht und Befugnis mitgetheilet, sondern allein dem Mann erlaubet ist, seiner Frauen, wenn sie keine Gnade vor ihm findet, und er ihr gram wird, einen Scheide-Brieff zu geben,

5 Mos. XXIV, 1. sqq.

welches auch die Propheten selbsten hin und wieder bestärcken, und nur dem Mann erlaubet ist, seiner Frauen einen Scheide-Brieff zu geben,

Ierem. III, 8.
Malach. II, 15. 16.

niemahls aber gedencken, daß einer Frauen ein gleiches Recht zustehe, welches auch dahero um desto wahrscheinlicher, weil bekant, daß im gelobten Lande, wie im gantzen Orient, die Ehe-Weiber in grosser Unterthänigkeit gelebet, und ihren Mann als ihr Ober-Haupt erkennen müssen, dahero es geschehen, daß dem Mann mehr Recht über seine Frau gegeben, welches sie sich nicht zueignen mögen. Die Rabbinen sind deßwegen durchgehends der Meynung, daß keine Frau anderer Gestalt von ihrem Mann geschieden werden könne, als durch einen solennen Scheide-Brieff, welchen der Mann allein ihr zu geben befugt ist, wie solches die bekante Worte Mosis:

Wenn sie nicht Gnade findet vor seinen Augen,

andeuten, und solches auf den Willen des Mannes allein ankommen lassen; worin eben der Unterscheid zwischen den Juden und andern Völckern insgemein gesetzet wird. Denn es schreibet IOSEPHVS

lib. XV. antiquit. iudaic. c. 11.

mit dürren Worten: viro quidem licet apud nos hoc facere, mulieri vero nequidem separatæ & seorsim viuenti nubere licet, nisi postquam prior vir eam dimiserit,

Conf. CLERICVS *ad Pentateuch. Deut. XXIV, 1.*
CALIXTVS *de coniug. & diuort. §. 22.*

und ob sich zwar einige exempel finden, daß die Ehe-Weiber sich unterstanden von ihren Männern sich zu scheiden, und das Recht der Ehe-Männer zu gebrauchen, wohin die exempel der Salome, Herodias und Bernice gezogen werden, so erhellet doch aus dem IOSE-

PHO

PHO, daß solches gegen die jüdischen Satzungen geschehen, welches auch die Gelehrten nicht in Abrede seyn können,

BASNAGE *tom. VI. histoire des juifs lib. 6. c. 23. §. 15.*
CALIXTVS *cit. l.*
SELDEN. *de vxor. Hebr. lib. 3. c. 19.*

daher denn aus solchen keine richtige consequentz und Schluß gemachet werden mag.

Nun haben zwar diese Gründe keinen geringen Schein der Wahrheit, sind auch guten Theils in thesi richtig, iedoch, wenn sie auf die vorgelegte Frage appliciret werden, so beschaffen, daß dabey noch vieles zu erinnern ist. Um nun bey dieser Frage alle confusion zu meiden, wird nöthig seyn, auf folgende puncta vornehmlich zu reflectiren und zu untersuchen: 1) die Beschaffenheit der Ehe-Scheidung vor dem Gesetze Mosis: 2) die Art und Weise derselben nach solchem Gesetze, und warum der Mann seiner Frauen einen Scheide-Brieff geben müssen: 3) worin eigentlich Salome, Herodias und Berenice gegen das Gesetz gehandelt: 4) was die Rabbinen selbsten davon lehren und noch ietzo mit ihrer praxi bestärcken: 5) was absonderlich bey dieser Frage zu consideriren, wenn die Sache vor Christl. Gerichte gezogen, und eine Jüdin aus bewegenden Ursachen darauf dringet, daß der Mann ihr einen Scheide-Brieff geben solle? Was nun die **Beschaffenheit der Ehe-Scheidung** nach dem Sünden-Fall vor dem Gesetze Mosis betrifft: so ist wol offenbahr, daß durch den Sünden-Fall grosse Unvollkommenheiten in den Ehe-Stand eingerissen sind, die auch GOtt selbsten an den Vätern und Patriarchen geduldet. Inde enim factum est, vt appetitus, tum quem concupiscentem, tum quem irascentem appellamus, aduersus legem mentis cœperit belligerare & sæpe præualeat, vnde oriuntur mores coniugum aliquando peruersi & intolerabiles, quin & flagitia & crimina, quæ in coniuge ab homine amante honestatis, cui tuendæ sartæque & rectæ præstandæ coniugium potissimum facit, ferri nequeant

CALIXTVS *de coniug. & diuort. §. 3.*

Aus diesen Ursachen erfolget, daß nicht allein die polygamia vor Moisis Zeiten eingerissen, und die Freyheit, seine nahe Anverwandtinne zu heyrathen fast unumschrenckt gewesen, sondern auch die Ehe-Scheidung unter denen Völckern, auch den Israeliten vor dem Gesetze Moisis

fis in Schwang gekommen, wie die Gelehrten einstimmig anzeigen.

SPENCER. *de Legib. Hebr. ritual. diss. 1. lib. 3. c. 2. sect. 3. p. 784. edit. Lips.*

SELDENVS *de iur. nat. & gent. iuxt. discipl. Hebr. lib. 5. c. 7.*

Gleichwie nun die Israeliten unter den andern Völckern nebst ihren Vorfahren gelebet, und deren Weise und Sitten vielfältig angenommen, also ist nicht zu verwundern, daß sie auch der eingerissenen Freyheit im Ehestand sich bedienet, viele Weiber genommen, und Kebs-Ehen more gentium gestiftet; sondern auch, welches oftmahls die Noth erfordert, die Ehe-Trennung unter sich beliebet, zumahl der verdorbene Zustand der Menschen, welcher die Gemüther der Ehe-Leute vielfältig gäntzlich trennen, und verursachen konte, daß die eheliche Liebe völlig ausgelöschet wurde, die diuortia im Ehestand mehr als die andern eingerissenen Freyheiten beforderte. Diese Ehe-Trennung nun ist bey denen Völckern dergestalt placidiret worden, daß nicht allein der Mann sich von seiner Frauen, sondern auch diese von jenem sich scheiden können, und dahero hierin paria coniugum iura gewesen, welche Weise auch bey ihnen beständig fortgepflantzet ist,

ALEX. AB ALEXANDRO *lib. IV. gen. dier. c. 8.*

welches unter andern aus der That des Simsons Schwieger-Vater zu sehen, der sich der Völcker Weise noch damahls bedienet,

Iudic. XV, 2.

und deßwegen die Rabbinen selbsten davor halten, daß vor Moisis Zeiten die Ehe-Trennung von beyden Seiten erlaubet gewesen, welches der berühmte SELDENVS *cit. l.* aus ihren eigenen Schrifften ausgeführet. Es ist auch solches dahero wahrscheinlich und glaublich, weil die Israeliten unter den Völckern gelebet, und deren Freyheit im Ehestand, wie in andern, sich bedienet, daß dahero ein gelehrter Mann nicht uneben schreibet: Permittebatur Iudæorum ex irroborata & inueterata consuetudine morositati & immorigerationi, vt ita loquar, vt vxores leuioribus de causis dimitterent.

THOMAS PINSVS *de diuort. iud. p. 26.*

Ob aber solche Trennung vermittelst eines ordentlichen Scheide-Brieffes vor dem Gesetze geschehen, ist zwar nicht eben so gar klahr, doch aus ein und anderm Merckmahl abzunehmen, wie bey dem andern punct anietzo zu erläutern ist.

Denn

Denn wenn wir die Beschaffenheit der Ehen nach dem Mosaischen Gesetze ansehen, so ist zwar vieles von der gar zu grossen Freyheit, in der nahen Blut-Freundschaft sich zu verheyrathen, den Israeliten abgeschnitten, hergegen aber die alte Gewohnheit, so bey ihnen aus denen Sitten der Völcker eingerissen, wegen der Kebs-Weiber, Vielheit der Weiber und Ehe-Scheidung nicht aufgehoben, vielmehr solches als eine Sache von Moise referiret worden, welche bey ihnen gebräuchlich und im Schwange gewesen. Denn daß ich von der polygamie und Kebs-Ehe anietzo nichts gedencke, so redet Moises von der Ehe-Scheidung als von einer bekanten gebräuchlichen Sache, noch ehe der punct der Ehe-Scheidung von ihm hauptsächlich tractiret, und deren effect eingeschrencket worden, wie zu sehen

3. Mos. XXI, 14. XXII, 13. 4. Mos. XXX, 10.

alwo der **Verstossenen** schlechterdings gedacht, und dadurch angezeiget wird, daß Moises von denselben, als von einer sehr bekanten Sache, welche unter den Israeliten geduldet gewesen, rede, und hiebey keine gewisse Grentzen und neue Gesetze vorgeschrieben. Ja wenn man den Haupt-Ort, wo von der Ehe-Scheidung ex professo gehandelt wird, recht nach dem Grund-Text einsiehet, so ist Moises intention nicht so wol gewesen, von der Art der Ehescheidung und deren Freyheit, als vielmehr davon zu disponiren, wie weit ein Ehe-Mann seine ausgestossene und geschiedene Ehe-Frau wieder heyrathen und die vorige Ehe redintegriren könne? Die Art und Freyheit der Ehe-Scheidung wird von ihm als eine bekante, übliche und geduldete Sache præsupponiret, welche GOtt aus grosser Langmuth nach der damaligen praxi der Zeiten geduldet, und dabey nichts neues determiniret, dieses aber verordnet, wie ferne einer die Abgeschiedene wieder heyrathen könne. Dieses zu demonstriren, so ist zuförderst nöthig, die version *Deut. XXIV. v.* 1. sqq. nach dem Grund-Text recht einzurichten, welche nach der accuraten Ubersetzung und Anmerckung des Herrn D. MICHAELIS, Prof. Theol. hieselbst, in dessen neulich erst edirten Hebræischen Bibel, also rangiret und gesetzet werden muß, daß die ersten 3 Verse in einer connexion zusammen stehen, und der vierte Vers erst die apodosin und den legem machet auf folgende Weise:

Wenn iemand ein Weib nimmt, und eheliget sie, und sie nicht Gnade findet vor seinen Augen um etwa einer unlust willen, und er ihr (ex more vsitato) einen Scheide-Brief schreibet, und ihr ihn in die Hand giebet, und sie aus seinem Hause lässet, wann sie denn aus seinem Hause gangen ist, und hingehet, und wird eines andern Weib, und derselbe andere Mann ihr auch gram wird, und einen Scheide-Brief schreibet und ihr in die Hand giebet, und sie aus seinem Hausse lässet, oder so derselbe andere Mann stirbet, der sie ihm zum Weibe genommen hat: so (iam sequitur demum apodosis & lex noua) kan sie ihr erster Mann, der sie ausließ, nicht wiederum nehmen, daß sie sein Weib sey.

Zu dessen Bestärckung will ich des gemeldten Herrn D. Michaelis notam marginalem hiehersetzen: Si non inuenerit gratiam - - ita vt scribat ei libellum repudii &c. illa etiam exiuerit &c. postea vero eam oderit etiam alter maritus &c. Omnia hæc ad antecedens spectant; consequens vero est *v. 4.* tum non poterit prior maritus eam reducere. Moses enim totum hoc præceptum scripsit ob duritiem Israelitarum. *Marc. X, 5.* Neque illo præcepit, (vt pharisæi aiebant *Matth. XIX, 7.*) sed permisit tantum, vt docet CHRISTVS *Matth. XIX, 8.* & agnoscunt Pharisæi *Marc. X, 4.*

Nach dieser accuraten Ubersetzung und Erklährung ist meines Erachtens mehr als zu klahr, daß Moses nicht hauptsächlich intendiret, die Art der Scheidung zu determiniren, sondern setzet solches als eine geduldete und gewöhnliche Sache voraus, welches wegen der Juden Hertzens-Härtigkeit nicht konte geändert werden; und verordnete nur, daß bey denen vielen angeführten præsuppositis nicht, nach der Völcker Weise, erlaubet seyn solle, die repudiatam promiscue wieder zu heyrathen: aus welchen denn von selbsten folget, daß die Freyheit der Ehe-Scheidung, wie solche vor dem Gesetze unter denen Israeliten ex moribus gentium angenommen, und ausgeübet worden, von GOtt geduldet, und hier nichts eigentlich geändert, sondern im vorigen Zustand gelassen sey. Nachdem nun aber vor dem Gesetze die Ehe-Scheidung nicht allein in die Freyheit des Mannes gestellet, sondern auch der Frauen zugelassen gewesen, wiewol der Mann hiebey mehr Recht und auctorität gehabt; so ist wol per bonam consequentiam daraus zu schliessen, daß auch Moses in gedachtem Ort den Ehe-Weibern nicht verbothen, sich von ihren Ehe-Männern, wenn sie nicht

nicht ferner Gnade vor seinen Augen gefunden, oder der Mann sonsten sich sehr vergangen, zu scheiden. Zugleich erhellet aber auch aus diesen Worten, daß die Weise, einen Scheide=Brieff zu geben, bereits vor Moise eingeführet gewesen seyn müsse, als welcher solche als eine gewöhnliche und übliche Sache anführet, und per indirectum permittendo nec improbando sich gefallen lässet, dahero auch vormahls Christus nicht anders als auf diese Weise das Gesetz Mosis erklähret, daß GOtt die Gebung des Scheide=Brieffs keines weges befohlen, sondern propter duritiem cordis & mores ex gentibus tractos ihnen zugelassen, wie denn diese Art mit dem Scheide=Brieff auch bey den meisten Völckern ist bekant gewesen. Gleichwie aber der Mann im Ehestand allerdings das Haupt ist, so war es billig, daß ihm die vornehmsten Handlungen zugeschrieben wurden, ob wol die Ehe=Frau davon nicht ausgeschlossen war. Also befiehlet GOtt, daß der Mann die Abgeschiedene nicht wieder heyrathen soll, nachdem sie bereits sich an einen andern verheyrathet gehabt, ob gleich auch ihr solches verbothen gewesen;

5 Mos. XXIV, 8.

[illegible]ichen sind die Gesetze, wie weit die Ehe in der Blut=Freundschaft verbothen seyn sollen, allein auf den Mann gerichtet, und demselben beständig die Worte: DU SOLT: beygeleget;

3 Mos. XVIII, 7. sqq. XX, 10. sqq.

gleichwol wird niemand statuiren, daß die Weibes=Persohnen von diesem Gesetze eximiret und befreyet seyn, zumahl GOtt des Mannes allein gedencket, weil er die principal-Persohn in dieser Handlung ist, und bey Verheyrathung gewöhnlicher massen gesaget wird, daß der Mann sich ein Weib genommen, obgleich niemand leugnen wird, daß das Weib gleichfalls einen Mann genommen. Aus solcher Beschaffenheit der Sachen war es billig, daß, gleichwie der Mann bey der Verheyrathung die vornehmste Persohn vorstellete, und diese Handlung ihm vornehmlich zugeschrieben wird, ihm dahero auch bey der Trennung einiges Vorrecht und Auctorität gegeben wurde. Denn wie der Mann die Frau nahm, so muste er auch sie wieder, divortio secuto, von sich lassen, welche Redens=Arten mit einander sehr wohl harmoniren, und war es dahero billig, daß der Mann den Scheide=Brieff ausfertigen, solchen der Frau geben, und sie aus seinem Hause lassen muste; ob wol daraus nicht so fort folget, daß alles allein in

der Freyheit des Mannes und dessen Befugniß gestellet gewesen, die Frau aber von ihrem Mann die Loßgebung nicht iure perfecto fordern könne, wie dieses berühmte Männer in folgenden Worten sehr wohl remarquiren: cur vxor non dicatur ἀποπέμπειν τὸν ἄνδρα, ratio est, quod vxor nupta deducitur domum mariti, neque potest ἀποπέμπειν i. e. eiicere virum, ex illis ædibus, quarum ea domina non est: ac potest eum relinquere ac ab illius ædibus recedere.

SAMVEL PETITVS *comm. in leg. Att. lib. 6. p. 459.*
PFEIFFER *lib. 4. antiq. græc. c. 23.*

Uberdem erforderte auch der Wohlstand, daß der Mann ihr einen solchen Scheide-Brief geben muste, damit sie sich dadurch gegen iederman legitimiren und bezeugen könte, daß sie von ihrem Mann völlig los, und nunmehro in vorige Freyheit gesetzet sey,

CLERICVS *in comm. ad Deut. XXIV, 1.*

zumahl dergleichen Zeugniß der Mann von der Frauen zu nehmen, nicht nöthig hatte, als welcher an seine Frau allein nicht gebunden war, sondern auch andere Neben-Weiber nehmen konte; hergegen war eine Weibes-Persohn einmahl verheyrathet, so war ihr nicht anders, sich anderweit zu verheyrathen, zugelassen, als wenn entweder ihr Mann verstorben, oder sie einen Scheide-Brief von ihrem Mann aufweisen kunte, welches ein testimonium solenne war, daß sie nunmehr wieder frey geworden. Bey solcher Beschaffenheit der Ehe-Scheidung wäre es wieder die Ordnung und den Wohlstand gewesen, wenn die Frau dem Mann einen Scheide-Brief geben und tanquam domina ihn von sich lassen wollen; daraus aber folget nicht, daß die Frau bey wichtigen Ursachen und vorkommenden schweren Umständen von dem Mann keinen Scheide-Brief begehren, und dimissionem ex ædibus eius suo iure fordern können, zumahl dergleichen grosse Sclaverey und allerhärteste condition den Ehe-Weibern bey den Juden nicht aufgeleget wurde, daß sie bey einem Tyrannen, Gottlosen, Räuber und Mörder, und andern Ubelthäter, auch mit Gefahr ihres Lebens, beständig leben solle, wenn es ihm aus völliger Freyheit nicht gefallen solte, ihr einen Scheide-Brief zu geben; wie man denn so gar auch von denen Dienst-Herren saget, daß er seinen Dienern und Gesinde einen Abschied gegeben, obgleich mehr als zu bekant, daß dieselbe ex vrgentissimis causis denselben auch ante tempus

pus

pus zu fordern berechtiget sind, und dahero es nicht allein auf des Herrn blosse Willkühr ankommet.

Nachdem nun aus dem wahren Verstand des Gesetzes Moisis so viel erhellet, daß dem Manne zwar zugeschrieben werde, seiner Frauen einen Scheide-Brief zu geben, dennoch die Ehe-Scheidung dadurch nicht lediglich in seinem Willen gestanden, vielmehr die Frau, wenn sie keine Gnade vor ihres Mannes Augen gefunden, zu ihrer Beruhigung und legitimation denselben begehren können, so ist bey dem 3ten punct nur kürtzlich zu untersuchen, worin das wiederrechtliche *factum* der unterschiedlichen jüdischen Weiber bestanden. Von der Salome berichtet IOSEPHVS *lib. 15. c. 11.* Mittit illi (Castobaro marito suo) libellum & matrimonium dissoluit non secundum leges iudaicas. Marito scilicet apud nos hoc licet facere; neutiquam vero vxori, quæ sponte abierit, nubere, nisi prius a marito dimittatur. Es war allerdings ungewöhnlich und wiederrechtlich, daß die Salome ihrem Mann einen Scheide-Brieff zusandte, und ihn, tanquam domina, dimittirte, welches Vorrecht allein dem Mann zustande. Wann sie erhebliche Ursache gefunden, ihre Loßgebung zu begehren, hätte sie solchen Scheide-Brieff von dem Castobaro fordern, nicht aber als Herrin über ihren Mann solchen geben müssen. Deßgleichen waren die Herodias, Drusilla und Mariamne nicht zu entschuldigen, daß sie, aus blosser unordentlichen Liebe zu andern, ihre Männer, ohne Abschied oder Scheide-Brieff, ja ohne alle erhebliche Ursache, verliessen, und also mehr desertrices als repudiatæ genannt werden könten. Endlich war die Berenice nicht minder zu weit gegangen, daß sie sich unterstanden, ihrem Mann ex quodam dominatu einen Scheide-Brieff, den sie begehren sollen, zu geben, und ist sehr merckwürdig, was ein berühmter Frantzos dabey remarquiret, sagend; Il est tres apparent, qu'elle se prevalut de la liberté, dont on jouissoit alors & dont elle avoit tant d' exemples dans sa maison, de donner la lettre de diuorçe a vn homme, qui ne lui plaisoit plus,

BASNAGE *tom. VI. histoire des juifs lib. 6. c. 23. §. 15.*

wodurch er nicht undeutlich zu verstehen giebet, daß die hochmüthige Herrschsucht dieser Damen die eintzige Ursache gewesen, daß sie sich das Recht der Männer angemasset, sie pro lubitu dimittiret, und dadurch dem Gesetze keinen geringen Stoß gegeben. Gleichwie aber, wann sie erhebliche Ursache, einen Scheide-Brieff zu begehren, gehabt, und

solchen nach gutem Wohlstand so wol, als göttlichem Gesetze, von ihren Männern gefordert, und sie zu dessen Ausliefferung angehalten, nichts gegen das Gesetze gesündiget, noch dieses ihr Unternehmen von Iosepho reprochiret seyn würde, also ist nunmehro wohl offenbahr, daß diese Exempel nicht beweisen, daß die Weiber bey den Juden, einen Scheide-Brieff von ihren Männern zu begehren, nicht befugt gewesen, anerwogen nicht davon, ob die Weiber nach göttlichem Gesetze denen Männern einen Scheide-Brieff zu geben befugt sind? sondern vielmehr nur hievon gefraget wird, ob bey eräugenden richtigen Ursachen eine Ehe-Frau an ihrem Ehe-Mann iure perfecto begehren mögen, daß er ihr einen Scheide-Brieff geben und sie aus seinem Hause lassen müssen? Dieses letztere nun, welches der vierte punct ist, haben die Rabbinen und andere Lehrer niemahls geleugnet, sondern nur das erste verworffen und improbiret, als welches den jüdischen Satzungen gantz zuwieder war. Also behauptet ein gelehrter Mann aus den R. Maimon, quod etiam vxor rebellis & peruersa cogere maritum potuerit, vt eam dimitteret, und zwar solches aus den Worten des gedachten Maimon: Vxor, quæ refugit concubitum mariti, vocatur rebellis: & quærunt ab ea, quare ea adeo rebellis? si respondeat: ego eum sperno, & non possum concubitum eius perpeti, cogunt eum illam dimittere pro tempore,

LIGHTFOOT *in hor. hebraic. ad epist. Paul. 1 Cor. 7. v. 10.*

zu dessen Beständckung thut er noch ein anderes Zeugniß hinzu: R. Iochonan dicit: vxor potest maritum dimittere, welches ohne Zweiffel nach der vorgeschriebenen Ordnung mit Begehrung eines Scheide-Brieffes zu verstehen ist. Ja daß zu Zeiten Christi beyden Ehe-Leuten die Ehe-Scheidung zu bewerckstelligen, das ist, dem Mann, den Scheide-Brieff zu geben, und der Ehe-Frau, denselben zu fordern, sey erlaubet gewesen, weiset dessen Lehre, die er so wol von Mann als Ehe-Weib anführet: Wer sich scheidet (ohne erhebliche Ursache) von seinem Weibe, und freyet eine andere, der bricht die Ehe an ihr: und so sich ein Weib scheidet von ihrem Manne (ohne erhebliche Ursache) und freyet einen andern, die bricht ihre Ehe, wie dieses Zeugniß nebst andern hieher ziehet

SELDEN. *de vxor. Hebr. lib. 3. c. 19.*

imgleichen auch der vorberührte

LIGHTFOOT. *cit. l. p. 191.*

eben

eben dieses aus des Pauli ersten Brieff an die *Cor. c. 7. v. 12.* zu bestärcken vermeynet, und die Christen, welche aus den Juden herstammeten, vermahnet, daß sie dergleichen leichtsinnige Trennungen nicht zulassen solten, welche ohne Zweiffel damahls im Schwange gegangen seyn müssen. So hat auch diese Gewohnheit noch bis diese Stunde nicht aufgehöret, vielmehr zwingen so gar die Rabbinen selbsten öfters den Mann, daß er seine Frau dimittiren muß, wie davon der in denen jüdischen Sitten sehr erfahrne BASNAGE *cit. l. §. 20.* also schreibet: Vn mari jaloux defend d' abord à se femme de voir celui, qui lui fait ombrage. Si elle continue, & que les indices soient euidens, les Rabbins lui ordonnent de l' abandonner, quand même il ne le voudroit pas. Es haben auch die patres selbsten, welchen der Juden Gewohnheiten zu ihrer Zeit nicht unbekant seyn konten, hieran keinen grossen Zweiffel getragen, vielmehr also geschlossen: Vbicunque est fornicatio & fornicationis suspicio, libere vxor dimittitur - - Nec non, quia potest euenire, vt iuxta eandem legem vxor quoque marito daret repudium, eadem cautela præcipitur,

HIERONYM. *ad cap. 19. Matth.*

und wird man, wenn man bey denen heutigen Rabbinen nachfragen solte, Exempel gnug antreffen, daß die Weiber aus erheblichen Ursachen auch die Ehe-Scheidung fordern können, wie mir selbsten dergleichen Exempel bekant, da alhier eine Frau gerichtlich einen Scheide-Brieff von ihrem Manne begehret, solchen auch durch Zuspruch Rechtens erhalten hat. Endlich ist der letzte punct bey gegenwärtiger Sache, nachdem solche einmahl gerichtlich anhängig gemachet worden, meines Erachtens das vornehmste momentum, worauf es vornehmlich nunmehro ankommen wird. Denn es ist der Zustand der Juden um ein merckliches geändert, nachdem sie unter allerhand nationen zerstreuet sind, und vieles bey der Ehe in andern Stand gerathen, als es vormahls, wie sie noch im gelobten Lande lebten, gewesen. Es kan seyn, daß der Mann grössere pouvoir über die Frauen damahls gehabt, hergegen dieselbe weniger Recht sich anmassen können, weil die Vielweiberey solches erforderte, wovon des jetzigen Königes in Franckreich Beicht-Vater Mons. Fleury also schreibet: **Es war einem Manne ohnmöglich, sein Hertz zugleich unter so viele Weiber zu theilen, daß sie alle mit ihm friedlich ge-**

wesen wären; vielmehr wurde er gezwungen, mit einer absoluten auctorität selbige zu regiren, wie die Morgen-Länder noch heutiges Tages zu thun gewohnet sind, und war folglich in der Ehe keine Gleichheit mehr, vielweniger eine Freundschafft und Gesellschafft. Noch schwerer fiel es, daß die Neben-Buhlerinnen sich unter einander hätten vertragen sollen, sondern es war stetiger Zwist, Zanck und Streit im Hause.

FLEVRY von den Sitten der *Israeliten P. 2. c. 10. §. 9.*

Nachdem aber die Juden unter den Christen zerstreuet sind, und sie von der Vielweiberey abzustehen genöthiget worden, ist die Ehe der Juden in eine grössere Gleichheit gerathen, die absolute auctorität des Mannes zerfallen, und einer Ehefrauen allerdings mehr Recht zugewachsen, hergegen die Freyheit den Männern bey den diuortiis ziemlich beschnitten. Dieses hat schon Monſ. BASNAGE obſeruiret, da er schreibet: les divorçes ſont devenus beaucoup moins frequens chez les juifs, depuis qu'ils ont eté disperſés entre des Nations, qui ne permitent pas la diſſolution des mariages pour des cauſes legeres. Les loix civiles ajant beaucoup d' influence ſur ces ſortes d' engagemens, on ne peut les faire, ni les rompre, ſans s' expoſer à des procês, et à mettre les desordres dans ſa famille,

tom. VI. l' hiſtoire des juifs lib. 6. c. 23. §. 20.

daß er also zu raisonniren grosse Ursache gehabt, zeugen die Gesetze der Kayser, welche die Ehe der Juden den gemeinen Rechten unterworffen, nach welchen absonderlich alsdann zu erkennen ist, wenn die Ehe-Scheidungs-Klage vor die Christlichen Gerichte gezogen, und durch Urthel und Recht auszumachen ist. Zuförderst sind sie überhaupt dahin angewiesen, daß sie in den Sachen, welche nicht ihren Gottesdienst betreffen, nach den gemeinen Rechten leben sollen: Iudæi communi Romano iure viuentes in his cauſis, quæ non tam ad ſuperſtitionem eorum, quam ad forum & leges ac iura pertinent, adeant ſolenni more iudicia, omnesque Romanis legibus conferant & excipiant actiones,

l. 8. C. de iudæis.

ins besondere aber, daß sie solches auch von dem Ehestand der Juden verstehen, verordnen die Kayser im folgenden: Nemo iudæorum morem ſuum in coniunctionibus retineat, nec iuxta legem ſuam nuptias

for-

ſortiatur, nec in diuerſa ſub vno tempore coniugia conueniat,

l. 7. C. eod.

wobey denn *in ſynopſ. Baſil.* dieſes hinzu gefüget wird: Iudæi ſecundum leges communes matrimonia contrahunto,

lib. I. tit. de iudæis c. 33.]

vnde Dd. recte concludunt, iudæos quoad matrimonii contractum & diſtractum non ſecundum ius Moſaicum, ſed commune eſſe iudicandos

HAHN *in diatagm. iudæor. §. 17.*

maxime ſi de matrimonio litigant coram iudice chriſtiano, qui ad ius commune adſtrictus eſt.

IO. PETRVS SVRDVS *deciſ. 133. n. 8.*
TRENTACINQ. *lib. 1. var. reſol. de LL. & conſtit. reſ. 3. n. 8.*
REINKING. *de regim. ſec. & eccl. lib. 2. cl. 2. c. 3. n. 8.*
WILDVOGEL. *de iudæor. tolerant. th. II.*

Dieſes hat nun ſeinen guten Grund in der heutigen Ehe ſelbſten, welche unter denen Juden in eine gantz andere Geſtalt gegoſſen, und nachdem unter ihnen die monogamie eingeführet, und eben wie bey den Chriſten, beobachtet werden muß, ſo iſt der natürlichen Billigkeit nunmehr gemäß, vt quod vni iuſtum eſt, alteri quoque iuſtum ſit, und die officia coniugum nunmehro ad paria reduciret werden müſſen, niſi quatenus ratio diuerſitatis manifeſta adeſt; coniuges enim in tali ſtatu regulariter ad paria iudicantur, quantum quidem ad thorum, & vbi par eſt ratio, par debet eſſe iudicium.

CALIXTVS *de coniug. & diuort. §. 18.*

Nun iſt ohnſtreitig, daß ſo wol nach den gemeinen Käyſerlichen als heutigen üblichen Rechten und Gewohnheiten in Teutſchland, nicht allein der Ehe-Mann, wenn die Frau ſich ſehr vergangen, von ihr ſich ſcheiden kan, ſondern daß auch dieſes Recht denen Ehe-Frauen, wenn Ehe-Männer es verdienet, zuſtehet, und Urthel und Recht, wodurch die Ehe getrennet wird, eben die Krafft hat, als ein jüdiſcher Scheide-Brief haben mag, welches denn unter den Juden gleichfalls gelten muß, wenn eine Frau gegen ihren Mann aus wichtigen Urſachen ad diuortium klaget. Wir können auch den jüdiſchen Weibern dieſes Recht um deſto weniger denegiren und abſprechen, ie mehr wir perſuadiret ſind, daß unſere Ehe-Scheidung, welche ad inſtantiam vxoris ex iuſta cauſa geſchiehet, dem göttlichen Geſetze gemäß ſey, und nachdem die Vielweiberey und die Freyheit Kebs-Weiber zu haben,

aufgehoben, so wol der Ehe-Mann als die Frau ein formale adulterium, quod dissoluit matrimonium, committiren könne.

So erhellet hieraus so viel, daß eine Judin gegen ihren Ehe-Mann so wol nach den jüdischen Sitten und Gewohnheiten, als nach den gemeinen im Reich üblichen Rechten, daß er ihr einen Scheide-Brieff gebe, ad diuortium aus erheblichen Ursachen wohl klagen könne.

Quæstio II.

Ob ein jüdischer Ehe-Mann, wenn die Umstände darnach beschaffen, durch Zwang-Mittel angehalten werden könne, seiner Frauen einen Scheide-Brieff zu geben?

Diese Frage ist von der vorigen nicht viel unterschieden, sondern resoluiret sich selbst aus den rationibus, so daselbsten angeführet sind. Denn wenn eine Judin aus erheblichen Ursachen gegen ihren Mann ad diuortium zu klagen befugt ist, ita vt actio sit fundata, so kan auch durch gebührende Zwang-Mittel die Ehe-Scheidung bewerckstelliget werden. Damit aber die vorige Frage hiebey noch etwas mehr Licht bekomme, so will zum Uberfluß hiebey diese 3 puncta noch erläutern: 1) was nach den jüdischen Sätzen hiebey zu statuiren? 2) ob, wann die diuortien-Klage bey einem Christlichen Gerichte angebracht, und das diuortium erkant werden solte, darzu ein Scheide-Brieff nöthig sey? 3) durch was Mittel allenfalls der Mann darzu angehalten werden könne, wenn man die solennität wegen eines Scheide-Brieffs beobachten wolte? So viel die jüdischen traditiones betrifft, so beziehe ich mich anfänglich auf den Ausspruch der Rabbinen, welcher bereits bey voriger Frage ist angeführet. Denn ob zwar die Rabbinen zuforderst ad libellum repudii erfordern, vt maritus *vltro* & *ex animi sui sententia* vxorem dimittat, & libellum repudii scribat,

SELDENVS *de vxor. Hebr. lib. 3. c. 25. ab init.*

so erklähren sie doch solches dergestalt, daß der Mann diesen actum hauptsächlich verrichten, und dasjenige pro actu spontaneo gehalten werden müsse, worzu ihn die Gesetze und seine Schuldigkeit verbindet, welches mit den Reguln der gesunden Vernunft genau überein trifft. Denn wie aus den moralibus bekant, quod non omnis actio coacta possit dici inuita, seu quæ non ex voluntate agentis promanat; so ist in statu ciuili zuforderst billig darauf zu sehen, ob derjenige, der iemand worzu zwinget, das ius cogendi gehabt habe oder nicht? da denn

denn im ersten Fall die actio, quæ ex tali coactione geschehen, pro spontanea & voluntaria allerdings zu halten. Zu solchem Ende haben ja die Menschen sich unter die bürgerliche Gesellschaften begeben, und sich den Gesetzen und Willen der Obrigkeit unterworffen, daß sie durch gebührende Zwang-Mittel zu ihrer Schuldigkeit angehalten werden möchten, und wenn solches erfolget, und iemand durch Obrigkeitlichen Zwang zur Erfüllung der Gesetze angestränget wird, so bleibet dennoch dergleichen actus eben so gültig und kräftig, als wann er ohne allen Zwang solchen ex animi sui sententia verrichtet. Dieses appliciret SELDENVS *cit. l.* auf gegenwärtigen Fall, und raisonniret davon gar wohl: Ita spontaneum satis habebatur repudium, quoniam ea spontanea satis censebantur, quorum in assensum quis ita sententia forensi pœnisque adactus esset, modo ad ea etiam ex lege obligaretur. Zu dessen Behuf er folgendes aus dem MAIMONIDE anführet, welcher behauptet, daß, wenn der Mann ungehorsam und halsstarrig wäre, und seine Frau, die er aus erheblichen wichtigen Ursachen nicht behalten können, nicht von sich lassen wolte, er darzu, verberibus etiam adhibitis, wohl angehalten werden möchte, vsque dum palam hæc verba diuortii emitteret, placet mihi, seu, ego volo ipse, worzu gedachter MAIMONIDES diese ration setzet: Ratio, quare eiusmodi libellus ex vi non vitietur, est, quia non censetur vi esse, nisi vbi quis cogatur vrgeaturque rem aliquam facere, ad quam ex lege minime obligatur, veluti vbi quis vapulat, vsque dum quid vendat aut donet. Es haben ohne Zweiffel die Rabbinen auf dasjenige, was bey dem Propheten *Malach. II, 16.* stehet, reflectiret, alwo gesaget wird: Si odio habes eam, dimitte, dicit Dominus. IARCHI in seinem Commentar. setzet folgendes dabey: Si quis vestrum odio habeat vxorem, dimittat eam; welche Worte ein præceptum in sich halten, und daher den Mann verbinden sollen, die Frau von sich zu lassen, welche er tödtlich hasset oder sich dergestalt gegen sie aufführet, daß keine Versöhnung zu hoffen. Den gantzen procesś hievon hat AVGVSTINVS also beschrieben, woraus ebenfalls abzunehmen, daß der Mann aus bewegenden Ursachen zur Scheidung wohl gezwungen werden mögen: Vt in diffidium animus præceps libelli conscriptione refractus absisteret, & quid mali esset, vxorem dimittere, cogitaret, præsertim quia, vt perhibent, apud Hebræos scribere literas Hebræo nulli fas erat, nisi scribis solis, cum & excellentiorem profiterentur sapien-

pientiam, & si qui eorum essent æquitate ac pietate præditi, non tantum profiterentur sapientiam, verum etiam sectarentur. Ad hos igitur, quos oporteret esse prudentes legis interpretes & iustos dissidii dissuasores, lex mittere voluit eum, quem iussit libellum repudii dare, si dimisisset vxorem: non enim ei poterat scribi libellus, nisi ab ipsis, qui per hanc occasionem, ex necessitate venientem quodammodo in manus suas, bono consilio regerent, atque inter ipsum & vxorem pacifice agendo dilectionem concordiamque suaderent. Quodsi tantum intercederet odium, vt extingui emendarique non posset, tunc vtique scriberetur libellus, quia frustra non dimitteret, quam sic odisset, vt ad debitam coniugii caritatem nulla prudentium persuasione reuocaretur. Si enim non diligitur vxor, dimittenda est; quia ergo dimittenda non est, diligenda est: dilectio autem monendo atque suadendo componi, non inuitum cogendo imponi potest. Hoc facere scriba debebat iustus & sapiens, qualem in illa professione esse oportebat, ad quem vt veniretur, discordi marito libellus conscribendus præceptus est, quem vir bonus prudensque non scriberet, nisi in animo nimis aduerso atque peruerso consilium concordiæ non valeret,

AVGVSTIN. *lib. XIX. contra Faust. c. 26.*

Ein solcher Procefs muste billig vorgenommen, und ein übelgesinneter ruchloser Mann erst durch Güte zur Liebe gegen seine Frau bewogen, in Entstehung der Güte aber billig gezwungen werden, seine Frau von sich zu lassen. Ob nun wol solche dimissio vxorum gewöhnlicher massen durch einen Scheide-Brief von uhralten Zeiten geschehen müssen, auch solches heutiges Tages unter denen Juden gewöhnlich ist, wenn sie unter sich vor ihren Rabbinen die Sache ausmachen; so ist doch, welches bey dem andern punct zu mercken, solches nicht eben nöthig, wenn die Sache zum gerichtlichen procefs vor die Christliche Obrigkeit gekommen, und die causa diuortii derselben Urthel unterworfen ist. Daß unter den Juden vor dem durch Urthel und Recht die Ehe-Scheidung nicht geschehen sey, erhellet aus dem vorigen, und war dahero allerdings nöthig, daß die Frau, nachdem sie von ihrem Mann geschieden, ein öffentliches testimonium ihrer Freyheit auflegen, und sich dadurch zur anderweitigen Ehe legitimiren könne. Wann aber dem Spruch Rechtens die causa diuortii übergeben, und durch solchen die Ehe-Scheidung ob delictum mariti erkant wird, ist solcher an statt eines tüchtigen Scheide-Briefes, und

die Frau dadurch auctoritate publica in völlige Freyheit gesetzet, daß es also eines Zwanges zur Gebung eines Scheide-Brieffes nicht bedarff, sondern sententia diuortii vim libelli repudii allerdings hat. Weil aber eine Christliche Obrigkeit öfters vor sicherer befindet, auch dergleichen ceremonien nicht hindan zu setzen, welche die Juden vor höchstnöthig halten, so lässet es zwar dieselbe hauptsächlich bey der sententia diuortii bewenden, gleichwol wenn die Frau darauf dringen solte, daß der Mann, von dem sie per sententiam geschieden, ihr nach der jüdischen Weise einen Scheide-Brieff geben solte, so kan dieselbe um desto mehr und leichter ihr darin fügen, ie bekanter ist, daß auch unsere Rechts-Lehrer statuiren, quod si inter ipsos iudæos lis versatur, eam iuxta ius Mosaicum decidi posse, nisi expresse contrarium introductum fuerit.

BRVNNEM. *ad l. 8. in f. C. de iudæis.*

Das Gegentheil, daß kein Scheide-Brieff mehr gegeben werden soll, ist nirgends angeordnet, im Gegentheil lehret die Erfahrung, davon mir einige Exempel an diesem Ort bekant sind, daß auch vor Christlichen Gerichten dergleichen traditio libelli repudii angeordnet und verrichtet sey. So ferne der Mann nun in solchem Fall sich wegern solte, den Scheide-Brieff gewöhnlicher massen auszuhändigen, muß er durch gebührende Zwang-Mittel billig dazu angehalten werden, welche dem arbitrio iudicis zwar anheim gegeben, dennoch aber vornehmlich in tapfferer Geld-Busse und geschärffter Gefängniß zu bestehen pflegen.

So erhellet also hieraus, daß ein jüdischer Ehe-Mann, wenn die Umstände darnach beschaffen, durch gebührende Zwang-Mittel wohl angehalten werden könne, seiner Frauen einen Scheide-Brieff zu geben.

§. XXV. De ipso *processu* in causa *diuortii* non ero sollicitus, ab aliis iam satis explicato, quamuis in casu *malitiosæ desertionis* quædam obseruationes peculiares occurrant, ad alias causas non æque applicabiles, de quibus speciatim agunt B. STRYK. *de dissens. sponsal. sect. IV.* BARDILI *de diuortio ex causa desert.* NICOLAI *de repud. & diuort. P. 1. c. 2. n. 7.* CARPZOV. *lib. III. iurispr. consist. def. 56. sqq.* BRVNNEM. *de iure eccl. lib. II. c. 17. §. 27. sqq.* ibique STRYK. *in not.* Id tantum binis addo verbis, diuortio a consistorio decreto, *innocenti* quidem nouas per sententiam concedi nuptias, *nocenti* autem interdici. In

De processu in causa diuortii remissiue,

nocenti cur coelibatus imponatur?

In hoc partim a iure *canonico* diuortium fecimus, partim illud retinuimus. Supra enim iam obſeruaui, illud nequidem ob *adulterium* vinculum dirimere, ſed tantum *ſeparationem perpetuam quoad thorum & menſam* decernere, ſaluo vinculo, adeoque haud permittere, vt innocens, viuente nocente, ad *ſecunda vota* tranſire poſſit. In hoc tamen merito nos diſcidium a praxi Romanæ eccleſiæ feciſſe, ſupra iam obſeruaui, atque demonſtraui, quod etiam variis idoneis argumentis præſtitit euicitque CARPZOV. *in prax. crim. qu. 63. n. 17. ſqq.* In effectu etiam talem ſeparationem perpetuam pro *diuortio* habere videtur *ius canonicum*, cum huic omnes alios effectus *iuſti diuortii* attribuat, eo vnico excepto, quod innocentem, viuente nocente, a coniugio nouo arceat, vt *tit. ſequente* de *pœna diſcidii* fuſius declarabo. Enimuero alterum caput ex doctrina *iuris canonici* apud nos quoque retentum, quod nocenti *perpetuus cœlibatus* imponatur. Equidem poſtquam ius canonicum ex AVGVSTINI ſententia vtique hoc onus impoſuit, vt, diuortio facto, nouæ nuptiæ vtrique prohibitæ ſint, multo minus nocenti illæ permitti potuerunt. Sciendum vero eſt, α) ne quidem nocenti permitti nouas nuptias, etiam poſt mortem innocentis, vt pontifex in *c. 12. in f. X. de præſumt.* decernit: β) etiam olim, vbi innocenti *ſecundæ nuptiæ* haud interdictæ, & ita diuortia quoad *vinculum* permiſſa erant, *nocenti* omnem ſpem noui coniugii ademtam fuiſſe. *c. 17. & 19. C. 32. qu. 7.* Ratio inde petenda erat, quod nocens maxime in caſu adulterii *perpetuam* ſubire *pœnitentiam* cogeretur, quam amplexus etiam eſt IVSTINIANVS in *nou. 134. c. 10.* conſtituens, vt diuortio facto adultera fuſtibus cæſa monaſterio *perpetuæ pœnitentiæ* cauſa includeretur. Qui autem in ſtatu *pœnitentium* conſtituti erant, deliciis nuptiarum abſtinere iubebantur. *c. 12. & 13. C. 33. qu. 2.* Enimvero iam dudum exaruerunt pœnitentiæ *tempora antiqua*, & ſic quoque *perpetua pœnitentia* cum ſuis effectibus ceſſare deberet; ad minimum proteſtantes hæc *tempora* prorſus ignorant, quorum effectus quoque amplius durare nequeunt. Interim praxis communis eſt in contrarium, vt tradit CARPZ. *lib. II. iurisprud. conſiſt. def. 191.* ſimulque tamen obſeruat, quandoque nocenti *a conſiſtorio* permitti nouas nuptias, vt tamen alibi ſedem fortunarum ſuarum transferat. Duriſſima hæc eſt conditio. Si enim *emigrandi* propoſitum cepit, conſiſtorii permiſſione quoad nouas nuptias indigere non videtur, quod *interdictum*, ne nouas ineat nuptias, ipſum non amplius liget, extra limites *territorii* vires

Scilicet ob ſtatum perpetuæ pœnitentiæ.

vires suas non extendens. Securius tamen est, vt illius territorii domini consensum impetret, sub quo domicilium constituit, ne vllo modo ratione initarum nuptiarum inquietari queat. Hoc facto enim, si forsan in priori domicilio adhuc bona quædam, nomina, aut actiones habet, in pœnam illa arresto detineri non possunt, quod extra territorium iam degat, & auctoritate noui domini territorii matrimonium iniuerit. Ita Facultatem nostram ante aliquot annos pronunciasse, memini; imo crederem, in foris protestantium semper rem ita temperandam esse, vt ab impositione *cœlibatus* rigorosa sese temperent iudicia, vt variis argumentis probatum dedit B. LVDOVICI *de cœlibatu pœnæ nomine imposito.*

§. XLVI. Id magis forsan constitui potest, vt nocenti sine publica proclamatione & solennitate nuptiæ permittantur, ne memoria facinoris commissi publice refricetur. Eadem lex autem *innocenti* simpliciter imponi nequit, si *constitutio prouincialis* deest. Obseruaui tamen, in Saxonia electorali nonnunquam hanc clausulam sententiæ adiici, vt innocens *absque pompa* nuptias nouas celebret v. c. Derowegen Kläger der Ehe halber von ihr billig entbunden und losgezehlet wird, wie wir ihn hiemit davon entbinden und loszehlen, ihn auch, als den unschuldigen Theil in andere Wege sich hinwieder Christlich zu verehligen, und die Ehe, doch ohne Gepränge, zu vollziehen verstatten und nachlassen. Id sane non adeo iniquum est, si pompam nuptiarum antiquam, nuptiarumque comessationes desideras, quæ generatim quauis occasione magis amputandæ sunt, quam extendendæ. Interim *publica proclamatio*, & ἱερολογία in ecclesia eo ipso non est prohibita, nec temperata nuptiarum celebritas innocenti ademta. In *ordin. Consist. Marchica tit. 37.* publica proclamatio innocenti remissa imo denegata est: Wenn sich die unschuldige-geschiedene Persohn wieder verehligen will, soll sie dem Pfarrer, darunter die Hochzeit geschehen soll, den Scheide-Brieff, welchen sie von unserm Consistorio erlanget, vier Wochen zuvor zeigen, und ihn berichten, daß sie sich darauf mit einem andern ehelich versprochen, und Willens wäre sich vertrauen zu lassen, und soll der Pfarrer sie nicht öffentlich aufbiethen, sondern sich indeß sonst mit Fleiß erkunden und erforschen, ob andere Verhinderniſſen da wären, deßhalb diese beyde Persohnen sonsten nicht müsten zusammen gegeben werden; Fünde er keine, soll die Hochzeit auf einen gelegenen Tag angesetzet, und dazu etwa zwey

Innocenti solennitas nuptiarum non neganda.

iure Marchico ei denegatur proclamatio,

& publica ἱερολογία.

Tische Freundschaft, neben dem Priester geladen werden, und die Trauung im Hause ohne alle öffentliche hochzeitliche Gepränge geschehen, auf daß iederman sehe, daß dieses nicht eine freye, sondern eine Noth-Sache sey, dadurch dem unschuldigen Theil geholffen wird. Lege tali deficiente, a *regula* haud recedendum, quæ *trinam proclamationem* & ἱερολογίαν in ecclesia peragendam omnibus & singulis, etiam ad *secunda vota* transeuntibus, imponit, nec per diuortium a nexu coniugii solutos ab ea excipit.

Diuortio facto matrimonium redintegrari potest, auctoritate consistorii,

§. XLVII. Atque hoc iuris est, si diuertentes secundas cum aliis nuptias inire velint. Si coniuges post discidium dissolutam repetere coniunctionem & redintegrare matrimonium volunt, id aliter fieri nequit, quam α) *auctoritate* & *consensu consistorii*, cuius decreto nocenti cœlibatus impositus est. Si hoc deesset, etiam citra *consistorii decretum* & auctoritatem renouare scissas liceret nuptias, quod lege nulla prohibitum est. ϐ) Desideratur quoque, vt nullum aliud coniugium interuenerit: repudiatam post secundi mariti obitum ducere non est integrum priori marito, vt expresse definitum est *Deuter. XXIV, 4. Leuiratus* notam tam mutabile consilium sapere videtur, maxime in populo, ad diuortia prono, quæ ita *per indirectum* restringebantur, quod marito in perpetuum omnis spes recipiendi vxorem adimeretur, cuius tamen interesse poterat, vt eam reciperet. Gentibus hic mos variandi admodum vsitatus erat, quo ipso tamen fieri poterat, vt quis, in fauorem alterius, vxorem *ad tempus* a se exigeret, fiducia fretus, eam post tractum temporis reuersuram ad priorem thalamum; ne dicam, maritum pœnitentia ductum vxorem a se dimissam & iam alteri nuptam sollicitare potuisse, vt prius vinculum, rupto nouo, redintegraret, quo ipso ad nouum diuortium pro repetendis cum priori marito nuptiis occasio data fuisset in tam frequente & laxissimo diuortiorum vsu; in *populo insolenti, feroci, refractario, contumaci, & cui in more erat, pro lubitu vxores suas, si qua forte ipsi displicuisset, aut alias exosa & inuisa facta esset, dimittere*, vt ait BVXTORFFIVS *de sponsal. & diuort. p. 111.* regulæ *honestatis* non permittebant, vt talis promiscua repetitio prioris connubii fieri posset, *quod si enim hoc prohibitum non fuisset, tum porta aperta fuisset hominibus leuibus ad negotiationem exercendam cum vxoribus suis, & permutandum eas, & sic repleretur terra scortatione*, vt scribit ISAAC ARAMA, obseruante BVXTORFFIO *cit. l. p. 98.* Has rationes si sedula rependo mente, constituere aliter

modo nullum coniugium interuenerit.

Rationes variæ huius prohibitionis

aliter non possum, quam legem hanc *forensem* iudaeisque pro statu peculiari, in quo viuebant, propriam fuisse, nec facile ad statum nostrum applicandam, in quo & rarissima & difficillima sunt diuortia, vt non legerim, talem vnquam casum apud nos contigisse, & de eo quaestionem motam fuisse. In alia omnia iuisse videtur NICOLAI *cit. tr. P. II. c. 1. n. 75.* adeo vt existimet, vtrumque iuramento sese purgare debere, quod fidem coniugalem antea nemini dederint, daß sie zu vorhero sich mit niemand ehelich versprochen, quae conditio tamen nequidem in sacris his, qui priores nuptias repetere volunt, praescripta est, cum sola sponsalia non inducant *matrimonium reale*, a lege MOISIS desideratum. γ) Equidem de iure Romano nuptiae diremtae non aliter quam *consensu parentum* renouari poterant: *l. 18. D. de R. nupt.* vt minus legitima censeretur coniunctio, si absque voluntate patris ad priorem maritum regressa filia fuisset, *l. 7. C. de nupt.* quod hoc iure *patria potestas* nuptiis non solueretur. Id vero aliter sese hodie habere, supra *tom. III. tit. de spons. impub. §. 13. sqq. p. 1247.* tradidi, ostendique, consensum ea de causa non amplius *absolute* desiderari, nisi forsan filia ad domum patris reuersa fuerit, quod etiam hic applicandum, consentiente BROVWERO *de iur. connub. lib. II. c. 18. n. 11.* δ) Repetendae quoque praeterea sunt solennitates consuetae, nec solo consensu hodie redintegrare prius matrimonium possunt coniuges separati. Hoc quidem iure Romano licuit, *l. 33. de R. nupt.* quo etiam, & quidem *nouo*, prima vice solo consensu matrimonium contrahi potuit, vt *tit. sq.* indicabo. Id vero hodie minime licet, adeo vt coniugium legitimum absque *solennibus consuetis* non censeatur, quod etiam de *reuocatione prioris matrimonii*, quod semel rite dissolutum, dicendum, vt recte obseruat BROVWER. *cit. l. n. 12.*

Vsus hodiernus.

An hoc casu consensu parentum opus sit?

repetitio solennitatum necessaria.

§. XLVIII. Superest, vt de *liberis*, qui ex matrimonio diremto supersunt, agamus. Hi iuxta *Nou. 117. c. 7.* apud *innocentem* alendi sunt sumtibus patris, adeo vt idem etiam obtineat in casu decretae separationis quoad thorum & mensam, teste CARPZOVIO *P. III. decis. 291.* ex rationibus ab ipso *n. 21. sqq.* adductis. In *matre* tamen, si *culpa mariti* diuortium factum, desideratur hoc casu, vt ad secundas non venerit nuptias; quin etiam mater in *subsidium* ad alimenta liberis praestanda obstringitur. Idem quoque obseruandum esse in diuortio iudaeorum, ostendit responsum sequens anno 1720. a me conceptum:

De educatione liberorum soluto matrimonio.

Quæstio.

Wann eine Frau ob delictum mariti von ihrem Ehe-Mann geschieden wird, ob alsdann auch unter Juden dem unschuldigen Theil nicht zukomme, die währender Ehe erziehlte Kinder bey sich zu haben und zu erziehen.

Bey dieser Frage will sich keine grosse ratio dubitandi hervor thun. Denn ob wol in den Mosaischen Gesetzen davon nichts zu befinden, vielmehr das Gegentheil daraus geschlossen werden möchte, daß vormals den Weibern bey den Juden keine grosse Gewalt und Recht zugestanden, sondern sie der Männer Bothmäßigkeit dergestalt untergeben gewesen, daß sie über die von ihnen erzeugte Kinder wenig zu disponiren gehabt, hiernächst auch in denen traditionibus der Juden davon nichts gewisses zu befinden, vielmehr zu vermuthen, daß sie dem Vater das Vorrecht iederzeit indulgiret, und der Mutter die Kinder, inuito patre, nicht gelassen haben werden.

Weil aber dennoch es allein hierauf nicht ankommt, die Frage auch nicht eigentlich von den jüdischen besondern Gewohnheiten, sondern en general gesetzet ist, so ist meines Erachtens dieselbe abermahl nach den gemeinen Rechten zu entscheiden. Denn wie schon bereits zum Grund gesetzet worden, so müssen billig in dubio die causæ iudæorum secundum ius commune beurtheilet werden, nisi ex ratione prægnante contrarium doceri queat. Nun finde ich keine einzige erhebliche Ursache, warum man in diesem casu ein anders unter Juden, welche die Ehe-Scheidung gerichtlich suchen, statuiren müsse, als was en general die gemeinen Rechte hierin verordnen, zumahl die Schutz-Juden des gemeinen Rechts theilhafftig sind, und dahero auch die Ehe-Weiber die priuilegia dotis zu geniessen haben,

B. STRYK. *in vs. mod. ad tit. de reb. aut. iud. possid. §. 5.*

quia etiam dicuntur ciues Romani, viuunt in imperio Romano, ergo & legibus iisdem priuilegiisque ciuium ceterorum vti debent,

BRVNNEM. *ad l. 7. C. de iudæis n. 7. 8.*

Inde etiam nec donatio inter coniuges iudæos valet, filii iudæi sunt in potestate parentum suorum, & quæ sunt alia iuris communis placita, quæ æque ad iudæos applicari possunt, quatenus nulla diuersitatis ratio adduci potest.

MARQ. de SVSANNIS *de iudæis P. 2. c. 1.*

Wann

Wenn nun diese Frage aus denen gemeinen Rechten zu decidiren ist, so ist darin klahr verordnet, quod si maritus occasionem separationis præbeat, & mater ad secundas non venerit nuptias, liberi apud matrem nutriri debeant, expensas patre præbente,

auth. si pater C. diuort. fact. apud quem liberi.

Nou. 117. c. 7.

und ob wol ante hanc constitutionem diese gantze Sache lediglich in arbitrium iudicis gestellet war,

l. 1. C. diuort. fact. apud quem lib.

und dahero einige behaupten wollen, daß auch noch heute zu Tage hiebey das meiste in iudicis arbitrio beruhe, und davon lediglich dependire,

STRVV. *ex. 30. th. 45. in f.*

so will doch solche Meynung nicht leicht einen Beyfall finden, angesehen die gantze Absicht des Käysers Iustiniani gewesen, diese vorhin in arbitrio iudicis gesetzte Sache einzuschräncken, und auf einen gewissen Fuß zu setzen, aus welcher Absicht ohne Zweiffel die cit. auth. si pater. gleich dabey gesetzet, und als ein ius nouum derogatorium consideriret ist;

RICHTER *in comment. ad cit. auth. n. 3.*

wenigstens ist diese neue constitutio Iustinianea billig pro regula anzunehmen, von welcher man ohne erhebliche Ursache nicht abgehen darff; wenn aber solche anzutreffen, so mag solches billig als eine exceptio a regula angesehen werden, welches sich gantz anderst verhält, wenn die Sache lediglich in arbitrium iudicis gestellet wird. Nun finde ich in præsenti casu keine erhebliche kräftige Ursache, warum der iudex von dieser regul abgehen solte, welche wenigstens noch zur Zeit ex actis nicht erhellet: im Gegentheil lässet sich aus denenselben klar abnehmen, daß der Beklagte seinen Kindern mit guten Exempeln nicht eben vorgehe, sondern ziemlich dissolut, unordentlich und dergestalt lebe, daß billig eine Obrigkeit Bedencken tragen wird, ihm die Kinder zu lassen, welche gestalten Sachen nach bey der Mutter besser als bey dem Vater versorget werden können, si mores patris magistratui admodum suspecti sunt.

l. 1. §. 3. l. 3. §. 5. D. ad exhibend.

So bin ich der rechtlichen Meynung, daß bewandten Umständen nach, wenn die Ehe ob culpam mariti solte dissoluiret werden,

den, auch bey den Juden die Ehe-Frau begehren könne, daß die Kinder ihr gelassen, und bey ihr erzogen werden.

Diuortii secundum quid vsus apud protestantes,

§. XLIX. De *priuatione dotis* aliorumque lucrorum dotalium, quæ ex diuortio fluit, sequente titulo agendum erit. Datur vero præterea adhuc diuortium *secundum quid*, ex AVGVSTINI sententia potissimum introductum, & *iure canonico* approbatum, quando coniuges, saluo vinculo, separantur quoad cohabitationem, quæ vulgo vocatur die Ehe-Scheidung vom Tisch und Bette, quam *certo modo* etiam receperunt fora protestantium, vt docuerunt CARPZOV. *lib. II. iurispr. consist. def. 207. sqq.* NICOLAI *de diuort. & repud. P. II. c. 5.* BARDILI *de separat. cohabitat.* BRVCKNER. *in decis. matrim. c. 25.* In hoc tamen diuortium fecimus a more Romanæ ecclesiæ, vt nunquam *separationem perpetuam* decernamus (nec enim hæc a *vero diuortio* distingui potest) sed tantum *ad tempus* conuersationem coniugalem suspendamus, teste SCHILTERO *in instit. iur. canon. lib. II. tit. 12. §. 10.* hunc in finem, vt coniuges tædio *vitæ solitariæ* resipiscant, mores suos corrigant, & postea quiete & pacifice cohabitent. BRVCKNER *cit. loc. n. 6.* NICOLAI *cit. l. n. 70.* Qua de causa necesse esse arbitror, vt nunquam *indefinite*, sed potius ad *certum tempus* hæc separatio decernatur, quia hoc facto, lapso tempore, facilius ad instantiam alterius adstringi possunt, vt ad *cohabitationem* reuertantur, si is, qui causam separationi præbuit, doceat, se mores suos mutasse, sancteque promittat, se in posterum tranquillam cum vxore ducturum vitam. Causæ, ob quas ad eam deueniri potest, primariæ sunt nimia mariti sæuitia, vxoris pruritus ad rixandum & conuitiandum continuus, inimicitiæ inter coniuges coortæ grauissimæ, mores alterius intolerabiles, & similes, quæ arbitrio iudicis committi debent. Vno verbo: tales causæ, quæ ad *verum diuortium* faciendum non sufficiunt, quæ tamen *ex accidente*, contra intentionem consistorii, in effectu verum diuortium operantur, cum rarissime contingat, vt semel hoc modo separati cohabitationem repetant. Si enim vel maxime, elapso tempore, *nocens* cohabitationem vrgeat, tot tamen exceptiones & subterfugia supersunt alteri, cohabitationem detrectanti, vt reditus ad eam semper difficilis & impeditus maneat. In eo tantum a *vero diuortio* differentia quæritur, 1) quod neutri permissum sit alias inire nuptias: 2) quod maritus vxori ad alimenta teneatur: 3) commodis, quibus ex coniugio gaudet, non priuetur, & sic dotem retineat,

ad tempus decernitur.

Causæ huius diuortii.

Differentia a vero diuortio varia.

neat, imo in plurimis locis bonis ceteris vxoris fruatur: 4) fuccessio inter coniuges non tollatur iuxta CARPZOV. *lib. II. iurispr. consist. def. 215.* & FINCKELTHAVS. *obs. 31.* Verum extra Saxoniam hoc non esse simpliciter accipiendum, & tantum ad innocentem restringendum, vt nocens ab omni lucro statutario excludatur, ostendit B. LVDOVICI *diss. de success. coniug. deserentis §. 22. sqq.* cum B. STRYKIO *de success. ab int. diss. IV. c. 1. §. 11.* quod non tantum nocens hoc lucro indignus sit, sed hæc separatio etiam successerit in locum *diuortii* olim liciti, adeoque eius naturam sortiri debeat, vt ait KOHL. *de success. coniug. P. prior. n. 38. sq.* Quia ergo *nocens* in causa est, vt respectu sui ipsius separatio hæc in *verum diuortium* degenerauerit, innocente iam in statu separationis mortuo, merito ad *beneficia legum* prouocare nequit, quibus indignus est, qui in eas peccauit. Ita ergo res nostræ compositæ sunt, vt hanc *separationem* admittere cogamur: sub qua *vmbra matrimonii* durare videtur, licet plerumque essentia eius, h. e. *animorum vnio*, prorsus sublata sit. Atque ob hanc causam sub hac separatione tantum *apparens matrimonium* durare credimus, quod vtplurimum in effectu ad *verum diuortium* inclinat.

An fuccessio in eo salua maneat, quoad nocentem?

§. L. Quid ergo, stante communi hypothesi, dicendum, si pars *innocens* ad maritum, cohabitationem grauiter vrgentem, & quamcunque securitatem vxori offerentem atque spondentem, reuerti, decretoque iudicis ecclesiastici parere nolit? Præstita enim cautione de non offendendo, vxorem ad cohabitandum adigi posse, censet CARPZOV. *lib. II. iurispr. consist. def. 220.* Quodsi ergo adeo *contumax* sit, vt *remedia coactiua* quæuis posthabeat, tantoque persequatur odio maritum, vt ad eum reuerti nolit, iuxta principia supra adducta nihil superest, quam vt pro *desertrice* habeatur, & maritus ad *diuortium* plenum agere queat. Ita vero contingit, vt maritus trux & tyrannus finem, quem intendit, assequatur, & innocens vxor iam *nocens* fieri incipiat, quod ad maritum reuerti nolit, cuius mores forsan illa inter omnes optime nouit, persuasissimumque habet, cautionem quamcunque ab ipso oblatam lubricam, pœnitentiam simulatam, atque in hunc vnice finem effictam esse, vt vxori *crimen desertionis* imputare queat. Quocirca caute admodum atque prudenter iudex hic procedere debet, ne per indirectum ad tam funestas & tristes consequentias causam præbeat.

Innocens ex postfacto deferendi animum inducere potest, si ex contumacia reuerti ad maritum nolit.

TIT. XX.

DE

DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM ET DE DOTE POST DIVORTIVM RESTITVENDA.

§. I.

Primum caput huius tituli est effectus diuortii, seu priuatio dotis & lucrorum matrimonialium,

DE iustis causis *diuortii*, tum quod *vinculum* soluit, tum quod *thori* & *mensæ suspensionem* tantum inducit, actum est titulo præcedente, tam ex mente *iuris canonici*, quam ex *principiis protestantium* genuinis iure diuino suffultis. Effectus *totalis diuortii* superest, qui præter dissolutionem coniugii consistit in *priuatione dotis lucrorumque dotalium*. Hic quamuis *ciuilis* propie sit, adeo vt, si *principaliter* in litem veniat, in *foro seculari* de eo cognoscendum; ius *canonicum* tamen eum simul sub examen & censuram vocauit, quod iudex ecclesiasticus, decernens diuortium, *incidenter* simul de eo pronunciare queat. *c. 2. 3. 4. X. h. t.* Neque vero illud in principiis *iuris ciuilis* indistincte substitit, vtpote quæ variis mutationibus pro *diuersitate* temporum & legislatorum moribus subiecta fuerunt, sed doctrinam hanc adeo innouauit, præsertim in *c. 4. X. h. t.* vt in decisionibus causarum magis *huius* quam *illius* ratio haberi soleat, adeoque necesse sit, vt vtriusque iuris *principia* & *mutationes* variæ ante omnia sollicite referantur, & pro ratione instituti excutiantur, id quod *hoc titulo* occasione *c. 4. cit.* præstandum est. Et quia, diuortio secuto, vtplurimum *donationes* factæ reuocari solent, pontifex etiam hanc doctrinam ex iure Romano in compendio regustauit, cuius doctrinæ *sensus* & *vsus h. t.* deinceps tradi debent, quatenus ratio instituti id permittit. Ad hæc duo capita ergo huius tituli syllogen reuocabo, prout tum *rubrica*, tum *textus huius tituli* iubent: cetera quæ de *dote*, *paraphernalibus* & *dotalitio* adduntur, paucis perstricturus.

in quo ius canonicum plura mutauit.

Hinc vtriusque iuris diuersa principia ponderanda.

Alterum caput est doctrina de donatione inter virum & vxorem.

Multum refert, an ex causa licita seu ex delicto diuortium factum?

§. II. Quando dissoluitur matrimonium, distinguit *ius canonicum*, vtrum ex capite *delicti* seu pro *aliqua licita causa*, vt dicitur in *c. 1. X. h. t.* matrimonium dirimatur, an vero ex *causa illicita* seu ob *deli-*

delictum. Priori casu dos restituenda: *c. 1. 2. 3. X. h. t.* non item posteriori. *c. 4. X. h. t.* His duobus principiis absoluitur doctrina huius tituli, & eatenus cum *iure ciuili* conspirat. Vt vero constet, in quo ab eo differat, paulo altius res repetenda. Apud Romanos hos duos separatos fuisse casus, palam est, praesertim in tanta *diuortiorum* frequentia, quae ad varia noua iura, olim incognita, maxime circa *dotem* restituendam, ansam dedit. Sicuti enim haec praecipuum foeminarum patrimonium dicendum, vnde finito matrimonio viuerent, & pascerentur; ita magnopere operam dederunt, ne haec vxoribus facile interuerteretur, illisque, ad inopiam redactis, occasio praeberetur, *illicito quaestu* victum sibi comparandi. Ita recte PAVLVS in *l. 2. D. de iur. dot.* censuit, *reipublicae interesse, mulieres dotes saluas habere*, & POMPONIVS confirmat in *l. 1. D. solut. matrim.*, adeo vt pro *conseruandis dotibus* plura iura singularia constituta, *l. 18. de rebus aut. iudic. poss. l. 12. C. qui pot. in pign. hab.* nec pacta hisce aduersantia admissa fuerint, *l. 5. §. 2. l. 6. de pact. dotal.* quin in ambiguis *pro dotibus* esse respondendum crediderint. *l. 70. de iur. dot. c. f. X. de sentent.* admodum doti fauebant Romani.

§. III. Tantus semper ardor dotium conseruandarum fuit, sine quibus olim legitime nubere non posse censebantur. Nam sine dote nuptiae olim parum *honestae*, & ferme pro *concubinatu* habitae, vt PLAVTVS *in trinumm. act. III. Sc. 2. vers. 64.* testis est: Nec nuptiae sine dote legitimae,

Me germanam meam sororem in concubinatum tibi
Sic sine dote dedisse magis, quam in matrimonium.

& ita, *dotalibus instrumentis compositis*, haec, quae antea *concubina*, iusta & legitima fiebat vxor. Non facile ergo vxor *dote* mulctabatur, ne quidem indistincte *ob crimina maiora*, ob quae alias *bonorum publicatio* instabat. Ait VLPIANVS in *l. 3. de bonis damnat.* *Quinque legibus damnatae mulieri dos publicabatur: maiestatis, vis publicae, parricidii, veneficii, de sicariis.* Hoc quidem mariti vel patris gratia, ad quem dos quandoque reuertebatur, constitutum est, *l. 5. pr. eod.* sed etiam praeterea *vxoris causa*, quae nequidem per *deportationem* vxor esse desinebat, mutua coniugum affectione salua. *cit. l. 5. §. 1.* Quae cum ita sint, palam est, ne quidem ex causa *adulterii* olim dotem integram amissam fuisse, & licet vxor domo mariti eiecta *periculum dotis amittendae* incurreret, non tamen integram eam amittebat, nec praeterea facultate nubendi priuabatur, vt iactura haec dotis reipublicae non noceret. nec facile ob crimina vxor dote mulctabatur.

In pœnam discidii tamen priuatio dotis obtinebat,

§. IV. Interim non iniquum erat, vxorem *dotis parte* priuare, diuortio facto, si *culpa sua* diuortio causam dederat. *l. 8. de capt. & postlim. reu. l. 19. de verb. oblig.* Vocabatur hic *diuortii*, ex *culpa* vxoris vel mariti facti, effectus *pœna discidii; discidium* enim nihil aliud erat quam *diuortium*, quod per illud *discinderetur* coniugium inter diffidentes, atque vxor discedere cogeretur a marito hac formula vtente: *res tuas tibi habeto: res tuas tibi agito.* BRISSON. *in comm. ad L. Iul. de adult. l. 28.* vel etiam maritus ab vxore, si ille in *culpa* esset. Notissimus est huius vocabuli significatus, vt non *diffidium* in *cit. tx.* sed *discidium* legendum sit, quod CHARONDAS in sua editione recte obseruauit *Diuortium* ea voce denotari obseruat etiam SALMASIVS *ad Solin. tom. I. p. 43.* adeoque CICERO *orat. pro Cluent. p. 332. edit. Londin.* ait: *Sæpe fieri diuortia atque affinitatum discidia vidimus.* Imo & in genere illa insignem quandam *animorum alienationem* inuoluit, quæ in *diuortio* deprehenditur. Ita CICERO *de orat. lib. 3. p. 126. in f. Hinc discidium illud extitit quasi linguæ & cordis.* IDEM *in orat. pro M. Cœlio p. 447. b. magnum rursus odium video cum crudelissimo discidio extitisse;* & *pro Q. Ligar. p. 448. belli discidio distractus a fratribus &c.* Lege *Iulia* & *Papia* etiam de huius *discidii* pœna actum fuisse, ostendit variis argumentis IACOBVS GOTHOFREDVS in *quatuor fontibus p. 293.* quæ simpliciter *pœna legum* vocatur in *l. 19. de verb. oblig.*, cum conclamatum sit, appellatione *legis* vel *legum* vt plurimum intelligi *Iuliam* & *Papiam*, vt docet *l. 31. de LL.* eiusque inscriptio. Contenta huius legis & quidem *cap. XXI.* hæc fuisse tradit GOTHOFREDVS: *Soluto citra culpam vxoris matrimonio vir quicquid ex vxoris eiusue libertorum bonis ad eum peruenit, aut dolo malo eius factum erit, quo minus ad eum peruenerit, tam ipse quam heres eius, quanta pecunia erit, tantum pecuniæ vxori dato.* Clariss. HEINECCIVS *in comm.* ad *L. Pap. Popp.* paulo aliter & plenius seriem eius refert, & caput XXXIV. inde constituit *p. 96.* & *p. 323.*

fundata in lege Iulia & Papia,

imo ante eam iam recepta,

§. V. Ceterum iam ante leges Iulias *de maritandis ordinibus* obtinebant *pœnæ discidii*, vt disquireretur, cuius *culpa* factum esset diuortium? Si *bona gratia* & *mutuo consensu* discedebant, res salua, & pœnæ non erat locus. Si alterutrius *culpa*, aliud dicendum. Hunc in finem *accusatio de moribus* locum habebat, quæ erat *priuatum iudicium*, cum tantum de *pœna ciuili* contentio esse, & ita ab *accusatione adulterii*, ad *publicum iudicium* referenda, distinguenda, vt optime ob-

Hunc in finem obtinebat de moribus accusatio,

obseruat BRISSONIVS *ad L. Iul. de adult. c. 19.* In *l. 1. C. Theod. de dotib.* eadem causa vocatur *de moribus actio*, asseriturque, eam neque heredi (quia ad *vindictam* tendebat) neque in heredem (quia *pœnam* persequebatur) dandam esse. conf. *l. 15. §. 1. solut. matrim.* In hoc iudicio de *moribus* seu de *iniuria illata*, sub qua etiam *adulterium* comprehendebatur, agebatur, & ita *coercitionem morum* continebat; *l. 15. §. 1. solut. matrim.* quæ quidem in *l. 5. pr. de pact. dotal. publica* appellatur, non alio sensu tamen, quam quo *publica* dicuntur, quæ ob *vtilitatem publicam* constituta fuere, *l. 38. D. de pact.*, quorsum etiam *pœna discidii* pertinebat, vtut *priuata* esset intuitu eius, cui applicaretur. Cognitio de hoc iudicio ad prætores spectabat, quibus aliarum *pœnarum ciuilium* persecutiones subiectæ erant, dato tamen iudice pedaneo. Docet hoc ipsum PLINIVS *lib. XIV. c. 13.* referens, mulierem, quæ vinum bibisset, & a marito eiecta esset, dote mulctatam fuisse a iudice. *Cn. Domitius*, ait, *iudex pronunciauit, mulierem videri plus vini bibisse, quam valetudinis causa, viro insciente, ac dote mulctauit*, post diuortium scilicet, vbi *de moribus* a marito actum erat. Equidem apud censores de *moribus* actum fuisse, colligendum videtur ex AVCTORE ad *Herennium lib. 2.* *Si nihil eorum fieri poterit, vtatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius apud censores, sed criminibus aduersariorum apud iudices dicere.* Huc etiam alia loca pertinent, sedulo collecta a IACOBO RAEVARDO *lib. IV. varior. c. 13.* quæ hunc maximi nominis ICtum induxerunt, vt crederet, hoc iudicium *de moribus*, quod inter coniuges *post diuortium* locum habebat, coram *censoribus* peractum fuisse. Verum hunc errorem iam solide & perspicue refutauit B. THOMASIVS *de iudic. & censura mor. c. I. §. 2. & c. II. §. 12. sqq.* Videlicet *accusatio de moribus* sumebatur vel in *sensu generali*, vel in *speciali* seu *forensi*. In illo mores ciuium lasciui & intemperantes in genere denotabantur, & horum iudicium *censorum* erat: in hoc vero *mores* denotabant *culpam* vel *iniuriam* coniugis, ob quam *diuortium* factum erat, & cuius nomine ad *pœnam discidii* agebatur, quod iudicium non poterat non ad prætorem pertinere, sicuti actiones *rei vxoriæ*, & *ex stipulatu* propter *dotem*, quibus dos repetebatur, cui repetitioni tamen obstabat exceptio: *culpa vxoris factum fuisse diuortium.* Sicuti ergo per modum *exceptionis* coram prætore pœna *discidii* opponi poterat; ita etiam coram eodem de illa agendum erat, quod per *actionem* de *moribus* fiebat.

prætore cognoscente,

post diuortium,

non vero censore iudicante.

in hoc iudicio de culpa & iniuria coniugi facta agebatur.

§. VI.

Si culpa vxoris diuortium factum, dote mulctabatur vxor,

imprimis ob adulterium.

§. VI. Pœna *discidii*, culpa vxoris causati, *priuatio dotis* erat, siue *adulterio* siue alio *facto illicito* contracta esset. Iam traditum, vxorem, iudice CN. DOMITIO, dote mulctatam fuisse, quod viro insciente & non valetudinis causa vinum bibisset, quippe quod *lege Romuli* vxoribus prohibitum erat sub pœna mortis, teste DIONYSIO *lib. 2.* Adulteris speciatim *iactura dotis* olim imminebat, quæ causa diuortii principalis erat. HORATIVS *lib. I. sat. 2. in fin.* hoc indigitat his versiculis:

- - - - vel pallida lecto
Desiliat mulier, miseram se conscia clamet:
Cruribus (alii *connubio*) *hæc metuat, doti, deprensa*, &c.

h. e. metuit doti suæ, ne adulterio deprehensa a viro dote priuetur. Alio testimonio idem illustrat VALERIVS MAXIMVS *lib. VIII. c. 2. §. 3.* adducens exemplum Caii Titinii Minturnensis, qui Fanniam vxorem impudicam de industria duxerat, vt eo crimine repudiatam *dote spoliare* posset. Consilium in effectum deduxit, sed Fannia acriter contradixit. Proinde C. Marius, *sumtus inter eos iudex*, qui *in conspectu habita quæstione subductum Titinium monuit, vt ab incepto desisteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum sæpius frustra fecisset, coactus ab eo sententiam pronunciare, mulierem impudicitiæ ream sestertio nummo, Titinium summa totius dotis damnauit;* (seu vt dotem restitueret) *præfatus, idcirco se hunc iudicandi modum secutum, quod liqueret sibi, Titinium patrimonio Fanniæ insidias struentem impudicæ coniugium expetiisse.* Formulam sententiæ, more Romano, ex his VALERII verbis composuit hanc AERODIVS *lib. IV. rer. iudic. tit. 17. c. 10. cum liqueat, Titinium patrimonio Fanniæ inhiantem, impudicæ coniugium expetiisse, neque erubuisse, commodum dotis pudicitiæ domus suæ præponere, videri mulierem impudicitiæ sestertio nummo, Titinium turpis quæstus & auaritiæ nomine totius dotis restitutione damnari atque iudicari oportere.* Marium postea hostem a republica iudicatum ope, quacunque potuit, adiuuit Fannia, *memor quod impudica iudicata esset, suis moribus, quod vero dotem seruasset, illius religioni acceptum ferri debere*, vt iudicat VALERIVS *cit. l.*

Non tamen dote integra.

§. VII. Ante omnia vero inquirendum, vtrum olim post diuortium ex capite *impudicitiæ* integram dotem retinere potuerit maritus zelotypia ductus? Iudicium C. Marii innuere videtur, magis *parte* dotis, quam *integra* mulierem mulctatam fuisse, quia Titinium *summa*

ma TOTIVS *dotis* (cuius partem ob mores retinere intendebat) *damnasse* dicitur, quod ius etiam post has leges Iulias seruatum fuit, vt mox dicendum erit. Nam quae *dotis retentiones* post has leges memorantur, iam tempore CICERONIS notae fuere, vt his legibus Iuliis non *nouum ius* constitutum, sed *antiquum* repetitum videatur. Ex quinque enim causis *retentiones dotis* pro parte memorantur ab VLPIANO *tit. 6. instit. §. 9. seqq.*, inter quas etiam occurrunt hae: *propter liberos scilicet & morum nomine.* De posteriori causa iam paulo ante dictum fuit. Prioris causae meminit CICERO *in top. c. 4. Si viri culpa factum est diuortium, etsi mulier nuncium remisit, tamen pro liberis nihil manere oportet*, seu maritus propter liberos nihil ex dote deducere potest, quod alioquin post vxoris diuortium fieri poterat. Pergit CICERO, & hunc adfert casum: *Si mulier, cum fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset* (veluti cum peregrino) *nuncium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur* (quem demum sequuntur ex iustis nati nuptiis) *pro liberis manere nihil oportet*, si vel maxime *culpa vxoris*, sed citra commissum adulterium, diuortium factum. *Qui enim partem ex dote deducat maritus propter liberos, qui in potestate liberos non habet?* vt in notis recte subiungit DIONYSIVS GOTHOFREDVS *lit. f.* Vnde admodum probabile est, easdem retentiones *pro parte* iam ante *leges Iulias* obtinuisse, quae postea etiam in iure nostro memorantur.

§. VIII. Venimus iam ad *poenam discidii* post leges Iulias *de maritandis ordinibus*. Quae earum sententia probabiliter fuerit, iam supra *§. IV. in f.* indicatum est. Videlicet, soluto per diuortium matrimonio, multum referebat ad dotis repetitionem, vtrum *bona gratia*, an alterius *culpa* matrimonium dissolutum esset? Haec quaestio olim in *rei vxoriae actione* locum habebat, vt etiam obseruat QVINTILIANVS *lib. VII. instit. c. 4.*, quippe in qua quaerebatur: *vtrius culpa diuortium factum esset? Bona gratia* dissoluto matrimonio, vnusquisque suum ius seruabat imminutum, & *dos integra* restituenda; *l. 6. in f. de diuort.*, deficiente enim *culpa*, *poena discidii* locum habere non poterat. Sin aliter diuortium factum, multum referebat, vtrum causam per quandam *simplicem culpam* vel *delictum* grauius dedisset adulterio vxor, nec ne? Hoc casu integra dos reddenda erat. Ait IVLIVS PAVLVS *lib. II. instit. de dotib.* (quod fragmentum exhibet SCHVLTING. *in iurisprud. anteiust. ex* BOETIO *p. 536.* &

Cessabat poena discidii, si bona gratia diuortium factum,

vel absque culpa vxoris.

BRIS-

Si culpa vxoris diuortium factum, dote mulctabatur vxor,

§. VI. Pœna *discidii*, culpa vxoris causati, *priuatio dotis* erat, siue *adulterio* siue alio *facto illicito* contracta esset. Iam traditum, vxorem, iudice CN. DOMITIO, dote mulctatam fuisse, quod viro insciente & non valetudinis causa vinum bibisset, quippe quod *lege Romuli* vxoribus prohibitum erat sub pœna mortis, teste DIONYSIO *lib. 2.*

imprimis ob adulterium.

Adulteris speciatim *iactura dotis* olim imminebat, quæ causa diuortii principalis erat. HORATIVS *lib. I. sat. 2. in fin.* hoc indigitat his versiculis:

- - - - *vel pallida lecto*
Desiliat mulier, miseram se conscia clamet:
Cruribus (alii *connubio*) *hæc metuat, doti, deprensa*, &c.

h. e. metuit doti suæ, ne adulterio deprehensa a viro dote priuetur. Alio testimonio idem illustrat VALERIVS MAXIMVS *lib. VIII. c. 2. §. 3.* adducens exemplum Caii Titinii Minturnensis, qui Fanniam vxorem impudicam de industria duxerat, vt eo crimine repudiatam *dote spoliare* posset. Consilium in effectum deduxit, sed Fannia acriter contradixit. Proinde C. Marius, *sumtus inter eos iudex*, qui *in conspectu habita quæstione subductum Titinium monuit, vt ab incepto desisteret, ac mulieri dotem redderet. Quod cum sæpius frustra fecisset, coactus ab eo sententiam pronunciare, mulierem impudicitiæ ream sestertio nummo, Titinium summa totius dotis damnauit;* (seu vt dotem restitueret) *præfatus, idcirco se hunc iudicandi modum secutum, quod liqueret sibi, Titinium patrimonio Fanniæ insidias struentem impudicæ coniugium expetiisse.* Formulam sententiæ, more Romano, ex his VALERII verbis composuit hanc AERODIVS *lib. IV. rer. iudic. tit. 17. c. 10. cum liqueat, Titinium patrimonio Fanniæ inhiantem, impudicæ coniugium expetiisse, neque erubuisse, commodum dotis pudicitiæ domus suæ præponere, videri mulierem impudicitiæ sestertio nummo, Titinium turpis quæstus & auaritiæ nomine totius dotis restitutione damnari atque iudicari oportere.* Marium postea hostem a republica iudicatum ope, quacunque potuit, adiuuit Fannia, *memor quod impudica indicata esset, suis moribus, quod vero dotem seruasset, illius religioni acceptum ferri debere*, vt iudicat VALERIVS *cit. l.*

Non tamen dote integra.

§. VII. Ante omnia vero inquirendum, vtrum olim post diuortium ex capite *impudicitiæ* integram dotem retinere potuerit maritus zelotypia ductus? Iudicium C. Marii innuere videtur, magis *parte* dotis, quam *integra* mulierem mulctatam fuisse, quia Titinium *summa*

ma TOTIVS *dotis* (cuius partem ob mores retinere intendebat) *damnasse* dicitur, quod ius etiam post has leges Iulias seruatum fuit, vt mox dicendum erit. Nam quæ *dotis retentiones* post has leges memorantur, iam tempore CICERONIS notæ fuere, vt his legibus Iuliis non *nouum ius* constitutum, sed *antiquum* repetitum videatur. Ex quinque enim causis *retentiones dotis* pro parte memorantur ab VLPIANO *tit. 6. instit. §. 9. seqq.*, inter quas etiam occurrunt hæ: *propter liberos scilicet & morum nomine.* De posteriori causa iam paulo ante dictum fuit. Prioris causæ meminit CICERO *in top. c. 4. Si viri culpa factum est diuortium, etsi mulier nuncium remisit, tamen pro liberis nihil manere oportet*, seu maritus propter liberos nihil ex dote deducere potest, quod alioquin post vxoris diuortium fieri poterat. Pergit CICERO, & hunc adfert casum: *Si mulier, cum fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset* (veluti cum peregrino) *nuncium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur* (quem demum sequuntur ex iustis nati nuptiis) *pro liberis manere nihil oportet*, si vel maxime *culpa vxoris*, sed citra commissum adulterium, diuortium factum. *Qui enim partem ex dote deducat maritus propter liberos, qui in potestate liberos non habet?* vt in notis recte subiungit DIONYSIVS GOTHOFREDVS *lit. f.* Vnde admodum probabile est, easdem retentiones *pro parte* iam ante *leges Iulias* obtinuisse, quæ postea etiam in iure nostro memorantur.

§. VIII. Venimus iam ad *pœnam discidii* post leges Iulias *de maritandis ordinibus.* Quæ earum sententia probabiliter fuerit, iam supra *§. IV. in f.* indicatum est. Videlicet, soluto per diuortium matrimonio, multum referebat ad dotis repetitionem, vtrum *bona gratia*, an alterius *culpa* matrimonium dissolutum esset? Hæc quæstio olim in *rei vxoriæ actione* locum habebat, vt etiam obseruat QVINTILIANVS *lib. VII. instit. c. 4.*, quippe in qua quærebatur: *vtrius culpa diuortium factum esset? Bona gratia* dissoluto matrimonio, vnusquisque suum ius seruabat imminutum, & *dos integra* restituenda; *l. 6. in f. de diuort.*, deficiente enim *culpa*, *pœna discidii* locum habere non poterat. Sin aliter diuortium factum, multum referebat, vtrum causam per quandam *simplicem culpam* vel *delictum* grauius dedisset adulterio vxor, nec ne? Hoc casu integra dos reddenda erat. Ait IVLIVS PAVLVS *lib. II. instit. de dotib.* (quod fragmentum exhibet SCHVLTING. *in iurisprud. anteiust. ex* BOETIO *p. 536.* &

Cessabat pœna discidii, si bona gratia diuortium factum,

vel absque culpa vxoris.

BRIS-

BRISSON. de *solemn. populi Rom. verbis p. 445.) si diuortium est matrimonii, & hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur.* Illo casu, multum referebat, vtrum *facto simplici* mulieris tantum, an ob eius *mores improbos* diuortium fieret? item an *culpa* mariti duntaxat, an vero vterque in pari hæreret luto? Reuera ergo quatuor casus distinguebantur, qui etiam diuerso iure censebantur.

Maritus vero partem de dote retinebat I) propter liberos, vxore absque causa repudium mittente marito.

§. IX. Primus est, si *facto* vxoris *solo* diuortium factum erat, h. e. si citra *culpam* mariti remiserit repudium vxor vel pater eius, & ita sine omni ratione. MARANVS *ad tit. solut. matrim. p. 408.* DOMINICVS AVLISIVS *ad cit. tit. p. 447.* Hoc casu, existentibus liberis, in horum fauorem retentio fiebat, quod VLPIANVS *tit. 6. instit. §. 10.* hoc modo explicat: *propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cuius in potestate est, diuortium factum sit, tunc enim singulorum liberorum nomine sextæ retinentur ex dote: non plures tamen quam tres sextæ in retentione sunt, non in petitione.* Si filia in potestate patris matrimonio contracto manebat, ipse dotem profectitiam repetebat, *l. 31. §. 1. solut. matrim. l. 71. D. de euict.*, adeoque si eius *culpa*, (h. e. quod absque ratione repudium ab eo procuratum esset) diuortium factum, per modum *exceptionis* hoc eidem opponebat maritus, ac ius deducendi aliquid ex dote *propter liberos*, seu eorum educandorum causa, exercebat, quem finem potissimum intendisse Romanos indigitat IVSTINIANVS in *l. vn. §. 5. C. d. R. V. A.* Non tamen plures quam *tres sextæ* retineri poterant, & ita ad minimum *dimidia dos* reuertebatur ad vxorem, vt iterum posset nubere commode, quæ spe matrimonii alias destituta fuisset, si retentio *integram dotem* absorpsisset. Idem etiam repetit PAVLVS *cit. l. quod si culpa mulieris factum est diuortium, in singulos liberos, sexta pars dotis a marito detinetur vsque ad mediam duntaxat partem dotis.* Hac de causa vsitatum erat, in pactis dotalibus hanc conditionem, quæ ex lege per se intelligebatur, adiicere: *Si inter Lucium Titium maritum & Seiam diuortium sine culpa factum esset, dos omnis Seiæ vxori vel Gaio Seio auo materno redderetur, restitueretur que* per *l. 45. D. solut. matrim.* Quodsi ergo vxor marito *absque causa* repudium mittebat, palam erat, dotem non integram reddendam esse, sed retentionem ex legibus fieri posse *propter liberos.*

§. X.

§. X. Sed etiam *morum nomine*, vbi *maritus* faciebat diuortium ex *culpa* vxoris, retentio fiebat, adeoque paucis indagandum est, quomodo hæc species a priori distincta fuerit. Nam inter *mores grauiores* etiam *adulterii* reatum fuisse, docet VLPIANVS *tit. 6. instit. §. 12.* vbi vero ex capite *adulterii* ab vxore commissi discidium factum, *culpa vxoris* diremtum matrimonium fuisse, clare euincit ICtus in *l. 11. §. 3. ad L. Iul. de adult.* quæ loquitur de socero, qui nurum adulterii accusauerat, postea autem maluerat ab accusatione desistere, & lucrum ex *dote* magis petere, id quod an permittendum esset, quærebatur? Respondit ICtus; *turpissimo exemplo is, qui nurum suam accusare instituisset, postea desistere maluit, contentus lucrum ex dote retinere*, TANQVAM CVLPA MVLIERIS DIREMTO MATRIMONIO, *quare non inique repelletur, qui commodum dotis vindictæ domus suæ præponere non erubuit.* Si itaque etiam *culpa vxoris*, quæ *adulterium* commisit, diremtum dicitur matrimonium, ac ob adulterium *morum nomine* agi potest, & tamen etiam ob culpam vxoris *pro liberis* retentiones fiunt; diuersi casus videntur constituendi, præsertim cum etiam *lucrum dotis*, quod maritus retinet, vtroque casu diuersum sit. Etenim VLPIANVS *cit. l.* diserte ita: *morum nomine grauiorum quidem* (quorsum *adulterium* pertinet) *sexta retinetur, leuiorum autem octaua.* Videlicet *morum* nomine agebatur, si maritus vxori inuidæ repudium mittebat, sicuti *propter liberos* retentio concedebatur, vxore *sine causa* faciente diuortium. Illo itaque casu mali & pessimi mores vxoris priuatione certæ partis dotis soluto matrimonio coercebantur, quæ lucro *mariti* cedebat indistincte, siue matrimonium legitima prole auctum, siue ea destitutum esset.

II) Propter mores vxoris,

vbi itidem culpa vxoris diuortium fiebat.

§. XI. Quæ cum ita essent, *mores* vxoris hoc casu simpliciter a marito accusabantur, quod iudicium *actionem malæ tractationis* vocat QVINTILIANVS *declam. 383.* & *lib. 7. instit. c. 4.* Quæ culpa vero, quiue mores sufficerent, iudicis arbitrio subiectum erat. *Adulterium* potissimum hic in censum veniebat, præterea vero alia vxorum facta *indecora, inhonesta, turpia;* imo in genere, quæ *legibus Romanis* alias probrosa iudicabantur, vtut laudanda *in se* & expetenda. Intelligo *religionem christianam*, quam gentiles primis christianismi temporibus inter *crimina* referebant. Ait TERTVLLIANVS *c. 2. apol. inf. Christianus si nullius criminis nomen, est valde ineptum, si nullius nominis crimen est.* Quodsi ergo mulier, eiuratis sacris gentilium, CHRISTO nomen dederat, ma-

Ad quam imprimis adulterium spectabat,

& religio peregrina.

matrimonium *culpa vxoris* diremtum dicebatur, quod hæc iuſta eiiciendi vxorem cauſa ex principiis profanæ Romanorum religionis eſſet. Pergit TERTVLLIANVS *cit. l. c. 3. vxorem iam*, (poſt conuerſionem) *pudicam moribus*, *iam non zelotypus*, (quia pudicitiam magnopere colebat) *eiecit;* quorſum etiam collineat IDEM *lib. I. ad nation. c. 4.* Hanc cauſam *per indirectum* reducere voluiſſe videtur IVLIANVS Apoſtata in *l. 2. C. Theod. de dotibus*. vbi conſtituit, vt *retentiones ex iure venientes* in poſterum intemeratæ & inuiolatæ ſeruarentur, quæ inter Chriſtianos per *l. 1. C. Theod. de repud* a CONSTANTINO M. ad tollendam *diuortiorum* licentiam ſublatæ videbantur. Non enim vana eſt coniectura GOTHOFREDI ad *cit. l. 2.* hoc eo conſilio a IVLIANO reductum, quod eo maxime angeretur, quia audiuerat, vxores paſſim fidem Chriſti profiteri. *His itaque*, pergit GOTHOFREDVS, *hunc ob mores chriſtianos dotis amittendæ metum obiicere voluit, vt ita chriſtianam fidem eierarent.*

Veſtigia iuris antiqui in pandectis, vt in L. 11. §. 3. ad L. Iul. d. adult. l. 8. de captiu. L. 11. §. f. d. adult.

§. XII. Veſtigia huius iuris antiqui paſſim in iure noſtro occurrunt, vtut non diſerte *quota dotis* amittendæ exprimatur. In *l. 11. §. 3. ad L. Iul. de adult.* hæc pœna, quæ lucro mariti cedebat, *commodum* & *lucrum dotis* vocatur. In *l. 8. de capt. & poſtlim. reuerſ.* mulier *pœnis diſcidii* teneri dicitur, quæ nulla probabili cauſa interueniente a marito diſceſſit, quæ potiſſimum in priuatione certæ partis dotis conſiſtebant. Pertinet huc etiam ſpecies, quæ traditur in *l. 11. §. f. ad L. Iul. de adult.* *Ream adulterii vxorem duxi, eam damnatam mox repudiaui, quæro an cauſam diſſidii* (vel *diſcidii*) *præſtitiſſe videar?* Inde enim quæſtio de *retentione lucri dotalis* dependebat. Reſpondit: *Cum per legem Iuliam huiusmodi vxorem retinere prohibearis, non videri cauſam te diſcidii præſtitiſſe palam eſt, quare ita ius tractabitur, quaſi CVLPA MVLIERIS facto diuortio.* Quid autem hoc caſu iuris fuerit, iam indicatum

l. 38. ſolut. matrim.

eſt. Euidentiora autem iuris antiqui veſtigia occurrunt in *l. 38. ſolut. matrim.*, vbi hæc ſpecies ſiſtitur: *Lucius Titius, cum eſſet filius familias, voluntate patris vxorem Meuiam duxit, & dotem pater accepit. Meuia Titio* (ſine vlla iuſta cauſa) *repudium miſit: poſtea pater repudiati, abſente filio, ſponſalia cum ea de nomine filii ſui fecit,* (& ita matrimonium redintegrare ſtuduit) *Meuia deinde repudium ſponſalibus miſit, atque ita alii nupſit: quæro, ſi Meuia aget cum Lucio Titio quondam marito, & a patre herede relicto de dote, & probetur CVLPA MVLIERIS matrimonium diſſolutum, an poſſit maritus propter culpam mulieris dotem re-*

retinere? non integram, id enim iura prisca non patiebantur, sed quotam dotis? Ratio dubitandi inde desumebatur, quod per sponsalia postea contracta culpa vxoris remissa videretur, ceu docet VLPIANVS in *l. 12. §. 9. ad L. Iul. de adult. aboleuit enim prioris matrimonii delicta, reducendo eam.* Deinde filius heres patris factus erat, & sic eius factum præstare cogebatur. *l. 14. C. de rei vind.* Respondit vero MARCELLVS in priori specie: *Etiamsi vt heres institutus a patre Titius conueniretur, tamen, si sponsalibus non consensisset, CVLPAM mulieris mulctandam esse per priuationem PARTIS dotis;* filio enim, vt marito, iniuria facta erat ab vxore per *temerarium diuortium*, quam pater remittere non poterat. Deinde non *integra dote* mulctatam mulierem, sed tantum *parte eius* sæpe monui, adeoque verba ICti, paululum ambigua, ita explicanda sunt. Nec in alium sensum accipio rescriptum DIOCLETIANI & MAXIMIANI in *l. 24. C. de iur. dot.* vbi casus de patronis formatur, qui marito libertæ suæ dotem dederant, nec, eam sibi reddi soluto matrimonio, stipulatione sibi prospexerant. Quid igitur si *culpa vxoris* diuortium factum, vtrum patroni eam repetere possunt? Aiunt Imperatores: *hanc* (dotem) *culpa vxoris dissoluto matrimonio penes maritum remansisse, constitit.* Indefinite quidem *de dote* loquuntur, inde tamen minime concludendum, de *integra* dote hoc intelligendum esse; neque enim in quæstione erat, vtrum integra, an pro parte dos esset amissa? sed an dotem, quam maritus retinuerat ex *pœna discidii*, patroni ab eo petere possent? quæ non *integram* sed tantum *partem dotis* marito adiudicabat.

l. 14. C. d. iur. dot.

§. XIII. Tria præterea hic obseruo non negligenda. Primum est, mulierem, cum *culpa* diuertisset, contra hanc discidii pœnam non restitutam fuisse in integrum; *est enim*, ait ICtus in *l. 9. §. 3. de minor. delictum non modicum*, dolo magis quam simplici culpa contractum, in quo minoribus non succurritur. *l. 37. §. 1. d. minor.* Alterum est, pœnam hanc *discidii* cessasse, marito vxorem adulteram ex L. Iulia accusante, vt euidentissime euincit *l. 11. §. 3. D. ad L. Iul. d. adult.* Quamuis enim alias, quoties *ciuilis* & *criminalis* actio concurrit, vna alteram non permittat, vt plenius traditur in *l. vn. C. Theodos. victum ciuil. agere & criminal. posse*, caussa *de moribus* tamen expresse excipitur, vt, vbi *de moribus* actum fuit, amplius *criminaliter* agi haud posset, & vice versa, quod iudicium *de moribus* ad vindictam, propter iniuriam

Cessabat restitutio contra hanc discidii pœnam.

Pœna hæc cessabat, si maritus criminaliter vxorem accusabat.

 thori

In criminali accusatione vxor partem dotis amittebat in commodum fisci.

thori coniugalis, esset comparatum. Tertium est, si de adulterio *criminaliter* contra vxorem actum, eam etiam partem dotis amisisse, verum non in commodum *mariti*, quod pœna *ciuilis discidii* continebat, sed *fisci*. Hoc modo accipiendum PAVLVM *lib. II. sentent. tit. 26. §. 14.* arbitror: aientem: *Adulterii conuictas mulieres dimidia parte dotis, & tertia parte bonorum* (reliquorum) *cum relegatione in insulam placuit coerceri*, quæ verba non possunt non *publicationem* certæ partis dotis innuere; nam maritis adulteris itidem, teste PAVLO, relegatio in insulam dictabatur cum publicatione dimidiæ partis bonorum, ex quo etiam illud palam est, ex *lege Iulia* pœnam adulterii capitalem non fuisse. conf. clariss. NOODT *in Dioclet. & Maxim. c. 15. p. 75. sqq.*

III) Si culpa mariti diuortium factum.

§. XIV. Ad tertium casum transitum facio, si *culpa mariti* matrimonium diremtum erat. *Pro liberis* retentionem nullam vxori competiisse, si vel maxime marito repudium miserat, iam supra *§. VII.* ex CICERONE probatum dedi, quia vxor liberos hoc casu non educabat, quorum educatio onus mariti manebat. *Morum* autem nomine hoc modo maritus, teste VLPIANO *tit. 6. instit. §. 13.* coercebatur: *Mariti mores puniuntur, in ea quidem dote, quæ annua, bima, trima die reddi debet* (pecunia in dotem data) *ita: propter maiores mores* (adulterium vel aliud graue delictum) *præsentem dotem reddit: propter minores senum mensium die. In ea autem, quæ præsens reddi solet*; (vt si in fundo consistat) *tantum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote quadriennio redditur, quod repræsentatio facit.* Verba posteriora obscura & fo[illegible] n corrupta esse, obseruat SCHVLTINGIVS *ad cit. tx.*; id tamen inde liq[illegible], mores mariti in hoc *rei vxoriæ* iudicio lenius fuisse mulctatos. Si coniecturis locus est, verba hæc commode ita legi possunt: *quantum in illa dote quadriennii reditus, quo repræsentatur*, (seu præsens redditur, soluitur) *facit*, h. e. quantum per quadriennium ex fructibus percipi potest.

IV) Si culpa vtriusque diuortium factum.

§. XV. Denique si vtrinque coniuges sese de *moribus* accusarent, vtriusque culpa probata, *pœna discidii* penitus cessabat, vt testis est PAPINIANVS in *l. 39. sol matrim.* *Viro atque vxore mores inuicem accusantibus, causam repudii dedisse vtrumque pronunciatum est. Id ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contemserunt, neuter vindicetur; paria enim delicta mutua pensatione dissoluuntur*, & ita integra do[s] vxori reddenda est. Idem etiam SCÆVOLA docet in *l. 47. D. eod.* aitque: *cum mulier viri lenocinio adulterata fuerit, nihil ex dote retinetur,*

cur

cum enim improbat maritus mores, quos ipse aut ante corrupit, aut postea comprobauit. Omnia circa has leges confundit & turbat PETRVS BARBOSA *in comm. ad tit. soluto matrim.*, cuius commenta nec referam, nec breuitatis causa sub examen reuocabo. Id tantum paucis obseruo, talem compensationem obtinuisse in *iudicio de moribus ciuili:* non item in *accusatione criminali* de adulterio. Si *publico iudicio* maritus vxorem ream faciebat, lenocinii allegatio maritum ab accusatione non repellebat, sed hæc ipsum onerabat, non vxorem excusabat. *l. 1. §. 5. ad L. Iul. de adult.* Si vterque in pari reatu versabatur, vterque damnabatur, compensatione mutui criminis cessante, *l. 13. §. 5. eod.*, quod plenius illustrat BRISSONIVS in *comm. ad L. Iul. de adult. c. 19.*

§. XVI. Hoc Iure vsi sunt Romani vsque ad tempora CONSTANTINI M., qui sacris Christianorum imbutus leuitatem repudiorum amputare & iudicium *de moribus*, quod olim etiam ob *mediocres culpas* locum habebat, restringere studuit. Etenim iuxta *l. 1. C. de repud.* tantum ob *tres causas* supra *tit. de diuort. §. 12. p. 329.* relatas, vxor marito & vice versa poterat repudium mittere. De *dotis priuatione* nihil additur, nisi quod *per consequentiam* forsan inde trahi potest. Quodsi enim maritus ex causis aliis vxorem reiiciebat, maritus *omnem dotem* ei restituere nec aliam ducere debebat. Ergo a contrario sensu, qui ex causis probatis eam eiiciebat, non *omnem* dotem ei restituebat, sed *partem* retinebat, illam scilicet, quæ antiquitus probata erat. Nec contrarium euincit *l. 7. C. de repud.*, quæ eiusdem CONSTANTINI, & sex annos post priorem lata, vbi *dotis amissio* cum *capitali pœna* coniungitur, adeoque sub illa *publicatio* eius intelligitur, non *pœna* ciuilis *discidii*. Neque in contraria videtur fuisse SALMASIVS *cit. loc. inf.* (quod quidem GOTHOFREDVS *ad cit. l. 1.* existimauit) qui recte asserit, ob hæc tria crimina sola lucro mariti dotem cessisse, non autem addit, vxorem *integra* mulctatam fuisse, quam quæstionem non fecit suam SALMASIVS.

Constantinus restrinxit repudiorum libertatem,

retenta pœna discidii.

§. XVII. Sed IVLIANVS Apostata ius antiquum anno 363. reduxit, & *retentiones* ex iure antiquo venientes intemeratas seruari voluit in *l. 2. C. Theod. de dotibus*, cuius rationem in *§. XI.* attuli. Hoc extincto, vix vsus huius legis in odium Christianorum latæ adfuisse videtur, vt non excusandus sit compilator codicis Theodosiani, quod hanc legem adhuc ei inseruerit. Etenim HONORIVS anno 421. pau-

Iulianus ius antiquum reduxit,

nec non Honorius,

paulo liberalior, atque ad ius antiquum reducendum procliuior fuit in *l. 2. C. Theod. de repud.* Nam 1) retentionem dotis *propter liberos* ex iure veteri reduxit: 2) iniusti repudii *duas causas* constituit, si *solo consensu*, si *tantum ob morum vitia* fit diuortium seu *mediocres culpas*. In priori specie vxor sine causa a marito innocente discedens, *dote integra* priuatur, deportaturque omni spe noui connubii destituta; maritus itidem dotem perdit, atque donationem propter nuptias, quae lucro *innocentis vxoris*, domo mariti expulsae, cedit. In *posteriori* specie, ob *mediocres culpas*, seu *morum vitia* repudio facto, mulier repudians amittit *integram dotem* & donationem propter nuptias, coniugii secundi expers; maritus vero repudians dotem restituit, donatione recepta. Denique iusti repudii causa erat *graue crimen*, non tantum *adulterii*, sed aliud quodcunque publicum, quod lege publica vindicatur. In hoc repudio vxor a criminoso discedens recipit *dotem* & lucratur *donationem propter nuptias*; maritus vero ob labem vxoris, recepta donatione, *dotem* eius *integram* lucratur. Breuiter: vxor amittebat *integram dotem*, si α) sine vlla causa; β) tantum ob morum vitia repudium faciebat; γ) si grauiori crimine causam repudio dabat. Quomodo vero, his positis circumstantiis, retentio *propter liberos* locum adhuc habere poterat, quae dotem tantum dimidiam absorbebat, si culpa vxoris diuortium factum? cum tamen *lege Honoriana* culpa vxoris diuortium fiat, si *sine culpa* repudium faciat, & si *ob morum mariti* vitia, mariti quidem culpa est, sed repudium iniustum, vel si ob mores vxoris, eius quidem culpa fit, sed itidem repudium iniustum. Ab hoc dubio vt *dispositionem Honorianam* liberem (quod GOTHOFREDVS non tetigit) dicendum est, in primo casu, si vxor *sine vlla causa*, solo dissensu, diuertit, dotem maritus quidem lucratur, saluis tamen retentionibus *propter liberos*, vt, si maritus tres vel plures cum vxore suscepit liberos, *dimidiam* retinere possit, liberis post mortem suam relinquendam, vt *l. 8. C. de repud.* clarius explicat. In altera specie, si *ob mores mariti* diuertit, haec *retentio* locum itidem habere potest; quamuis enim vterque in culpa est, illa quod inique diuertat, hic vero quod ob *mores pessimos* causam diuortio dedit; vxor tamen dotem itidem perdit, quia hic magis respicitur ad *iniquitatem diuortii*, & causa legibus reprobata pro *culpa* haberi nequit; adeoque etiam hoc casu liberis post mortem patris cedere debet, quod

cum antiqua immutatione,

& priuatione integrae dotis.

quod iure veteri propter eos ex *dote* detrahebatur; reliqua ad mariti dispositionem pertinent.

§. XVIII. THEODOSIVS Iunior anno 449 rursus quædam innouauit, dum certas tantum repudii causas constituit tam ratione *mariti* quam *vxoris*. in *l. 8. C. de repud.* Quodsi præter has causas repudium viro miserit *vxor*, dissoluebatur quidem matrimonium, sed *dotem* suam cum *donatione propter nuptias* amittebat: si ex causis probatis, dote recepta, donationem propter nuptias lucrabatur. Marito vero præter causas probatas diuertente, vxor, dote recepta, donationem propter nuptias vindicabat; ex *probatis causis* vero repudians, dotem retinebat & donationem propter nuptias recipiebat. Liberis denique existentibus, si temere repudium missum erat, *omne*, *quicquid ex nuptiis lucratum erat;* post mortem accipientis liberis seruandum erat, quod in locum retentionis antiquæ *propter liberos* constitutum, & *Honoriana lex* hoc ipso quodammodo correcta videtur. Anno 497. reduxit ANASTASIVS diuortium *bona gratia*, seu communi consensu reductum, quo casu sine dubio dos salua mulieri mansit.

Theodosius rursus innouauit quædam, priuatione integræ dotis recenta.

vt & Anastasius.

§. XIX. Tandem ad IVSTINIANI æuum progredior, qui multa innouauit, legesque de hac re modo fixit, modo refixit. Nam (1) anno 528. repudium ex causa *sterilitatis* quidem concessit in *l. 10. C. de repud.*, sed sine periculo dotis amittendæ, hoc vnico addito, vt marito donatio propter nuptias redderetur. (2) Eodem anno in *l. 11. C. de repud.* iudicium *de moribus* sustulit. (3) Præterea constituit, vt, si *matrimonium indotatum* fuit (quod lege hac *legitimum* esse censuit) & maritus eam *sine iusta causa* eiecit, vel ipse talem culpam commisit, ob quam vxor matrimonium iuste dissoluit, *quartam partem substantiæ propriæ*, non tamen vltra centum libras, mulieri persolueret, id quod etiam in *vxore*, inique diuertente, vel iuste expulsa, obseruandum, vt tamen liberis existentibus hoc lucrum seruaretur; si dotatæ erant, dos his casibus peribat, vel donatio propter nuptias. (4) Anno 530. in *l. vn. C. de R. V. A.* speciatim denuo sustulit *retentiones antiquas ob mores & ob liberos*, ac in casu *repudii §. 16. cit. l.* obseruanda esse iussit, quæ tum in in legibus THEODOSII & ANASTASII *§. antec.* relatis, sancita erant, tum quæ sua constitutione edixerat, & ita diuortium *bona gratia* adhuc permisit. (5) IDEM anno 541. in *nou. 117. c. 8.* hanc eandem materiam reassumsit, & de nouo causas iustas diuortii determinauit, ex quibus, si maritus diuortium facit, *dotem vxoris lucratur*, & quidem

Noua reformatio Iustiniani accessit,

sublato iudicio de moribus, quartæ bonorum priuationem concessit in casu matrimonii indotati,

noua constitutio in nou. 117. c. 8.

quidem, exſtantibus liberis, tantum quoad vſumfructum, ſeruato in ea dominio liberis ex eodem matrimonio natis; his vero deficientibus, etiam ad plenam proprietatem *cit. nou. c. 8. pr. in f.* Similiter in *c. 9. cit. nou.* determinauit cauſas, ex quibus vxor iuſte, & eodem iure, quo maritus dotem, lucretur donationem propter nuptias, & *tertiam partem æſtimationis, quam antenuptialis donatio facit ſeu conſtituit.* Denique *c. 12.* addit tres caſus, quibus matrimonium diſſoluitur ſine vlla *diſcidii* pœna, h. e. 1) ſi cauſa *ſterilitatis* vel *impotentiæ* probata fuerit: 2) ſi ambo *ſanctimonialem vitam* elegerint; 3) ſi maritus eſt captiuus & vltra quinquennium abfuerit. *nou. 22. c. 7.* Præterea quoque *c. 13. cit. nou. 117.* pœna diſcidii iis imponitur, qui iniuſte repudium fecerint, ita vt vxor dotem amittat, aliisque pœnis ibidem definitis adficiatur: maritus vero dotem reddat & donationem propter nuptias cum tertia parte propriæ ſubſtantiæ, ſecundum æſtimationem donationis propter nuptias. Denique in caſu *adulterii* plane correxit ius antiquum, voluitque *cit. c. 8. §. 2.* vt, ſi vel maxime vxor *criminaliter* a marito accuſata fuerit, nihilominus tamen, repudio miſſo, priuanda eſſet dote, & tertia parte intuitu eius æſtimanda ratione dotis, quæ pœna olim ceſſabat, marito vxorem criminaliter accuſante. (6) Eodem anno IDEM aliam edidit conſtitutionem contra vxores & adulteras in *nou. 134. c. 10.*, in qua adultero pœna gladii dictatur, & vxori eius, ſi quam habet, donatio propter nuptias, vel ſi *indotatum* fuit matrimonium, quarta pars bonorum aſſignatur: adultera autem in monaſterium detrudi iubetur, ibique manere per biennium: hoc elapſo ſi maritus eam non repetit, vel intra illud tempus mortuus fuerit, marito vel eius heredibus ex dote nihil cedit, ſed exiſtentibus deſcendentibus & aſcendentibus, diuiditur eius patrimonium inter hos & monaſterium ſecundum portionem ibidem determinatam: his non exiſtentibus, omnis adulteræ ſubſtantia monaſterio cedit. Idem obſeruauit HARMENOPVLVS in *promt. iur. lib. VI. tit. 2. §. 15.* aiens: *magiſter autem dicebat, vxoris adulteræ virum nequaquam dotem lucrari.* Prætereo reliqua, quæ deſumtæ ſunt ex *nou. cit. 134.* additque: *atque hæc omnia tum fieri, cum detruſam in monaſterium mulierem, iam exacto biennio, noluiſſet vir reducere;* quibus verbis demonſtrat, marito hoc lucrum dotis quodammodo in pœnam auferri, quod vxorem poſt *tempus pœnitentiæ* in domum ſuam recipere nolit. Idem vero deinceps correxit LEO Imperator in *nou. 32.* & marito innocen-

[Marginal notes: & nou. 134. c. 10. — in qua priuatio dotis ſublata. — Leo rurſus hoc correxit,]

nocenti dotem assignauit, ita vt vxori adulteræ nasus abscindatur, & in monasterium detrudatur, quam sententiam etiam reperit HARMENOPVLVS *cit. l. 14.*

§. XX. Ita vero IVSTINIANVS omnia reformando turbauit, vt nec sibi constitisse, sed Protheum egisse credendum sit, ex iudicio WESENBECII *ad tit. ad L. de adult. l. 19.* Torsit hæc variatio insignis ingenia interpretum, & dissidentes peperit sententias, examinatas a BERLICHIO *P. 4. concl. 29. n. 4. sqq.* Ipse tandem *n. 13.* mediam elegit sententiam, censuitque, vtramque *nouellam* inter se optime conuenire. Ait, maritum indistincte, siue *criminaliter*, siue *ciuiliter* contra vxorem agat, siue vxor in monasterium detrudatur, ibique maneat, siue non, dotem duntaxat lucrari, præter illam vero nihil amplius ex reliquis bonis eius capere. Addit, in *nou. 134. c. 10.* nihil immutatum esse, nisi in eo, quod vltra dotem, de *tertia parte*, statutum; *dotis* vero plane non fieri mentionem, a reliqua vxoris substantia magnopere separandæ. Enimuero hanc interpretationem admodum dubiam & diuinatoriam esse, iam antea obseruaui. Hoc expeditum est, in *cit. nou.* de *priuatione dotis* prorsus non fieri mentionem, & quamuis sæpe *dos* reliquæ vxoris substantiæ opponatur, non tamen liquet, *substantiæ* vxoris *omnis* mentione facta, excludi *dotem*, præsertim cum in *cit. nou. 134. c. 10.* hæc clausula subiecta fuerit, vt *per omnes causas viro pacta dotalibus illata instrumentis seruentur.* Hæc indicat, tunc demum *priuationi dotis* vel alterius *substantiæ* locum esse debere, si in *instrumentis dotalibus* de ea aliquid fuerit actum, id quod apud Romanos non adeo inusitatum erat. Tali conuentione deficiente, priuationi dotis vel ideo locus non erat, quod, probato adulterio, non statim diuortium secutum, sed, vxore monasterio inclusa, marito integrum fuerit, elapso biennio recipere vxorem, ita vt nullatenus *propter ea, quæ medio tempore facta sunt*, nuptiæ seu matrimonium lædatur, eique fiat præiudicium, adeoque interim etiam *priuationi dotis* locus relinqui haud potuerit. Si vero, biennio elapso, vxorem recipere nolit, vel intra biennium maritus decedat, *tota substantia* vxoris vel monasterio cedit, vel inter illum & descendentes atque ascendentes diuiditur. Ex his duo obseruo: quorum primum est: idem vtroque casu statutum esse, si vel maritus biennio elapso vxorem recipere recusat, vel intra illud decedit. Iam vero, decedente intra biennium marito, heredes ad *dotis priuationem* agere non poterant, quod & iuri veteri aduersatur,

Iustiniani inconstantia notatur.

Noua Iustiniani dispositio, iuri antecedenti contraria.

nec iure nouo diuersum statutum reperitur. Quodsi ergo hoc casu *tota substantia* inter monasterium liberosque aut ascendentes diuiditur, vel his non existentibus in vniuersum monasterio cedit, nihilque mariti heredibus ex *dote* vxoris datum est, diuortio nondum facto, sed adhuc suspenso post lapsum biennii; idem quoque obtinere debuit in altero casu, vbi maritus eam post biennium repetere recusabat. Alterum est: hoc quodammodo in *odium mariti* constitutum fuisse, quod, post biennium vxorem ex monasterio repetere cessans, nihil ex *dote vxoris* lucrari debeat, nisi forsan aliud in *pactis dotalibus* actum fuerit. Conclamatum enim est, IVSTINIANVM ex nimia in sexum sequiorem indulgentia multum ex rigore iuris *antiqui*, imo *proprii* etiam, sensim remisisse, THEODORAE, mulieris imperiosissimae, dominatu forsan ad hanc animi leuitatem adactus, cum alioquin capitalem vxor poenam subire debuisset. Hisce ita positis, etiam nonnulli ex antiquis interpretibus in eam iuere sententiam, per hanc *nou. 134. c. 10.* poenam *dissidii* antiquam sublatam fuisse, & si hac lege vnice incedendum esset, hodie *priuationem* omnem *dotis* cessare debere.

Iuris canonici doctrina, 1) quod vxor adultera successione ex statuto priuanda sit.

§. XXI. Ex hac *iuris ciuilis* traditione & varia praxi antiqua, duo omnino in *ius canonicum* traducta sunt, quae hodie vtplurimum fundamenti instar haberi solent. Primum est, quod vxor adultera, a marito per diuortium non separata, successione coniugali, quae ex statuto ei obuenit, priuanda sit, quod minime ex iure nouo, in *nou. 134. c. 10.* tradito, assumtum est. vid. *c. 2. X. h. t.* ibique GONZALEZ. *n. 1.* In Gallia successio coniugum, quam communio bonorum peperit, aeque olim vti in Germania obtinuit. Inde talis consuetudo pontifici proposita fuit in *c. 10. X. de consuetud.* quod si vir ducat vxorem, quae, fide coniugii violata, commisit adulterium manifeste, nihilominus medietatem omnium bonorum, quae fuerit vir adeptus, impudenter exigere, & improbe adprehendere soleat, quae potius priuanda esset omnibus viri bonis, quam consuetudinem pontifex, tanquam iuri contrariam, reprobat. Sine dubio ad *ius ciuile* respexit, quo adultera omni lucro dotali priuanda est. Enimuero vix idoneo argumento ostendi potest, hanc priuationem in *iure ciuili* fundatam esse. Aut enim ob adulterium maritus dimisit vxorem, aut retinuit. Priori casu vterque *successione* priuatur, quia tempore mortis non amplius sunt coniuges, adeoque de hoc casu intelligi nequit pontifex. Posteriori aut

ma-

maritus *sciuit* adulterium aut *ignorauit*. Si sciuit, & tamen adulteram in thoro coniugali retinuit, videtur ei iniuriam illatam remisisse; si *ignorauit*, iterum *mors* est loco *remissionis*, vnde nec actio *de moribus* dabatur olim heredibus nec in heredes, quia vindictam spirabat. STRYK. *de success. ab intest. diss. XII. c. 4. §. 2. 6. & 9.* Iecit ergo hæc consuetudo contraria noui iuris fundamenta, quia inde collegerunt, coniugem adulteram *successione* priuandam esse. Alterum est, quod licet iure canonico *totale diuortium* ne quidem ob *adulterium* locum habeat, sed tantum separatio quoad *thorum* & *mensam* decernatur, *pœnam discidii* tamen adulteræ patiantur, & dotem cum dotalitio suo amittant, vt COELESTINVS III. in *c. 4. X. h. t.* edixit, si vel diuortium factum, vel fornicationis causa vxor a marito discessit, nec cum ipso postea reconciliata est. Etenim aut mulier repetit dotem viuente aut mortuo marito: priori casu exceptione *adulterii* repellitur, quod *pœnam priuationis* operatur; posteriori vero, vbi adultera a marito discessit, nec iudicio ecclesiæ matrimonium dissolutum, & ita contra consanguineos mariti agit, maior ratio dubitandi erat, quia super *priuatione dotis*, viuente marito, haud iudicatum fuerat, sed vxor siluerat. Licet enim pœna priuationis in heredes non transeat, nec quod defuncto licuit, heredibus quoque concedendum fuerit; pontifex tamen hac ratione non obstante, *dotis* & *dotalitii* petitionem hoc quoque casu exulare debere credidit; neque enim heredes *primario* ad priuationem dotis agunt, sed maritus, qui dotem retinuit, iam suo iure vsus est, & *pœnam discidii*, quæ adulterio imposita est, exercuit, quam exceptionem heredes eius vxori recte opponere possunt. Præter dotem vero etiam admittit *dotalitium*, secundum *cit. c. 4.*, quæ appellatio non denotat *paraphernalia*, nec *donationem propter nuptias*, sed illud lucrum, quod pactis dotalibus ex moribus Galliæ & Germaniæ viduæ in *solatium viduitatis*, vt digne se exhibere queat, constitui solet, quo itidem merito priuanda est, quamuis per abusum sæpe *donatio propter nuptias* vocari soleat. *c. 15. X. de for. comp.*

2) quod ob adulterium dotis priuatio locum habeat, nullo licet secuto diuortio,

& heredes exceptionem adulterii mulieri, dotem repetenti, opponere queant,

imo & dotalitio vxor priuetur.

§. XXII. Hæc fuerunt fata huius doctrinæ apud Romanos, quæ licet diuersas & sibi contradicentes leges produxerit, collectores iuris Romani tamen eas sine discrimine compilarunt, quas frustra in concordiam reduxeris, nisi, prout factum est, iuxta temporum interualla recenseantur; ita enim accurate demum constat, quænam leges *ius antiquum*, quæ vero *ius nouum* idque *derogatorium* respiciant. Ita vero

Imprudentia compilatorum notatur,

in qua secundum seriem temporum

Omnia disponenda, & receptio iuris Rom. consideranda,

vero illud historiæ instar censeri debet, hoc vero ad *decisiones* causarum referendum, quatenus 1) receptum est, & 2) moribus Germaniæ applicari potest. Duo hic desidero, quorum primum concernit *iuris Romani receptionem;* neque enim ius Romanum quoad sua principia vbique recipi potuisse palam est, quod etiam in hac doctrina factum est. Equidem MÖLLER *in semestr. lib. III. c. 13. n. 1.* docet, legem Iuliam de adulteriis in multis locis in desuetudinem abiisse, eiusque causam cum MOLIN. *ad* ALEX. *conf. 13. lib. 7.* quærit in *indicto sacerdotibus cœlibatu, turbaque illorum multiplicatione*, vt loquitur, adeoque sacerdotes adulteriorum promotores in causa fuisse credit, ne hæc lex potuerit recipi. Verum sicuti de *pœna criminali* id potissimum intelligit, quæ magnopere etiam per Germaniam variat, ita ad *priuationem dotis* ceterorumque lucrorum id applicari nequit, præsertim cum *ius canonicum* eam approbauerit.

nec non canonici,

Id tamen in confesso est, etiam ius canonicum quædam innouasse, vt *§. 21.* obseruaui, vnde factum est, vt, quia *ius canonicum* in praxi principatum obtinuit, in hac doctrina adhuc noui fluctus excitati fuerint, quippe quod diuersis a iure Romano principiis niti videtur.

& iuris Germanici.

Alterum concernit mores Germaniæ peculiares, passim adhuc in viridi obseruantia vigentes, & cum Romanorum placitis pugnantes, qui efficiunt, vt in appellatione doctrinæ iuris Romani magna præcautione opus sit.

Ordo dicendorum.

Vnde, vt inoffenso pede progrediar, ad duo capita dicenda sunt reducenda, vt examinem, quid hodie circa hanc materiam in iis locis, in quibus *iure communi* viuitur, & quid obtineat in iis terris, quæ *iure antiquo Germanico*, quod matrimoniis antiquitus datum est, reguntur.

Pœna priuationis dotis hodie obtinet.

§. XXIII. Ad primum membrum quod attinet, in eo conueniunt interpretes, pœnam *priuationis*, imprimis adulterio probato, hodie adhuc obtinere, præsertim cum tam in iure *ciuili* (si *nou. 134. c. 10.* seposueris) quam *canonico* fundata sit ex sententia LYNCKERI *cent. 4. decis. 328.* BERLICH. *P. 4. concl. 29. n. 1. 2.* FONTANELLAE *de pactis nupt. tom. III. clausf. 7. gl. 3. Part. 12. n. 2.* CARPZ. *in iurisprud. consist. P. 2. def. 199. n. 1. & prax. crim. P. 2. qu. 64. n. 1. sqq.* CHRISTINAEI *in comm. ad LL. Mechlin. tit. 2. art. 13. n. 6. sqq.* cum multis ibi relatis auctoribus, ANDREOLI *P. 5. controu. for. 336. n. 1.* MENOCH. *de arbitr. iudic. quæst. lib. 2. cent. 5. p. 571. n. 28. seqq.* COLER. *decis. 176. n. 40.* RVLANDI *de commiss. P. 4. c. 13. p. 181. n. 55.* Verum

mox

mox animaduerti, interpretes in fundamento *priuationis* inter se non conuenire, vtrum scilicet vera eius causa primario in *adulterio*, an vero in *diuortio* quærenda? CVRTIVS Iunior *in rubr. C. de edend. n. 28.* ibique CAMILLVS PLAVTVS *n. 4.* causam eius in *diuortio* constituit; MENOCHIVS vero de *arb. iud. quæst. lib. II. cent. 5. cas. 419. n. 62.* primario in *adulterio*, quo & *diuortium* & simul *priuatio dotis* causatur, collocat, vt *diuortium* non tam sit *causa efficiens* huius priuationis, sed magis *causa remota;* cum si maritus vxorem adulteram retinet, iniuriam per adulterium sibi illatam remisisse videatur. Neque vero hæc quæstio est inanis & otiosa, sed intuitu *heredum* mariti quædam inde conclusiones deducuntur, quas infra examinabo. Quocirca, vt paucis mentem meam circa hanc *quæstionem præiudicialem* declarem, distinguendum esse arbitror inter ius *ciuile* & *canonicum.* Quod illud concernit, supra iam euici, *priuationem dotis* fuisse pœnam *discidii culposi*, vti expresse vocatur in *l. 8. de captiu. & postlim. reu.* Cum enim apud Romanos frequentissima erant *diuortia*, quæ ingentes in familiis turbas mouebant, illorum vsum nimium hac pœna restringere allaborarunt, vt, diuortio facto, *de moribus* quæstio institueretur, inquireretur que, cuius culpa esset factum, adeo, vt, *culpa* vxoris probata, dotis priuatio sequeretur. Neque vero culpa in solo *adulterio* quæsita fuit, sed in quibuscunque aliis *pessimis moribus* vxoris, quibus marito causa ad diuortium data fuit, qui tandem sub Cæsaribus ad certas causas restricti sunt. Diuortium ergo primario in hac *priuatione* respiciebatur, quod tot turbas fluctusque in familiis excitabat, id quod *diuortium* seu *discidium* culpa vxoris causatum erat, vt *culpa* præcedens causa quidem remota, *discidium* vero proxima esset. Sed *ius canonicum*, quod *totale diuortium* haud admittit in casu adulterii, primario hanc pœnam *adulterio* ipsi imposuit. Id aperte liquet ex decisione *c. 4. X. h. t.* vbi pontifex ita: *quod si aliqua mulier ob causam suæ fornicationis iudicio ecclesiæ aut* PROPRIA VOLVNTATE *a viro suo recedit, nec postea reconciliata est eidem, inde defuncto ipso, dotem vel dotalitium suum repetere non potest.* Equidem si *separatio* facta *iudicio ecclesiæ*, hæc instar *diuortii* est, vel ad minimum in locum eius substituta dicitur; interim tamen non est *verum diuortium*, cum marito ad alias nuptias transire non sit integrum, viuente adultera, quod cum ea matrimonium durare dicatur ob sacramentum, quod matrimonium indissolubile reddit, adeoque si hoc iure principalis causa in *diuortio*

sed de fundamento eius dissentiunt, vtrum in diuortio, an adulterio ponenda?

De iure ciuili in diuortio fundata erat pœna,

sed iure canonico fundatur in adulterio.

quærenda esset, *priuationi dotis* locus relinqui non posset. Deinde eadem priuatio quoque locum habet, si nequidem talis separatio *iudicio ecclesiæ* interuenit, sed tantum mulier ex causa *adulterii* a marito *priuata voluntate* discessit; neque enim *iure canonico* hic priuatus discessus *diuortium* constituit, id quod aliter, quam *iudicio ecclesiæ*, fieri & concipi nequit, sicut olim diuortium sine *solennitate ciuili* haud factum dicebatur. Imo nec hodie inter protestantes, qui *totale diuortium* admittunt, id aliter concipi potest, qaum si per *sententiam consistorii* decretum fuit, adeoque si vxor a marito discessit, conscientia criminis commissi, quam diu maritus ad diuortium non egit, coniugium haud diremtum censetur, vt nec innocens ad alia vota conuolare queat. Et tamen etiam in hoc casu pontifex admittit priuationem dotis, cuius vera & primaria causa quærenda in *adulterio*, licet discessus vxoris, tanquam *causa sine qua non*, concurrere debeat. Denique etiam hanc conditionem addit pontifex: *si postea non est reconciliata eidem*, quæ iniuriam per adulterium illatam respicit, vtpote quæ per *reconciliationem* remissa est, qua remissione cessante, manet fundamentum priuationis dotis, *adulterium* scilicet, & *iniuria* per illud marito illata.

An heredes ergo possunt adulteræ opponere exceptionem adulterii?

§. XXIV. Quæ cum ita sint, de iure *heredum mariti*, quatenus exceptionem *adulterii commissi* vxori dotem repetenti opponere possint? concertatio non leuis inter iuris interpretes orta est, cui iterum pontifex ansam præbuit, quippe qui in casibus adductis *heredibus mariti* hanc exceptionem indulsit. Quoad *ius ciuile* supra euictum est, heredes *de moribus* vxoris nec agere nec excipere potuisse, quod hæc actio vindictam spiraret per *l. 15. §. 1. solut. matrim.* & *l. 1. C. Theod. de dotib.* & cum hæc actio per IVSTINIANVM sit sublata in *l. vn. C. d. R. V. A.* nequidem inde solidum argumentum in hac quæstione trahi potest. Multo minus ex iure nouo aliquod idoneum argumentum adferri potest, quod præsidio heredibus sit, si nullo diuortio facto maritus decessit. Etenim *nou. 117. c. 8. §. 2.* in casu *adulterii* diserte desiderat *diuortium*; imo *nou. 134. c. 10.* (qua *nou. 117. c. 8. §. 2.* denuo correcta est) ne quidem marito, adultera criminaliter punita, *dotis* lucrum indulget, si elapso biennio vxorem ex monasterio repetere recusat, vel priusquam recipiat mulierem, mortuus sit, quamuis hoc casu quæstio nequidem de vxore dotem repetente moueri queat, quippe quæ monasterio includitur, & patrimonium eius inter monasterium,

um, & descendentes vel ascendentes diuiditur, vel, his deficientibus, omnia bona monasterio obueniunt. Enimuero *ius canonicum* retentionem dotis *heredibus* certo modo indulget, adeoque ex hac iurium diuersitate de *hodierna praxi* ingens inter Dd. deprehenditur discidium, quam quidam ex *iure canonico*, quidam autem ex solis *iuris ciuilis* principiis determinare videntur; quidam vero omnia miscent. vid. BERLICH. *P. 4. concl. 30.* FARINAC. *in pr. crim. qu. 142. P. 2. tit. 16.* FONTANELLA *de pact. nupt. clauf. 7. gl. 3. P. 12. n. 3. sqq.* CARPZ. *pr. crim. qu. 65. n. 1. sqq.* MEVIVS *ad ius Lubec. P. 2. tit. 2. art. 12. n. 414. sq.* PETR. BARBOSA *ad tit. solut. matrim. l. 2. n. 119. sqq.* CHRISTINAEVS *vol. 5. dec. 218. n. 23.* HESSER *de commun. bon. P. 2. loc. 16. n. 337. sqq.* HARPRECHT *cons. 27. n. 37. sqq.* VALASCVS *lib. 2. consult. 169. p. 147. sqq.* Omnia, quæ ab his aliisque de hac materia traduntur, redire videntur ad tres quæstiones: 1) An herédes mariti defuncti, nulla remissione facta, exceptionem adulterii viduæ dotem repetenti opponere? 2) An de dote non soluta agere? 3) An denique etiam extranei eo iure vti possint? Atque hæ tres quæstiones reuera mouentur intuitu *c. 4. X. h. t.* & ita vnice de *iuris canonici* sententia quæritur.

§. XXV. Prima quæstio euidenter decisa est in *c. cit. 4.* quod heredibus *exceptionem adulterii* concedit, si adultera marito suo haud reconciliata fuerit. Neque refert, vtrum *iudicio ecclesiæ* separata fuerit a marito, an *propria voluntate* discesserit? nam quæ conscientia criminis a marito discessit, dotem ab heredibus repetere nequit, nulla reconciliatione secuta. Proinde 1) palam est, si maritus, comperto adulterio, tacuit, nec conquestus est: si eidem postea cohabitauit: si aliter cum eadem in gratiam rediit, iura dotis vxori intacta manent cum ceteris lucris dotalibus, per *cit. c. 4.* BERL. *P. 4. concl. 29. n. 48. sq.* nec heredes exceptionem *adulterii* repetenti dotem vxori opponere queunt. PAPONIVS in *corp. iur. Franc. lib. 22. tit. 9. p. 716. n. 8. & 718. n. 10.* PETRVS BARBOSA *ad l. 2. solut. matrim. pr. n. 120.* 2) Idem quoque arbitror, si remissio adulterii *præsumitur* & in dubio facta intelligitur, quod contingit, si maritus ignorauit adulterium vxoris, & in illa *ignorantia* mortuus fuit, quia remisisse hanc iniuriam, nec in studio vlciscendi spiritum emisisse, si delictum sciuisset, in dubio præsumitur, adeo vt etiam mors innocentis proficiat adulteræ ad mitigationem pœnæ; quamuis enim actio *de moribus* sublata fuerit, constat tamen, *priuationem dotis* ad vindictam esse referendam, quæ morte innocentis sublata est,

Quod secundum ius canonicum affirmatur,

nisi maritus iniuriam remiserit,

etiam præsumtiue,

est HARPRECHT. *cit. l. n. 42. sqq.* BERLICH *cit. l. n. 13.* Qui cum FARINACIO *cit. l. n. 115.* contrariæ sententiæ adhærent, auctoritati glossæ ad *l. 27 C. de fideic.* nituntur, quæ hodie adeo lubrica est, vt a vero neminem retrahere queat, præsertim quod in dubio ad absoluendum procliuiores esse, *l. 32. §. 4. de donat. int. vir. & vxor.* & benigniora præferre debeamus. *l. 56. de R. V. E.* E contrario 3) si de mariti intentione constat, quod iniuriam sibi illatam remittere noluerit, heredibus hæc exceptio adulterii non deneganda, si vel maxime diuortium nullum factum est. FONTANELLA *cit. l.* Id docet pontifex in *cit. c. 4.* denegatque mulieri adulteræ *repetitionem dotis*, quæ *conscientia criminis* discessit, nec eidem reconciliata est. Vel hæc posterior circumstantia sufficit, si vel maxime vxor non discessit. Quid enim, si mox maritus, comperto adulterio, ab omni eius consuetudine abstineat, & verbis factisque exulceratam mentem ostendat, nec ante mortem cum ipsa in gratiam redeat? quid si vxorem accusauit, vel iam in procinctu fuerit, vt eam accusaret, sed morte præuentus, accusationem vel actionem ad diuortium absoluere haud potuit? Quid si extraiudicialiter conquestus, aliquo tamen impedimento ab eius accusatione deterritus fuerit? **Da der Mann bey seinem Leben des Weibes Ehebruch gewust, das geeiffert, das Weib ausgetrieben, oder sich dessen beklagt, iedoch mit dem Tode übereilet worden**, vt loquitur ELECTOR Saxon. *P. 4. const. 21.* quæ verba *iuris canonici*, non *ciuilis* sententiam aperte referunt, vt inde manifestum sit, illius in hac materia vnice in *foris protestantium* rationem habitam fuisse. Interim legens & perlegens, quæ interpretes, & imprimis PETRVS BARBOSA, hac de doctrina tradunt, admodum doleo vicem iuris prudentiæ nostræ, in qua ima summis a plerisque miscentur, nec iura *antiquata* a *recentioribus* institutis separantur, multo minus *iuris canonici* principia, quæ principatum in praxi in hoc argumento obtinent, & tamen non exacte cum *iure ciuili* conueniunt, seorsim traduntur & excutiuntur, vnde Dd., quæ huius iuris tantum sunt, ineptissime ex *iure ciuili* explicare nituntur.

remissione cessante heredes recte hanc exceptionem opponunt.

Quin etiam mariti heredes dotem petere possunt ob adulterium commissum.

§. XXVI. Secundam quod concernit quæstionem, præmittendum est, tunc eam demum moueri posse, quando *dos* tantum *promissa* ab vxore, nondum vero *soluta* fuit, id quod variis ex impedimentis fieri potuit. Quodsi ergo maritus adulterium sciuit, de eo conquestus est, ad *diuortium* & *dotis priuationem* agere voluit, morte tamen

men, nulla reconciliatione facta, præuentus est, heredes a petitione dotis plures arcent, vt FARINAC. *cit. l. n. 119.* PETRVS BARBOSA *ad l. 2. solut. matr. in pr. P. 1. n. 124. sq.* CYRIACVS *in contr. for. lib. 1. contr. 104. n. 27. sq.* Huius sententiæ ratio fere vnice inde desumta videtur, quod in *c. 4. cit.* heredibus *exceptio adulterii* duntaxat indulta fuerit, non autem *actio* pro dote petenda, quæ tamen, meo iudicio, parum stringit. Eum enim tantum casum in *cit. tx.* adduxit pontifex, qui *vtplurimum* contingit, cum *vtplurimum* dos marito statim tradatur, & ita vxor ab heredibus mariti eam petat soluto matrimonio, quo casu per viam *exceptionis* vidua repellitur. Enimuero cum huius *exceptionis* ratio vnice in *adulterio commisso* constituatur, quod maritus vindicare, non vero iniuriam sibi illatam remittere voluit, & hac de causa ius canonicum heredibus dotem vxoris ex iure mariti, qui dotem petere potuit, attribuit, merito quoque ex eodem fundamento ius agendi ad dotem petendam illis indulgere debuit, cum eadem hoc casu ratio sit *actionis* & *exceptionis*. Facilius quidem alias datur *exceptio*, quam *actio*, si *diuersitatis* ratio quædam excogitari potest; enimuero hæc in præsenti casu deficit, cum idem fundamentum in *actione* mouenda deprehendatur, ob quod *exceptio* ex iure *canonico* data fuit. Quid enim si vxor in articulo mortis mariti commisisset adulterium, de quo maritus grauiter conquestus est? quid si, reconciliatione omni reiecta, decessisset? manifestum atque indubium est, maritum vindicandi adulterium, & ad *dotis priuationem* agendi animum habuisse, morte autem præuentum consilium suum in exitum deducere non potuisse. BESOLDVS *P. IV. consf. 179. n. 97.* BRVNNEM. *consf. XXII. n. 10.* IO. GOEDDAEVS *in consf. Marp. vol. 3. consf. 28. n. 197. sqq.* Equidem de *iure ciuili* heredes hoc casu agere non possunt, quia vindictam spirat actio dotis priuatoria, æque vt *iniuriarum*, quæ demum *lite contestata* in heredes transit; imo nec hoc iure heredibus *exceptio* in casibus adductis concedi potuit, cum post fata innocentis de *moribus vxoris* adulteræ quæstio moueri non amplius integrum erat. Non ergo ex hoc iure *ratio dubitandi* peti potest, cum iam obseruauerim, nequidem secundum *nou. 134. c. 10.*, quæ *ius nouum* constituit, actionem ad dotis priuationem *marito*, multo minus *heredibus* amplius superesse; sed vnicum decidendi fundamentum ex *iure canonico* petendum.

Sine distinctione, vtrum sint heredes legitimi an extranei,

§. XXVII. Idem iudicium formandum de tertia quæstione, quæ rursus vnice occasione *c. 4. cit.* formatur, nec secundum *iuris ciuilis* tramitem moueri potest. Si constaret, heredes hoc iure ad dotem petendam agere posse, frustra de heredibus *extraneis* instituere tur quæstio, quippe qui æque heredes sunt ac quidem legitimi. Quod autem quidam *heredes extraneos* ab hac *actione* & *exceptione* arceant, eius dubitandi ratio vnice tracta est *ex cit. c. 4.*, in cuius facti specie, pontifici oblata, hæc circumstantia adducta erat, quod mulieres defunctis maritis, *a consanguineis, ad quos hereditates eorum perueniunt*, dotem repetere soleant, quam pontifex in decisione ipsa repetiisse, & ad illam hanc restrinxisse videtur, BERLICH. *P. 4. concl. 30. n. 27.* FARINAC. *cit. l. n. 126.* CARPZ. *in pr. crim. qu. 65. n. 24.* adeo, vt nonnuli tantum *liberos* admittant, reliquos autem heredes ab intestato excludant. CARPZOV. *cit. l. n. 26.* Sicuti vero hæc posterior sententia omni fundamento iuris destituitur, & ad *liberos solos* nullibi restricta est, nequidem secundum ius Saxonicum, quod *P. 4. const. 21.* indefinite der Erben meminit; (vtut CARPZOV. *cit. l.* contorte verba *constitutionis Saxonicæ* in alium sensum trahat) ita nec ad solos *ab intestato* heredes hæc iuris canonici dispositio referenda, quorum tantum *incidenter* facit mentionem, nec *dispositiue* de eis quid decernit. Neque etiam solida *diuersitatis ratio* dari potest. Consanguinei enim, ad quos hereditas deuoluitur, ideo hoc iure fruuntur, quod dotis lucrum *hereditati* ex *iure mariti*, quod non remisit, sed transmisit, insit, & eius augmentum factum fuerit. De *extraneo* herede idem formandum iudicium, ad quem eodem modo cum omni iure, quod defunctus acquisiuerat, hereditas deuoluitur.

nec soli heredes ab intestato.

Decedente adultera, maritus propter dotem habet actionem & exceptionem,

§. XXVIII. Quodsi mulier adultera diem obiit, viuente adhuc marito, qui cum ea in gratiam redire prorsus recusauit, interim, morte eius vel alia iusta causa impeditus, ad *diuortium* agere non potuit; marito quidem contra heredes adulteræ, dotem repetentes, largiuntur *exceptionem*, sed non *actionem*, vt censuit, BERLICH. *cit. l. n. 30. sqq.* Prius probant ex *l. 36. C. ad L. Iul. de adult.* vnde liquet, olim vxore, diuortio facto, mortua, *propter dotis quæstionem, vtrum lucro mariti cedere an vero heredibus mulieris restitui deberet?* licuisse adhuc probationem adulterii suscipere, & ita heredibus dotem repetentibus hanc *exceptionem* opponere. Iure *veteri* certe id non licuit, quia id aliter, quam actione *de moribus*, repudio facto, mota, fieri non potuit:

IVSTI-

IVSTINIANVS vero, hac actione sublata, quaestionem adulterii adhuc post mortem vxoris moueri posse constituit in *cit. l. 36.* quod nec per *nou. 134. c. 10.* immutauit. Etenim haec de *adultera viuente*, monasterioque in perpetuum inclusa, disponit, cuius bona diuiduntur inter *descendentes* vel *ascendentes* & *monasterium;* marito vero, vel quod eam post biennium ex monasterio repetere noluit, vel quod intra biennium iam decessit, nihil attribuitur. Talis vero diuisio obtinere nequit, si vxor, repudio facto, nondum de adulterio accusata, mortua fuerit, quem casum IVSTINIANVS in *cit. l. 36.*, anno 532. condita, supposuit. Grauius dubium emergit ex *nou. 117. c. 8. §. 2.* vtpote lege posteriori anno 541. condita, vbi processus contra *vxorem adulteram* ita instruitur, vt 1) prius *criminaliter* de adulterio contra eam agatur: 2) probato adulterio, repudium fiat: 3) dotis lucrum hoc modo ei obueniat, reliqua vero bona 4) quandoque fisco addicantur. Hoc modo itaque repudium amplius non potuit fieri, antequam vxor *criminaliter* accusata & condemnata fuerit, quod tamen ex tramite iuris veteris supponit *l. cit. 36.* Atque hunc quoque processum *N. 134. c. 10.* non adeo immutat, sed repudium tantum differt post *biennium*, si adulteram ex monasterio repetere renuit maritus, quamuis hoc casu dotis lucro abstinere cogatur, vt *§. XX.* supra dictum. Quae cum ita sint, palam est, ex *iure ciuili* parum praesidii pro decidenda hac quaestione superesse, & rursus recurrendum ad *cit. c. 4. X. h. t.* id quod cum *heredibus* mariti *exceptionem* contra vxorem largiatur, multo magis quoque marito eam indulgere debet contra heredes vxoris. Neque vero, quod BERLICH. *cit. l. n. 32.* intendit, ius *agendi* marito denegandum pro *dote promissa* soluenda, prout rationes *§. antecedente* adductae euincunt. Denique sicuti id tantum procedit, si vxor vel eius heredes dotem repetunt, ita sine dubio applicatio eius deficit ad casum, quo extraneus, qui dotem dedit, soluto matrimonio, eandem sibi reddi stipulatus est, quippe cui vxor suo adulterio praeiudicare non potuit, sicuti nemo ex alterius delicto plectendus est. FONTANELLA *de pact. nupt. claus. 8. gl. 3. p. 12. n. 18.* BERLICH. *P. IV. concl. 29. n. 43. Consil. Argent. 74. vol. 1. n. 58. seqq.* BARBOSA *ad l. 2. solut. matrimon. P. I. in pr. n. 65.*

extraneo tamen, cui dos reddenda, non praeiudicatur.

De vidua intra annum luctus stupro se maculante.

§. XXIX. Ad *viduam* quoque quidam pœnam *priuationis* extendunt, maxime quæ *intra annum luctus* stupro se maculauit, quam quæstionem late examinat BERLICH. *P. 4. concl. 31.* Secundum *ius ciuile* tantum amittit donationem propter nuptias per *nou. 39. c. 2.* ast *dotis priuationem* non patitur. Accedit, quod adulterium non committat, nec iniuriam marito, a quo iam liberata est, inferat, vt heredibus ius puniendi viduam concedi non debuerit. Nec dispositio *iuris canonici* ad hunc trahenda casum, quod nequidem pœnis secundarum nuptiarum fauet, sed intra *annum luctus* secundas permittit nuptias. Conf. CHRISTINAEVS in *comm. ad LL. munic. Mechlin. tit. 2. art. 13. n. 168.* BARBOSA *cit. l. n. 65. seq.* MERLIN. *de legitima lib. 4. tit. 2. qu. 6. n. 7. 8.* PAVLVS AEMIL. GALLVS *de except. success. ab intest. tit. 5. exc. 10. n. 10.* VALASCVS *in consult. lib. 2. cons. 169. n. 20.* CARPZ. *pr. crim. qu. 65. n. 37.*

& sponsa stuprata.

Pariter de *sponsa* quærunt, vtrum etiam hæc per *stuprum* dote priuanda sit? Equidem si *ante sponsalia* stuprata est, vt iam grauida ea inierit, certum est, dotis priuatione illam non esse plectendam, si vel maxime matrimonium consummatum fuerit, quippe quod hoc casu *nullum* est, non vero per repudium rescinditur. CARPZOV. *lib. II. iurispr. consist. def. 199. n. 5. sqq.* Enimuero grauior emergit scrupulus, si sponsalibus puris contractis ab alio stuprum patiatur, quod *adulterii* speciem præ se fert, *l. 13. §. 9. ad L. Iul. de adult.* præsertim si iam ab alio grauida matrimonium consummat cum sponso, quod per repudium rescinditur. Hac de causa pœnam *priuationis* etiam ad hunc casum extendit BERLICH. *P. IV. concl. 29. n. 32.* nec sine ratione, quoniam etiam hoc casu insignis, imo eadem infertur *iniuria* marito, quam patitur, si constante matrimonio vxor se polluit adulterio. Neque distinguendum esse arbitror, vtrum diuortium reuera factum fuerit nec ne? quid enim si vxor mox post puerperium decedit, maritus autem eidem ignoscere penitus abnuat? Satis omnino constat, nullam cum vxore reconciliationem fuisse factam, in quo acquiescit *ius canonicum.* Quocirca non tantum dotem, quam iam accepit, retinere, sed non solutam etiam petere potest. Hoc tamen limitandum esse censeo, si sponsus, comperto adulterio, mox sponsam infidelem repudiat, quia ita matrimonium nondum fuit consummadum, de quo casu intelligo CARPZOVIVM *in pr. crim. qu. 64. n. 45. sqq.*

§. XXX.

§. XXX. Fundamentum huius *priuationis* est quidem *adulterium* primario, negari tamen nequit, *desertionis malitiosæ*, qua itidem fides coniugalis frangitur, & *insidiarum vitæ structarum* similesue supra adductas causas *iusto repudio* sufficere, & consequenter, quod itidem marito *iniuria* fiat, hanc priuationem operari. NICOLAI *de diuort. P. 2. c. 2. n. 68. sqq.* LYNCKER. *cent. IV. decis. 328.* Quod itaque de *adulterio* hic dicitur, de ceteris similibus quoque intelligendum, quamuis *compendii* gratia de *adulterio* duntaxat edisseram etiam in sequentibus. Videlicet committit adulterium vel *vxor* vel *maritus*. De illius adulterio satis hactenus. Hic vero hodie non tantum adulterium committit, si cum *ligata*, sed etiam si cum *soluta* rem habet. Priori casu *ius ciuile* marito decreuit *priuationem donationis propter nuptias*, vt supra ostensum est, cum aliis lucris nuptialibus, quod per *nou. 117. & 134.* non est correctum, quin potius corroboratum, BERLICH. *P. 4. concl. 29. n. 25.* Enimuero *ius ciuile* id non aliter admittit, quam, *facto repudio*; vt proinde merito dubitari possit, vtrum etiam hoc hodie adplicari queat ad casum, quando vxor morte mariti præuenta, vel aliter impedita ad diuortium agere non potuit secundum *iuris canonici* principia? Hoc enim in solo acquiescit *adulterio*, & *iniuria* per illud innocenti illata, quatenus nulla facta est reconciliatio, siue diuortium interuenerit, siue non. Quid ergo si maritus, adulterio manifesto, discesserit, vel in fuga decesserit, vt vxor diuortium petere fuerit impedita? Idem puto hoc casu dicendum esse, quod iura canonica constituerunt in *vxore adultera*, cum coniuges pari iure in adulterio fruantur. CARPZ. *in pr. crim. qu. 64. n. 40. sqq.* MEV. *ad ius Lubec. P. 2. tit. 2. art. 12. n. 408.* Posteriori casu, si cum *soluta* sese commiscuit, maritus quidem secundum *ius ciuile* se simplici *stupro* non *adulterio* polluebat; interim tamen etiam ob hanc causam vxori integrum erat, repudium marito renunciare, *dotem*que cum *donatione* propter nuptias repetere per *nou. 117. c. 9. §. 5.* quod multo magis hodie dicendum, quia iuxta iuris *Canonici* & *Carolini* principia hoc casu *verum* perpetratur *adulterium*.

Mariti adulterium vxori tribuit donationem propter nuptias,

si vel maxime vxor diuortium facere impedita fuit.

§. XXXI. Porro adulterium est duplex, vel *verum* vel *præsumtum*. Illud dicitur, quando constat de *consummato adulterio*, quod quomodo perficiatur, hic non inquiram. Hoc vero appellatur, quando ex argumentis & coniecturis grauissimis *præsumtio vrgens* de commisso adulterio inducitur, quæ, quando ad diuortium agitur, suffi-

Adulterium est vel verum vel præsumtum.

cere dicitur, *c.12. X. de præsumt. c.27. X. de testib. c.4. C.27. qu.1.* licet ad effectum *pœnæ criminalis* de consummato adulterio per immissionem seminis constare debeat, vt *tit. de diuert. §.27.sq. p.344.* demonstratum est. Quodsi ergo ad *præsumtum adulterium* locus est diuortio, etiam *dotis priuatio* obtinebit. Ius canonicum enim talem adulterii probationem idoneam esse iudicauit in materia *diuortii*, multo magis ergo etiam ad effectum amittendi dotem, quæ causa longe minor est illa. BARBOSA *cit. l. n. 75.* BERLICH. *P. IV. concl. 29. n. 52.* Aliud dicendum esse volunt, si tantum *ficte* est adulterium probatum, scilicet per *contumaciam* vxoris de adulterio accusatæ. Quid enim, si vxor suspecta de adulterio discessit: accusata est de adulterio, publice tribus vicibus citata: nunquam comparuit: tandem vt confessa & *conuicta* condemnata; vtrum dotem saluam retinet? Id quidem arbitratur PETR. BARBOSA *cit. l. n.75. arg. l.55. de euict.* quæ docet, euictionis nomine agere non posse, cui per contumaciam fundus est euictus. Enimuero ratio consequentiæ claudicat. Quod agere non possit propter rem euictam, qui *contumacia* sua damnatus est, vel hanc habet rationem, quod *culpa sua* victus fuerit, ergo etiam damnum sentire debuerit. At vero inde nulla trahi consequentia potest ad casum præsentem, vbi de *vxoris regressu* non agitur, sed de vxore condemnata ex capite *contumaciæ*, quæ sententia effectum vtique habere debet contra *contumacem*, quem amitteret, si *priuatio dotis* eidem deesset. Denique si talis sententia habet effectum *diuortii*, quidni etiam *priuationis* dotis? & si desertrix ex capite *contumaciæ* condemnata dotem amittit, quare diuersum esset constituendum, si in adulterii accusatam tanquam confessam & conuictam sententia est lata?

[Margin: etiam hoc operatur dotis priuationem, — si vel maxime vxor ob contumaciam condemnata.]

§. XXXII. Amittit vero vxor adultera (I) *dotem*, sicuti maritus *donationem propter nuptias*, dote restituta, quod iuri codicis quoque conforme est. Olim quoque (II) præter dotem quantitas *tertiæ partis dotis* ex reliquis bonis præstanda erat innocenti marito per *nou. 117. c.8. §.2.* quod tamen per *nou. 134. c.10.* correctum esse, vltro & recte fatetur BERLICH. *P.4. concl.29. n.11.* qua de causa quoque eius non fit amplius mentio in *c.4. X. h. t.* (III) Amittit quoque *dotalitium*, prout aperte tradit *cit. c.4.* qua appellatione quid denotetur, iam §. 21. dictum. Idem sine dubio extendendum ad alia commoda ex pa-

[Margin: Amittit adultera dotem, non tertiam partem ex reliqua substantia, — bene tamen dotalitium,]

ctis dotalibus debita. (IV) Nulla dote constituta olim *quarta parte* patrimonii mulctabatur adultera, *l. 11. §. 1. C. de repud.* id quod per *nou. 134. c. 10.* sublatum est, prout ex supra dictis manifestum redditur. Quia vero *ius canonicum* priuationem *dotis* reduxit restituitue, sine dubio eius intentio fuisse videtur, vt etiam id restitueret, quod in defectu dotis ius codicis marito attribuit. Vel hæc sola ratio ostendit, *paraphernalia* vxori salua relinquenda esse. Etenim in defectu dotis non aliunde *quarta pars* debetur, quam ex *paraphernalibus*, qua appellatione præter dotem reliqua vxorum substantia venit. Quantis vero animorum contentionibus circa hanc materiam dissentiant interpretes, docent SANCHEZ. *de matrim. L. 10. disp. 8. n. 10.* BERLICH. *P. 4. concl. 29. n. 18. sq.* LAVTERBAH. *ad L. Iul. de adult. §. 26.* PETRVS BARBOSA *cit. l. n. 54. sq.* BARTHIVS *de dissens. in praxi cent. 1. diss. 41.* Ex *iure ciuili* sane nulla solida ratio pro *affirmatiua* depromi potest, siue ius antiquum siue recentissimum inspexeris. Nam per *nou. 134. c. 10.* bona omnia quidem amittit, sed ea diuiduntur inter descendentes vel ascendentes vxoris & monasterium; his vero deficientibus soli monasterio obueniunt, vnde palam est, ea lucro mariti non cedere, quod vnice in quæstione est. Ante hanc nouellam bona adulteræ, quæ *deducta dote* supererant, fisco cedebant, vt rursus paraphernalia marito haud obuenerint, nec paria cum dote iura habuerint. Qui marito *paraphernalia* assignarunt bona, (1) quorundam interpretum & canonistarum sententiam suam fecerunt, existimantium, in *c. 4. X. h. t.* sub appellatione *dotalitii* denotari *paraphernalia*, quem errorem iam reieci supra *§. 21.* Conf. BESOLD. *consil. 110. n. 178.* (2) Miscuerunt plerique iuris *ciuilis* instituta cum *iure Germanico* antiquo, quod *communionem bonorum* inter coniuges constituit, & ex hac quandam diuersitatem etiam circa hanc doctrinam introduxit quod quodammodo i m animaduertit BERLICH *P. IV. concl. 29. n. 18. sq.* vt infra ostendam. (3) Nonnulli etiam huc prolapsi sunt, vt, quia obseruarunt, hodie non amplius adulteræ substantiam *fisco* vel etiam *monasterio* deferri, illa marito addicenda crediderint, sine solido tamen fundamento, cum potius, iure *fisci* vel *monasteriorum* quiescente, heredibus legitimis illa obuenire debeant. Denique (V) amittit omnia legata, donata, aliaque a marito vxori relicta, hoc, nulla reconciliatione interueniente, mortuo. Etenim *x)* hæc vxor etiam amittit, si intra annum luctus ad secunda transit vota; *l. 1. C. de secund. nupt.* multo

an quandoque quartam partem bonorum?

non paraphernalia,

bene vero legata & donata.

multo magis ergo, si per adulterium in fidem coniugalem peccauit, quæ iniuria longe grauior est. CARPZOV. *in pr. crim. qu. 64. n. 34. & qu. 65. n. 69.* β) Inimicitiæ capitales inducunt per se præsumtam testatoris voluntatem adimendi legata & fideicommissa, quæ iure ciuili sufficit; *l. 3. in f. de adim. vel transf. leg. l. 9. de his quæ vt indign.* tales vero inimicitias capitales ex adulterio commisso ortas & natas fuisse, palam est, præsertim cum hic supponi debeat, maritum, omni abiecta reconciliatione, decessisse. Conf. B. de LYNCKER *resp. 150. n. 15.* CYRIACVS *lib. I. contr. for. 134. n. 3.* HEESER *de comm. bonor. P. 2. loc. 16. n. 323. sq.*

Lucra hæc obueniunt marito a tempore commissi adulterii,

§. XXXIII. Quemadmodum vero *adulterium commissum* est fundamentum huius priuationis secundum ius canonicum, quo vtimur, non vero præcise *diuortium;* ita inde sequitur, vt lucra hæc innocenti cedant non demum a tempore facti *diuortii*, prout statuit MYNSINGER *resp. 43. n. 52.* & confirmat BESOLD. *conf. 110. n. 176.* sed a tempore *commissi criminis*, cum etiam, nullo facto diuortio, pœna *priuationis* locum inueniat, adeoque fructus ex fundo, donationis propter nuptias ergo vxori constituto, ab hoc tempore ob *adulterium mariti* debentur. Equidem *sententia iudicis* desideratur, quæ priuationem horum lucrorum decernat; SANCHEZ. *de sacram. matrim. lib. 10. disp. 8. n. 13.* BERLICH. *P. IV. concl. 31. n. 29.* hæc tamen non tam *priuatoria* quam *declaratoria* est, designans, vxorem vel maritum hæc lucra perdidisse secundum iurium tramitem.

per sententiam declaratoriam iudicis,

etiam ecclesiastici.

§. XXXIV. Competens iudex in hac causa tum iudex *secularis* est, tum *ecclesiasticus.* Ille quidem primario, si *principaliter* separato processu de *priuatione dotis* agitur, vel vxori adulteræ, dotem coram iudice seculari petenti, exceptio *adulterii* opponitur, quod nullum habet dubium, cum hæc causa sua natura *ciuilis* sit. Iudex *ecclesiasticus* vero *ex accidente* tunc iudex competens est, si *incidenter*, actore ad *diuortium* agente, hæc quæstio simul ventilata fuit, de qua *accessorie* tum recte simul pronunciat per *c. 3. X. h. t.* cum *iudex incompetens* etiam de illis quæstionibus *incidenter* cognoscere queat, quæ in causa principali, in qua competens est, incidunt, *l. 1. C. de ord. iudic.* quo iure etiam protestantes vtuntur. B. de LYNCKER. *resp. 30. n. 28.* Atque hæc ad priuationem dotis actio ciuilis *quinquennio*, quod *criminali* præscriptum est, non finitur, sed perpetua est,

eſt, NICOLAI *de diuort. P. 2. c. 17. n. 62.* LYNCKER *reſp. 150. n. 15. ſeq.* BRVCKNER. *in dec. matrim. P. 2. c. 17. n. 52.* quod quidem duntaxat de *exceptione adulterii* intelligunt, vt PETRVS BARBOSA *ad l. 2. ſol. matrim. P. I. pr. n. 133.* CHRISTINAEVS *vol. 5. deciſ. 218. n. 12. ſq.* ſed ſine ſolido fundamento, cum hæc ad *priuationem dotis* actio mere *ciuilis* ſit, nec in *iure canonico* ad quinquennium cum *criminali* reſtricta.

§. XXXV. Ceſſat tamen & quieſcit hæc actio vt & exceptio (I) ob *remiſſionem* coniugis innocentis, vel *expreſſam* vel *tacitam*. Hæc potiſſimum colligitur ex *cohabitatione coniugali*, poſtquam marito adulterium innotuit, CHRISTIN. *vol. 5. deciſ. 218. n. 9.* quia vix euidentior remiſſio concipi & excogitari poteſt. IO. A SANDE *lib. 2. tit. 6. def. 2.* Quid ergo ſi absque cohabitatione eam in domum ſuam recepit vel in ea apud ſe retinuit, ſciens vxorem eſſe adulteram? Etiam inde *remiſſionem* colligendam eſſe cenſuit MENOCH. *vol. IX. conſ. 850. n. 19. ſq.* PAVLVS AEMILIVS GALLVS *de except. ſucceſſ. ab int. tit. 4. exc. 9. n. 28. ſq.* quod omnis iniuria *diſſimulatione* aboleatur, & ita etiam per adulterium marito illata. CARPZOV. *lib. 2. iurispr. conſiſt. def. 197. n. 12.* Hoc tamen non ſimpliciter admittit B. de LYNCKER *reſp. 93. n. 51.* in caſu, vbi maritus ab omni *cohabitatione* abſtinet; quod remiſſio eo fieri debeat modo, quod vt *coniuncta* & *ſocia thori* agnoſcatur, vt nequidem *expreſſa* aliter admitti queat, quam ſi vna declaret maritus, quod eam *in thorum* recipere, eique *cohabitare* velit. Neque argumentum admittit a *diſſimulatione* alterius *iniuriæ ſimplicis*, quod hæc facilius induci poſſit, quippe in qua tanta læſio ac quidem in adulterio, vbi fœdatus & corruptus eſt thorus coniugalis, & incertitudo partus procurata, non deprehenditur. Videlicet quamdiu maritus ab omni *cohabitatione coniugali* abſtinet, nondum ſatis conſtat de *intentione* eius, licet interim vxorem ſecum domi retineat, vel permittat, vt ad domum ſuam reuertatur, præſertim cum hic *remiſſio ſpecialis* & quidem talis deſideretur, qua *coniugii continuatio* indicatur, quæ tamdiu deeſt, quamdiu eam, vt *vxorem* ſuam, haud agnoſcit. Conf. IOSEPH. VRCEOLVS *de transact. qu. 56. n. 15.* Vnde facile liquet, qualis *reconciliatio* intelligatur, quam pontifex in *c. 4. X. h. t.* poſcit, ſcilicet qua vxori remittit iniuriam per adulterium illatam, eique cohabitare in poſterum promittit. Hac facta ſaluum ius circa dotem vxori manet, ſiue ante ſiue poſt ſententiam re-

Ceſſat hæc priuatio 1) ob remiſſionem,

cum intentione cohabitandi factam.

reconciliatio fuerit facta. SANCHEZ *de matrim. lib. X. disp. 8. n. 21.* Fit vero hæc, quatenus *expressa* est, vel per *pactum remissorium* simplex, vel per *transactionem*, dato aliquo vel retento vel remisso. Nec hanc per *l. 18. C. de transact.* esse improbatam, palam est, cum non de *crimine*, sed de *ciuili causa* ineatur. IOSEPH. VRCEOLVS *cit. l. n. 54.*

2) Si æque maritus adulter est.

§. XXXVI. Cessat præterea (II) ob exceptionem *compensationis*, si maritus in pari luto hæreat, quæ tam ante quam post litem contestatam opponi potest, BESOLD. *vol. 2. cons. 55. n. 12. sqq.* CHRISTINAEVS *vol. 5. decis. 218. n. 38. sqq.* quod *iuri ciuili* conforme esse supra obseruaui. Quod si maritus post *sententiam latam* & *diuortium factum* delicto carnis sese maculet, vxor dotem a marito repetere nequit, cum separatione facta ei nullam amplius *iniuriam* inferat, nec *fidem coniugalem*, cuius vinculum solutum est, violet. CHRISTINAEVS *cit. l. n. 59. sqq.* (III) Deficit quoque *priuatio dotis* per *accusationem criminalem* contra vxorem intentatam, quod etiam hodie obtinere censet B. de LYNCKER *resp. 30. n. 29.* Enimuero 1) expeditum est, id ad *inquisitionem* ex officio a iudice motam trahi non posse, qua licet finita, marito tamen integrum est, ad diuortium adhuc agere. 2) Præterea *§. XIX.* demonstraui, iam IVSTINIANVM hoc correxisse in *nou. 117. c. 8. §. 2.*, atque voluisse, vt, licet *criminalis* contra vxorem mota fuerit *accusatio*, adhuc tamen *diuortio* & *priuationi dotis* locus esse possit. Nec 3) *ius canonicum* contrarium statuit, quin potius 4) hinc inde constitutionibus prouincialibus post *accusationem* adhuc permissa est *actio ciuilis* ad diuortium. Quid ergo, si maritus, pendente accusatione, decesserit, vtrum heredes vxori, dotem repetenti, recte hanc *exceptionem* obiiciunt? id affirmandum esse arbitror per *c. 4. X. h. t.* (IV) Ob factum mariti, quo *consensum* suum adulterio accommodauit. BERLICH. *P. 4. concl. 29. n. 47.* (V) Ob *iustam* vxoris *defensionem*, veluti, si ignorans, si per vim adulterata fuerit. (VI) Ob priuatam mariti vindictam, si adulteram in adulterio occidit, *l. 10. §. 1. solut. matrim.* quod marito non erat licitum. Vnde infert DVARRENVS *ad cit. l.* vbi vetus consuetudo vxorem adulteram interficere *licite* contra rationem iuris ciuilis permittit, vt in Italia & Germania, ibi dotem adhuc cedere lucro mariti. Equidem hodie in Germania cædem hanc licite fieri posse, nullus dixerit Germanus, adeoque hoc suppositum inane est. Neque enim facile, quod Romani

3) Si maritus criminaliter agit, quod hodie non attenditur.

4) Si consensit in adulterium.

5) Si vxor bona in fide est.

6) Si maritus vxorem occidit.

ni improbarunt, hodie licitum esse asseri potest, & quamuis MEVIVS *ad ius Lubec. P. 2. tit. 2. art. 12. n. 434.* itidem censeat, maritum lege permittente occidere vxorem potuisse, id tamen minime probat, quin contrarium euincit *l. 38. §. 8. D. ad L. Iul. de adult.* Mores & leges Italiæ forsan hodie facilius admittunt hanc *priuatam vindictam*, quibus positis, maritus lucro dotis non est priuandus. *l. 4. C. ad L. Iul. de adult.* ANDREOL. *contr. for. 336. n. 13.*

§. XXXVII. Progredior ad ea fora, in quibus *iurium Germaniæ antiquorum* vigor adhuc sancte colitur. Insignis enim quoad matrimonia diuersitas deprehenditur inter ius *Romanum* & antiquum *Germanicum*. Secundum illud per coniugium nulla inducitur communio bonorum, sed quilibet in rebus suis retinet proprietatem. *l. 1. C. de crim. expil. hered. l. 1. D. rer. amot.* Etenim 1) maritus in rebus in dotem datis quoddam acquirit dominium, *§. 1. I. quib. alien. lic. vel non l. 75. d. iur. dot.* & rei vindicationem habet; *l. 9. C. d. R. V.* ast 2) ceterorum bonorum proprietatem retinet vxor, vt nequidem maritus *vsumfructum* eorum sibi vindicare queat, nisi ex vxoris concessione *expressa vel tacita*, *l. 8. l. 11. C. de pact. conu. tem. sup. dot.* quæ omnia cum *communione bonorum* pugnant, nec ob diuortiorum facilitatem ea admitti potuit HEESER *de commun. bonor. P. 2. loc. 7. n. 9. sqq.* Ast Germani coniuges omnimodam ab antiquis temporibus per matrimonium iniere communionem: huius vestigia passim adhuc supersunt, quamvis iuris Romani receptio insignem ei intulerit cladem, vt in quibusdam locis illa quidem illibata relicta; in quibusdam admodum restricta & cum placitis Romanorum *commixta* vel potius inde corrupta; denique in aliis plane abolita fuerit, retentis tantum quibusdam ex *antiqua communione* effectibus. Confusio hæc vnice iuris interpretibus debetur, qui *iuris patrii* principia vel ignorarunt, vel neglexerunt, soli iuris Romani scientiæ & applicationi incumbentes, & mores antiquos patriæ ex hoc interpretari conantes, quorum tamen diuersissima fuit ratio. Solida in Marchia *communionis bonorum* adhuc supersunt vestigia, quæ antequam *iuris Romani* vlla esset veneratio, pura nec illius *iuris extranei* admixione turbata erat. Miserrimam postea & laceratam accepit faciem, postquam iuris Romani consultorum interpretatione corrupta & deprauata est, vt vel KOHLII tr. *de success. coniug.* docet. Inde male cohærens traditio orta: inter coniuges non esse *communionem bonorum*, quamdiu viuunt; eam tamen vel *reuiuiscere*

Ius Germanicum a Romano in plurimis diuersum est.

Quod communionem bonorum inter coniuges introduxit.

Vnde confusio vtriusque iuris in multis locis orta.

re vel *resurgere* vno coniugum decedente, quo nihil ab omni iuris ratione alienius concipi potest. Inde doctrina de *vsusfructu statutario materno* natales suos accepit, quam HARPRECHTVS peculiari tractatu illustrat, qui non tam *vsusfructus*, quam effectus *communionis antiquæ bonorum* inter coniuges est, quippe quæ ius percipiendi commoda ex bonis communibus præbet, contra scita Romanorum inter coniuges constituta. Denique *statutariæ successionis coniugum* in genere inde originem traxere, quæ vbique fere supersunt, nec tam *successiones* sunt, quia ex communibus coniugum bonis vtplurimum fiunt, quam *diuisiones rerum communium*, quarum communionem tamen rursus inter coniuges agnoscere nolunt.

Amittit adultera portionem statutariam,

§. XXXVIII. Sicuti vero infra *§. 76. sqq.* plenius *iuris antiqui Germanici* monumenta, *communionem* hanc demonstrantia, indicabo; ita in iis locis, vbi adhuc vel *simpliciter* vel *secundum quid* obtinet, vxor ob *adulterium commissum* amittit *portionem statutariam*. in hanc sententiam iuerunt statuta Hamburgensia *P. 3. tit. 3. art. 11.* **Ein Weib, so ihrem Mann bey seinem Leben untreu geworden, und solcher Unthat gnugsam überzeuget, hat nach Absterben des Mannes aus den Güthern mehr nichts zu fordern, denn was etwa derselbe ihr aus gutem Willen gegeben und verordnet. Da sie aber gänzlich vorbey gegangen, sollen ihr gleichwohl ziemliche *alimenta* gereichet werden.** Verba huius statuti generaliter indicant, vxorem adulteram priuandam esse *successione statutaria*, alias ex *bonis communibus* debita. Qua de causa, cum alias, nullis extantibus liberis, dimidia bonorum omnium potiri potuisset, per adulterium hoc lucro priuatur, exceptis *alimentis*, vel iis, quæ maritus in testimento ex libera voluntate assignauit. Iuri *canonico* hoc quoque esse conforme & in obseruantiam eo magis deductum, palam est. Etenim in *c. 10. X. de consuet.* pontifici quæstio fuit proposita de consuetudine quadam in Gallia Rupellis obtinente, *quod si vir ducat vxorem, quæ fide coniugii violata committat adulterium, nihilominus medietatem omnium bonorum, quæ fuerit vir adeptus, impudenter exigat & improbe apprehendat, quæ potius priuanda esset omnibus viri bonis.* Liquet ex his verbis, communionem bonorum *secundum quid* inter coniuges Rupellis obtinuisse, vt scilicet ex *acquæstu coniugali* altera dimidia marito, altera vxori obueniret. Conueniens hæc consuetudo fuit antiquis Legibus, quandoquidem in

quod iure canonico firmatum,

LL.

LL. Ripuar. tit. 37. c. 2. ita cautum fuit: *Si per seriem scripturarum ei nihil contulerit* (vxor), *si virum superuixit, quinquaginta solidos in dotem recipiat, & tertiam partem de omni re, quam simul conlaborauerint, sibi studeat euindicare* &c. In *capitular. lib. IV. c. 9.* apud BALVZ. *tom. I. p. 776.* itidem Gallorum consuetudo corroboratur his verbis: *Volumus, vt vxores defunctorum post obitum maritorum tertiam partem conlaborationis, quam simul in beneficio conlaborauerunt, accipiant. Et de his rebus, quas is, qui illud beneficium habuit, aliunde adduxit vel comparauit, vel ei ab amicis suis conlatum est, has volumus tam ad orphanos defunctorum, quam ad vxores eorum pertinere.* Secundum huius capituli verba præter tertiam ex *acquæstu coniugali*, etiam de aliis bonis mariti partem capit. Quærebatur ergo, quid iuris, an consuetudo talis probanda, vigore cuius etiam adulteræ illam partem sibi vindicant? Negat hoc pontifex respondetque, neminem teneri ad consuetudinem hanc obseruandam, & consequenter constituit, vxorem eo lucro priuandam esse, quod alias ex *communibus bonis* ipsi præstandum esset. Eandem consuetudinem, quam improbat pontifex, olim in Germania obtinuisse, probabile videtur ex *iure Sax. prou. lib. I. art. 5.* **Ein Weib mag mit Unkeuschheit ihres Leibes ihre weibliche Ehre kräncken, ihr Recht verleust sie aber damit nicht, noch ihr Erbe.** Enimuero sicuti in *antecedentibus articulis* de successione filiarum in geradam, & reliqua bona hereditaria actum fuit, ita non de *adulteris*, sed de *feminis solutis* ibi agitur, obseruante etiam CARPZOVIO *in pr. crim. P. 2. qu. 64. n. 17.* quæ licet *stupro* sese maculauerint, ius succedendi tamen non amittunt. In adulteras seueriores antiqui Germani fuere. *Paucissima*, ait TACITVS *de morib. German. in tam numerosa gente adulteria, quorum pœna præsens & maritis permissa. Accisis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit, publicatæ enim pudicitiæ nulla venia.* Quæ *nudata* expellebatur domo mariti, nihil ex rebus eius vel acquæstu coniugali petere poterat, vnde admodum probabile redditur, vxores adulteras nihil ex *rebus communibus* sibi vindicare potuisse, quod multo magis in foris corroboratum est, ex quo *ius canonicum* contrariam consuetudinem damnauit. Hac de causa interpretes generaliter vno ore tradunt, adulteram etiam *lucro statutario* priuandam esse. CARPZ. *cit. l. n. 32.* BERLICH. *P. IV. concl. 29. n. 22.* COLERVS *P. I. decis. 176.* SANDE *lib. 2. tit. 5. def. 7.* HEESER *de commun.*

denique generaliter secundum ius antiquum Germanicum.

mun. bonor. P. II. loc. 16. n. 321. & 355. MEV. *ad ius Lub. P. 2. tit. 2. art. 12. n. 408.*

Idem quoque de marito adultero dicendum.

§. XXXIX. Quid ergo de *marito adultero* dicendum est, an hic quoque *portione sua* ex statuto debita priuandus est? Equidem constat, 1) antiquitus idem ius vxorem in maritum exercere non potuisse, quod hic in illam concessum; nam licet maritus *nudatam* domo expellere posset, non tamen idem *vxori* concessum erat in maritum adulterum. 2) Ius *canonicum* quoque in *c. 10. X. de consuet.* tantum de *adultera* loquitur, eamque *successione statutaria* priuandam esse decernit, de *adultero* autem nihil additur, forsan quod maior castitas in feminis quam masculis desideretur. 3) Agitur hic de *priuatione* iuris magni momenti, quæ odiosa censetur, in qua non facile de vno casu ad alium facienda & permittenda est extensio. HARTM. PISTORIS *obs. 214. n. 4.* His vero non obstantibus, sententiam contrariam præferendam esse arbitror, vt vxor hodie eodem iure erga *maritum adulterum* vti possit, quod huic in *adulteram* datum est, cum quod vni iustum, alteri quoque iustum esse debeat. Etenim (1) iam fusius supra demonstratum est, secundum *ius commune* vtrinque pœnam *priuationis* locum habuisse, quæ ex hoc primum ad *ius canonicum*, & ab hoc ad iura patriæ tracta est. (2) Etiam *ius canonicum* tantum de *vxore adultera* loquitur in *c. 4. X. h. t.* nihilominus tamen etiam eundem textum ad *maritum adulterum* extendendum, & de eo accipiendum esse, supra euictum est. (3) Fundamentum quoque vtrobique idem, *adulterium* scilicet, vnde *pœna priuationis* nascitur, adeoque vxor & maritus paribus iuribus vti debent, vt recte censet BESOLD. *vol. III. cons. 110. n. 174.* & latius probat GOEDDEVS *in cons. Marpurg. vol. III. cons. 28. n. 184.* Conf. *vol. I. cons. Argentor. 74. n. 51. sq.* (4) In hac *priuationis pœna* proprie non fit extensio de casu ad casum, sed ex *communi iure*, cum quo conspirat, trahitur explicatio, adeoque quamuis (5) tantum statutum de sola *vxore* loquatur, non tamen loqui videtur *exclusiue*, quia *ius commune* reuera tantum repetit, nihil vero noui iuris inducit. Conf. CARPZOV. *pr. crim. qu. 64. n. 40. seq.*

Diuortium vero non præcise desideratur.

§. XL. Maior ratio dubitandi est, vtrum etiam (II) *diuortium actuale* ad hunc effectum desideretur, vt *successione statutaria* nocens priuandus sit? Supra *§. 38.* obseruaui, Hamburgense statutum non desiderare *diuortium*, quin potius, vt verba indicant, supponere, diuor-

diuortium non esse factum. Primo enim supponit, maritum esse *in matrimonio* mortuum, quoniam de eo disquiritur, vtrum vxor adultera post mortem mariti ex bonis communibus quid petere possit? Deinde id tantum vxori assignatur, **was etwa der Mann ihr aus gutem Willen gegeben und verordnet**, id quod de testamento accipiendum est; vix autem probabile est, maritum post repudium vxori aliquid relicturum esse in testamento, adeoque de eo casu verba statuti accipi non possunt. Denique si maritus ei nihil in testamento assignauerit, duntaxat alimenta illi debentur. Quis autem diceret, *alimenta* deberi vxori post diuortium, postquam matrimonium penitus solutum est. Hoc vero rursus duplici modo intelligi potest tum de casu, quo cum vxore maritus reconciliatus est, tum etiam, quo ab omni *cohabitatione* abstinuit, quamuis interim domo vxorem haud expulerit, semper tamen exulceratam præ se ferens mentem, apud quam reposta mansit iniuria illata. Posteriori casu sine dubio vxor, marito mortuo, successione statutaria priuatur, nihilque ex bonis communibus capit. Hoc rationes supra adductæ euincunt, quæ etiam heredibus largiuntur *exceptionem adulterii commissi*, quin etiam idem ex *cit. c. 10. de consuet.* constat.

§. XLI. Noua ratio dubitandi est in casu *reconciliationis* factæ, & per *cohabitationem* confirmatæ, vtrum etiam tunc lucro hoc statutario priuari queat? Equidem 1) pontifex in *cit. c. 10.* indistincte denegat *vxori adulteræ* medietatem bonorum seu acquæstus coniugalis, nec de *reconciliatione negata* aliquid adiungit; & quamuis 2) in *c. 4. X. h. t.* eius mentionem faciat, id tamen duntaxat restringendum esse videtur ad casum, quo *dote* sua priuanda est coniux, dum in *c. 10. cit.* agitur de *lucro* ex bonis mariti, seu eius *acquæstu* acquirendo, quo se indignam reddidit adultera. Enimuero ratio iuris non patitur, vt in hanc sententiam transitum faciam. Qui adulteræ ignouit, qui iniuriam, sibi per adulterium illatam, remisit, eique vt vxori suæ rursus cohabitauit, non potest in posterum vllam in eam vindictam exercere, adeoque nec penitus eam a *successione* excludere, aut tantum aliquid loco alimentorum assignare. Incompatibilia sunt, gratiam facere delicti commissi, & tamen adhuc pœnam, delicto impositam, exercere velle. Qua de causa cum iure communi semper exceptio factæ *reconciliationis* priuationi dotis & dotalitii opponatur, eamque excludat, per *c. 4. X. h. t.* ius Germanicum quoque ex hoc iure expli-

Nulla tamen facta reconciliatione.

plicandum & ita accipiendum, vt, quantum fieri poteſt, cum eo conſpiret. Reconciliatione enim facta vxor & *dotem* retinet, quæ ad patrimonium eius ſpectat, & *dotalitium* petit, quod lucrum ex bonis mariti continet. Quidni idem dicendum foret in caſu, quo ex communibus bonis quid lucratur? His enim inſunt & bona vxoris propria, & quicquid per maritum acquiſitum eſt, adeoque loco *illatorum* & *dotalitii* certam partem ex bonis communibus capit. Neque arbitror, pontificem in *c. 10. X. de conſuet.* hanc exceptionem excludere voluiſſe, cum conſuetudo improba, barbara, aut irrationabilis dici non poſſit, qua poſt *reconciliationem* intercedentem vxor medietatem acquæſtus coniugalis capit; ſed ea demum reprobanda & damnanda, qua vxor, nulla reconciliatione facta, eam petit, quia ſic demum eam *impudenter* exigit vel *improbe* apprehendit, id quod expreſſe in *cit. c. 10.* adiicitur. Proinde hic commode omnia applicari poſſunt, quæ de *iure heredum* in opponenda exceptione *adulterii* dicta fuerunt.

Effectus huius priuationis.

§. XLII. Amittit vero adultera, vt dictum eſt, portionem ex *communibus bonis* debitam. Proinde (I) quamuis alias, mortuo marito, bonis communibus cum liberis incumbat, indeque omnia commoda percipiat, præſtitis liberis alimentis ad educationem neceſſariis, his commodis tamen priuatur, quia nullum ius amplius in *bonis communibus* retinet, exceptis forſan alimentis, quæ *ex æquitate* ei aſſignanda. vid. HARPRECHT *cit. l. p. 173. §. 3.* (II) Portione ſua, ipſi debita ex bonis communibus, priuatur, & ita etiam bonis propriis, quæ in domum mariti intulit, ſpoliatur, quippe quæ per matrimonium communia facta fuere. Inde vero, prout ſupra iam obſeruaui, a quibusdam interpretibus quæſtio de *paraphernalium amiſſione* mota fuit, cum viderint, ſecundum mores plurimorum locorum vxorem adulteram priuari quibuscunque bonis propriis, quæ tamen, ſtante bonorum communione, nec *dotalia* nec *paraphernalia*, ſed *communia* ſunt, adeoque hæc quæſtio ex mixtura diuerſi iuris, & ita ſine iudicio, enata eſt. Ipſe quidem CARPZOV. *in pr. crim. qu. 64. n. 19.* recte conſtituit, ſecundum *ius ciuile* paraphernalia vxori integra & illibata manere; mox tamen *n. 28.* addit: *Quicquid tamen ſit de iure ciuili, in foro Saxonico, maritum vna cum vxoris adulteræ dote, bona etiam eiusdem paraphernalia lucrari, intrepide affirmo*, quod eorum vſumfructum maritus habeat. Iam alii animaduerterunt, in Saxonia *communiorum bonorum* agnitam *iure Saxonico prouinciali*, retentam, ſed ab interpretibus, ſolis iuris

ris Romani ſcitis fere imbutis, ita corruptam eſſe, vt principia peregrina, & a *communione* abhorrentia, ad eam traduxerint, & ita male cohærentem iurisprudentiam in praxi efformauerint. Vbi enim ſunt *paraphernalia*, quando adeſt *communio* vel eius effectus? vſusfructus, quem vocant, eſt inſignis & præcipuus illius effectus, nec tam *vſusfructus*, quam *ius percipiendi* commoda ex bonis communibus. Hac ſtante ergo hypothesi non potuit non vxor priuari hisce bonis, id quod *communioni antiquæ* attribuendum eſt.

§. XLIII. Hæc fuſius explicanda fuere, vt doctrinam *iuris communis* à tot ſcopulis & difficultatibus immunem præſtarem, quæ tamen non tantum ad *adulterium* reſtringenda, ſed prout *§. 30.* innui, ad alias *cauſas* quoque trahenda, quæ *delictum* ſapiunt, atque *totale diuortium* operantur, quæ *titulo anteced.* tradidi. Diuerſa eſt ratio, quando pro *aliqua cauſa licita*, vel vbi contrahentes in pari ſunt reatu, matrimonium dirimitur, quo caſu integra dos eſt vxori reſtituenda. *c. 1. h. t.* Huc pertinet α) ſi matrimonium ex *capite impotentiæ* vel *morte* dirimitur: β) ſi matrimonium ob impedimentum latitans *bona fide* contractum, quod poſtea, comperto errore, diſſolutum, de quo *tit. XVII. §. 34. ſqq.* actum *c. 5. X. h. t.* γ) Si in *gradu prohibito* temere & *ſcienter* contraxerunt coniuges, adeo vt *clauſula priuatoria* pactis dotalibus adiecta hoc caſu nihil operetur, veluti ſi pactis dotalibus adiectum, vt *ſi maritus vxorem aliqua occaſione relinqueret*, bona a marito in *dotem* vel *dotalitium* tradita, *in ius eius cederent; nam*, ait pontifex in *cit. c. 5. h. t. bona hæc non tam ob turpem quam ob nullam cauſam ſunt data, vtpote cum inter eos matrimonium non exiſtat* vel exiſtere poſſit, *& ideo nec dos nec donatio propter nuptias.* Idem ſine dubio quoque aſſerendum, ſi in *gradu prohibito* ab *ignorantibus* contractum eſt coniugium, quatenus *abſolute* diſſoluendum, de quo ſupra *tit. XIV. §. 44. ſqq.* fundamenta tradidi. Etenim condicitur, ſoluto matrimonio, *pro dote* datum, quod *cauſa nulla* ſubfuerit. *l. 3. C. ſolut. matrim. l. 1. C. de condict. ob turp. cauſ.* Priuilegia tamen dotis, h. e. prælationem cum *hypotheca tacita*, vxori putatiuæ non competere, cenſuit HERTIVS *de matrim. putat. §. 37.* quod tantum hæc *vero* tributa ſint *matrimonio*, nec extenſionem admittant. Et tamen euidenter hæc ſententia reiicitur in *l. 22. in f. ſolut. matrim. ſi mulier in conditione viri errauerit, PVTAVERITque eſſe liberum, cum ſeruus eſſet, concedi oportet quaſi priuilegium, in bonis viri, mulieri.*

Si citra delictum diſſoluitur matrimonium, ceſſat pœna priuationis,

quod ſpeciatim oſtenditur.

nec priuilegia dotis hoc caſu ceſſant.

Idem firmatur suo modo in *l. 17. §. 1. de reb. aut. iudic. possid.* & quamuis negari nequeat, hos similesque textus loqui duntaxat de *priuilegio personali;* constat tamen, iure digestorum etiam vxoribus *veris* tantum hoc priuilegium tributum fuisse, non vero *hypothecam priuilegiatam tacitam*, iure *Codicis* demum indultam per *l. 12. C. qui pot. in pign. hab.* quæ causæ *dotis* generatim data & sic etiam *putatiuæ*, cum iure digestorum etiam quæuis iura & priuilegia, tunc recepta & vsitata, ei assignata fuerint.

De fauore dotis,

§. XLIV. Sicuti vero causa dotis censetur *fauorabilis*, ita eo magis *viduarum* dotes protegere, ad *officium ecclesiæ* retulerunt pontifices, quod essent personæ miserabiles, *c. 6. X. h. t.* imo etiam *incidenter* de dotis restitutione vel solutione pronunciarunt. *c. 7. X. h. t.* Nam 1) vxor a marito eiecta, quod dotem sine *cautione idonea* marito soluere nollet, respondit pontifex in *c. 7. X. h. t.* dotis solutionem non esse negandam marito ad inopiam vergenti, *cum satis ei modicum dotis possit credi, cui creditum est corpus vxoris*, quod & *iure Cod.* prouisum *tit. ne fidei. dot. dentur.* Quia tamen metus *amittendæ dotis* iustam præbet exceptionem, temperamento hoc vsus est pontifex, vt vel sub ea, quam potest præstare, cautione, marito dos soluatur, vel *saltim alicui mercatori illa committatur, vt de parte honesti lucri vir onera possit matrimonii sustentare.* Admodum solliciti sunt interpretes, qua ratione ab *vsuraria labe* hoc consilium, posteriori loco suppeditatum, purgare velint, cum constet, iure canonico *vsuras* simpliciter prohibitas damnatasque esse. Facile tamen liquet, pontifices duntaxat nomen *vsurarum* odio habuisse, non rem ipsam, quia varias excogitauerunt vias, vsuras palliandi, eisque appellationem vel eius *quod interest*, vel *honesti lucri*, vel *annuorum redituum*, vel *compensationis expensarum*, vt in montibus pietatis, tribuisse, vt *tit. de vsur.* docendum erit.

1) quod sine cautione marito tradenda,

nisi ad inopiam vergat maritus.

2) quod præterea vxori dotalitium constituatur.

§. XLV. Præterea quoque cum 2) constet, moribus Germaniæ aliorumque populorum receptum fuisse, vt maritus in *solatium viduitatis dotem* vel *dotalitium* vxori constitueret, quæ quamuis magnopere a *donatione propter nuptias* distingui debeat, ius canonicum tamen ansam dedit, vt hæc duo confunderentur, quod etiam praxin magnopere turbauit. Casus eiusmodi oblatus fuit pontifici in *c. 6. X. h. t.* vbi maritus quidam vxori tertiam partem fundi feudalis vel vsu-

vsufructuarii *in dotem concesserat*, vt eo defuncto, dum viueret, ea parte frueretur? Liquet ex fine huius *dotis*, in *solatium viduitatis* eam fuisse constitutam, & sic *dotalitium*, non *donationem propter nuptias*, vxori assignatum fuisse. Ratio dubitandi erat, quod fundus vel esset *vsufructuarius*, & mariti ius morte exspirasset, vel, si *feudalis* fuerat, in praeiudicium agnatorum maritus de eo disponere non potuerit, vnde etiam suam decisionem format pontifex, simul tamen hoc monitum ex *imperitia iuris Scotici*, a Romano diuersi, addit: *Illud te nolumus ignorare, quod vxor dare dicitur dotem: vir autem vxori donationem facere propter nuptias, secundum legitimas sanctiones* h. e. ius Romanum. Tacite ergo redarguit Archidiaconum Scotiae, quod dixerit, maritum tertiam partem fundi *in dotem vxori concessisse*, in quo ipse pontifex admodum errauit, & turpissimam confusionem *dotalitii* atque *donationis propter nuptias* introduxit. Decantatus est locus TACITI *de mor. German. c. 18. dotem non vxor marito, sed vxori maritus offert.* Supersunt etiam diplomata, quibus *dotalitium* vocatur *dos* a marito vxori assignata, exhibita ab ill. Dn. de LVDEWIG *de dote mariti.* & B. GVNDLING *de coemt. vxor. c. 2.* Quid quod *dos* ecclesiae data etiam *dotalitium* quandoque vocata fuerit, vt apud D' ACHERIVM *tom. III. spicil. eccl. p. 389 edit. nouiss.* Denique cum more curiae Romanae appellationibus iuris Romani quandoque vsi fuerint fabricatores pactorum dotalium, non adeo mirandum, *donationis propter nuptias* praedicatum *dotalitio* nonnunquam tributum fuisse, vt in charta apud D' ACHERIVM *tom. III. spicil. p. 558. nou. edit.* vbi haec formula occurrit: *Dono & concedo tibi in DONATIONE PROPTER NVPTIAS totum castrum de Murell, cum hominibus & feminis & cum tota iurisdictione sua & potestatiuo & suis omnibus pertinentiis & adiacentiis, & quae pertinere possunt vel debent, ita scilicet, quod si mihi superuixeris, habeas & teneas illud castrum in tota vita tua, & omnes fructus & reditus inde exeuntes tuos proprios facias & percipias ad omnes voluntates tuas plenarie faciendas.* Palam est, his verbis designari *dotalitium*, viduae in *solatium viduitatis* concessum, vt digne sese exhibere possit. RICHARDVS Normannorum dux anno 1026. in charta apud D' ACHERIVM *cit. l. p. 390.* itidem *dotalitium* constituit, sed hac formula: *concedo ergo tibi IVRE DOTALI* &c. & paulo post: *haec omnia tibi habenda sub nomine & lege DOTIS, subnixa adstipulatione de rebus meis transfundo*, additque, se eius *cessionis dotalitio* manu propria subscripsisse. In *LL. Normann.*

quae dos dicta fuit in solatium viduitatis vxori constituta,

imperite vero cum donatione propter nuptias confusa,

vt ex diplomatibus ostenditur.

mann. lib. II. c. 47. §. 2. ab ill. Dn. de LVDEWIG. *tom. VII. reliq.* editis, disponitur, inquirendum esse, *vtrum feudum in dotem habuerit vxor ratione viri sui, & vtrum requirens*, seu reuocans feudum, *propinquior heres sit illius, de cuius possessione dotalitium factum fuerit?* Hæc verba rursus ostendunt, etiam legibus Normannicis *dotis* & *dotalitii* promiscuas fuisse appellationes, quod etiam charta RICHARDI docet. Pariter *tom. IV. reliq.* ill. Dn. de LVDEWIG *p. 97.* occurrit *charta de anno 1267.* vbi occurrit venditio cum voluntate & consensu vxoris, *cui*, vt dicitur, *prædictam fortis meæ diu ante in DOTE assignaueram.* In charta de *anno 1327.* apud EVNDEM *tom. VI. reliq. p. 39. dotalitii vel donationis propter nuptias* promiscua deprehenditur appellatio. Euidentius vero eiusdem conceptus exprimitur *cit. l. p. 477. sq.* vbi *dotalitium* constituitur *iuxta omnem ritum & consuetudinem dotalitiorum in terra nostra conferendorum ad tempora vitæ suæ quiete & pacifice possidendam*, quo ipso indigitatur, dotalitiorum iura non ex iure Romano, sed ex *consuetudine* repetenda esse.

Differentia eius a donatione propter nuptias varia,

§. XLVI. Expilare hic nolo loculos aliorum, qui de *dotalitio* scripsere, vt HENELIVS, IO. GEORG. SCHERTZER aliique: paucis tantum κριτήρια dotalitio propria indicabo, quæ differentiam *donationis propter nuptias*, Romanis vsitatæ, ostendunt, quam huc trahere solent, quatenus pactum *de lucrando* adiunctum habent. *l. 9. C. de pact. conuent.* Videlicet (I) differunt ratione finis. *Dotalitium* ex moribus Germaniæ antiquis hunc in finem vxori constituitur, vt post mortem mariti habeat, vnde se alere & digne pro conditione mariti exhibere possit. *Donationis propter nuptias* diuersus erat finis, hunc scilicet in finem a marito constituendæ, vt *securitatem* plenam ratione *dotis* vxor haberet, &, marito forte ad incitas redacto, illi incumbere posset, qua de causa *rei vindicatio* contra quemcunque possessorem eidem concessa fuit. *l. f. §. sancimus. C. de donat. propter nupt. Nou. 61. c. 1.* CARPZ. *P. 2. C. 42. def. 1. n. 2.* STRYK. *in vs. mod. tit. de iur. dot. §. 14.* Vnde (II) dote vxori post mortem mariti restituta cessat *donatio* prædicta atque euanescit; non item *dotalitium*, quod demum sese exserit post mortem mariti, & tunc demum *solatium viduitatis* esse incipit. Neque (III) illa vxoris lucro cum dote cedit, nisi *pacto* aliter prouisum fuerit speciali, *l. 9. cit.* quo casu *ex accidente* contingit, vt simul cum *dote* debeatur, quo cessante, non debetur. *Dotalitii* diuersa natura est, quod debetur *per se* & secundum suam natu-

1) ratione finis,

2) Dote vxori reddita euanescit donatio, non dotalitium.

3) Illa demum ex pacto lucratur vxor, hoc semper.

naturam propriam post mortem mariti, licet *pactum de lucrando speciale* deficiat, cum sufficiat, dotalitium in pactis dotalibus *in finem prædictum* constitutum fuisse, qui demum post mortem sese exserit. Et sicuti (IV) illa propter *pactum speciale merum lucrum* continet, indeque *donationis* appellationem accepit, ita æqualitatem cum *dote* desiderat, ne in *donationem inter coniuges prohibitam* degeneret; *Nou. 97. c. 1. auth. æqualitas C. de pact. conu.* quod rursus ad *dotalitium quoduis* applicari nequit, cui limites certi simpliciter haud sunt præscripti, nec *lucrum* simpliciter continet, sed ex *legibus matrimonii* secundum iura antiqua patriæ debetur. Denique (V) quamuis donatio propter nuptias sine *dote* concipi non possit, cuius in securitatem constituitur; dotalitium tamen debetur etiam sine *dote*, intuitu cuius nec debetur nec constituitur; quid quod tunc imprimis vxor eo indigeat, si *indotata est*. In compendio has differentias obseruat SCHILTER *ex. 36. §. 86.* &, *moribus*, ait, *nostris primarium in contrahendo matrimonio ex parte mulieris est, vt ipsi certum quid ex bonis mariti deputetur, vnde se post mortem eius exhibere possit; id DOTEM vocant veteres, & morgengabam, dotalitium; recentiores ad æmulationem iuris Romani DONATIONEM PROPTER NVPTIAS. Nomen tolerari facile posset, sed natura plane diuersa est.* Conf. ill. Dn. de LVDOLFF. *de iure femin. illustr. sect. II. m. 2. §. 5. in not. n. 26.*

4) Illa æqualitatem desiderat, non hoc.

5) Illa sine dote esse nequit, bene tamen dotalitium.

§. XLVII. *Dotalitii* necessitas eo maior apud veteres Germanos fuit, quo minores feminarum antiquarum erant opes, vt nullam adferrent marito dotem. Ergo necesse erat, vt a marito acciperent, vnde alimoniam & victum sumerent, & statum atque dignitatem suam condigne sustentarent post mortem mariti, obseruante B. GVNDLINGIO *de Henrico Aucup. p. 41.* Pedetentim ex *moribus Romanis dotes* receptæ sunt, sed tenues, vt sustentationi in statu viduitatis haud sufficerent, quod adhuc hodie exempla plerarumque filiarum nobilium ostendunt. Spe futuri *dotalitii* non necessarium crediderunt nobiles, filiabus pinguissimam dotem, more Romano, constituere. Auctor vitæ ducis MAGNI TORQVATI apud LEIBNIT. *tom. III. script. Brunsuic. p. 219.* etiam inter principes dotes pingues inusitatas fuisse his docet verbis: Agneten gaff er dem Hertoge von Sassen mit einem gar groten Bruhtschatte an Gelde, so tho der Tidt unter den Förslen nicht gebrücklich. Imo postquam magis, recepto iure Romano, in vsum tractæ sunt dotes, non tamen respectum *dotalitia* ad *dotem*

Dotalitii necessitas apud Germanos,

nullo dotis habito respectu,

dotem habuerunt, nec in eorum *compensationem* vel *remunerationem* indistincte datæ, vt quidam vulgo tradunt. En diploma ALBERTI I. imperatoris apud LEIBNITIVM *tom. I. cod. diplom. p. 40. Damus & concedimus prædictæ sorori (regis Galliæ) dotalitium seu donationem propter nuptias comitatum Alsatiæ & terram de Fribourc Lausanensis diœcesis cum omnibus pertinentiis suis, quorum comitatus & terræ, qui præfato duci perpetuo & hereditario remanebunt, nobilium homagia & fidelitates ac vniuersitatem & incolarum villarum insignium iuramenta præstari faciemus statim post contractum matrimonium procuratori dictæ Blanchæ sorori dicti regis, pro ea solenniter stipulanti, quod eidem sorori, SI PRAEFATO DVCI FORSITAN SVPERVIVAT, tanquam fideles vasalli & subditi dominæ suæ, QVOAD VIXERIT, obedient & intendent.* De dote nihil determinatur, sed generalis tantum hæc subiicitur clausula: *Summa vero dotis dandæ prædicto duci, in voluntate & arbitrio dicti regis Franciæ residebit.* Vnde palam est, dotalitium hoc, quod abusiuo *donationis propter nuptias* nomine designatum est, nullum habuisse respectum ad *dotem*, sed eam regis Franciæ arbitrio relictam fuisse, id quod finis *dotalitii* declarat.

Dotalitium aliud est allodiale, aliud feudale,

§. XLVIII. Et tamen his non obstantibus vulgo docent, dotalitia in *compensationem* & *remunerationem dotis* constitui. Hunc finem MEVIVS *P. IX. dec. 52. n. 2.* donationi propter nuptias assignat; eundem etiam *P. I. dec. 173. n. 1.* dotalitio attribuit, quod insignem diuersorum iurium confusionem arguit. Vt vero fontem huius erroris eo rectius aperiamus, sciendum est, *dotalitium* viduæ constitui vel in *allodio* vel in *feudalibus* ex moribus Germaniæ peculiaribus. Illud magis liberum fuit, maritoque simul ab omni æuo integrum, etiam in *proprietate rerum* vel in certa *quantitate* pecuniæ illud constituere, vt infinita diplomata passim docent, (vid. B. GVNDLING. *de coemt. vxor. c. II. §. 19.*) ostenduntque, hoc non habita ratione *dotis* pro lubitu & ex *affectione* peculiari erga sponsam atque *dignitate sponsi* determinatum fuisse, vt etiam *indotatæ* eius compotes fierent, nec in *compensationem* aut *remunerationem dotis* daretur. Paululum immutata fuit ratio *dotalitii feudalis*, postquam in Germania obtinuit, vt etiam ex feudis suo modo *dotalitia* dari possent, id quod *feudorum oblatorum* ratio produxit, vnde feudorum nobilium origo in Germania repetenda. Ex feudis *datis* dotalia viduæ haud debentur, quod vel *c. 6. h. t.* docet, vtpote quæ restrictiorem habent conditionem. Duo omnino

illud liberum est, non habito respectu dotis,

hoc restrictum ex natura feudorum,

no sunt, quæ ex qualitate feudali *dotalitio* accesserunt. Primum est, quod tantum in certo *reditu* vel *vsufructu*, eoque restricto, constitui possit, cum diminutio feudi quoad *proprietatem* vasallo non sit integra; interim priscum suum finem adhuc retinet, qui in *sustentatione viduæ* consistit, licet modus illud determinandi ex bonorum singulari qualitate deriuari debeat. Alterum est, quod *causa impulsiua*, quare ex *feudo* vxori constituatur & debeatur, ex *versione dotis* in vtilitatem feudi deriuanda sit, quæ si cessat, adhuc quidem ex legibus coniugii debetur viduæ *dotalitium*, sed non ex *feudo*. Probata vero *illatione*, vnde vtplurimum *versio* in vtilitatem feudi colligi solet, ideo ex feudo debetur, quia inde feudo quid accessit; *finis* tamen eius *proprius* & *genuinus* nihilominus est *sustentatio viduæ*. Hoc dotalitium *feudale* ergo regulariter *dotem* præsupponit, nec absque *dote* concipi potest, quia ideo ex feudo præstatur, quod dos in vtilitatem feudi versa credatur. Interim tamen ex his duobus non vnice *dotalitii* generalis natura & essentia repetenda. *QVOD* dotalitium ex *feudo* ad onus successorum feudalium spectet, id inde est, quia dos in feudum versa; finis autem, *propter quem* illud viduæ debetur; non est *remuneratio* vel *compensatio dotis*, sed *sustentatio viduæ*, quæ duæ causæ, *impulsiua* & *finalis*, haud debent confundi. Nihilominus tamen, hac obseruatione neglecta, plures in omnia alia iuerunt, omneque *dotalitium* ex eo, quod in feudis constituitur, vnice æstimarunt, indeque induxerunt, dotalitia constitui in *compensationem* & *remunerationem dotis*, & quidem in certo rerum vsufructu, quod tamen tum omni dotalitio non competit, tum finem *dotalitii feudalis* non constituit, sed tantum ostendit, sustentationem viduæ ex feudo deberi, ideo, quod melior feudi conditio ex *dote* facta, & ita æquum sit, vt vice mutua vidua ex *feudo* alatur & sustentetur, quod hoc onus alendi viduam marito incumbat, eiusque bona adficiat. Conf. B. Dn. de LYNCKER *resp. 172. n. 4.* B. GVNDLING. *cit. l. c. II. §. 21.*

1) quod tantum in certo reditu constituatur,

2) quod ob dotem, in vtilitatem feudi versam, ex feudo debeatur,

& sic dotem semper præsupponit,

non tamen finis est dotis compensatio.

§. XLIX. Equidem hoc *dotalitium feudale* proximius accedit ad donationem propter nuptias cum pacto *de lucrando*, quod 1) semper *dotem* præsupponat, & 2) *remuneratio dotis* dicatur. Verum rursus tamen ab illo adhuc in eo differt, α) quod non intendat *securitatem dotis*, sed regulariter potius dotem absorbeat; cum *donatio propter nuptias* cum pacto *de lucrando* id operetur, vt vidua vtrumque & *dotem* & *donationem* repetere queat: β) quod nullam *æqualitatem* cum dote desideret, sed

Etiam dotalitium feudale differt a donatione propter nuptias.

sed *moribus Germaniæ* vel in duplicatis vel quadruplicatis vsuris determinetur, vt plenius explicat MENCKENIVS *de quantit. dotalit.* quod a rationibus donationis propter nuptias abhorret: γ) quod in certo *reditu* vel *vsufructu* constitui debeat; quod rursus donationis huius ratio, cui pactum de *lucrando* accessit, non permittit, quæ ipsam *proprietatem* rei in *donationem* assignatæ intendit: δ) quod donationis huius lucrum non debeatur absque *speciali pacto*; dotalitii vero diuersa sit conditio, quod, probata dotis *illatione*, ex feudo tanquam *onus feudale*, seu *debitum feudo* inhærens debetur, licet non promissum sit, si vxor dotem ex feudo repetere nolit; v. CARPZOV. *de oner. feud. decad. IV. pos. 3.* id quod plerisque in feudis Germaniæ receptum. KOPPEN. *P. I. decis. qu. 39. n. 40.* ITTER *de feudis imperii c. XVIII. §. 1.*

In pactis dotalibus non ad appellationem sed ad rem ipsam respiciendum.

§. L. Cauendum ergo, ne incommoda appellatione *donationis propter nuptias*, quæ ipsum pontificem in *c. 6. X. h. t.* in deuia deduxit, decipiamur, si forsan hæc in *pactis dotalibus* occurrat, quin potius ipsius rei rationem habeamus, vt si viduæ ad *sustentationem* suam quid relictum esse liqueat, magis id *dotalitium* esse dicamus, quam *donationem propter nuptias*. Par ratio est denominationis Germanicæ das Gegen-Vermächtniß, quæ non præcise *donationem propter nuptias* in sensu iuris Romani designat, sed tantum ostendit, maritum vice mutua vxori suæ, quæ forsan dotem intulit, quid assignasse; sed in quem finem? non præcise in dotis securitatem, verum in *alimenta* & *sustentationem viduæ*, vnde est *dotalitium*.

De donationibus inter coniuges,

§. LI. Superest denique, vt de vltimo huius tituli articulo, & sic de *donationibus inter virum & vxorem* edisseram, quarum doctrinam *ius canonicum* in *c. f. X. h. t.* vnice ex iure Romano repetit, & sic eius rationes paulo altius euoluendæ & explicandæ sunt. Videlicet vulgatissimum est, donationes inter *virum* & *vxorem* apud Romanos prohibitas fuisse. Atque hæc prohibitio non demum per SEVERVM & ANTONINVM A. V. C. 959. FVLVIO AEMILIANO & NVMMIO ALBINO Coss. facta est, quin potius antiquitus iam cum ipsa reipublicæ Romanæ structura inualuit, adeoque præaudati imperatores duntaxat senatui auctores fuere, *vt aliquid laxaret ex iuris antiqui rigore*, ceu ait VLPIANVS *in l. 32. pr. de donat. int. vir. & vx.* & illas donationes in statu suo relinqueret, quæ *morte donatoris* essent

quæ a primordio conditæ vrbis prohibitæ.

essent confirmatæ, hoc ante donatarium decedente, nec eam reuocante. *cit. l. §. 2.*

§. LII. Ad antiquiora ergo tempora ascendendum, vt *statum harum donationum* inde eruamus. Recte vero obseruat SCIPIO GENTILIS *cit. tr. l. 1. c. 3.* nullam *legem populi Romani* vel *regiam* extitisse, qua *donationes inter virum & vxorem* interdictæ fuerint. Id ipsum quoque indigitat VLPIANVS *in l. 1. de donat. inter vir. & vxor. MORIBVS apud nos receptum est, ne inter virum & vxorem donationes valerent*, cum constet, *moribus receptum* id dici a ICris vtplurimum, quod *nulla lege scripta* sancitum, sed, vel per *interpretationem ICtorum forensem* ex *natura rei*, a legibus peculiariter formata, vel alias *tacito vsu* introductum fuit. Substitutio pupillaris *moribus introducta* dicitur in *l. 2. pr. de vulg. & pupill. subst.* quia magis *iuri scripto*, quod testamenta nomine alterius fieri non permittit, repugnat, & callidis ICtorum inuentionibus, *vsu* firmatis *forensi*, attribuenda est, vt solide demonstrat FRANCISCVS DVARENVS *ad cit. tit. More maiorum* ita comparatum esse, ait VLPIANVS in *l. 5. D. de iurisd.* vt is demum iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure habet, cum in *magistratu* regulariter personæ industria sit electa, quæ *operam* alterius *vicariam* non admittit, in *magistratibus maioribus* tamen necessario admittendam, ex statu Reipublicæ & maiorum magistratuum eminentia singulari, licet *scripta lex* deficeret. Inde *more maiorum* transferri iurisdictionem in alium ait ICtus in *l. 1. §. 1. de offic. eius cui mand. est iurisd.*

Lex scripta tamen defuit, ex solis moribus antiquis tracta prohibitio,

§. LIII. Eundem in sensum accipio verba imperatoris ANTONINI in *l. 3. pr. de donat. int. vir. & vx. Maiores nostri inter virum & vxorem donationes prohibuerunt*, non quod *lege scripta* vnquam de hac re cautum, sed quod ex *moribus maiorum*, peculiarem connubiorum indolem & rationem habentium, fuerit tractum, vt donationes hæ subsistere non possent. Neque enim in *duodecim tabulis* hac de re aliquid cautum deprehenditur; multo minus, quod in *lege Solonis* de *donationibus mortis causa* cauetur, huc pertinet, vt GENTILIS apte obseruat. *Ad leges & instituta populi Romani*, quæ ante leges XII. tabul. fuerunt, hoc referendum esse IDEM censet, quod post earum promulgationem multa permanserint ex ANTIQVIS MORIBVS, quæ in XII. tabulas haud relata sunt, quo intuitu *ius vetus* dici videtur in *l. 32. §. 10. de donat. inter vir. & vxor.* Ita vero vel ex *lege regia* hoc deriuandum,

qui maioribus ab imperatoribus attribuuntur,

quam tamen defecisse ipse GENTILIS indicat: vel *iuri non scripto*, ex peculiari *ratione* & *statu* matrimoniorum antiquorum tracto, hoc tribuendum erit, in quam sententiam procliuior sum. Cum enim status connubiorum antiquus per *XII. tabulas* immutatus non fuerit, sed continuatus magis, quemadmodum *status patriae potestatis;* consequens fuit, nec iura inde deducta aboleri potuisse. Necesse itaque erit, paucis *statum connubiorum antiquum* euoluere, & inde interdictas inter coniuges donationes deducere. Neque enim rationes, quae in *l. 1. 2. & 3. pr. de donat. int. vir. & vx.* occurrunt, *primaeuum* atque *specialem originem interdictarum donationum* demonstrant, sed magis ad statum illius temporis, quibus VLPIANVS & SEVERVS cum ANTONINO vixerunt, referendae, quo antiqua connubiorum indoles admodum mutata fuerat.

& quidem ex statu connubiorum antiquo.

Tres modi Romanis antiquitus vsitati ineundi connubia: Vsu, farre, coemtione,

§. LIV. Tribus videlicet *modis* matrimonia apud Romanos contracta fuisse, notissimum est, quamuis ratio horum *trium modorum* quibusdam adhuc scopulis obnoxia sit. SERVIVS in *l. 1. Georg. Virgil.* quatenus a deformatione purgatus est, hos ita describit: *Tribus modis apud veteres nuptiae fiebant. VSV, si verbi gratia mulier anno vno cum viro, licet sine legibus, fuisset: FARRE, cum per pontificem maximum & dialem flaminem per fruges & molam salsam coniungebantur: vnde CONFARREATIO appellatur, ex quibus patrimi & matrimi nascebantur: COEMTIONE vero atque in manus conuentione, cum illa in filiae locum, maritus in patris veniebat, vt si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis iustum alteri faceret.* Ritus *confarreationis* mediante quodam *sacrificio* peragebatur, a NVMA forsan, sacrorum conditore, speciatim determinatus, adeoque antiquior ipsis XII. tabulis, quibus sacra Romanorum non sunt mutata, & ita *confarreationis* solennia quoque in suo statu relicta sunt. Ipsa sacra harum nuptiarum paulo plenius explicant PETRVS PITHOEVS *in comm. ad tit. 16. collat. Mosaic. & Rom. leg.* & IACOBVS GVTHERIVS de *vet. iure pontificio l. IV. c. 6. p. 399.* quae hic intacta relinquo. Paucis duntaxat obseruo, I) ritum hunc non solis *patriciis* proprium, nec caeteros ciues ab eo exclusos fuisse, quod SERVII verba adducta, quae *indefinite* loquuntur, etiam indicant, & optime obseruatum est in GVNDLINGIAN. *tom. XXXVII. obs. 1. §. 14.* Hoc ideo addo, vt inde liqueat, *vsum* eius *ordinarium* olim fuisse, quod Romani admodum superstitioni essent dediti, nec tam arduum negotium sine *sacrorum interuentu* auspicari

1) confarreationis ritus omnibus ciuibus communis

ri fas ducerent. II) Farre vxorem in *manum mariti* conuenisse, h. e. in potestatem eiusdem, vt *filiæ* loco esset, quod indicat VLPIANVS in *fragm. inst. tit. 9. Farre conuenitur in manum certis verbis & testibus solennibus & solenni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.*

quo vxor in manum mariti conueniebat,

§. LV. Hoc modo vero fœmina, quæ vel *emancipatione* vel aliter sui iam iuris facta erat, *capite minuebatur*, quod *alieni iuris* fieret, & *se capite minuere* diceretur, teste CICERONE in *top.* Ait rursus VLPIANVS *tit. XI. §. 13. minima capitis deminutio est, per quam & libertate & ciuitate salua, status duntaxat hominis mutatur: quod fit adoptione & in MANVM CONVENTIONE.* Qua de causa vxor quoque rumpebat testamentum antea conditum, in quo præterita erat, quia marito suo *agnascebatur* instar filiæ, vt IDEM *t. 23. §. 3.* testatur. Etenim inter *suos heredes* vxor quoque reputabatur, quæ in *manu* erat, vt & *nurus*, *quæ in manu erat filii*, *quem in potestate habemus*, EODEM *teste tit. XXII. §. 14.* adeoque vel instituenda, vel exhæredanda erat. Denique sicuti filiifamilias, ob personarum identitatem, *sacrorum priuatorum* participes erant; ita pariter vxor per hanc in *manum conuentionem*, interueniente *confarreatione*, eorundem sacrorum *domesticorum* communicationem accipiebant. Inde adhuc ortum traxit *definitio nuptiarum* a MODESTINO quidem in *l. 1. D. de rit. nupt.* tradita, sed ex *antiquis iuris regulis* ab eo regustata, quod indicat ipsa inscriptio, docens eam depromtam fuisse ex *lib. I. regularum*, quo *regulas iuris vetusti* sine dubio congessit. Ait *nuptiæ sunt coniunctio maris & fœminæ, & consortium omnis vitæ, DIVINI ET HVMANI IVRIS COMMVNICATIO.* Adhuc GORDIANVS *anno 243.* in *l. 4. C. de crim. expil. hæred.* formula antiqua vsus asseruit, *vxorem sociam rei humanæ atque diuinæ domus suscipi.* Quid quod PAVLVS in *l. 1. rer. amot.* indicet, *societatem vitæ eam quodammodo dominam facere*, quo loquendi vsu etiam ICti, de *filiisfamilias* loquentes, vti amant.

& capite minuebatur,

cuius effectus varii.

§. LVI. *Coemtio*, priori ritu pedetentim supperaddita, idem præterea præstabat, adeo vt SERVIVS *conuentionem in manum* & *coemtionem* potissimum coniungat, quod ad instar *mancipii* coemta esse videretur, adeoque in *manu mancipioque matrimonii causa* esset, vt ait GELLIVS *lib. IV. c. 3.* Mancipium enim *dominium quiritarium* etiam denotabat per *nexum* acquisitum. BOETHIVS *in top. Cicer.* ritum

2) Coemtionis ratio,

Mmm 2 huius

huius *coemtionis* hoc modo depingit: *matresfamilias dicebantur, quæ ducebantur per coemtionem, quæ vero vsu, minime* (de quo post). *Coemtio fiebat, cum sese in coemendo inuicem interrogabant: Vir, an sibi materfamilias esse vellet? vbi illa respondebat, velle. Item mulier: an vir sibi paterfamilias esse vellet? ille respondebat, velle.* Sicuti autem vxor hoc modo *alieni iuris* fiebat, & *seruitutem liberalem* quodammodo seruiebat; ita quoque marito suo acquirebat, vt liberi & serui. Ait VLPIANVS *tit. XIX. §. 18. acquiritur autem nobis etiam per eas personas, quas in potestate* (vt liberos) *manu* (vt vxorem) *mancipioue* (vt seruum) *habemus.* Etenim hic erat primarius *patriæ* & *dominicæ potestatis* effectus, vt qui in potestate aliena essent, nihil sibi *proprii* haberent, *peculio* duntaxat gaudentes, & quicquid acquirebant, hoc ei acquirerent, in cuius *potestate, manu, mancipioue* essent. Idem olim obseruauit CICERO *in top. cum mulier viro in manum conuenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine.* Inde vero simul insignem lucem accipiunt ea, quæ vulgo iuris periti de *operis vxorum*, & *quatenus per eos marito acquiratur*, congerere & obseruare solent, plenius tradita a B. STRYKIO *de operis vxorum.* Neque enim a verosimili alienum est, plures conclusiones ex *statu matrimoniorum antiquo* retentas, & in genere cuiuis connubio postea tributas fuisse per compilatores, quæ iure vetusto matrimoniis, quibus in manum viro conueniebat vxor, propria erant. Denique AVCTOR *collat. leg. Mosaic. & Rom.* ex *lib. III. inst. Caii* statum vxoris huius hoc modo definit: *Vxor quoque, quæ in manu eius est, ei sua heres est, quia filiæ loco est, item nurus, quæ in filii manu est; nam & hæc neptis loco est. Sed ita demum erit sua hæres, si filius, cuius in manu erit, dum pater moritur, in potestate eius non sit.*

qua itidem in potestatem mariti deueniebat, eique acquirebat.

Matrimonii per vsum ratio.

§. LVII. Grauior dispectio est, quis *status*, quæ *conditio* fuerit matrimonii *vsu* contracti? Id euidens est ex verbis SERVII, tale matrimonium *sine legibus* ratione *originis* initum fuisse, *si mulier vno anno*, haud interrupto vsu, *fuisset cum viro*, nulla *confarreatione*, nulla *coemtione* interueniente. *Vsum* hoc loco in sensu *iuridico* æque, vt in *vsucapione* & in doctrina *interdictorum* de *seruitutibus*, accipiendum esse, duo euincunt: α) quod *anni vsus* præcise desideratus fuerit, æque vt in *vsucapione* rei mobilis, qua per *vsum anni* acquirebatur dominium, si dominus verus *rem mobilem* interim non vindicabat: β) quod *possessio* hæc seu *vsus* non debuerit esse interruptus, quod rursus *vsucapioni* accedit. *Interruptio* hæc *quieti vsus* vocata fuit *vsurpatio*, vt

ex

ex *tit. de vsurp. & vsucap.* constat, quæ itidem in *annuo vsu* mulieris, quæ *matrimonii causa* apud virum fuit, occurrere, & modum hunc connubii destruere poterat. Vnde GOTHOFREDVS in *quatuor fontib.* hanc *tabulæ VI. legum primordialium* attribuit legem: *mulieris, quæ annum matrimonii ergo apud virum remansit, ni trinoctium ab eo vsurpandi ergo absit, vsus esto.* Declarat hanc sententiam GELLIVS *lib. III. c. 2.* referens, *Quintum Mucium ICtum dicere solitum, lege non esse vsurpatam mulierem, quæ Kalendis Ianuariis apud virum causa matrimonii esse cœpisset, & ante diem quartum Kalendas Ianuarias sequentis vsurpatum esset, quia integrum trinoctium non impleuerat.* Addit hanc rationem: *non enim posse impleri trinoctium, quod abesse a viro vsurpandi causa ex XII. tabulis deberet, quoniam tertiæ noctis posteriores sex horæ alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis* Quodsi ergo vxor, quæ sine legibus *confarreationis* & *coemtionis* matrimonii causa cum marito fuerat, mariti mores haud probaret, facile *vsum annuum* interrumpere poterat, per *absentiam integro trinoctio continuatam*, quo ipso illi nullum ius in vxorem ex illo *annuo vsu*, vsurpatione subsecuta, acquisitum erat. Forsan pedetentim hic modus magis placuit his, qui inire nuptias desiderarunt, inprimis vero vxoribus, ne *confarreatione* vel *coemtione* nimium constringerentur, & discedendi facultatem amitterent, vt recte obseruatum est in GVNDLING. *cit. l. §. 26.* Ante omnia exploranda erant mores mariti, vtrum ita essent comparati, vt eius in *manum* vxor venire, & se suaque bona ei committere posset cum *capitis diminutione*, vnde non leue præiudicium ei nascebatur.

per trinoctium non vsurpatum.

§. LXVIII. *Status* harum vxorum, quæ *vsu* acquirebantur, alius erat *intra annum:* alius *post annum* sine vlla *vsurpatione* transactum. Intra annum statum pristinum haud mutabant, nec in manum mariti transibant, quod demum *post annum* fiebat, si *vsurpatione legitima* abstinuerant. De hac duplici differentia intelligo CICERONEM in *Topic. vxorem duæ formæ: vna matrumfamilias earum, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodo vxores habentur.* Illæ, quod in *familiam* mariti transiuerint, *matresfamilias* dictæ fuerunt notanter, sicuti *filiafamilias* illa ipsa est, quæ adhuc in sacris paternis est posita; hæ vero *matronæ* appellatæ, quæ in matrimonium cum viro conuenerant, *nuda conuentione*, nulla *confarreatione*, *coemtione* vel *vsu* accedente. Necesse quippe erat, vt antea *matrimonii causa* coirent,

Status talium vxorum intra annum,

 &co-

& cohabitarent, si marito per *vsum annuum* plus iuris accedere debebat. Interim ergo inter se de matrimonio secundum iuris gentium simplicitatem meram conuenire solebant, vt alter alterius mores perscrutari, & vxor constituere posset, an ipsi consultum foret, vt in manum mariti post annum transiret? GELLIVS *lib. XVIII. c. 6.* hoc suggerit discrimen, &, *matrona*, ait, *dicta est proprie, quae in matrimonium cum viro conuenisset, quoad in eo matrimonio maneret* (h. e. quamdiu nondum in manum mariti conueniret, statumque eius connubii mutaret, & a marito per integrum trinoctium discederet) *etiam liberi nondum nati forent;* (quod non semper primo anno nondum finito liberi nascerentur) *dicta est ita a matris nomine non adepto iam, sed cum spe & omine mox adipiscendi, vnde ipsum quoque matrimonium dicitur; mater autem familias appellata est ea sola, quae in mariti manu, mancipioue, aut in eius, in cuius maritus manu mancipioue esset, quoniam non in matrimonium tantum sed in familiam quoque mariti & in sui haeredis locum venisset.*

quae vocabantur matronae, non materfamilias,

§. LIX. Vsu annuo continuo, sine *trinoctii integri vsurpatione*, transacto, vxor in manu, mancipioue mariti esse incipiebat, aeque vt alia res mobilis *vsucapione* acquisita. Quod *mancipatio* & *in iure cessio* praestabat, idem etiam poterat efficere *annua possessio;* qua de causa VLPIANVS *tit. 1. §. 16.* ait, eum ex iure Quiritum emtorem serui non esse, *quamdiu neque mancipatus, neque in iure cessus, neque ab ipso anno possessus sit.* Videlicet *coemtionis* ritus matrimoniis adhibitus sic perficiebatur, vt *libra atque aes adhiberetur, & mulier atque vir inter se quasi emtionem facerent*, qua coemtione facta, *mulier in potestatem viri cedebat, atque ita sustinebat conditionem liberae seruitutis*, vt ait SERVIVS in *lib. IV. Aeneid.* Inde per *interpretationem forensem* collegerunt ICti, idem quoque effici & praestari posse in matrimonio per *annuum vsum* non interruptum, quod *mancipationis ritus* in coemtione more Romano praestabat. Itaque eodem modo post *vsum annuum* in manu mancipioue mariti vxor erat, ac si *coemta* esset, quod optime obseruauit PETRVS PITHOEVS in *comm. ad collat. leg. Mosaic. & Roman. tit. 16.* Praeterea hoc confirmat CICERO *orat. pro L. Flacco* aiens: *In manum conuenerat. Nunc audio. Sed quaero, vtrum vsu an coemtione?* Ergo inde liquet, etiam *vsu* in manum vxores conuenisse. Addit vero, *vsu non potuit, nihil enim de tutela legitima potuit sine omnium tutorum auctoritate diminui.* Videlicet iure antiquo mulieres erant

post annum sine vsurpatione finitum fiebat materfamilias, vsucapione quadam

vel

vel in *potestate patris*, vel hac deficiente in *tutela legitima*, etiamsi iam puberes essent, teste VLPIANO *tit. XI. §. 8.* Si in hac, non aliter in manum mariti transire poterat vxor, quam consensu omnium tutorum, quod de tutela dissoluenda, & sic de negotio singulorum ageretur. *l. f. C. de autor. præst.* Fœminæ enim conueniendo in manum capite minuebantur, minima autem capitis deminutione *legitimæ tutelæ* finiebantur, teste VLPIANO *tit. XI. §. 9.* Vnde conueniens erat, vt, si in matrimoninm cum marito conuenerat mulier simpliciter, non aliter *vsus annuus* marito *ius perfectum* cum præiudicio tutorum attribuere posset, quam *tutorum omnium consensu* accedente, vt in manu viri esset, quod per *vsum annuum continuumque* sibi quidem & suæ libertati, non vero iuri tutorum præiudicare valeret mulier; sicuti pactum inter alios initum aliis non præiudicat. Quemadmodum enim pater intra annum filiam reuocare poterat, ita etiam tutores legitimi, nisi in matrimonium consenserant; alioquin *vsus* censebatur *illegitimus* & *sine effectu*: hoc consensu accedente, *annuus vsus* non interruptus plus iuris marito tribuebat, quam antea per *simplicem consensum* impetrare non poterat.

§. LX. Interrupto vsu per *trinoctium continuum* statum suum non mutabat mulier: matrimonii tantum statum speratum mutabat. Hoc ex *solo consensu* perdurabat, adeoque parum distabat a *concubinatu*, obseruantibus PITHOEO & GVTHERIO *cit. ll.* quod *sine legibus* esset ducta vxor, & sic non *legitime*, quod illustrat PETR. PERRENONIVS *lib. I. animadu. c. 9.* (in *thes. iur. Roman. tom. I.*) Magis tamen præsumendum erat *matrimonium* quam *concubinatus*, si mulier illa in consuetudine viri erat, quæ per legem duci poterat, quod MODESTINVS in *l. 24. de R. N.* his indigitat verbis: *in liberæ mulieris consuetudine non concubinatus, sed nuptiæ intelligendæ sunt: si non corpore quæstum fecit;* cum meretrice enim legitimæ contrahi non poterant nuptiæ. Quæ cum ita sint, non adeo mirandum est, 1) eas vxores, quæ *solo consensu* sine lege ductæ erant, vocatas fuisse *iniustas*. Testis est VLPIANVS in *l. 13. §. 1. ad legem Iuliam de adult.* asserens, virum accusare posse; *siue iusta fuerit vxor, siue iniusta; hæc lex enim*, pergit, *ad omnia matrimonia pertinet*, tam quæ lege contracta, quam quæ *solo consensu* subsistebant. Alio sensu etiam *iniusta* vxor vocatur, cum qua nuptiæ esse nequeunt, quamuis vxoris animo habeatur, quam a priori distinguit VLPIANVS *cit. l. §. 1. & 4.* qualis coitus effectu iuris de-

Interrumpebatur vsus per trinoctium.

Inde solo consensu vxor erat.

destitutus erat per *§. pen. inst. de nuptiis*, quod secus erat in *vxore iniusta* in primo significatu, vt optime PERRENONIVS *cit. l. in fin.* obseruat. Alio sensu rursus tale matrimonium, quod solo *consensu* initum erat sine legibus, *iustum* appellatum fuit, quod effectibus iuris in totum non esset destitutum, licet vxor in manum & familiam mariti non transiisset. Notum est, prætorem dare bonorum possessionem vxori ex edicto *vnde vir & vxor*, quod accipi non poterat de vxore *legibus* ducta, quæ postquam in *manum* viri venerat, iure ciuili vt *filia familias* succedebat, nec auxilio prætorio indigebat. Ea vero vxor, quæ *solo consensu* ducta erat, iure succedendi destituta erat, quam proinde, deficientibus omnibus agnatis & cognatis, prætor vocabat. Et tamen VLPIANVS in *l. 1. vnde vir & vxor* ait: *iustum esse matrimonium oportet: cæterum si iniustum fuerit matrimonium, nequaquam bonorum possessio peti poterit*, quod minus recte PERRENONIVS *cit. l.* ad illud matrimonium traxit, quod *solo consensu* contractum erat; nam hoc, licet alio sensu *iniustum* dictum fuerit, auxilium prætoris vnice desiderabat.

Inde duplex matrimonium inualuit,

§. LXI. Inde quoque 2) palam est, duplex matrimonii genus Romanis approbatum fuisse, vnum, quod *solo consensu maritali* & honore nullo ritu confarreationis & coemtionis; alterum, quod adhibitis solennitatibus & ex legibus factum erat, obseruante etiam PERRENONIO *cit. l. c. 6.* Equidem CAIVS *l. 1. tit. 4. instit.* vtriusque generis meminisse videtur aiens: *legitimæ sunt nuptiæ, si Romanus Romanam nuptiis interuenientibus* (seu nuptialibus sacris, vel consuetis aliis modis receptis) *vel consensu ducat vxorem.* Sed adhuc valde dubium est, vtrum verba: *vel consensu*, interpolata haud fuerint, postquam SELDENVS *lib. 2. de vxor. Hebr. c. 20. p. 155.* fide codicis sui antiquissimi demonstrauit, hæc verba expungenda esse; saltim eas nuptias CAIVS vix poterat appellare *legitimas*, easque cum illis coniungere, quæ ex LEGIBVS contractæ erant. Euidentius argumentum vtriusque matrimonii generis tradit SCAEVOLA in *l. 66. de donat. int. vir. & vx.* vbi disquirit: vtrum donatio a femina ipsa nuptiarum die facta subsistat? Duas ibidem species connubii tradit: prima est, quæ *consensu* inita intelligitur, quo facto non valet donatio, licet nondum deducta nec tabulæ consignatæ: altera species est, si virgo ex *legibus* ducenda erat, solenni ritu; cui vir *die nuptiarum, prius quam ad eum transiret, & priusquam aqua & igni acciperetur* per solenne sacri-

quod declaratur ex l. 66. de donat. int. vir. & vxor.

cri-

crificium, (de quo ritu agit PLVTARCHVS in *quaest. Roman. ab init. tom. II. p. m. 263.)* decem aureos dono obtulit, quae donatio valebat, quod adhuc *ante nuptias* facta esset. Referebat ergo olim, quid actum esset inter desponsatos, vtrum conuentum, vt nuptiae *iure ciuili* solenniter inirentur; an vero vt *solo consensu* iure gentium? Hoc casu matrimonium contractum intelligebatur, simulac de eo constabat, vel *palam* vel *tacite*, quod egregie illustrat NOODT ad *tit. de rit. nupt. p. 486.* illo vero tunc demum, si, quae *lex ciuilis* desiderabat, accessissent, h. e. *confarreatio, coemtio, vsus*. Hoc casu fiebat *materfamilias*, & transibat in familiam mariti; non illo, *honore* tamen & *dignitate* a concubina distincta, quae alias in quibusdam talem vxorem, consensu solo ductam, imitabatur, quod exponit, illustratque MERILLIVS *lib. III. obs. 16.* Non improbabile est, *vxores* eiusmodi vel ideo dictas fuisse *gratuitas* apud GRVTER. in *inscript. p. 800. n. 21.*, quod coemta non esset, nec aqua & igni accepta; ea vero appellatione non intellectas *concubinas*, quod MERILLIVS *lib. III. obs. 15.* existimauit.

§. LXII. Quemadmodum vero Romani veteres sub *republica libera* superstitiose admodum inhaerebant *legibus scriptis*, nec quicquam in *legitimum* aut *probatum* censebant, nisi quod earum auctoritate factum fuerat; ita admodum probabile est, antiquitus tres illos iuris ciuilis modos, quos ex SERVIO supra retuli, sollicite obseruatos, nec sine illis nuptias fuisse contractas, adeoque *solo & simplici consensu* feminam non aliter *loco vxoris* habitam fuisse, quam *intra annum*, si per *vsum*, sine legibus, ab initio coiissent. Haec tamen coniunctio, anno transacto, mox degenerasse videtur in *legitimum matrimonium*, quo vxor in manum & potestatem mariti translata est, id quod *regulariter* factum fuisse probabile est, quod talis vxor *vsuraria*, vti vocatur, h. e. *vsura* vel *vsu* acquisita, aequiparanda esset illi, quae *conuentione* vel *confarreatione* esset ducta. His, quamdiu moribus viuebatur, donationes inter virum & vxorem fieri non poterant, quemadmodum irritae erant inter patrem & filiam familias. *l. 25. C. de donat. int. vir. & vx. l. 1. §. 1. pro donato. l. 2. in f. pro hered.* PAVLVS *lib. V. sentent. tit. II. §. 3.* Nec enim quis sibimet ipsi donare potest, quod tamen in effectu fieri intelligebatur, si pater filiofamilias vel vir vxori donabat, quod omnia patri vel marito acquirerentur. Nec filius donare poterat patri ex peculio, quod iam patris erat, *l. 9. in f. de donat.* pariter nec vxor marito, quod, teste CICERONE, maritus omnia vxoris bona iure *dotis* acqui-

Olim tres illi modi magis in vsu erant.

Inde donationes ex hoc statu locum habere non poterant,

acquisiuerat. Hæc ratio quidem cessabat in ea, quæ *vxoris loco* antiquitus intra annum, antequam *vsus* accedebat, habebatur, vel quæ *vsurpata* erat per absentiam *trinoctii;* attamen alia ratio impediebat has donationes. Aut enim *intra* aut *post annum* fiebant. Si *intra annum*, intuitu matrimonii per *vsum speratum* confirmandi fiebant, & sic sub *modo*, quo non subsecuto, forsan quod vxor discederet intra annum a marito, vel maritus moreretur, eæ irritæ erant; eo vero secuto, adhuc irritæ in effectu fiebant, quod per anni *vsum* vxor in *manum mariti* veniret, & quæuis vxoris bona, & sic etiam antea donata, mariti fierent. Post *annum* si fiebat donatio, aut vsus erat interruptus, aut non. Hoc casu non valebat donatio, quod vxor iam *in manu mariti* & *materfamilias* facta fuisset; illo vero, si post *trinoctii integri* absentiam manebat in domo patris vel tutorum, nec ad maritum reuertebatur, matrimonium cessabat & donatio itidem irrita erat, quod *modus speratus* non esset secutus. Quodsi reuertebatur ad maritum, & cum eo vlterius consuetudinem continuabat, eodem modo donationes ea intentione eumque in finem fieri intelligebantur, vt vinculo adstrictiori pedetentim *secundum leges* etiam adhuc fieret vxor, quæ *iure gentium* tantum talis adhuc erat, adeoque in *matrimonio iniusto* viuere dicebatur. Hoc cessante fine, in irritum reuocanda erat donatio, cum interim tantum *vxoris loco* habita fuerit; eo vero secuto, vel ideo *in effectu* pro non facta habebatur, quod ab hoc tempore omnia marito, in cuius manus venerat, essent acquisita, omni proprietate matrisfamilias ademta. Ita rationes antiquitus, meo iudicio, subducebant ICti, antequam libertas, *solo consensu*, & sic *iure gentium*, contrahendi matrimonium nimium extenderetur, ac vtplurimum, imo per modum *regulæ*, *matrimonia legitima*, tribus prædictis modis, contraherentur, vnde etiam solent *regulæ iuris* confici. His positis principiis, nulla opus erat *scripta lege*, sed *per consequentiam necessariam* ex statu peculiari matrimoniorum fluebat ius, quod *moribus* seu per *fori interpretationem* postea *receptum* dici cœpit, ne inter coniuges donationes valerent, adeo vt ne quidem *morte donantis* conualescerent, quod demum, auctoribus SEVERO & ANTONINO, correctum est in *l. 32. §. 2. de donat. int. vir. & vxor.* Eædem scilicet rationes illo casu obtinebant, quæ antea adductæ sunt. Si enim *in manum* mariti vxor peruenerat, mortuo eo, vt *filia* succedebat, & sic donatio antea facta in irritum ciciderat, æque vt in liberos olim a patre collata. *l. 2. §. 2. pro here-*

ne quidem, si per vsum contrahebatur matrimonium.

herede l. 4. pro donat. Si non peruenerat, intuitu tamen & sub spe *matrimonii legitimi & iusti subsecuturi* facta fuisse credebatur, & sic heredi integrum erat, id repetere, quod sub hoc *modo* donatum fuisse, intelligebatur.

§. LXIII. Hic status matrimoniorum durasse videtur per quingentos annos, ex quo etiam ratio petenda, quod omnis *diuortiorum* vsus vsque ad annum V. C. 523. incognitus fuerit. Hoc anno demum, POMPONIO MATHONE & PAPYRIO MASONE Coss. primum diuortium Romae SP. CORVILIVS RVGA fecisse legitur, testibus GELLIO *lib. II. lib. XVII. c. 21. & lib. IV. c. 3.* DIONYSIO HALICARNASSEO *lib. II.* Magna vsque ad haec tempora matrimoniorum erat religio, ac insigne matrimoniorum robur, quod regulariter in manum conuenisset vxor, quod etiam obseruatum est in GVNDLINGIAN. *cit. l. §. 32.* adeoque diuortiorum vsus cum his consistere non poterat. Hac clade nuptiis semel iniecta, earum vinculum nutare, quin & mores vxorum in peius ruere, & *manum* seu *potestatem maritalem* declinare, atque quouis modo praecauere incoeperunt. Etenim PLAVTVS, qui teste GELLIO *lib. 17. c. 21.* paulo post *bellum Punicum* in scena floruit, atque circa V. C. annum 570. decessisse videtur, in *milite glorios. act. III. Sc. I. vers. 92.* adeo corruptos mulierum mores iam fuisse ait, vt plures taedium ducendarum vxorum caperent, vel ad minimum passim eas domum eiicerent. Hoc difficilius fieri poterat, si in *manum* vxor marito conuenisset, quae ratio matrimoniorum eo tempore adhuc *ordinaria* erat: facilius, si *sine legibus* in coniugium, *iure gentium* contrahendum, consentirent, quae forma inusitatior atque rarior; verum post haec tempora frequentior esse coepit, imo sub imperatoribus rarior antiquorum modorum praxis fuit. Haec noua matrimoniorum forma laxitatem eorum admodum promouit, diuortiorumque libertatem adeo extendit, vt & mulieres contra morem priscum a maritis diuerterent. Tempore PLAVTI haec ingens metamorphosis non inuaserat matrimonia: corrupti vxorum mores deterrebant quidem maritos ab ineundis connubiis: vbi vero eadem inibant, more antiquo ea *ordinarie* contrahebant, vt vxor *in manum* conueniret. Haec ratio impediebat eo tempore adhuc vxores, ne diuertere a maritis possent, quod innuit PLAVTVS *in mercat. act. IV. sc. 6. v. 1. sqq.* indigitatque, in genere vxoribus adhuc eo tempore ius diuertendi a maritis denegatum fuisse, certo indicio, vtplurimum

Inde diuortiorum vsus deerat.

Diuortia secuta ex matrimoniis consensu initis,

mum adhuc vxorem marito in manum conueniſſe. Aſt poſtquam noua illa matrimoniorum forma frequentior eſſe cœpit, vt paulo rarius vxores in manum conuenirent, etiam licentia diuertendi vxoribus communicata, ita vt pedetentim tres illi modi antiqui plane conſenuerint, vel ad minimum rarius in vſum deducti fuerint.

In matrimoniis, ſolo conſenſu initis, regula antiqua de donationibus fuit retenta ex nouis cauſis, imprimis ex libertate diuertendi,

§. LXIV. Hac vero mutatione in *ſtatu connubiorum* introducta, donationum inter coniuges ſtatus quoque mutari debuiſſet, quod iuris vetuſti ratio iam deficere videretur. Enimuero forenſis interpretatio, quæ *ius ciuile* dicta, ſæpe tales *regulas generales* generauit, moribusque confirmauit, a quibus, mutato licet rerum ſtatu, non facile recedi poterat. Accedebat vero in his matrimoniis, nouo more formatis approbatisque, noua ratio, quæ donationes nec in iis admittebat, quod matrimonia talia admodum lubrica, fragilia, & diſſidiis magnopere ſubiecta eſſent, vt ſæpe ad annum vix durarent, ſingulis annis noua fœdera connubialia appeterent vxores, laſciuiæ & luxuriæ admodum indulgentes, teſte SENECA *lib. III. de benefic. c. 16.* Hoc rerum ſtatu conſultius viſum fuit, ius, moribus circa *donationes inter virum & vxorem* iam receptum, potius conſeruare, & quouis modo in *vſu forenſi* defendere, quam illud impugnare. Etiam eius vſum fuiſſe in matrimoniis, *vſu* contractis, ſupra obſeruaui: ex his originem traxerant nuptiæ, *nudu conſenſu* contractæ, remiſſa conuentione in manum, adeoque praxin iuris antiqui facile etiam ad has extendere poterant. Verendum enim erat, ne alter alterum nimiis donationibus, blanditiis coniugalibus extortis, ſpoliaret, poſtea vero diuerteret; quo facto rei familiaris iacturam grauiſſimam paſſus fuiſſet donans, ſi illi reuocationem eius, quod donatum erat conſtante marito, integram non ſeruaſſent. Præterea ſi *nouum diuerſumque ius* circa donationes, ex conditione *horum coniugiorum*, receptum fuiſſet, verendum erat, ne ad *diuortia* magis aditus ampliaretur, quem præcludendum eſſe omnibus modis contendebant ſapientiores. Appetebant vxores imprimis diuitias mariti, vt haberent, vnde luxuriam ſuam alere, adulterosque paſcere poſſent. Iam tempore PLAVTI mulieres, licet adhuc in *manu* viri eſſent, ſollicitabant quotidie eos ad dandum. Hæc erat vox earum quotidiana:

& moribus vxorum peſſimis.

- - *da mihi, vir, Calendis, meam quod matrem iuuerit:*
Da, qui faciat: da, qui condiat: da, quod dem quinquatribus,
Præcantatrici, coniectrici, bariolæ, atque aruſpicæ:

Fla-

Flagitium eſt, ſi nihil mittetur, quo ſupercilio ſpicit!
Tum piatricem clementer non poteſt, quin munerem:
Iam pridem, quia nihil abſtulerit, ſuccenſet geraria.
Tum obſtetrix expoſtulauit mecum, parum miſſum ſibi.
Quid? nutrici non miſſurus quicquam, quæ vernas alit?

vid. PLAVT. *in milit. glorioſ. act. III. ſc. I. v. 97. ſeqq.* Hæc ſi audebant mulieres, in *manu* viri exiſtentes; quid non verendum erat ab his, quæ *ſui iuris* manſerunt, nec tamen *antiquis de moribus* fuerunt? *quæ omnium rerum libertatem imo licentiam deſiderarunt?* VT POTITVS CATO pronunciat apud LIVIVM *lib. 34.* Salſe paſſim perſtrinxit mores mulierum IVVENALIS, & inprimis *ſat. VI. lib. 2. v. 35.* aperte indicat, eas etiam exegiſſe *munuſcula* a viris pro concubitu. Et quis neſcit, quam impotentiſſimus mulierum ardor fuerit in *ornamenta muliebria*, in quorum comparationem ſæpe viri omne ſuum exhauriebant patrimonium. Teſtis eſt SENECA *lib. VII. de benefic. Non ſatis muliebris inſania viros ſubiecerat, niſi bina aut terna patrimonia in auribus ſingulis pependiſſent.* Idem teſtatur titulus D. *de auro argento mundo ornamentis vnguentis veſte vel veſtimentis vel ſtatuis legatis.* Prolixum catalogum *de ornamentis his* ſecundum ſeriem alphabeticam exhibet ſiſtitque TIRAQVELLVS *de LL. connub. in L. 3. gl. 1. P. 3. n. 27.* cui iungendus eſt PLAVTVS *in pœnul. act. I. ſc. 2. v. 1. ſqq.* vbi imprimis taxat mulieres ſui temporis, *quod nulla eis ornandi ſatis ſatietas ſit.* Libertate ergo diuertendi a maritis vxoribus data, faciles ad diſcidium erant, ſi a donis ſeſe temperabant mariti, quæ anhelabant in varios vſus, eosque plerumque prohibitos. Hoc metu concutiebant viros ad donandum: donis autem maritalibus inſtructæ quæuis audebant, & maritum tandem bonis exſpoliabant quibuscunque. His peſſimis moribus obuiam eundum erat per leges antiquas ſcilicet, 1) *ne inter virum & vxorem donationes valerent:* 2) *ne dotem repetere poſſet, quæ ſine cauſa probata diſcederet.* Aut ergo dona in vxorem congerere recuſabat vir, aut non. Priori caſu diuortium ex hac cauſa non amplius metuendum facile erat, quod iuſta deeſſet cauſa, & ſic ei *dotis diſpendium* immineret. Poſteriori caſu, viro ſe ad mores vxoris ſitientis accommodante, rurſus diuortii periculum ceſſabat, quod alioquin ſciret, a ſe quæuis dona per maritum repetitum iri. Sæpe nouum appetebant thorum mulieres laſciuæ, & ſic ad diuortium faciles fuiſſent, niſi metu hoc a conſilio peſſimo auocatæ fuiſſent.

Nouerant Romani, donationes inter coniuges haud cessaturas esse: nouerant, viros mulieribus auaris & quæuis appetentibus facile succumbere; simul tamen nouerant auaritiam muliebrem, & quod nulla re magis a proposito diuertendi deterreri possent, quam metu repetendarum rerum sibi a viro donatarum, quas ægre dimittebant. Ipsæmet rarius donant, sed munera ab aliis lubentes accipiunt. Hæc ratio effecit, vt Romani per SCtum Velleianum mulieribus *intercessionem pro aliis*, non *donationem* interdicerent, quod ad hanc non essent procliues, vti quidem ad illam. *l. 4. §. 1. D. ad SC. Vellei.*

Mores maritales idem ius postulabant.

§. LXV. Sed etiam vxoribus consulendum prouidendumque erat, ne effusius in maritum donationibus ad incitas tandem redigerentur. Quamuis enim mulieres a donis in alios congerendis facile sese temperabant, vt modo dixi; quoad *maritum* tamen plures rationes concurrere poterant, quibus inductæ tandem donarent, quod alioquin haud necessum fuerit, eis donationes hasce interdicere. Si vxor bonis abundabat, iis inhiabat non raro maritus, qui eorum gratia illam vnice duxerat. Blanditiis simulatis tandem eam expugnabat, vt donaret, & potiorem diuitiarum partem in eum transfunderet. Obtento fine, causam ad *diuortium* quærebat vir iniquus, vt nouis nuptiis nouas quoque accessiones ad patrimonium faceret; prior vero vxor spoliata rebus suis egere & quæstum corpore facere coacta fuisset, si donationes inter *virum* & *vxorem* robur habuissent. Ne ergo donatio vxori fraudi esset, refrenanda atque coercenda fuit illo maxime tempore, quo vxores donare poterant. Quæ in *manu viri* erat, nihil donare poterat: quæ *sui* manebat *iuris*, opum arbitrium retinebat. Fac iam, donationes inter virum & vxorem robur habuisse, vxori quid aliud imminebat, quam periculum diuortii vel egestatis? Si hæc marito auaro non donabat, diuortium ipsi minabatur: si donabat, præter *diuortium* adhuc *egestatis* periculum incurrebat. Vtrique malo occurrebatur per *ius antiquum*, moribus retentum, quod quidem ob aliam diuersamque causam receptum erat, eius tamen vsus, introducta *diuortiorum* libertate, desinere non poterat, vt tamen de eius rigore aliquid laxandum esset, quod auctoritate SEVERI & ANTONINI effectum est. Aequum videlicet videbatur, donationibus *morte confirmatis* robur addere, quod, exstincto donatore, palam fieret, donationem fraudi connubio non fuisse.

§. LXVI.

§. LXVI. Quod ergo *moribus vetustis* receptum erat ius circa *donationes inter virum & vxorem*, atque *interpretatione forensi* roboratum, id *moribus* quoque sub imperatoribus conseruatum, statu connubiorum licet admodum mutato. Hic ipse effecit, vt de *rationibus* huius interdicti admodum cespitarent sapientiores, ius antiquum circa has donationes magis ex *præsenti rerum conditione* quam *antiquo more* æstimantes. Hunc si præ oculis habuissent, nullos de ratione *iuris antiqui* fluctus mouissent. Quoniam vero hic ipse cum forma matrimoniorum recentiore, eaque frequentiore, non satis congruebat, admodum fluctuabant, vnde præsens *antiqui iuris* vsus defendi posset? Testis est PLVTARCHVS, qui circa seculi II. primordia iam floruit, & huius litis mentionem facit *in quæst. Roman. tom. II. p. 265.* Quærit enim; *cur donationes inter maritum & vxorem prohibitæ sunt?* Varias suppeditat rationes, quæ sine dubio a iuris peritis eo tempore, non sine fluctuatione, adferri solebant. *An*, ait, *quemadmodum Solon donationes mortis causa factas valere voluit, iis tantum rescissis, quæ necessitate extortæ, aut muliere persuadente factæ essent: nimirum quod necessitas vim animo faceret, voluptas autem eidem imponeret; an, inquam, eodem modo Romanis suspectæ erant coniugum donationes?* Quidam ergo arbitrabantur, donationes inter virum & vxorem a *concussione* vix immunes esse, quæ facile, *diuortiorum* libertate concessa, emergere posset, adeoque donatio *suspicione concussionis* laborare videbatur. *Aut potius*, pergit, *quod signum beneuolentiæ tutissimum putarent esse donum (dant enim alieni & non amantes) ideo istud demerendi genus e coniugio sustulerunt, vt absque mercede gratias, ac propter se, non alias causas, coniuges inuicem amarent?* Hæc ratio connubiis quibuscunque videbatur communis, sed parum stringens, quod experientia doceret, inter eos, qui animorum coniunctione conglutinati essent, liberalitatem imprimis vsum habere. Vnde nec in hac ratione subsistit, sed nouam in scenam producit: *an quia capiendis maxime corrumpuntur mulieres, vt alienos admittant viros, grauitatem iis conciliare censuerunt, quod suos nihil dantes diligerent?* Quia vero hæc duntaxat maritos a donando auocasset, vxores vero non strinxisset, tandem etiam hanc nouam addit, quæ magis *statum antiquum connubiorum* sistit: *An hæc est verior ratio, quod viri & vxoris omnia debeant esse communia?* Hanc cæteris prætulisse videtur, quod indicant verba: *an hæc est VERIOR RATIO?* Equidem si statum Romanorum connubiorum

Varia antiquorum iudicia circa rationes prohibitionis huius

a Plutarcho adducta,

primario ab eo collocata in bonorum communione,

biorum spectas, *vera communio* cessasse videtur, quod non ignorauit PLVTARCHVS. Interim prisco more, quo in *manu viri* erat, quodammodo domina rerum mariti videbatur æque vt *filia*, & ita quædam *vmbra communionis* inter coniuges esse, videbatur. Ad hanc alludere videtur PLVTARCHVS innuitque, ita matrimonia merito comparata esse debere, vt communio quædam ad imitationem iuris antiqui adesse videatur, quod exinde *prima donationis probibitio* principaliter atque primordialiter sit repetenda.

ab Hottomanno agnita, §. LXVII. Agnouit roborauitque veritatem huius doctrinæ ex *prisco more* repetitæ, a PLVTARCHO etiam assertæ, HOTTOMANNVS *in disput. iur. ciuil. de donat. omnium gener. c. 5. §. 18. (tom. 1. oper. p. 608.)* atque hoc modo mentem suam prodit: *Nulla probabilior quam illa Plutarchi* ratio est, *vt coniuges omnia inter se communia ducerent: quemadmodum lex Romuli iubebat:* γυναῖκα κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν: *quemadmodum Dionysius lib. 3. testatur: inde illud Ciceronis in Topicis: cum mulier viro in manum conuenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Indeque institutum fuit, vt si quid mulier e viri bonis subripuisset, in eam soluto matrimonio rerum amotarum formula, non autem furti actio, daretur.* Hoc exemplum denuo monstrat, mutato licet plerorumque matrimoniorum statu, plura retenta fuisse ex priscis matrimoniorum formis, partim iuris antiqui veneratione, partim etiam ob retentum & conseruatum

reprobata a Scipione Gentili, quendam priscorum matrimoniorum vsum. Non tamen potuit adduci SCIPIO GENTILIS, ICtus eruditionis haud vulgaris *lib. I. de donat. int. vir. & vx. c. 6.* vt in hanc iret sententiam, quod existimauerit, PLVTARCHVM veram & proprie dictam *communionem* omnium

cuius rationes recensentur, rerum connubiis adsignasse; in quo tamen meo iudicio fallit. Respexit ad veterem eorum statum, quod mulier in manu viri erat, & sic bona omnia vxoris ad eum transibant; e contrario vxor in communem bonorum vsum adsciscebatur, & *quodammodo condomina* bonorum mariti erat, quo mortuo, magis *continuare* quam *acquirere* dominium bonorum, in quæ æque vt filia succedebat *ipso iure*, censebatur. *§. 3. I. de hered. quæ ab intest. defer.* Addit, non concedendum esse, nihil proprii mulieres, postquam nupsissent, habuisse vel retinere potuisse ex bonis: M. Catonem cum aliis de seruis aliisque rebus, quæ doti non essent, neque ad virum transirent, scripsisse, easque *receptitias* appellasse, quod eas sibi nominatim recepissent: licet vxor in manum

num viri conueniſſet, non tamen mariti & vxoris bona ita confuſa & commixta fuiſſe, vt nulla fuerit inter illa iuris diſtinctio: id inde apparere, quod antiquiſſimis etiam temporibus maritus certis caſibus dotem lucrari potuerit, veluti propter *adulterium vxoris*, & repudiata vxor vel quæ diuertiſſet, dotem ſuam a marito recuperauerit: filiamfamil. nuptam in poteſtatem mariti non tranſiiſſe, ſed in poteſtate patria remanſiſſe, neque bona ſua ita in maritum transferre potuiſſe, vt iuri parentum præiudicaret: denique ANTONINVM veteresque ICtos longe alias rationes attuliſſe, merito reſpuendas, ſi aliam cauſam eamque veram vel ſolam habuiſſent, &c. Eandem ſententiam ex SCIPIONE (ſuppreſſo quamuis eius nomine) reguſtauit, & rationes potiores eius ſuas fecit DOMINICVS AVLISIVS *in comm. ad tit. de donat. c. 4. p. 457.* quin plerique eius veſtigia premere ſolent.

§. LXVIII. Non deſunt tamen, quæ SCIPIONIS dubia remouere & declinare queunt. Ante omnia enim repetenda ſunt momenta ſupra adducta, quæ olim, etiam ante XII. tabulas, *donationum* vſum inter coniuges non admittebant. Hæc *moribus* vulgo tribuuntur, quod *lex prohibitiua ſcripta* deficeret, ipſa autem donationum inefficacia ex *matrimoniorum priſcorum ſtatu* profluxiſſet, atque a ICtis per *forenſem interpretationem* tracta & deriuata fuiſſet. Atque id ipſum eſt, quod ait ICtus in *l. 1. D. de donat. int. vir. & vx. Moribus apud nos receptum* (& poſtea etiam retentum) *eſt, ne inter virum & vxorem donationes valerent.* Contra hæc momenta nihil faciunt SCIPIONIS argumenta, quæ ad *poſteriora tempora* quadrant, quo iam dudum idem *moribus* receptum, & quia *vſu forenſi* firmatum erat, haud paſſi ſunt ICti, ius antiquum infirmari per nouos vxorum mores, nouamque matrimoniorum formam, qua *ſolo conſenſu*, ſine *coemtione* & *confarreatione*, nec habita *vſus* ratione, hinc inde contrahi cœperunt, quæ, *diuortiorum* praxi inualeſcente, demum in morem frequentiorem deducta fuiſſe videntur. Atque ad huiusmodi matrimonia SCIPIONIS rationes quadrant. Quæ ex M. CATONE in medium adfert (ex GELLII *lib. XVII. c. 6.* ſine dubio hauſta) de his matrimoniis omnino intelligenda ſunt. Suaſit hic *legem Voconiam*, teſte EODEM *lib. VII. c. 13.* quæ lata eſt a Q. VOCONIO SAXA, anno V.C. DCCXCIV. quo *libertas diuortiorum* per tria ſecula fere iam obtinuerat, & duæ matrimoniorum formæ iam cognitæ erant, atque vſitatæ. Adeoque non mirandum eſt, de *receptitiis*, quæ ex ſuis bonis

& ſub examen reuocantur,

oſtenditurque, ea pertinere ad matrimonia ſolo conſenſu inita,

in quibus receptitiorum vſus

nis retinebat, nec ad virum transmittebat vxor, locutum fuisse CATONEM, cum in matrimoniis, *solo* & *simplici consensu* initis, quæuis mulier sibi *recipere* poterat, adeo vt *magnam sibi pecuniam reciperet*, *quam marito sæpe mutuo dabat;* vt ait CATO, id quod a moribus priscis alienum esse censeo.

item repetitio dotis eiusque priuatio obtinebat.

§. LXIX. Pari ratione, quæ de *repetitione dotis* & eius *priuatione*, diuortio facto, addit, rursus ad tempora prisca non pertinent, sed ad ea demum, ipso fatente SCIPIONE, quibus post quingentos annos Romæ diuortia matrimoniorum antiquam integritatem infecerunt, quod *tit. de diuort.* euictum est. Neque etiam hoc liquet, diuortiis *promiscuis* locum fuisse in ea muliere, quæ in *manum viri* conuenisset, vel, si ex probabili causa ea postea in tali vxore admissa sunt, necesse fuit, per *cautiones* mulieri prospicere, teste GELLIO *lib. IV. c. 3.* atque id in diuortiis recipere, quod in emancipationibus arrogatorum impuberum iuris erat, scilicet, vt maritus sine causa vxorem domo eiiciens, illata redderet, vel maritus ea retineret, si ob *mores vxoris* discidium factum fuerat; sicuti arrogator, impubere emancipato, bona, quæ ad eum detulerat, restituere cogebatur. Ad ea tempora etiam spectat, quod matrimoniis contractis sæpe mulieres in *potestate patris* permanserint, quod illis proprium erat connubiis, quæ ex post facto *solo consensu* inita fuere, adeoque rursus inde nullum præsidium suæ sententiæ circumponere potuit aut debuit.

ICti Romani nouas rationes attulerunt, matrimoniis sui temporis conformes.

§. LXX. Denique etiam hoc SCIPIO addit dubium, quod longe diuersas ab his, quas tradidi, rationes expresserint ICti, & ipse imperator ANTONINVS, ex *more maiorum* prohibitione harum donationum repetentes, quæ *spuriæ* dicendæ forent, si præter eas alia *verior* atque *solidior* adfuisset ex prisco Romanorum æuo. Supra vero iam obseruaui, aliam fuisse rationem huius iuris primitus *introducendi* & *recipiendi*; aliam vero illud, mutato etiam matrimoniorum statu, *retinendi* & *conseruandi*. De his magis solliciti fuere ICti & imperatores, quæ tamen *plene* & *perspicue* intelligi nequeunt, quam primordiali ratione prohibitionis euoluta. Atque hæ, posteriores etiam, a *maioribus* deducuntur, in *l. 1. l. 3. pr. & l. 31. §. 7. de donat. int. vir. & vx.* non adeo incommode & inepte, quod quæ ante duo vel tria secula constanter in vsu permanserunt, vtut matrimoniorum status innouatus esset, *maiorum* moribus & *traditionibus* recte adscribi queant.

cur a maioribus deductæ?

queant. Hæ vero rationes, quæ a ICtis adferuntur, commode coniungi possunt, quod ad vnum eundemque scopum tendant, & altera alteram explicet, quorsum pertinet VLPIANI ratio in *l. 1. cit. tit.* tradita, & ex LABEONE repetita a POMPONIO in *l. 31. §. 7. eod. ne mutuo amore inuicem spoliarentur donationibus non temperantes, sed profusa erga se facilitate* abutentes. Hæc ratio tangit nouum illum matrimoniorum statum, qui admodum *solubilis* erat, atque *fragilis*, vxores tamen manui mariti non subiiciebat. Facile hoc rerum statu alter alterum bonis spoliare potuisset, si donationes, ad quas coniuges ex intimo animorum adfectu procliues sunt, plenum robur accepissent, quibus factis, diuortium interuenire & donantem in egestatem deducere poterat, quod praecauendum erat, vt supra iam dixi; quin etiam, si ei, qui cuperet non daretur, itidem diuortium imminebat, vt HOTTOMANNVS *cit. l.* addit. Hoc tamen impediebatur, quia facile præuidebant Romani, donationes inter coniuges haud desituras esse, quarum reuocandarum metus retinebat eum, cui donatum erat, ne diuortio ansam daret. Hæc diuortiorum facilitas ingens circa *educationem liberorum* quoque producebat impedimentum, quod hoc modo e medio sæpe tollebatur, vt PAVLVS *in l. 2. cit. tit.* adiungit: *nec esset eis studium liberos potius educandi*, quorum educatio rectissime demum sese habet, si indiuidua animorum coniunctio perseuerat inter parentes. Expressius hanc rationem SEXTVS CAECILIVS *in l. 2. cit. tit.* declarat, intentionemque antiquorum Romanorum hanc fuisse dicit: *quia sæpe futurum esset, vt discuterentur matrimonia, si non daret is, qui posset, atque ea ratione euenturum, vt venalia essent matrimonia;* quid enim, si vxor ab auaro marito per iurgium simulatum recederet, quam maritus tamen egregie diligebat? non aliter reuertebatur, quam si bonorum, quibus inhiabat, compos facta esset, quo ipso *concordium venale* fiebat. *l. 27. de pact. dotal.* Id rursus indicat ANTONINVS *in l. 3. pr. de donat. int. vir. & vx.* his verbis: *Maiores nostri inter virum & vxorem donationes prohibuerant, amorem honestum solis animis æstimantes, famæ etiam coniunctorum consulentes, ne concordia pretio conciliari videretur, neue melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret.* Admodum propudiosum videbatur, concordiam *donationibus* alere, quæ sola *animorum vnione* corroboranda erat. Si concordia coniugum solo pretio conciliabatur, eueniebat, vt, qui cessabat dare, cum posset, alterum facile ad discidium adduceret:

ostenditur, ICtorum rationes coniungi posse,

& ad facilitatem diuortiorum respexisse.

ceret: si facilis ditior ad donandum erat, hic, cuius *melior* antea conditio ob copiam fortunarum erat, in paupertatem incidere, & cuius antea *deterior* conditio ob *defectum bonorum* erat, ditior fieri poterat, quod admodum luctuosum postea donanti accidisset, si, diuortio secuto, reuocatio donationum integra non fuisset; hæc vero vbi donanti reseruata est, rursus diuortia magnopere impediuit.

Laxatum aliquid fuit ex antiqui iuris rigore,

§. LXXI. His ita sese habentibus, necessario aliquid laxandum fuit ex *antiqui iuris* rigore. Olim donationes quæuis, ob statum matrimoniorum antiquum, inter coniuges plane exulabant, nec vllo modo subsistere poterant. Tam *absoluta* autem *prohibitio* cum noua matrimoniorum forma commode subsistere non poterat, adeoque pedetentim quædam *interpretatione forensi & oratione* ANTONINI ex antiquo rigore laxata sunt, paucis indicanda. Videlicet regula *antiqui iuris ciuilis*, etiam ante XII. tabulas vsitata, mansit: *interdicta est inter virum & vxorem donatio, vt IPSO IVRE nihil valeat nulliusque momenti sit. l. 2. §. 10. de donat. int. vir. & vx.* Quod *ipso iure* nullum erat, etiam secundum *ius ciuile antiquissimum* inefficax erat, quod in antecedentibus fusius explicatum est. Restricta autem est prohibitio *vsu forensi*, nouis connubiorum formis applicato, α) ad eas donationes, quæ donantis patrimonium minuunt, donatarii augent: alterum si deest, valebat negotium ex sententia orationis ANTONINI *l. 5. §. 8. l. 32. §. 9. eod.* Vnde mutuæ donationes, æqualitate constantes, subsistebant. Antiquis matrimoniis nulla conueniebat donatio, quomodocunque facta fuisset. β) Ad eas, quæ ex *donantis patrimonio* fiunt. Vxore atque marito heredibus institutis, poterat repudiatio ab alterutro fieri in fauorem alterius, donandi etiam animo; *l. 5. §. 13. eod.* secus ac iure veteri, vbi maritus totam hereditatem lucrabatur, siue vxor heres fieret, siue repudiaret. γ) Ad eas, quæ *extra ordinem* fiebant: non quæ *ex more* fieri solebant, vt *die* natali vel alio tempore; quo solennia munera mittere moris erat. *l. 31. §. 8. eod.* δ) Ad donationes *inter viuos:* m. c. donationes inter coniuges *receptæ* erant; vt dicitur in *l. 9. & 10. eod.* Olim enim vel ideo a parte *vxoris* non valebant, quod nihil haberet, vnde marito donare m. c. posset. ε) Ad donationes *ante mortem* non reuocatas. Morte confirmatæ valere cœperunt ex ANTONINI oratione, vt expresse indicat *l. 32. pr. §. 1. & 2. eod.* simulque innuit, iure anteriori nec *morte* confirmari potuisse, prout supra iam obseruaui. Ratio enim *iuris veteris* quoque locum habe-

vt valeret, ex quibus donans non fit pauperior, donatarius locupletior.

Quæ non fiebant ex patrimonio coniugum,

quæ more consueto fiebant.

quæ m. c. fiebant.

Morte confirmatæ.

habebat in ea donatione, quæ morte non reuocata, quod etiam iuris erat inter patrem & filium familias. Rationes autem in nouis connubiorum formis adduci solitæ hic exulabant, ergo æquum fuit, rigori iuris aliquid detrahere. Et tantum de *statu donationum* inter *virum & vxorem* antiquo.

§. LXXII. Progredior ad *hodiernum* earum *statum*, quem *ius Romanum* vnice non determinat, vtpote quo *in subsidium* vtimur, quatenus ad fori nostri rationes & *matrimonia præsentia* quadrat. Adeo enim ius Romanum regulariter in Germania est *subsidiarium*, vt α) ei *ius canonicum* indistincte, β) *ius Germanicum* vero *antiquum* in locis quam plurimis sit præferendum, præcipue in *matrimoniis*, quæ, prout sæpissime innui, etiam apud protestantes *iure canonico* & *patrio antiquo* reguntur, diuersamque in plurimis indolem a *connubiis Romanorum* habent. Neque enim conferri possunt cum illis, quæ quinque fere seculis ab V.C. apud Romanos obtinuere: neque cum illis, quæ *solo consensu*, rite licet declarato, inita, sed *fragilia* admodum, *fluxa*, & fere *precaria* fuere, vt quouis momento *bona gratia* dissolui, vel altero etiam inuito rescindi potuerint. Hi deperditi mores peculiares desiderabant leges, vt munimenta quædam necessaria, quibus vinculum connubiale muniendum erat, ne quouis impetu rumperetur, quorsum leges *donationibus coniugalibus* datæ pertinebant. Aliis prorsus moribus hodie viuunt coniuges in Germania, quibus matrimonium debet esse *sanctum*, *indissolubile*, *perpetuum*, omnis vitæ consortium, omniumque calamitatum indiuiduum solamen. Atque cum *ius canonicum* hanc vitam, hos mores in coniugibus postulet, videamus, an diuersum ius circa *donationes inter virum & vxorem* introduxerit.

Status harum donationum hodiernus ex statu matrimoniorum diuerso, quæ nobis sunt sancta & indissolubilia.

§. LXXIII. Hoc iure vero nihil noui esse introductum, quilibat obseruabit, qui vel GREGORII IX. sententiam in *c. 8. X. h. t.* intuebitur, quæ iuris Romani compendium succinctum exhibet. Ait pontifex: *donatio, quæ, constante matrimonio, inter coniuges dicitur esse facta, ex quo alter locupletior, & pauperior alter efficitur, firmitatem non habet, nisi donatio obitu confirmatur: quæ tamen penitus euanescit, si reuocetur ab eo tacite vel expresse, vel, qui donatum accepit, prius naturæ debitum persoluat.* Neque adeo mirandum est, pontificem in scitis iuris Latii substitisse. Hæc Romæ & in curia Romana perpetuum vigorem quendam conseruarunt, seculo XII. magis corroboratum, au-

Ius canonicum conspirat cum iure ciuili, cuius ratio traditur,

ctum, & per totam Italiam dispersum, vt tempore GREGORII IX. vires ante fractas recuperauerit. Seculi illius tenebrae, quibus *iuris Romani* rationes inuolutae erant, non permiserunt, vt pontifex sub examen reuocaret, vtrum connubiis, *iure canonico* nouiter efformatis, & a laxitate iuris antiqui purgatis, haec de *donationibus interdictis* scita conuenirent, nec ne? sed lex antiqua, in vsum Latii potissimum antiquitus scripta, sine iudicio repetita & propagata est.

per iuramentum tamen irreuocabiles fecit donationes.

§. LXXIV. Aliquid noui tamen *ius canonicum* donationibus hisce addidisse, vnde robur irreuocabile acquirere queant, omnes fere vno ore fatentur, vt mirandum sit, GREGORIVM IX. eius in *cit. tx.* immemorem fuisse. *Iuramentum* intelligo, quo firmatae plenum robur obtinent, & quidem *arg. c. 28. X. de iurei.* Cautum enim est ab INNOCENTIO III. qui ante GREGORIVM IX. sedem Romanam tenuit, ne possent reuocari alienationes rerum dotalium a marito factae, proprio vxoris sacramento firmatae, *cum in alterius praeiudicium non redundet, nec obseruatum vergat in dispendium salutis aeternae.* Talis alienatio de iure Romano non est *ipso iure* nulla, licet non *absolute* prohibita fuerit, *cum volente* vxore subsistat in perpetuum. Donatio itidem *ipso iure* nulla est, volente tamen vxore valet; neque enim eam reuocare cogitur. Sicuti ergo *alienatio* iureiurando vallata robur validissimum acquirit, ita etiam donatio *religione iurisiurandi* munita efficax redditur, omnisque reuocandi ratio excluditur, vt pluribus euincit SERAPHIN. de SERAPHINIS *de priuil. iuram. priuil. 71. n. 3. sqq.* Plures eam nec iuramento conualidari censuerunt, quos laudat BENCKENDORFF *ad cit. tr. n. 1.* quorum doctrina, ad *iuris ciuilis* regulas composita, admitti debet; *l. 5. C. de LL.* de *iure canonico* autem affirmari nequit, vt modo declaratum est. Id tantum in quaestione est, quo iure hodie vtamur, & vtrum hoc illi praeualeat in Germania? quod affirmant, quotquot iurisprudentiam Germaniae illustrant, vt plenius ostendi *tom. I. tit. de iurei.* Si ergo vel maxime iuris Romani de hisce donationibus principia ad fora Germaniae tracta sunt, (quod de quibusdam prouinciis negari nequit) palam tamen atque manifestum est, de nouo multum de eius obseruantia relaxatum fuisse. Quia enim *iuramentum* donationum reuocationem impedit, semper in potestate donantis est, ita socio thori donare, ne vnquam irrita reddi queat liberalitas. Regulariter enim qui donat, de reuocatione sui beneficii non cogitat, quin potius *perpetuum* & *irreuocabile*

quo iure hodie vtimur.

bile ius eo tempore, quo donat, in alterum transferre intendit. Facillime ergo induci potest, vt iuramento eam firmet, ad quod eo pronior erit, quo propensior eius voluntas erga donatarium in ipsa donatione apparet.

§. LXXV. Accedit vero ex *iuris canonici* principiis alia ratio, quæ vtplurimum huius doctrinæ executionem & applicationem impedit. Sicuti enim *diuortiorum facilitas* vel *frequentissimus vsus* faciebat, ne, mutato licet connubiorum statu, iuris vetustissimi dogma circa donationes inter virum & vxorem aboleri posset; ita postquam, ex caussis admodum grauissimis, in *iure canonico* abolita, imo vsus diuortiorum etiam inter protestantes adeo restrictus sit, vt ex paucissimis caussis locum habere queat; quamdiu concordia inter coniuges viget, quæque regulariter in perpetuum subsistere debet, de reuocandis donationibus non cogitant coniuges, & ita, abstrahendo ab aliis etiam caussis, nunc ne quidem tangendis, contingit, vt casus rarissime emergant, quibus de his reuocandis donationibus agitur. Equidem allegant, mortuo donatario ante donantem, adhuc hodie huic facultatem reuocandi superesse, quod tamen itidem rarissime euenit, quia vix vlla prouincia deprehenditur, quæ de *successione coniugum*, qua reuocatio vtplurimum impeditur, aliquid non disponat, vt mihi nunquam casus de reuocandis his donationibus oblatus fuerit, quantum quidem memoria assequi possum. Impedit quoque hodie renouationem diuortiorum exclusio,

§. LXXVI. Neque enim tantum ex his caussis, sed etiam ex *iuris Germanici* propriis principiis, quæ prorsus aboleri non potuerunt, effectum est, vt huius doctrinæ cultura vtplurimum effectu carere debeat, quod nunc specialius docendum est. Ante omnia quædam principia, *iuri Germanico antiquo* propria, quibus res coniugum regebantur, præmittenda sunt, vt inde recte iudicare liceat, quatenus inter coniuges donationes fieri potuerint? Primum est, fuisse ex *ipsa lege* inter coniuges Germanorum quandam *bonorum communionem*, quæ altas radices egit, vt ne quidem per iuris Romani receptionem eradicari prorsus potuerit, sed eius vestigia passim adhuc supersint. Multo legum antiquarum & hodiernarum apparatu hoc probatum dedit, atque illustrauit ill. Dn. de LVDEWIG *diss. de success. coniug. diss.* 2. *lit. ll. it. diss. de dote & donat. propt. nupt. diss.* 7. *in not.* vt fere mihi hac in re otium fecerit. E re tamen erit, leges primarias Germaniæ hic repetere atque illustrare. In iure *Saxon. Prouinc. l.* 1. *art.* 31. & iuris Germanici propria ratio, qualis est (1) communio bonorum,

hæc

hæc generalis regula præmittitur: Mann und Weib haben nicht gezweyet Guth zu ihrem Leibe. Hoc iure ergo possident bona *pro indiuiso*, in communione, quamdiu viuunt, quod innuunt verba: zu ihrem Leibe; mortuo quippe alterutro, communio per *diuisionem* tollitur, quod vel *statutariæ coniugum successiones*, vt vocantur, adhuc innuunt, quæ cum antiquitus ex communi patrimonio magis iure *diuisionis* facta fuit ita adhuc hodie, si verba statuti ambiguitate laborant, ex *bonis vtriusque coniugis* instituenda est. Quandoque tamen continuatur, si videlicet ex eo matrimonio liberi adsunt, cum quibus in *communione* superstes, repudiatis secundis nuptiis, perseuerat, vt plenius euincit B. HARPRECHT *de vsufruct. statutar. materno*. Addit vero Saxo: Kein Weib mag auch ihres Guths nichts vergeben, ohne ihres Mannes Willen, daß er es durch Recht leiden darff, quod per alienationem bonorum vxor præiudicaret marito, iure *communionis* patrimonio vxoris vtenti, reditusque inde percipienti, quod ius ICti vocare solent *vsumfructum maritalem*, termino ex *iure Latio* petito, minus tamen commodo, quod plus sit percipere commoda ex bonis iure *communionis*, quam *seruitutis*, in sensu iuris Romani intellectæ. Denuo vero addit Saxo: Wenn ein Mann ein Weib nimmt, so nimmt er sie in sein Gewehr, und alles ihr Guth zu rechter Vormundschafft. Est ergo vxoris *tutor legitimus*, & omnia eius bona simul cum ea possidet, & quidem cum pleno *effectu*, quia vox Gewehr indigitat *possessionem cum pleno iure*, omnia commoda *ordinaria* & *extraordinaria* inde percipiendi, sicuti emtori eiusmodi possessio est præstanda, id quod ni fiat, venditor eo nomine *euictionem* præstare tenetur, quod vocant die Gewehr leisten. In *speculo Sueuico c. 50.* iuxta *edit.* SCHANNATTI *p. 196.* & *c. 271.* iuxta *edit.* Dn. BERGER *p. 56.* idem ius traditum est: Mann und Weib mögen nit haben kein gezwaites Guth. Similiter: ein Weib mag ihrs Guths nit geben hin an ihres Manns Urlaub und an seinen Willn. Additur in *codice Bergeriano:* noch ein Mann an (vel ohn) seines Weibs Willen, quod & *vxoris* propter *communionem* intersit, ne bona diminuantur. Equidem olim etiam *iure Romano* quædam *communio* inter coniuges vsitata fuit, vt ante declaratum est; verum ab hac, quæ inter Germanos obtinuit, longe diuersa. Iure Romano enim vxor erat in *manu mariti*, & vxoris bona ad maritum deuoluebantur, vt magis iure *proprietatis* ea possideret, solo *vsu communi* relicto vxori, cum spe succedendi, vt plenius supra traditum est. Ast *iure Germanico* vera magis *communio* inter coniuges locum habuit, ex natura *socie-*

ex qua maritus vxoris bona pleno iure possidet,

quod illustratur ex iure Sueuico,

& diuersitas a Romano iure ostenditur,

ſocietatis indiuiduæ & *arctiſſimæ*, quæ in connubio deprehenditur, quod Germani magis *ſimplicitatem iuris Gentium* ſecuti videantur, cum Romani ſuam communionem vel quaſi ex alio *ſubtiliori* & *rigidiori fundamento* traxerint. Atque hæc *communio* adhuc hodie retenta & propagata eſt ex legibus recentioribus Francorum, Thuringorum, Weſtphalorum, Saxonum, Marchicorum, aliorumque, vt plenius demonſtrat docetque ill. Dn. de LVDEWIG *cit. l.* Imo magis aucta eſt hæc communio, poſtquam diſtinctio inter bona *hereditaria* & *acquiſita* in pleriſque locis eſt abolita, & ſublata tum per *iuris Romani* receptionem, quod hanc differentiam ignorauit: tum per *pontificis bullam*, qua in fauorem piarum cauſarum imprimis huius iuris diſtinctionem damnauit & abolendam eſſe cenſuit.

cuius vſus adhuc hodie ſupereſt.

§. LXXVII. Infinita hanc communionem bonorum confirmant corroborantque *monumenta antiqua*. Loquuntur diplomata & chartæ, donationes eccleſiis non aliter quam *communi conſenſu* & communi nomine factas fuiſſe, adeo, vt ſi *principaliter* maritus donauerit, ſimul tamen *vxoris* ſuæ mentionem fecerit, vt cum ea donaſſe videretur, licet principaliter diſpoſuerit. In *tradit. Fuldenſ.* a SCHANNATTO editis *n. XII.* occurrit charta de anno 757. hac formula: *Ego Rotharius & coniux mea, ſana mente ſanoque conſilio - - donamus* &c. Mox ſolus Rhotarius loquitur: *ſi quis vero, quod futurum eſſe non credo, ſi ego ipſe aut aliquis de heredibus meis vel proheredibus* &c. Sub *N. XX.* formula de anno 765. hæc occurrit: *Nos bini Hobbertus & coniux mea Rhuada portionem noſtram tradimus* &c. & paulo poſt: *quantum nobis genitores noſtri dimiſerunt, & nos ipſi conlaborati habemus*, quæ verba argumenta *communionis* & *acquæſtus coniugalis* inferunt. Alia charta de anno 765. ſub *N. XXV.* it. *XXXIII.* ſiſtitur ibi: *quicquid ad nos noſcitur perueniſſe. N. XXXVII.* ibi: *totum laborem noſtrum. N. XL.* ibi: *poſt noſtrum amborum diſceſſum donamus* &c. quo ipſo communio in vita denotatur. Pariter *N. XLI.* ibi: *poſt obitum noſtrum hæc omnia tradimus. N. XLII.* ibi: *poſt noſtrorum & filiorum noſtrorum diſceſſum.* item *N. LXIV. LXXXV.* Speciatim vero *N. LXXXVI.* charta occurrit de anno 788. ſub hac formula: *Ego Waluramus & coniux mea Waltrat - - hoc eſt quod donamus: in pago Wormacinſæ in villa quæ dicitur Trushamersheim, quicquid Waltrat ibi videtur habere* &c. quibus verbis maritus ſimul donat, quod vxoris ante matrimonium fuerat, de qua ſola vxor, marito inuito, nihil do-

Communio hæc ex antiquis chartis illuſtratur,

quæ oſtendunt, maritum eccleſiis non aliter quam cum conſenſu vxoris donaſſe.

nare poterat. Sub *N. LXXXVIII.* similis donatio *communi nomine* occurrit sub hac formula: *quicquid proprietatis habemus ex iure parentum & alio quocunque modo acquisitum*, item *N. XCII. XCIII. XCV. XCVII.* ibi: *quicquid proprietatis habemus. N. XCVIII.* & *C.* ibi: *quod mihi Altfriede, pater meus Althurinus ex iure proprietatis suæ in hereditatem reliquerat, & omne quod postea ibidem exquisitum & elaboratum habemus.* Porro *N. CI.* ibi: *quicquid simul elaboratum habemus:* hodie die Errungenschafft. *N. CXXII.* ibi: *quicquid nobis ex parentali iure herditauerunt parentes nostri.* Conf. *N. CXXX. CLVIII.* Notanter vero *N. CLIX.* vxor sola donat, hac tamen conditione: *vt per vestram præstantiam illud maritus meus Odilmar & filius meus Gerwin habeant ad vitam illorum. N. CLXI.* ibi: *quicquid proprietatis habemus.* Conf. *N. CLXV. CLXXVII. CLXXXII. CXCVIII. CCIX. CCX. CCXII. CCXLI. CCXLII. CCLXXII. CCCIII. CCCXV.* Sed & *N. CCCLXV.* maritus principaliter quidem, nominata tamen simul vxore, donat sub hac formula: *Quicquid ibidem de alode parentum & qualibet ex causa ad me noscitur peruenisse.* Speciatim vero *N. CCCLXXVI.* de anno 824. occurrit formula: *communibus manibus tradimus*, quæ etiam repetitur *N. CCCLXXIX. CCCCVIII. CCCCL.* Præterea sub *N. CCCCLII.* de *anno 842.* occurrit formula: *Ego Gunthram cum coniuge mea Othrada trado de rebus meis mihi diuinitus collatis - - quicquid moderno tempore iuste & legaliter proprietatis habeo, - - de iure meo in ius & dominationem S. Bonifacii trado;* qua formula aperte innuitur, maritum de bonis suis sine consensu vxoris nihil donare potuisse. Confer. præterea *N. CCCCLXII. CCCCLXV. CCCCLXXV. CCCCLXXVIII. CCCCXCIV. CCCCXCVI.* &c. Singularis sub *N. DCLIV.* occurrit charta de *anno 1239.* vbi donat Geslarus de Hofelstain sub hac formula: *communicato consensu coniugatæ meæ Mechtildis.* item *N. DCLVI.* ibi: *coniuncta manu tradimus*, quæ formula etiam repetitur *N. DCLVII.* Similes formulæ etiam occurrunt apud MEICHELBECKIVM *in histor. Frising. tom. I. P. 2.* vbi *n. 29.* donat Onolfus cum coniuge sua *manu communi. N. 31.* ibi: *cum consensu coniugis meæ. N. 38.* ibi: *ego ipse simulque cum illa tradidimus. N. 56.* & *57.* ibi: *Ego Regiinhoh pariter manu communi filii mei Hertolti nec non & coniuge mea - - rem propriam & Alodem nostram - - tradimus.* Item *N. 64. 89. 95. 153.* ibi: *trado cum consensu mariti mei, nomine Anno, propriam hereditatem meam - - quod ego de propria mea hereditate cambiaui atque acquisiui. N. 175.* ibi: *hæc trado*

præ-

præsente marito meo. Conf. N. 178. 179. Sub N. 188. occurrit donatio Altmanni, *qui tradidit, quicquid in suam partem ei euenit hereditatis, quando cum filiis suis partiuit;* qualis formula etiam N. 202. occurrit. Mortua enim vxore maritus cum liberis communia bona possidet, donec, secundum leges diuisione facta, a communione recesserit. Confer. porro N. 189. 196. 198. 210. 265. ibi *communibus manibus tradiderunt.* N. 428. 440. 454. ibi: *quicquid propriæ hereditatis aut acquisitorum præsenti tempore habere visi fuimus.* Porro N. 461. ibi: *tradiderunt communibus manibus.* N. 484. 635. 651. 675. ibi: *cum consensu & conniuentia vxoris meæ.* N. 676. ibi: *præsente coniuge sua tradidit.*

§. LXXVIII. Alterum *principium iuris Canonici* concernit differentiam bonorum & quidem *immobilium*, in quibus Germani primarium suum constituerunt patrimonium, vtpote in quæ affectio hominum singularis cadere solet. B. THOMAS. *in select. feud. §. 6. p. 13. seqq.* Diuiserunt vero immobilia in *acquisita* & *hereditaria.* Illa dixere, quæ præsente possessore nouiter titulo *singulari* acquisita erant; quæ autem per viam *successionis* seu titulo *vniuersali* obuenerant alicui, *hereditaria* dicta sunt. Vtriusque patrimonii, antiquitus distincti, passim fit mentio in antiquis monumentis. MARCVLFVS enim *lib. II. c. 7.* discrimen hoc accurate obseruat, aiens: *Dono tibi omni corpore facultatis meæ vbicunque, vndecunque, tam de HEREDITATE parentum, quam de COMPARATÒ vel quod PARITER LABORAVIMVS.* Conf. IDEM *lib. I. c. 33.* & *in appendice Formul.* apud BALVZ. *c. 46. p. 461.* item *c. 47. 49. 52.* &c. Apud ill. Dn. de LVDEWIG. *in MSCt. reliq. tom. II. p. 365.* occurrit formula: *possessionis nostræ tam hereditariæ quam acquisitæ.* Apud MEICHELBECK. *in histor. Frising. tom. I. p. 2. N. 140.* adest formula *tam de proprio quam de acquisito.* & *n. 194.* ibi: *propriam hereditatem atque emticam.* it. *N. 169.* ibi: *propriæ hereditatis vel acquisitionis quicquid habere videtur.* In *tradit. Fuldens.* a SCHANNATO editis *n. 36.* sequens est formula: *quem genitor meus & genitrix mea mihi moriens dereliquerunt, & ego ipse comparaui, aut de quolibet tracto, aut de comparato mihi prouenit.* Item *N. 63.* ibi: *de allodio parentum meorum vel de quolibet prædio ad me adtracto. N. 88.* ibi: *quicquid proprietatis habemus ex iure parentum & alio quocunque modo acquisitum. N. 140.* ibi: *tam de paterno, quam de materno & aliunde exquisito.* item *N. 145.* vbi expressior formula adest: *quicquid mihi pater meus & mater & fratres hereditauerunt, & proprio elaboratu acquisiui.*

(2) Distinctio inter bona hereditaria & acquisita,

quæ ex antiquis documentis illustratur.

Ratio

Ratio diuersa horum bonorum hæc fuit, quod *acquisita* sub libera dominorum dispositione essent; non item *hereditaria*, quæ sine legitimorum heredum consensu alienari non potuerunt, excepto *vrgentis necessitatis* casu, vt tamen his *ius retractus* saluum esset. *In Iure Saxon. prouinc. lib. I. art. 34.* expresse disponitur: Ohne des Richters Urlaub mag ein Mann sein eigen wohl vergeben mit der Erben Gunst. It. *in art. 52.* Ohne der Erben Laub und ohne Gerichte mag kein Mensch sein eigen Guth noch seine Leute vergeben. Equidem in genere Saxo hoc ius assignat dem eigen Guth, quod in *sensu vulgari* de vtroque accipi potest patrimonio. Verum recte obseruauit ill. Dn. de LVDEWIG *diss. de donation. c. VI. §. 5.* vocem eigen in sensu iuridico accipiendam, vt designet *allodium*, quod Saxo male expressit per appellationem des eigen, loco cuius potius nomen des Erb-Guths substituere debuisset, quod veteres *allodium* dixere? Quid? quod ex adductis formulis liqueat, *hereditaria* primario olim propria & *acquisitis* opposita fuisse. Hac de causa in antiquis monumentis, vbi de *alienatione bonorum hereditariorum* agitur, passim clausula: *cum consensu heredum meorum*, adiecta deprehenditur, vt *in tradit. Fuldens. N. 168. Ego Bleonsuind talem portionem, quæ mihi a parentibus meis in pago Iagesgerue in villa Mechitamul in proprietatem HEREDITARIO IVRE contingit, consentientibus fratribus ac sororibus meis, nulloque parentum meorum & affinium contradicente* &c. In *MSCt. reliq.* Dn de LVDEWIG. *tom. II. p. 273.* diploma *de an. 1271.* habet hanc formulam: *cum consensu & conniuentia heredum meorum.* Et *p. 254.* in diplom. de anno 1307. ibi: *consensu omnium meorum heredum consanguineorum & nepotum.* Pariter in *diplom. p. 364. consensu legitimorum heredum nostrorum*, & *p. 365. assensu filiorum meorum*, nec non *p. 462. in diplom.* de a. 1317. quo quidam donauerat proprietatem, *quæ ad se ex obitu propinquorum iure hereditario fuerat deuoluta*, & quidem sub hac clausula: *de consensu prædictorum heredum meorum.* Similis tenoris formulæ occurrunt *tom. I. reliq. p. 24. 35. 48. 52. 53. 109. 117. 185.* &c. In *annal. Frisingens.* MEICHELBECKII *tom. I. p.* [illegible] *N. 55.* adest hæc formula: *assistente clero vel plebe nec non & generibus meis atque cognatis consentientibus.* Item *N. 162. cum consensu fratrum suorum.* Obseruaui tamen, sæpissime donata esse ecclesiis *hereditaria bona* non adiecta prædicta clausula, quales donationes deprehendi *in tradit. Fuldensibus* sub *N. 47. 48. 61. 63. 79. 80. 83. 88. 100. 111. 117. 118. 119. 122. 143. 182. 244. 289.* &c. in quibus char-

Inde in alienatione hereditariorum consensus heredum fit mentio.

chartis satis euidenter *bona hereditaria* memorantur, nulla tamen facta mentione *consensus & conniuentiæ heredum*, adeo vt probabile sit, eum adhibitum non fuisse. Vt ergo hi ab euictione horum bonorum deterrerentur, variæ *execrationum* clausulæ adiectæ sunt, aliaque mala heredibus proposita, quorum metu plerique ius suum derelinquere coacti sunt.

§. LXXIX. Quæ cum ita sint, in propatulo est, bona inter coniuges pro diuersa eorum indole fuisse communia, *acquisita* quidem *pleno iure; hereditaria* vero duntaxat quoad *commoda* & *emolumenta* constante matrimonio. Neque enim meo iudicio fas fuit vxori aut marito, per nuptias subtrahere heredibus legitimis bona *hereditaria*, adeo vt nequidem vxori integrum esset, ea marito *sine consensu heredum* donare, vt dicitur *lib. I. iur. prouinc. Sax. art. 31.* Darum mag kein Weib ihrem Mann eine Gabe geben an ihren eigen, (de bonis hereditariis) oder an ihrer fahrenden Haabe, (quam *geradam* vocant, in quam proximæ cognatæ ius habent) daß sie es ihren rechten Erben nicht entfremde nach ihrem Tode. Quale ius vero maritus in hæc bona consequatur, addit statim Saxo: Denn der Mann mag an seines Weibes Guth kein ander Gewehr gewinnen, denn als er zu dem ersten mit ihr empfing in Vormundschafft. Accepit videlicet *possessionem bonorum* horum cum iure percipiendi reditus ex legibus *communionis*, quatenus eam natura bonorum passa est. Maritus pariter de iure veteri *dotalitium* vxori in bonis *hereditariis* non aliter assignare poterat, quam cum *consensu heredum*, vt prouisum est in *Spec. Suevico c. 68.* iuxta edit. SCHANNATTI. Es gibt ein Mann sein eigen seinem Weipp woll zu Leibgedinge mit der Erben Uhrlaub. Specialis exceptio erat in *morgengaba* iuxta *c. 67.* quæ ex his bonis poterat dari, ane seiner Erben Uhrlaub. Idem ius quoque refert Saxo *lib. I. iur. prouinc. c. 21.* Man mag Frauen woll eigen geben zu ihren Leib mit der Erben Laub. Vnde rursus liquet, id ex qualitate horum bonorum peculiari tractum fuisse.

Inde communionis diuersitas demonstratur.

Hereditaria nequidem marito donabat vxor sine consensu heredum

§. LXXX. Tertium iuris Germanici principium constituitur *in acquæstu coniugali*, cuius in formulis *§. 33.* adductis facta est mentio, v. c. *quod pariter laborauimus*, item de *collaboratu nostro*, vel *quicquid simul laboratum habemus*, quæ formula *§. 32.* adducta est. Atque hæc bona *communi labore acquisita* potissimum & principaliter inter coniuges erant communia, quod coniuges apud Germanos ab antiquo laborum

(3) Acquæstus coniugalis prorsus inter coniuges communis,

rum communium socii fuerint. Testis est TACITVS *de moribus German. c. 18. Ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se LABORVM periculorumque SOCIAM, idem in pace, idem in prælio passuram ausuramque. Hoc iuncti boues, hoc data arma denunciant.* Diuersis plane moribus viuebant vxores Romanæ, in quarum oppositione sine dubio TACITVS hoc adduxit, qua de causa non mirandum, eos diuerso etiam iure vsos fuisse. Videlicet sicuti durante coniugio id, quod *communi opera* acquisitum, commune est secundum principia iuris Germanici; ita necesse fuit, vt, soluto matrimonio, quoque superstes partem de *acquæstu coniugali* ferret, non iure *successionis*, sed *societatis*, atque *communionis*. Inde vero manifestum redditur, (1) hanc *acquæstuum* communionem non ex *conuentione quadam*, vt censet LAVTERBACHIVS *de societ. bonor. coniug. c. II. §. 1.* sed potius *ex statu ipso coniugii*, secundum *mores Germanorum* considerati, fluxisse, eique intime adhæsisse, adeoque *statuta*, quæ adhuc idem disponunt, vt speciatim statutum Hamburgense *P. 4. tit. 5. §.* und dann, cum pluribus aliis vicinis, adhuc vestigia *iuris prisci Germanici* aperte docere, nec temere ex *iure Romano*, sed ex *propriis fontibus* explicanda esse. (2) Illud quoque certum est, non demum ante aliquot secula, vt ait IDEM *cit. l. c. II. §. 7.* sed ab omni æuo, quo Germanorum notitia inualuit, hanc *communionem* obtinuisse, & *statutis* demum repetitam esse. (3) Regulariter huc referri debent, quæ *constante matrimonio* acquisita sunt, modo vtrique conueniant: feudum constante matrimonio acquisitum a marito vel ideo quoad *substantiam* non fit commune, quod solo marito eiusque heredibus masculis datum sit: cetera ordinarie communia sunt, quod pluribus LAVTERBACH *c. IV. cit. l.* explicat. conf. B. de LYNCKER *de acquæst. coniugali.* ABRAHAMVS A WESEL *de connubiali bonorum societate.* B. HARPRECHT *de vsufructu statut. materno*, in quo imprimis infinita *communionis pristinæ* vestigia occurrunt, quæ non statutis nouioribus debentur, sed *statui matrimoniorum* peculiari, quo Germani a Romanis magnopere erant distincti.

Communionis in Germanos coniuges ratio

§. LXXXI. Erant itaque, vt hæc tria capita contraham, apud Germanos olim omnia bona *communia* durante coniugio, *hereditariis* duntaxat exceptis, quæ quidem in *communi* habebantur *vsu*, citra præiudicium tamen proximorum consanguineorum, quibus ius succedendi

cedendi in illa eripi non potuit. Huc collineat ICtus Belga 10. CATSIVS *p. 2. emblem. 22.* aiens: *maiorum nostrorum aeuo cum adhuc exstarent veteris vestigia recti, vna erat ac simplex fere matrimonii ineundi ratio, vt iuxta cum nuptiis omnium bonorum societas inter coniuges videretur contracta.* Idem quoque obseruat WESELIVS *de connubiali bonor. societ. tr. 1. n. 17.* docetque ex hoc fonte communi adhuc hodie in Belgio superesse *bonorum communionem* multisque aliis in locis. Quae cum ita sint, facile iudicari potest, an & quatenus inter coniuges donationes fieri potuerint? Etenim 1) expeditum est ex antea dictis, donationes *rerum hereditariarum* fieri non potuisse, non quidem ex rationibus *iuris Romani*, sed ex propriis causis, quod perspicue traditur in *iure prouinc. Sueuic. c. 88.* ex edit. SCHANNATTI vel *c. 272. p. 57. iuxta edit. Bergerianam.* **Ein Weib mag ihrem Mann kein Erbe geben, das sie dennoch nicht geerbet hat, und das sie noch wartet zu erben; also mag auch der Mann seinem Weibe noch niemand dem andern kein Erbe geben, das er dennoch nicht geerbet hat.** Verba haec duntaxat videntur excludere *bona hereditaria futura*, quorum successionem sperat coniux; sed non alia ratio huius dispositionis est, quam quod *hereditaria* siue *praesentia* siue *futura* ab omni donatione exemta sint, nec legitimis heredibus interuerti queant, adeoque etiam ad *praesentia hereditaria* haec verba applicari possunt, quod ex *iure Saxon. prou. lib. 1. art. 31.* iam antea explicaui atque illustraui. (2) Pari ratione vxori integrum non fuit, de *bonis geradicis* aliquid marito donare, quae iure antiquo ad *proximas agnatas* deuoluta sunt. Vtrumque coniungit Saxo *cit. l.* **Darum mag kein Weib ihrem Mann eine Gab geben an ihren eigen,** (de bonis hereditariis) **oder an ihrer fahrenden Haab**, (quae mobilia olim possedit mulier, *geradica* erant) **daß sie es ihren rechten Erben nicht entfremde nach ihrem Tode.** Rursus haec prohibitio debetur *iuri Germanico*, quod vel inde liquet, quia tantum hae donationes sunt prohibitae, nulliusque valoris, inuitis legitimis heredibus. Ergo consentientibus iis permissum est vxori, & res *hereditarias* & *vtensiles* marito donare, quod a contrario sensu colligitur. Neque enim iure Germanico donatio *absolute* prohibita fuit inter coniuges ex ratione *matrimonii*, vti penes Romanos moris erat, sed ex *qualitate bonorum*, quae in praeiudicium eorum, quibus ex *lege Germanica* debebantur non in alium quemcunque, & sic nec in maritum, nec ab hoc in vxorem, transferri poterant. (3) Quae

rerum hereditariarum donatio non habebat locum inter coniuges,

nec vxor geradam donare poterat,

nisi consenserint legitimi heredes.

acquisita donari potuere, Quæ ante matrimonium titulo singulari ab alterutro, vel etiam constante coniugio *communi labore* vel *opera* acquisita erant, communicabantur inter coniuges, & *pro indiuiso* communia erant, vt alter sine alterius consensu eadem per donationem minuere non potuerit. Volente & consentiente altero valida erat harum rerum donatio in quemcunque, quod ex variis diplomatum formulis iam supra illustraui, quia in tali donatione duntaxat *præiudicium coniugis* aderat, cui integrum fuit, iuri suo renunciare. modo sanus esset dans, Necesse tamen erat, α) vt donator sanus esset corpore & animo, vt periculum bonæ valetudinis facere posset, quod pluribus illustrat ill. Dn. de LVDEWIG de *donat. diss. III. c. 6.* & auctoritas iudicis accederet. β) vt in immobilium donatione *auctoritas iudicis* accederet per *ius prouinc. Saxon. lib. I. art. 8. 52.* Equidem his euidenter contradicere videtur Saxo *lib. I. art. 52.* his verbis: **Wer in Kranckheit auch sein Haab und Guth vergiebt oder versetzet zu der Zeit, als er es nicht thun mag, das Weib und das Ingesind soll niemand darum beschuldigen, sintemahl sie des Mannes Gab doch nicht wiedersprechen möchten, sie wären recht oder unrecht.** Sed res salua est; id tantum quæritur, an regressus sit contra vxorem vel familiam mariti iniuste donantis ideo, quod donationem non impediuerint, si forsan res a donatario recuperari non possit? Hoc negat Saxo, adeoque loquitur de donatione *de facto* a marito facta; quam vxor *sua contradictione* impedire non potuit; non quod marito ius fuerit, etiam *inuita vxore* donandi, sed quod si illam impedire non potuit, conueniri ab his, quorum interest, non possit. Quæ *inter viuos* maritus alienat, ea non sunt periculo vxoris, sed de iis tantum tenetur, quæ *post mortem* supersunt, vt statim additur: **das Weib antwortet für kein Guth des Mannes, dann für das, das zu der Zeit ihres Mannes Todt unter ihr erstorben ist.**

Valide coniux donat coniugi de acquisitis, §. LXXXII. Sicuti ergo de his *acquisitis* aliquid donare potuit aliis, præsuppositis præsupponendis; ita nulla ratio iuris obstat, quo minus de iis etiam coniux coniugi valide donare potuerit. Equidem SCHILTERVS *ex. 36. §. 101.* contra hanc sententiam adducit textum *iur. Sax. prou. lib. I. art. 31.* qui tamen de *auitis* & *geradicis bonis* tantum agit, in quibus ius est cognatis quæsitum, & quorum consensus in alienationem desideratur, quod tamen non potest trahi ad *acquisita*. Id diserte Saxo *cit. l. art. 52.* de *mobilibus* prædicat: **Alle fahrende Haab gibt der Mann woll ohne Laub der Erben in allen Städten und an allen**

allen Ohrten. Idem dicendum de *acquisitis immobilibus*, in quibus consanguineis nullum ius quaesitum. Si ergo aliis donare haec potuit, cur non etiam vxori? Sane *status connubialis*, vti apud Romanos his donationibus non obstabat, nec ratio aderat, cur ex *metu diuortii* donari haud potuerit; neque *communio* impediebat donationem, cum etiam res *pro indiuiso* communis socio donari queat, maxime liberis non extantibus. In eo casu frequentes apud Germanos coniuges erant *donationes reciprocae* vniuersorum bonorum, de quibus disponere poterant, vt docent FORMVLAE MARCVLFI *lib. I. c. 12.* apud BALVZ. *tom. II. capitul. p. 381. seq.* vbi additur haec ratio: *pro eo, quod filiorum procreationem inter se minime habere videntur.* Videlicet quia testamentorum vsus deficiebat, mutuae donationes de omnibus bonis fiebant, quibus reuera *successio pactitia* inducebatur. Similes formulae occurrunt *lib. 2. c. 7. 8.* imo etiam de rebus particularibus ex SIRMONDI collectione apud EVNDEM *cit. l. p. 477. seq.* quae tamen iam aliquid ex principiis iuris Romani ex imperitia concipientis sapiunt. **maxime non extantibus liberis.**

§. LXXXIII. Conuenire ergo *ius Germanicum* cum *Romano* videtur, si *externum colorem* tantum intuemur. Reuera autem magnopere differt, vt hactenus indigitatum fuit. Quocirca paucis adhuc inquirendum, quo iure hodie vtamur in prouinciis Germaniae, *Romano* an *veteri patrio*? Illi grauissimum pondus conciliauit ius *canonicum*, quod exacte *iuris Romani* sententiam regustauit, prout *§. LXXIII.* obseruaui, vnico tantum modo superaddito, quo donationes hae corroborari queunt. Quis autem nescit, quam altas *ius pontificium* radices egerit in foris Germaniae, imprimis in *materiis matrimonialibus*, adeo vt cladem insignem *iuri patrio* non tantum intulerit, sed etiam ipsum *ius Romanum* simul in praxin deduxerit, adeo vt in quibus iuris articulis vtrumque ius conspirat, concordatque, magnam in foris nostris habere soleat auctoritatem. Non ergo mirandum, quod SCIPIO GENTILIS *lib. I. de donat. int. vir. & vxor. c. I. circa finem* asseruerit, donationes has interdictas *palam iure CIVILI & PONTIFICIO, totiusque*, (addens) *vt existimo, Europae consuetudine*; quod dogma etiam suum fecit LAMBERTVS GORIS *tr. I. aduers. c. VIII. n. 6.* & ex praxi Belgica illustrauit VOETIVS *ad tit. de donat. int. vir. & vx. §. 18.*

Quo iure hodie vtamur?

Rationes pro Romani vsu.

Consensus ICtorum.

Rationes potiores pro Germanico

§. LXXXIV. Verum enim vero nec *Romana* nec *canonica* ſcita id efficere potuerunt, vt *iuris Germanici* principia in totum abolerentur. Hoc inter coniuges, *qua tales*, ſeu ex *eorum ſtatu* non prohibuit donationes, vti quidem *ius Romanum*, ſed impedimenta, quæ his donationibus poſuit, magis ex *qualitate bonorum* deriuauit, vt antea obſeruaui. Proinde 1) nec *morgengabas*, in iure Germanico fundatas, euertere potuit ius Romanum, quæ nihil niſi donatio mariti in vxorem poſt *primum concubitum* ſunt. Audiimus Saxonem *lib. I. art. 20.* Nun vernemt, was ein jeglich Mann von Ritters Ahrt mög ſeinem Weib zur Morgengab geben, des Morgens als er mit ihr zu Tiſche gehet, vor Eſſens ohne der Erben Laub. Si hoc donum ſecundum regulas iuris Romani eſſet æſtimandum, inualidum cenſendum foret, cum ne quidem ipſa nuptiarum die, matrimonio contracto, donatio valide fieri poſſet, vti ſupra *ex l. 66. de donat. inter vir. & vxor.* obſeruaui. Pariter in *ſpeculo Sueuico c. 67. ex edit.* SCHANNATTI iuris antea relati de *morgengaba* ſententia repetitur, cuius iura ſpecialius non euoluam, ab aliis iam ſatis euoluta. Id tantum inde concludo, *matutinale* hoc *donum*, quod hodie adhuc ſupereſt, optimum præbere argumentum, donationes inter coniuges nec hodie abſolute eſſe prohibitas, idque ex ſententia *iuris Germanici*. Neque audiendum eſſe cenſeo, qui donum hoc hodie deberi ex *præcedente pacto*, ante nuptias iniri ſolito, obiecerit; neque enim tale pactum *abſolute* neceſſarium eſt; ſed maioris tantum ſecuritatis gratia de hoc dono ſponſa cum ſponſo paciſci ſolet. Sed quid ſi id non fecerit: ſi maritus vxori nouellæ, altero die nuptiarum, matrimonio per conſcenſionem thalami iam conſummato, ſponte tale donum obtulerit, beneuolentiæ coniugalis teſtandæ gratia? an id reuocare poſtea poſſet coortis forte inimicitiis? De *iure Romano* id ſine dubio ei integrum foret: non de *iure hodierno*, vt irriſione dignus foret cum SICHARDO, qui iuris peregrini doctrinam hic applicaret. Audiamus ipſius SICHARDI *ad rubr. C de donat. ante nupt. n. 12.* confeſſionem ſatis ingenuam, ſed imperitiam ſimul? *Quamuis hodie illa donatio habeatur pro valde valida, propter errorem iuris; tamen ego puto, non tenere propter rationem, quæ traditur communiter in tit. de donat. inter virum & vxorem. Certum enim eſt, quod illa donatio ſit iam conſtante matrimonio poſt copulam. Ita ſi ſolueretur morte vxoris vel diuortio, crederem eſſe inualidam: ita conſului, ſed fui irriſus.* Merito

exemplo morgengabæ.

rito suo derisus fuit SICHARDVS, quia in ipsa *Germania* iura docens demonstrauit, se iurium patriorum prorsus imperitum, & imperitia iuris peregrini tantum tinctum fuisse, quod Romani quoque in ICtis improbarunt, *turpe esse*, asserentes, *causas oranti* & multo magis professori, *ius*, *in quo versaretur*, *ignorare*. *l.* 2. *§.* 43. *D. de orig. iur.*

§. LXXXV. Caue vero (2) existimes, hoc vnicum forsan *iuris Germanici* vestigium ex ruinis *patriorum morum* superesse, in ceteris vero *ius Romanum* vnice attendendum. Nam quamuis negare nequeam, ius Romanum, obstetricante *iure canonico*, passim ius antiquum patrium conculcasse; eius tamen vsum plurimae prouinciae adhuc conseruarunt, vti demonstratum est in *vsu modern.* STRYKIANO ad *tit. de donat. inter vir. & vxor. §. 3. seqq.* & ab ill. Dn. de LVDEWIG *de different. iur. in SCto Vellei. p. 61. seqq.* Iure *Borussico* & *Lubecensi* coniuges, nullis extantibus liberis, sibimet inuicem donare posse, in *vsu modern. cit. l.* euictum est, quod iuri veteri, vt *formulae* MARCVLFI docent, debetur, non Romano; quamuis enim hoc quoque *reciprocae donationes* validae iudicentur, id tamen non aliter intelligendum, quam quatenus *aequales* sunt, *l.* 7. *§.* 2. *de donat. int. vir. & vxor.* quod tamen *iure veteri Germanico*, ex plena donandi libertate non desideratur. Quod vero, liberis exstantibus, talis donatio permissa haud fuerit, id *liberorum* gratia factum, ne iis bona debita interuerterentur, quia magis *iure Germanico* debentur liberis, quam *iure Romano*. Iuxta *ius Hamburg. p. III. tit. I. art. 4.* de *bonis acquisitis* vxor donare potest marito *secundum quid*: Die Erben mögen ihr auch nicht wegern, ziemliche Gaben, doch nicht über den dritten Theil, ihrem Mann zu thun von solchen wollgewonnenen Güthern; wolte sie aber ihr gantzes Antheil ihrem Mann die Zeit seines Lebens zu gebrauchen geben, soll er gnugsahme Versicherung thun, solche Güther nach seinem Tode den rechten Erben unverringert wieder zustellen zu lassen. Noui, quae hic obiicere soleant amatores iuris peregrini: haec & plura alia esse *iura particularia*, quae quaelibet ciuitas sibi pro lubitu constituere potest: inde non euerti & eneruari *iuris Romani* vsum: *ius Germanicum* iam dudum sepultum esse, frustraneosque esse eorum conatus, qui iura antiquata resuscitare amant: in his non viuendum nec operam iis impendendam: regulae potius standum, quam *ius Romanum* tradit, inculcat, praescribit, & quae sunt alia obiurgationum vulgarium momenta. His vero & similibus obiectionibus non moueor,

Superfunt praeterea plura iuris prisci vestigia.

in plurimis Germaniae prouinciis,

non iure quodam nouo demum introducto.

Qqq 2 per-

plus per donationem conferri nequeat, denn als viel einem Kinde aus erster Ehe oder den Enckelin, die an statt ihrer Väter und Mütter für eine Person zu rechnen, werden mag. De *iure prouinciali Wurtembergico* idem dicendum esse arbitror, postquam animaduerti, illud quoad *acquæstum coniugalem* cum vicinis locorum iuribus conspirare, & se ad mores antiquos Germaniæ conformare, imprimis quoad coniuges. Optime de *statu connubiorum hodierno* edisserit, iudicatque B. Dn. de LYNCKER, *diss. de acquæst. coniug. §. 12. in f.* &, *Hodie*, ait, *propter communia lucra sunt prorsus aliter vxores in domo mariti constitutæ, ex consuetudine patria, ex ordinationibus & statutis: non propter solam prolem, siue generationem liberorum, sed mutuum quoque auxilium in acquisitione coniugali. Romani solum restituebant dotem, ad onera sustinendi matrimonii concessam; Germani præter dotem ex matrimonio quæstum vxori tribuunt, propter communia onera & commoda.* Imo in hoc quoque sese conformat ius *prouinciale Wurtemburgense* ad *antiqui iuris* rationes, quod superstes coniux, abiectis secundis nuptiis, cum liberis ex coniugio susceptis *bonis communibus* fruatur, vt plenius ostendit B. HARPRECHT in *tr. de vsufruct. statut. materno p. 17.* quod ius non aliunde quam ex *communione*, in quam mortuo coniuge cum liberis incidit, repetendum. Donationem vero tunc demum validam esse arbitror, si matrimonium est improle, prout vicina quoque iura disponunt: quod si enim, donatione facta, liberi demum nascantur, donatio quæuis, etiam in extraneum, irritatur, si vel maxime iuri reuocandi eam fuerit renunciatum, quod hæc renunciatio in præiudicium liberorum vergat, quibus illa fraudi esse nequit. vid. BESOLD. *in disp. ad p. 2. iuris prouinc. Wurtemberg. n. 131.* Vel hoc ipsum ostendit, id non petendum esse ex *l. 8. C. de reuoc. donat.* vtpote cui renunciatio derogat, sed ex limpidissimo *iuris Germanici* fonte, quod talem renunciationem, in præiudicium *liberorum* tendentem, non admittit

De iure Würtembergensi speciatim hoc ostenditur.

TIT. XXI.

DE

SECVNDIS NVPTIIS.

§. I.

Secundarum nuptiarum iura per totum ius canonicum sese diffundunt.

TAndem amplissimam hanc doctrinam de *matrimonio*, quæ totum *lib. IV.* occupauit, claudunt *iura secundarum nuptiarum*, quæ paucis quidem *hoc titulo* illustrantur textibus, sed latissimum habent ambitum, vt per plures iuris canonici doctrinas conclusiones suas diffundant. Exploratum enim est, patres *secundas nuptias* adeo odio habuisse, vt iis durissimas leges scripserint, & earum vsum per omnia secula traduxerint, licet pontifices recentiores, rigore prisco relicto, *secundis nuptiis* magis fauisse videantur. Equidem quæ fuerit patrum, pontificum, atque conciliorum de *secundis nuptiis* sententia, industria eximia demonstrauit docuitque Dn. ALBERTVS CHRISTIANVS RICHTER, potentissimo Regi Boruss. iam a conciliis aulicis, in dissertatione, me præside, anno 1723. habita, *de secundis nupt. præcipue illustr. personarum*, vt otium hac in re mihi fecisse videatur, tum quod *cap. I.* magnum iurium ecclesiasticorum apparatum ad hanc materiam attulerit: tum quod etiam *cap. II.* plures conclusiones, ex *odio secundarum nuptiarum* natas, in medium produxerit. Nihilominus tamen instituti mei ratio non permittit, vt plane ἀσύμβολος discedam, quamuis id commodi ex dicta *dissertatione* nactus sim, vt plura inde repetere, & in rem meam vertere possim, quod eo minus mihi vertendum vitio erit, quo magis doctissimus Auctor & consilio meo & bibliotheca in elaboratione sua quoque vsus est, vt laboris, quem in enucleando hoc themate posuit, fructum etiam mihi vindicare queam.

Odia secundarum nuptiarum apud gentes.

§. II. Gentium diuersissima scita circa *secundas nuptias* non tangam, quæ quidem quandoque iis etiam dicam scribunt, & iniquissimo prosequuntur iudicio; ast non iisdem principiis ducuntur, quibus patres eas damnandas esse censuere. Sicuti enim gentiles quandoque

secun-

secundis nuptiis obicem posuerunt ex *rationibus politicis*, tum quod ingentia parerent incommoda; tum etiam quod liberis prioris coniugii vtplurimum essent infestæ, mutarentque adeo secundo nubentium affectum ergo liberos, vt parum abesset, quin & bona & vitam liberorum prioris coniugii posteriori addicerent; ita christianis *propriæ* erant *rationes*, non quidem adeo fundatæ, a gentium tamen philosophia alienissimæ. *Continentiæ* studium non parum incrementi huic opinioni attulit, quod adeo eleuabant nonnunquam patres, vt *vitam angelicam* & *vere christianam* in ea sitam esse crederent, ex quo *monachismus* non tantum ducit natales, sed etiam magnopere creuit. Quid? quod, cum clericis præ ceteris praxin *veri christianismi* incumbere constituerent, his *fugam nuptiarum* primum commendarunt, mox *lege ecclesiastica* iniunxerunt, vt gloria *continentiæ* eminerent. Præterea quidam adeo *misogami* fuerunt, vt nouam inducerent hæresin, nuptias prorsus damnantes, quibus tamen orthodoxi in conciliis recte contradixerunt. Interim negari nequit, nimiam *continentiæ* laudem gloriamque, qua quidam tristioris ingenii homines ducebantur, hæc opinionum monstra peperisse, & effecisse, vt licet *μισογάμους* euitandos esse crederent patres, ipsimet tamen ex eodem principio *secundis nuptiis* dicam scriberent, & magnum *incontinentiæ* argumentum inde peterent.

etiam apud christianos ex diuersis principiis,

imprimis ex continentiæ studio,

§. III. Iam *tom. III. tit. de regular. §. 5. sqq.* ostendi, quam insigni ardore plures vtriusque sexus etiam seculo II. *ἄσκησιν* sectarentur, quam in *continentia* inprimis collocabant, h. e. in *fuga nuptiarum* & *abstinentia* a certis ciborum generibus. Eodem tempore infaustæ voces contra *secundas nuptias* auditæ. Mentem & sententiam communem christianorum his expressit verbis ATHENAGORAS *in legat. pro christ. p. m. 37. vel vt natus est vnusquisque nostrum manet; vel in vnicis nuptiis: SECVNDAE quippe SPECIOSVM sunt ADVLTERIVM.* Mira est philosophia CLEMENTIS ALEXANDRINI *lib. III. strom.* ita edisserentis: *Quemadmodum auaritia & plura habendi cupiditas dicitur fornicatio, vt quæ aduersetur sufficientiæ, & vti indololatria est ex vno in multos Dei attributio: ita FORNICATIO est ab vno matrimonio ad alterum prolapsio.* Ratio huius odii erat, quod christianis *continentiæ* studium deberet esse propositum, quod THEOPHILVS Antiochenus *lib. III. ad Autolyc.* docet: *Apud christianos temperantia adest.*

& vita ascetica,

vt docent testimonia sæculi II.

est, *continentia exercetur*, *monogamia seruatur*, *custoditur castitas*. Præ ceteris TERTVLLIANVS, inclementiori ingenio præditus, hanc doctrinam promouit, & fugam secundarum nuptiarum quauis occasione inculcauit, *quod multum fidei detrahant*, *multumque sanctitati obstrepant*, vt ait *lib. I. ad vxor. c. 7.*, quid? quod *stuprum* & *adulterium* quoddam in iis latere in *libr. de exhort. ad castit. c. 9.* imo *lib. 1. ad vxor. c. 1. dedecus voluptiosum* iis adhærere censuerit, vt alia prædicata odiosa, iis per iniuriam a TERTVLLIANO attributa, non tangam, a quibus sine dubio abstinuisset, si castra MONTANI secutus non fuisset, qui imprimis maledico dente *secundas nuptias* carpit. Vid. AVGVSTIN. *de hæres. c. 26.* Pariter communem christianorum sententiam MINVCIVS FELIX *in Octau. c. 31. p. 327. edit. Gronou.* his prodit verbis: *Nos pudorem non facie sed mente præstamus: vnius matrimonii vinculo libenter inhæremus: cupiditatem procreandi aut vnam scimus aut nullam.*

absolute tamen non erant vetitæ,

§. IV. Interim tamen *secundæ nuptiæ* non *absolute* erant prohibitæ, quamuis a plerisque *reprobatæ* vt *parum honestæ*. Ait enim ORIGIN. *homil. XVII. in Luc. Nunc vero & secundæ & tertiæ & quartæ nuptiæ*, *vt de pluribus taceam*, *reperiuntur*, *& non ignoramus*, *quod tale coniugium nos eiiciat de regno DEI.* *Permittendas* videlicet & *tolerandas* esse secundas nuptias docuerunt, non *iustificandas* aut *approbandas*. Audiamus CHRYSOSTOMVM *homil. 32.* ita philosophantem: *Apostoli præceperunt secundas adire nuptias propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum præceptum Apostoli est: secundum autem veritatis rationem*, *vere FORNICATIO est; sed cum PERMITTENTE Deo publice & LICENTER committitur*, *fit HONESTA FORNICATIO.* EPIPHANIVS *hæres. 40.* idem confirmat, &, *ecclesia*, ait, *virginitati congaudet. Vnas nuptias honorat; sed si quis per DEBILITATEM opus habuerit post propriæ vxoris obitum*, *secundas nuptias contrahere*, *hunc veritatis regula non interdicit.* Hac de causa acriter resistebant, *secundas nuptias* adeo damnantibus, vt communionem cum secundo nubentibus abrumperent, quorum in numero erant *Nouatiani*, rigidioris disciplinæ asseclæ. Contra hos *Patres Nicæni* hoc decretum ediderunt *c. 1. vt si qui velint venire ad ecclesiam catholicam ex Nouatianis*, *ordinentur*, *& sic maneant in clero; ante omnia autem hanc habeant ab eis confessionem*,

sed per tolerantiam permissæ,

nec communionem secundo nubentibus negabant absolute.

nem, quam per scripturam exigi oportet, vt fateantur, se cum omni consensu ecclesiæ catholicæ statuta obseruaturos, i. e. communicaturos se & his forte, qui secundas nuptias experti sunt. Ad tempus tamen quandoque iis negata fuit communio, vt *§. VII.* declarabo.

§. V. Quidam secundo nubentibus adhuc veniam dandam esse censuerunt, sed inclementiores fuerunt erga *tertias* aut *quartas* nuptias appetentes, quas indignas esse dixit BASILIVS *cit. can.* 4. *quæ mariti & vxoris nomina donent.* Hæc rigida quorundam sententia occasionem dedit, vt BASILIVS MACEDO quartas nuptias prorsus nullas esse iudicaret. *Manifestum omnibus esto*, ait, *in iure Græco-Rom. p.87. futurum, vt si quis ausus fuerit ad quartas nuptias, non nuptias, accedere, non solum pro nullis habeantur hæ nuptiæ, nec liberi ex iis procreati pro legitimis agnoscantur; verum etiam vt ipse pœnis pollutorum scortationis sordibus subiiciatur, eiusmodi videlicet personis a se inuicem separatis.* Verum hunc rigorem non diu tulit ecclesia græca, sed ab eo *anno* 1277. *in concil. CPolitano in f.* recessit apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p.758.* aiens: *soluta vero lege matrimonii per mortem alterius coniugum; secundas & tertias & deinde nuptias legitime factas, successiue licitas esse, dicit ecclesia, si impedimentum canonicum & causa alia non obstat.* Idem fatetur INNOCENTIVS IV. *in epist. ad Ottonem Cardin. Tusculanum* apud EVNDEM *cit. l. p.365.* aiens: *Quia secundum Apostolum mulier mortuo viro ab ipsius lege est soluta, vt nubendi, cui vult, in Domino, liberam habeat facultatem; secundas ac tertias & vlteriores etiam nuptias græci non reprehendant nec contemnant, sed potius illas approbent inter personas, quæ alias matrimonio ad inuicem iungi possunt.* His verbis redarguit græcos episcopos, paulo inclementiores erga *tertias* vel *quartas* nuptias, quos tandem *concilium Constantinopolitanum* seculo XIII. celebratum in verbis adductis, ad mitiora adduxit consilia. Verum, non obstante hac concilii declaratione, Græci rursus prolapsi videntur in seueriorem sententiam, & ab occidentis episcopis in hoc articulo denuo dissenserunt. Cum ergo de *consensu orientalis & occidentalis ecclesiæ* restaurando in *concilio Florentino sub* EVGENIO IV. sollicita esset curia Romana, de hoc capite ita cautum est: *Cum secundum Apostolum mortuo viro mulier sit ab eius lege soluta, vt nubendi, cui vult, habeat facultatem in Domino, nec distinguat mortuo secundo vel tertio: declaramus, non solum secundas*

Tertias & quartas nonnulli Græci prorsus damnabant,

quod rursus seculo XIII. correctum,

& demum concilio Florentino confirmatum.

aut tertias, aut quartas, aut vlteriores, si aliquod impedimentum canonicum non obest, licite contrahi posse; commendatius esse dicimus, si vlterius coniugio abstinentes in castitate permanserint.

Clericorum praesentia & benedictio secundis nuptiis denegata.

§. VI. Hoc *secundarum nuptiarum* odium priscum ad varias constitutiones ecclesiasticas ansam dedit, quae etiam, deposito hoc odio, in ecclesia Romana permanserunt. Nam (1) denegata his nuptiis est *benedictio*, cautumque, ne sacerdotes iis interessent, quoniam hoc *matrimonium eorum consilio haud factum* dicebatur. Sic enim concilium *Neo-caesariense c. 2.* vetat, presbyterum secundarum conuiuio interesse, ne videatur eas *ipso facto* approbare, quas clerici ex doctrina illius aeui damnandas esse crediderunt. Supra *tom. III. ad tit. de clandest. despons. §. XI. seq.* ex TERTVLLIANO obseruaui, nuptias *presbyterorum consilio* factas, & apud ecclesiam manifestatas pio adiecto voto fuisse. Hunc morem intellexisse videntur patres Neo-Caesarienses, prohibentes α) ne *ex consilio sacerdotum* fierent: β) ne *praeuio benedictionis voto* apud ecclesiam manifestarentur: γ) imo ne *epulis nuptialibus* quidem interessent, quod calamitosum nupturientibus videbatur, quia hae nuptiae dedecori christianis hoc ipso censebantur, imo ex iudicio CHRYSOSTOMI *in homil. 32.* potius *fornicatio* dicendae. vid. *c. 9. C. 31. q. 1.* Si ergo species *fornicationis* est secundum connubium, indignum credebatur, quod *benedictionis votum* acciperet, & cuius conciliationi *presbyteri* interessent. Equidem *copula sacerdotalis*, prout hodie in nuptiis contrahendis adhibetur, eo tempore ignota fuit; sponsalibus tamen adhiberi solebant presbyteri ex *lege ecclesiastica*, & vbi publice in ecclesia manifestabantur, (quod hodie fit per *proclamata tria* seu *banna ecclesiastica*, vti vocantur) *benedictionis* votum nuptiis instantibus dicebatur. Ceterum vbi ἱερολογία in *oriente* & *occidente* nuptiis contrahendis praescripta est, etiam hanc *concilium Salmanticense* anno 1335. can. 11. secundis nuptiis denegandam censuit apud HARDVIN. *tom. VII p. 1972.* his verbis: *Inter caetera, quae officio praelatorum incumbunt, hoc praecipue desideratur & quaeritur, vt subditorum, maxime ecclesiarum rectorum ignorantia, quae mater cunctorum errorum esse dignoscitur, eorum vigilantia propellatur. Sane quia certo didicimus, quod plerique simplices clerici & rectores, quandoque per iuris ignorantiam secundas nuptias benedi-*

& ipsa ἱερολογία.

nedicant; non attendentes, quod SACRAMENTVM HVIVSMODI ITERARI NON LICET, & sic de facili corruunt in errorem; proinde statuimus, quod prælati in suis diœcesibus in virtute sanctæ obedientiæ capitula de secundis nuptiis minime benedicendis, quæ incipiunt: capitularium, & capitulum autem: *super hoc sanctis a patribus edita, faciant publicari.* Crediderunt ergo patres huius concilii, benedictionem sacerdotalem esse *sacramentum*, nec *reiterari* posse, forsan quod *characterem* imprimeret *indelebilem*, quod tamen interpretes recentiores minime admittunt, vt docet TELLEZ *ad c. 1. h. t. n. 9.* Eandem prohibitionem repetunt INNOCENTIVS IV. *in epist. ad Otton. Cardin. Tusculan.* apud HARDVIN. *cit. l. p. 366.* & ALEXANDER III. in *c. 1. X. h. t.* sub pœna suspensionis ab officio & beneficio. non iteranda;

§. VII. Nouum ergo delictum ecclesiasticum censebatur, secundas inire nuptias. Quid mirum ergo, si (2) secundo nubentes *censuris ecclesiasticis* quidam rigidioris disciplinæ magistri subiicerent? En decretum *concilii Laodicensis* apud HARDVIN. *tom. I. p. 782. c. 1. De his, qui secundum regulam ecclesiasticam libere ac legitime secundis nuptiis iuncti sunt, nec occulte nuptiarum copulam fecerunt; oportet, vt, paruo tempore transacto, vacent orationibus & ieiuniis, quibus etiam iuxta indulgentiam communionem reddi decreuimus.* Docent hæc verba, secundo nubentibus ad tempus *communionem* denegatam fuisse, quod illis accidebat, qui in statu *pænitentiæ publicæ* erant, & sic quandam *excommunicationem temporalem* subire cogebantur. Pariter *concilium Neo-Cæsariense c. 3.* apud GRATIANVM in *c. 8. C. 31. qu. 1.* nuptias repetentibus pœnitentiam iniungit his verbis: *De his, qui frequenter vxores ducunt, & de his, quæ sæpius nubunt, tempus quidem pœnitentiæ his manifestum constitutum est; sed conuersatio & fides eorum tempus abbreuiat.* Grauior censura infligebatur illis, quæ *continentiam* in viduitate vouerant, & postea, ea abiecta, ad nuptias rursus sese contulerant, quas *concilium Carthaginense IV. anno 389. c. 104.* apud HARDVINVM *tom. I. p. 985.* & GRATIANVM in *c. 1. C. 27. q. 1.* hoc modo plectendas censet: *Sicuti bonum est castitatis præmium, ita & maiori obseruantia & præceptione custodiendum est. Vt si quæ viduæ, quantumlibet adhuc in minoribus annis positæ, & immatura ætate a viro relictæ, se deuouerint Domino; & veste laicali abiecta, sub testimonio episcopi & ecclesiæ religioso habitu apparuerint, postea* censuris subiecti secundo nubentes, maxime si votum in viduitate fecerant.

vero ad nuptias seculares transierunt, secundum Apostolum damnationem habebunt, quoniam fidem castitatis, quam Domino vouerunt, irritam facere ausæ sunt. Tales ergo personæ sine Christianorum communione maneant, quæ etiam nec in conuiuio cum Christianis communicent. Nam si adulteræ coniuges reatu sunt viris suis obnoxiæ; quanto magis viduæ, quæ religiositatem mutauerunt, crimine adulterii notabuntur, si deuotionem, quam DEO sponte, non coacte obtulerunt, libidinosa corruperint voluptate atque ad secundas nuptias transitum fecerint? Quæ etsi violentia irruente ab aliquo præceptæ fuerint, ac postea delectatione carnis atque libidinis permanere in coniugio raptori & violento viro consenserint; damnationi superius comprehensæ tenebuntur obnoxiæ. De talibus ait Apostolus: cum luxuriatæ fuerint, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Interim secundas contra *votum* factas nuptias non diremerunt, quod post aliquot secula demum decretum est.

Hæc senerior disciplina paulo post damnata,

§. VIII. *Particularem* tamen, quibusdam tantum ecclesiis propriam, hanc fuisse *disciplinam* crediderim, quæ etiam non diu durauit, postquam supra iam ostendi, a pluribus hanc durissimam legem damnatam, & mitiora consilia pro secundis nuptiis allata fuisse. Accedere noluere patres *Nicæni* Nouatianis, pro summo scelere *nuptias secundas* habentibus, vt communicare nollent cum secundo nubentibus. Vnde decreuerunt, vt Nouatiani, ad ecclesiam catholicam reuerti desiderantes, reciperentur quidem, sed hac lege, vt promitterent, se etiam illis communicaturos, *qui secundas nuptias experti erant*, prout iam *§. IV. in f.* obseruaui. Plus adhuc fauit secundis nuptiis AVGVSTINVS *de ciuitat. DEI lib. XVI. c. 34.* aitque: *Quid sibi velit, quod Abraham post mortem Saræ Ceturam duxit vxorem? Prouisum hoc facto est contra hæreticos futuros, secundarum nuptiarum aduersarios, vt in ipso patre multarum gentium demonstraretur, non esse peccatum, post obitum coniugis iterum coniugari.* Si ergo non est peccatum, *vota secunda* suscipere: si hæresis est, illicitas censere secundas nuptias, peccatum vtique etiam fuit & hæreticum, secundo nubentes censuris subiicere ecclesiasticis, quod tamen fecerunt patres *Laodiceni* & *Neo-Cæsarienses*, quorum scita nihilominus *codici canonum vniuersæ ecclesiæ* inserta sunt, edito a PITHOEO, IVSTELLO atque VOELLIO. Eandem sententiam quoque amplexus

xus eſt HERARDVS, Turonenſis Archi-epiſcopus, *c. 3.* ſecundas laicorum nuptias approbans & pro legitimis habens apud HARDVINVM *tom. V. concil. p. 457.* & quid multa? ipſum ius canonicum ex pontificum decretis collectum ſecundas nuptias *legitimas*, *pias*, *honeſtas*que credidit, adeo vt etiam vxori easdem citra *pœnam infamiæ* infra annum luctus concedat ex hac ratione, *quod ſecundum Apoſtolum, mulier mortuo viro ſuo, ab eius ſit lege ſoluta, & nubendi, cui vult, tantum in Domino, liberam habeat facultatem* per *c. 4. & 5. X. h. t.* Hoc vero poſito durum admodum atque iniquum, *benedictionem* nuptiis his denegare, quæ olim vel ideo denegata fuit, quod patres eas damnarent, & pœnitentiis ſecundo nubentes ſubiicerent. Hoc vero correcto & abolito, par quoque erat, effectus, qui ex patrum priſcorum doctrina aſpera profluxerunt, abolere, quod recte proteſtantes obſeruarunt.

& ſecundæ nuptiæ rurſus legitimatæ ſunt,

vnde nec benedictio iis deneganda foret.

§. IX. Hisce tamen non obſtantibus (3) noua, & quidem hæc concluſio inde deducta eſt, quod ſecundo nubentibus aditus ad *vitam clericalem* præcluſus fuerit. Hæc ſicuti deducta fuit ex doctrina patrum antiqua & iniqua de *fuga ſecundarum nuptiarum*; ita mirandum eſt, adeo ſeculis ſequentibus tenaciter eis inhæſiſſe pontifices patresque, vt, licet *ſecundas nuptias* legitime & ſine vlla labe peccati aut dedecoris contrahi exiſtimauerint, a *clericatu* tamen eos in perpetuum arcuerint, vt *tom. I.* de *digam. non ordin.* oſtenſum, euictumque eſt, eandem ſententiam in *iure canonico* ſtricte adhuc retentam fuiſſe. Forſan hæc parum cum principiis nouis iuris eccleſiaſtici cohærens lex ideo retenta eſt, vt eo vberior *diſpenſationum* eſſet copia, vnde curiæ Romanæ auctoritas pariter ac theſaurus immenſa cepit incrementa. Quia vero *ad cit. tit. tom. I.* duntaxat ſummatim, quæ huc ſpectant, tradidi, e re erit, paulo plenius ſtatuta patrum conciliorumque hic enarrare.

Secundo nubentes a clero remoti,

quod cum iure nouo non adeo congruit.

§. X. Quemadmodum ſupra *§. 3.* obſeruaui, TERTVLLIANVM in ſecundas nuptias plus iuſto iniquiorem fuiſſe; ita *lib. I. ad vxor. c. 7.* ab Apoſtolorum inſtituto hanc praxin deriuat, aiens: *Quantum fidei detrahant, quantum obſtrepant ſanctitati ſecundæ nuptiæ, diſciplina eccleſiæ & præſcriptio Apoſtoli declarat, cum digamos non ſinit præſidere.* Voluit PAVLVS *1 Tim. III.* epiſcopum debere eſſe *vnius vxoris virum*, quod poſtea oſores ſecundarum nuptiarum traxe-

Sententia Tertulliani de hac concluſione,

xerunt ad *digamos*, qui mortua prima vxore aliam duxerunt. Obſeruarunt iam eruditi, PAVLVM de *bigamia ſimultanea* potius accipiendum eſſe, quod eo tempore eccleſiæ fere primario eſſent collectæ ex *iudæis*, bigamiam colentibus, adeoque non dubium eſt, eueniſſe caſus, vt *iudæi bigami* ad eccleſias accederent, quorum vinculum diſſoluere noluerunt Chriſtiani primæui, Zelo iudaico quid indulgentes, vtut de cetero *bigamiam ſimultaneam* inter ſuos non tolerarent; interim prudenter admodum monuit PAVLVS, eos ad eccleſiarum præfecturam haud admittendos eſſe. IDEM *c. 7. in exhort. ad caſtit.* idem inculcat: *Apud nos plenius atque ſtrictius præſcribitur, vnius matrimonii eſſe debere, quos adlegi liceat in ordinem ſacerdotalem.* Quin etiam hoc argumento pro dehortandis laicis a ſecundis nuptiis vtitur, quod contingere poſſit, vt *conſeſſus ordinis eccleſiaſtici* deeſſet, quo caſu permiſſum eſſe quidem ſingulis cenſet, & *offerre* & *tingere*, & *munere ſacerdotali fungi*, non aliter tamen, quam ſi vnius vxoris maritus fuerit. *Igitur*, ait *cit. l.*, *ſi habes ius ſacerdotis in temetipſo, vbi neceſſe eſt, habere ius ſacerdotis. Digamus tinguis? Digamus offers? Quanto magis laico digamo capitale eſt agere pro ſacerdote, cum ipſi ſacerdoti digamo facto auferatur agere ſacerdotem.* Poſt pauca concludit: *Ergo pugnare debemus ante laicum iuſſum a ſecundo matrimonio, dum presbyter eſſe non alius poteſt, quam laicus ſemel fuerit maritus.* Hanc ſententiam SEPTIMIVS paſſim vt *communem* & ſatis vbique *exploratam* refert, quam etiam concilia confirmarunt, non alio ex fonte, quam quod ſecundis nuptiis *dedecus perpetuum*, & quod *maculam indelebilem* inurat, ineſſe, & ita *ſcandalum* omnibus præbere, temere exiſtimauerint. Puros autem atque immaculatos duntaxat ad miniſterium verbi diuini recipiendos eſſe quis dubitauerit? Quocirca *in concilio Carthaginenſi IV. c. 69.* ita cautum eſt: *Ordinandi poteſtate priuetur episcopus, ſi ſciens ordinauerit eum clericum, qui viduam aut repudiatam vxorem habuerit aut ſecundam*, quod eiusdem dedecoris particeps videatur factus, qui conſenſit in nuptias *viduæ* vel *repudiatæ*. Si credendum eſt GRATIANO in *c. 1. D. 33.* etiam in *canon. Apoſtol. c. 17.* hæc lex eccleſiis vniuerſaliter præſcripta eſt: *Si quis poſt acceptum baptisma ſecundis nuptiis fuerit copulatus aut concubinam habuerit, non poteſt fieri episcopus, non presbyter, aut diaconus, aut prorſus eorum, qui miniſterio ſacro deſeruiunt. Ante baptismum* quod

quam male traxit ex doctrina Scripturæ.

Sententia concilii Carthag. IV.

Canonum Apoſtolicorum,

quod factum erat, iuxta regulam ecclesiasticam æstimari non poterat, cui nondum conuersus haud subiectus erat, & sic in eam peccasse dici non poterat, quod INNOCENTIVS I. animaduertit in *c. 6. D. 33.* Quia vero hos canones ad æuum apostolicum non pertingere persuasissimum habemus, linquamus hanc spuriam collectionem, & ORIGENIS sententiam in *homil. 7. in Luc.* videamus, quæ continuationem huius doctrinæ docet: *Ab ecclesiasticis dignitatibus*, ait, *non solum fornicatio, sed & nuptiæ repellunt; neque enim episcopus, nec presbyter, nec diaconus, nec vidua possunt esse digami.* Origenis.

§. XI. AMBROSIVS *lib. III. ep. 25.* prouocat ad Apostolum, Ambrosii. aitque: *Apostolus LEGEM posuit dicens: Si quis sine crimine est, vnius vxoris vir, tenetur ad legem sacerdotii suscipiendi; qui autem iterauit coniugium, culpam quidem non habet coinquinati, sed prærogatiua exuetur.* Scenam paulisper mutat episcopus Mediolanensis, & ab ipsis videtur recedere, qui homines per secundas nuptias *coinquinari* & *dedecus* contrahere existimarunt, qua ratione tamen, qui primis temporibus vixerunt, magis inducti videntur ad repellendos digamos a sacris officiis, quam *præcepto* quodam *Apostolico*; vel si hoc adesse *1 Tim. III.* crediderunt, id rursus in labe *secundis nuptiis* inhærente fundatum esse iudicarunt. Ita error errores produxit quam plurimos. Post pauca nouas addit, & quidem has rationes: *Quomodo enim potest consolari viduam, honorare, cohortari ad custodiendam viduitatem, seruandam marito fidem, quam ipse priori coniugio non reseruauerat? Aut quid interesset inter populum & sacerdotem, si iisdem adstringerentur legibus? Debet præponderare vita sacerdotis sicut præponderat gratia. Nam qui alios præceptis suis ligat, debet ipse legitima præcepta in se custodire.* Omnia huc redeunt, quod *α)* purior debeat esse vita *sacerdotum*, quam *laicorum*, quibus *permissum* est, se coinquinare secundis nuptiis; *quod enim permittimus, nolentes præcipimus, quia malas hominum voluntates ad plenum prohibere non possumus*, vt CHRYSOSTOMVS in *c. 9. C. 31. q. 1.* in hac doctrina rationes subducit: *β)* quod aliter viduas non possit dehortari a secundis nuptiis, quod tamen episcopi sui muneris esse crediderunt, ex nimio *continentiæ* studio. Si ergo a sacerdotio repellebantur digami, licet a secunda vxore per mortem soluti essent; multo magis repellendi erant, qui, dum erant sacerdotes, nuptias repetebant, quamvis Chrysostomi.

vis alias vxorati clerici seculo IV. non absolute repellerentur a clericatu. Id docet SYRICIVS *epist. I. ad Himerium c. 11. Quisquis sane clericus aut viduam aut certe secundam coniugem duxerit, omni ecclesiasticæ dignitatis priuilegio mox nudetur, laica sibi tantum communione concessa.* Primam si ducebat, iure sacerdotali haud spoliabatur, sed tantum, si *secundam* vel *viduam.* Adeo vero ab omni clericatu arcebatur in posterum, vt statum *laicorum* rursus indueret, quod eo tempore, quo *character indelebilis* ex *ordinatione* proueniens adhuc ignorabatur, fieri poterat.

Syricii.

§. XII. Hanc eandem cantilenam etiam ingeminant plerique alii ecclesiæ Doctores. CHRYSOSTOMVS *homil. 2. in epist. ad Tit.* rursus ad PAVLVM prouocat, &, *castigat*, ait, *hoc ipso etiam impudicos, dum non permittit, eos post secundas nuptias ad ecclesiæ regimen dignitatemque pastoris assumi.* Id vero PAVLO in mentem non venisse, persuasum habeo, qui secundas nuptias non damnat, sed disertis verbis permittit, quod VRBANVS III. in *c. 4. h. t.* & INNOCENTIVS III. in *c. 5. X. h. t.* agnoscunt. HIERONYMVS *in epist. ad Acheruchiam* nouo argumento vtitur: *considera, quod vidua non eligatur, nisi vnius viri vxor: & nos putamus, sacerdotum hoc tantum esse priuilegium, vt non admittatur ad altare, nisi qui vnam habuerit vxorem.* Respicit ad PAVLVM *epist. 1. ad Tim. V, 9.* vbi de *diaconissis* agit, ad quod munus duntaxat viduæ, quæ in vno matrimonio vixerant, eligendæ erant; sed ab illa non valere consequentiam ad *clerum*, vel inde liquet, quod plures alias qualitates in ea desideret PAVLVS, quæ in reliquo clero non requiruntur, vtpote quod supra *sexagesimum annum*, non vero iuuenculæ eligendæ sint, quibus potius nuptias suadet *vers. 14.* Addit vero IDEM *cit. l. Non solum autem ab officio sacerdotii digamus excluditur, sed & ab eleemosyna ecclesiæ, dum indignus putatur stipe*, quorsum etiam IDEM *lib. I. contra Iouianum* collineat, relatus in *c. 10. C. 31. qu. 1.* AVGVSTINVS *lib. de bono coniugali c. 18.* ad *sacramentum* prouocat etiam in hac doctrina, &, *sacramentum*, ait, *temporis nostri sic ad vnum virum & vnam vxorem redactum est, vt dispensatorem ecclesiæ non liceat ordinare, nisi vnius vxoris virum.* Quæ fuerit sententia GREGORII M. liquet ex *c. 2. D. 33.* quæ non discrepat a dogmate ecclesiæ communi. LEO M. *in epist. ad vniu. episc. per campan. &c. constit.* argumentum etiam petit a sa-

Nouum Chrysostomi testimonium, item Hieronymi, Augustini, Gregorii, Leonis I.

a sacerdotio veteris testamenti, & cum eo tempore contra morem antiquum quidam in clerum cooptati essent, ita decernit: *Constat, ad sacerdotium peruenisse viduarum maritos, quosdam etiam, quibus fuerunt numerosa coniugia, & ad omnem licentiam vita liberior, ad sacrum ordinem passim patefactis aditibus, fuisse permissos contra illam beati Apostoli vocem, qua talibus reclamat dicens: VNIVS VXORIS VIRVM. Et contra illud antiquae legis praeceptum, quo dicitur, & cauetur: sacerdos virginem vxorem accipiet, non viduam, non repudiatam. Hos ergo, quicunque tales admissi sunt, ab ecclesiasticis officiis & a sacerdotali nomine Apostolicae sedis auctoritate iubemus arceri.* Aliorum pontificum decreta huius tenoris traduntur *tit. X. de digam. non ordin.*

§. XIII. Altiores cepit radices haec sententia, postquam conciliis per omnia secula repetita & corroborata est, ex quibus pauca adducam. In *concil. Toletan. I. anno 400. celebrato*, apud HARDVINVM *tom. I. concil. p. 990. c. 4.* ita cauetur: *Subdiaconus defuncta vxore, si aliam duxerit, ab officio, in quo ordinatus fuerat, remoueatur, & habeatur inter ostiarios vel inter lectores.* Clementiores adhuc Toletani SYRICIO fuerunt, qui eos ad *laicorum communionem* detrusit, vt *§. 11. in f.* notaui. *In concilio Arelatensi III. c. 3.* de *anno 524.* apud EVNDEM *tom. II. p. 1070.* ita edixere patres: *Nullus poenitentem, nullus digamum, nullus viduarum maritos in praedictis honoribus audeat ordinare.* In secus facientes constituta est poena *suspensionis* a missarum celebratione per integrum annum. Idem porro confirmant decreta *concilii Andegauens.* de *anno 455. c. 11.* apud EVNDEM *cit. l. p. 778.* & *Romani c. 2. sub* HILARIO de *anno 465.* apud EVNDEM *cit. l. p. 800.* EPAONENSIS *c. 2. de anno 517.* apud EVNDEM *cit. l. p. 1048. Gerundensis de anno 517. c. 8. ibid. p. 1044. Aurelian. III. c. 6. de anno 538. ibid. p. 1423. Aurel. IV. c. 10. de anno 541. ibid. p. 1438.* Prae ceteris vero patres in *concilio Trullano c. 3. anno 706.* celebrato apud HARDVIN. *tom. III. p. 1662.* admodum rigorose censuere: *Omnes simul decernimus, eos qui ex clero duobus quidem matrimoniis implicati fuere - - - & non ab eis resipiscere voluerunt, depositioni canonicae subiacere; eis autem, qui tali*

Confirmatio huius doctrinae per concilium Toletanum,

Arelatense III.

aliaque,

imprimis Trullanum,

quidem bigamiæ probro ac dedecori implicati fuere; ante nostrum decretum autem id, quod vtile est, cognouerunt, & malum a se abſciderunt, & hanc adulterinam & aliam congressionem procul abegerunt; vel eos etiam, quorum vxores in secundis nuptiis iam mortuæ sunt; vel ipsi etiam ad conuersionem respexerunt, & continentiam didicerunt, & priorum suarum iniquitatum obliti sunt, siue sint presbyteri, siue diaconi; eos ab omni quidem sacerdotali ministerio siue exercitio iam debere cessare, præfinito aliquo tempore punitos; honorem autem in cathedra & statione participari prima sede contentos; & cum fletu a Domino postulantes, vt eis condonetur peccatum ignorantiæ. Neque enim conuenit, vt is alteri benedicat, qui debet propria curare vulnera.

Benedictio in secundis nuptiis non repetenda, ex noua hypothesi,

§. XIV. Quemadmodum vero iam obseruatum, pedetentim *secundis nuptiis* magis fauisse patres, concilia, pontifices, & odium eorum fere deposuisse; ita quod ex veteri disciplina adhuc retentum, veluti quod iis non sit benedicendum, vt in *c. 1. & 3. X. h. t.* decernitur, paulo post flexum est ad aliam hypothesin, quod *benedictio* hæc instar *ordinationis* videatur, & sic repeti non debeat. Iam *§. VI.* supra obseruaui, patres *concilii Salmanticensis* in hac sententia fuisse, &, ni me omnia fallunt, ita quoque rationes subduxit denuo VRBANVS III. in *c. 3. X. h. t.* *Vir autem & mulier ad digamiam non debet a presbytero benedici: quia cum alia vice benedicti sint, eorum benedictio ITERARI non debet*, quod forsan hæc benedictio *characterem indelebilem* impresserit. Nisi in hanc iuerit sententiam pontifex, ratio eius haud connectit, quam ex *antiquo iure* iam abolito tamen repetere noluit, adeoque nouam excogitasse videtur. Cum ergo plane non cohæreant, quæ contra secundas constituta sunt nuptias, vitio verti non potuit protestantibus, quod ea repudiauerint. Non denegamus secundo nubentibus *sacerdotalem benedictionem*, quibus æque fausta apprecamur ac iis, qui primas ineunt nuptias, persuasi, hanc ceremoniam esse indifferentem, & sub illa *publice* declarari *consensum coniugalem*, qui æque in *secundis* ac *primis* nuptiis declarandus est. Obseruat etiam ESPENIVS *P. II. iur. eccl. tit. 15. c. 8. §. 18.* in pluribus ritualibus hoc tantum restringi in ecclesia Romana ad secundas nuptias

quam respuunt protestantes.

nuptias ex parte *vxoris*, hæcque simul benedicta fuerit; quid? quod in Germania aliisque in regnis passim indistincte secundis benedicatur nuptiis. Simul vero inde liquet, si *sacramentum* coniugio inest, illud non quærendum esse in *benedictioni sacerdotali*, quam etiam pontifices fundamenti loco non collocant in sacramento. Hoc enim æque *secundis nuptiis* inesse credunt ac quidem *primis*, adeoque eo magis mirandum, quod huic actui *benedictionem* olim denegauerint. Sed nec arcendos a ministerio verbi diuini censemus *digamos*, ad quod etiam vxoratos admittimus, cum nondum euictum sit, PAVLVM de secundo nubentibus locutum fuisse, vti theologi nostri passim docent, adeoque vsum huius tituli nullum fere agnoscimus. Conf. CHEMNITIVS *in exam. concil. Trident. P. III. loc. 2. sect. 8. p. m. 728. seqq.*

§. XV. Præterea vero (4) etiam ex hac doctrina fluxisse vulgo existimant omnia illa, quæ in *odium secundarum nuptiarum* in legibus ciuilibus constituta sunt. Hunc in finem varias secundarum nuptiarum pœnas referunt, quarum e numero est IOANNES A GERRONIBVS, qui numerum *putatiuarum pœnarum* admodum auxit, vt rubrica docet *de septuagintasex pœnis secundarum nuptiarum.* Enimuero α) palam est, id quod *pœnam* dicunt, omne complecti ius, quod in *odium secundarum nuptiarum* legibus constitutum est. β) Obseruaui iam *§. 1.* nuptiis secundis fauorem denegatum esse ex *caussis politicis*, adeoque leges his non præcise deriuandas esse ex patrum dogmatibus. γ) Atque hoc eo certius atque exploratius esse iudico, quod omnia ea, quæ ad secundarum nuptiarum odium referuntur, vel secundis nuptiis *in genere* non conueniant, sed ad eas duntaxat pertineant, quæ intra *annum luctus* ineuntur: aut iis etiam propria sunt, quæ post annum luctus quidem contrahuntur, sed liberis ex priori matrimonio existentibus: quæ vel ex natura matrimonii per se fluunt. Sic naturale est, quod, mutato statu viduitatis, vxor iura prioris mariti perdat, & in domum, sacra, potestatem, forum, & dignitatem secundi mariti transeat, quod etiam gentilibus obseruatum fuit, *l. 22. §. 1. ad municip.* nec *pœnam* vllam continet, adeoque paucis tantum reliqua persequar, quæ magis *odium secundarum nuptiarum* tangere videntur.

Aliæ pœnæ vel odia secundarum nuptiarum fluxerunt ex rationibus ciuilibus.

Fauore liberorum primi thori quædam singularia constituta.

§. XVI. Videlicet in *fauorem liberorum prioris thori* cautum est 1) vt mater amittat eorum tutelam: *auth. mater & auia C. quand. mul. tut. offic. fungi possit.* 2) amittat coniux *proprietatem* lucrorum a priori coniuge eis relictorum, quæ liberis prioris connubii accrescit: *l. 6. §. 3. l. 8. §. 1. C. de secund. nupt. nou. 98. c. 1.* 3) non possit superstes in alterum coniugem plus conferre, quam vni ex liberis, cui minimum dedit, obuenerit: *l. cit. 6.* 4) amittat vsumfructum sibi a prædefuncto coniuge relictum, qui liberis prioris matrimonii obuenit: *l. vn. C. si sec. nupf.* 5) mater non possit reuocare liberis primi matrimonii donata ob ingratitudinem. *l. 7. C. de reuoc. donat. auth. quod mater C. eod. Nou. 22. c. 35.* &c. Hi effectus secundarum nuptiarum autem sine dubio cessant, si desunt *liberi prioris coniugii*, in quorum gratiam hæc vnice constituta sunt, non vero in *odium secundarum nuptiarum* in genere, ex principiis iuris canonici.

Pœnæ secundarum nuptiarum intra annum luctus ex iure ciuili,

§. XVII. Seueriores leges fuerunt erga eas vxores, quæ intra *annum luctus* ad secundas nuptias properarunt. Tales *immaturas festinatasque nuptias* gentiles damnarunt sub pœna *infamiæ*, *l. 1. D. de his qui not. infam.* quod indecoræ essent. Ex *turbatione sanguinis* etiam trahitur ratio in *l. 11. eod.*, quæ tamen non est adæquata, quod alioquin post *diuortium* idem spatium mulieribus dimissis præfigi debuisset. Conf. *l. 2. C. de sec. nupt. l. 4. C. pr. ad SCt. Tertull. Nou. 22. c. 22.* Grauior pœna huic addita est in *l. 1. C. de secund. nupt.* α) quod intra annum luctus nubens neque ascendentibus neque descendentibus, imo nec agnatis aut cognatis vltra tertium succedere queat gradum: β) quod nihil possit capere ex testamento & mortis causa donationibus quorumcunque: γ) quod ea etiam amittat, *quæ prior maritus ei suprema voluntate reliquerit* &c. De vsu harum pœnarum non omnium eadem est sententia. Pœnam *infamiæ* non tantum sustulit atque aboleuit ius canonicum in *c. 4. & 5. X. h. t.* sed etiam ex mente PAVLI Apostoli, secundas nuptias viduæ *quocunque tempore* libere esse permissas censuit, voluitque, vt *impune* sine restitutione temporis illas inire posset. Quamuis vero pontifex in hac causa PAVLI doctrinam immature atque inepte adducat laudetque, quippe qui haud docet, viduam, viro exstincto, nubere posse, *quando* velit; sed potius, *cui* velit; id tamen ad minimum decisio eius designat indigitatque, secundas nuptias tempore *luctus* initas *nullis pœnis* iure ciuili

quas ius canonicum sustulit.

pro-

proditis esse plectendas. Qui tantum pœnam *infamiæ* per pontificem sublatam docent, vt LELIVS MANCINVS *in disquisit. Genial. cent. 2. c. 140.* IVLIVS CAPONVS *in discept. for. tom. III. discept. 195. n. 19.* & IO. BAPTISTA MVCCI *in var. quæst. forens. dilucid. qu. 19. n. 27.* verba textus tantum crepant, solius *infamiæ* vnice mentionem facientia, mentem autem præsulis Romani prætereunt, quæ tamen ex *ratione* adducta perspicua est. Vrgent vero pœnas antiquas canonicas secundis nuptiis in genere dictas, quas admodum ieiune pro rationibus decidendi adferunt, postquam hæ duntaxat *historiam iuris antiqui* referunt, non vero, quid *hodierno tempore* in ipsis rerum argumentis obtineat, euincunt. Infiniti textus obseruantiæ & disciplinæ antiquæ testes, collecti sunt a GRATIANO, vsum *historicum*, non *forensem* habentes, qua de causa argumentum decisioni nullum præstant, quando *de vsu forensi* quæritur. Romana disciplina plurima innouauit, veteraque eiecit atque repudiauit, id quod euidentissime in *c. 4. & 5. X. h. t.* etiam factum est.

§. XVIII. Indubium ergo est, ius canonicum *anni luctus* tempora pœnasque sustulisse. Cum vero ita omnis ratio *decori* atque *honestatis* peruertitur, quæ in nuptiis inprimis sancte seruanda est, *annum luctus* protestantes in suis territoriis non tantum restituerunt, sed eandem legem etiam maritis imposuerunt. In *ordin. matrim. elect. Saxon.* de anno 1624. *punct. 5.* diserte sententia iuris canonici reprobatur: Wann dann solches der Ehrbarkeit und natürlichen Pflicht zuwieder; so wollen wir, daß hinführo eine Witwe ein gantzes Jahr ihre Trauer-Zeit halten, und vor Ausgang desselben sich wieder zu verehlichen oder Hochzeit anzustellen nicht Macht haben solle. De marito viduo *ibidem* cautum: So wollen wir, daß hinführo ein Witwer zum wenigsten ein halbes Jahr die Trauer-Zeit halte, und vor Ausgang desselben sich wieder zu verehlichen oder Hochzeit anzustellen nicht Macht haben soll. Conf. CARPZOV. *lib. II. iurispr. consist. def. 159. sqq.* Reliquæ Saxonicæ ordinationes eandem legem receperunt, & ad earum exemplar aliis prouinciis idem placuit. In *ordin. eccl. Magdeb. c. X. §. 9.* viduæ secundæ nuptiæ non permittuntur vor Ausgang dreyer Vierthel Jahres; marito vero nach Ablauff eines halben Jahrs. In *Guelpherbytana nouiss. c. XXII. 7.* tempus in *electorali Saxon. ordin.* determinatum repetitum est, vt de aliorum loco-

Retinuerunt tamen annum luctus protestantes, & auxerunt,

non alias iuris ciuilis pœnas.

rum ordinationibus nihil addam. Neque tamen deprehendi, pœnas iuris ciuilis cum *anno luctus* simul repetitas fuisse, quin praxis communis protestantium ecclesiarum euincit, nuptiis intra annum luctus, nulla venia impetrata, contractis, pœnam *pecuniariam* vel *carceris* coniugibus dictari, quæ loco *infamiæ* iure ciuili constitutæ cessit, quod non diffitetur STRYK. *in vs. mod. ad tit. de his qui not. inf. §. 9.* Quodsi præterea a statutis locorum, quibus pœnæ reliquæ vel *in totum* vel *pro parte* recipi atque corroborari potuerunt, abstraham, vsum *pœnarum ciuilium* nullum deprehendi, quod in Germania in *matrimonialibus* ius canonicum vbique præualuit, & quamuis contra illud *annus luctus noua lege* restitutus sit, pœnæ tamen eiusdem, *iure canonico* abolitæ, non simul restitutæ sunt, vt fatetur COTHMANN. *cons. 51. tom. II. n. 337.* MEV. *in iure Lubec. P. II. tit. 2. art. 12. n. 426.* GVDELIN. *de iur. nouiss. lib. 1. c. 12.* Atque in hanc sententiam iuit ICtorum ordo huius loci *anno 1723. Mens. Mart.*

Hat W. K. kurtz vor seinem Tode ein Testament gemachet, und seine hinterlassene Witwe zum Erben eingesetzet, welche aber intra annum luctus an I. H. B. sich verheyrathet, dieses auch veruhrsachet, daß die nächsten Bluts-Freunde die Abtretung der Erbschafft von ihr begehret, auf solche auch von den Chur-Mäntzisch. Weltl. Stadt-Gerichten erkannt, doch nachgehends solches Urtheil reformiret, und die reformatoria abermahl confirmiret worden, worwieder die Klägere restitutionem in integrum interponiret, und dabey belehret seyn wollen:

1) Ob das am 18. Mart. 1717. eröffnete Urthel lediglich reformiret, und die reformatoria confirmiret werden können?
2) Ob, wenn gleich secundum ius canonicum, die pœna infamiæ bey den Persohnen, die intra annum luctus heyrathen, cessiret, auch die pœnæ ciuiles hinwegfallen, oder nicht vielmehr ihren vigeur behalten?
3) Und also die Electoralia iudicia Mogunt. aulicum & reuisorium nicht geschehener massen erkennen mögen?

Ob

Ob nun wol bey diesen Fragen angeführet ist, daß W. K. Wittwe intra annum luctus zur andern Ehe geschritten, und sich dadurch ihres Mannes Erbschafft unwürdig und verlustig gemachet, auch solche denen nächsten Erben nach denen gemeinen Rechten zugefallen,

l. 1. & 2. C. de sec. nupt.

Diese pœna auch in statut. & instruct. ministeriali de anno 1580. §. 8. bestätiget zu seyn scheinet, ja die Sache als eine causa ecclesiastica consideriret werden möchte, welche nach der Evangelischen Kirchen-Ordnung zu decidiren, zumahl selbst S. Chur-Fürstl. Gn. davon die Versicherung gegeben, und der Erörterung der Ehe und Gewissens-Sachen, nebst denen übrigen iuris ecclesiastici capitibus intuitu euangelicorum dem Rath und ministerio überlassen, diese also allein in dieser Streit-Sache sprechen, hingegen das Chur-Mayntzische Hoff- und reuisorium iudicium, wohin dieselbe gezogen, als iudex incompetens hierin anzusehen, und amplissimi senatus gerechtsame mit darunter per indirectum gekräncket worden.

Weil aber dennoch eines Theils in der imploratione pro restitutione facienda n. 18. sqq. Kläger nicht in Abrede seyn können, daß des verstorbenen K. Witwe mit consens des Senioris ministerii und Syndici sich verheyrathet, und also nicht de facto, sondern aliqua interueniente dispensatione ad secunda vota intra annum luctus geschritten, und wenn gleich diese dispensatio nicht debito modo geschehen, dennoch ihr, weil sie dabey in bona fide gewesen, solches zum Nachtheil nicht gereichen könte, andern Theils die pœna secundarum nuptiarum iuris ciuilis, (ohnerachtet STEPHANI *ad nou. p. 235.* das Gegentheil behauptet) niemahls angenommen, indem in causis matrimonialibus in den meisten casibus, absonderlich aber in pœnis secundarum nuptiarum bishero beständig nach dem iure canonico gesprochen worden, wie unter andern behauptet, und mit bewährter Lehrer Zeugnissen bestärcket

BRVNNEM. *ad t. C. de sec. nupt. n. 14. sqq.*

Wir auch nicht befinden, daß solche pœna secundarum nuptiarum in dem *statut. & instruct. minist. §. 8.* bestätiget worden, anerwogen zwar solche verbis relatiuis angeführet, dennoch in ipsa parte dispositiua davon nichts erwehnet wird, und ob zwar die Worte:

Krafft oben angezogener Käyserlichen Rechten,

sich

sich auf das ius commune beziehen, dennoch der gantze context zeiget, daß solche bloß das tempus luctus betreffen, und nur den Predigern verbothen wird, iemanden intra annum luctus zu proclamiren und zu copuliren, diesemnach, daß in iudicio aulico & reuisorio ein Eingriff in des Raths iurisdictionem ecclesiasticam geschehen sey, nicht zu befinden, absonderlich da die causa pœnarum ciuilium pro ecclesiastica nicht zu achten, und die priuatio hereditatis eine causa mere ciuilis ist, also die dabey gemachte dubia von selbsten wegfallen.

So ist in iudicio aulico & reuisorio wohl gesprochen, und dabey kein Eingriff in des Senatus iurisdictionem ecclesiasticam geschehen.

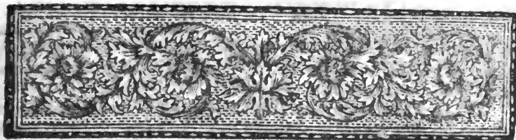
FINIS LIBRI QVARTI.

IVS

2 ? 9

IVS
ECCLESIASTICVM
PROTESTANTIVM
VSVM HODIERNVM
IVRIS CANONICI
IVXTA SERIEM
LIBRI QVINTI
DECRETALIVM
DEMONSTRANS.

LIBER QVINTVS DECRETALIVM

TIT. I.

DE ACCVSATIONIBVS, INQVISITIONIBVS ET DENVNCIATIONIBVS.

§. I.

D *libri vltimi* decretalium, circa *criminalia* occupati, syrmata explicanda atque penetralia denudanda tandem progredior, eo grauiori examine digna, quod infinitis mysteriis inuoluta, arcanisque consiliis infecta sint. Si vllus, certe hic mihi terrorem metumque ambiguum incussit labor, in quo facile a vero tramite aberrat, qui veritatem dissimulatione tegit; odio autem communi eadem facilitate se exponit, qui doctrinarum *huius libri* inuolucra detegit; denique mole obseruationum obruitur, qui vel singularia tantum lambere studet. Enimuero nefas esse credidi, prouinciam semel susceptam derelinquere; quin potius etiam in hac grauissimi momenti materia eum tenebo cursum, vt, sepositis *metu* & *affectu*, veritati soli studeam, & selectiora capita tradam. Imprimis vero illa seligam, quæ in fora criminalia ex *iure canonico* transierunt, simulque *vsum* Germaniæ fere *vniuersalem*, non solis Protestantibus propriam, in-

Molestia huius libri

cautè subeunda.

de illustrabo, cum conclamatum sit, ipsam *ordinationem criminalem* CAROLI V. primario ex hoc iure sua depromsisse principia, quamuis *iura Cæsarea* simul vbique crepet.

Varii modi crimen in iudicium deducendi, §. II. Docet inscriptio huius tituli primi, iure decretalium *tres* esse modos *criminaliter* procedendi contra facinorosos, (I) via *accusationis:* (II) *inquisitionis:* (III) *denunciationis*, quas tres vias INNOCENTIVS III. in *c. 24. X. h. t. in f.* & *c. 31. de simon.* quoque refert approbatque. IDEM tamen in *c. 16. X. h. t.* etiam (IV) *exceptionis* viam addit, quæ nec negligenda est, quia quamuis non directo & semper *criminaliter* procedat excipiens de crimine, per *indirectum* tamen fieri potest, vt etiam hoc modo causa in *accusationis* speciem degeneret, vt nec hic modus prætereundus sit. Præterea quamuis olim *denunciatio* ab *inquisitione* & *accusatione* adhuc distincta fuerit, vt suo loco indicabo; pedetentim tamen ex iuris antiqui neglectu creditum fuit, eam peculiarem viam procedendi criminaliter haud esse, sed potius viam ad *inquisitionem* sternere atque pandere aditum, adeo vt fundamentum eius æque vt *clamor publicus* dicenda sit. Hanc ob rem in *constitut. Carolina art. 6.* inquisitioni tunc demum locus esse dicitur, si quis diffamatus sit durch gemeinen Leumuth oder andere glaubwürdige Anzeigung.

quæ distinxit Innocentius III. Interim tamen INNOCENTIVS III. in *c. 31. X. de Simon.* has tres vias ita distinguendas esse censuit, *vt accusationem legitimam inscriptio præcedere debeat*, *denunciationem charitatiua correctio*, & *inquisitionem clamosa insinuatio.* Hac de causa necesse erit, de singulis viis separatim edisserere, & quodnam olim discrimen inter duos posteriores modos constitutum fuerit, inquirere.

Olim in foris ecclesiasticis accusatorius processus vsitatus, §. III. Sicuti *accusatorius* processus est longe antiquissimus, & Iudæis, Græcis, Romanis, aliisque populis tantum cognitus, vt plenius docet B. THOMASIVS *de orig. process. inquis. §. 27. seqq.* ita quoque in *foris ecclesiasticis* olim tantum vsitatus fuisse videtur, vt scilicet regulariter sine *accusatore* non procederetur. Docent hoc ipsum plenec sine accusatore procedebatur, nius tot textus ex praxi seculorum antiquorum a GRATIANO *Caus. II. III. IV. V. & VI.* collecti, qui varias obseruationes circa accusationes continent, plurimasque ex *iure ciuili* petierunt, *inquisitorii* autem *processus* mentionem non faciunt. Præterea vero diserte inculcant nisi in notoriis, duo: (I) sine *accusatore* neminem condemnandum esse: (II) excipienda tamen esse *notoria publica* & *manifesta*, quæ accusatore haud indigerent, quæ exceptio regulam magnopere confirmat, arguitque, ex-

extra hunc casum regulariter *accusatorem* desideratum fuisse. Vtrumque dogma ecclesiæ exornandum est testimoniis antiquis. Prius comprobarunt Toletani in *concilio VI. de anno 638. c. 11.* apud HARDVIN. *tom. III. p. 603.* & GRATIANVM in *c. 9. C. 3. q. 3.* *Quisquis a quolibet criminatur, non antea accusatus supplicio dedicetur, quam accusator praesentetur, atque legum & canonum sententia exquiratur.* PSEVDO-ISIDORVS quoque quædam hanc in rem habet, quæ ad minimum doctrinam seculi VIII. eiusque vsum docent. In *c. 4. C. 2. q. 1.* (quem ex eius collectione hausit GRATIANVS) ELEVTHERIVM ita cavisse fingit: *Nihil absque legitimo atque idoneo accusatore fiat. Nam & Dominus noster Iesus Christus, Iudam furem esse sciebat; sed quia non est accusatus, ideo non est eiectus.* In *c. 5. C. 3. q. 9.* hæc MARCELLO tribuitur sententia: *Non oportet quenquam iudicari vel damnari, priusquam legitimos habeat præsentes accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.* In *c. sq.* DAMASVS ita inducitur: *Habetur quoque in decretis sanctorum patrum sancitum, NON FORE CANONICVM, quenquam sacerdotum iudicare vel damnare, antequam accusatores canonice examinatos præsentes habeat.* Pariter in *c. 8. ibid.* *Neque vllus vnquam iudicetur, antequam legitimos accusatores præsentes habeat* &c. Secundum hæc principia iudicabat OPTATVS MILEVITANVS *lib. VII. in f.* de MACARIO, ad compescendos Donatistas misso, cui tamen crimini dabatur, quod quosdam trucidauisset, & ea de causa abstinendus esset. Respondet vero. *Quodsi fuit accusatore silente, a nobis non licuit abstineri. Scriptum est enim, ante cognitam causam neminem esse damnandum. Dicite, quis eum accusauit & auditus non est? Dicite, Macarium confessum esse culpam & nostram siluisse sententiam. Sumus enim qualescunque iudices in ecclesia, quod & ipsi non negatis, quod nos iudices esse veros debere fuisse contenditis. Non enim possumus facere, quod non fecit DEVS, qui in iudicio suo personas separare dignatus est, nec eundem voluit esse ACCVSATOREM & IVDICEM.* Post pauca denuo hæc subiungit: *& vos vultis, vt abstineremus, quem non vidimus aliquid mali facientem, & qui nullum habuit accusatorem: Video hoc loco, quid inuidia vestra submurmuret. Dicitis enim, non nos latuisse, quod factum est. Fatemur nos audisse; sed peccatum erat, damnare eum, quem nemo est ausus arguere.* Hæc fuit praxis antiquæ ecclesiæ, vt ob crimina commissa nemini communionem denegarent, nisi *legitime accusatum conuictumque*, adeoque deficiente *accusatore* tolerarent

quod testimoniis antiquis illustratur,

& exemplo Optati Mileuitani

sui ipsius accusator alio non indigebat.

peccatores, ne idem *iudex* & *accusator* esse videretur, quod *inquisitionis* indoles peculiaris demum admisit. Ceterum merito excipiendus erat *sui ipsius accusator*, sponte delictum confessus, qui iuste poterat damnari sine accusatore. *Nos in quenquam*, ait AVGVSTINVS in *c. 1. C. 2. q. 1. sententiam ferre non possumus*, *nisi aut conuictum* (per accusatorem) *aut sponte confessum*, sine accusatore.

Alia huius disciplinæ antiquæ testimonia idem docent,

§. IV. Varia alia rudera antiquæ sincerioris que disciplinæ in *Decreto* GRATIANI supersunt, quæ sedulo colligam. In *c. 7. C. 2. q. 1.* GREGORIVS M. designat methodum, processum contra delinquentes examinandi, quam etiam suorum canonum collectioni inseruit ABO *abbas c. 44.* apud MABILLONIVM *in analect. p. 146. nouiss. edit. in fol.* Ait: *diligenter quærendum est primo, si iudicium ordinabiliter est habitum i. e. si alii accusatores atque alii testes fuerunt. Deinde causarum qualitas est examinanda &c. Sed & de personis accusantium & testificantium subtiliter quærendum est, cuius conditionis, cuiusue opinionis: aut ne inopes sint, aut ne forte aliquas contra prædictum episcopum inimicitias habuissent* &c. Processus *accusatorii*, tunc tantum vsitati, fundamenta principiaque tradi, plusquam manifestum est. Expressius methodum antiquam depingit AVGVSTINVS in *c. 18. C. 2. q. 1.* simulque edocet, neminem *accusatorem* simul & *iudicem* esse posse. *Nos vero a communione prohibere quenquam non possumus, nisi aut sponte confessum, aut in aliquo siue seculari siue ecclesiastico iudicio nominatum atque conuictum. Quis enim sibi vtrumque audeat assumere, vt cuiquam ipse sit & ACCVSATOR & IVDEX.* Illustrat in *sqq. formam iudicii* ex sacris, additque: *Quibus verbis satis ostendit, non temere aut quomodolibet, sed per IVDICIVM auferendos esse malos ab ecclesiæ communione, vt si per IVDICIVM auferri non possint, tolerentur potius. - - Quia & ad hoc nobis sunt in scripturis sanctis exempla proposita, velut in messe, vt palea sufferatur, vsque ad vltimum ventilabrum: vel intra illa retia, vbi pisces boni cum malis vsque ad segregationem, quæ futura est in littore, i. e. in fine seculi.* Subiungit in sequentibus, neminem iudicandum esse ex solis *suspicionibus* sine *accusatore*, &, *noluit*, ait, *hominem ab homine iudicari ex arbitrio suspicionis, vel etiam extraordinario vsurpato iudicio: sed potius ex lege DEI secundum ordinem ecclesiæ, siue vltro confessum, siue accusatum atque conuictum.* Denique solam *nominationem* vel *denunciationem* non sufficere iudicat, sed *ordinem iudiciarium* desiderat, quem in *accusatione* vnice ponit. Pari ratione quoque

ostenduntque, neminem simul iudicem & accusatorem esse posse,

nec nominationem sufficere,

que

que rationes ſubducit AVCTOR *quæſt. ex vtroque teſtamento qu. 102. circa fin. tomo IV. oper. Auguſt.* inſertus *p. m. 790. Et adhuc eſt aliquid, quod deprehendit Nouatianus. Cur*, inquit, *corpus Domini tradunt eis, quos nouerunt peccatores?* Reſpondet auctor ad hanc obiectionem: *quaſi poſſint ipſi ACCVSATORES eſſe, qui ſunt IVDICES. Si autem accuſati fuerint & manifeſtati, poterunt abiici. Nam quis iudex accuſantis ſumat perſonam? Nam ſi ipſe Dominus Judam paſſus eſt, quem ſciebat furem eſſe, & ea, quæ mittebantur, exportare, nec eum, qui accuſatus non eſt, abiecit: hoc exemplo vti oportet, vt eum abiicere non liceat, qui publice detectus non fuerit.* Ceterum qui ſemet ipſum ſponte accuſabat atque condemnabat, in hunc citra alium accuſatorem *pœnitentiæ* ſententia ferebatur, prout expedire videbatur eccleſiæ. Longe vero abhorrebant *vtplurimum* ab iis iudiciis, in quibus *accuſator* ſimul *iudex* imo & *teſtis* eſſe attentabat. Contrarium dogma FABIANO attribuit PSEVDO-ISIDORVS in *c. 1. C. 4. q. 4. Nullus vnquam præſumat accuſator ſimul eſſe & iudex & teſtis: quoniam in omni iudicio quatuor perſonas neceſſe eſt ſemper adeſſe, i. e. iudices electos, accuſatores electos, defenſores congruos atque teſtes legitimos.* Eandem doctrinam quoque tribuit DAMASO in *c. 2. ibid. Accuſatores vero & iudices non iidem ſint, ſed per ſe accuſatores, per ſe iudices, per ſe teſtes, per ſe accuſati vnusquisque in ſuo ordinabiliter ordine.* Neque enim dubitandum eſt, hanc ſententiam adhuc paparum & patrum ſeculo IX. fuiſſe, h. e. tempore, quo imprimis PSEVDO-ISIDORI collectio innotuit, tantopere a NICOLAO I. defenſa, qui eandem praxin doctrinamque adhuc fouit, vt MORINVS *de adminiſtr. Sacram. pœnit. lib. II. c. 14. §. 4.* indicat docetque. Idem confirmat coæuus NICOLAO HINCMARVS in opuſc. *de presbyteris criminoſis tom. II. p. 783. ſqq.* & ſuccincte iura in accuſationibus presbyterorum obſeruanda exhibet. Denique tam vniuerſalis hæc praxis fuit, vt in *capitularibus* quoque iura eccleſiaſtica id inculcantia repetita fuerint, vt liquet ex *lib. 5. cap. 398.* & *lib. 6. capitul. 381.* apud BALVZ. *tom. I. capitul. p. 908. & 995.* item ex ISAACI Epiſcopi Lingon. *canonibus tit. XI. c. 8.* apud EVND. *cit. l. p. 1277.* atque ex infinitis aliis locis, quæ de *accuſationibus* plena ſunt. Ex his multisque aliis argumentis concludo, regulariter in *foris eccleſiaſticis*, ad quæ quæuis delicta, *laicorum* etiam, intuitu *excommunicationis* atque *pœnitentiæ*, trahebantur, proceſſum tantum *accuſatorium*, ex *ciuilibus legibus* repetitum, obtinuiſſe, nec ſine *accuſatore* regulariter

quæ diſciplina adhuc ſeculo IX. obſeruata,

in capitularibus etiam repetita.

riter quem in quæstionem tractum, nisi *sponte* & conscientia territus sese prodidisset.

Notoria tamen delicta sine accusatore vindicabant,

§. V. Pergo ad alterum huius meditationis membrum, quod *exceptionem* a *regula* tradit. Notoria, publica, manifesta *accusatore* non habere opus docebant, sed sine eo etiam vindicari posse, quod nec a sciris ciuilibus abludit. *l. 13. pr. de offic. præsid.* Prouocabant ad exemplum PAVLI *1 Cor. V.* quod inter alios facit AVCTOR *quæst. vtr. testamenti, tomo IV.* operum AVGVSTINI insertus *qu. 102. circa f. p. m. 792. Hinc est*, ait, *vnde Apostolus plebem Corinthiorum arguit, propterea, quod illum, qui PVBLICE vxorem patris habebat, non corriperent, aut euitarent, vt se emendaret, dicens: nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Cum enim non esset dux aliquis aut præpositus ecclesiæ, plebis erat, corripere eum, quem videbant tam turpiter & obscœne inter eos conuersari. Ac per hoc quasi consentientes eos crimini eius Apostolus arguit. Nec enim in hac re ACCVSATORE opus, aut testibus. PVBLICE enim nouercam suam loco vxoris habebat.* Hoc modo iustificabant processum in *notoriis*, censebantque ad effectum *pænitentiæ* vel *abstentionis* sufficere, si *publice* crimen esset ita manifestum cognitumque, vt nulla tergiuersatione celari posset. Cum enim quædam vestigia in *foris criminalibus secularibus* obseruabant, non aliter etiam in *foro ecclesiastico* agendum esse rebantur, in quo de *pænitentia* infligenda, de *excommunicatione* dictanda, atque de *remouendis clericis* inordinate versantibus tractabatur, quæ omnia pro *bono ecclesiæ* & ad tollendum omne scandalum etiam sine *accusatore* decerni poterant; non aliter tamen, quam in *notoriis*, *publiceque notis* & sic per modum *exceptionis* pœnæ prædictæ *sine accusatore* dictabantur. Hoc modo non tantum contra duos episcopos processit NICOLAVS in *c. 21. C. 2. q. 1.* sed imprimis GRATIANVS antiquam ecclesiæ disciplinam in *Causa II. q. 1.* recensuit, eamque quæstionem proposuit: *an in MANIFESTIS iudiciarius ordo sit requirendus?* Intelligit vero per *iudiciarium ordinem* ipsam *accusationem*, a legitimo *accusatore* motam: præmittit textus in *c. 1. sqq.* vsque *ad c. 15.* quibus regula antea explicata illustratur, sine *accusatore* regulariter neminem etiam in foro *ecclesiastico* condemnandum esse: mox in *c. 15. sqq.* addit *exceptionem*, nisi *crimen notorium* esset, quam ex patrum dogmate & consensu pontificum illustrat atque probat. Ceterum *publica* & *manifesta* ea tantum delicta vocabant, quæ omnibus in ecclesia alicuius loci cognita erant, & ita *scandalum publicum* operabant-

quod imprimis Gratianus illustrat C. 2. qu. 1.

modo publice & omnibus crimina essent cognita,

bantur. Hæc tum per *eiectionem* tum per *pœnitentiam* expianda erant sine *accusatore*. Non sufficiebat vero, si tantum notum crimen erat *iudici ecclesiastico*, non item *ecclesiæ*, seu *cœtui fidelium*, & ita *scandalo publico* carebat. Hoc casu non procedebat iudex ecclesiasticus contra delinquentem, ne simul *accusator* & *iudex* esse videretur, quod recta ratio non permittebat, prout illustrat AVGVSTINVS in *c. 18. C. 2. q. 1.* Imo episcopus eum, quem delinquentem nouerat, non prodebat, nec a liminibus ecclesiæ arcebat; interim emendare studebat. *Nouit*, ait AVGVSTINVS in *c. 19. C. 2. q. 1.*, *nescio quem homicidam episcopus, & alius illum nemo nouit. Ego nolo publice illum corripere, & tu quaeris inscribere? Prorsus nec prodo nec negligo: corripio in secreto: pono ante oculos eius DEI iudicium, terreo cruentam conscientiam, persuadeo pœnitentiam. Hac charitate præditi esse debemus. Vnde aliquando homines reprehendunt nos, quod quasi non corripiamus: aut putant nos scire, quod nescimus, aut putant nos tacere, quod scimus. Sed forte, quod scis & ego scio: sed non coram te corripio, quia CVRARE volo, non ACCVSARE.* Accusatus enim & conuictus eiiciendus erat, donec *legitimam pœnitentiam* egisset. Addit nouum exemplum: *Sunt homines adulteri in domibus suis: in secreto peccant: aliquando nobis PRODVNTVR ab vxoribus suis plerumque zelantibus: aliquando maritorum salutem quaerentibus. Non prodimus palam, sed in secreto arguimus. Vbi contigit malum, ibi moriatur malum. Non tamen vulnus illud negligimus, ante omnia ostendentes homini, in tali peccato constituto, sauciamque gerenti conscientiam, illud vulnus esse mortiferum.* Ita sapienter & christiano more agebant episcopi, scientes SANCTAM RVSTICITATEM (qua *imprudentiam* HIERONYMVS in *c. 56. c. II. q. 7.* designat,) plus nocere *rei christianæ* quam prodesse. Distincte per varios casus hanc antiquam disciplinam illustrat, testimoniisque variis exornat MORINVS *de admin. sacram. pœnit lib. II. c. 15.* quæ docent, admodum sobrie contra delinquentes egisse episcopos, nec vnquam admissum fuisse, vt essent *iudices* & simul tamen *testes* & *accusatores*, prout declarat *c. 3. C. 6. q. 2.* quod tamen postea non absurdum aut ἄτοπον esse censuit INNOCENTIVS III. in processu *inquisitorio*.

Non vero soli iudici.

Imo ne quidem episcopus crimen sciens accusabat.

§. VI. In eorum classem, qui *manifestorum criminum* rei arguebantur, etiam referebant sui ipsius accusatorem, quem itidem sine *accusatore extraneo* condemnabant, iuxta doctrinam AVGVSTINI in *c. 18. C. 2. q. 1.* vt tamen mitius cum eo agerent. Laudat PAVLINVS in

Ad manifesta referebant etiam sponte confessa.

vita Ambrosii magistrum suum, quod lapsus confitentes suos paterno more sanare curauerit, *bonum relinquens exemplum posteris sacerdotibus, vt intercessores apud DEVM magis sint, quam ACCVSATORES apud homines. Nam & secundum Apostolum circa huiusmodi hominem confirmanda charitas est, quia ipse sui accusator est, nec exspectat accusatorem, sed praeuenit, vt confitendo suum alleuet ipse delictum, nec habeat, quod aduersarius criminetur.* Adhuc seculi XII. auspiciis IVO Carnutensis *in epist. 97.* vitandam illorum communionem dixit, *quorum facinora aut ita nota sunt, vt probatione non egeant, aut quae confessione euidenti manifesta sunt, aut iudiciario ordine publicata, aut sufficientibus testimoniis comprobata*, qua sententias patrum pontificumque decisiones, sibi in speciem contradicentes, conciliare voluit. Et vt paucis omnia colligam, vsque ad GRATIANI tempora, nemo sine *accusatore* condemnandus erat, nisi crimen vel *publice notum*, vel *spontanea confessione* proditum fuerat.

Haec disciplina, hactenus tradita, adhuc tempore Gratiani in vsu fuit.

Quaeuis delicta in censuram ecclesiasticam veniebant

§. VII. Neque vero quoad ipsum *processum* duntaxat constans atque inconcussa disciplina ecclesiastica per *duodecim secula* stetit: in hoc quoque priscam retinuit seueritatem, quod vigorem suum in quaeuis delicta *clericorum* & *laicorum* exercuerit, non quidem in hunc finem, vt *criminaliter* animaduerteret in peccatores, (quod negotium *seculari reipublicae* datum esse, allegabant patres) sed vt eos ad *poenitentias* in *salutem animae*, iuxta hypothesin vniuersaliter assumtam, per *eiectionem* vel *separationem* ab ecclesia alliceret traheretque, & ita post diuturnos labores poenitentiales cum ecclesia reconciliaret. Hic erat *fori ecclesiastici* scopus, hic finis; vtut, postquam ecclesia adoleuit, haec disciplina, in corruptionem tracta, materies multorum malorum fuerit, vt ad *tit. de poenit. & remiss.* indicandum erit. Id enim nunc non ago, vt *poenitentiarum* harum infectam faciem repraesentem, & quid in ipso *fine* desiderari debeat, diligenter examinem: ipsum *processum* tantum, huic disciplinae inseruientem, in scenam produco, qui tamen ex fori ecclesiastici scopo proprio & peculiari illustrandus est. Neque vero huic causae peritiorem aduocatum dare possum, quam IOANNEM MORINVM, qui in tr. saepe laudato *lib. I. c. 10. §. 1.* totius doctrinae veterum christianorum compendium exhibet & variis antiquitatum monumentis exornat. Postquam enim praemiserat, *episcopos constanter iurisdictionem suam in omnia crimina, etiam leuissima, occulta, & publica, SACRAMENTALI RATIONE*, vt lo-

in hunc finem, vt peccatores ad poenitentiam reuocarent,

quod ex Morino illustratur.

qui-

quitur, *exercuisse*, hæc addit: *Non enim anxie distinguebant, an in confessione secreta, an extra confessionem eiusmodi peccata cognoscerent, vt iis pœnitentiam & reconciliationem canonicam concederent; siue, vt nunc loquimur, absolutionem sacramentalem. Vnicus ille erat episcoporum & presbyterorum finis in peccatis quibusque iudicandis, siue in DEVM, siue in fratrem commissa forent. Nec erat alius, qui excommunicationem, alius, qui peccata solueret, ad quem soluta excommunicatione peccator esset remittendus: nec erat aliud tribunal, in quo excommunicandus vel excommunicatus iudicabatur; aliud, in quo pœnitens excommunicatione soluta; sed vnus idem homo, episcopus scilicet vel presbyter vnius eiusdemque tribunalis præses id præstabat; vel si antiquissima tempora respicias, id præstabat episcopus presbyteris assessoribus cinctus, non modo in causa criminum publicorum, sed etiam occultorum, quæ sponte reus publice confitebatur, propriæ conscientiæ aculeo compunctus vel prudentis confessoris consilio stimulatus, vel denique occulto illo crimine alicuius testimonio & industria reuelato & comprobato.* Hæc erat ratio *iudiciorum ecclesiasticorum* in delictis per duodecim secula, adeoque differentia delictorum non habebatur; quin imo si contra *clericos* delinquentes procedendum erat, id rursus *pœnitentiæ* & *reconciliationis* causa fiebat, quamuis hoc modo per *necessariam consequentiam* officio priuandi erant, sine spe spartam amissam recuperandi, de quo argumento conferri rursus potest MORINVS *cit. l lib. IV. c. 14. & 15.*

§. VIII. Duo tamen adhuc obseruo, quæ a *regula* hactenus tradita paulisper declinant & in deuia ruunt. Primum est, quod in *conciliis*, (in quibus etiam *iudicia* quædam *maiora*, maxime de *clericis*, exercuerunt patres, obseruantibus PETRO de MARCA *de conc. sac. & imper. lib. 7. c. 1. sqq.* DAVIDIO *de iudic. eccl. antiq.* DVPINIO *de disciplin. eccl. diss. 2.*) vtplurimum iudices fuerint, qui antea erant condemnandorum *accusatores*, *hostes*, *inimici*, *aduersarii*, qua methodo etiam *pontifex* sæpius vsus est extra comitia sacra. Alterum est, quod in *causis fidei* & *orthodoxiæ* non desiderati præcise *accusatores*, sed semina *processus inquisitorii* iam hinc inde sparsa fuerint, id quod tamen *extraordinarium* fuerat, ad *exceptionem* referendum, idque in *fauorem fidei*, ob quem ab omnibus *regulis* recedendum, VT IOANNES A ROYAS *in singularibus in fauorem fidei* plenissime docet & ad *tit. de haeret.* tradendum erit. Primum caput quod attinet, AVCTOR, HILDEBRANDO coæuus, quem VENERICVM VERCELLENSEM esse quidam credidere, in tr. *de*

In conciliis regula: quod nemo possit esse accusator & iudex, vtplurimum neglecta,

imo & a pontifice, exemplo Gregorii VII.

de vnit. eccles. conseru. editus a SIMONE SCHARDIO *de iurisdict. imper.* HILDEBRANDO hoc *p. 21.* obiecit, eique hoc crimini dedit, quod *regem*, HENRICVM IV. *quem honorificari Apostolus præcipit, ipse de pessimo crimine ACCVSAVERIT, quod non probauit. Ipse etiam*, pergit, *huius accusationis TESTIS extitit, quia alios TESTES non adhibuit: ipse etiam IVDEX extitit, quia regem se excommunicasse perhibuit.* Id quod quidem contra canones esse, plenius ostendit prælaudatus auctor; ab hoc tempore tamen in curia Romana in morem abiit post turpissimum hocce facinus, quod GREGORIVS VII. ediderat, conculcatis legibus humanis diuinisque, quique, vt IDEM *p. 45.* ait, *vixit ad interitum pariter ecclesiæ & reipublicæ.* Episcopi non raro eadem methodo vtuntur, & quia quotidie fere lites sunt inter *sacerdotium* & *imperium*, h. e. inter *regnum ecclesiasticum* & *seculare*, pontifex quidem & *actor* & *iudex* est, & in *propria causa* ius dicit, excommunicando eos, qui contendere quam cedere malunt, quem morem etiam imitantur episcopi, vt passim PAVLVS SARPIVS *in tract. de iure imperant. contra excommunicat. & interdicta* carpit notatque.

De conciliis id probat Clericus.

§. IX. *Conciliorum* morem eundem antiquitus fuisse obseruat CLERICVS *in biblioth. vniuers. tom. X. p. 468.* & postquam ostenderat, ATHANASIVM inique in concilio Tyrio *anno 335.* ab hostibus suis damnatum fuisse, hæc addit: *Sic episcopus Alexandrinus ab inimicis, qui iudices eius fuerunt, damnatus est: quemadmodum Arius anathemate percussus fuerat, ab Athanasii decessore Alexandro, aliisque episcopis, qui antequam concilium euocaretur, ei palam aduersati fuerant. Idem factitatum in omnibus episcoporum cœtibus, qui ab illo æuo sunt coacti; nam singulari iure præ laicis gaudent ecclesiastici, quo simul aduersarii & legitimi iudices esse possunt.* Hæc verba cum atro carbone notasset CAVEVS, patrocinium huius causæ IDEM suscepit in *epist. critic. p. 156. sq.* & *ago*, ait, *de sola forma iudicii, & quæro, annon Alexander iudex de Ario sederit, cum eius aduersarius fuisset? Sedit sine dubio, imo iure sedisse censetur, & sic semper fecerunt deinceps in synodis episcopi. Quamuis acerrime contendissent cum iis, qui erroris arguebantur, quamuis eos ad synodos detulissent; annon semper moris fuit, vt iudices sederent, æque ac si, quid sibi placeret, ne nutu quidem antea significassent? Quis nunc ergo negarit, in iure ecclesiastico iudices & aduersarios esse posse?*

Scriptores ecclesiastici.

Veritatem facti probant ea, quæ tradunt EPIPHANIVS *hæresi 48. al. 68.* SOCRATES *lib. 1. c. 9. in epist. Synodali*, etiam recitata ab HAR-

DVINO

DVINO *tom. I. concil. p. 439.* vbi patres laudant ALEXANDRVM vt *omnium actorum auctorem & participem*, qui tamen Ario egregie aduersus erat. De impio & plusquam barbaro *processu Tyriensis synodi* loquuntur acta apud HARDVIN. *tom. I. concil. p. 542. seqq.* Sardicensis synodi anno 347. habitae fata idem loquuntur. PAVLVS & ATHANASIVS, inique deiecti, concilium nouum conuocari postulant ab imperatoribus, *tum vt eorum negotium, tum fidei causa generalis synodi sententia terminaretur*, vt ait SOCRATES *lib. 2. c. 20.* Vtriusque orbis Romani imperatores in hunc finem *Sardicense* indixerunt concilium, *orientis* atque *occidentis* episcopos ad illud euocantes. Actores erant PAVLVS & ATHANASIVS, qui restitutionem suam desiderabant, adeoque a consessu abstinere debuissent, id quod etiam desiderabant *orientales*. Quia vero *occidentales* pati noluerunt, vt PAVLVS & ATHANASIVS, quorum causa potissimum agebatur, *a consessu excluderentur*, *orientales illico discesserunt*, vt rursus ait SOCRATES *cit. l.* Fateor, ATHANASIVM & PAVLVM inique fuisse depositos; ast fas iis non erat, in causa sua occupandi simul subsellia iudicum, cum vel *actoris* vel *rei* vicem sustinerent, & causa in eo esset, vt de *accusatoribus* ATHANASII, qui in *Tyriensi synodo* eum reum postulauerant, sententia ferenda esset, cui iudicio ATHANASIVS ipsemet interesse non debebat. Quam inique sede sua pulsus fuerit GREGORIVS Nanzianzenus a *synodo Constantinopolitana*, suggestionibus imprimis ipsius aduersarii TIMOTHEI, episcopi Alexandrini, plusquam notum est, & quia prolixa experientia obseruauerat iniquissimum in his comitiis procedendi ordinem, taedium eum conciliorum adeo cepit, vt *epist. 55. ad Procopium tom. I. p. 814.* ita scribat: *Ego, si vera scribere oportet, hoc animo sum, vt omnem episcoporum conuentum fugiam: quoniam NVLLIVS concilii finem laetum & faustum vidi, nec quod depulsionem malorum potius quam accessionem & incrementum habuerit. Pertinaces enim contentiones & DOMINANDI CVPIDITATES (ac ne me quaeso grauem & molestum existimes haec scribentem) ne vllis quidem verbis explicari queunt: citiusque aliquis in improbitatem arcessetur, dum aliis iudicem se praebet, quam vt aliorum improbitatem comprimat.* IDEM *in epist. 72. p. 829.* de episcoporum turbulentis ingeniis ita: *Rursus episcopi coeunt, ac metuendum RVRSVS est, ne nunc quoque pudore suffundamur, si haec synodus parum laetum finem habuerit, quemadmodum & prius. In carmin. X. tom II. p. 81.* concinne ait:

Fata concilii Sardicensis.

Gregorii Nazianzeni exemplum & testimonium.

Non

Non ego cum grauibus, non anseribusque sedebo
In synodis, quæ se morte furente petunt.
Hic rixa, hic fera pugna, priusque abscondita probra,
Quæ ferale odium parte ab vtraque parit.

Idem obseruat Baelius.

§. X. Neque vero credendum, GREGORIVM hæc tædio, quod a concilio eiectus sit, scripsisse: historiæ conciliorum quorumcunque veritatem rei demonstrant. Non inepte BAELIVS *sub artic. Marillac. lit. t. p. 1931.* de his congregationibus episcoporum ita iudicat: *Ce sont toutes assemblées de mauvais augure: elles sont une temoignage, que les maux publics sont grans, & que l'on commence a desespérer de la guérison. On fait alors comme dans les maladies à peu-pres desésperees: on assemble quantité de medecins; on les fait venir de loin; il s'accordent rarement; ils en faut venir à la pluralité des suffrages; ils sont si biens, que le malade peut dire: la multitude de Medecins m'a fait mourir. Les belles harangues ne manquent pas dans ces assemblées: mais les cabales & les intrigues y manquent encore moins; & la conclusion suit presque toujours, non pas la justice & la verité, mes la brigue la plus forte.*

Aliorum conciliorum acta idem probant,

Quanta astutia in concilio Seleuciæ habito actum fuerit, docet SOZOMENVS *lib. IV. c. 16. in f. & c. 22.* Concilii *Ephesini*, anno 431. habiti, acta docent, CYRILLVM infensissimum NESTORII hostem, præsidatum in consessu patrum gessisse, & iudicem eius primarium fuisse, cum ab eius nutu ceteri dependerent.

vt Ephesini.

SOCRATE *lib. VII. c. 34.* teste IOANNES *Antiochenus* CYRILLVM *totius tumultus auctorem, & temerario ac præcipiti impetu ad depositionem Nestorii prorupisse*, affirmauit. Noluit enim exspectare orientis & occidentis episcopos reliquos, quorum aduentus adhuc instabat, vtpote qui causæ suæ & consiliis violentis minime fauere videbantur. vid. DVPIN. *bibl. des aut. eccl. tom. III. P. 2. p. 293.* Autor in *historia paparum* gallico idiomate scripta & a. 1732. edita *tom. I. p. 207.* Ipsi Cæsares CYRILLO in *epist.* apud HARDVIN. *tom. I. p. 1342.* obiiciunt, quod *tumultum & diuisionem ecclesiis intulerit.* Addunt: *omnino vero scito, te commouisse, non vt oportebat:* & tamen hic ipse præses in *concilio Ephesino* fuit, & rursus omnia in eo turbulenter egit. Veritatem huius processus arguunt mores CYRILLI, qui teste SOCRATE *lib. 7. c. 7. maiori cum potestate quam Theophilus*, cui successor in sede Alexandrina datus erat, *ad episcopatum accessit. Ex eo enim tempore*, pergit, *episcopi Alexandrini sacerdotalem gradum atque ordinem supergressi, principatum quendam obtinere, & cuncta PRO IMPERIO agere cœperunt.* Nec dubium est, quin im-

imperatores in literis, ad CYRILLVM ante concilium datis, ipsum tacite carpant atque perstringant, *quod imperare forte quam in medium consulere maluerit.* Vid. RICHERIVS *in histor. concil. general. tom. I. p. 262.* Hoc modo ipsum egisse in concilio prædicto eruditi passim fatentur, quæ in compendio recensuit DVPINIVS *cit. l. p. 320. sqq.* Quamuis enim *p. 322.* varias subiiciat responsiones, quibus quidam excusare nituntur processum hunc plusquam tumultuarium, inter quos principatum gerit LVDOVICVS DOVCIN Iesuita *dans l' histoire du Nestorianisme*; ita tamen comparatæ sunt, vt non euincant, infensissimum *hostem* atque *accusatorem* NESTORII haud fuisse *iudicem*, nec *pro imperio* & per *impetum* omnia egisse. Non defendo NESTORIVM, quamuis causa eius defendi facile possit: *processum* duntaxat incuso: morem deprauatum ecclesiæ arguo, quo facultas iudicandi & quidem cum *imperio* singulari de causis accusatorum data est ipsis *accusatoribus* & *hostibus* eorum, qui in ius vocati sunt. Id vero reprobat recta ratio: id ius diuinum humanumque damnat; sed *ius ecclesiasticum* in *causis fidei*, in quibus omnia *irregularia* legitima censenda, probat sanumque iudicat. Quamuis enim regula sit, accusatorem nec *iudicem* nec *testem* esse posse: neminem *inimicum* suum accusare posse; exceptio tamen vtplurimum facta est in *causa fidei*, cum de *crimine hæreseos* inimicus inimicum accusare, imo accusator quoque testimonium contra hæreticum dicere queat, quod *zelus fidei* hæc irrationabilia facta ab omni suspicione purget, vt IOANNES A ROYAS *cit. tr. sing. 7. & 10.* ex doctrina communi *Romanæ ecclesiæ* tradit. Neque enim processus conciliorum vllo defendi posset modo, si his principiis quis bellum indicere vellet. Omne scilicet iustum, pium, bonum, quicquid *pro fide* fit; licet carnalibus hominibus, qui tantum ducem rationem sequuntur, impia, iniqua & irrationabilia videantur, qui merito ex hypothesi *inquisitionis Hispanicæ* rationem sub obedientiam *fidei Hispanicæ* captiuam ducere debebant.

§. XI. Per alia concilia ire & processum eorum examinare, haud iuuat, quamuis in his quoque vestigia huius irrationabilis processus obuia sint. De nouissimis tantum quædam addam, inter quæ coitiones *Tridentinorum* a parte *Catholicorum*, & *Dordracensium* patrum a parte *Reformatorum* illustres fuerunt. Tridentini concilii næuos atque vitia ex merito redarguit RICHERIVS *in histor. concil. general. lib. IV. p. 170. sqq.* vbi generaliter præmittit, quod *nihil quicquam*

Recentius exemplum est in concilio Tridentino,

quam vlli dicere, proponere aut suadere licitum fuit, quod propositioni facta a Legatis Papæ (hostis protestantium infensissimi) *non vsque quaque consenserit atque concordauerit.* Addit p. 171. *necessum fuisse patribus Tridentinis, vbi suam de rebus propositis sententiam dixissent, mittere Romam, vt obtinerent afflatum Spiritus S. ad infallibiliter decernendum:* item *p. 172. rumorem inualuisse, Spiritum S. Roma a patribus Tridentinis euocari atque Tridentum mitti.* Porro *p. 173. pontifices sedulam operam dedisse, vt in Tridentino concilio episcopi Italiæ triplo ferme aliarum prouinciarum episcopos superarent, ac proinde omnia ex animi sui arbitrio & curiæ Romanæ stylo ac placitis, quibus innutriti erant, decernerentur: Italiæ episcopos assuetos dominationi curiæ Romanæ, totos a nutu pontificis tanquam absoluti Monarchæ pependisse.* Denique, vt cetera omittam, *p. 245.* testatur, *hunc Tridentinæ reformationis fuisse exitum & scopum, vt nihil ad veritatem sed in quandam speciem & pompam externam, atque ad priuatum curiæ Romanæ splendorem & commodum cuncta referrentur.* Vitio ergo protestantibus verti non potuit, quod *iudicem* hunc, rebus suis inimicissimum, publicumque LVTHERI *accusatorem*, qui mentem Tridentinorum vbique ad rationem status sui flectebat, prorsus recusarent, & placita huius Synodi reiicerent reprobarentque, cuius causas anno 1546. publicis scriptis publicarunt protestantes, in compendio relatas a SECKENDORFFIO *in histor. Lutheran. lib. III. §. 130.*

& Dordracensi.

§. XII. *Dordracensis* synodus haud procul abfuit a methodo in conciliis plerisque recepta, ad dogmata *Arminianorum* examinanda instituta. Notatu dignum est, BOGERMANNVM præsidem horum comitiorum fuisse, hostem Arminianorum infensissimum, & eorum persecutorem acerrimum. Non dissimulauit hoc ipsum GERARDVS BRAND. *in histor. reform. Belg.* ex cuius compendio gallice edito *tom. II. p. 9.* hæc referre placet: *Elle* (electionem BOGERMANNI & asseclarum intelligit) *déplut extremement aux remontrans, qui regardoient ces cinq personnes comme leurs ennemis déclarez, et sur-tous BOGERMAN, d'autant plus, qu'il assûroit, que l'on devoit faire mourir les heretiques, & qu'il avoit traduit en Flamand, comme nous l'avons dit ailleurs, le livre de Beze, ou ce reformateur soutient cette doctrine detestable. Nous croions devoir remarquer ici, qu'il est surprenant, que le Sinode ait choisi pour moderateur un homme, qui poussoit l'intolerance iusqu'à dire, qu'il faloit condamner les heretiques à la mort.*

Re-

Remonſtrantes, iniquitatem rei animaduertentes, vbique ingeminarunt, ſe ab inimicis in ius trahi: cauſam ſuam ab iis ipſis examinari atque iudicandam eſſe, qui illam iam damnauerant: id vnice agi, non vt in veritatem inquiratur, ſed vt theſes a BOGERMANNO (cuius mores depingit CASPAR BARLAEVS in tr. cuius titulus: BOGERMANNVS ἐλεγχόμενος) & pleriſque ſynodi membris impugnatæ condemnarentur &c. Id negari nequit, eos, qui in hoc concilio *iudicis* prouinciam ſuſceperant, alteram ſimul contendentium partem conſtituiſſe, vt ad HALESII *biſtor. concil. Dordraceni p.233.* oſtendit Theologus doctiſſimus MOSHEMIVS. Ipſe HALESIVS *cit. l. p.386.* de Belgis, qui interfuerunt concilio, hæc narrat: *Belgæ, niſi me omnia fallunt, tanto flagrant Remonſtrantium odio, nec minori fortaſſis, id quod metuo, in homines quam in ſententias eorum, vt nihil prope dubitem, quin moderationem noſtram moleſte laturi ſint.* Idem fatetur BRANDT *cit. l. p.75.* narratque, Theologos Belgas præiudicio inexpugnabili adeo contra Remonſtrantes captos fuiſſe, vt vererentur, ne *moderatio* extraneorum Theologorum iis prodeſſet, quod tamen variis rationibus præcauerunt. In *epiſt. eccleſ. & polit.* ARMINII, VORSTII coniunctim anno 1660. editis *p.512. ſqq.* plura referuntur notatu digna, quæ in hac ſynodo geſta ſunt. EPISCOPIVS præ ceteris redarguit BOGERMANNVM aſſeclaſque eius, quod *iudicis* vicem ſubire non vererentur, atque inter alia in pleno conuentu *ibid. p.520.* ita præſidem allocutus eſt: *R. D. Præſes, ſi vos eſſetis noſtro loco, & nos veſtro, anne vos ſubiiceretis noſtro iudicio? Reſpondit Præſes, patienter nobis hoc eſſet ferendum. Regeſſit Epiſcopius: Aliud eſt agnoſcere iudicem: aliud patienter ferre. Nos etiam feremus iudicem hunc, ſed ab animo noſtro impetrare non poſſumus, vt vos iudices legitimos agnoſcamus ſententiæ noſtræ, cum ſitis pars aduerſa, & diuerſas plane & ſeparatas a nobis habeatis eccleſias. Quod ad magiſtratus auctoritatem attinet, nos illam libenter agnoſcimus; at vt nobis iudices ponantur, qui ſunt aduerſarii, illud pugnare cum æquitate naturali.* Alia ſeſſione, prout *p.521.* refertur, EPISCOPIVS ſcriptum aliquod prælegendum curauit in ſynodo, cuius initium ita ſeſe habebat: *Prudenter monet doctiſſimus Paræus, ſe nemini eſſe auctorem, vt in tali ſynodo compareat, in qua iidem ſunt PARS ADVERSA & IVDICES* &c. In *fine ſcripti* ſolennem edidit proteſtatiōnem contra ſynodum, qua declarabat nomine *Remonſtrantium* coram toto orbe chriſtiano, ſe illam ſynodum quoad maximam ſui partem non habere pro *legitimo iudice*, cum eſſent *pars aduerſa* &c. Plura non addo, qui hæc non ſcribo, vt

vt synodo ipsi dicam scribam, aut eius gestis præiudicem, sed vt ostendam, morem hunc quasi inueteratum esse, vt inter iudices vtplurimum prædominentur, qui pars aduersa fuerunt.

In causis fidei quædam semina processus inquisitorii olim sparsa,

quamuis etiam inquisitio in processu accusatorio adhibenda.

§. XIII. Festino ad alterum singulare, quod *§. VIII.* tetigi, seminaque cuiusdam *inquisitorii processus* in causis *fidei* concernit. Generaliter autem præmitto, non omnem *inquisitionem* esse *processum inquisitorium*, in quo sine *accusatore* proceditur. Illa etiam, *accusatione* feruente, est necessaria, officiumque iudicis instruit, ne absque diligenti *causæ cognitione* h. e. inquisitione procedat. Atque id ipsum monet Pseudo - EVARISTVS in *c. 20. C. 2. q. 1.* quamuis postea INNOCENTIVS III. pro legitimando *processu inquisitorio* ad eundem prouocauerit. Scopus huius textus adulterini vnice huc tendit, vt admoneantur iudices, ne absque *sufficiente probatione* & sedula veritatis indagatione iudicent aut damnent aliquem, prout verba vltima declarant. Eas autem partes esse iudicis in omni iudicio, siue *ciuili*, siue *criminali*, & hanc *inquisitionem* præcipuam officii eius partem esse, quis vnquam in dubium vocauit? Interim hæc non excludit *accusatorem* aut *actorem*, vtpote cuius est, tum *deferre* crimina, tum *probare*.

In causis fidei non desideratus accusator, vel ex capite notorii, vel ex ratione conciliorum,

Sed in causa *hæreseos* seu *fidei*, quæ *publica* videbatur, non adeo sollicite *accusatorem* desiderari, probabiliter ex duobus collegerunt: α) quod *hæreticæ doctrinæ* publice traditæ vel editæ *notorium crimen* continerent, in quo sine *accusatore* procedi deberet: β) quod *causæ fidei* tanquam *maiores & arduæ* conciliis reseruatæ essent; in his vero ex praxi communi non alii vtplurimum *iudices* dari solerent, quam *accusatores*, & qui *aduersam partem* constituerent, prout in antecedentibus declaratum est. Hæresi autem semel per *decretum concilii* declarata, incumbebat *episcopis*, purgare prouinciam orbemque christianum ab his, qui illa ipsa infecti erant. Quocirca si episcopi, si delegati papales in diœcesibus prouinciisque *conciliorum* exemplum sequebantur, nihil insoliti audebant, sed vsum communem *maiorum iudiciorum synodalium* continuabant. Illustraui hoc ipsum paucis ad *Schilterum illustr. lib. I. tit. 19. p. 203.* & BONIFACII feruore grauissimo contra hæreticos denuo *tom. I. iur. eccl. p. 88.* declaraui.

quod tamen irregulare erat.

Sicuti vero hoc valde *irregulare* erat, ita extra eum casum in criminibus vindicandis *accusatore* opus erat, adeo vt etiam in *visitationibus episcopalibus* eadem rerum facies fuerit, vtut forma earum antiqua proxime ad *inquisitorium* quendam *processum* inclinare videatur, de qua *tom. III. p. 584. sqq.* actum.

Testes

Testes synodales, de quibus *cit. l. p. 603.* dictum, loco *accusatorum* fuisse videntur, vtpote constituti electique in hunc finem, vt in quaeuis delicta commissa inquirerent, & episcopo in *actu visitationis* indicarent, quibus ob iuramentum fides habebatur, cuius formula traditur in *c. 7. C. 35. q. 6.* Id tamen iam a regula deuiabat, quod hi *accusatores publici* simul *testes* essent, & ex eorum depositione, quod *iurati* essent, rei pro conuictis haberentur.

§. XIV. Ad *regulam* vero reuertor. Videlicet non quiuis, sed *idoneus* & *legitimus* accusator, quem & *ius ciuile* postulabat, ad criminum persecutionem admittebatur, *c. 4. C. 2. q. 1.* quem in finem iuxta *c. 7. ibid.* de *personis* accusantium subtiliter quaerendum erat, *cuius conditionis essent, cuiusue opinionis? qua fide, qua intentione, qua temeritate, qua vita, qua conscientia, quoue merito? Si pro Deo, aut pro vana gloria aut inimicitia vel odio, aut cupiditate ista praesumserint nec ne?* vt dicitur in *c. 17. C. 2. q. 7.* & *c. seq.* item *c. 6. C. 3. q. 5.* confirmatur. Haec discussio *existimationis* tunc imprimis desiderabatur, si *maiores*, si *episcopus*, si *clerici* in ius vocandi, *c. 49. c. 52. C. 2. q. 7.* vtpote quorum accusatio non temere suscipienda. *c. 17. X. h. t.* Generatim RHABANVS in *libello poenit.* relatus a CANISIO *tom. II. P. 2. p. 300. edit. Basnag.* id euincit ex doctrina Apostoli aiens: *Accusationem autem aduersus sacri ordinis viros facile non recipiendam, sed prius causam diligenter examinandam, & postea iudicium inferendum Apostolus docet, scribens ad Timotheum: Accusationem, inquit, aduersus presbyterum non recipies, nisi sub duobus aut tribus testibus.* Praeterea vero legum ciuilium normam adeo curae cordique habebant, vt *nullae accusationes a iudicibus audiendae essent ecclesiasticis, quae legibus seculi prohibebantur, c. 5. & 7. C. 3. q. 5.* quarum seriem ex pandectis nectit recensetque GRATIANVS in *c. 14. C. 2. q. 1.* Addit *concil. Tolet. VI.* in *c. 9. C. 3. q. 9.* ante omnia *praesentandum* esse accusatorem atque *LEGVM & CANONVM sententiam exquirendam*, vtrum iuxta eos habilis ad accusandum fuerit. Pleraque, quae adducta ex GRATIANI *Decreto*, desumta sunt ex spuria collectione ISIDORI, quae tamen vsum seculi VIII. ad minimum docet, vt liquet ex HARDVIN. *collect. tom. I. p. 74. 92. 112. 124. 126. 129. 144. 145. 208. 210. 224. 235.* Conf. BALVZ. *tom. I. capitul. p. 907. seq. 994. 1047. 1060. 1066. 1159. 1195. sq.*

Accusator idoneus desiderabatur,

imprimis in clericorum accusatione.

Laici inhabiles in clericorum accusatione,

§. XV. Non substitit ius canonicum in hac *regula generali:* speciatim plures designauit, quos munere accusatorum fungi noluit. In compendio indicabo inhabiles, qui vel *absolute* tales sunt vel *secundum quid*. In posteriori classe collocandi (I) *laici*, qui *clericos* accusare prohibentur; non alios quoscunque, quod Pseudo-ISIDORI collectioni imprimis debetur, vt docet textus apud HARDVIN. *tom. I. concil. 45. 117. 127.* & GRATIANVM in *c. 1. 2. 3. 4. 5. 6. C. 2. q. 7.* Neque enim conciliorum decreta eos ab accusando arcuerunt, vt docet *concil. Epaonense de anno 517. c. 24.* apud HARDVIN. *tom. III. concil. p. 1050. laicis contra cuiuslibet gradus clericum, si quid criminale parant obiicere, dummodo vera suggerant, proponendi permittimus potestatem.* In *capitularibus* ex antiquo iure ecclesiastico idem traditum est, veluti: *laici episcopos aut clericos non accusent, nisi prius eorum discutiatur existimationis opinio* apud BALVZ. *tom. I. capitul. p. 224. 708. 1042. in f.* Id tantum præcauebatur, *ne laico quemlibet clericum in seculari iudicio liceret accusare, cum priuatorum christianorum causas magis Apostolus ad ecclesias deferri atque ibidem terminari præcipiat.* BALVZ. *ibid. p. 1056. in f.*

non ex conciliorum decreto,

Sed Pseudo-Isidori & pontificum recentiorum,

Doctrinam Pseudo-ISIDORI ALEXANDER III. in *c. 14. X. de testibus* propugnauit, aiens: *Laicos in accusationem contra clericum in criminali causa non esse aliquatenus admittendos, censura SACRORVM CANONVM manifestius edocet:* quo ipso ad *commenta* ISIDORI sine dubio respexit, & eandem doctrinam repetiit in *c. 10. X. h. t.* Rationes coloresque huius prohibitionis varii sunt: (1) quod odio prosequantur clericos ex sententia BONIFACII VIII. in *c. 3. de immun. eccl. in 6.* aientis: *Clericis laicos infestos oppido tradit antiquitas*, quæ ratio vix vmbram *bonæ fidei* habet. Ni laici vsque ad superstitionem deuoti erga clericos fuissent, in tam abiectissimum statum non incidissent; sed Pseudo-ISIDORI somnia in *c. 5. 14. C. 2. q. 7.* præualuerunt a BONIFACIO VIII. repetita in *cit. c. 3.* (2) quod pugnet hæc accusatio cum denunciatione & obedientia clericis debita, *c. 15. C. 2. q. 7.* instar *patrum* filiali obsequio colendis, ne Chami facinore alias inquinentur: *c. 12. C. 2. q. 7.* (3) quod *viles* ab accusatione in genere & maxime *clericorum* remouendi *c. 18. in f. C. 2. q. 7.* quales sunt *laici* quicunque, intuitu *clericorum* etiam *minimorum*. Etenim *clerici cum cælo*, *laici cum terra comparandi* sunt, vt est apud CANISIVM *in lect. antiq. tom. IV. p. 636. edit. Basnag.* vt talis differentia sit inter eos statuenda, qualis

ob vanas rationes,

est

eſt inter *cœlum* & *terram*, inter *carnales* & *ſpirituales:* (4) quod laici inſtar *ſubditorum* ſint, clerici autem munere *patrum* & *dominorum* fungantur. Iam autem ex ſententia GRATIANI poſt *c. 41. C. 2. q. 7.* ſubditi cum *aſino* BALAAMI; clerici autem BALAAMO aſino inſidente æquiparandi, *quo exemplo*, vt ait GRATIANVS, non probatur, clericos ſeu prælatos a ſubditis accuſari poſſe; *ſed ſubditis tantum forma datur humiliter renitendi prælatis*, *ſi forte eos ad malum cogere voluerint.* En audaciam clericorum plusquam barbaram! qua tamen tam inſignem ſanctitatem & venerationem quibuscunque clericis conciliarunt, vt immenſa hominum copia maluerit *clericis* accenſeri, quam in *viliſſimorum laicorum* ſtatu perdurare. Imo hæc & ſimilia priuilegia vnice in hunc finem excogitata, vt *clerici* numero æquarent *laicos*, & quoslibet ad clericatum ambiendum incitarent, vtpote quo velamine & præſidio tuti erant facinoroſi a laicorum accuſationibus.

Vice verſa clerici laicos accuſare prohibentur.

§. XVI. *Clericos* (II) remouent iura canonica ab accuſatione laicorum, *c. 6. C. 2. q. 7.* non vero eodem iure, vt *laici*, ſed quod *irregulares* fierent, ad *vindictam ſanguinis* agendo. Vnde de *homicidio* accuſare nequeunt, niſi ad hunc effectum, vt petant, *emendam* ſibi fieri, quæ eſt compoſitio delicti priuata; *c. 2. d. homic. in 6.* adeoque proteſtari expreſſe debent, *quod ad vindictam ſeu pœnam ſanguinis non intendant*, quod conſilium ſuggerit pontifex. Vnde liquet, clericos magna ſub præcautione admittendos, & quidem tunc potiſſimum, ſi ſuam vel ſuorum iniuriam vindicent. Accedit, quod ſecundum ius canonicum accuſatores adhuc in crimen inſcribere, ſeque ad pœnam talionis obſtringere teneantur, *c. 14. 16. 17. X. h. t. c. 3. & 4. C. 2. q. 8.* id quod clericis haud indulgendum fuit, ne alioquin ſe foro ſeculari obſtringerent, coram quo accuſationes ſuſcipiunt.

Inimici porro remouentur.

§. XVII. Porro (III) *inimicos* quoque inhabiles ad accuſandum conſtituerunt. Iure *ciuili* non æque excluſos fuiſſe vulgo referunt cum CARPZOVIO *in prax. crim. qu. 104. n. 30.* quod in *l. 4. & 8. D. accuſ.* horum ſpeciatim non fiat mentio. Interim tamen *ſuſpecti de calumnia* repelluntur in *l. 10. D. eod.* nec *inimici* teſtimonium dicunt iuxta *l. 3. de teſtib.* ergo probabile eſt, ius *ciuile* quoque ab accuſatione *inimicorum denunciatorum* ad minimum abhorruiſſe. Ius *canonicum* paſſim verbis diſertis eos vt inhabiles notat, *α) cum in accuſando nihil furor* (inimicis familiaris,) *ſed ratio agere debeat*, *c. 3. X. h. t.*

X. *h. t.* & ϐ) testes inimici quoque repellantur, *c. 21. v. tertiæ h. t.* denique γ) conueniens visum fuerit, hos in genere repellere, cum ob hunc prætextum *laicos* ab accusatione *clericorum* remouerit ius canonicum. *c. 3. 4. C. 3. q. 5. c. 7. 13. X. h. t.* Sicuti vero iudicis est in repellendo teste, cui *inimicitia* obiecta, gradum inimicitiæ æstimare; ita pariter eædem partes iudicis sunt in accusatione eorum recipienda. Conf. CANIS. *tom. II. P. 2. lect. antiq. p. 277. inf. edit. Basnag.* FERMOSIN. *ad c. 5. X. de testib. qu. 1. n. 34.*

saluo iudicis arbitrio,

Criminibus inquinati,

§. XVIII. Criminibus inquinati (IV) quoque repelluntur, *c. 22. C. 2. q. 7.* & quorum vita est accusabilis, *c. 18. C. 2. q. 7.* nisi forsan accusatus eorum *communi familiaritate* vsus fuerit, *c. 5. X. h. t.* quod de *iure ciuili* ad eos duntaxat pertinet, qui ex delicto proprio *infames* sunt, *l. 8. D. h. t.* adeoque, vt de delicto condemnati fuerint, necesse est, quippe quos demum infamia notat. *l. 5. de publ. iudic.* Ius canonicum sicuti permisit, vt testi exceptio *criminis*, de quo nondum condemnatus est, obiici possit; ita pariter suo modo ad *accusationem* hoc traxit voluitque, vt in accusatore episcoporum quoque ratio *vitæ actæ* & *conuersationis* haberetur ex Pseudo-ISIDORI commentis relatis in *c. 17. & 18. C. 2. q. 7.* quo ipso accusatoribus variæ molestiæ creatæ, & accusationes in ambiguum discrimen tractæ. In *concil. Carthag. II. de anno 390.* apud HARDVIN. *tom. I. concil. p. 952. c. 6.* hoc tantum ad *accusationes episcoporum* restrictum, prout etiam factum est in *concil. Francoford. de anno 794. c. 36.* apud EVNDEM *tom. IV. p. 908.* & in *capitul. lib. V. c. 187. lib. 6. c. 364.* apud BALVZ. *tom. I. capit. p. 859. & 985.* vtpote in quorum accusatione *maior præcautio* desideratur, & ita quoque regula generalis inde non construenda. Laici ergo laicos accusare non prohibentur, vt exceptio *criminis*, de quo non sunt conuicti, eos non repellat, quamuis alias de *iure canonico* mali, & non boni, aut integræ conuersationis in oppositione *clericorum* (qui tantum *boni*, *pii*, integrorumque morum iudicandi) præsumantur iuxta philosophiam Pseudo-EVSEBII in *c. 5. C. 2. q. 7.*

infames.

§. XIX. Imprimis ergo V) repelluntur *infames*, quos etiam *ius ciuile* excludit. *l. 8. h. t.* Horum maior est numerus in *foro ecclesiastico*, quam antiquitus in *Romano*, cum etiam quosdam vt *macula* notatos his annumerauerit. In *compendio canonum* HADRIANI apud CANISIVM *tom. II. antiq. lect. P. I. p. 277. c. 201.* refertur *canon. 96. cod. canon. Afric. eccl.* *Vt nullus seruus, vel libertus, vel infamis, vel hæreti-*

reticus, vel paganus, vel iudæus, vel illi, quos publice leges non admittunt, ad accusationem admittantur, quibus tamen omnibus in propriis caussis licentia accusandi non negatur. Plenior est recensio huius canonis in *collect. ant. canon. pœnit.* apud Dr ACHERIVM *tom. I. spicil. eccl. p. 532. nou. edit.* vbi repelluntur *omnes infamiæ maculis aspersi i. e. histriones ac turpitudinibus subiectæ personæ.* Præterea huc referuntur *Apostatæ, incesti, macula laborantes, qui consensum in incestuosam coniunctionem dederunt, raptores, conspiratores, anathematizati. c. 1. sqq. C. 3. q. 4.* Imo quod mirandum, etiam infamis est *laicus*, qui episcopum accusauit, aut ei insidias struxit, adeoque illegitimus accusator. *c. 8. 9. ibid.* Conf. CARPZ. *qu. 104. pr. crim. n. 36. sqq.*

§. XX. Singulares imprimis qualitates desiderantur in eo, qui episcopum accusare intendit, ex doctrina Pseudo-ANACLETI ad vsum seculi VIII. adhuc adaptata in *c. 15. C. 2. q. 7.* Non alii enim admittendi, quam *idonei & probatissimi viri, qui & suspicionibus & sceleribus carent.* Sunt enim hi *a Deo iudicandi, non ab humanis aut praua vita hominibus lacerandi, sed potius ab omnibus fidelibus portandi.* His applicant, quod Deus per prophetam ait: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei.* Sunt enim & dicuntur *columnæ sanctæ Dei ecclesiæ*, quorum *iniuria ad Christum pertinet, cuius legatione funguntur.* Hoc scuto tuti episcopi quæuis audere ac impune perpetrare potuerunt, nec dubium est, quin collector huius collectionis spuriæ, sub nomine ISIDORI publicatæ, *episcopus* fuerit, quia episcopali auctoritati totus addictus fuit. Quam insignem vero cladem his doctrinis intulerit rei ecclesiasticæ, notissimum est. Per nimiam licentiam insolescit animus hominum, vt nihil pensi & moderati habeat. Felicior ecclesia, quo humilior, vitaque episcoporum integrior, quo procul ab his principiis posita erat. Res ipsa loquitur, id potissimum, postquam ecclesia adoleuit, actum fuisse, vt episcopi reddendis rationibus non essent obnoxii, soli iudicio Dei subiecti, quod rursus Pseudo-ANACLETVS in *c. 7. C. 6. q. 1.* indicat, &, *si omnia*, ait, *in hoc seculo vindicata essent, locum diuina iudicia non haberent.* Neque tamen hæc principia demum cum ISIDORO nata; iam dudum altius ire cœperat episcoporum sanctitas ab omnium impetitione intacta atque immunis, quæ materies omnium malorum fuit. Audiamus HIERONYMVM *in cap. VIII. ecclesiast. Possumus hoc testimonium accipere aduersus episcopos, qui acceperunt in ecclesia potestatem, & scandalizant eos magis, quos do-*

In episcoporum accusatione singularis desiderata habilitas,

cum insigni detrimento ecclesiæ,

quod ex Hieronymo illustratur,

docere & ad meliora debuerant incitare. Hi frequenter post mortem laudantur in ecclesia, & beati in his, quae non probabiliter fecerunt, publice siue a successoribus siue a populis praedicantur. Et hoc itaque vanum est, quia non, vt egerunt, sic audiunt, nec statim corripiuntur in peccato suo. Nemo quippe accusare audet maiorem. Propterea quasi sancti & beati, & in praeceptis Domini ambulantes augent peccata peccatis. Difficilis est accusatio in episcopum. Si enim peccauerit, non creditur. Et si conuictus fuerit, non punitur. Obseruemus inde, in quantum iam profecerit *sanctitatis* opinio, vt episcopis, seditionibus vitiisque ecclesiam exa-

item Gregorio. gitantibus, praesidio esset. *Nemo quippe*, ait GREGORIVS *lib. I. de cura pastoral. c. 2. amplius in ecclesia nocet, quam qui peruerse agens nomen vel ordinem sanctitatis habet. Delinquentem namque hunc nemo redarguere praesumit; & in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reuerentia ordinis peccator honoratur.* Prouocat adhuc suo aeuo INNOCENTIVS III. in *c. 13. X. h. t.* ad vsum hunc antiquum ecclesiae, &, *ideo sancti patres*, ait, *prouide statuerunt, vt accusatio praelatorum non facile admittatur, ne concussis columnis corruat aedificium, nisi diligens adhibeatur cautela, per quam non solum falsae sed etiam malignae criminationis ianua praecludatur.* Tantae molis ab antiquo fuit, episcopum criminis insimulare, quae difficultas imprimis inde incrementa cepit, quod, vbi accusatori intuitu personae nihil obiici potest, adhuc tamen de excessibus aliquoties praemoneri & *charitatiue* compelli debeat, vt ab iis desistat, quo facto tandem accusatio permissa est. *c. 16. C. 2. q. 7. c. 2. & 20. X. h. t.* Ecquis vero non animaduertit, his praemonitionibus praemittendis plura noua obstacula accusatoribus posita fuisse, vt satius plerisque visum fuerit, ab accusando desistere, quam se tot scopulis committere, praesertim cum opinio *sanctitatis* intuitu episcoporum in tantum praeualuerit, vt CASSIODOR. *lib. I. var. ep. 9.* scripserit: *manifesta crimina in episcopo vix accipiunt fidem.*

Accusator praesens esse debebat & inscribere,

§. XXI. Duo praeterea adhuc accusatoribus imposita sunt, tum vt accusationi *praesentes* sint, eamque *per se* exequantur: tum vt se obstringant *vinculo talionis*, si crimen haud probauerint. Vtrumque cohaeret, ac posterius ex priori suo modo fluit: vtrumque etiam *iure ciuili* cautum, & ad fora ecclesiastica tractum est. Etenim de *vinculo talionis* diserte VLPIANVS in *l. 7. pr. D. h. t. Si cui crimen obiiciatur, praecedere debet in crimen subscriptio, quae res ad id inuenta est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum sciat inultam sibi accusationem non*

quod ex iure ciuili tractum.

futu-

291

futuram. Erat itaque inſcriptio in crimen, interprete HENRICO BRENCMANNO V. C. *de L. Remmiæ exitu c. 9.* nihil aliud, quam *ſolennis delatio nominis accuſati, qua quis ſe ad talionis pœnam h. c. ſupplicii ſimilitudinem adſtringit, niſi delata legitimo teſtimonio comprobauerit.* Vinculum hoc admodum graue erat; ſi enim accuſatio ad *pœnam pecuniariam* tendebat, in ſimilem quantitatem vades dandi erant; *l. 3. C. qui accuſ. non poſſ.* qui vero alterum in diſcrimen *capitis* vocabat, *cuſtodiæ ſimilitudinem (habita tamen dignitatis æſtimatione) pati* debebat per *l. f. C. de accuſat.* atque hoc modo carceri committebatur, vt recte obſeruat BRENCMANN. *cit. l.* Ius canonicum quoque idem in vſus *fori eccleſiaſtici* traxit, tum *antiquum*, cuius veſtigia occurrunt in *c. 1. ſeqq. C. 2. q. 3. c. 3. 4. C. 2. q. 8.* tum *recentius*, quod indicant pontifices in *c. 14. 17. & 24. X. h. t.* Hunc præterea hoc vinculum producebat effectum, vt *præſens* accuſationem peragere cogeretur, nec *procurator* in criminalibus admitti poſſet, quem nexus hic inſcriptionis reſpuebat, quod itidem ex *iure ciuili* ad tribunalia ſacra tractum. *c. 5. C. 2. q. 8. c. 21. C. 3. q. 9. c. 1. ſqq. C. 5. q. 3. c. 15. & 16. in f. X. h. t.* Sed nec *accuſatis* indultum eſt, *vicaria* alterius *ope* ſe defendere, quod cum pleniori explicatione indigeat, ex vtroque iure illuſtrandum erit.

Inſcriptionis ratio. Inde procurator plane repellebatur.

§. XXII. Quia, vt dixi, ius canonicum dogma *de excludendis procuratoribus* in criminalibus ex *iure ciuili* hauſit, huius vera ſententia ante omnia præmittenda, & in tuto collocanda eſt, cum exinde *iuris canonici placita* dependeant. Neque enim hæc difficultatibus caret, ſed variis legum deciſionibus in dubium vocata eſt. Quidam enim textus procuratores in his cauſis admittere videntur: quidam in alia omnia euntes, eos in genere ab his præſepibus arcent. Poſterius aperte indicat PAPINIANVS in *l. pen. §. 1. de publ. iudic.* &, *ad crimen*, ait, *iudicii publici perſequendum fruſtra procurator interuenit, multoque magis ad defendendum; ſed excuſationes abſentium ex SCto iudicibus allegantur, & ſi iuſtam rationem habeant, ſententia differtur.* Diſtinguit in verbis adductis ICtus inter *merita cauſæ*, & inter *puncta* eiusdem *incidentia;* illa procuratorem reſpuunt, tum a parte *accuſatoris*, qui crimen iudicii publici perſequitur: tum a parte *rei*, qui ſe defendit. Ad *quæſtiones incidentes* referri debent *excuſationes abſentium*, quæ per procuratorem iudicibus allegari poſſunt, vt præcaueatur, ne poſt annum fiſcus bona abſentium occupet, quod olim contra contumaces cautum erat. vid. *tit. de requirend. vel abſent. damn.* In

Ius ciuile eum reieciſſe probatur.

eandem sententiam VLPIANVS transiit in *l. 1. pr. an per alium causæ appell. reddi poss.* Præmittit primo loco rescriptum diuorum Fratrum *si tibi, qui appellauit, mandauit, vt eum de appellatione, quam Pollia ad eum fecit, defenderes, & res pecuniaria est, nihil prohibet, nomine eius te respondere: si autem non sit pecuniaria causa, sed capitalis, per procuratorem agi non licet.* Cum vero hoc rescriptum tantum in *causis capitalibus* procuratores excludat, quos tamen forum criminale olim *generatim* reiecit, ICtus statim hanc declarationem subiicit, &, *sed & si*, inquit, *ea causa sit, ex qua sequi solet pœna vsque ad relegationem, non oportet per alium causas agi; sed ipsum adesse auditorio debere sciendum est.* Denique cum rescriptum tantum de *reo* loqui videatur, nouam addit, & quidem hanc declarationem: *idque erit probandum, & in ipso accusatore, si appellauerit, vel si aduersus eum sit appellatum.* Similiter IVLIVS PAVLVS *in libr. V. sententiarum tit. 5. §. 9.* generatim ait: *In causa capitali absens nemo damnatur: neque absens per alium accusare, aut accusari potest.* Ne vero quis existimet, hoc ius causis *capitalibus* tantum datum fuisse, IDEM *lib. V. tit. 16. §. 11.* generalius hanc regulam constituit: *neque accusator per alium accusare, neque reus per alium defendi potest, nisi ingratum libertum patronus accuset, aut rei absentia defendatur.* Speciatim hanc doctrinam PAPINIANVS applicat ad crimen adulterii in *l. 11. §. 2. ad* L. *Iul. de adulter.* aiens: *ea, quæ inter reas adulterii recepta esset, absens defendi non potest.* Eiusdem sententiæ fuit GORDIANVS in *l. 15. C. ad L. Iul. de adult.* his verbis: *si quondam vxor tua, antequam crimine adulterii accusaretur, prouinciam excessit, neque absens accusari potest, neque in eam prouinciam, in qua stipendium facis, transmitti iure deposcitur.* De *regula* hoc modo aperte constat, quæ eo magis firmata videtur, quod quædam *exceptiones* simul ad eam adductæ sint.

Dubia ex aliis textibus mouentur.

§. XXIII. Huic vero contradicere aperte videtur Imperator ALEXANDER SEVERVS in *l. 3. C. de accusat.* edicens: *Reos capitalium criminum absentes etiam per* PROCVRATOREM *defendi, leges publicorum iudiciorum permittunt.* Sed etiam, quod mirandum est, VLPIANVS in *l. 33. §. 2. de procurat.* quasi sui immemor, ita de *absentibus* edisserit: *publice vtile est, absentes a quibuscunque defendi; nam & in capitalibus iudiciis defensio datur. Vbicunque itaque absens quis damnari potest, ibi quemuis verba pro eo facientem, & innocentiam excusantem audiri æquum est.* Vtriusque legis sententia huc redire videtur

datur, ad minimum abſentes reos in *cauſis capitalibus* per *procuratores* defendi poſſe, id quod tamen antea VLPIANVS ipſemet negauerat. Hac de cauſa Imperator ALEXANDER in *l. 13. C. ad L. Iul. de adulter.* ſpeciatim circa adulteram aſſeruit, explorati iuris eſſe, illam, *ſi poſteaquam crimen contra eam inchoatum eſt, prouinciam exceſſerit, etiam abſentem inter reos recipi poſſe.* Hoc ſi verum eſt, etiam eum hoc effectu accipiendum eſt, vt *per procuratorem* ſeſe defendat, ne alioquin inaudita condemnetur, quod contra publicam vtilitatem eſt. Hoc ipſum admodum iudicibus commendat GVAZZINVS *l. c. n. 54.* & illos, qui ſententiæ priori paulo ſtrictius inhærent, acriter increpat, eosque *terribiles, idiotas, executores terribiles iuſtitiæ, peruerſores iuſtitiæ,* & *humani ſanguinis inimicos* appellat, quod expediat reipublicæ, abſentes a quibuscunque defendi, & ſi non admittatur defenſor vel procurator, proceſſus annullandus ſit.

§. XXIV. Hiſce tamen ſcopulis, poſtea ſpeciatim excutiendis, non obſtantibus, palam certumque eſt, regulam hoc modo formandam eſſe: *Cauſas criminales per procuratores ſtricte dictos neque a parte accuſatoris, neque a parte accuſati peragi & expediri poſſe.* Hanc regulam non tantum firmant *LL. §. antec.* adductæ, ſed imprimis etiam eandem corroborat *l. vlt. C. de iniuriis,* in qua ſingulariter & per modum *exceptionis* illuſtribus viris vel eorum vxoribus liberisque, ſiue criminaliter iniuriarum agere, ſiue contra moram criminalem accuſationem ſeſe tueri intendunt, per *procuratores* cauſam ſuam vel defenſionem peragere permittitur, hac ſubiecta clauſula: *ita tamen, vt NVLLVS ALIVS idem ſibi audeat vindicare, vel a noſtro nomine poſtulare, ſed in ceteris mos iudiciorum, qui hactenus obtinuit, in poſterum ſeruetur intactus.* Aperte in hoc textu non tantum *exceptio* conſtituta eſt, ſed præterea cautum, ne *VLLVS ALIVS* ſibi hoc *priuilegium* arrogare audeat, quo ipſo *regula* in contrarium ſimul confirmata, & quidem ex *iure antiquo,* quod hactenus obtinuerat. Simul quoque inde apparet, quid ſentiendum & habendum ſit de plurimis aliis exceptionibus, quas FARINACIVS aliique hic conglomerant, quas tamen IMPERATOR ZENO *in cit. l. vlt.* excludere voluiſſe videtur, conſtituendo, vt *NVLLVS ALIVS* ſibi hoc priuilegium aſſerere audeat. Quocirca ſi quid ſubodorare poſſum, auguror, exceptiones congeſtas vel ad regulam non pertinere, vel vtplurimum ſpurias eſſe ſecundum iuris Romani diſpoſitionem.

Regula iuris Romani firmatur, his non obſtantibus.

Cuius rationes ab aliis prolatæ recensentur, & examinantur

§. XXV. Hoc vt euidentius fiat, ante omnia *rationes* huius regulæ eruendæ, & ex principiis fori criminalis Romani excutiendæ sunt. Hic vero rursus plurimis aqua hæret, postquam peculiares iuris antiqui rationes neglexerunt, & *colores* magis quam *rationes solidas* in medium protulerunt, quæ non potuerunt non ansam interpretibus præbere, plures effingendi *exceptiones*, quas ius Romanum ignorat. Equidem a parte *accusatoris* a CARPZOV. *qu. 105. n. 4.* hæc traditur ratio; quod quilibet accusator inscribere in crimen, seque ad pœnam *talionis* obligare debeat, *l. 7. D. de accusat. l. vlt. C. eod.* adeo vt si forte ab accusando desistat, vel alias in probatione deficiat, accusator ipsemet condemnari possit in pœnam *SCti Turpilliani* vel *talionis*. Negari quidem nequit, ex hoc principio procuratores accusare non potuisse; sed *ratio connexionis* non satis demonstratur, nec ostenditur, quid impediuerit accusatorem, quo minus ipsemet *vinculum inscriptionis* subire, & nihilominus per *procuratorem* causam criminalem peragere potuerit? Nam IMPER. ZENO *in l. vlt. C. de iniur.* in actione criminaliter mota a viris illustribus hoc temperamentum admisit, constituitque, vt non tantum ipsi, qui super iniuria queruntur, *inscribere* teneantur, sed etiam sententia contra eum, qui procuratorem dedit, postea ferri debeat; quod temperamentum ita comparatum est, vt *generaliter & vbique* ad quascunque causas criminales applicari posse videatur.

a parte accusatorum,

ex parte reorum.

§. XXVI. Pariter rationes, quæ pro excludendis procuratoribus ex parte eorum, qui *accusantur*, adferri solent, non satis euidentes aut concludentes esse videntur. Ratio principalis hæc datur, quod in caput solius rei accusati, si damnatur, sententia a iudice executioni mandanda sit, adeoque ne iudicium eludatur, sententia quoque in reum incarceratum ferri debeat. *l. 2. C. de custod. reor l. 2. C. de exhibend. reis.* Quid vero obstaret, quo minus hoc fieret, si vel maxime *procurator* interueniret? neque enim procurator videtur discrimen capitis subire, vtpote, qui non *suo* sed *alieno nomine* agere censetur; vnde rursus liquet, alias adhuc requirendas esse rationes iuris Romani, ex quibus adducta ratio concludentior reddi queat. Plures alias adhuc affert rationes CARPZOV. *l. c. n. 43. seqq.* veluti, quod in criminibus procurator satisdare aut idonee cauere non possit: quod multum intersit iudicis in causa criminali cognoscenda, a reo ipso indicia & testimonia explicari, vt quasi sub publico testimonio comme-

mo-

moratio criminis admiſſi fiat, ac delinquentis perſona melius arguatur ex ipſo *vultu* & *variatione* eius vel *mutatione coloris*, aut *trepidatione* aliisque ſignis & indiciis: quod rei plurimum interſit, ſummo ſtudio cauſam tractari, id quod magis *per ſe*, quam *per procuratorem* præſtare poteſt; quod hæc ſanctio iuris ciuilis id imprimis etiam operetur, vt homines deterreantur a delictis, animaduertens, ſemet ipſos ſe aliter defendere non poſſe, quam ſi ad carceres migrent, omni aliena ope deſtituti: denique quod, procuratoribus reorum admisſis, cauſæ criminales multis ambagibus & circuitionibus implicentur, litesque ex lite moueantur. Omnes hæ adductæ rationes ita comparatæ ſunt, vt vix *ſecundariæ* & *ſuaſoriæ* dici mereantur. Si enim accuſatus *præſens* & in carcere eſt, cautio ſuperflua eſſe videtur, quia ipſemet pro cautione eſt; ſi vero *abſens*, plerique ex ſupra adductis legibus inferunt, defenſorem etiam ſine *ſatisdatione* admittendum eſſe, vt infra expediendum erit. Neque credendum eſt, facilius hoc modo accuſatum delicti commiſſi conuinci poſſe; cum enim accuſationes in *ſcriptis* vel etiam per aduocatos, cauſam orantes, peragantur, æque per procuratorem ſatis informatum cauſa inſtrui, & veritas erui poteſt. Qua de cauſa ratio hæc magis ad *inquiſitorium* proceſſum quadrare videtur, qui Romanis incognitus fuit, adeoque dici poſſet, accuſatum ad ſingula criminis capita *in ſcriptis* potuiſſe reſpondere, cum etiam *accuſatori* iniunctum fuerit, vt libellum accuſationis *in ſcriptis* proferret, *l. 3. C. de accuſat.* Neque porro, quod reo magis conſultum eſt, eum adſtringit, vt præciſe in perſona compareat, ne ope procuratorum vicaria vtatur. Vtplurimum magis expedit, hanc cauſam per *procuratorem* agere, quam in propria perſona comparere. Vlterius falſum eſt, hoc medio homines a delictis deterreri, quos magis *grauitas pœnæ*, quam *modus procedendi*, a propoſito delinquendi auocare debet. Et quis crederet, hunc *procedendi modum* in cauſis criminalibus in hunc finem eſſe introductum, cum vnice *pœnarum* conſtitutio huc vergat? Denique ridiculum omnino eſt atque valde ieiunum, admiſſis procuratoribus metuendos eſſe ancipites circuitus; id quod ſi verum foret, prorſus eliminandi & abolendi procuratores, & nequidem in *cauſis ciuilibus* admittendi eſſent, quorum opera vicaria tamen nec olim forum Romanum carere potuit, nec hodie carere poſſumus.

Vera monstratur ratio.

§. XXVII. Aliunde ergo & paulo altius fundamentum huius iuris constituti petendum esse existimo. Videlicet conclamatum est, iure ciuili antiquo neminem *alieno nomine* lege agere potuisse, *l. 123. de R. I.* quod etiam repetit Imperator *in pr. I. de iis, per quos agere poss.* Is vero *lege agere* dicebatur, qui ius qualecunque solenniter per certas solennesque formulas in iudicium deducebat. *l. 2. §. 2. de O. I.* Sicuti ergo in caussis *ciuilibus;* ita multo minus in *criminalibus*, quæ æque *solemnes* atque *legitimæ* erant, procurator admittebatur, quod *legis actiones actusque legitimi* in propria persona sine interueniente procuratore peragi deberent. Quia vero admodum incommodum & rationibus domesticis non raro aduersum erat, per *procuratorem* in iudiciis comparere non posse; a ICtis pedetentim inuenta fuit ratio, qua, salua iuris antiqui obseruantia, *per indirectum* procurator admitti posset, hoc videlicet modo, vt *dominium litis* in eum transferretur. Hoc facto, procurator non amplius *alterius nomine*, sed magis *suo* in posterum causam agebat, habebaturque, ac si cum ipso *principali*, qui *dominus litis* dicebatur, actum esset. Huc collineat ICtus in *l. 11. pr. de doli mali & met. except.* inquiens: *Si post litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in iudicium obiicienda sit, dubitari potest: quia litis contestatione RES PROCVRATORIS FIT, eamque SVO iam quodammodo NOMINE exequitur.* Inde fluxit famosa & decantata in iure doctrina, procuratorem lite contestata effici *litis dominum*, *l. 22. & 23. C. de procurat.* eumque non amplius esse *administratorem litis alienæ*, sed *propriæ executorem*, quamuis ipse principalis proprie & ex rei veritate *litis dominus* dici debeat. *l. 24. C. de procurat. l. 30. & 31. D. eod. l. 14. si quis caut. in iudic. sistendi caus. &c.* Ita vero procuratores olim prorsus *alienam* induebant *personam*, propriamque abiiciebant, cum secundum veritatem rei nil proprii in lite haberent, sed alienum administrarent negotium, atque de eo domino causæ seu principali rationes reddere tenerentur. Huius principii, quod vnice *iurisprudentiæ Romanæ* proprium & peculiare erat, memor est CICERO *orat. pro Rosc. Com. circa fin.* &, *quid interest*, ait, *qui per se litigat; & qui cognitorem dat? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit. Alteri nemo potest: nisi qui cognitor est factus. Itane vero? cognitor si fuisset tuus, quod vicisset iudicio, ferres tuum? SVO NOMINE petiit, quod abstulit, SIBI, non tibi, exegit.* Erant autem *cognitores*, qui *præsentis litigatoris causam peragebant & tuebantur vt SVAM*, a quibus procu-

procuratores olim distinguebantur, *qui absentis vices sustinebant*, vt plenius traditum est *tom. I. iur. eccles. tit. de procurat. §. 29.* Quae cum ita essent, olim absolute sententia in procuratorem ferenda erat, quippe qui *dominus litis* censebatur, adeo vt illa vitio nullitatis laboraret, si in *principalem verum* concepta fuisset *l. 1. C. de sentent. & interloc.* Quid? quod iudicati actio ex eodem fundamento in *procuratorem*, non ipsum *dominum verum*, daretur, qua de causa, vt hoc periculo procurator liberaretur, ipse principalis eius fideiussor fiebat, & cautionem *iudicatum solui* eius nomine praestabat, vt, hoc medio adhibito, in verum principalem executio fieri posset. *§. 4. I. de satisdat.*

§. XXVIII. Ita vero palam atque in propatulo est, hanc rationem Romanis vnice propriam, saepius obstitisse, quo minus procuratores in quibuscunque negotiis admitti potuerint. Equidem in *extraiudicialibus caussis*, nullam solennitatem desiderantibus, sine vlla difficultate procuratores admittebantur, atque in his vt *administratores rei alienae*, non vt *domini* procedebant, quia nulla iuris ratio, vt *dominium causae* in hos transferri deberet, postulabat, vt *tot. tit. D. mandat.* demonstrat. Actus legitimi, quorum numerus insignis erat, eos respuebant, in propria persona peragendi. Pariter *causae iudiciales* non absolute admittebant procuratores, sed illae demum, quarum *dominium* in eos transferri potuit, quales erant causae *priuati arbitrii*, non quae *publicum ius* concernebant. Quo circa non alia de causa actiones *populares* per *procuratorem* agi prohibebantur, iuxta *l. 5. de popular. act.* quam quod in bonis non esse dicerentur, *l. 7. §. 1. cod. l. 12. de V. S.* sed potius *publicum commodum* respicerent. Nec aliud de *causis criminalibus* dicendum erat, quae non *priuati*, sed *publici iuris* censebantur, quatenus criminaliter de illis agebatur, vnde & iudicia, eorum nomine comparata, dicebantur *publica. tot. tit. D. de publ. iud.* Quoniam ergo hae causae in *priuato* singulorum non erant *dominio* atque *arbitrio*, etiam procuratorem non admittebant, in quem *dominium causae* transferendum erat. Accedebat, quod dominus litis propter *dominium* in se translatum *periculo iudicati* sese submitteret, atque in eum vt *dominum causae* sententia ferenda, & sic quoque, maxime si principalis deficiebat, *executio* in eum facienda esset. Enimuero id in *causis criminalibus* per rerum naturam fieri non poterat, in quibus alias procurator, si admissus fuisset, periculum capitis subire coactus fuisset, tam a parte *accusatoris*, quam a parte *accusati*. Illum enim

Dicta applicantur ad causas extraiudiciales.

iudiciales,

criminales.

enim stringebat *vinculum inscriptionis;* huic vero imminebat *pœna,* cuius periculum nemo in se suscipere potest, quod tamen suscipere debuisset procurator secundum iuris Romani principia peculiaria, si per eum causa criminalis peracta fuisset. Hisce præmissis, facilius intelligi & diiudicari possunt rationes a CARPZOVIO, FARINACIO aliisque adductæ, quarum pleræque, prout antea ostensum est, insufficientes sunt, adeoque Romanos sine dubio non deterruissent ab admissione procuratorum, si modo hi *administratores causæ alienæ*, vt in *extraiudicialibus*, permansissent.

Nec est differentia α) inter crimina capitalia vel non capitalia

§. XXIX. Hæc adducta ratio, quæ *vnica & adæquata* secundum *ius Romanum* sufficit, simul ostendit (α) non esse constituendum discrimen, vtrum crimina sint *capitalia* an *non-capitalia*? quod tamen CVIACIVS *L. XX. obs. 20.* hoc sensu constituit, vt recepti inter reos iudicio publico *non-capitali* per procuratores defendi nequeant: facilius in causis *capitalibus;* cum tamen tam in his quam in illis ratio adducta locum inueniat, id quod etiam obseruauit VLPIANVS *l. 1. an per al. cauſ. appell. reddi poſſ.* vbi solas *pecuniarias causas*, de quibus infra agendum est, excipit, adeo vt si vel *relegatio* delinquenti immineat, nequidem procurator admissus fuerit, vtpote qui loco delinquentis relegationis periculum subire haud poterat. Conf. ANTON. MATTHAEI *de criminibus ad L. 48. tit. 13. c. 4. n. 4.* Vlterius (β) non est faciendum discrimen inter *absentes* & *præsentes*, quod quidem nonnulli ex *l. 33. de procurat.* & *l. 33. C. de accusat.* effingunt, cum tamen in vtroque casu eadem sit ratio, & longe difficilius videatur, pro *absente* quam *præsente* procuratorem admittere, quod necessario procurator *absentis* periculum *pœnæ imminentis* subire cogatur, quæ in *præsentem* facilius executioni dari potuisset. Multo minus (γ) probanda est differentia inter delinquentem *carceratum* & *non-incarceratum*, quam affert FARINACIVS *in pr. crimin. qu. 99. n. 134. & 147.* vt pro *carcerato* quidem procurator admitti debeat, non vero pro eo, qui extra carceres constitutus est, ex hac infirma ratione, quod quando delinquens carceri mancipatus est, quælibet *executio* contra eum fieri posset. Quid enim si ante executionem effugisset, aut mortuus fuisset? sine dubio in procuratorem vt *dominum litis* executio sententiæ, quæ in ipsum ferri debuerat, fieri debuisset, quod rationes iuris haud admittebant.

β) inter absentes & præsentes,

γ) inter incarceratos & non incarceratos,

§. XXX.

§. XXX. Sic etiam (δ) nihil refert, vtrum personæ *coniunctæ* an *extraneæ* vices procuratoris subire velint. Quis enim crederet, coniunctas personas periculum capitis pro alio subire posse, non autem extraneas? FARINAC. *cit. l. n. 7.* Equidem Prætor alias etiam coniunctas personas admittit sine *mandato*, quod vtplurimum eorum intersit, ne absens condemnetur, etiam in causis ciuilibus. Hoc vero modo non fiunt procuratores, vt VLPIANVS obseruat *l. 3. §. 3. iudicat. solu.* inquiens: *Quod eis* (coniunctis personis) *agere permittitur edicto prætoris, non facit eos procuratores.* Scilicet tunc demum fiunt procuratores, *si eis mandatum fuerat*, vt ICtus *cit. l.* addit: mandato destituti magis *ob interesse proprium* interueniebant, quatenus eorum intererat, absentem vxorem, fratrem, patrem, filium non condemnari. Quod cum admissum sit in causis *ciuilibus*, multo magis admitti debuit in *criminalibus*, non vt coniunctæ personæ tanquam *procuratores* comparerent, & discrimen, quod absenti imminebat, subirent; sed vt pro suo *proprio interesse* defensionem *causæ criminalis* susciperent, quod magnopere sua interesset, ne vxor, filius, pater condemnaretur. Colligo hoc ipsum ex *l. 2. C. de accusat.* vbi Imperator ALEXANDER domino permittit seruum defendere, & *pro eo competentes allegationes offerre*, ita tamen vt *post probationem criminis non ipse dominus, sed seruus, pro suo delicto condemnationem sustineat;* intererat enim domini, ne seruus innocens ad supplicium raperetur, vnde non poterat non damnum sentire patrimoniale. Non ergo dominus vt *procurator* serui interueniebat, sed propter *ius proprium*, quod in hac causa criminali allegare poterat. Qua de causa ICtus in *l. 11. de publ. iud.* notanter ait: *seruus etiam per procuratorem domini, æque ac per dominum, defendi potest;* quod enim dominus seruum defendit, id facit intuitu sui *patrimonii*, cuius causam magis agit, quam *criminis*, quamuis illius rationem habere aliter nequeat, quam si crimen a seruo remouere tentet. Atque inde est, quod etiam *procurator domini* ad hanc defensionem admittatur, quod hoc ipso procurator *patrimonium domini* defendat, non vero ea intentione causas criminales serui suscipiat, vt *directo* eius vices suscipere velit. Hoc confirmat MODESTINVS in *l. 18. de appellat. Lucius Titius pro seruo suo, qui ad bestias datus est, prouocationem interposuit, quæro, an huiusmodi appellationis causas per procuratorem reddere possit? Modestinus respondit, posse*, quia dominus seruum defendens, *rem suam* defendit,

δ) in coniunctos & extraneos, nisi coniunctæ personæ ob interesse proprium, non iure procuratoris agant.

Sicuti domini interest, ne seruus condemnetur.

dit, non vero *procurator serui in causa criminali* constituitur, & sic impediri nequit, quo minus per *procuratorem* rem suam tueatur.

E contrario accusator tantum suo nomine accusat, §. XXXI. Hæc obseruatio simul iter ostendit, quo eundum sit in explicandis textibus, qui procuratorum vicariam operam in defensione reorum admittere videntur. Id primo conclamatum est, eos non *de accusatore* disponere, sed tantum de *accusato*; neque enim *absoluta* accusandi *necessitas* regulariter aderat, si exceperis casum *SCti Silaniani*, quo heres sub pœna priuandæ hereditatis iussus est accusare eum, qui defuncto testatori manus violentas iniecerat. Interim tamen non liquet, si vel maxime accusatio necessitatis esset, heredem hoc casu per *procuratorem* accusare potuisse, quod iuris ratio antea tacta non permittebat, simulque *l. vlt. C. de iniur. nullos alios* ab hac regula eximebat, quam solos illustres, actione iniuriarum criminaliter mota. Multo minus itaque alii, quibus non eadem accusandi necessitas imposita erat, procuratori vices suas ob *vinculum inscriptionis* demandare poterant, adeo vt tutores vel curatores, quos tamen *officii ratio* quodammodo ad accusandum inuitabat atque cogebat, *proprio nomine* accusationes mouere, & in crimen inscribere necesse habuerint. vel tutor vellet accusare, Confirmat hanc sententiam per rescriptum IMP. ANTONINVS in *l. 2. C. de his qui accus. non poss.* affertque casum, quo *tutores cautiones quasdam Secundini suspectas vt falsas habebant*, atque ex *lege Corn. de falsis* agere constituerant, quod Imperator approbat, his verbis: *proprio nomine (cum non liceat alieno) non prohibentur in crimine falsi subscribere.* ex sententia l. 2. C. de his, qui accus. non possunt, Quod si tutores *nomine pupilli* in crimen subscripsissent, *alieno*, non *suo* nomine ad instar *procuratorum* de hoc crimine vindicando egissent, quod tamen ratio iuris non permittebat, & ANTONINVS expresse declarat in verbis: *cum non liceat ALIENO.* Quocirca assensum haud meretur CVIACIVS *in notis ad* IVLII PAVLI *sentent. Lib. V. tit. 12. §. 4.* existimando, mendum in verbis: *proprio nomine*, occurrere, atque loco eorum legendum: *pupilli nomine*, quam violentam correctionem nec ratio iuris communis, nec quæ in ipso textu adducta est, admittit; prout etiam obseruant SCIPIO GENTILIS *ad apol. Apuleii p. 16. n. 32.* & IACOB. GOTHOFREDVS *ad l. 2. C. Theod. de calumniat.* ostendens, *Græcum interpretem*, imo etiam ipsum THALELAEVM, lectioni vulgatæ fauere. in qua nihil mutandum, Ideo enim tutores *proprio nomine* subscribere debere ait, *quod ALIENO non liceret.* Ne vero tutores periculum, quod ex hac *subscriptione* iis imminere videbatur, obiicere possent, subiungit ANTONINVS

NINVS, quod non facile illud ipsis metuendum sit, quia ex *necessitate officii* quodammodo ad accusationem tracti fuerunt, nisi *euidens eorum calumnia iudicanti apparuerit.* Hæc verba non satis cohærent cum prioribus, si CVIACII correctio recipienda foret, quia tunc frustra exceptionem *periculi imminentis* obiecissent. Interim non absolute necessitatem accusandi *proprio nomine* illis iniungit, sed notanter ait, *eos non prohiberi* accusationem mouere *proprio nomine;* etenim ipse pupillus vel minorennis cum *auctoritate* tutorum & *consensu* curatorum accusare poterat, quo facto ipse pupillus vel minor periculum *inscriptionis* subibat, tutor vero *adscribebat*, se ei adsistere, quod SCIPIO GENTILIS *cit. l. p. 14. n. 27.* ex APVLEIO illustrat. Salua tamen minori erat restitutio in integrum, intuitu eius detrimenti, quod ex accusatione falsi testamenti, si succumbebat, ei imminebat. Docet hoc PAVLVS *lib. V. sentent. tit. 12. §. 4.* &, *ætatis eius*, inquit, *qui accusat testamentum, si non obtineat, succurri solet in id, quod ita amisit, maxime si tutoris aut curatoris consilio actio instituta sit.* Notum enim est, quod qui frustra testamentum ex capite *falsi* accusauerint, omne emolumentum, quod ex testamento sperare poterant, amiserint, illudque fisco addictum fuerit. Merito tamen excipiendus erat casus, si aperte apparebat ex circumstantiis, curatorem tantummodo *calumniæ causa* subornasse minorem, vt ipse *proprio nomine* accusaret, & cum *consilio* eius in crimen inscriberet; de quo si probabiliter constabat, iudex cogere poterat curatorem, vt *proprio nomine* subscriberet, quod ex APVLEIO eleganter illustrant SCIPIO GENTILIS *cit. l. p. 16. seq.* IAC. GOTHOFREDVS *c. l.* Denique quamuis tutor, accusando & *proprio nomine* in crimen inscribendo, magis *pupilli* quam *suo nomine in effectu* agere videretur, *directo* tamen pupilli nomine non accusabat, quod indigitat *l. 2. C. de his, quib. vt indignis*, vbi IMPERATORES, si in causa non obtinuerit tutor, eum periculo calumniæ & obligationi ad damnum pupillo resarciendum subiectum esse, declarant, adiecta ratione dubitandi; *quamuis pupilli nomine agere videaris.* Hoc prætextu vtebatur tutor, vnde tamen minime inferri potest, reuera tutorem *pupilli nomine* ad accusandum admissum fuisse, quia illum colorem diserte reprobant imperatores. Eundem in sensum accipienda est *l. 22. de his, quæ vt indignis*, vbi itidem agitur de tutore, qui *pupilli nomine* accusationem mouerat. Inde tamen minime inferre licet, tutorem *proprio nomine* in crimen inscribere non debuisse, id

potest etiam pupillus accusare cum auctoritate tutoris,

nisi tutor per calumniam substituerit pupillum.

 quod

quod desiderat diserte *l. 2. C. de his, qui accus. non poss.* Videlicet inspecto *effectu* accusationis & *intentione* tutoris, magis *pupilli*, quam *suo nomine* accusare videbatur; considerata autem *inscriptione*, suo nomine iuxta rationem iuris agebat, quamuis hoc ipso periculum calumniæ non facile subibat, quod rursus TRYPHONINVS in *c. l. 22.* obseruat, ex hac ratione: *quia officii necessitas & tutoris fides excusata esse debet.* Paulo post addit: *cum non suæ personæ iure, sed pupilli, accusauerit, propriam pœnam mereri non debet*, quæ verba sanum non admitterent sensum, si ratio dubitandi inde desumta non fuisset, quod *proprio nomine* in crimen inscripsisset; neque enim reo absoluto is, qui accusauerat, vt *calumniator* puniebatur, nisi iudex simul pronunciasset, eum calumniatorem fuisse. *l. 3. C. de calumniat.*

Licet pro accusato procurator interuenire non possit, quilibet tamen suo iure admittitur,

§. XXXII. Progredior ergo ad *accusatos*, quorum nomine, si *absentes* sunt, nonnulli *procuratores* admiserunt, quod *l. 3. C. de accusat.* expresse asserat, reos capitalium criminum absentes etiam *per procuratorem* defendi posse. Huc etiam collineare videtur VLPIANVS in *l. 33. §. 2. D. de procurat.* cuius verba supra iam recitata sunt, quæ ostendunt, *vbicunque absens damnari potest, ibi quemuis pro eo verba facientem audiendum esse*, imprimis si crimen *capitale* adsit, quamuis *non-capitalia* eo ipso haud exclusa fuerint, vt recte obseruat ANTON. MATTHAEI *de criminibus ad lib. 48. tit. 13. c. 4. n. 4.* & simul VLPIANVS indigitat per rationem adiectam: *nam ET in capitalibus iudiciis defensio datur*, vbi particula ET indicat, non tantum *in non-capitalibus*, sed etiam in *capitalibus*, quemlibet pro *absente* verba facere posse, quod etiam in his defensio non desit. Videlicet ipse VLPIANVS suppeditat sufficienter clauem, qua hæc difficultas solui queat. Ait: *publice vtile est, absentes a quibuscunque defendi*, quibus verbis ostendit, causam defensionis *publicam*, omnibusque *communem* esse, quod singuli potius admittendi, quam inauditus condemnandus sit. Quando ergo pro *absente* extranei verba faciunt, eiusque innocentiam ostendere student, non agunt *procuratorio nomine*, sed causam quasi *publicam* & *communem* defendunt, nullo tamen sibi periculo imminente. Quod si *procuratorio nomine* ad defendendum admissi fuissent, condemnationis periculum in eos redundasset, a quo immunes erant, qui causam *innocentiæ* absentis, vt *publicam*, vt omnibus *communem*, exequebantur, quia non *alieno nomine*, sed quasi *publico*, accusationi interueniebant. Hanc meditationem optime illustrat *l. 19. D. de*

quod causa defensionis sit publica,

vt quilibet suo, non alieno nomine defendere censeatur.

de pœnis, vbi ICtus ita: *si non defendantur serui a dominis, non vtique statim ad supplicium deducuntur, sed permittetur eis defendi, vel ob alio: & qui cognoscit, debebit de innocentia eorum quærere.* Sicuti itaque dominus, seruum defendendo, *procuratorio nomine* haud interueniebat, sed magis *suo*, citra vllum condemnationis periculum; ita pariter si alius quilibet seruum defendebat, non eius procurator existebat, sed tanquam *membrum populi* causam innocentiæ, vt *publicam*, pertractabat.

§. XXXIII. Hoc vel inde liquet, quia etiam, *reluctante accusato*, cuilibet integrum erat, *defensionem* eius & *innocentiæ ostensionem* suscipere, quem in finem prouoco ad *l. 6. D. de appellat.* cuius verba hic apponi merentur: *Non tantum ei, qui ad supplicium ducitur, prouocare permittitur: verum alii quoque nomine eius, non tantum si ille mandauerit, verum quisquis alius prouocare voluerit: neque distinguitur, vtrum necessarius eius sit, nec ne: credo enim HVMANITATIS ratione omnem prouocantem audiri debere: ergo & si ipse acquiescit sententiæ, nec quærimus, cuius intersit. Quid ergo, si resistat, qui damnatus est, aduersus prouocationem? nec velit admitti eius appellationem, perire festinans? Adhuc putem differendum supplicium.* Verba hæc admodum plana sunt, demonstrantia, etiam *inuitum* & *reclamantem* a quocunque defendi posse; quis vero assereret, dari etiam procuratorem *reclamantis* & *inuiti*? pro quo nequidem *negotiorum gestor* interuenit. Etenim negotium *ignorantis*, non *inuiti*, geritur. *l. 24. C. de negot. gest.* Quocirca qui defendit reum cui supplicium imminet, quique eius *innocentiam* ostendere paratus est, non *procuratoris* vices sustinet, nec tam *causam eius*, quam *publicam*, agit, cum singulorum intersit, ne innocens ad mortem rapiatur. Ne vero quem offendant verba adductæ legis: *nomine eius*, item: *si ille mandauerit*, sciendum est, priora quidem *effectum rei* arguere, quod talis defensio simul *reo* profit, non vero, quod iure *procuratoris* eius nomine defensionem suscipiat; quin etiam posteriora non de *mandato procuratorio iudiciali* accipi debent, quo procurator fit *dominus litis*, sed de quibuscunque *precibus*, quibus *officium humanitatis* quodlibet ab aliquo extorquetur. Sensus ergo simplex *cit. l.* huc redit, quemlibet pro eo, qui ad supplicium ducitur, appellare, & eum a crimine obiecto purgare posse, siue consenserit, siue dissenserit, quod non vt *proprie dictus procurator* hoc faciat, sed magis vt quilibet de populo, qui, quod *publicum commodum* tangit, *suo iure*

Qua de causa etiam reluctantem defendere licebat.

ob interesse commune. *re* in iudicio exequitur. Nec his aduersantur verba *cit. l.* hæc: *nec quærimus, cuius intersit*, quæ indigitant, *speciale interesse*, quod alicui tantum proprium est, & primario alias *interesse* dici solet, hic non desiderari, quin potius sufficere *humanitatis rationem*, in qua *interesse commune* latitat.

Licet in l. 3. C. de accus. procuratoris mentio fiat, §. XXXIV. Grauius forsan dubium erui posset ex *l. 3. C. de accusat.* in qua expresse dicitur, *reos capitalium criminum absentes etiam PER PROCVRATOREM defendi posse.* Inde planum esse videtur, defensionem per *procuratorem verum* in criminalibus suscipere licere. Sicuti vero ambigua pro *substrata materia* accipienda sunt; ita ipsa materia criminalis, de qua hic agitur, indicat, *procuratores* stricte dictos, qui *litis domini* sunt, hic intelligi non posse. Est videlicet appellatio PROCVRATORVM admodum generalis, vt CICERO indicat *pro Caecina*, aiens: *procuratorem non eum tantum, qui LEGITIME procurator dicitur, omnium rerum eius, qui absit, quasi pene quidam dominus, hoc est, alieni iuris vicarius, sed quemlibet, qui aliquid nostri negotii gerat, clientem videlicet, colonum, aut libertum, aut qui illam vim deiectionemque rogatus aut nomine nostro fecerit.* Si ergo qui *rogatus* aliquid facit, aut *alterius causa* quid suscipit, recte *procurator* dicitur, non inepte etiam asseri potest, absentem *per procuratorem* defendi posse, quatenus vel ad *rogationem* eius hoc facit, vel sine *rogatione*, simul tamen in *vtilitatem* eius, quamuis defensor intuitu *boni publici* magis, quam *procuratoris iudicialis proprie dicti* nomine, hoc facere credatur; neque enim *veros procuratores* causam reorum agere potuisse, supra iam ex ratione iuris Romani probatum dedi. Ceterum non adeo insolens est, etiam in iure nostro eum, qui *sine mandato* in alterius vtilitatem quid agit, *procuratorem* vocari, per *l. 34. §. 6. l. 12. §. vlt. l. 58. de solut. l. 17. pr. de in rem vers. l. 51. §. 1. de ædilit. edict. l. 8. §. 6. de liberat. legat.* Breuiter: *per procuratorem defendi* reus dicitur, qui non semet ipsum a crimine imputato purgat, sed cuius gratia alius *defensionem* suscipit, & quidem *boni publici* causa, quo ipso magis *publico nomine*, quam *accusati*, interuenire dicitur, licet hæc *defensio* simul *absenti* prosit; adeoque nullum ei ex condemnatione imminet periculum, æque ac domino, vel cuicunque alii, qui *seruum* defendit, quod tamen procuratori metuendum erat.

cum appellatio procuratoris sit ambigua.

§. XXXV.

§. XXXV. A quo tempore vero quilibet *absentis* vel ad *supplicium condemnati* defensionem suscipere potuerit, *boni publici causa*, ante omnia quoque inquirendum est. Equidem ad mortem vel aliud supplicii genus iam condemnatus in ea conditione constitutus erat, vt caussam criminalem immediate per se perageret, adeoque iuxta *l. 6. de appellat. prouocationis* instantia cuicunque patebat, id quod facilius recipi poterat. Difficilior dispectio est de illis, qui sub initium mouendæ accusationis aufugerant. Generaliter MARCIANVS *in l. 1. de requir. vel absent. damn.* ai. : *Diui Seueri & Antonini M. rescriptum est, ne quis absens puniatur, & hoc iure vtimur, ne absentes damnentur; neque enim inaudita causa quemquam condemnari æquitatis ratio patitur.* Quod si ergo absens condemnari nequit, frustranea est opera eius, qui absentem a crimine imputato vult purgare. Addit vero ICtus: *sed absens requirendus adnotatus est, vt copiam sui præstet. Adnotasse* Præsidem requirendum reum BRISSONIVS *de verb. signif. ad voc. adnotare* censuit, cum in acta referebat eum, cuius absentis nomen declaratum erat, requirendum, vt adesset, & sui copiam faceret. Quorsum collineare videtur MARCIANVS *c. l. §. 2.* aiens: *Præsides autem prouinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, vt eos, quos ADNOTAVERINT, edictis adesse iubebant, vt possit innotescere eis, qui ADNOTATI sunt.* Erat enim vocabulum *adnotationis* admodum generale, & , quod aliquo indicio significabatur aut declarabatur, denotabat, vt plenius docet IOANNES ROBERTVS *lib. III. sentent. iur. c. 8.* Speciatim vero *adnotati* in criminibus absentes dicebantur, quorum bona obsignata erant, vt liquet ex *tit. de requir. & abs. damn.* Moris enim erat, vt bona absentium & fugitiuorum adnotarentur & obsignarentur, tum ne ex bonis ipsorum fuga instrui posset: tum etiam, vt, si *intra annum* non reuertebantur, scirent, bona ipsorum caduca fieri, & in fiscum deferri. Vnde annus exinde computandus erat, ex quo ea *ADNOTATIO* vel edicto, vel literis ad magistratus factis, publice innotuerat. *l. 4. pr. cit. tit.* Proinde specialiter *adnotati* dicebantur, quorum bona *adnotata & obsignata* propter fugam erant, id quod per edicta illis manifestandum erat, ne alias ignorantes bonorum suorum iacturam paterentur. Ita planus est sensus *l. 6. C. de accusat.* in qua ad ius vetus GORDIANVS prouocat in hæc verba: *Absentem capitali crimine accusari non posse, sed requirendum tantummodo adnotari solere, si desit, vetus ius est. Et ideo cum absentem te & IGNORANTEM, cui nunquam vllum crimen*

Præsentis & condemnati defensio peragenda post condemnationem.

Absentes ante motam accusationem non poterant condemnari, & sic non defendi,

adnotatus tamen requirebatur.

Adnotati quinam?

men denunciatum esset, per iniuriam a præside prouinciæ in metallum damnatum esse dicas: quo magis in præsenti te agente (vt asseueras) iam nunc fides veri possit illuminari, præfectum prætorio adire cura: qui quidquid nouo more & contra formam constitutionum gestum deprehenderit, pro sua iustitia reformabit. Ecquid vero, *requirendum tantummodo adnotari solere*, aliud est, quam bona eius obsignari & adnotari solere? neque sufficiebat *adnotatio*, sed per edicta legitime hoc ei indicandum, vel requirendus erat, quorsum collineant verba *cit. l.: cum absentem te & ignorantem, cui nunquam vllum crimen denunciatum esset.* &c.

Neque defensio ab aliis fiebat, si tantum in reos receptus erat.

Receptio in reos quomodo facta?

§. XXXVI. Præterea quoque absens, si vel maxime iam *in reos receptus* erat, defendi non poterat, vt PAPINIANVS *in l. 11. §. 2. ad L. Iul. de adult.* docet. Potuisse vero etiam adulteras absentes inter reos recipi, ostendit *l. 13. C. eod.* Videlicet accusator rei nomen *deferebat*, & postulabat, *vt eius nomen reciperetur*, iudex vero *recipiebat* hoc modo, vt nomen eius, qui *reis* annumerandus erat, in tabulam, quæ publice in ærario suspensa erat, referret, vt indicat CICERO *pro Cluentio c. 31. Hærebant in tabulis publicis reus & accusator.* Atque hoc erat *referre in reos*, vel *nomen* eius *recipere*, quod rursus indigitat CICERO *in Verrem IV. c. 38. Palam de sella ac tribunali pronunciat, si quis absentem Sthenium rei capitalis reum facere vellet, sese eius nomen recepturum: & simul, vt ad causam accederet, nomenque deferret, Agathinum nouum affinem atque hospitem cœpit hortari.* Hac facta in reos relatione, prætor iubebat edicebatque, vt reus certo die adesset, vt autor est ASCONIVS PEDIANVS *in Corneliana: detulit nomen Publius, subscripsit Caius: & cum Lucius Cassius Prætor decimo die, vt mos est, adesse iussisset accusatores*, &c.

Postquam relatus in reos certo die respondere cogebatur.

Die adueniente, cum in ius ventum esset, reus *respondere* ad crimina obiecta cogebatur, quo ipso litem contestabatur, vt rursus PEDIANVS *in diuinat.* his verbis demonstrat: *Quid est reum fieri, nisi apud prætorem legibus interrogari? Cum enim in ius ventum esset, dicebat accusator apud prætorem reo: Aio te Siculos spoliasse. Si tacuisset, lis ei æstimabatur, vt victa; si negasset, petebatur a magistratu dies inquirendorum eius criminum.*

Post L. C. demum quilibet absentem defendere poterat.

Quod si hoc facto abesse cœpisset; absens *per quemcunque* demum defendi potuisse videtur, vt recte docet VOETIVS *ad tit. de procurat. §. 14.* Nam ICtus in *l. 11. §. 2. ad L. Iul. de adult.* expresse ait: *ea, quæ inter reas adulterii recepta esset, absens defendi non potest*, quod sola *ratione inter*

reas

reas lis haud conteſtata, poſt *litem conteſtatam* vero cauſa criminis *principaliter* agenda eſſet, quorſum etiam collineant *l. 13. & 15. C. eod.* Olim talis *defenſio* per *oratores* fiebat, orationibus ad populum habitis, vt vel monumenta CICERONIS oſtendunt, qui tamen *procuratores* neutiquam fiebant. Equidem hoc non admittit GRANNANIETTO *in commentar. ad cap. 14. X. de iudiciis n. 10.* cenſetque, nequidem *poſt litem conteſtatam* ream adulterii *abſentem* per alium defendi potuiſſe, quod demum mulier *inter reas* adulterii recepta eſſet, ſi *perſonaliter* comparuiſſet, & litem conteſtata fuiſſet, adeoque rationem decidendi inde petendam iudicat, quod eo tempore adulterium inter *crimina capitalia* haud relatum fuerit. Sicuti vero poſterius admodum dubium eſt, quin potius ex *fragmentis* DIONIS a VALESIO editis *p. 755.* conſtat, ANTONINVM CARACALLAM pœnam capitalem *præter ius ac morem* adulteris dictaſſe, (qui ante eum morte non plectebantur) & quia PAPINIANVS, autor *l. 11. §. 2. ad L. Iul. de adult.* eo tempore vixit, aſſeri vix poteſt, eum rationem decidendi inde petiuiſſe; ita ſi vel maxime verum fuiſſet, crimen adulterii eo tempore non fuiſſe *capitale*, minime inde colligi poſſet, *abſentem* propterea defendi non potuiſſe, cum ſæpe iam monitum fuerit, etiam in *non-capitalibus* abſentibus per alios defenſionem integram fuiſſe. Neque enim ex eo, quod quis inter reos receptus, lis conteſtata dici poterat, cum antea obſeruauerim, *abſentes* etiam *inter eos recipi* potuiſſe, cum quibus tamen nulla *litis conteſtatio* concipi poteſt. Eo ergo tempore demum per alium licite defenſio ſuſcipiebatur, quo cauſa criminis *principaliter* pertractanda erat, id quod demum poſt *litem conteſtatam* contingebat.

Præterea defenſio a quocunque tantum in illis fiebat delictis, in quibus abſens condemnari poterat. Regulariter enim abſens damnari non poterat.

§. XXXVII. Verum nequidem ſufficiebat, litis conteſtationem a *præſente* factam fuiſſe: *QVALITAS CRIMINIS* admiſſi præterea attendenda erat, iuxta VLPIANVM *in l. 33. §. 2. de procurat.* vt tale crimen admiſſum ſit, *in quo abſens damnari poteſt*. Regulariter enim *abſentes* damnari non poterant, vt ſupra iam obſeruatum eſt, & rurſus VLPIANVS in *l. 5. D. de pœnis* fatetur, inquiens: *abſentem in criminibus damnari non debere, Diuus* TRAIANVS *Iulio Frontoni reſcripſit, ſed nec de ſuſpicionibus debere aliquem damnari, Diuus* TRAIANVS *Aſſiduo Seuero reſcripſit; ſatius enim eſſe, impunitum relinqui facinus nocentis, quam innocentem damnare.* Oſtendit præterea in ſequentibus, quomodo aduerſus contumaces procedi debeat, ait,

aitque, vsque ad *relegationem* procedi potuisse, *verum si quid grauius irrogandum fuisset, puta in metallo, vel capitis pœnam non esse absentibus irrogandam.* Quid vero est, quod idem VLPIANVS in *l. 33. §. 2. de procurat.* etiam in criminibus *capitalibus* absentes per alios defendi posse admittat, cum tamen in *cit. l. 5.* asserat, in illis eos damnari non potuisse? Quid porro est, quod ALEXANDER SEVERVS in *l. 3. C. de accusat.* reos *capitalium criminum* absentes per alios defendi posse asserat? Equidem CVIACIVS *in notis ad* PAVLI *sent. L. V. tit. 16. §. 15.* verba *l. 33. cit.* corrigenda & pro *innocentiam excusantem* legendum esse *absentiam excusantem* existimauit, vt non *causa principalis* per alium peragatur, sed tantum absens a *contumacia* purgetur, ne bona, anno præterlapso, in fiscum caderent. Sicuti vero iam supra obseruaui, *humanitatis ratione* causam principalem per alium, vt *communem*, peragi potuisse; ita nihil in textu immutandum esse, tandem ipse agnouit CVIACIVS *Lib. XX. c. 20.* præsertim cum BASILICA *L. 8. tit. 2. p. 416. iuxta edit.* FABROTTI eandem lectionem seruent. Alia ergo incedendum est via, admittendumque, quædam delicta *capitalia* fuisse, in quibus etiam *absens* damnari potuit, ad minimum ad hunc effectum, vt bona absentis fisco addicerentur, quippe quod pœnæ capitalis consequens ordinarium erat. Huc referendum crimen *de sicariis* lege Cornelia vindicatum, qua etiam simul cautum est, ne spadones fierent; alioquin illi, qui hoc crimine arguebantur, huius legis pœna tenebantur, eorumque bona fisco vindicabantur, *l. 4. §. 2. ad L. Corn. de Sicariis*, quia huius legis pœna vel *deportatio* vel *vltimum supplicium* erat. *l. 3. §. 5. eod.* De absentibus vero ita disponitur in *cit. l. 4. §. 2. qui hoc crimine tenentur, si non adfuerint, de absentibus quoque, tanquam lege Cornelia teneantur, pronunciandum esse.* Nec dubitandum est, in crimine *perduellionis* etiam *absentem* damnari potuisse, cum & accusatio contra iam defunctum moueri potuerit, adeo vt nisi ab heredibus hoc crimine purgatus fuerit, hereditas fisco vindicaretur. *l. 11. pr. ad L. Iul. Maiest.* Præterea in *apparitores absentes* propter admissam perfidiam animaduertendum esse, docent Imperatores in *l. 21. C. de pœn. Ne diu apparitorum praua admodum venalisque perfidia impune in publica commoda desæuiat, censemus etiam in absentes eos pro competenti vltione debere consurgi.* Apparitorum scilicet prauam admodum venalemque perfidiam hoc *speciale ius* extorsisse, recte iudicat GOTHOFREDVS *ad l. 14. C. Theod. de pœn.* quod *absentes sibi iuris*

dubia remouentur.

in quibusdam delictis capitalibus absens damnari poterat,

vt in crimine sicariorum,

perduellionis

perfidia apparitorum.

ris communis auctoritate & absentia quaesita blandirentur, defugere se posse sperantes poenas commeritas. Olim sub republica libera seueriores vigebant leges, admittentes, etiam *absentem* damnari posse, adeo vt solenne esset, absentiam pro *iusto* reputare *exilio*, quo ipso bonorum suorum iacturam faciebant, vt plenius obseruat ANNAEVS ROBERTVS *L. 1. rerum iudic. c. 10.* Notanter CICERO *pro Caecina c. 34.* ait: *Exilium non supplicium est, sed perfugium portusque supplicii; nam qui volunt poenam aliquam subterfugere, aut calamitatem, eo solum vertunt, h. e. sedem ac locum mutant: itaque nulla in lege nostra reperietur, vt apud certas ciuitates, maleficium vllum exsilio esse multatum; sed cum homines vincula, neces, ignominiasque vitant, quae sunt legibus constituta, confugiunt, quasi ad aram, in exsilium. Quid si in ciuitate legis vim subire vellent, non prius ciuitatem quam vitam amitterent: quia nolunt; non adimitur iis ciuitas, sed ab iis relinquitur atque deponitur.* Reo in exsilium profecto, causa nihilominus peragebatur, & sententia ferebatur; ipse tamen reus, quod ad corpus attinet, aut ad praesentem ignominiam, sibi per exsilium cauerat. PITISCVS *in lexic. antiq. Rom. voce exsilium.* Mitigata tamen postea est haec seueritas, cautumque, *absentem* regulariter damnari non posse, prout antea dictum, exceptis quibusdam delictis, iam antea enarratis. Proinde multum referrebat, vtrum quis pro *absente*, an *praesente*, patrocinium suum innocentiae offerret? hoc casu, quia *praesens* semper damnari poterat, quilibet admittebatur in cuiuscunque delicti genere, qui eum a supplicio imminente liberare studebat; *l. 6. de appellat.* illo vero casu defensio extranei non aliter recipiebatur, quam si *absens* condemnari posset.

Olim absentes indistincte damnari poterant.

§. XXXVIII. De *non-capitalibus* idem asserendum esse, nullam habet dubitationem, vtpote in quibus facilius absens condemnari, & poena executioni dari potest. Quid enim si *relegatio* absenti immineat? ait VLPIANVS *in l. 5. pr. de poenis, vsque ad relegationem procedi posse*, neque tamen in tali causa *procuratorem* admittendum esse, idem VLPIANVS testatur in *l. 1. an per alium caus. appell. reddi poss.* inquiens: *Sed & si ea causa sit, ex qua sequi solet poena VSQVE AD RELEGATIONEM, non oportet per alium* (procuratorem scilicet) *causas agi, sed ipsum adesse auditorio debere, sciendum est.* De *praesente* primario haec verba intelligenda esse, imo relegationem includi, non vero excludi, totus contextus indicat, quia *pecuniariam causam* in sequentibus duntaxat excipit. Quid ergo dicendum, si

Quandoque in non-capitalibus absens damnabatur, veluti si relegatio absenti imminebat.

& sic a quocunque non tamen tanquam a procuratore defendebatur.

reus eius delicti, quod *relegatione* plectendum, absens fuerit? Equidem *procuratorem* eius nomine comparere non posse, modo dictum est; quia tamen absens damnari potest, iuxta *l. 5. de poen.* quilibet, non tamen vt *procurator*, audiendus est, qui eius innocentiam ostendere desiderat, iuxta *l. 33. §. 2. de procurat.* ex qua defensione nullum ipsi imminet periculum, nec discrimen executionis subit; quia non vt *procurator* interuenit, sed, quod sæpe dictum, *causam publicam* & *communem* agit, quod publice intersit, innocentes a quibuscunque defendi. Hisce perspectis facile apparet, quam ieiune ANDR. FACHIN. *lib. I. controu. c. 26.* versatus fuerit, qui, hac distinctione non obseruata, sese ex difficultatibus motis extricare non potuit, quia temere existimauit, *defensorem extraneum* non alio iure quam *procuratorio* interuenire posse, quod tamen sæpe reiectum est.

(1) In caussis pecuniariis procurator interuenire poterat.

§. XXXIX. Præterea quoque (I) in absentes pœnas *pecuniarias* vel *eas, quæ existimationem contingant*, statui posse, VLPIANVS *in l. 5. de poen.* asserit. Atque in his demum causis IDEM *in l. 1. an per al. caus. app. procuratores* admittit, his verbis: *plane si pecuniaria causa est, ex qua ignominia sequitur, potest & per procuratorem hoc agi;* quorsum etiam collineat *l. 6. §. 2. de his qui not. inf.* Nam quia *causæ pecuniariæ* ita erant comparatæ, vt in procuratorem condemnatum æque, vt in *ciuilibus* causis, executio fieri posset, parum referebat, vtrum reus ipse compareret, an vero procurator *dominium litis* occuparet. Qua de causa etiam *præsentes rei* nequidem auditorio adesse debebant: per *procuratores* etiam litem contestari poterant, & hac ipsa litis contestatione *dominium litis* in eos transferebatur. *l. 4. in fin. de appell. l. 11. pr. de except. doli mali. l. 22. & 23. C. de procurat.* Hæc ratio quoque postulauit, vt in aliis criminibus, quæ *procuratorem* non admittebant, ad minimum reus ipse respondere cogeretur: hoc facto, postea quilibet pro *absente* audiendus erat, *innocentiam* eius ostensurus; qua defensione suscepta, non *dominium* huius causæ occupabat, (quod nec poterat, nec ipsemet intendebat,) sed eam vt *communem* suscipiebat, & sic non *iure procuratoris* agebat. Illustrat hanc meditationem *l. 3. C. vbi senator. vel. clariss.* vbi fit mentio *criminis publici, priuatiue, cui tamen non per procuratorem respondere liceat.* Ergo inde colligendum, dari etiam crimen publicum, cui per *procuratorem* respondere licet, seu litem contestari, si *pœna* tantum *pecuniaria*

ria coërcendum est. Equidem in defectu *pœnæ pecuniariæ* pœna *relegationis* similisue dictari potest, iuxta vulgatum illud: *qui non habet in ære, luat in corpore, l. 7. §. 7. de iurisd.* quam ob rationem multos in contrariam iuisse sententiam, testis est FARINAC. *qu. 99. n. 78.* Enimvero si procurator admittitur, periculum litis de iure ciuili in eum transfertur; hic vero non aliter quam sub *cautione* admitti potest, adeoque haud metuendum, vt *in subsidium* corpore luere debeat reus. Aliud forsan asserendum, quando nondum liquet, vtrum *pœna pecuniaria*, an vero *grauiori*, delictum expiandum sit, quod circumstantiæ forsan adhuc admodum absconditæ ac inuolutæ sint; vel etiam si pœna relegationis vel grauior delicto imposita, quamuis hæc *pecuniaria pœna* redimi queat. Sicuti enim *posterius* ad *ius ciuile* non absolute pertinet, ita *priori casu* in dubio procurator excludendus fuit, quippe in quem dominium causæ rebus sic stantibus transferri non potuit, quia sufficit, quod reo pœna *relegationis* grauiorue, in pecuniariam mutari nescia, infligi queat.

Licet in defectu pecuniæ in corpore plecti queat, non vero, si incertum est, an pœna pecuniaria locum habitura sit.

§. XL. Præterea (II) quoque excipitur casus, si patronus libertum vt *ingratum* accusare velit, quo casu libertus per *procuratorem* respondere non prohibetur, iuxta *l. 35. §. 1. de procur. & l. 4. de obsequ. parent. & patron. præst.* quod etiam confirmat PAVLVS *L. V. sentent. tit. 16. §. 11.* Ratio sine dubio hæc erat, quod in effectu de *causa status* ageretur, quæ hoc respectu *ciuilis* erat, & *litis æstimationem*, si aufugerit libertus, admittebat, quam etiam procurator præstare poterat. Quamuis vero in pœnam *ingratitudinis* libertus in seruitutem reuocaretur, quæ *mortem ciuilem* inferebat; suo modo tamen hæc causa *mixta* erat, vt magis eo nomine *ciuiliter*, quam *criminaliter* actum fuisse videretur, quod lis hæc *pecunia* æstimari posset. Addit (III) PAVLVS *cit. l.* etiam hanc limitationem, si *rei absentia defendatur*, quod intelligendum, si ab initio accusationis mouendæ aufugerit, &, bonis eius adnotatis atque obsignatis, *edictaliter* citatus sit, quæ defensio huc vnice pertinebat, non vt *innocentia* absentis ostenderetur; sed vt *contumacia* eius purgaretur, ne post annum bona fisco in pœnam contumaciæ addicerentur. *l. 13. §. 1. de publ. iud.* Hoc casu itaque procurator *causam principalem*, seu merita causæ, non agebat, sed tantum *punctum incidentem* pertractabat, id quod etiam ad alias *causas incidentes* extendi potest, vtpote si procurator duntaxat de liberando incarcerato interuenit. conf. FARINAC. *qu.*

(2) Si patronus contra libertum vt ingratum agit.

(3) Si tantum absentia rei defenditur.

 99.

(4) Si inter illustres criminaliter in causis iniuriarum agitur.

99. n. 171. (IV) Speciatim exceptæ erant personæ illustres, quando in causis *iniuriarum* criminaliter agebant, vel contra eos agebatur, *l. vlt. C. de iniuriis. §. 10. I. de iniur.* adeoque etiam litis contestatio per *procuratores* fieri poterat, vt tamen accusatores in crimen inscriberent, rei vero condemnati periculum pœnæ tantum subirent, quod iudicium præbet, nequidem procuratores hoc casu *cautionem* præstare debuisse. Neque vero hoc ad alia crimina extendendum est, cum *ius singulare* in *l. vlt.* contineatur, quod non producendum est ad consequentias. His

(5) Si contra clericos agitur.

(V) adiunctos suo modo fuisse clericos, liquet ex MARCIANI constitutione, relata in *l. 25. C. de episcop.* ex cuius principio liquet, agi ibidem de *clericis*, siue *ciuilibus* siue *criminalibus negotiis* in *foris secularibus* innectantur; additur vero in *§. 1.* quod vel ipsi vel *procuratores* eorum comparere possint, quod *dignitati clerici* datum; sed quod mirandum, *iure canonico* haud agnitum est, quippe quo generatim cautum, in *foro ecclesiastico accusatores* & *accusatos* præsentes esse debe-

(6) Si castrensiani & ministeriani conueniebantur.

re. (VI) Olim quoque excepti erant *Castrensiani* & *Ministeriani*, qui sacro ministerio deputati erant, & sacri palatii ministeria obibant. vid. GOTHOFREDVS *in Cod. Theod. tit. de Castrensianis.* His datum hoc est priuilegium, vt *siue in causis ciuilibus appetantur*, *siue in criminalibus accusentur*, per *se ipsos*, vel per *procuratorem* datum in iudicio respondere possent, *iuxta l. vlt. pr. C. de castrens. & minister.* His addi

(7) Si vniuersitates accusentur.

debent (VII) *vniuersitates*, qua tales, de crimine aliquo accusatæ, quæ etiam per *syndicum* in causis *criminalibus* admittebantur, ex *statu* peculiari, quem præ se ferebant, cum regulariter vniuersitates per se comparere non possent, si per viam ordinarii processus, quorsum etiam *accusatorius* referendus, agebatur. Et sic etiam *numeri militum*, in *corpore* considerati & accusati, per *syndicum* comparebant, *l. 18. §. 2. C. de re milit.* vbi additur hæc ratio: *prout consuetudo deposcit, legibusque cautum est.*

Procuratores etiam litem contestabantur, non qui ex communi officio defendebant.

§. XLI. Multum vero intererat, vtrum per *procuratorem* accusare, vel se defendere liceret, an vero pro absente *ex officio communi* verba quis faceret, eumque a crimine imputato purgare niteretur? Posterius enim tantum post *litem contestatam*, vel in instantia *appellationis*, permittebatur: prius etiam statim ab *initio motæ accusationis*, adeo vt per *procuratorem* accusatus etiam respondere & litem contestari potuerit. Porro prius tantum locum habebat contra *præsentem* indistincte, contra *absentem* vero in delictis grauiori-

uioribus, in quibus damnari poterat; posterius vero tantum in criminibus pecuniariis, aliisque exceptis casibus, iam antea relatis. Primaria denique differentia in eo collocanda est, quod qui *ex officio communi* absentem defendit, ad cautionem haud obstrictus sit, quia non vt *procurator* se causae offert, imo nequidem *iudicato*, poenam criminalem tangenti, se submittere potest, sed potius *iure suo*, vt quilibet ex populo, defensionem suscipit. Singulorum vtique interest, ne *innocentia* opprimatur, adeoque si vel maxime in defensione extraneus succumbit, eam vnice iacturam sentit, quod frustra operam suam, quam ex *humanitate* suscepit, pro defendendo reo impenderit. Ast qui vt *procurator* ab initio causam criminalem suscipit, reumque defendit, *peculiari* & *strictiori* in sensu *defensor* dicitur, de quo vetus regula iuris est: *quod nemo alienae rei idoneus defensor sine satisdatione iudicatum solui intelligatur. §. 5. I. de satisdat.* Vnde is, qui alterius defensionem hoc sensu suscipit, etsi locupletissimus, imo consularis, non videtur defendere, nisi satisdare fuerit paratus, quia *defendere hoc loco est, eandem vicem quam reus subire*, & sic defensor in id condemnatur, in quod principalis, si praesens foret liti, condemnandus fuisset. *l. 51. §. 1. l. 52. & 53. de procurat.* Illustrat id ipsum *l. 35. §. 3 eod.* vbi VLPIANVS ita: *defendere autem est, id facere, quod dominus in litem faceret, & cauere idonee: nec debebit durior conditio procuratoris fieri, quam est domini, praeterquam in satisdando. conf. l. vn. C. de satisd.* Equidem si criminaliter ad *poenam pecuniariam* agitur, vel etiam si de *statu personae*, vbi lis pecunia aestimari potest, cautio merito praestanda est, cum, si vel maxime pro reuocatione in seruitutem pronuncietur, causa *litis aestimationem* recipiat, quam procurator praestare potest. Merito tamen dubito, vtrum hoc etiam ad ceteros casus exceptos applicari queat? Certe de illustribus personis in *l. vlt. C. de iniur.* diserte cautum est, poenam tantum in ipsos, non in eorum *procuratores*, executioni dandam, quod similiter quoque de *clericis*, *castrensianis* & *vniuersitatibus* dicendum, si poena grauior pecuniaria immineret, vtpote cuius nomine nequidem cautio praestari poterat. In his ergo priuilegiatis casibus procurator quidem admissus est, sed citra *cautionem*, quippe quae tantum *iudicati* nomine exigebatur, adeoque in *l. 25. §. 1. C. de episcopis & clericis* cautio quaedam ipsis clericis, siue *per se*, siue per *procuratores*, comparuerint, imposita est.

qui ex officio communi defendit, non cauet, quod facere debet procurator.

§. XLII.

Compendium totius doctrinæ, hactenus expositæ.

§. XLII. Ita in hac materia, admodum turbata, cohæret structura *iuris Romani*, quam in *compendio* vel ideo referre lubet, vt vno intuitu eius connexio haberi & doctrina huius tituli inde illustrari queat. Videlicet regulariter iuxta *§. 25.* non admittebatur procurator in *caussis criminalibus*, tum a parte *accusatoris*, quod ipse in crimen subscribere teneretur; tum a parte *rei*, quod pœna alias procuratori distincta fuisset, si *litis dominus* factus fuisset, id quod iuxta *§. 27. & 28.* secundum principia iuris Romani a *iure canonico* assumta necessum erat. Eadem ratio ostendebat, non esse iuxta *§. 29.* differentiam constituendam inter crimina *capitalia* & *non-capitalia:* inter *absentes* & *præsentes:* inter *carceratos* & *non-carceratos*, imo nec inter *coniunctos* & *extraneos* iuxta *§. 30.* *Accusatorem* quod concernit, ille prorsus per procuratorem iuxta *§. 25.* accusare non poterat, adeo vt *tutor*, ex officio tutelæ agens, *proprio nomine* inscribere teneretur, & sic nihil mutandum sit in *l. 2. C. de his qui accus. non poss.* Pariter nec pro *reis* regulariter interuenire poterant procuratores; quamuis quandoque alii ad defensionem accusati admitterentur, vel ob *interesse proprium*, veluti si dominus seruum defendat iuxta *§. 30.* vel ob *interesse commune* & *publicum*, quo intuitu iuxta *§. 32.* quilibet pro absente, vel qui præsens ad mortem iam damnatus est, verba facere potest, non *iure procuratoris*, quia alias cautionem præstare debuisset, sed ex ratione *communis officii*, quod singulis incumbebat. Vnde & defensio obtrudi poterat iuxta *§. 33.* inuito & perire festinanti, & quamuis in *l. 3. C. de accusat.* defensio *per procuratorem* admissa sit, ostensum tamen *§. 34.* *procuratorum* appellationem esse ambiguam, nec ibi procuratores stricte dictos intelligi posse. Ceterum defensio hæc demum poterat fieri (α) post *litem contestatam*, non si tantum inter *reos recepti*, per *§. 36.* nec etiam si *adnotati*, qui requirendi erant per *§. 35.* (β) non in omnibus delictis hæc defensio necessaria, sed in illis tantummodo, *in quibus absens damnari poterat*, quod olim quidem in quibuslibet criminibus fieri poterat; non *iure nouiori* & *humaniori*, quod sub imperatoribus conditum est; per *§. 37.* quin & in *non-capitalibus*, si relegatio imminebat, quilibet defendere poterat, iuxta *§. 38.* quod interim tamen per *procuratores* non agebatur. Excepta tamen quædam erant crimina, in quibus verus *procurator* statim ab initio interuenire, litemque nomine rei contestari poterat *per §. 39. & 40.* & quidem vel ex *causa communi*, quod dominium litis in hunc

hunc transferri posset, vt in *pœnis pecuniariis*, vel ex *caussis propriis*, in quibusdam casibus §. 40. adductis. Denique addi debuit discrimen inter *defensionem*, quæ ex *communi pietatis officio* suscipitur, & quæ per *procuratorem*, qua talem, peragitur; quod hic cautionem iudicatum solui præstare, & periculum condemnationis subire debeat, non item ille, per §. 41.

§. XLIII. Transitum nunc facio ad *IVRIS CANONICI* antiqui & huius tituli dispositionem, quæ cum iuris Romani placitis in plerisque conspirat. Regustauit enim, quamuis sine solida ratione, principium iuris ciuilis, procuratorem fieri *litis dominum* per litis contestationem, vt expresse dicitur in *c. 1. & 6. de procurat. in 6. c. 13. & 14. X. eod. c. 33. de rescript.* Præterea quoque in altero principio, quod accusator *in crimen inscribere* debeat, patres atque pontifices ius Romanum secuti sunt. Generaliter asserit HARDVINVS in *c. 3. C. 2. qu. 3. qui non probauerit, quod obiicit, pœnam, quam intulerit, ipse patiatur.* EVTYCHIANVS vero in *c. 3. C. 3. qu. 8.* expressius dogma iuris Romani repetit: *quisquis ille est, qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis arripiat, custodiæ similitudinem patiatur, nec impunitam fore sibi nouerit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poscat similitudo supplicii.* Ex vtroque principio collegit STEPHANVS Papa in *c. 5. C. 2. qu. 8. nullum absentem aut accusari posse aut accusare.* Idem firmat DAMASVS Papa in *c. 8. C. 3. qu. 9. qui accusare alium elegerit, præsens per se, & non per alium accuset; inscriptione videlicet præmissa.* IDEM in *c. 2. C. 4. qu. 4.* hoc rursus repetit, & ad seculi leges simul prouocat. Eadem sententia propagata est *iure nouo Decretalium*, vt docet INNOCENTIVS III. in *c. 5. X. de procurat.* vbi agit de casu, si vir accusat vxorem de crimine adulterii coram iudice seculari; *tunc* enim, ait, *inscriptionis vinculum debet arripere, seque ad pœnam talionis adstringere: non per procuratorem, sed per se ipsum præsentem oportet præsentialiter accusare.* Quod si coram *iudice ecclesiastico* de adulterio mulier accusatur, *ad diuortium* agitur, & sic magis *ciuiliter*. Vnde colligit Pontifex *c. l. sustineri posse, si necessitas id postulauerit, vt per procuratorem accuset, quoniam huiusmodi accusatio, etsi de crimine fiat, non tamen est criminalis, sed quasi mixta inter ciuilem & criminalem, quanquam in præsentia principalium personarum securius procedatur.* Id quod manifestum reddit, etiam in foris ecclesiasticis hoc principium

Ius canonicum cum iure ciuili in principiis conuenit,

adeoque etiam accusator inscribere debet.

 stricte

Quod declaratur. ſtricte retentum fuiſſe. Euidentius hoc docet INNOCENTIVS III. in *c. 16. X. h. t.* vbi præmittit, tribus modis crimen opponi poſſe, *denunciando, excipiendo & accuſando. Quando crimen in modum denunciationis opponitur, non eſt inſcriptio neceſſaria*, cuius rationem infra declarabo. *Sed cum in modum accuſationis, oportet inſcribi; quoniam ad depoſitionem inſtituitur accuſatio, ſed ad correctionem* (ſine proceſſu ordinario) *eſt denunciatio facienda.* Denique *cum excipiendo fuerit crimen obiectum*, diſtinguit pontifex, quam ob cauſam exceptio criminis fiat. Si obiicitur crimen, *vt ab accuſatione vel teſtificatione aliquis repellatur, non eſt inſcribi neceſſe*, quia hoc modo non ad pœnam, verum *ciuiliter* agitur. *Sed cum opponitur, vt quis a promotione officii vel beneficii excludatur*, diſtinguit rurſus pontifex, vtrum *ante* an *poſt confirmationem* obiiciatur. Priori caſu non cogitur quisquam inſcribere, *quia crimen hoc modo probatum impedit promouendum, ſed non deiicit iam promotum*, hoc eſt, non operatur, vt is, cui crimen obiectum eſt, proprie loquendo *puniatur*, adeoque pœna talionis locum habere nequit. Poſteriori caſu, *cum ſcilicet ordinandus fuerit aliquis, aut conſecrandus, quia etiam ab obtinendo repellit, & deiicit ab obtento*, & ita reuera pœnam ſubit, *ad extraordinariam pœnam, ſecundum arbitrium iudicis diſcreti, circa vinculum inſcriptionis eſt excipiens adſtringendus, ſi defecerit in probando*, quia etiam is, cui crimen obiectum, eo probato, perdidiſſet, quod ei per electionem & confirmationem fuerat acquiſitum.

Vnde nec procurator a parte accuſatoris admittitur. §. XLIV. Ex his fundamentis, a iure ciuili mutuatis, non poterant non eædem concluſiones naſci, quæ antea ex *iure Romano* allatæ ſunt, quamuis paulo plenius illæ excutiendæ fuerint, poſtquam vias criminaliter procedendi ius canonicum dilatauerit. Videlicet a parte actoris (α) quando de crimine *ciuiliter* agitur, procurator admitti poteſt, ceu *§. antec.* ex *c. 5. X. de procurat.* oſtendimus. (β) Si per viam *inquiſitionis* agitur, deficit *accuſator*, & ſic fruſtra de *procuratore* eius quæritur; quin etiam ſi vel maxime crimen denunciatum ſit, denunciator non impeditur, per *procuratorem* crimen deferre, quia non accuſat, nec in crimen inſcribit per *c. 16. de accuſat.* (γ) Quando per viam *exceptionis* crimen obiicitur, itidem vinculum inſcriptionis ceſſare, antea dictum eſt, vnde in *cit. c. 16. in fin.* pontifex infert: *licet agatur de crimine, non eſt tamen huiusmodi quæſtio criminalis, vnde per procuratorem poteſt rite tractari.* Ideo autem hæc quæſtio *crimina-*

minalis esse negatur, quod *primario* & *principaliter* ad pœnam non tendat exceptio. Denique (*d*) si per viam *accusationis* proceditur, procurator ob *vinculum inscriptionis* admitti nequit, cum nequidem accusator post inscriptionem ab accusando desistere potuerit, sed tantum ante inscriptionem citra pœnam. Pariter nec reus per *procuratorem* se defendere potest in caussis criminalibus, si vel maxime absens sit, quia & iure canonico cautum est, absentem non esse condemnandum, *c. 1. 2. 3. C. 3. qu. 9. quoniam absentem nullus addicit, nec vlla lex damnat*, vt dicitur in *c. 4. eod.* Vnde rursus PSEVDO-FELIX *c. 11. eod. absente aduersario non audiatur accusator, nec sententia, absente alia parte, a iudice dicta vllam obtineat firmitatem*, quorsum etiam collineant *c. 12. & 13. eod.* quæ omnia cum scitis iuris Romani conueniunt. Prouocat quoque NICOLAVS Papa *c. 21. eod.* hac in re ad scripturam sacram, &, *necesse est*, ait, *secundum sacrarum scripturarum documenta, ac secundum iustitiæ tramitem, & accusatum & accusatorem simul adesse.* Nec scena mutata est in *iure decretalium*, quod prodit INNOCENTIVS III. *in c. 15. h. t.* atque, procuratores reorum in caussa criminali haud recipiendos esse, asserit, exceptione tamen subiecta, quam etiam ius ciuile admittit, si procuratores illos a *contumacia* aliquatenus excusare velint. **nec a parte rei.**

§. XLV. Tandem progredior ad *VSVM* huius iuris *HODIERNVM*, ostensurus, an & quatenus hodie procuratores admitti queant, cum a parte *accusatoris*, tum a parte *rei*. Equidem quod *ACCVSATOREM* concernit, rarius hodie hæc quæstio mouetur, quoniam vt plurimum per viam *inquisitionis ex officio* proceditur, & quamuis in nonnullis locis aduocato fisci committi soleat, vt *accusatoris* vicem sustineat; inspecta tamen rei veritate processus magis *inquisitorius*, quam *accusatorius* est, cum etiam hic *ex officio*, speciali inquisitione decreta, constituatur. Interim tamen adhuc permissum est, hodie de crimine aliquem accusare, adeo vt *constitutio criminalis Carolina* circa *accusatorium* processum quoque admodum occupata sit. Non tamen *vinculum inscriptionis* recepit, sed loco eius accusatori *cautionem de iniuria* & *expensis* imposuit in *art. 12.*, adeo vt tamdiu carceri mancipandus sit, donec *idonea cautio* præstita fuerit. Inde hodie facilius a parte accusatoris *procurator* recipi potuit, cum ratio, ob quam ius ciuile eum exclusit, hodie prorsus cesset, vt *tom. I. tit. de procurat.* plenius exposui, & hoc intuitu CAROLVS V. *in cit. art. 12.* diserte ait: **Vsus iuris hodierni. Hodie. accusator non inscribit in crimen, sed cauet, & ideo per procuratorem accusat.**

So bald der Angeklagte zur Gefängniß angenommen ist, soll der Ankläger oder Gewalthaber mit seinem Leib verwahret werden, biß er mit Bürgen, Caution, Bestand und Sicherung gethan hat. Ex his verbis liquet, primario quidem *accusatorem* ad hanc cautionem præstandam adstringi, vti etiam *art. 13. & 14.* ostendunt, qua præstita procuratori eius nullum imminet periculum, si vel maxime reus absolutus fuerit; interim tamen accusatore in præstanda cautione deficiente, etiam procurator eius, si desistere nolit, sed præcise admitti desideret, per *carceres* ad hanc cautionem adigi potest, prout verba antea adducta indigitant, non quod *dominus litis* fiat, sed quod sine *cautione* propter *iniuriam* & *expensas*, quæ *pecuniarie* æstimari queunt, accusatio nullatenus recipienda sit, adeoque vel *accusator*, vel eo deficiente, ipse *procurator* ad eam præstandam adigi possit. Equidem B. STRYKIVS *in V. M. ad tit. de procurat. §. 4.* rationem hodiernæ praxeos inde non petendam esse existimat, quod *vinculum inscriptionis* exulet, sed adhuc obstare rationem primariam & genuinam, quod persecutio delictorum publica non sit in arbitrio accusatoris, priuatæ autem actionis tantum procurator detur. Vt hanc rationem dubitandi remoueat, id potissimum considerandum esse ait, *quod hodie sit laxior potestas dandi procuratorem.* Id certe non nego, sed tamen rursus desidero fundamentum huius *laxioris potestatis*, quo non manifestato vel indicato, ipsa assertio adhuc valde lubrica & dubia manet. Videlicet ideo *laxior* hodie *potestas* est dandi procuratorem, quod hodie in procuratores non transferendum sit *dominium litis.* Hoc *iure Romano* & *canonico* necessarium erat, atque operabatur, vt in illis causis tantum procurator admitti posset, quarum *dominium* in alterum transferre liceret. Id vero tantum integrum erat in *causis priuatis*, non *publicis*, seu *criminalibus*, quæ ratio tamen hodie cessat, quia hodie procuratores non *domini litis* sunt, sed *nudi administratores causæ alienæ*, vt plenius euictum est *tom. I. tit. de procurat. §. 36. & seqq.* Equidem B. STRYKIVS *c. l. §. 38.* adstruit, etiam adhuc hodie procuratores fieri *dominos litis*, quod eo magis mirandum est, cum *in §. 4.* concesserat, hodie *laxiorem potestatem* dandi procuratores esse; posita enim priori thesi, admitti nequit posterior, quia si procurator adhuc *dominus litis* constituitur, per rerum naturam fieri nequit, vt accusator eum constituat, cum causæ criminalis dominium, quod nec accusator habet, in eum transferre non possit.

Quod contra dubia firmatur,

quia non fit dominus litis.

§. XLVI.

§. XLVI. Equidem prælaudatus ICtus *c. l. §. 5.* excipit casum, si accusatori in casum *succumbentiæ* immineat *corporalis pœna*; tunc enim non esse locum procuratori censet, quod elusorium redderetur iudicium, si, substituto procuratore, discederet accusator. *Tali casu enim*, ait, *omnino petere poterit accusatus, præsertim grauioribus indiciis nondum grauatus, vt carceri mancipetur accusator, ne fuga sibi consulat, & hac ratione occasionem vindicandi iniuriam auferat accusato.* Nec diffiteor, consilium hoc, quod in verbis allatis prodidit, omnino probandum, & *articulo 12. const. crim. Carol.* conueniens esse, quia nequidem *cautio* in tali speciali casu locum habere potest, quæ reuera iudicatum futurum concernit, adeoque accusator hoc casu *simpliciter* carceribus mancipandus est. Quid enim, si de *atrociori crimine* accusatur persona in dignitate constituta, cuius existimationi, per *calumniam* læsæ, cautio pecuniaria ratione *iniuriæ*, criminaliter expiandæ, non sufficit, sed vbi accusatori in casu calumniæ *animaduersio corporalis* imminet? quale exemplum B. STRYKIVS affert. Licet vero concedam, hoc casu accusatorem carceri mancipandum esse, & omni *cautionis* præsidio destitui; non tamen inde necessario sequitur, vt, postquam carceri mancipatus est, accusationem per *procuratorem* expedire non possit. Neque enim carcer impedit, quo minus procurator a parte incarcerati audiri queat, vtpote qui tantum pro *cautione* est; imo si dicendum, quod res est, detentio in carcere facit, vt accusator non adeo commode accusationem peragere possit, adeo tunc eo magis ipsi integrum esse debeat, opera procuratoris vicaria vti. Qualecunque ergo delictum in iudicium deducatur, accusator per *procuratorem* comparere potest, modo vel *cautionem* idoneam dederit, vel *carceri* mancipatus sit accusator.

Si grauior imminet pœna accusatori ob calumniam, incarcerandus est

sine cautione.

vt tamen iidem admittendus sit procurator.

§. XLVII. REVM quod concernit, expeditum quidem est, vtplurimum etiam hodie ad *ius ciuile* & *canonicum* prouocari, regulamque constitui, *in causis criminalibus rei absentis procuratorem ad merita causæ tractanda non admitti*, testibus CARPZOVIO *in prax. crim. q. 105. n. 40. seqq.* STRVVIO *exerc. VII. th. 33.* CLASENIO *ad art. 12. const. crim.* B. STRYKIO *in V. M. tit. de procurat. §. 8. & seqq.* Equidem si rationes *iuris ciuilis* intueor, illæ a foris nostris alienissimæ sunt. Obseruaui enim, ideo nequidem in crimine, quod *relegatione* plectendum, procuratorem admitti, quod *vicem rei* subire, vel *dominium* huius causæ in eum transferri non possit; erat

A parte rei ius ciuile solet pro regula constitui.

Contra quam dubia mouentur.

enim sententia in procuratorem ferenda, pariterque executio quoque facienda, si reus aberat. Tale periculum vero hodie non subeunt procuratores: sententia non necessario in eos ferenda, quin potius ipse *principalis* condemnatur: huic tantummodo imminet pœna, sicuti quoque in causis ciuilibus hodie huic tantum *iudicatum* nocet, non procuratori, quod multo magis dicendum, si *procuratores ordinarii* ex *necessitate*, vt in summis tribunalibus, constituendi sunt. Omni ergo *periculo & litis dominio* intuitu procuratorum cessante, quid est, quod procurator hodie in *causis criminalibus* non possit facilius, quam iure ciuili, admitti? Nihilominus plures adhuc alias rationes conglomerant interpretes, vt causæ suæ, ob quam procuratores excludunt, præsidium aliquod afferant; eas tamen inidoneas esse, atque insufficientes, supra demonstratum est. Accedit, quod, vbi per *viam accusationis* proceditur, *in scriptis* communiter agi soleat, adeo vt etiam in nonnullis locis ad libellum articulatum *in scriptis* respondeat reus: quid ergo impediret, quo minus per *procuratorem* causæ suæ fundamenta in iudicium deduceret reus, seseque contra iniquos accusatoris tramites defenderet?

Iure Germanico antiquo criminalia viua voce, & sic a præsente peragebantur. Aduocatis tantum adhibitis,

§. XLVIII. Si ius antiquum Germaniæ intueor, eiusque processum criminalem, deprehendo, *viua voce*, certisque formulis criminalia iudicia fuisse peracta, adeoque vix aliter fieri potuit, quam vt *præsente reo*, & in propria persona comparente, defensio suscepta fuerit. Quia tamen etiam hic processus *formularius* erat, adhibitis aduocatis, quos Fürsprecher vocabant, reus momenta defensionis proponebat, quamuis etiam sine his *suo periculo* respondere potuerit. In *Iure Saxonico prouinciali L. 1. art. 60.* hac de re ita cauetur: Ohne Vorsprechen mag ein Mann wohl klagen und antworten, ob er sich des Schadens erwegen will, der ihm davon kommen mag: Als ob er sich verspräche, daß er sich des nicht erholen darf, als er mit den Vorsprechern wohl thun mag, dieweil er nicht an sein Wort gehet. In *articulo sequente*, quinam aduocatorum officio fungi queant, explicatur, atque generaliter additur: Wen ein Mann zum Vorsprechen nimmt, der mag sein Wort wohl sprechen üm alle Klagen, die jederman auf ihn klaget. Re vera autem hac appellatione designatos fuisse *aduocatos*, indigitat *art. 63. L. II.* vbi *Calpurniæ* seu *Carsaniæ* fit mentio, de qua vid. *l. 1. de postul.*

quod ex iure Carolino illustratur.

Quin etiam *constit. crimin. Carol. art. 88. seqq.* antiquam praxin repetiit his verbis; Klägern und Antwortern, soll jedem Theil auf sein

Begehren ein Fürsprecher aus dem Gericht erlaubet werden, dieselben sollen bey ihren Eiden, die Gerechtigkeit und Wahrheit, auch die Ordnung dieser unser Satzung fördern, und durch keinerley Gefährlichkeit, mit Wissen und Willen, verhindern oder verkehren. Paulo post additur: Doch soll in der Kläger oder Antworter Willen stehen, ihren Redner aus den Schöffen oder sonst zu nehmen, oder ihnen selbst zu reden. Welcher aber einen Redner ausserhalb den geschwornen Gerichts-Schöffen nimmt, derselbe Redner soll zuvor dem Richter schweren, sich mit solchen seinen Reden zu halten, wie oben in diesem Artickul der Fürsprechen halb, so aus den Schöffen genommen werden, gesetzet ist. Vnde liquet, in his similibusque locis non agi de *procuratoribus* absentium, vti censet STEPHANI *ad art. 88.* sed de *causarum patronis*, qui *præsentibus partibus* causas orabant. Quia ergo olim *viva voce* se defendere tenebantur, *præsentes* comparere debebant, quod etiam inde liquet, quod *cautio de se sistendo* illis imposita fuerit, quibus carcer remissus erat. In iure *prouinciali Sueuico art. 162. iuxta edit.* IO. FRID. SCHANNATTI *P. I. collect. document.* mos antiquus his refertur verbis: Wer Pürgel wirt ains Manns vor Gericht in fur zepringen, und mag er sein nit gehaben, als er in fur Gericht bringen soll, er soll dyselb puß leiden, die jener soll gelitten haben, ob dy Schuld auf in erzeugt wirt, und ist sie nit auf in erzeugt, so puzzet auch nit, und ist der Mann tod, den man überzeugen soll, so soll man nit mer zeugen über in Lajuten, wann als da er lebt. Es soll niemand Pürgel werden um den Todschlag, wirt er aber Pürgel, man todt in als jenen, das ist also gesprochen, was der Mann tod, do er Pürgel ward, den man da lobet fur zebringen, und mag er in nicht furpringen, er stirbet fur in. Quod si se non sistebat reus, poterat *iusta impedimenta* fideiussor allegare, & probare, quo a nexu se liberaret, iuxta *art. 7. L. 2. iur. Sax. Prov.* Wer aber Bürgen setzt fürzukommen, benimmt es ihm die ehehaffte Noth, daß er nicht vorkommen kan, die ehehaffte Noth sollen seine Bürgen beweisen, oder benennen, oder darum schweren auf den Heiligen. Quod si olim *procuratorem* dare licuisset, vel is, qui vocatur der Fürsprecher, procurator fuisset, illi quoque *nomine absentis* comparere, & vices eius supplere integrum fuisset; ideo autem dandus erat fideiussor, vt in *propria persona* se sisteret. Vnde in *gloss. ad art. 65. Lib. I. Iur. Sax. prou.* notanter dicitur: Hie mercke, daß

Vnde cautionem de se sistendo præstare debebant, qui ex carcere dimittebantur.

daß diß seltsam ist, daß die Bürgschafft leichter ist in Sachen, da die Klage auf Leibes-Straffe gehet, als da sie nur auf Geld gehet. Datis fideiussoribus liberatur reus ex carcere, excepto casu, si in facinore deprehensus esset iuxta *art. 66. lib. I. iur. Sax. prov.* Wen man in handhaffter That fähet, als er gefangen wird, soll man ihn nicht zum Bürgen geben, sondern man soll ihn für Gericht bringen, und selbst siebend soll ihn der Kläger der That überzeugen. Si non cauerat fideiussoribus, absens citandus erat trina vice, iuxta *art. 67. lib. I.* cuius effectus hic erat: Wer nicht vorkommt zum dritten Ding, in peinlichen Klagen, den ächtigt man, quod rursus de comparitione in *propria persona* intelligendum. Atque hæc praxis etiam in *curiis Regni* obseruata fuit, in quibus etiam Principes accusati in *propria persona* comparere tenebantur, vt docet ARNOLDVS LVBECENSIS *lib. II. chronic. Slauici cap. 16. & 24.* OTTO FRISINGENSIS *lib. II. c. 2.* GVNTHERVS *in Ligurino lib. I. vers. 765. seqq.* adeo vt etiam Abbatissæ accusatæ in *propria persona* comparere coactæ, &, si non comparuissent, condemnatæ fuerint, vid. *chronicon montis Sereni ad ann. 1224.*

In iudiciis Westphalicis procuratores admissi.

§. XLIX. Pauto aliter sese res habuit in *iudiciis Westphalicis*, in quibus *procuratores* admissos fuisse, obseruat B. THOMASIVS *diss. de vera origine, natura, progressu & interitu iudiciorum Westphal. §. 43.* quippe in quibus pleraque in *scriptis* peracta sunt. Docet id *formula procuratoria* apud DATTIVM *lib. IV. de pace imp. publ. c. 5. n. 3.* qua procurator suam personam legitimabat: ea perlecta, petebat procurator, sententia interlocutoria declarari, vtrum valida esset, vt IDEM *cit. l. n. 4.* docet. Ante aliquos annos B. SIMON. FRID. HAHNIVS V. C. *tom. II. collect. monument. vet. p. 598. sqq.* edidit die alte Westphälische Gerichts-Ordnung, vbi *p. 609.* traditur, quomodo contra trina vice citatum procedi debeat, his verbis: Der Frey Grave erkunigt, ob er do sy oder yemands, der jn verantwurtn wolle zu seinen höchstn Eren. Ergo qui erat comparere iussus, poterat per *procuratorem* comparere. Modus *procuratoria* conficiendi traditur *p. 624.* his verbis: So einer fur ein Stul geladn wirt, und mag nit komen, und setzt ein procuratory, der soll dem Gewalt uff geben mit einem Brieff, daran sin Insiegele und zweyer ander Schopffn, oder mocht das nit sein, so mag er zween ander Bidermann bitten, ir Insiegele mit jm daran zu hencken, und er soll

Quomodo procuratoria olim confecta & in iudiciis exhibita.

soll jm den Gewalt vffgebn mit Handt und Mundt, und sweren, daß er jm Gewalt gebe zu Gewinne und zu Verlust, und gebe jm des sine Briefe. Darnach soll jm der Richter auch ein Brieff gebn, das das vor jm geschehn sey, mit seinem Siegel versiegelt, und darzu zweyer andern Biderman Insiegele. Darnach wenn er damit für Gericht geet, so soll er habn ein grün Krantz, darinnen soll stecken ein Kunigs-pfennig, und soll habn ein Hentschuch an der Hand, und bey dem Krantz den Gewalts-Brieff, und wann der Frey-Grave berufft, der die Sachen antrifft oder yemant, der von seinen wegen do sy, so soll er furtretn und sprechn, er sey komen, als ein procurator von Recht komen soll. So zeucht jm der Frey-Grave den Hentschuch abe, und nymt den Kunigspfennig zu einem Zeugniß, und darnach liſſt man den Waltbrieff, darnach spricht er, er sy komen zu verantwurten, als ferne er Recht habe, und nymt ein Furſprecher.

§. L. Ex modo allatis rationes ita ſubduco: in foris Germaniæ criminalibus, in quibus *viua voce* ſeſe tenebatur reus defendere, *aduocatos* quidem admiſſos fuiſſe, pro reo *præſente* verba facientes, formulasque conſuetas recitantes, non *procuratores* abſentium vice comparentes; in quibus autem iudiciis, vt in *Weſtphalicis*, permiſſum fuit, *in ſcriptis* cauſæ merita proponere, etiam procurator, legitimo mandato inſtructus, pro abſente admiſſus, ita vt reo citato libera electio relicta, vtrum in *propria perſona*, an per *procuratorem*, comparere maluerit? Ratio diuerſitatis erat, quod, vbi *viua voce* reus ſeſe defendere debebat, nemini commode abſentis vices ſupplere integrum eſſet, quippe qui non tam plene de omnibus circumſtantiis inſtrui poterat, vt ſufficienter illis, quæ reo obiiciebantur, ſatisfacere & reſpondere potuerit. Quocirca eius *præſentia* opus erat, vt vel immediate crimina obiecta diluere, vel aduocatum ſuum præſens de iis, quæ ex inopinato forſan obiecta erant, & de quibus antea alium ſatis inſtruere non licebat, inſtruere valeret. Atque hac de cauſa, qui ſe a carcerum ſqualore liberare intendebat, cautionem *de ſe ſiſtendo in propria perſona* præſtare cogebatur. E contrario vbi *in ſcriptis* cauſæ merita propoſita ſunt, facilius *procuratores* admitti potuerunt, vtpote quos quauis occaſione ſufficienter inſtruere reo datum erat, prout in *cauſis ciuilibus* hodie fieri ſolet. Neque *rationes iuris Romani*, quæ procuratores a defenſionibus reorum arcebant, olim *in*

Ergo, ſi viua voce procedebatur, procuratori non erat locus,

bene tamen ſi in ſcriptis

cuius moris ratio diuerſitatis traditur.

his iudiciis reo obstabant, quo minus opera *procuratorum* vicaria vterentur, quippe quæ Germanis ignoratæ fuerunt, Romanis duntaxat, ex principio admodum subtili supra recitato, propriæ. Verum postquam ius *Romanum* ac *canonicum* etiam fora criminalia occuparunt, quæ hac in re diuersa prorsus scita habent, atque, neglecto patrio more, ad hæc iura prouocatum fuit, inde factum est, vt ius dandi *procuratorem in criminalibus* fere vnice ex his duobus fontibus desumtum fuerit, adeo vt B. STRYKIVS *in V. M. tit. de procurat. §. 11.* asserere non dubitet, *in procuratore rei in criminalibus vix quicquam vsu aliter obtinere, quam iure nostro cautum est.*

Confusio ex recepto iure Romano & Germanico orta.

(1) Videndum quid hodie in inquisitionibus iuris sit absente reo. Tunc saluus conductus ei conceditur sub cautione de se sistendo.

§. LI. Videlicet proceditur hodie vel per viam *inquisitionis* vel *accusationis*. Priori casu, reus aut *absens* aut *præsens* est. Si absens est, citatus *saluum conductum* petere, & ante omnia cautionem præstare debet *de se sistendo, quotiescunque opus fuerit.* CARPZOV. *Pr. Crim. qu. 112. n. 87.* Qua de causa certa summa determinatur, vsque ad quam cauere debeat, quod etiam *iure Sax. Prou. L. 2. art. 4.* cautum est: Zeuhet sich ein Mann aus der Acht, und setzet Bürgen vorzukommen vor Gericht, kommt er denn nicht vor, das gesetzte Bürgen-Geld hat der Richter gewonnen, und nicht der Kläger. In eo scilicet processus *inquisitorius* cum more antiquo Germanorum conuenit, quod potiora eius momenta *viua voce* peragantur; namque reus (α) hoc modo summariter examinatur: (β) viua voce ad articulos inquisitionales respondet: (γ) confrontationem cum testibus, vel criminis sociis, simili modo subit: (δ) nouis indiciis emergentibus denuo examinatur: (ε) sententia ipsi publicatur; atque ita satis conuenienter eius *præsentia* desideratur; ne dicam de *tortura*, vel alio eruendi veritatem medio, quod necessario *præsentiam* personæ postulat. Qua de causa, mota inquisitione, absens haud auditur, si per *defensorem* vel *procuratorem* se defendere intendit, sed ita pronunciatur: Daß der angegebene defensor nicht ferner zuläßlich, sondern es ist inquisit auf anderweit fürgehende Ladung in eigener Person bey Straffe Ungehorsams zu erscheinen, und auf die inquisitions-articul sich einzulassen, und zu antworten schuldig. Quod si euentualiter *saluum conductum* petiit, addi solet: Dazu ihm denn das gebetene frey sichere Geleit zu recht und für unrechter Gewalt, bis so lange etwas peinliches wider ihn erkant, gegen Bestellung eines Vorstandes

quia pleraque viua voce peraguntur.

auf

auf 500. Thl. hoch, billig gegeben und ertheilet wird. Conf. CARPZ. cit. l. n. 88.

§. LII. Ceterum, quamuis *processus inquisitorius* ex *iuris canonici* doctrina in primariis capitibus *præsentiam personæ* desideret; multa tamen ex iure Romano in hunc ipsum transsumta sunt, veluti (1) quod procurator etiam admitti possit, si in *pœnam pecuniariam* tantum condemnari queat reus; quin etiam in casu, vbi relegatio tantum imminet, procuratorem hodie admittunt, quod hæc moribus nostris in *pœnam pecuniariam* mutari, atque vtroque casu cautio *iudicati nomine* præstari queat, sibique imputare debeat, qui procuratori causam committit, si forsan ab eo non satis defensus est. Conf. FARINACIVS *Qu. 99. n. 82. seqq.* STRYKIVS in *V. M. ad tit. de procur. §. 11.* Recte quoque (2) monet STRYKIVS *c. l.* multum referre, vtrum causa agatur coram *principe*, an *iudice inferiore?* Ille enim, cum pœnas quascunque corporales ex iure aggratiandi in *pecuniarias* conuertere possit, reum, præstita cautione, dimittere, & *procuratorem* admittere potest; quod etiam sine dubio dicendum, si coram delegatis principis, cuius mandato speciali procurator admissus est, agitur. Præterea (3) non dubium, quin procurator pro expediendo *puncto incidente*, veluti pro saluo conductu impetrando; &c. interuenire queat, id quod rationi processus inquisitorii non aduersatur. vid. CARPZOV. *cit. l. qu. 105. n. 64. & 69.* (4) Pari ratione, quamuis *processus inquisitorius* haud admittat *appellationem*, sed vlteriorem tantum defensionem; recursus tamen ad suprema tribunalia ex capite *nullitatis* adhuc superest, teste MEVIO *P. I. dec. 154. n. 52.* hoc effectu, vt non primario de meritis causæ, sed de defectibus corrigendis cognoscatur. IDEM *P. II. decis. 322. n. 4.* Cum vero non tantum in summis imperii tribunalibus, sed etiam in Wismariensi, aliisque non aliter quam interuentu procuratorum, & quidem *in scriptis*, omnia proponi & deduci possint, consequens est, etiam in causis *nullitatum* deducendis, quas iudex inferior inquirens commisisse arguitur, *procuratores* omnino, imo ex *necessitate* præscripta, admittendos esse. Denique (5) defensores tales etiam in *processu inquisitorio* ex necessitate admittuntur, qui, finito causæ examine receptisque probationibus, ex actis nouiterque adductis argumentis innocentiam rei demonstrant. Hi vero magis *aduocatorum* quam *procuratorum* munere funguntur, adeoque proprie huc non pertinent.

Admittitur tamen procurator (1) in pœnis pecuniariis,

(2) si coram principe agitur, ex eius voluntate.

(3) In punctis incidentibus.

(4) Pro nullitatibus in summis tribunalibus deducendis.

(5) Defensores quoque non arcentur.

Si absens plane non comparet, quilibet pro eo defensionem pro auertenda offerre potest.

§. LIII. Quid ergo dicendum, si reus *fugitiuus*, nec *saluum conductum* petit, nec edictaliter citatus comparet, annon tunc ad minimum quilibet pro eo verba faciens, & innocentiam eius demonstrans, admittendus est ex sententia iuris Romani? Equidem id non aliter facile concipi potest, quam de defensione *pro auertenda inquisitione*, quia nondum ad articulos inquisitionales respondit reus, adeoque si extraneus innocentiam fugitiui ostendere intendit, id agit duntaxat, vt inquisitionem ab eo auertat. Atque hanc a *quocunque* fieri posse, æquissimum iudico, cum ita per modum *exceptionis peremtoriæ* ante specialem inquisitionem ostendatur, hanc locum non habere. Sed qui se nomine fugitiui vt *procurator* offert ad omnia illa peragenda, quæ præsenti reo incumbebant, is merito repellitur, & inquisitio tamdiu sistitur, donec apprehensus fuerit, vt optime etiam prouisum est in *ordin. crim. potentiss. Reg. Boruss. c. 7. §. 6.* vbi ita: Wann aller angewandten Mühe und Fleisses ungeachtet, der entwichene Thäter dennoch nicht zu erforschen wäre, sollen die zurück gebrachte Steckbriefe nebst den ergangenen edictal-citationen in originali den actis beygefüget, in der Sache selbst aber, biß daran die göttliche Rache denselben zur Hafft bringet, oder er um freyes Geleite sich gebührend melden möchte, still gestanden, inzwischen aber bey Unserm Criminal-Gerichte, oder einer Unserer Juristen-Facultäten oder Schöppen-Stühle, weitern Verhaltens halber, angefraget werden. In Saxonia ex veteri more Germanorum *processu banni* contra fugitiuum proceditur, de quo agit CARPZ. *in pr. crim. qu. 140.* Quid vero, si tale delictum commissum fuerit, in quo etiam *absens* iure singulari condemnari potest, vt in crimine læsæ maiestatis, vel vbi pœnæ executio *in effigie* lege prouinciali præscripta est, vti in nonnullis *duellicis edictis* factum? Hoc casu *ordin. crim. cit. §. 7.* mandatarium admittit his verbis: Hievon aber ist ausgenommen das Laster beleidigter Majestät, in welchem, denen gemeinen Rechten nach, auch wieder die Abwesende verfahren, und wann der Thäter auf ergangene Edictal-Citation entweder selbst oder durch einen *Mandatarium*, nicht erscheinet, zu dem Beweiß in contumaciam geschritten, und so dann in der Sachen ferner, dieser Ordnung nach, gehandelt werden soll. Secundum ius commune id non aliter recipi posset, quam *lite iam contestata*, seu responsione ad articulos facta, quod etiam quemlibet deinceps audiendum decernit, qui nequidem munere *procura-*

Non vero procurator pro eo auditur, sed prorsus suspenditur inquisitio.

Nisi tale delictum commissum, ex quo absens condemnari potest.

curatoris fungi intendit. Interim quia hodie procuratores periculum iudicati non ſubeunt, prout ſæpe dictum eſt, facilius, vt olim, in his cauſis, in quibus *abſens* damnari poteſt, ex capite *contumaciæ*, procurator admittendus eſſet, quia ſatius eſt, quomodocunque abſentem audire, quam inauditum condemnare, ex qua ratione dicta *ordinat. crimin. Boruſſ.* mandatarios admiſit. Durum ſane admodum eſt, in his cauſis arduis reum contumacem pro *confeſſo* & *conuicto* declarare, eumque per ſententiam dignum iudicare, qui vltimo ſupplicio, vbi deprehenſus fuerit, afficiatur; quamuis extra Saxoniam in nonnullis foris, reiectis plane procuratoribus, hoc modo procedi ſoleat. vid. STRVVIVS *in iurispr. priu. lib. 4. tit. vlt. §. pen.*

§. LIV. Quod ſi reus *præſens* & carceri mancipatus eſt, vel etiam ſub cautione *de iudicio ſiſti* ab eo dimiſſus, itidem quoad peragenda primaria inquiſitionis capita ſupra relata, in perſona comparere tenetur; non tamen impeditur, vel *ad defenſionem pro auertenda*, vel ad alia *puncta incidentia*, quæ paſſim hodie in *proceſſu inquiſitorio* occurrunt, procuratorem in iudicium mittere, quippe quæ ita comparata ſunt, vt opera alterius vicaria expediri queant; quid quod in plurimis locis incarcerati mox ſibi *defenſores* adſciſcant, qui illis aſſiſtant in omnibus, quæ præcautionis gratia peti aut fieri debent, nec præſentiam rei deſiderant, quamuis hi rurſus magis officium *aduocati*, quam *procuratoris* ſubeant. Interim conſultius eſſe non nego, ſi etiam mandato ſpeciali inſtruantur, quia remoto inquiſito plura in ſcriptis petere ſolent, & proponere, quæ non niſi interueniente *mandato* peti, & poſtea a reis in dubium vocari poſſunt, vnde non poteſt non proceſſus admodum turbari. **Quid iuris in reo præſente.**

§. LV. Supereſt, vt de *proceſſu accuſatorio* quædam adiungam, de quo ſpeciatim CARPZOV. *pr. crim. qu.* 104. agit, & mox *qu. ſeq.* de *procuratorum poteſtate* tractare incipit, quod primario tum ius *ciuile* tum *canonicum* hic applicari poſſe crediderint, vtpote in quibus proceſſus *accuſatorius* omne fert punctum. Equidem in *Carolina conſtitutione criminali* prolixe quoque proceſſus *accuſatorius* deſcriptus, & quoad maximam partem ex iure Germanico antiquo hauſtus eſt; interim de *poteſtate procuratoris* a parte *rei* nihil traditur, ſed *incidenter* ſaltim in *art.* 12. procuratoris *accuſatoris* mentio iniicitur. Sane quia in pleriſque locis *proceſſus accuſatorius* peragi *in ſcriptis*, atque in illo eodem fere modo, vt in cauſis *ciuilibus*, procedi ſolet, quid impediret **De poteſtate procuratorum in proceſſu accuſatorio.**

hodie, quo minus procurator, qui iura rei *in ſcriptis* tuetur, admitti poſſet? Neque enim hodie *periculum condemnationis* imminet procuratoribus, quod olim iis, vt *dominis cauſæ*, obſtabat. Sufficit ſola *ſecuritatis* præſtatio pro futuro iudicato, quam omnino reus præſtare debet, vel *corpore* ſuo, ſi carceribus mancipatus eſt, vel *idonea cautione*, quatenus hæc pro *futuro iudicato* admitti poteſt. Si quædam *viua voce* in proceſſu accuſatorio, iuxta ſpecialem diſpoſitionem *proceſſus criminalis*, peragenda ſunt, quorſum *examen accuſati* & *confrontatio*, imo & *quæſtiones* pertinent, in his ſolis procurator repellitur. Nam etiam in *proceſſu ciuili*, in quibus *procuratores* interuenire poſſunt licite, contingere poteſt, vt quandoque principales in *propria perſona*, ad certos actus peragendos, comparere teneantur, veluti ad iuramenta delata præſtanda, vel ſi alias id iudici æquum bonumque viſum fuerit, vt in *matrimonialibus*, in quibus in primo termino vtplurimum in *propria perſona* comparere iubentur litigantes, vtut in iis *procuratores* interuenire queant. BRVNNEMANN. *lib. III. iur. eccl. c. 3. §. 1.* Si, *procuratore* admiſſo, reus, effracto carcere, aufugerit, lisque conteſtata fuerit, etiam ſecundum principia iuris Romani non eſt repellendus, qui pro eo verba facere intendit, quamuis *hoc iure* ſub qualitate *procuratoris* non amplius admittatur, quæ obſeruatio tamen hodie vix vtilitatem habebit, ſi cauſa ita ſit comparata, vt abſens etiam damnari queat. Sic olim adulterium *relegatione* punitum fuiſſe, demonſtrat ANTON. MATTHAEI *de crimin. ad lib. 48. tit. 3. c. 2.* adeoque quamuis procurator, prout ſupra dictum eſt, in hac accuſatione admitti non poſſet, lite tamen conteſtata, quilibet pro adultera verba faciens admittendus erat, quod abſens damnari poſſet. Multo minus ergo hodie in cauſis relegationum alius excludendus, ſiue *defenſorio* ſiue *procuratorio* nomine, mandato producto, interuenire velit, quia procuratoribus nullum amplius imminet periculum, ſi reus ipſe ante fugam ſuam *cautionem* per alium præſtitiſſet, quem in nexu reliquit.

Subditi tantum accuſari poſſunt,

§. LVI. Præterea vero ius canonicum in hoc ſequitur *iuris ciuilis* placita, quod hi tantum accuſari queant, qui *ſubditorum* numero cenſentur: qui nullum habet iudicem, neminique ſubiectus eſt, accuſari nequit. Hoc tamen quoad *forum eccleſiaſticum* limitandum cenſent curiæ Romanæ ſodales, aſſerentes, ab eo immunem eſſe neminem: etiam imperatores, reges, ſummosque principes qualescunque eidem ſubiectos, adeoque eosdem coram pontifice accuſari poſſe

quorum e numero quoad

posse ob delicta commissa. Ita censuit PANORMITANVS *ad c. nouit. 13. de iudic. n. 11.* aiens: *sicuti anima corpori dominatur, sic papa imperatori.* Pariter FELINVS *ibid. n. 4. coram papa directe potest conueniri non habens superiorem.* IDEM *de eccles. potest. q. 46.* principia curiae Romanae hoc modo applicat: *papa nunciat festum coronationis suae regibus omnibus tanquam vasallis, suaeque iudiciariae potestati subiectis, quos potest instituere & destituere, etiam Regem Francorum.* Ipse pontifex sibi talem potestatem attribuit in *c. cit. 13. X. de iudic.* aitque: *peccati ad nos pertinet sine dubitatione censura, quam in quemlibet exercere possumus & debemus.* Neque aliter cum *regibus*, aliter cum *aliis* esse agendum inde colligit, quod in lege diuina scriptum sit: *ita magnum iudicabis vt paruum, nec erit apud te acceptio personarum.* Addit: *quia potestas nostra non est ex homine sed ex DEO, nullus, qui sit sanae mentis, ignorat, quin ad officium nostrum spectet, de quocunque mortali peccato corripere quemlibet christianum, & si correctionem contemserit, per districtionem ecclesiasticam exercere.* BONIFACII VIII. insana decretalis in *c. vnam sanctam. extrau. commun. de maior. & obed.* plura alia huius furfuris argumenta suppeditat, christiano pastore indignissima, & quamuis CLEMENS V. in *c. 2. extrau. comm. de priuileg.* quoad *regem Galliae* eandem mitigasse videatur, reuera tamen decepit Gallos, constituendo, per illam decretalem regem, regnum, & regnicolas amplius ecclesiae Romanae non esse subiectos, quam antea existebant. At vero iam dudum INNOCENTIVS III. in *c. cit. 13.* omnes principes imo & regem Franciae sibi pedoque suo in *causa peccati* subiectos esse pronunciauit per *decisiuam sententiam*, & ita se legitimum eorum iudicem intuitu *criminum*, de quibus accusantur, constituit. Neque hanc definitionem respuere Galli possunt, cum iuxta *c. 2. D. 19. sic omnes Apostolicae sedis sanctiones accipiendae sunt, tanquam ipsius diuini Petri voce firmatae sint.*

ecclesiam etiam reges principesque sunt, qui omnes pontifici dicuntur subiecti, ex sententia iuris canonici.

§. LVII. Hac de causa imperatores Romanos ad *tribunal papale* euocatos, regesque, vt quoslibet alios subditos, super imputatis criminibus in ius vocatos antiquitates memorant. ALEXANDER II. HENRICO IV. Romae diem dicebat, vt testis est CONRADVS VRSPERGENSIS in *Chron. p. 221. Anno Domini 1073. Coloniensis episcopus & Hermannus Babenbergensis Romam missi sunt - - - qui legatione peracta reuersi literas Alexandri Apostolici detulerunt, regem vocantes ad satisfaciendum pro Simoniaca haeresi aliisque nonnullis emendatione dignis,*

Exempla imperatorum coram papa accusatorum.

quae

Gregorio VII. imprimis præeunte,

quæ de ipso Romæ fuerant audita. GREGORIVS VII. successor eiusdem hunc morem strenue imitatus Cæsarem Romam citauit. Audiamus LAMBERTVM SCHAFFNAVBVRG. *ad ann. 1076. Hildebrandi papæ legati denunciabant regi, vt secundæ hebdomadæ in quadragesima ad synodum Romæ occurreret, de criminibus, quæ obiicerent, causam dicturus; alioquin sciret, se absque omni procrastinatione eodem die de corpore sanctæ ecclesiæ Apostolico anathemate abscindendum esse.* Mox furor sedis Romanæ eo processit, vt regem excommunicatum regno priuaret, & subditos a iuramento subiectionis, per solennem bullam in *Bullar. magno tom. I. p. 52.* relatam, absolueret; quo inaudito facinore imperatorum, regum, principumque suprema potestas prorsus conculcata est, vt merito communibus armis tam enormissimæ audaciæ sese opponere debuissent. Nondum enim eo processerat temeritas curiæ Romanæ, vt de imperatoribus iudicium sibi arrogarent pontifices. *Imperatoribus suberant; ad eorum nutum omnia fiebant; ab iis creabantur: de iis iudicare vel quicquam decernere non audebat papa Romanus*, vt ait ONVPHRIVS PANVINIVS. Primus itaque fuit GREGORIVS VII, qui in hunc erumperet furorem, vt ostendit NATALIS ALEXANDER *tom. VI. histor. eccles. p. 690. sqq.* simulque *p. 695. sqq.* argumenta, quibus GREGORIVS VII. vsus est, diluit; quamuis modo dictum sit, ALEXANDRVM II. iam eidem regi diem Romæ dixisse, vtut sine effectu. Magis adhuc nocuit HENRICVS IV. imperiali autoritati, quod papæ supplex fieret, vt *absolutionis* gratiam ab eo impetraret. Hoc modo audacior factus, aliquoties in eundem idem fulmen vibrauit, eoque mortuo successores eodem incesserunt tramite.

& proceribus Germaniæ curiam Romanam sollicitantibus,

§. LVIII. Insigne vero pontificis autoritati addidit robur, quod ipsimet principes Germaniæ (nefas dictu!) GREGORIO VII. autores essent, vt in conuentu regni causam regis cognosceret, simulque se accusatores imperatoris fore, pollicerentur. LAMBERTVS SCHAFFNABVRG. *ad ann. 1076.* apud PISTORIVM *tom. I. rer. Germ. p. 416. edit. Struu.* id pluribus recenset, aiens: *Sueui & Saxones legatos ad regem miserunt, qui ei dicerent -- se legibus cum eo agere velle, & cum crimina, quæ ei obiiciantur, omnibus constent luce clariora, se tamen rem integram Romani pontificis cognitioni reseruare, acturos se cum eo, vt -- celeberrimo conuentu habito principum totius regni discussis vtrarumque partium allegationibus ipse suo iudicio vel addicat vel absoluat ACCVSATVM.*

SATVM. Ad *ann. 1077.* IDEM *cit. l. p. 419.* refert, HENRICVM per comitissam MATHILDAM apud papam egisse, *vt excommunicatione absolueretur, nec principibus Teutonicis, qui ad ACCVSANDVM EVM stimulo inuidiæ magis quam iustitiæ exarsissent, temere fides haberetur.* Ita principes Germaniæ Cæsarem accusauerant; pontifici fasces imperii submiserant: eius sententiam, quam omnes saniores horrent, probauerant: vno verbo, imperio Romano-Germanico immedicabile vulnus inflixerant, quo diutissime ægrotauit, atque ipsum HENRICVM ad eas incitas redegerant, vt papæ supplex fieri cogeretur. Papa legatione hac audita, ait, *incongruum valde esse, & ab ecclesiasticis legibus omnino alienum, vt absentibus accusatoribus causa accusati ventilaretur. Quin imo si innocentiæ suæ confideret -- statuto die in Augustam, quo ceteri principes conuenire statuissent, fiducialiter occurreret; se illic discussis vtrarumque partium allegationibus, nec odio nec gratia ab iure ad iniuriam deuoluendum, sed iuxta leges ecclesiasticas quam rectissimam possit, de singulis sententiam laturum esse.* Non aliter cum imperatore quam cum aliis agendum censuit papa: prouocauit hunc in finem ad leges ecclesiasticas, quæ vtriusque & *accusatoris* & *accusati* præsentiam desiderabant: illos exspectandos, nec absque iis causam eius dirimi posse credidit. Id vnice egit, vt coram tribunali suo supremo principes imperii imperatorem accusarent solenni ritu; hic vero vt reus & accusatus ad capita *accusationis* præsens responderet, atque ita *in conspectu totius imperii* imo *orbis* constaret, pontificem esse *supremum imperatoris iudicem*, sententiamque de eo & supremo imperii iure dicere posse. Ita vero, qui pro iuribus imperii tuendis laborare debuerunt, ea nefandissimo ausu prodiderunt, & curiæ Romanæ arbitrio atque iudicio submiserunt.

Pedetentim causas certas determinarunt, ob quas imperator accusari possit,

§. LIX. Quidam pedetentim casus determinare voluerunt, in quibus accusari & excommunicari posset imperator, tresque allegarunt, 1) *hæresin:* 2) *vxoris eiectionem:* 3) *diminutionem imperii.* Hac de causa scriptores quidam OTTONI IV. excommunicato iniuriam factam censuerunt, quod nulla ex his in eum redundauerat culpa, vt AVTOR *disputat. carmin. de Ottonis IV. destitutione* apud LEIBNIT. *tom. II. rerum Brunsuic. p. 530.* cecinit,

Non nisi tres causæ debent anathematis esse
Induperatori: coniux dimissa: minutus
Imperialis honos: hæresis. Dimissio sponsæ.

Non accusat eum. Non imperialis honoris
Sectio. Non haeresis crimen. Non ergo ligari.
Nexu debuerat anathematis.

sed sine fundamento. Sicuti vero hæc opinio mere cerebrina & inane quorundam inuentum fuit; ita pontifices auxerunt potius *criminum* cumulum nouaque excogitarunt, vt quauis occasione contra imperatores a se vel a subornatis accusatos iniquum possent ferre iudicium, vasallosque imperii ac subditos in eos armare, de quo fusius *tom. V. tit. de sentent. excommunic. §. XL. sqq.* agendum.

Ex officio quoque contra eos processit papa, §. LX. Contra FRIDERICVM II. *ex officio* anno 1245. processit INNOCENTIVS IV. tum quod ex principiis INNOCENTII III. *inquisitorius* iam inualuerat *processus*, tum quod *sine accusatore* ex capite *notorii* ob efficta crimina sententiam se contra eum ferre posse impie statuerit. In *epist. ad regem Franciæ lib. I.* apud PETRVM de VINEIS *ep. 3.* de iniquitate *processus papalis* in concilio Lugdunensi hæc refert: *Nam licet ad eum* (papam) *de iure & more maiorum consecratio nostra pertineat: non magis ad eum DEPOSITIO seu REMOTIO pertinet, quam ad quoslibet regnorum prælatos, qui reges suos, prout assolent, consecrant & inungunt. Vel esto, sine præiudicio nostro, quod habeat huiusmodi potestatem: estne illud de plenitudine potestatis ipsius, quod, NVLLO prorsus ORDINE IVRIS SERVATO, animaduertere possit in quoslibet, quos asserit SVAE IVRISDICTIONI subiectos? Processit enim nuper contra nos, vt dicitur, non per ACCVSATIONIS ORDINEM: cum nec accusator comparuisset idoneus, nec INSCRIPTIO præcessisset: nec per DENVNCIATIONEM, legitimo denunciatore cessante; nec per INQVISITIONIS modum, quem CLAMOSA INSINVATIO non præcessit: cum etiam nullorum inquisitorum nobis facta fuerit copia, si qui forte fuerint, cum nonnulli fuerint publice per huiusmodi iudicem ad inquisitionem adducti.* **ex capite notorii,** *Asserit enim omnia fore NOTORIA, quæ nos esse notoria manifeste negamus, & quæ notoria per legitimum testium numerum non probantur. Sic enim quilibet iudex posset per se, solummodo asserendo notorium, SPRETO IVRIS ORDINE, quemlibet condemnare - - - Sed esto sine præiudicio nostro, quod legitimi fuerint subsistentibus testibus actor & iudex: sed defuit tertius, REVS, qui vel præsens vel contumaciter absens secundum iustitiam debuit condemnari.* In sequentibus aliquot in *citatione* defectus allegat, & a se *contumaciæ* reatum declinat, *more forensi*, vt nullitatem processus osten-

oſtenderet, quam non *argumentis*, ſed *armis* contra hunc *iniqui iudicii vſurpatorem* vindicare debuiſſet. Hæc & plura alia regi Galliæ ob oculos ponit, & quantum ipſius interſit, ne tale quid in ſe ſtatuatur, oſtendit. *A nobis incipitur*, ſcribit, *ſed noueritis, quod finietur in vobis, quia noſtra potentia primitus conculcata, reſiſtentiam aliquam non expectat.* Interim tamen nec ipſe nec alii reges tales iniurias curiæ Romanæ declinare potuerunt, quod papæ iudicium in ſe ſemel infauſtis ſideribus agnouiſſent. Ita enim ipſe FRIDERICVS II. *lib. I. ep. 21.* apud PETRVM de VINEIS *p. 159.* ſcribit: *Itaque non miretur vniuerſalis eccleſia, nec reges aut principes & populi chriſtiani, ſi nos talem ſententiam iudicis non veremur, non in contemtum papalis officii vel apoſtolicæ dignitatis, cui omnes orthodoxæ fidei profeſſores & NOS SPECIALITER PRAE CETERIS fatemur SVBESSE, ſi perſonæ præuaricationem arguimus, quæ ſe ſolio tanti regiminis monſtrauit indignam.* Tam infauſta principia, a curia Romana per totum orbem ſparſa, non potuere non triſtiſſimos producere effectus, & omnium principum atque rerum publicarum ſalutem labefactare. Neque enim melior aliorum regum cauſa fuit, quam imperatoris. Etiam reges Galliæ *accuſationes* papales, & huius curiæ fulmina ſenſerunt. Obſeruat tamen BENIGNVS MILLETOLVS in *tr. de delicto comm. & caſu priuilegiato p. m. 19. nunquam veniſſe ſolitos papas ad iſtas imaginarias deſtitutiones regum, niſi cum ipſos animaduerterent premi ab inimico peregrino potente, aut inteſtino bello laborare, quo prætextu ſperant iſtiusmodi priuationes effectum aliquem ſortituras, quas alioquin tanquam nullas & abuſiuas non vſurparent ſtatu tranquillo, quibuscunque tandem perſona principis defectibus laboraret.*

quamuis imperator ipſemet iudicem papam per imprudentiam agnouerit.

§. LXI. Sed ecce, eadem arma, quibus imperatores regesque ſupremos petiit pontifex, tandem in ſe quoque conuerſa ſenſit, atque animaduertit. Qui ſupremum neminique obnoxium caput eccleſiæ eſſe geſtiit: qui nullum iudicem ſupremum agnoſcere voluit: qui nullis ſe *accuſationibus* expoſitum credidit, ſi vel maxime multa millia hominum ad gehennam duceret, vt nemo dicere poſſet: *papa, quid facis?* ille, tandem accuſationibus impetitus & ſolio papali priuatus eſt, prout factum in concilio *Piſano* & *Conſtantienſi*. Varia eo tempore edita ſunt ſcripta *de poteſtate concilii generalis in papam*, atque imprimis Cancellarii Pariſ. IO. GERSONIS autoritate atque doctrina tandem effectum, vt plerique in hanc ruerent ſententiam, papam ob enormiſſima facinora coram *iudicio*

Papam quoque accuſari poſſe in conciliis monſtratur, teſtimonio doctorum eccleſiæ.

ecclesiæ vniuersali & accusari & deponi posse. Inter alia edidit tr. *de auferibilitate papæ ab eccles. tomo I. oper. p. 154. sqq.* insertum, vbi *consider. 12.* postquam præmiserat, toti ecclesiæ claues datas fuisse, hanc conclusionem subiicit: *Ex hoc tamen non habetur, quod ecclesia tota vel concilium absente papa præsertim suo demerito non possit autoritatiuam iurisdictionem exercere, sicut lex quædam diuina & indeuiabilis ad reducendum ipsum, vel corrigendum vel compescendum. Ne noceat ipse nedum ecclesiæ, sed sibimet tanquam freneticus, vel vt pessima malarum passionum ebrietate seductus, sicut enim tradit Arist. 5. polit. quod ad communitatem totam spectat principis vel correctio, vel totalis destitutio, si inemendabilis perseueret,* id quod pluribus *in seqq.* declarat. Proxime ante concilium Constantiense IDEM *de reform. eccles. in concilio vniuers.* compilauit scriptum ex MSto editum, ab HARDTIO *tom. I. concil. Constant. P. 5.* vbi *c. 5.* hanc thesin format: *Tali concilio ipse papa in omnibus tenetur obedire. Tale concilium potest potestatem papæ limitare. Quia tali concilio, cum repræsentet ecclesiam vniuersalem, claues ligandi & soluendi sunt concessæ.* (Ita arma, quibus papa vbique vtitur, contra ipsum retorquentur; absurdum enim foret, id denegari *toti ecclesiæ*, quod *pontifex* sibi asserit.) *Tale concilium iura papalia potest tollere. A tali concilio nullus potest appellare. Tale concilium potest papam eligere, priuare & deponere &c.*

vt Gersonis.

Præterea decretis concilii Pisani,

§. LXII. Scripta hæc sunt *tempore schismatis*, quo ab initio sub *duobus*, tandem sub *tribus papis* laborabat ecclesia. BENEDICTVS XIII. antea PETRVS DE LVNA, & GREGORIVS XII. antea ANGELVS DE CARARIO dictus, de papatu contendebant, nec aliud medium quietem pacemque ecclesiæ reducendi supererat, quam vt vterque ad resignandum cogeretur. Habitum hunc in finem *concilium Pisanum*, in cuius *sess. I.* quidam, ex patribus deputati, se transtulerunt ad valuas ecclesiæ, *& alta voce proclamauerunt: an Petrus de Luna & Angelus de Carario, qui Benedictus & Gregorius dicebantur, de papatu contendentes, essent hic præsentes, aut aliquis pro ipsis? Quibus non repertis nec aliquo pro ipsis, ad ecclesiam redierunt, & in pleno concilio relationem fecerunt. Qua relatione sic facta, sacrum concilium certos ordinauit & constituit promotores seu procuratores, nomine ecclesiæ vniuersalis, ad agendum, petendum & faciendum omnia necessaria commoda & opportuna pro schismatis exstirpatione, contra prædictos dominos contendentes, imo verius colludentes de papatu.* Tandem postquam legitime accusari & trina vice citati fuerunt,

sess. 3.

seß. 3. contumaces declarati: *seß. V.* per *procuratorem ecclesiæ vniuersalis* certi articuli contra ambos contendentes propositi: *seß. VII.* commissarii pro examinandis testibus super propositis per procuratorem concilii nominati: tandem *seß. XIV.* per sententiam depositi fuerunt, electo *seß. XIX.* nouo pontifice, nouoque malo orbi obtruso. Hoc ipso enim calamitas publica magis aucta quam diminuta est, tribus iam Tyrannis ecclesiam orbemque infestantibus. Internum hoc *bellum ecclesiasticum* nouum peperit concilium, *Constantiense* scilicet, ad quod *citati*, de papatu contendentes, & *accusati* de variis criminibus, tandem solenniter depositi fuerunt. Equidem IOANNES XXIII. præsens concilio fuit, sed quia pure resignare noluit, *d. 20. Mart. 1415.* fugam iam diu meditatam arripuit, prout acta apud HARDTIVM *tom. IV. concil. Constant. p. 63. sqq.* plene docent. Cum adhortationibus frustra factis reuerti ad concilium nollet, *de criminibus hæreseos, schismatis, Simoniæ, mala administratione, notoria dilapidatione bonorum & iurium Romanæ ecclesiæ & aliarum ecclesiarum accusatur, atque criminibus grauibus nedum infamatus, sed illis notorie in scandalum vniuersalis ecclesiæ irretitus, ac in suis actibus & operibus, vita & moribus notorie DEI ecclesiam scandalizantibus incorrigibilis*, publico edicto citatus fuit, cuius formula refertur *ibid. p. 143.* Repetita est citatio *d. 13. Maj.* & quamuis IOANNES XXIII. per *procuratores* comparere, & se purgare desideraret, promotores concilii tamen, HENRICVS DE PICO & IO. DE SCRIBANIS causam *criminalem* esse asseruerunt, in qua nullus admitti posset procurator, vt *ibid. p. 170.* Post ad vlteriora pro more & stylo progressio facta, &, relatione commissariorum ex depositione testium facta, IOANNES ab *administratione papatus* suspensus, per solennem sententiam *p. 183.* relatam. Articuli septuaginta, quibus facinora, de quibus accusatus erat, includuntur, traduntur *p. 196. sqq.* ex quibus *p. 230.* LVI. selecti fuerunt, & *p. 237.* publice prælecti, & tandem in *seß. XII. d. 29. Maj.* sententia *depositionis*, *p. 281.* relata, in eum lata, hac adiecta clausula, vt *sub custodia libera* SIGISMVNDI Cæsaris detineretur. De GREGORIO XII. nihil attinet dicere, quod ille solenniter prouinciam hanc eminentissimam deposuerit. Quia vero tertius competitor BENEDICTVS XIII. seu PETRVS de LVNA nullis persuasionibus ad *cedendum* induci potuit, eodem modo accusatus, citatus, & solenni ritu per sententiam concilii depositus est, qui processus refertur *cit. l. p. 1086.* Series facinorum articulis inclusorum, *p. 1231.* &

& Constantiensis, accusato Ioanne XXIII. secundum regulas processus accusatorii atque deposito, pari modo Benedictus accusatus, & depositus.

ipsa sententia condemnatoria *p. 1374. sqq.* aliaque huc pertinentia acta exhibentur. Tam *eminentissimum, absolutum*, atque *vniuersale* censetur *iudicium ecclesiæ* in *conciliis œcumenicis*, vt coram eodem omnes, etiam ipsi summi pontifices, accusari, condemnari, pœnis subiici, & dignitate sua priuari queant, quod *sess. IV. & V. concil. Constant.* per solennia decreta cautum, & a NATALI ALEXANDRO *tom. VIII. histor. eccl. p. 368. sqq.* variis argumentis corroboratum est, vnde non potuit non censuram curiæ Romanæ incurrere, quam perstringit *p. 437.* In *concilio Basileensi anno 1432. sess. II.* apud HARDVIN. *tom. VIII. p. 1121.* eadem sententia propagata, quoad hæc, quæ pertinent ad *fidem* & *exstirpationem schismatis*, & virtute huius decreti EVGENIVS IV. in ius vocatus, *d. 16. Iul. anni 1433.* citatus per formulam ab HARDVINO *cit. l. p. 1152.* relatam, *sess. XXIIX.* contumax declaratus, *sess. XXXI.* per formulam, quæ *p. 1250.* recensetur, suspensus, & *sess. XXXIV.* per sententiam *p. 1263.* relatam depositus, eique *sess. XL.* FELIX V. surrogatus per decretum *p. 1282.* enarratum, qui tamen rursus sponte magistratum hunc excelsum deposuit. Inde vero facile colligi potest, ob quam causam hæc concilia sudes in oculis ecclesiæ Romanæ semper fuerint, quæ *immensæ maiestati* eius immedicabile vulnus intulerunt, quamuis Gallis nihil prius nihil potius semper fuerit, quam auctoritatem eorum omnibus propugnare modis, ceu BASILEENSIS auctoritatem rursus acriter defendit NATALIS ALEXANDER *cit. l. p. 506. sqq.* & vtriusque comitii processum variis testimoniis tuetur LAVNOIVS *P. I. epist. 10. p. 58. sqq.*

Idem firmatum in concilii Basileensi.

Argumentum accusationum & criminum ecclesiasticorum.

§. LXIII. Hoc modo *accusationes* magnopere adhuc promotæ, cum nemo, qualiscunque etiam dignitatis esset, eidem ex principiis *legum ecclesiasticarum* sese subducere posset. Præterea quoque plures nouæ *criminum ecclesiasticorum* excogitatæ & fabricatæ *species*, vt non leuis labor in iis recensendis & eruendis impendendus sit. Olim *crimina* quæuis *mortalia* grauiora sub suam traxerunt censuram episcopi, *censuræ* infligendæ atque *pœnitentiæ* subeundæ causa, vt supra *§. VII.* iam ex MORINO declaratum est. Vsque ad tempora GRATIANI, quibus *decretum* collegit, nulla adeo insignis mutatio facta, multo minus contentiones inter forum *criminale*, *seculare*, & *ecclesiasticum* auditæ, quamdiu *pœnitentiis solis* expiata sunt crimina, nec *censuris ecclesiasticis* grauissimi *effectus ciuiles* superadditi. Seculo XII. *tribunalia ecclesiastica*, aucto *statu* ecclesiæ *politico*, magis accommodari & componi cœperunt ad formulas ciui-

Noua mutatio post seculum XII.

ciuiles, inde penitior criminum indagatio atque accuratior forensi modo excogitata, nouaque *criminaliter* procedendi ratio *accusationi* superaddita; denique presbyteris quibuscunque hoc negotium datum est, vt confessionibus secretis audiendis praeessent, & leuiora delicta, etiam nota, castigarent, maiora autem & exstantiora, quae altioris indaginis, *iudicio ecclesiastico* reseruarent plectenda. Ab hoc tempore ex dogmate scholasticorum *duplicis fori* passim mentio iniicitur, *externi*, quod per magistratum ecclesiasticum *forensi* & reuera *criminali more* ad grauiorem *poenam ecclesiasticam*, in *proprie dictam* seu *criminalem* iam transmutatam, exercetur; & *interni*, quod per *confessiones* expeditur; *simplices*que sine omni processu *poenitentias* decernit, quae a *poenis fori externi criminalibus*, non-capitalibus licet, hodie magnopere differunt; sicut *poenitentiae* ceteraeque *censurae* hodiernae in hoc foro decretae *poenarum ciuilium* naturam prorsus assumserunt. Breuiter: delicta, vel ad *forum externum ecclesiasticum*, vel sacerdotum *poenitentiale forum* confessionibus audiendis destinatum trahuntur. Hoc quaeuis *peccata mortalia*, nisi *reseruata* fuerint vel *pontifici* vel *episcopis*, ad suam censuram reuocat, sed sine forensi strepitu. Illud reuera mere *criminale*, & in proprie dictis *poenis criminalibus* decernendis occupatum est, imo etiam hodiernam *praxin criminalem* in secularibus tribunalibus adeo efformauit, vt principia *processus criminalis* hodie fere vnice & primario inde petita fuerint. Fucum faciunt, qui *criminaliter* tantum procedi in *secularibus tribunalibus* asserunt; *ecclesiastica iudicia* habent etiam suas *poenas* plus quam *criminales*, licet a *poenis sanguinis* abstineant: hae non vnice constituunt *forum criminale:* relegatio, exilium, degradatio, remotio, suspensio, mulcta, carcer perpetuus, cetera, aeque *poenae criminales* sunt, & *processu criminali* interueniente applicantur: nec has respuit *forum ecclesiasticum*, seuerius in puniendo quam seculare, licet praetextum *spiritualitatis* his poenis affingat, ad *tit. de poen.* denudandum.

& duplex forum, tam internum quam externum,

in externo propriae dictae poenae decernuntur.

§. LXIV. Hac metamorphosi introducta, graue admodum atque iniquum videbatur, ob crimina bis poenam exigere, tum in foro *ecclesiastico*, tum *seculari.* Interim tamen ex antiquo episcoporum more fora ecclesiastica, nouiter seculo XII. erecta, contra quaeuis crimina procedebant, quae etiam adhuc *praesenti titulo* pertractantur. Laici id sibi permolestum ac luctuosissimum accidere asserebant, si ob idem crimen ad *vtrumque forum* raperentur, & duplici seueritate plecterentur. Iudi-

Inde contentiones inter forum seculare & ecclesiasticum.

Iudices seculares, iniquitatem huius noui moris agnoscentes, contradicebant, & fora criminalia hoc modo a clericis irritari atque annihilari *pœnasque ciuiles* impediri, clamabant, quod in foro ecclesiastico castigati, iustissime conquererentur, se denuo, diuerso licet genere pœnæ, ad supplicium rapi. Hæ querelæ tandem ansam dederunt, vt distinctio quædam criminum introduceretur, quibusdam duntaxat ad *forum ecclesiasticum* tractis, quibusdam vero *foro seculari* reseruatis; nonnullis etiam quasi in communione vtriusque fori relictis. Malo id verbis ANTONII MATTHAEI *de crimin. in proleg. c. IV. §. 6.* quam meis explicare. Ait: *Crimen est vel ecclesiasticum vel seculare vel commune. Ecclesiasticum, cuius cognitio ad ecclesiam pertinet, etiamsi admissum sit a laico, veluti hæresis & simonia. Seculare, de quo, si a laico committatur, cognoscit iudex tantum secularis, velut homicidium, parricidium, furtum, & similia. Commune, de quo a laico commisso vterque iudex cognoscit tam secularis quam ecclesiasticus, vt adulterium, concubinatus, Sodomia, sacrilegium, sortilegium, crimen vsurarum. Magno profecto legum principumque ludibrio, dum aut crimina, quæ non poterant sine manifesta calumnia sibi solis vindicare, callido commento MIXTA dixerunt, aut, constitutionibus diuinis humanisque conculcatis, clericos iurisdictioni magistratuum subduxerunt.* Hoc familiæ herciscundæ iudicium, quod ecclesiastici secularesque iudices inter se instituerunt, argumentum euidens est, fora ecclesiastica reuera *criminalia* iure nouo facta, pœnasque ecclesiasticas omnino *criminales* esse, quod vel *degradatio* ostendit, quæ in *c. 24. X. h. t.* satis notanter *capitis deminutio* appellata est, vt de aliis pœnis nihil addam. Neque aliter fieri potuit, postquam ecclesia formam *reipublicæ peculiaris* induit, atque ita ad *schemata politica* penitus componi debuit, quæ sine pœnis præmiisque, quibus abundat ecclesia, inefficacia sunt.

Inde tandem diuisio inter crimina facta.

Vnde tot noua crimina ecclesiastica orta?

§. LXV. Præterea in hac *republica ecclesiastica*, infinitis legibus exornata, plurima noua crimina enata sunt, quæ in *seculari republica* incognita fuerunt, vel non punita. In hac, quæ contra regulas *honestatis* vel *decori* committuntur, in crimen haud vocantur, quod tantum ea, quæ rempublicam eiusque salutem & tranquillitatem lædunt, coerceat, cognitumque habeat, pœnis non posse voluntatem eiusque inordinatos affectus emendari, nec congruum, aut saluti reipublicæ conueniens esse, vt internis animi motibus, vnde *vitia moralia* proficiscuntur, *leges pœnales* scribantur, quibus eradicari nequeunt. Res-

Respublica ecclesiastica longe diuersa habet principia. Hæc exercet etiam imperium in *conscientiam*, atque *interna* per *leges coactiuas* emendare, virtutesque christianas & quæ religionis sunt, per *pœnas* inculcare intendit, quo ipso factum, vt prolixa series *delictorum criminumque ecclesiasticorum* orta fuerit, quam ignorat sanior iurisprudentia, meliorque philosophia. E contrario, quia perpetuum quasi bellum est inter *imperium* & *sacerdotium*, plura sunt crimina grauissima in foro seculari, quæ *virtutis* speciem induunt in *republica ecclesiastica*, quod eius rationes id pro licito assumserint, quod ipsius salutem promouet corroboratque. **vera autem occultata fuerint.**

§. LXVI. Neque vero subsistendum in *criminibus ecclesiasticis*, quæ hoc libro traduntur: longe maior cumulus superest, ex *legibus ecclesiasticis* non tantum in *decreto* & *decretalibus*, sed etiam in *Bullario magno* occurrentibus, hauriendus. Quod ne frustra & per calumniam dixisse atque asseruisse videar, catalogum criminum potiorum *ecclesiasticorum* vel *mixtorum* iuxta *seriem alphabeticam* dabo, probationesque ex *legibus ecclesiasticis* subiiciam, omissis illis, quæ tantum *fori secularis* sunt. **Catalogus plenior nouorum criminum ecclesiasticorum.**

Catalogus delictorum ecclesiasticorum vel mixtorum.

A.

I. *Adulterium*, quod sacramenti profanationem violationemque in se continere creditur, adeoque *sacrilegium nuptiarum* vocatur, de quo *tit. XVI.*

II. *Amicitia cum Saracenis.* Hæc crimini data fuit FRIDERICO II. ab INNOCENTIO IV. in *bulla*, qua excommunicatus & depositus fuit. *tom. I. bullar. p. 113.*

III. *Anabaptismus*, crimen, quod reiterantes baptismum committunt, *tit. IX.* explicandum.

IV. *Annatarum* denegatio, qua fiscus curiæ Romanæ insigne capit detrimentum, crimen eo enormius, quod *in animarum non soluentium, quæ debent, periculum & cameræ apostolicæ ac christianæ reipubl. non leue præiudicium* vergat, ex mente INNOCENTII VIII. cuius decretalis refertur in *c. 1. de annat. in 7.* & *tom. I.*

Bullar. magni p. 447. Pœna eſt excommunicatio & beneficiorum omnium priuatio. Sixti V. nouam conſtitutionem contra huius criminis reos refert *tomus II. Bullar. M. p. 537*

V. *Appellatio ab executione literarum papalium ad curiam ſecularem*, Hoc crimen inter *atrociora* refertur, notatum in bulla, *in cœna Domini* publicari ſolita, porrigiturque tum ad *eccleſiaſticos*, tum ad *ſeculares*, *prætexentes appellationem a grauamine vel futura executione literarum apoſtolicarum* &c. *ad curias ſeculares & laicam poteſtatem*, vt plenius habetur in Bulla pavli V. *(tom. III. bullar. p. 244.)* & vrbani VIII. *(tom. IV. p. 114.)* aliorumque, quod ſine dubio conſtitutum eſt contra Gallos appellantes *ab abuſu*, vt vocant, ad Parlamenta regni. Putatiuo huic crimini impoſita eſt grauiſſima excommunicatio a ſolo papa remiſſibilis.

VI. *Appellatio a pontifice ad futurum concilium.* Qui ea vtuntur, ex pii II. bulla *in bullar. tom. I. p. 386.* ipſo facto *ſententiam execrationis* incurrunt, a ſolo pontifice remiſſibilis; vniuerſitates vero & collegia *interdicto* ſubiacent, omnesque in genere *eas cenſuras incurrunt*, *quas rei maieſtatis & hæreticæ prauitatis fautores incurrere dignoſcuntur.* Hoc inter alia crimini datum fuit martino lvthero in bulla leonis X. §. 7. in *bullar. tom. I. p. 616.* Hoc crimen gregorivs XIII. in *bulla cœnæ Domini tom. II. bullar. p. 462.* cum ſucceſſoribus quoque recenſet, vt enormitas eius inde apparere debeat. Verum hac larua non terrentur Galli.

VII. *Apoſtaſia.* Habet hoc crimen plures ſpecies *tit. IX.* tradendas, quæ omnes huc ſpectant. Primaria eſt eorum, qui a chriſtiana fide prorſus deſciuerunt, contra quos plures bullæ ſunt proditæ, vt gregorii X. *tom. I. bullar. p. 179.* nicolai IV. *ibid. p. 184.* gregorii XI. *ibid. p. 284.* Contra *regulares Apoſtatas* eſt bulla vrbani VIII. *tom. IV. bullar. p. 63.*

VIII. *Armorum ſuppeditatio, Saracenis aliisque infidelibus facta*, quibus chriſtianos impugnent. Prohibitum hoc eſt in bulla cœnæ Domini ſub *grauiſſima excommunicatione* ivlii II. *tom. I. bull. p. 517.* aliorumque pontificum *ibid. p. 715. tom. II. p. 462. III. p. 249. IV. p. 114. V. p. 219.*

IX. *Aſyli eccleſiaſtici violatio*, quæ grauiſſimi *ſacrilegii* ſpeciem contiñet,

net, explicatam *tom. III. iur. eccleſ. p. 1030. ſeqq.* Illuſtrat hoc crimen eccleſiaſticum famoſa bulla GREGORII XIV. *tom. II. bull. p. 707.*

X. *Aſtrologia iudiciaria.* Hæc inter crimina relata eſt cum aliis diuinationum ſpeciebus a SIXTO V. *tom. II. bull. p. 515.* & VRBANO VIII. *tom. IV. p. 173.*

XI. *Atheiſmus.* Grauius hoc crimen *hæreſi* & *apoſtaſia* iudicatur, pœna ignis plectendum.

XII. *Auocatio cauſarum* ab auditoribus & commiſſariis papalibus facta, ſiue per reges, principes, eorumque officiales, ſiue per iudices etiam eccleſiaſticos. Hæc inter crimina in bulla *cœnæ Domini* notata §. 14. relata eſt a PAVLO III. *p. 715.* aliisque *tom. II. p. 463.* &c.

XIII. *Baptiſmi diuturnior dilatio*, de qua *tom. III. iur. eccleſ. p. 824.* actum. B.

XIV. *Baptiſmi reiteratio quæſtus cauſa*, quæ *ſtellionatus* ſpeciem continet, vt ad *tit. 9.* dicendum. *Anabaptiſmus* magis ſectæ ſpecies eſt.

XV. *Bigamia.* Grauius ipſo adulterio ſcelus iudicatur ex *profanatione ſacramenti*, de qua infra ad *tit. de adult.* Plures præterea in clericis recenſentur *bigamiæ* ſpecies, de quibus agitur ad *tit. de digam. non ordin.*

XVI. *Blaſphemia* in Deum, B. Mariam virginem & ſanctos commiſſa, de qua disponit IVLIVS III. in *bull. tom. I. bullar. p. 803.* De *blaſphemia* iudaica IDEM *p. 804.* agit. Legibus ciuilibus etiam hoc crimen vindicatur.

XVII. *Bonorum eccleſiaſticorum illicita alienatio*, ſub pœna excommunicationis prohibita a PAVLO II. *tom. I. bull. p. 400.*

XVIII. *Bonorum eccleſiaſticorum vltra triennium locatio*, a PAVLO II. *cit. l.* ſub eadem pœna interdicta.

XIX. *Bonorum eccleſiaſticorum vſurpatio*, ampliſſime extenſa & grauiſſime prohibita in bulla *cœnæ Domini* PAVLI III. *tom. I. bullar. p. 715.* aliorumque pontificum *tom. II. p. 463. tom. III. 250.* &c.

XX. *Bonorum ad cameram Apoſtolicam pertinentium poſt deceſſum pontificum occupatio*, eorumque detentio, receptio atque ſuppreſſio, grauiter prohibita a PIO IV. *tom. II. bullar. p. 5.*

XXI. *Bonorum naufragorum occupatio*, prohibita a IVLIO II. *tom. V. bull. p. 509.* PIO V. *tom. II. p. 181.* imo etiam in bulla cœnæ Domini

mini VRBANI VIII. *tom. IV. bullar. p. 113.*

XXII. *Brachii ſecularis denegatio.* Hæc eo grauius crimen conſtituit, quando hæreticæ prauitatis inquiſitores illud fruſtra implorant, (vid. ALEXANDRI IV. bullam *tom. I. bullar. p. 144.)* & quando executionem contra hæreticos denegant magiſtratus, qui ipſo facto excommunicationem incurrunt, honoreque, quem poſſident, ſpoliantur, *c. 9. X. de hæret.* Conf. INNOCENTII VIII. *bulla in bullar. tom. I. p. 453.*

XXIII. *Canonicarum horarum neglecta recitatio* ab his, qui beneficia eccleſiaſtica poſſident, in quam per omiſſionem beneficii animaduertitur a PIO V. *tom. II. bullar. p. 344.*

XXIV. *Cardinalium offenſio*, grauiter coercenda iuxta *c. 5. de pæn. in 6.* Propagatum hoc crimen ad eos quoque eſt, qui illud ſciunt & non reuelant, a PIO V. *tom. II. bullar. p. 293.* caſtigatum etiam in *bulla cœnæ Domini §. 11.* a GREGORIO XIII. *tom. II. bullar. p. 463.*

XXV. *Cenſuum cameræ papali debitorum denegata ſolutio.* Contradictores per cenſuras eccleſiaſticas compeſcendi, implorato etiam brachio ſeculari ex conſtitutione INNOCENTII VIII. *tom. I. bullar. p. 462.* ALEXANDRI VI. *ibid. p. 469.* & GREGORII XIII. *tom. II. bull. p. 440.*

XXVI. *Clauium contemtus*, qui *ſuſpicionem de hæreſi* operatur, grauiſſime coercendus iuxta *c. 38. concil. Colon. de anno 1266.* apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p. 575.* Conf. *concil. Compend.* de anno *1304. c. 4. ibid. p. 1276.* Committitur autem hoc crimen ab iis, qui excommunicationem parui faciunt, quod obiicit FRIDERICO II. INNOCENTIVS IV. in bulla excommunicationis *tom. I. bullar. p. 113.*

XXVII. *Collectarum aliorumque onerum bonis eccleſiaſticis eorumque reditibus facta impoſitio.* Hoc ad crimina grauiora relatum in bulla cœnæ Domini GREGORII XIII. *tom. II. bull. p. 463.* PAVLI V. *§. 18. tom. III. bull. p. 250.* VRBANI VIII. *tom. IV. bull. p. 115.* &c.

XXVIII. *Concubinatus.* De hoc vitio actum *tom. II. iur. eccleſ. p. 166. ſqq.* Variis conciliis illud damnatum, denuo Tridentino prohibitum, cuius pœnas confirmat denuo PIVS V. *tom. II. bull. p. 180.*

XXIX.

XXIX. *Confidentia*, de qua agit FLAMINIVS PARISIVS. Damnat eandem PIVS IV. *tom. II. bullar. p. 119.* vt ſpeciem Simoniæ, quamuis FLEVRIVS in *inſtit. iur. eccleſ. P. 3. c. 11. §. 8.* aſſerat, hanc ingenioſiſſimam fraudem exeunte ſeculo XVI. Francis commendatiſſimam fuiſſe. Repetiit eandem prohibitionem PIVS V. *anno 1569. ibid. tom. II. p. 282.* fraudesque ſub hac occultari ſolitas recenſet.

XXX. *Contumacia aduerſus epiſcopum*, vtpote qui *magiſtratum eccleſiaſticum* gerit, & ita grauiſſime puniendus, qui aduerſus eum contumax, ſicuti olim pœnam capitis luebat, qui *ſacerdoti* ſeſe opponebat. vid. tit. *de maior. & obed.*

XXXI. *Cultus diuini contemtus.* Hunc INNOCENTIVS IV. FRIDERICO II. in bulla excommunicationis *tom. I. bull. p. 112.* in crimen imputat, ſuſpicionemque hæreſeos operatur. Sed in quo hic conſiſtat, ſæpe ambiguum. De iure canon. huc pertinent, qui non communicant in feſto Paſchatos *c. 12. X. de pœnit. & remiſſ.* quod tamen declaratur in bulla EVGENII IV. *anno 1440. tom. I. bull. p. 359.*

XXXII. *Decimarum a laicis poſſeſſio.* Hanc etiam concilia plura ſub pœna excommunicationis damnarunt, vt ad *tit. de decim.* dictum. D.

XXXIII. *Diſputatio & prædicatio de immaculata conceptione B. Mariæ virginis*, ſub cenſuris eccleſiaſticis interdicta in *c. 2. extrau. commun. de reliqu. & vener. SS.* Conf. *tom. III. bullar. p. 348. & 355.*

XXXIV. *Diuinationes*, ideo ad *crimina eccleſiaſtica* relatæ, quod ſine *occulta pactione cum dæmone* fieri non poſſint, quædam etiam *pactionem expreſſam* habeant, vt cenſuit SIXTVS V. *tom. II. bull. p. 516.*

XXXV. *Eccleſiæ* h. e. *clerici maioris offenſio*, quam INNOCENTIVS IV. E.
FRIDERICO II. in bulla excommunicationis *tom. I. bull. p. 112.* ceu grauiſſimum crimen obiicit.

XXXVI. *Eccleſiæ libertatis præiudicium.* Hoc crimen committunt, *qui ſtatuta, ordinationes, conſtitutiones* &c. *publicant, per quæ libertas eccleſiaſtica tollitur ſeu in aliquo læditur, vel deprimitur, aut alias quouis modo reſtringitur.* Refertur hoc quoque in *bulla cœnæ Domini* PAVLI III. *§. 12. tom. I. bull. p. 715.* Huc

etiam referri *leges amortizationis*, vulgatissimum est.

XXXVII. *Ecclesiarum*, aliorum piorum locorum *neglecta exstructio.* Hoc inter crimina, FRIDERICO II. imperatori obiecta, retulit INNOCENTIVS IV. *tom. I. bull. p. 113.*

XXXVIII. *Excessus Praelatorum*, qui variis modis contra *officium*, *priuilegia*, *decorum* seu *honestatem externam* committi possunt, vt *tit. 31.* infra declarabitur.

XXXIX. *Executio literarum papalium quouis modo impedita.* Speciatim haec per excommunicationem castigata est anno 1418. per *bullam* MARTINI V. *tom. I. bullar. p. 315.* tandem quoque inter crimina relata, quae coërcentur & notantur per *bullas coena Domini.* Vid. *tom. I. bull. p. 517. §. 10. 599. 699. 715. tom. II. bull. p. 463. tom. III. p. 259. tom. IV. p. 114.*

F. XL. *Falsificatio literarum apostolicarum.* Haec itidem inter crimina in *bulla coena Domini* notata refertur. Vid. *tom. I. bull. p. 516. §. 4. tom. II. p. 462. tom. III. p. 249. tom. IV. p. 283. tom. V. 219.*

H. XLI. *Haeresis.* Haec, ceu pestis dirissima, non tantum notatur in bulla coenae Domini primo loco, sed plenius infra *tit. de haeres.* explicabitur.

XLII. *Haereticorum fauor & defensio.* Crimen hoc speciatim notat ALEXANDER IV. *tom. I. bullar. p. 142. §. 12.* & IOANNES XXII. *tom. I. bull. p. 228.*

I. XLIII. *Ieiuniorum violatio.* Haec absque impetrata dispensatione delictum sapit, vt *tom. III. de obseruat. ieiun. §. 42. sqq.* dixi.

XLIV. *Immunitatis ecclesiasticae violatio.* Latius haec patet quam *asyli violatio*, de qua dictum ad *tit. de immunit. eccles.*

XLV. *Impressio librorum absque censura & approbatione.* Sub grauiori poena haec prohibita a LEONE X. *tom. I. bullar. p. 561.* & aliis. vid. *tom. IV. bull. p. 102.* Plenius de hac criminis specie ad *tit. de haeresi* agendum.

XLVI. *Incestus* tam *naturalis* quam *spiritualis*, qui ex gradibus iure canonico prohibitis nascitur. Vid. supra *tit. de consanguin. & affinit.*

XLVII. *Indulgentiarum ad quaestum publicatio.* Haec in concilio Tridentino etiam coërcita, & a PIO V. *anno 1570.* notata *tom. II. bull. p. 302.* sed ante reformationem inter delicta eam haud relatam fuisse, palam est.

XLVIII.

XLVIII. *Inobedientia.* Hæc in omnibus regibus & principibus notatur, si erga *sedem papalem* eam exercent. Speciatim hoc crimen putatiuum HENRICO IV. ceu *scelus idololatriæ* obiectum a GREGORIO VII. *tom. I. bullar. p. 54.* Inde solennis legatio regum principumque ad aulam Romanam pro *obedientia* exhibenda.

XLIX. *Inquisitio hæreticæ prauitatis temere impedita.* Hæc variis bullis papalibus castigata est. vid. *tom. I. bull. p. 142. 149. 791.* &c.

L. *Inquisitionis officii offensio* quoad statum, res & personas. vid. *tom. II. bull. p. 278. & tom. IV. p. 114.*

LI. *Insordescentia.* Hoc crimen contrahitur ab eo, qui *integro anno* in excommunicatione permansit, nec, vt absolueretur, sollicitus fuit. Etenim de *hæresi* suspectus redditur, *c. 7. de hæret. in 6. Concil. Trid. sess. 25. de reform. c. 3. in f.* & ex *constitutione* FRIDERICI I. in *auth. item C. de episc. & cleric.* ipso iure imperiali banno subiicitur; *a quo nullatenus extrahi debet, nisi prius ab ecclesia beneficio absolutionis obtento.* Quocirca HENRICVS IV. excommunicatus nihil prius nihilque potius habuit, quam vt *ante annum* in integrum restitueretur. Sueui enim & Saxones legatos ad eum miserunt, qui, teste LAMBERTO SCHAFFNABVRG. *ad ann. 1076.* apud PISTORIVM *tom. I. rer. Germ. p. 416. edit. nouiss.* inter alia hæc quoque ei nunciarent: *Quod si ante diem anniuersarium excommunicationis suæ, suo præsertim vitio, excommunicatione non absoluatur, absque retractatione in perpetuum causa ceciderit, nec legibus deinceps regnum repetere possit, quod legibus vltra administrare, annuam passus excommunicationem, non possit* &c. Post pauca pergit LAMBERTVS: *Rex etiam certo sciens, omnem suam in eo verti salutem, si ante anniuersarium diem absolueretur - - optimum factum sibi iudicauit - - vt in Gallias proficiscenti Romano pontifici intra Italiam occurreret.* &c. Mox consilium cœptum perfecit, atque ad papam properauit, qui, cum præsentibus accusatoribus, causam eius se iudicaturum affirmaret, responderunt legati eius: *regem illius nusquam terrarum subterfugere iudicium, quem sciat æquitatis & innocentiæ incorruptissimum vindicem & aduocatum fore, sed e vicino iam vrgere diem anniuersarium, quo excommunicatus fuisset, & principes regni hac expectatione suspensos attentosque anxie rei euentum præstolari; vt si ante hanc diem*

diem excommunicatione non absoluatur, deinceps iuxta Palatinas leges indignus regio honore habeatur, nec vltra pro asserenda innocentia sua, audientiam mercatur. Tam grauiter is plectitur, qui in excommunicatione insorduit.

LII. *Interdicti violatio*, quam committunt, qui tempore *interdicti* sacra prohibita faciunt, cuius pœna est *depositio* & *irregularitas. c. 1. de postulat. prælat. c. 18. in f. de sentent. excomm. in 6.* Est etiam *violatio interdicti magistratus ecclesiastici*, de cuius pœna supra *p. 257. sqq.* actum est.

LIII. *Intrusio.* Hæc perpetratur per *illegitimam beneficii acquisitionem. c. 3. de excess. prælat. c. 18. de præb. in 6. c. 3. X. de instit.* Quod si intrusus aliquod ius ad præbendam habuerit, eius priuatione punitur per *cit. textus.* vid. FRANCES *de intrusione*, LOTHERIVS *lib. I. P. I. q. 13. n. 7.* Huc etiam pertinent, qui ecclesiis se ingerunt, literis Apostolicis non expeditis. *tom. I. bullar. p. 480.*

LIV. *Inuestitura per annulum & baculum.* Hæc olim crimini data fuit imperatoribus, ceu *tom. I. p. 318.* & *tom. III. p. 702. & 723.* & passim alibi obseruatum, atque sub pœna *excommunicationis* prohibita. *c. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 19. 20. C. 16. q. 7.* Conf. MEIBOMIVS *de iure inuestit. episcopal. imperator. Rom. a pontificibus per vim ademta. tom. III. rer. German.*

LV. *Iudaismus.* Quinam hoc crimine teneantur, & *inquisitioni hæreticæ prauitatis* subiiciantur, dicendum infra ad *tit. VI.*

LVI. *Iuramentorum illicitorum exactio.* Talia dicuntur, quibus quis se adstringit ad illicita, impossibilia, libertatique ecclesiasticæ contraria. *c. 1. de iurei. in 6.* Tam iurantes, quam iuramentum tale exigentes excommunicantur per *bullam* GREGORII XIII. *de anno 1584. tom. II. bullar. p. 478.*

LVII. *Iurisdictionis criminalis in clericos vsurpatio.* Inter crimina, in *bulla cœnæ Domini* notata, hæc *§. 19.* a GREGORIO XIII. *tom. II. bullar. p. 464.* & aliis pontificibus *tom. III. p. 250. tom. IV. p. 115.* refertur.

LVIII. *Iurisdictio ecclesiastica impedita*, tum immediate tum mediate, quod crimen itidem in *bulla cœnæ Domini §. 16.* notatur. *tom. II. bullar. p. 463. tom. III. p. 25. & tom. IV. p. 115.*

LIX.

LIX. *Iurisdictionis secularis in personas ecclesiasticas vsurpatio.* Hæc itidem *cit. locis* in *bulla cœnæ Domini §. 15.* ad crimina enormia refertur, quod toti ordini ecclesiastico iniuria inferatur, & sic etiam ipsi DEO, qui in clericis ex sententia iuris canonici honorari dicitur.

LX. *Læsæ maiestatis crimen.* Hoc etiam committere dicuntur imperatores contra papam variis modis, imprimis olim tunc, si iuramenti papæ præstiti immemores facti dicebantur. Hoc ipso promiserunt, se honores, iura, & possessiones Romanæ ecclesiæ pro posse suo seruaturos, bona fide protecturos, seque, quæcunque ad manus suas deuenerint, sine difficultate restituturos. FRIDERICO II. eo ipso, quod hoc iuramentum fregerit, hoc crimen imputauit INNOCENTIVS IV. in bulla excommunicationis, *tom. I. bull. p. 112.* Neque hoc mirandum, si cogitemus, ipsos imperatores, vt *filios*, Romanæ maiestati, quæ in papa residet, subiectos dici. L.

LXI. *Librorum prohibitorum lectio.* Hæc sub pœna excommunicationis interdicta illis, qui veniam eo nomine non impetrarunt. vid. *tom. I. bullar. p. 138.* Huc retulit LEO X. scripta LVTHERI *tom. I. bullar. p. 616.* adeo vt PIVS IV. anno 1564. reuocauerit omnes & quascunque concessiones impetratas legendi libros eius & Lutheranorum, *tom. II. bull. p. 107. & 111.* Hoc vlterius SIXTVS V. extendit ad *libros magicos tom. II. p. 515.* CLEMENS VIII. vero ad scripta CAROLI MOLINAEI, adeo vt in posterum nemini fas esse debeat, ea legendi, nisi *immediate* veniam a pontifice impetrauerit. *tom. III. bullar. p. 134.* Præterea quoque hoc crimen in *bulla cœnæ Domini* notatur *§. 1.* vid. *tom. III. p. 249. 439. tom. IV. p. 176.*

LXII. *Lenocinium.* vid. *c. vn. de lenon. in 7.* vbi grauissima animaduersione notatur.

LXIII. *Litigantium in curia Romana offensio*, occasione scilicet & intuitu causæ, de qua litigatur, quod etiam ad procuratores aduocatosque eorum extenditur in *bulla cœnæ Domini §. 9. tom. I. bullar. p. 517. tom. III. p. 249. tom. IV. p. 114.*

LXIV. *Magia.* Contra huius criminis reos eodem proceditur modo, quo contra *hæreticos* iuxta bullam IOANNIS XXII. *tom. I. bullar. p. 228.* de quo ad *tit. de sortileg.* M.

LXV. *Ministratio illicita clericorum depositorum vel excommunicatorum,* de quo delicto infra *titulus XXVII.* disponit.

LXVI. *Missalis Romani in vernaculam versio.* En nouam & singularem criminis speciem, sub pœna *excommunicationis latæ sententiæ*, prohibiti ab ALEXANDRO VII. *tom. V. bullar. p. 333.* occasione versionis in Gallico idiomate susceptæ.

LXVII. *Missarum auditio neglecta.* Ad minimum singulis diebus Dominicis & festis quilibet missas audire debet, & quidem in propria parochia, *c. 2. de paroch.* sub censuris ecclesiasticis. Qui tamen in ecclesiis *fratrum mendicantium* eas dicto tempore audierunt, satisfecerunt *præcepto ecclesiæ* ex *bulla* LEONIS X. *tom. I. bull. p. 597.* secus facientes, *infamia canonica* etiam notantur, quæ testibus obiici solet.

LXVIII. *Missarum in vna die repetita celebratio.* Semel tantum in vna die sacerdotes eas celebrare debent, *c. 53. de consecr. D. 1.* adeo vt Romæ presbyter ad mortem damnatus fuerit *d. 18. Iul. 1711.* conuictus, quod vna die plures celebrauerit missas, vt obseruaui *in not. ad Coruin. tit. de missa §. 8. lit. p.*

LXIX. *Missarum celebratio ab his, qui non sunt presbyteri.* Cum enim in missa sacrificium DEO offerri credatur, illam duntaxat *sacerdos ordinatus* celebrare potest. In secus facientes grauissime animaduertitur, vt *ad tit. 28.* dicendum. Conf. *bullar. tom. I. p. 386. tom. III. p. 125. tom. IV. p. 137.* ECCARD. *in corp. histor. med. aui tom. II. p. 1142.*

LXX. *Missiones religiosorum ordinum temere impeditæ.* VRBANVS VIII. anno 1633. *tom. IV. bullar. p. 189.* huic delicto pœnas imposuit.

N. LXXI. *Necessariorum vitæ ad curiam Rom. impedita delatio vel adductio.* Inter crimina in bulla cœnæ Domini notata hoc relatum in *bullar. tom. I. p. 517. 715. tom. II. p. 462. tom. III. p. 249. tom. IV. p. 114. tom. V. p. 219.*

LXXII. *Negligentia in conferendis beneficiis*, quæ sub pœna *deuolutionis* prohibita, vt ad *tit. de supplend. neglig. prælat. tom. I.* dictum.

LXXIII. *Negotiationes illicitæ clericorum.* De his dictum *tom. III. ad tit. ne clerici vel monachi secular. negot. se immisceant. p. 1064.*

LXXIV. *Nunciorum papalium receptio denegata.* Iniurius est in sedem Romanam, qui nuncios eius non recipit, adeoque excommunicationis & interdicti fulmine percutiendus. vid. *tom. I. tit. de*

offic.

offic. legat. conf. *c. 4. X. de iurei. c. 1. extrau. commun. de consuet.* conf. *tom. III. iur. eccles. p. 630.*

LXXV. *Papatum ambientes.* PAVLVS IV. etiam censuris pœnisque ecclesiasticis *tom. I. bull. p. 825.* anno 1558. subiecit, sed forsan sine effectu. Simili pœna tenentur, consultantes de electione futuri pontificis, eo adhuc viuente & inconsulto, quod tamen Romæ vsitatissimum est, vt docet AVTOR *dans de tableau de la cour de Rome.* P.

LXXVI. *Patrimonii Petri & bonorum ad sedem papalem pertinentium inuasio & occupatio*, grauissime coercenda, etiam *in bulla cœnæ Domini* notata. Vid. *bullar. tom. I. p. 716. tom. II. p. 264. tom. III. p. 250. tom. IV. p. 115.*

LXXVII. *Peregrinantium Romam deuotionis causa offensio.* Hoc crimen itidem notatum est in bulla cœnæ Domini. Vid. *bullar. tom. I. p. 517. 715. tom. II. p. 463. tom. III. p. 249. tom. IV. p. 114. tom. V. p. 119.*

LXXVIII. *Percussio* a clericis immoderate facta, de qua infra ad tit. *de cler. percussore.*

LXXIX. *Periurium*, quod crimen mixti fori censetur, vid. *bullar. tom. I. p. 112.*

LXXX, *Pictura illicita*, imprimis eorum cum *radiis* seu *gloria*, qui non sunt canonisati, sub grauibus censuris prohibita anno 1625. ab VRBANO VIII. in *bullar. tom. IV. p. 83. 196. & p. 229.*

LXXXI. *Priuilegiorum papalium violatio.* Sicuti cumulus eorum est infinitus, ita etiam hæc prohibitio est immensa variisque censuris subiecta. Vid. *bullar. tom. I. p. 410. 413. 419. 434.* Peccant etiam, qui excedunt in priuilegio, de quo infra tit. *de priuileg.*

LXXXII. *Profanatio rerum sacrarum*, quæ variis modis fieri potest, & sic etiam diuersimode coercetur, vt *ad tit. de consecrat. eccles.* dictum.

LXXXIII. *Promotio inordinata ad sacros ordines*, quod vel *furtiue* vel per *saltum* vel aliter contra ordinem iuris facta, de qua *tit. 29. & 30.* agendum. Conf. *bullar. tom. I. p. 389. tom. III. p. 53.*

LXXXIV. *Prouocatio mulierum confitentium in actu confessionis ad actus inhonestos*, quod merito grauissime coercendum, ex decreto etiam pontificum in *bullar. tom. II. p. 44. tom. III. p. 432.*

R. LXXXV. *Regaliarum ius.* Hoc olim imperatores exercuerunt, imo etiam prælati. Improbauit hoc pontifex *in clem. vn. de excess. prælat.* & *c. 9. de offic. ordin. in 6.* & ad instar *sacrilegii* adeo prohibuit, vt imperatores quoque eius vsum omiserint, non item reges Galliæ. Conf. EVGENIVS LOMBARDVS in *regali sacerd. pontifici Rom. asserto §. 1. sqq.*

LXXXVI. *Relapsorum crimen.* Hoc nullam veniam meretur, & inter enormissima refertur. vt ad *tit. de hæres.* docendum.

LXXXVII. *Residentia ab episcopis prælatisque neglecta.* Non residentes varias incurrunt pœnas determinatas a PIO IV. anno 1560. *tom. II. bullar. p. 19.* & a PIO V. *p. 261. ibid.*

LXXXVIII. *Resignatio illicita*, si vel fit in manus laici vel citra autoritatem superioris, de qua actum *tom. I. iur. eccles. tit. de renunciat.*

LXXXIX. *Reuelatio eorum, quæ presbyteris in confessionibus manifestata sunt*, ob fractionem vinculi huius sanctissimi, de quo delicto infra *ad tit. de pœnit. & remiss.*

S. XC. *Sacramentorum abusus*, seu *vsus ad pessima facinora*, quod scelus ad inquisitionem hæreticæ prauitatis anno 1522. ab HADRIANO VI. tractum est. Vid. *bullar. tom. I. p. 628.*

XCI. *Sacrilegium.* Huius sunt infinitæ species, de quibus ad *tit. 17.* agendum. Agitur etiam de eo in *bulla cœnæ Domini §. 17.* vid. *bullar. tom I. p. 716.*

XCII. *Saracenismus.* De quo *tit. VI.* infra agendi locus erit.

XCIII. *Schisma.* De hoc infra *tit. VIII.*

XCIV. *Scripturarum denegata restitutio*, quæ ad cameram papalem pertinent. vid. *bullar. tom. II. p. 265. & 578.*

XCV. *Simonia*, *tit. 3.* infra explicanda. Inter alios quoque SIXTVS V. anno 1589. eam grauiter damnauit. *tom. II. bullar. p. 657.*

XCVI. *Sortilegium.* De hoc infra *tit. XXI.* agendi locus erit.

XCVII. *Spolii crimen.* Intelligo hic antiquum ius, imperatoribus assertum, a pontifice tamen damnatum, de quo *tom. I. iur. eccles. tit. de elect. §. 68.* & *tom. II. tit. de success. ab int. §. 5. sqq.* actum. Pontifex autem hoc ius dicitur exercere sine crimine.

XCVIII. *Sponsiones super vita, morte & electione futuri pontificis instituta*, quæ a GREGORIO XIV. anno 1591. seuerissime prohibitæ. Vid. *Bullar. tom. II. p. 702.*

XCIX.

XCIX. *Suspicio de hæresi.* Etiam hanc crimen constituere docet excommunicatio FRIDERICI II. inter alias etiam hac de causa ab INNOCENTIO IV. facta. vid. *Bullar. tom. I. p. 112.* cuius fundamenta *tit. de hæresi §. XXIII. sqq.* tradenda.

C. *Translatio sine autoritate superioris facta*, de qua *tom. I. iur. eccles. tit. de translat. episc.* actum. T.

CI. *Turbatio sacrorum*, de qua *tom. III. tit. de immun. eccles. §. 15. p. 1027. sqq.* actum.

CII. *Venatio clericorum*, de qua infra *tit. 24.*

CIII. *Violatio clericorum realis*, seuerissimæ excommunicationi subiecta.

CIV. *Vsuraria prauitas*, de qua *ad tit. de vsur.* Quamuis hæc graue dicatur constituere crimen, inquisitores tamen hæreticæ prauitatis illud ad suam censuram reuocare nequeunt, per bullam ALEXANDRI IV. *in bullar. tom. I. p. 141. sq.* V.

§. LXVII. Retuli tantum species, quas in præsenti deprehendere licuit in *bullario*, *decretalibus*, aliisque scriptis. Ne quidem *conciliorum* collectionem & epistolas INNOCENTII III. aliorumque paparum consului, vnde forsan adhuc numerus augeri potuisset, si e re mea id visum fuisset. Omisi vero *delicta mere secularia*, vt loquuntur, vt furtum, rapinam, raptum, homicidium, stuprum, Sodomiam, incendium, iniuriam similiaque, de quibus etiam in hoc libro agitur; sed vel ex doctrina antiqua, iuxta quam omnia laicorum crimina pœnitentiæ gratia ad episcoporum censuram trahebantur: vel intuitu *clericorum* hæc crimina committentium, qui in foro ecclesiastico duntaxat eo nomine pœnas luunt, nisi forsan degradati fuerint. Sicuti vero plures nouas delictorum species ius canonicum fabricauit, ita, prout *§. 65.* iam obseruaui, plura crimina in *republica ecclesiastica* insuper habet, vel pro talibus haud agnoscit, quod aliæ sint rationes *reipubl. secularis*, aliæ *ecclesiasticæ*, inter quas sæpe collisio nascitur, ita vt quod in hac illicitum & detestandum, in illa pro tali haud reputetur, quod rationes eius particulares id non ferant.

Potiores tantum species relatæ

omissis criminibus secularibus.

§. LXVIII. Agite, compingemus etiam catalogum quendam *criminum*, in curia Romana ad minimum non agnitorum, quæ in duas generatim abeunt classes. Quædam, inspecta scriptura S. & recta ratione, merito quidem vt *illicita* reprobantur, sed *voluntate* eorum, quorum de

Crimina non agnita in curia Romana,

iure agitur, in *ius externum* abierunt, quoad eos, qui in illa consensum suum dederunt, non intuitu eorum, qui iis reclamant. Huc refero *imperium pontificis & episcoporum sacrum*, Scripturae S. & rectae rationi aduersum, sed a principibus regibusque, qui in vnione ecclesiae Romanae sunt, agnitum, variisque documentis publicis assertum; a principibus vero, qui communioni ecclesiae Romanae nuncium miserunt, reprobatum, damnatum, & inter *illicita* reiectum, exceptis iis, quae pactis publicis intuitu protestantium adhuc admissa fuere. Quaedam ita comparata sunt, vt etiam saniores ecclesiae Romanae doctores ea horreant, damnent, & ad classem scelerum referant, quorsum exemtionem clericorum a subiectione ciuili, depositiones regum, parricidia principum, quos papa odit, promota, rebelliones subditorum procuratas, imperium pontificis affectatum in temporalia, vt loquuntur, arbitrium affectatum in controuersiis gentium, crudelitatem plusquam tyrannicam, cetera, referas. Haec omnia dum *delictis* attribuo, hac appellatione nihil aliud intelligo, quam *facta spontanea per leges diuinas & humanas prohibita, quibus salus reipublicae*, quae singulis ex Dei voluntate sanctissima esse debebat, *grauissime laeditur atque conculcatur, & propterea vindictae iustae subiacent.* Addidi autem §. *antec.* talia a curia Romana pro *delictis* non agnosci, quo ipso innuo, talia ab illis non probari vt *delicta;* (quod absit) verum vt *iusta* & *licita* asseri, per *errorem* tamen *grauissimum*, quem facile deponere possent & deberent, si veritati locum dare vellent, tot scriptis declaratam. Interim intuitu *reipublicae* non desinunt esse *delicta*, quae his ipsis in summum deducitur discrimen, quemadmodum CASTELLI & RAVELLIACI *parricidia*, illius quidem *attentatum*, huius vero *perfectum*, non desierunt *criminis* rationem habere, licet vterque forsan ex MARIANAE asseclarumque principiis crediderit, se acceptissimam Deo offerre victimam in HENRICI IV. internecione, quem curiae Romanae suspectum ducebant. Rebelliones a pontificibus contra caesares regesque excitatae nihilominus fuere *rebelliones execrandae*, vtut illi per summum nefas constituerint, se *diuino nutu* & *assensu* talia ausos fuisse, quae tamen prudentioribus abominationi fuere, vt mirandum sit, in tanto flagitiorum cumulo, quo curia Romana obruta fuit, reges principesque adhuc in *obedientia* & *deuotione* erga eam substitisse, nec iugum hoc dudum excussisse. Memorabo autem duntaxat paucis illa *facta illicita*, quae curia Romana merito inter *facinora* referre debuisset; non autem ea talia esse, pluribus argu-

[Margin notes: & alia plura — ex ratione politica; — & praetextu pietatis.]

322

argumentis demonstrabo, quod ab aliis iam factum, mei instituti autem non esse scio.

§. LXIX. Ad hæc *delicta non agnita* ergo referri, me iudice, debent sequentia: Catalogus delictorum non agnitorum plenior.

(I) *Papatus*, qui non tantum in exorbitante illo & eminentissimo imperio *pontificis*, (quo vnice eundem definiuit Dn. CYPRIANI in dem Uhrsprung und Wachsthum des Pabstthums) sed etiam ceterorum *principum ecclesiasticorum* vsurpata potestate contra CHRISTI decretum consistit. Illius *iniquitatem* & *iniuriam* denudarunt PHILIPPVS MORNAEVS in *mysterio iniquitatis*, & HEIDEGGER. in *histor. papatus* aliique; horum vero vsurpationes damnarunt non minus omnes, qui ecclesiam rempublicam separatam non esse censuere, eique imperium omne abiudicauerunt. Ita enim prorsus arbitror, *imperium*, quod soli reipublicæ ex *ordinatione diuina* datum est, contra eam *ecclesiæ* tributum, esse verum *papatum*, siue illud soli *pontifici* siue coniunctim etiam *episcopis* adscripseris. CHRISTI præcepta ab omni *imperio externo* abhorrere, imo illud prorsus interdixisse discipulis ad *tit. de maior. & obed.* summatim ostendi. *Papatu* vero pedetentim introducto, legitima supremaque principum potestas admodum diminuta atque conculcata: subiectionis *vinculum*, quod ex *lege DEI* subditis quibuscunque sanctissimum esse debebat, laxatum solutumque: *ecclesia* (quæ cum *in republica* sit, etiam *sub ea* esse debebat) in *reipublicæ independentis* formam translata: *ministri ecclesiæ* statum *doctorum* exuerunt, *principes* atque *imperantes* facti, atque vt binis dicam verbis: omnia contra præcepta Saluatoris & contra sanæ rationis principia prorsus in aliam formam transmutata sunt, *vi clam* vel *precario*. Atque ea de causa *mysterium iniquitatis* recte hanc metamorphosin dixeris, quod hæc ex *præiudicio auctoritatis sacræ* plerisque abscondita, & veritas aliquot seculis iam oppressa fuerit, quam tamen in puriori ecclesia episcopi adhuc agnouerunt. Si ergo in *statu ciuili* grauissime delinquit, qui iura imperii summa inuolat, minuit, sibique arrogat, cum tamen in *statu subiectionis* sit; non potuit non *papatus*, antequam approbatione regum principumue in *ius externum* abiit, *criminis* nota laborare. 1) papatus,

(II) *Imperium in conscientias.* Sicuti papatus *imperium externum in ecclesiastica* eorum, quorum non erat regere, designat, & iurium summorum reip. violationem inuoluit; ita accessit ei nouum facinus, quo ius 2) imperium in conscientias.

Dei

Dei ipsius, reseruatum illud supremum in mentem & conscientias hominum, inuaditur, ad *imperium humanum* trahitur, & ex affectata quadam *vicaria potestate Vice-Deus* in terris erigitur. Huius esse dicitur, vota iuramentaque, quæ ligant conscientias, soluere; conceptus mentis in *rebus fidei* formare, sub pœna ignis obseruandos: ratiocinationi leges præscribere: religionem ipsam, quæ *libera* esse debebat, per *vim* & *imperium* inculcare: *armata manu* prædicare euangelium, cetera.

3) imperium in regna & principatus.

(III) *Affectatum imperium in ipsa regna, principatus, respublicas*, seu vt loquuntur, in *ciuilia* & *temporalia*. Priores duas species iam quidem *quiete* possident inter suos episcopi cum supremo capite; hanc vero *primario* impie sibi arrogauit curia Romana, & per plures emissarios pedo heri sui omnes respublicas, regna, & principatus subiicere sæpius tentauit, sed sub perpetua principum contradictione. Nulla capitalior pestis gentibus christianis imminere, earumque integritati insidiari potuit, quam hæc de *duplici gladio* doctrina conculcata atque destructa a BARCLAIO, MOLINAEO, imo etiam ab vniuerso clero Gallicano *anno 1682.* & *edicto regio* suppressa, vt *tom. V. tit. de sentent. excommun. §. 45. sqq.* etiam obseruaui. Ediderunt ecclesiæ Gallicanæ deputati in conuentu Parisiis celebrato quatuor propositiones, quarum prima hæc erat: *Beato Petro eiusque successoribus Christi vicariis, ipsi ecclesiæ rerum spiritualium & ad æternam salutem pertinentium, non autem ciuilium ac temporalium a DEO traditam potestatem, dicente Domino: Regnum meum non est de hoc mundo; & iterum: reddite ergo Cæsari, quæ sunt Cæsaris, & quæ sunt DEI, DEO; ac proinde stare apostolicum illud; omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non est enim potestas, nisi a DEO; quæ autem sunt, a DEO ordinata sunt.* Offendisse hanc thesin, *decreto regio* roboratam, grauissime curiam Romanam, nemo adeo mirabitur, qui omnem modum excedentem pruritum eius, toti orbi imperandi, cognitum habet. Patrocinium eius contra has quatuor propositiones suscepit EVGENIVS LOMBARDVS *in regali sacerdotio Romano Pontifici asserto, anno 1684.* edito. ipsumque edictum regium cum *quatuor propositionibus p. 85.* exhibuit; ast, quod admodum ieiunum atque ridiculum, probationes primarias ex *decretalibus* pontificum petit, quæ, vt ita loquar, ipsum *corpus delicti* constituunt, & in quibus pontifex fuit *iudex* & *testis* in propria causa. Quod si imperatores per aliquot *decreta* olim sibi imperium in *vniuersum* asseruissent *orbem*, & huius sententiæ patronus

nus ex his decretis caufam imperatoris agere vellet, irrifioni fine dubio femet exponeret. Pariter facinoris huius nuditatem magis aperuit, quam occultauit, prouocando *p. 119. fqq.* ad *c. 13. de iudic. c. 34. de elect. clem. vn. de iurei. c. 2. de fentent. & re iud. c. vn. extrau. Io. XXII. ne fede vac. c. 1. extrau. comm. de maior. & obed. c. 2. ibid. de priuil. c. 2. de fuppl. neglig. præl. in 6. c. 13. X. qui filii fint legit.* Hi textus *fophifmata pernicioſiſſima* magis quam *fanam doctrinam* habent, quibus regna & principatus admodum oppugnantur, quamuis per hypocrifin quandam mitigata in *cit. c. 13. & c. 2. cit. de priuil.* Imprimis vero infigne pondus fuæ fententiæ accedere cenfuit *p. 199. fqq.* ex variis *concilii Conftantienfis* decretis, quorum mentem penitius examinauit NATALIS ALEXANDER *tom. VIII. diff. hiftor. eccl. p. 439. diff. 5.* qua agit *de mente concilii Conftant. circa poteftatem ecclefiæ in temporalia regum.* Huic iungendus AVTOR *de l' autorité du pape tom. IV. c. I.* quo ex praxi plurium feculorum hoc fcelus conculcat, *cap. II.* vero fimul *temeritatem pontificum* ex antiquitatibus examinat. Si dicendum, quod res eft, vrbis eminentia, & maieftas, illa totius orbis fub imperatoribus dominatrix, ambitionem Præfulum Romanorum infaufto fidere inflauit, vt eundem dominatum vniuerfalem, quem olim Cæfares, fitientes captarent, crederentque, meliori iure *ecclefiæ*, h. e. fibi verfus CLAVDIANI notatu dignos in *Stilic. lib. III. verf. 150. fqq.* adfcribendos atque appropriandos effe:

Hæc eft, in gremium victos quæ fola recepit,
Humanumque genus COMMVNI NOMINE fecit
MATRIS, non DOMINAE ritu: ciuemque vocauit,
Quem domuit, NEXVQVE PIO longinqua reuinxit.

In *differtatione præliminari* principia curiæ Romanæ, his verfibus vt vaticinio quodam expreffa, & Romano imperio olim attributa, explicui, fimulque euici 1) ecclefiam Romanam *gremium* & *vbera* fua omnibus gentibus præbere: 2) *communi nomine* filiorum vel Romano-catholicorum humanum genus feciffe: *matris* tamen fub appellatione, non *dominæ:* 4) quos *fub fide* domuit, ciues ecclefiæ fubditosque vocaffe: 5) *pio nexu* religiofi imperii longinqua reuinxiffe. Forfan ergo meliori modo hoc vaticinium impleuit pontifex, quam olim imperatores Romani. Notum enim eft, illi quoque a parafitis curiæ Romanæ applicatum fuiffe illud diuini verbi oraculum: *& adorabunt eum omnes gentes, omnes gentes feruient ei*, vt *§. 7. differt. prælim. p. 9.* obferuaui.

Non dubium ergo, quin meliori iure ad se referri posse credat, quod olim PRVDENTIVS *lib. IV. cont. Symmach. v. 601.* de imperio Romano & bellorum rabie cecinit:

Hinc frenaturus rabiem DEVS, vndique gentes
Inclinare caput docuit SVB LEGIBVS ISDEM,
ROMANOSque omnes fieri, quos Rhenus & Ister,
Quos Tagus auriflaus, quos magnus inundat Hiberus,
Corniger Hesperidum, quos interlabitur, & quos
Ganges alit, tepidique lauant septem ostia Nili
IVS fecit COMMVNE pares, & NOMINE EODEM
Nexuit, & Dominos FRATERNA IN VINCLA redegit.

4) Depositio regum & principum.

(IV) *Depositio regum principum*que. Fluxit hoc scelus nefandum ex doctrina perniciosa sub *n. III.* modo adducta, quo se pontifices perfide aliquoties macularunt erga imperatores, quorum subditi fuerunt, cuius specimen, quod INNOCENTIVS IV. aduersus FRIDERICVM II. edidit, in opprobrium perpetuum aulae Romanae relatum est in *c. 2. de sent. & re iud. in 6.* Clerus Gallicanus *proposit. I.* supra laudata, vt sanctitati regum contra hostiles hos impetus munimentum perpetuum circumponeret, censuit, *regentes & principes nulli ecclesiae potestati DEI ordinatione subiici, neque auctoritate clauium ecclesiae directe vel indirecte deponi, aut illorum subditos eximi a fide atque obedientia, ac praestito fidelitatis sacramento solui posse, eamque sententiam publicae tranquillitati necessariam, nec minus ecclesiae quam imperio vtilem, vt verbo DEI, patrum traditioni & sanctorum exemplis consonam omnino retinendam.* Sceleris huius primus autor fuit GREGORIVS VII. cuius impietatem acute demonstrat NATALIS ALEXANDER *tom. VI. diss. histor. eccl. p. 690. sqq.* simulque praetextus, quibus illud incrustari solet, resoluit. Pariter prae ceteris causam regum principumque aduersus haec facinora egregie egit PAVLVS SARPIVS in tr. lingua Italica scripto, in Gallicam etiam translato, sub tit. *les droits des souverains défendus contre les excommunications et les interdits des papes*, vbi *tom. I. c. 5. & 9.* haec pestis conculcatur. Etiam, qui sunt ex familia societatis Iesu in Gallia, detestantur (vix tamen ex animi sententia) dogma impium curiae Romanae, prout ostendit AVTOR *de l' autorité du Pape tom. IV. p. 95.* sed *p. 98.* haec iudiciose addit: *voila comme les Iésuites pensent, lors qu' ils sont en France. Il est vrai qu' aussitôt qu' ils sont ailleurs, ils changent de sentiment.* Illustrat hoc ipsum Iesuitarum propria confessione, oc-

casione condemnati SANCTORELLI scripti coram Parlamento edita; obiectum enim eis fuit: *mais votre general a approuvé ce livre: étes vous de differente croiance?* Responderunt: *Messieurs, lui, qui est a Rome, ne peut faire autrement, que ce que la cour de Rome.* Instabant rursus membra Parlamenti; *mais & si vous éties à Rome, que feriez vous?* regesserunt promptissime: *nous ferions comme ceux, qui y sont.* Inde quidam ex magistratu hoc illustri non inepte ita censuit: *Credo, patres Iesuitas duas conscientias sub sua habere potestate, alteram pro Roma, alteram vero pro Parisiis.* Conf. MELCHIOR LEIDECKER *de histor. Iansenismi lib. 1. c. 11. p. 37.* GRAMMOND. *lib. 15. histor. Gall.* Equidem THOMAS BARLOVIVS Lincolniensis episcopus, Anglicano sermone edidit libellum, in Gallicum anno 1681. translatum, atque editum sub tit. *traité historique sur le sujet de l'excommunication et de la deposition des Rois*, qua ostendere intendit, hunc esse *articulum fidei ecclesiæ Romanæ, quod Papa possit deponere principes, & regna eorum in alios transferre.* Si dixisset, hunc esse *articulum fidei curiæ Romanæ*, non errauisset; ast vbi pro *ecclesiæ Romanæ articulo fidei* in vniuersum hoc dogma vindicat, non adeo *bona fide* egit, sed forsan eos, qui huic fidei addicti sunt, odio publico in Anglia exponere voluit. Si quis vrgeat, *ecclesiæ Romanæ articulos fidei vbique esse eosdem*, id absolute admittere non possum; nam vt modo vidimus, Iesuitæ Parisiis degentes viuunt *fide Gallicana*, Romæ *Romana*. Sine dubio ergo *fide Romana* vixit, qui scripsit *disputationem apologeticam, in qua clare, perspicue & euidenter ex Scripturis, SS. patribus, & conciliis & XIII. efficacissimis rationibus demonstratur, penes pontificem esse potestatem, principes abdicandi, istam veritatem non solum esse conclusionem theologicam, quæ errori opponitur, sed de fide etiam expresse definitam, ita vt contraria opinio absque manifesta hæresi sustentari non possit.* Vid. PLACCII *theatr. anon. p. 152.*

(V) *Parricidia regum principumque*, quos *tyrannos*, *impios*, vel *hæreticos* clerus iudicat. Hoc scelestissimum dogma de *iure occidendi reges hæreticos*, & quos clerus *tyrannos* dicit, nunquam damnauit Romana curia, nunquam improbauit ab eo potissimum tempore, quo MARIANAE libellus *de rege & regis institutione*, arresto Parlamenti Parisiensis d. 8. Iun. 1610. ad rogum condemnatus, ex orco in lucem protractus est. Imo per indirectum approbauit, dum impune, sine *censura*, Iesuitis aliisque hanc sententiam disseminare & defendere permittit, quam saniores horrent. Vid. *parallele de la doctrine des payens avec celle des Iesuites c. XI.* quod agit *du meurtre des Rois.* Vulgarissimi

5) Parricidia regum non improbata a curia Romana.

mi sunt indices *librorum prohibitorum* Romæ compilati. Hæc monstra tamen in illis non notantur, nec lectio eorum prohibetur, nec ipsum dogma pestilentissimum damnatur, manifesto indicio, *per indirectum* illud approbari. Tacuit curia Romana, quando seditiosi hi libri, vt MARIANAE, ROSSAEI, IOANNIS PARVI, IOANNIS FALCKENBERGII aliorumque publice impugnati sunt, imo condemnationem eorum quauis arte elusit, vt vel *acta Constantiensis concilii* edocent, in quo PARVI & FALCKENBERGII libellorum condemnatio frustra postulata fuit. Nec postea Iesuitis dicam scripsit curia Romana, quamuis eos vt huius doctrinæ propugnatores accuset melior ecclesiæ Romanæ portio. Vid. BEDAEI *Ius Regum contra Cardinalem Bellarminum & alios Iesuitas anno 1612.* coniunctim cum *oratione ad curiam Parlamenti super Henrici magni parricidiali nece* habita publicatum.

6) Promotæ rebelliones subditorum.

(VI) *Excitatio subditorum ad rebellionem contra legitimum principem.* Scelus hoc sæpe perpetrauit papa; sed optimo iure id eo ipso se fecisse autumat, quod subditos ab homagio & vinculo subiectionis, quo ad perpetuum obsequium obstringuntur, se liberare posse censuerit, atque id sæpius ausus fuerit. Armare subditos in regem: iis defectionem a legitimo principe imperare: rebellionem sub *conscientiæ* ratione populo inculcare: perduellionem sub *virtutis* & *pietatis* larua celebrare, non est opus discipuli & vicarii, sed hostis CHRISTI.

7) Dispositio libera de regnis infidelium.

(VII) *Dispositio libera de regnis & terris infidelium.* De hac *iniquissima temeritate* dixi in *dissert. prælimin.* qua rursus tot gentium latrocinia commissa, quorum causa in hoc quærenda principio. Notissimum est, virtute donationis papalis Hispanos occupasse Indorum terras, eosque sua defendentes eradicasse, populisque his annunciasse, non se amplius dominos harum terrarum esse, postquam pontifex de iis aliter disposuerit, quo ineptius nihil fingi potuit.

8) Prædicatio crucis sanguinaria.

(VIII) *Prædicatio crucis sanguinaria.* Hæc nihil aliud fuit, quam *tuba belli perpetua*, non tantum contra eos, qui terram S. inhabitarunt, sed aduersus quoscunque, cum quibus inimicitiam contraxerat pontifex, excitata sub prætextu, quod *ecclesiæ*, *DEO* & *religioni* periculum immineret. Ita qui ad pacem omnes adducere & adhortari debuit, tot *ciuilium bellorum* autor fuit, atque nil nisi sanguinem atque ignem spirauit sub titulo commentitio futilique *bellorum domini.* Longa est iniuria infinitaque calamitas, orbi christiano sub hoc colore inflicta, ipsos reges principesque cruce signatos, eorum regna, principatus, ter-

ras

ras vna eademque ruina inuoluens. Nequidem *bona ſide* cum iis, quos in lanienam miſerat, egit, ſed quandoque impediuit, ne in anguſtiis conſtitutis ſuccurreretur. Hoc regi Francorum anno 1250. accidiſſe memorat MATTHAEVS *Pariſienſis in hiſtor. Angl. ad cit. ann. p. 694.* aiens: *Ipſe Papa cruce ſignatos, ne in ſuccurſum regis aduenirent, PECVNIA CORRVPTVS impediuit, & abſoluit a voto ſuæ peregrinationis, quos paulo ante per ſuos, quos mittit, Prædicatores & Minores, cruce ſignauit. Præterea cruce ſignatos Comites R. & aliis vendit magnatibus, ſicut olim Iudæi conſueuerunt oues & columbas in templo vendere, quos Deum legimus in euangelio in ira punitos eieciſſe.* Calamitates per has expeditiones tot populis illatas in compendio refert FLEVRIVS *in hiſtor. eccl. tom. XVIII.* ibique *in diſcurſ. prælim.* additque: *On prechoit la croiſade contre les princes excommuniez et rebelles à l' egliſe, comme l' empereur Frideric II. et ſon fils Mainfroi. Et parce que les papes traitoient d' ennemis de l' egliſe tous ceux, avec lesquels ils avoint quelque difference, même pour des interêts temporels: ils publioient auſſi contre eux la croiſade, qui etoit leur dernier reſource contre les puiſſances, qui leur reſiſtoient.* Singulis quippe ſub ſpecie religionis inculcatum eſt, quod olim LEO IV. anno 849. ſcripſerat in *c. 46. C. 23. q. 5. quisquis in hoc belli certamine fideliter mortuus fuerit, regna illi cæleſtia minime negabuntur.*

(IX) *Exemtio totalis clericorum a ſubiectione ciuili.* Hanc *omni iuri naturali, diuino veteri ac nouo, gentium, ciuili, canonico, conciliis, veteris eccleſiæ ſtatutis, omnium fere Europæ populorum decretis, praxi eccleſiæ ſub imperatoribus Romanis, Græcis, Germanis & regibus Italiæ Chriſtianis, legibus imperii comitialibus, ſummorum inter Pontificios virorum ſententiæ, paci & bono publico generis humani, & ſanæ denique rationi directo contrariam eſſe*, diſtincte oſtendit demonſtrauitque B. a COCCEI *de fundata in territor. poteſtate tit. 3.* vt huius attentati turpitudo, quæ inſigne ſcelus alit, vlteriori illuſtratione non indigeat. 9) Exemtio [illegible] ctione ciuili.

(X) *Beneficiorum eccleſiaſticorum publica nundinatio.* Hæc per aliquot ſecula tam impune Romæ exercita fuit, vt non defuerint, qui per ſummum ſcelus docerent, a papa nullam committi poſſe *Simoniam*, quod *omnium beneficiorum dominium* teneat, adeoque de iis tanquam de rebus ſuis disponat, contra quos impoſtores calamum ſtrinxit IO. LAVNOIVS *de vener. eccleſ. Rom. traditione circa Simoniam.* Impoſturas in nundinatione hac beneficiorum, a BONIFACIO IX. commiſſas, refert FLEVRIVS *tom. XX. hiſtor. eccleſ. p. 44[illegible] 456. 457.* &c. vt alia non [illegible]- 10) Beneficiorum nundinatio,

 dam,

11) Superstitiones promotæ.

12) Persecutiones.

13) Inquisitiones barbaræ.

14) Imposturæ.

15) Concussiones piæ.

dam. Addere his possem (XI) *superstitiones monasticas* a pontificibus promotas; de quibus vid. ERASMVS *lib. XII. epist. 10.* (XII) *crudelitatem* enormissimam, *persecutiones* & *hæretificationes* plusquam *Tyrannicas*, præsertim in Belgio exercitas, de quibus vid. BRAND. *in histor. reform. Belg. tom. I. p. 4. seqq. 29.* &c. (XIII) *inquisitionem barbaram Hispanicam* a pontificibus erectam, ab omni humanitate alienam, de qua vid. LIMBORCH *in histor. inquis.* (XIV) *imposturas sacras* (XV) *concussiones pias* & artes excogitatas ad emungendos simpliciores similiaque; sed hæc notiora sunt, quam vt hic explicari debeant, ita tamen comparata, vt in classem *criminum verorum* merito referri debuissent, si id e re Romanæ curiæ fuisset.

Iure canonico omnia delicta sunt publica, nulla priuata.

§. LXX. Nimium fere excreuit meditatio mea de *criminibus* tum nouiter in ecclesia effictis, tum neglectis & non agnitis, merito tamen agnoscendis, quam tamen præterire nolui, ne aliquid intactum reliquisse videar. Circa hæc præterea obseruatio communis interpretum est, quod *ius canonicum sustulerit distinctionem ciuilem inter priuata delicta & publica, & omnia voluerit esse publica*, docente CORVINO *in aphor. iur. canon. lib. IV. tit. 1. n. 3.* Idem cum aliis tradunt FARINACIVS *lib. I. pr. crim. lib. 3. qu. 18. n. 16.* atque FERMOSINVS *ad h. tit. qu. 1. n. 23.* idque autoritate *glossæ in c. 17. C. 6. q. 1. verbo: fures.* quæ ex adducto textu id, sed inepte, inferre voluit. Admitto tamen hanc doctrinam, 1) quod, prout supra iam obseruatum est, episcopi olim omnia *peccata*, *delicta* & *crimina* ad suam censuram, *pænitentiæ imponendæ* gratia, traxerint, a quo fine abhorrebat iuris Romani communis diuisio: 2) quod INNOCENTIVS III. prout mox dicendum erit, in tantum dilatauerit *inquisitionem*, vt rursus ad quæuis delicta tracta, & simul ad fora *secularia* deducta fuerit. Rudera quidem iuris Romani adhuc supersunt in *iniuriarum* actione, imo in *furtis* quoque retenta in *art. 157. & 158.* Enimuero sicuti in *furtis* fere omnis vsus forensis deest; ita *æstimatoria iniuriarum*, quæ vnice superest, regulam prædictam non destruit, quæ ab eis, quæ regulariter fiunt, desumenda. Ad minimum inde constat, qui factum fuerit, vt tot *actiones pœnales* iuris Romani, quibus ad *pœnam ciuilem* agitur, recipi haud potuerint. Obstitit videlicet *ius canonicum*, vnde praxis forensis tam in *ciuilibus* quam *criminalibus* efformata est, vt iuris Romani diuersitas delictorum recipi haud potuerit, quod iudicia eo cum maiori auiditate amplexa sunt,

quæ doctrina in foris criminalibus etiam recepta.

quod

quod compendiis mulctarum, quæ *iure Germanico* iurisdictioni cohærent, prodesset, atque *fructus iurisdictionis* augeret.

§. LXXII. *Forum* quod concernit, *episcopi* quidem iudicabant de criminibus quorumcunque quoad infligendam *censuram* & *pœnitentiam*, quandoque etiam de *regum* & *imperatorum* facinoribus, sed rarius forsan, quod sublimitas eorum effectum omnem iudicio huic subtraheret, nisi sponte se *pœnitentiæ* subiicere vellent, quorsum AMBROSII in THEODOSIVM iudicium spectat, adeoque GREGORIVM VII. suo tempore more prorsus nouo egisse scriptores illius æui passim fatentur. Episcopi delinquentes in *synodis prouincialibus* in ius vocabantur, & probato crimine, deponebantur, qua praxi ecclesiæ vsæ sunt diuturno tempore, non obstantibus *synodi Sardicensis* statutis, prout plenius euincunt PETRVS de MARCA *de C. S. & imper. lib. VII. c. 1. sqq.* DV PIN. *de discipl. eccles. diss. 2.* aliique. Nata hæc est disciplina ex *statu* primitiuæ ecclesiæ sub persecutionibus, in quo res suas sibi habere iubebantur christiani, a republica prorsus derelicti & oppressi, adeoque omni publico destituti iudice *iudicia* inter se *conuentionalia* instituere coacti sunt, quæ vel in *singulis ecclesiis* ratione causarum priuatarum ecclesiasticarum, vel in *synodis prouincialibus* exercebantur intuitu causarum *publicarum* seu *communium*, quorsum etiam referebant *crimina episcoporum*, ob quæ eiiciendi & consequenter ab officio remouendi erant. Alio iudice destituebantur: omnes inter se æquales erant episcopi: alter in alterum nullam habebat iurisdictionem, quæ tamen per modum *conuentionis* in synodis prouinciæ illius, vbi delictum erat commissum, exercebatur, vt præter P. DE MARCA *cit. l. c. 1.* ostendi *in diss. iur. eccles. antiq. ad Plinium & Tertull. diss. 3. §. 70. sqq.* Pedetentim ex ISIDORI *decretalibus spuriis* has episcoporum causas ad se traxit pontifex, quod essent *arduæ* & *maiores*, maiorem iudicem, i. e. pontificem, desiderantes, vt P. DE MARCA *cit. l. c. 20. sqq.* obseruat. Noui, eruditos in Romana ecclesia de *foro* & *iudice episcoporum* contentiones fluctusque mouisse, quibusdam in fauorem curiæ Romanæ scribentibus, nonnullis causam synodorum prouincialium agentibus, cui dissidio me non immittam, cui satis est, paucis tantum retulisse primarios vtriusque causæ patronos. Curiæ Romanæ partes susceperunt DAVIDIVS *de iudiciis episcop. canonicis*, & CHRISTIANVS LVPVS, in omnibus curiæ Romanæ addictissimus, *de appellationibus*. Autoritatem Synodorum antiquam propugnarunt PETRVS DE MARCA *cit. l.*

Iudices competentes olim erant episcopi,

& quoad episcopos synodi prouinciales,

quorum crimina tandem pontifex ad suum forum traxit ex Isidori spuriis epistolis.

BOILEAV *de antiq. & maioribus episcoporum caussis*, IO. GERBASIVS *de caussis maioribus*, DV PIN. *de discipl. eccles. diss. 2.* in qua potissimum LVPI argumenta examinat, & synodorum antiquarum iura tuetur. Horum vestigia quaedam etiam collegit GRATIANVS in *c. 1. 2. 3. sqq. C. 3. q. 6. c. 1. sq. C. 3. q. 8. c. 1. sqq. C. 5. q. 5.* Inferiores *clerici* coram suo episcopo accusati in *crimine ecclesiastico*, in *ciuili* vero coram iudice *ciuili* per *auth. clericus. C. de episc. & cler.* Sed quia id molestum videbatur episcopis, clericos sub sua tantum iurisdictione constitutos credentibus, FRIDERICVS I. *in auth. statuimus. C. eod.* generatim in *quaestione criminali* eos iudicio episcopali subiecit, quod auide ius canonicum recepit. *c. 4. 8. X. de iudic. c. 1. & 13. X. de for.* de quo *tom. I. iur. eccl.* actum. Conf. CORVINVS *in aphor. iur. can. lib. I. tit. 29. n. 5. & 6.*

Clericos Fridericus I. in criminibus tantum subiecit episcopis.

Forma accusationis antiqua.

§. LXXIII. *Formam* praeterea desiderarunt patres in accusationibus, seu *vt iudicium ordinabiliter sit habitum*, vt dicitur in *c. 7. C. 2. q. 1.* h. e. vt *cit. l.* disponitur, si eo praesente, qui accusatus est, sub iureiurando contra eum testimonium dictum: si in scriptis actum: si ipse licentiam respondendi & defendendi se habuerit: si partibus praesentibus sententia recitata. Haec praecipue desiderat GREGORIVS M. *lib. 2. ep. 52.* etiam relatus in *coll. canon.* ABONIS *Abb. c. 44.* a MABILLON. edita in *veter. anal. p. 146. nouiss. edit.* Ante omnia *in scriptis* peragenda cuncta, quod etiam ius Romanum desiderabat in *l. 3. de accus.* vnde pleraque desumta sunt. *c. 9. C. 2. q. 1. c. 1. C. 2. q. 8.* Praeterea vero *praesens* in scriptis accusare debebat: accusatio *absentis* in scriptis non recipienda, sicuti nec *absens* eodem modo accusari poterat. *c. 5. C. 2. q. 8. c. 3. C. 3. q. 9.* In *concil. Arelat. de anno 314. c. 13. tom. I. concil.* HARDVIN. *p. 265.* idem inculcatum fuisse videtur, cautumque, vt omnia ex *actis publicis* doceantur. Adeo vero iuris Romani placita assumta sunt, vt HADRIANI I. *capitula* apud HARDVIN. *tom. 3. pag. 2065.* quae *de accusationibus* agunt, ad haec principia accommodata sint. In *c. 5.* ita cauetur: *Absente aduersario non audiatur; nec sententia absente parte alia a iudice dicta vllam obtinebit firmitatem. Neque absens per alium accusare aut accusari potest.* Porro in *c. 7.* *Quisque ille est, qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis arripiat, custodiae similitudinem, habita tamen dignitatis aestimatione, patiatur, nec sibi nouerit fore licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam*

dictam poscat similitudo supplicii, quæ verba desumta sunt ex *l. 3. C. qui accus. non poss.* prout supra §. 21. dictum.

§. LXXIV. Si reus crimen negat, accusator id probare debet legitime, nec causa *negationis* ab eo exigi potest, vt in *actis concil. Chalced.* habetur apud HARDVIN. *tom. II. concil. p. 523.* & rectæ rationi conforme est. Conuincendus autem reus per *innocentes & canonice examinatos* testes, *c. 25. C. 2. q. 1.* quod demum *iustum & verum iudicium* vocatur in *c. 13. ibid.* eodem sensu, quo impotentia ad coniugium per tale iudicium eruendum esse dicitur, ceu supra *p. 239.* dictum est. Nam etiam *censura ecclesiastica*, imprimis vero, si quis ita deliquerat, vt ab *omni ecclesia commercio* & *communione precum* relegandus esset, res magni præiudicii erat, vel TERTVLLIANO iudice *in apol. c. 39.* adeoque patres arbitrabantur, *non temere aut quomodolibet, sed per iudicium auferendos esse malos ab ecclesiæ communione;* alioquin potius tolerandos, ex sententia AVGVSTINI in *c. 18. C. 2. q. 1.* Proinde nec fides habenda accusatori, si vel maxime *sublimis vir honoris, siue vllius alterius dignitatis* erat, *c. 50. C. 2. q. 7.* quod nemo simul *accusator* & *testis* esse poterat, quin potius probatio luce meridiana clarior desiderabatur. Etiam ius ciuile cum hac doctrina conspirat, quod iuxta *l. f. C. de probat.* desiderat accusationem *munitam idoneis testibus, vel instructam apertissimis documentis vel indiciis ad probationem indubitatis & luce clarioribus expeditam*, quæ verba etiam regustauit GRATIANVS in *c. 2. C. 2. q. 8.*

Modus probandi crimina

soli accusatori non credebatur.

§. LXXV. Inde vero liquet, iuxta *ius vtrumque* tres esse modos crimina probandi 1) per *testes*, 2) *tabulas*, & 3) *indubitata argumenta*. Primus modus, *testibus* perficiendus, indubius est, & citra controuersiam ab omnibus recipitur. Sint tamen testes α) *habiles*, de quo ad *tit. de testibus* dictum. Vid. interim *c. 1. sqq. C. 3. q. 5. c. 1. sqq. C. 4. q. 2. & 3.* & *art. 63. sqq. const. crim. Carol.* β) ad minimum *duo* vel *tres. c. 1. C. 2. q. 4.* Enormis & exorbitans numerus est, quem in *condemnatione cleri* desiderarunt Papa SYLVESTER & LEO IV. in *c. 2. 3. C. 2. q. 4.* vt presbyter non nisi 44, diaconus 27, subdiaconus & reliqui clerici minores septem, episcopus vero 72. testibus, vel *duodecim episcopis* conuincendus sit, *quæ absurditas tam aperta est, tam in oculos omnium incurrit, vt eam tegere color nullus possit*, vt ait ANTON. MATTHAEI *de crimin. ad lib. 48. tit. 15. c. 3. n. 7.* Quæ ratio quoque forsan mouit *glossam ad cit. c. 2.* vt audacter pronunciaret, quod si etiam papa per duos testes de-

Probanda crimina 1) per testes

magnum numerum desiderant in cleri condemnatione.

licti alicuius conuinci valeret, ille æque ac diabolus damnandus esset. Non ero multus in recensendis prætextibus, ab interpretibus afferri solitis, qui vbique nuditatem suam produnt. Interim vix probabile est, tam aperte ἀσύστατα constitui potuisse, eo tempore, quo Pontifices ea auctoritate nondum pollebant, vt libere & pro lubitu eiusmodi prodigia & monstra edere potuerint. Quin potius sic habendum: α) textum ex synodo Romana, cui SYLVESTER præfuisse dicitur, desumtum in *c. 2. cit.* esse sublestæ fidei, ipsumque concilium *apocryphum*, vt nec diffitetur HARDVINVS *tom I. concil. p. 288. in not. margin.* β) non de *testibus*, veritatis dicendæ causa adhibendis, sed potius de *legitimo iudicio*, quo clerici condemnandi sunt, eum intelligi posse. In *c. 3. dicti concil. aprocryphi* dicitur diserte, *præsulem summum non damnari, nisi IN LXXII. presbyterum autem nisi IN XLIV. TESTIMONIIS;* denique clerici minores non nisi *IN SEPTEM TESTIMONIIS* h. e. *in præsentia septem iudicum*, sicuti episcopi iudicari & condemnari non poterant, nisi in *præsentia* LXXII. vel in tot hominum *conspectu*, qui sententiam ferant, qui hoc casu *testes* abusiue dicuntur, quod non de *crimine commisso*, sed de *condemnatione* eius testimonium ferre deberent. GRATIANI lectio in *cit. c. 2.* huc quoque redit: *præsul non damnabitur, nisi CVM LXXII TESTIBVS* h. e. *ex sententia LXXII iudicum*, vt LEO IV. pseudo-SYLVESTRVM intellexisse videtur, aiens: *Aut certe probata sententia per LXXII testes idoneos.* Palam est, de *sententia*, de *condemnatione legitima*, non de ipsa *probatione criminum* hæc verba accipienda esse, quæ nec abludunt ab antiqua ecclesiæ disciplina. Constat ex *l. 20. C. Theod. quor. appell. non recip.* CHRONOPIVM episcopatu anno 369. deiectum a *iudicio LXX episcoporum* prouocasse ad præfectum vrbi; in qua lege sine dubio numerus rotundus est substitutus loco *LXXII.* Alia exempla suppeditat IACOBVS GOTHOFREDVS *ad cit. l. circa fin.* & ad *synodum Romanam* prouocat. Quin etiam illud constat, quoniam non semper synodi congregari poterant, in arbitrio eius, qui prouocabat, fuisse, causam suam *XII episcoporum iudicio* submittere, obseruante P. DE MARCA *cit l. c. 16. §. 3.* quorum rursus LEO IV. mentionem inicit, & ex antiqua ecclesiæ disciplina dicto modo explicandus est. De *vero & proprie dicto testimonio* hos textus accepisse videtur IO. DARTIS *in comm. ad Decret. Gratiani cit. l. p. 192.* prouocans ad concilium Sinuessanum, quod anno 303. habitum censent. Id vero supposititium esse, ex consensu plerorumque erudi-

contrarium vero ostenditur,

& verus sensus textuum iuris canonici eruitur,

qui de numero iudicum loquuntur,

secundum antiquam ecclesiæ praxin.

eruditorum refert HARDVINVS *tom. I. concil. p. 217.* quod etiam ipsa series rerum, ab absurditate haud aliena, docet. Palam itaque est, in criminibus probandis in genere *duos* vel *tres* sufficere testes, quos etiam duntaxat desiderat *sanctio Carolina art. 67.* So eine Missethat zum wenigsten mit zweyen oder dreyen glaubhafften Zeugen, die von einem wahren Wissen seyn, bewiesen wird, darauf soll nach Gestalt der Verhandelung mit peinlichen Rechten vollnfahren und geurtheilet werden. Conf. *1 Tim. V, 19.*

§. LXXVI. Alter modus probandi crimina per *instrumenta* magis in contentionem trahi solet ab interpretibus, vid. FARINAC. *pr. crim. qu. 84.* IVLIVS CLARVS *§. fin. qu. 54.* cum tamen documenta æqualem vim probandi cum testibus habeant, *l. 15. C. de fid. instrum.* & *l. f. C. de probat.* instrumenta euidentissima in criminibus probandis admittat. Quæ in contrarium adferri solent, parum roboris habent, vt optime ostendit ANTON. MATTHAEI *de crimin. ad lib. 48. tit. 15. c. 5.* Videlicet sicut crimina non per quascunque testium depositiones plene probantur, sed tunc demum, si & *habiles* sunt, & concludentem *scientiæ* rationem allegare queunt; ita quoque non quælibet tabulæ probant crimina, nisi vim probandi habeant, (h. e. nisi a scribente recognitæ fuerint *priuatæ* tabulæ, vel publica autoritate polleant) & crimen ipsum *directo* ex iis inferri possit. Quædam enim ipsis in *tabulis* continentur & committuntur, vt crimen *proditionis*, *reuelationis arcanorum*, *falsi*, *famosi libelli*, *blasphemiæ*, *hæreseos*, *ambitus*, *repetundarum*, *corruptionis*, *concussionis*, *stellionatus*, *vsurariæ prauitatis*, *periurii*, *præuaricationis*, *scientiæ criminis* ab alio commissi, sed non reuelati: quædam extra *scripturam* commissa per *literas proprias* produntur. Prioris generis quæ sunt, *directo* ex tabulis *recognitis* probari posse palam est, cum tabulæ ipsum *corpus delicti* contineant; non item posterioris generis, in quibus tabulæ *confessionem extraiudicialem* criminis continent, vt si ex literis de adulteriis, stupro, raptu, homicidio &c. commissis constet. Quod si enim ipsum *delictum* a reo postea nihilominus negatum fuerit, epistolæ ab eo scriptæ & contra eum productæ nil nisi *extraiudicialem confessionem* continent, quæ plene delictum non probant, adeo, vt iuxta *ius Carolinum* tortura hoc casu dictanda sit per *art. 32.* Conf. LAVTERBACH *de epist. th. 25.* it. *ad tit. de priuat. delict. th. 25.* BRVNNEM. *ad l. f. C. de probat. n. 3.* IVL. PACIVS *ad cit. l. f. C. de probat. n. 7.* TABOR. *racem. crimin. 1. th. 37.* Optime ait

2) **Per instrumenta,**

si crimina directo in tabulis continentur,

non quæ tantum per tabulas produntur,

quod illustratur ex l. 16. de poen.

CLAVDIVS SATVRNINVS in *l. 16. pr. d. pœn.* puniri aut *facta:* aut *dicta:* aut *scripta:* (vt falsi & famosi libelli) aut *consilia* (vt *coniurationes* & *latronum conscientia*) aut *persuasiones ad scelus grauissimum perpetrandum.* Prima & secunda species ad posteriorem classem pertinent, quæ plene ex epistolis vel scriptura non probantur: tertia & quarta ad primam classem referenda, qua actum fuit de criminibus in literis ipsis commissis. Quidni ergo ex literis plene & euidenter probari possent? Ita *falsi* crimen per scripturam probari posse, docet *c. f. de iurei. in 6. c. 5. de crim. falsi.* Nec de *vsuraria prauitate* aliud iudicium ferendum censuit CLEMENS V. in *clem. vn. de vsur.* Defensio hæreticorum *scriptis* fieri potest, quæ *delictum* continet ex sententia *c. 11. X. de hæretic.* Calumnia ex *chirographo* potest probari, quod ob accusandum datum est accusatori *l. 15. pr. ad SC. Turpill.* Conf. PETRVS GILCKENIVS *ad cit. l. f. C. d. prob. n. 5.*

3) Per indubitata indicia,

§. LXXVII. Tertius modus probandi crimina per *indubitata indicia*, cuius tum in *l. f. C. de probat.* tum in decreto GRATIANI *cit. l.* mentio inicitur, grauioribus adhuc dubiis inuolutus est. Sciendum autem est, *indicia* esse argumenta, quæ quidem *directo* non euincunt delictum, sed admodum *suspectum* reddunt indiciis grauatum de commisso crimine. Si quis a testibus de crimine, quod in eorum oculos incurrit, conuincitur, *directo* crimen probatum dicendum est. Ast sola *indicia* non *directo* autorem criminis demonstrant, sed *suspicione* aliqua onerant.

quod primo exemplis illustratur,

Idoneis quibusdam exemplis obseruationem hanc illustrat PETRVS GILCKENIVS *ad cit. l. f. n. 8.* quæ legi merentur. Inter hæc etiam sequens a CICERONE *lib. I. de diuinat.* allatum celebre est: *cum duo quidam Arcades familiares iter vna facerent, & Megaram venissent, alterum ad cauponem diuertisse: ad hospitem alterum. Qui vt cœnati quiescerent, concubia nocte visum esse in somniis ei, qui erat in hospitio, illum alterum orare, vt subueniret, quod sibi a caupone interitus pararetur, eum primo perterritum somnio surrexisse: deinde cum se collegisset, idque visum pro nihilo habendum esse duxisset, recubuisse: tum ei dormienti eundem illum visum esse rogare, vt quoniam sibi viuo non subuenisset, mortem suam ne inultam esse pateretur: se interfectum in plaustrum a caupone esse coniectum, & supra stercus esse iniectum: petere vt mane ad portam adesset, prius quam plaustrum ex oppido exiret, hoc vero somnio eum commotum, mane bubulco præsto ad portam fuisse: quæsisse ex eo, quid esset in plaustro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum esse: cauponem, re patefacta, pœnam dedisse.*

dedisse. Plura in hac specie concurrebant indicia: α) cadaueris cruenti inuentio: β) suspectissima eiusdem occultatio sub fimo: γ) delatio eiusdem extra ciuitatem occulta: δ) cauponis trepidatio, pallor, fuga: ε) sodalis somnia. Grauissimæ hæc erant argumenta, quæ cauponem suscipione sceleris perpetrati onerabant. Quid ergo, si nihilominus se interemisse occisum negauerit, an pro *conuicto* ex adductis argumentis haberi potest? Secundum ius ciuile *in thesi* quæstionem ante propositam affirmari posse censent nonnulli, modo *violentissima indicia* fuerint, tum quod in *l. 34. & auth. si quis ei. C. ad L. Iul. de adulter.* ex argumentis grauissimis adulterium euinci posse asseratur: tum quod *l. cit. f. C. de probat.* id diserte euincat, quod pluribus aliis rationum momentis probatum dedit ANTON. MATTHAEI *de crimin. ad lib. 48. tit. 15. c. 6.* definiendo, indiciis grauissimis conuictum reum *pœna ordinaria* plecti posse, quam in sententiam etiam iuit GILCKENIVS *cit. l. n. 17. sqq.* Alii negant quæstionem simpliciter, prouocantes ad *l. 5. D. de pæn.* vbi dicitur: *ex suspicionibus nemo damnandus est*, quod porro illustrat *l. 3. §. 1. ad SCt. Sylan.* Media cum aliis incedit via DIODORVS TVLDENVS *in comment. ad C. tit. de probat. n. 22.* existimando argumentis grauioribus conuictum vel oneratum condemnari quidem posse, sed non ad *ordinariam* verum ad *extraordinariam* subeundam, quod non plene conuictus sit delinquens, & in dubio seueriori sententia mitior præferenda sit.

deinde legibus.

Negantium fundamenta.

§. LXXVIII. Pondera rationum, a prælaudatis interpretibus iuris allatarum, qui æquo trutinauerit iudicio, facile animaduertet, ANTONII MATTHAEI argumentis maius robur inesse, præsertim cum solide demonstrauerit, rationibus dissentientium, imprimis TVLDENI (quem tamen non nominat, salse tamen perstringit) nullam vim probandi concludentem inesse. Oratores præcipue in eo arcem causæ omnis, quam propugnandam *in foro* susceperunt, constituerunt, vt, quem testibus & documentis conuinci non posse sciebant, eundem argumentis pluribus coaceruatis conuincerent, adeoque imprimis solliciti essent, in ordinandis recte *locis argumentorum*, vnde tanquam ex sua *sede ordinaria* varia argumenta depromi & coniungi poterant, (QVINTIL. *lib. V. instit. orat. c. 10.*) quæ si vel maxime singula suo pondere parum mouent, *multum tamen, cum sunt coaceruata, proficiunt*, vt ait CICERO *in Top.* Aperte IDEM *lib. 2. de orat. Si & ferro interfectus est ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es, in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est,*

Affirmatiua defenditur.

est, & causa nemini & tu semper audax: quid est, quod de facinore dubitare possimus? En cumulum circumstantiarum argumentorumque, quorum vis adhuc magis augetur, si ea non fatetur, sed de iis *conuincitur; si enim negat, hic causæ cardinem ponit, in quo si victus fuerit, etiam in sequentibus ruit. Non enim videtur in negando mentiturus fuisse, nisi desperasset, id posse defendi, si confiteretur*, vt QVINTILIANI verbis vtar *lib. 5. instit. orat. c. 12.* Ipsi Cæsares, tum in *iure*, tum in *arte oratoria* instructi, probationi per *argumenta* vim insignem tribuerunt, quod vel HADRIANI rescriptum in *l. 3. §. 2. de testib.* docet: *quæ ARGVMENTA, ad quem modum probandæ cuique rei SVFFICIANT, nullo certo modo satis definiri potest: sicut non semper ita sæpe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur.* Totam denique rem committit prudentis iudicis arbitrio, aiens: *ex sententia animi tui te æstimare oportet, quid aut credas, aut parum probatum tibi opineris.* Enimuero in re tanti præiudicii iudici hoc inuidiosum & reo perniciosum esse censet TVLDENVS *cit. l.* adeoque hoc arbitrium ad fidem testibus habendam coarctat, contra mentem ICti, qui de *integra probatione* & de quauis causa probanda loquitur. Rursus HADRIANVS, speciatim de criminibus edisserens, in *l. 1. §. 4. de quæst. argumentis causam examinandam*, non vero in serui vnius quæstione fidem rei constituendam censet. Idem in *l. 5. §. 6. de re milit.* vim *argumentorum* in probationibus laudat, atque, quantum eis tribui debeat, ostendit. Denique in *l. 2. quorum appell. non recip.* imperatores constituunt, ne de scelere *argumentis conuictus, testibus superatus, voce etiam propria vitium scelusque confessus* audiatur appellans. In *seq.* tres rursus modos probandi ostendit, *testibus productis, instrumentis prolatis, aliis argumentis præstitis.*

Fori hodierni contraria doctrina tamen præualuit.

§. LXXXIX. Enim vero in hac quæstione maioris partis consensus atque doctrina contraria ita præualuit, vt *sanctione Carolina* fuerit roborata. Nam in *art. 22.* disertis dispositum verbis: Es ist auch zu mercken, daß niemand auf einigerley Anzeigung, Argwohn, Wahnzeichen oder Verdacht endlich zur peinlichen Straffe soll verurtheilet werden, sondern allein peinlich mag man darauf fragen, so die Anzeigung gnuasahm ist. Hoc modo solis *argumentis* nemo conuinci potest, sed confessio delinquentis, tormentis expressa, eis accedere debet. Hoc rursus CAROLVS V. in *art. 22.* hac declarat sententia: Soll iemand endlich zur peinlichen Straffe verurtheilet werden, das muß aus eigenem

Bekem-

Bekennen oder Beweisung beschehen, und nicht auf **Vermuthung** und Anzeigung, quod etiam *art. 69.* roboratum est. Hac sententia rursus id egit, vt probationi per cumulum *argumentorum* vim plenam quoad effectum *condemnationis* subtraheret, & hoc modo mentem *iuris canonici* accipiendam esse censeret. In *c. 1. C. 2. q. 1.* dicitur: *Nos in quenquam sententiam ferre non possumus, nisi aut conuictum aut sponte confessum.* In *c. 5. eod.* aut *confessus* aut *conuictus* reus desideratur, in quem aliquid statui debeat. In quem *c. 10. ibid.* irrationabiliter dicitur eiectus, qui neque *conuictus* neque *confessus* erat. Quæ cum ita sint, *iudex* quidem *inferior* ab hoc tramite præscripto in Germania recedere nequit; facilius *princeps*, qui legibus non tenetur, adeoque sæpe expedit, causam ad eum potius referre, quam torturæ incertæ & lubricæ causam committere. Ita *Mens. Nou. 1725.* Facultas nostra furi, qui sacrilegiis furtisque quam plurimis se nobilitauerat, torturam quidem dictauit, sed simul decreuit, causam cum omnibus circumstantiis referendam esse principi, eiusque decisioni relinquendum, annon ex tot *grauissimis argumentis*, in actis occurrentibus, ipsum pro conuicto habendum, statimque condemnandum esse constituere vellet? En verba clausulæ, rationibus decidendi subiectæ: So haben wir zwar bey solchen Umständen, da er nicht de ipso sacrilegio commisso, sondern nur dieses allein durch Zeugen überführet ist, daß er den silbernen Todten-Kopff und Crucifix verkaufft (id quod itidem strenue negauerat) nach den vorgeschriebenen Reguln des peinlichen processus nicht definitiue auf die Straffe, sondern einzig und allein auf die Marter erkennen können. Gleichwie aber bereits einige bewehrte Rechts-Lehrer angemercket haben, quod aliquando ex indiciis indubitatis, quæ simul ad factum concurrunt, circumstantiis suadentibus inquisitus pœna ordinaria potius affici quam torturæ subiici possit & debeat.

Princeps tamen hodie extra ordinem vim plenam probandi argumentis tribuere potest.

ANTON MATTHAEI *de crimin. ad lib. 48. tit. 15. c. 6.*
IO. A SANDE *lib. 5. tit. 9. decis. 15.*
TRENTACINQ. *lib. 2. var. resol. tit. de dolo res. 2. n. 7.*
SARMIENTVS *lib. 1. select. interpr. c. 1.*

Dergleichen indubitata indicia bey dem, am 1. und 2. Christ-Feyer-Tage geschehenen Kirchen-Raube und andern Diebstählen, so ferne Schätzer und Ebert ihre Aussage mit dem Tode bestärcken solten, sich finden, so haben wir zwar in decidendo dieser Meynung, welche sonsten

sten den Gemeinen Käyserlichen Rechten nicht zuwieder ist, nicht beypflichten können, angesehen nach der peinl. Halsger. Ordn. *art. 22. 67. 69.* ad dictandam pœnam ordinariam nöthig ist, daß wenn der Inquisit nicht bekennen will, er wenigstens des delicti commissi völlig überzeuget seyn müsse, dergestalt, daß ex solis indiciis vrgentissimis niemand condemniret werden solle; nichts desto weniger aber nicht umbhin können, dieses in sententia anbey zu fügen, daß bey denen vorhin angeführten extraordinairen und gantz besondern Umbständen zuforderst Sr. Kön. Maj. allergnädigste Willens Meynung darüber zu erwarten sey, als welche bey dem processu criminali freyere Hände haben, und dem Inquisiten, wenn alle vorhin ergangene Umstände zusammen gefasset werden, wol pro conuicto halten, und mit der ordinaria pœna belegen können, nachdem nicht wenig zu befürchten, daß weil er pertinacissimus und gantz unverschämt in negando gewesen, er auch durch den grössesten Grad der Marter zu einer vollkommenen und richtigen oder beständigen Bekäntniß schwerlich gebracht werden dürffte; ja wenn auch solches geschehen solte, dennoch seine gantze Auffühqrung darthut, daß er den criminal-procefs aus der Erfahrung ad vnguem verstehet, und also bey seiner Bekäntniß schwerlich verbleiben, ja es endlich so weit bringen werde, daß er imposita pœna extraordinaria mit dem Leben davon komme. &c.

Accusatis recriminandi potestas est ademta,

§. LXXX. Effectus *motæ accusationis* varius est. Etenim (I) accusatis *recriminandi* potestas est ademta, *quia non est credendum contra alios eorum confessioni, qui criminibus implicati sunt, nisi se prius probauerint innocentes*, iuxta effatum STEPHANI in *c. 1. C. 3. q. 11.* Desumta hæc est sententia ex legibus imperatorum, traditis in *tit. C. de his qui accus. non poss.* *Neganda est*, aiunt imperatores in *l. 19. C. eod. accusatis licentia criminandi in pari vel minori crimine, priusquam se crimine, quo premuntur, exuerint*, quæ verba etiam refert GRATIANVS *c. 2. cit. l.* *Grauiora* crimina obiicere licet iuxta *l. 1. C. eod.* & *c. 4. C. 3. q. 11.* quæ omnia desumta sunt ex scitis ciuilibus, & a Pseudo-ISIDORO papis tributa, vt etiam obseruat MORINVS *de sacram. pœnit. lib. II. c. 14. §. 1.* eaque iuxta antiquam ecclesiæ disciplinam explicat neruose pariter atque erudite. (II) Qui sceleris alicuius insimulatus est, interim non potest promoueri ad dignitates ecclesiasticas, *c. 4. X. h. t.* non quod accusatus ex accusatione *infamiam facti* contrahat, id quod cum aliis fingit FERMOSINVS *de criminib. ad cit. c. 4.* sed quod turpius eiiciatur quam non admittatur hospes; imo sufficiat,

nisi de grauiore crimine,

interim promoueri nequit.

quod

quod non sit *irreprehensibilis*, quamdiu suspicionem criminis imputati a se non remouerit. Inde quoque fluit (III) quod *pendente accusatione* interim ab officio suspendendus sit, *c. 2. X. de purg. canon.* scandali euitandi gratia, vt infra *tit. de poen.* plenius tradendum erit. STRYK. *de suspens. ab offic. c. 3. n. 20. sqq.*

sed ab officio suspenditur.

§. LXXXI. Pedem promoueo ad *PROCESSVM INQVISITORIVM*, iuri Romano incognitum, & ab INNOCENTIO III. nouiter fabricatum atque pro norma vniuersali *secundum quid* introductum, vt fere hodie vsus *accusationum* rarior, *inquisitionum* vero vsitatior per totam Germaniam factus fuerit. Tempore GRATIANI vestigia eius defecisse, plenius supra obseruaui, si exceperis casum *notorii delicti* vel causam *fidei laesae*, quod antiqua ecclesiae disciplina ad *leges Romanas* accommodata & composita fuerit. His vero *processum accusatorium* tantum cognitum fuisse, leges vbique loquuntur, quod etiam variis argumentis demonstrat atque exornat B. THOMAS. *de origine process. inquis. §. 35. sqq.* Aperte CICERO pro ROSCI AMERINO *c. 20. Quare facile omnes patimur, esse quamplurimos accusatores, quod innocens si accusatus sit, absolui potest; nocens, NISI ACCVSATVS FVERIT, condemnari non potest.* Cum autem in processu *inquisitorio* deficiat *accusator*, palam est, eum a rationibus *iuris Romani* abhorruisse, nec leges, quae a Patronis eius adferuntur, eum euincere, vt rursus solide docet B. THOMAS. *cit. l. §. 38. sqq.* Satis notanter ait VLPIANVS in *l. 6. §. 2. de muner. & honor. Si quis accusatorem non habeat, non debet honoribus prohiberi: quemadmodum non debet is, cuius accusator destiterit; ita enim imperator noster cum diuo patre suo rescripsit.* Incestum non puniri ait ICtus in *l. 38. §. 7. ad L. Iul. de adult. si nemo reum postulauit*, quemadmodum adulteria impunita erant, quibus deerat accusator. Reduxit tamen hoc casu antiquum Romanorum morem TIBERIVS, teste SVETONIO *in eius vita c. 35. n. 1. matronas prostratae pudicitiae, quibus accusator publicus deesset, vt propinqui maiorum more de communi sententia coercerent, auctor fuit.* Neroni hoc crimini datum fuit, quod *non crimine, non accusatore existente, quia speciem iudicii induere non poterat, ad vim dominationis conuersus fuerit*, vt ait TACITVS *lib. XV. annal. c. 69.*

Alter processus criminalis est inquisitorius, tempore Gratiani incognitus, & a iure Romano alienus.

§. LXXXII. Extra ordinem tamen *inquisitiones* quoque vsum, quamuis rariorem, apud Romanos habuisse, in quibus iudex *ex officio sine accusatore* procederet, censet ANTON. MATTHAEI *de crimin.* ad

Annon extra ordinem a Romanis adhibitus?

ad lib. 48. tit. 20. c. 1. n. 1. sqq. a qua sententia quoque non alienus est FR. BALDVINVS *in comment. ad edict. vet. princip. de christianis* & quidem *ad epist. Traiani*, qua PLINIO de rebus christianorum interroganti respondet. Nam ad verba: *conquirendi non sunt*: hæc commentatur: *Ceterum posteaquam ordo vetus iudiciorum publicorum mutatus fuit, non semper est exspectatus accusator legitimus: & vero ea fuit Christianorum primum conditio in orbe Romano, vt pauci dignarentur ad eos accusandos descendere: quidam etiam non auderent, præsertim cum audirent, Tiberium comminatum esse periculum accusatoribus eorum, vt supra dixi. Quid igitur? Cæperunt magistratus ipsi & præsides vltro in eos inquirere. Nam & tandem sic a magistratibus fuerunt mandatæ delictorum, præsertim grauiorum, & criminum quæstiones, vt & accusatores & iudices prope esse viderentur.* Id vero *processum inquisitorium* arguere, in quo iudex accusatoris partes suscipit, nemo est, qui nescit. Quod cum admodum paradoxum, & a *fori Romani* principiis alienum videatur, prælaudatus ICtus his in sequentibus confirmat argumentis. Ait MARTIANVS *IC. mandatis, inquit, cauetur, vt præsides sacrilegos, latrones, plagiarios CONQVIRANT, & prout quisque deliquerit, in eum animaduertant. Item* VLPIANVS *congruit (inquit) bono & graui præsidi, curare, vt pacata atque quieta prouincia sit: & debet malos homines CONQVIRERE.*

iuxta sententiam Balduini.

§. LXXXIII. Vt nouum hoc dogma produceret, inductus videtur ex epistola PLINII SECVNDI *ad Traianum* (lib. X. ep. 97.) Præmittit, *se cognitionibus de christianis interfuisse nunquam, ideo nescire, quid & quatenus aut puniri soleat aut quæri.* Causæ proprie *cognosci* dicebantur, quæ *pro tribunali* finiendæ erant, *vtrisque partibus cominus constitutis*, vt ait, *l. f. C. de LL.* & ita speciatim *tribunal principis* vocabatur *cognitio*, obseruante IAC. GVTHERIO *de offic. dom. Aug. lib. I. c. 20.* Inde vero credibile est, has *cognitiones* sine *accusatore* quodam, more Romano, exerceri non potuisse, cum in criminalibus potissimum *cognitiones* desiderarentur, vt speciatim de *cognitionibus Christianorum* ostendit GVTHERIVS *cit. l. c. 22.* Atque has speciatim *quæstiones* vocabant, quorsum ipsemet PLINIVS SECVNDVS in verbis adductis collineat. Qui enim capitalibus rebus præerant, *quæstores* dicebantur, *l. 2. §. 23. de or. iur.* item *iudices quæstionis*, *l. 8. D. de publ. iudic.* & sic *quæstionem decernere*, SVETONIO *in Cæs. c. 6. inf.* est, ordinare, vt procedatur contra delinquentes, sicuti *quæstionem exer-*

Ratio dubitandi ex Plinii Secundi epistola de rebus christianorum,

quæ tamen cognitionem desiderat pro tribunali,

& quæstiones.

cesse, rursus apud EVNDEM *ibid. c. 11. in f.* denotat, iudicio criminali praeesse, (conf. *l. 6. de iniur.*) quod tamen *accusatorem* semper desiderabat. Nihil ergo praesidii in adductis PLINII verbis pro se habet BALDVINVS, quae potius ei reclamant, quorsum etiam ea, quae paulo post sequuntur, refero: *Interim in iis, qui ad me tanquam Christiani DEFEREBANTVR, hunc sum secutus modum* &c. *Deferre reos* dicebantur accusatores, vt docet formula *libelli accusatorii* a PAVLO in *l. 3. pr. de accus.* ibi: *Lucius Titius professus est, se Meuiam lege Iulia de adulteriis ream DEFERRE.* Quid? quod accusatores dicti fuerint *delatores l. 15. pr. §. 1. sqq. de iur. fisci.* Enimuero quandoque *accusatores* latuisse aut sese abscondere voluisse, indicant sequentia PLINII: *Propositus est libellus sine auctore* (accusatore) *multorum nomina continens, qui negarent, se esse Christianos, aut fuisse, cum praeeunte me Deos appellarent.* &c. Haec vero inquirendi vsum sine *accusatore* euincere videntur, quod nominatos in libello PLINIVS vocauerit, eosque de *religione* interrogauerit, & cum *calumniam* AVTORIS incerti deprehendisset, *dimittendos* putauerit, vt paulo post addit. Atqui vero haec procedendi ratio excusari non potuisset, si *sine accusatore* in crimina inquirere non licuisset. Et reuera excusari non potuit, quod TRAIANVS in rescripto ad PLINIVM SECVNDVM (*lib. X. ep. 98.* inter epist. PLINII) in fine indicat: *Sine autore vero propositi libelli, nullo crimine locum habere debent: nam & pessimi exempli, nec nostri seculi est.* Videamus ergo, an adhuc alia argumenta *processus inquisitorii* in PLINIO SECVNDO appareant. Pergit: *Alii ab INDICE nominati se esse Christianos dixerunt, & mox negauerunt* &c. Nominatorum ab *indice* etiam meminit SVETONIVS *in Iul. Caes. c. 17. n. 1.* it. *in Tiber. c. 73. n. 1.* vbi recte obseruat SAMVEL PETISCVS in *not.* nominatos reuera esse *delatos* atque *accusatos*, sicuti *index* parum distabat ab *accusatore.* *INDICASSE* enim, ait ICtus in *l. 197. de V. signif.* est *detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse.* Id tantum discrimen notabatur, quod *index*, teste PAEDIANO *in diuin.* facinoris conscius & consors esset, quique, proposita impunitate, reliquos criminis socios indicaret. In *coniuratione Catalinae* apud SALVSTIVM *c. 48.* Tarquinius, conscius facinoris, *se dixit INDICATVRVM de coniuratione, si fides publica data esset*, scilicet de impunitate. *Indicem falsum* esse, CRASSO obnoxii clamitabant, quibus & Senatus fauebat, frequens decernens: *Tarquinii INDICIVM falsum videri.* Reuera ergo *indices* crimina *deferebant*, vt

in quibus accusator necessarius,

vel delator.

Vnde nec procedi poterat contra nominatos in libello ab incerto autore,

bene tamen contra nominatos ab indice,

facinoris conscio,

qui crimen deferebat,

SVETON. *in Neron. c. 39. n. 6.* loquitur, & ita *accuſabant*, quo ſenſu etiam accipiendus PLINIVS SECVNDVS in verbis adductis. Erant enim deſertores inter Chriſtianos, qui profitebantur ſe Chriſtianos fuiſſe, ſed deſiiſſe, & ſpe impunitatis ſe *nominaturos* in pari putatiuo reatu exiſtentes, quod per *accuſationem* præſtandum erat.

An ſingulare quid conſtituerit Traianus de Chriſtianis?

§. LXXXIV. Neque diuerſum liquere ex reſcripto TRAIANI, ad conſultationem PLINII SECVNDI dato, arbitror. Iam in §. *præced.* obſeruaui, noluiſſe TRAIANVM, vt libellis *ſine autore* propoſitis, criminaliter contra Chriſtianos procederetur, vtpote quod ab vſu iuris Romani alienum, & *peſſimi exempli* erat. Præmitti præterea: *conquirendi non ſunt: ſi deferantur & arguantur, puniendi ſunt.* Singulare quid TRAIANVM in Chriſtianis ordinaſſe, BALDVINVS opinatur, quod, ex ſententia ipſius, eo tempore nouus procedendi modus per *inquiſitionem* iam receptus eſſet. *Nunc Traianus videtur Chriſtianos eximere, quia neque ſacrilegi, neque fures, neque latrones ſint, vt perturbent prouincias, committant aliquid dignum publica & extraordinaria inquiſitione. Non liberat eos criminali & legitima accuſatione: ſed ſi accuſator deſit, patitur eos impune latere: neque ad eos vexandos pertinere vult mandata de flagitioſis hominibus conquirendis.* Mandata de *conquirendis facinoroſis* iam ſupra verbis BALDVINI adlata ſunt, pro quorum intellectu ſciendum eſt, *accuſationes priuatas* propter vinculum *inſcriptionis* periculi plenas fuiſſe, & ita paulatim conſenuiſſe; bonum autem publicum deſideraſſe, vt malis hominibus prouinciæ, quibus auctum erat imperium Romanum, purgarentur: hinc conſtituendos fuiſſe, qui *muneris neceſſitate* delinquentes *conquirerent*, & ad magiſtratum, ſine *periculo inſcriptionis*, deferrent, *l. 7. C. de accuſat.* Tales erant Irenarchæ, Nunciatores, Curioſi & Stationarii, qui tamen more Romano hos, quos *conquiſiuerant*, accuſare tenebantur. MARCIANVS in *l. 6. de cuſtod. & exhib. reor.* ſolis horum epiſtolis non eſſe credendum ait; ſed iuberi oportebat venire Irenarchen, & *quod ſcripſerit, exequi*, ſcilicet per *accuſationem* & *probationem.* Per hos itaque Præſides prouinciarum homines reipubliæ noxios, vt latrones, ſacrilegos, fures ſimilesque *conquirebant*, *l. 3. & 13. pr. de offic. præſ.* quorum numero etiam *Chriſtianos* ex odio religionis habebant, quod prohibendum cenſuit TRAIANVS. Admiſit in his *accuſationem priuatam* & *voluntariam*, mediante *inſcriptione* exercendam: *publicam*, ſine *inſcriptione*, per *conquiſitores* faciendam prohibuit, quod ex relatione PLINII anim-

vt ſcilicet per inquiſitionem non procederetur?

Quod negatur,

quia conquirere facinoroſos non eſt inquirere.

Etiam qui conquirebant reos, accuſabant, ſed ſine inſcriptione,

animaduertisset, eos per calumniam inter noxios relatos fuisse. Inde vero obseruo: (1) non recte inde BALDVINVM processum collegisse *inquisitorium*, cum etiam, qui *conquirebantur*, accusandi & arguendi essent; alioquin si per *calumniam* quosdam detulerant *Irenarchæ*, præsides hoc vindicabant *in exemplum* pœna arbitraria. *l. 6. in f. de custod.* (2) In *accusatione* quæstiones seu *inquisitiones*, vti *cit. l. 6.* vocantur, fuisse necessarias, quod *iudex quæstionis* in *veritatem* criminis inquirere deberet; verum inde minus recte arguitur *processus* aliquis *inquisitorius*: (3) TERTVLLIANVM in *Apol. c. 2.* (quod etiam BALDVINVS obseruat) TRAIANVM vel non intellexisse, vel intelligere noluisse. Ita enim de TRAIANI *rescripto* iudicat: *Tunc Traianus rescripsit; hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere. O sententiam necessitate confusam: negat inquirendos, vt innocentes: & mandat puniendos vt nocentes, parcit & sæuit, dissimulat & animaduertit. Quid temet ipsum censura circumuenis? Si damnas, cur non & inquiris? Si non inquiris, cur non & absoluis?* Enim vero impium quidem erat, christianam fidem in noxam vocare; ast quia gentiles in alia omnia ibant: quia PLINIVS SECVNDVS *prauam & immodicam superstitionem* Christianis imputabat, censuit TRAIANVS, eam coercendam; in *modo* tamen differentiam constituebat. Nolebat, eos exemplo latronum & furum conquirendos esse, quod hæc *conquisitio* ad grauiora scelera duntaxat pertineret: *accusationem priuatam*, quæ tamen rarior iam facta erat, liberam relinquit, quo ipso contradictionem nullam committit, cum non quæuis flagitia ita essent comparata; vt *necessaria* indigerent *accusatione.* Agnoscit id ipsemet TERTVLLIANVS: *Latronibus*, ait, *vestigandis per vniuersas prouincias militaris statio sortitur. In reos maiestatis & publicos omnis homo miles est: ad socios ad conscios vsque inquisitio extenditur*, pro grauitate criminum. Pergit *solum Christianum inquiri non licet; offerri licet, quasi aliud esset actura inquisitio, quam oblationem.* Secundum principia Romana, quod aliquid delicti in christiana fide latere crederetur, hæc præcautio non inepta aut ieiuna erat. Retulerat PLINIVS, infinitos homines *omnis ætatis, omnis ordinis, vtriusque sexus etiam*, vocatos esse in periculum & vocari. Non aliam ob causam, quam quod *publici conquisitores* eos deferrent, vel deferendos censerent. Verum ab hac necessitate eos absoluit TRAIANVS: *priuatam* non interdixit *accusationem*, quæ longe difficilior & sic parcior erat. Paulo post re-

Ex his Balduinus refellitur, processum inquisitorium procudere studens.

Tertullianus quoque notatur,

ostenditurque, christianos priuata accusatione postulari potuisse,

non publica.

cruduit *conquisitio* Christianorum, quæ truculentissimas illas produxit persecutiones. (4) Illud quoque palam est, eum sine *accusatore* puniri potuisse, qui semet ipsum deferebat, quod *indicium profiteri* dicere solebant. Hac ratione plures Christianos ad supplicium raptos fuisse constat, quod *martyrii* gloria semet Christianos coram tribunali profiterentur. *Confessus* enim semet ipsum condemnabat, nec accusatione indigebat. Conf. HENRICVS BRENCMAN. *de L. Remn. exitu c. 22.* Alia non tango dubia, quæ inani conatu mota sunt a CARPZOVIO *in pr. crimin. qu. 103. n. 29. sqq.* quæ ex hactenus dictis facile eneruari vel recte explicari possunt.

Qui se ipsum deferebat, sine accusatore puniri poterat.

§. LXXXV. Atque hæc, quæ dicta sunt, maiori luce radiant, si, quæ de *disciplina ecclesiastica* antiqua adlata, & ex moribus Romanis tracta sunt, quilibet secum reputat, secundum quam censuris pœnitentiisque haud plectebantur, nisi α) per *accusationem* probata: β) *confessione* manifestata: γ) *notoria*, vt supra dictum est. Deficiente accusatore, in *occulta* haud inquirebatur, in quæ demum ab INNOCENTII III. temporibus inquiri cœpit, nouo prorsus processu, quem paucis delineabo. Videlicet est *ordo iudiciarius, iure canonico recentiori fabricatus, secundum quem iudex criminalis, ex officio, sine vllo accusatore, vel ad nudam denunciationem, vel ad clamores publicos inquirit, tum in ipsum occultum delictum eiusque circumstantias, tum in eius autorem, probationes legitimas vndequaque conquirit, testes cogit, examinat, & tandem in defectu plenæ probationis, contra negantem, extraordinariis mediis eruendi veritatem occultam vtitur.* A processu *accusatorio* in multis differt: 1) constat inquisitorius tantum ex *iudice* & *reo*: 2) fundamentum eius petitur primario ex *denunciatione* & *clamore publico*: 3) omnis *inscriptio* & *cautio* hic cessat: 4) iudex totam scenam parat, causamque exsequitur ex officio: 5) ipsemet loco *libelli* articulos format: 6) ipsemet probationes procurat, testes citat, iuramento a nemine imploratus obstringit, examinat, rotulum conficit, publicatque: 7) instructam causam aperit reo, vt se καθδύναμιν defendat, tandemque 8) fert sententiam, regulariter appellationi non subiectam, sed *noua defensione* impugnandam &c. Neque tantum hic procedendi vsus ab *accusationibus voluntariis*, sed etiam *necessariis*, ex necessitate officii mouendis, differt, cum etiam in his *ordo naturalis* obseruatus, nec vbique hæ adhibitæ fuerint, sed duntaxat in *enormissimis criminibus*, a quibus rempublicam purgari, salutis publicæ ratio postulabat, adeo vt fere dicere posses, *extraordi-*

Sic etiam nec in foro ecclesiastico in occulta inquirebatur, quod demum Innocentius III instituit. Definitur inquisitio. Differentiæ eius a processu accusatorio tam voluntario, quam necessario.

ordinarias fuiſſe accuſationes *neceſſarias*, in quibus conquirebantur facinoroſi. Enimuero *inquiſitorius* proceſſus α) nouum proceſſus ordinem induit, β) *ordinarius* hodie eſt, & γ) ad delicta eiusque generis *maiora* & *minora* eruenda aptatus atque accommodatus, ita δ) comparatus eſt, vt, qui accuſare vellet, ſtultiſſime ageret, cui vel indicaſſe delinquentem ſufficit &c. Interim inficias ire non poſſum, propius ad inquiſitorium proceſſum accedere *accuſationes neceſſarias* ſub imperatoribus introductas, quæ ſuo modo etiam multum a iudicis poteſtate dependiſſe videntur.

§. LXXXVI. Ex quo tempore INNOCENTIVS III. ad ſedem papalem admotus fuit, quod in fine ſeculi XII. factum eſt, fora *eccleſiaſtica* magis magisque ſub hoc duce & ICto audaciſſimo, vt eum appellat MATTHAEVS Pariſienſis, ad ſolenniorem ordinem, ambiguum tamen & prolixiſſimum, compoſita & adaptata ſunt. Non ergo adeo mirandum eſt ſi etiam modum procedendi contra *delicta* auxerit, & quod in *rebus fidei ſpeciali iure* iam obtinebat, in *legem generalem* mutauerit. Neque enim ante INNOCENTIVM III. decretales reperiuntur, quæ hunc proceſſum inſtruunt, ſed ab INNOCENTIO III. promulgatæ demum eum defendunt, ſtabiliunt, propugnant. *c. vn. X. vt eccleſ. benef. ſine dimin. conf. c.* 14. 16. 17. 24. *X. de accuſat. c.* 31. *de ſimon.* Miror, ALTESERRAM in *comment. ad Innocent. Decretales* id non obſeruaſſe, ſed gratis & ſine hæſitatione ſuppoſuiſſe, eius vſum iam antiquiſſimum fuiſſe, cuius contrarium optime oſtendit B. THOMAS. *de orig. proc. inquiſ. §.* 47. *ſqq.* Rem inſolitam nouamque INNOCENTIVM introduxiſſe vel argumenta oſtendunt, quibus vſus eſt ad proceſſum hunc contra diſſentientes & obloquentes propugnandum. Etenim 1) *vſum* eius *recentiorem* ipſemet agnoſcit in *c.* 16. *X. h. t.* vbi tres modos tantum recenſet, quibus crimen valet oppugnari: *denunciando*, *excipiendo*, *accuſando*. Sed paulo poſt eodem anno in *c.* 17. *X. h. t.* quartum modum addidit, eumque adhuc a *denunciatione* ſeparandum cenſuit. 2) In *c.* 17. *X. h. t.* (ſi *integram decretalem* inſpexeris) variis argumentis hunc proceſſum defendit, quod non neceſſe fuiſſet, ſi praxis eius vſitata & antiqua fuiſſet. 3) Quia *irregularis*, variis dubitationibus obnoxius fuit, in quibus reſoluendis admodum ſudauit. *c.* 21. *X. h. t.* 4) Ne ſic quidem omnes oblocutiones contra rei nouitatem ceſſaſſe videntur, adeoque id magnopere egit, vt in *concilio generali anno 1216.* confirmaretur, in quo ad verbum

Innocentius audax in iuribus innouandis, & autor proceſſus inquiſitorii, quod contra Alteſerram defenditur. Rationes noui iuris ab Innocentio traditæ, concilio generali roboratæ,

non statim tamen vbique agnitæ.

bum omnia, quæ relata sunt argumenta in *c. 17. X. h. t.*, repetiit. 5) Hoc tamen non obstante, praxis eius non vbique agnita est, quod docet *c. vn. vt eccles. benef. sine dimin. confer.* in quo anno 1224. ab Archiepiscopo Mediolanensi obiectum fuerat INNOCENTIO III. quod contra *ordinem iudicii* in causa contra se processerit, *cum tamen nullus debeat sine accusatione damnari, nec aliquid circa negotium illud sit actum in forma iudicii* &c. Inde denuo processum suum nouum contra hos nouos fluctus, legitimare, & ostendere debuit, se *ex officio* procedere potuisse absque *vllo accusatore*, quem *disciplina antiqua*, ad quam prouocabat Archiepiscopus Mediolanensis, desiderabat.

Censura circa argumentum primum ex Luc. XVI.

§. LXXXVII. Argumenta, quæ pro legitimando hoc processu adfert, desumta sunt partim ex *sacris literis*, partim ex *canonibus antiquis*. Videamus veritatem rei & filum connexionis. Prouocat 1) ad euangelium (*Luc. XVI, 1. sq.*) vbi *villicus, qui diffamatus erat apud dominum suum, quasi dissipasset bona ipsius, audiuit ab illo, quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ; iam enim non poteris amplius villicare.* Quid tum vero? *manifestum, notorium*, atque *palam* erat, villicum bona domini dissipasse, adeoque nulla tergiuersatione celari poterat. Tales excessus nulla indigebant accusatione. Id olim recte inde colligebant patres ecclesiæ, qui in *notoriis* & *manifestis* itidem accusationem nullam exigebant, prout supra §. 5. traditum est; ast *processum inquisitorium* in casibus *occultis*, vbi quis tantum *indiciis* grauatus erat, vbi delicta erant abscondita occultaque, inde non concludebant, nec per modum *regulæ* inde deriuabant, quod nouum INNOCENTII III. inuentum est. Idem iudicium ferendum 2) de loco *Genes. XVIII, 20. 21. 22.* a pontifice in *c. 24. X. h. t.* adducto, vbi Dominus ait: *Descendam & videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerit.* Pseudo-EVARISTVS eodem textu in *c. 20. C. 2. q. 1.* vtitur, non ad *processum insolitum* inde eruendum, sed ad docendum, temere & præcipitanter sententiam non esse ferendam, nec ante veritatis indagationem aliquem condemnandum; denique *manifesta* non indigere solenni accusatione. Hæc sententia magis textui conformis, quam consequentia, quam inde trahit INNOCENTIVS. Veritatis indagatio etiam in processu *accusatorio* necessaria, adeo vt non subsistendum in *clamore vulgi*, factum *notorium* esse asserentis, cum nihilominus falsum esse queat. Ast quia INNOCENTIVS III. in *c. vn. vt eccles. benef. sine diminut.* constituit, *se locum DEI tenere in terris*; præterea vero credidit, DEVM for-

2) ex Gen. XVIII.

formam *processus inquisitorii* in hoc exemplo tradidisse, regulas inde quasdam traxit, postea explicandas, quæ tamen vsu forensi nimium extensæ sunt. Denique 3) ad *canonicas sanctiones*, quas processisse ait ex dictis allatis, prouocat, quas speciatim non recenset, sine dubio tamen textus a GRATIANO in *c. 15. sqq. C. 2. q. 1.* collectos intelligit, quibus cautum est, *accusatore* manifesta non indigere. Minus ergo, & hoc tantum probant antiquæ sanctiones, in manifestis aliquam *inquisitionem* adhuc adhibendam esse.

3) ex canonicis sanctionibus.

§. LXXXVIII. Id tamen dissimulare non possum, INNOCENTIVM III. hunc nouum procedendi ordinem certis inclusisse limitibus, eumque *extra ordinem* tantum commendasse. Censuit enim, tunc eidem locum esse, 1) si *accusator* deest, adeoque *in subsidium* ad eum recurrendum, quod accusatorius processus *regulam* contineat & *ordinarius* sit: 2) *si aliquis super excessibus suis adeo sit infamatus, vt iam clamor ascendat, qui diutius sine scandalo dissimulari non possit, vel sine periculo tolerari*, h. e. si fere sint *manifesti*, vt probationi vix aliquid desit, quod in *c. 21. & 24.* luco fundamenti ponitur: 3) si tantum pro corrigendis *leuiori pœna* excessibus, etiam grauioribus, agatur, adeo, vt pœna *extraordinaria* regulariter hoc casu infligenda; *ordinaria* vero *accusatorio* processui reseruanda. *c. 24. cit. vers. verum ita.* Vnicum excepit casum in *c. 21. X. h. t.* si eiusmodi criminis fuerit conuictus, *quod ordinis suscepti executionem aut retentionem beneficii etiam post peractam pœnitentiam impediret*, veluti si homicidii vel simoniæ conuictus fuerit, *quo casu*, pergit, *erit, sicut in accusationis iudicio, procedendum.* His tribus momentis processum *inquisitorium* separauit ab *accusatorio*, vnde iuris criminalis interpretes adhuc hodie hunc *ordinarium*, illum *extraordinarium* appellant, testibus CARPZ. in *praxi crim. qu. 103. n. 21. & qu. 107. n. 1. sq.* & IVLIO CLARO *lib. V. sent. §. f. qu. 3. n. 3. & 4.* Ita ergo censuit ipse INNOCENTIVS, processum hunc esse *irregularem*, rarius adhibendum, quin potius *regulariter* eo abstinendum. Vtrum hoc *serio* intenderit, non adeo inquiram: ad minimum α) ipsemet in *c. vn. vt benef. eccl. sine dimin.* hac methodo vsus est in casu, vbi tam *immanis & scandalosus clamor*, quem desiderat, deerat: β) facile intelligere potuit, (quod & sine dubio intellexit) hac ratione euenire posse, vt *accusatorii processus* pedetentim consenescerent, & inquisitorii, rei clericali admodum conducibiles, in *regulam* conuerterentur, quod etiam factum esse, experientia quotidiana do-

Voluit tamen Innocentius, vt extra ordinem hic processus adhiberetur 1) in subsidium, 2) ob clamorem publicum, 3) ad pœnam extraordinariam.

ita ergo magis ad exceptionem pertinuit, forsan tamen plus intendit pontifex.

cet: γ) dum etiam per *denunciationes* crimina in iudicium trahi, tam ſedulo & conſtanter inculcauit in *c. 4. 16. h.* & *c. 31. X. de Simon.* (quæ maxime *occulta* reſpexit) nec tamen accurate eius rationem peculiarem docuit, ſed magis occultauit atque inuoluit, rurſus facile ſubodorari & præuidere potuit, nihil facilius eſſe, quam hunc proceſſum *inquiſitorium* etiam ad *occulta* delicta, poſtquam *denunciata* ſunt, trahere, id quod etiam INNOCENTIVS IV. in *c. 1. verſ. ſane de cenſib. in 6.* promouit. Neque huic præſagio defuit euentus. Hodie fere quæuis iudicia, etiam extra Germaniam, teſte CLARO *cit. l. n. 5.* alium ordinarium non agnoſcunt proceſſum, quam *inquiſitorium*, vt *accuſatorius* inſtar auis albæ eſſe cenſeatur. Hodie nullum diſcrimen in pœna conſtituitur, id quod ex præcedente neceſſario fluxit. Hodie per vim *inquiſitionis* proceditur in quibusuis delictis, ſiue per *denunciationem* delatis, ſiue per *clamorem* aliquem propalatis, adeo vt, delicti corpore exiſtente, ceſſante omni *infamatione* & *denunciatione*, in autorem criminis inquiratur, & ſollicite eruantur indicia ad hunc effectum, vt contra autorem delicti procedi queat. Hæc quidem non conueniunt cum INNOCENTII III. regula & limitibus, ita tamen comparata ſunt, vt non potuerint non *naturaliter* ex hac noua ſcena pedetentim fluere.

Nam hodie ad regulam magis ſpectat, quem vſum ſubſequentem facile præuidere potuit papa.

§. LXXXIX. Vt itaque *modum procedendi hodiernum* paucis depingam, (I) ante omnia *legitimum* inquiſitionis *fundamentum*, ſine quo ſuſcipi non debet, indagandum eſt, quod generaliter hodie in *ſuſpicione de delicto commiſſo* conſtitui ſolet. Et quia iudex *ex officio* quæuis expedit, modumque procedendi de die in diem protocollo inſerere debet, neceſſe quoque eſt, vt natales inquiſitionis, vnde orta ſit, annotet, quod iubet *art. 7. C. C. Car.* quo iudici iniunctum, daß er alle Umbſtände und Gelegenheit ſeines Erfahrens des Verdachts eigentlich in Schriften berichten oder verfaſſen ſolle. Hoc non facto, ad acta transmiſſa, vt hic defectus ſuppleatur, decerni ſolet: Daß vor allen Dingen eine regiſtratur, woher die inquiſition wegen Meuium entſtanden, und aus welchem Grunde ſolche ihren Anfang genommen, ad acta zu bringen, worauf alsdann ferner ergehet, was recht iſt. Legitimo deficiente fundamento, *inquiſitio* eſt prorſus nulla, & quia hæc famam inculpati lædit grauatque, adeoque admodum caute in re tam *ardua* procedendum per *art. 1. C. crim. Car.* iudex illegitime inquirens iniuriarum tenetur. Huc reſpexit Pontifex in *c. 21. X. h. t.* & quia conſtituit, inquiſitioni tantum locum eſſe

Hodie deſideratu ante omnia inquiſitionis fundamentum, alias inquiſitio nulla eſt.

ſuper

ſuper illis, de quibus clamores aliqui præceſſerunt, inde colligit, hoc deficiente, inquiſitionem pro crimine contra neminem formandam, nec teſtes recipiendos eſſe, vtpote ad ſolum libellum *ſine autore* iudici oblatum, quem olim TRAIANVS reprobauit, prout §. 83. dictum; vel ad *libellum infamationis* in *occulto ei porrectum*, quem pontifex in hoc textu repudiat: vel ad nudam petitionem eorum, qui *ſuo periculo*, ſine legitima *denunciatione*, indiciisque allatis, inquiſitionem de crimine quodam ſuſcipi poſtulant, quod iura prorſus damnant. v. *art. 11. C. crim. Carol.* B. STRYKIVS *in diſſ. de peric. petent.*

§. XC. Quia autem *ſuſpicio fundata* ex variis cauſis naſci poteſt, hinc ac *ſpecialia fundamenta* propero. Videlicet *ſpeciale* primum *inquiſitionis* fundamentum, quod INNOCENTIVS III. velut *vnicum & principale* deſiderat, eſt *clamor & fama publica*, *c. 24. X. h. t.* ſeu *clamoſa inſinuatio & infamia*, ſeu *diffamatio*, *c. 21.* ita *vt quaſi denunciante FAMA vel deferente CLAMORE iudex officii ſui debitum exequi* cogatur, vt *cit. c. 24.* dicitur. In *art. 6. conſt. crim. Car.* idem fundamentum inculcatur: So iemand einer Ubelthat durch gemeinen Leumuth berüchtiget . . . und derhalb durch die Obrigkeit von Amts halben angenommen würde rc. Non autem quælibet *fama* ſeu *diffamatio*, quæ etiam a maleuolis & inimicis originem trahere potuit, ſed *probata* deſideratur, quæ a *prouidis & honeſtis* non *ſemel* tantum, ſed *ſæpe* & continuata quaſi ſerie procedit per *c. 24. X. h. t.* vt *apud bonos & graues læſa eius opinio exiſtat*, vt IDEM in *c. 21. inſ.* ſubiungit. Qua de cauſa 1) iudex, ad cuius aures fama deuenit, in originem *famæ* ſollicite inquirere, & ſi nullam eius *probabilem cauſam* eſſe deprehendit, ab vlteriori inquiſitione ſuperſedere debet, præſertim ſi contra perſonam fama nata eſt, quæ integræ frontis & exiſtimationis eſt: facilius autem diffamationi fidem habebit, ſi perſona aliunde ſuſpecta, tamque male morata eſt, vt tale crimen, de quo infamatur, facile in eam cadere queat. 2) Ante omnia quoque de *corpore delicti* conſtare debet, prout *qualitas criminis* id permittit. Dantur crimina *occulta*, & *facti tranſeuntis*, quæ poſt ſe veſtigium nullum euidens relinquunt, in quibus ſufficit ſuſpicio criminis commiſſi ad effectum, vt inquiri poſſit. Dantur etiam *facti permanentis delicta*, quæ veſtigium in oculos incurrens poſt ſe relinquunt, veluti homicidium, in quibus maior certitudo delicti commiſſi haberi poteſt, quæ ante omnia perſcrutanda eſt per *art. 6. conſtit. crim. Carol.* Interim ſi ex *accidente* contingat, vt *corpus delicti*

Veluti 1) clamor publicus,

& fama probata atque orta a viris probatis,

modo conſtet de corpore delicti,

ſaluo iudicis arbitrio.

delicti oculis subtractum sit, & tamen de eo *grauis diffamatio* contra aliquem orta fuerit, ad inquirendum hæc sufficere creditur, quod menti INNOCENTII III. conforme esse videtur, quorsum etiam collineat CARPZ. *in pr.crimin.qu.108.n.10.sqq.* Quia vero hoc admodum periculosum est, iudex prouide in progressu inquisitionis de *corpore delicti* ante omnia sollicitus esse debet, ne grauius quid decernat, cum postea, nullum delictum esse commissum, appareat. Exemplo notabili rem declarabo. Vicini duo, faber & sartor, inimicitias capitales inter se gerebant, quæ hunc induxerunt, vt pessimum consilium caperet, quo fabrum in *periculum capitis* deduceret. Hac de causa animaduertens, fabrum esse absentem, & altero die reuersurum ex itinere, primo diluculo itidem iter suscipit, equo insidens, quem ad has insidias præparatum & sanguine quodammodo coopertum, post meridiem in via publica abigit, atque ita equus sine equite post aliquot horas domum reuertitur, sartore interim apud amicum dolose latitante. Equo sanguine maculato hoc modo reuerso, mox *clamor publicus* per oppidum exsurgit, sartorem esse occisum: indicium *sanguinis* in equo apparere: incredibile omnino esse, vt equus reuerti potuisset sine equite, cetera. Vix natus erat de *cæde sartoris* clamor publicus, cum *faber* inimicus ex itinere domum reuerteretur: mox mussitare plerique, simo tandem vniuersum oppidum, vna communi voce asserere cœpit, autorem huius criminis esse fabrum, sartoris hostem capitalem, eumque debito subiiciendum supplicio. Ad hos *continuatos clamores* tandem faber miserculus rapitur in carcerem: de occiso sartore contra eum, vt *autorem cædis*, inquiritur: eo in negando persistente, testium depositiones recipiuntur, tandemque defensionem præparanti lætus adfertur nuncius, sartorem incolumen rediisse, & ita clamorem de cæde eius inanem vanumque fuisse, quo ipso quidem dimissus, interim tamen per septendecim hebdomadas, in squalore carceris, inquisitioni subiectus fuit. Iudex se communi iuris subterfugio purgabat, tum quod *clamore publico* faber lignarius de cæde sartoris infamatus, tum etiam, quod communi persuasione sartor pro occiso habitus, creditumque vulgo fuerit, cadauer clandestinis machinationibus hominum conspectui subtractum fuisse. Vel hoc exemplum docet, *vulgi clamores* non semper securum ad inquirendum aditum præbere, sed insigni præcautione opus esse.

magna tamen adhibita prudentia.

§. XCI.

§. XCI. Et nihilominus tamen in hoc fundamento vnice subsistendum, si INNOCENTII III. tramite incedendum esset, in quam sententiam etiam veterani ex ICtis frequentes iuerunt, vt ROLANDVS A VALLÉ, HONDEDEVS, A SOLE, BOSSIVS, DECIANVS, BVRSATVS, GIGAS, MENOCHIVS, ceteri, relati a CARPZOVIO *qu. 108. n. 51.* Enimuero iam obseruaui, vsum, tempore INNOCENTII III. admodum parcum, pedetentim radices egisse longe lateque sese extendentes, vt alia praeterea *clamosae insinuationi* superaddita sint fundamenta. Huc enim etiam retulerunt (II) *denunciationem*, quae est simplex delatio criminis ad iudicem, sine intentione accusandi. Quocirca non videtur peculiaris modus procedendi, sed, prout hic consideratur, nuda *inquisitionis* praeparatio esse, quod indicat CAROLVS V. in *art. 6. C. crim. Car.* **So iemand einer Ubelthat durch gemeinen Leumuth berüchtiget, oder andere glaubwürdige Anzeigung, Verdacht und Argwohnig, und derhalb durch die Obrigkeit von Amts halber angenommen würde ꝛc.** Iuris canonici sententia ab hoc vsu fori criminalis aliena fuisse videtur, vt vel INNOCENTIVS III. in *c. 24. X. h. t.* & *c. 31. X. de Simon.* docet, adeo vt *inquisitionem* a *denunciatione* distinguat, non tamen distincte modum procedendi diuersum doceat. Interpretes varias *denunciationum* species comminiscuntur, quas inter nostrates referunt SCHRADER *de iudic. delict. denunciat.* WILLENBERG *de denunciat. crimin.* quae rem non explicant sed implicant. Penitius rem considerando vsus antiquus *denunciationum* huc minime pertinuisse, sed alium scopum habuisse videtur. Supra plenius tradidi, ante GRATIANI tempora quaeuis delicta ad censuram episcoporum pertinuisse, vt peccatores per *poenitentias* ad frugem reducerent, quod ex professo MORINVS *lib. I. de poenit. c. 10.* demonstrauit. Deferenda ergo erant crimina ad episcopum & quidem vtplurimum per *accusationem*, qua publice peragebatur causa criminis, mediante etiam *inscriptione;* aliquando etiam per simplicem *proditionem* seu *occultam reuelationem* in delictis occultis, quae magis ad *denunciationem* accedebat, aliquid tamen simul ab accusatione trahebat. Moris huius mentionem facit in *c. 19. C. 2. q. 1.* AVGVSTINVS: *Forte quod scis*, ait, *& ego scio, sed non coram te corripio, quia curare volo, non accusare. Sunt homines adulteri, in domibus suis in secreto peccant: aliquando nobis PRODVNTVR ab vxoribus suis, plerumque zelantibus, aliquando maritorum salutem quaerentibus. Non prodimus palam, sed in secreto arguimus.*

Innocentius in hoc vnico fundamento substitit,

vsu fori plura addita.

Videlicet 2) denunciatio,

quam ab inquisitione Innocentius distinguit.

olim haec consistebat in simplici proditione delictorum occultorum sine accusatione,

Vbi contigit malum, ibi moriatur malum. *Non tamen vulnus illud negligimus, ante omnia ostendentes, homini in tali peccato constituto, sauciamque gerenti conscientiam, illud vulnus esse mortiferum.* Colligo ex his verbis α) *proditionem* talem *priuatam* (quæ *denunciatio secreta* dici potest,) ab *accusatione separari*, quæ *coram omnibus* & *publice* fiebat. Id indicant antecedentia: *Si solus nosti, quia peccauit in te, & eum vis CORAM OMNIBVS arguere, non es correptor, sed proditor.* β) *Denunciatio* hæc *secreta* non fiebat ad *inquirendum*, sed vt peccator adhortationibus sponte ad *confitendum* adstringeretur, & medelæ animæ, secundum antiquam disciplinam, sponte sese submitteret. Si animus eius frangebatur, in secreto post abstentionem pœnitentiæ ipse subdebatur. Si in negando persistebat, condemnari non poterat, quia nec *confessus* nec *conuictus* erat, adeoque eo casu vel *accusandus* erat, & *coram omnibus* arguendus, vel conscientiæ suæ relinquendus, quod solius vxoris testimonio condemnare maritum fas non esset. Idem obseruat MORINVS *cit. l. §. 7. in f.* aitque: *quod dixit* S. AVGVSTINVS: *in secreto arguimus &c. hoc ait propter vnius vxoris testimonium, quod non sufficit damnando marito, nisi sponte confiteatur; sed sufficit, vt fraterne moneatur, corripiatur, & ad pœnitentiam vrgeatur*, id quod traxerunt ex doctrina Saluatoris MATTHAEI *XVIII.* & gradatim procedendum esse cum occulte peccantibus voluerunt, ne statim publice accusarentur. Ita quoque ORIGENES in *c. 17. D. 45.* censuit increpando negligentiam episcoporum: *neque illud euangelii implere student, vt si viderint peccantem, primo secrete conueniant: post etiam duabus vel tribus adhibitis; quod si contemserit, & post hæc ecclesiæ* (coram qua *publice* accusatur) *correctione non fuerit emendatus, de ecclesia expulsum velut gentilem habeant ac publicanum*, si modo post accusationem conuictus erat. Id processus olim vsitatus indigitat, potissimum *homil. vlt. lib. L. homil.* ab AVGVSTINO depictus, vbi tandem concludit, neminem ex sola *suspicione*, quam tamen *priuata denunciatio* operabatur, iudicandum, *sed ex lege DEI secundum ordinem ecclesiæ, siue vltro confessum, siue accusatum atque conuictum.* Addit in sequentibus, soli *denunciationi* fidendum non esse; *nam si nominatio sola sufficit, multi damnandi sunt innocentes, quia sæpe falso in quoquam crimina nominantur.* Huc quoque trahere solent decisionem INNOCENTII I. in *c. vlt. C. 32. q. 5.* quæ tamen de *accusatione publica* æque commode accipi potest; ad minimum suppo-nen-

[Margin notes: facta episcopo clam, / vt peccator sponte ad confessionem adstringeretur, / alioquin dimitteretur, / non vero priuata denunciatione condemnaretur,]

nendum, vxores a marito proditas vel *confessas* vel *conuictas* fuisse. Ita olim comparatæ erant *denunciationes* vel *nominationes*, quæ quidem fieri poterant, vt nominatus in secreto argui atque admoneri posset ad *confessionem spontaneam*, sed condemnari non poterat, multo minus integrum erat, sine *accusatore* publice contra talem inquirere. Nam ne quidem tempore INNOCENTII III. id permissum erat, qui tantum, *clamore publico* instante, eam permittebat, adeoque *denunciationem* distinguebat ab *accusatione*, quod hæc quidem desideraret *inscriptionem*. quia in clerico ad *depositionem* illa fiebat; non æque *illa*, quæ ad *correctionem* seu *fraternam correptionem* vnice in *occultis* tendebat, *c. 16. X. h. t.* condemnationem de crimine autem operari non poterat, nisi sponte illud confessus esset. Quocirca quia fundamentum eius trahebant ex *Matth. XVIII.* INNOCENTIVS III. in *c. 24. in f. X. h. t.* & *c. 31. X. de Simon.* desiderauit, vt denunciationem præcederet *charitatiua monitio* seu *correctio* vel *correptio:* hac facta, *denunciari* quidem poterat *in secreto* suspectus, sed vnice in hunc finem, vt suæ salutis haberet rationem admonitus a Prælato, non tamen vt vel condemnari negans, vel contra eum sine *accusatore* inquiri posset. Hoc posito rerum statu, non erat aditus ad *inquisitionem*, & a *publica accusatione* adhuc distinguebatur. Sicuti vero a quolibet, *zelo pietatis*. fieri poterat, ita pedetentim quoque recepti sunt *denunciatores* in synodis, qui ex *necessitate officii* delicta cognita *secreto* denunciare episcopo tenebantur, de quibus actum est *tom. III. p. 604. sqq.*

multo minus, vt contra denunciatum inquireretur, ne quidem ex Innocentii III. doctrina.

§. XCII. Dixi, ad solam *denunciationem* iudicem *ex officio* haud processisse, sed si *adhortationibus* iudicis fractus non esset denunciatus, *accusatione publica* opus fuisse & *probatione*. Huc INNOCENTII III. philosophia vergit in *c. nouit. 13. X. de iudic.* in quo *denunciationem euangelicam* fundatam esse asserunt, prout etiam *tom. I. iur. eccl. ad tit. de for. comp. §. 7. sqq.* tradidi. Enimuero nec ea species huc pertinet, quin potius INNOCENTIVS III. ostendit, si *denunciationi* vel *fraternæ monitioni* seu *correptioni* haud paruerit peccator, illum *eorum iudicio* ecclesiastico ob *peccatum commissum* a læso *accusari* posse. Applicat hoc ad regem Angliæ, aitque, *eum paratum esse sufficienter OSTENDERE, quod rex Francorum peccet in ipsum*, quo ipso demonstrat, ad *denunciationem ecclesiæ factam* INNOCENTIVM III. per viam *inquisitionis* haud processisse nec hunc in finem eam factam fuisse. Repugnasset hoc omnino doctrinæ nouæ INNOCENTII III, secundum quam tunc demum *ex officio*, sine

Si denunciatus crimen constanter negabat, accusandus erat, & conuincendus, quod ex c. 13. X. de iudic. illustratur.

fine accusatore, procedi poterat, si *clamor publicus*, qui tamen hic deficiebat, hunc processum desiderasset. Vnde concludo, *denunciationem euangelicam* non aliter locum habere, quam si actor adsit, qui ius suum persequatur. Adferuntur praeterea aliae adhuc species ab interpretibus, qui iuxta CORVINVM *in aphor. iur. can. lib. IV. tit. 40. §. 45. canonicam denunciationem* constituere dicuntur, quae tamen etiam a praxi hodierna alienae sunt, quatenus ad *denunciationem* inquisitorie proceditur. Prima species traditur in *c. 27. X. de sponsal.* circa quam duo notanda; (1) impedimenta *consanguinitatis* & *affinitatis* inuoluere speciem criminis, incestum scilicet, adeoque circa illud *inquisitionis processum* locum habere: (2) in adducta specie *famam communem* seu *clamorem publicum* de impedimento hoc adfuisse, atque hunc iudici denunciatum atque probatum fuisse. Id docent verba INNOCENTII III. in *c. cit. ad quod taliter respondemus, quod si persona grauis, cui fides sit adhibenda, tibi DENVNCIET, quod hi, qui sunt in matrimonio copulandi, se propinquitate contingant, & de FAMA vel SCANDALO doceat, aut etiam per te ipsum possis certificari de plano* &c. Hoc casu *ex officio* procedi posse rebatur pontifex, sui principii memor, quod *fama publica* cum *scandalo communi* coniuncta, impedimentum nuptiarum narret, quae iudicem ad inquirendum mouere debeat. *Alioquin*, pergit IDEM, *si persona denuncians non extiterit talis, ET de FAMA vel de SCANDALO* (publico) *non poterit edoceri: ad desistendum monere poteris, non compellere contrahentes.* Palam ex his verbis est, non in *denunciatione* fundamentum inquisitionis collocari, sed in *fama communi, scandaloque publico*, quod ex *clamore* tali imminebat. Inde *caussam proximam* inquisitionis eruit pontifex, non ex *denunciatione*, quae absque concurrente *clamore publico* nihil operatur, nec ad inquisitionem in *occultis* viam pandit iuxta philosophiam INNOCENTII III. in verbis adductis relatam.

Plures denunciationum species afferuntur, sed in c. 27. de sponsal noua non adfertur, ad quam inquisitorie procedi queat.

§. XCIII. Altera species continetur in *c. 13. X. desponsi. impub.* vbi accusatio super *consanguinitate* frustra erat proposita, quod sponsalia ob defectum aetatis deficerent, vel ipso iure nulla essent. Addit tamen pontifex: *DENVNCIARI tamen poterat consanguinitas, vt interdiceretur matrimonium contrahendum. Ad DENVNCIATIONEM ergo legitime probandam terminum adsignamus saluis exceptionibus non solum propositis, sed etiam proponendis.* Disponit praeterea pontifex, iubetque, interim *consummationem matrimonii* suspendendam esse, *donec vel a de-*

Nec huc pertinet species in c. 13. de desponf. impub.

denunciatione cessetur, vel ea probata ordine iudiciario procedatur. Sed nec hæc species denunciationis, quæ hic memoratur, præsenti scopo inseruit, qui denunciationem *inquirendi causa* desiderat. Ex verbis adductis potius liquet, α) accusationem contra matrimonium cum puella septennio minore contractum ex capite *consanguinitatis* fuisse motam: β) eam vero reiectam, *cum non esset, quod posset legitime accusari:* γ) quoniam vero verendum erat, ne deinceps in ætate maturiori puella denuo animum his nuptiis applicaret, remedio contra instans *periculum* opus erat, quod INNOCENTIVS III. *denunciationis* designat appellatione, qua non tam *præsens* matrimonium impugnabatur, quam *futurum* impediebatur, exemplo *nunciationis noui operis*, qua itidem ex nouo opere faciendo præiudicium imminens auertebatur. δ) Erat ergo *denunciatio* remedium, quo quis crimen nondum commissum, quod tamen de proximo imminere videbatur, iudici insinuat, ad hunc effectum, vt illud impediret, *interdicto iudicis ecclesiastici*, causa cognita, desuper interposito. In hoc remedio *actor* non deficiebat, eratque *accusationi* simillimum, quod itidem *impedimentum* nuptiis obiiceretur, vt dicitur in *c. f. in f. X. de clandest. desponf.* nisi quod hæc crimen *commissum*, illud vero *committendum* præsupponeret: hæc vel factum illicitum corrigeret, vel censuræ subiiceret criminosum; illud vero interdiceret *futurum actum*, quem denunciatus meditabatur. Quocirca ε) denuncians, vt verba adducta docent, *denunciationem* probare, reus vero exceptiones suas proponere debebat, quibus discussis iudex pronunciabat: vtrum actus instans legitime fieri posset nec ne?

sed non facta erat inquirendi causa,

sed ne in futurum delinqueretur.

§. XCIV. Erat ergo æuo INNOCENTII duplex *denunciationum publicarum* species tantum cognita, quarum alteram *euangelicam*, quod iuxta doctrinam euangelicam *Matth. XVIII.* censeretur composita: alteram *canonicam*, qua actor præcauebat allegatione iusti impedimenti, ne quid contra canones ecclesiasticos committeretur, appellare licet. Vtrobique erat *actor* & *reus*, & consueto processu causa instruebatur. Erat etiam *secreta* & *priuata denunciatio* vsitata, iudici ecclesiastico facta, non in hunc finem, vt hic inquireret in delictum commissum *ex officio*, sed vt suspectum ad *sponte confitendum* adhortationibus induceret, quo non facto, effectu carebat, & quia *accusatio* non erat, *inscriptio* omnis exulabat, de qua agit pontifex in *c. 16. &*

Inde publica denunciatio duplex: euangelica & canonica,

vtrobique erat actor & reus;

erat & secreta & priuata, sed non ad effectum inquirendi,

quem tamen tractu temporis accepit.

24. X. h. t. & *c. 31. de Simon.* Hæc posterior species tamen pedetentim iudici viam aperuit ad inquirendum, postquam via *inquisitionis*, ab initio parcior, admodum dilatata, & interpretum commenta circa *denunciationis* formam legitimumque vsum in scriptis passim proposita sunt. Quia enim antiquum harum *denunciationum occultarum* vsum minus recte intellexerunt, finemque earum ex antiquitatum obscuritate ignorarunt, nouum conceptum *denunciationibus* attribuerunt, vt præcederent inquisitionem, & ad eas iudex inquirere posset, adeoque non tam occulte & clam, sed *publice* & *ad acta*, æque vt *accusationes*, fieri cœperunt, atque per *ordinationem Carolinam* confirmatæ sunt, vt essent *nouum inquisitionis fundamentum*.

In denunciatione hodierna respiciendum ad qualitatem personarum,

§. XCV. Quocirca *denunciationes* hodiernæ debent fieri 1) a personis haud suspectis: 2) de ipso delicto: 3 additis circumstantiis atque argumentis specifice, quæ grauare possunt inculpatum. Personarum *qualitatem* quod concernit, sicuti iuxta *c. 24. X. h. t.* fama non a *maledicis* & *maleuolis*, sed a *prouidis* & *honestis* originem trahere debet, ita pari ratione in tali denunciante, qui crimen *inquisitionis* causa denunciat, *α) honestas vitæ* desideratur, præcauendumque, ne *inimicis* facile aures præbeantur, unverleumdete Persohnen, die keine Feinde des Beschuldigten sind, und keine andere Uhrsachen, das Verbrechen anzubringen, haben, als damit solches denen Rechten nach gestraffet und gebüsset werde, vt dicitur in *ordin. criminal.* pot. Regis *Boruss. c. III. §. 2.*

iuxta qualitatem delictorum,

Hoc requisitum potissimum postulatur in criminibus *occultis* & *facti transeuntis*, quorum difficilior est probatio, quæque in oculos non statim incurrunt. In delictis *facti permanentis*, vtpote homicidio, graui vulneratione, infanticidio præsumto, si puella clam peperit, & infans mortuus penes eam deprehensus fuerit, similibusque *qualiscunque denunciator* admittitur, quod ex *corporis delicti* aspectu statim denunciationis veritas liqueat.

nec absolute feminæ arcendæ,

Neque feminæ arcendæ sunt, quibus tamen ius antiquum canonicum parum fidei tribuit iuxta *c. 17. C. 33. q. 5.* plus autem ius nouum, *c. 3. X. de testib.* & praxis hodierna, quæ etiam in criminalibus mulierum testimonia non respuit, teste CARPZOVIO *in pr. crim. qu. 114. n. 39.* Id præcipue mulieribus obiici solet, quod regulariter *accusare* non possint, nisi in casibus quibusdam exceptis, adeoque eas etiam ad *denunciandum* inhabiles esse, ceu arguit SCHACHER *de delictor. iudic. denunc. c. III. n. 6. sqq.*

340

6. sqq. quod argumentum tamen non admitto, cum denuncians non accuſet, ſed tantum delictum commiſſum iudici inſinuet, vt is inquirere poſſit; quocirca ex indiciis argumentisque, quibus inculpatum grauat femina, æſtimandum, an & quatenus ad eius denunciationem procedendum ſit? Denique licet *inimicis* delatoribus parum fidendum ſit; certum tamen eſt, ex *gradu inimicitiæ* æſtimandum eſſe, vtrum denunciatio reiicienda an admittenda ſit? quod arbitrio iudicis relinquendum eſt. SCHACHER *cit. l. n. 31. in f.* aut inimici.

§. XCVI. Quandoquidem vero ad *defenſionem* inculpati multum proficit noſſe *delatorem*, & ex eiusdem *qualitate* conſtituere, an ad denunciandum admitti queat, conſequens quoque eſt, vt iudex ei nomen eiusdem manifeſtare debeat, ſi pro *auertenda inquiſitione* ſe admitti deſiderauerit, quæ inſtar *exceptionis peremtoriæ*, litis ingreſſum impedientis, cenſetur, nemini deneganda. Neque enim 1) aliter iudici de *fundamento inquiſitionis idoneo* conſtare poteſt, quam ſi euictum fuerit, denunciantem ad denunciandum non inhabilem eſſe, quo ceſſante, fundamentum inquiſitionis omne exulat. 2) Per indirectum inculpato in limine *inquiſitionis* defenſio *pro auertenda* ſubtrahitur, ſi iudex denunciantem celat, eius nomen actis non inſerit, & ita exceptionem *inidoneæ* & *nulliter factæ denunciationis* reo adimit, quod iura non permittunt. Neque argumentum 3) trahendum a *ſecreta denunciatione* in iure canonico olim vſitata, quæ ad *correctionem* vnice fieri dicebatur in *c. 16. X. h. t.* non ad *pœnam ordinariam* infligendam, aut *inquirendum*. Talis denunciatio facilius admitti poterat ex *officio paſtorali*, *nomine denunciatoris occultato*, quia, vbi denunciatus negabat conſtanter facinus, denunciatio carebat effectu. Hodie plus reum grauat, plus præiudicii eidem adfert *denunciatio*, quæ fit non ad *ſimplicem correctionem*, vt ſponte fateatur delictum; ſed ad *inquiſitionem*, quæ ſæpe ſalutem hominis in ambiguum diſcrimen vocat, eique naufragium omnium fortunarum minatur, pro quo auertendo quilibet ſanus laborat, nec ei, quod laboret, inuidendum. Neque 4) *occultorum iudiciorum Weſtphalicorum* vſus rationem idoneam in contrarium ſuppeditat, quem ſanior ætas, a rugis corruptis & deperditis liberata, merito ſuſtulendum duxit. Interim tamen, ſi quid recte auguror, probabile eſt, hæc iudicia *occulta* ſeu *vehmica* præter illud, quod ſupra *§. 49.* adduxi, etiam occaſionem noui huius iuris fuiſſe, vt ad *denunciationem* contra inculpatum de *crimine* inquireretur, quæ ſicuti initio ſeculi

Hinc denuncians denunciato manifeſtandus eſt, quod demonſtratur. Nec argumenta ducenda ab antiqua denunciatione ſecreta, aut a iudiciis Weſtphalicis,

 XIV.

XIV. orta sunt, obseruante B. THOMASIO *de vera orig. nat. process. & inter. iudic. Westphal.* §. 32. *sqq.* ita ex more horum iudiciorum pedetentim hoc facile quoque trahi potuit, vt ad *denunciationem* per viam inquisitionis procederetur, præsertim *denunciationibus*, iuri canonico certo modo etiam vsitatis, a paucioribus tamen recte intellectis. Videlicet Scabini iuramento obstringebantur, *se delaturos, quæcunque cognouerint*, vt IDEM ex excerptis TVRCKII *eiusque fastis Carol. cit. l. lib. f. in not.* docet. Qua de causa, si reus non deprehendebatur in facinore capitali, Scabini eum deferebant, & iurabant, reum eo crimine pollutum esse: nomen rei *libro sanguinis*, vt vocabatur, inscribebatur, & mox *in bannum* declarabatur, iuxta ea, quæ plenius B. THOMAS. *cit. l.* §. 48. explicat. Inde vero palam est, ad solam *denunciationem*, quæ reuera in *secreto* videtur facta fuisse, etiam potuisse criminaliter contra inculpatum procedi, & quamuis ab initio *inauditi* condemnati fuerint, *reformationes* tamen variæ seculo XV. tentatæ, huc imprimis directæ, ne quis nisi legitime citatus, auditus, atque conuictus condemnari posset. Veterem morem procedendi in his iudiciis admodum illustrat Die alte Westphälische Gerichts-Ordnung, quam publicauit B. HAHN. *tom. II. collect. monument. p. 598.* vnde liquet, vt plurimum *accusationes* coram hoc iudicio motas fuisse, quibus tamen ex iure canonico quid ex *inquisitione* superadditum. Hæc coniectura eo magis firmatur, si, quæ *tom. III. p. 604.* obseruaui, huc repetuntur. Quicquid vero horum sit, admodum probabile est, eos, qui denunciatorem inquisitis haud præcise manifestandum esse volunt, reuera resuscitare antiqua *indicii Westphalici* principia, abolita & sublata, secundum quæ haud iudicandum. Postquam enim denunciationes *fundamentum inquisitionis* constituunt, actis quoque inserendæ sunt, nec sufficit eas in actis sine *denunciatoris nomine* annotare, cum inculpati magnopere intersit, præcise illud cognitum habere, vt hoc cognito inquisitionem declinare queat.

quamuis inquisitiones ad denunciationem huc deriuandæ.

Quid si iudex denuncianti fidem dederit, de nomine eius non reuelando.

§. XCVII. Aliter constituendum esse censet Dn. WILLENBERG *de denunciat. crim. c. 5.* §. 4. distinguitque inter *denunciationem patentem* & *occultam*. Hanc vocant, quando iudex denunciandi fidem dedit de nomine eius non propalando, adeo vt etiam sub hac promissione inuitare possit quemcunque, quando *corpus delicti* adest, sed de eius autore non constat. Ego hic subsisto, nec ob rationes adductas in eam sententiam temere transire possum. Aut enim denunciatus ex

denun-

denunciatione primario grauatur, aut aliunde jam grauatus est. Posteriori casu nihil adeo prodest inculpato scire denunciantem, grauissimis indiciis, *aliunde iam cognitis*, grauato, quæ *fundamentum* inquisitioni præbent, quia tunc superuacua est denunciatio. Enimuero priori casu iudex non aliter ad *inquisitionem*, quam per *denunciationem* procedit, & quamuis *indicia* quoque iudici suppeditare debeat denuncians, hæc tamen sæpe sola denunciantis fide in *occultis delictis* constant, adeoque talis promissio a iudice facta, quam vnice *inquisitio Hispanica* plus quam barbara vel Westphalicorum iudiciorum vsus agnoscit, præiudicaret inculpato, quæ effectum habere nequit, sicuti nullum pactum in *præiudicium tertii* valet. Quod *patentem* concernit, rursus distinguit, vt in *occulta* obseruaui, quam distinctionem tamen hic commode applicari non posse reor, cum si *scriptis* facta, scriptura hæc pars actorum: sin *oretenus*, protocollo inserenda sit, quæ inquisitionem magnopere adiuuat, licet aliunde quoque indicia contra denunciatum adsint. Conf. GRANZIVS *de defens. inquisitor. c. 5. m. 2. sect. 2. art. 5. n. 469.* Ita procedendo ostendit iudex, se nec leges tyrannicas *inquisitionis Hispanicæ* sequi, nec in methodum *occultorum iudiciorum*, publice reprobatorum, transire.

§. XCVIII. Præterea vero (II) in denunciante desideratur, *vt ab omni vinculo non reuelandi* immunis sit. Hoc intuitu a *denunciatione* repelluntur α) *sacerdotes* ob *sigillum confessionis*, de cuius efficacia infra *tit. de pœnit. & remiss.* agendum. Et quamuis hoc vulgo restringant ad casum, si in *pœnitentiali confessione*, vulgo in dem Beichtstuhl, tale quid reuelatum fuerit; infra tamen hunc errorem plenius notabo, cum quæ confessionario secreto etiam *domi* reuelantur, idem vinculum operentur, quod etiam praxis antiquissima ecclesiæ corroborat, docente *c. 19. C. 2. q. 1.* Ponamus, mulierem domi & secreto reuelare confessionario suo adulterium, quo maritus hactenus sese polluit, concumbendo cum priuigna sua, id quod facit ad eius *emendationem* & *correctionem*, vt a via erroris in salutis tramitem deducatur. Confessionarius, sibi hoc extra locum, confessionibus destinatum, manifestatum esse credens, denunciat iudici adulterium incestuosum, non tantum peccat grauiter, me iudice, minister ecclesiæ imprudens, *remotione* ob proditionem dignus, sed iudicem prudentem ad talem denunciationem procedere criminaliter non posse crederem, quod *legitimum* inquisitionis *fundamentum* desit, modo inculpatus serio fidem dederit desistendo ab hoc grauissimo delicto. β) *Vasalli*, qui deferendo domi-

Denunciare non possunt, qui vinculo non reuelandi ligantur, vt sacerdotes,

vasalli,

dominum, crimen *feloniae* committunt, & in fidem vasalliticam peccant, 1. f. 17. 2. f. 24. adeoque licet dicti textus loquantur de *accusatione*, ad *denunciationem* tamen aequali iure trahi debent, per quam in inquisitionem protruditur. Ita recte docent SCHACHER *cit. l. c. III. n. 93. seqq.* & WILLENBERG. *cit. l. c. 2. n. 20.* sed principalis superest quaestio: *vtrum denunciatio de facto suscepta fundare queat inquisitionem?* Delinquere quidem potest vasallus *denunciando*, vt *feudi iacturam* patiatur, vt tamen iudex non delinquat *inquirendo*, si vasallus probabilia facinoris argumenta detulit. Dicitur quidem *2. f. 33. §. similiter.* quod *vasallus dominum accusare non debeat;* additur vero in fine: *si contra fecerit, feudo priuabitur*, certo indicio, accusationem admissam fuisse, quia verba legis *cum effectu* intelligenda sunt, adeoque praesupponunt, accusationem admissam & peractam. Id etiam euincere videntur in *2. f. 24. §. item si delator.* haec verba: *si per suam delationem graue dispendium eum sustinere fecerit*, quod asseri & concipi non posset, si vasallus *accusator* vel *denunciator* mox a limine iudicii repellendus esset. Denique, facta denunciatione & manifestatione criminis, iudex expendit adducta κριτήρια; eorum grauitatem intuetur ponderatque, & quia *ex officio* procedit, id solum considerat, an *suspicione* quadam *insigni* ea *denunciatio* laborare coeperit nec ne? Hoc enim facile admitto, denunciationem, in sola *priuata fide vasalli* fundatam, aditum ad inquirendum iudici non pandere.

Medici, chirurgi, obstetrices,

§. XCIX. Denique γ) ad hoc *sigillum silentii* etiam adstringunt *medicos*, *chirurgos* atque *obstetrices*, quorum fide aegrotantes & vulnerati sese commiserunt, & causam vulnerum iis in secreto reuelarunt. WILLENBERG. *cit. l. c. 2. §. 23.* Quid si vero, hoc non obstante, iudici vulnera, in duello a vulneratis accepta, indicauerint? Medici quidem & chirurgi minus honeste faciunt, prodendo vulneratos, inquisitio tamen ex hac proditione suscepta nullo laborat vitio. Quid? quod chirurgi in nonnullis locis, vti in hac regia Academia, iuramento obstricti sint ad manifestandos iudici academico vulneratos, quo eo promtius in inquietos & pacis ciuilis turbatores inquirere queat.

& qui fidem de non prodendo dederunt.

Tandem δ) etiam ad *fidem silentii* obligant, quibus fide data delinquens arcana facinoris manifestauerit. Non de *committendis* loquor, sed de iam *commissis*. Illa prodendo impedire, si impium propositum mutare nolit facinorosus, honestatis est atque pietatis: haec manifestare iudici, leuissimi animi argumentum est, quamuis rursus de-

nun-

nunciatio suos habere possit effectus. Quid enim si secreta sibi reuelata prodiderit iudici perfidus? Quid si iudex inquisiuerit, inquisitus vero denunciationem esse inanem & friuolam obiecerit, ideo, quod sibi fidem de non reuelando dederit? Palam est, hac exceptione inculpatum magis prodere semetipsum & iudici nouam ansam vlterius inquirendi suppeditare. Aliud enim est, annon perfidus denunciando male agat? quod negari nequit ceteris paribus; STRYK. *de credend. reuelat. c. 2. & 4.* & aliud, an *inquisitioni* ad talem denunciationem susceptæ desit fundamentum? quod ex rationibus adductis asseri nequit. Neque enim a *sigillo confessionis* tractum argumentum ad ceteros applicari potest, quos nominaui, quod huius *sigilli* peculiares sint leges, quæ *inquisitionem* prorsus impediunt.

§. C. Neque, quæ *modum denunciandi* tangunt, negligenda, prout traditum est in *§. 95.* quia denunciatio *de delicto* fieri debet *specifice*. Id recta ratio suadet, quæ non permittit, vt iudex de eo inquirere possit, quem nulla suspicione laborare intendit, quique non aliunde infamatur, quam ex *denunciatione*. Quocirca nisi *specifica* fuerit, h. e. eiusmodi *circumstantiis probabilibus* instructa, vt ad fidem denunciatori habendam inducere animum queat, iudex eam negligere debet. Præterea *qualitas delicti* ponderanda, quod non indistincte & vbique de *omni facto illicito* inquirere liceat. Latius extendit potestatem iudicis BRVNNEMANNVS in der Anleitung zu der Vorsichtigen Anstellung des *inquisit. proc. c. 2.* & inquisitionem in quæuis *illicita* commendat atque inculcat. Ius Saxonicum duntaxat *inquisitioni* locum relinquit in delictis *manifestis*, *maioribus*, & *scandalosis*, vt ex *ord. polit. de anno 1612.* docet CARPZ. *in pr. crim. qu. 107. n. 26.* Hæc restrictio iuri canonico debetur, tale factum desideranti, *quod diutius sine scandalo dissimulari & sine periculo tolerari non potest*, per *c. 24. X. h. t.* quia *inquirendi modus* eo æuo inusitatior & tantum *extra ordinem* seu per modum *exceptionis* exercendus erat. Postquam vero hodie *inquisitio* ad *modum* procedendi *ordinarium* traducta, & *accusatio* infrequentior facta est, vix est, vt hodie hanc viam, secundum *iuris canonici* principia, commode componere possis, quod etiam plerorumque locorum praxis docet. Obseruaui tamen, *ordinationem prouincialem Gothanam de anno 1667. Part. III. p. 260.* in nonnullis principia *iuris canonici* degustasse, & tum ad exemplum *testium synodalium*, de quibus *tom. III. p. 604. sq.* actum, *denunciatores publicos*, Rügemeister,

Denunciatio facienda specifice probabilibus circumstantiis instructa, considerata qualitate criminis, quod illustratur ex iure Saxonico, Gothano, ad ius canonicum se accommodante.

ster, introduxisse; tum etiam, quæ a[illegible] *denunciationibus* passim attribuuntur, huc applicuisse. Es sollen aber, ait legislator ERNESTVS, diejenigen, so entweder vor sich oder auf Erfordern und Begehren die Laster rügen und anzeigen, sich wohl in acht nehmen, daß sie niemand ohne erhebliche Ursachen etwas beschuldigen, sondern vorher wohl ermessen, ob sie dessen gnugsahme Nachricht beybringen können, und dahero solches thun, mit klahrer Offenbahrung des Nahmens des Verbrechers, item der Zeit, des Ohrts, und was sonsten für Umbstände mehr seyn mögen. De ipsis vero delictis hæc paulo post traduntur: Nächst diesen haben, bevorab diejenige, so auf Erfordern die Laster rügen sollen, auch ihres Ohrts darauf achtung zu geben, ob das Verbrechen noch etwa in geheim, und nicht so höchst strafbahr sey, oder auch wol sie allein oder doch fürnemlich betreffe, oder etwa aus Unbedachtsamkeit hergeflossen, und in solchem Fall die brüderliche Vermahnung und Verwarnung vorgehen, und da dergleichen hinführo nachbleibet, es bey derselben bewenden lassen. Id ex *c. 24. in f. X. h. t.* tractum, iuxta quod *denunciationem charitatiua monitio* præcedere debet. Additur vero: Wäre es aber schon lautbahr worden (vt *clamosa insinuatio* adsit) oder hochstrafbahr, oder aus Vorsatz geschehen, oder es hätte die brüderliche Vermahnung in ietzt angedeuteten Fällen nicht statt gefunden, so muß die Ehre GOttes und die gemeine Wohlfahrt der Privat-Liebe vorgehen, und das Verbrechen ungescheuet, erheischender Nothdurft nach, ohne Befragung und ausser den ordentlichen Rügegerichten, offenbahret werden. Ita factum, vt ex *iure canonico* plura sint reseruata, & ad *iudicium denunciationis*, vulgo Rügegerichte, in *ducatu Gothano* tracta, quorum quædam morem antiquum synodorum, *testibus synodalibus* instructarum, referunt, quæ tamen vnice in *pœnitentiis* imponendis (quas ex suis principiis pro abstergendis peccatis necessarias ducebant) occupatæ erant; quædam vero ex antiquo *denunciationum secretarum* vsu pro nuda *correctione* desumta, & in nouam formam translata fuerunt. Nec dubium, quin etiam aliarum prouinciarum leges, non satis iuris canonici sensu perspecto, similem *denunciationum* formam præscripserint, quas hic examinare & referre non licet, cum duntaxat *fontes* & *venas* earum hic aperire liceat.

§. CI.

§. CI. Tertium inquirendi fundamentum hodie constituunt in eo, si cuidam ciuiliter agenti, vel testi etiam crimen per modum *exceptionis* obiectum; tunc enim iudicem, cur inquirat, magnam caussam habere, ait CARPZOV. *pr. crim. qu. 108. n. 54.* Vnde etiam testis, cui crimen obiectum, illudque probatum fuit, non tantum a testimonio ferendo repelli, sed praeterea etiam sententiae interlocutoriae adiici solet haec clausula: Es ist auch nunmehro gestalten Sachen nach gegen den Zeugen gehörigen Ohrts zu inquiriren, derselbe ad articulos abzuhören, und sonsten dem criminal-proceß gemäß zu verfahren, worauf alsdann seiner Persohn und Bestrafung halber ergehet, was recht ist. Olim, ante INNOCENTII III. tempora, duntaxat a testimonio ferendo testes repellebantur, quod *de crimine non essent accusati*, vt dicitur in *c. 1. X. de except.* cum tempore COELESTINI III. ad effectum *criminalem* accusatio adhuc desideraretur. Idem etiam regustat INNOCENTIVS III. in *c. 2. in f. X. de ordin. cognit.* docetque, probato *ciuiliter* crimine, poenam ordinariam non esse dictandam, *quod ea ratione*, addit, *contingit*, *quoniam in ipsum accusatio non procedit*, h. e. per viam accusationis non est condemnatus. Neque vero IDEM inquisitionem hoc casu commendat aut praescribit, quamadmodum, prout hactenus obseruatum est, circumscripsit atque coangustauit. Quid? quod in *c. 16. X. h. t.* adhuc multum referre doceat pontifex, quomodo crimen alicui obiiciatur, adeo vt, si per modum *exceptionis* id fiat, criminaliter haud procedatur. *Licet enim*, ait, *agatur de crimine*, *non est tamen huiusmodi quaestio criminalis*, *vnde per procuratorem potest rite tractari.* Imo ne quidem *inscriptione* opus est, prout supra iam euidentius declaratum est. Denique nullibi INNOCENTIVS III. probato hoc modo crimine, per viam *inquisitionis* postea procedendum esse, iubet, si *clamor publicus*, vnde *publicum scandalum* nascatur, desit. Quia vero hic facile, probato *ciuiliter* crimine, per *publicationem sententiae* oriri potest, rursus ius canonicum ansam dedit, vt hodie indistincte hoc casu ad inquisitionem properare queat iudex criminalis.

3) Fundata etiam inquisitio est in casu, si testibus crimen obiectum, & ciuiliter probatum, quod a iure canonico alienum.

§. CII. Huic porro quarto loco adiungit CARPZ. *cit. l. n. 57.* socii criminis *nominationem* vel *inculpationem*, quae itidem hodie fundat inquisitionem, si *qualificata* est, seu debitis instructa requisitis. Ius Carolinum in *art. 31.* hoc fundamentum approbat, simulque eius qualitates ad decernendam *torturam* determinat. Ex *iure canonico* vero hoc

4) Huc etiam pertinet nominatio socii criminis

hoc fundamentum trahi nequit, cum in *nominatione socii* criminis nec *denunciatio* nec *accusatio* nec *exceptio* deprehendatur; quin generaliter potius tradatur, *de se crimen confesso non esse credendum in praeiudicium tertii*, *c. 1. X. de conf. c. 10. & 20. X. de testib.* quae sententia etiam iuris ciuilis est. *l. 11. C. de testib. l. f. C. h. t.* Rursus ergo hoc fundamentum nouum est, quod sine dubio *processus contra sagas* generauit atque commendauit. Quocirca CARPZOV. *qu. 172. n. 68.* inter indicia more maiorum etiam refert denominationem a sociis maleficis factam, *quae*, ait, *per se sola ad quaestionem deferendam sufficit, modo secundum suas qualitates ac requisita talis sit, qualem sanctio Carolina requirit.* Optime obseruat doctiss. Dn. IACOB. BRVNNEMANN. *in discurs.* von betriegl Kennzeichen der Zauberey. *p. 30. sq.* olim hoc indicium fere praecipuum fuisse, ob quod contra nominatos tortura decreta fuerit. Ita vnius nominatio plures alias inquisitiones generauit, quia non tantum ex *nominatione* inquirere licet; sed aliquando etiam *torturae* locus est.

ex nouo iure.

5) Notorietas delicti commissi.

§. CIII. *Quintum fundamentum* petit CARPZOV. *cit. l. n. 59.* ex *notorietate delicti*, vel *euidentia facti*, vtpote si cadauer occisum, si infans expositus, si effractio violenta in oculos incurrant. Posito enim crimine, in *autorem* necessario *ex officio* inquirendum, adeo vt iudicis negligentia iactura iurisdictionis puniri queat per *art. 1. constit. crim. Carol.* Hoc posito, inquisitio *necessitatis* est: ad inspectionem cadaueris statim deuenitur, & quia omnium suspensos habet animos, quis hanc atrocem caedem commiserit, per *interpretationem vsualem* pedetentim inualuisse videtur, vt *clamor publicus* a iudice vindictam exposcat. Huic etiam *sextum fundamentum* par esse videtur, siquidem delictum non est notorium, nec forma de delicto commisso adsit, *occasionaliter* tamen quis admodum suspectus de delicto commisso redditur, vtpote si, intrans ciuitatem, ob gabellam soluendam visitatur, & praeter spem & opinionem apud eum res admodum suspectae, quas celare nititur, quaeque cum eius vitae instituto non conueniunt, deprehenduntur, praesumtio ingens nascitur, eas furto esse ablatas, adeoque si homo vilioris conditionis est, in quem facile tale crimen cadere potest, carceri mancipatur, & inquisitio satis fundata est.

6) Si alias quis suspectus redditur de delicto commisso.

§. CIV. Haec de fundamentis *inquisitionis* adferre lubuit, quae potissimum ex *iure canonico* illustranda erant. Desiderat vero hic processus *debitum inquisitionis ordinem*, ne inde nascantur iniuriae, vnde

Forma inquisitionis obseruanda.

de iura nafcuntur. *c. 14. X. h. t.* Alioquin fi quis *inordinate*, *propter iuris ordinem non feruatum*, remotus vel depofitus fuerit, ille mox reftituendus, & qui ei fubftitutus eft, deiiciendus, vtpote illegitime remoto fubftitutus. *c. 22. X. h. t.* Proinde nec defenfio ei deneganda, in quem finem ei acta communicanda, teftiumque nomina cum eorum dictis publicanda. *c. 21. X. h. t.* Enimuero meum non eft, fpeciatim *ordinem* inquifitionis *debitum* hic exponere, qui prolixiorem defiderat laborem, quem propofitum meum haud admittit. Id vel binis verbis addo, INNOCENTIVM III. inter modum procedendi *accufatorium* atque *inquifitorium* hoc quoque difcrimen induxiffe, quod ficuti ille *ordinarius*, ita hic *fummarius* dicendus: quod in illo *pœna ordinaria* dictanda; in hoc autem pœna *difcretioni moderantis iudicis* relicta fuerit, nifi (ex iuris iftius peculiari ratione) tali de crimine condemnatus fuerit reus, quod etiam, pœnitentia peracta, delinquentem inhabilem reddit ad retinendum beneficium & exequendum officium, vtpote fi quis homicidium commiferit, quod *abfolutam irregularitatem* inducit. Credidit INNOCENTIVS, pœnas *ordinarias* tantum proceffui *accufatorio* cohærere: fi per *inquifitionem* proceditur, *extra ordinem* procedi, & fic quoque conueniens effe, vt *extraordinaria pœna* plectatur conuictus. Inde forfan vulgatum illud profluxit, *hodie omnes pœnas effe arbitrarias* iuxta fententiam CARPZOV. *pr. crim. qu. 150. n. 6.* forfan ideo, quod hodie ordinarie per viam *inquifitionis* procedatur. Enimuero ipfe parum fidit huic regulæ, quæ etiam falfiffima eft, nec doctrina iuris canonici, poftquam *inquifitio* modus procedendi *ordinarius* factus eft, hodie amplius fibi locum vindicat, adeoque merito pœnæ in fuo ftatu etiam in proceffu inquifitorio fubfiftunt.

De pœna in inquifitione dictanda.

TIT. II.
DE
CALVMNIATORIBVS.

§. I.

OBferuaui *titulo præcedente*, tum iure *ciuili* tum *canonico* magnam egiffe curam legislatores patresque antiquos, ne quis temere ad accu-

Tribus modis peccari poteft in accufando,

accuſandum proſiliret, vel alio modo in accuſando ſuo deeſſet officio. Tribus potiſſimum modis temeritatem accuſatorum committi poſſe cenſebant Romani, interprete ICto *l. 1. pr. & §. 1. ad SC. Turpill. aut enim calumniabantur, aut præuaricabantur, aut tergiuerſabantur. Calumniari* erat *falſa crimina intendere*, tracta voce ab antiquo *caluo*, cuius adhuc XII. tabulæ mentionem faciunt: *Si caluitur pedemue ſtruit*, h. e. *ſi moretur & fruſtretur. Inde*, pergit CAIVS in *l. 233. de V. S. & CALVMNIATORES appellati ſunt, qui per fraudem & fruſtrationem alios vexant litibus, inde & CAVILLATIO dicta eſt.* Imo fere omnis *forenſis improbitas* tum *callida* tum *mendax* hac applicatione deſignata fuit, quæ vel in *callida legum interpretatione: l. 19. ad exhib.* vel in *perverſo legum vſu: t. t. ſi mulier ventr. nom. in poſſeſſ. calumniæ cauſa eſſe dic.* vel in *conductione vulturum forenſium*, qui alios litibus inanibus vexarent: *t. t. de calumn.* vel in *fruſtrationibus* in cauſis ciuilibus adhibitis, quas coercet iuramentum calumniæ: *t. t. de iurei. propt. calumn.* vel denique in *falſorum criminum imputatione* iudicialiter facta conſiſtit, prout *h. t.* ſumitur. Sicuti autem iure canonico variis modis crimen alicui obiici poteſt, prout *tit. anteced.* oſtendimus; ita *calumnia* alia eſt *accuſatorum:* alia *inquirentium:* alia *denunciantium:* alia denique *excipientium*, quæ ſigillatim *h. t.* explicanda ſunt, quamuis de prima ſpecie hic potiſſimum agatur.

imprimis calumniando, quod variis fit modis, præſertim per falſorum criminum imputationem,

§. II. Non inepte cenſuit CICERO *in orat. pro Roſc. Amerino c. 20.* accuſationem reipublicæ eſſe vtilem, modo ſine *calumnia* exerceatur. *Accuſatores, ait, multos eſſe in ciuitate vtile eſt, vt metu contineatur audacia. Veruntamen hoc ita eſt vtile, vt ne plane illudamur ab accuſatoribus.* Illudimur autem ab his, ſi *falſa crimina* intentant contra innocentes, quos ſupprimere conantur. Atque hoc hominum temerariorum genere abundauit reſpublica Romana, vt pœnis atrocioribus eradicari haud potuerit, nouis præſertim per *calumniam* effictis criminibus, quibus impune, & ita ſub præſidio legum, graſſabantur in innocentes hi, quorum intererat, innocentes perire. Loquuntur annales chriſtianorum gentiliumque, his calumniis potiſſimum obnoxios fuiſſe eos, qui Chriſto nomen dederunt. NERONI hoc gloriæ dederunt, quod prouincias hac ſuperſtitione purgaſſet, qua appellatione *ſanctiſſimam* denotarunt *fidem.* Id docet antiqua inſcriptio Hiſpanica apud GRVTERVM *in theſ. p. 238.*

Frequentia calumniatorum apud Romanos, præſertim erga Chriſtianos,

NE-

NERONI. CL. CAES.
AVG. PONT. MAXIM.
OB. PROVINC. LATRONIB.
ET. HIS. QVI. NOVAM.
GENERI. HVM. SVPRESTITION. INCVLCAB.
PVRGATAM.

Harum calumniarum *acta Apostolica* plena sunt. Ita PAVLVM accusarunt quidam Philippenses per *calumniam*, *Act. XVI*, *19. sqq.* Athenienses, *Act. XVII*, *19. sqq.* imprimis pontifex maximus Ananias cum senioribus Iudaeorum. *Act. XXIV*, *1. sqq.* Iasonem pariter & Silanum per similem calumniam detulerunt; *Act. XVI*, *19. XVII.* & quid dicam de infinitis falsis criminibus, christianis coram iudice criminali obiectis, ob quae ad exquisitissima rapiebantur supplicia, quae speciatim collegit KORTHOLD *in pagan. obtrectat.* Quae *grauior calumnia*, quam *atheismi* imputatio? Ait ARNOBIVS *lib. I. Ergone impiae religionis sumus apud vos rei*, *& quod caput rerum*, *& columen venerabilibus adimus obsequiis*, *vt CONVITIO vtamur vestro*, *infausti & athei nuncupamur?* Clementem consulem ac Flauiam Domitillam morte affecit DOMITIANVS, *illato ambobus crimine impietatis*, quod essent christiani, DIONE teste *lib. 67. p. 766.* Addit: *cuius rei causa multi*, *qui in mores iudaeorum transierant*, *damnati sunt*, quibus verbis procul dubio *christianos* intelligit, quos eo tempore *iudaeis* accensebant. Mitior NERVA COCCEIVS, qui EODEM teste *lib. 68. p. 769. eos*, *qui rei facti erant impietatis*, *absoluit*, *exulesque restituit.* Paulo post subiicit: *neminem quoque impietatis & ritus iudaici accusari permisit.* Nulla *atrocior calumnia*, quam qua *seditionum* & *conspirationum* eos reos faciebant, ipsimet Saluatori imputatarum. *Luc. XXIII*, *2. 5.* Non ergo adeo mirandum, si ipsius discipuli in idem crimen per *calumniam* fuerint vocati, a quo eos absoluit PLINIVS *lib. X. epist. 97.* Huic *calumniae* par est imputatio criminis *laesae maiestatis*, vt fatetur TERTVLLIANVS *Apol. c. 10. Sacrilegii & maiestatis rei conuenimur. Summa haec causa*, *imo tota est.* Dicebantur enim *irreligiosi in Caesares*, *neque imagines eorum repropitiando*, *neque genios deierando*, vt IDEM *lib. I. ad Nation. c. 17.* ait. Nouum calumniae genus in *Oedipodeo concubitu* constituerunt. Testis est THEOPHILVS Antiochenus *lib. III. ad Autolycum: Aiunt*, *nostras vxores esse communes*, *& promiscuo concubitu nos vti criminantur. His accedit*, *quod crimini nobis vertunt*, *quasi nec a*

quod speciatim illustratur.

propriis ſororibus nobis temperemus, verum & has inceſta libidine temerario auſu violemus. Iſtud præterea & ſumme impium & crudeliſſimum eſt, quod nobis intentant crimen, dum humanis nos carnibus veſci aiunt. En cumulum inſignem calumniarum, quibus innocentes onerabant. Denique quid immanius, quam cauſam omnium malorum publicorum per *calumniam* in chriſtianos retorquere, quod TERTVLLIANVS *in apol. c.* 40. ex *communi odio* fieri cenſet, adeoque ſtatim eos *ad Leonem* rapi ait. Et quid ceteras calumnias attingam? a quibus eo minus abſtinebant, quod *calumniandi* ſtudium ſub imperatoribus adeo creuerat, vt pauci a *delatorum improborum* impetu eſſent immunes, ipſis imperatoribus calumniatores in ſinu gerentibus, vt plenius & planius enarrat HENRICVS BRENCMANNVS *de fatis calumniator. ſub imperator.*

Paulo poſt calumnia etiam infecit chriſtianos, ex odio hæreticorum.

§. III. Hi mores erant gentilium, a vero numinis & ſalutis per CHRISTVM recuperatæ ſenſu alienorum, quos fideles ſumma animi conſtantia & patiente animo ferebant, ad *tolerantiam* prorſus compoſiti. Sed proh dolor! pedetentim ſcena eſt mutata, & peſtis *calumniarum* infecit etiam chriſtianos, quos *ſtudium perſequendi hæreticos* quandoque occœcauit, vt errantes in fide ſæpe grauiſſimis onerarent criminibus, & mox aures credulas iis præberent, qui turpiſſima quæuis iis affingebant, quibus tamen acriter contradicebant. Iam ſeculo IV. hoc cacoëthes ſerpere cœpit, vt vel EPIPHANII *hæreſes* loquuntur, quæ ſinceram rerum geſtarum fidem adeo deprauarunt, vt vix credibile ſit, tam inſignes impoſturas in hæreticos cadere potuiſſe. Verum etiam hi ipſi varia *calumniarum* genera contra orthodoxos excogitarunt, vt vel fata ATHANASII docent, qui ſingulari DEI prouidentia eos in ruborem dedit, viuumque Arſenem, qui per *calumniam* ab eo occiſus dicebatur, concilio ſtitit. Immenſo me immitterem campo, ſi per omnia ſecula calumniarum ſegetem vberrimam referre conarer, quam zelus immaturus hæreticos perſequendi (quem *hæretificinam* quidam dicunt) primum generauit, & odium erga diſſentientes plus quam Vatinianum aluit perfecitque. Ita enim ſunt homines comparati, vt quos odio perſequuntur, facile traducant, & quæuis peſſima de iis concipiant, a quibus aduerſarii ſæpe alieniſſimi ſunt. Hiſtoria reformationis, infinitarum ſimultatum teſtis, harum *calumniarum* plena & referta eſt, ceu vel publica ſcripta docent. Quid quæris? nec a calumniis abſtinent, qui vnius eiusdemque confeſſionis ſunt, vbi in mutuas concertationes incidunt, & ſtudio

per-

perſecutionis ducuntur, iis proprio, qui nec diſſenſum in leuiſſimis tolerare poſſunt. Ita nullum frequentius malum *calumnia:* nullum ſcelus, quod maiori audacia vbique regnat, quia impunitatis præſidium, maxime in *cauſa* fidei, habet, niſi forſan in *iudicio* commiſſum fuit.

§. IV. Quamuis vero, prout §. 1. obſeruaui, variis modis *in iudicio* calumnia committatur; hic tamen eam ſpeciem, quæ familiam ducit, intelligimus appellatione *CALVMNIAE*, *qua dolo malo falſa crimina in iudicio alicui intentantur.* Tria ergo conſtituunt *calumniæ* crimen: 1) dolus malus: 2) falſum crimen: 3) eiusdem in iudicio delatio. Formale huius criminis conſtituit *dolus malus*, abſque quo nullum crimen committitur: qui iuſto errore ducitur, *calumniæ* non tenetur, quia fallendi intentio deeſt. Adeoque qui non probat, quod intendit, non vtique protinus calumniari videtur; *nam*, vt ait MARCIANVS in *l. 1. §. 3. ad SC. Turpill. eius rei inquiſitio arbitrio cognoſcentis committitur, qui, reo abſoluto, de accuſatoris incipit conſilio quærere, qua mente ductus, ad accuſationem proceſſit, & ſi quidem iuſtum eius errorem repererit, abſoluit eum.* Hoc adeo extendit ICtus *cit. l. §. 5.* vt etiam *temeritati facilitatis* veniam dandam, & *inconſultum calorem* calumniæ vitio carere crediderit, (quamuis culpa, quæ in *temeritate* tali latitat, non careat,) quod ad minimum accuſator in *bona fide* fuerit. Quia vero hæc intentio vtplurimum abſcondita eſt, ſuſpicio *calumniæ* non aliter declinari poteſt ſecundum ius canonicum, quam *iuramento purgatorio. c. 3. C. 5. q. 6. c. 2. X. h. t.* Multo minus ergo *calumniæ* reatum incurrit, qui aliquid probauit, veluti per vnum teſtem: qui reum in tantum grauat, veluti per inculpationem defuncti, vt *iuramento purgatorio* vel *tortura* ſuam innocentiam oſtendere cogatur, quod accuſator vel denunciator probabilem cauſam crimen in iudicium deferendi habuerit, quod prouiſum in *iure Carol. art. 61.* & plenius explicatum a FARINACIO *pr. crim. qu. 16. n. 41. ſqq.* & FERMOSINO *ad h. t. q. 2. n. 14 ſqq.* Maiorem adhuc cauſam ſe excuſandi habet, qui mandato ſuperioris accuſare iuſſus eſt, *l. 2. C. de delator.* prout contingit, ſi aduocato fiſci cauſa criminalis committitur. vid. AMAYA *ad cit. tit. n. 20. ſq.* FERMOSIN. *cit. l. n. 15.* Alterum requiſitum eſt *falſitas criminis*, in quo hæc *calumniæ* ſpecies diſcernitur ab aliis calumniis ciuilibus, quæ in cauſis pecuniariis committuntur. Nec refert, vtrum delictum ſit *publicum* an *extraordinarium*, imo etiam *priuatum*, cum nec in his commiſſa calumnia impunita eſſe debeat. *l. 3. ad SC. Turpill.*

De-

Calumniæ in criminibus conceptus euoluitur,

qui imprimis dolum malum deſiderat,

per iuramentum nonnunquam abſtergitur,

vel probabilem cauſam,

præterea falſitas criminis neceſſaria eſt,

& denique delatio.

Denique vltimum est, *vt illud ipsum in iudicium dolose delatum fuerit* siue *immediate* siue *mediate*, vt si quis ministerio alterius vsus est ad mandandam accusationem, si accusatorem submisit aut instigauit, quo casu vterque & submittens & submissus punitur. *l. 1. §. 13. eod. l. 15. pr. eod.* Sicuti vero hodie pluribus aliis modis, quam de *iure ciuili*, crimen in iudicium deduci potest, ita etiam pluribus modis committi potest, vt supra iam dictum.

Olim pœna legis Remmiæ coercebatur,

§. V. Pœna *calumniatorum* antiquissima est ex *lege Remmia*, cuius mentio adhuc fit in *l. 1. §. 2. eod.* Eius auctor antiquissimus sed incertus est, obseruante BRENCMANNO *de L. Remmiæ exitu c. 3.* quæ in *inustione literæ* K. *in fronte calumniantis* consistebat, vt IDEM *cit. l. c. 5.* docet, quod veteres *kalumniam* scriberent. Vnde *integræ frontis* homo, nulla notatus calumnia, dicebatur, *l. 13. de testibus*, & sicuti *pudoris* argumenta ex *fronte* colligenda esse censebant veteres, ita æquum existimarunt, eius frontem notare, qui abiecto omni pudore falsorum criminum aliquem insimulauerat. Sed pedetentim hæc pœna variis occasionibus in desuetudinem abiit, & quamuis adhuc MARCIANVS in *l. 1. §. 2. ad SC. Turpill.* & PAPINIANVS in *l. 13. de testibus* hanc legem memorent, inde tamen non necessario colligendum, vsum huius legis adhuc eo tempore fuisse, quo hi ICti floruerunt. Neque enim ignorum est, ICtos sæpe ad antiquas leges vel *memoriæ causa*, vel vt aliquod *argumentum* inde trahant, prouocare, licet iam dudum quoad magnam partem exspirauerint. Nec improbabile est, quod vir clariss. BRENCMANN. *cit. l. c. 10. sqq.* obseruat, plura *Remmiæ* legis fuisse momenta, & præter pœnam, de *testimonio calumniatorum*, de *facultate accusandi iis ademta*, ceteris, dispositum fuisse, adeoque PAPINIANVM adhuc ad *L. Remmiam* in doctrina *de testibus* prouocare potuisse. Ceterum MARCIANVS *pœnæ* ex L. Remmia quidem meminit, sed *historiæ causa*, quod eo tempore iam *inscriptio in crimen* & *pœna talionis* recepta fuerit, qua abolita est *notatio frontis*. Neque enim hanc pœnam cum *talionis supplicio* concurrere potuisse, recte iudicat BRENCMANN. *cit. l. c. 9.* quod iunctio vtriusque pœnæ non potuisset non enormem sapere crudelitatem, nec pœna legis Remmiæ finem vlterius assequi. In *capitalibus* enim delictis calumniator vltimo afficiendus supplicio, & consequenter *inustio frontis* sine effectu erat. Ad minimum non liquet, leges præter pœnam *talionis* & legis *Remmiæ* inflixisse, atque voluisse, vt idem delictum duplici lege & pœna plecteretur, quod fas non

quæ pedetentim in desuetudinem abiit,

postquam inscriptio in crimen introducta,

non permittebat, nec æquitas probabat. Credibile potius est, pœnam hanc inustionis & deturpationis faciei, quod ab omni recedere videretur humanitate, mox desciuisse ab vsu, & consenuisse, moribus Romanis magis magisque a prisca seueritate ad humanitatem inclinantibus, quod etiam BRENCMANNVS *cit. l. c. 16. & 17.* obseruat.

§. VI. Lege Remmia extincta, *pœnis extraordinariis* subiecti sunt *calumniatores*, imprimis *irenarchæ* aliique *publici accusatores*, qui in crimen non inscribebant. *l. 6. D. de custod. & exhib. reor.* Priuati delatores, quamdiu liberati adhuc erant a *vinculo inscriptionis*, eadem plectebantur pœna; imo, vinculo hoc iam introducto, *in priuatis extraordinariisque criminibus* non alia quam *extraordinaria* obtinuit. In *l. 3. ad SC. Turpill.* PAVLVS ait: *Et in priuatis & in extraordinariis criminibus omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.* In *publicis* enim subscriptione introducta tantum *pœna talionis* obtinuit. Equidem PAVLVS *lib. I. sent. tit. 5. §. 2.* etiam *publicis* eandem decisionem applicat: *& in priuatis & in publicis iudiciis omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectuntur.* Addit IDEM *lib. V. sent. tit. 4. §. 11.* etiam varia calumniatorum supplicia: *Omnes calumniatores exilii vel insulæ relegatione aut ordinis amissione puniri placuit.* Enimuero sine dubio deprauatus est PAVLVS *lib. I. sent. tit. 5.* & pro *extraordinariis* substituta est vox *publicis*, vt SCHVLTINGIVS aliique existimant, sicuti etiam posterior locus de iisdem delictis intelligi debet. Quemadmodum enim in his *extraordinariæ* pœnæ locus erat, ita calumniosi quoque tali plectebantur pœna. In *publicis* pœnæ *talionis* subiecti sunt calumniatores, postquam generaliter *subscriptio in crimen* accusatoribus imposita est. *Huius enim*, vt optime ait BRENCMANNVS *de L. Remm. exitu c. 19. ea natura est, vt nec euitari possit talio, nec vlla ratione eludi. Non euitari, quoniam sine præuia subscriptione in crimen nemo, qualiscunque sit, ad accusandum admittitur: non eludi, quia qui accusationem suscipit, eodem chirographo ad condemnationem se obligat.* Id manifestissime indicat VLPIANVS in *l. 7. pr. de accus.* *Si cui crimen obiiciatur, præcedere debet in crimen subscriptio, quæ res ad id inuenta est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum sciat, inultam sibi accusationem non futuram.* Plenius naturam eius explicat BRENCMANN. *c. l. c. 21.* & ab iniquitate *pœnam talionis* vindicat. Quia vero ius canonicum *accusationes* ex antiqua praxi Romana recepit, vt *ecclesiasticis* punirentur *censuris*, *subscriptionis* quoque necessitatem pariter accusatoribus imposuit & ex ea

Substituta pœna extraordinaria.

In publicis pœna talionis.

Ex inscriptione in crimen.

Iure canonico etiam recepta. poenam *talionis* recepit. Liquet id ipsum ex *c. 4. C. 2. q. 8.* & imprimis ex *c. 2. C. 4. q. 4.* *Inscriptio primo semper fiat, vt talionem calumniator recipiat; quia ante inscriptionem nemo debet iudicari vel damnari, cum & seculi leges haec eadem retineant.* Pariter in *c. 3. C. 5. q. 6.* GREGORIVS hunc morem probat: *Iuxta canonicas patrum sententias, qui calumniam illatam non probat, poenam debet incurrere, quam si probasset, reus vtique sustineret.* Adhuc INNOCENTIVS III. suo aeuo ad *inscriptionis* necessitatem prouocat in *c. 6. X. de accus.* aitque: *cum in modum accusationis obiicitur crimen, oportet inscribi,* quod supra etiam *tit. de accusat.* ex doctrina *de procuratoribus in criminalibus non admittendis* illustratum est.

Ab vsu forensi aliena. Interim tamen ad fora hodierna haec *inscriptio* haud tracta est, vt *criminalis constitutio Carolina* declarat, sed loco eius *cautio* pro *iniuria*, per *calumniam* commissa, & *expensis in art. 12. const. crim.* substituta; adeoque reuera *extraordinaria* calumniosi plectuntur *poena*, sicuti *iniuria* huic poenae subiacet. Imo fere vniuersali desuetudine poena *talionis* exaruisse videtur, vt SCACCIA *de iudic. c. 15. n. 14.* GAILIVS *lib. I. de pac. publ. c. 9. n. 3.* aliique fatentur, & *tit. de accusat. §. 45.* declaratum est, vt huic doctrinae non adeo prolixius immorandum sit.

Olim in denunciatione calumnia committi non poterat. §. VII. Progredior ad *denunciantes*, qui itidem *calumniam* committere possunt. Naturam *denunciationis antiquae & recentioris aeui* plenius delineaui *tit. de accus. §. 91. sqq.* In *antiqua denunciatione*, quae in *occultis delictis* fiebat ad effectum, vt reus ad *spontaneam confessionem* adigeretur, nulla *inscriptione* opus erat, quia *accusator* deerat, vt INNOCENTIVS III. in *c. 16. X. de accus.* declarat, nec *poena calumniae* locum habere poterat, quia si reus sponte *delictum occultum*, quod forte remotis arbitris commissum erat, confiteri nollet, nihil agebatur, nec iudex vlterius procedere poterat, vt *cit. l. §. 91.* obseruaui. Ast *hodierna denunciatio* longe a *prisca* recessit, quippe quae in hunc fit finem, vt iudex in crimen denunciatum *ex officio* inquirat, adeoque propria sua requisita habet *cit. l. §. 95. sqq.* tradita.

An in hodierna? Videamus ergo, vtrum etiam hodie talis denunciator *calumniae nomine* teneatur? Equidem *cit. l.* euictum est, non quascunque recipi denunciationes, sed *delectum personarum* haberi, easque *specifice* esse faciendas, & ex *probabilibus circumstantiis* muniendas, vt iudex his ipsis ad *inquisitionem* contra denunciatum instituendam moueri possit, & sic probabilis delicti denunciati status denunciantem ab omni *calumnia* liberare videtur. Praeterea nec probare crimen, quod iudici manifestauit, cogitur, quia non *accusat*, sed tantum iudici crimen

ad

ad inquirendum *defert*, cui incumbit *ex officio* in veritatem rei inquirere, si indicia adlata ita comparata deprehenderit, vt inquisitio satis fundata videatur, prout latius declarat SCHACHER *de iudic. crimin. denunciat. c. 2. n. 26. seqq.* Vnde contingit, *vt*, iudice OLDEKOPPIO *tit. 2. obs. crim. 19. n. 1. promtiores sint homines ad denunciandum quam accusandum. Huius rei ratio*, pergit, *palam est, ne teneantur assistere, neque litem suis prosequi sumtibus, vel alia subire, quae exigit constit. crimin. Carol. art. 12. 13. 14. 15.* Interim a pœna *calumniae* non liberantur, qui falsa crimina dolo malo detulerunt, & quidem parti *iniuriarum & expensarum* nomine ad satisfactionem, iudici ad *pœnam* tenentur, modo *simpliciter* absolutus sit reus. Qui, *iuramento purgatorio* præstito, absolutoriam obtinuit, vel ideo, quod causam denunciationi dederit, agere nequit contra denunciantem, obseruante CARPZ. *P. 4. c. 45. def. 9.* Idem quoque dicendum, si iudex adstrinxerit denunciantem, vt denunciationem *iuramento* confirmaret, eamque veram esse, ostenderet, quod ex *grauitate causae & qualitate denunciati* recte iudex a denunciante exigit, quamuis, me iudice, hoc iusiurandum magis sit *calumniae*, quam *veritatis* seu *testimoniale*. OLDEKOPP. *tit. 2. obs crim. 19. n. 6.* Neque enim æquitas iurisque ratio postulat, vt delatores simul testimonium ferant, quod recte reprobat DAMHOVDERVS *in pr. crim. c. 6. n. 10. & c. 50. n. 22.* nisi aliunde inquisitus grauatus fuerit, vt iudex inquisitionem non tam in *denunciatione* quam in aliis *indiciis* prægnantibus fundauerit, & ad eam processisset, si vel maxime denunciatio facta non fuisset, vt probe monet OLDEKOPP. *tit. 2. obs. crim. 11. n. 2. sq.*

Quod affirmatur.

Quae aliquando iuramento confirmanda.

§. VIII. Sed nec *iudex* a crimine hoc immunis est, si ad inquisitionem *citra fundamentum* contra innocentem processerit, & inique eum afflixerit vexaueritque; multo magis vero, si absque *indiciis sufficientibus* innocentem torturæ subiecerit. Etenim hoc casu non tantum tota inquisitio nulla est, sed α) iudex parti læsæ tenetur, seiner Schmach, Schmertzen, Kosten und Schaden der Gebühr Ergötzung zu thun, vt disponit CAROLVS V. in *constit. crim. art. 20.* idque β) actione *syndicatus*, quæ vnde originem & denominationem traxerit, probe explicat CLASENIVS ad *cit. art. 20.* quamuis non dubium sit, quin ad denunciationem calumniam passi per viam *inquisitionis* ad pœnam arbitrariam contra eum procedi queat. Neque γ) iudicem a pœna *calumniae* liberat exacta ab innocente *vrpheda* de non vindicando carcere & tortura, quod quia inique extortum, ipso iure nullum est, quamuis ex communi sententia

Iudex etiam calumniam committere potest.

Nec liberat eum a pœna calumniæ præstita vrpheda.

tia *relaxationem ad effectum agendi* exigere soleant, de cuius ratione dixi *tom. I. ad tit. de iureí. §. 51. seqq.* Huc δ) exempli loco trahit CAROLVS V. in *art. seq. 21.* abusum antiquitus frequentissimum, si iudex processit ad denunciationem, ex *crystalli inspectione* vel alia *diuinatione magica* tractam, & in ea sola fundatam, quæ reuera omni solido caret fundamento. Quid enim ineptius est, quam diuinatori eiusmodi pessimo atque facinoroso fidem habere? Pari in luto hæserunt, qui ad *sagarum nominationes* innocentes torturæ subiecerunt, asserentium, se in monte Bructerorum, nocte festiua, in conuiuio sagarum imaginario, hos vel illos quoque vidisse, quos forsan per *somnium* vel *phantasiam animi* se vidisse censuerunt. Et tamen hæc monstra inquisitionum in actis antiquis obseruaui, quo nihil atrocius excogitari potuit. Sunt plura alia falsissima & fallacissima indicia *magiæ*, quæ hic non tangam, enucleata iam in diss. B. BODINI *de fallac. mag. indic.* & Dn. IACOBI BRVNNEMANNI tr. von betrieglichen Kennzeichen der Hexerey. Illud tantum inde euincam, iudicem, ad ea procedentem, de *calumnia* teneri.

Calumniam etiam committere potest excipiens de crimine.

§. IX. Denique potest etiam *excipiens* de *crimine* calumniam committere, quod vel *iudici* vel *parti* vel *testibus* opponit ad effectum ciuilem. Recusari quidem potest iudex *suspectus;* ast non raro per *calumniam* iudici *suspicio* obiicitur, cuius causa tamen probari non potest, quod ex iudicio CARPZOVII *P. IV. c. 42. def. 8.* & MEVII *P. I. decis. 51.* actione *iniuriarum* merito vindicandum. Neque enim quod ad *defensionem* introductum, in occasionem iniuriæ & calumniæ trahendum est. Si *actori* vel *testi* obiicitur crimen, vt ab *accusatione* vel *testificatione* repellatur, inscriptio quidem hoc iure cessat per *c. 16. X. de accusat.* Sed ea de causa impune *calumniam* committere nequit, adeo vt si obiectum crimen nec probari, nec suspicio *calumniæ* iuramento purgari queat, omnino *iniuriarum* teneatur. Potest vero etiam ob alias rationes *exceptio criminis* ciuiliter opponi, vt actor repellatur ab *agendo*, vtpote si vxor dotem repetat post mortem mariti, cui etiam heredes exceptionem *adulterii* opponere queunt, vt supra *tit. XX. §. 24. seqq.* euictum est ex mente iuris canonici. Præterea etiam heredibus vxoris prædefunctæ, dotem repetentibus, a marito hæc exceptio potest opponi ad effectum *priuationis*, licet lis cum defuncta non fuerit contestata, vt recte CAROLVS DE MEAN. *in iure ciu. Leod. P. III. obs. 328. n. 7.* docet; interim si per *calumniam* defuncto iniuria fuerit obiecta,

Contra iudicem,

Actorem vel testem.

iecta,

iecta, non prohibentur heredes actionem iniuriarum, hereditati acquisitam, instituere. *l. 1. §. 4. de iniur.* Quid si creditori per *calumniam* obiiciatur crimen *vsurariæ prauitatis*? Id enim fieri posse, nisi executiue ex instrumento guarentigiato agatur, indubium est, obseruante etiam IVLIO CAPONO *discept. for. 399. n. 5. seqq.* Hoc casu sine dubio vindicare hanc iniuriam poterit, per *calumniam* commissam. Denique potest etiam *promouendo* ante confirmationem, & consecrando ante consecrationem *exceptio criminis* obiici ad hunc effectum, vt vel eius *promotio* impediatur, vel a iam obtento episcopatu repellatur, & quia hoc casu calumnia exorbitantior est maiorisque præiudicii, sine dubio quoque pœna eius crescit. Inde Pontifex in *c. 16. X. de accusat.* in casu postremo si iam confirmato, qui *consecrationem* petit, crimen obiiciatur, constituit, vt excipiens, licet *vinculum inscriptionis* subire non teneatur, ad *extraordinariam tamen pœnam, secundum arbitrium discreti iudicis, si defecerit in probando, adstringendus sit*, vt tantum pœna *talionis* cesset. Contra promouendum vel consecrandum.

TIT. III.

DE

SIMONIA, ET NE ALIQVID PRO SPIRITVALIBVS EXIGATVR VEL PROMITTATVR.

§. I.

ACcusationum obiectum *titulo I. §. 63. seqq.* constitui in *delictis*, ostendique, quo respectu ad *forum ecclesiasticum* tracta fuerint, quorum primarias species in sequentibus titulis RAYMVNDVS DE PENIAFORT per decretales illustrat. Et cum ab huius latere in praecedentibus libris non discesserim, eum præeuntem etiam in posterum sequar. *Simoniæ*, crimini ecclesiæ Romanæ admodum familiari, destina- Scriptores de hoc crimine laudantur.

stina-

ſtinatus eſt hic titulus, contra quam per omnia ſecula calamum ſtrinxerunt patres, ſcriptores, concilia, quoniam per omnia fere ſecula dehoneſtauit rem chriſtianam. Fata huius criminis hiſtorice optime illuſtrauit & inſigni rerum copia exornauit LVDOVICVS THOMASSINVS *P. III. vet. & nou. eccl. diſcipl. lib. 1. c. 49. ſeqq.* quamuis, quod confeſſioni fidei eius tribuendum, non diſtincte vltra modum extenſum huius criminis ambitum docuerit, qui demum ex corruptis rerum moralium conceptibus & præconceptis quibusdam opinionibus natus eſt. Feliciori conatu tum fata huius criminis, tum latiſſimum eius ambitum explicuit tradiditque Dn. D. IO. GEORG. PERTSCHIVS *in tract. de ſimonia*, cuius epitomen dederat in diſſertat. me Præſide, habita *de inuolucris ſimoniæ detectis.* In vtroque id egit, vt oſtenderet, vel crimen *ambitus cuiusdam* latere in ſimonia, vel ſpectrum quoddam criminis in certis caſibus fingi, ab omni delicto immunibus, vel tot ſubterfugia excogitata eſſe, vt tutiſſimum hoc imaginarium facinus ſemper habeat portum, in quem ſe recipiat. Succinctior eſt HAHNIVS *de crimine ambitus eccleſiaſt. ſeu ſimonia*, vbi tantum genuinam eius ſpeciem refert. Scholaſtici imprimis ex penu ſuæ eruditionis ſubtiliſſimæ ſuppeditarunt ſimoniacis (quos ex ſenſu Romanæ eccleſiæ non aliter quam ſummo infectos flagitio intueri poſſum) aſylum, quo ſe munire queant, & tot latebras ad tegendas legum eccleſiaſticarum transgreſſiones inuenerunt, vt ſub hac philoſophia propagatum fuerit hoc crimen quotidie. Mentem Scholaſticorum in hac doctrina explicant GVILIELMVS REDOANVS, MARTINVS BONACINA *tom. I. oper. p. 769. ſeqq.* IO. ANSILLON, parochus Leodienſis, FRANCISCVS DE VICTORIA *relect. moral. XI.* quæ eſt de *ſimonia*, RAYMVNDVS DE PENIAFORT, compilator decretalium, *in ſumma lib. I. tit. I.* LVPVS *tom. IV. p. 41.* aliique. Et quia non defuerunt, qui nouum dogma, hactenus inauditum, in ſcenam produxerunt, quo papam ab omni ſimonia abſoluerunt, de quo vid. THOMAS CAMPEGIVS in tr. *an papa poſſit incurrere ſimoniæ labem?* calamum contra illud ſtrinxit IO. LAVNOIVS ſimulque ſententiam veterum pleniſſime retulit in tr. *de vener. Rom. eccleſ. circa ſimoniam traditione*, cui iungendi ſunt PIERRE VIEL *du mal, qui par la ſimonie advient dans la Chriſtienté*, le Chanoine MOREAV *de la ſimonie, particulierement des voiles, dont on le couvre aujourd'huy* anno 1689. Leodii editus, cuius epitomen dederunt compilatores *act. eruditor. tom. II. ſupplem. ſect. 1. p. 26. ſeqq.* In hoc tract. Autor potiſſimum fraudes, quibus hoc vitium velari ſolet, detegit, &

Thomasſinus, Pertſchius, Scholaſtici, Campegius, Launoius,

curiæ

curiæ Romanæ *c. 8.* opponit, *papas non posse iustum facere, quod a Deo improbetur.* Inter nostrates IAEGERVS *de simonia curiæ Romanæ*, CASPAR MAVRITIVS *in exercitatione seculari de simonia* & ZIEGLER. *de cleric. renitente* hanc causam egerunt. Non negandum quoque est, pontifices non raro in abusum traxisse atque latius extendisse eius ambitum ad infinitas species, ex meris *caussis politicis*, quo patrimonio *ecclesiæ*, i. e. *proprio* eo grauius circumponerent præsidium, & laicos quoscunque metu *simoniæ* vel *sacrilegii* (quod eundem in finem latissimos accepit fines) ab omni impetitione, iure, eiusque defensione optime fundata deterrerent, suam vero potestatem quotidie nouis accessionibus augerent, quod variis obseruationibus docuit CHRISTOPHORVS HENRICVS AMTHOR *de crimine simoniæ eiusque larua politica.* Denique de *vitio simoniæ circa religionis ingressum* peculiari tractatu egit ESPENIVS *in opuscul. var. iur. eccl. p. 2.* quippe ad quem casum etiam hoc crimen extenderunt Romanæ ecclesiæ doctores, quod status religiosus sit *spiritualis* & sic materia seu obiectum *simoniæ.*

§. II. Mercari ecclesiam vel officium sacrum, per *ordinationem* conferendum, esse idem flagitium, censuerunt patres, quod SIMON magus commisit, *act. VIII.* relatum. *c. 2. 5. 6. 7. C. 1. q. 1.* Hoc cum omnium confessione constaret, vt de eo dubitare, *hæreticum* fore iudicatum sit, inter grauissima scelera illud referendum & primo quasi loco collocandum esse rati sunt, adeo vt GRATIANVS non tantum in *parte II. decretorum*, sed etiam RAYMVNDVS DE PENIAFORT inter *delicta ecclesiastica* ei primum dederit locum, hæresique prætulerit. Nam ex iudicio patrum infinita & multa crimina in eo concurrunt, vt *thesaurus criminum* appellari queat ex mente AMBROSII *in c. 16. C. 1. q. 1.* atque inusitata prædicata eidem tribuantur. Vocatur enim *piaculare flagitium, c. 5. C. 1. q. 1. simoniaca hæresis in c. 3. 4. 5. 11. 12. 117. C. 1. q. 1. execrabile flagitium in c. 7. C. 1. q. 1. capitale crimen in c. 11. C. 1. q. 1. hæresis, quæ ante omnes in radice pestifera subrepsit atque in ipsa origine sua Apostolica detestatione est dammata*, iuxta sententiam GREGORII *in c. 13. & 28. C. 1. q. 1. lepra spiritualis in c. 14. C. 1. q. 1. inexpiabilis venditi mysterii culpa, ibid.* adeo vt tolerabilior Macedonii, & eorum, qui circa ipsum sunt, Spiritus S. impugnatorum censenda sit impia hæresis. *Illi enim*, ait THARASIVS in *c. 21. C. 1. q. 1. creaturam & seruum Dei patris & filii Spiritum S. delirando fatentur: isti vero* (simoniaci) *eundem spiritum efficiunt suum seruum.* Quod magis est, simoniaci, EODEM iudice *cit. l.* æqua-

Traditio communis de simonia in redemtione munerum ecclesiasticorum commissa.

Appellationes huius sceleris.

æqualiter peccant his, qui blasphemauerunt, dicentes, Christum in Beelzebub eiicere dæmonia. Imo *Iudæ simoniaci comparantur, qui iudæis Dei occisoribus Christum vendidit.* Iuxta *c. 113. C. 1. q. 1.* pretio ordinati non *per Christum* intrare, sed esse *fures & latrones*, imo *facinus non dispar a sacrilegio*, per *c. 1. C. 1. q. 3.* & iuxta *c. 9. C. 1. q. 3. detestabile malum* committere, atque per *c. 117. C. 1. q. 1. de sancto Spiritu commodum temporale percipere* dicuntur. Et infinitum foret, si omnes flosculos patrum, simoniam improbantium, colligere & decerpere vellem, qui vt plurimum insignem in *excessu* zelum produnt. Interim, qui his delectatur, adire poterit ANSILLONIVM *de simon. c. 2.* quo vitium hoc admodum extollit.

Latissimus eius ambitus.

§. III. Conceptus *simoniæ* tam prolixum pedetentim ambitum accepit, vt, quæ definitio ei conueniat, & facinus idem, quod SIMON commisit, exprimat, non constet euidenter. Vt plurimum ex mente THOMAE definitur, quod sit *determinata voluntas ad emenda & vendenda spiritualia iisque annexa.* Studiosa & determinata voluntas potissimum in definitione exprimitur, non quod in *mente* hoc vitium subsistat, nec in *actum externum* transeat, (id quod tamen in *vera simonia*, quam *realem* vocant, desideratur omnino,) sed quod *intentio emendi & vendendi* hic sufficiat, quia *res spirituales* per se non venduntur, cum non sint in commercio, nec pretium recipiant. Vnde GREGORIVS I. *in c. 2. & 11. C. 1. q. 1.* ait, quod simoniaci STVDEANT, *pretii datione sacrum ordinem vel donum Dei mercari*, & AMBROSIVS *in c. 7. eod.* conqueritur, reperiri quam plurimos, *mercari* VELLE *gratiam Spiritus S.* Præterea apertius in *concilio Chalcedonensi*, relato in *c. 8. ibid.* episcopi damnantur, *qui per pecuniam ordinationem fecerunt, & sub pretio redegerunt gratiam, quæ vendi non potest.* Magis ergo ex *mente & voluntate* simoniacorum est venditio, quam *ex rei veritate*, adeoque vitium hoc potissimum ex *intentione* eorum, qui inter se paciscuntur, æstimandum. Committitur vero in *res spirituales iisque annexas*, & quia *spiritualium rerum* conceptus vltra modum in iure canonico extensus, vt *iis annexa* etiam illis annumerata fuerint; infinitæ huius criminis species inde ortæ fuerunt, vt iis enumerandis magnus labor impendendus sit. Vnde etiam qui *ius patronatus* pretio acquirit, simoniacus est, quod *spiritualibus annexum* credatur. *c. 26. X. de iure patron.* Strictior est definitio, quam MOREAV *de la Simonie c. 2.* tradit, quod sit *propositum adipiscendi beneficia & dignitates ecclesiæ mediis prauis &* *ab*

Definitio Thomæ.

In qua desideratur praua voluntas.

Et res spiritualis.

In sensu abusiuo.

ab ecclesia prohibitis[1]; hæc enim *primariam* eius *speciem*, quatenus *ambitum ecclesiasticum* designat, denotat, *secundarias* autem non includit.

§. IV. Videlicet euoluens omnes species *simoniæ*, deprehendet, eas, vt in *sacrilegio*, in duas commode distribui posse species, in *primariam & secundariam*. Illa *ambitum ecclesiasticum*; hæc vero reliquas species, quæ potissimum circa *sacras actiones* occupantur, complectitur. Prior in *sensu primario* hoc nomine venit, & *absolute posita* intelligitur, vnde reliquæ species *secundariæ* dici solent. Sicuti ergo prima species reuera *crimen ambitus*, prout etiam in *c. 25. C. 1. q. 1.* vocatur, designat; ita ante omnia eruendum, quibus ex causis patres in hac appellatione non subsistendum, sed noua & insolita denominatione designandum esse hoc crimen, crediderint. *Simoniam* scilicet illud potius appellandum esse arbitrati sunt, quod *ambitus* denominatio eius turpitudinem non exhauriat vel exprimat, sed longe grauius delictum & scelus atrocius in emtione munerum ecclesiasticorum, quam in *simplici munerum ciuilium ambitu*, deprehendatur, illud ipsum scilicet facinus, quod SIMON magus *Act. VIII.* commisisse legitur, imo quod iam ante eum in veteri fœdere commissum, & atro carbone notatum legitur. Quemadmodum enim *secularia a spiritualibus* longo distant interuallo, & vt *cœlestia & terrena* inter se discrepant; ita scelere maiori & turpiori se obstringit, qui sacra officia interuentu pretii vel aliis illicitis mediis ambit, seseque in illa intrudit. Aliis præterea argumentis, tam ex *vetere* quam *nouo fœdere* petitis, conculcari atque prohiberi, quæ simplici *ambitus* crimini haud conueniunt, adeoque huius pestis peculiares prorsus rationes esse censent, vt si vel maxime venditio munerum publicorum secularium toleretur, & ita *criminis* rationem prorsus amittat in republica, nunquam tamen tale quid tolerari aut permitti possit in *simonia* iure diuino damnata, reprobata, conculcata.

Simonia alia primaria, alia secundaria.

Primaria est ambitus crimen,

Appellatione simoniæ denotatum.

Quod grauius scelus ambitu sit

Facilius tolerabile quam simonia.

§. V. SIMONIS magi scelus in quo constiterit, recenset LVCAS *Act. VIII.* docetque, Apostolos PETRVM & IOANNEM per impositionem manuum baptizatis dona Spiritus S. miraculosa impertiisse. *Cum autem conspexisset Simon*, ait LVCAS, *per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum S., obtulit eis pecuniam, dicens: Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ei: pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri. Non est*

Simonia magi scelus enucleatur.

tibi pars neque sors in sermone isto; cor enim tuum non est rectum coram Deo. &c Palam est, SIMONEM credidisse, virtutem hanc diuinam, qua Apostoli *dona miraculosa* edebant, atque vere pœnitentibus tribuebant, pecunia acquiri posse, adeoque eius compos fieri ardebat, quod instituto vitæ suæ hanc optime conuenire impie crederet, id quod merito reprobarunt atque damnarunt Apostoli, ostendentes, eum *in felle amarissimo atque in nexu iniustitiæ positum esse.*

Quod ad munerum sacrorum redemtionem applicatur.

Idem facinus quoque in *collatione munerum sacrorum* pro pecunia committi, patres penitus censuerunt. Sicuti enim SIMON emere voluit potestatem seu virtutem diuinam, vt cuicunque manus imponeret, acciperet Spiritum sanctum; ita pari ratione, qui munera sacra pretio ambiunt, nihil aliud agere asseruerunt, quam vt Spiritum S. emerent, collatores vero venderent. Huc iam respexisse videntur canones Apostolici in *c. 30. sq. Si quis episcopus aut presbyter, aut diaconus per pecunias hanc obtinuerint dignitatem, deiiciatur, & ipse & ORDINATOR eius, & a communione abscindatur, sicut Simon magus a Petro.*

In iure canonico.

Cuius ratio traditur.

Collator munerum sacrorum in hoc textu dicitur notanter *ordinator*, quia *collationi & electioni* olim mox cohærebat *ordinatio*, quæ per *manus impositionem* fiebat ab episcopis. Quoniam vero mox doctrina, episcoporum autoritati admodum vtilis, inualuit, episcopos successores esse *Apostolorum*, atque in omnem eorum *potestatem* legitimos fuisse factos heredes, inde non potuerunt non colligere, manus impositionem episcopalem eadem *virtute diuina*, donoque spirituali instructam esse, qua *Apostolica* fuisse legitur, vt iam obseruaui *tom. I. tit. II. §. 16.* Huic consequens est, vt, cui in ordinatione ab episcopo manus imponitur, ei etiam Spiritus S. & dona eius tradi credantur: adeoque qui pro *ordinatione obtinenda* pecuniam dat, videtur eodem se polluere veneno, quo infectus erat Simon. Hoc dogma inter articulos fidei retulit *concil. Tridentinum sess. 23. can. 4.* atque anathema iis dixit, qui asserunt, *per S. ordinationem non dari Spiritum S. atque proinde frustra episcopos dicere: accipe Spiritum S.* prout *cit. l.* iam obseruaui. Neque enim negari potest, hanc doctrinam antiquissimam esse, & passim a patribus laudatam, quam sancte retinendam crediderunt Tridentini.

Illustratur ex patrum doctrina de ordinatione.

§. VI. Præ ceteris AVTOR *quæst. vet. & noui testam. qu. 93.* inter opera AVGVSTINI relatus, id illustrat, aitque: *Illud autem, quod insufflasse in discipulos dominus legitur post dies paucos resurrectionis suæ, & dixisse: accipite Spiritum S., ecclesiastica potestas collata intelligitur*

tur esse. Quia enim omnia in traditione dominica per Spiritum S. aguntur, idcirco cum regula eis & forma traditur huius disciplinæ, dicitur eis, accipite spiritum sanctum. Et quia vere ad ius ecclesiasticum pertinet, statim subiicit, dicens: cuius tenueritis peccata, tenebuntur, & cuius remiseritis, remittuntur ei. Inspiratio ergo hæc gratia quædam est, quæ per traditionem infunditur ordinatis, per quam commendatiores habeantur. Id tamen AVGVSTINVS *de trinit. lib. XV. c. 26.* hoc modo accipiendum esse censuit, vt Deus *Spiritum S.* eiusque *dona* infundat ei, cui manus imponuntur. Ait: *Imo quantus Deus est, qui dat Deum. Neque enim aliquis discipulorum eius dedit Spiritum sanctum. Orabant quippe, vt veniret in eos, quibus manum imponebant, non ipsi eum dabant. Quem morem in suis præpositis etiam nunc seruat ecclesia. Denique & Simon magus offerens apostolis pecuniam, non ait, date & mihi hanc potestatem, vt dem Spiritum sanctum, sed cuicunque imposuero manus, vt accipiat Spiritum sanctum.* Post pauca sic denique concludit: *Nos autem accipere hoc donum possumus pro modulo nostro; effundere autem super alios non vtique possumus, sed vt hoc fiat, Deum super eos, a quo hoc efficitur, inuocamus.* Interim tamen imponentes manum *tradere Spiritum S.*, docuerunt alii in *c. 9. C. 1. q. 3. c. 5. & 7. de consecr. D. 5.* indeque collegerunt, pecuniam pro collatione beneficiorum dantes, intendere, vt *Spiritus S.* dona emant, pretioque comparent, quod erat detestabile SIMONIS scelus. Veteres hoc donum speciatim *gratiam* vocarunt, vt docet *c. 1. C. 1. q. 1.* Vnde querela AMBROSII in *c. 7. ibid. reperiuntur quam plurimi, negotio muneris perituri, mercari velle* GRATIAM SPIRITVS S., *dum vile pretium donant, vt pontificalis sublime culmen accipiant, obliti verborum Petri, qui dixit ad Simonem: pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti per pecuniam possideri.* Pariter in *concilio Chalcedonensi*, relato in *c. 8. C. 1. q. 1.* eadem sententia refertur: *Si quis episcopus per pecuniam ordinationem fecerit, & sub pretio redegerit* GRATIAM, *quæ vendi non potest, ordinaueritque per pecuniam episcopum &c. is, qui hoc attentasse probatus fuerit, proprii gradus periculo subiacebit.* In eadem doctrina substitit GREGORIVS NAZIANZENVS *in c. 11. C. 1. q. 1. qui studet* DONVM DEI *pretio mercari, in sacro ordine nulla ratione de cetero permanere posse, dubium non est. Talis a communione omnibus modis abscindatur. Nam Spiritus S. donum pretio comparare quid aliud est, quam capitale crimen & simoniaca hæresis*, id quod in sequentibus exemplo SIMONIS illustrat probatque. In *concilio*

Per quam Spiritus S. tradi censetur.

Et ita interueniente pecunia scelus Simonis intendatur.

Et gratia Spiritus S. redimatur.

cilio Bracarensi relato in *c. 22. ibid.* hoc vitium his prohibitum verbis: *Non aliquo pretio* GRATIA DEI *& impositio manuum venundetur.* GREGORIVS M. in *c. 1. C. 1. q. 3.* tam qui pro *ecclesiæ ambitu* præmia largitur, quam qui præsumit accipere, peccare docet; *iste quippe* DONVM DEI *emere*, *hic autem præsumit vendere*, quod etiam rursus reguſtat in *c. 10. ibid.* quod *plenitudo ſpiritus* maxime operetur in ordinationibus, vt dicitur in *c. 17. C. 1. q. 1.* Hoc poſito principio, non poterat non grauius ſcelus in venditione *munerum eccleſiaſticorum* concipi, quam in *ſimplici ambitu*, quod cenſuit GREGORIVS M. *lib. 7. ep. 5. Graue omnino & vltra quam dici poteſt facinus eſt, Spiritum S., qui omnia redemit, venundari.* Addit in *ep. 3. lib. 7. hanc hæreſin in eccleſia* ANTE OMNES *radice peſtifera ſurrepſiſſe*, *atque in ipſa ſua origine apoſtolica eſſe deteſtatione damnatam.* Denique omnes in eo conuenerunt, SIMONEM primum hoc piaculare flagitium in nouo fœdere commiſiſſe, quod illuſtrant textus in *c. 5. 7. 19. C. 1. q. 1. c. 8. C. 1. q. 3.* pluribus autem teſtimoniis exornare non vacat, quod Dn. PERTSCH *de ſimon. ſect. 1. c. 3. §. 2. ſqq.* iam præſtitit.

Inde crimen ambitus hoc ſcelus non exhaurire cenſuerunt.

Graue peccatum agnoſcitur in munerum ſacrorum venditione.

§. VII. Equidem facile omnes in eo conſpirant, graue committi peccatum in *officiorum eccleſiaſticorum venditione*, quæ quo ſanctius colenda & peragenda, eo minus vitii in ſuo introitu habere, ſed maxima cum deliberatione conferri debent. Grauitas & ſingularis officiorum ſacrorum qualitas admodum auget turpitudinem, quæ in peruerſa collatione committitur, vt haud neceſſe fuerit, illam cum SIMONIS impietate conferre, quæ hic, me iudice, deficit. Rectiſſime ALEXANDER II. in *c. 9. C. 1. q. 3.* conſtituit, *eligendos eſſe in domo domini*, *non qui minores ſacculos pecuniæ conſerant*, *ſed eos, qui moribus & diſciplina atque ſcientia diuites pro officio ſuo ipſam valeant ſuſtentare eccleſiam*, id quod ex indole horum munerum ſacrorum fluit. Ita quippe officia hæc capeſſenda, vt miniſtri eccleſiæ *a Deo vocati* videantur: ita gerenda, vt exemplar gregis eſſe queant, qui ad ea vocantur: ita denique conſideranda, vt qui in hac ſpecula poſiti ſunt, perſuaſiſſimum habere valeant, ſe in ea eſſe a Spiritu S. poſitos locatosque ad paſcendum gregem Dei, ſanguine CHRISTI redemtum. *Act. XX, 28.* Atque vel hæ rationes ſufficiunt ad grauitatem huius ſceleris denudandam, quæ in *redemtione eccleſiarum* deprehenditur. Recte proinde ſubduxerunt rationes Imperatores in *l. 31. C. de epiſc. & cler.* ad gradus eccleſiaſticos quemlibet *puris mentibus*, *nuda electionis conſcientia*, *ſincero omnium iudicio* prouehendum

Quod ex l. 31. C. de epiſc. illuſtratur,

dum esse. His subiungunt argumenta, scelus hoc profligantia; quæ ex *natura rei* petita, non iis rationum momentis inuoluta sunt, quæ ex *imbecillitate sua* magis veritati officiunt quam prosunt. Aiunt: *Nemo gradum sacerdotii pretii venalitate mercetur. Quantum quisque mereatur, non quantum dare sufficiat, æstimetur. Profecto enim quis locus tutus, & quæ causa esse poterit excusata, si veneranda Dei templa pecuniis expugnentur? Quem murum integritatis aut vallum fidei prouidebimus, si auri sacra fames in penetralia veneranda proserpat? Quid denique cautum esse poterit aut securum, si sanctitas incorrupta corrumpatur? Cesset altaribus imminere profanus ardor auaritiæ & a sacris adytis repellatur piaculare flagitium.* Atque ex his rationum ponderibus tandem concludunt, atque edicunt: *Itaque castus & humilis nostris temporibus eligatur episcopus, vt quocunque locorum peruenerit, omnia vitæ propriæ integritate* (quæ exulat in redemtore horum munerum) *purificet: non pretio nec precibus ordinetur antistes. Tantum ab ambitu debet esse sepositus, vt quæratur cogendus, rogatus recedat, inuitatus effugiat. Sola illi suffragetur necessitas excusandi. Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus inuitus.* Hoc modo *ambitus sacri* turpitudo sufficienter detegitur, ostenditurque, longe plus vitii in eo, quam in *ambitu munerum profanorum* latitare, vt recte ZIEGLERVS *de clerico renit. §. 7.* hanc sanctionem dignam esse asserat, *quæ ab omnibus studiosis theologiæ & candidatis ministerii crebro ad animam & in memoriam reuocetur.* Vitia, quæ ex hac peruersa promotione in ecclesiam redundant, longe grauiora sunt, quam quæ in rempublicam ex *ambitu profanorum munerum* promanant. In compendio ea adumbrat atque depingit GIESBERTVS philosophus in sermone apud MABILLONIVM *in analect. p. 103. sqq. nouiss. edit. Sicut validioribus morbis capite reliquum necesse est corpus inundatione superioris morbi lethaliter irrigari: ita & isti, qui caput videntur ecclesiæ, morbo pestifero fraternum vitiant corpus, vt nihil ex totius corporis compage insauciatum possit euadere, quod negligentum sacerdotum vitiositatis non inficetur virus. Et videas passim in ecclesia sacerdotes, quos non merita sed pecuniæ prouexerunt, nugacem & indoctum sacerdotalem arripuisse gradum, quos si percunctari fideliter velis, quis eos præfecerit sacerdotes; respondent mox & dicunt: ab archiepiscopo sum nuper ordinatus episcopus, centumque solidos dedi, vt episcopalem gradum mihi conferret, quos si minime dedissem, hodie episcopus non fuissem. Vnde melius est mihi aurum de locello minuere, quam tantum sacerdotium*

In qua turpitudo huius criminis ex qualitate munerum sacrorum desumitur.

perdere. Aurum dedi, & episcopatum accepi, quod tamen, si feliciter viuo, recepturum illico non diffido. Ordino presbyterum & accipio aurum: facio diaconum & accipio argenti multitudinem, & de aliis nihilominus ordinibus singulis & de abbatibus benedicendis & ecclesiis pecuniae quaestus profligare confido. Ecce aurum quod dedi, in meo locello illibatum habeo. Haec similiaque vitia *ambitum ecclesiasticum* concomitantur efficiuntque, vt res christiana parum efficaciae virtutisque habeat; ideo quod in locis, vbi pecunia regnat, indigni ecclesias occupent: coeci cathedras teneant, viam lucis aliis demonstrare volentes: ambitione flagrantes prouinciam suscipiant, humilibus vnice commendatam: denique auari ambiant locum in ecclesia, non quo animas CHRISTO, sed *sibi* diuitias acquirant.

Simonis flagitium vero hic alienum esse ostenditur.

§. VIII. Enim vero a SIMONIS flagitio haec munerum sacrorum nundinatio aliena est, vt B. THOMAS. *ad Lancell. lib. IV. tit. 3. p. 1817. sqq.* & CHRISTOPHORVS HENRICVS AMTHOR *de crimin. simoniae eiusque larua polit. §. 6. sqq.* aliique iam demonstrarunt. Et vix est, vt protestantes in diuersam transire sententiam queant, docentes, α) *ordinationem* non esse *iuris diuini*, sed solennitatem ecclesiasticam: β) impositionem manuum hodie vsitatam ab *Apostolica* longe differre, nec per eam conferri *dona extraordinaria* spiritus sancti: γ) *vocationem & collationem* ius, munere *publico* ecclesiastico fungendi, conferre: denique δ) functiones sacras reuera pecunia, vtut illicito more, obtineri posse, quod peruersum Simonis desiderium impetrare non poterat. Qui *simoniae* scelus in hoc *ambitu* quaerunt, more ecclesiae Romanae, contraria his principia assumunt docentes: ordinationem esse *iuris diuini:* episcopos per eam *tradere spiritum sanctum*, & infundere animae dona quaedam spiritualia, virtute quorum diuina officia obire queant: solam vocationem haud sufficere: denique redimentes functiones ecclesiasticas haud assequi *gratiam* seu *donum* illud, absque quo illorum ius & potestas non confertur, adeoque per ordinationem simoniacam nihil conferri. Ita enim GIESBERTVS *cit. l. p. 106. Gratiam, cum ordinareris, non suscepisti, quia gratuito eam non meruisti; & si gratiam, frater, non accepisti, quomodo episcopus effici potuisti?* Idem passim testimonia a GRATIANO collecta testantur, vt in *c. 17. & 18. C. 1. q. 1.* vt merito dubitandum sit, annon secundum haec principia *simoniace ordinatus* reordinandus sit, si postea cum eo dispensetur, vt in munere sacro permanere queat? Haec diuersa principia diuersas quoque conclusiones producere debent,

Quod ex principiis erroneis docet ecclesia Romana.

bent, vt ficuti hæc, quæ *ecclesiæ Romanæ* sunt, simoniam exstruunt, ita illa eam destruant negentque. Nec tamen protestantes vbique, quod mirandum, ab his abstinent, quando de vitii huius turpitudine demonstranda solliciti sunt; neque enim tantum *simoniæ* appellatione vtuntur, quod tolerari poterat ex termini recepti vsu, sed etiam ad argumenta iuris canonici prouocant. Horum in numero fuit FECHTIVS *de ambitione officii ecclef. fect. II. §. 8.* aiens: *Quam nefaria eiusmodi emtio fit, ne inanissimum prudentiæ quidem fugit; quam detestabilis vero in oculis sanctissimi quamque perniciosa, testis Petrus est, qui, cum Simon magus ipsi pecuniam offerret, vt dona spiritus sancti miraculosa, quibus Apostoli excellebant, sibi concederentur, pecunia, inquit, tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecuniis comparari. Non est tibi pars neque sors in ratione hac;* id quod in sequentibus ex AMBROSIO, principiis ecclesiæ Romanæ hodiernis imbuto, illustrat. Ita vero *per indirectum*, qui talia docent, assumunt, etiam hodie imponentes ordinandis manum *tradere dona spiritus sancti*, & pretium soluentes id intendere, quod SIMON intendebat, videlicet, vt donorum spiritualium miraculosorum, ære interueniente, participes fiant, id quod tamen nemo sanus dixerit. Est vtique *ambitus ecclesiasticus* grauissimum delictum, & scelus nefandum; non tamen ad SIMONIS peruersum desiderium accedit.

Interim protestantes incaute sæpe sequuntur ius canonicum.

§. IX. Id interim negari nequit, doctrinam contrariam non heri aut nudius tertius natam, sed antiquissimam esse. De *nominis* vsu eiusque antiquitate non adeo laborandum, sed de ipsa *doctrina*, quæ iam seculo IV. a patribus assumta fuit; quia principiis, vnde fluxit, iam imbuti erant. Docent id ipsum scripta AMBROSII, CHRYSOSTOMI aliorumque patrum, quippe qui iam docuerunt, episcopos esse Apostolorum successores: hos eadem virtute, qua Apostoli, exercere *manuum impositionem*, quod per formulam ipsam: *accipe spiritum S.* in ordinationibus vsitatam designarunt, prout ex AVGVSTINO *§. VI.* obseruaui. Vnde facile liquet, quo consilio factum fuerit, vt patres hoc nouum & a crimine *ambitus* longe diuersum fabricauerint crimen, vtrum scilicet per merum errorem ex principiis erroneis & sic *bona fide* hoc dogma procuderint? An vero *subdola mente callidaque arte* hanc sententiam elegerint, vt aliis laqueos ponerent, quibus eo facilius capi possent? Posterius magis placuisse videtur Dn. AMTHORI *cit. l.* qui *§. II.* simoniam *pro callido pontificis inuento habendam* esse arbitratur, & *§. 10.* hoc ita demonstrat. *Id semper*, ait, *intendit*

Interim doctrina de simonia est antiquissima.

Quam subdola mente excogitatam censet Amthor.

tendit papa, omni historia teste, vt imperatores Romani & reliqua laicorum principum pars, priuilegio, quo gaudebant, episcopatus, abbatias & cetera, quae territoriis illorum comprehendebantur, beneficia ecclesiastica pro sua iurisdictione conferendi, exuerentur, indignatus scilicet, quod de illis laici decernerent, quae si pontificis essent, facerent non modo ad stabiliendam in omnibus christianorum terris autoritatem, sed augendas etiam imprimis diuitias curiae Romanae. Hoc vt eo facilius impetraret, ea, quae nullo iure diuina erant, spiritualibus annumerabat, vt scilicet probaret, principes beneficia ecclesiastica pro lubitu & aliquando ex fauore distribuentes haud mitius ac Simonem magum peccare, & quod pontificiorum auribus imprimis odiosum erat, vt haereticos omni potestate exuendos esse, v. c. 5. X. de simon. c. 11. in f. Ibid. c. 20. ibid. quo commento simplicitas laicorum tum temporis sibi imponi passa est, non capiens, huic assertioni subesse elenchum plurium propositionum & ecclesiastica beneficia donis spiritualibus, haeresin emtioni venditioni vt pugnum oculo quadrare. Aliud vero & longe mitius iudicium hic ferendum, & idem, quod in omni *haeresi* seu errore, constituendum esse, in *dissertat. epistolica*, tractatui Dn. PERTSCHII *de simonia* praemissa, demonstraui, docuique, ex *nimio patrum zelo* erga redemtores ecclesiarum factum fuisse, vt vltra modum turpitudinem huius criminis extollerent, & pedetentim a veritatis tramite, odio horum hominum, quibus abundare coepit ecclesia, in varios errores declinarent. Neque enim in ecclesia nouum aut insolitum fuit, noua quandoque tradere dogmata, quibus inuasores vel hostes ecclesiarum eo magis oppugnarentur adeo vt quandoque ea occasione nouae ortae fuerint haereses, vt antiquitates ecclesiasticae memorant. Praeterea cum hoc scelus rei ecclesiasticae magnopere obesset, eiusque salutem proxime tangeret, ex *sacra scriptura* potius, quam *legibus ciuilibus*, illud conculcandum esse censuerunt, adeoque, recepto semel dogmate, per impositionem episcopalem manuum adhuc hodie tradi spiritum S. ordinatis, collegerunt, facinus hoc proxime accedere ad SIMONIS attentatum. Si asserimus, patres in hoc errasse, credendum vtique est, eos *bona fide* errasse, sicuti adhuc hodie plurimi inter nostrates idem dogma sequuntur, a quibus suspicio omnis, quod *callido ingenio* illud propagauerint, me iudice, abest. Plurimae erroris causae fuerunt, quae praeter *feruorem* & *zelum* erga eos, qui soluto graui aere officia ecclesiastica inuadebant, sinceriores inducerent, vt doctrinam de *simonia* ab antecessoribus traditam nouis argumentis exornarent atque

Quod negatur & bona fide patres errasse docetur.

atque suffulcirent. Non deprehendi, dogma hoc a quoquam, nequidem ab his, qui aditum sibi ad *officia sacra* pretio parauerunt, impugnatum, sed magis aliis coloribus facinus hoc incrustatum fuisse, quod alioquin bellum aliis principiis, vnde opinio de *simonia* profluxerat, inferendum fuisset. Imo qui in diuersas *de fide* transierant sectas, in hoc de *simonia* principio conspirarunt, vt facile ad posteros propagari potuerit.

§. X. Neque vero momenta, quæ clarissimus AMTHOR *cit. l.* in scenam produxit, me ab hac sententia dimouerunt. Frustra asseruit, simoniam *pro callido pontificum inuento* habendam, postquam ex antiquitatibus ecclesiasticis plusquam manifestum sit, inuentores huius dogmatis non vnice fuisse *pontifices Romanos*, sed *doctores ecclesiæ* tam *orientales* quam *occidentales* generatim, quibus quoque episcopi Romani assensum suum præbuerunt. Eo tempore iam audita & defensa fuit hæc doctrina, quo pontifices adhuc modestiores erant, imperatoribusque atque principibus omnem præstabant obedientiam, ac eorum iussibus morem gerebant. Si dicis, patres ecclesiæ, *pontificali spiritu* ductos, rem curiæ Romanæ & clero *in vniuersum* gratam propugnasse; desidero omni iure eius suspicionis fundamentum euidens, cum liqueat, crimen hoc eo tempore, quo erumpere cœpit, h. e. seculo IV, inter ipsos potissimum clericos commissum fuisse. Præter episcopos, archiepiscopos ceterosque primates nemo ordinabat; atqui his ipsis vnice vitio dabatur, quod *pretio* corrupti ordines conferrent: his *simonia*, non illis, vnice imputabatur, quod manum imponerent pro pecunia, præsertim cum eo tempore hi vel conferrent ecclesias, vel electionibus interessent, & primas in iis partes tenerent. Qualescunque clerici per *ordinationem* muneribus sacris præficiendi erant, & huius intuitu creditum fuit, idem ab *ordinatoribus* pretio corruptis committi crimen, quod SIMON attentabat. Quæ cum ita sint, asseri nequit, simoniam *hoc consilio* inuentam fuisse, vt imperatores atque principes iure conferendi episcopatus, ecclesias atque abbatias exuerentur, cum non his, sed *ordinatoribus* hoc crimen *primitus* obiectum fuerit, & imperatores id magnopere egerint, ne ecclesiæ pecuniæ interuentu inuaderentur, denique, *confirmatione* excepta, haud concurrerent ad *episcoporum primariorum* constitutionem. Serius inualuit *ius inuestiendi* per *annulum & baculum*, nec demum eo tempore, quo hæc recepta est, doctrina de *simonia* audita, sed iamdudum inculcata fuit. Summam doctrinæ antiquæ *patres Chalcedonenses* ex oriente &

Iudicium Amthoris examinatur,

Atque ostenditur, simoniam non fuisse excogitatam, vt imperatores a conferendis episcopatibus repellerentur.

Sed ne ordinatores pretio ordines conferrent.

& occidente collecti in *c. 2.* complexi sunt his verbis: *Si quis per pecuniam fecerit ordinationem, & sub pretio redegerit gratiam, quae non potest vendi, ordinaueritque per pecuniam episcopum, presbyterum, aut diaconum, aut quemlibet ex his, qui numerantur in clero, aut promouerit per pecuniam dispensatorem aut defensorem, aut quemque, qui subiectus est regulae, pro sui turpissimi lucri commodo, proprii gradus periculo subiacebit; & qui ordinatus est, nihil ex hac ordinatione aut promotione proficiat; sed sit alienus ab ea dignitate, quam pecuniis quaesierit. Si quis vero mediator tam turpiter & nefandis datis vel acceptis extiterit, clericus gradu decidat, laicus & monachus anathematizetur.* Colligo ex hoc canone: 1) patres in ordinatione pro pecunia idem quaesiisse delictum, quod SIMON attentauerat, quod indicant verba: *& sub pretio redegerit* GRATIAM, *quae vendi non potest;* licet patres appellatione *simoniae* abstinuerint: 2) canonem hunc potissimum imo fere vnice directum fuisse contra *episcopos*, qui eo tempore tum *ordinationes* faciebant, tum ad alia munia ecclesiastica clericos promouebant: 3) contra principes & imperatores, quorum ius vnice in *confirmatione episcoporum* consistebat, nihil dispositum fuisse, nec disponi potuisse, quia episcopi eo tempore in conciliis contra eos nihil edicere poterant, sed si aliquid monendum esset, per *preces* cum iis agendum esse censebant, vt in doctrina de *diuortiis* §. *XVIII.* obseruaui; vnde liquet, hoc crimen *simoniae* ea intentione haud inuentum, vt imperatores iure suo exuerent: 4) laicis quidem mediatoribus anathema impositum est, quod tamen rursus ad *imperatores* haud pertinebat, in quos eo tempore in conciliis *imperii actus* non exercebant patres. GREGORIVS I. inter omnes doctrinam de *simonia* vltra modum extendit atque propagauit; sed contra imperatores nihil statuere ausus est, quin potius legibus eorum stricte paruit, vt MAIMBVRGIVS *in vita Gregorii* passim ostendit. Quid? quod ipsi imperatores eo tempore ab hoc crimine alieni essent, qui illud potius suis legibus seuere prohibuerunt, vt vel *nou. 123. c. 3. & 137. c. 2.* euincunt. Quodsi ergo omnem argumentandi rationem examino & pondero, qua clariss. AMTHOR vtitur, illa fere vnice ad tempora GREGORII VII. pertinet, cuius moliminibus id demum actum est, vt imperatores iure suo exuerentur.

Praesertim cum imperatores ipsi suis legibus hoc crimen vetarent.

Ex postfacto tamen sub praetextu simoniae

§. XI. Quamuis vero *simonia* pro *inuento papali* haberi nequeat, obseruaui tamen in *cit. differt. epistol.* hoc simoniae crimen, ita fabricatum, ampliatum & dilatatum, nonnunquam pontificibus ansam sup-

suppeditasse, *mala fide & pessima intentione* ex post facto eius imputatione contra illos vtendi, quos sub clypeo iustitiæ & zeli pii opprimere, persequi & iuris sui legitime quæsiti exercitio priuare ausi fuerunt, id quod imperatores, reges atque principes, rebus turbidis ingruentibus, cum rerum publicarum grauissimo detrimento experti sunt. Atque huc vnice faciunt momenta prælaudati autoris, quæ *callida consilia* curiæ Romanæ in crimine hoc contra imperatores retorquendo referunt, quibus tandem factum, vt iura conferendi beneficia maiora dimittere coacti fuerint. Non negant scriptores vitæ HENRICI IV., seculo XI. officia ecclesiastica fere in aula Cæsarea venalia fuisse, non tam auaritia imperatoris, quam procerum, quibus regebatur. LAMBERTVS *ad ann. 1063. apud* PISTORIVM *tom. I. rer. Germ. p. 330. edit. Struu.* testis est luculentus, HENRICVM IV. ab autoritate Moguntini, Coloniensis & Bremensis archiepiscoporum fere vnice pependisse, Bremensem autem & WERNHERVM comitem primatum inter omnes habuisse. *Hi duo*, ait LAMBERTVS, *pro rege imperitabant: ab his episcopatus & abbatiæ, ab his quicquid ecclesiasticarum, quicquid secularium dignitatum est, emebatur: nec alia cuiquam, licet industrio atque egregio viro, spes adipiscendi honoris vllius erat, quam vt hos prius ingenti profusione pecuniarum suarum redemisset. Et ab episcopis quidem & ducibus metu magis quam religione temperabant. In abbates vero, quod hi iniuriæ obuiam ire non poterant, tota libertate grassabantur, illud præ se ferentes, nihil minus regem in hos iuris ac potestatis habere, quam in villicos suos vel in alios quoslibet regalis fisci dispensatores.* Gaudebant adhuc eo tempore imperatores iure constituendi pontifices, quod tamen *Romani* cum clero ægre tulerunt, & sedem papalem in plenam libertatem vindicare annisi sunt. Anno 1058. vincula fidei rumpere cœperunt, eligendo inconsulto rege BENEDICTVM, & quamuis successores eius autoritate HENRICI IV. throno papali admoti legantur, id tamen clandestinis artibus egerunt, vt iure hoc penitus Cæsares exuerent. Id vero rectius fieri non posse censebant, quam omnem episcoporum inuestituram eis eripiendo, sub prætextu, quod per *simoniam* promouerentur in aula Cæsaris. ALEXANDER II. quidem regem anno 1073. Romam vocasse legitur *ad satisfaciendum pro simoniaca hæresi*, teste CONRADO VRSPERGENI *ad cit. ann.* hoc attentatum tamen effectu caruit, morte pontificis subuersum. Maiori cum audacia rem diu in curia Romana præmeditatam aggressus est successor eius GREGORIVS VII, qui anno 1075. in Synodo Romæ coacta decreuit;

principes iure suo priuare ausi sunt.

Quod officia ecclesiastica tempore Henrici IV. in aula venalia essent,

Ex auaritia procerum aulæ.

Quamuis etiam aula Romana fidem fregisset.

Et prætextum simoniæ allegaret.

Gregorio VII. audacius inuestituram impugnante,

creuit: *Clerici, aliquem sacrorum ordinum gradum & officium pretio adepti, deinceps in ecclesia non ministrent, nec ecclesiam pretio acquisitam aliquis retineat, nec deinceps alicui ecclesiam vendere aut emere liceat*, teste BERTOLDO ad *cit. ann.* Additur apud HARDVINVM *tom. VI. concil. p. 1551. in hac synodo pontificem inter cetera decreta, quae ibi gesta sunt, quinque de familia regis Teutonicorum, quorum consilio ecclesiae vendebantur, a liminibus sanctae ecclesiae separasse; ita vt si abinde vsque ad Kal. Iun. Romam non venirent, & satisfacerent, excommunicati haberentur.* Ab officialibus Caesaris comoediam inchoandam esse callide credidit Pontifex, vt eo facilius obtentu *simoniae* iura imperii & regni destruere posset. Nec mora, mox ipsum HENRICVM criminis *simoniae* postulauit, excommunicauit, atque solio priuare tentauit. Obseruauit iam MAIMBVRGIVS, primarium fundamentum, quo haec *inuestitura* impugnata est, desumtum fuisse ex praetextu, quod in aula Caesaris & regum diuenderentur beneficia, quem tamen ipsemet recte reiicit, atque inanem esse censuit, vt ex eius verbis probatum dedi *tom. I. de elect. §. 64.* Ne dicam, Caesares huic imputationi mascule contradixisse, quod ipse quoque HENRICVS IV. fecit. Teste HELMOLDO *lib. I. hist. Slau. c. 32.* imperatori praedicto haec electores obiecerunt: *Meministi, qualiter episcopatus, abbatias, praeterea omnia ecclesiae regimina fecisti venalia, nec fuit in constituendis episcopis vlla legitima electionis facultas, sed sola pecuniae ratio.* Haec obiecta sunt Caesari ab electoribus ecclesiasticis. Respondit vero intrepide: *Dicitis, quia spirituales dignitates pretio vendiderimus. Vestra quidem potestas est, tale nobis crimen impingere. Dic ergo, & Moguntine, dic adiuratus per nomen aeterni Dei, quid exegimus aut recepimus, quando te Moguntiae praefecimus? Tu quoque Coloniensis, per fidem te contestamur, quid nobis dedisti pro sede, cui nostra munificentia praesides? Illis fatentibus*, pergit Autor, *nihil pecuniae huius rei gratia aut oblatum aut acceptum, Rex ait, gloria Deo, quia vel in hac parte fideles inuenti sumus.* Interim curiae Romanae intererat, vt Caesares iure suo priuarentur. Emendare abusum, qui passim inoleuerat, & curiam Caesaris quoque occupauerat, non adeo anxie laborauerunt, quod rei ecclesiasticae magis expediret, omne ius sacrum Caesaribus interuertere. Hac potestate recte ecclesiam (i. e. pontifices) vsam fuisse arbitratur. NATALIS ALEXANDER *in histor. seculi XI. & XII. diss. IV. art. 2. Quod inuestiturarum vsus temporibus Gregorii VII. apud Germanos degenerauerit in tyrannidem, qua sacrarum electionum libertas op-*

Ex praetextu simoniae,

Quem Caesar remouit.

Et Natalis Alexander inepte regustat.

pressa,

pressa, venales facti episcopatus & abbatiæ, denique principes ad sacras huiusmodi præfecturas homines indignissimos plerumque promouerunt, accepto pretio. Miror, NATALEM in hanc iuisse sententiam, quam MAIMBVRGIVS nequidem defendere voluit, præsertim cum alias iuribus summi imperii admodum faueat. Si quæ adducta sunt, in memoriam reuocasset, & perpendisset, non datam esse pontifici potestatem, vt iura suprema Cæsarum inuadere queat: si æque *Germaniæ* quam *Galliæ* rebus studuisset, forsan tam iniquus causæ arbiter factus haud fuisset. Si propter *abusum* enormem summi imperantes iure suo priuandi essent, dudum pontifices iure conferendi beneficia exui debuissent, quorum simoniam cantat vniuersa antiquitas ecclesiastica, & in compendio demonstrauit B. IAEGERVS *de simonia curiæ Romanæ*; sed forsan curia Romana sibi licere credidit, quod damnauit in imperatoribus, adeo vt non defuerint assentatores, docentes, nequidem papam hoc crimen committere posse, quod dominus omnium beneficiorum esset, & iure suo ageret vendendo beneficia; quorum stultitiam detexit redarguitque LAVNOIVS *de veneranda eccles. tradit. circa simon.* Profuit ergo pontificibus subdolis hæc doctrina, a patribus *bona fide* tradita, sed *pessima intentione* contra Cæsares vsurpata a curia Romana. Hanc ob caussam quoque interest rei Romanæ, vt ea sancte custodiatur, tanquam telum quoddam securissimum contra conatus laicorum, quod tamen in ipsos retorqueri non potest, cum iis in promtu sint tot latebræ, in quibus se abscondere possunt, vt facile aliquo inuolucro hoc crimen tegere queant, qualia nonnulla in scenam producit prælaudatus AMTHOR *cit. l.*

Alioquin ob abusum imprimis papa iure suo priuari debuisses.

§. XII. Enimuero cum ne quidem patres in *Simonis impietate* substiterint, sed hoc crimen enorme iam ante SIMONEM in antiquo fœdere commissum & notatum fuisse crediderint, rursus mirandum est, quod illud vnice & tam præfracte a SIMONE denominare voluerint, cum si in exemplis ante Simonem adductis illud iam reperire liceat, ab his quoque nouis designari possit appellationibus. Asseverantur enim GIEZI *II. Reg. 5.* & IVDAM vendendo Christum illud commisisse, tradente GREGORIO NAZIANZENO in *c. 11. C. 1. q. 1.* CHRISTVM vero id notasse, expellendo ex templo columbarum venditores. *c. 8. 9. 10. 11. C. 1. q. 3.* Addunt exemplum Esaui vendentis primogenituram, Bileami, ad maledicendum conducti, Ephronis *Genes. XXIII.*, Ierobeami *I. Reg. 13, 23.* Iudæorum, pontificatum ad se pretio rapientium, aliorumque. Vid.

Ante Simonem quidam in V. T. hoc crimen notum fuisse censuerunt.

ANSILLON *de simonia c. 1. §. 1.* Cur non ergo etiam dictum fuit crimen *Giezicum*, *Iudaicum*, *Esauicum*, *Bileamicum*, *Ephronicum*, *Ieroboamicum*? & cur tantum a SIMONE denominatum est? Respondet VOETIVS *de simonia P. 2. probl. 3.* 1) quod hoc exemplum tam aperte in scriptura proponatur, & *apostolica autoritate* cum anathemate redarguatur: 2) quia directe rem sacram & spiritualem emere voluit Simon: 3) quia negotiatio ipsius prae aliis nimis aperta & pudenda fuit: 4) quia, vt addit ANSILLON *cit. l. §. 2. in f.* Simon primus fuit, qui in *nascentem ecclesiam* hoc cacoethes introducere voluit. Ita omnia corradunt, vt hoc crimen dilatare, eique ambitum latissimum conciliare queant. GIEZI ab hoc crimine longe abfuit, alioquin in eodem luto Naeman, dando ei munera, haesisset, cuius factum tamen in sacris haud notatum est. Et si ESAV hoc crimen commisit *vendendo* primogenituram, IACOBVS non excusandus est illam *emendo*: emtores & venditores ad paria reducendi. Impietas BILEAMI aliunde satis euidens est, & licet iniusta mercede ad maledicendum conductus dicatur, *II. Petr. 2, 15. Iudae epist. v. 11.* scelus tamen eius non tam in mercede iniusta, quam in *conatu maledicendi* populo a Deo electo quaerendum est, quod commisisset, si vel maxime absque mercede ad maledicendum venisset. EPHRONIS factum in venditione sepulchri nihil commune habet cum Simonis impietate; alioquin etiam ABRAAMVS eiusdem criminis insimulandus foret, qui illud dato imo obtruso pretio emit, praesertim cum nulla *qualitas spiritualis* sepulchris insit. IEROBEAMVS non dicitur accepisse munera ab his, qui ambierunt sacerdotium, vt ipse fatetur VOETIVS, adeoque rursus hoc exemplum huc non quadrat. IVDAS proditor nequissimus fuit, nec *rem spiritualem*, vt talem, vendidit, sed *proemium proditionis* nefandissimum recepit. Denique IVDAEI, pontificatum atque sacerdotium pretio redimentes, *ambitum* commiserunt, aeque vt hi, quos hodie *simoniacos* vocant, non autem *extraordinaria* & *miraculosa dona spiritualia* pretio acquisiuerunt, id quod vnice tentauit Simon, quod tamen impo[illegible]e erat. Neque rationes, quae pro denominatione huius criminis a Simone adducuntur, alicuius ponderis sunt. Si IVDAS iam hoc crimen commisit, hic primus fuit, non SIMON, & ab hoc potius denominatio fieri debuisset, quia Iudas longe grauius ipso Simone peccauit. Simonis quidem factum aperte in sacris vt *impium & irreligiosum* notatur; sed eius vestigia haud sunt aperta in venditione beneficiorum ecclesiasticorum, id quod in quaestione est. Magis pudendum

Ita vero a Simone vnice non debuisset nominari.

Examinantur exempla veteris testamenti.

Imprimis Iudae in nouo foedere.

dum fuit factum IVDAE quam SIMONIS, cur non ergo ab hoc denominatio capta est? Denique voluit Simon emere *dona spiritualia extraordinaria*; sed id non intendunt, qui *beneficia ecclesiastica* redimunt aere graui.

§. XIII. Sicuti vero minus recte conferuntur cum SIMONE, qui turpissimum in quaestum conuertunt officia ecclesiastica; ita forsan proximius ad scelus Simonis accedunt, qui *fidem venalem* faciunt, & methodum gentiles vel haereticos dato vel oblato pretio conuertendi, seu ad *fidem* reducendi laudant, probant, commendant. Conuersio hominis sine dubio est operatio Spiritus S., & *fides saluifica*, ad quam homines deducendi, est tale opus, quod Spiritus S. in cordibus nostris, legitime purificatis, praestat, *1 Cor. XII, 3. 2 Cor. III, 5. Eph. II, 4. seqq. 8. 9. Phil. I, 6. II, 13. Col. I, 12. 13. II, 13. IV, 3. 1 Thess. II, 23.* adeoque verbo diuino repugnat, haereticos vel gentiles per *proemia* vel *interuentu pecuniae* allicere ad recipiendam fidem christianam. Ait quidem AVGVSTINVS in *c. pen. C. 23. q. 4. Debet homo diligere proximum tanquam se ipsum, vt quem polluerit, hominem vel* BENEFICENTIAE *consolatione vel informatione doctrinae vel disciplinae coercitione adducat ad colendum Deum.* Sed per *consolationem beneficentiae* nihil aliud indigitat, quam *comiter* cum conuertendis agendum, iisque, si ope nostra indigent, prae aliis benefaciendum, non vero vt *promissione certae pecuniae* redimantur ad nomen Christo dandum. Benefaciendum prae caeteris, qui *conuersionis desiderium* prae se ferunt: qui nullo desiderio ducuntur, a beneficiis nostris, quibus indigent, non prorsus excludendi, non tamen pecunia ad conuersionem redimendi sint, quod fit, si alicui offeratur certa pecuniae quantitas, si in Christum fidem professus fuerit. Optime ait BONIFACIVS in *c. 2. C. 1. q. 2. nusquam legimus, domini discipulos vel eorum ministerio conuersos quempiam ad Dei cultum aliquo muneris interuentu prouocasse, nisi forte de pauperum alimento quis inconcinne proponat, quorum nulli, cuiuscunque professionis esset, victualia negabantur.* In eo consistebat olim *consolatio beneficentiae*, quam AVGVSTINVS memorat, quod indigentes alimenta ex *aerario ecclesiae* acciperent, quorum participes quoque *conuersi* fiebant, quamuis hoc modo ad conuersionem non deducerentur, aut *improba pactio* cum eis iniretur de suscipienda fide christiana pro certo proemio. Hac methodo qui vtuntur, magis Simonis vestigia legunt, quam hi, qui pro praebenda

Magis simoniaci sunt, qui pro pretio homines ad religionem inducunt.

benda, vicariatu, vel iure patronatus æs graue pendunt. Quid enim aliud agunt, quam vt id, quod folius *operationis ſpiritus S.* eſt, quod opus mere diuinum nuncupandum, quodque vnice illuminationi ſpiritus S. debitum eſſe debebat negotium, pretio dato, vel pacto de proemio dando præcedente, in non conuerſo vel hæretico operari & efficere intendant? Talis *conuerſio* eſt potius hominis *peruerſio*, quippe qui non pietatis veritatisque deſiderio, ſed *lucri gratia* religionem ambit ſuſcipitque Chriſtianam, & ſic *ſine vlla conuerſione cordis* conuertitur, *venaliſque* fit *fides Chriſtiana*, quod omnem ſuperat impietatem, & plusquam ſimoniacum eſt. Prohibuit olim papa, *in c. 3. C. 1. q. 2. ne vllus abbas pretium ſumere vel exigere ab eis, qui ad conuerſionem*, (monaſticam) *veniunt, aliqua pacti occaſione præſumat*, id quod tamen adhuc facilius tolerari poterat, quod hi, qui *religionis monaſticæ* propoſitum ſuſcipiunt, perpetua alimenta a monaſterio conſequantur, quæ pretio quodam licite compenſari queant. Nihilominus tamen, qui rigidioris vitæ & ſeuerioris doctrinæ ſtudio inter Catholicos ducuntur, *ſimoniam in ſtipulatione dotis pro ingreſſu* in monaſterium eſſe affirmant, inter quos principatum gerit ESPEN. *diſſert. de vitio ſimoniæ circa ingreſſum religionis.* Et tamen reuera hi, qui *dote* quadam, vt vocant, ſibi redimunt perpetua vitæ alimenta, non redimunt ordinem monaſticum aut vitam religioſam; cum e contrario, qui promiſſo proemio Chriſtianos vel orthodoxos efficere ſtudent, *venalem* faciant *religionem*, commercio fidem exponant, & pecunia id efficere intendant, quod operationi ſpiritus S. tribuendum erat. Neque tamen hi, qui *Ieſuitarum* caſtra ſequuntur, hanc methodum damnant, ſed laudant atque probant, quod expediat rei Chriſtianæ, quatenus in formam reipublicæ degenerauit, plures habere ſubditos, qualescunque demum fuerint, bonæ frugis, vel bachanalia viuentes, modo dicantur *Chriſtiani* atque *orthodoxi*, more præſcripto ceremoniali degant, & præceptis eccleſiæ ſatisfaciant. Tales vero Chriſtianos & reipublicæ eccleſiaſticæ ſubditos nec CHRISTVS, nec Apoſtoli, nec purior eccleſiæ antiquitas agnouerunt, aut formarunt, ſed tales potius, qui *viuida fide* in CHRISTVM, a ſpiritu S. perfecta, præditi ſolidæ pietati ſemet addicunt, mundo renunciant, alios prorſus mores, interne voluntate mutata, induunt, & ſic in Deo in poſterum viuunt.

Quod tamen Ieſuitæ defendunt.

§. XIV.

§. XIV. His tamen non obſtantibus, SANCHEZIVS *de ſacram. matrim. lib. I. diſp. 39.* non adeo a methodo, conuertendi *gentiles* aut *haereticos* per praemia, alienus eſſe videtur. Ait enim *n. 2. offerre munera gratis & absque aliquo pacto ad captandam beneuolentiam, & inducendum ad baptiſmum & ad religionem & ad alia opera ſpiritualia, licitum eſt.* Pergit *n. 4. probabilius eſt, licitum eſſe, offerre munera, ea* LEGE & PACTO, *vt is, cui offeruntur, efficiat aliqua opera ſpiritualia v. g. vt recipiat baptiſmum, ingrediatur religionem, ſacramenta frequentet, aut a peccatis recedat, dummodo non dentur in* PRETIVM *illius operis ſpiritualis, ſed ad inducendum ad illa.* Inde vero liquet, α) non tantum *gratis* munera offerre licere, ad inducendum aliquem ad baptismum, in quo *tacita* continetur *conuentio*, ſed etiam, *pacto expreſſo* interueniente, id fieri poſſe: β) pecuniam *promitti* licite poſſe, vt delinquentes a peccatis recedant, quo ipſo ſupponunt, illam etiam licite *accipi* poſſe, quia alioquin, ſi licite accipi non poſſet, dantes & promittentes allicerent accipientes ad peccatum. Haec philoſophia etiam ab ipſis gentilibus improbata & damnata fuit, qui turpiter accipi lucra cenſuerunt ab his, qui pecuniam acceperunt, *ne ſacrilegium facerent, ne furtum, ne hominem occiderent, ne iniuriam facerent*, vel aliter delinquerent, obſeruante VLPIANO *in l. 2. pr. de condict. ob turp. cauſ. l. 4. §. 2. eod. l. 7. de calumn.* quia hoc modo aere redimuntur delicta, quod in *accipiente* turpitudine non caret, ex *philoſophia gentilium;* imo ea caret ex ſententia SANCHEZII & ſequacium. **Imprimis Sanchezius.** **Cuius doctrina reprobatur.**

§. XV. Sed audiamus argumenta huius profani doctoris. *Primum* eſt, quod paſſim in ſacris literis promittat Deus *bona temporalia* ſeruantibus praecepta, idque factum ſit per modum *pacti & conditionis* intuitu ABRAAMI. *Gen. XII. XVII.* Enimuero α) a *facto diuino* indiſtincte & generatim argumentum duci nequit ad homines, infinitis imperfectionibus obnoxios: β) quod Deus ABRAAMO promiſit, *gratia* mera *diuina* erat ob *fidem*, qua iam probatus DEO erat, quae ſicuti in eo excelluit, ita vberiores fructus etiam in *temporalibus* tulit: γ) DEVS generatim pie ambulantibus promiſit benedictionem ſuam, non *ex pacto* quodam debitam, ſed vt *meram gratiam:* δ) denique DEVS hoc exemplo ſuo minime docuit, *religionem* facere *venalem*, quod Ieſuitarum proprium eſt, ſed fructum verum pietatis homines docuit, a qua per *redemtiones Ieſuiticas* homines prorſus deducuntur. *Alterum* argumentum eſt, quod licita **Argumentum primum refutatur.** **Secundum.**

cita sit conditio legato adiecta: *si religionem ingrediatur*, *si religionem mutauerit*. Hanc thesin vel ideo defendit Iesuita, quo suæ sectæ seruiat, alias merito improbanda, & tanquam *turpis* reiicienda, quia turpe est, spe lucri religionem amplecti. Recte cum SYRINGIO *de pace relig. concl. 45. lit. c.* ait KNIPSCHILD *de fideic. famil. c. VI. n. 411. qui veritatem cælestem in scriptis Prophetarum & Apostolorum comprehensam semel agnitam deserere, & aliam religionem, quam velut erroneam toto pectore hactenus est auersatus, desultoria quadam leuitate, & quidem spe legati vel fideicommissi consequendi arripere & amplecti mauult, ipsum contra pietatem & conscientiam suam agere, eamque lædere ac æternum animæ suæ periculum accersere, nemo sanus negabit*. Vnde recte *n. 413.* colligit, eiusmodi conditiones, quæ *religionem* ære nundinantur, aut prouocant, ceu *turpes & simoniacas* reiiciendas esse. *Tertium* est, quod licitum sit, donare vitam infidelibus ad mortem damnatis hac lege, vt baptizentur: ergo etiam licitum esse debeat, munera offerre eadem *lege & pacto*. Rursus hæc methodus peruersa Iesuiticis conuersionibus debetur, a quibus quoslibet liberet dominus. Primi christiani aliter edocti atque instructi fuere, veritatem scilicet semel agnitam ne quidem spe redimendæ vitæ deserere aut eiurare. Qui vitam redimit eam amplectendo religionem, quam vt falsam, erroneam vel hæreticam antea habuit, ille contra propriæ conscientiæ legem falsum assumit, verum damnat. *Quartum* est, quod durum sit parentes damnare, qui pecunias & vestes filiis promittunt, si sacramenta frequentent, vel a concubinis recedant, & dominos libertatem seruis promittentes, si baptizentur &c. Facile vero concedo, illud tantum durum videri spiritu Iesuitico ductis, non veritatis in spiritu ambulantibus. Et quis denique laudaret, probaret, piosque eos duceret, qui spe lucri missas frequentant, & a re cupita desistunt? Tales hypocritas Deus prorsus a suo grege procul, non vero inuitandos esse iubet. *Quintum* fundamentum sententiæ contrariæ est, quod licitum sit contrahere matrimonium cum infideli hac lege, vt conuertatur. *c. 16. C. 28. q. 1.* An vero licitum est, spe matrimonii maxime *lucrosi* semel agnitam veritatem eiurare? An hæc conuertendi methodus vllibi probatur? Nil nisi *petitiones principii* Iesuita adfert, quæ eodem modo negandæ, quo thesis principalis. Talis quoque deprehenditur in *sexto argumento*, quod offerre munera infideli liceat, pacto inito, vt baptismum accipiat, id quod itidem reprobandum.

Tertium. Quartum. Quintum. Sextum.

§. XVI.

§. XVI. Similis petitio principii est in *septimo*, quod talis conditio non sit turpis *in se*, dummodo conuersus in *pretium* rei spiritualis *lucrum* non accipiat. Id vero ipsimet intendunt Iesuitæ, qui pretium ideo promittunt, vt religionem, rem sine dubio spiritualem, amplectantur, quam alias haud amplexuri essent. Quod quis enim alias non fuisset facturus, nisi *lucri* conditio accessisset, id sine dubio *primario* intenditur; atqui qui, ære interueniente, religionis mutationem promittunt, illam aliter haud suscepissent. E. Quid itaque, si quis alicui hac conditione prædium tradidisset, *ne vnquam Iesuita fieret?* quid putat SANCHEZIVS, vtrum hæc conditio *turpis* an *honesta* censenda? Turpem sine dubio eam esse exclamabit, quod ita homines abducantur a vita ex eius mente sanctiori, puriori, & perfectiori. Præsertim cum instituta Iesuitarum impugnantes incurrant excommunicationem soli papæ reseruatam, teste CAROLO ANTON. THESAVRO *de pœn. eccl. P. 2. voce societas Iesu.* Cum vero nos cum plurimis catholicis prorsus arbitremur, hac secta perniciosius nihil excogitari posse, secundum nostram hypothesin ex mente Iesuitæ approbanda foret conditio, quia ita homines a tali secta noxia abstrahuntur. Noua rursus est petitio principii in *octauo* argumento, quod licitum parentibus & dominis, verberibus & minis cogere filios & seruos, vt diebus feriatis sacris intersint, & debito tempore confiteantur, & sic etiam permissum esse debeat, muneribus datis allicere gentiles aut hæreticos ad religionem. Ego inuerto argumentum: si nemo verberibus & minis ad religionem cogendus, multo minus *præmii propositione* aut spe lucri ad eam trahi debet, quia Christo non hypocritæ, sed veri discipuli lucrandi sunt. Dandum aliquid paternæ disciplinæ in *educatione* liberorum, ne obbrutescant, idque potissimum in ea ætate, in qua per *rationem* simpliciter regi nequeunt; si enim ad *maturiorem ætatem* deueniunt, palam est, per verba & minas in causa pietatis & religionis nihil profici. *Vltimum* est plusquam sophisticum. Ait, si pactum hoc aliquam labem haberet, eam a *simonia* vnice duceret, a qua tamen immune est, quia qui accepta pecunia & pacto inito religionem ingreditur, non vendit religionem, nec offerens pecuniam, emit; natura enim venditionis postulat, vt venditor aliquid tradat, & emtor aliquid accipiat. *Sed ingrediens,* pergit, *religionem nihil tradit, nec offerens munera aliquid recepit.* Ego vero vtrumque affirmo. Ponamus Iesuitam dare hæretico 50. aureos, vt mutet religionem & fiat Iesuita; Iesuita hoc casu est emtor,

Septimum.

Octauum.

Vltimum.

tor, quia suæ sectæ & religioni emit mancipium: qui recipit pecuniam, est venditor, quia semet ipsum & animam suam, cui inposterum Iesuitæ dominari intendunt, emtoribus vendit, semetque illorum dominatui tradit. An non sui ipsius venditio est vera venditio? annon vera ab eo fit emtio, qui emit regno ecclesiastico subditum & mancipium? Denique *simonia* non tam in proprie dicta emtione, sed in eo ponenda, quod per pecuniam quis rem spiritualem vel effectum eius sibi parare cogitat. Iesuita, qui pecuniam sordido hæretico dat, vt non animum, non mores, (id enim hac methodo impetrari nequit) sed *externum* religionis *nomen* mutet, per pecuniam præstare *conuersionem* in accipiente intendit, deterior Simone, qui, oblato ære, dona Apostolica acquirere satagebat, cum Iesuita per oblationem æris spirituale quid in hæretico vel gentili producere tentet, spirituale per temporale, lumen per tenebras, CHRISTVM per Belial &c. Plures quidem BONACINA *tom. I. oper. tr. de simon. disp. 1. q. 3.* coniecturas adfert, vnde cognosci queat, vtrum res temporalis sit *pretium rei spiritualis;* sed illæ magis subdolæ & astutæ sunt, vt omnis simonia excusari queat.

Bonacinæ sententia.

§. XVII. Prodeat BONACINA, qui *cit. l. §. 8.* hanc doctrinam examinat. Præmittit primam hanc propositionem, *qui promittit vel tradit temporale alteri, iniuncta obligatione, vt præstet opus spirituale, simoniam committit.* Atqui qui dat pecuniam hæretico, vt opus spirituale faciat, vt fidem Romano-Catholicam profiteatur, defendatque, ille tradit temporale alteri, iniuncta obligatione, vt præstet opus spirituale. Ergo simoniam committit. Sed audi alteram eius propositionem: *Qui tradit aliquid alteri, vt opus spirituale faciat, in solius operantis vtilitatem, relicta illi facultate & libertate faciendi tale opus, non committit simoniam.* Non subsistit in hac hypothesi, sed eam quoque extendit *n. 3.* ad eum casum, si aliquid temporale promittatur vel tradatur, *sub conditione*, si fiat *opus spirituale*, veluti, si accipiens eiurat A. C. religionem, & fiat Romanæ ecclesiæ subditus. Hoc casu *verum* adest *pactum* de mutanda religione, id quod ni fiat, pecunia promissa non debetur, & data repetitur. Rationem huius doctrinæ in eo collocat, quod hic desit *contractus onerosus*, dum quod pro pecunia præstatur, in solius recipientis vtilitatem vergit, nulla autem vtilitas in dantem inde redundat, id quod tamen longe aliter sese habet in *vera venditione.* Enimuero α) iam *§. præcedente* obseruaui, per pecuniam conuersionis opus nequidem obti-

obtineri posse, & sic recipienti pecuniam prorsus non consuli, sed magis eius salutem in summum deduci discrimen, cum non *externa religionis professione*, sed *cordis mutatione* conuersio hominis procuretur, quæ impeditur quæstuoso hoc commercio. 6) Dictum quoque est, id magis tali contractu intendi, vt mancipium ecclesiæ Catholicæ acquiratur, in cuius potestatem ita cadit, vt ab ea recedere in posterum nequeat. Tales itaque emtores non tam intendunt bonum animæ eius, quem hac peruersa methodo conuertere intendunt, magis tamen peruertunt; sed potius bonum *ecclesiæ* seu *hierarchiæ*, cui pro pretio lucrantur subditos, & in hoc *meritum singulare* collocant. Reuera ergo adest contractus onerosus, quod vel inde liquet, quia *n. 4.* admittit, temporale ita tradi posse, vt nisi opus spirituale fiat, reddatur acceptum, id quod arguit, interesse omnino dantis, vt *opus spirituale* fiat, quia alioquin exceptione, *tua non interest*, repelleretur. Interesse autem in eo constituitur, quod ita ad dantis *merita* insignis accessio fieri credatur, si opus spirituale a recipiente pecuniam fiat, quæ cessat, si non sequitur; interest autem, ex mente BONACINAE, dantis, quotidie cumulum meritorum suorum augere, & hoc commercio hierarchiæ consulere. Si sola vtilitas conuertendi danti proposita esset, alia methodo, qua scilicet Apostoli vsi sunt, salutem eius quæreret.

§. XVIII. Linquo vero SANCHEZIVM & BONACINAM, & alium huius sententiæ laudatorem, GIESBERTVM VOETIVM, produco, qui *de simonia P. IV. in append.* cum SANCHEZIO simi em cantat cantilenam. *Et ratio est*, ait, *quia nulla intercedit emtio aut venditio; nec temporale commodum pro re spirituli datur; nec vllum emolumentum est ex parte dantis: sed tantum promissis, donis, officiis, obsequiis infidelium animos nobis conciliare studemus, vt nos audiant, propositam fidem expendant, ad eandem attendant, & saluti suæ consulant. Breuiter ad salutis suæ studium & amorem eos inducimus, & ad id eos allicimus ac nobis deuincimus, ad quod præstandum iure diuino tenentur. Quodsi infidelis oblatum aut collatum commodum temporale solummodo respiciens, propter illud hypocritice fidem amplectitur & profitetur: grauiter quidem ille peccat; sed promissor aut donator aut benefactor non peccat, nec simoniam committit.* Admittit itaque VOETIVS, grauiter peccare, qui *commodi* aut *quæstus* gratia fidem profitetur christianam; eius vero peccati autor primarius est is, qui dat pecuniam, quia & nouit & scire debet, se *hypocritam* pro pecunia, non *christianum*

Voetii sententia examinatur.

stianum formaturum, adeoque negari nequit, eum quoque grauiter & fere grauius Simone peccare, qui talis *conuersionis hypocriticæ* autor est. Quid? quod cum ad SANCHEZIVM prouocet, & THOMAM A IESV, methodum quoque eorum, per *pacta quæstuosa* conuersiones, vt loquuntur, procurandi, approbabit. Denique aliud est, beneficiis, comitate, & humanitate animum alicuius flectere, vt nos audiat, attentaque doctrinam ponderet mente; subsidia docendi gratuita alicui suppeditare & offerre, vt viam salutis integre percipere possit, id quod sinceri amoris & misericordiæ opus est, christiano dignum, & libertatem in negotio *conuersionis* non tollit, sed integram relinquit; aliud vero est, *pacisci* cum aliquo super negotio religionis, vt quinquaginta vel aliud *beneficium lucrosum* accipiat, si catholicam religionem profiteri, si Romanæ ecclesiæ subditus fieri paratus sit. Posterius in quæstione est, a SANCHEZIO defensum, propugnatum, quod VOETIVS nullo probare potuit iure. Prætereo alias catholicorum vias callidas, pro reuocandis, vt aiunt, hæreticis in scenam productas, relatas & examinatus a Dn. DANIELE MAICHELIO Prof. Tubingensi meritissimo, *de variis ecclesiæ Romanæ moliminibus methodisque in reuocandis conuertendisque, quos vocant, hæreticis*, in qua dissertatione tamen nequidem hanc, quam repudiaui, methodum tetigit, cuius rationes me quidem latent.

Varia in simonia crimina supponuntur.

§. XIX. Sic itaque, quod SIMONIS impietatem refert, plurimi laudant; quod vero ad illam non adeo accedit, *simoniam* dixere, & nundinationem officiorum ecclesiasticorum quorumcunque huc retulere. *c. 8. C. 1. q. 1. c. 8. C. 1. q. 3.* Nequidem vero in hoc substiterunt, sed plura alia crimina ei inesse censuerunt patres. GREGORIVS M. imprimis ei nouam affinxit *hæresin*, & in *c. 5. C. 1. q. 1.* ita censuit: *Quisquis per pecuniam ordinatur, ad hoc, vt fiat hæreticus, promouetur*, quasi credat doceatque ipso facto, spiritum S. vendi posse. Inde concluserunt: *tolerabiliorem esse Macedonii & eorum, qui circa ipsum sunt, spiritus S. impugnatorum impiam hæresin, c. 21. C. 1. q. 1.* atque Simonem primum *noui fœderis hæreticum* fuisse. In *concil. Oxon. de anno 1287. tit. 38.* apud HARDVIN. *tom. VII. coll. concil. p. 1106.* grauiter hoc hæreseos spectrum exaggeratur: *Quanta sit labes simoniacæ prauitatis, sanctorum patrum decreta declarant, qui omnia crimina huius comparatione pro nihilo reputant. Simoniacos etenim præcipuos hæreticos, a cunctis fidelibus nouimus respuendos & ipsos Iudæ proditori comparandos. Nam sicut ipse Dei filium, ita isti spiritum S. patri &*

Vt hæresis.

filio

filio consubstantialem, vendere non formidant: & sic eiusdem rei facinorisque portionis pro crimine erant participes. Singulari quodam prodigio hanc hæresin putatiuam confirmat BARONIVS *ad ann. 1055.* & quia hoc in *concilio Lugdunensi* contigisse dicitur, tempore VICTORIS II. ex eo repetiit HARDVIN. *tom. VI. p. 1039.* Huic præsedit HILDEBRANDVS Cardinalis, & quia Archiepiscopus quidam, cuius nomen silent scriptores, de simonia suspectus erat, HILDEBRANDVS in concilio hunc allocutus dicitur: *Credisne, o archiepiscope, spiritum S. cum patre & filio vnam esse substantiam deitatis? quo respondente, credo, addidit ille: dic: gloria patri, filio & spiritui S. Tunc ille: gloria patri & filio, expedite dicebat, sed spiritum sanctum nullatenus proferre poterat. Quem cum frequenter inchoaret, & nihil proficeret: videns se per diuinum iudicium omnino confusum, procidit ad pedes archidiaconi* (Hildebrandi) *& confessus est proprio ore, se simoniacum esse. Postquam vero a sacerdotali & episcopali officio est depositus, gloria patri & filio & spiritui S. libera & clara voce decantauit.* In *concilio Beneuentano, anno 1087.* tempore VICTORIS III. celebrato apud HARDVIN. *tom. VI. P. II. concil. p. 1628.* ita patres censuerunt: *Omnis hæreticus infidelis est: simoniacus vero, quia hæreticus, idcirco infidelis.* Cum vero nullam Beneuentani addant rationem, hanc subiiciam ex THOMA, vnde eam traxit ANSILLON. *de simon. c. 2. §. 1. est enim,* ait, *exterior quædam & realis protestatio infidelitatis, quatenus quis vendens donum spiritus S., significat se dominum eius esse doni, quod est hæreticum.* Nimis exorbitans est ratio adducta, qua posita, omnes homines essent dicendi hæretici, quod nemo sine crimine vel peccato viuat. Eodem enim modo affirmari posset, quodlibet delictum esse *exteriorem quandam & realem protestationem infidelitatis*, quatenus delinquens significat, se arbitrum dominumue eius delicti, quod commisit, esse, quod est hæreticum. Libere & licenter qui peccat, de peccato disponit pro lubitu, donec vi maiori impediatur. Rectius sine dubio philosophatur LAVNOIVS *P. III. epist. I. p. 164.* aiens: *Simonia ex se vera & indubitata non est hæresis, sed verum atque indubitatum est peccatum. Tunc est tantum hæresis, cum docetur, simoniam licere. Sicuti homicidium ex sese vera & indubitata non est hæresis, sed verum atque indubitatum peccatum: & tunc tantum est hæresis, cum docetur, homicidium licere.* Quibus coloribus vero hi, qui *hæresin* in hoc delicto quærunt, sententiam suam incrustare soleant, plenius docet B. Dn. THOMAS. *ad Lancellot. lib. IV. tit. III. p. 1830.*

Infidelitas.

1830. sqq. vbi imprimis fluctuantem Gallum, MOREAV, eiusque sententiam sistit; veriora quidem videntem, vario tamen sub prætextu in communi errore hærentem, ne patres & pontifices errasse videantur.

Crimen læsæ maiestatis.

§. XX. Præterea etiam *crimen læsæ maiestatis* in hoc delicto latere docent, quod in *l. 31. C. de episc. & cler.* imperatores ambitum hunc *ad instar publici criminis & læsæ maiestatis* vindicandum esse constituerint. Mirandum est, imperatores cespitasse, vtrum inter *crimina publica* simonia referri deberet, cum tamen aperte liqueat, *crimen ambitus* lege Iulia inter *publica* relatum fuisse, neque enim directo videntur hoc crimen illis, quæ ex legibus iudiciorum publicorum veniunt, accensuisse, sed tantum voluisse, vt *ad instar publici criminis* vindicaretur. Hoc quidem etiam obseruat ZIEGLERVS *de clerico renitente §. 68.* sed scrupulum hunc non euellit. Ait; *Oppido autem mirari subit modestiam imperatoris, & verecundam eius νομοθεσίαν. Poterat ille iure maiestatis, qua pollebat, constituere, vt crimen hoc inter publica deinceps referretur, & pro iudicio publico eius vindicatio haberetur; exemplo* HONORII, *qui hæresin Manichæorum & Donatistarum inter publica crimina habuit. l. 4. C. de hæret. & Manich. Sed noluit tamen ille subitaneam hanc sententiam interponere, sed contentus fuit, accusationem fieri* AD INSTAR PVBLICI CRIMINIS. *Vocabulum* INSTAR *enim similitudinem & conformitatem quondam denotat. Et voluit adeo imperator, delictum hoc non esse quidem crimen publicum, sed pro tali tantum haberi & iudicari. Nouerat enim, non omnia iudicia, in quibus crimen aliquod vertitur, publica esse. Sed ea tantum, quæ ex LL. publicorum iudiciorum veniunt. l. 1. D. de publ. l. 3. §. 3. D. de præuar. Vt igitur retineret, quod diu ita obseruatum fuit, temperare id, quod secum constituerat, maluit, & analogiam tantum statuere satius putauit.* Enimuero si crimen *ambitus* in hoc delicto occurrit, vere *publicum* esse, nec asseri ab imperatoribus debuit, *delictum hoc non esse quidem crimen publicum, sed pro tali tantum haberi aut iudicari.* Aut ergo existimarunt, crimen *ambitus* huic delicto non inesse, aut si inesse arbitrati sunt, pro *vere publico* illud habere debuerunt. Prius vel ideo non est probabile, quod ipsi imperatores in *cit. l. 31.* disertis verbis constituant, episcopum *ab ambitu* sepositum esse debere, quodque totus contextus doceat, imperatores non aliud crimen, quam *ambitus*, in hoc delicto quærere voluisse.

An publicum crimen olim habitum?

§. XXI.

§. XXI. Ego sic habendum esse existimo. Lex *Iulia ambitus* fere eo tempore consenuerat, maxime in vrbe, summa potestate ad *principem* delata, ad quorum curam magistratuum creatio pertinebat, non ad populi fauorem, cuius corruptio hoc crimen inducebat, teste MODESTINO *in l. 1. pr. de Iul. ambitus.* Ab eo tempore impune suffragia eorum, qui circa latus principis erant, pretio tentata fuisse videntur, aliquo in *municipiis* seruato vsu legis antiquæ, quod & MODESTINVS *cit. l.* indicat. Sub CONSTANTINO & eius successoribus h. e. seculo IV. dignitatum nundinationes frequentissimæ erant, sæpe in fraudem legis susceptæ, vt a curiarum oneribus liberarentur curiales. CONSTANTIVS anno 338. in *l. 25. C. Theod. de decur.* hoc quidem prohibuit, sed magis ideo, quod in *fraudem legis* talis nundinatio fieret. *Quoniam*, ait, *emtæ dignitatis obtentu curias vacuefactas esse non dubium est, placuit, vt cuncti, qui suffragiis dignitatum insignia consecuti sunt, immeriti honoris splendore priuati ciuilium munerum solennitate fungantur.* Alius legis facit quoque mentionem CONSTANTIVS *in l. 2. C. Theod. de honor. codicill.* quæ *ab honoribus mercandis per suffragia vel qualibet ambitione quærendis certa multa prohibuit*, quibus verbis legem anteriorem CONSTANTINI patris designasse videtur, itidem directam contra emtores dignitatum, vt curiarum obsequia fugerent, vt *l. 2. cit.* indicat. Morem hunc inueteratum, mercandi impune honores, etiam probat docetque IVLIANI constitutio *in l. 1. C. Theod. si cert. pet. de suffrag.* directa contra eos, qui repetebant illud, quod pro *honorum suffragio* sub anterioribus imperatoribus dederant. LIBONIVS enim anno 362. in *legat. ad Iulian.* diserte fatetur, *magistratus sub Constantio venales fuisse;* quoniam sub IVLIANO hi, qui honores mercati erant, datum repetere tentabant, quod prohibuit IVLIANVS. Huius legis mentionem facit AMMIANVS MARCELLINVS *lib. XXII. vnde velut æquitate ipsa dictante lex est promulgata, qua cauetur, nullum interpellari suffragatorem super his, quæ eum recte constiterit accepisse*, quod nundinatio honorum eo tempore permissa fuerit, vt GOTHOFREDVS *ad cit. l.* quoque indicat, & plenius firmat ad *l. 1. C. Theod. ad L. Iul. de ambitu.* Sub THEODOSIO M. licentia hæc rursus admodum recruduit, vt IDEM *cit. l.* ex ZOSIMO *lib. IV.* & CLAVDIANO demonstrat. Reprimere rursus hoc malum tentarunt ARCADIVS & HONORIVS *in l. 1. C. Theod. ad L. Iul. de ambitu* anno 379. lata, qua seuerissimis pœnis prohibita est *honorum nundinatio*, vt non improbabile sit, THEODOSII constitutionem, quæ

Lex Iulia ambitus tempore l. 31. C. de episc. latæ consenuerat.

Nundinationesque munerum impunitæ.

quæ in *l. vn. C. de suffrag.* & *l. 2. C. Theod. si cert. pret. de suffrag.* occurrit, ad *honorum suffragia* quoque pertinere. In eo quidem assentiendum GOTHOFREDO *ad cit. l. 2.* nominatim *de honorum suffragio in h. l.* non agi, sed in genere de *desideriis* principi offerendis, vt quæ optarent supplicantes, suffragiis palatinorum consequerentur; sed ab his desideriis excludi non poterant *appetitiones honorum*, tunc admodum frequentes, & sine pecunia inanes & frustraneæ. Hæ adeo hac lege generali approbantur, vt pro *suffragio* promissa etiam licite exigi potuerint.

Maxime sub Leonis imperio.

§. XXII. Quoniam vero constat, inueterata mala difficulter eradicari posse, admodum probabile est, post tempora ARCADII & HONORII sæpius hoc malum recruduisse, & maxime LEONIS sub imperio, quod ipsemet arderet amore pecuniæ, quæ causa fuit, vt subditorum fortunas diripiens, & sycophantas mercede conducens, quod ex vniuerso terrarum orbe aurum colligebat, sibi reponeret. Vid. BASNAGE *in annal. eccles. tom. II. p. 531. ad ann. 474. §. 1.* Non ergo dubitandum, quin malum hoc, quod tamdiu orientem infecerat, & officia quæuis venalia fecerat, adhuc tempore LEONIS perdurauerit, vt *L. Iulia de ambitu* vim omnem amiserit, nec mercari officia publica inter *crimina publica* relatum fuerit. Neque enim, si *nundinatio officiorum & honorum* criminibus publicis annumerata fuisset, vlla ratio dubitandi superesse potuisset, vtrum commercium *sacrorum officiorum*, quæ æque *publica* dicenda, huc etiam referendum fuisset, & tamen LEO imperator in *cit. l. 31.* asserit, illud *instar criminis publici* habendum, quod forsan cognitum haberet, hactenus *officia publica* ex more antiquo fuisse *venalia*, nec in eo *crimen publicum* amplius admissum. Dicendum ergo est, LEONEM in *officiis ecclesiasticis* criminis publici rationem reduxisse, & voluisse, vt ad exemplum *ceterorum criminum publicorum* hic ambitus coerceretur. Adeo enim ambitus extra classem *delictorum publicorum* recessisse videtur, vt nequidem LEO turpitudinem nundinationis sacrorum officiorum in *ambitu* vnice quæsiuerit, sed ad depingendum criminis pondus *læsæ maiestatis* mentionem fecerit, disponendo, *ad instar publici criminis & læsæ maiestatis accusationem proponendam esse.* Si notio omnis criminis *ambitus* nondum penitus exaruisset, sufficere potuisset, ad instar *criminis ambitus* ex L. Iulia accusationem instruere, & graui ære mercantes *officia sacra*, quæ æque *publica* dicenda, pœnis huius criminis subiicere. Quia vero harum vsus consenuerat, accusationibus

Inde Leo imperator censuit, ad instar criminis publici simoniam puniendam.

Imo ad instar læsæ maiestatis.

bus ex *L. Iulia ambitus* quiescentibus, placuit LEONI, accusationem ad minimum intuitu sacrorum munium resuscitare, eamque in frequentiorem vsum, ad exemplum accusationis *ex L. Iulia Maiestatis*, reducere. *Similitudinem* autem quandam duntaxat LEO in verbis adlatis, non *identitatem* rei proposuit, censuitque, æque *publice* patere debere accusationem de hoc facinore, ac *læsæ maiestatis* scelus omnium singulorumque delationem, & quidem vtplurimum *necessariam*, desiderat. Admodum lepidi sunt, qui *læsæ maiestatis diuinæ* crimen hic comminiscuntur, vt atrocitatem sceleris exaggerent. Intentio imperatoris huc non redit, adeoque, vt recte ZIEGLERVS *de cleric. renit. p. 168.* obseruat, *si qua extra eam similitudinem circa maiestatem læsam, vt salua præstetur, introducta sunt singularia, in hoc crimine locum non inuenire* arbitror.

Ex quadam similitudine,

Sine intentione crimen læsæ maiestatis diuinæ inducendi.

§. XXIII. Nihilominus tamen ex hoc erroneo principio fluxisse videtur, quod iuxta *c. 3. & 6. X. h. t.* serui aduersus dominum & quilibet criminosi ad accusationem admittantur, adeo vt nec *meretrix* exclusa sit. Fatentur tamen interpretes, incertum esse, vnde hi textus depromti fuerint, quod vel rubrica indicat. INNOCENTIVS III. ad minimum huic errori non simpliciter calculum addidit, referens *in c. 31. X. h. t. inf.* in quæstione: vtrum testes etiam inhabiles in probando hoc crimine produci queant? acriter de hoc principio disputatum fuisse, *aliis asserentibus, in crimine simoniæ, sicut in crimine* LAESAE MAIESTATIS, *omnes indifferenter tam infames quam criminosos non solum ad accusandum, sed etiam ad testificandum admittendos esse: cum* INSTAR PVBLICI CRIMINIS & LAESAE MAIESTATIS *procedat accusatio simoniæ: aliis e contrario respondentibus, quod licet hæc duo crimina, quantum ad accusationem, quasi paria iudicentur, differant tamen in multis: cum alia pœna pro vno & alia pro altero inferatur, & inter personas accusatorum & testium sit vtique distinguendum: cum nec per accusatores, sed testes crimina probentur.* Hæc verba indicant, hanc controuersiam decisioni pontificis subiectam fuisse. Temperamento quodam, tanquam *via media*, vti maluisse videtur INNOCENTIVS III. quam directo eam decidere. Ait: *Ne vero vel innocentiæ puritas confusa succumberet, vel simoniæ prauitas effugeret impunita; nos pensata æquitate, nec omnes exceptiones contra testes oppositas duximus admittendas, nec repellendas duximus vniuersas: sed illas duntaxat probandas admisimus, quæ forte probatæ non de zelo iustitiæ, sed malignitatis fomite procedere viderentur,*

Conclusiones ex hoc erroneo principio.

Quod testes inhabiles admittantur.

conspirationes scilicet & inimicitias capitales; ceteras autem obiectiones oppositas, vt furti, adulterii, propter immanitatem hæresis simoniacæ, ad cuius comparationem omnia crimina quasi pro nihilo reputantur, duximus repellendas; quoniam etsi fidem testium debilitarent in aliquo, non tamen euacuarent ex toto, præsertim cum alia contigerit adminicula suffragari. Postrema verba addidi ex epistolis INNOCENTII III a BALVZIO editis *lib. II. ep. 260. p. 511.* quæ mentem pontificis admodum illustrant, & incaute a RAYMVNDO omissa sunt. Inde vero constat, α) tantum testes inimicos & de conspiratione conuictos arcendos esse: β) alios criminosos quidem admittendos, non tamen omni exceptione maiores esse: γ) ex imaginaria paritate huius criminis, cum *læsæ maiestatis facinore*, in praxi rarius agnita, hoc tractum fuisse, adeoque *secundum quid* pontificem eorum sententiæ concessisse, qui comparationem cum *crimine læsæ maiestatis* nimium extenderunt.

Crimen hoc pœnis criminalibus secularibus subiectum.

§. XXIV. Quamuis vero inde manifestum sit, hoc crimen olim *publicum*, & *pœnis secularibus* subiectum fuisse, licet magistratus ecclesiastici pro more antiquo, per secula vndecim retento, in illud quoque animaduerterint, sicuti in alia quæuis delicta; supra tamen *tit. de accus. §. 64.* iam obseruaui, seculo XII. fora ecclesiastica ad *rationes ciuiles & criminales* magis magisque composita, indeque factum fuisse, vt tandem *magistratus ecclesiastici* cum *secularibus* diuisionem instituerint, quibusdam criminibus ad se *priuatiue*, quibusdam seculari iudici æque *priuatiue* relictis, quibusdam denique vtrique foro per concursum quendam reseruatis, quod distincte ex MORINO explicat ESPENIVS *in iure ecclesf. P. 3. tit. 4. c. 1.*

Postea ad fora ecclesiastica simpliciter tractum.

Hoc facto simonia crimen *seculare* desiit, & ad *fora ecclesiastica* simpliciter tractum, quod circa materiam *spiritualem*, vt loquuntur, versaret, *hæresinque* contineret.

Pœnæ ecclesiasticæ.

Pœnæ ecclesiasticæ antiquitus variæ fuerunt. Neque enim tantum anathemate hæc labes punita, *c. 7. C. 1. q. 1.* sed aliis variis censuris, imprimis vero depositione, *c. 7. 8. 9. 10. 101. 107. 108. 109. 110. C. 1. q. 1. c. 2. 6. 11. 13. X. h. t.* adque adeo electio & collatio simoniaca est *ipso iure nulla* declarata; *c. 5. C. 1. q. 3.* adeo vt, si ignorante & inscio prouiso & electo nundinatio interuenerit, ea tamen subsistere non possit, *c. 27. X. h. t.* quod plenius explicat ESPENIVS *P. 2. iur. ecclesf. tit. 30. c. 6. §. 14. seqq.* Cui vero cedit pecunia data? eam restituendam esse, quia iniuste accepta est, decernitur in *c. 2. C. 1. q. 3.* Vtrum vero *danti*, an *fisco*, non definitur. Prius sine dubio intellexit GREGORIVS I. *cit. l.* quia eius æuo fiscus ecclesiæ deluit,

defuit, nec de pœnis fiscalibus sollicitus esse potuit. Ast de iure ciuili quod scelere acquisitum, a fisco vindicatur iuxta *l. 9. de iure fisci*, adeoque conclamatum est, eo tempore, quo in foro criminali simul de hoc crimine actum est, quæstum inique & per scelus acquisitum *fisco* addictum fuisse, quod hodie indubie sibi vindicabunt iudicia ecclesiastica.

§. XXV. Hæ tamen pœnæ *seculares & ecclesiasticæ* hoc malum exstirpare non potuerunt, quod vbique ad instar hydræ renatum & reuocatum est, cum nec Romana curia ab hac labe immunis, sed vniuersum, quod ad religionem pertineret, ibi venale esset, vt MATTHAEVS Parisiensis passim narrat. Loquuntur annales, Gallicanas ecclesias miserrime olim hoc malo dilaceratas & vexatas fuisse, testibus actis apud D' ACHERIVM *in spicileg. tom. III. p. 90. nouiss. edit.* Leodii speciatim *vetus & publicum malum* audiit, *ibid. p. 480.* Italiam præterea afflixit, obseruante PAGI *tom. IV. p. 143. & 323.* Et quid de *Germania* dicam? vbique nundinationes sacrorum obuiæ munerum, vt impune fere & publice in commercium abiisse viderentur, teste EODEM *cit. l. p. 127.* Neque vero eradicari commode potuit, postquam *Romana curia* exemplo suo docuit, omnia pro pretio & nihil sine eo. Summatim de hac labe communi ecclesiarum agit FLEVRIVS *tom. XIII. histor. eccl. eiusque disc. prælim. §. 15.* cui iungendus AENEAS SYLVIVS *epist. 66.* ita scribens: *Nihil est, quod absque argento Romana curia dedat. Ipsa manuum impositio & spiritus S. dona venduntur; nec peccatorum venia nisi nummatis impenditur.* Conf. M. A. DE DOMINIS *de republ. eccl lib. 9. §. 34. seqq.* Nec defuerunt inuolucra aut prætextus, quibus sese excusarent simoniaci, asserentes, se non *sacra*, sed *reditus* tantum eisdem annexos emere vel vendere, testibus actis apud CANISIVM *tom. III. lect. antiq. p. 386. edit. Basnag.* quem colorem grauissime perstrinxit ESPENIVS *P. II. iur. eccles. tit. 30. c. 4.* Plures aliæ fraudes excogitatæ sunt ad leges ecclesiasticas subuertendas, quas conglomerare nolo, plenius detectas ab IOANNE ANSILLONIO *de simon. c. VII. sqq.* Enimuero nec hodie cessarunt aut eradicatæ sunt, sed in episcopatibus adeo palam & impune committuntur, vt nihil vsitatius sit, quam suffragia canonicorum vel capitularium redimere, quod forsan ex hoc capite permittitur, quod ratio hierarchiæ per Germaniam id postulet iuxta vulgatum illud: *salus ecclesiæ suprema lex esse debet.*

Neque tamen hæ pœnæ crimen hoc tollere potuere.

Ex [illegible]o exemplo curiæ Romanæ.

Sub variis prætextibus simonia admissa.

Maxime a Iesuitis excogitatis.

§. XXVI. Vigor præterea antiquarum pœnarum iamdudum exaruit, vel ad minimum omni applicatione destituitur, quod iuxta Iesuitarum philosophiam *suffragiorum redemtio* & *munerum coemtio* facile a vitio simoniæ liberari queat, docente PASCALIO sub nomine ficto MONTALTII *epist. 12. p. 328. sqq. Quia*, ait, *maneat oportet simoniæ nomen, eique subiiciatur aliqua notio qualiscunque, ad id imaginarium quoddam simulacrum delectum est, quod nusquam in simoniacorum mentem incidit, nec ad illorum propositum quicquam conducit; scilicet vt temporale pluris aut tanti æstimetur, quam spirituale.* Addunt, *non esse simoniam dare temporale pro spirituali, si non detur vt PRETIVM.* Ita impune sub hac nefanda larua redimuntur suffragia, quia quod electoribus datur, non vt *pretium æquale*, sed vt *hononarium* vel tanquam *motiuum*, vt loquuntur, duntaxat ei offertur. Sub hac philosophia impune leges ecclesiasticas contra *simoniacos* latas transilire licet, ipsumque crimen spectrum hodie est, & inter casus non dabiles referendum. Redarguit eo nomine Iesuitas PASCALIVS *cit. l. p. 336.* aitque: *Ex vestris decretis tam rarum erit simoniæ crimen, vt iam ab illo possit facile defendi vel ipse Simon magus, qui emere Spiritum S. voluit. Neque enim Simon, vt habetur in actis, cum Apostolis pro ipsorum impetranda potentia argentum obtulit, vendendi aut emendi, vel pretii verbis vsus est: hoc demto, cum cetera ex vobis simonia vacent, si vestra imbutus fuisset disciplina, intentatum sibi a Petro facile depulisset anathema.* Fucum hunc iam olim reprobauit INNOCENTIVS III. *lib. 2. epist. 104. ex edit. Baluz. tom. I. p. 208.* relatus etiam a RAYMVNDO *in c. 36. X. h. t.* & in hos philosophos sententiam hanc tulit: *In tantum peccatis exigentibus corda quorundam simoniaca prauitas deprauauit, vt in exterminium canonicæ sanctionis & elusionem quodammodo diuini iudicii, lucris turpibus inbiantes, ac dicentes in corde suo: non est Deus, simoniam* SVB HONESTO NOMINE *pallient, quasi* MVTATO NOMINE *culpa transferatur & pœna. Verum nec Deus secundum Apostolum irridetur, nec tales Simonis sectatores, etsi temporalem in præsenti forsan eludant, in futuro pœnam effugient sempiternam, cum nec* HONESTAS NOMINIS *criminis malitiam palliabit,* NEC VOX POTERIT ABOLERE REATVM.

Si temporale non vt pretium datur.

Protestantes has nundinationes etiam damnant.

§. XXVII. Sicuti vero plenius euictum est, in simonia *crimen ambitus* latere, & potissimum eius rationem in emtione & venditione munerum ecclesiasticorum quærendam esse, quocunque demum nomine id, quod datur, palliatur, cum sufficiat, quod *mediis illegitimis*

timis sacerdotia hoc modo occupentur; ita in *ecclesiis protestantium*, quæ itidem damnant has *nundinationes*, in hoc conceptu ab omni fuco purgato, merito subsistimus. Indicat id formula *iuramenti simoniæ*, a candidatis officiorum sacrorum ante ordinationem hinc inde præstandi, quo se ab omni *suspicione simoniæ* purgare tenentur. Atque hoc ipsum omnibus candidatis imposuit FRIDERICVS I. Rex Borussiæ gloriosæ memoriæ in *constitutione de dato* Königsberg den *25. Sept. 1698.* his verbis: Ehe die Candidati zu ihren Pfarren, es sey, daß Wir oder andere Patroni ihnen selbige conferiret, ordiniret oder introduciret werden, sollen sie vor dem Consistorio aydlich aussagen, ob sie ihrer Beförderung halben iemanden etwas gegeben, versprochen oder zu geben gedencken; ingleichen ob sie des vorigen Pfarren Witwe, Tochter, Anverwandtinnen oder sonst eine andere Person, so ihnen occasione dieser ihrer Beförderung recommendiret worden, zu heurathen Hoffnung gegeben, da denn, wenn solches geschehen, ein solcher Candidatus nicht zum Predigt-Amt gelassen, sondern so fort und in perpetuum abgewiesen seyn solle. Repetita hæc constitutio est per aliam sub dato Cölln an der Spree den *24. Nov. 4. Dec.* *1699.* Wir befehlen euch hiermit in Gnaden, bey Bestellung der dortigen Prediger iedesmahl folgende Puncte genau und fleißig obseruiren zu lassen. (1) Daß kein Prediger, er sey wer er wolle, in specie auch bey denen Pfarren, so von Edelleuten und andern priuatis vergeben werden, bestellet werde, er habe denn das so genannte iuramentum simoniæ vorher abgeschworen, und damit betheuret, daß er, um solchen Pfarr-Dienst zu erlangen, keinem Menschen etwas gegeben, oder künftig geben wolle, und daß er auch zu solcher Pfarre sub quaque spe aut promisso matrimonii nicht gekommen sey. Optimo & prudentissimo consilio hanc legem omnibus candidatis impositam esse, facile reputabit, qui fraudes, quæ in occupandis ministeriis sacris committi solent in occulto, animo suo repræsentauerit.

Et iuramentum simoniæ a candidatis exigunt.

§. XXVIII. Iam olim quoque idem iuramentum ex eadem caussa decreta conciliorum a prouidendis exegerunt, vt factum est in *concil. Oxon.* de anno 1222. *c. 17.* apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p. 119.* *Præsenti quoque statuto definimus, vt episcopus ab eo, qui sibi præsentatus fuerit, recipiat iuramentum, quod, præter præsentationem illam, nec promiserit, nec dederit aliquid præsentanti, nec aliquod propter hoc pactum inierit,*

Quod etiam concilia a prouidendis exegerunt.

inierit, si ei super hoc merito videatur suspectus, cum talia manifesta canonicis obuient institutis. In *concil. Mogunt. de anno 1549. c. 91.* apud EVNDEM *tom. IX. p. 2136.* eodem cautum modo, & quidem indistincte, *vt nullus in posterum clericus ad aliquod beneficium seu dignitatem admitti debeat, nisi prius iurauerit, quod in eius adeptione nullam commiserit simoniam aut illicitam fecerit pactionem.* Si tamen audiueris patronos simoniæ, facile plerique sub hac formula iurare possunt, quod pecuniæ datione simonia committi, aut illicita pactio fieri haud credatur. Quocirca nisi formula iurisiurandi pro excludendis fraudibus admodum *prouide* & *caute* concipiatur, facile eludere possunt simoniaci hoc edictum ex Iesuitarum doctrina. Iam anno 1225. concilium, præside CONRADO Cardinali & sedis apostolicæ legato, Moguntiæ habitum *c. 11.* apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p. 140.* simile publicauerat edictum: *Statuimus etiam, vt nullus clericus ad curam animarum ab episcopo vel archidiacono admittatur, nisi prius iurauerit, quod nullam in adeptione beneficii, ad cuius curam præsentatur, commiserit simoniam.* Formulam iuramenti huiusmodi paulo prolixiorem, præscribit *synodus prouincialis Salisburgensis de anno 1568. constit. XIII. c. 7.* apud LVNICH. *in contin. III. spicileg. eccles. p. 808.* Cautum enim est, *ne cuiquam per electionem siue postulationem aut collationem vel renunciationem pro beneficio præsentato seu quomodocunque promoto concedatur possessio, neque confirmatio, nisi prius iureiurando ab omni labe simoniæ se immunem ostenderit: ego N. electus vel postulatus siue præsentatus vel quomodocunque prouisus ad beneficium N. iuro per hæc sancta Dei euangelia, me non cupiditate, auaritia, vel otii sectandi studio, beneficium ecclesiasticum ambiuisse vel expetiuisse: multo minus impetrandi eius causa patronum, collatorem, resignantem &c. aliquo munere, post licitationem, spe futuri lucri seu aliquo contractu vel innominato induxisse & corrupisse: neque id vlla alia machinatione, qualem humana calliditas excogitare potest, procurasse; sed ad hoc ipsum beneficium cumprimis spirituali & religionis zelo & in domo Dei constanti fide & veritate catholica inseruiendi affectu promotum adductum esse &c.* Hoc iuramento omnia Iesuitarum subterfugia conculcata sunt, quia simul *omnis machinatio, qualem* HVMANA CALLIDITAS *excogitare potest*, exclusa atque procul abesse iussa est. Merito vero in foris nostris, quæ admittunt clericos vxoratos, hoc iuramentum quoque ad eum extenditur casum, quo cum patrono pactum initum est de vidua defuncti pastoris vel alia puella, patrono forsan in deliciis hærente

Sed formula iuramenti facile eluditur.

Prouida formula synodi Salisburgensis.

rente ducenda, quod *labe simoniaca* non vacat, ad minimum æque ac *nundinatio munerum sacrorum* improbandum est, vt declaraui *in iure paroch. Sect. 3. c. 1. §. 24.* Speciatim hoc thema illustrat Dn. REINHARD. FRIDERICVS SAHME *diss. de iuramento simoniæ a canditatis ministerii in consist. regni Prussiæ præstando.*

§. XXIX. Edisserui de *primaria & potiori simoniæ specie*, quæ in crimen *ambitus* incidit. Superaddi adhuc solent plures aliæ *secundariæ* & fere innumeræ species, *dicis* duntaxat *gratia*, quia vel *simoniæ* nullam rationem habent, vel tot *inuolucris* teguntur, vt propitio iure omnis *simoniæ suspicio* ab his speciebus facile aboleri queat. Docent enim in genere, simoniam committi a sacerdotibus, pecuniam exigentibus pro *administratione sacramentorum* aliorumque *actuum sacrorum.* GELASIVS *in c. 99. C. 1. q. 1.* vetuit, ne baptizandis consignandisque fidelibus pretia præfigant, *quia quod gratis accipimus, gratis dare mandamur.* In *c. 100. ibid.* ex *sexta synodo* sequens præceptum huc trahitur: *Nullus episcopus aut presbyter, aut diaconus, qui sacram dispensat communionem, a percipiente gratiam communionis aliquod pretium exigat. Neque enim venditur gratia, neque pro pretio gratiam spiritus S. damus, sed dignis munere sine defraudatione participare concedimus.* Simoniam a tali sacerdote committi, patres censuerunt, cum in verbis sequentibus eum *imitatorem simoniacæ fraudis* appellent. In *c. 10. C. 1. qu. 1.* tantum *voluntarie oblata præmia* pro baptizandis consignandisque fidelibus permittuntur & probantur, *pretii* autem *exactiones* tantum vetari videntur. Enim vero desumtus est hic textus ex *concilio Toletano XI. c. 8.* anno 675. celebrato, quod docet, ne quidem *voluntarie oblata præmia* probata fuisse; verba enim hæc: *Pretia quælibet vel præmia voluntarie oblata pro huiusmodi ambitione susceperit*, imprimis etiam talia munera respuunt, quæ tamen vt legitime accipi possint, insuerunt particulam *nisi*, vt hæc excepta esse videantur. Vid. HARDVINVS *tom. III. concil. p. 1027.* In *concilio* tamen *Bracarensi sponte oblata* admissa fuisse, docet *c. 103. ibid.* In *Triburiensi*, relato in *c. 105. ibid.* paulo plenius prohibitio extensa, cautumque, ne pro *ordinatione*, nec pro *chrismate*, vel *baptismo*, vel pro *balsamo*, nec pro *sepultura* vel *communione* quidpiam exigatur, quod in *c. 106. ibid.* etiam ad *basilicarum dedicationem* tractum. Pariter pretia ab eis, *qui ad conuersionem veniunt*, exigere vetitum in *c. 3. C. 1. q. 3.* vel pro *pallii datione*, vel pro *traditione chartarum* nequidem sub appellatione *pastelli* vel *pastellatici*, quod erat

Secundariæ species simoniæ.

Quæ referantur.

In renumeratione aliorum actuum sacrorum quæsitæ;

Etiam voluntarie olim oblata.

Alibi admissa.

Non tamen pastella.

donum pro sigilli, in pasta cerea impressi, impressione, teste IO. DIACONO *in vita Gregor.* quamuis alii omne id, quod *pro pastu* exigitur, hac voce comprehendi censuerint per *c. 7. & f. C. 1. q. 3.* vbi tamen *pastellum & pastum* distingui, contextus docet. Denique *praebendas*, *canonias* vel *res ecclesiasticas* vendere, simoniae quoque attributum, vt nec *ius patronatus* absque eius labe vendere licitum esse debeat. *c. 16. X. de iur. patron.*

Stipendia promissa olim simoniaca.

§. XXX. Stipendia itaque pro *celebratione missae* exigere, ex hac doctrina a labe simoniaca non erit immune, quamuis si *pactum* non intercedat, *sponte oblata* licite accipi queant. Experientia vero docet, non tantum haec *stipendia missatica* licite accipi, sed *ex pacto* etiam exigi posse. *Nam*, ait FRANCISCVS A MOSTAZO *in tr. de caussis piis tom. I. lib. 2. c. 3. n. 3. stipendium non conceditur pro aliquo spirituali, nec pro illi connexo: sunt enim plures tituli, vnde recte suscipiatur, scilicet pro sustentatione sacerdotis, pro labore extrinseco aut pro celebrando in tali loco, aut tempore, aut quia sacerdos priuat se facultate dandi operam aliis rebus pretio aestimabilibus: non ergo recipit stipendium pro re spirituali, aut pro labore celebrationi inseparabiliter annexo. Vnde etiam constat, pactum stipendii non versari circa spiritualia, verum circa aliqua extrinseca, pretio aestimabilia, nec ex aliquo capite valet considerari simonia.* Addit *n. 7.* stipendium illud concedi *in partem sustentationis correspondentis occupationi dicendi missam, vt clericus, quantumuis diues, illud recte percipiat.* Denique *c. seq. 4.* de *taxa iusti stipendii missarum* scrupulosius paulo disquirit.

Non vero hodie.

Ex rationibus friuolis.

Pari modo rationes subducit IO. DE DICASTILLO *de iuramento disp. 1. dub. 1. n. 46.* atque *etiam qui missam celebrant vel horas canonicas principaliter propter lucrum temporalis stipendii & sustentationis, nihil aliud intendendo, non peccant peccato simoniae. Nam vbi non interuenit ratio* PRETII *& commutationis vnius pro alio cum aequalitate & proportione vnius rei pro alia, nullo modo potest esse simonia. Stipendium autem, quod datur ministris ecclesiae, non datur pro re spirituali, quae gratis datur & non aestimatur pro pretio; sed ea obligatio dandi stipendium oritur ex natura rei in ordine & ex habitudine ad personam pro sustentatione debita.* Haec Iesuita, quem etiam plerique sequuntur, vt ANDREAS DV SAVSSAY *in panopl. sacerdot. P. II. lib. 1. p. 363. seqq.* contra PETRVM MOLINAEVM disputando, qui hoc lucrum, ceu turpe, exagitat: WIESTNER *ad tit. de simon. n. 41. sq.* FERMOSINVS *in tract. criminal. ad c. 1. sqq. de simon. qu. 4. n. 7.* vbi honestas dandi

dandi & recipiendi causas recenset, h. e. *eleemosynam*, *piam oblationem*, *stipendium sustentationis*, *mercedem laboris accidentalis & oblationis susceptæ*, *legem iustam*, *consuetudinem rationabilem & præscriptam*; atque inde infert, si apparet, vtrum velut *pretium*, an ex *causa honesta* datum sit temporale ministro spirituali, præsumendum esse, ex *causa honesta* datum fuisse, non per *simoniam*. Ita vero per indirectum omnia conciliorum decreta euertuntur, quia semper *causa honesta* adferri potest, ex qua licite tale stipendium accipitur pro labore sacro. Quibus omnia iura vetera inuertuntur.

§. XXXI. Facessat ergo hinc ALEXANDER III. in *c. 8. X. h. t.* edicens: *pro sepultura quoque & chrismatis & olei receptione nulla cuiusquam pretii exactio adtentetur: nec sub obtentu cuiusquam consuetudinis reatum suum quis tueatur, quia diuturnitas temporis non diminuit peccata, sed auget.* Parum hodie prodest eiusdem philosophia in *c. 9. X. h.* qua pro *introductione clericorum*, pro *sepulturis* & *exequiis mortuorum*, & *benedictionibus nubentium* seu *aliis sacramentis* aliquid requirere vel exigere, ne quidem sub obtentu *consuetudinis*, vetat, *quod tanto grauiora sint crimina, quanto diutius infelicem animam tenuerunt alligatam.* Plus gratiæ forsan habere videtur sanctio INNOCENTII III. *in c. 41. X. h. t.* qua duritiem laicorum perstringit, quod *laudabilem consuetudinem erga sanctam ecclesiam pia deuotione fidelium introductam ex fermento hæreticæ prauitatis infringere nitantur sub prætextu canonicæ pietatis*, quos per episcopum compescendos esse constituit, *piasque consuetudines* obseruari præcipit. Est videlicet *laudabilis*, est *pia consuetudo*, quando sacerdoti aliquid datur pro *benedictione nubentium*, pro *exequiis mortuorum*, & pro aliis sacris laboribus, quæ ex *pia deuotione fidelium* ortum traxit, qui ab initio *libere & sponte* aliquid sacerdoti obtulerunt; mox alios plures imitatores nacti sunt, vnde tandem ex *opinione necessitatis* solui cœptum, qua consuetudo corroborata est. Hunc titulum, licite quid exigendi pro *installatione*, etiam approbauit GREGORIVS XI. in decreto, quod recitat CHOPPINVS *lib. I. de sacr. polit. c. 8. n. 16.* Ita ergo *improba* est talis *consuetudo* ex decreto ALEXANDRI III.; laudabilis vero ex sententia INNOCENTII III. & GREGORII XI. Sed distinctione subtilissima facili negotio hanc diuersitatem componi posse, eamque consuetudinem demum improbari censent, qua aliquid *vt pretium* pro officio sacro penditur, non vere eam, quæ ad *sustentationem ministrorum ecclesiæ* introducta est, teste GONZALEZIO *ad c. 8. X. h. t. in f.* Quis vero non videt, ita *per indirectum* omnes in fumum abire

Imprimis Alexandri III. decretum.

Innocentii III. decretum mollius.

Pias consuetudines probans.

Et Gregorii XI.

constitutiones, quæ *consuetudines* hasce damnant, cum nemo clericorum tam ferreus tamque improbus credi debeat, qui honoraria hæc, vt *pretium officii sacri*, exigat, & non potius gulæ gratia, vt eo lautius viuere queat.

Ergo hæ species secundariæ hodie omni applicatione carent.

§. XXXII. Quæ cum ita sint, quid iuuat tam ingentem cumulum specierum simoniæ conglomerare, quæ in applicationem deduci nequeunt, cum nulla sit ecclesia, in qua talis *pia & laudabilis consuetudo*, vt vocatur, desit, & nunquam *causa iusta*, *sustentationis* scilicet, deficiat. Neque egomet ipse hunc morem absolute improbo: id tantum noto, patres antiquos ipsosque pontifices in eo errasse, quod *simoniam* in exactione horum honorariorum quæsiuerint, quæ licet parum *honeste* exigantur, ab hoc *crimine* tamen longissime absunt. Recte ait INNOCENTIVS III. *in c. 16. X. de praebend. Cum, secundum apostolum, qui altario seruit, viuere debeat de altari: & qui ad onus eligitur, repelli non debeat a mercede: patet a simili, vt clerici viuere debeant de patrimonio Iesu Christi, cuius obsequio deputantur, vt ipsa nominis ratio persuadet.* Sustentandi igitur sunt clerici iuxta *debitum iustitiæ* ex reditibus ecclesiasticis, quos pro labore suo, quem sacra faciendo impendunt, ceu *mercedem & salarium iustum* accipiunt; quia *beneficium* datur pro *officio* sacro. Sicuti ergo nulla ab iis committitur simonia, qui reditus hosce & stipendia ecclesiastica *pro officio sacro in genere* exigunt; ita nec hanc incurrunt labem, qui pro *speciali officio sacro*, quod certis personis exhibent, vt in missarum celebratione, benedictione nubentium, baptismi datione, confessionibus audiendis & absoluendis peccatoribus, honoraria consueta petunt & exigunt, quæ eodem iure & titulo debentur, quo pro præstito *officio sacro generali*, quod omnium in gratiam vergit, *stipendia annua* certa quotannis petunt. *Parum honeste* tamen hæc honoraria exigi dixi, quia vtplurimum *notam auaritiæ* annexam habent, si nimis *acerbe* petuntur cum *scandalo publico* ecclesiæ, vt fere expediret, si horum iactura alio remedio sufficiente compensari posset, h. e. idoneo stipendii sacri augmento. Cum vero vires ad id præstandum vtplurimum desint ecclesiis parochialibus, tolerandæ sunt hæ consuetudines & *iura stolæ*, vt vocantur, & parochiani ad eorum præstationem compellendi, reiecta omni *simoniæ* formidine, quæ inane commentum quoad has præstationes censenda. Ipsemet B. SPENERVS *tom. I. cons. Theol. c. 2. art. 4. Sect. 18. p. 81.* non absolute hæc

Quod etiam aliunde satis probari potest.

Quamuis parum honesta hæc lucra sint.

Iudicium Speneri.

hæc honoraria damnat, interim tamen addit, optandum esse, vt vbique exularent, & ministris ecclesiæ aliunde de necessariis vitæ prospectum esset. Speciatim vero *tom. I. c. 2. art. 6. sect. 34. p. 314. sq.* de *nummis confessionariis* hoc fert iudicium: Ich sehe denselben an als einen ziemlichen Ubelstand der Kirchen. Ich weiß zwar, was zu dessen Vertheidigung angeführet wird, halte ihn auch in einer gemäßigten Art nicht an und vor sich selbst unrecht, aber sehe auch dessen rechten Gebrauch mit dem Mißbrauch und bösen Schein dabey dermassen wie überzogen, daß ich vor eine grosse Glückseligkeit unserer Kirchen hielte, wo sie dieses Vorwurffs der Widrigen ohne andern Nachtheil befreyet werden könte. Was ich aber vor Hoffnung dazu machen solte, sehe ich nicht. Dieses ist offenbar, daß an vielen Orten die Prediger ohne solches accidens ihre wahre Nothdurft nicht haben würden, da sie doch nach GOttes Ordnung von dem Evangelio und Altar leben sollen. Dahero die Abschaffung desselben ohne andere Versorgung der Prediger wieder die Gerechtigkeit und Liebe streiten würde. Addit *ibid.* vir beatus *sect. 38. p. 323.* Wo ein Prediger eines Orts mit den Seinigen ohne dieselbige sich nothdürftig nicht ausbringen kan, und die Gemeinde auf andere Art ihn nicht erhalten will, so finde er sich dazu allerdings genöthiget, dieselbe zu nehmen. Wer aber auch ohne dieselbe auf andere Weise zu leben weiß, und sich bey solchem nehmen einen Scrupel machet, oder aufs wenigste von dem nicht nehmen mehrere Erbauung hoffet, mag mit Recht sie zu nehmen nicht angehalten werden. Wie auch keine Kirchen-Ordnungen iemand dazu nöthigen, sondern damit gnug haben, sie zu erlauben. Nun stehet einem frey, sich seiner Freyheit zu gebrauchen oder nicht. Idem *sect. praeced. 37. p. 321.* inculcat, & recte monet, neminem cogi posse, ne hoc lucello abstineat, nullumque inde metuendum esse scandalum verum, vt *sect. 33. p. 313. sq. sect. 35. p. 316. sqq. vol. 4. c. 2. art. 6. sect. 18. p. 606. sqq.* plenius euincit. Non defuerunt enim forsan, qui, more Romano, *suspectum de haeresi* eum fore crediderunt, qui hoc subsidio carere potius, quam eo vti consultius duxerit, adeoque pro delenda omni *suspicione*, eum *cogi* posse existimauerint, vt moribus antiquis viuat.

De nummo confessionario.

Ad quem accipiendum nemo cogendus.

TIT. IV.

NE PRAELATI VICES SVAS SVB ANNVO CENSV CONCEDANT.

§. I.

Vices suas sub annuo censu committere vetitum.

ETtiam hoc ad *simoniam* relatum est, si prælatus aliusue clericus vices suas aliis sub *annuo censu* vel per modum *locationis* concesserit. Vices suas aliis committere, seu *vicarios* sibi constituere, non prohibentur prælati: prohibentur duntaxat, ne sub *annuo censu* hoc faciant. Videlicet postquam diœceses auctæ, & variæ accessiones ad *iura episcopalia* factæ, vices suas hinc inde in quibusdam causis aliis delegarunt, imprimis quidem *archidiaconis & archipresbyteris*, *c. 7. X. de offic. archidiac.* qui hac de causa adhuc hodie *vicarii nati* episcopi dicuntur, sed quandoque etiam aliis, quod ex antiquitatibus illustrat THOMASSINVS *de noua & vet. eccles. discipl. P. I. lib. 2. c. 7.* Tandem vero occasione *expeditionum cruciatarum* in morem perpetuum abiit, cooptandi sibi in munere episcopali *vicarios generales*, ad quod ipsemet INNOCENTIVS III. *in c. 15. X. de offic. ordin.* episcopos prælatosque serio adhortatus est aiens: *Cum sæpe contingat, quod episcopi propter suas occupationes multiplices vel inualetudines corporales aut hostiles incursus seu occasiones alias (ne dicamus defectum scientiæ, quod in eis reprobandum omnino, nec de cætero tolerandum) per se ipsos non sufficiant ministrare verbum Dei populo, maxime per amplas diœceses & diffusas: generali constitutione sancimus, vt episcopi viros idoneos ad sanctæ prædicationis officium salubriter exequendum adsumant, potentes in opere & sermone, qui plebes sibi commissas* VICE IPSORVM *(cum per se iidem nequiuerint) sollicite visitantes, eas verbo ædificent & exemplo: quibus ipsi cum indiguerint, congrue necessaria subministrent, ne pro necessariorum defectu compellantur desistere ab incepto.* In sequentibus hos *cooperatores & coadiutores* appellat, qui tamen citra *spem successionis* constituebantur, & ita veri *episcoporum vicarii* esse debebant. Hi eo tempore eo magis neces-

Quamuis vicarios sibi constituere non prohibeantur episcopi.

Ex rationibus variis.

necessarii erant, tum quod episcopi non raro, vt pontifex indicat, in tam barbaro seculo, *inepti* essent ad munia sacra obeunda; tum etiam quod ob *expeditionem in terram sanctam*, eo tempore multo feruore quidem, sed infausto sidere susceptam, multi episcopi, prælati aliique clerici cathedram suam & ecclesiam relinquerent, &, abiecta cura episcopali, castra domini (vt loquebantur) sequerentur, obseruante MAIMBVRGIO *dans l' histoire des Croisades lib. I. ad ann. 1095. p. 37.* præsertim hoc pontifice nouam expeditionem in terram sanctam indicente, cui ingens prælatorum numerus se sociauerat. Ab hoc tempore pedetentim seculo XIII. *vicarii generales* ab episcopis assumti sunt, vt docet *c. 1. sqq. de offic. vicar. in 6.* quibus vices suas ab initio *reuocabiliter*, tandem etiam *in perpetuum* delegarunt, & ita *vicariatum* more constante in suis episcopatibus adornarunt, quorum CLEMENS V. suo tempore iam facit mentionem in *clem. 3. de rescript.*

Maxime a temporibus Innocentii III. Inde vicarii generales.

§. II. Huic tamen *vicario generali* demandare non potuerunt vices suas in iis rebus, quæ *ordinis episcopalis* dicuntur, & demum per *consecrationem* conferuntur. Constituendi ergo erant & consecrandi *episcopi suffraganei*, qui titulo tantum tenus nomen episcopi gererent, *consecrationis* tamen participes, quo *vice* episcopi *ordinarii* diœceseos ea peragere possent, quæ non nisi a *consecrato* peragi queunt. Ne tamen titulo destituti videantur, eis assignatur in *solo barbarico* vel in *partibus infidelium* diœcesis, quod tunc imprimis introductum fuisse obseruat ANTON. MATTHAEI *de nobilit. lib. II. c. 8. p. 189.* cum Syria & Hierosolymis christiani exciderint, ad retinendam quasi animo possessionem, vel ad ius suum in antiquas sedes contra omnem præscriptionem conseruandum. Dicti vero hi vicarii sunt *suffraganei*, cum *auxilium* seu *suffragium* ferant episcopo, quæ vocabula eodem accepta significatu, EODEM obseruante *p. 190.* Vtrique debetur pro coadiutorio *stipendium*, *merces*, *salarium*, ex facultatibus ecclesiæ, sicuti alii cuicunque *coadiutori*, *c. 3. X. de cleric. ægrot.* imo sicuti cuicunque clerico, officio sacro vacanti. Id iam INNOCENTIVS III. *in c. 15. X. de offic. iud. ordin. §. anteced.* relatus prouide constituerat, admonens episcopos, vt vicariis *congrue necessaria subministrarent, ne pro necessariorum defectu compellantur desistere ab incepto.* Nec hoc in *simoniæ* labem incidit, quamuis vicarius locare operas suas videatur, cum quilibet operarius dignus mercede sit, & iam *titulo anteced.* dictum, pro *officio* deberi *beneficium* seu *stipendium*. Proinde etiam debetur, si vel maxime haud conuentum fuerit, cum

Imo & suffraganei.

Cuius appellationis ratio traditur.

Quibus debetur stipendium.

obligatio ex ipso officio præstito dependeat. Vid. PETR. LEVREN. *de vicar. episc. qu. 285.* Ceterum quamuis iurisdictio episcopalis, quam vice episcopi exercet vicarius, non careat fructibus, imprimis ex *pœnis & mulctis* redundantibus, cautum tamen in *concil. Trident. c. 1. sess. 23. ac c. 3. & 14. sess. 25.* mulctas has in *pios vsus* esse conuertendas, adeo vt nequidem vicario in partem *mercedis* vel *stipendii* assignari queant, vt S. congregatio respondit, testibus FAGNANO *ad c. 2. X. de pœn. n. 36.* BARBOSA *ad conc. Trid. sess. XXV. c. 3. n. 24.* ALDAN. *in compend. canon. resol. lib. 2. tit. 1. n. 8.* Vnde liquet, nec *archidiaconos* has mulctas ad suum trahere posse compendium, quamuis id ipsum archidiaconus Osnabrugensis attentauerit, contra quem calamum strinxit Dn. KRESSIVS in Erläuterung des *archidiaconat*-Wesens *c. 6.*

Non tamen elocari potest iurisdictio ecclesiastica.

§. III. Quæ cum ita sint, ratio iuris canonici non patitur, vt prælati *vices suas* sub *annuo censu* vel *locario* aliis concedere, h. e. *iurisdictionem episcopalem* vicariis pro *certa mercede* locare queant, *c. 1. sqq. X. h. t.* quippe quod *ad grauamen sacerdotum & subuersionem iudiciorum redundare* dicitur in *c. 2. X. h. t.* Docent citati textus, in quibusdam locis venalem *iurisdictionem episcopalem* factam, & plus licitanti elocatam fuisse, quo ipso contingebat, vt conductor fructus iurisdictionis, h. e. *pœnas & mulctas*, suos faceret, & ita *iurisdictio ecclesiastica* venum exponeretur, quod in crimen *simoniæ* incidere videbatur.

Nec ab archidiaconis.

Pari iure vtebantur archidiaconi, iurisdictionem, quam vt *vicarii nati* exercebant, suis commissariis seu conductoribus pro certa mercede locantes, *cit. c. 2.* præsertim postquam abusus grauissimus irrepserat, vt *pœnitentias* pecunia redimere permitterent, seu vt dicitur in *c. 3. X. de pœn. pro corrigendis excessibus & criminibus puniendis a clericis & laicis pecuniam exigerent*, quo ipso *quæstuaria* hæc prouincia euadebat, & prædæ conductoribus cedebat.

Cuius rationes traduntur.

Hoc modo 1) *subuertebantur iudicia*, quia pro corradendo censu annuo laborandum, lites excitandæ, fouendæ, & in diuturnum tempus differendæ erant, quo vberiores fructus ex forensi hoc strepitu redundarent: 2) *subditi grauabantur*, in inquisitionem deducebantur ex quauis leuissima suspicione, nec facile eam aliter, quam solutis nummis, euadere poterant.

Nec iurisdictio secularis recte locatur.

Hæ rationes ostendunt, nequidem *iurisdictionem secularem* elocari debere; quamuis enim *patrimonialis* esse queat, nec simoniæ vitium adsit, abusus tamen *iurisdictionis* in tali contractu non deficit, nec rationes priores adductæ cessant, vt recte obseruat CIRONIVS

NIVS *ad h. t.* Dixi vero: *iurisdictionem elocari non debere. Necesse enim est, vt, qui emit, vendat*, vt est apud LAMPRIDIVM *in vita Alexandri Seueri c. 49.* Alia vero quaestio est, annon hodie *vsu Germaniae* communi locatio haec permittatur? quod affirmandum, postquam *patrimonialis iurisdictio* in commercio est, simulque cum bonis venditur & locatur, hoc effectu, vt, locato pro certa pensione tali praedio, etiam iurisdictio fundo cohaerens concessa censeatur, CARPZOVIO *lib. 5. resp. 15. n. 8.* obseruante, & in *aestimationem* veniat, de qua agit Dn. GRASSIVS *de modo & iure taxandi iurisdict. P. I. §. 4. seqq. & §. 8. n. 9. seqq.* simulque *P. I. §. 9.* modum taxandi iurisdictionem plenius demonstrat. **Facilius hodie.**

§. IV. Ceterum facile intelligebant episcopi, se citra *vitium simoniae* iuxta doctrinam communem non posse vices suas seu iurisdictionem pro certo pretio *elocare*, quod locatio conductio emtioni admodum similis esset, & pretium reuera quotannis pro reditibus ex iurisdictione ecclesiastica praestaretur. Abstinuerunt ergo ab appellatione *locationis* odiosa: elegerunt contractum *censualem simulatum*, atque arbitrati sunt, hunc improbari non posse, quod ex more in ecclesiis recepto, & pontifex & praelati pro *concessione iuris* alicuius, *priuilegii*, vel *beneficii* sibi valide & licite census infinitos hactenus reseruauerint, vt ostendi *tom. III. tit. de censib. §. 108. sqq.* & praeterea *censuum* ambigua & anceps significatio esset, vt facilius sub eo *locatio vera* occultari potuerit. Vid. LEONARD. DVARDVS *de forma creandi census tom. I. p. 44. n. 1. sqq.* Qua de causa quidam *pensionem a censu* distinxere, quod illa magis *locationem* faceret, *census* autem simpliciter *reseruaretur* pro concessione iuris in alterum translati, seu (vt ad praesentem casum hanc sententiam traham) pro *concessione exercitii iurisdictionis ecclesiasticae*, quae neutiquam sterilis videbatur. Quamuis vero huic differentiae ipse DVARDVS *cit. l. n. 13.* parum, & quidem recte, confidat, mirum tamen est, eum haud accurate *censum reseruatiuum a locario* distinxisse. In causa est sine dubio, quod *qu. XI. cit. tr. n. 10. censum reseruatiuum* vnice in eo quaerat, si quis rei suae dominium transferat in alterum v. c. ecclesiam, reseruato sibi censu singulis annis soluendo, qualem censum reseruare in *dotatione ecclesiarum* solent patroni. Enimuero hanc definitionem haud adaequatam, nec sub ea omnes huius species comprehensas, *cit. tit. de censib.* obseruaui, ostendique, moris antiquitus fuisse, ex cuiuscunque iuris concessione veluti pro *immunitate* concessa, *remisso iure* aduocatiae, aliisue sibi reseruare *censum*, qua ratione

Nec censualis contractus in concedenda iurisdictione ecclesiastica admittendus.

Quod parum pensio a censu differat.

Prætextus episcoporum in contractu censuali.

tione episcopi etiam rationi iuris congruere existimarunt, pro *iurisdictione vicaria* alicui concessa certum *annuum censum* sibi stipulari. Pari ratione lucrum alio modo captabant episcopi. Olim ecclesias & decimas *iure feudi* possidebant potentiores. Has sæpe monasteriis & canonicis offerebant, id quod tamen iuxta decretum *synodi Melfitanæ*, anno MXC. habitæ, non aliter quam *consensu episcopi* permissum erat. *Ex hac necessitate consensus lucri occasionem sumserunt episcopi quidam*, vt ait PETRVS DE MARCA *in not. ad c. 7. concil. Claromontan.* vt vel *censum* sibi reseruarent *annuum*, vel, quouis decedente vicario, quem ecclesiis incorporatis præficiebat monasterium, *certa pecuniæ summa* solueretur, id quod

Et redemtione altarium.

redemtiones altarium dixere, sub quibus hanc concessionem denuo renouabant episcopi. Quamuis vero ex *quantitate pensionis* facile colligatur, vtrum *vera* subsit *locatio*, in qua pensio proportionata fructibus soluitur, an vero *simplex census* reseruatus sit in memoriam factæ concessionis, & in re minima consistere queat? vt suo modo etiam DVARDVS

Sub quo negotio vera locatio tegi poterat.

cit. l. qu. 13. ad proleg. n. 28. p. 62. obseruat; euidens tamen est, veram locationem sub *censu reseruatiuo* facili negotio occultari atque tegi potuisse, vt *concedere vices suas sub annuo censu* nihil aliud sæpe fuerit, quam *locare accepta certa mercede alicui iurisdictionem*, eique, quod necessarium est, fructus eius concedere, id quod & iuri aduersum & simoniam sapere videbatur.

Nec sub annuo censu sacerdotes statuendi sunt ad ecclesiæ curam.

§. V. Pari ratione nec sacerdotes ad regimen ecclesiarum *sub annuo censu* statuendi sunt, *c. 3. X. h. t.* quod alioquin verendum esset, ne plus licitanti cederet ecclesia. Plus quam notum est, multas *parochias* cessisse monasteriis ac canonicis *oblatione* laicorum, quod *§. antec.* obseruaui, *vnione*, aliisue modis. Horum ergo erat, vicarios parochos ecclesiis dare, congrua illis portione ex prouentibus constituta & assignata, non vero parochias plus licitanti locare pro annuo censu, quod *h. t.* prohibitum, & olim quandoque vsurpatum fuisse, vel ex hoc *c. 3. h. t.* euidens est. Equidem loco eius monasteriis iniunctum, vt *congruam portionem* his vicariis constituant; sed rursus non defuerunt abusus ex auaritia monasteriorum profluentes, quos notaui *tom. II. tit. de præb. §. 183.* Ostendunt enim publicæ variorum seculorum querelæ, pinguissimos reditus ipsis monasteriis cessisse, vicariis vero stipendium adeo tenue constitutum fuisse, vt idonei pastores his parochiis præfici nequi-

Sed illis congrua portio assignanda.

uerint. Quocirca CLEMENS V. *in clem. vn. d. iure patron.* innouat constitutionem ecclesiasticam, qua cautum erat, ne prælati quenquam ad

præ-

præſentationem admitterent, *niſi præſentato de prouentibus eiusdem eccleſiæ talis eorum diœceſano portio fuerit aſſignata, vnde iura poſſit epiſcopalia ſoluere, & ſuſtentationem habere congruam.* Addit pontifex, præfigendum eſſe præſentantibus certum terminum, intra quem præſentatis *congruam* aſſignent. Hoc non facto, diœceſani debent præſentatum admittere, deuoluta *aſſignationis* poteſtate in ipſos diœceſanos, idque in pœnam præſentantium. Præſupponit autem pontifex: α) vt ius præſentandi fiat a *perſona eccleſiaſtica:* β) illa percipiat reditus parochiales: γ) & tamen nihilo minus omnia onera *vicario parocho* incumbant. Quandoque enim onera parochialia, veluti reficiendi eccleſiam domosque parochiales ipſe patronus eccleſiaſticus ſibi reſeruat, quo caſu conſtitutio hæc ceſſat, quod CLEMENS V. his declarat verbis: *Sane in prioratuum vel aliorum tam regularium quam ſecularium locorum eccleſiis, in quibus religioſi vel alii, ad quos eorum reditus pertinere noſcuntur, prædicta conſueuerunt onera ſupportare, præmiſſa nullatenus obſeruentur: ſed onera omnia, quæ eccleſiarum ipſarum perpetuis presbyteris aut vicariis incumberent, ſi dicta eis aſſignatio facta eſſet, religioſi & alii ſupra dicti plene ſubire, & presbyteros ſeu vicarios ipſos decenter tractare, nec non ſuſtentationem eis præſtare, ſufficientem & congruam teneantur.* Vnde liquet, pontificem hanc deciſionem tantum formaſſe in gratiam eorum *vicariorum*, qui a monaſteriis præficiuntur eccleſiis parœcialibus ſub conditione, omnia onera ſubeundi parochialia, & tamen ex *reditibus eccleſiæ parochialis*, quos iure *vnionis* percipiunt, ſufficientem portionem, vnde onera ſuſtinere queant, eis non aſſignant. Ita vero vt plurimum contingit, vt eccleſias domosque parochiales reficere nequeant, ſed impares huic oneri ferundo ſint, monaſteria vero tantum *quæſtum* faciant, & parochialis eccleſiæ curam prorſus deponant. Hanc diſpoſitionem RENATVS CHOPPINVS *lib. III. polit. eccl. tit. 4. n. 20.* etiam ad *poſſeſſores decimarum clientelares ſeu ſeculares* applicat, vt parochus ab eo poſſit petere *congruæ ſuæ* portionis ſupplementum, & quamuis textus modo laudatus duntaxat *de perſonis eccleſiaſticis* loquatur, hoc tamen *ciuili modo* accipiendum eſſe cenſet de iis, quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον, non quæ ἐκ παραλόγου accidunt, quod regulariter profani homines bonis eccleſiaſticis non fruantur, *vtpote ſacrarum poſſeſſionum incapaces.* Ita vero ſibimet ipſe contradicit CHOPPINVS, & dum fatetur, *profanos homines ſacrarum poſſeſſionum eſſe incapaces*, ſimul fatetur, eos *decimas*, quas iure feudi tenent, non ſub qualitate *ſacrarum poſſeſſionum*, ſed *rerum mere ſecularium*

Mens clem. vn. de iure patron.

Quæ ad poſſeſſores decimarum clientelares non applicanda.

rium percipere, adeoque longe diuerso modo, ac quidem *ecclesiastici* reditus parochiales decimasque sibi acquirunt. Scilicet hi ipsi iure *vnionis*, vt *rectores domini*, intuitu *ecclesiæ parochialis* habentur, & reditus eius percipiunt; quia vero ipsimet munere parochi fungi nequeunt, vices suas aliis delegare, iisque de necessariis prouidere tenentur, alioquin ad supplementum tenentur. Exulat prorsus hæc ratio in *possessoribus decimarum clientelaribus*, qui eas percipiunt *iure feudi*, inde *seruitia militaria* præstant, & consequenter *iure mere seculari* eas possident, non vero sub qualitate redituum parochialium. Quale est *officium*, quod præstant, tale quoque censetur *stipendium*, quod iis pro officio hoc exhibetur. Vnde æque absurde his *decimarum secularium* possessoribus onus reficiendi ecclesias parochiales obtruditur ex hac ratione, quod monasteria, de quibus modo dictum, ad hoc onus ex decimis aliisque reditibus parochialibus teneantur. Qui vero diuersitatis rationem inter hunc & illum casum statim haud perspexerit obseruaueritque, arbitror fore neminem, nisi quem fauor clericorum adeo cepit, vt vel sanam rationem simul in eorum gratiam cum CHOPPINO eiurauerit. Plenius hoc argumentum excussum, & ab omnibus dubiis liberatum *tom. I. P. I. consult. & decis. argum. IV.*

TIT. V.

DE

MAGISTRIS ET NE ALIQVID EXIGATVR PRO LICENTIA DOCENDI.

§. I.

Ignorantia clericis nociua.

IGnorantia, *mater cunctorum errorum, maxime in sacerdotibus Dei vitanda, qui docendi officium in populo susceperunt.* Ita recte iudicarunt patres *concilii Toletani IV.* anno 633. *c. 25.* quem repetit GRATIANVS *in c. 1. D 38.* Neque vero *malum* hoc *animi* ad solos restringunt *clericos*, quippe quod *vniuersale* est, & *laicos* quoque tangit atque peruertit, licet

licet in *clericis* eo magis reprobandum, quod ad aliorum *instructionem* constituti sunt. Quodsi enim in his adest *purioris doctrinæ* tum quoad *credenda* tum quoad *agenda* defectus, laici obbrutescunt, atque corruptissimus ecclesiæ status inde resultat. Vnde facile iudicari potest, quid sentiendum de *patronis ignorantiæ* Iesuitis quibusdam, qui *ignorantiæ* adeo patrocinium susceperunt, vt hæc homini magis prodesse quam nocere ex horum sententia debeat, quam horridam doctrinam ex merito exagitat atque explodit autor tractatus, quem inscripsit: *parallele de la doctrine des payens avec celle des Iesuites c. I. II. & III.* Adfert inter alia *p. 5.* sententiam Cardinalis SFONDRATI ab omni ratione alienam. Ait: *Deum ignorare, id quoque magna beneficii & gratiæ pars fuit; cum enim peccatum sit essentialiter offensio & iniuria Dei, sublata Dei cognitione, necessario sequitur, nec iniuriam, nec peccatum, nec æternam pœnam esse.* Huic blasphemiæ recte opponi potest illud HORATII: *odi profanum vulgus & arceo.* Et tamen, quod imprimis notandum, liber SFONDRATI Romæ impressus cura Cardinalis ALBANI, postea in Pontificem sub nomine CLEMENTIS XI. electi: *Et ce pape*, addit Autor prælaudatus *cit. l. non seulement l' a rendu public, mais il en a meme pris la defense, contre les prelats les plus éclairez de l' eglise, qui en demandoient avec raison la fletrissure.* Forsan adhuc hodie præoptat curia Romana, vt populus in summa detineatur ignorantia, & cœcorum more ab ignorantibus ducatur, ne animaduertant, quod occultare e re præsentis ecclesiæ esse videtur.

Imo & laicis, contra sententiam Iesuitarum.

§. II. Sinceriores interim in ecclesia Romana semper agnouerunt, *ignorantiam esse matrem omnium errorum.* Præ ceteris morbum hunc, qui per tot secula adflixit ecclesiam, detexit, ac per varia mala & corruptiones demonstrauit FLEVRIVS *tom. XIII. histor. eccles.* cui præmisit *discursum præliminarem*, in hoc themate illustrando vnice occupatum. Generatim docet, per irruptionem barbarorum, quæ totum imperium Romanum peruasit, eique tandem mortem attulit, studiorum culturam exaruisse: clericos crassiori cuidam philosophiæ tantum deditos, & rudi minerua vix necessaria attigisse, vt *vera a falsis* discernere haud potuerint. Multa inde (I) *supposititia* assumta, quorum falsitas iis latuit ex ignorantia communi illorum temporum, vt vel *Decretales* ISIDORI docent, quæ tamen in rem suam strenue vertit curia Romana. (II) Fabricatæ sunt ab otiosis monachis sanctorum & martyrum legendæ, & populo credulo a cœcis clericis propositæ. *Ainsi*, ait FLEVRIVS *cit. l. p. 14. quand*

Quia ignorantia est mater omnium errorum.

Causæ ignorantiæ antiquæ.

Mala eiusdem & calamitates.

Vt legendæ.

on n' avoit pas les actes d' vn martyr pour lire au jour de sa fête, on en composoit les plus vraisemblables ou les plus interveilleux, que l' on pouvoit; & par la l' on croyoit entretenir la pieté des peuples. Ces fausses legendes furent principalement fabriquées a l' occasion des translations de reliques, si frequentes dans le neuvième siecle. Imprimis vero (III) ignorantia homines in monstra quædam transformauit, vt, eiurata omni ratione, totos *credulitati & superstitioni* sese darent, ceu IDEM *p. 15.* obseruat, & quibusuis effictis miraculis, quorum cumulus immensus est, fidem haberent. Non dissimulat *p. 16.* in fictionibus hisce *spem lucri* non raro latuisse, vt vel ex *virtute miraculosa*, reliquiis afficta, credulos ad oblationes faciendas inuitarent, vel bona acquisita conseruarent metu miraculosæ cuiusdam vindictæ, in piam fraudem excogitatæ, & populo quotidie insinuatæ. Multa præterea bona, virtutes, & proemia temporalia *rudibus* proposita, qui cleri & eius causæ propugnationem suscipiebant, & aduersariis resistebant, quod *causa clericorum esset causa Dei.* Nata porro (IV) ex eodem fonte ingens *reliquiarum* farrago, quam imposturam imprimis FLEVRIVS *p. 29.* exagitat. Eccessit (V) ex eadem ignorantia & barbarie seculorum nimius reliquiarum cultus, *s' appuyant trop sur les vrayes reliques, & les regardant comme des moyens infaillibles d' attirer sur les particuliers & sur les villes entieres toutes sortes de benedictions temporelles & spirituelles*, vt IDEM *p. 20.* ex vero ait, additque ipsorum sanctorum, si adhuc viuerent, præsentiam plus salutis & vtilitatis nobis allaturam haud esse, quam ipsius saluatoris, qui tamen *Luc. XIII, 26.* præcepta eius non seruantibus & tamen hæcce occinentibus: *manducauimus coram te & bibimus & in plateis nostris docuisti*, responsurus est: *nescio vos, vnde sitis, discedite a me, omnes operarii iniquitatis.* Parum profuit *templum sanctissimum* iudæis, iniqua machinantibus, licet omnem quoque fiduciam in huius præsentia ponerent. *Ier. VII, 4.*

Superstitio.

Reliquiarum farrago.

Cultus.

§. III. Quid dicam (VI) de *peregrinationibus* ad loca, ex præsentia reliquiarum vel corporum sanctorum sæpe tantum ex *traditione* patrum fundata celebriora, quas pedetentim ignorantia *veræ pœnitentiæ* hominibus, peccatis onustis, imposuit, quæ sæpe tam indiscreto susceptæ sunt iudicio, vt episcopi aliique clerici ecclesias suas desererent, & infinita hominum multitudo sese sponte in interitum certissimum præcipitaret, de qua legi potest FLEVRIVS *p. 21. sq.* Sortes *sanctorum* (VII) ex eadem superstitione, quam *ignorantia* procudit, IDEM *p. 22. §. 6.* deducit,

Peregrinationes.

Sortes sanctorum,

cit, & ſicut vnus error plures alios facile producit, ita ad *tit. de ſortileg.* varias alias abuſuum ſpecies enarrabo. Nimia *imaginum* veneratio (VIII) non aliunde quam ex *ſuperſtitione cæca* nata, quam ſuo tempore CAROLVS M. & patres Francofurtani ab imperatore in ſynodo collecti agnouerunt, & tollendam iudicarunt, vt oſtendunt *libri IV. de cultu imaginum* iuſſu CAROLI M. conſcripti & a patribus prælaudatis approbati. Editi ſunt ad fidem exemplarium IOANNES TILII epiſcopi Meldenſis & P. PITHOEI ICti Pariſienſis, & præterea relati a MELCHIORE GOLDASTO anno 1608. in libello, cui titulus: *Imperialia decreta de cultu imaginum in vtroque imperio tam orientali quam occid. promulgata.* Somnia SVRII & BELLARMINI, quibus veritatem horum librorum ſupprimere ſtuduerunt, agnouit & exploſit NATALIS ALEXANDER *tom. V. hiſtor. eccl. p. 782.* quamuis nouis ſubterfugiis contra tela inde petita vti maluerit, facile detectis a SPANHEMIO *in hiſtor. imag. ſect.* 7. Hanc ſuperſtitionem non adeo FLEVRIVS taxat, cum tamen magis quam *Iconoclaſtarum* furor notari meruiſſet. Imprimis vero (IX) *corruptio morum* in clero & populo ſupinæ *ignorantiæ & ignauiæ* tribuenda eſt, quæ per infinita capita ſeſe exſeruit, hic non excutienda, in compendio tamen illuſtrata a FLEVRIO, & quamuis ipſemet adhuc *p. 69. apologiam* quandam illorum ſeculorum, quibus barbaries infecit res chriſtianorum, ſcribat, illa tamen ita comparata eſt, vt barbariem ipſam haud tollat, multo minus probet, primaria chriſtianiſmi capita ab *vniuerſali corruptione* intacta manſiſſe, quin potius, ex his ſeculorum tenebris, quæ ad ſeculum XII. regnaſſe creduntur, colligi facile queat, etiam in rebus *fidei* multa deprauata fuiſſe. Quis enim ſibi perſuadebit, clericos monachosque, in tetris tenebris atque caligine temporum conſtitutos, aliquid ſani proferre potuiſſe, quibus tamen *doctina morum fideique* concredita fuit, quod etiam pleraque illorum temporum ſcripta euincunt.

Imaginum veneratio.

Corruptio morum.

§. IV. Scholæ quidem non deerant, in monaſteriis atque eccleſiis cathedralibus, in quibus fere ante æuum CAROLI M. ſtudia deliteſcebant; ſed hæ etiam langueſcere cœperunt, nec ad ſolidiora penetrarunt, denuo tamen reſuſcitata a CAROLO M, vt eius literæ docent apud CAROLVM COINTIVM *in annal. Francor. tom. VI. ad ann. 787. n. 11. p. 340.* & LAVNOIVM *de ſcholis celebribus a Carolo M. & poſt Car. M. in occid. inſtauratis c. 1.* Huius imperatoris ardor pro reuocandis bonis literis & ſcientiis, quantum per caliginem illorum temporum fieri potuit, ſatis oſten-

Scholæ in eccleſiis cathedralibus & monaſteriis inutiles.

Tempore Caroli M.

Qui tamen ſtudia reducere ſtuduit.

ostendit, in Gallia atque Germania insignem bonarum artium penuriam fuisse. Hanc vero vt exstirparet, ipsemet in palatio regio *scholas* erexit *publicas*, ad quas etiam *laicis*, a monasticis scholis ante exclusis, aditus esset. Hoc exemplo illustri inuitati episcopi & abbates, mox *publicas* tales *scholas* in episcopiis & monasteriis in vsus *laicorum* aperuerunt, a quibus adhuc discernebantur *priuatæ claustrales*, soli monachorum institutioni destinatæ, vtpote qui ab assidua laicorum consuetudine auocandi videbantur, vt COINTIVS *cit. l. p. 341. in f.* obseruat. Præterea hoc quoque ad illustrationem huius tituli notari meretur, quod, vt COINTIVS ex TRITHEMIO refert, in monasteriis ad vsum monachorum duplices scholæ, *maiores & minores* fuerint. Id euincunt verba TRITHEMII *in chron. Hirsaug. ad ann. 952. p. m. 38. sq.* *In omnibus ordinis nostræ coenobiis, in Germania & Gallia, maxime monachorum,* SCHOLASTICI *ex monachis habebantur, qui iuniores quosque & ingenio præstantes in primitiuis literarum scientiis erudirent, & postea, qui habiles inuenti fuissent, ad altiora transmitterent. In solis autem famosioribus cænobiis, quibus & abundantia rerum temporalium erat copiosior, & monachorum numerus maior, constituebantur ad officium docendi alios monachi omnium doctissimi, & non solum in diuinis, sed etiam in secularibus literis eruditi, ad quos mittebantur monachi altioribus disciplinis instituendi. Quicunque autem inter eos maioris eruditionis famam in ordine acquisiuerat, etiam plures ad se missos discipulos ad erudiendum monachos habebat.* Refert deinde monasteria, in quibus hæ *duplices scholæ* floruerint: *Inter monasteria autem hunc morem studiorum habentia hoc tempore præcipua fuerunt: monasterium Fuldense, S. Galli, Augiense, Hirsfeldense, nostrum Hirsaugiense, S. Albani, Moguntinense, Corbeiense, Prumiense, Mediolanense, S. Dionysii Parisiense, S. Maximini Treuirense, Remense, Antissiodorense, Turonense, Stabulense & Winsenburgense: in quibus omnibus erant monachi & multi & valde studiosi, e quorum collegio in singulis cænobiis vnus ceteris in scientia scripturarum excellentior* SCHOLASTICVS *ponebatur.* In sequentibus *scholastici* huius aliquoties mentionem iniicit, ostenditque, eum *scholis maioribus*, in quibus altiora tradebantur, præfuisse. Ita paulatim *scholæ publicæ* passim erectæ, inter quas *Parisiensis* atque *Bononiensis* fere principatum gesserunt, & sub nomine *vniuersitatum* inclaruerunt, quod vniuersitas studiorum & scientiarum in his scholis traderetur, & PETRVS LOMBARDVS, scholasticorum parens, *Parisiis*

Autor scholarum publicarum.
Etiam in monasteriis & episcopatibus.
Et quidem maiores & minores.
Quorum exempla adferuntur.
Inter præceptores scholasticus princeps erat.
Inde natæ vniuersitates.

siis doceret, GRATIANVS vero decretum suum in *Bononiensi* compilaret, eiusque vsibus dicaret. Hæc duo lumina, qualia illorum temporum caligo generare potuit, infinitum studiosorum numerum vndequaque coegerunt, vt ex omnibus mundi angulis huc conuolarent, qui animum suum quibuscunque scientiis & artibus perpolire gestiebant. *Fama* enim horum *nouorum fontium* stupendos plane effectus produxerat, vt in hac duplici palæstra innutriti demum docti crederentur, & omnes excitarentur, ad studia bonarum artium resuscitanda & excolenda.

§. V. Vniuersalis hæc sitis, qua ex omnibus locis clerici & laici ad *Bononiensem* ac *Parisiensem academias* studiorum causa confluxerant, excitauit circa hæc tempora ALEXANDRVM III., vt anno 1179. in *concil. Lateran. III. c. 18.* scholas, in *ecclesiis cathedralibus* hactenus vel intermortuas & extinctas, vel parum recte instructas restauraret, & ita priscum morem, a CAROLI M. potissimum æuo in vsum deductum, reuocaret. Passim quidem adhuc scholæ in *ecclesiis cathedralibus* supererant, sed forsan rariores, vt emendatio necessaria videretur. In ecclesia Andegauensi seculo XII. circa ann. 1136. aderat *magister scholarum* magnæ autoritatis, qui in rebus gestis annotandis adhiberi solebat. Ita enim apud BALVZ. *tom. II. miscell. p. 208. cum in Andegauensi ecclesia nulla charta de rebus Andegauensium pertinentibus soleat recipi, nisi a* MAGISTRO SCHOLARVM *dictata & laudata fuerit.* In aliis forsan etiam non desuerunt *scholastici*, sed in plerisque sine dubio euanuerunt. Hic defectus causam dedit decreto concilii prædicti, vnde desumtum est *c. 1. X. h. t.* ibique cautum, *vt per vnamquamque cathedralem ecclesiam* MAGISTRO, *qui clericos eiusdem ecclesiæ & scholares pauperes gratis doceat, competens aliquod beneficium præbeatur, quo docentis necessitas subleuetur & discentibus via pateat ad doctrinam.* Scholas hinc inde in *cathedralibus ecclesiis* desiisse, & beneficium ab antiquo *magistro scholarum* suppeditatum extinctum fuisse, indicat IDEM in *c. collectant. c. 2. h. t.* præmittitque, beneficium tale *per omnes fere ecclesias maiores Gallicanas & fuisse quondam, & in quibusdam adhuc esse, sed ab aliquantis retro temporibus clericos, ecclesiarum ipsarum auaritia deprauatos, idem beneficium in communem vsum redegisse; qua de re*, pergit, *statim doctrina cessauit, dum doctoribus stipendium est subtractum.* Mox prouocat ad *concilii Lateranensis III.* placitum, & virtute eius Rhemensi archiepiscopo iniungit, *vt ad illas ecclesias accedat, & ad opus* MAGISTRI, *qui scholas regat, ali-*

Alexander III. in cathedralibus ecclesiis denuo scholas resuscitauit.

quod restituat beneficium, quod ad illud opus deputatum fuit antiquitus, aut aliud faciat de nouo deputari, vt competentibus stipendiis doctori prouisis pauperes, qui parentum opibus non iuuantur, per misericordiam ecclesiæ doctrinam sibi lætentur adesse. Palam est, hoc concilio nihil noui constitutum, sed *ius antiquum*, quod passim in desuetudinem abierat, eo tempore, quo bonarum artium cultura reflorescere incipiebat, reuocatum & restitutum fuisse.

Et ius antiquum reduxit.

Repetitum ab Innocentio III.

§. VI. Repetita paulo post anno 1215. sub INNOCENTIO III. *in concil. Lateran. IV. c. 11.* (apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p. 30.*) eadem sanctio, quæ in multis ecclesiis nondum in vsum erat deducta, vt indicat textus, vnde desumtum est *c. 4. X. h. t.* Ampliauit vero eam INNOCENTIVS III. *vt non solum in qualibet ecclesia cathedrali, sed etiam in aliis, quarum sufficere poterant facultates, constituatur* MAGISTER IDONEVS, *a prælato cum capitulo seu maiori & saniori parte capituli, qui clericos ecclesiarum ipsarum gratis in grammaticæ facultate & aliis instruat iuxta posse.* Præterea etiam hoc nouiter adiicit, *vt metropolis ecclesia* THEOLOGVM *nihilominus habeat, qui sacerdotes & alios in sacra pagina doceat, & in his præsertim informet, quæ ad curam animarum spectare noscuntur.* Tandem etiam sustentationis vtriusque rationem habet, & constituit in hunc modum: *Adsignetur autem cuilibet magistrorum a capitulo vnius præbendæ prouentus, & pro Theologo a metropolitano tantundem, non quod propter hoc efficiatur canonicus, sed tamdiu reditus ipsos percipiat, quamdiu perstiterit in docendo.* Tria potissimum ex hactenus adductis locis liquent: 1) scholasticum in *cathedralibus & collegiatis ecclesiis*, quarum facultates suppetunt, constituendum esse, qui in *grammaticæ* & aliis facultatibus instruat clericos, adeoque huic magistro præter *grammaticam* ceterarum etiam disciplinarum, vt rhetorices, dialectices &c. cura demandata fuit. Lectio enim vulgata in *c. 4. X. h. t.* est deprauata, vbi perperam legitur: *qui clericos ecclesiarum ipsarum gratis in* GRAMMATICA *facultate &* ALIOS *instruat iuxta posse.* Verba ipsius concilii saniora sunt apud HARDVINVM *cit. l.* secundum quæ legendum: *in grammaticæ facultate & aliis* i. e. facultatibus seu disciplinis. Notum enim est, quamlibet disciplinam *facultatem* ab antiquo dictam fuisse, vt vsus loquendi in academiis familiaris euincit: 2) constituendum esse in metropolitanis ecclesiis *Theologum*, qui edoceat publice, quæ ad doctrinam scripturæ S. pertinent: 3) vtrique integræ præbendæ prouentus assignandos esse, *vt tamen propter hoc non efficiatur*

Et ampliatum.

Quoad Theologi constitutionem,

Et sustentationem vtriusque.

Scholastici officium.

Officium theologi.

Quod fuit quasi conducticium ab initio,

326

tur canonicus. Obseruat MARCELLVS ANCYRANVS *ad decretal. super specula X. h. t.* (quod opusculum Lutetiæ Parif. anno 1667. prodiit) Theologum non vt *titulatum*, sed *vt conducititium ministrum* habendum esse, *qui tamdiu reditus percipiat, quamdiu in docendo persstiterit*, qua de causa vt *canonicus* considerari non poterat, nec ad munia canonicorum obligatus, multo minus ei integrum erat, vocem in capitulo exercere aliaque iura canonicorum sibi asserere. De *scholastico* in singulis ecclesiis constituendo non idem disponit, sed huic præbenda assignanda fuit, vt antea adducta loca euidenter docent, adeoque verba modo adducta de *solo theologo* loquuntur.

§. VII. Circa annum 1220. HONORIVS IV. id quod de *magistris theologiæ* per singulas *metropoles* statuendis sancitum erat, *in c. f. X. h. t.* confirmauit. Verum, quod mirandum est, pleræque ecclesiæ sese excusabant ob *raritatem magistrorum*, qua de causa HONORIVS voluit, vt *ab ecclesiarum prælatis & capitulis ad theologiæ professionis studium aliqui docibiles destinentur*, & ad hoc munus præparentur, *qui dum docti fuerint, in Dei ecclesia velut splendor fulgeant firmamenti, ex quibus postmodum copia possit haberi doctorum.* Addit vero: *Docentes vero in theologica facultate* seu disciplina, *dum in scholis docuerint, & studentes in ipsa integre per annos quinque percipiant de licentia sedis apostolicæ prouentus præbendarum & beneficiorum suorum.* De solis *scholarum ecclesiasticarum atque episcopalium magistris*, non de professoribus theologiæ, qui in vniuersitatibus docebant, HONORIVM III. intelligendum esse, recte obseruat MARCELLVS ANCYRANVS *in comm. ad cit. cap. f. X. h. t. c. 7. p. 53.* cum vnice de his *magistris theologiæ* agat, de quibus in *concilio Lateran. IV.*, quod adlegat, actum. Inde vero infert, professores in academiis nullum priuilegium *non residendi* ex hoc textu sibi arrogare posse, quod concedi potuit, quamdiu *magister theologiæ*, qui docebat, in ecclesiis supererat, & scholasticus munus suum in *cathedrali ecclesia* rite obibat. Ceterum si hoc ad academias, ex his scholis natas, transfertur, nihil impedit, quo minus eodem modo illi, qui *scholastici* munus in academiis nunc obit, quod in ecclesia cathedrali obire debebat, priuilegium *non-residendi* competere debeat, cum parum referat, vtrum *scholasticus* in ecclesia *cathedrali*, an vero in quadam *celebriori vniuersitate*, ad quam hodie confluxus discentium fit, publice doceat, in qua magis iuuentuti prodesse potest, quam in cathedrali ecclesia, in qua tales scholæ, quæ olim frequentes erant,

Noua Honorii IV. confirmatio.

Docentibus certo modo residentia remissa.

rant, deficerant & munus inane supereſt. Sed de hoc themate infra pluribus.

Clemens IV. magiſtrum ſcholarum canonicum eſſe voluit.

§. VIII. Anno 1267. CLEMENS IV. ſtatuta pro *eccleſia Anicienſi* edidit, relata a MARTENIO & DVRANDO *tom. II. theſ. anecd. p. 476. ſqq.* in quibus *c. 42.* varia de *ſcholaſtico* conſtituta ſunt. Dubitatum in hac eccleſia fuiſſe videtur, vtrum *ſcholaſticus* poſſit eſſe ſimul *canonicus*? quod de THEOLOGO INNOCENTIVS III. contrarium aſſeruerat. Inde CLEMENS IV. in hæc verba, quæ generalem rationem habent, edixit: *Quod magiſter ſcholarum eiusdem eccleſiæ quicunque pro tempore fuerit, a modo ſit eiusdem eccleſiæ canonicus & quod præbendam percipiat, iuxta ſuæ receptionis ordinem ſibi debitum, ſine tamen eorum præiudicio, qui iam recepti expectant præbendas vacaturas ibidem, qui legere in facultate theologica & facere continuam perſonalem reſidentiam teneatur.* Ita *ſcholaſticus* autoritate CLEMENTIS IV. inter canonicos ſub lege *perpetuæ reſidentiæ* relatus eſt, & quamuis hoc ſtatutum *locale* fuerit, credibile tamen eſt, alias eccleſias paulo poſt idem recepiſſe, prout vſus præſens adhuc docet. Et hinc recte CHOPPINVS *lib. I. de ſacr. polit. tit. 5. n. 12. p. 95. in marg.* obſeruat, *magiſtri ſcholarum dignitatem in qualibet fere cathedrali eccleſia eſſe*, inſtarque *prælaturæ* cenſeri.

Inde ſcholaſtici prælatis annumerati.

Præterea vero ille quoque abuſus ab ALEXANDRO III. *in c. 1. X. h. t.* iam notatus abolitus eſt, ne epiſcopi, quod per auaritiam eorum irrepſerat, pro *licentia docendi* pecuniam exigerent, quod eo tempore in morem, quem etiam pontifex ſecutus eſt, abierat, pro qualibet *conceſſione* vel *licentia* vel *vſu iuris* cenſum ſibi reſeruare, vt ad *tit. de cenſib. tom. III. p. 461. ſqq.* probatum dedi. Quod vero in *concilio Lateranenſi III.* iam generatim prohibuerat ALEXANDER III. id paſſim in literis ſuis, a MARTENIO & DVRANDO *tom. II. vet. ſcript. & monument.* editis, improbauit, imprimis *epiſt. 108. p. 730. & epiſt. 285. p. 853.* vnde liquet, potiſſimum in Gallicanis eccleſiis hunc morem vniuerſaliter irrepſiſſe, *quod illi, qui nomen magiſterii ſcholarum & dignitatem in eccleſiis aſſumunt, ſine certo pretio eccleſiaſticis viris docendi alios licentiam haud impenderint.* Prohibuit hanc conſuetudinem non adeo rationabilem pontifex, voluitque, *vt, quicunque viri idonei & literati voluerint ſtudia* REGERE *literarum, eos ſine moleſtia & exactione qualibet ſcholas* REGERE *patiantur.* Studia & ſcholas *regere* dicuntur, qui *h. t. magiſtri & ſcholaſtici* appellantur, vnde adhuc hodie paſſim in monaſteriis *regentes* dicuntur, qui *munus docendi* impetrarunt.

Qui pro annuo cenſu facultatem docendi conceſſerunt.

§. IX.

§. IX. Huius ordinationis vberiorem & ampliorem vsum serio optarunt Germani, quem ipsi pontifices per indiscretas imprudentesque prouisiones & concessiones *gratiarum* impedierant. Testantur de hoc insigni abusu *auisamenta Sigismundi & communium imperii ordinum* anno 1416. in *concilio Constantiensi* exhibita, relata a GOLDASTO *in collect. const. imp. p. 391. sq.* HARDTIO *tom. I. concil. Constant. in prol. c. 15.* & IACOBO FRIDERICO GEORGI in tr. quem inscribit: *imperatorum imperiique grauamina lib. I. c. 5. p. 194. sqq.* in quibus Cæsar & status, *quod ecclesia indigeret literatis & in scientia eruditis*, declararunt, atque in hunc finem proposuerunt, in qualibet ecclesia cathedrali quartam partem canonicatuum & præbendarum reseruandam pro *doctoribus sacræ theologiæ*, *iuris canonici*, & *ciuilis* aut licentiatis in eisdem. Hoc modo barbariei, quæ tunc regnabat, prospectum iri credebant, quod vt plurimum ex prouisionibus papalibus inepti & nullis tincti literis ad canonicatus admouerentur. Sed forsan parum profuit consilium in tam deperditis capitulorum moribus, residentia canonicorum relaxata, officiisque vicariis commissis. Magis ad præsentem scopum faciunt *auisamenta* FRIDERICI III. *& electorum in concilio Basileensi* anno 1442. exhibita & relata a GOLDASTO *cit. l. p. 312.* GEORG. *cit. l. p. 213.* & MVLLERO im Reichs-Tags-*Theatro* unter Kayser Friedrich den V. vorstell. *l. c. 4. p. 52.* Monuerunt enim Cæsar & proceres *c. 9. vt quæstio de vna præbenda in qualibet ecclesia metropolitana THEOLOGO assignanda, etiam ad cathedrales ecclesias nostræ nationis extenderetur, ita vt collationes præbendarum huiusmodi tenerentur canonicatu, & præbendam Magistro, Licentiato aut Baccalaureo formato in theologia, qui per decennium in vniuersitate priuilegiata studuerit, & onus residentiæ ac lecturæ & prædicationis subire voluerit, quique bis vel semel ad minus per singulas hebdomadas, cessante legitimo impedimento, legat.* De *scholastico* nihil additur, cuius assumtio iam iure communi determinata atque præcepta erat. Mirum vero est, a *theologo* in singulis cathedralibus ecclesiis recipiendo duntaxat desideratum fuisse, vt *bis* vel *semel* per singulas hebdomadas legeret, nisi asserere velimus, molestum admodum fuisse munus docentium, qui non tam *viua voce* docerent, quam *in scriptis* antea elaborata auditoribus suis prælegerent, vnde *prælectionum publicarum* appellatio adhuc retenta. Voti sui compotes facti sunt cæsar atque electores, & quod tantum intuitu *nationis suæ* monuerant, ad generalem tractum est legem in *concil. Basil. sess.* XXXI.

Germani tempore concilii Constantiensis vsum huius iuris serior vrserunt.

Imo etiam Fridericus III. cum electoribus in concilio Basileensi

Vt theologus in quauis cathedrali ecclesia constitueretur.

Qui bis vel semel per hebdomadem legeret.

Decretum concilii Basileensis.

XXXI. c. 3. apud HARDVIN. *tom. VIII. concil. p. 1248.* hoc modo: *cum per generalis concilii statuta sancte ordinatum existat, quod qualibet ecclesia metropolitana teneatur & debeat vnum habere theologum, qui sua doctrina & prædicationibus fructum salutis afferat; ordinat hæc sancta synodus, quod extendatur etiam huiusmodi ordinatio ad* ECCLESIAS CATHEDRALES, *taliter videlicet, quod quilibet collator ipsarum præbendarum teneatur & debeat canonicatum & præbendam, quam primum se facultas obtulerit, & inueniri potuerit, vni magistro licentiato vel in theologia baccalaureo formato conferre, qui per decennium in vniuersitate priuilegiata studuerit, & onus residentiæ ac lecturæ & prædicationis subire voluerit; quique bis aut semel ad minus per singulas hebdomadas, cessante legitimo impedimento, legere habeat, & quoties ipsum in huiusmodi lectura deficere contigerit, ad arbitrium capituli in subtractione distributionum totius hebdomadæ puniri possit.* Regustata hæc verba sunt ex *auisamentis* antea allatis, quæ docent, verba in his occurrentia: *ita vt collationes* (collatores) *præbendarum huiusmodi teneantur canonicatu* (canonicatum) *& præbendam magistro licentiato aut baccalaureo formato in theologia* (conferre) esse corrupta, & hoc modo, prout in parenthesibus monitum, ex *textu Basileensi* emendanda.

De præbenda theologo conferenda.

In Gallia quoque per pragmaticam sanctionem idem constitutum.

§. X. Anno 1438., cum iam per aliquot annos *Basileense concilium* pro reformanda ecclesia sudasset, in *conuentu Bituricensi* deliberatum est de quibusdam capitulis, quæ salutaria ecclesiæ fore, patres Basileenses censebant, ex quibus nota est *pragmatica sanctio* in Gallia, a CAROLO VII. post examen Bituricensium recepta & approbata, relata ab HARDVINO *tom. VIII. concil. p. 1950.* In his quoque *c. 13.* de *theologo*, in singulis ecclesiis cathedralibus constituendo, ita cautum: *Decretum de THEOLOGO per quascunque metropoles præbendando ad episcopales quoque ecclesias extendito: vt in illis* PRAEBENDA *theologo conferuetur, qui in aliqua generali academia decennem literis operam nauauit.* Refertur quoque hæc *sanctio pragmatica a* GOLDASTO *tom. I. constit. imper. p. 401.* sub tit. *Alberti II. imp. Augusti & Caroli VII. Regis Francorum pragmaticæ sanctionis capitula*, vnde liquet, ALBERTVM II. ante FRIDERICVM III. iam in *capitulum* adductum consensum dedisse. Id docent verba vltima post *c. 34.* subiecta: *hæc legum capitula patres concilii apud Basileam legitime congregati communi omnium sententia rite digesta sanxerunt; eademque ab* ALBERTO II. *imperatorum Romanorum, electoribus imperii & Carolo VII. rege Francorum*

Et Alberti II. Cæsaris auctoritate munitum.

eorum admitti, missis eius rei causa oratoribus in Hungariam, Moguntiam & Galliam, petierunt. Et imperator quidem atque electores ea in comitiis Moguntiæ celebratis sub præstito inter se iuramento acceptare & conseruare promiserunt &c. Certum est, ALBERTVM II. approbasse concilium Basileense, adeoque non improbabile est, cogitata hæc, vnde *pragmatica sanctio* in Gallia enata, etiam ab ALBERTO II. approbata, & rursus sub FRIDERICO aucta atque a Basileensibus tandem confirmata, vt modo *§. antec.* demonstratum est. Sub MAXIMILIANO I. anno 1510. grauamina nonnulla contra sedem Romanam a statibus congesta & cæsari oblata, vna cum *auisamentis ad Cæsaream maiestatem* exhibitis, a prælaudato GEORGIO *in cit. tr. p. 289.* In his prouocant ad *sanctionem pragmaticam* Gallorum, & vrgent, vt imperator quoque *concordatis* insistat strenue, & exemplum regum Gallorum in conferendis beneficiis imitetur. Consilio hoc vsurus Cæsar *pragmaticam* ad WIMPHELINGIVM professorem theologiæ Argentoratensem transmisit, vt, quæ in rem Germaniæ facere possent, inde decerperet, & cum annotationibus suis ad imperatorem transmitteret. Id quod & factum, vt GOLDASTVS *tom. I.* der Reichs-Satzungen *p. 228. seqq.* docet, quamuis non probabile sit, integras annotationes relatas fuisse, adeoque nec constet, quid ad *c. 13.* annotauerit WIMPHELINGIVS, in quo de *theologo* constituendo cautum fuerat.

Comitialique consensu firmatum.

Denuo sub Maximiliano I. repetitum.

§. XI. Enimuero nec in sequentibus temporibus id, quod *concilio* LATERANENSI cautum est, in obliuionem tractum, sed quoties in desuetudinem abire videbatur, rursus in vsum reuocatum est. Etenim in *concilio Coloniensi I. de anno 1536. P. 12. c. 3.* apud HARDVIN. *tom. IX. concil. p. 2023.* hoc monuerunt patres, & præmisso eo, quod in *c. 1. X. h. t.* refertur, addunt: *Cuius quidem saluberrimæ constitutionis vix vestigia quædam apud eiuscemodi ecclesias reliqua videmus. Nam vt scholas ipsas reperias, didascalum tamen vix vllum eruditum ac pium repereris: quod nihil pene stipendii (ne dicamus vnius præbendæ prouentus) illi suppeditetur; quod emendatione magna indiget. Neque enim hæc res leuis momenti est, a qua totius propemodum reipubl. tum salus, tum pernicies dependet.* Agnouerunt ergo Colonienses, emendatione opus esse, vt quod salubriter in *concilio Lateran. III. & IV.* statutum, in continuata obseruantia retineretur. In aliis ecclesiis *scholastici* iam ante hæc tempora memorantur, interque *præbendatos* referuntur, adeo vt hoc officium, quod olim carebat *dignitate* singulari,

Particularia concilia idem inculcarunt, vt Coloniense de anno 1536.

Quod hoc officium inane factum esset.

ri, illam pedetentim acceperit, æque ac cantoris munus, & quidem tunc potissimum, vbi a *vita communi* desciuerunt, & vera officia, canonicis olim attributa, vt scholastici, præpositi, cantoris, sacristæ, custodis, neglecta, retento tantum nomine & assumta in locum officii noua honoris accessione, vt iam obseruaui *tom. II. iur. eccl. lib. III. tit. 5. §. 71. p. 312.*

Licet magna esset autoritas summi scholastici, vt in ecclesia Frisingensi.

Scholasticus Frisingensis ecclesiæ non leuem autoritatem sibi iam anno 1390. asseruit, adeo vt *iurisdictionem & potestatem* in rectorem scholarium & scholares ecclesiæ collegiatæ S. Andreæ sibi assereret, quam controuersiam BERCHTOLDVS episcopus composuit, vt literæ eiusdem docent apud MEICHELBECKIVM *tom. II. P. 1. histor. eccl. Frising. p. 175. ad cit. ann.* Nomen *summi scholastici* gessit, in chartis vero Germanice exaratis: Tumb-Herr und Obrister Schulmeister, in oppositione ad *scholasticos* ecclesiarum collegiatarum. IDEM *cit. l. tom. II. p. 2. n. 318. & 321.*

Paderbornensi.

In *ecclesiis Paderbornensibus* tam in *cathedrali* quam *collegiatis scholastici & scholasticæ* referuntur in literis *anno 1434.* ad concilium Basileense datis apud SCHATEN *in annal. Paderborn. ad cit. ann.*, vt patribus ostenderent, amplitudinem & dignitatem huius diœceseos non admittere vnionem cum ecclesia Coloniensi, quam meditabatur archiepiscopus THEODORICVS. Docent enim, in ecclesia cathedrali esse *ordinarias dignitates*, plures sedes archidiaconales & XXIV. canonicos, maioribus præbendis præbendatos. Addunt, in ecclesiis collegiatis adesse *præpositos, præposituras, dignitates principales in iis existentes, decanos & decanatus*, SCHOLASTICOS & SCHOLASTRIAS & *alias dignitates inferiores.* Conf. SCHATEN *p. 595.*

Tridentini idem denuo corroborarunt.

§. XII. Patres Tridentini ann. 1546. *sess. V. de reform. c. 1.* non tantum conciliorum *Lateranensium*, sed etiam ipsius *Basileensis* placita agnouerunt atque denuo corroborarunt. Decreuerunt enim, *quod in illis ecclesiis, in quibus præbendæ aut præstimonium seu alind quouis nomine nuncupatum stipendium pro lectoribus S. theologiæ deputatum reperitur, episcopi, archiepiscopi, primates & alii locorum ordinarii eos, qui præbendam aut præstimonium, seu stipendium huiusmodi obtinent, ipsius S. Scripturæ expositionem & interpretationem per se ipsos, si idonei fuerint, alioquin per idoneum substitutum ab ipsis episcopis, archiepiscopis, primatibus & aliis locorum ordinariis, etiam per subtractionem fructuum cogant & compellant.*

Et præbendam Theologo assignandam constituerunt.

Quoad illa capitula, quibus hactenus suo defuerunt officio, ita cauerunt: *In ecclesiis autem metropolitanis vel cathedralibus, si ciuitas insignis & populosa, ac etiam collegiatis existentibus in*

aliquo

aliquo insigni oppido, etiam nullius diœcesis, si ibi clerus numerosus fuerit, vbi nulla præbenda aut præstimonium seu stipendium huiusmodi deputatum reperitur, præbenda quomodocunque, præterquam ex causa resignationis, primo vacatura, cui aliud onus incompatibile iniunctum non sit, ad eum vsum ipso facto perpetuo constituta ac deputata intelligatur. Sed quod antiquitus iam de *scholastico* cautum erat, denuo renouatur atque extenditur: *Ecclesiæ vero, quorum annui prouentus tenues fuerint, & vbi tam exigua est cleri & populi multitudo, vt theologiæ lectio in eis commode haberi non possit, saltim* MAGISTRVM *habeant, ab episcopo cum consilio capituli eligendum, qui clericos aliosque scholares pauperes grammaticam gratis doceat, vt deinceps ad ipsius sacræ scripturæ studia, annuente Deo, transire possint.* In sequentibus hanc prouisionem Tridentini vocant *piam, vtilem* atque *fructuosam*, præcipiuntque, *ne quouis quæsito colore negligatur*, multaque alia hoc institutum antiquum promouentia addunt. Inde in singulis ecclesiis *cathedralibus & collegiatis* vel est vel adesse debet duplex prædenda, *theologalis*, vti loquuntur, & *scholastici*. Vtrumque iam in antecedentibus conciliis & *Lateranensibus & Basileensibus* iniunctum est ecclesiis, atque ab imperatore & proceribus imperii expetitum, probatum, promotum. Iidem vlterius *sess. XXIII. de reform. c. 18. in f.* de *scholastria* agunt adduntque: *de cetero officia vel dignitates illæ, quæ* SCHOLASTRIAE *dicuntur, non nisi doctoribus vel magistris vel licentiatis in sacra pagina aut in iure canonico & aliis personis idoneis & qui per se ipsos id munus explere possint, conferantur, & aliter prouisio facta nulla sit, & inualida, non obstantibus quibuscunque priuilegiis & consuetudinibus etiam immemorialibus* Merito ita censuerunt Tridentini, quod hæc prouincia non otiosa & opere soluta, sed operosa esse debeat, quæ aptitudinem muneri conformem desiderat. Adeoque abusus nunquam ferendus est, si canonico illiterato necessariisque doctrinarum dotibus destituto *scholastria* confertur, a quo abusu nec purgata sunt capitula ecclesiarum protestantium, quacunque ratione tamen emendanda. Idem prouide quoque sancitum est in *statutis capituli Caminiensis de anno 1578. P. III. c. 4.* apud LVNICH. *in spicil. eccl. contin. III. in append. n. 8. p. 19. quoties per obitum vel resignationem vel alias præpositi, decani, vice domini, cantoris,* SCHOLASTICI, *thesaurarii officium vacauerit vel administratore caruerit, tunc ex collegarum numero ad singula officia & dignitates hi eligantur,* QVI OFFICII MAGNITVDINEM INTELLIGVNT, & *in laude pietatis, iustitiæ, industriæ & virtutis vixerunt.* Nemo autem

Vel vt ad minimum scholasticus constituatur.

Etiam in ecclesiis collegiatis.

Et quidem doctus & literatus.

Capituli Caminiensis decreta de anno 1578.

Quæ desiderant personæ habilitatem.

tem intelligit *magnitudinem huius officii*, de quo ago, nisi qui in artium studiis liberalissimis doctrinaque versatus atque ornatissimus est, vt professionis prouinciam in academiis tueri queat. Inde etiam factum credo, vt inter *dignitates scholastria* relata fuerit, adeo vt iuxta *statuta* prædicta *c. 17. scholastico* post decanum in sinistro latere ab episcopo proximus locus assignatus fuerit.

Scholastici munus.

§. XIII. Officium *scholastici & theologi* in quo consistere debeat, facile ex adductis locis colligitur. Scholastici speciatim in duobus occupatum esse debet: α) in doctrina liberalium artium clericis iunioribus tradenda, vt recte tradit PIRHINGIVS *ad h. t. §. 1. n. 2. & 6.* β) in *præfectura* quadam; supra enim iam obseruaui, duplicis generis *scholas* fuisse in monasteriis, *maiores & minores*, quæ ad capitula ecclesiarum *cathedralium & collegiatarum*, ad imaginem monasteriorum efformata, tractæ sunt. Illas regebat *summus scholasticus;* has alii præceptores seu *scholastici minores*, sub præfectura tamen illius, vnde etiam *summi scholastici* nomen accepit, quod etiam obseruat CIRONIVS *ad tit. de primicer.* Hac de causa quoque in *statut. Synod. Augustanis de anno 1611 P. III. c. 9. §. 11.* apud LVNICH. *in spicil. eccles. cont. II. p. 411.* de iunioribus canonicis, quos *domicellos* vocant, cautum, vt quoties tales in numerum *canonicorum* assumuntur, *is præsertim primo anno, qui* PROBATIONIS *vocatur, in cathedrali ecclesia summo scholastico subiectus sit, qui, apud quos præceptores quibus studiis & qua diligentia operam det, & quam honeste & pie viuat, attendere debeat.* Idem quoque prouisum in *decretis synodi prouincialis Salzburgensis de anno 1568. constit. 24. c. 6.* apud EVNDEM *contin. III. p. 826.* vbi *plena cura domicellorum* summo scholastico committitur. De *præfectura minorum scholarum* passim etiam disponitur, vt in iam laudatis *decretis const. 23. c. 5.* *Summorum scholasticorum munus est, suis scholis de catholicis, piis, doctis & diligentibus ludimoderatoribus prouidere, scholas sæpe & scholares præsertim præbendarios visitare, & quæ illis prælegantur lectiones, ac quomodo in studiis & in moribus proficiant, intelligere atque diligenter animaduertere, ne aliqui inter eos hæresis labe infecti &c.* In fine de disciplina hæc subnectuntur: *sint quoque solliciti, vt ipsi studiosi, præcipue præbendarii, sub disciplina & correctione suorum maneant præceptorum, neue per ciuitatem vlla deferant arma, neque noctu sint vagantes aut tumultuosi, sed domi manentes quieti omni cum modestia perseuerent, suis prælectionibus earumque repetitionibus assiduam nauent operam.*

In regendis etiam iunioribus canonicis.

Et scholis.

Atque scholaribus.

operam. Eandem quoque ſollicitudinem geſſerunt *ſtatuta capituli Caminienſis de anno 1578. P. III. cap. de ſcholaſtico eiusque officio apud* LVNICH. *in ſpicil. eccl. contin. III. in app. 25.*, ne hoc munus eſſet iners & inane. Præmittunt enim, ſcholis licet antiquis extinctis & rectioribus ſtudiis abolitis, *munus tamen ſcholaſtici & nomen in plerisque collegiis ad vsque hæc tempora*, vt loquuntur, *permanſiſſe.* Equidem mox definitio *ſcholaſtici* valde anguſta additur: *appellatur autem ſcholaſticus, cui in collegio ſcholas regendi & inſpiciendi munus delegatum eſt.* Verum hac vnica *præfectura* coarctari nequit prouincia *ſcholaſtici*, ad *docendum* potiſſimum conſtituti, & profeſſoris vicem gerentis, vt textus huius tituli loquuntur. Neceſſitatem præterea huius officii eximia laude ornant atque agnoſcunt, *partem politici ſtatus* illud dicentes atque decernentes: *vt iuxta vetus collegii ius ſcholaſticus eccleſiæ & ſcholæ rebus præſit, atque in collegio reſideat, facultatem autem inde diſcedendi non habeat, niſi eam ex probabili & legitima cauſa a reſidentibus impetrauerit.* In ſequentibus plenius de *præfectura ſcholarum* diſponitur, eaque ſpecialius, eidem iniungitur ex hoc principio, *quod ſcholaſtici munus ſcholaſticum ſit, & præcipue inſtaurationæ ſcholæ & inſtitutioni iuuentutis ſeruire debeat.* His verbis dubio procul plenius & planius *ſcholaſtici* partes adumbrantur atque depinguntur, & quia præ ceteris elegantior ſtylus inſigne ornamentum conciliat docenti grammaticam ceterasque artes liberales, hunc quoque vel ideo etiam in eo deſiderarunt, quod quælibet acta & geſta per eum conſcriberentur, prout ſupra etiam § V. obſeruaui. Teſtantur Caminienſia ſtatuta *cit. l. conſtare ex antiquitatis monumentis*, SCHOLASTICI *munus fuiſſe, vt priuilegiorum literarum & quorumcunque publicorum formulas, præterea cauſas diſceptantium, & quæ eam ad rem pertinent, annotaret, ſcriberet vel collegii notario dictaret, relegeret, emendaret, & poſtea præſentibus collegiis legeret. Formulis autem perlectis & paribus aut maioribus ſuffragiis comprobatis, theſaurario vel ei, qui ſigillum a theſaurario habet, ſigillandas traderet, exemplaria quoque formularum retineret, & ad monumenta alia harum rerum reponeret.* Munus ergo *ſecretarii* vel *directoris notariorum* geſſit, operamque dedit, vt formulæ recte & ſtylo probato conciperentur. Denique quia *examina* candidatorum reuera *tentamina ſcholaſtica* ſunt, nec abhorruit a munere *ſcholaſtici*, examini ordinandorum cum aliis intereſſe, & vires eorum explorare. Loquuntur id ipſum *Salzburgenſia ſtatuta* ſupra laudata *conſtit. XXII.* apud LVNICH. *cont. III. ſpicil. eccl. c. 3.* *Hortamur quoque &*

Inde definitio ſcholaſtici.

Ad munus docendi præcipue conſtituti.

Ex ſtatutis Caminienſibus illuſtrata.

His etiam examina candidatorum iniuncta.

& paternæ iniungimus nostræ metropoliticæ atque cathedralium ecclesiarum SVMMIS SCHOLASTICIS *& cantoribus, vt hac in re officiis suis facto respondeant: & dum futuri ecclesiæ ministri probantur, ipsi personaliter cum officialibus atque in spiritualibus vicariis generalibus suorum ordinariorum intersint, atque his cuiuslibet cathedralis minorem scholasticum; nec non & theologum ab illius ecclesiæ episcopo assumtum vel alium ad episcopi placitum adiungant.* Cantor in officio adducto adiungitur *scholastico*, quia eius quoque officium quodammodo *scholasticum* erat, adeo vt, obseruante CIRONIO *ad tit. X. de primicer. p. 17.* sæpius *magister scholarum & caput scholæ* quoque dictus fuerit, & *dignitatem* habuerit. *c. 6. X. de consuet.* Hoc intuitu in *statut. Camin. p. 25. in cap. de Cantore eiusque officio* huic datum est, *vt simul cum decano &* SCHOLASTICO *pie elaboret, quo patefactæ religionis veritas, ceremoniarum vsus & literarum studia floreant.* Late ergo patuit prouincia *scholastici*, ita adornata & instructa, vt 1) ipsemet humaniora eo tempore maxime traderet, quo adhuc in *vita communi* canonici persistebant, & plures alii *clerici iuniores* adsciscerentur: 2) cum quodam imperio præesset *scholasticis minoribus* & scholis, easque sedulo visitaret: 3) pie elaboraret, quo veritas religionis, ceremoniarum vsus & literarum studia vigerent: 4) examinibus emancipandorum & promouendorum interesset: 5) quæ literis mandanda essent, curaret, formulasque traderet: 6) denique iuniorum canonicorum, quos *domicellos* vocabant, curam gereret, caueretque, vt optimis artibus moribusque instituerentur.

Vt & cantoribus, quorum munus æque scholasticum fuit.

Amplissimum munus scholastici depingitur.

Inde præbenda scholastica, quæ integra est.

§. XIV. Hanc ob causam illis assignantur prouentus integri vnius præbendæ, quæ vocatur *præbenda scholastica*, adeoque ita comparata esse debet, vt sufficientes inde reditus, muneri huic conformes, percipere possit. Id perspicue traditur in *Salzburg. statut.* sæpe laudatis *p. 820. Si prouentus officiorum* CANTORIS *&* SVMMI SCHOLASTICI *ita tenues extiterint, quod mercedem laborum debitam non ferant: volumus, quod episcopi & capitula prouisionem aliquam faciant, vt tam necessaria in ecclesiis officia pinguiora, & talia reddantur, ne omnino extinguantur.* Probabile est, non *integram præbendam*, sed tenues & parcissimos reditus his officiis destinatos fuisse in nonnullis ecclesiis cathedralibus, & ita non plene satisfactum legibus hactenus fuisse, quod crederent, ad hæc officia α) eligi canonicos aliunde virtute *canoniæ* suæ præbendatos: β) modico eos contentos esse debere, ne *duplicem præbendam* acciperent: γ) leuidense hoc stipendium vt accessorium *præbendæ* tanquam *principalis* considerandum

Abusu abolendo.

fide-

ſiderari. In hoc vero contra legem antea allatam peccarunt, quæ vt *vnius præbendæ* reditus ſcholaſtico aſſignarentur, iuſſit. Sicuti enim *præpoſitura* proprio beneficio gaudet, & iuxta *concil. Tridentinum* theologo prima, quæ poſt illud vacauit, obuenire, & in ſucceſſores eius deriuari debet, ita quoque æquum & neceſſum fuit, vt *præbenda integra ſcholaſtico* aſſignaretur, vel ad minimum reditus, qui vnius præbendæ menſuram exhauriunt. Credo hoc intendiſſe Tridentinos etiam *ſeſſione V.*, qui, obſeruante PIRHINGIO *ad h. t. §. 1. & 6.* in eo a decretalibus receſſerunt, quod haud fecerint mentionem *præbendæ ſcholaſticæ*, ſed vel alterius *ſimplicis beneficii* fructus, vel ex capitulari vel epiſcopali menſa *condignam* aliquam *mercedem* perſolui ei voluerint, quia animaduerterunt, canonicis qua talibus, etiam præbendatis, hanc deferri prouinciam in plerisque capitulis non poſſe. *Condigna* enim *merces* vix rectius æſtimabitur, quam ex menſura iure communi conſtituta, ſeu ex *vnius præbendæ reditibus;* vt parum referat, ſi vel certa *præbenda* ab antiquo iam fundata huic officio deſtinetur, vel ſi ſuperſunt reditus, ex his ſufficiens ſtipendium *loco præbendæ* de nouo conſtituatur ſcholaſtico. Quod & Tridentini intenderunt.

§. XV. Præterea quod in *concilio Lateran. IV.* de *præbenda theologali* coarctatum, in *Baſileenſi* ampliatum, & *Tridentino* denuo corroboratum, in Germania paſſim in vſum deductum eſſe, ſtatuta ſynodalia, maxime poſt *concilium Tridentinum* publicata, teſtantur. Docent id ipſum *ſtatuta Conſtantienſia de anno 1567. tit. III. c. 1. & 2.* apud LVNICH. *in ſpicil. eccl. contin. II. p. 497.* imprimis vero *Salzburgenſia* ſæpe laudata *conſtit. XXI. in contin. III.* LVNICHII *p. 818.* & Leodienſia de anno 1548. apud EVNDEM *cit. l. p. 1107.* ſub rubrica: *De aſſumendo in qualibet opulentiori eccleſia theologo.* Additur: *Idemque in Traiectenſi & Aquisgranenſi & aliis canonicorum collegiis opulentioribus fieri volumus.* Pariter extra Germaniam vſus *theologalis præbendæ* propagatus & confirmatus, vt in *concil. Narbonenſi de anno 1551.* apud HARDVIN. *tom. X. concil. p. 455.* *Cameracenſi de anno 1665. ibid. p. 576. in f.* *Mediolanenſi I. de anno 1565. ibid. p. 639.* & aliis pluribus. Neque vero deterruit ab hoc inſtituto autores huius conſilii, quod ita theologus a *diuinis* abeſſe cogatur, quæ tamen canonicis potiſſimum mandata & iniuncta: nam huic dubio ſatisfactum in *concil. Lateran. V. de anno 1516.* apud HARDVIN. *tom. IX. concil. p. 1814.* vbi ita: *Et vt liberius ſtudio vacare poſſit, etiamſi abſens fuerit a diuinis, habeatur pro præſente, ita vt nihil perdat.* Ad *ſcholaſticum*

De theologali præbenda in Germania.

Ex ſtatutis Conſtantienſibus, Salzburgenſibus, Leodienſibus,

Narbonenſibus aliisque.

Non reſidens pro præſente hoc caſu habetur.

ſticum quin idem applicari poſſit, non dubito, ſi vel maxime ipſi, prout decebat, præbenda propria conferatur, quod pro *præſente* haberi debeat, quoties a diuinis abeſſe cogitur.

Non ergo hæc iura ad antiquas fabulas referenda.

§. XVI. Tradidi ſcita conciliorum, iuris canonici placita, ſtatuta capitulorum atque decreta diœceſana, imo imperatoris & procerum Germaniæ deſideria, quæ eos in ruborem coniiciunt, qui aſſerere non verentur, traditiones de præbenda *ſcholaſtica* vel *theologali ad antiquas fabulas* referendas: munus ſcholaſtici hodie omnino ceſſare, & titulum nudum ſeu nomen tantum eius ſupereſſe: Academias eſſe inſtitutas, in quibus clerici præparentur ad munera ſacra, adeoque *ſcholaſtici* non amplius eſſe, *docere:* ipſum percipere ſcholaſtriæ fructus, ſed citra vllum reale officium, quod dudum exaruiſſe dicitur, adeoque de hoc titulo eiusque explicatione non adeo laborandum eſſe. Ego vero non fui credulus illis, ſed poſtquam animaduerti, tot conciliis & decretis hanc cauſam de præbenda *ſcholaſtici* & *theologi* fuiſſe actam, deciſam, repetitam, & præterea ſumme elaboratam, ne tam *neceſſarium officium* extingueretur, vt in *Salzburgendi ſynodo* dicitur, curatius hanc rem enucleandam eſſe cenſui. Id quidem negari nequit, in abuſum ſcita hæc tracta, & a vero ſcopo ſuo abducta, atque inde factum fuiſſe, vt *ſcholaſticus* eſſet ſine *ſchola*, *auditoribus & peritia docendi*; interim tamen fructus *ſcholaſtriæ* perciperet; ſicuti vero *abuſus* nemini ius perpetuum & irreuocabile tribuunt, ſed potius occaſionem præbent, ea, quæ a ſuo ſcopo per ſummam incuriam aberrarunt, in melius reformandi, vt *tom. III. lib. 3. tit. 36. §. 48. ſeqq.* in alia materia, ſimilibus abuſibus referta, oſtendi; ita nihil prohibet, quo minus tam antiqua & optima inſtituta ab abuſibus purgentur, collegia canonicorum ad id, quod ſui officii, reducantur cureturque, vt munus *ſcholaſtici & theologi* in actum deducatur, & vbi hactenus hoc munus prorſus per incuriam exſtinctum eſt, illud reſtauretur.

Quod probatur contra diſſentientes.

Et abuſus.

Quomodo vſus huius officii reduci queat.

§. XVII. Id vero optime fieri poſſe in comperto eſt, ſi hæc præbenda *ſcholaſtici & theologi* profeſſori in academiis conferatur, isque in *numerum canonicorum* vel præbendatorum more conſueto recipiatur, & quamuis *reſidere* non poſſit, pro *præſente* tamen, iuxta principia *iuris canonici* habeatur, vt tamen, ſi velit & poſſit, ordinariis capituli conuentibus, ſi canonicus eſt, interſit, & de neceſſariis rebus cum illo deliberationes inſtituat. Et quia hæc præbenda ipſi pro *officio reali* præſtando confertur, ſpeciatim præbendatus adſtringi poteſt, vt vel in *ſemina-*

rio

rio selecto, quod fere expedit, vel in *publico auditorio lectiones praebendales* instituat, quibus peculiariter, qui ad regimen ecclesiarum vel scholarum destinantur, praeparari & hi imprimis instrui debeant, qui academiis valedicere, & se ad munera *pastoralia* vel *scholastica* obeunda accingere intendunt. Hoc modo *praebenda scholastici & theologi*, quae antea iners & otiosa fuit, redditur negotiosa, & ad verum suum reducitur scopum, quod vt fiat reipubl. & ecclesiae interest. Errant enim magnopere, qui asserunt ingeminantque, id hac doctrina agi, vt contra *instrumentum pacis & statuta capituli* exstinguatur praebenda quaedam in capitulo; id enim *contra bonam fidem* asseri, ex antea dictis apparet. Numerus *canonicorum* non minuitur: manent praebendae in suo statu: praebenda scholastica non praecise *canonico* conferenda, id tantum praecauetur, ne *beneficium officio*: capitulum magistro seu doctore: praebenda titulo, quem hactenus per summum abusum solum constituit *nomen*, careat. Quid quod vbi haec praebenda, vsui tam necessario destinata, vel periit, vel contra legum praecepta nondum introducta est, ibi capitula ex *lege ecclesiastica & imperii* toties reiterata obligantur, vt vel exstinctam resuscitent, vel vacantem huic munera iuxta conditiones antea traditas assignent. Neque vero lapsus temporis diuturnior aut non-vsus vllum praesidium negligentibus, tot legibus tamen prouocatis, adferre potest; vtpote qui *abusus*, prout antea dictum, non roborat, nec eis vim tribuit, quia huc trahi potest clausula *c. f. X. h. t. non obstante aliqua contraria consuetudine vel statuto*, quae multo magis ad praesens thema applicari potest, cum pontifex illam in re longe minore admiserit, certumque sit, contra *functiones publicas*, *ad salutem ecclesiae & reipublicae* necessarias, nullam allegari posse praescriptionem. Atque in hanc sententiam transiisse Facultatem nostram iuridicam, iam olim obseruaui *tom. II. iur. eccl. lib. 3. tit. 1. §. 50.* ipso adducto responso. Hoc post aliquot annos, resuscitata denuo hac controuersia, nouo corroboratum est responso, quod recitat Dn. FLEISCHER **in der Einleitung zum geistl. Rechte** *in calce tract. n. 3.* Et cum eodem tempore, h. e. anno 1724. meam hac de re sententiam de dubiis nouiter motis a potentissimo rege Borussiae edere iussus fuerim, illam declarationis gratia hic subiiciam. Quaestiones vero hae mihi propositae sunt:

Saluo instrumento pacis.

Non obstante vlla praescriptione.

Assensus facultatis nostrae.

Sententia autoris ad iussum potentissimi regis Borussiae exposita.

Qu. I. Ob

Qu. I. Ob nach anno 1624. ein præbendatus scholasticus bey denen Dom-Stiftern vorhanden gewesen, weil dieses Jahr in dergleichen Fällen die Regel mache, und dadurch denen iuribus canonicis & conciliis derogire?

Qu. II. Ob die Wiederaufrichtung der præbendæ scholastici denen zwischen Ew. Königl. Majestät und denen Stiftern gemachten Verträgen zuwider sey?

Qu. III. Ob in solchem Fall, wenn diese præbenda einem possessori conferiret werden solte, er sich, als ein nobilis, habilitiren müsse?

Qu. IV. Ob die Stifter, so Schulen haben, noch überdem præbendam scholastici auszumachen schuldig, wenn sonderlich anno 1624. dergleichen Schulen vorhanden gewesen?

Qu. V. Ob die Stifter alsdenn die Schulen noch weiter zu unterhalten schuldig?

Quæstio I. Bey der I. Frage ist zuförderst zweyerley zu bemercken:

1. Daß denen Evangelischen Ständen des Reichs die in *I. P. art. 17. §. 3.* befindliche derogatio iuris canonici & decretorum conciliorum nicht opponiret werden können, wenn sie zum Besten der Kirchen nach Maßgebung des iuris canonici und deren conciliorum etwas löbliches und ersprießliches in denen Stiftern anzuordnen gemeynet sind:

2. Daß in dieser Materie der annus regulatiuus nicht zu attendiren, noch dahin zu ziehen sey.

Denn so viel das erste betrifft, so beziehe ich mich auf dasjenige, was in dem letztern nomine Facultatis ausgefertigten responso davon angemercket, und gar wohl gezeiget ist, daß solche Clausul zur Sicherheit derer Protestanten gegen die Catholischen nothwendig angehenget werden müssen. Von diesen war nach ihren bekanten principiis zu befürchten, daß sie sich gegen diesen Friedens-Schluß derer Schlüsse, welche nomine ecclesiæ in denen conciliis abgefasset, und der Päbstlichen Rechte, als welche dem Friedens-Schlusse schnurstracks zuwider waren, bedienen, und vorgeben möchten, daß, was dem entgegen, keine verbindliche Kraft haben könte. Diesem nach leidet es die eigentliche Absicht der Protestanten bey dem

dem instrumento pacis nicht, daß solche Clausul gegen die Protestanten gebrauchet werden könne, wenn sie dasjenige, was in iure canonico & conciliis heilsam angeordnet, und denen Stiftern ex lege auferleget ist, wieder einführen, und zum nützlichen Gebrauch appliciren wollen; zumal die Evangelische præbendati solcher exception sich nicht bedienen können, dieweil zwischen Evangelischen und Evangelischen der Friedens-Schluß nicht gemachet, und also auch die Evangelische præbendati aus der gedachten clausul keiner exception sich anmassen mögen. So können auch die Catholische præbendati, als welche die Schlüsse derer conciliorum annehmen, und die iura canonica respectiren müssen, wenn man sie dahin anweiset, nicht leicht daraus einen Behelf haben; indem nicht zu befürchten gewesen, daß die Evangelische aus denen conciliis und päbstlichen Rechten den Oßnabrückischen Friedens-Schluß anfechten, oder dagegen etwas verordnen würden, sondern es ist dieses allein von Seiten derer Catholischen zu vermuthen gewesen, dahero nur diese auf solche clausul zu verweisen seyn würden, wenn sie die decreta conciliorum & iuris canonici gegen das instrumentum pacis gebrauchen wolten, wiewol auch, wie bey dem andern Punct angezeiget werden soll, die intendirte Einrichtung wegen der præbendæ scholastici dem instrumento pacis nicht einsten zuwider ist, und also die verba *art. 17. §. 3.* contra hanc transactionem vllumue eius articulum aut clausulam &c. hierher gar nicht gezogen werden können. Gleiche Beschaffenheit hat es auch mit dem *art. 7. §. 2.* allwo verordnet, daß nur die drey recipirten Religionen im Römischen Reich geduldet werden sollen, als welches bloß der Catholischen wegen, die der Toleranz zuwider, geschehen, einen Evangelischen Fürsten aber nicht verbindet, anderer Secten zugethane aus seinem Lande zu jagen, und dahero die Evangelischen Landes-Stände gegen ihren Evangelischen Landes-Herrn daraus keinen Anspruch machen können.

THOMAS. **Evangel. Fürsten-Recht in Theol. Streit-Sachen** *pos. 18. p. 199.*

Bey dem andern Punct setzen Ew. Majestät billig voraus, daß die Anrichtung einer præbendæ scholastici zum besten derer Vniuersitäten ein gar heilsames und ersprießliches Werck sey, und billig bey den Stiftern, so ferne solches dem Oßnabrückischen Frie-

dens-Schluß nicht zuwider, einzuführen, als welche ja guten Theils auf ihrer ersten Einrichtung geblieben, und dahero billig ist, daß zu demjenigen Endzweck, zu welchem die Præbenden ursprünglich angeleget, dieselben wieder gebracht werden. Es ist solches in unsern beyden nomine facultatis ausgefertigten responsis ex consensu occidentalis ecclesiæ zur Gnüge ausgeführet, dabey ich nur dieses bemercke:

1. Daß es nicht allein auf die præbendam scholastici stricte dicti ankomme, sondern hierbey mit auf die præbendam theologi vornemlich mit zu sehen, absonderlich da in concilio Basileensi *sess. 31. c. 3.* alle cathedral-Stifter dahin verwiesen sind, quod quilibet collator ipsarum præbendarum teneatur, & debeat canonicatum & præbendam, quamprimum facultas se obtulerit, & inueniri potuerit, vni magistro, licentiato, vel in theologia baccalaureo formato conferre, qui per decennium in vniuersitate priuilegiata studuerit, & onus residentiæ & lecturæ & prædicationis subire voluerit, qui bis aut semel ad minus per singulas hebdomadas, cessante legitimo impedimento, legere debeat, & quoties ipsum in huiusmodi lectura deficere contigerit, ad arbitrium Capituli in subtractione distributionum totius hebdomadæ puniri possit; aus welchen denn erhellet, daß die Absicht dieses concilii so wol, als derer vorhergehenden dahin abgezielet, daß der Canonicus Theologus die spartam eines Professoris verrichten, und bey denen Stiftern dasjenige übernehmen soll, was in die professionem theologiæ auf Vniuersitäten läuft:

2. Daß, nachdem bey unsern Stiftern sich die Gelegenheit nicht mehr befindet, daß ein Præbendatus zum Scholastico & Theologo oder Professore theologiæ vel philosophiæ, um die iuniores clericos bey denen Stiftern in der theologia, philosophia & iure canonico zu informiren, bestellet, sondern nunmehr die Studiosi auf Vniuersitäten hierzu præpariret werden, als welche dieses onus denen Stiftern abgenommen, dennoch es höchst billig und denen alten Stiftungen gemäß sey, daß die præbenda scholastico & theologo destinata denen gereichet werde, welche die vices scholastici & theologi canonici auf Vniuersitäten verwalten, wie denn der berühmte Fleury, da er von dem scholastico & theologo gehandelt, dahin abzielet, und saget: Desideria auctorum harum institutionum explentur hodie per academias & collegia.

Instit.

Instit. iur. eccles. P. I. c. 19. §. 5. in f.

Dieweil nun denen Stiftern dadurch dieses onus abgenommen und denen academiis zugeleget: so wäre es unbillig, wenn sie die dazu gewidmete Reuenuen sine caussa geniessen, und verhindern wolten, daß nach dem alten instituto nicht etwa eine præbenda der Facultati theologicæ vel philosophicæ beygeleget, und Ew. Königl. Majestät dadurch die Unterhaltung eines oder mehreren Professorum, so diese studia treiben, abgenommen würde. Denn einmal ist diese Pflicht, einen Theologum & Scholasticum zu unterhalten, denen Stiftern in so vielen conciliis auferleget, und zwar der Kirchen zum besten, von welcher Pflicht sie zwar in so weit bey uns befreyet sind, daß der Canonicus Scholasticus oder Theologus nicht mehr lesen und profitiren darf in Stiftern, als worzu die Gelegenheit ermangelt, nicht aber daß die Stifter die Reuenuen, so diesem Amt gebühren, sine caussa geniessen, und inzwischen dieses Amt auf Ewr. Königl. Majestät Unkosten andere auf Vniuersitäten führen lassen. Es hat Albertus Cranzius zu seiner Zeit diesen Mißbrauch taxiret, es aber ohne Zweifel besser gewünschet, da er saget: Aetate nostra scholastici nullum officium est, nisi collectas pauperum scholarium in vsus mensæ suæ vertere.

Lib. VII. Vandal. c. 4.

Welches denn kein geringer Mißbrauch gewesen, und noch heutiges Tages ist, welchen Ew. Königl. Majestät aber nach dem hohen von GOTT verliehenen Regal abzuthun so wol befugt, als ohne Anstoß des Oßnabrügischen Friedens-Schlusses berechtiget sind.

Dieses nun vornemlich zu zeigen, so ist anfänglich in dem nomine facultatis abgefaßten responso klärlich dargethan, daß durch Einführung der qu. præbende dem Oßnabrügischen Friedens-Schlusse nicht entgegen gehandelt werde; anerwogen die Præbende dadurch nicht eingezogen, aufgehoben, oder cassiret, sondern vielmehr ad vsum suum legitimum appliciret, im Gegentheil der Mißbrauch der geistlichen Güter verhütet wird, bevorab da alle Stifter ex lege ecclesiastica zu Errichtung solcher Præbende, und Verrichtung des dabey gelegten Amtes verbunden, mithin wenn solche inskünftige einem Professori in academiis gereichet wird, dieser nach den Kirchen-Rechten a residentia zwar befreyet, iedoch aber, wie andere præbendati, die collation suchen, und er darauf inter canonicos referiret werden muß. Dieses

 ver-

verbietet das instrumentum pacis gar nicht, und gehet dessen Absicht keines weges dahin, daß die protestirende Stände dasjenige, was in den alten Kirchen-Rechten wohl und heilsamlich versehen, und zu Verbesserung des Kirchen-Wesens gehöret, nicht reduciren, und nach deren Vorschrift einrichten solten, weil auf diese Weise kein Mißbrauch, der anno 1624. bereits im Schwange gewesen, bey den Stiftern und andern collegiis piis abgethan, sondern alles in summa corruptione gelassen werden müsse, absonderlich da die alten Kirchen-Rechte Ewr. Königl. Majestät wohlgegründeten intention beytreten, und folglich keine innouatio geschiehet. Hiernächst so sind die Stifter, welche Ewr. Königl. Majestät die Introducirung dieser præbendæ streitig zu machen intendiren, entweder gantz der Augspurgischen Confession zugethan, oder capitula mixta, oder endlich pur Catholische Stifter. Die Evangelischen Unter- und Ober-Stifter haben deswegen kein ius contradicendi ex statu anni 1624. weil dieser terminus in dem Oßnabrügischen Friedens-Schlusse nur zwischen streitenden Partheyen, welche die Augspurgische Confeßions-Verwandten und Catholischen waren, gesetzet, und was einer dem andern nach dem statu anni decretorii zu restituiren schuldig, determiniret worden, also derer damaligen paciscentium intention niemals gewesen, daß dieser terminus auch denen Evangelischen Landes-Fürsten in regard derer Evangelischen Stifter und Kirchen quoad exercitium iuris sacrorum gesetzet seyn solte, als unter welchen kein Streit gewesen, und daher der Vergleich auch auf sie nicht zu ziehen. Ew. Königl. Majestät haben zwar in den uns vorgelegten Fragen dieses vorauszusetzen allergnädigst beliebet:

> Weil dieses Jahr in dergleichen Fällen die Regul mache;

jedoch solches nicht pro ratione decidendi (weil sonst darüber uns zu fragen unnöthig gewesen) sondern vielmehr pro ratione dubitandi gesetzet, und unser allerunterthänigstes Gutachten darüber gefordert. Nun bin ich der allerunterthänigsten Meynung, daß eben dieses hierbey in quæstione sey? Denn so wenig man aus dem Oßnabrügischen Friedens-Schluß einen Bischoff von Bamberg, Würtzburg, Cölln und Lüttig und dergleichen nach dem termino anni 1624. Grentzen setzen und verbinden können wird, daß er in seinen Stiftern contra statum anni decretorii nichts ändern könne; eben so wenig ist gedachter Friedens-Schluß auf den Fall zu ziehen, wenn ein Evangelischer Stand des Reichs

Reichs in seinen Evangelischen Stiftern und Kirchen zum besten derselben und des Landes contra statum regulatiuum anni 1624. etwas einführen will, weil, wenn dieses angehen solte, Ewr. Königl. Majestät allerhöchstes Regal in sacris sehr geschmälert, in effectu guten Theils eneruiret, ja Ew. Königl. Majestät und aller Evangelischen Stände conditio weit schlimmer als der Catholischen Bischöffe seyn würde, da doch es in instrumento pacis art. 5. §. 1. gar nachdrücklich heisset: Inter vtriusque religionis electores, principes, statusque omnes & singulos sit æqualitas exacta mutuaque, ita vt, quod vni parti iustum est, alteri quoque sit iustum. So weiset auch der gantze Zusammenhang des Oßnabrügischen Friedens-Schlusses, daß, so ferne zwischen Evangelischen und Catholischen Streit entspringet, alsdenn solcher ex habita possessione anni 1624. decidiret werden müsse, wie absonderlich aus dem *art. 5. §. 25.* und *26.* zu sehen, wo von dergleichen Stiftern, Klöstern und Kirchen gehandelt, und nachdem das fundamentum vnicum transactionis in der habita anni 1624. possessione gesetzet worden, am Ende hinzu gethan wird; Nec A. C. addicti post hac in habita vel recuperata possessione vllo modo turbentur, sed ab omni persecutione iuris & facti perpetuo tuti sint &c. welches keines weges auf einen protestirenden Landes-Herrn in regard seiner Glaubens-Genossen, wohl aber der Catholischen appliciret werden kan, diesem nach nicht zu befinden, wie Ew. Königl. Majestät die Evangelischen præbendati aus diesem termino anni 1624. einige difficultäten machen, und verhindern können, daß Ew. Königl. Majestät die zum besten des Lehr-Amtes angesehene uhralte Verordnungen in Dero protestirende Stifter nicht resuscitiren und in vsum bringen solten. Gegen diese obiectiones hat schon vormahls ein assessor Cameræ angemercket: Instrumento pacis abuti eos, qui terminum illum a quo, non nisi secundum dispositionem instrumenti pacis intelligendum, ad obuia quæque accomodare præsumunt.

SCHVLZIVS *in manual. pacif. qu. 10. in f.*

Ja es zeiget das proœmium art. V. worinnen alle Streitigkeiten wegen der geistlichen Stifter erörtert, am allerklåresten, daß nur zwischen *protestir*enden und Catholischen der terminus regulatiuus gelten solle: Cum autem præsenti bello magnam partem grauamina, quæ inter vtriusque religionis electores, principes, & status imperii vertebantur, caussam & occasionem dederint, DE IIS, prout sequitur, conuentum &

& transactum est. Dahero dann von keinen andern Controuersien, als welche zwischen beyden Parthenen gewesen, der Vergleich verstanden werden mag, welches auch die so offte im Friedens-Schluß wiederholte Clausul anzeiget: Donec per Dei gratiam de ipsa religione conuenerit, welche abermahl die beyden Religionen, als zwischen welchen der Streit gewesen, alleine angehet. Ob nun wol wegen Halberstadt, Magdeburg und andern Stiftern in *art. XI. §. 1. seqq.* eine besondere Disposition zu befinden, so ist doch abermahl daraus kein dubium gegen Ewr. Königl. Majestät hohe gerechtsame zu formiren, wie der Geheimte Rath Thomasius selbst davon abstrahiret, und nur vornehmlich die ietzo abgelehnte difficultät wegen des anni decretorii zum Grunde gesetzet, im Gegentheil in dem nomine facultatis abgefaßten responso darauf gründlich geantwortet ist.

Was Capitula mixta, bey welchen ausser den protestirenden auch Catholische præbendati sich befinden, betrifft, so giebet zwar davon der *Art. V. §. 20.* klare Maaß und Ziel, daß in solchen Stiftern der numerus capitularium & canonicorum, wie er anno 1624. gewesen, verbleiben soll. Gleichwie aber in diesen Stiftern gegen Ew. Königl. Majestät die protestirende præbendati, so wol die meisten an der Zahl sind, keines iuris prohibendi sich aus denen vorhin angeführten Gründen anmassen können; also kommt es hierbey auf die Catholischen præbendatos allein an, welchen ihre præbendæ gelassen, und an Catholische iedesmahl, eueniente vacantia, wieder conferiret werden müssen; dahero dann dieses ohne Zweifel verhindern wird, daß, wo noch keine præbenda scholastici ist, sie weder zu deren Ausmachung zu concurriren schuldig sind, noch eine von ihren erledigten Præbenden darzu employiret werden kan, welches auch bey denen allein mit Catholischen besetzten Stiftern, wenn welche vorhanden wären, also zu halten seyn möchte, zumahl es per indirectum geschehen würde, daß eine von denen Præbenden, so allein den Catholischen gebühreten, einem protestirenden Professori conferiret werden müßte, so aber saluo instrumento pacis nicht geschehen kan; woraus ich denn schliesse, daß gegen Ew. Königl. Majestät die protestirende præbendati kein ius prohibendi wegen der præbendæ scholastici & theologi aus dem termino anni decretorii sich anmassen mögen.

Die

Die II. Frage, so die von Ew. Königl. Majestät mit denen Stiftern getroffene Verträge angehet, findet um desto weniger Schwierigkeit, ie weniger dubia dagegen gemacht sind. Ausser dem ist auch zu bemercken, daß gleichwie diese Verträge hauptsächlich, ja allein wegen der Ew. Königl. Majestät nach dem gedachten Friedens-Schluß gebührenden Quarte geschlossen, also auch darauf billig nach der gesunden Vernunft zu restringiren, und ad non cogitata nicht zu ziehen sind, welches die in dem nomine Facultatis verfertigten responso angeführten rationes iuris gnugsam bestärcken, und für impertinent nicht zu achten. Daher haben Ew. Königl. Majestät in dem mit dem Stift Minden getroffenen Vergleich nur aller prætension, so Ew. Königl. Majestät ratione quartæ an gemeldtes Dom-Capitul haben möchten, sich gäntzlich begeben, im Gegentheil sich alle übrige iura, so Ew. Königl. Majestät, als episcopo, zustehen möchten, reseruiret, wohin auch die intendirte Anricht- und Employirung der præbendæ scholastici, so denen Episcopis auferleget, gehöret. In dem Quart-Recess mit Magdeburg ist abermahl §. 5. wegen der Quarte allergnädigst versehen, daß Ew. Königl. Majestät EO NOMINE weiter nichts prætendiren wollen, worunter aber die ietzige prætension, als welche Ew. Königl. Majestät nicht ratione quartæ formiren, nicht mit gezogen werden mag, wie denn sonst nichts darinn anzutreffen, so Ew. Königl. Majestät bey dieser prætension entgegen stehen möchte, wie abermals gründlich in dem nomine Facultatis abgefaßten responso ausgeführet ist. Eben dergleichen Bewandniß hat es auch zwar mit dem mit Halberstadt getroffenen Recess, in welchem abermahl Ew. Königl. Majestät Groß-Herr-Vater glorwürdigsten Andenckens sich erkläret, hinführo, und zu ewigen Zeiten ratione quartæ & canonicatuum das allergeringste an gedachtem Stifte nicht zu prætendiren, gleichwol ist bey diesem recessu wegen der Collation der Scholasterey ein besonderes pactum zu befinden, vermöge dessen Ew. Königl. Majestät Groß-Herr-Vater sich dessen Collation expresse begeben, und verwilliget, daß das Dom-Capitul bemächtiget seyn solle, dieselbe zu incorporiren, bey welchem Umstande diesem Stifte ins besondere ex hoc speciali puncto eine exceptio zukommen möchte, die aber bey andern Stiftern nicht zu befinden, dieses Stift also vornemlich hierüber zu hören, und deren Einbringen zu untersuchen seyn wird. Quæstio II.

So

Quæstio III. So viel die III. Frage betrifft, befinde ich abermal aus des Geheimten Rath Thomasii Bedencken keinen dissensum, und beziehe mich also lediglich auf das nomine Facultatis abgefaßte responsum, mit welchem auch das instrumentum pacis art. 5. §. 17. überein kommt, als in welchem versehen, daß auch gradibus academicis insigniti benebst denen nobilibus zu denen Præbenden zugelassen werden sollen, ins besondere aber die præbenda scholastici & theologi keine andere, als promotos in theologia & philosophia zuläßet, wie aus dem zu Basel gehaltenen concilio, und daraus oben angezogener Passage zu ersehen; Wiewol wenn sich die von Adel zu denen professionibus academicis habilitiren solten, Ew. Königl. Majestät Ursach haben würden, dieselbe vor andern mit dieser Præbende zu versehen, welches denen academicis kein geringes lustre machen könte.

Quæstio IV. Bey der IV. Frage ist meines Erachtens in dem nomine Facultatis errichteten responso zur Gnüge dargethan, daß die præbenda scholastici von denen Dom- und Stifts-Schulen unterschieden, und diese nicht von denen Reuenuen der præbendæ scholastici & theologi unterhalten worden, vielweniger also die Schulen in locum præbendæ scholastici vel theologi substituiret sind. Denn die kleinen Stift-Schulen, so man scholas puerorum genannt, mit ihren magistris scholæ haben für sich ihr eigen Wesen, und eigne Reuenuen von Alters her gehabt, und sind von denen höhern Schulen, welche man scholas clericorum genannt, worinn der scholasticus summus und theologus profitiret, unterschieden gewesen. Der gelehrte Cironius *in comment. ad decret. ad tit. de primic. p.78.* bemercket dieses gar wohl, und saget: In ecclesiis duæ erant scholæ: vna cantorum, puerorum & minimorum clericorum, qui diuino cultui mancipati, psallendi modum, cantum, & minores litteras ediscebant: *Capitulari 72. libr. 1. scholæ*, inquit, *legentium puerorum, psalmos, notas, cantus, computum, grammaticam per singula episcopia discant;* Dahero ist es auch erfolget, daß der Cantor, magister scholarum und caput scholæ genennet ist, welches von diesen geringen Schulen zu verstehen. Von denen höhern Schulen fähret der ietztgelobte Cironius folgender massen fort: Altera schola erat eorum, qui theologiæ & rebus sacris operam dant, cui præest

estis, quem nunc theologum dicimus, quam institutionem Alexander III. generalem fecit in concilio Lateranensi c. II. & demum concilium Tridentinum, woraus er denn schliesset: Ex quibus non semper per *primicerium*, per *caput scholæ*, seu *scholasticum*, cantorem, seu præcentorem intelligi debere constat, welche Confusion doch diejenigen committiren, die bloß, diese præbendam scholastici & theologi zu vernichten, und zu extenuiren, solches Amt auf die geringere Schulen restringiren und vermeinen wollen, daß durch dieselbe den alten Kirchen-Rechten ein vollkommenes Genügen geschehen. Eben dasselbe führet der gedachte Cironius noch ferner aus *ad tit. X. de magistris*, und behauptet, daß diese beyden Schulen unterschieden gewesen, wie denn auch der gelehrte ESPENIVS *in iur. eccl. P. 1. tit. 11. c. 4. §. 7. sqq.* ebenfals bemercket, daß der scholasticus, ausser dem ietzt erwehnten Amte, die magistros scholarum inferiorum instituiret, die scholas puerorum visitiret, und auf das Schul-Wesen Acht gegeben, ob er wol in diesen Schulen nicht informiret, zumahl die information so wohl ihm, als dem Theologo bey denen hohen Schulen der clericorum anvertrauet war, und es daher erfolget, daß dieses officium scholastici oder die Scholastria inter principales dignitates ecclesiasticas referiret worden ist,

GONZALEZ *ad c. 4. X. de magistr. n. 5. in f.*

welches wol von denen magistris scholarum minorum oder bey denen scholis puerorum, so gleichfals bey denen Stiftern nach dem alten instituto seyn müssen, nicht gesaget werden mag.

Hierdurch wird denn auch die V. und letztere Frage mit erläutert und bewähret, daß die Stifter, welche bereits die scholas puerorum haben, dennoch zu Anrichtung der qu. Præbende allerdings verbunden, auch die Schulen noch weiter zu unterhalten schuldig. &c. Quæstio V.

Denuo hoc argumentum regustaui, & succincte illustraui *in instit. iur. can. ad h. t.* simulque ostendi, *præbendam scholastici* nequidem *canonico*, sed ei demum conferendam, qui docendi peritia instructus est.

TIT. VI.

DE

IVDAEIS, SARACENIS ET EORVM SERVIS.

§. I.

Fidelibus & orthodoxis opponuntur infideles & hæretici.

Qui inſtar ſeruorum ſunt. Chriſtiani vero liberi.

QVemadmodum veri eccleſiæ ſubditi ciuesque dicuntur *fideles*, *chriſtiani*, *orthodoxi*, *filii ecclesiæ chariſſimi;* ita qui his in ſenſu iuris canonici opponuntur, ſunt *infideles & hæretici*. Illi extra eccleſiam eſſe dicuntur, quibus tamen ea vt *mancipiis* vti ſueuit, vt omnium ſeculorum loquitur hiſtoria, cum ſoli *chriſtiani* pro *liberis* habeantur. Atque hoc ſenſu in *republica hac vaſtiſſima*, h. e. vbi *chriſtiani* imperium tenent, ſunt vel liberi h. e. *chriſtiani*, qui tantum iuribus ciuium huius reipubl. fruuntur, vel *ſerui*, h. e. *infideles*, qui inter chriſtianos degunt, ſed intuitu *eccleſiæ*, mancipiorum inſtar, conſiderandi ſunt, vt vel concluſiones *h. t.* adducendæ declarant.

Hæretici perduelles in republ. eccleſ.

Hi vero, *hæretici* ſcilicet, *perduellium*, *peregrinorum* atque *exulum* loco habentur, qui *ius ciuitatis eccleſiaſticæ* ob crimen putatiuum amiſerunt, vt olim apud Romanos *ciuibus* opponebantur hi, qui pro *mortuis* habebantur, vt *exules & deportati*, qui ob delictum ius ciuitatis Romanæ amiſerant, & in ſtatum peregrinorum redacti erant. De *fidelium & infidelium* varia & diuerſa acceptione iam actum eſt, *tom. III. iur. eccl. lib. III. tit. 33. §. 4. ſqq.* atque obſeruatum, *infidelium* nomine ſæpe etiam *hæreticos* venire, quamuis ſtricte ab his, prout

Infidelium deſignatio.

dictum, diſtinguantur. Etenim ſtricte eos deſignant, qui prorſus a fide chriſtiana alieni ſunt, & quidem vel quod nunquam fidem chriſtianam amplexi fuerint, quales ſunt *Iudæi*, *Saraceni*, *gentileſque*, de quibus *h. t.* agitur; vel quod deſciuerunt a *fide chriſtiana* in totum, & infidelium ſacra elegerunt, de quibus agitur *tit. 9.* Hæretici itidem in duplici differentia ſunt, vel enim adhuc in ciuitate Romana h. e. *eccleſia* degunt, vtut putrida membra cenſeantur: vel ſimul ab ea deficiunt CHRISTVMQVE non negant, qui *ſchiſmatici* dicuntur, de quibus *tit. VIII.* agendi locus erit.

§. II.

§. II. Differunt præterea in eo, quod *hæreticum*, *schismaticum*, vel *apostatum* esse, in ciuitate hac Romana clericali enormissimum inuoluat designetque crimen; atque hoc intuitu hoc libro de his agatur; non item *Iudæum* aut *saracenum* esse, nisi prorsus omnis *tolerantia* iis negata, & ex *decreto persecutionis sanctissimo* constitutum sit: (quod olim contra christianos gentiles decreuerant,) *Iudæum vel Sacracenum esse non licet*, vt in Hispania & Portugallia. Notum enim est, omnes, qui Iudaismo occulte in his regnis adhærent, idem, quod hæreticos, fatum manere. Interim, vbi *iudæi* adhuc inter christianos tolerantur, ex *iudicio ecclesiæ* h. e. clericorum, pro *contemtibilibus* habendi, ad instar *mancipiorum*, adeoque christiani seu fideles hoc casu in leges ecclesiasticas delinquere possunt, si *odium* hoc *publicum* deponunt, vel eos pro abiectis, despicatissimis, & contemtissimæ conditionis non habent. *Tantæ animis cælestibus iræ!* nam quia cœlum claudendi & aperiendi priuilegium absolutum sibi tribuunt sacerdotes ecclesiæ Romanæ, quis negauerit, optimo iure eos *cælestes* dici posse. Verum, Musa, mihi causas memora, quo spiritu læso impulsa fuerit ecclesia, vt tam durissimum & abiectissimum Iudæis & Saracenis decreuerit statum, qui tamen æque vt *christiani* homines sunt, nec ob religionem diuersam despicatui habendi esse videntur. De *Iudæis* tantum hic loquar, quod rarissimum cum *Saracenis* commercium christianis sit, vbi hi imperium tenent; nam vbi Saraceni dominatum in republica gerunt, vt in regno Ottomannico, palam est, hæc, quæ *h. t.* traduntur, omni vsu destitui. Videlicet *Iudæorum status* ciuilis a multis retro seculis longe disiunctus est a *statu christianorum*, adeo vt ad fidem christianam conuersi nouum prorsus *statum ciuilem* induant, nouique homines etiam in republica fiant, vt *tom. III. tit. de conuers. infidel. §. 63. sqq.* plena manu iam demonstratum est.

Iudæum & Saracenum esse ecclesiasticum crimen an & quatenus constituat?

Iudæi contemtibiles ad instar mancipiorum habentur.

Inter christianos quatenus dominatum in republ. gerunt.

§. III. Abiectissimi huius status fundamentum tum in *dominatu religionis christianæ*, quatenus nullas alias tolerandas religiones credit: tum in *odio immortali* atque *inueterato* fidelium, quo infideles prosecuti sunt, collocandum esse reor. Tum *dominatus*, tum *odium* hoc *commune* christianæ religioni *per accidens*, proh dolor! accessit ex hominum nequitia, quamuis alias hæc mitissima religio nil nisi humanitatem, humilitatem, amorem, misericordiamque spiret. Ast quia pedetentim religionis intima ratio posthabita, & creditum fuit, religionis esse, *dominari conscientiis*, & vniuersalem quandam rempubli-

Ratio huius status.

cam exſtruere, palam eſt, eos, qui huic dominatui non parent, inuidiam ſibi contrahere, hanc vero in odium vatinianum tandem degenerare. Sed præterea quoque aliæ odii huius inueterati cauſæ fuerunt. Chriſtiani, ſub gentilium *dominante religione*, eadem, imo grauiora, fata habuerunt, quæ facile eorum animos, pace reddita poſtea magis erectos, incendere potuerunt, vt par pari referrent. Quantis calamitatibus, odiis & perſecutionibus *fideles* ſub *iudæis* expoſiti fuerint, *acta apoſtolorum* docent, quæ mala & odia ne quidem ceſſarunt, vbi, diruta Hieroſolyma, ipſimet in ſtatum fere ſeruilem coniecti ſunt, vt ne hiſcere quidem auſi fuerint. Grauiorem experti fortunam ſunt chriſtiani ſub *ethnicis*, dominatu religionis vnice impulſis, maxime cum ab eorum inſtituto vita & mores chriſtianorum prorſus abhorrerent & idololatricæ religioni nihil magis proprium & conueniens eſſet, quam *ſacra peregrina* contemnere, eradicare, eosque odio proſequi, qui illis addicti erant, vt ex ipſo *proceſſu criminali* contra chriſtianos innocentiſſimos illuſtraui in *diſſert. iur. eccl. antiq. ad Plin. ſecund. & Tertull. diſſ. VI. edit. nouiſſ.* Inde tot calumniæ & obtrectationes in chriſtianos ortæ ſunt, vt eo magis *communibus odiis* exponerentur, quas magno ſtudio collegit CHRISTIAN. KORTHOLT *in pagano obtrectatore*. Inter plures alias calumnias hoc criminis chriſtianis datum eſt, quod doctrina eorum ſtatui reipublicæ minime conueniret: quod chriſtiana fides *incerta*, *ſacrilega*, *vana*, & maxime *idololatrica*, imo *inceſtuoſa* eſſet: quod non alii huic religioni quam rudes, ſtupidi, barbari, imperiti, ſordidi, inculti, ſtolidique nomen darent: quod *athei* eſſent, inceſtaque conuiuia celebrarent: quod nocturna ſacra & antelucanos cœtus, gentilibus magnopere inuiſos, inſtituerent, & quæ ſunt alia conficta crimina, quæ hic plenius recenſere non vacat. Sufficit inde conſtare, quot quantisque malis fideles ſub dominantibus gentilibus expoſiti fuerint, id quod hiſtoria perſecutionum diriſſimarum ſub imperatoribus ethnicis a KORTHOLTO aliisque deſcripta ſatis indicat.

Calamitates chriſtianorum ſub gentilibus & iudæis.

§. IV. Tot tantisque calamitatibus per tria ſecula conquaſſati chriſtiani tandem ſeculo quarto ad exoptatum, vt putauerunt, portum, deuenerunt, CONSTANTINO M. ad ſacra eorum accedente. quo ipſo non tantum religio chriſtianorum *tuta & honorata*, ſed etiam quodammodo *dominans* facta fuit, vt ait ZIEGLER. *in præfat. tr. de epiſcopis*. Hoc rerum ſtatu magna cultus chriſtianorum ſacer cepit incrementa, & vndique dilatatus eſt. Id ipſum admodum ex acer-

Scena mutata eſt ſub Conſtantino.

acerbauit animos gentilium, iudæosque fere in furorem coniecit, dum illi vltimum diem suæ religioni instare crederent; hi vero aliis de causis christianorum quieti officere omni studio tentarent, maxime ex *iudicio Zeli*, de quo vid. SELDENVS *lib. VI. de iure nat. & gent. secund. disciplin. Hebræor. c. 4.* Eos præsertim variis vexabant malis, qui relicta superstitione iudaica ad christianismum transibant, teste EPIPHANIO *hæresi X.* vel iuxta alios *XXX.*, quod exemplum IOSEPHI, a iudæis pessime habiti, sub CONSTANTINO M. declarat. Hac de causa CONSTANTINVS *in l. 3. C. de iudæis* A. 315. constituit: *quod si qui post hanc legem aliquem, qui eorum feralem fugerit sectam, & ad Dei cultum respexerit, saxis* (non *satis*, vt vulgata legit) *aut alio furoris genere, (quod nunc fieri cognouimus) ausus fuerit attentare, mox flammis dandus est, & cum omnibus suis participibus, concremandus.* Pariter *anno 336.* noua lege christianos ab offensa & iniuria iudæorum vindicauit, sed pœnam tantum arbitrariam constituit, ceu liquet ex *l. 5. cod. Theod. de iudæis.* Animosiores hoc ipso facti christiani, quibus alta mente reposta manebat iniuria longo tempore perpessa, ad iudæos opprimendos omne attulerunt consilium, effeceruntque, vt publice religio eorum *secta feralis & nefaria, turpitudo & peruersitas* dicta fuerit, vt ex tot *legibus a* GODOFREDO *in paratitl. ad tit. de iudæis Cod.. Theod. collectis* liquet, simulque inde constat, quod ad eorum *nefariam sectam* accedere & conciliabulis eorum se applicare, sub grauissima pœna, prohibitum fuerit. vid. *l. 1. C. Theod. in fin. de iudæis.* Interim CONSTANTINVS adhuc mitius cum iis egit, ac quidem imperatores gentiles, quod variæ leges in eorum fauorem latæ ostendunt, vt assensum vix mereatur narratio CHRYSOSTOMI relata in *orat. III. in iudæos tom. I.* in qua contendit, CONSTANTIVM iudæis, Hierosolymam restaurare tentantibus, aures abscindere iussisse, eosque tanquam *mancipia* vndique dispersisse, atque ad baptismum suscipiendum coegisse, quam fabulam refellit BASNAGE *dans l' histoire des juifs lib. VIII. c. 4. §. 3.*

Inde gentilium & iudæorum iræ contra christianos.

Contra quos lex a Constantino lata.

Inde christiani contra infideles animosiores facti.

§. V. Durior fere *gentilium* fortuna fuit, quorum *cultum publicum* idololatricum prorsus abolere, quantum fieri potuit, studuerunt christiani. Iam *anno 331.* & præcipue *333.* gentilium templa euersa sunt: quorundam in vrbibus fanorum vestibula nudata, valuisque, iussu imperatoris, orbata: aliorum tecta corrupta, tegulis amotis, aureaque simulacra abolita sunt, teste HIERONYMO *in chron. ad A. 331.* Idem confirmat THEODORITVS *lib. V. hist. eccles. cap. 21.* in

Et gentilium sacra cum templis hinc inde euersa.

eo tamen ab HIERONYMO discrepans, quod templa eorum nequaquam destruxisse dicatur. Verba eius hæc sunt: *Post hæc fidelissimus imperator aduersus gentilium superstitionem studium suum conuertit, legesque scripsit, quibus idolorum fana destrui iubebat. Nam Constantinus quidem M. omni laude dignissimus, qui primus pietate imperium ornauit, cum orbem terrarum adhuc insanientem erga simulachrorum cultum videret, ne dæmonibus sacrificaretur, omnino interdixerat. Eorum tamen templa nequaquam destruxerat, sed occludi tantum præceperat. Eius quoque filii paternis institerunt vestigiis. At Julianus impietatem renouauit, & vetusti erroris flammam suscitauit. Postea Iouianus imperium adeptus simulachrorum cultum denuo prohibuit. Valentinianus deinde maior, iisdem vsus legibus Europam gubernauit. Valens vero aliis quidem omnibus permisit colere vt vellent, iisque, quos coleret, obseruantiam exhibere. Solis iis, qui apostolicam doctrinam tuebantur, bellum inferre nunquam destitit. Itaque quam diu ille imperium tenuit, & in aris incendebantur thura, & libamenta ac sacrificia simulachris suis offerebant pagani, & publicas epulas in foro celebrabant. Et Bacchi sacris initiati, cum caprinis pellibus cursitabant, canes discerpentes, furentesque & bacchantes, & alia peragentes, quibus magistri ipsorum festus dies indicatur. Quæ omnia cum fieri reperisset fidelissimus imperator Theodosius, funditus sustulit, & perpetua obliuione texit. Primus ergo inter alios Episcopos Marcellus, vir vndequaque præstantissimus, legis illius præsidio munitus, vrbis, quam regendam susceperat, fana destruxit, fiducia magis in Deum, quam hominum opera ad eam rem vsus.* Vix tamen in dubio ponendum esse censet SAM. BASNAGE *in annal. eccles. ad ann. 333. §. 5.* quin ipsa numinum fana euerti iusserit, quod testimonio EVNAPII confirmat, & præterea pluribus aliis documentis illustrat GODOFREDVS *in commentar. ad l. 2. Cod. Theod. de pagan.*

Post Constantinum maiori cum feruore sacra gentilium euersa sunt.

§. VI. Imperatores, qui CONSTANTINO successerunt, maiori feruore rem aggressi sunt ad eradicandam superstitionem gentilium. Nam *A. 341.* CONSTANS hanc tulit legem: *Cesset superstitio: sacrificiorum aboleatur insania. Nam quicunque contra legem diui principis parentis nostri, & hanc nostræ mansuetudinis iussionem ausus fuerit sacrificia celebrare, competens in eum vindicta & præsens sententia exeratur.* Vid. *l. 2. cod. Theod. de pagan.* Imprimis vero in templis gentilibus *vrbium* euertendis occupatus fuit.

Saluis sacris in agris.

Extra oppida & ciuitates in *agris*, in *itinere*, in quibus templa frequentissima erant, ea dirui

rui prohibuit in *l. 3. cod. Theod. de pagan.* aiens: *Quamquam omnis superstitio penitus eruenda sit, tamen volumus, vt aedes templorum, quae extra muros sunt positae, intactae incorruptaeque consistant. Nam cum ex nonnullis vel ludorum vel circensium, vel agonum origo fuerit exorta, non conuenit ea conuelli, ex quibus populo Romano praebeatur priscarum solennitas voluptatum.* Anno 353. CONSTANTIVS (non CONSTANTINVS, vt *vulgata lectio in l. 1. C. de pagan.* habet, obseruante GODOFREDO *ad l. 4. cod. Theodos. de pagan.*) paulo generalius omnem cultum idololatricum funditus delere atque tollere curauit his verbis: *Placuit omnibus locis atque vrbibus vniuersis claudi protinus templa, & accessu vetito omnibus licentiam delinquendi perditis abnegari. Volumus etiam cunctos sacrificiis abstinere. Quod si aliquid forte huiusmodi perpetrauerint, gladio vltore sternantur, facultates etiam peremti fisco decernimus vindicari, & similiter puniri rectores prouinciarum, si facinora vindicare neglexerunt.* Eodem anno quoque *sacrificia nocturna* aboleri curauit, iuxta *l. 5. C. Theodos. de pagan.* imo anno sequenti *poenam capitis* constituit in eos, qui conuicti fuerint operam sacrificiis dare, vel colere simulachra, iuxta *l. 6. C. Theodos. de pagan.* His legibus tamen superstitio gentilium prorsus sisti non potuit, maxime cum in *agris* non omnino cultus gentilium cessaret, & hinc inde hi diis supplicarent, vt de IVLIANO testatur AMMIAN. MARCELLINVS *lib. XVI. c. 6.*

§. VII. Inde forsan occasio nata est, gentilibus nomen *paganorum* tribuendi, quod in *agris* pagani in retinendis ritibus gentilium obstinatissimi fuerunt, obseruante FLEVRIO *tom. III. histor. eccles. p. 367.* Non antiquam, sed recentiorem eam vocis significationem esse, fatetur SAM. PITISCVS *in lexico antiquit. Romanar. voce paganus,* confirmatque GODOFREDVS *in not. ad tit. Cod. Theod. de pagan.* ostendens, sub christianis imperatoribus appellationem hanc *paganorum* demum coepisse, eiusque nominis initia in A. 365. incidere. Quare patres morem antecessorum, gentiles *infideles* vocantium, repudiauerint, & cur nomen *paganorum* ei praetulerint, disquirit etiam CONR. RITTERHVS. *in commentar. ad Saluian. lib. VI. de gubern. Dei.* Ipse MATTHIAE BERGII sententiam recenset, existimantis in relinquendo nomine *infidelium* id videri secutos patres, quod atrocioris est in latina lingua significationis nomen *infidelium. Quocirca,* pergit, *poterant ab illius vsu christianos apud imperatores traduci ceu maledici, criminatores magistratuum, & aliorum omnium, qui non essent*

Inde gentiles dicti pagani.

Variae de hac appellatione sententiae examinantur.

ſent ex ipſorum cœtu, cum illos vocarent infideles, velut iniuria ciuili eos afficientes. Quod autem paganos eosdem dixerunt, ideo factum puto, quia illud vocabulum mitius erat Romanis auribus, certe ſcelere carebat ciuili: neque proinde magnopere offendi poterant viri politici non-chriſtiani, cum ſic a chriſtianis vocabantur, quaſi a militia Chriſti alieni, & eam defugientes. Tolerari hæc ſententia poſſet, ſi conſtaret, ſub *imperatoribus gentilibus* chriſtianos hoc nomen iam vſurpaſſe, quod antiquitati repugnat. Præterea admodum improbabile eſt, *paganos* in *ſenſu ciuili* eos ideo dictos fuiſſe, quod a *militia chriſtianorum ſacra* alieni eſſent. Equidem negari nequit, eos, qui non militabant, *paganos* Romanis dictos fuiſſe: aſt religionis certæ culturam in *ſenſu ciuili* eo tempore quoque *militiam* dictam fuiſſe, non conſtat; alioquin etiam gentiles eodem ſenſu chriſtianos *paganos* appellare potuiſſent. Aliorum opiniones varias recenſet GODOFREDVS *cit. loc.* quas hinc non reguſtabo. Verior ergo ſine dubio ratio appellationis deſumenda eſt a *ſacris paganalibus*, quæ circa hæc tempora in *pagis & ruri* adhuc durabant, ſacrificiis per vrbes iam iam fere deletis. De inſtituto horum ſacrorum DIONYS. HALICARNASSEVS *lib. IV.* hæc refert: *Vt etiam ruſticanæ multitudinis facilius iniri poſſet numerus, per ſingulos pagos aras iuſſit Seruius Tullius dedicari diis tutelaribus, quotannisque ibi conuentum fieri, & ſacrificium, feſtum hoc cumprimis religioſum conſtituens vocatum* PAGANALIA, *ſimulque eorum ſacrorum ritus, qui nunc quoque ſeruantur, conſcripſit. Ad id ſacrificium eumque conuentum omnes paganos iuſſit in ſingula capita conferre certum numiſmatis genus, ſed aliud viros, aliud mulieres, aliud puberes: quibus connumeratis per ſacrorum præſides apparebat hominum numerus per ætates ac ſexus diſtinctus.* Hæc ipſa relicta erant gentilibus conſtitutione CONSTANTIS, vt *ſupra* obſeruaui, & pro his conſeruandis admodum ſoliciti fuerunt, vt vel *ex* LIBANII *oratione*, quam *pro templis* habuit, & a GODOFREDO edita eſt, liquet. Quia itaque aliquamdiu gentilibus *pagorum ſuperſtitio* relicta fuit, inde *pagani* dicti ſunt, & ipſa religio gentilium *paganæ ſuperſtitionis* nomen accepit. Vid. *l. 20. Cod. Theod. de pagan.*

Sub Iuliano infidelium religio reſpirare cœpit.

§. IIX. Non diu hæc chriſtianorum pax & tranquillitas ſtetit. IVLIANVS ad imperium admotus ſtudium perſequendi iudæos & gentiles omnibus modis impediuit, atque id vnice egit, vt fana euerſa gentilium reficerentur, & publica ſacra gentilia in omnibus imperii partibus reuocarentur, chriſtiani vero variis ſubiicerentur perſecutio-

cutionibus, quos adeo odio habebat, vt *iudaeos* maiore fauore dignos putaret. Iudæi & gentiles inde ferociores facti par pari christianis referre omni nitebantur ope, templa eorum incendebant, sacra turbabant, & quouis modo eos affligebant. AMBROSIVS *ep. 28. ad* THEODOSIVM scribens, illius temporis mala ita depingit: *At certe si iure gentium agerem, dicerem, quantas ecclesiæ basilicas iudæi tempore imperii Iuliani incenderint! duas Damasci, quarum vna vix reparata est, sed ecclesiæ non synagogæ impendiis; altera basilica informibus horret ruinis. Incensæ sunt basilicæ Gazis, Ascalone, Berythi, & illis fere locis omnibus, & vindictas nemo quæsiuit. Incensa est basilica & Alexandriæ a gentilibus & a iudæis, quæ sola præstabat ceteris.* Gentiles rursus christianis obiiciebant, quod, florentibus rebus, dissentientes opprimere, & quauis ratione vexare studuerint. Negat id ipsum GREGORIVS NAZIANZENVS *in orat. III.* sed vix negare id potuit. Ait equidem: *Nos quibusdam temporibus potentia floruimus, vos etiam quibusdam. Quid tandem simile vestri a christianis perpessi sunt, qualia sæpe numero christiani a vobis pertulerunt? Quam libertatem vobis eripuimus? in quos plebem furentem concitauimus? in quos præsides, plura etiam quam ipsis imperatum esset, exequentes? quibus vitæ periculum creauimus? imo quosnam præturis, aliisue honoribus, qui præstantissimis quibusque viris debentur, submouimus? atque vt summatim dicam, eccui aliquid simile intulimus, qualia multa a vobis patrata partim denunciata sunt?* In *re ipsa* forsan non erat differentia, sed in *modo* tantummodo; neque enim ad eum gradum *furoris* & *sæuitiæ* christiani, florentibus rebus, peruenerant, quo pagani sæuiebant, prout etiam obseruat CLERICVS *dans la biblioth. vniuers. tom. VIII. p. 44.* Interim miror, GREGORIVM, libertatem gentilibus fuisse ademtam, negare potuisse, cum tamen sub *pœna mortis* sacrificia iis essent interdicta. Sane vel ex GREGORII inuectiuis liquet, insigni audacia episcopos cum imperatoribus egisse, quibus tamen, vtut tyrannis, veneratio summa debebatur, cuius prorsus GREGORIVS immemor est. Adeo atris coloribus IVLIANVM depingit, vt causæ christianorum oppressæ parum profuerit. Pro more magnopere BARONIVS *ad ann. 363. n. 77. sqq.* extollit hanc fandi libertatem in GREGORIO, qua se *horrendo monstro*, vt ait, opposuit, quod quo consilio dixerit, facile quilibet animaduertit.

Et infideles christianis par pari retulere.

Vbi notabilis Gregorii inuectiua in Iulianum.

Mortuo Iuliano Christiani animos sumsere.

§. IX. Dedit vero mox Deus his quoque christianorum malis finem. Sublato e medio IVLIANO, christiani rursus animos sumserunt, & opus, quod ante IVLIANI imperium inchoauerant, exædificare laborarunt. Ipse GREGORIVS Nazianzenus facile intellexit, mortem IVLIANI gentilium sacris interitum allaturam esse. Inde in *orat. IV.* miserum ethnicorum statum deflet, simulque exhortatur christianos, vt *lenitate maiori* eos tractent, nec fortuna sua prospera abutentes id gentilibus mali inferant, quod in gentilibus reprobarunt, quod monitum admodum sanum piumque erat. Nihilominus tamen in sinu gaudet, quod iam statuæ deorum tanto cum feruore euersæ fuerint, quibus ante paucos dies cultus sacer adhuc præstitus. De hac metamorphosi CLERICVS *in biblioth. vniuers. tom. XVIII. p. 54.* prudenter ita iudicat: *Mais ceux, qui demeuroient dans le paganisme, etoient sans doute extremement choquez de la maniere, dont on traitoit les statues de leurs Dieux; & ne pouvoient regarder les Chretiens, comme des gens moderez. Car enfin ces statuës leur étoient aussi cheres, que ce que les Chretiens ont de plus sacre. D'allieurs ceux qui changoient de religion, comme l'Empereur, & qui devenoint si subitement ennemis des Dieux, qu'ils avoient adorez toute leur vie, devoient être fort suspects.*

Et rursus sacris gentilium vis illata.

Sed impetus hic paululum sub Valentino sedatus.

Vt vt vero IOVIANVS audaciam iudæorum paululum represserit, morte tamen eius mox secuta, facies rerum rursus mutata, & sub VALENTE *libertas religionum* plena restituta, & a VALENTINIANO confirmata. *Testes sunt leges*, ait in *l. 9. C. Theodos. de malef. & mathem.*, *a me in exordio, imperii mei datæ, quibus vnicuique, quod animo imbibisset, colendi libera facultas tributa est.* AMMIANVS MARCELLINVS *lib. XXX. c. 30.* id ipsum confirmat his verbis: *hoc moderamine principatus inclaruit, quod inter religionum diuersitates medius stetit, nec quemquam inquietauit, neque vt hoc coleretur, imperauit, aut illud: nec interdictis minacibus subiectorum ceruicem ad id, quod ipse coluit, inclinabat, sed intemeratas reliquit has partes, vt reperit.* Idem confirmant verba THEODORETI §. VII. adducti, quæ illustrat ANTON VAN DALE *de oracul. diss. II. c. 6. p. 528.* ostendi que, VALENTINIANVM aut *voluntate* aut *potestate* defectum, aut *metu rationibusue* aliis *politicis* deterritum, non eo fuisse prouectum, vt cum aliquo vigore *publicum ethnicorum* oppresserit *cultum.*

Quamuis hæc pax gentilibus parum profuerit.

Sed tandem etiam ipsemet imperator, ecclesiasticorum suggestionibus superatus, oppressioni gentilium studere cœpit, de quo adferam iudicium CLERICI *tom. XI. biblioth. chois. p. 258.*

Si

Si ce bon Empereur ne continua pas sur ce pied là, jusqu'a la fin, ce fut aparemment par les importunitez des Ecclesiastiques; qui vivant des certaines opinions des peuples, & s'entetant de faire regner leur seuls sentimens, ne pouvoint souffrir, que l'on traitat humainement ceux, qui étoient d'une autre religion; & importunoient si fort les empereurs, qu'enfin il falloit persecuter les Payens & les heretiques, pour avoir quelque repos. C'est a dire, qu'il falloit deshonorer la religion Chretienne, pour contenter ceux, qui pretendoient en ètre les uniques soutiens.

§. X. In *occidente* eodem tempore GRATIANVS in fanis paganorum diruendis sedulam operam rursus dedit, & imprimis GRACCHVS præfectus vrbis, qui *anno 376.* fana profana destruxit, eo nomine laudatus ab HIERONYMO *in epist. VII. ad Lætam: ante annos paucos propinquus vester Gracchus nobilitatem patriciam sonans nomine cum præfecturam gereret vrbanam, nonne specum Mithræ & omnia portentuosa simulacra, quibus Lorax, Niphus, Miles, Leo, Perses, Helias, Bromius Pator initiantur, subuertit, fregit, exussit, & his quasi obsidibus ante præmissis impetrauit baptismum.* De hoc facto ita canit PRVDENTIVS *lib. I. aduers. Symmachum:* In occidente Gratianus cultum gentilium euertere studuit.

Iam quid poplicolas percurram carmine Gracchos
Iure potestatis fultos, & in arce Senatus
Præcipuas simulachra Deum iussisse reuelli.

Hæc bella domestica cum gentilibus quotidie aucta, res eorum adeo attriuere, vt tandem succumbere debuerint, & in *abiectissimum statum* deducti fuerint.

§. XI. Videlicet non tantum *autoritate publica* sacra paganica sunt prohibita, & templa passim euersa, sed, quod intolerabilius fuit, plebis audacia, monachorum vt plurimum instinctu, in tantum processit, vt paganorum templa impune delerent, & synagogas iudæorum incenderent, bellum quasi quotidianum cum infidelibus intuitu sacrorum gerentes. Ipse HIERONYMVS *in præfat. lib. II. commentar. in epist. ad Galat.* memorat, magno populi impetu idolorum templa quati consueuisse. Ad hunc impetum præcauendum coacti sunt gentiles, ingenti soluta pecunia, *custodiam ipsorum christianorum* redimere, eamque templis suis apponere, quod tamen, ne in posterum fieret, VALENTINIANVS & VALENS lege lata cauerunt: *Quisquis seu iudex seu apparitor ad custodiam templorum homines christianæ religionis apposuerit, sciat non saluti suæ, non fortunis esse parcendum.* Vid. BARONIVS *in annal. ad ann. 365. n. 42.* Populus priuato ausu contra Synagogas & templa gentilium sæuiit.

Adhuc sub Theodosio M.

Hac de causa plebs ferocior facta ab impetu in templa gentilium faciendo non destitit. Ipse quidem THEODOSIVS M. teste ZOSIMO *lib. V. histor.* in vrbe templa destrui non mandauit, sed tantum ad *sacrificia publica* publicos sumtus denegauit, & ita *per indirectum* cultum idololatricum in *vrbe* imminuit, vt plenius van DALE *cit. l. p. 534.* declarat, & subinde idem de *Aegypti* fatis *p. 538.* docet

§. XII. Plebis audacia furorque in *templa & sacra gentilium* longe atrocior fuit. Hæc per prouincias *orientis* in vrbibus nonnullis, & per *agros* potissimum, *templa magnificentissima*, *non vllo quidem imperatoris* mandato, *verum* monachorum *tantum zelo*, *conniuentibus ad hæc*, *imo consentientibus episcopis*, vt ait GODOFREDVS mox citandus. solo æquauit. Igitur LIBANIVS gentilis & orator Antiochenus, hac templorum strage excitatus, ad THEODOSIVM imperatorem *orationem pro templis gentil. non exscindendis* a IAC. GODOFREDO *anno 1634.* primum editam, habuit, *ostensurus in summam*, *persuasurusque*, *templa gentilium dirui non oportere*, vt GODOFREDVS *in argumento orationis* ostendit. Inter alia *p. 10. & 11.* de monachorum ausu ita loquitur LIBANIVS: *Tu igitur neque templa occludi*, *neque vllum aditu arceri iussisti*, *neque ignem*, *neque turificationem*, *neque alios fumigationum honores templis arisque eiecisti. At enim pullati hi*, *pluraque elephantis comedentes*, *negotium vero facessentes multitudine potus his*, *qui in cantus vicem iis potus mittunt*, *occultantes vero hæc pallore*, *per artem ipsis quæsito*, *manente*, *o Imperator*, *atque obtinente lege tua*, *currunt ad templa*, *ligna ferentes & lapides & ferrum: pars vero sine his*, *manus*, *& pedes: inde Mysorum præda*, *deiectis tectis*, *dirutis muris*, *deturbatis simulacris*, *excisis aris: Sacerdotes vero vel tacere oportet*, *vel mori: primisque deiectis*, *curritur ad secunda tertiaque & tropæa tropæis legi aduersa cumulantur. Idque patratur quidem etiam in vrbibus*, *vt plurimum vero in agris*, *multique in singulis hostes: post innumera vero mala dispersi hi rursum colliguntur*, *rationemque factorum inuicem deposcunt*, *pudorique est*, *nisi maxima mala quis patrarit.* Porro *p. 12.* damnum ostendit, quod templis ruricolarum bellum inferant, & *pag. 14.* ita pergit: *Enimuero quid hoc aliud est*, *quam in pace bello agricolas infestare? Neque enim damna ideo minora ipsis existunt*, *quod male afficiantur a domesticis: nisi quod & grauius est*, *quos iure rebus turbidis auxiliares habere debebant*, *ab his pacatis rebus ea pati*, *quæ diximus. At enim*, *o Imperator*, *cum hostile aliquid tibi innotescit*, *militem colligis*, *armaque paras*, *& cum ducibus consilium confers*, *& hos quidem emittis*, *qui-*

Quod ex Libanii oratione pro templis habita illustratur.

quibus necesse est, his vero rescribis ad ea, de quibus consulunt. Hæc vero noua mœnia, æstiuique labores, quid sibi volunt hæc omnia, & quonam spectant? & quid conducunt vrbibus agrisque? Securam videlicet vti ducant vitam, altumque dormiant, neque bellico tumultu turbentur, verum vti bene norint omnes, quod si quis forte irruat, accepto potius damno, quam illata iniuria discessurus sit. Cum igitur tua extrinsecus bella cessent, quomodo quidam sub te positi in alios sub te constitutos feruntur, communibus bonis eos frui haud sinentes? Quomodo non tuam prouidentiam & curas & labores iniuria afficiunt, o Imperator? quomodo non & per ea, quæ faciunt, tuæ quoque voluntati bellum inferunt? In sequentibus respondet ad obiectiones monachorum & plebis christianæ, easque diluere intendit; præterea *pag. 30.* rursus exaggerat audaciam plebis, inquiens: *Verum ad hos redeo, iniustitiæ eorum probationem ex dictis nunc facturus. Age, quare dicitis magnum hoc templum destructum? non quia ita Imperatori visum: recte: non igitur destruentes, iniuria fecerunt, faciendo, quæ imperatori non probantur: & quisquis facit, quæ Imperatori visa non sunt, non is peccat? Nonne? Vos vero hi estis, quibus nil tale dicere licet pro iis, quæ fecistis. Dic mihi, quare hoc Fortunæ templum saluum est & Iouis, & Mineruæ, & Bacchi? An quia volebatis hæc manere? non: sed quia nullus in ea ius vobis dedit, quod tamen vobis sumsistis circa ea, quæ excidistis. Quomodo igitur non pœnæ obnoxii sitis? aut quomodo quæ fecistis, iure facta dicitis, cum ea, quæ passa sunt, nihil admiserint? Quod vtique speciem aliquam haberet, si Tu Imperator edixisses: nemo sub me constitutus Deos putet, neque colat, neque quidquam ab his boni postulet, neque sibi, neque liberis, nisi clam & latenter; omnes vero sistant se eo loci, quem ipse colo, & pergant communicaturi iis, quæ ibi fiunt, easdemque preces, quas illi faciant, & caput suum submittant eius manui, qui turbam temperat, inobedientem vero mori omnino continget. Hæc quidem edicere tibi procliue erat, at non edixisti, neque hanc in partem* HOMINVM ANIMIS IVGVM IMPOSVISTI: *enimuero illud quidem isto melius existimas, at non ideo istud impium, quodque iure multetur. Sed neque tales (homines) ab honoribus submouisti, quin & magistratus contulisti, & conuiuas fecisti. Idque & multoties antea fecisti, & nunc præter alios tibi sociasti, (conducere id Imperio censens) virum per Deos iurantem, tum apud alios, tum apud te quoque, neque succenses, neque iniuria affici huiusmodi iureiurando putas, neque omnino malum esse, meliores spes in Diis habentem. Cum igitur Tu nos non abigas, quemadmodum neque ille, qui Persas armis*

 fugauit,

fugauit, quomodo subditos aliter hanc in partem, quam ipsi sentientes fugant isti? quo iure irruptiones has faciunt? qua ratione aliena contrectant, cum ira agrorum? Quomodo hæc quidem destruunt, illa vero, tollentes auferunt: iniuriæ factorum & hanc iniuriam addentes, quod factis glorientur? Nos quidem, o Imperator, hæc & laudante & probante te feremus: ostendemusque, etsi non sine dolore, obsequi nos edoctos. Si vero neque tu potestatem feceris, hi vero audebunt vel in reculas nostras, vel in moenia insurgere, noris, agrorum dominos & sibi & legi opitulaturos.

Ipse Chrysostomus quoque in exstirpandis sacris gentilium occupatus fuit.

§. XIII. Singularis quoque CHRYSOSTOMI solicitudo pro cultu ethnicorum extirpando fuit, adeo, vt ad templa eorum diruenda manum adiutricem attulisse dicatur. Laudat eius certamina magnopere BARONIVS *in annal. ad ann. 386. n. 54.* ex actis eius antiquitus scriptis: *Liceat videre in vniuersa regione ciuitatis, domos quidem oratorias Deo excitari, templa autem simulacrorum, si quæ remanserant, diruta funditus in terram prosterni.* Post pauca hæc adduntur *n. 55*: *Quæ autem in Casio monte in templo, quod illic erat gentilium (& quidem celeberrimum, ore scriptorum pene omnium celebratum templum Iouis Casii) ab illo viro facta sunt: quis est adeo inuidus, aut negligens, aut deses, vt ea sustineat prætermittere? Quo in loco cum tantus error prius esset diffusus, & multitudo quidem assidue veniret innumerabilis, fieret autem immensum animalium sacrificium propter cultum, proh dolor, dæmonum: perierunt illa omnia & extincta sunt zelo illius magnæ, & quæ a Deo monebatur, animæ. Neque hæc sunt digna, quæ mandentur silentio, quæ facta sunt in fastigio ciuitatis in templo Veneris, & quod non solum studuerit, vt id dirueretur, sed etiam vt in eo loco viri sancti habitarent, terribiles iis, qui se subibant dæmonibus: adeo vt illi quidem procul expulsi fuerint, tanquam armis quibusdam terribilibus intentatis eorum virorum precibus; homines autem, qui circum circa habitabant, non solum a læsione illorum liberarentur, sed etiam maximam acciperent vtilitatem, cum possent versari cum monachis; qui perfecti erant in Dei timore. Illius mentis & studii etiam est opus profani templi destructio, quod fuit in arce Beli, & ad solum vsque facta eius demolitio.*

Nec minor Ambrosii zelus in synagogis iudæorum euertendis.

§. XIV. Nec minor AMBROSII zelus in *synagogis iudæorum euertendis* erat, quod vel exustio synagogæ ad suggestionem cuiusdam episcopi, cuius *defensionem* suscepit, demonstrat. Equidem, vt PAVLINVS *in vita Ambrosii* refert, THEODOSIVS, relatione de hoc in-

cendio

cendio ad se facta, præceperat, vt synagoga ab episcopo reædificaretur; verum AMBROSIVS, re ad se delata, epistola ad Imperatorem data intercessit, ne tale quid fieret. Magna sane audacia, ne quid amplius dicam, ad Imperatorem scribit, factumque quouis modo in *epist. 29.* non tantum approbat, sed etiam laudat, imo libertatem, qua vtitur, admodum necessariam esse docet. Post hæc pergit: CAVSAM *ergo* DEI *taceb*[illegible]*? Quid igitur sit, quod metuam, consideremus. Relatum est a Comite orientis militarium partium, incensam esse synagogam; idque auctore factum episcopo. Iussisti vindicari in cæteros, synagogam; ab ipso ædificari episcopo. Non astruo, expectandam fuisse assertionem episcopi: Sacerdotes enim turbarum moderatores sunt, studiosi pacis, nisi cum & ipsi mouentur iniuria Dei, aut ecclesiæ contumelia. Sit aliquis ipse episcopus feruentior in exustione synagogæ timidior in iudicio: Non vereris, Imperator, ne acquiescat sententiæ tuæ, ne præuaricetur non times? Non etiam vereris, quod futurum est, ne verbis resistat Comiti tuo? necesse erit igitur, vt aut præuaricatorem, aut martyrem faciat: vtrumque alienum temporibus tuis, vtrumque persecutionis instar, si aut præuaricari cogatur, aut subire martyrium. Vides quo inclinet causæ exitus. Si fortem episcopum putas, caueto martyrium fortioris: si inconstantem, declina lapsum fragilioris: plus enim adstringitur, qui labi infirmum coegerit. Hac posita conditione, puto dicturum episcopum, quod ipse ignes sparserit, turbas compulerit, populos conduxerit, ne amittat occasionem martyrii, & pro inualidis subiiciat validiorem. O beatum mendacium, quo acquiritur sibi aliorum absolutio sui gratia.* Vt vero eo magis omnem culpam ab episcopo cuius autoritate hæc incensio facta erat, remoueret, hæc addit; *Hoc est Imperator, quod poposci & ego, vt in me magis vindicares, & hoc si crimen putares, mihi adscriberes. Quid mandas in absentes iudicium? habes præsentem, habes confitentem reum. Proclamo, quod ego synagogam incenderim: certe quod ego illis mandauerim, ne esset locus, in quo Christus negaretur. Si obiiciatur mihi, cur hic non incenderim? diuino iam cremari cœpit iudicio: meum cessauit opus. Et si verum quæritur, ideo segnior fui, quia non putabam hoc vindicandum. Quid facerem, quod nullo vltore sine præmio foret? Tangunt hæc verecundiam, sed non reuocant gratiam, ne fiat opus, quo Dei summi contrahatur offensio. Esto tamen, nemo episcoporum ad hoc munus conueniat. Rogaui enim clementiam tuam, & licet ipse hoc reuocatum adhuc non legerim, reuocatum tamen constituamus. Quid si alii timidiores, dum mortem reformidant, offe-*

Adeo vt etiam verecundiam erga imperatorem deposuisse videatur.

offerant, vt de suis facultatibus reparetur synagoga? aut comes vbi hoc comperit primo constitutum, ipse de christianorum censu exædificari iubeat. Habebis, Imperator, comitem præuaricatorem, & huic vexilla committes victricia, huic labarum, hoc est Christi sacratum nomine, qui synagogam instauret, quæ Christum nesciat? Iube labarum synagogæ inferri; videamus si non resistunt. Erit igitur locus iudæorum perfidiæ, factus de exuuiis ecclesiæ: & patrimonium, quod fauore Christi acquisitum est christianis, hoc transfertur ad donaria perfidorum? Legimus: templa idolis antiquitus condita de manubiis Cimbrorum, de spoliis reliquorum hostium. Hunc titulum iudæi in fronto synagogæ suæ scribent: Templum impietatis factum de manubiis Christianorum. conf. BASNAGE *dans l' histoire des juifs lib. VIII. c. 5. §. 16. & seqq.* vbi de impestiuo AMBROSII calore elegans fert iudicium.

Iudicium de populi violentia erga infideles.

§. XV. Generatim de populi violentia, qua ergo iudæos vsi sunt, ita iudicat prælaudatus BASNAGE *cit. l. c. 6. §. 3. p. 196. seqq. Ceux qui professent la religion regnante, se croient tout permis. Ils se persuadent, qu'ils signalent leur Zele à proportion des violences qu'ils exercent, & dans cette pensée ils ne donnent point des bornes à leur passion. Il est toujours de la prudence des Rois, de reprimer ces excès, & de nourir la tranquillité publique en punissant un Zele cruel. Mais, on ne le fait pas souvent, & ceux, qui convaincus de la necessité de le faire, l' entrepennent, n'y reüissent pas toujours. Ils rendent souvent leur religion suspecte; ils s' exposent aux railleries des peuples; ils attirent la haine des pretres, & les soulevent contre eux. Cependant, vn Prince ne doit point se laisser entrainer à des mouvemens fougueux, ni se mettre à la tète d' un peuple, qui ne respire que la sedition. Mais, où sont ceux, qui aient cet amour pour la iustice? Les Chrètiens, sous l' empire de Theodose, abbattirent les synagogues, sans en avoir d' autre raison, que la haine, dont ils etoient animez contre cette religion. Vn particulier se trouvoit offensé par vn juif. Il faisoit aussitot entrer la populace dans ses interets. On couroit en foule à la synagogue, & on la mettoit en feu. On les fit plusieurs fois dans la Macedoine, & l' Empereur fut obligé de repræsenter à ses sujets, qu'il n' etoit pas permis à des particuliers, de se faire iustice, qu' il y avoit des tribunaux etablis pour écouter leur griefs, & pour iuger de leurs plaintes, & il ordonne aux iuges de ce pais la, d'y tenir la main. Les Ecclesiastiques accoutumez à profiter du desordre, se joignoient au peuple. Ceux d'*

Antio-

Antioche, ou les juifs étoient nombreux & riches, pillerent la Synagogue, & consacrerent à Dieu & à l' eglise ce qu' on avoit pillé. On croyoit sanctifier le vol, en donnant à Dieu, ce que le particulier n' auroit osé s' approprier, sans s' exposer au supplice. On se plaignit d' une conduite si scandaleuse & les plaintes étoient si iustes, qu' elles furent appuiées par le Prefet du Pretoire, qui avoit informé du desordre & de raisons, qui l' avoient produit: & Theodose condamna le Clergé à restituer ce qu'il avoit pris, ou la valeur, & ordonna, qu'on leur assignat vn lieu, pour rebatir un temple. L' arret étoit equitable, puisque les juifs vivoient dans l' Empire sur la bonne foy des Edits. Cependant, il ne parut pas à Simeon le Stylite, qui vivoit alors, & qui prit violemment le parti du Clergé & des mutins d' Antioche. Il écrivit si fortement en leur faveur à Theodose, que non seulement il revoqua les ordres, qu'il avoit donnez; mais, il cassa le Prefet du Pretoire, qui lui avoit conseillé de punir les voleurs.

§. XVI. Ex his bellis, quæ templis gentilium inferebantur, *seditiones & motus ciuiles* ortos fuisse, facile coniici potest. Grauis imprimis strages contigit circa *Ann. 391.* in euersione Serapii, nobilis ethnicorum apud Alexandriam templi, quod *teste* SOCRATE *lib. V. cap. 16.* ad instantiam THEOPHILI episcopi, iussu imperatoris, destructum, simulque sacra gentilium publica contumelia exposita sunt. THEOPHILVM hunc auctorem totius tragœdiæ fuisse, docet ZOSIMVS *lib. V. histor.* his verbis: *In hoc quidem tempore, post Ioannis aliorumque reditum, palam infesto in eum animo esse cœpit. Cumque cuncta ex animi libidine gereret, omnium locorum episcopos ad deiiciendum loco suo Ioannem concitat: Inter quos primus & summus erat Alexandrinæ vrbis in Aegypto antistes* THEOPHILVS, *qui primus sacra patriosque ritus æternos oppugnare cœpit.* Seriem totius rei specialius SOCRATES his enarrat verbis: *Hanc potestatem nactus* THEOPHILVS, *nihil prætermisit, quo gentilium mysteria contumelia afficeret. Ac Mithræ quidem Spelæum repurgauit: Serapeum vero subuertit. Et cruenta quidem Mithræ sacra publice spectanda proposuit: Serapidis vero & aliorum deorum mysteria, quam ridicula essent, ostendit, phallos per medium forum sublimes circumferri iubens. Quæ cum fieri cernerent gentiles, qui Alexandriæ degebant, iique præsertim, qui philosophiam profitebantur, dolorem suum comprimere haud quaquam potuerunt: sed tragicis facinoribus, quæ olim perpetrauerant, multa grauiora adiecerunt. Etenim signo dato, omnes simul vno impetu in christianos irruentes, obuium quemque*

Inde seditiones ciuiles ortæ.

que obtruncant: sed & christiani se ipsos defendere cœperunt, malumque malo cumulabatur. Pugna porro eo vsque producta est, quoad cædis satietas finem malo imposuisset. Perierunt autem eo conflictu, ex gentilibus quidem pauci: ex christianis vero quam plurimi. Vulnerati autem ex vtraque parte erant innumerabiles. Exinde ob admissum facinus metus inuasit gentiles, iram principis reformidantes. Nam posteaquam cuncta pro libidine sua patrassent, & furorem suum cædibus exsatiassent, alius alibi sese occultauit. Multi etiam ex vrbe Alexandria profugerunt, per varias ciuitates dispersi. Ex quorum numero fuere Grammatici duo, Helladius & Ammonius: quorum ego admodum adolescens Constantinopoli auditor fui. Et Helladius quidem Iouis; Ammonius vero Simiæ sacerdos esse dicebatur. Malo ad hunc modum sedato; præfectus Alexandriæ, & dux militum Aegypti Theophilo in destruendis templis suppetias tulere. Ac templa quidem disturbata sunt. Statuæ vero in lebetes & in alios ecclesiæ Alexandrinæ vsus conflatæ, cum Imperator Deos gentilium ad sustentandos pauperes ei donauisset. Ceterum Theophilus cum omnes deorum statuas confregisset, vnam illius, quem supra nominauimus, Dei integram seruari ac publice proponi iussit: ne gentiles, vt aiebat, quandoque inficiarentur, huiusmodi se deos coluisse. Quam rem ægre admodum tulisse Ammonium Grammaticum, equidem certo scio. Quippe dicere solebat, graui iniuria affectam esse gentilium religionem, quod vnica statua conflata non esset, sed ad religionis ipsorum ludibrium seruaretur. Helladius vero apud quosdam gloriatus est, quod in conflictu sua manu nouem homines interemisset.

Synagogarum euersio variis legibus prohibita.

§. XVII. Equidem anno sequenti 392. spem recuperandorum sacrorum a VALENTINIANO gentiles receperant, quem, verba faciente SYMMACHO, adierunt, & hoc deprecatore eum flectere, quamuis frustra, tentarunt, vt ostendit BASNAGE *in annal. eccles. ad cit. ann. n. 1.* Interim tamen quia furor populi tum erga *iudæorum synagogas*, tum *gentilium fana* quotidie maiores sumebat vires, variis legibus violentia hæc reprimi debuit. Nam *anno 393.* constituerunt imperatores, *ne quis sub christianæ religionis nomine illicita quæque præsumeret, & destruere synagogas atque exspoliare conaretur.* vid. *l. 9. C. Theod. de iudæis.* Idem repetitum *ann. 397.* iuxta *l. 12. C. Theod. eod.* constitutumque: *oportere a iudæis irruentum contumelias propulsari, eorumque synagogas in quiete solita permanere.* Quia vero ne sic quidem securitati iudæorum satis prospectum fuit, nouis legibus opus fuit. Nam *anno 412.* teste *l. 20. C. Theod. de iud.* idem rursus repeti-

petitum est, speciatim vero in *l. 21. C. Theod.* (quæ est *l. 14. C. repet. prælect. de iud.*) ita cautum: *Nullus tanquam iudæus cum sit innocens obteratur: nec expositum eum ad contumeliam religio qualiscunque perficiat. Non passim eorum synagogæ, vel habitacula concrementur, vel perperam sine vlla ratione lædantur, cum alioquin, etiamsi sit aliquis sceleribus implicitus, idcirco tamen iudiciorum vigor, iurisque publici tutela videtur in medio constituta, ne quisquam sibi ipsi permittere valeat vltionem. Sed vt in hoc personis iudæorum volumus esse prouisum, ita id quoque monendum esse censemus, ne iudæi forsitan insolescant, elatique sui securitate quicquam præcipites in christianam reuerentiam vltionis admittant.* Idem repetitum in *l. 25. & 26. C. Theod. de iud.* anno 423. vbi simul castigatur audacia eorum, qui pleraque inconsulte *sub prætextu venerandæ christianitatis* admittebant, quod rursus in *l. 27. cit. tit.* eodem anno confirmatum. Tam graue vero odium erga *infideles* hi, qui *fideles* dici voluerunt, ferebant, vt quouis modo eos violare, grauique iniuria afficere non erubescerent. Luculentum hac de re testimonium præbent leges contra hos violatores latæ, quorsum pertinet *l. 14. C. de iudæis, & l. 6. C. de pagan.* vbi ita: *Christianis, qui vere sunt, vel esse dicuntur, specialiter demandamus, vt iudæis ac paganis quiete degentibus nihilque tentantibus turbulentum, legibusque contrarium, non audeant manus inferre RELIGIONIS AVCTORITATE ABVSI. Nam si contra securos fuerint violenti, vel eorum bona diripuerint, non ea sola, quæ abstulerint, sed conuicti in duplum, quæ rapuerint, restituere compellentur. Rectores etiam prouinciarum, & officia & principales cognoscant, se, si non ipsi talia vindicent, sed fieri a popularibus hæc permiserint, vt eos, qui fecerint, puniendos.*

Imo & contra iniurias infidelibus illatas legibus opus fuit.

§. XVIII. Liquet ex dictis, imperatores *iudæis* longe indulgentiores fuisse quam *paganis*, quippe qui maiora mala, florentibus eorum rebus, iis intulerant. Neque enim ea immunitas fanis gentilium indulta est, quam synagogæ acceperant, sed sacra gentilium tot legibus latis prorsus prohibita sunt. Ostendit hoc ipsum ARCADII constitutio in *l. 13. C. Theod. de pagan.* anno 395. lata, qua statutum: *nullum ad fanum vel quodlibet templum habere quempiam licentiam accedendi, abominanda sacrificia celebrandi quolibet loco vel tempore.* IDEM anno 396. in *l. 14. C. Theod. de pagan.* sacerdotibus gentilibus omnia priuilegia ademit, quod eorum professio per legem esset damnata; & quamuis gentiles ex quodam vaticinio crederent, annum 398. christianæ religioni

Iudæis longe indulgentiores fuere imperatores quam paganis.

que obtruncant: sed & christiani se ipsos defendere cœperunt, malumque malo cumulabatur. Pugna porro eo vsque producta est, quoad cædis satietas finem malo imposuisset. Perierunt autem eo conflictu, ex gentilibus quidem pauci: ex christianis vero quamplurimi. Vulnerati autem ex vtraque parte erant innumerabiles. Exinde ob admissum facinus metus inuasit gentiles, iram principis reformidantes. Nam posteaquam cuncta pro libidine sua patrassent, & furorem suum cædibus exsatiassent, alius alibi sese occultauit. Multi etiam ex vrbe Alexandria profugerunt, per varias ciuitates dispersi. Ex quorum numero fuere Grammatici duo, Helladius & Ammonius: quorum ego admodum adolescens Constantinopoli auditor fui. Et Helladius quidem Iouis; Ammonius vero Simiæ sacerdos esse dicebatur. Malo ad hunc modum sedato; præfectus Alexandriæ, & dux militum Aegypti Theophilo in destruendis templis suppetias tulere. Ac templa quidem disturbata sunt. Statuæ vero in lebetes & in alios ecclesiæ Alexandrinæ vsus conflatæ, cum Imperator Deos gentilium ad sustentandos pauperes ei donauisset. Ceterum Theophilus cum omnes deorum statuas confregisset, vnam illius, quem supra nominauimus, Dei integram seruari ac publice proponi iussit: ne gentiles, vt aiebat, quandoque inficiarentur, huiusmodi se deos coluisse. Quam rem ægre admodum tulisse Ammonium Grammaticum, equidem certo scio. Quippe dicere solebat, graui iniuria affectam esse gentilium religionem, quod vnica statua conflata non esset, sed ad religionis ipsorum ludibrium seruaretur. Helladius vero apud quosdam gloriatus est, quod in conflictu sua manu nouem homines interemisset.

Synagogarum euersio variis legibus prohibita.

§. XVII. Equidem anno sequenti 392. spem recuperandorum sacrorum a VALENTINIANO gentiles receperant, quem, verba faciente SYMMACHO, adierunt, & hoc deprecatore eum flectere, quamuis frustra, tentarunt, vt ostendit BASNAGE *in annal. eccles. ad cit. ann. n. 1.* Interim tamen quia furor populi tum erga *iudæorum synagogas*, tum *gentilium fana* quotidie maiores sumebat vires, variis legibus violentia hæc reprimi debuit. Nam *anno 393.* constituerunt imperatores, *ne quis sub christianæ religionis nomine illicita quæque præsumeret, & destruere synagogas atque exspoliare conaretur.* vid. *l. 9. C. Theod. de iudæis.* Idem repetitum *ann. 397.* iuxta *l. 12. C. Theod. eod.* constitutumque: *oportere a iudæis irruentum contumelias propulsari, eorumque synagogas in quiete solita permanere.* Quia vero ne sic quidem securitati iudæorum satis prospectum fuit, nouis legibus opus fuit. Nam *anno 412.* teste *l. 20. C. Theod. de iud.* idem rursus repeti-

petitum eſt, ſpeciatim vero in *l. 21. C. Theod.* (quæ eſt *l. 14. C. repet. prælect. de iud.*) ita cautum: *Nullus tanquam iudæus cum ſit innocens obteratur: nec expoſitum eum ad contumeliam religio qualiscunque perficiat. Non paſſim eorum ſynagogæ, vel habitacula concrementur, vel perperam ſine vlla ratione lædantur, cum alioquin, etiamſi ſit aliquis ſceleribus implicitus, idcirco tamen iudiciorum vigor, iurisque publici tutela videtur in medio conſtituta, ne quiſquam ſibi ipſi permittere valeat vltionem. Sed vt in hoc perſonis iudæorum volumus eſſe prouiſum, ita id quoque monendum eſſe cenſemus, ne iudæi forſitan inſoleſcant, elatique ſui ſecuritate quicquam præcipites in chriſtianam reuerentiam vltionis admittant.* Idem reperitum in *l. 25. & 26. C. Theod. de iud.* anno 423. vbi ſimul caſtigatur audacia eorum, qui pleraque inconſulte *ſub prætextu venerandæ chriſtianitatis* admittebant, quod rurſus in *l. 27. cit. tit.* eodem anno confirmatum. Tam graue vero odium erga *infideles* hi, qui *fideles* dici voluerunt, ferebant, vt quouis modo eos violare, grauique iniuria afficere non erubeſcerent. Luculentum hac de re teſtimonium præbent leges contra hos violatores latæ, quorſum pertinet *l. 14. C. de iudæis, & l. 6. C. de pagan.* vbi ita: *Chriſtianis, qui vere ſunt, vel eſſe dicuntur, ſpecialiter demandamus, vt iudæis ac paganis quiete degentibus nihilque tentantibus turbulentum, legibusque contrarium, non audeant manus inferre RELIGIONIS AVCTORITATE ABVSI. Nam ſi contra ſecuros fuerint violenti, vel eorum bona diripuerint, non ea ſola, quæ abſtulerint, ſed conuicti in duplum, quæ rapuerint, reſtituere compellentur. Rectores etiam prouinciarum, & officia & principales cognoſcant, ſe, ſi non ipſi talia vindicent, ſed fieri a popularibus hæc permiſerint, vt eos, qui fecerint, puniendos.*

Imo & contra iniurias infidelibus illatas legibus opus fuit.

§. XVIII. Liquet ex dictis, imperatores *iudæis* longe indulgentiores fuiſſe quam *paganis*, quippe qui maiora mala, florentibus eorum rebus, iis intulerant. Neque enim ea immunitas fanis gentilium indulta eſt, quam ſynagogæ acceperant, ſed ſacra gentilium tot legibus latis prorſus prohibita ſunt. Oſtendit hoc ipſum ARCADII conſtitutio in *l. 13. C. Theod. de pagan.* anno 395. lata, qua ſtatutum: *nullum ad fanum vel quodlibet templum habere quempiam licentiam accedendi, abominanda ſacrificia celebrandi quolibet loco vel tempore.* IDEM anno 396. in *l. 14. C. Theod. de pagan.* ſacerdotibus gentilibus omnia priuilegia ademit, quod eorum profeſſio per legem eſſet damnata; & quamuis gentiles ex quodam vaticinio crederent, annum 398. chriſtianæ reli-

Iudæis longe indulgentiores fuere imperatores quam paganis.

gioni fatalem fore teste ANTON. PAGI *in critic. ad Baron. annal. ad cit. ann.* spes tamen eos fefellit, quin potius ARCADIVS, teste EODEM *cit. loc. n. 24. & seqq.* ad suggestionem PORPHYRII episcopi Gazensis legem tulit *de templis idololatricis eius ciuitatis claudendis*, & anno sequenti 399. festum gentilium *Maiuma* dictum sustulit in *l. 2. C. Theod. de maiuma*, antea permissum *l. vnic. de maiuma.* Solennia & rationem huius festi tradunt IACOB GODOFREDVS *ad cit. l. 2.* ANTON. PAGI *ad cit. ann. n. 5.* CLERICVS *dans la biblioth. choif. tom. VIII. p. 273.* BASNAGE *in annal. eccles. ad cit. ann. §. 6.* Eodem anno HONORIVS *in l. 15. C. Theodos. de pagan.* regustauit quidem antiquas prohibitiones; sed quia zelus quorundam indiscretus eo processerat, vt *statuas & ornamenta operum publicorm* simul delerent, penitus id ipsum inhibuit, quin etiam in *l. 17. C. Theod.* (quæ est *l. 4. C. rep. prælect. de pagan.*) festos conuentus ciuium & *conuiuia pagana*, & communem omnium lætitiam permisit. Equidem patres *concilii Carthaginensis V. canone V. & VI.* seu *canone LX. & LXI. codicis Africani*, ab HONORIO petendum decreuerant, vt talia conuiuia tollerentur, id tamen impetrare haud potuerunt. Imo quamuis sacrificia gentilibus interdicta fuerint, minime tamen permisit HONORIVS, vt hoc prætextu ipsa ædificia diruerentur, ceu docet *l. 18. C. Theod. de pagan.* eodem anno lata, vtut nequidem hoc tempore a diruendis templis plebs abstinuerit. Id forsan hoc consilio constitutum est, vt episcopi *templa gentilium* in *ecclesias* conuertere possent, quod eodem anno factum Carthagine, vbi celeberrimum Deæ cœlestis fanum christianæ religioni dicatum est, teste PROSPERO *part. III. cap. 38.* Hoc modo christiani *iniuriam*, per tria prima secula perpessam a gentilibus, vlti sunt, de quo optime iudicat CLERICVS *tom. VIII. biblioth. choif. p. 276.* *C' est ainsi que les Chretiens continuoient à rendre aux payens ce qu' ils en avoient souffert, pendant les trois premiers siecles; au lieu des les gagner par la patience, & par la douceur, qu' ils avoient tant prechées, lors qu' ils etoient les plus foibles. Cette conduite etoit propre à rendre les payéns plus opiniatres, en leur persuadant, que les Chretiens n' avoient affecté de parler de moderation & d' humanitê, que par interet; & nullement par principe de religion, comme ils le disoient. Au moins, il est certain, qu' ils perdoient par-la le droit de se plaindre de maniere, dont les payens les avient traitez autre fois, & de vanter la douceur de leur religion; qu' ils deshonoroient tout' a fait, par ces persecutions.*

Hoc modo vlti sunt christiani iniuriam a Paganis acceptam.

§. XIX.

§. XIX. Continuarunt Christiani bellum infidelibus illatum et. iam per seculum V. & paganis adeo graues fuerunt, vt fere funditus eos extirpauerint. Iam *anno 408.* ab ARCADIO, HONORIO, & THEODOSIO de nouo cautum erat, vt ædificia ipsa templorum, quæ *in oppidis*, vel *extra oppida* essent, ad *vsum publicum* vindicarentur, arae omnibus locis destruerentur, nec quicquam solennitatis paganicæ agitaretur. *Vid. l. 19. C. Theod. de pagan.* Denuo anno 415. sanctio hæc repetita & magis aucta est, simulque *sacerdotibus paganicis* iniunctum, vt de metropolitanis ciuitatibus discederent, ne forte lapis offensionis Christianis fierent. Vid. *l. 20. C. Theod. eod. tit.* Hoc ipso vires eorum adeo attritæ sunt, vt *publico* fere *contemtui* essent expositi, & *macula* quadam notati. Ante hæc tempora gentiles a CONSTANTINI M. temporibus ad militiam, & summas imperii palatiique dignitates admissi fuerunt; verum hoc seculo, maxime sub THEODOSIO iuniore, ii, qui *catholicæ sectæ inimici* dicti, anno 408. intra palatium militare prohibiti sunt in *l. 42. C. Theod. de hæretic.* Anno 416. extensa hæc constitutio, *vt qui profano pagani ritus errore seu crimine polluuntur, administratoris, vel iudicis honore decorari minime deberent.* Hoc ipsum adeo statum paganorum imminuit, vt THEODOSIVS iunior an. 423. *in l. 2. C. Theod. de pagan.* crediderit, nullos amplius superesse paganos, de quo etiam in *l. 23. cit. loc.* quodammodo dubitauit; id quod tamen, meo iudicio, tantum accipiendum de imminuto paganorum numero; adhuc enim gentiles superfuisse & fana, templa, delubra possedisse, quamuis forsan in occulto, liquet ex *l. 25. C. Theodos. de pagan.* quæ *anno 446.* lata. Hac lege, quod notandum, quoque cautum est, vt templa gentilium, *collocatione venerandæ christianæ religionis signi*, expiarentur, vt hac præcedente expiatione eo facilius in ecclesias Christianorum mutari possent. Ceterum multæ fuere causæ, ob quas paganorum religio, tot licet legibus latis, vno quasi impetu extingui haud potuerit. *Maximum sustentaculum*, ait ANTON. van DALE *de oracul. diss. II. c. VI. p. 549. huius prauæ religionis publicique ipsius cultus erant magnates & proceres Romani imperii, tam in oriente, quam in occidente, vt quibus subnixi ceteri audacius peragebant sua sacra, inque exemplo maiorum firmiter inhærebant*, id quod plenius in *sqq.* declarat illustratque.

Seculo V. persecutio erga paganos continuata est.

Vt fere gentiles macula notati fuerint.

§. XX. Varia quoque per hoc seculum *iudæorum* fortuna fuit, postquam *odia* inter hos & Christianos magis magisque accenderentur. Longum foret ire per singula horum motuum capita, cum vel vni-

Varia iudæorum fortuna per seculum V.

Seditio Alexandrina.

vnicum exemplum *seditionis Alexandrinæ* sufficere possit, ob quam fere *centum millia iudæorum* ex hac vrbe pulsi sunt. Totam rei seriem plenius enarrat SOCRATES *lib. VII. c. 13. & 14.* Multus in hac pugna CYRILLVS episcopus fuit, qui cum ingenti multitudine ad synagogas iudæorum profectus eas illis ademit, iudæosque vrbe discedere coegit. Permoleste hoc tulit ORESTES Alexandriæ præfectus, adeo vt inter ipsum & CYRILLVM nouum bellum ciuile oriretur, monachis causam CYRILLI agentibus, populo vero Alexandrino præfecto suo opem ferente. In hac pugna virtus vel potius *ferocitas monachorum* maxime emicuit, qui duplici causa præfecto insultarunt: (I) quod iudæorum expulsionem improbasset, violentiamque CYRILLI damnasset: (II) quod eum *paganum* crederent. Hac de causa ad ipsum accedentes *immolatorem* ac *paganum*, θύτην καὶ ἕλληνα eum appellarunt, multisque aliis contumeliis affecerunt, adeo vt ad mala imminentia auertenda exclamare necessum habuerit: *se Christianum esse, & Constantinopoli ab Attico episcopo baptizatum.* Monachi huic assertioni parum fidentes, nihilominus impetum in eum fecerunt, & inter illos AMMONIVS iacto lapide ORESTEM in capite percussit, qui deprehensus tormentis publice subiectus est, & tandem sub iis extinctus. CYRILLVS ob hoc egregium facinus *martyrem illum vocari iussit, magnitudinem animi illius multis laudibus in ecclesia persecutus, qui pro pietate certamen subiisset.* Sed audiamus SOCRATEM de hac causa ita iudicantem: *sed qui modestiores erant ex ipsis etiam Christianis, hoc Cyrilli studium erga Ammonium non probarunt. Compertum enim habebant, hunc temeritatis suæ pœnas dedisse, non autem tormentis immortuum esse, dum Christum negare compelleretur.* conf. BASNAGE *dans l' histoire des juifs l. VIII. c. 6. §. 9.* vbi optime mores huius ambitiosi & ad turbas dandas nati episcopi depingit.

Calamitates seculo VI. iudæis & samaritis illatæ.

§. XXI. Reliqua si persequi speciatim vellem, in immensum mare me immitterem, recensendo persecutiones & calamitates, quibus *infideles* & inprimis *iudæi* expositi fuerunt. Laconico ergo more vtar, & quasi *per indicem* reliqua enarrabo. Iam inualuerat peruersus mos iudæos *per vim* conuertendi, quod exemplo SEVERI, episcopatum in insula Minorca gerentis, probat BASNAGE *dans l' hist. des juifs l. VIII. c. 7. §. 14.* Samaritani inprimis odio habiti, prorsus exæquati hæreticis, eisdemque pœnis subiecti. Liquet hoc ex *l. 18. C. de hæret. & Manich. & Samarit.* vbi dicitur: *Soli orthodoxi succedunt ipsis ex testamento, & ab intestato, & legata capiunt. Cæteri autem hæretici*

retici

retici, id est, qui non sunt orthodoxi, & Græci, Pagani & Samaritæ non militant, neque vlla dignitate decorantur, neque publicam adipiscuntur curam, neque docent, neque aduocationibus funguntur. Multa grauiora contra eos constituit IVSTINIANVS in *nouell. 129. & 144.* in quibus fere omne *commercium ciuile* ipsis ademtum est, quod reliquis quoque *iudæis* admodum molestum fuisse facile coniici potest. Seculo VII. GREGORIVS in conuertendis gentilibus per Angliam ope AVGVSTINI admodum solicitus fuit, & *Aldiberto* regi autor suasorque fuit *lib. IX. epist. 60.* vt fanorum ædificia euerteret, & idolorum cultus insequeretur. Paulo post mutata sententia *lib. IX. epist. 71.* censuit, fana idolorum in eadem gente minime esse destruenda, sed aqua benedicta expianda, *quia,* ait, *si fana eadem bene constructa sunt, necesse est, vt a cultu dæmonum in obsequium veri Dei debeant immutari, vt dum gens ipsa eadem fana sua non videt destrui, de corde errorem deponat, & Deum verum agnoscens, ac adorans ad templa, quæ consueuit, familiarius concurrat.* Eodem seculo HERACLIVS circa ann. 628. grauissimis malis afflixit *iudæos* vnius ob delictum, simulque reges Galliæ & Hispaniæ induxit, vt cogerent iudæos vel solum mutare vel religionem. Equidem in *concilio Toletano IV.* anno 633. habito *canone 57. apud* HARDVINVM *in actis concilior. tom. III. p. 590.* constitutum est: *nemini iudæorum ad credendum deinde vim inferendam esse*, vbi simul tacite reprobatur factum *Sisibuti* regis, suasu *Heraclii* iudæos *per vim* ad religionem trahentis. Sed mox scena mutata est in *concilio Toletano VI.* anno 676. habito, vt liquet ex *canone 3. apud* HARDVINVM *p. 603.* vbi episcopi gratias Deo agunt, quod regem ad *persequendos iudæos* inflammauerit, qua persecutione infinita mala perpessi sunt. Nec meliora iudæorum fata in Gallia, CHILDERICO iudæos ad fidem christianam exquisitissimis pœnis conuertere satagente, vt testatur GREGORIVS TVRONENS. *lib. V. hist. Francic. cap. 11.* quod tamen nec ipse GREGORIVS M. approbauit, vt constat ex *lib. I. epist. 34. 45. & 66.* nec dissimulat CAROLVS COINTIVS *in annal. Franc. tom. II. ad ann. 591. n. 12. & 13. p. 395.* Si quid mali eueniebat, id ipsum mox iudæis imputabatur, quorsum inter alia pertinet, quod Cæsarem LEONEM ISAVRVM induxerint ad iconoclastiam, quod ciuitatem Tolosanam Saracenis, & Burdigalam Normannis prodiderint, & quæ sunt alia huius generis commenta. Nec tantum per hæc tempora violenta fuit *iudæorum* conuersio, sed etiam *gentilium* in Germania. Notorior est methodus conuertendi eos, qua vsus est BONIFACIVS, inde

Fata gentilium per seculum VII.

& iudæorum

Fata gentilium per seculum VII. in Germania.

de *apostolus Germanorum* dictus. Ipsius CAROLI M. bella cum infidelibus idem loquuntur: sed forsan ipsi religionis christianæ studium tantum prætextum præbuit, vt eo magis potentiam suam augere posset.

Pontifex sibi adseruit dominium in omnes terras gentilium, easque in alios transferre conatus est. Rationes huius prætensi iuris.

§. XXII. Et quis ignorat pontificis Romani decreta, quibus post hæc tempora sibi dominium in quascunque *infidelium* terras adscripsit, easque illis adiudicauit, qui bella iis inferre, eosque extirpare studuerunt. Ex professo de hac noua & insolita doctrina iam actum est in *dissert. prælim. §. 69. seqq.* ibique imprimis adducta bulla HADRIANI IV. qua HENRICO II. concessit ius in Hiberniam, atque hoc ipso declarauit docuitque, pontifici id iuris datum esse, vt pro lubitu *terras infidelium* imperantibus Christianis donare posset, quod pluribus ex hac ipsa bulla illustrat ill. Dn. de LVDEWIG in der Erleuterung über *Puffendorff.* Einleitung zur *Histor. p. 575. seq.* Nec hoc adeo mirandum, cum ex doctrina interpretum iuris canonici papa tanquam CHRISTI vicarius omnem potestatem in vniuersum mundum accepisse dicatur. Ex quo inferunt, quod solus vni auferre rem possit, & dare alteri, vt ait ANTON DE ROSELLIS *de concil. §. 1. rubr. pontifex max. solus vid. absolu. excommun. n. 38.* Similiter quod *iure diuino* transferre queat regna, quia ipse in spiritualibus & annexis eis habere plenitudinem potestatis, nec alius superior esse dicitur, quodque id papa licite faciat, maxime propter *crimen gentis spirituale*, quo ad legem iudæorum vel ritum gentilium inclinat, vt ait AVTOR *de potest. secul. & eccles. c. 163. n. 9.* Ea de causa pontificem archiepiscopo Magdeburgensi terras Moscoviam & Tartariam versus sitas donasse testatur ill. Dn. de LVDEWIG *in comm. ad A. B. proœm. §. 6. p. 25.* cuius donationis diploma adhuc asseruatur in tabulario Magdeburgico. Rationes quasdam iam adduxi: illas ipsas FAGNANVS *ad c. 1. X. de constit. n. 64.* fusius sed sine omni iudicio coaceruat. Ait: *Papa, qui est vicarius Christi, potestatem habet non tantum super christianos, sed etiam super infideles. Etenim cum Christus plenam receperit potestatem, vnde in Psalmo: Deus, iudicium tuum regi da: non videretur diligens paterfamilias, nisi* VICARIO *suo, quem in terra dimittebat,* PLENAM POTESTATEM *super omnes dimisisset.* Prouocat deinde ad vulgatum illud: *pasce oues meas*, & inde infert: *Omnes autem tam fideles quam infideles oues sunt Christi per creationem, licet non sint de ouili Christi, & sic per prædicta apparet, quod papa super omnes habeat iurisdictionem, & potestatem de iure, licet non de facto.* Hoc posito censet, papam posse gentiles punire propter delicta contra ius naturæ commissa, veluti *si idola*

colant

colant, & ea de causa iuste terris & dominio eosdem priuari. Insulsam hanc philosophiam & plus quam barbaram saniores exsibilant; nec omnes in hoc luto hærent interpretes iuris canonici, vt ostendit H. GROTIVS *de mari libero c. III.* demonstratque, *Lusitanos in Indos non habere ius dominii titulo donationis pontificiæ.* Inter ipsos Hispanos FELICIANVS de OLIVA *de foro eccl. P. 1. q. 3.* paulo mitius de hac causa iudicat, quod etiam facit FRANCISCVS de VICTORIA *in relect. moral. rel. 1. Sect. 5. num. 1.* docetque, papam non esse mundi dominum, nec habere dominium in terras infidelium, *quia non habet*, ait, *potestatem, nisi intra ecclesiam*, id quod specialiter *relect. V. sect. 2.* ad *Indos* applicat, docetque, Papam nullo modo Indorum dominium in Hispanos transferre potuisse. Imo potestas, quam *intra ecclesiam* habere dicitur, ita comparata est, vt nequidem ad *fidelium* terras & regna extendi possit. Vid. GVIL. BARCLAIVS *de potest. papæ, an vel quatenus in reges & principes seculares ius & imperium habeat.* PETRVS MOLINAEVS *de monarch. tempor. pontif. Rom.* INNOCENTIVS IV. *ad c. 8. X. de voto.* Imperatori quoque olim adscriptum fuisse dominium tale in terras infidelium, diplomata antiqua loquuntur. Supposuere, imperatorem esse *dominum totius orbis in temporalibus*, vt vnanimi veterum consensu ait IVLIVS PACIVS *de domin. mar. Hadriat.* & ex hoc *vniuersali dominio* intulerunt, posse imperatorem terras *infidelium* in alios transferre. Insigne documentum, hoc ipsum illustrans, occurrit apud ill. Dn. de LVDEWIG. *in reliq. MSCtor. omn. aeui diplom. ac monument. tom. 1. n. 239.* quo LVDOVICVS IV. *an. 1337.* ordini Teutonico Lithuaniam confert, his verbis: *Ob eiusdem patruelis nostri interuentum & strenua merita prædictorum fratrum ipsis & beato ordini memorato ad laudem & gloriam omnipotentis DEI & beatissimæ virginis Mariæ siue gloriosæ, terram Lythwinorum cum omnibus pertinentiis suis & partibus cuiuscunque ydiomatis siue Samayten, Karsow vel Rusye seu alterius, cuiuscunque existant, prout nunc sunt, vel ad quamcunque fidem declinauerint, de imperiali auctoritate donamus pure & irreuocabiliter iure proprio in perpetuum pro se & suis successoribus recipientibus dictam terram. Denique fratrem Theodoricum felicem nostrum & imperii principem nomine dicti sacri ordinis inuestimus de iisdem cum administratione temporalium & iurisdictione eiusdem plenaria principatus.* Sed forsan antiquis temporibus præualuit pontificis dispositio de *terris infidelium*, cum etiam hic auctor tot gentibus principibusque fuerit, vt expeditiones *in terram sanctam* facerent, id quod præterea immortali clericorum

Quandoque etiam imperatori talis potestas in terras infidelium adscripta est.

eorum *odio* erga Saracenos tribuit FLEVRIVS *tom. XVIII. histor. eccles. in discurs. prælim. §. 1. in f.* quod hanc gentem *maledictam* esse crediderint. Hunc in finem quoque *ordines militares* hoc *speciali* obstrinxit *voto*, vt ad debellandos infideles sese accingerent, & pro dilatandis finibus solliciti essent, quo papatus quoque latius extenderetur, & pontificis potestati gentes infideles subiicerentur. Denique his quoque accesserunt vulgatissimi errores: α) armis quoque religionem propagandam, hominesque conuertendos esse, id quod sinistra interpretatione trahunt ex *Matth. X, 34. Luc. XII, 51:* β) religionem vim suam in regione quauis amittere, si *dominans* esse desinat, nec præsidio reipubl. sustineatur, adeoque ante omnia curandum esse, vt ad *dominatum* in republica euehatur, & publice a republica imperio etiam externo defendatur. Vtrumque dogma examinat & redarguit FLEVRIVS *tom. XVIII. hist. eccles. in disc. prælim. §. 14.* cum constet, religionem christianam sub infidelibus puriorem & illustriorem fuisse, quam illis temporibus, quo *dominans* in imperio Romano esse cœpit.

Status iudæorum per seculum XI.

§. XXIII. Procedo ad sequentia secula, & obseruo, statum iudæorum per *seculum XI. & seqq.* adeo miserrimum fuisse, vt ob ingentes persecutiones vix respirare potuerint. Ipsi pontifices aliquando iis indulserunt priuilegia, *ne a regibus aut principibus pro exactione pecuniæ turpiter tractarentur, vel in carceres traderentur*, vt ait MATTHAEVS PARISIENS. *in hist. Angl. ad ann. 1235. p. 346.* Speciatim crudelitatem christianorum erga iudæos plenissime persecutus est sæpe laudatus BASNAGE *dans l' histoire des juifs lib. IX.* quæ singula persequi ratio instituti non permittit. Generatim tantum obseruo, illos non tantum *infinitis malis* fuisse affectos, & tolerantiam eorum in dubium vocatam, sed præterea tam turpiter habitos, vt fere *seruis* annumerarentur, & omnia *humanitatis iura* iis denegarentur. Si quandoque mitius habiti, si pacem obtinuerunt, ingenti pecuniæ summa illam redimere coacti sunt, vt fere diceres, ob solum lucrum & quæstum illis hinc inde vitam relictam fuisse. Nihilominus tamen extirpari haud potuerunt, sed ad inimicorum maiorem inuidiam quotidie aucti sunt, & ad vsque hodierna tempora incolumes degunt. Nulla est gens tam latissima, nulla religio superest pagana, quæ tandem haud fuerit deperdita, extincta, vel ita attenuata, vt vix memoriam sui reliquerit: iudæi vero per totum orbem fere dispersi, & per tot secula in exilio viuentes, non obstantibus durissimis persecutionibus, opprimi haud potuerunt, adeo vt numerus eorum adhuc hodie ingen-

seruis fere annumerati sunt.

gentissimus sit, obseruante BASNAGIO *lib. IX. cap. 38. c. l. in fin.* Pagani e contrario hodie inter nos *in Europa* vix amplius degunt, quatenus *religionem* constituimus *dominantem*, sed illi tandem per imperium Romanum deleti sunt. Vnde quod *h. t.* de iure circa *infideles* dicturus sum, potissimum fere *iudaeis* applicandum erit, quamuis nonnunquam ex accidente contingere possit, vt etiam alii infideles inter nos deprehendantur, vel ex belli infortunio, vel alia publica causa, vel denique ex quadam apostasia.

§. XXIV. Ceterum vniuersa harum rerum, quae in compendio allatae sunt, series ostendit, vnde factum fuerit, vt *infideles statum* in republica *diuersum* dissimilemque induerint, & vnde illis tot diuersa iura ab aliis ciuibus christianis data fuerint. Religio alias *statum ciuilem* & *subiectionis* immutare aut alterare non solet, cum respectus ciuiles diuersique hominum status aliunde dependeant. Verum tres omnino causae sunt, quae diuersitatem iurium in plurimis quoad *infideles* induxerunt. *Prima* deducenda est ex *odio implacabili* christianorum erga *infideles*, qui ab eo tempore, quo *dominatum* in eos gesserunt, durissima quaeuis in eosdem constituerunt, eosque *seruili* fere *conditioni* subiicere studuerunt. *Secunda* quaerenda est in *sacerdotii autoritate* quotidie inualescente, quod sub nomine *ecclesiae* vniuersum *ius sacrum* in suam redegit potestatem, vt de *concordia sacerdotii* & *imperii* cogitandum fuerit. Cum ergo hoc modo religio statui ciuili admodum intermixta esse coeperit, non potuere non leges quoque peculiares de his, qui sunt *extra ecclesiam* & *imperium sacrum* constituti, ferri, & fideles, qui dicuntur esse *in ecclesia*, diuersa prorsus iura *sacra* & *profana* consequi. *Tertia* denique causa est quaerenda in *religione christiana*, quatenus vbique, respectu iudaeorum, est *dominans*; neque enim iudaei amplius *dominantem* religionem habent, sed soli christiani. *Dominantis* autem *religionis*, qua talis, proprium esse solet, despicatui habere alterius religionis consortes, eosque ex insueto & imprudenti zelo persequi, adeo vt vel tolerantiam eis dubiam facere soleant.

Inde tot diuersa infidelium iura nata sunt.

§. XXV. Hae causae ad varias doctrinas, in odium iudaeorum excogitatas, ansam dederunt, atque eorum *statum* mirifice destruxerunt. Etenim *tria* vtplurimum adferuntur, quae *statum* eorum *ciuilem* inficere dicuntur, & deteriora illis iura pepererunt: α) quod sint *seruilis conditionis:* β) *leuis notae macula adspersi:* γ) *extorres*, eiiciendi, non tolerandi. Etenim (I) qui speciatim iudaeos inter nos viuentes in *statum* ser-

Infideles communiter in statum seruilem coniiciuntur.

ex durissima persecutione — *seruilem* coniiciunt, multorum eruditorum autoritatibus atque rescriptis etiam Cæsarum ducuntur. Interim hæc sententia ortum traxit ex *durissima* illa *persecutione*, qua iudæi oppressi, & fere attriti sunt, vt olim *domini* vix atrocius in *seruos* suos sæuire potuerint, quam christiani in iudæos. More pecudum nonnunquam venditi, dispersi, mactati: bona eorum vi occupata, vel direpta, vt seruorum peculia, prout sæuitia cleri vel alius furor principes populumue induxit, cuius fundamenta in antecedentibus sunt adducta, specialius vero exemplis declarata a sæpe laudato BASNAGIO *dans l'histoire des Juifs tom. VIII. & IX.* Admodum sane probabile est, cleri insidiis hanc natam esse opinionem, iudæos *mera mancipia vilissima* esse, & velut *captiuos*, vt olim in Babylonica seruitute, habendos. Sic pontifex in *c. 21. in f. X. h. t.* ait, quod *iudæos christianis subiacere oporteat, & ab eis* PRO SOLA HVMANITATE *foueri.* Clarius INNOCENTIVS III. *in c. 13. X. h. t.* loquitur, censetque, *iudæos propriam culpam* PERPETVAE SERVITVTI *submisisse.* Hac de causa districte inhibet, *ne nutrices & seruientes habeant christianos*, idque ex ratione plane singulari, *ne*, pergit, *filii liberæ filiis famulentur ancillæ, sed tanquam serui a domino reprobati, in cuius mortem nequiter coniurarunt, se saltem per effectum operis recognoscant seruos illorum, quos Christi mors liberos, & illos seruos effecit.* Hæc est illa egregia philosophia, qua hi, qui in sensu mystico *filii ancillæ*, & in *seruitute spirituali* degere dicuntur, in *seruitutem ciuilem* ex opinione plurium tracti sunt.

& iuris canonici sententia.

Quidam seruituti publicæ eos addicunt.

§. XXVI. Alii mitiorem sententiam fouent, eosque non in *priuata*, sed *publica seruitute* principum, magistratuumue esse statuunt, quæ distinctio nec apud Romanos incognita fuit, teste PLAVTO *in captiu. Act. II. sc. 2.* Hæc est sententia IOH. HERMAN STAMMII *de seruitut. personal. lib. 1. c. 1. tit. 5. §. 8.* HERMANNI LATHERI *de censu lib. III. c. 23 n. 47. & seqq.* & CANGII *in glossar. voce iudæus*, vbi variis documentis antiquis ostendit, eos & bona illorum olim *Baronum* i. e. *dominorum liberorum*, sub quibus habitabant, fuisse, quam durissimam conditionem subire coacti sunt, ne expellerentur. Vnde, principum fisco exhausto, ex iudæorum penu hic defectus supplebatur; quid? quod quodammodo in commercio esse visi fuerint, vt in alios transferri potuerint, quæ omnia variis argumentis illustrat CANGIVS *cit. l.* ostenditque in Gallia *seruorum* instar habitos fuisse. Nec diuersa iudæorum fortuna *in Germania* fuit, quæ itidem illis *seruitutem quandam publicam* addixit. Testis est *charta* FRIDERICI II. *de anno 1237.* apud PETR. LAMBECIVM *lib. II.*

de

de biblith. Vindob. c. 5. p. 80. quæ docet, quod *imperialis autoritas a priscis temporibus ad perpetuam iudaici sceleris vltionem*, *eisdem iudæis* PERPETVAM SERVITVTEM *indixerit.* In *priuilegio* CONRADI *de anno 1234.* apud LEIBNITIVM *in prodr. codicis diplom. n. 12.* asseritur: *omnes & singuli iudæi degentes vbique per terras nostræ iurisdictioni subiectas christianæ legis & imperii prærogatiua (qua dominamur & viuimus) serui sunt nostræ Cameræ speciales.* Prærogatiua hic quæritur in *imperio christianorum*, & *religione* siue *regimine ecclesiastico* & *seculari prædominante*, quod infinita odii grauissimi documenta erga iudæos passim edidit. Expressiora adhuc sunt CAROLI IV. verba in *priuileg. de anno 1347.* apud LIMNAEVM *tom. I. addit. ad lib. 7. c. 5.* Alle Juden gehören mit Leib und mit Guth unserer Cammer, und seyn in unser Gewalt und Hände, daß wir mit unser Mächtigkeit damit thun und lassen mögen, was wir wollen. Ita censuere maiores nostri, id ob oculos habentes, quid hactenus factum fuerit, non quid iure fieri debuerit, quo intuitu etiam AVCTOR des Juden-Spiegels, *p. 88.* asserere non dubitauit, daß die Juden uns Christen zum Exempel und Warnung als Knechte und leibeigene Leuthe vor Augen gestellet seyn. Verum (I) obseruandum est, eos Epicrisis. plerumque durius quam ceteros subditos habitos fuisse ob legem receptionis, quam principes illis præscribere solebant, quæ *quandam seruitutis speciem* iis conciliabat. Hæc vero ratio particularis erat, nec statum iudæorum *in vniuersum* mutabat. (II) *Seruitus* hæc *publica*, in qua fuisse dicuntur, longe diuersa fuit a *seruitute priuata* singulorum, quippe quæ nec vsum iuris communis iis ademit, nec effecit, vt seruorum iura, apud Romanos vel Germanos vsitata, iis applicari potuerint, quod nec ipse STAMMIVS *cit. l.* negat. Quin potius (III) *seruitus* illa *publica* subiectionem quandam duriorem inuoluisse videtur, vt recte censet REINKING. *cit. l. lib. II. class. 2. c. 3. n. 28.* Hac de causa *liberorum* iure respectu ceterorum subditorum eos frui, & *iuris communis* participes, & *de populo* censeri, statutorumque populi commodis frui, IDEM *cit. l.* addit, consentiente B. STRYKIO *in vsu modern. ad tit. de statu homin. §. 10.* Hoc maxime hodie dicendum, quia in tam durissimas conditiones consentire amplius haud coguntur, sed pro *receptione* & *tutela publica* singulis annis impositum censum præstant, & de cetero *iure communi* viuunt. Denique (IV) nec pontificum decreta iis *statum vere seruilem* imposuerunt, sed nos tantum *deterioris conditionis* esse debere christianis, contenderunt.

Quidam præterea eos infames esse voluere.

§. XXVII. Constat vero, quod subditi in rebus publicis sint vel *integræ existimationis*, vel *læsæ*, & quia a *fama* seu *existimatione* plures iuris effectus dependent, inde etiam hæc distinctio haud parum personarum statum afficit. Inde rursus (II) status *infidelium* & imprimis *iudæorum* in discrimen vocatus fuit, plerisque asserentibus, eos *infamia iuris* laborare. Si delictum desideras, quod *infamiam iuris* producit, aiunt, ipsam *infidelitatem* esse grauissimum peccatum & delictum, quod plenius deducit NICOL. RODRIQVEZ FERMOSINVS, episcopus Asturiensis, *ad tit. X. de iudæis qu. 1. ad rubr. n. 1. seqq.* Aliud iis delictum infamans attribuit STAMMIVS *cit. l. n. 12.* quod sint *vsurarii publici*, quod delictum de iure canonico ipso iure infamat. Rationes admodum lubricas esse, nemo negauerit, quia posterior est particularis, quæ etiam in christianos cadere potest; prior vero a ratione iuris aliena. Est quidem infidelitas *peccatum in Deum*, sed non *delictum ciuile* infamans. Abstrahendo vero ab infamia, moribus nostris ex iuris canonici principiis *leuis notæ macula* inualuit, qua quidam ex *contemtu publico* pro *vilissimo hominum genere* habentur. Hæc non quidem ex *delicto*, sed ex *opinione inueterata cleri prædominantis*, qua olim mundus regebatur, nata fuit, qua *communi contemtui* expositi fuerunt iudæi aliique. Nam etiam *spurios* despicatui habuerunt, adeo, vt ad munia sacra admitti non possent, quod etiam *lictoribus* & *carnificibus* applicuerunt, ideo quod ecclesia a sanguinis effusione maxime abhorreret. Hæ rationes quidem primum in ecclesia ex clericorum iudicio natæ, postea tamen facile *ad statum ciuilem* etiam tractæ sunt, vt inter *abiectissimos* fuerint relati. His, ni me omnia fallunt, *infideles* quoque accensuere, omnium *odiis* & *contemtui* expositos, & a communione fidelium, qui tantum *honesti* & *immaculati* esse voluerunt, exclusos per tot statuta pontificum & conciliorum decreta, vt antea iam demonstratum est. Hæc quippe singularis *maculæ* nota esse solet, quod honestiores a maculatorum intimiore conuersatione alieni sint, eos fugiant, indignosque censeant, cum quibus societatem arctiorem contrahant. Vtut vero ipsa religionum diuersitas talem diuersitatem statuum inducere haud deberet, communia tamen præiudicia hic præualent, ipsis etiam legibus stabilita & confirmata, vt effectus *infra* adducendi docent.

Alii maculæ notam iis attribuere.

Dubitatum tandem fuit, an iudæi &

§. XXVIII. Denique (III) *extorres* eosdem iudicatos fuisse vel inde liquet, quod a pluribus hæc inculcata fuerit doctrina, iudæos non esse tolerandos, sed eiiciendos, in republica non recipiendos. Plura argu-

argumenta contra receptionem eorum afferri solent, quæ coaceruat GISBERT. VOETIVS *part. II. select. disput. p. 118. & seq. in dissert. de iudaismo.* Grauiter etiam contra eorum receptionem edisserit LVDOV. GILHAVSEN *in arbore iudic. part. I. cap. I. §. 2. n. 70.* docetque: *Eiusmodi homines perfidos nullo modo apud christianos esse ferendos, multo minus intereos recipiendos, non solum quia christianorum, inter quos versantur, vera pernicies sunt, & qui fere sanguisugis æquiparari possunt; verum etiam potissimum propter eorum diras execrationes & blasphemias, quas in filium Dei euomunt, atque etiam ipsorum incantationes; siquidem incantationis species est cabala, recentiorum iudæorum philosophia, & magiæ sors, quæ verbis profanatis atque conceptis, pollutisque sanctissimis Dei nominibus, characteribus, certis signis, certis sacrificiis, miracula facere & futura prædicere docet. Et sic cabala vetus, quæ secretior diuinæ legis interpretatio erat, a magia infami vitiata fuit, ita vt cabalistica eiusmodi magia Christum incomparabilia effecisse miracula asserere non perhorrescant perfidissimi iudæi. Admirandum itaque est,* pergit, *inueniri principes & respublicas, hanc magicam & blasphemam gentem ferentes. Cum pientissimo quondam Germaniæ principi* CHRISTOPHORO *duci Wurtembergico quidam ex his suaderent, vt blasphemos iudæos propter maxima commoda reciperet, respondit christianissimus & laudatissimus heros:* Wenn diese verfluchte Leute mir wolten Geld voll auf geben, wolte ich sie doch in meinem Fürstenthum, weil sie an meinem Bruder und Erlöser JEsu Christo treuloß worden, und öffentliche Zauberer sind, nicht leiden. Non recoquam cetera argumenta, quæ sine iudicio afferri solent contra infidelium receptionem. Illud tantum moneo, illa haud euincere, eos plane non esse tolerandos, sed *præcautione aliqua* in eorum tolerantia opus esse, ne ex illa *pax ciuilis* turbetur, aliaque mala funesta in republica exsurgant. Experientia docet, diuersitatem religionum non quidem *per se*, sed ex *intempestiuo* quodam *zelo* odia & discordias parere, & nonnunquam motus ciuiles excitare, qui tamen præcaueri possunt, si hi ipsi, qui vtplurimum talium turbarum autores sunt, compescuntur, & in officio suo continentur. Optimis id ipsum illustrat argumentis IOH. CLERICVS *dans la biblioth. vniuers. tom. XII. p. 475. & sqq.* quibus addi potest, quod hodie imprimis ab *infidelibus* nihil adeo turbarum metuendum sit, quam olim quidem, vbi religio christiana ad *dominatum* tendebat, eumque infidelium sectæ eripere conabatur, quod sine grauissimis motibus fieri non potuit. Id tamen minime diffiteor, *præcautiones* non-

infideles inter Christianos essent tolerandi.

Iudæi adigendi essent ad opificium addiscendum.

nonnullas obseruandas esse, inter quas merito primo loco illud nominandum esse censeo, quod *in reform. polit. de anno 1530. tit. 27.* **Von Juden und ihrem Wucher** suppeditur, id quod si in praxin deduceretur, nihil adeo mali & incommodi a iudæis esset metuendum. Cauetur in loco adducto, ne vsurarii iudæi tolerentur, prout hanc in rem verba *recessus in §. 12.* adducta sunt. Hisce nunc subiunguntur sequentia: **Damit sie aber dennoch ihre Leibes-Nahrung haben mögen, wer denn Juden bey ihm leiden will, der soll sie doch dermassen bey ihm behalten, daß sie sich des Wuchers und verbotenen wucherlichen Kaufs enthalten, und mit ziemlicher Handthierung und Hand-Arbeit ernähren, wie eine Obrigkeit dasselbe einem Unterthanen und dem gemeinen Nutz zum Besten und träglichsten zu seyn, ansehen und ermessen würde.** Mens huius recessus hoc redit, iudæis potestatem esse faciendam, vt ad *opificia* admitti, & ita cum reliquis ciuibus idem vitæ genus exercere possint. Vrgent hoc ipsum saniores, & imprimis hoc sedulo passim vrsit B. STRYKIVS, *in notis MSCt. ad* MYLER. ab EHRENB. *de princip. & statib. imp. c. 6. §. 7.* notanter ait: *inter requisita seu conditiones merito referendum esset, vt iudæorum liberi ad certum opificium addiscendum adigerentur. Sic enim ad nos conuersi, haberent, vnde viuerent.* Sub primis imperatorum christianorum temporibus etiam *aduocationis munus* subire poterant, & ad *artes liberales* addiscendas admittebantur; cur itaque non possent sub hac conditione recipi, vt certum vitæ genus eligerent, reliquis ciuibus commune, vel opificium quoddam addiscerent? Non abhorret ab hac sententia CASP. ZIEGLERVS *de iur. maiest. lib. I. c. 41. §. 34.* aiens: *eis iniungendum est, vt opificiis & manuariis operis sibi victum & amictum quærant.*

Cur iudæi opificiis hactenus se non dederint?

§. XXIX. Sed hæc saluberrima constitutio hactenus plane in obseruantiam non est deducta, quamuis optandum esset, vt deduceretur. Quæ autem huius rei impedimenta fuerint, non adeo obscurum est penitiori examine statum præsentem rerum ponderantibus. Aliqui quærunt causam in iudæorum pigritia & malitia, quod magis ament *lucrum improbum* ex aliorum deceptionibus quærere, quam legitimis mediis sibi de victu prospicere, quæ tamen ratio, meo quidem iudicio, admodum infirma est. Cum enim sciant iudæi, se ex *mera gratia* recipi, non possent non quasuis inire conditiones, si expresse sub illis reciperentur, vt non aliud vitæ genus excolerent, quam quod illis

publice

publice esset præscriptum. Quocirca *lege publica* facile ad hoc adigi possent, vt opificium certum eligerent, & manuariis operis victum sibi quærerent, si aliæ rationes haud obstarent. Cum enim olim legem *seruitutis* in receptione subire coacti fuerint, quæ sane durissima fuit: nulla adparet ratio, cur non etiam hanc conditionem admitterent, vt *opificio certo* sese dederent & a fœnore abstinerent. Rationes ergo, quod lex prædicta saluberrima haud fuerit in praxin deducta, aliunde petendæ sunt, &, vti quidem existimo, a *præsente statu opificiorum* omnium rerum publicarum. Hæc enim ita comparata sunt, vt iudæos in societatem & collegia sua opifices haud admittant, cum præterea adhuc dubitent Theologi & ICti, vtrum christiani salua conscientia societatem cum iudæo, qua tali, inire possint? vid. ZIEGLERVS *de iur. maiest. lib. 1. c. 41. §. 35.* Dum ergo christiani iudæos omnes a suis collegiis arcent, ipsimet in causa sunt, quo minus iudæi certo opificio sese addicere possint; neque sperandum est, vt per *legem publicam* huic persuasioni, iudæos non esse in collegia recipiendos, medicina adferri queat, cum iudæis ipsis forsan maiora mala & incommoda ab his sociis metuenda essent, vt inde non adeo horum societatem ambiant. Neque ob mutuum odium consultum est, vt princeps huiusmodi receptionem in collegia iniungat, ex qua non possent non grauiora mala in rempublicam redundare.

Possent adigi iudæi ad opificia addiscenda, si separatim habitare iuberentur.

§. XXX. Sed tamen non desunt rationes aliæ, quibus hisce incommodis occurri, & constitutio prædicta in praxin deduci posset. Notum est, quod in plurimis imperii nostri ciuitatibus iudæi separatas suas a christianis habeant rationes, ita vt vel *in suburbiis* iis peculiaris locus concessus sit, vti Pragæ, alibique, vel vt *separatis plateis* distinguantur a christianis, quæ etiam speciales suas portas habent, vt possint eo facilius a commercio christianorum, quoties opus videtur, prohiberi, vti Francofurti ad Mœnum, Hanouiæ, alibique conspicuum est. Atque hoc ipsum ad *cautam iudæorum tolerantiam* referendum existimarem, vt non promiscue medios inter christianos habitarent, sed ad exemplum prædictarum ciuitatum suas separatas habitationes, vel *in suburbiis*, vel alia ratione haberent, vnde non possent non multa commoda sperari & varia incommoda præcaueri. Primo enim hac ratione separatim habitantes compelli possent ad *collegia opificum* inter se constituenda, publica auctoritate tamen dirigenda & determinanda, quo ipso facile adduci possent ad opificia certa addiscenda, a quibus hactenus excluduntur, ob rationes iam dictas. Cessarent hoc

modo omnia impedimenta, quæ adhuc obſtiterunt, quo minus poſſent opificio certo vacare, cum ita non cum chriſtianis, ſed inter ſe ſocietatem contraherent. Neque metuendum eſſet, ne chriſtiani commercium cum illis agerent, cum conſtet, hodie chriſtianos cum iudæis, qui mercaturam exercent, lubentius agere ſolere, quam cum ceteris mercatoribus, qui non raro iniquiores in mercibus vendendis ſunt, quam ipſi iudæi. Si modo opifices artes ſuas recte excolant, facile habent, vnde viuere poſſunt. Sunt hodie opifices ita comparati, vt non raro *monopolia* introducant, & aliis maxime graues ſint, ſcientes, operas ſuas repudiari non poſſe. Aſt vero hac ratione omnibus huiusmodi incommodis via præcluderetur, ſi a iudæis eædem operæ viliori pretio haberi poſſent, quæ non ſine graui ære a chriſtianis præſtantur.

Noua vtilitas ex ſeparata iudæorum habitatione.

§. XXXI. Deinde ex *tali ſeparatione* hæc vtilitas eſſet ſperanda, vt facilius *tolerari* poſſent. In antecedentibus demonſtratum eſt, iudæos magnis & aſperis afflictionibus fuiſſe obnoxios, imo a chriſtianis variis perſecutionibus ob leues ſæpe præſumtiones fere oppreſſos, quæ mala ex odio mutuo ſine dubio enata ſunt. Quanti tumultus olim Alexandriæ a iudæis, tempore CYRILLI, dati fuerint, quantas hoſtilitates chriſtiani erga iudæos eo tempore exercuerint, ſupra §. XX. obſeruaui; quæ incommoda publica ex cohabitatione promiſcua iudæorum & chriſtianorum orta ſunt, quæ tamen præcaueri potuiſſent, ſi a chriſtianis ſeparatas habitationes exſtruere cogerentur. Hoc reſpectu forſan in iure canonico prohibitum, ne chriſtiani cum iudæis habitent; ſic enim in *c. 13. C. 28. q. 1. Nullus eorum, qui in ſacro ſunt ordine, aut laicus azyma iudæorum manducet, aut cum eis habitet, aut aliquem eorum in infirmitatibus ſuis vocet, aut medicinam ab eis percipiat, aut cum eis in balneo lauet.* Cum ergo eodem tecto cum chriſtianis non vtantur, imo plerique a vicinitate omni iudæorum abhorreant, iuſtum omnino foret, ſeparatas eisdem aſſignare habitationes. Cenſent quidam, quoties ex iudæorum cohabitatione ſcandalum aut periculum imminet, eos expelli & bonis exſpoliari poſſe. STAM. *de ſeruit. perſon. lib. 1. tit. 5. c. 1. §. 12.* Inde quoties iudæi expulſi ſunt, hoc prætextu chriſtiani vſi ſunt; nihil enim facilius eſt, quam *ſcandalum* aut *periculum ſeductionis* fingere. At ſi ſeparatas ſuas rationes a chriſtianis habent, non adeo facile turbæ, tumultus, aut alia publica incommoda erunt metuenda. Scite admodum BODINVS *de republ. lib. 3. c. 7. p. m. 537.* ait: *plebs vbique religionibus deditiſſi-*

tissima, ritus a publica religione discrepantes ferre non nisi grauate potest, nec magistratuum imperiis, nec militari præsidio contineri, quo minus in furorem sæpius erumpat.

§. XXXII. Præterea constat, iudæis nusquam terrarum prædia possidere licere, vt ait BODINVS *de republica cit. l.* & confirmat STAM. *de seruit. person. lib. 1. lit. S. c. 1. §. 22.* sed experientia quotidiana, docet variis & clandestinis artibus eosdem ædes & prædia, in fraudem legis, sibi comparare, vt ita perpetuas sedes in ciuitatibus habeant. Notum est, quod in hac ciuitate quoque iudæi promiscue inter christianos habitent, sed tamen a potentissimo Rege Borussiæ prohibiti sint immobilia possidere. Sic enim in *rescripto de anno 1694. d. 6. Mart.* potentissimus Rex noster disposuit: Wenn wir denn aus denen darin angeführten und mehrern Ursachen Bedencken tragen, denen dortigen Schutz-Juden zu verstatten, daß sie inn- und ausserhalb der Stadt Häuser und immobilia an sich bringen ꝛc. Statim huic dispositioni fraus a iudæis fuit quæsita, comparando ædes *sub pacto de retrouendendo*, & ita necessum fuit, huiusmodi contractus cum iudæis initos prohibere, vti factum per rescripta *de anno 1694. d. 14. & 29. Decembr.* Sed nihilominus tamen variis sub titulis ædes sibi acquirunt, imo ædificant, ex quo deinceps concertationes & lites plurimæ oriuntur: ad quas fraudes præcauendas omnino vtile foret, separatum locum extra vrbem iis assignare, in quo coniunctim ad exemplum aliarum vrbium habitarent, & ita ædes, quas nunc quidem possident, veris dominis restituerent. Atque hoc eo facilius iudæis in hac vrbe iniungi posset, postquam consilia de dilatanda ea agitata, & potentissimi Regis gloriosæ memoriæ approbatio clementissima accessit. Hac occasione quoque iis assignari posset certus locus extra vrbem, quo ipsi iuberentur sibi exstruere ædes, separato vallo distinctas, vt ita separatim res suas haberent, & ad aliud vitæ genus excolendum adigerentur. Sæpius occurrunt querelæ, quod iudæi res furtiuas coemant, & mox alibi deferant diuidendas, quo ipso fit, vt res furtiuæ suis dominis haud restituantur, & fures, hac fiducia allecti, improbius quotidie furentur; sed etiam hac ratione hoc incommodum præcaueri posset, si *separatim* habitarent, & nihil ad eos deferri posset, quod non antea visitatoribus ad id deputatis rite indicatum & disquisitioni eorum expositum fuisset, alia vt nunc commoda inde speranda silentio prætermittam.

Iudæi non possunt immobilia possidere.

Præcauendum ne iudæi blasphementur, aut irrisionibus vtantur.

§. XXXIII. Quia vero præterea iudæi raro abstinere solent a *blasphemiis* & *irrisionibus*, vnde non possunt non exacerbari animi christianorum & ad maiora mala irritari, hoc quoque cauendum, vt illis iniungatur, ne vlla ratione *blasphemias* euomant, sed penitus abstineant ab omnibus illis, quæ in contemtum Saluatoris tendunt, & præterea pacifice viuant. Hoc intuitu in *l. 11. C. de iudæis.* prohibitum, ne sanctæ crucis speciem adsimulatam in contemtum christianæ fidei sacrilega mente exurent, vel ne aliter insolescant. *l. 14. C. in f. de iudæis.* Præterea ex eadem ratione in iure canonico prouisum, ne iudæi tota die parasceues paschæ, vbi maxime sacra publice fiunt, in publicum prodeant sed ostia & fenestras domorum clausas teneant. *c. 4. c. 15. X. h. t.* Idem quoque constitutum est in *concil. Aurel. III. c. 29.* his verbis: *iudæi a die cœnæ Domini vsque in secundam sabbathi in pascha h. e. ipso quatriduo procedere inter christianos, nec catholicis populis se vllo loco vel quacunque occasione miscere præsumant.* Sed vero hæc incommoda ex *blasphemiis* & *irrisionibus* iudæorum metuenda cessarent, si separato a christianis loco distinguerentur, quemadmodum Francofurti ad Mœnum, Hanouiæ, alibique moris est, vt feriis diuinis porta, quæ iudæos a christianis separat, claudatur, ne ad eos publice prodire & ludibria metuenda committere queant.

Præcautiones in tolerantia necessariæ.

§. XXXIV. Sed iuuat etiam adiungere cautelas, quas in genere circa *infideles* commendat IOH. CLERICVS *cit. loc. p. 482. & seqq.* (1) Haud permittendas esse doctrinas, societati ciuili eiusque tranquillitati contrarias, quorsum imprimis refert *atheismum*, de quo speciatim deinceps dicam. Etiam inter christianos sectæ reperiuntur, de quibus dubitatum fuit, an salua reipublicæ pace tolerari possent? de quibus egit B. BVDDEVS *dissert. de concordia religion. christ. statusque ciuil.* Dissimulare tamen nequeo, in *thesi* quidem hoc verum, sed in *applicatione* & *hypothesi* multis abusibus obnoxium esse, cum plerique, qui sectæ alicuius interitum meditantur, hoc argumento vtantur. Ipsi gentiles contra christianos id vrserunt, eorumque religionem *pestem reipublicæ* esse asseruerunt, teste B. BVDDEO *cit. l. c. 11.* Iudæorum religioni idem vitio datum est. Iesuitarum *principia sanguinaria* imprimis huc referri solent. Quæ cum ita sint, in ipsam rem præsentem veniendum, & solicite hi audiendi, quibus talia dogmata peruersa imputantur. (2) Addit CLERICVS, facilius supportandas esse omnes reliquas speculationes, nec bonis moribus, nec statui ciuili contrarias. (3) Tolerantiam hanc quoque desiderare quasdam præcautiones contra eos, qui omnem toleran-

tiam

tiam destruere conantur, vtpote a quorum consiliis non raro plus turbarum quam periculi a *secta peregrina* metuendum est, maxime si alicuius in republica autoritatis sunt, & quodam cum impetu agunt. (4) Tolerantiam hanc esse debere *constantem*, nullisque variis mutationibus obnoxiam. Inhumanum videtur, eosdem, quos respublica recepit, & *tolerare* constituit, mox rursus ex maleuolorum insidiis eiicere maleque habere, quod fatum sæpius iudæi experti sunt, vt de aliis sectis non dicam. De tolerantia gentilium aliorumque infidelium vix necesse est aliquid addere, quorum rarissima apud nos exempla sunt, nisi forsan per *captiuitatem bellicam* ad nos fuerint deducti, vel extra Europam constituti.

§. XXXV. Inde liquet, quid de eorum sententia dicendum sit, qui iusta in quoscunque infideles arma esse putant. Veteranorum sententiam refert CARDINAL. TVSCHIVS *litt. I. concl. 124.* docetque, infidelibus bellum esse inferendum, etiamsi ipsi viuere velint in *pace*, quia, quamprimum occasio se præbuerit, in christianos arma conuertunt. *c. 48. C. 23. q. 4.* Alii hoc restringunt ad illas terras, quæ fuerunt aliquando *fidelium*, & ab *infidelibus* occupatæ sunt. Adferunt exempla iudæorum, Canaanitis ob idololatriam bellum inferentium. Vnde hæc opinio nata sit, iam supra monitum est. Nullo idoneo argumento ostendi poterit, christianæ religioni hoc ius esse peculiariter datum, vt nationes infidelium extirpare & delere debeat, quin potius, vt recte GROTIVS *lib. II. de I. B. & P. cap. 20. §. 48.* docet, CHRISTO hoc placuit, vt ad legem suam recipiendam nemo huius vitæ pœnis aut earum metum pertraheretur. Nec quod Deus in veteri testamento iudæis peculiariter commisit, in consequentiam trahendum est, cum tali *mandato speciali* destituamur. Huc quoque alia pertinet quæstio: *an infideles alia de causa deuicti & sub iugum redacti, vel etiam bona gratia recepti, pro lubitu expelli possint, ea vnice de causa, quod sint infideles?* Constat plures principes christianorum regna, terras & ciuitates medios inter infideles possidere, in Asia, Africa & America, imo subditos plures antiquo errore adhuc imbutos habere, quos tamen semel in fidem & tutelam receperunt. RICCIVLLVS *de iure personar. extr. eccl. germ. existent. lib. II. cap. 51.* expulsionem talem quidem negat, sed *num. 11.* plures adiicit limitationes, sub quibus *expulsio* infidelium qualiscunque facile defendi poterit. Huc refert, si regnum nouiter ad fidem conuersum: quo enim facilius ibi christiana religio propagari possit, infidelibus imperari posse emigrationem, censet exemplo CONSTANTINI. Porro emigratio-

Non sunt iusta arma in quoscunque infideles, ideo quod sint infideles.

nec semel recepti pro lubitu expelli possunt.

tionem tunc iustam esse addit, si in christianam religionem euadant contumeliosi; si seditiones excitent; si in tam magnum numerum excreuerint, vt proditio inde metuenda sit; si ita diuites euaserint, vt ex facultatum augmento aliquid inconueniens suspicari possit. His limitationibus subiungit exempla ex antiquitate ecclesiastica petita, quia sub his praetextibus *expulsio* eorum facta est. Quemadmodum vero alii iam demonstrarunt, vtplurimum causas *expulsionis iudaeorum* fuisse friuolas, merasque calumnias, quas quoad iudaeos BASNAGE *in tractatu saepe laudato* optime detexit; ita *expulsionem* hanc contra fidem publice infidelibus datam fore existimo. Quod si deliquerint, si seditiosi facti fuerint, autores seditionis debitis subiiciendi sunt poenis, non propterea omnes omnino expellendi. Non rarum est, etiam subditos christianos turbas seditionemque excitare in republica, qui tamen propterea haud expelluntur, sed tantum in *autores seditionis* animaduertitur. Nec admitto discrimen, si quis asserere velit, hos esse *fideles*, *infideles* non eodem fauore dignos; nam quatenus sunt *seditiosi ciues*, nulla quoad hoc crimen inter eos est inducenda differentia, nisi forsan infideles nouiter recepti sint sub hac conditione, vt pacifice viuerent, alioquin scirent, se mox expulsum iri, quia tum ex *lege conuentionis* cum iis agitur; sicuti enim imperanti integrum est, infideles aduenas non recipere; ita eosdem sub quibuscunque *pactis* & *conditionibus* recipere non prohibetur. Conf. REINKING. *de regim. secul. lib. II. cl. 2. c. 3. n. 47. seqq.*

An athei tolerandi.

§. XXXVI. Quia vero *tit. de conuerf. infidel. tom. III. §. 11.* obseruaui, *atheos* quoque *infidelibus* annumerandos esse, de eorum *tolerantia* maior dubitatio nascitur. Quaestio potissimum huc redit, vtrum *atheismus* statui ciuili noxius sit, aut saltem an maius damnum ei afferat quam *idololatria* aut *superstitio?* Quae contentiones inter PETR. BAELIVM & IACOB. BERNARDVM inde fuerint enatae, docet B. BVDDEVS *in tr. de atheismo & superstit. cap. IV. §. 5. in not.* In eo videlicet BAELIVS totus fuit, vt *atheismum* rebus publicis non adeo noxium esse statueret, ea maxime de causa, quod ipse societates ad humani generis conseruationem non adeo necessariae esse videantur, cum ipsa experientia doceat integras gentes substitisse sine *societate ciuili*, imo sine *religione* secure & tranquille vixisse; ex quo concludit, hoc multo magis de illis, qui in societatem ciuilem coaluerunt, asserendum esse, vtpote qui facilius *spe praemiorum* & *metu poenarum* in offi-

officio contineri possent, quam qui extra societatem ciuilem sunt constituti. Addit, nullum ex *atheismo* incommodum reipublicæ metuendum esse, cuius conseruatio ita comparata est, vt maxima inde ad singulos commoda redundent, adeoque neminem facile quicquam admissurum, quod ciuitatis rationibus repugnet, quia maiora inde incommoda ipsi metuenda forent. Negat præterea *religionem* ad conseruandam rempublicam prorsus esse necessariam, sed tantum adiumentum aliquod aut præsidium afferre; ipsam religionem non raro quoque plura incommoda habere, cum plebs religione vel superstitione capta magis vatibus quam ducibus parere soleat. Recte vero regerit B. BVDDEVS *cit. loc.* adductas rationes admodum lubricas esse. Qui structuram rerumpublicarum examinat, facile intelligit, ita res hominum esse comparatas, vt sine *societatibus* tranquille viuere non possint, & si vel maxime gentes quædam dentur, quæ in *societates ciuiles ordinatas* haud abierunt, more pecudum viuentes, inde tamen argumentum ad *societates ciuiles ordinatas* minime trahendum est, quæ, cum arctius vinculum desiderent, *religionis* culturam omnino expostulant. Id ergo vnice tantum quæritur, *an non semel constitutis rebuspublicis atheismus aduersetur?* Sane qui *religionem* omnem pro mero *commento politico* habent, & omnia pietatis semina euellere conantur, non possunt non omne *subiectionis* vinculum in dubium vocare, quos nec ratio commodorum, quæ ex *conseruatione reipublicæ* sperant, a proposito maleuolo reuocabit, si id rationibus suis congruere visum fuerit. Non nego, quandoque *superstitionem*, non *apparentem*, sed *veram* idem præstare posse; non tamen tanta inde mala sunt metuenda, quam ex doctrina *atheismi*, quæ omne omnino fundamentum *reipublicæ* ac *religionis* euertit, vinculumque ciuile dissoluit: quæ nullum Dei cultum, nullum Numinis timorem, nullumque *conscientiæ* iudicium admittit. Hæc omnia admittit *superstitio*, vtut erronee & peruerse, nec eo, quo debeat, modo. Ad minimum aliquis est cultus & reuerentia Numinis in *superstitione*: omnis exulat in *atheismo*. Cum ergo maiora mala ex *atheorum* commercio reipublicæ immineant, quo plures in eandem ruinam secum trahere possint, id quod tamen principi magnopere præcauendum est, iuste *atheis* emigrationem imperari posse existimo, ne pars sincera trahatur. Eandem sententiam aliis argumentis confirmat MASIVS *de interesse principum circa relig. euangel.* vbi potissimum tria principia fundamenti loco ponit: Primum est, *religionem esse fundamentum societatis ciuilis*, absque qua subsistere

Examinantur Baylii argumenta pro tolerantia atheistarum facientia.

sistere nequit, & consequenter atheos nullo modo in republica ferendos esse, quin, quod grauius est, eos vt turbatores quietis publicæ puniendos credit, si funestam hanc doctrinam publice disseminent. Alterum est, *leges humanas supponere leges diuinas*, vnde illæ maiorem autoritatem accipiant. Addit tertio, *religionem eo præstantiorem esse, quo magis obseruantiam legum ciuilium inculcat, subditosque ad eam adstringit*, quæ hic quidem sub incudem speciatim haud reuocabo.

Hac de causa tolerantia infidelium ad regalia principum relata,

§. XXXVII. Ita vero propius ad causam deuenio, qua factum est, vt *tolerantia infidelium*, eosque recipiendi potestas ad *regalia principum* relata sit, ita vt, quamuis *inferior magistratus* subditos *quoscunque* regulariter ciuium numero inserere possit, minime tamen *iudæos* aliosque *infideles* ipsi recipere permissum sit. Docent secula præterita, iudæos aliosque infideles passim ex prouinciis regnisque eiectos, deturbatos, creditumque fuisse, eos *regulariter* tolerari haud debere. Priuati hanc ob rem sunt habilitate acquirendi *ius ciuitatis Teutonicæ*, adeo vt si tolerarentur, per *meram gratiam* & *dispensationem* recipi deberent, vt nec pontifex in *c. 21. X. de testib.* diffitetur. Inde olim Cæsares peculiare ius in iudæos sibi vindicarunt, eosque sibi *immediate* subiici, quandoque constituerunt, vt vel hac de causa *serui cameræ speciales* dicti fuerint apud GOLDAST. *tom. II. rer. Germ. p. 85.* imo fere in *proprietatem eius* translati. Vid. IVS ALEMANN. *cap. 76.* ill. Dn. de LVDEWIG *ad aur. bull. tit. IX. §. 2. & 3. p. 853.* MAGERVS *de aduocat. cap. VIII. n. 273. seqq.* Hæc doctrina traditioni ortum dedit, iudæos olim *statuum imperio* & *iurisdictione* exemtos, specialesque suos aduocatos, qui illis ius dicerent, habuisse, nec aliter status iurisdictionem in eos sibi vindicare potuisse, quam *priuilegio Cæsareo* vel *præscriptione*. In *diplomate de anno 965. apud* LEVBER. *de stapula Sax.* Magdeburgensi ecclesiæ specialiter hoc ius tributum est: *& ne vel iudæi, vel ceteri ibi manentes negotiatores vllam aliunde, nisi ab illo, qui eidem ecclesiæ præfuerit, districtionis aut disciplinæ sententiam vel regularem sustineant, volumus & firmiter iubemus &c.* CHRISTOPH. BROWER. *lib. IV. annal. Fuldens. cap. 18. §. 44.* testatur, adhuc *anno 1237.* gentem iudæam in *tutela Imperatoris* fuisse, tandemque CAROLI IV. pactione eam HENRICO abbati obuenisse. Quis denique ignorat sanctionem AVREAE BVLLAE *tit. IX. §. 2.* qua electoribus *ius recipiendi iudæos*, per *speciale priuilegium*, concessum est? Conf. HERTIVS *de subiect. territ. §. 8.* SCHILTER *ad ius feud. Alem. cap. XXXVI. §. 5.* Tandem vero, postquam statuum *superioritas territorialis* maiora cepit

& iudæos sub Cæsaris potestate immediate esse, olim fuit creditum.

Statibus quibusdam speciali priuilegio communicatum.

cœpit lumina, Cæſarum vero obſcurata & imminuta maieſtas, ius hoc, antea ſpecialibus priuilegiis quibusdam datum, omnibus aſſertum atque *ſuperioritati territoriali* adſcriptum eſt. Ea de cauſa vtplurimum iudæi quoque peculiares ſuos iudices in territorio principum habent, & a *ſubiectione oppidana* liberati ſunt, ideo quod immediate ex *principis gratia* recepti fuerint.

§. XXXVIII. Quia vero, ex doctrina Romanæ eccleſiæ, præter rempublicam ſecularem, *eccleſiaſtica* quoque datur, & ſubditi hoc intuitu ſub *duplici imperio* ſeu *gladio* viuunt, dubitatum fuit: *an etiam iudæi, aliique infideles ſint in & ſub eccleſia?* *In eccleſia* dicuntur eſſe proprie, qui per *baptiſmum* tanquam ianuam religionis fideique, vt loquuntur, *fidelium* numero aggregati ſunt; vno verbo *Chriſtiani.* Hoc ſuppoſito, *extra eccleſiam* conſtituti eſſe dicuntur iudæi, quod etiam ipſi pontificii teſtantur, obſeruante RICCIVLLO *cit. tr. cap. I. lib. II.* *Sub eccleſia* eſſe dicuntur, qui ſub *iurisdictione eccleſiaſtica* cleri potentioris ſunt conſtituti. Loquor ex hypotheſi Romanæ eccleſiæ, ſecundum quam *iurisdictio eccleſiaſtica* eſt *independens* a poteſtate ſeculari: quo intuitu certi limites *ſacerdotio* & *imperio* ſunt conſtituti, ne colliſio imperii *ſecularis* & *eccleſiaſtici* fiat. Quamuis vero inter proteſtantes hæc diſtinctio in ſenſu adducto ſublata, & ſtatus eccleſiæ, quatenus *ſpecialem rempublicam* in ſenſu *iuris canonici*, format, mutatus ſit, denique *iurisdictio eccleſiaſtica* a *poteſtate territoriali* principum dependeat; conſtat tamen, in pleriſque locis *conſiſtoria* adhuc effigiata eſſe ad formam *iudiciorum eccleſiaſticorum catholicorum*, adeoque quæſtionem adductam ſuum etiam inter proteſtantes vſum habituram eſſe, quando quæritur, tum de *iure circa ſacra iudæorum*, tum de *poteſtate conſiſtorii in iudæos.* Equidem in *l. 8. C. de iud.* generatim in quibuscunque cauſis iudæi foro ſeculari ſubiecti eſſe videntur his verbis: *Iudæi communi iure Romanorum viuentes in his cauſis, quæ tam ad ſuperſtitionem eorum, quam ad forum & leges ac iura pertinent, adeant ſolenni more iudicia, omnes Romanis legibus conferant & excipiant actiones.* Verum *in codice Theodoſ.* quo hæc ſanctio refertur in *l. 10. de iurisdict. & vbi quis conuen. deb.* diuerſa prorſus ſententia affertur, ſecundum quam textus ita legendus eſt: *Quæ non tam ad ſuperſtitionem eorum, quam ad forum & leges ac iura pertinent;* quæ ſententia etiam magis antiquitati conuenit. Iudæi enim, ſub orbe Romano degentes, partim *legibus Romanis* regebantur, partim vero *proprio iure* quoad ea, quæ ad *ſuperſtitionem* eorum pertinebant, vt plenius oſtendit GODO-

De iurisdictione & poteſtate eccleſiæ in infideles ex mente catholicorum,

& proteſtantium,

vt & chriſtianorum imperatorum primitiuorum.

FREDVS *ad cit. l.* In his enim caussis, quæ ad *cultum diuinum* spectabant, cognitionem maioribus ex iudæis relinquebant, adeo vt THEODOSIVS etiam *ius excommunicandi* peccatores adhuc illis permiserit. Conf. BASNAGE *dans l' histoire des juifs lib. VIII. cap. 5. §. 20.*

Pontificii per indirectum potestatem ecclesiæ adscribunt in infideles.

§. XXXIX. Hoc iure *in sacris* per plures annos vsi sunt, quod indicium præbet, episcopos olim nullam in eos exercuisse iurisdictionem, quippe quam tantum in eos, qui *membra ecclesiæ* erant, exercebant. Ipsi pontificii hodie in hac quæstione non satis sibi constant. Facile admittunt, *per indirectum* ecclesiam potestatem exercere in *infideles*, imperando principibus, vt hoc vel illo modo contra illos procedant, & ita executores præceptorum clericalium fiant, teste RICCIVLLO *lib. II. cit. tr. cap. 52. n. 8. seqq.* Plura quidem de iudæis in conciliis sunt constituta; plerumque tamen eo respectu, vt principes ad *executionem* eorum adigerent. Compertum enim habent, arma spiritualia, quibus vtuntur, inania esse contra *infideles*, cum, quia non sunt in communione ecclesiæ, excommunicari non possint. Interim certos enumerant casus, veluti si contra *fidem* pugnant, vel vbi in eius contemtum quid committi potest, in quibus nouo iure inquisitoribus hæreticæ prauitatis ius procedendi contra infideles datum, præsertim cum horum inquisitorum *processus criminalis* sit, & in effectu ad *vltimum supplicium* tendat. Imo papam sibi *directo* potestatem in omnes *infideles* vindicare, ex iis, quæ supra dicta sunt, liquet, adeo, vt adhuc hodie episcopos, archiepiscopos & patriarchas in partibus *infidelium* constituat, pro iure in horum ditionibus, quæ olim *ecclesiæ Romanæ* subfuere, sibi conseruando vel asserendo. Denique passim papam infidelibus etiam *exercitium religionis* concessisse vi iuris vniuersalis, quod in *religionem* & eius *exercitium* sibi vindicat, antiquitates memorant. Memorabile huius rei exemplum occurrit apud LEIBNITIVM *tom. I. diplom. cod. n. 196.* de papa SIXTO IV. qui ad Soldanum Babyloniæ *anno 1483.* scribens refert. Saracenos sub FERDINANDO catholico, *semet approbante*, in Hispania publicum habere religionis exercitium, cum hac tamen restrictione, *ne ex altiori turrium parte Mahumetem alta voce inuocarent*, seque nullo modo admissurum esse, quod quidam per *mendacium* SOLDANO retulerant, vt Meschitæ eorum demolirentur. Nunquam SOLDANVS, meo iudicio, ad papam eo nomine scripsisset, nisi cognitum habuisset, ab ipso religionis exercitium & iura per orbem christianum ex *potestate antiqua seruili* dirigi, & sine eius appro-

probatione infidelibus tale exercitium publicum sacrorum permitti haud potuisse.

Principi etiam competit ius circa sacra infidelium.

§. XL. Quod si hanc quaestionem secundum principia protestantium, & naturam *supremae potestatis in sacra* examino, facilius omnes superari possunt difficultates. Est videlicet haec summae potestatis ratio, vt se ad quascunque subditorum actiones extendat, & sic quoque inspectionem in *sacra* subditorum, quatenus per *collegia* exercentur, contineat, nullo habito discrimine, vtrum princeps ei religioni addictus sit, nec ne; quod nec diffitetur BRVNNEMAN. *de iur. eccles. lib. I. cap. 2. §. 26.* Generatim enim princeps, iudice PVFENDORFFIO *de habitu relig. ad vit. ciuil. §. 44. & 49.*, videre & praecauere debet, ne quid in his collegiis in praeiudicium suae reipublicae agatur. Qui principibus ius circa sacra vel tanquam *primario ecclesiae membro*, vel sub qualitate *episcopi* tribuunt, per indirectum principi ius circa *sacra peregrina* adimunt, cum nec membrum primarium illius religionis dici possit, nec episcoporum potestas vltra ecclesiae limites sese extendat. Abstinendum ergo ab his inueteratis & erroneis principiis, prout etiam obseruat B. BVDDEVS *in theol. moral. P. II. c. 3. sect. 7. §. 21. in f.* & ex natura *supremae potestatis* principibus ius etiam circa *sacra infidelium*, eo quo dixi sensu, attribuendum est. In hoc tamen haec collegia, *sacris peregrinis* addicta, ab ecclesiis publice approbatis vtplurimum differunt, quod magistratus illorum sacrorum curam non adeo suscipere soleat, vt non diffitetur PVFENDORF. *cit. loc. §. 39.* non quod minus iuris in ea habeat; sed quod vtplurimum *sacris infidelium* non soleat inuigilare, vtpote quae odio habet, reprobat, & erronea esse credit, prout etiam olim gentiles imperatores nullam adeo sacrorum christianorum curam gesserunt. Interim haec praxis non imminuit ius principibus protestantibus, quin potius ostendit, illos etiam de *sacris iudaeorum* leges ferre, & quae noxia reipublicae videntur, euellere posse. Hoc illustri exemplo comprobatum dedit Augustissimus Rex Borussiae glor. mem. FRIDERICVS I. in *constitutione de precibus iudaeorum* anno 1703. lata, cuius partem priorem iam *tom. III. lib. 3. tit. 23. §. 21.* tradidi, partem posteriorem iam additurus, vt inde *ius* hoc *eximium* circa *preces publicas* appareat:

Weil dann wir vor kurtz verrückter Zeit mit vieler Wahrscheinlichkeit berichtet worden, daß die Juden groß und klein in ihrem Gebeth, so sich עלינו לשבח Alenu leschabbeach anfänget, und von ihnen sowol in denen Schulen als zu Hause gesprochen wird, abscheuliche Läste-

rungen wider unsern Erlöser und Heyland der Welt führen, auch alsdenn, wie vor einem Greuel ausspeyen, und von dem Orte etwas hinweg springen sollen; So haben wir deßhalb in verschiedenen unsern Provintzien und Landen eine genaue Inquisition angeordnet, und Unsern Regierungen und Commissarien unter andern mit gegeben, die Rabbinen und Aeltesten, mittelst eines wohlgeschärfften Juden-Eydes, zur Bekenntniß der Wahrheit anzuhalten, nebst angehängter ausdrücklichen Bedrohung, daferne sie darunter einen Mein-Eyd begehen würden, das sie, andern zum Abscheu, an Leib und Leben gestraft werden solten.

Als nun die Juden vernommen, daß die Lästerung in den Worten des erwehnten Gebeths stünde: שהם כורעים ומשתחוים להבל וריק ומתפללים ללא יושיע Schehem coreim umistachawim lehevel varik, umitpallelim lelo ioschia, so haben sie nicht allein deme hefftig widersprochen, sondern auch so gar auf einen in den Jüdischen Sachen erfahrnen und gelahrten Christen sich berufen, der sie deshalb in einem in öffentlichen Druck heraus gegebenen Buche entschuldige.

Was aber den Verstand und Sinn der angeführten Worte anlanget, so haben sie vorgegeben, daß das Gebeth עלינו לשבח Alenu leschabbeach von Iosuæ Zeiten herkommen, und von Ihm, als er der Amoriter grosse Abgötterey, welche die Sonn, Mond und das Gestirn, ja noch andere gantz elende nichtige Dinge angebethet, gesehen hätte, sey gemachet worden, und wäre solcher Worte eigentlicher Innhalt und Verstand dieser: **Welche kniende sich bücken vor Eitelkeit und Leerheit, das nicht helffen kan.** Womit Josua auf die grosse und blinde Abgötterey der Heyden gezielet hätte, und folgends irrig wäre, daß sie Juden unter solchen Worten die Christen begreiffen oder solche Völcker verstehen solten, welche nebst ihnen den Schöpfer Himmels und der Erden (von dem in dem Gebeth vorhin gemeldet worden) anbeten, oder daß sie selbige Worte angeschuldigter massen zu einer Lästerung des Heylandes gebrauchen solten. Ob nun wohl wegen des Ausspeyens und Hinwegspringens es ihnen an Ausrede nicht ermangelt, sie auch überall zur Abschwörung des auf schärffste proiectirt gewesenen und ihnen vorgelesenen Eydes sich erbothen, so haben wir dennoch, aus Landes-Väterl. Sorgfalt gegen alle Unsere Unterthanen, mehr Liebe vor sie, als sie selbst des Erbarmens über sich gehabt, und daher Unsern Commissarien allergnädigsten Befehl ertheilet, zur Ablegung des

Eydes

Eydes sie nicht anzuhalten, in mehrer Erwegung, daß wir doch dadurch biß auf den Grund der Sachen nicht kommen würden, die Entheiligung aber des allerheiligsten Nahmens GOttes sehr zu besorgen stünde, bey einem Volck, das den Eyd nach der Lehre einiger unter ihnen zu verrichten, und hier insonderheit aus Furcht der unausbleiblichen Gefahr für zuläßig halten dürffte.

Weil aber dabey die Ehre unsers GOttes, HErrn und Heylandes Christi JEsu, verthädiget, erhoben, und vor allem Volck erkant werden muß, und zum Preiß der Majestät unsers GOttes weit sicherer seyn will, dasjenige, so verdächtig ist, und als Gotteslästerlich angegeben worden, schlechterdings abzuschaffen, als mit Gefahr über das gantze Land, und alle seine Einwohner länger hin zu dulden; So wollen, setzen, und ordnen wir hiemit, und in Kraft dieses, daß von nun an biß zu ewigen Zeiten, kein Jude, Mann oder Weib, jung oder alt, in unsern Landen, also fort bey Verlust daraus gejaget zu werden, weder in der Schule, noch in seinem Hause die oben angeführte Worte des Gebets: עלינו לשבח שהם כורעים ומשתחוים להבל וריק ומתפללים ללא יושיע Alenu leschabeach schehem coreim umistachawim lehevel varick, umitpalielim lelo ioschia brauchen, beten und aussprechen, dabey ausspeyen und hinweg springen, auch den Kindern nicht beybringen sollen; Und damit man dessen so vielmehr versichert sey, so soll hinführo das Gebeth עלינו Alenu, welches sonsten von ieden in der Stille in der Schule gebethet worden, von einem aus der Gemeine laut und deutlich gesprochen, und von den übrigen nachgebethet werden, dazu wir gewisse Aufseher verordnen wollen, die deshalb die Juden-Schulen öfters besuchen werden: Da aber zu Hause, oder anderswo, ein oder mehr Juden sich gelüsten lassen solten, wider dieses unser ernstlich Geboth zu handeln, und die verdächtige Worte dennoch zu beten, und dabey zu speyen und zu springen, oder den Kindern ein solches beyzubringen, so soll wider den oder dieselbe, alsobald es in Erfahrung gebracht wird, mit der angedroheten Strafe unverzüglich verfahren werden: Diejenigen aber, welche, ohne daß man es erführe, solches thun, und insgemein mehr berührte Worte zur Schmach unsers Heylandes, mit dem Munde, oder auch in ihren Hertzen sprechen möchten, wollen wir der Göttlichen Allmacht, die auch die verstockten Hertzen ändern und erweichen kan, überlassen haben, und wird Christus JEsus, unser

HErrn und Erlöser, seine Ehre schon zu rechter Zeit zu retten wissen.

Wir versehen uns aber allergnädigst, daß die Juden diesem unserm Geboth, welches wir, in allergnädl. Erwegung, daß sie ehemahls GOttes geliebtes Volck gewesen, und daß sie nach dem Fleisch die Befreundten unsers Heylandes seyn, mit Liebe, Mitleiden und Erbarmen gegen sie verknüpffet haben, sonsten aber die Ehre unsers GOttes von Uns unumgänglich erfordert, so viel mehr allerunterthänigsten Gehorsam bezeugen werden, weil ihnen darinn nicht das geringste wider ihre Religion, Ceremonien, Aufsätze oder Gebräuche angemuthet wird, massen sie nicht allein selbst von vielen Jahren her, in ihren gedruckten Büchern die mehr angezogene Worte, wegen Beysorge einiger Gefährlichkeit, so ihnen an heydnischen Orten, oder ihrem Vorgeben nach, aus Mißdeutung bey denen Christen, erwachsen könte, auszulassen gewohnet sind, sondern selbst einige ihres Mittels vor Unsern Commissarien bezeuget, daß weder sie solche Worte gelernet, noch ihren Kindern lernen lassen, ja daß solche Worte nicht von allen Juden gebethet würden, auch sie zu bethen nicht nöthig wären, darum, weil dieselbe nicht zu GOtt gerichtet wären, und eigentlich kein Lob GOttes in sich hielten. Das Ausspeyen aber bey dem Gebeth עלינו Alenu gemäß ihren bey der Commission producirten Büchern, für eine sündliche Sache zu halten wäre, welche von Unser Judenschaft zu Halberstadt bereits freywillig abgestellet worden, übrigens von dem Hinwegspringen sie gar nicht wissen wollen. Die nun hierin unserm allergnädigsten und ernstlichen Willen gehorsamst nachleben werden, haben sich unsers Landes-Väterl. Schutzes und Schirms, wie andere getreue Unterthanen, noch ferner hin allerunterthänigst zu erfreuen, die Ubertreter aber, die obangedeutete, ja nach Befinden der Umstände, gar Leib- und Lebens-Strafe unausbleiblich zu gewarten. Massen wir hiemit allen in unserem Königreich und Landen vorhandenen Regierungen, Iustiz-Collegiis, Hohen und Niedrigen, Geist- und Weltl. Gerichten, Obrigkeiten in Städten und auf dem Lande, auch dabey unsern Fiscalischen Bedienten allergnädigst und zugleich ernstlich anbefehlen, hierüber ein wachendes Auge zu haben, und so lieb ihnen ist, schwere Verantwortung bey Uns oder vielmehr bey dem strengen Richter-Stuhl JEsu Christi zu vermeiden, über dieses Unser ewiges Edict treu-eiferigst zu halten. Uhrkundlich unter Unser eigenhändigen Unterschrift und

auf-

aufgedrucktem Königl. Insiegel. Geben zu Cölln an der Spree den 28. Aug. 1703.

FRIDERICH.

§. XLI. Cauendum itaque, ne temere a potestate *episcoporum* ad *iura principum protestantium* in hac doctrina argumentum ducamus, praesertim cum ratio diuersitatis euidens adsit. Scilicet *infideles* in republica degentes sunt *veri subditi* principum, eorumque legibus reguntur; sed non dicuntur esse de *ecclesia*, & sic *episcoporum*, qua talium, subditi non sunt, nec hi sacra eorum dirigunt. Plus potestatis principibus protestantibus, exemplo imperatorum, in *sacra infidelium* permissum est, quam episcopis, qui ipsimet potestatem suam restringunt ad *sacra christianorum*, *qua talium*, & se *praesides ecclesiae* dicunt, extra quam infideles constituti sunt. Ex hac ratione quoque fluit, iudaeos ceterosque infideles non esse subiectos *iudiciis episcoporum ecclesiasticis*, sed tantum *secularibus*, vt constat ex *cap. 14. X. de iudic.* nequidem in caussis, quae alias ad *forum ecclesiasticum* tractae sunt, *quod de eorum animabus non curandum sit*, *iuxta Paulum 1 Corinth. I. de his*, *qui foris sunt*, *quid ad nos?* vt philosophatur GONZALEZ *ad cap. 12. X. de vsur. num. 2.* in quo tamen paulo mitius iudicium fert SIMON MAIOLVS, episcopus Vulturariensis *tom. III. dier. canicul. colloq. 1. p. 585.* Si quid ergo commiserint, quod *censuris ecclesiasticis* subiectum est, caussa remittitur ad *iudicem secularem*, & ab eo satisfactio petitur: hanc si neglexerint, christianis omnibus per *censuram ecclesiasticam* interdicitur, ne cum his infidelibus, antequam satisfecerint, praesumant commercia exercere. Haec est methodus, quae praescribitur in *c. 14. X. h. t.* & in *c. 12. X. de vsur.* Imo in *concil. Lambethensi anno 1261.* apud HARDVINVM *tom. VII. concil. p. 541.* noua plane & ratione extraordinaria cautum, vt iudaei delinquentes *in rebus ecclesiasticis per interdictum commercii*, *contractuum & conuentionis fidelium ad respondendum in his casibus coram ecclesiastico iudice compellantur; inhibentes vero & impedientes in hoc casu iurisdictionem ecclesiasticam* (iudices seculares sine dubio intelligunt) *& hac de causa iudices vel alios distringentes & molestantes per excommunicationis & interdicti sententias arceantur*. In Anglia id quidem constitutum est; vix tamen probabile, vt in praxin deduci potuerit, cum terrae ecclesiarum earumque generalis praxis ab hac constitutione discreparent. Inter protestantes quoque hae caussae,

quod minime ex iure episcopali deriuandum.

Infideles non subiiciuntur iudiciis ecclesiasticis,

nec inter protestantes.

causæ, quæ alias quoad christianos in consistorio pertractantur, ad *iudices seculares* referuntur, præsertim cum in plerisque locis *proprios* habeant *iudices*, qui de ipsorum contentionibus iudicant, nisi forsan causa grauior & ardua fuerit, *ius circa sacra* tangens, quæ immediate ad principem refertur.

Infideles exemti dicuntur a constitutionibus ecclesiasticis.

§. XLII. Ex hoc principio porro colligunt, iudæos haud ligari constitutionibus ecclesiasticis, quæ ab *ecclesia* seu *clericis* feruntur ad directionem *regiminis spiritualis*, quorsum omnes illæ causæ spectant, quæ sub hoc prætextu ad forum ecclesiasticum sunt tractæ. Ait pontifex in *c. 8. X. de diuort. Infideles constitutionibus canonicis non arctantur: quid enim ad nos, secundum Apostolum, de his, quæ foris sunt, iudicare?* Proinde gradus in matrimonio prohibiti de *iure canonico* infideles non ligant, qui secundum *legis veteris* institutum matrimonium contrahere possunt iuxta *c. 6. de consang. & affinit.* & *c. 15. X. qui fil. sunt legit.* Quia vero ius canonicum plura quoque determinat, quæ *causas* mere *seculares* tangunt, & ius ciuile vel corrigunt, vel restringunt, infideles quoque eisdem legibus subiiciunt, quatenus vt *pars iuris communis* censentur, quo etiam infideles ligantur. *l. 8. C. de iudæis.* Conf. RICCIVLL. *lib. II. cit. tr. cap. 14.* Hæc si applicantur ad terras protestantium, in quibus iudæi vel alii infideles viuunt, palam est, paulo distinctius hic procedendum esse. Partim enim *iure communi*, partim *iure proprio* vtimur. Illud ex iure *Romano* & *canonico* desumitur, nec dubium est, quin etiam in causis *infidelium* locum sibi vindicet, quatenus *negotia* mere *secularia* concernit, quia *iure canonico* vtimur, non quatenus ab *ecclesia* latum esse dicitur, sed quatenus vt *ius commune* in nostris terris retentum est. Hac de causa dispositio iuris canonici, *processum*, *præscriptionem*, aliaque concernens, stringit quoque infideles. Ceterum quæ causæ mere *seculares* dicendæ sint, non vnice ex *iure canonico*, sed praxi inter protestantes vsitata iudicandum, quæ non raro a iure canonico recedit. Causas *iuramentorum* pontificii etiam ad suum forum trahunt, quas nostrates foro seculari *priuatiue* vindicant, vtut de cetero sententiam iuris canonici *efficacia iuramentorum*, actibus inualidis adiectorum, sequantur. Vnde quæstio emergit: *an iuramenta iudæorum aliorumque infidelium firment actus alias iure ciuili nullos*, veluti an donatio inter coniuges infideles iuramento firmata subsistat, & pacta de non succedendo iurata inter illos vigorem suum habeant? Quod negant plerique, vt MARQVARDVS *de iudæis part. II. cap. 8. num. 8.* TIRAQVELLVS *de primog. qu. 66. n. 32.* MANTICA *de tacit. & ambig. conuent.*

nisi negotia secularia determinent.

De praxi protestantium.

Ligantur etiam iure canonico, quatenus Ius commune in causis secularibus constituit.

An dispositio iuris canonici de efficacia iuramentorum etiam ad infideles pertineat?

conuent. n. 58. quod hoc *iure canonico* sit constitutum, ad euitandum dispendium salutis æternæ; iudæi autem & infideles iis constitutionibus, quæ respiciunt *salutem animarum*, non sint obstricti, vt MANTICA philosophatur. Verum enim vero protestantes hanc rationem non admittunt, inter quos *ius canonicum* robur suum habet ex *recepto*, & vt *ius commune* valet, haud attendentes, in quorum salutem hoc pontifex statuerit. Cum ergo iudæi ceterique infideles *iure communi* viuere cogantur, merito quoque in hac causa eodem iure vti debent. Accedit, quod etiam *ius ciuile nouissimum* iuramentis vim nouam addiderit, & *ius canonicum* approbauerit, vt liquet ex *authent. Sacramenta puber. C. si aduers. vendit.* quod affirmatur.

§. XLIII. Reliquæ causæ, quæ etiam inter nos *ecclesiasticæ* alias dicuntur, intuitu *infidelium* non sunt eiusdem generis. Quædam enim ex speciali ratione, siue *vera*, siue *putatiua*, *ecclesiasticis* annumeratæ sunt, quæ intuitu *infidelium* pro talibus haberi nequeunt, vel ad minimum eorum fauorem non concernunt. Etenim contingit sæpe, vt negotia, quæ intuitu *christianorum certo modo* dicuntur *ecclesiastica*, respectu *infidelium* a nobis vt mere *secularia* iudicentur. Huc refero *causas matrimoniales* & *sponsalium*, quoad eas conclusiones, quæ ex principio, quod sacramentum vnionis Christi cum ecclesia sub matrimonio ex *doctrina iuris canonici* repræsentetur, fluunt. Hæc ratio cessat in *matrimonio infidelium*, quod quidem *legitimum* & *verum* esse matrimonium aiunt, sed non *ratum*. Ita censuit pontifex in *c. 7. X. de diuort.* aiens: *Nam etsi matrimonium* VERVM *inter infideles existat, non tamen est* RATVM: *inter fideles autem verum & ratum existit, quia sacramentum fidei, quod semel est admissum, nunquam amittitur, sed ratum efficit coniugii sacramentum, vt ipsum in coniugibus illo durante perduret.* Hæc vnica ratio est, quod causæ matrimoniales iudæorum *foris secularibus*, non *ecclesiasticis* vindicentur, & coniugia instar *societatum* mere *ciuilium* habeantur. Equidem protestantes *sacramentum* matrimonii *proprie dictum* haud admittendum censent; a conclusionibus tamen inde deductis non prorsus abstinent, quia quandam ad minimum *spiritualem qualitatem* matrimonio inesse credunt, vt cum aliis *contractibus* vnice conferri haud debeant. Hanc ob rem cespitant, quo iure *matrimonia infidelium* regi debeant? Videlicet *leges matrimoniales* non sunt vnius eiusdemque generis. Quædam adhuc originem trahunt ex *sacramento matrimonii:* quædam nullam cum eo connexionem habent. Illuc pertinet iuxta *ius canonicum* (α) doctrina de *indissolubilitate matrimonii:*

Non omnes causæ ecclesiasticæ, quæ inter nos tales sunt, infidelium quoque intuitu tales esse putantur, vt causæ matrimoniales.

Quo iure matrimonia iudæorum regi debeant.

(6) quod ad *forum ecclesiasticum* tractum sit: tales leges *matrimoniis infidelium* applicari nequeunt, quas ex iure canonico retinuimus. Qua de causa *diuortia* hodie inter eos facilius fieri posse, obseruaui *ad tit. de diuort.*; imo crederem, *bigamiam* ab iis contractam non tam seuere puniendam esse, quam inter christianos. Pœna capitalis ideo *iure canonico* constituta est, quia non tantum *adulterium* continet, sed praeterea aliud grauius crimen, *sacramenti* sc. *matrimonialis profanationem*. Hoc in *artic. 121. const. Car.* verbis: **in Gestalt der heiligen Ehe**, denotatum videtur, quod secundum communem hypothesin *infidelibus* applicari nequit, quorum matrimonia ex mente *iuris canonici* non sunt *rata*, nec *sancta* dicenda, sed *mere* negotia *profana*. Ad posteriorem classem pertinent *leges* gradus matrimoniales determinantes, quae inter protestantes non ex *iure canonico* petuntur, sed *specialibus constitutionibus prouincialibus* nituntur, nullo habito ad *qualitatem ecclesiasticam* respectu. Hisce hodie etiam ligantur iudaei, ceu olim quoque *imperatorum constitutionibus* obstricti fuerunt, *l. 7. C. de iudaeis*, vt ad minimum inter protestantes libertate contrahendi matrimonia *secundum legem Mosaicam* absolute non gaudeant. Imo ne quidem *polygamia* illis amplius permissa est per *cit. l. 7.* HAHN. *in diatagm. iudaeor. §. 12.* Quamuis enim ex *doctrina Christi* fideles *polygamiam* reprobent, & leges positiuae quoque se in eo fundare videantur; non tamen vnice hanc, sed *proprias* & *domesticas* rationes habent. Docent antiquitates, *monogamiam* inter populos *occidentales* semper commendatam & vsitatam fuisse, cum *orientalibus* polygamia potissimum in deliciis fuerit. Hi mores eo magis inter christianos postea corroborati sunt, quod doctrinae Christi conformes essent, & *rationes* plures quoque *ciuiles* monogamiam suaderent. Merito ergo iudaei quoque legibus generalibus, monogamiam imperantibus, tenentur, cum rationes ciuiles haud admittant, vt eorum polygamiam inter nos tolerare possimus, ad quam ceterae omnes *leges ciuiles* haud sunt accommodatae, quae vbique *monogamiam* supponunt.

De negotiis piis, quae etiam intuitu infidelium tales sunt.

§. XLIV. Porro quaedam negotia, quae christianis *ecclesiastica* dicuntur, vel *pia*, etiam intuitu infidelium accenseri *piis* possunt. Dispositiones ad *pias causas* huc referri queunt, quas ius nostrum *foris ecclesiasticis* etiam ideo vindicat, quod intuitu singularis *pietatis* vel *quasi* factae sint, qua de causa etiam plura priuilegia iis tributa. Nec putandum est, in infidelibus diuersam hac de re esse sententiam, qui quod templis, synagogis, vel vt dicitur in *l. 1. §. 5. ad leg. Falcid.* quae

Deo

Deo relinquuntur vel etiam *pauperibus*, fine dubio pia *fore* afferunt. Vnde quæstio exfurgit, an etiam priuilegia, *difpofitionibus piis* data, ad *infidelium teftamenta* trahi debeant? BARTOLVM & BALDVM magnopere inter fe hac de quæftione difcrepaffe, teftis eft RICCIVLLVS *lib. II. cap. 13. cit. tr.* Equidem gaudent infideles *iure communi*, & fi quoque priuilegia iure communi indulta iis denegari nequeunt, quod etiam de *iure canonico* dicendum, quatenus in noftris territoriis vt *ius commune* receptum eft, & iudæorum caufis quoque applicari poteft. Conftat vero, illorum teftamenta cenferi *iure communi*, adeo vt etiam *inter liberos* iure priuilegiato difponere poffint, obferuante B. STRYK. *de cautel. teftament. cap. 10. §. 2. in fin.* Verum enim vero in *priuilegiis*, a regula *iuris communis* abeuntibus, recte diiudicandis femper attendendum, in quorum fauorem data funt, vltra quos tanquam *ius fingulare* extendi nequeunt, quin potius quoad reliquos, quos idem fauor non refpicit, fubfiftendum in regula *iuris communis*. Nemo vero negabit, priuilegia, *piis caufis* attributa, primario vel *ecclefiam* vel *clericos* refpicere, nec aliam *pietatis* rationem admiffam fuiffe, quam quæ *religioni chriftianæ* conueniens vifa eft. Infidelium facra, templa, fynagogæ, & opera mifericordiæ ipfa nulla pietate conftare iudicantur, quod ex *fuperftitione*, *errore*, & *peruerfo religionis conceptu* originem trahant; adeoque non probabile eft, legislatores, priuilegia talia indulgentes, ad infidelium difpofitionem ea quoque extendere voluiffe. Equidem facra eorum inter chriftianos tolerantur, fynagogæ quoque fuis immunitatibus conftant, vt infra declarabo, & quod quoad nos *pium* effe iudicamus, quoad illos *profanum* iudicare haud poffumus. Verum de eo *primario* haud eft quæftio: in eo vnice κρινόμενον confiftit, an intentio eorum, qui *piis caufis* priuilegia dederunt, tam generalis fuerit, vt *infidelium* difpofitiones eodem iure frui voluerint? tolerantur *facra* iudæorum, non *approbantur*, non *pia* fimpliciter iudicantur, ergo nec eundem *fauorem* merentur. Fruuntur fynagogæ quibusdam immunitatibus, non vero in vniuerfum illis, quæ *ecclefiis* datæ funt. Denique planum manifeftumque eft, leges, quæ de *piis difpofitionibus* loquuntur, vnice *chriftianorum*, non *infidelium* teftamentis profpexiffe. Vnde ad infideles adhuc applicandum, quod dicitur in ***l. 1. §. 5. ad leg. Falcid. etiam ad ea, quæ Deo relinquuntur, lex Falcidiæ pertinet.***

An priuilegia piarum caufarum etiam ad difpofitiones infidelium pertineant?

§. XLV. Denique funt quædam negotia, quæ vnice *cultum facrum* eiusque *exercitium* refpiciunt, vel intime ex *principiis religionis* fluunt

Negotia cultum facrum infidelium

respicientia pro prio reguntur iure.

fluunt tam inter *fideles* quam *infideles*. Atque hæc quidem propriis suis peculiaribusque legibus constant, vt quæ sacris christianorum iura sunt data, siue *iure communi*, siue *prouinciali* fuerint determinata, ad *sacra iudæorum regulariter* non spectent, quia hac intentione haud fuerunt condita, vt quibuscunque sacris *sine discrimine* applicarentur, cum ne quidem omnia *iura ecclesiastica* inter christianos ita sint comparata, vt cuiuscunque sectæ sacris applicari queant. Distamus in plurimis a principiis catholicorum, quæ impediunt, quo minus *iura canonica* indistincte sacris nostris applicare possimus. Multo minus ergo *iura nostra ecclesiastica*, quæ vnice *rem diuinam christianorum* determinant, sacris peregrinis infidelium, quibus ne quidem data sunt, applicari possunt. Atque hæc quoque ratio est, quod ne quidem iura, ex *theologia gentilium* deducta, in praxin deducere valeamus, vtut in collectione IVSTINIANI adhuc appareant ex TRIBONIANI imprudentia, quod qui non animaduertunt, næ grauiter meo peccant iudicio. Quid enim absurdius est, quam leges, ex *gentilium religione* & *pagana superstitione* deductas, in *ius ecclesiasticum christianorum* trahere velle, qui tamen prorsus talia gentilium dogmata respuunt, reprobant, damnant? Interim tamen animaduertimus, amorem iuris Iustinianei interpretes sæpe auertere a vero scopo, & in deuia deducere, quod paucis declarandum est.

Vnde nec leges ex superstitione gentilium pendentes sacris nostris applicari possunt.

quod variis illustratur obseruationibus exemplisque.

§. XLVI. Ait CAIVS, ICtus gentilis, in *l. 18. D. de in ius voc.* nullum de domo sua in ius vocare licere, *quod domus tutissimum cuique refugium atque receptaculum sit*. Est hæc conclusio sine dubio ex principiis *gentilismi* deducta, secundum quæ singularis *sanctitas* ædibus inhærebat, & peculiaris religio *Diis Penatibus* debebatur. *Quid sanctius*, ait CICERO *oratione pro domo sua ad pontifices*, *quid omni religione munitius, quam domus vniuscuiusque ciuium? Hic aræ sunt, hic foci, hic Dii Penates, hic sacra religionis ceremoniæ continentur: hoc perfugium est ita sanctum omnibus, vt inde abripi nemini fas sit.* Omnem christianæ religionis sensum sine dubio deponeret, qui in hac conclusione subsistendum esse asserere vellet. Sic etiam theologiæ gentilium debetur distinctio rerum, quod aliæ sint *diuini iuris*, aliæ *humani*, & quod quæ *diuini iuris* sunt, *nullius* in bonis esse credantur, iuxta CAIVM in *l. 1. pr. de rer. diuis.* conf. *l. 6. §. 2. 3. & 4. & l. 9. §. 2. de diuis. rer.* In ea videlicet gentiles erant sententia, posse diis quasdam res attribui addicique, vt in eorum proprietatem *priuatiue* ac *penitus* caderent, & consequenter *nullius* in bonis esse possent, adeo vt si vel maxime ædificium consecratum dirutum esset,

esset, *locus* nihilominus *sacer & nullius* maneret, *l. 6. §. 3. de R. D.* quod etiam IMPERATOR ex suffragio PAPINIANI, ICti ethnici, repetit in *§. 8. Instit. de R.D.* Enimuero talem conceptum de rebus sacris, salua ratione christianismi, habere non possumus, optime conscii, omnia esse Domini, nec posse eidem tanquam possessori rerum immobilium proprietatem talem assignari. Etiam res quædam, quæ nobis *sacræ* dicuntur, dantur, quæ tamen tantum & *fine* & *vsu* hanc denominationem acceperunt, sed intuitu *proprietatis* non sunt *iuris diuini*, verum *humani*, pertinentque ad *patrimonium vniuersitatis* illius, cuius gratia ædes sacræ cum aliis accessoriis exstructæ sunt. Similiter *religiosa qualitas sepulchrorum* peperit sententiam admodum erroneam, effecitque, vt etiam res religiosæ *diuini iuris* & *nullius* in bonis dicerentur. *l. 1. pr. de R. D.* Ex hoc principio plures adhuc supersunt conclusiones in *tit. de religiosis*, quod tamen summam sapit idololatriam. Ea quippe veneratio Romanis erga *Deos Manes*, h. e. *animas defunctorum* a corpore separatas erat, vt monumenta iis extruerent in loco, quo cadauer erat conditum, magnumque religionis cultum exhiberent. Ait SENECA *epist. 86. in ipsa Scipionis Africani villa iacens hæc tibi scribo, adoratis Manibus eius & ara.* Ipsum sepulchrum his defuncti Manibus consecratum erat, hac de causa *diuini iuris* & *nullius* in bonis dicebatur, vnde & sanctitatem ei CICERO *Philip. IX. cap. 6.* tribuit, aiens: *sepulchrorum sanctitas in ipso solo est*, quia, vt philosophatur VLPIANVS in *l. 4. de religiosis*, *locus ad mortuum pertinere videtur, in quem illatus est.* Quod autem *defunctorum*, quod eorum *manium* esse videbatur, id in *nullius hominis* bonis esse poterat, adeoque nec *hæreditati* inesse credebatur iuxta *l. 42. §. 1. ad SCt. Trebell.* Quis vero inter christianos, sanioribus principiis imbutos, in hoc hæret luto, solius iuris IVSTINIANEI amore, cum tamen infidelium & paganorum religionem irrideamus, eamque reprobemus? Et quid denique de *rebus sanctis* vel de peculiari earum *sanctitate*, dicam, quam muris, portis, vallisque *religio gentilium* conciliauit, & propter quam *diuini* etiam *iuris* dicuntur CAIO in *l. 1. pr. de R. D?* Erant enim muri portæque *Diis* certis *tutelaribus* dedicati, vnde etiam gentilibus solenne erat, vt vrbem expugnaturi *Deos tutelares* euocarent solenni carmine, quod refert MACROBIVS *lib. III. Saturnal. cap. 15.* quod aut alia ratione eam capi non posse crederent, aut etiam si posset, nefas existimarent, Deos captiuos habere. Testis est PLINIVS *lib. XXVIII. cap. 2: Ferreus Flaccus autores ponit, quibus credat in oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis*

atque exemplo religiosarum rerum & sanctarum vlterius illustratur,

sacerdotibus euocari Deum, cuius in tutela id oppidum esset, promittitque illis eundem aut ampliorem locum apud Romanos cultumue. Durat in pontificum disciplina id sacrum, constatque ideo occultatum, in cuius Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Testis etiam est VLPIANVS in *l. 9. §. 1. in fin. de rer. diuis.* aiens: *solent qui liberare eum locum religione volunt, sacra inde euocare;* quod vlterius illustrant PETRVS FABER *lib. II. Semestr. cap. 4.* & B. A COCCEII *diss. de euocatione sacror. cap. 1.* Proinde non adeo mirandum, gentiles pœnam capitalem iuxta *l. fin. de R. D.* in *murorum violatores* posuisse, quippe qui secundum hæc principia *sacrilegium* committebant. Eadem de causa quoque grauissima pœna in eos, qui circa *terminos* quid deliquerant, statuta est, quod *Diis terminalibus* essent consecrati, quos itidem adorabant. Ex hoc principio TIBVLLVS *lib. I. eleg. 1.* ita canit:

Nam veneror, seu stipes habet desertus in agris
Seu vetus in triuio florea serta lapis.

Horum *vnctorum* & *coronatorum lapidum* mentionem iniicit MINVCIVS FELIX *in Octau. p. m. 20. edit. Gronou.* vbi OVZELIVS *in not.* hæc addit: *vnctos vocat lapides Octauius, quia gentibus in more positum erat, lapides, quos pro Diis vialibus & terminalibus colebant, vnguentis delinire.* Quis vero hos veteris paganismi errores & infidelium somnia in vsum reuocaret inter christianos, qui idololatriam eiurarunt? Longum foret ire per singulas conclusiones, quæ in Pandectis ex *theologia gentilium idololatrica* supersunt, quarum collectioni non vlterius immorabor.

Inde leges ex religionis principiis deductæ illis sunt relinquendæ, quamdiu toleratur talis religio. Vt formula iuramentorum declaratur.

§. XLVII. Liquet ergo ex his, quæ dicta sunt, leges positiuas plurimas principiis *religionis*, quibus eadem ciuitas vel populus imbutus est, inniti, quæ illi, quam diu eidem religioni adhæret, saluæ & integræ relinqui debent, vt secundum eas iudicentur. In effectu enim eiurare religionem cogerentur, si leges, religioni suæ contrarias, amplecti tenerentur, si infideles ex *formula nostrae religionis* etiam in caussis ciuilibus agere obstricti essent. Proinde quia *iuramenta* sunt religiosa assertio, qua inuocatur Deus in vindicem & testem, & sic secundum *principia religionis*, quam iurans profitetur, iurandum, euidens est, iudæos in foro christianorum non iurare secundum *ius commune* aut *formulam* apud christianos receptam, sed secundum legem Mosis, ex qua formula peculiaris iis præscripta in ORDINAT. CAMER. *P. I. tit. 56.* Aliam solenniorem formulam exhibui *lib. II. tit. 20.*

20. §. 34. & in *append. tom. 1.* Et tamen, quod mirandum est, ne quidem olim hoc obseruatum fuit. Ostendit docetque BASNAGE *dans l'histoire des Iuifs lib. IX. cap. 23. §. 14.* ipsos gentiles in eo errasse, iudaeisque formulam iuramenti suae religioni propriam imposuisse, vt iurarent per *genium principis* & *templa tonantis*, qua formula tamen suam conscientiam haud stringi, credebant. Et quid dicam de gentilibus? vix cautiores Christiani fuerunt hac in causa, quod idem BASNAGE *cit. loc.* illustrat, docens, nonnunquam olim iudaeos per *nomen Sanctorum*, per *B. Mariam* & *filium Dei* iurare coactos fuisse, quod, cum tandem sine effectu esse animaduersum fuit, anno 1285. emendatum est.

§. XLVIII. Quocirca si quae leges circa ea, quae *cultum* eorum concernunt, a principe vi *iuris summi circa sacra* praescribendae sunt, ad eorum religionem accommodari debent, ne alioquin vis religioni inferatur. Obseruarunt id ipsum imperatores in *l. 2. C. de iud.* constituendo: *ne in festiuitatibus aut sabbathis suis iudaei corporalia munera obire, nec quicquam facere cogantur, neque propter publicam priuatamque causam in ius vocentur.* Idem quoque cautum est in *l. 13. C. eod. Die sabbathi ac reliquis sub tempore, quo iudaei cultus sui reuerentiam seruant, neminem aut facere aliquid aut vlla ex parte conueniri debere, praecipimus.* Nec ius canonicum ab hac sententia recessit, sed in *c. 9. X. h. t.* constituit, *ne in festiuitatum suarum celebratione vllatenus turbentur.* Inde quoque IVSTINIANVS in *Nouell. 46. c. 1.* edixit, vt *sacra biblia quacunque in lingua legant, & secundum haec viuant & conuersentur.* Addidit tamen: *eam vero, quae ab iis dicitur secunda editio* (h. e. lex secundaria, quam *Misne Tobra* vocant) *interdicimus omnino, vtpote sacris non coniuncta libris, neque desuper traditam de Prophetis, sed inuentionem constitutam virorum ex sola loquentium terra, & diuinum in ipsis habentium nihil.* Verum quia *hae traditiones iudaicae*, quas *legem secundariam* vocant, hodiernam eorum religionem admodum informant determinantque, inde non mirandum est, hanc IVSTINIANI legem in vsum non fuisse deductam, obseruante HAHNIO *in diatagm. iudaeor. thes. 17. in not.* Rursus haec causa seculo XVI. reuocata est, PFEFFERKORNIO, iudaeo conuerso, apud MAXIMILIANVM imperatorem sollicitante, vt libri iudaeorum fabulosi comburerentur. Non deerant, qui eius causam agerent, idemque ab imperatore summis contenderent precibus. Imperator tamen, vtut in hanc inclinaret sententiam, eam exequi noluit, re nondum satis examinata; sed quosdam Doctores, inter quos etiam REVCHLINVS erat, delega-

Leges infidelibus dandae ad eorum religionem accommodandae.

legauit, vt momenta huius causæ ponderarent. REVCHLINVS libros quidem, quos NIZZACHON & TOLDOS IESCHV vocant, comburendos credidit, non ceteros, quod adeo crimini ipsi datum, vt ab HOCHSTRATO, *inquisitore hæreticæ prauitatis* (Ketzer-Meister, vt vocatur in rescriptis Cæsaris) publice *hæreseos* postulatus fuerit. Accusatione hac ad Electorem Moguntinensem delata, REVCHLINVS fuit condemnatus, qui tamen ad pontificem mox appellauit. Dedit hic episcopum Spirensem iudicem delegatum, coram quo suam causam REVCHLINVS adeo egregie egit, vt absolutus fuerit, HOCHSTRATO in expensas condemnato, quamuis *Colonienses* & *Parisienses* a partibus eius essent, quorum mores admodum salse perstringuntur in *literis obscurorum virorum*, pro causa REVCHLINI contra HOCHSTRATVM ceterosque magistellos ei adhærentes ab HVTTENIO editis. In hac controuersia scripta varia eo tempore publicata sunt, nouiter edita ab HERMANNO VAN DER HARDT, Professore Helmstadiensi celeberrimo, *P. II. histor. literar. reformat.* quæ iam anno 1512. 1514. &c. antiquis typis edita fuere, vt ex antiquo libro, mihi communicato, obseruaui. Acta hæc optime causam hanc, quam hic ago, illustrare possent, si quæuis eius momenta referre & examinare liceret, id quod in tanta rerum vbertate, qua circumseptus sum, haud licet.

In rebus indifferentibus princeps quædam recte determinat.

§. XLIX. Cetera, quæ religioni haud sunt propria, sed pro lubitu assumta, aut in abusum tracta, recte prohibentur, ceu factum in *l. 11. C. de iudæis*, vbi merito iudæis interdicuntur, quæ in *contemtum christianæ religionis* ab illis inuenta erant. Verba legis hæc sunt: *Iudæos quosdam festiuitatis solemnia ad pœnæ quondam recordationem incendere, & sanctæ crucis adsimulatam speciem in contemtum christianæ fidei sacrilega mente exurere, prouinciarum rectores prohibeant: neue locis suis fidei nostræ signum immisceant, sed ritus suos citra contemtum christianæ legis retineant, amissuri sine dubio permissa hactenus, nisi ab illicitis temperauerint.* In *codice Theodosiano*, & quidem in *l. 18. C. de iudæis*, verba huius textus in sua sistuntur integritate, maxime initialia, quæ genuinam legis mentem manifestant. *Iudæos*, verba sunt, *quodam festiuitatis suæ solemni, Aman, ad pœnæ quondam recordationem* &c. Docent hæc verba, festum, quod in memoriam salutis, per ESTHEREM recuperatæ, & recordationem supplicii Hamanis iudæi instituerunt, (de quo ESTHER. VIII. seqq.) his prohiberi verbis, quod tripudiis iocisque iudæi celebrare, præterea AMANEM incendere, & san-

ctæ

ctæ crucis assimilatam speciem seu patibulum quoddam exurere solebant, id quod in *contemtum christianæ religionis* faciebant, vt vel ex SOCRATE *lib. VII. hist. eccles. cap. 16.* constat. Conf. BASNAGE *dans l' histoire des Iuifs lib. VIII. c. 6. §. 1.* Pari ratione in *l. 14. C. de iudæis* illis iniunctum, *ne insolescant, elatique sui securitate quicquam præcipites in christianam reuerentiam vltionis admittant.* Imo sicuti ipsimet *in sabbathis* suis aliisque festis diebus nulla afficiendi sunt molestia; ita recte lege publica iis iniungitur, vt in *festis christianorum*, ipsaque die dominica christianos nullo modo turbent, negotiationemque exerceant, prout etiam in Gallia cautum esse refert HERMOSINVS *cit. l. n. 17. & 18.* Et vt omnis occasio, CHRISTI salutiferam passionem verbis vel factis iniuriosis lacerandi, illis adimeretur, recte quoque cautum, *ne in diebus lamentationis dominicæ passionis in publicum prodirent, eo quod nonnulli talibus diebus & ornatius non erubuerint incedere, ac christianis, qui sacratissimæ passionis memoriam exhibentes lamentationis signa prætendunt, illudere non formidauerint. c. 15. X. h. t.* Simili ratione in *c. 4. X. eod.* iis interdictum, *ne ostia vel fenestras in die Parasceues apertas haberent, sed clausas tenerent tota die*, qua inprimis *solennes processiones* fieri solebant, quas ludibrio suo iudæi habere solebant.

§. L. Atque hæc & similia *per sanctiones publicas*, earumque *executiones* facilius in republica obtinentur, quam si *modis indirectis*, ad infidelium *contumeliam* & *publicum dedecus* compositis, vtamur, quos olim clerum adhibuisse, rudera antiquitatis hinc inde docent. Neque enim tales modi in republica permittendi sunt, qui diffidia augent, odia mutua alunt, & contemtui publico gentem, cuius sacra tolerantur, & spes conuersionis superest, exponunt, qui mos tamen, quod dolendum, inter ipsos christianos diffidentes, qui se *fideles* dicunt, non adeo infrequens fuit. Præterea quoque cauendum, ne princeps facile fidem adhibeat quibuscunque fabulis & falsis *imputationibus*, quas odium erga gentem iudaicam produxit, a quibus prælaudatus BASNAGE *in tr. sæpe adducto* cum aliis eam vindicauit, quamuis hæ ipsæ iudæis graues admodum & periculosæ fuerint, & expulsionem eorum principi sæpe extorserint. Huc olim imprimis referebant inimici iudæorum, quod soliti fuerint, christianis auferre infantes, eosque mactare, cuius fabulæ mentionem iniicit AVGVSTINVS CALMETTVS *dans l' histoire eccles. & ciuile de Lorraine tom. III. lib. 38. n. 18. sq. p. 753.* aitque *On dit, que les Iuifs ont coutume, lors qu' il en trouvent l' occasion, de ravir des enfans chrétiens & de leur faire souffrir,*

Ad publicum dedecus infidelium nihil permittendum.

Nec temere credendum vanis imputationibus, maxime eorum, qui se conuersos dicunt.

sur-tout au temps de la passion de I. C., tous les tourmens les plus cruels en haine de nostre Sauveur. On pretend avoir plusieurs exemples de pareils enlevemens, & de semblables cruautez exercées par eux contre des enfans chretiens. Fabulæ huic, cuius calumniam WAGENSEILIVS iam penitius ab iis absterſit, CALMETTVM parum fidei habuisse, ipsa verba monstrant; nihilominus tamen adfert exemplum, quo anno 1669. iudæus ad supplicium vltimum hanc ob causam raptus, non confessus: an conuictus? valde dubito, si circumstantias adductas sedula peruoluo mente. Neque euentus, quem inimici ex hoc supplicio mente præsagiebant, secutus est, sed iudæis, plena Metis frui securitate, concessum indultumque, quod forsan prudentiores animaduerterint, in tam atroci supplicio plus odio quam iustitiæ datum fuisse. Vtplurimum tales fabulæ ab iis originem traxere, qui a iudaica superstitione ad nos transfierunt, quibus non facile credendum, quippe qui odio sectæ eiuratæ inanissima sæpe commenta proferunt, vt ægre iis faciant, quorum odia non sine ratione metuunt. Quid absurdius est illa imputatione, qua IOHANNES PFEFFERKORNIVS, postquam iudaicos ritus reliquit, *nomen* tantum *sectæ* mutans non *animum*, in *tr.* quem inscribit: *hostis iudæorum*, iudæos odio publico christianorum exponere voluit? Ait: *Si quando christianus iudæum adeat, ille eum cum excipit, specie beneuola inquit ancipiti verbo teutonico:* Seeth willkomen, *quod est Sathanas venisti bene & grate, cum Seth significet diabolum.* Vsitata in *Saxonia inferiori* hæc est salutandi formula, non iudæis propria, sed omnibus communis; quis vero huic interpretationi, quam odium peperit, crederet?

Exemplum de eo, quod ad publicum dedecus iudæorum olim Wittebergæ factum.

§. LI. Sed & de primo, quod adduxi, monito abusus insignis occurrit in quibusdam ciuitatibus, in quibus scropham in frontispicio templorum collocarunt, & iudæorum conspectui obiecerunt, ne forsan limina templi profanarent, & loca sacra accessu suo inquinarent. Plenius hanc rem eiusque causas depingit LAVRENTIVS FABRITIVS in *orat. de Schembamphorasch vsu & abusu*, vbi de templo Wittebergensi hæc habet: *Cum te iter a collegiis publicis per crates in cœmeterium detulit, videre licebit, si oculos eleuaueris, in extremitate muri prope tectum, porcam saxo insculptam, cum hac inscriptione: Rabbini Schembamphoras. Docet te inscriptio non verum vsum, sed abusum schembamphoras, non eo modo intellectum, quem priore oratione explicatum audiuisti, sed quem posteriore oratione sum persecutus. Eam ob causam non nuda supra porcam ponitur inscriptio schembamphoras, sed adiectum est vocabulum Rabbino-*

binorum, per quos non antiquissimos, eosque religiosissimos, doctores iudæos, qui religiosissime de IEHOVA, & eius expositione sentiebant, intelliges: verum per Rabbinos intelligendi tibi veniunt doctores iudæi illi reprobi, excœcati, & infensissime hostes, qui virtutem edendorum miraculorum Christo ereptam, in blasphemum & mendacissimum suum schemhamphoras, cum summa ignominia Dei, & extrema sua pernicie transtulerunt. Sed quid occurrit sub inscriptione illa? offertur porcæ sculptæ imago: videas ibi ingentem scropham mammillis dependentibus stare, non alio modo, quam cum porcæ lactantes grunnitu seu screatu blandiore lac nutrimentale porcellis propinant. Habet vero hæc porca sub se tres puerulos iudæos, quorum duo auersa facie ex scrophæ sugunt mammillis, tertius vero horum aperta facie sub alpho scrophæ ad spectatores prospectat. Sub collo vero scrophæ accurrit procellus, vt cum pueris mammillas suis vna sugat. An nihil præterea cernere est? Imo in parte scrophæ posteriore videbis grandæuiorem iudæum, mitra professionis Rabbinicæ ornatum; hic accumbens, videtur sinistra porcæ caudam eleuare, & dextra pedem dextrum suis, non in codicem, sed in eius podicem, limis oculis prospectare, & meditabundus intentis sensibus, nescio, quæ mysteria in Thalmud scrophæ rimari, tumultuantesque intestinorum flatus audire, horum oraculis edoctus noui quidpiam ad suos auditores iudæos referre queat. Postquam imaginis singulas partes contemplatus fuisti, siste nonnihil gradum, & singularum partium interpretationem meditare. Totam hanc sculpturam in odium Rabbinorum, osorum Dei, & blasphematorum Messiæ & eius sanctissimæ Matris esse collocatam, certum est: qui cum toto grege iudaico nihil diuini sapiunt, nihil oraculorum diuinorum sacris bibliis comprehensorum intelligunt, sed mere Rabbinica seu potius Ethnica, & diabolica tradunt, & hauriunt dogmata: quippe pro scaturientibus aquis in vitam æternam sugunt lac suillum, qui pro articulis euangelicis, qui & ipsis in salutem cedere debebant, si Messiam natum fide exoscularentur, non nisi schemhamphoras, fimos & sterquilinia amplectuntur. Attende vero ipsorum pædiam: habent porcam magistram, porcarium pædagogum, & vt vno dicam verbo, tota ipsorum disciplina est porculatio, omnes illorum doctores porculatores. Quam enim porcam pii iudæi olim ad esum & sacrificium non admittebant, illam hodie iudæi ignari magistram sibi constituunt, qui, relicto sacro codice, occupantur in magistræ suæ podice. Nec iuniores iudæi salubrius lac sugunt, quam grandiores suppeditant. Quærunt hi omnia sua mysteria in Thalmud porcino, sugunt illi impuritatem omnem ex mammillis porcinis.

 Sic

Sic refecti ab olea, & vite Christo per incredulitatem, nonnisi impurissimas fœditates sectantur. Deserto Christo, adhærent scrophæ, spreta doctrina Messiæ, stercora vorant, neglecto verbo vitæ, lac suum lutulentum sorbent. Hæc voluerunt christiani religiosi hostium iudæorum hostes, hac porcaria imagine & fideli populo ob oculos ponere. Sed quis est primus inuentor huius picturæ? non certe heri primum emersit; nam de illa ante annos plus minus 60. sic scriptum inuenio. Est hic Wittebergæ ad templum parochiale porca saxo incisa, sub qua procumbentes porcelli & iudæi sugunt: post porcam est Rabbinus quispiam, qui porcæ attolit pedem textrum, sinistra vero manu caudam illius eleuat, & inclinato corpore summo studio sub caudam suis in Thalmud prospectat, non aliter, ac si quidpiam eximii atque acuti cognoscere atque legere ibi constituisset. Ex illo procul dubio scrophæ Thalmud habent hodierni iudæi mysteria sua Schembamphoras. Nam ante hæc tempora in his regionibus quamplurimi habitauerunt iudæi, hoc demonstrant nomina oppidulorum, vicorum, ciuium & rusticorum, quæ hebræa sunt etiamnum hodie. Consentaneum igitur est vero, virum quempiam religiosum fuisse, cuius consilio & suasu hoc porcæ simulacrum fuerit sculptum: qui impurissimorum iudæorum hostis fuit. Ita enim consueuimus apud Germanos, de illis, qui sesquipedalia verba sonant, & turgidam sapientiam absque re ostentant, vnde huic tanta sapientia, vbi legit hanc, in podice (sine reuerentia satis rustice) scrophæ; vnde manifeste iam olim hanc saxeam scropham hic fuisse. Sic enim illi, qui nomen Christi professi erant, iudæos nominis Christi hostes perpetuos lacessere, & a suis focis arcere consueuerant. Hoc enim nomine in hospitiorum publicorum, a quibus iudæos exulare voluerunt, suem pictum ac sculptum prostibulis collocabant, vt videre est Berlini & alibi. Hoc modo etiam iudæos Germani a suis aris & templis abigebant, a quibus suum cultum irrideri, & Deum & matrem Iesu blasphemari, etiam in sacris templis audiebant. Iam enim olim, ex indultu pontificis Romani & quorundam principum, multi habitauerunt in his locis iudæi; non solum iudaismum propalantes, sed iuxta christianorum sacras ceremonias irridentes, qui non raro solebant in eorum irruere templa & suas blasphemias eructare. Hoc fine etiam apud nos Wittebergæ sus lapideus templo adhæret, eadem de causa in antiqua Soraborum vrbe, in ducatu vicino Anhaltino columnæ templi exteriori suem lapidi incisum spectamus: talem scropham iudæos lactantem videre licet Magdeburgi, in templo magno Canonicorum in sacello, in quo versus occidentem imperatoris Romani Ottonis primi sepulchrum ostenditur: huiusmodi porcam videbis

bis

bis in Bauaria Salisburgensi curiae incisam, in ignominiam iudaeorum, qui aliquando hostiam coena consecratam & emtam a monacho ibi consciderunt, & procul dubio in aliis locis eiusmodi porcae plures imagines reperire licebit. Tales vero porcarum sculpturas, in ignominiam iudaeorum efformatas, publicis locis vt portis & templis apponere coeperunt. Imitati exemplum Hadriani Imperatoris, qui circa annum Christi 139. non solum legem tulit, ne quis iudaeorum in Ierusalem a fede noua restauratam, & a suo nomine Aeliam dictam, ingrederetur, cum vrbem solis christianis inhabitandam concessisset: sed etiam ne quis illorum ex locis sublimioribus & longinquis terram Palestinam spectaret, seuere interdixit, & quo magis ab accessu & introitu in vrbem iudaeos deterreret, in publicam gentis iudaicae ignominiam, portae, qua Bethlehem itur, ante annos 1450. plus minus, annis ab hoc 96. retro computatis, suem marmoream imposuit. Hoc terriculamento, a locis sacris iudaeos abigendi, ab eo vsque tempore christiani vti coeperunt, & ex Iudaea in Graeciam, & ex Graecia in Germaniam transtulerunt, quo signo publice professi sunt, se alienos a iudaica religione, & optare, ne ab impiis iudaeis in suis ritibus turbentur: quoque tutiores esse possent a sannis & blasphemiis iudaeorum in suis templis, illos sub hac suis sculptae imagine a coemeteriis, a foribus & aris templorum suorum arcere voluerunt. Horum ardorem pium, in tuenda doctrinae christianae veritate, & propulsanda doctrinae iudaicae, & aliarum sectarum falsitate, vt nos quoque imitemur ne postliminio iudaicae impietates reducantur, aut ab aliis doctrina labefactetur, aut scabie humanarum opinionum inficiatur, suadet ipsa pietas, flagitat grata posteritas, hortatur praesentis seculi conditio, & futurae salutis necessitas. Ipsam huius opprobrii effigiem sistit WOLFIVS in *lection. memor. tom. II. p. 1031.* Monachorum hoc inuentum esse, admodum credibile est, quos puerilia plura templis affixisse, antiquitas docet, quos subinde canonici, ad monachorum mores effigiati, facile secuti sunt. Verum haec insipida terriculamenta merito princeps prohibet tollitque, ne hi publico exponantur contemtui, quos tutela sua dignos iudicat, & eo magis a doctrina Saluatoris nostri abducantur.

§. LII. Aliquando tamen *per indirectum* iura ecclesiarum nostrarum iis applicari possunt, & quidem (I) quae *realia* sunt, bonis simpliciter imposita, & ab *infidelibus* possessa, quae ad similitudinem aliorum onerum etiam ab iis praestanda sunt. Sunt quaedam *onera parochialia*, simpliciter aedibus in nonnullis locis imposita, vt in hac ciuitate das Opfer-Geld, vt obseruaui in *iur. paroch. sect. 3. c. 2. §. 16.* quae a possessoribus

Iura nostrarum ecclesiarum realia recte iis applicantur, quatenus bona possident.

 qui-

quibuscunque exiguntur. Simili ratione soluunt *decimas reales* de prædiis, quæ possident, quia itidem hoc onus simpliciter possessorem sequitur. RICCIVLLVS *cit. tr. lib. 2. c. 9. n. 6.* Ait Pontifex in *c. 16. X. de decim. de terris, quas iudæi colunt, tuæ prudentiæ respondemus, vt eos ad decimas persoluendas, vel possessiones penitus renunciandas, cum omni districtione compellas, ne forte occasione illa ecclesiæ valeant suo iure fraudari.* In *Capit.* CAROLI CALVI *de A. 877. c. 31.* apud BALVZIVM *p. 286. tom. II. capit.* iam olim constitutum fuerat, vt iudæi darent decimam, & negotiatores christiani vndecimam. Personales decimæ sunt onus *personale* parochianorum, *qua talium*, & hac de causa in *c. 23. X. de decim.* hæ fidelibus duntaxat imponuntur. Conf. MARQ. de SVSANN. *de iud. P. 1. c. 6. circa f.*

& alia iura parochialia in indemnitatem parochorum.

(II) Quia infideles habitant inter christianos, & ita loca quædam inter parochias sita occupant, *per indirectum* imminuunt iura parochialia redditusque parochorum, a christianis præstandos, si hi loca illa inhabitassent. Hac de causa anno 1215. in *concil. Later. IV. c. 69.* apud HARDVINVM *tom. VII. concil. p. 70.* & RAYMVNDVM in *c. 18. X. de vsur.* cautum, vt iudæi cogerentur ad *satisfaciendum ecclesiis pro decimis & oblationibus debitis, quas a christianis de domibus & possessionibus aliis percipere consueuerant, antequam ad iudæos quocunque titulo deuenissent, vt sic ecclesiæ conseruentur indemnes.* Liquet ex hoc textu, in quibusdam locis iudæos hæc *onera realia* detrectasse, forsan ideo, quod non sint *membra ecclesiæ*, adeoque eo nomine satisfactionem vrsisse parochos. Sed non tantum horum, sed etiam aliorum lucrorum vrsere satisfactionem, quæ decreta in *concil. Vienn. anno 1267. c. 15.* apud HARDVIN. *loc. cit. p. 584.* & LAMBECIVM *lib. II. bibl. p. 66.* his conceptis verbis: *Adiicientes vero iudæi sacerdoti parochiali, infra cuius parochiæ terminos manserint, pro eo, quod loca, in quibus christiani habitare deberent, occupant, iuxta quantitatem damni, quod ei ex hoc inferunt, ad arbitrium diœcesani loci, omnes prouentus, quos ex christianis, si ibidem manerent, sacerdos perciperet, refundere compellantur: decimas etiam prædiales cum omni integritate persoluant.* Iudæos his decretis morem gessisse, quis crederet? Clerus potentior eos cogere directo non poterat. Principes quidem variis minis inducebat, vt præcepta sua exequerentur; sed frustra, iudæis contra episcoporum decreta ad principum tutelam confugientibus. Hinc illæ lacrymæ; hinc turbæ; hinc fulmina episcoporum in principes & magistratum. Vid. CANIS. *tom. I. lect. antiq. p. 621.* In ipso *concilio cit. c. 19.* iam pœnam hanc decreuerant episcopi: *ipsos quoque principes ac iudices*

dices eorundem districtius admonemus, ne iudæis statuta nostra seruare nolentibus alicuius protectionis seu defensionis fauorem impendant; sed si aliqua eis a prælatis ecclesiasticis iniungantur, ea fideliter exequantur; alioquin introitum ecclesiæ & communionem diuinorum officiorum nouerint interdicta. Ex eadem causa alia onera subire coguntur, quæ simpliciter inhabitantibus imponuntur, licet causam *deuotionis* & *religionis* christianæ concernant, quod FERMOSINVS, episcopus Asturicensis *ad rubr. h. t. qu 1. n. 10.* nouo exemplo illustrat. Ius patronatus quoque attribui infidelibus, si fundauerint ecclesiam, RICCIVLLVS *lib. II. cit. trac. 2.* asserit, negat vero PAVLVS de CITADINIS *de iur. patron. P. III. n. 11.* Sed frustaneum erit, de hac re disputare, quia casus talis *fundationis* non videtur esse dabilis. Neque enim huc pertinet exemplum, si infidelis fanum fundauit quod postea infidelibus ademtum & in ecclesiam mutatum, quia hac ademtione omne ius infidelibus quoque ereptum est.

§. LIII. Quoad *munia sacra* etiam quædam obseruationes addi possunt. Baptismum in *casu necessitatis* ab *infidelibus* valide conferri posse, liquet ex textibus iuris canonici. NICOLAVS I. in *c. 24. de cons. D. 4.* hac de re consultus ita respondit: *a quodam iudæo nescitis, vtrum christiano, an pagano, multos in patriæ vestra baptizatos asseritis, & quid de iis sit agendum, consulitis. Hi profecto, si in nomine sanctæ Trinitatis, vel tantum in Christi nomine, sicut in actibus Apostolorum legimus, baptizati sunt, (vnum quippe idemque est, vt sanctus exponit Ambrosius) constat eos non denuo esse baptizandos.* Facit NICOLAVS iudæos duplicis generis, *christianos* & *paganos*, quod indicium præbet, ipsum voce *iudæi* non intellexisse eos, qui tales hodie intuitu *religionis* dicuntur, sed *mercatores*, quos hac voce intelligebant, quod iudæorum primarius scopus *negotiatio* esse soleret. Similiter ISIDORVS in *c. 23. de consecrat. D. 4.* ait: *Romanus Pontifex non hominem iudicat, qui baptizat, sed spiritum Dei subministrare gratiam baptismi, licet paganus sit, qui baptizat.* Conf. P. HARDVINVS in *quæstione triplici de baptismo*, vbi *differt. III.* agit de *administratione baptismi in nomine Christi*, quam conscripsit occasione decreti NICOLAI I. antea adducti. Admodum paradoxa, ne quid amplius dicam, est hæc sententia, quacunque demum auctoritate suffulta fuerit. Primo existentia talis casus vix dabilis est. Deinde si vel maxime contigerit, infidelem actum immersionis peregisse: quid putas, an non *ludibrium* magis iudæus intenderit quam baptismum? an credibile est, paganum vel iudæum, verba *institutionis* recitantem, absque

De baptismo ab infidelibus dato.

blasphe-

blaſphemia, ioco & irriſione hunc actum peragere potuiſſe? Loquor de eo, qui aperte *infidelis* eſt, qui ſacra chriſtianorum ſpernit & ludibrio habet, qui aperte contra CHRISTVM pugnat. Ceterum qui ore profitetur CHRISTVM, corde negat, *idolis* vel *ſectæ iudaicæ*, vt in Hiſpania vel Portugallia facile contingere poteſt, clanculum adhuc fauet, interim ne opimos reditus eccleſiaſticos amittat, ſacra chriſtianorum tractat, rem diuinam facit, ad illum facilius poteſt applicari, quod in *c. 98. C. 1. q. 1.* asſeritur. Equidem addunt Romanæ eccleſiæ Dd. baptiſmum hunc validum eſſe, ſi infideles per immerſionem id agere *intendunt*, quod eccleſia intendit. Quis vero id diuinare, quis id vnquam præſumere poterit ab homine, cui noſtra religio abominationi eſt? Scilicet *intentionem* in baptizante ad *efficaciam baptiſmi* requirunt, quæ tamen ſi neceſſaria eſt, quis de ſuo baptiſmo erit certus? Hæ omnes concertationes tam ſcrupuloſe tractantur, ne baptiſmus *iterari* videatur, quæ *iteratio* tamen ceſſat, ſi iuſta de cauſa dubitatur, an quis vere baptizatus ſit, ſi quis ab infideli eſt immerſus. Vnde etiam GREGORIVS III. in *epiſt. 1. c. 1.* apud HARDVINVM *tom. III. concil. p. 1868.* & GRATIANVM in *c. 52. de conſecr. D. 4.* ita edixit: *Quos a paganis baptizatos eſſe aſſeruiſti, ſi ita habetur, vt denuo baptizes in nomine Trinitatis mandamus.*

An infidelis ad epiſcopatum promoueri queat?

§. LIV. Similiter Domitiana forſan quæſtio eſſe videtur, *an infidelis ad officium eccleſiaſticum admoueri poſſit?* Nec tamen exemplo ſingulari hæc quæſtio deſtituitur. SYNESIVS, philoſophus Platonicus, *anno 410.* ad Cyrenenſem epiſcopatum, quamuis inuitus, electus eſt, ne quidem eiurata gentiliſmi doctrina, quam paſſim in ſcriptis ſuis prodit. Nec hanc doctrinam occultabat; imo publice eam profitebatur, nec ab ea ſe recedere poſſe aſſerebat. *Aeternitatem mundi, præexiſtentiam animæ*, imo eius *interitum in aquis* iuxta *dogma Homericum* credebat, vt PETRVS DE LA SENA *de his, qui in aquis perierunt*, oſtendit, & quod magis, ſpem chriſtianorum fundamentalem, reſurrectionem intelligo, in dubium vocabat. EVAGRIVS *lib. I. c. 15.* Nequidem *deorum* appellatione abſtinebat, interque eos *marem ſemellamque* conſtituebat, vt BASNAGE *dans l' hiſtoire des Iuifs lib. III. c. 28. §. 17.* obſeruauit. Fama & celebritas viri induxit chriſtianos, vt eum eccleſiæ ſuæ præficerent, maxime circa calamitoſa ruentis imperii tempora, & afflictiſſimum Africæ ſtatum, vt recte LVCAS HOLSTENIVS *in diſſ. de Syneſ. fugaque epiſcop.* PAGI *in Critic. in Baron. annal. ad cit. ann.* BASNAGE *in annal. eccleſ. ad cit. an. §. 11.* cum

aliis

aliis iudicant. Docent hæ aliæque circumstantiæ, fuisse hoc exemplum irregulare, exorbitans, & adeo singulare, vt in consequentiam trahi non possit nec debeat, & forsan casus in posterum non amplius dabilis futurus sit.

§. LV. Denique nec iudæis ius *synagogarum* habendarum absolute ademtum est. Dispositiones ciuiles de iis supra adductæ sunt. Eas etiam sequitur ius canonicum in *c. 3. & 7. X. h. t.* prohibetque, ne *nouas* ædificent, *veteres* autem retinere, vel collapsas aut ruinam minantes reædificare, non autem eas exaltare, permittit, quod illustrat FERMOSINVS *ad cit. c. 3.* Idem confirmat *concil. Vienn. c. 19.* apud HARDVIN. *cit. l. p. 586.* Nec saracenis simpliciter Meschitæ seu templa sua ademta: quædam duntaxat circa cultum Machometi immutata sunt in *clem. vn. h. t.* explicata a MARQVARDO de SVSANNIS *cit. tr. P. I. c. 3.* Pertinet huc notabilis epistola SIXTI IV. de anno 1483. ad *Soldanum Babiloniæ*, qua refert, saracenis in Hispania tantum iniunctum fuisse, vt *summitates quasdam eminentiores Meschitarum*, quas *comas* vocant, destruerent, teste LEIBNITIO in *Cod. diplom. iur. gent. n. 196.* Verum hodie modus habendi & adornandi synagogas dependet a concessione eius, qui *ius circa sacra* habet, nec hac in re antiquæ sanctiones attenduntur. Alibi amplissimæ, alibi minutiores iis concessæ sunt. Immunitas ab inhospitatione iis indulta in *l. 4. C. de iud.* vbi simul inter *loca religiosa* relata. Maior libertas circa sacra propria indulgetur *legatis infidelium*, ex more gentium communi, cuius rationem specialius exposui in *diss. de priuat. legat. sacris.* Propriis præterea infideles cœmeteriis gaudent; neque enim eodem cum christianis vti possunt, ex rationibus, quas fusius exposui *lib. III. tit. 28.* nec hic repetam. Quid quod per infidelium illationem locum inquinari seu pollui existiment, vt ante eorum eiectionem & mundationem locus consecrari non possit. *c. 27. & 28. de consecr. D. 1.* Denique nec inter protestantes infideles in cœmeterio, Christianis dicato, sepeliuntur, sed si proprio carent, extra cœmeterium conduntur, quod in *communione ecclesiastica* haud fuerint constituti, quæ tamen ex *communione cœmeterii* secundum dogma maiorum trahitur. His moribus viuimus, qui tamen cum principiis nostris non exacte conspirant.

De synagogis iudæorum.

§. LVI. Inde vero concludo, synagogas *iura* & *immunitates* ecclesiarum indistincte non habere. An vero infideles ad nostras ecclesias aufugientes *immunitate ecclesiastica*, quam catholici magni faciunt, gaudeant, maior dubitandi ratio est, præsertim iis in locis, in qui-

Gaudent infideles immunitate ecclesiastica.

quibus mixta est religionis cultura, vel *catholica* prædominatur? Tangunt quodammodo hanc quæstionem Imperatores in *l. 1. C. de his, qui ad eccles. confug.* ita edicentes: *Iudæi, qui reatu aliquo vel debitis fatigati simulant, se christianæ legi velle coniungi, vt ad ecclesias confugientes euitare possint crimina vel pondera debitorum, arceantur, nec ante suscipiantur, quam debita vniuersa reddiderint, vel fuerint innocentia demonstrata purgati.* Non in vniuersum iudæi in hac lege immunitate ecclesiastica priuantur, verum tunc demum, si mole debiti oppressi, vel facinoribus inquinati asylum in ecclesia petunt, quod olim delinquentibus non præbebat refugium. IAC. GOTHOFRED. *ad l. 2. C. Theod. de his, qui ad eccl. confug.* In iure canonico *immunitas ecclesiastica* quidem admodum extensa est, non tamen, an etiam infidelibus prodesse possit? decisum. Interim hæc ipsa extensio, quæ multis de causis facta est grauibusque munita pœnis, indicium præbet, hoc priuilegium ecclesiis datum esse magis *reale*, quam *personale*; tributum illud esse loco propter singularem *sanctitatem*, adeoque personarum non habendam esse rationem, quod plenius euincunt RICCIVLLVS *lib. II. dict. tr. c. 12.* PASSERINVS *de pollut. eccles. disp. 5. c. 34.* MICHAEL ANGELVS DONATVS *de Asylia resol. 100. p. 123. sq.* Ni me omnia fallunt, iam olim tempore THEODOSII hæc immunitas tanti visa, vt nec seruis barbaris, ad asylum ecclesiæ confugientibus, denegata fuerit, quod exemplum cruentum apud SOCRATEM *lib. VII. H. E. c. 33.* illustrat, quæ ipsa *immunitas* progressu temporis, crescente opinione de *templorum sanctitate*, maxima cepit incrementa.

Regulariter eodem cum Christianis vtuntur iure.

§. LVII. Progredior ad *iura mere secularia*, & quia supra statum iudæorum ceterorumque infidelium ab *iniuria seruili* vindicaui, consequens est, vt iure quoque æquali in *caussis ciuilibus* cum ceteris christianis frui, & secundum *ius commune* iudicari debeant, nisi ratio dispar euidens ostendi possit, quæ vel ex opinione *maculæ*, vel inde desumi solet, quod inter se iudæi secundum *legem Mosaicam* iudicari debeant; id quod commodius in specialibus controuersiis ostendi poterit. Inde falsum est, iudæos, cum christiano litem habentes, esse iudicandos secundum *rigorem*, non secundum *æquitatem*, vt censuit REINKING. *cit. l. n. 31.* & ambigue explicat RICCIVLLVS *lib. II. de iur. pers. extr. eccl. grem. exist. c. 20.* tandem vero sub distinctione respondet *ad c. 2. X. h. t. qu. 1. n. 1. seqq. ibid.* Quod enim vni iustum est, alteri quoque iustum esse debet, nec disparitas iurium ex *odio* & contemtu *hominum*

non sunt secundum rigorem iudicandi.

me-

metienda est. Sic instrumenta actor reo edere tenetur ex ratione æquitatis peculiari, quæ pro defensione rei est. Quid ergo si christianus cum iudæo agat? Ait REINKINGIVS cum MENOCHIO, GAILIO, & ROLANDO, editionem iudæo ad instantiam christiani *indistincte* imponendam esse, & forsan etiam, si vera est horum sententia, iudæo exigenti denegandam, quia hoc *rigor iuris* contra *æquitatem* suadet. Verum hanc diuersitatem ignorant leges, ignorat praxis forensis, imo & recta ratio ignorat, quam odium produxit, & inepta vulgi opinio promouit. Vnde nec *iudæis* editio deneganda est, quæ *christianis* conceditur; e contrario christianis contra iudæos deneganda, quando leges generatim litigantem ab hac obligatione absoluunt. Ex hoc principio vlterius colligit REINKING. *cit. l. n. 32.* iuramentum suppletorium iudæo deferri non posse, quia ex *æquitate* deferri dicitur; nihilominus tamen *n. 33.* fateri cogitur, in camera contra hanc sententiam pronunciatum esse, teste MYNSINGERO *cent. V. obs. 6.* conf. FERMOSINVS *cit. l. q. 3. n. 14.* Quid ergo, an *restitutione in integrum* quoque infideles gaudent, quæ ex *mera æquitate* contra rigorem iuris admittitur? an moram purgare possunt, vbi ex *æquitate legis* hoc permissum? Vtrumque recte affirmat RICCIVLLVS *c. l. n. 15. & 16.* quod tamen negandum foret, si aliquid roboris sententiæ REINKINGII & sequacium inesset. Inde dependet decisio quæstionis, an iudæo pauperi litiganti cum christiano expensæ litis & alimenta debeantur iis in casibus, quibus alteri litigantium ex *æquitate* illa adiudicantur? RICCIVLLVS *cit. l. c. 21.* fere in affirmatiuam inclinat, & quidem recte, quia, vt ait, *n. 9.* dispositio iuris est seruanda æqualiter inter *fideles* & *infideles*, exceptis casibus, in quibus reperitur specialiter expressum contrarium. Sic quandoque actor pauper a reo expensas litis recte petit, quod plenius illustrat B. LVDOVICI *diss. de expensis actori a reo subministrandis*, quæ nec iudæo actori in casibus conuenientibus denegari debent.

Nec attendenda est ratio, quod infideles sint fidelium hostes.

§. LVIII. Equidem qui *communem sententiam* tuentur, præsidium ex eo petunt, quod infideles sint fidelium hostes, in quos summus rigor est exercendus, humanitate omni præclusa. Ita sæpe censuere veteres episcopi, populumque facile in suas partes traxerunt, vt quotidie bellum intestinum cum iudæis gentilibusque gereret, vimque hostilem in eos exerceret. Res ex iis, quæ ab initio fusius sunt dicta, satis manifesta planaque, vt tot latis legibus hominum mentibus hæc eradicari non potuerit opinio. Quid æquius fuit iudicio THEODOSII?

 quid

quid iniquius sententia AMBROSII in casu synagogæ per vim ab episcopo quodam, priuato ausu, destructæ, supra relato? Et tamen sub fucato *rigoris pii* prætextu omne ius fasque hoc modo sæpissime violatum est. Neminem esse lædendum, est principium iuris naturæ generale, non tantum in *ciuitate*, sed etiam inter *gentes* obseruandum, cum natura inter omnes homines, cuiuscunque fidei sint, cognationem constituerit, vt philosophatur FLORENTINVS in *l. 3. D. de J. & J.* Proinde *qui iniuste impetum in quempiam facit, aut ira aut aliqua perturbatione incitatus, is quasi violenter manus videtur afferre socio*, vt ait CICERO *lib. 1. de offic.* Idem Imperatores constituerunt intuitu *iudæorum* & *gentilium* in *l. 14. C. de iudæis* & *l. 6. C. de pagan.* contra eos, qui *auctoritate religionis abusi* violentas manus gentilibus inferebant. Id quoque inculcat religionis nostræ intima ratio, & tamen iniquitas maiorum in nulla re magis, quam in hac elucescit. Nec semper *æqualitatem iuris* ipsi imperatores obseruarunt. Qui bona diripuit, tenetur alias in quadruplum; *l. 1. D. vi bon. rapt.* qui vero infidelibus bona rapuisse conuictus est, tantum *in duplum*, quæ rapuerit, restituere compellitur, *l. 6. de pagan.* quasi minus delinquat, qui pagano aliquid rapit, quam qui christiano.

Ergo nec infideles lædendi.

non spemper tamen æqualitas a legibus obseruata.

An iudæi inter se in causis ciuilibus vtantur iure communi an mosaico?

§. LIX. Inde quoque est, quod in causis *ciuilibus*, siue cum christianis, siue inter se agant, regulariter secundum *ius commune* iudicari debeant. Equidem priori casu id facilius plerique admittunt, testibus FERMOSINO *cit. qu. 3. n. 10.* & CYRIACO *controu. forens. 241. n. 12.* quamuis in casibus specialibus admodum dissentiant. De posteriori maiores occurrunt interpretum ambiguitates, adeoque distincte hic agendum, videndumque, tum quo iure iudæi *inter se* vtantur, in causis *ciuilibus*, tum etiam, quid obtineat, si iis res *cum christianis* sit. In membro priori quæstio primario huc redit: *vtrum iis in casibus, in quibus leges iudæorum forenses a nostro iure communi recedunt, controuersiæ inter eos motæ secundum ius antiquum forense, an vero commune, quod in Germania obtinet, vel particulare quorumcunque locorum decidi debeant?* Talis iurium diuersitas deprehenditur in computatione ætatis, successione ab intestato, aliisque iuris articulis. Equidem si iudæi *senioribus* & *maioribus* suis lites submittunt, quod iuxta *l. 15. C. de iudæis* iis olim permissum fuit, non dubium est, quin hi secundum *ius forense Mosaicum* & *proprium* iudicaturi sint; REINKING. *de regim. secular. lib. II. class. 2. c. 3. n. 9.* si vero ad fora nostra lites eorum ciuiles deuoluuntur, maior in quibusdam causis ratio dubitandi est. Distinguunt CYRIACVS *controu. for. 241. n. 11.*

Quidam distinguunt.

FERMOSINVS *ad rubr. tit. X. h. t. qu. 3. n. 9. feqq.* SVRDVS *decif. 133. n. 3.* aliique inter *ordinaria* iudicii & *decisoria*, h. e. inter *formalia* processus, & *materialia*, seu *merita causæ.* In iis *ius commune* esse obseruandum censent, atque de hoc casu omnes inter se conueniunt; de his vero dissentiunt, adeo vt plurimi ius *proprium forense* inter eos obseruandum esse doceant. Ita (I) ætatem maiorennem iudæorum non ex *iure communi*, sed *forensi iudæorum* esse æstimandam, censent FERMOSINVS & CYRIACVS *cit. l.* vt masculi annorum quatuordecim, feminæ duodecim pro maiorennibus habeantur, ad effectum, vt restitui non possint. Non aliter enim ad *ius commune* recurrendum esse censet TRENTACINQ. *lib. II. resol. III. de legib. n. 11.* quam *deficiente lege Mosaica..* Inde (II) inferunt, testamentum iudæorum valere adhibitis duobus vel tribus testibus. TRENTACINQ. *cit. l. n. 12.* CYRIACVS *cit. l. n. 39.* FERMOSINVS *in rubr. tit. X. de iudæis qu. 3. n. 8.* ZAHN. *in polit. munic. lib. III. c. 32. n. 102.* (III) In successione ab intestato masculos feminis præferri credunt iuxta *Num. XXVII. 8.* Conf. SELDENVS *de success. ad LL. Hebræor. in bona defuncti c. 1.* TRENTAC. *cit. l. n. 13.* HAHN. *in diatagm. iudæor. th. 17.* MARQVARDVS de SVSANNIS *tr. de iudæis & aliis infidel. P. II. c. 4. n. 8.* ANDREAS TIRAQVELLVS *de primogen. qu. 26. n. 22. & 23.* (IV) Valere testamentum iudæi, relinquentis filio legatum absque *institutionis* titulo. TRENTACINQ. *cit. l. n. 15.* (V) Valere inter iudæos statutum, iuri communi contrarium, vigore cuius filiæ excludantur a bonis maternis, ad eorum parentes deferrendis IDEM *cit. l. n. 19.* (VI) In contractibus eorum quoque *ius Mosaicum*, non *ius commune*, aut *locale* esse attendendum. CYRIACVS *cit. l. n. 40.*

Exemplum est in computatione ætatis, testamentis, successione ab intestato, institutione liberorum, statutis, contractibus.

§. LX. Fundamenta huius sententiæ hæc sunt: 1) quod leges & consuetudines iudæorum, quæ non sunt specialiter prohibitæ, vel non sunt in contemtum fidei nostræ directæ, iis sint permissæ per *c. 3. D. 45. c. 7. & c. 9. X. h. t. l. 10. & 12. C. eod.* Imprimis vero in *c. 9. cit.* cautum, vt *nemo bonas, quas hactenus habuerunt, consuetudines immutare præsumat*, quorsum potissimum iura illa peculiaria pertinere nemo forsan facile dubitabit. 2) Prouocant ad praxin antiquam imperii Romani, sub quo etiam iudæi degebant, & tamen nihilominus *iure proprio* vtebantur, vt ex CHRISTI passione CYRYACVS *cit. l. n. 32.* probat, adducitque verba PILATI: *accipite eum, & crucifigite secundum legem vestram.* 3) Addunt, ius iudæorum esse *ius speciale*, quod *iuri communi* derogat, adeoque eius primario rationem habendam esse. 4) Denique

Fundamenta eorum, qui ius Mosaicum hic præualere volunt.

inde etiam ratiunculam petunt, quod iudex debeat iudicare secundum consuetudinem litigantium, non autem secundum suam, quibus argumentis tandem, more suo, CYRIACUS consensum plurium interpretum subiungit. Verum sicut auctoritas Dd. hodie non amplius metum & terrorem iniicit, sed vnice rationibus animus pascitur; ita fundamenta adducta, robur quippe nullum habentia, facile dissolui possunt. Prima ratio ipsum est χειρόμενον, cuius contrarium iam supra ex *l. 8. C. de iudæis* obseruatum est. Sunt iudæi legum suarum tenacissimi, reliquas spernunt, nihilque magis curæ cordique habere solent, quam vt se exleges faciant intuitu *legum localium*. Id vero adeo rationibus aduersatur ciuilibus, vt nullo iure defendi queat. Imo quia se facile a *legum obligatione* eximere sueuerunt, hæc prima a plurimis præcautio commentata est vt non aliter recipiantur, quam sub hac lege, (quamuis etiam hæc *per se*, ex natura *subiectionis*, subintelligatur) vt *actiones* suas *ciuiles* ad iura loci communia componant. Adducti textus in primo fundamento contrario parum probant; id vnice docent, eos in solennibus, ritibus sacris, aliisque, quæ ad *cultum sacrum* pertinent, haud esse inquietandos, quorsum etiam collineat *c. 9. X. h. t.* in quo quidem pontifex *bonas* eorum *consuetudines* approbat, speciatim autem eas non determinat, adeoque illæ potius intelligi debent, quæ religioni innexæ sunt. Imo nec pontificis auctoritati in illis, quæ sunt *iuris publici*, & ad *regiminis* rationem spectant, standum, post quam iam olim imperatores iudæos ad *ius commune* adstrinxere. Altera ratio plane absona est. Iudæi in terra sancta olim viuentes quadam adhuc libertate gaudebant, propriam adhuc constituebant rempublicam, adeoque facile iis permitti poterat, vt *proprio* suo *iure* vterentur, licet Romani quoddam in eos imperium vsurparent. Diuersa erat ratio iudæorum, inter gentiles ipsosque Romanos degentium, qui legibus Romanis æque vt alii subditi viuebant, quæ eorum religioni haud officiebant. Euidenter id liquet ex *l. 15. §. 6. D. de excus. tutor.* vbi ICtus ita: *Iam autem & iudæi non iudæorum tutores erunt, sicut & reliqua administrabunt: constitutiones enim in iis solis sine molestia eos esse iubent, per quæ cultus inquinari videtur.* In *l. 3. in f. D. de decur.* itidem diui SEVERUS & ANTONINUS eis necessitates imponendas esse constituerunt, *quæ superstitionem eorum non læderent.* Hæc vnica exceptio firmat regulam in casibus non exceptis. Conf. ANDREAS TIRAQVELL. *de iure primog. q. 66. n. 4.* Tertia ratio itidem friuola est. Supponit, iudæis ius *proprium* relictum esse, de quo si constaret,

quæ reiiciuntur.

422

ſtaret, ſuo modo *ius ſpeciale* dici poſſet. At vero id ipſum eſt, quod in dubium vocatur. Idem quoque regerendum ad rationem vltimam, quæ iridem ſupponit id, de quo quæritur, poſſetque facilius applicari, ſi iudæi inter nos viuentes *ſeparatam* conſtituerent *ciuitatem*, quod falſum eſt.

§. LXI. Quæ cum ita ſint, facile quoque ad exempla adducta reſponderi poteſt. Primum non ſatis liquidum eſt, nec conſtat, iudæos mox poſt pubertatem adeo *maiorennes* cenſeri, vt minorennium iura prorſus iis applicari nequeant. Imo de eo non amplius quæſtio mouenda, cum vnice id tantum in diſceptationem veniat: annon hi, qui inter nos viuunt, in *cauſis ciuilibus* iura minorum habeant exemplo chriſtianorum, vsque dum annum 25. exceſſerint? quod recte SVRDVS *deciſ. 133.* affirmat, & ex his, quæ hactenus dicta ſunt, facile liquet. CYRIACI, contrarium decidentis, auctoritas non eſt tanta, vt eius deciſioni, infirmis ſuffultæ rationibus, ſtari debeat, quamuis vel maxime adhuc longe plures copias in aciem produceret, quibus vel illæ, ex quibus TIRAQVELLVS aciem inſtruxit, opponi poſſent. Secundum & quartum exempla ex vno eodemque errore fluunt. Supponunt, teſtamenta iudæis fuiſſe vſitata, in legibus forenſibus permiſſa, certisque ſolennibus peculiaribus inſtructa, quo tamen nihil falſius excogitari potuit. Vid. B. STRYK. *de caut. teſtam. c. 1. §. 6.* SELDENVS *de ſucceſſ. in bona def. ex lege Hebr. lib. I. c. 24.* vbi oſtendit, tantum patri viuenti diſtributionem quandam inter liberos permiſſam fuiſſe. Quid? quod aliunde ſatis conſtet, teſtamentum ſemper eſſe condendum ſecundum *ſolennia loci*, quo conditur, a qua obligatione iudæi nullibi ſunt exemti. In tertio exemplo maior probabilitatis ſpecies occurrit, cum negari nequeat, in vna eademque republica, imo ciuitate, vniuerſitatibus quibusdam ſpecialem ſuccedendi ordinem indulgeri poſſe. Sic in hac ciuitate ciuibus academicis incognita eſt ſucceſſio in *Geradam* & *Heergewettam*; nobiles viduæ in Saxonia, Marchia, & Holſatia proprio iure in ſucceſſionibus gaudent. Verum hoc ideo, qui talis priuilegiata ſucceſſio iis indulta eſt vel *expreſſe*, vel *tacite*, longo vſu ſcilicet & inueterata conſuetudine accedente. Tale priuilegium ſi etiam iudæi pro ſe adducere, vel ad inueteratum vſum prouocare poſſunt, ſecundum ſucceſſionem ad *ius Moſaicum* adornatam merito pronunciatur, ſi controuerſia deſuper in *foro ciuili* naſcitur: hoc deficiente, ſubſiſtendum in regula, quam plures etiam ex veteranis in hac cauſa defendunt apud TIRAQVELLVM *cit. l. n. 21.* ſpeciatim vero pleni-

us

Habent ergo iura minorum.

Teſtamenta iure communi condunt.

ſuccedunt ſecundum ius commune.

us apud RICCIVLLVM *lib. II. cit. tr. c. 15. n. 13. seqq.* Quintum exemplum admittimus, si tale *peculiare statutum* legitime probari potest. Sextum vero prorsus reiicimus, cum iudæi sint æque subditi, ac christiani, & hi in *contractibus* ineundis leges loci, non proprias sequi teneantur, nisi forsan in certa specie contractuum *inueteratus vsus* peculiare quid inter eos constituerit. Si *pacta dotalia* ex *antiquissima obseruantia* a Rabbinis eorum conscribi solent, quibus *fidem* tribuunt *plenam*, quam iudex admittere tenetur, cum etiam in probando multum *consensui litigantium* tribuendum sit.

imo & contrahunt.

Multo magis iure communi fruuntur, quod non recedit a lege Mosaica.

§. LXII. Quæ cum ita sint, euidens est, iudæis ceterisque infidelibus eo minus esse deneganda illa iura communia, quæ ne quidem a *iure forensi* recedunt, vel ei contrariantur. Sic liberos habent in potestate æque ac christiani. *c. fin. de conuers. fidel.* KNIPSCHILD. *de ciuit. imper. lib. II. c. 30. n. 26. & 27.* TIRAQVELL. *cit. qu. 66. n. 2.* Nec liberi iudæorum, quamdiu in potestate sunt, condunt testamenta, suntque suis parentibus æque sui hæredes ac christiani. TIRAQVELL. *cit. l.* Statutum, quod prohibet mulieres sine certis solennitatibus contrahere, iudæas mulieres etiam concernit. SVRDVS *decis. 133. n. 2.* CYRIAC. *l. n. 21.* Quin & pro dote sua communi priuilegio gaudent, quod in *l. 12. C. qui potior. in pign. hab.* traditur. Vid. TIRAQ. *cit. l. n. 10.* RICCIVLL. *lib. II. c. 48.* Similiter quæ de donationibus in iure sunt constituta iura singularia, recte quoque ad infideles applicantur. Vid. RICCIVLL. *lib. II. c. 14. n. 23.* Et denique omnia alia iura communia, quæ modo ad *infideles* possunt applicari, eos quoque ligant, cum sint *subditi*, & in eodem cum reliquis territorio viuant, nec vllibi excepti.

Cum christianis non æquali gaudent iure. Sic matrimonium cum fidelibus non contrahunt.

§. LXIII. Non æquali tamen semper iure vtuntur, quando *cum christianis* ipsis agendum est. Sunt enim quædam negotia infidelibus quidem concessa, prohibita tamen, ne cum christianis suscipiantur. Huc primo pertinet *matrimonium*, quod iam patres in primitiua ecclesia admodum dissuadebant, variaque incommoda allegabant, quæ ex coniunctione fidelis cum infideli nasci solebant. Vid. TERTVLLIAN. *ad vxor.* Neque etiam talia matrimonia ab initio absolute prohibita existimabantur, lege sacra deficiente, quod plenius euictum est in *obseruationibus Halensib. tom. X. obs. 10. §. 8. seqq.* Animaduertebant tamen primi christiani, infinita incommoda ex eiusmodi matrimonio oriri, quæ vix poterant euitari & auerti propter grauissima odia, quæ animos infidelium adeo occupauerant, vt non posset non intima animorum

morum conſpiratio, in matrimonio requiſita, deficere. Hinc fallit AVTOR *cit. obſeru. 10.* credens, has moleſtias, quæ contra hæc matrimonia a patribus allegantur, *caſu & ex accidenti* contigiſſe, atque pietate, modeſtia ac prudentia alterius coniugis facile corrigi potuiſſe; talem enim philoſophiam haud admittit ſtatus temporum, quibus infinitis malis chriſtiani torquebantur, vnice ob religionis disparitatem, ſeu ob noua & peregrina ſacra, quas moleſtias ipſe Chriſtus iam prædixerat. Admitto facile, diſparitatem religionis matrimonio obſtaculum de *iure naturæ* non parere, nec ſola incommoda & moleſtias prohibitionem iuris inuoluere, quippe quæ tantum diſſuadent, non neceſſitant. Facile tamen *lex ciuilis* inde occaſionem arripere poteſt, id prorſus prohibendi, quod tantum recta ratio diſſuadet. Vtroque ſane iure tam *ciuili*, quam *eccleſiaſtico* talia matrimonia prohibita ſunt, adeo vt per conſtitutionem THEODOSII coniunctio inter fidelem & infidelem *adulterii* vicem habere dicatur in *l. 6. Cod. de iudæis.* Similiter in *concilio Aurelianenſi III.* anno 538. celebrato *c. 13.* apud HARDVIN. *tom. II. concil. p. 1426.* ſub pœnæ *excommunicationis* hæc coniugia ſunt interdicta, id quod variis aliis conciliis repetitum. Vid. *concil. Toletan. III.* de anno 589. *cap. 14.* apud HARDVIN. *tom. III. p. 481. Romanum I.* de anno 743. *c. 10.* apud HARDVIN. *cit. l. p. 1929.* Conf. *c. 15. & ſeqq. C. 28. qu. 2.* Aucta eſt magis hæc prohibitio, poſtquam creditum fuit, in matrimonio fidelium *ſacramentum quoddam* latitare, quod ingens diſcrimen inter matrimonia fidelium & infidelium introduxit, iuxta *c. 7. X. de diuort.* & quamuis proteſtantes ab hoc conceptu vtplurimum alieni ſint, ex aliis tamen cauſis merito ab hoc matrimonio abſtinent.

§. LXIV. Similiter olim interdictum fuit, ne *iudæi* vel *pagani* chriſtiana mancipia, vllo titulo, acquirerent, quia metus iuſtus erat, ne dominica poteſtate abutentes, ea etiam *inuita* circumciderent, & ad ſua ſacra cogerent, id quod ſub *pœna capitali* prohibitum eſt in *l. 1. C. ne chriſt. mancip. hæret. vel iud. vel pagan. hab.* Idem quoque in iure canonico repetitum, quod *nefas* ſit, *quem CHRISTVS redemit*, *blaſphemum Chriſti in ſeruitutis vinculis detinere*, vt dicitur in *c. 1. X. h. t.* niſi forſan adſcriptitii ſerui fuerint, qui colendis terris eorum diutius adhæſerunt. *c. 2. X. h. t.* Ex eodem fundamento in *c. 13. X. h. t.* *nefandum* eſſe dicitur, quod iudæi faciant chriſtianas filiorum ſuorum *nutrices*, *quod per triduum*, *antequam eos lactent*, *lac effundere faciant in latrinam.* Hoc quidam limitant, ſi extra domum per nutrices chriſtianas ſuos in-

Infidelibus interdictum, ne mancipia chriſtiana poſſiderent,

nec nutrices

fantes lactari faciant, quod omnis prohibitionis ratio cesset. vid. RICCIVLLVS *lib. II. cit. tr. c. 28. n. 17.* FERMOSINVS *ad c. 1. & 2. X. de iud. n. 19.* Sed ne quidem hoc alii admittunt ex nimio in infideles odio, ceu liquet ex doctrina FERMOSINI *cit. l. n. 20. & sqq.* Quin si rationem pontificis in *c. 13. cit.* intuemur, ne quidem permissum est iudæis *famulos fideles* habere, *ne filii liberæ filiis famulentur ancillæ, sed tanquam serui a Domino reprobati, in cuius mortem nequiter coniurarunt, se saltem per effectum operis recognoscant seruos illorum, quos Christi mors liberos, & illos seruos effecit.* Dubito vero, an hodie huic prohibitioni amplius locus esse possit, imprimis in terris protestantium, cum plerumque contingat, vt alias nutrices habere non possint iudæi, quam *christianas mulieres*, ipsæ matres tamen ad lactandum inhabiles reperiantur.

nec famulos,

§. LXV. Sic & plura alia antiquo iure prohibita reperiuntur, quæ ægre in praxin deduci queunt, veluti quod christiani a iudæis non possint recipere medicinam *c. 13. C. 28. qu. 1.* FERMOSIN. *ad c. 1. X. h. t. qu. 1. n. 1. seqq.* Id ipsum GREGORIVS XIII. anno 1581. adeo prohibuit, vt non solum medicis iudæis, ægrotantes christianos visitantibus, grauissimam pœnam dictauerit, sed etiam sacramenta & sepulturam morientibus denegauerit, quod admodum barbarum esse recte iudicat BASNAGE *dans l'histoire des Iuifs lib. IX. c. 15. §. 7.* Mouet inter nostrates etiam hanc quæstionem MICH. BERNH. VALENTINI *in pandectis medico-legal. lib. P. I. sect. 4. §. 4.* *Sed quid*, ait, *de iudæis in exterorum academiis publice in doctores promotis? An & illorum opem christiani salua conscientia implorare possunt? An & medici christiani eosdem ad consultationes admittere, & cum iis curas morborum suscipere tenentur?* Vtrumque negat, & *p. 443.* responso Facultatis Theologicæ hoc confirmat, quo multis argumentis causa hæc exornatur, & *p. 449.* academiæ Argentoratensis & Rostochiensis consensus subiicitur. Rationes potissimum hæc sunt: (I) Quod vsus medici iudæi sit contra verbum Dei, & præceptum de vitandis blasphematoribus. Hæc ratio plus probat, quam debebat, quia alias nullum commercium cum ipsis peragendum foret. (II) Quod sit contra Apostolorum monita, qui, si quis ægrotet, seniores ecclesiæ vocare iubent. Sed hi non excludunt medicos, nec presbyteri ad medendum vocantur. (III) Quod sit contra patrum sancita, & (IV) contra recessus imperii, aliaque iura tam sacra, quam ciuilia. Verum patrum sententiæ plus odii sæpius spirant, quam veræ rationis, quod etiam de aliis iuris canonici textibus dicendum. In legibus *ciuilibus*

nec christiani ab eis medicinam accipere debent.

Rationes prohibitionis examinantur.

bus & *recessibus imperii* altum de hac prohibitione silentium est. (V) Quod venena loco medicamentorum de consensu Thalmudi adhibeant, & (VI) ita ægri præsentaneo sese periculo exponant. Vix vero hoc metuendum est, postquam iudæi inter christianos duris constringuntur vinculis, vt tale facinus committere non audeant. Sparguntur plures calumniæ in iudæos, quæ ab aliis solide refutatæ sunt. (VII) Quod iudæi in superstitione confortentur, quæ ratio omni connexione destituitur. (VIII) Quod testimoniis destituantur; qualia quæ sint, non capio. Quid enim si publice iudæi in doctores promoti fuerint? (IX) Quod neque iudæis facile christianos consulere liceat; quod tamen experientiæ propriæ repugnat. (X) Quod sint infames, & omnibus honoribus priuentur; verum id applicari nequit ad doctores, principum ex beneficio promotos. Concludo itaque, iudæos, rite promotos in doctores medicinæ, absolute non posse excludi a cura ægrotantium christianorum, postquam hodie exempla non desunt, eis etiam gradum hunc ex principali beneficio conferri solere.

An iudæi possint esse tutores christianorum?

§. LXVI. Facilius admitti potest, ne iudæi ad *tutelam* christianorum admittantur, quod quidem in *l. 15. §. 6. de excus. tutor.* permissum est, ægre tamen ad praxin trahi poterit. Equidem asserunt, *cit. l. 15.* de christianis esse accipiendam, quippe qui primis temporibus *iudæorum* nomine apud gentiles veniebant. Enimuero certum est, iure antiquo diuersitatem *religionis* tutelæ haud obfuisse, quippe quam gentiles, vt *munus publicum*, fere vnice considerabant, & ita per indirectum beneficio iudæos affici credebant, si ab hoc onere essent immunes. Hodie vero hac sola ratione non ducimur in tutela deferenda, quin potius ad *mores* & *religionem tutorum* respicimus, vt tutela vel ad minimum *educatio* ei committi nequeat, qui diuersæ sectæ inter christianos addictus est. Nec gentilium exemplum nobis præiudicat, qui eam *animæ* curam haud habuerunt, quæ christianis commendata esse debet, quibus accedunt tot aliæ constitutiones ecclesiasticæ, quæ tali directioni, quam tutor in pupillum consequitur, resistunt. Conf. SCHILTER. *exerc. XXXVII. §. 19. & sqq.* Id facile concesserim, posse etiam ex rationibus iustis admitti, vt iudæus *curatelam* suscipiat; quid enim si christianus cum iudæo communem negotiationem exercuisset, & pro eius continuatione in testamento suo cauisset, vt iudæus socius *curatelam* filiorum gereret, adiuncto christiano tutore, qui *educationem* liberorum susciperet, quod nec SCHILTERVS *cit. l. §. 18.* absolute negare videtur. Conf. RICCIVLL. *lib. II. cit. tr. c. 30.*

Iii ii 2 §. LXVII.

An possint bona immobilia possidere inter christianos?

§. LXVII. Similiter passim prohibitum est, ne iudæi possint inter christianos *bona immobilia* acquirere, quod alias de iure communi iis concessum, vt constat ex *c. 2. X. h. t.* & *c. 16. X. de decim.* Vid. RICCIVLL. *lib. II. c. 59.* In ducatu Magdeburgico variis edictis immobilium acquisitio iudæis est interdicta, vti docet *corpus constitutionum Magdeburgicarum a Dn.* MYLIO *editum P. III. p. 440. 445. 462. & 464.* Hoc vel inde prohibitum esse videtur, quia nemo immobilia acquirere potest, nisi simul *ius ciuitatis* impetrauerit, ad quod ægre admittuntur iudæi propter statum eorum dubium. Interim praxis quotidiana docet, iudæos nihilominus ædes, sub *nominibus christianorum*, acquirere, quod eo facilius permittitur, quia eas hoc modo possidere possunt citra acquisitionem *iuris ciuitatensis.*

Christianis interdictum, ne nomina contra alium christianum a iudæis emant.

§. LXVIII. Præterea quamuis alias *cessio* & *venditio* sit licita & quibuscunque permissa, tamen in *R. I. de anno 1551. §. 89.* & *ordin. polit. de anno 1577. tit. 20. §. 20.* hic quoque diuersitas quædam quoad iudæos introducta, & ita cautum: Es soll auch kein Christ hinfürthers einem Juden seine Action und Forderung gegen einen andern Christen abkauffen, oder ein Jud als Schuld-Gläubiger einem andern Christen solche Actionen und Forderungen in einigen Weg cediren, oder einiges contracts-weise zustellen, bey Verlust derselben Forderung. In *§. seq. 81.* hoc vlterius confirmatum: Zu dem wollen und gebieten wir, daß keine Obrigkeit, Notarii oder andere Schreiber diese Contract, da ein Jud eines Christen Schuld einem andern Christen verkaufft, stellen und verfertigen soll. Wo aber einige Oberkeit, Notarii oder andere Schreiber solches übertreten, dieselbigen sollen ihrer Ehren und Aemter entsetzet seyn, sich deren nicht mehr zu gebrauchen haben. Aber der andern Schreiber halben, so hiewider handeln würden, befehlen wir hiemit den Oberkeiten eines ieden Orts, daß sie die mit den Thurn, Gefängnüß, oder in andere gelegene Wege strafen. Iudæorum nomina admodum suspecta vbique fuere de *vsuraria prauitate;* ne ergo christiani de hoc vitio participarent, talis prohibita est cessio. Id indicant verba *§. 79. dicti R. de anno 1551.*: Neben dem so erfindt sich, daß auch die Juden solche ihre unbillige Schulden und Anforderungen, die sie auf den armen Christen mit höchstem Beschwerden und unziemlichen Vortheil erlangt, andern Christen verkauffen, und die Verschreibung auf die Kauffer stellen lassen, welche in die armen übervortheilte Schuldner zum hefftigsten dringen, und sie etwan gar von Hauß und Hoff vertreiben. Ceterum hæc doctrina non

non] ita crude accipienda, sed ex variis causis merito limitanda est. Etenim (1) ad originem causae debendi respiciendum, quae si a christiano initium ceperit, haud subiacet dispositioni, vtut generali, recessus imperii. Quid enim si christianus nomen contraxerit, illudque iudaeo cesserit, hic vero rursus illud in christianum mediante cessione transtulerit? Euidens est, hoc nomen haud suspectum, aut infectum dici posse, quod non originem a iudaeo, sed a christiano creditore traxit, cuius nomina robur perpetuum habere debent, in cuiuscunque manus etiam peruenerint. (2) Si vel maxime nomen a iudaeo originario contractum, cessio tamen, volente & consentiente debitore facta, excepta videtur, quae magis *delegatio* quam *cessio* dicenda; ergo non potest huic cessioni vel delegationi haec exceptio opponi, quia debitor consentiens in cessionem nominis, variis exceptionibus subiecti, omnes suas exceptiones remisisse videtur, cum similis sit ei, qui donat *l. 12. de nou. l. 12. D. de cond. caus. dat. caus. non sec.* HARPRECHT. *vol. nou. cons. 51. n. 104. seqq.* quod multo magis procedit, si debitor cessionarium induxit, vt nominis cessionem in se admitteret, quod dolo facere videatur, qui contra proprium factum venire intendit. HARPRECHT. *cit. l. n. 127. seqq.* (3) Ad cambia iudaeorum hanc dispositionem non pertinere asserit B. STRYKIVS *in vs. mod. ad tit. de hered. vel act. vend. §. 12.* quod negotiatio cambialis iudaeis non sit interdicta, & vigor commerciorum nundinalium hanc non admittat exceptionem, si indossatio in christianum facta. (4) Dantur in nostris rebus publicis iudaei, qui publica autoritate mensam argentariam quodammodo exercent, vt semper nummorum adsit abundantia, ad quos eo minus applicari potest prohibitio praedicta, quod horum munus in negotiatione pecuniaria vnice consistat, & publico priuilegio munitum sit, id quod plenissimum habere debet effectum. Neque enim munus hoc publica autoritate sibi demandatum explicare possent, si eis integrum haud foret, nomina a se contracta in christianos transferre, nec probabile est, de his iudaeis legislatores cogitasse, qui eo tempore incogniti erant. Interim sola receptio iudaeorum, qui Schutz-Juden vocantur, non sufficere videtur, quamuis id ipsum STRYKIVS *cit. l.* asserere videatur, quia vniuersa dispositio recessus imperii otiosa & sine omni effectu esset, si iudaei *recepti* ex sua *receptione* praesidium contra praedictum recessum habere possent, cum omnes in vniuersum iudaei speciali receptione indigeant. Imo ne quidem LENZIVS *de nom. & act. cess. c. 6. m. 12. n. 1.* iudaeos *mercatores* excipit, h. e. qui priuata sua voluntate mercaturam elegerunt, quod etiam recessus praedictus de *iudaeis mer-*

Cessio tamen fieri potest 1) si nomen a christiano originem trahat.

2) Si debitor consentit.

3) In cambiis.

4) Si publica autoritate pecuniam exercent

mercatoribus loquatur, prout etiam statuit HARPRECHT *conf. 60. n. 291.* a quibus tamen, qui publica autoritate negotiationem pecuniariam exercent, & eo nomine peculiare munus in republica gerunt, merito separandi sunt. (5) Quidam etiam a prohibitione legis eximunt casum, si cessio iudæi in christianum facta iudicialiter confirmata est, quæ sententia est CARPZOVII *P. 2. C. 30. def. 45. & lib. 5. resp. 38.* RICHTERI *decis. 36. n. 12. seqq.* Verum quia tales confirmationes iudiciales sine *causæ cognitione* suscipiuntur, fiuntque *saluo iure tertii*, non potest hæc exceptio locum habere, vt recte obseruat LAVTERBACH. *de procurat. in rem suam th. 20.* HARPRECHT. *conf. 60. n. 294. seqq.* Et quamuis vsus fori Saxonici *cessiones iudiciales* ab hac prohibitione eximat, hic tamen extra Saxoniam aliter effectum habere nequit, quam si præuia debita *causæ cognitione* cessio fuerit facta; hæc vero rursus aliter institui nequit, quam citato debitore; qui si nomen agnouerit, & contra illud nullam exceptionem opposuerit, tunc ratio, sub *n. 3.* adducta, cessionem hanc conualidat.

5) Si caussa iudicialiter cognita cessio facta.

Saracenis & paganis vendi nequeunt, quæ ad bellum instruendum pertinent.

§. LXIX. Ceterum commercia cum iudæis facilius admitti possunt, quam cum Saracenis, christiani nominis hostibus immanissimis, quibus arma, ferrum & ligamina galearum, aliaque ad instruendam militiam deferre prohibitum est in *c. 6. X. h. t.* si vel maxime *treuga* sit facta, quippe quæ tantum inducias ad tempus continet, bellum non finit. *c. 11. X. eod.* Ita vero hæc prohibitio perpetua est, quia cum infidelibus nunquam *pax*, sed tantum *induciæ* ineuntur. Multo magis ergo hæc locum habebit, bello cum Turcis adhuc durante. *c. 12. X. eod.* Merito tamen differentia adhuc est facienda inter tempus *belli* & *induciarum*: illo omne commercium cum Saracenis sistitur; hoc vero non item, adeoque merces ad eos deferri possunt, exceptis illis, quæ ad *instruendam militiam* tendunt, BARBOSA *ad c. 11. cit. n. 1. & 2.* FERMOSIN. *ad c. 7. h. t. qu. 1. n. 4.* id quod quoque iam olim prouisum fuit in *tit. C. quæ res export. non deb.* Idem quoque repetitum in der Cammer-Gerichts-Ordn. *de anno 1555. P. II. tit. 20. §. 1.* Weiter ob sich iemand in Hülff, Rath, oder Anschläge der Türcken, oder anderer, so mit der That, oder auf andere Weiß, wider die Christenheit, das Reich teutscher Nation geben würden, dieselbe sollen aus dem Reich geschlossen, ihr Haab und Guth confisciret, und dermassen öffentlich publiciret, und durch den Fiscal, wie sich gebührt, eingezogen werden. Neque hæc prohibitio iuris canonici tantummodo *priuatos* stringit: ipsi reges etiam ei vt aliis

An fœdera, cum iis permissa?

aliis quoque iuris huius dispositionibus subiiciuntur. Id ipsum CAROLVS V. applicandum esse censuit ad FRANCISCVM I. regem Galliæ, fœdus cum Turcis contra imperium percutientem, id quod nefas fuisse credidit. Hac de causa in *R. I. de anno 1544. §. 4. sq.* hac de iniuria ita conquestus est: Und dieweil man öffentlich befunden, daß der König von Franckreich sich nicht allein mit bemeldtem Feind, dem Türcken, im Bündniß eingelassen, sondern auch demselben dergestalt anhängig gemacht, daß er ihn wider gemeine Christenheit beweget hat, daraus dem Reich teutscher Nation, und gemeiner Christenheit noch mehr verderblicher und unwiederbringlicher Schade entstehen möchte. So achten Wir, auch Churfürsten, und Stände des Heil. Reichs, und der abwesenden Räthen und Bothschaften, gedachten König von Franckreich, nicht weniger dann den Türcken, für gemeinen Feind der Christenheit zu halten, und derwegen gegen ihn, gleichwie gegen die Türcken, mit thätlicher Handlung und Straff zu handeln, und um so viel desto mehr, daß darob andere Christliche Potentaten Ursach schöpffen mögen, sich künfftiglich solcher unchristlichen Handlungen zu enthalten. Und demnach haben sich Churfürsten, Fürsten und Stände, und der abwesenden Räthe und Botschaften entschlossen, sich gegen gemeldten König von Franckreich, nicht allein mit Worten, sondern auch mit der That zu erklären. Ita quidem secundum *ius canonicum* rationes subducere potuit CAROLVS V., cuius tamen placita inter gentes vim nullam habere debebant. Vtrum enim de *iure gentium* etiam eodem modo iudicari debeat? examinaui *in iur. publ. vniuers. P. spec. lib. 2. c. 1. §. 42. in not. lit. q.*, quod hic non repetam.

§. LXX. In *iudicialibus* causis quædam apparet differentia, & quidem primario ratione *testimonii*, iuxta *l. 21. C. de haeret.* Iudæi contra christianum produci testes nequeunt, si vel maxime orthodoxus contra orthodoxum agat: vbi lis tantum inter iudæos vertitur, satis habiles censentur, quod etiam dicendum videtur, si inter christianum & iudæum quæstio, & ille iudæum produxerit testem. *Nou. 45. c. 1.* Ille enim in præiudicium producentis pro *habili* reputandus, quem producens approbauit. *c. 26. C. 2. qu. 7.* Similiter testimonium christianorum aduersus iudæos in omnibus causis recipiendum esse decernitur in *c. 21. X. de testib. cum eos christianis subiacere oporteat, & ab eis pro sola humanitate foueri.* Ita philosophatur pontifex, nimium vero odio in gentem iudaicam.

Iudæi testimonium ferre non possunt contra christianum.

daicam indulget. Admitto, iudæos alieno in christianos animo esse, quosdam etiam hostili; admitto, eos proinde esse suspectos: ast sæpe etiam christiani, qui, teste historia, infenso vtplurimum fuerunt animo in iudæos, suspecti sunt, vt tanta diuersitas induci non debuisset. Proinde *iudicis arbitrio* hic relictum, nec vbique iudæi *absolute* a testimonio contra christianos repellendi, adeo vt etiam in *camera* iudæis cum christianis litigantibus quandoque deferri soleat iuramentum suppletorium; MYNSING. *cent. 5. obs. 6.* multo magis ergo ad testimonium admitti, salua tamen exceptione, quod præiudicio illustraui *lib. II. tit. 20. §. 3.* Ius commune sequitur ill. BERGER *in discept. for. ad process. Saxon. tit. 22. obs. 1. not. 8.* & in *recogn. ordin. Saxon.* idem approbatum docet, addit tamen *p. 724.* nonnunquam iudæum ad *suppletorium* admitti posse, iusta caussa id suadente, puta, si maior semiplena probatio pro iudæo militat. BERLICH. *P. I. concl. 54. n. 67.* Quod si negotiationem exercent, iure ceterorum *mercatorum* frui debent, quorum libris, ceteris paribus, semiplena fides tribuitur, vt *lib. II. tit. 22. §. 9.* obseruaui, quod tamen ab aliis in dubium vocatur. vid. HORN. *class. XI. respons. n. 87. p. 751.* Similiter nec inhabiles testes sunt iudæi in christianorum contractibus & vltimis voluntatibus, quod disertis exceptum verbis in *cit. l. 21.* Quamuis veró alias *iudæi* & *pagani* in plerisque conueniant, in hoc tamen deterioris conditionis sunt pagani, vt prorsus ab omni testimonio sint exclusi cum Manichæis, Samaritis, aliisque relatis in *cit. l. 21.* Hoc rigore hodie sine dubio haud foret vtendum, si *pagani* inter nos degerent, cum nec extorres iudicandi, vt eo tempore pagani, nec tanto odio eos prosequamur. Si mera essent mancipia, ex captiuitate bellica, minus quidem fidei habent, verum absolute non essent repellendi. Denique etiam hanc diuersitatem inducunt, quod iudæi actoribus christianis instrumenta edere teneantur, ob *clem. vn. §. ceterum de vsur.* qua cautum, vt libri vsurariorum actoribus semper edi debeant. Id quod ad iudæos vel ideo extenditur a glossa, quod iudæi præsumantur esse vsurarii. PACIANVS *de probat. lib. I. c. 61. n. 85.* HORN. *cl. 11. resp. n. 87. p. 751.* Verum id tunc demum admittendum esse censeo, si ob *vsurariam prauitatem* contra iudæos agitur; si aliam ob causam editio documentorum ab eis desideratur, insistendum iuri communi.

Saluo iudicis arbitrio,

An ad iuramentum suppletorium contra christianum admittantur?

Pagani itidem prorsus ab omni testimonio repelluntur.

An iudæi christianis actoribus edere instrumenta teneantur?

§. LXXI.

422

§. LXXI. Obſeruaui vero præterea, quod quidem iudæi *infamia* nulla laborent, quadam tamen reputentur aſperſi *macula*, quæ opinio rurſus debetur *iuri canonico*, quo omnis familiaris vſus cum iudæis eſt prohibitus, quo factum, vt plura iis denegentur iura, quæ nonniſi his, qui integræ exiſtimationis ſunt, competunt. Teſtatiſſimum eſt, eos excludi a *collegiis opificum*, æque vt ſpurios & carnifices, indeque factum, vt vnice quæſtui, ex variis commerciis comparando, ſeſe dedere ſoleant, non ſine incommodo reipublicæ, quod quomodo euitari & emendari poſſit, ſupra oſtendi. Ea de cauſa quoque excluduntur ab omnibus officiis publicis, *l. ſ. C. h. t. c. 16. & 18. X. eod.* munere iudicandi ſuper chriſtianos fungi nequeunt, quod cautum in *ſynodo Regiat. c. 20. de anno 850.* apud HARDVIN. *tom. V. concil. p. 30.* & in *concil. Aruern. anno 535. c. 9.* apud EVNDEM *tom. II. p. 1182.* Similiter militare, & cauſas agere prohibentur in *concil. Valentin. III. de anno 425. c. 5.* apud EVNDEM *tom. I. p. 1270.* a publica & priuata adminiſtratione remouentur in *concil. Auenion. de anno 1209. c. 2.* apud EVNDEM *tom. VI. P. II. p. 1986.* Porro poſtulare quoque prohibiti ſunt in *l. ſ. C. de poſtul.* & *l. 15. C. de epiſc. aud.* vt nec notarii munere fungi queant, RICCIVLLVS *lib. II. de iur. perſon. extra grem. eccleſ. exiſt. c. 27.* & ſic non mirandum, quod ad gradus academicos, qui dignitatem continent, admitti ſine principali beneficio nequeant, IDEM *cit. l. c. 25.* cum etiam e *iure ciuitatenſi* in plerisque arceantur locis. Hac de cauſa porro in variis conciliis conſtitutum, iudæos a chriſtianis habitu diſcernendos eſſe, vid. *concil. Later. IV. de anno 1215. c. 68.* apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p. 70.* vt ſcilicet portent in pannis ſuperioribus certum ſignum, ſcilicet *rotam panni crocei coloris*, & mulieres eorum in capite, quod conſtituit *concil. Rauenn. de anno 1311. c. 23.* apud EVNDEM *cit. l. p. 1370.* idque repetitum in *reform. polit. de anno 1530. tit. 22. §. 1.* quod tamen haud obſeruari animaduertimus. Has concluſiones peperit tum *odium*, cui communiter expoſiti ſunt, tum communis contemtus, ob quem pro abiectiſſimis & viliſſimis habentur.

Ob maculam a dignitatibus aliisque iuribus arcentur.

§. LXXII. Enimuero (I) hæc omnia minime ligant principem, cui integrum eſt, etiam iudæos ad *munia publica* admittere, eisque gradus doctoratus conferre, quod praxi notoria corroboratur. (II) Conſultius vtique foret, ſi rigor iuris hac in re temperaretur, & quemadmodum ad negotiationem, ita etiam ad alia *officia* & *opificia* in ciuitatibus admitterentur, quo conuenientiori vitæ genere ſe ſuam-

Epicriſis.

que familiam alere possent, id quod quomodo introduci possit, supra docui. Imo (III) ex hac praxi id incommodum quoque euenit, vt quoties conuertuntur, inidonei ad certum vitæ genus eligendum sint, prout ad *tit. de conuers. infidel.* indicaui, id quod tamen, sublata per leges publicas hac macula, facile emendari posset.

In Hispania & Portugallia iudaismus crimen est.

§. LXXIII. Denique superest, vt paucis ostendam, qua ratione *iudaismus* etiam ex doctrina Romanæ ecclesiæ *criminibus ecclesiasticis* annumerari & *hæresi* æquiparari queat, quo intuitu hoc loco quidem sine dubio de eo agitur, sed nihil, quod rem tangat, eo nomine adducitur. In *Hispania* imprimis & *Portugallia* hoc *crimen*, quod crudelitas ecclesiasticorum generauit, cognitum est, cum constet, quam male in his regnis habiti iudæi, vt fidem suam sedulo occultare coacti fuerint, de quo in compendio agit LIMBORCH *in histor. inquis. lib. I. c. 24.*

Ferdinandi catholici lege.

Eo res tandem deuenit, vt FERDINANDVS & ISABELLA lege lata iudæos tota Hispania expulerint, *quibus*, vt ait LIMBORCH *cit. l. p. 82. longa sapientum consultatione præmissa concessum fuit quadrimestre spatium, intra quod possent conuerti ad fidem catholicam, vel bonis suis omnibus venditis ab Hispania discedere cum omnibus suis bonis, vel mercibus, quæ ex pecuniis comparassent*, quod pecuniam exportare iam antea vetitum esset. *Elapso hoc tempore*, pergit, *qui in religione sua perstiterunt, coacti sunt abire cum vxoribus, filiis, seruis familiaribus & rebus suis, & vetitum illis fuit, ne vnquam in Hispaniam redirent, in qua si deinceps reperti essent, pœna mortis & publicationis bonorum statim ob eam rem punirentur. Cautum præterea legibus pragmaticis est, vt nullus iudæus ingrediatur in Hispaniam, quouis quæsito colore, eadem pœna mortis & confiscationis bonorum in eos exequenda, qui in Hispania fuerint, & vt nihil eis prosit, si forte dixerint, se velle ad fidem conuerti; nisi in primo regni limite id ipsum fuerint publice protestati. Quodsi quispiam christianorum iudæos receptare conuictus fuerit, in pœnam publicationis bonorum omnium incurrat.* Circumstantias has præter BZOVIVM & RAYNALDVM suppeditauit prælaudato autori IACOBVS SIMANCAS, iuris vtriusque in academia Salmanticensi Professor, *in institut. cathol. aduersus hæreses tit. 35. §. 7.* quæ in Hispania *iudaismo occulto* nomen *criminis* dederunt.

in Sicilia,

In *Sicilia* anno 1492. simile decretum *de expellendis iudæis* publicatum est a FERDINANDO catholico, cuius occasionem memorat P. OCTAVIVS, CAIETANVS *in Isagoge ad histor. sacram Siculam c. 35. in f. p. 252.*

§. LXXIV.

§. LXXIV. Denique paria fata in Lusitania hoc crimen produxerunt. Etenim anno 1496. referente RAYNALDO *ad cit. ann. n. 26.* EMANVEL rex Lusitaniæ, *qui*, vt ait RAYNALDVS, *Ferdinandi regis gloriam religionemque æmulabatur*, iudæos & Mauros omnes, in regno Lusitaniæ agentes & Christo nomen dare nolentes, regni sui finibus excedere iussit, diemque iis dixit, intra quem omnes aut christiani fierent, aut libertate, nisi excesserint, priuarentur. Mauri mox in Africam traiecerunt, cumque pariter iudæi solum vertere anniterentur, rex impuberes quoscunque e patrum complexu vi abstrahi, & in religone christiana educari iussit, quod *studium religionis pium*, sed *non-æquum*, imo *cum institutis christianis* pugnans fuisse, censuit RAYNALDVS, quatenus *pium* id esse dicitur, quod gratum clericis acceptumque esse creditur. Nec enim vere *pium* esse potest, quod cum *institutis christianis* pugnat. Sed parentibus quoque abitus fraude interclusus est, qui tamen ipsis imperatus erat. Rex enim nauigandi potestatem de die in diem differebat, atque cum ab initio tres in Lusitania portus illis assignati essent, vnde conscenderent, mox interdixit, ne quisquam ex illis aliunde quam ex Vlissiponensi portu solueret. Hoc ipso factum, vt maxima iudæorum multitudo ad hunc conflueret portum. Inter has moras vero dies emigrationi dictus, effluxit & ita iis, qui emigrare non potuerunt, necessitas imposita, aut durissimam subire seruitutem, aut christianam profiteri vel potius simulare religionem. Hoc modo in *Hispania* & *Lusitania* iudæi plures subsistere coacti sunt, qui externe christianam simularunt religionem, sed occulte iudaicis inhæserunt ritibus. Atque in hoc ipso summum & execrabilis hæresis atque enormissimum apostasiæ crimen constituitur, cuius tamen ipsi Hispani & Lusitani auctores fuerunt. Inde in quolibet *actu fidei*, qui celebrari solet, insignis multitudo *iudæorum*, de *iudaismo* conuictorum, deprehenduntur, qui vel ad rogum condemnantur, vel alio crudeli supplicio reseruantur. Quid? quod si excesserint Lusitaniam & Hispaniam, & in Italiam venientes *iudaizare* reperti fuerint, ex PAVLI IV. decreto de anno 1556. censentur *apostatæ*, non obstante, quod sub tortura negauerint, se vnquam fuisse baptizatos aut christiano vixisse more, teste ANSELMO DANDINO *de suspect. de hæres. in prælim. 18. n. 10. p. 37.* Sufficit enim, quod sint *Lusitani* vel *Hispani*, qui tenentur esse *christiani*, aut creduntur apostatæ, eadem insania, qua olim christiani, sub tortura Christo nomen dantes, plectebantur, prout obseruaui in

[Margin: & Lusitania]

[Margin: vbi iudaismus occulte exercetur.]

in *dissert. ad Plin. II. & Tertull. VI. nouiss. edit.* PAVLI IV. bulla in *bullario* adhuc desideratur, probabili iudicio, compilatores atrocitate rei perterritos noluisse eam referre.

Infantes inuitis parentibus baptizati, sed in iudaismo educati, etiam huic crimini subiecti sunt.

§. LXXV. Inde vero noua & atrocior conclusio ab interpretibus tracta est, etiam infantes parentibus reclamantibus baptizatos in hoc crimen incidere, si iudaizauerint, EODEM obseruante *l. cit. n. 11.* Si vel maxime enim infans ita baptizatus parentibus infidelibus restitutus fuerit, qui eum in fide sua educauerunt, pro apostata tamen habendus est, quod per *baptismum* characterem receperit, & ecclesiae subiectus fuerit. Imo quilibet *coacte* baptizatus, fit *apostata*, si pristinae religioni adhuc adhaeret, vt BONIFACIVS VIII. in *c. 13. de haeret. in 6.* constituit, & exempla iudaeorum in Lusitania loquuntur. His nefandis principiis ducitur *inquisitio Hispanica*, quae crimen *iudaismi occulti* poenis haereticorum subiecit, & rogo destinauit. Talem tragoediam relationes hebdomadales Belgicae ex sede regia Hispaniae, Madritio, d. 9. April. 1720. aduolantes publicarunt atque nunciarunt, *die 7. April. 1720.* die dominica, *quasimodogeniti* dicta, solennem congregationem eorum, qui *tribunali inquisitionis* intersunt, in monasterio Dominicanis dicato celebratam, atque ab hoc iudicio sex masculos & octo feminas criminis *iudaismi* condemnatos fuisse, quibusdam rogo, quibusdam alii supplicio atrocissimo destinatis. Post triduum tres feminas, atrocitate sententiae rogo impositas, sed mox duas ei subductas, quod fidem Romanam amplecti pollicerentur sanctissime. Tertia lentissimo igne exspirauit; saeuitum praeterea in ipsa cadauera eorum, qui ex squalore carceris diuturno perierant, quae ibidem flammis consumta sunt, vt omnes intelligerent, quo genere mortis ipsis obeundum esset, si vixissent.

TIT.

TIT. VII.
DE
HAERETICIS.

§. I.

POSt *infidelitatem* traditur doctrina de *hæresi*, tot syrtibus inuoluta, vt periculosum iter ingredi videantur, qui huic pelago naufragiis pleno sese committunt. Nihilominus prope infiniti apparent nantes in hoc gurgite, qui, prout religionis assumtæ principia id suadent, diuersissimas ingrediuntur vias, & de *hæresi* varie sentiunt. Horridam *iuris canonici* sententiam imprimis acriter propugnant Hispani, vt inquisitioni sacræ velificentur. IOANNES CALDENIVS, GABRIEL a QVEMADA, & IOANNES a ROYAS horum in numero sunt, qui zelum suum contra hæreticos præ ceteris publicis declararunt scriptis, quorum iste de *hæresi*, ille *quæstiones fiscales* in causa hæresos, hic vero tum *singularia in fidei fauorem*, tum tractatum de *hæreticis eorumque impia intentione & credulitate* scripsit, quamuis quilibet ex his interpretibus monstra potius quam sanam doctrinam tradiderit. ALPHONSVS a CASTRO in tract. *de iusta hæreticorum punitione* operose *pœnas hæreticorum* persequitur ex mente iuris canonici, quas etiam pari instituto exposuit anno 1550. CONRADVS BRVNVS libris sex *de hæreticis*, easque mirum in modum auxit, quod vel ex *lib. III. c. 15. §. 8.* liquet, vbi hæc monstra adfert: *Hodie nulla pax rata esse potest, quæ cum hæreticis ea lege conciliatur, vt offendi non possint, prauam doctrinam in populo christiano impiis prædicationibus disseminantes. Ac tanto magis horrenda ac abominanda pax est, ea conditione cum hæreticis & schismaticis inita, vt qui eos offenderint, fractæ pacis condemnentur. Nam quæ fractio pacis esse potest, eos offendere, cum quibus nulla communio esse potest homini christiano, & quibus ne aue quidem dicere possumus? Quos leges ciuiles banno imperiali subiiciunt, impune offendendos offerunt.* Auth. Gazaros C. de hæret. l. Manichæos C. de hæret. *nec vllam in Romano solo conueniendi morandique facultatem permittunt, aut quicquam loci relinquunt, in quo etiam ipsis elementis fiat iniuria; denique quos omnia diuina & humana iura extinctos esse volunt.* Vel ex his liquet impietas hominis plusquam hæretici, quam ex infernalibus

Connexio.

Autores Hispani de hæresi.

& monstris editis.

principiis hausit, homini christiano eo magis indignam, quod mitissimo Dei verbo & sanæ rationi e diametro repugnet. Neque vero tantum *ipsa hæresis* crimen atrocissimum continere dicitur, sed etiam nuda *suspicio de hæresi*, quam nouam prorsus & horridam doctrinam exposuit

Dandinus.

ANSELMVS DANDINVS *de suspectis de hæresi*, eamque in duas distribuit partes, quarum altera *de iis, qui dicuntur suspecti de hæresi*; altera *de pœnis, quibus plectuntur suspecti de hæresi*, agit, quamuis, quantum scio, prior tantum anno 1703. Romæ edita fuerit. Ipsum processum *inquisitionis* ex doctrina Romanæ ecclesiæ explicuit

Limborch.

PHILIPPVS A LIMBORCH in *historia inquisitionis*, vbi *lib. III.* etiam succincte, quæ vulgo de *hæreticis* eorumque variis speciebus, de *hæresiarchis*, fautoribus hæreticorum, suspectis de hæresi, eorumque pœnis ecclesiasticis ac ciuilibus aliisque variis capitibus huc pertinentibus traduntur, agit.

Scriptores de pœnis hæreticorum.

Supplicium vltimum, quod hæreticis imminet, variis quoque scriptis impugnatum vel propugnatum, prout vel rectior ratio vel furor quidam impius scriptores impulit.

Erasmus.

Notum est, ERASMVM Roterodamum in scriptis suis passim vltimum dissuasisse supplicium, imprimis *lib. 21. epist. 7. lib. 26. ep. 15. lib. 31. ep. 46. 47. & 59.* nec non in *annotat. in leges pontif. & cæsar. de hæreticis*, quæ cum *epistolis variis* GERARDI *de re euangelica & hæreticorum pœnis* Argentorati 1529. editæ sunt. Male hac de re a plurimis habitus est, vt conqueritur *cit. epist. 47. p. 2051.* aitque: *Hoc atrocius est, quod nusquam id doceo, non esse sumendum capitis supplicium de hæreticis, nec vsquam adimo gladii ius principibus, quod illis non ademit Christus nec Apostoli.* Edidit quoque *declarationes in censuras vulgatas sub nomine Facultatis theologicæ Parisiensis* (quæ extat *tom. IX. oper. p. 814.* ex edit. IO. CLERICI) in qua *tit. 23. de pœnis hæreticorum* agit, & rursus mentem suam de *supplicio vltimo hæreticorum* exponit, censendo, eam ecclesiam semper euitasse, tantumque *spirituales pœnas* hæreticis imposuisse, quo ipso ostendit, se magis hanc pœnam improbasse, licet hoc dissimulet. Admodum hac doctrina offendit monachos Hispanos, contra quos *apologiam* scripsit (*tom. IX. oper. p. 1015. sqq.*) & *tit. 4. p. 1054.* rursus eandem causam agit, immanem sæuitiam monasticam in hæreticos aperte sugillando.

Caluinus.

IOANNEM CALVINVM *de hæreticis, a ciuili magistratu puniendis*, libellum scripsisse, notissimum est, eo fine dubio consilio, vt vltimum supplicium, a SERVETO decreto senatus & reipublicæ Geneuensis sumtum, ab omni iniquitate purgaret, quod omnes probi merito reprobarunt. Anno 1612. editus ea de causa est tractatus *contra libellum*

Cal-

Caluini, in quo ostendere conatur, hæreticos iure gladii coercendos esse, in quo sophismata eius denudantur. IVSTVS LIPSIVS quoque huius sententiæ præsidium suscepit, a KOORNHERTIO refutatus in *epitome processus de occidendis hæreticis & vi conscientiis inferenda, inter Iustum Lipsium politicorum autorem anno 1589. ea asseuerantem & Theodorum Koornhertium, eadem refringentem.* Paulo post LIPSIVS *libellum aduersus Dialogistam*, in quo KOORNHERTIO stylo paulo vehementiori respondit, edidit, rursus ab hoc refutatus anno 1593. in *defensione processus de non occidendis hæreticis contra tria capita lib. IV. polit. I. Lipsii eiusque libri aduersus Dialogistam confutatione*, quamuis morte præuentus KOORNHERTIVS vltimam manum libello addere haud potuerit. Anno 1554. Magdeburgi sententia LVTHERI & BRENTII collecta & edita est de hoc iuris articulo sub tit. *de hæreticis, an sint persequendi, & omnino quomodo sit cum eis agendum, Lutheri & Brentii aliorumque multorum tum veterum tum recentiorum sententiæ*, in quibus atrocitas vltimi supplicii damnatur. Pariter anno 1584. sub nomine MINI CELSI Senensis editus est libellus *de hæreticis, capitali supplicio non afficiendis*, quibus adiunctæ sunt THEODORI BEZAE & ANDREAE DVDITII epistolæ duæ contrariæ, vt videas, etiam hos, qui desciuerunt a sacris Romanis, non tamen semper a credulitate Romana desciuisse. IOACHIMVS CLVTENIVS Megapolitanus pariter persecutiones hæreticorum sub censuram reuocauit in tr. *de hæreticis, an sint persequendi & quomodo sit cum eis agendum*, Argentorati 1710. edito. Cum vero his persecutionibus præsidium insigne attulerint *leges ciuiles & ecclesiasticæ*, sermone Anglicano sub regno CAROLI II. h. e. anno 1682. editus fuit libellus *de legibus ciuilibus & ecclesiasticis contra hæreticos publicatis*, denuo recusus anno 1723. cum *elegantissima præfatione* illustrissimi præsulis Cantuariensis WAKII, & nouiter in sermonem gallicanum translatus anno 1725. sub tit. *traité des Loix ciuiles & ecclesiastiques, faites contre les hæretiques par les papes, les empereurs, les Rois & les conciles géneraux & prouinciaux approvė par l'eglise de Rome.* Præmisit autor elegantem *discursum contra persecutionem*, atque tum hoc, tum ipso tractatu persecutores *crudelitatis*, mansuetudini Christi repugnantis, conuincere, simulque eo ipso ostendere voluit, desciuisse ecclesiam Romanam a veris CHRISTI præceptis. Magis persecutiones hæreticorum (quod mirandum) laudauit probauitque IO. HENRICVS A SEELEN in *themide, hæresium vindice, seu de hæreticis, in corpore iuris ciuilis reiectis & damnatis*, quarum legum compilatio

Lipsius. Koornhertius. Lutherus & Brentius. Minus Celsus. Beza & Duditius. Clutenius. Wakius. a Seelen.

pilatio magis dedecus iurisprudentiæ nostræ, quam singularem laudem adfert, si α) grauissimas persecutiones his ipsis stabilitas, β) pœnas hæreticis impositas, & γ) imperium in conscientias exercitum intuemur, quæ tria simul laudare & probare debet, qui *themidem hæresium vindicem* extollit. His persecutionum patronis præferendi, qui exposuerunt nouum crimen, quod committunt, qui spiritu persecutionis per *hæretificationes* ducuntur, supra iam *p. 606.* notatum expositumque a Dn. RECHENBERGIO in dissert. de *crimine hæretificinæ*. Denique notum est, B. THOMASIVM problema iuridicum, *an hæresis sit crimen?* scripsisse, & ex natura ipsorum criminum ciuilium cespitasse, an hæresis recte possit *criminibus ciuilibus* annumerari? Scripsit quoque IDEM *diss. de iure princip. circa hæreticos*, sed imperfectam reliquit, cui etiam iungi debet B. a COCCEII *de iure circa hæreticos*, alios vt non tangam.

Rechenberg. Thomasius. Cocceius.

Appellatio hæreseos innoxia

§. II. Vox *Hæreseos* in *bonam* & *malam* partem accipitur. Notum est, PAVLVM sectam pharisæorum vocasse ἄιρεσιν, *Act. XXVI, 5.* haud dubie quin in *bonam partem*, obseruante ERASMO *in not. ad nou. test. (tom. VI. oper. p. 532.)* quemadmodum in iure quoque pro *opinione* quadam *singulari* accipitur in *sensu indifferente*. Id optime obseruauit GROTIVS *P. I. epist. 285.* aiens: *Florente re Romana, ciuitates omnes Professores habuere non eloquentiæ tantum, sed PHILOSOPHICARVM HAERESIVM (nondum ob id nomen comburi homines cœperant) sed medicinæ quoque.* Sectas philosophos atque ICtos habuisse notissimum est, quæ olim *hæreses* in sensu bono dicebantur sine vlla alicuius opprobrii formidine. Quin etiam *hæreses* dictæ sunt *conditiones* & *functiones;* nam MODESTINVS in *l. 6. §. 2. de excus.* ait, in vnaquaque ciuitate esse numerum Rhetorum & *hæreses quasdam propositas lege*, h. e. quasdam *conditiones* a lege præscriptas, vt rhetores & medici probentur decreto ordinis. Pariter in *l. 9. & 10. C. Theod. de præd. nauicul.* fit mentio trina vice *hæresium naualium*, h. e. *conditionum* & *functionum naualium*, vt totus contextus ostendit. Denique vbi speciatim *hæresis* ad res fidei applicata est, non tamen conceptum *delicti* vel *criminis atrocissimi* habuit, sed tantum *singularem opinionem de fide* denotauit. Antiquissimi græci scriptoris Anonymi *definitiones* edidit DAVID HOESCHELIVS *in collect. script. græc.* quas etiam regustauit clariss. FABRICIVS *vol. XIII. bibl. græc. p. 544.* vbi ad quæstionem: *quid est hæresis?* respondet: *opinio de fide quacunque.* Ad quæstionem, vero: *quid hæreticus?* regerit: *pro opinione propria dimicans*, id quod sine

ex mente Grotii.

& ICtorum Romanorum.

Denotat etiam singularem opinionem de fide.

sine *crimine* fieri potest, si a *iure canonico*, dominatum in conscientias corroborante, abstrahas. In *malam* partem accipitur, cum vel *dissidia animorum*, vti 1 *Cor. XI*, 19. vel *errores prauos in rebus fidei* designat, quæ posterior *acceptio* huius loci est. Circa huius conceptum præmitto, aliter eam considerari in *sensu scripturæ S.* exposito a B. Theologo, Abbate BREITHAVPTIO *de hæresi in sensu scripturæ S.* quam Theologis relinquendam censui. Aliter circumscribitur in sensu *iuris canonici*, quem seruat ecclesia Romana, *orthodoxiam* sibi vnice ex infallibili *ecclesiæ* vel *pontificis* dono tribuens, & *hæreticorum* numero omnes accensens, qui dissentiunt ab articulis fidei, in *Romana ecclesia* a pontificibus vel conciliis stabilitis. Denique in *sensu ciuili*, & quoad *effectus ciuiles* hæresi superadditos, *hæresis* est *constans dissensus a religione publice approbata*, quæ in hoc sensu ciuili *orthodoxia* vel *religio dominans* dici potest. Inde contingere potest, vt in sensu *iuris canonici* religio *hæretica* dicatur, quæ (1) talis non sit in *sensu scripturæ S.* sed *sanam religionem* foueat, quod protestantes circa articulos Augustanæ confessionis rectissime constituunt; imo nec talis (2) sit in *sensu ciuili*, quod publicis legibus *probata* vel *recepta* sit, vt Romano-catholica & A. C. addictorum. E contrario in *iuris canonici* sensu *orthodoxia* dici potest, licet *doctrinam fidei*, ex mente aliorum, impugnet, quia quælibet religio in christianismo *formulas fidei* peculiares habet, secundum quas de dissentientibus ferunt iudicium, prout de hac *fide formularia* pluribus actum est *tom. I. de summa trinitat. §. 1. sqq.* Quia enim absolute prædominari intendit *religio Romano-catholica*, non potest non *orthodoxiam* sibi tribuere, quæ reuera nihil aliud in hoc sensu est, quam *religio dominans* vel *dominatum in omnes alias religiones* prætendens, licet forsan exercere haud potuerit, vi maiori impedita. Quæ vt eo euidentiora reddantur, ad capita sequentia hanc diffusissimam doctrinam reducam, vt (1) ex mente iuris canonici *hæresin* & *orthodoxiam* definiam, eiusque requisita expendam: (2) de *suspectis* de *hæresi* seorsim agam: (3) singularia vel potius portenta tradam, quæ in *fauorem orthodoxiæ* & *odium hæreseos* ius canonicum adinuenit: (4) quibus pœnas *ciuiles* & *ecclesiasticas* adiungam; subnexo (5) *processu inquisitionis* contra hæreticos, & (6) singulari zelo in abolendis vel expurgandis hæreticorum libris. Posthæc (7) excutienda orthodoxia & hæresis in *sensu ciuili*, eiusque peculiares effectus, a iuris canonici traditis aberrantes, tradam, atque (8) tandem de crimine non agnito, sed *vero* h. e. de *hæretificina*, seu vt alii loqui amant, *hæretificatione* & *impietate*

In malam partem vtplurimum accipitur.

Hæresis in sensu canonico a theologico diuersa.

Item in sensu ciuili.

Orthodoxia.

Capita huius doctrinæ primaria & ordo dicendorum.

pietate persecutionum atque de *officio principis* in coercendis & in officio retinendis persecutoribus quædam subiungam, ἐπὶ ἰσχύι σιω vbique iuxta veritatem agnitam addens, a qua si aberrasse deprehensus fuero, faciles præbebo his aures, qui meliora, sed modeste, me docturi sunt.

Atrocitas huius criminis ex sententia iuris canonici

§. III. In sensu itaque prauo *hæresin* inter enormissima crimina ecclesiastica referri notissimum est, quæ tam atrox malum censetur, vt, iudice BALSAMONE, non tam crimen, quam monstrum quoddam & prodigium videri debeat, referente A COSTA *ad c. 10. X. de iudic. p. 327.* Pariter ARNVLPHVS Lexouiorum pontifex *epist. ad archiepiscopos & episcopos Angliæ de synodo Vernensi* anno 755. coacta edisserens ait: *Sola Gallia MONSTRA non habuit, sed sinceritate fidei doctrinæque veritate & plurima operum exhibitione præfulsit.* Vid. CHOPPINVS *lib. 2. polit. eccles. tit. 2. §. 13. p. 197.* ALGARVS SCHOLASTICVS *P. 2. de misericord. & iustitia c. 41.* apud MARTENIVM & DVRANDVM *tom. V. thes. anecd. p. 1082.* grauitatem huius mali ita exaggerat: *Non inuenitur maius delictum, quam exorbitare a fide per hæresin, quia non corpora moritura, sed animæ in æternum victuræ perimuntur: qua etiam tota ecclesia a suis fundamentis concutitur.* Per *hæresin* enim, aiunt, vere & immediate & principaliter quis in ecclesiam ipsam & in Deum, ipsius fundatorem, delinquit, vt *hæretici* dici possint *proditores Dei*, vt ait MICHAEL ANGELVS DONATVS *de asylia resol. 169. n. 1. & 3. & res. 173. n. 2.* Vnde bestiæ illi apocalypticæ, iudice HVMBERTO Cardinali *aduers. simon. c. 37.* apud MARTENIVM & DVRAND. *cit. l. p. 752. sqq.* comparatur, & per eam repræsentata dicitur: *omnes enim*, ait, *hæretici, qui christiani se esse dicunt, tanquam bestiæ de terra ascendunt, quia de soliditate ecclesiæ ostentationis vel elationis suæ fastu exeunt ad illius marinæ belluæ, antichristi scilicet, potentia seculari intumescentis obsequium.* Quemadmodum enim *simoniam* in variis rebus & factis, in veteri fœdere relatis, se inuenisse patres crediderunt, quos *tit. de simon.* iam notaui atque reieci; ita pariter, qui de hoc *malo ecclesiastico* scribunt, quæuis corradunt ex S. scriptura, & illud sub hac vel illa figura repræsentatum confidenter sed sine fundamento asserunt. Quis crederet, hæresin vel potius *hæreticos* adumbratos esse per *Tyrum & Sidonem?* Et tamen hoc asserit RHABANVS MAVRVS *in lib. adu. iudæos c. 72.* apud MARTENIVM & DVRAND. *cit. tom. V. p. 549.* contenditque huc pertinere vaticinium IOELIS prophetæ *c. III, 4.* (alibi *v. 9.*) & ZACHAR. *IX, 2.* Simili modo enim omnes gentes, quæ iudaicum populum afflixerunt, eos repræsentasse dici posset, contra

& variis locis scripturæ S. repræsentata.

quas

quas vaticinatus est IEREMIAS variis in locis: Aiunt enim, *ecclesiam iudaicam* fuisse typum *ecclesiæ Romanæ*: huius hostes esse *hæreticos*, præfiguratos per gentes, quæ vel destruxerunt, vel grauiter afflixerunt populum iudaicum. Sed noua rursus figura scriptoribus obuia in *trecentis vulpibus* Simsonis, quibus tot hæreses exprimuntur ex sententia HVMBERTI CARDINALIS *cit. l. lib. 2. c. 22.* MARTEN. & DVRANDVM *p. 725.* Alii in genere *vulpibus* eos comparandos esse crediderunt, prout obseruaui in *homil. 3.* MAXIMI episcopi Taurin. apud MABILLON. *in Muf. Ital. tom. I. P. 2. p. 15.* asserentis: *Quod hæretici specialiter vulpibus comparantur, nulla cunctatio est. Sunt enim, sicut vulpes, dolosi, importuni & timidi: vbi quietem senserint, ibi rabiem suæ leuitatis exercent: vbi vigilantiam reperiunt, exinde dolosa fraude diffugiunt. Nam sicut memoratum animal semper est fallax, semper incertum, nec aliquando morum potest mutare versutiam: ita & omnis hæreticus semper fallax, semper incertus est: & cum tecum videatur simpliciter loqui, mutat verba, sed non mutat mores: modestiam sermone promittit, rabiem corde depromit. Vulpis cauda fallit; hæreticus lingua circumuenit: vulpis mansuetudinem animalibus fingit, vt capiat; hæreticus moderationem hominibus promittit, vt noceat: illa ante proludit, vt iugulet; hic prius blanditur, vt exspoliet. Familiare autem vulpi est, gallinæ semper insidiari & pullis: vt si a matre quispiam longius abierit, in eius prædam captetur: ita & hæreticus matri ecclesiæ semper insidiatur, & filiis: vt si forte aliquem negligentiorem inuenerit, sua illum rabie circumscribat.* Posterius eo magis dicendum esse arbitratur, quod *ecclesia* recte *gallinæ* æquiparetur, vbi tamen more consueto per *ecclesiam* intelligit *Romanam hierarchiam.* INNOCENTIVS III. in *c. 13. X. h.* regustat hanc doctrinam, censetque, *hæreticos facies quidem diuersas habere, sed caudas ad inuicem colligatas, quia de vanitate conueniunt in id ipsum*, quod etiam repetit in *c. 15. X. h.*

Vulpibus æquiparati hæretici.

Alii per *Gog* & *Magog* in apocalypsi non *gentes* sed *hæreticos* intellexerunt, *qui contra ciuitatem Dei, i. e. ecclesiam sanctam, diabolo instigante, consurrexerunt de angulis & cauernis errorum.* Vid. MARTEN. & DVRAND. *tom. I. vet. script. & monum. p. 233.* Quid quæris? ex iudicio HVMBERTI sunt *peiores paganis & iudæis* apud MARTEN. & DVRAND. *tom. V. thes. anecd. p. 653.* quod etiam censuit GEROCHVS præpositus Richersbergensis *adu. simon.* apud EOSDEM *cit. l. p. 1488.* aiens: *Est autem peior, detestabilior & execrabilior hæreticus vel schismaticus ipsis iudæis & militibus Christi occisoribus.* Ne vero hoc sine ratione dictum credas, en in promtu testimo-

Sub Gog & Magog intellecti

deteriores gentilibus.

testimonium SALOMONIS. *Salomon enim gentilem hominem hæretico meliorem esse pronunciat, vbi ait:* melior est canis viuus leone mortuo, *canem viuum appellant gentilem, & leonem mortuum hæreticum*, vt ait HVGO FLORIACENSIS *de reg. potest. & sacerd. dign. c. 7.* apud BALVZ. *tom. IV. miscell. p. 30.*

Hæreticis in sensu iuris Romani.

§. IV. Tale monstrum nefandum & deforme constituerunt scriptores, rei Romanæ addicti, in *hæretico*, ex odio capitali & vatiniano, quod exercent erga dissentientes a traditionibus & scitis *ecclesiæ Romanæ*, imprimis vero *pontificis*. Huius enim dominatui se nolle submittere, est refragari matri ecclesiæ, & nefandam hæresin committere. Audiamus ergo, quid sit *hæresis?* quid *hæreticus* ex mente iuris *ciuilis Romani* & *canonici?* Ex sententia illius *hæretici* dicuntur iuxta *l. 2. §. 3. C. de hæret. qui vel leui argumento a iudicio catholicæ religionis & tramite detecti fuerint deuiare.* Iudicium *catholicæ religionis* & *trames* dicitur communiter *orthodoxia* per patres ecclesiæ certis formulis determinata, & per modum legis præscripta in *ecclesia dominante*, vt infra demonstrabitur. Qui huic adhærent, dicuntur *catholicæ legis seu religionis obseruatores* in *l. 1. C. eod. l. 2. C. de summ. trinit. & fid. cathol. puræ religioni dediti* in *l. 7. C. Th. eod.;* sicuti *hæresi* opponitur *catholica communio* in *l. 46. C. Th. eod. pura religio* in *l. 7. cit.* & *orthodoxorum secta* in *l. f. C. Th. eod.*

In sensu iuris canonici.

Ius *canonicum* in definitione *hæreseos* primarium fundamentum tum in *fide formularia ecclesiæ Romanæ* in genere, tum in specie *pontificis Romani potentatu* constituit,

quæ potentatum pontificis essentialiter includit,

qui primarius *ecclesiæ Romanæ* articulus fidei videtur. Hunc si negas; systema totius *hierarchiæ* pariter destruis, vnde tamen, tanquam a centro, omnis eius deriuatur subsistentia. PASCHALIS II. *ad Laurentium Abb. S. Vitoni* scribens, referentibus MARTENIO & DVRANDO *tom. I. thes. anecd. p. 338.* testimonio AMBROSII hoc in re vtitur scribitque: *Diu enim propter pertinaciæ suæ nequitiam a sede apostolica excommunicati sunt* (clerici, quorum fastum arguit) *quæ caput & magistra omnium ecclesiarum ab ipso omnipotenti Domino constituta est. Cui profecto qui non concordat, procul dubio, sicut B. Ambrosius scribit, hæreticus est.* Quia enim in PETRO omnis in sacris potestas pontifici data dicitur, a *fide ecclesiæ Romanæ* deficere creditur, qui hoc negat, & sic in sensu *iuris canonici* hæreticus est.

olim patriarcharum.

Olim primariorum *patriarcharum* coniunctim ratio habebatur, vt qui ab his se diuelleret, *hæreticus* esset ex sententia IVSTINIANI in *nou. 109. præf.* vbi ita: *hæreticos dicimus omnes, qui non sunt membrum sanctæ Dei catholicæ & apostolicæ ecclesiæ, in qua omnes concorditer*

diter

diter sanctissimi episcopi & totius orbis terrarum patriarchæ & Hesperiæ & Romæ & huius regiæ ciuitatis & Alexandriæ & Theopoleos & Hierosolymorum, & omnes, qui sub eis constituti sunt, sanctissimi episcopi, apostolicam prædicant fidem atque traditionem. Sed postquam *pontifex Romanus* principatum inter omnes episcopos solitarie occupauit, ac *caput ecclesiæ* ex nouiter inuento *iure diuino* se dici iussit, *hæreticus* etiam dici debuit, qui hunc *fidei Romanæ articulum* negat, & ab eo deficit. Neque enim tantum *ius canonicum* hunc articulum fouet, sed pontifices per plura secula in quibuscunque bullis eum inculcarunt, tradiderunt, adstruxerunt. Inter VIGILII decreta circa annum 538. *c.7.* apud HARDVINVM *tom. II. concil. p.* 1432. hic *fidei articulus* iam relatus dicitur: *Nulli vel tenuiter sentienti vel pleniter sapienti dubium est, quod ecclesia Romana fundamentum & forma sit ecclesiarum, a qua omnes ecclesias principium sumsisse nemo recte credentium ignorat. Quoniam licet omnium apostolorum par esset electio, beato tamen Petro concessum est, vt ceteris præemineret, vnde & Cephas vocatur, quia caput est & principium omnium Apostolorum, & quod in capite præcessit, in membris sequi necesse est. Quamobrem sancta Romana ecclesia eius merito Domini voce consecrata, & sanctorum patrum auctoritate roborata, primatum tenet omnium ecclesiarum, ad quam tam summa episcoporum negotia & indicia atque querelæ, quam & maiores ecclesiarum quæstiones quasi ad caput semper referenda sunt &c.* Etiam qui in historia ecclesiastica parum versatus est, ex vltimis verbis iudicabit facile, impostori potius quam VIGILIO hæc attribuenda esse, sine dubio in ISIDORI cerebro impio nata. BALVZIVS, qui hanc epistolam *nouæ suæ collectioni concil. p.* 1467. inseruit, obseruat, a MSCtis melioris notæ hoc caput abesse, vnde recte colligit AVTOR *du traité de l' autorite du pape tom. I. p.* 206. ISIDORVM non tantum integras fabricasse literas, sed præterea genuinas in *fauorem aulæ Romanæ* corrupisse & adulterina eisdem assuisse. Nihilominus hæ merces adulterinæ ISIDORI tandem pro *articulis fidei Romanæ* assumtæ sunt, vt qui ab his deuiat pertinaciter, (quia falsa pro veris admittere recusat,) *hæreticus* dicendus sit.

vt hæreticus sit, qui pontificem non agnoscit.

Quod articulus fidei sit, agnoscere pontificem ex Vigilii decreto

in quisquiliis Isidori nato.

§. V. Ne vero hoc sine ratione dixisse videar, adferam sententiam IOANNIS de BELNA, inquisitoris Carcassensis, apud STEPHANVM BALVZIVM *tom. I. miscellan. p.* 285. huius tenoris: *Imprimis igitur ad illuminandum fundamentum erroris omnium sapientum dico, esse FIDEI ARTICVLVM, credere, vnam sanctam ROMANAM ecclesiam catholicam- - - Hæc autem sancta ecclesia vna est ab vnitate capitis,*

Hic articulus ex doctrina Io. de Belna illustratur.

quod est Christus, cuius VICARIVS PONTIFEX papa Romanus, successor beati Petri Apostoli, cui & eius successoribus in eo Christus dedit potestatem ligandi & soluendi; a cuius ecclesiæ vnitate & capitis vnione procul dubio diuiduntur illi, qui potestatem ligandi & soluendi & OBEDIENDI eidem summo pontifici papæ Romano, absque alia definitione sanctæ ecclesiæ, sola sua temeritate, auferunt, ipsumque Romanum pontificem, & alios consentientes in suis diffinitionibus pertinaciter asserunt, & dicunt esse hæreticos, nec eis esse obediendum, non attendentes tales temerarii assertores, quod in eo, in quo papam & sibi consentientes hæreticos esse iudicant, se ipsos hæreticos constituunt, & condemnant. Scripta hæc sunt contra quosdam *fratres minores*, qui IOANNI XXII. bellum indixerunt, ideo, quod in *decretali*, quæ incipit: *quorundam. de V. S.*, quasdam declarationes regulæ B. FRANCISCI publicauerat, quas illi reiiciebant, eique obedientiam denegabant, quam ob rem in Massilia plures, iudice de BELNA *inquisitore hæreticæ prauitatis*, combusti sunt vt *hæretici*, vt acta apud BALVZ. *cit. l. p. 198. 211. seqq.* docent. Atque hi ideo vt *hæretici* combusti sunt, quod papæ obediendum non esse in his, quæ contra *regulam Francisci* edixerat, constituerant. Probat IOANNES de BELNA suam sententiam consensu HOSTIENSIS, aientis: *Non dubium est, quia qui Romanæ ecclesiæ priuilegium, ab ipso summo omnium ecclesiarum capite traditum, auferre conatur, hic procul dubio in hæresin labitur, & hic dicendus est hæreticus.* Addit IDEM: *Hæreticus est, qui decretalibus epistolis contradicit, aut eas non recipit*, quod etiam LEONIS III. doctrina in *c. 1. D. 20.* confirmat, qui decretalibus epistolis, quas DIONYSIVS exiguus recitat, eam attribuit autoritatem, *vt qui hæc sanctorum patrum statuta, quæ apud nos*, ait, *canonum nomine prætitulantur, non indifferenter recipere conuincitur, nec catholicam & apostolicam fidem, nec sancta quatuor euangelia vtiliter & efficaciter ad effectum suum retinere vel credere probetur.* Qui autem non recte credit, hæreticus est. Denique addit HOSTIENSIS: *Peccatum igitur paganitatis incurrit, quisquis, dum se christianum esse asserit, sedi apostolicæ obedire contemnit.*

vt hæreticus sit, qui decretales papales non recipit.

§. VI. Ostendi, in sensu ecclesiæ Romanæ a conceptu *hæreseos* non posse auelli *inobedientiam & dissensum in rebus sacris a pontifice Romano*, quia qui in eo *caput supremum ecclesiæ* non agnoscit, hæreticus est dicendus. Imo & qui in aliis rebus non concordat cum curia Romana, pontificem non agnoscendo pro *capite supremo ecclesiæ*, etiam illum hæreticum esse volunt, licet reliquis fidei articulis ecclesiæ Romanæ

Si vel maxime in omnibus aliis fidei articulis concordet.

manæ aſſenſum præbeat, quamuis alii a potiori talem magis *ſchiſmaticum* dicendum eſſe arbitrentur, de quo ſuo loco. Cum ergo *eccleſiæ Romanæ autoritas* omne ferat punctum in conceptu *hæreſeos* de iure canonico, facile liquet, non diſſenſum ab *articulis fidei* in ſcriptura S. traditis, ſed ab *eccleſia Romana* fabricatis, & pro norma ſalutis præſcriptis, hæreſin facere. Sub pœna anathematis credendum, *per ordinationem presbyterii induci characterem indelebilem* iuxta Tridentinorum præceptum, quamuis hic fidei articulus nec ſenſum habeat, nec in ſcriptura S. contineatur. Qui ergo hoc negat, hæreticus eſt, quia contradicit doctrinæ eccleſiæ Romanæ ad *fidem* pertinenti, cum ab hoc *charactere indelebili* inſignis efficacia ſacrorum dependere credatur. Vnde ſi nouos fidei articulos eccleſia Romana format, id quod iuxta canoniſtarum dogma ipſi datum conceſſumque ex poteſtate *ligandi* & *ſoluendi*, nouæ hæreſes naſcuntur, ſi his contradicitur, vt conſtitutio *vnigenitus* CLEMENTIS XI. docet. Quales ſunt, qui ab eccleſia Romana fabricati.

(I.)

De conceptu & requiſitis hæreſeos ex mente iuris canonici.

§. VII. Hiſce generaliter præmiſſis, ad definitionem *hæreſeos* & eius requiſita ſeu principia progredior. Sed in hac rurſus non conſpirant dogmata *antiqua* & *hodierna*. Generalior eſt deſcriptio HIERONYMI in *c. 26. C. 24. q. 3.* quod *hæreſis peruerſum dogma habeat.* Obſcurior EIVSDEM deſcriptio eſt *hæretici* in *c. 27. ibid.* *Quicunque aliter ſcripturam intelligit, quam ſenſus ſpiritus S. flagitat, quo ſcripta eſt, licet de eccleſia non receſſerit, tamen hæreticus appellari poteſt.* De *ſenſu* enim *ſpiritus ſancti* contendunt diſſentientes, & quælibet ſectæ ſe eum aſſecutum eſſe credit. AVGVSTINI delineatio *hæretici* in *c. 28. ibid.* imperfecta & nimis audax eſt: *hæreticus eſt, qui, alicuius temporalis commodi & maxime gloriæ principatusque ſui gratia, falſas & nouas opiniones vel gignit vel ſequitur.* Inaniſſima & inſipida vt plurimum ſuſpicio eſt, diſſentientes ſolius *vanæ gloriæ* gratia in alia omnia ire, quamuis qui errores carpunt, inuidiam maioris partis errantium incurrant. Præterea *falſas & nouas gignere opiniones*, hæreſin ne quidem ex mente iuris canonici operatur, niſi ſint contra *formulam fidei præſcriptam ab eccleſia Romana.* Recentiorum definitio planior & plenior eſt, & conceptum *eccleſiæ Romanæ* exhaurit. FELIX ANTONIVS GVARNIERI *de eccleſ. milit. lib. III.*

Definitio hæreſeos Hieronymi

Auguſtini.

Recentiorum.

P. 3.

P. 3. c. §. 1. n. 3. facit duplicem hæresin, *obiectiuam* & *formalem*. Illa est *propositio falsa fidei catholicæ* (ecclesiæ Romanæ, quæ *catholica* dici vult) *repugnans*, absque respectu ad autorem & defensorem illius. Huius enim demum ratio habetur in *hæresi formali*, quæ ipsum *crimen* inducit, de quo hic agitur. Hæc vero est ex mente GVARNIERI *error intellectus cum pertinacia voluntatis*, *fidei diuinæ* (Romanæ, quæ vnice *diuina* esse creditur) *scilicet veritati catholicæ* (seu dominantis ecclesiæ Romanæ) *ex parte contrarius*. Forsan clarius ita: *est dissensus constans & inflexibilis christiani baptizati, a fide formularia ecclesiæ Romanæ vel antea vel post demum determinata, vbi controuersiæ subortæ sunt*. Si enim ex postfacto doctrina quædam ab ecclesia h. e. a *pontifice* vel *vniuersali concilio* damnatur, quæ antehac controuersa fuit, ex postfacto fit *hæretica*, quatenus iam decisa est. Cum hac fere conuenit illa, quam laudant DANDINVS *de suspect. de hæres. prælim. 12. n. 7.* PIRRHING. *ad h. t. sect. 1. §. 1. n. 1.* FERMOSIN. *de crim. h. t. tr. 2. n. 20.* RICCIVLLVS *de iure person. extr. grem. eccl. exist. lib. 5. c. 1. n. 1.* aientes: hæresin esse *errorem intellectus voluntarium contra aliquam propositionem catholicam cum pertinacia assertum ab eo, qui baptismum accepit.*

Qualitates erroris in hæresi requisitæ.

§. VIII. Omnes, quotquot christianam religionem profitentur, in eo conueniunt, quod *hæresis* in se includat *errorem*. Sed præterea plures desiderant catholici scriptores qualitates in *errore*, vt hæresis dici queat, videlicet vt 1) sit error *intellectus*: 2) *voluntarius*: 3) *contra fidem* definitam & formulariam per modum legis præscriptam: 4) cum *pertinacia* coniunctus: 5) in eo, qui *baptismum* suscepit. DANDINVS *cit. l. prælim. 13. sqq.* IO. A ROYAS *de hæreticis P. I. n. 40.*

1) Error intellectus.

§. IX. Primum ergo requisitum est *ERROR IN INTELLECTV*, vt falsum pro vero assumat, eique assensum præbeat. Etenim α) turpissimum facinus per se hoc iure hæresin non constituit, nisi illud licite fieri posse opinetur faciens, & ita adiunctum habeat *errorem intellectus*. Sic *vsuras accipere* non est hæresis, licet in iis graue crimen constituant, nisi forsan quis affirmare præsumat, *exercere vsuras, non esse peccatum*, qui tanquam hæreticus puniendus iuxta *clem. vn. de vsur. §. sane.* β) Cum error intellectus opponatur *veritati*, omnes autem, qui errant, errorem tanquam *errorem* haud recipiant, sed *veritatem* in *errore* esse credant, liquet, errorem prædicari de his, qui dissentiunt de *propositione* quadam inter se, circa quam alter alteri errorem imputat, suam sententiam *veram*, alterius *falsam & erroneam* con-

contendens. γ) Poteſt autem contingere, vt aliqua propoſitio inter diſſentientes prædominetur, & a maiori parte vel omnibus alicuius ſocietatis recipiatur, inde in errore eſſe creditur, qui diſſentit a propoſitione publice ab omnibus vel maiori eius parte recepta. Ergo hæreſis reuera conſiſtit ex mente iuris canonici in *diſſenſu* a *veritate prædominante*, quod circa requiſitum tertium plenius explicabitur. δ) Vnde contingit, vt, ſi diſſentientes circa propoſitionem quandam vtrinque dominatum gerant, & plures ſuæ ſententiæ aſſeclas habeant, alter alteri ex ſuæ doctrinæ præualentia imputet errores ſeu hæreſes, vt *orientalis* & *occidentalis* eccleſiæ concertationes euincunt. Ita quoque SALVIANVS *lib. 5. de gubernat. Dei p. 86. edit. Rittershuſ.* cenſuit de *arianiſmo* Gothorum ac Vandalorum, qui inſignem *dominatum in religione* tenebant. *Barbari quippe homines, Romanæ imo potius humanæ eruditionis expertes, qui nihil omnino ſciunt, niſi quod a doctoribus ſuis audiunt, quod audiunt, hoc ſequuntur, ac ſic neceſſe eſt eos, qui totius literaturæ ac ſcientiæ ignari, ſacramentum diuinæ legis doctrina magis quam lectione cognoſcunt, doctrinam potius retinere quam legem. Itaque eis traditio magiſtrorum ſuorum & doctrina inueterata quaſi lex eſt, quia hoc ſciunt tantummodo, quod docentur.* Eodem modo in eccleſia Romana cum laicis comparatum eſt, quibus lectio ſcripturæ S. interdicta, adeoque traditio magiſtrorum & doctrina inueterata iis quaſi lex eſſe debet, quia hoc ſciunt tantummodo, quod docentur. Pergit vero SALVIANVS: *Hæretici ergo ſunt, ſed non ſcientes. Denique apud nos* (vbi religio orthodoxa Arianæ ſectæ oppoſita principatum tenebat) *ſunt hæretici, apud ſe non ſunt. Nam in tantum ſe catholicos iudicant, vt nos ipſos titulo hæreticæ appellationis infament. Quod ergo illi nobis ſunt, hoc nos illis. Nos eos iniuriam diuinæ generationi facere certi ſumus, quod minorem Patre Filium dicunt. Illi nos iniurioſos Patri exiſtimant, quia æquales eſſe credamus. Veritas apud nos eſt; ſed illi apud ſe eſſe præſumunt. Honor DEI apud nos eſt; ſed illi hoc arbitrantur honorem diuinitatis eſſe, quod credunt. Inofficioſi ſunt; ſed illis hoc eſt ſummum religionis officium. Impii ſunt; ſed hoc putant veram eſſe pietatem. Errant ergo; ſed BONO ANIMO errant, non odio, ſed affectu Dei, honorare ſe Dominum atque amare credentes. Quamuis non habeant rectam fidem, illi tamen hoc perfectam Dei æſtimant charitatem.* His verbis egregie depinguntur diuerſa eorum iudicia, qui in cauſa religionis chriſtianæ a ſemet inuicem diſſentiunt. Quælibet eccleſia *veritatem* penes ſe eſſe, conſtituit: altera alteri imputat errores, &

ex prædominante opinione,

ſecundum quam quilibet diſſentientes hæreticos iudicat.

quæ præualet, ex principatu *monopolium veritatis* sibi attribuit, & *orthodoxiam* se possidere censet. Sed optime GERH. IO. VOSSIVS *de iur. magistrat. in reb. eccl. p. 31. Non ideo ὀρθόδοξοι sunt, quia tales se esse profitentur, cum idem faciant ἑτερόδοξοι. Nec ideo tales habendi, quia numero vincunt, cum sæpe hæreticorum numerus sit maior, vt olim cum ingemisceret mundus, seque Arianum factum esse miraretur.* Quocirca ε) cum ecclesia Romana ex multis caussis, alibi iam tactis, *principatum* cum *imperio sacro* inter ceteras ecclesias, a Romana dissentientes, gerit, sibi vnice *veritatem, rectam* doctrinam seu *orthodoxiam:* reliquis, a se dissentientibus, *errores, hæreses* & *heteredoxiam* adscribit. Eodem modo iudicant ex suis principiis protestantes, vbi suæ confessionis principatum tenent, & reliquas sectas a se dissentientes, vt Arianorum, Vnitariorum &c. errare, & hæreticas esse constituunt.

& imprimis ecclesia Romana.

Sola cogitatione perfici hæresis crimen, canonistæ docent.

§. X Quia vero *intellectus error* intra mentem latitat, & in *conceptu* eius & *cogitatione* consistit, inde colligunt sacræ inquisitionis patroni, *sola cogitatione hoc casu crimen committi atque perfici*, supplicio etiam capitali expiandum. *Vnde*, ait IO. A ROYAS *P. 1. de hæretic. n. 133. inquisitor hæreticæ prauitatis bene punit hæreticum in mente, licet in eo non appareant signa de hæresi.* Equidem de *occultis*, quæ intra mentem sunt, non iudicat *ecclesia*, nec iis, quia ignorantur, pœna imponi potest. Sed hoc dubium non dimouet IOANNEM A ROYAS a sua sententia, promtissime regerendo: *Hoc potest liquere inquisitori per confessionem hæretici, quia aliter non potest probari cogitatio mentis, quam solus Deus scrutatur.* Si quis vlterius instat, quod inquisitor non possit *confessionem* ab eo extorquere, qui hæretica nec docuit, nec literis mandauit: rursus parata est responsio, ex vita, moribus, aliisque argumentis posse aliquem fieri *suspectum de hæresi*, vt inquisitor de iure contra eum inquirere, & *cogitata cordis* eruere queat. Et quamuis alias nemo cogitationum pœnam patiatur, nec *cogitationibus* scandalum præbeatur ecclesiæ, in *fauorem fidei* tamen multa exorbitantia, irregularia, & ἀσύστατα admitti posse censent, quæ alias iustificari non possent. Nec *ius canonicum* ab hac sententia diuortium facere videtur, quippe quo 1) excommunicati sunt omnes *hæretici. c. 49. X. de sent. excomm. c. 13. X. h. t.*, nec *occulti* excepti: 2) *sola suspicione notabiles* etiam inquisitioni subiiciuntur, *cit. c. 13. vers. qui autem.*, quod fieri non posset, nisi etiam sola *mente* & *cogitatione* hoc crimen committeretur, quam *congrua purgatione* manifestare tenentur. *c. 9. v. qui vero. X. h. t.* 3) Qui, postquam legitime citatus est, *vt de fide respon-*

Vnde etiam suspecti de hæresi criminosis accensentur.

respondeat, contumax est, condemnari, vt hæreticus, potest, *c. 7. h. t. in 6.* quod rursus fieri non posset, nisi *cogitationibus* ipsis hoc crimen contraheretur. *Respondere* enim *de fide*, nihil aliud est, quam aperire cogitata mentis, hactenus intra pectus clausa, quæ obligatio ei imponitur, qui quodammodo suspectus est, quod non recte *de fide* sentiat, vtut externe doctrinam hæreticam non proposuerit. Imo 4) si suspicio nulla in aliquem cadit, ille tamen sponte postea fatetur, se hæresin mente concepisse, v. c. *quod Christus non sit verus Deus*, atque absolutionem petat, seseque pœnitentiæ subiiciat, *hæreticus* dicendus erit ex sententia IO. A ROYAS, *cit. l. n. 250.* absolutione necessario indigens, quod *ipso iure* excommunicatione ligatus credatur.

Theologi ecclesiæ Romanæ hac in re a canonistis dissentiunt,

vt mentalis a pœnis immunis sit.

§. XI. Saniores hac in re *Theologi ecclesiæ Romanæ* canonistis fuerunt, qui *occultos hæreticos* ad tribunal ecclesiæ non trahendos, nec pœnæ vlli subiiciendos esse censuerunt, vt obseruat LIMBORCH *in histor. inquis. lib. III. c. 3.* Vocat hanc hæresin *internam* & *mentalem* DANDIN. *de suspect. de hæres. prælim. 19. n. 2.* quæ, licet *vera* & *perfecta* ei esse dicatur, quia totum habet, quod ad malitiam huius delicti desideratur, a pœnis tamen eandem eximit communis Theologorum schola, quos recitat. Primum locum, quod mirandum est, assignat LIMBORCHIO modo laudato, & huic alios plures adiungit catholicos. Vel non obseruauit, LIMBORCHIVM inter reformatos *Remonstrantium* castra secutum fuisse, vel admodum *suspectum de hæresi* ex propriis principiis se fecit, quod non tantum eius, quem *hæreticum* credidit, scripta legerit, sed eum vt recte sentientem, vt orthodoxum, inter *Theologos*, sine vlla censura, allegauerit, laudaueritque, vt docent BARBOSA *in collect. ad c. 6. qu. 2. C. 34.* & MASCARD. *de probat. concl. 862.* Accedit, quod *Romæ* scripserit, ibique hunc ediderit tractatum, vbi licet rigidissimi librorum censores sint, hi tamen sine vlla censura LIMBORCHIVM a DANDINO inter *Theologos orthodoxos* allegari, permiserunt. Et quamuis, vt infra ostendam, eum alibi *impium* appellet, id tamen hoc in loco ei præsidium nullum adfert, quo puris Theologis eum admiscet. Quocirca nisi *congrua purgatione* mature se ab hac suspicione liberauerit, nihil superest, quam vt eum *de hæresi suspectum* fuisse asseramus, eumque proprio iugulemus gladio. Sed in viam reuertor atque obseruo, dissensum inter *Theologos* & Canonistas insignem esse, atque potissimum in eo consistere, vtrum etiam *hæreticus mentalis*, vti vocatur, incurrat excommunicationem, vt *absolutione* indigeat? Id quod affirmat A ROYAS, vt grauissimus inquisitionis Hispa-

Status controuersiæ inter Canonistas & Theologos dissentientes.

Hispanicæ vindex & assertor; negat vero RICCIVLLVS *de iure person. extra grem. eccl. exist. lib. V. c. 10. n. 12. seqq.* quod solius Dei sit, de *internis hominum cogitationibus* iudicare, nec concedendum, vt homines *reseruata diuina* ad suum tribunal trahant. Hæc quidem satis perspecta atque probata in se sunt, longissime tamen recedunt a principiis inquisitorum, quorum causam agit a ROYAS, qui, quamdiu, permittente imo præcipiente iure canonico, *suspectos de hæresi* in crimen vocant, eosque *congrua purgatione* se ab hac suspicione liberare iubent, non possunt non internos animi recessus in inquisitionem vocare, & *cogitationibus* pœnam imponere. Etenim, vt infra ostendam, *suspicio* est tantum argumentum de *delicto* commisso, & sic ab ipso delicto separata; vnde fit, vt qui suspicionem talem incurrit, indiciis grauetur, quod *internam* in mente foueat *hæresin*, in quam omnino inquirendum esse iubent pontifices. Quam facile autem quis *suspicionem hæreseos* incurrere queat, infra declarabo.

Canonistæ tamen hic præualent, quod suspecti de hæresi quoque inquisitioni subiiciantur.

2) Error debet esse voluntarius,

§. XII. Alterum requisitum est *ERROR VOLVNTARIVS*, quod ad rationem omnis delicti *voluntas* concurrere debeat, & ita hæreticus in errorem, quem scit damnatum esse, consentiat. Vnde CORVINVS *in aphor. iur. can. lib. IV. tit. 7. n. 3.* in *hæretico* desiderat, *vt scienter erret, & sic peruersæ voluntatis fuerit*, quorsum etiam collineat AVGVSTINVS in *c. 28. C. 24. q. 3.* desiderans in hæretico, vt *temporalis commodi vel maxime gloriæ principatusque sui gratia* falsas foueat opiniones. Palam est, quid intendant interpretes per *errorem voluntarium*, licet non satis perspicue mentem suam hac de re declaret DANDINVS *cit. l. in præl. 14.* Præsupponunt 1) quod errans sciat, se errare, & de eo conuictus sit: 2) quod nihilominus hunc præ *veritate* amplecti malit, & ita *voluntate* in errorem, *vt errorem*, consentiat. Qui hoc supponunt statuuntque, reuera hæresin extra criminum classem constituunt. Longe aliter subduxit rationes SALVIANVS, *§. IX.* laudatus, ostenditque, hæreticos *bona fide* errare, & persuasissimum habere, se in tramite veritatis ambulare. Nemo sanus scienter errat, erroremque, vt *errorem*, fouet defenditque, sed suæ sententiæ adhæret, quia eam *veram* esse, certissime persuasus est. Vsuras accipere non esse peccatum, ego firmissime & ex rationibus stringentibus credo, nec hodie saniores aliter sentiunt. Pontifex hoc dogma tradentes hæreticos esse censuit in *clem. vn. §. sanc. de vsur.* & ita simul supposuit per summam iniuriam, me cum aliis *scienter* errare, h. e. me agnouisse, hanc sententiam esse erroneam, eam tamen nihil-

vt sciat hæreticus, se errare & velit errare,

quod absonum esse ostenditur,

nihilominus, vt *veram*, amplexum fuiſſe. Nunquam ita ieiuni fuiſſent interpretes, vt in hæc ἀσύςατα incidiſſent, niſi ſuppoſuiſſent, doctrinam *pontificis* tantum veram eſſe, eumque *pro cathedra* decidentem, fallere non poſſe. Inde collegerunt, quod is, qui deciſionem pontificis nouit, nec tamen ei inſiſtit, ſed potius contradicit, intelligat ſe errare, & ita neceſſario volens errat, quia nouit, id dogma, quod tuetur, a pontifice eſſe damnatum, vtpote ſi pontifex *pro cathedra* ſtatuit, aſſertionem eſſe hæreticam, *dari antipodes*, ſcienter errare creditur, qui eorum exiſtentiam defendit. Vides, totum ſyſtema huius criminis ſeſe reſoluere in *infallibilitatem pontificis*, vnde ſola *veritas* metienda, & quilibet cognoſcere poſſit, ſe errare, quando pontificis decretis contradicit. In hoc latitat *iniquitatis myſterium*, quod quouis modo propugnandum, quippe quo deſtructo, conceptus *criminis* huius admodum labefactatur. Interim Galli non ita creduli fuerunt, vt curiæ Romanæ ſimpliciter fidem haberent. Agnouerunt, etiam papam in *rebus fidei* errare poſſe, nec eius decreta falli neſcia eſſe, quod imprimis argumentis euidentiſſimis euictum eſt ab Autore catholico *de l' autorité du Pape tom. I. lib. 2. per tot. p. 240. ſeqq.* & hac de cauſa, qui CLEMENTIS XI. conſtitutioni *vnigenitus* contradicunt, firmiſſime tenent, papam erraſſe, licet rurſus curia Romana contra *bonam fidem* clamet, appellantes hoſce *ſcienter* erraſſe, quod abſurdiſſimum eſt. Inde vero conficitur, vt *error voluntarius*, prout a me deſcriptus eſt, inter *entia rationis* & *phantaſmata canoniſtarum* referri debeat.

& vnice infallibilitatem pontificis pro principio habet, quam Galli non agnoſcunt.

Ergo talis error eſt non ens.

§. XIII. Nondum tamen hic ſcopulus ſuperatus eſſe videtur: maior adhuc ſupereſſe videtur difficultas. Conſtat, voluntatem eſſe vel *directam* vel *indirectam*. Illa quidem dolo & proæreſi peruerſa conſtat, ſed hæc per *culpam* ſeu *diligentiæ debitæ omiſſionem* committitur, adeoque non tantum per *dolum*, ſed etiam per *culpam* delinquitur. Ad minimum ergo *voluntas indirecta* in *errante* adeſſe videtur, vt conſentiat in errorem, quem facile expellere potuiſſet, & agnoſcere vt *errorem*, id quod dum negligit, dum omittit, *ſcienter* errare videtur. Enimuero rurſus in ſcyllam incidunt ita philoſophantes, volentes euitare charybdim. Qui ita rationes ſubducunt, ſupponunt, *euidenter* de *errore* ita conſtare poſſe, vt, qui eum non expellit, *ſcienter* in *foro humano* errare videatur, & ita ſupponunt rurſus, quod in quæſtione eſt. Ante omnia *iudex* proferendus eſt, qui euidenter & cum aduerſariorum conuictione errorem monſtrare poſſit, vt ſatis prudenter iudicat B. THOMASIVS *in probl. iurid.*

Alii hic ad voluntatem indirectam prouocant,

cum tamen de errore euidenter conſtare nequeat deficiente iudice,

an hæreſ. ſit crimen p. 27. Canoniſtæ talem ſe habere gloriantur, pontificemque in ſcenam producunt: aſt hunc ab erroribus non fuiſſe immunem, & ſic etiam fallere poſſe, ſaniores docent, adeoque is nequidem inter catholicos eſt *iudex falli neſcius.* Quodſi cum proteſtantibus in arenam deſcendunt, & de *articulis fidei* diſceptant, ne quidem ad hunc *iudicem* prouocare queunt, quippe quem illi non agnoſcunt, nec patiuntur, vt in controuerſiis hic iis obtrudatur. Lepidi omnino ſunt, inepteque agunt, qui proteſtantibus, quod *ſcienter* errent, obiiciunt, idque inde demonſtrant, quod ſciant optime, papam contrarium & docuiſſe & per *modum legis* dogmata diuerſa ſanciuiſſe. Hunc enim in grauiſſimis verſari erroribus, proteſtantes in contrarium allegant, non tamen tam impudentes ſunt, vt qui eius ſcita adorant, *indiſtincte* pro *ſcienter* errantibus habeant.

quem papam eſſe negamus.

An patres ſint iudices? quod negatur.

§. XIV. Quocirca quidam alium eligunt iudicem, & ad *Patres* prouocant, quorum conſenſui tantum adſcribunt pondus, vt veritas euidenter inde haberi queat. Qui vero ſub hoc *iudice* litigarunt, in grauiores nodos ſe incidiſſe, animaduerterunt, quod quælibet eccleſia præſidium hoc pro ſe habere, credat, & patrum aſſerta huc illucue trahat. Ex patribus refutat Tridentinorum decreta CHEMNITIVS, & rurſus eadem ex his defendunt catholici. Imprimis vero nonnulli arbitrium cauſæ ſuæ conſtituunt *praxin Chriſti* & *apoſtolicam*, & eccleſiam ſuam cum ea conuenire contendunt. Triuultini in alia omnia eunt *dans les memoires pour l' hiſtoire des ſcientes de anno 1701. Menſ. Ian. & Febr. art. I.* aientes: *toutes les communions, qui ſe diſent Chreſtiennes, veulent ſe tenir à l' inſtitution de l' egliſe faite par Ieſus-Chriſt & faire remonter leur origine juſques-la. De s' arreter à prouver par l' ecriture la conformité, que chaque egliſe pretend avoir avec cette egliſe des apotres, c' eſt vn fond inépuiſable de diſputes. Chacun croit, avoir tout le droit de ſon côte, et on a juſqu' la vû peu de gens retourner à la verité par cette voye.* Sine dubio iudicis ſupremi partes ſuſtinet *ſacra ſcriptura*, cuius *euidentiam* tamen catholici in dubium vocant, & *traditiones* præterea vrgent, a nobis reiectas. Hæc omnia vero in hunc tantum adduco finem, vt oſtendam, falſiſſimum atque ineptum eſſe principium, diſſentientes *ſcienter* errare, & eſſe *peruerſæ voluntatis*, id quod hi tantum conſtituunt, qui *dominatum* ſuæ religioni attribuunt, & conſcientiis imperare aſſueti ſunt.

An praxis Chriſti & apoſtolica?

Reſpectu Dei errans non caret culpa,

§. XV. Equidem reſpectu *DEI* non excuſatur a *culpa*, qui in *errore* in *articulis fidei* verſatur, quia CHRISTVS eſt *lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, Ioh. I, 9.* adeoque errans

errans in reatu eſt, qui hoc lumen ſedulo corde haud quæſiuit, aut in ſe non admiſit. Aſt de *foro externo* hic duntaxat quæritur, quo hæreſin inter *crimina* ideo referunt, quod *hæreticus* ſcienter erret, &, hoc *euidenter* ac *deciſiue* monſtrari queat, id quod eſt, quod negatur. Error quidem naſcitur ex *voluntatis corruptione*, & ſic *vitium* conſtituit, ſed *crimen* inde non naſcitur, quia ſi quæuis voluntatis corruptio, quæ plerisque adhæret, ad crimen publicum trahenda eſſet, quælibet actio, etiam alias indifferens, ad illud trahi deberet, quod ſit vitioſa, quia ex *corrupta voluntate* tam diu procedit, quam diu voluntas per gratiam Dei non eſt emendata & regenerata. Id vero in *foro externo* per leges impetrari nequit, adeoque nec hoc intuitu *error voluntarius* dici poteſt in *foro externo*, in quo *vitia*, qua talia, a claſſe *criminum* excluduntur. Sit ergo *hæreſis vitium theologicum;* abſit vero, vt ad *crimina vera* illam reducamus, niſi nos adiungere illis velimus, qui illum *ſcienter errare* aſſerunt, qui *dominantis eccleſiæ Romanæ* vel *alterius decretis* non paret, quæ tamen tantum ſunt ſcita & *dogmata* clericorum, quibus CHRISTVS imperium in conſcientias nullibi dedit, ſed ad docendum, ad inſtruendum gentes conſtituit.

ſed hoc euidenter & deciſiue monſtrari nequit, inde crimen dici nequit, ſed vitium.

§. XVI. Quia vero doctrinam *iuris canonici* repræſentare conſtitui, quæ hæreſin *criminibus* accenſuit, pro principio hic aſſumendum eſt, (licet euidenter falſum ſit) eum *ſcienter* errare regulariter, qui a decretis eccleſiæ *in rebus fidei* recedit. Vnde concludunt cum DANDINO *de ſuſpect. de hæreſi prælim. XIV. n. 5. ſeqq.* & GVARNIERIO *de eccleſ. milit. lib. III. P. 3. c. 1. §. 1. n. 11.* α) *ignorantes* excuſari ab *hæreſi formali*, tam doctos quam idiotas, in *foro* ad minimum *externo*, h. e. vt ab inexorabilibus inquiſitorum manibus liberentur, veluti ſi quis aſſerat, ſe ignoraſſe, propoſitionem, quam tuitus eſt, eſſe contra *S. ſcripturam* vel *decretum eccleſiæ*. Hanc exceptionem vel ideo admittere tenentur hæreticorum maſtyges, quod *ignorantiam* in laicis vix reprobare poſſint, poſtquam ſcripturæ S. lectionem vel diſſuadere vel vetare ſolent. β) Bonam fidem vel *ſimplicitatem* excuſare ab hæreſi. Simplex quis dicendus, INNOCENTIVS IV. ad *c. 1. X. de ſumm. trinit.* hoc monſtrat exemplo: *Qui credit, quicquid eccleſia credit, ſed falſo opinatur naturali ratione motus, quod Pater maior vel prior ſit Filio, vel quod tres perſonæ ſint tres res a ſe inuicem diſtinctæ, non eſt hæreticus, nec peccat, dummodo hunc errorem ſuum non defendat, quia credit, eccleſiam ſic credere, & ſuam opinionem fidei eccleſiæ ſupponit, quia licet male opinetur, tamen non eſt fides ſua, imo fides*

Interim ius canonicum hic crimen ſupponit. Ergo ignorantes ab hæreſi abſoluit & ſimplices, modo credant, hoc ab eccleſia h. e. a clericis credi.

fides sua est fides ecclesiæ. Nunquam in tam crassam philosophandi rationem incidisset INNOCENTIVS, nisi ex mente curiæ Romanæ supponere debuisset, *fidem carbonariam* sanare omnes errores, fidei defectus, crassosque ignorantiæ anfractus; in bona fide esse & omni carere dolo, qui credere se dicit, quod credit *ecclesia Romana*, quia ecclesiæ Romanæ obedientiam & subiectionem adhuc præstat, quod sufficit, licet nihil vel parum credat, quia in omnium rerum ignorantia hærere, ei expedit. γ) *Hæreticum non esse, nec pœna hæreticorum teneri, qui fatetur, se verba hæretica dixisse, negat vero prauam intentionem & errorem in intellectu,* quod *voluntas* desit. Verum hæc conclusio lubrica & variis contentionibus obnoxia est. Tuetur eandem IO. A ROYAS *P. I. de hæreticis n. 34. sqq. & n. 93.* Sed prorsus contrarium adstruit, & talem, vt hæreticum condemnandum esse censet SIMANCAS *de cathol. instit. tit. 6. §. 19.* quod talis vt *impœnitens* potius iudicari, nec ei de *contraria intentione* fides haberi debeat.

& qui intentionem prauam se habere negant, licet hæretica proferant,

quod alii reiiciunt.

Epicrisis.

§. XVII. Nolo me iam in hanc contentionem immittere, persuasissimum habens, talem ad minimum *suspectum* grauiter de hæresi esse, quæ ipsa *suspicio* iam quoddam crimen constituit, vt infra dicam. Quid? quod si hæc exceptio reis prodesset contra immanem inquisitorum processum, facile hoc subterfugio se ab illorum manibus eximere possent, protestando, *se credere, quod ecclesia credit,* & orthodoxiam saluam & illibatam in corde retinuisse, quæ humanitas tamen longissime abest a tyrannide inquisitorum, vt experientia docet. Ipse IO. A ROYAS licet prolixissime suam sententiam illustret atque propugnet, parum tamen eidem fidere videtur, addens *n. 205. sqq.* hanc limitationem: *nisi aliqua sinistra suspicio vel præsumtio contra proferentem verba talia adsit,* quæ tamen regulariter ex verbis ipsis capitur. Etenim hoc etiam extendit ad eum casum, si *verba dubia & ambigua* profert, additque *n. 207. sq. quod vtique verum est, præsertim hac nostra miserrima tempestate in hæreticis & Lutheranis. qui verba obscura & ambigua passim ad decipiendos & inquinandos catholicorum animos proferre solent. Ideo non erit iudicium temerarium, sed iuri consonum, verba dubia ab homine Gallo, Anglico vel Germanico prolata in deteriorem partem interpretari.* Noua sane & insolita sed admodum bruta sententia! Soli Hispani carent *suspicione hæreseos.* Verum Gallum, Anglum aut Germanum esse idem est, ac *suspectum de hæresi* esse, quo nihil fœdius & absurdius excogitari potuit. Concoquere nequit homo miserrimus, Gallos, Germanos Anglosque nequitia immani inquisitorum, quorum munus ipsemet

Quid si verba sint dubia?

Bruta Io. a Royas decisio notatur.

mer gessit, haud vexari, sed a seruitute intolerabili, quæ vexat Hispanos, esse immunes, quod singulari Dei beneficio hi populi merito tribuunt, & *tyrannidem Hispanicæ inquisitionis* detestantur atque abominationi habent.

§. XVIII. Tertium requisitum est, *vt sit ERROR CONTRA FIDEM* seu *propositionem catholicam*, h. e. *in ecclesia Romana* per modum *legis* præscriptam & determinatam. Ait GVARNIERI *de milit. eccl. lib. III. P. 3. c. 1. §. 1. n. 13. omnia, quæ continentur in sacra scriptura, & in dominicis & apostolicis traditionibus atque in decretis EX CATHEDRA factis in materiis credendorum a Romanis pontificibus, nisi creduntur, sunt materia hæresis.* Palam est, fidem vltimo resolui in *traditiones, & decisiones in rebus fidei a papa* factas *ex cathedra*, seu *ex imperio*, per modum *legis* omnibus præscriptas, id quod fieri posse censent, vt *tom. I. lib. 1. tit. 1.* obseruaui. Hoc encomio, vt in vulgus notum, mactant hanc cathedram, vt quamuis de ipsa vrbe olim variæ hæreses pullulauerint, nulla tamen earum *cathedram Petri* h. e. *sedem fidei* aut tenere potuerit aut mouere, vt circa initium seculi V. BACHIARIVS, christianus philosophus, a LVDOVICO ANTONIO MVRATORIO *tom. II. anecdot. p. 13.* editus, loquitur. Hoc encomium admodum extollit ipse MVRATORIVS *cit. l. in not.* adeoque hanc sedem *cathedram Petri, fidei sedem, & inuiolatum religionis tribunal ac sanctuarium* appellat, vt eius decreta in *rebus fidei* sint falli nescia. Inde paulo post BACHIARIVS pontificem vocat *artificem ipsius artificii*, ad denotandum, vt MVRATORIVS *p. 14.* putat, pontificis autoritatem in rebus fidei statuendis. *Is enim*, addit, *Petri successor neque falli neque fallere, Christi ipsius testimonio, potest*, quod tamen admodum lubricum est. Ipsam scripturam sacram omnes quidem pro centro & fundamento *fidei* assumunt; ast *præter eam* Romana ecclesia *doctrinas separatas huius sedis* assumit, quod principium in *rebus fidei* protestantes merito respuunt. De *scriptura sacra* ergo non est controuersia, sed de *mente* eiusdem. Hanc Romana ecclesia per modum *legis* determinat, & format per *symbola*, vnde *formulæ* variæ *fidei* enatæ sunt, ex quibus *hæresin* metiuntur. Non ergo eam ex *scriptura sacra*, sed ex *traditionibus* inueteratis, (quarum fundamentum desiderant protestantes) & *formulis fidei*, lege publica sancitis, vnice æstimant, *orthodoxiam* dicentes, quicquid cum hac *fide formularia* conuenit: *hæresin* vero, quicquid ab ea recedit, licet scripturæ sacræ apprime conueniat, quia eam scripturæ S. non conuenire edicunt, cum a *formularia fide* discordet. Imo ad hanc *fidem formulariam*, quam imperat omnibus *ecclesia Roma-*

Tertio requiritur error contra fidem Romanam.

cum mentem scripturæ S. per modum legis determinet ecclesia Romana, adiungatque traditiones, ex quibus hæresin æstimat.

Romana, vnice quascunque sententias esse diiudicandas, vel ideo sui iuris esse credit, quod sola sit *ecclesia dominans*, imperio ciuili instructa, atque ita adornata, vt, quæ lege publica sanciuit, vi coactiua in effectum deducere queat, idque iure *reipublicæ ecclesiasticæ*, cuius in *possessione* est, licet admodum *infecta* atque *turbida*.

& veras esse iudicat ex prætenso dominatu.

Formulæ fidei natæ ex dissidiis,

§. XIX. Fidei dogmata tempore *nascentis ecclesiæ* pauca erant, magis composita ad *viuidam fidem* in CHRISTVM, quæ anima christianismi est. Hac relicta, prolapsi sunt plurimi in quæstiones subtiles & intricatissimas: de his contentiones ortæ: ex contentionibus bella interna, dissidia, tumultus. Pro his sedandis per *comitia sacra formulæ fidei* formatæ atque publicatæ, quæ nouas quotidie progenerarunt lites, & sic ex his rursus noui articuli fidei orti, vt sub formulis his gemere cœperit ecclesia. Non eadem in omnibus ecclesiis formula: prout hæc vel illa præualuit, *veram fidem* se habere iactauit, vt variæ ecclesiarum vicissitudines edocent. Illustrabo hoc ex notabili loco HILARII, Pictauiensis episcopi, *in lib. II. ad Constantium Augustum §. 4. sq. p. 1227. edit. Paris.* in quo continetur supplex libellus ad imperatorem, quo ipsi exponit, se catholicum episcopum Galliæ, sed inimicorum suorum insidiis exulem esse, paratum tamen, ad se purgandum. Simul causam communem, quæ *de fide* erat, vrget, ac in hac imprimis audientiam sollicitat, qua occasione damna & incommoda monstrat, quæ ex tot *formulis fidei* ortæ erant. *Periculosum nobis admodum atque etiam miserabile est, tot nunc fides existere, quot voluntates & tot nobis doctrinas esse, quot mores; & tot causas blasphemiarum pullulare, quot vitia sunt: dum aut ita fides scribuntur, vt volumus, aut ita, vt nolumus, intelliguntur. Et cum secundum vnum Deum & vnum Dominum & vnum baptisma etiam fides vna sit, excidimus ab ea fide, quæ sola est: & dum plures fiunt, ad id esse cœperunt, ne vlla sit. Conscii enim nobis inuicem sumus, post Nicæni conuentus synodum nihil aliud quam fidem scribi. Dum in verbis pugna est, dum de nouitatibus quæstio est, dum de ambiguis occasio est, dum de autoribus querela est, dum de studiis certamen est, dum in consensu difficultas est, dum alter alteri anathema esse cœpit, prope iam nemo Christi est.* Exemplis quæstionum in controuersiam deductarum in sequentibus hoc illustrat, tandemque subiungit: *annuas atque menstruas de Deo fides decernimus, decretis pœnitemus, pœnitentes defendimus, defensas anathematizamus, aut in nostris aliena, aut in alienis nostra damnamus, & mordentes inuicem iam absumti sumus inuicem.* In sequentibus non negat, hæreticos omni-

ex formulis nouæ lites,

ex his denique varia incommoda iudicio Hilarii.

omnino ad ſcripturam ſacram prouocare, & aſſerere, ſe *verum* prædicare *euangelium*, illos vero id non intelligere, nec verum eius ſenſum aſſequi cenſet: *omnes*, ait, *ſcripturas SINE SENSV loquuntur: fidem ſine fide prætendunt.* Sicuti vero hæretici catholicis idem obiiciebant, eosque arguebant, quod a *ſenſu* & *mente* alieni eſſent, ita euidentiſſimum eſt, *formulas fidei* de *mente ſcripturæ* ſacræ eſſe decretas, idque ſuggeſtionibus eorum, qui Cæſarem fauentem eo tempore habebant, actum, vt tales formulæ ſub *pœnis grauiſſimis* chriſtianis præſcriberentur, diſſentientes hæreticis accenſerentur, & exilio multarentur.

§. XX. Ita vero *conſcientia*, quæ omne *imperium* reſpuit, ſub iugum redacta, & poteſtas legislatoria ad *intellectum* etiam extenſa, quod quo iure factum fuerit, plenius declaraui *tom. I. lib. 1. tit. 1.* Tandem vero poſtquam eccleſiæ Romanæ præſul omne *fidei* arbitrium ſibi aſſeruit, nouisque fidei formulis per ſubſequentia ſecula religionem inſtruxit, *hæreticos* quoscunque eſſe cenſuit, qui ab hac *fide formularia eccleſiæ Romanæ* deuiant. Quia vero hæ eccleſiæ, quæ a Romana ſeceſſum optimo iure fecerunt, huic *arbitrio abſoluto* dicam ſcripſerunt, ſeſeque in libertatem vindicarunt, neceſſe omnino fuit, *confeſſionem fidei*, quam ſingulæ eccleſiæ communi conſenſu propugnant, publice edere, quod *proteſtantes*, h. e. Lutherani & reformati eo conſilio fecerunt, vt omnibus & ſingulis rationem de *fide* ſua redderent, ſimulque ſemet inuicem in *vnitate fidei*, imperio omni remoto, confirmarent, de quo ex profeſſo dictum in *orat. ſeculari de meritis Auguſt. confeſſ. in rem iuridicam* & diſſert. *de beneficiis iuris Auguſt. confeſſ.* Si ergo *hæretici* cenſendi in ſenſu iuris canonici, qui a *formulis fidei* publice approbatis, receptis, & publicatis recedunt; ſi etiam *confeſſio fidei noſtræ* inſtar alicuius formulæ eſſe debet, quam tamen nemini obtrudimus: permittere debent eccleſiæ Romanæ aſſeclæ, vt eodem iure *proteſtantes Theologi* in eos vtantur, quo hi in illos hactenus vſi ſunt. Eodem iure enim illi ex ſuis *fidei articulis* de dogmatibus eccleſiæ Romanæ iudicium ferre poſſunt, quo hæc de diſſentientium & maxime *proteſtantium* doctrinis iudicat, & non raro *articulos fidei* format, prout curiæ Romanæ commodum & autoritas id deſiderat. Hoc nomine GVARNIERI *lib. 1. in f.* laudat MARTINVM V, qui conſtitutione in concilio Conſtantienſi edita inter *credenda* poſuit, *papam canonice electum, qui pro tempore fuerit, eius proprio nomine expreſſo, eſſe ſucceſſorem B. Petri, habentem autoritatem ſupremam in eccleſia Dei.*

Inde nata tandem fides formularia eccleſiæ Romanæ,

quæ a ſimplici confeſſione fidei differt.

Nnn nn 2 §. XXI.

Quarto requirunt in hæresi pertinaciam.

§. XXI. Quartum requisitum est *PERTINACIA errantis in fide.* Ait pontifex in *clem. vn. de vsur. vers. sane. Sane si quis in illum errorem inciderit, vt PERTINACITER affirmare præsumat, exercere vsuras non esse peccatum, decernimus, eum velut hæreticum puniendum.* E contrario qui sententiam erroneam contra fidem fouet, sed ad nutum cleri maioris mox desistit, & se submittit deuota mente iudicio ecclesiæ, ab hæresi excusatur. Audiamus AVGVSTINVM in *c. 29. C. 24. q. 3. qui sententiam suam, quamuis falsam atque peruersam, nulla PERTINACI ANIMOSITATE defendunt, præsertim quam non audacia suæ præsumtionis pepererunt, sed a seductis atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, quærunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati, cum inuenerint, nequaquam sunt inter hæreticos deputandi.* Quinam vero sint *pertinaces,* IDEM *in c. 31. ibid.* docet his verbis: *Si correpti, vt sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera & mortifera dogmata emendare nolunt, sed defensare persistunt,* vel, vt dicit LEO pontifex in *c. 30. ibid. qui sapientioribus & doctioribus non credunt.* Palam est, *pertinaciæ crimen* in eo quæri, si quis admittere nolit dogmata eorum, qui autoritate in ecclesia pollent, & pro se habent opinionem, quod sint doctiores & sapientiores, adeoque *præiudicio autoritatis* resistunt, quod non sint conuicti de veritate eorum, quæ iis proponuntur. Qui vero non suum iudicium sequitur; qui simpliciter & deuote se submittit iudicio *ecclesiæ* h. e. clericorum in summo gradu collocatorum, non est *pertinax;* qua de causa scriptores in principio vel fine librorum suorum caute facere dicuntur, si protestantur, se omne, quod protulerunt, submittere correctioni S. ecclesiæ, quam cautelam commendat DANDINVS *de suspectis de hæresi prælim. 17. num. 7.* Plenius ex sententia *inquisitorum* hoc illustrat LIMBORCH. *in histor. inquis. lib. 3. c. 5.* & SIMANCAE doctrinam adfert, aientis: *quamuis aliquis ignorantia probabili errat, si tamen legitime admonitus statim non resipiscit, exinde pertinax esse censebitur, quia perinde hæreticus est, ac si a principio sciens errasset. Legitima autem admonitio censeri debet, pro ratione hæresis: in hæresibus plane damnatis legitima admonitio erit, si ostendatur erranti sacra scriptura, vel ecclesiæ catholicæ definitio hæresibus contraria: si vero hæresis nominatim condemnata non sit, argumenta euidentia vicem iustæ admonitionis obtinebunt; breuiter, quæcunque causa errantem probabiliter ab errore reuocauerit.* Imprimis vero iuxta doctrinam DANDINI *cit. l. n. 11.* hic respiciendum ad *episcopi* & *inquisitoris* admonitionem; *est enim,* ait, *euidens pertinacia, non*

Seducti & se submittentes iudicio ecclesiæ excusantur

non resistentes

& præiudicium autoritatis respuentes.

Inde vulgata cautela pro his, qui libros edunt.

In pertinacia imprimis respiciendum ad inquisitoris

non præstare fidem, episcopo seu inquisitori admonenti in expresse damnatis. Ex hoc principio protestantes dicuntur *pertinaces*, quod fidem præstare noluerint episcopis ecclesiæ Romanæ, licet huius ecclesiæ dogmata, a quibus dissentiunt, argumentis ex sacra scriptura petitis solide refutauerint. Denique ex hoc principio de nouo colligunt, hæresin recte inter *crimina* collocari, quod in *dolo* esse credatur, qui rectiora in se admittere recusat, licet ea vt rectiora non agnoscat.

vel episcopi admonitionem.

Inde fundamentum criminis.

§. XXII. Vltimum requisitum est, *vt talis error in eo sit, QVI BAPTIZATVS EST*, quippe qui *potestati ecclesiæ* subiectus dicitur, vt se conformare debeat ad nutum, voluntatem, & doctrinam cleri imperantis. Nec refert, vtrum *sponte* & volentes, *an vero mortis metu, non tamen absolute aut præcise coacti, baptizati sint* iuxta *c. 13. h. t. in 6.* Idem dicendum esse censet DANDINVS *cit. tr. prælim. 18. n. 11.* de his, qui in infantia inuitis parentibus baptizati sunt, *quod etiam hi receperint characterem, & effecti fuerint subditi ecclesiæ, a qua recedere iis integrum haud est*, vt DANDINVS *cit. l.* ait. In hoc differunt *hæretici* ab *infidelibus*, qui nunquam per baptismum ecclesiam intrarunt, & sic ab ea recedere non poterunt, id quod tamen hæretici faciunt, obseruante IO. A ROYAS *P. 1. de hæret. n. 462.* Neque tamen desideratur, vt in *ecclesiæ Romanæ* communione a catholico presbytero baptizatus sit: sufficit, aliquem esse *christianum*, & extra ecclesiam Romanam natum, quia hæc potestatem in quoscunque *christianos* sibi attribuit, licet *de facto*, vt aiunt, a communione eiusdem alieni adhuc sint. Tridentini *sect. XIV. de sacram. pœnit. c. 2.* id innuisse videntur his verbis: *ecclesia in neminem iudicium exercet, qui non prius in ipsam per baptismi ianuam fuerit ingressus. Quid enim mihi, inquit Apostolus, de iis, qui foris sunt, iudicare? Secus est de domesticis fidei, quos Christus dominus lauacro baptismi sui corporis membra semel effecit.* Verba hæc satis sana sunt, si de *ecclesia* per totum dispersa orbem, eaque *inuisibili* accipienda sunt, non de *republica ecclesiastica Romana*, quam tamen Tridentini tantum pro *ecclesia* venditant *vera*. Tam horride connectunt doctrinam hanc de hæresi scriptores iuris canonici, vt sine iusto dolore referri nequeat.

Quinto requiritur, vt errans sit baptizatus,

etiam extra ecclesiam Romanam

(II.)

De crimine suspectorum de hæresi.

§. XXIII. Sunt ergo *veri hæretici*, ex mente *iuris canonici*, ad quos hæc quinque principia quadrant. Sunt criminis huius rei, qui post

Etiam suspecti de hæresi crimen contrahunt.

post baptismum *scientes* & *volentes* imo & *pertinaciter* in *fide Romana* errant. Verum non tantum hoc crimine tenentur, qui de *tali errore capitali* conuicti, sed etiam qui tantum *suspecti* sunt, ita vt de iure canonico reuera *crimen suspecti* detur, cuius existentiam frustra in *iure ciuili* quaerimus, ne quidem in materia *tutorum*, vt in *differt. de crimin. suspecti cap.* 1. plenius ostendi. Ast ius Canonicum, quod multa irregularia & ἀσύςατα in hac doctrina recepit, reuera agnoscit *crimen suspecti*, quod alterum huius doctrinae membrum constituit, de quo ex professo egit DANDINVS *de suspect. de haeres.* succinctius vero LIMBORCH *in histor. inquis. lib. III. c.* 11. & 12.

Inde crimen suspecti

atque haeresis vel vera vel praesumta,

§. XXIV. Constituunt nimirum duplicem *haeresin, veram & praesumtam*. Illa est, quando *baptizatus errorem contra fidem Romanam pertinaciter sciens & volens defendit*. Haec vero *in graui & violenta suspicione de errore intellectus pertinaci contra fidem hanc* consistit, vtut de ea *formaliter* & *vere* non sit conuictus aut confessus. Duplicis huius speciei mentionem facit MENOCH. *de praesumt. lib. V. praes.* 6. *n.* 15. aitque, violenter suspectos puniri vt *haereticos*, non tamen vt *vere haereticos*, sed vt *praesumtos*, vnde de iure canonico suo modo dari *crimen suspecti*, modo dictum est, cum id etiam poenis subiectum sit, licet grauiores & atrociores ad *praesumtam haeresin* applicari nequeant. Fundamenta huius *criminis suspecti* ante omnia colligam ex iure canonico, vt de eo sine omni suspicione huius criminis iudicare valeamus. Nam si ius ecclesiasticum Romanum crimen hoc suscipit, crimen *suspecti* sine dubio incurrit, qui hoc in dubium vocare ausus fuerit: si vero *crimen suspecti* negat & fidei aduersari credit, rursus *suspecti criminis* reus sit, qui hoc crimen decretis pontificis affingit, cum etiam qui *epistolis decretalibus* contradicit, non effugiat suspicionem haereseos, vt traditur apud BALVZIVM, *tom. I. miscell. p.* 288.

cuius negatio periculosa censetur.

Fundamenta iuris canonici praesumtae haereseos seu criminis suspecti

§. XXV. LVCIVS III. in *c.* 9. *vers. qui vero* & INNOCENTIVS III. in *c.* 13. *X. h. t.* eandem fere decisionem hac de causa fouent, quam suam imperator FRIDERICVS II. fecit in constitutione *de statut. & consuetud. contra libert. eccl.* vnde desumta est *auth. Gazaros. C. de haeretic.* Ita vero pontifices decernunt: *Qui inuenti fuerint, sola suspicione notabiles, nisi iuxta considerationem suspicionis, qualitatemque personae propriam innocentiam congrua purgatione monstrauerint, anathematis gladio feriantur, & vsque ad satisfactionem condignam ab omnibus euitentur, ita quod si per annum in excommunicatione perstiterint, ex tunc velut haeretici condemnentur.* Palam est, 1) *gradus suspicionis* esse con-

considerandos: 2) recusantem subire purgationem canonicam, *præsumtum* esse *hæreticum:* 3) insordescentem per annum in excommunicatione, *velut hæreticum* condemnandum, quod a condemnatione *veri hæretici* adhuc differre videtur. ALEXANDER IV. ex hac *insordescentia*, vt loquuntur, itidem *præsumtam hæresin* trahit in *c. 7. de hæres. in 6. cum contumacia (in causa præsertim FIDEI) suspicioni præsumtionem adiiciat vehementem, si suspectus de hæresi vocatus a vobis, vt de fide respondeat, excommunicationis vinculo (pro eo, quod parere subterfugit, aut contumaciter se absentat) per vos fuerit innodatus, quam si per annum animo sustineat pertinaci, ex tunc VELVT HAERETICVS condemnetur.* Ita contingere potest, vt leuiter de hæresi suspectus hoc *crimen suspecti* incurrat, si per integrum annum in excommunicatione, ob contumaciam inflicta, insorduerit; tunc enim *velut hæreticus* vel vt *præsumtus*, qui non recte de virtute huius fulminis sentire creditur, condemnatur. Iam FRIDERICVS I. *in auth. idem C. de episc. & cler.* huius dogmatis fundamenta corroborauit, & nouiter Tridentini *sess. XXV. de reform. c. 3.* euidentius mentem iuris canonici produnt atque *crimen suspecti* dari edicunt: *Excommunicatus quicunque si post legitimas monitiones non resipuerit, non solum ad sacramenta & communicationem fidelium ac familiaritatem non recipiatur, sed si obdurato animo censuris annexus in illis PER ANNVM INSORDVERIT, etiam contra eum TANQVAM DE HAERESI SVSPECTVM procedi possit.* Qui iuxta textus antea relatos *veluti hæreticus* condemnandus esse dicitur, is *tanquam de hæresi suspectus* a Tridentinis in iudicium vocatur, non vt se purget ab hac suspicione, sed vt condemnetur. Rursus *criminis suspecti* existentiam ALEXANDER IV. firmat in *c. 8. de hæret. in 6. Accusatus de hæresi vel suspectus, contra quem de hoc crimine magna & vehemens suspicio orta erat, si hæresin in iudicio abiurauit, & postea committit in ipsa, censeri debet quadam IVRIS FICTIONE relapsus, licet ante abiurationem suam hæresis crimen plene probatum non fuerit contra ipsum.* Fictione iuris hæreticus hoc textu dicitur, qui tantum suspicione grauissima hæreseos laborat, quod rursus in eam hæresin incidat, quod tunc antea eadem infectus fuisse credatur, licet vel maxime eam abiurauerit. Additur vero: *Si autem leuis & modica illa suspicio fuerit (quanquam ex hac grauius sit puniendus) non tamen debet in hæresin relapsorum pœna puniri.* Pœna *relapsorum* quidem hoc casu cessat, augetur tamen pœna ex priori suspicione, licet *leui & modica*, & sic rationem criminis habere videtur. Speciatim de hæresi suspecti sunt, qui hæreticos, credentes, recepta-

1) ex insordescentia.

2) ex relapsu ficto.

3) ex sepultura hæreticorum.

receptatores, defensores vel fautores eorum scienter sepulturæ tradiderunt, qui vsque ad idoneam satisfactionem excommunicationis sententiæ subiacent. *c. 2. de hæret. in 6.* Qui enim, ait LIMBORCH *in histor. inquis. lib. III. c. 11. p. 211. ex mente iuris canonici scienter sepelit eos, quos ecclesia vt hæreticos aut de hæresi suspectos persequitur, & damnat, quamuis aliud animo gerat, hoc facto indicare & profiteri videtur, aut non debuisse ecclesiam tales sepultura priuare, aut pro hæreticis & eorum credentibus &c. esse orandum, cum more catholicorum eos sepeliat. Num autem hæc suspicio tantum sit leuis an vehemens, ex qualitate personarum pensandum erit iudicio peritorum.* Equidem propter solum *crimen suspecti* pœna ordinaria hæreticorum locum habere nequit, non tamen ab omni pœna immune est, id quod etiam INNOCENTIVS III. in *c. 14. X. de præsumt.* censuisse videtur: *quocirca mandamus, quatenus cum propter suspicionem (quamuis vehementem) nolumus illum de tam graui crimine condemnari, talem & tantam securitatem recipiatis ab ipso, præter iuratoriam cautionem, quod timore pœnæ corporalis debeat coerceri, discretam ei pœnitentiam iniungentes, ex qua valeat apparere, vtrum in tenebris ambulet an in luce: vtrum sit vere pœnitens an fide conuersus: & si cum hoc modo verum catholicum cognoueritis, non sinatis ipsum indebite molestari: alioquin eum TANQVAM HAERETICVM condemnetis.* Hac de causa CLEMENS IV. in *c. 11. de hæres. in 6.* generatim iniunxit inquisitoribus, vt contra hæreticos eorumque fautores & receptatores, nec non *contra infamatos de hæresi vel suspectos* iuxta sanctiones canonicas procedant. Tales suspecti vel diffamati de hæresi censentur, qui *occulta conuenticula celebrant, seu a communi conuersatione fidelium vita & moribus dissident*, die nicht mit machen, qui si iurare noluerint, *ex hoc ipso TANQVAM HAERETICI reputantur. c. 13. vers. adiicimus X. h. t.* Tales ergo sunt *præsumti* hæretici.

4) ex pœna extraordinaria.

Triplex suspicionis gradus:

§. XXVI. Euolui existentiam *criminis suspecti* in materia *hæreseos* de iure canonico, quod tamen suis gradibus discernendum & æstimandum, quia citati textus monstrant, varios *suspicionis* gradus dari. Communiter tres gradus constituunt, vt suspicio de hæresi vel *leuis* sit, vel *vehemens*, vel *violenta*. *LEVIS* est, quæ deducitur ex signis externis operum aut verborum, quibus tamen raro, licet aliquando, hæresis concludi potest, testibus LIMBORCHIO *in histor. inquis. lib. III. c. 11.* & DANDINO de *susp. de hæres. prælim. IV. n. 2.* Vno verbo: quæ sæpissime fallit, & vt plurimum temeraria est. *VEHEMENS* suspicio est, ex qua argumentum desumitur: frequenter concludens, &

leuis

vehemens

& cum *præſumtione iuris* adeo conſpirat, vt niſi contrarium probetur, pro plena probatione accipi debeat, qualis naſcitur ex *familiaritate & receptione hæreticorum.* In *concilio Tarraconenſi de anno* 1242. apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p.* 350. ſingulorum graduum differentia his exemplis traditur: *Suſpectus de hæreſi poteſt dici, qui audit prædicationem vel lectionem inzabbatatorum, vel qui flexit genua orando cum eis, vel qui dedit oſculum eis, vel ſimilia, quæ poſſunt probabiliter ſuſpicionem inducere. Et poteſt dici ſuſpectus ſimiliter eſſe, qui ſemel orauit, vel alterum fecit de prædictis cum eis. Si vero pluries audiuiſſet prædicationem vel lectionem, vel oraſſet, vel aliquid aliud de prædictis feciſſet cum eis, poſſet dici VEHEMENTER ſuſpectus. Si autem omnia prædicta feciſſet, maxime, ſi pluries, poſſet VEHEMENTISSIME dici ſuſpectus.* Quæ hic dicitur *ſuſpicio vehementiſſima*, illa ipſa videtur, quam alias *violentam* vocant, quæ præſumtionem *iuris & de iure* in hæreſi inducit, contra quam probationem in contrarium non admittendam, ſed ſuſpectum *velut hæreticum* condemnandum eſſe cenſent, quales ſunt, qui vt *ſuſpecti de hæreſi* nolunt iuramento ſe purgare vel abiurare hæreſin, qui vt confeſſi & conuicti *de hæreſi* condemnantur; *c.* 13. *verſ. qui autem. X. de hæreſ. c.* 8. *eod. in* 6. vel ſi citatus de fide reſpondere nolit, & ex hac cauſſa excommunicatus per integrum annum in illo ſtatu inſorduerit. *c.* 7. *h. t. in* 6. Conf. LIMBORCH. *in hiſtor. inquiſ. lib. III. c.* 2. *p.* 213. violenta.

§. XXVI. Inter hos gradus hoc diſcrimen conſtituunt, quod *leuiter ſuſpecti* ne quidem denunciandi ſint, vt cenſuit DANDINVS *de ſuſp. de hæreſ. prælim. IV. n.* 5. ideo quod in tam graui crimine ex *leui cauſſa* non ſit vagandum cum alterius exiſtimatione, quæ non poteſt non per talem inquiſitionem lædi. Sunt enim indicia, quæ huc pertinent, admodum *remota*, & plerumque *temeraria*, quæ non fundant inquiſitionem. Proximiora indicia operantur *vehementem præſumtionem*, vt talis præſumatur *velut hæreticus*, & ideo denunciandus ſit a quocunque ſub pœna excommunicationis. Huc refert DANDINVS *cit. l.* eum, qui, viuente prima vxore, aliam ſcienter ducit, quod bigamus non recte cenſeatur ſentire de *ſacramento matrimonii*, exemplo Lutheranorum Italiæ propinquorum, & Turcarum, pluralitatem admittentium. Equidem Turcarum dogma illam admittere, in propatulo eſt; ſed euidens & malitioſa calumnia eſt hominis perditiſſimi, Lutheranos, vbicunque demum habitent, eſſe patronos bigamiæ, adeoque impia autoris concluſio eſt, ideo

Leuiter ſuſpecti non ſunt neceſſario denunciandi,

omnino vehementer ſuſpecti,

bigamum de hæresi suspectum esse, quod ex Turcarum & Lutheranorum doctrina hæc processerit. Tali *suspicione vehementi* laborantes congrua purgatione vel tortura suam innocentiam probare debent, alioquin vt hæretici damnantur. *c. 9. h. t. in 6.* Præterea vero non omnem effugiunt censuram, etiam post *abiurationem*, quippe qua tantum a rogo se liberant, vt infra plenius explicandum erit. Denique *violenta suspicione* laborantes, vt hæretici condemnantur, & *absolutione* atque *reconciliatione* indigent, si submisse deprecantur lapsum: impœnitentes rogo imponuntur. In singulis gradibus fere *crimen suspecti* sese exserit; sed magis in posterioribus duobus gradibus, prout distincte explicandum erit.

violenter suspecti vt hæretici plectuntur.

Machiauellismus ecclesiasticus latitat in crimine suspecti,

§. XXVII. Iuuat nunc ire per *exempla* & *indicia*, quæ ad hunc vel illum gradum referri solent, vt inde liqueat, quam lubrica hæc sit doctrina, & ita comparata, vt secundum passiones inordinatas & odium iudicis, illa, quæ aliis *leuis* censetur suspicio, possit detorqueri in *vehementem*, quæ simul proximam viam præbet ad *violentam*, vt vel innocentissimus in hoc *crimen suspecti* incidere, ac *velut hæreticus* condemnari queat. Quascunque enim regulas, præcautiones & limitationes formauerint, illæ tamen non sufficiunt, nec facile alicui prosunt, si in iudice odium vel inuidia prædominatur: sin amicitia vel fauor, *vehemens* facile degenerabit in *leuem*, vt ex hac inquisitionis fundamentum deficere videatur. Denique non male forsan dixeris, *Machiauellismum ecclesiasticum* in *crimine* hoc *præsumto* latitare, quo plerumque vtuntur præpotentes ad opprimendum eum, qui vel ab ipsorum moribus adhorret, vel qui ex aliis caussis non tolerandus videtur. Suspicio hæc, quam trado, non est vana, aut improba, sed a viris sincerioris animi agnita & approbata. Prodeat in scenam IOANNES LASSENIVS, Theologus Danus, qui *arcana atheistico-politica* contra ecclesiasticos Machiauellistas edidit, eisque varia præcepta *pseudo-politica*, quæ ex eorum principiis hausit, per ironiam præscripsit. Axioma eius XI. est sequens: *SI BONVM NOVERIS, ARGVTIIS TVIS CONTRARIVM, EN REMEDIVM, HÆRETICVM DICITO. OBTINEBIS OMNIA, RELIGIONIS MAGNA VIS.* Subiicit huic axiomati Machiauellistico hanc exegesin Germanicam: Solten sich auch noch andere einfinden, die dem Estat auch zuwider wären, und die Griffe und Schliche nicht approbiren wolten, und es wolte das Wort, SEDITIO, (de qua antecedens axioma formatum erat) nicht mehr helfen (denn es ist wahr, wenn man mit einem Dinge

quod Lassenius eleganter obseruauit (1) in oppressione optimorum virorum.

gar

gar zu offte aufgezogen kommt, wird es endlich stinckend, und die Bauren fangen an, es zu mercken) so ist dieses ein bewährtes Mittel, daß man ergreiffe religionem, und sage: Dieser Kerl hat keine rechte Religion, er ist unserm Gottesdienst zuwider, er führet in seinen Schriften verdächtige Reden, er suchet die Leute *sub specie recti* zu verführen, er hat unter glatten Worten, die er ausgiebet, einen heimlichen Gift der Ketzerey verborgen, was gilts, das einige Wort wird bald etwas fruchten. Es werden zum wenigsten etliche anfangen, eine Suspicion zu bekommen, absonderlich, wo solche Worte ein alter Statist oft wiederholet; andre, die es noch nicht glauben wollen und Beweiß suchen, die fange man mit andern Mitteln. Man darf ihnen nicht eben sagen, worin diese oder jene Ketzerey verborgen, gnug ists, daß man saget: Er ist ein Ketzer, er dienet hier nicht, er suchet mit schönen Worten die Leute zu verführen, er gehet mit einer bösen Religion schwanger, die Zeit wird es ausweisen. Er ist papistisch, höret ihr nicht, wie er die guten Wercke ausstreichet? Er ist ein Quäcker, höret ihr nicht, wie er die Leute um der Laster strafe? so gar, daß er auch Obrigkeit und Prediger angreifet, und das ist eben der rechte *Quackerismus*. Fordert man noch mehr Beweiß, so wird es einem Statisten sehr geringe eines solchen Kerls Worte zu verdrehen, und ihnen einen andern sensum anzudichten. Und dieses ist darum nicht unrecht, denn es geschichet alles propter commodum rationis status, diese in ihrem Wesen zu erhalten. Vor allen Dingen ist das heutiges Tages das beste Mittel, jemand verdächtig zu machen. Man sage nur, er sey ein Quäcker, ein Weigelianer; fragt man, warum? so sage man: *sufficit me dixisse*. Ich bin dazu bestellet, ich soll wachen für euch, ich kenne den Vogel an seinen Federn. Will es noch nicht helfen, so gehe man des Kerls Leben durch. Man sage: Ist er nicht ein Quäcker, warum hält er denn in seinem Hause Bet-Stunde? Warum *conferir*et er mit andern Leuten in Glaubens-Sachen? Warum klaget er, und saget, daß alles heutiges Tages verwirret sey? Das ist aber die rechte Art der Quäcker: Ist was verwirret, so seynd wir dafür, wir wolten solche Dinge nicht verschweigen oder vermänteln, sondern vielmehr abthun und verlassen, dafür halte uns iederman. Denn in solchen Fall muß man es machen, wie die Politici an des Darius

Hofe mit dem Daniel. (Dan. VI.) Dann, sprachen sie nicht, wir werden keine Sache zu Daniel finden, ohne über seinem Gottesdienst. Ist er nicht ein Quäcker? warum hat er denn gewisse Fasttage für sich in der Woche angestellet? Ist er nicht ein Quäcker, warum ist er denn mit andern Leuten nicht lustig und frölich, und enthält sich aller Gastereyen, da man wacker trinckt, frißt, und allerhand Kurtzweil treibet? Ist er nicht ein Quäcker, warum verwirft er denn die heutigen alamodischen Trachten, und hält sich in Kleidern anders denn andre Leute? Siehet man derhalben, daß solch ein Kerl aufstehet, der zu viel betet, der zu christlich lebet, und gerne wolte nach der alten apostolischen Art die Dinge eingerichtet wissen, so fahre man also fort heraus, und sage, er ist ein Quäcker, was gilts, es wird ihm Verdacht gnug geben, und er wird nicht bleiben können. Denn den Quäckern ist man keine Herberge zu geben schuldig. Also muß es seyn, soll Ratio status beste- hen, und nicht die Statisten samt dem Staat untergehen. Dann hilf GOtt! wo man solche Kerle wolte einnisten lassen, so die Wahrheit sagen, und also von der Apostel Art schwatzen, wie viel würde unsern Statisten jährlich an Intraden entgehen? Die Apostel waren Bettler, wir aber nicht also, wir sind Herren, und wollen Herren bleiben, die mit güldenen Netzen fischen. Trotz Apostel! trotz Wahrheit! Wer dawider saget, Quacker esto! das ist ein Fund, der nicht mit Gelde zu bezahlen, und den die Statisten jährlich nicht um 1000. Ducaten missen solten. Es ist aber nicht genug, daß man allein an einem Ort die Wahrheit verjage, man muß auch zum Schein, daß alles um der Religion willen geschehe, an andre Oerter schreiben mit beweglichen Worten und Contestirung seiner Condolenzen; man habe vernommen, daß auch daselbst Quacker seyn, (das ist rechtschaffene fromme Christen-Leute, dann es sind nicht alle Quäcker, die man nothhalben Quäcker nennen muß) man möge doch zusehen, daß man sie auch da ausrotte, alsdenn bekömmt unser Procedere überall einen guten Schein.

Suspectus enim est, qui a communi vita hominum dissidet

§. XXVIII. Ne credas, hæc pseudo-politica principia esse vanas summi Theologi cogitationes & mera somnia, probationem eorum liquidam ex decretis pontificum dabo, quamuis praxis pessima proh dolor! per varia secula vsque ad nostra tempora hæc principia in quibuscunque fere ecclesiis fouerit. Ad *pseudo-politica principia* retulit

sum-

ſummus Theologus, quem modo laudaui, artem, hominem innocentem in *crimen ſuſpecti* vocare, (1) ſi a communi vita & moribus ceterorum diſſidet: (2) ſi forſan occulta celebrat conuenticula. Vtrumque approbat INNOCENTIVS III. *in cap. 13. verſ. adiicimus. h. t.* iubetque, vt hi denuncientur mox epiſcopo, *qui occulta conuenticula celebrant, ſeu a communi conuerſatione fidelium & moribus diſſident.* Qui ergo abſtinent ab illecebris huius mundi: qui omnem in veſtibus aliisque ornamentis ambitionem vitant fugiuntque: qui comeſſationibus & compotationibus abſtinent: qui bachanalia in Italia alibique ante quadrageſimam vſitata damnant: qui vnicum illud bonum duntaxat quærunt, & in quotidiana abnegatione ſui ipſius viuunt, reuera a communi conuerſatione fidelium (h. e. chriſtianorum, qui *nomine* tales ſunt) & moribus diſſident, & ita ſecundum hoc principium pſeudo-politicum non poſſunt non *ſuſpecti de hæreſi* fieri. Inueteratum hoc malum in clero Romano iam olim viguiſſe BARON. *ad annum 1016. n. 5.* fatetur, *adeo vt vel ex ſuſpicione impetu ferrentur in innocentiſſimos. Sed*, pergit, *vt contingit ſæpe pecuariis canibus in amicos ferri, quos, cum extraneo indutos habitu viderint, exiſtiment inimicos;* ita ſæpe quoque contingit, vt eum inuadant & in ſuſpicionem hæreſeos adducere conentur clerici, quem a ſuis moribus & vita diſſidere cenſent. Illuſtrat hoc exemplo SIMEONIS eremitæ, refertque eum viſitaſſe circumeundo varia ſanctorum corpora, & tandem quoque Romam anno 1016. veniſſe, atque in eccleſia Lateranenſi congregatam ſynodum ſub BENEDICTO VIII. deprehendiſſe: *in qua*, pergit ex ſcriptore vitæ eius, *cum deuotæ orationis moram, vt ei ſemper conſuetudo erat, diu in longum protraheret, vnus ex clero, nequitiæ & ſuperbiæ furore plenus, Simeonem, virum ſanctum & catholicum, omnibus in ſynodo reſidentibus ore polluto infamauit hæreticum*, dicendo: *Nonne omnes videtis in viſu & in inceſſu, & totius corporis geſtu, hominem hunc prauum & impoſtorem hæretice agere?* Ex ſolo itaque aſpectu & externis moribus eum de hæreſi infamauit, & quia præterea ex Armeniorum gente erat, qui occidentalibus ſuſpecti videbantur, æque abſurde ac impie eum in ſuſpicionem criminis ex *natione* deducere conabatur, ac quidem inquiſitor Valentinus IOANNES a ROYAS *in tr. de hæret. p. 1. n. 208.* Germanos, Gallos, atque Anglos ſuſpicione hac laborare, inſulſe ſibi perſuadet. *Ideo*, ait, *non erit iudicium temerarium, ſed iuri conſonum, verba dubia, ab homine Gallo, Anglico, vel Germanico prolata, in deteriorem partem interpretari*, quod is ex ſuſpectis regnis ortum traxerit, &

& celebrat conuenticula ex mente iuris canonici

& praxi anti-qua

exemplo Simeonis,

fic ſuſpectus de hæreſi fuerit, de quo ſuſpicionis fundamento conſulendus DANDINVS *de ſuſp. de hæreſ. in prælim. V.* Adeo vero diuturnior deuotio eo tempore inſolita viſa, ipſaque pietas ſuſpecta clero deperdito fuit, vt ex hac nota hæretici agniti vulgo fuerint, ideo quod Manichæi paſſim occidentem infeciſſent, vt ait BARONIVS *cit. l. n. 6. cum eſſe conſueuerit affectata ſanctitas, ne detegerentur, plane euenit, vt ex iisdem notis viri etiam ſanctiſſimi infamarentur*, & ægre SIMEON furori inſanientis cleri exemtus fuerit. Fata B. ARNDII notiſſima ſunt, qui impio clero ideo ſuſpectus de hæreſi viſus fuit, quod vitam in chriſtianis meliorem & ad imaginem CHRISTI effigiatam, & ſic alios mores deſideraret, ſeſeque ad hanc doctrinam componeret. Quia vero hæc doctrina a vita & moribus *impii cleri* diſſidebat, ſuſpicione de hæreſi varia eum infamarunt, in quam etiam alii ſanctiores Theologi, vt GERHARDVS, SPENERVS aliique coniecti ſunt. Hac de cauſſa hic *in conſil. theol. germ. P. III. c. 6. art. 1. diſt. 4. ſect. 33. p. 619.* notanter ſcribit: Die Luſt, andre zu verketzern, währet ſchon lange, und mögen wir faſt allgemach gewohnen, dergleichen zu hören. Daß auch der liebe Arndius noch ſo böſen Namen bey einigen behält, hindert ſeiner Seligkeit nichts, ſo wird auch ſein Gedächtniß nichts deſto weniger im Segen bleiben bey allen denen, welche ihn mit Verſtande geleſen, und etwa einen Geſchmack von geiſtlichen Dingen haben. GERHARDVS pariter de calumniis in ſemet iactis hæc cecinit:

Arndii, Speneri, Gerhardi.

Qui ſtudium hoc æuo pietatis gnauiter vrget,
Et Sophies partem tractat vtramque ſacræ:
Ille Roſæcrucius vel Weigelianus habetur,
Et nota turpis ei ſcribitur hæreſeos:
De me non verita eſt vitioſa calumnia id ipſum
Spargere & his nugis conciliare fidem.
O cæcas hominum mentes, o pectora cæca!
O ſine iudicio debile iudicium!
Diſcite quæſo prius, quis vere Weigelianus,
Quisque Roſæcrucius, diſcite quæſo prius.
Diſpellunt radii ſolares nubila cæli,
Lux veri ex falſis clarior emicuit.

Idem obſeruauit B. BRVNNEMANNVS *lib. 1. iur. eccl. c. 1. §. 7.* aitque: *Conqueritur* B. MEISNERVS *in præfat. medit. ad Euang. feſtiu. refrixiſſe in*

in multis pietatem & charitatem: vix deplorari posse huius seculi iniquitatem: vix amplius vrgeri posse pietatis studium sine SVSPICIONE HÆRESEOS Weigelianæ.

§. XXIX. Quia vero (II) plurimi curios simulant & bachanalia viuunt, inde non mirandum est, optimam *calumniandi* innocentes occasionem illis videri, si eos *suspectos de hæresi* facere possunt. Norunt, hæreseos infamiam infinita mala parere: famam virorum inclytorum sugillare atque lædere, imo primum quasi fomentum esse, quo hi possunt opprimi, quorum interitum meditantur. Sciunt, eorum a pluribus laudari & probari zelum, qui pro *puritate fidei* suscipitur, adeoque hunc primum gradum esse inclarescendum. Inde viros, in magna existimatione positos & eruditionis laude celebres, adoriuntur, verba captant, consequentias periculosas inde eliciunt, & omnem mouent lapidem, vt in *suspicionem hæreseos* eos adducant. Vno verbo: hæc doctrina, quæ *suspicionem de hæresi* fouet, defendit, imo criminibus accenset, plerumque tutissimum portum calumniatoribus præbet, quo se recipere & impune calumnias quascunque in innocentes, integros, præstantesque viros euomere possint. SPENERVM, virum integerrimæ fidei & morum christianorum, id vnice excruciauit, quod ex plurimorum calumnia, qua ipsum *suspectum de hæresi* reddere omnibus viribus annisi sunt, *lapis offensionis*, in quem plures peccarunt, fuerit, quamuis simul inde lætitiam ceperit, daß dem Satan, vt scribit *tom. III. conf. theol. c. 6. art. 1. D. 4. sect. 1. p. 532.* sein Stück nicht angegangen, welcher nicht nur gesucht, das arme und wenige Gute, so hier, oder von uns geschehen mag, zu unterdrücken, welches endlich keine so grosse Sache wäre, sondern damit auszurichten; wo er durch die *Calumnien* den Sieg erhalten, und es dabey hätte bleiben müssen, unsre Sache und Vornehmen wäre irrig und schädlich gewesen, daher unterdrücket worden, daß, wo irgend anderswo ein Christlicher Lehrer eine redliche Intention hätte, das Gute mit Eifer zu thun, und den Greueln sich mit Macht zu widersetzen, derselbe sich durch unser Exempel intimidiren und furchtsam machen liesse, die Wahrheit bey sich aus solcher Sorge in Ungerechtigkeit aufzuhalten, oder ein solcher stracks desto stärckern Widerspruch und Obstacula befände, weil dergleichen an unserm præiudicio bereits durch die Erfahrung schädlich und unterdrucks würdig erkannt worden wäre. Plena est *tota epistola* de calumniis eorum, quibus hi, qui artem profitentur, alios de *suspicione hæreseos* infamandi, vti solent contra eos, qui norunt, chri-

Deinde (2) in hoc ficto crimine latitat præsidium persequendi optimos viros,

& inclarescendi

ex calumniis innocentium,

christianam religionem alios mores aliamque vitam postulare, a quibus longe alieni sunt calumniatores. Horum primaria cura, vt finem propositum obtineant, esse solet, vt primo innocentes ex variis consarcinatis caussis suspectos reddant, paratos se defendere repellant, & quoscunque adhortentur, ne *apologias* eorum legant, veneno acuto & vix apparente infectas, ne incauti capiantur. Etiam hoc axioma *intimæ artis Machiauellistæ* esse, recte censet IOANNES LASSENIVS *cit. l. p. 147.* atque hoc *axioma pseudo-politicum* præmittit: *DEFENDERE CVPIENTEM, NON AVDITO: STET PRO RATIONE VOLVNTAS, SALVS PVBLICA*, addita hac exegesi: Würden aber solche Leute, die man aus Städten bevor ohne Ursach und wider Billigkeit treiben lässet, anhalten, man möge sie überweisen irriger Lehren, sie wolten sich so dann verantworten oder unterrichten lassen; so muß kein Statist Ohren haben. **Weg, weg, creutzige ihn!** muß es heissen; Es ist allbereit beschlossen; ihr seyd Schwätzer, Ketzer und Schwärmer. Es ist decretiret, ihr sollet zum Thor hinaus, denn ihr erreget die Stadt. Warum seyd ihr nicht bey den alten Leisten geblieben? habeatis vobis. Gehet fort. Denn wenn es erst zur Defension kommt, dürften diese wol solche argumenta vorbringen, daß das Decret müste wieder umgestossen werden. Darum ist es eine herrliche Sache, wenn collegialiter ein Ding beschlossen, so hat es vim stringentem, das decretum ist so dann infallibile, und darf Niemand dawider brummen. Das wissen die Papisten wohl, darum halten sie so viel auf ihre concilia, von welchen sie sagen, daß sie nicht irren können. Gehet denn nun ein dergleichen Verklagter und ungehört Verdammter gleich klagen an andre Oerter, wird er doch von andern wenig gehöret werden, denn man wird überall sagen: Seyd ihr an diesem oder jenem Ort von den vortreflichsten Statisten verdammet, wer kan euch weiter helfen? Euch wird kein Unrecht geschehen seyn, denn das sind alte Leute, welche so viel Jahr her allbereit practisiret haben; sie wissen wohl, was sie thun sollen. Denn es ist ein grosses Ding um einen alten Statisten; dem wird überall geglaubet, darum muß er auch um desto mehr seine Autorität in acht nehmen, damit daß sie nicht zur Cadenz komme, welches sonst gar leicht geschehen.

quod pseudo-politicis principiis recte annumerat Lassenius.

§. XXX. Præsertim vero (III) magis ingeniis, quibus vltra vulgus sapere datum est, hoc fatum imminet, vt ab inuidis in suspicionem *hæreseos*, imo, quod plus est, *magiæ* deducantur; nam eo ipso,

Vlterius (3) hoc pessimo remedio præstantissima ingenia

ipso, quó hæc eis attribuitur, per indirectum sunt grauiter *suspecti de hæresi*, quod *pactum cum diabolo* iniuerint, vt strenue adstruit DANDINVS *de suspect. de hæres. c. 2. sect. 1. p. 149. sqq.* & SIMANCAS *de cathol. instit. tit. 31. n. 8.* Notum est, peculiarem spiritum familiarem seu dæmonem attributum fuisse SOCRATI, ARISTOTELI, PLOTINO, PORPHYRIO aliisque, imo ipsi SCALIGERO & CARDANO, vt docet NAVDAEVS dans *apologie pour les grands hommes, soupçonnez de Magie c. 13. p. 212. seqq.* quorum stupenda eruditio per calumniam inuidorum magicis artibus adscribi meruit; Nec hoc insolitum esse censet credulus DANDINVS *cit. l. subsect. 2. n. 25. p. 160.* aiens: *Dæmon quandoque & artes & scientias docet; scientiæ enim nostræ dependent ab intellectu agente (quem illustrare potest dæmon) sicut a primo principio. Verum est, quod dæmon omni conatu procurat homines, non ad scientias, sed ad errores reuocare: tametsi ipse præter Socratem & alios, Aristotelem etiam philosophum reddiderit.* Optima ergo via est, eos, quos ingenio nostro superare non possumus, de *magia* & *hæresi suspectos* reddere, eorum conatibus, ne inclarescant, resistere, & ita eosdem opprimere. Est enim hoc stratagema iuxta DANDINVM admodum probabile, quod vulgi mentem facile ferit, vt ingenii præstantia & acumen magis noceat quam prosit in iis locis, in quibus *criminis suspecti* sedula habetur ratio. Nam licet forsan hæc *suspicio leuis* esse videatur; facile tamen augeri potest, si modo ante omnia ad *inquisitionem* raptus fuit. Certum autem & indubitatum est, ait IO. A ROYAS *P. II. de hæret. n. 20. inquisitores fidei contra aliquem in crimine hæresis posse ex leui & modica suspicione procedere, vt suspectus interrogetur, quid sentiat de fide?* Si comparere nolit, ægre ferens, dotes ingenii singulares in suspicionem *pacti cum diabolo* initi vocari, excommunicandus, & post annum, nisi absolutionem petierit, *velut hæreticus* condemnandus est iuxta processum *in c. 7. h. t. in 6.* præscriptum. Etiam hoc stratagema Machiauellistis suppeditat IO. LASSENIVS *in arcanis atheist. polit. p. 149.* in sequente axiomate: *QVEM VLTRA VVLGVS SAPERE NORIS, SPIRITVM FAMILIAREM HABERE DICAS: OMNIA RATIONI STATVS INSERVIENTIA CONQVIRITO.* Addit vero hanc axiomatis illustrationem: Noch ein ander bewährtes Mittel ist, iemand verdächtig zu machen, der etwa herrliche Gaben hat, und dem der gemeine Mann anhänget, ihn etwa unterhält, dadurch besorglich die Intraden der Statisten dürften geschmählert werden; man saget, der Kerl hat einen *spiritum familiarem*, es gehet nicht recht mit ihm zu; von ihm selbst kan er

facile in suspicionem hæreseos & magiæ deducuntur.

quod etiam Machiauellismo attribuit Lassenius,

das Ding nicht thun. Denn es geschiehet oftermals, daß mancher Kerl so gute Dinge stiftet und schreibet, daß man nichts dawider zu sagen hat, auch nichts conquiriren kan, zu der Zeit muß der Teufel aus Noth helfen. Man sage nur: **Er habe einen** *spiritum familiarem*, davor wird bald jederman erschrecken. Denn wer wolte vor dem Teufel nicht Abscheu haben? Fragt man, wo ihm der Teufel sitze? so kan man alsdenn auch leichtlich was erfinden: die Zeit und circumstantien geben solche Dinge schon an die Hand. Wirft man aber vor: der Mensch bete fleißig, er führe ein gutes Leben, und schreibe herrliche geistreiche Bücher; so diene einem solchen zur Antwort: Ob man nicht in heiliger Schrift gelesen, daß auch der Teufel in einen Engel des Lichts sich verstellen könne? Summa, in der Zeit der Noth muß man alles conquiriren, sonderlich wenn ratio status anfänget zu wancken, denn mag helfen, wer da kan, es sey weiß oder schwartz. Die Statisterey kan alles wieder gut machen; Lügen muß man alsdenn auch stattlich können, und aus einer Mücke wissen in einem Augenblick einen Elephanten zu machen. Hac methodo vsi sunt *fratres ignorantiæ*, eo imprimis tempore, quo inter eruditos barbaries maxima regnabat, linguarumque orientalium studium plane consenuerat, vt seculi XV. fata ostendunt. Hoc quidam studia elegantiora reducere studuerunt, sub grauissimis licet contradictionibus, quas enarrat HERMANNVS VAN DER HARDT *in histor. liter. reform.* Ipsum REVCHLINVM vt *suspectum de hæresi* ab HOOCHSTRATO delatum fuisse, constat, quod vltra vulgus saperet, & *Hebraicis* potissimum delectaretur *studiis*, rudibus eo tempore valde suspectis, quorum e numero quoque erat HOOCHSTRATVS, homo insulsus & imperitus. Adhuc tempore ESPENCAEI Græcis & Hebraicis linguis inclarescentes suspecti de hæresi ab imperitis, quorum insignis turba erat, traducebantur, vt testantur Autores *thesauri theologico-philologici in præfat.* docentes, *non fuisse citra periculum, supra vulgus sapere*, *fatente etiam ingenue* CLAVDIO ESPENCAEO: *græcum aliquid nosse fuisse suspectum, hebraice vero prope hæreticum.* Nec hoc negarunt ipsi Triuultini dans *les memoires pour l' histoire des sciences & des beaux arts de ao. 1701. art. XI.* vbi præfationem prædictam referunt, & sub examen reuocant. ERASMVS non alia de causa hæreseos accusatus est a monachis aliisque indoctis theologis, quam quod *barbariem monasticam* impugnaret, & bonas instauraret literas, imprimis vero græcæ linguæ peritiam serio iuculcaret. Periculum ex linguis græca & hebraica immi-

quod ex fatis, seculi XV. illustratur.

minere rei ecclesiasticæ, clamabant imperiti, nil nisi suspiciones hæreticæ prauitatis spirantes, adeo vt, cum Hieronymum edere incœpisset ERASMVS, *occurrerent quidam graues viri vel insignes, vt sibi videbantur, theologi, per omnia sacra typographum obsecrantes, ne quid græcitatis aut hebraismi pateretur admisceri; ingens in eis literis esse periculum, nec quicquam esse fructus, ad solam curiositatem esse paratas*, vt verbis ERASMI refert VAN DER HARDT *cit. tr. P. I. p. 22.*

§. XXXI. Denique (IV) obseruandum, hoc *crimen suspecti* de iure canonico esse illud scutum, quo suum tegere solent liuorem & malitiam persecutores eorum, quos *intolerabiles* censent, vulgo die Ketzermacher, oder Ketzermeister; quid enim vt plurimum aliud hi heroes intendunt, quam hominem bonæ existimationis traducere, quod suspectas opiniones foueat, quodque quæcunque agat scribatque, nobis suspecta esse debeant? Tales enim *hæretifices*, si ita loqui licet, ecclesiæ admodum vtiles esse creduntur, quippe qui pro ecclesia eiusque salute pugnare, pro *fide*, eiusque *puritate* solliciti esse, & lupos abigere ab ouili dicuntur. Quid? quod omnes ad accusandum *hæreticum* vel *suspectum* obligentur, cum hæresis dicatur crimen reipublicæ christianæ perniciosissimum, & quia nullum crimen grauius est, ideo confestim sine mora aliqua ad accusandum vel denunciandum properandum est. Qui enim alios, cum potest, ab errore non reuocat, se ipsum errare demonstrat, iuxta *c. 2. X. h. t.* quod posterius sedulo præcauere student hæretifices: ideo clamant: ideo accusant: ideo libellos refutatorios scribunt, idque se vi *conscientiæ* facere protestantur, iuxta *c. 47. C. 2. q. 7.* quod illius non sit dissimulandum opprobrium, qui probra nostra deleuit, vt loquitur INNOCENTIVS III. in *c. 15. X. de Iud. & Sarac.* Imo addunt, se iuxta doctrinam IO. A ROYAS *in singular. fidei p. 12. n. 17.* violenter suspectos de hæresi reputandos, si tacerent, nec communem vigilantiam & sollicitudinem contra hostes communes & insidiatores adhiberent. Palam ergo est, *hæretifices* optimam defendere caussam & præsidium ex iure canonico habere tutissimum. Eadem quoque apud protestantes luditur fabula. Impunis *hæretificum* vtplurimum audacia, & sceleri re vera ius datum; quod semper tales simulent se caussam Dei agere. Refert B. SPENERVS *tom. III. consil. theol. c. 6. art. 2. sect. 11. p. 878.* se ex relatione cuiusdam intellexisse, daß ein vornehmer Theologus solte gesagt haben, wenn 3. oder 4. Theologi, die in Ansehen sind, zusammen halten wolten, daß sie den vierten oder fünften leicht zum Ketzer machen könten. Ita enim se opti-

Denique hoc remedium inseruit iis, qui studio hæretificandi dediti sunt,

quod iuri canonico debetur,

& impunitum est,

ob studium bene merendi de ecclesia

optime meritos de ecclesia esse censent plurimi, & quia plerique studio *bene merendi* ducuntur, nulla commodior occasio reperitur, quam *crimen suspecti* vrgere, in vsum sedulo reuocare, & illud iis imputare, quorum merita in ecclesiam forsan diis minorum gentium obstant, ne inclarescere possint. Confirmabo hoc testimonio prudentissimi Theologi SPENERI *tom. vlt. consf. theol. c.* [illegible] *art. 4. sect. 10. p. 497.* Ich bedaure das Unglück unserer Zeit, daß es leider, sonderlich bey unsrer Religion, dahin gekommen, daß sich viele kaum ihrer Meinung nach um die Kirche besser verdient zu machen glauben, als wo sie Mitbrüder um dieses oder jenes willen zu Ketzern machen, oder doch in Verdacht ziehen können; und will man die Evangelische Religion fast insgesamt nur auf gewisse Formuln setzen, da, so bald eine Sylbe von der gemeinen Art, ob wol bey behalten gesunden Verstandes, abgewichen worden, alle Reinigkeit der Lehre in Gefahr zu stehen, wo nicht gar verloren zu gehen geachtet wird, darüber man fast gar Glauben (der gewiß mehr in Kraft als Worten stehet) und Liebe vergißt. De hoc *pruritu meritorio* vel quasi, vt credunt hæretifices, IDEM denuo agit *cit. l. c. 6. art. 2. sect. 22. p. 292.* imprimis vero *tom. III. c 6. sect. 10. p. 728.* vbi ita: Gewißlich diese Unart, welche sich bey vielen findet, daß sie so gerne Ketzer machen, und meinen, darin bestehe ihr Eifer, den sie bey Behaltung der reinen Wahrheit (die an sich freylich eine Pflicht ist, daran wir allen Fleiß anwenden sollen) wo sie andrer ihre Worte mißdeuten, und aus ieglichem erzwungene Folgen machen, an die die Auctores nicht gedacht haben, ist eine unsrer Zeit so gemeine als gefährliche Seuche, daß man sie fast morbum epidemicum ecclesiæ nennen solte. Et tamen hic morbus inter *virtutes* & *opera meritoria* laudatur, illisque inuisus tantum atque intolerabilis esse videtur, qui ipsi suspecti sunt de *hæresi;* hæreticos enim non esse persequendos atque a præsepibus ecclesiæ arcendos, plusquam hæretica propositio esse creditur.

obseruante Spenero,

§. XXXII. Ostendi, in *crimine suspecti* eiusque *persecutione*, secundum praxin canonicam, omnibus religionibus fere familiarem, contineri vtplurimum 1) *arcanum atheistico-politicum* vel *Machiauellisticum:* 2) impunem calumniandi & lacessendi audaciam: 3) ingenia magna opprimendi artificium insigne: 4) hæretificum *molimina meritoria*, vti vulgo vocantur. His adde 5) prætextum insignem, *caussam fidei*, quæ exorbitantem & irregularem prorsus fauorem habet, *c. 8. 18. h. t.*

Prætextus vltimus petitur a fauore fidei.

h. t. in 6. clem. 1. eod. & *ab omni iure* deuiare, omnem captiuare rationem, nec iudiciis laicorum ratione corrupta vtentium subiecta creditur. Etenim α) *caussa fidei* ad multa obligat, quæ alias sunt voluntaria: β) multa imo infinita remittit, quæ alias præcepta: γ) multa prohibet, quæ alias permissa: δ) quæ alias valide gesta, annullat, & contra ε) quæ alias nulla & irrita, fiunt valida, quæ omnia ex iure canonico infra *§. XLI. sqq.* illustrabo. Immanitas videlicet plusquam barbara contra hæreticos *zelus ecclesiasticus* & *diuinus* creditur: odium eorum, qui suspicione hæreseos laborant, censetur *singularis fidei effectus*, qui a vera fide longissime aberrat. Vno verbo: *suspicio de hæresi* infinitis malis, vicem pœnæ grauissimæ sustinentibus, subiecta est: *orthodoxia* bene beateque viuere concedit, vbi sola *fide intellectuali* sed *mortua* viuitur. DE LA ROCHE *dans la bibliotheque Angloise tom. 1. P. 1. art. 9.* literas ministri cuiusdam ecclesiastici ad studiosum theologiæ sermone anglicano scriptas gallico idiomate recensuit, in quibus inter alia, *mala* huius *suspicionis*, & commoda *orthodoxiæ*, etiam extra Romanam ecclesiam, depingit. Placet potiora eius verbis hic repetere, quæ de appellatione *hæretici p. 223. sq.* attulit: *C'est vn terrible mot, quoi qu' il n' ait aucun sens dans la bouche du peuple, ni aucune mauvaise signification en lui même. On suppose, qu' il renferme toutes sortes du mauvaises qualitez: il fait tout paroitre odieux & difforme: il rompt l' amitié la plus etroite: il etouffe les sentimens d' affection les plus iustes & les mieux fondez. Du moment, qu' vn homme passe pour heretique, la charite consiste a agir contre les regles, qu' elle prescrit; & plus on viole les loix divines par rapport à l'heretique, plus on croit rendre seruice à Dieu.* Post pauca pergit de his, quos suspicio hæreseos onerat: *Considerez, je vous prie, ce qui arrive, lors qu' vn homme est soupçonné d' heresie. Des que vous passerez pour heretique, vous ne serez plus en etat d' edifier vos paroissiens. Je suis sûr, qu' vn aussi honnête homme, que vous, doit regarder cela comme vn grand mal. Pendant que vos paroissiens croient, que vous etes orthodoxe, votre bonne conduite, votre temperance, la maniere affable, dont vous vous entretenez avec eux, le soin que vous avez de consoler les malades & les affligez, toutes les qualitez, joientes à une maniere d' instruire aisée & pleine d' affection, ont beaucoup d' influence sur eux; & vous les conduisez comme il vous plait. Ils admirent votre bon exemple, & ils tâchent de l' imiter: votre conduite reguliere est vne reproche tacite, lors qu' ils sont mal: votre presence même est vne leçon de vertu;*

Appellatio vero hæreseos terribilis sit

multis referta malis,

& l'on ne sauroit nier, que vous n'ayez deja fait beaucoup de bien pendant le peu de temps, que vous avez eté parmi eux. Mais des qu'ils vous soupçonnerent d'heresie, n'esperez plus de leur être utile. Ceux qui avoient auparavant une secrete veneration pour vous, croiront, qu'il est de leur devoir de vous diffamer. Ils traiteront votre vertu d'hypocrisie, & votre humilité d'orgueil. Il vous regarderont comme un réprouvé, & ils s'imagineront, que le diable a eu part à tout, ce que vous avez fait. Pour donner des preuves solides de leur orthodoxie, ils mepriseront votre doctrine, votre bon exemple; & afin, qu'on ne s'imagine pas, qu'ils sont infectez de vos erreurs, ils retomberont dans les vices, aux quels ils avoient renoncé & ils aurons soin de ne plus profiter de vos instructions. In sequentibus alia infinita mala, quæ ministris ecclesiæ *suspectis* imminent, conglomerat, & in scenam producit, ac tandem subiungit commoda infinita *orthodoxiæ* annexa. *L'orthodoxe vit tranquillement & à son aise: on extenue, on excuse ses fautes, ou plutôt on les oublie entierement. Sa violence passe pour un zele louable, & son indiscretion pour un bon naturel. On attribue ses méprises à un defaut d'attention: & si l'on ne peut les iustifier, on dira, que les plus grands hommes se trompent quelque fois, & que les Ecrivains du premier rang ne sont pas infallibles. Peut-estre même que ses fautes lui seront avantageuses: On montrera que la bonne cause, qu'il soutient, l'a fait tomber dans erreur. On donnera des eloges extraordinaires à son savoir: tout le monde louera ses bonnes qualitez, & on mettra ses vertus dans leur plus beau jour, a fin de cacher ses défauts. En un mot, l'orthodoxie sert à expier toutes sortes de vices, & l'heresie detrouit toutes sortes de vertus.*

omnem ædificationem ecclesiæ impedit, opinio vero orthodoxiæ vitam tranquillam & honorificam præstat.

§. XXXIII. Quæ cum ita sint, æstimanti veram *suspicionis* indolem facile apparebit, illam proprie loquendo *crimen* nullum constituere posse, si vel maxime *hæresin* criminibus accenseas. Ast odium vatinianum erga hæreticos effecit, vt (1) qui tantum *suspecti* sunt de hæresi, ab omni *crimine* & pœna non liberentur, maxime si clerici fuerint, licet (2) non possint plecti *pœna ordinaria* hæreticorum. Hæc duo membra aliqua adhuc illustratione indigent. Posterius euidenter asserit pontifex in *c. 14. X. de præsumt.* si modo *congrua purgatione*, h. e. vel *iuramento purgatorio* vel *tortura* innocentiam suam monstrauerit. *c. 9. & 13. X. h. t.* In hac purgatione vbi deficit reus, vt *conuictus* condemnatur. Facile autem *deficere* potest de *iure canonico*, quod plures compurgatores pro qualitate *personæ* & *criminis* desiderat, quos si repe-

Proinde hæc ipsa suspicio non caret pœna.

reperire ad numerum præſcriptum nequit, *defeciſſe in purgatione* dicitur, adeo vt qui olim in Hiſpania vno tantum deficiebat expurgatore, vt *conuictus* condemnatus fuerit, obſeruante LIMBORCHIO *in hiſt. inquiſ. lib. IV. c. 28. p. 314.* qui etiam proceſſum ipſum ſe purgandi diligenter recenſuit. Purgatione facta, omni pœna non eſt immunis, adeoque vel *ſola ſuſpicio* aliquod crimen in *hæreſi* conſtituit.

§. XXXIV. Etenim (I) *apud multos inquiſitores*, teſte LIMBORCHIO *cit. l. p. 316. inualuit conſuetudo, vt reus vehementer ſuſpectus prius torqueatur, deinde ſi nihil confeſſus fuerit, vt ſe purgare cogatur; poſt hac ſi expurgatus fuerit, & abiurare quoque teneatur, & tandem poſt abiurationem arbitrariis etiam pœnis puniatur.* Inhumanus hic proceſſus ne quidem ab omnibus inquiſitoribus approbatur, quamuis oſtendat, etiam illum crimen incurrere, qui duntaxat *ſuſpicionem* contra ſe excitauerit. Supra enim §. 10. obſeruaui, hoc crimen *ſola mente* committi ex canoniſtarum doctrina, quæ aliter quam ex *ſuſpicionibus* colligi vix poteſt. Ergo peccaſſe videtur, qui ita egit, vt occultam in *mente* peſtem & vlcus abſconditum habere credatur, a qua *ſuſpicione* ne quidem purgatione facta liberatur penitus. Simulant, aiunt, hæretici: ſeſe occultant quouis modo: latebras quærunt: virus ſuum intimis penetralibus tegunt, adeoque iis non facile credendum, ſi vel maxime ſeſe purgauerint; quia *fallunt, ſub agni ſpecie lupum gerentes*, vt ait Pontifex in *c. 11. h. t. in 6.* (II) Obſeruat IO. A ROYAS *P. II. de hæret. n. 305. ſq.* ne quidem hodie purgationem canonicam, vſu & conſuetudine ſublatam, adhiberi, ſed eum, qui *vehementer ſuſpectus* eſt, ad triremes, vel ad carcerem aut abiurationem & ad pœnas pecuniarias vel alias extraordinarias arbitrio iudicis condemnandum eſſe. (III) Admittunt interpretes, licet *ſuſpicio vehemens* quomodocunque ſiue tortura ſiue iuramento purgata fuerit, vt ab ipſo crimine abſolui debeat, poſſe tamen ipſum indicium, vnde *ſuſpicio* nata eſt, ita comparatum eſſe, vt per ſe crimen conſtituat, pœna legitima expiandum, & ita delictum, ſuſpicionem grauioris criminis in ſe continens, non vero *ſuſpicio ſola* puniatur. Sic qui celat res furtiuas, per violentam effractionem contrectatas, ſuſpectus eſt, quod ipſemet violentæ effractioni manus accommodauerit per *art. 40. C. crim. canon.* quod aliis præterea exemplis illuſtrat FRANCISCVS SARMIENTO *lib. 1. ſelect. interpr. c. 1. n. 10.* In his, qui ſuſpecti ſunt de *hæreſi*, id ſemper occurrit, quia nullum poteſt excogitari *indicium hæreſeos*, quod *iura canonica* inter illicita & fugienda haud collocent, & ita in effectu *crimen ſuſpecti* ſemper ſuper-

Nam 1) poſt abiurationem extra ordinem punitur, ſæpe etiam 2) ſine abiuratione, 3) indicia ipſa crimen habere dicuntur,

superſit, purgatione iam facta. Diximus ſupra, contra *bigamum* eſſe præſumtionem grauem, quod non recte de ſacramento matrimonii ſenſerit, quamuis bigamia euidenter peculiare aliud delictum conſtituat. Qui citatus, vt *de fide* reſpondeat, contumax eſt, excommunicatur, vt grauiter de *hæreſi* ſuſpectus ſit & abſolutionem cum pœnitentia petere, & ſe ab omni hæreſi purgare teneatur. *c. 7. h. t. in 6.* Euidentius exemplum occurrit in *c. 10. X. de purgat. canonica*, de eo, qui licet ſe ab hæreſi purgauerit, adhuc tamen plectendus eſſe dicitur. Iuxta principia huius iuris omnes hæretici ſunt vitandi, vt familiaritas cum iis contracta non poſſit non eſſe punibilis, *c. 4. 5. 8. X. h. t.* atque communicantes cum hæreticis & fautores eorum excommunicentur, *c. 13. X. h. t.* & præterea *grauiter* de hæreſi ſuſpecti ſint per *c. 10. X. de purg. canon.* quod plenius illuſtrat DANDINVS *de ſuſp. de hæreſi c. 5. ſect. 1. n. 10. ſqq. p. 436. ſq.* Denique (IV) tales ne quidem purgatione facta ab omni pœna immunes ſunt. Ait pontifex *in cit. c. 10.* *In pœnam autem familiaritatis illius, quam cum hæreticis ſcienter habuiſſe dignoſcetur, eum ab officio volumus manere ſuſpenſum, donec ſcandalum ſopiatur, ita tamen, vt publice familiaritatem hæreticorum abiuret.* Scandalum potiſſimum inde deriuaſſe videtur pontifex, quod ipſemet ex *familiaritate* cum hæreticis contracta in publicam ſuſpicionem contractæ hæreſeos inciderat, quod nec *purgatione* aboletur, adeoque aliqua coercitione dignum iudicatum fuit. Hoc indicant verba, quæ paulo poſt ſequuntur: *Sic deinceps vitam ſuam bonis adornans operibus, vt infamia conuertatur in bonam famam, & omne SCANDALVM & ſuſpicio de catholicorum mentibus deleatur.*

quod illuſtratur ex c. 10. X. de purgat. canon.

§. XXXV. Adducta ſunt fundamenta pœnarum, quæ ipſam ſuſpicionem in crimen vocant. Addam alias præterea cauſſas, vnde ſuſpicio hæreſeos trahitur, ita comparatas, vt grauiter infamare ſuſpectum & ſcandalum publicum præbere dicantur. Huc enim primo loco DANDINVS *cit. tr. cap. 1. ſect. ſqq.* blasphemantes refert, qui *verbis* vel *factis hæreticalibus*, vt loquitur, blasphemant, quæ *vehementem* inducunt ſuſpicionem, quorſum *Iconomachos* referendos cenſet, quod qui ſacras imagines deturpat, corrumpit, conculcat vel percutit, non aliunde moueatur, quam ex errore intellectus deprauato, cum pertinacia extrema coniuncto, vt male ſentire de *cultu imaginum* cenſeatur, ceu *cit. l. n. 48. ſqq.* multis declarat verbis, inſimulque indicat, cultum imaginum eſſe *articulum fidei Romanæ*, quem tamen alii prudentiores inter ſummos abuſus eccleſiæ Romanæ collocarunt. Non omnes

Suſpicio ex blaſphemia

& Iconomachia,

451

Non omnes autem blasphemias hunc effectum habere censet, sed tantum *hæreticales*, cum quædam *simplices*, sine suspicione vlla hæreseos, esse possint, prout docet *c. 8. h. t. in 6. vers. sane.* veluti si quis mala DEO & beatissimæ virgini imprecetur, aut contumeliosis verbis eos afficiat, quos omnis religionis expertes facile quilibet iudicabit. Tam subtiliter vero inter *blasphemiam simplicem* & *hæreticalem* distinguunt, vt constituant, in quibus caussis *inquisitores hæreticæ prauitatis* officio suo fungi, & ad torturam super hæresi procedere possint nec ne? cum blasphemiæ, qua tales, si absit suspicio hæreseos, eorum cognitioni non subsint, vt DANDINVS *cit. sect. 3. n. 19. p. 103.* monstrat. Vlterius *sect. 4. n. 5. sqq.* addit, blasphemias hæreticales non statim esse *formales hæreses*, sed tantum operari *suspicionem de hæresi*, quod sæpe ex lubrico linguæ talia proferantur, vt tamen sanus adhuc in *fide* permaneat, quia omnis *orthodoxia* illis *fide intellectuali* & *seruili* absoluitur, qua salua, fidelis adhuc est, quibuscunque blasphemiis & criminibus inquinatus fuerit. Exemplis *blasphemiæ hæreticalis sect. 4. n. 27.* DANDINVS accenset fabulam *de tribus impostoribus* imperatori FRIDERICO II. a GREGORIO affictam, ob quam imperio priuauit non confessum nec conuictum. Nec ERASMVS Roterodamus effugit censuram DANDINI *cit. l. n. 35.* qui ideo *suspectus de hæresi* creditus, quod omnis in hoc fuerit, vt iocis facetiisque satyricis *ceremonias ecclesiasticas* in derisionem traxerit, quamuis duntaxat abusus Romanæ ecclesiæ, superstitionem, ignorantiam, callidasque artes monachorum notauerit & exsibilauerit, atque horum animos irritauerit, vt *grauiter suspectum de hæresi* eum esse clamarent, contra quas calumnias se mascule in scriptis suis defendit. Si in manus DANDINI incidisset ERASMVS, tortura se purgare non tantum, sed præterea acrem pœnam subire debuisset. Ceterum fundamentum huius *suspicionis*, blasphemia scilicet, per se iam delictum constituit, vt post *purgationem* etiam pœnam subire debeat, quæ sine dubio inde augebitur, quod *hæreticalis* fuerit. Etenim DANDINVS *c. 1. sect. 6. n. 87.* eo vsque progreditur, vt asserat, blasphemum, ob *simplicem blasphemiam* punitum, denuo ab inquisitoribus in inquisitionem deduci & puniri posse, si postea *hæreticalis* fuisse probetur, vt blasphemus, iusto licet supplicio ob blasphemiam affectus, nunquam tutus, sed semper ipsi verendum sit, ne in manus inplacabiles inquisitorum incidat, quod argumentum quoddam *hæreseos probabilis* per consequentiam inde trahi queat. Nec contra hanc inquisitionem ex *graui suspicionis causa* ortam *asyli* priuilegium blasphe-

modo blasphemia hæreticalis sit

imputata Friderico II. Erasmo.

pœnam grauiorem habet.

Duplici inquisitione digna.

blasphemo indulgetur, quod caussa hæreseos, de qua grauiter suspectus est, fores ecclesiæ occludat, omnique gratia ecclesiastica grauiter de hæresi suspectum indignum iudicet. CORTIADA *decis. 67. n. 23.* DONAT. *de asyl. p. 193.*

Suspicio ex idololatria, §. XXXVI. Eiusdem farinæ habetur *idololatria*, in qua alterum *fundamentum suspicionis* DANDINVS *c. 2. sect. 1.* collocat, h. e. quando aliud quid præter Deum adoratur, vel adorari præcipitur, veluti dæmon, quia *negationem veri Dei*, & sic *fidei orthodoxæ*, inuoluit, vt inquisitorum

& Magia, vltionem effugere nequeat. *Magiam* imprimis huc refert, atque grauem *hæreseos* præsumtionem *sect. 2. p. 149.* inde petit, quod magi paciscantur cum dæmone principe, vt cogat inferiores dæmones ad inseruiendum mago promtissime; *neque enim*, ait *n. 5. alias inseruirent reliqui dæmones, qui sunt superbissimi.* Iussu igitur *dæmonis principis* inferiores cogi & constringi possunt a mago ad id efficiendum, quod vires humanas, non tamen dæmonis excedit, atque huc tendere *incantationes* credit. Hi sunt natales *pacti cum diabolo*, vnde tot aliæ calamitates tan-

ab exorcismis distinguenda, quam ex equo Traiano prodierunt. Ne vero ab *exorcismis* argumentum forsan trahant profani, subiicit DANDINVS, eos in ecclesia quidem ad eundem effectum esse ordinatos, vt constringant dæmones; sed *ob merita exorcizantis putatiua* plus operari, quod Deus sanctorum suorum imperio coactiuo subiecerit dæmones. Confirmat hoc duplici exemplo, α) CVNEGVNDÆ, S. HENRICI imperatoris coniugis, quæ dæmoni vt mancipio imperauit, vt Fabricæ templi Bambergensis operas suas præstaret, & prægrandes lapides loco competente collocaret: β) THEODORI Sedunensis, dæmone ad instar *vilissimi iumenti* vtentis ad portandam campanam, quam ei dono dederat LEO pontifex. His similibusque quisquiliis & anilibus fabulis prolixissime hanc materiam exornat, vt eas referre tædeat pudeatque. Nemo negabit, magiam esse *crimen*, & *incantationes*, quæ adhiberi solent, fieri ex vana hac opinione, quod *car-*

qui tamen incantationes promouerunt. *minibus* his vim singularem inesse impie credant. Sed 1) facile ostendi potest, formulas *incantationum* tum a formulis *exorcismorum*, quas in ecclesia Romana excogitarunt, tum a ritibus adhibitis esse deriuatas, quibus *virtutem singularem constringendi dæmones* attribuerunt, id quod omni fundamento caret. 2) Dum potestatem exorcistis suis concedunt, *constringendi dæmones*, sanctisque virtutem, diabolo vt mancipio vtendi, assignant, impiis ansam dederunt de mediis cogitandi, quibus dæmones, vt iussa expediant, cogant, vel se cogere posse credant. 3) Si pa-

ctum

ctum cum diabolo probari atque ostendi potest, magis *abnegationem fidei christianæ* quam suspicionem *de hæresi* continet. 4) Quia etiam *pactum tacitum cum dæmone* in sortilegiis constituunt, omnes eorum species & superstitionum inanium modos sollicite examinant, vt constituant, quousque *vehemens suspicio hæreseos* ex his oriatur nec ne? vt inquisitores hæreticæ prauitatis, quando caussam ad suum forum trahere liceat, inde cognoscere, & contra reos inusitato processu, qui in *crimine hæreseos* obtinet, procedere queant.

§. XXXVII. Plura quoque sunt facinora, ex hypothesi peculiari ecclesiæ Romanæ orta, quæ itidem *suspicionem hæreseos* creare possunt, veluti α) si *non-sacerdos* missam celebrat, qui *vehementer* de hæresi suspectus creditur, vt inquisitoribus subdari debeat, quod de *sacrificio missæ* non recte sentiat, vtut forsan spe lucri id fecerit, postquam mos probatus est, missas pro pecunia celebrandi: β) si laici sumunt *vestes sacras* ad missæ celebrationem destinatas, iisque sese induant, quamuis non vehementer suspectus dicatur DANDINO *de susp. de hæres. c. 3. sect. 1. subsect. 1. n. 6.* γ) si *non-sacerdos* audit confessiones, de quibus agit LIMBORCH *in histor. inquis. lib. III. c. 16.* quod tales credant, alios præter sacerdotes posse esse illius sacramenti ministros: δ) si confessionarii sollicitant in *sacramentali confessione* mulieres, prouocantque ad actus lasciuos, quod dedecus in Italia & Hispania frequentissimum esse, obseruat LIMBORCH. *cit. l. c. 17.* hoc tamen cum discrimine, vt in Hispania sollicitantes sint tantum suspecti *de leui*; in Italia vero *vehementer* suspecti; quod Hispani in sollicitantibus magis *libidinem* quam *voluntatem abutendi sacramento pœnitentiæ* considerare soleant, quasi Itali magis casti censeantur, & sic intentio abutendi sacramentis in eis proponderet. ε) Polygami quoque *hæreseos suspicione* laborant, ob conceptum *sacramenti* in matrimonio latitantis ex traditione ecclesiæ Romanæ, teste LIMBORCHIO *cit. l. c. 15.* quem fideliter sequitur DANDINVS *c. 3. sect. 1. subs. 1. §. 1. n. 1. sqq. p. 273.* vt parum absit, quin & hoc ipso non leuem *suspicionem hæreseos* sibi attraxerit, quam tamen forsan abstersit *p. 400.* eum vocando *impium*. ζ) Idem quoque constituunt de *sacerdote*, vxorem ducente, quod *bigamus* sit, & postquam matrimonium cum CHRISTO contraxit, vxorem carnalem superinducat, teste DANDINO *cit. l. §. 2.* Pariter η) dicuntur suspecti de hæresi, qui relicta & inuita legitima vxore ordines suscipiunt, quod talis rursus bigamus fiat. Sed infinitum foret, omnia argumenta recensere, ex quibus indicia hæreseos trahuntur; quia enim infinitas obseruationes

Nona indicia hæreseos, si non sacerdos missam celebrat.

si laici vestibus sacris abutuntur.

si non sacerdos confessiones audit.

si in confessionibus sacerdotes mulieres ad libidinem sollicitant.

polygamia.

coniugium sacerdotis,

tiones in sacramentorum celebratione adhibendas excogitarunt, facile contra eas peccari & peccans in suspicionem saltim aliqualem hæreseos trahi potest, vt de eius salute actum sit, si aliunde iam inquisitores irritauit. Ecce enim si sacerdos *post prandium* missam peragit, dicitur DANDINO *c.3. sect.1. subsect.5. n.10.* suspectus de hæresi, vt denunciari debeat inquisitoribus, quamuis teste experientia *spe lucri* id fieri soleat. Pariter qui in conficienda eucharistia sacras vestes respuit, est suspectus de hæresi, sicuti ille huc refertur, qui *vasa aurea* vel *argentea* in eius confectione damnat vel insuper habet, vt IDEM docet *cit. l. subsect. 6. n. 6. & 7.* Hoc modo vestes, cerei, vasa & tot infiniti ritus per indirectum ad *articulos fidei* referuntur, quorum vsum spernere, est quodammodo fidem & religionem violare. Quid vero absurdius est, quam inde suspicionem hæreseos trahere, quod quis *in vernacula* missam celebrauerit, quod fundamentum tamen rursus adstruit DANDINVS *cit. l. n.30. seqq.* adeoque in genere *suspectus de hæresi* dicendus, qui contra quæuis instituta ecclesiastica quid audet, etiam *in minimis*, vtpote si quis die dominico ieiunauerit, teste GALGANETTO *de iur. publ. lib.3. c.3. n.23.* &c. quod de *potestate ecclesiæ* non recte sentire forsan credatur, cuius auctoritas tamen quouis modo salua & illibata seruanda.

Si non-ieiunus missam celebrat.

si in missa sacris vestibus non vtitur.

si in vernacula missam celebrat.

§. XXXVIII. Imprimis vero suspecti de hæresi sunt *fautores hæreticorum*, quales sunt 1) qui non denunciant hæreticos vel de *hæresi suspectos*, adeo vt denunciationem omittentes vehementer de hæresi suspecti credantur, teste DANDINO *c.4. sect.1. subs.1. n.13.* ac æque in excommunicationem incidant, atque quidem illi, qui hæreticos *recipiunt*, eosque ad dignitates promouent, *c.13. X. h. t.* quippe qui in excommunicationem *bullæ cœnæ domini* incidunt, & grauem suspicionem, quod in pari luto hæreant, incurrunt, notante EODEM *cit. l. subsect. 2.* Hæc omnia ad perturbandam rempublicam quietemque communem quidem faciunt, sed quia in *fauorem fidei Romanæ* seu *hierarchiæ* tendunt, quæuis potius audenda, etiam cum præsentissimo reipublicæ intertrimento, quam fautoribus hæreticorum, spiritu persecutionis non instructis, quiduis indulgere. Id enim ad fidei feruorem & integritatem pertinere creditur, vt omnes, imi & summi, arma contra hæreticos, h. e. a principiis sedis Romanæ recedentes, arripiant, eos exturbent ex mortalium societate, refugium vero nullum præstent. Quocirca etiam 2) eorum *receptores*, maxime qui sæpius eos receperunt, licet non intuitu hæreseos, pro suspectis habendi ob graue periculum imminens. *c.13. X. h. t. vers.* cre-

Porro suspecti sunt 1) fautores hæreticorum,

2) receptores,

credentes. Nisi ad receptionem vi metuque coacti fuerint, vel alia iusta caussa eos excusauerit, de qua DANDINVS *loc. cit. n. 21. seqq. p. 408. sq.* Nec 3) receptores obligat pactum vel concessus *saluus conductus*, quippe qui *absolute*, & sine vlla limitatione ab imperante hæreticis, absque suspicione hæreseos, concedi nequit, nec fides illis data seruanda creditur, vt ex traditis rigidiorum docet LIMBORCH *in histor. inquis. lib. 3. c. 2. p. 184.* Præterea 4) suspecti de hæresi redduntur principes, libertatem conscientiæ subditis baptizatis indulgentes ex sententia DANDINI *cit. l. subs. 2. §. 2. p. 414.* quod solus pontifex de hæreticis possit disponere in ordine ad religionem, nisi forsan *casus necessitatis* principibus talem tolerantiam extorserit, & ad pacem iis dandam coëgerit; hoc in casu enim demum, etiam iudice REINKINGIO *de regim. sec. & eccl. lib. III. class. 1. c. 1. n. 30.* tolerantiam iis indulgere possunt, quæ restrictio in ICto A. C. addicto haud probanda. Multo magis ergo 5) suspicione hæreseos se maculat, qui hæreticos ad dignitates admouet, quod merito iis velificari & fauere credatur, & dignitas famam auctoritatemque conciliet, hæretico prorsus denegandam, nisi integræ regiones hæresibus infectæ fuerint. Vid. DANDINVS *cit. l. §. 3. p. 418.* Ex eadem ratione 6) *suspicionem* incurrunt *hæreticorum defensores*, hæreticos *verbo* vel *facto* vel quocunque officio & ingenio defendentes, & impedientes, quo minus ecclesia suum officium ad exstirpandam hæresin exercere queat, vt ex definitione *concilii Tarraconensis* sub INNOCENTIO IV. habiti tradit LIMBORCH. *cit. l. lib. 3. c. 8. p. 200.* Hos damnat etiam constitutio FRIDERICI II. in *auth. credentes C. de hæret.* ex principiis curiæ Romanæ desumta, quos *vehementer* de hæresi suspectos esse censet RICCIVLLVS *de iur. person. extr. grem. eccl. exist. lib. 5. c. 11. n. 14.* quod vtplurimum odio *S. officii* ducantur, vel potius *odio fidei*, pro qua tuenda omnes neruos intendit tribunal inquisitionis, vt censet DANDIN. *cit. l. sect. 2. n. 2.* Latissimus est hic suspicionis campus, quia plurimæ defensionum viæ sunt, tam *in iudicio* quam *extra iudicium*, vt nihil facilius sit, quam hac se onerare *suspicione*, nisi omni humanitati exemplo inquisitorum nuncium miserit. Qua de causa 7) ne quidem sub hæretico principe absque *suspicione hæreseos* arma gerere atque militare conceditur, cuius subditus non est; imo etsi subiectus ei fuerit, si bellum tamen *propter fidem* geritur, nequidem sub metu mortis ad arma arripienda moueri debet ad obedientiam, tradente DANDINO *cit. l. n. 15.* Ita facile subditi principis, a Romana fide alieni, in bello

3) concedentes hæreticis saluum conductum,

4) tolerantiam indulgentes,

5) hæreticos ad honores promouentes,

6) hæreticorum defensores,

7) sub hæretico principe militantes,

possunt ad defectionem impelli & allici, si a seditiosis clericis eis opinio & persuasio ingeratur, quod *religionis caussam* bellum respiciat. Pariter

8) impedientes, ne contra hæreticos inquiratur,

8) princeps suspectus est de hæresi, si edicto caueat, ne contra hæreticos inquiri queat, teste FARINACIO *qu. 182. n. 75.* quia non tam humanitate quam *odio fidei* hoc constituisse credendus est, si fides habenda DANDINO *cit. l. n. 34.* Adeo omnia in deteriorem partem accipienda sunt, vt semper pateat occasio, ex crimine *suspicionis* eos inuadendi, quos clerus odio habet, id quod facile fieri potest ex traditis INNOCENTII III. in *c. 3. vers. moneantur. & vers. credentes X. de hæret.* iunctis obseruationibus FERMOSINI *in tr. crimin. ad h. t. p. 268. sqq.* Eandem suspicionem

9) qui iurare recusat, se constitutiones contra hæreticos obseruaturum.

9) incurrit magistratus secularis, qui iuxta *c. 11. eod. in 6. in f.* iurare recusat, se inuiolabiliter obseruaturum constitutiones contra hæreticos, credentes, receptatores, fautores ac defensores, ita vt iuxta FERMOSINVM *in tr. crim. ad c. 13. §. moneantur. qu. 2. n. 1. p. 273.* possit apprehendi, & iurisdictione sua priuari iuxta *c. 9. X. vers. statuimus. eod.* Et in genere suspecti crimen incurrunt, qui quomodocunque impediunt S. officium inquisitionis, & immani eius crudelitati siue *directo* siue *per indirectum* resistunt, de quibus prolixius edisserit LIMBORCH. *lib. 3. c. 10.*

Suspecti quoque sunt, qui legunt libros hæreticorum.

§. XXXIX. Sicuti cum hæreticis familiaritatem contrahentes suspicionem hæreseos incurrunt, *c. 10. de purg. can.* quod seductionis periculo sese exponant; ita pariter non carent vehementi suspicione, qui legunt *libros hæreticorum*, ita vt ob hanc causam ad tribunal inquisitionis rapi queant, teste LIMBORCHIO *lib. 3. c. 14.* Sufficit vero, si eosdem tantum retineant, modo tales libri fuerint, qui aliena a *fide Romana* tradunt, de quo genere suspectorum plenus est DANDINVS *de suspect. de hæres. c. 6. sect. 1.* vix a *suspicione hæreseos* immunis, quod diligenter legerit LIMBORCHII, REINKINGII aliorumque, quos *hæreticos* habere debuit, scripta, eosque in suos vsus conuerterit, nisi forsan pro se allegare posset causas, quibus hæc suspicio abstergi dicitur, quas *cit. l. sect. 2. p. 461.* examinat. Plura addere tædet; sufficit enim vel inde monstrasse, causas, vnde suspicio deriuatur, ita esse comparatas, vt factum iure canonico improbatum contineant, adeoque licet suspicionem tandem absterserit reus, nihilominus adhuc plecti queat, ceu iam monui, & ex his, quæ hactenus dicta sunt, illustrare volui. Interim suspicio, quæ ex his causis, eam inducentibus, trahitur, hoc operatur, vt propter illam reus ad S. officium trahi & torturæ subiici, aliisque malis,

lis, quæ omnem ſuperant pœnam, affligi queat, vt *ſuſpicio* hæc, quæ comitatur alia facta iure canonico improbata in effectu & *puniatur*, & *crimen* conſtituat.

§. XL. Tandem (V) ſuſpicionem hanc *criminis* inſtar haberi vel inde liquet, quod etiam ex illa *relapſis* annumerari queat ſuſpectus. Ita enim ALEXANDER IV. *in c. 8. de hæreſ. in 6. accuſatus de hæreſi vel ſuſpectus, contra quem de hoc crimine magna & vehemens ſuſpicio orta erat, ſi hæreſin in iudicio abiurauit, & poſtea committit in ipſa, cenſeri debet quadam IVRIS FICTIONE relapſus, licet ante abiurationem ſuam hæreſis crimen plene probatum non fuerit contra ipſum.* Miſerrima eſt *relapſorum* conditio. Omnis his *audientia* denegatur, ſimpliciter brachio ſeculari, vt executori, relinquendis. *c. 4. h. t. in 6.* Sunt autem proprie dicti *relapſi*, qui conuicti & damnati de hæreſi contra abiurationem ſuam in eam incidunt & denuo ita hæretici fiunt. Enimuero ex ſententia ALEXANDRI IV. etiam his annumerandi, qui quod grauiter ſuſpecti eſſent, ſe quidem iuramento purgarunt, ſed deinceps in eam incidunt, & de ea conuincuntur. Hoc caſu *ſuſpicio grauis* idem præſtat, quod *ipſa hæreſis*, cum licet iuramento ſuam monſtrauerit innocentiam, ex *ſuſpicione* creditur antea hæreticus fuiſſe. Deſideratur autem *ſuſpicio magna & vehemens*: ſi *leuis & modica ſuſpicio* fuerit, poſtea tamen abſolutus reus in veram hæreſin incidiſſe deprehenditur, non tenetur pœna relapſorum ex iudicio ALEXANDRI IV. *cit. l. quamuis ex hoc grauius ſit puniendus.* Ita *leuior ſuſpicio* præcedens, purgata licet abſterſaque, auget pœnam hæreſeos ſuperuenientis, in quam poſtea incidit, vt ipſa *leuior ſuſpicio* ita in crimen deducatur. Deinde etiam *ſuſpicio noua*, quæ hæreſin abiuratam ſequitur, relapſis aggregat reum. Pergit enim ALEXANDER IV. *cit. l. ille quoque, de cuius lapſu in hæreſin ante abiurationem conſtiterat, vel nunc conſtat, ſi poſt illam hæreticos acceptat, deducat, viſitet, ſiue aſſociet, aut dona vel munera eis donet vel mittat, ſeu fauorem eis impendat*, relapſus iudicatur. Hic quidem conſtat, reum reuera fuiſſe lapſum, quia de *hæreſi* conuictus vel confeſſus erat, adeoque ſordes eius proprio abſterſit iuramento in viam rectiorem deductus, (ALEXANDRI IV. mentem ſiſto exhibeoque) ne *pertinax* eſſe videatur. Sed de nouo ex familiari vſu hæreticorum, & fauore iis exhibito fit *ſuſpectus de hæreſi*, quæ *ſuſpicio* idem præſtat, quod ipſa *hæreſis*, h. e. pœna immiſericordi relapſorum tenetur, & ipſa *ſuſpicio* ſummum conſtituit crimen. Quocirca *abiuratione* a *ſuſpecto* facta, inquiſitor in Hiſpania, teſte IO. a ROYAS

Nouum argumentum criminis ſuſpecti ex doctrina de relapſis.

modo ſuſpicio grauis fuerit,

quid ſi leuior?

quid ſi poſt hæreſin abiuratam ſuperuenerit.

ROYAS *de singul. in fauor. fidei singul.* 1. *n.* 20. ita compellare solet *vehemente suspicione* grauatum: *Fili, tu suspicionem, quam de te merito habebamus, purgasti per abiurationem, quam fecisti: volo te reddere cautiorem, & caue tibi deinceps, quomodo ages. Nam si de cætero talia agas vel dicas, propter præ proberis in futuram hæresin vel in aliam hæreseos speciem incidisse, sine aliqua misericordia pœna relapsis debita punieris, & vt relapsus tradendus eris brachio seculari.* Pariter *leuiter* de hæresi suspectus simili modo iuramento se purgat, quo facto, inquisitor, obseruante LIMBORCHIO *in histor. inquis. lib. IV. c.* 30. ita eum alloquitur: *Fili, suspicionem, quam de te habebamus, & non immerito, purgasti per abiurationem prælibatam; de cetero caueas tibi, vt non incidas in hanc hæresin abiuratam: nam licet, si pœniteres, non tradereris brachio seculari, quia abiurasti tanquam suspectus leuiter, & non vehementer; tamen tunc multo fortius punireris quam si non abiurasses, & pro leuiter suspecto habereris vehementer suspectus, & vt talis abiurares, & si denuo prolabereris, pœna relapsis debita punireris, & absque misericordia tradereris curiæ seculari vltimo supplicio feriendus.*

De pœnis huius criminis remissiue.

§. XLI. Desideratur adhuc pars altera a DANDINO promissa, quæ in explicandis pœnis, *quibus plectuntur de hæresi suspecti*, occupata est, quem laborem sine dubio perfecit absoluitque, sed publicare ausus non fuit. Quo vero consilio id factum sit, nec in fine operis prodit, nec editionem *secundæ partis* promittit. Forsan non consultum censoribus, qui acriter hunc librum castigarunt, visum fuit, ea in vnum congesta publicare, quæ omnem superant inhumanitatem: facilius toleranda, si sparsim a scriptoribus tantum traduntur. Paucis ergo addam, qua pœna coerceantur suspecti de hæresi ex testimonio inquisitoris Valentini IOANNIS A ROYAS, qui *cit. tr. singul.* 1. *n.* 21. ita censet: *suspecti siue leuiter siue vehementer non debent perpetuo immurari, neque carceri perpetuo tradi, neque crucibus consignari, sed ad tempus carceri mancipari, vel ad peregrinationem faciendam, vel quod in diebus solennibus habeant inter missarum solennia cereos suis propriis manibus ardentes, vel ad similia, prout qualitas negotii requirit.* Addit: *inquisitores suspectos de hæresi punire possunt in pœnis pecuniariis pro officio exequendo seu in pios vsus conuertendis*, quemadmodum alias *pœnitentia* solet *pœna pecuniaria* redimi. Aliquando etiam *exilii* & *deportationis* pœnam decerni, vel suspectum etiam ad triremes condemnari, testatur, quod etiam *P.* 2. *de hæret. n.* 305. reperit. Hæredibus tamen parcitur nonnunquam, si suspectus lite pen-

quid de hære-

den-

dente, decesserit. Aut enim pœnitentia eidem nondum iniuncta, aut iam iniuncta erat. De priori casu ita decernit ALEXANDER IV. *in c. 8. de hæret. in 6. Si propter huiusmodi hæreticorum receptationem, defensionem seu fauorem quis ad faciendam pœnitentiam, quam inquisitores ipsi iniungere vellent, bona sua obligauerit eisdem, & antequam ei pœnitentia iniungeretur, decesserit, eius hæredibus non est satisfactio pro extincto in crimine iniungenda.* Posteriori casu, si pœnitentia iniuncta, sed nondum peracta, decessit, *si per huiusmodi pœnitentiam onus impositum fuerit proficiens ad salutem, in bonis eius temporalibus exequendum, ad complementum ipsius per inquisitores cogi debent hæredes, vel alii, ad quos cum suo onere bona huiusmodi deuenerunt.*

dibus suspectorum dicendum.

§. XLII. Aliquando etiam pœna hæreticorum ordinaria tenetur suspectus, si adeo *suspicio* crescat, vt in *violentam* degeneret. Huc pertinet *α*) si se purgare recusat iuxta *c. 13. X. h. t. Qui inuenti fuerint sola suspicione notabiles, nisi iuxta considerationem suspicionis qualitatemque personæ propriam innocentiam congrua purgatione monstrauerint, anathematis gladio feriantur, & vsque ad satisfactionem condignam ab omnibus euitentur, ita quod si per annum in excommunicatione perstiterint, ex tunc* VELVT HAERETICI *condemnentur,* quod contemnere *claues ecclesiæ* credantur. β) Si contumax est, respondere recusans de fide interrogatus, cum quo eodem proceditur modo iuxta *c. 7. h. t. in 6.* γ) Qui *extra causam fidei* excommunicatus, insorduit per annum in hoc statu, habetur vt *suspectus vehementer* de hæresi, & ita contra eum vt *suspectum*, non vt *conuictum*, proceditur, pœnisque *suspectorum* plectitur, teste FERMOSINO ad *c. 13. §. qui autem. X. de hæret. qu. 1. n. 7.* quia circa articulum fidei *de clauibus* errare creditur. Enimuero etiam hic tandem *velut hæreticus* condemnari potest, si contumax est in se purgando ab hac suspicione, quo casu *vehemens* mutatur in *violentam*, vt pro conuicto habendus sit, obseruante FERMOSINO *cit. l. n. 15.*

Pœna ordinaria locum habet, si suspicio est violenta.

(III.)

Singularia in fauorem fidei & odium hæreseos.

§. XLIII. Explicui indolem rationemque hæreseos tum *vera* tum *præsumtiua*, & quidem ex mente *iuris canonici*, ostendique, quatenus nonnunquam protestantes nimis incaute his principiis corruptissimis insistere soleant. Palam vero ex hac doctrina est, *α*) fidem in certa *formula* domi-

Conclusio ex hactenus dictis

dominantis in republica ecclesiæ constitui, eamque β) *orthodoxiam* vocari, ecclesiam Romanam vero γ) hanc sibi tribuere, quod *dominatum* suæ fidei & religioni ex *antiquitate* aliisque argumentis tribuat, & δ) pro ea conseruanda, propugnanda & contra dissentientes vindicanda quæuis audenda, tentanda, & in vsum deducenda esse credat, vt nihil prohibitum censeri debeat, quod ad finem hunc obtinendum facit, quia in integritate huius fidei seu *orthodoxiæ* salus ipsius cleri & imperii sacri conseruatio consistit, quæ labefactanda haud est. Generatim in iure canonico *caussis fidei (Romanæ* & sic religioni catholicæ) summus *fauor* tributus est, ex quo tot portenta & monstra deducta, iam referenda, si prius sententiam iuris canonici generatim retulerim. Ait ALEXANDER IV. *in c. 8. h. t. in 6. negotium fidei summe priuilegiatum existit*, cui consentit CLEMENS V. *in clem. 1. h. t.* asserens, *in augmentum fidei* (hierarchiæ) *per circumspectam sedis Romanæ vigilantiam quoduis salubriter esse prouisum*, quorsum inprimis in *c. 18. h. t. in 6.* inquisitio refertur, quæ contra hæreticam prauitatem ad *gloriam Dei* & *augmentum fidei* dominantis introducta est. Inde generatim colligunt, semper illam opinionem amplectendam, quæ pro religione, *Romana* scilicet, facit, vt contendit a ROYAS *de singul. in fau. fidei sing. 143.* Quocirca licet pœnalis vel exorbitans lex regulariter strictum sensum habeat, *fauore fidei* tamen accipit largum, lateque extendenda, obseruante EODEM *cit. l. sing. 156.* Quia vero monstra hæc & portenta, quæ curia Romana eiusque asseclæ, imprimis vero inquisitores fidei, ex hoc *fauore* tyrannico traxerunt, infinita sunt, reuocabo ea ad certa principia & classes, & ex doctrina IO. a ROYAS, CALDERINI, GABRIELIS a QVEMADA aliorumque illustrabo.

quod Romana ecclesia sibi principatum & orthodoxiam vnice tribuat.

cuius fauor summus dicitur,

& priuilegiatus,

& quæuis pro eo statuenda

§. XLIV. Sit prima regula: *quæ alias sunt prohibita, legibus aduersa, imo scelus spirant, in fauorem fidei Romanæ permissa, probata, licita.* Rapere, bonis spoliare, occidere & insidias alteri struere, nefas summum est; imo summum perduellionis crimen, tale quid in regem & principem attentare. Enimuero (I) fauor *fidei* hæc scelera in virtutes transmutat absoluitque delinquentes. Quid enim? cuilibet catholico h. e. sacris Romanis addicto licet hæreticos *notorios* & *declaratos* capere, bonis suis exspoliare, imo impune occidere, quod probant ex *auth. Gazaros. C. de hæret.* in qua imperator edicit: *Omnes hæreticos vtriusque sexus, quocunque nomine censeantur, perpetua damnamus infamia, diffidamus, BANNIMVS, cum longe grauius sit, æternam quam temporalem offendere maiestatem.* Sicuti vero, vel TERTVLLIANO iudice

Inde 1) alias prohibita in fauorem fidei Romanæ sunt permissa,

vt hæreticos spoliare & occidere,

iudice in apol. c. 2. in reos maiestatis & publicos hostes omnis homo miles est; ita in hæreticos tanquam rebelles publicosque hostes fidei & maiestatis Romanæ quilibet orthodoxus miles censetur. Et sicuti bannitos proditoresque patriæ impune occidere licet, vt homicidæ tales præmio etiam affici debeant ex sententia *l. 35. de relig.* ita quoque hæreticos capere & occidere, pium, laudabile atque inter *merita* referendum. Ita quoque censuit AROYAS *cit. tr. singul. 35.* aitque: *hæreticus est hostis communis & si licet hæreticum impune occidere, a fortiori eum capere licet.* Pariter IDEM *singulari 3. sqq. n. 31.* & *singul. 73. n. 5.* hanc sententiam tuetur, & ad *Glossæ* ad *c. 32. C. 23. q. 5.* autoritatem prouocat, quæ quæuis extrema minatur hæreticis, inquiens: *quilibet sua propria autoritate hæreticos potest occidere, & capere & spoliare, eorumque ciuitates incendio consumere.* Neque, aiunt hæreticorum mastyges, *homicidii crimen* in hoc committitur, sed iusta imo *iure diuino* probata vindicta, nec hoc *est effusio sanguinis, sed legum ministerium*, vt in simili ait HIERONYMVS *in c. 31. C. 23. qu. 5.* Præsidium præterea quærunt in *c. 32. C. 23. q. 5.* quod, suggerente ipso CYPRIANO, ex antiquo fœdere *Deut. XIII.* argumentum trahit, vbi MOISES ita: *Si audieris in vna ex ciuitatibus, quas dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare te, illic dicentes: Eamus, & seruiamus diis aliis, quos non nouisti, interficiens necabis omnes, qui sunt in ciuitate, cæde gladii, & incendes ciuitatem & erit sine habitaculo in æternum: non reædificabitur etiam nunc, vt auertatur ab indignatione iræ suæ. Et dabit misericordiam tibi, & miserebitur tui, & multiplicabit te, si exaudieris vocem domini Dei tui, & obseruaueris præcepta eius.* His verbis & præceptum ipsum de *necandis idololatris*, quibus *hæretici* comparandi, & *promissio proemiorum diuinorum* continentur. Ex his verbis vero hanc consecutionem format CYPRIANVS: *quodsi ante aduentum Christi circa Deum colendum & idola spernenda hæc præcepta seruata sunt, quanto magis post aduentum Christi seruanda sunt, quando ille veniens non verbis nos hortatus est, sed & factis.* Denique & VRBANVS II. in *c. 47. C. 23. q. 5.* non adeo ab hac sententia abludit, aient: *Non nos homicidas arbitramur, quos aduersus excommunicatos* (quales sunt hæretici) *zelo catholico matris ardentes, aliquos eorum trucidasse contigerit.* Conf. SCACCIAS *de iud. ciu. crim. & hær. c. 79.* LEANDER GALGANETTVS *de iur. publ. lib. III. c. 110. n. 6.*

quod meritorium censetur.

quod etiam probant ex c. 32. C. 23. q. 5.

quod dogma ex doctrina de republica ecclesiastica fluxit,

§. XLV. Fluxit hæc infausta & plusquam barbara sententia ex dogmate æque reprobato de *republica ecclesiastica*, quam curia Romana in ecclesia exstruxit contra saluatoris sententiam, a me sæpius oppugnatam. vid. *tit. de maior. & obed.* Hac vero destructa, negamus, hæreticum crimen *perduellionis* committere, aut cum *proditore patriæ* esse comparandum, qui fidei christianæ corruptores arguit, eosque iuste deserit.

& pluribus argumentis refellitur,

Videlicet, quod supra iam exposui, deficit iudex in his terris in *fidei articulis*, & sic ne quidem *argumento decisiuo* ostendi potest, quis talis sit, multo minus cum *idololatris*, contra quos in veteri fœdere lex lata, comparari potest. Alioquin enim hi, 1) quos ecclesia Romana pro *hæreticis* habet, æquali iure in ecclesiæ Romanæ asseclas vterentur, quia hæretici quiuis se pro *orthodoxis* optima fide gerunt, & ita quod illis iustum, his quoque æquali iure iustum erit. Quodsi ergo dissentientes æque potentes sunt, oritur *status Hobbesianus* occasione dissensus circa *fidem*, & sic *bellum omnium contra omnes.*

quod alioquin alia crimina permissa pro conseruanda hierarchia.

Præterea vero 2) si permissum est impune occidere dissentientem a fide, quam vt *orthodoxam* profitemur, & quidem pro conseruanda *fidei* & *religionis* integritate, etiam alia crimina in *fauorem fidei* forsan non erunt illicita. Quid ergo? si monachus ex probabilibus coniecturis speret, se, adulterio cum vxore viri summæ autoritatis commisso, non tantum adulteram ad fidem reducere, sed etiam efficere posse, vt, illa ad fidem catholicam per *adulterium* conuersa, insignem accessionem in republica facere queat *fides Romana*, forsan non erit adulterium hoc illicitum, quod bono ecclesiæ (*hierarchiæ*) compensatur. Forsan etiam ab hoc dogmate non adeo alieni erunt, qui e Iesu societate se profitentur, cum *probabilis* iis omnis sententia videatur, quæ pro religione facit. Horret animus, dum hæc profero, & horrebit sine dubio omnis sincerioris animi catholicus, qui nouerit cædem & furtum æque prohibitum ac adulterium.

argumentum ex veteri fœdere examinatur,

Denique 3) præsidium ex antiquo fœdere ad statum *ecclesiæ noui fœderis* non quadrat. Religio & sacra ipsi statui politico ex *singulari Dei dispositione* innexa erant, vt illa violans & eius fœdera rumpens in ipsam delinqueret rempublicam, & crimen publicum committeret. Hac politia singulariter in terra sancta Israelitæ, ad *idololatriam* proni, instructi erant, & sicuti Deo ius maius in hac *theocratia* intuitu religionis assignandum est, ita, hac destructa, cessant quoque omnes leges huic reipublicæ tantum propriæ.

quia religio christiana statui publico non est in-

Neque enim religio christiana *statui publico* innexa *vniuersalis* & cuicunque reipubl. accommodata est, quod de iudæorum republica dici nequit, quæ hac de causa

causa cum nulla republica alia coalescere potuit. Sentient vim argumenti facile dissentientes, adeoque pro eo diluendo sine dubio instabunt, ecclesiam æque esse *rempublicam*, præfiguratam per rempublicam iudaicam. Id vero ab omni doctrina primitiua purioris ecclesiæ deuiat, quæ licet quandoque typum quendam ex veteri fœdere petierit, id tamen duntaxat *spirituali* & *allegorico modo* capiendum esse voluit, adeoque ab omni *externo imperio* & *gladio materiali*, vt loquuntur, abhorruit, &, si quod imperium agnouit, exemplo CYPRIANI, illud in *gladio spirituali* seu *excommunicatione* quæsiuit, cui tamen *effectus ciuiles* non tribuit, vt infra *tit. de excommunic.* plenius ostendendum erit. Hæc binis verbis ad profligandam hanc doctrinam proferre lubuit; neque enim quæuis portenta sub tale examen, quo tamen pleraque alia retundi possunt, reuocari integrum erit.

nexa, sed vniuersalis.

§. XLVI. Sed audi maiora maioris abollæ. Non tantum talis *vindicta priuata* licita probataque est erga *priuatos*: eodem iure etiam subditis contra regem suum hæreticum & impium vti permissum erit ex sententia MARIANAE & ROSSAEI personati *de iusta reipubl. christianæ in reges impios & hæreticos autoritate*, aliorumque, vt *tit. de accus. p. 603.* obseruaui. Habita est eo tempore, quo HENRICVS IV. rex Galliæ trucidatus erat, oratio ad curiam parlamenti, e gallico in sermonem latinum versa, & 1612. edita, in qua Iesuitæ autores huius parricidii nominantur. *Quodsi*, ait orator, *totius orbis christiani consentientibus suffragiis, non alii quam Iesuitæ aut Iesuitarum discipuli, tot retrolapsis ante seculis, tanti deprehenduntur criminis capaces, non alii tantæ culpæ conscii deprehensi, quinam scribendi sint autores diuinando aut coniectando laborabitis?* Post pauca id probat ex quorundam Iesuitarum dogmatibus aitque: *Cum igitur EMANVEL SA Iesuita in confessorum institutione, licere regem suum occidere, decernat, clericos omnes naturalis principis eximat imperio, ac proinde, vt de criminis & de supplicii grauitate aliquid in omnem euentum detrahat, læsæ maiestatis vllo pacto crimen incurrere posse neget. Cum* IOAN. MARIANA, *cui plus hoc in negotio & artis & audaciæ, progrediatur vlterius, non licere modo, sed & fas esse, principi necem intentare, modo viri eruditi, & graues, forte ex ipsa societate, aut de visitatoris sententia lecti, in consilium adhibeantur, censeat: siue proditione, dolo, seu veneno res geratur: quin & noxii medicamenti genera enumeret, lentum, præsentaneum, in cibo, potu, in donorum missorum contactu, vt quosdam Mauri reges oppressere, in vestis, sellæ, lin-*

cædes etiam regum hæreticorum probantur ex doctrina quorundam,

de cæde Henrici IV. Regis Galliæ,

teorum, armorum, ephippiorum, ocrearum infectione. Quodsi in exequendo facinore occumbit sicarius, gratam superis, gratam hominibus hostiam cadere scribat. Qui libri non temere neophytis excidere; nam EMANVEL SA annorum quadraginta spatio digestum a se librum in praefatione fatetur, solemne Patrum confessorum enchiridion. Cuius auctor tantae sanctitatis habetur, vt ideo Maria Virgo & Pater Ignatius apparuisse morienti dicantur. IOANNIS *autem* MARIANAE *liber in librorum societatis catalogo a P. Petro Ribadeneira edito anno 1608. cum operis & auctoris elogio recensetur. Quem excellentis iudicii, admirabilis eruditionis, theologiae profundae, quam Romae, in Sicilia & Lutetiae docuit, titulis commendat. Vterque cum priuilegiis & authenticis superiorum approbationibus, ille Antwerpiae, hic Toleti & Moguntiae excusus. Aut hic, ad grauiora quippe destinatus, accuratior, limatior, ad sanctiorem auctoritatem pluribus testimoniis in fronte munitus, censuram praeferens regis Hispaniae auctoritate a Petro Onna prouinciali factam, facultatem imprimendi a Stephano Hoieda, societatis Iesu in prouincia Toletana visitatore, (idque vi potestatis specialis a Patre generali illo celeberrimo Claudio Aquauiua factae) concessam, qui librum a viris eruditis & grauibus ex eodem ordine dicit approbatum. Ecquis amplius haeret scrupulus, iudices? Qua in officina conflatum, vbi procusum sit ferrum? Quid? quod annis abhinc triginta huius ordinis sectarii multorum in orbe christiano principum capita, quorundam etiam cum euentu, impetiisse, nouissimae autem puluerariae coniurationis in Anglia machinatores fuisse conuincuntur: qua eodem temporis momento rex, regina, principes, omnes regni proceres in concilium ordinum coacti, innumerus hominum numerus, reipublicae denique summa, citra exceptionem, citra religionis vllam distinctionem, vt ex vtraque non pauci mixtim conuenerant, horribili dispositione in aera disiecti lacerarentur. Cuius Pater* GARNETVS *Iesuitarum prouincialis in Anglia, vtut aequiuocationis fallere conaretur ambagibus, consciorum testimonio, quin & propria confessione Auctor, Director, & ni praeuentum fuisset ope diuina, peractor manifesto arguitur. Hunc ipsum illi, quod tam arduum facinus adgressus, totam, quantum fuisset in ipso, hausisset rempublicam, sexcentis afficiendum suppliciis SANCTVM renunciarunt, & in album retulere suorum MARTYRVM. Quo decoratum encomio impressum & insculptum venumdedere, atque posterorum consignarunt memoriae. Quis etiamnum dubitat, quin parricidalis secta per hypocriseos cuniculos hunc egerit cuniculum, ni fractum disposuerit puluerem, ignem pararit, quae tanto incendiarium mu-*

muneratur præmio, quæ satanæ martyrem angeli manu coronat? Si tales martyres, quales angeli? Sed propius gradum conferamus. Quum adhuc cardinalem Bellarminum, sectæ coryphæum, catholicum Iesuitarum doctorem, parricidium a Iacobo Clemente in HENRICI III. *persona patratum ex professo laudantem accensetis, quod* IOANNES MARIANA *a maiore vi vires animumque non adeo robusti iuuenis confirmante profectum dicere non est veritus, quibus dictis, ferrum herbis noxiis, vt ipse auctor est, medicatum consecrat. Quod post illum* RIBADENEIRA, BECCANVS, VASQVES, BONARTIVS *& complures alii factitauere. Quum libri a Parisiensibus Iesuitis de iusta expulsione* HENRICI III. *continuo post parricidium conscripti præfationem cernitis profiteri, in caussa communi fas esse, regem* HENRICVM IV. *excludere & deturbare. Iuxta quod monstrosum decretum non hostes vlli, non insidiæ in magni regis caput structæ, quin interfuerit & præfuerit Iesuita, quod in causa* IOANNIS CASTELLI, *cum mucronem dentium retudit occursus, enituit, cum illum a P.* IOANNE GVERETO *& execrandis* IOANNIS GVIGNARDI *thesibus, quas idcirco tota cum societate illustrissima damnastis sententia, per lectiones & confessiones ad ictum inductum instructumque fuisse agnouistis & conuicistis.*

§. XLVII. Coniurationis *puluinariæ* circumstantias & fata specialius enarrat THVANVS *lib. 135. ad ann. 1605.* simulque coniuratorum principia, quibus ad tam *execrabile facinus* accensi erant, his notat verbis *coniurati ad extrema consilia deuoluuntur, & ante omnia conscientiam instruunt, eaque instructa ad facinus audendum obfirmant animum. Sic autem a theologis suis differebatur: regem deponere, regna concedere penes supremum ecclesiæ iudicem esse; atque hæreticos omnes ipso iure extra communionem positos diris fidelium proscriptionibus separari, & quotannis in cœna domini a pontifice excommunicari, idque locum habere non solum in hæreticis professis, sed etiam occultis, quippe qui cum ipso iure excommunicati censeantur, in pœnas a professis ipso facto promeritas incidant, ex eo sequi, reges aut alios principes christianos, si in hæresin incidant, deponi posse, & subditos eorum dominio protinus liberari, nec ius illud recuperari posse, etiamsi ecclesiæ reconcilientur - - hæresin quippe lepram & morbum hereditarium esse, atque vt disertius res exprimatur, regimen amittere, qui religionem Romanam deserit, diris illum deuoueri, abdicari, proscribi, nec vnquam ipsum aut illius posteros in regnum restitui. Ita,* paulo post addit THVANVS, *ad facinus non solum licitum & laudabile, verum etiam MERITORIVM a theologis suis auctorati accesserunt.*

item coniuratione puluinaria,

cuius principia referuntur nefanda,

GAR-

a Garneto Iesuita promota

GARNETVM Iesuitam de coniuratione hac, extra confessionis secretum, notitiam habuisse, ex ipsius confessionibus & testimonio manu propria exarato ostendit CASAVBONVS *in epist. ad Frontonem Ducæum* scripta, quod PAVLVS PIASECIVS *in chron. ad ann. 1605. p. 233.* negauit, nullis fultus actis publicis aut documentis. Equidem iam supra obseruaui, hanc doctrinam inter articulos fidei ecclesiæ Romanæ *in vniuersum* referri non posse; detestatur enim iustissime eam ecclesia Gallicana, quod nouissime IACOBI BENIGNI BOSSVETI, Meldensis episcopi, *defensio declarationis celeberrimæ, quam de potestate ecclesiastica sanxit clerus Gallicanus XIX. Mart. MDCLXXXII.* nuper demum edita, & iussu LVDOVICI XIV. regis christianissimi scripta, demonstrauit; fatendum tamen est, *iuris canonici & curiæ Romanæ* principia, a sodalibus societatis Iesu tum asserta tum propugnata, hanc infaustam & infernalem doctrinam peperisse, adeoque ad minimum huic iuri, quod illustro, eam attribuendam esse. Aut ergo pontifices in hoc diro edicto errarunt, aut non. Priori casu corruit autoritas pontificis falli nescia, licet *pro cathedra* seu *imperio* hoc dogma edixerit; posteriori casu clerus Gallicanus ab hæresi immunis esse nequit, articulum talem impugnando, quem pontifex in suis decretalibus definiuit, & ipso vsu in praxin deduxit. Sicuti vero posterius asserere, temerarium foret, vt BOSSVET egregie monstrauit, ita prius indubie asserendum est, quod etiam episcopus Meldensis ad oculum demonstrauit. Equidem ANTONIVS SANCTORELLVS e societate Iesu in *tr. de hæresi, schismate, apostasia & de potestate summa pontificis* anno 1625. ab hoc errore in hac doctrina liberare curiam Romanam, pleniusque euincere conatus est, *summum pontificem posse pœnis temporalibus punire reges & principes, eosque deponere & suis regnis priuare ob crimen hæresis; eorumque subditos ab illorum obedientia liberare, eamque semper in ecclesia fuisse consuetudinem. Imo etiam propter alias causas, vt pro delictis, si expedit: si principes sint negligentes: propter insufficientiam & inutilitatem suarum personarum. Item, pontificem ius & potestatem habere in spiritualia simul & omnia temporalia; & inesse de iure diuino vtramque potestatem, spiritualem & temporalem: credendumque esse, ecclesiæ summoque eius pastori concessam esse facultatem puniendi pœnis temporalibus principes, transgressores legum diuinarum & humanarum, præsertim si crimen fuerit hæresis* &c. Sed etiam hæc improba dogmata per *censuram cleri Gallicani* optimo iure damnata sunt, quam refert BOSSVET *cit. tr. P. II. lib. IV. c. 4.* eamque *cap. sqq.* egregie illustrat, quam etiam exagitauit ALPHONSVS DE VAR-

in iure canonico probata,

& a Sanctorello denuo defensa.

GAS *de stratag. & sophism. polit. soc. Iesu c. 55.* Plura, huc pertinentia, reseruo ad *tit. de excommun.*

§. XLVIII. Ex his *seditiosis principiis* pariter sua hausit ROSSAEVS *§. XLIV.* allegatus, & scelera nefandissima virtutis christianae operationes esse censuit. In *octo prioribus capitibus* haec doctrinae pestiferae monumenta praemisit: haereticos omni potestate in christianos carere: hanc esse & fuisse christianorum in omnibus temporibus & regionibus FIDEM, haeretico imperatori non esse parendum: hoc euincere omnium christianorum regnorum formam & institutionem, quae ad ciuilem pacem & honestatem, & potissimum ad aeternam corporis animaeque felicitatem fide christiana consequendam dirigitur: haec bona haereticum ipsa *haeresis* professione naturaliter & necessario christianis eripere, eosque ad seditiones, ad vitia, ad aeternam animae corporisque damnationem directo impellere & praecipites agere: haereticum *regem legitimum* non esse, nec esse posse, imo fere esse tyrannum, & tyrannum nequissimorum sceleratissimum &c. Ex his vero hanc nectit conclusionem, *contra talem tyrannum bellum posse iuste suscipi*, quod *c. IX.* propugnandum suscepit, & bellum *pro fide* contra haereticos, vt *iustissimum*, defendit. Vt vero demonstret, regem haereticum occidere fas esse, hoc improbo & nefandissimo vtitur argumento, *regem per haeresin e rege fieri priuatum*, quo posito, quaeuis in eum permissa sunt, quae in *priuatum haereticum*, cuius deplorandam sortem tradidi supra. Hunc in finem in scenam ex veteri foedere producit *leprosos*, vtpote cum quibus haeretici comparari solent, quod *spirituali lepra* laborent, & sicuti illi e ciuitate eiiciebantur, omni hominum consortio priuati, ita *lepram spiritualem* idem praestare censet, vt rex hac *lepra spirituali* infectus ab omnibus derelinquendus sit. Etenim CHRYSOSTOMVS *homil. 5. ad verba Esaiae: Factum est anno, quo mortuus est rex Ozias tom. 1. p. m. 1308.* hoc ipsum etiam applicuit ad reges leprosos, credidit que humanius actum fuisse cum rege Ozia lepra infecto, quod e ciuitate non fuerit eiectus. *Mos erat vetus*, inquit, *leprosum e ciuitate expellere, vt & hi, qui in ciuitate viuebant, melius haberent, & ipse leprosus non obiiceretur promtis ad inferendam contumeliam, scommatum ac derisionis occasio: sed vt extra ciuitatem commorans solitudinem veli loco haberet, obtentatam aduersus iniuriam calamitatis.* Applicat hoc ad regem Oziam aitque: *Hoc & regem hunc perpeti oportuit post lepram, sed non perpessus est, his, qui in ciuitate erant, illum ob principatum reuerentibus, verum manebat domi suae clanculum.* Hoc ad iracun-

Rossaei impia dogmata recensentur,

quae seditiosa sunt.

a leprosis eiectis desumta.

diam prouocauit Deum: hoc prophetiam inhibuit, quodque tempore Heli factum est, verbum pretiosum erat, nec erat visio praecipiens. Interim hanc indulgentiam populi erga regem leprosum Deum haud vltum fuisse, fatetur CHRYSOSTOMVS, sed duntaxat his velut verbis improbauit: *ego quidem illum eieci e templo, vos autem ne e ciuitate quidem: ego illum victum lepra e rege priuatum reddidi; vos autem ne sic quidem superastis, sed a me condemnatum non sustinuistis e ciuitate propellere: & tamen fortasse factum hoc rex placide laturus erat.* Hanc legem de *leprosis eiiciendis ex consortio hominum* etiam contra *lepra spirituali* laborantes latam ineptissime credidit impostor, regesque hac allegoria solio deturbatos *in priuatorum sortem* redigi voluit, quo ipso sacerdotio suo supremum imperium in reges & imperantes asserit, vtpote cui cognitio *de haeresi* vulgo priuatiue adscribitur. Ita vero ex *sola gratia sacerdotum* regnant reges, quorum odium si incurrunt, *lepra spiritualis* mox eis affingi, & idem in eos, quod in quemuis *priuatum* & omni hominum consortio exutum, statui potest. Ita enim homo nequissimus *p. 621.* rationes subducit, postquam verba CHRYSOSTOMI adduxerat: *In quibus* (verbis) *manifestum est, regem, lepra haeresique infectum, e rege fieri priuatum populique fidelis officium, quod DEO & ecclesiae debetur, postulare, vt quem regem sacerdos propter lepram haereticam eiecit ex ecclesia, eundem ipsum respublica non aliter quam priuatum quemuis homuncionem legibus obnoxium exterminet e ciuili societate.* Inde vero vlterius *cit. l. §. 13. p. 646.* concludit, *non solum permitti subditis, vt contra reges haereticos arma sumant, sed etiam laudabile esse, idque subditorum christianorum officium requirere*, id quod si verum est, si vt hostis reipublicae habendus, nihil aliud superest, quam vt quilibet subditus in talem regem miles esse, eumque occidere queat, qua sub infernali philosophia tandem trucidatus est HENRICVS IV. contra quem hunc tractatum scripsit impostor nequissimus.

Conclusiones ex regula adducta variae,

§. XLIX. Transeo ad alia, quae ex regula *§. 42.* assumta deducta sunt. Equidem (II) prohibitum est sub *excommunicationis* poena clericum percutere, adeo vt illam solus Romanus pontifex *iure reseruato* soluere queat. *c. 29. c. 17. q. 4. c. 8. X. de sent. excomm.* Enimuero clericum haereticum percutiens impunitus est, nec in hanc scyllam incidit, quod haereticus omni iuris beneficio & praesidio instar monstri priuatus sit. *c. 3. X. de sent. excom.* ibique INNOCENTIVS IV. *in comm.* (III) Fauore *fidei* & in odium *haereseos* permissum est diuortium, etiam priuata auctoritate susceptum, *c. 6. X. d. diuort.* quod alias sine

sce-

ſcelere fieri non poterat. *c. 10. C. 35. q. 6.* (IV) Fauor *fidei* ſeu *orthodoxiæ Romanæ* probat etiam vſum armorum illicitorum in officialibus ſanctæ inquiſitionis. *clem. 2. inf. de hæret.* In ipſo proceſſu plura alias prohibita permiſſa ſunt, ſi contra hæreticum in cauſa hæreſeôs proceditur. Nam quamuis (V) criminoſus criminoſum accuſans repellatur, non tamen arcetur hæreticus hæreticum accuſans. *c. 26. C. 2. q. 7.* Pariter (VI) nec repellitur inimicus, ex mente IO. A ROYAS *de ſing. in fau. fid. ſing. 10.* & obſeruatione PHILIPPI A LIMBORCH *in hiſtor. inquiſ. lib. IV. c. 9.* nec (VII) filius accuſans patrem, etiam *occulta hæreſi* infectum, ex ſententia ALPHONSI de CASTRO *de iuſta hæret. punit. lib. II. c. 5.* id quod propugnant ex *l. 35. de relig.* aſſeruntque, patrem oppugnatorem fidei Romanæ æque eſſe *hoſtem & proditorem eccleſiæ*, vti perduellis reipublicæ. Pari ratione etſi (VIII) ſubditi ex nulla ratione accuſare queant epiſcopum ſuum, *c. 13. ſq. C. 2. q. 7.* multo minus pontificem, non repelluntur tamen, ſi exorbitauerit *a fide*, *cit. c. 13.* Vt nec pontifex contra talem accuſationem in concilio tutus eſſe dicatur, vt aſſerui *tit. de accuſ. §. 61. ſq. p. 579.* nec imperatores regesque alias nemini obnoxii, quod in *cauſa fidei* eccleſiæ iudicium ſubire debeant, vt *c. l. §. 56. p. 575. ſq.* dictum. (IX) Licet perſonas priuilegiatas torquere prohibitum ſit, permiſſa tamen tortura in crimine *læſæ maieſtatis* & *hæreſeos*, quæ illi æquiparatur. *l. 4. C. ad L. Iul. mai.* (X) Nemo poteſt ſimul accuſator & teſtis eſſe, imo teſtis quoque repellitur, ſi ſe offerat, vel alias inhabilis ſit; ſed *crimen hæreſeos* quæuis irregularia & portenta admittit, vt idem *accuſator & teſtis* eſſe queat, nec reiicitur ſe offerens, vt ex *c. 4. de teſtib.* euincit IO. A ROYAS *cit. l. ſing. 7.* multo minus alias inhabilis, vt docet LIMBORCH. *in hiſtor. inquiſ. lib. IV. c. 9. & 10.* Similiter (XI) in cauſa *orthodoxiæ* accuſatores etiam iudices eſſe poſſunt, vt ex *praxi conciliorum ad tit. de accuſ. §. 8. ſqq. p. 523.* obſeruaui. (XII) Prohibitum eſt, atteſtationibus publicatis nouos producere teſtes; ſed non in *cauſa fidei* ex mente IO. A ROYAS *cit. tr. ſing. 22.* quod ex nullo alio deducitur principio, quam quod in fauorem fidei quæuis prohibita permiſſa cenſeantur. (XIII) Quamuis, cauſa a pontifice delegatis commiſſa, regulariter ſuspendatur ordinarii iurisdictio, negotium hæreticæ prauitatis tamen non idem præſtat. Vt enim dictum negotium *efficacius*, *melius*, *vtiliusque* procedat, epiſcopi & inquiſitores delegati inquirere valent *communiter* & *diuiſim*, & ſi *diuiſim* proceſſerint, iubentur, ſibimet inuicem communicare proceſſus, vt per hoc poſſit melius veritas inueniri *c. 22. h. t. in 6.*

in proceſſu imprimis,

(XIV) Testes reprobati & prohibiti in *causa hæreseos* admittuntur in *c. 5. h. t. in 6.* etiam frater contra fratrem, *c. 14. X. de præsumt.* hæreticus contra hæreticum. *c. 5. cit.* (XV) Iudex *dolo* vti potest, vt veritatem eliciat, licet suspectum de hæresi fallat decipiatque. Quæuis sunt probata, pia & sana, quæ contra hæreticos suscipiuntur. En! egregiam & piam cautelam, quam suggerit IO. AROYAS *de singul. in fauor. fid. sing. 94. n. 4.* Videlicet boni & religiosi viri ad incarceratum intrare iubentur, qui blandis sermonibus in limine sui ingressus de variis rebus sermones cum eo misceant, postea reo consilium suggerant, vt sponte fateatur crimen, addendo, inquisitorem esse mitem & benignum, eumque suæ causæ optimum esse moderatorem & arbitrum; alioquin processum fore immortalem, & carcerem perpetuum. Præterea & inquisitor hac *humanitate simulata* erga eum vti iubetur, eique spem gratiæ facere, si sponte fateatur crimen. Cauillationes quoque aliæque fraudes non sunt prohibitæ, quia iudex non tenetur seruare qualemcunque promissionem hæretico factam, VT IDEM *cit. l. inf.* asserit. (XVI) Quamuis iudicia criminalia *in ecclesiis* non sint exercenda, causa hæreseos tamen in eis discuti & agitari potest, *c. 6. C. 2. q. 2.* quod concilia probant, in ecclesiis habita. (XVII) Hæretici etiam licite ex templis extrahuntur, omni immunitate priuati, etiamsi tantum sint *hæretici præsumti*, ex doctrina MICHAELIS ANGELI DONATI *de asylia resol. 173.* multo magis ergo veri, EODEM iudice *resol. 169.* (XVIII) Licet viuentis nulla fit successio, volunt tamen in fauorem fidei legitimam petere posse liberos orthodoxos a patre hæretico, iuxta tradita IOAN. AROYAS *cit. tr. sing. 65.* (XIX) IDEM porro *sing. 71.* addit, non esse parcendum hæretico, licet in furorem postea inciderit, ad minimum intuitu confiscationis bonorum. Denique (XX) parentes etiam a liberis orthodoxis ob hæresin exhæredari possunt iuxta *Nov. 115. c. 3.* Supersunt plura alia monstrosa in processu ipso contra hæreticos, sedulo enarrata & relata a LIMBORCHIO *in hist. inquis. lib. IV.* quæ regustare nolo.

alia irregularia extra processum.

§. L. Altera regula esto: *quæ alias voluntaria & libera sunt, in causa fidei debita sunt & necessaria, si id ecclesiæ expediat.* Nam (1) etsi alias accusatio libera sit, nec inuitus quisquam accusare teneatur, nisi ex *necessitate officii*, quod actor gerit, *t. t. C. vt nemo inu. ag. seu. accus. cog.* vt plenius euici *in diss. iur. eccl. antiq. ad Plin. & Tertull. differt. VI. nouiss. edit.* tamen *in causa hæreseos* quilibet ad denunciandum vel accusandum

2) alias libera fiunt necessaria in fauorem fidei.

denunciatio enim est necessaria.

dum obligatur, quod hæreſeos crimen reipublicæ chriſtianæ ſit perniciosiſſimum, vt ait IO. A ROYAS *cit. tr. ſing. 3. ſqq. n. 4.* *Et quia*, pergit, *nullum crimen grauius eſt, quam crimen hæreſeos, ideo confeſtim ſine mora aliqua ad accuſandum vel denunciandum properandum eſt.* Qui enim non accuſat vel reuelat inquiſitoribus hæreticum, ſuſpectum *violenter* de hæreſi ſe reddit, vt cenſet ALPHONSVS DE CASTRO, *cit. tr. lib. 2. c. 25.* cum DANDINO *de ſuſpect. de hæreſ. p. 403. n. 37.* qui id exemplo plus quam barbaro illuſtrat. Hæc obligatio vt arctius vinculum capiat, in quibusdam regnis, vt in Hiſpania, *edictum fidei*, quod vocant, quotannis publicatur, cuius publicationi & ſermoni generali *de fide* omnes ſub *pœna excommunicationis* intereſſe iubentur, niſi iuſte impediti fuerint. Neque vero in ſimplici admonitione ſubſiſtunt inquiſitores: etiam ſub *pœna excommunicationis* imo vinculo *iuramenti* adſtringuntur ſinguli ad *reuelationem & denunciationem*, teſte LIMBORCHIO *lib. IV. hiſtor. inquiſ. c. 3.* Imo hæc duriſſima & ab omni humanitate aliena lex ſingulis imponitur, vt frater fratrem, conſanguineus conſanguineum, imo vxor maritum & maritus vxorem deferre teneatur, quod etiam non ſine ingenti immanitate ad liberos extendit IO. A ROYAS *cit. tr. ſing. 3. n. 29. ſq.* cum DANDINO *de ſuſpect. de hæreſ. p. 401. n. 29.* quia talis immanitas & crudelitas expedit reipubl. eccleſiaſticæ. Excipiunt tamen caſum, quoties ex *ſacramentali confeſſione* ſacerdos cognouiſſet crimen, id quod prodere non debet ob *ſigillum confeſſionis*, vt rurſus obſeruat A ROYAS *cit. l. n. 40.* Ceterum methodus hæc detegendi hæreticos aliosque ſceleratos fluxit ex enormi abuſu *excommunicationis ad effectum reuelandi*, mediante qua etiam abdita & ſecreta cordis a quibuscunque eliciere poſſunt hi, qui talia edicta proponunt.

ob edictum fidei

ſub pœna excommunicationis.

§. LI. Methodus hæc fundamentum habet in *c. vn. extr. comm. de furt.* & plenius illuſtratur ab ANTONIO LAZARIO *in quæſt. canon. de monitor. ſeu excommunic. ad effectum reuelandi*, THEOPHILO RAYNAVDO *de monitor. eccleſ. ad extorquendam reſtitutionem vel reuelat.* IO. de DICASTILLO *de cenſur. diſp. III. ſect. IV. dub. 11. ſqq.* aliisque, vſumque principaliter habet in criminibus, quorum inquiſitio ad *tribunal S. officii* pertinet, quippe quod id vnice agit curatque, vt ſingulos in terrore & pauore contineat, & vbique ſummæ immanitatis edat documenta. Monet quidem RAYNAVDVS *cit. tr. p. 223. in hæreticis occultis*, qui hæreſin tamen non docent, aliisque inculcant, præmittendam eſſe *fraternam*

Methodus arcana quæuis a laicis extorquendi indicatur.

nam correctionem, antequam denuncietur, quod ea salutaris esse queat denunciando; ast hæc *charitas christiana* longissime abest tum a *Iudicibus* huius tribunalis, tum ab his, qui eius iura tuentur. Quæuis *monstra* admittunt, modo hæresis exstirpetur. Etenim, docente cum pluribus aliis DICASTILLO *cit. l. dub. 44.* contendunt, in iis, *quæ ad fidem & bonum religionis catholicæ* pertinent, crimina contraria, quamuis occulta statim sine vlla fraterna correctione præmissa denuncianda sunt inquisitoribus seu iis, qui hoc crimen vindicare debent, quod *spes emendationis* frustranea sit. *Nam*, pergit, *qui se opponit auctoritati ecclesiæ, neque illa corrigitur, quomodo priuata autoritate credendum est fore, vt corrigatur?* Neque rationem habendam doctrinæ a CHRISTO traditæ MATTH. XVIII. opinatur a ROYAS *cit. l. n. 21.* quæ tantum de *fratre* peccante intelligenda; *ast*, pergit, *hæretici non censentur fratres, sed extranei: quia non filii Dei, quemadmodum christiani, sed filii diaboli censentur*, qua in re, relicto CHRISTO, & apostolo PAVLO, iudæorum impias traditiones secutus est. *Luc. X. 29. sqq. Tit. III. 10.* Nec mitiori iudicio ducitur DICASTILLO *cit. l. n. 773.* explicando PAVLI dogma de *hæretico non pertinaci*, quod infrunitum. Antequam enim errans vna alteraue vice admonitus aut correctus fuerit, non constat, vtrum errori suo pertinaciter inhærere, quam veram admittere doctrinam malit. Denique discrimen inter hæreticum *pertinacem* & *non-pertinacem* nullius effectus esse, vel inde constat, quod ipse DICASTILLO *dubit. 46. num. 780.* strenue defendat, adhuc denunciandum esse hæreticum iam *emendatum* & *pœnitentia ductum*, quamuis ita palam sit, eum non fuisse hæreticum *pertinacem*, ex doctrina Romanæ ecclesiæ. Sufficit, quod præcauendum sit, ne tam insigne malum repullulet in homine conuerso, quodque *in delictis*, vt ait DANDINVS *de susp. de hæres. c. IV. sect. 1. subs. 1. n. 17. p. 401. spectetur voluntas in actum deducta, non perseuerantia voluntatis in eo*, quæ doctrina rursus pugnat cum conceptu de *pertinacia*, quam hæreticorum mastiges tamen necessariam in quouis hæretico proprie dicto desiderant. Magis conformis est sententiæ *de suspectis de hæresi*, quod tales suspicione graui adhuc laborent, vt tutius sit, iudice IO. A ROYAS *cit. l. n. 34.* etiam emendatum denunciare. Quod plenius & cum magno feruore propugnat IDEM *de hæret. p. 2. assert. 3. p. 84.* *Hæretici enim*, pergit *cit. l. n. 60. suapte natura sunt callidi: fingunt se esse correctos & emendatos, vt hoc pacto catholicos decipiant, qui bona fide & sinceritate credunt hæreticos iam esse emendatos, & reuera non*

Maxime si quid contra fidem & hierarchiam suscipitur occulte.

non sunt, cum peruersi difficillime corrigantur. Vel hæc asystata, quæ *fauor fidei* desiderat, docent, parum præsidii errantibus præstare *defectum pertinaciæ*, & reuera hanc *dicis gratia* tantum, sine effectu, ad formalem conceptum *de hæresi* requiri, quia flagellatoribus hæreticorum quæuis intuta, quæuis suspecta, nihilque interdictum, quod immanitati inquisitorum inseruire potest.

§. LII. Præterea (2) quamuis nemo *gratis* operas suas alteri præstare teneatur, sed hoc ex *beneplacito* & *arbitrio* singulorum dependeat; tamen negotium fidei quilibet *gratis* defendere atque inquisitoribus assistere tenetur, vt sunt aduocati, assessores, aliique periti, nisi liberaliter aliquod eis ab inquisitoribus fuerit oblatum, ex sententia IO. A ROYAS *in sing. in fauor. fidei singul. 15.* (3) Remissa quidem est necessitas consanguineis, contra consanguineos in causis criminalibus testimonium dicere; *l. 4. & 5. D. de testib.* sed in hoc crimine quilibet, etiam pater contra filium & vice versa, cogi potest, ad testimonium dicendum, *c. 14. de præs.* cum etiam denunciare consanguinei teneantur, quod probat IDEM *cit. l. sing. 42.* (4) Liberum alias est, vtrum quis velit contra se edere instrumenta, maxime si inde de delicto commisso conuinci debeat. *l. 4. C. de edend.* Qui de *hæresi* accusatur, libros vel instrumenta contra se edere cogitur, *c. 12. h. t. in 6.* cum etiam vsurarii ad hoc cogantur, *clem. vn. vers. ceterum de vsur.* quos longe vincit hæreticus. (5) Libera alias est de *iure positiuo* delinquentium correctio, vt nemini *necessitas* imposita sit *externe* obligans, alterum emendandi; (licet *interna* obligatio vniuersalior sit) sed errantem *in fide* corrigere, vel ab errore reuocare, *absolutæ necessitatis*, imo tam obligatorium est, vt, qui manifesto facinori tali obuiare desinit, non careat scrupulo *societatis occultæ*, h. e. fiat *suspectus de hæresi*, ex doctrina IO. A ROYAS *cit. l. sing. 52. n. 3.* (6) Potest quidem mater, si velit, filias dotare, sed non compellitur; *l. 14. C. de iur. dot.* ast *mater hæretica* filiabus orthodoxis h. e. dominanti religioni, primario vero Romanæ, addictis dotem & filiis orthodoxis donationem propter nuptias æque ac pater principaliter, non in subsidium, constituere cogitur, *ne propter diuini amoris electionem paterna vel materna sint liberi prouisione defraudati*, vt dicitur in *l. 19. C. h. t.* ibique BRVNNEM. *inf.* Vel hæc verba indicant, de *prouisione ordinaria iuris* hoc esse intelligendum, quam parentes hæretici, odio liberorum diuersæ religionis iis interuertere student, adeoque inde colligi nequit,

Gratis quilibet assistere debet inquisitioni,

coguntur consanguinei ad testimonium.

corrigere hæreticum absolutæ necessitatis est,

mater hæretica filias dotare cogitur.

ma-

matrem æque ac patrem ad dotandum, nec tantum *in subsidium*, teneri. Dicendum est itaque, matrem potius hoc in casu teneri *in subsidium*, quod tantum leges præcauere voluerunt, ne parentes liberis, dominanti religioni addictis, subtrahant debita iuris auxilia, licet in *ordine prouidendi* nihil mutauerint. Verum hæreticorum mastiges omnia corradunt fine iudicio, vt IO. A ROYAS *cit. l. sing. 129.* modo orthodoxiæ faueat, hæresi autem noceat, licet a veritate aliena sint. (7) Iudex diuersi iudicii requisitus *potest* quidem sententiam ab alio iudice latam exequi, non tamen præcise compellitur; sed iudices seculares sunt *necessarii executores sententiarum clericalium* in materia hæresium, adeo vt nisi eum, quem crudelitas iudicii ecclesiastici hæreticum declarauerit, igni tradiderint, mox mucrone excommunicationis se percussos nosse debeant, quam si per annum animo sustinuerint pertinaci, *ex tunc* velut hæretici condemnari debeant iuxta *c. 18. h. t. in 6. in f.* quod in articulo de *excommunicatione*, qui est fidei Romanæ, errare pertinaciter credantur.

Tenetur iudex sententiam exsequi contra hæreticos.

§. LIII. Denique (8) quid magis liberum & vinculis legum solutum est, quam conscientia, cogitatio, mentisque operatio? Inde est, quod nemo *cogitationum pœnam* patiatur, nec de *occultis* iudicet ecclesia. Enimuero in causa *fidei Romanæ* longe aliud iudicium ferendum ex sententia iuris canonici, vt supra iam ostensum *§. X. sq. p. 826.* quod *imperium in conscientias* quoque iudicibus ecclesiasticis concreditum sit, vt *ex officio* teneantur contra *suspectos de hæresi*, qui *mentalem* fouent *hæresin*; inquirere, & si ex *confessione* de *hæresi* tali constat, eosdem punire, quod *sola cogitatione* committatur, vt censuit IO. A ROYAS *cit. l. sing. 153.* Imprimis autem exercetur *imperium in conscientias* per *imperatam abiurationem hæreseos*, ab iis exigi solitam qui vel de hæresi *condemnati* vel *suspecti* iudicati sunt. Equidem olim qui ad ecclesiam seu orthodoxiam *sponte* reuertebantur, & receptionem in gremium ecclesiæ cum *absolutione* serio quærebant, maxime si e clero essent, *libellum fidei* suæ, cum damnatione errorum, edere, & ad episcopum mittere iubebantur, *c. 19. sqq. C. 1. q. 7.* cuius formula habetur in *c. 42. de consecr. D. 2.* vt iudicari posset, vtrum rursus essent recipiendi nec ne? Verum postquam *error circa fidem* criminibus publicis, igne vindicandis, annumeratus fuit, contra propriam criminum naturam, adeo immani more cum errantibus proceditur, vt in inquisitionem deductis laicis hic vnicus salutis portus supersit, si, *abiurata hæresi & satisfactione exhibita* (quam *pœnitentiam* vocant) *confestim ad fidem* con-

Imperium in conscientiam pro licito habetur, in materia hæreseos, per abiurationem exercitum,

confugerit orthodoxam, id quod ni fecerit, *fecularis iudicis arbitrio relinquitur*, *debitam recepturus pro qualitate facinoris vltionem*, vt dicitur *in c. 9. X. h. t. c. 10. X. de purgat. canon.* Huius *abiurationis* hic immanis effectus est, vt qui post eam deprehensi fuerint in *abiuratam hæresin* recidisse, seculari iudicio *fine vlla penitus audientia* prorsus relinqui debeant, *c. 9. cit. verf. qui vero. c. 4. c. 8. h. t. in 6.* quo ipso omnis defensio illis ademta est, quam recta ratio & lex diuina nemini, etiam sceleratissimo, ademit. Ceterum *abiurationem* hanc omnes subire debent, vt nemo, quacunque dignitate præfulgeat, sese ab hoc imperio in conscientiam eximere, nec pueri quatuordecim, & puellæ XII. annis maiores sese excusare queant, vt ex conciliorum decretis probatum dedit LIMBORCH. *in histor. inquif. lib. IV. c. 31.* *Abiuratione* facta absoluuntur, & variis adhibitis cautelis pro diuersitate hæreseos vel suspicionis reconciliantur, EODEM obseruante *cit. l.* vbi & *formulas abiurationis* varias enarrat. — cuius effectus indicatur.

§. LIV. Sequatur tertia regula: *Quæ præcepta, legibus imperata & serio iniuncta sunt, in fauorem fidei Romanæ remissa & ab omni nexu obligationis liberata sunt, quatenus hoc expedit rei ecclesiasticæ.* Nihil sanctius est fide humana, nihil religiosius Si tollis fidem, tollis illud vinculum, quo naturalis ratio omnes homines inter se colligauit, atque vniuit, sine quo tamen humanum genus subsistere nequit. Hæreticis tamen α) num fides data seruanda sit, in dubium vocatur a plurimis, forsan ideo, quod omnem *nexum ciuilem* & *naturalem* tollat *hæresis* ex iuris canonici sententia, efficiatque hac peste infectos extorres, omniumque iurium vsu priuatos; id quod si verum est, hæreticus nullum ius ex *fide data* acquirere vel retinere potest. Ita censuit SIMANCAS & BRVNVS, cuius verba recensuit LIMBORCH. *in histor. inquif. lib. III. c. 2. p. 184.* Pariter ab hac doctrina non est alienus IO. A ROYAS *in fingul. in fauor. fidei fing. 3. feqq. n. 38.* quod hæretico, quia non seruat fidem *(theologicam)*, cum sit *hæreticus* & *infidelis*, fides *(ciuilis)* non sit seruanda. Lepida admodum hæc ratio, & ab omni recto sensu remota est. Expressius hanc sententiam propugnat *in fing. 63.* asserendo, *ob tanti criminis prauitatem communem Dd. sententiam receptam, fidem a priuato præstitam hæreticis seruandam neutiquam esse, & ideo recte traditos igni esse in concilio Constantiensi Ioannem Hussum & Hieronymum Pragensem, quamuis eis data fuerit securitas.* Imprimis vero hic quæstio est, de *fide hæreticis data intuitu religionis*, si illis *pax religiosa* pacto publico a principe pro- — 3) Legibus imperata remissa sunt in fauorem fidei Romanæ, vnde hæreticis fides non est seruanda, intuitu religionis,

ritate *saluum conductum* concedere, aut *pactum de toleranda* eorum *religione* inire posse, quod pontifex tantum possit disponere de hæreticis in ordine ad religionem, adeoque eius autoritas aut approbatio interuenire debeat. *Cum igitur*, pergit *n. 20. sq.* promissio *de re illicita non obliget, non est dicendum, quod fidem frangat is, qui huiusmodi promissionem non seruat.* Animaduertit ipsemet fraudulentam & callidam hanc interpretationem, adeoque mox subdit: *non ex hoc tamen colligitur, non teneri principem ad seruandam promissionem, qua ipse se obstringit ad non offendendum hæresiarcham ea ratione, quia huiusmodi promissio videatur de re illicita, cum peccet princeps, quoties hæresiarcham debitis pœnis non plectit; tunc enim tantum tenetur princeps ad puniendum hæresiarcham, quando hic sit sub illius potestate. Non dicitur autem ad hunc effectum esse sub potestate principis hæresiarcha, cui ab ipso promissa sit securitas.* Sic itaque si illicite promisit plenam securitatem, non manet sub eius potestate, quia *pactum plenæ securitatis* eum non ligat. Sed quid, si hæresiarcha condemnatus ei traditur? annon in potestatem eius recidit? Traditus fuit Hussus SIGISMVNDO, ergo eius potestati relictus fuit. Verum mox regerit *n. 24. tunc talis princeps agit, tanquam executor, non autem tanquam principalis*, i. e. *carnificis* tantum officio fungitur, non autem *principis*, qui tantum saluum conductum dederat. Applicat hoc ad SIGISMVNDVM, & ita rationes subducit: *Verum tanquam executor SIGISMVNDVS nullam fidem dedit Ioanni Husso, cum eam præstiterit absque iurisdictione ecclesiastica. Quoniam ergo synodus Constantiensis nullam fidem dedisset, poterat prædictum hæresiarcham tradere iurisdictioni SIGISMVNDI; & cum hic imperator TENEBATVR exequi sententiam ecclesiasticam; nec, tanquam TALIS EXECVTOR, vllam fidem dederat, recte flammis tradidit huiusmodi hæresiarcham.* His positis, princeps, *qua talis*, tenetur fidem hæreticis datam seruare; non tenetur vero tanquam *executor sententiæ clericalis*, quia sic nudus minister & carnifex clericorum est; qua horrida sententia nihil captiosius & improbius excogitari potuit, quæ simul *callida interpretatione* fidei publice datæ omnem adimit efficaciam, & per indirectum id, quod DANDINVS directo adstruxerat, destruit. Hi sunt laquei perfidorum, quibus irretiuntur hi ipsi, qui nimis creduli sunt. Laudat CAROLVM V. DANDINVS, quod fidem suo & imperii nomine datam LVTHERO seruauerit, quam tamen iuxta eius interpretationem facile fallere potuisset, si modo archiepiscopi & episcopi, qui comitiis aderant, LVTHERVM, a papa iam condemnatum,

dum negant, principem secularem hæretico saluum conductum dare posse.

 tradi-

tradidissent CAROLO V. eique executionem *iussu papali* demandassent. Quæ præterea contra hoc dogma perniciosum *de fide hæreticis non seruanda* adduci possunt, plena manu congesta a IACOBO SCHVLTESIO *in tr. de fide hæreticis religiose seruanda*, & ab Autore *de l'irrevocabilité de l'edit. de Nantes anno 1688. P. II. c. 2. 3. 4.*

An patres constantienses docuerint, fidem hæreticis datam non seruandam?

§. LVI. Ceterum quæ *patrum Constantiensium* hoc in argumento sententia fuerit, conspicuum est ex *sess. XVII.* decreto: *præsens sancta synodus ex quouis saluo conductu per imperatorem, reges & alios seculi principes hæreticis vel de hæresi diffamatis, putantes eosdem sic a suis erroribus reuocare, QVOCVNQVE VINCVLO SE ADSTRINXERINT, concesso, nullum fidei catholicæ vel iurisdictioni ecclesiasticæ præiudicium generari vel impedimentum præstari posse seu debere declarat, quo minus, dicto saluo conductu non obstante, liceat iudici competenti & ecclesiastico de huiusmodi personarum erroribus inquirere, & alias contra eos debite procedere, eosque punire, quantum iustitia suadebit, si suos errores reuocare pertinaciter recusauerint, etiamsi de saluo conductu confisi ad locum venerint iudicii, alias non venturi: nec se promittentem, cum fecerit, quod in ipso est, ex hoc in aliquo remansisse obligatum.*

quod negat Natalis Alexander,

NATALIS ALEXANDER *in histor. eccles. ad sec. XV. & XVI. diss. art. vn. §. 1.* censuit, Constantienses non docuisse, *fidem hæreticis datam violandam esse.*

sed contrarium monstratur.

Quod vero *directo* non tradiderunt, *per indirectum* assecuti videntur. Duo asserunt Constantienses, quorum primum est, imperantes seculares, *quocunque vinculo se adstrinxerint hæreticis*, impedire non posse, quo minus *magistratus ecclesiasticus* contra eos procedere eosque punire possit. Alterum est, quod princeps secularis, qui hæreticis securitatem promisit, non maneat in aliquo obligatus, *si fecit, quod in ipso est.* Inde vero prono alueo fluit, principem si vel maxime plenam securitatem protectionemque contra quascunque molestias, carceres, cruciatus, & supplicium mortis promiserit, impedire tamen magistratum ecclesiasticum non posse, quo minus hæreticum, fide & protectione pricipis fretum, capiat, carceribus includat, torturæ subiiciat, & vltimo supplicio per eundem principem tradat, dummodo princeps fecit, *quod in ipso est*, h. e. precibus & intercessionibus vtatur, ne clerici crudelitatem sacram erga eum exerceant. Nihil enim amplius in ipso esse, vel ipse NATALIS *§. 3. cit. l.* innuere videtur, quod nemo maiorem securitatem promittere censeatur, quam præstare possit. Talem vero securitatem hæretico præstare nequit princeps secularis, quam verbis amplissi-

plissimis expressit, adeoque reuera fumum ei vendidit, ventumque promisit, imo eum fefellit decepitque id promittendo, quod præstare moraliter non possit. Præstare vero tale quid hæretico principem non posse, §. 1. *cit. l.* NATALIS declarat. *Potestates*, ait, *diuersi ordinis*, *quarum quælibet in suo ordine suprema est*, *& ab altera independens*, *imo vna excellentior altera*, *sese mutuo prohibere non possunt*, *ab actibus suis legitime exercendis.* Positis his principiis, quilibet æquissimus iudicet, annon *per indirectum* princeps ab omni vinculo liberetur, & ita per consequentiam inculcetur, principem tali promissione non ligari, quod inquisitores clerici nunquam quiescant, in statione vbique sint, & nisi a maiori vi deterreantur, nunquam desinant, hæreticis, h. e. a fide Romana deuiantibus, molesti esse, eos persequi, pœnis subdere, expellere, & extrema quæuis eis intentare. His princeps secularis nec resistere, nec in salutem hæreticorum aliquid audere potest, nisi quod a clericis inflexibilibus precibus obtinere potest, quæ tamen carent effectu, si metus maioris mali deficiat. Rationes iam subduxi *ex mente Constantiensium*, quamuis persuasissimum habeam, optimos & cordatiores imperantes magis CAROLI V. quam SIGISMVNDI, prorsus a concilii placito dependentis, vestigia pressuros, imo scripturam S. magis, quam Constantiensium decreta secuturos esse, vt tot Imperatorum Germaniæ iustitiæ deditorum exempla testantur.

& indirecte negarunt, fidem hæretico esse seruandam.

§. LVII. Inde vero β) vlterius colligunt, *principem non ligari pace religiosa hæreticis data & promissa*, qua *libertas conscientiæ* iis indulta, aut religionis liberum exercitium concessum, quod impudenter asserit DANDINVS *in tr. de suspect. de hæres. c. IV. sect. 1. subs. 2. §. 2. p. 414. sqq.* Equidem si iuxta Constantiensium principia iudicandum esset, qui quodcunque vinculum, quo se princeps adstrinxit, inane esse censent, quod magistratui ecclesiastico, contra hæreticos procedenti, nullum obstaculum creari debeat, conclusio hæc admittenda foret, quia princeps nihil plus promittere censeatur, quam quod præstare potuit. Talem *pacem* autem præstare non potest iuxta rigidiorum mentem, ergo parum tuta esse videtur. Absit vero, vt talem philosophiam in Germania hodie admittamus, ad regna euertenda aptam natamque. Animaduerterunt hoc prouide paciscentes in *pace Osnabrugensi*, adeoque hunc in finem nuncium miserunt his funestis principiis, decernendo *art XVII. I. P. §. 3. sq.* quod contra hanc transactionem, vllumue eius articulum aut clausulam *nulla iura canonica* (quæ talia principia reprobata alunt)

Pariter negant, principem ligari pace religiosa hæreticis concessa,

iuxta ius canonicum,

quod reprobatum instrumento pacis, & sententia contraria stabilita.

vel ciuilia, communia vel specialia conciliorum decreta & sic nec concilii Constantiensis) *vel vllæ aliæ exceptiones, quocunque nomine aut prætextu excogitari poterunt, vnquam allegari debeant*, addita pœna fractæ pacis publicæ, contra quoscunque, *siue clericus, siue laicus fuerit*, si transactioni huic consilio vel ope contrauenerit. Pari ratione in *art. V. §. 50.* seuere iniunctum est vtriusque religionis magistratibus, vt rigorose prohibeant, *ne quisquam publice priuatimque, concionando, docendo, disputando, scribendo, consulendo transactionem Passauiensem, pacem religiosam, & transactionem Osnabrugensem vspiam impugnet aut dubiam faciat.* His seueris prohibitionibus os claudendum erat quibusdam impudentissimis scriptoribus, DANDINI sectæ asseclis, existimantibus, catholicos cum protestantibus talem transactionem inire non posse, *sine pontificis autoritate*, in præiudicium ecclesiæ: talem pacem esse illicitam inefficacemque, & quæ erant alia huius generis somnia, potissimum asserta ab ERNESTO de EVSEBIIS, personato, (seu potius IO. MVHLMANNO Iesuita) in *iudicio theologico super quæstione: an pax, qualem desiderant protestantes, sit secundum se illicita*, cui accessit *vehiculum iudicii theologici.* Quæ contra talia Iesuitæ principia reponenda fuerunt, dilucide exposuit & persecutus est CONRINGIVS *de pace ciuili protestantibus danda* cum aliis, quibus ex catholicis accessit CORAMVEL A LOBKOWIZ *in pace sacri Rom. imper. licita demonstrata.* conf. SCHWEDER *de pacis religiosæ constantia & perpetuitate.*

Hæreticum quidam etiam excludunt ab omni contractu.

§. LVIII. Longe inhumanius est γ), quod tradit a ROYAS *de sing. in fauor. fidei sing. 43.* hæreticum nullum contractum valide celebrare posse, & obligatum hæretico, etiam sub nexu fidei iuratæ, ipso facto liberari, quod colligit ex *c. f. X. h. t.* vbi pontifex ita: *absolutos se nouerint a debito fidelitatis hominii & totius obsequii, quicunque lapsis manifeste in hæresin aliquo pacto quacunque firmitate vallata tenebantur adstricti.* Eiusdem fere sententiæ etiam sunt nonnulli alii textus, qui subditos liberant a nexu fidelitatis, quo antea hæretico obstricti erant, vt *c. 3. 4. 5. C. 15. q. 6. c. f. de pœn.* adeo vt etiam vinculum coniugii soluatur. *c. X. de conuers. coniug. c. 7. de diuort.* Facile vero liquet, hoc tantum pertinere ad fidem *obsequii* & *fidelitatis*, quæ æque, vt inter coniuges, intimius consortium continet, quam fides per priuatam conuentionem inita, quæ ab omni *communicatione* abesse potest. Constituerunt autem per summum abusum, vt infra *tit. de excommun.* declarabitur,

bitur, non communicandum esse cum hæretico & excommunicato, & hoc intuitu subditos vasallosque, non quoscunque debitores, a nexu absoluerunt. Interim parum solatii habet ex hac diuersitate hæreticus, qui contra recusantem debitorem agere nequit, omni ciuili subsidio destitutus.

§. LIX. Imprimis vero δ) plura in *processu* contra hæreticum sunt remissa, quæ alias præcepta & debita. Etenim contendunt, (1) accusatoribus hic remissam esse *inscriptionem in crimen: c.f. §. iubemus. h.t. in 6.* IO. A ROYAS *cit. l. sing. 6. n. 5.* LIMBORCH. *in histor. inquis. lib. 4. c. 7.* (2) desistentem ab accusatione non puniri pœna hæreticorum, sed tantum pœna *calumniatorum* extraordinaria. ROYAS *cit. l. sing. 8. n. 1.* Præterea (3) libellus non desideratur, quia *de simplici* & *plano* proceditur; *c.f. h. t. in 6. clem. sæpe de V. S.* nec (4) litis contestatio *cit. c. f.* quod in delictis enormibus procedi possit, lite non contestata, nec parte citata, vt ait IO. A ROYAS *cit. l. sing. 117.* Remissa ergo est etiam (5) *citatio*, maxime *triplex*, *c. f. h. t. in 6.* imo (6) ipse quoque *ordo iudiciarius solennis* per *cit. c. f.* quod plenius exponit a ROYAS *sing. 145.* Remissa pariter (7) *est plena probatio*, quod sufficiant indicia, & præsumtiones ad condemnandum hæreticum, vt supra *de suspectis de hæresi* obseruauimus. Vnde (8) nec *publicatio testium* in hoc crimine desideratur, imo *testium nomina* celari queunt, *c. f. h. t. in 6.* quod plenius illustrat LIMBORCH. *in histor. inquis. lib. IV. c. 20.* Multo minus ergo (9) reus huius criminis citandus est ad ratificationem testium, ne nomina eorum ipsi innotescant, quamuis alias ex testium persona insignis defensio reis in criminibus nascatur, teste EODEM *cit. l. p. 294.* Ex eodem principio (10) necessaria non est *conclusio* in hoc crimine per *cit. c. f.* & quæ sunt alia, in *processu summario* alias negligi solita. Denique (11) remissa est etiam solennitas ordinaria in *degradatione* hæretici clerici, iuxta *c. 1. h. t. in 6. ne diutius tam enorme crimen in sacerdotibus impune differatur*, vt ait a ROYAS *cit. l. sing. 48. n. 3.* Omitto plura alia *irregularia*, in processu *contra hæreticos*, maxime inter Hispanos, vsitata receptaque, a LIMBORCHIO *cit. tr. lib. IV.* & CALDERINO *de forma procedendi contra de hæresi inquisitos p. 88. sqq.* fideliter exposita.

Plura contra hæreticum in processu remissa, alias debita.

§. LX. Sunt etiam ε) alia iura, quæ ab hæreticis *iure perfecto* peti potuissent, si hæreseos labe infecti non fuissent, debitoribus remissa. Maritus vxorem alere tenetur ex lege matrimonii; remissa vero ei est hæc necessitas, si vxor de hæresi damnata & perpetuis carceribus mancipata,

Maritus vxorem hæreticam alere non tenetur.

vt

vt censuit a ROYAS *cit. tr. sing. 118.* nullo quamuis solido fundamento, nisi supponere velis, maritum a se per *diuortium* abdicasse vxorem. Etenim vxor in hæresin lapsa separari a marito potest, vt tamen marito secundæ nuptiæ sint interdictæ, *c. 2. & 7. X. de diuort.* quod matrimonium inter *fideles* ab initio contractum *ratum* fuerit, & sic *sacramentum fidei, quod semel admissum est, amitti non possit*, vt ait pontifex in *cit. c. 7.* Interim talis *perpetua separatio* est loco *diuortii*, maritumque ab alimentis liberat, cum etiam *priuationem dotis* operetur. *c. 4. X. de donat. int. vir. & vxor.* Hoc ad Germaniam, in qua tres religiones approbatæ, applicari non posse palam est, quod *mutatio religionis* ibi libera, non prohibita sit, de quo deinceps. Manifesti porro iuris est, paternum esse officium, pro progenie sua *dotem* constituere, quod ei tamen remissum pro filia hæretica. *l. 19. C. h. t.* cui aditus ad agendum præclusus est. Præterea patri remittitur necessitas instituendi liberos hæreticos, quos exheredare potest, imo & tenetur. *Nou. 115. c. 3. §. 14.* Vice versa liberi quidem nexui patriæ potestatis subsunt, ab eo vero liberantur, patre in hæresi lapso. *c. 2. in f. h. t. in 6.* Spoliatus ante omnia restituendus; marito vero labe hæreseos infecto, & ex *spolio* contra vxorem discedentem agenti denegatur restitutio, opposita *exceptione hæreseos. c. 7. X. de diuort.* Imo *hæretico spoliato* in genere denegata dicitur restitutio ex doctrina GABRIELIS *lib. V. conclus. 1. n. 206.* quod *exceptio hæreseos* repellat omnem agentem. *c. 13. vers. credentes. h. t.* Conf. 10. a ROYAS *cit. tr. sing. 184.*

Hæretica non potest dotem petere. Pater exheredare tales liberos potest.

Spoliatus hæreticus non restituendus.

4) Alias permissa, hæreticis sunt prohibita,

vt exemplis illustratur.

§. LXI. Propero ad quartam regulam, eamque ex sententia iuris canonici hoc modo formo: *Quæ alias sunt liberi arbitrii, permissa & iure communi singulis indulta, hæreticis sunt prohibita in odium hæreseos & fauorem fidei.* Infinita in iure occurrunt, quæ hæreticis prohibita, orthodoxis permissa. Ecce enim 1) hæreticus testamentum condere nequit, imo 2) ab omni successione excluditur, ex sententia INNOCENTII III. *in c. 13. vers. credentes. h. t.* & FRIDERICI II. imperatoris in *auth. credentes. C. h. t.* Vnde nec codicillos condere potest *l. 4. §. 1. C. h. t.* adeo vt ne quidem ad pias causas testari queat, obseruante STRYKIO *de cautel. testam. c. 3. §. 6. in f.* Cum vero indulgentiores sint euangelici ergo hæreticos, i. e. in pace Osnabrugensi religionem non approbatam profitentes, testamenta eorum subsistunt, quatenus a principe territorii *priuilegio tolerantiæ* muniti sunt, de quo infra. Vid. interim STRYK. *cit. l. §. 61.* Ex eadem ratione 3) ex testamento alio

aliorum prohibetur capere hæreticus, *l. 4. §. 2. l. f. C. h. t. Nov. 115. c. 3. §. 14. Nov. 144. c. 1.* adeo vt exheredatio liberorum hæreticorum sit necessaria. *cit. Nou. 115.* (4) Vxores, scientes hæreticis nubentes, dotem repetere prohibentur, quæ fisco cum bonis mariti defertur. *c. 14. h. t. in 6.* (5) Vxores hæreticæ non gaudent priuilegio dotis, *auth. idem priuilegium. C. h. t. Nov. 109. c. 1.* quo tamen vxores iudææ, quia *tolerantur*, non sunt priuatæ; quia hæretici omni prorsus auxilio & iuris priuilegio carere dicuntur. *c. 9. in f. c. 11. X. h. t.* Vnde etiam (6) nec bona fide nec iusto titulo rem alienam præscribere possunt, quia, vt IOANNES VIII. in *c. 14. C. 6. q. 3.* sat absurde ait, *inter christianos & eos, qui vnius fidei sunt, numerus certus affixus est.* Conf. a ROYAS *cit. l. sing. 78.* (7) Ab omnibus honoribus repelluntur, vt doctoris gradu decorari nequeant, EODEM iudice *sing. 105.*, quia fiunt infames, adeoque (8) ad publica officia aut consilia non admittendi, *c. 13. vers. credentes. h. t.* sed omnis iurisdictionis incapaces censendi. *c. f. X. h. t. auth. Gazaros. C. h. t.* Speciatim vero (9) defensores ciuitatum esse prohibentur, quod munus alias appetere cuilibet integrum est. *l. 19. C. de episc. audient.* (10) A testimonio repelluntur, *c. 13. vers. credentes h. t.* nisi contra hæreticum recipiendum sit, *l. 21. C. h. t.* præsertim in inquisitione contra hæreticum mota, quod in *fauorem fidei* receptum traditur in *c. 5. h. t. in 6.* (11) Accusandi facultas cuilibet libera, sed hæretico interdicta; *c. 1. C. 4. q. 1. c. 23. & 25. C. 2. q. 7.* imo (12) nec munere tabellionis aut aduocati fungi, *auth. credentes C. h. t. c. 13. vers. credentes h. t.* aut arbitrium recipere potest, iudice a ROYAS *cit. tr. sing. 20.* (13) Quamuis defensio omnibus integra, vt nec excommunicato denegetur, *c. 5. in f. X. de except.* ab ea tamen repellitur hæreticus relapsus; *c. 9. X. h. t. simplex* vero *hæreticus* in multis quoque defensione necessaria destituitur, veluti quod, vti dictum, ei nomina testium occultentur, vt contra eos excipere nequeat, vel quod (14) de hæresi condemnatus, appellare prohibeatur, *c. 18. h. t. in 6.* quod FRIDERICVS II. imperator, sedi Romanæ velificaturus, iam antea constituerat, LIMBORCHIO etiam obseruante *lib. IV. histor. inquis. c. 24.* cuius edictum repetiit pontifex *cit. c. 18.* Ab *interlocutoria* tamen appellare non prohibetur, teste EODEM *cit. l.* Imo quamuis quoque (15) *dilatio* defensionis præsidium sit, cuilibet accusato concessa, hæretico tamen negata, quod in hoc processu *simpliciter de plano & absque aduocatorum & iudiciorum strepitu & figura* procedi debeat. *c. f. pr. h. t. in 6.* Præterea (16) omnibus aduocatis interdictum est, ne hæreticis consilium

aut auxilium præſtent. *c. 11. X. h. t. cit. c. f.* Quamuis enim iis dari ex officio ſoleat aduocatus, non alius tamen datur, quam inquiſitioni obnoxius, ſeu iuramento obſtrictus, teſte LIMBORCHIO *cit. tr. lib. IV. c. 15.* quo ipſo rurſus inſigne defenſionis præſidium amittit. Palam quoque eſt, (17) ad *defenſionem* inſigne momentum adferre facultatem recuſandi iudicem vt ſuſpectum; ab hac tamen repellitur accuſatus de hæreſi intuitu inquiſitoris, ſi credimus IACOBO LAVRENTIO *de ſuſp. iud. c. II. n. 9. p. 5.* quod ad hoc officium non alius, quam grauiſſimus, æquiſſimus, probatiſſimus, & prudentiſſimus eligi præſumatur. Præter hæc iura, alias omnibus patentia, (18) interdicta quoque eſt hæreticis omnis rerum alienatio, quæ *ipſo iure* fiſci ſunt. *c. 19. h. t. in 6.* (19) Vſu templorum propriorum præcluduntur. *l. 2. C. de ſumm. trin. l. 3. C. h. t.* (20) Serui eorum orthodoxi fiunt liberi a ſeruitute, *t. t. C. ne chriſtianum mancip.* ſicuti liberi a patria poteſtate, *c. 2. h. t. in 6.* (21) Licet alias transactio permiſſa ſit in crimine capitali, *l. 18. C. de transact.* prohibita tamen in crimine hæreſeos, æque vt in *crimine læſæ maieſtatis* ex ſententia a ROYAS *cit. tr. ſing. 210.* Vno verbo: vſu omnium iurium, priuilegiorum, & conceſſionum ſunt priuati, vt nihil tam immane, tam irrationabile & portentoſum excogitari queat, quod non admittatur in *odium hæreticorum* ad ſtabiliendam fidem Romanam, qua *regnum eccleſiaſticum* continetur. Salus enim huius regni ſuprema lex eſſe debet.

5) Alias præcepta hæreticorum intuitu prohibita.

§. LXII. Proxima huic eſt regula quinta: *Quæ alias præcepta ſunt, intuitu hæreticorum prohibita cenſentur.* Tolerantia eorum, qui a nobis diſſentiunt, in diſciplinis & vita communi tam neceſſaria, indubia, & ſingulis iniuncta eſt, vt 1) *pax ciuilis* inter ſubditos ſine eo conſiſtere, imo 2) nec *naturale vinculum*, quo Deus ſapientiſſime homines conglutinauit, in ſuo ſtatu conſeruaui queat, ex quo efficitur, vt iure naturæ quoque ſit debita. Quot capita, tot ſenſus. Temperamentis & inclinationibus homines diſtinguuntur, vt eadem animi ſententia ab iis non ſit exſpectanda. Neque tamen alter ab altero exigere poteſt, vt in ſuam ſententiam ſecedat, atque intellectui ſuo vim inferat, qui a nemine cogi poteſt, adeoque ab omni imperio etiam ciuili liber eſt. Denique 3) ſi iuxta *philoſophiam chriſtianam* rationes ſubduco, tolerantia diſſentientium eo magis debita, præcepta, atque ſingulis commendata eſt, quod hæc *amoris* officia, cuius vltimum gradum tenet tolerantia, tradat, *patientiæ* leges doceat, *miſericordiæ* debitum inculcet, atque ſic quoque *tolerantiam* eorum

rum, qui non idem nobiscum ſentiunt, iubeat. *1 Cor. XIII. 4. 7. 2 Cor. XI. 19. Gal. VI. 2. 3. Eph. IV. 31. 32. 1 Theſſ. V. 2.* Enimuero talem *tolerantiam* diſſentientium in *capitibus fidei* non admittit curia Romana, quæ ſola imperium & dominatum tenere & conſcientias quoque *legibus proprie dictis* conſtringere, intendit. Hæc docet, hæreticos non eſſe tolerandos. Hæc perſecutiones eorum mandat, iubet & ſub *excommunicatione* iniungit, licet doctrina CHRISTI ab omni perſecutione alieniſſima ſit, vt ſuccincte LIMBORCH *lib. 1. hiſtor. inquiſ. c. 1.* monſtrat. Sed curiæ Romanæ aliæ ſunt rationes. Hæc receptatores, fautores, & defenſores excommunicat, & omni ſepultura eccleſiaſtica priuat. *c. 13. verſ. credentes. X. h. t.* Hæc eos, qui tolerant humano more hæreſi infectos, de hæreſi *vehementer* ſuſpectos pronunciat, quod videantur eorum erroribus aſſentiri, anſamque præbere, vt hæreſes ſerpant in maximum reipublicæ detrimentum, vt credit diſciplina Romana innutritus DANDINVS *de ſuſp. de hæreſ. c. 4. ſect. 1. n. & 4.* Nefas hæc eſſe credit, recipere in ciuitatem hæreticos, EODEM teſte *cit. l. ſubſ. 1. n. 8. p. 406.* quæ tota poteſt igne deſtrui, quando plures in ea ſunt hæretici, *c. 32. C. 23. q. 5.* vt plenius probat ALPHONSVS de CASTRO *de iuſta hæret. punit. lib. II. c. 14.* Hac de cauſa CAROLVM V. iuſtam indignationem PAVLI III. incurriſſe cenſet DANDINVS *cit. l. ſubſ. 2. §. 2. p. 417.* quod Auguſtanam confeſſionem Germaniæ concedere voluerit, quod nefas fuiſſe arbitratus eſt homo nefarius. Piget alia commenta referre, doctrinæ CHRISTI contraria. Porro quid magis ad officia *humanitatis* pertinet, quam vt alter alterum æque hominem eſſe iudicet, eique illa præſtet exhibeatque, quæ leges *ſocialitatis* iubent atque conſtituunt. Hoc officium curia Romana denegat hæretico, atque adeo prohibet, vt communicanti cum hæretico minetur *excommunicationem maiorem*, cum hæretici ab omnibus vitandi, fugiendi, derelinquendi *c. 13. §. credentes. X. h. t.* Ingens enim ſcandalum præbet, & *ſuſpectus de hæreſi* fit, qui familiariter iis vtitur, vt cenſuit pontifex in *c. 10. X. de purgat. canon.*

vt tolerantia & libertas conſcientiæ.

imo omnis communicatio.

§. LXIII. Succedat ſexta regula: *In odium hæreticorum & fauorem fidei, quæ alias ſunt valida, cenſentur nulla, & quæ alias nulla, valida.* Prius ſeſe exſerit in notario, cuius inſtrumentum fidem publicam habet, & negotio validitatem conciliat; inſtrumentum vero *notarii hæretici* nullum eſt, omni deſtitutum robore. *auth. credentes. C. h. t. verſ. 13. §. credentes. X. h. t.* Denegat enim hæretico omnem fidem hæreſis, ſi credimus IO. a ROYAS *de ſingul. in fau. fidei. ſing. 89.* Prælati excommuni-

6) Alias valida, ſunt nulla in odium hæreticorum.

municatio magnum alias robur habet ligatque conscientias, sed non *haeretici*, vt ne quidem absolutione opus sit, ex sententia EIVSDEM *sing. 88*. Sententia ab eo prolata, qui communi errore habilis existimabatur, valida est. *l. 3. de offic. praet.* Ast sententia, ab haeretico lata, *absolute* nulla esse dicitur, si vel maxime communi errore orthodoxissimus creditus fuerit, vt IDEM *sing. 178.* tradit. Posterioris quoque varia argumenta passim occurrunt, docentque, in odium haereticorum *valida* censeri, quae defectu iuris laborant. Ait a ROYAS *sing. 72.* gesta per regem tyrannum esse quidem nulla, sed *fauore fidei* statutum esse, quod tyrannus, qui *de facto* & non de iure regnum possidet, iurisdictionem talem valide possit exercere contra haereticos, vt ab eo gesta iuridica & valida sint, quod approbat ALEXANDER IV. disertis verbis in *c. 6. h. t. in 6.* Nemo alias extra suam dioecesin potest valide actum exercere. *c. 7. X. de except. c. 28. de rescript.* Ast inquisitores testes etiam extra suam dioecesin valide vocant, & in iudicium trahunt. *c. 11. vers. compescendi. h. t. in 6.* Laici contra clericos testes valide produci nequeunt, quin potius eorum testimonium nullum censetur. *c. 14. X. de testibus.* Ast in crimine haereseos validum est eorum testimonium. *c. 13. C. 2. q. 7.* Conf. LIMBORCH. *lib. IV. histor. inquis. c. 9.* Mala fides impedit praescriptionem maxime contra ecclesiam, non vero si episcopus eam, quae haeresi repleta, negligat, & alius ad catholicam vnitatem eam reducat, ac per triennium possideat. *c. 1. de praescript.* ROYAS *cit. tr. sing. 161.* Prodigum non obligari ex suo contractu, conclamatum est. Haereticum prodigum vinculo obligationis subiiciunt, quod omni fauore indignus sit, & ab omnibus conueniri valide queat, *c. 13. vers. credentes. X. h. t.* omni destitutus exceptione. Hoc a ROYAS *sing. 170.* sine vlla haesitatione asserit, solido licet fundamento destitutus. Nihil quippe tam absurdum, ab omni ratione alienum & ἀσύστατον excogitari potest, quod in haeretico locum non inueniat. Testi reuocanti iuratam depositionem, & sic periuro, creditur in hoc *crimine excepto*, *fauore fidei*, *si zelo fidei orthodoxae dictum suum velit corrigere. c. 8. h. t. in 6. vers. licet.* Id *zelo fidei orthodoxae* tribuitur, quod contra *suspectum de haeresi* suscipitur & dicitur. Nec testimonium eius hoc casu reprobatur, ad quod se sponte obtulit, & quod contraria continet, quod paradoxum rursus *zelus fidei orthodoxae* excusat. *cit. c. 8.* Hic quoque non tantum iustificat testimonium, parte absente & non citata receptum, *c. f. h. t. in 6.* sed etiam efficit, vt orthodoxus contra haereticum litigans haeretici testimonio va-

& alias nulla valida.

valide vti queat; ſimul tamen etiam reprobare, ſi contra ſe idem producatur, *c. 27. C. 2. q. 7.* quod *fauore fidei* rurſus receptum aſſerit IO. A ROYAS *cit. tr. ſing. 198. in f.* Imo quamuis alias in criminalibus defectus in teſtibus non ſuppleatur ex eorum numero, pontifex tamen *in fauorem fidei* hoc admittit in probatione hæreſeos, *c. 5. h. t. in 6.* cum etiam teſtes ſingulares hic plene probare dicantur, ſi credimus IO. A ROYAS *cit. tr. ſing. 203.*

(IV.)

De aliis remediis ſecularibus & eccleſiaſticis contra hæreticos.

§. LXIV. Enarraui pleraque offuciarum genera, ab eccleſia Romana contra hæreticos h. e. qui a prædicta eccleſia recedunt, eorumque fautores prodita. Superſunt adhuc varia alia remedia immaniſſima exſtinguendi hæreſes, eccleſiæ Romanæ inimicas, eo efficaciora, quo arctiori ſubiectionis iugo imperatores, reges & principes, ex decreto eccleſiæ Romanæ, ſe ſubmittere debent legibus contra hæreticos latis, & tot conciliis approbatis. Illud enim firmiter credendum, omne, quicquid a *tali eccleſia* vel a *conciliis* vel a *pontifice* in fauorem fidei conſtitutum eſt, pium, ſalutare, & iuſtum eſſe, & ad inſtar *verbi diuini* recipiendum. Neque de hoc quemquam dubitare fas eſſe creditur, quod talis dubitatio foret hæretica, articulum fidei Romanæ impugnans, excommunicationi ſubiecta. His laqueis detinentur laici in *officio* & *obſequio*, vt pœnas contra hæreticos latas non poſſint non approbare atque laudare, easque exequi, ſi vires adſunt ſufficientes. Ad hoc etiam tenentur ex principiis eccleſiæ Romanæ, quod alioquin *fautores hæreticorum* dicendi ſint, iisdem, quibus hæretici, ſubiecti pœnis, *c. 13. verſ. credentes. X. h. t.* & ſic *in effectu* dubitatio de horum remediorum foret *hæretica*.

Remedia contra hæreticos ſtringunt quoscunque principes, de quorum iuſtitia dubitare nefas, imo hæreticum habetur.

§. LXV. Hac de cauſa (I) laicis ſeuere prohibitum eſt, de fide diſputare & contendere ex decreto ALEXANDRI IV. in *c. 2. h. t. in 6.* *inhibemus quoque, ne cuiquam laicæ perſonæ liceat publice vel priuatim de fide catholica diſputare. Qui vero contra fecerit, excommunicationis laqueo innodetur.* Id etiam iam olim a MARCIANO imperatore in *l. 4. C. de fide cathol.* cautum erat, *quod iniuriam faciat iudicio reuerendiſſimæ ſynodi, ſi quis ſemel iudicata ac recte diſpoſita reuoluere & publice diſputare contenderit.* Cœco proſus obſequio fides eis habenda, quæ de *fide* ab *eccleſia* h. e. a clero maiori in conciliis conſtituta ſunt. Idem repetitum

Huc pertinet 1) quod laicis de fide diſputare interdictum,

titum in *concilio Oxonienſi de anno 1402. cap. 1. art. 9.* apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p. 1942. Nullus de articulis terminatis per eccleſiam, prout in decretis, decretalibus, conſtitutionibus noſtris prouincialibus ſiue locorum ſynodalibus continentur, niſi ad habendum verum intellectum eorundem & hoc expreſſe, publice aut occulte diſputare præſumat, aut autoritatem eorundem decretorum, decretalium aut conſtitutionum, poteſtatemue concedentis eadem, in dubium reuocet.*

2) ſinguli abiurare iubentur omnes hæreſes,

§. LXVI. Iuriſiurandi religione quoque (II) conſtringendi laici ad fidem determinatam ſancte colendam. Anno 1129. *in concil. Toloſano c. 10.* apud HARDVIN. *tom. VI. P. II. p. 1151.* ad hoc iuramentum religionis adſtricti ſunt omnes poſt pubertatem, quod zelus exſtirpandi *Albigenſes* & *Valdenſes* effecit. *Vniuerſi tam mares quam feminæ, maſculi a XIV anno & ſupra, feminæ a XII abiurent omnem hæreſin extollentem ſe aduerſus ſanctam & catholicam Romanam eccleſiam & fidem orthodoxam, quibuscunque nominibus cenſeatur. Iurent etiam, quod fidem catholicam, quam Romana tenet eccleſia & prædicat, ſeruabunt, & hæreticos pro viribus perſequentur & eos bona fide manifeſtabunt - - Huiusmodi iuramentum ſingulis bienniis renouetur.* Iurandum ergo ſingulis de re, quam non intelligunt, & quam ne quidem indagare & euoluere debent. Gloria cœcæ obedientiæ illis relicta, qui credere debent ea, quæ eccleſia credit, vtut ignorent, quid credat eccleſia Romana. Huc tendunt quoque *iuramenta religionis*, iam dudum illis impoſita, qui ad munia publica recipi deſiderant, quæ nec proteſtantes abſolute reiiciunt, ſed inter ſe hac de cauſa in diuerſa abeunt. Qualecunque demum præſidium his iuramentis quæratur, vnice illud huc redit, vt *libertas conſcientiæ* tollatur, & formulæ fidei publice approbatæ pro *lege* admittantur, id quod hi intendunt, qui ex vſu eccleſiæ Romanæ hæc exigunt. Pluribus iam ediſſerui de horum iuramentorum abuſu in *iure paroch. ſect. III. c. 1. §. 47. ſqq.* quæ hic reguſtare nolo.

& imprimis, qui ad officia publica admittuntur, iuramentum religionis præſtant,

3) laicis interdicta lectio ſcripturæ S. in vulgari,

§. LXVII. Præterea (III) ad præcauendum diſſenſum a traditis Romanæ eccleſiæ laicis interdicta eſt lectio ſcripturæ ſacræ in *lingua vulgari* ex decreto PII IV. apud HARDVINVM *tom. X. concil. p. 208.* quod vt argumentum ſuſpectæ doctrinæ eccleſiæ Romanæ noſtrates arguunt, ſimul tamen recte reprobant, vt plenius docuit CHEMNITIVS *in exam. concil. Trident. P. I. lib. 1. ſect. 7.* Prætextus varios, quibus hæc ſcripturæ S. lectio, ſingulis admodum ſalutaris, interdicta fuerit,

con-

congessit DVPINVS *in prolegom. super bibl. c. IX. §. 4.* præ ceteris vero NICOLAVS LE MAIRE *in sanctuario profanis occluso siue de sacrorum bibliorum prohibitione in lingua vulgari seu vernacula.* Etiam RICHARDVS SIMON *dans l' histoire critique des versions du nouveau testament. c. 44. p. 536.* non absolute improbat tale noxium institutum, quod alii ignorantiam in plerisque laicis, quorum gratia veritates diuinæ manifestatæ sunt atque propositæ. Ait enim: *Les anciens peres de l' eglise ont eu raison d' exhorter les fideles de leur temps à la lecture des livres sacres, parce qu' en effet l' ecriture sainte a esté donneé pour instruction de tout le monde.* Ingenua sane confessio, qua nihil verius dici potuit. Sed audiamus inanem prætextum, quo ratio status ecclesiæ Romanæ defendi solet. *On avoit*, pergit, *alors du respect pour les traditions recuës dans l' eglise. Les peuples etoient soûmis à la direction de leurs Euêques & de leurs pasteurs, qui leur faisoient entendre la parole de Dieu.* Tam diu ergo lectio scripturæ S. permissa quasi *ex gratia* laicis fuit, quamdiu *traditionibus inanibus* adhuc obedientes præbebant aures, hisque lactabantur, quibus plerique acquiescere iubebantur, quod, ob defectum typographicæ artis, in paucorum manibus esset scriptura sacra, adeoque eius lectio, aliunde satis impedita, prohiberi haud debuerit. Beneficio artis typographicæ tandem lux diuina, infinitis antea traditionibus oppressa, sese vbique dilatauit, & crassis occultata & circumfusa tenebris illuxit, quod non potuit non stomachum his mouere, qui ex his *traditionibus* quæstum capiebant. Hinc consilium capiendum erat de prohibenda scripturæ S. lectione in *vernacula lingua*, quod crederent, hoc modo autoritatem traditionibus fabulosis relictum iri. Hoc periculum vanum & inane sine dubio intellexit RICHARD SIMON in verbis sequentibus: *Mais depuis que quelques esprits seditieux ont abusé de cette lecture, pour introduire des nouveautés dans la religion, il a esté necessaire d' vser en cela de precaution, & de ne la permettre pas indifferemment à toutes sortes de personnes.* Si tot abusus per *traditiones infrunitas* in ecclesiam haud irrepsissent, nouitates, quas crepat, haud metuendæ fuissent. Denique abusus ex lectione scripturæ S. promiscua tam enormes non sunt metuendi, quantos *ignorantia supina* veritatum diuinarum produxit, quam hi propagant & commendant, quorum e re est, regnum tenebrarum non destrui. Quamuis vero ipsemet SIMON fateatur, in Gallia, Germania & Flandria facilius indulgeri lectionem S. scripturæ; palam tamen est, id per quandam fieri conniuentiam, cum potius frequentior lectio singulis esset inculcanda &

quod ex variis prætextibus iustificant.

Scil. ad præcauendos abusus

& conseruandas traditiones inanes.

com-

commendanda. Id vero principiis curiæ aduerſari vel inde liquet, quod, vbi PASCHASIVS QVESNELLIVS docuiſſet, *vtile & neceſſarium eſſe, omni tempore, omni loco & omni perſonarum generi, ſtudere & cognoſcere ſpiritum, pietatem & myſteria ſcripturæ*, in conſtitutione *vnigenitus n. 79. ſq.* theſis hæc a CLEMENTE XI. damnata fuerit.

Sententia indicis librorum prohibitorum hac de re,

§. LXVIII. De hoc etiam eo minus dubitandum, quod in *indice libr. prohibitorum*, poſt concilium Tridentinum edito, ab HARDVINO quoque *tom. X. concil. p. 208.* repetito, in *regula IV.* hæc ſanctio promulgata fuerit: *Cum experimento manifeſtum ſit, ſi ſacra biblia vulgari lingua, paſſim ſine diſcrimine, permittantur, plus inde, ob hominum temeritatem, detrimenti quam vtilitatis oriri, hac in parte iudicio epiſcopi aut inquiſitoris ſtetur, vt cum conſilio parochi vel confeſſoris bibliorum, a catholicis auctoribus verſorum, lectionem in vulgari lingua eis concedere poſſint, quos intellexerint, ex huiusmodi lectione non damnum ſed fidei atque pietatis augmentum capere poſſe. quam facultatem in ſcriptis habeant. Qui autem abſque tali facultate ea legere ſeu habere præſumſerit, niſi prius bibliis ordinario redditis, peccatorum abſolutionem percipere non poſſit. Bibliopolæ vero, qui prædictam facultatem non habenti biblia idiomate vulgari conſcripta vendiderint, vel alio quouis modo concesſerint, librorum pretium, in vſus pios ab epiſcopo conuertendum, amittant, aliisque pœnis pro delicti qualitate eiusdem epiſcopi arbitrio ſubiaceant. Regulares vero non niſi facultate a prælatis ſuis habita ea legere aut emere poſſint.*

quam excuſat Dupinius.

Examinat hanc regulam, & quodammodo excuſat DVPINIVS *cit. l. p. 256.* variasque inde nectit obſeruationes, inter quas ſeptima & octaua notandæ, quibus in effectu prohibitio hæc in vniuerſum deſtruitur. Cenſet enim, *que cette regle ſuppoſe vn fait, ſur lequel le pape s' eſt pû tromper, ſcavoir que la lecture de l' ecriture ſainte en langue vulgaire fait plus de bien que de mal. Le Cardinal Madrucce a remarqué la deſſus, que tous les papes peuvent ſe tromper en jugeant de l' avantage ou du dommage d' vne loi:* quemcunque pontificem in iudicanda lege conducibili vel non conducibili potuiſſe falli. *Que la defenſe de lire l' ecriture etant fondée ſur cette ſuppoſition: que la temerité des hommes etoit cauſe, qu' il en arriveroit plus de dommage, que d' vtilites, dés que cette ſuppoſition n' a plus de lieu; la defenſe doit ceſſer. Or il eſt de notorieté publique, que de mille catholiques, qui liront l' ecriture ſainte en langue vulgaire à preſent, il n' y en a preſque pas vn, à qui elle apporte plus de dommage que d' vtilité. Ainſi ſelon la re-*

defense de lire la bible en langue vulgaire sans permission, ne doit plus avoir de lieu à present. La loi cesse, quand la cause & la fin de la loi cessent. Cessat lex, cessante fine. Longe aliter CLEMENTEM XI. rationes subduxisse, ex antea dictis liquet, quæ simul monstrant, legem his subterfugiis ab *iniquitate manifesta* non fuisse purgatam, sed curiam Romanam in hac *ratione status* immotam stetisse, nec adhuc hodie a sententia sua dimotam fuisse.

§. LXIX. Si ergo nequidem lectio *sacrarum literarum*, quæ tamen omnibus viam ad salutem æternam pandit, libera est in *lingua vulgata*, multo minus ex *ratione status clericalis*, qua omne *iustum*, quod statui hierarchico *vtile*, quorumuis aliorum librorum, maxime *causam religionis agentium*, promiscua lectio permitti, eorumque liberum commercium concedi potuit, sed *auctoritate ecclesiæ* statuendum fuit, qui libri legendi, qui fugiendi. Atque in hoc collocatur (IV) nouum & fere præcipuum remedium præcauendi & abolendi hæreses, sedi Romanæ aduersas, adeoque paulo prolixius examinandum est, vt constet, quid in eo probari mereatur, quid vero improbandum. Plura autem momenta specialia in hoc remedio, quod nec protestantes *absolute* reiiciunt, occurrunt, quæ ad hæc possunt reduci capita. Vel enim (I) simpliciter legibus reprobatur lectio librorum prohibitorum: vel (II) libri expurgantur, atque a noxiis sententiis liberantur: vel (III) censura circa libros edendos exercetur ab his, quorum curæ hæc commissa, quo *publicatio librorum noxiorum* præcaueatur: vel (IV) flammis etiam publicis exuruntur, qui rei ecclesiasticæ nocere creduntur: vel denique (V) contra commercium librorum prohibitorum variæ *leges pœnales* promulgantur.

4) Aliorum librorum, causam religionis agentium, restrictum est tum commercium tum lectio, idque variis modis.

§. LXX. Quemadmodum de *violentis* atque *immanibus remediis*, contra *hæreses* excogitatis, in diuersas distracti sunt sententias eruditi, ita plurimorum quoque acuit studium doctrina, in quinque præcedentibus capitibus adducta, eosque excitauit, vt per varia scripta eam examinarent, & vel defenderent vel impugnarent prorsus. Insignem apparatum, quo hoc argumentum illustrari potest, orbi erudito exhibuit clariss. SCHELHORNIVS in *amœnitat. literariis.* Etenim *tomo VII. dissertationem historico-literariam de libris combustis p.75. sqq.* inseruit, & *tomo VIII. p.338. de variis pœnis in libros statutis* sollicitus fuit, inter quas principatum gerit *supplicium ignis*, si rebus *inanimatis* tale prædicatum attribui potest, de quo agit *p.368. sqq.* & spicilegium hoc priori dissertationi addidit.

Scriptores de hac materia

Schelhornius.

didit. Rursus *eodem tomo p. 463.* nouam dissertationem *de libris publica autoritate combustis* sistit, cuius continuationem *tomus IX. p. 651.* habet, quo *altera dissertatio* eiusdem argumenti traditur, atque *p. 771.* libellus stylo obscurorum virorum conscriptus sub titulo: *modus inquirendi haereticos ad vsum Romanae curiae lectu dignissimus*, recensetur, qui salse processum contra *haereticos* perstringit. Laudat etiam *tomo VII. p. 75. in not.* IO. SCHMIDII & SCHVLTZII *dissertationes de combustione librorum varii generis & in specie haereticorum* anno 1696 & 1697. editas. Memorant *noua literaria Lipsiensia de anno 1728. p. 865.* eruditum quendam Lutetiae Parisiorum degentem meditari *historiam librorum publica autoritate combustorum*, edendam sub nomine ficto BRENNONIS VVLCANI HEISEISII, quanquam quidam iam non sine ratione ominatus fuerit, forsan eidem fato, quo reliqui libri prohibiti, hunc commentarium subiectum fore.

Brenno Vulcanus Heiseisius.

§. LXXI. Equidem doctores Romanae ecclesiae iam ab antiquo in eo fuerunt, vt hanc praxin *libros haereticos noxiosque condemnandi* atque *comburendi* commendarent, seduloque in vsum traducerent. Quum vero *protestantes* id admodum aegre tulerint, & improbarint, quod suos quoque libros atro hoc carbone notarent, inde mox in scenam prodierunt, qui hunc morem contra nostrates laudarent, & propugnarent, inter quos primo loco mihi nominandus est GABRIEL PVTHERBEVS, Turonicus, qui Parisiis anno 1549. edidit *Theotimum*, seu *tres libros de expurgandis malis libris*, circa illa tempora scriptos, quibus de *indicibus prohibitoriis edendis* cogitatum fuit, quem in vsum etiam THEOPHILVS RAYNAVDVS *de bonis & malis libris* tractatum conscripsit, de quo §. LXXIV. *in f.* quaedam adieci. Simili instituto anno 1603. Ingolstadii tractatum *de iure & more prohibendi, expurgandi & abolendi libros haereticos & noxios* publicauit IACOBVS GRETSERVS Soc. Iesu theologus, in quo pro aris & focis contra protestantes methodum hanc inueteratam *improbandi lectionem librorum*, quos clerus Romanae ecclesiae improbat, tueri conatur, & pro more suo virus conuiciorum & calumniarum in dissentientes effundit, vt vel propter impietatem, quam spirat, lectio huius libri improbari debeat. Addidit deinceps *supplementum duplex*, in quo tractatum praedictum vlterius ampliat atque illustrat. Sicuti vero mos interdicendi *lectionem librorum haereticorum*, eosque relegandi, potissimum natus est ex studio opprimendi & persequendi haereticos, quod Romana ecclesia per plura secula summo cum feruore exercuit; ita, qui *de haere-*

Putherbeus, Raynaudus, Gretserus, scriptores de haereticis & officio inquisitorum.

hæreticis eorumque *pœnis*, atque *de officio inquisitorum hæreticæ prauitatis*, & *praxi inquisitionum* compilarunt tractatus prolixos, in hunc quoque campum vbique excurrerunt, & iura huc pertinentia plena manu tradiderunt, quorum catalogum in limine *historiæ inquisitionis* sistit PHILIPPVS A LIMBORCH. Huius farinæ scriptores quoque laudat GRETSERVS *in præf. in fine*, quibus adhuc multi addi possent, si eorum enarrationem ratio instituti postularet. Imprimis vero huic instituto inseruiunt, qui *historiam indicum librorum prohibitorum* & *expurgatoriorum* scripserunt, quam succincte tradit HADRIANVS BAILLET *dans les jugemens des Savans sur lex principaux ouvrages des Auteurs. T. II. P. I. p. 43. & seq. nouiss. edit.* Inter nostrates insignem lucem huic argumento attulit DANIEL FRANCVS *in disquisitione academica de pāpistarum indicibus librorum prohibitorum & expurgandorum*, in qua non tantum historiam & occasionem horum indicum tradit, sed etiam de damnis & iure eorum erudite edisserit. Huic iungendus est theologus Helmstadiensis IONAS CONRADVS SCHRAMMIVS *de librorum prohibitorum indicibus*, *eorumque vtilitate & abusu*, quamuis strictius hoc thema saltem percurrat, plenius a FRANCO explicatum. Iam olim quoque IOANNES HVSSVS *de prohibitione librorum hæreticorum* conscripsit tractatum, atque demonstrare contra Romanæ ecclesiæ doctores rigidos ex patrum praxi voluit, non recte horum librorum lectionem improbari, quod sine dubio Constantienses offendit. Insignem abusum, qui prætextu *purioris doctrinæ conseruandæ* iam olim committi sueuit, inter alios quoque taxauit LOESCHERVS in *differt. de latrociniis, quæ in publicos scriptores, patres præcipue, solent committere hæretici.* Maiori vero apparatu ex antiquitatibus hoc argumentum illustrauit BARTHOLOMÆVS GERMONIVS *de veteribus hæreticis ecclesiast. codicum corruptoribus*, quem tractatum opposuit *vindiciis manuscriptorum codicum* PETRI CVSTANTII; qui tamen rursus GERMONIVM oppugnauit in *vindiciis veterum codicum confirmatis.* Denique etiam hic nominandi sunt RECHENBERGIVS *diss. de libris obscœnis*, & MORHOFIVS *in polyhistore L. I. c. 8.* vbi de *libris damnatis* agit, aliique plures, qui historiam rei literariæ plenius excoluerunt.

Baillet, Daniel Francus, Schrammius, Io. Hussus, Lœscherus, Germonius & Custantius, Rechenberg, Morhofius.

§. LXXII. Hæc sunt præsidia, in quibus pleraque iam sunt tacta, quæ *morem antiquum* in hac doctrina illustrare possunt. Id tamen negari nequit, sicuti non omnium idem gustus est, ita pariter longe diuersa iudicia de hoc more antiquo *improbandi lectionem* fuisse prolata, nec praxin vbique eandem & parem fuisse. In *thesi* quidem omnes facile conueniunt,

Varia de hoc more improbandi lectionem iudicia.

ueniunt, libros noxios non tolerandos, atque corruptores morum vitandos esse; enimuero in *hypothesi* vt plurimum superest insuperabilis ambiguitas, quinam libri impii atque periculosi censendi? quum pro diuerso sectarum studio sæpe *hæreticum* atque *noxium* esse dicitur, quod in *veritate* ipsa *sacra* fundatum est; e contrario quod *impium*, *sceleratum* atque *abominabile* est ex rectæ rationis principiis, sæpe pro *veritate* obtruditur orbi, & *veritati diuinæ* attribuitur. Quis enim est tam ferreus & impius, qui absque iusto horrore legere possit pessimum librum GVILIELMI ROSSÆI *de iusta reipublicæ christianæ in reges impios & hæreticos auctoritate*, cuius infernalia principia supra attuli, qui quidem anno 1594. Parisiis publico igne crematus est, plures tamen habuit admiratores clandestinos, qui eius lectionem in deliciis habuerunt, atque, quantum fieri potuit, promouerunt, præsertim quum admodum probabile sit, sub hoc nomine ficto latitare GILBERTVM GENEBRARDVM, archiepiscopum Aquensem. Hic studio Ligæ deditus erat, MARIANA principia & funesta dogmata secutus, cuius lectionem ad minimum non euitabunt societatis Iesu asseclæ, quam nec curia Romana, quantum ego quidem scio, improbauit, nec *indicibus librorum prohibitorum* inseri curauit. Sunt præterea plures alii eiusdem farinæ libri, aulæ Romanæ admodum grati, & Iesuitis acceptissimi, per censuram academiæ Parisiensis damnati, vt inde appareat, impios etiam atque summe noxios libros a quibusdam ecclesiæ Romanæ asseclis probari, & laudari, prout diuersa partium studia huc vel illuc mentem traxerunt.

quia in hypothesi applicatio difficilis, & libri pessimi publice laudantur sæpe.

§. LXXIII. Ita vero factum est, vt, qui in aliorum viscera sæuire voluerunt, potius in propria sæuierint, & malum, quod aliis intentarunt, sæpissime passi fuerint. Eruditi inter gentiles nonnunquam etiam similem fortunam experti sunt, quod tamen sapientiores magnopere improbarunt, arbitrati, plus quam barbarum esse, de *libris & studiis* supplicium sumere. LABIENVS virulentus admodum, & quod passim ordines hominesque laniaret, in summam inuidiam apud plerosque deductus est, vt tandem omnes eius libri ex SCto publico igne damnati fuerint. *In hunc*, ait SENECA *L. V. controu. in præf.* (qui aliis X est) *primum excogitata est noua pœna. Effectum enim est per inimicos, vt omnes eius libri incenderentur. Res noua & insueta, supplicia de studiis sumi.* Admodum taxat hanc methodum SENECA, ostenditque, ita factum fuisse, vt *iustissima patiendi vice*, *quod quisque alieno excogitauerat supplicio*, *sæpe exciperet suo.* Addit: *facem studiis subdere*, *& in monumenta*

Gentiles saniores hunc morem improbarunt, & talionis iuri obnoxium esse dixerunt,

numenta disciplinarum animaduertere, quanta & quam non contenta certa materia saeuitia est. Dii melius, quod eo seculo ista ingeniorum supplicia coeperunt, quo & ingenia desierunt. Eius qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea viuentis adhuc scripta combusta sunt: iam non malo exemplo, quia suo. Satis prudenter, meo iudicio, SENECA rationes subduxit de hac methodo de libris sumendi supplicium, vnde obseruo, 1) per inimicos, & sic non bono publico, *saeuitiam* hanc inuentam fuisse, qua appellatione SENECA vtitur: 2) indicium id ipsum fuisse malae causae, atque rem pessimi exempli: 3) barbariem hanc eo seculo introductam, quo & *ingenia optima* desierunt, vel ad minimum oppressa sunt: 4) ita vero factum, vt, quod quisque alieno excogitauerat supplicio, saepe exceperit suo. Haud fallor, si aeque ad morem Romanorum hodiernum has obseruationes applicuerim, qui eadem saeuitia, imo adhuc peiori, supplicia de libris, a suis dogmatibus alienis, sumunt, & sic eandem reprehensionem incurrunt, qua ciues suo tempore notauit SENECA. Quid enim aliud agunt, quam vt *bona ingenia* supprimant, veritati ipsi & eruditioni bellum indicant, & priscam barbariem, sub qua res Romana admodum creuit, rursus inducere annitantur? In hoc duntaxat diuersitas deprehenditur, quod olim quidem eo seculo ista ingeniorum supplicia coeperint, quo & ingenia desierunt; in ecclesia Romana vero tunc potissimum in vsum deducta sunt, quo res literaria e tenebris in lucem protracta, & tot optima ingenia florere coeperunt. Haec ferre non potuit curia Romana, adeoque pro illis abolendis, quod rei Romanae ingentem cladem inferrent, tot consilia & supplicia excogitata sunt, quae tamen optatum non potuerunt sortiri effectum.

ex odio profectum, & coniunctum cum studio opprimendi bona ingenia,

quem morem tamen defendunt ecclesiae Romanae doctores.

§. LXXIV. Inter ipsos ecclesiae Romanae asseclas, qui & in suos hoc modo saeuiunt, domestica id probant exempla. Notum est, MARIANAM *Iesuitam de regis institutione* conscripsisse libellum, cuius doctrina post modum damnata, atque ipse liber poenali iudicio flammae datus, vt ait GRAMMONDVS *L. I. histor. Gall. ad annum 1610. p. 10.* Sed nihil effecit haec publica libri pessimi condemnatio, qui maiori cum auiditate postea requisitus atque lectus est. Eodem anno, quem notaui, prodiit *Cardinalis* BARONII *tomus annal. XI.* in quo *monarchiam Siciliae* a regibus Hispaniae assertam impugnauit, quod opus edicto regis catholici proscriptum est. Recte vero GRAMMONDVS *cit. l. p. 11.* haec subiicit: *At vana in membranas supplicia, vetito gliscit auctoritas rerum, splendescitque per flammam alias obscurus liber. Priuatim acrius legi amant publice casti-*

qui iura talionis etiam perferre debent,

& lectorum auiditatem magis accendunt,

castigata: Ita cessit BARONIO, *cuius opus in maius auditum, ex quo vetitum.* Parem fortunam habuerunt tot infiniti libri a Romana ecclesia proscripti, ansamque dederunt, vt eo magis studia dissentientium ad scribendum acuerentur, & veritas oppressa euolueretur, quin etiam libri reuera noxii, quales imprimis sunt *atheorum*, vt plurimum eo auidius requiri solent, quo omnium oculis manibusque publica censura eos subducere studet, vt obseruat AMELOT DE LA HOVSSAIE in notis ad TACITVM *L. IV. c. 35. p. 268.* atque: *Brûler les livres, c' est allumer la curiosité de les lire, au-lieu que de laisser courir, c' est en dégouter ceux, qui les lisent, & ôter la demangeaison de les lire à ceux, qui ne les ont pas lûs.* Idem præterea MORHOFIVS *in Polyhist. L. 1. c. 8. n. 1.* obseruat, aiens: *Fieri sæpe solet, vt, qui arctius custodiuntur libri, cupiditatem & desideria curiosorum prouocent, qui maiori attentione ac cura malos tum libros legunt, quum obuii, & a viris doctis refutati vilescerent. Nunc vero, quum illi anxia diligentia in secreto tenentur, desperatæ causæ suspicio quibusdam prauis ingeniis suboriri solet.* Exoptat vir eruditus *num. 5.* sæpe vtilius fore, si tales libri impii, qui olim prorsus oppressi sunt, adhuc hodie extarent, quod maior vtilitas inde speranda, quam noxa metuenda esset. *Fuere*, ait, *& Augustini tempore, qui circumferrent librum de Christi magia, de quibus* AVGVSTINVS *de consens. euangel. c. 8. Vtinam eius farinæ libri extarent, & legi ab omnibus possent! Certus sum, ex ipsis tela, quibus eorum calumnia iuguletur, nos depromturos.* Addo etiam hoc, vt plurimum idem fatum iisdem imminere, qui aliorum librorum temerarii oppressores sunt, exemplo eius, qui LABIENI libros ex odio comburi procurauit. Notum est, THEOPHILVM RAYNAVDVM Iesuitam anno 1653. *de malis & bonis libris, deque iusta ac iniusta eorum confixione* erotemata edidisse, atque methodum Romanam damnandi lectionem librorum, quos *hæreticos* vocant, strenue propugnasse, librumque hunc in eum finem conscripsisse, vt constaret, quinam *libri improbatæ lectionis* essent, postquam LEO X. generalem bullam de *non legendis libris hæreticis* contra LVTHERVM ediderat. Addit vero satis notanter MORHOFIVS *T. I. L. 1. Polyhist. c. 16. n. 28. Sed ille, dum sua in alios libertate censendi vtitur, ipse in censuram ecclesiasticam incurrit, atque in indicem prohibitorum librorum quædam eius opera relata.* conf. STRYK. *c. 1. de iur. biblioth. n. 35.*

Diuersum ecclesiæ Romanæ iudicium de more im-

§. LXXV. Hisce tamen & similibus rationibus non mouentur, sed easdem flocci pendunt ecclesiæ Romanæ doctores, quibus volupe est, imprimis dominatum in *doctrinis ecclesiasticis* stabilire, & quæ *legenda*

da quæue *scribenda* sint, imperio sacro determinare. Aiunt, malos libros, & imprimis *hæreticorum*, perdendos esse tanquam aspidum oua, iuxta GREGORIVM NAZIANZENVM *orat. II. de fide*, quod nati sint ad aspides & basiliscos procreandos, vt ait DOMINICVS GALESIVS *de restit. in integr.* ibique *in commentar. ad constit. Vrbani VIII. p. 130. n. 66.*: veritatem hanc ethnicos agnouisse, & *peregrinæ religioni* in hac parte diligenter inuigilasse, vt libros cremauerint, qui religionibus derogarent, vel SVETONIO teste *in Augusto c. 31.* non minori cura itaque *veræ religionis filios hæreticorum libros, quibus veram religionem euertere impie machinantur, aliosque improbatæ lectionis libros prorsus abolere, neue remaneant tam facinorosæ peruersitatis vestigia, vt flammis combusta depereant, studere debere*, vt rursus ait GALESIVS *L. II. n. 65*: hos esse instar *medicamentorum malorum* animos hominum corrumpentium, adeoque iuxta *l. 4. §. 1. π. fam. hercisc.* prorsus corrumpendos: praxin *ecclesiæ primitiuæ* hanc librorum malorum exterminationem probare, idque constare ex *Actor. XIX, 19:* blasphemias prohiberi *Leuit. XXIV, 15. & 16.* quæ rarissime creduntur abesse ab hæresi: non audiendos esse *hæreticos*, huius instituti saluberrimi hostes infensissimos, obseruante HADRIANO BAILLETO *aux jugemens des Savans T. II. P. I. p. 46.* aiente: *Au reste ces sortes d' Ouvrages ont extrêmement déplû aux Hérétiques, qui n' ont pû souffrir, que des censeurs, auxquels ils pretendent n' etre pas soumis, examinassent leurs ouvrages. Non obstant leurs murmures, il faut avouer, que cet établissement est tres-sage & tres utile même, quand il est executé conformément, aux intentions de ceux, qui en ont été les premiers Auteurs:* ipsos protestantes, quatenus in duas partes abeunt inter se, hanc praxin egregiam approbasse, & mutua iracundia atque seueritate in libros aduersariorum sæuiisse, Lutheranis Reformatorum, his vero illorum libros proscribentibus, vt exemplis GRETSERVS *de iure & more prohibendi libros hæreticos in præfat.* demonstrat: expedire reipublicæ & ecclesiæ, vt a malis hominibus purgetur, quanto magis ergo a *malis libris*, quibus nullum venenum perniciosius esse possit: *exemplis* etiam & *miraculis* (nam fabulas hæc dicere, *hæreticum* est) constare, singulari diuinæ vltioni expositos fuisse, qui *malos & hæreticos* libros in penu sua tolerauerint, testibus GRETRERO *c. l. p. 54. L. 1. c. 9. in fin.* & RABANO in *c. 7. D. 37.* afferente exemplum de B. HIERONYMO, *qui quum libros legeret Ciceronis, ab angelo fuit correptus, eo quod vir christianus figmentis paganorum intenderet:* (FRANC. *cit. l. c. IV. §. 57. p. 56. §. 54. p. 50. in not.*

probandi lectionem hæreticorum scriptorum, ex lubricis fundamentis.

num.

num. 29.) denique ad *curam pastoralem*, & *officium episcopale*, ab ipso CHRISTO institutum, pertinere librorum malorum proscriptionem, & quæ sunt alia huius generis argumenta, quibus plenissime suam causam instruunt PUTHERBEUS, GRETSERUS, RAYNAUDUS, aliique *indicum prohibitoriorum* patroni & aduocati.

Improbare lectionem librorum noxiorum quid sit?

§. LXXVI. Quia itaque hi expurgatores magnopere *antiquæ plebis Romanæ* mores hac in re laudant, & ad eos prouocant, agite, videamus, quales hi mores fuerint, & qua methodo, quoue vsu incesserint maiores? Præmitto autem, *improbare lectionem librorum* nihil aliud esse, quam eam prohibere, damnare, impedire, & ipsas doctrinas vel abominari, vel ob causas politicas abscondere, & ad *arcana religionis* referre. Hoc sensu *improbatio testium* AUCTORI *ad* HERENNIUM *L. II. c. 6.* nihil aliud est, quam reiectio testium, sicuti PLINIUS *L. VIII. epist. 18. testamentum* tunc *improbari* dicit, quando damnatur & reiicitur. Est autem talis *improbatio* lectionis vel *doctrinalis* vel *imperatiua*. Illa sine imperio coactiuo vel ex legibus amoris & amicitiæ fit, vel denique fructus est pietatis & conuersionis, & sic factum mere spontaneum. Tale quid deprehendo in facto Ephesiorum ad CHRISTUM conuersorum, qui *sponte sua* libros magicos apportabant, eosque igne concremabant, quorum pretium erat 50000. denariorum, *Actor. XIX, 19.* Ineptissime GRETSERUS *cit. tr. in praef. §. 2.* ex hoc facto effingit *apostolicum mandatum*, legemque ecclesiasticam in perpetuum valituram, cuius nullum vestigium & argumentum occurrit, vt recte Dn. SCHRAMM. *cit. diss. §. 6.* obseruat. Sicuti quilibet est rerum suarum arbiter, ita recte quoque quæuis noxia e medio tollere potest, ne forsan aliis, qui eorum venenum ignorant, in noxam cedant. Interim non dubium est, quin apostoli, quibus vnicum illud necessarium curæ cordique fuit, sedulo christianos, sub gentilibus viuentes, a *lectione librorum noxiorum* dehortati fuerint, eamque maxime in iis improbauerint, qui ecclesiis præerant, & conuertendis infidelibus occupati. Hoc enim ad *officium doctoris* fidelis & sinceri quoque pertinet, vt *libros vtiles* commendet, eosque, quibus virtus alitur & sustentatur, auditoribus suis proponat, *noxios* vero & mores corrumpentes indicet, atque eorum lectionem ceu pestem fugiendam esse, doceat, quamuis hoc ipso nullum *imperium*, a *doctrina* alienum, exerceat, nec *vi coactiua* lectionem eorum prohibeat. Ita PAULUS *1 Tim. IV, 7.* auctor suasorque fuit TIMOTHEO, quem in ministerium muneris apostolici assumserat, vt a lectione *antiquarum fabularum* sese cohiberet, sub quibus

improbatio est vel doctrinalis,

quæ ex sacris illustratur vt Act. XIX, 19.

1 Tim. IV, 7.

bus sine dubio intelligit *theologiam gentilium*, fabulis infinitis repletam. Idem thema tractat *2 Timoth. II, 23.* & TIMOTHEVM adhortatur, vt ab omnibus subtilibus & ineptis quæstionibus abstineat, quibus libri philosophici, imo & iudæorum etiam, adeo oppleti erant, vt fere primariam doctrinam in iis quærerent iudæi & gentiles; qua adhortatione tamen non obstante, christiani in libris suis plures eiusmodi quæstiones repetierunt, vt obseruant interpretes noui testamenti gallici, Dn. DE BEAVSOBRE, & LENFANT *in notis ad 2 Tim. II, 23.* Idem quoque inculcat PAVLVS *Tit. III, 9.* eumque admonet, ne legendis *quæstionibus inutilibus* & *genealogicis*, quæ iudæis in deliciis erant, tempus terat, vtilioribus meditationibus impendendum. Sicuti enim ecclesiæ primitiuæ quoad maximam partem collectæ erant ex iudæis, qui ægre studia iudæis familiaria deponebant; ita eueniebat, vt his iudaicis quisquiliis legendis, & meditatione percontandis, quidam se totos darent, atque hisce CHRISTI simplicissimam doctrinam inficerent & macularent, vt indicat PAVLVS ad *Tit. I, 13. 14.* Pariter ecclesiis ex *gentilibus* collectis, PAVLI sollicitudo huc imprimis directa erat, ne fideles principiis gentilium philosophicis innutriti a salutifera CHRISTI doctrina abducerentur, qua de causa eos ad *Col. II, 8.* admonet, ne *philosophia hac* capiantur, quod tamen postea factum esse, res ipsa docet, quia PLATONIS dogmata cum CHRISTI doctrina nonnulli coniunxerunt, nec se a lectione huius philosophi abduci passi sunt, quo ipso tamen mirifice doctrinæ CHRISTI purissimæ infectæ fuerunt. Interim tamen, qui legebant gentilium & iudæorum commenta, ea de causa censuris non subiiciebantur, quin potius animaduertebant, id sæpe necessarium esse, vt eos proprio gladio iugularent, prout scripta patrum primitiuæ ecclesiæ docent.

2 Tim. II, 23. Tit. III, 9. Tit. I, 13. 14. Col. II, 8.

§. LXXVII. Plura quoque gentiles *philosophi* circa *lectionem* librorum dederunt *præcepta*, *monita*, *consilia*, ostendentia, quænam improbanda. Generatim monet SENECA *epist. 45. non refert, quam multos, sed quam bonos habeas* (libros.) *Lectio certa prodest, varia delectat.* Alibi, scilicet *epist. 2.* hoc monitum suggerit: *Distrahit animum librorum multitudo. Itaque quum legere non possis, quantum habueris, sat est habere, quantum legas. - - Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ vbi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos vtique semper lege.* Hæc præcepta iis potissimum præscribit, qui *mentem* virtutibus emendare & ornare desiderant; qui *intellectum* infinita sciendi copia implere sitiunt, qui gloriam *infinitæ lectionis* captant, hæc præcepta respuunt, abiiciunt, contemnunt. Huc pertinent, qui *lectiones*

Etiam philosophis doctrinalis in vsu fuit.

antiquas, *lectiones memorabiles*, *curiosas*, similesque ediderunt, qui ad *infinitæ lectionis* gloriam, quæ inter eruditos ab omni æuo omne tulit punctum, hoc ipso proruerunt. Rectius alii tamen cum PLINIO *lib. VII. ep. 9. in f.* existimarunt: *multum legendum esse*, *non multa*, quo ipso improbarunt *lectiones infinitas*, quæ quidem ad *eruditionem* proficere dicuntur, sed *mores* non perficiunt, nec *veram sapientiam* operantur. Ita censuit ARISTIPPVS apud LAERTIVM: *Sicuti non*, *qui plurima comedunt*, *& exercentur*, *melius valent*, *quam qui sumunt necessaria; ita*, *non qui plurima*, *sed qui vtilia legerunt*, *studiosi babendi & eruditi*. Simili præcepto lectionem infinitam improbauit M. ANTONIVS *de rebus suis L. II. c. 2.* vbi ait: *mitte libros.* & *§. 3. librorum sitim pelle.* Denuo vero SENECA *de tranquill. c. 9.* idem argumentum tractat: *Quo mihi innumerabiles libros & bibliotbecas*, *quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba*, *non instruit: multoque satius est*, *paucis te auctoribus tradere*, *quam errare per multos.* Imprimis improbant lectionem *magnorum librorum*, *quod* μέγα βιβλίον μέγα κακόν, *magnus liber magnum malum sit*, iudice CALLIMACHO *Grammatico* apud GATAKERVM *aduers. miscell. L. II. c. 11. ab init.* Denique *selectum* in *lectione* commendabant, quem hoc simili illustrat POLYBIVS *L. III. c. 57. Non animaduertunt isti*, *idem sibi vsu venire*, *ac catillonibus conuiuis*, *qui*, *singula fercula degustando*, *neque in præsentia vllam veram voluptatem e cibis capiunt*, *neque imposterum vtile ex eorum digestione alimentum ferunt*, *sed omnia potius contraria experiuntur. Simillime & illi*, *qui parem animum ad librorum lectionem afferunt*, *neque in præsentia vere se oblectandi*, *neque imposterum proficiendi rectam ineunt viam.* Hæc & infinita alia loca euincunt, *philosophos* & *sapientes* circa *lectionem librorum* passim egregia tradere *præcepta*, quibus illa vel probatur vel improbatur, vt tamen non eædem rationes improbandi lectionem horum vel illorum librorum *philosophos* & *legislatores* mouere soleant.

Vel imperatiua improbatio, eaque vel priuata,

§. LXXVIII. Accedo ad *imperatiuam improbationem*, quæ mediante quodam *imperio* exercetur, atque hæc rursus potest diuidi in *priuatam* & *publicam*, prout imperium est vel *priuatum* vel *publicum*. Ad *imperium priuatum* refero potestatem *parentum* & *præceptorum*, qui mores liberorum & discipulorum suorum formare, & in iis formandis etiam quadam *coactione* vti debent, qua de causa illis incumbit, vt teneros animos a lectione illorum librorum districte abducant, quibus facile infici, & ad sordida peccata perpetranda induci possunt.

Sic

Sic natura iubet, velocius & citius nos
Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Quum subeunt animos auctoribus.

Ita recte canit IVVENALIS *sat. XIV. 13.* cuius satyræ alias impuris obseruationibus scatent, vt merito ab harum lectione abstinere iubeantur adolescentes. Præparatum vtique & subactum animum desiderat lectio eiusmodi poetarum, aliorumque scriptorum, qui vitia taxant, quem tamen nondum habent infirmioris iudicii & ætatis adolescentes, in quibus obtinet, quod rursus IVVENALIS canit *cit. l. vers. 40.*

dociles imitandis
Turpibus ac prauis omnes sumus.

Inde addit hanc optimam sententiam *v. 70.*

Gratum est, quod patriæ ciuem, populoque dedisti,
Si facis, vt patriæ sit idoneus, vtilis agris,
Vtilis & bellorum & pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit, quibus artibus, & quibus hunc tu
Moribus instituas.

Atque hoc etiam per *leges prouinciales* iniungi solet præceptoribus, ne lectionem huiusmodi *librorum lasciuorum* discipulis suis indulgeant, quod factum est **in der Chur-Sächs. Fürsten-Schul-Ordnung** *relata in Corp. iur. Saxon. p. 313. tit.* **von der** *disciplin* **und Zucht**, *n. 6.* Fabeln und Lügen-Bücher, Buell-Liedlein, Schmach- und Schand-Schrifften, unzüchtige Gemählde, sollen sie (die Præceptores) bey den Knaben in ihren Kammern, und sonsten, nicht leiden. *Publica improbatio lectionis* est, quæ fit per *legem* vel *edictum legislatoris*, seu imperantis in republica, statuta etiam iis pœna, qui legendis libris damnatis vacauerint. Atque hæc rursus diuidi potest in *ecclesiasticam* & *secularem*, postquam pastores ecclesiæ modestiam primitiuam, & officium proprium derelinquentes, *imperium sacrum* in ecclesia exstruxerunt, & *iurisdictionem ecclesiasticam* per plura secula exercuerunt. Ad hanc etiam referunt *ius proscribendi libros hæreticos*, & a doctrina Romanæ ecclesiæ hierarchica recedentes, quos atro carbone notant, lectores vero eorum grauissimis subiiciunt censuris. Atque hæc improbatio lectionis est *ecclesiastica*. Enimuero *secularis* dicenda, quam principes & imperantes rerum publicarum vi summi imperii exercent, præcauentes, ne publicatione & lectione seditiosorum, obscœnorum, & flagitiosissimorum librorum quid detrimenti capiat salus reipublicæ subditorum.

vel publica.
ecclesiastica,
secularis

exemplis illustrata.

torumque mentes ad facinora perpetranda per pessima dogmata irritentur ac prouocentur. Huc olim pertinebat improbatio lectionis *librorum magicorum*, vt ICtus innuit in *l. 4. §. 1. fam. hercisc.* vt & *famosorum libellorum;* imo quamdiu imperatores adhuc ecclesiastica imperio suo dirigebant, leges etiam condebant de *non legendis libris hæreticis*, adeo vt, qui saltem libros sacrilegos seruaret, perpetuæ deportationi subiiceretur per *l. 8. C. de hæret. & manich.* quod infra fusius illustrandum erit. Ad priorem speciem, *ecclesiasticam* scilicet improbationem, inprimis *decreta conciliorum* refero, quæ instar *legum ecclesiasticarum* clericis præcipue præscripta sunt, & quamuis patrum *doctrina* lectionem librorum determinantes a *legibus* separandæ videantur, illæ tamen vtplurimum excipiuntur, quæ *decreto* GRATIANI insertæ, vel *pontificum decretalibus* repetitæ sunt. Sic in *concilio Carthaginensi IV. c. 16.* repetito in *c. 1. D. 37.* episcopis prohibitum est, *gentilium libros legere.* HIERONYMVS relatus in *c. 2. D. 37.* sacerdotibus Dei hoc crimini dat, quod *omissis euangeliis & prophetis comœdias legant, amatoria Bucolicorum versuum verba canant & Virgilium teneant.* Ita vero quidam, vltra modum seueri, omnem lectionem librorum gentilium in clericis improbabant, quamuis alii mitiores hac in re fuisse legantur, vt docet *c. 8. 9. 10. 11. 13. 14. D. 37.* Id vnice tamen curabant, ne quoscunque libros quicunque legerent, nec sacerdotes in legendis libris gentilium omne tempus tererent. Imprimis vero christianis interdicta fuit *lectio poetarum* iuxta *c. 15. D. 37.* vbi generatim hæc habentur: *ideo prohibetur christianis figmenta legere poetarum, quia per oblectamenta inanium fabularum mentem excitant ad incentiua libidinum. Non enim solum thura offerendo dæmonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo.* Alia testimonia iam non addo.

Improbatur lectio libri (1) simplici condemnatione,

§. LXXIX. Potest vero lectio *libri prohibiti* variis modis improbari, prout tum causa condemnationis vel prohibitionis, tum ipsa prohibitio id designat. (I) Quandoque *simpliciter* liber condemnatur, vt ita *per indirectum* supprimatur, atque *lectio* eius impediatur, quamuis *directo* pœnis haud subiiciatur, id quod vtplurimum contingit in libris fisco addictis, & publice vendi prohibitis. Non disquiram hic, vtrum hoc modo libri supprimi queant? quum experientia testetur, tali condemnatione librorum prohibitorum copiam magis augeri, vt aliquot exemplis illustrat AMELOT DE LA HOVSSAIE *in obseruat. ad Tacit. L. IV. annal. c. 35.* Sed id tantum obseruo, non omnem condemna-

tio-

tionem libri necessario inuoluere *prohibitionem lectionis*, vt bene obseruat BAYLIVS *in dictionaire historique & critique tom.II. artic. Heliodorus. lit. B.* aiens: *La condemnation d' vn Livre par vn synode n' empêche pas qu' il ne soit lû, qu' il ne soit connû, & qu' il ne reçoive les éloges, qu' il mérite.* Olim facilius lectio libri per condemnationem eius impediri poterat, præsertim si id agebatur, vt liber condemnatus in totum aboleretur, antequam beneficio *typographiæ* breui tempore immensa librorum copia per orbem disseminari poterat. Refert NICEPHORVS *L. XII. histor. c. 34.* Heliodorum, Tricensem episcopum, amatorios libellos, quum adhuc iuuenis esset, composuisse, cuius lectione quum iuuenes multi in periculum coniicerentur, synodus prouincialis statuisse fertur, libellos ipsos, qui amores accenderent, igne consumtos abolendos, vel auctori functionem episcopalem abrogandam esse. *Ille vero*, ait NICEPHORVS, *episcopatum deponere, quam scripta sua supprimere, maluit.* Hæc si vera sunt, euincunt de libri *abolitione* & *suppressione* in synodo prouinciali actum fuisse, vt ita *per indirectum* lectio eius impediretur. Fabulam vero narrasse NICEPHORVM, scriptorem credulum, obseruat HVETIVS *de origin. fabular. Romanens. p. 36.* & pluribus illustrat BAYLIVS *cit. l.* *An enim fuit in potestate Heliodori, vt aboleret, ac perderet opus suum, aut omnino suppressum teneret, quod iam exiisset in vulgus, & manibus omnium volueretur, quodque iuuentus periculo aliquo damnoque morum, vt vult* NICEPHORVS, *legendo contriuisset?* vt ait VAVASSOR *de dictione ludicra p. 150.* Ceterum infra specialius declarandum erit, in foris protestantium condemnationem alicuius libri imprimis *hæretici* in se rarius continere talem *lectionis prohibitionem*, quæ *pœnis* subiecta sit. quæ non directo inuoluit prohibitionem lectionis.

§. LXXX. Præterea quoque (II) lectio libri alicuius innoxii coarctari & restringi potest, non quod liber condemnatus aut proscriptus existimandus sit, sed ob rationem *arcani*, quæ non admittit, vt emittatur in *vulgus*, quem ratio *status publici*, vel alia occultandum existimat. Hoc vero modo contingit, vt de libro non sumatur supplicium, nec is flammis consumatur, nec reprobetur, quin potius inter *sancta cimelia* habeatur, lectio eius tamen promiscua aliunde coarctetur. Apud Romanos olim *carmina Sibyllæ* capitolio asseruata, inter *arcana reipublicæ* relata fuerunt, magnaque præcautio adhibita, ne alii ea inspicerent, legerentque, quam qui ad custodiam horum librorum constituti, eorumque *inspectioni* præpositi fuerunt. AVGVSTVS suo

2) Coarctatione lectionis ex ratione arcani,

quorsum olim pertinebant carmina Sibyllæ Cumanæ.

suo tempore, teste SVETONIO in *eius vita c. 31.* fatidicorum libris crematis *solos retinuit Sibyllinos, condiditque duobus forulis auratis sub palatini Apollinis basi*, vt in arcano haberentur, ne seditiosis hominibus aliquid ex publica re innouandi, aut perperam intellecti, maiora concupiscendi occasionem praeberent, prout ex antiquorum Romanorum disciplina iudicat SAMVEL PITISCVS *in notis ad cit. l.* Quid? quod sub regibus capitalis poena dictata fuerit custodibus, qui aliis *describendi* & *legendi* hos libros copiam praeberent. *Etenim*, vt ait VALERIVS MAXIMVS *L. I. c. I. §. 13. Tarquinius rex Marcum Tullium Duumuirum, quod librum secreta ciuilium sacrorum continentem, custodiae suae commissum, corruptus Petronio Sabino describendum dedisset, culeo insutum mari abiici iussit.* Praeterea DIO *L. LIV. p. 532.* refert, AVGVSTVM imperatorem iussisse, carmina Sibyllina vetustate iam detrita a sacerdotibus sua ipsorum manu describi, *ne quisquam alius ea legeret.* Plura autem Sibyllarum carmina fuisse, & in vulgus quaedam manasse, probe obseruat FABRICIVS *tom. I. bibliothec. graecae L. I. c. 33. §. 17. p. 225.* Non quaeuis enim occultabant, sed tantum *Sibyllae Cumanae, cuius libri*, ait LACTANTIVS *L. I. c. 6. a Romanis occuluntur, nec eos ab vllo, nisi a quindecimuiris, inspici fas habent.* De aliis populis, qui itidem sua *mysteria* habuerunt non diuulganda in vulgus, nihil addam, quippe quae me nimis a scopo auocant. Paucis tantum, & quasi in transcursu, obseruo, fuisse etiam in primitiua ecclesia quandam *arcani* disciplinam, a cuius *notitia* & *lectione* catechumeni arcebantur, vt ostendit TENZELIVS *de disciplina arcani.* Quin etiam iudaeos *arcana* huiusmodi occultasse, cum aliis gentilibus, obseruat cancellarius academiae Tubingensis Dn. PFAFFIVS *in primitiis Tubingens. Part. posterior. p. 149. sqq.* quamuis christianis peculiares rationes fuerint, non quaeuis *dogmata maiora* & *grauiora* illis mox tradendi, qui adhuc lacte alendi erant, quae in aliis religionibus non eundem scopum habuerunt. Adstrictior postea, quamuis minime probanda, disciplina *arcani* introducta fuit in ecclesia Romana, qua etiam laicis *sacrarum literarum* lectio in vulgari idiomate interdicta fuit, quam sanctionem Romanae ecclesiae nonnulli ex more antiquo Romano occultandi *carmina Sibyllae Cumanae*, lepido prorsus argumento, legitimare studuerunt, vt obseruat Dn. FABRICIVS *V. C. L. c. l. p. 226.*

an etiam disciplina arcani in primitiua ecclesia?

an sacrarum literarum lectio?

3) Directa lectionis prohi-

§. LXXXI. Directo quoque (III) lectio improbatur, atque interdicitur ex vsu ecclesiae Romanae, adeo vt *grauissimis* coërceatur *cen-*

su-

furis. Hæc prohibitio eſt vel *generalis*, qua omnes hæreticorum libri legi prohibentur, quales ſanctiones imprimis per *edicta pontificum*, LVTHERO reformationis opus aggrediente, publicatæ ſunt. Similis prohibitio generalis olim obtinuit reſpectu *librorum magicorum*, quod etiam porrigi poteſt ad *libellos famoſos*, vt ſpeciatim infra indicandum. *Specialis* prohibitio vel certos libros eorumque *lectionem* tangit, qui in *indicibus prohibitoriis* referuntur: vel *quibusdam tantum* interdicit, quibusdam vero permittit, non tamen *ſine cautela*. Specialis prohibitio primi generis occurrit in *Nou. 42. c. I. §. 2.* vbi vniuerſis interdictum eſt, ne libros NESTORII & SEVERI detineant: *ſecundi generis*, in ipſis ſacris literis deprehenditur, laicis interdictis, clericis conceſſis. Conf. FRANC. *cit. tr. c. 8.*

bitione, vel generali, vel ſpeciali,

§. LXXXII. Quia vero (IV) animaduerterunt præſules Romani, non omnes libros, eccleſiæ Romanæ vlcera hinc inde propalantes, & hierarchiæ aduerſantes, quorum immenſa tamen copia eſt, e medio tolli, lectionemque eorum prorſus interdici poſſe; inſolitam prorſus & inauditam, falſariisque tantum propriam excogitarunt methodum, lectionem eorum, quæ curiæ Romanæ, eiusque rationibus aduerſantur, impediendi per *expurgationem*, *caſtrationem*, *immutationem*, variasque *additiones* in rem ſuam facientes. Huic reprobando negotio, quod in *antiquis hæreticis* eruditi exprobrant, iuxta ea, quæ obſeruaui ſupra, inſeruiunt *indices librorum expurgatoriorum*, in quibus ſimul regulæ præſcriptæ ſunt, quomodo hi expurgatores in immutandis & caſtrandis libris verſari debeant, de quibus infra agendi locus erit. Hoc facinore contingit, vt ſinceri & non caſtrati libri quandoque magno ære redimi debeant, vt vel editio prima PLATINAE *de vitis paparum*, poſtea mirifice caſtrata & immutata, docet. Enimuero parum hodie hæ *caſtrationes* & *mutilationes* librorum proficiunt, poſtquam magno ſtudio in *terris proteſtantium* libri in ſua primitiua integritate conquiruntur, & eduntur, ſimulque fraudes & impoſturæ deteguntur, quæ ab *expurgatoribus eccleſiæ Romanæ* in caſtratis editionibus commiſſæ ſunt. Eo magis autem hoc facinus improbandum eſt, quo grauiora *rei literariæ*, & *veritati hiſtoricæ* imminent pericula, vt ſi ſecundum infectos hos, ac mutilatos, deprauatosque libros iudicandum eſſet, nihil certi ac genuini in antiquitatibus hiſtoricis amplius ſupereſſet. Improbant hanc methodum ſinceriores eccleſiæ Romanæ doctores, quorum teſtimonia collegit DAN. FRANC. *de papiſtar. indic. libror. prohibitor. c. XIII. §. 188. p. 207.* agnoſcentes, *hanc eſſe*

4) expurgatione librorum ſuſpectorum,

quæ magnopere improbanda.

esse rationem, qua successu temporis fides scripturis omnibus derogabitur, & ecclesia Dei euertetur: imo quod addo, summa rerum barbaries, & tenebræ densissimæ inducentur. Has forsan præoptat Romana curia, vt eo facilius nuditatem suam tegere, & tela, quæ a se auertere aliter nequit, per hanc *mutilationem* & *immutationem* frangere possit. Id vero rebus sic stantibus, moraliter forsan impossibile est, quamdiu tot instructissimæ & catholicorum & protestantium bibliothecæ extra Italiam supersunt, quæ haud permittunt, vt hæc *latrocinia sacra vel quasi* vnquam veritati dicam scribere possint.

5) censura librorum edendorum, quæ definitur. §. LXXXIII. Denique (V) huic instituto improbandi publice lectionem imprimis inseruit *censura librorum*, nouiter edendorum, ne quid in illis tradatur, quod reipublicæ, bonis moribus, & fidei repugnat. Definiri enim solet hæc CENSVRA & inspectio librorum, quod sit *potestas ab ecclesia & magistratu quibusdam viris doctis & piis commissa, qua libri, tum recens scripti, tum ex veterum monumentis eruti, inspiciuntur, examinantur, & censentur, an editio eorum & euulgatio cum ecclesiæ & reipublicæ, pietatis & honestatis commodo aut detrimento fieri queat.* vid. GRETSER. *in præf. de iur. & mor. probib. libr. hæret. §. 9.* In effectu itaque hæc censura in quodam *examine rigoroso librorum edendorum* consistit, quod canonistæ attribuunt *iurisdictioni ecclesiasticæ*, imprimis vero *papali*, vtpote quem *summum arbitrum doctrinæ* & libellorum edendorum constituunt, cuius potestatis fundamenta examinat FRANC. *c. l. p. 61. 224. & 225.* Similiter per hanc censuram determinant, quid in vulgus edendum, publiceque legendum sit, nec ne? quod enim improbant, damnant, suspectum habent, id in edendis delent, immutant, & exemplaria per multum temporis spatium, quod examini librorum & correctioni impendendum est, quasi in captiuitate detinent, vt vel sero, vel etiam aliquando nunquam edantur, quod querelæ eruditorum passim docent. Conf. BAYLE *in dict. hist. & crit. sub artic. Erasmus in fine.*

& iure papali præcipitur, Hanc legem pontifices variis in conciliis eruditis imposuerunt, & vbique *censores librorum* constituendos esse voluerunt, idque officium imprimis *inquisitoribus hæreticæ prauitatis* demandarunt.

ex decreto Alexandri V. Etenim ALEXANDER V. *puritatis fidei conseruandæ gratia*, circa initium seculi XVI. typographis *sub pœna excommunicationis* prohibuit, ne libros, tractatus, aut scripta quæuis typis mandarent, sine episcoporum licentia, præuio huiusmodi operum examine concedenda. vid. NATALIS ALEXANDER *T. VIII. hist. ecclesiast. ad secul. XV. & XVI. c. 1. art. 11.* Porro in concilio *Lateranens. V. anno 1515.* celebrato, apud HARDVINVM

DVINVM *T. IX. p. 1780.* LEO X. pontifex, prolixe de hac *censura librorum* plura edixit, vt infra indicabitur. Tandem etiam *in concilio Tridentino sess. IV.* eadem lex de *censura librorum* ex *concilio Lateranensi* repetita, eademque pœna, quibus impressores subiacent, ad eos extensa, qui sine *censura & publica approbatione* libros euulgant. Denique hoc nouiter adiicitur: *Ipsa vero huiusmodi librorum probatio in scriptis detur, atque ideo in fronte libri, vel scripti vel impressi, authentice appareat: idque totum, hoc est, & probatio, & examen, gratis fiat, vt probanda probentur, & reprobentur improbanda.* Hoc modo omnium librorum arbitrium ad *pontificem* & *episcopos*, eorumque deputatos delatum est, qui minutissima etiam, quæ *hierarchiæ* aduersari videntur, acri censura notant; ceterum turpissimas adulationes, sedi Romanæ diuinitatem asserentes, censura prætereunt, quin potius approbant. Idoneo exemplo hoc demonstrat PHILIPPVS MORNAYVS *in mysterio iniquitatis*, eiusque *præf.* vbi refert, libros quosdam Romæ, Bononiæ, Neapoli, *iussu & approbatione* superiorum, typis mandatos, quibus PAVLI V. imago cum variis emblematibus blasphemiam spirantibus præmissa, ipsi vero pontifici hæc inscriptio adiecta: PAVLO V. VICEDEO CHRISTIANAE REIPVBLICAE MONARCHAE INVICTISSIMO ET PONTIFICIAE OMNIPOTENTIAE CONSERVATORI ACERRIMO. Præter hoc encomium applicat ei illud DANIELIS VI, 14. *Dedit ei dominus potestatem, & regnum, & omnes populi ipsi seruient, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur.* Ita, quæ de *saluatore nostro* a propheta enunciata sunt, temeritate quadam scelestissima, sub approbatione tamen censorum publica, applicata sunt ad *pontificem*, quibus pessimis principiis prauior hæresis excogitari nequit.

Leonis X. lex de censura librorum repetita in concilio Tridentino.

Abusus in his censuris notatur.

§. LXXXIV. Ceterum consideratio paulo difficilior in hac materia sese exserit circa quæstionem, *quinam libri censendi sint improbatæ lectionis?* Licebit hic tantum referre catalogum generalem, quinam vt plurimum libri noxii habeantur, vt a lectione eorum abstinendum sit, iuxta leges *ecclesiasticas & ciuiles.* Aliquoties iam dictum est, apud gentiles 1) in hanc classem relatos fuisse *libros magicos & diuinationum* plenos, quum diuinationes & magiæ Romanis maxime odiosæ fuerint, & qui hos libros legunt, non possint non animo discendi id facere. *Culpa autem similis est, tam prohibita discere, quam docere,* aiunt imperatores *in l. 8. C. de maleficiis & mathemat.* Quinam vero libri magici censendi & reiiciendi sint, adeo sæpe incertum est, vt certi quid

Libri improbatæ lectionis sunt 1) magici,

quid definiri vix possit. Notum est, NAVDAEVM, virum doctissimum, scripsisse tractatum sub titulo: *Apologie pour les grands hommes soupçonnés de magie*, in quo præstantes quosdam viros de magia suspectos ab hoc crimine absoluit. Quamuis, quod obiter notem, *Naudæana* indicent, ipsum NAVDAEVM inter eos referendum esse, qui parum vel nihil credunt, & dici solent *Esprits forts.*

2) libri in religionem christianam iniurii,

2) Improbatur lectio librorum, qui christianæ religioni vim inferunt, & in saluatorem *blasphemias* effundunt, quam ob rem in *legibus Wisigothicis L. XII. l. 11.* cautum fuit, ne quis iudæorum libros legat, aut in domo sua celet, *sub pœna centenorum flagellorum verberationis.* Decretis præterea pontificum *Talmudica volumina* flammis combusta, & legi vetita fuisse, ostendit GRETSER. *de iur. & mor. probib. libr. hæret. L. I. c. 16.*

3) libelli famosi,

3) *Libelli famosi*, qui forte fortuna inuenti, illico supprimendi, nequaquam vero euulgandi; adeoque suo modo etiam *improbatæ lectionis* sunt. *l. vn. C. de fam. libell.* Districte edixerunt imperatores in *l. 7. C. Theodosian. de famos. libell. famosorum infame nomen est libellorum. Ac si quis vel colligendos vel legendos putauerit, ac non statim chartas igni consumserit, sciat, se capitali sententia subiugandum.* Idem repetitum est anno 406. ab imperatoribus *in l. 10. C. Theodos. de famosis libellis: Vniuersi, qui famosis libellis inimicis suis velut venenatum quoddam telum iniecerint, hi etiam, qui famosam seriem scriptionis, impudenti agnita lectione, non illico discerpserint, vel flammis exusserint, vel lectorem cognitum prodiderint, vltorem suis ceruicibus gladium reformident.*

4) libri hæretici,

4) Primario vero huc referendi sunt ex sententia iuris canonici *libri hæretici*, quos potissimum *indices librorum probibitorum* notant, quod his iniuria religioni *dominanti* inferatur, quod etiam legibus imperatorum sub grauissima pœna cautum fuisse, infra ostendendum erit. En vero fulmen curiæ Romanæ in *bulla cœnæ domini* expressum: *Excommunicamus & anathematizamus ex parte Dei omnipotentis patris & filii & spiritus S. autoritate quoque beatorum apostolorum Petri & Pauli* ac nostra *quoscunque Hussitas, Wiclephitas, LVTHERANOS, Zwinglianos, Caluinistas, Hugonottos, Anabaptistas, Antitrinitarios, & a christiana fide apostatas ac omnes ac singulos alios hæreticos, quocunque nomine, censeantur, & cuiuscunque sectæ existant, ac eis credentes, eorumque receptatores & fautores, & generaliter quoslibet defensores, ac eorum libros, hæresin continentes vel de religione tractantes, sine auctoritate nostra & sedis apostolicæ, scienter legentes aut tenentes, imprimentes, seu quomodolibet defendentes ex quauis caussa, publice vel occulte, quouis ingenio vel colore;* quæ for-

mula

mula est ALEXANDRI VII. *tom. VI. bullar. magni p. 26.* Adeo vero *hæreticorum libros* detestantur, vt etiam sub hac prohibitione eos continere velint, qui ne quidem hæresin sapiunt, ostendit GRETSER. *cit. tr. p. 207.* nec tamen gentilium libros idololatricos lasciuosque exstirpant, nec eorum lectionem serio prohibent.

§. LXXXV. Eo magis vero 5) *libri lasciui & impuri*, nil nisi *obscœna* spirantes, huc referendi forent, quo grauiorem noxam bonis moribus inferre possunt, vt recte statuit FRANC. DE AMAYA *in oper. iuridic. p. 604. n. 50* LVTHERVS *in sermon. conuiuial. tit. de doctis* suo tempore credidit, *necessarium esse, vti libri Iuuenalis, Martialis, Catulli, & Priapæa Virgilii, ex omnibus locis & scholis exterminarentur, & profligarentur, quia tam turpia & obscœna scribunt, vt sine magno detrimento iuuentuti non possint prælegi. In concilio Coloniensi II. de an. 1549.* apud HARDVINVM *tom. IX. concil. p. 2084.* expresse cautum est, *ne libri obscœni & contagiosi, sed tantum casti, pii, & religioni orthodoxæ consentientes auctores prælegantur.* Pariter supra ex *statutis scholarum prouincialium Saxonicarum* idem approbatum est, quod etiam leges plerarumque scholarum merito sequuntur. Quinam vero in hanc classem referendi sint, ex professo explicat RECHENBERG. *de obscœn.* conf. etiam MORHOF. *T. I. L. 1. polyhist. c. 8. n. 28.* BAYLIVS *dans l' eclaircissement sur les obscenitez T. IV. dict. crit. & histor.* adiecta. Ceterum palam est, sub hac censura haud referendos esse libros *physicorum*, *medicorum*, & *iure consultorum*, qui obscœna in tractatibus suis necessario sæpe tangere debent, modo verba in factum temperent, nec *obscœne* scribant, & vltra, quam necesse est, in his delicias quærant. Omnium fere confessione Iesuita Hispanus THOMAS SANCHEZIVS *in tr. de sacramento matrimonii lib. IX.* illis annumerandus est, qui præter omnem necessitatem *obscœna* quæuis sine vllo iudicio collegit, vt merito hic liber, si vnquam alius, censuram publicam subire deberet, qui tamen inter *merces prohibitas* ne quidem in catholicorum terris refertur, imo a THEOPHILO RAYNAVDO *de bon. & mal. libris p. 53. & sqq.* adhuc defenditur. De hoc impurissimo libro *in vindiciis censuræ* a doctoribus Sorbonicis approbatis, & a PETRO AVRELIO editis *p. 517.* hæc traduntur: *De illo opere matrimoniali dicere speciatim possumus, opus non gloriandum, sed PVDENDVM; tam immani curiositate, tam inuisa in rebus spurcissimis & infandis sagacitate horrendum, vt mirum sit, pudoris alicuius hominem ea sine rubore*

5) libri obscœni & lasciui,

nisi ex necessitate doctrinæ obscœna proponi debeant,

non tamen vltra modum, exemplo Sanchezii,

impurissimi scriptoris,

ſcripſiſſe, quæ quiuis modeſtioris ingenii vix ſine rubore legat. Portenta iſta ſunt, non ſcripta; animorum inſidiæ, non mentium ſubſidia; incentiua libidinum, ſchola flagitiorum, non honeſtæ diſciplinæ, non ſcientiæ inſtrumenta. Infelix ſcientia, quæ omnes perdere, paucos iuuare, nata eſt; quæ circa ſordes & ſterquilinia voluenda & reuoluenda volutatur, vt eius doctorem iure ſcarabæo conferas, vel cum iis, qui latrinariam factitant. Nec tamen Ieſuitæ, aut inquiſitores hunc tractatum truncant, variis ex prætextibus, quos examinat & diluit BAYLIVS *in diction hiſt. & crit. ſub tit. Sanchez lit. c.* Forſan vel ideo a condemnatione abſtinent, vt quoscunque caſus obuenientes, & in confeſſionibus manifeſtatos, eo felicius & promtius diluere poſſint, in quos quidam nimis curioſe inquirere dicuntur, ceu oſtendit auctor *in nouis literariis maris Baltici* anno 1699. relatus, qui propoſitum habuit edendi librum ſub hoc titulo: *Sacra pontificiorum Priapeia, ſeu obſcœnæ papiſtarum in auricularibus confeſſionibus quæſtiones, quibus S. confeſſionarii innocentes puellas feminasque ad laſciuiam ſollicitant.* Vtrum hic liber vnquam editus, an vero tantum vanum quoddam terriculamentum fuerit, mihi non conſtat. Ab hoc crimine quoque non abſoluendus eſt ANDREAS TIRAQVELLVS *in legibus connub.* cuius curioſitas in *obſcœnis* colligendis modum exceſſit, quo infinitam ſuam lectionem in *obſcœnis poetis* duntaxat oſtentaret. Quamuis vero *indicibus prohibitoriis* generaliter inſerti fuerint libri, qui *res laſciuas* ſeu *obſcœnas* tractant, obſeruauit tamen ſæpe laudatus DAN. FRANCVS *de papiſtar. indic. libror. prohibit. c. VII. §. 96.* in indicibus rarius eos apparere, adeoque non mirandum eſt, impurum SANCHEZIVM, ad minimum quoad *librum IX.* quo tam *obſcœna colluuies* continetur, per indices hos haud notatum fuiſſe, ſed potius ſumme probatum, & elogio ornatum, vt rurſus oſtendit FRANC. *c. l. §. 100.* Hodie ſane huiusmodi libris omnes bibliothecæ adeo abundant, vt magis *pro forma*, vel *dicis gratia* inter prohibitos libros relati videantur. Magis vero inter *libros improbatæ*

6) libri athei. *lectionis* 6) referuntur omnium confeſſione libri ad *atheiſmum* palam ducentes, quorum ſeriem ſiſtit MORHOF. *in Polyhiſt. L. 1. c. 8. §. 2. & ſqq.* Eo grauius enim periculum ex his libris imminet, quo auidius plerumque leguntur, & vel ob *raritatem*, vel quia *damnati & proſcripti* ſunt, hominum curioſitatem excitant. *Quo auidius autem leguntur, eo facilius, quæ in iis occurrunt, admittuntur, eoque intimius animo imprimuntur, ſed & eo grauius damnum inde oritur*, vt ait B.

BVD-

BVDDEVS *in tr. de atheismo & superst. c. 4. §. 2. in not.* Quamuis vero plures auctores per iniuriam, etiam inter gentiles, atheis annumerari fuerint, vt ostendit doctissimus IO. ALBERT. FABRICIVS *de veritate religionis christianæ c. 8.* haud tamen impios huiusmodi libros in republica literaria deesse, ostendunt tot scriptores, aduersus illos editi, & a Dn. FABRICIO *c. l. c. 12.* relati. Recentissimo etiam id exemplo *impii* alicuius *systematis* illustrat B. THOMASIVS *P. I.* der Jurist. Händel *cas. 24. p. 233.* vbi simul *responsum facultatis iuridicæ huius loci* refertur, & simul *p. 240.* de *confiscatione horum librorum* edisseritur. 7) Non sunt tolerandi *libri seditiosi*, parricidia regum, clero inuisorum approbantes, populumque contra principem armantes, quorsum optimo iure supra retuli ROSSAEI seditiosum librum *de iusta reipubl. christ. in reges impios & hæreticos auctoritate.* Pariter in eundem censum referri debet Iesuita Hispanus MARIANA *de institutione regis*, & IOANNIS PARVI libellus, quo parricidia regum & principum, quos vulgus *tyrannos* credit, defenduntur, de quo variis contentionibus actum est *in concil. Constantiensi*, vt *acta eius* a doctissimo von der HARDT edita demonstrant, & sententia, contra hanc doctrinam a patribus lata, a FLEVRY *in histor. eccles. ad annum 1415. tom. XXI. §. 167.* relata, illustrat, quamuis ne sic quidem hæc contentio sedata fuerit, vt *ibidem p. 391.* ad ann. 1416. sqq. ostenditur. Tales libri vtplurimum in *indicibus librorum prohibitorum* omittuntur, quod magis *sedi Romanæ proficui* quam *noxii* sint. E contrario, quæ scripta vel paucis tantum *vitia Romanæ ecclesiæ* taxant, eiusque *ambitionem* manifestant, concremantur, omnibus modis prohibentur, prorsusque supprimuntur. vid. CENTVRIAT. MAGDEBVRG. *Centur. IX. p. 180. B.*

7) libri seditiosi.

§. LXXXVI. Originem moris, *improbandi lectionem librorum noxiorum*, eosque *damnandi*, vtplurimum trahere solent a *moribus gentilium*, *iudæorum*, imo etiam ipsorum *christianorum*, quamuis, quod supra iam indicaui, communiter confundere soleant *simplicem libri condemnationem* cum *improbatione lectionis eiusdem*, quæ tamen non semper coniungenda sunt, sicuti *improbatio lectionis* per modum *doctrinæ priuatæ* non semper inuoluit *imperatiuam*, de qua hic agimus: quid? quod mores populorum non semper *ius* aliquod *perpetuum* constituant, sed *fundamenta* eorum potissimum inspicienda & consideranda sint. Nihilominus omnis in hoc est IACOBVS GRETSERVS in *sæpe cit. tr.* vt thema, quod exornare constituit, fere vnice ex FACTIS *populorum* variorum, insulse tamen sæpe, & pessime digestis & examinatis, il-

Mos lectionem librorum noxiorum improbandi legitimatur vulgo ex factis populorum,

1) Iudæorum, illuſtret atque excutiat. IVDAEI ſane *lectionem ſcripturæ ſacræ* in nemine improbabant, exceptis paucis locis, prouectiori ætati reſeruatis, quibus annumerabant *canticum canticorum*, vt oſtendit DVPINIVS *c. l. p. 228. ab init.* Quin tamen *libros magicos* non tolerauerint, eo magis credere par eſt, quod imprimis *lege diuina* artes *diuinatoriæ* & *magicæ* ſerio prohibitæ fuerint. Denique etiam *lectionem librorum aliorum* præter *ſacram ſcripturam* quidem vetuerunt, ne impedimentum inde *rerum grauiorum ac meliorum* naſceretur; iterum tamen nec prorſus prohibuerunt, nec legentibus *pœnas ciuiles* impoſuerunt, vt hæc improbatio mere *doctrinalis* fuerit, obſeruante etiam Dn. SCHRAMMIO *c. tr. de libror. prohib. indic. §. 11.*

2) gentilium, exemplo ſcriptorum Labieni, Cremutii Cordi,

§. LXXXVII. GENTILES quoque morem damnandi ſcripta publice edita, *reipublicæ* & *religioni noxia*, eorumque lectionem impediendi, exercuiſſe, paſſim hiſtoriæ docent. Supra iam ex SENECA obſeruatum fuit, de LABIENI ſcriptis ſupplicium ſumtum per ignem fuiſſe. Pariter, teſte TACITO *lib. IV. Annal. c. 34.* CREMVTIO CORDO vitio datum eſt, quod editis annalibus, laudatoque Marco Bruto, *C. Caſſium Romanorum vltimum* dixiſſet, qua de cauſſa patres libros eius per ædiles cremandos cenſuere, quamuis manſerint *occultati & abditi*, vt forſan rectius verba TACITI *c. 35.* legenda ſint. Publice enim exuſtos libros habere impune quiſquam illo tempore haud potuit, ſed admodum credibile eſt, a crimine eum haud vacuum fuiſſe, qui eos curioſius legerit & poſſederit. Ceterum hos libros, vt fieri ſolet, in quorundam manibus adhuc *ſecreto* manſiſſe, docet SVETONIVS *in Caligula c. 16.* qui his libris publicum vſum reſtituit. Ait: *Titi Labieni, Cordi Cremutii, Caſſii Seueri ſcripta, ſenatus conſultis abolita, requiri, & eſſe in manibus* LECTITARIQVE *permiſit, quando maxime ſua intereſſet, vt facta quæque poſteris tradantur.* Ita videlicet res humanæ comparatæ ſunt, vt memoriam *præſentium* ſæpe abolere nitantur principes, quæ poſteri magna cum auiditate legunt, impune recitant, ac poſteritati tradere annituntur.

Fabricii Vegentonis,

Eandem fortunam habuit FABRICIVS VEGENTO, qui multa & probroſa in libris, quibus nomen *codicillorum* dederat, in patres & ſacerdotes compoſuit, quem *conuictum Italia Nero depulit, & libros exuri iuſſit, conquiſitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur. Mox licentia habendi obliuionem attulit*, vt ait TACITVS *L. XIV. Annal. c. 50.* Prudenter ſane TACITVS morem libros exurendi, eorumque lectionem publice improbandi, notat.

tur. Supra enim iam obseruatum est, *improbationem lectionis publicam* acrius incendere homines ad libros eiusmodi requirendos & legendos, quorum memoria facile obliuione deletur, si in libros nihil statuitur, vt verba adducta TACITI ostendunt. Sed hæc quidem, & plura alia similia exempla, ad *famosi libelli crimen* inclinarunt, vt eorum librorum abolitio eo iustius decerni potuerit. Præter hæc vero inprimis moris fuit gentilibus, cremare libros, qui *religionibus* derogabant, quo ipso publice lectio eorum improbata. Refert VALERIVS MAXIMVS *L. I. c. 1. §. 12.* Luc. Pætillium, prætorem vrbanum, ex auctoritate senatus græcos quosdam libros, *quia aliqua ex parte ad soluendam religionem pertinere existimabantur, per victimarios, igne facto, in conspectu populi igne cremasse. Noluerunt enim*, ait, *prisci viri quicquam in hac asseruari ciuitate, quo animi hominum a deorum cultu auocarentur.* Parimodo AVGVSTVS, teste SVETONIO *in August. quicquid fatidicorum librorum græci latinique generis, nullis vel parum idoneis auctoribus vulgo ferebatur, supra duo millia contracta vndique cremauit.* Nec segniorem *Græci* zelum pro conseruanda sua religione adoptata declararunt, quum referente MINVTIO FELICE *in Octauio c. 8.* Athenienses viri *Abderitem Protagoram, inconsulte potius quam profane de diuinitate disputantem, & expulerint suis finibus, & in concione scripta eius deusserint*, quod pluribus illustrat WOWERVS *in not. ad h. l.* conf. LACTANTIVS *de ira Dei c. 9.*

eorum, qui religionibus derogabant.

Græcorum,

§. LXXXVIII. Ex hoc principio comburendi scripta, religionibus receptis & dominantibus derogantia, promanauit vsus gentilium, persecutionibus christianorum accommodatus, comburendi scripta christianorum. Testis est ARNOBIVS *aduersus gentes L. IV. in f. p. m. 181.* aiens: *Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerint? cur immaniter conuenticula dirui?* De facto, & ex solo potentiæ præsidio hoc fieri, indicat ARNOBIVS his verbis: *Verum ita se res habet, vt, quoniam plurimum gladiis & potestate valetis ferri, anteire vos etiam veritatis scientia iudicetis.* Praxin hanc pessimam peperit *falsæ religionis dominatus*, aliis *religionibus*, imo ipsi *veritati* bellum cruentum indicens, & ferro flammisque diuersa sentientes opprimens, quem genium vtinam Romanæ ecclesiæ proceres haud assumsissent, haud probassent! Rursus idem ARNOBIVS *lib. III. p. m. 126.* zelotas ineptos gentiles mussitare indignanter, & dicere, ait: *Oportere statui per senatum, vt aboleantur hæc scripta, quibus christiana religio comprobetur, & vetustatis opprimatur aucloritas.* Recte vero regerit, & absurditatem huius moris osten-

Romanorum exurentium libros christianorum,

ostendit: *Nam intercipere scripta, & publicatam velle submergere lectionem, non est deos defendere, sed veritatis testificationem timere.* Obseruent hoc inquisitores Romani, qui in scriptis nostris abolendis & deurendis admodum solliciti fuerunt, cogitentque, vtrum hoc sit *religionem defendere*, an veritatis testificationem timere? Vlterius exemplo Datiani prætoris id probat PRVDENTIVS *hymno V.* περὶ Στεφάνων, Vincentium hoc modo de libris exhibendis sollicitantis:

& eos conquirendi,

Si tanta callum pectoris
Prædurat obstinatio,
Puluinar vt nostrum manu
Abomineris tangere:
Saltem latentes paginas,
Librosque opertos detege,
Quo secta prauum seminans
Iustis crematur ignibus.

quod pessimum tamen postulatum magna animi constantia reiecit VINCENTIVS. Insigne hoc testimonium antiquitatis demonstrat, persecutores gentiles (quippe quod nefandæ persecutionis, *falsæ religioni* attribuendæ, proprium erat,) codices scripturæ sacræ, aliosque christianorum libros conquisiuisse, eosque more barbarico deussisse. Qua de caussa persecutionis æstus contra eos, quos suspectos ratione horum librorum habebant, sæpe admodum augebatur, si copia horum librorum illis non fieret. Quidam tamen, metu grauissimæ persecutionis deterriti, scripturæ sacræ codices, aliaue christianorum scripta persecutoribus gentilium *tradiderunt*, vnde *crimen traditorum* infame natum est. Ait OPTATVS MILEVITANVS *L. I. contra Parmenianum: Audi, qui fuerint TRADITORES, & plenius auctores schismatis donatistici disce. In Africa duo mala & pessima admissa esse constat, vnum in TRADITIONE, alterum in schismate.* Quibusdam interiectis, in quibus ratio huius flagitii quæsita fuerit, ostendit: *Ipsi apices & principes omnium aliqui episcopi, illis temporibus, vt damno æternæ vitæ istius incertæ lucis moras breuissimas compararent, instrumenta diuinæ legis impie* TRADIDERVNT. Hi *lapsis* merito æquiparandi erant, luctuosissimæ pœnitentiæ, si reuerterentur, subiiciendi; e contrario in magna celebratione apud primæuos christianos habebantur, qui nec minis, nec tormentis, vt libros sacros gentilibus *traderent*, adigi poterant, martyribus accensendi. In *martyrologio Romano ad diem XI. Ianuarii* commemoratio fit plurimorum martyrum, *qui, spreto Diocletiani imperatoris edicto, quo* tra-

qui tamen eos gentilibus tradebant, crimen traditorum contrahebant,

tradi sacri codices iubebantur, potius corpora carnificibus, quam sancta dare canibus maluerunt. Contra huiusmodi *traditores anno 314. in concilio Arelatensi* cautum est: *de his, qui scripturas sanctas* TRADIDISSE *dicuntur, vel vasa dominica, vel nomina fratrum suorum, vt quicunque eorum ex actis publicis fuerit detectus, non verbis nudis, ab ordine cleri amoueatur.* Vid. TOBIAS PFANNERVS *P. I. obseru. eccles. III.* TILLEMONTIVS *in histor. eccles. T. VI. P. I. art. 1.* KORTHOLD *de persecutione ecclesiæ primaeuæ sub persecut. X. §. 21. sqq. p. 448.*

§. LXXXIX. Quemadmodum vero ex hactenus dictis manifestum redditur, non ex principiis *veræ religionis*, sed *impiæ persecutionis*, hunc morem, libros religioni dicatos exurendi, profluxisse; ita omnino dicendum est, eam abhorruisse ab *institutis primitiuæ ecclesiæ*, quæ magis adhortationibus, piisque monitis, quam vlla *vi coactiua* vsa legitur. Ab omni probabilitatis specie alienum est, quod DOMINICVS GALESIVS *in tr. de restit. in int.* ibique *in comment. ad constit. Vrbani VIII. n. 67.* tradit, *ab exordio ecclesiæ noxios libros combustos, & sanctos patres librorum expurgationi intentos* fuisse, vt *num. 29.* addit, & GRETSERVS quoque passim ingeminat. Quod ex *actis apostolorum* afferri solet, huc minime pertinere, supra iam ostensum est, ad quod tamen plerique inepte & sine iudicio prouocant. Adhuc ineptius GRETSERVS *cit. tr. p. 31.* *EDICTVM APOSTOLICVM* fingit, quod PSEVDO-CLEMENTI *L. 1. constit. c. 6.* adscribitur; *Abstine ab omnibus libris gentilium*, &c. quum tamen dudum iam demonstratum sit, constitutiones has post lapsum trium priorum seculorum effictas fuisse. Id quidem negari nequit, apostolos, episcopos, presbyterosque *dehortatos* fideles fuisse, ne libros suppositos, ab hæreticis corruptos, aliterque noxam religioni & veritati christianæ inferentes, *temere* legerent; sed hæc *improbatio* tantum fuit *doctrinalis*, quod nec BELLARMINVS *L. II. controu. c. 20.* dissimulat, & sæpe laudatus FRANCVS *c. tr. c. IV. §. 49. & 52. sqq.* plenius ostendit; vt mirandum sit, TOBIAM PFANNERVM *cit. obseru. eccl. III. §. I.* autumasse, gentilium rationem atque exempla *meliori iure* imitatos christianos, libros magicos, aut hæresi Manichæorum, Arii, Nestorii, Eutychianorum infectos, aut a Porphyrio, aliisque aduersus ecclesiam conscriptos, ne quid ex iis religio atque pietas detrimenti caperet, corrumpi, comburique iussisse. Quæ enim de *hæreticorum libris* adfert, ad *puriora* christianismi *tempora* non spectant, sicuti, quod ex *Actor. XIX, 19.* repetit, *lege* quadam *ecclesiastica* improbatam lectionem minime arguit. Ipsos patres II. & III. seculi libros gentilium

Abhorruit hic mos ab institutis primitiuæ ecclesiæ,

quæ doctrinali tantum vsa est

quod contra Pfannerum ostenditur.

tilium ſedulo adhuc legendo manibus triuiſſe, ſupra iam monſtratum. Nec huc pertinet, quod PFANNERVS vrget, exemplum CYPRIANI ad fidem chriſtianam conuerſi, & *libros magicos* comburentis, quod tradit GREGORIVS NAZIANZENVS *orat. 30. in laudem Cypriani*, aiens: *magicos libros publice proponit; de imbecillitate pernicioſi theſauri triumphum agit; amentiam prædicat; ingentem ex illis flammam excitat; diuturnamque impoſturam, quæ ne vni quidem carnis flammæ opem afferre potuerat, igne abſumit, & a dæmonibus ſecedit.* *Factum* hoc erat *priuatum* CYPRIANI ad fidem conuerſi, non *lex publica eccleſiaſtica*, ſpontaneum eiusdem opus, quo idololatricos gentilium errores *libera voluntate* deteſtabatur, exemplo eorum, qui *Actor. XIX, 19.* ad fidem conuerſi erant, non *præceptum* aliquod *eccleſiaſticum*, quod ipſemet adhuc *neophytus* eccleſiæ præſcribere non poterat.

Seculo IV. mos gentilium a chriſtianis aſſumtus eſt.

§. XC. Poſtquam vero ſeculo IV. pro *modeſtia* & *humilitate priſca*, dominatus ſub præſidio imperatorum chriſtianorum epiſcopos inuaſit, *brachio ſeculari* contra hæreticos in ſubſidium aſſumto, praxis gentilium, libros per combuſtionem damnandi, & lectionem eorum publice improbandi, magno applauſu ab epiſcopis recepta, imperatoribusque commendata eſt, quæ tamen ab innocentiſſima primorum chriſtianorum fide, ad euangelii exemplar expreſſa, aliena fuit. Id ipſum adhuc LACTANTIVS *L. V. c. 20.* grauiter inculcat, & in eo differentiam *veræ & falſæ religionis* conſtituit, aitque: *Sentiunt, nihil eſſe in rebus humanis religione præſtantius, eamque ſumma vi oportere defendi: ſed, vt in ipſa religione, ſic in defenſionis genere falluntur. Defendenda enim religio eſt, non occidendo, ſed monendo: non ſæuitia, ſed patientia: non ſcelere, ſed fide: illa enim malorum ſunt, hæc bonorum. Et neceſſe eſt, bonum in religione verſari, non malum. Nam ſi ſanguine, ſi tormentis, ſi malo religionem defendere velis, iam non defendetur illa, ſed polluetur atque violabitur. Nihil enim eſt tam voluntarium, quam religio; in qua ſi animus ſacrificantis auerſus eſt, iam ſublata, iam nulla eſt. Recta igitur ratio eſt, vt religionem patientia vel morte defendas; in qua fides conſeruatur, & ipſi Deo grata eſt, & religioni addit auctoritatem.*

Lactantio improbante,

Talia merito obiiciebant gentilibus, ad perſecutiones diriſſimas pronis, ſi cum illis confligtari neceſſum habebant. Eorum præceptorum vero immemores fuiſſe videntur, ſi contra *hæreticos* pugnabant, illisque potiores erant, adeo vt, maiorum veſtigiis relictis, *ethnicam crudelitatem, imo ethnica ſeueriorem, tandem in eccleſiam reduxerint*, vt loquar cum LIM-

BOR-

BORCHIO *in histor. inquis. L. I. c. 3.* mox enim zelus hic plus quam carnalis & ethnicus sese exseruit in *concilio Nicæno*, ARIO condemnato, quandoquidem teste SOCRATE *L. I. c. 9.* sine dubio ad instantiam orthodoxorum imperator ita edixit: *Si quis forte liber ab Ario conscriptus reperiatur, flammis eum absumi præcipimus, vt non solum praua illius doctrina funditus aboleatur, sed ne monumentum quidem eius vllum posteritati relinquatur.* Tolerari adhuc talia potuissent, & suo modo excusari, nisi etiam hoc caput adiecisset: *Illud etiam denuncio, quod si quis librum ab Ario compositum occultasse deprehensus sit, nec eum statim oblatum igne combusserit, MORTIS POENAM subibit. Simulatque enim in hoc facinore fuerit deprehensus, CAPITALI SVPPLICIO ferietur.* Idem refert SOZOMENVS *L. I. c. 21.* simulque monstrat, hoc ipso ad *capitale supplicium* hæreticis infligendum iam aditum patefactum fuisse, cum auctores horum librorum pœnam grauiorem meruerint, quam eorum occultatores, si comparatio quædam facienda est. Plura hoc seculo funesta, & extremam redolentia crudelitatem constituta sunt in hæreticos, quæ ex legibus illius temporis in vnum collegit IACOBVS GOTHOFREDVS *ad tit. Cod. Theodos. de hæreticis.* Neque enim successores CONSTANTINI segniores fuerunt in hæreticis persequendis, ceu docet ARCADII constitutio d. an. 398. relata *in l. 34. Cod. Theod. de hæretic.* contra Eunomianos edita. Verba hæc sunt: *Codices sane eorum, scelerum omnium doctrinam & materiam continentes, summa sagacitate mox quæri ac prodi, exserta auctoritate mandamus, sub aspectibus eorum indicantium incendio mox concremandos. Ex quibus si qui forte aliquid qualibet occasione, vel fraude occultasse, nec prodidisse conuincitur, sciat, se velut noxiorum codicum, & maleficii crimine conscriptorum, retentatorumque CAPITE esse PLECTENDVM.* Ceterum nunquam in executionem has pœnas immanes deductas, sed *terroris incutiendi causa* tantum publicatas fuisse, infra monstrabo.

per edictum Constantini,

per legem Arcadii,

§. XCI. Eadem seueritate sæuitum est in NESTORIVM an. 435. iuxta *l. 6. C. de hæret. nec vero impios libros nefandi & sacrilegi Nestorii, aduersus venerabilem orthodoxorum sectam, decretaque sanctissimi coetus antistitum Ephesi habiti scriptos, habere, aut legere, aut describere quisquam audeat, quos diligenti studio requiri, ac publice comburi decernimus.* Quod sub *publicatione omnium bonorum* constitutum est. Eandem seueritatem regustarunt an. 457. VALENTINIANVS & MARTIANVS *in l. 8. C. de hæret.* vbi §. 5. de hæreticorum libris hæc traduntur: *Nemo huiusmodi libros, & sacrilega scriptorum audeat monumenta seruare.* Et paulo post:

Theodosii & Valentiniani,

Valentiniani & Martiani,

Omnes vero huiusmodi chartæ ac libri, qui funestum Eutychetis scilicet & Apollinaris complexi fuerint dogma, incendio concrementur, vt facinorosæ peruersitatis vestigia flammis combusta depereant. Aequum namque est, vt immanissima sacrilegia par pœnæ magnitudo percellat. Nunquam sane imperatores *tanta immanitate* vel *vera* vel in *terrorem* proposita hæreticos persequi potuissent, nisi episcoporum dominantium, a prisca christianorum humanitate prorsus deuiantium, sollicitatione adacti fuissent. Equidem, qui a partibus *hæreticorum* stabant, graues querelas contra hanc duritiem mouerunt; orthodoxi vero omnes ad vnum *pietatem imperatorum*, quam in hac *immanitate* quæsiuerunt, in cœlum extulerunt, ac illos vituperauerunt, qui mansuetiores erga hæreticos sese gesserunt. Hoc ipso vero factum est, vt plures hæreticorum libri aboliti fuerint, quibus sublatis postea orthodoxi monstra opinionum effinxerunt, & hæreticis, exemplo EPIPHANII, attribuerunt, sæpe sine vlla probabilitatis specie, vt fides historica magnopere hic vacillet.

quæ leges immanitatem summam spirant,

§. XCII. Non raro vero contigit, vt ex præualentium episcoporum instinctu *condemnati* fuerint in conciliis, qui, aliis præualentibus, postea *restituti*, quia *concilia* contra *concilia* sunt habita, & quod in altero reprobatum, rursus in alio reuocatum. Docet id constitutio THEODOSII *iunioris*, ex suggestione *conciliabuli Ephesini*, vt vocant, contra FLAVIANVM, Constantinopolitanum episcopum, & EVSEBIVM lata pro EVTYCHE, & ab HARDVINO *T. II. concil. p. 674.* relata, vbi rursus *Nestorii, Porphyrii, Theodoreti*, & sine dubio etiam *Flauiani scripta* condemnantur, hac adiecta clausula; *Quicunque huiusmodi codices habet, publice illos proferat, & cunctis videntibus igni tradantur.* Sed mox scena mutata est. Paulo post EVTYCHES in *concilio Chalcedonensi* condemnatus est, quo facto imperatores VALENTINIANVS & MARTIANVS legem THEODOSII iunioris *an. 452.* reuocarunt, & quæ *contra Flauianum, Eusebium* & *Theodoretum* constituta erant, annullarunt. E contrario, alio edicto, quod apud HARDVINVM *c. l. p. 678.* refertur, EVTYCHETIS scripta condemnata sunt his verbis: *Præcipimus, vbicunque huiusmodi scripta fuerint, ignibus cremari, eos vero, qui vel scripserint, vel aliis legenda tradiderint, docendi studio vel discendi, censemus cum publicatione bonorum deportatione puniri.* Ita idem EVTYCHES, qui antea in aliorum scripta sæuierat, per brachium seculare imperatoris simile fatum postea expertus est, ex suggestione episcoporum Chalcedonensium, a quibus condemnatus. Ita pars, quæ præualuit, semper his *armis carnalibus* contra eos,

& quandoque sibi contrariantur, exemplo legis Theodosianæ contra Flauianum, & Valentiniani & Martiani pro Flauiano,

quos

quos *votis maioribus* condemnarunt, vſa eſt, imperatoresque ad executionem concluſorum ſuorum ſollicitauit. Inde tandem *mos generalis* imo *regula iuris* exſtrui cœpit, vt quorum doctrina concilio quocunque condemnata eſſet, etiam ſcripta eorum comburerentur, & legi prohiberentur, ſub *pœna* etiam *capitali*, vt rurſus euincit *l. 3. §. 3. C. de ſumm. trinit.* Ceterum libri tales *publice* concremabantur, quandoque etiam condemnatis iniungebatur, vt ſub oculis epiſcoporum codices erroris proprii concremarent, prout decernunt HONORIVS & THEODOSIVS in *l. 10. C. de epiſc. audient.* Atque ita nouum *crimen capitale* ex ſtudio tyrannico perſequendi hæreticos natum eſt, inde contractum, quod quis libros prohibitos poſſederit, deſcripſerit, vel legerit. Neque adeo hoc mirandum erat, poſtquam epiſcopi etiam conſcientiis dominari, credenda per modum *legis* determinare, & doctrinas *deciſione iudiciali* circumſcribere, haud veriti ſunt, *brachio ſeculari* adhibito more gentilium, vt hæc ſcita imperii eccleſiaſtici in effectum deducerentur. Addo iam allatis IVSTINIANI imperatoris edictum, repetitum in *Nou. 42. c. l. §. 2.* vbi more iam inueterato, ad quem prouocat, vſus, ita diſponit: *Et ſicuti non licet Neſtorii libros ſcribere vel poſſidere, ſic nec dicta & ſcripta Seueri maneant penes aliquem chriſtianum, ſed ſint profana & aliena ab eccleſia catholica, igneque comburantur a poſſidentibus, niſi, qui iſta habent, velint periculum pati.* Plura huiusmodi alia ſcita publica collegit PHOTIVS *in Nomocanone tit. 12. c. 3.* apud IVSTELLVM & VOELLIVM *in bibliothec. iuris canon. antiqu. p. 1065. ſqq.*

Inde generalis regula: quorum doctrinæ in conciliis damnatæ, eorum libri quoque legi prohibiti ſub pœna capitali.

§. XCIII. Hisce igitur ſub temporibus, quibus hæ leges publicatæ ſunt, hic ordo adhuc ſeruatus eſt, vt epiſcopi quidem in conciliis *doctrinam* & *libros hæreticorum* condemnauerint; leges autem *de non legendis libris*, nec *poſſidendis*, nec *deſcribendis*, ſub pœna grauiſſima imperatores edixerint, actum combuſtionis publicum imperauerint, atque magiſtratibus prouinciarum ac locorum in mandatis dederint, vt harum legum eſſent ſeueriſſimi executores ſub pœna pecuniaria, vt conſtat ex PHOTII *Nomocanone cit. loc.* Facile enim præuidebant epiſcopi, mandatum ſuum *de non legendis libris hæreticorum* ſine *brachii ſecularis* pondere nullius efficaciæ fore, quod vtplurimum condemnati hæretici, vt vocabantur, contra audentius ire, & doctrinam ſuam propalare ſueuerint, quam inter *merces publice prohibitas* referre maluerunt orthodoxi dominantes. Pedetentim vero, imperio epiſcoporum ſtabilito & aucto, ipſimet, ad inſtar prætorum, *edicta* de *libris non legendis* in conciliis publicarunt.

Vt tamen imperatores hanc legem ferrent, non patres in conciliis facile,

quod tamen tempora Arcadii iam inualuit, carunt. Tempore ARCADII & HONORII de doctrinis ORIGENIS suspectis variae lites sunt motae, postquam EPIPHANIVS, episcopus Cypri, collecto concilio libros ab illo conscriptos condemnauerat, exemplumque synodalis sententiae secum Constantinopolim attulerat. Collectis enim in vrbe regia episcopis, quidam damnationis sententiae subscripserunt, quidam id facere recusarunt, teste SOCRATE *L. VI. c. 12.* inter quos etiam IOANNES CHRYSOSTOMVS fuit. In quo autem haec condemnatio constiterit, docet CASSIODORVS *L. X. histor. tripartit. c. 10.* vbi refert, *Epiphanium, constituta synodo, lectionem librorum Origenis interdixisse, misisseque literas ad Ioannem, vt ab Origeniana lectione abstineret, & synodo congregata, quae placuerant, etiam ipse firmaret.* Pariter foeda inter episcopos atque monachos Alexandriae certamina hac de caussa gesta fuisse, ait SVLPITIVS SEVERVS *dialog. I. c. 6. n. 1. quia congregati in vnum saepius sacerdotes frequentibus decreuisse synodis videbantur, ne quis Origenis libros legeret, aut haberet.* In *concilio vniuersali VI.* siue *Constantinopolitano III. an. 681.* apud HARDVIN. *tom. III. concil. p. 1347.* non tantum decretum est, vt scripta in hoc concilio condemnata *exterminio submitterentur*, sed etiam mox *combusta* sunt, vt *p. 1354. in fin.* subiicitur. Pariter *in concilio Quinisexto*, seu *Trullano*, *canon 63.* huius tenoris est: *Quae a veritatis hostibus falso conficta sunt martyrum historiae, vt Dei martyres ignominia afficerent, & qui eas audituri essent, ad infidelitatem deducerent, in ecclesia non publicari iubemus, sed eas igni tradi.* vide HARDVIN. *c. l. p. 1686.* Porro in *concilio oecumenico VII.* seu *Nicaeno II.* anno 787. habito *can. 9.* apud HARDVINVM *tom. IV. concil. p. 491.* noua lex de non abscondendis libris noxiis condita est: *Omnia puerilia ludibria, insanasque debachationes atque conscripta, quae falso contra venerabiles imagines facta sunt, dari oportet in episcopio Constantinopoleos, vt recondantur cum ceterorum haereticorum libris. Si vero quis inuentus fuerit haec occultare, siquidem episcopus aut presbyter, vel diaconus fuerit, deponatur: si vero monachus aut laicus, anathematizetur.*

& in concilio vniuersali VI. factum, vt & Trullano, & concilio vniuersali VII.

in concilio Pisano, & Constantiensi,

§. XCIV. Quae in sequentibus conciliis hinc inde constituta fuerunt contra scripta haeretica, sigillatim referre non lubet, ne limites mihi praescriptos nimis excedam. Prouoco tantum adhuc paucis ad ea, quae gesta sunt in concilio *Pisano* & *Constantiensi*, quum imprimis in posteriori *Wiclephii* & *Ioannis Hussi* libri condemnati sint, per solemne decretum, quod exhibetur *tom. IV. actor. concil. Constantiens.* a clarissimo van der HARDT edito *p. 436.* vbi inter alia haec leguntur: *Ideo libros prae-*

prædictos, & doctrinam suam, & singulos alios tractatus, & opuscula, in latino siue vulgari Bohemico per ipsum editos, aut in quocunque alio idiomate per alium vel alios translatos, hæc sacrosancta synodus reprobat atque damnat, ipsos comburendos solenniter & publice in præsentia cleri & populi in ciuitate Constantiensi, & alibi, decernit & definit. Adiiciens, propter præmissa omnem eius doctrinam merito esse & fore suspectam de fide, & ab omnibus Christi fidelibus euitandam. Et vt de medio ecclesiæ illa perniciosa doctrina eliminetur, hæc sancta synodus prorsus iubet per locorum ordinarios tractatus & opuscula huiusmodi, per censuram ecclesiasticam etiam, si sit opus, cum adiectione pœnæ & fautoriæ hæreseos, diligenter inquiri, & repertos ignibus publice concremari. Si quis autem huius sententiæ aut decreti violator aut contemtor extiterit, statuit eadem sancta synodus, per locorum ordinarios & inquisitores hæreticæ prauitatis, contra talem & tales, veluti suspectos de hæresi, procedendum. Contra *Wiclephium* eiusque libros iam anno 1413. in concilio Romano idem statutum fuerat apud HARDVINVM *tom. VIII. concil. p. 204.* quæ sententia deinceps repetita in *Constantiensi* anno 1415. *session. 8.* apud EVNDEM *cit. l. p. 302.* in qua perpetuo decreto libri eius reprobati & condemnati sunt, hac adiecta clausula: *Et eorundem librorum, & cuiuslibet ipsorum lectionem, doctrinam, expositionem & allegationem, nisi ad eorum reprobationem, omnibus Christi fidelibus prohibendo.* Denique & hoc satis notum est, LVTHERI, CALVINI, aliorumque scripta, papatui cladem irreparabilem inferentia, a conciliis passim proscripta & exterminata fuisse. Prouoco ad *concilium Parisiense* seu *Senonense* de an. 1528., vbi apud HARDVINVM *tom. IX. concil p. 1933.* ita: *Rursus etiam intelleximus, nonnullos Martini Lutheri libellos perniciosos, iam pridem cum suo auctore a sanctissimis pontificibus Leone papa, & Hadriano, nec non Clemente papa moderno, damnatos, a nonnullis nihilo secius, timore diuino & pudore humano prorsus abiectis, adhuc euulgari, legi, & circumferri. Propterea prohibemus sub pœna excommunicationis latæ sententiæ, ne qui, cuiuscunque conditionis aut status existant, prædicti Lutheri libellos, aut qui ab eo & suis sequacibus prodiisse asseruntur, deinceps comparent, habeant, & circumferant: aut in concionibus publicis, seu priuatis confabulationibus, laudent, approbent, tueantur, aut euulgent.* Plura non addam, ne nimium excrescat horum facinorum publicorum moles, satis vbique obuia.

Romano.

Parisiensi.

§. XCV.

Pontifices etiam hunc morem exercuerunt, vt Leo I.

§. XCV. Quia *pontifex Romanus* paulatim eandem sibi auctoritatem, quam *concilia* in vniuersum habent, arrogauit, asseruitque, inde non mirandum est, tot eius decreta extare, quibus libri, de hæresi suspecti, rogo addicti, & legi prohibiti fuerunt. Iam seculo V. LEO I. pontifex, teste BARONIO *ad an. 443. n. I.* codices Manichæorum Romæ comburi iussit, *aliter enim*, ait in epistola ad episcopos Italiæ, apud HARDVINVM *tom. I. concil, p. 1754. nobis commissos regere non possumus, nisi hos, qui sunt perditores & perditi, zelo fidei dominicæ persequamur, & a sanis mentibus, ne pestis hæc latius diuulgetur, seueritate, qua possumus, abscindamus.* IDEM *in epistola* ad *Turibium*, *Austricensem episcopum. c. 15.* nouum zeli papalis specimen edit, scribens: *Nos istud veracium testium relatione comperimus, & multos corruptissimos eorum* (Priscillianistarum) *codices, qui canonici titularentur, inuenimus; quomodo enim decipere simplices possunt, nisi venenata pocula quodam melle prælinirent, ne vsque quaque sentirentur insuauia, quæ essent futura mortifera? Curandum ergo est, & sacerdotali diligentia maxime prouidendum, vt falsati codices, & a sincera veritate discordes in nullo vsu lectionis habeantur. Apocryphæ autem scripturæ, quæ sub nominibus apostolorum multarum habent seminarium falsitatum, non solum interdicendæ, sed etiam penitus auferendæ sunt, atque ignibus concremandæ.* Post pauca addit: *Vnde si quis episcoporum vel apocrypha haberi per domos non probibuerit, vel sub canonicorum nomine eos codices in ecclesia permiserit legi, qui Priscilliani adulterina sunt emendatione corrupti, hæreticum se nouerit iudicandum; quoniam qui alium ab errore non reuocat, se ipsum errare demonstrat.*

Gelasius,

Porro GELASIO papæ decretum attribuunt in *concilio Romano I.* editum circa annum 494. quo index librorum *in ecclesia* reprobatorum continetur, relatum ab HARDVINO *tom. II. concil. p. 938.* & a GRATIANO *in c. 3. D. 15.* quamuis hoc *decretum*, cuius demum post annum 840. memoria occurrit, *apocryphum* esse arbitretur GVILIELMVS CAVEVS *in histor. literar. script. ecclesiast. p. 289.* e contrario autem eius auctoritatem veritatemque variis argumentis adstruat, illudque GELASIO vindicet ANTONIVS PAGI *in critica ad* BARONIVM *ad ann. 494. §. 2. sqq.*

Agapetus,

Porro AGAPETVS pontifex, referente ANASTASIO *in vita eius*, libellos anathematis in medio ecclesiæ, congregatis omnibus, incendio consumsit. Eius opem quoque implorarunt episcopi orientales, nec non Archimandritæ & monachi, vt imperatorem Constantinopolitanum pro exterminandis hæreticis sollicitaret. Constantino-

po-

poli tunc degentem per literas hoc modo compellunt: *Tollite a nobis cito malos, offerte consuetum sacrificium hoc Deo & Saluatori, pro conseruanda nobis bona defensione, in futuro tremendo iudicio: liberum ab omni timore & haeretica tertio repetita fluctuatione, ornatum ecclesiasticum conseruate: statum confirmate: rursumque exponendo iustissimo imperatori nostro pias ac iustas sententias, contra ipsos prius ab apostolica sede prolatas, statuendo per illas, impia scripta tradere igni, & habentes illa in publicum prodere, iuxta imitationem eorum, qui zelant pessundare manichaea, & illa impii Nestorii, & Eutychetis insensati, ac Dioscori, patris & protectoris eorum;* id quod strenue executus est AGAPETVS teste BARONIO *ad ann. 536. n. 37.*

§. XCVI. Hoc modo pontifices & *propria auctoritate* libros haereticos damnarunt, & *imperatores* sollicitarunt, vt eos publicis flammis consumerent, terroremque omnibus iniicerent. ZACHARIAS pontifex in *concilio Romano II.* an. 745. habito, apud HARDVINVM *tom. III. concil. p. 1940.* Aldeberti scripta condemnauit; patres enim concilii interroganti responsum hoc dederunt: *quid aliud agendum est, nisi vt omnia, quae nobis relecta sunt, igni concrementur. Zacharias respondit, optime prouisum est a vestra sanctitate, vt scripta illius omnia igne crementur, sed opportunum est, vt in scrinio nostro ad reprobationem, & ad perpetuam eius confusionem reseruentur.* Parem fortunam codex concilii sub PHOTIO habiti, HADRIANO II. papa sedente, Romae habuit, qui, vt eo maiori cum auctoritate ageret, episcopos Romae in vnum coactos, vt sententiam de PHOTIO dicerent, compellauit. Hi in *secunda allocutione* apud HARDVIN. *tom. V. concil. p. 865.* censuerunt, *codicem hunc totum mendaciis & peruersis dogmatibus fabricatum perpetuo anathemati subdendum, & contemplantibus cunctis, & praecipue Graecorum legatis igni traditum in cineres redigendum.* Magno applausu excepta est haec sententia a sede Romana, vnde hoc decretum, quod *cap. 1. c. loc. p. 868.* occurrit, profluxit: *Concilii ipsius exsecranda gesta* (sub PHOTIO scilicet) *quibuscunque habeantur monumentis inserta, summi iudicis, domini nostri Iesu Christi, sanctorumque apostolorum principum, Petri & Pauli, nostraeque mediocritatis auctoritate penitus abolenda decernimus, ita vt igni voranda tradantur, & anathemate perpetuo percellantur.* An. 1140. INNOCENTIVS II. condemnationem *Petri Abaelardi & Arnoldi de Brixia* in Gallia factam, maxime suggestionibus BERNARDI confirmauit, vt *epist.* BERNH. *194.* docet, & ipsa INNOCENT. II. sententia apud HARDVIN. *tom. VI. P. 2. p. 1224.* confirmat. Omitto plura alia exempla, quorum ingens copia post haec tempora deprehenditur, quibus etiam innocentissimi oppressi sunt, vt mirandum non

Zacharias, Hadrianus II. Innocentius II.

sit, B. LVTHERVM, veritatis assertorem strenuum, eandem sortem subiisse. Peruulgata enim est bulla LEONIS X. an. 1520. contra LVTHERVM publicata, relata etiam ab HARDVINO *tom. IX. concil. p. 1891. sqq.* cui inter alia hæc inserta est clausula, post condemnationem omnium eiusdem scriptorum: *Mandantes in virtute sanctæ obedientiæ, ne huiusmodi scripta, libellos, prædicationes seu schedulas, vel in eis contenta capitula, errores aut articulos supra dictos continentia, legere, prædicare, laudare, imprimere, publicare, siue defendere per se, vel alium, seu alios, directe vel indirecte, tacite vel expresse, publice vel occulte, aut in domibus suis, siue aliis publicis, vel priuatis locis tenere quoquo modo præsumant: quin imo illa statim post harum publicationem, vbicunque fuerint, per ordinarios & alios supra dictos diligenter quæsita publice & solenniter, in præsentia cleri & populi, sub omnibus & singulis supra dictis pœnis comburant.* LEONIS X. exemplum secuti sunt HADRIANVS VI. & CLEMENS VII. per *bullam Cœnæ Domini*, cuius formulam huc pertinentem supra iam retuli, quæ non tantum LVTHERVM, sed alios quoque eorumque scripta notauit, & excommunicationis sententiam omnibus illis comminata est, qui *qualescunque hæreticorum libros* legere, aut habere ausi fuerint. Prolixius hoc argumentum, in quo occupatus fui, etiam excussit, variisque exemplis illustrauit SCHELHORNIVS *tom. VII. amœnit. liter p. 75. sqq. tom. VIII. p. 338. sqq. p. 463. tom. IX. p. 651. sqq. & p. 752. sqq.*

Leo X.

Occasio, qua factum, vt indices librorum prohibitorum componerentur, quorum varia compilatio refertur,

§. XCVII. Hæc *generalis dispositio* de hæreticorum libris non legendis terrorem pluribus incussit, admodum inprimis anxiis, quinam *sub hac probibitione generali* essent comprehensi? quæ res ansam dedit, vt *indices librorum probibitorum* conficerentur. Inde facultas theologica Parisiensis an. *1551. indicem* huiusmodi *librorum probibitorum* composuit, publicauitque, vt obseruat AVCTOR versionis Gallicæ *de l' Histoire abregée de la Reformation de Pays-Bas, traduite du Hollandois* de GERHARD. BRANDT. *tom. I. p. 197.* Inquisitio Hispanica, quæ maxime per Belgium tyrannidem suam exercuit, sub auspiciis PHILIPPI II. occupata fuit, vt ad iussum regis an. *1558. catalogum librorum probibitorum* ederet & publicaret, cuius exemplo excitatus PAVLVS IV. in mandatis dedit *inquisitoribus Romanis*, vt itidem eiusmodi *indicem* consarcinarent, qui an. 1559. publicatus fuit. Quia vero *concilium Tridentinum* denuo *de libris noxiis e medio tollendis* edixerat, PIVS IV. negotium *huius indicis Romani* ad concilium detulit, quo *commissarii* nominati sunt, qui eum examinarent, & ad concilium desuper referrent. Facta relatione patres iudicarunt, consultius esse,

rem

rem hanc pontifici committere, quod multitudo librorum prohibitorum prolixiorem desideraret inquisitionem. Inde factum est, vt *index Romanus prædictus* nomine *concilii Tridentini* publicatus, quamuis, prout dictum, ne quidem ab hoc concilio plene examinatus fuerit. Idem postea a SIXTO V. auctus, & tandem CLEMENTIS VIII. iussu recognitus & publicatus Venetiis an. 1597. Nouus postea *index librorum prohibitorum* INNOCENTII XI. iussu editus & vsque ad annum 1687. productus. Eidem nouissime accessit appendix vsque ad *mensem Iunii 1704.* Romæ dicto anno prelo impressus.

§. XCVIII. Sed in hoc non substitit durissima procerum ecclesiæ Romanæ *censura:* inquisitores Hispanici vlterius progressi id vnice egerunt, vt libros non-prohibitos antiquiores a sententiis sibi suspectis expurgarent, eosque mutilarent. Hi sine dubio auctores fuerunt duci de ALBA, Belgarum oppressori funestissimo, vt episcopis, vniuersitatibus & magistratibus singulorum locorum per Belgium in mandatis daret, quo constituerent eligerentque personas, qui *scripta* quæcunque quodammodo *suspecta* examinarent, & quicquid in iis noxii offenderent, indicarent, atque referrent. Relatione horum facta, prædictus dux Antwerpiæ *conuentum theologorum* coegit, qui obseruationes transmissas examinarent, & inde *indicem expurgatorium* conficerent, in quo loca notata sunt, quæ in libris examinatis essent delenda. Hic index quidem sumtu regis an. 1571. cum præfatione, quam ARIAS MONTANVS confecerat, typis expressus est, non tamen ea intentione, vt publici iuris fieret, sed vt tantum normam examinatoribus ad hoc constitutis præberet, quo in libris vbicunque repertis loca notata delerent, & postmodum facta castratione eosdem veris dominis redderent. Latuit in abdito hic *index expurgatorius*, donec tandem professor Heidelbergensis FRANCISCVS IVNIVS eius compos factus an. 1685. illum in publicum emitteret. Pariter Romæ an. 1607. superiorum permissu eiusmodi index compositus est a IOANNE MARIA BRASICHELLANO, magistro sacri palatii, quem se haud vidisse DANIEL FRANCVS *in disquisit. academ. de papistarum indicib. libr. prohib. & expurg. p. 134.* fatetur, simulque iterum iterumque omnes orthodoxos obtestatur, *vt, qui exemplar possidet, publici iuris illud facere dignetur.* Acuit hoc desiderium publice expositum sitim AVCTORIS *Obseruat. VI. Hallens. select. ad rem litterar. spectantium tom. III.*, vt singularia quædam de hoc indice præmitteret, & *tom. IV. obs. VII.* item *tom. V. obs. X.* duo specimina huius indicis referret, vnde liquet, quam insigni in-

Præterea quoque inde indices expurgatorii confecti, primum in Belgio, postea etiam Romæ per Brasichellanum,

induſtria hic index hactenus occultatus fuerit, quem tamen AVCTOR prædictus, qui *duo ſpecimina* inde publicauit, ſine dubio poſſidet. Acceſſerunt poſtea, maxime in Hiſpania, plura ad hos indices incrementa, quæ omnia referre nimis longum foret, plenius & exactiſſime a prælaudato FRANCO recenſita & examinata, qui ſitim lectoris extinguere poterit.

qui indices tamen parum profecerunt.

§. XCIX. Ex his omnibus nunc palam & perſpicuum eſt, quanto ſtudio inquiſitores per aliquot ſecula, maxime vero recentioribus temporibus, ſolliciti fuerint in libris, quos noxios credunt, prohibendis, ſupprimendis, expurgandis, atque mutilandis, quamuis hæc opera imprudentiſſima & impia optatum euentum habere non potuerit, vt ipſe fatetur BAILLETVS *aux Jugemens des Savans T. II. P. I. p. 46.* aiens: *Je ne ſai, comment il eſt arrivé jusq' ici, que ces ſortes d' Indices ayent apporté ſi peu d' utilité & de ſecours à ceux, qui en ont voulu faire quelque vſage, quoi qu' il n' y ait pas de compoſition plus pénible, & qui demande tant de iugement & de lumiéres.* Tale vero *iudicium* vtplurimum defuit in *cenſoribus Romanis*, ſuperſtitione monaſtica vnice imbutis, quod etiam HVGO GROTIVS expertus eſt, poſtquam immortale opus *de iure B. & P.* ediderat cuius lectio Romæ damnata fuit. Ita enim *P. 2. epiſt. 153. Romæ lectio librorum meorum de iure belli, quum permiſſa aliquamdiu fuiſſet, ſubito interdicta eſt, & ſimul Apologetici & poëmatum, excuſantibus ſeueritatem inquiſitoriam Quiritibus, qui cum Cardinale Barbarino literarum amante Lutetiæ fuerant ac me viderant. At mea ſane nihil intereſt, an Romæ legar. In Gallia eiumodi edictis non adſcribitur bonum factum, nec eorum vlla habetur ratio.* Parum ſane vel nihil profuit inquiſitorum Romanorum temeritas, quin potius approbationem melioris orbis literarii vniuerſalem tulit, vt tot vicibus editio libri huius hinc inde repetita fuerit, quam ſortem etiam alii *libri prohibiti* habuerunt, ſi modo erudite & ſolide quæuis expoſuerunt. Breuiter: *talis prohibitio* nec bonis libris nocet, ſicuti nec *approbatio curiæ Romanæ* ineptis & inſulſis ſcriptis prodeſt. Optime hoc obſeruauit EDMVNDVS RICHERIVS *tom. IV. hiſtor. concil. general. P. 2. p. 243.* aitque: *An, rogo, vlla eſt in terris poteſtas, quæ vſum ratiocinandi hominibus interdicere atque efficere poſſit, vt quod oculis vident, auribus præſentes hauriunt, & maximo doloris ſenſu experiuntur, non videant, non audiant, & minime doleant? Tantum autem abeſt, vt hæc librorum expurgandorum ratio a Ieſuitis adinuenta, & propagata, fini ac propoſito, ad quid inſtituta eſt, ſeruiat, cum potius vehementer noceat, atque magis Ieſuitarum & curiæ Romanæ artes ac ſtudia ſuſpecta reddat: quaſi vero eccleſia & religio catholica iſtis humanis verſutiis propugnari deberet.*

§. C.

§. C. Hæc de methodo & more damnandi atque abolendi libros noxios & hæreticos in genere secundum *iuris canonici principia*. Iam speciatim de iure illo agendum, quo vtitur Germania, iuxta *leges* imprimis *imperii*, vt de vsu *iuris canonici* inde constare queat. Quamuis vero recentior in ecclesia Romana praxis cum antiqua conspirare, ne dicam eam superare videatur, si methodum nouissimam libros per *indices* damnandi & expurgandi intuemur; vix tamen est, vt vbique locorum tam stricte illis *edictis prohibitoriis* insistatur, & non possit iuste dubitari; vtrum adhuc hodie *in* GERMANIA circa quæuis *scripta prohibita* leges ecclesiasticæ, ante adductæ, obseruentur. Qua de caussa omnis in eo ero, vt *vsum hodiernum* huius doctrinæ in *foris Germaniæ*, tum quoad *catholicos*, tum etiam quoad *protestantes*, ostendam, eumque tum ex *legibus imperii*, tum etiam ex *prouincialibus* & *localibus*, illustrem, & denique ex ipsis rerum & factorum argumentis declarem atque confirmem.

In Germania, quæ ante allata sunt, non simpliciter habent vsum.

§. CI. Antequam vero ipsam rem aggrediar, præiudicialis quæstio examinanda: *vtrum omnimoda libertas imprimendi quoscunque libros, modo in famosos libellos non degenerent, nec seditionem alant, in terris protestantium asserenda, & in eo diuortium totale a praxi catholicorum statuendum sit? an vero etiam, & qua ratione impediri possit & debeat lectio librorum contra receptas doctrinas euulgandorum?* Studio excepi *famosos libellos*, & *seditiosos*, quos nemo approbat, quorumque lectionem omnes damnant, quibus etiam *libri obscæni*, morum corruptores manifesti, accensendi sunt. Ergo vnice quæstio tangit ipsa *dogmata*, circa quorum explicationem primario *intellectus* versatur, & in eruenda *veritate* occupatur. Sicuti vero in hac quæstione catholici rigidiores *omnem modum* excedunt ex principiis domesticis, quibus arbitrium omnium doctrinarum de *fide* & *moribus* suum faciunt; ita non desunt inter protestantes, qui in alterum extremum inclinant, & *libertatem* imprimendi quoscunque libros nimium extendunt, simulque lectionem talium librorum, religionis approbatæ primaria capita impugnantium, eo ipso admodum dilatant. Imprimis in *Anglia* & *Belgio* plurimi in hac vindicanda libertate solliciti sunt, vti ostendit *collectio tractatuum politicorum* sub regimine GVILIELMI III. publicatorum, & *Londini 1705.* tribus voluminibus coniunctim editorum, quorum seriem refert CLERICVS *dans la bibl. chois. tom. XV. P. I. art. 1.* Volumine II. dictæ *collectionis p. 614.* referente CLERICO *c. l. p. 76.* occurrit epistola an. 1698. ad *membrum Parlamenti* conscripta pro liber-

Quæstio præiudicialis: vtrum inter protestantes impressio & editio librorum debeat esse libera?

Rationes pro libertate,

libertate imprimendi, in qua auctor defendit, quod restricta libertas imprimendi libros principiis religionis protestantium minime conueniat, & ipsi *libertati nationis Anglicanæ insidias* struat. Idem approbat CLERICVS *cit. l.* his verbis: *Il est certain, comme l' Auteur le fait voir, que nous n' avons, que la Raison, pour rechercher la Verité, & pour nous garentir de l' Erreur, & que le moyen le plus commode de répandre la Verité, ou de connoitre, que l' on s' etoit trompé, est l' imprimerie; par laquelle on communique facilement ses pensées aux autres, pour être approuvées, si elles sont bonnes: ou réfutées, si elles sont fausses.* Pergit vero vlterius, aitque, defendere publicationem alterius cogitationum, nihil aliud esse, quam prætendere, vt quilibet simpliciter & absolute sine examine se sententiis publice receptis submittat: impediri tali restrictione penitiorem veritatis explorationem: in effectu id agi, ne quis ad examen *veri* & *falsi* opem suam conferat: sine libertate publicandi cogitationes suas reformationem nec fieri potuisse, nec factam fuisse, nec potuisse obiectionibus a catholicis factis satisfieri: hac libertate concessa, nec *schismata*, nec *hæresin* disseminari, quod aliis mediis fortioribus veritas muniri, & contra hostes propugnari queat, ne schismata ibi locum inuenire possint, vbi libertas sensum scripturæ sacræ eruendi viget: puniri posse nihilominus, qui *libros atheos* & *morum corruptores* edant ex pessima intentione, ceteris, bona fide errantibus, ignoscendum: *censuras* librorum libertati huic maxime aduersari, & a plurimis ecclesiæ Romanæ doctoribus purioris iudicii reprobari: censores vtplurimum *veritati* bellum indicere, exemplo Iesuitarum, qui in locis, vbi dominantur, librorum publicationem impediunt, qui *Iansenismum* fouent; sicuti in illis locis, in quibus Iansenistæ præualent, libri Iesuitarum per censuras rigorosas a prelo arcentur, vel aliter supprimuntur.

quæ examinantur, §. CII. Hæc sunt primaria præsidia, quæ *libertati typographiæ* omnimodæ circumponuntur, & *censuris* librorum dicam scribunt, a quibus tamen longe recedunt plerique protestantes in Germania, quippe qui per *leges vniuersales* & *particulares* præcauere iubentur, ne vsus typographiæ in abusum degeneret, quem succinctis obseruationibus

cum epicrisi, explicat AHASVERVS FRITSCHIVS *de abusibus typographiæ*. Neque argumenta adducta eius sunt roboris, vt *libertatem* hanc, publice per prelum cogitationes suas quascunque quibuscunque communicandi, ad principia protestantium religiosa pertinere arguant. *Libertatem* senti-

tiendi *priuatam* nemini inuidemus; aſt quieti publicæ non expedit, imprimis *pro ſtatu præſenti Germaniæ*, vt qualescunque cogitationes contra ſtabilitos fidei articulos diſſeminentur, & inde ad rixas, contentiones, & bella domeſtica anſa præbeatur. Non ſufficit, punire eos, qui *libros atheos* edunt, & flagitia promouentes, quin potius præſtat, hominum mentes ab hac peſte ſaluas & incolumes ſeruare, quam poſt earum vulnerationem remedium quærere. Non quidem negari poteſt, *cenſuras librorum* variis obnoxias eſſe abuſibus; grauiora tamen metuenda ſunt incommoda & mala ex *omnimoda preli libertate*, præſertim quum cenſuræ quoque ſuos limites apud nos habeant, quos ſi exceſſerint cenſores, recurſus ad ſuperiorem ſupereſt, qui iniquitatem cenſuræ corrigere valet. Media ergo via in hac *quæſtione præiudiciali* amplectenda videtur, tum ne nimius rigor, more curiæ Romanæ, in improbanda lectione librorum prohibitorum exerceatur: tum etiam, ne licentia preli ita extendatur, vt omnes excludat limites, & in noxam degeneret publicam. Neque enim tantum is peccat & delinquit, qui peſſimos libros, & in republica non tolerandos, diuulgat, ſed etiam, qui *ope typographiæ* ſuæ in cauſſa eſt, vt a quibuscunque hominibus libere legi queant.

Media via eligitur.

§. CIII. Euicta ergo hac præiudiciali quæſtione, videamus, quomodo hodie in Germania, tum inter *catholicos*, modum excedentes, tum inter *proteſtantes*, *mediam viam* tenentes, lectio librorum noxiorum improbetur, atque impediatur. Aſſerui iam ſupra, variis modis improbari poſſe lectionem, qui generatim ad *duas claſſes* referri poſſunt, vt improbatio fiat vel *directo*, vel per *indirectum*. *Indirecta* improbatio lectionis noxiæ intenditur per *cenſuras* & *leges* prelis datas, quibus horum libertati modus impoſitus eſt, & per conſequentiam *lectioni noxiæ* frenum imponitur. *Directa* per *publicam condemnationem* librorum noxiorum perficitur, atque itidem ſuppreſſio eorum & vſus, qui in *lectione* conſiſtit, quandoque intenditur. Vtramque viam *leges Germaniæ* receperunt, & quidem ad *cenſuram* quod attinet, definitionem & conceptum eius iam tradidi, vnde facile liquet, leges has, publico examini libros euulgandos ſubmittentes, demum latas fuiſſe, poſtquam artificium *typographiæ*, cum inuidia monachorum illius temporis, orbi patefactum eſt, quod circa medium ſeculi XV. contigit. Sicuti enim hoc beneficio via excogitata eſt, ingentem libri alicuius publicandi copiam ac orbi literario communicandi; ita

Modi hodierni lectionem impediendi ad duo genera reducuntur,

per cenſuras & publicam condemnationem librorum, cenſuræ poſt artem typographicam introductæ,

mox animaduersum est, hoc munus, vere diuinum, hinc inde in abusum trahi, nisi libertas eius restringeretur, & leges prelo darentur. Ostensum iam est supra, quanta cum seueritate, quantoque rigore librorum hæreticorum lectio interdicta fuerit, quæ tamen, inuenta arte typographica, impediri non poterat, quum plerique nitantur in vetitum, & aere modico libri prohibiti comparari queant, olim non nisi ingentibus sumtibus describendi. Inde tandem curiæ Romanæ necessarium visum fuit, *censores* constituere, quorum sub examine libri diuulgarentur, & ita per indirectum homines a legendis libris prohibitis auocarentur. In *concilio Lateranensi V.* anno 1515. sub LEONE X. hanc legem ecclesiasticam latam fuisse, supra iam obseruaui, cuius sententiam paucis enarrabo. Præmisit pontifex, *literarum peritiam per librorum lectionem posse faciliter obtineri, ac artem imprimendi libros, temporibus potissimum suis, diuino fauente numine, inuentam, seu auctam & perpolitam, plurima mortalibus attulisse commoda, quum parua impensa copia librorum maxima habeatur, quibus ingenia ad literarum studia percommode exerceri, & fieri eruditi in omni linguarum genere, præsertim autem catholici, quibus sanctam Romanam ecclesiam abundare deceat, facile euadere possunt: qui etiam infideles sciant & valeant sacris institutis instruere, fideliumque collegio per doctrinam christianæ fidei salubriter aggregare.* Ad omnem tamen librorum abusum euitandum in sequentibus ita edixit: *Statuimus & ordinamus, quod de cetero perpetuis futuris temporibus nullus librum aliquem, seu aliam quamcunque scripturam, tam in vrbe nostra, quam aliis quibusuis ciuitatibus & diœcesibus, imprimere, seu imprimi facere præsumat, nisi prius in vrbe per vicarium nostrum, & sacri palatii magistrum, in aliis vero ciuitatibus & diœcesibus per episcopum, vel alium habentem peritiam scientiæ libri, seu scripturæ huiusmodi imprimendæ, ab eodem episcopo ad id deputandum, ac inquisitionem hæreticæ prauitatis, siue diœcesis, in quibus librorum impressio huiusmodi fieret, diligenter examinentur, & per eorum manu propria subscriptionem, sub excommunicationis sententia, & sine dilatione imponendam, approbentur.* Quam insigne crimen vero hi committant, qui absque *censura* libros publici iuris faciunt, patet ex subiecta clausula: *Qui autem secus præsumserit, vltra librorum impressorum amissionem, & illorum publicam combustionem, ad centum ducatorum fabricæ principis apostolorum de vrbe, sine spe remissionis, solutionem, ac anni continui exercitii impressionis suspensionem, excommunicationis sententia innodatus existat, ac demum, ingrauescente contumacia, taliter per episcopum suum,* vel

inprimis ob interesse ecclesiæ Romanæ, Leone X. primario eorum promotore,

vnde sine censura edentes libros grauiter delinquere dicuntur.

vel vicarium nostrum respectiue, per omnia iuris remedia castigetur, quo alii eius exemplo similia minime attentare præsumant. Hanc ipsam constitutionem in *concilio Tridentino* postea repetitam fuisse, itidem iam obseruaui, vnde postea plenior regula in *indice librorum prohibitorum*, qui huic concilio attribuitur, enata est, cuius capita paulo post dabimus.

§. CIV. Post constitutionem LEONIS X. interim eruperat reformatio, ministerio B. LVTHERI, quæ, quum, recalcitrante clero Romano, progressus felices faceret, magnopere crabrones irritauit, &, prout fieri solet, ad diuulgationem variorum scriptorum virulentorum ansam dedit, quam cohibendam existimauit imperator cum proceribus imperii. Hac de caussa in *recessibus imperii* plura constituta sunt, in hunc finem facientia, quæ ad hæc capita possunt reduci: (1) vt quilibet status in suis territoriis idoneos viros eligat, constituatque, quorum *censuræ* libri diuulgandi committantur, & a quibus sedulo examinentur, affectu omni remoto; id quod vt obtineatur, cautum est, vt quoad *libros theologicos* censores cum auctoribus libri eiusdem religionis sint, vt optime in *ciuitate Augustana* prouisum est. Vid. LONDORP. *tom. VI. act. lib. IV. c. 92. n. 1. p. 517.* (2) Ne passim & vbique, sed tantum in *primariis ciuitatibus*, nec sine præscitu magistratus, *typographiæ* erigantur, atque ita omnes *clandestinæ impressiones* cohibeantur. (3) Vt *visitatores* certi constituantur, qui sedulo in defectus typographiæ & abusus, vt & in qualitatem editorum librorum, apud *bibliopolas* inquirant, obseruentque, an cum *approbatione* & *censura publica* publicati fuerint, nec ne? (4) Vt auctoribus librorum edendorum seuere interdicatur, ne alibi, quam vbi degunt, scripta sua prelo committant, & ita per indirectum examen debitum subterfugiant, neue nomen suum celent. (5) Vt, si contra has regulas prædictas peccatum fuisse appareat, per *visitatores* & *commissarios librorum* bibliopolis libri auferantur, fisco addicantur, & aduocatus fisci excitetur, quo contra auctorem scripti prohibiti debito modo ad pœnam procedatur. (6) Vt, si magistratus officio suo desit, is quoque fiscaliter puniatur.

Reformatio ad varia scripta acerbiora ansam præbuit,

pro quibus restringendis varia remedia per leges imperii excogitata, quæ ad sex capita reducuntur,

§. CV. His præcautionibus lectionem talium scriptorum noxiorum cohiberi posse, vulgo creditum fuit, quamuis, quod negari nequit, plenarium effectum haud obtinuerint, id quod desuper repetitæ leges euidenter euincunt. Iam in *R. I. Norimbergensi de anno 1524.*

Hæc continentur 1) in R. I. de anno 1524.

§. 28. hac de re ita cautum fuit, daß eine iede Obrigkeit bey ihren Druckereyen und sonst allenthalben nothdürftig Einsehens haben sollen, damit Schmach-Schriften und Gemählde hinfürter gäntzlich abgethan, und nicht weiter ausgebreitet werden, vbi simul prouocatur ad mandatum anterius, daß fürter der Druckerey halber Inhalts unsers Mandats gehalten werde.

2) in R. I. de anno 1529.

Pariter in *R. I. Spirensi d. a. 1529. §. 9.* specialius hæc constitutio reperita & extensa est: Darzu sollen und wollen wir, auch Churfürsten, Fürsten und Stånd des Reichs mitler Zeit des Concilii, in allen Druckereyen, und bey allen Buchfuhrern, eines jeden Oberkeit mit allem möglichen Fleiß Versehung thun, daß weiter nichts neues gedruckt, und sonderlich Schmäh-Schrifften, weder offentlich oder heimlich Gedicht, gedruckt, zu kauffen feil getragen, oder ausgelegt werden, sondern was derhalben weiter gedicht, gedruckt, oder feil gehabt wird, daß soll zuvor von jeder Obrigkeit, durch darzu verordnete verständige Personen, besichtiget: Und so darin Mangel befunden, dasselbig zu drucken oder feil zu haben, bey grosser Straf nicht zugelassen, sondern also strenglich verboten, und gehalten, auch dero Dichter, Drucker und Verkauffer, so solch Gebot überfahren, durch die Oberkeit, darunter sie gesessen, oder betreten, nach Gelegenheit gestrafft werden.

3) in R. I. de anno 1530.

Quum vero ne sic quidem *constitutiones* prædictæ proficerent, rursus *anno sequenti 1530. in R. I. Augustano §. 58. censura librorum* magistratui, tam *ecclesiastico* quam *seculari*, serio commendata, & hunc in modum cautum fuit: Und nachdem durch die unordentliche Druckerey bis anhero viel Uebels entstanden; setzen, ordnen und wollen Wir, daß ein jeder Churfürst, Fürst und Stand des Reichs, geistlich und weltlich, mitlerzeit des künftigen Concilii in allen Druckereyen, auch bey allen Buchführern, mit ernstem Fleiß Versehung thun, daß hinfürter nichts neues, und sonderlich Schmäh-Schrift, Gemählde, oder dergleichen, weder öffentlich noch heimlich gedruckt, oder feil gehabt werden, es sey dann zuvor durch dieselb geistlich oder weltlich Obrigkeit darzu verordnete verständige Personen besichtiget, des Druckers Namen und Zu-Namen, auch die Stadt, darin solches gedruckt, mit nemlichen Worten darin gesetzt. Und wo also darin Mangel befunden, soll dasselbige zu drucken, oder feil zu haben, nicht zugelassen, was auch solcher Schmäh- oder dergleichen Bücher hievor gedruckt, soll nicht feil gehabt, oder verkaufft werden, und wo der Dichter, Drucker, und Verkauffer solche Ordnung und Gebot über-

überfahren, soll er durch die Obrigkeit, darunter er gesessen oder betreten, nach Gelegenheit, an Leib und Gut gestraft werden. Und wo einige Obrigkeit, sie wäre wo sie woll, hierin läßig befunden würde, alsdenn soll und mag unser Käyserlicher Fiscal gegen derselben Oberkeit um die Straf procediren und fortfahren, welche Straf nach Gelegenheit ieder Oberkeit und derselben Fahrläßigkeit, unser Käyserlich Cammer-Gericht zu setzen und zu taxiren Macht haben soll. Equidem primario contra *libellos famosos* hæc edicta publicata videntur, sed tamen non vnice, quod particula sonderlich indicat, præsertim quum eo tempore in *caussa religionis controuersæ* vtrinque magna animi acerbitate libri conscripti fuerint, in quibus scriptores ab iniuriis se haud temperarunt. Hunc in finem rursus in *R. I. Ratisbonensi de anno 1541. §. 40.* propter *famosos libellos* priora edicta repetita sunt, his verbis: Ferner haben wir befunden, daß die Schmäh-Schriften, so im heiligen Reich hin und wieder an mehr Orten ausgebreitet werden, gemeinen Frieden nicht wenig verhinderlich und verletzlich seynd, auch zu allerhand Unruhe und Weiterung gelangen möchten: Und demnach uns mit Churfürsten, Fürsten, und gemeinen Ständen verglichen, daß hinführo in dem heiligen Reich keine Schmäh-Schriften, wie die Nahmen haben möchten, gedruckt, feil gehabt, gekauft noch verkauft, sondern wo die Tichter, Drucker, Käuffer oder Verkäuffer betreten, darauf an iede Obrigkeit fleißig Aufsehens zu haben verfügen, daß dieselben nach Gelegenheit der Schmäh-Schriften, so bey ihnen erfunden, ernstlich und härtiglich gestraft werden sollen. 4) In R. I. de anno 1541.

§. CVI. Sed ecce, ne sic quidem hoc cacoëthes eliminari potuit, quod indicat *R. I. Augustanus d. an. 1548. tit. 34.* vbi præmittitur, daß die Reichs-Satzungen gar nichts gehalten, sondern daß solche schmähliche Bücher, Schriften, Gemählde und Gemächte je länger je mehr gedicht, gedruckt, gemacht, feil gehabt und ausgebreitet werden. Denuo ergo priores sanctiones repetitæ & auctæ sunt, & quidem zu Pflanzung und Erhaltung Christlicher Liebe und Einigkeit, und Verhütung Unruhe und Weiterung. Vtplurimum enim talia scripta virulenta, maxime in *caussa religionis*, tubam belli fuisse, experientia docuit: inde cautum fuit, 1) *vt antequam libri edantur, diligenter examinentur*, ob sie der Lehr der Christlichen Kirchen und den Reichs-Tags-Abschieden gemäß befunden: 2) *vt nihil approbetur*, das aufrührisch und schmählich: 3) vt typographi *auctorem librorum, locum.* vbi prelo 5) in R. I. de anno 1548.

commissi sunt, & *proprium nomen* edentis adiiciant: 4) vt nihil edatur, so der catholischen allgemeinen Lehre der heiligen christlichen Kirchen ungemäß und wiederwärtig, id quod sine dubio eo tempore, quo adhuc *catholici* in comitiis per vota maiora praeualuerunt, constitutum est, sine effectu tamen, quod protestantibus defensio suorum dogmatum, qua necessario doctrina Romanae ecclesiae impugnari debuit, adimi haud potuerit: 5) vt, si tales libri noxii editi fuerint, contra *auctorem* ad poenam procedatur: 6) vt itidem *contra magistratum*, officio suo non satisfacientem, per *fiscalem imperialem* procedatur: 7) vt libri noxii, iam editi, *supprimantur*, nec amplius publice vendantur. Rursus vero in *R. I. Erfordano d. an. 1567. §. 61.* monitum est, parum hactenus haec edicta profecisse, necessario tamen obseruanda, weil dadurch ein solch Mißtrauen und Verhetzung zwischen allerseits hohen und niedern Ständen erweckt, welches wohl unversöhnliche Empörungen und viel Unheils verursachen möchte, qua de caussa iterum priores prohibitiones repetitae. Quum vero ne sic quidem hoc malum auerruncari potuerit, de nouo in *R. I. Spirensi d. an. 1570. §. 154. sq.* denuo priores constitutiones renouatae, iisque adhuc sequentia addita sunt, 1) daß hinführo im Römischen gantzen Reich die Buchdruckereyen an keine andere Oerter, denn in den Städten, da Churfürsten und Fürsten ihre gewöhnliche Hofhaltung haben, oder da *vniuersitates studiorum* gehalten, oder in ansehnlichen Reichs-Städten verstattet, aber sonsten alle Winckel-Druckereyen stracks abgeschaffet werden sollen, 2) daß kein Buchdrucker zugelassen werde, der nicht zuforderst von seiner Obrigkeit, da er häußlich sitzet, darzu redlich, erbar, und aller Dinge tauglich erkennet, auch daselbst mit sondern leiblichen Eyd beladen, in seinem Druck jetzigen und andern Reichs-Abschieden sich gemäß verhalten soll. Praeterea eadem repetuntur, quae in recessibus anterioribus de *confiscatione* & *censura* constituta sunt, adiecta hac poena: Daß auch der Drucker, und bey weme die (Schriften) zu verkauffen, oder sonst auszubreiten begriffen, an Gut oder sonsten gestraft werden sollen. Vlterius in *R. I. Francof. de an. 1577. tit. 35. §. 1. 2. 3. 4.* idem repetitum est, quod in *R. I. Augustano d. an. 1548. tit. 34.* constitutum fuerat; sicuti in *§. 6.* idem regustatum est, quod in *R. I. de anno 1570. §. 155. 156.* dispositum erat.

6) in R. I. de anno 1567.

7) in R. I. de anno 1570.

8) In R. I. de anno 1577.

§. CVII.

§. CVII. Quae *ex recessibus imperii* adducta sunt capita, ad cohibendam lectionem *librorum noxiorum* constituta, conueniunt in plurimis cum LEONIS X. edicto, supra §. CIII. relato, imprimis vero cum *regula X. indicis librorum prohibitorum.* Nam 1) in *regula X. cit.* cauetur, ne liber aliquis imprimatur, nisi a *censoribus* constitutis examinatus fuerit, hac addita conditione, *vt exemplum libri imprimendi authenticum, & manu auctoris subscriptum, apud examinatorem remaneat,* ne forsan ex postfacto scripto aliquid vel addatur, vel in eo corrigatur. Idem quoque ad eos applicatum est, *qui libellos manuscriptos vulgant*, adeo vt, qui eos, antequam probati fuerint, per scripturam publicant, iisdem poenis subiici debeant, quibus impressores; *& qui eos habuerint & legerint, nisi auctores prodiderint, pro auctoribus habeantur.* (2) In *instructione* indici subiecta, & quidem *cap. de impressione librorum §. 6.* typographi & bibliopolae coram episcopo, aut inquisitore, & Romae coram magistro sacri palatii, *iureiurando* spondere iubentur, se munus suum *catholice, sincere* ac *fideliter* executuros: 3) in eadem *regula X.* cautum est, vt *librorum probatio* in scriptis detur, & in fronte libri, vel scripti vel impressi, authentice appareat: 4) vt *in singulis ciuitatibus & dioecesibus domus, vbi ars impressoria exercetur, & bibliothecae librorum venalium saepius visitentur a personis, ad id deputandis ab episcopo, siue eius vicario, atque etiam ab inquisitore haereticae prauitatis.* Qua de caussa librarii in suis bibliopoliis indicem librorum venalium habere iubentur cum subscriptione visitatorum, ita vt alios libros sub poena eorum amissionis habere non possint. 5) Id quoque additum est, ne aliquis libros quoscunque in aliquam ciuitatem introducat, nisi eo prius examinatoribus ostenso. Plures praeterea aliae praecautiones tum in *reg. X.* tum *in instructione* adiectae sunt, quas referre non vacat, quum tantum primarias attigerim.

Consensus harum legum cum regulis indicis Romani ostenditur, cuius capita primaria referuntur.

§. CVIII. Praeterea quoque imperatores non tantum in terris suis *haereditariis* libros haereticos, aliosque noxios, eliminare, sed etiam, quae in *recessibus* constituta sunt, *edictis* variis in vsu *per imperium* deducere studuerunt. Quoad illustrationem primi membri tantum ex *codice Austriaco* quaedam edicta afferam, quae grauissimis poenis venditores *librorum haereticorum* subiiciunt. *Anno 1528.* d. 24. Iul. FERDINANDVS I. edictum proposuit gegen die Buchdrucker und Buchführer der sectirischen verbotenen Bücher, welche in Oesterreichischen Landen betreten werden, addita poena, daß sie als Hauptverführer und Vergifter aller Länder ohn

Edicta imperatorum huc etiam collineant. tum in terris Austriacis,

alle Gnad stracks an dem Leben mit Wasser gestraft, ihre verbotene Waaren aber verbrennet werden. Praeterea quoque dispositum est, vt typographiae tantum erigantur in jedes Landes Haupt-Stadt; nec aliquid prelo committatur, nisi impetrata venia. vid. *Codex Austriac. P. I. p. 235.* Rursus *anno 1551. d. 1. Augusti, & anno 1555. d. 25. Maii*, nouis edictis distractio *librorum haereticorum* prohibita, hac adiecta clausula: daß auch solche von den Unterthanen weder heimlich noch öffentlich gelesen, ja gar nicht in den Häusern behalten werden sollen. *v. Cod. Austr. c. l. p. 236.* Idem *anno 1619. d. 26. April.* FERDINANDVS II. repetiit, & ad libros manuscriptos quoque extendit, adiecto mandato: daß sie denen ordinariis und ihren verordneten commissariis zugestellet werden sollen, quod quoque *anno 1628. d. 10. April.* cautum, & a FERDINANDO III. *an. 1654.* renouatum est. *vid. Codex Austr. P. II. p. 295. 296.* Ad illustrationem posterioris membri refero RVDOLPHI II. constitutionem *de an. 1608.* von Visitation der Druckereyen und Bücher apud GOLDASTVM *P. II.* der Reichs-Satzungen *p. 350.* vbi inprimis *visitationes* librorum commissariis deputatis in nundinis Francofurtensibus iniunguntur, addita hac cautela: welches alles, und damit es um so viel leichter zu Werck gerichtet werden möge; Als wollen wir, daß ein ieder Buchdrucker, Führer oder Buchhändler, ehe und zuvor er sein Gewölbe oder Laden eröffnet, auch einiges Buch distrahiret, euch (Bücher-Commissariis) aller seiner neuen Bücher einen indicem fürweise, daneben glaublich anzeigen thue, wie und welcher gestalt ihm solche Bücher zu drucken erlaubt.

[Margin: tum per imperium, quo facit constitutio Rudolphi II.]

[Margin: Caroli VI.]

§. CIX. Similiter inuictissimus imperator CAROLVS VI. edictum gegen die Schmäh und Läster-Schriften, Gedichte, Kupferstiche oder andere Bücher gegen die im Reich tolerirte Religionen *d. 10. Iul. 1715.* proposuit, praemissa hac notabili clausula: Daß dergleichen zanck- und schmähsüchtige Schreib-Arten und Lehren so wenig dem Christen- und Kayserthum, als der Gerecht- und Erbarkeit gemäß, noch auch zu Ausbreitung der Christlichen Lehre, und allerseitigen Glaubens- oder gemein-nützigen Rechts- und Staats-Sachen den geringsten Nutzen und Ehre, wohl aber ein und anders dieses empfindlichen Schaden haben, daß daraus, an statt der so hochnöthigen Einigkeit, und innerlichen guten Vernehmen, nichts als Zanck, Mißtrauen, Entfernung derer Gemüther, Irrwege, auch wohl gar Unfriede und Empörungen zu entstehen pflegen. Qua de caussa tot legibus imperii generalibus antea sancita

capita renouat repetitque, atque singulis tam *ecclesiasticis* quam *secularibus*, imprimis vero bibliopolis & typographis *sine religionum discrimine*, item commissariis librorum iniungit, alles und iedes, was hiebevor von Zeit zu Zeiten gegen den Mißbrauch der Buchdruckereyen und Herausgebung verbottener Glaubens- und Staats-Sachen angehender Lehren, Bücher und Läster Schriften oder Lehr-Gesetzen verordnet worden, in genauere Obacht zu ziehen, und dasjenige, was darzu auf einige Weise Vorschub geben kan, sorgsam zu vermeiden und zu verhindern. Zu dem Ende auch so fort nach Vorlesung dieses, alle Winckel-Druckereyen abzustellen, und nicht zu gestatten, daß deren einige anders, oder an und aus andern Orten, als in solchen Städten und Orten eingerichtet werden, wo Chur- und Fürsten ihre gewöhnliche Hofhaltungen haben, oder Academien, oder Vniuersitates studiorum, oder wenigstens ansehentliche Unsere und des Reichs- oder solche Städte seynd, wo Obrigkeitliche Obsicht gehalten wird. Dann ferner nicht nur keine Buchdruckerey zuzulassen, die da nicht angesessene redliche und erbare Leute seynd, und sich nach denen allgemeinen Reichs-Satzungen, Uns und der Obrigkeit des Orts, vermittelst Eydes und Pflichten verbindlich gemacht haben, sich in ihrem Drucken allem demjenigen, was die Reichs-Satzungen mit sich bringen, und ihnen vorher wohl zu erklären und einzubinden ist, gemäß zu bezeigen, sondern auch noch hierüber bey allen und ieden Buchdruckereyen verständige und gelehrte Censores zu bestellen, und solche ebener massen dahin zu verpflichten, daß sie ohne deren genaue Durchgehung, Erlaubniß und Genehmhaltung keinen, zumalen ohne Benennung des Erfinders, Schreibers oder Dichters, und des Druckers Nahmen und Zunahmen, wie auch der Stadt und des Jahres etwas zu drucken oder zu verkauffen, vielweniger die Einführung solch schädlicher Bücher aus fremden Landen und deren Verschleiff im Römischen Reich verstatten, gestalten Wir von nun an alles, was ohne solche Form und Feyerlichkeit ist, für sträffliche Läster- und Schmäh-Charten, mithin allerdings vernichten und zur confiscation würcklich in der That aller Orten erklären. Hunc in finem quoque *rescriptum* similis tenoris sub eodem dato ad duces circulorum dedit, pariterque camera imperii *d. 18. Sept. 1715.* per *decretum commune* rescriptum cæsareum publicauit, quæ publicatio etiam in nonnullis statuum territoriis facta est. vid. ANTONII FABRI Staats-Cantzeley *T. XXVI. p. 728. & seqq. Electa iur. publ.*

publ. T. VIII. p. 81. seqq. STRVVIVS *T. II. corporis actor. & grauam. religion. p. 90.* Eandem sollicitudinem pro conseruanda pace publica quoque gessit inuictissimus imperator LEOPOLDVS, gloriosissimae memoriae, & vsum legum publicarum data occasione ad plenum deducere vigorem studuit, simul tamen prospexit, ne *libertati religionum* aliquid praeiudicii daretur; id quod quum status Augustanae confessionis, occasione tractatus *de festo corporis Christi* ZWINGERI a comissario librorum confiscati, sedulo vrgerent, & grauaminibus propositis allegarent, daß dadurch über die Religions-Puncta und solcher Bücher confiscation einem allein die cognition verstattet, und mithin der A. C. Verwandten alte hergebrachte libertät zu schreiben eingeschrencket werden wollen, inuictissimus imperator peculiari rescripto *d. 11. Mart. 1688.* sese declarauit, id se vnice agere, wie nicht die Bestreitung allerseitigen Religions-Puncten, sondern die dabey gebrauchende, und vielmehr zur Verbitter- und Scandalisirung als Erbauung der Gemüther gereichende Gotteslästerungen, scommata und Ehrenkränckungen verhütet und vermittelt bleiben mögen. LONDORP. *tom. VI. act. publ. p. 71.*

Leopoldi,

Praeterea corporis euangelici conclusa id confirmant.

§. CX. Quemadmodum vero *corporis euangelici* cura laudabilis per plures annos huc primario directa fuit, vt *vnio inter protestantes*, quatenus in duas partes abeunt, arctissimo constringeretur vinculo, quae tamen hinc inde scriptis quibusdam virulentis impugnata erat, ita necessarium duxit, concluso quodam *d. 28. Febr. 1722.* wegen näherer Zusammensetzung und Vereinigung der *protest*irenden haec publica impedimenta remouere, & pro viribus e medio tollere, apud STRVVIVM *in corp. actor. & grauam. relig. Vol. II. circa fin.* Ea de caussa hac de re ita censuerunt, und weil dieses eine Sache ist, die allein die äusserliche gemeine Wohlfahrt betrifft, mithin auch vor niemanden, als die hohe Landes-Obrigkeit gehöret, als werden allerseits der Augspurgischen Confession Verwandte, Churfürsten, Fürsten und Stände die auf Trennung und Verunglimpfung der Evangelischen unter sich gerichtete scripta, als in denen Reichs-Grund-Gesetzen verbotene und aufrührische Schmäh- und Läster-Schriften ansehen, diesemnach in dero Landen die gemessene Verordnung ergehen lassen, daß solche aller Orten confiscirt und supprimiret, sonderlich aber, wenn dergleichen unter falschen oder ohne Nahmen zum Vorschein kommen solten, befindlichen Dingen nach, durch öffentliche Verbrennung, auch wider die auctores, Buchdrucker, und die sonst

auf

auf ein oder andere Art darzu behülfflich gewesen, mit Ernst und geschärfter Strafe, andern zum Abscheu, verfahren, und gegen die bißherige und hiermit bestättigte Zusammensetzung zu reden oder zu schreiben, niemanden, wer der auch seye, verstattet, auch in der Beförderung und sonsten die moderate, gelehrte, sittsame und bescheidene subiecta denen zanckſüchtigen, hitzigen und unruhigen vorgezogen werden. Speciatim subsecuta est *electoralis Saxonica declaratio d. 25. Mart. 1722.* Daß man Chur-Sächs. Seits bey der iederzeit zu erkennen gegebenen aufrichtigen intention, bey dem Corpore Euangelicorum beständig zu halten, sich auch von der Evangelischen Parthey nicht trennen zu lassen, ungeändert verharrete, man auch ohne dis casu eueniente auf Reichs-Constitutions-mäßige Weise mit denen Herrn Reformirten causam communem zu machen, und vor einen Mann zu stehen, verbunden und erbietig wäre, insonderheit aber, da bereits saluis doctrinalibus & elencho die harten und unzuläßigen *expressiones* in *theologi*schen Streit-Schriften gar nachdrücklich untersuchet, auch so gar alle *Theologi* ihre Schriften vorher zur *Censur* einzuschicken angewiesen worden, man dabey noch ferner beharren, und da nöthig, noch geschärftere Verordnungen ergehen lassen würde.

§. LXI. Neque vero hunc zelum pro conseruanda *vnione* hodie demum conceperunt protestantes, sed iam olim data occasione erga eos exercuerunt, qui impudentissimis scriptis dissentientes lacessere haud veriti sunt. His inprimis iam a multis annis sese adiunxit professor Hamburgensis SEBASTIANVS EDZARDI, variis contra Reformatos editis scriptis acerbissimis, contra quae iustam indignationem suam ostendit *corpus euangelicum* per conclusum *d. 6. Nou. 1706.* censuitque, Daß das Edzardische scriptum contra D. Strimesium von der Beschaffenheit sey, daß es wohl meritiret, in denen Landen der Evangelischen Reichs-Stände confisciret zu werden, hac adiecta clausula, wie denn, falls sich dergleichen unzugelassene und gegen des instrumenti pacis heilsame disposition lauffende Schmäh-Schrift auch gegen die Evangelisch-Lutherische Religion von Seiten der Reformirten theologorum finden solten, so wohl gegen die auctores als die Schriften selbst auf gleiche masse zu verfahren wäre, wozu sich dann Reformirten theils, da etwa dergleichen an Hand gegeben werden könte, billig erboten wird. Huc quoque aliud *conclusum d. 31. Ianuar. 1708.* in *conferentia Euangelicorum* contra EVNDEM conceptum pertinet, quo cautum,

tum etiam eorum vsus in abolendis scriptis virulentis.

rum, dem Magistrat der Stadt Hamburg das über dieses des Edzard unruhiges Beginnen billig geschöpfte Mißfallen schriftlich zu erkennen zu geben, und selbigen nachdrücklich zu ermahnen, es in die Wege zu richten, daß denen wohlbedächtig beliebten conclusis gebührend nachgelebet, und der Professor Edzardi so wohl des vergangenen wegen ernstlich angesehen, als auch vor das künftige besser im Zaum gehalten würde, worzu dann unter andern verträglich seyn könte, wann ihm die nachdrückliche Bedeutung geschehe, in Zukunft weder zu Hamburg noch sonst etwas drucken zu lassen, so nicht vorher dem Magistrat zur censur übergeben, und von selbigen approbirt worden. vid. ANTON. FABER in der Staats-Canzley *tom. XIII. c. V. p. 188. Elect. iur. publ. tom. I. p. 377. sqq.*

Proinde contra scripta prohibita eorumque auctores vigor legum exercitus.

§. CXII. Nec tamen tot repetitæ constitutiones imperii impedire potuerunt, quo minus hinc inde inter *catholicos* & *protestantes* religionis caussa varia scripta virulenta publicata fuerint, quorsum pertinent a RVDOLPHO MARTINO MEELFVHRERO *an. 1714.* duo editi libelli, ipsis legibus imperii bellum indicentes, vt ostensum est in ANTON. FABRI Staats-Canzley *tom. XXIV. p. 136.* Contra hos iustam indignationem concepit *corpus euangelicum*, & literis *d. 6. Iul. 1714.* ad cæsaream maiestatem datis petiit, vt publicarum legum vigor tum contra *libellos*, tum contra *auctorem* exerceretur, hac adiecta clausula *c. l. p. 133.* demnechst auch, damit dergleichen, nur zu innerlichen collisionen und schädlichen Mißtrauen Anlaß gebende strafbahre Unternehmungen ins künftige desto zuverläßiger allerseits verhütet werden mögen, nach denen Exempeln Dero allerglorwürdigsten Vorfahren im Reich, ein darauf gerichtetes scharfes allgemeines edict durch das gesamte Reich fordersamst publiciret, und jedes Orts Obrigkeiten, wie auch denen hin und wieder bestellten Bücher-Censoren, daß sie darüber mit allem rigor und exactitude ernstlich halten, und respectiue wider die jedesmahlige Ubertretere in conformität der deßfalls vor Augen liegenden bekandten Reichs-Constitutionen ohne alle Nebensichten und Ansehung der Personen unaufhaltlich verfahren sollen, nachdrücklich anweisen zu lassen. Similis farinæ scriptum quoque fuit P. VSLEBERI, a fiscali imperii eo nomine in ius vocati, prout refertur in der Staats-Canzley *tom. XXVII. p. 760. seq. Elect. iur. publ. tom. IX. p. 590.* Aliud exemplum occurrit *tom. II. elect. iur. publ. p. 7.* quo refertur decretum consilii cæsarei aulici *d. 19. Sept. 1709.* contra scriptum quod-

quoddam acerbissimum secundum leges imperii prædictas improbatum, & quum anno 1713. in publicum prodiisset Pflichtmäßiger Bericht von dem *secreto comitiali*, illudque dicto anno cum *additamento* quodam auctum fuisset, quo scripto ipsis comitiis non leuis illata esset iniuria, per *conclusum trium collegiorum d. 22. Dec. 1713.* decretum fuit, vt scripta hæc per carnificem comburerentur, & in auctorem inquireretur. vid. *Elect. iur. publ. tom. VI. p. 119.* Alia etiam exempla habentur, in der Staats-Canzley *tom. XLIV. p. 554. seqq. & tom. XLVI. p. 363. seqq.*

§. CXIII. Leges has publicas imperii secuti sunt ipsi status imperii, & similis tenoris edicta passim in suis terris publicarunt, ex quibus pauca recensere lubet. In *priuilegiis accademiæ huius* FRIDERICIANAE *d. a. 1694. §. 13.* censura librorum hoc modo iniuncta est: Alle diejenigen Schriften, so im Hertzogthum Magdeburg zum Druck gegeben werden, und nicht publica oder Regierungs-Sachen, sondern den Facultäten der Universität zuständig seyn, sollen weder von dem Regierungs- noch Universität-Buchdrucker ohne censur der Universität gedruckt werden; Diejenigen Sachen aber, welche publica oder consistorialia, und denen Facultäten nicht zugehörig, solche ist der Regierungs-Buchdrucker zwar ohne der Universität, nicht aber unserer Regierung oder Consistorii zu drucken befugt. Pariter in *ordinatione politica Magdeburgensi cap. XXVII.* non tantum *leges imperii vniuersales* hac de re editæ corroboratæ sunt generaliter, sed denuo lex de libris edendis *censuræ* subiiciendis repetita, & specialius determinata est. Præterea etiam circa libros iam *editos*, sed *noxios* abolendos quædam constituta sunt, quorsum pertinet rescriptum *d. 25. Iun. 1700.* ne publice vendantur scripta Bœhmii, Weigelii, aliaque ibi denominata, sub pœna 200. florenorum. vid. *corp. constit. Magdeb. P. I. p. 120.* Similiter mandato potentissimi regis *d. 25. Nov. 1712.* prohibitum est, ne publice vendantur unzüchtige, thörichte, von der wahren Gottesfurcht, Erbarkeit und Christlichen Tugenden, ja selbst von der gesunden Vernunft entfernete und mit vielen Fabeln und unwahrhaften Erzehlungen angefüllete Lieder, simulque *sub pœna 200. florenorum*, & *priuationis priuilegii* iniunctum est impressoribus, ne tales cantiunculas prelo subiiciant. vid. *Corp. iur. Magdeb. P. III. p. 655.* Idem iam cautum fuerat eodem anno *d. 8. Septembr.* vt refertur *ibid. 644.*

Constitutiones statuum prouinciales idem corroborant & illustrant, 1) Regis potentissimi Borussiæ,

§. CXIV. In *Saxonia electorali* itidem tum *censura*, tum aliæ *præcautiones* circa libros edendos constitutionibus publicis iniunctæ & de- 2) Saxonicæ electorales,

terminatæ sunt, quorsum ex CODICE AVGVSTEO *P. I. p. 406. seq. append. III.* huc referri possunt 1) mandatum *d. 10. Ian. 1549. Elect.* MAVRITII, daß Paßquille, famœse Schriften und Gemählde, absonderlich in Religions-Sachen, nicht zu dulden, 2) *mandatum d. 14. Sept. 1562.* AVGVSTI: Daß nichts ohne beyder Universitäten censur gedruckt, vielweniger anders woher eingeführet werden soll, 3) EIVSDEM Verboth wegen gedruckter Schmäh-Schriften, Bücher, Charten und Gemählde, *d. 26. Maii*, *1571.* 4) *Mandatum d. 20. Nov. 1661.* IO. GEORG. II. daß die Censores derer Bücher ihren Nahmen unterzeichnen sollen, 5) *Mandatum d. an. 1683.* IO. GEORG. III. daß alle famœse und confiscirte Schriften aufgesucht und nicht geduldet, auch nicht ohne censur gedrucket werden sollen. 6) EIVSDEM *d. 27. Febr. 1686.* Von censur der Bücher. 7) *Rescriptum* Augustissimi Regis Poloniæ FRIDERICI AVGVSTI *d. 24. Iul. 1711.* an die Consistoria und Universitäten wider die ohne Nahmen der auctorum edirte unzuläßliche Bücher und Schriften, nebst anbefohlner Beeydigung derer Buchdrucker, und wie dißfalls zu verfahren, vbi simul obiurgantur censores, quod officio suo hactenus defuerint. 8) EIVSDEM *mandatum d. 24. April. 1717.* daß alle Buchdrucker so wohl auf Universitäten als auch andern Orten nichts ohne censur drucken, ingleichen den rechten auctorem und Ort auf den Titel setzen sollen, samt dieserwegen zu leistenden Eydes-Notul. Præterea aliis quoque in prouinciis censura librorum edendorum constitutionibus prouincialibus iniuncta est, vt in ALTENBVRGENSIBVS *P. I. C. 2. tit. 3. p. 27.* item in HANNOVERANIS & CELLENSIBVS per *constit. 68. p. 177.* Denique ne *libri prohibiti* & *lectionis improbatæ*, forsan *athei*, *famosi libelli*, publicis auctionibus distrahantur, quibus vtplurimum calore licitantium graue æs imponi solet, admodum consultum foret, ne absque censura *catalogi* ab his, qui auctionibus præsunt, prelo subiicerentur, & ita commercium eorum impediretur, quod prouisum fuisse reperi in der Stadt Leipzig Ordnung *d. 15. Iunii*, *1680. p. 237. n. 23.* Sed infinitum foret, omnes alias locorum constitutiones colligere, quum nulla fere prouincia deprehendatur, in qua huiusmodi dispositiones & prouisiones deficiant, vtut, quod negari nequit, variis modis circumueniantur. Conf. interim THVCELIVS *in actis seculi XVIII. tom. IV. p. 3.* vbi plures aliæ constitutiones huius tenoris adducuntur.

3) Altenburgenses, 4) Hannoueranæ & Cellenses, catalogi quoque librorum distrahendorum censuræ subiiciendi.

§. CXV.

§. CXV. Ex his omnibus legibus, tum *uniuerſalibus* tum *particularibus*, id quidem colligo, legislatores magnam egiſſe curam, ne *libri prohibiti* & *noxii* ederentur, & ſi forſan contra leges editi ſunt, ne commercium eorum eſſet, ſed publicè fiſco addicerentur, quin etiam bibliopolæ & eorum impreſſores plecterentur; aſt *directo* eorum quoque *lectionem* ſub pœnis prohibitam, & *poſſeſſoribus* indiſtincte iniunctum fuiſſe, ne in *bibliothecis* ſuis eos tolerarent, cautum eſſe haud deprehendi, ſi *Auſtriacas conſtitutiones* ſupra relatas, & tempore reformationis ingruentis publicatas, exceperis, quibus etiam forſan conſtitutiones aliæ rigidiores catholicorum quorundam ſtatuum annumerandæ ſunt. Negari quidem nequit, præcautiones legum antea allatas huc imprimis directas fuiſſe, vt horum librorum vſus, *qui vnice in lectione conſiſtit*, tolleretur, & ita ſemina improbitatis, aliorumque malorum ex *lectione* horum librorum metuendorum eradicarentur; inde tamen minime fluit, de *lectione* quoque talium librorum, eorumque vſu in *bibliothecis* ſupplicium ſumendum eſſe, ſi forſan exceperis libellos famoſos condemnatos, quos habere non licet, tum per leges *ſupra* relatas, tum per *conſtitutiones* imperii. Inprimis vero in hoc diuortium proteſtantes a doctrina Romanæ curiæ & a diſciplina *inquiſitorum Romanorum* faciunt, quod ex cauſſis admodum grauiſſimis neminem arceamus a *lectione librorum* ab iis editorum, qui a nobis in religione diſſentiunt; imo ſi vel maxime commercium quorundam librorum & ſcriptorum noxiorum interdicitur, eorumque confiſcatio iniungitur; talis tamen publica *condemnatio* libri cuiusdam magis fit in hunc finem, vt doctrina ibidem tradita *publice reprobetur*, præcaueaturque, ne *vſu* eiusdem *promiſcuo* vlterius diſſeminetur, non vero, vt *lectio* eiusdem quoque plectatur, & in eos animaduertatur, qui citra commercium illi in bibliothecis ſuis locum dederunt. Prudenter enim ex *praxi antiqua* tot ſeculorum eiusque *euentu*, imo etiam ex *rectæ rationis* principiis didicerunt legislatores proteſtantes, vim conſcientiis in rebus religioſis nemini inferendam eſſe, in quas imperium reſeruato diuinæ maieſtatis debetur: *lectionem* & *meditationem* librorum priuatam veritatis indagandæ cauſſa fieri, & circa eam primario *intellectum* occupari, qui imperio ligari nequit: perſecutiones diſſentientium *in cauſſis fidei* a tramite ſacræ ſcripturæ recedere, pœnasque hæreticis infligi non poſſe, quarum tamen adiunctum cenſenda lectio ſub pœnis grauiſſimis improbata: moraliter quoque impoſſibile eſſe, per ſupplicium de *legentibus* ſumtum lectionem librorum prohibitorum

Lectio tamen horum librorum directo non reperitur his legibuss prohibita, nec etiam priuata in bibliothecis poſſeſſio.

Maxime quoad proteſtantes,

cum finis condemnationis libri huc non vergat.

Rationibus id pluribus demonſtratur.

rum priuatum prohiberi: tolli quidem eorum *commercium publicum*, quin etiam impediri posse, ne publice in *ecclesiis* & *academiis* praelegantur, sed ad *priuatam* singulorum *lectionem* id eodem iure trahi non posse, quo prohibita publice quadam doctrina singulorum conscientia non constringitur, ne eam priuatim recipiant, iisque assensum praebeant: *doctorum* officio hoc relinquendum esse, vt dehortentur auditores & discipulos suos a lectione librorum, quos *noxios* credunt, eosque contra *lectionem* praemuniant argumentis solidissimis; legislatoris autem officium huc non pertingere, vt per vim & ferrum circa ea, quae *docenda* sunt, versetur, & quae sunt alia nostratium argumenta, quae eos a rigore iuris Romani tum *ciuilis* tum *ecclesiastici* haud recipiendo nec ad imitationem trahendo dehortantur. Hac de caussa in edicto ducis Brunsuicensis & Luneburgensis GEORGII WILHELMI d. 7. Ian. 1693. quod etiam refert THVCELIVS *in actis seculi XVIII. tom. IV. p. 20.* publica dehortatio tantum iniungitur, ne tales libri legantur: Soll iederman vor des Jacob Böhmens, und andern dergleichen dunckeln, verwirreten und verdächtigen als gefährlichen Büchern und irrigen Lehren gewarnet, und hingegen sich an das feste prophetische Wort zu halten, und nur solche Bücher, so auf die reinen Evangelischen Lehren vom wahren Glauben und rechtschaffener Gottseligkeit eingerichtet, zu gebrauchen ermahnet werden. Pariter in edicto ducum Brunsuicensium RVDOLPHI AVGVSTI & ANTONII VLRICI *d. 2. Mart. 1692. §. 7.* quod *ibidem p. 16.* refertur, similis prouisio facta fuit: So sollen unsere Prediger iederman für solchen gefährlichen Büchern und irrigen Lehren warnen, und hingegen desto fleißiger ermahnen ꝛc. Denique *in edicto de an. 1700.* in ducatu Magdeburgico publicato, contra scripta Boehmii, aliorumque tantum cauetur, daß wenn dergleichen verführische Bücher irgendwo, und insonderheit bey der Jugend, gefunden werden, selbige ihnen abgenommen, und sie durch das consistorium von Lesung solcher Bücher abgemahnet werden sollen.

Praeterea quoque protestantes non tam rigidi sent in censuris & faciles in libris prohibendis,

§. CXVI. Praeterea in hoc quoque morem *Romanae curiae* deponimus, quod tum in libris censendis & examinandis ab omni *examine rigido* abstineamus, tum etiam, quod ad libros publice condemnandos & prohibendos legislatores sese admodum difficulter induci patiantur; quum e contrario censores Romani nihil inultum relinquant, & sine aliqua nota dimittant, quod quomodocunque statui praesenti eccle-

ecclesiastico curiæ Romanæ, prout scilicet est, non prout esse debebat, præiudicium afferre queat, qua de caussa etiam facillimi sunt in libris prohibendis, adeo vt optimos quoscunque e medio tollendos arbitrentur, quando ab hæretico scripti sunt, quum tamen gentilium *ludicra scripta* & *idololatrica* non repudient. Rursus vero protestantes in his duobus capitibus prudenter admodum egerunt, tum quod sciant, scripta edenda non vnice æstimanda esse ex *ingenio* & *gustu censorum*, nec hos absolute arbitros libri edendi constitui, sed tantum operam dare debere, ne quid damni *res christiana* & *publica* ex editione libri sentiat. Adeoque quum principia omnia hierarchiæ ignoremus, difficulter contingere potest, vt rei christianæ aduersum quid a nostratibus statuatur. Præterea etiam experientia docti sumus, per *confiscationes* librorum parum profici, sed magis calorem emtorum incendi, venditoribus vero ansam dari, magno aere prohibitos libros clanculum aliis vendendi, ne dicam, tales prohibitiones plerumque ad tempus tantum obseruari, & vsum quendam habere, quod cupiditas eruditorum, quoscunque habendi libros in bibliothecis suis, vix legibus constringi queat, vt optime rationes subducit B. Dn. THOMASIVS in den Juristischen Händeln *P. I. p. 240.*

§. CXVII. Hactenus generaliter & vsum huius doctrinæ ex LL. Germaniæ demonstraui, & simul differentias quasdam inter *catholicos* & *protestantes* adduxi. Superest, vt adhuc nonnullas obseruationes addam, quæ doctrinam ecclesiæ Romanæ imprimis illustrare possunt. Pontificem *supremum omnium librorum censorem* constitui, vulgo notum est, adeo vt inter doctores Romanæ ecclesiæ *potestati ecclesiasticæ* in vniuersum ius *examinandi* & *prohibendi* libros adscribant, principibus vero secularibus sub prætextu *religionis* adimant, vt ostendit FRANCVS sæpe *cit. tr. C. II.* Facile autem quælibet, quæ vel prohibenda vel corrigenda sunt, ad *religionem* trahere potest curia Romana, quum eius latissimum ambitum constituat, & interesse ecclesiæ Romanæ in quæcunque negotia publica influat. Vnde GRETSERVS *de iure & mor. prob. libr. mal. L. II. c. 9. p. 319.* ait, *ecclesiam non modo in libros auctorum, sed in auctores ipsos ius & arbitrium habere.* Quæ olim RATRAMNVS, Corbeiensis monachus, *contra Græcorum opposita L. I. c. 2.* apud D'ACHERIVM *tom. I. spicilegii p. 64. nouiss. edit.* cum aliis suo tempore docuit, facile in suas partes trahunt, imo extendunt. Ait ille: *De sacris dogmatibus, de ecclesiastico ritu, non imperatorum sed episcoporum fuerat disputare. Discendum illis, non docendum: in ecclesia*

Pontifex se supremum censorem vulgo constituit,

cum exclusione principum secularium,

sia ministerium commissum est. Nam quamuis imperiali dignitate praecellant, res illis publica commissa est, non episcopale ministerium. Imperatores de seculi legibus tractare debent; episcopi vero de diuinis dogmatibus disputare. Suum modum studeant tenere, non officium episcopale praeripere, ne illis proueniat, quod Oziae regi, pontificale ministerium praesumenti, contigit, qui diuinitus lepra percussus non solum a templo, verum & a communione populi noscitur eiectus. Quid vero aliud sunt *sacra dogmata curiae Romanae*, quam quae *religionem* eiusque *statum publicum* & *priuatum* concernunt, adeoque fingi vix potest quaestio in dubium vocata, quae huc trahi non possit. Imprimis autem curiae Romanae proceres animaduerterunt, vtplurimum collisionem inter *sacerdotium* & *imperium* inde nasci, si etiam *seculares principes* in communionem huius iuris admittere cogerentur, quum, quod *curiae Romanae* proficuum est, a rationibus *rerum publicarum* plerumque abhorreat, & vice versa, quod hae suadent & probant, *statui ecclesiastico Romano* aduersetur. Hoc supposito vero euenire vtplurimum posset, libros a curia Romana probatos a republica reprobari, quod minime ferendum esse arbitrantur.

cuius ratio adfertur.

§. CXVIII. Obseruat LIMBORCHIVS *in hist. inquisit. L. II. c. 16. circa fin.* senatum Venetum ea de caussa inquisitoribus Romanis, sibi solis facultatem hanc *prohibendi* & *examinandi* libros vindicantibus, grauem mouisse litem. *Quoniam enim animaduertebat, ecclesiasticos eo tendere, vt sibi potestatem arrogarent, non tantum libros de religione, sed quauis alia materia tractantes prohibendi, principibusque potestatem adimerent in suo territorio nullum librum ab illis approbatum, qualiscunque tandem sit, prohibendi; inde manifeste sequi videbat, licet aliquem videret librum suae reipublicae noxium, non posse se impedire, si modo ab ecclesiasticis sit approbatus, quin in territorium suum inferretur, ibique publice prostaret venalis: quare totis viribus obstitit, ne ea potestas in inquisitores transferretur, sed eam sibi reseruare voluit.* Tandem *an. 1595.* per *transactionem* Veneti ab hoc iugo durissimo liberati sunt, qua obtinuerunt, vt potestas *prohibendi libros* in territorio Veneto tantum penes *senatum*, non penes *inquisitores* esset. In aliis regnis, praesertim in Hispania, arbitrium in libros *inquisitores* sibi *priuatiue* vindicarunt; vnde factum est, vt tot motus excitaret curia Romana ob proscriptum BARONII *tom. XI. Annal.* in Hispania, a se laudatum & approbatum. Etenim PAVLVS V. mox post electionem suam eo nomine prolixam ad regem Hispaniae dedit epistolam, in qua dogma hoc propugnauit, *solius pontificis*

Veneti tamen talem potestatem non indulgent inquisitoribus in suo territorio,

in quibusdam regnis inquisitoribus ius circa libros datum,

ex delegatione pontificis,

ficis esse, qualescunque libros improbare vel approbare & præcipue ecclesiasticos. Quamuis hoc principio induci non potuerit rex Hispaniæ, vt sententiam suam mutaret, maioribus cum difficultatibus tunc defendendam & propugnandam, quod *inquisitoribus* hactenus fere vnice omne arbitrium circa libros indulsisset, quo iure adhuc hodie vtitur Hispania cum summo suæ *libertatis* detrimento. De *Galliæ* libertate non est, quod dubitemus, quæ inquisitionibus sacris haud concessit locum, adeoque plus quam manifestum est, tum iussu *regum*, tum arrestis *supremarum curiarum* libros improbatæ lectionis & religioni aduersos non modo interdictos aut aliter suppressos, verum etiam combustos fuisse, obseruante PAPONIO *in corpore iuris Francici L. I. tit. 2. art. 7. p. 8.* Denique ex *legibus imperii* vniuersalibus supra adductis liquet, nec *imperatores* nec *status* ius suum dereliquisse, nec censuram aut ius libros prohibendi soli *pontifici* aut *ecclesiasticis* indulsisse; vnde etiam factum est, vt ne quidem *index prohibitorius Romanus* in *Germania* stricte obseruetur, nec eruditi laici se constringi patiantur, vt a suis bibliothecis nostros libros vbique arceant, aut veniam legendi scripturam S. demum ab ordinariis petant, vt ostendit FRANCVS *cit. tr. c. XIII. §. 87.*

non vero in Gallia,

nec Germania,

§. CXIX. Quemadmodum itaque *supremum arbitrium* prohibendi & examinandi libros *pontifex* sibi & *inquisitoribus* suis, imo & *episcopis* in suis diœcesibus vindicauit, per ea, quæ tradunt BARBOSA *de officio & potestate episcopi P. III. allegat. 90. n. 9.* ESPENIVS *in iure ecclesiast. P. I. tit. XXII. c. 4. n. 24.* ita facultas legendi & habendi libros prohibitos non aliter obtineri potest, quam per viam *dispensationis* ab ipso *pontifice* hodie impetrandam. Nam ne quidem *episcopi* nec *inquisitores* dare possunt veniam legendi libros prohibitos, vt ostendit DOMINICVS GALESIVS *tr. de restit. in int.* ibique *in comment. ad constit. Vrbani VIII. n. 89. p. 129. 132.* adeo vt ipsi *inquisitores* eos legere non possint, sine expressa facultate a *sede Romana* vel a *S. congregatione indicis* concessa, vt IDEM docet *c. l. n. 90. p. 132.* Etenim GREGORIVS XV. generatim reuocauit omnes licentias legendi quoscunque libros a quibuscunque concessas, vetuitque eas deinceps indulgeri, nisi a *congregatione S. officii*, quæ singulis hebdomadibus haberi solet, de qua plenius agit CARDINALIS DE LVCA *tit. VII. in relatione Roman. cur. forens. discurs. 19.* Vocari alias solet *S. congregatio indicis librorum*, quam SIXTVS V. primum instituit, eique cardinales aliquot præfecit, vt de *indice librorum prohibitorum* cognoscerent, & *facultatem legendi libros prohibitos* concederent,

Ius legendi libros prohibitos a pontifice impetrandum,

non ab episcopis aut inquisitoribus,

exercet hoc officium S. congregatio indicis.

ceu plenius docet IAC. COHELLIVS *in notitia cardinalatus cap. XV. congregat. 10.* Vnde licentia legendi libros hæreticos ab hac *congregatione* peti & impetrari, inprimis & in Italia, solet; neque enim tam scrupulosi in *Germania* eruditi laici esse solent, vt libros protestantium legendi & habendi in suis bibliothecis sibi ab hac *congregatione* expetant licentiam, præsertim, quum per leges Germaniæ fundamentales vsus libertatis communis *tribus religionibus approbatis* concessus sit, ad quem etiam *vsus librorum promiscuus* merito referri debet. Strictior vsus legum ecclesiasticarum circa libros prohibitos in *Italia*, & in *bibliothecis monachorum* atque *clericorum* deprehenditur, adeoque ne forsan incidant in pœnas, legentibus & habentibus libros prohibitos impositas, plerique id agere solent, vt bibliothecis suis tale priuilegium, de quo antea dictum, acquirant. Exemplum huius concessionis a CLEMENTE IX. *Barbarinæ bibliothecæ* indultæ, virtute cuius libros quoscunque prohibitos habere & possidere eidem concessum est, occurrit *in diss. de iure biblioth.* B. STRYKII *cap. I. n. 34.* vbi integra bulla pontificis relata est. Id tamen admodum singulare est, quod congregationis prædictæ potestas limitata sit quoad libros CAROLI MOLINÆI, quorum lectionem solus papa immediate concedere potest, iuxta *constitut.* CLEMENT. VIII. *anno 1602.* editam obseruante LIMBORCHIO *in histor. inquis. L. III. c. 14. p. 219.* forsan ex hac ratione, quod funestam curiæ Romanæ præ reliquis inflixerit cladem, vt cum hoste nunquam in gratiam eundum esset. Sed magis *nomen* eius odio habent, quam libros *iuris* ab eo conscriptos, qua de caussa ANT. THESAVRVS *de augment. & variat. monet. P. 1. & 2.* ipsum quidem laudat, sed sub nomine *damnati Parisiensis.* Edidit etiam *labyrinthi diuidui, & indiuidui extricationem*, quæ Venetiis sed sub nomine falso CASPARIS CABALLINI, rursus edita, id quod odium Romanum effecit.

De pœnis legentium libros prohibitos,

§. CXX. Quæ quum ita sint, non adeo mirandum est, grauissimas pœnas eos secundum ius ecclesiasticum Romanum incurrere, qui absque *venia impetrata* libros prohibitos legunt, occultant, habent. Etenim 1) quamuis *lectio* horum librorum sua natura non inducere dicatur *hæresin*, obseruante MENOCHIO *consil. 82. n. 11.* facile tamen *suspicionem de hæresi* quandam operari posse dicitur, de quo latius agit MASCARDVS *de probationibus conclus. 862.* cum pluribus aliis relatis a BARBOSA *in collectaneis ad c. 6. q. 2. C. 34.* prout supra etiam obseruatum est. Hæc suspicio tamen reuera admodum inanis & ridicula est, quod alioquin, qui *libros*

libros Talmudicos in bibliotheca sua possidet & legit, de *iudaismo* suspectus dicendus sit, quod tamen admodum absurdum est. conf. LIMBORCH. *in histor. inquis. L. III. c. 14.* 2) Qui scienter libros damnatos & absque licentia legunt, incidunt in *excommunicationem per bullam cœnæ domini* decretam, vt supra iam obseruatum est, & cuius censura tam grauis, vt a nemine solui possit, nisi ab ipso pontifice. Hoc adeo quidam extendunt, vt hanc excommunicationem incurrant, qui vnam tantum vel alteram lineam legunt, dummodo contineat integram & perfectam hæresin, vt obseruat PYRRHVS CORRADVS *in prax. dispens. apostol. L. III. c. 4. n. 9. 10.* quibus ridiculis obseruationibus graue onus conscientiis imponunt, cui ferundo fere nemo aptus est. Obseruat tamen ipse GRETSERVS *L. 1. de iur. & mor. prob. libr. c. 28. p. 213.* non deesse loca, vbi cum bulla *cœnæ domini index librorum prohibitorum* haud receptus est, adeoque legentibus huiusmodi libros nullum imminet periculum, quod etiam de *Germania* nostra, meo quidem iudicio, sentiendum. Vnde 3) qui hoc vinculo excommunicationis tenentur, ante omnia solliciti esse iubentur de *absolutione* imperranda in *curia Romana*, quæ quomodo fiat, pluribus explicat PYRRHVS CORRADVS *in praxi dispens. apostolic. L. III. c. 4. n. 9.* Hac *absolutione* forsan non indigebunt Germani, quos rigor inquisitionis Romanæ & Hispanicæ non ferit, postquam nullo modo libertas eorum permisit, vt inquisitores Romani tribunal funestum in imperio erigere potuerint, & nuncii sedis Romanæ tanta auctoritas non sit, vt ab eius fulmine se tutos & incolumes præstare catholici teneantur.

§. CXXI. Has pœnas etiam 4) vulgo extendunt ad *possessores librorum prohibitorum*, quos per *regulam X. indic. prohibit.* citra indultum in *bibliothecis* habere non licet, quod illustrat BVRSATVS *consil. 90.* Iubentur enim possessores eos mox tradere superiori, adeo vt ne quidem prohibitioni satisfacere dicantur, si eos comburant, docente GALESIO *cit. l. p. 132. n. 86.* Monet tamen NICOLAVS RODRIQVEZ FERMOSINVS *tr. II. criminal. de hæresi & infidelitate p. 99. n. 7.* ad *intentionem* retinendi hic respiciendum esse, adeoque vtplurimum excusari, qui in bibliothecis eos possident, quod ad *conseruandam rei literariæ historiam* id facere præsumantur. conf. B. STRYK. *de iur. biblioth. c. 1. n. 37.* Hac tamen cautela vtendum esse volunt, vt illis locus separatus in bibliothecarum angulis, quem *infernum* dicere solent, assignetur, ne mox singulorum aspectum subeant. STRYK. *c. l. n. 36.* FRANC. *c. tr. cap. XI. §. 158.* Quod tamen in catholicorum laicorum bibliothecis intuitu *librorum protestan-*

puniendi etiam sunt possessores priuati,

ad minimum libri tales ab aliis separandi,

testantium non obseruari animaduerti, postquam rigori inquisitorum Romanorum in Germania non est locus, ipso Instrumento Pacis obstante, nisi quis sponte velit huic necessitati sese submittere. 5) Libri *suspecti* & *prohibiti* in visitatione episcopali possessoribus auferendi & tollendi sunt, vt decernit *concilium Coloniense I. de a. 1536.* apud HARDVIN. *tom. VIII. concil. p. 2027. cap. XI.* quod ad bibliothecas instructas vix extendendum ex rationibus prædictis. Inprimis vero *officium inquisitorum* huc dirigitur, quorum munera varia sunt, de quibus præter LIMBORCHIVM *in histor. inquis.* conferendi sunt CLERICVS *dans la bibliotheque universelle tom. XXIII. p. 382.* BAYLIVS *in diction. histor. & crit. tom. I. p. 105, 110, 534, 577, & 800. it. tom. II. p. 1482. tom. IV. p. 2693. 2791. 2804. nouiss. edit.* de quorum processu infra agendi locus est, licet inquisitores in Germania per Dei gratiam exesse iussi sunt, qua libertate etiam Gallia vtitur. vid. BAYLIVS *cit. l. tom. II. p. 1505.* SCHRAMM. *cit. diss. p. 33. §. 53.* Quamuis enim quidam impudenter asseruerint, horum prouinciam in sacris literis fundatam, imo in paradiso exercitam fuisse, obseruante BAYLIO *c. l. tom. III. p. 1834.* forsan tamen rectius cum EODEM *tom. I. p. 776.* dixeris, *que c' est une veritable abomination introduite dans les lieux sains.* 6) Quin etiam igne concremandi sint libri prohibiti, non adeo ambiguum est, vt loca supra data demonstrant, quod tamen per *leges Germaniæ* ad eos libros restrictum est, qui in modo refutandi aduersarios peccarunt, & in *famosos libellos* degenerarunt, vt leges adductæ ostendunt. 7) Denique pœna *excommunicationis* quoque tenet *bibliopolas*, & qui scientes tales libros imprimunt, vt supra adducta loca docent.

inquisitorum rigor in pœnis exigendis,

§. CXXII. Tandem, quicquid Romæ de iure solitario, *magistratui ecclesiastico* competente, disputetur & dicatur, expeditum est, in *Germania* ius *prohibendi & condemnandi* libros lectionemque per indirectum improbandi etiam ab *imperantibus secularibus* vtriusque religionis exerceri, prout ostendunt edicta imperii comitialia, Cæsarum repetitæ per Germaniam constitutiones, principumque imperii leges domesticæ. Quin etiam ex illis obseruatum est, pœnas seculares quoque variasque præcautiones circa *libros improbatæ lectionis* præscriptas fuisse. Nam 1) bibliopolæ iuxta eas puniendi sunt, si sine censura libros imprimi curant. conf. HORNIVS *Class. I. Resp. 14. p. 25.* 2) *Confiscatio* eiusmodi librorum decernitur a *magistratu seculari*, quod *supra* exemplo impii alicuius systematis atheismum propalantis declaratum est, & ipsæ leges imperii declarant. Sed sæpe libri posteritati proficui tale fatum patiuntur,

Seculares magistratus in Germania etiam librorum lectionem & commercium prohibent,

pœnasque constituunt,

quale

quale quid attentatum est in HORTLEDERI *operibus historicis*, quamuis frustra, quod hodie magnopere nos delectat. vid *elect. iur. publ. tom. VI. p. 46.* 3) Contra auctorem huiusmodi librorum prohibitorum per *fiscalem* proceditur, quod etiam de *typographis* intelligendum est, vt passim exempla demonstrant. Vid. LONDORP. *tom. XVI. p. 1. sqq. Elect. iuris publ. tom. IX. p. 590.* ANT. FABRI Staats-Canzley *tom. XXVI. p. 744.* & *tom. XXVII. p. 760. sqq.* CARPZ. *L. II. iurispr. consistorial. def. 413. n. 8.* & in *praxi criminal. P. II. q. 98. n. 11.* 4) Commissariis librorum & visitatoribus hoc datum est, vt publicis in nundinis libros condemnatos auferant: neque enim, vt passim monuerunt protestantes, eorum arbitrio simpliciter relinquendum, vt absque *publicata condemnatione* libros aufferre queant, quippe quæ *caussæ cognitionem* desiderat *iudicialem.* vid. *electa iur. publ. tom. II. p. 7.*

§. CXXIII. Desino plura addere, quæ ex legibus antea adductis per se fluunt; id tantum superpondii loco addo, has pœnas locum habere posse etiam in editione *librorum vtilissimorum*, quorum lectio haud improbatur, sed commendatur, quando in *modo edendi* librum peccatum est, veluti si contra priuilegium alicui datum, per fraudem, ab alio recusum est scriptum, quod etiam CARPZOV. *P. II. C. 6. def. 8. n. 6. & 7.* ad eum casum extendit, si quis non quidem *separatim*, sed cum aliis eiusdem materiæ libris *coniunctim* in quodam volumine seu *collectione* libros eiusmodi edit, quod tamen non caret dubitatione, quia sic admodum *vtilitas publica* ex his collectionibus speranda impeditur, nisi forsan aliud priuilegio expresse cautum fuerit. Sed nec inultum eorum facinus relinquendum esset, qui libros, etiam priuilegio destitutos, inuitis *auctore* & *bibliopola*, cui *ius imprimendi* dominus dedit, recudunt, quod a *furti* specie haud abest. Intercedit inter auctorem & bibliopolam contractus de libro imprimendo, & per hunc illi tantum, non aliis, ius imprimendi datur, quippe quod ab auctoris arbitrio, antequam imprimatur, vnice dependet; neque enim per *publicam* libri *editionem* id agi existimandum est, vt promiscua editio aliis prædæ cedat, sed vt lectio eius singulis pateat, quam auctor ministerio *bibliopolæ*, cum quo *de iure imprimendi* contractum iniit, omnibus communicat. Est quoque labor eiusmodi *in commercio* suo modo, de quo vnice auctor cum bibliopola edente paciscitur, a quo tempore in vtriusque tantum iure consistit, adeoque sicuti is, qui, quod meum est, aufert, sibi vindicat, tribuit, ad damnum resarciendum & interesse præstandum tenetur; ita pariter eiusmodi noxius

Obiter de pœnis eorum, qui illicite edunt vel recudunt libros.

bibliopola obstringitur, qui per iniuriam in id, quod ad *auctoris* & *bibliopolae*, cui facultas imprimendi per contractum quaesita est, ius pertinet, inuolat, sibique id tribuit, quod alteri tribuendum erat. Sed hoc quidem ὡς ἐν παρόδῳ.

Quintum remedium contra haereses, vt haeretici vbique conquirantur,

§. CXXIV. Transeo (V) ad nouum *iuris canonici remedium* haereses exstinguendi & haereticos eradicandi. Videlicet quia *hierarchiae* magnopere expedit, purgare rempublicam ecclesiasticam haereticis, edictis sacris cautum, vt sollicite, vbique locorum, etiam in *syluis* & *locis secretioribus* conquirantur. Haec prouincia demandata est episcopis, inquisitoribus, principibus, magistratibus, denique singulis. Etenim

α) a singulis,

α) supra *§. L. sqq.* iam obseruaui, *singulis* sub excommunicationis fulmine impositam esse obligationem ad denunciandum eos, qui sunt de haeresi suspecti.

β) ab episcopis,

β) Archiepiscopis vel episcopis iniunctum est in *c. 13. X. h. t. vers. adiicimus*, *vt per se vel per archidiaconum suum aut alias honestas & idoneas personas bis aut saltim semel in anno propriam paraeciam, in qua fama fuit haereticos habitare, circumeat, & ibi tres aut plures boni testimonii viros vel etiam (si expedire videbitur) totam viciniam iurare compellat, quod si quos ibidem haereticos sciuerit, vel aliquos occulta conuenticula celebrare, seu a communi conuersatione fidelium vita & moribus dissidentes, eos episcopo studeat indicare.* Adhortatur pontifex in sequentibus singulos *episcopos*, vt ad haec efficaciter exequenda per dioeceses suas diligenter inuigilent, si canonicam velint effugere vltionem.

sub grauiori poena,

Si quis enim, addit, *episcopus super expurgando de sua dioecesi haereticae prauitatis fermento negligens fuerit vel remissus, cum id certis indiciis apparuerit, & ab episcopali officio deponatur, & in locum ipsius alter substituatur idoneus, qui VELIT & POSSIT haereticam confundere prauitatem.* Tam grauis poena imminet episcopis mitioribus, tolerantiae principiis imbutis, qui non sunt tolerandi sed abiiciendi, cum sedes episcopalis ex principiis aulae Romanae *persecutores*, non *pastores lenes mitesque* desideret, quamuis hos tantum suo ouili CHRISTVS praeponendos iusserit.

γ) inquirendi sunt haeretici ab inquisitoribus, ab Innocentio III. institutis,

§. CXXV. Quia vero episcopi segnius forsan curiae Romanae desiderium & impetum in *haereticos* sequebantur, diffidentibus a *fide Romana* contra votum pontificis nimis indulgentes, γ) *inquisitores haereticae prauitatis* INNOCENTII III. autoritate & instituto constituti sunt in qualibet prouincia, qui in conquirendis & exstirpandis haereticis omnem impenderent operam. DOMINICVM huius noui muneris, omnem

omnem crudelitatem superantis, primum autorem & inuentorem fuisse antiquitates memorant, quem ad hoc institutum, atrox & inhumanum ingenium, quo natura eum armauerat, sine dubio traxit permouitque, vt plenius & per varia temporum interualla ostendit monstrauitque LIMBORCH. *in histor. inquis. lib. 1. c. 11.* Ineptit prorsus TORREBLANCA *de magia lib. 3. c. 2.* & cum eo CORTIADA *decis. 30. n. 1.* asserentes, CHRISTVM fuisse primum inquisitorem legis euangelicæ: huic successisse apostolos, ipsisque inquisitorum iurisdictionem in *caussis fidei* datam fuisse: his successisse episcopos, ordinarios inquisitores generales in suis dioecesibus &c. quæ omnia magis irrisione quam refutatione digna. Promouit magnopere hoc *institutum nouum sanguinarium* FRIDERICI II. *constitutio contra hæreticos* Albigenses & Valdenses (de quibus infra agendum) edita apud PETRVM DE VINEIS *in Friderici II. epist. p. 173. sq.* & GOLDASTVM *tom. I. constit. imper. p. 295.* quam ad suggestionem curiæ Romanæ Paduæ anno 1222. publicauit, atque in ea inter alia hæc constituit: *Præterea quicunque hæretici reperti fuerint in ciuitatibus, oppidis seu locis imperii per INQVISITORES aliquos AB APOSTOLICA SEDE DATOS & alios catholicæ fidei Zelatores, ii, qui iurisdictionem ibidem habuerint, ad inquisitorum & aliorum catholicorum virorum insinuationem eos capere teneantur, & eos captos arctius custodire, donec per censuram ecclesiasticam damnatos damnabili morte perimant.* Hunc in finem *prædicatores* & *Minores pro fidei negotio in partibus imperii contra hæreticos deputatos* speciali *protectione* munit, singulisque de meliori commendat, quippe quibus datum erat, vt crucem contra *Albigenses* prædicarent, vt itidem infra tradendum. Hæc cum duobus aliis constitutionibus, a prædictis autoribus relatis, pergrata curiæ Romanæ, sanguinem sitienti, fuit, vt BONIFACIVS VIII. eas non potuerit non laudare & approbare in *c. 18. h. t. in 6.* & rursus earum confirmationem repetere MARTINVS V. anno 1418. apud HARDVIN. *tom. VIII. concil. p. 923. seqq.* quamuis ne sic quidem FRIDERICVS perfidiam huius curiæ potuerit frangere, aut animum pontificis feruidum & implacabilem placare. Prouidentia tamen diuina factum est, ne hoc tribunal sanguinarium in *Germania* erectum fuerit, quæ gloria Hispaniæ & Portugalliæ præter Italiam tantum relicta, vti de Hispaniæ tribunalibus specialibus refert, eorumque formam enarrat CORTIADA *cit. decis. 30. n. 8. sqq.*

a Friderico II. promotis.

§. CXXVI.

Qui coniunctim cum episcopo agunt.

§. CXXVI. Interim hoc *inquisitorum* officium *episcopos* non liberat ab obligatione inquirendi: de eodem facto possunt cum illis *communiter* vel *diuisim* procedere, vt simul sententiam ferant *c. 17. h. t. in 6.* quamuis in Hispania obtinuerint inquisitores, vt *priuatiue* hæreticos persequantur, teste CORTIADA *decis. cit. n. 24.* Si plures sunt delegati inquisitores, possunt itidem *simul* vel *separatim* vel *singulariter* procedere, *c. 11. eod.* non tamen contra episcopos, nisi in literis commissionis apostolicæ, quod hoc possint, contineatur expresse. *c. 16. h. t. in 6.* Interim ne negotium inquisitionis vllo modo impediatur aut remoretur, cautum est in *c. 10. h. t. in 6.* ne per mortem pontificis, qui commisit, delegatio exspiret, sed tam in incœptis quam in non cœptis causis *in fauorem fidei*, qui quæuis irregularia postulat, perduret officium. Quin etiam, *ne negotium fidei, quod summe priuilegiatum existit*, per occupationes alias impediatur, prohibitum est pestis hæreticæ inquisitoribus a sede apostolica deputatis in *c. 8. h. t. in 6.* ne *diuinationibus* aut *sortilegiis* (nisi *haresin* saperent manifeste,) se intromittant, sed talia exercentes relinquant suis iudicibus puniendos. Quæuis alia crimina intacta relinquere debent, exstirpationi hæreseos vnice intenti, vt nec de quæstionibus *vsurarum* motis sese intromittere debeant iuxta *cit. c. vers. de quæstionibus* ne nimia occupatione disrumpantur sanguinem christianum sitientes, & quæuis ad *hæresin* trahentes. Quodsi præterea, quæ in *bullario magno* circa *officium* huius inquisitionis sanguinariæ constituta sunt, referre vellem, ex singulorum pontificum decretis ad hodierna vsque tempora, finem dicendorum reperire non possem, adeoque ab his me temperabo. Id tantum paucis monebo, omnes & quascunque personas in quauis dignitate constitutas, etiam *proreges & rectores prouinciarum* atque regionum generales atque prouinciales, persecutioni *inquisitorum ordinariorum* expositos esse, & ab ea tantum liberatos papam, nuncios, episcopos, alios inquisitores atque reges & principes laicos, teste CORTIADA *decis. 30. n. 14. 15. 18. 19. 20. 21.* In Hispania hodie *generalem inquisitorem* ipse Rex eligit, qui in curia regia habet supremum inquisitionis tribunal, cui præsidet. Hic nominat & constituit *prouinciales inquisitores*, referente CORTIADA *cit. l. n. 9.* qui tamen declaratum hæreticum demum brachio seculari tradunt, consulto *inquisitore generali* eiusque supremo senatu, EODEM monente *c. l. n. 38.* adeoque liquet inde, in Hispania multum a prisca forma, qua pontifex eos *extra ordinem* pro re nata delegabat nominabatque, recedi, postquam *tribunal ordinarium* ibidem erectum est.

quorum officium morte pontificis non exspirat,

vt tamen ad alia crimina non extendatur,

subsunt his inquisitoribus omnes personæ indistincte,

Generalis inquisitor in Hispania; prouinciales,

est. De reliquis huius senatus ministris distincte agit LIMBORCH. *cit. tr. lib. 2. c. 2. sqq.*

§. CXXVII. Praeterea quoque δ) *principes* atque *magistratus* locorum constituti sunt suo modo vindices haereticorum, illisque iniunctum sub seuerissimis poenis, vt eiiciant, expellant, atque funditus exstirpent hos, quos clerici tolerare nequeunt. Generatim in *c. 8. X. h. t.* sub *anathemate* prohibitum est, ne quis in domo vel in terra sua tenere aut fauere aut cum haereticis commercium exercere praesumat. Speciatim vero (a) FRIDERICVS II. *in constitut. III.* apud PETRVM DE VINEIS *p. 218.* & GOLDASTVM *cit. l.* edixit, *vt potestates & consules seu rectores, quibuscunque fungantur officiis, pro defensione fidei praestent publice iuramentum, quod de terris iurisdictioni suae subiectis vniuersos haereticos ab ecclesia denotatos bona fide pro viribus exterminare velint. Si vero,* post pauca addit, *dominus temporalis requisitus & monitus ab ecclesia terram suam purgare neglexerit ab haeretica prauitate: post annum a tempore monitionis elapsum terram suam exponimus a catholicis occupandam, qui eam exterminatis haereticis absque vlla contradictione possideant, & in fidei puritate conseruent.* Iam LVCIVS III. in *c. 9. X. h. t.* viam ad hanc methodum parauerat, atque edixerat, comites, barones, rectores, & consules ciuitatum iuramento constringendos esse, quod fideliter & efficaciter, cum ab episcopis requisiti fuerint, ecclesiam contra haereticos & eorum complices adiuturi sint *bona fide iuxta officium & posse suum*, sub poena priuationis omnium bonorum & excommunicationis. Idem confirmauerat INNOCENTIVS III. in *c. 13. vers. moneantur. X. h. t.* hocque fulmen addiderat, quod si facta excommunicatione satisfacere contemserint seculares, intra annum hoc significari debeat summo pontifici, *vt ex tunc ipse vasallos ab eorum fidelitate denunciet absolutos & terram exponat catholicis occupandam, qui eam exterminatis haereticis absque vlla contradictione possideant.* Haec sunt illa curiae Romanae portenta, quae regustauit ad verbum FRIDERICVS II. in allata *constitut. III.* & praeterea reliqua de *credentibus* & *fautoribus* inde depromsit. Hanc ipsam sanctionem BONIFACIVS VIII. in *c. 18. h. t. in 6.* repetiit & roborauit prolixioribus verborum syrmatibus, simul tamen prohibuit, ne potestates seculares de hoc crimine cognoscerent, *cum mere sit ecclesiasticum.* Haec obligatio (b) etiam imposita est praesidentibus regimini alicuius regni vel prouinciae, licet sint *excommunicati* & *de facto* tantum & non *de iure* iurisdictionem habeant, quamuis in aliis causis nihil quicquam iis concessum vel permissum sit. *c. 6. h. t. in 6.* Praeterea (c) statuta ciuita-

δ) Principes & magistratus quoque conquirere debent haereticos.

quod confirmauit Fridericus II.

sub graui poena.

Haec obligatio etiam illos stringit, qui de facto imperium tenent.

statuta in contrarium abolita.

uitatum vel cuiuscunque loci, per quæ negotium inquisitionis hæreticæ prauitatis directe vel indirecte (ne in eo libere procedi valeat) impediri contigerit, vel quomodolibet retardari, nullius firmitatis declarata sunt, quippe quæ diœcesano loci exhibenda & reuocanda, *c. 9. h. t. in 6.* adeoque in hunc censum omnes leges publicæ, etiam fundamentales, venire debent, si *ius canonicum* præualet.

Eandem doctrinam protestantibus attribuit Bossuet.

§. CXXVIII. Hac ratione officium magistratuum principumque instruit ius canonicum pro exstirpandis hæreticis. Vtrum apud protestantes eadem ludatur fabula, eademque doctrina inculcetur, altioris indaginis est quæstio. IACOBVS BENIGNVS BOSSVETTVS *dans l' histoire des variations des eglises protestantes tom. II. lib. 10. §. 56. p. 47.* non dubitauit asserere, protestantes cum catholicis hoc in articulo consentire & armare suos principes etiam ad exstirpandos hæreticos. Ait: *Luther & Calvin ont fait des livres exprés pour etablir sur ce point le droit & le devoir du magistrat. Calvin en vint à la pratique contre Servet & contre Valentin Gentil. Melancton en approuva la conduite par vne lettre, qu' il lui ecrivit sur ce sujet. La discipline de nos Reformez permet aussi le recours au bras seculier en certains cas; & on trouve parmi les articles de la discipline de l' eglise de Geneve, que les ministres doivent deferer au magistrat les incorrigibles, qui meprissent les peines spirituelles, & en particulier ceux, qui enseignent de nouveaux dogmes sans distinction. Et encore aujourd' huy celui de tous les autres Calvinistes, qui reproche sur ce sujet le plus aigrement à l' eglise Romaine la cruauté de sa doctrine, en demeure d' accord dans le fonds, puis qu' il permet l' exercice de la puissance du glaive dans les matieres de la religion & de la conscience: chose aussi, qui ne peut être revoquée en doute sans enerver & comme estropier la puissance publique; de sorte qu' il n' y a point d' illusion plus dangereuse, que de donner la souffrance pour vn caractere de vraie eglise, & je ne connois parmi les Chrestiens que les Sociniens & les Anabaptistes, qui s' opposent à cette doctrine.* Concludit denique, doctrinam hanc certam, sed moderationem æque necessariam esse.

Iurius in modo tantum discrimen constituit.

§. CXXIX. Forsan ergo tantum in *modo* & *gradu* differentia intercedit inter ecclesiam Romanam & protestantium, vt hæc tantum abhorreat ab *immani* contra hæreticos *processu* ecclesiæ Romanæ, in oppressione autem hæreticorum per magistratum secularem facienda conueniat. Id sine dubio intendit PETRVS IVRIVS in tr. quem inscripsit *le tableau du Socinianisme* anno 1690. edito, eiusque *epist. VIII.* quæ de *opprimendis hæreticis* agit. In *art. IV. p. 434.* hanc format

quæ-

quæstionem: *an magistratus, cum possit & commodum fuerit, autoritatem suam interponere debeat ad extirpandam hæresin & idololatriam, non quidem per viuicomburia, sed tollendo docendi licentiam & eiiciendo contrauenientes, item destruendo Idolorum templa & vsurpando omnia remedia, quibus vera iuuatur religio?* Hanc intrepide affirmat, & tum argumentis variis exornat, tum ab obiectionibus liberat, insimulque ostendit, veram esse ex mente ipsius sententiam BOSSVETTI. Viuicomburium tantum reprobat, & forsan etiam alias pœnas duriores; admittit ceteras afflictiones, oppressiones, persecutiones hæreticorum pro *adiuuanda vera religione*, quam *reformatam* esse edicit. Imo, vt status controuersiæ docet, contra *catholicos* imprimis armat magistratum, quamuis ita patienter ferre debeat, vt eodem iure catholici contra reformatos vtantur. Nolo referre eius argumenta, quæ repetere tædet.

§. CXXX. Anno sequente 1691. prodiit: *Abregé de la doctrine de la tolerance ciuile*, quæ directo contrariam doctrinam continet, adeoque ostendit, non omnium reformatorum mentem a *tolerantia vniuersali* esse alienam. Censet vero autor, 1) tali hæreticorum oppressione non promoueri gloriam Dei, nec Zelo illo exstingui hæreses; vnicam vero, quæ tuto eligi possit, ad gloriam nominis diuini in conuertendis hæreticis promouendam viam esse instructionem piam, & exemplum morum proborum: 2) vtilius esse, si errores in notitiam populi veniant & solide refutentur, quam si violenta eorum exstirpatio instituatur: 3) naturam religionis postulare, vt non alio modo quam *instructione* & *persuasione* formari debeat, *coactionem* autem nihil proficere, atque euangelio contumeliosam esse: 4) Salutem hominum non periclitari, sed potius promoueri, si errantes pacifice tolerantur, neque ab his contagionem metuendam esse adhibitis legitimis instructionis mediis: 5) salutem quoque proximi talem exigere tolerantiam. His præmissis IVRII *epistolam VIII.* sub censuram vocat, & varia alia argumenta ad illustrationem huius sententiæ adfert. Ipsemet IVRIVS præterea iam anno 1683. ediderat tractatum, cui titulus: *Histoire du Calvinisme & celle du papisme mises en parallele*, in cuius *P. IV. c. 11.* causam hanc itidem egit, & hoc modo rationes subduxit: *Si les heresies sont capitales, & vont à la ruine des plus Augustes mysteres de la religion, le magistrat y doit apporter des remedes plus forts.* Addit: *il y a bien de difference entre donner la mort à vn heretique, & l'empecher de répandre le poison de son heresie dons vn pais. Vn prince.* Chrê-

Dissentiunt alii Iurii sententiam reprobantes.

Iurii repetita doctrina.

Chrêtien ne peut faire le premier selon les loix de l' evangile, mais il est obligé de faire le dernier. Il doit imposer silence à un heretique, luy defendre de dogmatiser sur de peines, & si l' heretique viole cette defense, il peut être puni tres-legitimement non plus comme heretique, mais comme violateur des ordres & des loix du Souverain. Pœnam, sub qua silentium hæreticis imponere debeat, non determinat, adeoque relinquit arbitrio principis. Quid si ergo sub pœna *mortis* vel *carceris perpetui* iis, ne dogmata sua spargerent, prohibuerit? plectendi sunt pœna mortis vel carceris perpetui, non ob *hæresin*, sed ob *violatam legem*. Parum vero solatii ita adfertur hæretico, cui pereundum est, quæcunque causa mortis quæratur, quo ipso incaute sæuiit in propria viscera, parumque principiis protestantium profuit. Hac de causa aduersarium nactus est Romanæ ecclesiæ addictum, anno 1684. sub nomine ficto LEON DE GVITONNIERE, cuius verum nomen esse creditur N. A. DE VERSE in tr. *le protestant pacifique, ou traité de la paix de l' eglise contre Monsieur Iurieu*, in quo ex propriis principiis ipsum iugulare videtur, articulos, in quibus dissentiunt catholici a Reformatis, ita extenuando, vt decretum de silentio imponendo hæreticis eos stringere non videatur. Simulat, se patronum *tolerantiæ vniuersalis* esse, sed anguem sub herba latere facile quilibet credit, qui totum libellum sedula euoluerit mente. Interim nimius IVRII feruor contra *hæreticos* ansam dedit Autori, vt eius dogma admodum audax hoc modo exagitare potuerit.

admodum periculosa, denuo impugnata.

§. CXXXI. Qui *Augustanæ confessioni inuariatæ* addicti sunt, olim a principio tolerantiæ vtplurimum fuisse alienos, acta contra *crypto-caluinistas* & *Reformatos* docent, adeo vt in tractatibus pacis Osnabrugensis Elector Saxoniæ ex suggestionibus suorum theologorum crediderit, his *pacem religiosam* esse denegandam. Nec generatim affirmare audeo, alios territoriorum theologos fuisse liberaliores in præstanda dissentientibus tolerantia, paucis quibusdam exceptis, quorum causam nuper admodum tuitus est Anonymus in tract. Germanico von der Rechtmäßigkeit, Nothwendigkeit und Nutzbarkeit der Toleranz und Gewissens-Freyheit, in quo recensuit varios de hoc argumento tractatus, de quibus infra *membro V.* plenior agendi locus erit. Plura hac de re iam attuli *tom. II. in diss. prælim.* simulque alios moderatiores theologos & ICtos, nostrorum præsertim temporum laudaui. Quæ si considero, BOSSVETTVS *generatim* affirmare haud potuit, protestantes in articulo de coërcendis & eiiciendis hæreticis cum Ro-

Lutheranorum doctrina antiqua, recentior. Bossuettus redarguitur.

Romana ecclesia conuenire; id enim aliter non potuit præstare, quam ostendendo, confessionem nostram in hoc articulo conuenire cum iure canonico. *Priuata* quorundam *doctrina* vniuersalem ecclesiæ non inuoluit sententiam.

§. CXXXII. Denique non tantum per viam *inquisitionis* & *processus criminalis* contra quoscunque hæreticos, cuiuscunque dignitatis fuerint, agendum, sed etiam (ε) bella contra eos, si resistant, excitanda, arma sumenda, classicum canendum. Desiderare hoc creditur ratio rei Romanæ, quæ non amplius *præsidio diuino* se tueri potuit, sed quia formam *Monarchiæ vniuersalis* induit, posterioribus seculis contra hæreticos, tanquam huius monarchiæ hostes, ad arma & militiam huius seculi, vt loquuntur, confugit. Olim militia clericorum *spiritualis* erat: preces & lacrymæ dicebantur arma ecclesiæ: hæc *vis Deo grata* dicebatur, quæ coniunctis precibus exercebatur: omnis resistentia damnata, improbata, exesse ab ecclesia iussa, teste TERTVLLIANO *in apolog. c. 37. & 39.* Ast *militans ecclesia Romana* ab his principiis prorsus desciuit, faciemque aliam induit, postquam statum suum mutauit pristinum, *politicumque* assumsit. Hic sine *armis* defendi nequit: opus fuit militibus, ducibus belli contra hæreticos, apparatu instructissimo atque sollicitatoribus, qui principes, gentes, populosque sedi Romanæ addictos ad prælia contra hæreticos vocarent, iisque, qui tali bello succumberent, remissionem omnium peccatorum promitterent plus quam liberaliter. Ante omnia hic *articulus fidei* generatim inculcari debuit regibus & imperatoribus quibuscunque, eos esse primario constitutos & obligatos ad defendendam armis ecclesiam. *c. f. D. 96.* Etenim ex hypothesi falsa iuris canonici ecclesiasticæ religionis inimicos etiam armis esse coërcendos, indubitatum esse creditur, *c. 48. C. 23. q. 4.* quod quies *ecclesiæ* seu *hierarchiæ* sit quies rerumpublicarum. *c. 4. C. 23. q. 5.* *Magis enim christianum regitur & propagatur imperium, dum ECCLESIASTICO STATVI per omnem terram consulitur, quam cum in parte quacunque terrarum pro temporali salute pugnatur*, vt e FVLGENTIO censuit *concil. Aquisgran. C. 3. c. 2.* Hanc doctrinam sedulo inculcauit LEO pontifex imperatori LEONI, & in hæc verba rescripsit *epist. 75. cum clementiam tuam dominus tanta sacramenti sui illuminatione ditauerit: debes incunctanter aduertere, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed MAXIME AD ECCLESIÆ PRÆSIDIVM esse collatam.*

Bella contra hæreticos indicit ius canonicum,

contra praxin primitiuæ ecclesiæ,

Inde quilibet imperans obligatus esse dicitur ad eradicandos hæreticos,

§. CXXXIII. Quæ cum ita sint, BELLARMINO iudice *lib. 3. de membr. milit. eccles. c. 18.* manifestum esse creditur, obligari quemlibet imperantem, ad eradicandos a fide Romana dissentientes, grauissimeque errasse Germanos, qui *libertatem conscientiæ* & *pacem religiosam* dissentientibus indulserunt, quod hi armis potius exstirpandi fuissent. Id iam dudum decretis conciliorum inculcatum, traditumque est, vt vel *c. 27. concil. Lateran. III. de anno 1179.* apud HARDVIN. *tom. VI. P. 2. p. 1685.* docet his verbis: *cunctis fidelibus in remissionem peccatorum iniungimus, vt tantis cladibus se viriliter opponant, & contra eos* (hæreticos) *armis populum christianum tueantur. - - Qui autem in vera pœnitentia ibi decesserint, & peccatorum indulgentiam & fructum mercedis æternæ se non dubitent percepturos. Nos autem de misericordia DEI, & beatorum apostolorum Petri & Pauli auctoritate confisi fidelibus Christianis, qui contra eos arma susceperint, & ad episcoporum seu aliorum prælatorum consilium, ad eos decertando expugnandos biennium de pœnitentia iniuncta relaxamus. - - Illos autem, qui admonitioni episcoporum in huiusmodi parte parere contemserint, a perceptione corporis & sanguinis Domini* (quæ eo tempore haud disiuncta erant vniuersaliter) *iubemus fieri alienos. Interim vero eos, qui ardore fidei ad eos expugnandum laborem iustum assumserint, sicut eos, qui sepulcrum dominicum visitant, sub ecclesiæ defensione recipimus, & ab vniuersis inquietationibus tam in rebus quam in personis statuimus manere securos.* Tam insigni prœmio mactandi & sollicitandi erant *fideles* h. e. curiæ Romanæ dediti, ad prœlia & *bella domini*, vt per merum fucum vocata sunt, contra hæreticos, quorum clades inter *opera meritoria* credulis esse debet.

ex conciliorum decretis.

Bella etiam mouenda contra eos,

prœmio bellantibus promisso.

Huc olim faciebant prædicationes crucis.

§. CXXXIV. Huc quoque directi sunt *sermones* & *prædicationes crucis* monachorum, qui pererrare orbem Christianum, & fideles ad arma hæreticis inferenda excitare iubentur. Ita enim in *concil. Lateran. IV. c. 3.* de anno 1215. sub INNOCENTIO III. apud HARDVIN. *tom. VII. concil. p. 29.* & RAYMVNDVM *in c. 13. vers. Catholici X. h. t.* cautum: *catholici, qui crucis assumto charactere ad hæreticorum exterminium se accinxerint, illa gaudeant indulgentia, illoque sancto priuilegio sint muniti, quod accedentibus in terræ sanctæ subsidium conceditur.* Ita etiam LEO exercitui Francorum scripsisse dicitur in *c. 9. C. 23. q. 8. omni timore & terrore deposito contra inimicos sanctæ fidei & aduersarios omnium religionum agere vtiliter studete. Nouit enim omnipotens, si quilibet vestrum morietur, quod pro veritate fidei & saluatione patriæ ac defen-*

fensione christianorum mortuus est, & ideo præmium cæleste ab eo consequetur.

§. CXXXIV. Quæ pontifex edicto publico sanciuerat, in effectum deduci curauit contra *Albigenses* & *Valdenses*, contra quos INNOCENTIVS III. inprimis remedia, quæ ex *c. 13. X. h. t.* in *praecedentibus §§.* adducta sunt, in *concilio Lateranensi IV.* proposuerat, & decreto ecclesiastico publicauerat, vt docet VSSERIVS *de christian. eccles. in occident. contin. success. c. 9. p. 259.* Contra hos *cruciatas expeditiones*, ad *terram sanctam* expugnandam primitus introductas, admodum vtiles esse credidit, adeoque prædicatores ad crucem vbique prædicandam emisit. Ipse INNOCENTIVS III. de eo hoc perhibet testimonium apud AVGVSTINVM in *collect. IV. antiq. decret. tit. de haeret. p. 785. quantum ecclesia laborauerit per prædicatores & cruce signatos ad exterminandos hæreticos & Ruptuarias de prouincia Narbon. & partibus sibi vicinis, totus pene orbis cognoscit, & quidem per DEI gratiam & sollicitudinem vestram valde perfecit, cum exterminatis vtrisque terra ipsa in fide catholica & pace fraterna iam salubriter gubernetur.* Id vero circa annum 1208. factum fuisse, testis est ROBERTVS Altissiodorensis *in chronol. ad ann. 1208.* memoratque, ODONE episcopo Parisiensi *suggerente & satagente actum fuisse, vt dominus Papa principes & populos per Gallias concitaret ad debellandam Albigensium hæreticorum perfidiam, qui sæpius attentati, nullatenus gladio verbi DEI poterant expugnari.* Optimum sane argumentum pro *causa Albigensium*, qui si *verbo diuino* contraria docuissent, facile ex hoc ipso conuinci potuissent. Sed quod mirandum, *gladius verbi DEI* nihil efficere poterat, ideo forsan, quod contra eos deficeret, magisque causam eorum propugnaret, quam oppugnaret. Pergit vero ROBERTVS: *Literis itaque domini Papæ longe lateque directis, peccatorum remissione & pœnitentiarum absolutione concessa, innumerabilis multitudo fidelium concitatur: & NOVO MORE CRVCIS se signo consignant in pectore, contra fidei desertores, ZELO FIDEI se armantes.* Ad *nouum morem* hæc expeditio refertur, quæ hactenus duntaxat contra *infideles*, terram S. inhabitantes, vsurpata fuerat, & adhuc ancipiti fortuna continuabatur.

Hæc remedia contra Albigenses & Valdenses in vsum deducta.

Contra quos Innocentius III. crucem prædicari iussit.

Quod Albigensium causam magis defendit quam destruxit. armis licet contra illos sumtis,

§. CXXXVI. Noui huius moris præcipuus artifex erat INNOCENTIVS III. promotor vero ODO episcopus Parisiensis, qui & ipse se *cruce* contra Albigenses signauerat, & in *Christi negotio se nobiliter habuerat*, vt ait PETRVS VALLIS SARNENSIS in *histor. Albigens.* apud

Odo Parisiensis episcopus huius expeditionis promotor.

apud GERARD. DUBOIS *tom. II. histor. Paris. eccles. p. 248. in f.* quamuis hoc ipso anno, quo hanc in Albigenses flammam concitauerat, decesserit, teste GVILIELMO de NANGIS in *chron. ad ann. 1208.* apud D' ACHERIUM *tom. III. spicil. p. 23. nouiss. edit.* Ipse GVILIELMVS de NANGIS *cit. l.* de hac expeditione ita loquitur: INNOCENTIVS *papa misit in Franciam Galonem S. Mariæ in portu Diaconum Cardinalem, iuris peritum, bonis moribus adornatum, & ecclesiarum visitatorem diligentissimum, mandans & præcipiens Regi Franciæ Philippo, & cunctis regni principibus, vt cum exercitu magno tanquam viri catholici terram Tolosanam & Albigensium atque Narbonensium cum aliis adiacentibus inuaderent, & omnes hæreticos, qui eos occupauerant, exstirparent, & si forte in via & in bello contra eos facto morerentur, ab ipso Papa de omnibus peccatis A DIE NATIVITATIS suæ contractis, de quibus confessi essent, absoluebantur.* Tam insignis erat Papæ liberalitas, vt contra Albigenses militantes ab omnibus peccatis, *a die natiuitatis suæ contractis*, creduli absoluerentur, quo hamo ad quæuis facinora audenda facile eo tempore induci poterant curiæ Romanæ addicti. Conf. IO. IPERIUS *in chron. S. Bertini* apud MARTENIUM & DURANDUM *tom. III. thes. anecdot. p. 693.* AUGUSTINUS CALMETTUS *dans l' histoire eccles. & ciuile de Lorraine tom. II. p. 199.* Assumserat etiam hoc *negotium fidei*, vt vocatur, in se rex Franciæ, eaque de causa WILHELMUS Abricensis episcopus *crucis viuificæ caractere* ipsum insigniuerat, vt ipse scribit apud MARTENIUM & DURAND. *tom. I. thes. anecdot. p. 932.* eique *decimam* bonorum ecclesiasticorum indulserat, omnes illos dirissimæ excommunicationi subiiciens, qui interim regnum Franciæ inuadere ausi fuerint. Inprimis vero ager Tholosanus Albigensibus repletus erat, quos cum non expelleret RAYMUNDUS comes Tholosanus, ipsum vt hæreticorum fautorem, excommunicauit Pontifex & contra hos expeditionem cruce signatorum direxit, quo, duce PHILIPPO Rege Galliæ, eliminarentur.

expeditio in Gallia, sub promissione omnium peccatorum, a Rege Philippo suscepta,

§. CXXXVII. Ipsi *prædicatores crucis* conciones suas solebant claudere hoc notabili epilogo: *ecce videtis, carissimi, quanta est malitia hæreticorum: videtis iterum, quam pie & multis modis piis laborat ecclesia eos reuocare: sed apud tales nihil ista poterunt proficere, imo per potentiam secularem se defendunt. Et ideo sancta mater ecclesia, licet inuita & cum dolore, contra eos conuocat exercitum Christianum. Quicunque igitur habet Zelum fidei, qui vult habere istam magnam indulgentiam, veniat, & accipiat signum crucis, adiungat se militiæ crucifixi.* Vid.

concionatorum formulæ consuetæ,

Vid. VSSERIVS *de christian. eccles. success. in occid. p. 260.* LIMBORCH. *in histor. inquis. lib. I. c. 11.* Verum talem peruersum *fidei Zelum*, talem *militiam crucifixi* ignorat imo improbat doctrina CHRISTI & *apostolorum*, quæ tantum *arma spiritualia* suggerit: *hierarchiæ Romanæ* illa tantum conueniunt, quæ sine *armis* proprie dictis conseruari nequit. Denique supra *§ CXIV.* obseruaui, qua sollicitudine & arte pontifex circa ann. 1222. induxerit FRIDERICVM II imperatorem, vt tres constitutiones contra Albigenses publicaret, *prædicationes crucis* promoueret, atque *gladio temporali*, vt loqui amant, opprimeret, quos gladio *verbi diuini* superare non poterant clerici, quod pessimæ causæ indicium certissimum erat. Quis ergo dubitaret, clericos monachosque esse quoque *milites sagatos*, classicum canentes, & expeditiones facientes, quam militiam detestata est purior ecclesiæ facies, docente ZIEGLERO *de clerico milite.* Hanc ipsam *militiam clericorum sagatam*, recentioribus seculis natam, in compendio delineaui in *præfat. ad tract.* filii secundo-geniti D. CAROLI AVGVSTI BÖHMERI *de iure milit. ecclesiasticorum.*

§. CXXXVIII. Quæ fuerit temeritas paparum in imperatores sibi inuisos, quaue *hæreseos* calumnia eos onerauerint, vt quoscunque regni proceres contra eos armarent, plena manu antiquitates memorant. Furorem perfidiæ Romanæ aliquoties expertus est HENRICVS IV. adeo vt PASCHALIS II. apud HARDVIN. *in coll. concil. tom. VI. P. 2. p. 1771.* ROBERTVM Flandriensium Comitem hoc modo literis seditiosis in prœlia contra Cæsarem vocauerit: *Nec in hac tantum parte* (Cameracensium parochia) *sed vbique cum poteris*, HENRICVM HAERETICORVM CAPVT *&* *eius fautores pro viribus persequaris. Nullum profecto gratius DEO sacrificium offerre poteris, quam si eum impugnes, qui se contra DEVM* (papam) *erexit, qui ecclesiæ DEI regnum auferre conatus, qui in loco sancto Simonis idolum statuit, qui a principibus Dei sanctis apostolis eorumque vicariis de ecclesiæ domo sancti spiritus iudicio expulsus est. Hoc tibi & militibus tuis in remissionem peccatorum & apostolicæ sedis familiaritatem præcipimus, vt his laboribus ac triumphis ad cœlestem Jerusalem, Domino præstante, peruenias.* Leodienses, qui in fide Cæsaris manserant, prolixiori epistola pontificis furorem arguunt, recteque quærunt: *quis pontificum Romanorum vnquam suis decretis autorizauit, vt debeat pontifex GLADIO BELLI in peccantes vti?* Addunt recte, GREGORIVM VII, plane a moribus GREGORII I. degenerantem, *se primum & suo exemplo alios pontifices contra imperatorem accinxisse gladio belli.* Et circa finem: *Solus Hil-*

Similes expeditiones excitatæ contra imperatores curiæ Romanæ inuisos,

vt Henrico IV.

reprobatæ a Leodiensibus.

Hildebrandus Papa vltimam manum ſacris canonibus impoſuit, quem legimus præcepiſſe Mathildi Marchioniſſæ in remiſſionem peccatorum ſuorum, vt debellaret Henricum imperatorem.

item contra Fridericum II.

§. CXXXIX. Similis audacia impia egit pontificem GREGORIVM IX. vt ipſemet contra FRIDERICVM II. ſanguinariam concionem haberet. MVTIVS *in chron. lib. XX.* apud PISTORIVM *tom. II. p. 822. nou. edit. Struu.* de inſania eius hæc memorat: *pontifex cum non haberet aliud, quod opponeret furori Friderici, accepit capita apoſtolorum, & portionem ſanctiſſimæ crucis & in baſilica beati Petri ſtans in edito loco, præſenti populo Romano & clero oſtendit lacrymans & adhortatur populum, oratione affectibus turbatiſſima aduerſus Fridericum, hoſtem principis apoſtolorum, filium Satanæ, ſic enim vocabat; pollicetur præterea fortiter pugnatores aduerſus CANEM HVNC (vt eius verbis vtar) præmia vitæ æternæ & omnium peccatorum plenariam remiſſionem.* Ita quod ſacramentum eccleſiæ *ſanctiſſimum* dicunt, a pontifice in *inſtrumentum nequitiæ* conuerſum eſt, adeo vt nequidem in hoc ſubſiſteret, ſed, teſte EODEM *cit. l.* mitteret legatos per deuia in Germaniam, *qui excommunicationibus & aliis artibus impugnarent imperatorem, daretque plenarias indulgentias arma contra Fridericum ſumentibus.*

Etiam in Amadeum ducem Sabaudiæ.

§. CXL. His artibus nefandis principatum & dominatum in omnes reges & principes ſibi acquiſiuerunt, & expeditiones contra eos, quos de *hæreſi* & *ſchiſmate* inſimularunt, per emiſſarios ſuos excitarunt. Quod nouo NICOLAI V. exemplo, AMADEO duci Sabaudiæ *ſchiſmatis* & *hæreſeos* opprobrium obiicientis, declarabo. Is enim anno 1447. AMADEI *notorii ſchiſmatici hæretici excommunicati & anathematizati* (vt ſunt verba epiſtolæ eius apud D' ACHERIVM *tom. III. ſpicil. p. 774. nouiſſ. edit.*) *terram ac eius fautorum, adhærentum complicum & ſequacium bona confiſcata* donauit CAROLO Francorum regi, adhortaturque eundem & filium ſuum primogenitum, vt *aſſumto crucis ſignaculo* contra AMADEVM & eius ſequaces viriliter ſe accingerent. Pergit vero: *Et vt tam ſalubre negotium in manu forti & robuſta procedat, omnes Chriſti fideles ad hoc FIDEI EXERCITIVM SALVTARE non ſolum piis exhortationibus, ſed etiam ſuperabundantibus gratiis inuocamus.* Promittit denique omnibus, qui ad hoc *ſalutare fidei exercitium* (quod totum quantum *ſanguinarium* & ab eo profectum eſt, qui turbarum & ſeditionum publicarum pater eſt) conuenerunt, *plenam ſuorum peccatorum veniam & vitæ æternæ augmentum.* Plena eſt omnis antiquitas

tiquitas huius nefariæ pestis, quam aluit curia Romana, quæque tot nefandissima in orbe peperit mala, vt in eis referendis vix vnius hominis ætas suffectura sit.

(V.)

De criminali processu contra hæreticos & hæreticidio.

§. CXLI. Ex his, quæ adducta sunt, exploratum manifestumque est, non parcendum esse hæreticis, sed quæuis extrema in eos statuenda. His inprimis annumerandus est *processus criminalis singularis* contra hæreticos, cum durissimo *capitis* supplicio, inprimis INNOCENTII III. ingenio, vt supra dictum, nouissime introductus & a successoribus eius magis magisque in nouam redactus formam, qui omnem superat humanitatem. Antehac constanti doctrina traditum fuerat, ecclesiam non sitire sanguinem: *criminalem processum* a foris ecclesiasticis esse alienissimum; hunc duntaxat iudicio seculari relinquendum. Sed *noua curiæ Romanæ ratio status* noua desiderauit principia, veteremque disciplinam prorsus in exilium egit, vt iam *carceres*, *torturæ* aliaque immania remedia admodum salutaria credita fuerint. Quæ in hoc processu principia plane paradoxa assumta fuerint, iam obseruaui *membro III.* ibique monstra adduxi, quæ *ius canonicum* recentius alit. Loquor autem hic potissimum de *inquisitione Hispana* & *Lusitana*, cuius prima initia recensuit LIMBORCH. *lib.1.hist.inquis. c.24. & 25.* atque *lib. sq.* totam huius tribunalis instructionem exacte retulit, vt eam in compendio hic referre non necesse sit, præsertim cum potiora iuris canonici fundamenta, vnde enata est, iam antea adduxerim. Aliorum scripta *inquisitionem* illustrantia enarrat & potiora eorum capita recenset B. THOMASIVS *in not.* ad LANCELLOTTI *instit. iur. canon. lib. IV. tit.4.p.1911. seqq.* Succincte præterea quædam singularia huius tribunalis tradit ANTONIVS GAVIN. in tr. quem vocat *le passe-par tout de l'eglise Romaine P. 1. c. 4.* ex Anglicano sermone in Gallicum & Germanicum verso, & Autor *de la relation de l'inquisition de Goa*, qui duo autores ex propria scripserunt experientia, & ea, quæ ipsi vel viderunt vel passi sunt, retulerunt. Et quia inquisitio hæc prima, vt dixi, fundamenta iecit in persecutionibus contra Albigenses motis, fata eorum multum ad eius illustrationem faciunt, quæ præter VSSERIVM supra laudatum plenius IACOBVS BASNAGE *dans l'histoire de l'eglise tom. II. lib. XXIV.* inprimis *c.18. seqq.* enarrat.

Inde quoque natus processus criminalis contra hæreticos.

Scriptores inquisitionis doctrinam illustrantes.

Inquisitio hæc noua plerisque inuisa & odiosa.

§. CXLII. Non potuit non tam immane tribunal vniuersale odium excitare, terrorique & hæreticis & orthodoxis, vt vocabantur, esse, vt succincte ostendit FLEVRIVS *tom. XIX. histor. eccl.* ibique *in discurs. prælim. §. 13.* *L'inquisition*, ait, *n' estoit pas seulement odieuse aux heretiques, qu' elle recherchoit & poursuivoit, mais aux catholiques mêmes: aux evêques & aux magistrat, dont elle diminuoit la iurisdiction, & aux particuliers, ausquels se rendoit terrible par la rigueur de sa procedure. - - Enfin quelques pays, aprés avoir reçu d' abord l' inquisition, l' ont rejetté, comme la France, & plusieurs n' ont jamais reçue: sans que la religion Chrestienne y soit moins bien enseignee ou pratiquee, que dans les pays, ou l' inquisition est la plus autorisée.* Adiungit præterea sentinam malorum corruptionumque inde natarum, & recte ita censet: *La fin pour la quelle on a institué l' inquisition est, de purger ou preserver d' heretiques les lieux, ou elle est etablie: mais on a employé, pour peruenir à cette fin, des moyens, qui naturellement produissent l' hypocrisie & l' ignorance. La crainte d' estre denoncé, emprisonné & puni sur vn simple soupçon, dont le fondement sera quelque parole indiscrete, empêsche de parler de ce, qui regarde la religion, de proposer ses doutes, si l' on en a, de faire de questions, & de chercher à s' instruire. Le plus court & le plus sûr est de se taire, ou de parler & d' agir comme les autres, soit qu' on pense de même ou non. Vn pecheur d' habitude, qui ne veut pas quitter sa concubine, ne laisse de faire ses pâques, pour n' estre pas deferé a l' inquisition au bout de l' année, comme suspect d' heresie. Les pays d' inquisition sont les plus fertiles en casuistes relâchés.* Summa barbaries in his regnis, vbi inquisitio regnat: lectio sacrarum literarum in vulgata *suspicionem de hæresi* vehementem operatur. *La lecture*, pergit FLEVRIVS, *est vn des meilleurs moyens de s' instruire; mais elle est difficile en ces pays-la. On n' y trouve l' ecriture sainte qu' en latin non en langue vulgaire, & c' est se rendre suspect de iudaisme, que de l' avoir en Hebreu. Plusieurs bonnes éditions des peres & des autres auteurs ecclesiastiques y sont defenduës, parce qu' elles sont fait par des heretiques ou d' auteurs suspects.* Notat præterea taxatque truncationes & falsificationes librorum in Hispania vsitatas, inquisitioni vnice adscribendas, additque primis ecclesiæ temporibus pastores sollicitos fuisse in instruendis sana doctrina Christianis, *sans pretendre les gouverner par la soumission aveugle, qui est l' effet & la cause de l' ignorance*, vt satis neruose addit. Hæc vero simul docent, ea principia & δούματα, quæ supra

& sentina malorum indicata ex iudicio Fleurii.

supra *de hæresi præsumta* & *singularibus* in materia hæreseos ex *iure canonico* in scenam produxi, in illis regnis prouinciisque potissimum vsum habere, in quibus inquisitio dominatur, in *Gallia* vero atque *Germania* nostra, quæ hoc purgatorium non tolerant, parcius adhiberi posse.

§. CXLIII. Moderatam Galliæ disciplinam FLEVRIVS *in instit. iur. eccles.* a Dn. GRVBERO in latinam linguam versis *P. III. c. 10. §. 5.* hoc delineat modo: *Alia Francis sedet sententia, persuasis ad vlciscenda crimina ecclesiastica, cum episcoporum sufficiat autoritas, opus non esse delegatis extra ordinem, qui ad vltimum in tribunal ordinarium abire possent. Nam verendum est, ne homines, alienæ iurisdictionis administri, mandati regulas migrent, culpasque atque suspiciones augeant exaggerentque, vt sit, quod agant. Porro inconcinnum est, vt in terris, in quibus per duo secula hæretici non tolerantur, quotidie hæretici vel apostatæ inuenti puniantur. Præterea metus ille hypocritas quidem; at vere Christianos non facict. Seueritas vtilis est reprimendis nascentibus hæresibus; sed si omni tempore atque omni loco ad præscriptum legum stricte adhibetur, sacra nostra exosa reddit, efficitque, vt iustitiæ obtentu maxima mala patrentur. Haud postrema pars libertatis ecclesiæ Gallicanæ in eo posita est, quod has nouas leges & hæc noua tribunalia, quæ nihil cum indole veteris ecclesiæ commune habent, procul habuimus.* Enimuero si hæc *tribunalia noua*, hæ *nouæ leges*, vt recte NOSTER censet, nihil commune cum *indole veteris ecclesiæ* habent, nec cum ea aliquid commune habebunt *tribunalia ordinaria episcoporum*, criminaliter contra hæreticos procedentium. Damnauit purior ecclesia hæreses, præcauitque *solerti instructione* Christianorum, ne in cœtus fidelium irreperent. Alienos a se iussit esse hæreticos ecclesia purior, ab omni alia persecutione *ciuili* vel *criminali* abstinens, a qua Gallia non abstinet, vti modus hæreticos conuertendi per *armatam militiam cruentasque* tot hominum *cædes* recentioribus temporibus demonstrauit. Hæc *inquisitio militaris* & *armata* æque barbara est, ac quidem *Hispanica*, nisi quod *perpetua* non fuerit, vt tota Galliæ libertas in eo consistat potissimum, quod *peregrina tribunalia*, terrorem singulis incutientia, ferre non potuerint. Quod ad *Germaniam* attinet, ægre itidem hæc tulit *inquisitorum* processum, illis plane intolerabilem, vt diutius, reformatione inprimis subsequente, hic subsistere, & eorum audaciam, omnibus prorsus inuisam, ferre amplius non potuerit. Circa annum 1233. inquisitores inusitata prorsus crudelitate iam processerant, contra

Franciæ disciplina moderatior a Fleurio laudata.

cum epicrisi,

status inquisitionis in Germania.

tra hæreticos, vt non potuerint non singulis graues esse. Ita enim ALBERICVS *in chron. ad cit. ann. 1233. p. 543. per Alemanniam facta est tanta haereticorum combustio, quod non possit numerus comprehendi.* Inde vero illæ lacrymæ: inde odia, motus, turbæ. *Horum enim accusatio,* ait ALBERICVS *cit. l. paulatim cœpit ascendere a rusticis ad burgenses honorabiles & eorum vxores, inde ad castellanos & nobiles, & in fine ad Comites prope & longe positos.* Illustrabo hoc specialius verbis AVGVSTINI CALMETTI *dans l'histoire ecclef. & civile de Lorraine tom. II. lib. 23. §. 60. p. 251. Les tristes executions* (contra hæreticos scilicet) *rendirent l'inquisition & les inquisiteurs odieux aux peuples d'Allemagne; mais ce qui les irrita davantage, surtout la noblesse & les ecclesiastiques, c'est qu'an. 1233. on commença a traduire devant ce redoutable tribunal indifferemment des prêtres, des Moines, des Religieuses, des Gentils hommes; ce qui causa des grands troubles dans les pays; les vns prenant par compassion ou par interet le parti des accusez; les autres se portant par vn esprit de vengeance, à accuser les ennemis, quoi*

Seculo XIII. *que très innocens.* Ipse inquisitor, magister CONRARDVS vel CONRADVS de MARBORG, in vnice agebat, vt in inquisitionem deductos vel adigeret ad mentiendum, vel vt contumaces rogo imponeret. *Magister,* ait ALBERICVS, *nulli quantumuis altæ personæ locum dedit legitimæ defensionis, nec etiam confiteri proprio sacerdoti, sed accusatum oportuit confiteri, se hæreticum esse, buffonem tactum, pallidum virum, & huiusmodi monstra diffidentiæ pacis in osculo salutasse: taliter quidam catholici abiudicati maluerunt innocentes cremari & saluari, quam mentiri de crimine turpissimo, cuius non erant conscii, & supplicium promereri, quibus ipse magister martyrium promittebat: alii infirmi potius elegerunt mentiri quam comburi, quibus tamen oportuit scolas nominare, & respondebant: nescio quem accusem: dicite mihi omnia, de quibus suspicionem habetis, cumque proponeretur de comite Seinensi, de comite Aneberg, de comitissa de Loz, respondebat euadere volens: illi ita rei sunt vt ego fui, & sic frater fratrem, vxor virum, dominus seruum accusauit, alii dabant pretia tonsuratis, vt docerent modum euadendi, & facta est a seculis inaudita.* Id tantam vesaniam, autoritate Papæ, qui tam illimitatam potestatem pro conseruanda regni ecclesiastici potentia inquisitoribus dederat, dilapsi sunt inquisitores, & processu, ab omni ratione & iure alieno, suspectos quoscunque de hæresi persecuti sunt, vt facile inde liqueat, vnde factum fuerit, vt tot monstra magiæ imaginariæ & cerebrinæ eo tempore audita, & per aliquot secula magorum omnia plena esse creditum fuerit. *Magi* quo-

que

que *hæreticis* & *apoſtatis* regulariter annumerati, & ita inquiſitio tam portentoſa & horrida contra *ſuſpectos de magia* quoque inſtituta, vt frater fratrem, maritus vxorem, dominus ſeruum, vicinus vicinum in eandem traxerint, quo de ſociis & conſciis criminis torti eo facilius euaderent vlteriores torturæ gradus. Hoc malum diutiſſime afflixit Germaniam æque ac inquiſitio hæreticæ prauitatis, præſertim quia hæc *fratribus ignorantiæ* committi ſolebat.

§. CXLIV. Sub ipſis *reformationis primordiis* adhuc furore & *terrore inquiſitorum* omnia in Germania plena erant, nec mutatio vlla facta. IOAN. TETZELII *ordinis prædicat.* ac *hæreticæ prauitatis inquiſitoris* clamores inepti contra LVTHERVM notiſſimi ſunt, quibus ſe admodum turpiter dedit, & nil niſi rogum in ore habuit. IACOBVS HOCHSTRATANVS per *Germaniam ſuperiorem* tunc *inquiſitoris* officium exercebat, nihil inultum relinquens, quod ad barbariem in *ſcholis* & *ſuperſtitionem* in eccleſia conſeruandam facere poſſet. Bellum cum REVCHLINO ICto & conſiliario Cæſareo initum ob reductum ſtudium Græcæ & Hebraicæ linguarum ſatis indicat, quanta inquiſitores ſollicitudine id vnice egerint, vt omnium rerum ignorantia per *fratres ignorantiæ* monachos in poſterum promoueretur, his ad rogum condemnatis, qui aliquid innouare auſi fuerint. Inde vero iræ, indignationes, odia monachorum in REVCHLINVM, clamantium: *Noua, noua ſtudia, iudæorum res, ſuſpectæ, periculoſæ!* vt plenius refert von der HARDT *in hiſtor. liter. reform. P. II. p. 6. ſqq.* quamuis monaſticarum doctrinarum feces iam pleriſque ſordeſcere cœperint, ſolidiora ſitienti animo expetentes, quod vel *epiſtolæ obſcurorum virorum*, quibus HOCHSTRATI & *ſodalium* barbaries atro carbone notatur, indicant. Inquiſitor hic, vulgo Ketzermeiſter, vt ſemet ipſum in literis paſſim vocauit HOCHSTRATVS, viſis LVTHERI theſibus aliiſque ſcriptis, papatum Romanum impugnantibus, admodum commotus fuit, vt eum *hæreſeos* publice in ſcriptis accuſaret, rogoque addiceret. In LVTHERI *Scheda contra Hochſtratanum* apud Dn. LÖSCHERVM *tom. II. act. & document. reformat. p. 323.* ingenium hominis ita depingitur: *Sanguinaria ſua lingua ad cædem & fraternam perniciem anhelans, monet optimum pontificem Leonem X, vt non agnino & Chriſtiano, ſed Leonino & furiali animo exſurgat. Dignus plane vir, qui inquirat hæreticos, & exhortetur pontifices, facturus ex pontificibus hominibus beſtias, ex Chriſtianis hæreticos. Nouum genus inquiſitorum tormentorum.* Tenebræ, quibus inuoluta tunc erant ſtudia, mox irritarunt crabrones, vt his, qui eas diſpel-

Tempore reformationis, Tezelio, & Hochſtrato inquiſitoribus,

dispellere laborarent, dicam scriberent, & inquisitioni subiiciendos censerent, vt praxis horum temporum inquirendi, ab illa, quam *§. antec.* retuli, haud fuerit diuersa. Idoneum de veritate rei testimonium perhibet scriptum quoddam Satyricum anno 1519. editum, quo praxis inquisitorum illius temporis more admodum iocoso adumbrata, & stylo *obscurorum virorum* exposita est, cuius iam *§. LXX.* mentio iniecta est. Insertum est postea hoc scriptum anno 1553. collectioni Basileensi sub titulo: *Eusebius captiuus siue modus procedendi in curia Romana contra Lutheranos per* HIERONYMVM MARIVM (Massarium, medicum) editæ, & editioni nouæ ORTVINI GRATII *fasciculi rerum expetendarum & fugiendarum* ab EDVARDO BROWNE procuratæ, vt indicant *Acta eruditorum de anno 1722. p. 477.* quanquam tituli huius libelli admodum varient. Dn. D. LÖSCHERVS *tom. III. act. & docum. reform. p. 1004.* duas admodum editiones adducit, quarum altera hunc titulum præ se fert: *modus inquirendi hæreticos, ad vsum Romanæ curiæ ad S. Prieratem & Hochstratanum cum præfatione Logumeni & Lodibrii Atenensis.* Hic proxime accedit ad titulum, quem ex *schedis Spalatinianis* excerpsit Dn. KAPPIVS, Vir clarissimus, eiusque mihi beneuole copiam fecit, huius tenoris: *Regulæ XII. ex arte inquirendi hæreticos fratris Logumeni ordinis prædic. MD XIX.* Ipsæ regulæ in *compendio* in *Spalatinianis* hoc referuntur modo:

mores inquisitorum horridi.

Scripto satyrico anno 1519. expressi.

REGVLA I. Orandum est, vt actus inquirendi incipiat, proficiat & perficiat.

REGVLA II. Papam errare est impossibile, rationibus nouis & firmissimis omnium.

REGVLA III. Oportet inquisitorem esse certum, se non posse errare.

REGVLA IV. Docet hæreticum confusibiliter esse comburendum.

REGVLA V. Inquisitoris est, se exasperare.

REGVLA VI. Doctores sunt dimittendi esse doctores.

REGVLA VII. Curandum est inquisitori, vt hæreticus comburatur, ne cum confusione cesset ab officio.

REGVLA VIII. Præstat inquisitorem esse ex ordine sanctissimorum prædicatorum.

REGVLA IX. Enitendum est inquisitoribus, vt per missos in diuersas partes fratres suos principes prouocent ad indignationem contra miserum inquisitum, fratribusque ad Ararim combustis iniuriam factam.

REGV-

REGVLA X. Multos nunc legere antiquos doctores & probare inquisitores, vere esse magistros hæreticorum, quia hæretici sunt, & hæreticos faciunt.

REGVLA XI. Hæreticum non admittendum esse ad respondendum, nisi promittat, ecclesiam sanctam sequi, habendumque in eo respectum ad consuetudinem Romanæ curiæ, quæ & mater & magistra ecclesiarum & domina terrarum.

REGVLA XII. Fugienda est inquisitori sancta scriptura, hæreticum comburendum, eiusque mortem non esse commendandam neque pro eo orandum. Scribique de Ioanne Reuchlino, combustoresque esse doctiores combustis. Cumque sanctis, Hieronymo & Augustino, diuum Paulum, si hodie viueret, vix ignem euasurum.

Subiectum his regulis in SPALATINI *schedis*, propria eiusdem manu exaratis, erat hoc epiphonema: *Ita se nostri seculi mores habent*, certissimo indicio, ridendo verum dictum fuisse, vtut IACOBVS QVETIFIVS & IACOBVS ECHARDVS ordin. prædicat. sodales *in scriptor. ordin. prædicat. recensitis notisque historicis & criticis illustratis p. 58.* hunc libellum non nisi scommata in ecclesiam catholicam, summum pontificem, cardinales, tribunal inquisitionis, & eiusdem ministros spirare censuerint, aliter forsan iudicaturi, si *seculi barbari tenebras monasticas*, sine præiudicio, sedulo examinassent iudicio. Opusculum ipsum *in fine huius tomi* referam. Ex eo duntaxat hic adferre placet, quæ de IOANNE REVCHLINO in *regula XII.* adducuntur: *Sed & Ioannes Reuchlin si permisissent principes inquiri de articulo fidei in ecclesiam sanctam: non tantum libri sui sed ipse quoque fuisset combustus. In quo maximam gloriam inquisitores fuissent consecuti, quod talem virum tam doctum combusissent. Quia semper combustores sunt doctiores combustis, vt patet in coquo & lignis, quæ ipse comburit. Nunc autem quia de articulo in articulum per scripturas & rationes fuit examinatus: non est mirum, quod cum gloria fuit liberatus. Quia ars inquirendi non fuit cum eo seruata: est enim impossibile, quod hodie aliquis conuincatur hæreticus, si articuli eius examinentur ad sanctam scripturam. Sed si examinentur ad sanctam ecclesiam, hic non est, quod euadat.* Post nonnulla pergit: *Quare ergo credo, si sanctus Hieron. & August. hodie venirent, aut etiam ipse Apostolus Paulus, vix euaderent ignem, tam excellentes sunt inquisitores in ingeniis. Quod intelligo ex vno facto nouissimo. Quia si potuerunt inuenire, quod Ioannes Reuchlin esset hæreticus, quia dixit, humanitatem Christi comparari posse habitui laicali & meretricio: quomodo effugere potuisset apostolus Paulus, qui non hu-*

cuius specimen exhibetur.

manitatem Christi, sed ipsum Christum filium Dei dicit non modo velatum maledicto & peccato, sed maledictum & peccatum factum esse ab ipso Deomet. Bene tibi, Paule, quod vixisti illo tempore, quando non erant subtilia ista ingenia. Dedit DEVS tandem his malis extremis finem, reformatione pleniori, magnis licet sub contradictionibus, insecuta & adeo corroborata, vt *inquisitorum officium* fere exaruerit.

Inquisitionis feruor admodum per monachos promotus.

§. CXLV. Sed iuuabit, reliqua, quæ ad historiam *inquisitionis cruentissimæ*, cuius *furorem* & *barbariem* paulo plenius descripsi, pertinent, paucis annectere. Ipsos *inquisitionis* natales deberi INNOCENTIO III, aliquoties iam obseruaui. Huius sanguinarium calorem in eradicandis Albigensibus excitarunt promoueruntque DOMINICVS & FRANCISCVS, cum discipulis suis vbique debellantes hæreticos. Cum vero hi *iurisdictione* eo tempore destituerentur, & magis *delatorum* quam *iudicum* spartam tuerentur; INNOCENTIVS III. delegabat cum amplissimo imperio & potestate anno 1198. RAYRENIVM & GVIDONEM, inquisitores, quorum instructionem refert RAYNALDVS *ad ann. 1198. n. 37.*

per concilium Lateran.

Acta *concilii Lateranensis IV.* supra relata, magnum robur attulerunt ad inquisitionum feruorem: *prædicatores* vero in excitandis magistratibus contra hæreticos & *prædicatione crucis* strenui atque solertissimi fuere.

per Fridericum II.

FRIDERICVS II., persecutionibus papalibus nimium quantum vexatus, paulo post anno 1222. tria edicta contra hæreticos promulgauit, *inquisitoresque* h. e. *prædicatores* protectione publica muniuit, ne fautor hæreticorum videretur.

per concilium Tolosanum,

Nec minus *concilium Tolosanum* ab HARDVIN. *in coll. concil. tom. VII. p. 176. sq.* relatum, & *anno 1229.* celebratum, nouis & insolitis prorsus regulis processum contra hæreticos instruxit, ac *inquisitionis* æstum auxit.

per Innocentium IV.

INNOCENTIVS IV. a moribus prædecessorum suorum haud declinauit, atque *Dominicanos Franciscanosque*, qui ecclesiæ Romanæ hoc in negotio vtilissimam operam nauare credebantur, eximia ornauit autoritate, magistratibus vbique iniungens, vt apparitores conducerent, a quibus hæretici capi, in carceres detrudi, atque bonis priuari possent, vt docet eius bulla *anno 1252.* publicata. Ex Italia subito penetrauit in alia regna, & inprimis

per Raymundum de Peniafort,

instinctu compilatoris nostri, RAYMVNDI de PENIAFORT, in Aragoniam anno 1233. migrauit, vt vel ex hoc *sanguinario specimine* eius *sanctitas* fucata diiudicari queat, si *sancti* sunt vocandi, qui nil nisi *sanguinem hæreticorum* sitiunt.

per Ferdinandum catholicum,

Sed FERDINANDVS Catholicus demum anno 1483. opus dudum inchoatum, nondum tamen satis perfectum, in Hispania exædificauit, atque sub *autoritate papali* erexit supremo

prema inquiſitionum *tribunalia ordinaria*, quorum ſupremo præſidet *inquiſitor generalis* a papa confirmandus, qui ſingularum prouinciarum inquiſitores viciſſim nominat regia autoritate. Luſitania mox idem tribunal recepit & cum CAROLVS V. in *Belgio* illud exſtruere & PHILIPPVS II. in effectum deducere conaretur, ingentes motus excitauit, vt ſuccincte traditur in ESPENII *iure eccl. P. III. tit. 4. c. 2. §. 49. ſeqq.* de quo egregio tractatu recte iudicat LVDOVICVS ELLIES DVPIN *in methodo ſtudii theologici recte inſtituenda. c. 29. p. 277.* quod ex Autoribus ad ius canonicum *nullum melius neque conſummatius, quam hoc opus extet.* Tandem in Belgio adeo per *inquiſitionem* violenter introductam res infeliciter ceſſit, vt Belgis libertatem pepererit, & vel hoc exemplo liqueat, conſilia aulæ Romanæ, nil niſi atrocitatem ſpirantia, rebuspublicis regibusque noxia ſemper fuiſſe atque periculoſa.

§. CXLVI. Ipſum proceſſum *inquiſitionis* in compendio refert FLEVRIVS *in inſtit. iur. eccleſ. P. III. c. 10.* prolixius vero CALDERINVS *de Hæreticis*, NICOLAVS EYMERICVS *in director. inquiſit.* cum *commentar.* FRANCISCI PEGNAE. Idem PEGNA quoque *inſtructionem* ſeu *praxin inquiſitorum* cum annotationibus CARENAE 1669. edidit, cui iungendus eſt alius eiusdem CARENAE tractatus *de officio ſanctiſſimæ inquiſit. & modo procedendi in cauſis fidei*, item SALELLES *de tribunal. ſanct. inquiſit.* BORDONVS *de tribunali ſacro in cauſis fidei.* LVDOVICVS A PARAMO *de origine & progreſſu officii ſeu inquiſitionis eiusque dignitate & vtilitate* ſpeciatim commentatus eſt, ipſas vero *cauſas hæreſium*, quatenus in iudiciis tractari debeant, plenius excuſſit SCACCIA *de iudiciis in cauſis ciuil. criminal. & hæretical.* Præterea FERMOSINVS *pro tribunali S. officii inquiſitionis Valliſoletanæ* defenſionem tanquam *promotor fiſcalis* conſcripſit, eamque tractatui *de iudic. & foro compet.* adiecit, in qua primario de *exemtione miniſtrorum & familiarum inquiſitionis* agit. Atque hi Autores ſtrenue quidem *cauſam inquiſitionis* agunt, & iura tribunalium horum, prout conſtituta ſunt, explicant; aſt ſi *moralitatem inquiſitionis* ſimul ſub cenſuram vocant, id agunt, vt omnem ejuraſſe rationem, ſenſumque *veræ religionis* & *pietatis* depoſuiſſe prorſus videantur. CHRISTVM primum inquiſitorem conſtituunt, discipulosque eius pariter atrocitati vacaſſe cenſent, nec alium *de officio Saluatoris* & *Apoſtolico munere* ſibi formant conceptum, quam quod *Tyrannorum* ſanguinariorum more egerint: CHRISTVS vero tantum in hunc finem venerit, non vt homines ſaluaret, ſed vt perderet, inquiſitionibus vexaret, & terrore ſeruili

Autores de proceſſu inquiſitionis.

Omni iudicio deſtituti.

ad cœcum obſequium clericorum adigeret, vt CORTIADA *deciſ. 30. ab init.* ex horum mente iudicat, imprimis vero TORREBLANCA *de magia lib. 3. c. 2. n. 29. ſeqq.* audacter & ſine vlla hæſitatione aſſerere non erubuit.

Perſecutiones hæreticorum iam ſeculo IV. enatæ,

§. CXLVII. Longa & inueterata eſt hæc iniuria, quam exercuit *eccleſia*, ſeu cleri maioris dominatus & curiæ Romanæ immenſa ambitio erga hæreticos, non demum cum INNOCENTIO III. nata. Mox *perſecutiones* criminales ortæ, quo *brachii ſecularis* præſidium episcopis patuit. Hoc CONSTANTINVS vel inuitus ſuppeditare debuit digladiantibus orthodoxis cum Arianis, qui fere totum orientem in bella inteſtina traxerant, vt quos amor CHRISTI conglutinare debuiſſet, hi diuiſione facta in mutua odia & hoſtiles accuſationes conſpirarent. Formula *fidei* in conciliis ſemel determinata, & lege publica promulgata fundabat accuſationes, & diſſentientium eiectiones: hæc armabat imperatores ad leges duriſſimas atroceſque ferendas: hæc *hæreſin* ſeu diſſenſum in rebus fidei formulariæ more inaudito ad claſſem *criminum* trahebat, erigebatque inſolitum tribunal in *conſcientias* ſubditorum: hæc *libertatem religionis* tollebat, quam contra gentiles in Chriſtianos ſæuientes

vt docent leges codicis,

propugnauerunt grauiter. Docent hoc ipſum leges in vtroque *codice* & *Theodoſiano* & *repetitæ prælectionis* contra hæreticos latæ, quibus hæretici proſcripti & eiecti vel aliis duriſſimis calamitatibus ſubiecti

quarum ſumma capita referuntur,

atque extorres iudicati ſunt. Coitiones ſacrorum cauſa iis interdictæ ſub pœna exilii: *l. 14. l. 16. l. 45. l. 51. & 58. C. Theod. de hæret.* magiſtratibus vbique id negotii datum, vt cœtus eorum diſſiparent ſub amiſſione dignitatis: *l. 48. C. Theod. eod.* habitacula, in quibus conuenere, more gentili fiſco addicta: *l. 3. 4. 8. 12. 21. 30. 33. 34. C. Theod. eod.* ipſi hæretici infamia notati: *l. 1. in f. C. de ſumm. trinit. & fid.* a dignitatibus remoti: *l. 9. l. 42. 48. 58. C. Theod. h. t.* ex ſedibus ſuis, vrbibus atque prouinciis quandoque eiecti: *l. 13. ſqq. l. 18. 20. 29. 62. 65. C. Theod. h. t.* denique vſu plerorumque iurium communium priuati, vt ſupra iam paſſim obſeruatum eſt.

Ignota tamen hæreticidia.

§. CXLVIII. Nondum tamen furor perſecutionis eo proceſſerat, vt ſupplicium *capitis* hereticis fuiſſet impoſitum, quamuis ſemina eius ſparſa fuiſſe conſtet, quæ tandem tot funeſta *hæreticidia*

quorum iacta fundamenta,

pepererunt. ARIO in concilio Nicæno condemnato, mox teſte SOCRATE *lib. I. H. E. c. 9.* ſupplicium de libris eius ſumtum ex edicto imperatoris, *capitiſque ſupplicium* his minitatum, qui eos occultaſſe deprehenſi ſunt. *Illud etiam denuncio*, adiicit imperator, *quod ſi quis librum ab*

ab Ario compositum occultasse deprehensus sit, nec eum statim oblatum igne combusserit, MORTIS POENAM subibit. Simul atque enim in hoc facinore fuerit deprehensus, CAPITALI SVPPLICIO ferietur, quod etiam SOZOMENVS *lib. 1. c. 21.* repetit. Nunquam tam trucem legem tulisset imperator in hoc concilo, nisi Episcoporum suggestionibus ad hoc inductus fuisset. Occultantibus librum Arii *capitale supplicium* minitatum, quod crederent patres, his minis aboleri posse funestam eius doctrinam. Enim vero non alii, quam ARII sectatores, hunc librum occultare potuere, & sic *per indirectum* hæresis in hoc casu vltimo mulctata supplicio. Repetiit ARCADIVS anno 398. in *l. 34. C. Theod. de hæret.* hoc supplicium contra *Eunomianorum* & *Montanistarum* librorum occultatores seu conscriptores, quod *crimen noxiorum codicum & malefícii crimine conscriptorum retentorumque* contraxerint, capitis pœna plectendum. Tractus quoque iam *capitalis supplicii terror* ad eos, qui hæreticorum coitiones in suis ædibus permiserint. Etenim anno 399. Eunomianis in *l. 36. C. Theod. h. t.* iniunctum, vt a conuenticulis abstinerent; addita hac comminatione, vt *fundi procurator vel domus vrbanæ villicus, in quibus profana mysteria fuerint celebrata, vltimo supplicio feriantur.*

α) a Constantino, β) ab Arcadio,

§. CXLIX. Tandem etiam seculo IV. iam quibusdam hæreticis *pœna capitalis* legibus latis dictata. Varia sectarum genera inter Manichæos enata erant, vt docet *l. 7. C. Theod. h. t.* inter quæ speciatim notantur in *l. 9. C. Theod. h. t. Encratitæ, Saccofori* & *Hydroparastatæ:* hos *summo supplicio & inexpiabili pœna* THEODOSIVS M. *iubet affligi.* Dirigit porro mandatum ad præfectum prætorio FLORVM: *sublimitas itaque tua det inquisitores, aperiat forum, iudices denunciatoresque sine inuidia delationis accipiat, nemo præscriptione communi exordium accusationis huius refringat.* Hoc modo *publici denunciatores* seu *accusatores* sunt constituti ad eruendos prædictos hæreticos & a vinculo *inscriptionis* liberati; vltimum autem supplicium ipsis hæreticis nominatis minitatum. Pariter anno 398. ARCADIVS simile supplicium constituit in *Eunomianos clericos,* & *domorum possessores,* in quibus populum ad sacra collegerunt. Additur vero: *Si vero in qualibet, post publicatam solenniter iussionem, vrbe deprehensi aut aliquam celebrandæ superstitionis gratia ingressi domum probabuntur, & ipsi, ademtis bonis, VLTIMA ANIMADVERSIONE plectantur.* Nouum hic rursus occurrit exemplum *pœnæ capitalis* in clericos certæ hæresi

γ) a Theodosio, certis sectis vltimum supplicium minitante,

addictos, quamuis inde minime colligi queat, *de omni hæresi* vel omnibus sectæ prædictæ addictis vltimum sumtum supplicium. Simile supplicium statutum in eos, qui sanctum baptisma in eis iterabant, qui ad ecclesiam reuertebantur, quorum insignis in Africa secta erat ex CYPRIANI institutione enata & sedulo propagata, cuius ingens in ecclesia erat autoritas. Nihilominus tamen, quod ecclesia Romana eam doctrinam ex *traditione antiqua*, ad quam prouocabat STEPHANVS Episcopus Romanus, teste EVSEBIO *lib. VII. H. E. c. 2.* improbauerat, imperatores quoque legibus suis eidem dicam scripserunt, & quidem rursus sub *poena capitali*, quæ ab HONORIO & THEODOSIO anno 413. dictata est, vt docet *l. 2. C. ne sanct. baptisma iteret.* nisi forsan lectio eiusdem deprauata fuerit, quod infra *§. 157.* examinabo.

Leges tamen hæ durissimæ magis terrendi causa latæ.

§. CL. Vidimus auspicia *sanguinarii iudicii* hæreticos quosdam, in *terrorem*, vt credere par est, instituti magis, quam vt iudices stricte leges has atrociores & ingenio mitissimo imperatorum minus conuenientes in vsum deducerent. Neque enim quodam exemplo constat, ante PRISCILLIANVM supplicium vltimum de vllo hæretico aut librorum hæreticorum occultatore sumtum fuisse. Feruor hæreticorum, qui doctrinas suas publice spargebant, & summa cum audacia orthodoxis contradicebant, tales acerbissimas leges imperatoribus extorsit, vt earum *terrore* ad minimum *publicam audaciam* compescerent, & motus ex doctrinarum discrepantia ortos sedarent, pacemque publicam admodum conquassatam restituerent. Non defuisset frequentissima occasio eas in vsum deducendi, si imperatorum intentio huc directa fuisset, vt *sanguinaria iudicia* contra *Eunomianos* & *Manichæos*, & Arii librorum occultatores exercerentur. Errantium in *fide* vbique insignis copia, a quibus vix impetrari potuit, vt libros sectæ suæ sponte ad concremandum obtulerint, & ab omnibus coitionibus abstinuerint, licet vltimum supplicium his minitatum fuerit, qui libros Arii aliorumque occultassent, ædesque suas ad coitiones sacras commodassent. Impune vero hinc inde hæreticos conuenisse, negari nequit, præsertim cum ipsa aula imperatorum huiusmodi sectis infectis referta esset. Sub imperio THEODOSII M. Ariani adhuc ingenti supererant numero, & liberius in vnum conuenientes de DEO deque eius substantia differebant, fideique fautores in aula habebant, testibus SOZOMENO *lib. VII. c. 6.* & SOCRATE *lib. V. c. 10.* Ipse imperator omnium religionum sectas vnire sedulo studuit, *formulasque fidei* vt sibi traderen-

Sine intentione eas exequendi,

quod ex circumstantiis ostenditur

rentur imperauit præcipuis sectæ capitibus, quibus acceptis, imperator approbauit formulam fidei Nicænæ, ceterasque discerpsit, atque mox anno 383. contra recedentes ab hac formula leges tulit, nominatim *l. 11. & 12. C. Theod. de haeret.* His omnis coitio hæreticis seuerissime prohibita; creandorum sacerdotum ius ademtum: ædes, quibus conuenticula sua instituebant, fisco addictæ, magistratibusque locorum iniunctum sub grauissima pœna, ne coitiones hæreticorum tolerarent impune.

§. CLI. Hæ vero leges magis ad *terrorem* quam ad *vsum* latæ fuerunt. Testis est SOZOMENVS *lib. VII. c. 12. in f.* ita disserens: *Ceterum imperator lege lata praecepit, ne haeretici collectas agerent, neue de fide docerent, neue episcopos aut alios ordinarent: vtque alii quidem vrbibus & agris pellerentur: alii vero notarentur infamia, nec ius aequum ciuitatis cum reliquis ciuibus possiderent. Et graues quidem pœnas legibus suis adscripsit: haud quaquam tamen executioni mandauit. Neque enim punire subditos sed TERRERE tantummodo studebat: vt idem cum ipso de diuinitate sentirent. Nam & illos laudabat, qui sua sponte conuerterentur.* Mentem tum historici tum imperatoris optime & neruose designat FLESCHIERIVS dans *l' histoire de Theodose le grand lib. III. §. 26. p. 310. sq.* aitque: *Il falloit vne autorité comme de la sienne, pour reprimer cette secte si rebelle, si étenduë, & si imperieuse. Mais quelque vigueur qu' il eust, il conserua toujours beaucoup de bonté. Il epouvanta les heretiques sans les punir. Il les retint dans l' obeissance, sans exiger des conuersions forcées, & laissant a Dieu a toucher leurs cœurs par sa grace, il se contenta de les abbatre par le peu de cas, qu' il faisoit d' eux, ou de les attirer par les graces, qu' il fit a tous ceux, qui rentrerent dans communion; & n' en vint jamais aux menaces, qu' aprés avoir tenté les voyes de la douceur.* Hac prudentia temperarunt imperatores rigorem legum contra hæreticos latarum, vt magis *terrorem* incuterent, quam malo adficerent hæreticos, multo minus ergo *supplicium capitis* de quoquam sumtum. Orthodoxis, zelo rectæ fidei ad iniqua consilia tractis, hæc modestia vix probari poterat, vt obseruat FLESCHIERIVS *cit. l.* inquiens: *cette douceur fit souvent de la peine aux catholiques, qui PAR VN ZELE PRÆCIPITE vouloient toujours, qu' on exterminast leurs aduersaires*, quamuis tali zelo intempestiuo & religioni christianæ prorsus aduerso haud facile abrepti sint imperatores mitioris ingenii.

& testimonio Sozomeni,

imprimis supplicium capitis executioni nunquam datum.

§. CLII.

Maximus imperator id primum exercuit, contra Priscillianum, de hæresi magis quam de criminibus veris accusatum, ab accusatoribus nequissimis, Ithacio imprimis, supplicium hoc avertere studuit Episcopus Martinus.

§. CLII. Tandem vero sub principe Tyranno, pestis illa, quæ exacto anno millesimo totum peragrauit infecitque orbem, infelici facinore prorupit, & *hæreticidiorum* vsum legitimauit. Spectaculum hoc nefandum editum est anno 387. iussu MAXIMI tyranni, quamuis alii ad annum præcedentem id referre soleant, teste SAMVELE BASNAGIO *in annal. ad ann. 386. §. 11.* Hic inuasor imperii, postquam intra Britannias sumserat imperium & oppidum Treuirorum victor ingressus fuerat, mox ab episcopo ITHACIO, infensissimo PRISCILLIANI hoste, accepit preces plenas in hunc ac socios eius *inuidiæ* atque *criminum.* His permotus imperator, hæreticos deduci ad *synodum Burdegalensem* iussit; Priscillianus vero, ne ab episcopis audiretur, ad principem prouocauit. *Permissum id*, ait SVLPITIVS SEVERVS *lib. 2. histor. sacræ c. 49. in f. nostrorum inconstantia, qui aut sententiam in refragantem ferre debuerant, aut si sibi ipsi suspecti habebantur, aliis episcopis audientiam reseruare, non causam imperatori de tam MANIFESTIS CRIMINIBVS referre.* Ast si tam *manifesta crimina*, vt SVLPITIVS censet, commisit cum sociis PRISCILLIANVS, quod vix credibile est, nulla ratio adfuisset, censendi episcopos, quod *criminum causam* ad principem detulerint. Enimuero de *hæresi* magis agebatur, quam de *veris criminibus*, quibus hostes PRISCILLIANVM quidem onerabant, sed forsan pro more plura in eius interitum disseminabant commenta, quæ omnem superant fidem. Omnes itaque, quos causa inuoluerat, ad regem deducti. Secuti etiam accusatores IDACIVS & ITHACIVS episcopi: *quorum studium*, ait SVLPITIVS *cit. l. c. 50. in expugnandis hæreticis non reprehenderem, si non studio vincendi plusquam oportuit, errassent.* Quam audaci quoque ingenio Ithacius accusator præditus fuerit, colligi potest ex hoc SVLPITII iudicio: *certe Ithacium nihil pensi, nihil sancti habuisse, definio. Fuit enim audax, loquax, impudens, sumtuosus, ventri & gulæ plus impertiens. Hic stultitiæ eo processerat, vt omnes etiam sanctos viros, quibus aut studium lectionis inerat, aut propositum erat certare ieiuniis, tanquam Priscilliani socios aut discipulos in crimen arcesseret.* MARTINVS episcopus insolentiam & vindictæ studium hominis videns, *non desinebat increpare* ITHACIVM, *vt ab accusatione desisteret:* MAXIMVM *orare, vt sanguine infelicium abstineret: satis superque sufficere, vt episcopali sententia hæretici iudicati ecclesiis pellerentur: nouum esse & inauditum nefas, vt CAVSAM ECCLESIÆ iudex seculi iudicaret.* Nouerat MARTINVS, in *errore & dissensu circa fidem* publicum crimen nullum concurrere. Si præterea alia *crimina vera* commisisset, quæ ei

ITHA-

ITHACIVS imputasse videtur, non potuisset a S. MARTINO hoc negotium ad *ecclesiæ causas* referri. *Religionis*, *sectæ*, & *fidei* tantum agebatur negotium, in quo *iudicium seculi* incompetens credebatur, *cognitioni episcopali* vnice assertum atque vindicatum, solaque *eiectione* ex prisca disciplina castigandum. Nihilominus refert SVLPITIVS, PRISCILLIANVM *conuictum malesicii nec diffitentem*, *obscœnis se studuisse doctrinis*, *nocturnos etiam turpium feminarum egisse conuentus*, *nudumque orare solitum*, capitis fuisse damnatum. Tria ipsi crimini data sunt, 1) quod *obscœnis studuerit doctrinis*; in quo vero hæ doctrinæ constiterint, non additur, quia *hæreses* fuere, non *crimina*: 2) quod *nocturnos turpium feminarum egerit conuentus*, quod rursus nimis generale est, nec, in quo *crimen* latuerit, & an *capitale* fuerit, indigitat: 3) quod *nudus orare solitus* fuerit, quod factum *impudicum*, capitale autem vel aliud *crimen publicum* non erat, adeoque quæuis imputata ad *hæresin*, non proprie ad *crimina capitalia*, referri poterant.

quod causa religionis vertetur, non criminum publicorum.

§. CLIII. Horrebant proinde episcopi integriores hoc *sanguinis iudicium*, accusatorumque nequitiam damnabant. Etenim I) MARTINVS principem orabat, *vt sanguine infelicium abstineret*, adeo vt, quoad vsque Treuiris fuit, *dilata sit cognitio*, *imo a* MAXIMO *elicuerit sponsionem*, *nihil cruentum in reos constituendum. Sed postea imperator per Magnum & Rufum episcopos deprauatus*, *& a mitioribus consiliis deflexus*, *causam Præfecto Euodio permisit*, *viro acri & seuero*, vt ait SVLPITIVS *cit. l.* (II) AMBROSIVM reformidasse hoc *iudicium criminale*, ipsemet non obscure innuit in *epist.* 72. Hic an. 387. missus a VALENTINIANO legatus ad Treuirorum vrbem venit, ab episcopis tamen, *qui aliquos deuios licet a fide ad necem petebant*, abstinuit, vnde liquet, episcopos fuisse, qui Priscillianum eiusque socios ad mortem petierant, ITHACIVM scilicet, IDACIVM, MAGNVM, RVFVM, ceteros. (III) Ipse præterea gentilis Rhetor PACATVS *in paneg.*, quem, deuicto MAXIMO, ad THEODOSIVM M. habuit, & IO. SCHEFFERVS commentario illustrauit, huius farinæ episcopos sanguinarios & delatores atro carbone notauit, &, *fuit enim*, ait, *fuit & hoc delatorum genus*, *qui nominibus antistites*, *reuera autem satellites atque adeo CARNIFICES*, *non contenti auitis euoluisse patrimoniis*, *calumniabantur in sanguinem & vitas premebant reorum iam pauperum. Quin etiam cum in iudiciis capitalibus astitissent*, *cum gemitus & tormenta miserorum auribus & luminibus hausissent*, *cum lictorum arma*, *cum damnatorum frena tractassent*, *pollutas pœnali manus contactu ad sacra referebant*, *& ceremonias*, *quas incestauerant*

Martinus improbauit hoc supplicium, cum Ambrosio & Pacato Rhetore gentili.

Ithacii pudor ob condemnatum Priscillianum.

rant mentibus, etiam corporibus inquinabant. Hac de causa (IV) *Ithacius videns*, ait SVLPITIVS *lib. 2. c. 51. quam inuidiosum sibi apud episcopos foret, si accusato etiam postremis rerum capitalium iudiciis astitisset, (etenim iterari iudicium necesse erat) subtrahit se cognitioni frustra, callido iam scelere perfecto.* Tandem PRISCILLIANVS capitis damnatus est vnaque cum eo *Felicissimus & Armonius, item Latronianus & Euchrocia.*

Noua persecutio sanguinaria in alios hæreticos Hispanos,

§. CLIV. Neque hic substitit furor horum episcoporum, sed latius euagatus est. Congregati erant episcopi apud Treuiros, edito hoc spectaculo, & imperatorem sollicitauerant, vt hæreticos in Hispaniis deprehensos occideret. *Et iam*, ait SVLPITIVS *in dial. 3. c. 11. pridie imperator EX EORVM SENTENTIA decreuerat, tribunos summa potestate armatos ad Hispanias mittere, qui hæreticos inquirerent, deprehensis vitam & bona adimerent.* Sed episcopo MARTINO aduentanti *illa præcipua cura, ne tribuni cum iure gladiorum ad Hispanias mitterentur; pia enim erat sollicitudo Martino, vt non solum Christianos, qui sub illa erant occasione vexandi, sed ipsos etiam hæreticos liberaret.* Hoc vt obtineret a MAXIMO, spopondit, se episcopis apud Treuiros congregatis communicaturum, a quibus ob cædem PRISCILLIANI & sociorum eius abstinuerat, atque ita tandem *hæreticidia* plura auertit.

quam auertit Martinus.

Inde iudicia capitalia cessarunt;

§. CLV. Quod igitur AMBROSIO, MARTINO aliisque episcopis purioribus horrori fuisset, vltimum in hæreticos statuere supplicium, sine dubio effecit, vt in *morem* non abiret *vniuersalem*, interficere hæreticos, prout quidam hæreticorum mastyges optauerant. Reliquas tamen calamitates, persecutiones, pœnasque, hæreticis inflictas, suffragio suo probabant plerique patrum, a *mortis supplicio* tantum alieni, exceptis paucis, persecutiones quascunque damnantibus. His ipse AVGVSTINVS ab initio accensendus erat, sobrie existimans, supplicia nulla religioni statuenda esse. Verum contentiones, quas cum *Donatistis* longo tempore exercuit, adeo mentem eius obnubilarunt, vt *supplicia hæreticorum non-capitalia* non amplius reformidaret, sed laudaret, vt *tom. II. diss. prælim. §. 23.* iam obseruaui. Hac doctrina *leges pœnales* admodum promouit, a *sanguine hæreticorum* tamen abstinendum duxit, quod ex prisca christianorum disciplina patres *capitalibus suppliciis* vt plurimum dicam scriberent generaliter.

non aliæ persecutiones,

quas ab initio Augustinus improbabat,

sed paulo post mentem mutauit,

& magistratus tantum a sanguinario iudicio dehortatus est,

§. CLVI. Quidam magistratus plus iusto seueriores fuisse videntur in Donatistas, ei extrema quæuis intentantes, quos a sanguinario proposito auertere studuit AVGVSTINVS. Hac de causa DVLCITIO

tom.

tom. II. epist. 204. edit. Paris. p. 765. anno 414. in hæc verba scripsit: *quod ibi dixisti: noueritis, vos debitæ neci dandos, putauerunt, sicut eorum rescripta indicant, hoc te fuisse comminatum, quod tum illos apprehensos fueras occisurus, non intelligentes de illa nece, quam ipsi sibi volunt ingerere, te locutum. Non enim tu in eos ius gladii vllis legibus accepisti, aut imperialibus constitutis, quorum tibi iniuncta est executio, hoc præceptum est, vt necentur.* Deficiebant adhuc eo tempore tales leges durissimæ in Donatistas, quæ *supplicium capitis* de iis sumendum esse decernerent. Ad MARCELLINVM *epist. 139. ibidem p. 419.* scribens pariter dissuadet supplicium mortis: *pœna sane illorum, quamuis de tantis sceleribus confessorum, rogo te, vt præter supplicium mortis sit, & propter conscientiam nostram & propter catholicam mansuetudinem commendandam.* ob defectum legum,

§. CLVII. Idem in sequentibus quoque vrget, simulque innuit, propter *hæresin* non vnice, sed primario ob *vim* peractam & *cædes*, quibus sectam suam propugnabant Donatistæ, plurimos in ius vocatos fuisse, pro quibus nihilominus intercedendum esse credidit. Expressius id indicat *epist. 59.* ad *eundem* scribens, qua varia Donatistarum facinora commemorat, additque, inde sibi maximam sollicitudinem fuisse incussam, *ne forte Marcellinus censeat eos tanta legum seueritate plectendos, vt qualia fecerunt, talia patiantur.* Post pauca pergit: *imple, Christiane iudex, pii patris officium, sic succense iniquitati, vt consulere humanitati memineris. Nec in peccatorum atrocitatibus exerceas vlciscendi libidinem, sed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem.* Rursus non sola *hæresis* in reatu, sed alii excessus, plectendi morte, commissi erant; quia vero *zelo religionis intempestiuo*, quia *intuitu* & *ratione ecclesiæ*; sedulo præcauendum duxit, ne sanguine nocentium facinora delerentur. Eandem causam in *epist. 134. ib. p. 397.* ad APRINGIVM agit, vnde liquet, Donatistas horrenda facinora in episcopos & presbyteros a se perpetrata confessos fuisse, *quod scilicet vnum eorum exceptum insidiis trucidauerant, alterum e domo raptum oculo effosso digitoque amputato truncauerant.* Talia facinora non vnice causam *hæreseos*, sed *crimina* publica, morte expianda, continebant, quamuis nihilominus pro iis intercesserit AVGVSTINVS apud Apringium, ne eorum sanguis effunderetur. Denuo in *epist. 112. ib. p. 324.* proconsulem Africæ Donatum rogat, vt *hæreticos* seditiosos corrigat, non occidat. Addit: *si occidendos in his sceleribus homines putaueritis, deterrebitis nos, ne per operam nostram ad vestrum iudicium aliquid tale perueniat: quo comperto illi in nostram per-*

quamuis Donatistæ etiam ob alia crimina delati, pro quibus nihilominus intercessit, quod zelo religionis commissa,

perniciem licentiore audacia grassabuntur, necessitate nobis impacta & indicta, vt etiam occidi ab eis eligamus, quam eos occidendos vestris iudiciis ingeramus. Interim suadet, vt denuo leges in eos latas renouet, *cito interim*, ait, *per edictum excellentiæ tuæ nouerint hæretici Donatistæ, manere leges contra errorem suum latas, quas iam nihil valere arbitrantur, & iactant, ne vel sic nobis parcere aliquatenus possint.* Ex his omnibus liquet, Donatistas per *vim* plura, & *turbas* hinc inde egisse, vt vel ex hoc capite coerceri potuissent. Nihilominus tamen omnes pœnas capitales in hæreticis improbat AVGVSTINVS, ne *hæresis sola* vel *causa fidei* in crimen capitale deducta videatur, quod nefas esse ducebat, cum episcopi etiam aliorum criminum supplicia capitalia pro viribus auertere deberent. Breuiter: persecutiones Donatistarum secundum leges approbauit, imo commendauit; sed a *pœna sanguinis* abstinendum duxit, quod ecclesiæ officium esset, exemplo saluatoris homines seruare, non perdere. Ergo exilia, proscriptiones, & confiscationes bonorum, hæreticis dicta impositaque, simul probauit, imo proconsulem incitauit, vt strenue officium suum perageret, prout verba antecedentia produnt, quæ *executionem legum imperatoriarum* vrgent.

Edicta tamen contra Donatistas innouari suadet.

ergo alias pœnas probauit.

§. CLVIII. Quæ cum ita sint, admodum probabile est, eo tempore *pœnam capitis* lege nulla Donatistis, seu *iterantibus baptisma*, fuisse dictatam, quamuis id euincere conetur *l. 2. C. ne sanct. bapt. iter.* vt iam *§. CXVIII. in f.* obseruaui. Est hæc lex anno 413. lata, & directa contra rebaptizantes & qui rebaptizantur. In *l. 6. C. Theod. ne sanct. bapt. iter.* itidem hæc refertur sanctio, sed non facta mentione *pœnæ capitalis.* Aiunt HONORIVS & THEODOSIVS, huius facinoris reos *statuti prioris supplicio percellendos* esse. Prouocant ad legem quandam anteriorem, anno 410. latam, vnde desumtæ sunt *l. 49. & 50. C. Theod. de hæret.* vt censet IAC. GOTHOFR. *in comm. ad cit. l. 6.* Non audet tamen asserere, supplicium *capitis* hac *lege anteriori* generatim Donatistis statutum fuisse, id quod si verum fuisset, fugere non potuisset AVGVSTINVM, qui tamen adhuc anno 414. DVLCITIO tribuno in hæc verba scripsit: *Non enim tu in eos* (Donatistas) *ius gladii VLLIS LEGIBVS accepisti, aut IMPERIALIBVS CONSTITVTIS, quorum tibi iniuncta est executio, hoc præceptum est, vt necentur*, prout iam *§. CLV.* adstruxi. Magna cum fiducia prouocat ad *imperialia constituta*, quibus negat, *gladii pœnam* Donatistis fuisse dictatam, quem tamen facile DVLCITIVS erroris conuincere potuisset, si talis lex adfuisset. Obseruaui quidem,

Nondum eo tempore pœna capitis Donatistis dictata,

vt docet l. 6. C. Theod. ne sanct. bapt.

& testimonium Augustini,

AVGVS-

AVGVSTINVM etiam proconsulem Africæ dehortatum fuisse, ne supplicium capitis, quod quibusdam imminere videbatur, de illis sumeret; simul tamen monstraui, sermonem AVGVSTINO fuisse de his tantummodo, qui ex Donatistarum secta *vim publicam* aliaque facinora in orthodoxos commiserant, *morte* alias vindicanda, vnde tamen minime colligi potest, Donatistis, qua talibus, hoc supplicium *lege generali* fuisse dictatum. Contrarium tamen euincere videtur *l. 2. C. ne sanct. bapt. iter.* quæ desumta est ex *l. 6. C. Theod. eod. tit.* vbi dicitur: *si quis rebaptizare quempiam de ministris catholicæ sectæ fuerit detectus, vna cum eo, qui piaculare crimen commisit (si tamen criminis per ætatem capax sit) & hic, cui persuasum sit, VLTIMO SVPPLICIO percellatur.* Recte verba hæc posteriora sese habere, arbitratur IAC. GOTHOFREDVS *in not.* ad *l. 6. C. Theod. eod.* quæ tamen recedunt a verbis *cit. l. 6.* quæ tantum *statuti prioris supplicium*, non *vltimum* memorant. Et quia compilatores *codicis repet. prælect.* verba: *statuti prioris* omiserunt, palam est atque indubium, legem ab iis mutilatam, & loco eorum, *vltimo*, surrogatum fuisse. Non ergo hoc supplicium æuo THEODOSII, sed, me iudice, IVSTINIANI attribuendum, & quamuis rursus minime inde euincatur, generatim pœnam *capitis* hæreticis impositam fuisse, ad minimum tamen hac ipsa *lege mutilata* & *immutata* factum, vt aditus ad *pœnas capitales* hæreticis infligendas augeretur, atque quotidie noua incrementa acciperet. Accedit his, quæ dicta sunt, etiam hoc argumentum, quod anno 428. in *l. 5. C. de hæret.* præcipuæ hæreticorum sectæ referantur, & inter eas etiam speciatim *Priscillianistæ* & *Donatistæ* memorentur, quibus tamen non vltimi supplicii pœna sed alia duntaxat dictata est, solis Manichæis exceptis, vt hæc verba indicant: *Manichæis etiam de ciuitate pellendis & vltimo supplicio tradendis*, in quorum sectas nonnullas iam antea, prout supra *§. CXLVIII.* dictum, speciatim pœna capitis statuta erat. Quid? quod nequidem hæc verba: *vltimo supplicio tradendis*, genuina sint, vt integra constitutio, relata in *l. 65. C. Theod. de hæret.* declarat, in qua hæc desunt, vt iudice GOTHOFREDO *in not. ad cit. l. 65.* ab imperito homine forsan adiecta sint, præsertim cum *vltimi supplicii pœna* male cohæreat cum verbis præcedentibus. Si enim Manichæi *de ciuitate pellendi* sunt, iuxta *cit. l. 65.* quomodo simul supplicium vltimum de iis sumi potest? Quodsi ergo nequidem *anno 428.* vltimi supplicii pœna dictata generatim Manichæis, imo nec *Donatistis*, asseri nequit, iam anno 413. hanc pœnam illis impositam fuisse.

Interpolatio l. 2. C. ne sanct. bapt. iter.

tempore Iustiniani, cui vltimum supplicium in Donatistas debetur.

Nouum argumentum ex l. 5. C. h. t.

quæ itidem correcta.

Ante annum millesimum lex generalis de hæreticidio defuit.

§. CLIX. Defuit ergo *lex generalis* de *hæreticidio*, nec ante annum millesimum audita. Post hæc tempora magna rerum facta est immutatio, atque ingens ad potentiam sedis Romanæ accessit incrementum, vt grauis imperantibus esse cœperit, quod nec dissimulat BARONIVS *ad ann. 912. n. 5.* Quæ fuerit audacia & temeritas HILDEBRANDI seu GREGORII VII. anno 1073. electi, notissimum est, qui inter omnes imperium illud vastissimum, quod antecessores imperfectum reliquerant, exædificauit, & successoribus semitam, qua in posterum contra imperatores regesque eundum esset, reliquit, vt vel diplomata contra HENRICVM IV. docent apud DVMONTIVM *in corp. vniuers. diplomat. iuris gent. tom. I. p. 54. sqq.* Non defuerunt, qui, pro tuendo Cæsaris iure, se his conatibus opponerent, paparum potestatem in dubium vocarent, & ausus nefandos in deponendis regibus impugnarent. His vero nota *hæreseos* inurenda erat, atque hoc phantasmate terror incutiendus, vt a proposito desisterent. Præterea vero generatim in hæreticos, maxime sedis papalis auctoritatem impugnantes, grauiores pœnæ, etiam *mortis*, constituendæ, in vsum deducendæ, atque nihil intermittendum, quod ad *nouum principatum illimitatum* firmandum facere credebatur. Principatus huius eminentiam, omnibus imperantibus seruile iugum imponentem, præcipue INNOCENTIVS III. *lib. XVI. epist. 131.* apud BALVZ. *tom. II. p. 810.* & DVMONTIVM *in corp. vniuers. diplom. iur. gent. tom. I. p. 149.* designauit his arrogantissimis verbis, ab apostolica humilitate admodum deuiantibus: *Rex regum & dominus dominantium IESVS CHRISTVS, sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, ita regnum & sacerdotium in ecclesia stabiliuit, vt sacerdotium sit regale, sicut in epistola Petrus Moyses in lege testantur, vnum præficiens vniuersis, quem suum in terris vicarium ordinauit, vt sicut ei flectitur omne genu cœlestium, terrestrium & etiam infernorum, ita illi omnes obediant & intendant, vt sit vnum ouile & vnus pastor. Hunc itaque reges seculi propter Deum adeo venerantur, vt non reputent, se rite regnare, nisi studeant, ei DEVOTE SERVIRE.* Inter hos, qui nouis his curiæ Romanæ principiis sese opponebant, erant imprimis *Albigenses*, ita dicti, quod in *ditione Albigensi* magnopere doctrinam suam promouerent. Offendit admodum pontificem, quod *ecclesiam Romanam*, cuius centrum dicitur pontifex, *synagogam satanæ* & *basilicam diaboli* appellarent, & se eius iugo subtraherent. Inde seculo XII. grauissima contra eos erupit persecutio, admodum per DOMINICVM

ad firmandum imperium papale pœna hæc electa,

quod a pluribus sub Gregorio VII. impugnatum, quibus hæresis obiecta,

cum mortis supplicio,

Imprimis Albigensibus dictata.

circa

circa finem huius feculi promota, & INNOCENTII III. fanctionibus plane infolitis roborata. Bellum contra eos decretum, fupplicium vltimum de illis paffim fumtum, & his fub perfecutionibus demum effectum, vt lex generalis *de hæreticidio* conderetur.

§. CLX. Eam tulit FRIDERICVS II. prout fupra *§. CXXV.* obferuaui, cuius *conftitutione prima*, ad pontificis Romani præfcriptum lata, hæc præmittit: *Commiffi nobis cœlitus cura regiminis imperialis, cui dante domino præfidemus, faftigium dignitatis, MATERIALEM, quo diuifim a facerdotio fungimur, GLADIVM aduerfus hoftes fidei & in exterminium hæreticæ prauitatis exigunt, vt viperoos perfidiæ filios, contra dominium & ecclefiam infultantes, tanquam materni vteri corrofores in iudicio & iuftitia perfequamur: maleficos vivere non paffuri, per quorum fcientiam feductricem mundus inficitur & gregi fidelium per oues has morbidas grauior infligitur corruptela.* Qua de caufa conftituit, vt *debita animaduerfione* (mortis) *puniantur;* fi vero *territi metu mortis* redire voluerint ad vnitatem fidei, in *perpetuum carcerem* detrudantur. Vlterius magiftratibus iniunctum, vt repertos in ciuitatibus hæreticos mox caperent, & captos *arctius* cuftodirent, *donec per cenfuram ecclefiafticam condemnatos, damnabili morte perimerent, qui fidei facramenta & vitæ damnabant.* Pari pœna mortis teneri dicuntur defenfores hæreticorum, vel relapfi, ceteri, quos idem facinus inquinauit. In *conftitutione* altera, quæ incipit: *Inconfutilem.* pro legitimando hoc fupplicio fanciuit, hærefin inter *crimina publica* numerandam effe. Addit: *imo crimine læfæ maieftatis noftræ debet ab omnibus horribilius iudicari, quod in diuinæ maieftatis iniuriam nofcitur attentatum, quamuis in iudicii poteftate alter alterum non excellat. Nam ficuti perduellionis crimen perfonas adimit damnatorum & bona damnat, poft obitum memoriam defunctorum: fic in prædicto crimine, quo Patareni notantur, per omnia volumus obferuari &c.* Genus mortis huc vsque non expreflerat, quod in fine defignat: *vt viui in confpectu hominum comburantur flammarum commiffi iudicio, vt animarum incendia patiantur*, & infernum in hac vita adhuc fubeant. Sine dubio enim hoc fupplicium conueniens vifum fuit clericis, vt gehennæ præludium in hac vita fentirent, qui *iudicio clericorum* (quod *iudicium DEI* effe credulis inculcatur) ad gehennam poft hanc vitam condemnati funt.

Fridericus II. legem generalem de hæreticidio tulit,

& hærefin inter crimina publica retulit,

rogo coercendam.

§. CLXI. Hac *lege generali* id effectum eft, vt hærefis, maxime quæ curiæ Romanæ imperio facro bellum indicit, inter *crimina capitalia* relatum, & ab hoc tempore vltra modum in hæreticis *confifcatione bonorum*

Inde praxis generalis hæreticorum bona confi-

scandi eosque mactandi.

norum & *ignis supplicio* sæuitum fuerit. Priorem pœnam etiam ius canonicum variis locis corroborauit in *c. 10. & c. 13. vers. damnati. X. h. t. c. 8. 14. & 19. h. t. in 6.* nec posteriorem dissimulat, quamuis alias a *pœnis sanguinis* se alienum profiteatur. Grauitatem huius pœnæ hoc modo iustificat INNOCENTIVS III. in *c. 10. X. h. t. Cum enim secundum legitimas sanctiones reis læsæ maiestatis punitis capite bona confiscentur eorum, filiis suis vita solummodo ex misericordia conseruata: quanto magis qui aberrantes in fide, domini Dei filium Iesum offendunt, a capite nostro, quod est Christus, ecclesiastica debent districtione præcidi & bonis temporalibus spoliari: cum longe sit grauius æternam, quam temporalem lædere maiestatem.* Non quidem directo *vltimum supplicium* hæreticis decernit, rationem tamen addit, ob quam per *leges ciuiles* decerni debeat, quod hoc crimen sit grauius *perduellionis scelere*, vltimo supplicio eoque singulari plectendo. Hoc negotium ergo datum fuit FRIDERICO II., vt legibus suis pœnam *ignis* constitueret, non quod laicorum sit de hoc crimine cognoscere, quod mere ecclesiasticum esse dicitur in *c. 18. h. t. in 6.* sed quod post *cognitionem ecclesiasticam*, sine vlteriori hæsitatione & mora, supplicium ignis a magistratu seculari sumendum sit. Id indicat INNOCENTIVS III. in *c. 13. X. h. t. damnati vero præsentibus secularibus potestatibus aut eorum balliuis relinquantur ANIMADVERSIONE DEBITA puniendi.* Quæ sit *debita*, non additur, sub qua tamen *capitalem* sine dubio intelligit, *lege generali* FRIDERICI II. postea statutam. Eandem laudat, approbat, & in vsum deducendam esse iubet BONIFACIVS VIII. in *c. 18. h. t. in 6.* hac comminatione adiecta, vt, *si executionem sibi a diœcesano vel inquisitoribus iniunctam PROMTE (prout ad suum spectat officium) facere seu adimplere detrectent* domini temporales, excommunicationis mucrone se percussos agnoscant. Sunt ergo nudi executores, & ministri tyrannidis clericalis & quidem *necessarii executores*, vt ne quidem hæretico damnato, postquam brachio seculari traditus est, gratiam facere, pœnamque a se statutam immutare, mitigare aut remittere queant, certissimo argumento, magis *pœnam* hanc *capitalem* legibus *ecclesiasticis* deberi quam *secularibus*, quibus tantum vsi sunt, vt fucum facerent laicis, seseque ab omni imputatione, quod *pœnas capitales* dictarent, sanguinemque contra vsum pristinum ecclesiæ effunderent, immunes præstarent. Si enim hæc *pœna* esset mere *secularis*, quilibet imperans eandem sub suo haberet arbitrio, eamque mitigare vel immutare posset, quod tamen sub *excommunicatione* est prohibitum. *Nec inquisitor*, ait LIMBORCH. *in histor. inquis. lib. IV. c. 41. indici laico pro-*

Quod crimen læsæ maiestatis contineat.

Lege ciuili tamen pœna capitalis introduci debuit.

Condemnatis iudicio ecclesiastico mox infligenda a seculari magistratu, non remittenda,

sine inspectione actorum.

processum a se factum ostendere debet; sed magistratus secularis indilate & sine mora sententiam iudicis ecclesiastici debet executioni mandare, quod si id facere omittat, aut executionem praeter morem solitum sine causa legitima differat, compelli potest ad exequendum ab inquisitore per censuram ecclesiasticam. Id aperte docet rescriptum ALEXANDRI IV. de *anno 1260. tom. I. bullar. magni const. 17. p. 144.* relatum, & denuo confirmat INNOCENTIVS VIII. *anno 1487. ibid. const. 10. p. 453.* terminumque iudicibus secularibus statuit, vt *infra sex dies, postquam legitime fuerint requisiti, sine aliqua dictorum processuum per inquisitores agitatorum visione sententias latas contra huiusmodi haereticos promte exequantur, appellatione remota.* Porro rursus nouo edicto LEO X. *anno 1521. in const. 43. ibid. p. 621.* contra Venetos, qui promte executionem facere nonnunquam detrectauerant, hoc renouauit. Ceterum *insolito* plane *ritu* fit executio apud Hispanos, praemissa *actione fidei*, quam vocant, cuius solennia tradit LIMBORCH. *cit. l. lib. IV. c. 41.* atque variis rerum argumentis illustrat. Relatiue de modo exequendi

§. CLXII. Haec fuere fata animaduersionum in *haereticos*, ad eum gradum tunc deductarum, postquam curiae Romanae *noua ratio status* contra eos, qui huius regni impugnabant fulcra, talem rigorem desiderare visa fuit, id quod potissimum INNOCENTII III. consiliis decretisque factum est. Ab initio tantum in *terrorem* poenae grauiores, sed non capitales statutae: paulo post suggestionibus eorum, qui dominanti addicti erant religioni, in vsum deductae, clericis potissimum in exilium missis: tandem *capitalis* accessit, *exemplo* curiae Romanae magis ab initio introductae, quam *lege generali*, quae demum a FRIDERICO II. lata. Post *reformationem* de *poenae capitalis* iustitia disputari coepit, postquam LVTHERVS eam aperte impugnauit, aiens: *Haeretici non possunt cohiberi vlla vi externa: quare alia ratione cum eis agendum est quam gladii seueritate. DEI verbo hic res gerenda: quo si nihil proficies, frustra mundana vis adhibeatur, etiamsi omnia cruore impleas. Haeresis est quiddam spirituale, quod nullo verbo dissecari, nullo igne consumi, nulla mundana aqua elui aut submergi potest. Vno Dei verbo potest secari, exuri, & submergi, D. PAVLO testante, cum ait: arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia DEI ad munitionum demolitionem, quibus cogitationes deturbamus omnemque mentem ad obediendum Christo cogimus. Praeterea nunquam est cum fidei tum haereseos maior fortitudo, quam vbi citra verbum Dei agatur aduersus illas nuda violentia. Omnibus id clarum esse potest, istiusmodi vim non iustam* tueri

& fatis variis poenae huius.

Poena capitalis post reformationem reprobata a Luthero.

scandi eosque mactandi.

norum & *ignis supplicio* sæuitum fuerit. Priorem pœnam etiam ius canonicum variis locis corroborauit in *c. 10. & c. 13. vers. damnati. X. h. t. c. 8. 14. & 19. h. t. in 6.* nec posteriorem dissimulat, quamuis alias a *pœnis sanguinis* se alienum profiteatur. Grauitatem huius pœnæ hoc modo iustificat INNOCENTIVS III. in *c. 10. X. h. t. Cum enim secundum legitimas sanctiones reis læsæ maiestatis punitis capite bona confiscentur eorum, filiis suis vita solummodo ex misericordia conseruata: quanto magis qui aberrantes in fide, domini Dei filium Iesum offendunt, a capite nostro, quod est Christus, ecclesiastica debent districtione præcidi & bonis temporalibus spoliari: cum longe sit grauius æternam, quam temporalem lædere maiestatem.* Non quidem directo *vltimum supplicium* hæreticis decernit, rationem tamen addit, ob quam per *leges ciuiles* decerni debeat, quod hoc crimen sit grauius *perduellionis scelere*, vltimo supplicio eoque singulari plectendo. Hoc negotium ergo datum fuit FRIDERICO II., vt legibus suis pœnam *ignis* constitueret, non quod laicorum sit de hoc crimine cognoscere, quod mere ecclesiasticum esse dicitur in *c. 18. h. t. in 6.* sed quod post *cognitionem ecclesiasticam*, sine vlteriori hæsitatione & mora, supplicium ignis a magistratu seculari sumendum sit. Id indicat INNOCENTIVS III. in *c. 13. X. h. t. damnati vero præsentibus secularibus potestatibus aut eorum balliuis relinquantur ANIMADVERSIONE DEBITA puniendi.* Quæ sit *debita*, non additur, sub qua tamen *capitalem* sine dubio intelligit, *lege generali* FRIDERICI II. postea statutam. Eandem laudat, approbat, & in vsum deducendam esse iubet BONIFACIVS VIII. in *c. 18. h. t. in 6.* hac comminatione adiecta, vt, *si executionem sibi a diœcesano vel inquisitoribus iniunctam PROMTE (prout ad suum spectat officium) facere seu adimplere detrectent* domini temporales, excommunicationis mucrone se percussos agnoscant. Sunt ergo nudi executores, & ministri tyrannidis clericalis & quidem *necessarii executores*, vt ne quidem hæretico damnato, postquam brachio seculari traditus est, gratiam facere, pœnamque a se statutam immutare, mitigare aut remittere queant, certissimo argumento, magis *pœnam* hanc *capitalem* legibus *ecclesiasticis* deberi quam *secularibus*, quibus tantum vsi sunt, vt fucum facerent laicis, seseque ab omni imputatione, quod *pœnas capitales* dictarent, sanguinemque contra vsum pristinum ecclesiæ effunderent, immunes præstarent. Si enim hæc *pœna* esset mere *secularis*, quilibet imperans eandem sub suo haberet arbitrio, eamque mitigare vel immutare posset, quod tamen sub *excommunicatione* est prohibitum. *Nec inquisitor*, ait LIMBORCH. *in histor. inquis. lib. IV. c. 41. iudici laico pro-*

Quod crimen læsæ maiestatis contineat.

Lege ciuili tamen pœna capitalis introduci debuit.

Condemnatis iudicio ecclesiastico mox infligenda a seculari magistratu, non remittenda,

sine inspectione actorum.

processum a se factum ostendere debet; sed magistratus secularis indilate & sine mora sententiam iudicis ecclesiastici debet executioni mandare, quod si id facere omittat, aut executionem præter morem solitum sine causa legitima differat, compelli potest ad exequendum ab inquisitore per censuram ecclesiasticam. Id aperte docet rescriptum ALEXANDRI IV. de *anno 1260. tom. I. bullar. magni const. 17. p. 144.* relatum, & denuo confirmat INNOCENTIVS VIII. *anno 1487. ibid. const. 10. p. 453.* terminumque iudicibus secularibus statuit, vt *infra sex dies, postquam legitime fuerint requisiti, sine aliqua dictorum processuum per inquisitores agitatorum visione sententias latas contra huiusmodi hæreticos promte exequantur, appellatione remota.* Porro rursus nouo edicto LEO X. *anno 1521. in const. 43. ibid. p. 621.* contra Venetos, qui promte executionem facere nonnunquam detrectauerant, hoc renouauit. Ceterum *insolito* plane *ritu* fit executio apud Hispanos, præmissa *actione fidei*, quam vocant, cuius solennia tradit LIMBORCH. *cit. l. lib. IV. c. 41.* atque variis rerum argumentis illustrat. Relatiue de modo exequendi

§. CLXII. Hæc fuere fata animaduersionum in *hæreticos*, ad eum gradum tunc deductarum, postquam curiæ Romanæ *noua ratio status* contra eos, qui huius regni impugnabant fulcra, talem rigorem desiderare visa fuit, id quod potissimum INNOCENTII III. consiliis decretisque factum est. Ab initio tantum in *terrorem* pœnæ grauiores, sed non capitales statutæ: paulo post suggestionibus eorum, qui dominanti addicti erant religioni, in vsum deductæ, clericis potissimum in exilium missis: tandem *capitalis* accessit, *exemplo* curiæ Romanæ magis ab initio introductæ, quam *lege generali*, quæ demum a FRIDERICO II. lata. Post *reformationem* de *pœnæ capitalis* iustitia disputari cœpit, postquam LVTHERVS eam aperte impugnauit, aiens: *Hæretici non possunt cohiberi vlla vi externa: quare alia ratione cum eis agendum est quam gladii seueritate. DEI verbo hic res gerenda: quo si nihil proficies, frustra mundana vis adhibeatur, etiamsi omnia cruore impleas. Hæresis est quiddam spirituale, quod nullo verbo dissecari, nullo igne consumi, nulla mundana aqua elui aut submergi potest. Vno Dei verbo potest secari, exuri, & submergi, D. PAVLO testante, cum ait: arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia DEI ad munitionum demolitionem, quibus cogitationes deturbamus omnemque mentem ad obediendum Christo cogimus. Præterea nunquam est cum fidei tum hæreseos maior fortitudo, quam vbi citra verbum Dei agatur aduersus illas nuda violentia. Omnibus id clarum esse potest, istiusmodi vim non iustam*

& fatis variis pœnæ huius.

Pœna capitalis post reformationem reprobata a Luthero,

tueri causam, sed repugnare iuri & aequitati, cum sine verbo feratur, seque non possit tueri, nisi mera tyrannide & feritate, bestiarum more. Nam nec in mundanis causis reliquus sit locus violento progressui, quamdiu iniustum ab iure victum fuerit. Quando autem difficilius est, violenter agere verbo DEI, iureque remoto in illis tam arduis causis? Vide igitur, quam belle domini isti prudentiam suam produnt? Haeresin propulsare volunt, nec tamen quicquam tentant, quam vt aduersarios corroborent, se suspectos reddant, illos vero iustificent. Quod si haeresin cupis abigere, oportet te eo stratagemate esse instructum, vt primum omnium eam e corde diuellas & redditis causis voluntariam amoliaris: violentia vero tantum abest vt propulses, vt etiam magis corrobores. Quid ergo prodest, si haeresin in corde confirmes intus, in lingua vero solum debilites & ad mentiendum cogas &c. Hoc cum BRENTII, ERASMI aliorumque testimoniis anno 1554. collegit & coniunctim edidit AVTOR *tr. de haeret. an sint persequendi & omnino quomodo sit cum eis agendum p. 40. sq.* BRENTIVS pariter *cit. tr. p. 54.* apprime ait: *si haeretici violentia essent exterminandi, aut possint vi profligi, quorsum opus esset, sacris literis nauare operam, cum hac in re constaret, carnificem doctorem esse omnium literatissimum?* Quae fuerit BEZAE & CALVINI de *haereticidio* sententia, plusquam notum est, qua quidem nihil efficere potuerunt inter protestantes; id tamen mali ex hac profana doctrina rei christianae datum, vt quoties contra curiae Romanae doctrinam nostrates scribunt, mox eius patroni ad hos duos autores prouocare soleant, obseruante BAYLIO *in diction. crit. & histor. sub art.* BEZE *p. 543.* quasi hi legislatores inter protestantes essent, quos tamen aeque, vt Hispanicae inquisitionis fautores, reiicimus. Interim iure suo protestantes etiam retorquere, & his doctrinae nostrae censoribus opponere possunt EDMVNDVM RICHERIVM, scriptorem Romanae ecclesiae addictum, qui de barbarie contra Hussitas *lib. III. histor. concil. general. p. 372.* nostrae sententiae accedit, & ita curiae Romanae duritiem redarguit: *cum curiae Romanae potius propositum esset, Bohemos ferro exscindere, quam via concilii generalis LIBERI erudire, hoc enim acta declarant, Dei prouidentia hac clade ostendere voluit, officium esse sacerdotum & praelatorum, potius armis spiritualibus & conciliis, quam sapientia mundana & gladio materiali dare operam ad mactandos haereticos.* Hunc in finem adducit locum apostoli *2 Cor. X.* antea ab ipso LVTHERO quoque in hoc argumento prolatum pergitque: *quandoquidem armis corpora trucidantur, intellectus autem minime captiuatur in obsequium CHRISTI.* Quamuis vero exemplo

LVTHERI, plerique protestantes contra *supplicia capitalia* declamitent, faciliores tamen in aliis pœnis inprimis *eiectionis* admittendis sunt, prout iam supra *§.128.sqq.p.962.sqq.* innui. Hoc ipso vero fit, vt hæresin a classe *criminum publicorum* non censeant alienam, quod inprimis autoritate CARPZOVII *in pr. crim. P.1.q.44.* confirmari solet, modo cogitemus, hunc eo vixisse & scripsisse tempore, quo *iuri canonico* adhuc & *præiudiciis inueteratis* plus iusto tribuebatur. Quamuis nec omnes recentiores ICti rectiora & saniora principia, antiquis præiudiciis innutriti & obdurati, eligere & substernere soleant.

non capitalis a protestantibus approbata.

§. CLXIII. Equidem CARPZOVII doctrinam male cohærere, facile prudentiores sentiunt atque animaduertunt. Asserit (1) crimen *hæreseos* esse *grauissimum* atque *atrocissimum*, quod mirum in modum exaggerat, ex *iuris pontificii* penu. Si dixisset, *peccatum grauissimum* in *hæresi* deprehendi, non peccasset; dum vero *grauissimum* & *atrocissimum crimen publicum* in ea quærit, supplicium capitale hæreticorum improbare non potuit. Et tamen (2) hoc damnat: hoc nomine Romanæ ecclesiæ sodales notat, quod *vbera Anti-Christi sugant*, quæ simul non possunt consistere. De illis enim criminibus *supplicia capitalia* sumuntur, quæ *atrocissima* sunt. Aut ergo non erit *crimen atrocissimum publicum*, aut *pœnæ capitali* recte subduntur hæretici. His non obstantibus (3) hanc esse *euangelicorum ORTHODOXORVM* sententiam *cit. l. n. 30.* censet, videlicet *hæreticos prius placide admonendos esse, quodsi non resipuerint, vitandos & excommunicandos, ne bonos inficiant, sed verecundiæ pudore suffusi resipiscant, & ad cetera membra, quibus abscissi erant, applicentur. Quodsi adhuc dogmata sua pertinaciter retineant, aliosque doceant, EXILIO plectendos, nequaquam vero vltimo supplicio afficiendos esse.* Sicuti vero de *pœnis* statuere non est Theologorum, sed ICtorum; ita frustra & inepte prouocat ad *euangelicos orthodoxos*, quasi etiam in iuris doctrinis dentur *hæretici* seu *heterodoxi*, quæ non sunt *fidei articuli*, & ita iurare in verba magistri hic non est necesse. Deinde excommunicatio potest quidem applicari ad eos, qui adhuc membra ecclesiæ nostræ sunt, in errores tamen grauissimos inciderunt: quomodo vero *eiectio* hæc applicari potest ad hæreticos, qui nunquam in gremio nostræ ecclesiæ fuerunt, nec eidem se inseri desiderarunt? Frustra eiicitur ex societate, qui nunquam socius fuit, nec esse cupit, vt suo loco declarabitur. Denique dum tandem *exilium* probat, etiam *pœnam capitalem* quodammodo probat, quia hæc *morti* æquiparatur. Sed audiamus (4) rationes, quæ *pœnam mortis* excludunt,

doctrina Carpzouii male cohærens, quod hæresis sit crimen atrocissimum & tamen pœna capitalis iniusta, exilii tantum permittenda, epicrisis. Rationes Carpzouii

omnem pœnam damnant. dunt, allatas *cit. l. n. 32.* (1) quod LVTHERVS ipsemet doceat, man soll ja einen jeden glauben lassen, was er wolle; glaube er unrecht, so hat er gnug Strafe am ewigen Feuer in der Hölle, warum will man sie denn zeitlich martern, so ferne sie am Glauben irren? (2) quod iuxta LACTANTIVM nihil tam voluntarium sit quam religio, omnis coactionis expers: (3) quod violentis remediis magis abalienentur ab illa religione, ad quam coguntur: (4) quod intellectus cogi non possit: (5) quod scripturæ S. hæc sententia conueniat. *Matth. XIII, 28. 1 Cor. XI, 17. Gal. V, 9. 1 Tim. VI, 3. sq. 2 Tim. II, 2. 2 Petr. II, 1.* Hæc vero rationes si *veræ* sunt, quod omnino supponere debuit, omnis hæreticorum pœna, *exilii* inprimis, improbari debet, quia pœna sine *coactione* concipi nequit, atque ita hisce rationibus in propria sæuiit viscera.

Dn. Wernher recte in hæresi desiderat corpus delicti, §. CLXIV. Audiamus recentioris ICti illustr. de WERNHERI sententiam *tom. IV. obseru. n. 4. p. 59. sq.* qui hos næuos in CARPZOVIO quidem sedulo obseruauit, sed puriora principia haud substituit. Recte præmittit, in omni pœna dictanda ante omnia de *corpore delicti* constare debere, adeoque idem quoque in hæresi, si pœnis subiicienda, quærendum: errorem in articulis fidei *corpus delicti* non constituere, quod error sit in *intellectu*, non in *voluntate;* actus autem *intellectus* obiectum legum non constituant, neminique imperari queat, vt alium de re conceptum sibi formet, quam prout sese animo eius offert. Corpus delicti in *voluntatis malitia* vnice quærendum esse, sine qua nullum verum crimen concipi posse, itidem recte statuit. Inde vero concludit: *Sic ergo vbi hæreticus seditiose agit, aut hæresin cum maledictis & blasphemiis coniungit, pœnis etiam capitalibus recte subiicietur, quas tamen non vt hæreticus, quatenus intellectu errat, sed vt quiuis alius ciuis seditiosus sustinebit.* Ita vero (1) admittit, hæresin, qua talem, non esse crimen, quod in ea deficiat omne *corpus delicti*, adeoque qua talem nulla adfici posse pœna; si aliud crimen adiunctum habet, id puniendum sine respectu ad *hæresin* concurrentem habito, quippe quod eadem puniendum pœna, si vel *orthodoxissimus theologus* id commisisset. (2) Latet anguis vtplurimum in herba, quando *seditionem* vel *blasphemiam* hæresi adiungunt, vt hæreticos inquisitioni sub *hoc colore* subiicere possint. Imo inconueniens est aliud crimen ei adiungere, quod nihil cum *hæresi* commune habet. Irrisione dignus foret, qui assereret, hæresin non esse plectendam, nisi cum *adulterio* esset coniuncta. (3) Aiunt quidem, ideo *seditionem* iungi *hæresi*, quod ad eam procliuis esse soleat, exemplo *Anabaptistarum* in Germania, qui

corpus delicti tamen quærit 1) in seditione hæreticorum,

& ita sub hoc prætextu hæreticos inquisitioni subiicit.

qui ea de causa in *Recess. imp.* vocantur die aufrührische Secte der Wiedertäuffer, & *Donatistarum*, vt supra recensui. Enimuero *Anabaptistarum* sectæ *per se* seditionem non cohærere, egregie obseruauit B. BVDDEVS *de concord. relig. christ. statusque ciuil.* *Per accidens* ei tantum accessit, adeoque ob hanc turpissimam *seditionem* vltimo supplicio merito adfecti sunt, quo etiam adficiendi fuissent, si *orthodoxi* mansissent. De Donatistis idem asserendum, si credimus AVGVSTINO aliisque scriptoribus, qui a partibus orthodoxorum steterunt. Enimuero α) rursus cogitandum est, quibusdam tantum crimen *vis publicæ* imputatum fuisse: β) si scriptores ecclesiastici fideliter omnes circumstantias, affectibus omnibus postpositis, retulissent, in *orthodoxos* tanquam *autores rixæ* non raro crimen retorqueri potuisset, Donatistis iustæ defensionis limites obseruantibus. Verum ne his apologiam scribere videar, (4) addo, vtplurimum hæreticorum mastyges turbas dare, plebemque ad mala hæreticis inferenda incitare solitos, contra quæ si se defendunt dissentientes, si se *furori orthodoxorum* submittere nolunt, hi *seditionis* & *turbarum* crimen iis imputant, cuius fabricatores & autores fuerunt ipsi *hæretifices*, vti in *membro vltimo* demonstrabitur. Machiauellistarum plena sunt omnia. Calumnia hæc vulgata & decantata est, vt nihil facilius sit, quam sub prætextu *seditionis & turbarum* hæreticum vel errantem, imo veritatem etiam propugnantem, quæ odium parit, grauiter punire. Iam suo tempore id obseruauit IO. LASSENIVS *in arcan. Atheist. polit.*, & sub *N. X.* sequens axioma Machiauellistis his ecclesiasticis tradit: *PRO VERITATE DICENTEM EIICITO, EX CAPITE SEDITIONIS.* Illustrat hoc axioma sequenti exegesi: Solte sich etwa ein Naseweiser finden, der den heutigen Estat, auf vorgegebene Reguln eingerichtet, nicht gut heissen wolte, sondern eines und das andere in contrarium herschwatzete, es sey nun aus der Schrift, oder aus andern unläugbaren circumstantiis, æquitate rationis und dergleichen, ja das an ihm selbst wahr und richtig, so muß dennoch ein Statist darauf bedacht seyn, wie er ein solches subiectum aus dem Wege räume. Denn solche Leute, die von der Wahrheit und Gerechtigkeit schwatzen wollen, dienen hieher nicht, sie möchten den Estat übern hauffen werffen. Denn durch die Wahrheit gar leicht die dem gemeinen Mann aufgesezte Brillen könten abgenommen, und die bis dahero blind gewesen, sehend gemacht werden, zum Schaden und äussersten Ruin des gantzen statistischen We-

cum tamen hæretifices autores turbarum sint vtplurimum,

& seditionis imputatio ad Machiauelli artes referri debeat.

Testimonio Lassenii.

Wesens. Absonderlich so iemand sich unterstehet von der Statisten Leben und Wandel selber zu urtheilen, da muß man an keinem Wasser es fehlen lassen, solches Feuer, so bald es nur anfängt zu glimmen, auszulöschen, damit es nicht weiter um sich fresse. Das erste Mittel, das hier zu finden, ist dieses: man sage, der Kerl richte lose Händel an; er suchet Tumult und Aufruhr unter dem Volck anzurichten, dieses und jenes zu immutiren, und den bis anhero ruhigen Stand der Republic in einen unruhigen zu versetzen; **es gebühret sich nicht, etwas von den Väter-Gesetzen zu verändern;** dieses hat einen guten applausum alsobald bey iederman, und wird alsdenn nicht fehlen, ein solcher **Wahrheits-Narr** wird bald zur Stadt hinaus gejaget werden. Denn solche Kerl hierin nicht dienen; er wird hernach lange warten müssen, ehe er Beforderung haben wird; dann wer heutiges Tages promotion suchet, muß keine Wahrheit hegen, dann mit dieser wird er nirgends Herberge haben. Diesen Fund practisirte der Goldschmid Demetrius auch wider Paulum Act. XIX. Denn da Paulus anfing zu schwatzen, daß der Dianæ Tempel ein heydnisch Werck wäre, fürchtete alsobald Demetrius, daß hiedurch sein Handwerck gewiß fallen würde, rief alsobald alle vom Handwerck zusammen, proponirte den casum solenniter, und brachte es bald so weit, daß Paulus fort muste. Also muß ein Statiste auch vigiliren, daß ihm niemand etwas einrede, wo er ein commodum von zu haben weiß; drum weg mit solchen Leuten, die die Wahrheit sagen, nur immer hinaus zur Stadt, die Schand-Glocke hinter her, damit iederman sehe, daß er ein Aufrührer gewesen; es sey recht oder unrecht, was will er machen, maiora vota præualent. Ein todter Hund beisset nicht mehr, und andere werden sich hinführo an seinem Exempel spiegeln, das Maul zu halten.

a) in blasphemia,

§. CLXV. Eadem luditur fabula in altera *limitatione*, quæ ad *blasphemiam* vel ad minimum eius *prætextum* trahitur. Etiam hæc antiqua est calumnia, hæresi cuicunque vel etiam ipsi *veritati* impugnatæ *blasphemiam* tribuere, quod vel exemplo CHRISTI & *Apostolorum* constat, quibus *blasphemiæ* crimen audacia nefanda ingestum est. Hæretifices omnibus seculis hoc vsi artificio, vt quos opprimere, quos perdere destinassent, hos potissimum suspicione huius criminis onerarent. Non abstinuere ecclesiæ Romanæ asseclæ ab hac imputatione erga protestantes, nec hi erga illos; imo quibusuis fere sectis hoc vitium

qua imputatione vtuntur hæretifices

tium

tium commune fuit, a se dissentientes in crimen *blasphemiæ* trahere, vt doctrinam impugnatam publico exponerent odio. *Ariani* & *Vnitarii* inprimis *blasphemiæ* crimine insimulantur, quod iniuriosi sint in ipsam CHRISTI diuinitatem, nec negari potest in sensu scripturæ S. & sic *theologico* huic doctrinæ *blasphemiam* adesse. De eo vero hic non est quæstio. De *hæresi* agitur, quæ *blasphemiam*, h. e. *crimen publicum* annexum habet. Hoc vero in *sensu forensi* & *iuridico* concipi nequit sine *dolo malo*, & *praua intentione delinquendi*. Ergo blasphemia non aliter in *crimen publicum* trahitur, quam concurrente *dolo malo*. Qui ex *formula fidei*, cui addictus est, aliquid asserit, quod aliis *blasphemum* videtur, errat quidem vel *errare* potest; *dolo* vero *malo* caret, nec *praua voluntate* intendit, CHRISTO aut Deo maledicere, sed dissentientes errare credit. Ita ergo hæresis facile ad *blasphemiam* detorqueri potest, quamuis ne sic quidem *crimen publicum* constituat, cum etiam talis hæresis sola intellectus aberratione constet. PEVCERVM, carceribus ex causa *hæreseos* inclusum, more consueto imputatione *blasphemiæ* oneratum fuisse negari nequit. Docent id *annales* a B. THOMASIO editi, & *testamento* MELCHIORIS AB OSSEN ab eodem illustrato adiecti, quibus inseruit colloquium inter CASPARVM PEVCERVM, & D. IACOBVM ANDREAE ac SELNECCERVM habitum circa *ann. 1576. p. 151.* Mox in ingressu colloquii ei *blasphemiæ* reatum ille ingerit, aiens: Damit ich euch aber nicht länger aufhalte, so liegen euch über andern Sünden vornemlich zwo auf eurem Gewissen. Die erste ist blasphemia, die Gotteslästerung, daß ihr unserm HErrn Christo nach seiner Menschheit die Allmächtigkeit entziehet und absprechet &c. PEVCERVS, indignatione ob hanc immaturam accusationem commotus, mox respondit: *Ego non sum blasphemus*, denn ich glaube und halte von der Person und beyden Naturen in Christo, wie die prophetische und apostolische Schriften, die Heil. Symbola, und die gantze alte Kirche, derselben Väter und Lehrer, ie und alle Wege, besondern aber die Väter des Chalcedonischen und Ephesinischen Concilii, davon geglaubet, gelehret und gehalten haben. Darum wollet ihr mich zufrieden lassen mit der Gotteslästerung; denn ich bin kein blasphemus. Sed hac protestatione non obstante, D. ANDREAE in sua perstitit sententia: Herr Doctor, ich wills euch weisen, daß ihrs greiffen sollt. Respondet PEVCERVS: Laßt mich zufrieden mit der Gotteslästerung; denn ich bin nicht blasphemus. Enimuero omnia consilia & conatus SELNECCERI & ANDREAE huc directa erant, vt *blasphemiæ*

in sensu peruerso,

vt inquisitio contra Peucerum mota docet.

rea-

reatum ei imputarent, & ita monſtrarent, eum iuſte carceribus incluſum, in inquiſitionem raptum, & de *corpore delicti* aut conuictum aut confeſſum, ceu integra colloquii ſeries plenius oſtendit, in quo ſpecimen notabile *artis hæretificalis*, vt ita loquar, editum eſt. Quæ cum ita ſint, cauendum ICtis omnino eſt, ne ſub hac limitatione hæreſes quaſcunque ad *crimina publica*, prout facile fieri poteſt, ſi hæretifices dominantur, trahantur, & negando, hæreſin eſſe crimen, anſam hæreticorum flagellatoribus præbeamus, hæreſin quamcunque ex imputata *blaſphemia* in crimen trahendi.

3) ex diſſeminatione doctrinæ publica.

§. CLXVI. Verum aliunde quoque corpus delicti trahit Ill. Dn. de WERNHERVS atque: *Si hæretico a magiſtratu interdictum ſit, doctrinam falſam diſſeminare & ſpargere, is vero, inhibitione non attenta, alios ſeducere & corrumpere pergat, is propter obſequium, magiſtratui denegatum, vt quisque alius ciuis inobediens puniatur, vbi corpus delicti facile per teſtes inueſtigari poteſt.* Hic *corpus delicti* in eodem reatu quæritur, quem ſynedrium Hieroſolymitanum apoſtolis imputabat *Act. V*, 28. Quid vero, ſi diſſentientes, quos *hæreticos* prædominantes appellant, cum Apoſtolis reſpondeant: *DEO magis obediendum quam hominibus:* veritatis curſum impediri non poſſe, cetera? Quiuis enim, qui ab aliorum formulis fidei recedit, ſe *veritatem* propugnare, alios vero *errare* credit, adeoque ſe obſtrictum eſſe iudicat, vt *veritatis* patrocinium ſtrenue ſuſcipiat. Interim non nego *abſolute*, poſſe *doctrinam publicam* in cathedra *ſacra* & *academica* huiusmodi errantibus prohiberi, quam ſi diſſeminare non intermittunt, id vnice, quod extremum eſt, tantum imperanti permiſſum eſſe arbitror, vt *honeſta emigratio* eis iniungatur, ad quam tamen ex rationibus infra adducendis non ſine grauiſſima cauſa, non vero ad ſolam clericorum inſtantiam, deueniendum.

4) ex contumacia, quod nolit intereſſe ſacris orthodoxorum.

Denique addit, poſſe hæreticis iniungi, *vt ſacris orthodoxis interſint*, alioquin ob *contumaciam* puniendos. Sed hanc methodum conuertendi hæreticos, qua vſi magnopere ſunt Romanæ eccleſiæ addicti in Gallia, principiis mox tradendis aduerſari, nec inter Auguſtanæ confeſſionis conſortes recipiendam eſſe, firmiter credo, adeoque hic rurſus deficit *corpus delicti*. Quemadmodum itaque ex natura *hæreſeos* iam demonſtratum eſt, *crimen publicum* aut *ciuile* in *hæreſi*, *qua tali*, haud latitare, ita longe diuerſa ſententia in quæſtione: *an hæretici puniendi ſint?* eſt amplectenda, quod quousque *legibus fundamentalibus Germaniæ* conueniat, ex ratione *tolerantiæ religioſæ*, publica autoritate munitæ, addiſcen-

scendum, simulque inde, quis pro *haeretico* hodie in *sensu ciuili* habendus sit, iudicandum est.

(VI.)
De haeresi & orthodoxia in sensu ciuili & tolerantia religiosa.

§. CLXVII. Videlicet edisserui huc vsque ex mente *iuris canonici*, eiusque duritiem viuis coloribus depinxi. Obseruaui, Romanam ecclesiam vnice *orthodoxiam* prae se ferre atque ambire, quod per plura secula *dominans religio* fuerit, *haeresin* autem in dissensu ab eius principiis fuisse positam, prout etiam in more olim illi religioni fuit, quae *dominatum* habuit. His sub principiis catholici contra protestantes magno animi feruore disputabant, se *orthodoxos*, illos vero *haereticos* ex *iuris canonici* tramite dicentes. Hi eodem iure contra eos vtebantur, & sic nil nisi imputationes *haeresium* per diuturnum temporis tractum auditae. Interim in eo discedebant protestantes a catholicis, quod *tolerantiam religiosam* suo modo defenderent, atque, vt sibi praestaretur, contenderent, quod tandem post grauissima bella factum, cum summo curiae Romanae nimis addictorum moerore. Quia vero prima huius *tolerantiae* seu *pacis religiosae* fundamenta satis lubrica erant, ad plura certamina ansam praebuerunt, tandemque bellum illud tricennale, ob motus Bohemicos inchoatum, simul produxerunt. Hoc demum plenius prospexit *tolerantiae religiosae*, transactione Osnabrugensi determinatae, vnde hodie in Germania vnice *haeresis* & *orthodoxia* in *sensu ciuili* aestimari debet, postpositis atque repudiatis *iuris canonici* doctrinis, quibus dicam scripserunt transigentes hac in materia. Inde vero palam est, *haeresin* aliter sumi in *sensu theologico:* aliter in sensu *iuris canonici*, quem in antecedentibus explicui: aliter in *sensu ciuili*, quem nunc excutiam, tum ex *instrumento pacis* & *pace religiosa*, tum etiam ex praesenti vsu imperii.

Romana ecclesia sibi orthodoxiam vnice tribuit,

haeresin vero protestantibus,

donec pax religionis introducta.

Inde haeresis in sensu ciuili aliam definitionem accepit,

§. CLXVIII. Plenius hoc de argumento iam anno MDCCXXVI edisserui in *disputat.*, me praeside, habita de *tolerantiae religiosae effectibus ciuilibus*, in qua non de *tolerantiae* huius principiis ex doctrina christianae religionis petendis *primario* sollicitus fui, sed qui sint *effectus ciuiles* in Germania trium publice probatarum religionum, & harum *tolerantiae* mutuae, demonstraui, h. e. non de *tolerantia* in genere & abstrahendo ab omnibus legibus, sed speciatim de *efformata* per leges fun-

vt peculiari dissertatione ostensum,

fundamentales *tolerantia religiosa* in imperio nostro Romano-Germanico edisserui, vtut *incidenter* etiam de *tolerantia diuersarum religionum* ex doctrina CHRISTI quædam adiecerim. Aduersarium quendam, qui nomen profiteri ausus non fuit, nacta est hæc dissertatio, qui tractatum perutilem *anno 1728.* edidit **von der Rechtmäßigkeit, Nothwendigkeit und Nutzbarkeit der Toleranz**, in quo nonnulla, quæ desiderari adhuc in hac doctrina censuit, modeste quidem monuit, sed mentem meam non satis percepisse videtur, quamuis hoc ipsum in fine non dissimulet. Speciminis loco tantum quædam præmittam, quæ *studium contradicendi* Autoris prodere queunt. Egi *cap. 1. de natura, speciebus & fatis tolerantiæ IN GENERE*, non *speciatim* de *tolerantia religiosa*, quo non obstante, Autor contra bonam fidem quæuis tradita ad hanc applicat & detorquet. Etenim (I) dixi *§. 1. leges pacis & amoris exigere, vt alter alterum patienter ferat, vt toleret eius vitia, mores & imbecillitates, & denique ne quis alterum cogat, vt ad suos mores suaque instituta se præcise accommodet, vitiaque, quibus laborat, deponat.* Ad hoc illustrandum hæc *in genere* adieci: *Quid? quod ipse CHRISTVS Matth. XIII, 28. 29. PROHIBET, ne eradicentur zizania, sed potius PRAECIPIT, vt sinamus crescere eadem vsque ad messem, ne scilicet colligentes zizania simul euellamus triticum, hac parabola indicans, nec in hominum viribus, nec semper consultum esse, quæuis hominum vitia & quoscunque næuos erroresque, qui præcaueri difficulter possunt, eradicare, sed potius nobis INCVMBERE, vt mores, errores & instituta, imo & imbecillitatem aliorum æquo animo feramus, quatenus pacem reipublicæ non turbant, Deoque soli relinquamus tam bonorum quam improborum iudicium, qui in consummatione seculi segregabit malos e medio iustorum.*

& tolerantiæ fundamenta generatim adduxi.

§. CLXIX. Palam est, (1) me hic edisseruisse de *tolerantia in genere*, non *religionum* in specie. Plures vtique *mores, vitia, næui*, quibus etiam studium intempestiuum contradicendi annumerandum est, imo & *imbecillitates* tolerari debent, quæ per leges corrigi nequeunt, vt verba initialia ab AVTORE temere omissa indicant. (2) De *obligatione singulorum* in genere egi, & sic tam *publicam, imperanti propriam*, quam *priuatam* tetigi, quod verba vltima indicant: *quatenus pacem reipubl. non turbant*, quæ rursus AVTOR contra *bonam fidem* omisit, & tamen audacter asseruit, me *publicam* haud indicasse; quid? quod *in præfatione dissertationis* tantum generatim hoc argumentum excusserim, quod postea, vbi naturam *tolerantiæ* explico, complete magis

Tolerantia etiam ad næuos humani generis se extendit, tam publica quam priuata,

gis traditur. (3) Diserte asserui: CHRISTVM *præcepisse* & *prohibuisse*, item nobis ex hoc præcepto & prohibitione *incumbere*, vt *præceptum* & *prohibitionem* eius sequamur, quo ipso, ni fallor, satis indicaui, non nudum *consilium*, quod AVTOR ex his verbis exsculpere voluit, sed *præceptum* & *prohibitionem* & respectu nostrum *absolutam obligationem*, hac CHRISTI doctrina contineri. (4) Adieci hanc duplicem rationem, quarum prima est, quod talia eradicare *non sit in hominum viribus* positum; altera vero, quod *non semper* consultum sit, quæuis hominum vitia &c. *eradicare*, id quod de *legibus*, quarum est *eradicare*, intelligendum indubie. Vtraque displicet censori, quod ratione primæ nulla doctrina opus sit in *rebus supra vires nostras positis*, sed potius ideo CHRISTVS hoc prohibuerit, quod homines credant, id in viribus eorum esse. Censura hæc admodum inanis est, & plane superflua. Quodsi homines agnoscerent, horum vel illorum vitiorum eradicationem suis viribus esse exemtam, nunquam illa tentarent; quia vero *temere* hoc credunt, in officio hoc solent excedere modum, quod CHRISTVS his verbis innuere voluit. Ergo censor idem, quod ego asserui, aliis verbis tantum repetit. Qui dicit: *ne hoc facias*, *quia illud impedire ob defectum virium nequis*, ille simul agentem redarguit, quod credat, tale quid in viribus suis positum esse, cum tamen non sit. Altera ratio itidem censorem offendit, quod dixerim, *non semper consultum esse*, cum *nunquam* consultum, sed *semper* prohibitum censeri queat. Sine dubio de *tolerantia religiosa* vnice hæc verba accepit, & sic mentem meam peruertit, quæ de *tolerantia vitiorum & næuorum* agunt. Hæc sine dubio quandoque eradicari in republica possunt, sed *non semper*, vt consultius sit, ea *tolerare* potius, quam grauius malum inducere. Si CENSOR dissertationem RECHENBERGII *de vitiis, quibus ciuitas impar est*, ad quam post verba adducta prouocaui, consuluisset: si SENECAM *lib. II. de ira c. 10.* dicentem: *lento adiutorio opus est contra mala continua & fœcunda, non vt desinant, sed ne vincant*, inspexisset: si TACITI verba *lib. 1. histor. nocet rigor & seueritas nimia, cui iam pares non sumus*, ponderasset: si denique consilia procerum Romanorum tempore TIBERII, de *luxu immenso* eradicando agitata, (quorum mentionem feci *c. 1. §. 7. cit. diss.*) examinasset, forsan æquius iudicium de hac ratione, quæ in *latitudine sua*, qua prolata est, vera, tulisset. Enimuero cum *religiosam* duntaxat in mente habuerit *tolerantiam*, quæuis ipsi suspecta, intuta, & insufficientia videntur, quamuis ita statum controuersiæ semper mutauerit.

eaque ex præcepto necessaria est,

quod eradicatio illorum vires hominum excedat,

non semper consulta sit,

Defectus virium inducit obligationem ad tolerantiam.

§. CLXX. Pari ratione (II) in *§. 3.* vbi de *obiecto tolerantiæ* generatim egi, asserui, prædicatum hoc illis applicari, *quæ nobis ingrata vel aduersa sunt, aut quæ non probamus, sed vel maxime mala apparenter tantum videntur, quæ tamen remouere vel ob DEFECTVM VIRIVM non possumus, vel pro statu præsenti rerum consultum haud est, vt remoueantur.* Notat censor, me *tertium* omisisse tolerantiæ fundamentum, illudque præcipuum, in eo consistens, quod Deus edicto sacro interdixerit, ne quædam impediantur aut tollantur. Qualia vero hæc sunt? quæ scilicet ad *conscientiæ libertatem* spectant. Cur vero horum tolerantia *iure diuino* est præscripta? non ab aliam causam, quam quod legislatoribus vires deficiant, errantes conuertendi. Ergo iis quoque non censetur ius datum fuisse, vt leges *conscientiæ* scribant, vt, quæ ad *intellectum*, ad *conceptus mentis*, ad *credenda* spectant, per leges imperent, iubeant, præscribant. Imo quia vim conscientiæ inferre, (quod vires nostras excedit) plusquam tyrannicum est, palam est, eum, qui tolerantiam quarundam rerum inculcat, quæ vires nostras prorsus excedunt, simul quoque docere, talem tolerantiam in his casibus esse *præceptam*, in iure diuino fundatam, & quicquid in contrarium *vere, non apparenter*, fit, pro *iniusto* reputandum. Ita vero censor rursus contra bonam fidem agit, vt habeat, quod carpere possit. Si exempla subiecta consuluisset, facile vim verborum percepisset. Homines tempore *famis publicæ* dicuntur *tolerare famem & alias necessitates*, quæ euitari nequeunt, apud SVETON. *in Iul. Cæs. c. 68. n. 3.* Fac, principem esse, qui hanc tolerantiam per *leges* damnaret; quilibet sine dubio assereret, eum more tyrannorum agere, illa prohibendo, quæ toleranda sunt ex necessitate.

Tolerantiæ significatus,

§. CLXXI. Præterea vero (III) definitionem *tolerantiæ* sub examen vocat censor, simulque mihi ansam præbet, illam declarandi. Sicuti vi vocis & natiuæ significationis *tolerare* nihil aliud est, quam patienter id, quod ingratum, aduersum, atque malum nobis videtur, ferre, eique non resistere, imo aliquando *tacite* vel *expresse* admittere;

definitio.

ita TOLERANTIA nihil aliud est quam *affectio animi indeque fluens declaratio, qua ex rationibus iustis probatisque illa, quæ nobis aduersa sunt, vel a nobis non probantur, prohibere aut declinare vel non possumus, vel non debemus, patienter ferimus, illis non repugnamus aut resistimus, imo aliquando pro pace publica expresse admittere cogimur, vt ea ne quidem externe improbare queamus, vtut eadem iudicio nostro non probemus.* Nimia prolixitate hanc definitionem laborare censet autor, & tamen ipsemet *p. 62.*

æque

æque prolixam adfert. Malui naturam eius atque rationem paulo plenius depingere, quam nimia breuitate obſcurare. Sed ad ſingulas eius partes veniam, indeque hæc *tolerantiæ* requiſita, ſeu *principia* deduçam.

§. CLXXII. Primo deſiderat tolerantia *animi indulgentem affectionem* & *inde fluentem declarationem mentis*, quæ hanc animi affectionem & ſic *ſcientiam* ſimul atque *voluntatem* indicat, vt ea, quæ toleramus, ſentiamus, intelligamus atque nota habere declaremus atque profiteamur. Dum animus *agnoſcit* ea, quæ toleranda ſunt, ſimul determinat *voluntatem*, vt patienter ferat id, quod vel non *debet* vel non *poteſt* auertere. Si quædam recuſamus, quæ nobis inimica ſunt, veluti *iniuriam illatam*, conteſtamur, *ea minime toleranda eſſe*, vt in ſimili ait SVETON. *in Iul. Cæſar. c. XVII. n. 3.* & ſic deficit *voluntas*, talia patienter ferendi, quæ declinare & auertere poſſumus. In hoc differt a *diſſimulatione*, ad quam proxime *tolerantia* accedit. Videlicet *diſſimulare* ſtricte eſt id agere, vt ea ignorare, quæ nobis aduerſantur, videamur. vid. *l. 2. C. ſi al. res pign. l. 30. de R. V. l. 40. D. d. pœn.* Id accurate obſeruauit CICERO *lib. X. ep. 8.* ſimulque conceptum hunc ea occaſione declarat. *Nunquam*, ait, *diffitebor, multa me, vt ad effectum bonorum conſiliorum peruenirem, & ſimulaſſe inuitum, & diſſimulaſſe cum dolore*, h. e. id egiſſe cum dolore, vt viderer quædam *ignorare*, quæ toleranda non erant, quædam vero *probare* per *ſimulationem*, quæ improbabam. Simulare eſt enim *aliud dicere atque ſentire*, vt IDEM *lib. IV. acad. quæſt.* ait. Tolerantia vero *ſcientiam* præ ſe fert, eam non negat, quandoque *publice* etiam indicat, oſtenditque, ſe, quod auertere non ſemper *licet* aut *conceſſum* eſt, patienter ferre, & eradicare, tollere vel impedire nolle, interim talia *probare* non ſimulat. Inde *tolerantia* vel *expreſſa* vel *tacita* eſſe poteſt, cum diſſimulatio *expreſſa* non detur, ſed in *priuatione ſcientiæ ficta* conſiſtere videatur. Hoc ſenſu quoque idem eſſe videtur ac *conniuere*. Sic in *l. 4. §. 1. D. de manumiſſ.* dicitur, *conniuentibus oculis* credendum eſſe, ſeruum ſuis nummis eſſe redemtum, quamuis ſuos nummos ſeruus habere nequeat; (v. SENECA 7. *de benef.*) & ita *conniuentibus oculis* aliquid permittere idem denotat, ac *diſſimulare* ſtrictum ius. Eadem *conniuentia* IVSTINIANVS *in l. 5. C. de neceſſar. hered.* ſtatuit, ſeruos poſſe capere legata: atque in *l. 39. D. de iur. dot.* poſſe eos quaſi dotem dare, imo & quaſi teſtamenta facere. PLINIVS *8. ep. 10.* Pariter SVETON. *in Iul. Cæſ. c. 67.* *conniuebat in ceteris delictis*, id eſt, viſa delicta diſſimulabat, ſeu ſimulabat, ſe ea ignorare. Similem in ſenſum CICERO, *pro dii immortales!* inquit,

In tolerantia adeſt 1) animi indulgentia & ſcientia,

imo etiam voluntas,

in hoc differt a diſſimulatione,

& conniuentia,

inquit, *cur interdum in hominum sceleribus maximis* CONNIVETIS? & alio loco: *multa nobis blandimenta natura dedit, quibus sopita virtus* CONNIVERET. Atque ita facile a *tolerantia* distinguitur, quæ *scientiam* eius, quod agitur, simul arguit, adeoque nonnunquam *dissimulatio* est species *doli boni*, si quis tempori seruiat, & ita tueatur vel sua vel aliena, *l. 1. §. D. de dol.* vt vel ex *territione*, quæ pro eruenda veritate adhibetur, apparet.

a) iusta causa

§. CLXXIII. Secundo desiderantur *iustæ & probatæ rationes*, ob quas, quæ toleranda sunt, patienter ferimus nec impedimus. Etiam hoc requisitum vrget prælaudatus AVTOR *de tolerantia p. 49.* quamuis credat, me nullibi has rationes indicasse, in qua rursus fallit. Fateor, ad tria capita distinctius has reduci posse: α) quia de iure *non debet:* β) quia *non potest:* & γ) quia *non expedit* illa, quæ a nobis non probantur, vel aduersa videntur, impedire. Prima ratio *impedimentum legis:* altera *impedimentum naturæ:* tertia *impedimentum vtilitatis* designat, quamuis prima & secunda ratio in eo conueniat, quod *non possit* impediri id, quod aduersum nobis videtur, quia id ipsum tum *naturale* tum *morale impedimentum* denotat. Primam rationem applicui *p. 21. sqq.* ad *tolerantiam religionum*, eamque *de iure* debitam existimaui, imo *expressam conuentionem* addidi, vt hæc tolerantia debita sit, tum ex *praecepto diuino;* tum etiam ex *pacto publico* nouum vinculum accipere queat. Alteram rationem passim ex calamitatibus emergentibus maxime *naturalibus* explicui *p. 6.* & tertiam denique *p. 11.* satis perspicue ex moribus inueteratis illustraui. Tria hæc fundamenta in *definitione* designaui, asserendo, illa toleranda esse, quæ aut *non debemus* de iure scilicet, aut *non possumus* impedire, quia vel non expedit, vel natura resistit.

ad tria capita reducenda.

§. CLXXIV. Quia vero AVTOREM *tr. de tolerantia p. 52.* ægre habet, quod *tolerantiam debitam* seu *necessariam* tantum in *pacto* vel *lege positiua* constituerim, eique *gratiosam* seu *voluntariam* per totam dissertationem opposuerim, sciendum est, me de *tolerantia religiosa* edisseruisse, prout in *imperio Romano-Germanico* sese habet, quam etiam hic duntaxat illustrabo; Autorem vero de *tolerantia religiosa* disseruisse, quasi in *republica Platonis* degeret, eique nouas scribere vellet leges. In hac omnis *tolerantia religiosa* potest dici *necessaria & debita;* non item in illa, in qua degimus. Sicuti vero CICERO *lib. II. epist. 1.* Catonem redarguit, *quod optimo animo vtens & summa fide noceat interdum reipublicæ. Dicit enim*, pergit, *tanquam in Platonis* πολιτείᾳ, *non tanquam*

Tolerantia considerata in imperio Romano diuersa est ab ea, quatenus in se consideratur.

quam in Romuli fæce sententiam; ita Autor, ex nimio affectu in *tolerantiam religiosam*, parum consulit rei ecclesiasticæ in imperio nostro, dicitque sententiam, quasi in republica *nouiter condenda*, non vero *iam efformata* viueret. Hoc posito vero quilibet facile animaduertit, dari in imperio nostro *gratiosam tolerantiam*, quæ ex *pacto* non est debita, nec ex *legibus fundamentalibus* potest asseri, sed arbitrio statuum subiecta, vtrum dissentientes in republica tolerare, an vero secundum *iuris rigorem* eis emigrationem imperare malint, vt infra explicandum est. Alia vero quæstio est, vtrum princeps pronior in hac *externa libertate* esse debeat ad tolerantiam, quam ad non-tolerantiam? Prius facile concedo, quia tum *recta ratio* tum *ius diuinum* in genere *tolerantiam religiosam* inculcat, vimque omnem a conscientiis auertit. Quia vero *præcepta generalia* ita sunt comparata, vt *pro statu reipublicæ* possint recipere quandam determinationem *modi*, *formæ*, *loci* & *temporis*, quibus ex *necessitate statuque præsenti reipublicæ* determinatis sæpe desinunt *absolute* & *simpliciter* obligare; ita quoque se res habet cum *præcepto generali* de tolerandis dissentientibus. Æque præceptum generale est *diuini iuris*, pacta esse seruanda; nil tamen prohibet, quo minus imperans possit lege sua, pro *pace publica* conseruanda, formam eis præscribere nouam, tempus paciscendi & locum determinare, imo & facultatem paciscendi ad certas personas restringere, quo facto sæpe pacta *in republica* obligare desinunt, quod non debito *loco*, debito *tempore*, debito *modo*, imo nec a debitis *personis* inita fuerint, vtut cuiusuis paciscentis conscientiæ relictum sit, vtrum ductu eiusdem velit bonam fidem agnoscere, an iure suo stricto vti. Pari ratione in republica *tolerantia religiosa* ex necessitate *pacis publicæ*, quæ *suprema lex* esse debet, sæpe quoad *modum* est determinanda, loco & tempore circumscribenda, & ad *certas personas* restringenda, quod aliter pro *præsenti reipublicæ statu* paci publicæ consuli nequeat, quo ipso fit, vt tolerantia hæc secundum *rigorem iuris* in certis casibus non sit debita, vtut ea de causa non sit vis inferenda conscientiis, vt infra indicabo. Sæpe protestantes ad denegandam tolerantiam, quatenus non est debita, coguntur, vt aduersarios, omnis tolerantiæ hostes, hoc modo ad mitiora consilia arripienda inuitent, nosque hi incitent, vt faciliores simus in tolerandis iis, qui eorum sacra sequuntur. Hoc rigore sæpe vtendum, vtut faueamus *libertati conscientiæ*.

Priori respectu omnino datur gratiosa tolerantia religiosa, non posteriori,

in republica tamen nonnunquam tolerantia restringenda.

§. CLXXV.

s) in tolerantia supponuntur, quæ non probantur, sed nobis aduersa sunt,

§. CLXXV. Tertio in omni tolerantia præsupponimus talia, quæ vel nobis aduersantur, vel a nobis non probantur, siue sint *mala vera* siue *putatiua*. Neque enim ex tolerantia *approbatio* eius, quod toleramus, concludi potest, sicuti *iudaicam superstitionem* ideo non probamus, quod synagogas eorum toleremus, nec luxum princeps in republica probat, quem eliminare ob eius statum morbidum nequit. In hoc differt tolerantia a *patientia*, quæ latius euagatur, & sæpe plus quam *nudam tolerantiam* in se continet. Est enim duplex: alia in se continet *approbationem tacitam* & *voluntariam* negotii in patientis præiudicium gesti, quæ potest diei *positiua* vel *qualificata*, quatenus actum *approbationis* simul includit: alia vero *simplex*, quæ approbationem haud includit. Illius exemplum occurrit in eo, qui *patitur*, negotium suum geri ab alio, nec contradicit, quia mandasse videtur. *l. 18. mand.* Pariter qui *patitur*, aliquem pro se fideiubere, mandati tenetur: *l. 6. §. 2. eod.* qui ab alio positum patitur, tenetur. *l. 5. §. 10. de his, qui effud. vel deiec.* &c. Illa enim absoluitur etiam *silendo*, & illud, quod licite in contrarium fieri poterat, scienter non faciendo. Sed *patientia simplex*, quæ etiam *negatiua* dici potest, *approbationem* plane excludit, & ab ea longe aliena est, vt tamen resistere, & quod ab aduersario fit, vel alias nobis ingratum est, declinare vel non possimus, vel non debeamus, atque ita magis in *tolerantiam* degenerat, quæ *approbationem* itidem non includit. In aquæ pluuiæ arcendæ actione dominus præstare *patientiam* debet, si colonus opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat. *l. 5. D. de aq. & aqu. pluu. arc.* In nunciatione noui operis itidem heres *patientiam destruendi operis* a defuncto facti aduersario præstare dicitur, *l. pen. de nou. op. nunc.* h. e. resistere & impedire nequit, quo minus aduersarius opus a defuncto factum destruat, vtut vel maxime hoc ægre ex obstinatione animi ferat. Conf. *l. 6. §. 7. l. 7. §. 1. de aq. & aqu. pluu.* &c. Hoc sensu quis *pati* dicitur *iniuriam* siue furtum, *l. 16. D. off. præf.* & sicuti *mala naturalia æquo animo ferenda* esse dicuntur *in l. 1. 2. §. 6. de aq. & aqu. pluu.* &c. ita conceptus *patientiæ* hac appellatione omnino denotatur. Denique in omni *tolerantia* adest *patientia*, sed non vice versa, quia, quæ toleramus, non probamus: quæ patimur, sæpe probamus.

in quo differt a patientia.

a permissione & licentia.

§. CLXXVI. In hoc quoque *tolerantia* distinguitur a *permissione* & *licentia*. Nam *permissio* proprie non *actio* est *legis*, sed *actionis negatio*, *nisi quatenus illum ab eo, cui permittitur, obligat, ne impedimentum ponat*, vt ait GROT. *de I. B. & P. lib. I. c. 1. §. 9. n. 1.* Communiter di-

dispescitur in *plenam* & *minus plenam.* Illa est, quæ *ius perfectum* dat ad aliquid omnino licite agendum; hæc vero tantum *impunitatem* tribuit apud homines, & ius, ne quis *permissum* impedire possit. Prioris generis permissio *rectæ rationi* & *iuri naturæ* conformis esse debet, vt *ius perfectum* alicui tribuere queat, id quod in posterioris generis permissione non contingit. GROT. *lib. 3. cap. 4. §. 2. & lib. 1. c. 1. §. 17.* Hinc in *permissione* sæpius nullus legislatoris *assensus*, sed animi auersatio & detestatio potius offenditur, vt factum, quod permittit, vel ob *euitationem maioris mali*, vel *impossibilem exstirpationem* seu aliunde impeditam saltem toleretur. Multa sunt, quæ quamuis legibus *honestatis* & *decori* repugnent, in *republica* tamen, ad maiora incommoda euitanda, permittenda sunt atque toleranda. Concubinatus Romæ *licita* erat *coniunctio* atque consuetudo, *l. 5. C. ad SCtum Orfit.* vtut *parum honesta;* imo iuxta vulgatum illud, non omne, quod *licet*, honestum est. Paucis: permissio sæpius includit *approbationem actus:* quandoque eam excludit. Creditor enim permittens debitori, alienare fundum sibi oppignoratum, videtur approbasse alienationem; *l. 8. §. 6. D. quib. mod. pign.* quod in nuda *tolerantia* secus est. Quodsi vero permissio *approbationem actus* non includit, idem denotat, quod *tolerantia*, quatenus illa non auertimus, aut impedimus, quæ improbamus, sed fieri *patimur*, quia declinare non possumus, vel debemus.

§. CLXXVII. Tolerantia itaque circa *mala* vel *vere* vel *apparenter talia*, quæ non probantur a nobis, sed potius *ingrata* sunt, versatur. Mala sunt vel *moralia* vel *naturalia.* Illa *regulis morum* aduersantur; hæc vero ex *naturæ operatione* hominibus ingrata proueniunt, vt imbres, tonitrua, terræ motus, incendia ex ictu fulminis &c. Quod *mala moralia* concernit, sciendum est, necesse sæpius esse, vt in republica (I) *mali* quidam *mores*, vel *veri* vel *apparenter tales*, tolerentur. Non semper principi integrum est, eos tollere aut eliminare, sed verendum potius est, ne mutatio & correctio eorum subitanea plus damni reipublicæ allatura sit. Sicuti medico non semper integrum est, ægrotantibus medicinam applicare salutarem, quia, iudice SENECA *in consol. ad Heluid. c. 1. in morbis nihil est magis periculosum, quam immatura medicina*, imo interdum etiam *medici plus quiete quam mouendo atque agendo proficiunt*, vt in simili obseruat LIVIVS *lib. XXII. c. 18. in f.* ita quoque sese res habet in republica, quæ *corpori* humano *ægrotanti* multisque laboranti malis recte comparatur, vbi semper obtinet illud TACITI *lib. I. histor. Vitia donec homines.* Palam vtique est, per leges

Tolerantia versatur circa mala vel moralia vel naturalia.

ad illa spectant mali mores.

ges *rempublicam Platonis* ſperari non poſſe, ſed ſufficere, *ſi vel parum admodum res proceſſerit*, vt ſapienter monet ANTONIVS *de ſeipſo lib. IX. §. 29.* Huius præcepti memor fuit TIBERIVS apud TACIT. *lib. III. annal. c. 52. ſqq.* vbi in ſenatu de luxu immenſo eradicando conſilia agitabantur; litteris enim ad ſenatum miſſis, concludit: vitia *adulta* & *præualida* vi non ſemper abolenda eſſe, quod coercitio plus damni in rempublicam allatura eſſet, quam tolerantia eorum. Adiungit: *quodſi mecum ante viri ſtrenui ædiles conſilium habuiſſent, neſcio, an ſuaſurus fuerim, omittere potius præualida & adulta vitia, quam hoc aſſequi, vt palam fieret, quibus flagitiis impares eſſemus.* Ea tandem felicitas optimo principi VESPASIANO contigit, vt non *legibus*, non *pœnis*, ſed *ſuo exemplo* luxum ſuſtulerit, cum regis ad exemplum totus componatur orbis. Etenim *difficile eſt*, teſte CICERONE *lib. 1. ad Q. fratrem ep. 1. mutare animum, & ſi quid eſt penitus inſitum moribus, ſubito euellere;* homines quippe tam acriter in mores conſuetudine aſſumtos propendent, vt humanis conſiliis ab eis non ſemper poſſint deduci. Imo ſalus populi, quæ ſemper *ſuprema lex* eſſe debet, aliquando poſtulat, vt hæc vel illa praua conſuetudo in republica toleretur, nec ei reſiſtatur, vtut minime approbetur, & princeps eam potius mallet eradicare quam tolerare. Ait quidem CICERO *lib. III. de LL. iſta ſententia maxime & fallit imperitos & obeſt ſæpiſſime reipubl. cum aliquid verum & rectum eſſe dicitur, ſed obtineri, i. e. obſiſti populo poſſe negatur. Primum enim obſiſtitur, cum agitur ſeuere; deinde opprimi in bona cauſa eſt melius quam male cedere.* Enimuero hæc philoſophia tantum oſtendit, nimiam timiditatem parum rei communi conſulere, & ſæpe, ſi *ſpes ſalutis* adeſt, pericula ſubeunda eſſe; non tamen euincit, indiſtincte omnem tolerantiam *mali moralis* eſſe eliminandam.

Quod ipſe Deus fecit in republica iudaica,

§. CLXXVIII. Quid? quod Deus ipſe in republica olim iudaica, quam tamen optimis, præſtantiſſimis vtiliſſimisque legibus inſtruxerat ipſe atque muniuerat, quædam tolerauerit ob σκληροκαρδίαν ſiue *duritiem cordis.* Tolerauit, vti notum eſt, *diuortiorum* frequentiam inter iudæos; quamquam illa magis improbaret quam approbaret, quia ex *intentione diuina* matrimonia debebant eſſe indiſſolubilia. Ex hac tolerantia iudæi ſine ratione *præceptum* legis, imo & *approbationem* temere colligebant. Hos recte redarguit CHRISTVS *Matth. XIX, 9.* dicens: Moſen tantum *diuortia* permiſiſſe *ob duritiem cordis*, ab initio autem rem aliter ſeſe habuiſſe. Poſita ergo duritie cordis in re-

publica

publica ægrotante, tolerandus sæpe est quidam liberior *diuortiorum* vsus, sed ita circumscribendus, ne nimium euagetur. Tolerauit porro Deus inter Iudæos *polygamiam*, quam tamen PAVLVS *1 Cor. VII.* a moribus christianorum abhorrere censet, CHRISTO ipso reuocante matrimonium ad primæuam institutionem, *Matth. XIX.* qua Deus *monogamiam* constituerat. Multa alia per *expressam tolerantiam* determinauit, vt populum durum, & ad idololatriam procliuem, ad veram cognitionem Dei deduceret, quod plenius illustrauit SPENCERVS *de LL. Hebræor. ritual.* Denique quædam etiam ad tempus tolerauit, vt *pater benignissimus*, per quandam συγκατάβασιν & οἰκονομίαν, vt Theologi obseruant, quæ *tolerantia particularis* dici potest, & in *republica*, imo & in *ecclesiis* sæpe necessaria fuit. Talis tolerantia *particularis*, quæ *regulam* haud constituit, sed potius *legum violationem* inuoluit, aliquando *dissimulandam*, dici solet *dispensatio*, quod legislator supremus in republica, vt optimus *negotiorum publicorum dispensator*, aliquando a rigore legis pro re nata recedere cogatur, & quidem potissimum *publicæ pacis conseruandæ causa.* Fuit etiam hæc praxis antiquitus in ecclesiis obseruata, in quibus olim multa *tolerabant* episcopi, quæ *contra canones* facta erant, ne schisma vel dissidium in ecclesia oriretur, prout *in dissert. prælim. §. XXXVII. seqq.* plenius declaratum est.

In casu particulari quædam toleranda,

quod etiam patres antiqui in negotiis ecclesiasticis obseruarunt.

§. CLXXIX. Præterea (II) ad *mala moralia* etiam indubie spectant *delicta*, seu facta *probrosa* & *illicita.* Hæc licet regulariter non sint toleranda, sed coercenda, & impedienda: contingere tamen potest, vt reipublicæ morbidæ ratio non ferat, vt ea exstirpemus & pœnis subiiciamus. Tolerantia *lupanariorum* & *vitæ meretriciæ* adeo late patebat apud Romanos, vt etiam in multorum honestorum virorum prædiis lupanaria exercerentur iuxta *l. 27. in f. de hæred. petit.* licet *inhonesto more* id fieret. vid. *l. 21. §. 11. de recept. l. 4. §. 3. de condict. ob turp. caus.* MERILLIVS *lib. II. obs. 12.* Tolerabantur etiam apud Ægyptios *furta* sub certis conditionibus, traditis a DIODORO SICVLO *lib. I. c. 80.*, imo & apud Lacedæmonios, teste GELLIO *de N. A. lib. XI. c. 18.* & NICOLAO CRAGIO *de republ. Lacedæm. lib. III. c. 12.* *Duellorum* & *diffidationum* licentia apud Germanos vicinosque populos adeo altas radices egerat, vt legibus etiam circumscripta esset publicis, nec in crimen incideret. Neque, postquam improbari horum vsus cœpit, facile eradicari potuit, sed ad diuturnum temporis tractum tolerari de-

Delicta quandoque toleranda.

Imo & errores in religione, debuit. Denique (III) ad *mala moralia* vulgo etiam referuntur *errores* circa *religionem*, cultum *diuinum*, & conceptum de diuinis rebus. Quia vero *errores* & *dissensus* in religione potius *morbi mentis* & *intellectus* sunt, quam *voluntatis*, & ea de causa a *delictorum* classe in republica eximendi, quæ *praua voluntate* committuntur, eatenus tantum ad *mala moralia* referri debent, quatenus quilibet homo rationibus Deo reddendis de erroribus conceptis obligatur, & respectu diuini Numinis in errore a *peccato* non est immunis. Enimuero non omne peccatum in foro humano *delictum* seu *crimen* est, adeoque tolerantia circa tales mentis morbos primario versatur, prout mox specialius ostendendum erit.

peccatum coram Deo inuoluentes.

4) In tolerantia patiens admissio desideratur, sine resistentia, saluo gradu. §. CLXXX. Quarto desideratur, vt *patienter feramus & admittamus*, quæ, vt tolerentur, recta ratio, ius diuinum, aut natura rei iubet. *Patientia* & *admissio* excludit omnem resistentiam: *prohibitionem* & *vim absolutam* respuit: libertati in rebus agendis indulget, & æquo animo ferendum esse iubet, quod declinari, auerti & prohiberi vel non potest vel non debet. Habet tamen hæc indulgentia suos gradus, etiam in *negotio religionis*, cum nihil impediat, quo minus rebus tolerandis quidam limites pro ratione reipublicæ statui queant, præsertim cum circa illa, quæ toleranda sunt, non omnium sit eadem sententia idemque sensus; vnde fit, vt in tali diuersa animorum dispositione sæpe *temperamento* quodam vtendum, ne talia, quæ toleranda sunt, *absoluta vi* impedire tentemus, simul tamen boni publici causa tolerantiæ certæ leges ponantur. Est enim tolerantia vel *publica* vel *priuata*. Illa intuitu reipublicæ ad summi imperantis officium pertinet, de qua hic potissimum agendum; *hæc* vero magis priuatorum singulorumque obligationem concernit, vel ex regulis *pietatis*, vt *Matth. V, 39. sq.* vel ex *regulis prudentiæ*, quæ sæpe suadent, ne malo obsistamus: vel ex *regulis iuris*, quæ indulgentiam in certis rebus iubent, & determinant.

Inde tolerantia vel publica vel priuata,

publica est vel necessaria, §. CLXXXI. *Publica* tolerantia rursus est vel *necessaria*, vel *voluntaria* seu *gratiosa*. Illa legibus fundamentalibus determinata est, subditisque ex *pacto publico* debetur, vt hoc vel illo modo, hoc vel illo tempore agere, & a nemine impediri possint. Hæc vero ex pacto vel ex legibus reipubl. fundamentalibus non est debita, adeoque *comparatiue loquendo* magis *arbitraria* quam illa est, ad minimum, vt summus imperans eidem certos limites ponere, & sic diuersitatem iurium quandam inducere possit, circa ea, quæ in republica probantur & non probantur. Vsus huius distinctionis potissimum sese exserit in *liber-*

vel gratiosa,

cuius distinctionis vsus po-

libertate religionum diuersarum, quæ si *pacto publico* subditis debetur, summus princeps eam, prout conuentum, *necessario* cum omnibus effectibus admittere debet, vtut ab illa religione plane abhorreat, imo illa, quæ in republica præualet, eam reprobet. Quæ ius canonicum his *pactis publicis* obiicit, supra *§. LIV. sqq.* iam sub examen reuocata & reiecta sunt. Deficientibus eiusmodi legibus fundamentalibus tolerantia *reprobatæ religionis* dicitur *voluntaria*, non quod imperans vim conscientiis inferre, aut coactione quadam erga dissentientes vti, (quod *iuri diuino* repugnat) sed quod *publicum* eius *exercitium* restringere, vel receptionem noui subditi, reprobatæ religioni addicti, prorsus denegare, denique veteribus etiam subditis, ad reprobata sacra accedentibus, *honestam emigrationem* imperare queat, si *summo iure* vti velit, quod sæpe a præceptis *pietatis* & *amoris* recedit. Quid? quod sæpe princeps ex *legibus* reipublicæ *fundamentalibus* nequidem pro lubitu diuersarum religionum vsum subditis concedere possit, vtut ad *tolerantiam* procliuis sit, sed ad grauiora mala præcauenda eam denegare teneatur, quamuis tales leges, si ad principia christianæ religionis examinantur, magis improbandæ quam approbandæ. Nam etiam tales leges, quibus semel respublica efformata & fundata est, tolerandæ, licet ab omni duritie non sint alienæ. Nihil ex omni parte beatum: viuimus inter *imperfectos*, & infinitis præiudiciis occœcatos: cum his agendum in republica, adeoque in hac, non vt in republica Platonis, sententia ferenda. Vnde rursus *tolerantia publica* est vel *simplex* vel *qualificata*. ILLA in *simplici imperantis permissione* consistit, sine pleno omnium iurium, ex *tolerantia* alias promanantium, effectu; imo sæpe magnopere restricta est, vt terminos, quos accepit, egredi non possit. Hæc vero ex æquo cum illis, quæ alias publice approbantur in republica & fouentur, communionem iurium inducit, vt in effectu iuris cum iis pari passu ambulet, quæ alias per leges præcipiuntur & commendantur. Tres religiones hoc sensu in imperio tolerantur *ex æquo*, quia in eis obtinet regula: *quod vni iustum, alteri quoque iustum esse debet.* Inde ex lege publica hæc tolerantia *ius perfectum perpetuum*, atque *prorsus irreuocabile* producit, vi cuius, determinato in I. P. modo, quilibet legitime & cum pleno effectu id agere potest, quod *tolerantia* hæc *qualificata publica* atque *æqualis* indulget. *Simplex* talem iurium omnimodam communionem non semper inducit, nec *publicæ approbationis* effectus habet, vt vel iudæorum vel reprobatarum sectarum aliarum instituta docent. Neque

[Margin: tissimum in religione occurrit,]

[Margin: cum sæpe nequidem princeps vsum certæ religionis tolerare queat.]

[Margin: Vnde tolerantia est vel simplex vel qualificata,]

enim hæc neceſſario toleranda ſunt, & ſi tolerantur, vtplurimum coniuncta ſunt cum ſummo iurium detrimento, & inæqualitate, vt *publica reprobatio* adhuc inde appareat.

qualificata neceſſaria eſt, non ſimplex.

§. CLXXXII. Quæ cum ita ſint, facile liquet, *tolerantiam religionum*, quæ *qualificata* eſt, & pactis circumſcripta publicis, neceſſariam & debitam eſſe ex *legibus fundamentalibus* & *pactis* publicis; *ſimplicem* non item, quod, prout dixi, non neceſſario eosdem *effectus ciuiles*, vtpote religioni non neceſſario cohærentes, huic attribuere cogatur, ſed tantum permittat princeps, vt ſubditi, reprobatæ ſectæ addicti, priuatis ſacris ſine vllo metu grauiorum moleſtiarum frui & libera conſcientia, iis vacare queant. Vtrum autem hæc *ſimplex* tolerantia etiam ex *iure diuino* ſubditis ad minimum debita ſit & hoc intuitu *neceſſaria?* alia quæſtio, paucis excutienda, antequam ad *qualificatam* & *ex pactis neceſſariam*, de qua hic potiſſimum agendum, progrediar, vt ſimul inde liqueat, quid ſentiendum ſit de diuerſa Theologorum & ICtorum ſententia, cuius ſupra *§. LXXVIII. ſeqq.* mentionem inieci. Iam in *cit. diſſert. c. 1. §. XV.* libertas conſcientiis aſſerta, & tolerantia hæc ex *principiis chriſtianæ religionis* vindicata eſt; quia vero duntaxat *incidenter*, non *principaliter* de *ſimplici* actum eſt, ea, quæ dicta ſunt, non ſatisfecerunt AVTORI aliquoties iam nominato *de tolerantia*, quin potius *p. 53.* perſuaſum ſe habere credidit, me vnice tolerantiam ex *legibus fundamentalibus* & *pactis* deduxiſſe, in quo fallit & fallitur. Reclamat enim huic aſſertioni *cit. §. XV. cap. 1.:* reclamat diſtinctio adducta, quod *qualificata* vnice in *pactis* publicis & legibus fundamentalibus ſit fundata: reclamat denique totius diſſertationis ſcopus, quæ de *tolerantia religioſæ EFFECTIBVS CIVILIBVS*, religioni non *in genere* debitis, niſi quos natura eiusdem neceſſario poſtulat, agit.

Simplex etiam iure diuino eſt debita.

1) quia coactionem reſpuit religio,

§. CLXXXIII. Quocirca incunctanter aſſero, *ſimplicem* ex iure diuino *debitam* eſſe ſubditis. Etenim (I) religio vera, qualis eſt *chriſtiana* in plures ſectas diuiſa, omnem *coactionem* reſpuit, quod pluribus iam aſſertum eſt in *diſſert. prælim. ad tom. II. iur. eccl.* quicquid in contrarium garriat ALARDVS *Amſtelodamus*, qui tempore reformationis inceptæ vixit, in *præfat.* ad tract. *de deſcript. hæretici*, in qua etiam cauſam *hæreticidii* agit. (II) Conſcientiæ nihil magis proprium eſt, quam *libertas*, vtpote quæ legibus non eſt ſubiecta, nec ideo ſubditi in respublicas coiuerunt, vt hanc quoque ſubmitterent principi. In *mentem* & *intellectum* imperium exercere, eſt reuera grauiſſimum tyran-

2) conſcientia libertatem poſcit,

ran-

rannidis documentum & iuri diuino contrarium, quod alioquin subditi ad *peccandum* compellantur, h. e. vt agant contra conscientiam, secundum quam necessario agere debent, licet hæc aliis erronea videatur. Vnde (III) non potest non iniquissimus esse imperans in subditos diuersæ religioni addictos, qui ideo eos duntaxat male habet, quod ductu *conscientiæ suæ* credant Deumque colant. Recte PVFENDORFF. *de hab. relig. ad vit. ciu. §. 51. Quid indignius, quam homines innocentes malis mactare ob veras de numine sententias, ideo tantum, quia hæ aliis præiudicio aut affectu excæcatis improbantur. Et cum turpissimum sit principi, propriam animi ob immanitatem tyrannidem exercere; quanto fœdius est, eundem rerum ignarum tyrannidis alienæ* (clericalis) *carnificem agere? Vnde ni princeps grauissimo reatu animam suam adstringere velit, cauebit in hoc negotio ad seueram aliquam sententiam procedere, nisi prius in iure & facto probe informatus fuerit. Nec est, quod iudicium suum resoluat in autoritatem suorum sacerdotum, quantamcunque pietatis & probitatis speciem præ se ferant. Nam innumeris exemplis constat, quantopere principes ingenio cetera probo & miti ad sæuitiam in insontes exercendam compulsi sint ab hominibus, stolidum impetum aut immanem malitiam sub sanctimoniæ professione occultantibus.*

3) nemini imperari potest, vt contra conscientiam agat.

§. CLXXXIV. Inprimis vero (IV) talis dissentientium persecutio repugnat exemplo & doctrinæ Christi *Luc. IX, 55.* discipulos suos zelo carnali ductos increpantis: *nescitis, cuiusmodi spiritus filii sitis vos? Nam filius hominis hominum vitas non perditum venit, sed seruatum.* Colligit inde Autor *tr. des loix ciuiles & ecclesiastiques faites contre les heretiques in discurs. prælim. contra persecut p. 55. sqq.* I) de *Samaritanis* exstirpandis & perdendis discipulos admonuisse saluatorem, qui reuera plus quam *hæretici* & *schismatici* & sic ex iudicio curiæ Romanæ, (non CHRISTI,) igne cœlitus immisso delendi erant; CHRISTVS enim redarguit grauiter discipulos suos, reprobatque eorum zelum plus quam carnalem, & sic etiam curiæ Romanæ & quorumcunque aliorum, qui dissentientes in fide persequuntur. II) Samaritanos fuisse *hæreticos* & *schismaticos* ex iudicio ipsius CHRISTI, qui fallere non potest; *Ioann. XII, 22.* & tamen saluatorem reprobasse discipulorum suorum zelum, cum ecclesia Romana ceterique tolerantiæ hostes tantum persequantur eos, quos ex *iudicio fallibili* & præiudiciis capto pro talibus habent, quod turpitudinem causæ auget grauiter. III) Samaritanos noluisse recipere CHRISTVM, Hierosolymam ad veram sedem religionis euntem, & ideo discipulos *zelo religionis* eorum internecionem intendisse, cum

4) doctrinæ & exemplo Christi repugnat non tolerantia, quod Samaritanos perdere noluerit, licet essent hæretici & schismatici, nec Christum ipsum recipere voluerint,

curia

curia Romana eos persequatur, quod recipere & agnoscere nolint eum, qui se *vicarium Christi* dicit, qualis tamen esse nequit, quod contra Christi doctrinam & exemplum agat. IV) Noluisse discipulos *vim humanam* inferre Samaritanis, sed *diuinam*, per preces a Deo impetrandam, quæ terrorem iustum his hæreticis incutere eosque erroris conuincere potuisset; cum curia Romana atque alii tolerantiæ inimici *vim humanam* hæreticis intendant, quæ errantes in rectam viam reducere nequit, sed eosdem magis in sententia sua confirmat, eorumque auget suspicionem, tales magis Antichristi asseclas, quam CHRISTI discipulos esse. Recte prælaudatus Autor *p. 58. in f.* tales persecutiones dicit *incapables de convaincre la conscience*, additque: *elles ne servent, qu' a endurcir les coeurs des hommes, a les remplir d' aigreur contre ceux, qui en sont les Auteurs, & a leurs persuader, de plus en plus, qu' vne telle religion ne peut venir de Dieu.* Si ergo CHRISTVS Samaritanorum pagum, igne coelitus immisso, destruere noluit, sed Apostolorum zelum, a spiritu noui testamenti prorsus alienum esse iudicauit atque improbauit, quanto magis a curia Romana per aliquot secula introductum & exercitum vsum persequendi atque occidendi hæreticos condemnaturus est, qua strage tot hominum myriades perierunt. Neque præterea ab iniquitate sese purgare poterunt, qui non quidem *hæreticidio* sese macularunt, sed tamen aliis persecutionum viis dissentientibus graues fuerunt, ab omni prorsus tolerantia alieni.

quid? quod discipuli vim diuinam non humanam iis inferre voluerint.

§. CLXXXV. Ipsam rationem, quam CHRISTVS adfert, egregie explicat prælaudatus Autor ex TILLOTSONIO hac paraphrasi: *vous ne faites pas assez attention à la nature de votre vocation. La religion, que je suis venu enseigner aux hommes, les sentimens & les dispositions, que je suis venu graver dans leurs coeurs, ne consistent pas dans vn esprit furieux, persecuteur & destructif: c' est au contraire vn esprit de douceur & de bonté, vne inclination bienfaisante, vn soin empresse de la vie & des interêts des hommes, même de vos plus grands ennemis. Sous l' ancien Testament, à la verité, ceux qui rejettoient vn prophete, ou qui osoient s' en moquer, en etoient rigoureusement punis. Il avoit ordre de faire descendre le feu du ciel pour les consumer; (2 Reg. I. 10.) il avoit ordre de les maudire au nom de l' eternel. (2 Reg. II. 24.) Mais votre Maitre prie pour ceux-là même, qui le rejettent & le crucifient. Il veut, qu' on leur prêche sa doctrine, à fin de les amener, s' il est possible, à la repentance. C' est à cet exemple, que tous les Chrêtiens doivent se confor-*

Illustratio sententiæ Christi ex Tillotsonio.

former, en agiſſant à l' égard de ceux, qui mépriſent leurs perſonnes, & qui rejettent leur doctrine, non pas conformément à la diſpenſation légale, mais conformement à celle, qui a lieu ſous la novelle Alliance, en imitant, non pas la ſevérité d' Elie, mais la debonnaireté du Meſſie. Vne conduite ſemblable à celle d' Elie n' eſt plus de ſaiſon; elle ne peut point être tolerée ſous l' evangile. L' evangile ſe propoſe d' établir dans le monde vn amour, vne paix, & vne bienvaillance générale pour tous les hommes, ſans excepter même vos ennemis &c. Addit vero Saluator, *ſe non veniſſe perditum ſed ſeruatum vitas hominum*, quod hac paraphraſi egregia *p. 63.* prælaudatus AVTOR explicat, oſtendens, CHRISTVM veniſſe, vt ex conſortio hominum omnem inhumanitatem, omnem iræ exceſſum, omnemque crudelitatem exſtirparet: vt domaret ſpiritum furoris, turbis dandis aptum natum, vnde tot mala & calamitates: vt vniret & ad vitam tranquillam eos, quorum mores & rationes vitæ atque commodorum differunt, deduceret: vt cum agno lupus verſaretur, ſine vlla formidine mali: *Eſ. XI, 6.* vt gentes ex ſuis enſibus vomeres & ex ſpiculis falces cuderent, *Eſ. II, 4. Mich. IV, 3.* homines inducendo, quo *omnis acerbitas & odium & ira & clamoſitas & maledicentia, denique omne vitium ex iis tolleretur. Eph. IV, 31.*

Illuſtratio doctrinæ Chriſti, quod non perditum ſed ſeruatum vitas hominum venerit.

§. CLXXXVII. Hanc doctrinam Saluatoris tam humanam atque ſalutarem vbique (V) Apoſtoli ſuis inculcarunt ſcriptis, docueruntque, α) regnum Dei eſſe *iuſtitiam, pacem & gaudium in Spiritu S.: Rom. XIV, 17.* β) imbecilliorum infirmitates tolerandas: *Rom. XV, 1.* γ) infirmos lucrifaciendos, *1 Cor. IX, 22.* & cum animi comitate reficiendos: *Gal. VI, 1.* δ) ſpiritus fructum vnice quærendum, qui eſt *caritas, gaudium, pax, clementia, benignitas, bonitas, fides, lenitas, continentia:* ε) clementia vtendum erga omnes: *1 Theſſ. V, 14.* ζ) paſtores erga omnes mites eſſe debere, ad docendum accommodatos, iniuriæ patientes, cum manſuetudine erudientes diſſentientes, ſi forte, Deo eos ad frugem reuocante, verum agnoſcant, ad ſeque redeant, & diaboli laqueum euadant, a quo capti eius arbitrio teneantur: *2 Tim. II, 24. ſeqq.* η) ne ſint chriſtiani contentioſi, ſed æquanimes, ſummam erga omnes comitatem exſerentes: *Tit. III, 2.* θ) veram ſapientiam, ſuperne orientem, eſſe ſectandam, quæ eſt *caſta, pacifica, æqua, obſequioſa, pietate boniſque referta fructibus, ſeuera & minime ſimulatrix: Iac. III, 17.* bonis moribus oſtendenda opera cum ſapientia, & manſuetudine, *ibid. verſ. 13.* denique amaram inuidiam & ſimultatem ex animo eliminandam, *ibid. verſ. 14.* & quæ ſunt infinita

Apoſtoli eandem inculcarunt doctrinam.

Nonum argumentum ab armis militiæ christianæ desumtum.

nita alia *ſpiritum noui teſtamenti* indicantia. (VI) Militiæ christianorum arma diuerſa ſunt ab armis eorum, qui, tolerantia omni abiecta, diſſentientes perſequuntur. Ait PAVLVS *2 Cor. X, 4. arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt*, (vt cruciatorum) *ſed diuinitus potentia ad munitionum demolitionem: quibus armis cogitationes deturbamus, & omnem ſublimitatem elatam contra Dei cognitionem omnemque mentem ad obediendum Chriſto cogimus.* His armis pugnandum eſſe rebantur Apoſtoli contra errantes & hæreticos, abſtinendumque ab omni *brachio ſeculari & armis carnalibus.*

Calumniosum est, extraneas religiones tollere pacem publicam,

§, CLXXXVIII. Denique (VII) obſeruarunt iam prudentiores theologi & ICti, antiquam omnino calumniam eſſe, religiones *extraneas* non eſſe tolerandas, quod reipublicæ eiusque tranquillitati nocerent. Id olim gentiles obieciſſe chriſtianis, notum eſt, ac erudite illuſtratum a B. BVDDEO *in diſſ. de concord. relig. ſtat. ciu. c. 1. 2. & 3.* Hoc modo ab antiquo ſacerdotes dominantes ſueuerunt armare hos, qui reipubl. præfuerunt, vt in errantes ſæuirent; quorum *tolerantia* tamen præſidium quieti adferre poteſt publicæ. Non aliter enim conſeruari poteſt *pax* & *tranquillitas* in republica, in qua ciues & ſubditi diuerſas ſententias ratione religionis fouent & defendunt, quam proſcripto *ſtudio perſequendi* diſſentientes, & imperata *tolerantia.* Hoc comprobant innumera bella, clades, ſeditiones, quibus multa hominum millia, vt in Gallia, Hiſpania &c. ceciderunt, imo maximæ & potentiſſimæ regiones ſunt euerſæ, nullam aliam ob cauſam, quam ex *ſtudio perſequendi tyrannico*, & quod vnus alteri concedere noluerit, vt religionem a *dominante* diuerſam amplecteretur, quia dominantem *orthodoxam* eſſe cenſuerunt.

...um ſectarum diuerſitas euitari non poſſit.

Sectarum diuerſitas in religione chriſtiana euitari & præcaueri non poteſt, ſed, vt ita loquar, eſt *malum* quoddam *neceſſarium*, cui eradicando reſpublica impar eſt. Docent antiquitates eccleſiaſticæ, a primo chriſtianiſmi exordio varias extitiſſe ſectas. Idem accidit omni alii religioni, cum nulla reperiri queat, quæ in *ſectas diuerſas* haud fuerit ſciſſa, prout obſeruat B. BVDDEVS *cit. l. c. 2. §. vlt.*

Inde eorum tolerantia neceſſaria.

Cum itaque id euitari non poſſit in *ſtatu ciuili*, nullum aliud ſupereſt remedium, quam *tolerantiam* ſubditis *inculcare*, imo etiam *imperare.* Nam, vt ait BVDDEVS *cit. l. & ratio docet & experientia teſtatur, quiete & tranquille viuere poſſe in vna eademque republica, qui diuerſas tamen circa nonnulla doctrinæ cæleſtis capita fouent opiniones.* Plenius hoc grauiſſimum doctrinæ caput perſequitur PHILIPPVS a LIMBORCH *in theol. chriſtiana lib. VII. c. 21. & ſeqq. & c. 22.* vbi *tolerantia* ne-

necessitatem inculcat, & ab aduersariorum telis immunem præstat. Præterea tolerantia religionum optimum est artium liberalium & excolendorum ingeniorum præsidium, plurimumque facit ad augendum numerum ciuium, & ad amplificandam extendendamque rem tam *publicam* quam *priuatam*. Imo alio modo conseruari non potest pax in ecclesia, quam per mutuam tolerantiam, qua quisque amice fert & tolerat alios in rebus fidei a se dissentientes. Hac *pace religiosa* salua, salua etiam est reipubl. tranquillitas, vt vel acta *pacis religiosæ* docent: ea negata, incolumitas reipubl. nutat atque ruinam minatur, quod HORTLEDERVS *de caus. bell. Germ.* euincit. Qui vi, armis, imperio ab errore reducere dissentientes studet, inuolat in *reseruata diuina*, ad quæ vnice referri debet cordium in rebus fidei mutatio & illuminatio, atque ad saniorem doctrinam facta traductio. Conuincendi sunt errantes in fide *argumentis*, non *armis*: amica *persuasione*, non *imperio* absoluto: *doctrina*, non *gladio*, denique quod quisque iuris in se statuendum esse censet, eodem iure, vt alter, qui dissentit, fruatur, permittere debet.

Etiam vtilis ob artium culturam.

& pacem publicam.

Aliter conuincendi errantes, quam persecutionibus.

§. CLXXXIX. Limites tamen tolerantiæ varii præscribi solent. In compendio eos tradit B. BVDDEVS *in theol. morali P. II. c. 3. sect. 7. §. 21. in not.* & *ipsa sane*, ait, *indoles & natura tum religionis generatim spectatæ, tum speciatim christianæ hoc satis superque docet, vim omnem hic abesse debere. Vnde sententia illorum, qui per vim & arma religionem propagare & dissentientes quoslibet gladio & igne persequi non dubitant, quod Romanensium fere proprium est, ceu repugnans & rationi & religioni, merito damnatur. Nec tamen tolerantiæ limites vltra, quam par est, extendendi. Tolerandi sunt dissentientes, ita tamen, vt veritati nullum inde creetur periculum, & qui nostræ curæ concrediti sunt, in discrimen amittendæ salutis æternæ non coniiciantur. Tolerandi sunt, non tamen statim facultas impune & pro lubitu errores disseminandi & alios seducendi illis est concedenda: tolerandi sunt, simul tamen in viam veritatis ea, qua decet, ratione reuocandi. Paucis: tolerantia non debet excludere curam conseruandi propagandique veram religionem.* Posteriores duas propositiones admittit AVTOR *tr. de tolerantia p. 61.* Sed priores limitationes ipsemet cum summo animi dolore reprobat, quod *intolerantiam veram* inducant. Prior tamen illud tantum continet, quod in *propositione vltima*, ab eo agnita, docuit. Posterior meo iudicio ad *doctrinam publicam* referri debet, quæ quandoque restringenda est ex *iusta* cau-

Habet tamen tolerantia suos limites.

causa, quæ semper præsupponenda. Harum *prima* est, si *legibus imperii publicis* imperans adigitur, ne quarundam sectarum publicam admittat doctrinam, prout in I. P. *art. VII. §. 2. inf.* cautum est. *Altera* est, si sub hac conditione *principatum* suscepit, vt *doctrina publica* in republica non alia, quam, quæ ibidem probata est, admittatur. Sunt rebuspublicis singulis propria sua instituta, quæ tolli & emendari non possunt, sed æquo animo ferenda. *Tertia* est, si doctrina quædam omnem tollit religionem. Hac de causa merito tolerantia iis denegatur, qui *atheismum* profitentur, vtpote quo reipublicæ ipsius fundamenta impetuntur. Ita recte censuit clariss. WOLFFIVS in den vernünftigen Gedancken von dem Gesellschafftigen Leben der Menschen §. 368. Weil ein Atheist leugnet, daß GOtt (oder die Versehung GOttes) sey, so hält er auch die Religion vor nichts. Da man nun aber über der Religion mit allem Ernst halten soll, so kan man auch die Atheisten, die sich bloß geben, im gemeinen Wesen nicht dulden. IDEM paucis interiectis: da die Furcht GOttes, welche durch die Religion bestehet, es mag eine kindliche oder knechtische seyn, gleichwohl den Menschen verbindet, das Gute zu thun und das Böse zu lassen, was er wegen Unwissenheit, und aus Mangel der Einsicht in die Beschaffenheit der freyen Handlung nicht thun noch lassen würde, so hebet man durch die Atheisterey die Verbindlichkeit auf, welche bey denen meisten den grössesten Nachdruck hat. Und solchergestalt kan man Atheisten, weil sie gefährliche Verführer sind, im gemeinen Wesen nicht dulden, wenn sie entweder würcklich ihre atheistische Lehren kund machen, oder doch um ihres Ansehens willen Aergerniß und Anlaß zur Verachtung der Religion geben, quod adhuc in sequentibus pluribus inculcat, ostenditque variis aliis argumentis, quæ tolerantiam atheis denegant. Loca ipsa plenius ex clarissimi WOLFFII tract. excerpsit FABRICIVS *de verit. relig. christian. p. 376. sq.* Denique *quarta* constitui debet in ipsa ratione *officii publici*, quod doctoribus concreditum. Qui vocati & assumti sunt, vt doctrinam *Augustanæ confessionis* in *ecclesiis*, *scholis* & *academiis* proponant tantum, non aliam, his recte prohiberi potest, ne publice disseminent errores contra hanc confessionem in *ecclesiis*, *scholis* & *academiis*, quia tantum huius doctrinæ causa assumti sunt & vocati.

& sic athei non sunt tolerandi.

§. CXC. Quia vero hodie res nostræ ita compositæ sunt, vt non omnes verbum hoc tam sanum, salutare atque pacificum capiant, sed

Leges tamen & pacta publi-

ſed perſecutorum plena ſint omnia, inde neceſſe fuit, vt aliud adhuc vinculum *tolerantiæ religioſæ* in republica circumponeretur atque illa *legibus fundamentalibus* pactisque publicis muniretur, quo ipſo (1) redditur magis *neceſſaria*, *tuta* atque *debita*, qualis ob hominum mores, ad perſequendum procliues, imo ob *iuris canonici* peruerſiſſima principia & autoritatem non eſt, ſi hæc vincula detrahas: (2) *ciuiles effectus* accipit, quibus *ſimplex* non ſemper gaudet tum ex eodem perſecutionis ſpiritu, tum ex reliquiis iuris pontificii vbique regnantis. Inde hoc intuitu & *comparatiue* loquendo hæc dicitur *voluntaria* & *gratioſa*, non ex intentione & doctrina CHRISTI & Apoſtolorum, iuxta quam omnis tolerantia eſt *neceſſaria* & ab omni perſecutione aliena, vt ex antecedentibus liquet. Ita aliter iudicat ſæpe *eccleſia*, aliter CHRISTVS. Et quia proceres eccleſiæ Romanæ cum aliis tolerantiæ hoſtibus conſtituerunt, hæreticos non eſſe tolerandos, inde natum potiſſimum eſt dogma, diſſentientes a religione non aliter tolerari, quam per viam *gratiæ* & *diſpenſationis*, ſeu per quandam *συγκατάβασιν*, qua olim pro *pace publica* ſæpe vſi ſunt, ſi omne *pactum publicum* deficiat. Quocirca, hoc ſuppoſito principio, liberum imperanti eſt, vtrum eosdem in ſuo regno vel principatu ex *gratia* tolerare, an vero *religionis exercitium* eisdem religionibus addictis interdicere, eosque etiam expellere malit, id quod vocant *ius reformandi exercitium religionis*, quod etiam curiæ Romanæ addicti *principibus ſecularibus* attribuunt. Denique (3) ex his *pactis* & *legibus* fundamentalibus *publicam autoritatem* accipit, atque *publica* dicitur, quod officium imperantis determinet eumque conſtringat, vt qui hac muniti ſunt, ab omni perſecutorum furore tutos & immunes præſtet, illosque domet. Hæc ipſa eſt, quam ægre quidem admittit *ius canonicum*, ſed *leges imperii fundamentales* fouent, iubent, propugnant, adeoque hoc reſpectu ſtatus imperii *iuri canonico* dicam ſcripſerunt.

ca circa tolerantiam hodie deſiderantur.

& ſic quandoque conceditur per viam gratiæ, vt ex arbitrio principis dependeat ex principiis palibus.

§. CXCI. Hæc ipſa denique (4) *hæreſin* & *orthodoxiam* ab *effectibus ciuilibus*, & ſic in *ſenſu ciuili*, definit, & longe aliter, ac quidem *theologia* & *ius canonicum* conſiderat. Sicuti vero tolerantia hæc *publica* & *neceſſaria* verſatur circa eos, qui diſſentiunt inter ſe circa *confeſſionem fidei*, ita contingit, vt quamuis inter ſe in partes duas vel tres abeant, diuerſasque eccleſias conſtituant, æque tamen pro *orthodoxis* ciuiliter haberi debeant, & neutra pars alteri *hæreſeos* notam inurere queat, ſed omnes æquo inter ſe iure frui debeant. Quocirca *orthodoxia* in *ſenſu ciuili* eſt religio legibus publicis approbata hoc effectu, vt nemo ob

neceſſaria tolerantia orthodoxiam ciuilem operatur.

Quid ſit orthodoxia in hoc ſenſu?

ob illam despicatui haberi, aut ab his, qui tolerantiæ diuersarum religionum hostes sunt infensissimi, in inquisitionem queat trahi, sed mutatio religionum prorsus libera sit. *Hæresis* vero hoc sensu tantum in ea religione collocanda, quæ *legibus publicis* non est agnita, sed potius reprobata, damnata, & reiecta, vt in imperio Romano censentur omnes aliæ religiones præter tres notissimæ. Inde *orthodoxa* religio toleranda est, quatenus id legibus imperii cautum: non item *hæretica*, cui omnes *effectus iuris*, soli *orthodoxiæ* debiti, denegati sunt; imo si toleratur, ex *mera gratia* tolerari dicitur.

quid hæresis?

Primus effectus tolerantiæ necessariæ est monopolium religionis,

§. CXCII. Hinc religionum *publica approbatio* seu *orthodoxia*, in sensu ciuili sumta, insignes habet effectus *ciuiles* pariter ac *ecclesiasticos*, qui potissimum *iuridicæ considerationis* sunt. Primus est, quod *monopolium* inducat seu *ius prohibendi*, ne aliud, quam *approbatum religionum exercitium* in imperio nostro toleretur, vel publice admittatur. Omne *monopolium* in se continet *exercitium* iuris *priuatiuum*, cum iure prohibendi, ne in communionem eius *hæreticæ religiones* (in sensu ciuili sumtæ) admittantur. An ergo ad minimum adhuc *hæreticorum*, veluti Anabaptistarum, Arianorum, Socinianorum similiumque *tolerantia* in prouinciis imperii per leges publicas imperii integra, libera, atque permissa est statibus imperii? Equidem in *I. P. art. VII. §. 2.* cautum est, vt *præter tres religiones*, *catholicam* puta, *Lutheranam* & *Reformatam*, *nulla alia in sacro imperio Romano recipiatur vel toleretur*, quibus verbis omnis tolerantia aliis religionibus negata & *monopolium* inductum esse liquet, cum *iure excludendi* alias omnes religiones. Sed cogitandum est, α) id de *publico religionis exercitio* potissimum intelligendum, neque principibus prohibitum esse, etiam illos, qui nulli ex modo dictis religionibus sunt addicti, in suis principatibus tolerare, si modo *publicum* religionis suæ *exercitium* non affectent, obseruante B. STRYKIO *de caut. test. c. 3. §. 61.* & insuper tranquille viuant, nec ostentatione suorum sacrorum scandalum præbeant. Id quod ipsa praxi multorum locorum in Germania comprobatur. Sunt enim quibusdam in locis haud pauci Mennonistæ, Anabaptistæ, Sociniani & alii ex sectis prohibitis, quos *priuatim* suæ deuotioni vacantes inter nos versari patimur. Vid. AVTOR *medit. ad I. P. art. VII. §. 2. p. 866.* Prætera β) liquet ex responso *tom. I. iur. eccles. protest. lib. 1. tit. 1. §. 58.* adducto, hanc clausulam de *tolerantia priuatiua religionum* primario a Catholicis adiectam fuisse instrumento pacis, ne vltra

tolerari tamen possunt hæretici ex gratia.

Ratio decidendi.

vltra tres illas exceptas tolerare teneantur catholici, id quod principiis eorum, non autem in genere *proteſtantium*, conforme eſt, adeoque probabile non eſt, his ſimul *obligationem* eſſe impoſitam, ne *ex gratia hæreticos* ſine *exercitio religionis publico*, ſine vſu *doctrinæ publicæ* tolerare poſſint, cum iudæos tolerare non prohibeantur. add. B. THOMAS. *ad Monzambanum de ſtat. imper. Germ. cap. 5. §. 12. ſub lit. r.* Porro γ) cauendum eſt, ne temere alicui noua ſecta imputetur ad effectum denegandæ *tolerantiæ*. Nam hæ ipſæ religiones approbatæ potiſſimum ex *confeſſionibus publicis* & *formulis fidei* iudicandæ ſunt, quamuis in particularibus quibusdam eccleſiis diuerſitas in *ritibus* deprehendatur. Minime itaque ſubditi expellendi ſub prætextu *nouæ* cuiusdam *ſectæ* vel *religionis*, qui *formulam fidei Auguſtanam* adhuc amplectuntur, licet in aliis, quæ vel ibi non definita, vel articulis fidei non accenſentur, diſſentiant; ſed omnes illi *pace religionis* eiusque *beneficiis* frui debent, qui Aug. confeſſioni ſecundum *literam* ſeu *ſenſum literalem* aſſentiunt. Principi quidem & domino territorii, ſuborta Theologorum contentione, competit facultas definiendi, qualis doctrina *publice* proponenda ſit, & a qua abſtineri debeat; non tamen hoc ſimul inuoluit declarationem, diſſentientes tales, qui Auguſt. confeſſioni nihilominus adhuc ſubſcribunt, nouam & a tribus religionibus diuerſam amplexos eſſe religionem, ideoque tolerandos non eſſe, ſed *pacis publicæ* intuitu tantum publicam doctrinam determinat, in ſuſpenſo relinquens, vtrum doctrina contraria Auguſtanæ confeſſioni repugnet, quod declaratum eſt *cit. l. §. 60. p. 58.*

§. CXCIII. Alter effectus *approbatarum religionum* eſt, quod iis *tolerantia* ex *lege* debeatur, ex *transactione* imprimis *Osnabrugenſi*, *art. V. §. 34.* qua expreſſe ſtatuitur, *vt omnes*, *qui poſt pacem publicatam deinceps futuro tempore diuerſam a territorii domino religionem profitebuntur & amplectentur*, *PATIENTER tolerentur*. His verbis lex ſubditis cauet de *conſcientiæ libertate* & *optione religionum*, ita, vt tribus religionibus addicti non ſolum ab omni *incommodo*, *iniuria*, & *contumeliis* ſint tuti, ſed etiam liberaliter, manſuete, & clementer haberi, & *pari* cum aliis ciuibus *iure* in loco viuere, atque pari honore & fama cenſeri, neque vlla inter eos in *adminiſtratione iuſtitiæ* conſtitui debeat differentia. Qua de cauſa, ſicuti proteſtantes hac *tolerantia* frui debent inter catholicos; ita quoque hi inter *proteſtantes*, vt nec hi, nec illi melioris conditionis eſſe, ſed ad paria æſtimari debeant. Attamen his verbis: *patienter tolerentur*, non abſoluta neceſſitas dominis territorii impoſita eſt,

Secundus effectus eſt patiens tolerantia trium religionum, quæ ex lege debetur

& reciproca eſt

simul tamen regulanda secundum statum anni 1624. ita vt a principe nonnunquam emigratio imperari possit subditis, quæ tamen nullam pœnam includit. Secus est in religionibus reprobatis.

est, tolerandi subditos, qui nec publicum, nec priuatum suæ religionis exercitium anno regulatiuo 1624. habuerunt, vel etiam post pacem publicatam religionem mutauerunt, quin potius in *§. 36. huius art.* tam subditis *facultas* data est *sponte emigrandi*, quam principi etiam, *emigrationem honestam* eis *imperandi*, sed citra vllam afflictionem in bonis & persona. Proinde hæc *emigratio* nequaquam aliquam *pœnam* includere aut *relegationem* inferre debet, vt potius in *cit. §. 36.* eis expresse libertas data sit, vel *bonis retentis, vel alienatis discedendi, retenta per ministros administrandi, & quoties ratio id postulat, ad res suas inspiciendas vel persequendas lites aut debita exigenda, libere & sine literis commeatus adueniendi.* Hi omnes vero effectus in religionibus aliis & reprobatis cessant, quippe quas principes in suis territoriis non modo non tolerare, sed etiam illis addictos inuitos eiicere, pacemque publicam & ciuilem eis denegare, & desuper omnibus illis malis eos afficere secundum *iuris canonici principia* possunt, quæ supra ex *denegatione tolerantiæ* fluere demonstrauimus; quamuis protestantes hæc mala horreant, atque *indoli christianismi* aduersari credant, adeoque ab illis merito abstinere debeant.

Multiplicatio subditorum catholicorum in terris protestantium prohiberi potest.

§. CXCIV. Ceterum, cum numerus clericorum & religiosorum in monasteriis ex *termino decretorio* anni 1624. sit regulandus, vtpote quod in ipso *I. P. art. V. §. 23. & 26.* cautum: noua inde oritur quæstio, *vtrum multiplicatio subditorum catholicorum eorumque bonorum immobilium in terris protestantium, salua pacificatione religiosa & promissa tolerantia, prohiberi possit?* Equidem odiosa hæc est quæstio, & ita comparata, vt secundum principia protestantium ab ea magis abstinere, quam illam in scenam producere expediat. Quia tamen ea facies rerum est in imperio nostro, vt, quo iure catholici in protestantes per suos principatus sæpe vtuntur, eodem etiam in eosdem vti cogamur, vt *æqualitas religionum* conseruetur, & *per indirectum* illi absterreantur a studio persequendi protestantes, vel inuiti sæpius in huiusmodi quæstiones dilabimur. Quod ergo ipsum caput rei concernit, neganda quæstio videtur, quoniam iuxta *§. 35. art. V. I. P.* in opificiis, hæreditatibus, commerciis, aliisque iuribus pari cum conciuibus iure haberi, ac æquali iustitia PROTECTIONEQVE TVTI esse debent. Quia vero catholicis subditis, qui nec *publicum* nec *priuatum* suæ religionis exercitium an. 1624. in territoriis protestantium habuerunt, vel post publicatam pacem religionem mutarunt, secundum dispositionem *pacis Osnabrugensis* iussu domini territorii iniungi potest *emigratio*, obser-

obseruatis tamen iuribus *art. V. §. 36. & 37. I. P.* expressis, facile liquet, per indirectum numerum subditorum coarctari posse. Neque in eo ius *talionis* & *retorsionis* iniquum aut improbatum est, quia, quod vni iustum, illud alteri quoque iustum esse debet per *dict. art. V. §. 1. inf.* & quidem per ius talionis.

§. CXCV. Interim tamen illa *tolerantia publica* ad annum 1624. est restricta. Cautum enim in *I. P. art. V. §. 31. vt catholicorum subditi, landsassi, vasalli & subditi cuiuscunque generis, qui siue publicum, siue priuatum Augustanae confessionis exercitium anno 1624. quacunque anni parte, siue certo pacto, siue priuilegio, siue longo vsu, siue sola denique obseruantia dicti anni habuerunt, retinere etiam debeant imposterum, vna cum annexis, QVATENVS dicto anno exercuerunt, aut exercita fuisse probare poterunt.* Quibus verbis subditis conseruatum est tam *publicum religionis exercitium*, quod in *publico loco* & per *publicas ceremonias* peragitur: quam *priuatum*, quod in occulto & sine publicis ceremoniis exercetur, ita vt principi diuersae religioni addicto haud liceat, *contra statum anni 1624.* aliquid immutare, aut in eius praeiudicium quidquam introducere. Denique ex verbis *huius §.* quoque fluit, quod eis in locis, vbi catholici inter Lutheranos vel hi inter illos anno 1624. nullum plane exercitium habuerunt religionis, illud etiam nullo iure sibi vindicare possint. Interim principi euangelico prohibitum non est, catholicis sacra publica in suo territorio *gratiose* concedere, quae tamen tolerantia tunc mere *gratiosa* & *precaria* est, ita vt pro lubitu reuocari queat, quale exemplum in hac vrbe occurrit, vbi Rex noster clementissimus catholicis aliquod religionis exercitium, nullo quidem iure cogente, sed ex mera *gratia* (inspecto iure per *instrumentum pacis* constituto) concessit, quod beneficium tamen omni tempore reuocare ipsi integrum est. Quodsi vero huic tolerantiae *speciale pactum* accessit, maxime autoritate imperatoris corroboratum, tunc aliud erit dicendum, & tolerantia, quae alias *voluntatis* fuisset, in *conuentionalem* & *necessariam* degenerat. Tale exemplum occurrit Hannouerae, vbi serenissimus elector Brunsuic. & Lüneburg. gloriosissimae memor. ERNESTVS AVGVSTVS, religionis catholicae exercitium, accedente *speciali pacto* cum imperatore, catholicis concessit, licet an. 1624. ibi tantum protestantes rem diuinam fecerint. Interim eiusmodi exercitium religionis, nouiter & vltro concessum, semper ita restringendum, vt inde religioni protestantium fraus non fiat, nec hi quomodocunque inde turbentur, aut sacris eorum praeiudicium

Exercitium religionis restrictum est ad statum anni 1624.

quod est vel publicum vel priuatum.

principes tamen territorii hunc statum ex gratia possunt immutare cuius exemplum est Halae

& Hannouerae.

dicium adferatur. Quare cauendum, ne istiusmodi concessio gratiosa & precaria in externos ritus, v. g. processiones & deportationem venerabilis erumpat, quia inde turbæ & varia attentata metuenda forent.

(III) Religionibus approbatis nulla nota hæreseos potest imputari.

§. CXCVI. Tertius effectus *orthodoxiæ* seu *approbatarum religionum* est, quod ita sint tolerandæ in imperio, vt neutri nota *hæreseos* in effectu *iuris ciuilis* obiici possit. Qui hæretici sunt, seu publice reprobatam religionem profitentur, ex principiis iuris canonici *infames* habentur, nec digni, qui *statum* aliquem in republica habeant. Vnde non modo ab honoribus & dignitatibus excluduntur, sed & honestis artibus atque opificiis exercendis ipsis interdictum est. Tales vero effectus intuitu *trium religionum approbatarum* cessant, quin potius lege publica imperatum est: *vt tam catholici, quam Aug. conf. subditi nullibi ob religionem despicatui habeantur, vt nec a mercatorum, opificum aut tribuum communione, hæreditatibus, legatis, hospitalibus, leprosoriis, eleemosynis aliisue iuribus aut commerciis, multo minus publicis cœmiteriis honoreue sepulturæ arceantur. I. P. art. V. §. 35.* Inde omnes effectus inter ipsos etiam catholicos exulare iussi sunt, quos *ius canonicum* alias *hæresi* tribuere solet, & supra pleno numero memorati sunt.

(IV) Æquali iure gaudere debent.

§. CXCVII. Quartus effectus, primario considerandus, est, quod omnes his approbatis religionibus addicti *æquali iure* gaudere debeant intuitu religionis, ita, vt *quod vni iustum, alteri quoque iustum esse debeat. I. P. art. V. §. 1. & 35.* Atque hæc lex est *basis* & *fundamentum primarium* totius concordiæ & tranquillitatis inter diuersas religiones in imperio seruandæ, quæ vnica si recte obseruaretur, nulla amplius lege & declaratione foret opus; sed eo ipso nullum porro discrimen inter *diuersitatem religionis*, quoad *vsum iurium communium* in imperio receptorum, statueretur, nemo alium ob diuersitatem religionis odio haberet contemneretque, sed potius *concordia* & *tranquillitas* in imperio continuo floreret. Quam parum vero modo dicta constitutio in obseruantiam deducatur, testantur inprimis *quorundam catholicorum* occultæ sententiæ, quibus se solos *orthodoxos*, nos vero *heterodoxos* appellant, quos saltem *ex gratia* & *conniuentia* tolerent, quæ tamen impudentia aperte cum I. P. pugnat, secundum quod vnusquisque, *non habito respectu religionis*, æqualibus cum aliis iuribus & priuilegiis debet gaudere. Neque quis offendatur *tolerantiæ* vocabulo. Hoc æque *catholicis* inter *protestantes*, quam his inter illos applicandum, adeoque

Catholicorum quorundam sententia refutatur.

eoque qui *ſpiritu perſecutionis* peruerſo ducti credunt, nos *ex gratia* inter catholicos tolerari, idem quoque de ſuæ religionis aſſeclis inter proteſtantes ſtatuere debent, quia, *quod vni iuſtum*, *alteri quoque iuſtum eſſe*, & ÆQVALITAS EXACTA *inter vtriusque religionis conſortes ſeruari debet* per *art. V. §. 1. I. P.* Id quod qui negauerit, præuaricator legum publicarum eſt, iis afficiendus pœnis, quas inſtrumentum pacis in *turbatores pacis* publicæ conſtituit, quod *art. V. §. 35.* expreſſe voluit, vt vtrique religioni addicti *pari iure habeantur* ÆQVALI IVSTITIA PROTECTIONEQVE *tuti.*

§. CXCVIII. Inprimis vero, in quo *quintum effectum* conſtituo, hæc *tolerantia publica neceſſaria* ac *qualificata* operatur, vt hæ tres religiones æqualiter *pace publica* frui debeant. Nam per *I. P. art. V. §. 14.* tam catholici, quam Aug. confeſſ. ſtatus omnia illa bona, quæ anno 1624. habuere, *tranquille* & *imperturbate* inpoſterum poſſidere, & in hoc prorſus *æquali iure* inter ſe frui debent. Quo ipſo omnis via, tam *iuris*, quam *facti* ad bona illa repetenda præcluſa eſt, multo minus vero licet, hoc intuitu turbas excitare, aliisue impedimentum aliquod inferre. Quorſum pertinet clauſula *art. V. I. P. §. 1. in f. violentia omni & via facti*, *vt alias*, *ita & hic inter vtramque partem* PERPETVO *prohibita*, & *§. 8. neutra pars ſuæ religioni adhærentium ad deprimendam alteram abutatur.* Obſeruent hæc *pacis* oſores *publicæ*, qui prærogatiuam ſuæ religionis vbique oſtentant, ex vana zelotarum doctrina, id quod inter *grauiſſimos abuſus* lex imperii fundamentalis refert, omnesque impias machinationes, ad *deprimendos* eos, qui ſunt diuerſæ, ſed approbatæ religionis, prohibet ſeueriſſime. Vlterius in *§. 14.* præcipitur, vt *tranquille* & *imperturbate* in poſſeſſione bonorum relinquantur, qui ea anno 1624. poſſederunt, *neutrique parti liceat*, *alteri ſeu in iudicio*, *ſeu extra*, *negotium faceſſere*, *multo minus turbas aut impedimentum aliquod inferre*, ſed, vt additur in *§. 25. in f. ab omni perſecutione* IVRIS & FACTI *perpetuo tuti ſint*, & ſecundum *§. 29. ciues pacifice & comiter inter ſe habitent.* Add. *§. 41. art. V.* ibi; *pace tamen* SEMPER *permanente*, & *excluſa omni violentia & hoſtilitate.* Quid? quod huius *pacis publicæ* iam in *pace religionis 1555.* inita, & per *I. P. art. V. §. 1.* de nouo confirmata, mentio facta fuerit. In illa enim conſtitutum erat, *ne quis ſtatus imperii alium ſtatum Auguſt. confeſſ. addictum*, *contra eius conſcientiam & voluntatem via facti vel violenter a religione ſua arceret vel cogeret*, *ſed vt quisque alteri permitteret viuere in pace ſecundum ſuam religionem ſuaque inſtituta & ceremonias.* Grauiſſimæ omnino cauſæ ipſius conſtitutionis ſuper *pace religionis* erant, quorſum inprimis

(V) Fruuntur pace publica.

pertinet 1) religionis *securitas* & *libertas*: 2) *quies publica* & vnio animorum tum quoad status inter se, tum quoad relationem mutuam ad subditos: 3) vniuersalis imperii & Germaniæ cladis & internecionis declinatio. *Pax* vero *religionis* neque a Cæsare vi extorta, neque per Tridentinum concilium sublata, neque insidiis curiæ Romanæ infirmata, sed potius promissio de *pace religionis* vtriusque, æqualiter seruanda, est licita & tam rectæ rationi, quam scripturæ sacræ conformis.

(VI) Quiete frui debent religionis exercitio & bonis possessis,

§. CXCIX. *Sextus effectus*, qui ex *tolerantia* hac *qualificata* fluit, in eo ponendus, vt quisque quiete *religionis exercitio* & *bonis ecclesiasticis* possessis frui queat, id quod quidem in *pace religiosa* iam cautum, non satis tamen determinatum erat. Cum enim catholici negarent, euangelicos status ex *pace religiosa* idoneos esse bonis ecclesiasticis *immediatis* possidendis, id quod tota illa actione satis explicuere, quam vehementissimis certaminibus cum protestantibus super *reseruato illo ecclesiastico* susceperunt, ceu pluribus illustrat OBRECHT *diss. de reseru. eccles.* opus omnino fuit, vt controuersia in *pace Osnabrugensi* decideretur, atque catholici cum euangelicis *æquo iure* rursus coniungerentur. Quare per *I. P. art. V. §. 14. 25. & 32.* sancitum est, vt tam *catholici*, quam *Augustanæ confessioni addicti* omnia ea bona, *quæ die 1. Ian. anno 1624. realiter possederunt, etiam inposterum tranquille & imperturbate possiderent*, sine alicuius contradictione, & vt illi, qui vel *iudicialiter* vel *extraiudicialiter*, h. e. vel de *iure* vel de *facto* eorum possessionem, quam dicto tempore habuerunt, postea amiserunt, statim restituantur. Quod ad *ipsam religionem* eiusque *exercitium*, *ritus*, *statuta*, *regulas* & *ceremonias* attinet, itidem quisque in suo ordine tuendus, *neutrique partium alteram de religionis suæ exercitio deturbare fas est. §. 29. art. V. I. P. Osnab. & Pacificat. Passau. de an. 1552. §. 9. item Pacis religiosæ de anno 1555. §. 15. & 16.* Præterea *consuetudines* & *statuta* antiqua illibata manere debent & nihil de nouo admiscendum, quod *conscientiam* & *causam* pro cuiusque parte lædere, eorumue ius imminuere possit. *§. 16. art. V. I. P. Osnabr.* Tanta vero rursus hic *æqualitas* constituta, vt archiepiscopus, episcopus, prælatus solus, aut vna cum capitularibus seu singulis seu vniuersis, aut etiam alii ecclesiastici, si religionem post *terminum decretorium* anni 1624. mutauerint, illi statim iure suo excidere, honore tamen famaque illibatis, fructusque, & reditus citra moram & exceptionem cedere cogantur; capitulo vero, aut cui id de iure competit, integrum esse debeat, aliam personam religioni ei, ad quam beneficium istud vigore

quod specialiter illustratur,

trans-

transactionis religiosæ pertinet, addictam eligere aut postulare. *I. P. Osnab. art. V. §. 15. iunct. pac. relig. de anno 1552. §. 18.* Hoc in *alleg. I. P. Osnab. §. 26.* ad eum casum extensum, vt si *religiosorum ordo* quidam plane interciderit, tunc demum magistratui catholicorum liberum sit, ex alio in Germania, ante dissidia religionis exorta, vsitato ordine nouos religiosos substituere. Nihil igitur ratione exercitii religionis, rituum, statutorum, regularum & ceremoniarum catholicorum a principe euangelico mutari posse arbitror, nisi forsan id fiat iure *retorsionis*, cum quo tamen etiam caute agendum, ne contra regulas I. P. *prudentiæ*, & *amoris christiani* peccetur.

§. CC. *Septimus effectus* est, quod tolerantia hæc omnem *coactionem* in negotio religionis excludat prorsus, *libertatemque conscientiæ* antea magnopere infractam restituat. Atque hoc iterum in *pace religiosa Passauiensi §. 8.* iam constitutum erat, cautumque: nulli statuum imperii permittendum esse, vt alium ad religionem suam deserendam vi metuue cogeret, eumque eam ob causam iniuria afficeret, quin potius religionis dissidia non aliter, quam per *amicabilem compositionem* definirentur, imo nec subditi religionis causa vexarentur aut cogerentur, migratio tamen volentibus indulgeretur. Sed plenius hinc inde huic *conscientiæ libertati* admodum infractæ per *I. P. Osnab.* prouisum, & sic rursus in ea *tres religiones approbatæ* inter se *exæquatæ* sunt, nulla prærogatiua *catholicæ* relicta. Etenim *art. V. §. 16. in f.* prohibetur, ne in episcopatibus aut ecclesiis, in quibus *mixtum religionis exercitium* viget, statutis antiquis aliquid de nouo admisceatur, quod vnius vel alterius partis *conscientiam* & causam lædere, eorumue ius imminuere possit. Hac de causa quoque, reluitione terrarum oppignoratarum facta, domino territorii interdictum est, ne subditos religionem, quam sub priore possessore huiusmodi terrarum oppignoratarum, (scil. ante *terminum decretorium 1. Ian. 1624.*) amplexi fuerant, deserere cogat, sed tantum de publico suæ religionis exercitio transigat. Præterea *in §. 34.* de his, qui anno 1624. nec *publicum* nec *priuatum* exercitium in quodam territorio habuerunt, cautum: *vt patienter tolerentur, & conscientia libera domi deuotioni suæ sine inquisitione aut turbatione priuatim vacare, in vicinia vero, vbi & quoties voluerint, publico religionis exercitio interesse, vel liberos suos exteris scholis aut priuatim domi præceptoribus instituendos committere non prohibeantur.* Hoc rursus *æqualitatem exactam* & omnimodam inter tres religiones indicat, ostenditque, principiis, studium *persecutionis*

(VII) Hæc tolerantia omnem coactionem excludit conscientiæ.

inculcantibus, locum nullum relinquendum esse. Etenim (I) *conscientiæ libertas* excludit omnem inquisitionem, quam ius canonicum præcipit, quia *libertati conscientiæ* perpetuum bellum indixit, vt supra plenius euictum. (II) Institutionem liberorum liberam desiderat, qua de causa, si parentes diuersarum religionum liberos procrearunt, illis lex imponi nequit, vt præcise liberi in *religione dominante* instituantur. Quamuis *acta publica* a FABRO in der Staats-Cantzley *tom. V. p. 69. & 85.* adducta loquantur, non vbique hanc *æqualitatem* obseruatam fuisse, tandem vero restitutam, vt *ibid. tom. X. p. 805.* acta docent. (III) *Priuata deuotio* domi libera esse debet, & (IV) nemo impediendus, quo minus in vicinia publico religionis exercitio interesse, & libere sacris suis frui queat. Quin etiam (V) hoc ipsum ad pupillos defunctorum parentum applicandum, quorum educatio nullis aliis, quam eius religionis consortibus committi potest, in qua nati & educati sunt. Denique (VI) in *art. V. §. 48.* admissum quidem, vt subditi Aug. conf., qui anno 1624. iurisdictionem ecclesiasticam catholicam agnouerunt, in iis casibus dictæ iurisdictioni subsint, nihilominus tamen ipsis occasione *processus* nihil iniungendum, Aug. conf. vel *conscientiæ* repugnans, de quo infra agendum.

(VIII) Ad definitionem controuersiarum religionis requiritur compositio amicabilis & vniuersalis,

§. CCI. Inde vero *octauus* deducitur *effectus*, quod lites de religione, non methodo inueterata per *ignem*, *ferrum* aut *violentiam publicam* componendæ, sed ad definitionem controuersiarum religionis expresse requiratur, *vt fiat compositione partium amicabili & vniuersali: per I. P. art. V. §. 25.* quibus verbis omnis *vis* & *metus* excluditur, omni coactione tam *physica* quam *morali* exclusa, simulque indicatur, ad compositionem controuersiarum religionis *vniuersalem consensum* desiderari, nec ad illam sufficere, si vnus alterue statuum consenserit, quamdiu alii supersunt, qui contradicunt. Huius amicabilis compositionis etiam in *§. 1. & 14. art. cit.* mentio fit, cum adiecta clausula: *vt conuentio hæc tamen* PERPETVA *esse debeat & pax* SEMPER DVRATVRA, *quamuis de religionis dissidiis amicabiliter conueniri non posset.* Hæc *amicabilis compositio* non tantum *liberum consensum* desiderat, sed etiam excludit *consensum maioris partis* aut *vota maiora*, quorsum collineat *art. V. §. 52. in causis religionis - - sola amicabilis compositio lites dirimat, non attenta votorum pluralitate.* Grauiter antea disputatum fuerat, vtrum in controuersiis, religionem concernentibus, *vota maiora* præualerent? Ita censuere sodales ecclesiæ Romanæ, quibus contradixerunt acriter protestantes, Damit sie, vt aiunt apud LEHMANNVM *lib. 1. act. pac. relig. c. 26.* in dieser Sache das

nec in causis religionem concernentibus vota maiora valent.

das Gewissen und Seelen-Heyl auch gemeine Wohlfahrt teutscher Nation belangend, durch das mehrer, wie auch in solchen Sachen nicht geschehen soll, nicht möchten überstimmet oder beschweret werden. Inde factum, vt pro tuenda *omnimoda aequalitate* & *libertate conscientiae*, non nisi *amicabilis compositio*, exclusis maioribus suffragiis, inposterum admissa fuerit.

§. CCII. Inprimis vero operatur haec *tolerantia publica*, *necessaria* & *qualificata*, in quo *nonum effectum* constituo, vt vnicuique integrum esse debeat, religionem suam, in qua natus vel educatus, deserere & ad alterius partis sacra transire, ita vt hanc mutationem nulla offensa vel iurium amissio subsequatur, *sed patienter tolerentur*, si manere velint; spontaneam autem suscipientibus emigrationem, nullum seruitutis, vel vllo alio praetextu impedimentum inferatur per I. P. *art. V. §. 34. & 35.* Praeterea iis, qui religionem mutauerint, potest quidem certum tempus praefigi, intra quod emigrent, modo non minus sit triennio; hoc tamen facto, eis *natiuitatis*, *ingenuitatis*, *manumissionis*, *noti opificii*, *honestae vitae testimonia denegari haud debent.* Adeo haec *tolerantia publica* recessit *a gratiosae tolerantiae legibus*, vt tribus religionibus publice approbatis plena staret *autoritas*, *aequalitas*, *libertas.* Quamuis vero inde concludendum esset, mutantibus religionem nec bona ecclesiastica adimenda esse, id quod vsque ad *pacem Osnabrugensem* etiam vrserunt protestantes, vt vel historia *reseruati ecclesiastici* docet; huic tamen acriter sese opposuerunt catholici, censentes, tali lege maximum suis sacris praeiudicium inferri, adeoque tam eos, qui ad religionem protestantium iam transierunt, quam illos, qui postea essent transituri omnibus ecclesiasticis bonis & honoribus priuandos declararunt. Tandem in *conuentu Osnabrugensi* res composita est, vt omnia ea bona, quae anno 1624. die 1 Ian. a protestantibus fuerunt possessa, etiam inposterum imperturbate in eorundem possessione manere debeant. Quia vero quoad casus futuros nihil concedere volebant, vt tandem dixerint: Sie hätten sich resoluirt, lieber immerfort und so lange noch einer von ihnen übrig wäre, den Krieg fortzusetzen, ehe sie dem reseruato publico auch in futurum renunciiren wolten. Es wäre genug, daß sie es quoad praeteritum gethan; (vid. AVT. *medit. ad I. P. ad art. V. §. 14. p. 232.)* tandem in *art. V. §. 15.* prout supra iam dictum, reseruatum ecclesiasticum vtrinque *aequali iure* est corroboratum. Quum itaque mutatio religionis, exceptis bonis ecclesiasticis, nullam iurium amissionem operetur, vasal-

(IX) Libertatem mutandi religionem haec tolerantia concedit,

sine amissione iurium,

exceptis bonis ecclesiasticis.

quare vasallus, religionem contra domini voluntatem mutans, feloniam non committit,

vasallus quoque, contra domini voluntatem religionem mutans, ob id *feloniam* non committit, nec a domino potest *honore ciuili* priuari, neque mutatio religionis est inter iustas *exheredationis* causas referenda, vt excludi a bonis propterea nequeat, quod ad sacra protestantium vel Romanæ ecclesiæ transierit.

(X) Ius diœcesanum & iurisdictionem ecclesiasticam suspendit hæc tolerantia in terris protestantium,

§. CCIII. *Decimus* huius *tolerantiæ æqualis* effectus est, quod iurisdictio ecclesiastica secundum religionis cuiusuis *propria principia* in vnumquemque exercenda. Cum ergo protestantes valedixerint episcopali iurisdictioni & imperio, atque, quod in territorio supremæ potestati competit, vnice agnouerint; non potuit non suspendi *episcopalis potestas*, vsque ad christianam compositionem dissidii religionis, vt expresse sancitum est in *I. P. art. V. §. 48.* sequentibus verbis: *ius diœcesanum & tota iurisdictio ecclesiastica cum omnibus suis speciebus contra Aug. conf. electores, principes, status, comprehensa libera imperii nobilitate, eorumque subditos tam inter catholicos & Aug. conf. addictos, quam inter ipsos solos Aug. conf. status vsque ad compositionem christianam dissidii religionis suspensa esto, & intra terminos territorii cuiusque ius diœcesanum & iurisdictio ecclesiastica se contineat.* Equidem huius *iurisdictionis ecclesiasticæ* suspensio iam olim in *pace religionis* facta, non vero simul *iuris diœcesani*, & omnium *specierum* eiusdem mentio iniecta erat, adeoque in iis tantum rebus suspensio locum habere credebatur, quæ ad protestantium *fidem*, *religionem*, *conscientias*, *ritus*, *ceremonias*, *ministeria* aliasque res ecclesiasticas cum eorum professione fidei connexas spectabant. Postea per I. P. hæc lex paulatim amplificata, ita vt *totum ius diœcesanum*, quod a *iurisdictione ecclesiastica* vt *totum a parte* reuera differt, (nisi hæc duo cum aliis in *sensu stricto* sibi opponere velis) simul sit suspensum, vbi tamen iterum ad statum *anni decretorii* respiciendum est, ita vt tam catholici, quam protestantes in omnibus eis locis *iurisdictionem ecclesiasticam* exerceant, in quibus illam anno 1624. notorie exercuerunt. vid. *I. P. cit. loc.* Hac ipsa lege etiam omnia illa iura sacra, quæ olim ab archiepiscopis & episcopis *extra territorium* exercita fuerunt, sunt suspensa, & ita *nullum diœcesanum ius*, quod olim sæpius vltra limites territorii proprii sese extendit, amplius obtinet, sed principes ipsi in suis territoriis, quæ olim *iuri diœcesano* aliorum episcoporum subiecta fuerunt, omnia iura sacra vigore superioritatis territorialis exercent, & quidem non tantum in *subditos Aug. conf. addictos*, sed etiam *catholicos* & *monasteria* eorum, vt iam explicatum *tom. III. iur. eccles. tit. de relig. dom. §. 20. seqq. p. 373. seqq.*

habito respectu ad annum decretorium,

Æqua-

Æqualitas videlicet inter vtriusque religionis consortes seruanda. Iam vero *catholicorum Aug. conf. addicti status prouinciales & subditi, qui anno 1624. ecclesiasticam iurisdictionem agnouerunt*, ei subesse coguntur inposterum in iis casibus, qui Augustanam confessionem nullatenus concernunt per *cit. §. 48.* Mox vero subiungitur: *eodem etiam iure Aug. conf. magistratuum catholici subditi censeantur, inque hos, qui anno 1624. publicum religionis catholicæ exercitium habuerunt, ius diæcesanum, quatenus episcopi illud dicto anno quiete in eos exercuerunt, saluum esto.*

§. CCIV. Non ergo audiendi sunt *episcopi*, & *capitula ordinum prouincialia*, si in *monasteria* statibus A. C. subiecta iurisdictionem exercere volunt, nisi *anni 1624. possessionem* demonstrauerint. Hoc non facto, subsunt monasteria principis territorii supremæ potestati, cuius peculiares effectus recensui *c. l. §. 24. seqq.* Primarium duntaxat, qui ex imperio *circa sacra* fluit, hic addam, atque *visitationes monasteriorum catholicorum* examinabo. Quæritur videlicet, an princeps euangelicus etiam in doctrinam docentium & discentium, ritus, statuta, regulas & ceremonias catholicorum item ecclesiæ statum inquirere, ac in eum finem ius *visitandi monasteria catholicorum* exercere, & cuidam religioni Romano-catholicæ addicto in suo territorio has vices per modum *officii publici* delegare, vel *exigente necessitate*, per alios *extra ordinem* illud ius visitandi expedire possit? In dubium quidem hoc catholici vocant, hoc ius visitandi monasteria catholica suo *prouinciali* vindicantes, quippe qui has visitationes vel *immediate* vel *mediate* per *commissarios* suos statis temporibus instituere olim solitus fuit, & ita forsitan opponent exceptionem *præscriptionis*, per quam ius exercendi visitationes acquiri posse vult SCHILT. *I. I. C. l. 1. tit. 6. §. 2.* Enimuero illam acquirendi rationem non facile *in hypothesi* propugnari posse, cum GOTTLIEB GERHARDO TITIO in *iur. priuat. Rom. German. l. 9. c. 18. §. 9.* arbitror. Videlicet possessio hæc, quam pro se allegant prouinciales, est regulariter *clandestina* vel *precaria*, & sic *vitiosa*, ideo, quod contrarietur *iuri territoriali* indeque dependenti *iuri ecclesiastico*, principibus protestantibus in I. P. asserto. Admodum domini territorii A. C. addicti interest, ne extraneo magistratui exercitium *iurisdictionis*, quod in *visitatione* ex *iuris canonici* principiis sese exserit, in subditos eius concedatur, id quod tamen reuera fieret, si *clerus catholicus* & *monachi* ab alio, extra rempublicam Germanicam vel etiam territorium constituto, capite dependere cogantur, h. e. ab eo, qui hostis protestantium est, & qui nunquam in A. C. addictos sincerum

Vnde principibus euangelicis competit ius visitandi monasteria catholica in suis territoriis,

quod ius neque per præscriptionem amitti potest. Schilteri sententia refutatur.

rum amorem gerit, ſed potius eorum interitum promouere intendit, ſi modo eccleſiæ Romanæ inde promoueatur commodum. Loquor de *pontifice Romano* eiusque curia, a quibus *generales* & *prouinciales* adeo dependent, vt non niſi cum inſigni territorii præiudicio admitti queant. Denique ſi poteſtatem *viſitandi* monaſteria in terris proteſtantium eis indulgemus, ſtatum monaſticæ reipubl. in republica admittimus, qui in *iurisdictione eccleſiaſtica* ab alio, quam domino territorii, dependet, & a legibus territorialibus ſe exemtum iudicat, quod inter abſurda politica refertur. vid. MONZAMBANO *de ſtat. imper. German. cap.* 7. *§.* 9. Et cum etiam catholici ius viſitandi eccleſias in ditionibus & epiſcopatibus ſuis *dominis territoriorum vicinorum* eiusdem religionis denegent: illi quoque *iure æquali*, quo fruimur, ex noſtris prouinciis merito repelluntur. Qua de cauſa monaſteria & conuentus catholicorum, in prouinciis proteſtantium, ius viſitandi per clericum *delegatum catholicum* etiam in cauſis religionis & doctrinæ, rituum, ſtatutorum, regularum & ceremoniarum, tanquam dependens a *iurisdictione eccleſiaſtica*, recuſare nequeunt, ne alioquin extra omne imperium in eccleſiaſticis conſtituti eſſe videantur. Ideo autem delegatos catholicos deſideramus, vt viſitatio atque examen ſecundum Romanæ eccleſiæ principia ac doctrinam inſtituatur, nec ab iis recedatur. Nec adeo inſolitum eſt, vt etiam inter catholicos viſitatio, ad minimum ſimul cum *commiſſariis domini territorii*, fiat, id quod praxis Bauariæ teſtatur relata *tom. III. iur. eccl. lib.* 3. *tit.* 39. *§.* 41. & antiqua capitularia confirmant. Quod *bona eorum eccleſiaſtica* concernit, palam quidem eſt, illa in priſtino ſtatu, quo anno decretorio 1624. fuere, relinquenda, nec regulariter circa illa quid immutandum eſſe per *inſtr. pac. Osnabr. art. V. §.* 24. iuncta *transact. Paſſau. de anno* 1552. *§.* 9. *&* *pac. relig. de anno* 1555. *§.* 15. *&* 16. Interim tamen neque *perſonæ religioſæ*, neque *bona ſacra* plane exemta ſunt ab *inſpectione* ſummæ poteſtatis ciuilis, cuius intereſt, ne in detrimentum publicum iis abutantur religioſæ perſonæ, id quod ad regalia, ſi non potiſſima, tamen reipublicæ maxime neceſſaria, referendum. vid. MONZAMBANO *alleg. tract. c.* 8. *§.* 9. ibique B. THOMAS. *in not. lit. o.* Breuiter: in *vitam* tam docentium, quam auditorum, vt & conditionem *bonorum* & *iurium eccleſiaſticorum* catholicorum, vt in deſtinatum vſum impendantur & conuertantur, principem euangelicum per viſitationem vel *ordinariam* vel *extraordinariam* inquirere, ac obortos defectus vel abuſus pro modo

per catholicos delegatos,

do indultæ concessionis emendare vel tollere posse, nullus dubito, dummodo fundationes & fines, in quos vnumquodque destinatum est, obseruentur, & ab iis non recedatur.

§. CCV. Quod modo de *iurisdictione ecclesiastica* & *exercitio religionis publico* vel *priuato* ex lege *tolerantiæ æqualis* debito dictum, viam mihi pandit ad aliam meditationem, quia quidam legem *tolerantiæ limitatæ* & *circumscriptæ* in abusum trahunt, & vltra suos *limites*, tam accurate in I. P. determinatos, extendunt. Quæritur ergo: vtrum presbyteri in monasteriis catholicorum, quæ in Aug. conf. addictorum statuum territoriis sunt, virtute *tolerantiæ*, in antecedentibus explicatæ, *actus parochiales* respectu *catholicorum* exercere queant? quorsum spectant actus conferendi baptismi, benedictionis puerperarum der Einsegnung derer Sechswöchnerinnen, copulationis sacerdotalis, concomitantis parochi in ducendo funere, oder des so genannten Mitgehens zur Leiche, & si quæ sunt alia: vtrum; dico, istiusmodi actus in monasteriis & cœnobiis Romano-catholicæ religioni addictis, & in terris protestantium & diœcesi principum euangelicorum sitis, virtute *tolerantiæ*, per instrumentum pacis iis debitæ, permittendi, licet *an. 1624.* nulli *actus parochiales* in monasteriis hisce exerciti fuerint; an vero potius illi actus a ministris ecclesiæ euangelicæ in territorio expediendi, catholici *presbyteri* vero, salua *tolerantiæ* lege, ab illis excludendi sint? Equidem huiusmodi actus monasteriis & cœnobiis catholicorum ex *iure tolerantiæ* permissi & liciti videntur, cum approbatis religionibus addictis, in imperio Romano-Germanico & terris protestantium, secundum regulas, mores & ritus suæ religionis ex *ipsa mente instrumenti* pacis nihilominus liberum maneat exercitium, quod ne iudæis quidem denegatur. Sed facilis est responsio: tolerantia iudaicæ religionis est *gratiosa* & *precaria*, ac sua gaudet libertate ex conuentione & literis gratiosæ promissæ protectionis, Schutz-Briefen, pro certo canone vel tributo illis indulta, quod priuilegium tamen a domino territorii facilius reuocari, ac tota iudaica gens pro lubitu plane eiici, vel ad *emigrandum* compelli potest. Ne dicam, iudaicam religionem a christianorum sacris adeo esse alienam, vt ministri nostrarum ecclesiarum se iis ingerere, & *actus parochiales* in iudæos exercere non possint. In controuersiis autem circa *tolerantiam* Romano-catholicæ religionis *necessariæ* & lege publica *imperatæ* eiusque exercitii, respiciendum ad *instrumentum pacis*, & ad *statum* possessionemque *anni decretorii*, quippe quo etiam catholici contra protestantes, tanquam toleran-

Presbyteri in monasteriis catholicorum in territoriis protestantium sitis actus parochiales respectu catholicorum exercere nequeunt.

rantiæ omnis *fundamento*, vtuntur, nec vltra illius limites aliquid protestantibus concedunt, adeoque nec hi plus illis indulgere tenentur. Iam vero in *alleg. §. 34. art. V. I. P.* placuit, vt catholicorum subditi Augustanæ confessioni addicti, vt & catholici Aug. conf. statuum subditi, qui an. 1624. *publicum* vel *priuatum* religionis suæ exercitium *nulla anni parte* habuerunt, vel post pacem publicatam deinceps futuro tempore diuersam a territorii domino religionem profitebuntur, *patienter tantum tolerentur*, & conscientia libera *domi* deuotioni suæ sine inquisitione aut turbatione priuatim vacare; in *vicinia* vero, vbi & quoties voluerint, publico religionis exercitio interesse, vel liberos suos exteris scholis aut priuatis *domi* præceptoribus instituendos committere, non prohibeantur. In *§. 31. art. V.* porro prouisum est, vt tam subditi catholicorum, quam subditi Augustanæ confessionis statuum inposterum religionis exercitium eatenus retineant vna cum annexis, QVATENVS in anno 1624. habuerunt, aut exercita fuisse probare poterunt; item iuxta *præced. §. 23.* exercitium religionis in mixtis episcopatibus ita institui & manere debet, VTI & QVATENVS in anno 1624. palam receptum permissumque fuit. Quæ reduplicatiua satis demonstrat, exercitium religionis catholicæ in monasteriis & cœnobiis ex natura huius *limitatæ tolerantiæ* non esse extendendum, sed potius restringendum ad vsum & obseruantiam termini decretorii, imo sub *art. V. §. 48. in fin.* de iure diœcesano disertis verbis dicitur *restrictiue*, quod illud saluum esse debeat, QVATENVS *episcopi illud dicto anno exercuerunt.* Hac de causa *ordinatio politica Magdeburgica cap. 6. §. 16.* recte disponit: Daß auch die Römisch-Catholische Clöster sich keineswegeß anmassen sollen, der Closter Catholischen Unterthanen ihre Kinder zu taufen, es wären denn an selbigem Orte einige Römisch-Catholische Unterthanen im Jahr 1624. wohnhaftig gewesen, und derselben Kinder damals von ihnen getauft worden. Etenim palam est, quod *actus ministeriales* ad *iura parochialia* pertineant, quæ monasteria vel cœnobia arrogare sibi non possunt, vtpote quibus hi in iure canonico expresse prohibiti sint. *Clem. 1. de priuil.* BARBOSA *de offic. & potest. paroch. P. 2. c. 17. n. 40.* & ESPEN. *in iur. eccles. P. 2. tit. 4. c. 2. §. 9.* Neque vero his monasteriis ab episcopis tales actus *extra ordinem* permitti possunt, quod in *terris catholicorum* quidem admitti potest, non item in *terris protestantium*, in quibus *iurisdictio ecclesiastica* & ad hanc pertinens *ius diœcesanum* intra terminos territorii se continere debent, adeo, vt omnia illa iura sacra, quæ olim ab episcopis ex-

nisi probare poterunt eiusmodi actus ab illis anno 1624. exercitos fuisse.

extra territorium exercita fuerunt, suspensa sint, vt ita nullum *diœcesanum ius* vltra limites territorii sese extendat, vti supra §. *CCV.* monui. Quocirca non immerito exinde concludo, nullam esse *præsumtionem* vel colorem iuris pro Romano-catholicis, quod in anno 1624. in terris protestantium per clericos suos actus *ministeriales* vel *parochiales* in monasteriis exercuerint, adeoque in casibus istiusmodi controuersis monasteria vel cœnobia ad minimum probare debere, quod in *anno decretorio 1624.* in possessione actuum parochialium per clericos suos peragendorum fuerint. Ita iudicauit facultas iuridica Wittebergensis in Sachen des verordneten *Aduocati fisci* an einem, und *Syndici* des *Conuents* des Jungfern-Closters Altenhallensleben, Beklagte am andern Theile, per sententiam in Consistorio Magdeburgico *d. 22. Mart. 1714.* publicatam: daß zuforderst Beklagte das angezogene Befügniß in 4. Wochen Klägers Gegen-Bescheinigung und andere rechtliche Nothdurft in ebenmäßiger Frist vorbehaltlich beyzubringen schuldig. Est post absolutam demonstrationem Conuentus, Iurisconsulti Francofurtenses per sententiam, d. 27. Aug. 1716. publicatam, iudicarunt: daß Beklagte dasjenige, was ihnen zu bescheinigen auferleget, und sie sich angemasset, nicht beygebracht, deswegen ihnen nunmehr bey 200. Rthlr. Strafe anbefohlen wird, die actus ministeriales des Taufens, copulirens, wie auch Leichen-Begleitungen, bey ihren Unterthanen ohne Unterscheid der Religion nicht durch ihren Pater, sondern der Policey-Ordnung gemäß, durch den Evangelischen Prediger des Orts so lange verrichten zu lassen, und denselben wie auch den Schulmeister auf keinerley Weise zu beeinträchtigen, bis sie rechtlicher Gebühr nach erwiesen, daß an selbigem Orte in anno 1624. einige Catholische Unterthanen wohnhaft gewesen, bey denen ihre Geistlichen obgemeldete actus exerciret. Würden sie solches nicht thun, so ergehet wegen der bisherigen eingestandenen Eingriffe contrauentionem contra legem publicam so wohl, als der verursachten Unkosten halber, ferner was recht ist. Quæ sententia postea per tres adhuc alias, Ienensem scilicet *d. 31. Mart. 1718.* facultatis iuridicæ Halensis *d. 14. Nou. eiusdem anni*, quam publicaui *tom. III. iur. eccles. p. 459.* & supremi appellationum iudicii Berolinensis *d. 10. Mart. 1722.* confirmata. Hunc rigorem ius *talionis* & *retorsionis* extorsit, quo facile protestantes abstinerent, si catholici erga protestantes eo non vterentur, atque mitiores essent. Id aperte & ingenue nuper testatus est augustissimus Rex Borussiæ, *in re-*

 spon-

sponsione ad memoriale primatis Poloniæ nuper edita in opusculo, cui titulus: **Briefe und Schriften zwischen der Republic Pohlen und Sr. Kongl. Maj. in Preussen**, &c. *p. 20.* vbi hæc pia & christiana declaratio facta: Wenn auch nicht die unglückliche Thornische Massacre, und die in Pohlen und Litthauen täglich mehr und mehr anwachsende Verfolgungen der Evangelischen darzwischen gekommen, so hätte es geschehen mögen, daß die gegen die Catholische in Brandenburgischen Preussen gebrauchte toleranß viel weiter gegangen, und ihnen weit erspießlicher aefallen wäre, als man wohl anfänglich gemeinet.

(XI) Tolerantia qualificata in imperatore æqualem protectionem & aduocatiam operatur.

§. CCVI. *Vndecimus effectus* postulat in imperatore *æqualem protectionem* & *aduocatiam*. Imperatoribus enim *protectio Romanæ ecclesiæ* singulari iure a temporibus CAROLI M. imo PIPINI fuit asserta, assumto *patricii* & *protectoris* titulo, quippe qui solenni iuramento se protectorem fore sanctæ Romanæ ecclesiæ in omnibus vtilitatibus promiserat. vid. formulam apud GOLDAST. *constit. Imp. tom. II. p. 5.* Atque hoc iuramentum *protectionis*, quod *abusiue* imo subdole *fidelitatis* in *clem. vn. de iureiur.* vocatur, non solum postea ab OTTONE M. pontifici præstitum fuit, vt testatur *c. 33. dist. 63.* (quod tamen suspectæ fidei arguit SCHILTER. *de lib. E. G. l. 3. c. 5. §. 9.*) sed ex eo tempore omnes imperatores sequentes idem in *coronatione* sua præstiterunt teste LEOPOLDO de BEBENBVRG. *de zelo vet. princ. Germ. c. 7.* vid. *form. perpet. in cerem. Rom. l. 1. sect. 5. c. 3.* Inde iam dudum *tutores & aduocati S. matris ecclesiæ* vocati sunt imperatores, qua appellatione mactat FRIDERICVM Barbarossam autor coæuus, qui circa finem seculi XII. conscripsit expeditionem eius Asiaticam, editam a CANISIO *tom. III. lect. antiq. P. 2. p. 502. edit. nou. Basnag.* Quid? quod in *A. B. c. 2. §. 3. 4. 5.* imperator appelletur *aduocatus vniuersalis*, das oberste Haupt und Voigt der Christenheit, atque in *R. I. de anno 1518. §.* **Erstlich. Der gantzen Christenheit Schutz- und Schirm-Herr**, & de *an. 1529. §.* **Und anfänglich. Der oberste Voigt der Christenheit**, welchem aus auferlegtem Käyserlichem Amt gebühret, den heil. Christlichen Glauben, wie derselbe durch die heilige gemeine Christliche Kirche bis anhero löblich gehalten und vollzogen, zu handhaben, zu schützen und zu beschirmen. Pariter in *R. I.* de *anno 1543. §.* Aber Churfürsten. **Und uns als Advocaten und Beschirmer der Christlichen Kirche**, nec non de *anno 1530. §.* **auf solch.** Als Römischen Käyser und **obersten Voigt der heiligen Christlichen Kirche.** & de *anno*

anno 1529. constit. wider die Wiedertäuffer *§. 1.* Obersten Voigt unseres Christlichen Glaubens, vt reliqua R. I. capitulationum cæsarearum, & alia illustria loca idem comprobantia omittamus, plena manu adducta atque collecta a Dn. PFEFFINGERO *tom. III. Vitriar. illustr. p. 100. sqq.* Quamuis vero ex hactenus dictis satis appareat, imperatorem speciatim *Romanæ ecclesiæ protectorem* esse: ideo tamen non excluduntur ab hac protectione & aduocatia protestantes, præsertim cum imperator totius *christianitatis*, & speciatim etiam *protector & executor pacis Osnabrugensis* sit, & sic *æqualem sollicitudinem* pro statu ecclesiarum protestantium ad normam *instrumenti pacis* habere debeat, ac quidem pro salute Romanæ ecclesiæ. Conf. MVLDENER *de protectione ab imp. ecclesiis vtriusque relig. in Germania æqualiter debita.* Quare cum res protestantium ecclesiastica per *art. IV. pacis Ryswicensis* admodum læsa, simulque catholicorum causa contra tenorem *instr. pacis* melior reddita, in comitiis imperii hanc *æqualem sollicitudinem* vrserunt protestantes, & vlteriorem articuli citati declarationem anxie desiderarunt. Etenim in *I. P. art. V. §. 55.* expresse prouisum, *vt non solum in iudicio camerali causæ ecclesiasticæ vt & politicæ inter catholicos & Aug. conf. status vel inter hos solos vertentes, vel etiam quando catholicis contra catholicos status litigantibus tertius interueniens Aug. conf. status erit, & vicissim, quando Aug. conf. statibus contra eiusdem confessionis status litigantibus tertius interueniens erit catholicus, adlectis ex vtraque religione pari numero assessoribus, discutiantur & iudicentur; sed idem etiam in iudicio aulico obseruetur.* Ob quam causam quoque secundum *§. 53. praeced.* membra horum augustissimorum iudiciorum non tantum ex *catholicis*, sed etiam *protestantibus* constare debent. Neque hæc constitutio pugnat cum *aduocatia* sedi papali præstanda. Quamuis enim imperator promittat, se *religionem catholicam* protecturum; non tamen simul promittit, se reliquas destructurum, & præsertim eas, quæ *lege publica* approbatæ & receptæ sunt, *parique iure* cum *catholica* frui debent. Hoc modo augustissimus Cæsar CAROLVS VI. *in capit. art. 1.* sententiam suam de hac *æquali protectione* edidit: So viel aber in diesem Articul den Stuhl zu Rom und Päbstl. Heiligkeit betrifft, wollen wir der Augspurg. confession zugethane Churfürsten vor sich, und ihre Religions-Verwandte Fürsten und Stände (einschlüßig derselben Religion zugethane freyen Reichs-Ritterschaft) uns damit nicht verbunden haben, gestalt denn auch gedachte aduocatia denen Religion- und profan- auch dem Mün-

est enim protector & executor pacis Osnabrugensis.

Iudicia imperii suprema constare debent tam ex catholicis, quam protestantibus.

Münster-Oßnabrückischen Friedens-Schluß zu Nachtheil nicht angezogen noch gebrauchet, sondern denen obgedachten Churfürsten und sämtlichen ihren Religions-Verwandten im Reich GLEICHER SCHUTZ geleistet werden solle, wie wir ihnen, Churfürstrn und sämtlichen ihren Religions-Verwandten, auch solches Kraft dieses versprechen und uns dazu verbinden. En rursus egregium vestigium & documentum publicum *aequalitatis* in *tolerantia religiosa!*

(XII) Princeps diuersæ a subditis religioni addictus, non potest turbare exercitium illius religionis, quod anno 1624. in eo territorio habitum fuit.

§. CCVII. *Duodecimus* effectus est, quod, quamuis subditi a domino territorii in religione dissentiant, si modo vni ex tribus approbatis religionibus sint addicti, retinere tamen debeant ius suum religionis per *I. P. art.31. §. V.* ita vt princeps subditis exercitium illius religionis interdicere, impedire aut turbare nequeat, quod anno 1624. libere habuerunt. Dispositio hæc satis clara & euidens, hactenus tamen per varia attentata hinc inde infracta est, vt publica acta scriptaque contra *simultaneum* docent. Vid. Ungrund des *simultanei*. it. tr. de anno 1710. *de iure reformandi* editum, & ab illustri quodam legato ad comitia imperii magna cum cura elaboratum. Qui turbas hic mouerunt, tacite supposuisse videntur, protestantes tolerari ex *mera gratia:* tolerantiam eorum esse quauis arte impediendam, restringendam, limitandam: non æquale ius tribuendum cum catholicis: his deberi vnice *dominium religionis*, cetera. Nolo vero controuersias occasione huius §. enatas recensere, quæ *tom. III. lib. 3. tit. 36. §. 9. seqq. & tit. 48. §. 16. seqq.* iam enucleatæ sunt.

(XIII) Ad beneficia ecclesiastica æque habiles sunt protestantes ac catholici.

§. CCIIX. Hunc quoque effectum, qui est *decimus tertius*, *aequalis tolerantia* producit, vt ad præbendas & quæuis beneficia ecclesiastica æque habiles sint protestantes ac catholici, ita tamen, vt illa beneficia ecclesiastica, quæ *anno 1624.* a protestantibus fuerunt possessa, ab eis etiam inposterum imperturbate possideantur, atque idem in catholicorum beneficiis obseruetur, per *I. P. art. V. §. 1.* Quare beneficium vacans in territorio principis alicuius August. confess. addicti imperator vigore iuris *primariarum precum* in catholicum transferre nequit. En egregiam ἰσοτιμίαν inter catholicos & protestantes publice agnitam & assertam, contra tot turbas desuper ante I. P. motas, quas in compendio tradidit B. TITIVS in *diss. de iure nobilit. Lutheranæ ad immed. Germ. capitula & canonicatus.*

§. CCIX.

§. CCIX. *Decimus quartus* effectus est, quod ecclesiasticis bonis tam *catholicorum*, quam *protestantium* immediatis *aequalia* in omnibus *iura* & *priuilegia* debeantur, quoad effectus publicos per *I.P. art.V. §. 14.* nisi in quantum quaedam diuersitas ex peculiaribus rationibus constituta fuerit, vt *art.V. §. 21. & 22. & art. XIII.* Proinde episcopi euangelici quoque *dignitate ecclesiastica* cum omnibus inde dependentibus iuribus fruuntur, ac aeque vti catholici *votum* habent & *sessionem* in comitiis ceterisque conuentibus imperii particularibus: aeque separantur a statibus secularibus, discrimine tamen quodam constituto: capitulis Aug. conf. addictis idem ius cum catholicis *sede vacante* concessum in *§. 21. art. V.* Denique alia *corpora mediata* protestantium eiusdem cum *catholicis* conditionis esse, non vero ab his deteriori loco haberi debent, quod inprimis in *diaetis prouincialibus* vsum suum habet. Haec omnia rursus argumentum insigne praebent, protestantes non esse *deterioris conditionis*, sed in quibusdam melioris, ceu constat ex *art. V. §. 19. & 21.* Neque enim praelati euangelici *immediati* indigent aut *confirmatione* aut *admissione*, neque tam adstrictae conditionis sunt, vti praelati catholici. (XIV) Bona ecclesiastica tam catholicorum, quam protestantium aequalibus iuribus & priuilegiis quoad effectus publicos gaudent.

§. CCX. Quae cum ita essent, *decimus quintus* effectus in eo constituendus fuit, quod principia illa, quae *studium persequendi* dissentientes produxit, prorsus eliminari, & ab his, quibus *aequalis* tolerantia, pax, & securitas publica debetur, remoueri debuerint. Recensui supra illas infaustas conclusiones, quas *denegatio tolerantiae* produxere. Has vero haud admittit tolerantia illa *aequalis publica* atque singulariter *qualificata*, quam *pax religiosa* cum *instrumento pacis* introduxit. Hac de causa in *art. V. §. 35.* ad *aequalitatem religionum* ostendendam, sancitum fuit hunc in modum: *siue autem catholici, siue August. confessionis fuerint subditi, nullibi ob religionem despicatui habeantur* (qualem *contemtum publicum* alias parit odium religiosum) *nec a mercatorum, opificum aut tribuum communione*, (quam olim amiserunt, quibus *nota haereseos inusta* erat) *haereditatibus, legatis, hospitalibus, leprosoriis, eleemosynis aliisue iuribus aut commerciis, multo minus publicis coemeteriis honoreue sepulturae arceantur. Sed in his & similibus* PARI CVM CONCIVIBVS IVRE *habeantur* AEQVALI IVSTITIA PROTECTIONEQVE *tuti.* Sicuti vero id potissimum de iis intelligendum est locis, in quibus vtriusque religionis asseclae inter se *mixtim* viuunt, & vtraque religio ex statu anni decretorii *dominans* est, qua de causa singulariter *aequalitas exacta* inter dissidentes in vtraque religione imperata est *art. V. §. 3. 4. 5. 6.* (XV) Qualificata tolerantia non admittit conclusiones infaustas, quae ex denegata tolerantia fluunt.

possunt tamen catholici a protestantibus in territoriis suis nonnunquam a muneribus publicis excludi.

5. 6. 7. 8. 11. 12. quam specialius hic illustrare, nimis prolixum foret: ita sine dubio diuersa est eorum locorum ratio, in quibus tantum protestantes sua sacra habuerunt, vt in Saxonia, electoratu Hanouerano, ceteris, vbi a muneribus publicis quibusdam diuersae religionis sodales excludi possunt. Secundum *ord. summi trib. appell. potentiss. Regis Britanniae P. I. lib. I. §. 3.* non alii summo tribunali interesse possunt, als welche der teutschen nation und der unveränderten Augspurgischen confession zugethan seyn, quia hoc iure etiam catholici in suis prouinciis vti solent.

(XVI) Aequalitatis seruandae gratia quoque numerus deputatorum in conuentibus ex vtraque religione aequari debet,

§. CCXI. Ad *decimum sextum* propero effectum, qui rursus *aequalitatis* omnimodae egregium documentum praebet. Videlicet cum catholici status protestantes longe numero superarent, adeoque in omnibus negotiis publicis multitudine suffragiorum illos vincerent, atque id praecipue in *conuentibus deputatorum imperii* contingeret; in *I. P. art. V. §. 51.* cautum est: *vt in omnibus his conuentibus numerus deputatorum ex vtraque religione aequari deberet*, ne protestantes forsan *pluralitate votorum* victi succumberent, & ita per indirectum *inaequale ius*, suffragiorum maiorum beneficio, nasceretur. *Studium religionis* vtplurimum agere solet homines, vt non quod aequum iustumque, sed quod minus gratum iis, quos ob religionem odio habent, decernant, & ita suis affectibus satisfaciant. Neque haec *aequalitas* tantum in negotiis, quae *religionem* tangunt & concernunt, obseruanda, vti quidam hanc legem accipiunt, sed etiam extra religionis negotia haec exaequandi numeri necessitas imposita est, cum in *cit. §. 51.* disertis verbis asseratur; vt, *quacunque occasione & ad quaecunque negotia deputandi veniant*, numerus deputatorum ex vtriusque religionis proceribus *aequari* debeat. Pari ratione huius *aequalitatis* seruandae caussa in *I. P. art. V. §. 53.* conuentum est, vt in praesentandis camerae assessoribus etiam *aequalitas* obseruari debeat, ita vt catholicorum 26. & protestantium 24. inter quos duo ab imperatore ipso constituendi sunt, praesententur. Denique, quod supra iam monui, ex eadem ratione etiam §. 45. sancitum, vt lis inter catholicos & protestantes orta adlectis ex vtraque religione *pari numero* assessoribus discutiatur, ne votorum pluralitate pars vna alteram affectu religionis vincere & superare queat.

tam in negotiis religionem tangentibus, quam in aliis quibuscunque.

quare assessores camerae debent esse tam catholici quam protestantes.

Secundum hanc aequalem tolerantiam omnis inter-

§. CCXII. Effectus adducti ex *tolerantia* hac *publica, aequali* & singulariter *qualificata* trium religionum approbatarum fluunt, quod fundamentum omnino quoque agnoscit *I. P. art. VII. §. 2. in f.* ibi:

in

in sacro Romano imperio nulla alia recipiatur vel TOLERETVR. Adeoque *tolerantiæ* prædicatum tam *catholicæ* quam *protestantium* religioni debetur, ne quis ex hoc vocabulo in fraudem legis publicæ quid excogitet, sed obseruet, æquè catholicos *tolerari* inter protestantes ac quidem hi inter illos. Illud *æqualitas* religionum, lege publica sancita, iubet, constituit, imperat. E contrario illa ipsa prohibet, (1) ne contra hoc principium scribendo, aut disputando, aut docendo impingatur. Hoc prouisum est *art. V. §. 50. I. P.* ac diserte prohibitum, *ne quisquam publice priuatimue concionando, docendo, disputando, scribendo, consulendo transactionem Passauiensem, pacem religiosam vel hanc inprimis siue declarationem siue transactionem vspiam impugnet, dubiam faciat, aut assertiones contrarias inde ducere conetur*, id quod tamen reuera faciunt, qui peruerse & contra mentem summorum paciscentium inique de hac *toleruntia* iudicant, sibi *dominium religionis* asserentes, nobis *gratiosam* quandam *tolerantiam*, vt *putatiuis hæreticis*, adsignantes. Hoc ipso vero *æqualitas religionum* approbatarum tollitur, & a mente instrumenti pacis per cauillationes receditur. Quare *crimen fractæ pacis publicæ* committunt, qui asserere non veriti, catholicos cum protestantibus, sine *pontificis autoritate*, in detrimentum fraudemque ecclesiæ hoc modo pacisci non potuisse salua *fide* & *conscientia.* Eadem ratio quoque (2) iubet, ne contra hanc tolerantiam vllæ leges anteriores vim obtineant per *cit. §. 50.* *Quicquid etiam contrarii hactenus vel editum, vel promulgatum publicatumque fuerit, irritum esto.* Specialius vero (3) in *art. XVII. §. 2. 3.* cautum, ne contra hanc *æqualem tolerantiam* in I. P. determinatam *iura canonica vel ciuilia, communia vel specialia conciliorum decreta, priuilegia, indulta, edicta, commissiones, inhibitionis decreta, rescripta, litis pendentiæ, quocunque tempore lata sententia, res iudicatæ, capitulationes Cæsareæ & aliæ religiosorum ordinum regulæ aut exemtiones, siue præteriti siue futuri temporis, protestationes, contradictiones, appellationes, transactiones, iuramenta, reuocationes* &c. vnquam allegentur, quibus etiam speciatim adiectæ sunt *absolutiones* & *dispensationes*, cum notum sit, qua cautela inter catholicos vti soleant, qui pacta seruare, vel nexum legum obseruare nolunt. Quod si denique quis alteri respectu huius pacis iniuriam inferre ausus fuerit, vnicuique data est facultas, se suaque priuilegia & iura, ex pacis constitutione sibi debita, contra quemcunque præscripto modo tuendi & defendendi. I. P. *art. 17. §. 14. sqq.*

pretatio facienda,

remota omni disputatione,

nullis legibus anterioribus in contrarium obstantibus.

Insidiæ contra hanc æqualem tolerantiam structæ,

§. CCXIII. Interim tamen hæc saluberrima constitutio continere non potuit zelotas in officio, cuius obliti hanc mouerunt quæstionem: *an pax religiosa & instrumentum pacis Westphalicæ quoad art. V. & VII. Cæsarem & status imperii catholicos obstringat, ac licite sit inita?* Mouit hanc quæstionem denuo anno 1714. IOAN. FRANCISCVS BESSEL *in iure publico Romano-catholico p. 352. seq.* atque, negatiua & affirmatiua proposita, *p. 362.* suspendit iudicium, quod *negatiuam* tueri periculosum & a *crimine fractæ pacis publicæ* haud alienum; *affirmatiuam* autem amplecti, curiæ Romanæ sine dubio ingratum fuisset. Alterutram tamen veram esse credidit, quia vtriusque sententiæ decisionem in suspenso relinquit. Ponamus vero, quamuis forsan inuito autore, eum in *affirmatiuam* iuisse, reuera tamen eius rationes decidendi etiam aperte pugnant cum sensu instrumenti pacis, & ab *æquali*, *publica* & *qualificata tolerantia* magnopere recedunt, quam tamen instrumentum pacis iubet, imperat, inculcatque sub grauissima pœna.

per seditiosas doctrinias.

Ait: *potuisse cæsarem ceterosque principes catholicos necessitati cedere, ac malum minus permittere, vt vitarent maius malum: potuisse bona quædam ecclesiastica* PERMITTERE (forsan ex gratia per quandam συγκατάϐασιν) *protestantibus, ne vniuersa eriperentur, &* NB. *protestantes* IN QVADAM PARTE TOLERARE, *ne religio catholica*, (cui principatum, dominium & imperium contra ἰσοτιμίαν lege publica imperatam attribuit,) *per indirectum in toto imperio interiret: imminentibus duobus malis, quorum vtrumque cauere impossibile sit, licite minus permitti, vt euitetur maius, eoque casu* PERMISSIONEM *minoris esse necessariam non liberam, eamque esse licitam, quia frustra interdiceretur, quod vitari non potuit, & malum illud eueniret, siue toleretur, siue non: minus malum fuisse in permissione pacis religiosæ, maius in omnimoda catholicorum subuersione, adeoque imperatorem statusque catholicos in conscientia adstrictos fuisse ad* PERMITTENDVM *minus malum in pace religiosa contentum. Quando enim*, pergit, *mala quædam iniuria temporum redduntur necessaria, & maius vitari potest, si permittatur minus, debet hoc sub peccato permitti, vt vitetur illud.* Ergo, si recte hominem percipio, non *in perpetuum* hoc malum tolerandum est, sed in tantum, *in quantum* & *quatenus* necessarium est. Si necessitas desinit: si iniuria temporis, quam supponit, ex post facto deficit: si occasio sese offert, malum illud, quod hactenus tantum toleratum & ab inuitis & reluctantibus permissum est, declinandi, ad tolerantiam omnis obligatio cessabit, imo, quia malum necessario declinandum, remouendum, tollendumque est,

eſt, non amplius tolerantia eſt licita & permiſſa, ſed peccaminoſa. Ita vero *per indirectum* impugnat *inſtrumentum pacis*, eiusque diſpoſitionem dubiam reddit intutamque, quam pacem *perpetuam* illud eſſet iubet atque imperat, nec tam captioſam philoſophiam admittit. Enimuero Autor *p. 355.* ab hac conſequentia alienus eſſe videtur, aſſerendo, hoc etiam adplicari poſſe ad *tolerantiam perpetuam. Quando*, ait, *duo mala ingruunt & neceſſitas emergit permittendi vel alterutrum vel vtrumque in perpetuum, poteſt & debet alterutrum permitti in perpetuum, ne vtrumque in perpetuum nos torqueat.* Supponit ſcilicet *neceſſitatem perpetuam*, qua ſuppoſita, etiam minus malum *in perpetuum* permitti debet atque tolerari. Tolle hanc *neceſſitatem perpetuam:* ſuppone, meliora tempora ingruere, quibus hæc *publica neceſſitas* quieſcere imo deficere videtur, obligatio quoque ad tolerantiam extincta & emortua cenſeri debet. Ita non poſſunt non rationes ſubducere hoſtes *tolerantiæ*, chriſtianis tam ſollicite a Saluatore inculcatæ, vt crederes, diſparem omnino eſſe debere conditionem *catholicorum* & *proteſtantium:* illis deberi *dominatum*, hos ſibi gratulari debere, ſi *gratioſe* tolerantur: illos ab his non neceſſario tantum tolerandos, ſed etiam fouendos eſſe, hos non æque: regulam hic ceſſare, *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris:* eam quidem orthodoxos pro ſe allegare, non æque hæreticos contra orthodoxos ſeu catholicos &c.

§. CCXIV. Inde vero concludo, (I) hanc tolerantiam *qualificatam* & certo modo limitatam duntaxat lege publica reſtrictam eſſe ad vſum, ſtatum & obſeruantiam anni 1624. quoad eos, qui ſunt *diuerſæ religionis.* Ergo hæc reſtrictio iurium ſacrorum ad eos, qui ſunt *eiusdem religionis*, non extendenda, nec ad decidendas controuerſias de *poteſtate principum proteſtantium circa ritus eccleſiæ euangelicæ* directo hæc conuenta tolerantia religionum applicanda, ſed illa facultas competit illis ex ordinaria iurisdictione eccleſiaſtica, in *pace religioſa de anno 1555. §. 15.* etiam agnita his verbis: Kirchen-Gebräuchen, Ordnungen und Ceremonien, ſo ſie aufgerichtet oder nachmals aufrichten möchten in ihren Fürſtenthümen, Landen und Herrſchaften. Vid. B. THOMASII *diſſ. de iure principis circa adiaphora.* item *de ſumma poteſtate principum euangelicorum circa ſacra.* Quod ad *bona eccleſiaſtica* & *capitula euangelica* in illorum prouinciis attinet, de illis pax religioſa *de anno 1555. §. 19.* diſpoſuit, daß die eingezogene und zu Kirchen und Schulen, milden und andern Sachen verwandte geiſtliche Güter in den Friedenſtand mit begriffen und eingezogen ſeyn, und es bey der Verordnung, wie

Neque tamen iura hæc limitata pertinent ad eos, qui ſunt eiusdem religionis.

§. CCXX. Quod *iura priuata* concernit, multum referre existimo, vtrum *expresso priuilegio* tolerantiæ gaudeant, nec ne? Priori casu, veluti si *vnitarius* hanc gratiam a principe obtinuit speciali priuilegio, vix est, vt quæ in odium hæreticorum constituta sunt, huic applicari queant. Debet enim *priuilegium tolerantiæ* effectum habere, quod non tantum in eo consistit, ne eiiciatur, sed etiam, vt tanquam *subditus* ceterorum subditorum *communi iure* fruatur. Quod olim hæretici ab vsu iuris communis essent penitus exclusi, id inde erat, quod odio publico haberentur, vt *extorres*, vt *infames*, vt *peregrini*, eisque *tolerantia* vtplurimum denegaretur, vtpote passim omnium persecutionibus obnoxiis. Cum his non comparandi, qui *expresso tolerantiæ priuilegio* muniti sunt, quod absque *pleno effectu* intelligi non debet. *arg. l. 1. in f. ad municip.* Distinguendum tamen arbitror inter iura ciuitatis *specialia* & *ius commune*. Ad illa non alii admittuntur, quam ciues legitime in ciuitatem recepti: non semper *incolæ*, licet domicilium in loco habeant, sed qui illis qualitatibus præditi sunt, quas *statuta* desiderant. Inter has primatum gerit *religio*, quæ efficit, vt nec iudæi, licet ex *gratia principis* tolerentur, recipi inter ciues queant, KNIPSHILD *de iur. ciuit. imp. lib. 2. 30.* ZAHN. *de iure municip. lib. 3. c. 32. n. 74. sqq.* adeoque ab omni iure speciali CIVIUM, eorumque peculiari commercio exclusi sunt. Idem quoque de *hæreticis*, qui reprobatam sectam amplexi sunt, dicendum, qui licet *priuilegio tolerantiæ expresso* a principe muniti fuerint, non tamen ea de causa adspirare possunt ad *iura ciuitatis peculiaria* & inter *ciues* recipi, sed magis *incolæ* sunt illius loci, vbi degunt, & ita ex *foro domicilii* æstimandi, nisi de peculiari foro eis fuerit prospectum. Qui expresso priuilegio tolerantiam impetrarunt, cæterorum subditorum communi iure fruuntur.

§. CCXXI. Quod vero *iura imperii communia* concernit, notum est, ea esse vel *omnibus communia* vel *quibusdam propria* ex iure singulari, quorsum pertinent iura militum, dotium &c. Illa quidem hæreticis, *expresso priuilegio tolerantiæ* munitis, non esse deneganda prorsus arbitror cum B. STRYKIO *de caut. testam. c. 3. §. 60. & 61.* quod ipsius potius, quam meis declarare lubet verbis. *Quid ergo*, ait, *de hæreticorum testamentis dicendum? Non quæstio hic nobis erit, quinam ex sensu theologorum aut ecclesiæ pro hæreticis reputandi, sed qui per leges imperii publicas pro talibus habeantur. Et hoc sensu politico omnes illi pro hæreticis habendi, qui non sunt Romano-catholicæ, Reformatæ aut Lutheranæ confessionis, quia his solis per* I. P. *W. art. VII. in f. æquale ius in imperio assertum, reliquis autem ademtum. Hinc quæritur, an Arrianæ aut Socinianæ sectæ addictus* Iura imperii omnibus communia, nec hæreticis, expresso tolerantiæ priuilegio munitis, sunt deneganda.

testandi ius in Germania habeat? Si ex auth. credentes, C. de hæret. res decidenda, omnino neganda est quæstio: cum enim horum religio per pacem publicam in imperio reiecta, hæretici erunt, & sic testamenti factione carebunt; imo & eorum bona confiscationi sunt obnoxia. auth. Gazaros. C. d. t. Hæretico autem non tantum ius testamenti ademtum, sed etiam ius codicillos condendi l. 3. §. ergo C. de hæret. ANTON. RICCIVLLVS *de iur. perf. extra grem. eccl. exist. lib. 5. cap. 28. n. 4. quod extenditur, etiamsi ad pias causas testamentum condere velit, cum incapacitas hæretici ad testandum non solo iure ciuili, sed etiam iure canonico probata sit. c. excommunicatus. §. credentes. X. de hæret. Qui autem iure canonico ad testandum inhabilis est, ille nec potest ad pias causas testari, vti post* BALDVINVM *lib. 3. conf. 255. n. 8. defendit* RICCIVLL. *d. c. 28. n. 5.* MOLINA *de iustit. & iur. T. I. disp. 95. Verum cum euangelici hunc rigorem contra dissentientes in religione non receperint, vt præter tres illas religiones nulla alia in imperio recipiatur, aut toleretur, hoc vero tantum ad publicam eiusmodi sectæ addictorum tolerantiam pertineat, inde quoad testamenti factionem, quantum quidem ad praxin euangelicorum, sequenti modo distinguendum: aut Arrianus aliquis in numerum ciuium receptus, aut non; si illud, testabitur ex iure adeptæ ciuitatis; sin hoc, testamentum condere poterit iure peregrinorum, quippe Fridericus imperator in auth. Omnes peregrini. C. commun. de success. non distinguit, an orthodoxæ, an hæreticæ doctrinæ sit peregrinus; vnde nec dubito, si Turca quidem, post pacem cum ipsis factam, transiret per hæc loca, & in morbum incideret, ipsi ex iure peregrinitatis de suis bonis, quæ secum habet, testandi licentiam non esse adimendam. Idem obtinere puto quoad iudæos, non tantum illos, qui in specialem principis tutelam recepti,* die Schutz-Juden, *& ea propter iuris ciuium participes facti, quippe de quorum testandi facultate non dubitandum; sed & de illis, qui huc transeundo in morbum incidunt, quod ex iure peregrinis communicato testari valeant. Quod si tamen hi aliquando sanctum baptisma profanauerint, ex speciali ratione iure testandi indigni sunt per l. hi, qui sanctam 3. C. de Apost.*

Testamenti factio & successio imprimis omnibus concedenda, qui expresso priuilegio recepti sunt,

§. CCXXII. Sane *testamenti factio* & *successio* iuris communis primarius effectus est, nemini denegandus, qui subditorum in numerum per expressum *tolerantiæ* priuilegium receptus est. Opponunt quidem nonnulli, ex hoc priuilegio non sequi liberum *iuris communis* vsum: licet omnes, qui in imperio Romano degunt, pro ciuibus Romanis etiam reputandi sint, *l. 19. de stat. hom. auth. omnes peregrini C. comm. de success.* expresse tamen hæreticis testamenti factionem esse adem-

ademtam, *Nou. 144. c. 1.* pro cuius legis obſeruantia tam diu præſumendum, donec abrogatio eiusdem probetur: *l. 27. C. de teſtam.* peregrinos quidem ad teſtamenti factionem eſſe admiſſos, non vero indiſtincte ex alio vitio inhabiles, teſte BRVNNEMANNO *ad cit. aut. n. 6.* præſertim cum nec hi, qui ex delicto peregrini ſunt, iure ciuium communi vtuntur: hæreticos eſſe deterioris conditionis, quam iudæos, his quædam legari poſſe, non item illis. BRVNNEM. *ad l. 1. C. de iudæis.* CARPZ. *P. 4. c. 32. def. 22. n. 4.* Enimuero his rationibus non moueor, vt B. STRYKII ſententiam ſaniorem deſeram. Generatim enim hic prænorandum cenſeo, ius Romanum ignorare eiusmodi hæreticos, *ſpeciali tolerantiæ priuilegio* munitos, atque duntaxat de iis diſponere, qui *publico odio* habebantur, vt imperator in *Nou. 47. pr.* fatetur, quibus magis *denegata* fuerat *tolerantia*, quam *permiſſa.* Quid? quod ſi vel maxime non ſtatim eiiciebantur, ſed ad tempus per *conniuentiam ſimplicem* adhuc in republica Romana commorabantur, non tamen *ſpeciali tolerantiæ priuilegio*, vti hodie quandoque, muniebantur, id quod ſi factum fuiſſet, ſine dubio omnium iurium vſum recepiſſent, cum *priuilegium* carere non debeat effectu. Quod per *conniuentiam* permittitur, id non ſtatim plenum effectum iuris habere debet. Hoc præſuppoſito, palam eſt, iura Romana, contra *hæreticos* ſcripta, ad eos applicari non poſſe, de quibus hic loquimur, id quod contra diſſentientes ſufficit, qui fruſtra præſumtionem pro *legis valore* crepant. Id enim in quæſtione eſt, vtrum huiusmodi hæreticis, *ſpeciali tolerantiæ priuilegio* munitis, hæc iura odioſiſſima quoque data ſint? quod merito proteſtantes negare debent, qui ab omni *odio publico* in hæreticos alieni eſſe, nec in hac re IVSTINIANI doctrinam in *Nou. 47.* ſequi debent; ne dicam, denegationem vſus *iuris communis* eſſe legem duriſſimam, omni modo reſtringendam, non extendendam. Ceterum, quod *iudæi* melioris conditionis eſſe ſoleant, quam *hæretici*, id re vera ex *priuilegio tolerantiæ* dependet, quod illi impetrare debent, quo facto vſum *iuris communis* habent; ergo idem quoque de *hæreticis* dicendum, poſtquam ſimili *priuilegio* muniti ſunt, quo facto non amplius deterioris conditionis dicendi.

quales in iure Romano non dantur,

tamen hodie reperiuntur.

Quare iura Romana ad eos, de quibus hic loquimur, applicari nequeunt.

§. CCXXIII. Progredior ad vſum *iurium ſpecialium & ſingularium in corpore iuris clauſorum*, vt vocantur, circa quem grauiores rationes dubitandi occurrunt. Quæritur, *an mulier hæretica ex priuilegio tolerantiæ ſpeciali gaudeat in concurſu priuilegio dotis? an miles hæreticus iu-*

Iura ſpecialia in corpore iuris clauſa hæreticis, ſpeciali tolerantiæ priuilegio muni-

tis, quoque concedenda. *iuribus militaribus fruatur?* Rationes dubitandi sunt, 1) quod hæc priuilegia sint singularia beneficia, quibus indigni videntur hæretici, præsertim cum in genere *beneficia iuris* indignis soleant denegari; qui enim in legem delinquit, id quod *hæretici* facere dicuntur, priuilegiis suis priuari meretur: *l. 37. §. 1. de minor. l. 15. C. de iudic. c. 33. de elect.* 2) Cui exercitium iuris communis conceditur, non statim *beneficiorum* & *iurium singularium* vsum recuperat, qui *speciali concessione* videtur indigere ex natura *priuilegiorum*. Neque enim generalis concessio illa continet atque sub se complectitur, quæ specialiter concedi debent: *l. f. C. de generali abol.* 3) quod priuilegium tolerantiæ sufficientem effectum habeat, si vsum *iuris communis* indulgeat, adeoque pro concesso haberi non debeat, quod non necessario ex *priuilegio* hoc fluit: 4) quod *restitutio* ex capite *gratiæ* in criminalibus restringi debet, ne ad omnia amissa bona & iura extendatur, nisi *per omnia* & sic *plene* restitutus fuerit. *§. 1. I. quib. mod. ius P. P. toll. t. t. de restit. & sent. poss.*

Rationes dubitandi.

Rationes decidendi. Hisce tamen non obstantibus, hæreticum ex *speciali tolerantiæ priuilegio* etiam omnium iurium *singularium*, quæ *in corpore iuris clausa* dicuntur, participem fieri prorsus arbitror, nisi quatenus in eius personam cadere non possunt. Si *clericus* est, priuilegiis clericorum non gaudet, quia vt talis non recipitur. Cætera priuilegia, quæ generatim *subditis* qua talibus data sunt, vt *dotis*, *cessionis bonorum*, *competentiæ* &c. merito talis *hæreticus priuilegiatus* sibi vindicabit. Est videlicet tale priuilegium tolerantiæ comparandum cum *restitutione* ex capite *gratiæ*. Hæreticus vsu omnium iurium destitutus est, vt deportatus: si hic reuertendi licentiam impetrat, si princeps *gratiam* pœnæ facit, non dignitatem quidem nec bona amissa semper recuperat, vsum tamen *iuris*, quo *omnes ciues* vtuntur, recipit, exceptis illis, quæ per *infamiam* ablata, quia restituti non statim illa liberantur. *l. f. C. de gener. abol.* Par ratio est in hæreticis, qui vbi *speciali tolerantiæ priuilegio* potiuntur, restituti videntur ad *iura amissa*, cum tale priuilegium tolerantiæ speciale nihil aliud sit, quam *restitutio ex capite gratiæ*. Omnis quidem restitutio in dubio *minus plena* habetur ac censeri debet; enimuero id intelligendum erat α) intuitu bonorum: β) dignitatis: γ) domesticorum iurium. Reliqua iura specialia, quibus omnes ciues fruebantur respectu causarum & negotiorum, reddebantur restituto. Posses etiam distinguere inter iura singularia, *causis negotiisque* data, & inter priuilegia, *certo personarum statui* assignata. Hæc non restituuntur, nisi

sta-

§. CCXX. Quod *iura priuata* concernit, multum referre existimo, vtrum *expresso priuilegio* tolerantiæ gaudeant, nec ne? Priori casu, veluti si *vnitarius* hanc gratiam a principe obtinuit speciali priuilegio, vix est, vt quæ in odium hæreticorum constituta sunt, huic applicari queant. Debet enim *priuilegium tolerantiæ* effectum habere, quod non tantum in eo consistit, ne eiiciatur, sed etiam, vt tanquam *subditus* ceterorum subditorum *communi iure* fruatur. Quod olim hæretici ab vsu iuris communis essent penitus exclusi, id inde erat, quod odio publico haberentur, vt *extorres*, vt *infames*, vt *peregrini*, eisque *tolerantia* vt plurimum denegaretur, vtpote passim omnium persecutionibus obnoxiis. Cum his non comparandi, qui *expresso tolerantiæ priuilegio* muniti sunt, quod absque *plenó effectu* intelligi non debet. *arg. l. 1. in f. ad municip.* Distinguendum tamen arbitror inter iura ciuitatis *specialia* & *ius commune*. Ad illa non alii admittuntur, quam ciues legitime in ciuitatem recepti: non semper *incolæ*, licet domicilium in loco habeant, sed qui illis qualitatibus præditi sunt, quas *statuta* desiderant. Inter has primatum gerit *religio*, quæ efficit, vt nec iudæi, licet ex *gratia principis* tolerentur, recipi inter ciues queant, KNIPSHILD *de iur. ciuit. imp. lib. 2. 30.* ZAHN. *de iure municip. lib. 3. c. 32. n. 74. sqq.* adeoque ab omni iure speciali CIVIVM, eorumque peculiari commercio exclusi sunt. Idem quoque de *hæreticis*, qui reprobatam sectam amplexi sunt, dicendum, qui licet *priuilegio tolerantiæ expresso* a principe muniti fuerint, non tamen ea de causa adspirare possunt ad *iura ciuitatis peculiaria* & inter *ciues* recipi, sed magis *incolæ* sunt illius loci, vbi degunt, & ita ex *foro domicilii* æstimandi, nisi de peculiari foro eis fuerit prospectum.

Qui expresso priuilegio tolerantiam impetrarunt, cæterorum subditorum communi iure fruuntur.

§. CCXXI. Quod vero *iura imperii communia* concernit, notum est, ea esse vel *omnibus communia* vel *quibusdam propria* ex iure singulari, quorsum pertinent iura militum, dotium &c. Illa quidem hæreticis, *expresso priuilegio tolerantiæ* munitis, non esse deneganda prorsus arbitror cum B. STRYKIO *de caut. testam. c. 3. §. 60. & 61.* quod ipsius potius, quam meis declarare lubet verbis. *Quid ergo*, ait, *de hæreticorum testamentis dicendum? Non quæstio hic nobis erit, quinam ex sensu theologorum aut ecclesiæ pro hæreticis reputandi, sed qui per leges imperii publicas pro talibus habeantur. Et hoc sensu politico omnes illi pro hæreticis habendi, qui non sunt Romano-catholicæ, Reformatæ aut Lutheranæ confessionis, quia his solis per* I. P. W. *art. VII. in f. æquale ius in imperio assertum, reliquis autem ademtum. Hinc quæritur, an Arrianæ aut Socinianæ sectæ addictus*

Iura imperii omnibus communia, nec hæreticis, expresso tolerantiæ priuilegio munitis, sunt deneganda.

testandi ius in Germania habeat? Si ex auth. credentes, C. de haeret. res decidenda, omnino neganda est quaestio: cum enim horum religio per pacem publicam in imperio reiecta, haeretici erunt, & sic testamenti factione carebunt; imo & eorum bona confiscationi sunt obnoxia. auth. Gazaros. C. d. t. Haeretico autem non tantum ius testamenti ademtum, sed etiam ius codicillos condendi l. 3. §. ergo C. de haeret. ANTON. RICCIVLLVS *de iur. pers. extra grem. eccl. exist. lib. 5. cap. 28. n. 4. quod extenditur, etiamsi ad pias causas testamentum condere velit, cum incapacitas haeretici ad testandum non solo iure ciuili, sed etiam iure canonico probata sit. c. excommunicatus. §. credentes. X. de haeret. Qui autem iure canonico ad testandum inhabilis est, ille nec potest ad pias causas testari, vti post* BALDVINVM *lib. 3. cons. 255. n. 8. defendit* RICCIVLL. *d. c. 28. n. 5.* MOLINA *de iustit. & iur. T. I. disp. 95. Verum cum euangelici hunc rigorem contra dissentientes in religione non receperint, vt praeter tres illas religiones nulla alia in imperio recipiatur, aut toleretur, hoc vero tantum ad publicam eiusmodi sectae addictorum tolerantiam pertineat, inde quoad testamenti factionem, quantum quidem ad praxin euangelicorum, sequenti modo distinguendum: aut Arrianus aliquis in numerum ciuium receptus, aut non; si illud, testabitur ex iure adeptae ciuitatis; sin hoc, testamentum condere poterit iure peregrinorum, quippe Fridericus imperator in auth. Omnes peregrini. C. commun. de success. non distinguit, an orthodoxae, an haereticae doctrinae sit peregrinus; vnde nec dubito, si Turca quidem, post pacem cum ipsis factam, transiret per haec loca, & in morbum incideret, ipsi ex iure peregrinitatis de suis bonis, quae secum habet, testandi licentiam non esse adimendam. Idem obtinere puto quoad iudaeos, non tantum illos, qui in specialem principis tutelam recepti,* die Schutz-Juden, *& ea propter iuris ciuium participes facti, quippe de quorum testandi facultate non dubitandum; sed & de illis, qui huc transeundo in morbum incidunt, quod ex iure peregrinis communicato testari valeant. Quod si tamen hi aliquando sanctum baptisma profanauerint, ex speciali ratione iure testandi indigni sunt per l. hi, qui sanctam 3. C. de Apost.*

Testamenti factio & successio imprimis omnibus concedenda, qui expresso priuilegio recepti sunt.

§. CCXXII. Sane *testamenti factio* & *successio* iuris communis primarius effectus est, nemini denegandus, qui subditorum in numerum per expressum *tolerantiae* priuilegium receptus est. Opponunt quidem nonnulli, ex hoc priuilegio non sequi liberum *iuris communis* vsum: licet omnes, qui in imperio Romano degunt, pro ciuibus Romanis etiam reputandi sint, *l. 19. de stat. hom. auth. omnes peregrini C. comm. de success.* expresse tamen haereticis testamenti factionem esse adem-

adlata, quæ vtut sacris ecclesiæ catholicæ addicta sit, veritati tamen locum dare, quam principum euangelicorum iura labefactare, maluit. Neque vero asserendum est, hanc admitti posse sententiam intuitu *subditorum*, non intuitu *catholicorum*, α) quod his secundum *pacem Osnabrugensem* ius dicendum sit, cuius supremus protector & executor cæsar est: β) quod status protestantes in horum causis sint suspecti: γ) quod id multo magis dicendum, si *fisci procurator* iis de his causis litem inferat, vt in exemplis *§. CCIV. seq.* supra traditis, quoniam ita ipse territorii dominus eos in ius vocare videtur. Solent hæc argumenta a quibusdam moueri, vt monasteriis catholicis, in protestantium territoriis sitis, patrocinentur, quæ tamen parum stringunt. Admitto, his secundum I. P. ius dicendum esse; id vero æque a *domino territorii* efficitur & præstatur, nec eapropter recursus ad suprema imperii tribunalia desideratur. Admitto, cæsarem cum imperio esse instrumenti pacis executorem; inde vero *iurisdictionem ecclesiasticam in causis subditorum* statuum protestantium imperii non acquisiuit, quam ante *reformationem* non habuit, & ita prima ratio corruit. Altera adeo ieiuna, ne dicam impia est, vt sine graui calumnia adferri non possit. Tertia denique per praxin consuetam, cuius methodus *§. CCV.* demonstrata est, eliditur, qua non tantum transmissio actorum monasteriis hisce, sed præterea quæuis *remedia suspensiua* indulgentur; vnde efficitur, vt *procuratori fisci* non aliter ac aliis *priuatis subditis* ius dicatur & iustitia administretur.

Neque vero id obtinet tantum intuitu subditorum protestantium, sed & catholicorum.

Rationes dubitandi, earum resolutio.

§. CCXVIII. Atque hæc iura data sunt tolerantiæ *qualificatæ* & ex lege publica debitæ. *Mere gratiosa* vero, quæ quoad alias reprobatas sectas locum habere solet, tantum iuris tribuit, quantum princeps *voluit* & *potuit*. Est videlicet insignis inter hanc tolerantiam *necessariam* & *simplicem* seu *gratiosam* eorum, qui *reprobatam sectam* profitentur, differentia, quod hæc per *speciale priuilegium* vel *gratiam* impetranda sit a principe territorii, adeo, vt summo iure huic liberum sit, velitne huic vel illi sectæ reprobatæ addictos in suo territorio recipere, an eiicere? Non repetam, quæ supra iam dixi de hac tolerantia, an etiam ex *instrumento pacis* prohibita sit, maxime protestantibus, quibus tolerantiæ principia magis quam catholicis conueniunt? Sed supponam, tolerari posse *personas* peregrinis sacris addictas. Hoc facto gaudent quidem *pace ciuili*, ita, vt a nemine lædi vel iniuria affici queant intuitu religionis; *l. 14. C. de iudæis. l. 6. C. de paganis*, interim hæc tolerantia non eosdem cum *qualificata* habet effectus, neque,

Tolerantia gratiosa vero tantum iuris tribuit, quantum princeps voluit & potuit, ergo per speciale priuilegium est impetranda,

quo facto eiusmodi personæ gaudent quidem pace ciuili

tis, quoque concedenda. *iuribus militaribus fruatur?* Rationes dubitandi sunt, 1) quod hæc priuilegia sint singularia beneficia, quibus indigni videntur hæretici, præsertim cum in genere *beneficia iuris* indignis soleant denegari; qui enim in legem delinquit, id quod *hæretici* facere dicuntur, priuilegiis suis priuari meretur: *l. 37. §. 1. de minor. l. 15. C. de iudic. c. 33. de elect.* 2) Cui exercitium iuris communis conceditur, non statim *beneficiorum* & *iurium singularium* vsum recuperat, qui *speciali concessione* videtur indigere ex natura *priuilegiorum.* Neque enim generalis concessio illa continet atque sub se complectitur, quæ specialiter concedi debent: *l. f. C. de generali abol.* 3) quod priuilegium tolerantiæ sufficientem effectum habeat, si vsum *iuris communis* indulgeat, adeoque pro concesso haberi non debeat, quod non necessario ex *priuilegio* hoc fluit: 4) quod *restitutio* ex capite *gratiæ* in criminalibus restringi debet, ne ad omnia amissa bona & iura extendatur, nisi *per omnia* & sic *plene* restitutus fuerit. *§. 1. I. quib. mod. ius P. P. toll. t. t. de restit. & sent. poss.*

Rationes dubitandi.

Rationes decidendi. Hisce tamen non obstantibus, hæreticum ex *speciali tolerantiæ priuilegio* etiam omnium iurium *singularium*, quæ *in corpore iuris clausa* dicuntur, participem fieri prorsus arbitror, nisi quatenus in eius personam cadere non possunt. Si *clericus* est, priuilegiis clericorum non gaudet, quia vt talis non recipitur. Cætera priuilegia, quæ generatim *subditis* qua talibus data sunt, vt *dotis*, *cessionis bonorum*, *competentiæ* &c. merito talis *hæreticus priuilegiatus* sibi vindicabit. Est videlicet tale priuilegium tolerantiæ comparandum cum *restitutione* ex capite *gratiæ.* Hæreticus vsu omnium iurium destitutus est, vt deportatus: si hic reuertendi licentiam impetrat, si princeps *gratiam* pœnæ facit, non dignitatem quidem nec bona amissa semper recuperat, vsum tamen *iuris*, quo *omnes ciues* vtuntur, recipit, exceptis illis, quæ per *infamiam* ablata, quia restituti non statim illa liberantur. *l. f. C. de gener. abol.* Par ratio est in hæreticis, qui vbi *speciali tolerantiæ priuilegio* potiuntur, restituti videntur ad *iura amissa*, cum tale priuilegium tolerantiæ speciale nihil aliud sit, quam *restitutio ex capite gratiæ.* Omnis quidem restitutio in dubio *minus plena* habetur ac censeri debet; enimuero id intelligendum erat α) intuitu bonorum: β) dignitatis: γ) domesticorum iurium. Reliqua iura specialia, quibus omnes ciues fruebantur respectu causarum & negotiorum, reddebantur restituto. Posses etiam distinguere inter iura singularia, *causis negotiisque* data, & inter priuilegia, *certo personarum statui* assignata. Hæc non restituuntur, nisi

sta-

mischet, oder einiger Nutzen in unsere Fürstliche Cammer, daraus kommen, sondern vielmehr in einen rechten GOtt wohlgefälligen Zustand gesetzet, besser als bis dahero verwaltet, die alienationes der Güter verhütet, und der jährliche durch GOttes Segen erfolgende Uberschuß zu rechtem Gebrauch dispensiret und verwendet werden sollen, sintemalen solche Güter nach dem Zeugniß des heil. Märtyrers Iustini auch des Tertulliani nichts anders als deposita pietatis sind, deren Eigenthum einig und allein dem eiffrigen gerechten GOtt, dessen Kirchen und Armen angehörig sind; dannenhero auch die davon auffkommende prouentus zu keinen andern als geistlichen Sachen und Ausgaben, wozu sie gewidmet, verwendet werden mögen. Longe aliter vero cum bonis ecclesiasticis catholicorum se res habet, quippe quæ in eodem statu, vtut minus commodus, corruptus & merito immutandus, ac reformandus esse videatur, manere debent, in quo *anno 1624.* fuerunt. Interim non defuere inter ipsos catholicos, qui ante *instrumentum pacis Osnabrugensis* serio mutationem bonorum ecclesiasticorum in melius vrserunt, inter quos PAVLVS LAYMANNVS *in apologia* für Käyserl. Majestät, den Pabst rc. *anno 1631. in 4to edita pag. 186.* ita scribit: Es ist falsch, daß die Heilige im Himmel beleidiget, und zur Rache bewogen werden, wenn man einige Clöster einem andern Orden einräumet, oder in gottseligen Gebrauch durch gebührende autorität der Obern verwendet, dann die Heiligen im Himmel, welche Stifter der Klöster und Orden weyland gewesen, richten sich nach dem Willen GOttes, und wünschen, daß auch die Menschen auf der Welt diesen Willen thun. Et *pag. 415.* aliorum theologorum catholicorum sequentia verba allegat: Durch solcherley Veränderung der Kirchen-Güter werden die alten Stiftungen und Testamente nicht verkehret, sondern in bessern Stand gebracht, und nach der Stifter Absicht besser eingerichtet, dann wer will zweiffeln, daß die gottselige und nunmehro selige Stifter nichts anders wünschen, als daß ihre, ja alle zeitliche Güter vornehmlich zu Beförderung der Ehre und Preiß göttlicher Majestät angewendet werden möchten. Es werden auch gottselige Leute zu dergleichen Vermächtnissen eben hiedurch angefrischet, und keines weges abgehalten, weil sie hieraus erkennen, daß ihre Stiftungen, vermöge der Christen-Pflicht, dergestalt geheget und geschützet werden, daß selbige nach Beschaffenheit der Zeit und Sache in bessern Stand gebracht, das ist, zu grösserem Nutzen der Kir-

Bona ecclesiastica catholicorum debent manere in statu anni 1624. quamuis mutatio eorum in melius esset consulenda, quam Laymannus suadet.

Kirchen und des gemeinen Wesens und höherm Grad der Ehre GOttes verwendet werden. Quæ omnia AVTOR *cit. loc.* non solum approbat, sed etiam *p. 408.* addit: Sein Gegentheil solte wissen, daß die Kirchen-Güter erstlich nicht auf die Mönche gestiftet worden, sondern auf diejenige, welche in einem öffentlichen Dienste der Kirchen dienen, und hat man in dieser Sache auf der Kirchen Nothdurft als den nähesten und eigentlichsten Zweck dieser Sache zu sehen. add. ELIAS FRICK in seiner Zuschrift über des Herrn von Seckendorffs ausführliche Historie des Lutherthums und der heilsamen *reformation de anno 1714.*

Tolerantia hæc qualificata limitatam saltem libertatem concedit, quare subditis catholicis statuum euangelicorum in caussis ecclesiasticis nulla competit appellatio & quidem neque ad papam, quia eius potestatem non agnoscimus, neque ad tribunalia imperii, quia non habent cognitionem in caussis ecclesiasticis subditorum statuum imperii euangelicorum,

§. CCXVII. Denique (III) sicuti hæc *tolerantia qualificata* non *omnimodam* libertatem, sed *circumscriptam* & *limitatam* præstat, ita in terris euangelicorum principum catholici illa hoc modo vti debent, ne iuribus summis territorialibus præiudicent eisque vim inferant. Id vero contingeret, si in caussis *præbendarum*, *visitationum*, *monasteriorum*, aliisque *ecclesiasticis* ad summa imperii tribunalia appellare vellent, id quod citra violationem summorum iurium territorii fieri nequit, cum in *caussis ecclesiasticis* ab illis omnis denegetur appellatio. Neque enim ad papam appellatio, vt olim, patet, cuius potestas exulat in terris protestantium; neque ad summa imperii tribunalia grauatis recursus per *appellationem* patefactus, quippe quæ in *caussis ecclesiasticis* subditorum statuum imperii iurisdictionem non exercent. Aut enim quæstio est de *subditis catholicis catholicorum* statuum, qui a iudiciis ecclesiasticis ad metropolitanum vel papam eiusue nuncios appellant; aut de *subditis protestantium statuum*, qui in caussis ecclesiasticis subsunt foris territorii priuatiue, suspensa omni iurisdictione *episcopali* & *papali*. Et quamuis suprema imperii tribunalia in lite, religionem & ecclesiastica concernente, si inter duos *status* imperii diuersæ religionis hæc vertitur, cognoscant per *I. P. art. V. §. 53. & 54.* quippe quæ eorum *forum ordinarium* sunt; non idem tamen asserendum, si lis a subditis statuum euangelicorum mota fuerit, qui in *ecclesiasticis* non alium iudicem, quam *dominum territorii* agnoscere possunt, vt pluribus illustrat STRYK. *de iure pap. princ. euang. c. 6. §. 5. sqq.* Eandem sententiam confirmant argumenta adducta in responso adducto *tom. XIII.* der Staats-Canzley *p. 507.* quod THVLEMARIO tribuitur, & a Marpurgensi, Herbipolitana & Tubingensi facultatibus adprobatum est. Inprimis notari merentur verba responsi *facultatis iuridicæ Moguntinæ p. 542.* ad-

adlata, quæ vtut sacris ecclesiæ catholicæ addicta sit, veritati tamen locum dare, quam principum euangelicorum iura labefactare, maluit. Neque vero asserendum est, hanc admitti posse sententiam intuitu *subditorum*, non intuitu *catholicorum*, α) quod his secundum *pacem Osnabrugensem* ius dicendum sit, cuius supremus protector & executor cæsar est: β) quod status protestantes in horum causis sint suspecti: γ) quod id multo magis dicendum, si *fisci procurator* iis de his causis litem inferat, vt in exemplis §. *CCIV. seq.* supra traditis, quoniam ita ipse territorii dominus eos in ius vocare videtur. Solent hæc argumenta a quibusdam moueri, vt monasteriis catholicis, in protestantium territoriis sitis, patrocinentur, quæ tamen parum stringunt. Admitto, his secundum I. P. ius dicendum esse; id vero æque a *domino territorii* efficitur & præstatur, nec eapropter recursus ad suprema imperii tribunalia desideratur. Admitto, cæsarem cum imperio esse instrumenti pacis executorem; inde vero *iurisdictionem ecclesiasticam in causis subditorum* statuum protestantium imperii non acquisiuit, quam ante *reformationem* non habuit, & ita prima ratio corruit. Altera adeo ieiuna, ne dicam impia est, vt sine graui calumnia adferri non possit. Tertia denique per praxin consuetam, cuius methodus §. *CCV.* demonstrata est, eliditur, qua non tantum transmissio actorum monasteriis hisce, sed præterea quæuis *remedia suspensiua* indulgentur; vnde efficitur, vt *procuratori fisci* non aliter ac aliis *priuatis subditis* ius dicatur & iustitia administretur.

Neque vero id obtinet tantum intuitu subditorum protestantium, sed & catholicorum.

Rationes dubitandi, earum resolutio.

§. CCXVIII. Atque hæc iura data sunt tolerantiæ *qualificatæ* & ex lege publica debitæ. *Mere gratiosa* vero, quæ quoad alias reprobatas sectas locum habere solet, tantum iuris tribuit, quantum princeps *voluit* & *potuit*. Est videlicet insignis inter hanc tolerantiam *necessariam* & *simplicem* seu *gratiosam* eorum, qui *reprobatam sectam* profitentur, differentia, quod hæc per *speciale priuilegium* vel *gratiam* impetranda sit a principe territorii, adeo, vt summo iure huic liberum sit, velitne huic vel illi sectæ reprobatæ addictos in suo territorio recipere, an eiicere? Non repetam, quæ supra iam dixi de hac tolerantia, an etiam ex *instrumento pacis* prohibita sit, maxime protestantibus, quibus tolerantiæ principia magis quam catholicis conueniunt? Sed supponam, tolerari posse *personas* peregrinis sacris addictas. Hoc facto gaudent quidem *pace ciuili*, ita, vt a nemine lædi vel iniuria affici queant intuitu religionis; *l. 14. C. de iudæis. l. 6. C. de paganis*, interim hæc tolerantia non eosdem cum *qualificata* habet effectus, neque,

Tolerantia gratiosa vero tantum iuris tribuit, quantum princeps voluit & potuit, ergo per speciale priuilegium est impetranda,

quo facto eiusmodi personæ gaudent quidem pace ciuili

ſtatus ſimul ſaluus ſit, & ſic, ſi hæretico ſimul ſtatus, v. g. *militaris* illibatus manet, iura quoque militibus tributa ei denegari nequeunt, licet hæreticus ſit, id quod *priuilegium tolerantiæ ſpeciale* operatur. Si, ſtatu illo amiſſo, ſolummodo per priuilegium ſpeciale toleratur, negotia cauſasque peragere non prohibetur, & ſic iura ſpecialia illis aſſignata exercet. Si poteſt matrimonium inire, etiam iura matrimonii ſpecialia indulta cenſentur vtrique; vnde fit, vt *iura dotium* in concurſu mulieri hæreticæ denegari non debeant, quæ alias illi deneganda, ſi priuilegio tolerantiæ deſtituta fuiſſet per *auth. item priuilegium. C. de hæret.* Quæ cum ita ſint, apparet, rationes in contrarium adductas huc applicari nullatenus poſſe. Neque enim iura ſingularia, *generaliter* omnibus ſubditis in perpetuum indulta, comparari poſſunt cum iis, quæ *ſpecialiter* alicui per reſcriptum conceduntur. Illa, quia collectioni iuris communis inſeruntur, eius partem conſtituunt, omnibusque prodeſſe debent, quibus ad vſum iuris communis aditus patefactus eſt, nec ſpeciali conceſſione indigent. Pari ratione poſtquam peregrini ad vſum Romani iuris in genere admiſſi ſunt, non neceſſe fuit, eis *ſpecialiter* proſpicere de vſu *iurium ſpecialium*, quæ in iuris Romani ſyſtemate omnibus propoſita ſunt, qui ad vſum eius in genere admittuntur. Poſſunt itaque mulieres hæreticæ, priuilegio *tolerantiæ* munitæ, frui beneficio Scti Vellei. & ſi minores ſunt, reſtitutionis auxilium ſibi vindicare. De vſu *iuris prouincialis* communi idem aſſerendum arbitror, ad quem nihil vlterius requiritur, quam vt quis inter *ſubditos* ſiue ex priuilegio, ſiue citra illud receptus ſit, ſi illa iura excipias, quæ peculiarem *ſtatum* in ſubiecto deſiderant, quo ſi deſtituuntur, eius iure frui nequeunt, prout antea de iure *ciuibus*, *qua talibus*, proprio, dictum eſt.

Reſponſio ad rationes dubitandi.

§. CCXXIV. Denique, qui priuilegio tolerantiæ ſpeciali deſtituti, & vel *occulte*, vel per *conniuentiam* tolerantur, vſum iurium, hæreticis denegatorum, aſſerere ſibi nequeunt, de quibus *ius Romanum* potiſſimum diſponit. Licet enim *tolerantiæ* plus merito indulgere debeant proteſtantes, quam catholici; hæc *obligatio* tamen *imperfecta* & in *arbitrio* principis eſt, tolerantiam eorum ex iure communi circumſcribere; nec hæreticis fit iniuria, ſi per *conniuentiam* tantum tolerantur absque *pleno* omnium iurium *vſu*. Adfert MVLLER. *in Pr. March. reſ. 21. in f.* reſcriptum FRIDERICI WILHELMI *de anno 1653.* huius tenoris: Wollen wir den Arrianis, Photinianis, Weigelianis, Wiedertäufern und Mennoniſten weder publicum noch priuatum religionis exer-

Hæretici, qui occulte vel per conniuentiam tolerantur, non habent iura hæreticis in iure Rom. denegata.

exercitium verstatten, und da wir in Erfahrung kommen würden, daß wider unser Wissen und Willen in unsern Churfürstlichen Landen dergleichen conuenticula angestellet, soll es an gebührender animaduersion und Abstrafung nicht ermangeln. Cauendum tamen merito ab *hæretificio*, seu pruritu, hæreseos notam alicui imputandi, prout supra iam monui, sed quamdiu quis confessioni publice approbatæ adhuc subscribit, *omnium iurium vsu* gaudere debet, licet nonnullis *suspectus de hæresi* videatur. Nam vtplurimum peccant, & sophistice agunt, qui ex *zelo carnali* alicui controuersiam de *orthodoxia* mouent, quod vel certamina cum B. SPENERO inita euincunt, licet prætextum *salutis ecclesiæ* obmoueant, & principem a tramite recti cum AMBROSIO in *epist. 29. ad Theodos.* deducere satagant, his vtente verbis: *In causa vero Dei quem audies, si sacerdotem non audies, cuius maiore peccatur periculo? Quis tibi verum audebit dicere, si sacerdos non audeat? - - Causam ergo Dei tacebo?* Et tamen causa, quam tuebatur AMBROSIVS, non ita comparata erat, vt defendi debuisset. Denique ex his principiis quoque *causa iudæorum* æstimanda est. Verum cum de his supra *tit. de iudæis* iam actum, nihil de his amplius addam.

(VII.)

De crimine hæretificii.

Hæretificium crimen non agnitum,

§. CCXXV. Hactenus de *hæresi* in sensu *canonico* & *ciuili*, quam a reatu *criminis* proprie dicti in *foro criminali* absolui, licet nemo negauerit, errores circa dogmata fidei grauissima esse *peccata*. Superest, vt de *crimine* quodam *non-agnito* agam, quod vtplurimum tamen rationem *delicti* vel *criminis* habet, si vsum eius ordinarium inspicimus, quod alii *hæretificium*, vt Dn. RECHENBERG. *de crimine hæretificii*, alii *hæretificinam* appellant, vt Dn. PFAFFIVS in *orig. iur. eccles. p. 216. lit. f. Germanice* die Ketzermacherey. Supra iam obseruaui, inquisitoribus hæreticæ prauitatis hoc negotium datum commissumque fuisse, vt sollicite operam darent, ne hæreses disseminarentur, sed vt omnes suspecti de hæresi inquisitionibus durissimis subiicerentur, & vel hæresin faterentur, vel per torturam aut abiurationem ab omni suspicione sese liberarent. Ita vero, prout supra *§. 31.* monitum est, *hæretificium* non est crimen, sed *opus* quoddam *meritorium*, illis maxime familiare, qui in ecclesia inclarescere, & studium purioris doctrinæ conseruandæ præ se ferre student. Norunt hæretifices, se præsidio

sed opus meritorium.

ortho-

orthodoxiæ, quod ſummum eſt, ſemper munitos, & apud pleroſque in ſumma exiſtimatione poſitos eſſe; eos vero, quos de *hæreſi* infamant, mox in ſuſpicionem deduci, vt plurimi de eo male ſentiant, &, licet innocentiſſimus ſit, ex verborum formulis male explicatis & in prauum detortis ſenſum eum vt infectum fugiant, vt *§. 32.* ſupra euici. Quamuis itaque hæc *hæreſeos* obiurgatio grauiſſimum præiudicium in communi vita, theologo maxime, afferat, ad claſſem *criminum* hactenus tamen relata non fuit, quod vtplurimum hæretifices optimam defendere cauſam, imo *rem DEI* agere exiſtimati fuerint, præſertim ſi autoritate quadam in eccleſia palluerint: ſi in cathedra ſederint, qui rectiora ſcire & defendere præſumuntur, vel ad minimum ſub tutamine *bonæ intentionis* ſeſe defendere ſolent, vt ab omni ſuſpicione *calumniæ* & *falſitatis* alieniſſimi videantur. Non ergo *crimen* eſt de iure canonico, ſed potius *meritum*; imo vix etiam hodie crimen cenſetur inter proteſtantes, ſi communem praxin intuemur, nihilominus tamen variis modis in crimen incidere poteſt, vt ex mox dicendis apparebit.

ſuſpicio vero de hæreſi crimen cenſetur, & hæretifices laudantur.

§. CCXXVII. Exiſtentiam huius criminis ſeu *corpus delicti* agnouerunt non pauci inter eruditos. Notauit hoc cacoëthes paucis ZIEGLERVS *de epiſc. lib. IV. c. 10. §. 11.* &, *peſſime*, ait, *affecti ſunt illi, qui, qualicunque offenſiuncula accepta, ita mox exardeſcunt, vt aliorum quoque odia in fratrem offendentem concitent, & quo id impetrent facilius, hæreſeos illi notam impingunt, non ignari, hoc genus calumniæ omnem bonam deſtruere opinionem & vel amiciſſimos euertere.* Adducto deinde exemplo THEOPHILI Alexandrini ita concludit: *Tales in eccleſia chriſtiana omni ætate fuerunt multo plures, qui corrupti priuatis affectibus interdum id, quod bonum eſt, dixere malum, quiue verba obiter & minus conſiderate pronunciata, nec hæretica tamen, omni execratione digna iudicant inque ſenſum plane peruerſum torquent, & maleuolo prorſus animo interpretantur.* Tetigit illud BRVNNEMANNVS *lib. 1. iur. eccleſ. c. 1. §. 7.* paucis duntaxat, neruoſe tamen inquiens: *Pietatis ſtudium magna ex parte neglectum. Si quando excitati viri docti & probi, qui pietatis ſtudium fere extinctum reſuſcitare voluerunt, ab aliis fere in ſuſpicionem fanaticarum opinionum vocati.* Interiectis quibusdam prouocat ad MEISNERI conſenſum, iniquitatem huius ſeculi deplorantis, atque aſſerentis, *vix amplius vrgeri poſſe pietatis ſtudium ſine ſuſpicione hæreſeos Weigelianæ.* Pariter peſtem hanc falſe notauit, & ad *arcana atheiſtico-politica* optimos perdendi viros retulit IO. LASSENIVS, cuius verba ſupra *§. 27.* & *29.* adducta ſunt, crimen hoc optime illuſtrantia. Nec minus SPENERVS

Corpus delicti agnitum a Zieglero, Brunnemanno, Meisnero, Laſſenio,

Spenero, NERVS variis locis supra §. XXXI. indicatis & enarratis, turpitudinem huius criminationis detestatus est, & frequentiam eius deplorauit. Imprimis vero B. THOMASIVS *in diss. an hæresis sit crimen §. 8. p. 24.* existentiam eius expressius demonstrauit, censuitque, non hæresin, sed *hæretificium esse crimen.* Laudat etiam is ipse *in notis ad Lancellot. lib. IV. tit. 4. p. 1971.* doctrinam consentientem TITII *de iure priu. lib. IX. c. 15. §. vlt.* ita edisserentis: *Ex hactenus dictis apparet, vnum adhuc esse delictum, quod homines merito punire deberent, nempe dominatum conscientiarum, quo dissentientes subtractione commodorum vel positiua coactione ad religionem adiguntur ac reluctantes grauibus pœnis afficiuntur; nam hoc delictum punibile esse, ex eo liquet, quod sub specie religionis alios homines lædat, ac societatem humanam grauiter turbet. Sed vti alia vitia sæpe virtutum nomina assumunt, ita hoc etiam sub pietatis larua passim imperium obtinet, ac extra pœnarum metum constitutum est.* Hæc species *hæretificii* est crassissima, & si sub larua *religionis* sese occultat atque impunita est, quanto magis subtilior *hæretificii* gradus virtutis & *zeli diuini* speciem habebit, vt longissime ab omni crimine abesse videatur. Hic gradus etiam non immerito inter crimina refertur a plurimum reuer. Dn. PFAFFIO *cit. l.* vbi *hæretificina*, ait, *est crimen, quo calumniam perniciosi cuiusdam erroris innocenti, vel in re, quæ fundamentum religionis haud tangit, erranti adspergimus, atque suspectam illius personam apud alios reddimus, bonaque, quæ per ipsum aguntur, sufflaminamus. Iam itaque*, pergit, *rem inuertimus, & cum alias, hæresin esse crimen, principium Romanense ferat, hæretificinam nos inter crimina referimus. Nec est profecto facile, qui spectrum hoc amplius metuat &c.* Hæretificium *crimen* esse, recte asserit Theologus prælaudatus, speciatim autem, ad quodnam inclinet, non determinat, id quod facit Dn. RECHENBERG. *cit. l. §. 4.* aitque: *hæretificium esse speciem iniuriæ, qua membrum ecclesiæ, in religione dissentiens, vt hæreticus dolo malo aut simplicitate proscinditur, ac religionis prætextu aliis exosus redditur.*

Thomasio, Titio, Pfaffio, Rechenbergio,

corpus delicti in hæretificio mixtum ex pluribus, ex iniuria, calumnia,

§. CCXXVIII. Sicuti vero prælaudatus ICtus recte animaduertit, in hac criminatione improba *crimen vagum*, quod alteri imputatur, latitare, ita ipsum *crimen hæretificii* ad plures *delictorum* species inclinare videtur. Admitto, illud ad speciem *iniuriæ* referri posse, sed præterea specialius adhuc *calumniæ* crimen sapit, vt iam tit. *de calumn. §. 3. p. 646.* obseruatum est, cum vix excogitari possit vlla de *hæresi criminatio improba*, quatenus delictum constituit, quæ calumnia seu *falsa*

sa imputatione hæreseos careat. Præterea cum variæ dentur species iniuriarum, maxime quæ in *scriptis* eduntur, quæ quandoque in *famosum libellum* degenerant, id quoque indagandum, vtrum *simplex iniuria scripta*, quatenus hæc criminatio *in scriptis* fit, an vero *famosus libellus* sub ea contineatur? Quodsi ex intentione hæretificum hæc causa æstimanda, id agere censendi sunt, vt *crimen* quoddam, & quidem ex mente CARPZOVII *atrox*, alteri obiiciant, eiusque intuitu verbis acerbissimis eum exagitent. Hæretifices enim hæresin a classe *criminum* non excludunt, sed *studio* nefando *persequendi* dissentientes *corpus delicti* tale quærunt, quo alterum infamare, & in odium publicum deducere possunt. Adeoque quamuis in *hæresi* corpus delicti deficere dictum sit, hæretifices tamen ex suo ingenio iudicandi, quo crimen alteri per infaustas criminationes publicas imputare intendunt. famoso libello, persecutione nefanda.

§. CCXXIX. Hisce positis *HAERETIFICIVM est iniuriæ species, cum calumnia vtplurimum coniuncta, qua sub prætextu conseruandæ orthodoxiæ sodalis ecclesiæ falsæ doctrinæ in causa religionis dolo malo arguitur, vt hæreticus traducitur, idque agitur, vt suspectus de hæresi apud alios reddatur.* Desideratur ergo in hoc crimine (I) *iniuria*, atque ita *animus iniuriandi* adesse debet, qui ex ipsis *rebus* & *factis* arguitur. Qui modeste dubia sua proponit contra alterius doctrinam: qui in scriptis argumenta alterius examinat sine probrosis compellationibus, dissensum suum ostendit, quod nemini interdictum est. Enimuero etiam fratrem vere errantem mox vt *hæreticum* proscindere, & nominibus hæresin apertam spirantibus designare, non potest carere iniuria. Recte ZIEGLERVS *de episc. lib. IV. c. 10. §. 12. Non vero hæreticus illico est, qui qualitercunque errat in doctrina. Et vt maxime quis talis sit; non est tamen propterea ille protinus maledictis & probrosis compellationibus excipiendus; quando quidem hisce pharmacis nunquam sanari solent ægroti, sed potius redduntur insanabiles. Cordate & prudenter sobrieque defendenda est veritas, dandaque opera, vt solidis rationibus atque scripturarum testimoniis & doceantur errantes & vincantur pertinaces. Maledicentia & verborum acerbitate plerumque euertitur spes emendationis, quam de dissentientibus concipere & fouere quis potest. Leuiter & verecunde ac sine detestatione nimia, sine opprobratione acerba reprehensionis agendum est cum illis, qui in errorem rapiuntur primum, nec ea, quæ vera sunt, illico cernere possunt. Per istiusmodi enim lenitatem multo facilius ad rectiorem viam reuocari poterunt, quam si probris omnibus maledictisque eos quis insequatur. Multo minus ergo audiendi erunt, qui diris imprecationibus in* Hæretificii definitio, in quo 1) deprehenditur iniuria, nam nequidem vere errans probrosis hæreticorum appellationibus proscindendus.

quoscunque a se dissentientes sæuiunt, & hac ratione conuinci eos posse sibi persuasum habent, cum per violentas eiusmodi impugnationes magis inualescere soleat pertinacia, & facile in rabiem desinat.

Veritas conuitii non excusat hæretificem,

§. CCXXX. Potest hæc iniuria committi tam *viua voce*, pro concione, quam *in scriptis*. Priori casu in *conuitium* degenerat, si vel maxime frater, qui publice vt *hæreticus* proscinditur, in errore quodam hæreat. Veritas enim *conuitii* animum iniuriandi non excludit, quamuis pœnam minuat. Innuit id ipsum CAROLVS V. *in art. 110. const. crim.* daß ob sich auch gleich die aufgelegte Schmach der zugemessenen That in der Wahrheit erfinde, dennoch der Ausruffer solcher Schmach nach Vermög der Rechte und ermessen des Richters gestrafet werde.

qui sæpe clamoribus suis seditiones excitat,

Accedit, quod eiusmodi clamoribus publicis contra hos, quos vt *hæreticos* vel *fanaticos* traducunt, populus ad turbas commoueri, &, prout exempla docent, ad vim iis inferendam inflammari facile queat, quo facto, siue se contra vim illatam defendant, siue quæuis extrema patiantur, pro *autoribus rixæ* & *seditiosis* secundum regulas *artis hæretificalis* habentur. Quid innocentius est, quam deuotionis & precum causa coire? Tales vero coitiones, ex regulis iuris canonici in *§. XXVIII.* traditis, hæretifices suspectas habent, contra eas clamitant, populum, turbis dandis aptum natum, his clamoribus incendunt ad quæuis audenda, pacemque publicam turbandam.

aliter enim conuincendi errantes,

Prudenter admodum theologus magni nominis Dn. PFAFFIVS *in diss. poster. de præiudic. theol. §. 12. p. 145.* de ratione, errantes in rectam deducendi viam, ita iudicat: *errantes nec iniuriis nec satyrico dicendi genere adgrediendi, nec hæreses iis impingendæ, vel anathema dicendum est; cum ita non concilientur animi, sed in errore confirmentur. De iniuriis theologicis non est, quod quis dubium moueat, cum ipsa christianismi lex primaria eas proscriptas velit. - -*

nec obsoletæ hæreses alicui impingendæ.

Denique nec hæreses antiquæ dudum obsoletæ errantibus impingendæ, nec anathemata ipsis dicenda. Cum enim nunquam inter recentiores fuerit, qui totum aliquod veteris cuiusdam αἱρέσεως systema adoptauerit, ineptum id oppido foret, propter singularem quandam sententiam, qua quis cum veteri quodam hæretico conuenerit, totam ipsi hæresin impingere; vt taceam, proficisci hoc communiter ex odio theologico, seu ex furore quodam, quo in dissentientes animaduertimus, qui idem & anathematum, quæ in errantes vibramus, autor est.

Grauior est iniuria in collegam commissa vel cum

§. CCXXXI. Eo grauior autem atrociorque est iniuria, si quis *collegam in officio*, mera ex inuidia, de hæresi suspectum reddere, vel hæreses ei varias *per calumniam* impingere audeat, quo casu cum *ca-lu-*

lumniæ crimine coniuncta est iniuria, saltim ex intentione hæretificis, qui non potest non hæresin *criminibus* accensere, adeoque quia aduersarium suum publice arguit hæreseos, imo eum *vt hæreticum* consistorio forsan defert, non potest non *calumniatorum* in numero esse. Iustum enim errorem eiusmodi *delator* vel *hæretifex* allegare nequit, qui iuxta *§. IV. tit. II. huius libri a dolo* excusat, cum non imperitus in hunc impetum feratur, sed maxime periti id facere soleant, vt famam suam augeant, eos vero, quos ex mera inuidia odio habent, opprimant, quod *dolum manifestum* arguit. Nec defendit eum a crimine *calumniæ* mea sententia, quam in *corpore delicti* remouendi ab hoc errore vel dissensu constitui; quod ipse potius sit iudicandus tum ex *sua intentione*, qua ipsi crimen impingere studuit, tum ex *plerorumque opinione*, hæresin inter crimina referentium. Ad minimum ex omnium *hæretificum* doctrina hæresis *crimen* esse censetur, & ita id arguunt suis delationibus, vt innocenti tali in casu, quantum in se fuit, *crimen* imputent. Hac de causa *anno 1724. M. Ian.* a consistorio quodam consulti de quodam archidiacono, superintendenti loci tum *pro concione* tum per *denunciationem* errores hæresinque imputante, ad *pœnam pecuniariam* condignam, ob illatam iniuriam & contumaciam, ipsi dictandam ex his rationibus inducti sumus: Weil aber dennoch, wenn der Archidiaconus es bey der schriftlichen exculpation und deren secretirung bewenden lassen hätte, er einige excusation vor sich haben würde, gleichwol daß es sein Ernst nicht gewesen, die Sache zu secretiren, und den Hochfürstl. Befehl zu respectiren, offenbahr daraus erhellet, daß er, da er schon gewust, daß S. Hochfürstl. Durchl. alles assopiret, und heimlich zu halten wissen wollen, dennoch dem Conrectori N. die denunciations-Schrift abzucopiiren gegeben, da er doch wol erachten mögen, daß auf diese Weise alles propaliret, und in andere Hände gebracht werden würde, ja wol zu vermuthen, daß er solches a dessein zu dem Ende gethan haben müsse, indem der Conrector kein Copist ist, und er sich wol so viel Zeit nehmen können, solche Schrift selber abzucopiiren, wie er solche selbsten mit seiner Hand abgeschrieben übergeben, mithin seine grosse passion gegen den Herrn Superintendenten und vilipendirung des Hochfürstl. respects dadurch mehr als zu viel an den Tag gegeben, welches er auch offenbahr im consistorio bezeuget, da er sich hautement declariret, daß er, wenn er auch gleich Ihro Durchl. Befehl durch den Hofrath N. vor Abgebung seiner ersten Schrift erhalten hät-

calumnia iuncta,

quod crimen impingere alteri intendat.

hätte, dennoch solchem keine Folge geleistet, noch von Ubergebung derselben abgestanden, ja auch demselben auf seine schedulam nicht einsten geantwortet haben würde, wenn ihm nicht ein guter Freund solches abgerathen hätte, wodurch er dann seinen beharrlichen Ungehorsam und contumaciam, so keinem Prediger geziemet, klar an den Tag geleget, und declariret, daß er mehr seinen affecten, als Hochfürstl. Befehl zu folgen intendire, da doch nichts heilsamer und ersprießlicher seyn können, als diese geringe Streitigkeit in der Stille nach S. Hochfürstl. Durchl. intention abzuthun, und allem daraus zu vermuthenden Aergerniß vorzukommen, welches alles dann ferner anzeiget, daß er seine Predigt wol nicht anders, als mit Fleiß und Bedacht gegen seinen ihm vorgesetzten Superintendenten eingerichtet haben müsse, weil er sonsten dergleichen Weitläuftigkeit zu machen nicht nöthig gehabt, welches sich auch noch mehr dadurch hervorgethan, daß er den kleinen Catechismum in seiner bald übergebenen *denunciation*-Schrift aufs äusserste verketzert, und Pelagianische, Socinianische und andere grobe Irrthümer darin angetroffen zu haben vermeinen wollen, welche doch vermuthlich sich darin nicht befinden werden, sondern nur *per consequentiam* solche daraus gezogen sind, man auch aus der Erfahrung wohl weiß, daß bey entstandenem Streit der *theologorum* dieses das vornehmste momentum, seine Feindseligkeit auszuüben, zu seyn pfleget, daß man dem andern, den man stürtzen will, die gröbsten Ketzereyen *imputiret*, und solchen verdächtig zu machen *intendiret*, welchen Ketzermachern ein Landes-Herr keines weges nachzusehen hat, vielmehr bedacht seyn muß, daß denen Ubertretern mit Ernst begegnet, und sie dadurch in Ruhe und gehörigen Gehorsam erhalten werden mögen, bevorab, da, wenn man per consequentias gehen will, nichts leichter ist, als aus einem Worte contra mentem autoris eine Ketzerey herauszubringen, und Gelegenheit zu geben, daß in der Kirche niemahls Ruhe und Friede erhalten werde, welche doch ein Landes-Herr billig besorgen, hergegen die Widerspenstigen und Unruhigen mit gebührender Strafe ansehen muß ꝛc. Causa hæc, hæresin ex catechismo minori tractam concernens, transmissa deinceps fuit ad theologos Vltraiectenses, qui absoluerunt superintendentem ab omni hæreseos suspicione, hæretificem vero suspensione ad sex menses coercendum esse censuerunt, vt denuo

ex

ex actis ad nos M. Iul. eiusdem anni transmissis didicimus. Praestaret, peculiari lege crimen hoc tam commune, a paucioribus tamen agnitum, notare, & in inquietos haeretifices poenam notabilem statuere, vt tandem *corpus delicti*, quod in hoc reatu agnoscere nolunt, hac ratione intelligant, & ab *iniuria* ac *calumnia* sese temperent.

§. CCXXXII. Quodsi *in scriptis*, quod frequentissime fit, malo more variae alicui haereses obiectae, eaeque ignominiosis appellationibus denotatae sunt, in *famosi libelli* crimen autor incidit. Etenim 1) per imputationem *haereseos*, maxime publice reprobatae, haeretifex autorem scripti *criminis* publici alicuius arguit, ad minimum secundum suam intentionem, quia *haeretifex* concipi nequit, qui haeresin *crimen grauissimum* esse negare possit. 2) Tali crimine eum maculatum esse, non potest non arbitrari, quod tandem poenam *exilii* iuxta CARPZOVII doctrinam meretur, quod haec sit *haeretificum* indoles, vt, quos in suspicionem deprauatae doctrinae deducere student, eorumque interitum meditantur, calumniose vtplurimum vt haereticos traducant, & appellationibus iniuriosis proscindant. 3) Nec excusat haeretificem, quod, prout plerumque fieri solet, scripto nomen suum praeposuerit, id quod, iuxta *art. 110. const. crim.* crimen *famosi libelli* excludere videtur; sicuti enim haec sententia ex male intellecta *l. 6. D. de iniur.* nata, ita postea per *R. I. de anno 1577. tit.* von Buchdruckern und Schmäh-Schrifften correcta, constitutumque fuit, nihil referre, vtrum autor nomen suum scripto suo subiecerit nec ne? Denique 4) quamuis in *cit. art. 110.* praeterea desiderari videatur, vt hoc fiat per *meram calumniam* seu unschuldiger Weise; palam tamen est, id tantum addi, vt poena *famosi libelli* aggrauari, non vero ipsum crimen *famosi libelli* negari debeat, si vel maxime crimen in scriptis obiectum probari queat. Quamuis vtplurimum haeretifices probatione tali destituantur, nisi eosdem velimus in propria causa iudices constituere. Dictatoria vtplurimum autoritate aduersarios suos de *haeresi* condemnant, quod arbitrium tamen non ipsis, sed iudici ecclesiastico datum est.

Saepe in famosum libellum degenerat.

§. CCXXXIII. Dixi vero (II) *sub praetextu conseruandae orthodoxiae* talem acerbam imputationem haeresium fieri. Fingunt, se *causam fidei* & *religionis* agere, eam vero *causam* esse *Dei*, omnibus & singulis commendatam, & sic *sine crimine* suscipi. In hoc omne causae suae praesidium quaerunt haeretifices, sicut ab antiquo *zelum fidei*

2) In haeretificio adest praetextus conseruandae orthodoxiae.

prae

præ se tulerunt, qui aliis graues fuerunt, & sub eo prætextu *virus inuidiæ*, *odii*, & *studii* alios *persequendi* occultarunt. Id docent acta recentissima in causa sic dicti *pietismi* & fata controuersiarum, SPENERO aliisque integerrimis viris motarum, per triginta annos collecta & relata a pl. reuer. Dn. D. LANGIO in der Erläuterung der neuesten Historie bey der Evangelischen Kirche von *anno 1689.* bis *anno 1719.* quæ genium *hæretificum*, & prætextum, quo ducuntur, optime sistunt. Id loquuntur monumenta ab omni æuo, quæ contra dissentientes sunt scripta, quæ nil nisi acerbissimas accusationes, scommata, simultates, & æmulationes grauissimas continent, & tamen prætextu adducto palliantur. Id denique firmant temporum circumstantiæ singulares, quæ vel produxerunt has rixas contentionesque iniuriosas, vel eas sedarunt, docentque, eas rarissime bono animo piaque intentione susceptas, ad minimum in *modo*, errantes persequendi, grauiter peccatum fuisse. Sub persecutionibus, quibus grauiter ecclesiæ affligebantur, non defuerunt quidem errores hæresesque, cessarunt tamen illa certamina plusquam hostilia, quæ postea eruperunt, vel si iam emerserunt, æstu persecutionum facile sunt sedata. Sub imperio IVLIANI idem contigisse, vel binis verbis sed rem optime declarantibus insinuat FLEVRIVS *in histor. eccles. tom. IV. lib. XV. §.35. p. 78.* aiens: *Au reste les disputes & diuisions entre les evêques n' eurent pas grand cours sous le regne de Julien: la persecution generale les tenoit en crainte & en silence.* Pax ecclesiis sub Constantino reddita, & securitas publica rei christianæ tributa, imo & sub imperatoribus gentilibus quandoque christianis indulta, odia, contentiones & prœlia interna produxit, sub quibus *hæretificum* machinationes, odio & iniuriis refertæ, in causa licet bona, sed peruerse propugnata, eruperunt. EVSEBIVS *lib. VIII. H. E. c. 1.* fontem dissidiorum, & publicorum odiorum, vnde non possent non iniuriæ, zeli diuini colore palliatæ, nasci, prolixe recenset, &, *sed cum*, ait, *ex nimia libertate in negligentiam ac desidiam prolapsi essemus; cum alter alteri INVIDERE atque OBTRECTARE cœpisset; cum inter nos quasi bella intestina gereremus, VERBIS tanquam armis quibusdam hastisque nos mutuo vulnerantes; cum antistites aduersus antistites; populi in populos collisi, IVRGIA ac TVMVLTVS agitarent; denique cum FRAVS & SIMVLATIO ad summum malitiæ culmen adoleuisset: tum diuina vltio leui brachio, vt solet, integro adhuc ecclesiæ statu & fidelium turbis libere conuenientibus*

quod illustratur ex historia pietismi.

sub persecutionibus quieuerunt hæretificia,

eruperunt in pace,

teste Eusebio.

bus sensim ac moderate in nos cœpit animaduertere, orta primum persecutione ab iis, qui militabant.

§. CCXXXIV. Leuiora adhuc erant hæc initia sub regimine gentilium: mox sedata persecutionibus dirissimis. Enimuero *prætextum* quidem *religionis purioris* præ se tulerunt hæretifices; ast magis in prœlia mutua ruisse antistites ex *inuidia*, *studio obtrectandi*, *fraude*, & *simulatione*, obseruat EVSEBIVS, quamuis hæc tempora adhuc puriora fuerint iis, quæ sub christianorum sceptro successerunt. Ceterum quod *zelus religionis* tantum vtplurimum *merus prætextus*, causa autem vera contentionum in *odio* & *inuidia* posita fuerit, vel ex *modo* contendendi liquet, quod *verbis* iniuriosis *tanquam armis hastisque* semet mutuo vulnerauerint, quod subsequentibus seculis hæretifices more constante continuarunt, vt nec hodie desierit, sed fere credendum sit, iniuriis calumniisque in rebus theologicis ius datum fuisse. Sed audiamus reliqua EVSEBII additamenta: *Cum vero sensu omni destituti de placando Dei numine ne cogitaremus quidem; quin potius instar impiorum quorundam res humanas nulla sollicitudine ac prouidentia gubernari rati, alia quotidie crimina aliis adiiceremus: cum pastores nostri spreta religionis regula mutuis inter se contentionibus decertarent, nihil aliud quam iurgia, minas, æmulationem, odia & mutuas inimicitias amplificare studentes; PRINCIPATVM quasi TYRANNIDEM quandam contentissime sibi vindicantes, tum demum iuxta dictum Hieremiæ obscurauit Dominus in ira sua filiam Sion & deiecit de cœlo gloriam Israel &c.* Nouum hæretificii fundamentum ponit in *principatu* affectato & *tyrannide* quadam, quod aliis *pro imperio* & *ex dictatoria potestate* leges in *doctrinis* præscribere ausi fuerint, cum iuxta monita apostolica cum errantibus mansuete agendum, omnisque πικρία procul esse debeat. Reuera autem *iniuriis* mutuis inter se certasse hos, qui de rebus fidei contenderunt, IDEM *c. sq.* prodit, quas enarrare tædium eum cœpit. Quodsi ergo sub ipsis exagitationibus gentilium prauæ contentiones & odia publica hæretificum iam gliscere & quandoque erumpere cœperunt, non adeo mirandum, sub pacifico christianorum imperatorum regimine studium alios persequendi, & ex capite *hæreseos* publice proscindendi, adeo liberum & quasi priuilegiatum fuisse, vt non potuerit non vniuersum orientem intestinis exponere turbis, atque vnionem animorum penitus dissoluere. Nihilominus tamen hæ mutuæ de *hæresi* accusationes, per tot secula continuatæ, semper *sub prætextu conseruandæ orthodoxiæ* factæ dicuntur, licet vel maxime meram aluerint calumniam, vel errorem quidem,

initia sub gentilium regimine,

ex falso prætextu religionis,

teste Eusebio,

progressus sub christianorum regimine,

non tamen capitalem habuerint, vel denique ipsum *fundamentum fidei* quidem tetigerint, sed conuitiis, maledictis, execrationibus non caruerint, vnde in hoc crimen, quod hic noto, inciderunt. Veritatem propugnare, maxime in fundamentis fidei, laudem meretur; eam conuitiis & iniuriosis clamoribus defendere, vituperium.

Praxis hæretificii antiqua

§. CCXXXV. Ne hæc sine teste dixisse videar, in medium producam monumenta huius *hæretificii* in compendio collecta & relata a FRIDERICO SPANHEMIO *tom. II. lib. X. miscell. sacræ antiq. sec. IV.* quæ *de dissidiis theologorum eorumque caussis* agit & *p. 1373.* seriem huius dissidii his designat verbis: *Quis credat, tam graues iras exercuisse Basilios & Eusebios? adeo vt impatiens ille rixarum, simul inuidiæ* (qua hæretifices eum premebant) *cederet, & decederet mundo, præsentemque dignitatem cum monachorum disciplina, degeneris posteritatis haud ignobilis in oriente parens, commutaret. Quis non stupeat ad Hieronymi & Augustini, quibus nil nominibus sanctius, nihil augustius, publica & inuidiosa certamina? quod forte de Paulino quodam loco, vbi de Petro reprehenso diuersum vterque opinaretur. Quem vero non moueant eiusdem Hieronymi cum Ruffino Aquileiensi presbytero ex pertinaci in Origenem odio; cum Vigilantio Hispaniarum episcopo pro tuendis reliquiis, cereis, monachatu; cum Iouiniano, & ipso monacho, pro laudibus virginitatis in boni coniugalis despectum; cum Ioanne Hierosolymorum præsule, ob quosdam huic errores adscriptos Origenis, crebræ & acerbæ & longissimæ simultates? Eo quidem æstu contentionis abrepto Hieronymo, ea lingua impotentia grassato, vt nullis non morsibus sæuiret, nullo non sale luderet, iniuriis nullis temperaret, vixque vllus patrum vt doctior vt sanctior, ita mordacior & maledicentior.* Posteriora quomodo inter se cohæreant, difficulter concipi potest, cum *sanctitas vitæ* cum *mordaci maledicentia* simul consistere nequeat. Sed hæc in medio relinquam, id tantum inde obseruans, *hæretificia* a patribus commissa vtplurimum sentinam *iniuriarum* & *maledictorum* fuisse, hodiernis vero hæretificibus præsidium *innocentiæ putatiuæ* præbuisse. Nihilominus celeberrimus SPANHEMIUS mox addit, se leuia enarrasse præ secuturi mox belli calamitate. *Fidem*, ait, *pene omnem superat, quæ sub exordia seculi quinti transuersos egerit Epiphanios & Theophilos non iracundia sed rabies, adeo hi in Ioannem Constantinopolitanum non insurgere sed furere, in eum non calamo sed ferro grassari, nec statione illi, sed aqua & igni interdictum velle. Et qua, precor, notato infamia criminum? Non alia, præterquam quod decretoriam in Origenem Adamantium & Origenis sectatores, pabulum*

in patribus sanctis,

Speciatim Hieronymo.

Noua hæretificii monstra seculi V.

sci-

ſcilicet Alexandrini furoris, ſententiam protelaret. Illuſtrat in ſequentibus, quam graui fratrum inuidia & implacabili odio flagrauerit IOANNES CHRYSOSTOMVS, adeo vt omnia factionibus, vi, impetuque rapta ſtudia fratrum contra eum fuerint, *nec ante ſatiatum Theophili Alexandrini in Ioannem odium, quam fractus malis vir ſanctiſſimus cederet, & confectus ærumnis ac maceratus exiliis, ſede dudum epiſcopali pulſus, vices mortalitatis expleret.* Nunquam hæc hæretificum audacia hos potuiſſet facere progreſſus, & in *licentiam conuitiandi* erumpere, niſi hæretificio publica ſecuritas, & ius ſceleri datum fuiſſet, quod hæretifices nil niſi religionis purioris conſeruandæ zelum (licet impium, & impuriſſimum) præ ſe tuliſſent. *Sed ne ſic quidem hoſtium cupiditas expleta; conuerſa mox in Ioannitas odia; exarſitque inter orientis & occidentis epiſcopos ferale totis ſex luſtris bellum, quod hi impenſius Ioannis memoriam venerarentur, eiusque, vti epiſcoporum omnium, in* διπτύχους *tabulas relatum nomen vellent.* Subiungit hiſce, *commiſſos eadem ætate grauiſſimis odiis Cyrillum Alexandrinum & Ioannem Antiochenum, certantes in publico orbis theatro Cyrillum & Theodoretum, impetentes ſe ſcriptis mutuis Caſſianum & Proſperum; ſynodos obuerſas ſynodis, Græcis latinas, mutua anathemata, ex his nata ſchiſmata, ex ſchiſmatis hæreſes.* in Chryſoſtomum exercita, & eius aſſeclas;

§. CCXXXVI. Præ ceteris vero legenda atque conferenda eſt SPANHEMII oratio, *cit. l. p. 1454.* relata, de *degenere chriſtianiſmo*, qua hoc virus viuis adumbratur coloribus, & inprimis ad hoc vitium, quod hic examino, applicatur, cuius fons in *ſui vnius ſtudio & vaniſſimæ gloriæ aucupio* collocari debeat. Vtrumque vitium proh dolor! eruditis pleriſque eſt commune: hoc eos agitat, in diſſentientes armat, & facile, DEI timore poſtpoſito, in *doctrinis theologicis* inducit, vt in iras, conuitia & acerbiſſimas aduerſariorum exagitationes erumpant, eisque vel *explicite* vel *implicite* hæreſes, ſuſpectas in religione doctrinas, & periculoſos errores imputent, quo nihil acerbius doctori eccleſiæ contingere poteſt. Vnde palam eſt, talem imputationem haud carere poſſe iniuria, & ſic *hæretificia* inter crimina referri debere. Recte Dn. RECHENBERG. *cit. diſſ. §. 6.* cenſet, generalem huius criminis improbitatem in eo conſiſtere, *quod religionis prætextu eiusque defendendæ ſpecie conuitiis & aliis improbis mediis vtantur*, & exprobratione *hæreſeos*, vel quod grauius, *atheiſmi* contemtui publico aduerſarios exponere nitantur, quem per ſe *hæreſeos* appellatio facile producit, vt *§. XXXII.* ſpeciatim & neruoſe oſtenſum. Et tamen vitium hoc per omnia ſecula adeo late Cauſa hæretificii in ſui vnius ſtudio & gloriæ aucupio,

 patuit,

interim prætextu zeli religionis hoc vltimum non agnitum.

patuit, adeo *zelo religionis* sese commendauit, vt nequidem agnitum, sed inter *encomia patrum singularia* a posteris relatum fuerit, quod hæreticorum flagellatores acerrimi, errantium persecutores strenui, & in prœliis contra dissentientes fortissimi fuerint; modo fortitudo christiana in *rabie* & *conuitiis*, atque errantium conuersio in *persecutione hostili* esset quærenda.

Dolus præterea hic desideratur,

§. CCXXXVII. Ad nouum (III) momentum, quod *hæretificium* maxime perficit, progredior, id quod *criminationem hæreseos*, *seu falsæ doctrinæ in causa religionis*, *in fratre obiurgationem dolosam* concernit. Ante omnia hic desideratur *dolus*, seu praua voluntas aduersarios persequendi, contemnendi, conuitiandi: vno verbo, *animus iniuriandi*, qui regulariter abesse nequit a criminatione acerbissima *hæreseos*.

impugnatio errorum quæuis huc non pertinet,

Quocirca sciendum est, (1) non omnem errorum impugnationem huc pertinere, quæ *iusta ex causa* fieri potest, nec inter eruditos absolute improbanda. Sicuti enim non omnis dissensus in causa religionis *errorem capitalem* arguit, nec *fidei articulum fundamentalem* tangit; ita talis dissensus in se vitium non habet, nec concertatio, quæ de *problemate theologico* pacifice suscipitur, in crimen mox vocanda.

quod declaratur,

Multæ quæstiones circa *religionem* occurrunt, quæ ex *politicis* & *rectæ rationis principiis* decidi solent, in quibus dissensus tolerandus. *Vtrum in republica religiones reprobatæ tolerandæ?* in vtramque partem disputatur sine nota hæreseos. Quin imo nec ille articulus, quem supra asserui, caret dubitatione: *vtrum Christus tolerantiam religiosam diuino inculcauerit præcepto?* & quæ sunt aliæ infinitæ controuersiæ. In rebus ad *historiam ecclesiasticam*, & *fidem factorum* pertinentibus dissensus æquo animo ferendus, imo contentio vtplurimum vtilis, vt veritas rei eo magis elucescat. Tales dissensus & contentiones crimine vacant, nisi *ex accidente* huc quoque ruant.

nisi quis in problematicis quæstionibus articulos fidei collocet,

Tunc enim in *hæretificium* incidunt, si quis in eiusmodi *quæstionibus problematicis*, *historicis*, imo & *philosophicis* ex impotentia animi, *nouas hæreses* struat, aduersarium vt *hæreticum* traducat proscindatque, &, quod hæretifices intendunt præcipue, eum apud omnes contemtibilem & *suspectum de heterodoxia* reddere studeat. Infinitæ sunt obseruationes ecclesiasticæ, quæ vnice ex *antiquitatibus ecclesiasticis* & sic ex *meris facti quæstionibus* eruendæ atque demonstrandæ, in quibus hæresin alicui imputare stolidum, ne dicam furiosum foret.

vbi dolus facile ostendi potest,

Neque tamen hæc ieiuna *hæretificii* species caret *exemplis*, nec *dolo*, qui facile inde arguitur, quod *res facti historici* articulum fidei nullum per rerum naturam

ram constituere possint. Quod ante INNOCENTII III. tempora sacerdotibus integrum haud fuerit, non-excommunicatum a sacra cœna arcere, vtut criminibus inuolutum, quæstio mere *historica*, non *fidei* est, adeoque ingenii imbecillitatem præter *dolum* proderet, qui affirmanti hanc thesin turpissimam *hæreseos* notam inureret, atque illum ea de causa conuitiis hisce oneraret. Quot sunt lites de ritibus, consuetudinibus, institutisque antiquis, in quibus dissensum *hæreseos* arguere, crimine *hæretificii* haud careret, & tamen hodie huiusmodi ineptæ criminationes frequentissimæ sunt. Vsum altarium in primitiua ecclesia defuisse: sacerdotales vestes ignotas: sacerdotium nullum presbyteris per duo secula tributum: ieiunia fuisse libera, non imperata: imperata prorsus reprobata: & quæ sunt aliæ obseruationes, sine *hæresi* in dubium vocantur, & ita *criminatio hæreseos* in illis non potest non *dolum* habere admixtum. Breuiter, aliud est, dissentire, & causas dissensus allegare: aliud criminari aliquem, & mox *hæreseos improbissimæ* reum ex his causis facere.

§. CCXXXVIII. Præterea vero (2) admodum refert, cum quo & de qua re agatur. Sunt *sectæ publice reprobatæ*, per leges *hæresibus* expresse annumeratæ & vt *hæreticæ* reiectæ. Qui ergo hos, qui reprobatæ palam religioni v. c. *Arianorum*, adhærent, qui *Anabaptistarum dogmata* sine vlla occultatione profitentur, *hæreticorum* numero adscribit, *criminationem dolosam* non habet. Qui horum errores in scriptis redarguit, & ad verbi diuini tramitem examinat, eosque *hæresin reprobatam* nominat, id, quod leges permittunt constituuntque, facit, adeoque *dolo* caret. E contrario religionibus, publice per leges approbatis, *hæresin* odiosa appellatione obiicere, hisce addictos *hæreticos* appellare, *hæretificii* crimen habet, quod despectui eos habeat contra legum prohibitionem. Denique qui *veros hæreticos*, h. e. per leges publice declaratos, animo contemtibili conuitio *hæreseos* proscindit, maxime priuilegio *tolerantiæ* munitos, æque iniuriam committit ac ille, qui crimen alicui per *contemtum* obiicit, cuius *veritatem* probat, quippe quæ, prout supra dictum, animum *conuitiandi* non excludit.

Nec sectæ reprobatæ incusatio dolum habet,

aliud est, si religionibus publice probatis hæresis obiiciatur.

§. CCXXXIX. Enimuero (3) sub hoc velamine vtplurimum grauissime peccatur & hoc crimen *hæretificii* committitur, videlicet si quis cum eo contendat, qui se *fratrem* & *membrum eiusdem ecclesiæ* profitetur, & reprobatis sectis nomen nunquam dedit. Horum doctrinas, in dubium vocatas & impugnatas, vt *hæreticas* mox traducere, & aduersarium ex vna alteraue formula, minus recte intellecta, Pelagianismi, Aria-

Committitur in fratrem eiusdem ecclesiæ,

Arianismi, Socinianismi, Quackerismi accusare, est verum *crimen haeretificii* committere. Imo in hos, vt definitio tradita docet, *primario* & *principaliter* committitur, quod vel sententiam quandam reprobatam, quam alter constanter negat, per *consequentias* quasdam ipsi obtrudere, & ex quibusdam phrasibus grauissimas haereses deducere, vel mores, a communi vita recedentes & cum haeretificum institutis haud conuenientes, *nouae sectae* vocabulo insignire, & inde *suspicionem de haeresi* trahere intendit, methodo Machiauellistarum vsus, quam supra *§. XXVII.* ex LASSENIO delineaui. Hoc *crimine* infecti fuerunt, qui per annos triginta & vltra quibusdam, qui *barbariem* ex nostris ecclesiis eradicare, & vitam ad imaginem CHRISTI effigiatam inculcare studuerunt, nouum sectae genus sub titulo *pietismi* impingere, variasque fictitias haereses iisdem imputare studuerunt, imo, quod horrendum dictu est, id egerunt, vt a *pace religiosa* excluderentur. Id docent horrida scripta passim edita, vt anonymi *de haeresi pietistarum fugienda:* MEYERI, in arte haeretificii versatissimi, scheda inanis, cuius titulus: *pietista per status euangelicos accusatus & damnatus*, & plura alia huius farinae monstra.

quod ex historia pietismi declaratur,

§. CCXL. Denique (4) si vel maxime contingeret, fratrem, inprimis vero collegam, in errore quodam vel etiam in suspicione erroris versari, officio tamen doctoris haud conuenit, statim eum turpi *haereseos* nota infamare, eumque vt *haereticum* condemnare atque arbitrium huius causae sibi temere tribuere. Id tamen faciunt haeretifices, nec gradus admonitionis, aliasque vias legitimas adhibent, quibus omne doctrinae suspectae periculum sine clamoribus euitari possit, quod pluribus declarat D. RECHENBERG. *cit. l. §. 9.* Hoc cacoethes *anno 1726. d. 12. Ian.* potentissimus rex Sueciae FRIDERICVS prudentissimo edicto coercuit, & proscripta appellatione *pietismi* ita edixit: In Ansehung dieses muß das Wort **Pietist** und **Pietisterey** weder auf Predigt-Stühlen noch auf Academien und Schulen so mißbräuchlich angeführet, noch davon geredet werden; und da iemand solte gefunden werden, der entweder eine irrige Meynung triebe, oder anstößige Redens-Arten brauchte, die da zum Irrthum verleiten, oder zur Absonderung in der Lehre Anleitung geben könten, so muß der, welcher auf eine oder andere Weise verbrüchlich befunden wird, erst gebührlich vermahnet werden, davon abzustehen, und da dieses nichts

si vel maxime errore quodam frater vel collega infectus sit,

cum quo christiano more procedendum.

nichts ausrichtet, unter gerichtlicher Untersuchung und Urtheil bestellet, nicht aber auf den Predigt-Stühlen mit solchen Worten und Anstößlichkeiten angegriffen werden, daß man den, welcher damit gemeinet werden könte, gnugsahm erkennen kan, weil, was die Irrthümer selbst betrifft, dieselbe gleicher Massen mit gutem Verstande Sanftmuth und Vorsichtigkeit auf öffentlichen Lehr-Stühlen dem 2 Cap. 2 §. der Kirchen-Ordnung gäntzlich gemäß, nicht mit heftigem Eifer und Schmähe-Lust, angeführet werden müssen, weil alle Bestrafung auf denen Predigt-Stühlen ohne Schmähung und bittere Redens-Arten geschehen muß, so, daß die Gemeine daraus erkennen könne, daß sie aus Liebe und Mitleiden für der Zuhörer Seligkeit, und nicht aus Unmuth gegen die, welche in der Lehre wiedrig sind, herfliesset. Dahero auch solche Irrthümer, welche man nur allein bey einem oder dem andern verspühren möchte, aber unbekant sind, auf dem Predigt-Stuhl nicht müssen ins besondere beschrieben werden, weil die unbeständige und neubegierige daraus eher Anlaß können bekommen, darinnen zu grübeln, und dergestalt zu solchen Meynungen verführet werden, wozu sie vorher keine Anleitung gehabt. Quæ in Saxonia contra hoc vitium constituta sint, recenset plena manu Dn. RECHENBERG. *cit. l. §. 19.*

§. CCXLI. Huius *doli* (IV) primarius finis est, vt hac intolerabili affectus iniuria apud *alios contemtibilis* & *suspectus de hæresi* reddatur, in quo vltimum *hæretificii* momentum ex definitione traho. Magna existimationis iactura est, suspicione *falsæ doctrinæ* eum laborare, qui *doctoris* munere fungitur. Primam opprimendi innocentem viam inde petere solent in schola Machiauelli educati, vt ex LASSENIO supra *§. 27. seqq.* obseruaui. Et qui artes *hæretificii* in *iure canonico* commendatas nouit, (quod tales *hæretifices* fouet, laudat, & ad debellandos hæreticos vel *suspectos de hæresi* prouocat) sine vllo negotio eum, quem odit, in *suspicionem hæreseos* deducere potest. Supra prolixius principia huius doctrinæ tradita sunt in membro huius argumenti secundo, ex quo penu hæretifices præsidia plura petere solent suæ causæ inseruientia, quibus maleuolum animum & calumniandi pruritum palliare solent. Intentionem hanc prauam *hæretificum* etiam edictum regis Sueciæ antea laudatum notauit & reprobauit his verbis: Wir finden auch ebenfalls dieses nicht weniger ärgerlich als gantz vergreiflich, daß ein oder anderer von denen Priestern, so streitig gegen

Finis hæretificii est, aliquem suspectum de hæresi facere,

quod ex edicto regis Sueciæ declaratur,

gegen einander seyn sollen, daß was der eine Prediger das eine mahl auf dem Predigt-Stuhl gelehret und getrieben, der ander auf selbiger Stellen ein andermal öffentlich für Irrthümer und Pietisterey ausgeruffen, zugleich mit allem Fleiß gesuchet, seinen Amts-Bruder verdächtig zu machen, so, daß man nicht anders sehen kan, daß ein solcher sich mehr angelegen seyn lasse, andere zu Schwärmer zu machen, als die Zuhörer zu guten Christen, wodurch die Einfältigen können geärgert werden, und in Ungewißheit verfallen, über dasjenige, was sie in der Glaubens-Lehre und deren Ausübung für wahr halten sollen, oder nicht.

Interim rarius hoc vitium punitur,

§. CCXLII. Sapienter hoc modo hæretificio dicam scripsit rex potentissimus, sed, quod mirandum est, pœnam nullam adscripsit, sine qua hoc malum ecclesiæ non potest eliminari. Imo, quod speciem quandam virtutis & *fidei zelum* pro se habeat, fere hodie impunitum est.

cuius ratio traditur,

Obseruatum supra est, in *fauorem fidei* monstra plura atque paradoxa fuisse admissa. Enimuero nescio quo fato fuerit factum, vt huius furiæ mentionem non fecerim, sed præcipuum *iuris singularis*, qui *fidei* cohæret, articulum, neglexerim, quod scilicet *pro fide* permissum, impune suspectos de hæresi conuitiari, vt *hæreticos* proscindere, & scapham scapham dicere. In aliis iniuriis quidem non excusat *exceptio veritatis:* animum iniuriandi etiam is gerere potest, qui verum crimen alicui obiicit. Hæresis vero eam non admittit doctrinam: hæc de *iure canonico* crimen inter omnes delictorum sordes supremum est, cuius obiectio existimationem suspecti lædit, eumque in periculum grauissimum deducit, quod *diffamati* parum a *suspectis de hæresi* differant. Sed sicuti hi necessario denunciandi sunt, ita laudantur a *zelo fidei*, qui in scriptis vel aliter aliquem *de hæresi* infamant, si vel in vna syllaba a consuetis formulis deuiauit, vel consuetudinem moremque ecclesiæ non in omnibus probauit. Zelo *fidei* hoc factum fuisse dicitur, non animo iniuriandi, lacessendi, persequendi. Ille vero fouendus, singulis commendandus: non puniendus, si vel maxime indiscretus fuerit.

& a zelo fidei desumitur,

quod ex diffamationis doctrina illustratur.

Diffamatio de *hæresi* non aliunde, quam ex *hæretificum* insidiis nascitur. Si vnus alterue, autoritate quadam præditus, hæreseos aliquem insimulat, si pro *concione* maxime hoc facit, fama mox publica, qua nihil velocius currit, exsurgit, eum esse *hæresi* nefanda infectum, inde vero *diffamatis* accensetur. Hi enim iuxta concilium *Tholosanum c. 16.* pro *diffamatis* habendi, *contra quos publica fama clamat vel de quorum diffamatione apud bonos & graues* (vt sunt

mo-

monachi) *coram episcopo loci legitime constiterit.* Probanda ergo hæc *diffamatio* per testes *bonos grauesque*, nec necesse est, vt testes audierint hanc infamiam ab iisdem *prouidis & discretis:* sufficit, si a *diuersis;* etiamsi non audierint eodem tempore & loco, sed diuersis, vt ex LVCERNÆ doctrina repetit LIMBORCH *in histor. inquis. lib. III. c. 12.* Imo ne quidem necesse est, vt testes concordent super *caussis scientiæ*, sed satis est, si de *fama* deponant. Hanc vero vel vnus excitare potest, maxime si *clamoribus tribunitiis* valet, qua id efficitur, non vt diffamatus *autorem famæ* de crimine *hæretificii* accusare queat (id quod nec *vsu* nec *ratione* iuris canonici cognitum habent) sed vt se ab obiecto reatu purgare debeat, quo non facto, *tanquam hæreticus* reputandus est iuxta *c. 13. vers. adiicimus. X. h. t.* Hoc modo licentia *hæretificii*, quæ iam sub patribus principatum tenuit, in *ius quoddam iniquum* abiit & *zelo fidei* occultatur atque propugnatur. quæ suspectos de hæresi facit.

§. CCXLIII. Nostris in ecclesiis rariora etiam *hæretificum* supplicia sunt, nisi modum admodum excesserint. Si in *famosum libellum* degenerat *hæretificium*, supplicium quandoque de eo sumtum esse, supra *§. CXII.* obseruatum. Præterea vero variis cautum *decretis comitialibus*, vt contra *hæretifices* immodestos inquisitio debito modo instituatur, vt supra *§. CXI.* ostensum, cuius scopus ad *pœnam extraordinariam* tendit, eo magis exasperandam, si inconditis clamoribus turbis ansam dederunt, & imperitam plebem ad *seditionem* excitarunt, quia etiam de *turba* tenentur, qui *directum consilium* turbæ cogendæ non habuerunt. *l. 4. §. 6. vi bon. raptor.* Denique si per *calumniam* talis publica diffamatio, contra collegam maxime, facta est, suspensione ab officio temporali, vt supra *§. CCXXXI.* illustratum, aliaue *arbitraria pœna* plecti potest. Nec deterrere æquum iudicem ab executione debita debent querelæ hæretificum consuetæ: se in ecclesia pressa iam viuere: actum esse de salute ecclesiæ: interitum *orthodoxiæ* in propinquo esse: os obturari zelantibus: hypocritas vulpesque foueri, & quæ sunt alia hæretificum molimina, quippe quæ quidem docent, eos illis vtplurimum accensendos esse, de quibus PAVLVS *Rom. X, 2.* loquitur, imo magis carnalem impetum sequi, quam veram sapientiam diuinam & christianam mansuetudinem; interim eo magis culpandi, quod aliorum doctores constituti semet ipsos non doceant, aliis amorem inculcent, ab omni dilectione alienissimi, quod PAVLVS *Rom. II, 17. seqq.* grauiter redarguit, atque obiurgat.

De pœna hæretificii, eiusque exasperatione. inanibus hæretificum querelis non est locus dandus.

TIT. VIII.
DE
SCHISMATICIS ET ORDINATIS AB EIS.

§. I.

Connexio cum praecedente titulo.

INueteratum *schisma* esse *haeresin*, censuit AVGVSTINVS *lib. II. adv. Crescon. c. 3. (tom. IX. oper. ex edit. Paris. p. 413.)* & in *epist. 87. (tom. II. eiusd. edit. p. 209.) Emerito* Donatistae scribit: *Neque enim vobis obiicimus, nisi SCHISMATIS CRIMEN, quam etiam haeresin male perseuerando fecistis.* Vnde duo notabilia ex mente AVGVSTINI colligo: (1) schisma adeo haeresi accedere, vt si *inueteratum* sit, in eam degeneret: (2) *schisma* esse *crimen ecclesiasticum.* Vel hae duae rationes egregie ostendunt connexionem cum praecedente titulo, vt his acquiescere queamus.

Praesidia ad hunc titulum adferunt Augustinus,

Prae reliquis AVGVSTINVS in operibus suis hoc *crimen*, quod vocant, eiusque turpitudinem atro carbone notat, & quia ipsi cum *Donatistis schismaticis* perpetuum bellum erat, plurima suppeditat subsidia, quibus aciem instruere possint scriptores ecclesiae Romanae addicti contra *schismaticos* errantes, exemplo ANTONII SANCTORELLI, de *schismate* secundum Romanae curiae principia & ad eius gustum scribentis & RICCIVLLI *de iur. person. extra grem. eccles. exist. lib. IX.*

Sanctorellus,

Schismata papalia inprimis afflixerunt ecclesias, regna, principatus, vt vi maiori & brachio seculari sedari vix potuerint.

scriptores concilii Pisani & Constantiensis,

Plura sunt circa tempora concilii *Pisani* & *Constantiensis* edita scripta *de tollendo schismate*, quorum nonnullis inclaruit GERSON, plura etiam collegit von der HARDT in *actis concil. Constant.* & qui vitas *paparum Auenionensium* tradiderunt, quas collegit BALVZIVS. Natum enim ex hac paparum *residentia Auenionensi* schisma illud magnum, *occidentem* vniuersum inundans, pro quo tollendo tandem duo praedicta concilia sunt habita. Pro abolendo hoc discidio admodum laborauit SIGISMVNDVS imperator: laborarunt ceteri reges & principes. Varii etiam tractatus *de schismatibus, autoritate imperiali tollendis*, Argentorati coniunctim editi officia imperatorum instruxerunt & ostenderunt, quae incommoda in rem vniuersam ciuilem ex *scissione ecclesiarum* redundauerint. Omnem enim discessum ab ecclesiae Romanae communione omne punctum ferre in schismate, olim creditum fuit. Quocirca cum circa medium seculi prae-

præcedentis tuba ad ſchiſma in eccleſiis Gallicanis excitandum caneretur ab OPTATO GALLO perſonato autore, (ſub quo HERSANVM presbyterum Pariſienſem latere aiunt) in tract. ſub ſpecioſo titulo edito: *de cauendo ſchiſmate ad illuſtriſſimos eccleſiæ Gallicanæ primates, archiepiſcopos, epiſcopos*, curiæ Romanæ ſuſpicionem adeo rumor *ſchiſmatis* imminentis ingenerauit, vt pro ea abolenda & remouenda PETRVS DE MARCA *de concord. ſacerd. & imperii* opus cedro dignum conſcribere, & in eo obſeruantiam Galliæ erga ſedem Romanam, ſalua tamen *Gallicana libertate*, oſtendere iuſſus fuerit, vt *obſeru. 1. ad Petri de Marca tract.* plenius docui. Nihilominus cum Galli virtute *libertatis* ſuæ & defenſæ *poteſtatis regiæ* contra auſus papales admodum diffideant a curiæ Romanæ principiis, HECTOR GOTHOFREDVS MASIVS *de intereſſe principum circa religionem euangelicam c. V.* tractatum *de Gallia ſchiſmatica* ſe editurum, anno 1687. promiſit. In hac obſeruantia enim vulgo *centrum omnis vnionis eccleſiaſticæ* quæritur, docente NICOLAO LANGELIERIO, epiſcopo in tr. ſub titulo: *eſcrit contenant les raiſons, qui l' ont retenu en l' vnion des catholiques contre la partialité des heretiques & ſchiſmatiques*, de quo *centro vnionis* plenius infra agendi locus erit. Et quia *centrum* hoc *putatiuum* deſerere coacti fuerunt tum *Lutherani* tum *Reformati*, crimini hoc illis datum eſt, quod ſe huic iugo ſubduxerint, quod vnicum crediderunt ſufficere ad eos de *mala cauſa* imo perpetua *mala fide* conuincendos. Perplacuit inprimis hæc methodus prælatis Gallicanis, videlicet LVDOVICO NOAILLIO, COLBERTO, BOSSVETTO, ceteris, in ſuis *inſtructionibus paſtoralibus*, his *præſcriptionibus* contra proteſtantes vtendi, vtpote facillimis & captum vulgi non excedentibus, quibus hoc vnicum ſuæ cauſæ præſidium circumponere ſolent, Reformatos pariter & Lutheranos diſcidium feciſſe ab eccleſia, extra quam nulla ſalus ſperari queat. Huic *præiudicio* ſeſe oppoſuit autor libelli Gallico ſermone anno 1701. conſcripti *de præiudiciis falſis & legitimis, ſiue reſponſio ad epiſtolas paſtorales archiepiſcoporum Pariſienſis & Rothomagenſis, epiſcoporum Meldenſis & Montalbanenſis*, cuius ſententiæ infra ſumma rerum capita tradam & examinabo. Iam anno 1652. IOANNES DALLAEVS cauſam reformatorum egit, & concinnauit *apologiam pro eccleſiis reformatis, in qua demonſtratur, eas falſo & inique idcirco ſchiſmatis accuſari, quod a papæ Romanæ communione ſeceſſerint.* Similem propugnationem pro diſcidio Reformatorum ſuſcepit A. D. V. in opuſculo anno 1686. edito, cui titulus: *l' Auocat des proteſtans ou traité du ſchiſme contre les obiections des Sieurs*

Optatus Gallus, Petrus de Marca, Langelierius, Noaillius, Colbertus, Boſſuettus, Autor de præiudiciis falſis & legitimis, Dallæus,

 Nicole,

Nicole, Brueys & Ferrand. Et quia IO. ERNESTVS GRABIVS, postquam, euangelicorum eiuratis sacris, Romanæ ecclesiæ placita susceperat, Lutheranis varias hæreses & inprimis *crimen schismatis* obiecit, vt suæ mutationis causam ab omni iniquitate purgaret; contra eum anno 1695. iussu

Spenerus, publico calamum strinxit B. SPENERVS in der evangelischen Kirchen-Rettung von falscher Beschuldigung der Trennung und Gemeinschaft mit alten Ketzereyen. Nec minus eodem anno D.

Baierus, IO. GVILIELMVS BAIERVS, quo fasces huius academiæ adhuc gerebat, similis argumenti tractatum contra eum edidit, & ecclesiam nostram ab omni *schismatis* culpa vindicauit. Denique theologus Regiomontanus

Sande, BERNHARDVS VAN SANDEN eodem anno GRABIO satisfecit in der Beantwortung der *dubiorum M. J. Ernest. Graben*, in quibus tribus opusculis articulus de *schismatis ratione* & *culpa* optime illustratur. Particulare quoddam *schisma*, post aduentum GVILIELMI III. in Angliam,

Dodwellus, ecclesiæ Anglicanæ obtrudere voluit DODWELLVS. Cum enim in primo parlamento cautum fuisset, vt ei assidentes a iuramento fidelitatis, IACOBO II. præstito, soluerentur, nouoque iuramento sese regi GVILIELMO obstringerent, sex episcopi cum archiepiscopo Cantuariensi, id præstare recusantes, ab episcopatu deiecti, aliique in eorum locum surrogati sunt. Multi temere, hos a magistratu seculari deponi non potuisse, adeoque cum surrogatis non communicandum esse, censuerunt, atque communicantes cum iis *schismaticos* dixere. Horum in castra quoque successit HENRICVS DODWELLVS, anno 1704. edens *parænesin ad exteros tam reformatos quam etiam pontificios de nupero schismate Anglicano, qua iura episcoporum vetera eorumdemque a magistratu seculari independentia omnibus asserenda commendantur.* Inde schisma *iurantium* & *non-iurantium* coortum, quod magnopere fouit sustinuitque prædictus DODWELLVS, adeo, vt cum paulo ante annum 1711. Noruicensis atque Bathoniensis episcopi, episcopatu antea exuti, decessissent, nouum Anglicano sermone ederet opusculum hoc titulo: *casus olim eminus considerati, nunc re ipsa existentis decisio, probans, continuationem separatæ communionis absque substitutis in vlla sedium episcopalium inualide depositis, nuper episcopis surrogatis post mortem Guilielmi episcopi Noruicensis, esse schismaticam.* Adiecit etiam appendicem, qua probare conatus est, *episcopos istos inualide depositos non habuisse ius substituendi successores, qui posset legitimam reddere separationem, postquam schisma fuisset abolitum morte eius, qui vltimus ex illis decessit.* Anno MDCCXVI hæc controuersia peperit varia

alia

alia scripta, inprimis HIKESII, vno volumine post eius mortem collecta & edita Anglic. sermone sub titulo: *constitutio ecclesiæ catholicæ*, *item natura & consequentiæ schismatis*, *delineatæ ab* HIKESIO, qua collectione id actum est, vt principia *iuris canonici* circa *independentiam episcoporum* a potestate ciuili strenue asserta, & *hierarchiæ* fundamenta stabilita sint. In apertum schisma omnia degenerare censet ex periculosis de iure sacro regum sententiis, quas *iurantes* contra *non-iurantes* sustinere credebantur; vnde nec communione nec precibus illorum, vtpote plane execrabilibus, se iungere licitum esse, concludit. Hac de causa mox *autoritate regia* quæuis huius collectionis abolita sunt exemplaria, nec minus eodem anno epistola ad episcopum Carleolensem a WHITE KENNETTO publicata est anglicano sermone, in qua HIKESII *collectionem* perstringit, & ad eius criminationes, TILLOTSONIO & reliquis episcopis intentatas, respondet. Incendium hoc, in Anglia excitatum, nouum robur accepit per LAVRENTIVM HOWELLVM, qui *non-iurantium* castra secutus *schisma verum* adesse credidit, & *notionem schismatis in ecclesia anglicana recte formatam & distincte expositam* publicauit. Huic epistolæ opposita sunt eodem anno varia scripta, vt: *vindicatio ecclesiæ anglicanæ legibus constitutæ ab imputatione schismatis;* nec non *epistola defensoria ad clericum ex non-iurantibus scripta, qua schismatis crimen iniuste & præter rationem ecclesiæ anglicanæ a non-iurantibus imputari, eosdem ipsos huius criminis reos esse euincitur;* similiter: *vindiciæ regni & ecclesiæ anglicanæ contra intentatum crimen periurii, rebellionis & schismatis, cum retorsione eiusdem criminis in non-iurantes* & plura alia ad remouendum *schisma* imputatum compilata, relata in *actis erudit. de anno* 1718. *p.* 218. *seqq.* & *p.* 275. *seq.*

White Kennet, Howellus. alia varia scripta anglicano sermone edita.

§. II. Sed ad rem ipsam. Sicuti *schisma* generaliter designat *scissionem vnionis ecclesiasticæ*, ita de *vnione* ipsa *ecclesiastica*, quæ & *communio* vocatur, ante omnia agendum. Veteres ad fundamentum essentiamque ecclesiæ *fidei* & *obedientiæ vnitatem* desiderasse, obseruat BINGHAM in *orig. eccles. tom. VII. lib. XVI. c.* 1. *§.* 1. *edit. lat.* eamque assertionem probat ex AVGVSTINI tr. *de vnitat. eccles. c. XXI.* Quia vero AVGVSTINI dogmata in doctrina *hæreseos* & *schismatis* omni suspicione non carent, quod odio erga Donatistas plus iusto dedisset, & autoritatem ecclesiæ admodum extulisse videatur, ad primæua apostolica tempora respiciendum est. Nec dubium est, quin vnitas in *fide viuida* potissimum ecclesiæ fundamentum fuerit, quæ etiam desiderabat vnitatem *amoris* & *spiritus*, in CHRISTO, tanquam vnico eius *centro*,

Schisma præsupponit necessitatem vnionis. Vnitas in fide viuida euincitur ex sacris,

quo inter se christiani primaeui, vndequaque degentes, conglutinati erant. Atque haec *vnio* & *communio* potest dici *interna*, quatenus operatur illam *ecclesiam inuisibilem* & *internam*, de qua *tom. I. lib. 1. tit. 33. §. 6.* actum est. Ad hanc *vnionem* passim prouocant apostoli, eamque fidelibus strenue inculcant. PAVLVS *1 Cor. XII, 13.* diserte ait: *Etenim vno spiritu nos omnes vnum in corpus baptizati sumus & iudaei & graeci & serui & liberi, omnesque vnum spiritum hausimus.* Omnes christiani dicuntur *sanctorum ciues*, *Deique domestici*, *super apostolorum prophetarumque fundamentum exstructi*, *anguli capite ipso Iesu Christo*, *per quod totum aedificium compactum crescit in sacrum templum in Domino*, vt ait IDEM *ad Ephes. II, 19. seqq.* Ex hoc fundamento serio adhortatur fideles apostolus *ad Ephes. IV, 2. seqq.* vt alius alium cum *patientia* & *caritate* ferat, & quilibet spiritus *vnitatem pacis vinculo tueri studeat*, quod *vnum corpus vnusque spiritus sint*, in *vnam spem* vocati, sicuti *vnus est Dominus*, *vnum baptisma*, *vnus Deus*, *& pater omnium*, *qui est super omnia & per omnia & in omnibus.* Hoc arctissimo & sanctissimo nexu inter se vniti erant christiani, omni *politico* & *ciuili* respectu cessante, qui cum apostolico spiritu pugnabat prorsus. *Fraterno more* inter se agebant, semet inuicem *fratres* appellantes, quia omnium vna mens vnusque animus erat, *Act. IV, 32.* quamdiu in *primaeua integritate* purioris vitae persistebant. Haec *interna vnio* facile producebat *externam*, publice agnitam & variis declaratam argumentis, quibus inter se communicare dicebantur.

quae interna est,

inde externa orta,

inde communicatio ecclesiarum inter se

§. III. Quo circa α) licet inter se in varios coetus particulares pro locorum distantia & diuersitate abiissent, adhuc tamen inter se conspirabant, tanquam vnius fidei & spiritus consortes, vnam quasi constituentes ecclesiam, quam *catholicam* dixere. Optime IRENAEVS *lib. I. adu. haeres. c. 3. hanc praedicationem cum acceperit & hanc fidem, quemadmodum praediximus, ecclesia, & quidem in vniuersum mundum disseminata diligenter custodit, quasi vnam domum inhabitans, & similiter credit iis, videlicet quasi vnam animam habens & vnum cor, & consonanter haec praedicat & docet & tradit, quasi vnum possidens os.* Vnio hic omnis in *fide viuida* & *veritate diuina*, non etiam in *subiectione* quadam *politica* quaeritur, quam *curia Romana*, quam *episcopalis genius*, quam denique *hierarchia quaeuis* intendit. Eiusdem tenoris *vnitatem* allegabant presbyteri Romani contra MARCIONEM apud EPIPHAN. *haeres. 42. n. 2.* aientes: *vna siquidem fides est & animorum vna consensio.* Praeterea

560

ea β) hanc vnitatem haud tollebat, diuersitas rituum & consuetudinum, veluti in seruandis ieiuniis aliisque adiaphoris, quod neutra ecclesia in alteram affectaret imperium aut dominatum. Talem diuersitatem in *ieiuniis* præsertim memorat IRENÆVS apud EVSEBIVM *lib. V. H. E. c. 24.* additque notanter: *nihilominus tamen & omnes isti PACEM inter se retinuerunt & nos inuicem retinemus.* Parem diuersitatem obseruat in die *paschatos*, in quo Asiæ minoris ecclesiæ ab aliis diuerso vtebantur more, quo tamen pax communis haud turbabatur. Ait enim IRENÆVS *cit. l.: ipsi tamen, cum hoc minime obseruarent, PACEM nihilominus colebant cum iis, qui ad se venissent ex ecclesiis, in quibus id obseruabatur.* Speciatim exemplo ANICETI & POLYCARPI, qui in die paschatos celebrando in diuersas ibant sententias, id illustrat, testaturque, quod nihilominus cum conuenissent, sibi inuicem communicassent, tandemque *in pace* a se inuicem discessissent. *In vna fide enim nihil officit sanctæ ecclesiæ consuetudo diuersa*, vt recte censuit GREGORIVS M. *epist. 41. ad Leandrum.* cum libertate plena in adiaphoris,

§. IV. Hæc vnio γ) hunc quoque effectum producebat, vt, quamdiu nondum eruperat lubido imperandi, neutra ecclesia alterius gesta & iudicia sub suam censuram & cognitionem reuocaret aut rescinderet, sed sancte apud se quoque coleret. Illustri specimine hoc demonstrarunt, sede vacante, presbyteri Romani, qui Marcionem, communionem ecclesiæ Romanæ flagitantem, recipere noluerunt, sed interrogati: *cur me recipere noluistis?* responderunt: *nobis iniussu venerandi patris tui* (episcopi, a quo eiectus erat) *istud facere non licet. Vna siquidem fides & animorum vna consensio; neque contra spectatissimum collegam patrem tuum moliri quidpiam possumus*, teste EPIPHANIO *hæresi 42.* Si ab alio episcopo eiectum recepisset ex affectato quodam imperio superiori ecclesia Romana, vnitatem inter ceteras ecclesias soluisset. Audacissime tamen affirmat CHRISTIANVS LVPVS *de antiqua Gallicanæ eccles. ad Apost. sedem appellat. c. XVIII. (tom. VIII. oper. p. 72. seq.)* Marcionem a patris sententia appellasse Romam, vt sententia patris retractaretur, quo nihil absurdius, nihil alienius a mente prædictorum verborum effingi potuit, vt recte obseruat DVPINIVS *de disciplina eccles. diss. 2. p. 144.* Excommunicatus itaque ab vna ecclesia, ex hoc vnionis principio excommunicatus erat ab omnibus, quod iuris antiqui axioma optime illustrat BINGHAM *cit. l. tit. XVI. c. 2. §. 10. p. 88.* Quo circa δ) vt sciretur, vtrum clerici aliunde venientes adhuc essent in *communione ecclesiæ*, non aliter recipiebantur, nisi instructi literis neutra ecclesia in gesta alterius inquirebat, clerici peregrini sine formatis literis non recipiebantur,

com-

commendatitiis & *formatis*, teste OPTATO MILEVITANO *lib. II. p. 48. edit. Parif.* aiente: *totus orbis commercio formatarum in vna communionis focietate concordat.* Inter femet inuicem literis communicabant, & his ipfis vnionem conferuabant, quæ dicebantur *literæ communicatoriæ* & *pacificæ*, adeo, vt fi commercium hoc abrumperetur, hoc argumentum negatæ communionis effet, vt plenius declarat PHILIPPVS PRIORIVS *de literis canonicis.* EVSEB. *lib. V. hift. eccl. c. 4.* Porro *ε*) quauis data occafione fibimet inuicem fuppetias ferebant, in communi naufragio communem pro ecclefiis afflictis curam gerebant, inter fe de bono ecclefiarum deliberationes inftituebant, quæque apud fe effent conclufa in conuentibus prouincialibus, aliis communicabant, & quæ funt alia communionis ecclefiafticæ argumenta. vid. EVSEB. *lib. V. hift. eccl. c. 3.* Deerant adhuc de *principatu* contentiones: æqualitas ecclefiarum fancte colebatur: occafiones multæ fcindendi vnitatem ecclefiarum ignotæ, poftea demum enatæ.

Inde quoque literæ communicatoriæ.

Sibi inuicem fuppetias ferebant.

§. V. Vnde patet, quanta fub cautione accipiendum fit fundamentum alterum *vnionis*, quod in *obedientia* BINGHAMVS quærit, quæ vel intelligi poteft de *fubordinatione* varia *ecclefiarum*, quam intendit ecclefia Romana, fed antiqua ignorauit: vel de fingulorum fidelium obedientia paftoribus fuis & epifcopis feu præpofitis præftanda, & promta voluntate fe ad inftituta & mores ecclefiæ accommodandi, quæ merito fundamentum *vnitatis* audit. Quilibet fidelium membrum ecclefiæ, & ex *lege focietatis* obftrictus eft, vt morem gerat decretis ecclefiæ: aliena officia non inuadat aut turbet: fefe maioribus fuffragiis fubiiciat: pacem cum reliquis fidelibus colat, cetera. Ipfe Apoftolus *1 Cor. XII, 14.* egregie hoc illuftrat ex nexu & compage corporis humani, cuius multa funt membra, inter quæ officia diuerfimode funt a natura diuifa, haud confundenda, haud turbanda, quod alioquin interitus toti corpori immineat. Sunt fingula membra fua forte contenta, quia, vt *verf. 18.* PAVLVS ait, *Deus vnumquodque membrum in corpore fic collocauit, vt voluit.* Addit *verf. 24. Deus ita corpus temperauit, egentiffimo cuique maximum tribuens honorem, ne effet in corpore diffidium, fed eadem membra alia aliorum curam gererent, ac fiue doleret vnum membrum, vna condolefcerent cuncta membra: fiue in honore effet vnum membrum, omnia membra congratularentur.* Pariter in ecclefiis munia fingulis affignata, quæ ab aliis non inuadenda, non turbanda, alioquin corporis ecclefiaftici vnio, quæ *vitam* eius conftituit, labefactatur.

Fundamentum alterum vnionis in obedientia quæfitum.

§. VI.

§. VI. Denique ex hac communione tum ecclesiarum inter se, tum cum singulis ecclesiis fluebat inprimis *communio sacrorum* h. e. *precum* & *sacramentorum*. Exclusi a communione ab *eucharistiae* communione inprimis arcebantur, quae hac de causa *synaxis* dicta, quod indubitatum *communionis ecclesiasticae* argumentum esset. Baptizati mox ad illam admissi, quod per baptismum eiusdem communionis participes facti. Die solis conuentus communes & ordinarios inter se agebant, in quibus adeo singuli eucharistiae participes fiebant, vt ad absentes, aegrotantes, & carceribus inclusos per diaconos etiam mitteretur, quo monstrarent, eos in *communione ecclesiastica* esse, teste IVSTINO martyre *in apol. II.* Vnde etiam *communes preces* inter se fundebant, & qui a *communione precum omnisque conuentus* relegatus vel constitutus erat, communione ecclesiastica carebat, vt egregie testatur TERTVLLIANVS *in apol. c. XXXIX. p. 31.* aiens, delinquentes *a communicatione orationis & conuentus & omnis sancti commercii* relegatos fuisse.

inde quoque communio sacrorum fluxit.

§. VII. Communio haec amittebatur 1) *excommunicatione*, qua ob delictum commissum quis omni iure fraternitatis consensu communi ecclesiae priuabatur, non aliter restituendus, nisi poenitentia peracta: 2) *priuata abstentione*, quando ob motas discordias alter alteri non communicabat, vtut nulla excommunicatio *iudicio ecclesiae* esset facta. vid. CYPRIANVS *epist. 41. seq.* Ob caedem PRISCILLIANI, quod MARTINVS *episcopus* eam improbauerat, abstinuerat a communione eorum episcoporum, qui illius autores fuerant, vt *tit. praeced. §. 154. p. 986.* dictum: 3) *oborto schismate*, quo vnio ecclesiarum inter se ita dissoluebatur, vt in separatos coetus abirent, nec inter se amplius communicarent, intestino quasi bello implicitae, quod huius loci est. SCHISMA itaque nihil aliud est, quam *dissolutio vnionis, qua antea ecclesiae inter se cohaerebant, ex intestinis discordiis contingens, quamuis adhuc in eadem fidei formula conspirent.* Ita olim, quo nondum imperium vniuersale pontificis exstructum, *schisma* definitum, & ab *haeresi* distinctum fuit. Diserte AVGVSTINVS *libro vn. quaest. XVII. in Matth. qu. XI. §. 2. (tom. III. P. 2. oper. p. 279. edit. Paris.) solet autem quaeri, schismatici quid ab haereticis distent, & hoc inueniri, quod schismaticos non fides diuersa faciat, sed communionis disrupta societas.* His opponebantur *catholici*, qui in vnione maioris partis ecclesiarum permanebant, inter se communicantes, ita, vt, qui hac in communione principatum tenebant, se respectu aliorum, qui ab ea secesserant, *catholicos*, hos vero *schismaticos* dicerent; vtut pari iure secedentes inter se & respectu aduer-

amissio communionis per excommunicationem, abstentionem, schisma.

Schismatis definitio ex mente primitiuae ecclesiae, ab haeresi distincti, qui catholici? qui schismatici?

fariorum vterenrur. In *hæreticis* idem obseruatum, pro talibus habitis a dissentientium parte præualente, quamuis se rectam fidem profiteri assererent. In eo quoque differebant ab *excommunicatis* ob crimina.

qui excommunicati?

Tales enim, ait AVGVSTINVS *cit. l. §. 3. etiamsi prodantur & accusentur, pro disciplina ecclesiæ salutisque suæ causa correpti vel a communione suspensi, nullo modo sibi recedendum esse a communione catholica existimant, quocunque permissi fuerint satisfactionis quærentes locum.* Neque enim ita communione priuabantur, vt nunquam ad eam reuertendi spem haberent, sed vt peracta pœnitentia in integrum restituerentur. Denuo IDEM *lib. II. contra Gaudentium §. 10. in f. (tom. IX. oper. p. 672. edit. Paris. Benedict.)* hoc discrimen inter *schisma* & *hæresin* inculcat, aiens: *schismaticus* est *sacrilega discessione*, & *hæreticus sacrilego dogmate*, & ita schismatici discedebant a præualente vnione ecclesiarum inter se. Nihilominus tamen, vt antea monitum, se itidem solos *veros christianos* & *catholicos* iactitabant, quod IDEM prodit *lib. IV. contra Crescon. §. 71. (cit. l. p. 520.)* &, *non est*, ait, *alius impiæ superbiæ tumor apud omnes, qui se a Christi vnitate discindunt, quam se solos christianos iactare & damnare ceteros, non solum, quibus eorum lis nota est, verum etiam, quibus eorum nec nomen auditum est.* Qui ergo ab ecclesia præualente dissentiebant & dogmatibus & vnione, tum *schismatici* tum *hæretici* dicebantur. Hoc iudicium de Donatistis ferebat AVGVSTINVS *lib. II. contra Crescon. c. 7. §. 9. cit. l. p. 413.* inquiens: *si schisma faciunt, quibus cum eis, a quibus se diuidunt, vna religio est, eadem sacramenta, nihil in christiana obseruatione diuersum: hinc est vestra rebaptizatio damnabilior, quia in vna religione eisdem sacramentis, nihilo in christiana obseruatione diuerso, alius & diuersus esse non potest baptismus. Sed quoniam nec nullum est, nec aliquid paruum, quod diuersum sequimini, cum ab vnitatis vinculo separati etiam de repetitione baptismi dissentitis a nobis: fit, vt secundum istam ipsam definitionem tuam, qua dixisti*, hæresis est autem diuersa sequentium secta, *& hæretici sitis, & victi appareatis.* Denique idem discrimen quoque inculcat ALGERVS scholasticus *de misericord. & iustit. P. III. c. 2.* apud MARTENIVM & DVRANDVM *tom. V. thes. anecd. p. 1099.* affertque verba HIERONYMI: *inter hæresin & schisma hoc esse arbitramur, quod hæresis peruersum dogma habeat, schisma per decisionem* (forsan diuisionem) *ab ecclesia separet. Ceterum nullum schisma non sibi confingit aliquam hæresin, vt recte ab ecclesia recessisse videatur.* Quia enim schisma intestina odia parit, hæc ipsa facile operantur *hæretificium*, vt minori parti hæresis imputetur. Hac ratione CONRADVS *de* GEI-

schismatici facile censentur hæretici.

LEN-

LENHAVSEN, Wormatiensis præpositus, *de congregando concilio tempore schismatis c. 1.*, relatus a MARTENIO & DVRANDO *tom. II. thes. anecd. p. 1206. in f.* ait: *nunquam vel raro schisma est sine hæresi, eo quod scindens ecclesiæ vnitatem hæresin sibi fingit, vt necesse ab ecclesia videatur recessisse.* Imo iuxta hypothesin curiæ Romanæ hodie *schisma* concipi nequit sine *hæresi*, prout infra declarandum erit.

§. VIII. Ceterum *schisma tale* duplex est, vel *internum* vel *externum*. Internum in *solutione vnionis in ecclesia particulari contingente* consistit: externum in dissoluta vnione ecclesiarum plurium inter se, antea eodem nexu conglutinatarum. Interni iam facit mentionem PAVLVS *1 Cor. I, 10. sq.* ostenditque, fuisse varias factiones & dissidia in *ecclesia Corinthiaca*, quorum etiam memoriam repetit *1 Cor. XIV. declaratum est enim mihi de vobis, mei fratres, a Chloes domesticis, inter vos esse lites, quod vestrum alius dicat: ego sum Pauli: alius ego Apollo, ego Cephæ, ego Christi.* Factiosorum hæ erant voces, qui vnitatem ecclesiæ Corinthiacæ admodum turbabant, id quod male habebat PAVLVM inquientem: *etenim cum inter vos sit æmulatio, & lis, & dissidia, nonne carnales estis, humanoque more vos geritis?* Grauior erat seditio, quæ tempore CLEMENTIS erumpebat, quamque sedare studebat ecclesia Romana epistola per CLEMENTEM ad Corinthios scripta apud COTELERIVM *tom. I. script. SS. patr. qui tempor. Apost. floruerunt pag. 143. seqq.* Hunc in finem labem huius *schismatis interni* turpissimam ante omnia ob oculos ponit Corinthiis CLEMENS scribendo: *hinc æmulatio & discordia, & seditio, persecutio, ac tumultus, bellum & captiuitas. Sic insurrexerunt inhonorati contra honoratos, inglorii contra gloriosos, insipientes contra sapientes, iuuenes aduersus seniores &c.* (quod contra presbyteros esset seditio facta.) Dehortando itaque ab vlteriori seditione ita *c. XIV.* pergit: *iustum ergo & pium est, viri fratres, Deo potius nos obedientes esse, quam sequi eos, qui in superbia & SEDITIONE duces fuerunt abominandæ æmulationis. Detrimentum enim non leue, imo vero grande periculum sustinebimus, si præcipitantes nos tradiderimus voluntatibus hominum, qui ad contentionem & SEDITIONES collineant, vt nos ab eo, quod recte habet, abalienent.* Ceterum motam fuisse seditionem contra quosdam presbyteros & ecclesiam in factiones scissam, *cap. XLVII.* euidenter docet: *Turpia sunt, dilecti, ac valde turpia & christiana conuersatione indigna, audiri firmissimam & antiquam Corinthiorum ecclesiam propter vnum aut alterum hominem contra presbyteros se-*

Schisma internum, in particulari ecclesia tempore Pauli,

tempore Clementis in ecclesia Corinthiaca,

per seditionem contra presbyteros motam,

seditionem mouere. Atque is rumor non tantum ad nos peruenit, sed ad eos quoque, qui a nobis alieni sunt animo & sententia, adeo vt propter vestram insipientiam etiam blasphemiae & conuicia nomini inferantur, vobis autem periculum creetur. In hoc schismate reuera labefactatum erat alterum fundamentum vnionis, quod in *obedientia*, quae debebatur praepositis, supra constitui, ad quod reducendum *c. LVII.* ita concludit: *vos ergo, qui seditionis fundamenta iecistis, subditi estote presbyteris, & in poenitentia corripimini. &c.* Non dubium est, in aliis quoque ecclesiis saepe ex *aemulatione* diuisiones & turbas enatas fuisse, quia primitiuae ecclesiae collegia erant mere *aequalia*, sibimet relicta, a republica derelicta, imo prorsus reprobata, vt propriis se viribus sustinere cogerentur.

& denegatam obedientiam.

ad talia schismata praecauenda constituti sunt episcopi,

§. IX. Haec *interna* primitiuae ecclesiae *schismata*, quae *commune* quoddam *malum*, ex *aequalitate* & *libertate* profectum, erant, communi & vniuersali remedio tolli & exstingui debuerunt. Constituendum erat inter presbyteros caput quoddam, quod *autoritatem primae sedis* tueretur, ac presbyteros in officio, cunctos vero in debita obseruantia erga praepositos contineret, quod EPISCOPVM dixere. Testis est HIERONYMVS relatus in *c. 5. D. 95.* aiens: *Postquam vnusquisque eos, quos baptizauerat, suos putabat esse, non Christi,* (vnde *factiones* ortae in ecclesiis) *IN TOTO ORBE DECRETVM est, vt vnus de presbyteris electus superponeretur ceteris, ad quem omnis ecclesiae cura pertineret, & SCHISMATVM SEMINA tollerentur.* IDEM *in epist. 85. ad Euagrium* eadem regustat: *quod autem postea vnus electus est, qui ceteris praeponeretur, in SCHISMATIS REMEDIVM factum est, ne vnusquisque ad se trahens Christi ecclesiam rumperet.* (vnionem scilicet & pacem internam). *Decretum* hoc *vniuersale canonem* vocat *antiquissimum*, si non *Apostolicum*, CHRISTIANVS LVPVS *ad can. VIII. concil. Nic. in f. (P. I. oper. p. 251.)* adeoque per consequentiam admittit, canonem hunc de *constituendis episcopis* vix *Apostolicum*, nedum *iuris diuini* dici potuisse. Quod vero sedem exceperit Romanam, ibique PETRVM mox *iure* quasi *diuino* episcopum creatum fuisse, asseruerit, non adeo mirandum, quod maiestatem curiae, cui addictus erat, comiter per quaeuis argumenta conseruare debuerit. In probanda enim hac exceptione vt plurimum aqua haeret, nisi *qualescunque traditiones* noua methodo inter media probandi referre velis.

per decretum vniuersale,

§. X.

§. X. Erant vero ab hoc tempore in ſingulis eccleſiis particularibus epiſcopi cum reliquo clero, vt nec *rurales eccleſiæ* his carerent, quod *æqualis* neceſſitas in ſingulis adeſſet eccleſiis. Inde vero noua *ſchismatis interni* cauſa, ſi quidam ex clero ab epiſcopo in *particulari eccleſia* deſciſcerent, ſeparatumque gregem colligerent. Hoc ipſum attentaſſe imo perpetraſſe NOVATVM, conqueritur CYPRIANVS in *epiſt. 52. edit. Brem.* circa *ann. 251. Idem eſt Nouatus, qui quosdam iſtic ex fratribus ab epiſcopo ſegregauit, qui in iſta* (Deciana) *perſecutione ad euertendas fratrum mentes alia quædam perſecutio noſtris fratribus fuit. Ipſe eſt, qui Feliciſſimum ſatellitem ſuum diaconum, nec permittente me, nec ſciente, ſua factione & ambitione conſtituit: & cum ſua tempeſtate Romam quoque ad euertendam eccleſiam nauigans ſimilia illic & paria molitus eſt, a clero* PORTIONEM PLEBIS *auellens, fraternitatis bene ſibi cohærentis & ſe inuicem diligentis concordiam ſcindens.* Romæ hunc NOVATVM, turbis dandis aptum natum, noui ſchismatis interni autorem & tubam fuiſſe, aſſerit CYPRIANVS, quoniam, Africa relicta, quod ſe iudicio eccleſiæ Africanæ mox iudicatum iri ſciret, teſte CYPRIANO *epiſt. 52.* Romam aduenerat, ſede vacante, NOVATIANI partibus admodum fauens, quem ſolio epiſcopali admotum iri ſperabat. Huius enim patroni præſidio ſe in Africa rem integram ſeruaturum vel priſtinum ſtatum recuperaturum, perſuaſiſſimum habebat. Omnia ergo ſua conſilia huc direxit, vt NOVATIANVS eligeretur epiſcopus, quæ tamen in fumum abierunt, electo CORNELIO a clero & populo. Calliditate Nouati & propria improbitate inflammatus NOVATIANVS CORNELIO ſeſe oppoſuit, variaque crimina, quæ eum ab epiſcopatu excluderent, eidem per calumniam obiecit; ſed, probatione deſtitutus, fruſtra laborauit. Nihilominus CORNELIVM agnoſcere noluit, & ſic *obedientiam* ei denegauit, ex quo nouum *ſchisma internum* Romæ ortum, ab inquieto Nouato admodum promotum, vt plenius retulit AVTOR *de la vie de S. Cyprien lib. III. §. 7. p. 207. ſqq.* Quibus fraudibus & impoſturis NOVATIANVS a tribus epiſcopis aliunde accerſitis ordinatus fuerit, tradit EVSEBIVS *lib. VI. hiſt. eccl. c. 43.* Nouatum tamen cum illo confundens. Ita Romæ duæ erant eccleſiæ, altera *legitima*, CORNELIO legitime electo adhærens: altera *ſchismatica*, NOVATIANO intruſo epiſcopo ſeſe iungens. Quo vero copias factionis ſuæ augeret, & a reliquis coepiſcopis agnoſceretur, miſit quosdam Carthaginem, vt eccleſiam cum epiſcopo circumuenirent falſis relationibus. Interim incaſſum laborarunt, & omnia ibidem turbare anniſi ſunt. Audiamus CYPRIANVM *epiſt. 44. Qui cum in ſtatione inuidioſis quoque conuitiis & clamoribus tur-*

nouum ſchiſma internum, ſi quis ab epiſcopo deficit, exemplo Nouati,

Nouatiani.

turbulentis proruerent, & flagitarent, vt crimina, quae se offerre & probare dicebant, publice a nobis & a plebe cognoscerentur, grauitati nostrae negauimus conuenire, vt collegae nostri iam dilecti & ordinati, & laudabili multorum sententia comprobati, ventilandum vltra honorem maledica aemulantium voce pateremur. Hoc *vnio* postulabat, ne alibi gesta in cognitionem traherentur, quam tamen factiosi vel ideo sollicitabant, vt Africanae ecclesiae Nouatiano communicarent, communionem vero CORNELIO denegarent. Si vice versa tale quid Romae a Carthaginensium factione quaesitum fuisset, CHRISTIANO LVPO *de Africanae ecclesiae Romanis appellationbus* scribenti (vid. *tom. VIII. oper. p. 145.*) hoc ipsum nouum exemplum *Romanae appellationis* suppeditasset, quam tamen in hoc exemplo non agnoscit, quod alioquin NOVATIANVS ecclesiam Carthaginensem appellasset. Sed ecce! NOVATIANI nuncii, repulsam ferentes in ecclesia Carthaginensi, *internum schisma* incendere annisi sunt. *Ac ne*, scribit CYPRIANVS *cit. l. eorum furens audacia vnquam desisteret, hic quoque in schismatis partes Christi membra distrahere, & catholicae ecclesiae corpus scindere ac laniare nituntur, vt ostiatim per multorum domos vel oppidatim per quasdam ciuitates discurrentes obstinationis suae & erroris sibi quaerere comites.*

Felicissimi, §. XI. Nouum & grauius schisma Carthagine excitauit FELICISSIMVS, inuito CYPRIANO & absente a NOVATO ordinatus diaconus, contra CYPRIANVM seditionem improbam excitans, vt ipsemet *epist. 41.* refert, additque, eum *a pastore oues, & filios a parente separare & Christi membra dissipare tentasse. Instinctu suo*, pergit, *quietem fratrum turbans proripuit se cum plurimis, ducem se factionis & seditionis principem temerario furore contestans.* Schismate interno hoc modo facto, vnum ex quinque presbyteris, quos in partes suas traxerat, FORTVNATVM scilicet, in episcopum eligi curauit, tentauitque, sed frustra, vt communionem Cornelii aliorumque episcoporum sub- & obreptitie impetraret. Ita quoque Carthagine duae ecclesiae erant, altera *legitima*, CYPRIANO episcopo suo vnita: altera *schismatica*, FORTVNATO per factionem adhaerens, vnde grauissima vulnera ecclesiis fuerunt inflicta. Hoc expeditum est, non aliunde natales talia schismata traxisse, quam ex denegata *legitima obedientia*, episcopo vel ideo debita, quod hic iure ecclesiastico supremus inspector ecclesiae pro ratione illorum temporum esset constitutus. Id rursus euincit & calculo suo confirmat CYPRIANVS *epist. 59. edit. Brem. p. 128. Cum haec tanta ac talia & multa alia exempla praecedant, quibus sacerdotalis potestas & autoritas de diuina dignatione fir-*

ex abiecta obbedientia,

firmatur, quales putas eos esse, qui sacerdotum hostes & contra ecclesiam catholicam rebelles nec praemonentis domini comminatione nec futuri iudicii vltione terrentur? Neque enim aliunde haereses obortae sunt, aut NATA sunt SCHISMATA, quam inde, quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec vnus in ecclesia ad tempus sacerdos & ad tempus iudex vice Christi cogitatur. Ex abiecta & conculcata hoc modo obedientia, episcopis debita, non poterant non schismata & bella intestina oriri, quod haec *episcopalis obedientia* in schismatis remedium *canone vniuersali* esset stabilita.

Schismata externa.

olim deerat subordinationis vinculum inter ecclesias,

§. XII. Pergo ad *schismata externa*, inter *ecclesias aequales*, quarum neutra alteri subiecta erat, nata, quae tamen inter se sanctissimo vnionis, in fide roboratae, vinculo conglutinatae erant. *Subiectionem* & *subordinationem* ecclesiarum inter se circa primitiuae ecclesiae tempora non agnosco, quam adhuc admittere suo aeuo noluit CYPRIANVS, pro *aequalitate episcoporum* admodum pugnans. Eo facilius autem schismata inter eas oriri potuerunt, quod adhuc deficeret *imperium* aliquod *superius*, quo episcopi inter se in officio continerentur. Haec *schismata* iam seculo II. ab *haereticis* excitata enarrat IRENAEVS, & *lib. IV. adv. haeres. c. 62.* ita depingit: *Iudicabit autem* (Deus) *& eos, qui schismata operantur, qui sunt immanes, non habentes Dei dilectionem, suam vtilitatem potius considerantes, quam vnitatem ecclesiae, & propter modicas & quaslibet causas magnum & gloriosum corpus Christi conscindunt & diuidunt, & quantum in ipsis est, interficiunt, pacem loquentes & bellum operantes, vere liquantes culicem & camelum transglutientes.* Fundamentum huius schismatis non petitur ab *obedientia abiecta*, sed *dilectionis christianae contemtu & repudiatione*, qua omnes ecclesiae inter se hoc aeuo conglutinatae erant. Quia vero schismatici eo tempore varias haereses disseminabant, addit: *iudicabit autem & omnes eos, qui sunt extra veritatem i. e. qui sunt extra ecclesiam*, seu eius vnionem, in qua *veritas diuina* conseruata erat. Rursus non prouocat in hac schismatis ratione ad *denegationem obedientiae*, in qua CYPRIANVS schismatis *internae* fundamentum recte collocauerat; sed quod *vnionem* soluissent, & communioni cum ceteris ecclesiis a se dissentientibus repudium misissent. Id vnicum tantummodo vrget, non discedendum esse in eiusmodi litibus, super *veritate diuina* obortis, ab ecclesiis apostolicis, seu ab apostolis vel fundatis, vel doctrina illustratis, quod hae veritatum diuinarum fideles custodes & propagatores fuerint, adeoque ab earum nexu non sit discedendum. Ita rationes subduxit *lib. IV. adu. haeres.*

Inde schismata, ab Irenaeo descripta,

ex contemtu dilectionis christianae petita,

& nexu cum ecclesiis apostolicis,

c. 43.

c. 43. inf. Quapropter eis, qui in ecclesia sunt, presbyteris obaudire oportet, his, qui successionem habent ab Apostolis, sicut ostendimus, qui cum episcopatus successione charisma veritatis certum secundum placitum patris acceperunt. Reliquos vero, qui absistunt a principali successione & quocunque loco colliguntur, suspectos habere vel quasi hæreticos & malæ sententiæ vel quasi scindentes & elatos & sibi placentes, aut rursus vt hypocritas, quæstus gratia & vanæ gloriæ hoc operantes. Inter has ecclesias, ab Apostolis fundatas, principatum tribuit Romanæ, non *imperii* sed *veritatis*, eiusque autoritatem *hæreticis* & *schismaticis* opponit. *lib. III. adu. hæres. c. 3. Ad hanc enim ecclesiam*, aiens, *propter potentiorem principalitatem necesse est, omnem conuenire ecclesiam* (ratione *doctrinæ*, non subiectionis) *h.e. eos, qui sunt vndique fideles, in qua semper ab his, qui sunt vndique, conseruata est ea, quæ est ab Apostolis tradita.* Si Romana ecclesia imperium iam affectasset in omnes orbis christiani ecclesias, meliori iure potuisset IRENÆVS schismaticos in ruborem coniicere ex excusso huius ecclesiæ Apostolicæ imperio. Sed altum vbique silentium de tali *principatu vniuersali*, per spiramenta temporum demum introducto.

inprimis Romana, quamuis citra respectum imperii.

§. XIII. Enimuero spiritus *dominatus vniuersalis* in episcopis Romanis iam circa finem seculi II. serpere cœpit, quo paulo imperiosius aliis episcopis legem præscribere ausi sunt, vnde non poterat non grauem iacturam *discordia* & *vnio* ecclesiastica pati. Controuersia de *die paschatos* iam diuturno tempore durauerat inter Asiæ minoris ecclesias; & reliquas, illæsa tamen ecclesiastica vnione. Circa finem seculi II. VICTOR episcopus Romanus eidem finem imponere, & Asiæ minoris episcopos adstringere voluit, vt eodem cum ceteris ecclesiis die, non vero cum iudæis pascha celebrarent. His vero in *antiqua obseruantia* subsistentibus, &, se *verum* ac *genuinum agere diem*, asserentibus, VICTOR communionem ecclesiæ cum iis tollere, temerario conatus est consilio. *His ita gestis*, ait EVSEBIVS *lib. V. H. E. c. 24. Victor quidem Romanæ vrbis episcopus illico omnes Asiæ vicinarumque prouinciarum ecclesias, tanquam contraria rectæ fidei sentientes, a communione abscindere conatur; datisque literis vniuersos, qui illic erant fratres, proscribit, & ab vnitate ecclesiæ prorsus alienos esse pronunciat.* De *excommunicatione* stricte dicta hic non agi, vel inde perspicuum est, quod eo tempore hæc ipsa duntaxat in membra eiusdem ecclesiæ particularis consensu plebis exercita fuerit. Id vnice remedii episcopis ecclesiisque inter se vnitis, stante *æqualitate*, supererat, vt vnionem soluere, ei nuncium mittere, vel, vt loquuntur, *communionem* denegare po-

ex affectato imperio Victoris schisma seculo II. imminuit, occasione controuersiæ de die paschatos,

potuerint. Atque id ipsum *Victorem* intendisse, verba adducta monstrant, adeo vt si euentus consilio temerario respondisset, schisma insigne & latissime patens excitatum fuisset, solius VICTORIS audaciae adscribendum. Verum intercessit IRENAEVS, Lugdunensium episcopus: intercesserunt etiam alii episcopi, ne haec vnionis pacisque ecclesiasticae disruptio inconsulte suscepta fieret, grauiter adhortantes VICTOREM, *vt ea potius sentire vellet, quae PACI & VNITATI caritatique erga proximum congruebant*, cui nefandum hoc schisma, quod meditabatur VICTOR, repugnabat. *Literis acerbius eum perstrinxisse* ceteros episcopos, narrat EVSEBIVS *cit. l.* non alia de causa, quam quod incendium tam atrox in ecclesiis excitare voluerit, inter quas pax seruanda. Inprimis VICTOREM IRENAEVS monuit, *ne integras Dei ecclesias, morem sibi a maioribus traditum custodientes, a communione abscinderet*. Addit, de forma ieiunii quoque vetustam fuisse discrepantiam inter plerasque ecclesias, *quae tamen*, scribit, *nihilominus pacem inter se retinuerunt & nos inuicem retinemus.* Ita prudenti hoc consilio schisma, quod ex *denegatione communionis* imminebat, IRENAEVS nomine ipso & re pacificus auertere studuit.

quod Irenaeus aliique declinarunt,

§. XIV. Seculo III. nouum schisma inter ecclesiam Romanam eique adhaerentes & Africanas imminebat, rursus ex ambitioso STEPHANI, episcopi Romani, consilio. Contentio quaedam emerserat de baptismi haereticorum validitate, quam CYPRIANVS cum ceteris Afris negabat, STEPHANVS asserebat cum plurimis sibi adhaerentibus episcopis. *Imperii* iam *affectati* aestus eum agitabat, vt sententiam suam Afris, sub comminatione rumpendae *communionis ecclesiasticae*, & quasi *pro imperio*, obtrudere conaretur, quod FIRMILIANVS, Caesareae Cappadociae episcopus, aegre atque moleste tulit, & *epist. 75.* apud CYPRIANVM *p. 225.* hac censura temeritatem eius notauit: *atque ego in hac parte iuste indignor ad hanc tam apertam & manifestam Stephani stultitiam, quod qui sic de episcopatus sui loco gloriatur, & se successionem Petri tenere contendit, super quem fundamenta ecclesiae collocata sunt, multas alias petras inducat, & ecclesiarum multarum noua aedificia constituat, dum esse illic baptisma SVA AVTORITATE defendit.* Hanc episcopi Romani in ecclesias Africanas *autoritatem*, quam exagitat FIRMILIANVS, olim agnouisse CYPRIANVM, frustra contendit CHRISTIANVS LVPVS *tom. VIII. oper. p. 217. de Afric. eccles. appellat. Romam. c. 17.* ex eo argumento, quod quidam ab Afris eiecti, vel ab eorum vnione resilientes, communionem ecclesiae Romanae ambierint; cum etiam aeque hi, qui desciuerant ab vnione

Seculo III. ex affectato imperio Stephani in Carthaginenses,

one ecclesiæ Romanæ, exemplo NOVATIANI & sodalium, communionem ecclesiæ Africanæ aliarumque sollicitauerint, nec tamen ea de causa *autoritatem aut iurisdictionem* ecclesiæ Africanæ in Romanam agnouerint. Hæc erat vulgata schismaticorum cautela, vt earum ecclesiarum, quæ in honore apud omnes & existimatione singulari erant, tentarent communionem, eamque sibi conciliare studerent, quo factioni suæ robur adderent. Eo ipso itaque nullam autoritatem in se aliasque ecclesias agnoscebant schismatici, quod sollicitarent communionem ecclesiæ Africanæ vel alterius. Eo indignius vero factum STEPHANI existimandum, quod *sua autoritate* ex hac sententiarum diuersitate vnionem inter ecclesias Africanas & sibi vnitas soluere conaretur. Ne quidem Romæ ea, quæ erant ab origine tradita, sancte custodiri, ait FIRMILIANVS, &, *secundum quod*, pergit *p. 220. in ceteris quoque plurimis prouinciis multa pro locorum & nominum diuersitate variantur; nec tamen propter hoc ab ecclesiæ catholicæ PACE atque VNITATE aliquando discessum est. Quod nunc Stephanus ausus est facere, rumpens aduersum vos PACEM, quam semper antecessores eius vobiscum amore & honore mutuo custodierunt.* Discidii huius atrocitatem *p. 228.* his verbis, quibus STEPHANVM alloquitur, exaggerat: *lites enim & dissensiones quantas parasti per ecclesias totius mundi? peccatum vero quam magnum tibi exaggerasti, quando te a tot gregibus scidisti? excidisti enim te ipsum: noli te fallere. Siquidem ille est vere schismaticus, qui se a communione ecclesiasticæ vnitatis apostatam fecerit. Dum enim putas, omnes a te abstineri posse, solum te ab omnibus abstinuisti.* Adiungit hic locum Pauli *Ephes. IV, 1. sq.* & subdit: *Hæc Apostoli mandata & monita salutaria quam diligenter Stephanus impleuit, humilitatem sensus & lenitatem primo in loco seruans? Quid enim humilius aut lenius, quam cum tot episcopis per totum mundum dissensisse; pacem cum singulis vario discordiæ genere rumpentem, modo cum orientalibus (quod nec vos latere confidimus) modo vobiscum, qui in meridie estis? A quibus legatos episcopos patienter satis & leniter suscepit, vt eos nec ad sermonem saltim colloquii communis admitteret: adhuc insuper dilectionis & caritatis memor præciperet fraternitati vniuersæ, ne quis eos in domum suam reciperet: vt venientibus non solum pax & communio, sed & tectum & hospitium negaretur. Hoc est, seruasse vnitatem spiritus in coniunctione pacis, abscindere se a caritatis vnitate & alienum se per omnia fratribus facere, & contra sacramentum & fidem, contumacis furore discordiæ rebellare.* Salse admodum perstringit Cæsareæ Cappadociæ episcopus turbulentum STEPHANI ingenium, docetque, 1) iam antea

quod schisma reprobarunt, inprimis Firmilianus.

antea idem attentasse episcopos Romanos intuitu orientalium, quod VICTORIS factum monstrat, docetque, Romanum episcopum ab iis abstinuisse: 2) episcopos in hac communionis denegatione singulare affectasse imperium: 3) illos *schismaticos* eo ipso fuisse, tanquam primi huius discidii & diuortii autores: 4) inhumano more in hoc schismate, sua audacia coacto, processisse, vt etiam *tectum* & *hospitium* Africanis nunciis negandum esse, constituerint. Vel hæc duo exempla illustria docent firmantque, episcopos Romanos schismatum primarios iam olim in primitiua ecclesia fuisse autores, quod sequentium seculorum praxis quoque firmat.

§. XV. Neque enim tantum episcopi Romani varia excitarunt atque exercuerunt cum orientalibus, Afris, aliisque ecclesiis dissidia & diuortia: ipsa *sedes papalis* schismatum quasi arena fuit, prout MICHAEL GEDDES, cancellarius ecclesiæ Sarisburiensis, in *tractatibus miscellaneis*, anglicano idiomate conscriptis, post STILLINGFLEETHIVM probatum dedit, atque *diss. IV.* monuit, se eo consilio hanc tractationem adornasse, vt testatum faceret, ecclesiam Romanam non *pacis* & *vnionis* instrumentum aut centrum, sed instar *titionis* fuisse, quæ dissensiones atque bella ecclesiastica incendisset. Ipsa *schismata papalia*, quæ recenset, sunt sequentia: primum est inter *Cornelium* & *Nouatianum*, quod ad COELESTINI I. tempora & sic per ducentos annos durasse dicitur, de quo antea actum. Alterum inter *Felicem* & *Liberium:* tertium inter *Vrsicinum* & *Damasum:* quartum inter *Eulalium* & *Bonifacium I.:* quintum *Symmachum* inter & *Laurentium:* sextum inter *Bonifacium* & *Dioscorium:* septimum inter *Siluerium* & *Vigilium:* octauum inter *Paulum* & *Theophylactum:* nonum inter *Eugenium* & *Zinzinum:* decimum inter *Benedictum* & *Anastasium:* vndecimum inter *Formosum* & *Sergium*. Hæc vero schismata non semper æquales effectus habuerunt, nec eodem modo affixere sedem Romanam. Duodecimum schisma magis eam afflixit, excitatum inter *Ioannem XI*, *Leonem* & *Benedictum*, nec non decimum tertium inter *Benedictum VI.* & *Bonifacium VII.* imo etiam decimum quartum inter *Gregorium V.* & *Ioannem*. Hisce succedunt decimum quintum inter *Benedictum IX.* *Syluestrum*, *Ioannem*, & *Gratianum:* decimum sextum inter *Benedictum* & *Nicolaum:* decimum septimum inter *Alexandrum* & *Honorium:* decimum octauum inter *Gregorium VII.* & *Guibertum:* decimum nonum inter *Innocentium* Monachum & *Anacletum:* vigesimum inter *Gelasium* & *Gregorium:* vigesimum primum *Victorem* inter

Varia schismata in ipsa ecclesia Romana.

exempla schismatum papalium.

inter & *Alexandrum:* vigesimum secundum inter *Ioannem XXII.* & *Nicolaum.* Verum omnia reliqua fere superauit vigesimum tertium, quod a papis Auenionensibus ortum traxit, & *occidentale schisma* vocari solet, quod totum vexauerit afflixeritque occidentem, vix per concilium Constantiense sedatum. Denique vltimum occupat locum schisma vigesimum quartum inter *Felicem V* & *Eugenium IV*, vt dicere fere possis, sedem Romanam fuisse pomum Eridos, & *centrum infinitarum dissensionum, non vnionis ecclesiasticæ.*

Schisma Romanam ecclesiam inter & orientem,

§. XVI. Neque etiam tantum hæc domestica & intestina bella *schismatica* gessit: cum aliis quoque ecclesiis schismata varia exercuit, quod in eas sacra ambitione imperium affectaret, vel cum illis de *principatu* eiusque limitibus contenderet. Schisma illud magnum inter *orientales* & *occidentales* ecclesias aliunde natales non habet, quam quod pontifex solus *patriarcha vniuersalis* dici & esse, solus omnes, & patriarcham etiam Constantinopolitanum, pedo subiicere voluit. Sicuti enim teste CHRYSOSTOMO *hom. II. in epist. ad Ephes. nihil æque ecclesiam diuidere potest, vt ambitio & amor imperii ecclesiastici & gerendi magistratus;* ita contentio de *primatu*, quem *post Romanum* in *concilio Constantinopolitano I. can. 5.* impetrauerat patriarcha Constantinopolitanus, æmulationem inter hunc & Romanum peperit, & immedicabile vulnus vnioni pristinæ, aliunde iam valde labefactatæ, inflixit, præsertim postquam PHOCAE decreto anno 605. BONIFACIO III. hoc datum, vt episcopus Romanus tantum *summus & vniuersalis omnium ecclesiarum episcopus* diceretur. Prima hæc causa, qua *schisma* hoc veluti conceptum, eius natiuitatem facile promouere potuit, postquam GREGORIVS LEONEM ISAVRVM ob denegatum imaginibus cultum excommunicasset, hic vero, vt iniuriam vindicaret, plurimas prouincias, ab ecclesia Romana auulsas, sedi Constantinopolitanæ subiecisset, diœceses *Ilyricanas* videlicet, *Calabriam*, *Siciliam* & reliquas prouincias vsque ad Thraciam. Hinc est, quod PETRVS de MARCA *lib. 1. de C. S. & imp. c. 1. §. 4.* schisma hoc non in aliam causam, proximam scilicet, coniiciendum esse crediderit, quam in hanc contentionem, *quæ ob diœceses malo more vsurpatas exarsit.* Hæc belli ecclesiastici causa vsque ad tempora HADRIANI I. qui pro restituendis diœcesibus admodum sollicitus fuit, perdurauit, effectum tamen omnes eiusdem comminationes de *abstentione* non habuerunt. Sub NICOLAO I. lites inter IGNATIVM & PHOTIVM de sede Constantinolitana motæ, qua occasione actum denuo de prouinciis his restituendis,

ex affectato imperio vniuersali,

& subtractis ecclesiæ Romanæ prouinciis.

A Photio denique totalis diuisio facta.

dis, sed frustra, adeo vt, licet IGNATIVS in *synodo octaua*, adiuuante pontifice Romano, deiecto PHOTIO, esset restitutus, legatis HADRIANI II. tamen *Bulgariæ*, Illyrici portionis, restitutionem non tantum denegauerit, sed etiam eam sibi addici curauerit. HADRIANVS II. in *epist. ad* BASILIVM CONSTANTINVM & LEONEM apud HARDVINVM *tom. V. concil. p. 939.* restitutionem grauiter vrget, inquiens: *Veruntamen saltem nunc reuerendissimum præsulem ab illius regionis dispositione salubribus monitis, quæsumus, coercete: alioquin nec ipse canonicam effugiet vltionem, nec ii, qui præsulatus vel alterius officii sibi nomen illic vsurpant, cum excommunicatione, qua iam tenentur adstricti, etiam proprii gradus iactura carebunt.* IGNATII obitus PHOTII restitutionem in sedem Constantinopolitanam rursus quidem procurauit, & IOANNES VIII. restitutioni consensit, si *Bulgariam restitueret*, quam conditionem PHOTIVS accepit, sed elusit callidis machinationibus, quæ res effecit, vt IOHANNES PHOTIVM anathemate feriret, & discidium illud magnum inter *orientem* & *occidentem* induceret. Palam itaque est, schismatis causam vnice petendam esse ex finibus turbatis regni ecclesiastici, quod Bulgariam, sub NICOLAO I. recenter ad fidem conuersam, curia Romana suam esse diceret; Constantinopolitanus vero eius possessionem, quam fauore MICHAELIS impetrauerat, dimittere nollet. Subiungit STEPHANVS BALVZIVS *in not.* ad PETRVM de MARCA *cit. l.* elegantem locum ex GVILIELMI DVRANDI *lib. II. de modo generalis concilii celebrandi c. 7. Prouerbium vulgare est: qui totum vult, totum perdit. Ecclesia Romana sibi vindicat vniuersa, c. Diaconi sunt. D. 93. Vnde timendum est, quod vniuersa perdat. Nam (sicut Salomon ait Prouerb. XXX.) qui multum emungit, sanguinem elicit. IV. Dist. denique. Sicut habetur exemplum de ecclesia Græcorum, quæ ex hoc ab ecclesiæ Romanæ obedientia dicitur recessisse.* Paucis hæc verba vniuersam schismatis causam aperiunt. Si GREGORIVS I. vniuersalem patriarchatum seu papatum non affectasset, nec BONIFACIVS III. eum impetrasset: si denique curia Romana in Bulgaria vindicanda mitiora secuta consilia, & more aliorum conniuentia quadam vsa fuisset, schisma hoc nunquam lacerasset atque afflixisset ecclesiam.

Ita ob fines iurisdictionis sacræ schisma ortum,

§. XVII. Contentiones de *imperio & sacerdotio*, quarum historiam tradit succincte B. THOMASIVS peculiari tractatu, non aliunde ortæ sunt, quam ex finibus potestatis pontificiæ vltra modum extensæ, cui imperatores sese iustissime opposuerunt. Inde vero bellum inter pontifices & cæsares varium & multiplex, quod occidentem in *schisma apertum*

noua schismatum causa ex innasis iuribus imperatoriis.

tum diuisit, & inprimis imperium nostrum adeo afflixit, vt imperatorum auctoritas admodum fracta & fere concultata fuerit. Id ipsum enim vnice pontifici curæ cordique fuit, vt imperatorum iura suprema minueret, sua vero augeret, & tandem quæuis ad se traheret, quod quibus artibus tandem effectum fuerit, enarrare nolo. Longa est iniuria & ita comparata, vt binis verbis exprimi nequeat, sed prolixiorem ambitum desideret.

Inde schismatis ratio in imperii papalis oppugnatione quæsita.

§. XVIII. Hac mutata rerum facie vero effectum est, vt noua definitio *schismatis* efformari debeat, ab illa, quam supra ex patribus tradidi, admodum diuersa. Postquam enim *vnionis ecclesiasticæ* fundamentum in *capite* eius, orbi christiano obtruso, collocari cœpit, vnice ratio & anima eius in *denegatione obedientiæ*, quam sibi vindicat pontifex, quæsita fuit, vt *schismatici*, hoc posito principio, dicantur, *qui iugo pontificis Romani sese subtrahunt, eiusque imperio supremo dicam scribunt*, Ait PIRHINGIVS *ad h. t. §. 1. n. 1. Schismaticus est, qui subesse renuit Romano pontifici, & membris ecclesiæ illi subiectis communicare recusat.* Qui enim imperio pontificis sese subducunt, non possunt non quoque sese subducere imperio episcoporum, qui ab eo dependent, & eius maiestatem venerantur, ac consequenter qui *hierarchiam Romanam* agnoscere nolunt, *schismatici* dicuntur. Ita Græci schismatici dicuntur, quod *hierarchiæ Romanæ* repudium miserint. Pariter protestantes dixere *schismaticos*, quod huic *imperio sacro* sese subtraxisse dicantur. Omnis ergo contentio in materia *schismatis* vnice resoluitur in *imperii sacri* iura, adeoque non contenditur primario de *fide viuida* per *amorem* radicata, sed de *imperio* in hoc iuris articulo. Dico *primario:* nam per consequentiam etiam hæc causa ad *hæresin* trahitur hodie, vt *§. IV. tit. praeced. p. 821.* dictum, quod credendis seu articulis fidei etiam hæc sententia annumerata fuerit, *papam iure diuino esse supremum & errare nescium caput ecclesiæ.* Ait disertis verbis FELIX ANTONIVS GVARNIERI *de eccles. milit. lib. 1. c. 6. §. 3. esse vnum supremum caput visibile in ecclesia, & hoc esse Romanum pontificem, est de fide: Ergo schismatici, qui hoc negant, sunt hæretici.* Prius membrum probat ex *Ioh. X, 16. 21.* posterius ex bulla IOANNIS XXII. qua definiuit, supremum caput esse pontificem Romanum. Optima probatio! qua pontifex est *iudex* & *testis* in propria causa, & sic quotidie nouos fidei articulos creare potest. Olim ergo differebant *hæresis* & *schisma:* iure canonico non amplius vt plurimum differunt, & ita quæ de hæreticis sunt tradita, etiam *schismaticis* applicanda.

simulque hæresin continet.

§. XIX.

§. XIX. Ex his, quæ de fatis *ſchismatis* dicta ſunt, facile liquet, primariam ſchismatis *externi* cauſam in *ambitione* & *pruritu imperandi* atque *dominatu ſacro* conſtituendam eſſe, *interni* vero in *criminibus* & *hypocriſi*, qua quis ſe ſcindit ab eccleſia *inuiſibili* fidelium iuxta §. 2. *Ambitione* mera ſeſe disiunxiſſe Donatiſtas ab eccleſia catholica, cenſuit AVGVSTINVS *Serm. IV. de Iacob & Eſau (tom. V. oper. p. 25. edit. Pariſ.)* &, *carnales erant*, ait, *ſed quia quæſiuerunt honorem ſuum vel patientiam perdiderunt, inuenerunt aditum & diuiſi ſunt: amauerunt honorem ſuum, multum ei tribuerunt, typho ſuperbiæ tumuerunt, non habuerunt tolerantiam i. e. non habuerunt caritatem. Scriptum eſt enim, caritas omnia tolerat, omnia ſuſtinet: non æmulatur, non inflatur, non agit perperam. Itaque quicquid aliud haberent, quia illud non habebant, per quod prodeſt, quicquid habetur, diuiſerunt ſe. Et quotquot hæreſes vel præciſiones & ſchiſmata facta ſunt, per hos carnales facta ſunt.* Pariter *contra Parmen. lib. III. §. 28. (tom. IX. oper. p. 75.)* ſtatuit, ſciſſionem facere non poſſe, *niſi aut ſuperbiæ tumore furioſos, aut inuidentiæ liuore veſanos, aut ſeculari commoditate corruptos, aut carnali timore peruerſos.* Ambitionem Donatiſtarum ſugillat, quod communicare nollent Cæciliani ab Afris condemnati cauſam defendentibus, h. e. catholicis, idque mero ex *æmulationis* ſpiritu. Sed altera vniuerſalior cauſa eſt, quæ vniuerſam infecit eccleſiam Romanam, ex *imperio ſacro*, quo quascunque eccleſias ſibi ſubiicere ſtuduit, eos vero, qui hoc imperium intolerabile impugnarunt, excommunicauit, ferro & igne proſecutus eſt, eosque coëgit, vt tam immani imperio repudium mittere coacti fuerint. Recte cenſuit HICKESIVS *in vindicatione apologet. eccleſ. Anglic. in qua reſpondetur aduerſariis ipſius, hæreſes Anglicanas & ſchismata ei exprobantibus c. 3.* in eccleſia Romana dari dogmata, ſchiſmatum neceſſariæ cauſæ exiſtentia, v. c. *de ſuprematu papæ* &c.

Schiſmatis cauſæ.

1) in ambitione,

2) ex affectato imperio vniuerſali.

§. XX. Poſterius perſpicue euincitur ex doctrina interpretum iuris canonici, quam ex RICCIVLLO *de iur. perſ. extra grem. eccl. exiſtent. lib. 1. c. 1.* denuo declarabo & recenſebo. Generatim *cit. l. n. 1.* ait, ſchiſmatis rationem conſiſtere *in ea obedientia, quæ habet annexam rebellionem in pontificem, ex parte officii ipſius, nempe quando quis recuſat ſubeſſe pontifici, vti capiti eccleſiæ*, quod vulgo hic cenſeatur *centrum* vnionis eccleſiaſticæ, vt P. de MARCA *de C. S. & I. lib. 1.* conſtituit. Inde plura facit ſchiſmaticorum genera, & quidem his (I) accenſet, qui ſubeſſe recuſant pontifici Romano *non per errorem*, *ſed ex animo & per*

ſententia iuris canonici ex Ricciullo.

quinque ſchiſmatum genera.

per manifestam rebellionem: (2) qui non solum ab ecclesiæ vnitate se subducunt, sed hoc eis licere perfide asseruerunt, contendentes, vel pontifici non esse obediendum, vel in ecclesia non esse vnitatem: (3) qui inferiores episcoporum sedes contra dispositionem ecclesiasticam inuadunt, alienam potestatem vsurpantes, & plebem ab obedientia legitimorum pastorum abducentes. Nam etiam *episcopale imperium* fundamentum *schismatis* constituitur: (4) qui credunt, aliquem verum esse pontificem, qui realiter non est: (5) qui inter se de pontificatu contendunt. Ita omnis *schismatum* causa primario & vnice trahitur ex *imperii sacri* vel summi vel subalterni impugnatione, quia proh dolor! in ecclesia Romana eo res deducta est, vt *christianæ religionis* ratio primaria in *hierarchiam* sese resoluat.

Schismatis conceptus ex mente scripturæ S.

§. XXI. Hactenus retuli naturam *schismatis* in sensu iuris canonici, quæ longe diuersa est a *conceptu* eius *vero*, quem sacra scriptura tradit. Conclamatum est, *schisma* consistere in *diuortio* & *discessu ab vnione ecclesiæ.* Enimuero iure nostro quærimus: *quid est ecclesia?* Si respondes: *Romana*, papæ subiecta; merito contradicimus, quia palam est, regnum hoc ecclesiasticum non a Saluatore & Apostolis exstructum, sed corruptis demum seculis per varias artes & machinationes violentas enatum fuisse. Ecclesia in sacris primario denotat *cœtum fidelium*, *cum Christo* tanquam centro suo *vnitorum*, & qui in *hac vnione* est, in *ecclesia* est: qui ab illa recedit, & diuortium facit, est vere schismaticus. Vnde conficitur, vt non omnes, qui discessum ab *ecclesiæ Romanæ* communione fecerunt, *schismatici* dici possint, nisi in sensu peruerso *iuris canonici;* e contrario schismatici merito appellari debeant ex mente scripturæ S. qui licet sint in externa ecclesiæ cuiusdam collectæ communione, diuortium tamen fecerunt ab vnione veræ ecclesiæ, quæ cum CHRISTO vnita est, quod propheta ESAIAS *LIX, 2.* quoque obseruat, asserens: *crimina vestra vos a DEO vestro disiungunt.* En verum *schisma*, a spectro *externo schismatis* longe diuersum! Non omnis discessus ab *externa communione* est vere schismaticus, quod alioquin christiani primæui, a *iudaica externa communione* discessum facientes, dicendi fuissent *schismatici.* Notum est ex sacris, per aliquod annos fideles ex iudæis a *communione iudaicæ ecclesiæ* non discessisse, *Act. X, 14. sq. XI, 2. sqq. XXI, 25. sqq.* sed Hierosolymis inprimis sacris iudaicis constanter interfuisse; *infidelitatem* tamen, impietatem & persecutiones iudæorum tandem christianos coëgisse, vt *iudaicæ communioni* renunciarent, &, ipsius PAVLI autoritate, sese a iudæis separarent, in

non sunt schismatici, qui ab ecclesia Romana recedunt.

in separatos abeuntes coetus; *Act. XIII, 46. 50. XIV, 1. 19. 23.* quo ipso tamen in reatum *schismatis illiciti* haud inciderunt, nisi ex mente iuris canonici. Id quoque vrgent suo iure *protestantes*, allegantque, 1) se ab *ecclesia vera*, semper ad finem mundi duratura, non discessisse, nec illam soluisse vnionem, cuius caput & centrum est CHRISTVS. *Ephes. IV, 15.*: 2) se coactos quidem fuisse, vt a *Romanae ecclesiae* communione diuortium facerent, id tamen ob extremas *persecutiones*, perpessas *calamitates*, resistentiam, atque oppressiones veritatum diuinarum, quibus nullus relictus fuit locus, fieri debuisse, quod omnem abusuum & errorum manifestorum reformidarent reformationem, optantes veteri iacere in luto, quam sententiam veritatis admittere. Talis vero separatio *coacta* & ab aduersariis *extorta*, 3) non est illud schisma, quod in sacris reprobatur sed approbatur; *2 Cor. VI, 14. sqq. Apoc. XVIII, 4. Luc. VI, 22.* sicuti discessus primorum christianorum a communione externa iudaicae ecclesiae *schismatis* reatu caruit. Rectissime MELANCHTHON in colloquio Wormatiensi ECCIO hoc regessit: *Ac ab ipsis* (aduersariis) *verius ex ipsorum coetibus expulsi sumus violentis edictis, excommunicationibus, & noua acerbitate, quae in ecclesia non fuit vsitata.* vid. SECKENDORFF. *in histor. Lutheran. lib. III. §. 8. n. 15. p. 297.* PETRVS IVRIVS *dans le vray systeme de l'eglise lib. III. c. 14. sqq.* CHRISTIANVS KORTHOLTVS *de schismate superiori seculo protestantes inter & pontificios enato.*

ergo nec protestantes, ab ipsis sodalibus ecclesiae Romanae eiecti,

§. XXII. Quae cum ita sint, facile liquet, quae sint partes magistratus *ciuilis* circa *schismaticos*, & vtrum in republica per vim ad communionem cum dominante ecclesia compelli queant? Saepius curia Romana obiecit Venetis, quod schismaticos haereticosque contra ecclesiae principia in terris suis tolerarent, *graecos* scilicet, quos curia Romana *schismate* & *haeresi* infectos censuit. Ab hac iniuria Venetos vindicauit SARPIVS in tr. cui titulus: *les droits des Souverains defendus contre les excommunications des Papes tom. II. p. 199: La plainte, qu' on fait par raport aux schismatiques, ne peut regarder, que les grecs, que la cour de Rome nomme ainsi. Ie n' y repondrai, que par vne seule consideration. Si le tribunal laic de Venise permettoit de chatier corporellement ceux, qu' on appelle schismatiques, ne seroit-ce pas concourir à la ruine, à la destruction de ses propres sujets? car le rite Grec étant reçu dans vne bonne partie de terre de la republique, ceux, qui le suivént, seroient obligez, de ne jamais paroitre devant leur Souverain, s' ils ne pouvoient venir à Venise, sans s' exposer au danger ou d' y être mis en prison, ou dans etre chassez à cause de la differenoe de leurs opinions. Or comme ce n' est pas aux Souverain seculier, à juger de cette difference, de même il n' est pas iuste, qu' il tirannise les consciences, &*

de magistratus officio erga discedentes ab hierarchia Romana, exemplo Venetorum, ex sententia Sarpii,

les oblige par la à se retirer, sous la domination du Turc, on ils trouvent la liberté de conscience. C' est à Dieu, à qui il faut demander, qu' il daigne remedier à ce desordre, & puisqu' il a fonde l' eglise, il saura bien la conserver & luy rendre son premier eclat dans les tems marquez dans ces decrets eternels. Etiam in hoc argumento, vt in doctrina de *haeresi*, persecutores ad AVGVSTINI autoritatem confugiunt, de noui foederis sententia parum solliciti. AVGVSTINI plena sunt omnia. Solus AVGVSTINVS in hoc inquisitionis tribunali ius dicit. Hac de causa D. ELIAS VEIELIVS 1689. succinctam *disquisitionem theologicam de sententia Augustini, an haeretici & schismatici vi ad fidem sint cogendi?* edidit, ibique *ingens discrimen inter causam Donatistarum & protestantium* ostendit, docetque, in argumentis, ex sacris petitis, Augustinum rhetoricari, non disputare; denique fallere vulgatum illud: *posteriores cogitationes esse meliores.* Nolo hic rursus in hanc descendere arenam, quia *titulo praecedente*, quo *tolerantiam haereticorum* examinaui, atque propugnaui, illa argumenta suppeditaui, quae etiam hic locum sibi vindicant, euincuntque, dominari conscientiis plus quam tyrannicum esse. Iam apostoli praedixere, in hoc rerum statu euitari non posse schismata, adeoque vbi emergunt, toleranda potius, quam persecutionibus tyrannicis oppugnanda.

Abusus autoritatis Augustini in hac doctrina taxatur.

TIT. IX.
DE
APOSTATIS ET REITERANTIBVS BAPTISMA.

§. I.

Praesidia ad hunc titulum

PEiores adhuc *haereticis & schismaticis* sunt *apostatae*, qui fidem christianam *in totum* deserunt, cum haeretici tantum ab *articulis fidei* in quibusdam recedant, & hoc sensu etiam *apostatae veritatis* a TERTVLLIANO *adu. Valent. c. 1. p. 250.* vocentur. Quia aeque extra *ecclesiam* Romanam esse dicuntur ac *haeretici & schismatici*, RICCIVLLVS *de iure person. extra grem. eccl. exist. lib. VI. de apostatis fidei, lib. VII. de apostatis a statu ordinis clericalis, & lib. VIII. de apostatis a statu religionis regularis* ex ratione instituti agit. THEOPHILVS RAYNAVDVS quoque in tr. de *apostasia* plura ex mente iuris canonici collegit, quae tamen vltra commentatorum curiae Romanae addictorum tradita haud progrediuntur. Inter protestantes de *apostasia studiorum* HENRICVS LINCKIVS commentatus est, huc quidem non referenda, quod in reatum criminis non incidat; *parte* tamen *priori* varias apostasiae species, quae in crimen ex sententia iuris canonici incidunt, succincte

ex Ricciullo, Raynaudo, Linckio,

cincte explicat, & breuem huius tituli commentarium sistit. Denique exempla apostatarum, eorumque, qui de *apostasia* suspecti fuerunt, collegit M. PETRVS ADOLPHVS BOYSEN *de apostasiæ merito & falso suspectis.* Boysenio.

§. II. *Apostata* generatim *defectorem* & *desertorem* denotat. Ita *angelorum apostatarum* mentionem facit CYPRIANVS *de hab. virg. p. 99.* Apostasiam *primi hominis* adfert AVGVSTINVS *contra Iulian. tom. X. oper. p. 1077.*, & *apostatas veritatis* memorat TERTVLLIANVS *§. 1. alleg.* Speciatim & primario APOSTASIA patribus græcis, obseruante SVICERO *in thes. eccles. voce ἀποστασία*, denotauit *defectionem totalem a fide christiana semel agnita*, & ita apostatæ *deserta religionis christianæ rei* dicti sunt in *l. 3. C. Theod. de apostat.* Præsupposui autem *veritatem fidei christianæ semel agnitam* in apostata, id quod intelligi potest vel de *fidelibus* iam baptizatis, vel de *catechumenis*, quippe qui etiam nomen Christo dederant, sed in ecclesiam per baptismum non erant recepti. Tam *illos* quam *hos apostatarum* numero accenset, sed non iisdem pœnis subiicit THEODOSIVS M. in *l. 2. C. Theod. h. t.* Quamuis enim hi nondum essent *perfecte* christiani, sciendum tamen est, plures illo æuo, diuturno admodum tempore, christianam fidem amplexos, & inter christianos, vt tales, versatos fuisse, baptismum tamen sæpe vsque ad vltimum mortis articulum distulisse, ne in crimen lapsi durissimæ pœnitentiæ subderentur, a qua adhuc *catechumeni*, quod excommunicari non possent, liberati erant. Hi vero sæpe deficiebant a fide christiana, ad *paganismum* reuertentes, qui etiam hac stante rerum facie *apostasiam* committebant, adeo vt ARCADIVS in *l. 6. C. Theod. h. t.* generatim huc transtulerit eos, qui, *cum essent christiani* h. e. tam *fideles* quam *catechumeni*, idolorum se superstitione maculauerant.

apostasiæ conceptus generalis, specialis, tum ratione fidelium, tum catechumenorum.

§. III. Prima christianæ fidei ætate plures agnitam veritatem rursus deseruisse, & ad ritus vel *paganorum* vel *iudæorum* transiisse, antiquitates memorant, quod quidem inter *grauissima peccata* merito retulerunt fideles; sed *criminis publici* rationem vel ideo nondum habere potuit, quod *christianum esse* eo tempore in crimen publicum abierat, vt *diss. VI. ad Plin. Secund. & Tertull. nouiss. edit.* obseruaui, modumque explicui, quem in *foro criminali* intuitu horum delatorum tenuerunt. Si *ex mente gentilium* iudicandum est, desertores paganicæ superstitionis in *crimen publicum* incidisse censuerunt, siue ad ritus iudaicos transiissent, siue CHRISTO nomen dedissent, licet *apostasiæ* appellatione abstinuerint. Ait MODESTINVS in *l. 11. pr. ad L. Cornel. de sicar. circumcidere iudæis filios suos tantum rescripto D. Pii permittitur: in non eiusdem religionis qui hoc fecerit, castrantis pœna irrogatur*, id quod de

Apostasia primis seculis peccatum, non crimen fuit, imo qui gentilium sacra eiurabant, crimen publicum contrahebant, vtpote si ad iudæos transibant,

 aliis

aliis intelligi nequit, quam de his, qui a paganiſmo ad ſacra iudaica ſponte tranſiuerant, & ſic circumcidendi erant. Capitalis autem pœna conſtituta erat tum in eos, qui exciderant, tum qui ſe ſponte excidendos præbuerant; adeoque idem quoque de *circumcidentibus* paganos, & *circumciſis* dicendum erat. *l. 4. in f. ad L. Cornel. de ſicar.* Pariter pagani, ſacra chriſtianorum amplectentes eiuratis idolis, crimine ſe maculabant publico. Sed quali? ceſpitabat ipſe PLINIVS SECVNDVS *lib. X. epiſt. 97.* ſcribens: *cognitionibus* DE CHRISTIANIS *interfui nunquam: ideo neſcio, quid aut quatenus aut puniri ſoleat aut quæri.* Porro ſe non mediocriter hæſitaſſe dicit, *nomen ipſum, etiamſi flagitiis* (vulgo chriſtianis per calumniam imputatis) *careat, an flagitia cohærentia nomini puniantur?* Corpus delicti erat incertum PLINIO *in ſpecie;* ſed non *in genere.* Religionis paganicæ deſertio, & ad *peregrina ſacra* defectio per ſe crimen Romanis erat. IVLIVS PAVLVS *lib. V. ſentent. tit. 21.* hoc aperte prodit, inquiens: *qui nouas & vſu vel ratione incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moueantur, honeſtiores deportantur, humiliores capite puniuntur;* imo ipſi apoſtolo PAVLO ab Athenienſibus *Act. XVII, 18. ſq.* obiuratum, quod *peregrinos deos* annunciare videretur. In effectu itaque chriſtianis crimen *deſertionis antiquæ religionis* h. e. *apoſtaſiæ* obiectum. Id ergo vnice agendum ſibi rebantur magiſtratus gentiles, vt eos ad ſacra idololatrica antiqua reducerent, & ab *imaginaria apoſtaſia* reuocarent. Se in hoc ſtudio multum profeciſſe, ait PLINIVS, *certe ſatis conſtat*, ſcribens, *prope iam deſolata templa cœpiſſe celebrari: & ſacra ſolennia diu intermiſſa repeti: paſſimque vænire victimas, quarum adhuc rariſſimus emtor inueniebatur; ex quo facile eſt opinari, quæ turba hominum emendari poſſit, ſi ſit pœnitentiæ locus.* Hac via reducere chriſtianos ad veteres ritus eiuratos ſtuduit PLINIVS, eosque hoc modo *emendare* vel *conuertere.*

vel ad ritus chriſtianos,

quod crimen eſſet, a ſacris patriis recedere,

adeoque magiſtratus gentiles eos reuocare ſtudebant.

§. IV. Hac ratione vero plurimi in *veram apoſtaſiam* ſeu *abnegationem veritatis diuinæ* prolapſi ſunt. Plurimorum exempla refert PLINIVS & *modum abnegationis* addit: *propoſitus eſt libellus ſine autore*, (delatore) *multorum nomina continens, qui negarent, ſe eſſe chriſtianos, aut fuiſſe, cum præeunte me, deos appellarent & imagini tuæ, quam propter hoc iuſſeram cum ſimulacris numinum adferri, thure & vino ſupplicarent, præterea maledicerent Chriſto: quorum nihil cogi poſſe dicuntur, qui ſunt reuera chriſtiani -- Alii ab indice nominati, eſſe ſe chriſtianos dixerunt, & mox negauerunt: fuiſſe quidem, ſed deſiiſſe, quidam ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti quoque. Omnes & imaginem tuam deorumque ſimulacra venerati ſunt; ii & Chriſto maledixerunt.* Hæc erat gentilium

Sub perſecutionibus plura apoſtaſiæ exempla,

quos lapſos dixere,

lium eiuratio sacrorum christianorum, & apodictica demonstratio, eos gentiliter viuere, & *desertores* factos fuisse. *Lapsos* christiani hos apostatas vocabant, eosque *stantibus fratribus* opponebant, quod mascule in fide christiana contra persecutionum æstum perstiterant, vt plenius docet CYPRIANVS *de lapsis*. In *Deciana* persecutione, quæ omnium grauissima, strages infinita christianorum facta erat. Testis est CYPRIANVS *cit. l.* multos decepisse patrimonii sui amorem cœcum: plerosque cruciatus graues ad apostasiam induxisse. Ipse varia *lapsorum* seu *apostatarum* genera recenset, quorum quidam *sacrificati* & *thurificati* appellabantur, *qui nefandis sacrificiis manus contaminauerant*, vt ait CYPRIANVS *cit. l. p. 133.* & *diis thure & vino supplicauerant*, quorum exempla PLINIVS SECVNDVS ante retulit. Alii *libellatici*, quorum inprimis meminit CYPRIANVS sine solida & distincta *corporis delicti* nota. Ait *p. 133. de laps. Nec sibi, quo minus agant pœnitentiam, blandiantur, qui, etsi nefandis sacrificiis manus non contaminauerunt, libellis tamen conscientiam polluerunt. Et illa professio denegantis; contestatio est christiani, quod fuerat, abnuentis; fecisse se dixit, quicquid alius faciendo commisit.* IDEM in *epist. 55. edit. Brem. p. 106.* hos cum *sacrificatis* non esse æquandos censuit: *nec tu*, scribit, *existimes, frater charissime, libellaticos cum sacrificatis æquari oportere, quando inter ipsos etiam, qui sacrificauerint, & conditio frequenter & causa diuersa est. - - cum ergo inter ipsos, qui sacrificarint, multa sit diuersitas; quæ inclementia est, & quam acerba duritia, libellaticos cum iis, qui sacrificarint, iungere? quando is, cui libellus acceptus est, dicat: ego prius legeram, & episcopo tractante cognoueram, non sarificandum idolis, nec simulacrum seruum Dei adorare debere, & idcirco ne hoc facerem, quod non licebat, (cum occasio libelli fuisset oblata, quem nec ipsum acciperem, nisi ostensa fuisset occasio) ad magistratum vel veni vel alio eunte mandaui: Christianum me esse, sacrificari mihi non licere, ad aras diaboli me venire non posse, dare me ob hoc præmium, ne, quod non licet, faciam.* Ex his verbis colligio, 1) *libellaticos* nefandis sacrificiis sese non maculasse, quod etiam *cit. epist. 55.* rursus firmat his verbis: *etsi manus pura sit, & os eius feralis cibi contagia nulla polluerint, conscientiam tamen eius esse pollutam:* 2) interim tamen plures in *Deciana persecutione*, quo se a quæstionibus liberarent, hac cautela vsos fuisse, vt *extraiudicialiter* per *libellos* cum præsidibus prouinciæ agerent, in quibus profitebantur per simulationem, se diis sacrificasse, simulque præmium offerebant, quo hac professione acquiesceret, delatoresque compesceret. *Libello* enim *fieri*, & *apud acta causis probatis*, sibi inuicem in iure opponuntur. *l. 6. C. de præd. & al. reb. minor. l. 9. §. 1. de offic. proc. l. 71. de R. I. l. 25. de excus.*

quorum quidam dicebantur sacrificati,

quidam libellatici, ex Cypriani sententia,

libellaticorum ratio ex verbis eiusdem eruitur,

Redimebant hoc modo *quæstiones*, sed simul *fecisse se dicebant*, *quicquid alii faciendo commiserant*, vt CYPRIANVS ait; h. e. alii reuera sacrificauerant, ad iussum præsidum, quod se, quamuis per mendacium, etiam fecisse, libellatici in *libello* profitebantur, & ita per indirectum in tali professione *abnegatio*, vel ipsa *professio abnegantis* erat, & *abnuentis christiani*, *quod* reuera *fuerat*. Reuera enim hoc modo negabat, se esse christianum, & gentili ritu se hactenus egisse profitebatur. 3) Probabile est, ab auaris præsidibus hanc fuisse oblatam occasionem, vt *libellos* tales offerrent cum præmio, quod rursus CYPRIANVS indicat. 4) Ex iure quoque notum est, præsides subscripsisse libellis, & libellaticis reddidisse, quo securi essent contra delatorum improbitatem, quod CYPRIANVS his verbis: *cui libellus* subscriptus *acceptus est*, indicat. 5) Quia ab ipsis auaris præsidibus talis occasio iis offerebatur, eos adire solebant, & quandoque fateri, se esse christianos, in libellis tamen per simulationem contrarium profitebantur, & dato præmio impunitatem, quasi gentiles essent, consequebantur, quæ *abnegationis simulatio* reuera abnegatio erat, vt recte censet KORTHOLDVS *de persec. eccl. prim. c. VIII. §. 10.* Palam etiam hoc testantur presbyteri Romani *epist. 30. edit. Brem. ad Cyprianum*, asserentes, quod *se ipsos infideles illicita nefariorum libellorum professione prodidissent.* Imo verba, quæ sequuntur, conceptum hunc magis declarant: *non est enim immunis a scelere, qui vt fieret, imperauit: nec est alienus a crimine, cuius consensu, licet non a se admissum crimen, tamen PVBLICE LEGITVR, & cum totum fidei sacramentum in confessione Christi nominis intelligatur esse digestum; qui fallaces in excusatione præstigias quærit, negauit, & qui vult videri propositis aduersus euangelium vel edictis vel legibus satisfecisse, hoc ipso iam paruit, quod videri paruisse se voluit.* Conf. AVTOR *de la vie de S. Cyprien. diss. V. sur les libellatisques*, TILLEMONT. *in histor. imper. tom. III. P. 2. p. 622. & 847. sq.* & *histor. eccles. tom. IV. P. 1. p. 160. & 401.* BINGHAM. *in orig. eccles. vol. VII. lib. XIV. c. 4. §. 6.* Interim, vt iam antea vidimus, non æque dura *libellaticis* erat subeunda pœnitentia ac quidem *sacrificatis*, vel qui *Christo* maledixerant, qui κατ' ἐξοχὴν *apostatæ* dicti sunt, contra quos, ad *ecclesiam* reuerti desiderantes, in conciliis varii pœnitentiæ gradus constituti sunt.

[Margin: eorum abnegatio.]

[Margin: Apostasia sub Theodosio in crimen publicum transiit,]

§. V. Sub christianis imperatoribus *apostasia* ad *crimina publica* æque cum *hæresi* relata, facultasque concessa non tantum *viuentem*, sed iam *defunctum* etiam accusandi, illum quidem in perpetuum, *vt nullis finita temporibus huiusmodi criminis arceatur indago; l. 4. C. h. t.* hunc vero *intra quinquennium*, *l. 3. C. h. t.* quod etiam effectus pœnæ in apostatas constitutæ post mortem sese exsereret. Tardius tamen criminibus annu-

annumerata, quod *paganorum* religio adhuc præualeret, publicumque vſum haberet. Hæreſes mox a CONSTANTINO inter crimina publica relatæ ad epiſcoporum Nicænorum votum; non *apoſtaſia*, ne gentiles, quorum turba maxima erat, offenderentur. Id tantum prohibitum, ne chriſtianus, ſtatione relicta, fieret iudæus ſub pœna *confiſcationis bonorum*, idque cautum anno 357. ſine offenſa paganorum, qui æque *chriſtianos* ac *iudæos* odio perſequebantur. *l. 1. C. h. t.* Sub THEODOSIO paganorum res deteriori loco eſſe cœperunt, vt ad crimina relatum fuerit, *paganum fieri*, quod anno 381. prouiſum. *l. 1. C. Theod. h. t.* Inde teſtamenti factio apoſtatis ademta, & ius capiendi ex quouis teſtamento; *l. 1. 2. C. Theod. h. t. l. 3. C. h. t.* addito quandoque *exilii* ſupplicio, *l. 3. C. h. t.* ita vt flagitium tale nulla etiam obliterari poſſit *pænitentia. cit. l. 3.* Sed etiam *donandi* poteſtatem amiſerunt, vt venditio in *fraudem legis facta* nequidem valeret, *l. 4. C. h. t.* ipſi vero apoſtatæ perpetua infamia laborarent. *l. 5. C. Theod. h. t.* Denique qui ſeruum ſiue ingenuum *inuitum* vel *improba ſuaſione* ex cultu chriſtianæ religionis ad paganiſmum traduxerat, capite quoque puniebatur. *l. 5. C. h. t.* De *pœnis canonicis* nihil attinet dicere. Cum enim *hæreſin* adhuc improbitate vincat *apoſtaſia*, non dubium, quin quæ in *hæreticos* ſtatuta ſunt, etiam apoſtatis applicanda ſint, vt ne quidem de *apoſtatis fidei* aliquem iuris articulum adduxerit RAYMVNDVS.

Variæ pœnæ ſeculares,

canonicæ.

§. VI. Alias præterea ſpecies apoſtaſiæ addidit ius canonicum olim incognitas, quarum prima eſt *apoſtaſia ordinis clericalis*, ſi clericus relicto ſtatu ſuo fit laicus, maxime ſi vxorem duxerit. *c. 1. 3. 5. h. t.* Multum tamen refert, vtrum iam ordinatus fuerit *ſacerdos* ſeu *presbyter*, nec ne? Priori caſu nullo modo *laicari* poteſt, vt loquuntur, ob aſſumtum *characterem indelebilem*, vt *tom. 1. tit. 9. §. 4.* euictum, adeo vt ſi *de facto* vxorem duxerit, matrimonium tale nullum ſit, quia *cœlibatus* & *matrimonium* potiſſimum diſtinguit clericos a laicis. Qui ordine *ſacerdotii* nondum eſt decoratus, facilius ad laicalem ſtatum reuerti poteſt, *diſpenſante pontifice*, vt ſine opprobrio *apoſtaſiæ* vxorem ducere queat, ſi vel maxime *minores ordines* iam acceperit, imo etiam ad *ſubdiaconatum* promotus, prout exempla ſupra *lib. IV. tit. 17. §. 20. p. 286. ſq.* euincunt. Vnde ſequitur 1) vt ſolus *ordo presbyteri* demum talem *characterem* inducat, qui omnem clericatus abiectionem impediat: 2) vt talis mutatio tunc demum crimen inducat, ſi abſque *diſpenſatione pontificis* ſuſcepta ſit, qua accedente metamorphoſis hæc permiſſa, quo in *feuda ſecularia* ſuccedere, & per matrimonium legitime contractum gentem ſuam ab interitu vindicare queat laicatus.

Addidit ius canonicum apoſtaſiam ordinis,

§. VII.

item apostasia religionis monasticæ, deserendo monachatum sine dispensatione pontificis,

§. VII. Præterea quoque datur *apostasia religionis regularis*, quæ contrahitur per recessum ab hoc ordine, & dimissionem habitus monastici, & quidem α) sine *licentia papali:* β) animo, illum in posterum non repetendi. Primum principium ostendit, non fieri huius criminis reum, qui *dispensante pontifice* ad seculum reuertitur, quippe qui hoc *vinculum monasticum* soluere potest, vt ducat vxorem monachus, & ad imperium seculare etiam admoueri queat, vt quibusdam exemplis illustratum *lib. IV. tit. 17. §. 19. p. 285.* Alterum principium præsupponit *professionem* iam *factam:* in anno probationis constitutus licite recedit, & ad seculum reuertitur. *c. 20. & 23. X. de regular.* Præterea quoque merito *voluntatem & intentionem* deserendi statum monasticum desiderant, quod qui periculi euitandi gratia tantum habitum monasticum deposuit sine intentione deficiendi a religione, non possit dici *apostata*, obseruante RICCIVLLO *lib. VIII. cit. tr. c. 2. n. 12.* Adde etiam, si *ratio status ecclesiastici* id postulat, vt *habitu laicali* incedant, qua cautela hodie solent vti Iesuitæ, vt statum suum publice occultent, si inter diuersæ religionis consortes per insidias forsan commorari, conducibile ducunt. Quocirca etiam monachi *errones*, qui extra monasterium vagantur, sine intentione religionem deserendi, non censentur *apostatæ*, vt censet RICCIVLLVS *cit. l. n. 19.* Effectus huius obseruationis sollicitæ potissimum in articulo de *irregularitate* occurrit, quippe quæ non tantum nascitur ex *apostasia fidei*, sed etiam *religionis monasticæ*, quod talis apostasia *infamiam* inducat, hæc vero *irregularitatem.* vid. FRANCISCVS PELLIZARIVS *in manuali Regular. tom. II. tr. 7. c. 5. sect. 3. n. 101. sqq.* Neque tantum talem apostatam irregularem esse quoad quoscunque ordines, sed etiam quoad prælaturas & dignitates censent, vt ad illas in posterum eligi nequeat, obseruante EODEM *cit. l. n. 104.*

cum intentione non reuertendi.

Tales apostatæ fiunt irregulares.

eiecti vero non sunt apostatæ.

§. VIII. Ab his desertoribus & profugis omnino distingui debent *eiecti*, qui quod *incorrigibiles* facti, ordine religiosorum eiiciuntur *inuiti, in pœnam*, id quod tamen rarius fieri solet, ne in potestate prælatorum sit, soluere pro lubitu *vinculum monasticum*, & occasionem eiecto præbere, vt ad seculum reuerti queat. Multa hic occurrunt impedimenta, quæ eiectioni obstare videntur, relata a RICCIVLLO *cit. l. c. 10. n. 1. sqq.* interim tamen defendit, eiectionem talem iusta de causa fieri posse, si tam incorrigibilis sit eius contumacia atque improbitas, vt plane ad vitam religiosam ineptus atque ordini noxius esse videatur. Hoc modo vero *eiectus* liberatur a nexu sui monasterii, vt nec repeti, nec pro apostata haberi queat, si repetitus reuerti recusat.

§. IX.

§. IX. Sequitur *reiterantium baptisma*, vel *error* vel *scelus*, de quibus etiam *h. t.* agitur, ac quaedam iam adducta sunt *tom. III. p. 864. §. 49.* ostensumque, a CYPRIANO & Afris episcopis hanc strenue fuisse propugnatam sententiam, haereticos, ad ecclesiam orthodoxam redeuntes, esse rebaptizandos, quod *baptisma haereticorum* omni careret efficacia; & *lauacrum diaboli* esset. STEPHANVS episcopus Romanus cum asseclis eo tempore in alia omnia iuit, & litem super hac quaestione CYPRIANO potissimum mouit, quo ipso primum inter *controuersias ecclesiasticas* relata est. Neque enim haec sententia eo demum tempore nata, sed iam a TERTVLLIANO, antequam in MONTANI familiam transiret, asserta, vt *de baptismo c. 15.* docet, quo libro etiam *paedo-baptisma* improbauit. Paulo post circa annum 215. sub AGRIPPINO *synodus Carthaginensis* idem dogma recepit, & *decreto* sanciuit *ecclesiastico*, a nemine eo tempore impugnato, vtut dissentirent Itali aliique. Prouocat ad hoc concilium ipse CYPRIANVS *epist. LXXIII. edit. Brem.* &, *apud nos*, ait, *non noua aut repentina res est, vt rebaptizandos censeamus eos, qui ab haereticis ad ecclesiam veniunt; quando multi iam anni sint, & longa aetas, ex quo sub* AGRIPPINO, *bonae memoriae viro, conuenientes in vnum episcopi plurimi hoc statuerint.* Ad *articulos fidei* hanc quaestionem non pertinuisse, sed ad *disciplinam*, quae, salua pace ecclesiastica, variare posset, ipse censuit CYPRIANVS, nec negauit AVGVSTINVS *lib. II. contra Donatist. c. 12. (tom. IX. oper. edit. Paris. p. 109.)* quaestionem hanc magni momenti & *problematicam* fuisse. Aiens: *irruente itaque tam MAGNA QVAESTIONE, cum de remissione peccatorum & de spirituali hominis generatione, vtrum posset apud haereticos vel schismaticos fieri, difficile ratio redderetur, & praecideret autoritas* AGRIPPINI, *& nonnulli, qui ei consenserant, hominum in hac quaestione deficientium, qui maluerunt aliquid nouum moliri, quam tenere CONSVETVDINEM, cuius defensionem non intelligebant, irruerunt in oculos animae viri similes rationes & intercluserunt iter peruestigandae veritatis.*

Tertullianus & Africani ante & post Cyprianum dogma de rebaptizandis haereticis tradiderunt.

§. X. Recruduit vero haec contentio in Africa, Donatistis schisma illud nefandum facientibus, seculo IV, qui autoritate AGRIPPINI & CYPRIANI ad fidem pertinere docebant, ex haeresi redeuntes rebaptizandos esse. Credibile admodum est, dissentientes pacem & vnionem ecclesiasticam, antehac cum Afris sub hoc dissensu continuatam, in posterum quoque propagaturos fuisse, nisi iudicium, quod in CAECILIANVM episcopum, *traditionis* crimine insimulatum, Afri, DONATI par-

Seculo IV. ad fidem haec quaestio relata, Donatistis schisma facientibus.

tes tuentes, tulerant, & dissentientes Itali resciderant, ansam dedisset, ad funestum illud *schisma* faciendum, quo DONATO adhærentes a maiori parte episcoporum, qui se *catholicos* dixerunt, se separarunt, hosque incusarunt, quod eodem crimine *traditionis* essent infecti, postquam CÆCILIANVM absoluerant. Solebant videlicet persecutores gentiles ab episcopis aliisque codices, quibus religio christiana continebatur, petere atque vrgere grauiter, vt sibi traderentur, quod hoc medio religionem christianam facilius deleri posse crederent. Atque inde, qui metu mortis deterriti, hos codices gentilibus tradiderant, *traditores* dicebantur, & de communione ecclesiastica pellebantur. *vid.* TOBIAS PFANNERVS *de obseru. eccles. III.* Simili inuidia CÆCILIANVS, episcopus creatus, incusabatur, adeo, vt, coacto Carthagine concilio, insidiis cuiusdam feminæ LVCIÆ ob imputatum crimen *traditionis* episcopatu pelleretur, sub CONSTANTINO tamen absolutus. Inde Donatistarum odium in dissentientes exarsit, vt, pro vt dictum, schisma facerent, & illos, vt eiusdem criminis reos & participes, traducerent, atque ab illis ad se reuersos more Afrorum antiquo rebaptizarent, quasi ab extorribus vel hæreticis reuerterentur, quod AVGVSTINI *tract. de baptismo contra Donatist. tom. IX. oper.* fusius docet, cum aliis EIVSDEM opusculis. Admodum irritauit hic Donatistarum conatus *orthodoxos*, seu *catholicos*, & adeo eorum animos incendit, vt durissimas sanctiones, ab imperatoribus maxime, contra eos elicuerint, qui in quempiam ex *orthodoxis* denuo renouandum baptismum duxerint, vt docet *t. t. C. ne sanct. baptism. iter.* Non quidem lege THEODOSII pœnam capitalem reiterantibus baptisma dictatam fuisse supra *p. 988.* obseruaui, ostendendo, *l. 2. C. cit. tit.* a TRIBONIANO interpolatam & vitiatam fuisse; conclamatum tamen est, renouationem huius lauacri *criminibus publicis* eo tempore & ea occasione annumeratam fuisse. Id eo magis demirandum, cum negare non potuerint patres, hanc doctrinam non fuisse nudius tertius natam, sed vltra seculum iam inter Afros propagatam, & ipsis in synodis Africanis propugnatam. Subsistebant vnice in ea hypothesi, *hæreticorum* vel extra veram ecclesiam existentium baptisma inualidum, nullum, & sine effectu esse, vt sine nouo lauacro relinqui non possent conuersi. Et quia suam vnice ecclesiam *orthodoxam, veram, & catholicam* dicebant, dissentientium vero (qui *catholici* præ ceteris dici malebant) hæreticam, & reprobatam, & a se relictam, ideo negabant esse *in catholica* (h. e. dissentientium ecclesia) *baptismum & illic tantum recte accipi*, AVGVSTINO teste *lib. 1. contra Donat. c. 4.*

[Margin: rebaptizando ad se reuertentes a catholicis; inde durissimæ leges contra rebaptizantes, & noua criminis publici species.]

Planius

Planius mentem suam *lib. III. contra Cresconium c. 3. p. 437. tom. IX.* declarat, & in quonam eorum facinus constiterit, docet. *Si hoc verum, si hoc tenendum atque seruandum, quod de baptismo tenemus atque seruamus, duo mala vestra vobis obiicimus: vnum quod erratis in baptismi quæstione: alterum, quod vos ab eis, qui de hac re verum sentiunt, separatis. Si autem, vt secundum vos loquar, hoc est in ea quæstione verum, quod ipsi sentitis; illo certe crimine maculamini, quod ab ecclesia recessistis, propter cuius pacem, sicut* CYPRIANVS *& fecit & monuit, etiam diuersa sentientes ferre debuistis.* Si ego recte capio AVGVSTINVM, fateri videtur, quæstionem hanc fuisse *problematicam*, ita comparatam, vt vnio & pax ecclesiæ inter diuersa sentientes conseruari debuerit, & potuerit, exemplo CYPRIANI, nunquam vinculum vnionis ecclesiasticæ ob diuersum morem rumpentis. Ita vero multo minus probandum fuit, *renouationem baptismi* in reuertentibus peractam ad *crimen publicum*, atrocissime vindicandum, referendum esse, cuius corpus in *quæstione problematica*, multis in patribus tolerata, consistebat.

§. XI. Sed, si quid recte coniicio, corpus delicti in duobus maxime collocabant patres: (α) in *schismate* seu *separatione* a maiori parte christianorum, qui se duntaxat *catholicos* seu *prædominantem cætum* dixerunt: (β) in renouatione lauacri eorum, qui ad suam ecclesiam, etiam a *catholicis* seu *prædominantibus*, transibant, prout hanc circumstantiam speciatim suggerunt, *l. 2. & 3. C. ne sanct. bapt. iter.* mitius forsan de iis iudicaturi, qui a *vera hæresi*, vt Arriana, ad eos reuersi & rebaptizati fuerant. Erat itaque eo tempore *CRIMEN REITERANTIVM BAPTISMA schisma Donatistarum, qui a quacunque hæretica, imo etiam ab ecclesia catholica seu prædominante*, (quam *hæreticam* illi dicebant) *ad se reuertentes rebaptizabant, quod vero baptismo, quem in sua duntaxat ecclesia esse dicebant, non essent tincti.* Vnum ergo *legitimum baptisma* cum antecessoribus suis omnino agnoscebant, docentes, eos, qui in sua ecclesia sacro tincti essent lauacro, non esse denuo tingendos, si vel maxime grauissimis criminibus sese maculassent. Allegabant potius, *catholicos baptismum non habere, se non repetere, quod iam erat, sed dare, quod non erat*, teste AVGVSTINO *lib. I. contra liter. Petiliani c. 1. tom. IX. p. 206. Nam*, aiebant, *qui fidem a perfido sumserit, non fidem percipit, sed reatum*, teste EODEM *cit. l. lib. II. c. 2. & a mortuo baptizari hoc est mortem sumsisse, non vitam. ibid. c. 7.* Denique *lib. II. contra epist. Parmeniani c. 16. §. 35.* fatetur AVGVSTINVS, apud Donatistas baptizatum non rebaptizari,

cuius corpus delicti in duobus quæsitum,

inde definitio huius criminis noui efformata.

zari, si vel maxime eo maculatus fuisset crimine, vt de ecclesia pelli deberet; nam remeantem *pœnitentia vtique curandum esse allegabant*, *non iteratione baptismi vulnerandum*.

Ab hoc tempore pariter ad crimina ecclesiastica rebaptizatio relata a catholicis.

§. XII. Praeterea vero *reiteratio baptismi* ad *crimina ecclesiastica* nouiter relata, variisque canonibus notata, collectis a GRATIANO in *c. 32. 38. 51. 107. sqq. de consecrat. D. 4.* adeo vt *inexpiabile facinus* esse dicatur, cogere aliquem, vt bis subeat lauacrum; *c. 112. de consecr. D. 4.* quanquam dissentientes tantum in haereticis renouarent baptisma, & ita praedominantes nequidem *statum controuersiae* recte formarunt. Id duntaxat permissum, vt *in dubio*, si de collato baptismate non constaret, baptizari quis posset, *c. 110. 111. 112. 113. de consecr. D. 4.* quod supra *p. 865. §. 50.* illustratum est. Ceterum ab his, qui per *errorem* in fide repetierunt baptisma, & a dissentientibus per reatum *haereseos* notantur, longe differunt (1) qui *quaestus* & *lucri* causa vel semet ipsos, vt iudaei pessimi nonnunquam ausi sunt, vel infantes suos saepius baptismo offerunt, qui crimen proprie dictum omnino committunt, stellionibus non absimiles, adeoque pœna *fustigationis* adficiendi, cum ad hos non recte applicetur sanctio, *ne sanctum baptisma iteretur*. vid. CARPZOV. *in prax. crim. qu. 93. n. 43. sq.*

Verum crimen committunt rebaptizantes ex causa lucri.

vel ex sortilegio.

(2) Qui non per *errorem in fide*, sed ex causa *sortilegii* baptismum reiterant, nec crimine publico carent, ad quod quaeuis *sortilegii* genera spectabant. Pertinet huc casus oblatus pontifici in *c. 2. X. h. t.* de eo, *qui longa aegritudine confectus*, *insano sortilegarum mulierum credens consilio*, *vt sanaretur*, *per iterationem fecit iniuriam baptismatis sacramento*. Grauis in eo baptismatis abusus committitur, quod non ad *medelam corporis* sed *animae* institutum est. De *baptizante* & *baptizato* haud interrogatus erat pontifex, sed de eo, qui huic rebaptizationi adstitit *& ministerium in respondendo exhibuit presbytero baptizanti*, h. e. qui *patrinus* fuit, an & quatenus ad ordines maiores admitti posset? Ceterum qui reiterant hoc modo baptismum, incidunt ex sententia iuris canonici in suspicionem haereseos, & contra eos vt suspectos de haeresi proceditur, de quibus supra *de haeresi* actum est. Conf. DANDIN. *de suspect. de haeresi c. 3. sect. 3. subsect. 4. n. 3. sqq.* DELRIO *in disquis. magic. lib. 5. s. 15. p. 59.*

Cum Donatistis conspirant anabaptistae seculo XVI. orti.

§. XIII. Magis vero haereticorum gregi, iuxta principia Donatistis opposita, accensendi sunt *anabaptistae*, quorum secta seculo XVI. ortum debet, & quorum fata succincte tradit FRIDERICVS SPANHEMIVS in *diatribe historica de orig. progressu & sectis anabaptistarum*. Hi omnes, licet in diuersas abeant familias, *paedo-baptismum* damnant,

adeo-

adeoque infantes baptizatos rebaptizant, quod baptiſmus eis inualide & nulliter collatus ſit. Quia vero contra anabaptiſtas duriſſimæ leges imperii latæ ſunt, ſciendum eſt, ſectæ cuidam peculiari ex ipſis acceſſiſſe publicum facinus ex ſeditioſis ſententiis conflatum, quibus pax publica imperii labefactata eſt per doctrinam peſtiferam MVNZERI in *Thuringia*, & IOANNIS LEIDENSIS in *vrbe Monaſterienſi*, quorum excitatos motus bellaque inteſtina non enarrabo. Id tantum contendo, ſectæ huic in genere & *per ſe* hoc vitium haud cohærere, nec facinora *Munzerianorum* & *Monaſterienſium* omnibus anabaptiſtis generatim applicari poſſe, prout apologiæ, pro iis ſcriptæ, docent. Bonam fidem inter omnes agnouit B. BVDDEVS *in diſſert. de concord. relig. chriſtianæ ſtatusque ciuilis. c. VI.* monſtrando, anabaptiſtas hodiernos in Belgio alibique degentes ab *autoribus inteſtinorum bellorum* diſtinguendos, nec iis horum ſcelera nefanda imputari poſſe. Quæ cum ita ſint, palam eſt, conſtitutiones imperii contra *anabaptiſtas* eo tempore latas pœnasque criminales in iis conſtitutas in *pacis publicæ turbatores* tantum quadrare, non vero generatim quibuscunque ſectis, qui hac appellatione inſigniuntur, applicari poſſe. Non obſcure id indigitant verba *R. I. de anno 1529. §. 6.* quamuis, quod non diſſimulandum, eo fuerint tempore publicata, quo immites clericorum doctrinas contra hæreticos adhuc magnopere fouebant, vnde plura iis inſerta, quæ crudelitatem *inquiſitionum antiquarum* ſpirant. Verba dicti Receſſus ſunt hæc: **Nachdem auch kürtzliche eine neue Sect des Wiedertaufs entſtanden, ſo in gemeinen Rechten verboten und vor viel hundert Jahren verdammet worden iſt**, welche Secte über Käyſerlichen ausgegangenen Mandat ie länger ie mehr ſchwerlicher einbricht, und überhand nimmt; und dann Ihr. Majeſt. ſolch ſchwer Ubel, und was daraus erfolgen mag, zuvorkommen, Fried und Einigkeit im H. Reich zu erhalten, eine rechtmäſſige Conſtitution, Satzung und Ordnung aufgericht, und allenthalben im H. Reich zu verkündigen verſchaffet, alſo lautend. **Daß alle und jede Wiedertäufer und Wiedergetaufte Manns- und Weibs-Perſonen verſtändiges Alters, vom natürlichen Leben zum Tode mit Feuer und Schwerd, oder dergleichen, nach Gelegenheit der Perſonen, ohne vorhergehend der geiſtlichen Richter-** *Inquiſition*, **gericht und gebracht werden. Und ſollen derſelben Friedbrecher, Hauptſächer, Landläufer und die aufrührige Aufwickler des berührten Laſters des**

damnantes pædo-baptiſmum & ideo infantes rebaptizantes.

Non tamen omnibus ſeditioſæ doctrinæ Munzerianorum & Monaſterienſium imputandæ.

Ergo nec leges imperii in omnes quadrant.

Verba Receſſus imperii de anno 1529. §. 6.

Wiedertaufs, auch die, so darauf beharren, oder zum andern malen umfallen, in solchen keinesweges begnadet, sondern gegen ihnen vermöge solcher Satzung ernstlich mit der Strafe gehandelt werden. Welche Personen aber ihr Irrsal für sich selbst, oder auf Unterricht und Vermahnung, ohnverzüglich bekenneten, denselben zu wiederrufen, auch Buß und Straf darüber anzunehmen, willig seynd, und um Gnad bitten würden, daß dieselbige nach Gelegenheit ihres Standes, Wesens, Jugend und allerley Umstand mögen begnadet werden. Daß auch ein jeder seine Kinder, christlicher Ordnung, Herkommen und Gebrauch in der Jugend taufen lassen soll. Welcher aber das verachten, und nicht thun würde, auf Meynung, als soll dieselbige Kinder-Taufe nichts seyn, daß derselbig nach Gelegenheit ihres Standes, so darauf zu beharren unterstünde, für ein Wiedertäufer geachtet, und obangezeigter Käyserl. Constitution unterworfen sey, und soll keiner derselben aus obangezogenen Ursachen begnadet werden, an andre Ort relegiret und verwiesen, sondern unter seiner Obrigkeit zu bleiben verstrickt und verbunden werden, die dann ein fleißig Aufsehen haben sollen, damit sie nicht wiederum abfallen. Dergleichen daß keiner des andern Unterthanen und Verwandten, so des Wiedertaufs halben von ihrer Obrigkeit gewichen, oder ausgetreten, enthalten, unterschleifen oder fürschieben, sondern alsbald dieselbig Obrigkeit, darunter sich der Entwichene enthält, solcher Uberfahrung innen oder gewahr wird, soll er gegen denselben, so entwichen, laut obgerührter Käyserl. Satzung strenglich handeln, und sie darüber nicht bey sich leiden, oder dulden, als bey Poen der Acht &c. Daß darnach, Wir, auch Chur-Fürsten, Fürsten, Prälaten, Grafen und Stände uns einmüthiglich verglichen, solcher Käyserl. Constitution, Ordnung und Satzung in allen Puncten und Articuln, treulich und fleißig zu geleben, nachzukommen und zu vollenziehen. Eodem anno quoque publicata est ipsa *constitutio* vel *mandatum* wider die Wiedertäufer a CAROLO V. huius tenoris: Wiewol in gemeinen Rechten geordnet und versehen, daß keiner, so ehemals nach christlicher Ordnung getaufet worden ist, sich wiederum oder zum zweytenmal taufen lassen, noch derselben einigen taufen soll, und fürnemlich in Käyserl. Gesetzen, solches zu beschehen, bey Strafe des Todes verboten. Darauf wir dann im Anfang des nächst verschienenen acht und zwantzigsten Jahres der Minder-

Edictum Caesareum contra anabaptistas eodem anno publicatum.

der-Zahl auch allesamt und besonder als Römischer Käyser, oberster-Voigt, und Schirm-Herr unsers Heil. Christlichen Glaubens, durch unser offen Mandat ernstlich haben thun gebieten, Euer Unterthanen, Verwandten und Angehörigen, von demselben itzo kürtzlich neu aufgestandenen Irrsal und Sect des Wiedertaufs, und derselben unwilligen, verführischen und aufrührigen Anhang, durch euer Gebot, und sonst auf den Cantzeln, durch Christlich gelehrte Prediger getreulich und ernstlich, samt der Poen des Rechtens in solchem Fall und sonderlich der grossen Strafe GOttes, die sie zu gewarten haben, zu erinnern, zu ermahnen, anzuweisen und zu warnen. Und gegen denen, so also in solchem **Laster und Irrung des Wiedertaufs** erkundigt, erfunden und betreten worden, mit Strafe und Poen des Rechtens, wie sich solches gegen einen jeden seinem Verschulden nach gebühret, zu vollführen und deßhalben nicht säumig zu seyn, damit solch Ubel gestrafet, und ander Unrecht und Weiterung, so sonst daraus erwachsen, fürkommen und verhütet werde. So befinden wir doch täglich, daß über angezeigt gemein Recht auch unser ausgegangen Mandat, solche alte und viel hundert Jahren verdammt und verbotene Secte des Wiedertaufs je länger je mehr beschwerlicher einbricht, und überhand nimmt. Solchem Ubel, und was daraus folgen mag, fürzukommen, Fried und Einigkeit im H. Reich zu erhalten, und alle Disputation und Zweifel, so der Strafe halber des Wiedertaufs folgen möchte, aufzuheben; so verneuern wir die vorigen Käyserl. Gesetze, auch obgemeldte unser darauf gefolgete und ausgekündigte Mandat: Ordnen, setzen, machen und declariren demnach aus Käyserlicher Macht, Vollkommenheit und Rechten, wissen und wollen, **daß alle und jede Wiedertäufer und wieder-getaufte Manns- und Weibes-Personen, verständigs Alters vom natürlichen Leben zum Tode, mit Feuer, Schwerd, oder dergleichen nach Gelegenheit der Personen, ohn vorgehend der geistlichen Richter** *Inquisition*, **gericht und gebracht werden**, und sollen derselben Vor-Prediger, Hauptsächer, Landläufer und aufrührische Aufwickler des berührten Lasters des Wiedertaufs, auch die darauf beharren und diejenigen, so zum andernmal umfallen, hierinn keineswegs begnadet, sondern gegen ihnen, vermöge dieser unser Constitution und Satzung, ernstlich mit der Strafe gehandelt werden. Welche Personen aber ihren Irrthum für sich selb-

selbsten, oder auf Unterricht oder Untermahnen, unverzüglich bekenneten, denselben zu widerrufen, auch Buß und Strafe darüber anzunehmen, willig seynd, auch um Gnade bitten würden, dieselbe mögen vor ihrer Obrigkeit, nach Gelegenheit ihres Standes, Wesens, Jugend und allerley Umständ begnadet werden. Wir wollen auch, daß ein jeder seine Kinder, nach christlicher Ordnung, Herkommen und Gebrauch in der Jugend taufen lassen soll. Welcher aber das verachten und nicht thun würde, auf Meynung, als ob die Kinder-Tauf nichts sey, der soll, wo er darauf zu beharren unterstünde, für ein Wiedertäufer geachtet, und obangezeigter unser *Constitution* unterworfen seyn. Und soll keiner derselbigen, so aus obangezeigten Ursachen begnadet werden, an andre Orte relegiret und verwiesen, sondern unter seiner Obrigkeit zu bleiben verstrickt und verbunden werden, die dann ein fleißiges Aufsehens, damit sie nicht wieder abfallen, haben lassen sollen. Deßgleichen soll keiner des andern Unterthanen oder Verwandten, so aus angezeigten Ursachen von ihrer Obrigkeit gewichen, und ausgetreten, enthalten, unterschleifen oder vorschieben, sondern alsbald dieselbe Obrigkeit, darunter sich der Entwichene enthält, solcher Uberfahrung innen oder gewahr wird, soll er gegen demselben, so also entwichen, laut obberührter unserer Satzung strenglich handeln, und sie darüber nicht bey sich leiden oder dulden, alles bey Poen der Acht. Hierauf gebieten Wir auch allen und jeden insonderheit, was Würden, Standes oder Wesens ein jeder ist, bey den Pflichten und Eyden, damit ihr Uns, und dem H. Reich zugethan und verwandt seyd, auch Unsre schwere Ungnad und Strafe zu vermeiden, und wollen, daß ihr alle, und ein jeder insonderheit, solch unser Constitution und Satzung des Wiedertaufs halben, strenglich, festiglich in allen Stücken und Puncten haltet, darauf urtheilet, handelt, und unnachläßig vollenziehet; euch auch hierinn mit solcher Gehorsam und dermassen erzeiget, wie ihr zu thun schuldig, und Nothdurft der Sachen für sich selbst erfordert, das wollen Wir und also ohngezweifelt versehen, ihr thut auch daran Unsere Meynung. Geben in Unser und des H. Reichs-Stadt Speyer, am 23. Tage Aprilis, nach Christi Geburt 1529. In sequentibus status Imperii fatentur, hæc omnia, quæ contra anabaptistas decreta, sua voluntate & consensu esse conclusa, seque ad eorum obseruantiam strictissimam adstringunt.

§. XIII.

§. XIII. Speciatim *anno 1535. Recessus imperii Wormatiensis* contra *anabaptistas Munsterienses*, & eorum impios conatus publicatus est, in quo illorum impia dogmata, quibus pax publica conculcata erat, hoc modo referuntur: Als im nechst verschienen vier und dreyßigsten Jahre der Minder-Zahl die verdammte, aufrührisch und unchristliche Secte des Wiedertaufs in der Stadt Münster, in Westphalen gelegen, durch etliche leichtfertige aufrührische Personen muthwillig erwecket, und dermassen ausgebreitet und gepflantzet worden, daß durch Innwohner daselbst, nicht allein alle christliche Ceremonien und Gottesdienst abgestellet und vernichtiget, sondern auch alle weltliche Policey-Ordnungen und gute Sitten umgestossen, alle Brief und Siegel verbrannt, geistliche und weltliche Güter den rechten Besitzern entwehret und gemein gemachet, und also alle Eigenthums-Gerechtigkeit gäntzlich aufgehoben und abgethan, einem jeden neben seiner vorigen Ehe-Frau andere Weiber bis in sieben und mehr zu nehmen zugelassen, auch diejenigen, so ihrer verdammten Secten anzuhangen sich billig gewidert, von ihren Weib, Kindern und Gütern erbärmlich ins Elend verjaget, und über solches alles, zuletzt einen leichtfertigen unbekannten Schneider zu einem vermeynten König unter ihnen aufgeworfen, und ihr endlich Gemüth und Willen dahin gerichtet haben, die gantze Christenheit mit ihrer tyrannischen unchristlichen Secte zu beflecken, Leib und Seel zu verderben, und schließlich wie dieser grausamen Secte und Art ist, alle Ober- und Ehrbarkeit zugleich zu vertilgen, und im Grund auszureuten, alles Käyserl. Maj. und des Heil. Reichs Abschieden, viel gehaltenen Reichs-Tägen, und dem ausgekündigten Käyserlichen Land-Frieden, aufgerichteten, bewilligten, verbrieften und versiegelten Verträgen, gemeinen Rechten und ihren gethanen Eyden und Pflicht zuwider und entgegen. Welches allenthalben so Landkundig und offenbar, auch durch die Innwohner zu Münster, nach Anzeig ihrer ausgesandten Bücher und eigenen Schriften bekänntlich, daß solches nach längst zu erzehlen von unnöthen, auch von ihm selbst und mehr unchristlich, tyrannisch, unmenschlich, dazu aller Ober- und Ehrbarkeit sorglich und gefährlich ist, dann mit Worten angezeigt und erzehlet werden mag. Vlterius in *R. I. Spirensi de anno 1544. §. 74.* contra hos rursus vigor legum latarum renouatus: Nachdem auch die schädliche aufrührische Secte des Wiedertaufs, so in gemeinen Rechten verboten, und vor viel hundert Jahren verdammt worden ist, über

In R. I. de anno 1535. seditiosæ Monasteriensium sententiæ & ausus enarrantur.

In R. I. Imp. de anno 1544. denuo condemnati anabaptistæ.

über Unsere Käyserliche ausgegangene Mandaten, und derhalben aufgerichtete rechtmäßige Constitution, Satzung und Ordnung, so wir des verschienenen neun und zwantzigsten Jahres allenthalben im Heil. Röm. Reich publiciren und verkündigen haben lassen, hin und wieder im Heil. Reich beschwerlich einbricht und überhand nimmt, darum denn unser freundlicher Bruder, der Römische König, auch Chur-Fürsten, Fürsten und Stände sich auf denselbigen Reichs-Tag in dem neun und zwantzigsten Jahre zu Speyer gehalten, mit einander einmüthiglich verglichen haben, solche unser Käyserliche Constitution, Satzung und Ordnung, in allen ihren Puncten und Articuln treulich und fleißig zugeleben, nachzukommen und zu vollenziehen, alles laut des Abschiedes derhalben aufgerichtet: Dem allen nach, und damit solch schwer Ubel hinführo auch fleißig und gebührlich gestrafet, und was daraus erfolget, fürkommen, Fried und Einigkeit im Heil. Reich erhalten werde: So haben Wir uns mit Chur-Fürsten, Fürsten und Ständen, und der abwesenden Bottschaftern, und sie sich hinwiederum mit uns von neuen vereiniget und verglichen, daß bemeldter unser Constitution und Ordnung in allen ihren Puncten und Inhaltungen stracks gelebet und nachgekommen werde. Wir setzen, ordnen und wollen auch, wo in Städten oder auf dem Lande, in Criminal- und Malefiz-Sachen einer die Denunciation, und ein ander den Angriff hat, gut Fug und Macht haben, die Personen dem Wiedertauf verwand und anhängig, unangesehen, daß die *Denunciation* nicht vorgangen, unser und des Reichs wegen anzugreifen, und unser obberührten Constitution und Satzung nach, gegen ihnen zu vollführen, und nichts desto weniger soll auch der, so am *denunciiren* also säumig gewesen, der Gebühr nach, gestrafet werden. Doch sollen alle Obrigkeiten in der Haft zu solchen Personen kommen, und zuförderst durch die Gelehrten und Theologen getreuen guten Fleiß fürwenden, sie von ihrem Irrthum durch Christlichen

Vt & in R. I. de anno 1551. Unterricht abzuwenden und zu bekehren. Denique in *R. I. Augustano de anno 1551. §. 87.* denuo pax publica anabaptistis in imperio denegata, & priora repetita sunt. Nachdem auch Chur-Fürsten, Fürsten und Stände, auch der abwesenden Räthe, Bottschaften und Gesandten, uns zum beständigen Bericht angebracht, daß die nachtheilige Secte und Irrthum der Wiedertäufer, von derentwegen wir im neun und zwantzigsten Jahre der mindern Zahl verschienen um Constitution, wie die zu gebührlicher Strafe anzuhalten, publiciren, und

und in das Reich auskünden lassen, sich noch heutiges Tages an vielen Orten und Enden dermassen erhalte und überhand nehme, daß von wegen der viele, die sich zu solcher Secte begeben, zum Theil nach Bürgerlicher Ordnungen den Obrigkeiten nicht huldigen und schweren, zum theil gar keine Obrigkeit erkennen wollen; und obgleich diese halsstarrige und sorgliche Leute in Gefängniß eingezogen, auch die Ernst gegen ihnen fürgenommen und gebrauchet wird, so bleiben sie doch gantz beharrlich, und als verstockt in ihrem verdammten und unträglichen Fürsatz, daß sie durch keine fleißige, ernstliche und wohlgegründete Erinnerung, Unterweisung und Vermahnung davon zu bringen. Und obwol die Obrigkeiten sie vermöge angeregter ausgekündter unser Constitution und gemeiner beschriebenen Rechten zu gebührlicher und wohlverdienter Strafe anzuhalten, ihnen fürsetzen, diese auch vor Recht stellen, auf sie klagen, und was recht ist, ihnen wiederfahren zu lassen, fürnehmen: so begebe sich doch oftermals, daß die geordnete oder gesetzte Richter oder Schöppen an den peinlichen- und Hals-Gerichten über solche widerspenstische fürgestellte Leute nicht erkennen, noch sich deren, wie sie doch von Amtswegen zu thun schuldig, unterziehen wollen, derowegen sie zu gebührlichen und rechtmäßigen Strafen nicht füglich gebracht werden mögen. Wie nun solche unziemliche verdammte Secte ihren Fortgang gewinnen, und derselben nicht mit ziemlicher Vorbetrachtung begegnet, so wäre aus dem muthwilligen, verführigen, aufrührigen Anhang nichts anders, denn Zerrüttung und Untergang des gemeinen Nutzens, aller guter Policey der natürlichen und gesetzten Rechten, auch aller Ehrbarkeit zu gewarten. Hierauf haben Wir mit Chur-Fürsten, Fürsten und Stände, auch der abwesenden Räthen, Botschaften und Gesandten, wie solchem unerträglichen Unrath zu begegnen, gerathschlagt, und thun auf beschehene Vergleichung hiermit Unsere angeregte Constitution, alles ihres Inhalts in ihren Puncten und Articuln renouiren und erneuern: setzen, statuiren, ordnen demnach aus Käyserlicher Macht und Vollkommenheit, rechtem Wissen und eigener Bewegniß, und wollen, daß alle und jede **Wiedertäufer, und wiedergetaufte Manns-und Weibs-Personen**, die verständigs Alters seyn, die auch aus diesem **muthilligen, verführigen und aufrührigen Irrsal und Secte den Obrigkeiten nicht huldigen**, oder schweren oder gar **keine Obrigkeit erkennen wollen**, vom natürlichen Leben zum Tode, mit Feuer und Schwerd oder dergleichen, nach Gelegenheit der Person, ohn vorhergehende der geistlichen Richter Inquisition, gericht und gebracht

bracht werden. Und sollen derselben Vor-Prediger, Hauptsächer, Landläufer und Aufrührisch, Aufwickler, berührtes Lasters des Wiedertaufs, auch die darauf beharren, und diejenigen, so zum andernmal umfallen, hierinn keinesweges begnadet, sondern gegen ihnen, vermöge dieser Constitution und Satzung ernstlich mit der Strafe gehandelt und vollfahren werden. Welche Personen aber ihren Irrthum für sich selbst oder auf Unterricht und Ermahnen unverzüglich bekenneten, denselben zu wiederrufen, auch Buß und Strafe darüber anzunehmen willig seyn, und um Gnade bitten würden, dieselbe mögen von ihrer Obrigkeit, nach Gelegenheit ihres Standes, Wesens, Jugend, und allerley Umstände begnadet werden. Wir wollen auch, daß ein jeder seine Kinder nach Christlicher Ordnung, Herkommen und Gebrauch, in der Jugend taufen lassen soll, welche aber das verachten und es nicht thun würden, auf Meynung, als ob der Kinder Taufe nichts sey, die sollen, wo sie darauf zu beharren unterstünden, für Wiedertäufer geachtet, ob angezeigter unser Constitution unterworfen seyn, und soll keiner derselben, so aus obangezeigter Ursachen begnadet werden, an andere Orte relegiret und verwiesen, sondern unter seiner Obrigkeit zu bleiben, verstricket und verbunden werden, die dann ein fleißiges Aufsehens, damit sie nicht wieder abfallen, haben lassen sollen. Deßgleichen soll keiner aus den andern Unterthanen und Verwandten, so aus angezeigten Ursachen von ihrer Obrigkeit (nach Gelegenheit ihres Standes) gewichen und ausgetreten, enthalten, unterschleifen, oder fürschieben, sondern alsbald dieselbe Obrigkeit, darunter sich der Entwichene enthielt, laut obberührter unserer Satzung, strenglich handeln, und sie darüber nicht bey sich leiben oder dulden wollen, bey Poen der Acht. Und damit solches alles desto festiglicher und ungehindert vollenzogen werde, so haben Wir uns auch mit Chur-Fürsten, Fürsten und Ständen, und der abwesenden Räthe, Botschaften und Gesandten verglichen. Wollen und befehlen hiermit ernstlich, daß in allen Fürstenthumen, Landschaften, Herrschaften, Oberkeiten, Städten, Flecken und Dörfern, dem H. Reich teutscher Nation angehörig, die Richter, Urtheiler oder Schöppen der peinlichen Gerichte über diejenigen, so dieser Secten, und was derselben dieser Constitution zuwider anhängig seyn mag, beschuldiget, vor Recht gestellet, beklaget und überwiesen werden, was die gemeine Rechte und diese unsere auch vorgemeldte Constitution ausweisen, erkennen, und wie recht ist, ohne einige Ausflucht ergehen lassen sollen. Wer aber deren einer oder mehr sich diesen widersetzen, solches zu thun

wei-

weigern oder sperren würden, daß alsdenn die Herrschaften, denen die hohe Obrigkeit peinlich oder Hals-Gericht zustehen, demselbigen Richter oder Schöppen, mit gebührlichen Poenen und Strafen, nach eines jeden Gelegenheit, als daß sie von ihren Aemtern abgesetzet, an Gelde oder am Leibe in der Gefängniß gestrafet, zu dem, daß sie von Amtswegen zu thun schuldig, vermögen und anhalten sollen, damit nicht also durch Mangel der Iustitien oder Administration derselbigen die Schuldigen der verdienten und gebührenden Strafe sich zu entziehen haben.

§. XIV. Si constitutiones adductæ, contra *anabaptistas* seculi XVI. latæ, accurato examinantur iudicio, 1) potissimum directæ sunt contra *Munzerianos* & *Monasterienses*, quorum seditiosi conatus & facinora relata sunt in R. I. *de anno* 1535. *§. XIII.* adducta. Vnde etiam vocatur **die aufrührische Secte des Wiedertaufs**, quod omne *societatis ciuilis* vinculum rupissent, & bella intestina mouissent, merito pœna capitali adficiendi. Verum hæc scelera *Munzerianorum* & *Monasteriensium* erant, non vero *secta anabaptistarum* propria, qua de causa merito hi ab *anabaptistis* quiete viuentibus distinguendi. Nihilominus tamen 2) non tantum seditiosi illi, sed omnes in genere anabaptistæ condemnati sunt, atque æquali pœnæ mortis subiecti, iuxta legum *Iustinianearum* rigorem, nunquam tamen in effectum olim deductum, vt ad *tit. de hæretic.* dictum. Quocirca 3) hæc generalis condemnatio & *capitalis sanctio* adhuc debetur principiis illis immanibus, ad *tit. de hæret.* relatis, de hæreticis igni tradendis, a quibus merito abhorrent protestantes. Hoc etiam 4) inde liquet, quod etiam hi, qui *pædobaptismum* cum TERTVLLIANO damnant, eidem pœnæ subiiciantur, qui tamen olim ne quidem *absolute* hæreticis annumerati, & quamuis hodie *hæreticis* adscripti, in *crimine* tamen *publico* non hærent, sed tantum in *errore in fide* versantur, exemplo aliorum hæreticorum, qui tam immani haud adficiuntur pœna. Vnde 5) cauendum est, ne hodiernis anabaptistis, vel qui *pædobaptismum* reiiciunt, has constitutiones, quamuis communi statuum decreto publicatæ fuerint, applicemus, quod eo tempore res protestantium nondum in eum deductæ essent locum, vt contra quæuis catholicorum dogmata secure sententiam suam proferre possent, præsertim quod inter protestantes ipsos non deessent, qui processum *contra hæreticos* non adeo improbarent. Breuiter, si *hæreticis* annumerandi, cum illis æque vt aliis inter protestantes agendum, h. e. non vi, pœnis & processu criminali, sed modo Christi doctrinis conuenienti.

Obseruationes ad leges imperii de hodiernis anabaptistis.

APPENDIX.

ATtuli *pag.976. sq.* scriptum quoddam satyricum, anno 1519. editum, quo insipida infantia *inquisitorum hæreticæ prauitatis* illius temporis ad oculum demonstratur, sarcastice quidem, sed ex rei veritate, vt dicere possis cum HORATIO

- - - *Ridendo dicere verum,*
quid vetat?

Summa eius tantum capita, & non nisi argumenta recensui; nunc vero, postquam ipsius scripti interim ope Dn. Professoris Lipsiensis KAPPII compos factus sum, integrum illud dabo ad eorum illustrationem, quæ *cit. l.* dicta sunt. Obseruaui iam, variantem esse huius opusculi inscriptionem. Præsens, quam sisto, hæc est:

TRACTATVLVS QVIDAM SOLENNIS DE ARTE ET MODO INQVIRENDI QVOSCVNQVE HAERETICOS SECVNDVM CONSVETVDINEM ROMANAE CVRIAE OMNIBVS FIDELIBVS, PRAESERTIM HAERETICAE PRAVITATIS INQVISITORIBVS SCITV VTILISSIMVS, COMPOSITVS A QVODAM LEGALI MAGISTRO NOSTRO FRATRE ORDINIS PRAEDICATORVM DICTO.

(CAVE LECTOR, NE TIBI OS NIMIO RISV FATISCAT.)

Reuerendissimis in Christo patribus SYLVESTRI *Priorati, sacræ theologiæ magistro celeberrimo, sacrique apostolici pallatii magistro, sacrique ordinis prædicatorum professori, & per Italiam hæreticæ prauitatis, &* IACOBO HOGOSTRAT *eiusdem sacræ theologiæ celeberrimo, eiusque sacri ordinis professori & per Germaniam eiusdem hæreticæ prauitatis inquisitoribus patribus suis multum metuendis, frater dictus latine,* λεκτος *græce, eiusdem ordinis & facultatis humilis professor salutem.*

QVoniam nunc nostro tempore, quo refrigescit charitas multorum, reuerendissimi patres, & abundat

dat iniquitas, multa pullulant hæreticæ prauitatis seminaria, quæ, licet, exi. vestri pat. magno fauore satagunt & zelant extirpare, ne zizania cum tritico simul crescat, tamen mundus est ita malus, quod vos in sancto opere isto contemnunt, atque quasi irrident, & dicunt, inquisitores hæreticæ prauitatis nec scientiam nec modum nosse inquirendi, quod est abominabile audiri. Ideo ego accensus zelo veritatis, coactus sum scribere artem & modum inquirendi. Non quod volo vos docere, cum sciatis omnia melius quam ego, sed vt videant illi indocti asini, quam multo meliora possint magistri nostri alii, præsertim nos duo luminaria magna in ordine nostro, cum videant me humilem & minimum inter sacræ theologiæ professores, hanc artem tam bene nosse, vt etiam eam describere potuerim. Quia secundum ARISTOTELEM signum scientis est posse docere: Ideo hanc artem a me compilatam, vestris pedibus offero, & rogo, si quo loco erraui, emendetis, & in omnem terram per impressuram mittatis, vt sciant & videant, quoniam sunt apud nos multi, qui possunt mirabilia scribere, sed causa humilitatis volunt potius latere. Bene valete optimi patres, & me commendatum habeatis.

Incipit Tractatus quidam solennis de arte & modo inquirendi & damnandi hæreticos, secundum consuetudinem Romanæ Curiæ comportatus per quendam sacræ theologiæ Professorem.

Quoniam omne multiplex indistinctum necessario parit confusionem & erroris mater est æquiuocatio semper: Idcirco vt istam artem distinctius & subtilius & facilius possim enucleare, volo ipsam per regulas quasdam determinare faciles & faciliter memorabiles, propter vitandum studendi laborem.

PRI-

PRIMA REGVLA.

Ante omnia inuocandus est spiritus sanctus & orandum deuote pro gratia Dei, vt actus ille inquirendi incipiat, proficiat, & perficiat (secundum quod scribit in collectis quotidianis) non ex vana gloria, nec propter vanam gloriam, nec propter pecuniam, sed ex amore Dei & zelo veritatis, propter gloriam Dei, maxime autem propter honorem sanctæ sedis apostolicæ & pacem ecclesiæ catholicæ, ad supprimendos errores, & ad sedanda scandala, & turbationes fidelium Christi cauendas.

SECVNDA REGVLA.

Ista intentione bona formata, quam impossibile est non placere Deo, cum sit sanctissima & syncerissima, etiam merito condigni meritoria æternæ vitæ oportet firmiter credere, & tanquam certissimum ac primum huius artis principium præsupponere, de quo nullatenus liceat dubitare, quod papam errare est impossibile, sed quicquid dixerit, voluerit, fecerit, hoc tanquam vocem & factum PETRI, seu potius ipsius Christi met oportet acceptare.

Quod si quis vellet in hoc dubitare, aut rationem quærere, ille iam de facto non inquisitor esset, sed inquirendus tanquam certissime hæreticus, quia dubitare & non credere pro eodem accipiunt, secundum ARISTOTELEM III. phisicorum. Quod parum distat, vt notum est. Et quia sicut ianua in cardine voluitur, ita tota ista ars in hac secunda regula iacet, sicut rusticus in sole. Ideo necessum & bonum puto (licet extraordinarie) ipsam inoppugnabiliter fortificare. Et primo sic. Nisi esset vera & certa ista regula, nullus posset inquiri

aut

aut condemnari in ſancta Romana eccleſia, quod eſt abſurdiſſimum, conſequentia nota. Sed antecedens probatur duabus rationibus inuictiſſimis. Primo, quia papa eſt lex animata & viua in terris; (nam in hoc bene licet conformari Principem eccleſiæ huic ſeculo, in quo princeps eſt imperator lex viua, nec obſtat quod imperator in temporalibus, & papa in ſpiritualibus præeſt, quia ſunt inuicem figura & figuratum,) ſed ablata aut duntata lege, iam nihil certum poſſet ſecundum eam iudicari aut fieri, ideo oportet eſſe certiſſimum, papam non errare. Secunda ratio eſt, quia hæretici ſolent ſe per ſacram ſcripturam defendere; ſed illa eſt lex mortua & littera occidens, & poteſt in multas falſas ſententias trahi. Sicut patet in multis magiſtris noſtris, præſertim HVGONE noſtri ordinis Cardinale, & ſic hæreticus fieret anguilla. Confirmatur iſta ratio. Quia hinc iuriſtæ recte dicunt, quod papa ſit eccleſia, iuxta illud MATTHÆI XV. Si te non audierit, dic eccleſiæ, id eſt Prælato. Si eccleſiam, id eſt prælatum, non audierit, ſit tibi ſicut ethnicus & publicanus. Modo papa eſt prælatus prælatorum, & per conſequens eccleſia eccleſiarum, tenet conſequentia ab eodem ad idem, per diffinitionem vniuocorum.

Secundo probatur iſta regula irrefragabiliter. Quod ſi papa poſſet errare, tunc etiam eccleſia poſſet errare, cum ſit primum & ſummum eccleſiæ membrum. Si autem eccleſia poſſet errare, tunc etiam Chriſtus poſſet errare, cum ſit vna caro & vnum corpus cum eccleſia. Iuxta Paulum. Erunt duo in carne vna. Si autem Chriſtus poſſet errare, etiam Deus poſſet errare, quod eſt impoſſibile, cum Chriſtus ſit Deus. Et ſic patet regula veriſſima

Sed hic ſunt aliqua argumenta videnda.

Primum dicunt, quod ecclesia non possit significare prælatum ex natura vocabuli. Quia ecclesia græca dictio est, & significat idem quod conuocatio vel congregatio, sed prælatus non est congregatio. Respondetur. Hoc est vnum grammaticum argumentum & multum suspectum & hoc duobus modis. Primo quia ex græca grammatica arguit. Sed Græci sunt hæretici & schismatici, ideo non est eis credendum in sua grammatica. Secundo quod ardet synagogam ex ecclesia facere. Nam synagogam dicunt etiam significare conuentum & congregationem. Ergo probabile est, quod ecclesia non congregationem sicut synagoga, sed prælatum significet. Sed dicunt contra. Si accipitur a græcis vocabulum synagoga, cur repudiantur in vocabulo ecclesia & similibus? Item quod in nullo passu noui testamenti ecclesia pro prælato potest accipi, vt: credo ecclesiam sanctam catholicam. Item illud: super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Respondetur. Non credo synagogam esse græcum nomen, quia synagoga fuit apud hebræos tantum, & non apud græcos, ideo hebraicum potius nomen est. Nec nocet, quod ecclesia aliquando accipitur pro prælato, aliquando pro populo, cuius est prælatus, & secundum hoc oportet scripturas distincte intelligere & magistraliter.

Secundo arguitur. Quomodo papa non potest errare, cum tamen S. PETRVS errauit, vt in euangelio, quando dominus eum sathanam vocauit. Respondetur. Hoc est vna frasca & brocardicum argumentum. Nam tunc temporis nondum acceperat spiritum sanctum, licet fuisset in gratia, quia potest aliquis bene esse in gratia, non habendo spiritum sanctum, vt alias habet videri per magistros nostros. Si autem replicantur: tamen PAVLVS reprehendit eum post spiritus sancti missio-

missionem. Gal. II. Respondetur. Hoc fuit veniale peccatum, & quædam simulatio ac dispensatio piæ fraudis. Si iterum dicit. Non videtur sanctus PAVLVS pro veniali peccato & tam leui re tantum festum fecisse, nisi fuisset periculum animarum ibi. Nam ipse dicit, euangelii veritatem ibi fuisse omissam; hoc autem est Christum negare, & infidelitate peccare. Respondetur. Sancti primitiuæ ecclesiæ fuerunt feruentes, ideo parua peccata tanquam maxima reprehendebant. Et quod nos hodie hæreticos comburimus & occidimus, ipsi homicidium reputassent, sed excessiue locuti fuissent, cum tamen nostro tempore (si recta sit intentio) non solum sine peccato fit, sed etiam cum magno merito fiat. Sic reddere debitum matrimonii, non sine peccato fieri illi dixissent excessiue loquentes cum Psal. quinquagesimo. Ecce equidem in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Sed nostro tempore cum merito fieri potest, & est opus iustitiæ.

Tertio arguitur: cur ergo sancti patres suo tempore hæreticos per scripturas & verbum Dei expugnauerunt, & exemplum nobis sic faciendi reliquerunt? Respondetur. Hic alia est ratio temporis. Nam tunc ecclesia nondum fuit firmata, nec fides satis roborata, ideo necesse fuit per scripturas cum eis pugnare. Nunc autem oportet de firmata fide eos examinare. Ideo multo facilior est modus inquirendi nunc, quam tunc fuit, quia illorum modus describi & in artem redigi non potuit, nisi totam scripturam aliquis intellexisset. Sed hodie periculosum est cum hæreticis in biblia pugnare, quia quando fecerunt bibliam suspectam, quod a multis vocatur liber hæreticorum, ideo aliis libris & modis agendum est.

TERTIA REGVLA.

Necesse est summe, vt inquisitor ipse quoque certus sit, se non posse errare in hoc actu. Nec debet inquirere, quod velit aliquid discere vel audire, sed tantum docere & audiri, alioquin non esset inquisitor, sed discipulus hæreticorum, nec certus esset, quid agere vellet cum hæreticis. Ideo oportet & præconcipere conclusionem quam intendat. Potest autem certus fieri ex tribus. Primo ex intentione formata iuxta regulam primam. Secundo ex mente papæ inerrabili, a quo suscepit officium, & causam inquisitionis, iuxta regulam secundam. Tertio ex doctrina sancti THOMÆ, quæ sola est igne spiritus sancti examinata & purgata, & summi philosophorum principis ARISTOTELIS sententiis decorata. Nam impossibile est, quod intentio illa erret, multo minus possibile, quod doctrina S. THOMÆ erret, in qua si non esset bene fundatus inquisitor, non esset dignus officio isto pulcherrimo & titulo gloriosissimo. Quia si solam bibliam sciret, cito hæreticus eum posset illudere per multiplicitatem expositionis. Ideo certam oportet, & quæ est sine quæstionibus, sine opinionibus, sine distinctionibus multiplicatis, habere Theologiam. Hæc est doctrina sancti THOMÆ, mens papæ, & bona intentio inquisitoris.

QVARTA REGVLA.

Quando pro tribunali sedet, tunc debet protestari, quod solum Deum ante oculos habeat. Sic tamen, vt aliquis spissus paries vel murus ferreus, inter oculos & Deum sit, ne offendantur oculi eius iuxta illud, qui scrutator

tator

tator est maiestatis, opprimetur a gloria, vt sic possit anima sponsi dicere: Ecce ipse stat post parietem. Hunc autem parietem intelligo, quod sit aliqua pia intentio in corde inquisitoris, quæ est, vt sit solicitus, pro confusione ordinis tollenda, & gloria exaltanda, & non intendat ab actu desistere, donec hæreticus confusibiliter sit combustus, vt sic in domino gloriari possit, quod ecclesiam defenderit.

QVINTA REGVLA.

Sit itaque armatus armatura Dei, inuadat diabolicos homines cum Psalmo dicens: tabescere me fecit zelus meus. Et iterum, perfecto odio oderam illos. Et nil noceret, si vocem aliqualiter exasperaret, sicut solent inuidi facere, aut melius pro cauendo spem inuidiæ, caput cum risu amariusculo, (velut canes dentes nudando) fiducialiter moueret, vt sic diabolus terreretur, & hæreticus ipse primo aspectu perditum esse secum putaret. Nam oportet inquisitorem secundum apostolum in omni patientia & modestia omnia experiri, si possit animam lucrari Deo. Post hoc, prolatis digitis denumeret sibi de digito in digitum articulos, quos hæreticus iuxta mentem papæ debet acceptare, simul aliquid terribile insonans de igne, & dicat, credis hoc vel non? si credis, omnia tua reuocabis, si non? combureris. Et in fine horum verborum debet os torquere, & faciem ad circumstantes vertere, & labia porrigere, & manum vtramque sparsis digitis iactare. Non obliuiscatur etam nasum rugare, & omnino se disponere in facie, sicut esset terribilis larua in carnispriuio, in confusionem hæretici, vt circumstantes dicere possint: O quam male stat iste hæreticus, & quam solenniter &

legaliter se expedit iste inquisitor. Si autem hæreticus voluerit respondere, & allegare scripuram sacam vel doctorem sanctum, pro hoc tene hanc regulam subtilem, immediate sequentem.

SEXTA REGVLA.

Tunc dicendum est ei, cum leui quodam cachinno. Ah dilecte domine, non hic tempus est litigandi & disputandi, sed simpliciter respondendi, an credas in sanctam ecclesiam catholicam. Dimitte doctores esse, ecclesiam audire necesse est, illi possunt errare; Ecclesia non potest errare, vt supra ostensum est. Et sic fortiter est molestandus per regulam secundam, & semper aliquis risus fiducialis intermiscendus, & facies vertenda ad circumstantes, vt ipsi corrideant inquisitori & erideant hæreticum, sicut Herodis familia Christum, sic tamen vt non fiat indecens cachinnus. Nam oportet hanc rem, cum maturitate multa, cum grauitate summa, & suauitate in spiritu sancto tractare. Nec leuiter debet ridere inquisitor, nisi dum hæreticus scripturam sacram allegat. Nam tunc oportet hæretici intelligentiam magis ridendo despicere, quam respondendo soluere, ne forte trahatur inquisitor in expositionem sacræ scripturæ, ex qua non possit redire sine confusione, propter astutiam hæreticæ prauitatis, quæ valde prompta est in Biblia. Si autem ceperit hæreticus alte clamare, & doctores cum scripturis iactare, sese paratum rationem reddere suæ sententiæ, petere doceri, & solui suas rationes & auctoritates. Tunc oportet cum maxima diligentia videre, ne circumstantes ista diutius audiant, ne ad misericordiam moueantur, & hæreticum habere iustam causam credant, quare hic, ne

ne tumultus fiat in populo, summe necessaria est vna bona cautela, quæ traditur hac regula.

SEPTIMA REGVLA.

Sed vt multo magis clametur, ac tumultus aliquis, vel pedum strepitus excitetur, sicut iudæi fecerunt, quando S. Stephanum voluerunt opprimere, ne audiretur. Nam etiam furor pro ecclesia Dei meritorius est, maxime si ex prædicta intentione procedat, simul quoque iuxta ARISTOTELEM in elenchis, multis quæstionibus vexetur, vt in diuersa distractus, & in diuersos intentus aliquid dicat, quo capiatur. Quia oportet diabolum suis aliquando artibus fallere, vt canitur in hymno: Crux fidelis. Ars vt artem falleret. Nec est necesse semper in digito Dei eiicere dæmonia, sed malum malo pellere, per dispensatiuam euangelii interpretationem, quia inquisitor debet sperare, quod hæreticus comburetur, ne cum confusione cesset ab officio.

Bonum quoque esset, si ista non iuuarent, quod mandaret silentium sub pœna excommunicationis, vt sic cum bona modestia inquisitor possit omnibus audientibus dicere, & se resoluere. Quod non intendat nisi salutem miseri hæretici, & bene esset contentus, quod suos doctores allegaret, si primo responderet, anne ecclesiam crederet, siue per fenestram, siue per ianuam crederet, modo in ecclesiam crederet. Quia quid sunt doctores, qui sunt pars ecclesiæ, si in totam ecclesiam non credant (quæ est mens papæ & intentio hæreticorum magistrorum) vt sic populus notet, illum vere esse hæreticum, quia ecclesiam non vult audire, & inquisitores esse iustos in suo proposito, quia hono-

rem

rem ecclesiæ & fidei synceritatem tam legaliter & zelose quærant.

OCTAVA REGVLA.

Sollicitissime profitendum est, vt inquisitores sint de ordine sanctissimo prædicatorum, quia illi habent magnam gratiam apud populum & antiquam famam, quod sint docti & seellos, dicere volui, zelosi pro ecclesia sancta & apostolica sede. Ideo facilius possunt suspicionem populo facere contra hæreticum, quam alii quicunque. Etiam ideo, quia postquam ipsi multas & magnas pertulerunt, propter zelum & scientiam suam confusiones, eo fidelius & diligentius laborant, vt alii magis confundantur, vt ipsi hoc modo suam ignomiam alienæ ignomiæ consortio solentur. Iuxta illud. Gaudium est miseris socios habere pœnarum, & illud Petri. Scitote easdem passiones & fraternitati vestræ, quæ in mundo est, fieri.

NONA REGVLA.

Sollicitandum est omnibus modis, vt ante initium & post actum istum mittantur diuersi fratres discreti in diuersas partes, maxime ad principes & seniores plebis, qui (sine detractionibus & mendaciis) persuadeant, hunc hæreticum nolle audire ecclesiam catholicam, & hanc culpam dilatent, magnificent & multiplicent, ac pertinaciam hæretici summis studiis accusent, detestentur. Etiam spuant in terram dicentes Pfuck, Pfa, Pfui, quod ista scandala permittantur in ecclesia regnari, in blasphemiam diuinæ maiestatis & in diminutionem potestatis ecclesiæ & fidei catholicæ,

ac

ac nimiam sacræ theologiæ prætertim doctrinæ s. THOMAE, & opinionum suarum.

Iurent etiam, ac manibus & pedibus loquantur, sicut sapientes solent ecclesiast. III. vt sic principes prouocent ad indignationem. Pro inquisitoribus vero dicunt, quomodo omnia legaliter & zelose faciant, quanta modestia & charitate hæreticum orent, fleant, agant, omniaque tentent, sed frustra. Expediret etiam multum, si in prædicationibus in ecclesiis hinc inde populus similiter irritaretur, & magnis miserationibus super hæreticum pro sancta ecclesia & fauore inquisitorum concitaretur. Ne postea murmur in populo relinqueretur, sicuti sæpius factum est, non fuisse hæreticum, sed iniuriam ei factam. Quia hic euenit, quod ista regula neglecta fuit, quod vsque hodie multi aperte dicant & scribant, IOANNEM HVSZ & HIERONYMVM de Praga fuisse nec conuictos nec iuste combustos, & probant tali argumento, vt nuper a quodam hæretico audiui in Boemia, quod postquam illi sunt combusti, ignis velut iniuriæ, disponente Deo, in neminem atrocius sæuit, quam in ordinem prædicatorum. Ex ipso enim fuerunt illi inquisitores, qui eos combusserunt, & allegauit illud sapient. per quæ quis peccat, per hæc & punitur. Nec est verisimile, eos fuisse hæreticos, quia nouo supplicii genere, quod hæreticis nunquam, sed sæpius catholicis, Deo volente, illatum est, occisi sunt. Verum stulti sunt illi, non intelligunt, quod illis facta est iustitia, quia noluerunt audire ecclesiam. Nostris autem fratribus facta est iniuria, quia voluerunt audire & audierunt ecclesiam, vt superius accepta est, & non fuerunt admissi, ideo in zelo sine dubio corruscant inclyto martyrio. Et combustores eorum, quia contra ecclesiam egerunt, arde-

bunt in inferno. De quo latius vnúm librum dabo, quo obſtruam os loquentium iniquum, quem pro honore ſanctæ eccleſiæ & zelo fidei iam compilo.

DECIMA REGVLA.

Eſt vna ſingularis & ſpecialis, quam adhuc nullus tetigit, qui de hac arte ſcripſit, quantum ego legere potui, quam ego multo labore & experientia inueni, & èſt multum ſubtilis, ſcilicet iſta. Quod quia nunc multi ſurgunt, qui antiquiores doctores legunt, & s. THOMAM contemnunt, & inuenire ſe dicunt, quod nos vocabulum eccleſiæ ſanctæ noſtris opinionibus & affectibus non aliter præteximus, quam olim pſeudo prophetæ nomine Domini, ſuis mendaciis prætexerunt, multoſque prophetarum occiderunt, ac populum ſeduxerunt. Sic & nos ſub nomine eccleſiæ dicunt noſtra mendacia quærere, & non hæreticorum exuſtores, ſed ſanctorum Dei perſecutores criminantur, nihil de eccleſia ſancta niſi titulum nos habere & ſpeciem, vt apoſtolus ait, pietatis, virtutem eius abnegantes. Nec hoc ſatis, dicunt nos vere eſſe magiſtros hæreticorum, quia hæretici ſimus, & hæreticos faciamus. Etiam vere inquiſitores hæreticæ prauitatis, quia inquiramus aut inueniamus eam, ſimiliter inquiſitores & inuentores hæreſeon, pro inquiſitoribus veritatis nos culpantes. Et heu inſaniſſimi homines, hanc ſententiam quaſi cunctis principibus & laicis (quia incipiunt valde docti fieri) perſuaſerunt, vt nos pro ſeductoribus populi, homicidis fidelium Chriſti paſſim iactitent, & plane pro antichriſti apoſtolis habeant. Et dicunt, ſe hoc colligere ex eo fundamento, quia non ſacram ſcripturam, nec ſanctos patres,

ſed

ſed ARISTOTELEM & opiniones noſtras ſolum doceamus, quibus antichriſtus vtitur, vt putant. O ſecula, o mores, bone Deus quid hic dicam? etiam in ſanctam Romanam eccleſiam blaſphemi ſunt, quæ ARISTOTELIS ſtudium & ſanctum THOMAM in ſuis opinionibus approbauit, & multum commendauit, vt nota ſunt VRBANI papæ verba.

Id circo in iſto non ſimilis punctus eſt ſicut iſte, quare pro exequenda nona regula mittendi ſunt doctiſſimi prudentiſſimi fratres, qui ſciant perſuadere hominibus, quod inquiſitores non ſolum nomen eccleſiæ, ſed veræ eccleſiæ rem ipſam quærant. Et non eſſe inquiſitores hæreticæ prauitatis, vt eam inueniant, ſed vt opprimant & perdant. Et vtile eſt, vbi non ſufficiunt FRATRES, qui ſic mittantur, quod litteræ ſcribantur in omnem terram, vt perſuadeant ſicut dixi. Verum quomodo perſuadeant, alio tempore ſcribam, iam non occurrit aliud, niſi vt iurent ad omnes ſanctos, & in conſcientiam ſuam, pectus deuote percutiendo, ſe vere eccleſiam ſanctam intendere, & non nudum nomen nequitiis ſuis prætendere.

VNDECIMA REGVLA.

MVLTVM ARTIFICIALIS AC MAGISTRALIS.

Quicquid fiat aut non fiat, hoc nimis præ omnibus curandum eſt, ne hæreticus permittatur aliquid reſpondere, neque examinetur in vllo puncto, niſi prius promittat eccleſiam ſanctam ſequi. Et in hoc habeantur reſpectus ad conſuetudinem Romanæ curiæ, quæ eſt mater & magiſtra eccleſiarum, etiam domina terrarum, iuxta illud Chriſti: Gentes dominantur eorum, vos autem non ſic &c. Quia ipſa ſemper ita

ſolet facere. Nam comburit, aut in Tyberim proiicit, aut alias occidit, quicunque non vult ſequi ſanctam eccleſiam Dei, & apoſtolicam ſedem, non attento, quod voluit ſtare iudicio, aut rationem reddere. Non tamen in hoc eſt homicida & cruentus tyrannus, niſi ſecundum opinionem quorundam fatuorum, qui ſcripturas ſanctas per caput proprium intelligendo, per deciſionem Romanæ curiæ negligunt exponere. Oportet etiam ſanctam eccleſiam authoritatiue procedere, & non cuilibet rationem ſui facti reddere, quia ſatis eſt, quod ipſa habet rationes eam mouentes, cum ſpiritus ſanctus deſerat eam. Et iuſte quidem ac recte, quia ſi ſic admitterentur, cito conuincerent, Papam & ſanctam eccleſiam errare, qua ipſi conuincerentur, non propter veritatem, quam non habent, ſed propter multiloquium & aſtuciam ſuam, cui non poteſt ita reſiſtere ſpiritus ſanctus hodie, ſicut fecit tempore S. STEPHANI. Nam alia eſt nunc ratio temporis, vt ſæpe dixi, ideo vtiliſſimum eſt vt occidantur, antequam audiantur. Non etiam dignus eſt audiri, qui non vult audire. Quia oportet eſſe diſcipulum, antequam magiſter, & prius audiri. Sicut ARISTOTELES docuit.

DVODECIMA REGVLA.

Si autem per gratiam Dei audierit hæreticus, & eccleſiam ſanctam ſequi promiſerit, tunc mox imponatur ei reuocatio, nec eſt tunc neceſſe ad ſua dicta reſpondere, aut rationes ſoluere, ne forte cogatur inquiſitor ad ſanctam ſcripturam venire, in qua timendum eſt, vt vter ſuccumberet, ſed ſufficit ſimpliciter dicere; Sancta eccleſia ſic determinauit, & ſedes apoſtoli-

ſtolica ſic vult, & ſic victus eſt hæreticus, & anima lucrata Deo & benedicatur Deus, & laudetur ſanctus ordo prædicatorum, qui tam legales inquiſitores enutriuit. Tunc imponendum eſt hæretico, vt ſuos ipſe libros comburat, & ignem foueat, ſicut ISAAC ligna pro ſe ipſo portauit, non in confuſionem quidem hæretici, ſed vt inquiſitor iuxta cum gloria ſedere poſſit, & in conſpectu circumſtatium hæreticum omnibus oſtendere victum. Quia iam victo debet aliquem compaſſionem facere, & non nimis inſultare & irridere miſerum, niſi vbi diſcretioni ſuæ viſum eſt. Si autem voluerit, & omnino pertinaciter perſeuerauit, tunc iuxta apoſtolum: Auferte malum de medio veſtri (in quo apoſtolus licet non comburere iuſſit, tamen occidere præcepit per diſpenſationem præcepti Dei) tradatur foro ſeculari & comburatur, ſicut eſt moris atque ſtili Romani, nec pro eo oretur, nec mors eius commendetur. Sed ſi nomen eius maledictum, & omnia quæ dixit & ſcripſit & fecit. Tunc inquiſitores habebunt intentum finem ſuum, ſcilicet magnam gloriam apud Deum & homines, & gaudere poſſunt in corde ſuo. Ex omnibus prædictis ſequitur vnum notabile corollarium. Hoc eſt hoc. Quod iſti quatuor FRATRES prædicatores in Berna ſunt inique combuſti, quia fuerunt examinati de puncto ad punctum, & ſic defecerunt. Si autem primo fuiſſent interrogati (ſicut debuerunt) & ſolum hoc quæſiti, an crederent in ſanctam eccleſiam, bene fuiſſent liberati. Quia etiam ſanctiſſimus dominus papa iam decreuerat, (non accepta pecunia, vt multi loquuntur) eos liberare, quia eccleſiam ſanctam confitebantur, ergo nihil contra eccleſiam egerant, quare non fuerunt hæretici. Sed Helvecii iſti Schuicerii, quia bellare tantum

ſciunt, artem autem inquirendi nunquam ſtuduerunt, ideo non mirum, quod omnia peruerterunt & iniuriam eis fecerunt, & meo iudicio hæreſin commiſerunt, quod combuſſerunt eos, qui eccleſiam ſanctam confitebantur. At illi Boemi IOHANNES HVSZ & HIERONYMVS de Praga recte & artificialiter fuerunt examinati, quia non per ſacram ſcripturam fuerunt conuicti. Sed per determinationem Romanæ eccleſiæ damnati. Quia, vt ſupra dixi, Romana eccleſia eſt regula fidei, magiſtra eccleſiarum, domina terrarum. Ideo quicquid dixerit, articulus fidei eſt, non obſtante, quod aliquando errauit. Nam regula fidei poteſt bene errare venialiter. Sicut S. PETRVS ad Gal. II. Sed & IOHANNES REVCHLIN ſi permiſiſſent principes inquiri de articulo fidei in eccleſiam ſanctam, non tantum libri ſui, ſed ipſe quoque fuiſſet combuſtus. In quo maximam gloriam inquiſitores fuiſſent conſecuti, quod talem virum tam doctum combuſſiſſent, quia ſemper combuſtores ſunt doctiores combuſtis, vt patet e coquo & lignis, quæ iſte comburit.

Nunc autem quia de articulo in articulum per ſcripturas & rationes fuit examinatus, non eſt mirum, quod cum gloria fuit liberatus. Quia ars inquirendi non fuit cum eo ſeruata. Eſt etiam impoſſibile, quod hodie aliquis conuincatur hæreticus, ſi articuli eius examinentur ad ſanctam ſcripturam. Sed ſi examinentur ad ſanctam eccleſiam, hic non eſt poſſibile quod euadat. Tales ſunt hodie quidam noui hæretici, qui ex græca lingua (quæ ſemper fuit hæretica & ſchiſmatica) nouam & hæreticam theologiam adducunt, contra ſanctum THOMAM, quos ſpero examinandos eſſe ſecundum practicam huius artis. Et erit per hæc gloria inquiſitoris & totius ordinis maior, quod

tot

tot & tantos combusserunt, quam fuit vnquam confusio, quod ipsi sunt combusti, det Deus cum salute & cito. Amen.

In fine est vna brocardica quæstio, quæ hinc inde a multis ventilatur, & est illa. Quomodo sancta ecclesia iam plus quam mille trecentis annis optime recta est, vt nullos occiderit aut combusserit, vsque ad Concilium Constantiense. Et nunc regi non potest nisi comburendo hæreticos, cum tamen illo tempore innumerabiles fuerunt in ecclesia hæretici. Nunc autem nulli, exceptis forte Boemis, aut Magistris quibusdam hæreticorum, quos ita vocant, maxime cum propheta IESAIAS V. & LXVIII. dicat de ecclesia Christi: Non nocebunt neque occident in vniuerso monte sancto meo. Respondetur. Miror tam indoctos esse homines, qui ista quærunt; satis patet, quod nihil in sancto THOMA studuerunt, dico ergo quod solutio breuis est ista. Quod tunc non fuerunt inquisitores hæreticæ prauitatis. Si etiam tunc fuissent, tunc ecclesia bene purgata fuisset ab hæreticis per ignis ardorem. Sicut enim veritas crescit pro tempore, & plus reuelatur, sic & purgatio ecclesiæ crescit. Nam tunc temporis quando in sacra scriptura studebant, non fiebant tam subtilia ingenia, quia non habebant curam de ARISTOTELE, qui facit valde subtilia ingenia. Quare ego credo, si sanctus HIERONYMVS & AVGVSTINVS hodie viuerent, aut etiam ipse apostolus PAVLVS, vix euaderent ignem, tam excellentes sunt inquisitores in ingeniis. Quod ego intelligo ex vno facto nouissimo. Quia si potuerunt inuenire, quod IOHANNES REVCHLIN esset hæreticus, quia dixit, humanitatem CHRISTI comparari posse habitu laicali & meretricio? Quomodo effugere potuisset apostolus PAVLVS, qui non humani-

manitatem CHRISTI, ſed ipſum CHRISTVM filii Dei dicit, non modo velatum maledicto & peccato, ſed maledictum & peccatum factum ab ipſo Deo met. Bonum tibi PAVLE, quod vixiſti illo tempore, quando non erant ſubtilia iſta ingenia. Quare quisque conſideret temporis rationem & ſubtilitatem ingeniorum, & cito ſoluent omnes quæſtiones. Hanc igitur artem a me comportatam ſecundum paupertatem doctrinæ & infecunditatem ſtili, bono & læto animo ſuſcipite, quam poſſitis, pro honore ſanctæ Romanæ eccleſiæ & veritatis curialis ad laudem & gloriam ordinis noſtri, omnes hæreticos funditus extirpare, & feliciter triumphare. Et hoc ad introducendum conſuetudinem pro ſancta Romana curia, quam ei liceat quos volet impune occidere & damnare, per diſpenſationem & reprobationem omnium legum Dei. Valete bene in veritate quam quæritis & diligitis. Datum Coloniæ ex burſa Kneck.

FINIS.

